WILLIAM TWOPENY
VIRTUTE ET INDUSTRIA

Ulrich Middeldorf

2 vol. 10N

Rare

Digitized by the Internet Archive
in 2015

https://archive.org/details/marcitulliicicer01cice_0

Theodlander Crore
1727
Cl2º 130.

LUGD. BATAV. Apud PETRUM VANDER AA, MDC. XCII. C. Privil.

MARCI TULLII
CICERONIS
OPERA
QUAE EXTANT OMNIA,

ex MSS. codicibus emendata

Studio atque induſtria

JANI GULIELMII & JANI GRUTERI,

additis eorum notis integris:

NUNC DENUÒ RECOGNITA

ab

JACOBO GRONOVIO,

Cujus ubique adjecta ſunt emendationes, petita partim ex libris MSS. partim ex animadverſionibus Virorum Doctorum; etiam Orationibus illuſtratis acceſſione ASCONII PEDIANI *&* *doctiſſimi* VETERIS SCHOLIASTAE, *nunquam antea editi:*

Appoſitis in margine ad utentis commodum numeris, non tantum Gruterianis, ſed etiam Apparatui Latinæ locutionis Nizoliano reſpondentibus;

CUM INDICIBUS ALIIS CORRECTIS, ALIIS NOVIS ET ACCURATISSIMIS.

LUGDUNI BATAVORUM,

Apud PETRUM VANDER Aa,

ANNO MDCXCII.

CUM PRIVILEGIIS.

Illuſtriſſimis, Nobiliſſimis & Splendidiſſimis Academiæ Lugduno-Batavæ Curatoribus,

D. JACOBO,

BARONI DE WASSENAER, TOPARCHAE OPDAMII, HENSBROECK, WOCHMEER, SPIERDYCK, ZUITWYCK, KERNCHEM, TWIKELO, LAGE. HOLLANDIAE NOBILI. EQUESTRIS BATAVORUM MILITIAE PRAEFECTO. URBIS WILLEMSTAD, CLUNDERT, ARCIUMQUE VICINARUM GUBERNATORI. AGGERIBUS RHENI SUMMA CUM POTESTATE REGENDIS OCTOVIRO.

D. CORNELIO TERESTEYN VAN HALEWYN J. C.

EX ASSESSORE CURIAE HOLLANDIAE URBIS DORDRACENAE SENATORI, EJUSQUE NOMINE AD CONCILIUM ORDINUM GENERALIUM FOEDERATI BELGII DELEGATO.

Et Reipublicæ Lugdunenſis Conſulibus
Ampliſſimis, Graviſſimis,

D. DANIELI VAN ALPHEN, J. C.

D. JACOBO VANDER MAES, AGGERIBUS RHENI REGENDIS SUMMA CUM POTESTATE OCTOVIRO, ACADEMIAE HUJUS THESAURARIO.

D. JOANNI VAN VESANEVELT, J. C.

D. CONRADO RUYSCH, J. C.

NEC NON

Ampliſſimo, Conſultiſſimoque Viro,

D. JOANNI VAN DEN BERGH, J. C. REDITUUM ECCLESIASTICORUM CAPITULI TEN HOGENLANDE QUAESTORI. ILLUST. D. D. CURATORIBUS A SECRETIS.

Perpetuam proſperitatem vovet

JACOBUS GRONOVIUS.

Satis equidem animadvertebam nuper deeſſe aliquid ſermoni meo, quo Vobis hanc Academicam vitam probare, & operas in ea editas ſic deſcribere nitebar, ut præſtitiſſe me, quod debui, appareret. Hoc faciebam tanto hilarius, quod & Vos eam non bullato tantum iſto ingenui pectoris auro, ſed tot pateris, virorum fortium, non tam corpore quam mentis robore, præmiis donandam, & omni laudis meæ genere decorandam cenſueratis. Idcirco quum novam quoque provinciam nomini meo adjungendam ſimul cum liberalitatis publicæ amplificatione decreſſetis; quanta poteram & dicendi contentione & animi ipſius velut ad propatulum educti manifeſtatione id agebam &, dicam, anhelabam, ut gratæ voluntatis meæ veriſſima & plenisſima indoles Vobis inſigeretur. Nec id eo conſilio, ut ita placens mihi poſthac deſiderem; ſed ut quem modò ex fide cum Academia hac conjunctiſſimum agnoveratis, tanto poſthac junctiorem præſumere poſſetis, quanto prolixius exhiberi me in ipſo Veſtro feliciſſimi ſplendoris ortu curabatis. Sed aberat, quam quidem cupidiſſime voluiſſem adeſſe, demonſtratio ipſius rei; quæ ubicunque præſto eſt, ibi non opus eſſe verbis, indubitata veritate ſignificat conſentiens gentium omnium vox. Et

utique quum ſic tamen fidem meam conſtitutam & confirmatam cuperem, non poterat a me niſi ad præteriti temporis recordationem decurri; quod utpote elapſum & e medio digreſſum, plane non ita clare certeque corroborat, ut ſæpe multæ partes ejus velut in obſcuro jam merſę parum liqueant, etſi illuſtriſſima quidem gratia a Vobis exceptæ.

Unde divinitus paratam mihi opportunitatem amplector, quæ effecit ut in hos potisſimum dies rejecta terminaretur publicatio rationis meæ, quam cum ſubſecivis etiam dierum meorum partibus jam longa conſuetudine in hac urbe deduxi; quam conſtitiſſe videbitis in circumſpiciendis adjumentis, quibus ut adminiſter cupiditatis publicæ uſus ſum ad inſtaurationem voluminum, quæ ſeriem rerum actorumque populi Romani per cadentis & exſtinguendæ reipublicæ annos comprehendunt. Nihil hæc quidem ad annalium formam ex alienis commentariis excerptum, nec in venditatione ingenii compoſitum, atque etiam exigui temporis curriculum, fere ad menſuram ætatis humanę, recenſent. Sed neque id agitur, ut quid poſt conciones altercationeſque de pace belloque ſumma auctoritas decreverit. Longe tamen & veritati addictior ephemeris hæc principis viri, & domeſticę quædam annorum ſuorum & fere hora-

rum

rum tabulæ deſcribunt notitiam temporis Romani oppidò notabilem, quo reſpublica miſerum in modum ſtudiis cenſentium trahentibus, ceſſit in exitium ſui, ac tandem illa fulgens civium æquabilitas, illa communis juris dulcedo, illa moderata civilitas in licentiam ac trepidationem vertit. Quæ ſingula non in breviario coarctans Senatoria hęc & Conſularis mens ſimul manuſque, ſed minutatim ſingulos cœtus fori aut curiæ aut campi, unde recens exibat, perſequens, multo ſapientius uberiuſque conſignavit, quam ulla Chronica per partes & annos ſuos diviſa. Agnoſcitis titulum loco ac muneri, quod Illuſtres Deceſſores Veſtri tueri ac curare me voluerunt, convenientem: & ideo ut eximiam hiſtoriæ portionem judicans per licitas vindicias labori & profeſſorio & meo concedendam, ingredi in hujus editionis cauſam ſuſtinui.

Verum ſi ea ſola eſſet, quàm exigua foret iſtorum voluminum dos? quàm laus eorum cum multis bene ob hiſtoriam ſcriptam laudatis communicanda vel æquanda ſaltem? Imo quàm jejuna foret iſta contemplatio, quæ non aliud in eis adferri exiſtimaret? Hæc ſunt volumina, quæ exemplum & adoleſcentiæ per bonas ſacraſque artes exactæ, & juvenilis ætatis in forenſi ratione non ſolum tritæ, ſed etiam probatæ, immo eminentis tunc quidem & conſpicuę; quę imaginem magiſtratus to-

ga ſagoque experti & perfectiſſimi tum in præſentibus prudenti conſilio adjuvandis, tum futuris clariſſime proſpiciendis; quæ modum & legem vitæ vel domeſticæ vel publicæ integerrimam innocentiſſimamque; quæ finem progreſſuum, ad quos bonitas naturæ per illud tempus hominem producere valuit, continent. Hæc quum ſint egregia & immenſa; tum neque ſic omnia percenſui: imo nec id ipſum, in quo mea nunc cauſa vertitur, tetigi. Hæc enim ſunt illa volumina, quæ profecto caput patrimonii, quod ab delicatis Italię antiquę, jam Græca elegantia expolitæ, Muſis relictum eſt ingeniis noſtris, poſſident: & ut adhuc propius ad me veniam, hæc ſunt, quæ formam & ſpeciem linguæ eruditæ, ſapientis & facundæ omni ætati præbent, ad cujus regulam, quiqui bene ſibi conſultum volunt, ſe excolant oportet, ut tot conſummati præcedentium annorum heroes, partim indigetes harum civitatium, partim adſcripticii & adſciti, feliciter ſe exercuerunt; denique me quoque arctius adjungi voluiſtis.

Neque jam dubito, quin ſine nomenclatore intelligatis M. Tullium Ciceronem à me ſignari; qui unus ex illa numeroſa Romanæ ſtirpis ſubole tot puncta ferens oſtendit, ſe eſſe iſtum eloquentiæ tot per ſæcula elaboratę & fruſtra paſſim quæſitę jactatæque regem magnificentiſſimum; iſtum huma-

ma-

manitatis indicem; iſtum virtutis & honeſti præconem fideliſſimum non in umbra & imaginaria informatione philoſophantium Grajorum, ſed in curia, in comitiis, domique & in omni vitę uſu; atque adeo iſtum, quem in tabula commenticia denotare poterat Cebes, non etiam vivo documento & digitis monſtrare, virum velut in antro Corycio defenſum ab vitiis cunctos æquales ſuos ſine modo circumfundentibus.

Ad quem quum prima ætas mea, tum parentis mei, tum omnium qui fuerunt inſignium virorum concordi & una hortatione eſſet delata, quem colere, obſervare, etiam imitari diſceret; adoleſcens cum ætate amor iſte effecit, ut nequierit ulla ſatietas me inde abducere. Iſta celeritas ingenii, iſta earundem rerum in mille modos formaſque trajiciendarum artifex induſtria, iſta ad omnes cauſas promptitudo lingue, a quo poteſt cognoſci, quin rapiatur ad venerationem? Iſta religionis judicialis obſervatio, iſta diſputationum ſanctitas, nec in voces tantum effuſa, rebus etiam factiſque firmata, iſta legum patriæ cuſtodia, iſta amicitiarum veritas non ſine jucunditate; quem non ad integritatem mentis Tullianæ agnoſcendam vocet ac moveat? Quin immo inter omnia illa elucens amor patriæ, omnino infinitus, quem ab omni ſapientium cohorte, auditoribus

vel

vel præcipue inculcatum tam pretioſis rerum ſuarum documentis exſeruit & paſſim teſtatus eſt, & nunc profecto ut altiſſime ab popularibus imbibatur cauſa communis poſtulat, nonne unumquemque ad hoc ſapientię grande & capax pectus ſpectandum inſtigare debet? Illa certe ſingula; & ſi non ſingula, utique omnia, & profluentia ex illis tanta ad inſtruendos nos præſidia, allegationis inſtar habuerunt, ut quum priſcorum erudita ſcripta ſolidam ſemper & infinitam mihi attulerint amœnitatem; Ciceronis unius familiaritas ad ſanctimoniam quandam demigraret; utpote quum id, cujus in aliis adumbrata vix & inchoata ſimulacra exiſtant, hic perfectum pleneque abſolutum occurreret; hæc mihi arx, hæc ara ingenuitatis unica credita.

Cęterum iſte ſæculorum ſimul & ſtudiorum decurſus fuit, ut iſta feſtivitatis antiquæ pignora ad noſtram memoriam vitamque pervenerint quidem, ſed non ut tanquam intacta nix ſemel cœlo demiſſa, ingenuum candorem integritatemque ſervantia undiquaque niterent. Illa vero manus varias perpeſſa ſunt, & quidem plurimum ignaras vel loquutionis Romanæ vel Tulliani ſaporis, immo frequenter imbutas improba & barbara depravatione earum linguarum, quæ ab peregrinis gentibus ex Latina vel Latino-Græca aliaque col-

colluvie conflatę hodieque obtinent fere ſemper elegantia veræ proprietatis infuſcata & in corruptelæ ſuæ commercium miſſa. Eſt ubi tam ſcripturę quam linguæ Græcæ ſæpe ab Tullio inter ſcribendum inculcatæ imperitus defungi ſe librarius pulcre putavit, ſi aut eaſdem lineas ruditer duceret, aut in Latinum characterem mutaret, aut, quod perplacuit citerioribus, penitus omiſiſſet. Quin etiam diverſis ſententiis quæ poſt exortæ ſunt, conſecrati homines & ideo graphiis ſæpe non ex fide uti ducentes pro licito, fecerunt, ut Tulliana multa exoleſcerent, nec potuerint ſuam lætitiam & naturalem auctoris ſui præſtantiam ad nos deferre. Quod animadvertentes viri doctiſſimi permiſerunt jam diu ſe tamquam operarios advocari, ut certarent ex illo corruptelæ variæ lacunoſo gurgite quæcunque reprehendere, & inhumano more abſorpta ab exſilio tam iniquo in veram patriam ſedemque reponere. Quantæ molis opus hoc ſit, oſtendit multiplex eorum cohors; oſtendunt tam duræ & gravis per ducentos annos ſedulitatis Tullio impenſæ indicia, nec profecto aut ſine fructu præſenti, aut ut ſaltem reſtitutioni futuræ fores aperirent.

Fuit hoc ardoris mei, quo ſtudia proſequor; fuit maturitatis, quam ex Cicerone collegi, hæc

inſpicere omnia acrius, judicia plurimorum de ſingulis recognoſcere; nihil quidquam in his venerabilibus parietinis prætermittere non pertractatum. Sed neque ita potui eſſe hebes, quin ex illo circuitu & tam crebra contrectatione, ut alios alia, ſic quædam genium meum excitatius tangentia, aut magis ei placentia juberent inhærere enixius, & hinc velut ruſpando latentia quædam detegerem. Ut enim ætate anteeuntes ſubſequi cogor; ita labore & aſſiduitate circumſpiciendi antevertere quoscunque me conari, præ me fero; præſertim ubi non modo ad ea adminicula, quę ipſi obtulerunt, adniti, ſed etiam nova quędam adipiſci & conquirere fortuna indulget.

Ea quæcunque ſunt, ut proferre inceperim tarditatem omnem a me abjudicans, tempus juſſit, juſſit Lycei hujus frequentantiumque ratio, juſſit æmulantium bonæ artis culturam neceſſitas, juſſit librarii hujus veſtri admodum favorabilis voluntas; etſi extra ordinem, extra jus profeſſionis meæ inchoarim. Sed ut quod ſic nuper inchoans, prudentiſſimo cuique probari vel maxime ſperarem poſſe; utque hæc publicarentur eo tempore, quo propterea non viderer extra oleas quid aggreſſus, nec ſcamma, quod meis in hoc Academico ordine laboribus præfixum & ſtatu-

ſtatutum eſt, tranſilire viderer, fecit Deus & Veſtra in me contemplando æquitas bonitasque. Deo placuit locum orbare & vacuefacere. Vos me, ne cogitantem quidem, eum quoque eſſe voluiſtis, qui ampliſſimas laudes Veſtras in comitate & illuſtri beneficentia per univerſos patriæ tractus communi voce omnium celebrante poſitas agnoſcerem & ipſe mirarerque, poſt tot honorifica decreta, tot corollaria, ipſo integro liberaliorum doctrinarum orbe, quem Hermathenæ appellatione indigetant, nunc etiam in me coacervato.

Ita dum velut honorarios quoſdam mei totius arbitros Vos ab república conſtitutos fauſtiſſime experior; ſuſtineo ſperare partem quoque hanc mei ambire poſſe tutelæ Veſtræ gloriam: & ſi ad Veſtram quaſi hoſpitalium maxime Larium auctoritatem commendari applicarique optarent hæc lucubrationis meæ ingenia, non fore, ut Vos ab priore Veſtra indulgentia diſcederetis. Ciceronem ipſum quod attinet, ſi quid video, poſſe videntur fieri pares rationes. Conſulares enim hinc orationes, conſulares libros de variis humanæ vitæ præſidiis & ornamentis ſcriptos affero. Vos autem quos alios conſiderare debeo, quam quosdam veteris Romę conſulares Viros, eo loco collocatos, ut dum in ſum-

ma ornamentorum fortunæ abundantia ex curulibus ſellis Veſtris fulgentiſſimas majorum imagines, quibus ſolis caruit Cicero, non modo augentes, ſed etiam vitæ magnificentia, ſapientiæ & moderationis luce, & conſiliorum fide dignitatibus quique Veſtris pretia & titulos ex Vobis maximos conciliatis; tamen & pro univerſa republica vigilare, & quidquid ad aliquam ejus cauſam laudemque pertineat, animo complecti & conſiderare, decorum & Veſtris Perſonis dignum judicetis. Sic quum illos auctores ſententiarum in præcipuo orbis terrę conſilio quondam auditos veriſſime in ſimilitudine mentium Veſtrarum effulgentes, huic reipublicæ ſpectandos redditis; tum illum M. Tullium jam conſulatu magnifice & ſapientiſſime geſto inſignem velut unice admirantes, nunc intus ſingula conſiderando, nunc foras proſpiciendo, ſententiis Veſtris & conſulari inter Patres jure Conſcriptos auctoritate, perduelles ab limitibus noſtris abigitis pariter & pacem intra eos tuemini. Et ne quid Ciceronianum in Vobis non ſplenderet, illam virtutem, quam nec inhumanam, nec immunem, nec ſuperbam ille deſcribebat ſimul & in ſe effingebat, hoc eſt, iſtam rationis abſolutionem, expreſſuri quoque in Vobis, immenſa comitate dicam an communitate facitis, ut

adi-

aditus Veſtri ſint nequaquam velut ad tribunalia, ſed faciles, ſed populares, ſed patentes tum omnibus, quos meruiſſe noviſtis, ut a Vobis adſpicerentur, tum pręſertim illis qui naturę perfectionem cultura bonæ mentis exornare conantur. Hanc rem vel enixiſſime adjuvandam cenſentes, atque etiam miniſterio Veſtro profligare concupientes, ſtudiorum cauſam, & ingeniorum noſtratium ſatis vivacium exſuſcitationem propterea in gremio & ſinu Veſtro commendatione ipſius univerſæ reipublicæ deponi permiſiſtis. Neque ex eo tempore momentum ullum præteriit, quod non agnovit exclamavitque anxiam curam Veſtram in eis fovendis, qua id ſedulo agitis, ut ex illa inertia, & vel imaginaria altæ cogitationis taciturnitate, vel ingrato Muſis ſtrepitu juventutem ad ſuaves illos veri Muſei cantus & nuper Batavię illatos ſales iterum convertatis. Inter quæ omnia quum me volueritis eſſe illum, quem

ingens confundit honos, inopinaque turbat
Gloria, & oblatas frondes ſubmiſſus adorat;

præterea quum hos votorum Veſtrorum effectus vel maxime confirmet hic ipſe ad eadem ſemper vota inſtauranda ſtudioſiſſimus Tullius; atque adeo etiam ipſe hoc curem,

 ut

ut in me appareat tum Academię, quam ſic nutrire incepiſtis, tum publicarum doctrinarum ratio, etiam religio privati officii, etiam aliquod ſtudium retinendæ voluntatis, quam mihi prolixisſimam & ſecundisſimam declaraviſtis; date veniam, Illuſtrisſimi Viri, ut quod pietati, quod juſtitiæ & æquitati, quod amplisſimis Collegii Veſtri conſultis debeo; in quo denique & cupiditati & honori meo ſatisfacere me cenſeo, ut dum M. Tullio Ciceroni adjuvo omen quod ſibi ipſe cecinit, ne mortuo quidem maximarum rerum gloriam quam haberet ereptum iri, eumque pro virili in ſpecioſisſimo monumento colloco, eam rem Veſtris nominibus honeſtem. Sic ad Minervæ Batavæ, cujus pulvinaria curare Vos dignamini, delato ad eam, quod Academiæ Tuſculanæ Minerva habuit excellentisſimum & feſtivisſimum, acroamate, vittas præſidibus Vobis ſanctas & adoratas æternum univerſus orbis manus promittat! Valete, Viri Sapientiſſimi, & in rariſſima florentique civilium ac bellicarum laudum abundantia domos quique Veſtras undiquaque felices & amplas diu videte. Lugduni ad Rhenum, ipſis Kalend. Juniis CIↃ IↃCLXXXXII.

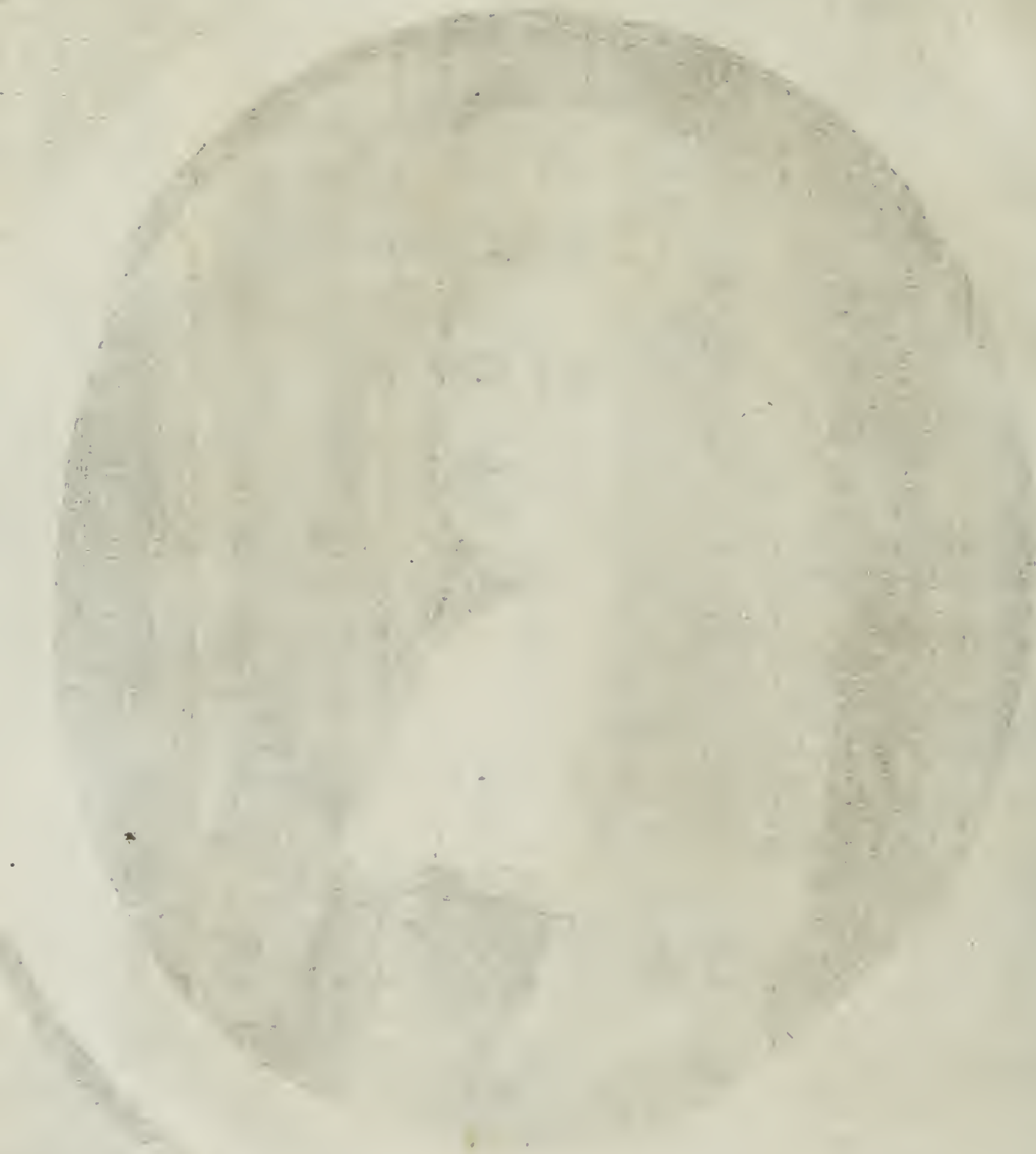
A. v. Zylvelt fec.

IACOBUS GRONOVIUS I.FR.F.

Græcæ Linguæ, Hiſtoriarum et Eloquentiæ Profeſſor.

Hanc tibi, ut exhilaras, frontem Gronovius alter *Tu mentem ratione polis, tu ſæcula pandis;*
Dædaleo Sculptam, Pallas, in ære DICO. *Sic facis, ut mirer facta manumque Dei.*

P. v. A. Exc: C. P.

JACOBUS GRONOVIUS

Philoromæo Lectori S.

Ita res dedit, ut ætatis meæ & ſtudiorum rudimenta in id ipſum inciderint tempus, quando in hoc oppido confecta fuit M. Tullii Ciceronis operum editio, eam præ ſe ferens concinnitatem commoditatemque, quantam vix priorum ulla. Unde factum eſt, ut ea ſpecie etiam ineſcatus, ad quotidianum uſum hanc mihi ſelegerim, quum amorem iſtum paulatim ſuffundente mihi aliisque patre nunc libris Officiorum, nunc Epiſtolarum ad Atticum, denique reliquis ſedecim ad alios varioſque miſſarum apud ſe interpretandis; mox ipſa gratia Tulliana & Suada ſe commendante ac penitus affigente aſſiduitas ejus tractandi conciliaretur. Itaque hinc dotes ejus editionis diuturnitate perſpectas penitus & cognitiſſimas me habuiſſe facile colligis. Quas ſane non deprehendebam ita eſſe tantas, uti putaram; non etiam ſic ſolidas veraſque, ut eis ſolis fretus potuerim negligere editiones alias, ſed tales potius, quæ vel creberrime cogerent me ad Gruterianam, quam ferebatur pro exemplo habuiſſe, reſpicere. Iſta ratione ſimul fiebat, ut etiam hæc mihi fieret aliquanto cognitior, ubique quidem maximis merito deprædicata laudibus; ſed unde tamen mihi dabatur colligi, non parum laboris in maximo illo ſcriptore reſiduum factum eſſe, & e re fore, ſi & ejus in peregrinationis meæ fatis rationem ponerem; quum præſertim ſingulari ſtimulo me Ciceronis admoneret Macrobiana Somnii Scipionis interpretatio, cujus editio ſub ipſa peregrinandi meditatione precedens, arctius conjunctiuſque illum mihi tradebat. Cujus etiam propoſiti effectum intermiſſum poſtea non fuiſſe apparuit vel ex Epiſtolis ad Atticum, quas primas in Operibus Ciceronis per membra producendis quum ab Clariſſimo & Eruditiſſimo Grævio noſtro adminiſtrari intellexiſſem, merito & lubens, collationem earum, beata Oxonio opportunitatem mihi ac veniam dante, indulſi. Hinc vario interjecto tempore, quum tandem quoque hæc Academica vita ſibi me alligare cœpiſſet, ſategi præſertim de uno Cicerone, hunc inculcans, hunc Polycletium Doryphorum ad formanda ſtudia manibus, quæ tandem aliquid Lyſippi ſimile ſperarent efficere, eſſe debere contendens. Tum ſæpe audiens ex illis, qui ſe gaudebant bene moneri, adeo rara eſſe exemplaria Tulliana, nitidiora illa & noſtrati indoli habiliora, non deſtiti præſentia & certa compendia pronunciare quibuſcunque librariis, ſi pariter bonis laboribus prodeſſent, quum inſulſos & Academicis profectibus noxios chartarum acervos typis mandando corrumperent & ipſorum & adoleſcentium exſpectationes. Nec potui conſilio vincere, donec tandem Deus aliquis hunc, quo nullus decentiora aut plura in hoc oppido exſequitur, ſed quicum antea mihi nihil erat, innoteſcere cupientem bonorum ſuſceptorum fama induxit, ut ipſe ſibi perſuadere potuerit rem hanc fore ſuæ & officinæ & rei reſpondentem. Itaque me ultro conveniens, non ſane contentus fuit repetere eadem, quæ nota erant (quod tamen maximo opere ſuadebam, quum & citius ſic abſolveretur, & ſumptibus parſurus foret, exemplaque darem Londinienſium & Baſileenſium) ſed ut perſeverantiam acrimoniamque meam magis exerceret, quum infinitis aliis diſtinerer, quidquid a me adferri poſſet ad uberiorem quandam illuſtrationem, apponi petivit.

Sic igitur poſtulatus, ſic adductus ſummâ cum voluntate & voluptate acceſſi non ut ad moleſtam vexationem, ſed ad amœniſſimam curationem ludorum, ſi non talium, quos non niſi ſemel vitæ meæ eventuros prævidere poteram, utique non anniverſariorum. Ludos voco, quia non aliud futurum divinabam, niſi ut ſanctiſſimo ſapientiſſimoque ingenio, niſi ut me ipſo lætiſſimus aliquamdiu velut per feſtum tempus fruerer. Quod & contigit; & ut ſcias contigiſſe, aperte loqui tecum, Lector, volo, & qualem Tullium repererim, & qualis nunc prodeat, indicare, ut

videas

videas nec illam medio tempore inanem exſultationem meam ſuiſſe, nec conſummatis omnibus abſurdam.

Jamprimum non debui multum ſollicitus eſſe de exemplo quod ſequerer, quum jam ſemper ratione ſatis explorata atque proviſa labores Gruteri antepoſuiſſem omnibus aliis, qui in illuſtris & plane divini hujus ingenii ſcriptis poliendis fuerunt occupati. Ne enim dicam de infinitis, qui opere ſatis laudabili partem aliquam ſumpſerunt reparandam; quos quidem poſteri ut æterna veneratione proſequamur, æquitas flagitat: an illa denſitas Manutianarum notarum, ut ne minimum quidem Ciceronis verbum ſubterlabi voluerint, quod non ab ipſis tractari poſſe oſtenderent, acerrime captata me teneret? An moroſa Petri Victorii hic illic admordentis particulam, etſi feliciſsime utplurimum decidat, idque in tanta veterum exemplarium copia & facultate univerſi Ciceronis (quod & effecit, ſiquidem ex MSS. omnia ab eo mutata ſupponimus) reſtituendi, abſtinentia & parcimonia placeret? An Lambini conſilium, liberum profecto & violentum, & dum ſibi indulgeret, codices antiquos advocanti neſcio unde, ut tot exemplis reprehendit Gruterus, a me probaretur? an denique cruces & ſigna Gothofredi, tum in ſequendo etiam Lambino tenaciſsimi, tum antiquitatis partes fere ad nauſeam & ex jure ſuo potiſsimum deſumptas, ac notitia omnium tritas inculcantis, & tot obeliſcis & aſteriſcis & lineis inſignientis, ut aliis ineptiis locus non reſtet, exiguo interim ex aliis MSStis libris ad revocandam Ciceronis manum auxilio prolato, mihi arriderent, aut publicando rurſus utiles haberentur? Sed neque ullo genere approbare poteram laborandi genus, quod Sereniſsimo Delphino ſuſtinent offerre Galli. Præterquam enim quod nihil prorſus ad poliendum Ciceronem in locis etiamnum dubiis adſerunt; tum illi, quibus iſte labor commendatus eſt, non videntur tales eſſe, ut ullos egregios & ad hanc rem neceſſarios profectus in bonis ſtudiis collegiſſe ſint putandi. Ut verbo dicam; non Geographica, non Hiſtorica, non Latina ullo bono more illic adminiſtrantur. Nec opineris quidquam a me temere ad iniquam detrectationem dici. In promptu ea exhibentur per ſingulas paginas adfatim multa. Quare, unde producant Æſchylum Cnidium; ut Reate dicant Umbriæ urbem; ut Clitomachum faciant Calchedonium; ut Sicyon ſtatuatur urbs Peloponneſi in Græcia Corinthum inter & Athenas. *Ita crimine ab uno diſce omnes. Quin & in interpretandi modo regnat mera vanitas aut ignorantia; nec quale vel cujus nomen citetur, nec utrum Ciceronis verba an aliena & ſuppoſiticia tractent, modo ipſis non diſpliceant, quidquam diſcriminis aut curæ habent. Et illa quidem quum ſic verſentur, præſertim ridere oportet, ubi aliquid virile tentant, & judicii vim quandam de Tulliana manu exſerere conſtituunt; neque enim id fit propterea, ut iſta reſtituatur & dies noſtri illuſtrentur, ſed quia negant alioqui intelligere. Id ut ſcias quam leni arte fiat, in Oratore num.* 27. *ubi veteres libri habent* negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in hoc eum, huc an illuc manum porrexerit, *& cujus loci medicina prona & facilis eſt, ſi paulum adjuves, ſcribit reſtituendum eſſe locum* [Negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, hoc an illo verbo uſus ſit, huc an illuc manum porrexerit, *quomodo legit Ambroſius lib.* II *in Lucam cap.* 2, *ut obſervavit Manucius*] *Sic præclare recepimus aut recipiemus* Tullium! *Sic lib.* III *de Orat. num.* 154, *ubi edit* ille Ennius, Dii genitales, *poſtquam mirabili ingenio interpretatio appoſita eſt* [ille *poeta*] *in notis inertiſsime hæretur in varietate lectionum, in qua tamen nulla quum exſtaret id quod editur, & facile colligi queat aliud latere, judicium additur* [*Aliæ aliud etiam exhibent: nos lectioni Turnebi adhæſimus: ſimilis eſt enim Ennii verſus,* Jupiter in cœlo cum diis genitalibus ævum Degit] *Interim quidquid fideliter & caſte in ejiciendis ſuppoſiticiis monuit Gruterus, viciſſim quibuſcunque verbis ille jure auxit ſupplevitque Ciceronem, una contumacia flocci facere placuit. Hinc lib.* II *in Verrem num.* 132 *edunt,* quæ res evertendæ reipublicæ cauſa ſolent eſſe, *quum nuſpiam τὸ* cauſa *in veteri libro habeatur: at contra num.* 134 *præclarum illud a Grutero ex optimis MSS. repoſitum* quid cuique accidiſſet *contemnere, num.* 155. *iſta*

& Si-

& Siculorum & civium Romanorum *omittere* , *&* *num.* 162 *iſta* decreta Centurip. quæ de ſtatuis erant facta non tolluntur *abigere* , *quæ præclare ab Grutero erant reſtituta.*

Sed æquius meliuſque erit, ſi meam potius domum exornem & ſupellectilem bene digeram exponamque quam in aliis turbatam reprehendam; niſi quod tu, mi lector, debuiſti conſcius reddi. Ego enim inde id profeci collegique, ut nullam mihi cauſam eſſe debere opinarer, cur ad horum labores nimium illepidos & plane ingratos Muſis ac Ciceroni oculum verterem; præſertim quum jam exemplum mihi factum eſſet ab aliis. Nam & Britannia incolas ſuos beare nova editione conſtituens, nihil aliud niſi Gruterianam editionem qualis qualis eſt, exprimendam cenſuit, præfatione commendationem ejus ut ſpecioſam, ita vereor ne ſatis veram, peragente hoc elogio, talem denique nunc ſiſti, qualem ipſe ſe, ſi in vivis eſſet, conſpici optaret. Quo quidem ego in hac miſerrima laceratione nihil opinor mendaciloquius proferri poſſe. Quin etiam huic ipſi Gruterianæ, quum quod ad contextum plane ſimilis eſſe crederetur Leidenſis, etſi notis in brevius coarctatis; Baſilea anno MDCLXXXVII *ſuis exteriſque Ciceronem offerens, ſi Leidenſem penitus referret, credidit ſe pro virili ſatisfacere exſpectationi & utilitati hominum ſimul & laudi Ciceronis. Eam tamen editionem ex certis hominibus poſtea intellexi Genevæ prognatam neſcio cur ejuraviſſe natalem locum. Ita & rationibus & exemplis gubernabar velut ad formulam, ne aliorſum me flecterem; nec id ſane invitus. Nam quum ego is ſim, qui nativam ejus, quem verſo, proprietatem & ſcribendi indolem, non aliorum ſubjectiones contemplari cupiam; idque in illis ſcriptis, quæ vigente Romano imperio ſimul & ingenio publicata ſunt, fieri nequeat, niſi unicam exemplarium ante ſæcula ſcriptorum ſidem ſequaris; amavi unice Gruterum, non quod lectionis antiquæ differentias proponat (id enim factum ab pluribus, aliis per omnia Tullii volumina, aliis in quibuſdam ſelectis partibus) ſed quia in eis publicandis ex fide videtur egiſſe, notans edenſque nominatim libros quos conſuluerit. Quod quum ille fecerit ad inſtitutum viri inſignis Jani Gulielmii, ita in exemplari ſuo notantis ſingulos ab ſe codices inſpectos, tum certo conſilio id elegit, quia ſæpe Lambinum ſibi videbatur deprehendiſſe illudentem notitiæ & fidei publicæ, & ideo ſubticentem, ubi tales libros ac lectiones, quas citat, viderit, nec repertas alibi, nec facile reperiendas. Itaque non ſolum iſto titulo meretur maxime hæc ab Grutero collecta diverſitas conſiderari, ſed eam recognoſcere nemo, cujus aliquod erit vel ſtudium vel ingenium, poterit, quin velut peregrinatione quadam & extranearum bibliothecarum perluſtratione in compendium miſſa, præclarum fructum inde cogat, vel dum ludum quendam ſibi præbet contemplandis tot Tullianorum ſcriptorum partibus inter varias quorundam quaſi præmiatorum manus & calamos diſtractis & ſtrangulatis, modo quidem audacter, modo aſtute & quaſi per jocum: vel dum ex varia bonarum rerum lectione aliquid obverſans ejus menti, quod non Grutero, non aliis opportune ſe ingerere voluit, viam aperiet ad præclarum quid ex antiquitate vel Ciceronis cogitatione, utraque profectò admirabili, ſibi exhibendum. Ita quidem certe plus vice ſimplici per iſtam amœnitatem memini cum ſumma delectatione ſpatiatum inhæſiſſe jucundiſſimæ contemplationi, cui quidem ſimile aut ab Manutio aut ab Lambino ſimilibuſve nihil unquam aut exſpectes aut contingere queat; & ut nunc eadem ambulatione perfruerer ita, ut etiam alios ad eandem adducerem, libenter me allici & adigi paſſus ſum. Hinc enim ſpectare pulcherrimum iſtud Romanæ reipublicæ decus, linguam manumque Ciceronis, non truncatas & exſangues propoſitas longe ab corpore, ſed agiles & prout ab cœleſti illo ſpiritu in uſum ſuum& tot miſerorum hominum divinitus datæ animabantur, veram & viro dignam voluptatem judico. Quin immo tantum intereſſe puto inter illos, qui notis & explicationibus protritis & hinc illinc furtiva compilatione collectis eum dehoneſtant, & iſtos, qui ingenio præclare laboribus politioribus ſubacto accedunt ad eum quoque vel admirandum vel prout fuit contemplandum, quantum inter M. Antonium ejuſque canes, ſolos calamitate Tulliana fruentes, & Atticum reliquoſque qui vel in iſtis exedris vel ſub*

**** *pla-*

platanis aut apud Roſtra amœniſſime ſe meminerant ab eo paſtos, veros & juſtos exiſtimatores amplisſimæ & inſtructiſſimæ mentis.

Gruterum igitur & notas ejus quoque nunc revocandas & prope locandas putans, agnovi propoſitam mihi eſſe geminam adminiſtrandi rationem, ut vel integræ vel amputatæ apponi poſſent. In qua quæſtione credebam non me poſſe eſſe conniventem, quum in utraque via aliquid occurreret non ſegniter prætermittendum. Præterquam enim quod ipſe Gruterus interdum & ſibi & lectori moleſtus eſt, dum identidem voces in MSStis ſervatas & ſemper pro Tullianis creditas, nec aliter ſane æſtimandas, tamen deleri jubet conſulitque ideo tantum, quoniam ſine illis ſententia videatur perfecta, (quod quidem & in Cicerone & omnibus aliis ſcriptoribus mira tenacitate ſemper obtinuit) ut jam non exiguo numero carere hæ notæ poſſent; tum in his collectionibus tot occurrunt ſane non laudanda commiſſa, ut fortaſſis illi carptores noſtri nullas notas majori jure imminuerint & contraxerint, quam has ipſas Gruteri ad Ciceronem. Etiam ſæpe queſtus ſum cum fide aut manus Gruterianæ, aut ejus quem Gruterus vel his edendis præfecit, vel ad eadem deſcribenda delegavit. Non ille auctori, non officio ſuo, non verecundiæ poſteritatis ſatisfecit. Silvam talium experimentorum afferre hic poſſem: ſed ecce ſpecimen aliquod. Libro IV ad Herenn. cap. I notat [Victorii editio invexit judicio domeſtico pugnet & ſui ipſius teſtimonio abutatur] & refutat, quum certe in illa Roberti Stephani tale quid non exſtet: in Iuntina autem poſt judicio diſtinguatur. Lib. I de Inventione cap. 45 notat [Conſulantur tamen commentaria Fabii Victorini.] quum Marius Victorinus nobis ſit notus. Sic ſenſus nullus eſt in nota ad lib. II Invent. cap. 38 ad verba Num jam ſatis &c. [Editio Lambini habet appoſitum oræ, forte honoris. non alterum æque Latine dicitur] Similiter pro S. Roſcio cap. 50 ad verba facis injuriam Chryſogone notat [Male heic voces transponit Lambinus. non eſt formula leniter objurgantis peccantem] quum in hac nota videatur voluiſſe nam eſt formula; in priore intercidiſſe diſtinctio [non. alterum æque L. d.] Libro II Orat. cap. 16 ad verba Oratori volumus adjungere notat [Et vero illud adjungamus exſtat item in Pal. ſec. & Pith. nam Mem. membran. adjungamus] certiſſimo lapſu, quum innuere velit diverſitatem. Libro II de Orat. cap. 46 ad voces Spondalia illa dicentis notam ponit hanc [Pal. prim. & Pith. ſpondali illa. ſec. & Memm. ſpondali illa] ubi etiam procul dubio fuit obſervata diverſitas, quæ forſan fuit in alterutris ſpondalli illa, quod ipſe vidi in MS. Lib. III de Orat. cap. 60 ad verba, ea tela texitur & incitatur, ſcribit [quam ejus, n. Victorii, ſententiam impugnat Villiomarus lib. V controv. cap. 24. Sed quam feliciter, videatur ex Villiomari animadverſionibus] ubi primo utique loco intellexit & poni voluit ipſum Robertum Titium. In Partition. cap. 34 ad verba aut poſtulatio ut habeantur ſcribi vides [Malim quod eſt in Palat. quinto aut poſtulo ut habeantur] quum id ferri non poſſe palam ſit. Pro Q. Roſcio cap. 6 citatis vocibus Sic refervens falſum crimen notat [Forſan refervens annotavit Gulielmius.] In Divinatione ad capitis 4 voces depopulatus eſſe notat [Pall. & editiones primæ depopulatum eſſe. an fuit depopulatum eſſe?] quum intellexerit iſſe. Lib. II in Verrem cap. 6 ad voces ſed in Siciliam paratus &c. Gruterus etiam præditatus repoſuerat ex Gulielmio, niſi interceſſiſſem. Pro lege Manilia 10 ſunt verba: Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe miſtum ex civitatibus atque ex bellicoſiſſimis nationibus. Scribit, [Colonienſ. civilibus & bell. unde lubens fecerit Gulielmius civilibus & bell.] haud dubie mendoſe, quum nec mutetur aliquid ita in MSS. lectione, nec ſenſum bonum efficiat. Cap. XIX ad voces qui minantur notat Gruterus [Malebat Gulielmius lectionem niſi minitantur] Patet ibidem erratum eſſe, ſed voluiſſe opinor [lectionem MSS. minit.] Talia ſcatent in toto hoc opere. Quæ quidem remiſſio tanto eſt deformior & minus toleranda, quod illic maxime oportebat cavere & acrem eſſe, utpote in recenſione lectionis antiquæ, præſertim ignotæ, vel proprii tentaminis periculo, ubi fama ejus agitur. Alia mirifica ſuſpenſio eſt in fronte notarum, ubi ponens verba contextus, quæ examinare inſtituit, frequen-

quentiſſime diſcedit ab eo quod ipſe in contextu exhibuit. In Bruto cap. 13 *citat* Omnemque illam ſalubritatem Atticæ dictionis & quaſi ſanitatem, *ubi neſcio unde copula* & *illi ſub calamum ierit. Libro* I *de Orat. cap.* 22 *citat* quæ quaſi traduntur in arte, inſcientia. *At nulla non editio illic* inſcitia, *unde & Leidenſis nupera ſuſtinuit mutare. Pro Quintio cap.* 20 Ita videbaris *edit in contextu, in nota citat* ita videbare, *unde neſcio an non & cap.* 16, *ubi edit* in parvula re captionis aliquid vererere, *citat autem* verereres, *voluerit* verereris. *In Bruto cap.* 3 *citat* quæ te Attici literæ delectarint, *edit* delectaverint, *ut in Oratore cap.* 45 *citat* Bellium nominarunt, *quum edat* nominaverunt. *Lib.* II *in Verrem cap.* 56 *citat* dum modo hæc faciat quæ facit, *at illud* dum *in nulla eſt editione. Et cap.* 74 *edit* reperiebam magiſtrum fuiſſe, *at citat in notis* inveniebam. *Pro Quintio cap.* 2 *edit* non eo dico, *citat vero* neque eo dico, *quum tota nota huic rei inſerviat, ut ſic corrigatur. Libro* III *ad Heren. cap.*14 *citat* aut in conſilium, *quum in Tullio edat* & in conſ. *Lib.* II *in Verrem cap.* 16 *edit* P. Rupilius de legatorum ſententia, *in nota citat* P. Rupilius de decem legatorum. *Ibidem cap.* 17 *quum toties nomen Heraclii occurrat, tamen citat* obſecraret Heraclitus, *& ex Metelli membranis itidem* Heraclitus. *Libro* V *cap.* 28 *advocat in nota* aut aliquam aliam ob cauſam, *quum in contextu relinquat* aut aliquam ob cauſam. *Pro lege Manilia cap.*1 *citat* contingere debere, *quum in Cicerone ſit* contingere auderem. *Hæc quum ſint certe* ὅσα κόνις, *nunquam opinor optaverit Cicero, ſe talem conſpici, pace Britannici editoris vel laudatoris dixerim: ſed potius juſte illa carpta & acciſa eſſe ab aliis fateatur, ut minori horum Threciorum ſtigmatum varietate compunctus, certe agnoſcendus magis pateat. Quis probe enim ab illis factum neget lib.* I *in Verrem cap.* 54 *ad verba* neque edicta die. *Notaverat ibi Gruterus* [*Lambinus mavult* prodicta die. *vellem prodidiſſet cauſam. Lipſius lib.* II *Variorum cap.* 13 *fingit* edicta. *neſcio quare.*] *At illi totum de Lipſio abciduut. Summo jure id quidem. Quid enim eos cogeret retinere, quod Gruterus vitioſe & ſine ullo fructu curavit negligenter attexi? At Lipſii erat* edita. *Talibus ſimilia multa; ſed omitto luxuriari in ineptiis. Verumtamen id deprehendiſſe me ſcias, ut quum ſine aliqua cura aut modica rationis ſpecie videantur illas detruncationes feciſſe, odio & exſecratione digni ſint, non laude; atque ideo Gruterum potius in hac humanæ infirmitatis nota, licet nimis denſa, potius miſerans, relinquendum integrum ſibi cenſui cenſeoque.*

Iſta conditione quum ſcirem eſſe notas Gruterianas, ipſum contextum plane non majore ſanitatis cuſtodia ſervatum nec ab fœdiſſimis vibicibus defenſum eſſe habebam per ſane cognitum, quorumcunque ea fuerit culpa. Enimvero hic ſæpe mihi contigit ambigere, dolorine an riſui, etſi ingrato, ſed tamen inceſſenti, oporteret magis indulgere. Nam quoslibet errores, quos ab Gruteriana adoptatos & conceptos eſſe noveram, quaſi ex compacto ageretur, poſteriores, ſcilicet ne meliora ab eis prodirent, emendare noluerunt. Itaque & quæ Leidæ, & quæ Londinii, & quæ Baſileæ prodiit, quum iſtam ut matrem venerabundæ amplexarentur certantes de obſequii ſui fide, & ipſis veſtigiis inſiſtere eximium judicantes, in eiſdem luti ſordibus ſe volutare cupiverunt. Quod quum vel religioſiſſime fecerint, interdum tamen hæc aut illa, nunquam omnes, magno gradu quaſi παραβαίνειν *auſæ, prorſus ut pœnitere agnoſceres & pateret ſingulas quoque aliquid egiſſe, multiplicando ſerpere illas maculas & frequentius alibi in ſe conſpici voluerunt. Cujus quidem turpitudinis vel turpiſſima exempla eduntur in Londinienſi. Hæc quum edere ſuſtinuerit lib.* I *de Invent.* 50. Si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis; *ubi Gruteriana, Leidenſis, Baſileenſis inepte* augmentationis: *non videtur ob aliam cauſam ſic receſſiſſe, niſi quod conſcia priorum flagitiorum, hoc fuco voluerit oblinere vel iſtud, quod illo ipſo libro cap.* 34 *prodere eam non puduit* Melius accurantur, quæ ſine conſilio geruntur, quam quæ conſilio adminiſtrantur: *vel iſtud, quod libro* I *ad Herenn. cap.* 3 *cives ſuos docere voluit*, Honeſtum cauſæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere. *Vice verſa quum Gruteri editio lib.* II *de Orat. cap.* 39 *exhi-*

 beat

beat ſin pars; partione, *maluit Londinienſis hanc ſequi, quum Leidenſis & Baſileenſis recte* partitione. *Ut & cap.* 57 *eadem cum Gruterina maluit* aſſentior Antonio dicendi nullam eſſe artem ſalis, *quum illæ vere* dicenti. *Sed multa ſunt, ubi omnes illæ quatuor conveniunt. Sic libro* 1 *de Invent. cap.* 21. Deinceps ad petitionem transeamus, *quod tolerari non potuit. Sic lib.* 1 *de Oratore cap.* 42. Omniaque quæ ſunt vel partium nomina, *quomodo jam non tantum Leidenſis & Londinienſis, & Baſileenſis, ſed etiam ipſa formoſiſſima nuper Pariſina. Quid enim Galliæ magis referret, ſi τὰ* vel generum *omiſſa ſint, quum modo didicerit nec Græciæ ſalutem poſitam fuiſſe in Demoſthenis lingua? Certe nihil habent illi heroes, quo præ illis, quas nominavi, ſuperbiant. Sic omnes illæ quatuor in Bruto cap.* 12 *retinent* Antiphontem Rhamuſium. *Lib.* II *in Verrem cap.* 43 ampliſſima cognitione. III *Verr.* 58 ad C. Pompejum. *Sed hæc quidem immenſa & vix numerabilia apud Gruterum Tullio prorſus aliena, quæ ſic rite propagabantur ab anno hujus ſæculi octavo decimo ad hunc ipſum, quo hæc abſolvo, annum. Et poſt eum quis erat unus, quem ut ab hac fraude immunem ſequi poteram, quum ne ipſa quidem decentiſſima Græviana effecerit, ut tot annorum ſpatio una ſaltem editio laudaretur, quæ libri* XII *ad Atticum epiſtolam quartam integram referret, non tribus vocibus ad intellectum vel maxime neceſſariis detruncatam & mancam, ut illic adverti. Quid autem agimus, boni viri? an id exſpectatur a nobis? an integritas noſtra ſpopondit? an hæc mens noſtra eſt, & id vocamus ſervire publico, ut vel erroribus librariorum vel noſtræ ſomnolentiæ indiciis redimendis velimus expurgari crumænas adoleſcentium? Et quum priores ante hoc ſæculum caſtisſimam diuturnæ ſuæ exiſtimationis & aſſiduitatis religionem in Cicerone certe prodiderint, nos ita volumus lævi eſſe, ut ab principio ejus adſcita imbecillitatis aut deſidiæ pignora, ne in exitu quidem deleamus? Sed hæc aut longa aut ſupervacua querela eſt. Tu modo, o juvenis, id hinc auferas, ut diſcas ab lupinis æra diſtingvere, & ad uſurpandum evolvendumque eligas elaboratos & ſedulo exhauſtos, non perfuſorios labores, & dum legis, ne patiaris tibi obrepere adeo nefandum in modum, ut Ciceronem tibi imagineris legere, cujus nunc ſingulæ voces, nunc complures, nunc integri verſus, pro nullis interciderunt, quo nihil frequentius toto medio tempore inter Gruteri & meam ætatem contigit. Cujus injuriæ demendæ cauſa prima quum me ſollicitaverit ad hoc curationis magnæ experimentum; tum ſecunda cautela fuit commoditatis. Hanc vel præſertim in eo ſitam eſſe cenſui, ut ad citationes ex Cicerone reperiendas non diviſiones modo ab Grutero ſectæ, ſed & eæ quas Nizolianus theſaurus ſecutus erat, ſine impedimento adderentur. Eas igitur utraſque ſic vides appoſitas, ut major character deſignet priores, minor poſteriores; & nulla tamen inde vel ipſis exemplaribus indecentia vel lectoribus mora obveniat.*

Ciceronem igitur daturus circumſpexi, ut quam integerrimus huic tempori noſtro contingere poſſet, denique prodiret, idque ut agnoſcas, operam juſtam & æquam huic præfationi concede. Nam quum id conſtaret in exhibendis partim corporis externis, partim animi bonis, utroque genere te explere deſiderans, ut de priore prius loquar, collegi omnia, quæ aut in ære, aut in lapidum aliquo genere alicubi exſtare aut lineamenta auctoris noſtri aut ipſam, ſi forte, appellationem præferentia convaſare poteram. Ita confeci primas duas tabulas, non ut eas contenderem verisſimas, ſed (quod unum meæ curæ eſſe potuit) ad amusſim archetypa ſua referentes; & ecce ſingularum partes, tum quid in eis requiram. In eis ordinandis conſtituens ſequendam conjecturam ætatis, primam mutuatus ſum ex ea quam anno MDCLXXXV *Romæ produxit in volumine, quod imagines veterum illuſtrium rhetorum & oratorum promittit, ex hortis quidem Matthæis. In qua diu hæſi nec etiamnum me expedio, an non hæc ſit eadem, quam minore forma Fulvius Urſinus edidit in collectionis ab eo factæ numero* 146, *& apud Cyriacum Matthæum in marmore exſtare (ut etiam in commentariis Faber notans ab Cyriaco Matthæo in hortis Cœlianis aſſervari) ſubſcripſit, & quæ hanc quoque copiam augens refertur num.* 6. *Quod quidem ſi ita eſt, næ mihi admodum diſplicet illa licentia pictorum, & deteſtabilior etiam illa*

eorum,

eorum, qui his edendis præfuerunt, ut quum Urſinus plane calvaſtrum eum nobis offerat, recentior egregie veſtitum verticem uſque ad ipſam frontem ſuis decentibus affatim comis ponat. Secunda ex eodem libro petita, quam ex antiquo cammeo ſive onyce exceptam iidem teſtantur. Nihil hæc quidem ad eam quam N°. VII *ex Gabriele Simonio, nec ad alteram, quam ex theſauro Palatino* N°. VIII *(de quibus quid rei mihi eſſe videatur mox dicam) infra poſui. Non dubito tamen, quin idem ſpecimen ab his tribus referatur. Tertia revocata eſt ex ejuſdem Fulvii Urſini appendice, lit.* R. *quam ex ſubſcriptione diſcimus exſtitiſſe apud eum in nomiſmate æreo, ipſum faciei & ætatis conſtantis florem vividisſime reddens, in qua ſe excellenter mihi offert ille acer & defixus adſpectus, quem libro* III *ad Herennium cap.* 15 *poſtulat, quamque mox acrimoniam, cui tamen pudor jungatur, appellat. Hanc eandem eſſe non dubito, quæ placuit Andreæ Schotto, quamque Tullianis Quæſtionibus apud Moretum anno hujus ſæculi* X° *editis præfixit mutata inſcriptione prorſus ad morem non Romanum. Hanc quoque eandem eſſe reor, quam imitari voluerunt illi, qui Annæi Flori editionem Grævianam pag.* 153 *illuminare hac imagine conati fuerunt potius quam illuminarunt: adeo ab excitatiſſima horum lineamentorum fabrica, ab capite decenter compto, illic deliratur ad ſtupidam moroſitatem & Othonianos quoſdam cincinnos, ut ſit plenum indignitatis factum. Quartam ſubnexui ex Triſtano Santamantio, qui tomo* II *pag.* 429 *de Magneſiis in Aſia ſcribens non intempeſtive captavit occaſionem inſerendi Ciceronis & hujus nummi. Et opinor hic ille nummus eſt, quem poſſidens quoque Fulvius ad eam magnitudinem, quam modo contemplati ſumus, extulit. Nemo quidem has duas vultus Tulliani deſcriptiones comparans laudabit mirificam quandam convenientiam. Sed quum ipſe nummum non tractaverim, nihil temere in eo pronunciare auſim, niſi eſſe pulcherrimam gratæ voluntatis Magnetum teſtationem, qua fatentur ludorum ſolennitates, pacis pinguedinem, annonæ copiam, vini quoque abundantiam & inde lætitiam Ciceronis velut ex dextra prolatam contineri, quæ antea diffluere videbantur, ut quidem ego interpretari breviter malui, quum coronam Faber aut ad Catilinariæ conjurationis præmium aut ad res in Cilicia geſtas, & ſpicam ad regionis ubertatem & inde frumenti copiam retulerit; in eo etiam plane Fabrum non admirans, quod averſam hujus nummi partem longa explicatione exſequitur, & conſpectum ejus lectori denegat, unde tanto certior Triſtano laus & gratia debetur. Quintam, ſatis memorabile Tullii mei apud Laodicenſes honorati monumentum præferentem, huc advexi ex Selectis Petri Seguini numiſmatibus pag.* 7, *cujus quidem argumentum ſatis copioſe & docte explicat, niſi quod hæream in eo, quod ſcribit ſub imperio Ciceronis fuiſſe præter provinciam* deinde tres diœceſes, quas Aſiaticas vocat, nempe Laodiceam, Cybiram, Apameam, quas Appius quoque rexerat: *quum de diœceſi Laodicena nunquam vel apud Ciceronem, vel ab alio quidquam fuerit ſignificatum, ſed tertiam fuiſſe Synnadenſem omnes clament. Sexta eſt jam bona fide ſeneſcentis ex eodem Urſino* N°. 146, *ſi quidem caſta arte nobiſcum egerit manus ſculptoris, de quo dixi. Septimam contulerunt Gabrielis Simeonii Obſervationes pag.* 68 *in oppido Fanenſi repertam & corniolæ inciſam, ut teſtatur; qui quoniam non leniore & politiore æris ſculptura uſus fuit, ſed ligneis formis, rudiori etiam illic eſſe huic imagini contigit. Certe etiam Faber teſtatur apud Fulvium exſtitiſſe in antiqua gemma corniola ſingularis artificii, & cui valde conveniens fuerit imago* N°. 146. *Octavam addidi ex theſauro, ut jam incepi dicere, Palatino pag.* 71, *quam ille, qui tractavit & edidit addita ῥήσει non magni ſane momenti, ex ſardonyche ſimulatam fatetur. Quæ ſi cum laude ad antiquum exemplar meretur exigi, perpolita eſt quidem: ſed ſimul coma molliuſcule & luxurioſe criſpata & abundans, ſimul ſenectutis inſignia per faciei rugas diſſimilem ſibi & liberam ſculptoris manum tantum non arguunt. Nonam denique, ſaltem nominis Tulliani memoriam multiplicans, (etenim an ad familiam Ciceronis pertineat, dubito, quum gens Tullia habuerit etiam alia cognomina) argenteus nummus & ſatis notus adjunxit. Habetur quippe ille in Familiis Romanis Urſini, tam Romæ quam Lutetiæ editis, & nuper tum in Lambecii Bibliotheca Cæſarea, tum in Roma-*

no imaginum libro quem citavi, etiam repetitur. Sed quanta, fidem publicam! penicillorum & ſtilorum varietate? Quam illa heroinæ facies in nummo eſt virilis, & robuſta, & exſerta, in ectypis mollitiem fœmineam ex conſulto præferre juſſa? ille angulus extremus oculi in picturis remotus longiſſime ab illo galeæ orbe, ubi coeuntes alæ & anteriores galeæ partes nec niſi in pugnis demitti ſolitæ, ideo nunc ſuper frontem allevatæ; in nummo propinquiſſime accedens? In ipſo galeæ vertice unus modo conus inter diviſas alæ partes, in Romana deformatione tres, in Pariſina duo, ut & Lambecius expreſſit, Urſini ſententiam de eo nummo ad res Ciceronis in Cilicia geſtas ſatis abſurde renarrans, ut pateat nihil eos veritati conſuluiſſe. Nihilo felicior averſus conſpectus vel quod ad quinque anteriores pedes notabiliter & diſcrete expreſſos in nummo, item octo poſteriores ſimiliter; quibus nihil par in qualicunque earum, quas nominavi, delineatione: ut neque in ſpatio inter anteriores ac poſteriores pedes, quod ſanequam breve in nummo & vix decuſſatæ literæ capax, at illi currentium quadrigarum ſpectatores ſcilicet acriores & ad depingendum habiliores, ſtatuunt immenſum: ut nec in poſitu Victoriæ, nec ratione tenendorum freni lororum, quæ integra omiſit Pariſienſis. De nummi ſententia quæ dicuntur, plane mihi diſplicent, ſed de qua alibi.

Decimum denique ſpectaculum non ad reverentiam, plane non, ſed ad jocum edi volui ab nummo, quem mirabiliter, an miſerabiliter? multis verbis Petrus Lambecius ſicuti venditavit Auguſtiſſimo Cæſari, cui tamen non ſatis ſimpliciter refert brachia icunculæ, quam fingitur tenere Minerva, utrinque elevata, ut ſimul lunæ formam effingant, non ut ille extenta; ſic in commentariis ſuſtinet idem facere lectori, quum ſit perfidiſſimæ monetæ. Etiam pretium illius extendit ideo, quod ab diligentisſimis nomiſmatum conſularium indagatoribus nulla ſiat ejus mentio: ignarus hanc ab eis neglectam ſpretamque ex monitu jam Antonii Auguſtini in Dialogo XI *monentis ſe vidiſſe alios & habere effictum C. Marium, M. T. Ciceronem (ita citat, ut colligas certe hunc ipſum nummum innui) Catonem &c. Verum a peritis facile dignoſci, quid a genuinis Romanis forma & qualitate differant. Quod judicium nuper quidam renovavit ex more ſuo, ſcribens amovendos ex ſerie nummorum antiquos ſtudiis inclitorum hominum, in his Tullii Ciceronis, vultus oſtendentium novitios illos nummos & moderni inventi, in quibus nec veri, nec vetuſtatis ulla ſeſe offert commendatio. Poterat id ex Minerve, imo & ex inuſitata forma, & laurea conjicere, quam ne Aſiaticus quidem nummus illi tribuit, etſi de ea ipſe mente admodum læva garriat, præcipue errans, quum eam civicam judicat, in qua nihil querneis foliis ſimile apparet. Ut maxime mirer hoc mendaci commento etiam illuſtrari voluiſſe introitum editionis Grævianæ epiſtolarum, quas ad varios ſcripſit Tullius. Quare nec ego alia mente appoſui, quam qua illud futile ſcriptum ſub indice Conſolationis adhærere operibus Tullianis permiſerunt viri docti; quos non meliorem in eo cauſam ſequi potuiſſe arbitror, quam qua omiſerunt libellum, qui de ſynonymis M. Tullio Ciceroni adſcriptus exiit. Hanc ego varietatem nequaquam probo, & in utroque perinde ficto debuerat idem ſtatui exemplum: nunc librariis indulgere cogimur. Equidem his alia poterant accedere ſermonibus ſat crebris jactata, verum ea aut frequentia ſunt in manibus omnium, aut illis careo, aut fidere vehementer nequeo. Primi generis innuo eum, qui exſtat in gemmis Leonardi Auguſtini parte* I *num.* 27*: quas quia novimus in hac regione nuper inſtauratas & hinc cuicunque promptas, non putavi poſſe nunc adiici, præſertim quum in ea ſcalptura aliquid deſiderem. Sed & diaria peregrinantium in Italia dictitant Ciceronis ſtatuam in Capitolio, ſcribente ipſo Sponio. Le Capitole renferme quantite de belles choſes. Les Inſcriptions des Magiſtrats & Conſuls Romains, & de leurs triomfes. Les ſtatues de Marius, de Ciceron, de Jules Cæſar &c. Sed quum denique curaviſſem ipſam illam depictam ad me venire, vidi longe alienum nomen illi inditum eſſe. Etiam Oct. Ferrarius in principio operis de re veſtiaria contemplatus ſtatuam togatam, quæ viſitur in atrio palatii Veneti, temere decucurrit ad conjecturam de Cicerone, ideo ſcilicet, quod oratoris ſtatuam eſſe libelli in dextra (ubi voluit ſcribere & innuere in ſiniſtra) indicent, & libellorum theca ad pedes ſta-*

ſtatuæ; quam quidem thecam adſpici poſſe & haberi non opinor. Poterat quoque annecti & alter nummus perinde vanus ab Lambecio attributus filio Ciceroni cum capite Veſtæ & literis ab occipitio VESTA, ab fronte AP. CIAUDI C. F. PULCHER, in altero autem latere M TULLI M. F. CICERO IIIVIR, cum ædicula Veſtæ tetraſtylo, in qua media ſtat imago baſi impoſita &, quod mireris, nuda. Quin etiam in elogiis Siculorum ab Hieronymo Raguſa conſcriptis video in capite, ubi enarratur Elpis Boethii uxor, ſcribi parieti in aula domus ſenatoriæ ſtatuas eſſe Hannibalis, Scipionis Africani & Ciceronis; quæ ſi ad liquidum ſunt antiquæ, referret non ibi ſolum ſtatutas relinqui. Sed & Sarbievus ſtatuam Ciceronis apud Magnum Hetruriæ Ducem diſticho proſequutus legitur inter alia ejus poemata. Denique ut miros nummorum ſpeculatores & ubique Ciceronem infulcientes non hac modo ætate agnoſcas, ſcribit Theodorus Beza in commentariis ad Epiſtolam Pauli primam ad Corinthios cap. XI. *v.* 14. Poſtea vero etiam radere tum comam tum barbam illos conſueviſſe ex Scipionis, Ciceronis & Cæſaris nummis conſtat: *quum longe abſit, ut vel ipſe, vel quiſquam ejus ordinis de raſa Ciceronis coma quidquam ex vetere nummo ſit firmaturus. Utinam pro his ex abyſſo erui contingeret aut inauratam ſtatuam, qua ab Capuanis ſe donatum memorat ipſe in oratione in Piſonem; vel ex larario ſecundo Alexandri Severi id reliquum manſiſſet, quod illic Ciceronis ſimulacrum quoque fuiſſe refert Lampridius cap.* 31! *quod illuc credo abiiſſe, quo menſa Ciceronis citrea memorata Plinio in hiſtoriæ naturalis libro* XIII *cap.* 15.

Sic quum colligerem æra, & antiquitatis reliqua fragmenta exponerem, quoniam felicitas occaſionis ita ferebat, non vanum fore judicavi, ſi velut ex ærario Romano inexſpectata ſortis benignitate conſervatam tabellam in hoc conſpecto ſatis propylæo dedicarem. Nempe Cicero libro II *de legibus cap.* 15 *ſcribit.* Quo in genere ſeveritatem majorum ſenatus vetus auctoritas de Bacchanalibus, & conſulum exercitu adhibito quæſtio animadverſioque declarat. *Hæc quidem ſingula enarrata novimus ab Livio libr.* XXXIX. *Opinatus tamen fore quantivis pretii, ſi quocunque loco vel tempore ipſam prudentiſſimi & neceſſarii conſulti formulam ſpectare aut legere poſſemus; poſt hos Ciceronis vultus figi æs illud curavi, quum voluntati huic meæ indulgeret Ampliſſimus & Conſultiſſimus Vir Joannes de Wit, urbi Dordracenæ a Secretis; ſed quem Muſæ prius videntur rapuiſſe, ut hoc munere circa ipſas fungeretur: adeo infinitas earum & totius doctrinæ partes ex obſcuro & arcano eruit detexitque, & ad æternum decus urbi iſti & Penatibus ſuis intulit.*

Quæ quum ſic digeſſiſſem, excipiebat pro ordine, quem Gruterus præiverat, hiſtoria Ciceronis doctiſſime quidem & laudatiſsime ab Fr. Fabricio deſcripta. In qua quum olim meminiſſem aliquoties offendiſſe, curare debui, ut editionem ejus vetuſtiorem nanciſcerer. Cujus compos factus, & paucis inſpectis, non putavi me ſatisfacere, niſi diligenter omnem contuliſſem ad Gruteri editionem. Quid dicam hîc me maxime mirari, & illum, quiſquis tandem fuit, qui tantum in alieno ſcripto non ſolum ſibi putavit licere, ſed omnia, quæ mutavit, retulit in pejus; & illos, qui Gruteriana editione uſi ſunt, tam ferreo ac valido, vel potius duro ſtomacho fuiſſe, ut illa concoquere potuerint, quæ plane non intelligerent? atque eadem toties repetita per typos? Multa igitur tacitus reſtitui, quædam illic quoque annotare volui, ut quilibet fieret conſcius malæ tractationis, qua vel veſtigia antiquitatis ab Fabricio ſervata hi poſteri anni aboleverunt, vel ſententiam & veritatem corruperunt. Alia etiam addidi, ut tam excellens vita uberius illuſtraretur, neque appareret eſſe longe alterius ſententiæ, quam Gallos, qui potius judicarunt aliqua inde excerpta eximere, nec ſane illa optima, aut proprie Ciceronem tangentia, ſed in quibus ſatis ineptos ſe demonſtrant, omni interim decore neglecto. Hinc utique anno Ciceronis XXV *illi agnoſcunt conſulem Cn. Marium Gratidianum. Hinc anno* XL *agnoſcitur M. Acilius Glabrio, quem quis non Manium vocavit? Hinc anno* LVI *Cicero ab illis præponitur tribus diœceſibus Aſiaticis* Cybariticæ, *Synnadenſi & Apamenſi. Hinc anno eodem Athenas dicitur veniſſe* 7 *Kal. ſextil. Et ſimilia nugarum multa. Sed ut liquide pateat iſtorum perabſurda*

ſurda

ſurda ratio, ſcribit Fabricius in anno Ciceronis XXXI *hæc verba:* [*His conſulibus Cicero, ut ipſe in eodem Bruto oſtendit, cum unum annum reverſus ex Aſia, cauſas nobiles egiſſet, quæſturam petiit, cum Cotta, qui anno inſequenti conſul fuit, conſulatum, Hortenſius ædilitatem peteret*] *Quæ quum illis nimium multa viderentur, pro capaci intelligentia Gallici ingenii paucis contenti, amputaverunt ita* [*Reverſus e Græcia, cum annum in cauſis poſuiſſet, ac maxime pro Roſcio Comœdo dixiſſet, quæſturam petiit cum Cotta, quam omnibus ſuffragiis conſecutus eſt*] *Non ſecus ac ſi Fabricius indicaſſet Ciceronem & Cottam competitores ejusdem honoris fuiſſe, quum Cotta tanto fuerit annis & gradibus magiſtratuum provectior Cicerone. Hæc ſufficere credidi ad illa vaniſſima Gallicæ doctrinæ imitamenta illis relinquenda, & ſolidam Fabricii elegantiam diſtincta etiam characterum forma in hoc ſcripto proferendam, quod pluribus illuſtrari a me potuiſſet. Hæc quod ad veſtibulum hujus ædificii.*

Ut igitur ad Ciceronem fauſte intrarem, utque in libris ad Herennium ex voto eniteret opera mea, fecit codex vetuſtus Medicææ bibliothecæ, charactere, ut ſolet appellari, Longobardico, & prorſus eodem, quo exemplar Taciti annalium ab libro XI *ibidem ſervatum, & a me inſpectum, niſi quod ſit paulo minutior; ex quo, niſi fallor, multa ſatis & præclara ad id ſcriptum redundaverunt, ut optandum fuerit in eodem volumine etiam exſtitiſſe junctos libros de Inventione, qui plerumque ſolent ita junctim reperiri, ut in duobus aliis codicibus, quibus utor, ſed nequaquam tantæ fidei, licet altero non ſpernendo, habui. Præter quos etiam annotata ex Laudiano exemplari, quod Oxonii cum degerem adhibui, varietates in multis me confirmarunt, ubi & in Collegio, quod S. Joannis nomine celebratur, nactus membranas, in quibus erat ſequens volumen de Oratore, librum ejus primum & ſecundum ad caput uſque ſexageſimum evolvi, eaque illa eſſe, quæ eo uſque ex MS. Oxonienſi advoco, intelliges. In reliquis eius tomi, qui Rhetorica continet, partibus, quum tale genus ſubſidium nullum mihi ad manum eſſet, undecunque arripiens, quæ ab aliis ad Ciceronis emolumentum publicata erant, curavi ut tamen hîc illic aliquid juvarem; etſi animadvertens quantis partibus hæc editio inciperet excedere denſitatem præcedentis in hoc oppido, maluerim complura in exemplari meo annotare, quam hac vice nimium oneroſus eſſe.*

Similiter ſecundam partem quæ ex orationibus conſtat, ſatis obeſam fore ratus acceſſione ſola Aſconii Pediani & Scholiaſtæ anonymi, quum præter copiam variarum prioris ſæculi editionum aliis auxiliis deficerer, eandem viam & rationem tenui. Aſconio quidem quas emendationes ſatis probabiles paſſim admixtas & interpoſitas videbis, ex chirographo patris excerpſi, cujus illæ omnes ſunt. Ob eundem Aſconium fragmenta duarum orationum recepi in ordinem, ut & Piſonianæ aliqua in principio. Scholiaſten anonymum quem voco, is quoque ejusdem beneficii eſt. Quod ſi nihil aliud nunc a me adferri potuiſſe confiterer, hic utique Scholiaſtes tanti erat, ut novam editionem ſatis pretioſam præſtaret, iſque inſtar multorum ornamentorum & numerum obtinere debeat, quum ex eo tam multa, tam egregia fluant ad illuſtrandum Ciceronem, ad noſtra deſideria juvanda. Itaque de eo ſingillatim enarrare compellor, quum id mereatur.

Et auctor & librarius fuerunt docti, & quidem utraque lingua, ut ex alterius lectione & citatione Herodoti ac Demoſthenis, alterius non detrectantis etiam Græca perſcribere facto colligi poteſt. Hinc utique præter ſingularem artificii oratoris animadverſionem lex Remmia nunc extra aleam dubitandi ponitur, tantopere modo fluctuans, ut pro ea Galli nunc quoque legem Memmiam Principi ſuo poſuerint. Hinc ille Stajenus in Cluentiana & Aſconianis multum jactatus, hinc Fabiani fornicis locus & appellationis cauſa deſcripta ampliter, hinc nomina judicum ſoli quæſtori commiſſa, & ideo libellis per ſingulas tribus publicatis notata; hinc in Roſciana cap. 20 Kalendæ Pigianæ memorabiliter adſirmatæ; hinc cap. 31 ferri Phrygii acumen de Sulla: hinc ille vicus Pallacinæ & illic balnea Pallacinæ; hinc egregium indicium Enniani, ut vocat, hemiſtichii ad librum I *in Verrem cap.* 18. *Et*

cur

cur de Prætura urbana inſcripſerit Cicero invectivam ſuam. Quam docte is de Verre legato Dolabellæ delato ad C. Neronem, quum hic Romam rejiceret, quod non bene explicatur in Aſconianis? Expoſitio authepſæ quam admirabilis hîc, tam ridicula apud Gallos, qui deſcribunt [ollæ æneæ genus quoddam, ita dictum, quaſi per ſe ipſum coquens; quod tam artificioſe factum erat, ut minimo igne ſuppoſito facile bulliret.] Hinc quum in principio Ligarianæ Cicero Q. Tuberonem vocet propinquum, & ſcribant Galli [Quæ fuerit autem cum Tuberonibus Ciceroni propinquitas, non apparet ex aliquo auctore] utique jam patet. Jam vero quam multa ad veram Tullii manum hinc auxilia! Hinc illud tot tam graves legationes, *hinc Act.* I *Verr.* II vigilantior copioſior ad judicium veniſſe videar, *ubi vulgo* compoſitior; *hinc illud* I *Verr.* 20 avecta exportataque, *hinc Manil.* 2 *illud* huic qui ſucceſſit, *roborat MSStos alios, ut cap.* 5 naviculariis *ex Fabriciano libro, cap.* 9 Noſter autem exercitus tametſi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis erat uſus ſecundis, tamen, *& cap.* 10 clypeani fugitivi. *In Ligar.* 5 quodne nos domi petimus, *ut habent MSS. apud Gruterum. Hinc tot conſpicua fragmenta in lacuna capitis* XLV *Roſcianæ, ubi pater etiam adnotavit [videtur integra in Cicerone habuiſſe, ubi nunc quædam deſunt] Et ſimilia infinita alia. Continebat hæc una ſittyba paginas omnino* LIV *& forma & litera vere antiqua, tractatas, ut conſtat ex eo quod erat primæ paginæ adſcriptum, ab Pithæo, ut opinor, aut Petavio. Erat vero iſtud. [Veteris Grammatici in aliquot M. Tullii orationes fragmenta. Hieronymus Apolog.* I *adverſus Rufinum. Puto quod puer legens Aſpri in Virgilium & Salluſtium commentarios, Wlcatii in orationes Ciceronis, Victorini in dialogos ejus & in Terentii comœdias præceptoris mei Donati æque in Virgilium. An Wlcatii Gallicani cujus exſtant aliquot Impp. vitæ] Sed & inaudierat de his antea aliquid pater, unde is ſua manu adſcripſit [P. Pithœus ad Collat. pag.* 88. *Servo ſolus dominus pro arbitrio nomen imponit, & ad voluptatem quidem, ut in Orat. pro Roſcio Amerino notavit Vulcatius Sejus alius vetus interpres, cujus fragmenta quædam veſpillonum aliquando manibus pretio extorſimus. Dion. Gothofr. ad tit. de lege Cornelia de falſis ad l.* 13. *Servo ſolus d. p. ar. n. imp. & ad vol. q. ut in orat. pro R. Am. notavit Volcatius Gallicanus.]*

Illæ, ut fieri amat, mutatis in diem dominis venerunt in jus Iſaaci Voſſii V. Cl. qui ut multis aliis, (nam fragmenta hinc inde jam producta novimus) ſic & patri meo, tum aliquoties ante, tum ſub finem vitæ ipſius commodans, hunc adegit, ut manu ſua omnes paginas deſcripſerit. Quas inter cætera laboris & curæ ſuæ pignora mihi relictas Lutetiæ ad mortis ejus nuncium reverſus adhuc cum archetypo conferens id effeci, ut nec litera ad rem aliquid faciens diſcreparet. Nunc quoque non aliter, ne palam quidem vitioſa interdum immutans, ut opioni, convectus, præcia, exprobat, agere mercaturum, *edidi, lituris, quas in margine pater appoſuerat, & correctiunculis, quæ dignæ erant, adjectis inter lunulas. Erant hæ paginæ admodum conturbatæ, & nihil ad ordinem eum orationum, qui in editionibus noſtris obtinet. Præcedebant ea, quæ ad Divinationem, tum Actio prima, hinc pars præfationis in lib.* I *Actionis ſecundæ, & ad ipſam:* Dein *pagina* 17 *interjecta erat, quæ comprehendebat alias explicationes Actionis* I *ab capite* VI, *quam ſequebatur pagina* 18 *ad caput* IX *Actionis primæ, multis intermiſſis, ut in editione vides. Pagina* 21 *incipiebat ad* II *Catilinariam cap.* 5, *& continenter ad* III *&* IV, *uſque ad paginam* XXIX, *ubi incipiebant pro Ligario, cui adnexa erant pro Marcello, tum Dejotaro, tum Roſcio Amerino, tum pro lege Manilia; ac denique pag.* LIV *Miloniana. In his quum, ut dixi, pagina* XVII *ſervaret novas & diverſas expoſitiones ad Actionis primæ caput* VI *&* VII, *quas non poteram æque commode loco ſuo digeſtas immittere, hunc locum eis reſervabam, quod nunc exſequor. Erant autem iſta principio ut ſatis patet abrupto, adſcriptaque in margine hæc. [Exſtant & in hunc eundem locum aliæ notæ]*

Poſtea dicit ſortitionem factam. quia primo reiciuntur judices. ſic ſortiuntur accuſatores. Ante ſortiuntur. & ſic eliguntur. *Spem prs fortuna perfregerat.* in ſortem mittebant. qui præſentibus

*****

judi-

judicibus accuſarent. Curtius exierat amicus Verris. Cicero illum de ſorte rejecit. vel quia illa decuria exierat. in qua non erant corrupti niſi pauci. *Mea diligentia.* quia malos tenebant. *Renuntiata.* repudiata vel negata. *Conductio.* redemptio. *Libelli nominum veſtrorum.* Nomina judicum in albo publice ſcribebantur. qui in eo eſſent judicio futuri judices. Ex eo albo quibus erat curae de integritate judicii nomina tranſcribebant. & apud ſe tenebant ut poſſent noſſe quid ae quo, (l. qui de quo) negotio judicarent. Dicit itaque hujus conſilii judicum nomina in omnium manibus retenta bene ſcientibus adprobata. ne poſſint aliqua ratione mutari. *Nullus color. nullae ſordes.* Figuram fecit in Hortenſium de Varronis judicio Conſobrini ejus quod diſcoloribus ceris judicium corrupit. *Repente ex alacri.* Alacer tam fortis quam velox. ut ille equos alacres media inter praelia Turnus. *Ecce autem.* Poſt rejectionem judicum & conſulum comitia quando conſules declarabantur. Et bene *conſularibus.* quia ſunt & prætoria comitia. *Vetera conſilia.* corruptionis. *Pecunia majore.* bene majore quoniam certus erat de judiciis corrumpendis. & primo parvam pecuniam dedit. quoniam incertum exitum ſortis acceperat per eosdem corruptores. *Nam ut Q. Hortenſius.* Hic vult oſtendere unde poſt deſperationem corrumpendi judicii ſpes coeperit Verres. nam dicit Hortenſio conſule deſignato Curionem quendam gaudentem dixiſſe Verri eum abſolutionem ſperare debere. quod patronus ejus conſul eſt factus. *Quem ego hominem honoris.* Dicturus eum dixiſſe rem turpem honoris cauſa illum ſe dicit nominare. ut & amicitiae illius & in hoc illum laedit. cum ſe dicit parcere. & propter amicitiam quae dicit non debeant prodit. *Vidit ad ipſum fornicem Fabianum.* Sacram ingredientibus viam poſt templum Caſtoris. in quo ejus familiae nomen aſcriptum eſt. Fabi tu Maximus ille es. Arcus Latinum non eſt. *Verbum nullum facit.* Tanta eſt amicitia prælatus ut perdat officium. *Quod cum tam multi.* aec quis (f. nequis) quaerat auctorem de multis cognatum dicit. quod in utrumque prodeſt. & populus non poſcitur teſtis. & firmius eſt quod a plurimis cauſatur auditum. Ratiocinari prudentium eſt. *Pridie quam ſeipſe condemnatum putabat.* Una die dicit quod ad abſolutionem reo patronus.

Sed etiam quum ita res ferret , ut commentarios in Roſcianam demum a capite XX *potuerim attexere , ut illud damnum ſuppleatur, opportunum erit priores quoque nunc apponere , ut ne pereant & adhiberi ab volentibus ſuo loco & commodo queant.*

ARGUMENTUM ROSCIANAE ORATIONIS.

Sextus Roſcius Amerinus locuples fuit. hic cum haberet Roſcium filium rigidioris naturae in paternis praediis commorantem. & haberet duos inimicos municipes ſuos Roſcium Magnum & Capitonem. Hic Sulla dominante & jam proſcriptione finita ad balneas Pallacinere rediens a cœna occiſus eſt. de morte ejus primus nuntiavit Ameriam Glaucia quidam Roſciorum cliens. Delatum eſt ad Sullam nomen. occiſi bona venierunt empta a criſogone Sullæ liberto. in ſocietate cum Roſciis poſſidere coepta ſunt. filio expulſo Amerino. legatos (l. expulſo. Amerini leg.) ad Sullam miſerunt qui dicerent bona Roſci non debuiſſe veniri. obreptumque ipſi eſſe cum eſſet Roſcius injuriam paſſus. inducti a Chriſogono ſunt. promittente emptionem remiſſurum. interim Sextus Roſcius adulescens parricidii accuſatus eſt ab Erucio quodam ex novis accuſatoribus. & abſolutus. Duplicis conjecturæ cauſam diſpoſitione naturali proſequitur. Nam cum defendit filium. regerit crimen in Roſcios comparando perſonas: cauſas ceteraque quae aut oriuntur ex illis. aut illa referuntur. & tuetur reum. ut intellegi facile ſit accuſatore ſuppoſito periclitantem. multum itaque circa Erucium terrorem calumniae movens urbaniſſimis ſalibus inſignis actio libertate patrono. quam evitari non potuiſſe publicis temporibus apparet Sulla dominante. Placet igitur Ciceroni excurſus ille juvenilis de ſuppliciis parrici-

ricidarum ad annos ſuos ad exiſtimationem tam floridae partes intermedias haec oratio ponitur. Status conjectura. transfuſio per antikathropeian; (f. ἀντικατηγορίαν) non ego feci parricidium ſed vos. Genus cauſae admirabile. nata primo admirabilitas ex adverſo tempore ex potentia Sullana ex magnitudine parricidii. *Credo ego.* Pleonaſmos eſt in elocutione. nam cum dixiſſet Credo. adjecit ego. *Mirari.* modo eadem partem recurat. quod nullus oratorum ceterorum ad defenſionem acceſſit. potiſſimum ipſe ſurrexit. ſed dum vult eos timoris excuſare quod ſciat eos timuiſſe. ſe damnavit audacia. *Ego potiſſimum ſurrexerim.* Duo ſunt quae quaeruntur in oratore. auctoritas & eloquium. Auctoritas ex nobilitate. eloquium ex doctrina; ut ait Virgilius ex auctoritate. Tunc pietate gravem ac meritis. ex eloquio. ille regit dictis animos. *Omnes hi quos videtis.* Debet conciliare orator cauſam quaſi non ſolus defendat. *Quid ego audaciſſimus.* Antiptoſis. (Anteroſis) *An tanto officioſior.* Officioſiores dicuntur qui volunt ad ſuum officium pertinere. ut rapiant cauſas defendendas. *Ignoſce adoleſcenti.* Inter ignoſcere & cognoſcere hoc intereſt. Ignoſcere eſt. erravi da veniam. Cognoſcere eſt non erravi audi me. Modo vero in hac civitate non modo cognoſcendi ratio ſublata eſt. ſed etiam ignoſcendi. *Accedit illa cauſa.* Anadiploſis. *Quod a ceteris forſitan*; Si quis amicus petat a me defenſionis officium. Si praeſtitero. habeo gratiam. *Salvo officio*; ſi noluero habeo officium ſalvum ſine gratia. ergo utrum veiim in poteſtate mea eſt. Si quis vero frater petierit. quia propter potentiam ſui Sulla ſatis timebatur. tamen omnimodo frater eſt cui præſtandum eſt. poſſumus hic dicere. in poteſtate habemus. utrum velimus an nolimus omnimodo neceſſe eſt velle. A ceteris ergo ſic petitum eſt. ut in poteſtate habeant utrum velint a me autem hi petiverunt. *Maximo ingenio.* Meſſalam maxime ſignificat, cujus maxime extant orationes. *Forſitan quaeratis.* particularis narratio loco principiorum cedit; Narranda cauſa fuerat; admirabilitas ſumma fuerat. quia nullus alter erat defenſor. quare nullus acceſſit. & quia præparandus eſt judex, in principio benignitate & benivolentia. cauſæ vero redditio particularis narratio eſt. *Quae tot.* ex numero. *Ac tales viros.* ex perſona. *Quae res ea eſt.* Hic non narratio incipit ſed eſt quaedam excuſatio. *Lucio Sulla.* Debet ſervare dignitatem. eſt enim magna perſona. *Potentiſſimus.* ideo hic effert ut eludat. ideo adjecit poſtea *Cornelius.* hoc dixit irriſione. qua libertinum hominem interpoſita ferme patronorum nomina gloriantur. *In alienam pecuniam.* id eſt in alienum patrimonium. pecuniam dicit univerſitatem rei familiaris. *Suſpicionem omnem.* Vide quemadum (pro, quemadmodum) ad invidiam & odium ducit verba ipſius & poſtulationem nequiſſimam. *Damnatum & ejectum.* modo movetur quaeſtio. ſi parricida in culleum ſuitur. quare dixit ejecto quia oratoris eſt minus dicere poenam rei. ut dicat exilium. *Ego contra brevem poſtulationem.* Affert illius poſtulatio. quia indignanter poſita fuerat. invidioſe locutus eſt. *Primum a Criſogono.* oſtendit potentiam Chryſogoni & in magnam invidiam adducit adverſarium ſupplicando ipſi. *Quod ſi a cauſa criminis.* Judicium bonae cauſæ eſſe voluit. quod ſponſionem quandam apud judices facere auſus eſt. ut vel tenui argumento convictus damnationem criminis non excuſet. item tria conſiderantur in conjectura. cauſa. perſona. factum. *Indeferendo.* in accuſando. quoniam nomen ad prætorem detulit. *Qui ex civitate.* Laudem judicium ut benivolentiam capiat. Novimus quia a Sulla ſenatus electus fuerat ut judex eſſet de civitate ergo fit ſenatus. de ſenatu judices. *Nam commodati.* proantidoſis. tribus enim ſuſperioribus totidem infra retulit. Commode autem dicere nunc hoc ſignificat pertinenter. utiliter. ornate. *Summus timor.* oſtendit quantum ſit timor. pudor morum. venia prompta benignitate auxilio. ut Virgilius. orantes veniam. *Hoc onus.* permanſit in tranſlane (pro, tranſlatione) propter Sullanum tempus. & quod ſubaudimus perferam me onere malo. melius eſt ut opprimat me invidia Sullani temporis quam taceam. *Te quoque maximo opere Fanni.* Fannius præfuit aliquando huic

 quae-

quaeſtioni de ſicariis excitat etiam in hac quæſtione ad antiquum ſeverius exemplum. *Quanta multitudo.* Et hoc in rhetoricis praeceptum. & hoc ad virtutem principii pertinet. quod appellatur. *Longo item intervallo.* quoniam poſt tempora belli civilis reſtitutis judiciis haec prima cauſa acta eſt. *Cum interea cedes indigniſſimum.* ergo nulla fuerunt peccata. (ſ. punita) *Omnes hanc quaeſtionem.* hoc vult dicere Sicarii iſti homines occidebant multos. ut vitarent invidiam hoc ſibi ſuaſerunt continuare ſcelera. dimiſſo. i. prae contempto relicto habitorum. *Marce Fanni ante pedes veſtros.* anticategoria. Hic illuminat genus cauſae. quod & defenſionem habeat pro eo & accuſationem in adverſarios. *Erant ei veteres.* uſque ad iſtam narrationis partem fuit narratio pertinens ad bona quia non debuit proſcribi. modo ad cedem. Alterum *magnum* dicit. homines eiusmodi. novimus quia gladiatores ex factis nomen accipiunt. ſi facili ictu caput percuſſerit. Capito dicitur. ſi multos vincerit Magnus. *Ad eum laniſtam.* deſcribit quia gladiatorum nomina dixit. *Antea in pugnam.* ſive ante cædem Sexti Roſcii ſive ante bellum civile. *Nam cum hic Sextus Roſcius.* præparatio a loco vel argumentum & facultatem non potuiſſe. *Cum hic.* dixit ante rem. cauſa inimicitiarum naturae conveniens. Ergo quia accuſatio illorum ad defenſionem iſtius pertinebat per comparationem facit caput. *Rei familiaris.* hoc ideo quia dicebant illi abjectum hunc fuiſſe a patre idcirco illum interfeciſſe dicit voluntas patri aequalis circa filium fuit. *Primus Ameriam.* ipſum vult videri immiſſum qui occiderit Roſcium. *Quidam.* duplex cauſa neceſſitatis. nam tenuis corrumpi potuit libertinus qui etiam metuebat offendere. *Cliens.* hoc mire ut ab inimicis ad caedem ſubornatus ſit. quibus ſine dubio debebat obſequium. *Ciſiis.* genus vehiculi Gallici. *Voloterrana.* Voloterrana civitas dicitur quae præciſis undique lateribus ad omnes motus alto ſe monte ſuſpendit. Haec civitas cum Mario ſenſerat. victis etiam Marianis partibus in eadem conſtantia perſeveravit ad ipſam oppugnandam.

* * *

patitur. a ſervo ex eo qui facit. id eſt Chriſogonus. Ergo modo nata eſt indignitas non ex eo qui patitur. quia Roſcii perſona eſt vilis ſed ex eo qui facit id eſt Chriſogonus. *Tres ſunt.* partitio cauſae. in tres partes dividitur. prima eſt defenſio Roſcii. ſecunda accuſatio Roſciorum. tertia ad invidiam Chriſogoni pertinet quae ex potentia naſcitur. *Occidiſſe patrem.* Extollit magnitudinem criminis. ut derogetur. (ſ. ut fides derogetur) quanto enim quaeque magna ſunt. tanto in credendo difficilia. hoc in defenſionibus recte facimus ante probationem. in accuſationibus autem probato crimine debemus augere. Item dixit principia. dixit narrationem. exceſſus nunc ſummam dicit. ſumma autem dicitur criminis collectio. *Nonne & audacia.* Argumentatur a perſona. ſitne idonea ad parricidium. *Patrem occidit.* congeſſit ſchemata oratoria. nam per quaeſtum argumentatur. reſponſionem facit. Quotienscumque conjectura eſt ſumma ponitur incipiens a genere criminationis naturae conveniens. Cauſa lucri. cauſa inimicitiarum patrem occidit natura conveniens. Eurucius vellet aptam ſceleri deſignare perſonam. deſcripſit feram quandam fuiſſe naturam Roſcii dicens. Miramini ſi iſte homo qui in agro & ſolitudinibus cum nullo vixerit Cicero arripuit luxuriae partes. expugnavit objectionem Eruci. ſi enim ſolus in ſilvis fuit luxurioſus eſſe non potuit. *Quaeres igitur tantum.* augeret rem ut incredibile videatur crimen. Non dixit ſcelus ſed furorem. & bene dixit furorem; declaravit niſi perdita mentis ſanitate non poſſe de parricidio cogitari. *Neceſſe eſt enim.* quae cauſa eſt quare occidit patrem. quia non placebat patri. incipit alia cauſa. *In unico filio.* eliganter hoc intulit. quod naturele ſit ut unicis liberis quamvis potentibus (ſ. petulantibus, impotentibus) promptius indulgeamus. *Omnium conſtantiſsimus.* Manifeſte namque quid eſſet conſtantia hic oſtendit cum contrariam poſuit amentiam. *Neque odii cauſam.* dicendo neque odii cauſam patri neque ſceleris fuiſſe expedita facilitate concluſit & principalem

palem & incidentem quæſtionem. *quid agis eruci.* qualitatem prædiorum eam fuiſſe declarat. quæ non magis pœnæ quam voluntati eſſet quia dicebat pro pœna duos. *tot.* a numero. *tam pulchra.* a qualitate. *fructuoſa.* ab utilitate. *illius ordinis.* illius fortunę. *quod ſi conſtat.* nam præfuit ut dominum & ut patrem familias decet. non tamen (f. non tanquam) relegatus a patre ſuo. *etenim ſi tibi natura conceſſit.* conſtabat hunc Erucium incerto patre natum. Hic autem dicebat propter odium Roſcium ruri relegatum. Modo Cicero adludit. Nam dicebat ille. Vis noſſe quia hunc odio pater habuit cum duos haberet filios quem amabat ſecum habebat. quem oderat ruri dederat. Dicit Cicero. Agnoſce Eruci, quid dicturus ſum. ſi tu de incerto patre natus es. neſcis quid ſit amor in filios parentum. tamen vel litteris ſcire potuiſti a quibus alienus non es. quemadmodum diligunt patres. & dat exemplum apud Cæcilium Comœdiographum. Inducitur pater quidam qui habebat duos filios. & illum quem odio habebat ſecum habebat quem amabat ruri dedit. Ergo vides quia amavit Roſcium pater ſiquidem hunc agris dederat. quid ad iſtas nugas habes inquit. Cœpit dicere adverſarius quamdiu me inquit ad fabulas vocas. Dicit Tullius. Ego quidem habeo multorum exempla quæ proferam vel amicorum. Sed forſitan iſti ſe nominari nolunt quamquam quos magis debemus ad exempla proferre quam Comicos qui ideo apoetis inducuntur ut illorum actibus vitæ noſtrae videamus imaginem. *vel tribules.* qui de una tribu ſunt tribules dicuntur. *age nunc refert ad animum.* Adhuc in quæſtione illa verſatur quia dicebat adverſarius ideo occiſum a filio patrem fuiſſe. quod ruri ſemper dediſſet operam. Hic dicit omnibus placere vitam ruſticam. *inopia criminum.* id eſt cum non habet quod obiciat Erucius Roſcio. id obicit quod ad laudem Roſcii proficit. *ſed permultos ego novi.* Senſus hujus capitis talis eſt. Non modo parentes filios ſuos volunt ſtudio agendi detineri in tantum putant vitam ruſticam optimam, ut & ipſi ſtudio agendi operam dent. *tu callidior quam hic.* Diverſa quidem artificia ſunt ſed quotiens ad finem veniunt, ſimilia ſunt antiquarius & advocatus. Ars quidem diſſimilis eſt ſed tamen ars eſt. in ſua quiſque arte melior illo. quum peritus in meliore parte eſt poſitus. Erucius accuſator obiciebat ruſticam vitam Roſcio. Dicit Tullius in hoc meliorem eſſe Roſcium Erucio. quod melior ſit illo agricola quam ille accuſator illa ſcilicet conditione qua ſuperius diximus. *& artificium obliviſcar.* Senſus talis eſt quoniam Chriſogonus vituperavit vitam ruſticam deſinat ipſe exequi curam alendorum agrorum quos Roſcio tulit. Nam licet doleat Roſcius quod amiſit agros, tamen contentus eſt ſi vel vitam habeat. ut oſtendat crudelem eſſe Chriſogonum qui ne inopia quidem aliena contentus eſt. *hoc vero eſt quod ferri nullo modo poteſt.* Senſus hujus capitis talis eſt. Cauſa inquit totius periculi agrorum poſſeſſio eſt. argumentum falſi criminis cultura. nam ideo accuſatus Roſcius quia dives fuit. id eſt inventum argumentum criminis quoniam agros coluit. Idcirco dicitur occidiſſe patrem quia in agro fuit. ſed tamen inquit liberatus eſt omni ſuſpicione. nam ipſos agros aliis coluit. Scilicet Chriſogono. *nec tu eruci accuſator eſſes.* circa Chriſogonum. Apud antiquos ante dabant ruri aliquos. Sic militia. dat autem exemplum unde vulneret Erucium. Manilius (f. M. Atilius) Serranus ſemper ruri dabat operam. hic dum terræ ſemina mandaret miſſi ſunt ad eum legati. factus eſt conſul aratorium pulverem palmata terſit. Ergo hoc dicit Tullius. Tu Erici qui vituperas vitam ruſticanam. valde ſtultus eſſes illo tempore quo Serranus conſul factus. ſiquidem tanta innocentia agrorum eſt. ut civitati leges referant. *cupide appetebant.* Hic Sullam tangit. ſub quo multi agros ſuos perdiderunt. *neque hæc proferro quæ conferenda ſint.* quaſi hoc cauſator obiciat. Ergo tu confers Roſcium & illo Serrano & ceteris nobiliſſimis viris. Dicit Cicero. non ego confero cum his Roſcium. ſed volo oſtendere tantum poſſe agros ut majores noſtri cum ſemper reipublicæ darent operam tamen ſemper agros coluerunt. *patiebatur.* Bene dicit patiebatur quaſi magis volenti optemperaberit pater cum ipſe eum noluerit eſſe. *quiſquam vocaret.*

ret. id eſt ad cenam. *ſeveritatem.* judices riſu relaxavit. quoniam ille objecerat cum nullo convivium iniit. dicit Cicero qui eum paſceret qui & in agro eſſet ſemper & numquam invitantem invitaturus eſſet. *nemini veſtrum eſt eruci.* Apud antiquos eloquentia nullo præmio laudabilior fuit. ſiquidem omnis ars ex pretio vilior efficitur. Ergo nec accuſator nec defenſor accipiebat pecuniam. Modo vult oſtendere orator quia accepit pecuniam Eurucius ut accuſaret Roſcium. nam oſtendit cum eo inimicitias fuiſſe ſocia ergo res eſt. ut hoc quadruplatione fecerit. Nam ſi accuſaſſet aliquis reum & viciſſet quartam partem bonorum ejus accipiebat.

Et hæc quidem, ut præſenti forſan ſpatio, cui incluſus fui, etiam ſic ſatis laborioſo, acquieſcens confecerim; nequaquam ut aut omnia aut ea quæ ipſe voluiſſem conſummaverim. Ipſum Aſconium Pedianum quod attinet, is per tot editiones plane non ita videtur conſtitutus, ut non in eo infinita ſint, quæ ingenium alterius requirant, & nunc potuerim meliora dare, ſi res tuliſſet. Singularis eſt locus in fine orationis pro M. Scauro: Idque repererat ex vetere conſuetudine, ſecundum quam & Romuli ætatis ſtatuæ in Capitolio, & in Roſtris Camilli fuerunt, togatæ ſine tunicis. *Sic quum legerint viri inſignes, potuit etiam Oct. Ferrarius rei Veſtiariæ parte prima lib. 3 cap. 1. ſic citare. Eſt tamen, qui offenſus ea ſcriptura, etiam negans vulgatum recipere ullum ſenſum, (quorum prius forſan juſtum verumque, de poſtremo reſpondeant alii) legit* Romuli æratæ ſtatuæ. *Atqui ſi ipſa literarum elementa perſequaris, utique clamant ſcriptum fuiſſe* Romuli ac Tatii ſtatuæ. *Cur nunc exhibetur in principio ad Piſonianam* P. Cornelio Scipione patre Africani, *quum in prioribus editis exſtet* P. Cornelio Scipione patre Africani prioris? *Ad divinationem legitur:* Qui cum accuſaret Terentium Varronem repetundarum reum ex Aſia. *at τὸ* reum *abeſt ab antiquioribus. Ita ibidem,* In his provinciis legatus & proquæſtor Dolabellæ C. Verres, *quum venuſte in præcedentibus* proquæſtore. *Et ſimilia non pauca. Etiam Scholiaſtes adjuvari magis debuit; in quo quum vetus liber habeat ad Divinationem cap. 23,* Diſcrimen autem eſt proprie, quod ſeparat aliquas res aſſe in medio poſita: *nonne vel vocis poſtremæ ratio vel ipſorum apicum ſpectatio monſtrat ſcribendum* acu in medio poſita? *Ad principium Actionis primæ in Verrem jungenda in eo hæc ſunt & ſcribenda;* Antegeſta moribus domeſticis commode objiciuntur. *Ibidem cap. 6 habet* Notus autem maxime inclinat ad malum, quemadmodum in Cæciliana. *At conſtat legi debere* Cæliana, *ubi id ipſum exſtat. Neque dubito ibidem ſcripſiſſe in conſiderando τῷ* alacrem, quaſi alis acrem. *Itidem cap. 14 in MS. eſt uti deſcripſit pater* Quartum lucrum judicio reſervaret, *ſed id corruptum ſic reponi debet* Quæſtum] *lucrum.* Judicibus reſervaret] *Cap. 20 fine habetur,* Quum in villa Luculli bellum eſſet omni apparatu venuſtatis ornatum, *quum legi debeat* velum. *Pro lege Manilia cap.* 19 Interceſſio dicitur acatio dictionis tribuni plebis, *quod eſt* vetatio. *In Catilinam 4 cap. 4 patet etiam duas eſſe commentationes.* Alter eos] *Iterum ad Silanum redit, quia dicebat Cives Romani ſunt, non licet occidi.* Populum Romanum] *Quemadmodum ſuaſit occidendos eſſe. Pro Marcello cap. 1, Verba, tuis vel doloribus vel ſuſpicionibus anteferre, non inchoant novam commentationem, ſed continenter jungi debent,* Ideo dixit Cicero Tuis vel dol. *ubi etiam cap. 9 ſcribi debet* laudabilem factorum de me eſſe famam, *non* fatorum. *Denique hæſitationem quandam in fine Orationibus imponendo attulit nuper editio earum Gallica, ubi poſt Philippicam* XIV *adnectunt ſtatim Orationem de Pace, ut inſcribitur; quæ & adeo in ipſo ordine præfertur Invectivæ Salluſtii, quam in MSS. inventam juſte non abjecerunt viri docti. Etiam notis atque interpretatione illuſtratur æque ac reliquâ germana genuina Ciceronis. Quod quidem adeo mirari lector ex Gallorum arbitratu non debet, quia enimvero magnum quid præſtantes ſtatuunt orationem Ciceronis ab Dione lib.* XLIV. *ad verbum integram referri. In quo judicii ſatis calidi exemplo quum ſint primi, adſcribunt quoque [Quanquam autem hæc oratio vix inter alias Ciceronis reperiatur, ita tamen ſtylum ejus & dicendi caracterem refert, ut quin illius ſit, nemo plane du-*

dubitet] Quæ venditatio quum ſit intoleranda, certe quotuſquiſque bene doctus & ſanus eam inſpexerit, negabit eſſe Ciceronis; negabit verba eſſe Tulliana. Ut orationem pro Tulliana habeat, adducetur non niſi hactenus, ut ſententiam & ductum Ciceronis & ſedes argumentationum in ea proferenda forſan retinuerit ac ſequutus ſit Dio. Etſi autem mirer, cur celetur nomen ejus, qui eam verſionem compoſuerit, niſi forſan ipſe fuerit editor; referet tamen ad pernoſcendam eam, clarius & ſingillatim aliquid notaſſe, quum & ipſa verſio & notæ & interpretatio ſint ejuſdem farinæ. Principium faciunt, Semper exiſtimavi P. C. rectum eſſe ut qui ſententiam hoc loco dicturi ſunt, ii neque odio, neque gratia moveantur. Quanta in his licentia & diſceſſus ab ſententia quam habent Dionis Græca? Quum dicitur Hoc loco, etiam notam apponi videbis. At in Dione nulla eſt loci mentio. Unde quî nobis perſuadebit Gallia Ciceronem feciſſe? aut cur ea adjectio hîc requiritur? Præterea non ſcribit Dio Ciceronem dixiſſe Semper exiſtimavi, ſed Equidem exiſtimo ſemper oportere neminem, idque repetit mox in ἡγοῦμαι. Præterea dicit Dio ἐν ᾗ δὴ τῷ βουλεύεσθαι, ἐν ᾧ κυριώτατοι τῆς ἡμετέρας αὐτῶν γνώμης ἐσμὲν, Gallicus ſcilicet Cicero reddidit in quo animum mentemque in noſtra poteſtate habemus, & nota additur [A longo tempore liber non fuerat ſenatus in ſententia dicenda, propter Cæſaris Dictatoris potentiam, quam ſibi ſummam uſurpaverat: itaque eo extincto jam unicuique licet libere mentem aperire] Quum Dionis verba plane non tempori attribuant hanc poteſtatem, ſed libertatem homini ab majore vi datam notent ac qualitatem animi, atque opponatur hæc pars fortunæ rerum bellicarum; quam quum in poteſtate non habeamus, dicit tamen commiſſa per eam in ducibus puniri. Igitur animum quem in poteſtate quiſque habere ab eo ſupponebatur, magis mereri pœnas, ſi male homines conſuluerint. Sed quod ſequitur, multo lepidius eſt ob defectum. Editur in Dione: Καὶ οὖν ἄλλους ἄκοντας περιποιήσομεν * * δέδοικα ᾗ μὴ κακῶς. In Latina etiam verſione Dionis additus eſt aſteriſcus. Sed quam pulchre igitur Gallia? ubi Cicero videlicet loquitur, & alios vel invitos conſervare poterimus. Ac metuo ne male, deletis omnibus jacturæ inſignibus. Et ne dubites ab iiſdem, unde Ciceronem ſic accepiſti, Craſſicium mundo contingere ad Smyrnam explicandam, nota additur [Veretur autem Cicero ne tam utilia Reipublicæ conſilia parum audiantur; quia reſtant aliqui, qui pernicioſe ſemper de bonis civibus cogitant. Videtur autem hîc M. Antonium indicare, qui Cæſaris collega, & ejus addictus ut qui maxime partibus, ulciſci mortem ejus volebat.] Itane poſtridie Cæſaris necem id voluiſſe jam oſtendit Antonius? Id equidem oportet eos habere ex monſtroſioribus quibuſdam commentariis Antonii, quam Antonius finxit habuiſſe Cæſaris. Atqui jam anni ſunt ſeptendecim, quum in hoc oppido publicavi Supplementa Dionis, quæ ex codice Medicæo exceperam, in quibus monui & hujus loci ſcripturam ab manu Dionis talem veniſſe, περιποιήσομεν. ἂν δ᾽ ἀκριβῶς πάντα ἐξετάσαι ἐθελήσωμεν, δέδοικα μὴ κακῶς &c. Ita enim plane MS. liber, & id addendum fuerat, adverſativam poſt δέδοικα nullam eſſe in eodem MS. quæ verba ſic continent egregium ingreſſum ad ſuadendam amneſtian. Sed illi quum ſic egerint, teſtari debeo, ſi totus Cicero talis hodie exſtaret, cauturum me fuiſſe, ne quid cum illo mihi foret. Talia plura ſunt in ea, ſi Muſis placet, oratione.

In Epiſtolis, quæ tertiam partem in hoc diviſionis ordine conſtituunt, utinam ne aliam viam tenuiſſet Gruterus, nec eas velut a ſe alienas aliorum labori committere neceſſe habuiſſet! nedum ut eam operam adeo diverſis manibus tradidiſſet; quarum altera admodum libere & ampliter ageret ſuo arbitratu, altera notas vix ſcio cujus tribus appellandas, certe nihil ex ſuo depromptum, nihil lepide expolitum, nihil Grutero & editionis novitate dignum præferentes colligeret. Ipſe quidem Gruterus ſcribit ample ſatis de ſubſidio, quod inde ſibi contigerit. Sed ſi univerſus Cicero ejus non aliter fuiſſet apparatus per reliqua, næ omne quod ſudarat cecidiſſet in vacuum: & tam potuiſſet orbis eo carere,

quam

quam ille, qui notas in epiſtolas ad Atticum compegit, nihil aliud voluit adferre, quam quod ne lippis quidem & ſedentibus eſſet ignotum. An ita Boſius unus audiendus? an nihil in eis ſupererat, niſi ut ex Boſianis quædam excerpta recoquerentur? an poſt inſpectos ab Junio codices quatuor quoſdam Palatinos nihil in felice Germania conſuli merebat? Certe hæc pars ut penitus degenerat ab Gruteri ſcopo tam laudabili & commodo ad ſtudia & eorum caput Ciceronem; ſic mea cauſa iſta ſi eſſet, juſsiſſem eas expuncti manipuli nomen numerumque obtinere. Verum ex hac advocatione aliarum manuum aliud quoque inde agnovi indecens accidiſſe vitandumque, ut in epiſtolis aliter quædam conciperentur, quam ipſe conceperat in aliis partibus, unde illa varietas, ut alibi Tillius Cimber, *alibi* Tullius *legeretur; quod ego iſti origini diverſarum operarum donans non tetigi, quanquam ſatis de eo conſtaret verum; quod quidem ſæpe in Grutero mihi contigit, ut ei relinquerem.*

Itaque ineſcatus moleſta etiam dulcedine harum epiſtolarum, & ſemper gratius gratiuſque eas evolvens, quum excerpſiſſem olim non pauca quæ ab tanto commentantium, emendantium & explanantium numero aliter videbantur potuiſſe ac debuiſſe conſiderari; ea ut non ſane diu ante hanc editionem inchoari cœptam reſpicerem vel ad poliendum vel ad delendum, fecit inſtructiſsimus & ſubſidio inſigni & ingenio nuper eis impenſus labor Spectatiſſimi Grævii noſtri. Cui quum gratarer, quod meis liceret eſſe paucioribus; tamen ſic quoque in libro III *progrediens attendenſque ad molem libri, arbitrabar nimis eam extendi, & ideo ſupprimere alia mea omnia conſtituens ſuffecturum cenſebam, ſi contextui quam nitidiſsime exhibendo fuiſſem operatus. Hinc quum iſta coercerem, pœnitere debuit poſtea, librario exigente, ut tamen adderem; cui hactenus obſequutus aliqua collegi, quæ poſt has ad varios ſcriptas epiſtolas junctim reperies. Ea etiam cauſa fuit, ut ſuis locis, quæ volui, inſerendo rurſus priorem ſectam tenuerim in epiſtolis ad Atticum; quibus ut fatear quod res eſt, tanto ſemper fui addictior, quanto duriores & magis multiplices nodi occurrerent, in quibus exerceri pulcrum arbitrabar. Equidem foret venuſtum, ſi qua repentina fauſtitas proferret venerabilius monumentum, quod epiſtolas illas ita ſervaret, prout ab ſcribentis aut dictantis manu exierant. Sed votis illuc perveniri credo poſſe; ut vere id fiat, quando diem? quum & fide & vetuſtate eximii adeo codices ab viris doctis fuerint prolati & adhibiti, ut meliores ſupereſſe fruſtra quis ſibi imaginetur. Ita quanquam non neglexerim codices MSS. etiam in hac parte perſequi; tamen exſpectare quæ nunquam ventura erant longinquum ducens, in oblectamentis habui locos præcipue corruptos difficileſque; & eorum varias ſcripturas, omnes quidem illas, ſed præſertim eas, quæ ex ſanctioribus libris erant productæ, ante oculos & in animo verſare rem & credidi & expertus ſum amœnitatis prorſus antiquiſſimæ. Unde ſicut otium potui recreare meum, ita ſpero & alios in his nunc reperturos fore, quo ſe reficiant, & Ciceronem mihi operam dediſſe teſtentur. Ad acceſsiones hujus partis quam ſymbolam, ſive auxilio membranæ Oxonienſis in collegio Balliolenſi, ſive ope mea adfero, merebitur id ſaltem auguror, ut boni æquique conſulatur. Id quod non minus per omnem Ciceronem mihi pigneror, atque etiam in Philoſophicis, quæ poſtremam partem conficiunt. Ubi quidem libros de Finibus non ſolum cum MSto libro quem poſsidebat, ab patre collatos, ſed etiam cogitationes ejus ad quædam ſingillatim loca chirographo ipſius conſcriptas inveniens immiſi. Etiam ipſe nactus membranas, ſed recentiores, tamen temperavi abjicere; ſed & comparavi, & mentionem earum feci. In Tuſculanas Quæſtiones diu poſſedi ab viro docto, ſed cujus nec manus nota erat, nec nomen apparebat, notatas ex MS. libro varias lectiones, de quibus ſic ipſe teſtatur. [Fuit penes Fulvium Urſinum, clariſſimæ memoriæ virum, membranaceus codex, antiquitate & bonitate juxta venerandus, qui complectebatur hos quinque M. Tullii Tuſculanarum diſputationum libros. Cujus bonitatem deprehendi ego, dum illum curioſiſſime cum editione iſta (nempe Veneta anni 1589 cum ſcholiis Pauli Manutii) conferrem. Et quoniam ad librorum veterum ætatem conjiciendam nihil æque facit, quam orthographia, ſpecimen ejus*

rei

rei ſubjicere hic placet.] Hæc excerpta quum animadverterem fere omnia (nam notavi, ubi abirent) reſpondere Vaticanis, quæ citat Gebhardus, pœne incepi credere, idipſum olim Fulvii exemplar poſtea Vaticanis ſcriniis adſcitum, non eſſe aliud illo Vaticano Gebhardi: immo hoc ipſum exemplar, quod poſſiderem, fuiſſe ipſum Andreæ Schotti, qui excerpta Vaticani ab Gebhardo ſcribitur transmiſiſſe Jano Grutero. Libros de Natura Deorum & de Divinatione, uſque ad hujus ſcripti librum II caput 62 in libris paternis videbam ſedulo collatos ipſius manu, cum MS. quem nulla nota deſignabat. Sed tandem ex ſpecimine, quod inde profert in notis ad Livium XLI, 6, intellexi eſſe ex codice Voſſiano. Sed & ipſe quædam ejus generis notaveram ad duos priores de Natura Deorum libros ex MS. Cantabrigienſi; cui poſtea acceſsit ab Lovanio exemplar Buſlidianum. Qualia quum mihi non adeſſent ad ſequentia ſcripta de Fato & de Legibus, quod ſolum potui ac notatu dignum duxi, attuli. Libros de Officiis & quæ ſubnecti ſolent, quo crebrius ſunt per typos vulgata, quo plura MSSta exemplaria conquiſita & adhibita, quo pluribus denique viris doctis horum reſtituendi & exornandi labor placuit; eo ſecutus magna exempla etiam ipſe operoſius illis inhæſi, vel ut acciperem quod pollicentur, vel ut diſcerem eorum fata. Unde quanquam nitide duabus editionibus eos poliverit nuperrime Cl. Grævius; viſus tamen ſui etiam huc aliqua ex multis, quæ longo meditationis, variarum editionum notarumque & membranæ veteris contemplatione nixæ, uſu condideram, adferre poſſe, quæ non fruſtra exſtarent. Id quod mox etiam in fragmentis quibusdam tentavimus. In omnibus tamen id religioſe obſervavi, ut in eis quæ publicare placuit concipiendis quam breviſſimus eſſem, perſpicuitate ſe ipſa explanatura ac defenſura. Hæc quum ſic ſine laxamento profligaviſſem univerſi Ciceronis editione nova inſtaurata ad ſummam commoditatem, & merito ſperarem meruiſſe miſſionem; in novum laborem vocatus ſum, ut vidi priores indices aut ſemiplenos eſſe, aut vitioſe confectos. Equidem hoc crimine etiam non caret iſtud Penu Tullianum tam ſpecioſe apparatum, ſi quis bene inſpicere dignetur, præter ordinem ſatis turbatum. Ciceronem eum eſſe, meque tantis ejus beneficiis eſſe judicavi, ut hoc quoque munus viderer ei debere, præſertim quum id ſumpturus non eſſem niſi cum ſumma mea utilitate. In quo indice unicam & accuratiſſimam ordinis ex elementorum imitatione rationem ducere conſtituens, appellationem diverſis hominibus datam in eosdem, ut ita loquar, cuneos foroſque conjicere non dubitavi, lectori relinquens ſingula diſtinguere.

Neque jam ſupereſt tibi, mi lector, quod auditione ultra a me queas expetere, ſi modo ego is eſſem, qui præfationis cupidinem loquendi coercere poſſem. Etenim quum ſic aliquamdiu crebrior & plus ſolito multus in Cicerone fuerim, atque adeo probe didicerim, quales iſtæ auguſtæ reliquiæ ad nos pervenerint; mirarine an deplorare debeo, vel tantis laboribus tot tam excellentium virorum, quorum gloria cœlo tenus ſublata vivit vivetque, id ſolum promotum eſſe, ut mihi tam grande & locuples reſiduum manſerit experimentum, vel, quum ego dederim potius quæ tempus & res exigebat, quam voluntas, tantum etiam reſtaret! Etenim ut conſpicua modo quædam proferam, quam inepta incertaque ſunt, quæ ad librum II ad Herenn. cap. 20 de domuitione dicuntur vel ab Gothofredo vel poſt eum ab Gallis ex Turnebo? Quam futile & ab Cicerone omnique bona mente doctrinaque alienum brevitatis exemplum ponitur lib. IV ad Herenn. cap. 54. Lemnum præteriens cepit; inde Thaſi præſidium reliquit; poſt urbem in Bithynia ſuſtulit; inde pulſus in Helleſpontum ſtatim potitur Abydo? Ne dubites de doctrina Gallorum, illi vero ſane ſciunt, quæ ſit Lemnus, quæ Thaſus, quæ Bithynia. Nemo neget hoc regium? Sed quî ex Thaſo in Bithyniam primo eatur, & poſtea demum in Helleſpontum, boni illi viri juxta alios ignorant. Quam fatua palam ſunt, quæ prolata olim eſſe cernimus ad librum I de Orat. cap. 59. Pæanem aut Munionem citare, eisdem nihil niſi in turba fluctuantibus? Nam de loco fortunas Græciæ oſtentante & citatione Ennii, ubi ex tam multiplici bonorum codicum probatione quemlibet alium credibile eſt ab Cicerone nomina-

minatum, ſupra monui. Nuper factum eſt, ut libro I ad Heren. cap. 15 ad verba at in ſenatum, aut ante imperatorem, & in conſilium talis cauſa poteſt venire, ita ratiocinaretur amicus mihi cariſſimus, quaſi poſſent hîc videri tria ſignificari, in quæ admitti poſſit talis deprecatio, ſed revera tamen duo deſignari atque adeo ſe putare voculam Et hic eſſe adulterinam, ut quæ hæc duo, tanquam diverſa, ſejungere videtur. Nollem dicta. In omnibus ſcriptis libris, quos conſului [quod idem ſtatuendum eſt de omnibus, qui ab aliis inſpecti ſunt, quum tacite idem teſtentur] penitus integra exſtat copulativa. Deinde quî hæc tria poſſunt videri, quum nec Victorinus nec recentiorum ſit aliquis, qui aperte id ſignificaverit? nec ſupponi debet ex copula ſimul & diverſa præpoſitione venire poſſe in mentem hominis in Romana republ. non hoſpitis, & qui noverit toties in Cicerone mentionem fieri ſimul Imperatoris & conſilii, ac præſertim ejus, qui legerit voces lib. II de Inventione cap. 34 ab ipſo citatas de Numitorio Pullo apud L. Opimium & ejus conſilium diu dictum eſt: ubi ſicut clare Imperator & conſilium ejus junguntur, ſic quoque hoc loco: ubi ut tria cogitari nequeant, ideo non dixit aut ante Imperatorem aut in conſilium, quod facit in libro I de Oratore II, Qui tantummodo in jure aut in judiciis poſſit, aut apud populum, aut in ſenatu copioſe loqui.

Non aliter res habet in ea parte, quæ ex Orationibus conſtat. Quali modo illa Afrania fabula tractatur in Cæliana? Quæ ſupponitur Heracleinſium legio in ea pro Cornelio Balbo? in Sextiana quales iſti Attæ? Quis bene politus quum legit in Cluentiana cap 68 propter vicinitatem Aquinatium & Venafranorum, & cognoſcit in MSS. & olim cuſis Afraternorum haberi, non miſereatur Gruteri conjicientis Alfaternorum, ubi vicinitatem literarum vocabuli quod eſt in MSS. vides, & ipſe video; ſed nullam locorum. Quantum ab Nuceria Alfaterna diſtat Aquinum? Et quanquam ſit vicinitas Aquinatium & Venafranorum, etiam cognita Ciceroni, ut patet ex ea pro Plancio cap. 9, tamen ſi ita ſcripſiſſet, non fuiſſet librariis major cauſa turbandi nunc, quam in Planciana. Literæ confuſæ oſtendunt Tullium ſcripſiſſe Fabraternorum, ut libro IX epiſt. 24 Aquini & Fabrateriæ conſilia ait de ſe inita. Si vero attenditur ad præclaros veteres libros, quanta ab eis diſceſſio, ſi editiones ab hominibus eruditis procuratæ exigantur? Tangamus eximium locum, in quo præclaram nuper & haud dubie feliciter proceſſuram, ſi caſtigatius id quod intendebat feciſſet, vidi operam & voluntatem ejuſdem honoratiſſimi amici mei, ut ad MSS. libros propius redigeret lectionem ejus in Sextiana cap. 33, ubi editur: Alter vero non ille Serranus ab aratro, ſed ex deſerto Gavi Oleli horreo calatis granis in Calatinos Atilios inſitus. Ubi ille ex citationibus ſcripturæ veteris ab Grutero datis verum eſſe putat ex deſerto Gavii Cæpionis horreo calatis granis. At certe in eo non poteſt non offendere illud Cæpionis, quicunque etiam color ad id tuendum oblinatur. Nec licet infra nominetur Atilius Gavianus, atque etiam Gavius fuerit ejus pater, ideo nunc Gavii meminiſſe debuit. Sed neque vox horreo ullum momentum defenſionis capit ex MSStis, qui quum habeant gravi (al. gavi) leliore a (al. lætior ea) calatis granis vel gravis vel gaviis, plane indicant patrem ejus feciſſe præconium, quod genus hominum quum libenter riſui ſuo exponit Tullius, tum maxime in eo amavit imitari Lucilium, a quo ille præco Granius deriſus fuit, ut ſe non contemnens. Hinc nulla litera inſerta vel dempta patet ſcripſiſſe ex deſerto Granii Læti ore a calatis granis. Quo amarulente deſignat perquam jocoſus Tullius, fuiſſe filium præconis, qualis ille famoſiſsime traductus Granius; ſed præconis talis, qui vix adhibebatur tunc quamcunque ob cauſam, quum illi qui venditionibus præeſſent, aliorum opera uti mallent, ita ut fere nihil lucraretur, atque adeo os ejus, quod clamando deberet exerceri, eſſe deſertum dixit. Diſtinctius deſcribit ejus præconium per ſequentia a calatis granis, nempe qui illum ſibi inſervire juſſerunt, nonniſi frumentarios negotiatores fuiſſe, quorum venalia grana & frumenta circummiſſus exclamaverit, quod effert lepidiſſime per verbum calare, ut ad Calatini cognomen alludat, & forſan ſimul innuat fuiſſe calatorem alicujus ſacerdotum collegii,

qui

qui plerumque erant libertinæ conditionis, ut notum. Denique in hac eadem parte eſt unicus vere & præſtantiſſimus locus, qui quia nihil commiſit, concuti & commoveri debet ob mentionem prætorii in foro ex libro V in Verrem cap. ult. ubi invocantur Vosque, omnium rerum forenſium conſiliorum maximorum, legum, judiciorumque arbitri & teſtes, celeberrimo in loco prætorii locati Caſtor & Pollux. Hîc quum Lambino nihil minus quam bene ceſſerit, Manutius nihil aliud niſi oſtendat voluptatem ſuam commentandi etiam ubi commentari nihil poteſt: idem tamen amicus meus non ferens locum in urbe Roma ſic appellatum conjiciebat prætoribus locati. Quod quidquid ſit, utique non quia aut Manutius aliique legendo locum talem non compererint, ideo conficitur non fuiſſe. Obduci Manutio poteſt Seb. Corradus, qui in notis ad librum VI epiſtolarum ad Atticum epiſt. I hæc ipſa verba citat. Porro quia ejus mentio eſt in eo Ciceronis loco, & quoniam illic omnia vetera exemplaria ante hunc diem inſpecta ſic ſervant, ſecurius creditur fuiſſe, quam non fuiſſe ſupponitur, quum plura ſic ſemel modo dicta conſtent etiam in ipſo Cicerone. Equidem illud prætorii video occurrere in Scholiaſte meo, ſed etiam forſan corrupte ad orationem quartam in Catilin. cap. I, ſcribente Quod dixit circumſtare tribunal prætorii urbani, quibus verbis non dubito eum reſpicere ad verba Ciceronis I Catilin. cap. 13, ubi legitur prætoris, quod jam non diſputo. Sed quid dicemus, quum notat ad Actionem primam in Verrem fine capitis X. Non quia mos erat dare judici prætorii tabellas, ſed quia poterat jubere, ut judices abſolverent Cajum Verrem? Equidem quum moris eſſet tempore Latinarum Feriarum creare præfectum urbi egreſſis in Albanum montem conſulibus, poſſemus merito credere huic tale ædificium deſtinatum fuiſſe. Qui magiſtratus quum ſub Principibus plurimum convaluerit, ea etiam ferme perpetua videri poſſet ejus fuiſſe habitatio, ut etiam ſub Valentiniano id obtinuerit. Certe Ammianus Marcellinus tale quid ſignificat, quum ab eo Maximinum, qui pro præfectis Romam regendam & quæſtiones exercendas acceperat, reſticulam de feneſtra Prætorii quadam remota dicitur ſemper habuiſſe ſuſpenſam, libro XXVIII cap. I. Sed apertiora ſunt præſto, quæ originem ejus loci demonſtrant. Quum enim Sulla devictis hoſtibus intravit urbem non ſine militibus, omniaque illic ad libidinem confecit, paſſim quidem legimus illa fuiſſe tranſacta ipſo ἐν ἀγορᾷ καθεζομένῳ; verum ut opiner eum non domi ſuæ manſiſſe, ſed velut in urbe cujus omnia erant ſua ſpolia, in foro juſſiſſe ſibi exſtrui inſtar prætorii, & ſic vocaviſſe, idque vel conjunxiſſe prorſus vel vicinum feciſſe Caſtori & Polluci ut bellicis ſæpe & anteſignanis Deis, affatim videtur colligi ex Plutarcho in vita ejus, ubi Lucretio Ofellæ in conſulatu ambiendo reſiſtens, quum tamen eum vidiſſet cum plurima gratia deſcendiſſe in forum, πέμψας τινὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἑκατοντάρχων, ἀπέσφαξε τὸν ἄνδρα, καθεζόμενος αὐτὸς ἐπὶ βήματος ἐν τῷ Διοσκουρείῳ, καὶ τὸν φόνον ἐφορῶν ἄνωθεν. Equidem ſignificari velim, ubi Sulla cum milite ingreſſus urbem manſerit, quum utique dominantibus Marianis Metella μόλις διακλέψασα ἑαυτὴν καὶ τοὺς παῖδας ἧκεν ἀγγέλλουσα τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπαύλεις ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐμπεπρῆσθαι, ut ſcribit idem diſerte Plutarchus: quam ut poſtea conſtat refectam, ſic tunc quum proſtratis ubique adverſariis primum reverſus intravit, etiamnum jacebat diruta. Non miror, ſi pro ea urbem velut caſtra ſua occupavit, & prætorium continuo in foro & in ea parte ſibi fieri juſſerit, unde imperia daret.

Tertia pars quam conficiunt epiſtolæ, hactenus lætior & felicior eſt, quod pertractare eam placuerit fere omnibus, & in veſtigandis conſulendisque libris priſcis certatim diligentia ſingularis fuerit poſita. Ac tamen præter ſymbolam quæ nobis nunc extorta eſt, quam indignæ & cæcæ hallucinationis cauſa etiamnum ſuperſunt vel illæ voces libri VIII epiſt. 8 & cum de ea re ad ſenatum referretur a Coſſ. eorum qui in CCC judicibus eſſent, ſex adducere liceret, vel in libro no-

no Polypus illc cum ſuo denario; vel in libro decimo circulator auctionum; *vel in libro poſtremo* quadrimus Cato. *Nec enim de epiſtolis ad Atticum ſeligere quædam licet, quum iſtic pagina quælibet clamet claudicetque & vel maxime poſt tot integrata adhuc etiam opem oret, inter quæ quidem eminet egregie illa ridicula vini curatio Leptæ in libro* XIII. *Quid enim hujusmodi plura advocabo ex parte quarta, quam philoſophica comprehendunt ſatis exulcerata? quum credere me oporteat collatatam hanc præfationem fere aliquid ſenii ſecum aut jam adferre, aut certè allaturam; ut præſtet ipſum te & hanc & priores partes alacriter aggrediendo experiendoque fortunam tuam non modo iſta annotare, ſed quod ſpero, evellere & profligare. Id certe voveo vel in tuam, vel in* Ciceronis *gratiam: aut ſi id penitus non ita continget, utique quod mihi uſu veniſſe teſtor lætorque & ſatis grande exercitationis meæ pretium fateor, ſaltem in eis, quæ cœli beneficio iſtic illibata & integra occurrunt, acquieſcens, te colligas, te firmes, te inſtruas, & tot bene dictorum amœniſſimo ſuſurro obturatas geras aures, ut ſi quid in hac vita potius vacerra quam limato ore dignum proiici coram te contingat, in eas deferri nequeat. Vale.*

PRI-

PRIVILEGIE.

DE STATEN VAN HOLLANDT ENDE WEST-VRIESLANDT Doen te weten: alſoo Ons vertoont is by Pieter vander Aa, Boeckverkooper tot Leyden; hoe dat hy *Supplt.* reets meer als een jaer geleden onder handen had genomen te drucken Marci Tullii Ciceronis opera quæ extant omnia, ex MSS. codicibus emendata, cum Vett. Scholiaſtæ, Integræ Notæ Aſconii Pædiani, J. Guilielmi, J. Gruteri, & aliorum, nunc denuo recognita ab Jacobo Gronovio, cum ejuſdem notis ac emendationibus, nec non in margine ad utentis commodum numeris, non tantum Gruterianis, ſed etiam apparatui latinæ locutionis Nizoliano reſpondentibus, Item IV. Indices novæ & accuratiſſimi. In Quarto en Duodecimo, welke Copyrechten, den *Supplt.* (met en ſonder noten beyde) in publycque auctien van Arnout Leers den 29 Dec. 1687. en van Jacob Hackius den 11 Juny 1688. aen ſig hadde gekoft ende den *Supplt.* met het drucken der voorſz. Werken tot by naer op de helft was geadvanceert. Doch alſoo hy *Supplt.* beducht was, dat deſelve Werken hier of elders hem in 't geheel ofte ten deele door eenige nydige ende baatſoekende menſchen mochte werden naargedruckt, 't zy met of ſonder commentarien daar over &c. waer door hy *Supplt.* van alle ſyne grote onkoſten ende arbeyd ſoude verſteken ſijn. Soo keerde den *Supplt.* ſig tot Ons, ootmoedelijck verſoeckende ons Octroy en Privilegie voor den tijdt van vijfthien achter een-volgende Jaren, waer door aen allen en eenen yegelijcken (buyten hem) verboden wiert de voorſz. Marci Tullii Ciceronis opera quæ extant omnia ex MSS. codicibus emendata, cum Vett. Scholiaſtæ, Integræ Notæ Aſconii Pædiani, J. Guiljelmi, J. Gruteri, & aliorum, nunc denuo recognita ab Jacobo Gronovio, cum ejuſdem notis ac emendationibus, nec non in margine ad utentis commodum numeris, non tantum Gruterianis, ſed etiam apparatui latinæ locutionis Nizoliano reſpondentibus, Item IV Indices novæ & accuratiſſimi, in geenderhande formaten na te drucken, doen na-drucken, uit te geven, te verkoopen ofte verhandelen in 't groot ofte kleyn, in t' geheel ofte ten deele, met nogh ſonder Noten of Commentarien daer over, of onder prætext van vermeerdering, verbetering, verandering van naem, valſche tekens, ende in wat Tael ofte Taelen, met wat Namen ofte Tijtels het oock ſoude mogen weſen, ofte elders gedruckt ſijnde, niet te mogen in onſen Lande brengen, te verhandelen ofte verkoopen, alles op verbeurte van alle de naer-gedruckte, ingebrachte ofte verkochte Exemplaten, ende ſeeckere groote pœne daer-en-boven tegens de contraventeurs by ons te ſtellen. SOO IST Dat Wy de zaecke en 't verſoeck voorſz. over gemerkt hebbende, ende genegen weſende ter bede van den *Supplt.* uyt Onſe Rechte Wetenſchap, Souvereyne Macht ende Authoriteyt, den ſelven *Supplt.* geconſenteert, geaccordeert ende geoctoyeert hebben, conſenteeren, accordeeren en Octroyeren den ſelven by deſen, dat hy gedurende den tijd van vijfthien eerſt achter-een volgende Jaren de voorſz. Werken genaemt Marci Tullii Ciceronis opera quæ extant omnia, ex MSS. codicibus emendata, cum Vett. Scholiaſtæ, Integræ Notæ Aſconii Pædiani, J. Guiljelmi, J. Gruteri, & aliorum, nunc denuo recognita ab Jacobo Gronovio, cum ejuſdem notis ac emendationibus, nec non in margine ad utentis commodum numeris, non tantum Gruterianis, ſed etiam apparatui latinæ locutionis Nizoliano reſpondentibus, Item IV. Indices novæ & accuratiſſimi, binnen den voorn. Onſen Lande alleen ſal mogen drucken, doen drucken, uytgeven en verkoopen, verbiedende daerom allen ende eenen yegelijken deſelve Wercken, nogh in 't geheel, nogh ten deele, ofte eenige van dien in 't byſonder, in groot ofte in 't kleyn, in geenderley tael ofte talen, 't zy met ofte ſonder Noten of Commentarien daer over, of onder pretext van Vermeerdering, Verbeteringh, Verandering van Naem, valſche, tekens, nogh met wat Nameu, ofte Titels het ook ſoude mogen weſen naer te drucken, ofte elders naergedruckt binnen den ſelven Onſen Lande te brengen, uyt te geven ofte verkoopen, op verbeutte van alle de naergedruckte, ingebrachte ofte verkochte Exemplaren, ende een boete van drie hondert guldens daer-en boven te verbeuren, te appliceeren een derde part voor den Officier die de Calange doen ſal, een derde part voor den Armen der plaetſe daar 't Caſus voorvallen ſal, en het reſteerende derde part voor den *Supplt.* alles in dien verſtande, dat wy den *Supplt.* met deſen Onſen Octroye alleen willende gratificeeren tot verhoedinge van ſijne ſchade, door het nadrucken van de voorſz. Werken, daer door in geenigen deelen verſtaen den Inhoudt van dien te Authoriſeeren ofte te Advoueeren, ende veel min de ſelve onder Onſe Protectie en Beſcherming eenig meerder credijt, aenſien ofte reputatie te geven, Nemaer den *Supplt.* in cas daer in yets onbehoorlijcks ſoude mogen Influeren, alle het ſelve tot ſijnen laſte ſal gehouden weſen te verantwoorden, tot dien eynde wel expreſſelijck begeerende, dat by aldien Hy deſen Onſen Octroye voor de ſelve Werken ſal willen ſtellen, daer van geene geabbrevieerde ofte gecontraheerde mentie ſal mogen maecken, Nemaer gehouden ſal weſen het ſelve Octroye in 't geheel en ſonder eenige omiſſie daer voor te drucken ofte te doen drucken; ende dat hy gehouden ſal ſijn een Exemplaer van de voorſz. Werken gebonden, ende wel geconditioneert te brengen in de Bibliotheecq van Onſe Univerſiteyt tot Leyden ende daer af behoorlijk te doen blijcken, alles op pœne van het effect van dien te verlieſen. Ende ten eynde den *Supplt.* deſen Onſen Conſente en Octroye moge genieten als naer behooren. Laſten Wy allen ende eenen yegelijcken die 't aengaen mach, dat ſy den *Supplt.* van den Inhoude van deſen doen ende laten gedogen, Ruſtelijck, Vreedelijk ende volkomentlijck genieten ende gebruycken, ceſſeerende alle belettende wederſeggen ter contrarie. Gegeven in den Hage onder Onſen grooten Zegele hier aen doen hangen den xv October. In 't Jaer onſes Heeren en Zalichmaekers Duyſent ſes hondert negen-en-tachtigh.

Was onderteekend,

A. HEINSIUS

Ter Ordonnantie van de Staten,

SIMON VAN BEAUMONT.

SERIES OPERUM

PARTIS PRIMAE.

M. Tullii Ciceronis Hiſtoria, per Conſules deſcripta, & in annos LXIV. diſtincta per Franc. Fabricium Marcoduranum.

Rhetoricorum ad C. Herennium libri IV. Pag. 1

De Inventione Rhetorica libri II. 44

De Oratore ad Q. Fratrem libri III. 81

De Claris Oratoribus liber, qui dicitur Brutus. 147

Orator ad Brutum. 172

Topica ad C. Trebatium. 190

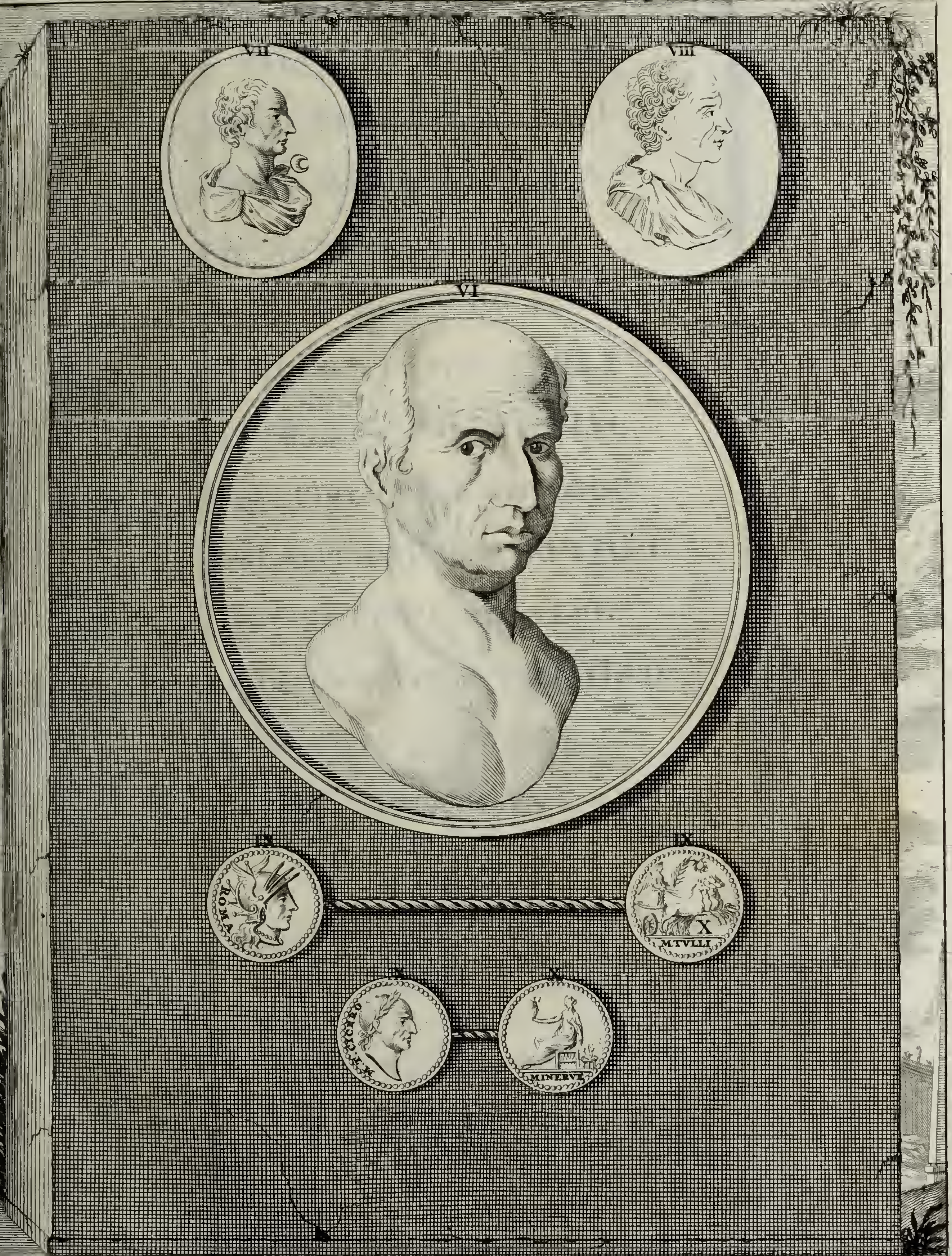
Partitiones Oratoriæ. 197

De optimo genere Oratorum. 207

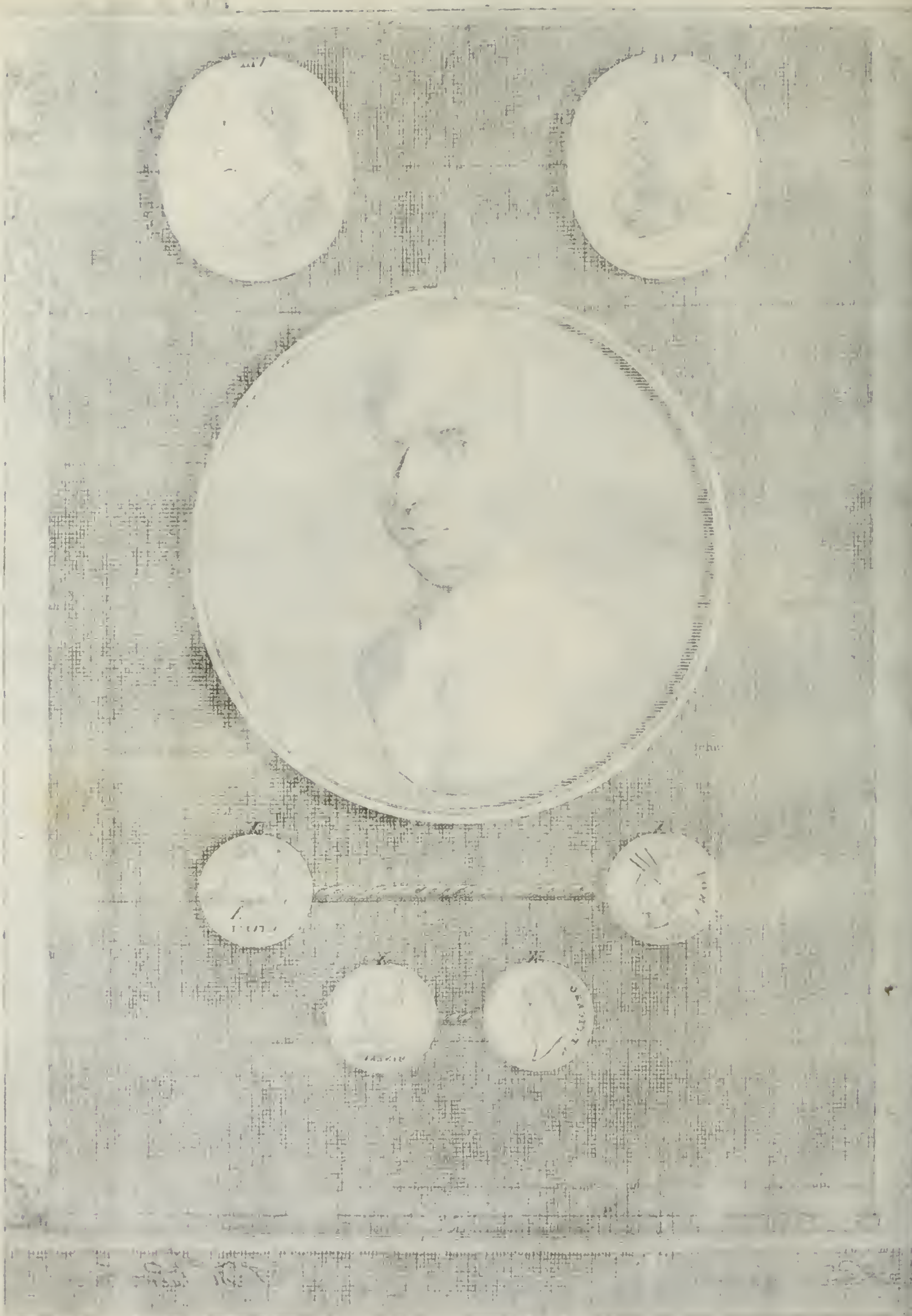
M.TUL-

II
III
ΜΑΡΚΟΣ ΤΥΛΛΙΟΣ
ΚΙΚΕΡΩΝ
I
ΜΑΡΚΟΣ ΤΥΛΛΙΟΣ
ΣΙΠΥΛΟΥ ΜΑΓΝΗΤΩΝ
ΤΩΝ ΑΠΟ
TVLI
IMP
ΛΑΒΑΣ
ΠΥΡΡΟΥ

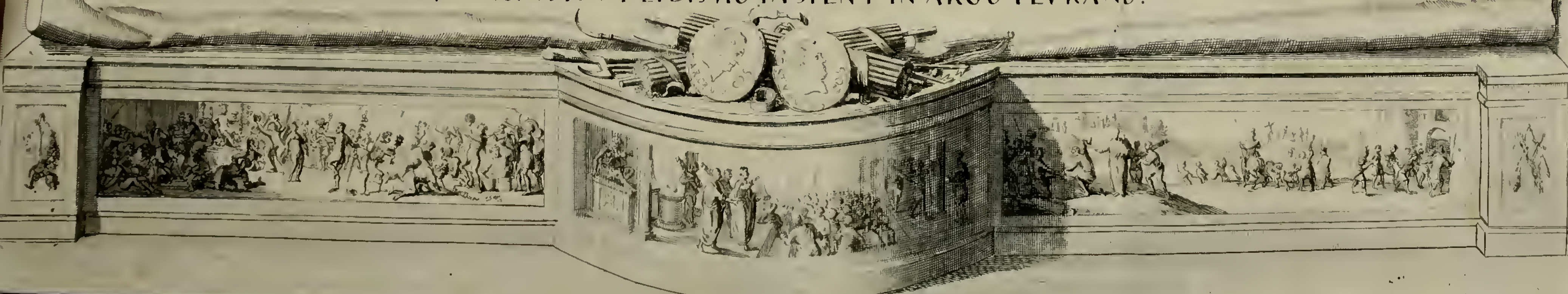

A. vander Aa. delin. — I. Mulder. ſculp.

MARCIVS.L.F. S.POSTVMIVS.L.F. COS. SENATVM CONSOLVERVNT. N. OCTOB. APVD. AEDEM DVELONAI. SC. ARF. M.
CLAVDI.M.F.L.VALERI.P.F.Q.MINVCI.C.F. DE BACCANALIBVS.QVEI.FOIDERATEI ESENT.ITA.EX DEICENDVM.CENSVERE.NEI QVIS.EORVM BACANAL
HABVISE VELET.SEI QVES.ESENT.QVEI.SIBEI.DEICERENT.NECESVS ESE.BACANAL HABERE EEIS.VTEI.AD.PR.VRBANVM.ROMAM.VENIRENT
DEQVE.EEIS.REBVS VBEI EORVM.VTRA.AVDITA ESENT.VTEI.SENATVS.DECERNERET.DVM.NEMINVS SENATORIBVS. C ADESE
P.R.A. RES.COSOLERETVR.BACAS.VIR.NEQVIS.ADIESE.VELET.CEIVIS ROMANVS NEVE NOMINVS LATIN. NEVE SOCIVM QVISQVAM.
NISEI.P.R.VRBANVM ADIESENT.ISQVE DE SENATVOS SENTENTIA. DVM NEMINVS SENATORIBVS.C.ADESENT.QVOM. EARES
COSOLERETVR.IOVSISENT CENSVERE.SACERDOS NE QVIS VIR.ESET.MAGISTER.NEQVE VIR NEQVE MVLIER QVISQVAM ESET. NEVE
PECVNIAM EORVM COMOINEM HABVISE VELET. NEVE MAGISTRATVM.NEVE PROMAGISTRATVO.NEQVE VIRVM NEVE MVLIEREM
QVIQVAM.FECISE VELET.NEVE POSTHAC INTER.SED.CONIOVRAVISE VELET COMVOVISE.NEVE CONSPONDISE.NEVE CONPROMISISE VELET.
NEVE QVISQVAM FIDEM INTER SED.DEDISE VELET. SACRA.IN.DEVOTOD NE QVISQVAM FECISE VELET. NEVE IN POBLICOD NEVE
PREIVATOD.NEVE EXTRAD.VRBEM.SACRA QVISQVAM FECISE.VELET.NISEI.PR.VRBANVM ADIESET.ISQVE.DE SENATVOS SENTENTIAD.
DVM NEMINVS SENATORIBVS.C.ADESENT QVOM EARES CONSOLERETVR IOVSISENT.CENSVERE HOMINES.PLOVS.V. OINVORSEI
VIREI ATQVE MVLIERES SACRA.NEQVISQVAM FECISE VELET. NEVE INTER.IBEI.VIREI.PLOVS DVOBVS MVLIERIBVS.
PLOVS TRIBVS ARFVISE VELENT. NISEI. DE.PR.VRBANI.SENATVOSQVE SENTENTIAD.VTEI SVPRAD SCRIPTVM EST.
HAICE.VTEI. IN CONVENTIONID. EX DEICATIS.NE.MINVS.TRINVM. NOVNDINVM.SENATVOSQVE SENTENTIAM.VTEI
SCIENTES.ESETIS.EORVM SENTENTIA.ITA FVIT.SEIQVES.ESENT.QVEI ARVORSVM.EAD FECISENT. QVAM SVPRAD
SCRIPTVM.EST.EEIS REM.CAPVTALEM FACIENDAM.CENSVERE.ATQVE VTEI HOCE IN TABOLAM.AHENAM INCIDERETIS.
ITA SENATVS AIQVOM CENSVIT.VTEIQVE.EAM FIGIER.IOVBEATIS VBEI FACILVMED. GNOSCIER.POTISIT.ATQVE.VTEI.
EA BACANALIA.SEI.QVA SVNT EXTRAD.QVAM.SEIQVID.IBEI.SACRI EST.ITA.VTEI.SVPRAD SCRIPTVM EST IN DIEBVS X QVIBVS
VOBEIS TABELAI.DATAI.ERVNT. FACIATIS.VT EI DIS MOTA SIENT IN ARGO TEVRANO.

M. TULLII CICERONIS
HISTORIA,
PER CONSULES DESCRIPTA,
ET
IN ANNOS LXIV DISTINCTA,
PER FRANC. FABRICIUM MARCODURANUM.

M. TULLIUS. M. F. M. N. COR. CICERO.

HOC modo Orator noſter, cujus hiſtoriam deſcripturi ſumus, Romanorum more nominatur, atque hæc ſingula primùm explicabimus. M. id eſt MARCVS, prænomen ejus eſt, quod à patre, maximus natu filius de more habuit. TVLLIVS, proprium & gentile ejuſdem nomen eſt: fuit enim è Tullia [1] gente antiquiſſima, libro 2 de legibus. Patrem Ciceronis ex regio Volſcorum genere fuiſſe, in Euſebii Chronicis legimus. Et Plutarchus ſcribit, nonnullos ejus genus referre ad Tullum Attium, nobilem Volſcorum regem. Hinc Silius Italicus libro octavo:

Tullius æratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, & Tullo ſanguis ab alto:
Indole proh quanta juvenis, quantumque daturus
Auſoniæ populis ventura in ſæcula civem!
Ille ſuper Gangem, ſuper exauditus & Indos,
Implebit terras voce; & furialia bella
Fulmine compeſcet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquii cuiquam ſperare nepotum,

M. F. Marci filius. habuit enim Cicero noſter patrem M. Tullium, qui cùm eſſet infirma valetudine, in Arpinati villa ferè ætatem egit in litteris, lib. 2 de legibus. Eum fulloniam feciſſe, ac vites oleaſque ſemper coluiſſe, Q. Calenus in maledica oratione apud Dionem lib. 46 ait. Patrem hunc Cicero in petitione conſulatus, annos jam natus XLIII amiſit, ut Aſconius ſcribit. vide epiſt. 5 lib. 1 Att.

M. N. Marci nepos. nam & avus ejus M. Tullius Cicero [2] nominatus fuit, eoque vivo ſe natum ait, lib. 2 de legibus. De eodem lib. 3 ita ſcribit, *Et avus quidem noſter ſingulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, reſtitit M. Gratidio, cujus in matrimonio ſororem, aviam noſtram habebat, ferenti legem tabellariam.* Is quoque eſt, de quo Cæſar lib. 2 de Oratore, *M. Cicero*, inquit, *ſenex, hujus viri optimi, noſtri familiaris, pater, noſtros homines ſimiles eſſe Syrorum venalium dicebat: ut quiſque optimè Græcè ſciret, ita eſſe nequiſſimum.*

COR. Cornelia nomen eſt tribus, ablativi caſus, ut ſit, ex Cornelia. ex tribubus autem XXXV aliquam neceſſe erat, cujuſcunque ordinis eſſet, civis Romanus obtineret. atque à tribu, in qua cenſebantur, cives etiam ſignificabantur; Aſconius in Verrinam ſecundam. Cicero autem cum reliquis Arpinatibus in tribu Cornelia cenſebatur, Livius lib. 38.

CICERO. Cicerones à cicere appellatos fuiſſe ſatis conſtat: itaque dictum eſſe illum, qui primus hoc nomen invenit, à naſi figura, auctor eſt Plutarchus. Apud Priſcianum quoque Grammaticum libro 2 legitur, eum qui primus hoc nomen habuit, ab habitu faciei nominatum eſſe. Plinius vero lib. 18 cap. 3 ait, Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum cognomina prima inde eſſe, ut quiſque aliquod optime genus ſereret.

Anno poſt Romam conditam DCXLVII, *ante Chriſtum natum* CIII, *Conſules fuerunt,*

Q. SERVILIUS CAEPIO, C. ATILIUS SERRANUS.

HIS Conſulibus ante diem III Nonas Januarii M. Cicero natus eſt, Gellius lib. 15 cap. 28. His quoque Conſulibus, quibus L. Craſſus legem Serviliam ſuaſerit, ſe natum eſſe, ipſe Cicero in Bruto ſcribit. Idem III Non. Januar. natalem ſuum vocat, epiſt. 5 lib. 7, & epiſt. 41 libr. 13 ad Atticum. Verba Plutarchi ſine cauſa in dubium vocantur: qui de Ciceronis natali ita ſcribit, τεχθῆναι δὲ Κικέρωνα λέγουσιν ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νεῶν καλανδῶν, id eſt, *editum in lucem Ciceronem ferunt tertio die kalendarum novarum*, ſive, poſt diem tertium kalendarum Januarii. quo genere loquendi non quartus, ſed tertius dies Januarii, ſignificatur, ut ſit tertio die poſt kalendas, connumeratis ipſis kalendis. Sic Livius libr. 30 ait Hannibalem poſt ſextum decimum annum ex Italia deceſſiſſe: qui venit in Italiam anno, ut Livius numerat, ab V. C. DXXXII. deceſſit anno DXLVII. Rectè igitur Paullus Juriſcon. in L. Anniculus. D. de verb. ſignif. *Ante diem decimum kalendarum poſt diem decimum kalendarum, neutro,* inquit, *ſermone undecim dies ſignificantur.* Sic enim legendum ex Pandectis Florentinis, non, *utroque ſermone*: ut perperam Alciatus, Budæus, Valla & Corradus legerunt. Apud Plutarchum omnem dubitationem tollit id quod ſequitur: ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εὔχονται, καὶ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος, id eſt, *quo die nunc magiſtratus pro Principe faciunt, & vota nuncupant.* de quo die Cajus in L. Si calvitur. D. de verb. ſignif. *Poſt kalendas Januarias die tertio pro ſalute Principis vota ſuſcipiuntur.* ubi tertium diem Januarii intelligendum eſſe hæc verba Capitolini in Pertinace oſtendunt: *Denique ante tertium Nonarum diem, Votis ipſis, milites Maternum Laſcivium, ſenatorem nobilem, ducere in caſtra voluerunt. Votis ipſis*, id eſt, ipſo votorum die, quomodo *ludis, gladiatoribus*, & ſimilia à Latinis dicuntur. De iiſdem votis Spartianus in Hadriano: *Ingraveſcente valetudine per ſomnium periit ipſis kalendis Januariis. Quare ab Hadriano votorum cauſa eſt lugeri vetitus.* Et Vopiſcus in Tacito: *Divorum templum fieri juſſit, in quo eſſent ſtatuæ principum bonorum, ita ut iiſdem Natalibus ſuis, Parilibus, kalendis Januariis, & Votis libamina ponerentur.*

Mater Ciceronis, quæ ipſum, ut Plutarchus ſcribit, ſine ullo dolore peperit, fuit Helvia, ut ab Euſebio & Paullo Diacono in ſupplementis Eutropianis rectè nominatur: nam apud Plutarchum Ολϐίαν mendoſe eſt pro Ελϐίαν, quod nomen in ejuſdem Quæſtionibus Romanis emendatè legitur, quo

1. Cujus hæc familia Ciceronum fuit plebeja: quod ipſe ſubindicat in Bruto c. 16 loquens de humilioribus hominibus in alienum ejuſdem nominis infuſis genus; *ut ſi ego me a M. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio conſule anno x poſt exactos reges fuit.*

2. Qui præter Marcum filium habuit & alium, unde natus Lucius, quem fratrem ſuum ſcil. patruelem vocat noſter lib. 1 ad Att. epiſt. 5.

quo de in Annotationibus in Oroſii libr. 5 cap. 15. Habuit mater Ciceronis ſororem, quæ C. Aculeoni equiti R. nupſit: quem L. Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, ut eſt libro 2 de Oratore, ubi Aculeonem Craſſus apud M. Perpernam judicem contra Gratidianum defendiſſe dicitur. de eodem ipſe Craſſus lib. 1, *Nonne*, inquit, *videtis equitem R. hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minimè ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem; qui mecum vivit, ſemperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum ab hoc diſceſſeris, nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur?* Hujus igitur Aculeonis filii Ciceronis conſobrini fuerunt, quibuſcum ſe in pueritia bonis diſciplinis operam dediſſe, ipſe teſtatur initio libr. 2 de Orat. Ex his fuit C. Viſellius Varro, vir doctus in primis: qui juris civilis à patre Aculeone traditam renuit diſciplinam, in Bruto. De eodem in Orat. de provinciis Cos. Antequam ad ſequentem annum tranſeo, admonebo adoleſcentes ſtudioſos, his conſulibus natum eſſe Cn. Pompejum pridie kal. Octobris, quod Vellejus libr. 2, & Plinius lib. 37 cap. 2 diſerte ſcribunt: cujus rei obſervatione facillimè dijudicari poteſt, quot annos natus Pompejus res ſingulas geſſerit, honoreſve conſecutus ſit. id quod tam varie ab auctoribus ſcriptum eſt, ut major diſcrepantia vix inveniatur.

Anno urbis DCXLIIX, *Ciceronis* II, coss. *fuerunt*,

P. RUTILIUS RUFUS, CN. MALLIUS.

HIC eſt P. Rutilius Stoicus, homo doctiſſimus, & Panætii auditor, de quo Cicero in Bruto, lib. 3 de Officiis, & nos inferius. Alterum Conſulem Cn. Mallium voco, quoniam ſic quoque appellatur in antiquo marmore Neapoli: unde Georgius Fabricius legem ædificantium deſcripſit, de quo Cic. pro Plancio, *Populus R. Q. Catulo in ſumma familia nato, ſapientiſſimo & ſanctiſſimo viro præpoſuit Cn. Mallium, non ſolum ignobilem, verum ſine virtute, ſine ingenio, vita etiam contempta.* Idem ſcribit pro Murena. Sed apud hiſtoricos, qui hunc conſulem victum à Cimbris ſcribunt, magna varietas in nomine & prænomine invenitur, de qua Sigonius in Faſtis. Hoc anno Q. Servilio Cæpioni proconſuli imperium rogatione C. Norbani Tribuni pl. abrogatum eſt, qua de cauſa ſeditio in urbe excitata fuit, de qua Cicero lib. 2 de Orat. unde L. Cottam & T. Didium Norbani collegas fuiſſe cognoſcimus. Sed Cæpio damnatus eſt, ejuſque bona publicata ſunt. Livius libr. 63, & Aſconius in Cornelianam, ubi mendosè impreſſum eſt, *Tulerat autem eam maxime, propter ſimultates cum Q. Cæcilio.* eſt enim legendum, *cum Q. Servilio,* vel *cum Q. Cæpione.*

Anno urbis DCXLIX, *Ciceronis* III, coss. *fuerunt*,

C. MARIUS II, C. FLAVIUS FIMBRIA.

C. MARIUS iterum Conſul kalendis Januarii de Jugurtha triumphavit, Plutar. in Mario, Salluſtius in Jugurthino. C. Fimbriam Cicero pro Plancio inter eos numerat, qui cum Tribuni pleb. eſſe non potuiſſent, Conſules facti ſunt. De ejus eloquentia idem in Bruto. His conſulibus C. Caſſius L. F. Longinus Tribunus pleb. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut quem populus damnaſſet, cuive imperium abrogaſſet, in Senatu ne eſſet, Aſconius in Cornelianam. Hoc anno C. Luſius Tribunus milit. Marii ſorore natus, pudicitiam cum eriperet Trebonio, ſive C. Plotio militi, interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. quem cum Marius ſcelere ſolutum periculo liberaſſet ac coronaſſet, non parum adjumenti ea res illi ad tertium Conſulatum attulit. auctor Plutarchus in Mario, & Apophthegmatis. Cicero pro Milone, Valerius lib. 6 cap. 1, Quintilianus lib. 3 cap. ult.

Anno urbis DCL, *Ciceronis* IV, coss. *fuerunt*,

C. MARIUS III, L. AURELIUS ORESTES.

MARIUS hunc Conſulatum in apparatu belli Cimbrici, (quod Cicero de provinciis coss. Gallicum vocat, & Mario extra ordinem decretum fuiſſe ait) conſumpſit, ut ſcribit Vellejus lib. 2, ubi addit his coss. Cn. Domitium Tribunum pleb. legem tuliſſe, ut ſacerdotes, quos antea collegæ ſufficiebant, populus crearet. cujus meminit Suetonius in Nerone, & Cicero Agraria ſecunda his verbis: *De ſacerdotiis Cn. Domitius Tribunus pl. vir clariſſimus tulit, quod populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur.* De eadem lege Domitia idem in Corneliana apud Aſconium, ubi illud quoque legimus, Domitium tribunum M. Silanum conſularem hominem vexaviſſe. Oreſtes in magiſtratu mortuus fuit. Itaque Marius è Gallia Romam profectus comitia conſularia habuit, quibus ipſe conſul quartum creatus eſt. Plutarchus in Mario.

Anno urbis DCLI, *Ciceronis* V, coss. *fuerunt*,

C. MARIUS IIII, Q. LUTATIUS CATULUS.

HOC anno Marius Teutonos & Ambronas ad aquas Sextias prope Maſſiliam delevit, Strabo lib. 4, Oroſius lib. 5 cap. 16. ut alios mittam, de quibus in Oroſium ſcripſi. Q. Catulus pater eſt: de cujus dicendi genere multa Cicero in Bruto. Interfectus eſt à Marianis anno DCLXVI. Eodem anno M. Antonius Orator, qui triennio poſt, ſuo nimirum anno, conſul fuit, prætor maritimos prædones in Ciliciam perſecutus fuit, ut eſt in epitoma Liviana libro 68. Atque hanc rem ipſe Antonius intelligens, libr. 1 de Oratore inquit, *Cum proconſule in Ciliciam proficiſcens Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum propter navigandi difficultatem commoratus.* Corradus non animadvertens, *proconſule* dici etiam, qui ante conſulatum cum imperio conſulari in provinciam mittitur, ſcripſit M. Antonium poſt conſulatum in Ciliciam profectum. Tu lege commentarium noſtrum in Ligarianam. Atque hic eſt Antonius ille triumphalis vir, cujus filiam à prædonibus captam fuiſſe, Plutarchus in Pompejo tradit. unde Cicero pro lege Manilia: *An ignoratis ex Miſeno ejus ipſius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, à prædonibus eſſe ſublatos?* in cujus loci interpretatione doctiſſimus Hotomanus perperam hunc Antonium cum ejus filio, qui curator oræ maritimæ fuit, ut infra demonſtrabimus, confundit. His conſulibus Archiam poetam Romam veniſſe, Cicero in oratione pro eo habita ſcribit: & addit, illum ſibi à prima pueritia principem ad ſuſcipiendam & ad ingrediendam rationem ſuorum ſtudiorum extitiſſe. Uſus enim fuit Cicero puer Græcis doctoribus, quod ipſe in epiſt. ad M. Titinnium referente Suetonio de claris Rhetoribus ita ſcripſit: *Equidem memoria teneo pueris nobis primum Latine docere cœpiſſe L. Plotium quendam: ad quem cum fieret concurſus, quod ſtudioſiſſimus quiſque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctiſſimorum hominum auctoritate, qui exiſtimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia poſſe.*

Anno urbis DCLII, *Ciceronis* VI, coss. *fuerunt*,

C. MARIUS V, M'. AQUILLIUS.

MARII in quinto conſulatu collega fuit Manius Aquillius. Hinc Antonius apud Ciceronem libro 2 de Oratore ait, ſe in Aquillii cauſa Marium crebro appellando collegam ei ſuum commendaſſe. Aquillium Marii in quinto conſulatu collegam adverſus fugitivos in Siciliam miſſum, bellumque ſervile, Athenione duce interfecto, confeciſſe, Diodorus Siculus libro 36 ſcripſit. in cujus excerpta hiſtoria ab Henrico Stephano Latine edita hic Conſul C. Acilius per mendum vocatur. Apud Ciceronem quoque Agraria 2 male ſcriptum eſt, *Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M. Atilius etiam mutuum frumentum dedit*, ubi *M'. Aquillius* ſcribendum. ut initio Verrinæ ſeptimæ, *Nos poſt id bellum, quod M'. Aquillius confecit, ſic accepimus; Nullum in Sicilia bellum fugitivorum fuiſſe.* Aquillius deinde cauſam de pecuniis repetundis dixit: eumque M. Antonius acriter defendit, ut Livius libro 70, Cicero lib. 2 de Oratore, & Verrina ſeptima teſtantur. Idem pro Flacco: *M'. Aquillium patres noſtri multis avaritiæ criminibus, teſtimoniiſque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, judicio liberaverunt.* Eodem pertinet illud pro Fontejo: *Quam multa M'. Aquillius audivit in ſuo judicio?* Accuſavit Aquillium L. Fufius, ut Cicero in Bruto ſcribit. Itaque

que recte nunc libro 2 de Officiis legitur: *in accuſando etiam M'. Aquillio L. Fufii cognita induſtria eſt.* Ubi prius *Manlio* corrupte ſcriptum erat. C. Marius cos. V & Q. Lutatius procos. Cimbros in Venetia ad Atheſim Veronæ fluvium vicerunt, de qua victoria Oroſius noſter lib. 5 c. 16. Sic Marius influentes in Italiam Gallorum maximas copias repreſſit; ut ait Cicero de provinciis coſs. atque Italiam obſidione liberavit. Idem poſt redit. ad Quirites. Meminit pro Rabirio, & in Catilin. 4. Q. Catulus de manubiis Cimbricis porticum in Palatio in area M. Fulvii Flacci fecit, Cicero pro domo.

Anno urbis DCLIII, *Ciceronis* VII, coſs. *fuerunt*,

C. MARIUS VI, L. VALERIUS FLACCUS.

HORUM conſulum frequens eſt mentio apud Ciceronem pro Rabirio, in Bruto, in Catilinam, & in Antonium. Quibus L. Appulejus Saturninus ſeditionem movit. is enim cum anno ſuperiore Tribunatus competitorem, A. Nonium (de quo nomine vide Annotationes noſtras in cap. 17 lib. 5 Oroſii) adjuvante C. Mario occidiſſet, eaque ratione Tribunus pleb. iterum factus, legem Agrariam per vim tuliſſet, in quam à ſingulis ſenatoribus jurati voluit, Q. Metello Numidico, qui unus in eam jurare noluit, diem dixit. Metellus autem, cui patriæ ſalus dulcior, quam conſpectus erat, de civitate maluit, quàm de ſententia dimoveri: & C. Mario ſextum conſuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum eſſe duxit. Cicero pro Balbo, pro Sextio, & in Piſonem. Sed cum idem Saturninus C. Memmium candidatum conſulatus interfeciſſet, operamque daret, ut C. Servilius Glaucia prætor conſul fieret: S. C. factum eſt, ut conſules viderent, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Itaque Saturninus & Glaucia ſtatim ſunt interfecti. Cicero pro Rabirio, in Catilin. 1, Philip. 8, & in Bruto. Saturnini caput Rabirium quendam Senatorem per convivia circumtuliſſe, Auctor de viris illuſtribus ſcribit. Quare poſtea Cicerone conſule C. Rabirius accuſatus fuit à T. Labieno, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occiſus fuerat. Cicero pro Rabirio, Oroſius lib. 5 cap. 17. A Saturnino latæ ſunt leges Appulejæ: in quibus fuit illa, qua Saturninus C. Mario tulit, ut in ſingulas colonias ternos cives Romanos facere poſſet, de qua Cicero pro Balbo.

Anno urbis DCLIV, *Ciceronis* VIII, coſs. *fuerunt*,

M. ANTONIUS, A. POSTUMIUS ALBINUS.

DE his Cicero in Orat. poſt reditum ad Quirites: *Nunquam de Q. Metello C. Marius, qui erat inimicus, ſed ne is quidem, qui ſecutus eſt, M. Antonius homo eloquentiſſimus cum A. Albino collega Senatum aut populum eſt cohortatus.* Hoc tamen anno Metellus unius tribuni pl. rogatione ab exilio revocatus eſt, epiſt. 9 libr. 1 Famil. Tribunus fuit Q. Calidius, auctore Valerio libr. 5 cap. 2. Calidii lege Q. Metellum in civitatem reſtitutum fuiſſe, Cicero quoque pro Plancio ait. Eodem anno Tribunus pl. fuit Sex. Titius, homo ſeditioſus & turbulentus: cui Antonius Conſul reſtitit, ut ipſe narrat lib. 2 de Oratore, ubi de teſtimonio ſuo in Titium reum agit. fuit enim hic Titius accuſatus & condemnatus, quod L. Saturnini imaginem domi ſuæ habuiſſet, ut ſcribit Cicero pro C. Rabirio, & Valerius lib. 8 cap. 1, qui ait, eum lege Agraria gratioſum fuiſſe. eſt ergo is, de quo Obſequens in Antonii & Albini Conſulatu hæc ſcribit, *Sex. Titius* (*Sextius* in Obſequente mendoſe legitur) *tribunus pleb. de agris dividendis populo, cum repugnantibus collegis, pertinaciter legem ferret, corvi duo numero in alto volantes, ita pugnaverunt ſupra concionem, ut roſtris unguibuſque lacerarentur. Haruſpices ſacra Apollinis litanda, & de lege, quæ ferebatur, ſuperſedendum pronuntiarunt.* Unde emendandus eſt locus Ciceronis lib. 2 de legibus corruptus adhuc in omnibus libris, etiam Manutianis poſtremis. Sic enim legitur: *Quid religioſius, quàm cum populo, cum plebe agendi jus aut dare, aut non dare? quid, leges non jure rogatas tollere, ut etiam decreto collegii, ut Livias conſilio Philippi conſulis & auguris?* in codice manuſcripto pro, *ut etiam*, legitur, *uttetiam*; tu, *ut*, *Titiam*, repone. nam in eodem libro, *Levias* pro *Livias* ſcriptum eſt. His conſulibus C. Claudium Pulchrum eum, qui ſeptimo anno poſt conſul fuit, ædilem curulem fuiſſe, ex Plinii lib. 8 cap. 7 cognoſcimus. Eum magnificentiſſima ædilitate functum eſſe, Cicero lib. 2 de Officiis ait. De eodem in Verrem 6. *C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentiſſimam ſcimus fuiſſe, uſus eſt hoc Cupidine tam diu, dum forum Diis immortalibus, populoque Romano habuit ornatum.*

Anno urbis DCLV, *Ciceronis* IX, coſs. *fuerunt*,

Q. CAECILIUS METELLUS NEPOS, T. DIDIUS.

AB his Conſulibus lata eſt lex Cæcilia Didia, ab utriuſque nomine dicta. cujus meminit Cicero pro domo, Philip. 5, epiſt. 6 libr. 2 Attic. ubi vulgo *Cœliam Didiam*, ſicut pro Sextio, *Aciliam Didiam* mendoſe legitur. Hujus legis duo capita fuerunt: Unum, ne diverſis de rebus lex ferretur; Alterum, ut leges trinundino promulgarentur. auctor Cicero locis jam citatis. Manutius in libro de legibus, duas leges Cæcilias Didias fuiſſe affirmat, quem lege. Hoc ex Aſconio addendum, Hujus Metelli conſulis filium fuiſſe Metellum Nepotem eum, qui cum Cicerone inimicitias geſſit. quem Herbeſtus neſcio quis, errore non ferendo, eundem cum patre facit.

Anno urbis DCLVI, *Ciceronis* X, coſs. *fuerunt*,

C. [1] CORNELIUS LENTULUS, P. LICINIUS CRASSUS.

P. Craſſus, pater eſt M. Craſſi, de cujus cenſura ad annum DCLXIV, de interitu ad ann. DCLXVI infra dicemus. Ejus fuit domus Ciceronis, ut eſt in Salluſtii Invectiva. Eodem anno Cenſores in Tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Valerius Flaccus, & M. Antonius, de quibus Valerius Max. libri 2 cap. 4. Cicero initio libri tertii de Oratore ſcribit, Antonium Cenſorem imperatoriis manubiis roſtra ornaſſe.

Anno urbis DCLVII, *Ciceronis* XI, coſs. *fuerunt*,

CN. DOMITIUS AHENOBARBUS, C. CASSIUS LONGINUS.

DE hoc Domitio Cicero pro Domo, *Cn. Domitium*, inquit, *nos pueri Conſulem, Cenſorem, Pontificem Max. vidimus.* De ejus Tribunatu dixi ad annum DCL. Cenſor fuit anno DCLXI. poſt Tribunatum pontifex maximus populi ſuffragio creatus fuit, ut eſt in epitoma Liviana lib. 67. De eodem Cicero in Bruto, *Hoc*, inquit, *loco ipſum Domitium non relinquo. nam etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis atque ingenii, quo & magiſtratus perſonam, & conſularem dignitatem tueretur.* His Conſulibus Ptolemæum regem Cyrenarum, cui cognomen Apioni fuit, mortuum teſtamento heredem populum Romanum reliquiſſe, Obſequens & Caſſiodorus ſcribunt. Cicero contra Rullum 2. *Aſſcribit idem auctioni Corinthios agros opimos & fertiles, & Cyrenenſes, qui Apionis fuerunt.*

Anno urbis DCLVIII, *Ciceronis* XII, coſs. *fuerunt*,

L. LICINIUS CRASSUS, Q. MUCIUS SCAEVULA.

DE his Cic. Verr. 4. *Haleſini pro multis & magnis ſuis, majorumque ſuorum in rempublicam noſtram meritis atque beneficiis, ſuo jure nuper L. Licinio, Q. Mucio coſs. cum haberent inter ſe controverſias de ſenatu cooptando, leges ab ſenatu noſtro petiverunt.* Idem libro 3 de Officiis. *Eſſe pro cive qui non ſit civis, rectum eſt non licere. quam tulerunt legem ſapientiſſimi Conſules Craſſus & Scævula.* Hanc legem Liciniam & Muciam vocat in Bruto. qua acerrimam de civitate quæſtionem veniſſe, ait pro Balbo. de eadem pro Cornelio majeſtatis reo: *Legem Liciniam & Muciam de civibus regundis duo Conſules omnium, quos vidimus, ſapientiſſimi tulerunt.* in quem locum Aſconius plura ſcribit. Craſſo Gallia provincia obvenit, in eaque rem geſſit, de qua Cicero lib. 1. de Inventione, & in Piſonem. Q. Mucius in Aſia legatum habuit P. Rutilium Rufum, qui Conſul fuerat anno DCXLVIII, & quia publicanis nihil agere in Aſia permiſerat, eorum conſpiratione in judicium vo-

1. Miror, cur non CN. vocet, ut omnes.

vocatus, ab equitibus, qui tum judicabant, damnatus eſt, ut ſcripſi in cap. 17 lib. 5 Oroſii. Meminit ejus Cicero paſſim, lib. 1 de Oratore, in Bruto, pro Fonteio, in Piſonem, lib. 3 de Natura Deor. & alibi. His Conſulibus Prætor fuit ſuo anno C. Claudius Ap. F. Pulcher, ut eſt in Verrina 4.

Anno urbis DCLIX, *Ciceronis* XIII, coss. *fuerunt*,

C. COELIUS CALDUS, L. DOMITIUS AHENOBARBUS.

COELIUM hunc inter novos homines numerat Cicero pro Murena. Eundem non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendiſſe, ut ad ſummos honores perveniret, ait in Ver. 7. De eodem Craſſus libr. 1 de Orat. *Quis non videat, C. Cœlio æquali meo magno honori fuiſſe homini novo illam ipſam, quamcunque habuit in dicendo mediocritatem?* Hac de cauſa meminit ejus in Bruto. Eundem clariſſimum ac fortiſſimum adoleſcentem Quæſtorem non eſſe factum, ait pro Plancio. ubi male, *Q. Cælius* legitur. L. Domitius prætor Siciliam obtinuerat, atque ſeveritatis exemplum in paſtorem, qui aprum venabulo percuſſerat, ediderat, quod ex Ciceronis Verr. 7 Valerius in cap. 3 lib. 6 tranſtulit.

Anno urbis DCLX, *Ciceronis* XIV, coss. *fuerunt*,

C. VALERIUS FLACCUS, M. HERENNIUS.

M. HERENNIUS is eſt, qui in conſulatus petitione L. Philippum ſuperavit. de quo Cicero in Bruto: *Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latinè & diligenter loquentibus, numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia L. Philippum in conſulatus petitione ſuperavit.* Et pro Murena: *Quis L. Philippum, ſummo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio ſuperari poſſe arbitratus eſt?* Totum annum domi foriſque tranquillum fuiſſe, Obſequens ſcribit.

Anno urbis DCLXI, *Ciceronis* XV, coss. *fuerunt*,

C. CLAUDIUS PULCHER, M. PERPERNA.

HIC C. Claudius Ap. F. dicitur à Cicerone Verrina 4. Alii non male C. F. appellare videntur: ut ſit P. Clodii patruus, quem conſulem fuiſſe, Cicero in Cœliana oſtendit. Claudii collega in fragmentis Capitolinorum Faſtorum M. Perperna vocatur. Περπέρνας idem nominatur à Dione libr. 41, ubi de ipſius morte ſcribit. Hoc anno Cenſor cum Cn. Domitio fuit L. Craſſus, cujus Cenſuræ Cicero in libris de Oratore aliquoties mentionem facit. Hoc etiam tempore clariſſima illa M'. Curii & M. Coponii cauſa apud Centumviros à duobus conſularibus atque æqualibus L. Craſſo & Q. Scævula defenſa eſt, paullo ante quam Cicero in forum venit, ut teſtatur ipſe pro Cæcina. Meminit ejuſdem lib. 1 & 2 de Oratore, & in Bruto. unde cauſam talem fuiſſe cognoſcimus. Coponius in teſtamento poſtumum heredem ſcripſerat: eique, ſi ante quàm in tutelam ſuam veniret, mortuus eſſet, Manium Curium ſubſtituerat. cum poſtumus natus non eſſet, M. Coponius heres legitimus ad ſe hereditatem pertinere contendit, negavitque Scævula Coponii patronus, niſi poſtumus, & natus, & antequam in ſuam tutelam veniret, eſſet mortuus, heredem eum eſſe poſſe, qui poſtumo & nato & mortuo eſſet ſubſtitutus. Craſſus, qui Curium defendebat, contendit, teſtatorem hac mente fuiſſe, ut ſi filius non eſſet qui in tutelam veniret, Curius heres eſſet, idque omnibus probavit.

Anno urbis DCLXII, *Ciceronis* XVI, coss. *fuerunt*,

L. MARCIUS PHILIPPUS, SEX. JULIUS CAESAR.

L. PHILIPPUS is eſt, quem à M. Herennio prius ſuperatum fuiſſe diximus. de eodem Cicero lib. 3 de Officiis: *L. Philippus Q. F. magno vir ingenio, inprimiſque clarus gloriari ſolebat, ſe ſine ullo munere adeptum eſſe omnia, quæ haberentur ampliſſima.* Hic annus decimus ſextus terminus eſt pueritiæ Ciceronis: in qua, ut Plutarchus ſcribit, cum eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, diſceret, ingenium ejus ita eluxit, tantumque nominis & gloriæ inter pueros habuit, ut eorum parentes, viſendi Ciceronis, cognoſcendæque celebratæ celeritatis in diſcendo gratia, ad ludum venirent. Pueri quoque honoris gratia Ciceronem medium deducebant. de quo honore Plutarchus in Præceptis civilibus, & Ovidius lib. 5 Faſtorum:

Et medius juvenum, non indignantibus ipſis
Ibat: & interior, ſi comes unus erat.

Laudat etiam Plutarchus indolem Ciceronis, ac plane ipſum ejuſmodi natura fuiſſe ait, qualem Plato lib. 5 de Rep. in Philoſopho & homine docili requirit. ubi Socrates ita concludit, οὐκοῦν καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι οὐ τῆς μὲν, τῆς δ' οὔ, ἀλλὰ πάσης, id eſt, *Igitur & Philoſophum dicemus ſapientiæ amatorem eſſe, non unius alicujus, ſed univerſæ.* Puer Cicero, cum poeſi imprimis delectaretur, Pontium Glaucum tetrametris compoſuit, quem ſua etiamnum ætate exſtitiſſe Plutarchus ait. Æſchylus ἐν τῷ Ποντίῳ Γλαύκῳ à Strabone, Athenæo & aliis citatur.

Hoc anno tribunuſpleb. M. Livius Druſus, cum ſenatui priſcum reſtituere cuperet decus, & judicia ab equitibus, qui tum lege Sempronia judicabant, ad eum transferre ordinem, in iis ipſis, quæ pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit adverſarium, inquit Vellejus lib. 2. Cùm igitur vehementius inveheretur in cauſam Principum conſul Philippus, Druſique tribunatus, pro ſenatus auctoritate ſuſceptus, infringi jam ac debilitari videretur, ludorum Romanorum diebus, quos à pridie Non. uſque ad Idus Septemb. fuiſſe, ex veteri Kalendario cognoſcitur, Craſſus ſe cum C. Cotta & P. Sulpicio in Tuſculanum contulit. quo cum primum Q. Scævula & M. Antonius, deinde Q. Catulus & C. Julius Cæſar veniſſent, habita fuit diſputatio de Oratore, quam Cicero poſtea tribus libris complexus eſt, ſeque tum adhuc puerum fuiſſe, ait lib. 13 ad Att. Idibus Septembris ſenatus frequens vocatu Druſi in Curiam venit: ibique permulta vehementiſſima contentione animi, ingenii, virium à L. Craſſo dicta ſunt: dicenti latus condoluit, ſudorque multus conſecutus eſt: ex quo cùm cohorruiſſet, cum febri domum rediit, dieque ſeptimo eſt lateris dolore conſumptus, Cicero lib. 1 & 3 de Oratore. Druſus quoque, ſociis & Italicis populis ſpe civitatis Romanæ ſollicitatis, cùm è foro cinctus immenſa multitudine revertiſſet, in atrio domus ſuæ cultello percuſſus, qui affixus lateri ejus relictus eſt, intra paucas horas deceſſit, Vellejus, & Livius libr. 70. Cicero quoque libr. 3 de Natura ait, Druſum domi ſuæ ferro à Q. Vario interfectum eſſe. & pro Milone, *Tribunuſpleb. M. Druſus occiſus eſt: nihil de ejus morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta à ſenatu eſt.* Petiit eodem tempore tribunatumpleb. C. Cotta is, qui anno poſt Rom. cond. DCLXXVIII Conſul cum L. Octavio fuit. ſed paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per invidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus ejectus eſt è civitate, lib. 3 de Oratore. Reus enim lege Varia factus, venit in judicium: cumque res ſuas extuliſſet, & equites palam inſectatus eſſet, antequam ſententiæ de ipſo ferrentur, urbe ceſſit, Appianus lib. 1. Craſſo mortuo, Cotta pulſo, Cicero in forum venit, ut ipſe teſtatur in Bruto. Unde cognoſcitur, M. Tullium anno ſequente, cùm judicia bello Italico intermiſſa eſſent, ſumpta virili toga in forum veniſſe. Deducebantur enim tum in forum adoleſcentes à patre, vel à propinquis, ut eſſent fori auditores, & ſectatores judiciorum, qua de re Tacitus in Dialogo de Oratoribus. meminit Cicero pro Cœlio. & ep. 10 libr. 13 Famil. Filius etiam, qui togam virilem ſumebat, à patre & propinquis in forum deducebatur, ut Plutarchus in Bruto de Caſſii filio ſcribit, & togam virilem ἀνδρεῖον ἱμάτιον appellat. Dio lib. 45 eandem ἐσθῆτα ἀνδρικὴν vocat. Hanc togam Latini etiam puram, & Græci ἀπόρφυρον nominant. Dabant etiam ſuis liberis Romani decimo ſexto fere anno. Sic enim Suetonius in Auguſto. *Quadrimus patrem amiſit: duodecimum annum agens, aviam Juliam defunctam pro concione laudavit: quadriennio poſt, virili toga ſumpta, militaribus donis triumpho Cæſaris Africano donatus eſt, quanquam expers belli propter ætatem.* Sic M. Tullius ſuo filio, quo auctus fuit Cæſare & Figulo coss. anno DCLXXIX, togam puram dedit Lentulo & Mar-

Marcello coſs. anno DCCIV, ep. 1 lib. 1 & ep. 20 lib. 9 ad Att. Adoleſcentes eo ipſo die, quo togam virilem ſumebant, in Capitolium aſcendiſſe, argumento eſt, quod Valerius libri quinti cap. 4 de M. Cotta ſcribit, de quo Dio libr. 36. Hoc anno multis prodigiis bellum Italicum ſignificatum fuit: quæ Siſenna initio belli Marſici expoſuit, auctore Cicerone, libr. 1 de Divinat. Eadem referuntur ab Obſequente, & Oroſio libro 5 cap. 18. Tum Haruſpices Italici belli funeſta illa principia non obſcurè prædixerunt, Cicero de haruſp. reſp.

Anno urbis DCLXIII, *Ciceronis* XVII, coſs. *fuerunt*,

L. JULIUS CAESAR, P. RUTILIUS LUPUS.

HORUM Conſulum Cicero lib. 1 de Divinat. his verbis meminit: *Quin etiam memoria noſtra templum Junonis Soſpitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio Conſul fuit, de ſenatus ſententia refecit ex Cæciliæ Balearici filiæ ſomnio.* Et paulo poſt, *Cæciliæ Q. filiæ ſomnio modo, Marſico bello, templum eſt à ſenatu Junoni Soſpitæ reſtitutum.* Nam his conſulibus, ut Paterculus ſcribit, ortum eſt bellum, quod, quia à Marſis primum commotum fuit, Marſicum eſt dictum, ut Strabo libro 5 ſcribit, atque ita vocatur à Cicerone etiam Philip. 8 & orat. 2 contra Rullum. ubi idem, ſicut & Verrina quarta, pro Cluentio, pro Archia, & de Haruſpicum reſp. Italicum nominatur. idem à Cicerone pro Fonteio, Sociale; à Diodoro, Plutarcho, & Appiano, Μαρσικὸς & συμμαχικὸς πόλεμος dicitur. Defecerunt eo bello finitimi ac vicini, ut Cicero pro Sulla ait. Tu vide Oroſium noſtrum cap. 18 lib. 5. Geſtum eſt hoc anno & proximo ſequente ab ipſis Conſulibus. Hinc Cicero pro Fontejo, *Recordamini quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompejus habuerit.* Atque de his duobus annis intelligendum, quod Cicero in Bruto ſcribit, *Erat Hortenſius in bello primo anno miles, altero tribunus militum.* Hoc tempore, ut ibidem Cicero ait, judicium exercebatur una lege Varia. Tulerat eam Q. Varius adverſus interceſſionem collegarum annitentibus equitibus, ut quæreretur de iis, quorum opera conſiliove ſocii contra populum R. arma ſumpſiſſent, Aſconius in orat. pro Scauro, Valerius lib. 8 cap. 6. Appianus lib. 1, cujus libri mendoſe Κόϊντον ὐαλέριον pro Q. Vario edunt. Sed cum multi Varia lege inique damnarentur, crebræque defectiones Italicorum nunciarentur, tunc ob ejus triſtitiæ occaſionem ſenatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur, inquit Aſconius pro Cornelio. Tum Cicero, ut ipſe in Bruto ait, quotidie & ſcribens & legens & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non erat. Quare, cum idem auctore Quintiliano lib. 10 cap. 3 in diſputationibus de Oratore judicium ſuum cum Craſſi auctoritate conjunxerit; non dubium eſt, quin ipſe Tullius ſuas exercitationes lib. 1 de Oratore ſub Craſſi perſona ita ſignificaverit: *In quotidianis cogitationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maximè, ut aut verſibus propoſitis quam maximè gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, verbis aliis quam maximè poſſem lectis pronuntiarem. Poſtea mihi placuit eoque ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc aſſequebar, ut cum ea quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non ſolùm optimis verbis uterer, & tamen uſitatis, ſed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea.* Tum igitur Cicero admodum adoleſcentulus, ut eſt lib. 2 de natura Deorum, Arati carmina de cælo ſtelliſque convertit, quorum fragmenta exſtant. Marium quoque illis temporibus cum Scævola viveret, qui de eo dixit, *Caneſcit ſæclis innumerabilibus*, ſcripſit. cujus à ſe ſcripti meminit lib. 1 de legib. lib. 1 de Divinat. & lib. 12 ad Att. De Mario aliter Corradus: quem lib. 1 de legibus refellit. Extremo hoc anno L. Julius Cæſar coſ. legem Juliam de civitate tulit: qua lege civitas eſt ſociis & Latinis data, ut Cicero pro Balbo ait.

Anno urbis DCLXIIII, *Ciceronis* XVIII, coſs. *fuerunt*,

C. [1] POMPEJUS STRABO, L. PORCIUS CATO.

HOC anno primum ſenatores cum equitibus Rom. lege Plotia judicarunt, cujus Cicero pro Cornelio meminit, & Aſconius eum locum interpretans, ſcribit his conſulibus M. Plautium Silvanum tribunum pl. eam legem tuliſſe. Tulit idem legem Plotiam de vi, de qua Cicero pro Milone, de Haruſp. reſpon. & alibi. De eodem hoc anno Cicero in Bruto. *Jam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus, exceſſerat. ego autem juris civilis ſtudio multum operæ dabam Q. Scævolæ P. F. qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo ſtudioſos audiendi docebat.* Atque hic eſt Q. Mucius Augur, ad quem ſumpta virili toga Cicero à patre ita erat deductus, ut quoad poſſet, & liceret, à ſenis latere nunquam diſcederet; quod ipſe in Lælio ſcribit. Sed cum Q. Scævula Augur, qui cum L. Metello Conſul fuit anno urbis DCXXXVI, in monumentis antiquis Q. F. dicatur, videndum; an patris prænomen in Ciceronis libris ſit depravatum. nam Scævulam Pontificem, quem Corradus & alii viri docti ſignificari putant, intelligi non poſſe, inde conſtat, quòd Cicero ſe ad Pontificem, non niſi Augure mortuo contulit. Augur autem non ſolum hoc, verumetiam ſequente anno ſuperſtes fuit, ac tum Ciceroni ſermonem Lælii de amicitia expoſuit, ut è Lælio M. Tullii perſpicuum eſt. De eodem Augure Cicero hæc Philippica VIII. *Ego Q. Scævulam Augurem memoria teneo bello Marſico, cùm eſſet ſumma ſenectute & perdita valetudine, quotidie ſimulatque luceret, facere omnibus conveniendi ſui poteſtatem, neque eum quiſquam illo bello vidit in lecto: ſenexque & debilis primus veniebat in curiam.* Plutarchus ſcribit, Ciceronem bello Marſico aliquandiu ſub Sulla militaſſe. Apud Sullam legatum ſe fuiſſe, cum ille hoc anno ante oppidum Nolam florentiſſima Samnitium caſtra cepit, ipſe Cicero lib. 1 de Divinatione ſcribit. De hac ſua militia etiam Philipp. 12 hæc memoriæ prodidit: *C. Pompejus Sex. F. conſul me præſente, cùm eſſem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Catone duce Marſorum inter bina caſtra collocutus eſt.* Hoc anno cenſores fuerunt P. Licinius Craſſus, & L. Julius Cæſar, quibus cenſoribus nullam populi partem eſſe cenſam, Cicero ait pro Archia.

Anno urbis DCLXV, *Ciceronis* XIX, coſs. *fuerunt*,

L. CORNELIUS SULLA, Q. POMPEIUS RUFUS.

DE hoc anno Cicero in Bruto. *Atque huic anno proximus Sulla conſule, & Pompejo fuit, tum P. Sulpicii in Tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognovimus. Sulpitium ab optima cauſa profectum, Cajoque Julio conſulatum contra leges petenti reſiſtentem, longius, quàm voluit, popularis aura provexit*, ait idem de Reſp. Haruſp. Diſſidebat enim capitali odio à Q. Pompejo conſule, quicum conjunctiſſime & amantiſſime vixerat, in Lælio: cumque auctore Mario perniciofas leges (quas per vim latas Sulla dicebat, ut eſt Philipp. 8) promulgaret, ac Pompeji conſulis filium, Sullæ generum occidiſſet, Sulla cum exercitu in urbem venit, ex eaque Sulpicii & Marii factionem expulit, Livius libro 77, & alii. tum Sulla P. Sulpicium oppreſſit, eique ferro erepta vita eſt, Cicero in Catilin. 3, & lib. 3 de Oratore. Marius primo ſenile corpus paludibus demerſus occultavit: deinde ad infimorum ac tenuiſſimorum hominum Minturnis miſericordiam confugit: inde navigio perparvo, cum omnes portus terraſque fugeret, in oras Africæ deſertiſſimas pervenit, ait Cicero pro Sextio. Hiſtoriam pleniorem apud Plutarchum, Appianum, Vellejum, & in Epitoma Livii invenies. De eodem Cicero poſt reditum ad Quirites: *C. Marium egomet dicere audivi, tum ſe fuiſſe miſerum, cum careret patria, quam obſidione liberaviſſet: cum ſua bona poſſideri ab inimicis, ac diripi, audiret: cum adoleſcentem filium videret ejuſdem ſocium calamitatis: cum in paludibus demerſus concurſu ac miſericordia Minturnenſium corpus ac vitam ſuam conſervaſſet: cum parva na-*

1. Etiam CN. debuit vocare, ut in loco Philipp. 12 nunc editum.

navicula trajectus in Africam, quibus regna ipſe dederat, ad eos inops ſupplexque veniſſet. Et in Piſonem: *C. Marium Italia ſervata ab illo demerſum in Minturnenſium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulſum & naufragum vidit.* Dum hæc in Italia geruntur, interim Mithridates rex Ponti, Ariobarzane & Nicomede amicis populi Rom. exactis Cappadocia atque Bithynia, Aſiam intravit, unaque die tota Aſia tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum ſignificatione cives Roman. necandos trucidandoſque denotavit, inquit Cicero in Maniliana, ſcribit Livius lib. 78, Valerius libro 9 cap. 2, Plutarchus in Sulla, Appianus in Mithridatico. Atque hæc eſt illa univerſorum civium Romanorum per tot urbes uno puncto temporis miſera crudeliſque cædes, quam Cic. pro Flacco nominat. Hanc verò crudelitatem Mithridatis in togatos P. Rutilius Rufus, cùm à rege Mytilenis oppreſſus eſſet, veſtis mutatione vitavit, ut eſt in orat. pro Rabirio Poſtumo. Idem in Maniliana ait, Mithridatem tum legatum populi Rom. conſularem vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necaſſe. Intelligit autem M'. Aquillium conſulem anni DCLII, de quo præter Appianum Juſtinus lib. 38, & Athenæus lib. 5 Dipnoſoph. Cicero etiam hac de cauſa M'. Aquillii mentionem facit Tuſcul. 5. Urbs Rhodus ſola tum in fide manſit, atque oppugnata fuit, ut eſt in epitoma Livii lib. 78. Unde Cicero in Verr. 4 ait Rhodios prope ſolos bellum illud ſuperius cum Mithridate geſſiſſe, omneſque ejus copias, acerrimumque impetum mœnibus, littoribus, claſſibuſque ſuis excepiſſe. Eodem tempore, cum princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamque veniſſet, totum ei ſe Cicero tradidit, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus, ut ipſe in Bruto ait. Hinc Plutarchus ſcribit, Ciceronem, cùm è pueris exceſſiſſet, Philonem Academicum audiviſſe: quem inter Clitomachi diſcipulos Romani inprimis & propter doctrinam admirabantur, & propter morum manſuetudinem diligebant. Philonem igitur Cicero lib. 1 de Natura Deor. inter eos philoſophos numerat, à quibus inſtitutus fuit. De eodem in Lucullo, *Jam Clitomacho Philo noſter operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit.* Phædrus quoque Ciceroni, cum puer eſſet, antequam Philonem cognoviſſet, valde ut philoſophus probatus fuit, epiſt. 1 lib. 13 Famil. Merito igitur libr. 1 de Natura ſcripſit, non mediocrem ſe à primo tempore ætatis in philoſophiæ ſtudio operam curamque conſumpſiſſe, in quo hoc etiam commorabatur attentius, quod ſublata jam eſſe in perpetuum ratio judiciorum videbatur, ut air in Bruto. Hoc etiam anno, ut jam retulimus, Q. Mucius Augur Lælii de amicitia ſermonem, habitum ab illo paucis diebus poſt mortem Africani Aquillio & Tuditano conſulibus anno DCXXIIII, Ciceroni expoſuit. Augure mortuo Cicero ſe ad Q. Scævulam pontificem contulit. cui Reip. & ſenatus principi cum operam daret, peritus juris evaſit, ut Plutarchus ſcribit. Unde Atticus lib. 1 de legib. Tullium his verbis affatur: *Nam à primo tempore ætatis juri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad Scævulam ventitarem: neque unquam mihi viſus es ita te ad dicendum dediſſe, ut jus civile contemneres.* Et Brutus de claris Orat. *Tu mihi videris tantum juris civilis ſcire voluiſſe, quantum ſatis eſſet Oratori.* Q. Scævula pontifex, ſeu, ut Appianus eum nominat, *Μέκιος Σκαιόλας ὁ τῶν μεγίστων Ῥωμαίοις ἱερωσυνῶν ἱερώμενος*, is eſt, quem ſupra conſulem cum L. Craſſo fuiſſe anno ab U. C. DCLVIII ſcripſimus, de cujus morte dicemus ad annum DCLXXI.

Anno urbis DCLXVI, *Ciceronis* XX, coss. *fuerunt*,

CN. OCTAVIUS, L. CORNELIUS CINNA.

HOC anno Cinna conſul, cum pernicioſas leges per vim ferret, urbe à Cn. Octavio collega pulſus eſt, Livius lib. 79. unde Cicero in Catil. 3. *Cn. Octavius conſul armis ex urbe collegam ſuum expulit. omnis hic locus acervis corporum, & civium ſanguine redundavit.* Atque ita bellum Octavianum commotum eſt: cujus meminit Cicero lib. 1 de divina. & lib. 2 de Natura Deorum, *Tum*, inquit, *ſtellis iis, quas Græci cometas, noſtri crinitas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ.* vide Plinium lib. 2 cap. 25. Diſſenſionis inter Octavium & Cinnam meminit Cicero etiam de haruſpicum reſpon. Cinna urbe pulſus, corruptum App. Claudii exercitum in poteſtatem ſuam redegit, ut Livius lib. 79 ſcripſit. Ap. Claudio. P. Clodii patri, imperium hoc tempore abrogatum fuiſſe, Cicero pro domo ait. Tum Marius cum reliquis exſulibus ex Africa accerſitus, cum in urbem recepti eſſent, eam velut captam cædibus & rapinis vaſtarunt, qua de re Oroſius lib. 5 c. 19, & ego in eum locum. Hinc Cicero poſt red. in ſenatu ait, C. Marium reditu ſuo ſenatum cunctum pæne deleviſſe. Tum Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius trium ætatum oratores tres ſunt crudeliſſime interfecti, Cicero in Bruto. Et Marius quidem Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit: poſtea vero civili bello victor iratus, neceſſariis Q. Catuli deprecantibus non ſemel reſpondit, *moriatur.* Idem Tuſcul. 5, & Cotta lib. 3 de Natura Deor. *Cur tot civitatis principes à Cinna interempti? cur omnium perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulum præſtantiſſima dignitate virum mori potuit jubere?* M. Antonii in iis ipſis roſtris, in quibus ille Remp. conſtantiſſime conſul defenderat, quæque cenſor imperatoriis manubiis ornarar, poſitum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita conſervata, lib. 3 de Orar. & Tuſcul. 5. *Cinna collegæ ſui conſulis Cn. Octavii præcidi caput juſſit, P. Craſſi, L. Cæſaris, nobiliſſimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita, M. Antonii omnium eloquentiſſimi quos audierim, C. Cæſaris, in quo mihi videtur fuiſſe ſpecimen humanitatis, ſalis, ſuavitatis, leporis.* de his omnibus vide procemium l. 3 de Orat. de P. Craſſo Cicero pro Sextio, *In qua civitate ipſe meminiſſem patrem hujus M. Craſſi, fortiſſimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem ſibi manu vitam exhauſiſſe, qua mortem ſæpe hoſtibus obtuliſſet.* de eodem pro Scauro, & ibi Aſconius. Hoc anno M. Tullius Moloni Rhodio Romæ dedit operam, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro, ut ait in Bruto. de quo Molone Plutarchus in Cic. & Cæſare, Strabo lib. 14, Quintilianus lib. 3 c. 1, & Suetonius in Julio Cæſare. Molonem Rhetorem ſtudia M. Ciceronis acuiſſe, ait etiam Valerius Max. l. 2 c. 1. Circa hoc tempus Cicero adoleſcens commentarios Rhetoricos de Inventione inchoatos & rudes edidit. quod ipſe initio lib. 1 de Oratore, & Quintilianus lib. 3 ſignificant.

Poſt hunc annum triennium fere urbem ſine armis fuiſſe, Cicero in Bruto ait, quo Sulla bellum Mithridaticum gerente, de quo Plutarchus & Appianus, Cinnanæ Marianæque partes Italiam obſederunt, ut ſcribit Vellejus.

Anno igitur ab U. C. DCLXVII, *Ciceronis* XXI, coss. *fuerunt*,

C. MARIUS VII, L. CORNELIUS CINNA II.

MARIUS, quem Cicero pro Plancio, duabus ædilitatis acceptis repulſis, ſepties conſulem eſſe factum ait, editis multis ſceleribus Idibus Januarii deceſſit, Livius libr. 80. de ejus morte ſic Cic. lib. 3 de Natura Deor. *Cur Marius tam feliciter ſeptimum conſul domi ſuæ ſenex eſt mortuus?* Mario ſuffectus eſt L. Valerius Flaccus, pater illius Flacci, pro quo Ciceronis oratio extat. Huic, cùm à Cinna miſſus, ut Sullæ ad bellum Mithridaticum ſuccederet, in Aſiam trajeciſſet, conſuli portas tota Aſia clauſit, Cicero pro Flacco. Anno ſequente idem à C. Fimbria legato ſuo conſularis interfectus eſt, Vellejus lib. 2, Livius 82, Strabo 13. Hoc anno cenſores in tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Marcius Philippus, M. Perperna, quorum Verrina tertia in lege Verris mentio fit ita: *Qui de L. Marcio, M. Perperna cenſoribus redemerit, eum ſocium ne ei admittito.* De Marcio item Cicero pro domo ait, *L. Philippus cenſor avunculum ſuum præteriit in recitando ſenatu: nihil enim poterat dicere, quare rata non eſſent, quæ erant acta in ea Rep. in qua ſe illis ipſis temporibus cenſorem eſſe voluiſſet.* Hi ſunt ſuperiores illi cenſores, quibus Archiam cum L. Lucullo quæſtore fuiſſe in Aſia, Cic. pro Archia ait. Lu-

cullus

cujus enim hoc tempore quæſtor in Aſia permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit, ut Cic. in Luculli principio ſcribit. Lucullum verò in Græcia fuiſſe ante, quàm Sulla eo veniret, ex Plutarchi Sulla cognoſcitur. Sulla quoque ex Aſia decedente Lucullus ibi manſit, ut infra dicemus.

Proximo biennio, quo comprehenditur annus urbis DCLXIIX *&* DCLXIX, *Ciceronis* XXII *&* XXIII, *Conſules à ſe creati Remp. tenuerunt,*

L. CORNELIUS CINNA, CN. PAPIRIUS CARBO.

QUA ratione M. Tullius hoc triennium, quo urbs fere ſine armis fuit, traduxerit, ipſe in Bruto his verbis exponit; *Ego*, inquit, *hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar. eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitaviſſet apud me, mecumque vixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus, à quo cum in aliis rebus, tum ſtudioſiſſime in Dialectica exercebar: quæ quaſi contracta & aſtricta eloquentia putanda eſt: ſine qua etiam tu, Brute, judicaviſti, te illam juſtam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe.* Hactenus Cic. qui hunc Diodotum lib. 1 de natura Deor. primo loco numerat inter eos philoſophos, à quibus inſtitutus fuit. De eodem in Lucullo; *Diodoto quid faciam Stoico? quem à puero audivi, qui mecum vivit tot annos, qui habitat apud me, quem & admiror, & diligo.* Et ep. 16 l. 13 Fam. *Domi meæ cum Diodoto Stoico, homine, meo judicio, eruditiſſimo, multum à puero fuit.* Ejuſdem meminit ep. 4 l. 9 Fa. de quo loco etſi Adriani Turnebi, & Petri Rami, præceptorum meorum, quos ut ipſorum dignitas poſcit, honoris gratia nomino, ſententiæ aliquando nonnihil diſcreparunt: res tamen ipſa ex vera hujus nominis ſcriptura, quam Victorius, Manutius, & Lambinus, viri doctiſſimi è vetuſtis libris ediderunt, jam extra controverſiam eſt. De eodem Cicero Tuſcul. 5. *Diodotus Stoicus cæcus multos annos noſtræ domi vixit. is vero, quod credibile vix eſſet, cum in philoſophia multo etiam magis aſſiduè, quàm antea verſaretur; & cùm fidibus Pythagoreorum more uteretur; cumque ei libri noctes & dies legerentur (quibus in ſtudiis oculis non egebat) tum, quod ſine oculis fieri poſſe vix videtur, Geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens diſcentibus, unde, quo, quamque lineam ducerent.* Mortuus fuit Cæſare & Bibulo coss. anno ab V. C. DCXCIIII. Cornelius Tacitus in dialogo de Oratoribus ait, Ciceronem apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes philoſophiæ partes penitus hauſiſſe. Addit Cicero in Bruto: *Huic ego doctori, & ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus eſſet. commentabar declamitans ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie, idque faciebam multum etiam Latine, ſed Græce ſæpius: vel quod Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans conſuetudinem ſimiliter Latine dicendi afferebat: vel quòd à Græcis ſummis doctoribus, niſi Græce dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri.* Ciceronem ad Præturam uſque Græce declamaſſe, auctor eſt Suetonius de claris Rhetoribus. Circa hoc tempus Cicero, cum Aratum jam Romanum hexametris verſibus edidiſſet, in Xenophontis Oeconomico luſit, ut ſcribit Hieronymus in præfatione in Euſeb. Chron. Ipſe Cicero ſecundo libro extremo de officiis ad filium, viginti annos natum, ita ſcribit: *Has res commodiſſime Xenophon Socraticus perſecutus eſt in eo libro, qui Oeconomicus inſcribitur: quem nos iſta fere ætate cùm eſſemus, qua es tu nunc, è Græco in Latinum convertimus.* Diviſit autem Cicero unum Xenophontis librum in tres, ut Servius in primum Georgicorum teſtatur. Quin etiam libros Platonis Cicero hoc genere tralatos edidit, inquit Fabius lib. 10 cap. 5. Timæi pars cum maximo bono ſtudioſorum utriuſque linguæ exſtat. Protagoram ab eo converſum fuiſſe, Hieronymi, Priſciani & Donati teſtimoniis tantummodo ſcimus. Id tamen Ciceronem potius extremo tempore ætatis quàm hoc feciſſe, putamus. Carbonis in ſecundo conſulatu quæſtor fuit C. Verres, Cic. Verrina 3. Tum Sulla pace cum Mithridate facta, Aſiam in quadraginta quatuor regiones diſtribuit, auctore Caſſiodoro. Cum autem Sulla omnes Aſiæ civitates pro portione in provincias deſcripſiſſet, vectigal quoque iis, quod æqualiter penderent, deſcripſit, Cic. pro Flacco, & ep. 1 lib. 1 ad Q. fratrem. Sed Sullam in Italiam revocavit Reſp. ait pro lege Manilia.

Anno urbis DCLXX, *Ciceronis* XXIIII, *coss. fuerunt,*

L. CORNELIUS SCIPIO ASIATICUS, C. NORBANUS FLACCUS.

HORUM Conſulum meminit Cic. pro Quintio, ubi etiam C. Valerium Flaccum imperatorem hoc anno in Gallia ulteriore fuiſſe ait. cujus Flacci mentionem Cæſar l. 1 de bello Gallico facit. Scipionis quæſtorem M. Piſonem, de quo paullo ante, fuiſſe, ex Verrina tertia cognoſcitur. Hoc tempore tumultus ille pro recuperanda Rep. ortus eſt, de quo Cic. in Bruto. Nam Sulla compoſitis tranſmarinis rebus in Italiam venit, & C. Norbanum prælio vicit, de quo diximus in cap. 20 lib. 5 Oroſii. Tum Cn. Pompejus adoleſcentulus privatus, exercitum difficili Reip. tempore confecit, eique præfuit, & rem optime ductu ſuo geſſit, Cic. in Maniliana. eodem pertinet illud in Phil. 5. *Pompejus ad L. Sullæ maximum imperium, victoremque exercitum acceſſit.* Vide Plutarchum & alios. Sulla vero cum Scipione inter Cales & Theanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli ſocios adhibuiſſet, de auctoritate ſenatus, de ſuffragiis populi, & de jure civitatis, legis inter ſe conditiones contulerunt [1], inquit Cicero Philippic. 12. ſed cum res convenire non poſſet, & Sulla Scipionis caſtra oppugnaturus eſſet, univerſus exercitus conſulis ſigna ad Sullam tranſtulit: Scipio, cum interimi poſſet, dimiſſus eſt. hæc Livius lib. 85. Itaque Scipio fluctibus Reip. expulſus Maſſiliæ poſtea in exilio vixit, Cic. pro Sextio. Hoc anno Capitolium incenſum fuit, cujus meminit Cic. in Catil. 3, & Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 4. Tu lege Plutarchum in Sulla, & Auguſt. cap. 24 lib. 2 de Civit. Dei.

Anno urbis DCLXXI, *Ciceronis* XXV, *coss. fuerunt,*

CN. PAPIRIUS CARBO III, C. MARIUS C. F.

HORUM conſulum mentio eſt apud Ciceronem contra Rullum. Hoc anno, cum à Marianis urbs etiamnum teneretur, L. Damaſippus prætor ex voluntate C. Marii conſulis, cum Senatum contraxiſſet, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit, Livius libro 86. Tunc interfectus fuit C. Carbo conſulis frater, de quo Cicero epiſt. 21 lib. 9 Famil. Periit tum quoque P. Antiſtius Cn. Pompeji ſocer, de quo Cicero in Bruto, & Q. Scævula pontifex maximus, quem Livius libr. 86 ſcribit in veſtibulo ædis Veſtæ occiſum fuiſſe. Hinc Cicero libr. 3 de Natura deor. *Temperantiæ, prudentiæque ſpecimen ante ſimulacrum Veſtæ pontifex max. eſt Q. Scævula trucidatus.* meminit ejuſdem lib. 3 de Orat. Tandem Sulla, fuſo Carbonis exercitu, in urbem venit, eoque tempore ejus immanis crudelitas in cives exſtitit, de qua Cicero lib. 2 de Officiis, & Oroſius libri 5 cap. 21. Tum Cn. Pompejus in Siciliam cum imperio à Senatu miſſus Carbonem conſulem captum interfecit, Livius libr. 89, Plutarchus in Pompejo, & alii, de quo Cicero epiſt. 21 lib. 9 Fam. *Hoc vero, qui Lilybæi à Pompejo noſtro eſt interfectus, improbior nemo, meo judicio, fuit.* atque ita Pompejus Siciliam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii explicavit, Cicero in Maniliana. Eodem tempore L. Licinius Murena, pater ejus, quem Cicero defendit, à Sulla cum duabus legionibus in Aſia relictus, bellum Mithridaticum renovavit: de quo Appianus in Mithridatico. Murena vero Mithridatem vehementiſſime vigilantiſſimeque vexatum, repreſſum magna ex parte, non oppreſſum reliquit, ut ait Cic. pro Murena. & addit, filium viro fortiſſimo parenti ſuo magno adjumento in periculis, ſolatio in laboribus, gratulationi in victoria fuiſſe. Lucullum autem quæſturæ diuturnum tempus, Mu-

1. Vide cap. 11, ubi vulgo ſic legebatur.

Murena bellum in Ponto gerente, in Aſiæ pace conſumſiſſe, idem in Lucullo ſcribit. Extremo hoc anno Sulla effecit, ab Interrege ut Dictator diceretur, ait Cicero ep. 18 l. 9 ad Att. quomodo id effecerit, copioſe Appianus, & Plutarchus ſcribunt. Interrex fuit L. Valerius Flaccus, de quo Cic. orat. 3 contra Rullum, *Omnium legum iniquiſſimam, diſſimillimamque legis eſſe arbitror eam, quam L. Flaccus Interrex de Sulla tulit, ut omnia, quæcunque ille feciſſet, eſſent rata.* De eadem lege libr. 1 de legibus. *Nihilo credo magis illa juſta eſt, quam Interrex noſter tulit, ut Dictator, quem vellet civium, indicta cauſa impune poſſet occidere.* Itaque Sulla Dictator, qui tum ſine dubio habuit regalem poteſtatem, ut eſt in orat. de Haruſ. reſp. omnes, quos oderat, morte multabat, pro Ligario. De proſcriptione Sullana Oroſius noſter cap. 21 libr. 5. Etſi autem Sulla Dictator poſt C. Marium & Cn. Papirium fuit, ut ait Cicero orat. 3 contra Rullum: conſules tamen creari permiſit.

Anno urbis DCLXXII, *Ciceronis* XXVI, coss. *fuerunt*,

M. TULLIUS DECULA, CN. CORNELIUS DOLABELLA.

De his conſulibus Cicero orat. 2 contra Rullum, *De quibus vendendis S. C. facta ſunt M. Tullio, Cn. Cornelio coſs.* Sulla Dictator hoc tempore rebus (legibus) novis Reip. ſtatum confirmavit, ut eſt in epitoma Liviana 89. Recuperata Rep. & legibus atque judiciis conſtitutis, Cicero ad cauſas & privatas & publicas adire cœpit, in Bruto. Itaque his conſulibus, ut Gellius libr. 15 cap. 28 ſcribit, *M. Cicero cauſam privatam pro Quintio apud Aquillium Gallum judicem dixit.* Præterea in Euſebii Chronico ita legitur: XXVI *anno ætatis Cic. Quintium defendit.* Idem cognoſcitur ex ipſa cauſæ expoſitione, quæ talis eſt. Sex. Nævius ante biennium, Scipione & Norbano coss. cùm P. Quintius pridie k. Febr. in Galliam profectus eſſet, à P. Burrieno prætore poſſeſſionem bonorum Quintii, à quo ſibi pecuniam deberi, & vadimonium deſertum dicebat, ex edicto poſtulavit. miſſus in poſſeſſionem Nævius, cùm bona abſentis Quintii dies XXX poſſediſſet, ea proſcribi juſſit. Tum Sex. Alphenus procurator Quintii auctionem impedire conatur, ſeque paratum eſſe judicio abſentem defendere profitetur. Nævius poſtulat, ut Alphenus judicatum ſolvi ſatiſdet; quod cùm ille recuſaret, eoque nomine Tribunos appellaſſet, convenit, ut Idibus Septem. Quintium ſiſti Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius ad vadimonium. Nævius annum & ſex menſes, hoc eſt, ab Idibus Septem. Scipione & Norbano coss. uſque ad Idus Martias hujus anni, nihil petit. Tum demum in jus ventum ad P.[1] Dolabellam Prætorem. ibi Nævius petiit, ut Quintius judicatum ſolvi ſatiſdaret; quod cùm is recuſaret, Dolabella decrevit, ut Quintius aut ſatiſdaret, aut ſponſionem faceret, Ni bona ſua ex edicto poſſeſſa non eſſent. Sponſione facta, C. Aquillius Judex datus eſt, apud quem Cicero contendit, Quintii bona ex edicto à Nævio poſſeſſa non eſſe. Vides igitur aperte Quintii cauſam hoc anno à M. Tullio defenſam eſſe poſt Idus Martias. nam quod Cicero ait, rem jacuiſſe in controverſiis biennium: Oratorum more elate dictum eſt, & ſi quis velit calumniis Nævii rem in biennium ductam fuiſſe, hoc quidem certè omnes fateri neceſſe eſt, poſt idus Sep. quæ hoc anno, non quæ Sulla & Metello coss anno inſequente fuerunt (ut Corradus res neſcio quas agens ſcripſit) hanc cauſam actam eſſe. Quod vero & Corradus opinatur, & nonnemo affirmat, Quintium defenſum poſt Dictatorem Sullam, eo quod Cicero dicat, *Emiſti bona Sex. Alpheni L. Sulla Dictatore vendente*, leve admodum eſt. cur enim in judicio privato hoc eloqui auſus non fuiſſet? aut quis præſtabit, ab Oratoribus omnia dicta, vel eo modo acta fuiſſe, quo poſtea ſcripta ſunt & edita?

Sulla dictatore Cicero iterum ſe Moloni, qui legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmiis venerat, operam dediſſe, ait in Bruto. Hoc quoque tempore Cn. Pompejus, bello in Africa maximo confecto, victorem exercitum deportavit, ut ait Cicero pro lege Manilia. intelligit autem bellum geſtum cum Domitio, & Hierta Numidiæ rege, quo de Oroſius libro 5 cap. 21, atque ex Africa Pompejus adhuc eques triumphavit. Miror autem Eutropium ſcribere Pompejum tunc quartum & vigeſimum annum egiſſe, cum M. Tullii æqualis fuerit, ut ex Ciceronis Bruto & Vellejo notum eſt, & nos ſupra admonuimus. Eodem tempore L. Sulla Murenam ex Aſia revocavit, ut ait Cic. in Maniliana. Murena reverſus ampliſſimè atque honeſtiſſimè ex prætura triumphavit, in Orat. pro Murena.

Anno urbis DCLXXIII, *Ciceronis* XXVII, coss. *fuerunt*,

L. CORNELIUS SULLA FELIX II, Q. CAECILIUS METELLUS PIUS.

Horum Conſulum meminit Cicero Verrina tertia, & Gellius lib. 15 cap. 2[illegible] ubi ſcribit Ciceronem his conſulibus Sex. Roſcium parricidii reum defendiſſe. & addit, Feneſtellæ errorem notatum fuiſſe à Pædiano, quod ſcripſiſſet Ciceronem ſexto & vigeſimo ætatis anno pro Sex. Roſcio dixiſſe. Quem Feneſtellæ errorem Corradum, alioſque viros doctos potius amplecti, quam Aſconii & Gellii auctoritatem ſequi, equidem miror: cùm præſertim Quintilianus libro 12 cap. 6 ſcribat, Ciceronem ſex & XX annos natum pro Sex. Roſcio dixiſſe; eos vero ante III nonas Januarii hujus anni natus non fuit. Egit tamen opinor hanc cauſam in principio anni. Nam, ut ex oratione ipſa intelligitur, in lege de proſcriptione erat, ut anno ſuperiore ad kal. Junias proſcriptiones venditioneſque fierent: Roſcius autem pater aliquot poſt menſes Romæ occiſus eſt: eaque res quatriduo ad Chryſogonum in caſtra Sullæ Volaterras (quod oppidum obſeſſum Sulla in deditionem accepit, Livius libr. 89) delata eſt. Bona Roſcii tanquam proſcripti, ideoque occiſi, ut Plutarchus tradit, Sulla haſtæ ſubjecit, & Chryſogonus ejus libertus duobus millibus nummum emit, cum jam proſcriptionis mentio nulla fieret, cùm etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos ſeſe periculis arbitrarentur. Sed cum filius idemque heres Roſcii bona patris ita vendita eſſe ægre ferret, eaque ſexagies eſſe demonſtraret, Sulla coargui ſe graviter tulit, & Roſcii filii nomen opera Chryſogoni de parricidio deferendum curavit. Cum Roſcii patrocinium ob Sullæ metum nemo ſuſciperet, adoleſcens ab omnibus deſertus, ad Cic. confugit: quem amici quoque ad reum defendendum cohortabantur, cum aliud ſplendidius aut præclarius gloriæ initium habere non poſſet. Cic. igitur adoleſcens contra L. Sullæ dominantis opes Sex. Roſcium Amerinum defendit, libr. 2 de Offic. Defenſionis capita tria ſunt: in primo parricidii crimen falſo objectum fuiſſe Roſcio, multis argumentis convincit: ſecundum eſt de audacia duorum Roſciorum, Capitonis & Magni, in quos crimen ita confert, ut eos multis ſuſpicionibus arguat. tertium eſt de Chryſogoni potentia, quam invidioſè inſectatur. Victor in cauſa, magna in admiratione fuit, ut Plutarchus ait. ipſe verò in Bruto ſic ſcribit: *itaque prima cauſa publica pro Sex. Roſcio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla eſſet, quæ non noſtro digna patrocinio videretur.* Roſcio contra Chryſogonum defenſo Ciceronem Athenas ſeceſſiſſe, atque inde poſt triennium Romam revertiſſe, in Euſebii Chronico ſcriptum eſt. unde illud Caleni apud Dionem lib. 46 manaſſe videtur, *καίπερ τρία ἐν Ἀθήναις ἔτη κατατρίψας*: quibus verbis ſignificat, M. Tullium eloquentiæ gratia triennium Athenis vixiſſe. & certe ſi Roſcio defenſo ſtatim in Græciam profectus eſſet, quod Plutarchus quoque putavit, triennium ibi vixiſſet. Jam verò, cum ſecus ipſe in Bruto ſcribat, nos etiam hæc temporibus aliter dividemus.

Mytilenas hoc tempore in Aſia expugnatas fuiſſe in Liviana epitoma lib. 89 ſcriptum eſt. expugnavit eas M. Thermus: in qua expugnatione Julius Cæſar, auctore Suetonio, corona civica

[1] Cn. vocant meliores.

civica donatus eſt. Atque ita urbs & natura, & ſitu, & deſcriptione ædificiorum & pulchritudine in primis nobilis, belli lege ac victoriæ jure pop. Ro. facta eſt, Cic. Or. 2 contra Rullum.

Anno urbis DCLXXIIII, *Ciceronis* XXVIII, coss. *fuerunt*,

P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS, AP. CLAUDIUS PULCHER.

HOS Conſules in hunc annum Sulla contra voluntatem populi, qui ipſum creabat, renuntiandos curavit, & Dictatura ſe abdicavit, Appianus lib. 1, Oroſius lib. 5 c. 22. Ap. Claudius P. Clodii inimici Ciceronis pater fuit, unde in Orat. de haruſp. reſpon. P. Servilius collega patris ejus nominatur. Hoc tempore Cicero antequam in Græciam profectus fuit, Arretinæ mulieris libertatem contra Cottam hominem diſertiſſimum defendit, Sulla adhuc vivo, ut ait pro Cæcina. Erat eo tempore in Cicerone ſumma gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur à vitæ periculo, ſi accedit labor, & laterum magna contentio. eoque magis, ut ipſe in Bruto ſcribit, hoc eos, quibus erat carus, commovebat, quòd omnia ſine remiſſione, ſine varietate, vi ſumma vocis, & totius corporis contentione dicebat. itaque cum eum & amici & medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſteret, ipſe autem quodvis periculum adire, quàm à ſperata dicendi gloria diſcedere, mallet: cenſeret tamen remiſſione & moderatione vocis & commutato genere dicendi ſe & periculum vitare poſſe, & temperatius dicere, ut conſuetudinem dicendi mutaret, eam ſibi cauſam in Græciam proficiſcendi fuiſſe ait in Bruto. itaque cum eſſet biennium verſatus in cauſis, Roma eſt profectus hujus anni æſtate; ut ex ſequentibus cognoſcetur. Cum veniſſet Athenas, ſex menſeis cum Antiocho veteris Academiæ nobiliſſimo & prudentiſſimo philoſopho fuit: ſtudiumque philoſophiæ nunquam intermiſſum, à primaque adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore & doctore renovavit, ut ipſe in Bruto teſtatur. ideoque lib. 1 de Natura Deor. Antiochum inter eos philoſophos numerat, à quibus inſtitutus fuit. de eodem lib. 1 de legibus: *Vir iſte fuit prudens, & acutus, & in ſuo genere perfectus, mihique, ut ſcis, familiaris.* Plutarchus quoque in Cicerone à nobis converſo, ita ſcribit; *Cum Athenas veniſſet, Antiocho Aſcalonitæ operam dedit: ejuſque copia quidem & lepore dicendi delectabatur: ſed quæ ab ipſo in philoſophia novabantur, ea minime probabat. jam enim Antiochus à nova Academia defecerat; & relicta Carneadis ſecta, commutatoque inſtituto, vel evidentia & ſenſibus victus, vel, ut nonnulli ajunt, ambitione & contentione cum Philonis & Clitomachi diſcipulis adductus, Stoicorum decreta ferè defendebat.* Antiochus igitur, ut Cicero in Lucullo teſtatur, appellabatur quidem Academicus, ſed erat, ſi perpauca mutaviſſet, germaniſſimus Stoicus. Didicerat apud Philonem tamdiu, ut conſtaret diutius didiciſſe neminem: & ſcripſerat de Academica ſecta acutiſſimè, eamque non acrius accuſavit in ſenectute, quàm antea defenſitaverat. Plura in Lucullo Ciceronis, & Plutarchi. Athenis Cicero Epicureos quoque, Phædrum & Zenonem frequenter cum Attico audivit, ut ait lib. 2 de finib. Meminit Tuſcul. 3, & Acad. 1. Hic annus xx eſt poſt M. Antonii & A. Poſtumii conſulatum: ad quem Lucullorum ædilitas à Plinio lib. 8 cap. 7 refertur. eam verò magnificentiſſimam fuiſſe Cic. lib. 2 de Officiis ſcribit. Hac ego conjectura ductus, L. Luculli magiſtratus, quos Cic. initio Luculli recenſet, ita conſtituo, ut hoc anno ædilis, Bruto & Mamerco coss. prætor fuerit, ſequenti Africam obtinuerit, atque inde Octavio & Cotta coss. ad conſulatus petitionem redierit.

Anno urbis DCLXXV, *Ciceronis* XXIX, coss. *fuerunt*,

M. AIMILIUS [1] LEPIDUS, Q. LUTATIUS CATULUS.

HIS conſulibus Sulla in agro Cumano mortuus, ac Romam perlatus cum magna pompa in campo Martio ſepultus eſt, quod præter ceteros Appianus lib. 1 copioſè narrat. Primus autem è patriciis Corneliis Sulla igni voluit cremari, lib. 2 de legibus. Poſt Sullæ mortem diſſenſio inter conſules orta eſt, cum Lepidus Sullæ acta reſcindere tentaret, & Catulus ei reſiſteret. vide Oroſium noſtrum libri 5 cap. 22. Hinc Cicero in Catil. 3. *Diſſenſit M. Lepidus a clariſſimo & fortiſſimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipſius interitus reip. luctum, quam ceterorum.* Ubi verò M. Tullio de Sullæ morte Athenas allatum eſt, ut Plutarchus ſcribit, cum jam corpus ejus exercitationibus confirmatum meliore habitu eſſe cœpiſſet, & vox ita conformata eſſet, ut cùm auditu ſuavis ac plena, tum ad corporis conſtitutionem moderate accommodata eſſet, motus & precibus litteriſque amicorum, quæ Roma frequentes ad ipſum afferebantur, & cohortatione Antiochi, ut rempubl. capeſſeret, dicendi vim ceu inſtrumentum rurſus excoluit, civilemque facultatem excitavit. Itaque primùm, ut ipſe in Bruto ſcribit, Athenis apud Demetrium Syrum, veterem & non ignobilem dicendi magiſtrum ſtudioſe exercebatur. poſt totam Aſiam peragravit cum ſummis oratoribus, quibuſcum exercebatur ipſis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, quem Plutarchus Menippum Carem nominat, Cic. eum tota Aſia illis temporibus diſertiſſimum fuiſſe judicat. unde Strabo lib. 14. κἀνταῦθα δ' ἀνὴρ ἀξιόλογος γεγένηται ῥήτωρ Μένιππος κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν, Κατόκας ἐπικαλούμενος. ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ῥητόρων, ὧν ἠκροάσατο, Κικέρων, ὥς φησιν ἔν τινι γραφῇ αὑτοῦ συγκρίνων Ξενοκλεῖ, καὶ τοῖς κατ' ἐκεῖνον ἀκμάζουσι. id eſt, *Fuit ibi patrum noſtrorum memoria nobilis magiſter dicendi Menippus cognomento Catocas: quem Cicero ex Aſiaticis oratoribus, quos audivit, maxime laudat, ut eſt in quodam ipſius libro: ubi eum cum Xenocle, atque illius ætatis oratoribus comparat.* De Xenocle Adramytteno, cui Cic. quoque operam dedit, idem Strabo lib. 13. Erat cum Cicerone tum etiam Æſchylus Cnidius, aſſiduiſſime autem Dionyſius Magnes. quibus non contentus, Rhodum venit, ſeque ad eundem, quem Romæ audiverat, Molonem applicavit, cum actorem in veris cauſis, ſcriptoremque præſtantem, tum in notandis animadvertendiſque vitiis, & inſtituendo docendoque prudentiſſimum. is dedit operam, ut nimis redundantem Oratorem noſtrum, & ſuperfluentem juvenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quaſi extra ripas diffluentem coerceret, auctor ipſe in Bruto. De Apollonio Molone, inquit Plutarchus, traditum eſt memoriæ, eum Latinæ linguæ rudem rogaſſe Cic. ut Græce declamaret. in quo cum ideò illi obtemperaſſet, quod putaret, ſe ita melius corrigi poſſe; ceteri omnes admiratione obſtupefacti, certatim de Cicerone, aliuſque alio glorioſius prædicabat: Apollonius neque orante Cicerone lætitiam præ ſe tulit, & cum peroraſſet, defixus in cogitatione diu ſedit. quod ubi Ciceronem ægre ferre ſenſit, hæc ejus vox erupit: Te equidem, M. Tulli, collaudo & admiror: ſed me Græcorum fortunæ miſeret, cum videam doctrinæ & eloquentiæ laudem, quæ ſola nobis reliqua erat, per te ad Romanos tranſlatam eſſe. Rhodi Cic. Poſidonium Philoſophum etiam audivit, ut Plutarchus ſcribit. Poſidonius enim cum eſſet Apamienſis è Syria, Rhodi vixit, teſte Strabone lib. 14. Hunc familiarem ſuum vocat Cic. libr. 1 de Finib. Eundem libr. 1 de Natura inter eos numerat, à quibus in Philoſophia inſtitutus fuit. Præterea in libro de Fato ita ſcribit, *Quædam etiam Poſidonius (pace magiſtri dixerim) comminiſci videtur.*

Anno urbis DCLXXVI, *Ciceronis* XXX, coss. *fuerunt*,

D. JUNIUS BRUTUS, MAM. AIMILIUS LEPIDUS LIVIANUS.

HOS Conſules ex interregno iniiſſe, argumento eſt oratio Philippi apud Salluſtium, de quibus Cicero in Bruto. *Iiſdem fere temporibus D. Brutus, is qui conſul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis & Latinis.* Mamerci Æmilii Lepidi conſulis meminit Valerius lib. 7 cap. 7. Hoc anno, cum duo conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, Pompejus adhuc eques contra Sertorium ad bellum maximum formidoloſiſſimum-

1. Ita miror, cur a Fabricio noluerit retinere Gruterus, etiam ſeq. anno & ſæpius infra.

ſimumque ſuaſu L. Philippi proconſule miſſus eſt. quo quidem tempore, cum eſſet nonnemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum proconſule, Philippus dixiſſe dicitur, Non ſe illum ſua ſententia pro conſule, ſed pro conſulibus mittere, ait Cicero in Maniliana. Idem Philip. 11. *Pompejo Sertorianum bellum à Senatu privato datum eſt: cum L. Philippus pro conſulibus ſe eum mittere dixit, non proconſule.* Scribit idem Plutarchus in Pompejo. Comparato exercitu, hoſtes in cervicibus jam Italiæ agentes ab Alpibus in Hiſpaniam ſubmovit, Galliamque recepit; ut ipſe apud Salluſtium ad Senatum ſcribit. Unde Cicero in Maniliana ait, Pompejum per Galliam legionibus Romanis in Hiſpaniam iter Gallorum internecione pateſeciſſe.

Hoc quoque anno M. Tullius ſe recepit è Græcia, biennio poſt quam eo profectus erat, non modo exercitatior, ſed prope mutatus. nam & contentio nimia vocis reſederat, & quaſi deferbuerat oratio, lateribuſque vires, & corporis mediocris habitus acceſſerat, ut ipſe in Bruto teſtatur. Cum autem Cicero, auctore Plutarcho, magna ſpe erectus, ad remp. ſummo ſtudio raperetur, ardor eius oraculo quodam repreſſus eſt. Nam cum Delphos profectus Apollinem conſuluiſſet, quanam via ad ſummam gloriam pervenire poſſet, oraculum editum eſt, Suam naturam, non multitudinis opinionem ducem vitæ ſequeretur. Quapropter Romam reverſus primo timide vixit, & dubitanter ad honores acceſſit, nec ullo in numero habitus, ſed Græculus atque otioſus appellatus fuit: quæ nomina infimis & ſordidis hominibus in promptu eſſe, atque in ore conſueverunt. Ut verò & innata honorum cupiditate ductus, & patris atque amicorum cohortatione incitatus, ſe totum patrociniis tradidit, non jam pedetentim principem locum petiit, ſed ſtatim eluxit, ceteriſque oratoribus longè præſtitit. Hactenus Plutarchus, ut à me ante annos octo converſus fuit, ubi quod Græculum atque otioſum dixi, qui Plutarcho eſt Γραικὸς ϗ σχολαστικὸς, ſecutus ſum auctoritatem noſtri oratoris, qui pro Sextio inquit, *Græculum ſe atque otioſum putari voluit: ſtudio literarum ſe ſubitò dedit.* Solent autem Romani uti appellatione Græci probri loco, cum ignobilitatem objiciunt, ut Zonaras ſcribit.

Anno urbis DCLXXVII, *Ciceronis* XXXI, COSS. *fuerunt*,

CN. OCTAVIUS, C. SCRIBONIUS CURIO.

DE his Cicero in Bruto: *Cn. Sicinius, cùm tribunus pl. Curionem & Octavium conſules produxiſſet, Curioque multa dixiſſet, ſedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat faſciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus: nunquam, inquit, Octavi, collegæ tuo gratiam referes; qui niſi ſe ſuo more jactaviſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent.* Videntur autem conſules à Sicinio producti fuiſſe, cum id egit, ut tribunitia poteſtas populo redderetur, Aſconius in Divinat. in Verrem. Cn. Octavium M. filium optimum atque humaniſſimum virum, familiarem ſuum, nominat Cic. lib. 2 de finib. His conſulibus Cicero, ut ipſe in eodem Bruto oſtendit, cum unum annum reverſus ex Aſia, cauſas nobiles egiſſet, quæſturam petiit, cum C. Cotta, qui anno inſequenti conſul fuit, conſulatum, Hortenſius ædilitatem peteret. Quæſtoriis comitiis, quæ Tributa fuiſſe epiſt. 31 libro 7 Famil. cognoſcitur, Cicero quæſtor in primis cunctis ſuffragiis eſt factus, in Orat. in Piſonem. Idem Verrina ſeptima ait, ſe ita quæſtorem factum fuiſſe, ut ſibi honorem illum tum non ſolùm datum, ſed etiam creditum, ac commiſſum putaret. In cauſis iis, quas Cicero ex Aſia reverſus, ante quæſturam egit, numero orationem pro Q. Roſcio Comœdo, id quod propoſita conſtitutione cauſæ planum faciam. Res igitur, ut ex orationis fragmento colligitur, ita ſe habet. C. Fannius Chærea ſervum ſuum Panurgum communem cum Roſcio ea lege fecit, ut is à Roſcio arte hiſtrionica inſtitueretur, quæſtuſque inter eos communis eſſet. Inſtitutum artificio comico Panurgum Q. Flavius Tarquinienſis quidam interfecit. In hanc rem Fannius cognitor à Roſcio datus fuit, qui Flavium judicio DAMNI INIVRIA DATI Roſcii nomine perſequeretur, non ſecus atque ſi res ſua eſſet. Lite conteſtata, Roſcius ſine Fannio cum Flavio decidit H-S centum millibus. Deinde C. Piſone teſte & arbitro, Roſcius Fannio pro opera, pro labore, quòd cognitor fuiſſet, quòd vadimonia obiiſſet, certam pecuniam dedit hac conditione, ut ſi quid Fannius pro ſua parte ſervi interempti à Flavio exegiſſet, partem ejus dimidiam Roſcio diſſolveret. Poſt triennium Fannius, qui diceret ſe à Flavio nihil abſtuliſſe, Roſcium cum eo de tota re pro ſocietate decidiſſe, Roſcium in jus vocavit, & H-S. quinquaginta millia, dimidiam ſcilicet partem ejus pecuniæ, quam Roſcius à Flavio abſtulerat, petiit, & ſponſione Roſcium laceſſivit, Ni ſibi ille H-S. Iↄↄↄ deberet. Datus igitur judex à Prætore fuit C. Piſo cum hac formula, Si paret Roſcium Fannio H-S. Iↄↄↄ debere. quod Cic. enumeratione cauſarum debitionis falſum eſſe docet: neque ſocietatis nomine quidquam à Roſcio peti poſſe probat. Corradus Ciceronem hanc cauſam egiſſe Cn. Pompejo & M. Craſſo coss. anno poſt hunc ſexto inde putat, quod tum C. Piſo prætor fuerit. ſed fallitur, qui ex judice privato prætorem facit. Falluntur quoque illi, qui Roſcium Comœdum ante Amerinum deſenſum inde putant, quod poſt Amerini defenſionem Cicero in Græciam ſtatim fuerit profectus. Hoc tempore Q. Roſcium fuiſſe defenſum, ex oratione cognoſcitur, in qua Roſcium Sullano tempore cum Flavio decidiſſe, & quadriennio poſt cauſam actam eſſe, apertè ſignificatur. Hoc anno in Hiſpania adverſus Sertorium acerrima illa prælia & maxima Sucronenſe & Durienſe commiſſa ſunt, quorum meminit Cicero pro Balbo. tu vide Plutarchum in Pompejo.

Anno urbis DCLXXVIII, *Ciceronis* XXXII, COSS. *fuerunt*,

L. OCTAVIUS, C. AURELIUS COTTA.

DE his Cicero in Verrem 3. *Cum L. Octavius, C. Aurelius coſs. ædes ſacras locaviſſent, neque potuiſſent omnia ſarta tecta exigere; neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, M. Cæſius: factum eſt S. C. quibus de ſartis tectis cognitum & judicatum non eſſet, uti C. Verres, P. Cœlius prætores cognoſcerent, & judicarent.* Ubi vides, C. Sacerdotem, cui Verres in prætura urbana & Sicilienſi ſucceſſit, hoc anno prætorem urbanum fuiſſe, qui cum ſequenti Siciliam obtinuerit, & Cicero ante eum Quæſtor in Sicilia fuerit, prætore Sex. Peducæo, ſuſpicionem Corradi, qui Ciceronem hoc anno Quæſtorem urbanum & inſequenti in Sicilia fuiſſe putavit, falſam eſſe omnes vident. Hic eſt igitur Sicilienſis annus, qui M. Tullium quæſtorem excepit, ut ipſe in Bruto ſcribit. Cum autem bini quæſtores in Sicilia ſingulis prætoribus eſſent, Lilybætanus & Syracuſanus: Cicero Lilybætanus quæſtor fuit, ut Aſconius ſcribit, & Cicero ipſe pro Plancio oſtendit. Idem Aſconius ſcribit, Ciceronem quæſtorem in Sicilia fuiſſe prætore Sex. Peducæo. ipſe vero in orat. poſt reditum in Senatu ait, ſe patri M. Curtii quæſtorem fuiſſe. Accidebat autem ſæpè, ut unus quæſtor duorum prætorum eſſet, ut Gruchius libr. 2 de Comitiis docet. De Quæſtura Ciceronis Plutarchus ita ſcribit, *Quæſtor creatus & ſortitus provinciam Siciliam, cùm in difficultate annonæ, atque inopia rei frumentariæ magnus frumenti numerus Romam eſſet mittendus, Siculos initio offendit: poſt, ubi diligentiam, juſtitiam & comitatem ejus experti fuerunt, majores illi honores, quàm ulli unquam prætori tribuerunt.* De eadem ipſe in oratione pro Plancio. *Non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæſturam aut gratiorem, aut clariorem fuiſſe, frumenti in ſumma caritate maximum numerum miſeram: negotiatoribus comis, mercatoribus juſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens, omnibus eram viſus in omni officio diligentiſſimus, excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi.* Et in Verr. 7. *Sic obtinui quæſturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer; ut me, quæſturamque meam quaſi in aliquo orbis terræ theatro, verſari exiſtimarem: ut omnia ſemper, quæ jucunda videntur eſſe, non modo his extraordinariis cupiditatibus, ſed etiam ipſi naturæ ac neceſſitati denegarem.* Idem Verrina 2 ait, Siculos in quæſtura ſuæ innocentiæ, abſtinentiæque periculum feciſſe. Eo tempore, ut Plutarchus ſcribit, multi Romani adoleſcentes, claris parentibus

tibus atque honeſto loco nati, apud Siciliæ prætorem accuſati ſunt intemperantiæ, & neglectæ diſciplinæ militaris, quos Cicero magna commendatione defendit & conſervavit.

Anno urbis DCLXXIX, *Ciceronis* XXXIII, COSS. *fuerunt*,

L. LICINIUS LUCULLUS, M. AURELIUS COTTA.

HIS Conſulibus Cicero, annuo munere quæſturæ expleto, è Sicilia provincia deceſſit. Habuit tum orationem Lilybæi, in qua Siculis multa benigne promiſit, ut Aſconius ſcribit. Decedebat autem ea ſpe, ut ſibi populum Rom. ultro omnia delaturum putaret. ac cùm caſu diebus iis itineris faciendi cauſa, Puteolos fortè veniſſet, concidit pæne, cùm ex eo quidam quæſiſſet, quo die Roma exiſſet, & numquid in ea eſſet novi, quod ipſe pro Plancio narrat, & Plutarchus in vita ſcribit. Cùm è Sicilia ſe recepiſſet, jam videbatur facultas illa dicendi eſſe perfecta, & habere maturitatem quandam ſuam, ut ait in Bruto. Fuit hoc anno Tribunuſpleb. L. Quintius, homo maxime popularis, & ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: qui conciones quotidie ſeditioſas & turbulentas habebat, Cicero pro Cluentio. Hunc acta Sullæ reſcindere, ac reipublicæ ſtatum movere & perturbare conantem Lucullus conſul ab incepto deduxit, auctore Plutarcho in Lucullo. Hinc Macer apud Salluſtium: *Lucullus quantis animis ierit in L. Quintium, vidiſtis.* Idem Quintius patronus fuit Oppianici, qui hoc anno, Verre prætore urbano, condemnatus eſt, Cicero pro Cluentio, & Aſconius in Verrin. 2. Verrem his conſulibus prætorem urbanum fuiſſe, cognoſcitur etiam Verrina, ubi Cicero inquit: *Nemo tam ruſticanus homo L. Lucullo & M. Cotta coſſ. Romam ex ullo municipio vadimonii cauſa venit, quin ſciret, jura omnia populi Romani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.*

Hoc etiam tempore M. Antonius gratia Cottæ conſulis & Cethegi factione in ſenatu, curationem nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus eſt, & ad extremum inferens Cretenſibus bellum, re male geſta, morbo interiit, Aſconius in Verr. Livius lib. 97. Florus libr. 3 cap. 7. Meminit Vellejus & Cicero Verr. 4, ubi M. Antonii infinitum imperium dicit. Hic Antonius pater fuit M. Antonii Triumviri, qui in Plutarchi Antonio κρῆτικὸς mendoſe pro Κρητικὸς nominatur. Tum quoque Metellus & Pompejus in Hiſpania ab obſidione Calagurii oppidi depulſi, coacti fuerunt diverſas regiones petere, Metellus ulteriorem Hiſpaniam, Pompejus Galliam, auctore Livio lib. 93. Itaque tum exercitus Pompeji hyemavit in Gallia, cùm M. Fontejus prætor eam provinciam obtineret, ut Cicero pro Fontejo oſtendit.

Anno urbis DCLXXX, *Ciceronis* XXXIV, COSS. *fuerunt*,

M. TERENTIUS VARRO LUCULLUS, C. CASSIUS VARUS.

DE his Cicero pro Cluentio: *Sed quæro à vobis, num iſtam legem ex iſto S. C. L. Lucullus conſul, homo ſapientiſſimus tulerit? num anno poſt M. Lucullus & C. Caſſius?* Eoſdem Verrina tertia, M. Terentium & C. Caſſium nominat, à quibus lex frumentaria Terentia & Caſſia lata fuit, de qua Cicero Verrina quinta, & ſeptima. fuit enim M. Lucullus, frater L. Luculli, in Terentiorum familiam adoptatus. Eidem Macedoniam eveniſſe, Eutropius libr. 6 ſcribit. Hinc Cicero in Verr. 4. *Dixit hoc idem M. Lucullus, ſe de his Dionis incommodis pro hoſpitio, quod ſibi cum eo eſſet, jam ante cognoſſe. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, melius hæc cognovit, quam tu, Hortenſi, qui Romæ fuiſti?* Hoc anno bellum in Italia à gladiatoribus duce Spartaco excitatum eſt, quod Cicero in Maniliana Servile vocat. de quo ſcripſi in ult. cap. lib. 5 Oroſii. Eodem tempore L. Lucullus, qui conſul anno ſuperiore contra Mithridatem profectus erat, ad Cyzicum urbem exercitum ejus fame ferroque delevit, auctore Livio lib. 95. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eamque urbem ſibi Mithridates Aſiæ januam fore putaviſſet, qua effracta & revulſa, tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc ſunt omnia, ut urbs fideliſſimorum ſociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis diuturnitate obſidionis conſumerentur, ait Cicero pro Murena. eandem rem pro lege Manilia & pro Archia commemorat.

Anno urbis DCLXXXI, *Ciceronis* XXXV, COSS. *fuerunt*,

L. GELLIUS POPLICOLA, CN. CORNELIUS LENTULUS CLODIANUS.

DE his Cicero in Verr. 4. *Itaque in Senatu continuo Cn. Lentulus, & L. Gellius* [*Lucullus* impreſſi libri Ciceronis mendoſe habent, cùm, *L. Gellius*, in vetuſtis recte legatur] *Conſules faciunt mentionem, placere ſtatui, ſi Patribus conſcriptis viderentur, ne abſentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium.* Iidem in orat. pro Balbo aliquoties nominantur. In quarta vero in Verrem, M. Lollium Palicanum Tribunum pleb. hoc anno fuiſſe, cognoſcimus. quem laboraſſe, ut Tribunitia poteſtas populo reſtitueretur, Aſconius in Verrinam primam ſcribit. De eodem Cicero in Bruto. *Aptior*, inquit, *etiam Palicanus auribus imperitorum.* Hoc anno Lucullus Mithridatem in Pontum perſecutus, eum legionibus Romanis patefecit, qui ante populo Rom. ex omni aditu clauſus fuerat, ut ait Cicero pro lege Manilia, & pro Archia.

Anno urbis DCLXXXII, *Ciceronis* XXXVI, COSS. *fuerunt*,

C. AUFIDIUS ORESTES, P. CORNELIUS LENTULUS SURA.

ORESTES genus Aureliæ cognomen eſt: ſed hic Oreſtes à Cn. Aufidio adoptatus, ut Cicero pro domo ait, Cn. Aufidius Oreſtes dictus fuit. Cn. Oreſtem, cum Tribunuſpl. eſſe non potuiſſet, conſulem factum, ait Cicero pro Plancio. Idem prætor urbanus fuit anno urbis DCLXXVI, ut ex Valerio lib. 7 cap. 7 apparet. P. Lentulus cum Catilina conjuravit, atque à Cicerone Conſule in carcere ſtrangulatus fuit, ut inferius dicemus. Unde Suræ cognomen invenerit, Plutarchus in Cicerone hoc modo exponit: *Cum Sullanis temporibus quæſtor magnam vim pecuniæ publicæ conſumſiſſet atque perdidiſſet, Sulla id ægre ferens, rationem ab eo in Senatu exegit. tum ille negligenter & cum contemptu progreſſus, rationem ſe redditurum negavit, ſuram autem præbiturum, ita ut pueri conſueſſent, cum in pilæ luſione deliquiſſent. Hinc Sura cognominatus fuit. ſura enim Romanis eſt ea, quæ Græcis κνήμη dicitur.* Hactenus Plutarchus. Bellum ſervile jam tertium annum cum Spartaco gerebatur, cum M. Craſſo prætori id mandatum, & ſex menſibus confectum fuit, ut Appianus libro primo extremo ſcribit. itaque Craſſo tum permiſſum Plutarchus ait, ut ovans urbem iniret. Hinc Cicero in Piſonem: *Craſſe, pudet me tui. quid eſt, quod confecto formidoloſiſſimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à ſenatu?* Exercitum eodem tempore ex Hiſpania in Italiam Pompejus reduxit, & quinque millia fugitivorum, qui è prælio aufugerant, interfecit, atque ad ſenatum, auctore Plutarcho, ſcripſit, Craſſum acie gladiatores fudiſſe, ſe bellum radicitus ſuſtuliſſe. Hinc Cicero in Maniliana: *Teſtis eſt iterum, & ſæpius Italia, quæ cum ſervili bello tetro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeji attenuatum atque imminutum eſt, adventu ſublatum ac ſepultum.* Hujus belli confecti gloriam Cicero pro Sextio quoque ad Pompejum his verbis transfert: *Qui etiam ſervitia virtute victoriaque domuiſſet.* Ultimo hujus anni die, pridie quam conſulatum iniret, Pompejus etiamnum eques Romanus ex Hiſpania procos. triumphavit, ut Vellejus libro 2 ſcribit, de quo triumpho Cicero pro lege Manilia: *Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex Senatuſconſulto triumpharet?*

Anno urbis DCLXXXIII, *Ciceronis* XXXVII, COSS. *fuerunt*,

M. LICINIUS CRASSUS, CN. POMPEIUS MAGNUS.

POMPEIUM ex S. C. legibus ſolutum conſulem ante factum, quam ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet, Cicero in Maniliana teſtatur. Numerus de ætate Pompeji apud Appianum, mendo caret: reſpicit enim tempus anni ſuperioris, quo Pompejus ante natalem ſuum conſulatum petivit. M. Tullius jam poſt quæſturam in plurimis cauſis, & in principibus patronis quinquennium fere verſatus erat, ut ipſe in Bruto ſcribit, fuitque in admiratione, quod

ab iis, quorum cauſas agebat, nulla dona aut munera, auctore Plutarcho, accipiebat. In iis cauſis fortaſſe fuerunt M. Tullii, & L. Vareni, quas Cic. ſcriptas edidiſſe teſtimonio Quintiliani, & Priſciani cognoſcitur. In primis autem, ut Plutarchus ait, Cic. enituit, cum C. Verrem hoc anno in judicium vocavit. nam in patrocinio Sicilienſi maximè in certamen venit deſignatus Ædilis, cum deſignato conſule Hortenſio, quod ipſe in Bruto ſcribit. Tenuerat Verres ex prætura Siciliam provinciam per triennium, atque in ea fuerat libidinoſe, avare, crudeliterque verſatus. quare cum tandem hoc anno L. Metellus ei ſuccederet, repetundarum reus à Siculis poſtulatus eſt: qui omnes, præter Syracuſanos & Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defenſionibus amicorum, ad accuſandum deſcendere compulerunt, jampridem illis neceſſitudine copulatum, quod quæſtor in Sicilia fuiſſet, & decedens multa iis benigne promiſiſſet, ut Aſconius ait. Natus jam erat Cicero annos XXXVI. quod tempus legitimum erat, ædilitatis petendæ. Certè P. Scipio Africanus minor, cum annos natus XXXVI ædilitatem peteret, conſul à populo dictus eſt, Livius lib. 50, Vellejus 2. Ædilitatem igitur ſuo anno petens Cicero, prior deſignatus eſt cunctis ſuffragiis populi, in orat. in Piſonem. Suſcepto patrocinio Sicilienſi, exſtitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, ut Aſconius ſcribit; Plutarchus ait hominem libertinum fuiſſe, & Judaicæ religioni obnoxium. unde Cicero in eum dixit, *Quid Judæo cum Verre?* Romani autem porcum non caſtratum Verrem nominant. In Plutarchi libris, in quibus legitur, Βέῤῥιν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν ἐκτετμημένον χοῖρον καλοῦσι, negatio deeſt, & reſtitui debet, τὸν μὴ ἐκτετμημένον. alioqui falſum eſſet, quod Plutarchus ſcribit, idque duos interpretes viros doctiſſimos, non animadvertiſſe miror. Cæcilius igitur contendebat, ſe potius accuſatorem conſtitui oportere, has afferens cauſas: unam, quod à Verre læſus, jure illi inimicus eſſet: alteram, quòd cùm quæſtor ejus fuiſſet, crimina ſciret: tertiam, quod Siculus pro Siculis ageret. Hinc, quia in publicis quæſtionibus, ut eſt libr. I ad Herennium, legibus cavetur, ut ante, ſi reo commodum ſit, judicium de accuſatore fiat, utrùm illi liceat accuſare, necne: divinatio accuſatorum Ciceronis & Cæcilii facta eſt. tum Cicero primam Verrinam de accuſatore conſtituendo dixit, in qua hac uſus eſt diviſione: ſpectandum, à quo maxime agi velint ii, quorum de ultione quæritur, à quo minime velit is, qui accuſatur, auctor Quintilianus lib. 7 cap. 5. Victo Cæcilio, & accuſatione ad ſe delata, Cicero, cum inquiſitionis tempus in Siciliam poſtulaſſet dies CX, & cum L. Tullio fratre patruele totam provinciam colligendis litteris in Verrem, & denuntiandis teſtimoniis peragraſſet diebus quinquaginta; Romam reverſus, cum videret id agi, ut à M'. Glabrione prætore, & ab iis judicibus, qui tunc erant, ad alium annum, aliumque prætorem res tota tranſiret, eriperetur que ſibi reus patrocinio Hortenſii ac Metelli, qui tunc Conſules futuri erant, hoc commentus eſt rationis, ut orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus abſumeret, ſed tantummodo citaret teſtes ad unumquodque crimen expoſitum, & eos Hortenſio interrogandos daret, inquit Aſconius. Unde Quintilianus libr. 6 cap. 5. *Cicero ſummo conſilio videtur in Verrem vel contrahere tempora dicendi maluiſſe; quàm in eum annum, quo erat Q. Hortenſius conſul futurus, incidere.* Conſilium ſuum ipſe Cicero Verrina ſecunda copioſe exponit; quæ præterea exhortationem continet judicum ad vere judicandum: minæ quoque in adverſarios diriguntur, omnia rentantes ad corrumpendum judicium. qua oratione ipſe Verrina tertia hoc ſe aſſecutum fuiſſe ait, ut una hora, qua cœpit dicere, reo ſpem judicii corrumpendi præcideret. primo autem die magno teſtium numero citato, alter dies amicis Verris & defenſoribus non modo ſpem victoriæ, ſed etiam voluntatem defenſionis abſtulit. nam, ut Aſconius ſcribit, arte Ciceronis ita eſt fatigatus Hortenſius, ut nihil, contra quod diceret, inveniret. Itaque *nobis*, ut Cicero in Oratore, *profamiliari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius.* dicendi enim facultatem Cicero Hortenſio nullam dedit nihil ipſe dicendo, ait Aſconius. & Plutarchus, τοῦτον εἷλεν οὐκ εἰπὼν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τρόπον τινὰ τὸ μὴ εἰπεῖν, ubi aliquando ἐξ αὐτοῦ corruptum eſſe; atque pro eo ἐξέδρων commodius legi poſſe putavi. ſed Adrianus Turnebus (cujus nomen, ut magiſtri de me optime meriti, mihi nunquam niſi honoris cauſa uſurpandum eſt) anno ſuperiore literis ſignificat, τρόπον τινὰ ἐξ αὐτοῦ τὸ μὴ εἰπεῖν, eſſe quodam modo abdicata eloquentia. Hæc prima actio, cujus quaſi prooemium tantum literis mandatum eſt, quæ Verrina ſecunda numeratur, novem diebus tranſacta eſt, Verrina tertia: eaque Verres convictus ſua ſponte in exſulium deceſſit, Aſconius. in quo exſulio illum conſenuiſſe, donec à Triumviris poſt Cic. mortem proſcriptus periit, auctor eſt Lactantius lib. 2 cap. 4, & Seneca in Suaſoriis libr. I. Proſcriptum Verrem ab Antonio traditur, quod Corinthiis ſe ei ceſſurum negaviſſet, Plin. lib. 34 cap. 2. Reliquas Verrinas quinque Cicero non dixit: ſed, cùm vellet omnem vim & rationem accuſandi in uno reo oſtendere, quinque hos libros domi ſcriptos edidit: quos pro qualitate criminum dividens, anteactis unum dedit, crimini repetundarum quatuor, unum de jure dicundo, alterum de re frumentaria, tertium de ſignis, quartum de ſuppliciis, Aſconius. Hi ſunt quinque contra Verrem ſecundæ actionis libri, de quibus Fabius lib. II cap. 2. & Tacitus in dialogo de Oratoribus. Cicero etiam in Oratore Verrinam ſextam quartum Accuſationis appellat. Itaque in primo accuſationis libro, quæ eſt Verrina tertia, Cicero anteacta, id eſt ea crimina, quæ Verres ante præturam Sicilienſem in quæſtura, legatione, & prætura urbana commiſit, exponit. In ſecundo Accuſationis libro, quæ eſt Verrina quarta, explicantur crimina in Sicilia, in jure dicundo commiſſa. Tertius liber eſt de frumenti criminibus, eaque oratio frumentaria à veteribus Grammaticis nominatur. Quartus liber, ſeu Verrina ſexta, eſt de ſignis. Quintus & ultimus de ſuppliciis. Verre damnato, ut Plutarchus tradit, cum Cicero litem ei tricies H S. æſtimaſſet, male audivit, quaſi pecunia accepta, de multa remiſiſſet. Apud Plutarchum ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδες, eſt tricies ſeſtertium: ſiquidem εἴκοσι πέντε μυριάδες eſt, decies H-S. ut idem in Antonio teſtatur. Verùm Budæus in libris de Aſſe & in Commentariis cenſet in Plutarchi libris verbum τριακοσίων, aut aliud deeſſe. Seſtertium quadringentics à Verre tantum repetitum eſſe, Aſconius ſcribit. His coss. tribuniciam poteſtatem reſtitutam eſſe, Salluſtius in Catil. ſcribit, idem eſt in epitoma lib. 97, apud Vellejum lib. 2, & Plutarchum in Pompejo. Hinc Q. Cicero lib. 3 de legib. ait, *Pompejum noſtrum ceteris rebus omnibus ſemper ampliſſimis ſummiſque efféro laudibus: de tribunicia poteſtate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare poſſum.* Poſt judicia à Sulla conſtituta, ſenatus jam ex lege Cornelia per decem annos turpiter judicaverat, ita ut judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas poſtularetur. hoc igitur anno L. Aurelius Cotta prætor legem ad populum tulit, ut ſenatores cum equitibus & tribunis ærariis judicarent. Cicero Verrina prima, & Aſconius in eandem. Livius lib. 97; & Vellejus 2. Eodem anno Cenſores fuerunt Gellius Poplicola, & Cn. Cornelius Lentulus, de quibus Cicero pro Cluentio. Lentuli cenſoris meminit etiam Verrina ſeptima, pro Flacco, & pro domo.

Anno urbis DCLXXXIV, *Ciceronis* XXXVIII, *coss. fuerunt*,

Q. HORTENSIUS, Q. CAECILIUS METELLUS CRETICUS.

De his conſulibus Cicero pro Cluentio: *Tum interim Hortenſio Metello coſs. ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejuſmodi cogitantem ad hanc accuſationem detraheret, invito deſpondit ei filiam ſuam.* Hoc anno Cicero ædilis curulis fuit. ædiles autem ἀφ' ἑνὸς ὧν πράττουσιν ἔργων, ἱερῶν τόπων ἐπιμεληταὶ καλοῦνται, id eſt, ab una parte ſui muneris quaſi curatores ædium dicti ſunt, Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 6, ubi addit eos à Græcis ἀγορανόμους dici, quod magnam illis partem

tem ſimiles ſunt. De ædilitate ſua Cicero Verrina ſeptima ita ſcribit: *Nunc ſum deſignatus ædilis: habeo rationem, quid à populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos, mihi Floram matrem populo plebique Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati. maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque eſſe faciundos: mihi ſacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam: ob earum rerum laborem & ſollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, jus imaginis ad memoriam poſteritatemque prodendam.* Hinc etiam pro Murena, ſe ædilem trinos ludos feciſſe, ait. Idem libro 2 de officiis, pro amplitudine honorum, quos cunctis ſuffragiis adeptus eſſet ſuo anno, exiguum ſumptum ædilitatis ſuæ fuiſſe tradit. Advexerunt tum & attulerunt Siculi multa ex inſula ad Ciceronem ædilem, quorum ille nihil in ſuum quæſtum contulit: tantum liberalitate hominum ad annonam levandam uſus eſt, auctore Plutarcho. Collega Ciceronis in ædilitate fuit M. Cæſonius, ut ipſe Verrina ſecunda, & Aſconius teſtantur. Scio Paullum Manutium in Aſconium ſcribere, hunc magiſtratum cum Tullio non Cæſonium, ſed C. Antonium geſſiſſe. verum unde id didicerit, equidem ignoro. Hoc anno Lucullus urbem ex Tigranis regno cepit, cujus meminit in Maniliana Cicero. Cùm enim pridie Nonas Octobris magnum numerum hoſtium exigua manu ad Tigranocertam viciſſet, deinde urbem cepit. Plutarchus in Lucullo, Dio libro 35. Eodem anno M. Pupius Piſo de Hiſpanis triumphavit, Cicero in Piſonem, & Aſconius. His quoque conſulibus [1] templum Jovis in Capitolio, quod incendio conſumptum ac refectum erat, à Q. Catulo dedicatum eſt, Caſſiodorus & Livius lib. 98. Tacitus lib. 19. Plinius lib. 7 cap. 43. Cicero etiam Verrina ſexta, Q. Catulum appellans, Capitolium magnificentius eſſe reſtitutum, quàm fuerit, ait. Circa idem tempus M. Tullius pro Fontejo dixiſſe videtur. Tenuerat is provinciam Galliam prætor per triennium, ut ſupra ad annum DCLXXIX annotavi: Reverſus autem Romam repetundarum reus factus eſt à Gallis, quòd Fontejo prætore oppreſſa ære alieno provincia fuiſſet: quæſtum ipſe ex viarum munitione feciſſet, & portorium vini inſtituiſſet. Accuſavit eum M. Plætorius, ſubſcriptore M. Fabio. defendit M. Cicero circa hoc tempus, cùm jam equites cum ſenatoribus ex lege Aurelia judicarent, quod orationis verba oſtendunt. Sequitur oratio pro A. Cæcina: cujus tempus incertum, argumentum verò tale eſt. M. Fulcinius Tarquinienſis Cæſenniæ uxori moriens, uſumfructum omnium bonorum ſuorum legavit, ut frueretur una cum filio herede inſtituto. Filio mortuo, & auctione bonorum conſtituta, Cæſennia fundum ex iis bonis emere de ſententia amicorum conſtituit. idque negotium Sex. Æbutio dedit. cui fundus, pecunia Ceſenniæ emptus, fuit addictus. Cæſennia cùm non multò poſt A. Cæcinæ nupſiſſet, eumque heredem feciſſet, deceſſit. Tum Æbutius fundum illum, quem mandato Cæſenniæ emerat, ſuum eſſe dixit. Itaque conſtitutum fuit, quo die in rem præſentem veniretur, ut cùm Cæcina de fundo eſſet dejectus, interdictum à prætore poſtularet. Verum Æbutius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conantem, coactis armatiſque hominibus per vim aditu ingreſſuque prohibuit. Repulſus Cæcina interdictum de armatis hominibus à Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus eſſet, eò reſtitueretur. Æbutius reſtituiſſe ſe dixit: in eamque rem ſponſio facta eſt. de qua Recuperatores à prætore dati, cognoverunt. Tota quæſtio definitionis eſt, An interdicto de vi teneatur etiam is, qui non dejecit de fundo, ſed ab ejus ingreſſu prohibuit? de qua re Cicero in Oratore: *Tota mihi cauſa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua diſtinximus.*

Anno urbis DCLXXXV, *Ciceronis* XXXIX, coss. *fuerunt*,

L. CAECILIUS METELLUS, Q. MARCIUS REX.

DE his conſulibus Cicero in Piſonem: *Aude nunc ô furia de tuo dicere, cujus fuit initium ludi Compitalicii, tum primum facti poſt L. Metellum & Q. Marcium coſs. contra auctoritatem hujus ordinis.* Ita enim rectè Paulus Manutius nomina mendoſa reſtituit. Idem Manutius hoc anno epiſtolam 4 libri 1 ad Atticum ſcriptam putat: in qua de L. Ciceronis morte agit. Hoc anno P. Clodius Luculli exercitum in Niſibis urbis obſidione ſollicitavit, auctore Dione lib. 35. unde Cicero de Haruſpicum reſp. *Poſt exercitu L. Luculli ſollicitato, fugit illinc.*

Anno urbis DCLXXXVI, *Ciceronis* XL, coss. *fuerunt*,

C. CALPURNIUS PISO, M'. ACILIUS GLABRIO.

HI conſules nominantur à Cicerone lib. 12 ad Att. & Philippica ſecunda, quibus C. Triarius legatus Luculli à Mithridate victus fuit, ut Dio, Plutarchus & Appianus ſcribunt, qui addunt; cecidiſſe tum centuriones CL, tribunos XXIV, & caſtra Romanorum à Mithridate capta fuiſſe. Hæc eſt illa calamitas, quam Cicero in Maniliana tantam fuiſſe ait, ut eam ad aures L. Luculli imperatoris non ex prælio nuncius, ſed ex ſermone rumor afferret. *hic in ipſo illo malo, graviſſimaque belli offenſione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quod imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confectis erant, dimiſit, partem Glabrioni tradidit.* Hactenus Cicero. Confectis ſtipendiis erant milites Valeriani, οὐαλέριοι οἱ τῆς στρατείας ἀφεθέντες, ut Dio loquitur, qui addit, turbam etiam tum factam, cum milites Acilium conſulem, qui ut Lucullo ſuccederet, miſſus erat, adventare audiverunt. atque Acilius Glabrio eſt, quem Cicero in Maniliana Lucullo ſucceſſiſſe ait. Huc pertinent verba illa Salluſtii, quæ ex lib. 5 hiſtor. apud Priſcianum lib. 18 leguntur: *Legiones Valerianæ, comperto lege Gabinia Bithyniam & Pontum conſuli datam, ſe miſſos eſſe.* Fuit enim hoc anno tribunuſpl. A. Gabinius: qui, cùm piratæ non ſolum maria, verum etiam oras maritimas ſuis latrociniis infeſtas redderent, ut præter hiſtoricos Cicero in Maniliana ait, de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem initio ſui tribunatus promulgavit. unde idem poſt reditum in ſenatu de Gabinio inquit, *Qui in magiſtratu niſi rogationem de piratico bello tuliſſet, profecto & egeſtate & improbitate coactus, piraticam ipſe feciſſet.* Tum Hortenſius in ſenatu contra Gabinium graviter, ornateque dixit. Q. Catulus, cum ex populo Rom. quæreret, ſi in uno Pompejo omnia ponerent, ſi quid eo factum eſſet, in quo ſpem eſſent habituri, cepit magnum ſuæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce, in eo ipſo ſe ſpem habituros eſſe dixerunt. Hæc Cicero pro lege Manilia. ubi ait etiam, Pompejum hoc bellum piraticum, quod ipſe cum Salluſtio maritimum nominat, extrema hyeme apparaſſe, ineunte vere ſuſcepiſſe, media æſtate confeciſſe. Inter Gabinii collegas fuit L. Roſcius Otho, quem Cicero pro Murena ait reſtituiſſe equeſtri ordini non ſolum dignitatem, ſed etiam voluptatem. Tulit enim hoc anno tribunuſpl. legem, ut equitibus Rom. in theatro quatuordecim gradus proximi aſſignarentur, auctor Livius lib. 99, & Dio libro 36. de eadem lege Aſconius in Cornelianam ita ſcribit: *Roſcia eſt, qua L. Roſcius Otho biennio ante confirmavit, ut in theatro equitib. Romanis* XIIII *ordines ſpectandi gratia darentur.* Meminit ejuſdem Tacitus libr. 15. Horatius in Epodo, & epiſt. I libr. I. & Juvenalis Saty. 3. Tu vide Xylandrum in Annotationibus in Plutarchi Ciceronem, in quas ea tranſtulit, quæ ante biennium ad ipſum pro noſtra amicitia miſeram. Eodem anno, cùm magnus ambitus eſſet, C. Cornelius tribunuſpl. is, qui biennio poſt majeſtatis reus à Cicerone defenſus eſt, legem de ambitu tulit: in qua graviſſimis pœnis crimen hoc ſanxit. quare ſenatus conſulibus mandavit, ut huic rei moderaren-

1. Addenda, quæ de hoc templo & Catulo diſputat Valeſius ad Ammian. Marcellin. XIV, VI p. 34.

rarentur, qui tum legem tulerunt, auctore Dione, ut eorum, qui ambitus convicti eſſent, nemini aut magiſtratum gerere, aut in ſenatu eſſe liceret, addita etiam multa pecuniaria. Hæc eſt lex Calpurnia de ambitu, quam ſeveriſſimè ſcriptam fuiſſe, Cicero pro Murena ait. Indicta erant tum comitia, ante quæ, ut Dio ſcribit, nihil ſciſcere licebat: ſed cùm interim candidati multa nefaria facerent, cædeſque fierent, ſenatus decrevit, ut antequam lex de ambitu lata eſſet, comitia ne haberentur, & conſulibus præſidium daretur. excitavit etiam turbas Cornelius, ut Dio & Aſconius ſcribunt. ob quas cum dilata comitia eſſent, Cicero ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus eſt, ut ipſe in Maniliana teſtatur. Licebat autem ei præturam petere hoc tempore biennio poſt ædilitatem. vide epiſt. 25 libro 10 Famil. in præturæ petitione competitores illuſtres multos cùm haberet, prætor primus deſignatus eſt, auctore Plutarcho. ipſe præterea in Bruto, ſe & prætorem primum & incredibili populi voluntate eſſe factum ait. idem in Piſonem confirmat. Cicero igitur prætor primus, id eſt primo loco factus fuit ex octo illis, qui tum fiebant. Prætores cum Cicerone deſignati ſeptem hi fuerunt, Q. Voconius Naſo, M. Plætorius, C. Flaminius, C. Orchinius, C. Aquillius Gallus, P. Caſſius, & C. Antonius, Cicero pro Cluentio, & Aſconius. De comitiis prætoriis agit Cicero epiſtola 8 & 9 lib. 1 Att. quæ hoc anno ſcriptæ fuerunt. in nona, candidatos omnibus iniquitatibus exercitos fuiſſe teſtatur. Extremo hujus anni menſe, a. d IV Id. Decem. (quem diem Tribuniſpl. ineundo magiſtratui ſollennem fuiſſe, ex Livio & Dionyſio patet) C. Manilius tribunatu inito, poſt pauculos dies ſubnixus libertinorum & ſervorum manu legem tulit, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, auctor Aſconius in Cornelianam & Milonianam. atque hoc Dio lib. 36 ita ſcribit. *τῷ ἔθνει τῷ τῶν ἀπελευθέρων ἔν τε τῇ ἐσχάτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ, καὶ πρὸς ἑσπέραν, παρασκευάσας τινὰς ἐκ τοῦ ὁμίλου, ψηφίσασθαι μετὰ τῶν ἐξελευθερωσάντων σφᾶς ἔδωκεν.* quorum verborum ſententia, à docto interprete non ſatis bene expreſſa, hæc eſt, *Manilius libertinis extremo anni die ſub veſperam comparatis nonnullis è multitudine, lege lata dedit, ut cum patronis ſuis ſuffragia ferrent.*

Anno urbis DCLXXXVII, *Ciceronis* XLI, COSS. *fuerunt*,

M. AIMILIUS LEPIDUS, L. VOLCATIUS TULLUS.

HOS conſules nominat Cicero in Catil. 1, & pro Sulla, quibus ipſe kal. Januarii præturam iniit, quam hoc anno geſſit. Indicat Aſconius in Cornelianam, *Sequenti*, inquiens, *anno M. Lepido L. Volcatio coſs. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majeſtate fecerunt.* Indicat idem Cicero pro Cœlio: *Fuit aſſiduus mecum prætore me: non noverat Catilinam: Africam tum prætor ille obtinebat, ſecutus eſt annus, cauſam de pecuniis repetundis Catilina dixit* [1]. Quare ſi Catilina cauſam de pecuniis repetundis anno ſequente Cotta & Torquato coſs. dixit, ut ex Aſconio, & oratione pro Sulla cognoſcitur: hoc anno, quo ille Africam obtinuit, Cicero prætor Romæ fuit. quod Dio exponens res geſtas hujus anni diſertè ſcribit. Prætor Cicero quæſtioni de pecuniis repetundis præfuit, ut ipſe pro Rabirio Poſtumo ita confitetur: *Accuſavi de pecuniis repetundis, judex ſedi, prætor quæſivi.* & pro Cornelio: *Poſtulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis.* Idem oſtendit pro Cluentio: ubi quæſtionem de pecuniis repetundis ſuam vocat. Judicia Cicero, ut Plutarchus ſcribit, viſus fuit caſtè integreque exercere. De Licinio Macro idem memoriæ proditum ait, eum, qui & ipſe multum in civitate poterat, & Craſſo patrono utebatur, cùm de pecuniis repetundis apud Ciceronem prætorem accuſatus eſſet, & judices adhuc ſententias ferrent, fretum ſua potentia & ſtudio amicorum domum abiiſſe, & caput ſtatim totondiſſe, ſumptaque veſte pura tanquam victorem in forum revertiſſe. ſed cùm Craſſus in veſtibulo occurrens, eum omnibus ſententiis damnatum eſſe, dixiſſet, reverſum decubuiſſe, atque ita deceſſiſſe, ajunt. quæ res Ciceroni, ut qui judicia magna cum diligentia exerceret, gloriam peperit. Hactenus Plutarchus. Valerius Maximus lib. 9 cap. 12 rem paulo aliter narrat. Cicero autem epiſt. 3 lib. 1 Att. quam hoc anno prætor ſcripſit, *Nos*, inquit, *hic incredibili ac ſingulari populi voluntate de C. Macro tranſegimus: cui cùm æqui fuiſſemus; tamen multo majorem fructum ex populi exiſtimatione illo damnato cepimus, quam ex ipſius, ſi abſolutus eſſet, gratia cepiſſemus.* Meminit in eadem epiſtola comitiorum Q. Fratris, quibus ille ædilitatem petiiſſe videtur. Kal. Jan. hujus anni C. Manilii lex de libertinis S. C. damnata fuit, auctore Dion. Tum Manilius, ut Pompeji gratiam colligeret, legem promulgavit, ut Pompejo, qui tum in Cilicia belli maritimi reliquias perſequebatur, Bithynia, Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchis, Armenia minor cum omni apparatu belli piratici, & copiis omnibus, quæ ſub Lucullo meruerant, bellumque Mithridaticum, quod Lucullus jam annis ſeptem geſſerat, committeretur, Plutarchus in Pompejo, Appianus in Mithridatico, Dio lib. 36. Hanc legem promulgatam Q. Catulus & Hortenſius viri conſulares de more diſſuaſerunt, Cicero prætor ſuaſit oratione, quæ pro lege Manilia exſtat, qua bellum Mithridaticum & genere neceſſarium, & magnitudine periculoſum, Cn. Pompejo, in quo ſumma eſſet ſcientia rei militaris, virtus, autoritas, & felicitas, tranſmittendum eſſe perſuaſit. Eodem anno A. Cluentius Avitus veneficii à T. Atio accuſatus, à Cicerone prætore apud Q. Voconium defenſus fuit. Veneno ſuſtuliſſe cùm alios nonnullos, tum Oppianicum vitricum ſuum arguebatur. ſed Cicero antequam ad hoc crimen veniat, Cluentium longa defenſione primum de falſa infamia purgat. Cùm enim Oppianicus ante annos octo Lucullo & Cotta coſs. ut ſupra demonſtravimus, à Cluentio accuſatus & condemnatus eſſet, defenſor ejus L. Quintius rem in invidiam adduxit, cùm diceret, pecuniam in judicio fuiſſe verſatam: & cum incertum eſſet, ex qua parte eſſet profecta, populus Rom. non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat, & errore multorum in falſo crimine Cluentius fuit, ut ſcribit Aſconius in Verr. 2. Hoc tempore Ciceronem etiam pro M. Fundanio, & Q. Gallio dixiſſe, Carolus Sigonius in Fragmentis Ciceronis annotavit: ſed de oratione pro Gallio diſſentio. M. Ciceronem etiam, cùm prætura fungeretur, ſcholam M. Antonii Gniphonis frequentaſſe, Tranquillus de illuſtribus Grammaticis auctor eſt. Cùm P. Vatinius, patronus aſper, & magiſtratuum contemptor, ſtrumis oppletum collum haberet, ac coram à Cicerone prætore aliquid peteret, idque ille non concederet, ſed diu deliberaret, dixit; ea de re ſe, ſi prætor eſſet, nihil dubitaturum. cui Cicero. At ego tantas cervices non habeo. Extremo menſe hujus anni, cum Ciceroni jam biduum aut triduum præturæ ſupereſſet, Manilium quidam furti apud ipſum poſtulavit. Studebat Manilio populus, quod propter Pompejum, cui amicus erat, accuſari videretur. cùm igitur Manilius unum diem petiiſſet, ac Cicero tantum inſequentem dediſſet, populus indigne tulit: quod mos eſſet, ut decem minimum dies prætores reis darent. quare productus in concionem à tribuniſpl. ibique accuſatus, cùm rogaſſet, ut audirent, dixit, Se, qui in reos ſemper, quantum leges permitterent, comis & humanus fuiſſet, indignum judicaſſe, non eundem ſe Manilio præſtare; itaque ei diem, quem unum prætor in ſua poteſtate haberet, dedita opera præfiniviſſe: cùm non ſit ejus, qui rei cauſam adjuvare velit, ad alium magiſtratum judicium rejicere. hac oratione animi populi ita commutati ſunt, ut Ciceronem lætis acclamationibus proſecuti, rogarent, ut Manilii patrocinium ſuſciperet, quod ille præſertim ob Pompejum abſentem cupide recepit: magnaque vi orationis in ſtudioſos potentiæ paucorum & Pompeji invidos invectus eſt. Hactenus Plutar-

1. Cur Gruteriana has duas voces omiſerit diſtinctione mutata, & ſequantur aliæ, viderint. Præcipue autem ad mentem Fabricii facit locus orat. 11 in Rullum cap. 18. *Vos mihi prætori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco perſonam hanc impoſuiſtis.*

Plutarchus. Dio autem de eadem re in hanc ſententiam ſcribit: *Cum homines nobiles Manilio accuſationem comparaſſent, iſque in hoc incumberet, ut dies ſibi prorogaretur, Cicero prætor, & quæſtionis judex præter alia, quæ contra Manilium fecit, vix in poſterum diem judicium diſtulit, anni & præturæ exitum prætexens. quod cum multitudo indigne ferret, in concionem venit, coactus à tribuniſpleb. ſenatumque inſectatus, Manilii cauſam defenſurum ſe promiſit.* Sed quo minus hoc judicium fieret, Dio tumultum in cauſa fuiſſe air. quem brevi expediam. Comitia conſularia hoc anno habente L. Volcario Tullo, conſules deſignati fuerunt P. Autronius Pætus, & P. Cornelius Sulla. deſignatos jam L. Cotta, & L. Torquatus lege Calpurnia de ambitu, de qua diximus, accuſarunt & damnarunt, atque ad ſe magiſtratum tranſtulerunt, ut Cic. in orat. in toga candida, Aſconius, Salluſtius & Dio teſtantur. Cicero quoque lib. 2 de Finib. ait, L. Torquatum adoleſcentulum eripuiſſe P. Sullæ conſulatum, & ad patrem ſuum retuliſſe. Eodem tempore Catilina, cum de provincia Africa deceſſiſſet petiturus conſulatum, pecuniarum repetundarum reus factus, prohibitus fuit petere, auctore Salluſtio & Aſconio. Tum contra Remp. conjuraverunt pauci, in quibus à Salluſtio P. Autronius, L. Catilina & Cn. Piſo numerantur. Dio & Suetonius illis addunt P. Sullam, nec diſſentit Livius lib. 101. quo nomine Sulla poſt annos quatuor à L. Torquato accuſatus, ab Hortenſio & Cicerone defenſus fuit. Hi circiter Nonas Decemb. conſilio communicato, parabant in Capitolio kalend. Jan. Cottam & Torquatum coss. interficere. ea re cognita, in Nonas Febuar. conſilium cædis tranſtulerunt. ſed neque tum cædes facta eſt, quod Catilina ſignum conjuratis prius, quàm parati eſſent, dederit, Salluſt. & Aſconius.

Anno urbis DCLXXXVIII, *Ciceronis* XLII, coss. *fuerunt*,

L. AURELIUS COTTA, L. MANLIUS TORQUATUS.

HORUM conſulum meminit Cicero Agraria ſecunda, & in Catil. 3 his verbis: *Memoria tenetis, Cotta & Torquato coſs. complures in Capitolio turres de cælo eſſe percuſſas, cùm & ſimulacra Deorum immortalium depulſa ſunt, & ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta: tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus*, &c. Eadem prodigia Cicero in ſecundo de conſulatu Uraniam Muſam narrantem fecit verſibus elegantiſſimis, qui exſtant lib. 1 de Divinat. de iiſdem Obſequens, & Dio lib. 37. M. Tullius ex prætura in provinciam ire noluit, ut ipſe pro Murena teſtatur: ſed cum anno ſequente conſulatum petere cogitaret, hoc tempore prenſabat. qua de re ait in epiſt. 1 lib. 1 ad Att. quam hoc anno ante comitia conſularia Attico ſcripſit. His conſulibus Cicero C. Cornelium de majeſtate apud Q. Gallium prætorem quatriduo defendit, quas actiones in duas orationes collatas edidit, auctore Aſconio, apud quem reliquiæ orationum exſtant. Eodem anno, ut Dio lib. 37 ſcribit, C. Papius tribunuſpl. legem tulit, ne quis peregrinus in urbe eſſet. Hinc Cicero lib. 3 de Officiis: *Male etiam qui peregrinos urbibus prohibent, eoſque exterminant, ut Pennus apud patres noſtros, Papius nuper.* hanc legem Papiam nominat idem pro Archia. eandem intelligit in Agraria prima, cum inquit: *Simillime atque in illa lege, qua peregrini Roma ejiciuntur, Glaucippus excipitur.* Hoc quoque anno Catilina accuſatus eſt repetundarum à P. Clodio adoleſcente, Cicero pro Cœlio, & Aſconius. Reo de pecuniis repetundis Catilinæ advocatus fuit Torquatus conſul, pro Sulla. Clodius accuſator à Catilina pecuniam accepit, ut turpiſſimè prævaricaretur, de Haruſp. reſp.

Anno urbis DCLXXXIX, *Ciceronis* XLIII, coss. *fuerunt*,

L. JULIUS CAESAR, C. MARCIUS FIGULUS.

HOS conſules nominat Cicero pro Sulla. iiſdem ſe filiolo auctum ſcribit lib. 1 ad Att. Quia vero annus XLIII legibus Romanis conſularis fuit, ut Cicero Philip. 5 oſtendit, ideo Cicero hoc anno conſulatum petivit, de quo pro Cœlio inquit: *Deinceps fuit annus, quo ego conſulatum petivi.* In conſulatus petitione ſex competitores Cicero habuit, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam, C. Antonium, L. Caſſium Longinum, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. de quibus Aſconius in orat. in tog. cand. & Q. Cicero de petitione conſ. in his patricii duo fuerunt, P. Galba, & L. Catilina. de quibus Cicero pro Murena: *Etenim mihi ipſi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbiſſimo atque audaciſſimo, altero modeſtiſſimo atque optimo viro peterem, ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam.* Cum autem in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, cenſuerat ſenatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. cui rei cùm Q. Mucius Oreſtinus tribunuſpl. interceſſiſſet, graviter ſenatu interceſſionem ferente, Cicero ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus eſt, habita oratione in toga candida. Utebatur enim hoc tempore magiſtratum petens candida toga, quam Polybius lib. 10 τήβενναν λαμπρὰν nominat. Eam orationem, cujus fragmenta apud Aſconium exſtant, Quintilian. lib. 3 c. 9 vocat librum in competitores, quem vituperationem continere ait, & tamen in ſenatu eſſe habitum loco ſententiæ. Catilina jam convocatis iis, quibus maxima neceſſitudo, & plurimum audaciæ inerat, conſilium ſuum expoſuerat, quod per Fulviam in vulgus prolatum, in primis ſtudia hominum accendit ad conſulatum mandandum M. Tullio Ciceroni, ut Salluſtius ſcribit. *itaque*, ait Aſconius, *Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt: Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperavit.* & ipſe in Piſonem: *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas non prius tabella, quàm voce priorem conſulem declaravit.* Item Agraria ſecunda: *Eſt illud ampliſſimum, quòd hoc honore ex novis hominibus primum me multis poſthabitis affeciſtis, quòd prima petitione, quòd anno meo: ſed tamen magnificentius atque ornatius eſſe illo nihil poteſt, quòd meis comitiis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, ſed vocem vivam præ vobis indicem veſtrarum ega me voluntatum ac ſtudiorum tuliſtis. itaque me non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus, neque ſingulæ voces præconum, ſed una voce univerſus pop. Rom. conſulem declaravit.* Hoc anno Ciceronem Q. Gallium de ambitu defendiſſe ut putem, Aſconius facit: qui in orat. in toga candida ſcribit, poſtea defenſum eſſe Gallium. Prætor fuerat anno ſuperiore; hoc verò tempore de ambitu accuſatus fuit, quod præturæ candidatus cùm eſſet, gladiatorium dediſſet, auctor Aſconius. Eodem anno illud memoria dignum accidiſſe Dio ſcribit, quod is, qui Sullæ juſſu Lucretium occiderat, & alius, qui multos proſcriptos interfecerat, rei inter ſicarios facti & condemnati ſunt, auctore in primis Julio Cæſare, ubi L. Bellienum, & L. Luſcium ſignificari, ex Aſconio in orat. pro Ligario ſcripſi. ubi Cicero ait, Sullanam crudelitatem à C. Cæſare eſſe vindicatam. Cæſar enim hoc anno in exercenda de ſicariis quæſtione eos quoque ſicariorum numero habuit, qui proſcriptione ob relata civium Romanorum capita pecunias ex ærario acceperant, auctore Suetonio. Eas verò pecunias M. Catonem quæſtorem anno ſuperiore, Cotta & Torquato coss. etiam exegiſſe, Plutarchus in Catone ſcribit. Neque ſolum hoc præter opinionem multitudinis accidiſſe Dio ait, verum etiam quod Catilina, qui permultos à Sulla proſcriptos occiderat, in judicium adductus & abſolutus fuit. atque hoc eſt illud judicium, in quo Catilinæ Torquatum non adfuiſſe, cùm adeſſent ceteri, Cicero pro Sulla dicit. Catilinam à L. Lucullo reum inter ſicarios factum poſt repulſam, Aſconius ſcribit. Fuit hoc anno cenſor L. Aurelius Cotta, ut Plutarchus in Cicerone oſtendit. itaque L. Cotta homo cenſorius dicitur, pro domo ſua. Extremo hujus anni menſe P. Servilius Rullus tribunuſpl. inito magiſtratu legem agrariam promulgavit, ut decemviri ſummo cum imperio crearentur, qui in ſua poteſtate Italiam totam, Syriam univerſam, eaque omnia, quæ virtute Pompeji recens imperio Romano adjecta erant, haberent; venderent quidquid publicum populi Rom. eſſet; judicarent de omnibus, de quibus ipſi vellent, exſules ejicerent, colonias deducerent, pecuniam ex ærario caperent, milites, quot opus haberent, conſcriberent, & alerent. Hæc

capita

capita legis agrariæ Plutarchus in Cicerone recenſet: ipſe in Orationibus plura habet, ſed quæ ad hæc pertineant.

Anno urbis DCXC, *Ciceronis* XLIV, coſſ. *fuerunt*,

M. TULLIUS CICERO, C. ANTONIUS.

KAL. Januarii Cicero ſe Rempubl. accepiſſe plenam ſolicitudinis, plenam timoris, in qua nihil eſſet mali, nihil adverſi, quod non boni metuerent, improbi exſpectarent, ait Agrar. 2. Nam tribunipl. ut Dio ſcribit, nacti Antonium coſ. moribus ſibi ſimillimum, partim liberos eorum, qui à Sulla proſcripti, honorum petitione privati erant, ad magiſtratus adducebant; partim P. Pæto, & Cornelio Sullæ, qui cum ipſo damnatus fuerat, ſenatoriam dignitatem reſtituebant, atque ut magiſtratus gerere poſſent, permittebant: alii novas tabulas proponebant, alii legem ferebant de agris dividendis per Italiam, & ditiones, quæ pop. Rom. imperio parebant. Hactenus Dio. Multa Antonius, collega Ciceronis, in Repub. moliebatur, favebat legi agrariæ, & Catilinæ familiaris ab ejus conſiliis non erat alienus. quod Cicero pro Sextio & in Piſonem, Salluſtius, Plutarchus & Dio ſignificant. erat enim inflatus Catilina Antonii promiſſis, pro Murena. Hunc igitur Cicero patientia & obſequio ſuo primum mitigavit, atque ita de lege agraria cœpit agere. Kalendis Januarii inito conſulatu ſenatum & bonos omnes legis agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavit, ut ipſe in Piſonem ait. Tum primam orationem conſularem habuit in ſenatu, epiſt. 1 lib. 2 ad Att. atque hæc eſt oratio prima contra Rullum, cujus pars exſtat, in qua diſputat contra venditionem rerum publicarum, emptionem agrorum, & deductionem coloniarum. Hac oratione, Plutarchus, auctores legis ita perterritos fuiſſe, ait, ut nihil contra dixerint. cùm deinde iidem conſules in concionem vocarent, Cicero populo Rom. diſceptatore uti non dubitavit: ſed, cum ſenatum ſe ſequi juſſiſſet, progreſſus, ſecundam orationem conſularem ad populum de lege Agraria dixit, in qua legem Serviliam antiquandam eſſe ſuadet, quòd per eam Rullus ſimulatione largitionis tyrannidem conſtituat: cùm & decemviris creandis libertatem populo eripiat, & in agrorum venditione atque emptione, coloniarumque deductione tyrannicam poteſtatem ipſis permittat. Hac oratione Plutarchus ait, Ciceronem non modo legem ejeciſſe, verum etiam tribunos in deſperationem reliquorum, quæ moliebantur, conjeciſſe. Huc acceſſerunt duæ orationes breves, quaſi ἀποσπασμάτια legis Agrariæ, ut ſcribit ad Atticum ep. 1 l. 2. harum una, quæ contra Rullum ad populum tertia legitur, breviſſima extat. qua ſe defendit contra accuſationem tribunorum, qui Ciceronem gratificantem Sullanarum aſſignationum poſſeſſoribus, Agrariæ legi obſiſtere criminati erant. Ita factum eſt, ut Cicerone dicente, legem agrariam, hoc eſt, alimenta ſua abdicaverint tribus, ut Plinius lib. 7 cap. 30 ait. Quanta vis dicendi & eloquentia in Cicerone fuerit, Plutarchus in eo quoque declaratum fuiſſe ait, quod in illius conſulatu circa ſpectacula evenit. L. Roſcius Otho legem Theatralem Piſone & Glabrione coſſ. tulerat, ut ſupra demonſtravimus. quam plebs ad ignominiam ſuam pertinere cenſuit: ideoque Roſcium in theatro ſibilis conſectata eſt, cùm equites contra illum plauſu exceperunt. ſublato deinde majore hinc ſibilo, inde plauſu, convicia, & tumultus tota cavea conſecutus eſt. quo audito, M. Tullius in theatrum venit, & populum in ædem Bellonæ evocatum reprehendendo & admonendo caſtigavit. Hanc orationem conſularem tertiam de Othone appellat lib. 2 ad Att. qua effectum eſt, ut Roſcio theatralis auctori legis plebs ignoverit, & notatam ſe diſcrimine ſedis æquo animo tulerit, ut Plinius lib. 7 cap. 30 teſtatur. Plutarchus vero ſcribit plebem ex æde Bellonæ in theatrum reverſam, Othoni magnum plauſum dediſſe, & de ornando viro equeſtri ordini nihil conceſſiſſe. Quarta oratio conſularis pro Rabirio exſtat, ſed imperfecta. Unde orta hæc cauſa fuerit, diximus ſupra ad annum DCLIII, quo Saturninus occiſus fuit. hoc vero tempore C. Julius Cæſar T. Labienum ſubornavit, qui C. Rabirio perduellionis diem diceret, ut Suetonius ſcribit, & Dio pluribus verbis lib. 37. Eſt autem perduellio ſummum imminutæ majeſtatis crimen, de quo Duumviri à populo creati, quærere ſolebant. quod vetus lex apud Livium libro 1 oſtendit. Itaque C. & L. Cæſares Duumviri in hac cauſa creati, non à populo, ut moris erat; ſed à prætore, quod non licebat, Rabirium condemnarunt, ut Dio ſcribit. C. Cæſar, auctore Suetonio, *ſorte judex in reum ductus tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil æque ac judicis acerbitas profuerit.* Populo appellato, comitia centuriata, quibus de perduellione judicari ſolebat, in campo Martio habita ſunt: ubi conſul Cicero C. Rabirium defendit, tum quod ſenatus imperio paruiſſet, tum quod fidem publicam non violaſſet, quam Marius ſine S. C. dare non potuiſſet. De hac cauſa in Piſonem hæc dixit: *Ego in C. Rabirio perduellionis reo* XL *annis ante me conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra invidiam, atque defendi.* de eadem in Oratore: *Jus omne retinendæ majeſtatis Rabirii cauſa continebatur, ergo in omni genere amplificationis exarſimus.* Quinta oratio conſularis fuit de proſcriptorum filiis. hi ſunt, quos Plutarchus in Cic. ſcribit, lege Cornelia honoribus excluſos, cùm neque infirmi, neque pauci eſſent, populum concitaſſe: ac juſte quidem Sullæ tyrannidem accuſaſſe, verum alieno tempore rempub. perturbaſſe. Dictator enim Sulla non ſolum inimicos ſuos proſcripſit, ſed eorum etiam filios petendorum honorum jure lege lata privavit. auctores ſunt Plutarchus in Sulla, Paterculus lib. 2, & Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 8, qui addit illis etiam aditum in ſenatum obſtructum fuiſſe. itaque petentibus illis, ut, lege Cornelia abrogata, capeſſendorum honorum poteſtas ſibi fieret, Cicero conſul reſtitit, qua de re Quintilianus lib. 11 c. 1, & Cicero in Piſonem: *Ego adoleſcentes bonos & fortes, ſed uſos ea conditione fortunæ, ut ſi eſſent magiſtratus adepti reip. ſtatum convulſuri viderentur, meis inimicitiis, nulla ſenatus mala gratia, comitiorum ratione privavi.* Hinc Plinius Ciceronem appellans, *Te orante*, inquit, *proſcriptorum liberos honores petere puduit.* Sextam orationem conſularem M. Tullius ad Atticum numerat, quam habuit, cùm provinciam in concione depoſuit. Provincias ſenatus conſulibus lege Sempronia decreverat Macedoniam & Galliam Ciſalpinam. Macedoniam, ut Dio ſcribit, Cicero, Galliam Antonius erat ſortitus. commutatis deinde provinciis, Cicero pro illa hanc recepit, acceptamque in concione depoſuit. hinc in Piſonem, *Ego*, inquit, *provinciam Galliam ſenatus auctoritate, exercitu, & pecunia inſtructam, & ornatam, quam cum Antonio communicavi* [*commutavi* fortaſſe rectius] *quod ita exiſtimabam tempora reip. ferre, in concione depoſui, reclamante populo Rom.* Interim L. Sergius Catilina arma per Italiam locis opportunis parabat, pecuniam ſua aut amicorum fide ſumptam mutuam, Fæſulas ad C. Manlium centurionem portabat. denique plurimos cujuſque generis homines adſciſcebat, & in proximum annum conſulatum petebat, ut Salluſtius ſcribit, cùm omnia, ut conſul deſignaretur, Catilina moliretur, nihilque intentatum relinqueret. M. Tullio referente placuit ſenatui, ut ad pœnam, quæ ambitus crimini conſtituta erat, decem annorum exſulium, lege ad populum lata, adderetur. hæc Dio. Legem de ambitu ſe conſulem tuliſſe, Cicero quoque pro Murena aliquoties ſignificat. item in Vatinium: *Atque illud etiam audire à te cupio, quare cùm ego legem de ambitu ex S. C. tulerim, ſine vi tulerim, ſalvis auſpiciis tulerim, ſalva lege Ælia & Fuſia, tu eam eſſe legem non putes?* vetabat eadem lex biennio, quo quis peteret, petiturusve eſſet, gladiatores dare, niſi ex teſtamento præſtituta die, ut ibidem & pro Sextio ait. Cum Catilina, ut Dio tradit, hanc legem Tulliam contra ſe ex S. C. latam putaret, manum quandam comparavit, & Ciceronem cum aliis nonnullis principibus in campo comitiis interficere conatus eſt, ut ipſe confeſtim deſignaretur. Edicta comitia conſularia fuiſſe videntur in ante diem XII Kalend. Novemb. qui nominatur in Catil. 1. ſed, cùm pridie ejus diei

Cicero Catilinæ cônſilia ad ſenatum detuliſſet, factum eſt S. C. ne poſtero die comitia haberentur, ut de iis rebus in ſenatu agi poſſet. *Itaque poſtridie*, inquit Cicero pro Murena, *frequenti ſenatu Catilinam excitavi, atque eum de iis rebus juſſi, ſi quid vellet, quæ ad me allatæ eſſent, dicere. atque ille, ut ſemper fuit apertiſſimus, non ſe purgavit, ſed indicavit, atque induit. tum enim dixit, duo corpora eſſe Reip. unum debile infirmo capite, alterum firmum ſine capite: huic, cùm ita de ſe meritum eſſet, caput ſe vivo non defuturum.* Hactenus Cicero. idem eſt apud Plutarchum. Eo die, id eſt, decimo octavo ante, quàm primam Catilinariam Cicero dixit, ut Aſconius in Orat. in Piſonem ſcribit, factum eſt S. C. ut viderent conſules, ne quid reſpub. detrimenti caperet. de quo Salluſtius, & Plutarchus, qui addit, hoc S. C. facto, Ciceronem res externas Q. Metello commiſiſſe, ipſi urbem curæ fuiſſe; idem Cicero ep. 2 lib. 5 Famil. ſignificat. Comitiis, quod homines jam tum conjuratos, ut pro Murena teſtatur, in campum deduci ſciebat, deſcendit in campum cum firmiſſimo præſidio fortiſſimorum virorum, & cum illa lata inſignique lorica, ut omnes boni animadverterent, & cum in metu & periculo conſulem viderent, id quod eſt factum, ad opem præſidiumque ejus concurrerent. Tectus igitur præſidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronii copias & conatum repreſſit, ut ait pro Sulla, & in Catil. 1. *Cùm proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo, & competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato.* Loricæ, qua tectus Cicero in campum deſcendit, meminerunt Plutarchus, & Dio. His comitiis Catilina repulſam iterum tulit: conſules declarati ſunt, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena. *Cùm igitur nihil*, inquit Dio, *Catilinæ procederet, juſſit conjuratos noctu in domum quandam convenire.* Fuit ea domus M. Porcii Læcæ, in quam conjuratos nocte ea, quæ conſecuta eſt poſterum diem Nonarum Novembr. Catilinæ denunciatione conveniſſe, Cicero pro Sulla ait. tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum deſcriptio totam per urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt. quod à Cic. Orat. 1 & 2 in Catil. & à Salluſtio explicatur. Dixit ibi Catilina, paullulum eſſe ſibi etiam tum moræ, quòd Cicero viveret; reperti ſunt duo equites Romani, qui ſeſe illa ipſa nocte paullo ante lucem Ciceronem in ſuo lectulo interfecturos pollicerentur, orat. 1 in Catil. Alter eorum C. Cornelius à Salluſtio & Cicerone pro Sulla nominatur. ei Salluſtius L. Varguntejum addit, qui ſenator, non eques fuit. Plutarchi libri Marcium & Cethegum habent. Dio neutrius nomen expreſſit. Cùm autem Cicero per Fulviam de dolo, qui parabatur, vixdum etiam cœtu illo dimiſſo, certior factus eſſet, domum ſuam majoribus præſidiis munivit atque firmavit: excluſit eos, quos Catilina mane ad ipſum ſalutatum miſerat, Cic. in Catil. 1, Salluſtius, Plutarchus, Appianus & Dio. VI Idus Novemb. Cicero ſenatum in Jovis Statoris ædem, quæ erat initio viæ Sacræ, quà ad Palatium aſcenditur, convocavit. Venit eodem Catilina, eique nullus ſenator aſſidere voluit, ut Plutarchus ſcribit. Cicero in Catil. 1 & 2 ait principes ordinis ſenatorii partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquiſſe. Tum M. Tullius conſul ſive præſentiam ejus timens, ſive ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem reipubl. quam poſtea ſcriptam edidit, ait Salluſtius. Hæc eſt prima oratio in Catilinam, & ſeptima conſularis, qua Catilinam emiſit, epiſt. 1 lib. 2 ad Att. *Ego*, inquit in Piſonem, *L. Catilinam, cædem ſenatus, interitum urbis non obſcurè, ſed palam molientem, egredi ex urbe juſſi: ut à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus.* Plutarchus; *Cicero eum urbe exire juſſit: oportere enim inter ſe, qui verbis, & illum, qui armis rempub. gereret, murum intereſſe.* Catilina igitur nocte intempeſta cum trecentis armatis, lictoribus & faſcibus imperii inſignibus adhibitis, ex urbe in Manliana caſtra profectus eſt. Poſtridie, quam Catilina profugit, Cicero orationem ad populum habuit, quam octavam cônſularem numerat epiſt. 1 lib. 2 ad Att. & eſt ſecunda Catilinaria, in qua Orator gratulatur populo & reipub. quod Catilina ex urbe ſit profectus: atque ad confirmandos animos bonorum civium, & infringendos conjuratos utriuſque partis copias inter ſe comparat. Poſtquam Romæ compertum fuit, Catilinam in caſtra Manliana profectum eſſe, ſenatus Catilinam & Manlium hoſtes judicavit. decrevit præterea, ubi conſules delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam perſequi maturaret, Cicero urbi præſidio eſſet, auctore Salluſtio. Catilina jam bellum gerente, cum ejus ſocii in urbe relicti nondum eſſent deprehenſi, Cicero Murenam conſulem deſignatum defendit, ut ex ipſa oratione & pro Flacco apparet. Accuſarunt eum de ambitu Ser. Sulpicius, M. Porcius Cato, & Cn. Poſtumius. Sulpicius competitor ejus fuerat, & repulſam tulerat. Catonem Plutarchus in ejus vita ſcribit juraſſe, accuſaturum ſe quemcunque pecuniam populo dare cognoviſſet: ideoque Murenæ nomen ab eo delatum eſſe, quod is pecunia effeciſſet, ut conſul cum Silano deſignaretur. Defenderunt Murenam Q. Hortenſius, M. Craſſus, & M. Cicero, qui, cùm Hortenſium eloquentiæ laude tum florentem ſuperare contenderet, nullam partem noctis cônquievit, uſque eò ut nimiis curis & vigiliis afflictus, inferior, quàm ille, in actione viſus fuerit. hæc Plutarchus in Cicerone, ut ego jampridem converteram, ubi quod alii μὴ addunt, alii αὑτοῦ pro αὐτοῦ legunt, nullo modo probare poſſum. Interim P. Lentulus Sura legatos Allobrogum, qui Romam queſtum de avaritia magiſtratuum venerant, ſollicitavit, eoſque in Galliam ad ſuos cives cum litteris miſit. Cicero omni re, opera Q. Fabii Sangæ patroni civitatis Allobrogum cognita, L. Valerio Flacco & C. Pomptinio prætoribus imperavit, ut in ponte Mulvio per inſidias Allobrogum comitatus deprehenderent. Igitur IIII Nonas Decembr. cum adveſperaſceret occultè eò profecti, tertia ferè vigilia exacta, Allobroges cum comitatu & litteris comprehenderunt, atque ad Ciceronem, cùm jam diluceſceret, deduxerunt. III Nonas Cicero principes conjurationis ad ſe venire juſſit, & ſenatum in ædem Concordiæ vocavit. Ibi T. Vulturcii, & Allobrogum indiciis conjuratio omnis patefacta eſt. Introductis in ſenatum indicibus, Cicero conſtituit C. Coſconium, M. Meſſalam, P. Nigidium, Ap. Claudium, qui omnia indicum dicta, interrogata, reſponſa perſcriberent. quod ipſe pro Sulla refert. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, & Cæparius ex S. C. in cuſtodiam ſunt traditi. quæ Cicero in Catilin. 3, Salluſtius, Plutarchus, Appianus & Dio pluribus verbis exponunt. Eo die ſenatus Ciceroni togato, non, ut multis, bene geſtæ, ſed ut nemini, conſervatæ reipub. teſtimonium dedit, & ſingulari genere ſupplicationis Deorum immortalium templa patefecit, in orat. in Piſonem. ejuſdem ſupplicationis mentio eſt Catilin. 3 & 4, Philip. 2 & 14, pro Sulla, & epiſt. 4 lib. 15 Famil. Sub noctem progreſſus in concionem Cicero, populo, qui frequens aderat, quidquid in ſenatu actum erat, expoſuit ea oratione, quæ tertia in Catilinam exſtat, & nona Conſularis numeratur, epiſt. 1 lib. 2 ad Att. E concione Cicero, ut Plutarchus ſcribit, in domum vicini à populo deductus fuit, eo quòd domi ejus in operto ſacra Bonæ deæ à mulieribus & Veſtalibus fierent. ibi tum peracto ſacrificio, cum ignis in ara jam exſtinctus putaretur, magna flamma è cineribus in altum ſublata fuit. quo oſtento aliarum mentes perculſæ fuerunt. Veſtales Terentiam Ciceronis conjugem maritum adire, atque dicere juſſerunt, quæ de patriæ ſalute agere inſtituiſſet, ea exſequi ne dubitaret. Oſtenti hujus mentio eſt quoque in Dionis hiſtoria libro 37. Poſtero die, pridie nonas Decembr. indicibus præmia conſtituta fuerunt, ut Cicero in Catilin. 4 indicat. Nonis Decembr. cum Cicero conſul intelligeret, paratos eſſe, qui Lentulum & Cethegum eriperent, diſpoſitis præſidiis, & ſenatu convocato retulit, quid de iis fieri placeret, qui in cuſtodiam traditi erant. Primus D. Junius Silanus, quia conſul deſignatus erat, ſententiam rogatus, extremum ſupplicium in

ces decrevit. ei aſſenſi ſunt deinceps multi, donec ad Ti. Neronem ſententiæ dictio pervenit. hunc cenſuiſſe Appianus ait, ut comprehenſi in vinculis haberentur, quoad Catilina bello profligatus eſſet. Cæſar deinde prætor deſignatus cenſuit, eos publicatis bonis in vinculis per municipia habendos. Huic ſententiæ, ait Plutarchus, cùm & æquitatis plena, & ab homine eloquentiſſimo dicta eſſet, momenti Cicero non parum addidit: ſurrexit enim, atque in utranque partem diſſeruit, partim illam Silani, partim hanc Cæſaris ſententiam defendens. quibus verbis ſummam quartæ orationis in Catilinam comprehendit. in qua Cicero de duabus ſententiis contrariis ita diſputat, ut non obſcurè in ſeveriorem Silani inclinet. atque hæc eſt decima oratio Conſularis: quam in ſenatu Nonis Decembr. habitam fuiſſe, ipſe epiſt. 1 libr. 2 ad Att. ſcribit; ut ſatis mirari nequeam, Silvium & Curionem affirmare, illam orationem VII Idus dictam fuiſſe. Cæſari deinceps omnes aſſenſos eſſe uſque ad Catonem, Appianus & Dio tradunt. Plutarchus ait, Q. Lutatium Catulum primum contradixiſſe. Inde M. Porcius Cato tribunuſpl. deſignatus, adhuc admodum adoleſcens, pænè inter ultimos rogatus ſententiam, tanta vi animi atque ingenii invectus eſt in conjurationem, ut ardore oris orationem omnium lenitatem ſuadentium ſocietate conſilii ſuſpectam fecerit; ſic impendentia ex ruinis incendiiſque urbis, & commutatione ſtatus publici pericula expoſuit; ita conſulis virtutem amplificavit, ut univerſus ſenatus in ejus ſententiam tranſiret. hæc Velleius. tu lege Ciceronem pro Sextio. Facto igitur S. C. in Catonis ſententiam, ſupplicium de Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, Cæpario in carcere ſumptum eſt. Atque ita M. Cicero ſuis conſiliis, ſuis laboribus, ſui capitis periculis, ſine tumultu, ſine delectu, ſine armis, ſine exercitu, quinque hominibus comprehenſis, atque confoſſis, incenſione urbem, internecione cives, vaſtitate Italiam, interitu rempubl. liberavit, in orat. pro Sulla. Ad veſperum, cum Cicero, ut Plutarchus ſcribit, per forum ſe domum ſuam reciperet, non jam ſilentio cives, neque ordine illum deducebant: ſed quocunque acceſſerat, omnes eum vocibus & plauſu excipiebant, & ſervatorem ac conditorem patriæ appellabant, in foribus lampades & faces accenſæ vicos & angiportus clariſſima luce colluſtrabant, pro tectis mulieres ſtabant, ut eum virum honorarent & ſpectarent, qui clariſſimis viris comitatus tanto ſplendore per forum aſcenderet. atque hæc facta ſunt Nonis Decembr. quas Cicero ſemper in ore habebat, ut ſcribit Brutus ad Att. Vide epiſt. 9 lib. 1 Fam. epiſt. 16 lib. 1 & epiſt. 1 lib. 10 ad Att. In conſulatu M. Tullius legem quoque de legationibus liberis tulit, ne ſicut antea, infinitum, ſed annuum tempus earum eſſet, libr. 3 de legibus. Quæſtor Ciceronis cos. fuit T. Fadius, poſt red. in ſenatu. Antonii quæſtor fuit P. Sextius, pro Sextio. Eodem anno Cicero conſul L. Luculli currum triumphalem pænè in urbem introduxit, in Lucullo. itaque Murenæ conſulatum petenti exercitus totus Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat, præſtò affuit, pro Murena. Eodem conſule referente, primum decem dierum eſt ſupplicatio decreta Cn. Pompejo Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, in orat. de provinciis Coss. Hactenus conſulatum Ciceronis deſcripſimus. de quo M. Craſſus ita dixit, *Se, quòd eſſet ſenator, quòd civis, quòd liber, quòd viveret, Ciceroni acceptum referre. quoties conjugem, quoties domum, quoties patriam videret, toties ſe beneficium ejus videre*, epiſt. 11 lib. 1 ad Att Maximè verò conſulatum hunc Cn. Pompejus probavit; qui, ut Ciceronem primùm decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, ejus beneficio patriam ſe viſurum eſſe dixit, Philip. 2. idem vir abundans bellicis laudibus Ciceroni multis audientibus hoc tribuit, ut diceret; fruſtra ſe tertium triumphum deportaturum fuiſſe, niſi ejus in rempubl. beneficio, ubi triumpharet, eſſet habiturus, lib. 1 de Officiis. Ciceronem præterea Q. Catulus princeps ſenatus, & auctor publici conſilii frequentiſſimo ſenatu parentem patriæ nominavit, in Piſonem. Neque ſolum Catulus, verum etiam multi alii ſæpe in ſenatu Ciceronem patrem patriæ nominarunt, ut ipſe teſtatur pro Sextio. in his Plutarchus numerat Catonem. de quo Appianus: *Cùm Cato Ciceronem patrem patriæ appellaſſet, populus acclamavit: atque, ut quibuſdam placet, hæc appellatio primum Ciceroni tributa, inde ad Imperatores pervenit.* Hinc Juvenalis Satira 8.

Roma parentem,
Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Et Plinius lib. 7 cap. 10 M. Tullium ſic affatur: *Salve primus omnium parens patriæ appellate.* De Cicerone L. Gellius vir clariſſimus in concione dixit, ſi ille conſul, cum fuit, non fuiſſet, rempubl. funditus interituram fuiſſe, poſt red. ad Quirites. Idem civicam coronam Ciceroni deberi à republ. dixit, in Piſonem. vide Gellium lib. 5 cap. 6. Cùm extremis diebus anni hujus novi tribuni pl. quia a. d. IV Id. Decembr. magiſtratum inibant (ut ſupra ad annum DCLXXXVI demonſtravimus) res eas, quas Cicero conſul geſſerat, vexare cuperent, ille P. Sextium Capua acceſſivit cum eo exercitu, quem tum ſecum habebat: cujus adventu tribunorum conatus ſunt retardati, Cicero pro Sextio. Hos tribunos Plutarchus Metellum, & Beſtiam nominat: ſed L. Calpurnius Beſtia tribunatu jam V Id. abierat, quod Manutius & Corradus ex Salluſtio monuerunt. Quintus autem Metellus Nepos novus tribunus pridie Kalend. Januarii Ciceronem conſulem abeuntem magiſtratu concionis habendæ poteſtate privavit. cujus injuria Ciceroni tamen honori ſummo fuit. nam cum ille nihil ei, niſi ut juraret permitteret, magna voce juravit veriſſimum pulcherrimumque jusjurandum: quod populus item magna voce ipſum verè juraſſe juravit, epiſt. 3 libr. 5 Famil. Juravit autem ſe patriam conſervaſſe, ut Plutarchus & Dio ſcribunt. & ipſe Cicero in Piſonem. *Ego*, inquit, *cùm in concione abiens magiſtratu dicere à tribunoplebis prohiberer, quæ conſtitueram; cumque is mihi tantummodò, ut jurarem, permitteret; ſine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam. mihi populus Romanus univerſus illa in concione non unius diei gratulationem, ſed æternitatem immortalitatemque donavit, cùm meum jusjurandum tale atque tantum juratus ipſe una voce & conſenſu approbavit, quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo niſi qui mecum eſſet, civium eſſe in numero videretur.* hujus frequentiæ, qua abiens conſulatu domum fuit reductus, mentio eſt in epiſt. 1 lib. 1 ad Att.

Anno urbis DCXCI, *Ciceronis* XIV, *coss. fuerunt*,

D. JUNIUS SILANUS, L. LICINIUS MURENA.

Ab his Conſulibus lata fuit lex Junia Licinia, qua, ut leges trinundino die promulgarentur, pœna adjecta cavebatur, Cic. Philip. 5. *Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia & Licinia?* Ejuſdem legis meminit in Vatinium, & ad Atticum ep. 9 lib. 2, & ep. 15 lib. 4. Initio hujus anni Catilina in agro Piſtorienſi à C. Antonio proconſule cum exercitu cæſus eſt, Salluſtius, Dio lib. 37, Livius lib. 103. Vicit eum prælio M. Petrejus legatus Antonii, de quo Cicero pro Sextio. Victo Catilina Antonius laureatos faſces, ut Obſequens ſcribit, in Macedoniam provinciam tulit, cui per triennium deinde præfuit. Quia verò Antonius in faſcibus inſignia laureæ præferebat, imperator appellatus erat. qua de re ſcripſi in Ligarianam. Itaque Cic. ep. 5 lib. 5 Fam. qua Antonio T. Pomponium Atticum in Græciam proficiſcentem hoc anno commendavit, *Imperatori* adſcribit, quod Paulus Manutius ſine cauſa miratur. nam & Dio lib. 37 apertè tradit, Antonium ob victoriam de Catilina, quamquam cæſorum numerus infra legitimum eſſet, Imperatorem appellatum fuiſſe. Metellus tribunuſpleb. a. d. III Non. Januar. ut eſt epiſt. 2 lib. 5 Famil. cum agere cœpiſſet, non in ſenatu, ut vir doctus annotavit, ſed ad populum, ἐν τῷ ὁμίλῳ, ut Dio loquitur (fuiſſe autem diem comitialem vetus kalendarium oſtendit) tertio quoque verbo

bo orationis ſuæ Ciceronem appellabat, cùm clamaret, non licuiſſe ei, Lentulum, Cethegum, & reliquos cives indictâ cauſa necare, atque hoc crimen verbo Ciceroni, re ſenatui intendebatur, auctore Dione. Cicero Metello forti animo reſtitit, & orationem Metellinam contra concionem Metelli ſcripſit, cum ille prior ſcripſiſſet, epiſt. 10 lib. 1, & epiſt. 12 lib. 3 ad Att. Meminit Quintilian. lib. 9 cap. 3, Gellius lib. 18 cap. 17, Priſcianus lib. 9 & 10. Tunc etiam Metellus Celer, qui Galliam provinciam pro conſule obtinebat, ad Ciceronem miſit epiſt. 1 lib. 5 Famil. querens Nepotem fratrem ſuum ab eo oppugnatum, cui Cicero epiſtola ſecunda reſpondet. Hoc anno ex indicio L. Vettii equitis R. qui de Catilinæ ſociis in urbe remanſerant partim præſentes, partim cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt, ut Dio ſcribit. in his fuerunt P. Autronius, Ser. Sulla. L. Varguntejus, M. Porcius Læca, C. Cornelius, quos Cicero in orat. pro Sulla nominat. damnati ſunt lege Lutatia de vi publica, quod indicant hæc verba Ciceronis pro Cœlio: *Quam legem Q. Catulus armata diſſenſione civium, reip. extremis penè temporibus tulit: quæque lex, ſedata illa flamma conſulatus mei, fumantes reliquias conjurationis exſtinxit.* Tum L. Torquatus, qui P. Cornelio Sullæ conſulatum ante triennium eripuerat, ejuſdem nomen de duplici conjuratione detulit. de priore, quæ L. Tullo, M'. Lepido coss. inita fuit, Q. Hortenſius; de poſteriore Cicero, qui illam anno ſuperiore oppreſſerat, defendit oratione illa, quæ pro P. Sulla exſtat. quam hoc tempore, condemnatis aliis conjuratis, habitam eſſe, illa verba argumento ſunt: *Severitatem judiciorum, quæ per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate ac miſericordia mitigate.* Huc accedit, quòd homines docti tribunum illum, quem Cicero ad lugendos conjuratos ex illis relictum videri ait, Metellum Nepotem eſſe non ſine cauſa putant. Eodem tempore, cùm Sulla reus eſſet, domum Cicero in Palatio emit, ut Gell. ſcribit lib. 12 cap. 12. Domus emptæ à ſe meminit epiſt. 10 lib. 1 ad Att. quam ſcripſit menſe Januario anni ſequentis. quare non dubito, quin extremo hujus anni menſe, cum Q. Fufius Calenus tribunatum pleb. iniviſſet, Cicero ſcripſerit epiſt. 6 lib. 5 Famil. ad P. Sextium, qui, cùm anno ſuperiore C. Antonii conſulis quæſtor fuiſſet, hoc anno pro quæſtore cum eodem in Macedonia erat. vide Orat. pro Sextio. Cn. Pompejus, confecto jam bello Mithridatico, litteras publicè miſerat: in quibus, quod gratulationem de rebus à ſe in urbe geſtis prætermiſerat, Cicero cum eo expoſtulat epiſt. 7 lib. 5 Fam. P. Clodius Ap. F. adoleſcens audax & inſolens Pompejæ uxoris C. Cæſaris amore captus, extremo hoc anno, cùm Bonæ deæ in domo Cæſaris pro populo fieret, in opertum cum veſte muliebri venit; ſperans ſe, quod imberbis eſſet, clam ingreſſum, ad Pompejam perventurum. Sed dum in amplis & laxis ædibus oberrat, ab Aureliæ matris Cæſaris ancilla conſpicitur, nomenque rogatus, cùm ſe Auram pediſequam Pompejæ quærere dixiſſet, ex voce agnoſcitur, & à mulieribus in cubiculo ancillæ, cum qua domum ingreſſus erat, deprehenditur, atque foras ejicitur, ut Plutarchus in Cicerone & Cæſare ſcribit. Cicero in Orat. de Haruſp. reſponſ. ait illum ancillarum beneficio emiſſum eſſe, tu vide epiſt. 10 & ſequentes lib. 1 ad Atticum.

Anno urbis DCXCII, *Ciceronis* XLVI, coss. *fuerunt*,
M. PUPIUS PISO, M. VALERIUS MESSALA.

P. CLODII facinore patefacto, à Virginibus & Pontificibus id nefas eſt decretum: Cæſar deinde uxori nuntium remiſit, & Clodium tribunuſpl. accuſavit, auctore Plutarcho in Cæſare. Accuſatorem Clodii Cicero de Haruſp. reſp. Lentulum nominat. Clodium inceſti crimine à tribus Lentulis accuſatum fuiſſe, Valerius lib. 4 cap. 2 tradit. De Clodii judicio vide epiſt. 13 lib. 1 ad Att. in eo M. Tullius teſtis productus, cùm Clodius crimen ita refelleret, ut diceret, ſe illa nocte non Romæ, ſed longe ab urbe Interamnæ apud Caſſinium Scholam fuiſſe, Cicero contra pro teſtimonio dixit; illum ad ſe domum veniſſe, & de quibuſdam rebus egiſſe. id quod verum erat. Plutarchus, Cicero pro domo, & Milone, ibidemque Aſconius, Quintilianus lib. 4 cap. 2, Valerius lib. 8 cap. 5. Abſoluto Clodio Cicero cum eo idibus Maji in ſenatu contendit ep. 13 lib. 1 ad Att. Hoc anno Q. Tullius Cicero M. frater prætor fuit: cumque prætores provincias ſortirentur, Q. Ciceroni Aſia obtigit, ep. 12 lib. 1 ad Attic. Obtinuit eam provinciam per triennium, cùm L. Valerio Flacco ſucceſſiſſet, ut ex Orat. pro Flacco intelligitur. Eodem anno cenſores creatos fuiſſe, & luſtrum condidiſſe, ex lib. 1 ad Att. & Dionis lib. 37 ſatis notum eſt. Hi Onuphrio ſunt P. Servilius Iſauricus, & Mam. Æmilius Lepidus. Ante hos Cenſores Ciceronem pro Archia dixiſſe, hæc verba [1] orationis, quæ ex tanto numero interpretum nemo adhuc expoſuit, arguunt. *Eſt enim obſcurum, proximis cenſoribus hunc cum clariſſimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuiſſe, ſuperioribus cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia, primis Julio & Craſſo nullam populi partem eſſe cenſam.* L. Julium Cæſarem, & P. Licinium Craſſum cenſores fuiſſe primos poſt datam civitatem Archiæ, anno DCLIV diximus. Tertio anno pòſt, L. Marcius Philippus & M. Perperna cenſores luſtrum LXVI fecerunt, quo tempore Archias in Aſia fuit cum Lucullo quæſtore, qui per multos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit, Cicero in Lucullo. Cenſura deinde intermiſſa fuit uſque ad annum urbis DCLXXXIII, quo L. Gellius, Cn. Lentulus luſtrum LXVII fecerunt, cùm Lucullus in Aſia bellum contra Mithridatem adminiſtraret. atque hi Cenſores proximi ante Ciceronis conſulatum cenſum egerunt. Nam qui Cotta & Torquato coss. creati fuerunt, propter diſſenſionem abdicarunt: illi autem, qui anno inſequenti iis ſucceſſerunt, intercedentibus tribuniſpl. nihil agere potuerunt, auctor Dio lib. 37. Itaque M. Tullius poſt conſulatum ante cenſores, qui hoc anno creati fuerunt, A. Licinium Archiam, cui Gracchus quidam civitatis controverſiam moverat, defendit illa oratione, quæ exſtat. in qua primo, eum civem eſſe, probat: deinde reliqua oratione ornat, ut civitate Romana dignum eſſe demonſtret. Corradus ex epiſt. 13 lib. 1 ad Attic. putat, Ciceronem pro Archia dixiſſe Metello & Afranio coss. ſed qui, quod inchoavit, nondum perfecit, nihil ſcripſiſſe videri poteſt. Hoc anno Pompejus tertium triumphum de Mithridate, Tigrane, plurimiſque regibus, ac gentibus per biduum III & prid. Kal. Octobr. ut eſt in Faſtis Capitol. egit. trium triumphorum Pompeji mentio eſt lib. 2 de Divinat. de iiſdem Cicero pro Balbo. *Cujus tres triumphi teſtes eſſent, totum orbem terrarum noſtro imperio teneri.* Eodem anno C. Cæſar, cùm eſſet in Hiſpania prætor, populum Gaditanum ſummis ornamentis affecit, controverſias ſedavit, jura ipſorum permiſſu ſtatuit: & inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus diſciplinaque delevit, ut Cicero in eadem oratione teſtatur. Tum quoque C. Pomptinius, qui anno ſuperiore in Galliam ulteriorem ex prætura miſſus erat, Allobrogas domuit, ut copioſe Dio lib. 37 narrat. Meminit Cicero in Orat. de provinciis cos. & Livius libro 103. Nonis Decemb. Cicero ad Att. ſcripſit epiſt. 14 lib. 1.

Anno urbis DCXCIII, *Ciceronis* XLVII, coss. *fuerunt*,
Q. CAECILIUS METELLUS CELER, L. AFRANIUS.

DE his conſulibus Cicero libro 1 ad Att. Primis hujus anni menſibus Tullius in urbe fuit, epiſt. 15 & 16 lib. 1 ad Att. effecitque ne Q. fratri in Aſia ſuccederetur, epiſt. 1 lib. 1 ad fratr. L. Flavius tribunuſpl. legem Agrariam auctore Pompejo promulgavit de agris dividendis militibus Pompeji, & plebi, de qua Cicero lib. 1 ad Att. & Dio lib. 37, qui ſcribit Metellum conſulem tum à Flavio in carcerem ductum fuiſſe, unde Cicero epiſt. 1 lib. 1 ad Atticum, *nunc conſule in carcere incluſo.* P. Clodius, ut idem Dio ſcribit, tribunatus cupidus primum tribunos quoſdam ſubmiſit, qui legem ferrent, ut patriciis quoque ejus magiſtratus capiundi poteſtas eſſet. quod ubi non perſuaſit, patriciatum ejuravit, atque in concionem pro-

1 Cur vocem hanc omiſit Gruterus, & omnes inde editiones uſque ad hanc?

progreſſus, ad plebem tranſiit. In hanc ſententiam Dio. Cicero vero epiſt. 15 libri primi ad Atticum ita ſcribit: *C. Herennius tribunuſpleb. ad plebem P. Clodium traducit: idemque fert, ut univerſus populus in campo Martio ſuffragium de re Clodii ferat.* Addit Dio: *Clodius tribunatum ſtatim petiit: ſed creatus non eſt, Metello ei reſiſtente: qui & propinquus Clodii erat, & ea, quæ ille agebat, non probabat. prætendebat vero adoptionem more majorum non eſſe factam: quia plebejus, niſi lege Curiata, fieri nemo poſſet.* Apud Dionem ἐν τῇ εἰσφορᾷ τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, mendoſe eſt pro τοῦ φρατριατικοῦ, quod ex lib. 39 cognoſcitur, ubi, τὴν ἐσφορὰν τοῦ φρατριατικοῦ de Clodii adoptione agens dicit. Clodio igitur tum frater Metellus, & concors ſenatus principi Cn. Pompejo ſententiam dicenti acerrime una voce ac mente reſtitit. Cicero de Haruſp. reſp. Metellus etiam conſul incipientem furere Clodium atque conantem, ſua ſe manu interfecturum, audiente ſenatu dixit, pro Cœlio. Idibus Martiis hujus anni Cicero commentarium conſulatus ſui Græce compoſitum ad Atticum miſit, epiſt. 16 lib. 1. Miſit eundem Rhodum ad Poſidonium, ut ornatius de iiſdem rebus ſcriberet. ille vero reſcripſit, ſe illud ὑπόμνημα cùm legeret, non modo non excitatum eſſe ad ſcribendum, ſed etiam plane perterritum, epiſt. 1 lib. 2 ad Att. Ciceronem ἐν τῷ περὶ τῆς ὑπατείας Plutarchus in Cæſare adducit. Scripſit etiam Cicero de conſulatu ſuo verſibus tres libros. *Tertium poema exſpectato*, inquit epiſt. 16 lib. 1 ad Att. & epiſt. 3 lib. 2. *Sed me κατάκλεισις mea illa commovet, quæ eſt in libro tertio.* Libro etiam primo de Divin. Q. frater plures verſus ab Urania Muſa in ſecundo de conſulatu pronuntiatos commemorat, quorum tres ex libris conſulatus Ciceronis Lactantius adducit lib. 3 cap. 17. De Prognoſticis, quæ Atticum propediem exſpectare jubet, epiſt. 1 lib. 2, quid dicam non habeo. Certe quæ lib. 1 de Divin. ex Ciceronis prognoſticis adducuntur, Aratea ſunt, atque Διοσημείοις Græce exſtant. Priſcianus quoque lib. 10, 16 & 18 Ciceronem in Prognoſticis citat. verum, quos adducit verſus, ex Arato expreſſi ſunt. Poſt Idus Martii hujus anni Cicero aliquandiu ruri fuit. Romam autem è Pompejano ſe recepit a. d. IV Id. Maji, epiſt. ult. lib. 1 ad Att. Kal. Junii Antium profectus fuit, epiſt. 1 lib. 2 ad Att. Hoc anno Q. Metellus Nepos prætor portoria Italiæ lege lata ſuſtulit, auctore Dione. de portoriis Italiæ ſublatis, Cicero epiſt. 16 lib. 2 ad Att. Sub idem tempus, ut Dio ſcribit, Fauſtus Sullæ F. in honorem patris munus gladiatorium, & magnificum epulum populo dedit: balneas etiam cum oleo gratuito præbuit. Hoc munus Fauſtum teſtamento patris debuiſſe, Cicero pro Sulla ait. Hoc eſt Fauſti adoleſcentis nobiliſſimi epulum magnificentiſſimum, ex quo Vatinium famem ſuam expleſſe, Cicero in interrogatione ait. Hoc anno conſpiratio inter tres principes civitatis facta eſt Cn. Pompejum, M. Craſſum, & C. Cæſarem, de qua Cicero libro ſecundo ad Atticum.

Anno urbis DCXCIIII, *Ciceronis* XLVIII, COSS. *fuerunt*,

C. JULIUS CAESAR, M. CALPURNIUS BIBULUS.

CUM C. Antonio C. Octavius in Macedonia anno ſuperiore ſucceſſiſſet, ut cognoſcitur epiſt. 1 lib. 2 ad Att. Antonius hoc anno lege Lutatia de vi accuſatus eſt à M. Cœlio, ut eſt in Orat. pro Cœlio. Antonium apud Cn. Lentulum Claudianum (ſic lego ex libris olim impreſſis) reum factum eſſe à Q. Fabio Maximo, Cicero in Vatinium demonſtrat, ſed, an de eodem crimine Cœlius & Maximus accuſarint, mihi non conſtat. Hoc Dio lib. 38 ſcribit, Antonium de Catilinæ conjuratione in judicium adductum, propter male adminiſtratam provinciam condemnatum fuiſſe. Cicero vero pro Cœlio ait, Antonio nocuiſſe opinionem maleficii cogitati. Antonius condemnatus in Cephallenia exſulavit, auctore Strabone lib. 10, nec à M. Antonio fratris filio cum aliis exſulibus reſtitutus fuit, Philipp. 2. De ſua defenſione Cic. pro domo ita inquit: *Hora fortaſſe ſexta diei queſtus ſum in judicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de republ. quæ mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere, hæc homines improbi ad quoſdam viros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt: hora nona, illo ipſo die, tu es adoptatus.* Hinc Suetonius in Julio: *Cicerone in judicio quodam deplorante temporum ſtatum, P. Clodium inimicum ejus fruſtra jampridem à patribus ad plebem tranſire nitentem, eodem die, horaque nona traduxit.* Tranſiit Clodius ad plebem adoptione, quæ arrogatio dicitur. adoptatus fuit à P. Fontejo. contra quam adoptionem Cicero pro domo ſua diſputat. De eadem Suetonius in Tiberio: *P. Clodius ob expellendum urbe Ciceronem plebejo homini, atque etiam natu minori in adoptionem ſe dedit.* In hac adoptione Cæſar legem Curiatam tulit, Pompejus in auſpicio fuit, epiſt. 7 & 12 lib. 2 ad Att. de Haruſp. reſp. Tullius menſe Aprili & Majo extra urbem Antii, in Pompejano, Formiano, & Arpinati in literis vixit: ibique epiſt. quartam & ſequentes uſque ad 18 lib. 2 ad Atticum miſit. Attico deinde in Epirum profecto, Cicero ſe Romam recepit, & ea, quæ in ſequentibus epiſtolis leguntur, ad Atticum ſcripſit. Conſiliis publicis nullis, ut eſt epiſt. 23, intererat, totumque ſe ad forenſem operam laboremque contulerat. Tum A. Thermus bis Cicerone defendente abſolutus eſt, pro Flacco. Tum quoque L. Valerius Flaccus, qui ex prætura, quam Cicerone conſule geſſerat, Aſiam provinciam obtinuerat, à D. Lælio repetundarum accuſatus, à Q. Hortenſio & M. Cicerone defenſus eſt. Ciceronis oratio exſtat: de Hortenſii defenſione vide epiſt. ult. lib. 2 ad Att. Hoc anno P. Vatinius, qui in Dionis libris Πόπλιος Ἀτίνιος non ſine mendo nominatur, tribunuſpl. Cæſari conſuli in omni re obſecutus [1] eſt, eaque geſſit, quæ à Cicerone in interrogatione in Vatinium reprehenduntur. Lege Vatinia Cæſari data in quinquennium fuit Gallia citerior cum Illyrico, & tribus legionibus, quibus Senatus Galliam ulteriorem cum alia legione adjecit, Dio lib. 38, Plutarchus, Suetonius, & Oroſius lib. 6 c. 7. In hoc imperio Cæſar Ciceronem ſibi legatum eſſe volebat, lib. 2 ad Atticum epiſt. 19, & epiſt. 18. *A Cæſare*, inquit, *valde liberaliter invitor in legationem illam, ſibi ut ſim legatus.* Et de provinciis cos. *Me, ut ſibi eſſem legatus, non ſolum ſuaſit, verum etiam rogavit.* Conſul Cæſar leges multas tulit, quæ ab ipſo Juliæ ſunt appellatæ. de quibus Dio lib. 38, & Cicero de Haruſp. reſp. *Tum leges Julias contra auſpicia latas, & hic & in concionibus dicere.* Tulit præterea, ut ager Campanus iis, qui ternos pluresve liberos haberent, divideretur, Suetonius & Vellejus. Curatores etiam, qui agros dividerent, conſtituit Vigintiviros ex iis, qui plurimos honores geſſiſſent, atque ad eam rem quam maxime idonei eſſent, auctore Dione initio libri 38. Suetonius quoque in Auguſto XXviros agrum Campanum plebi Julia lege diviſiſſe, ait. In his fuit Coſconius. quo mortuo Cicero in ejus locum invitatus fuit, epiſt. 19 lib. 2 ad Att. in iiſdem fuit Cn. Tremellius Scrofa, quo de Varro lib. 1 de re ruſt. cap. 2. Nominat eoſdem Frontinus & Plinius lib. 7 cap. 52. Sed Cicero XXviratum repudiavit, quod Quinctilianus lib. 12 cap. 1 ſcribit, & ipſe epiſt. 2 lib. 2 ad Atticum de Cæſare inquit, *Repudiari ſe totum, magis etiam quàm olim in XXviratu putabit; ac ſolet, cum ſe purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me ſibi fuiſſe inimicum, ut ne honorem quidem à ſe accipere vellem.* Paterculus quoque in commemoratione exſulii Ciceronis addit: *Hoc ſibi contraxiſſe videbatur Cicero, quod inter XXviros dividendo agro Campano eſſe noluiſſet.* Hic ſcrupulum injicit oratio de provinciis cos. in qua Cicero ait, ſe à Cæſare fuiſſe rogatum, ut quinqueviratum acciperet, eumque ſe obſtinatione quadam ſententiæ repudiaſſe. prætetea quinqueviri nominantur epiſt. 7 lib. 2 ad Att. Sunt viri doctiſſimi, in rebus Romanis cognoſcendis diu multumque verſati, qui ſcribunt Cæſarem ad æſtimationem agri Campani XXviros creaſſe; ac præterea quinque, qui æſtimatum dividerent. Dant illi quidem teſtem in hanc rem Dionem: ſed verba, quibus hoc demonſtretur, in Græca ejus hiſtoria invenire equidem

adhuc

[1] An Gruteri fuit pro hac voce edere *obſcurus*, & aliorum omnium ita ſequi?

Adhuc nulla potui. Comitiis tribuniciis P. Clodius Pulcher tribunuſpl. factus fuit opera Cæſaris, ut ſcribit Dio, & Plutarchus in Cæſare. Etſi autem Pompejus Clodium omni cautione, fœdere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra Ciceronem eſſe facturum, ut eſt pro Sextio: ille tamen in fide non manſit: ſed tribunuſpl. factus, continuo ſe in Ciceronem convertit. qua de re dicemus, ſi prius illud admonuerimus, hunc tertium fuiſſe annum imperii Q. Ciceronis in Aſia. quo ad duos priores adjuncto, M. Cicero epiſtolam illam pulcherrimam, quæ eſt prima lib. 1 ad fratrem, miſit, in qua omnia præcepta bene adminiſtrandæ provinciæ ita perſequitur, ut amplius nihil requiri poſſit. Ejuſdem anni ultimis menſibus ſcripſit epiſtolam ſecundam ad fratrem, ut ex ipſa cognoſcitur.

Anno urbis DCXCV, *Ciceronis* XLIX, coss. *fuerunt*,

L. CALPURNIUS PISO CAESONINUS, A. GABINIUS.

PRAETORES hujus anni à Suetonio in Julio nominantur duo, C. Memmius, & L. Domitius. C. Memmium prætorem ex lege Licinia & Iunia edixiſſe, ut Vatinius adeſſet die triceſimo, Cicero in Vatinium ait. Piſo, & Gabinius ſunt duo funeſti, non conſules, ſed latrones atque everſores reip. quos ſuis coloribus Cicero multis locis depinxit: ut in orat. poſt reditum, pro domo, pro Sextio, de provinciis Cos. in Piſonem, & alibi. His conſulibus ſedentibus, inſpectantibus, atque adeo adjuvantibus M. Tullius conſervator patriæ à ſceleratiſſimo tribunopleb. in exſulium ejectus eſt. Clodius enim, ut Dio lib. 38 ſcribit, ſperans, facile ſe Ciceronem oppreſſurum, ſi prius ſenatum, equites & plebem ſibi conciliaſſet, quatuor leges, populares illas quidem, ſed reipubl. pernicioſas, initio hujus anni, quod Cicero in Piſonem ſignificat, tulit: unam, ut frumentum populo gratis daretur: alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſervaret: tertiam de collegiis reſtituendis, noviſque inſtituendis: quartam, ne quem Cenſores in ſenatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, niſi qui apud eos accuſatus, & utriuſque Cenſoris ſententia damnatus eſſet. Hæc Aſconius in Piſonianam, Dio lib. 38, & Cicero paſſim. Alias deinde rogationes idem Clodius uno eodemque tempore promulgavit, unam de provinciis conſulum nominatim, alteram de Ciceronis pernicie, ut ait pro Sextio. Pactus enim cum conſulibus, Gabinio Syriam, Babylonem, Perſas; Piſoni Achaiam, Theſſaliam, Græciam, Macedoniam, omnemque Bœotiam dedit, Cicero de provinciis, & in aliis Orationibus. Ad Ciceronis perniciem lex illa pertinebat, qua tulit, Qui civem Rom. indemnatum interemiſſet, ei aqua & igni interdiceretur: *cujus verbis etſi non nominabatur Cicero, tamen ſolus petebatur*, inquit Paterculus lib. 2, idemque ſcribit Dio lib. 38. atque iccirco Tullius hoc privilegium appellat, vide Orat. pro domo. Reus igitur Cicero, ut Plutarchus ſcribit, veſtem mutavit, & ſordidatus populo ſupplicavit. Tum Clodius illi omnibus vicis occurrebat ſtipatus hominibus contumelioſis & temerariis: qui petulanter mutationem veſtis, & habitum Ciceronis exagitantes, multiſque locis luto & lapidibus in eum conjectis, ſupplicationes impediebant. Cum Cicerone tamen primum omnis fere ordo equeſter veſtem mutavit: eumque nobiliſſimi adoleſcentes numero ad XX millia ſordidati, deprecatores ejus ſalutis, comitabantur. Deinde cum ſenatus frequens conveniſſet, ut veſtem tanquam in publico luctu mutandam cenſeret, idque conſules vetarent, & Clodius cum armis ad curiam verſaretur, ſenatores non pauci è ſenatu, veſtibus diſciſſis & clamore ſublato, ſe proripuerunt. Hactenus Plutarchus. Dio lib. 38 tradit, equites in Capitolium tunc conveniſſe, atque ad conſules & ſenatum miſiſſe legatos non ſolùm è ſuo ordine, verum etiam ſenatores duos, Q. Hortenſium, & C. Curionem, qui pro Cicerone deprecarentur. Unde Cicero pro Sextio ait, *Cùm incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaque Italia conveniſſet, veſtem mutandam omnes meque omni ratione defendendum putarunt.* Erat tum ſenatus in æde Concordiæ, & Gabinium conſulem, Piſone abſente, orabat. equites quoque R. & omnes boni veſte mutata ſe pro Ciceronis capite ad pedes Gabinii projecerunt, quorum precibus ab illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, conſtantia, L. Mummius ad ſenatum de rep. retulit, ſenatuſque frequens veſtem pro Ciceronis ſalute mutandam cenſuit, pro Sextio. Dio hunc Mummium vocat L. Ninnium Quadratum, & ſcribit, eum populo auctorem fuiſſe, ut tanquam in aliqua publica calamitate veſtem pro ſalute Ciceronis mutaret. *Pro me*, inquit Cicero poſt reditum ad Quir. *ſenatus, hominumque præterea viginti millia veſtem mutaverunt.* Sed conſules edixerunt, ut ad ſuum veſtitum ſenatores redirent. vide orationes poſt reditum, pro domo, pro Sextio, & in Piſonem. Tum Gabinius L. Ælium Lamiam equeſtris ordinis principem relegavit, quod Dio lib. 38 dicit, ἐκ τῆς πολιτείας ἐξήλασε. meminit Cicero poſt redit. in ſenatu, pro Sextio, in Piſonem, & epiſt. 16 lib. 11 Famil. Itaque Cicero non ſolum à conſulibus, verum etiam à Cn. Pompejo proditus, & derelictus, maluit urbe cedere, quam bonorum vitam ſervis armatis objicere, quod ipſe in orationibus non ſemel teſtatur. Habebat domi ſuæ Minervæ ſignum, idque longo tempore religioſiſſimè coluerat. Cum autem ex urbe diſceſſurus eſſet, hoc ſignum in Capitolium delatum ibi dedicavit, & ſubſcripſit, MINERVAE CUSTODI URBIS, Plutarchus & Dio. Hæc eſt illa Minerva cuſtos urbis, de qua Cicero epiſt. 25 lib. 12 Famil. & lib. 2 de legibus. Dio lib. 45 Ἀθηνᾶν φυλακίδα nominat. Diſcedentem M. Tullium omnes boni flentes proſecuti ſunt, ut ipſe pro domo ait. Ceſſiſſe urbe Ciceronem puto menſe Martio extremo. nam, ut ex Plutarchi Cæſare, & primo Commentario de bello Gallico intelligitur, cum Helvetios a. d. V kal. Apr. de finibus ſuis exire conſtituiſſe Cæſar cognoviſſet, maturavit ab urbe proficiſci. atque octavo die ad Rhodanum pervenit. neque tamen prius Cæſar ad exercitum abiit, quàm Ciceronem per Clodium Italia expuliſſet, auctore Plutarcho. Ubi compertum fuit Ciceronem diſceſſiſſe, Clodius de exſilio ejus ad populum tulit, atque edictum propoſuit, ut illi aqua & igni interdiceretur, & ne intra quingenta millia paſſuum ab Italia tecto reciperetur. Hæc Plutarchus in Cicerone, quibus gemina ſcribit Dio lib. 38. in eo tamen diſſentit, quod Ciceroni lege Clodia irrogatum fuiſſe ait, ne intra ſtadiûm tria millia ſeptingenta quinquaginta, id eſt, millia paſſuum CCC IXIX fere, ab urbe illi eſſe liceret. Cicero epiſt. 4 lib. 3 ad Att. in lege hoc correctum fuiſſe ait, ut ſibi ultra quadringenta millia liceret eſſe. Dio hoc quoque legi adjectum fuiſſe tradit, ut ſi Tullius intra ſpatium definitum viſus fuiſſet, & ipſe, & qui eum recepiſſent, impune interficerentur. Hinc Cicero pro domo: *Pœna eſt, qui receperit: quam omnes neglexerunt.* Pœnam neglectam fuiſſe, omnibus reverentibus M. Tullium, comiterque excipientibus & proſequentibus, Plutarchus quoque ſcribit. Clodius præterea villas Ciceronis ejecti inflammavit, & domum in Palatio incendit, atque in area templum Libertatis extruxit, Plutarchus, Dio & Cicero pro domo. Bona diripiebantur, atque ad conſules deferebantur. columnæ marmoreæ ex ædibus ad ſocrum Piſonis portabantur: in fundum autem Gabinii vicini conſulis, non modo inſtrumentum aut ornamenta villæ Tuſculanæ, ſed etiam arbores transferebantur. Hæc Cicero pro domo, poſt reditum in ſenatu, pro Sextio, & in Piſonem. templum Libertatis, νεὼν ἐλευθερίας, Cicero lib. 2 de legib. templum Licentiæ vocat. Pulſum M. Tullium pedibus iter per Lucaniam Siciliam verſus feciſſe, Plutarchus ſcribit. Natyce Locridis fuit VI Idus Aprilis, ibique ſcripſit epiſtolam ſecundam lib. 3 ad Att. Inde Cicero Vibonem venit, quod eſt oppidum Lucaniæ ad fretum, & à Locris conditum prius Hipponium appellatum fuit, Strabo lib. 6, Cæſar 3 de bello Civili. Ibi, ut Plutarchus ſcribit, Vibius homo Siculus, qui cum alia multa commoda ex Ciceronis amicitia perceperat, tum eo conſule præfectus fabrûm fuerat, illum in ædes quidem non recepit, ſed fundum ſe ipſi adſignaturum denunciavit.

Sic illa Plutarchi verba, χωρίον δὲ καταγράψειν ἐπηγγέλλετο, ego jam pridem converteram: cùm præſertim alibi quoque verbum καταγράφειν pro attribuere & aſſignare uſurpatum notaſſem, ut περὶ φιλαδελφίας· ἔπειτα δὲ, παλλακίσι καὶ πόρναις οἰκίας καὶ ἀγροὺς καταγράφοντες, ὑπὲρ οἰκοπέδου καὶ γωνίας πρὸς ἀδελφοὺς διαμονομαχοῦσι. Merito igitur Xylander noſter à Bocchii & Corradi falſis interpretationibus diſceſſit. Cicero ſe ad Vibonem in fundo Sicæ fuiſſe, ad Atticum ſcribit, epiſt. 2 & 4 lib. 3. Siciliam, quam Cicero petebat, eo tempore obtinebat C. Virgilius (Γάϊος Οὐεργίλιος eſt apud Plutarchum) prætor is Ciceroni ſcripſit, ne in Siciliam veniret. quare conſilio repente mutato, iterum à Vibone Brunduſium terra petere contendit, ut ipſe pro Plancio narrat. In eo itinere III Idus April. Thurii ſcripſit epiſt. 5 lib. 3 ad Att. & XIV Kal. Maji Tarenti, ſequentem. eodemque die ſe Brunduſium veniſſe, epiſtola 7 ejuſdem libri ſcribit. urbem ipſam ingreſſus non eſt: ſed in hortos M. Lenii Flacci ſe contulit, pro Plancio, meminit etiam in Sextiana. Apud M. Lenium dies XIII fuit, epiſt. 4 lib. 14 Famil. Pridie Kal. Maji, cum Brunduſio proficiſcens Dyrrachium vento ſecundo tranſmitteret atque adverſus ex alto reflaſſet, rejectus eſt: deinde iterum in altum provectus, Dyrrachium pervenit. ubi, cùm è navi in terram egreſſurus eſſet, terræmotum & maris convulſionem exſtitiſſe ferunt, unde haruſpices conjiciebant, illius exſulium non fore diuturnum, quod hæc mutationis ſigna eſſent. Hæc Plutarchus. Dyrrachio aliquorum dierum viam in Macedoniam, ad Planciumque perrexit, & cum eo Theſſalonicam x Kalend. Junii venit, pro Plancio, & epiſt. 8 lib. 3 ad Att. Theſſalonicæ Cn. Plancius ſua liberalitate Ciceronem per menſes ſeptem retinuit. quo tempore plures epiſtolas ad Atticum ſcripſit, quæ lib. 3 ab octava uſque ad XXII leguntur. Interim Q. Cicero, cum jam Aſiam per triennium obtinuiſſet, de provincia ante Kal. Maji deceſſit, epiſt. 9 lib. 3 ad Att. Fratrem aliquanto poſt ſuum diſceſſum ex provincia veniſſe ait pro domo. meminit quoque in Sextiana. Itaque M. Cicero, Idib. Junii ad eum miſit epiſt. 3 lib. I & deinceps ſequentem. Tertio Non. Octob. Theſſalonica ad Terentiam uxorem miſit epiſt. 2 lib. 14 Fam. Redeamus nunc ad acta urbana. Cicerone expulſo, Clodius legem promulgavit de Ptolemæo rege Cypri, ut bona ejus publicarentur, & regnum in provinciæ formam redigeretur: idque negotium M. Catoni mandatum eſt, quo de Cicero ſæpe, Plutarchus in Catone, Appianus lib. 2, Dio lib. 38. Kal. Junii, ut eſt in Orat. pro Sextio, decrevit Senatus frequens de Ciceronis reditu, diſſentiente nullo, referente L. Mummio tribunopl. interceſſit Ælius Ligus. Pompejus quoque illo tempore ſe accuſans, ut Plutarchus ſcribit, quod Ciceronem prodidiſſet, de illius reditu, amicorum opera adjutus, agere cœpit. Reſiſtente Clodio, placuit Senatui, nihil in rep. decernere, nulla de re agere, niſi Cicero ab exilio revocaretur. Hinc Cicero pro Sextio: *Omnia ſenatus rejiciebat, niſi de me primùm conſules retuliſſent.* Et in Piſonem: *An tum eratis conſules, cùm quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad ſenatum, cunctus ordo reclamabat: oſtendebatque, nihil eſſe vos acturos, niſi prius de me retuliſſetis?* De eadem re vide epiſt. 24 lib. 3 ad Att. Initur deinde conſilium de interitu Cn. Pompeji, ait Cicero pro Sextio. quam rem Aſconius in Milonianam ſic exponit: *Cum III Idus Sext. Pompejus in ſenatum veniſſet, dicitur ſervo P. Clodii ſicam excidiſſe, eaque ad Gabinium conſulem delata, dictum eſt, ſervo imperatum à P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus ſtatim domum rediit, ex eo domi tenus.* Et Cicero pro Milone: *Comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. extorta eſt confitenti ſica de manibus, caruit foro Pompejus poſtea, caruit ſenatu, caruit publico.* Huc pertinet illud paradoxo 4. *Ante ſenatum tua ſica deprehenſa eſt.* Et in Piſonem: *Deprehenſus cum ferro ad ſenatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuiſſe conſtabat.* Meminit etiam pro domo. Quarto Kalend. Novembris octo tribunipl. de Ciceronis reditu legem promulgarunt: iiſdemque referentibus P. Lentulus cos. deſignatus, præſtantiſſimam de Cicerone ſententiam dixit, pro Sextio, poſt red. in ſenatu, & epiſt. 23 lib. 3 ad Att. Theſſalonica Cicero ſe Dyrrachium recepit: ibique VI kal. Decembr. ſcripſit ad Terentiam ep. I lib. 14 famil. & partem epiſtolæ 22 lib. 3 ad Att. Pridie Kal. Decemb. inde miſit ad Terentiam epiſt. 3 lib. 14, & ad Atticum epiſt. 23 lib. 3, & deinceps quatuor reliquas ejuſdem libri. Exierunt deinde paludati in provincias conſules, Piſo in Macedoniam, Gabinius in Syriam, Cicero pro Sextio. IV Idus Decemb. novi tribunipl. T. Annius Milo, P. Sextius, C. Seſtilius, M. Ciſpius, T. Fadius, M. Curtius, C. Meſſinius, Q. Fabricius, Sex. Atilius Setranus, & Numerius Quintius, magiſtratum inierunt, pro Sextio, & poſt reditum in ſenatu.

Anno urbis DCXCVI, *Ciceronis* L, coss. *fuerunt*,

P. CORNELIUS LENTULUS SPINTHER, Q. CAECILIUS METELLUS NEPOS.

PRAETORES eodem anno fuerunt L. Cæcilius, M. Calidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Craſſus, Sex. Quintilius, C. Cornutus, & Ap. Claudius Pulcher, Cicero poſt reditum in Senatu. Kalendis Januarii P. Lentulus ſimulac de ſolenni religione retulerat, nihil humanarum rerum ſibi prius, quam de Cicerone agendum judicavit. cùm princeps rogatus ſententiam L. Cotta dixit, nihil de Cicerone actum eſſe jure, nihil more majorum, nihil legibus: proptereaque lege illi opus non eſſe: verùm Pompejus cenſuit, ut ad ſenatus auctoritatem populi beneficium adjungeretur. atque eo die confecta res eſſet, niſi Sex. Atilius tribunuſpl. non auſus intercedere, noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet. Hæc Cicero poſt redit. ad Quirites, pro domo, pro Sextio, & lib. 3 de legibus. Poſtea res acta eſt in ſenatu alia nulla, & cùm variis rationibus impediretur, voluntate tamen perſpecta ſenatus, cauſa ad populum VIII Kal. Febr. fuit delata, quo die Clodiani, cæde in foro maxima facta, flumine ſanguinis reditum Ciceronis intercludendum putaverunt, poſt reditum ad Quirites, & pro Sextio. Clodius enim, ut Dio lib. 39 ſcribit, illo die, cùm lex ad populum ferretur, acceptis à fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui ſui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit, multoſque occidit. Tum in foro tribuni pleb. vulnerati fuerunt, & Q. Cicero inter cadavera tanquam occiſus jacuit, Plutarchus, & Cicero pro Sextio. Crudeliſſimæ cædis eo tempore in foro factæ, mentio eſt etiam in Miloniana. Clodium Milo tum de vi poſtulavit: ſed in judicium non adduxiſſe Dio ſcribit, quod nondum creati eſſent Quæſtores, per quos judicum ſortitionem fieri oporteret, Nepoſque Prætori edixiſſet, ne quod judicium, ante quam judices ſorte deligerentur, fieri pateretur. Quæſtores autem, niſi habitis prius comitiis ædiliciis, quibus hac de cauſa mora poriſſimum afferebatur, creari non poterant. In hanc ſententiam Dio: Cicero verò in Sextiana ait, conſulem, prætorem, tribunumpl. nova novi generis edicta propoſuiſſe: ne reus adeſſet, ne citaretur, ne quæreretur, ne mentionem omnino cuiquam judicum, aut judiciorum facere liceret. quo pertinet illud de Haruſp. reſponſ. *Reſtiterunt etiam, ne cauſam diceret.* Quare, cùm Milo videret judicia eſſe ſublata, ne Clodius omnia vi poſſet efficere, curavit, inquit idem poſt redit. in ſenatu. Emit enim gladiatores, ut Dio ſcribit. de quibus Cicero lib. 2 de officiis: *Sed honori ſummo nuper noſtro Miloni fuit, quod gladiatoribus emptis reipub. cauſa, quæ ſalute noſtra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoreſque compreſſit.* Senatus autem multo ante, quam lex de Ciceronis reditu fuit lata, gratias agendas cenſuit civitatibus iis, quæ M. Tullium civem optimè de rep. meritum recepiſſent, pro domo, in Piſonem, Parad. 4, & Plutarchus. Idem decrevit, ut qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæſtores legatique eſſent, ſalutem & vitam Ciceronis cuſtodirent, pro Sextio. Idem ad M. Tullii ſalutem auxilium omnium civium cuncta

ex

ex Italia, qui remp. ſalvam eſſe vellent, imploravit, in Piſonem. Factum enim S. C. fuit, ut literis conſularibus cuncta ex Italia omnes, qui rempub. ſalvam vellent, convocarentur, pro Sextio, poſt redit. in ſenatu, & pro domo. Cum igitur Ciceronis capitis ſervandi cauſa Romam uno tempore quaſi ſigno dato Italia tota conveniſſet, Lentulus conſul ſenatum frequentiſſimum in Capitolium convocavit, in Piſonem, & poſt redit. in ſenatu. Ibi tum in templo Jovis opt. max. Q. Metellus Nepos cos. qui Ciceroni vel maximè ex magnis contentionibus reipub. fuerat inimicus, permotus cum auctoritate ſenatus, tum P. Servilii incredibili gravitate dicendi, abſens cum M. Tullio rediit in gratiam, poſt red. in ſenatu, pro Sextio, & de provinciis cos. hic cum mitiſſimam orationem in ſenatu habuiſſet, Cicero ad eum miſit epiſt. 4 lib. 5 Fam. in qua ſtudium & auxilium ejus implorat. Illo vero die, cum CCCCX ſenatores, magiſtratuſque omnes in Capitolio adeſſent, Cn. Pompejus de ſcripto ſententia dicta, uni Ciceroni patriæ conſervatæ teſtimonium dedit: cujus ſententiam frequentiſſimus ſenatus, uno P. Clodio diſſentiente, ſecutus, M. Tullium ab exſulio revocavit, poſt redit. in ſenatu, pro Sextio & pro Milone. De hoc S. C. in æde Iovis Mariana facto, Cic. lib. 1 de Divinat. & Valerius lib. 1 cap. 7. Faciebat eodem die ludos in theatro conſul, quò cùm ipſe & ſenatores ſpectatum è ſenatu veniſſent, S. C. illud de Ciceronis reditu factum frequentiſſimo theatro, incredibili clamore & plauſu comprobatum eſt, pro Sextio, & lib. 1 de Divinat. Poſtridie de Ciceronis ſalute P. Lentuli conſulis, Cn. Pompeji ceterorumque principum, in his P. Servilii, & L. Gellii celeberrimæ & graviſſimæ conciones fuerunt, poſt redit. ad Quirites, & in ſenatu, pro Sextio, in Piſonem. Eodemque die decretum in Curia fuit, populi ipſius Rom. & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu; ne quis de cælo ſervaret; ne quis moram ullam afferret. ſi quis aliter feciſſet, eum planè everſorem Reip. fore, idque ſenatum graviſſime laturum: & ut ſtatim de ejus facto referretur. addidit etiam ſenatus illud: niſi diebus quinque, quibus agi de Cicerone potuiſſet, eſſet actum, rediret in patriam dignitate omni recuperata. decrevit eodem tempore ſenatus, ut iis, qui ex tota Italia ſalutis M. Tullii cauſa convenerant, agerentur gratiæ, atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur, pro Sextio, poſt red. in ſenatu, & in Piſonem. Legem deinde omnes magiſtratus, præter Appium prætorem, duoſque tribunoſpleb. N. Quintium & Sex. Atilium, ex S. C. promulgarunt, in Piſonem. Cùm ferendæ legis dies, qui fuit pridie Non. Sextil. veniſſet, & Lentulus conſul, idemque lator legis comitia centuriata in campo Martio haberet, P. Clodius legem de more diſſuaſit, quod Dio libro 39 planè ſcribit, & Cicero pro domo ita ſignificat: *illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma, quam in campo vidiſti tum, cùm etiam tibi contra ſenatus totiuſque Italiæ auctoritatem & ſtudium dicendi poteſtas fuit.* Et in Sextiana: *Cedo nunc ejuſdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem.* Verùm, cùm & alii, & Pompejus in primis legem ſuaderet, ut Dio ſcribit, ſummo conſenſu omnium centuriatum accepta fuit, cùm nemini civi ulla quo minus adeſſet, juſta excuſatio eſſet viſa, nullis comitiis unquam multitudo hominum tanta, neque ſplendidior fuiſſet, in Piſonem. Conſtat enim, ut idem pro domo ſua ait, nullis unquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiſſe. idem eſt in orat. poſt reditum. Pridiè Non. Sextil. ipſo illo die, quo lex eſt lata, Cicero Dyrrachio profectus, Brunduſium venit Non. Sext. epiſt. 1 lib. 4 ad Att. Advenienti Ciceroni tanquam totius Italiæ atque ipſius patriæ dexteram porrexerunt Brunduſini; cùm ipſis Nonis Sextil. idem dies adventus M. Tullii fuiſſet, qui natalis idem Tulliæ filiæ, quæ ibi patri fuit præſtò, idem etiam ipſius coloniæ Brunduſinæ, idem Salutis, quæ res animadverſa à multitudine, ſumma Brunduſinorum gratulatione celebrata eſt, pro Sextio, & libr. 4 ad Att. epiſt. 1. Brunduſii cùm eſſet in domo optimorum & doctiſſimorum virorum Lenii Flacci, & patris & fratris ejus, ante diem VI Id. Sextil. cognovit literis Quinti fratris, mirifico ſtudio omnium ætatum, atque ordinum, incredibili concurſu Italiæ, legem comitiis centuriatis eſſe perlatam, ibidem. Inde à Brunduſinis honeſtiſſimis ornatus, iter via Appia Romam verſus fecit. In itinere XXIV dies conſumſiſſe videtur, cùm Sextilis tum XXIX dierum eſſet. Brunduſio profectus Neapolim, inde Capuam, Sinueſſam, Minturnas, Formias, Terracinam, & demum Ariciam, pridie Non. Septembr. Romam venit, epiſt. 1 lib. 4 ad Att. Toto autem illo itinere à Brunduſio uſque Romam agmen perpetuum totius Italiæ vidit. neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura aut colonia, ex qua non publicè ad Ciceronem venerint gratulatum. magnæ erant effuſiones hominum ex oppidis, maximi concurſus ex agris patrumfamilias cum conjugibus ac liberis. cumque viæ multitudine legatorum undique miſſorum celebrarentur: urbes Italiæ feſtos dies agere adventus ejus videbantur, in Piſonem, & pro Sextio. Ad urbem ita venit, ut nemo ullius ordinis homo nomenclatori notus fuerit, qui ipſi obviam non venerit, epiſt. 1 lib. 4 ad Att. itaque in Piſonem ait, *Unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit, quo in patriam redii: cùm ſenatum egreſſum vidi populumque Rom. univerſum: cùm mihi ipſa Roma prope convulſa ſedibus ſuis ad complectendum conſervatorem ſuum procedere viſa eſt.* Cùm veniſſet ad portam Capenam, qua via Appia ducit in urbem, gradus templorum (in quibus fuit Martis & Camœnarum) ab infima plebe completi erant, à qua plauſu maximo cùm eſſet Ciceroni gratulatio ſignificata, ſimilis & frequentia, & plauſus eum uſque ad Capitolium celebravit, in foro & in ipſo Capitolio miranda multitudo fuit, epiſt. 1 lib. 4 ad Att. *Itaque ille unus dies*, ait pro domo, *quo die me populus Rom. à porta in Capitolium, atque in domum ſua celebritate, lætitiaque comitatum honeſtavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conſcelerata illa vis non modo non propulſanda, ſed etiam emenda fuiſſe videatur.* Plutarchus ſcribit, revertenti Ciceroni tanta lætitia civitates, tanto ſtudio homines obviam veniſſe, ut infra veritatem ſit, quod poſtea dixit, ſe humeris Italiæ Romam reportatum fuiſſe. dixit autem hoc in extrema oratione poſt reditum in ſenatu. Poſtridie in ſenatu, qui fuit dies Non. Septemb. ſenatui gratias egit ea oratione, quæ, poſt reditum in ſenatu inſcripta, exſtat. egit etiam populo Rom. gratias, altera oratione, quæ poſt reditum ad Quirites inſcribitur. De utraque Dio ita ſcribit: *κατῆλθέ τε οὖν ὁ Κικέρων, καὶ χάριν τῇ τε βουλῇ, καὶ τῷ δήμῳ παρασχόντων αὐτῷ τῶν ὑπάτων, καὶ κατὰ τὸ συνέδριον, καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἔγνω.* id eſt, *Rediit igitur Cicero, & gratias tum Senatui, tum populo, concione à Conſulib. data, in ſenatu, & in concione egit.* Eo biduo, cum eſſet annonæ ſumma caritas, homines primo ad theatrum venerunt: ubi L. Cæcilio Rufo prætore ludos Apollinares faciente, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, ut omnes, qui in theatro ſpectandi cauſa conſederant, pellerentur: deinde iidem ad Capitolium, ubi tum ſenatus habebatur, concurrerunt, cumque cædem & incenſionem Capitolii ſenatoribus minarentur, atque iccirco per eos dies, quibus ſenatus de annona habebatur, conſulares plerique abeſſent, quod tuto ſe negarent poſſe ſententiam dicere, in Ciceronis ſententiam factum eſt S. C. atque ex eo lex promulgata, ut Pompejo per quinquennium omnis poteſtas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur, Cicero pro domo & epiſt. 1 lib. 4 ad Att. Aſconius in Milonianam, Plutarchus in Pompejo, & Dio lib. 39. Secuta eſt deinde magna contentio de domo Ciceronis, quam Clodius Libertati conſecraverat. populus eam comitiis centuriatis eodem jure eſſe juſſerat, quo fuiſſet. verum ſenatus decreverat, ut de ejus religione ad Pontificum collegium referretur, ut eſt in orat. de haruſp. reſ. Apud pontifices pridie Kal. Octobris Cicero pro domo, dixit eam orationem, quæ exſtat. in qua primum reſpondet Clodio, qui actionem ejus de poteſtate rei frumentariæ Pom-

pej•

pejo danda reprehenderat, deinde ſuam domum propter Clodii conſecrationem ſacram non eſſe, ſed ab omni religione vacuam atque puram docet. Nam, ut Dio lib. 39 ſcribit, lationem legis Curiatæ, qua è patriciis ad plebem Clodius transierat, criminans, quòd ex inſtituto majorum per trinundinum promulgata non fuiſſet, omnem ejus tribunatum, in quo de domo Ciceronis etiam conſtituerat, evertit; affirmans, nihil ab eo tribunopl. jure fieri potuiſſe, qui ipſe contra omne jus plebejus factus eſſet. atque ita pontificibus perſuaſit, ut ſibi aream, quæ ab omni religione vacua & pura eſſet, reſtituerent. Hactenus Dio. Itaque Cicero in Piſonem ait; *Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Conſules, P. C. collocaverunt: mihique quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt*, in quem locum Aſconius legendus. Superficiem ædium conſules de conſilii ſententia æſtimarunt H-S. vicies, Tuſculanam villam H-S. quingentis millibus, Formianum H-S. ducentis quinquaginta millibus, epiſt. 2 lib. 4 ad Att. Eodem anno Ptolemæus rex Ægypti, cum, ingenti pecunia conſumpta, ut rex atque ſocius populi Rom. appellaretur, eam vi ab Ægyptiis extorqueret, & cum hoc nomine, tum quod Cyprum à Romanis repetere, aut amicitiam eis renunciare nollet, apud ſuos offendiſſet, regno pulſus, Romam venit, P. Lentulo etiam tum conſule, cui Cilicia obtigerat, petens, ut in regnum reſtitueretur. Ægyptii quoque legatos, qui Regis crimina purgarent, miſerunt. de quibus Dio, & Cicero de haruſp. reſponſ. Ante diem tertium Non. Novembr. expulſi fuerunt fabri de area Ciceronis. Quinti fratris domus primo fracta conjectu lapidum ex area Marci, deinde inflammata juſſu Clodii, epiſt. 3 lib. 4 ad Att. hæc eſt vis illa nefaria, qua ſe cum fratre domo expulſum fuiſſe, ad Lentulum ſcribit. Cùm autem Clodius ſaxis, & ignibus, & ferro vaſtitatem ædibus Ciceronis intuliſſet, decrevit ſenatus, eos, qui id feciſſent, lege de vi, quæ eſt in eos qui univerſam Remp. oppugnaſſent, teneri, in orat. de haruſp. reſponſis. Quæ deinde uſque ad VIII Kal. Decembr. acta ſunt, vide epiſt. 3 lib. 4 ad Att. IV Idus Decem. novi tribunipl. magiſtratum inierunt, è quibus à Cicerone lib. 1 Famil. lib. 2 ad Frattem, & Dione lib. 39, hi nominantur, P. Rutilius Lupus, C. Porcius Cato, C. Caninius, L. Racilius, Cn. Plancius, A. Plautius, Sex. Antiſtius Vetus, & Caſſius. Cùm tribuni magiſtratum iniſſent, C. Cato turbulentus adoleſcens, nec imparatus ad dicendum, concionibus aſſiduis invidiam & Ptolemæo ſimul, qui jam profectus ex urbe erat, & P. Lentulo conſuli paranti jam iter, concitare, ſecundo quidem populi rumore, cœpit. quod ex lib. XXII Annal. Feneſtellæ Nonius Marcellus refert. In quindecim legatis, quos Pompejus ſibi rei frumentariæ cauſa legaverat, fuit Q. Cicero, qui cum eſſet in Sardinia, M. Cicero ad eum ſcripſit, quæ extremo hujus anni menſe in ſenatu acta fuerunt, epiſt. 1 lib. 2 ad Fratr.

Anno urbis DCXCVII, *Ciceronis* LI, COSS. *fuerunt*,

CN. CORNELIUS LENTULUS MARCELLINUS,
L. MARCIUS PHILIPPUS.

IN collegio prætorum hujus anni fuerunt, Cn. Domitius, Q. Ancharius, & C. Claudius Pulcher, ut pro Sextio, lib. 2 ad frat. & in Cicerone Plutarchi cognoſcitur. M. Tullius initio hujus anni omni ſtudio in id incubuit, ut P. Lentulo, qui Ciliciam pro conſule obtinebat, Ptolemæi regis reductio decerneretur. Argumento ſunt epiſtolæ, quæ hoc tempore ad Lentulum miſſæ l. 1 Famil. exſtant. Tum quoque orationem de rege Ptolemæo, cujus apud Aquilam, & Fortunatianum mentio eſt, habuiſſe videtur, cum regis Alexandrini reſtitutionem Lentulo ſua ſententia decerneret. XIV Kalend. Februarii Cicero ſcripſit ad Q. fratrem epiſt. 2 libr. 2, ubi ait, Comitia ædilicia, quibus Clodius ædilitatem petebat, edicta eſſe a. d. XI kal. Feb. Clodius ædilis factus, Miloni diem dixit, & de vi ad populum accuſavit, pro Sextio, in Vatinium, & lib. 2 ad Frat. qua de re Dio ita ſcribit: *Clodius ſimulatque ædilitatem Marcellino, & Philippo coſs. iniit, Miloni diem dixit, quod gladiatoribus rempub. obſediſſet: quæ enim ipſe commiſerat, quorumque nomine reus erat, ea illi crimini dabat; non quòd Milonem condemnatum iri ſperaret, qui patronos magnos, in iis Pompejum & Ciceronem, habebat; ſed ut per hanc cauſam & Milonem oppugnaret, & patronos ejus vexaret.* IV Non. Febr. Milo affuit: ei Pompejus advocatus venit: producta dies eſt in VIII Idus: quo die Pompejus, cùm pro Milone apud populum diceret, clamore, convicioque jactatus eſt, Clodiuſque diem in Quirinalia, id eſt, XIII Kal. Mart. produxit: epiſt. 3 lib. 2 ad Frat. & epiſt. 5 lib. 1 Fam. Cicero autem jam ante diem tertium Kal. Febr. ad Atticum ex Epiro in Italiam reverſum miſerat epiſt. 4 lib. 4. A. d. IV Id. Febtuar. P. Sextius à M. Tullio Albinovano lege Lutatia de vi poſtulatus fuit, propter cædem, quam anno ſuperiore, VIII Kal. Febr. cùm de Ciceronis reditu ageretur, in foro factam diximus. defenſus fuit cum ab aliis, tum à Q. Hortenſio, & M. Cicerone: cujus oratio pro Sextio exſtat. Sextius abſolutus fuit a. d. II Id. Mart. epiſt. 4 lib. 2 ad Frat. Oppugnaverat Sextium maxime P. Vatinius, qui etiam teſtimonium in illum dixerat. itaque Cicero Vatinium teſtem perpetua interrogatione accuſavit, quæ oratio ſeparatim edita exſtat, de qua Fabius lib. 5 cap. 7. Er Cicero epiſt. 9 lib. 1 Fam. *Tota vero interrogatio mea* (orationem in Vatinium ſic appellat) *nihil habuit aliud, niſi reprehenſionem illius tribunatus: in quo omnia dicta ſunt libertate, animoque maximo de vi, de auſpiciis, de donatione regnorum.* III Id. Feb. Cicero dixit pro Beſtia de ambitu, apud prætorem Cn. Domitium, in foro medio, maximo conventu. Prid. Id. T. Pomponius Atticus Pilia uxore ducta nuptias celebravit, in quibus Cicero cœnavit, epiſt. 3 lib. 2 ad Frat. Tulliam filiam Cicero anno proximo ante conſulatum ſuum deſponderat C. Piſoni L. F. Frugi, epiſt. 2 lib. 1 ad Att. ejus amor, virtus, pietas in Ciceronem exſulantem, tanta fuit, ut ſupra nihil poſſet, epiſt. 1 & 3 lib. 14 ad Fam. & in orat. poſt redit. Ei vero fructum pietatis ſuæ ferre non licuit: deceſſit enim anno ſuperiore, ut ex Sextiana & orat. in Vatinium cognoſcitur. Quem cùm Tullia hoc anno eluxiſſet, Cicero pridie Non. Apr. eam Furio Craſſipedi deſpondit, eique VIII Idus ſponſalia præbuit, lib. 2 ad Frat. ep. 5, ut Manutius nunc diſtinxit. Unde ſcribit ad Attic. lib. 4 epiſt. 5, *Viaticum Craßipes præripit.* De hac conjunctione gratulatus quoque Lentulus Ciceroni fuit: cui Cicero reſpondet epiſt. 7 lib. 1 ad Fam. Non. April. factum fuit S. C. in Ciceronis ſententiam, ut de agro Campano frequenti ſenatu Idib. Maji referretur, epiſt. 9 lib. 1 Fam. Cum autem Miloni dies in Nonas Maji prodita eſſet, Cicero Roma exivit, villaſque luſtravit, epiſt. 5 & 6 lib. 2 ad Frat. Prodigia interim facta, ut Dio lib. 39 ſcribit. Nam & in Albano monte ſacellum Junonis, quod in menſa dedicatum orientem ſolem ſpectabat, ad ſeptentriones converſum eſt, fax à meridie ad aquilonem porrigi viſa, lupus urbem intravit, terra movit, cives quidam fulmine icti ſunt, & in agro Latinienſi auditus fuit ſtrepitus ſub terra cum fremitu. quæ cùm haruſpices expiari vellent, iratos Deos eſſe, quod loca ſacra & religioſa profana haberentur, reſponderunt. Hanc occaſionem arripiens Clodius ædilis, habuit concionem de ſacris & religionibus; atque Ciceronis domum inter ea loca eſſe dixit, quæ conſecrata profana haberentur. itaque poſtridie Cicero defendens ſe in ſenatu, qui ex haruſpicum reſponſo decreverat, ut de locis ſacris & religioſis conſules ad ſenatum referrent, orationem habuit de haruſpicum reſponſis, quæ exſtat, in qua haruſpicum reſponſa contra Clodium interpretatur. Tum quoque Cicero, ut Dio ſcribit, Milone & quibuſdam tribuniſpl. adhibitis, in Capitolium venit. & tabulas de exſulio ſuo à Clodio tribunopl. fixas dejecit. ſed Clodius cum fratre Cajo, qui Prætor erat, interveniens, eas tum eripuit: poſtea vero obſervata Clodii abſentia, rurſus in Capitolium aſcendit, & tabulas inde ablatas, domum ſuam aſportavit. quod factum

à Clo-

à Clodio reprehenſum cum Tullius in ſenatu, ut Plutarchus narrat, ſic defenderet, ut diceret Clodium contra leges è patriciis ad plebem tranſiiſſe, idcoque nihil eorum, quæ geſſiſſet, ratum habendum eſſe; Cato indignatus illi contradixit: non quod Clodium laudaret, cujus acta oderat; ſed grave & violentum eſſe confirmabat, tot decreta, & res geſtas ſenatuſconſulto tolli; in quibus eſſent etiam ea, quæ ipſe in Cypro & Byzantii geſſiſſet. de quibus rebus præter hiſtoricos Cicero pro domo, in Sextiana, & alibi. Hoc etiam tempore actum in ſenatu fuit de ſtipendio exercitus Cæſaris. idque Cicero ſe non ſolum decreviſſe, ſed etiam, ut alii decernerent, laboraſſe ait in Orat. de provinciis cos. Stipendii decreti meminit epiſt. 7 lib. 1 Fam. ubi & de decem legatis. de quibus ſic in oratione de provinciis: *Actum eſt de decem legatis: quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii ſine ullis verborum ornamentis dabant; in ea quoque re ſic ſum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reip. cauſa ſentirem, facere uberius propter ipſius Cæſaris dignitatem.* Et pro Balbo: *Idem in anguſtiis ærarii victorem exercitum ſtipendio affecit: Imperatori decem legatos decrevit.* Hos decem legatos à Dione intelligi puto, cum de honoribus Cæſari habitis inquit, ὥς τε καὶ ἐκ τῆς βουλῆς ἄνδρας, ὡς καὶ ἐπὶ δεδουλωμένοις παντελῶς τοῖς Γαλάταις ἀποστεῖλαι. Nam re bene geſta, diſpenſandæ cohoneſtandæque victoriæ, ut Manlius apud Livium lib. 38 ait, Imperatoribus decem legati decernebantur. A. Gabinius, qui Syriam procos. tenebat, in Palæſtina re bene geſta contra Ariſtobuli filium Alexandrum, ipſumque Ariſtobulum, ut Joſephus lib. 14 Antiquitatum ſcribit, literas Romam miſit, quibus & rem bene geſtam in bello nuntiavit, & ſupplicationem à ſenatu poſtulavit. Idibus Maji ſenatus frequens ſupplicationem Gabinio denegavit, epiſt. 7 lib. 2 ad Fratrem, de provinciis cos. & in Piſonem. Deinde, cùm provinciæ conſulares futuris conſulibus lege Sempronia eſſent decernendæ, ut in argumento Orat. de provinciis ſcripſi, & de quatuor provinciis ſententiæ dictæ eſſent, de Syria, Macedonia, & duabus Galliis: M. Tullius rogatus ſententiam, orationem, quæ de provinciis conſularibus exſtat, in Senatu habuit, in qua ſuadet, ut Syria & Macedonia futuris conſulibus decernantur, & Galliæ Cæſari non adimantur. Ante orationem de provinciis in libris Ciceronis legitur Corneliana pro L. Cornelio Balbo, quam hoc anno à M. Tullio dictam eſſe ex eo ſuſpicor, quod de ſupplicatione, ſtipendio & decem legatis extrema ferc oratione dicitur. ea enim hoc anno Cæſari decreta eſſe, non ſolum oratio de provinciis docet, verum etiam epiſt. 7 lib. 1 ad Lentulum, quam tametſi docti quidam ad ſecundum conſulatum Pompeji & Craſſi referant, tamen hoc anno ſcriptam eſſe arguit, quod L. Racilius inter magiſtratus nominatur, quem Marcellino & Philippo coss. tribunumpl. fuiſſe ſupra diximus. Igitur Balbus, cùm eſſet Gadibus in Hiſpania natus, ac bello Sertoriano Imperatoribus Romanis probatus bello confecto à Cn Pompejo civitate Romana donatus, & quia per L. Cornelium, hoc beneficium conſecutus fuit, L. Cornelius Balbus vocatus eſt. Et inimici Cæſaris & Pompeji accuſatorem compararunt, qui Balbo hoc tempore civitatis controverſiam movit: negans eum jure & recte civitate donatum, cùm ex fœderato populo, quo in numero Gaditanus erat, nemo poſſet, niſi is populus factus eſſet fundus, id eſt, auctor obſtringendi ſe jure civium Romanorum, in civitatem venire. Defenderunt Balbum M. Craſſus, Cn. Pompejus & M. Cicero. De Planciana, quæ ſuo loco non legitur, dicemus infra. Nunc de Cœliana dicendum. Hoc anno Ciceronem pro M. Cœlio apud Cn. Domitium Prætorem dixiſſe Corradus ſcribit. Manutius cùm in Commentario in epiſtolam quintam libri ſecundi ad Fratrem orationem pro Cœlio habitam, Marcellino & Philippo coss. ſcripſiſſet, exponens deinde epiſtolam duodecimam ejuſdem libri, diem illi in biennium prodit, atque L. Domitio & Appio Claudio coss. Cælium de vi accuſatum, & defenſum à M. Tullio facit. Res eſt non levis, quæ & tanti viri animum in ſcribendo diſtraxerit, & aliis ancipitem curam cogitandi afferre poſſit. quare, an certi quid eruere queamus, experiamur. Quæſtionem illam Cn. Comitium exercuiſſe, ipſa oratio demonſtrat. Fuit autem Cn. Domitius prætor hoc anno, apud quem Ciceronem pro Beſtia dixiſſe, indicavimus. Fuit quoque alius Domitius Prætor biennio poſt, apud quem Cœlius cauſam dicere debebat, epiſtola duodecima libri ſecundi ad Fratrem. Cur autem Cœlium lege Lutatia de vi reum factum apud Domitium, qui his coss. non eum, qui biennio poſt præturam geſſit, putem, illa me cauſa maximè movet, quòd M. Craſſus una cum Tullio Cœlium defendit. (nam interpretum inſcitia, qui Craſſum Cœlii accuſatorem faciunt, ridenda, ſeu miſeranda potiùs, quàm refutanda) Caſſius verò cùm anno inſequenti conſul paludatus exierit, Appio & Domitio coss. ne Romæ quidem fuit, nedum cauſas ibi orare potuit. Huc accedit, quòd Alexandrinæ legationis princeps Dio Academicus, cujus interficiendi cauſa Cœlium aurum à Clodia ſumpſiſſe adverſarii arguebant, anno ſuperiore fuerit occiſus, auctore Dione lib. 39, & Strabone in 17. nec veriſimile ſit, accuſatorem hujus cædis crimen & accuſationem in annos plures diſtuliſſe. Si quis objiciet, Cn. Domitium, hujus anni prætorem de ambitu quæſiviſſe; Cœlium de vi accuſatum fuiſſe: is ſi probaverit ſingulos prætores tantummodo uni quæſtioni præfuiſſe, magnum fecerit. Nec me movet, quod Cœlius Appio & Domitio coss. reus invenitur. quid enim obſtat quæſo, quo minus hoc tempore abſolutus, à gente Clodia in judicium retrahi potuerit? Quod Latomus putat, hanc orationem Appio & Domitio coss. ideo habitam, quod Cn. Domitius, qui poſt illos Conſul fuit, in eorum conſulatu præturam geſſiſſe videatur, tempori, quo iſta ſcripſit, attribuo. Hoc ergo maneat, Cœlium lege Lutatia de vi propter ſeditiones Neapolitanas, & alia crimina accuſatum: de ſeditionibus Neapolitanis, & Alexandrinorum pulſatione Puteolana à M. Craſſo; de auro, quod à Clodia ſumpſiſſe, & veneno, quod ejuſdem Clodiæ necandæ cauſa paraſſe dicebatur, à M. Cicerone hoc tempore eſſe defenſum. Q. Metellus Nepos ex Conſulatu in Hiſpaniam profectus, eam provinciam hoc tempore pro conſule obtinebat, unde τῆς Ἰβηρίας ἀνθύπατος à Plutarcho in Cæſare nominatur. videturque ex Hiſpania ad Ciceronem miſiſſe epiſtolam 3 lib. 5 Famil. in qua de contumelioſis concionibus Clodii ædilis conqueritur. Clodius frater Nepotis appellatur etiam in orat. poſt redit. in ſenatu, & pro domo, non propter affinitatem, ut vulgò interpretes ſibi perſuaſerunt, verum quia ἐν γένει αὐτῷ ἦν, ut Dio de Metello Celere ait, quem etiam Cicero de haruſpicum reſponſ. & pro Cœlio Clodii fratrem nominat. Fuerunt autem fratres patrueles, ſeu ut Juriſconſulti vocant, amitini. Cæcilia enim mater Clodii Metellorum amita fuit. Metellum Nepotem hoc tempore in Hiſpania deceſſiſſe, eumque à Cicerone intelligi epiſt. 9 lib. 4 ad Att. viri docti putant. quod ſi verum eſſet, Dionem lib. 39, ubi res ab eo in provincia geſtas exponit, prætermiſſurum fuiſſe non arbitror. Immo ſi jam in Hiſpania periit, eſt quòd Pediano gratiam referat, qui illum mortuum in vitam reduxit, atque in choro novem conſularium, qui biennio poſt Scaurum reum laudaverunt, collocavit. Ut ut ſit, M. Tullius quinque epiſtolas libri quarti ad Att. nempe quartam, quintam, ſextam, ſeptimam, & octavam his conſulibus ſcripſit. In ſexta meminit epiſtolæ ad Lucceium miſſæ, quæ eſt 12 lib. 5 Famil. qua ut res à ſe in conſulatu geſtas ſcribat, eum rogat. C. Julius Cæſar, geſtis hoc anno rebus illis, quas lib. 3 commentariorum perſcripſit, exercituque in Aulercis Lexobiiſque, reliquis item civitatibus, quæ proximè bellum fecerant, in hibernis collocato, diſcedens in Italiam Lucæ hiemavit, auctore Plutarcho in Pompejo, Cæſare, & Catone. eoque Pompejum & Craſſum extractos compulit, ut detrudendi L. Domitii cauſa, qui palam minabatur, conſulem ſe effecturum, quod prætor nequiſſet, ademturumque Cæſari exercitus, conſulatum alterum peterent, Suetonius

nius

nius in Julio. Ita factum, ut Domitius, qui tot annos, quot habebat, deſignatus conſul fuerat, conſul fieri non potuerit, epiſt. 8 lib. 4 ad Att. Cùm autem Pompejus & Craſſus intra legitimum tempus profeſſi non eſſent, effecerunt cum per alios, tum per C. Catonem tribunum pl. ne eo anno comitia haberentur: ut cùm res ad Interregnum rediſſet, legitimè conſulatum & peterent & capeſſerent, Dio lib. 39.

Anno urbis DCXCVIII, *Ciceronis* LII, coss. *fuerunt*,

CN. POMPEIUS MAGNUS II, M. LICINIUS CRASSUS II.

CONSULATUM ex interregno inierunt, Dio lib. 39, reliquoſque magiſtratus ſuo arbitratu crearunt, quo tempore M. Cato in præturæ petitione repulſam tulit, & P. Vatinius in locum ejus creatus eſt, Plutarchus & Dio. Cicero menſe Aprili fuit ruri, ibique ſcripſit epiſt. 9 libr. 4 ad Att. cum Puteolis magnus eſſet rumor, Ptolemæum eſſe in regno. Eum A. Gabinius hoc anno juſſu Pompeji in regnum reſtituit, Plutarchus in Pompejo, Dio lib. 30, Strabo lib. 12, & 17. Meminit Cicero in Piſonem, quam orationem his conſulibus dixit, auctore Aſconio, cùm Piſo revocatus è Macedonia ſententia Ciceronis, quam anno ſuperiore de provinciis conſularibus dixerat, de inſectatione ejus in ſenatu conqueſtus, atque in eum invectus eſſet. Piſoni Cicero reſpondit oratione illa, quæ exſtat, & continet Piſonis vituperationem, quamvis in ſenatu ſit habita loco ſententiæ, ut teſtatur Quintil. lib. 3 c. 9. Dicta fuit oratio, auctore Aſconio, ante paucos dies, quàm Cn. Pompejus ludos faceret, quibus theatrum à ſe factum dedicavit. magnificentiſſima verò Pompeji munera ſecundo conſulatu fuerunt, ait Cicero lib. 2 de Officiis, & demonſtrat epiſt. 1 lib. 7 Famil. ad Marium. De theatro & ludis Pompeji, Plutarchus in ejus vita, Dio lib. 39, Tacitus lib. 14, Plinius lib. 8 cap. 7. Hoc anno Cicero ad Quintum fratrem ſcripſit epiſt. 8, 9, & 10 lib. 2: & ad Atticum, epiſt. 9, 10, 11, & 12 lib. 4. In duodecima facit mentionem profectionis Craſſi in Syriam; antequam verò paludatus exiret, cenavit apud Ciceronem in hortis Craſſipedis generi, epiſt. 9 lib. 1 Fam. Proficiſcentem Atejus Capito tribunus pl. diris cum ominibus retinere conatus eſt, ille verò dirarum obnunciatione neglecta, in Syriam contendit. atque exercitu deleto trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit, Cicero lib. 1 & 2 de Divinat. Plutarchus, Appianus, Dio, Vellejus, & alii. Cicero etiam hoc tempore ſcripſit tres libros de Oratore, de quibus ſic ad Att. epiſt. 12 lib. 4. *De libris oratoriis factum eſt à me diligenter: diu multumque in manibus fuerunt, deſcribas licet.* vide quoque procœmium lib. 2 de Orat.

Anno urbis DCXCIX, *Ciceronis* LIII, coss. *fuerunt*,

L. DOMITIUS AHENOBARBUS, AP. CLAUDIUS PULCHER.

CUM Craſſus hoc tempore in Syriam iter haberet, Cicero ejus abſentis cauſam in ſenatu defendit, & cum conſulibus atque conſularibus magna contentione decertavit, ut ſcribit ipſe ad Lentulum epiſt. 9 lib. 1, & ad Craſſum epiſt. 8 lib. 5 Famil. Quæ initio hujus anni menſe Februario in ſenatu acta ſunt, Cicero ad Fratrem ſcribit lib. 2 epiſt. 11 & 12, ut in libris Manutianis diſtinguuntur. Miſit deinde in Galliam ad Cæſarem pro cos. C. Trebatium Teſtam Juriſconſultum cum literis, quibus eum ſtudioſiſſimè commendat, epiſt. 5 lib. 7 Famil. Tum etiam Q. Tullius Cicero legatus Cæſari in Galliam profectus eſt, de quo Cæſar lib. 5 Comment. M. Cicero item Roma profectus, ruri ſcripſit ad Atticum epiſt. 13 lib. 4. Fuit autem in Cumano & Pompejano: atque in Cumano inſtituit ſcribere πολιτικά, de optimo ſtatu civitatis, & de optimo cive, epiſt. 13 lib. 2 & 5 lib 3 ad Fratr. & epiſt. 13 lib. 4 ad Att. IV Non. Junii Cicero Romam rediit, epiſt. 14 lib. 2 ad Fratr. IV Non. Quintil. Suffenas & Cato abſoluti ſunt, epiſt. 14 libro 4 ad Att. de C. Catone abſoluto Aſconius pro Scauro. His rebus actis Cicero à Reatinis in eorum agrum eductus, apud Ap. Claudium conſulem, & decem legatos Reatinorum cauſam contra Interamnates egit, epiſt. 14 lib. 4 ad Attic. Varro de re ruſt. lib. 3 cap. 2. VII Id. Romam rediit. eoque tempore ſe à cauſis & judiciis diſtrictiſſimum fuiſſe, ait epiſt. 15 lib. 2 ad Fratr. Defendit tum Meſſium, item Druſum, de quibus epiſt. 14 lib. 4 ad Att. ubi hoc quoque ſcribit, ſe ex Quinti fratris literis ſuſpicari, jam eum eſſe in Britannia. Illo tempore ad Trebatium ſcripſit epiſt. 6, 7, 8, 9, & 10 lib. 7 Fam. Ex Britannia Quintus ad Marcum literas miſit, quibus ille menſe Sextili reſpondit eodem die, quo P. Vatinium defendit, epiſt. ult. lib. 2 ad Fratr. De Vatinio in gratiam recepto & defenſo ſcribit epiſtola longa ad Lentulum. Pro Vatinio Ciceronem dixiſſe L Domitio, Ap. Clodio coss. Aſconius teſtatur. Valerius quoque lib. 4 cap. 2 ſcribit M. Ciceronem P. Vatinium dignitati ſuæ ſemper infeſtum duobus publicis judiciis tutatum eſſe. itaque Vatinius ſe clientem Ciceronis appellat, epiſt. 9 lib. 5 Famil. M. Æmilius Scaurus à C. Triario repetundarum poſtulatus apud M. Catonem prætorem à M. Tullio defenſus eſt a. d. IV Nonas Septembr. vide Aſconium. Hanc orationem una cum Planciana menſe Septembri ſe abſolviſſe ſcribit, epiſt. 1 libr. 3 ad Fratr. Plancium his coss. à M. Juventio Laterenſe accuſatum, & à Cicerone defenſum eſſe, Latomus & Corradus putant, recte meo quidem judicio. Fuerat enim Plancius tribunus plebis biennio ante, ut diximus, atque in hunc annum ædilitatem recte petiit. Quod autem Silvius per Conſulem, quem Cicero comitia ædilicia habuiſſe ait, M. Craſſum intelligit, nulla probabili ratione nititur. nec potuit Plancius in tribunatu ædilitatem petere. huc accedit, quod hunc fuiſſe legitimum annum ædilitatis Laterenſis, ex prætura ejus perſpicuum fit: quam triennio poſt, Ser. Sulpicio, M. Marcello coss. geſſit, epiſt. 7 lib. 8 Famil. Illud autem, quod Corradus pro certiſſimo argumento affert, quod C. Alfius, qui præturam hoc anno geſſit, quæſitor in cauſa Planciana fuerit, nullum eſt. nam primum ex peroratione cognoſcitur, non C. Alfium, ſed C. Flavium quæſitorem fuiſſe, quem eundem præturam tum geſſiſſe, affirmare non auſim: arbitror enim tam quæſitorem, quam conſilium, editicium fuiſſe: editos autem fuiſſe ab accuſatore: quæ poteſtas ſi rei fuiſſet, ait Cicero, eum ſine dubitatione C. Alfium tribulem ſuum quæſitorem, atque è Terentina, & Voltinia tribubus judices fuiſſe editurum. Pridie Nonas Septembr. ludi Romani, qui per novem continuos dies fiebant, commiſſi ſunt. Ludorum diebus Cicero in Arpinati fuit, & XIII Kalend Octobr. Romam venit, epiſt. 1 lib. 3 ad Fratr. A. d. VI Kalend. Octobris, cùm æquinoctium ſubeſſet, Cæſar exercitum Britannia reportavit, Cicero epiſt. 15 lib. 4 ad Att. & Cæſar lib. 5 Comment. cum Cæſar Britanniam peragraret, audivit deceſſiſſe filiam, Seneca de Conſolatione ad Marciam. Hinc Cæſaris luctus epiſt. 1 lib. 3 ad Fratr. de morte Juliæ, quæ Pompejo nupta erat, Dio lib. 39, Plutarchus in Pompejo, & Cæſare. Cum M. Craſſus A. Gabinio in Syria ſucceſſiſſet, ille in Italiam reverſus XII Kal. Octob. ad urbem acceſſit, & IV Kal. urbem noctu intravit, & de majeſtate accuſatus eſt, epiſt. 1 lib. 3 ad Fratr. In eo judicio Ciceronem Gabinium graviſſimè accuſaſſe, Dio lib. 39 auctor eſt. ſed Cicero ſe teſtimonium ſecundum fidem & religionem, graviſſimè in eum dixiſſe, teſtatur epiſt. 4 lib. 3 ad Fratr. Gabinio abſoluto, M. Tullius VIII Kal. Novembr. in Tuſculanum profectus fuit. Ita extremis menſibus hujus anni Cicero omnes epiſtolas libr. 3 ad Fratr. & poſtremas lib. 4 ad Att. & longam ad Lentulum ſcripſit. Gabinius de majeſtate abſolutus, de repetundis accuſatus & condemnatus fuit, quamvis Tullius rogatu Pompeji cum defendiſſet, Dio lib. 39. Valerius lib. 4 cap. 2. *Sed hujuſce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabinium repetundarum reum ſummo ſtudio defendit, qui eum in conſulatu ſuo urbe expulerat.*

Cice-

Cicero pro Rabirio Poſtumo ait, ſibi cauſam defendendi Gabinii fuiſſe reconciliationem gratiæ. ibidem teſtatur, ſe Gabinium ex maximis inimiciciis receptum in gratiam, ſummo ſtudio defendiſſe. Meminit hujus defenſionis D. Hieronymus in Apologia adverſus Rufinum. Gabinio condemnato C. Memmius lege Julia de repetundis accuſavit C. Rabirium Poſtumum, qui, cùm poſt mortem patris ſui C. Curtii natus eſſet, à C. Rabirio avunculo adoptatus, C. Rabirius Poſtumus dictus fuit. defendit eum Cicero hiberno tempore, ut oratio indicat. Claudius Cæſar apud Suetonium refert, Rabirio Poſtumo Ptolemæum Alexandriam crediti ſervandi cauſa ſecuto crimen majeſtatis apud judices motum fuiſſe. Hoc ad extremum admonebo, quatuor prætores hujus anni à Cicerone in epiſtolis nominari, M. Catonem, Domitium, Servilium, & C. Alfium, quibus Dio addit Ser. Sulpicium Galbam. Tribunipl. apud Ciceronem ſunt, Q. Mucius Scævola, Terentius, & C. Memmius; his apud Valerium lib. 8 cap. 1 additur Lælius.

Anno urbis DCC, *Ciceronis* LIIII, coss. *fuerunt*,

CN. DOMITIUS CALVINUS, M. VALERIUS MESSALA.

HI conſules non ſtatim initio anni, ut moris erat, ſed ſeptimo tandem menſe magiſtratum inierunt, auctore Dione libro 40. Cùm enim anno ſuperiore comitiorum conſularium ſinguli dies obnuntiationibus ſublati eſſent, ut ſcribit Cicero epiſt. 3 lib. 3 ad Fratr. & ob id menſe Januario nulli dum Conſules eſſent, Interreges de more proditi fuerunt, qui rempublicam per ſex menſes adminiſtrarunt: cum quod propter auſpicia, quæ ſecunda Interregibus non eveniebant, comitia habere non poſſent; tum quod tribunipl. qui remp. tractabant, ne magiſtratus crearentur, impedirent, ut Dio ſcribit. Plura igitur hoc tempore interregna fuerunt: de quibus Cicero epiſt. 1 lib. 7 Famil. quam hoc tempore ſcriptam eſſe res ipſa indicat, ſicut & ſequentes. quarum decima tertia data eſt III Nonas Mart. decima octava VI Idus Apr. Sed, cùm tribunipl. comitia omni ratione impedirent, ac primum ut tribuni milit. pro conſulibus, deinde ut Pompejus Dictator crearetur, ad populum ferrent, M. Catonis cohortatione adductus Pompejus effecit, ut Cn. Domitius, & M. Meſſala coss. tandem fuerint creati, Plutarchus in Pompejo, & Dio lib. 40. His coss. M. Craſſus interfecto P. filio exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit, ait Cicero lib. 2 de Divinat. & ſcribit præter alios Oroſius noſter lib. 6 cap. 13. Periiſſe Craſſum menſe Junio Ovidius lib. 6 Faſtorum indicat. In locum P. Craſſi M. F. Cicero Augur factus fuit, ut Plutarchus ſcribit. In Auguratus petitione competitorem habuit C. Hirrum. de quo lib. 2 & 8 Famil. Sed M. Tullium augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompejus, & Q. Hortenſius nominaverunt, Philip. 2. Ab Hortenſio ſe cooptatum in collegium, & inauguratum, ait in Bruto. Quo tempore Cicero Augur factus eſt, C. Scribonius Curio filius in Italia non fuit, ut ipſe ait Philip. 2. erat autem in Aſia, eoque Cicero ad illum miſit ſex primas epiſtolas lib. 2 Famil.

Anno urbis DCCI, *Ciceronis* LV, *Conſul fuit*,

CN. POMPEJUS MAGNUS III SINE COLLEGA.

PETEBANT in hunc annum Conſulatum ſummis contentionibus T. Annius Milo, P. Plautius Hypſæus, & Q. Metellus Scipio. Petebat in eundem annum præturam P. Clodius, cui ſummæ inimicitiæ cum Milone intercedebant. itaque a d. XIII Kalend. Feb. cum Milo Lanuvium proficiſceretur, & Clodius Aricia rediens ei occurriſſet, rixa & pugna forte commiſſa, Clodius interfectus fuit, quod Aſconius in argumento orat. pro Milone pluribus verbis narrat. Pompejus deinde ab interrege Ser. Sulpicio V Kalend. Martii conſul creatus eſt, ſtatimque conſulatum iniit, & novas leges tulit: duas ex S. C. alteram de vi, qua nominatim cædem Appia via factam, & incendium Curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit: alteram de ambitu, pœna graviore, & forma judiciorum breviore propoſita. utraque enim lex prius teſtes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accuſatore, & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accuſatori, tres reo darentur, auctore Aſconio. hinc Tacitus in dialogo de Oratoribus ait Pompejum primum adſtrinxiſſe, & impoſuiſſe veluti frænos eloquentiæ. De hac lege Pompeji Cicero in Bruto, *Maximè* (inquit de ſe & Hortenſio agens) *perſpecta eſt utriuſque noſtrum exercitatio paullo ante, cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potius eaſdem novi veniebamus quotidie.* & initio lib. 4 de Finibus. *Ain' tandem, cum ego te hac nova lege videam, eodem die accuſatori reſpondere, & tribus horis perorare, in hac me cauſa tempus dilaturum putas?* Perlata lege Pompeji, & L. Domitio Ahenobarbo Quæſitore ſuffragio populi creato, Milo de vi, & de ambitu, & de ſodalitiis poſtulatus fuit. Accuſarunt de vi Milonem III Idus Apr. Appius major, M. Antonius, & P. Valerius Nepos; reſpondit illis unus M. Cicero. qui cùm inciperet dicere, exceptus eſt acclamatione Clodianorum, ita ut non ea, qua ſolitus erat, conſtantia diceret. ſed oratio illa quoque excepta fuit, ut Aſconius ſcribit. Meminit Quintilianus lib 4 cap. 3. Eam verò, quam nos habemus, Cicero poſtea ſcripſit, cùm Milo eſſet Maſſiliæ, quò condemnatus in exſilium intra pauciſſimos dies profectus fuit, Aſconius, & Dio lib. 40. Accuſatus deinde M. Saufejus, defendente Cicerone, & M. Cœlio, abſolutus fuit. Sex. autem Clodius magno conſenſu damnatus eſt, Aſconius. Pompejus in hoc conſulatu Corneliam Q. Metelli Scipionis filiam uxorem duxit, & ſocerum ſibi in quinque menſes extremos collegam ſubrogavit, Plutarchus in Pompejo, Dio lib. 40, Appianus lib. 2. Eundem Scipionem Cenſoriam poteſtatem, quam Clodius imminuerat, lege reſtituiſſe, Dio ſcribit. Hoc anno fingitur habitus ſermo de finibus bonorum & malorum, quem Cicero libris quinque poſtea perſcripſit. argumento ſunt verba illa, quæ de libro quarto modò adduxi, & illa lib. 2. *Ut M. Craſſus fuit, qui tamen ſolebat uti ſuo bono: ut hodie eſt noſter Pompejus, cui rectè facienti gratia eſt habenda.* Extremo hujus anni menſe, cùm T. Munacius Plancus Burſa magiſtratu abiiſſet, à Cicerone accuſatus, & Cn. Pompejo defenſus, condemnatus fuit, Dio lib. 40, & Cicero epiſt. 2 lib. 7 Fam. quam hoc tempore ſcripſit. Plancus omnibus ſententiis, maximo populi plauſu condemnatus fuit, quòd Curiam incendiſſet, Philippica 6, & 13.

Anno urbis DCCII, *Ciceronis* LVI, coss. *fuerunt*,

SER. SULPICIUS RUFUS, M. CLAUDIUS MARCELLUS.

HOC tempore, certe poſt Clodii cædem, M. Tullius de Legibus ſcripſit, ut ex lib. 2 cognoſcitur. Cùm autem plures libros de Legibus ſcripſiſſet, ad nos tres tantùm, iique mutilati pervenerunt. Factum anno ſuperiore ſenatusconſultum erat, ne quis prætorius aut conſularis intra quinquennium in provinciam ire poſſet, ut Dio lib. 40 ſcribit. Hoc S. C. ire in provincias coacti ſunt, qui in eas ex prætura, aut ex conſulatu non iverant. in his erat M. Tullius: cujus ſors cùm dejecta eſſet, Cilicia provincia conſularis cum exercitu peditum XII mil. equitum duûm mil. DC ei obvenit, auctore Plutarcho. Cicero ſe nomen tantum duarum legionum habuiſſe, ait epiſt. 15 lib. 5 ad Att. & epiſt. 6 lib. 3 Famil. ait in tanta militum paucitate abfuiſſe tres cohortes. Tenuit Cicero pro cos. etiam Cyprum inſulam Ciliciæ oppoſitam, & præterea tres diœceſes Aſiaticas, Cibyraticam, Synnadenſem, & Apameenſem, ut lib. 5 & 6 ad Att. perſpicitur. itaque lib. 1 de Divinat. ait, ſe nationibus Cilicum, Piſidarum, & Pamphyliæ præfuiſſe. Succeſſit M. Tullius Ap. Claudio, quem de ſucceſſione certiorem facit epiſt. 2 lib 3 Famil. cùm epiſtolam primam prius ad ipſum in Ciliciam

miſſ-

miſiſſet. Legatos habuit Cicero, Q. Tullium fratrem, C. Pomptinium, L. Tullium, & M. Annejum: Quæſtorem L. Meſſinium, cui C. Cœlius poſtea ſucceſſit. Profectus Cicero ex urbe menſe Majo, Nonis cum Attico in Tuſculano fuit, inde Arpino, Arcano, Aquino, Cumano, Pompejano & Trebulano peragratis, Beneventum venit v Id. Maji. Tarentum xv Kal. Jun. & triduum cum Pompejo, & apud Pompejum fuit, epiſt. 1, 2, 3, 4, 5,6 & 7 lib. 5 ad Att. Brundiſium venit a. d. xi Kalend. Jun. epiſt. 3 lib. 3 Famil. ibi plures dies manſit. pridie Non. Junii ſe etiam tum Brundiſii fuiſſe ſcribit ad Appium epiſt. 4 lib. 3 Famil. Interim M. Cœlius ad eum miſit epiſt. 1 lib. 8, cui Athenis reſcripſit epiſt. 8 lib. 2 Famil. Brundiſio profectus Actium venit xvii Kalend. Athenas vii Kalend. Quintil. epiſt. 9 & 10 lib. 5 ad Att. Exulabat tum Athenis C. Memmius de ambitu condemnatus, epiſt. 2 lib. 3 ad Frat. & epiſt. 19 lib. 13 Fam. & Appianus lib. 2. is pridie, quam Cicero Athenas venit, Mytilenas profectus erat, epiſt. 11 lib. 5 ad Att. tum Cicero ad eum miſit epiſt. 1, & ſeq. ut videtur, lib. 13 Famil. Cum Athenis decem ipſos dies fuiſſet, pridie Non. Quintil. inde profectus Epheſum venit a. d. xi Kal. Quintil. epiſt. 11, 12, & 13 lib. 5 ad Att. & epiſt. 8 lib. 2 Famil. Tralles venit a. d. vi Kal. Sextil. atque ad Appium miſit epiſt. 5 lib. 3 Fam. Laodiceam in provinciam venit pridie Kalendar. Sextil. epiſt. 15, 20 & ult. lib. 5 ad Att. epiſt. 2 & 4 lib. 15 Fam M. Cœlius interim ad Ciceronem plures epiſtolas ſcripſit, quæ lib. 8 Famil. exſtant. In quarta Kal. Sextil. data meminit C. Marcelli cos. deſignati: habita ergo comitia conſularia fuerunt ante Sextilem. quibus creati conſules ſunt L. Paullus & C. Marcellus: qua re cognita, Cicero non ſolum ipſis, verum etiam C. Marcello patri, & M. Marcello fratri patrueli C. Marcelli cos. deſ. gratulatus eſt, epiſt. 7, 8, 9 & 12 lib. 15 Famil. Triduum moratus Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade vii Kalen. Septemb. in Lycaoniam ad Iconium in caſtra venit, epiſt. 16, & ſequentibus lib. 5 ad Attic. & epiſt. 4 lib. 15 Fam. C. Caſſius, qui quæſtor M. Craſſi fuerat, atque ex clade, quæ ad Carrhas accepta erat, cum parte exercitus ſe in Syriam receperat, eo tempore, quo Cicero in Ciliciam venit, Antiochia tenebatur: Parthoſque cedentes ab oppido inſecutus rem bene geſſit, Oſace duce occiſo, Cicero epiſt. 10 lib. 2 Famil. & epiſt. 20 lib. 5 ad Atticum, Dio lib. 40, Juſtinus 42. Unde Cicero Philipp. 11 de Caſſio: *Magnas ille res geſſit ante Bibuli ſummi viri adventum, cum Parthorum nobiliſſimos duces, maximaſque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit.* In caſtra Ciceronis ad Iconium ante diem iii Kalend. Septembr. venerunt legati miſſi ab Antiocho Commageno, iique nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem tranſire cœpiſſe, ut ſcribit epiſt. 1 & 3 lib. 15 Famil. Pridie Kalend. Septemb. Cicero caſtra ab Iconio movit, iterque per Cappadociam in Ciliciam faciens, in Cappadocia extrema non longe à Tauro apud oppidum Cybiſtra caſtra poſuit, epiſt 6 lib. 3, & epiſt. 2 & 4 lib. 15 Fam. & epiſt. 18 lib. 5 ad Att. ibi cum dies quinque eſſet commoratus; regem Ariobarzanem, cujus ſalutem à ſenatu commendatam habebat, præſentibus inſidiis liberavit, ut ſcribit ad Catonem, & copioſe exponit magiſtratibus epiſt. 2 & 4 lib. 15 Famil. inde confeſtim iter in Ciliciam fecit per Tauri pylas, & Tarſum venit a. d. iii Non. Octobr. epiſt. 20 lib. 5 ad Att. Non. Octobr. in ſenatu recitatæ ſunt Ciceronis literæ, quas publice de Parthico tumultu miſerat, epiſt. 1 lib. 15 Fam. & epiſt. ult. lib. 5 ad Att. eodemque die Cicero Tarſo Amanum verſus profectus eſt, epiſt. 8 lib. 3 Fam. qui mons erat hoſtium plenus ſempiternorum. Hic a. d. iii Id. Octob. magnum numerum hoſtium cecidit, caſtella munitiſſima cepit, incendit, imperatorque appellatus eſt, epiſt. 20 lib. 5 ad Att. epiſt. 10 lib. 2, & 4 lib. 15 Fam. vide quoque Commentarium noſtrum in Ligarianam. His rebus ita geſtis, caſtra in radicibus Amani habuit, ea ipſa, quæ contra Darium habuerat apud Iſſum Alexander, ut eſt locis jam citatis. inde Pindeniſſum oppidum munitiſſimum Eleutherocilicum diu omnibus machinis oppugnatum ſeptimo & quinquageſimo die cepit, Saturnalibus mane, epiſt. 20 lib. 5 ad Att. & epiſt. 4 lib. 15 Fam. Pindeniſſo capto exercitum in hiberna dimiſit, iiſque Quintum fratrem præpoſuit, epiſt. 4 lib. 15. Extremo hoc anno Cicero ad Curionem miſit epiſt. 7 lib. 2 Fam. in qua illi de tribunatupl. gratulatur, quem a. d. iv Id. Decemb. iniit.

Anno urbis dcciii, *Ciceronis* lvii, coss. *fuerunt*,

L. AIMILIUS PAULLUS, C. CLAUDIUS MARCELLUS.

AD hos conſules exſtant Ciceronis literæ: quibus petit, ut quàm honorificentiſſimum S. C. de rebus à ſe geſtis faciendum curent, epiſt. 10 & 13 lib. 15 Famil. hac de re ſcripſit etiam ad Catonem epiſt. 4 ejuſdem libri; tum Ciceroni pro re bene geſta ſupplicationes ſunt decretæ, epiſt. 11 lib. 8 Famil. & epiſt. 1 lib. 7 ad Attic. pro quibus Marcello cos. gratias agit epiſt. 11 lib. 15 Fam. Nonis Jan. Cicero Tarſo profectus fuit in Aſiam, ut ibi ſuarum diœceſium hominibus jus diceret, epiſt. ult. lib. 5 ad Att. quam Idib. Febr. ſe dediſſe ait. Quo tempore Cicero Ciliciam, & M. Bibulus Syriam obtinuerunt, eodem tempore Q. Thermus pro prætore in Aſia, & P. Silius in Bithynia, ut videtur, fuerunt, indicat epiſt. 1 lib. 6 ad Att. Itaque è Cilicia Cicero ad Thermum & Silium miſit epiſt. 53 & alias, quæ deinceps lib. 13 Fam. leguntur. Laodiceæ M. Tullius ex Idib. Februarii ad Kalend. Maji forum egit omnium diœceſium Aſiaticarum, epiſt. 1 & 2 lib. 6 ad Attic. Eo venit M. Fabius commendatus ei à C. Caſſio. commendat eundem ipſe Cœlio, Pæto, & Curtio, epiſt. 14 lib. 2, epiſt. 25 lib. 9, epiſt. 59 lib. 13, & epiſt. 14 lib. 15 Famil. eodem tempore Cicero aliquot epiſtolas ad Cœlium & Appium miſit, quæ lib. 2 & 3 leguntur. in quibus cùm de aliis rebus, tum de Appii accuſatione, & Tulliæ nuptiis agitur. Accuſavit Appium reverſum è provincia P. Cornelius Dolabella: eidemque Tullia M. Ciceronis filia hoc tempore nupſit. de affinitate hac gratulatur Ciceroni Cœlius epiſt. 13 lib. 8. Fuit quoque Appius hoc anno, ut Dio ſcribit, cenſor cum L. Piſone. Appii cenſuræ meminit Cic. in epiſtolis ad ipſum, epiſt. 10, 11 & ult. lib. 3. de eadem Q. frater lib. 1 de Div. *in quo Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire ſoleo, non ſatis ſcienter, virum bonum, & civem egregium, cenſor P. Atejum notavit, quod ementitum auſpicia ſubſcripſerit.* Ex Aſia Cicero in Ciliciam Nonis Maji profectus epiſt. 13 lib. 2 Fam. & epiſt. 2 lib. 6 ad Att. Tarſum venit Nonis Jun. epiſt. 4 lib. 6 ad Att. Ciceroni interim Quæſtor C Cœlius obtigit, ad quem ſcribit epiſt. ult. lib. 2 Fam. eundemque de provincia decedens iii Kal. Sextil. provinciæ præfecit, epiſt. 6 lib. 6 ad Att. epiſt. 15 lib. 2 Famil. & epiſt. 14 lib. 3. Epheſo proficiſcens Kal. Oct. Athenas venit pridie Idus, epiſt. 8, & 9 lib. 6 ad Att. & epiſt 5 lib. 14 Fam. Athenis Ciceronem libenter commoratum eſſe, *πόθῳ τ̃ πάλαι διατριβῶν*, Plutarchus ſcribit. Athenis Imperatorem ſe apud Ariſtonem diverſatum eſſe Tuſcul. 5 ait. Tironem libertum Cicero è Cilicia in Italiam revertens Patris ægrum reliquit, epiſt. 2 lib. 7 ad Att. ad eumque plures ex itinere epiſtolas miſit, quæ lib. 16 Fam. leguntur, & totius itineris rationem continent. Brundiſium venit vii Kal. Decemb. eodemque tempore uxor Terentia ad portam Brundiſinam acceſſit, quo Tullius in portum, epiſt. 1 lib. 7 ad Att. & epiſt. 9 lib. 16 Fam. Inde Romam verſus proficiſcens, ex itinere ſcripſit ad Atticum epiſt. 3, 4, 5, 6, 7, & 8 lib. 7.

Anno urbis dcciv, *Ciceronis* lviii, coss. *fuerunt*,

C. [1] CLAUDIUS MARCELLUS L. CORNELIUS LENTULUS CRUS.

HIS conſulibus M. Tullio pridie Non. Januar. ad urbem accedenti ſic eſt obviam proditum, ut nihil fieri potuerit ho-

1. Nam vitioſum eſt in Gruteriana prænomen L, quod temere ſequuti alii.

honoratius, epiſt. 10 lib. 16 Famil. ubi addit, ſe incidiſſe in ipſam flammam civilis diſcordiæ, vel potius belli. quod etiam Plutarchus ſcribit. Nam Kalend. Januar. cum in Q. Metelli Scipionis ſententiam S. C. fieret, uti ante certam diem Cæſar exercitum dimitteret. ſi non faceret, eum adverſus remp. facturum videri: eique S. C. M. Antonius & Q. Caſſius tribunipl. interceſſiſſent: Senatus conſulibus, prætoribus, tribuniſpl. & iis, qui pro conſulibus ad urbem erant, negotium dedit, ut curarent, ne quid reſp. detrimenti caperet. Tum Antonius & Caſſius ad Cæſarem ex urbe cum Curione profugiunt, Cæſar lib. 1 de bello civili, Cicero epiſt. 10 lib. 16 Famil. & Philip. 2. Cicero ut venit ad urbem, non deſtitit omnia & ſentire, & dicere, & facere, quæ ad concordiam pertinerent, epiſt. 11 lib. 16 Famil. fuitque ſemper auctor pacis, ut teſtatur in orationib. pro Marcello, Ligario, & Dejotaro. item epiſt. 6 lib. 6, & epiſt. 3 lib. 7 Famil. eaque de re, ut Plutarchus tradit, privatim multa ad Cæſarem ſcripſit, & Pompejum coram precatus eſt, utrumque placans & deliniens. Sed mirus invaſerat furor non ſolum improbis, ſed etiam iis, qui boni habebantur, Cicerone clamante, nihil eſſe bello civili miſerius, epiſt. 11 lib. 16 Famil. Itaque Italiæ regiones deſcriptæ fuerunt, quam quiſque partem tueretur. Cicero Capuam ſumpſit, quod pridie Idus Jan. ad Tironem ſcripſit epiſt. 10 lib. 16. Cum interim Cæſar, trajecto Rubicone, Ariminum, Piſautum, Anconam, Aretium occupaſſet, urbem conſules atque optimates omnes reliquerunt. Cicero epiſt. 11 lib. 16 Famil. Dio lib. 41, & alii. M. Tullius tum quoque ab urbe diſceſſit, epiſt. 9, & ſequent. lib. 7 ad Att. Diſceſſiſſe eum XIV Kalend. Febr. cognoſcitur epiſt. 12 lib. 9 ad Att. Fuit Cicero ἐπίσκοπος totius oræ maritimæ à Formiis, epiſt. 11 lib. 16 Fam. & epiſt. 10 lib. 7 ad Att. VIII Kal. Februarii Cicero Minturnis fuit epiſt. 12 lib. 7 ad Att. Reliquerat uxorem Terentiam & filiam Tulliam Romæ, epiſt. 11 lib. 16 Famil. quarum curam ſæpius Attico mandat. ipſas quoque de hac re monet epiſt. 14, & 18 lib. 14 Famil. VI Kal. Febr. Cicero Calibus Capuam proficiſcens ad Atticum miſit epiſt. 13 lib. 7, & poſtridie ſequentem. IV Kalend. Capua ad Tironem dedit epiſt. 11 lib. 16 Famil. Capua profectus eſt Formias a. d. III Kalend. eò quarto Non. Febr. Tullia & Terentia venerunt. M. Tullius poſtridie cum fratre Capuam verſus profectus eſt, epiſt. 15 & 16 lib. 7, & epiſt. 13 lib. 8 ad Att. Capuæ cum triduum fuiſſet, VII Id. Febr. inde diſcedens ſe Formias recepit, epiſt. 19 lib. 7, & 13 lib. 8 ad Att. Formiis quotidie ferè literas ad Atticum dedit, quæ extremo libro ſeptimo, & primo octavo leguntur. Reddita interim Ciceroni eſt à Pompejo epiſt. 12 lib. 8 ad Attic. qua in Apuliam evocatur, eam ſe XV Kal. Mart. Formiis accepiſſe, Pompejo reſcribens ait, epiſt. 13 lib. 8 ad Attic. meminit epiſt. 1 ejuſdem lib. Profectus deinde ad Pompejum cum Teanum Sidicinum veniſſet, ex C. Meſſio, aliiſque compluribus cognovit, in iis locis eſſe Cæſarem, ut tuto ad Pompejum venire non poſſet. itaque Cales progreſſus ibi conſtitit. & cùm eſſet incertum iter Cæſaris, Leptam ad Pompejum miſit, & literas. ipſe Formias revertit, epiſt. 3 & 15 lib. 8 ad Attic. Ibi aliquamdiu manens plures epiſtolas ad Atticum miſit, quæ lib. 8 & 9 exſtant. VIII Kal. Mart. Pompejus Canuſio Brundiſium profectus fuit, epiſt. 1 lib 9 ad Att. eo Ciceronem vocavit miſſa epiſt. 14 lib 8 ad Att. quam Cicero accepit III Kal. epiſt. ſeq. & manſit in Formiano. A. d. VII Id. Mar. Cæſar Brundiſium cum legionibus ſex pervenit, atque ad murum caſtra poſuit, cùm jam conſules Dyrrachium profecti cum magna parte exercitus eſſent, & Pompejus Brundiſii cum cohortibus XX remaneret, epiſt. 16 lib. 9 ad Att. & lib. 1 de bello civili. Cicero illo tempore etiam ad Tironem ſcripſit epiſt 13, 14 & 15 lib. 16 Fam. Pompejus XVI Kal. April. Brundiſio cum omnibus copiis, quas habuerat, profectus eſt. Cæſar poſtero die oppidum ingreſſus, & concionatus Romam contendit, epiſt. 18 lib. 9 Att. Eo itinere M. Cicero illum convenit, & quid egerit, Attico ſcribit epiſt. 21 lib. 9 Cicero deinde Arpinum profectus, ibi Tullio filio ſuo togam puram dedit, epiſt. 21 & ult. lib. 9 ad Att. manſitque in villis menſe Aprili & Majo, atque ad Atticum miſit epiſtolas, quæ lib. 10 exſtant. VII Idus Junii ad Pompejum in Græciam proficiſcens navim conſcendit, epiſt. 7 lib. 14 Famil. *Suſcepto bello, Cæſar, geſto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio meo, ac voluntate ad ea arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te*, ait ipſe pro Ligario, & nos in Commentario expoſuimus. Adventus ejus, ut Plutarchus ſcribit, ceteris gratus fuit; Cato autem illum conſpicatus multis verbis reprehendit, quod Pompejum ſecutus eſſet. nam ſe non potuiſſe honeſte eam ſectam deſerere, quam ab initio in rep. delegiſſet; illum, qui magis prodeſſe patriæ & amicis potuerit, ſi in Italia manſiſſet, & æqualiter ſe ad eventum comparaſſet, nulla ratione & abſque neceſſitate hoſtem Cæſari factum eſſe, atque in tanti periculi ſocietatem veniſſe. Cum hæc verba Ciceronis animum flexerunt, tum quod nulla magna in re Pompejus illius opera utebatur. in cauſa erat ipſe, non negans ſe facti ſui pœnitere. Hactenus Plutarchus. ipſe quoque epiſt. 3 lib. 7 Famil. ait: *Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quàm propter vitia multa, quæ ibi offendi, quòd veneram.* Cæſar in Hiſpaniam profectus, ea potitus eſt, & Dictator à M. Lepido prætore dictus comitia habuit, quibus ipſe cum P. Servilio conſul creatus eſt, ut ſcribit lib. 3 de bello civili.

Anno urbis DCCV, *Ciceronis* LIX, COSS. *fuerunt*,

C. JULIUS CAESAR II, P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS.

HIS conſulibus pridie Nonas Ianuar. Cæſar Brundiſio in Epirum contra Pompejum trajecit, lib. 3 de bello civili. poſt Nonas Febr. Cicero è Græcia ad Atticum dedit epiſt. 2 lib. 11. Obſeſſo à Cæſare & circumvallato Pompejo apud Dyrrachium, P. Dolabella ad Ciceronem miſit epiſt. 9 libr. 9 Famil. Nonis Iunii in caſtris fuit: è quibus ad Atticum dedit epiſt. 3 libr. 11, & ſequentem: in qua ſcribit ſe confici ſolicitudine, ex qua etiam ſumma infirmitas corporis conſecuta ſit. Itaque cum Pompejus, tranſlato in Theſſaliam bello, apud Pharſaliam media æſtate, ut Plutarchus in Bruto tradit, à Cæſare victus eſt, Cicero in acie non fuit, ut ſcribit ad Pætum epiſt. 18 lib. 9 Fam. ſed remanſit in caſtris, ut Livius lib. III ſcripſit: unde Plutarchus in Cicerone ait, τῆς μάχης οὐ μετέσχε δι᾽ ἀῤῥωστίαν, id eſt, *prælio propter infirmitatem corporis non interfuit.* Erant cum Cicerone M. Varro, & M. Cato, libr. 1 de Divinat. Catonem Dyrrachii, ut impedimentis præſidio eſſet, cum XV cohortibus à Pompejo relictum fuiſſe, Plutarchus in Pompejo, & Catone auctor eſt. Victo Pompejo, Cato (inquit Plutarchus in Cicerone) qui copias magnas, claſſemque magnam Dyrrachii habebat, ad M. Tullium, qui & lege & dignitate conſulari præſtaret, imperium deferebat. quod cùm ille recuſaret, militiamque ſubterfugeret, propius factum eſt nihil, quàm ut occideretur, cùm & Pompejus filius, & amici eum proditorem appellarent, gladioſque ſtringerent; ſed Cato reſiſtens vix illum cædi eripuit, & ex caſtris removit atque ablegavit. Hæc Plutarchus. Q. Cicero lib. 1 de Divinat. refert Labienum ex Pharſalica fuga in caſtra veniſſe, interitumque exercitus nuntiaviſſe, atque ita ipſos ſubito perterritos metu naves conſcendiſſe. Victoriam igitur Cæſaris Cicero belli finem ſibi fecit. nec putavit, cùm integri pares non fuiſſent, fractos ſuperiores fore, epiſt. 3 libr. 7 Famil. Dio lib. 42 ſcribit Ciceronem cum nonnullis aliis ſenatoribus continuo Romam profectos eſſe: ipſe epiſt. 6 lib. 11 ad Att. ait, ſe in Italiam veniſſe non accerſitum. Terentiæ uxori, quæ ipſi de adventu gratulata erat, pridie Non. Novembr. Brundiſio reſcripſit, epiſt. 12 lib. 14 Fam. Brundiſii Cicero diu moratus eſt Cæſarem exſpectans, dum is poſt prælium Pharſalicum in Ægyptum profectus bellum Alexandrinum geſſit, & Pharnacem in Ponto ſuperavit. Brundiſium quoque M. Antonius poſt

victoriam cum legionibus venit, & Ciceroni pepercit. quod beneficium Cicero Philippica ſecunda agnoſcit. Scripſit tum Cæſar ad Antonium, prohiberi omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſam cognoviſſet. quare, cùm Antonius petiiſſet à Cicerone per literas, ut ſibi ignoſceret: facere ſe non poſſe, quin Cæſaris literis pareret: miſit Cicero ad eum L. Lamiam, qui demonſtraret, Cæſarem Dolabellæ dixiſſe, ut ad Ciceronem ſcriberet, ut in Italiam quàm primùm veniret. Itaque Antonius edixit ita, ut M. Tullium exciperet nominatim. hoc XIV Kalend. Ian. Cicero ad Atticum ſcripſit epiſt. 7 libr. 11. Affligebat Ciceronem eodem tempore Tulliæ morbus: cujus meminit epiſt. 7 lib. 11 ad Att. de eodem ſcribit ad Terentiam ep. 39 lib. 14 Fam. ſcribit etiam per Leptam & Trebatium epiſt. 17 ejuſdem lib. vide epiſt. 8 lib. 11 ad Atticum.

Anno urbis DCCVI, *Ciceronis* LX,

C. JULIUS CAESAR II DICTATOR FUIT,

M. ANTONIUS MAG. EQUIT.

HANC Dictaturam Cæſar extra Italiam iniit, auctore Dione libr. 42. De Antonio magiſtro equitum Cicero Philipp. 2. *Acceſſit, ut Cæſare ignaro, cum eſſet ille Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magiſter equitum conſtitueretur.* III Nonas Januar. die natali ſuo M. Tullius ad Att. dedit epiſt. 9 lib. 11, & ſequentem XII Kalend. Februar. VIII Idus Martii ad eundem ſcripſit epiſtol. 11 & 12. Romæ illo tempore ſeditiones à P. Cornelio Dolabella tribunopl. & Tulliæ marito, legem ferente de novis tabulis, excitatæ ſunt. de quibus Livius lib. 113, Dio lib. 42. Hæ ſunt generi actiones, de quibus Cicero epiſt. 12, 14, 15 & 23 libr. 11 ad Attic. Pridie Idus Maji Cicero ad Atticum dedit epiſt. 15, & III Nonas Junii ſequentem ejuſdem libri. Pridie Idus Jun. Tullia ad patrem Brundiſium venit, epiſt. 11, & 15 lib. 14 Famil. & epiſt. 17 lib. 11 ad Atticum. Conſtituerat eo tempore M. Tullius Ciceronem filium cum Cn. Salluſtio obviam Cæſari mittere: ſed cum de ejus adventu nihil afferretur, conſilium mutavit, epiſt. 17 & 18 lib. 11 ad Att. & epiſt. 11 & 15 lib. 14 Fam. Pridie Idus Sextil. Cicero accepit literas Cæſaris, quas ille ex Ægypto ad eum miſerat, ut eſſet idem, qui fuiſſet, epiſt. ult. lib. 14 Famil. & pro Ligario. ubi C. Panſam nuntium de conceſſis faſcibus pertuliſſe, ait. Dedit tum Cicero ad Att. epiſtolas, quæ extremo libro undecimo exſtant. Cum Cæſar ad Kal Septembr. Athenis fore diceretur, Cicero propter moras Aſiaticas ſecus putabat epiſt. 21 lib. 11 ad Att. Venit tamen in Italiam celerius omnium opinione, ut Hirtius auctor eſt. Ubi ad Ciceronem allatum eſt, eum Tarentum navibus appuliſſe, atque inde Brundiſium pedibus contendere, obviam illi proceſſit, non equidem valde diffidens, ſed tamen veritus in tanta multitudine hoſtis & victoris periculum facere. Verum non fuit opus quicquam dicere aut facere præter dignitatem. Cæſar enim, ut eum longe ante alios occurrere vidit, deſcendit & ſalutavit, cumque eo ſolo colloquens multa ſtadia proceſſit. hæc Plutarchus in Cicerone. Kal. Oct. Cicero ad Terentiam de Venuſino dedit epiſt. 20 lib. 14 Fam. mandans, ut in Tuſculano omnia eſſent parata ad hoſpites excipiendos. deinde in urbem venit, & rediit cum libris in gratiam, epiſt. 1 lib. 9 Fam. Extremo anno Q. Fufius Calenus, & P. Vatinius coſs. fuerunt, Dio lib. 42.

Anno urbis DCCVII, *Ciceronis* LXI, COSS. *fuerunt*,

C. JULIUS CAESAR III, M. AIMILIUS LEPIDUS.

CAESAR cum à ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, ut Cicero lib. 2 de Divinat. ait, VI Kal. Jan. Lilybæi conſcendit, ac poſt diem quartum in conſpectum Africæ venit, ibique hoc anno bellum Africanum adverſus P. Scipionem, & Jubam Mauritaniæ regem adminiſtravit, de quo Hirtius, & alii. Obtinebat eo tempore Siciliam Allienus prætor, ut Hirtius ſcribit. Miſit tum ad eum in provinciam Cicero epiſt. penult. & ultim. lib. 13 Famil. Cæſar, cùm ad bellum Africanum proficiſceretur, M. Brutum Galliæ Ciſalpinæ præfecit, auctor Appianus libr. 2, & Cicero epiſt. 6 lib. 6 Fam. eo tempore Cicero ad illum ſcripſit quinque epiſtolas, quæ lib. 13 Famil. leguntur. Græciæ idem Cæſar præfecit Ser. Sulpicium, epiſt. 4 libr. 4. item 1 & 6 lib. 6 Famil. Ad eum quoque plures Ciceronis epiſtolæ exſtant lib. 13 Famil. Erat autem M. Tullius tempore belli Africani Romæ, nec ferè exibat, propter varias hominum ſuſpiciones, quas Varroni exponit epiſt. 2 lib. 9 Fam. Fuit etiam ruri in villis, epiſt. 1 libri 12 ad Att. ubi Hirtii & Balbi Cæſarianorum meminit, qui hoc bello Africano Romæ fuerunt, ut permultæ epiſtolæ ad familiares tum ſcriptæ oſtendunt. in quibus ſunt ad Varronem & Pætum pleræque libr. 9 Famil. Conquieſcebat M. Tullius in ſtudiis epiſt. 6 libri 9 Famil. Scripſiſſe illum eo tempore Partitiones Oratorias Corradus putat. & de Bruto, qui eſt de claris Oratoribus, verè affirmat, eum vivo adhuc Catone ſcriptum eſſe, quamvis prooemium, anno ſequenti editum fuiſſe, oſtendat. Cæſar initio menſis Aprilis, ut Hirtius ſcribit, Jubam & Scipionem vicit: ac paucis diebus poſt M. Cato ſibi Uticæ mortem conſcivit. Cato autem ſic abiit è vita, ut cauſam moriendi nactum ſe eſſe gauderet, ait Cicero Tuſculan. 1. Africano bello confecto, Cæſar Idib. Jun. claſſem conſcendit, & poſt diem tertium in Sardiniam pervenit. inde a. d. III Kalend. Quint. naves conſcendens duodetrigeſimo die ad urbem Romam venit, Hirtius. Fuerat cum Cæſare in Africa P. Dolabella, ut docet Cicero Philip. 2. qui cum Cæſarem ab Africano bello redeuntem antecederet, epiſt. 7 lib. 9 ad Fam. Cicero ei Tironem obviam miſit epiſt. 5 lib. 12 ad Att. Cæſari ſenatus multos honores decrevit; in iis, ut præfectus moribus, τῶν τρόπων ἐπιστάτης per triennium eſſet, Dio lib. 43. meminit Cicero epiſt. 15 lib. 9 Famil. Erat Cicero in urbe, atque à Cæſare, ut Plutarchus ſcribit, honore afficiebatur, adeò ut laudi Catonis à Cicerone ſcriptæ reſpondens orationem ejus & vitam, ceu Periclis & Theramenis maxime geminam, collaudaret. Atque Ciceronis liber Cato, Cæſaris Anticato inſcribitur. Cicero anno ſequente ad Atticum, ut eſt epiſt. 15 lib. 12, ita ſcripſit: *Qualis futura ſit Cæſaris vituperatio contra laudationem meam, perſpexi ex eo libro, quem Hirtius ad me miſit: in quo colligit vitia Catonis, ſed cum maximis laudibus meis.* Tribus ſtatibus uſum C. Cæſarem in vituperando Catone, eſt apud Quintilian. lib. 3 cap. 9. Cæſarem in Anticatone citat Gellius lib. 4 cap. 16. C. Cæſar in Anticatone priore adducitur à Priſciano lib. 13. Juvenalis Satyra 6. *Duo Cæſaris Anticatones.* Cicero ſub finem lib. 13 ad Att. Cæſaris libros contra Catonem, nominat. Cremutius Cordus apud Tacitum lib. 4. *M. Ciceronis libro, quo Catonem cœlo æquavit, quid aliud Dictator Cæſar, quam reſcripta oratione velut apud Judices reſpondit?* Gellius libro 13 cap. 18. *M. Cato Nepos pater fuit M. Catonis prætorii viri, qui bello civili Uticæ necem ſibi gladio manu ſua conſcivit: de cujus vita liber eſt M. Ciceronis, qui inſcribitur, Laus M. Catonis.* Cæſarem laudationem à Cicerone ſcriptam non ægre tuliſſe, ſed librum, ſive βιβλίον τι, ſcripſiſſe, ὃ καὶ Ἀντικάτων ἐκάλεσεν, ait Dio lib. 43. Catone abſoluto Cicero ſtatim eſt aggreſſus Oratorem, ut ipſe in oratore ad M. Brutum, qui tum Galliæ præerat, ſcribit; de Oratore lege epiſt. 19 lib. 6 Fam. M. Claudius Marcellus, qui ante annos quinque in conſulatu Cæſarem palam oppugnaverat, bello civili partes Pompeji ſecutus, eo victo Cæſarem veterem ſuum inimicum metuens Mytilenas conceſſit, ibique in ſtudio bonarum artium hoc tempore beatiſſimè, quantum modò natura hominis patitur, vivebat, ut ex Bruto refert Seneca in Conſolatione ad Albinam: tum M. Tullius ad eum dedit epiſt. 7 & 8 lib. 4 Fam. hortans illum, ut Cæſari ſe ſummitteret. cum autem in ſenatu à L. Piſone mentio eſſet facta de Marcello, & cum C. Marcellus ſe

ad

ad Cæſaris pedes abjeciſſet, cunctus ſenatus conſurrexit, & ad Cæſarem ſupplex acceſſit. tum Cæſar, accuſata acerbitate Marcelli, repentè præter ſpem dixit, ſe ſenatui roganti de Marcello ne ominis quidem cauſa negaturum. Itaque, cum omnes ante M. Tullium rogati gratias Cæſari præter L. Volcatium Tullum egiſſent, Cicero qui ſtatuerat in perpetuum tacere, ſententiam rogatus pluribus verbis egit Cæſari gratias, quæ oratio pro Marcello exſtat. vide epiſt. 4 lib. 4 Fam. Cicero quoque Marcello perſuaſit, ut Romam redire vellet, epiſt. 9, 10 & 11 ejuſdem libri. Hoc anno, ut Dio teſtatur, Cæſar faſtos correxit, *annumque ad curſum Solis accommodavit, ut CCCLXV dierum eſſet, & intercalario menſe ſublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur. quo autem magis in poſterum ex Kalend. Januar. temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem menſem interjecit duos alios: fuitque hic annus XV menſium cum intercalario, qui ex conſuetudine in eum annum inciderat.* Hæc Suetonius. lege præterea Macrobium, Plinium, Dionem & Plutarchum. Pridie Kalend. intercalares priores Tullius rogatu fratrum Q. Ligarii, qui poſt victos in Africa Pompejanos vita à Cæſare impetrata extra Italiam in exſulio vivebat, mane ad Cæſarem venit: cumque fratres & propinqui Ligarii jacerent ad pedes, Cicero ea eſt locutus, quæ cauſa, quæ tempus poſtulabat, epiſt. 15 lib. 6 Fam. Ligarius deinde à Q. Ælio Tuberone reus factus eſt, ejuſque patrocinium Cicero ſuſcepit. tum Cæſarem dixiſſe ferunt, Quid eſt cauſæ, cur Ciceronem orantem aliquamdiu non audiamus? nam reum quidem hominem improbum & hoſtem eſſe, jampridem certum eſt. Ubi vero Cicero ingreſſus dicere, mitificos motus concitavit, & oratio progreſſa cùm affectibus varia, tum venuſtate admirabilis fuit, perſpicuè cognitum ajunt, varios colores Cæſaris vultum ſubire, ejuſque animum omnibus modis commutari: ac tandem, cum Pharſalici prœlii mentionem facere Orator cœpiſſet, immodicis perturbationibus incitatum corpore contremuiſſe, & libellos quoſdam è manu ejeciſſe. Victus igitur Cæſar orationis vi, Ligarium crimine liberavit. Ita nos locum Plutarchi de hac cauſa à nobis converſum in fine Commentarii Ligariani ad Ornatiſſ. virum Gerhardum Juliacenſem jam dudum edidimus. Confecto bello Africano, T. Quintius Scapula novum in Hiſpania commovit: cujus meminit Cicero epiſt. 13 lib. 9 Famil. Tu lege Dionem libr. 43, ubi Cn. Pompejum Magni filium Hiſpaniæ partes pleraſque in ſuam ditionem redegiſſe tradit. Cæſar igitur extremo hoc anno ad bellum Hiſpanienſe profectus, XXVII diebus in Hiſpaniam pervenit, ut Appianus libro 2 ſcribit. Hoc anno M Tullius cum Terentia uxore divortium fecit, quæ Vibio Rufo deinde nupta fuit, auctore Dione lib. 57. atque tertium & centeſimum explevit annum, ut ſcribit Val. Max. libr. 8 cap. 13.

Anno urbis DCCVIII, *Ciceronis* LXII,

C. JULIUS CAESAR III DICTATOR FUIT,

M. AIMILIUS LEPIDUS MAG. EQUIT.

Eodem anno

C. JULIUS CAESAR IIII

Cos. ſine collega fuit.

HAEC ex Capitolinis lapidibus rectè à viris doctis probantur, vide Faſtos Sigonii & Onuphrii. Cicero Terentia dimiſſa, virginem uxorem duxit; ut quidem Terentia dictitabat, formæ gratia; ut autem Tiro Ciceronis libertus ſcripſit, divitiis ejus adductus, ut æs alienum diſſolveret. erat enim puella dives, & bona ejus Cicero fideicommiſſarius heres relictus cuſtodiebat. quare cum permagnum æs alienum haberet, amicorum & familiarium impulſu puellam uxorem præter ætatem duxit, ut illius facultatibus creditoribus ſatisfaceret. Hæc Plutarchus, ut quidem nos convertimus, aliis interpretibus nihil præjudicantes, è quibus verba illa Plutarchi, καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς Κικέρων ἐν πίστει κληρονόμος ἀπολειφθεὶς διεφύλαττεν, quæ nos vertimus, *Et bona ejus Cicero fideicommiſſarius heres relictus cuſtodiebat:* Bocchius ſic expreſſit, *Et ejus ſubſtantias ſub tutoris fide ſervabat*, Xylander noſter: *Ejuſque bona fidei ſuæ commiſſa Cicero heres ab ea ſcriptus ſervabat:* Corradus: *Et ejus facultates Cicero ſuæ fidei commiſſas, ut heres relictus, ſervabat.* Non erat Cicero ut heres relictus, neque ſecundus heres, ut Corradus ſcribit: ſed Publilius, ſive Popillius moriens Ciceronem heredem inſtituerat, & rogaverat, ut hereditatem redderet ſuæ filiæ. Hujuſmodi heredem fideicommiſſarium dici à Juriſconſultis, etiam in Græcis Juſtiniani Conſtitutionibus, notum eſt iis, qui libros illos non aſpernantur. Sic P. Sextilius Rufus heres à Q. Fabio Gallo ſcriptus, rogatus fuit, ut omnis hereditas ad filiam perveniret, ut eſt lib. 2 de Finibus. Verum ad inſtitutum. Calenus apud Dionem lib. 46 ait, M. Tullium exacta ætate virginem duxiſſe, ἵνα ἐκ τῆς οὐσίας δανείσματα ἀποτίσῃ, *ut illius facultatibus ſe ære alieno liberaret.* Quintilianus lib. 6 cap. 4. *Cicero objurgantibus, quod ſexagenarius Popilliam virginem duxiſſet, Cras mulier erit, inquit.* Lib. 12 ad Att. epiſt. 27 Publilia nominatur, quam ſecundam Ciceronis uxorem fuiſſe homines docti affirmant. De his nuptiis cùm Ciceroni Cn. Plancius gratulatus eſſet, Cicero ita reſpondit, epiſt. 14 lib. 4 Famil. *Quod mihi de eo, quod egerim, gratularis: te ita velle certò ſcio: ſed ego tam miſero tempore nihil novi conſilii cepiſſem, niſi in reditu meo nihilo meliores res domeſticas, quam rempub. offendiſſem.* & cet. Non ita multò pòſt, quam Cicero Publiliam duxerat, Tullia filia apud Lentulum pariens deceſſit, ut Plutarchus ſcribit. Aſconius quoque in Piſonem, filiam Ciceronis apud P. Lentulum ex partu deceſſiſſe, ait. Propter Tulliæ partum Cicero ſe Romæ teneri initio belli Hiſpanienſis ſcribit ad Leptam epiſt. 19 lib. 6 Fam. Lentulus apud quem Tullia deceſſit, eſt P. Cornelius Dolabella, qui cum Cæſare in Hiſpania erat, ut Cicero Philip. 2, & epiſtolarum ad Atticum lib. 13 oſtendit. Itaque deplorans Tulliæ mortem ad illum ſcripſit epiſt. 11 lib. 9 Fam. Quanto dolore propter interitum filiæ cariſſimæ exarſerit, ipſe oſtendit in epiſtolis, quas tum ad Atticum miſit, & exſtant lib. 12 & 13 ad Attic. Undique tum philoſophos ad Ciceronem conſolandi gratia conveniſſe, Plutarchus auctor eſt. Miſit ad Tullium conſolatorias literas M. Brutus, epiſt. 8 lib. 12 ad Att. in Bruto, & epiſt. 9 ad M. Brutum. Ser. Sulpicii conſolatio exſtat epiſt. 5 lib. 4 Famil. cui Cicero epiſt. ſequenti reſpondet. L. quoque Lucceius Ciceronem per literas conſolatus fuit: eique reſpondet epiſt. 13 lib. 5 Fam. Præterea Cæſar litteras conſolatorias pridie Kalend. Maji Hiſpali dedit, epiſt. 19 lib. 13 ad Attic. ſed, cùm omnem conſolationem vinceret dolor, ſe ipſe per litteras conſolatus eſt, ſcripſitque librum, quem Conſolationem, vel de luctu minuendo inſcripſit, lib. 12 & 13 ad Att. Ex hoc lib. Lactantius lib. 1 & 3 multa adducit. Conſolationis ſuæ meminit etiam Cicero in Tuſculanis aliquoties, & in ſecundo de Divinat. ſic: *Nam quid ego de Conſolatione dicam? quæ mihi quidem ipſi ſanè aliquantum medetur, ceteris item multum profuturam puto.* Plutarchus addit, Ciceronem Publiliæ nuntium remiſiſſe, quod viſa eſſet Tulliæ morte lætari. Unde negotium, quod cum Publilio habuit, de ſolutione dotis fuiſſe videtur lib. 13 & 16 ad Att. Poſt Tulliæ mortem Cicero domo abſuit, & Aſturæ atque in ceteris villis maximam partem anni in philoſophiæ ſtudiis conſumpſit. Cum enim dominatu unius omnia tenerentur, ad philoſophiam, cui multum adoleſcens diſcendi cauſa temporis tribuerat, ſe retulit, & ſapientiæ ſtudium longo intervallo intermiſſum revocavit, Tuſcul. 1, & de Offic. 2. Quare cùm, quæ à Græcis ſummis auctoribus memoriæ prodita erant, ea Latinis litteris illuſtrare vellet: Hortenſium ſcripſit, quo in libro philoſophiam ab Hortenſio accuſatam & vituperatam, ipſe defendit, & collaudavit, ut teſtatur primo de Finibus. ejuſdem mentio eſt Tuſc. 3, & lib. 2 de Divinat. his verbis: *Cohortati ſumus, ut maxime potuimus, ad philoſophiæ ſtudium in eo libro, qui eſt inſcriptus Horten-*

Hortenſius. Hujus libri lectione D. Auguſtinus ſe ad veræ, hoc eſt, Chriſtianæ philoſophiæ contemplationem incenſum fuiſſe, aliquot locis fatetur. Deinde, ut eſt ſecundo de Divin. quod genus philoſophandi minime arrogans, maximeque & conſtans & elegans arbitraretur, quatuor Academicis libris oſtendit. Scripſerat autem primum duos libros Academicos, & unum Catulum, alterum Lucullum appellavit. quorum poſterior adhuc exſtat: de quo Plutarchus in vita Luculli. deinde quia περὶ τὸ πρέπον videbatur, quòd erat hominibus non ignota, non illa quidem ἀπαιδευσία, ſed in iis rebus ἀτριψία, eoſdem illos ſermones ad Catonem Brutumque tranſtulit. ſed admonitus ab Attico totam illam Academicen σύνταξιν ab hominibus nobiliſſimis abſtulit, tranſtulitque ad M. Varronem, & ex duobus libris contulit in quatuor, lib. 13 ad Att. epiſt. 12, 13 & 15. atque ex his quattuor libris primi tantum particula exſtat. Scripſit tum etiam, ut ex iiſdem epiſtolis cognoſcitur, de Finibus. cumque fundamentum eſſet philoſophiæ poſitum in finibus bonorum & malorum, perpurgatus eſt is locus quinque libris, ut quid à quoque, & quid contra quemque Philoſophum diceretur, intelligi poſſet, lib. 2 de Divinat. Ita autem confecit quinque libros περὶ τελῶν, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, περιπατητικὰ M. Piſoni daret, epiſt. 18 lib. 13 ad Att. Scripſit eodem tempore Laudationem Porciæ, ſororis M. Catonis, & uxoris L. Domitii Ahenobarbi, epiſt. 36 & 47 lib. 13 ad Att. Jam à ſcriptis aliò tranſeamus. Poſt Tulliæ mortem Tullius M. F. Athenas cum L. Tullio Montano profectus eſt, in fine lib. 12 ad Att. Ser. Sulpicius adhuc Achajæ præerat, atque pridie Kal. Jun. Athenis ad Ciceronem dedit epiſt. 12 lib. 4 Fam. in qua eum certiorem facit de M Marcello, qui à P. Magio Chilone occiſus erat. Livius lib. 115, Cicero epiſt. 10 & 11 lib. 13 ad Att. A. Torquatus eo tempore Athenis exſulabat, ad quem ſunt Ciceronis epiſtolæ lib. 6 Fam. In quarta epiſt. Servius Athenis diſceſſiſſe dicitur. Cæſar interim liberos Pompeji in Hiſpania vicit: è quibus Sextus profugit, Cneus pridie Id. April. interfectus eſt, auctore Hirtio. Dolabella inde in Italiam profectus, ad Ciceronem Majo menſe venit, epiſt. 8 lib. 13 ad Att. Cæſar deinde in urbem menſe Octobri revertit, ut Paterculus lib. 2 ſcribit. Initio ejus menſis eum revertiſſe, ex iis, quæ ſequuntur, diſces. In triumphalibus fragmentis tabularum Capitolinarum ſcriptum eſt, Q. Fabium Maximum cos. an. DCCVIII ex Hiſpania III Idus Octob. triumphaſſe. Fabius autem conſul non fuit, niſi poſt Cæſaris reditum ex Hiſpania. Cæſar enim in urbem reverſus conſulatu ſe abdicavit, & in reliquum anni Q. Fabium, & C. Trebonium ſuffecit, auctore Dione lib. 43. atque hi ſunt Conſules, quos Cæſarem in quarto Conſulatu ſibi in ternos noviſſimos menſes ſubſtituiſſe, Suetonius ait. Jam Cæſarem ante Q. Fabium triumphaſſe, non modo ex Dionis hiſtoria cognoſcitur, ſed & à Quintiliano lib. 6 cap. 3 [1] diſertè ſcribitur. Quæ cum ita ſint, conſiderandum, quomodo Cæſar ex Hiſpania revertens à Cicerone tertiis Saturnalibus potuerit hoſpitio accipi, ut videtur ſignificari epiſt. ult. lib. 12 ad Att. Poſt reditum Cæſaris ex Hiſpania Cicero apud eum dixit pro Dejotaro, quæ oratio exſtat. Fuerat is tetrarcha Gallogræciæ pænè totius, & Armeniæ minoris rex à ſenatu conſtitutus. Sed quia bello civili Pompeji partes ſecutus fuerat, Cæſar, Pharnace devicto, eum parte tetrarchiæ multaverat, Armeniamque abſtulerat, Cicero Philip. 2, Hirtius de bello Alexandrino. Cùm deinde Cæſar litteris Tarracone datis eum bene ſperare, & bono animo eſſe juſſiſſet; hoc tempore Caſtor nepos Dejotari ex filia Philippum medicum, ſervum regis corruptum præmiis ad accuſandum dominum Dejotarum impulit. Crimini dedit, regem domi ſuæ Cæſarem interficere voluiſſe. Accuſatum domi Cæſaris Cicero hoſpes ejus defendit, cauſamque licet tenuem, & inopem, tamen ſcripſit, atque ad Dolabellam miſit, epiſt. 12 lib. 9 Famil. Extremo hujus anni die, Q. Fabio Maximo conſule mortuo, C. Caninius Rebilus conſul hora ſeptima renuntiatus eſt, qui uſque ad Kal. Jan. eſſet, quæ erant futuræ mane poſtridie. Itaque Cicero dixit, eum mirifica vigilantia fuiſſe, qui ſuo toto conſulatu ſomnum non viderit, epiſt. 30 lib. 7 Famil. Macrobius lib. 3 & 7, Pollio in libro de xxx tyrannis, Plinius lib. 7 cap. 53, Plutarchus in Cæſare, & Dio lib. 43.

Anno urbis DCCXI, *Ciceronis* LXIII, coss. *fuerunt*,

C. JULIUS CAESAR V, M. ANTONIUS.

EODEM anno, ut monumenta vetuſta oſtendunt, C. Julius Cæſar dictator IV fuit, & M. Æmilius Lepidus Magiſter equitum. Cicero poſt libros quinque de Finibus totidem Tuſculanarum quæſtionum ſive diſputationum edidit, iiſque res ad beate vivendum maxime neceſſarias aperuit: primus enim eſt de contemnenda morte, ſecundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus; quintus eum locum complexus eſt, qui totam philoſophiam maxime illuſtrat: docet enim ad beate vivendum virtutem ſe ipſa contentam, lib. 2 de Divinat. Utrum verò hi libri ad hunc, an ſuperiorem annum referendi ſint, nondum decerno, nec multum refert. De reliquis philoſophicis libris deinceps dicemus, ſi prius acta urbana expoſuerimus. Initio hujus anni M. Tullius Romæ fuit. Kal. quidem Januarii affuit in ſenatu, cùm Cæſar P. Cornelium Dolabellam ſubrogare ſibi, reſiſtente Antonio, voluit, ut cognoſcitur Phil. 2. vide Plutarchum in Antonio. Lupercalibus, id eſt, xv Kalend. Martii, cum Cæſar in Roſtris ſedens in ſella aurea, amictus toga purpurea, ſpectaret Lupercos, Antonius unus è Lupercis ad ſellam acceſſit, & capiti ejus diadema impoſuit: quod Cæſar cum plauſu populi rejecit, Cicero Philipp. 2, 3, & 13, Plutarchus, Appianus, Dio, & alii. Idibus Mart. Cæſar à conjuratis in Pompeji curia tribus & xx plagis confoſſus eſt. ejus conjurationis, ut Plutarchus ſcribit, Cicero particeps non fuit, quamvis M. Bruto familiariſſime uteretur. verum, quia Cæſare interfecto, ſtatim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem eſt gratulatus; Antonius, Ciceronis conſilio Cæſarem interfectum, poſtea in ſenatu dixit, Phil. 2. Dio lib. 44 ait percuſſores Cæſaris, cùm è curia in forum ſe conferrent, crebro Ciceronem exclamaſſe. Receperunt illi ſe è foro in Capitolium, eoque Cicero etiam cum aliis permultis aſcendit, neque tamen adduci potuit, ut ad Antonium iret, atque ad defendendam remp. hortaretur: ſed, cùm cæteri conſulares irent, redirent, ipſe in ſententia manſit, neque Antonium illo die neque poſtero vidit, ut ipſe in ſecunda Philip. teſtatur: nec verum eſt, quod Plutarchus, Appianus, Dio, & interpretes Philippicarum ſcribunt, poſtridie Idus ſenatum in æde Telluris habitum fuiſſe: nam & in ſecunda Philipp. ſe poſt diem tertium in ædem Telluris veniſſe ait, & epiſtol. 11 & 16 lib. 14 ad Atticum id Liberalibus factum fuiſſe oſtendit, id eſt, a. d. XVI Kalend. April. Eo die M. Tullius, quantum in ipſo fuit, jecit fundamenta pacis, Athenienſiumque renovavit vetus exemplum: Græcum etiam verbum uſurpavit, quo tum in ſedandis diſcordiis uſa erat civitas illa; atque omnem memoriam diſcordiarum oblivione ſempiterna delendam cenſuit, Philip. 1. Plura ſcripſi in cap. 2 lib. 12 Oroſii. Habuit ibi Antonius quoque orationem de concordia, ejuſque parvus filius in Capitolium miſſus, pacis obſes fuit, Philipp. 1 & 2. itaque interfectores, ut Plutarchus in Bruto ſcribit, è Capitolio deſcenderunt, & Brutus apud Lepidum, Caſſius apud Antonium, ceteri apud alios cœnarunt. poſtero die

1. Sic edidi, quum Gruterus feciſſet *cap. 6*, editio Colonienſis haberet *lib. 6 & cap. 4*. Notat iocum de eboreis & ligneis oppidis.

die provinciæ iiſdem in ſenatu decretæ fuerunt; Bruto Creta: Caſſio Aſtica: Trebonio Aſia: Cimbro Bithynia: D. Bruto Gallia citerior. Sed, cùm Cæſar funere elatus, & à M. Antonio laudatus eſſet, plebs cum facibus ad domum Bruti, Caſſii, & aliorum tetendit, atque ægre vi manuque repulſa fuit. quod hiſtorici prope omnes ſcribunt, & cum illis Cicero libro 14 ad Att. & Philipp. 2. Tum M. Btutus, & Caſſius urbem reliquerunt, & Antium atque Lanuvium profecti, diu ibi otioſi fuerunt, ut lib. 14 & 15 ad Atticum videmus. Cicero quoque initio Aprilis ex urbe rus profectus villas ſuas luſtravit, ut indicant epiſtolæ illæ, quæ initio lib. 14 ad Att. hoc tempore ſcriptæ leguntur: nec quidquam eo tempore malebat, quam ruſticari, epiſt. 23 lib. 16 Famil. Hæc autem ruſticatio nobis dedit tres libros de Natura Deorum, & duos de Divinatione, & præterea dialogum de Senectute, ut puto. quamvis enim ante libtos de Divinatione ſit ſcriptus, ut procemium lib. 2 oſtendit: tamen hoc anno eum ad Atticum miſſum arbitror, cum is timidior πανικοῖς quibuſdam commoveretur, & Cicero ſenectutem contemneret, epiſt. 23 lib. 16 Famil. Ante Idus Maji ſcriptum fuiſſe, cognoſcitur extremo lib. XIV epiſtol. ad Att. Eodem rempore Cicero, cum omnes cogitationes ſuas in concordia civium defixas haberet, atque omnium, etiam Antonii amicitiam retinere vellet, epiſt. 23 lib. 16 Famil. ſcripſit Lælium, ſive de amicitia. Romæ interim à conſulibus M. Antonio, & P. Dolabella, qui Cæſaris locum ceperat, uncus impactus eſt fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaſerat, & in Liviana epitoma lib. 116 Chamaces, ab Appiano lib. 3 ἀμάτιος ὁ ψευδομάριος, à Valerio Max. lib. 9 cap. 16 Herophilus equarius medicus dicitur. De hujus ſupplicio Attici literas Cicero accepit XVII Kalend. Maji, epiſt. 8 lib. 14 ad Att. Menſe Aptili & Majo Antonius Italiam percurſavit; Dolabella, abſente collega, buſtum in foro evertit, Philip. 2. Plebs enim ſolidam columnam prope XX pedum lapidis Numidici in foro in buſto Cæſaris ſtatuerat, & inſcripſerat, PARENTI PATRIAE: atque apud eandem ſacrificabat, vota ſuſcipiebat, & controverſias quaſdam interpoſito per Cæſarem jurejurando diſtrahebat, ut Suetonius ſcribit. Dio lib. 44 βωμὸν fuiſſe ait, ad quam Cæſari plebs ſacrificia fecerit. Ara nominatur quoque epiſt. 2 lib. 11 Famil. Cicero columnam vocat, quam Dolabella ſuſtulit, & homines ſeditioſos, quia[1] illam everſionem indigne ferebant, partim in crucem egit, alios de ſaxo dejecit, epiſt. 17 lib. 14 ad Att. & Philip. 1. Meminit ejuſdem rei Lactantius lib. 1 cap. 15, ubi ait, Dolabellam Cæſaris columnam, id eſt titulum, evertiſſe. De hoc facto gratulatur Cicero Dolabellæ conſuli, epiſt. 14 lib. 9 Famil. C. Octavius, qui deinceps imperium tenuit, & Auguſtus dictus eſt, cùm Cæſar, ejus avunculus magnus, Romæ interficeretur, Apolloniæ erat. Factus autem certior de Cæſaris cæde in Italiam tranſiit & Neapolim venir XIV Kalend. Maji, epiſt. 10 lib. 14 ad Att. fuit etiam tuti cum Cicerone perhonorifice & amice, epiſt. 12 ejuſdem lib Romam cùm veniſſet, ab Antonio cos. ſuperbe exceptus eſt. Adiit tum invidioſam Cæſaris hereditatem, quamvis id neque Attiæ matri, neque L. Marcio Philippo vitrico placeret. quod cum aliis hiſtoricis Vellejus & Suetonius ſcribunt. Adita hereditate Cæſaris, nomen quoque ejus tulit, cumque prius C. Octavius nominaretur, deinceps C. Julius Cæſar Octavianus de more dictus eſt. quamquam lex curiata de adoptione ejus anno demum ſequente, cùm jam conſul eſſet, perlata fuerit, auctore Dione lib. 46. itaque Cicero eum modo Octavianum, modo Octavium nominar. *Deinde aperte* (inquit Vellejus) *Antonii ac Dolabellæ Conſulum erupit furor. ſeſtertium ſepties millies depoſitum à C. Cæſare ad ædem Opis occupatum eſt ab Antonio.* Hinc Cicero in Philipp. 2. *ubi eſt millies, ſeſtertium, quod in tabulis, quæ ſunt ad Opis, patebat?* Mentionem ejuſdem pecuniæ facit Philip. 1 & 5, & epiſt. 16 lib. 14 ad Att. *Rapinas*, inquit, *ſcribis ad Opis fieri.* Quibus in villis & locis M. Cicero menſem Aprilem & Majum ruſticando poſuerit, epiſtolæ lib. 14 ad Att. demonſtrant, quas illis menſibus ſcripſit. Hoc quoque ex iiſdem, & ex epiſt. 1 lib. 15 cognoſcitur, A. Hirtium cos. deſignatum menſe Majo cum Cicerone in Puteolano fuiſſe. Ibi tum ſetmonem de Fato habitum fuiſſe, ipſe initio libri de Fato teſtatur. De Timæo Platonis, qui liber de Univerſitate inſcribitur, certò ſciri non poteſt, quo tempore ſcriptus fuerit: quare in Corradi conjecturam, cui liber ille remporibus hiſce videtur converſus, non invitus deſcendo: cùm præſertim conſtet, Ciceronem, niſi extremo hoc tempore, Græcos ſcriptores non vertiſſe. vide procemium lib. 1 de Finib. Extremo menſe Majo Tullius Romam verſus proficiſcens, ut Kalend. Junii in ſenatu, ſicut Antonius edixerat, adeſſet, ſcripſit epiſtolas, quæ initio lib. 15 ad Atticum leguntur. Kalendis, cum Antonius Romam ſe, peragtatis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſſet, ſenatores metu perterriti repente diffugerunt, Philip. 2. IV Nonas igitur Cicero ab urbe abfuit, epiſt. 8 lib. 15 ad Att. nec in urbem rediiſſe, niſi pridie Kalend. Septembr. videtur. Eo tempore de Officiis ſcribere aggreſſus eſt, epiſt. 13 lib. 15 ad Att. ſed poſt reditum è curſu Achaico abſolvit. hoc verò tempore, cùm haberet jus legationis liberæ, ea mente iter in Græciam ingreſſus eſt, ut Romæ adeſſet Kalend. Januariis, quibus Hirtius & Panſa conſulatum erant inituri, Philip. 1, & in Cicerone Plutarchus. VI Nonas Quintil. ex Arpinati ſcribens Attico epiſtola 26 lib. 15 ait, ſe itinera ſic compoſuiſſe, ut Nonis Puteolis eſſet, ſicut fuit epiſt. 1 lib. 16 ad Att. Cùm autem Brundiſium, iterque illud, quod tritum in Græciam eſt, Cicero vitaret, ur ait Philip. 1, Veliæ fuit XIII Kalend. Sextil. epiſt. 20 lib. 7 Famil. eumque diem ibi conſtitit, epiſt. 6 lib. 16 ad Att. Velia proficiſcens Topica ad Trebatium, cùm ſecum libros non haberet, memoria repetita, in ipſa navigatione conſcripſit, & Rhegio librum ad Trebatium miſir V Kalend. Sextil. epiſt. 19 lib. 7 Famil. & in procemio Topicorum. Miſerat etiam paulo ante ad Atticum duos libros de Glotia, epiſt. 28 lib. 15, & 6 lib. 16 ad Att. Meminit horum librorum ipſe lib. 2 de Officiis, & Gellius lib. 15 cap. 6. Scribit in epiſtolis Franciſcus Petrarcha, ſe hos libros habuiſſe, qui jam nuſquam apparent. Cicero deinde in Siciliam tranſgreſſus Kal. Sext. venit Syracuſas. Cùm autem poſtero die venti ipſum ex Sicilia ad Leucopetram, quod eſt promontorium agri Rhegini, detuliſſent; ab eo loco conſcendit, ut tranſmitteret; & ſtadia circiter CCC provectus, rejectus Auſtro vehementi eſt ad eandem Leucopettam. cumque intempeſta nox eſſet, manſiſſetque in villa P. Valetii comitis & familiaris ſui, poſtridieque apud eundem, ventum exſpectans maneret, Rhegini quidam illuſtres eo venerunt Roma, qui ſummam ſpem nuntiabant, fore, ut Antonius cederet, res convenitet, Cæſaris interfectores Romam redirent. Addebant etiam, Ciceronem deſiderari, & ſubaccuſari. quæ cùm audiſſet, ſine ulla dubitatione abjecit conſilium profectionis. itaque celeriter Veliam devectus, convenit Brutum, qui cedens Italia cum ſuis navibus erat apud Haletem fluvium circa Veliam, Philippica prima, & epiſt. 7 lib. 16 ad Att. Inde ventis remiſque in patriam omni feſtinatione properavit, epiſt. 25 lib. 12 Fam. Accedenti ad urbem tanta multitudo, ut Plutarchus ſcribit, obviam proceſſit, ut dum ad portas ingredientem excipiunt, adventumque gratulantur, dies fere conſumptus fuerit. Videtur autem veriſimilius eum pridie Kalend. Septemb. Romam revertiſſe, quod Plutarchi narratio oſtendit, quàm Kalendis, ut ipſe ſignificare videtur epiſt. 25 lib. 12 Famil. Kalendis Septemb. Antonius ſenatum habuit de ſupplicationibus Cæſari decernendis, & Ciceronem in Curiam vo-

1. In Colon. editione eſt *qui illam.* Mox cur *Attiam* vocet matrem Auguſti, viderit, quæ Atia aliis.

vocavit. qui cum è via langueret, & ſibimet diſpliceret, miſit pro amicitia qui hoc ei diceret, Philipp. 1 & 5. Plutarchus ait Ciceronem languoris cauſam oppoſuiſſe, cùm re inſidias metueret ex quadam ſuſpicione & indicio, quod inter viam ei factum erat, videretur. Antonius id ægre ferens, palam in ſenatu, niſi veniret, fabros ſe miſſurum, & domum ejus diſturbaturum dixit Philip. 1 & 5. Plutarchus ſcribit, Antonium milites miſiſſe, quos Ciceronem adducere vel domum ejus incendere juſſerit: ſed, cum multi intercederent, & deprecarentur, pignoribus captis quieviſſe. Venit poſtridie in ſenatum Cicero, cùm Antonius non veniſſet, locutumque ſe de rep. minus quidem libere, quam ſua conſuetudo; liberius tamen, quam pericula minæque poſtulabant, ait Philip. 5. At epiſt. 25 lib. 12 Famil. [1] ſcribit, ſe poſtridie in ſumma reliquorum ſervitute liberum unum fuiſſe. Habuit tum in ſenatu primam orationem Philippicam, in qua primum itionis & reditionis ſuæ cauſam exponit: deinde de Antonii injuria, & Cæſaris actis diſputat, ad extremum Antonium & Dolabellam coss. ad remp. moderate regendam cohortatur. Tum Antonius ira incenſus, inimicitias Ciceroni denuntiavit, atque adeſſe in ſenatu juſſit XIII Kal. Octobr. ipſe interea ſeptendecim dies de Cicerone in Tiburtino Scipionis declamitavit, & XIII Kalend. agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in Ciceronem abſentem orationem ex ore impuriſſimo evomuit, omnibusque viſus fuit ſuo more vomere, non dicere. Ciceroni autem cupienti in ſenatum venire, per amicos non licuit. eo quod Antonius à Cicerone cædis initium quæreret, facturusque putaretur, Philip. 3 & 5, & epiſt. 25 lib. 12 Famil. Antonio M. Tullius reſpondit ſcripta nobili & divina, ut Juvenalis ait, Philippica ſecunda, in qua primum crimina ſibi objecta refutat, & deinde totam Antonii vitam à pueritia exorſus reprehendit. Nec verum eſt, quod interpretes ad unum omnes putarunt, Ciceronem illam orationem in ſenatu præſente Antonio habuiſſe, ſed ita Cicero eam ſcripſit, quaſi in præſentem Antonium XIII Kal. Oct. habita eſſet. argumento ſunt verba illa: *Quæro deinceps, num hodiernus dies qui ſit, ignores: neſcis heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuiſſe?* quartum diem ludorum Rom. in circo fuiſſe XIV Kalend. Octobris ex Kalendario vetere notum eſt. Antonius deinde obviam profectus eſt legionibus quatuor, quæ in Macedoniam à Cæſare miſſæ, poſt ejus cædem in Italiam reverterunt, ut eas pecunia ſibi conciliaret, & ad urbem vel potius in urbem adduceret: Brundiſiumque venit VII Idus Octob. epiſt. 23 lib. 12 Famil. & Philip. 5. Profecto Antonio, Octavianus primum à Calatia, mox à Caſilino veteranos paternos excivit: quorum exemplum ſecuti alii, brevi in formam juſti exercitus coiere, Vellejus lib. 2, Cicero epiſt. 8 lib. 16 ad Att. Cum autem Antonius Brundiſii militibus centenas drachmas promitteret, fortiſſimæ legiones ejus promiſſis reclamarunt, & congiarium hoc accipere noluerunt. itaque centuriones domum ad ſe venire juſſit, eoſque ante pedes ſuos, uxoriſque ſuæ jugulari coegit, Cicero Philipp. 3, 5 & 13, & epiſt. 8 lib. 16 Att. Dio lib. 45, Appianus 3. Cicero tum ruſticabatur, atque libros de Officiis perficiebat, ut cognoſcitur epiſt. 8 & ſequentibus lib. 16 ad Att. Sunt etiam, qui eo tempore Paradoxa ſcripta fuiſſe exiſtiment, quod ſecundo paradoxo in Antonium invehi videatur: quamvis in procemio de Catone quaſi vivo loquatur. Antonius, cùm edixiſſet, ut adeſſet ſenatus frequens a. d. VIII Kalend. Decem. eumque diem obire neglexiſſet, in ante diem quartum Kalend. diſtulit, adeſſe in Capitolio juſſit. quo cum de legione Martia & Quarta, quæ relicto Antonio ad Cæſarem Octavianum tranſierant, nuntius eſſet allatus, mente concidit. & paludatus in Galliam citeriorem, quam à populo obtinuerat, cùm ea D. Bruti provincia eſſet, properavit. Dio, Appianus, Vellejus, Cicero ipſe Philippica tertia, & ſequentibus. Sed Antonium Brutus provincia excluſit, atque exercitu obſiſtens edictum propoſuit, quo promittebat, ſe provinciam Galliam retenturum in ſenatus populique Rom. poteſtate, Philipp. 3. Quare cum Cicero V Idus Decembr. Romam veniſſet, ut ſcribit epiſt. 5 lib. 11 Famil. tribunipl. edixerunt, ut ſenatus adeſſet a. d. XIIII Kalend. Januar. Statuerat Cicero ante Kalendas Januar. in ſenatum non venire: ſed cum eo die ipſo edictum D. Bruti propoſitum eſſet, mane in ſenatum venit. quod ubi eſt animadverſum, frequentiſſimi ſenatores convenerunt, epiſt. 6 lib. 11 Famil. Retulerunt tribunipl. ad ſenatum de præſidio conſulum deſ. Panſæ & Hirtii, ut ſenatus Kalendis Januarii tuto haberi, ſententiæque de ſumma repub. libere dici poſſent. Tum M. Tullius rogatus ſententiam cenſuit, ut & præſidium decerneretur, & quæ Octavianus Cæſar egiſſet, publica auctoritate confirmarentur, & milites, qui ab Antonio ad Cæſarem tranſiſſent, præmiis afficerentur; item ut D. Brutus, ceterique provincias ſuas retinerent, neque cuiquam traderent, niſi qui ex S. C. ſucceſſiſſet. quam ſententiam Cicero Philippica tertia complexus eſt, factoque S. C. in ejus ſententiam, progreſſus in concionem, quid in ſenatu actum eſſet, populo expoſuit, quæ eſt Philippica quarta. Hujus S. C. meminit etiam Dio lib. 45.

Anno urbis DCCXX, *Ciceronis* LXIIII, COSS. *fuerunt*,

C. VIBIUS PANSA, A. HIRTIUS.

KALENDIS Januarii conſules ſtatim poſt ſollemnem religionem ſenatum in Capitolio de Antonio, qui tum Mutinam circumſedebat, & D. Brutum oppugnabat, habuerunt; ut Appianus lib. 3 ſcribit. Ibi L. Piſo & alii nonnulli mitiorem ſententiam de Antonio dixerunt, legatoſque ad eum mittendos cenſuerunt. Cicero cum ſuis id egit, ut hoſtis Antonius judicaretur. Habuit tum Cicero in ſenatu quintam Philippicam. in qua non modo legationem diſſuadet, verum etiam bello Antonium perſequendum eſſe cenſet: agit etiam de honoribus decernendis iis, qui rempubl. adverſus Antonium defendant. Eo die nihil in ſenatu confectum eſt: ſed, controverſia uſque ad noctem ducta, ſenatum eſſe dimiſſum, Appianus ſcribit. Poſtridie Antonius hoſtis, ita ut Tullius cenſuerat, judicatus fuiſſet, niſi Salvius tribunuſpl. interceſſiſſet. decrevit tamen ſenatus, ut D. Brutus laudaretur, quòd Galliam Antonio non conceſſiſſet: item, ut Cæſar una cum Hirtio & Panſa exercitu illo, quem haberet, bellum adminiſtraret, atque ſtatua illi poneretur: ut ſententiam loco conſulari diceret, conſulatumque decem annis prius, quam leges permitterent, illi petere liceret: quantamque pecuniam militibus earum legionum, quæ Antonium reliquiſſent, parta victoria pollicitus eſſet, tanta publice daretur. Hæc Appianus lib. 3. ubi addit, inſequenti die fuiſſe decretos legatos ad Antonium cum mandatis, quæ Ciceronem ſcribere ſenatus voluerit. Dio lib. 45 & 46 eadem fere narrat, & ſenatum à Kalendis Januar. per triduum habitum, ſententiaſque dictas, & tandem legationem ad Antonium miſſam fuiſſe ait. Itaque pridie Nonas Januar. factum Senatus conſultum fuit, ut Ser. Sulpicius, L. Piſo, & L. Philippus cum mandatis ad Antonium proficiſcerentur. quam rem M. Tullius eodem die in concione expoſuit habita oratione, quam ſexta Philippica comprehendit. de legatis vide epiſt. 8 lib. 11, 14 & 24 libri 12 Fam. Cùm legati ad An-

1. Ediderat Gruterus *ait Philip. 5. Att. epiſt. 25 lib. 12 Famil.* Hinc Leidæ editum *ait Philippica 5. ad Att. epiſt. 25 lib. 12 Famil.* quam Londinienſis ſequatur Gruterum. Omnia ſtulta & ridicula, & præter Fabricii manum.

Antonium miſſi exſpectarentur, ejuſque amici reſponſa illius confingerent, M. Tullius metuens, ne ſenatorum animi ad pacem inclinarent, habuit in ſenatu Philippicam ſeptimam, in qua pacem tribus de cauſis diſſuadet: Primùm, quia ſit turpis; deinde, quia periculoſa: poſtremo, quia eſſe non poſſit. In legatione Ser. Sulpicius mortem obiit. Piſo & Philippus Romam reverſi ab Antonio ad ſenatum intolerabilia poſtulata retulerunt, epiſt. 4 lib. 12 Famil. Dio lib. 46. Tumultus interim à ſenatu fuit decretus, cùm belli nomen in ſententia poni quibuſdam non placeret. id quod Cicero Philippica octava reprehendit, quam ante Idus Martias in ſenatu dixit, graviter invehens in Q. Fufium Calenum, qui Antonio ſtudebat. Deinde, cum de ornando Ser. Sulpicio in ſenatu ageretur, Cicero nonam Philippicam dixit; ſuadens, ut Sulpicio ſtatua pedeſtris ænea in roſtris poneretur. quam ſua ætate pro roſtris Auguſti exſtitiſſe, Pomponius de Origine juris teſtatur. M. Brutus anno ſuperiore ex Italia in Græciam profectus, cùm Athenas veniſſet, adoleſcentes nobiles Romanos, quorum magna multitudo illic bonarum artium cauſa erat, ſibi adjunxit. in his fuit M. Ciceronis filius: quem Brutus, ut Plutarchus ſcribit, ſummis laudibus efferebat, inquiens, ſe illum ſive vigilaret, ſive dormiret, admirari, quod animus in eo tam generoſus, tantumque odium tyrannorum eſſet. Brutus inde in Macedoniam tranſgreſſus, Ciceronem filium ſecum duxit, eoque legato uſus multa feliciter geſſit, ut Plutarchus in Bruto teſtatur, & Brutus in epiſtola ad Ciceronem patrem, quæ nunc eſt quarta libri, qui ad Brutum exſtat, ita ſcribit: *Cicero filius tuus ſic mihi ſe probat induſtria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorſus nunquam dimittere videatur cogitationem, cujus ſit filius.* Ut vel hinc eorum imperitia (ne quid gravius dicam) arguatur, qui verum eſſe non putant, quod Cicero lib. 2 de Officiis ait, filium bello civili à Pompejo alæ alteri præfectum, magnam laudem & à ſummo viro, & ab exercitu conſecutum fuiſſe equitando, jaculando, omniaque militari labore tolerando. Sed ad propoſitum. Venit M. Brutus in Macedoniam, cùm Q. Hortenſio decedenti C. Antonius Marci frater ſuccederet. Sed Hortenſius exercitum, quem delectu habito conſcripſerat, Bruto tradidit. legio etiam, quam L. Piſo legatus Antonii ducebat, Ciceroni filio ſe tradidit. equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertitò, alter eum quæſtorem, à quo ducebatur, reliquit in Theſſalia, ſeſeque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adoleſcens à legato Syriaco, qui à Plutarcho Cinna vocatur, abduxit. P. Vatinius, qui Dyrrachium occupaverat, portas Bruto aperuit, & exercitum tradidit. C. Antonius ſe Apolloniam recepit, Cicero Philipp. 10, Plutarchus in Bruto, & Dio lib. 47. His de rebus Brutus litteras publice miſit, quas C. Panſa conſul coacto ſenatu recitavit, & Brutum oratione ſua ornavit. Sed Q. Fufius rogatus ſententiam, Brutum oppugnavit. contra quem Cicero tum Philippicam decimam dixit, quam Brutus epiſt. 4 de litteris ſuis [1] habitam eſſe contra Calenum ait. Erat Apolloniæ adhuc C. Antonius cum ſeptem cohortibus, Philippica 10. Inde Buthrotum contendens in itinere primum tres cohortes amiſit, quas Brutus concidit: deinde prœlio cum Cicerone filio ad Byllidem commiſſo, victus in Bruti poteſtatem venit, ut Plutarchus in Bruto ſcribit. Antonium Brutus ſecum diu honorifice habuit, uſque eo, ut magiſtratus inſignia illi non adimeret. quam ejus clementiam Cicero in epiſtolis ad eum ſcriptis ſæpe accuſat. Sed, cùm Antonius Apolloniam teneret, ante Kalend. Aprilis Romam allatum fuit de morte C. Trebonii, quem P. Dolabella Smyrnæ, verberibus ac tormentis quæſtione publicæ pecuniæ per biduum habita, interfecit, Cicero Philipp. undecima, & Dio lib. 47. Itaque Dolabella à ſenatu hoſtis judicatus fuit. Poſtridie, cum in ſenatu ageretur de Imperatore deligendo, qui bello Dolabellam perſequeretur, L. Cæſar cenſuit, P. Servilio hoc bellum extra ordinem mandandum eſſe: aliis nonnullis placuit, ut conſules Dolabellæ perſequendi cauſa Aſiam & Syriam ſortirentur. Cicero ſententiam rogatus Philippicam undecimam dixit. in qua primum Trebonii caſum deplorans, Dolabellæ & Antonii crudelitatem accuſat: deinde, duabus illis ſententiis refutatis, cenſet, ut Dolabellam C. Caſſius bello perſequatur. quam ſententiam ſe repugnante & iraſcente Panſa dixiſſe, ad Brutum ſcribit epiſt. 5. ea ſententia dicta, quæ facile valuiſſet, niſi Panſa vehementer obſtitiſſet, productus fuit in concionem à tribunopl. M. Servilio, eandemque rem ad populum ſumma contentione egit, epiſt. 7 lib. 12 Fam. Extremo anno ſuperiore turbinis vi ſimulacrum, quod M. Cicero ante cellam Minervæ pridie, quam in exſulium iret, poſuerat, diſſipatum membris pronum jacuit fractis humeris, brachiis, capite, mortem Ciceroni portendens, ut Obſequens & Dio lib. 45 ſcribunt. Quinquatribus, id eſt XIV Kal. Apr. ſenatus decrevit, ut hæc Ciceronis Minerva, cuſtos urbis reſtitueretur, epiſt. 25 lib. 12 Fam. Deinde illata pacis mentione ab Antonii amicis, ſenatus legatos ad eum decrevit M. Ciceronem, & P. Servilium. Sed, cùm eam legationem fruſtra fore Cicero videret, habuit in ſenatu Philippicam duodecimam. in qua legationem diſſuadet, ſeque ad eam obeundam idoneum non eſſe demonſtrat. Meminit hujus legationis Dio quoque lib. 46. Panſa deinde initio menſis Aprilis, ut arbitror, ad bellum profecto, M. Æmilius Lepidus (qui, auctore Paterculo, pontifex Max. in C. Cæſaris locum furto creatus, decreta ſibi Hiſpania, adhuc in Gallia morabatur) Romam ad ſenatum miſit, ad pacem cum Antonio faciendam cohortans. ea de re cùm in ſenatu ageretur, multi pacem ſuaſerunt, quòd incertus exitus belli eſſet, & quòd Lepidus ad pacem hortaretur, qui exercitu cogere poſſet. Tum M. Tullius rogatus ſententiam, Philippicam XIII in ſenatu dixit. in qua adverſariorum rationes confutans, pacem cum Antonio & Antonianis eſſe non poſſe docet: & Antonii animum ex litteris ad Hirtium & Octavianum miſſis declarat. Cicero tum quoque ad Lepidum miſit epiſt. 27 lib. 10 Famil. in qua illum, ne ſe in iſtam pacificationem interponat, hortatur. Poſt profectionem Panſæ conſulis turbulentiſſimum tempus fuit, cum D. Brutus Mutinæ vix jam ſuſtineret. itaque cum triſtis à Mutina fama manaret, omneſque aut fœdiſſimam mortem, aut miſerabilem fugam cogitarent, inflati lætitia atque inſolentia impii cives famam diſſipaverunt, Ciceronem pridie Vinalia cum faſcibus deſcenſurum eſſe. Interim XVII Kalend. Maji, ut Galba ad Ciceronem ſcribit epiſt. 30 lib. 10 Famil. ſeu, ut Ovidius lib. 4 Faſt. indicat, XVIII Kalend. Maji, Antonius prœlio ad Mutinam ſuperatus eſt. Habuit paucis diebus pòſt concionem Romæ P. Appulejus tribunuſpl. in qua cum liberare Ciceronem ſuſpicione faſcium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil eſſe à M. Tullio umquam de republica, niſi optimè cogitatum. Duabus tribuſve horis pòſt optatiſſimi nuntii & litteræ de victoria Mutinenſi venerunt. quo tempore tantæ multitudinis, quantam urbs capiebat, ad Ciceronem concurſus eſt factus, à qua ille maximo clamore atque plauſu in Capitolium deductus, & in roſtris collocatus, domum inde reductus eſt. Hæc ſunt apud Ciceronem Philip. 14 epiſt. 2. 6, & 7 ad Brut. & epiſt. 30 lib. 10 & 6 lib. 12 Famil. Pridie Vinalia, id eſt X Kalend. Maji, Cicero habuit Philippicam decimam quartam. in qua ſupplicationem dierum quinquaginta,

1. Hanc vocem cur Gruterus & alii omittunt!

ta, trium Imperatorum Panſæ, Hirtii, & Cæſaris nomine ob Antonium hoſtem ſuperatum decernit: atque ad extremum eos, qui in prælio ceciderant, laudat, eorumque proximos conſolatur. de ſupplicatione L dierum vide Appianum lib. 3. Cùm Hirtius in prœlio cecidiſſet, & Panſa ex vulneribus paucis diebus poſt Bononiæ mortuus eſſet, rumor percrebruit, Ciceronem cos. factum eſſe, epiſt. 8 ad Brut. Plutarchus & Appianus ſcribunt, M. Tullium ab Octaviano ad conſulatus petitionem inductum fuiſſe. V Kalend. Maji ſenatus habitus fuit de iis, qui hoſtes judicati erant, bello perſequendis, epiſt. 9 ad Brut. Dedit eo tempore Cicero plures litteras ad D. Brutum, & L. Plancum, ut fuſum Antonium perſequerentur, quæ lib. 10 & 11 Fam. exſtant. Interim Antonius fuga tranſgreſſus Alpes, primo ſpe colloquii repulſus à M. Lepido; mox ſæpius in conſpectum veniens militum, per averſa caſtrorum proruto vallo à militibus receptus eſt, Paterculus lib. 2, Plutarchus in Antonio, Appianus lib. 3. Lepidus ſe cum Antonio conjunxit a. d. IV Kalend. Jun. epiſt. 23 lib. 10 Famil. Pridie Kalend. Quint. Lepidus ſententiis omnibus hoſtis à ſenatu judicatus eſt, ceterique qui unà cum illo à republ. defecerant. quibus tamen ad ſanitatem redeundi ante Kalend. Septemb. poteſtas facta fuit, epiſt. 10 lib. 12 Famil. epiſt. 16 & 19 ad Brut. & Dio lib. 46. Octavianus Cæſar, ut cognovit Antonium à Lepido receptum, ceteroſque duces & exercitus conſentire pro partibus, cauſam optimatium ſine cunctatione deſeruit, ad prætextum mutatæ voluntatis, dicta factaque quorundam calumniatus, quaſi alii ſe puerum, alii ornandum tollendumque jactaſſent, Suetonius in Auguſto, Paterculus lib. 2, Brutus epiſt. 20 lib. 11 Famil. Tum inter eum & Antonium commercia epiſtolarum, & conditionum facta mentio, quod Paterculus ſcribit. cumque effeciſſet, ut milites inter ſe jurejurando ſancirent, cum nullo exercitu, qui C. Cæſaris fuiſſet, bellum ſe geſturos; quadringentos milites Romam ad ſenatum miſit, qui conſulatum ſibi nomine exercitus depoſcerent: cùm quidem cunctante ſenatu, Cornelius centurio, princeps legationis, rejecto ſagulo oſtendens gladii capulum, non dubitaſſet in curia dicere: Hic faciet, ſi non feceritis vos, Suetonius, & Dio libro 46. ubi addit, Ciceronem ſubjeciſſe: Si ita conſulatum petieritis, eum accipiet. Militibus re infecta ad Octavianum reverſis, Antonium & Lepidum in Italiam accerſivit, atque ipſe legiones ad urbem hoſtiliter admovit, Suetonius, Dio & Appianus: qui ſcribit Ciceronem tum ad Octavianum veniſſe, ac paullo poſt lectica ex urbe fugiſſe. C. autem Cæſar Octavianus conſul cum Q. Pedio ſtatim factus eſt, ut omnes annales teſtantur. Conſulatum Cæſarem iniiſſe pridie, quàm XX annos impleret, X Kalend. Octobris, Paterculus auctor eſt. In Liviana epitoma lib. 119 legitur, Cæſarem conſulem creatum eſſe, cum annos XIX haberet. Plutarchus in Bruto ex Octaviani commentariis refert, ipſum vigeſimum annum egiſſe, cum conſul primum eſt factus. Eutropius initio lib. 7 ait, Cæſarem Romam cum exercitu profectum extorſiſſe, ut ſibi vigeſimo anno conſulatus daretur. Suetonius in Auguſto ſcribit, eum in ordinatione anni Sextilem menſem è ſuo cognomine nuncupaſſe, quod eo ſibi & primus conſulatus, & inſignes victoriæ obtigiſſent. Similiter Dio lib. 56 tradit Octavianum XIX die Auguſti, eodem, quo primum conſulatum ceperat, deceſſiſſe. Cæſar Octavianus cos. legem tulit de quæſtione habenda in eos, quorum opera pater occiſus eſſet, Livius lib. 120, Appianus lib. 3, Dio lib. 46. Auctor legis fuit Octavianus, tulit Q. Pedius collega: unde lex Pedia nominatur; eaque omnibus, qui Julium Cæſarem interfecerant, aqua ignique interdictum eſt, Vellejus lib. 2, Suetonius in Nerone. Conſul factus Octavianus Ciceronem, ut Plutarchus in ejus vita ſcribit, valere juſſit, & pace cum Antonio Lepidoque facta copias omnes in unum locum contraxerunt, ibique imperium Rom. quaſi poſſeſſionem aliquam inter ſe diviſerunt. Partiti ſunt autem provincias inter ſe hoc modo, ut Cæſar utramque Africam cum Sicilia, & Sardinia; Lepidus Hiſpanias & Galliam Narbonenſem; Antonius reliquas Gallias haberet, Appianus lib. 4, Dio lib. 46. Inter hos etiam convenit, ut ipſi triumviri reipubl. conſtituendæ per quinquennium eſſent, & ut ſuos quiſque inimicos proſcriberet. in qua proſcriptione plurimi equites, CXXX ſenatorum nomina fuerunt, ut eſt in epitoma lib. 120. Tu vide Oroſium noſtrum lib. 6 cap. 18. Cæſarem reſtitiſſe aliquamdiu collegis, ne qua fieret proſcriptio, ſed inceptam utroque acerbius exercuiſſe, Tranquillus ait. Maximam verò contentionem, inquit Plutarchus, Ciceronis proſcriptio præbuit, cùm Antonius nullam conditionem acciperet, niſi primus ille interficeretur, Lepidus Antonio aſſentiretur, & Cæſar utrique repugnaret. Congreſſus horum trium occultus in triduum fuit apud Bononiam, in loco remoto à caſtris, & flumine circumfuſo, ut Plutarchus non ſolum in Cicerone, ſed & in Antonio tradit. Dio quoque lib. 46 ſcribit, triumviros conveniſſe in parva inſula fluminis, quod Bononiam præterlabitur. Appianus initio libri quarti ait, eos congreſſos eſſe ad Mutinam in Lavinii fluvii inſula. Sed triumvirûm copias ad Bononiam contractas fuiſſe, Suetonius etiam in Auguſto auctor eſt, & Florus cap. 5 libr. 4 tradit pacem inter tres duces factam apud confluentes inter Peruſiam & Bononiam. Ibi ajunt Cæſarem primis diebus, ut Plutarchus narrat, pro Ciceronis ſalute cum aliis concertaſſe, ac tertio die conceſſiſſe, ejuſque vitam prodidiſſe, fuitque permutatio ita facta: Ciceronem Cæſar, L. Paullum fratrem Lepidus, L. Cæſarem avunculum Antonius proſcribi permiſit. *Sed nihil*, ait Paterculus, *tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Cæſar aliquem proſcribere coactus eſt, & ab illo Cicero proſcriptus eſt.* Ceſſerat ille ſub adventum IIIvirorum urbe, ut ex Livio Seneca libr. I Suaſoriarum refert, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi ſe, quam Cæſari Caſſium & Brutum poſſe. Primò in Tuſculanum fugerat: inde tranſverſis itineribus in Formianum, ut ab Cajeta navim conſcenſurus proficiſceretur. unde aliquoties in altum provectum cum modo venti adverſi retuliſſent, modò ipſe jactationem navis cœco volvente fluctu pati non poſſet, tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit: regreſſuſque ad ſuperiorem villam, quæ paullò plus mille paſſibus à mari abeſt, Moriar, inquit, in patria ſæpe ſervata. Hactenus Livius. Plutarchus verò ita: Erat Cicero in Tuſculano cum Quinto fratre. Cognita vero proſcriptione, Aſturam in maritimum Ciceronis fundum proficiſci, atque inde in Macedoniam ad M. Brutum, de cujus victoria læti rumores afferebantur, tranſire conſtituerunt. Ferebantur lecticis confecti mœrore, atque in itinere ſubſiſtentes, junctis lecticis inter ſe caſum ſuum deplorabant. Quintus verò magis angebatur animo, atque inopiæ illi in mentem veniebat: nihil enim ſecum ſe domo extuliſſe dicebat: Marco etiam perexiguum viaticum erat: ſatius igitur eſſe affirmabat, Marcum fuga antecedere, ſe [1] convaſatum domum recurrere. Hoc conſilio probato, complexi inter ſe, multiſque lacrymis profuſis digreſſi ſunt. Quintus non ita multis diebus poſt à ſervis proditus inquiſitoribus unà cum filio ſuo interfectus eſt. Ita quidem de Q. Cicerone Plutarchus. Appianus in hanc ſententiam: Q. Cicero cum filio comprehenſus percuſſores orabat, ut ſe ante filium necarent. quod cùm filius contrà fieri obſecraret, illi ſe eorum controverſiam compoſituros dixerunt. itaque alii hunc, alii illum arripientes eodem ſigno ambos ſimul occiderunt. Dio lib. 47 ita: Q. Ciceronem M. fratrem filius de medio removit, & quantum in ipſo fuit, ſervavit. nam & patrem occultavit, ut inveniri non poſſet, & ea

1. Neceſſaria erat hæc vocula, quam Gruterus aliique poſt eum omnes neglexerunt temere: plane & Plutarchus αὐτὸν ᾧ.

& ea de cauſa tormentis omnibus excruciatus indicium nullum fecit. ſed pater, re intellecta, cùm admiratione filii, tum miſericordia adductus ultro prodiit, ſeque ipſe percuſſoribus tradidit. Redeamus nunc ad Plutarchum. Cicero, inquit ille, Aſturam delatus, navem, quam nactus fuit, ſubitò conſcendit, & oram legens Circæum uſque vento pervenit. Inde ſolvere [1] gubernatores cùm pararent, vel maris metu permotus, vel Cæſaris fidem non plane deſperans, in terram egreſſus eſt: & millia paſſuum XIII fere pedibus Romam verſus progreſſus, animi pendere cœpit, ſententiaque mutata rurſus ad mare deſcendit, ibique noctem gravibus & incertis cogitationibus traduxit: adcò, ut in animo haberet, Cæſaris domum clam ingredi, ſibique ante lares ejus manus inferre, atque ita furiales intemperias illi impingere. Sed ab ea ratione cruciatus metu depulſus, alia rurſus tumultuoſa conſilia in pectus inſtituit. & ſervis ſe ad Caietam deportandum navigio commiſit: ubi prædia habebat, & blandum æſtate Eteſiarum diebus perfugium. eſt ibidem ſupra mare ſacellum Apollinis: unde corvi cum clangore ad Ciceronis navem, quæ ad litus appellebatur, confertim advolarunt, atque ex utraque parte antennæ inſidentes partim crocitarunt, partim rudentum capita roſtris tutuderunt: idque ſignum omnibus infauſtum eſt viſum. Cicero tamen egreſſus in villam ſe recepit, & quieti dedit. ibi corvorum magna pars triſti voce ad feneſtram aſſedit: unus in lectum devolavit, & roſtro veſtem, qua Cicero tectus erat, paulatim ab ore ipſius removit. De eadem re Valerius lib. I cap. 4. *M. Ciceroni mors imminens auſpicio prædicta eſt: cùm enim in villa Cajetana eſſet, corvus in conſpectu ejus horologii ferrum loco motum excuſſit, & protinus ad ipſum tetendit, ac laciniam togæ eò uſque morſu tenuit, donec ſervus, ad occidendum eum milites veniſſe, nuntiaret.* Hactenus Valerius: ex quo perſpicuè cognoſcitur apud Plutarchum ἐς καπίτας mendoſe, non pro Capua, ſed Cajeta legi. quamvis Appianus Capuam nominet, ad quam fuerit hæc Ciceronis villa, in qua adventantibus inquiſitoribus à corvis è ſomno excitatus ſit. Sequitur in Plutarcho: Servi hæc aſpicientes ſuam ipſi ignaviam damnarunt, ſi herilis cædis ſpectatores eſſe ſuſtinerent; cumque beſtias domino opem ferre, ac pro indigno ejus caſu ſolicitas eſſe viderent, ipſi eum non defenderent; partim precibus, partim vi impoſitum lecticæ ad mare detulerunt. Interim percuſſores cum miniſtris superveniunt, Herennius centurio, & Popillius tribunus militum, quem parricidii reum Cicero olim defenderat.

De Popillio hoc multa Seneca in Declamationibus & Suaſoriis. de eodem Valerius lib. 5 cap. 3. *M. Cicero C. Popillium Lænatem Picenæ regionis, rogatu M. Cœlii, non minore cura, quam eloquentia defendit: eumque cauſa admodum dubia fluctuantem, ſalvum ad penates ſuos remiſit. hic Popillius poſtea nec re, nec verbo à Cicerone læſus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proſcriptum perſequendum & jugulandum mitteretur: impetratiſque deteſtabilis miniſterii partibus, gaudio exultans Cajetam cucurrit, & virum, omitto quòd ampliſſimæ dignitatis, certè ſalubri ſtudio* (ita lege è manuſcriptis) *præſtantis officii privatim ſibi venerandum jugulum præbere juſſit: ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, & pacis clariſſimam dexteram per ſummum & ſecurum otium amputavit: eaque ſarcina, tanquam opimis ſpoliis, alacer in urbem reverſus eſt. neque ei ſceleſtum portanti onus ſuccurrit, illud ſe caput ferre, quod pro capite ejus quondam peroraverat.*

Sequitur apud Plutarchum: Percuſſores cum fores clauſas inveniſſent, eas effregerunt: cumque Cicero non appareret, & ii, qui intus erant, ſcite ſe, ubi eſſet, negaſſent, ajunt adoleſcentem quendam, à Cicerone in bonis litteris & diſciplinis educatum, Quinti fratris libertum, Philologum nomine, tribuno dixiſſe, lecticam per ſilveſtres & opacas ambulationes ad mare deferri. Tribunus igitur cum paucis comitibus circum ambulationes ad exitum cucurrit: Herennius recta per eaſdem accurrit. quod ubi Cicero animadvertit, ſervos lecticam ibi deponere juſſit. *Satis*, inquit Livius, *conſtat, ſervos fortiter fideliterque paratos fuiſſe ad dimicandum: ipſum deponi lecticam, & quietos pati, quod fors iniqua cogeret, juſſiſſe.* Appianus ſcribit, multos diſcurriſſe quærentes, num alicubi Cicero viſus eſſet: cumque alii benevolentia & miſericordia permoti, eum in alto eſſe dixiſſent, clientem Clodii acerrimi inimici Ciceronis Popillio Lænati tribuno militum indicaſſe viam, qua lectica deportabatur, eo illum irrupiſſe, & cum ſervos longe plures, quàm ipſe ſecum habebat, ad dimicandum paratos vidiſſet, callide exclamaſſe, Tribuni, qui in extremo agmine ſunt, ingrediantur: tum ſervos majorem multitudinem exſpectantes perterritos fuiſſe. *Cicero*, ait Aufidius Baſſus apud Senecam, *paullum remoto velo, poſtquam armatos vidit, Ego vero conſiſto, ait: accede veterane, &, ſi hoc ſaltem potes recte facere, incide cervicem. trementi deinde dubitantique, Quid ſi ad me, inquit, primum veniſſetis:* Butridius Niger apud eundem: *Elapſus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros ferebatur. ſed ut vidit appropinquare notum ſibi militem Popillium nomine, memor defenſum à ſe, lætiore vultu aſpexit. at ille, victoribus idipſum imputaturus occupat facinus, caputque deciſum, nihil in ultimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem poſſet notari, Antonio portat, oblitus ſe paulo ante defenſum ab illo. Prominenti*, inquit Livius, *ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput præciſum eſt, nec ſatis ſtolidæ crudelitati militum fuit, manus quoque, ſcripſiſſe aliquid in Antonium exprobrantes, præciderunt.* Plutarchus: Cicero mentum, ita ut conſueverat, tangens in percuſſoribus oculos conſtanter fixit, ſqualoris plenus, & capillo demiſſo, macieque ob ſolicitudines confectus, uſque eo ut plurimi Herennio eum jugulante capita obnuberent. Occiſus eſt præbens cervicem extra lecticam, cum annum jam LXIV ageret. Præcidit illi juſſu Antonii caput & manus, quibus Philippicas ſcripſerat. *Vixit*, ait Livius, *tres & LX annos: ut, ſi vis abfuiſſet, ne immatura quidem mors videri poſſit.* Euſebius: Cicero in Formiano ſuo ab Herennio, & Popillio occiditur LXIV ætatis ſuæ anno. Appianus [2]: Occiſo Cicerone quidam equis, alii navigiis incitatis properabant Antonio hunc nuntium perferre, eique in foro ſedenti Lænas caput & manum eminus oſtendit. quo ille maxime lætatus, tribunum militum coronavit, & H-S. decies centena millia ei pro maximo præmio dedit, quod ſummum & infenſiſſimum ſuum inimicum occidiſſet. Plutarchus: Cum membra Ciceronis Romam perlata eſſent, Antonius, qui tum forte comitia habebat, iis viſis exclamavit, Proſcriptionem jam peractam eſſe: caput autem & manus pro roſtris [3] poni juſſit, ſpectaculum horrendum Romanis, qui ſe non Ciceronis vultum, ſed imaginem animi Antonii videre putabant. Dio lib. 47. Ubi Ciceronis caput allatum fuit, Antonius multis & gravibus probris illatis, illud pro roſtris, loco præ aliis conſpicuo poni juſſit, ut unde in ipſum verba faciens auditus fuerat, ibi caput ejus cum manu dextra, quæ ſimul præciſa fuerat, conſpiceretur. Fulvia vero caput, antequam auferretur, in manus ſumpſit, atque atrocibus verbis illudens & conſpuens genibus ſuis impoſuit, & linguam ex ore extractam acubus, quibus ad capitis ornatum utebatur, compunxit, additis multis iiſque execrandis opprobriis. Livius:

1. Ex Plutarchi verbis non patet eum appuliſſe litori vel portui Circeienſi, ut hactenus oram legens & perveniens rurſus ſolvere inde debuerit; ſed oram legens venit e regione Circejorum, ut maneret navigans; verum inde omiſſa ora altius mare intrare ſtatuebant nautæ. ἐκεῖθεν δὲ βουλομένων εὐθὺς αἴρειν τῶν κυβερνητῶν. Illud εὐθὺς nec Fabricius nec interpres Plutarchi intellexit.

2. Sed modum occidendi accuratiſſime refert Appianus in verbis quæ neſcio cur Fabricius omiſerit. Lænas ἐκ τοῦ φορείου τὴν κεφαλὴν ἐπισπάσας ἀπέτεμνεν, ἐς τρὶς ἐπιπλήσσων καὶ ἐπιδιαπρίζων ὑπὸ ἀπειρίας. In percuſſore igitur non convenit Plutarcho, qui clare Herennium ſtatuit, cum Appiano, qui manifeſte Popillium.

3. Et quidem ἐπὶ τοῦ βήματος.

vius: *Ita relatum caput ad Antonium, juſſuque ejus inter duas manus in roſtris poſitum, ubi ille Conſul, ubi ſæpe conſularis, ubi eo ipſo anno adverſus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lachrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant.* Cremutius Cordus: *Præcipue tamen ſolvit pectora omnium in lacrymas gemituſque viſa ad caput ejus deligata manus dextra, divinæ eloquentiæ miniſtra: ceterorumque cædes privatos luctus excitaverunt, illa una communem.* Mortem Ciceronis verſibus elegantiſſimis deploravit Cornelius Severus; in quibus ſunt, qui ſequuntur:

Abſtulit una dies ævi decus, ictaque luctu
Conticuit Latiæ triſtis facundia linguæ,
Unica ſollicitis quondam tutela, ſaluſque,
Egregium ſemper patriæ caput: ille Senatus
Vindex, ille fori, legum, rituſque togæque,
Publica vox ſævis æternum obmutuit armis.
Informes vultus, ſparſamque cruore nefando
Caniciem, ſacraſque manus, operumque miniſtras
Tantorum, pedibus civis projecta ſuperbis
Proculcavit ovans, nec lubrica fata Deoſque
Reſpexit: nullo luet hoc Antonius ævo.

Paterculus poſt narratam cædem M. Tullii, in hæc verba erumpit: *Nihil tamen egiſti, M. Antoni, mercedem cæleſtiſſimi oris & clariſſimi capitis abſciſi numerando, auctoramentoque funebri ad conſervatoris quondam reip. tantique conſulis irritando necem. Rapuiſti tu M. Ciceroni lucem ſollicitam, & ætatem ſenilem, & vitam miſeriorem te principe, quam ſub te triumviro mortem: famam vero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abſtuliſti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnem ſæculorum memoriam: dumque hoc vel ſorte, vel providentia vel utcunque conſtitutum rerum naturæ corpus, quod ille pæne ſolus Romanorum animo vidit, ingenio complexus eſt, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem ævi ſui laudem Ciceronis trahet: omniſque poſteritas illius in te ſcripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur: citiuſque in mundo genus hominum, quam hujus nomen, cadet* Ciceronem hoc anno VII Idus occiſum eſſe, teſtimonio Tironis liberti ſcribit Tacitus in dialogo de Oratoribus. intelligo autem Idus Decembr. quoniam triumviri inierunt V K. Decembris, ut eſt in lapide Colotiano. Vixit igitur Cicero annos LXIII, menſes XI, dies V, ſive annos LXIV minus XXVI diebus.

Nunc ad extremum illud addam, quod Deſiderius Lignamineus Patavinus ante annos ſedecim divulgavit. Cum anno Chriſti MDXLIV Kal. Decemb. Angulus Apulus Minorita in Zacyntho inſula Venetorum, quæ in mari Jonio Epiro adjacet, apud ſacellum D. Mariæ Gratioſæ, non longe à littore maris, Cœnobii fundamenta ageret, ſepulchrum antiquiſſimum reperit cum hac inſcriptione: M. TVLLI CICERO HAVE. ET TV TEPTIA ANTΩNIA. in eodem ſepulcro inventæ ſunt duæ urnæ vitreæ, una major cinerum, altera minor lacrimarum, ut volunt. in majoris fundo, erat vitro inſcriptum: AVE MAR. TVL. Hoc monumentum ibi in ſacratio templi adſervatur, & Ciceronis noſtri eſſe putatur. verum in hujuſmodi rebus mihi Epicharmi cantilenam illam *μέμνασο ἀπιστεῖν* ad aurem utramque inſuſurrari facile patior [1]: cùm præſertim in Epitaphio quodam, quod in libro manuſcripto *ἀδέσποτον* ſubjicitur, Arpinatem Ciceronem lapide extra Cajetam ſervari, inveniam, quem Lignamineus à ſervis crematum, & in Zacynthum delatum fuiſſe putat.

---

1. Bene Fabricius; cujus prudentiam confirmat CL. Jac Sponius in itinerario, cujus hæc verba merentur adſcribi. *Au deſſus de la ville en allant a la fortereſſe, il y a une Egliſe appellée S. Helie, ou ſelon que quelques-uns ont ecrit, on avoit trouvé le tombeau de Ciceron & de Tertia Antonia ſa femme; mais je n'y remarquay autre choſe, qu'un fond d'urne de porphyre, & je ne pus apprendre aucune nouvelle du reſte.*

FINIS HISTORIAE M. T. CICERONIS.

DE J. GULIELMIO

E L O G I A

ALIQVORVM VIRORVM CL.

FRANCISCUS MODIUS

JANO GULIELMIO SUO S.

COLONIAM AGRIPPINAM.

EPISTOLA NOVANTIQUARUM LECT. CXXXI.

SIT ſane ita, Gulielmi; Magnus in his ſtudiis vir fuerit D. Lambinus; ideo licere quidvis homini in optimum & doctiſſimum quemque putabimus? Victorium, Langium, alios, ut ſemidoctos, &, ſi Diis placet, barbaros, ac Latinæ linguæ ignaros, paſſim traducit. cum tamen hi ſint illi, à quibus tantum in Ciceronis recognitione adjutum fuiſſe conſtat, quantum haud ſcio an ab ullis omnino aliis. ſed quid de iſtis queror; quorum Italum alterum, alterum Belgam ipſe Gallus ſuo quodammodo jure, ut alienigenas contemnere potuit; cùm etiam non pepercerit ſuis? de quibus, ut Muretum, & infinitos alios mittam; an non auſus eſt Turnebum; illum, inquam, Turnebum, quo doctiorem Gallia non vidit, plagii accuſare? ſed benè quod nemo credit. non magis quàm cùm diſſimulare ſtudet noſtrorum hominum (& jam non de Langio, ſed aliis quam plurimis loquor) in Ciceronem laboribus meritiſque quidquam deberi. quorum quantum ille ipſe Lambinus cùm judicio, tum libris, diligentiaque in hoc ſcriptore adjutus fuerit: qui videre volet, is poſtremam ejus editionem cum prioribus contendere ne gravetur. Cetera ut ſpero tibi curæ erunt. dico in quibus pluſculum ſibi etiam contra libros omnes idem Lambinus licere voluit. eſt tibi certè facultas cernendæ hujus tantæ, quantam ex alio ſcriptorum fruſtra ſperes, gloriæ; ad quam ut accedat etiam voluntas, præter eam quam dixi laudem, movere te debet doctiſſimorum hominum per Belgicam & Germaniam exſpectatio; quos omnes hac ſpe implevi, futurum brevi, ut per te hunc auctorem omnium optimum, & ad uſum vitæ maximè neceſſarium, quam emendatiſſimum habeamus. ego promiſi. tu vide ne amicum vanitatis accuſari patiare.

JUSTUS LIPSIUS

LIBRO II ELECTORUM, CAP. XVI.

ITA vivam ipſe & valeam, ut peracerba nuper mihi accidit JANI GVLIELMI mors, ſive potius raptus. Subita enim fuit: & vix Biturigas venerat, cum febris eum occupavit, & in paucis diebus extremus ille dies. Sanè amabam adoleſcentem inſigni indole, magnâ ſpe: nec facilè ingenium videram (juvenile quidem) magis mihi ad guſtum. Libelli judicio meo teſtes. quos in Critico iſto genere paucos edidit; ſed probos doctoſque. & quos haud temerè Invidiæ dens atteret aut lima labentis ævi. Sed peracerba mihi tamen hæc mors, non nova. Quæ enim alia vitæ lex? Ut lignum uri natum eſt, ariſta ſecari: ſic homines mori. Ite mei juvenes, & animis fidite aut annis. una nempe morbi aura eſt, quæ adurit & exſtinguit hunc omnem vitæ florem. Quin & venti cùm vehementiſſimè perflant, ſonant ferè & deſinunt: ſic mortales, cùm grandia maximè ſpirant & ſperant. Ego ipſe, qui iſta loquor, quamdiu hîc ſum? Fallor: aut ſtrictum jam in me quoque fatale hoc ferrum, & ſequor te, mi Gulielmi, imò calcem premo calce. Ita lentus difficiliſque morbus hic ſuadet: qui ut hedera quædam ſerpens, implicat & enecat me longo tractu. Sed hoc quidem fiet, cùm Deo meo viſum: intereà judicii mei de te & amoris monumentum hoc poſitum eſto. non æternum, ſcio, (ſtulti qui ab his ſcriptis id ſperant,) ſed longævum fortaſſe: ſi tamen, ut cum Pindaro dicam,

—— Σύν τινι μοιριδίῳ παλάμᾳ
Ἐξαίρετον Χαρίτων νέμομαι
Κᾶπον. ——

JACOBUS AUGUSTUS THUANUS

FINE HISTORIARUM LIB. LXXX.

EODEM menſe Quintili CIↃ IↃ XXCIV JANVS GVLIELMIVS, adoleſcens cultiſſimi ingenii Lubeca natus, Avarici Biturigum, quò ad magnum Cujacium audiendum profectus fuerat, contracto ex nimiis caloribus morbo, vix ſalutata urbe deceſſit, cùm nondum XXX vitæ annum attigiſſet; eo magis deploranda morte, quod multa, & inter ea novam Ciceronis operum ad M. S. exemplaria diligentiſſime collatorum & amplius ſexcentis clauſulis ſuppletorum editionem paratam haberet; quam & ego Lutetiæ, dum is ad me familiariter ventitaret, vidi, hactenus magna rei literariæ jactura aut diſperditam aut ſuppreſſam.

HIERONYMUS GROSLOTIUS LISLAEUS JACOBO LECTIO JC. PARTE EPISTOLAE EDITAE ANNO 1610.

VOLEBAM hîc interjungere, ni me ulterius provehi incitaſſet, qui eſt juſtiſſimus, & meritò obſtinatus dolor meus, quem contraxi ex obitu C. M. juvenis amiciſſimi quondam mei, quem, ut ita dicam, mi Lecti, dulcacidum mihi eſt in ſinu tuo deflere. Is fuit JANVS GVLIELMIVS, quo juvene, non me redarguet ipſa Veritas, nihil tulit Germania doctius aut verius: nihil vidit Sol ipſe amabilius aut melius. juraſſes factum illum à Gratiis, eductum edoctum a Muſis. Nam illi quanta probitas in

in ore ? quanta in ſermone ſimplicitas ? quanta urbanitas, quis candor, qui ſales ? quàm pari lance gravitas comitasque ? quanta in omni vita pietas ? & quod rariſſimum in illa gente, quanta in omni victu abſtinentia ? denique quo ille ſtudiorum amore flagrabat ? quantum legit ? quantum etiam ſcripſit ? quæ nunc maximam partem cum ipſo, ſine fructu poſteritatis, abierunt. Superſunt tamen in manibus hominum non obſcura tanti ingenii monumenta, quæ etſi fuerint edita ab admodum adoleſcente, &, ut ipſe ſum oculatus teſtis, nimio impetu præcipitata, tamen æternum (ſi æterna, quod auguror, erunt) teſtificabuntur, quo fuerit in his literis acumine & judicio, ſimulque quantum virum daturus fuiſſet, ſi virtutes ejus maturuiſſent. Angor ipſius caſu, qui acerbo & planè immaturo interitu primo ætatis flore extinctus eſt: dignus (ô fata!) vivere ætatem trium Neſtorum. Sed illud forte an utcumque tolerabile, quia commune cum multis. hoc verò mihi non triſte ſolum, verùm etiam luctuoſum videtur, quod reliquit imperfectum præclariſſimum opus, quod abſolvi non minus fuiſſet è re publica, quàm ex ipſius ſua, qui ſibi inde comparaſſet nominis immortale decus. Enim parabat emittere in vulgus optimum linguæ Romanæ parentem M. Tullium Ciceronem quam caſtigatiſſimum & nitidiſſimum: & jam propè adfecta res erat, niſi tam alieno, & pœnè dicam, tam non ſuo tempore, fato fuiſſet oppreſſus. Verùm ſi poſteritatem ſpectemus, quidquid non abſolutum, habetur pro non inchoato. Memini, & memini non abſque lacrimis, audiviſſe ipſum ſæpius prædicantem, non vana oſtentatione, ut ſolet, à qua ſanè plurimum abhorrebat emendatiſſima indoles ejus, ſe in Cicerone quà ex libris, quà ex conjecturâ aut emendaſſe certo judicio, aut explicaſſe nunc primum, ad ter mille locos maximi momenti. Levioris enim habebat ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. At iſta omni immortalitate digniſſima præmatura ejus morte nunc jacent; & verendum ne malâ operâ eorum, in quorum manus devenere, idem quod ille, fatum ſentiant. quod invidiſſe illi tantam gloriam, & nobis atque ipſis, quas colimus, literis, tantum bonum, quis vel imbutus humanitate aliqua non miſereatur, non doleat ? M. Tulli, ſi quis tibi etiam adhuc manet ſenſus, agnoſce & defle ſeriò maximè capitale fatum tuum, quo tibi præreptus eſt ille Æſculapius tuus, qui vitam dum tibi reparat (ah nimis invidioſum opus!) exitium paravit ſibi ipſe. fatum tibi tanto calamitoſius illo, quo præciſum divinæ eloquentiæ caput, amputatæ fortiſſimæ manus; quanto tibi gratior eſſe vita debet, quàm mors; quæ, puto, jucunda tum fuit, everſâ penitus Repub. quam conſervaveras. Ita mihi, ô, ſemper pateant abditiores & jam vetuſtate fallentes ſenſus tui, mi Arpinas homo, angor acerbiſſimè tuo nomine: angor tamen publico magis, cujus maximo malo denatus eſt tam ingenti tot literarum, tot virtutum, flumine inundatus juvenis: cui quemadmodum propè unico ævi hujus noſtri, dixero Invidia audiente indignante, facultas erat tantum ſcriptorem emaculatiſſimum publicandi, ita doctiſſimorum judicio feliciſſimè, cum proſam ſcriberet, prorſus exprimendi, accerſitis tamen ex Plauto, aliiſque ſimilibus, id eſt, optimæ notæ ſcriptoribus lepidiſſimis, & jocis urbanioribus. Jam verò cum ſe demittebat ad carmen, edebat, DEUS bone! quàm terſum, quàm amœnum, quàm acutum, & verbo dicam, omnino ſanitatis antiquæ: ita proximè effingebat veteres illos, Horatium dico, Catullum, Propertium, & ceteros anguſtioris famæ. Teſtor illius Divos Manes, Lecti, nequicquam do amicitiæ: quicquid hîc ſcribo, extorquet à me ipſiſſima veritas: ſi non eum deſtinaſſet hæc mortalis vita in tam ſecundo ad ſupremam humanæ laudis metam curſu, ſe probaſſet proculdubio Muſarum alumnis ſcriptorem eloquentiſſimum, ſummum Poetam, maximum Criticum. Denique angit me ſuper iſta multò graviſſima jactura mea, ſi jactura dicenda eſt, tanti viri, tanti amici amiſſio; amici, cui propè unico volebam patere intimas cogitationes meas. Accedit mærori meo, quod abſens & impendentis mali neſcius, pariter ægrum, pariter exceſſiſſe cognovi, ut in tanto infortunio meo privatus fuerim tantilla felicitate adverſus illum fungendi noviſſimis, quæ debemus, officiis. Paulo enim ante, quàm veniſſem Avaricum (quæ urbs funeſta ejus morte, honorata ſepulchro) Deo reddiderat optimè de literis, deque amicis nobis meritum ſpiritum &c.

INCER-

INCERTI AUCTORIS,

SEU,

Ut doctis quibusdam videtur,

CORNIFICII,

Rhetoricorum ad C. HERENNIUM

LIBER PRIMUS.

I ETSI negotiis familiaribus impediti, [1] vix
I ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & idipſum, quod datur otii, libentiùs in philoſophia conſumere conſuevimus; tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conſcriberemus; ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborem putares. Et eo ſtudioſiùs hoc negotium ſuſcepimus, quòd te non ſine cauſa velle [2] cognoſcere artem rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci ſcriptores [3] inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumſerunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa ſciſſe viderentur, [4] ea conquiſierunt, [5] quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, ſumſimus. non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti venimus ad ſcribendum, quemadmodum ceteri, ſed ut induſtria noſtra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimiùm longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus; ſi te unum illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi non multùm juvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere.

Oratoris officium eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ 2
res ad uſum civilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, 2
cum aſſenſione auditorum, quoad ejus fieri poterit.

Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator; demonſtrativum, deliberativum, judiciale. Demonſtrativum eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem, vel vituperationem. [6] Deliberativum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Judiciale eſt, quod poſitum in controverſia, habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has cauſas tractari conveniat, oſtendemus. Oportet igitur eſſe in oratore inventio- 3
nem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam & pronuntiationem. Inventio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo & di-

---

1. *Vix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus.*] Pal. quartus notæ optimæ liber, non agnoſcit illud *ſtudio*; aberatque item à membranis Franciſci Fabricii, quibus uſus fuit Gulielmius noſter: qui præterea adſcripſerat heic ad oram libri ſui variantes lectiones excerptas ex codice Gemblacenſi, Erphurdienſi, Bruilerenſi, denique è chartaceo Suffridi Petreii. Ego autem uſus ſum Palatinæ Bibliothecæ exemplaribus ſex, quorum ſecundus, quartus ac ſextus erant antiquiores ceteris. *Gruter.*

2. *Cognoſcere artem rhetoricam.*] Nullus è ſex Pall. admiſit voculam *artem*: ideoque videtur expungenda: quamvis pro ea contra Lambinum pugnet Gulielmius. *Gruterus.* Quam juſte tueri mediam vocem nonnulli potuerint, videant; certe etiam in tribus noſtris exemplaribus non adeſt. Porro quanquam bis, nempe libro 3 in princip. & in fine totius ſcripti hujus ſic loquatur, occurrit tamen II, 27. *Veluti qui rhetoricam vituperant propter alicujus oratoris vituperandam vitam.* Et fine libri III. *De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus.* Ubi ſubſtantivum æque videmus negligi. Utique & Vellejus ita *comicam novam* dixit, & Auſonius *ſophiſticam.* Sed tamen videndum, quum in MSStis legatur, *cognoſcere Rhetoricam intelligebamus*, an non illud *M* venerit ex duplicata temere prima ſyllaba verbi ſequentis, & auctor dederit *rhetorica.* Nam quum Aſconius in Divinationem & orationem de Prætura urbana citet librum primum Rhetoricorum, & ea propter quæ citat, tam in libro I de inventione quam ad Herennium exſtent; ut fatendum quidem eſt ab Mario Victorino illa vocari Rhetorica; ita ſciendum quoque eſt hos ad Herennium libros in mſſ. non minus appellari Rhetorica, quem titulum ſic in mſ. conceptum vidi *M. Tullii Ciceronis ad Cajum Herennium Rhetoricorum liber explicit*, & teſtatur idem de duobus P. Lambecius in libro II Comment. Biblioth. Cæſareæ, quidquid alii negent. *Gronov.*

3. *Inanis arrogantiæ cauſa.*] Pall. omnes & Gulielmiani hoc loco retinent illud *inanis*, quod Lambinus adjungit infra voci *gloriæ.* Apparet quidem eo commotum, quod ore vulgi teratur, *inanis gloria*, non item *arrogantia inanis.* Quomodo tamen locutum hunc ſcriptorem quid vetat credere? Certè non repugnat, aut Latinitatis ratio, aut ſententiæ. Miſeram verò optimorum ſcriptorum ſortem, ſi hoc modo illis præſcribere, & pro captu noſtro quidvis immutare nobis licebit. hæc Gulielmii ſchidæ. *Gruter.*

4. *Ea conquiſierunt.*] Sic edidi ſecutus vetuſtiſſimos libros, in quibus ita legebatur, non *conquiſiverunt.* Etiam cap. 10 *quæſiiſſe* vel *quæſiſſe* habent libri vetuſti, & priores editi, ubi Gruterus retulit *quæſiviſſe.* fruſtra, & ideo recorrexi. Sic 4, 3 *neſcierunt.* Gronov.

5. *Quæ nihil attinebant.*] Ejecimus binas dictiones *ad rem*, quæ in nullo comparebant Palatinorum. nam primus, earum loco habebat, *ad propoſitum.* Gruter.

6. *Deliberativum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe, &c.*] Adblanditur mihi ſcriptura Pal. quarti *Deliberativum, eſt in conſultatione, quod habet in ſe.* Idem.

& diſtributio rerum; quæ demonſtrat, quid quibus in locis ſit
collocandum. Elocutio eſt idoneorum verborum & ſenten-
tiarum ad inventionem accommodatio. Memoria eſt [1] firma
animi rerum & verborum & diſpoſitionis perceptio. Pro-
nuntiatio eſt vocis, vultus, geſtus moderatio cum venuſtate.

Hæc omnia tribus rebus aſſequi poterimus, arte, imitatione,
exercitatione. Ars eſt præceptio, quæ dat certam viam ratio-
nemque dicendi. Imitatio eſt, qua [2] impellimur cum diligenti
ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exer-
citatio eſt aſſiduus uſus conſuetudoque dicendi. [3] Quoniam
igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere,
quaſque res habere conveniret, nunc, [4] quemadmodum ad ora-
tionem poſſint oratoris officia accommodari, dicendum vi-
3 detur. Inventio [5] in ſex partes orationis conſumitur, in exor-
4 dium, narrationem, diviſionem, confirmationem, confutatio-
nem, concluſionem. Exordium eſt principium orationis, per
quod animus auditoris aut judicis [6] conſtituitur, vel apparatur
ad audiendum. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde ut
geſtarum, expoſitio. Diviſio eſt, per quam aperimus, [7] quid
conveniat, quid in controverſia ſit; & per quam exponimus,
quibus de rebus [8] ſimus dicturi. Confirmatio eſt noſtrorum
argumentorum expoſitio cum aſſeveratione. Confutatio eſt
contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt [9] artificioſus
terminus orationis. Nunc, quoniam unà cum oratoris officiis,
quo res cognitu facilior eſſet, producti ſumus, ut de orationis
5 partibus loqueremur, & eas ad inventionis rationem accom-
modaremus; de exordio primùm dicendum videtur. Cauſa
poſita, quo commodius exordiri poſſimus, genus cauſæ conſi-
derandum eſt. Genera cauſarum ſunt quattuor, honeſtum, tur-
pe, dubium, humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, cùm aut
id defendimus, [10] quod ab omnibus defendendum videtur;
aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari de-
bere: ut pro viro forti contra parricidam. Turpe genus intelli-
gitur, cùm aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur tur-
pis. Dubium genus eſt, cùm habet in ſe cauſa & honeſtatis &
turpitudinis partem. Humile genus eſt, quum contemta res
affertur. Cùm hæc ita ſint, conveniet exordiorum ratio- 4
nem ad genus cauſæ accommodari. Exordiorum duo ſunt 6
genera, principium, quod Græcè προοίμιον appellatur; &
inſinuatio, quæ [11] ἔφοδος nominatur.

Principium eſt, quum ſtatim auditoris animum nobis ido-
neum reddimus ad audiendum. id ita ſumitur, ut atten-
tos, ut dociles, ut benivolos auditores habere poſſimus. Si
genus cauſæ dubium habebimus, à benivolentia principium
conſtituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obeſſe
poſſit. Sin humile erit genus cauſæ, faciemus attentos.
Sin turpe cauſæ genus erit, inſinuatione utendum eſt, de
qua poſterius dicemus, [12] niſi quid nacti fuerimus, qua-
re adverſarios criminando benivolentiam captare poſſimus.
Sin honeſtum cauſæ genus erit, licebit rectè vel uti, vel non
uti principio. Si uti volemus, aut id oportebit oſtendere,
quare cauſa ſit honeſta, aut breviter, quibus de rebus ſimus
dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à ſcri-
ptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adjumento prin-
cipium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, benivo- 7
lum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quid-
que confici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere pote-
rimus, ſi ſummam cauſæ breviter exponemus, & ſi attentos
eos faciemus. nam [13] docilis eſt is, qui attentè vult audire. At-
tentos habebimus, ſi pollicebimur, nos de rebus magnis, no-
vis, inuſitatis verba facturos, aut de iis rebus, [14] quæ ad remp.
pertinent, aut ad eos ipſos, qui audient, aut ad Deorum [15] im-
mortalium religionem: &, ſi rogabimus, ut attentè audiant:
[16] & ſi numero exponemus res, de quibus dicturi ſumus. Be- 8
ni-

1. *Firma animi rerum & verborum & diſpoſitionis perceptio.*] Non ita omnes ſcripti: ſed in bene multis poſterior copulativa non exſtat, quomodo etiam veteres editi, qui mihi quidem hic videntur caſtiores, quum non conſiſtat diſpoſitio in aliis quam in rebus vel verbis, & memoria præbeat animo firmam perceptionem diſpoſitionis rerum & verborum. *Gronov.*

2. *Impellimur cum diligenti ratione.*] Gembl. & Bruil. item Pal. quart. *dicendi*, forte fuit *diligendi ratione*, pro *delegendi*. veteribus enim *dilectus*, quod nobis hodie *delectus*. diligendi ergo ratio, eſſet delectus, quo non aliud magis in imitatione neceſſarium, quippe quem eloquentiæ magiſtrum Cicero ſæpe dixit. Gulielmius. *Gruterus.*

3. *Quoniam igitur demonſtratum eſt, &c.*] Tota hæc clauſula eſt ab interpretibus; aut potius, liber iſte in epitomen redactus eſt ab aliquo. quid enim abſurdius hac recapitulatione, cum tribus punctis ſua omnia vix ſignarit, nedum demonſtrarit? Sic & infra ubi eſt: *Nunc quoniam unà &c.* Nihil odioſius eſt tali inſinuatione, hoc in breviculo. idemque poſtea millies occurrit, non ſine incredibili lectorum faſtidio, meo certe: quem pudet pigetque tam multas bonas horas conſumpſiſſe in tam turbido lacu. Sed quid faciamus? quia Tullio cohęret tale quid ei dandum videbatur. & verò in libris poſterioribus, dignus eſt ferre nomen Tullium. *Idem.*

4. *Quemadmodum ad orationem poſſint.*] Ita editio Victorii, neque aliter Pall. aliquot. ceteri *rationem*, niſi quod primus, *ad inventionem poſſint*. Sec. *quemadmodum oratio ad rationem oratoris officii &c.* Lambinus conjecturam ſuam nobis objecit; *quemadmodum ad inventionis rationem poſſint &c.* Nihil mutari placet. quippe ad orationem ipſam oratoris officia accommodantur, cum traditur inveniundi via, quę eloquentię mater eſt. Gulielmius. *Idem.*

5. *In ſex partes orationis conſumitur, in exordium.*] Sic placuit edere, quum & quondam ita Victorius, & in tribus meis reperiam. Gronov.

6. *Conſtituitur, vel apparatur ad audiendum.*] Monet Gulielmius exſtare in Colonienſi *& app.* quomodo & tres Pall. poſteriores; itaque habet illud *vel*, tanquam inſigne gloſſematis; ut ſcilicet *vel apparatur*, adjectum fuerit ab librario parum Latino. *Gruter.*

7. *Quid conveniat, quid in controverſia ſit.*] Hanc lectionem ſervant Pall. vetuſtiores, nam quo quodque exemplar eſt recentius, hoc pluribus interpolatum eſt quiſquiliis exſcriptorum, unde ſec. *quid nobis conveniat, quid &c.* at primus adhuc amplius, *quid nobis ex adverſariis conveniat, quid &c.* Qualia cum forte reperiſſet in Gallicanis membranis Lambinus, obtruſit lectori; *quid nobis cum adverſario conveniat, quid &c.* Non ineptè; ſi alterius ore auctor quiſque loqui debebat, non ſuo. *Idem.*

8. *Simus dicturi.*] Gulielmio placebat *acturi*; inventum in duobus ſuis, & tribus Lambini. eſt quidem agere verbum forenſe, hincque actores cauſarum: ſed cum parum interſit, & nihil varient Pall. retineo lectionem receptam. *Idem.*

9. *Artificioſus terminus orationis.*] Pall. tres priores, ex Italia ad nos delati adjiciunt, *totius orationis*. Quę dictio otioſa videri non poſſet, niſi abeſſet totidem Pall. in Germania fortè deſcriptis: quorum quartus planè eſt ſcriptura antiqua, ut & ſextus, qui ultimus præſcriptum habet nomen Johannis Palatini, Ducis Bavariæ ac Simerenſis; qui fuit pater Frederici II Electoris. *Idem.*

10. *Quod ab omnibus defendendum.*] Gulielmius, & heic, & ſtatim infra delevit vocabulum *ab*, neſcio an librorum juſſu, hæret id ſanè in ſex Palatinis, & vetuſtè editis. *Idem.*

11. ἔφοδος.] Maluit Gulielmius ἐπῳδὸς; ut Latinis expreſſere literis duo mſſ. ejus, & Pall. omn. tralatio tunc ducta eſſet ab incantationibus morbos pellentibus; quarum meminit Suidas: tanquam heic quoque rhetores magico quaſi artificio averſos hominum animos ad ſe allicerent. ſed longius petitum videtur. *Idem.*

12. *Niſi quid nacti fuerimus.*] Ita quidem, quod ſcio, Gothofredus & Gruterus, quam ante illos legant editiones *nacti erimus*, quod probant noſtri tres: & particula iſta æque frequenter vel ſæpius etiam ſic conſtruitur ab hoc ſcriptore. Mox quoque iidem *benevolentiam capere*. Gronovius.

13. *Docilis eſt is, qui attente vult audire*] In nullo MS. reperi iſtud *is*, quod tamen habent etiam editi. *Idem.*

14. *Quæ ad rempubl. pertinent*] Mſſ. vel *pertinerent* vel *pertineant*. Idem.

15. *Immortalium religionem: &, ſi &c.*] Secutus ſum Victorium & Manutium Pall. & quinque, item Fabr. nam retrò vulgati verboſius; *religionem, aut ad pietatem, & ſi &c.* Malè, nam quod cui in mentem veniat, *pietatem* heic intelligi de iis officiis, quæ conferuntur in parentes, cognatos, liberos &c. id verò minus nihilo eſt. ea attentionem non excitabit, ſed magis benivolentiam, itaque ibi mox ponitur. *Gruter.*

16. *Et ſi numero exponemus res, de quibus dicturi.*] Plerique mſſ. *quibus de rebus dicturi*; ut videatur id admittendum, ſed prius expuncta ſyllaba *res*. Gruterus. Cur illam exigat, non bene intelligo, quum MSSti nihil varietate ſua definiant, & in uno pleniſſime legam *exponemus res quibus de rebus*. Id non minus nunc pati queo, quam initio capitis 2. *de his rebus poſſe dicere, quæ res ad uſum civilem conſtitutæ ſunt*, & centies tum in hac, tum reliqua horum ſcriptorum parte, & cap. 10. *Gronov.*

1 *Ant-*

nivolos auditores facere quattuor modis poſſumus, à noſtra, ab adverſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus
5 ipſis. [1] A noſtra perſona benivolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos, [2] qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipſam rem, de qua agitur, ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem: & ſi orabimus, ut nobis ſint auxilio; ſimul oſtendemus, nos in aliis ſpem noluiſſe habere. Ab adverſariorum perſona benivolentia captabitur, ſi eos in odium, in invidiam, in contemtionem adducemus. In odium rapiemus, ſi quod eorum ſpurcè, ſuperbè, perfidioſè, crudeliter, confidenter, malitioſè, flagitioſè factum proferemus. In invidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, [3] hoſpitium, ſodalitatem, affinitates adverſariorum proferemus, & his adjumentis magis, [4] quàm veritate eos confidere aperiemus. In contemtionem adducemus, ſi inertiam, ignaviam, deſidiam, [5] luxuriam eorum proferemus. Ab auditorum perſona benivolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnificè judicatas proferemus: & ſi, quæ de iis exiſtimatio, quæ judicii exſpectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis benivolum efficiemus auditorem, ſi noſtram cauſam [6] laudando extollemus, adverſariorum per contemtionem deprimemus.

6
9 [7] Deinceps de inſinuatione aperiundum eſt. Tria ſunt tempora, quibus principio uti non poſſumus, quæ diligenter ſunt conſideranda: aut cùm turpem cauſam habemus, hoc eſt, cùm ipſa res animum auditoris à nobis alienat; aut cùm animus auditoris perſuaſus videtur eſſe ab iis, qui antè contrà dixerunt; aut cùm defeſſus eſt eos audiendo, qui antè dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem; aut hominem, [8] non rem ſpectari oportere: non placere nobis ipſis, quæ facta dicantur ab adverſariis, & eſſe indigna, aut nefaria. Deinde cùm diu rem auxerimus, nihil ſimile à nobis factum oſtendemus; aut aliquorum judicium de ſimili cauſa, aut de eadem, aut de minore, aut de majore proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus, & ſimilitudinem conferemus. Item ſi negabimus, nos de adverſariis, [9] aut de aliqua re dicturos, & tamen occultè dicemus interjectione verborum. [10] Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio adverſariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facilè ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcii, quibus rebus fides fieri ſoleat) ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam: de eo, quod adverſarii firmiſſimum ſibi adjumentum putaverunt, primùm nos dicturos pollicebimur; aut ab adverſarii dicto exordiemur, & ab eo maximè, quod ille nuperrimè dixerit; aut dubitatione utemur, quid potiſſimum dicamus, aut cui loco primùm reſpondeamus cum admiratione. Si defeſſi erunt audiendo; ab aliqua re, quæ riſum movere poſſit, exordiemur, ab apologo, à fabula veriſimili, imitatione, depravatione, inverſione, ambiguo, ſuſpicione, irriſione, ſtultitia, exſuperatione, [11] collatione, abjectione, adjectione, litterarum mutatione; præterea exſpectatione, ſimilitudine, novitate, hiſtoria, verſu aut ab alicujus [12] interpellatione, aut arriſione; & ſi promiſerimus, aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos; nos non eodem modo, ut ceteri ſoleant, verba facturos; quid alii ſoleant, quid nos facturi ſimus, breviter exponemus. Inter inſinuationem, & principium 7
hoc intereſt, quòd principium, hujuſmodi debet eſſe, ut ſtatim 11
[13] apertis rationibus, quibus præſcripſimus, aut benivolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. at inſinuatio, ejuſmodi debet eſſe, ut occultè per diſſimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo pervenire poſſimus. Verùm hæ tres utilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, ut auditores ſeſe perpetuò nobis attentos, dociles, benivolos præbeant; tamen id per exordium cauſæ maximè comparandum eſt. Nunc, ne quando vitioſo exordio utamur, quæ vitia vitanda ſunt, docebo. In exordienda cauſa ſervandum eſt, ut lenis ſit ſermo, & uſitata verborum conſuetudo, ut non apparata oratio eſſe videatur. Vitioſum exordium eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod vulgare dicitur. item vitioſum eſt, quo nihilo minus adverſarius poteſt uti, quod commune appellatur. item illud, quo leviter commutato adverſarius poterit uti ex contrario. item vitioſum eſt, quod nimiùm apparatis verbis compoſitum eſt, [14] aut nimis longum eſt, & quod non ex ipſa cauſa natum videtur, (quod ſeparatum vocatur; in quo etiam tranſlatum includitur) [15] ut propriè cohæreat cum narratione: & quod neque benivolum,

1. *A noſtra perſona benivolentiam contrahemus.*] Cum tradat Lambinus, quosdam arbitrari legendum *corrademus*; prodideritque Bechiehemus in libro ſuo mſ. inveniri *comparemus*; ſuſpicetur quis non de nihilo, duo illa, *benivolentiam contrahemus* eſſe à largitione ſcribarum, certè ſubintelligi poſſe, nemo negaverit. *Grut.*

2. *Qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus.*] Recepi lectionem Lambinianam libris aliquot veteribus nixam, ut quidem ipſe adfirmat. nam noſtri ſubſcribunt vulgato, *qui audiunt aliquid referemus*, neque ullam ſuorum varietatem prodidit Gulielmius. *Idem.*

3. *Hoſpitium, ſodalitatem &c.*] Arbitratur Gulielmius corrigendum *hoſpitia, ſodalitates*, neque enim odioſum, habere hoſpitem, aut ſodalem. multitudo in invidia fuit. *Idem.*

4. *Quàm veritate eos confidere.*] Sic Pal. ſec. quart. ſextus item Bruil. dictumque vetuſtè ac venuſtè videbatur Gulielmio. *Idem.*

5. *Luxuriam eorum*] Sic in nullo vetere inveni, ſed ſimpliciter *luxuriam adverſariorum*, ut eſt in olim editis. *Gronov.*

6. *Laudando extollemus.*] Equidem verba *extollere* & *deprimere* aliquoties oppoſita occurrunt apud Ciceronem; etiam apud Livium, ut patet ex citatis ab patre ad 30, 36. Hic tamen in Mſſ. mihi occurrit *laudando tollemus*. *Idem.*

7. *Deinceps de inſinuatione aperiundum eſt.*] Pal. quartus nihil habet loco illius, *aperiundum eſt*, & profecto, poterat abeſſe. *Grut.*

8. *Non rem ſpectari oportere.*] Indicat Gulielmius reſtare in Bruil. *exſpectare*; quod & mihi repertum in Pal. pr. ſec. quarto, ſexto, & ſic ſæpe expreſſum in bonis auctoribus. de quo nos integro capite in libellis Suſpicionum. *Idem.*

9. *Aut de aliqua re dicturos.*] Hactenus impreſſi interjectum habebant, *re eorum dict.* perperam: ſanè contra mſſ. noſtros, & verò de perſona, aut de re dicimus. *Idem.*

10. *Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio adverſariorum auditoribus fidem fecerit.*] Quis concoquat hanc explicandi rationem, ut quum in gloſſa ſit ſingulare, in expoſitione ponatur plurali numero? Certe non ſic facit alibi. Etiam Mſſ. hic fraudem agnoſcunt, in quorum uno non apparet vox *auditoribus*, in duobus hic ordo eſt *fidem fecerit auditoribus*, & eorum tamen unus *auctoribus*. Mox iidem duo *putarint*, quomodo etiam nonnulli editi antiquiores, alii vero *putaverint*; quod non video cur ſit mutatum. *Gronovius.*

11. *Collatione, abjectione, adjectione litterarum.*] Secutus ſum editionem Roberti Stephani, confirmatam ab interprete Palatini primi, niſi quod idem quoque explicet præterea vulgatum illud *collocatione*: adeo ut forſan & hoc reponi heic poſſit. Lambinus hæc etiam habet, ſed interponit ter voculam *aut*, quæ in nullo mſſ. poſſet etiam legi *collectione* cum Bruil. ac Fabr. *Grut.*

12. *Interpellatione, aut arriſione.*] Ita exemplaria noſtra omnia. Lambinus *irriſione* maluit; oblitus turpiter, id verbum paullo ante poſitum hac ipſa in re. *Idem.*

13. *Apertis rationibus, quibus præſcripſimus.*] Eſt ab antiquitus cuſis & Pall. noſtris aliorumque. vulgata, *quas præſc.* genus dicendi è Græcia eſt, inquit Gulielmius, qui item monuit abeſſe Fabr. *apertis* ac probat. *Idem.*

14. *Aut nimis longum.*] Dicant cauſam, qui ſic mutarunt. Nos in omnibus legimus *aut nimium longum*, quod mihi non ingratius accidit, quam *nimium quantum*: aut ut in 1 Verrin. *nimium diligentem*. Magna autem hujus loci in Mſſ. mutatio, & licet in ipſo contextu non habeant omnes, tamen in margine agnoſcunt hic argui exordia vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Itaque quum probabiliter aliæ appellationes huc invectæ ſint, certe non minus probabiliter augebitur, *ex contrario poterit uti, quod commutabile dicitur*, & in fine, *auditorem, quod contra præcepta & inefficax appellatur*. Utique idem tenor per omnia ſervandus fuit, nec apparet hæc eſſe ſciolorum. *Gronovius.*

15. *Ut proprie cohæreat.*] Revocavi veterem ſcripturam à Lambino

c lum, neque docilem, neque attentum facit auditorem.
De exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem
8 tranſeamus. Narrationum tria ſunt genera. Unum, quo ex-
12 ponimus rem geſtam, & unumquodque trahimus ad utilita-
tem noſtram, vincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas, de
quibus judicium futurum eſt. Alterum genus narrationis eſt,
quod intercurrit nonnumquam aut fidei, aut criminationis,
aut tranſitionis, aut alicujus apparationis, vel laudationis
cauſa. Tertium genus eſt id, quod à cauſa civili remotum eſt:
in quo tamen exerceri convenit, quò commodiùs illas ſupe-
13 riores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Ejus narratio-
nis duo ſunt genera: unum, quod in negotiis; alterum,
quod in perſonis poſitum eſt. Id quod in negotiorum ex-
poſitione poſitum eſt, tres habet partes, fabulam, hiſto-
riam, argumentum. Fabula eſt, quæ neque veras, neque
veriſimiles continet res, [1] ut hæ, quæ tragœdiis traditæ
ſunt. Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoriâ re-
mota. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, vel-
ut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in
perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtivitatem,
animorum diſſimilitudinem, [2] gravitatem, lenitatem, ſpem,
metum, ſuſpicionem, deſiderium, [3] diſſimulationem, miſeri-
cordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, inſpe-
ratum incommodum, ſubitam lætitiam, jucundum exitum re-
rum. Verum hæc in exercendo tranſigentur. illud, quod ad ve-
ritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus.
9 Tres convenit res habere narrationem, ut brevis, ut dilu-
14 cida, ut veriſimilis ſit: quæ quoniam fieri oportere ſcimus,
quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breviter
narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe
erit, & ſi non [4] ab ultimo initio repetere volemus; & ſi ſum-
matim, non particulatim narrabimus; & ſi non ad extremum,
ſed uſque eò, quò opus erit, proſequemur; & ſi tranſitionibus
nullis utemur; & ſi non deerrabimus ab eo, quod cœperimus
exponere; & ſi exitus rerum ita exponemus, ut antè quoque
quæ facta ſunt, ſciri poſſint, tametſi nos reticuerimus. Quod
genus, ſi dicam, me ex provincia rediiſſe, profectum quoque
in provinciam intelligatur. Et omnino non modò id, quod
obeſt; ſed etiam id, quod neque obeſt, neque adjuvat, ſatius
eſt præterire. Et ne bis aut ſæpius idem dicamus, cavendum
eſt: etiam ne id, quod ſemel ſuprà diximus, deinceps dica-
mus, hoc modo:

Athenis Megaram veſperi advenit Simo:
Ubi advenit Megaram, [5] inſidias fecit virgini:
Inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit.

15 Rem dilucidè narrabimus, ſi, ut quidque primùm geſtum
erit, ita primùm exponemus, & rerum ac temporum ordinem
conſervabimus, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri vide-
buntur. Hîc erit conſiderandum, nequid perturbatè, nequid
contortè, nequid ambiguè, ne quid novè dicamus, ne quam
in aliam rem tranſeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longè
perſequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus,
& ſi ſequemur ea, quæ de brevitate præcepta ſunt. nam quo
brevior, eo dilucidior & cognitu facilior narratio fiet. Veri- 16
ſimilis narratio erit, ſi, ut mos, ut opinio, ut natura poſtulat,
dicemus; ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſi-
liorum rationes, locorum opportunitates conſtabunt. [6] ne re-
felli poſſit, aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut
locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere aut pati
non potuiſſe. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia nar-
rando conſervanda ſunt. nam ſæpe veritas, niſi hæc ſervata
ſint, fidem facere non poteſt. Sin erit ficta, eo magis erunt
conſervanda. De iis rebus cautè confligendum eſt, quibus in
rebus tabulæ aut alicujus firma auctoritas videbitur interfuiſ-
ſe. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum ceteris
artis ſcriptoribus, [7] niſi quia de inſinuationibus nova excogita-
vimus, quòd eas [8] ſoli, præter ceteros, in tria tempora diviſi-
mus, ut planè certam viam & perſpicuam rationem exordio-
rum haberemus. Nunc, quod reliquum eſt, quoniam de re- 10
rum inventione diſputandum eſt, in qua ſingulare conſumi-
tur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus indu-
ſtriæ, quàm rei utilitas poſtulabit, quæſiiſſe videamur, ſi
priùs pauca de cauſarum diviſione dixerimus. Cauſarum di- 17
viſio in duas partes diſtributa eſt. Primùm perorata narra-
tione debemus aperire, quid nobis conveniat cum adverſa-
riis. Si ea, quæ nobis utilia erunt, convenient, quid in con-
troverſia relinquatur, hoc modo: Interfectam eſſe matrem ab
Oreſte convenit mihi cum adverſariis: jure fecerit, & licue-
ritne facere, id eſt in controverſia. Item è contrario, Aga-
memnonem eſſe à Clytæmneſtra occiſum confitentur: cùm id
ita ſit, me ulciſci parentem negant oportuiſſe. Deinde quum
hoc fecerimus, diſtributione uti debemus. Ea dividitur in
duas partes, enumerationem & expoſitionem. Enumeratio-
ne utemur, cùm dicemus numero, quot de rebus dicturi ſu-
mus. [9] Eam plus quàm trium partium numero eſſe non o-
portet. nam & periculoſum eſt, nequando plus minuſve di-
camus, & ſuſpicionem affert auditori meditationis & artifi-
cii; quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt, [10] cum
res, de quibus dicturi ſumus, exponimus breviter & abſolutè.
Nunc ad confirmationem tranſeamus. Tota ſpes vincendi, 18
ratioque perſuadendi poſita eſt in confirmatione & confuta-
tione. nam cùm adjumenta noſtra expoſuerimus, contraria-
que diſſolverimus, abſolutè nimirum munus oratorium con-
fecerimus. Utrumque igitur facere poterimus, ſi conſtitutio- 11
nem

---

fœdè ejectam, immiſſa voce negativa, *non*, quæ in nullis viſa mihi membranis. ſcriptoriſque ſententiæ prorſus eſt contraria. admiſſis quidem diſtinctionibus noſtris; quas ipſa propugnat ratio. *Gruterus.*

1. *Ut hæ, quæ tragœdiis traditæ ſunt*] Sic ſane & plures mſſ. niſi quod in pleriſque opinor, *tragœdis*, quod ipſe video in duobus. Sed in tertio erat *ut hee ſunt que tragœdis*, quæ ſuperſcribendo aucta ſunt uſque *in tragœdiis ſunt traditæ*. Plane perſuadeor eſſe hic aliquid inconcinnum; immo fere illud *traditæ* ortum ex ſuperſcripto *tragicæ*, quæ erat expoſitio τῶν *fuctæ tragœdis*: forſan enim ex lectione antiqua Mſ. quam polui, patebit auctorem ſcripſiſſe *ut hæ fuctæ tragœdis*. Gronov.

2. *Gravitatem, lenitatem*] Hæc non videtur inter hos animorum impetus habere locum, & quum ſenilem hic ac juvenilem habitum innuat, malo cum alio Mſ. *levitatem*, quod non dubito in pluribus exſtare libris. Nam quod ſequitur *errorem* (dicat enim Gruterus, ubi legerit *errores*) plane expuli, quum nuſpiam firmetur. *Idem.*

3. *Diſſimulationem, miſericordiam.*] Interſerunt recentiores, *errores*. ſed non comparet in ullo Pall. aut editione veteri. Gruterus.

4. *Ab ultimo initio repetere.*] Habuerim vocabulum *initio* pro gloſſatoris emblemate. *Gruter.*

5. *Inſidias fecit virgini.*] Lambinus, *inſidiatur virgini*, contra Pall. & Guli. neque verſus labat. abſorbetur enim prima ſyllaba à fine antecedentis, ſed & idem editor mutat illud *in loco* præter auctoritatem membranarum: notatque *è veſtigio*, *ſtatim*, &c. Idem.

6. *Ne refelli poſſit*, &c.] Aptum huic loco verbum, itaque acumen laudandum Aurati ac Memmii, conjectantium *referre*, ſed non id etiam inſerendum in contextum cum Lambinianis, repugnante omni ſupellectile librorum noſtrorum calamo exaratorum. *Idem.*

7. *Niſi quia de inſinuationibus nova excogitavimus, quod eas ſoli* &c.] Hæc eſt vett. edd. ſcriptura, firmaturque a Pall. deinde cuſi; *inſinuatione*, item *eam*. Gulielmius emendaverat, *niſi quæ de inſinuatione nova excogitavimus, eam ſoli nos* &c. Idem.

8. *Soli præter ceteros*] Scripti vetuſtiores *ſoli nos pr.* Sed & illa *præter ceteros* valde ſuſpecta habeo. Vide notas patris ad Senecæ Hippolyt. v. 874. Gronov.

9. *Eam plus quam trium partium numero eſſe non oportet.*] Sic Pal. pr. ac ſec. at tertius & quint. *numero contineri non op.* quartus, *ea plus quam trium partium uti non oportet.* ex quibus liquet quantum ſibi indulſerit ſcribarum licentia. *Gruter.*

10. *Cum res de quibus dicturi ſumus.*] Ita etiam plerique Pall. non ut prius editi, *cum res quibus de rebus dict.* pudet quidem annotare tam puſilla, ſed facio fidei meæ cauſa, ſæpius tamen meliorem deinde faciam hunc auctorem, nec indicabo. tantum velim ſciat lector, nihil nos abire à lectione recepta, niſi inducti aut auctoritate exemplarium plutcariorum, vel ſcriptorum, vel olim excuſorum. *Idem.*

1. *Noſter*

nem cauſæ cognoverimus. Cauſarum conſtitutiones alii quattuor fecerunt: [1] noſter doctor Hermetes tres putavit eſſe. non ut de illorum quicquam detraheret inventione, ſed ut oſtenderet, id, quod oportuiſſet ſimpliciter ac ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipertitó. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris inſimulatione conjuncta. Conſtitutiones itaque, ut ante diximus, tres ſunt, conjecturalis, legitima, juridicialis. Conjecturalis eſt, cùm de facto controverſia eſt, hoc modo: Ajax in ſilva, poſtquàm reſcivit quæ feciſſet per inſaniam, gladio incubuit. Ulyſſes intervenit: occiſum conſpicatur: è corpore telum cruentum educit. Teucer intervenit; cùm fratrem occiſum & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arceſſit. Hic, quoniam conjectura verum quæritur, de facto erit controver-
19 ſia, & ex eo conſtitutio cauſæ conjecturalis nominatur. Legitima conſtitutio eſt, cùm in ſcripto, aut ex ſcripto aliquid controverſiæ naſcitur. Ea dividitur in partes ſex, ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, tranſlationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controverſia, cùm videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: Sit lex, quæ jubeat, eos, qui propter tempeſtatem navim reliquerint, omnia perdere; eorum navim, ceteraque eſſe, ſi navis conſervata ſit, qui remanſerint in navi. magnitudine tempeſtatis omnes perterriti navim reliquerunt, [2] ſcapham conſcenderunt, præter unum ægrotum. is propter morbum exire & fugere non potuit. caſu & fortuitu navis in portum incolumis delata eſt. illam ægrotus poſſidet. navim petit ille, cujus fuerat. Hæc
20 conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex contrariis legibus controverſia conſtat, cùm alia lex jubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Altera lex jubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, [3] in demortui locum nominavit. petitur
12 ab eo mulcta. Conſtitutio hæc legitima eſt ex contrariis legibus. Ex ambiguo controverſia naſcitur, quùm ſcriptum duas aut plures ſententias ſignificat, hoc modo: Paterfamiliâs quùm filium heredem faceret, teſtamento vaſa argentea uxori [4] legavit, hoc modo: Tullius heres meus Terentiæ uxori meæ xxx pondo vaſorum argenteorum dato quæ volet. Poſt mortem ejus vaſa pretioſa & celata [5] magnificè petit mulier. Tullius ſe, quæ ipſe volet, in xxx pondo ei debere dicit. Con-
ſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione conſtat cau- 21
ſa, [6] cùm inde controverſia eſt, quo nomine factum appelletur. ea eſt hujuſmodi: Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet, Cæpio, qui per id temporis quæſtor urbanus erat, docuit ſenatum, ærarium pati non poſſe largitionem tantam. Senatus decrevit, ſi eam legem ad populum ferat, adverſus remp. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ intercedere. ille nihilominus [7] ciſtellam detulit. Cæpio, ut illum contra S. C. intercedentibus collegis adverſus remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, [8] pontes diſturbat, ciſtas dejicit, impedimento eſt, quo ſecius feratur lex: arceſſitur Cæpio majeſtatis. Conſtitutio eſt legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipſum, cùm quæritur, quid ſit minuere majeſta-
tem. Ex tranſlatione controverſia naſcitur, cùm aut tempus 22
differendum, aut accuſatorem mutandum, aut judices mutandos reus dicit. Hac parte conſtitutionis, Græci in judiciis, nos in jure civili plerumque utimur. in hac parte [9] nos juris civilis ſcientia maxime adjuvabit. In judiciis tamen nonnihil ea [10] utimur, hoc modo: Siquis peculatus accuſatur, quòd vaſa argentea publica de loco privato dicatur ſuſtuliſſe, poſſit dicere, cùm definitione ſit uſus, quid ſit furtum, quid peculatus; ſecum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis raro venit in judicium, quod & in privata actione prætoriæ exceptiones ſunt, & cauſa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit; & in publicis quæſtionibus cavetur legibus, ut antè, ſi reo commodum ſit, judicium de accuſatore fiat, utrùm illi liceat ac-
cuſare, nécne. Ex ratiocinatione controverſia conſtat, cùm 13
res ſine propria lege venit in judicium, quæ tamen ab aliis 23
legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. Ea eſt hujuſmodi. Lex eſt, Si furioſus exſiſtit, [11] agnatûm gentiliumque in eo, pecuniaque ejus poteſtas eſto. Et lex, Qui parentem necaſſe judicatus erit, [12] is obvolutus & obligatus corio, devehatur in profluentem. Et lex, Paterfamilias uti ſuper familia pecuniáve ſua legaverit, ita jus eſto. Et lex, Si Paterfamilias inteſtatus moritur, familia pecuniaque ejus agnatûm gentiliumque eſto. Malleolus judicatus eſt matrem necaſſe. ei damnato ſtatim folliculo lupino os obvolutum eſt, & [13] ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt; teſta-

1. *Noſter doctor Hermetes.*] Haud aliter Victorius, & alludunt Pall. in quibus ferè *Hermeſtes*, aut *Hermes*; niſi quod quartus ac ſextus totum nomen omittant, quemadmodum & Bruil. & Fabr. Lambinus repoſuit *Hermagoras*, ſecutus Cuberti Longolii fidem. Gulielmius mallet nihil adeſſe, quàm nomen falſum, utique cum & Nicolaus Angelius teſtatus fuerit, de ſuis in Italia omnibus, nihil comparere ibidem, præter, *noſter doctor tres*. Gruterus. Angelii hujus fidem confirmat præclarus ille Medicæus, & alter ſatis vetuſtus; ſed in hoc ſuperſcriptum ab nova manu *Ermeſtes vel Ermetes*. Gronovius.

2. *Scapham conſcenderant.*] Eſt Pall. quarto & ſexto, quorum brevitas mihi placuit, præ aliorum, *& in ſcapham conſcenderunt*. Lambinus repoſuit, ex optimis, ut loquitur, membranis, *& in ſcapham deſcenderunt.* ex quo putabat Gulielm. faciendum *eſcenderunt*. Gruterus. Ex his tamen patet, in Mſſ. eſſe terminationem præteriti, ut eſt etiam in noſtris Mſſ. atque ideo ſecuti eam ſumus. *Gronovius,*

3. *In demortui locum nominavit.*] Abjeci duas voces infeſtrices loci non ſui, *locum qui petat nominavit*, auctoritate Pall. pr. ſec. quart. ſexti & Bruilerenſis. tanto quidem magis quod eſſet in tertio *qui petebat*. Gruter.

4. *Legavit, hoc modo.*] Pal. quartus non habet illud *hoc modo*, & non videtur eſſe auctoris. abeſſe poteſt profectò ſalva ſententia; utpote cum neque agnoverit item Bruil. aut Fab. *Idem.*

5. *Magnificè petit mulier. Tullius ſe, quæ ipſe volet, in xxx pondo, &c.*] Sic omnino Pall. plerique & Gulielmiani. prius editi *magnificè illa petit. Tullius ſe quæ velit ipſe xxx pondo, &c.* Idem.

6. *Cum inde controverſia.*] Ita Pal. pr. quart. Bruil. & Fabr. non *in*, ut antea vulgati. *Idem.*

7. *Ciſtellam detulit.*] Sic vulgarii omnes & Pall. ad unum. Lambinus ex ſuis maluit *ſitellam*. Idem.

8. *Ponteis diſturbat, ciſtas dejicit.*] Haud ſecus Pall. noſtri, niſi quod ſec. *gradus pontis diſturbat, ciſtam deicit*. quod ipſum pro interpretamento habuerim, aliter quam placitum Lambino. *Idem.*

9. *Nos juris civilis ſcientia maxime adjuvabit*] Opinor ſic mutatum fuit ab Gothofredo & tum Grutero, ante quos alii *juvabit*, alii etiam τὸ *maxime* omittebant; id quod in nullo trium codicum reperi, qui tantum habent, *ſcientia juvabit*. Gronov.

10. *Utimur, hoc modo.*] Pal. quar. & Bruil. *utimur ut hoc modo*. quis non videt, *hoc modo*, delendum, retento *ut*? Grut. Pravum arbitrium. Nam patet illud *ut* exſtitiſſe ex poſtrema ſyllaba verbi præcedentis, ubi ſcriptum fuit olim *utim* ubi linea tenuiore adſcripta, & mox fere evaneſcente, ut videbatur aliis, hi adſcripſerunt *ur*, alii quibus veſtigia lineæ apparebant, inde fecerunt *ut*. Unde patet voces *hoc modo*, quæ in omnibus ſcriptis exſtant, retineri debere; ſyllabam vero *ut* eſſe luſum calami deſcribentium. *Gronov.*

11. *Agnatûm gentiliumque.*] Caſus gignendi antiquus, pro *agnatorum*, neque aliter Pal. quar. ſextus, Fabr. ut etiam mox omnes libri habent; & convenit XII. tabularum formulis. *Grut.*

12. *Is obvolutus & obligatus corio, devehatur.*] Sic mſſ. noſtri omnes, niſi quod Lilienſis, *os obvolutus*. Stephanus pater publicavit *culeo*, quod & retinuit Manutius, ut & *dejiciatur in prof.* quomodo item Victoriana, quod ad ultimum attinet. *Gruterus*. Potius de formula legis moviſſet controverſiam. Nam quum & præcedens & ſequens concipiatur per *eſto*, cur hæc non creditur ſcripta per *devehitor*? Sed hîc latet aliquid ſingulare, quod aperiunt duo mſſ. exhibentes *ut is obv. & obl. corio devehatur*, quod frequens in legibus & SCtis. *Gron.*

13. *Soleæ ligneæ pedibus inductæ.*] Bruil. *ferreæ in pedibus*, quod in reſtat etiam in Pal. pr. quar. ſext. *Grut.*

ſtamentum ipſo præſente conſcribunt; teſtes ritè affuerunt: de illo [1] ſupplicium paullo pòſt ſumitur. ii, qui heredes erant teſtamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, [2] qui eum oppugnaverat in ejus periculo, ſuam vocat hereditatem lege agnationis. Hîc certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut non potuerit jure teſtamentum facere. Con-
14 ſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cujuſmodi partes
24 eſſent legitimæ conſtitutionis oſtendimus, nunc de juridiciali conſtitutione dicamus.

Juridicialis conſtitutio eſt, cùm factum convenit, ſed jure, an injuria factum ſit, quæritur. Ejus conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum una abſoluta, altera aſſumtiva nominatur. Abſoluta eſt, cùm id ipſum, quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, rectè factum eſſe dicemus. Ea eſt hujuſmodi: Mimus quidam nominatim Accium poëtam [3] compellavit in ſcena. cum eo Accius injuriarum agit. hic [4] nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cujus nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumtiva pars eſt, cùm per ſe defenſio infirma eſt, [5] ſed aſſumta extraria re comprobatur. Aſſumtivæ partes ſunt quattuor; conceſſio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cùm reus poſtulat ſibi ignoſci. ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cùm conſulto ſe negat reus feciſſe. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, neceſſitatem. Fortunam, ut Cæpio ad tribunos pl. de amiſſione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo ſervo, qui dominum occiderat, ſupplicium ſumſit, cui frater eſſet, antequàm tabulas teſtamenti aperuit, cùm is ſervus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinem, ut ille, qui ad diem commeatus non venit, quòd eum aquæ interclusiſſent. Deprecatio eſt, cùm & peccaſſe ſe, [6] & conſultò feciſſe reus confitetur, & tamen poſtulat, ut ſui miſereantur. hoc in judicio ferè non poteſt uſu venire, niſi quando pro eo dicimus, [7] cujus multa rectè facta conſtant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injiciemus; Quod ſi hoc feciſſet, tamen ei pro priſtinis beneficiis ignoſci conveniret: verùm nihil poſtulat ignoſci. Ergo in judicium non venit: at in ſenatum, aut ante imperatorem, [8] & in conſilium talis cauſa poteſt venire.
Ex translatione criminis cauſa conſtat, cùm feciſſe nos 15
non negamus, ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: 25
ut Oreſtes cùm ſe defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cùm à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amovemus, & vel in hominem transferimus, [9] vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut ſi accuſetur is, qui P. Sulpicium ſe fateatur occidiſſe, [10] & id juſſu conſulum defendat; & eos dicat non modò imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe, quare id facere liceret. In rem confertur, ut ſi quis ex teſtamento, quod facere juſſus ſit, ex plebiſcito vetetur.

[11] Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cùm dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa hujuſmodi eſt: C. Popillius, cùm à Gallis obſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, venit cum hoſtium ducibus in collocutionem; ita diſceſſit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret; ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quam exercitum. [12] exercitum eduxit, impedimenta reli-
quit; arceſſitur majeſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ con- 16
ſtitutionum partes ſint, [13] ſatis videor oſtendiſſe. [14] Nunc quo modo eas, & qua via tractati conveniat, demonſtrandum eſt, ſi priùs aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur.
[15] Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. ra- 26
tio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, (ut docendi cauſa in hac potiſſimùm conſiſtamus:) Oreſtes, cùm confiteatur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit facti rationem, [16] perverterit defenſionem. ergo affert eam: quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (ut oſtendi) ratio ea eſt, quæ continet defenſionem, ſine qua ne parva quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inventa ratione, [17] firmamentum

1. *Supplicium paullo pòſt ſumitur.*] Voces medias in mſſ. non obſervavi. *Gronov.*

2. *Qui eum oppugnaverat in ejus periculo.*] Tria verba poſtrema, reſipiunt gloſſam interpretis. *Gruter.*

3. *Compellavit in ſcena.* Debetur Bechichemo. ſcripti enim noſtri omnes, *in cænaculo*, placuitque Gulielmio, firmabatque illo Plauti Amphitr. *In ſuperiore qui habito cænaculo.* ut ſcilicet alludatur ad iſta theatri cœnacula: pro Bechichemo tamen militat infra locus libro II. cap. 13. m. quamquam & ibidem Pal. tert. *in cænaculo* diſertim præ ſe ferat. *Idem.*

4. *Nihil aliud defendit, niſi licere.*] Etſi id ſolum & unum defendat, nihilominus poteſt multa alia adſumere cauſam ſuam juvantia & animum accuſatoris iniquum ac fœdum & criminationi pronum oſtendentia: ut adeo hæc verba in exemplo non ſint paria præmiſſæ declarationi. Ea autem recte ſe habebunt, ſi commutatis verbis legas *nihil aliud, niſi defendit*, quomodo dediſſe auctorem opinor; & conſtat hanc loquutionem ſæpe quaſi imperfectam ab ſcribis repletam. Vide paterna ad Livium 4,26. & Quintiliani decl. 4. Itaque idem ſentio in verbis, quæ habentur 4, 30. *Hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt.* Honeſta oratio abigit illud *fecerunt*. Gronov.

5. *Sed aſſumta extraria re.*] Sic ferè omnes libri noſtri; niſi quod quidam *ex contraria*. & ita infra de hac ipſa conſtitutione: *Sine ulla aſſumptione extrariæ defenſionis.* ubi Lambinus non debuit inculcare, *extraneæ*, neque aliter editio Stephani. *Gruterus.*

6. *Et conſultò feciſſe reus confitetur.*] Voculam *reus* reduxi ſuaſu Pall. trium & primarum editionum. ſolum Pal. pr. habet alio poſitu; *& conſulto feciſſe & ſe peccaſſe reus confitetur.* Idem.

7. *Cujus multa rectè facta conſtant.*] Hoc eſt *in medio ſunt*, & *nota omnibus*. Eam vim verbi *conſtare* non vidit Lambinus, cum hoc mutavit, reſcribendo *facta eſſe conſtat.* etiam contra vett. edd. in quibus tamen, *facta eſſe conſtant*, aliter atque Pall. & Bruil. *Idem.*

8. *Et in conſilium &c.*] Vulgo *concilium*, contra libros, & ſententia nulla. *Conſilia* conſilium intelligit aliorumque magiſtratuum, cum quibus agnoſcebant delicta interdum domi ex Senatusconſulto, de quo in Bruto, ubi deprecationi locum ait eſſe poſſe. exemplum illuſtre eſt in Lælio Marc. Tullii capitis XIII. initio. *Gulielmius.* Idem.

9. *Vel in rem quampiam conferimus.*] Verbum ultimum eſt à gloſſatore, ſubintelligiturque *transferimus*. ſanè nulla hujus vola vel veſtigium exſtat in Pal. ſec. ideoque omnino expunxiſſem, niſi fuiſſet in aliis mſſ. vel ejus loco *inferimus*. Idem.

10. *Et id juſſu conſulum defendat.*] Sic Pall. & olim impreſſi, niſi quod Pal. pr. non habeat voculam *id.* tert. vero ejus loco *ſe.* poſterius editi, *& id juſſu conſulum ſe feciſſe defendat*, ex ſupervacuo. *Idem.*

11. *Ex comparatione criminis cauſa conſtat.*] Dubito de voce *criminis*. an ſit legitima: neque enim agnoſcunt aut vetuſte editi, aut Pall. quatuor priores, Fabricianus codex. invexit primum Victorius. *Idem.*

12. *Exercitum eduxit, impedimenta reliquit.*] Quadriga horum verborum nata mihi videtur à gloſſa marginali. plus quam ſuperfluam, res ipſa clamat: aut ſi retinenda, tunc certe expungenda venient illa, *ſatius eſſe duxit impedimenta quam exercitum.* Gruter. Sane videtur poſſe offendere quodam genere hæc tam inexſpectata repetitio. Sed vide an hæc offenſio non veniat ab omiſſa particula, quam mſ. optimus ita reſtituens ſuppeditat. *ita diſceſſit* (n. ex collocutione, non obſidione) *ut ſi impedimenta relinqueret, exercitum educeret.* Hæc fuit illi propoſita conditio. de qua deliberans *ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quam exercitum.* Quum id decreviſſet, facto exſecutus eſt, & *exercitum eduxit, impedimenta reliquit.* Sic apparet & ipſam facti ſeriem exprimi per narrationem, & nihil omnino obſuperesse, & particulam *ſi* commode à me reſtitutam. *Gronov.*

13. *Satis videor oſtendiſſe.*] Vox prior in nullo mſ. à me conſpecta eſt, certo indicio eſſe ſuppoſitam & huc quoque petitam ex ſimilibus interpoſitionibus, & præcipue 2, 18. *Idem.*

14. *Nunc quo modo eas, &c.*] Legendum eſſe voce diviſa, non unita, ut vulgo circumfertur, oſtendit id quod illi reſpondet, *qua via.* *Gruter.*

15. *Conſtitutione igitur reperta.*] Sic Pall. ſic Bruil. ſic antiquitus cuſi: neoterici voce adjecta, *Conſtitutione igitur cauſæ reperta.* Idem.

16. *Perverterit defenſionem.*] Pall. tres *pervertit*, ut & lectio vulgata. Bruil. & Pal. tertius. quart. ſext. *perverterit*; quod Gulielmio non diſplicuiſſe videtur, ideoque admiſimus. *Idem.*

17. *Firmamentum quærendum eſt; id eſt, quod continet &c.*] Me-lius

tum quærendum eſt; id eſt, quod continet accuſationem, quod affertur contra rationem defenſionis, de qua antè dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo: Cùm uſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto, Jure occidi, illa enim patrem meum occiderat; utetur accuſator firmamento, hoc modo: [1] Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis, judicii quæſtio naſcatur oportet; quam nos judicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex conjunctione firmamenti & rationis defenſione, hoc modo: Cùm dicat Oreſtes, ſe patris ulciſcendi cauſa matrem occidiſſe, rectumne fuerit à filio ſine judicio Clytæmneſtram occidi. Ergo hac ratione judicationem reperire convenit. reperta judicatione, [2] omnem rationem totius orationis eò conferri o-
17 portebit. In omnibus conſtitutionibus & partibus conſtitu-
27 tionum hac via judicationes reperientur, præterquam in conjecturali conſtitutione. ea nec ratio quæritur, quare fecerit; feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur; quoniam non ſubeſt ratio. Quare ex intentione & infitiatione judicatio conſtituitur, hoc modo: Intentio eſt, Occidiſti Ajacem. Infitiatio, Non occidi. Judicatio, Occideritne. Ratio omnis utriuſque orationis, ut ante dictum eſt, ad hanc judicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum; judicationes quoque plures erunt in una cauſa, ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulò dedimus operam, ut breviter & dilucidè, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam ſatis hujus voluminis magnitudo crevit, commodius eſt in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere; nequa [3] propter multitudinem litterarum poſſit animum tuum defatigatio retardare. [4] Sed ſi quo hæc tardiùs, quàm ſtudes, abſolventur, cùm rerum magnitudini, tum noſtris quoque occupationibus aſſignare debebis. Verumtamen maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus induſtria: ut pro tuo in nos officio & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatiſſimè tuæ largiamur voluntati.

lius Pal. pr. & Bruil. item Lilienſis collegii liber, *firmamentum quærendum eſt id quod &c.* Gruterus.

1. *Sed non abs te tamen.*] Prima vocula videtur addita à mala manu. ſane non exſtat in Pal. pr. quarto ſexto: ejusque loco habet tert. quint. *At non abs te*, ſine dictione *tamen* quæ quoque non eſt in antiquioribus edd. aut Pal. quarto. aut ſexto. *Idem.*

2. *Omnem rationem totius orationis.*] Sequutus antiquiores diſceſſi ab Gruteriana, quam nimis fideliter retinuerunt aliæ proximæ & in his ipſa Londinenſis, inepte edens *orationem:* & bene idem obſervavit Baſileenſis. Quæ mox omnes conſentiunt in id, ut exhibeant *ea nec ratio*, omiſſa vocula *in*, quæ in mſſ. palam exſtat, & ſenſui neceſſaria eſt. 3, 2. *Gronovius.*

3. *Propter multitudinem litterarum.*] Voces eæ tres videntur à gloſſa. erat in Pal. quarto *altitudinem*. Gruter.

4. *Sed ſi quo hæc tardiùs.*] Eſt à pleriſque Pall. item Fabr. & Br. aliæ edd. *Sed ſi quidem hæc tardius.* Idem.

RHETORICORUM AD C. HERENNIUM LIBER SECUNDUS.

1 IN primo libro, Herenni, breviter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporte-
1 ret, [1] & in quibus officiis artis elaborare conveniret, & ea officia qua ratione faciillimè conſequi poſſet. [2] Verùm quia neque de omnibus rebus ſimul dici poterat, & de maximis primùm ſcribendum fuit, quò cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum eſt, ut ea, quæ difficillima eſſent, potiſſimùm ſcriberemus.

Cauſarum tria ſunt genera, demonſtrativum, deliberativum, judiciale; multo difficillimum eſt judiciale. ergo id primùm abſolvemus. [3] Hoc & priore libro egimus, [4] cum de quinque oratoris officiis tractaremus, quorum inventio & prima, & difficillima eſt: ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta, & parvam partem ejus in tertium volumen transferemus. [5] De ſex partibus orationis primùm ſcribere incepimus. in primo libro loquuti ſumus de exordio, narratione, diviſione, nec pluribus verbis, quàm neceſſe fuit, nec minus dilucide, quàm te velle exiſtimabamus. deinde conjun- 2
ctim de confirmatione & confutatione dicendum fuit. quare genera conſtitutionum & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quomodo conſtitutionem & partes conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. deinde docuimus, judicationem quemadmodum quæri conveniret: qua inventa, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. poſtea admonuimus eſſe cauſas complures, quibus plures conſtitutiones aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur eſſe, ut oſtenderemus, quæ ratio poſſet 2
inventiones ad unamquamque conſtitutionem aut partem conſtitutionis accommodare. & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſequi, & quales vitari oporteret: quorum utrumque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cujuſmodi concluſionibus orationum uti oporteat: [6] qui locus erat extre-

1. ET *in quibus officiis artis elaborare.*] Delet *artis* Lambinus. ego non auſim, neque variant libri veteres: niſi quod in duobus audio reperiri *partibus artis*, quod etiam ipſum non diſplicet. alterum tamen reſtat in Pall. ſext. *Gruterus.*

2. *Verùm quia neque de omnibus rebus &c.*] Sic Pall. & vett. edd. niſi quod Pall. pr. non adſit *rebus*, quam vocem nec requiram. vulgati hodie. *verum quod neque &c.* Idem.

3. *Hoc & priore libro egimus.*] Sic Gulielmiani, ſic Pall. ſic edd. vett. nam recentes præpoſita vocula. *De hoc &c.* Idem.

4. *Cum de quinque oratoris officiis tractaremus.*] Haud ſecus Pall. Gul. vett. edd. nam mediæ ætatis, *cum de oratoris officiis tractabamus.* Idem.

5. *De ſex partibus, &c.*] Enumeratio iſthæc tam prolixa, valde ineptit: nam certè paucula admodum de his ſupra dixit: & næ miſerabili erant memoria quibus tam citò illa exciderant. *Idem.* Quidquid id ſit, auctor non ignoravit ſuum Herennium, cujus animum ne defatigatio introcat, vereri ſe etiam alibi teſtatur. Præter hæc in vetuſtis video eſſe *incipiemus*, quod ab recentibus manibus interpolatum eſt, ut fieret *incepimus*. In uno reperi *inſtituimus*, quod ſane præferrem. Nec ſic tamen evitatur nauſea enumerationis hujus; præſertim quid eſt illud *primum?* Et cur ineptiſſime iterat mentionem libri primi? Ego ſuſpicor τὸ *primum* natum eſſe pro *tum*, ubi primam literam aliquis aſpiciens pro nota numeri ſic mutavit. Sic certe fit decentior ſeries, & ſtilus mollior. Reliqua vide an non ſic mecum conſtitues, *De ſex partibus orationis tum* (nempe poſt oratoris officia) *ſcribere inſtituimus. In primo loquuti ſumus de exordio.* Quod aliquis non intelligens male per vocem *libro* ſupplendum putavit. *Gronov.*

6. *Qui locus erat extremus de ſex partibus*] Id verum, ſed etiam *erat proximus*, hoc eſt, poſt præcedentes quinque abſolutas ſolus reſtans ex illis ſex. Sic enim deprehendo legi in omnibus noſtris, unde non dubito etiam in aliis ſic exſtare; idque præferendum vel ideo quod vix modo anteceſſit τὸ *extremum*. Videntur neglexiſſe, qui id explicare nequierunt, *Idem.*

1. Et

extremus de ſex partibus orationis. Primùm ergo quæremus,
quemadmodum quamque cauſam tractari conveniat. [1] & ni-
mirum conjecturalem, quæ prima & difficillima eſt, potiſſi-
3 mùm conſideremus. In cauſa conjecturali, narratio accuſa-
toris ſuſpiciones interjectas & diſperſas habere debet, ut ni-
hil actum, nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum,
nihil denique factum ſine cauſà putetur. Defenſoris narratio
ſimplicem & dilucidam expoſitionem debet habere, cum
attenuatione ſuſpicionis. Hujus conſtitutionis ratio in ſex
partes eſt diſtributa; probabile, collationem, ſignum, argu-
mentum, conſecutionem, approbationem. Horum unum-
quidque quid valeat, aperiemus. Probabile eſt, per quod
probatur, expediſſe reo peccare, & à ſimili turpitudine
hominem nunquam abfuiſſe. Id dividitur in cauſam & in
vitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficium, commo-
dorum ſpe, aut incommodorum vitatione: ut cùm quæritur,
num quod commodum [2] maleficio appetierit, num hono-
rem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam
cupiditatem amoris, aut hujuſmodi libidinis voluerit ex-
plere. Aut num quod incommodum vitàrit, inimicitias,
3 infamiam, dolorem, ſupplicium. Hic accuſator in ſpe com-
4 modi [3] cupiditatem oſtendet adverſarii, in vitatione incom-
modi formidinem augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe
cauſam, ſi poterit, aut eam vehementer extenuabit. deinde
iniquum eſſe dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex
aliqua re pervenerit, in ſuſpicionem maleficii devocari.
5 Deinde vita hominis ex antè factis ſpectabitur. [4] In quo
primò conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fece-
rit. Si id non reperiet, quæret, num quando venerit in ſi-
milem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, ut
ad eam cauſam peccati, quam paullò antè expoſuerit, vita
hominis poſſit accommodari, hoc modo. Si dicet pecu-
niæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper avarum fuiſſe: ſi
honoris, ambitioſum: ita poterit animi vitium cum cau-
ſa peccati conglutinare. Si non poterit par animi vitium
cum cauſa reperire, reperiat diſpar. [5] Si non poterit ava-
rum demonſtrare, demonſtret [6] corruptorem vel perfi-
dioſum, ſi quo modo poterit: denique aliquo aut quàm
plurimis vitiis contaminabit perſonam: deinde qui illud fe-
cerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam feciſſe non
eſſe mirandum. Si vehementer caſtus & integer exiſtima-
bitur adverſarius, dicet facta, non famam ſpectari oportere;
illum antè occultaſſe ſua flagitia; ſe planum facturum, ab eo
maleficium non abeſſe. [7] Defenſor primùm demonſtrabit
vitam integram, ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet
ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim, perſua-
ſionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id
crimen erunt, non debeat aſſignari. [8] Sin vehementer ho-
minis turpitudine impedietur, & infamia, priùs dabit ope-
ram, ut falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocente;
& utetur loco communi, rumoribus credi non oportere.
Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defenſione, &
dicat, non ſe de moribus ejus apud cenſores, ſed de crimi-
nibus adverſariorum apud judices dicere. Collatio eſt, 4
quum accuſator id, quod adverſarium feciſſe criminatur, 6
alii nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat: aut alium
neminem potuiſſe perficere, niſi adverſarium: aut eum
ipſum aliis rationibus aut non potuiſſe, aut non æquè com-
modè potuiſſe, aut [9] eum effugiſſe alias rationes commodio-
res propter cupiditatem. Hoc loco defenſor demonſtret,
oportet, aut aliis quoque bono fuiſſe, aut alios quoque
id, [10] quod ipſe inſimuletur, facere potuiſſe.
Signum eſt, per quod oſtenditur idonea perficiendi facul-
tas eſſe quæſita. id dividitur in partes ſex; locum, tempus,
ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi. Locus 7
quæritur, celebris, an deſertus; [11] ſemper deſertus, an tum,
cùm id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo; ſacer, an profa-
nus; publicus, an privatus fuerit; cujuſmodi loci attingant;
num, qui eſt paſſus, perſpectus aut exauditus eſſe poſſit. Ho-
rum quid reo, quid accuſatori conveniat, perſcribere non gra-
vare-

---

1. *Et nimirum conjecturalem, quæ prima & difficillima eſt.*] Pall. pr. *conjecturalem earum quæ eſt difficillima.* omiſſis ceteris; nam ſec. *conject. ea quæ difficill. eſt.* Bruilerenſis, *nimirum quæque difficill. eſt.* quod & in quarto, præterquam quod is *quæ*, non *quæque* omiſſo prorſus illo *conjecturalem.* vett. edd. *conject. quæ prima quæque diff. eſt.* Gruter. Ad Palatinum ſecundum ſere accedunt noſtri, exhibentes *conjecturalem eam quæ difficill.* Hinc facile vidi veniſſe ab auctore. *& nimirum conjecturalem (eaque difficillima eſt) potiſſ. conſid.* Gronov.

2. *Maleficio appetierit.*] Haud aliter manuſcripti & noſtri & Gulielmii, item edd. antiquæ. poſteriores, *acquiſierit.* longè deterius. *Gruter.*

3. *Cupiditatem oſtendet adverſarii, in vitatione incommodi formidinem augebit.*] Robuſtiora omnia forent, expuncto illo *oſtendet*, ut ad *augebit* & prius membrum referretur. *Idem.*

4. *In quo primò conſiderabit.*] Mſſ. omnes conſtanter *primum*, quod & fuit quondam in editionibus, nec ſcio cur mutatum. Sed & iſta *in quo* nullibi reperio, & plane credo inſiticiam eſſe velut connectendi formulam, quæ toties quoque nuper obſidebat Livium. *Gronov.*

5. *Si non poterit avarum demonſtrare, demonſtret &c.*] Lambinus edidit *demonſtrare, quem pecunia cauſa dicat maleficium feciſſe, demonſtret.* ex codice inquit manuſcripto, ſed tale nihil invenit Gulielmius in ſuis, nec ego in Pall. aut vetuſtiſſimis edd. & verò, ſi quo reperiuntur in libro, fuere adjecta à gloſſatore. *Gruter.*

6. *Corruptorem vel perfidioſum.*] *Corruptores* è Cicerone noti. *Perfidioſi*, qui per fidem decipiunt eos quicum contraxerunt, ut in re privata, qui ſocios fallunt, in publica, qui depeculantur ærarium. Plautus Ciſtellaria: *Perfidioſus eſt amor? ergo in me peculatum facit.* Divinatione: *Si ille apud te poſtea cenavit, utrum te perfidioſum an prævaricatorem exiſtimari mavis?* Videt neceſſe eſſe alterutrum, eadem ſignificatione, qua heic. ea re non audit membranas ſuas Gulielmius, in quibus invenit *perfidum*: quod etiam in Pall. reperi; ſed pr. tamen expreſſit alterum. *Idem.*

7. *Defenſor primùm demonſtrabit vitam integram.*] Palatinus primus, *famam integram.* Idem.

8. *Sin vehementer hominis turpitudine impedietur.*] Lambinus cum inveniſſet in uno manuſcripto *vita hominis*, fecit inde *vitæ hominis*; at enim teſtor, talem vocem non exſtare in Gulielmianis, in Pall. in exoletis editionibus. Gulielmius tamen videbatur pronior fuiſſe in illud *vita*, atque inſit: Probo veteris libri ſcripturam, quam Lambinus fruſtra mutavit. *Vita impeditur turpitudine & infamia*, quæ vitiis & flagitiis cooperta eſt. *Impedire* enim interdum eſt *polluere*, & ut Nonius interpretatur, *ſordidare* ac *probrum inducere.* ſic ſcribo in Nonio. non *ducere.* Plautus Amphitruone.

Imò hunc ego Thebani cives qui domi uxorem meam Impudicitia impedivit.

Quem verſum laudat idem ille Grammaticus, Scenâ *Quis tam vaſto*, quæ eſt una ex ſcenis, quas verè docti ac religioſi homines nondum Plauto inferre audent; cum & vetuſtiſſimi Scriptores conſenſu tribuant optimo poëtæ, & ipſe lepor γνήσιος clamet, hactenus Gulielmius. *Idem.* Immo *impedietur* ſcilicet defenſor, nec poteſt ad aliud referri, non magis quam τὸ *dabit operam*, & omnia in futuro quæ præcedunt, ex quorum oppoſitione patet nimis doctum hic eſſe Gulielmium. Cap. 8. *ut ne parvula quidem titubatione aut offenſione impediremur.* Gronov.

9. *Eum effugiſſe alias rationes.*] Quidquid veterum librorum præſto eſt, in eis exhiberi video, *eum fugiſſe*, quod certe eſt hujus auctoris: ſic enim cap. 16 *Qui ſe propter venum fugiſſe rationem dicet.* 11, 25. *ſed me tum hæc ratio fugit.* Et notum eſt Horatii. Sed etiam infra obſervabis utplurimum dici *fugere laborem* (quod & initio totius operis) *concurſiones vocalium, iſtam rem, impetus fortunæ, continuationem verborum*, non *effugere.* Idem.

10. *Quod ipſe inſimuletur.*] Sic reſtituere non dubitavi ex conſenſu noſtrorum trium codicum & neceſſitate ſententiæ, remiſſo ad auctorem, quicunque ille eſt, (neque enim decernere queo) ſimplici *ſimuletur.* Utique enim non hic agitur de ſimulatione. *Idem.*

11. *Semper deſertus, an tum &c.*] Inſervi verbum *deſertus*, ſuadentibus cunctis ad unum manuſcriptis & edd. vett. primum removit puto Victorius: qui cum non diffiteatur deſtitutum ſe exemplaribus manuſcriptis circa omnes libros qui Oratorem inſtituunt; plus credi æquum non eſt ipſius auctoritati quàm omnium librorum. enim & mihi liberet refingere ſcriptorem iſtum habitu decentiore, centum aliquot voces ei detrahere poſſem, prorſus ſupervacuas. Exempli cauſa; illa verba quæ proximè ſequuntur; *fuerit in eo loco ſolitudo*, omnia ad unum deleverim, nullius ſententiæ malo. *Gruter.*

varemur, niſi facilè quivis, cauſa poſita, poſſet judicare. initia enim inventionis ab arte debent proficiſci; cetera facilè comparabit exercitatio. Tempus ira quæritur, qua parte anni, [1] qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum eſſe dicatur, [2] & cur ejuſmodi temporibus. Spatium ita conſideratur, ſatiſne longum fuerit ad eam rem transfigendam, & potueritne ſcire, ſatis ad id perficiendum ſpatii futurum. Nam parvi refert ſatis ſpatii fuiſſe ad id perficiendum, ſi id antè ſciri & ratione provideri non potuit. Occaſio quæritur, [3] idoneane fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non exſpectata. [4] Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo: ſi, quæ ſuprà dicta ſunt ſigna, concurrerint; ſi præterea ex altera parte vires, pecunia, conſilium, [5] ſcientia, apparatio videbitur fuiſſe; ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe: [6] quare ſcire potuerit, utrùm diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit; quæritur ex conſciis, arbitris, adjutoribus, liberis, aut ſer-
7 vis, aut utriſque. Argumentum eſt, per quod res coarguitur
8 certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione. Id dividitur in tempora tria, præteritum, inſtans, conſequens. In præterito tempore oportet conſiderare, ubi fuerit, ubi viſus ſit, quocum viſus ſit; num quid apparârit, num quem convenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſciis, [7] de adjutoribus, de adjumentis; [8] num quo in loco præter conſuetudinem fuerit, aut alieno tempore. [9] In inſtanti tempore quæritur, num viſus ſit, cùm faciebat, num qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit, [10] aut denique num quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtatu. nam quivis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem. In conſequenti tempore ſpectabitur, num quid re tranſacta relictum ſit, quod indicet aut factum eſſe maleficium, aut à quo ſit factum. Factum eſſe, hoc modo: ſi tumore & livore decoloratum eſt corpus mortui, ſignificat eum veneno necatum. A quo factum ſit, hoc modo: ſi telum, ſi veſtimentum, ſiquid ejuſmodi relictum ſit, [11] aut veſtigium repertum fuerit, [12] ſi cruor in veſtimentis, ſi in eo loco comprehenſus, aut viſus tranſacto negotio, quo in loco res geſta dicitur. Conſecutio eſt, cùm quæritur, quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, adverſarium, cùm ad eum ventum ſit, [13] erubuiſſe, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid; quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, eum uſque adeò præmeditatum fuiſſe, quid ſibi eſſet uſu venturum, ut confidentiſſimè reſiſtens reſponderet, quæ ſigna confidentiæ, non innocentiæ ſunt. Defenſor, ſi pertimuerit, magnitudine periculi, non conſcientia peccati ſe commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum. Approbatio eſt, 6
qua utimur ad extremum, confirmata ſuſpicione. ea habet 9
locos proprios atque communes. [14] Proprii ſunt ii, quibus, niſi accuſator, & ii, quibus niſi defenſor, nemo poteſt uti. Communes ſunt, qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur. In cauſa conjecturali proprius locus accuſatoris eſt, cùm dicit malorum miſereri non oportere, & cùm auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, cùm miſericordiam captat, & cùm accuſatorem calumniari criminatur. Communes loci ſunt cum accuſatoris, tum defenſoris,

---

1. *Qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum.*] Lambinus concinnius quidem hæc omnia edidit, ſed an verius, dubites. Gulielmii certè manuſcripti conveniunt cum noſtris, quorum quidam mirabiliter exorbitant. Pal. profectò tert. oggerit nobis: *qua hora nocte an die, an inter noctem & diem, & qua die, & quota parte noctis, & quota hora.* Verum variantes lectiones curioſe enotare, non eſt meæ ætatis, ſed adoleſcentiæ laborioſæ; quam tamen hodie potius ad omnia alia trahas. adeo poſt ærumnabiles labores nullum ſibi ſciunt ſperandum præmium, niſi fortè verborum; principibus viris heic ſupra Euclionem ſordidis. *Gruterus.* Sane & videntur & non videntur hæc ab MSS. noſtris firmari; adeo in quibuſdam mutant. Cæterum ſi id retineatur, non video, quin abſurde iterentur *qua hora* & *qua noctis hora.* In quibus nulla differentia. Primo igitur Mſſ. noſtri omnes *qua die.* Tum *quota hora noctis* in duobus, quod utrumque amplector; nam ſic in ſingulis eſt certum ac proprium diſcrimen, ac dignum, quod in tali re advertatur. *Gronovius.*

2. *Et cur ejuſmodi temporibus.*] Elegans emendatio, quam eruit quidem è Fabriciano Gulielmius. Sed ego nunc etiam firmo auctoritate Pal. pr. & tert. neque abludit ſec. quart. ſext. niſi quod ii, *& cum ejuſmodi.* Vulgò eſt. *Et cujuſmodi temporibus*, nulla bona ſententia. non tantum indicandum tempus facinoris; ſed & addenda ratio quare eo potiſſimum tempore ſcelus admiſſum ſit. *Grut.*

3. *Idoneane fuerit ad rem adoriendam.*] Libri recentioris editionis voce auctiores, *idonea ne ſatis fuerit;* quæ nuſpiam comparet in olim vulgatis, aut adeo mſſ. noſtris. *Idem.*

4. *Spes perficiendi quæ fuerit.*] Ut in duobus noſtris, ſic non dubito quin in pluribus legatur *perficiendi hæc quæ:* unde patet auctorem dediſſe *ecquæ.* Gronov.

5. *Scientia, apparatio, videbitur fuiſſe.*] Adjeci duas voces, *videbitur fuiſſe;* non teſtimonio duorum librorum manuſcript. verum integra cohorte, eas enim agnoſcunt ſex membranę quas conſuluit Gulielmius, ſex Pall. & editiones primę, neque otioſas eſſe videbit, qui vim hujus ſuſpicionis attentè perſpiciet, imo ſupervacuum potius fuerit illud alterum quod ſequitur, *demonſtrabitur fuiſſe*, quam iſtud noſtrum. *Grut.*

6. *Quare ſcire potuerit utrum.*] Et hæc quoque ſunt à triplici librorum noſtrorum fide: Pro quibus medię ætatis editiones, *per quas res ſcire potuerimus, utrum:* Lambinus verò: *propter quas res ſcire potuerit utrum &c.* quæ licentia? *Grut.* Si modo mens Gruteri rectè expreſſa eſt. Nam quum ſane ita legatur in Medicæo & alio *quare ſcire*, tum in alio eſt *per quam reſcire:* unde colligeretur illud *qua* variis modis expoſitum ita degeneraviſſe, & antiquitus fuiſſe *qua reſcire potuerit.* Gronov.

7. *De adjutoribus, de adjumentis.* Adjutores ſunt quibus anima; adjumenta quæ ea carent; inſtrumenta ſcilicet armaque rebus expediundis idonea. Lambinus ſubſtituerat *de adminiſtris*, ſed nullo præeunte manuſcripto, ut ipſemet fatetur, quæ petulantia? *Grut.* Miror Lambinum, qui utique noverat 2 de Inventione 7. *Facultas ſi ratio, adjutores, adjumenta, & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur.* & poſtea. *Nam ſæpe ſi pecuniæ, adjumenta, ſi adjutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non videtur.* Offendor magis in præcedentibus *argumentum eſt per quod res coarguitur certioribus argumentis*, ubi definitionem interpretatur per id ipſum quod definit, quod nec ſit ullibi in hoc ſcripto, nec ſine vitio fieri creditur, nec utique tam inops vocum hic auctor credi poteſt. Vide an non ſcripſerit *certioribus inventis.* Ut de Partitionibus. *Argumentum eſt probabile inventum.* Libro 1 de invent. *Ideo quod & inventum aliquam in rem probabile aut neceſſarium argumentatio vocatur.* & ſimiliter alibi. *Gronov.*

8. *Num quo in loco præter conſuetudinem fuerit, aut alieno tempore.*] Sic Victorii editio. ea priores, *numquid in loco præter conſ. fecerit &c.* Quomodo & quidam è Gulielm. & Palat. nam ceteri exhibent, *numquid in loco præter conſ. fecerit, &c.* aut *fuerit vel fecerit.* Gruterus.

9. *In inſtanti tempore quæritur.*] Pall. duo *Inſtanti tempore.* & vero unus ex iis, primus ſcilicet, ſupra quoque habebat, *aſtans* non *inſtans*, ut forte aliquid adhuc ſubſit mendoſi. *Idem.*

10. *Aut denique num quid aliquo ſenſu perceptum ſit.*] Blanditur mihi quod eſt in Palat. pr. *aut denique aliquid ſenſu*, omiſſis ceteris. *Idem.*

11. *Aut veſtigium repertum fuerit.*] Hæc eſt primarum editionum lectio, & convenit cum pleriſque manuſcriptis. ſequentes ſuffecerunt, *aut ſi veſtigium repertum*, ſine illo *fuerint.* Victorius edidit, *aut ſi veſtigium rei fuerit*, omiſſo illo *repertum.* ex quibus omnibus ſuam concinnavit Lambinus. *Gruter.* *Veſtigium repertum* legitur in quibuſdam. Sed plane non ſatisfacit argumentationi. Veſtigia adulteri reperiri poſſunt in lecto; ſed ea non utique denotant ab Tarquinio ea venire. Itaque non opinor *τὸ rei* abeſſe hinc poſſe, ſcilicet ſecundus caſus ἀπὸ τῦ *reus.* Id non obſervantes alii videntur feciſſe, ut vera lectio hîc fluctuaret, & pro *repertum* correxerint *rei fuerit.* Lego *aut veſtigium rei certum, ſi cruor.* Etiam vetuſtiſſimus *deprehenſus.* Gronovius

12. *Si cruor in veſtimentis.*] Et iſta eſt antiquiſſimæ editionis ſcriptura, firmata pluribus manuſcriptis, ſequentes præpoſuerunt *aut*, quod quidem retinuit Lambinus, ſed reiecit *ſi.* Pal. pr. loco vocis *cruor*, habet *nota*, quod non arbitror de nihilo, *Grut.*

13. *Erubuiſſe, expalluiſſe.*] Sic omnino omnes noſtri; ut fruſtra ſit Lambinus, qui heic adhuc paratus videtur admittere, *expaviſſe.* nam ſanè indicium pavoris pallor. *Idem.*

14. *Proprii ſunt ii, quibus, niſi accuſator*] Tò *ii* nuſpiam mihi in ſcriptis apparet. *Gronovius.*

ris,à teſtibus contra teſtes, à quæſtionibus contra quæſtiones,
ab argumentis contra argumenta, à rumoribus contra rumo-
res. A teſtibus dicemus ſecundum auctoritatem & vitam te-
ſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Contra teſtes, vitæ
turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiam: ſi aut fieri non
potuiſſe dicemus, aut non factum eſſe quod dicant, aut ſcire
illos non potuiſſe, [1] aut cupidè dicere, & argumentari. hæc
[2] & ad improbationem & approbationem teſtium pertine-
7 bunt. A quæſtionibus dicemus, cùm demonſtrabimus, ma-
10 jores noſtros veri inveniendi cauſa tormentis & cruciatibus
voluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, ut quicquid
ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio,
ſi quæ dicta erunt argumentando, iiſdem viis, quibus omnis
conjectura tractatur, trahemus ad veriſimilem ſuſpicionem;
idemque hoc in teſtimoniis facere oportebit. Contra quæ-
ſtiones hoc modo dicemus: primùm majores noſtros voluiſſe
certis in rebus interponi quæſtiones. [3] cùm, quæ verè dice-
rentur, ſciri; quæ falsò in quæſtione pronuntiarentur, refelli
poſſent, hoc modo: Quo in loco quid poſitum ſit, & ſiquid
eſſet ſimile, quod videri, aut aliquo ſimili ſigno percipi
poſſet: deinde, dolori credi non oportere, [4] quod alius alio
recentior ſit in dolore, quòd ingenioſior ad comminiſcen-
dum, quòd denique ſæpe ſcire, aut ſuſpicari poſſit, quid
quæſitor velit audire; quod cùm dixerit, intelligat ſibi finem
doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur, ſi refelle-
mus, quæ in quæſtionibus erunt dicta probabili argumenta-
tione; idque partibus conjecturæ, quas ante expoſuimus, fa-
11 cere oportebit. Ab argumentis, & ſignis, & ceteris locis,
quibus augetur ſuſpicio, dicere, hoc modo convenit: Cùm
multa concurrant argumenta & ſigna, quæ inter ſe conſen-
tiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam videri oportere. Item
plus oportere ſignis & argumentis credi, quàm teſtibus. hæc
enim [5] eo modo exponi, quo re vera ſint geſta; teſtes cor-
rumpi poſſe vel pretio, vel gratia, vel metu, vel ſimultate.
Contra argumenta & ſigna & ceteras ſuſpiciones dicemus hoc
modo: ſi demonſtrabimus, nullam rem eſſe, quam non ſu-
ſpicionibus quivis poſſit criminari; deinde, unamquamque
ſuſpicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut oſtenda-
mus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam
convenire; [6] indignum eſſe facinus, ſine teſtibus conjectu-
ram & [7] ſuſpicionem, firmamenti ſatis habere. A rumoribus 8
dicemus, [8] ſi negabimus temerè famam naſci ſolere, quin 12
ſubſit aliquid; & ſi dicemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiam
confingeret, & comminiſceretur; & præterea ſi ceteri falſi
ſoleant eſſe, argumentabimur hunc eſſe verum. Contra ru-
mores dicemus primùm, ſi docebimus multos eſſe falſos ru-
mores, & exemplis utemur, de quibus falſa fama fuerit; &
aut inimicos noſtros, aut homines natura malevolos & ma-
ledicos confinxiſſe dicemus; & aut aliquam fictam fabulam in
adverſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe;
aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis
afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus;
ideo quòd quivis homo poſſit quemvis turpem de quolibet ru-
morem proferre, & confictam fabulam diſſipare. Veruntamen
ſi rumor vehementer probabilis eſſe videbitur, argumentando
famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tracta-
tu eſt conſtitutio conjecturalis, & in veris cauſis ſæpiſſimè
tractanda eſt, eo diligentiùs omnes ejus partes perſcrutati ſu-
mus; ut ne parvula quidem titubatione aut offenſione impe-
diremur, ſi ad hanc rationem præceptionis, aſſiduitatem ex-
ercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitu-
tionis partes tranſeamus. Cum voluntas ſcriptoris cum ſcripto 9
diſſidere videbitur, ſi à ſcripto dicemus, [9] his locis utemur, 13
ſecundum narrationem: primùm ſcriptoris collaudatione:
deinde ſcripti recitatione: deinde percunctatione, ſcirentne
adverſarii id ſcriptum fuiſſe in lege, aut in teſtamento, aut in
ſtipulatione, aut in quolibet ſcripto, quod ad eandem rem
pertineat. Deinde collatione, quid ſcriptum ſit, quid adver-
ſarii ſe feciſſe dicant; quid judicem ſequi conveniat, utrum
id, quod diligenter perſcriptum ſit, an id, quod acutè ſit ex-
cogitatum; deinde ea ſententia, quæ ab adverſariis ſit exco-
gitata, & ſcripto attributa, contemnetur & infirmabitur.
Deinde quæretur, quid ei obfuerit, [10] ſi id voluiſſet adſcri-
bere, num non potuerit perſcribi. Deinde à nobis ſententia
reperietur, & cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit,
quod perſcripſit: & demonſtrabitur ſcriptum illud eſſe diluci-
dè, breviter, commode, perfecte, certa cum ratione. Dein-
de exempla proferentur, quæ res, cùm ab adverſariis ſenten-
tia redderetur, & voluntas afferretur, à ſcripto potius judica-
tæ ſint. Deinde oſtendetur, quàm periculoſum ſit à ſcripto re-
cede-

---

1. *Aut cupidè dicere, & argumentari.*] Janus Wonverius annotavit, malle ſe *putide dicere.* à quo diſſentio. qui enim cupide contra aliquem fert teſtimonium, eo ipſo ſibi infringit auctoritatem. Inde illa cautio Quintiliani libro quinto Inſtitut. Orator. capit. ſept. *Si habet teſtem cupidum lædendi, cavere debet hoc ipſum, ne cupiditas ejus appareat &c.* Gruter.

2. *Et ad improbationem & approbationem.*] Non ſunt concordes libri vett. Alii *& ad impr. & ad argumentationem*, Mediceus cum alio *& ad improb. & ad interrogationem.* In quo etſi tamen adhæream vulgatis, id tamen conſtat præpoſitionem *ad* iterandam eſſe. Nihil minus quam id ipſum ab editoribus obſervatum; nihil tamen conſtantius ab auctore ſervatum docent Mſti codices. Utique & paulo ante habuimus *in cauſam & in vitam.* Sic cap. 2 habent iidem *ad confirmationem & ad confutationem.* Sic tam III, 15 *nunc ad theſaurum atque ad omnium partium rhetoricæ cuſtodem*, quam III, 13 *& ad confirmandum & ad confutandum accommodati* in vetuſtis exemplaribus inveni. Hinc etiam colligens prave edi IV, 21, *cum ad idem verbum & idem nomen acceditur*, & de repetitione præpoſitionis ſuſpicans, video in nullo ſcripto codice illud poſterius *idem* extare, ut deleri debeat. De aliis præpoſitionibus idem poſtea intelligemus. Mox tres MSS. *tormentis & cruciatu.* Deinde edidi conſenſu mſtorum, qui penes me ſunt, & editionum omnium, *quibus omnis conjectura*; exiſtimans errorem eſſe, qui ex Gruteriana propagatur, *omnibus*, quod & Leidenſis & Londinenſis & Baſileenſis ſunt imperite amplexæ. *Gronov.*

3. *Cum quæ verè dicerentur ſciri.*] Sic & edd. primæ, à quibus tamen recedunt membranæ vett. in iis enim partim *ſervari*, quod Victorio placitum & Manutio, partim *probari* partim *ſeu.* Gruter.

4 *Quod alius alio recentior ſit in dolore.*] Sic noſtri ſcripti, & antiquitus impreſſi, probatque Gulielmius; ſed tamen non omnino diſplicet mihi aliorum *reticentior.* Idem.

5. *Eo modo exponi quo re vera ſint geſta.*] Sic Pall. meliores, ſine repetitione vocis *modò*, quæ extat in retrò editis. *Idem.*

6. *Indignum eſſe facinus.*] Miror cur Lambino diſplicuerit vox *facinus.* mihi heic admodum videtur venuſta, extatque adeo in omnibus mſſ. noſtris. *Idem.*

7. *Suſpicionem firmamenti ſatis habere.*] Verbum *firmamenti* non eſt in Pal. pr. diſpiciant otioſiores: nam mihi ſane iſto in æſtu fere allubeſcit. *Idem.*

8. *Si negabimus temerè &c.*] Lambinianum illud, *ita temerè* etiam reperi in Palat. pr. ſed tanti tamen non erat, ut ideo contra ceteros omnes libros reciperem in contextum. *Idem.*

9. *His locis utemur ſecundum narrationem.*] Bruilerenſis & Fabricianus non agnoſcunt illud *ſecundum narrationem.* Exſtat tamen in Palatinis & edd. primis. *Idem.*

10. *Si id voluiſſet adſcribere, num non potuerit præſcribi.*] Ita ſcripſit è manuſcriptis ſuis ſex Gulielmius. vulgo corrupti ſunt omnes libri. & certe variant valde Pall. nam præfert pr. *ſi id voluiſſet adſcribere, numquid potuerit præſcribere.* ſec. *ſi id voluiſſet adſcribere, aut numquid non potuerit perſcribere.* tert. *ſi id voluiſſet adſcribere aut num non potuerit præſcribi.* quart. *ſi id voluiſſet aſſcribi, aut num potuerit perſcribi.* quint. *ſi id voluiſſet adſcribere, aut non potuerit perſcribere*: quod & in ſexto, niſi quod ultima ei vox, *perſcribi.* edd. primæ, *ſi id voluiſſet perſcribere, an non potuerit perſcribi*: ſequentes, *ſi id voluiſſet ſcribere, ut non potuerit perſcribere.* Lambinus, *ſi id voluiſſet ſcribere cur non potuerit perſcribere.* Gruter. Saltem tamen nihil hîc de præſcribendo: & quum non niſi ex duobus Mſſ. illud compoſitum proferatur, æquius erit ex aliis retinere *perſcribi*, quippe de quo agi docent præcedentia. Sed etiam duæ inſtandi cauſæ videntur in his proferri, ex quibus unam conflat tam Gruteriana hæc ſive Gulielmiana mutatio, quam priorum editionum lectio. Nam Mſſ. vel habent *quid ei obfuerit, ſi id voluiſſet adſcribere? aut num quid non potuerit perſcribi*, vel *aut num non potuerit perſcribere.* Obeſſe dicitur reſpectu periculi, quod voluntatem coercuerit, alterum facultatis. *Gronov.*

1. *Contra*

cedere. Locus communis eſt contra eum, qui, cùm fateatur,
ſe [1] contra id, quod legibus ſancitum, aut teſtamento per-
ſcriptum ſit, feciſſe, tamen facti quærat defenſionem. A ſen-
0 tentia ſic dicemus. Primùm laudabimus ſcriptoris commodita-
4 tem atque brevitatem, quod tantùm ſcripſerit, quod neceſſe
fuerit: illud, quòd ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſ-
ſariò ſcribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe
officium, verba & litteras ſequi, negligere voluntatem. Deinde
id, quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri, aut non lege, non
more, non natura, [2] non æquo & bono poſſe fieri; quæ
omnia [3] ſcriptorem voluiſſe quàm rectiſſime fieri nemo du-
bitet: at ea, quæ à nobis facta ſint, juſtiſſimè facta. Deinde
contrariam ſententiam aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut
injuſtam, aut non poſſe fieri, aut non conſtare cum ſupe-
rioribus & inferioribus ſententiis, aut cum jure communi,
aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judi-
catis diſſentire. Deinde exemplorum à voluntate, & [4] con-
tra ſcriptum judicatorum enumeratione utemur; deinde le-
gum & ſtipulationum [5] breviter excerptarum, in quibus
5 intelligatur ſcriptorum [6] voluntas & expoſitio. Locus com-
munis contra eum, qui ſcriptum recitet, & ſcriptoris vo-
luntatem non interpretetur. Cùm duæ leges inter ſe diſcre-
pant, videndum eſt primùm, num qua obrogatio aut deroga-
tio ſit. Deinde utrùm leges ita diſſentiant, ut altera jubeat,
altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infir-
ma enim erit ejus defenſio, qui negabit [7] ſe feciſſe quod
cogeretur, cùm altera lex permitteret. Plus enim valet ſanctio
permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cùm oſtenditur id
factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi obrogatum, vel de-
rogatum ſit: id, quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe ne-
glectum. Cùm hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis ex-
poſitione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde con-
trariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad no-
ſtræ cauſæ commodum. Deinde de juridiciali abſoluta ſume-
mus rationem juris, & quæremus partem juris, utrùm cum
1 ea faciat; de qua parte poſteriùs diſſeremus. [8] Si ambiguum
6 eſt ſcriptum, ut puta quod in duas aut plures ſententias trahi
poſſit, hoc modo tractandum eſt. Primùm, ſitne ambiguum,
quærendum eſt. Deinde, quomodo ſcriptum eſſet, ſi id, quod
adverſarii interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum
eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri poſſe, &
honeſte, recte, lege, more, natura, bono & æquo fieri poſ-
ſe; quod adverſarii interpretentur, è contrario: nec eſſe am-
bigue ſcriptum, cùm intelligatur, utra ſententia vera ſit. Sunt
qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam vehementer perti-
nere cognitionem amphiboliarum eam, quæ à dialecticis pro-
fertur. Nos vero arbitramur, [9] non modo nullo adjumento
eſſe, ſed potius maximo impedimento. omnes enim illi am-
phibolias aucupantur, eas etiam, quæ [10] ex altera parte ſen-
tentiam nullam poſſunt interpretari. Itaque & alieni ſermo-
nis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum ob-
ſcuri interpretes ſunt; & dum cautè & expedite loqui volunt,
infantiſſimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo, ne-
quid ambiguum dicant, nomen ſuum pronuntiare non poſ-
ſunt. Verum horum pueriles opiniones rectiſſimis rationibus,
cùm voles, refellemus. [11] In præſentiarum hoc interdicere
non alienum fuit, ut hujus infantiæ garrulam diſciplinam con-
temneremus. Cùm definitione utemur, primùm afferemus 12
brevem vocabuli definitionem, hoc modo: Majeſtatem is mi- 17
nuit, [12] qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo
conſtat: [13] quæ ſunt ea? quæ capiunt ſuffragia populi, & ma-
giſtratus conſilia. Nempe igitur tu & populum ſuffragio &
magiſtratum conſilio privaſti, cùm pontes diſturbaſti. Item
ex contrario: Majeſtatem is minuit, qui amplitudinem civi-
tatis detrimento afficit. Ego non affeci, ſed prohibui detri-
mento; ærarium enim conſervavi, libidini malorum reſtiti,
majeſtatem omnem interire non paſſus ſum. Primùm igitur
vocabuli ſententia breviter, & ad utilitatem cauſæ accommo-
datè deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcri-
ptione conjungetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio re-
felletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injurio-
ſa. id quoque ex juris partibus ſumetur de juridiciali abſoluta,
de qua jam loquemur. Quæritur in tranſlationibus, primum, 13
num aliquis ejus rei [14] actionem, per petitionem aut perſe-
cutionem

1. *Contra id, quod legibus ſancitum aut t. p. ſ. feciſſe.*] Sic quidem & alii ex ſcriptis. Ceterum Medicæus, *contra quam legibus ſancitum.* Et quæſo an non ſummo jure ſic variavit compoſitionem? IV, 3 *Contraque faciunt, quam polliceri videntur.* Similiter in cap. 21 obſervo non conſentire Mſſtos libros, quum in uno ſit *ſi quos præterea quam quos ille collegerit potuiſſe*, in Medicæo autem *ſi quos vel ea præter quam ille dixerit, potuiſſe;* quam ego veram ſcripturam opinor, modo contemnas iſta *vel ea*, quæ ex varia lectione irrepſerunt. Etiam cap. 26 non ſolum Mſ. Medicæus, ſed & duo alii habent *& contra atque ante dixerit, dicere*, ut habuit quoque Victorius, nec ſcio cur aut mutarit Lambinus, aut hunc ſecutus ſit Gruterus. *Gron.*

2. *Non æquo & bono poſſe fieri.*] Poſtremæ duæ voces non comparent in Palatin. pr. & profectò ſunt ſuperfluæ. *Gruter.*

3. *Scriptorem voluiſſe quam rectiſſime fieri nemo dubitet.*] Res eſt, quæ meretur inſpectos plures codices antiquos. Nam noſtri tres in poſtremo tantum habent *nemo dicet* vel *docet*. Hinc immenſum blanditur, quod colligo ex uno, *ſcriptorem noluiſſe quam rectiſſime fieri nemo dicet*. Gronov.

4. *Contra ſcriptum judicatorum enumeratio. Deinde.*] Sic fere mſſ. noſtri aliarumque item edd. principes, excludentes nimirum vocem *utemur*, quæ in retro impreſſis, hac forma, *enumeratione utemur.* Membranæ tamen omnes non conſentiunt in alteram vocem. nam quædam habent *enumerationem*, quædam *enumeratione*, quod & in edd. primis. *Gruterus.*

5. *Breviter excerptarum.*] Liquido in Gemblacenſi, Colonienſi, Fabriciano fuit, *excerptarum*, ut Lambinus conjecit: & haud dubio ſic legi debet, cum ei adſtipulentur Pall. quart. & ſextus, alluduntque Pall. alii & olim editi in quibus, *exceptarum*. vulgò erat *exſcriptarum*. Idem.

6. *Voluntas & expoſitio.*] Ineptiſſima menda, quæ tamdiu ſenſum hujus loci obumbravit. Nam delenda erat copula, quum vox *expoſitio* referri debeat ad *τὰ legum & ſtipulationum breviter excerptarum.* Et hæc reſtitutio probat id quod in ſuperiori membro tentavit Gruterus; quippe uno & pari tenore procedens illic dicit *exemplorum enumeratio*, hîc *legum & ſtipulationum expoſitio*. Quæſo quid commune habent voluntas & expoſitio? Non dubito, quin boni Mſſ. quoque copulam iſtam averſaturi ſint, ſi modo attente fuerint inſpecti. *Gronov.*

7. *Se feciſſe quod cogeretur cum altera &c.*] Addit Fabricianus, *ab altera*, Pal. quartus *altera*, *cui altera*, quod item in ſexto. *Gruter.*

8. *Si ambiguum eſt ſcriptum, ut puta quod.*] Repoſuit iſtud Gulielmius ex Bruderenſi, Toſano, & Gemblacenſi, nec abit editio Stephani; imò ſic quoque vetuſtiſſima, niſi quod voce amplius; *Si ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, ut puta quod.* quomodo Pal. tert. deincipes: *Si ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod*, ut eſt in Palat. pr. ac ſec. quinto. nam quartus & ſextus favent emendationi noſtræ. *Idem.*

9. *Non modo nullo adjumento.*] Mſ. Medicæus perſpicue *ullo*, quod nativi in lingua Latina leporis genus quum & in hoc & alio quocunque ſcriptore mutarint & corruperint recentiores librarii, ex hoc & ſimilibus documentis arbitrium faciendum eſt de ejus membranæ dignitate. *Gronov.*

10. *Ex altera parte ſententiam nullam &c.*] Lambinus interſeruit, *parte in ſentent.* contra omnes libros ſcriptos editoſque. *Gruter.*

11. *In præſentiarum hoc interdicere non alienum.*] Sic vett. edd. Sic fere Pal. & Gulielmiani, *interdicere* poſitum pro *interfari*, *interloqui*. invenit id etiam in uno ſuorum Lambinus. Stephaniana: *In præſentia hæc interſerere non al.* quomodo & Lamb. niſi quod ea, detracta litera, *In præſenti* ex mſ. tamen, uti indicat. ſed quo? ſed cujus? *Idem.*

12. *Qui ea tollit ex quibus rebus.*] Vox *rebus* non conſpicitur in Palat. primo aut ſexto. neque eâ opus erat. *Idem.*

13. *Quæ ſunt ea? quæ capiunt.*] Interrogationis nota eſt à Lambino hæretque in Pal. quarto. primæ edd. *hæc ſunt ea quæ capiunt*, ſicque Pal. pr. nec improbem. *Idem*

14. *Actionem per petitionem aut perſecutionem habeat.*] Sic Palat. quartus & ſextus. vulgata, *actionem aut executionem*. Stephaniana, *act. aut perſecutionem*, quod arripuit Lambinus, & præmiſit, *aut poſſeſſionem*, è conjectura Ranconeti. quæ licentia? in nullo certè Pall. comparet vocum illud par. *Idem.*

1. *Num*

cutionem habeat, quem non oporteat; [1] num alio modo,
tempore, loco, num alia lege, [2] num alio quærente, aut
agente. Hæc legibus, moribus, æquo & bono reperientur,
de quibus dicetur in juridiciali abſoluta. In cauſa rationali pri-
mùm quæretur, ecquid in rebus majoribus, aut minoribus,
aut ſimilibus, ſimiliter ſcriptum aut judicatum ſit. Deinde,
utrum ea res ſimilis ſit ei rei, qua de agitur, an diſſimilis.
Deinde utrùm conſulto de ea re ſcriptum non ſit, quòd nolue-
rit cavere, an quod ſatis cautum putarit, propter ceterorum
ſcriptorum [3] ſimilitudinem. De partibus legitimæ conſtitu-
13 tionis ſatis dictum eſt, nunc ad juridicialem revertamur. Ab-
19 ſoluta juridiciali conſtitutione utemur, cùm ipſam rem, quam
nos feciſſe confitemur, jure factam dicemus, ſine ulla aſſum-
tione extrariæ defenſionis. In ea quæri convenit, [4] jurene
factum ſit. de eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi, ex quibus
partibus jus conſtet, cognoverimus. Conſtat igitur ex his par-
tibus; natura, lege, conſuetudine, judicato, æquo & bono,
pacto. Natura jus eſt, quod cognationis aut pietatis cauſa ob-
ſervatur; quo jure parentes a liberis, & a parentibus liberi co-
luntur. Lege jus eſt id, quod populi juſſu ſancitum eſt; quod
genus, ut in jus eas, quum voceris. Conſuetudine jus eſt id,
quod ſine lege æquè ac ſi legitimum ſit, uſitatum eſt; quod ge-
nus, id [5] quod argentario tuleris expenſum, à ſocio ejus
recte repetere poſſis. Judicatum eſt id, de quo ſententia lata
eſt, aut decretum interpoſitum. Ea ſæpe diverſa ſunt, ut aliud
alii judici, aut prætori, aut conſuli, aut tribuno plebis placi-
tum ſit; & fit, ut de eadem re ſæpe alius aliud [6] decreverit,
aut judicaverit; quod genus, M. Druſus, prætor urbanus, quod
cum herede mandati ageretur, judicium reddidit; S. Julius
non reddidit. Item, C. Cælius judex abſolvit injuriarum eum,
qui Lucilium poëtam in ſcena nominatim læſerat; [7] P. Mu-
cius eum, qui L. Accium poetam nominaverat, condemna-
20 vit. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter judicatæ
proferri, cùm id uſu venerit, judicem cum judice, tempus
cum tempore, [8] numerum cum numero judiciorum profere-
mus. Ex æquo & bono jus conſtat, quod ad veritatem & uti-
litatem communem videtur pertinere; quod genus, ut major
annis LX, [9] & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. [10] Ex
eo vel novum jus conſtitui convenit ex tempore, & hominis
dignitate. Ex pacto jus eſt, ſiqui inter ſe pepigerant, ſiquid
inter quos convenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſervanda ſunt,
hoc modo, [11] rem ubi pagunt, orato, ni pagunt, in comitio,
aut in foro ante meridiem cauſam conicito. Sunt item pacta,
quæ ſine legibus obſervantur [12] ex conventu, quæ juri præſta-
re dicuntur. His igitur partibus injuriam demonſtrari, jus
confirmari convenit, idque in abſoluta juridiciali faciendum
videtur. Cùm ex comparatione quæretur, utrùm ſatius fuerit 14
agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, an id, quod accuſator di- 21
cat oportuiſſe fieri: primum quæri convenit, utrum fuerit uti-
lius ex contentione, hoc eſt, [13] utrum venuſtius, facilius,
conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſumne oportuerit
judicare, utrum fuerit utilius, [14] an aliorum fuerit ſtatuendi po-
teſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſti-
tutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum eſſe,
quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negotium
geſtum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum lo-
cum veniretur. Ab defenſore contrà refelletur argumentatio
conjecturalis, aliqua probabili cauſa, de qua antè dictum eſt.
[15] His locis ita tractatis, accuſator utetur loco communi in 22
eum, qui inutile utili præpoſuerit, cùm ſtatuendi non habue-
rit poteſtatem. Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant,
rem pernicioſam utili præponi, utetur loco communi per con-
queſtionem, & ſimul quæret ab accuſatoribus, & ab judicibus
ipſis, quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent; & tempus,
locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos. Trans- 15
latio criminis eſt, cùm ab reo facti cauſa in aliorum peccatum
transfertur. In qua primùm quærendum eſt, jurene in alium
crimen transferatur. Deinde ſpectandum eſt, [16] an æquè ma-
gnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque
illud, quod reus ſuſcepiſſe ſe fateatur. Deinde oportueritne in
ea re peccare, in qua alius antè peccarit. Deinde oportuerit-
ne judicium antè fieri. Deinde, cum factum judicium non ſit
de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de
ea re judicium fieri, quæ res in judicium non venerit. Locus
communis accuſatoris, contra eum, qui plus cenſeat vim,
quam judicia valere oportere, & ab adverſariis percunctabitur
accuſator, quid futurum ſit, ſi idem ceteri faciant, ut de in-
demnatis ſupplicia ſumant, quod eos idem feciſſe dicant.
Quid ſi ipſe accuſator idem facere voluiſſet? Defenſor eorum
peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur;
rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ii, qui audient,
exiſtiment aut non potuiſſe, aut non fuiſſe utile rem in judi-
cium

1. *Num alio modo, tempore, loco.*] Pall. aliquot. *num alio modo, num alio tempore, num alio loco.* neque aliter Fabrician. at enim quartus & ſextus ſolum agnoſcit, *num alio tempore*, excluſo *modo* & *loco*. Gruter.

2. *Num alio quærente aut agente.*] Lambinus iterum edidit ex auctoritate ejuſdem Ranconeti *quærente aut judicante*; nimis licenter; ſane contra omnes Gulielmii Pall. que manuſcriptos. editosque. imò in Pall. ſec. non habetur quidem illud *aut agente*, niſi a manu aliena ac recenti; in quarto ac ſexto, item Fabriciano ne à tali quidem. Sed & ſupra, ubi eſt, *quem non oporteat*, trigam eam verborum ſpernunt à ſe Pall. quart. ſext. Bruil. ſereque eſt, ut rectè. *Idem.*

3. *Similitudinem.*] Lambinus ſubtexuit, *an inconſulto*, neque tamen meminit in notis ſuis. impoſtura inſignis. Biga enim iſthæc verborum, in nullo viſitur manuſcripto in nullo edito. *Idem.*

4. *Iurene factum ſit.*] Lambinus amplius, *jure an injuria factum ſit*, præter mſſ. omnes. *Idem.*

5. *Quod argentario obtuleris expenſum.*] Pal. ſec. ac Bruilerenſis, *tuleris expenſum*, nihilo pejus, ſi non melius. *Grut.* Ne in ullo quidem trium noſtrorum aliter legitur, quam ſimplex *tuleris*. Quod quum ſit veriſſimum, auſus ſui compoſitum *obtuleris* amovere. *Gronov.*

6. *Decreverit aut judicaverit.*] In duobus optimis eſt *judicarit*. Id.

7. *P. Mucius.*] Sic & alii ex MSS. Verum præſtans ille Mediceus *que oratius*, h. e. Q. Horatius. *Idem.*

8. *Numerum cum numero judiciorum proferemus.*] Sic omnes manuſcripti & vett. edd. Lambinus edidit *conferemus*; forte melius, ſi niteretur fide membranarum aliquarum: nunc eum eæ taceant, præſumptio eſt ab ingenio e us proveniſſe. *Gruter.*

9 *Et cui morbus cauſa eſt.*] Retinuit XII. tabularum formulam: *Cui morbus ævitaſve cauſa eſcit.* quare fruſtra inclinat Lambinus in *morbi cauſa eſt*, contra omnes edd. & maximam partem calamo exaratorum codicum. *Idem.*

10. *Ex eo vel novum jus conſtitui.*] Particula *vel* nunc primum è tenebris venit in lucem. eam deprehendi in Pall. tribus & Fabriciano; multumque in ipſa energiæ. *Idem.*

11. *Rem ubi pagunt orato. ni pagunt, in comitio.*] Sic Lambinus ex certiſſima conjectura Boſii: itaque hæc loeum ſuum dedi: tanto quidem magis, quod nihil idonei eſſet ſenſus in prius editis: *Rem ubi pagunt oratione pagunt. In comitio &c.* ſic poſterius cuſi, nam primitus: *Rem ubi pangunt orationem pangunt in comitio &c.* quomodo etiam eſt in Pall. tribus prioribus. nam quart. *rem ubi paciſcuntur in comitio &c.* quomodo & ſextus. Fabricianus veliſicatur veritati, in quo *orationi*. Idem.

12. *Ex conventu, quæ juri præſtare dicuntur.*] Divinat Gulielmius, *ex convento*, indicatque Fabricianum habere *quæ ex jure*. at Pall. pr. ac ſec. *de jure*, tert. *jure*, quomodo & edd. primæ. quart. *qui jura*. quint. & ſext. *quæ jure*. Idem.

13. *Utrum venuſtius, facilius &c.*] Editi à Lambino *utrum honeſtius*, ſed præter mſſ. editoſque omnes, ex conjectura Ranconeti, Memmii, Aurati. *Idem.*

14. *An aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas.*] Duo optimi ſic repetunt *fuerit utilius ſtatuendi*. *Gronov.*

15. *His locis ita tractatis.*] Vox ſecunda non eſt in codice Mediceo & alio. *Idem.*

16. *An æque magnum ſit.*] Prima vocula in nullo apparet ſcripto. & vel abeſt plane, vel habetur *ſi æque*. Quod probabiliter ab auctore videtur veniſſe, ut ſæpe notarunt jam docti τὸ *ſi* pro *an* vitiatum fuiſſe, & ex ultimis literis verbi ſubſtantivi *eſt* hoc loco potuit eſſe abſorptum. An vero ab poſtremis literis vocis *æque* credimus eliſas literas ſimiles, ut fuerit *æquene magnum*. Videant, quibus copia eſt conſulendi plura ſcripta exemplaria. Mox etiam noſtri tres *ſuſcepiſſe dicatur*, non *ſe fateatur*, quod fecerunt poſteriores, quum priores omittant pronomen. *Idem.*

1. *De*

5 cium venire. Conceſſio eſt, per quam nobis ignoſci poſtula-
3 mus. ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purga-
tio eſt, cum conſultò a nobis factum negamus. Ea dividitur
in neceſſitudinem, fortunam, imprudentiam. [1] De his pri-
mùm partibus oſtendendum eſt; deinde ad deprecationem re-
vertendum videtur. Primùm [2] conſiderandum eſt, utrùm
per culpam ventum ſit in neceſſitudinem, num culpam veni-
endi neceſſitudo fecerit. Deinde quærendum eſt, ecquo mo-
do vis illa vitari potuerit, ac levari. Deinde is, qui in neces-
ſitudinem cauſam conferet, expertuſne ſit, quid contrà face-
re, aut excogitare poſſet. Deinde num quæ ſuſpiciones ex con-
jecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificent, id con-
ſultò factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur. Deinde
ſi maxime neceſſitudo quæpiam fuerit, [3] conveniatne eam ſa-
4 tis idoneam cauſam putari. Si autem imprudentia reus ſe pec-
caſſe dicet, primùm quæretur, utrùm potuerit ſcire, an non
potuerit. Deinde, utrùm data ſit opera, ut ſciretur, an non.
Deinde, utrùm caſu neſcierit, an culpa. nam qui ſe propter
vinum, aut amorem, aut iracundiam, fugiſſe rationem di-
cet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia. qua-
re non imprudentia ſe defendet, [4] ſed culpa contaminabit.
Deinde conjecturali conſtitutione quæretur, utrùm ſcierit, an
ignoraverit, & conſiderabitur, ſatiſne imprudentia præſidii
debeat eſſe, [5] cùm factum eſſe conſtet imprudenter. Cum in
fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci reo di-
cet oportere, eadem omnia videntur conſideranda, quæ de
neceſſitudine præſcripta ſunt. [6] Etenim omnes hæ tres partes
purgationis inter ſe finitimæ ſunt, ut in omnes eadem ferè
poſſint accommodari. Loci communes in his cauſis; Accuſa-
toris contra eum, qui, cùm ſe peccaſſe confiteatur, tamen
oratione judices demoretur; Defenſoris, de humanitate, mi-
ſericordia; voluntatem in omnibus rebus ſpectari convenire,
& quæ conſultò facta non ſint, [7] ea fraudi eſſe non oportere.
7 Deprecatione utemur, cùm fatebimur nos peccaſſe, neque id
5 imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſariò feciſſe dicemus, &
tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hic ignoſcendi ratio quæ-
ritur ex iis locis, ſi plura aut majora officia, quàm maleficia,
videbuntur conſtare; ſiqua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui
ſupplicabit; ſi qua ſpes erit, uſui futurum, ſi ſine ſupplicio
diſceſſerit; ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in
poteſtatibus oſtendetur fuiſſe; ſi ea, quæ peccavit, non odio,
neque crudelitate, ſed officio & recto ſtudio commotus fecit;
ſi tali de cauſa aliis quoque ignotum eſt; ſi nihil ab eo periculi
nobis futurum videbitur, ſi eum miſſum fecerimus; ſi nulla
aut à noſtris civibus, aut ab aliqua alia civitate vituperatio ex
ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, 26
miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex
contrario utetur is, qui contrà dicet, cum amplificatione, &
[8] enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa, judicialis
fieri non poteſt, ut in primo libro oſtendimus: ſed quòd po-
teſt vel ad ſenatum vel ad conſilium venire, non viſa eſt ſu-
perſedenda. Cum à nobis crimen removere volemus, aut in
rem aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus. Si
cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primùm, po-
tueritne tantum, quantum reus demonſtrabit, is, in quem
cauſa conferetur, & ecquonam modo aut honeſte, aut ſine
periculo potuerit obſiſti: ſi maximè ita ſit, num ea re concedi
reo conveniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in con-
jecturalem trahetur controverſiam, [9] & ediſſeretur, num con-
ſultò factum ſit. Si cauſa in rem quandam conferetur, & hæc
eadem fere, & omnia, quæ de neceſſitudine præcepimus, con-
ſideranda erunt. Quoniam ſatis oſtendere videmur, quibus 18
argumentationibus in unoquoque genere cauſæ judicialis uti 27 × Hooker's Eccl. P. l. 5. 9.
conveniret; conſequi videtur, ut doceamus, quemadmodum
ipſas argumentationes ornate & abſolute tractare poſſimus.
nam fere non difficile eſt invenire, quid ſit cauſæ adjumento;
difficillimum vero eſt, inventum expolire, & expedite pro-
nuntiare. hæc enim res facit, ut neque diutius, quàm ſatis ſit,
in eiſdem locis commoremur, neque eodem identidem re-
volvamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus,
neque incommode ad aliam deinceps tranſeamus. Itaque hac
ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixe-
rimus, & auditor cum totius cauſæ, tum uniuſcujuſque argu-
mentationis diſtributionem percipere & meminiſſe poterit.
Ergo abſolutiſſima & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ 28
in quinque partes eſt diſtributa, propoſitionem, rationem,
rationis confirmationem, exornationem, complexionem.
Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit, quod
probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat verum eſ-
ſe id, quod intendimus, brevi ſubjectione. Rationis confir-
matio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breviter ex-
poſitam rationem. Exornatio eſt, qua utimur rei honeſtandæ
& collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Com-
plexio eſt, quæ concludit breviter, colligens partes argumen-
tationis. Hiſce igitur quinque partibus, ut abſolutiſſimè uta- 19
mur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam
oſtendemus Ulyſſi fuiſſe, quare interfecerit Ajacem: inimi-
cum enim acerrimum de medio tollere volebat; [10] a quo ſi-
bi non injuria ſummum periculum metuebat. Videbat illo
incolumi, ſe incolumem non futurum; ſperabat illius morte
ſe

1. *De his primum partibus oſtendendum eſt: deinde ad deprecationem revertendum videtur.*] Periodus hæc magiſtelli alicujus additamentum videri queat: ſed non eſt. auctor talibus emblematis delectatur. *Gruter.*

2. *Conſiderandum eſt utrum p. c. v. ſ. in n. num culpam.*] Solet hic auctor τὸ *an* ſubnectere præcedenti vocabulo *utrum*. Habeo autem codices duos, in quibus legitur, *conſiderandum eſt, num p.* Gron.

3. *Conveniatne eam ſatis idoneam cauſam putari.*] Ita Pall. tres priores & quint. Fabricianus; neque ſecus edd. primæ. illud *cauſam* primum abjecerat Victorius, reſumpſeratque Lambinus. non comparet tamen in Pall. quart. aut ſexto. Gruterus. Sed hic locus varie interpolatus exhibetur in ſcriptis, quorum unus *ſatis ignoſcendi idoneam cauſam.* At vetuſtiſſimus Med. tantum *conveniatne ſatis idoneam putari*, quod in hac varietate prætulerim. *Gronov.*

4. *Sed culpa contaminabit.*] Addunt Pall. tres & Fabricianus, *perſonam*, quomodo tamen nulli editi, in quibus ab ultima uſque origine *contaminabitur*, alterum illud ſubſtituit ex manuſcriptis ſuis Lambinus, reſtatque in Pal. quar. & quinto. *Gruter.*

5. *Cum factum eſſe conſtet imprudenter.*] Addidi ex Fabriciano *imprudenter*, quæ vox excidiſſe videtur, neque eſt præter rem. *Gulielmius.* Idem.

6. *Etenim omnes hæ tres partes purgationis.*] Vocem *omnes* recepi in contextum, non quia admiſerat Lambinus, ſed quia diſertim exſtaret in Pall. in Gulielmianis & edd. primis. *Idem.*

7. *Ea fraudi eſſe non oportere.*] Malè ſic quidem editio Rob. Stephani ac Lambini: ſed tamen Pall. noſtri omnes, *in iis fraudem eſſe non oportere.* quod non improbem ob editionem Victorii, in qua item viſitur. *Idem.*

8. *Enumeratione omnium peccatorum.*] Multum eſt hic de omnibus peccatis agi jubere. Sed ſcilicet omnia poſſunt intelligi, ad quæ facinus commiſſum referri poteſt. Verum fateor in nullo ex tribus a me iſtam vocem fuiſſe conſpectam. *Gronov.*

9. *Et ediſſeretur, num conſulto &c.*]. Sic omnes libri ſcripti. *ediſſerere*, argumentatione diſquirere. *diſſeretur* item extat in edd. primis. nam ſequentes, *& quæretur.* Gruter.

10. *A quo ſibi non injuria ſummum periculum metuebat.*] Ergo fatetur accuſator Ulyſſis, juſtum fuiſſe hujus odium, quum ita ſe Ajax geſſerit, ut non injuria tale quid metueret. Quod ſane non eſt aliud, quam totam accuſationem corrumpere. An volunt Ulyſſem metuiſſe non injuria, quod noſſet ab ſe irritatum Ajacem eſſe? Id vero dicit prorſus in ſequentibus. Quidquid ſit, miror in vetuſtiſſimo Mediceo legi *non injuriam, ſed ſummum.* In alio quum ſit vulgata lectio, tamen τὸ *ſed* ibi ſuperadſcriptum; quod ut ſine ſenſu, ſic ex veteris codicis collatione vel neceſſitate ſententiæ id factum videtur. Certe non diſcedens ab ſententia præſtantiſſimi MS. opinor ejecto ſupplemento, quod paſſim inculcarunt, legendum *a quo ſibi non injuriam, ſummum periculum metuebat.* non leve aliquod malum, ut eſt injuria, quinimmo vitæ ipſius diſcrimen. Sic cap. 22 fin. *Non enim reprehenſione, ut aliæ complures, ſua ſponte vitioſa eſt*, ut recte Gruterus interpolatum vehementer iſtum locum ſanavit, ut plene habet unus ex noſtris. Mox MSſ. *contaminarunt* & *commutarunt.* Gronov.

ſe ſalutem ſibi comparare; conſueverat, ſi jure non poterat, quavis injuria inimico exitium machinari; cui rei [1] mors indigna Palamedis teſtimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſupplicium verebatur; & conſuetudo peccandi, maleficii ſuſcipiendi removebat dubita-
29 tionem. Omnes enim cùm minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum verò illa, quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento ducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes, ſi complures ſcelere ſe contaminaverunt imperii cupiditate, ſi multi leve compendium fraude maxima commutaverunt; cui mirum videbitur, [2] iſtum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virum fortiſſimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſſimum, injuria laceſſitum, [3] ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, [4] inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cùm feras beſtias videamus alacres & erectas vadere, ut alteri beſtiæ noceant; non eſt incredibile putandum, iſtius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum, [5] cupide ad inimici perniciem profectum; præſertim cùm in beſtiis nullam neque bonam neque malam rationem eſſe videamus; in iſto
30 plurimas & peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cauſam, qua inductus Ulyſſes acceſſerit ad maleficium, &, ſi inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum interceſſiſſe demonſtravi; non eſt dubium, quin confiteatur cauſam maleficii fuiſſe.

Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt uti. [6] Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, ſi res brevis eſt, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandum & exornandum res videtur eſſe. Sin & brevis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis; tum & exornatione & complexione ſuperſedendum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo ampliſſima eſt argumentatio quinquepartita; breviſſima eſt tripartita; mediocris, ſublata aut exornatione aut complexione, quadripartita.

20 Duo genera ſunt vitioſarum argumentationum; unum,
31 quod ab adverſario reprehendi poteſt, idque pertinet ad cauſam; alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen [7] non indiget reprehenſione. Quæ ſint, quæ reprehenſione confutari conveniat, quæ tacite contemni atque vitari ſine reprehenſione, ſi exempla ſubjecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus, perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus conſtare, in unaquaque parte argumentationis [8] quæ vitia vitanda ſunt, conſideremus: ut & ipſi ab his vitiis recedere, & adverſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare poſſimus. Expoſitio vitioſa eſt, cùm ab aliqua aut à majore 32
parte ad omnes confertur id, quod non neceſſariò eſt omnibus attributum; ut ſi quis hoc modo exponat: Omnes qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare divitias, quam officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo expoſuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio aut rationis confirmatio ſit, ipſam facilè reprehendemus expoſitionem, cùm oſtendemus, id quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes falsò & injuria conferri. Item vitioſa expoſitio eſt, 33
cum id, quod rarò fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo poteſt uno aſpectu, neque præteriens, in amorem incidere. nam cùm nonnemo devenerit in amorem uno aſpectu, & cùm ille neminem dixerit omnino, nihil differt rarò id fieri, dummodò aliquando fieri aut poſſe fieri intelligatur. Item 21
vitioſa expoſitio eſt, cùm omnes res oſtendimus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam prætcrimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille heredem teſtamento ex parte faciebat. Prædones [9] illo loco nunquam ſunt viſi: inimicum nullum habebat. relinquitur, ſi neque à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te ſit interemtus. Nam in hujuſcemodi expoſitione, reprehenſione utemur, ſiquos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus: velut in hoc exemplo, cùm dixerit neceſſe eſſe aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe; dicemus potuiſſe vel à familia, vel à coheredibus noſtris. Cùm hoc modo illorum collectionem diſturbaverimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum eſt in expoſitione, ne quando, cùm omnia collegiſſe videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enume- 34
ratione: ut ſi, cùm plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res ſunt, judices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries & avaritia. Quid amor? inquiet quiſpiam. quid ambitio? [10] quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falſa enumeratio eſt, cùm pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres res ſunt, quæ omnes homines ſollicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixiſſe metum & cupiditatem; quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam eſſe neceſſe eſt. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ nimium longè repe- 22
ritur, hoc modo: Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupiditates: immenſæ porrò cupiditates infinitæ & immoderatæ ſunt. hæ pariunt avaritiam: avaritia porrò hominem ad quodvis maleficium impellit. Igitur avaritia inducti adverſarii noſtri, hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt,

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:

Neve

1. *Mors indigna Palamedis teſtimonium dat.*] Vox ultima non influit ſuaviter in aureis, eſtque in Pal. pr. *teſtimonium præbet.* forſan utraque eſt à librariis. *Gruter.*

2. *Iſtum à maleficio &c. temperaſſe.*] Maluit *iſtum maleficio*, Gulielmius. *Idem.*

3. *Ira excitatum homo timidus.*] MS. Med. *exſuſcitatum, ſi homo timidus.* Certe id ipſum verbum aliquoties in his libris occurrit. *Gron.*

4. *Inſidioſus, inimicum eſſe incolumem noluit.*] Rectè vidit Lambinus hæc parum ordine collocata, medicinam non vidit, quam arbitror immutatione duarum vocum rite adhiberi. Si legas: *invidioſus inimicus.* Reſpondent enim illis ſupra poſitis, *injuria laceſſitum, ira excitatum.* Sunt enim invidioſi, qui injuria graſſati adverſus jus & æquum videntur. ſi qui tamen mavult *inſidioſus*, liceto, dum hoc maneat, ſcribendum eſſe *inimicus.* ſic Gulielmius. *Gruter.*

5. *Cupide ad inimici perniciem profectum.*] Convenit hoc cum eo verbo quod in πρότασει eſt, *valere.* malim tamen *provectum.* provehitur enim animus ira aut cupiditate, non proficiſcitur. Gruterus. Itane? Quid ergo eſt, quod ait illa apud Ovidium, *Ibimus in pœnas, & qua vocat ira, ſequemur?* Similiaque infinita. Cic. II Inven. 7. *qua cogitatione & ſpe ad maleficium profectus ſit.* Gronov.

6. *Tum enim complexione.*] Particula ſecunda haud dubie inculcata eſt ad leniendam connexionem periodi hujus cum præcedente. Certe non eſt in MS. Medic. In altero eſt *ſed tum compl.* ut pateat quemque pro lubitu adjeciſſe. *Idem.*

7. *Non indiget reprehenſione.*] In uno clare lego *reprehenſionis;* quod ſane ſtatuerem auctoris eſſe; adeo libens & frequens ſecundo iſto caſu utitur. Sic 4, 8 *non egetis mei:* & cap. 17 *rationis nullius indiget.* & 34 *non indiget mitigationis.* Idem.

8. *Quæ vitia vitanda ſunt.*] Sic libri omnes olim editi, nedum ſcripti, niſi quod Pal. pr. deſtituatur illo *vitia;* & abeſſe poteſt. Stephanus atque Manutius. *vitia evitanda.* Gruter.

9. *Illo loco nunquam ſunt viſi.*] Noſtri omnes *in illo loco.* Gronov.

10. *Quid religio.*] Pal. ſec. *irreligio*, item Fabricianus editioque princeps; inclinatque in hanc lectionem Gulielmius. at cum & in pluribus mſſ. inveniatur alterum, ei adquieverim, eſt enim verbum ambiguum *religio.* Gruter.

1. *Nam*

Neve inde navis inchoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argivi delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis,
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
[1] *Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem*
Medea, animo ægra, amore ſævo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere [2] (ſi id modò, quod eſſet ſatis, curaſſet poëta)

Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
[3] *Medea.*

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. [4] Non enim reprehenſione, ſicut aliæ complures, [5] ſed ſua ſponte vitioſa eſt. Vitioſa ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. infirma ratio eſt, quæ non neceſſariò oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus: verùm in ætate utile
Et conducibile.

Hæc expoſitio eſt. videamus, quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum
[6] *Concaſtigabo pro commerita noxia.*

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non ex eo, quod fieri convenit, utile quid ſit, ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo; Amor fugiendus non eſt. nam ex eo veriſſima naſcitur amicitia. Aut hoc modo; Philoſophia vitanda eſt. affert enim ſecordiam atque deſidiam. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum veras eſſe confiteremur. Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis: velut Pacuvius,

Fortunam inſanam eſſe & cæcam & brutam perhibent Philoſophi,
Saxoque illam [7] *inſtare globoſo prædicant volubilem:*
Ideo, quò ſaxum impulerit fors, cadere eò fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat, quò ſeſe applicet.
Inſanam autem ajunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſque ſit.
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alii Philoſophi, qui contrà fortunam negant
[8] *Miſeriam eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi. id magis*
Veriſimile ajunt; quòd uſus reapſe experiundo edocet.
Velut Oreſtes modò fuit Rex, modò mendicus factus eſt:
[9] *Naufragio res contigit: Nempe ergo haud fortuna obtigit.*

Nam hic Pacuvius infirma ratione utitur, cùm ait, verius eſſe temeritate, quàm fortuna res regi. nam utraque opinione philoſophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quæ videtur pro 24
ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum 37
eſt, hoc modo; Magno malo eſt hominibus avaritia, idcircò quod homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem. Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, quàm res poſtulat, cauſam ſubjicit expoſitionis, hoc modo; Utilis eſt ſapientia, propterea quòd qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſuerunt. Item utile eſt amicos veros habere. habeas enim quibuſcum jocari poſſis. Nam hujuſmodi in rationibus non univerſa, neque abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ vel alii expoſitioni poteſt accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare cæca; eandem, quare bruta fortuna dicatur. In confirmatione rationis, multa & vitanda 38
in noſtra, & obſervanda in adverſariorum ratione ſunt vitia; proptereaque diligentiùs conſideranda ſunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementiſſimè comprobat argumentationem. Utuntur igitur ſtudioſè in confirmanda ratione duplici concluſione, hoc modo:

Injuria abs te afficior indigna, pater.
Nam, ſi improbum Creſphontem exiſtimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? ſin eſt probus,
Cur talem invitam invitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concluduntur, aut ex contrario convertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio injuria.
[10] *Si probus eſt, bene locavi: ſin autem improbus,*
Divortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam ſi improbum Creſphontem exiſtimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.
Erravi: pòſt cognovi, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio hujus concluſionis duplex eſt; acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandum. Item vi- 25
tioſa eſt confirmatio rationis, cùm ea re, quæ plura ſignifi- 39
cat, abutimur pro certo unius rei ſigno, hoc modo: Neceſſe eſt, quoniam pallet, ægrotaſſe: aut, neceſſe eſt peperiſſe, quoniam ſuſtinet puerum infantem. Nam [11] hæc ſua ſponte certa ſigna non habent, ſi non cetera quoque ſimilia concurrant. quodſi concurrerint, nonnihil hujuſmodi ſigna adaugent ſuſpicionem. Item vitioſum eſt, cùm vel in alium, vel in eum

---

1. *Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem &c.*] Fortean rectius; *Nam nuſquam.* noti ſcriptorum loci, ubi hæc copulantur in re eadem, *nuſquam domo*, & *nuſquam pedem.* Gulielmius. *Gruterus.*

2. *Si id modo quod eſſet ſatis curaſſet poeta.*] Arridet animo meo ſcriptura Palatina; *ſi id modo quod ſatis eſſet curarent poetæ.* ita enim codex numero primus, quartus, ſextus. *Idem.*

3. *Medea. Ergo.*] Ita expreſſi, ſecutus Pall. ſex. qui heic quidem habebant, *animo ægro, amore ſævo ſaucia*, non etiam ſuperius. at ibi propriè habere locum, non etiam heic, nemo non videt, ideoque etiam non habet Victoriana. Idem.

4. *Non enim reprehenſione, ſicut aliæ complures &c.*] Editi poſteriores *reprehenſione eget, ſicut &c.* ſed verbum illud *eget* non habemus in edd. primis, in Pall. aut Bruilerenſi; eſtque magiſtelli alicujus. *Idem.*

5. *Sed ſua ſponte vitioſa eſt.*] Vocula *ſed* non extat in Pal. pr. neque requiſiverim. *Idem.*

6. *Concaſtigabo pro commerita noxia.*] Libri veteres *pro commiſſa*, non recte, & aliter in Plauto ipſo. adde quod verbum *commerendi*, habitat in re mala & flagitio. *Idem.*

7. *Inſtare globoſo prædicant volubilem.*] Malè & contra libros, qui reſcribunt *volubili*: nam alterum illud epitheton fortunæ proprium. interim mirandum eſt manuſcriptos omnes habere, *Saxique inſtar globoſi eſſe volubilem.* ita ſanè melioris notæ, hoc eſt originis Germanæ libri. quippe Italiæ quidam, aut *prædicant* interjiciunt, aut *dicunt.* Idem.

8. *Miſeriam eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi.*] Sic editi à Victorio, niſi quod habeat priore verſu *fortunam*; quod modo item eſt in omnibus membranis noſtris; quarum antiquiores plane præferunt, *Ullam eſſe miſeritatem aut humanitatem, ſed temeritate omnia regi.* quæ lectio ſane contemnenda minime videtur: imò amplectenda venit. nam quid nobis cum verſibus? alius quis ipſos conſtituat. Manutius edidit, *Materiam eſſe ullam, ſed &c.* vulgata vetus præfert. *fortunam negent ullam eſſe, ſed tem.* Idem.

9. *Naufragio res contigit nempe: ergo haud fortuna obtigit.*] Pal. quart. *factus eſt mendicus modo. Naufragos nempe res iſta contigit. ergo id non forte neque fortuna obtigit.* & verò ſextus habet item inter lineas, *medicus modo Naufragus &c.* at quintus. *Naufragio nempe res iſta contingit: ergo id fluctu non forte aut fortuna obtigit.* Gulielmius è varietate ſuorum iſtud èruebat: *Naufragio contigit. ergo id non forte aut fortuna obtigit.* ut det *contingere* temeritati, fortunæ *obtingere.* Id.

10. *Si probus eſt, bene locavi.*] Adverbium *bene* in nullo Mſ. reperi; & puto abſurdam eſſe acceſſionem. Innuit enim ſic locaſſe & hac conditione, ſi probus foret, ubi locum non habet ea particula. Itaque unus ſimpliciter habet, *ſi probus eſt, locavi.* Sed Medicæus cum altero *ſi probus eſt, collocavi*, quod præferendum puto. *Gronov.*

11. *Hæc ſua ſponte certa ſigna non habent.*] Med. *hæc certa ſigna non ſunt ſua ſponte.* Mox omnes tres *nonnihil illius modi.* Idem.

1. *Impii*

in eum ipſum, qui dicit, id, quod in adverſarium dicitur, poteſt convenire, hoc modo:

Miſeri ſunt, qui uxores ducunt: at tu duxiſti alteram.

Item vitioſum eſt id, quod vulgarem habet defenſionem, hoc modo: Iracundia inductus peccavit, aut adoleſcentia, aut amore. Hujuſcemodi enim deprecationes ſi probabuntur, [1] impunè maxima peccata dilabentur. Item vitioſum eſt, cùm id pro certo ſumitur, quod inter omnes non conſtat, quia etiam nunc in controverſia eſt, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus eſt poteſtas motus ſuperûm, atque inferûm,
Pacem inter ſe conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo jure hoc exemplo uſum Creſphontem Ennius induxit, quaſi jam ſatis certis rationibus ita eſſe demonſtraſ-
40 ſet. Item vitioſum eſt, quod jam quaſi ſerò, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: In mentem mihi ſi veniſſet, Quirites, non commiſiſſem, ut hunc in locum res veniret; nam hoc, aut hoc feciſſem: ſed me tum hæc ratio fugit. Item vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua levi tegitur defenſione, hoc modo:

[2] *Cum te expetebant omnes, florentiſſimo*
Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo pericl'o ſola ut reſtituam paro.

26 Item vitioſum eſt, quod in aliam partem, ac dictum ſit, poteſt accipi. Id eſt hujuſmodi, ut, ſi quis potens ac factioſus in concione dixerit, [3] Satius eſt uti regibus, quam malis legibus. nam & hoc tametſi [4] rei arguendæ cauſa poteſt ſine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non
41 dicitur ſine atroci ſuſpicione. Item vitioſum eſt, falſis, aut vulgaribus definitionibus uti. Falſæ ſunt hujuſmodi, ſi quis dicat injuriam eſſe nullam, niſi quæ ex pulſatione, aut convicio conſtet. Vulgares ſunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri poſſunt: ut ſi quis dicat, quadruplator, [5] ut breviter deſcribam, capitalis eſt. eſt enim improbus, & peſtifer civis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm ſicarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vitioſum eſt pro argumento ſumere, quod in diſquiſitione poſitum eſt: ut ſi quis, quem furti arguat, dicat, eum eſſe hominem improbum, avarum, fraudulentum; ei rei teſtimonium eſſe, quòd ſibi furtum fecerit. Item vitioſum eſt, controverſiam controverſia diſſolvere, hoc modo: Non convenit, cenſores, iſtum vobis ſatisfacere ex eo, quòd ait, ſe non potuiſſe adeſſe, ita ut juratus fuerat. quòd ſi ad exercitum non veniſſet, idne tribuno militum diceret? Hoc ideo vitioſum eſt, quia non expedita, aut judicata res, ſed impedita, & in ſimili controverſia poſita, [6] exempli loco perfer-
42 tur. Item vitioſum eſt, cùm id, de quo ſumma controverſia eſt, parùm expeditur, & quaſi tranſactum ſit, relinquitur, hoc modo:

[7] *Apertè fatur dictio, ſi intelligas.*
Tali dari arma, qualis qui geſſit, fuit,
Jubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor [8] *eſſe mea, me æquum eſt frui*
[9] *Fraternis armis, mihique adjudicarier.*
Vel quòd propinquus, vel quòd virtutis æmulus.

Item vitioſum eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, & contra ea, quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

[10] *Quare accuſem hunc, nequeo exputando evolvere.*
Nam ſi veretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inverecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſem, qui id parvi auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione videtur ſibi oſtendiſſe, quare non 27
accuſaret. Quid quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo jam detexam exordio.

Item vitioſum eſt, quod dicitur contra judicis voluntatem, 43
aut eorum, qui audiunt, ſi aut partes, quibus illi ſtudent, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo hujuſmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitioſum eſt, non omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione. Item verendum eſt, ne de alia re dicatur, cùm alia de re controverſia ſit, inque hujuſmodi vitio conſiderandum eſt, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur; aut tota cauſa mutata in aliam cauſam derivetur. Uti apud Pacuvium Zethus cum Amphione, quorum controverſia cùm de muſica inducta ſit, diſputatio in ſapientiæ rationem, & virtutis utilitatem conſumitur. Item conſiderandum eſt, ne aliud accuſatoris criminatio contineat, aliud defenſoris ratio purget: quod ſæpe conſultò multi ab reo faciunt, anguſtiis cauſæ coacti. Uti ſi quis cùm accuſetur, ambitu magiſtratum petiſſe, ab imperatoribus ſæpenumerò ſe apud exercitum donatum eſſe dicat. Hoc ſi diligenter in adverſariorum oratione obſervaverimus, ſæpe deprehendemus, & in hujuſmodi deprehenſione oſtende-
mus, eos de ea re quid dicant, non habere. Item vitioſum 44
eſt, artem aut ſcientiam aut ſtudium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo ſtudio ſunt: veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam. Item vitioſum eſt, ex eo, quòd perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi, à quo homine factum eſt, hoc modo: Mortuum deformatum, [11] tumore præditum, coloratum fuiſſe conſtat. ergo veneno necatus eſt. Deinde, [12] ſi ſit uſque in eo occupatus (ut multi faciunt) venenum datum, vitio non mediocri conflictetur. Non enim factum ne ſit, quæ-
ritur, ſed à quo factum ſit. Item vitioſum eſt, in comparan- 28
dis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non fa- 45
cere, aut negligentiùs diſputare: ut ſi comparetur, utrùm ſatius ſit populum frumentum accipere, an non? quæ commoda

1. *Impune maxima peccata dilabentur.*] Locus ſatis incertus, quem ſic poſteriores conſtituerunt, quum priores habuiſſent *impune in maxima*. Hos præpoſitionem quidem illam omiſiſſe ſatis credo ex auctoritate codicum veterum. Sed noſſe oportet in illis, quum omittitur præpoſitio, etiam legi *diluuntur*, ut vidi in uno, vel *diluentur*, ut eſt in Med. quum in tertio diſerte ſit *impune in maxima peccata dilabentur*, quod ego mutandum non opiner, quam tales inſtar fluvii fundentis ſe in varia divortia, diſceſſuros dicat in varii generis ſed maxima vitia, habentes parata patrocinia. *Idem.*

2. *Cum te expetebant &c.*] Meliores ſcripti, *exſpectabant*, quod longè verius judicabat Gulielmius. *Gruter.*

3. *Satius eſt uti regibus.*] Hoc malo, quam Lambinianum, *bonis regibus*. ſic enim nulli mſſ. noſtri; ſolum aliqui, *malis regibus*. Idem.

4. *Rei arguendæ cauſa.*] Libri ferè calamo exarati *augendæ*, placuitque Lambino. nam Gulielmius reſcribi voluit *agendæ*. Idem.

5. *Ut breviter deſcribam.*] Scripti omnes *ut breviter ſcribam*. Gronovius.

6. *Exempli loco perfertur.*] Et quidni *profertur*? quod eſt in editis prioribus & utique tribus noſtris Mſſ. *Idem.*

7. *Apertè fatur dictio &c.*] Ingenioſe quidem Memmius *Apertæ*, id eſt *Apollinis*. ſed quia in nullis libris ita legi video, recipere dubitavi. *Gruter.*

8. *Eſſe mea, Me æquum eſt frui.*] Sic quantum ſcio, primus dedit Gruterus, ante quem legebatur *nam me*: quod quum non teſtetur ex Mſſ. ſe feciſſe, colligo metri cauſa id illi placuiſſe. Sed quum in verſu hoc queant ſupponi tot eliſiones, tot ſyllabarum contractiones, ut ferè captari ſtudioſe videantur ab auctore, omnino æquiſſimum reor ab ipſis ſcriptis non diſcedere, in quorum tribus apud me video *eſſe mea. me enim æquum eſt frui*. Gronov.

9 *Fraternis armis.*] Non variant noſtri; ideoque admittere non auſus ſum Aurati conjecturam *Paternis*. potuit enim illa heic petere Ajax Telamonius, Achilli patruelis *Gruter.*

10. *Quare accuſem hunc, nequeo exputando evolvere.*] Sic quoque Lambinus & inde Gruterus, quum priores editi ſimul & Mſſ. *qua cauſa*; id quod detrectaverunt retinere, quia tunc ſyllaba una videretur ſuperfutura, inani ſane prætextu, quum & illud *Qua* potuerit fuiſſe finis verſus præcedentis, ut hic verſus ab *cauſa* incipiat, vel magna poſſit eſſe eliſio in verbo *nequeo*. Sed hic rurſum turbæ, quum id verbum in nullo ſic exſtet Mſto & tota hæc copia conſentit in *tum id* vel *tamen id* contracte ita ſcriptum *tn̄ id*. Unde ego non dubito, quin ſcripſerit poëta, *timeo exputando evolvere*, quod uſurpaverit pro nolo ac detrecto, ut apud Livium occurrit verbum *metuo*, de quo pater in notis ad XXXII, 31. Gronov.

11. *Tumore præditum, coloratum*] Sic Bruil. ſic Pal. quart, ac ſextus antea cuſi, *præditum corpore decoloratum*, quod *corpore* aberat item aliquot Lambinianis *Gruter.*

12. *Si ſit uſque in eo occupatus*] Ita libri noſtri antiquiores, ſine illo *adeo*; quod recte abjecit Lambinus, ſed perperam alia illa ſua inculcavit, non requirente ſententia; aut juvantibus libris. *Idem.*

1. *An*

da ſint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda ſint, velut depreſſa prætereat; aut ea, quæ minima ſunt, dicat. Item vitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe putare alteram rem vituperari, cùm alteram laudes. Quod genus, ſi quæratur, utris major honor habendus ſit, Albenſibus,[1] an Venuſinis, quod reipublicæ & populo Romano profuerunt, & is, qui dicit alteris, alteros lædat. non enim neceſſe eſt, ſi alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim poteſt, ut, cùm alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnaſſe contra veritatem puteris. Item vitioſum eſt, de nomine & [2] vocabulo ejus rei controverſiam ſtruere, quam rem conſuetudo poteſt optimè judicare. Velut Sulpicius, qui interceſſerat, ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, reducerentur, idem poſteriùs immutata voluntate, cùm eandem legem ferret, aliam ſeſe ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, ſed vi ejectos ſe rèducere ajebat; perinde quaſi id fuiſſet in controverſia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano, aut perinde quaſi non omnes, quibus aqua & igni interdictum eſt, exules appellentur. Verùm illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cum cauſa fecit: nos tamen intelligamus, vitioſum eſſe intendere controverſiam propter nominum mutationem.

9 Quoniam exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis, &
6 amplificationibus, [3] ex judicatis, & ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ ſint iis rebus vitia, conſideremus. Simile vitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem comparationis, aut ſibi ipſi obeſt qui affert. Exemplum vitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, ut reprehendatur: aut ſi improbum, ut non ſit imitandum: aut majus, aut minus, quàm res poſtulabit. Res judicata vitioſè profertur, ſi aut diſſimili de re proferatur; aut de ea re, [4] de qua controverſia non eſt; aut ſi improba; aut ejuſmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res judicatæ ab adverſariis proferri poſſint. Item vitioſum eſt id, quod adverſarii factum eſſe confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum eſſe. nam [5] id tantùm augeri oportet. Item vitioſum eſt, id augere, quod convenit doceri, hoc modo: Ut ſi quis quem arguat hominem occidiſſe, & antequam ſatis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius eſſe, quàm hominem occidere. non enim, utrùm indignum ſit, an non, ſed factumne ſit, quæritur.

Complexio vitioſa eſt, [6] quæ non, ut quidque primum dictum eſt, primùm complectitur, & quæ non breviter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & conſtans aliquid relinquit, ut intelligatur; quid propoſitum in argumentatione ſit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid
0 tota argumentatione demonſtratum. Concluſiones, quæ a-
7 pud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ ſunt. nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. In quattuor locis uti poſſumus concluſionibus; in principio, ſecundùm narrationem, ſecundùm firmiſſimam argumentationem, in concluſione.

Enumeratio eſt, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breviter; ut renovetur, non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, ſi memoriæ mandaverit, ad id, quod ipſe meminerit, reducatur. Item curandum eſt, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. ficta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur eſſe, [7] aut artificii ſignificandi, aut ingenii venditandi, aut memoriæ oſtentandæ cauſa. Quapropter initium enumerationis ſumendum eſt à diviſione. deinde ordine breviter exponendæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio eſt res, quæ per locum communem inſtigationis auditorum cauſa ſumitur. Loci communes ex decem præceptis commodiſſimè ſumuntur adaugendi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cùm commemoramus, 48
quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus noſtris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatui. Item maximè quo modo de his rebus legibus ſancitum ſit. Secundus locus eſt, cum conſideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrùm ad omnes, quod atrociſſimum eſt, an ad ſuperiores, (quod genus ii ſunt, à quibus auctoritatis locus communis ſumitur,) an ad pares, hoc eſt, in eiſdem partibus animi, corporis, fortunarum poſitos; an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percunctamur, quid ſit eventurum, ſi omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, oſtendemus, quid periculorum aut incommodorum conſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc exſpectatio judicii remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter judicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum judicum corrigere poſſit. Quo in loco non incommodum erit uti ceterarum rerum comparatione, ut oſtendamus, alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi: hujus rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adjumento futuram. Sextus locus eſt, 49
cùm oſtendemus [8] ex conſulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam excuſationem; imprudentiæ juſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tætrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eſſe: quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur, & cum hoſtibus de vita dimicatur. Octavus locus eſt, quo oſtendimus, non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, inuſitatum, quo maturiùs & atrociùs vindicandum ſit. [9] Nonus locus conſtat ex peccatorum compatatione, quaſi cùm dicemus, majus eſſe

1. *An Venuſinis, quod &c*] Pal pr. *Veſetinis.* ſec. *Vecetinis an Tenenſibus, quod &c.* quart. *Venuſinis an Pennenſibus, quod &c.* uti & videtur fuiſſe à manu prima in ſexto. quintus enim *Vejentinis an Pennenſibus.* & vero *Pennenſes* hos agnoſcit Bruilerianum quoque exemplar, & videtur poſtliminio inſerendum hiſce noſtris libris. nam ponuntur ijdem à Plinio ſub Regione IV Italiæ. ſed ibidem ſcribitur *Pinnenſes.* Gruter. Exemplum hoc ſatis obſcurum videtur illuſtrari ex Diodori lib. XXXVII inter Peireſciana. Ὅτι οἱ Πιννῆται δειναῖς συνείχοντο συμφοραῖς. ἀνέλπιστον δ' ἔχοντες τὴν πρὸς Ῥωμαίους συμμαχίαν, ἠναγκάζοντο καὶ ξενίζεσθαι τῶν περὶ τῆς ψυχῆς παθῶν, καὶ περιορᾶν τὰ τέκνα σπαρασσόμενα τὸ ζῆν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν γεγεννηκότων. Ceterum quod in ſequentibus dicitur, videtur corruptum, nec placuit Latinis *reipublicæ & populo Romano*, ſed *reipublicæ populi Romani*, quod ortum ſuit ex compendio notarum in ſcribendo. Gron.

2. *Vocabula ejus rei.*] Duas ultimas voces in nullo vetuſto inveni. *Idem.*

3. *Ex judicatis & ceteris rebus.*] Hanc lectionem in nullo codice obſervavi; ſed quum varie verba iſta & digerantur & exhibeantur, omnes tamen pro primo vocabulo retinent &, quod nec in editionibus aliis mutatum eſt, quam Gruteri. Porro unus mox *iis generibus*, quod ſane perplacet. *Idem.*

4. *De qua controverſia.*] Medicæus & alius *qua de contr.* Idem.

5. *Id tantum augeri*] Mediam vocem ubique abeſſe notavi. *Idem.*

6. *Quæ non ut quidque primum dictum eſt*] MSſ. tres, *quæ non quod quidque pr.* Idem.

7 *Aut artificii ſignificandi, aut ingenii v. aut memoriæ oſtentandæ.*] Sic Lambinus, unde excepit Gruterus, quum ante non exhiberetur prius *aut*, ſecundum vero alii retinerent, alii pro eo *ingeniique*, ut eſt in Victoriana. Pro tertio alii *vel memor.* alii *& memor.* Sed pace illorum qui tam lepide hanc particulam digeſſerunt, nullus ita noſtrorum codicum. Certe prius *aut* legitur nullibi, ut plane iſto non egeamus: pro ſecundo eſt vel *ingeniique vend.* vel *ingenii vend.* Tertii loco habent omnes tres *memoriæ oſtendendæ.* Unde videtur manus auctoris fuiſſe, *artificii ſignificandi ingeniive venditandi & memoriæ oſtendendæ cauſa* Nam hoc ſatis eſt, nec frequentativum requiritur, ut patebit ex capite primo libri ſequentis. *Idem*

8. *Ex conſulto factum*] Sic Pall. omnes. Lambinus ſuppoſuit, *ex conſilio.* non video quare. *ex conſulto*, ut *de induſtria.* Gruter.

9. *Nonus locus conſtat.*] Nullum codicem video, quin habeat, *nonus locus eſt, qui conſtat.* Gronov.

eſſe maleficium ſtuprare ingenuam, quàm ſacrum legere: quòd propter egeſtatem alterum, alterum [1] propter imperantem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerundo acta ſunt, quæque rem conſequi ſolent, exponemus acriter, & criminosè, & diligenter, ut agi res, & geri negotium videatur, rerum conſequentium enumeratio-
31 ne. [2] Miſericordia commovebitur auditoris animus, ſi variam fortunarum commutationem dicemus; ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibuſque incommodis ſimus, comparatione. Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus, & oſtendemus. Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubjiciemus. Si, quid noſtris parentibus, liberis, ceteris neceſſariis caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, & ſimul oſtendemus, illorum nos ſolitudine & miſeria, non noſtris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios uſi ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem brevem eſſe oportet. Nihil enim lacryma citiùs areſcit. Fere locos obſcuriſſimos totius artificii tractavimus in hoc libro. quapropter huic volumini modus hic ſit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc ſi, ut conquiſitè conſcripſimus, ita tu diligenter fueris conſecutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lætabere: tu ſcientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſolvendum. Verùm hæc futura ſatis ſcio. te enim non ignoro. nos deinceps ad cetera præcepta tranſeamus, ut, quod libentiſſimè facimus, tuæ voluntati rectiſſimæ morem geramus.

1. *Propter imperantem ſuperbiam*] Iſtud admiſi fide Palatini quarti, neque aliter Bruil. prius cuſi *intemperantem*. ſupra etiam repoſui, *ſacrum legere*, ex Pal ſec ac Fabr. alludebatque quintus, in quo, *ſacram legem*. ſed & præterea reſcribendum *ſtuprare ingenuum*, è quarto Pal. & neſcio quo Gulielmiano. mox ſcripſi *ſolitudine* pro *ſolicitudine*, volentibus Palat. pr. ſec. quinto. *Grut.*

2 *Miſericordia commovebitur auditoris animus.*] Unde in tribus noſtris *commovebitur auditoribus*? Gronov.

RHETORICORUM
AD
C. HERENNIUM
LIBER TERTIUS.

1 AD omnem judicialem cauſam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, ſatis abundanter, ut arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinebant ad cauſas deliberativas & demonſtrativas, in hunc librum tranſtulimus, ut omnis inveniundi præceptio tibi quamprimùm perſolveretur. Reliquæ quattuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronunciatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter abſolutum mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit. Interea prima quæque & nobiſcum, cùm voles, & interdum ſine nobis legendo conſequere; nequid impediare, quin ad hanc utilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis. Nunc tu fac attentum te præbeas: [1] nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

2 Deliberationes partim ſunt hujuſmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum ſit: partim hujuſmodi, uti, quid potiſſimùm faciendum ſit, conſideretur. Utrum potius, hoc modo: [2] Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potiſſimùm, hoc pacto: ut ſi Hannibal conſultet, cùm ex Italia Karthaginem arceſſitur, in Italia remaneat; an domum redeat; an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt: ut ſi deliberet ſenatus, captivos ab hoſtibus redimat, an non; partim propter aliquam extraneam cauſam veniunt in deliberationem & conſultationem: ut ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſolvatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus conſulem fieri: partim & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationem; ut ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſociis civitatem det, an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabitur. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa cauſa erit adaugenda, aut deprimenda. Omnem rationem eorum, 3
qui ſententiam dicent, finem ſibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in civili conſultatione dividitur, tutam, & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis, aut conſequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim, & dolum: quorum aut alterum ſeparatim, aut [3] utrumque ſumemus conjunctim. [4] Vis decernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, evocationes hominum, & alias hujuſmodi res. Dolus conſumitur in pecunia, pollicitatione, diſſimulatione, maturatione, mentione, & ceteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſi quando de re militari, aut de adminiſtratione reipublicæ ſcribere velimus. Honeſta res dividitur in rectum, & laudabile.

Rectum eſt, quod cum virtute & officio fit. Id dividitur in prudentiam, juſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. dicitur item prudentia, ſcientia cujuſdam artificii. item appellatur prudentia, multarum rerum memoria & uſus complurium negotiorum. Juſtitia eſt æquitas, jus unicuique tribuens pro dignitate cujuſque. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemtio, & laboris cum utilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, ſi commoda 3
cum incommodis conferemus, cùm alterum ſequi, vitare alterum cohortabimur: [5] Aut ſi quam ad rem cohortabimur aliquem,

1. *Nos proficiſci ad inſtituta pergemus*] Vox *proficiſci* ſalva ſententia auferri poterat. *Gruter.* Fruſtra. quum habeant omnes ſcripti. Quoties enim apud Ciceronem & Livium *perrexit ire?* quod utique idem eſt. In Arateis. *Ore fero Capricornus vadere pergit.* Gronov.

2 *Carthago tollenda*] Apage illud Lambini commentum *delenda*. quid enim venuſtius opponi poteſt, quam hæc verba *tollere, relinquere*? & dixit Cicero non ſemel, *urbem tollere*. Gruter.

3. *Utrumque ſumemus conjunctim.*] Scripti omnes *conjuncte*, ut de Invention. I. 7. *Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus.* Gronov.

4. *Vis decernitur.*] Sic Pall. & Bruil. maluit Lambinus *diſcernitur*, quàm bene, ipſe viderit vulgo erat *ſecernitur*. Gruterus.

5. *Aut ſi quam ad rem cohortabimur aliquem*] Sic opinor correxerunt ex fine lib. III *pluribus verbis ad eam te hortari*, vel ex Mediceo

aliquem, cujus rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere; & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, oſtendemus: Aut ſi ſuadebimus quippiam, cujus rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Juſtitiæ partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere: ſi oſtendemus benè merentibus gratiam referri convenire: ſi demonſtrabimus ulciſci malè meritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſervandam: ſi leges & mores civitatis egregiè dicemus ſervari oportere: ſi ſocietates, atque amicitias ſtudioſè dicemus coli convenire: ſi, quod jus in parentes, deos, patriam natura comparavit, id religioſè colendum demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſtè colendas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus in omnibus jus æquabile ſtatui convenire. His atque hujuſmodi partibus juſtitiæ ſi quam rem [1] in concione, aut in conſilio faciendam cenſebimus, juſtam eſſe oſtendemus; contrariis, injuſtam. Ita fiet, ut eiſdem locis & [2] ad ſuadendum, & ad diſſuadendum ſimus comparati.
5 Sin fortitudinis retinendæ cauſa [3] faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus, res magnas & celſas ſequi, & appeti oportere, & item res humiles, & indignas viris fortibus; [4] vel viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate ſua judicare. Item à nulla re honeſta, periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hoſpitibus, amicis, & iis rebus, quas juſtitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus utemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliumque rerum vituperabimus. Si unamquamque rem certo naturæ termino definiemus. [5] Si quoad cuique ſatis ſit, oſtendemus, & nimium progredi diſſuadebimus, & mo-
6 dum unicuique rei ſtatuemus. Hujuſmodi partes ſunt virtutis, amplificandæ, ſi ſuadebimus; attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ ſuprà demonſtravi. Nam nemo erit, qui cenſeat à virtute recedendum: verùm aut res [6] non hujuſmodi dicatur eſſe, ut virtutem poſſimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quàm in his, virtus conſtare oſtendatur. Item ſi quo pacto poterimus, quam is, qui contrà dicet, juſtitiam vocarit, nos demonſtrabimus ignaviam eſſe, & inertiam, ac pravam libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odioſam ſcientiam eſſe dicemus: quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam, & diſſolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconſideratam appellabimus temeritatem.

Laudabile eſt, quod conficit honeſtam, & [7] præſentem, & 4
ſequentem commemorationem. Hoc nos eò à recto ſeparavi- 7
mus, non quòd hæ quattuor partes, quæ ſubjiciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant: ſed quamquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. Neque enim ſolùm laudis cauſa rectum ſequi convenit, ſed ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. [8] Cum igitur erit demonſtrandum rectum, [9] laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut ab aliquibus ſociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, poſteriſque noſtris. Cùm hujuſmodi locorum diviſio ſit in conſultatione, breviter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit, vel à principio, vel ab inſinuatione, vel iiſdem rationibus, quibus in judiciali cauſa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in hujuſmodi cauſis finis 8
eſt utilitas, & ea dividitur in rationem tutam atque honeſtam: ſi utrumque poterimus oſtendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter, quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diviſione utemur in vim, & conſilium. Nam, quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellavimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus, & omnes partes recti incident; quadripartita diviſione utemur. ſi non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos antè oſtendimus, noſtris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificioſæ tractanda ratio de ſecundo libro petetur. Sed ſi acciderit, ut in conſultatione alteri ab tuta ra- 5
tione, alteri ab honeſta, ſententia ſit, ut in deliberatione eorum, qui à Pœnis circumſeſſi deliberant quid agant: qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis utetur: Nullam rem utiliorem eſſe incolumitate: virtutibus uti neminem poſſe, qui ſuas

dicendo *adhortari*. Victorius *qua in re*, ut eſt quoque in nonnullis ſcriptis, & quidem melioribus, ut in ipſo Medicæo. Sed non viderunt venuſtatem loquendi hoc loco, aut plene commentati ſunt. Nam iidem meliores ſcripti *ſi qua in re cohortabimur aliquid*. Quod quum non dubitem fuiſſe in multis & optimis apud Gruterum aliiſque, mireris profecto cur id non admiſerit, præſertim ſi videas, qualem ſe geſſerit ad Tacitum XI annal. 3, ubi addes paterna, in quibus hoc ipſum Ciceronianum eſſe demonſtratur. *Gronov.*

1. *In concione aut in concilio.*] Sic jam & Victorius & Lambinus & Gruterus. Quid autem eſt concio, niſi concilium populi? ut ita non videantur hic dici diverſa, quod innuit particula. Atqui priores editi & diſtinctè etiam ſcripti noſtri omnes *conſilio*, quod revocandum puto, & ſatis de his vocibus dictum. Utique apud prætorem & ad conſilium judicum pertinet ſæpe, ut oſtendatur aliquid juſtum eſſe. *Idem.*

2. *Ad ſuadendum & ad diſſuadendum ſimus comparati.*] Sic elegantiſſime noſtri tres codices; quomodo quum exhibeat quoque Victorius, non putavi ulterius eam lectionem hinc exulare debere, quum pervile ſit illud iſtorum *parati. Sic quod quaſi ad inſpiciendum delectationis cauſa comparatum eſt*, in Oratore. & III de Nat. Deor. *ego me ad reſpondendum compararim.* Idem.

3. *Faciendum quid eſſe.*] Vox media nuſpiam mihi occurrit. *Idem.*

4. *Vel viros fortes propterea &c.*] Addidi è Pal. quarto ſyllabam *vel*; quod *propterea* illud inveniſſem in pluribus Palatinis, quod alioquin Gulielmio tollendum videbatur, utpote è libris aliquot exul. ſi cui forte *vel* indignum putatur textu, is poterit *propterea* mutare in *præterea*, fide Pal. pr. ac quinti. *Gruter.*

5. *Si quoad cuique ſatis &c.*] Vulgo, *Si denique quid cuique ſatis &c.* ſed nos venuſtum loquendi genus repoſuimus, repertum in Pal. tert. quinto, ſexto, item Fabr. & Colonienſi. Plautus Menæchmis: *Verum eſt modus tamen, quoad pati uxorem oportet.* Idem.

6. *Non hujuſmodi dicatur eſſe.*] Pal. tert. quar. quin. *dicantur*, quod ferri item queat. Lambinus ſcripſit *dicetur*: ut & mox *oſtendetur*, ſed contra omnes libros noſtros. *Idem.*

7. *Præſentem & ſequentem.*] Scripti tres *conſequentem*. Gronov.

8. *Cum igitur erit demonſtrandum.*] Ita Pal. quart. & ſextus præter Toſanum, Gembl. & Colon. vere. nam eo ipſo quod laudabile demonſtramus, rectum & honeſtum eſſe oſtendimus: prius cuſi, *demonſtratum*. Gruter.

9. *Laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus. . . . aut ab aliquibus ſociis, aut omnibus civibus.*] Diverſo modo hic locus ſcribitur. Et quum verum ſit idoneos homines, ut hîc deſcribit ordinem quendam honeſtum, conſiderari poſſe diverſos ab ſociis aliquibus, & omnibus civibus &c. ſic quoque dici poteſt ſocios & cives eſſe ipſos idoneos homines. Quorum prius quum videatur ſequi Lambinus, cujus eſt vulgata hodie lectio; ſic neſcio an conſideraverit quoque auctor, quum illud ſecundum *ab* nec in MSS. noſtris ullis nec in editionibus antè illum, quem dixi, reperiatur, ut inde colligam ab eo additam, tum hoc quo dixi reſpectu, tum forſan ex conſideratione, de qua egimus ſupra lib. II init. Eam ideo reſecandam puto; ſed etiam totum locum veritati facilitatique ſuæ ſic reſtituendum. *Laudabile eſſe demonſtrabimus, ut ab idoneis hominibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat, q. a. d. or. improbetur, aut aliquibus ſociis,* (ſcilicet *illa res placeat*, dicuntur enim hæc per dativum, ut & ſequenti) *aut omnibus civibus* &c. Si placuit Grutero iſta præpoſitio, rectius eam iteraviſſet mox *exordiri licebit vel a principio vel ab inſinuatione vel ab iiſdem rationibus*. Sic enim ter illa repetitur in optimis MSS. & quibuſdam editis, undè ipſe prohibuit quoque. Fraudi fuit τὸ *ut* ſic geminatum, in quo ſæpe auctores ſibi placuerunt. *Gronov.*

ſuas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem eſſe auxilio iis, qui ſe inconſultò in periculum mittant: honeſtum ni-
9 hil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur: virtutem nullo tempore relinquendam. vel dolorem, ſi is timeatur; vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore, & infamia leviorem eſſe conſiderare, quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi: nec eſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel ultrò ad mortem proficiſci, eſſe præclarum: Fortitudini fortunam quoque eſſe adjumento ſolere: cum tutè vivere, qui honeſtè vivat, [1] non qui in præſentia incolumis ſit: & eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his, & judicialibus cauſis uti ſolemus, niſi quòd in his maximè conducit quamplurima rerum antè geſtarum exempla proferre.

6 Nunc ad demonſtrativum genus cauſæ tranſeamus. Quo-
10 niam hæc cauſa dividitur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu, aut fortuna ſecunda, aut adverſa, accidere poſſunt: ut genus, educatio, divitiæ, poteſtates, [2] gloriæ, civitas, amicitiæ, & quæ hujuſmodi ſunt, & ea, quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio, & cogitatione noſtra conſtant: ut prudentia, juſtitia, fortitudo, modeſtia, & quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio & confuta-
11 tio nobis. In hujuſmodi igitur cauſa principium ſumetur aut à noſtra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, perſona, aut ab re. [3] A noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd cauſa neceſſitudinis intercedat: aut ſtudio, quòd ejuſmodi virtutis ſit, ut omnes commemorare debeant velle: [4] aut quòd rectum ſit ex aliorum laude oſtendere, qualis noſter animus ſit. Si vituperabimus, aut meritò facere, quòd ita tractati ſimus: aut ſtudio, quòd utile putemus eſſe, ab omnibus unicam malitiam atque nequitiam cognoſci: aut quòd placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus perſona, de quo loquemur; ſi laudabimus; [5] vereri nos dicemus, ut illius facta verbis conſequi poſſimus: omnes homines illius virtutes prædicare oportere: ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus; ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici poſſe, dicemus: [6] ut paullò antè exempli cauſa demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, 12
[7] quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, ut talem virum velint cognoſcere, petemus: quoniam in eodem virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo [8] ille, qui laudatur, fuerit, aut ſit, ſperare nos facile iis, quibus velimus, hujus facta probaturos. Contraria vituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia ejus nos eſſe dicturos: quòd ſi ignorent, petemus ut cognoſcant, uti malitiam vitare poſſint: quoniam diſſimiles ſint, qui audiunt, atque ille, qui vituperatur, [9] nos ſperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipſis, incertos eſſe, quid potiſſimùm laudemus. vereri nos, ne, cùm multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ ſimiles ſententias habebunt: quibus ſententiis contraria ſumuntur à vituperatione. [10] Prin- 7
cipio tractato ab aliqua harum, quas antè commemoravimus, 13
rationum, narratio non erit ulla, quæ neceſſariò conſequatur: ſed ſiqua inciderit, cùm aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primò libro repetetur. Diviſione hac utemur. [11] Primò exponemus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi. Deinde ut quæque, quove tempore res erit geſta, ordine dicemus, ut, quid quamque tutè, cauteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia. deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus: genus in laude, quibus majoribus natus ſit: ſi bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſe: ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in majorum virtutibus habuiſſe præſidium. In vituperatione, ſi bono genere, dedecori majoribus fuiſſe: ſi malo, tamen his ipſis detrimento fuiſſe. Educatio, in laude, benè, & honeſtè, in bonis diſciplinis per omnem pueritiam educatum eſſe: in vituperatione, è contrario. Dein- 14
de

---

1. *Non qui in præſentia incolumis ſit.*] Verbum in nullo ſcripto notavi: & cur non ſubintellexit *vivat*, vel *eſſe poſſit*? Gronov.

2. *Gloriæ, civitas, amicitiæ.*] Sic Pall. omnes item Bruil. & Fabr. recte. nemo enim duarum civitatum eſſe poteſt jure naturæ & de datione civitatis Romanæ loqui apparet. vulgata, *civitates*. Gruter.

3. *A noſtra ſi laudabimus.*] Illud *dicemus* non adeſt in Pall. pleriſque Gulielmianis; poteratque abeſſe ſine ſententiæ incommodo. *Idem.*

4. *Aut quod rectum ſit, ex aliorum laude &c.*] Pall. omnes rejiciunt hanc poſitionem, habentque *velle quod rectum ſit; aut ex aliorum.* neque aliter Suffridi codd. item Br. ac Fabr. *Idem.*

5. *Vereri nos dicemus, ut illius facta verbis conſequi poſſimus.*] Pal. tert. quart. ſext. Bruil. non agnoſcunt illud *dicemus*. quo carere poſſumus, omnes ij tamen ceterique præter ſecundum, exhibebant *conſequi non poſſimus*, quod Latine dici poſſe hac ſignificatione, ſtrenue negat Lambinus. *Idem.*

6. *Ut paulo ante exempli cauſa demonſtratum eſt.*] Olim hîc edebatur, *paulo ante ſupra exempli*. Expulerunt tertiam vocem. Noſtri tamen codices *paulo ſupra*. Gronov.

7. *Quoniam non apud ignotos.*] Lectio vehementer debilis. Nam ut forſan ita ſit in quibuſdam Mſtis, ita in aliis eſt *ignaros*. Verum in aliis, quos inter eſt Mediceus, legitur, *nihil novi, nihil apud ignotos*, ut habet etiam Victoriana. Deinde ſcripti noſtri omnes *in eodem virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, atque ille*, non *quo ille*, quod poſt Victorii Stephanicam induxerunt. Et quæſo qua cauſa impulſi? Nonne habes 3, 15. *Similibus ceteris rebus, atque in contentione?* Pro Domo cap. 20. *Hoc ipſum quod nunc agis, unum & idem videtur eſſe, atque id, quod de me ipſo nominatim tuliſti.* Contra eſt 1 Invent. 8, *alio nomine appellari, atque adverſarii dicunt.* Et ſupra 2, 26 *in aliam partem, ac dictum ſit.* Idem.

8. *Ille qui laudatur fuerit aut ſit.*] Eſt à Pal. ſec. & Suffridi noſtri libris, quod attinet ad *laudatur*. nam Pall. ceteri omnes inculcant illud *aut ſit*, hactenus libris publicatis ignoratum. Gruter.

9. *Nos ſperare illius vitam vehementer improbaturos.*] Sive iſta ſit vera lectio, ſive ita habeant Mſti, ſciendum eſt hos fere tales eſſe, ut ab nullo eorum abſit vocula *eos*; & aut legere omiſſo verbo *eos illius vit. veh. improbaturos*, aut *ſperare nos illius vitam vehementer eos improb.* quorum prius eſt & in Mediceo. *Gronov.*

10. *Principio tractato ab aliqua harum quas antea &c.*] Ita Lambinus, neque aliter Bruil. aut Pal. ſec. quippe ceteri ſpernunt adhuc à ſe illud *ab*, vulgo erat. *Princ. tractato tum ab re, tum ab aliqua harum.* Verum jam deinceps parcius indicabo diſcrepantias ſcripturarum: creſcunt enim magis ac magis; tanquam ſi reverentiam ſenſim omnem removiſſent librarii, ſatis eſt, eas annotaſſe ad libri mei marginem. alias ne intra xx quidem annos huic operi finis imponeretur. nam, ut exhibeam ſpecimen, ubi hodie habemus: *Educatio, in laude: bene & honeſte in bonis diſciplinis per omnem pueritiam educatum eſſe. in vituperatione, è contrario Deinde tranſire oportet ad corporis commoda, &c.* primum editio Victorii rejicit illud *educatum eſſe*. Pal. pr. ſec. abjiciunt ſolum *eſſe*. at inde exhibent: *In vituperatione, inde ſe retraxiſſe aperte. At corporis commoda à natura &c.* tert. præfert. *educatum fuiſſe. In vituperatione è contra inde ſe retraxiſſe commodiſſimum. A corporis commodis à natura. Si ſit &c.* quart. item Fabrician. & Bruil. præferunt: *Educatio bene in laude, quod honeſtè in bonis diſciplinis totius pueritiæ fuerit. In vituperatione inde ſe retraxiſſe aperte ad corporis commoda. A natura ſi ſit &c.* neque multo aliter Pal. quintus ac ſextus; ſed aliter tamen, ne videlicet ejusdem viderentur exemplaris ſecuti dictaturam. Gruterus. Ex hac tamen varietate fuit officii eligere; quod cum ratione videtur ad auctoris manum pertinere & ab vetuſtiſſimis approbatur libris MSS. In quibus dubium vix poteſt eſſe, quin præterri debeat illud codicum Fabriciani & Bruiler. quibus antiquiſſimus ille Mediceus accedit. *in bonis diſciplinis totius pueritiæ eſſe* dixit, ut antea poſuit *in eodem virtutis ſtudio eſſe.* Certe non hic ſolum iſta *e contrario* amovenda videntur, ſed etiam in cap. 8. ubi MSſ. tres omnes legunt *ſi vituperabimus*, aut *vituperemus, aliud injuſte, aliud ignave* &c. etſi mutent vitiorum ordinem. *Gronov.*

11. *Primo exponemus.*] Nuſpiam eſt vox illa *primo*. Idem.

1. *Si*

de tranſire oportet ad corporis commoda. A natura, in laude: ſi ſit dignitas, atque forma, laudi fuiſſe eam; non quemadmodum ceteris, detrimento atque dedecori: ſi vires, atque velocitas egregia; honeſtis exercitationibus, & induſtriis dicemus comparata: [1] ſi valetudo perpetua; diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, malè his uſum dicemus, quæ caſu & natura, tanquam quilibet gladiator habuerit; ſi non erunt præter formam, omnia ipſius culpa, [2] & intemperantia non fuiſſe dicemus.

Deinde revertemur ad extraneas res, & in his, animi virtutes, aut vitia quæ fuerint, conſiderabimus: divitiæ, an paupertas fuerit, & quæ poteſtates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit; cujus cauſa ſuſceperit inimicitias, qua fide, benevolentia, officio geſſerit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujuſmodi fuerit: quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum. Si interierit, cujuſmodi mors ejus fuerit,
8 cujuſmodi res mortem ejus ſit conſecuta. Ad omnes autem
15 res, in quibus animus hominis maximè conſideratur, illæ quattuor animi virtutes erunt accommodandæ: ut, ſi laudemus, aliud juſtè, aliud fortiter, aliud modeſtè, aliud prudenter factum eſſe dicamus: ſin vituperemus, è contrario, aliud injuſtè, aliud ignavè, aliud immodeſtè, aliud ſtultè factum eſſe dicamus. Perſpicuum eſt jam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractanda tripartita diviſio laudis & vituperationis, ſi illud etiam aſſumſerimus; non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, [3] propterea quòd ſæpe ne incidunt quidem: ſæpè ita tenuiter incidunt, ut non ſint neceſſariæ dictu. quapropter eas partes, quæ firmiſſimæ videbuntur, legere oportebit. [4] Concluſionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras & breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, eò quòd rarò accidit in vita, [5] negligentiùs conſiderandum eſt. Neque enim id, quod poteſt accidere, ut faciendum ſit aliquando, non oportet velle quàm accommodatiſſimè poſſe facere. Et, ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur; at in judicialibus, & in deliberativis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere cauſæ [6] nonnihil induſtriæ conſummandum putamus.

Nunc, abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt, inventione perpolita, atque ad omne cauſæ genus accommodata, tempus eſt [7] ad ceteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

Quoniam diſpoſitio eſt, per quam illa, quæ invenimus, 9
in ordinem redigimus, ut certo quicque loco pronuntietur: 16
videndum eſt, cujuſmodi rationem in diſponendo habere conveniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo: unum ab inſtitutione artis profectum: alterum ad caſum temporis accommodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus, cùm ſequemur eam præceptionem, quam in primo libro expoſuimus, hoc eſt, ut utamur principio, narratione, diviſione, confirmatione, confutatione, concluſione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum eſt antè, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis, non modò totas cauſas per orationem, [8] ſed per ſingulas quoque argumentationis partes diſponemus, quemadmodum in ſecundo libro docuimus, id eſt, expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt: [9] una per orationes, altera per argumentationes, ab 17
inſtitutione artis profecta. Eſt autem & alia diſpoſitio, quæ, cùm ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris judicio ad tempus accommodatur: ut ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à litterarum aliquarum recitatione: aut ſi ſecundum principium confirmatione utamur, deinde narratione: aut, ſi quam hujuſmodi permutationem ordinis faciamus: [10] quorum nihil, niſi cauſa

---

1. *Si valetudo perpetua; diligentia & temp. cupid.*] Eſt a Pal. quarto & ſexto, neque aliter Becichenio codd. quam quod ii præterea *ſi valetudo eſt perp.* inepte huc uſque impreſſi: *ſi valetud., ex perpetua dilig. &c.* nam *perpetua valetudo*, eadem eſt cum *conſtante*, cui opponitur *varia*. Gruter. Sic eſt; *conſtanti* opponitur *varius*. Sed ut inde probaturus ſit *valetudinem perpetuam* ita dici apud Latinos, vereor ut probet. Capite quidem 5 occurrit *incolumitas perpetua*, ut & 4, 42. Sed inde valetudinem perpetuam de bona (ut vocat 1 Invent. 50) dici vix ſequetur, præſertim ſi vel ex ipſo Cicerone 12 Attic. 13 audiamus *perpetuum morbum jurabo*, ex formula propria & ſempiterna Juriſconſultorum, vel ex inſcriptione apud Sponium adhibeamus ea verba. *Qui trans mare erunt vel qui perpetua valetudine detinentur*. Itaque ut rectè ab Grutero τὸ *ex* deletum reor, ita nihil video cauſæ, cur non retineamus *valetudo, perpetuâ diligentiâ*. Ipſa valetudo ſe ſatis probat non fuiſſe variam. *Gronov.*

2. *Et intemperantia non fuiſſe.*] Pall. veriores ignorant negativam. ſecundus vero habet, *& intemp. accidiſſe.* ut videatur reſcribendum, *afuiſſe*, hoc eſt *abfuiſſe*. Gruterus. Eadem plane quæ diſputat Gruterus, in noſtris deprehendimus, a quorum duobus exulat τὸ *non*. Sed cur ideo faciendum *abfuiſſe?* Nonne peregregie id ipſum deelaratur ab verbo *fuiſſe?* a quo non iſtud ſubſtantivum pro periiſſe, evanuiſſe, uſurpatur? Et quoties ab Cicerone? quod hic quidem videtur perelegans & peropportunum. Mox præclarus ille Medicæus cum alio *deinde vertemur*. Gronov.

3. *Propterea quod ſæpè ne incidunt quidem. ſæpè ita tenuiter incidunt, ut non ſint neceſſariæ dictu.*] Habentur iſta quidem omnia in Pall. quatuor numero. ſed quartus & ſextus ſolum habent: *propterea quod ſæpe ſe indicant, ut non ſint neceſſaria dictu*, quomodo item fuit in Bruil. & verò malim præ vulgatis. *Gruter.*

4. *Concluſionibus brevibus ut. enumeratione ad exitum cauſæ; in ipſa cauſa crebras &c.*] Non miror in his ſilentium Gruteri; id enim ante indicavit. Miror unde hæc lectio velut unica auctori ſine ambiguitate attribuatur ab omnibus. Quam vero intelligit enumerationem? Ea voce ubi utitur, ſolet addere cujus generis rerum. Quomodo autem in concluſione ipſa cauſa poteſt dici? quum hæc agatur vere ante concluſionem. Immo totum eſt abſurdum, & ideo præcipue ſollicitor altera lectione *Concluſionibus breviter utemur; noſtri cauſa crebras & breves amplificationes interponere oportebit per locos comm.* Illud *noſtri cauſa* præbet Medicæus cum altero, quorum poſtremus agnoſcit iſtud *breviter*, quod mihi videtur habere venerem. *Gronov.*

5. *Negligentius conſiderandum eſt.*] Vox penultima alia eſt in Pal. nam in primo viſitur, *commandandam*. in ſec. *commodandum*. in tert. & quart. item Br. & Fabr. *commendandum*. in quinto *commemorandum*, in ſexto *commendatum*. Gulielmius formabat *commentandum*. Gruterus. Verum eſt *commendandum*. Aliquis commendat ſibi genus ſtudiorum, qui in eo diligens eſt & ſerv. de ſe exercet; contra negligenter commendat, qui operæ pretium in eo non ponit, nec tanti facit, imo ut mox ſe exponit, in hoc genere cauſæ nihil induſtriæ conſumendum putat. *Gronov.*

6. *Nonnihil induſtriæ conſummandum putamus.*] Ita erat in Br. in Pal. pr. & ſexto; cui ultimo ſuperſcriptum, id eſt *conſerendum*, quod deinde irrepſit in contextum. Gulielmius malebat *conſumendum*, uti erat in Fabr. firmatque Pal. tert. ſed, *velle ſuum cuique eſt*. Vulgata *putavimus* poteſt quidem tolerari; dum norint lectores, auctorem de oratoriæ ſtudioſis loqui, non de ipſo ſe, ut hactenus perperam explicarunt. *Gruter.*

7. *Ad ceteras partes proficiſci.*] Poteſt repleri ſubaudiendo *rhetoricæ*, quæ præcedit, ſed omnes noſtri MSS. *ad ceteras partes orationis prof.* Gronov.

8. *Sed per ſingulas quoque argumentationis partes.*] Eſt procul dubio plena vitii ſcriptura, ab Lambino inventa, ab Grutero retenta, quum Stephanica Victorii habeat cum aliis ultra editis *ſed per ſingulas quoque argumentationes*. Quæ veriſſima eſt lectio. Argumentationis enim partes aut non ſunt ullæ aut locum hîc non habent, ſed ipſæ argumentationes diſtinguuntur ab oratione, quia ſunt ejus partes: atque adeo iſta lectio inde formata eſt, quod voci *argumentationes* nonnulli ſuperſcripſerunt aut *partes* aut *partes earum* ſcilicet orationum, vel cauſarum. Idem judica de ſequente Gruteri nota. *Idem.*

9. *Una per orationes, altera per argumentationes.*] Sic Pall. omnes præter ſecundum, in quo, *orationis, altera per argumentationis partes*. Suffridus noſter ait fuiſſe in ſuis *orationem* & hoc amplius eodem numero *argumentationem*; quod verius eſſe, ex ſuperioribus planum putabat Gulielmius. *Gruter.*

01. *Quorum nihil niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit.*] Certe tamen & hactenus ab judicio oratoris dependet, quod ipſius eſt conſiderare, ubi cauſa poſtulet. & poteſt interdum illi videri, etſi cauſa non poſtulet. Quid quod perſpicue in ſequentibus dicat ſæpe neceſſe eſſe uti his commutationibus, ubi res ipſa, hoc eſt, prudentia oratoris videntis jam nauſeare animos judicum defatigatos & aures obtuſas ſimiliaque, exiget ab artificio legitimo artis abire. Hinc mihi arridet ſcriptura codicis Medicæi, *quorum nihil non, cauſa poſtulet, fieri oportebit*. Omnem enim converſionum iſtarum, quas nominavit,

cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi vehementer aures au-
ditorum obtuſæ videbuntur, atque animi defatigati ab ad-
verſariis multitudine verborum, commodè poterimus princi-
pio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut a narratione, aut ab
aliqua firma argumentatione. deinde, ſi commodum erit,
quia non ſemper neceſſe eſt, ad principii ſententiam reverti
10 licebit. Si cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habe-
re, ut nemo æquo animo principium poſſit audire; à narratione
cùm inceperimus, ad principii ſententiam revertamur lice-
bit. Si narratio parùm probabilis eſt, exordiemur ab aliqua
firma argumentatione. His commutationibus, & tranſlatio-
nibus partium ſæpè uti neceſſe eſt, cùm ipſa res artificioſam
18 diſpoſitionem artificioſè commutare cogit. In confirmatione,
& confutatione argumentationum diſpoſitiones hujuſmodi
convenit habere: firmiſſimas argumentationes in primis & in
poſtremis cauſæ partibus collocare: mediocres, & neque inu-
tiles ad dicendum, neque neceſſarias ad probandum, quæ ſi
ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſint, cum ceteris con-
junctæ, firmæ, & probabiles fiant, interponi, & in medio
collocari oportet. nam re narrata, ſtatim exſpectat animus
auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſſit. Quapropter con-
tinuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et
quoniam nuperrimè dictum facilè memoriæ mandatur, utile
eſt, cùm dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere
in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc
diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum, facillimè
in dicendo, ſicut illa in pugnando, parare poterit victoriam.
11 Pronuntiationem multi maximè utilem oratori dixerunt eſſe,
19 & ad perſuadendum plurimùm valere. [1] nos quidem unum de
quinque rebus plurimùm poſſe non facilè dixerimus; [2] nec
egregiè magnam eſſe utilitatem in pronuntiatione, audacter
confirmaverimus. nam commodæ inventiones, & concinnæ
verborum elocutiones, & partium cauſæ artificioſæ diſpoſi-
tiones, & horum omnium diligens memoria, ſine pronuntia-
tione, non plus, quàm ſine his rebus pronuntiatio ſola vale-
re poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter ſcripſit (nam
omnes vix poſſe putarunt de voce, & vultu, & geſtu dilucide
ſcribi, cùm hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent) & quia ma-
gnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda eſt, non
negligenter videtur tota res conſideranda. Dividitur igitur
pronuntiatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura
vocis eſt, quæ ſuum quemdam poſſidet habitum ratione & in-
duſtria comparatum.
20 Ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem,
mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natu-
ra, nonnihil hanc auget, ſed maxime conſervat cura. Firmi-
tudinem vocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, &
maximè conſervat [3] exercitatio declamationis. Mollitudinem
vocis, hoc eſt, ut eam torquere in dicendo pro noſtro com-
modo poſſimus, maximè faciet exercitatio declamationis.
Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quo-
niam altera naturâ, altera curâ comparatur, [4] nihil ad nos
attinet commonere, niſi ut ab iis, qui non inſcii ſunt ejus
artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudi- 12
nis, quæ conſervatur ratione declamationis, & de mollitu-
dine vocis, quæ maximè neceſſaria eſt oratori, quoniam ea
quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum
videtur. Firmam igitur maximè poterimus in dicendo vocem 21
conſervare, ſi quam maximè ſedata & depreſſa voce principia
dicemus. nam læduntur [5] arteriæ, ſi antequam leni voce per-
mulſæ ſunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis lon-
gioribus uti conveniet. recreatur enim vox ſpiritu, & arteriæ
reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, &
ad ſermonem tranſire oportet: (commutationes enim faciunt,
ut [6] nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus,)
& acutas vocis [7] exclamationes vitare. ictus enim fit, & vul-
nerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, &
ſiquis ſplendor eſt vocis, conſumitur uno clamore univerſus.
Et uno ſpiritu continenter multa dicere in extrema convenit
oratione. fauces enim caleſiunt, & arteriæ complentur, &
vox, quæ varie tractata eſt, reducitur in quendam ſonum
æquabilem atque conſtantem. Sæpe rerum naturæ, gratia quæ-
dam jure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus
ad vocem ſervandam prodeſſe, [8] eadem attinent ad ſuavita-
tem pronunciationis: ut, quod noſtræ voci proſit, idem vo-
luptate auditoris probetur. Utile eſt ad firmitudinem vocis, 22
ſedata vox in principio. quid inſuavius, quàm clamor in exor-
dio cauſæ? Intervalla vocem confirmant: eadem ſententias
concinniores diviſione reddunt, & auditori ſpatium cogitan-
di relinquunt. Conſervat vocem continui clamoris remiſſio.
Et auditorem quidem varietas maximè delectat; cùm ſermo-
ne animum ejus retinet, aut exſuſcitat clamore. Acuta ex-
clamatio vocem & fauces vulnerat: eadem lædit auditorem.
habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potiùs vo-
ciferationem, quam ad virilem dignitatem in dicendo accom-
modatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt
voci. quid? hæc eadem nonne animum vehementiſſime cale-
facit auditoris, in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur
res

navit, ſpeciem licitam & decoram pronunciat, ubi orator judica-bit eam qualemcunque ab cauſa poſtulari. Id genus loquendi animadvertis, docte lector, corruptum eſſe ab illis, qui ignorabant particulam *ſi* eleganter omitti ſolitam, & id genus loquendi ſæpius ab antiquis adhibitum, quam nos ſcimus aut nobis imaginamur. Vide Obſervat. Patris IV, 20. *Gronov.*

1. *Nos quidem unum de quinque rebus plurimum poſſe, non &c.*] Secuti ſumus auctoritatem Pal. quarti, ſexti, & Bruil. nam recepta lectio: *Nos quid unum &c. plurimum proſit, non &c.* Gruter

2. *Nec egregie magnam.*] Videtur illa negativa adverſari periodo ſubſervienti. & verò Pal. quartus ſervat, *& egregiè*; ut videatur retrahenda adhuc litera a voce præcedenti, quò fieret *ſed*; aut reſcribendum, *at*. Gruterus. Immo nequaquam; & utique in conſenſu tot optimorum codicum ſe manci͏pare uni ſingulari, id vero perquam eſt ſuſpectum. Quin tu in conſtruendo, voculam *nec* ſepara in *&* *non*, hoc eſt, *& egregie magnam eſſe utilitatem in pronunciatione non audacter confirmaverimus.* Non audacter, ſed ſcilicet juſte & cum æquitate, non temere, quum ſit egregie magna utilitas in ea. *Gronov.*

3. *Exercitatio declamationis.*] Palat. ſec. quart. ſext. *exercitatio* [illegible]*tationis*. quod ferè malim; imò omnino. nam *exercitatio declamationis*, ſervit magis *mollitudini vocis*, quæ mox ſequitur. *Gruter.*

4. *Nihil ad nos attinet commonere.*] Sic ſane etiam alibi loquitur Cicero. Sed hoc loco non intelligo, qui ſic exhibere queant editiones omnes, quum nullum viderim codicem, in quo exſtabat particula *ad*. Et utique ſic quoque loquitur Cicero, ut pro Quintio. *Neque unquam attinebat id recuſare.* I Invent. 36. *Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eo quod conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare & affirmare nihil attinet*, ut legi in MS. *Gronov.*

5. *Arteriæ, ſi ante quam leni voce permulſæ ſunt, acri clamore compleantur.* MS. Med. *antequam vox bene permulſa eſt, acri labore.* Alii *læditur arteria ſi antequam vox permulſa eſt bene, acri labore completur* Idem.

6. *Nullo genere vocis effuſa.*] Lambinus *multò*, perperam. Hoc ait, ſi neque contentione, neque ſermone exhauriantur vires, in omni vocis genere integros nos fore, & ab uno ad alterum poſſe tranſire: hæc Gulielmius. *Gruter.*

7. *Exclamationes vitare.*] Hoc modo erat in Pal. quarto, ſexto, Bruil. nonnulliſque Lambini, ſubintelligiturque ſuperius *oportet*. vulgata addidit, *vitare debemus*. Gruter. Id verbum quoque ſervatur ab omnibus noſtris Mſſ. & quia video originem hujus varietatis, quæ profecto non eſt alia quam nota parentheſeos vel appoſita vel omiſſa apponunt autem editiones omnes, niſi quod ridicule dimidiatam ſervavit Gruterus.) puto conſervandum id verbum rejecta iſta parentheſi, quum nulla ſit in ſcriptis. Quid enim levius procedere poteſt? *Et continuum clamorem remittere & ad ſermonem tranſire oportet. Commutationes enim faciunt, ut nullo gen. v. eff. in omni voce integri ſimus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. Ictus enim* &c. Sunt ſingulæ prohibitiones diverſæ cum diverſa ratiocinatione. Mox notabiliter codex Medicæus *Ictus enim fit & vulnus arteriæ.* Tum MS. alter *atque exattenuata*. Gronov.

8. *Eadem attinent ad ſua vitatem pronunciationis.*] Bruil. & Pal. quart. *eadem etiam oſtentatione fit.* neque aliter ſextus, niſi quod is, *item attinent*. Gruter.

1. De

res eædem vocis firmitudini, & pronuntiationis ſuavitudini proſunt, de utraque re ſimul erit in præſentia dictum, [1] de firmitudine quæ viſa ſunt, de ſuavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera ſuo loco paullo pòſt dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentiùs nobis conſideranda eſt. Eam dividimus in ſermonem, contentionem, amplificationem. Sermo eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio eſt oratio acris, [2] & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio eſt oratio, quæ [3] aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animum. Sermo dividitur in partes quattuor, dignitatem, demonſtrationem, narrationem, jocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua gravitate, & vocis remiſſione. [4] Demonſtratio eſt, quæ docet remiſſa voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde ut geſtarum, expoſitio. Jocatio eſt oratio, [5] quæ ex aliqua re riſum pudentem, & liberalem poteſt comparare. Contentio dividitur in continuationem, & diſtributionem. Continuatio eſt orationis enuntiandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio eſt in contentione oratio frequens, cum raris, & brevibus intervallis, acri vociferatione. Amplificatio dividitur in cohortationem, & conqueſtionem. Cohortatio eſt, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes diviſa eſt, & hæ partes ipſæ in octo partes alias diſtributæ, harum octo partium quæ cujuſque idonea pronuntiatio ſit, demonſtrandum videtur. Sermo cùm eſt in dignitate, plenis faucibus quàm ſedatiſſima, & depreſſiſſima voce uti conveniet: ita tamen, ut ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus. Cùm autem eſt in demonſtratione, voce paullulum attenuata, crebris intervallis, & diviſionibus uti oportebit: ut ipſa pronuntiatione eas res, quas demonſtrabimus, [6] inſerere, atque interſecare videamur in animis auditorum. Cùm autem ſermo in narratione eſt, tum vocum varietate opus eſt, ut, quo quidque pacto geſtum ſit, ita narrati videatur. Strenuè quod volumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: [7] at aliud otioſè, retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mœſtè, hilariter in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus: diligenter animum advertemus, ut omnium perſonarum ſenſus, atque animos voce exprimamus. Sin erit ſermo in jocatione, leniter tremebunda voce, 25 cum parva ſignificatione riſus, [8] ſine ulla ſuſpicione mimæ cachinnationis [9] leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalem jocum vocem. Cùm autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt, in continuatione, adaucto mediocriter ſono vocis, verbis continuandis, [10] vocem quoque adaugere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio conſequi poſſit. In diſtributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clariſſima adhibere oportet: & quantum ſpatii per ſingulas exclamationes ſumſerimus, tantum in ſingula intervalla ſpatii conſumere jubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur [11] voce attenuatiſſima, clamore leni, ſono æquali, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione utemur voce depreſſa, inclinato ſono, crebris intervallis, longis ſpatiis, magnis commutationibus. De figura vocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis 15 motu dicendum videtur. Motus eſt corporis geſtus, & vul- 26 tus moderatio quædam, quæ pronuntianti convenit, & probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur [12] in vultu pudorem & acrimoniam eſſe: In geſtu nec venuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, ne aut hiſtriones, aut operarii videamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes, in quas vox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio videtur eſſe accommodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate; ſtantes in veſtigio, levi dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia,

---

1. *De firmitudine quæ viſa ſunt.*] Lambinus delet tres poſtremas dictiones; ſed libris invitis, neque favente orationis contextu. *Gruter.*

2. *Et ad confirmandum & confutandum accomm.*] Sic edant licet & ſileant omnes de ſuis MSS. ego in duobus invenio. *& ad confirmandum & ad confut.* iterata præpoſitione; quam negari nequit eſſe auctoris ingenuam, quum & alibi in impreſſis fiat toties, & ſupra jam monuerim, ubi contra MSS. omiſerunt, ut hic quoque Quare nunc detexamus illud dubium pluribus advocatis locis. Sic IV, 18 edunt *in ſermonibus & conventu amicorum*, ubi ex ipſo Medicæo annotatum habeo *& in conventu.* Sic ſupra cap. 10 edunt Victoriana Stephani, Lambiniana, Gruteriana *in primis & poſtremis cauſæ partibus*, quum priores & ſimul ſcripti omnes *in primis & in poſtremis*, quod ideo revocavi. Sic IV, 44 legi in ſcripto *per dedecus & per ignaviam*, ubi in editis una vice tantum patet. ita hoc libro cap 4 in ſcripto offendi *diviſione utemur in vim & in conſilium* Cap 11 *in duas aut in plures*, Cap. 28, *de nomine & de vocabulo.* Sic & I Invent 15 MS. optimus habet *in principium & in inſinuationem.* Ibidemque idem & cap. 33. *a veſtra religione & a ſapientia*, ut & notavit Gothofredus. Adeo ut etiam dubitem, an vere citaverit Gruterus ad librum II Invent. c. 30 ex àntiquis, ut ipſe ait, *& omnibus honeſtatis partibus & omnibus utilitatis partibus*, quod & in vulgata eſſe dicit; quum in vulgatis per typos ante eum omnibus ſit *ex omnibus partibus honeſtatis & omnib util. partibus*: at in duobus meis ſcriptis diſerte *ex omnibus partibus honeſtatis & ex omnibus utilitatis partibus*, quod non auſim imminuere, & refingere ad placitum Gruteri, ut videtur, ex capite XLVIII & ſequentis fine quum non minus licitum fuerit Ciceroni nunc ita abundare, quam lib II Invent, 32 *potuiſſe vitari & hac ratione potuiſſe provideri*, ubi *potuiſſe* alterum deleſſe Lambinum, notat Gothofredus; quo jure, dicat ipſe. Adde ad 2, 6. II Invent. 33 *de ſcripto & de ſententia* duo noſtri codices. Cap. 34 *In ſenatu aut in conſilio*, ubi ſæpius iteratur ea præpoſitio. *Gronov.*

3. *Aut ad iracundiam inducit*] Ita quidem in nullo ſcripto legi, qui vel habent *aut iracundiam* vel *aut in iracundiam*, quomodo etiam Medicæus. Quod unice probandum. Supra enim dixit II, 19 *ſi multos induxit in peccatum veniæ ſpes.* I Invent. 2 *eas in unamquamque rem inducens utilem.* Idem.

4. *Demonſtratio eſt quæ docet.*] Miſſi omnes *demonſtratio eſt oratio quæ*, nec ulla cauſa eſt, cur ea vox hinc ſit expulſa, ut item mox *Cohortatio eſt oratio, quæ* Idem.

5. *Quæ ex aliqua re riſum.*] Pal. quart. ſext. Bruil. *re veriſimili riſum* qui libri nihil temerè addunt. *Gruter.*

6. *Inſerere atque interſecare.*] Ita libri noſtri, præterquàm quod in quibuſdam *inſecare*, vel *interſetare.* Lambinus admiſit conjecturam Io. Aurati, *inculcare*; nimium quantum à veteri ſcriptura: Gulielmius maluit *injectare.* qui ſerit, intervallis ſuis injectat in agrum ſemen; ita qui loquitur diſtinctione certa in animos ſermonem. etiam legi poſſet *interjectare*, argutius forſan & Latinius. *Idem.*

7. *At aliud otioſe, retardabimus*] Diſtinctio eſt à Gulielmio. Strenue eſt celeriter, induſtrie: contra otioſe, ſecure, negligenter. nec aliter Plautus aut Terentius. *Idem.*

8. *Sine ulla ſuſpicione animæ cachinnationis*] Manuſcripti noſtri ita ſcripti ſunt, ut videri poſſit *nimiæ*, quemadmodum vulgatum hactenus. aut adeo *mimæ*, uti erat diſerte in Fabriciano, & heic propriè quadrat *Idem.*

9. *Leniter oportebit.*] MS. Med. *leviter*: etiam alii MSS in hac ſubita repetitione ſemel mutant. Tum MSS. omnes *inciderint in narrationem* Gronov.

10. *Vocem quoque adaugere.*] Sic ediderunt Lambinus & Gruterus ex quibuſdam editis prioribus, quum Stephanica Victorii habeat *jungere.* In hac hæſitatione teſtor me in uno tantum ſcripto inveniſſe *augere* ſimplex, in uno *adjungere*, in Medicæo *jungere.* Quo nihil commodius huc adferri potuit, nec debuit mutari. Quid enim aliud id notat, quam ipſum continuare? Sufficit adauctum eſſe ſonum vocis. Reſtat, ut ſicut verba continuari debent, etiam vox ipſa duret ac continuetur. Vide quæ de hoc verbo Pater lib. II obſerv. III notavit. *Gronov.*

11. *Voce attenuatiſſima.*] Palat. quart. & ſext. *attentiſſima*; neque aliter Bruilerienſe exemplar. *Gruter.*

12. *In vultu pudorem & acrimoniam eſſe.*] In duobus ſcriptis *ineſſe*, ut ſolet ſæpe, & ſic Lambinus. Et forſan quoque mutavit verbum ſimplex ſubſtantivum toties hic repetitum. Præterea MSS. omnes *conſpiciendam*, & utique cap. 16 maluit dicere *habeat quiddam artificioſi*, ut recte ex MSS. optimis correxit Gruterus, quam *artificii*, ut priores editi; & notus in Ovidio *conſpiciendus eques.* Gronov.

ſtitia, mediocritate vultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonſtratione ſermo; paullulum corpus à cervicibus demittemus. Nam hoc eſt à natura datum, ut quàm proximè tum vultum admoveamus ad auditores, ſi quam rem docere eos, & vehementer inſtigare velimus. Sin erit in narratione ſermo; idem motus poterit idoneus eſſe, qui paullo antè demonſtrabatur in dignitate. Sin in jocatione; vultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare, ſine
27 commutatione geſtus. Si contendemus per continuationem; brachio celeri, mobili vultu, acri aſpectu utemur. Sin contentio fiet per diſtributionem; celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara ſupplauſione, acri & defixo aſpectu uti oportebit. Sin utemur amplificatione per cohortationem; paullo tardiore & conſideratiore geſtu conveniet uti, ſimilibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conqueſtionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam ſedato & conſtanti geſtu, mœſto & conturbato vultu uti oportebit. Non ſum neſcius, quantùm ſuſceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari ſcriptura conatus ſim voces. Verum nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, ut de his rebus ſatis commodè ſcribi poſſet; nec, ſi id fieri non poſſet, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quòd hîc admonere voluimus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc ſcire tamen oportet pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur.

Nunc ad theſaurum inventorum, atque omnium partium
16 rhetoricæ cuſtodem, memoriam tranſeamus. Memoria utrùm
28 habeat [1] quidquam artificioſi, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque conſtet in hac re multùm valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. placet enim nobis [2] eſſe artificium memoriæ: quare placeat, aliàs oſtendemus: in præſentia cujuſmodi ea ſit, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ; una naturalis, altera artificioſa. Naturalis eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, [3] & ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenii bonitas imitatur ſæpè doctrinam, ars porrò naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, ſi cui data eſt egregia, ſimilis ſit huic artificioſæ.
29 Porrò hæc artificioſa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda eſt, ut ſit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit, [4] ut ingenio, doctrina, præceptione, natura niteſcat. Quare & illis, qui natura memores ſunt, utilis hæc erit inſtitutio: quod tute [5] paullo pòſt poteris intelligere. Quòd ſi illi freti ingenio [6] noſtra præceptione non indigerent, tamen juſta cauſa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adjumento velimus eſſe. Nunc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breviter, perfectè, inſignitè, aut natura, aut manu ſunt abſoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his ſimilia ſunt. Imagines ſunt formæ quædam, & notæ, & ſimulacra ejus rei, quam meminiſſe volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam ſi volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit.

Nunc, cujuſmodi locos invenire, & quo pacto reperire, 30
& [7] in locis imagines conſtituere oporteat, oſtendemus.
Quemadmodum igitur qui litteras ſciunt, poſſunt id, [8] quod 17
dictatum eſt, ſcribere, & recitare, quod ſcripſerunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, poſſunt, quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ, aut chartæ ſimillimi ſunt; imagines, litteris; diſpoſitio & collocatio imaginum, ſcripturæ; pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, ſi volumus multa meminiſſe, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo ſecius quoto, quoque loco libebit, vel à ſuperiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines ſequi, ut ea, quæ mandata locis erunt, [9] edere, & proferre poſſimus. Nam ut, ſi 18
in ordine ſtantes notos complures viderimus, nihil noſtra intererſit, utrùm à ſummo, an ab imo; an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eveniet, ut [10] in quamlibet partem quoto, quoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere poſſimus id, quod locis mandaverimus. Quare placet & ex ordine locos comparare; & 31
locos, quos aſſumſerimus, egregiè [11] commeditari oportebit, ut perpetuò nobis hærere poſſint. nam imagines, ſicut litteræ, delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et, ne fortè in numero locorum falli poſ-

1. *Quiddam artificioſi.*] Sic Pal. quart. ſext. Gemb. Br. & Lilienſis. *artificioſum*, quod ex arte factum; cui contrarium naturale. vulgata *artificii*. Gruter.

2. *Eſſe artificium memoriæ.*] Ita iidem ſcripti, nec non Pal. ſec. alii tamen *memoriam*, quod exhibet editio Victorii. Lambinus invenit in ſuis eſſe *artificii memoriam*, quod antiqua ratione ſcribendi eſt *artificii*. nam ille cur exſculpat *artificioſam*, non video. *Idem.*

3. *Et ſimul cum cogitatione nata.*] Pal. quart. Bruil. Gembl. item margo Liliani & Toſani, *& ſine multa concitatione.* ſed non abeo à vulgata quæ & ipſa commoda eſt. *Grut.* Etiam præſtans Medicæus habet *ſine multa concit.* Hanc, quanquam vulgata etiam bona eſt, negligere eſt vel indecorum vel ſignum clarum deſperantis adſequi manum ſcriptoris: qui ſi ſcripſiſſet *ſimul cum cogitatione*, utique voces eæ tam ſunt liquidæ ac notæ, ut in iis variatio accidere vix potuerit. Sed nempe quia ſecretiore loquutione fuerat uſus, hinc illa varietas in τῷ *ſine* & *ſimul* Scribo *ſimul cogitatione.* Qui neſciebant uſum talem τοῦ *ſimul*, addidere ſuis exemplaribus τὸ *cum*; quod quum alii conferentes ſua cum vetuſtioribus, in his non invenirent, correxerunt *ſine multa*. Gronov.

4. *Ut ingenio doctrina, præceptione natura niteſcat.*] Ita omnes mſſ. noſtri. ſententia eſt; ut in omnibus artibus, ita & in hac memoriæ, niteſcere doctrinam, ſi ſortita ſit ingenium docile, & naturam vel optimam magis exſplendeſcere, ſi præceptionum adhibita ſit ratio. non vidit hoc Lambinus, & locum audacter contaminavit, reſcribendo, *ut doctrina & præceptione natura niteſcat.* hoc enim nec terram, nec cælum, ut dicitur. Gulielmius. *Gruter.*

5. *Paulo poſt poteris,*] In uno legitur *poſt paulo.* Gronov.

6. *Noſtra præceptione non indigerent.*] Vox ſecunda in nullo mihi apparuit MSto; ac præterea in uno *noſtro*, in duobus *noſtri*, quæ veriſſima eſt auctoris manus. *Idem.*

7. *In locis imagines conſtituere.*] MS. Medicæus cum alio *continere.* Idem.

8. *Quod dictatum eſt ſcribere.*] Edidi *dictatum*, ejecto vulgari *dictum* è Pal. ſec. quart. ſexto, item Colonienſi. Gembl. Toſano, Lovanienſi. notum enim *dictatores* fuiſſe, qui ſcribis ſuggererent quod exciperent; vel ex joco Cæſaris apud Suetonium, negantis *Sullam ſciviſſe literas*, quod depoſuiſſet Dictaturam *Gruter.*

9. *Edere & proferre poſſimus.*] Apparet loco vocis primæ fuiſſe aliquid, librariis minus cognitum. nam vacuum relictum eſt in Palat. ſec. primus verò habet *dicere.* quintus *videre.* an fuit *educere.* Grut. Haud dubium mihi, quin præferri debeat *videre* ab Lambinianis libris quoque confirmatum, cujus arcanam ſignificationem vel ignoravere vel nunc ex memoria ejecerunt; ut notet vel petere & comparatum habere, ut alibi dixit *videre talaria*, *conſilium*, de quo pater ad Livium 21, 4; vel proponere ſibi & in oculis habere, ut apud eundem Livium dixit 2, 12 Scævola, *ut ſentias quam vile corpus ſit iis, qui magnam gloriam vident.* Gronov.

10. *In quamlibet partem quoto quoque loco libebit.*] Sic quidem ſatis concinne edunt, ſed quod non firmatur ab MSStis. Nam iſtud *quoto* in nullo exſtat ſcripto. Et poſtea quidam *quoquo loco.* Sed delicatiſſimum mihi accidit & pro unice vero amplector, quod in uno offendi *in quamlibebit partem quoque loco libebit.* Cui non diſſimile eſt IV, 5. *Liceret enim eligerent.* Idem.

11. *Commeditari oportebit.*] Magis placebat Gulielmio quod in ſuis invenerat Suffridus, *commoditerque notare.* & vero ita quoque erat in Palat. quarto, ſexto, Colonienſi, ſed ſine enclitica. *Gruterus.* Sic quo-

poſſimus, quintum quemque locum placet notari: quod genus, ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo; [1] deinde facile erit ſimiles notas quinto quoque loco collocare.
) Item commodius eſt in derelicta, quam in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas; ſolitudo conſervat integras ſimulacrorum figuras. [2] Præterea diſſimiles forma atque natura loci comparandi ſunt, ut diſtinctè interlucere poſſint. nam ſi quis multa intercolumnia ſumſerit, conturbabitur ſimilitudine locorum, ut ignoret, quid quoquo in loco collocarit. [3] Et magnitudine modica, & mediocres locos habere oportet. nam & præter modum ampli, vagas imagines reddunt; & nimis anguſti, ſæpe non viden-
2 tur poſſe capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illuſtres, nec vehementer obſcuros locos haberi oportet, [4] ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut ſplendore præfulgeant. [5] Intervalla locorum mediocria eſſe placet, fere paulo plus, aut minus [6] pedum tricenûm. Nam ut aſpectus, ita cogitatio minus valet, ſive nimis procul removeris, ſive vehementer propè admoveris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile eſt ei, qui paulio plura exploraverit, quamvis multos, & idoneos locos comparare: tamen ſi quis ad iſta ſatis idoneos invenire ſe non putabit, ipſe ſibi conſtituat quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quamvis regionem poteſt amplecti, & in ea ſitum loci cujuſdam ad ſuum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, ſi hac promta copia contenti non erimus, noſmetipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorum commodiſſimam diſtinctionem comparate. De locis ſatis dictum eſt: nunc ad ima-
) ginum rationem tranſeamus. Quoniam ergo rerum ſimiles
3 imagines eſſe oportet, & ex omnibus verbis notas nobis ſimilitudines eligere debemus, duplices ſimilitudines eſſe debent; unæ rerum, alteræ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cùm ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cùm uniuſcujuſque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam ſæpe una nota, & imagine ſimplici comprehendemus, hoc modo: Ut, ſi accuſator dixerit, ab reo hominem veneno necatum; & hereditatis cauſa factum arguerit, & ejus rei multos dixerit teſtes & conſcios eſſe: ſi hoc primùm, ut ad defendendum nobis expeditum ſit, meminiſſe volemus; in primo loco rei totius imaginem conformabimus; ægrotum in lecto cubantem faciemus ipſum illum, de quo agetur, ſi formam ejus detinebimus. [7] ſi eum non agnoverimus, aliquem ægrotum [8] non de minimo loco ſumemus, ut citò in mentem venire poſſit, & reum ad lectum ejus adſtituemus, dextra poculum, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenentem. Hoc modo & teſtium, & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus.
Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus: 34
&, quotieſcumque rem meminiſſe volemus, ſi formarum diſpoſitione, & imaginum diligenti notatione utemur, facilè ea, quæ volemus, memoria conſequemur. Cum verborum 21
ſimilitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotii ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit. [9] *Jam domuitionem reges Atridæ parant.* In loco conſtituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, [10] cùm à Regibus Marciis loris cædatur. Hoc erit, *Jam domuitionem reges.* In altero loco Æſopum & Cimbrum [11] ſubornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum. Hoc erit, *Atridæ parant.* Hoc modo omnia verba erunt expreſſa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, ſi naturalem memoriam exſuſcitaverimus hac notatione, ut, verſu poſito, ipſi nobiſcum primùm tranſeamus bis, aut ter eum verſum; deinde cum imaginibus verba exprimamus. Hoc modo naturæ ſuppeditabit doctrina. [12] nam utraque altera ſeparata minus erit firma; ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præſidii ſit. Quod docere non gravaremur, ni metueremus, ne, cùm ab inſtituto noſtro receſſiſſemus, minùs commodè ſervaretur hæc dilucida brevitas præceptionis. Nunc, quoniam ſolet accidere, ut ima- 35
gines partim firmæ & ad monendum idoneæ ſint, partim imbecilles & infirmæ, quæ vix memoriam poſſint excitare: qua de cauſa utrumque fiat, conſiderandum eſt, ut, cognita cauſa, quas vitemus, & quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus. Docet igitur nos ipſa natura, quid 22
oporteat fieri nam ſi quas res in vita videmus parvas, uſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus; propterea quod nulla niſi nova, aut admirabili re commovetur animus. at ſi quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honeſtum, inuſitatum, magnum, [13] incredibile, ridiculum, id diu meminiſſe conſuevimus. Itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviſcimur plerumque; quæ acciderunt in pue-

quoque ſine copula erat in Medicæo: in alio ad marginem *memoriter & commode notare*, ut plane hinc pateat copulativam eſſe ab ludibrio librariorum. Sed etiam MSSti noſtri omnes *quos ſumpſerimus*; & cur non id æque hìc potuit placere, quam capite ſeq. *intercolumnia ſumpſerit?* Scribe & diſtingue *quos ſumpſerimus egregie, commoditer notare. Egregie* intelligit, ut & multi ſint, & ex ordine collocati. *Gronov.*

1. *Deinde facile erit ſimiles notas.*] MSS. noſtri tres interponunt vocem *facile erit deinceps ſimiles* Nec eſt cur abigatur, quum & diverſum quid ſignificet, & in Bruto ſic occurrat, c. 3. *poſteaque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ.* Idem.

2. *Præterea diſſimiles forma atque natura,*] Palat. ſec. quart. ſext. *propterea.* quidam etiam *diſſimili.* Gruter.

3. *Et magnitudine modica, & mediocreis locos &c.*] Fabricianus. *id eſt mediocres:* adeo ut Gulielmius habeat *& mediocres* pro gloſſemate. erat in Pal. quinto, *ex magn. modica.* quod excutient quibus otium eſt, quo careo. *Idem.*

4. *Ne aut obcæcentur.*] Vitium ex Lambini, tum Gothofredi editione in Gruterianam tranſlatum correxi reſtituenda media particula, quam habent editiones ſimul omnes & ſcripti. *Gronov.*

5. *Intervalla locorum mediocria eſſe placet.*] Inſignis ille Medicæus *mediocria valent eſſe*, quod mutandum opinor in *volent*, ut ſolent eleganter id verbum de aliis rebus uſurpare quam animatis: id quod ignorantes alii mutarunt. Et notes oportet hunc verborum ordinem eſſe in MSS. *Idem.*

6. *Pedum tricenum.*] Palat. ſecundus *trigenum.* pr. *trecencium.* ſextus retinet quidem vulgatum, ſed habet inter lineas, *id eſt trium pedum.* & vero facilè inclinaverim in conjecturam Delbenii, malentis *trinum pedum.* Pal. pr. ait eſſe qui legant *triginta.* Gruter.

7. *Si eum non agnoverimus.*] Palat. quartus & ſextus excludunt, *agnoverimus*; probem, ſi & tolleretur una, *eum.* Gulielmius maluiſſet *cognoverimus.* Idem.

8. *Non de minimo loco.*] Pall. iidem non agnoſcunt negativam. *Idem.* Nec Medicæus eam agnoſcit; ut videatur ſcripſiſſe *ægrotum de non imo loco.* Gronov.

9. *Jam domuitionem reges Atridæ parant.*] Eſt à Victoriana. nam prius impreſſi, *domi ultionem*, quod ſervant Pall. omnes; etiam Bruil. & Fabr. nec non ii quos excuſſit Petrejus. eique ſcripturæ patrocinatur Gulielmius, ac putat favere imaginem quam ſubjicit, in qua facies vapulantis. *Gruter.*

10. *Cum à Regibus Marciis.*] Sic revocavi ſcripturam priorum editionum, relicto Lambino, Gothofredo & Grutero; quoniam videtur certe intelligere Marcios Reges, quos ſic etiam appellat Julius apud Suetonium cap. 6. Martios autem reges aut Martia lora quæ intellexerunt? *Gronov.*

11. *Subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum.*] Quot excuſſi Palatinos, totidem inveni lectiones variantes. meliores tamen inclinabant, in *ſubornari ut ad Iphigeniam in Agamemnonem & Menelaum.* Grut. Vera notat Gruterus; & utinam tamen poſuiſſet præcipuas! Nam ut fatear etiam videri hanc in codice Medicæo *ſubornari ut ad Iphigeniam*, ſic tamen in alio eſſe video *ut vel vagantem ephigeniam*, omiſſis duobus regum nominibus, quæ ſequuntur: in alio pleniſſime *ut ad iphigeniam ad vagantem Agamemnonem & Menelaum.* Hæc omnino orta ſunt ex occaſu veræ lectionis, cujus veſtigia ſatis, ut puto, liquida ſequens eruo *ut ad Iphigeniam, Calchantem, Agamemnonem & Menelaum.* Sed & ſic aliquid reſtat. *Gron.*

12. *Nam utraque altera ſeparata minus erit firma.*] Pall. meliores: *nam cum ex utraque altera eſt parata, magis erit firma.* Toſ. Gembl. Br. *nam cum ex utraque ab altera eſt parata, minus erit infirma.* Grut.

13. *Incredibile, ridiculum, id diu &c.*] Pal. quintus ſubjicit *periculum*

pueritia, meminimus optimè ſæpe: nec hoc alia de cauſa po-
teſt accidere, niſi quòd uſitatæ res facilè è memoria elabun-
36 tur, inſignes & novæ manent diutius. Solis exortus, curſus,
occaſus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at
eclipſes ſolis mirantur, quia rarò accidunt, & ſolis eclipſes
magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt.
Docet ergo ſe natura, vulgari & uſitata re non exſuſcitari:
novitate verò & inſigni quodam negotio commoveri. Imi-
tetur igitur ars naturam, & quod ea deſiderat, inveniat: quod
oſtendit, ſequatur. Nihil eſt enim, quod aut natura extre-
mum invenerit, aut doctrina primum: ſed rerum principia
ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplina comparantur.
37 Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod
genus manere in memoria diutiſſimè poteſt. id accidet, ſi
quàm maximè notas ſimilitudines conſtituemus: ſi non mu-
tas, nec vagas, ſed aliquid notum agentes imagines pone-
mus: ſi egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem
eis attribuemus: ſi aliqua re exornabimus, ut ſi coronis, aut
veſte purpurea, [1] quo nobis notatior ſit ſimilitudo: aut ſi qua
re deformabimus, ut ſi cruentam, aut cœno oblitam, aut
rubrica delibutam inducemus, quo magis inſignita ſit forma:
aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus. nam ea
res quoque faciet, ut facilius meminiſſe poſſimus. Nam,
quas res veras facilè meminimus, eaſdem fictas & diligenter
notatas meminiſſe non eſt difficile. Sed illud facere oporte-
bit, ut identidem primos quoſque locos imaginum renovan-
23 darum cauſa celeriter animo percurramus. Scio, pleroſque
38 Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, ut multorum
verborum imagines conſcriberent, uti, qui eas ediſcere vel-
lent, paratas haberent, nequid in quærendo operæ conſume-
rent. Quorum rationem aliquot de cauſis improbamus: pri-
mùm, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridi-
culum ſit mille verborum imagines comparare. Quantulum
enim poterunt hæc valere, cùm ex infinita verborum copia,
modò aliud, modò aliud nos verbum meminiſſe oportebit?
Deinde cur volumus ab induſtria quemquam removere, ut
nequid ipſe quærat, cùm illi omnia parata quæſitaque trada-
mus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commovetur.
Nam ut ſæpe formam ſi quam ſimilem cuipiam dixerimus eſ-
ſe, non omnes habemus aſſenſores, quòd alii videtur aliud:
ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ
parum videantur inſignes aliis. Quare ſibi quemque ſuo com- 39
modo convenit imagines comparare. Poſtremò præceptoris
eſt docere, quemadmodum quæri quidque conveniat, &
unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis
erunt, exempli cauſa ſubjicere, quo res poſſit eſſe dilucidior.
ut cùm de prooemiis quærendis diſputamus, rationem damus
quærendi, non mille prooemiorum genera conſcribimus: ita
arbitramur de imaginibus fieri convenire. Nunc, ne forte 24
verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum uti-
lem arbitreris, & ipſarum memoria rerum contentus ſis,
quòd & utiliores ſint, & plus habeant facilitatis; admonen-
dus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam
putamus oportere, eos, qui velint res faciliores ſine labore
& moleſtia facilè meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe antè
exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus,
ut verſus meminiſſe poſſimus, ſed ut hac exercitatione, illa
rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur;
ut ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilita-
tem tranſire poſſimus. Sed cùm in omni diſciplina infirma 40
eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum
verò [2] in μνημονικοῖς minimùm valet doctrina, niſi induſtria,
ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quàm plurimos lo-
cos ut habeas, & quàm maxime ad præcepta accommodatos,
curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie
conveniet. Non enim ſicut à ceteris ſtudiis abducimur non-
nunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deduce-
re aliqua. Nunquam eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere
velimus, & tum maxime, cùm aliquo majore negotio deti-
nemur. Quare cùm ſit utile, facilè meminiſſe, non te fallit,
quod tantopere utile ſit, quanto labore ſit appetendum: quod
poteris exiſtimare, utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam
te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos [3] tuo
ſtudio diffiſi; aut minus, quàm res poſtulat, dixiſſe videa-
mur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu pri-
mas quaſque partes in animo frequenta, &, quòd maximè
neceſſe eſt, exercitatione confirma.

culoſum. ſed primus id poſitum habet in vicem *ridiculum.* neque aliter Fabr. & mſſ. Suffridi; veriuſque putabat Guliel. nam *periculi* ſane tenaciſſima eſt memoria; & de *ridiculo* infra agit; ita ut ſimul innuat ſe de ea antea non meminiſſe. *Gruter.*

1. *Quo nobis notatior ſit.*] Ita Br. & tres è Pall. vulgata *notior* Pal. ſec. *notabilior* præfert. *Idem.*

2. *In μνημονικοῖς.*] MSS. tres *in memoriis.* Gronov.

3. *Tuo ſtudio diffiſi.*] Haud aliter Pall. aut quos conſuluit Suffridus. poſterius cuſi, *diffidere.* minus rectè. pendent enim iſthæc ab ſubſequenti *videamur.* Gruter.

RHETORICORUM
AD
C. HERENNIUM
LIBER QUARTUS.

1 QUONIAM [1] in hoc libro, C. Herenni, de
2 elocutione conſcripſimus, & quibus in rebus
opus fuit exemplis uti, noſtris exemplis uſi
ſumus; & id fecimus præter conſuetudinem
Græcorum, qui de hac re ſcripſerunt; neceſ-
ſariò faciendum eſt, ut paucis rationem no-
ſtri conſilii demus. Atque hoc nos neceſſitudine facere, non
ſtudio, ſatis erit ſigni, quod in ſuperioribus libris nihil ne-
que ante rem, neque præter rem locuti ſumus. Nunc, ſi pau-
ca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum eſt
artis, ita, ut inſtituimus, perſolvemus. Sed faciliùs noſtram
rationem intelliges, ſi priùs, quid illi dicant, cognoveris.
Compluribus de cauſis [2] putant oportere, cùm ipſi præcepe-
rint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuſcujuſque
generis ab oratore, aut poëta probato ſumtum ponere exem-
plum. Et primùm ſe id modeſtia commotos facere dicunt,
propterea quòd videatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis
habere præcipere de artificio, ſed ipſos etiam videri velle ar-
tifi-

1. *In hoc libro, C. Herenni.*] Mihi non contigit nanciſci ullum codicem, in quo exſtaret prænomen; in omnibus tantum eſt *Herenni.* Etiam Medicæa membrana hìc *faciundum*, ut & in fine capitis XXIV. Sic contra video edi ſolere *aperiundum* 1, 5, ubi omnes ſcripti *aperiendum.* 4, 47 in uno *amicitia gerunda.* Gronov.

2. *Putant oportere.*] Medic. *diſputant.* Utique & ſic claudit, *ma-*

tificioſè gignere exempla: hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non oſtendere artem. Quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento, ne nos ſolos probare, nos amare, alios contemnere & deridere videamur. Etenim cùm poſſimus [1] ab Ennio ſumtum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua devenire. Præterea exempla teſtimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, & leviter fecerit præceptio, exemplo, ſicut teſtimonio, comprobatur. Non igitur ridiculus ſit, ſiquis in lite, aut in [2] judicio, domeſticis teſtimoniis pugnet, & ſui ipſius abutatur exemplo? Ut enim teſtimonium, ſic exemplum, rei confirmandæ cauſa ſumitur. Non ergo oportet hoc, niſi à probatiſſimo ſumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmationis. Etenim neceſſe eſt aut ſe omnibus anteponant, & ſua maximè probent; aut negent optima eſſe exempla, quæ à probatiſſimis oratoribus, aut poëtis ſumta ſunt. Si ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt. Si quos ſibi præponant, & eorum exempla ſuis exemplis non putent præſtare, non poſſunt dicere, quare ſibi illos anteponant. Quid igitur ipſa auctoritas antiquorum? nam cùm res probabiliores, tum hominum ſtudia, ad imitandum alacriora reddit: immò erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriam, cùm ſpes injecta eſt, poſſe imitando, Gracchi, aut Craſſi conſequi facultatem. Poſtremò hoc ipſum eſt ſummum artificium, res varias & diſpares in tot poëmatibus & orationibus ſparſas, & vagè disjectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubjicere poſſis. Hoc ſi induſtria ſolùm fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cùm talem laborem non fugiſſemus: [3] nunc verò ſine ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt enim, qui non, cùm ſummè teneat artem, poſſit ea, quæ jubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? Ceteri, cùm legunt orationes bonas aut poëmata, probant oratores, & poëtas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quòd ſcire non poſſunt, ubi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè ſcribenda, redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt ejus rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe & alienis exemplis uti. Hæc illi cùm dicunt, magis nos auctoritate ſua commovent, quàm veritate diſputationis. Illud enim veremur, necui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, [4] quòd ab ea parte ſteterint ii, qui & inventores hujus artificii fuerunt, & vetuſtate jam ſatis omnibus probati ſunt. Quòd ſi, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare, intelligent, non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primùm igitur, quod ab eis de modeſtia dicitur, videamus, ne [5] nimium pueriliter proferatur. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quicquam ſcribunt, aut loquuntur? Sin aliquid ſuùm ſcribunt; cur, quo ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſi quis ad Olympiacum venerit curſum, & ſteterit, ut mittatur, impudenteſque illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carceres ſtet, & narret aliis, quomodo [6] Ladas aut Bojus cum Sicyoniis curſitarint. Sic iſti, cùm in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificii, elaborent, ajunt facere immodeſtè; ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poëtam laudant, aut ſcripturam, ſic ut in ſtadium artis rhetoricæ prodire non audeant. Non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne 5
qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. artem tuam ſcribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipſe confirmare non potes: ab aliis exempla ſumis. vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, & ſuum quiſque de libris ſuſtulerit; nihil iſtis, quod ſuum velint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item convenit, ut teſtimonia, ab hominibus probatiſſimis ſumi. Primùm omnium exempla ponuntur hìc non confirmandi, neque teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. Non enim cùm dicimus eſſe exornationem, quæ, verbi cauſâ, conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Craſſo, *quibus poſſumus, & debemus*, [7] non teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum, & teſtimonium: Exemplo demonſtratur id, quod dicimus, cujuſmodi ſit: Teſtimonio, eſſe illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet 6
teſtimonium eum re convenire. aliter enim rem non poteſt confirmare. at id, quod illi faciunt, eum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem neſcierunt. Tum quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraque faciunt, quàm polliceri videntur. nam cùm ſcribere artem inſtituunt, videntur dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cùm verò ſcribunt, oſtendunt nobis, quid alii excogitarint. At hoc ipſum diffi- 4
cile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrùm laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. ſunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuò gloriemini: niſi fortè etiam, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. [8] Sin autem iſtud artificium egregium dicitis; videte, ne inſueti rerum majorum videamini, ſi vos parva res, ſicuti magna, delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audie- 7
rit de arte paullo plus, in elocutione præſertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, niſi

magis nos auctoritate ſua commovent, quam veritate diſputationis, ubi mirifice codex Medicæus habet. *Hæc illi cum dicunt magis nova auctoritate diſputationis, illud veremur, ne cui ſatis ſit.* Gronovius.

1. *Ab Ennio ſumptum.*] Scripti omnes *ſumere.* Neque enim τοῖς *ponere à Graccho* debet neceſſario apponi *ſumptum.* Ipſe ait c. 3 dicens *ponimus hoc exemplum à Craſſo.* Idem.

2. *Judicio domeſticis teſtimoniis pugnet, & ſui ipſius abutatur exemplo.*] Secutus ſum auctoritatem Pal primi. quibus ſuffragantur & alii, niſi quod ii, *teſtimonio abutatur.* Victorii editio invexit, *judicio domeſtico pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatur.* at velim doceri, quid ſit illud *judicium domeſticum.* Gruter.

3. *Nunc vero ſine ſummo.*] Sic fecerunt citeriores, quum olim ederetur *vere.* Sed in nullo MS. alterutrum reperire potui. *Gronovius.*

4. *Quod ab ea parte.*] Additum illud *parte*, e Pall. pleriſque item Suffridi ſcriptis & Fabriciano. *Gruter.*

5. *Nimium pueriliter proferatur.*] Vulgati addiderant *inutiliter &*, quod rejeci, fide quatuor Pall. & Bruil. *Idem.*

6. *Ladas aut Boiſcus Sicyonius curſitarint.*] Videatur ſuper hac emendatione, Turnebus libro xx. Adverſ. cap. 25. *Idem.* Quum nullus non ex ſcriptis codicibus habeat *cum*, ea vox primo non debuit mutari. Licet Boiſcus ſit vere nomen proprium apud veteres, unde Boiſcus Theſſalus pugil Xenoph. 5 exp. Cyri p. 369. Noſtri autem MSS. habent vel *Bois cum*, vel *Boys cum*, vel denique *Boyis cum ſiſoniis*, ut omnino vera manus fuerit *Boius cum Sicyoniis*, quod interpretatur pater lib. IV Obſerv. cap. 25, ubi præter Bœos illic notatos adſcripſit, (Βοῖος nomen Salmaſ. Sol. 65.) Et mirum profecto non cogitaſſe viros doctiſſimos hoc loco de his calceis, quum & ipſe Balduinus hanc eorum appellationem ſatis illuſtret in libello de eis ſcripto, eorumque mentio ſatis frequens alibi occurrat. *Gronov.*

7. *Non teſtimonium collocamus.*] Negativam addidi ſuaſu Pal. quarti ac quinti, nec aliter Bruil. *Gruter.*

8. *Sin autem iſtud artificium egregium dicitis.*] Scripti noſtri omnes *artificioſum*, ut omnino decet eſſe, ſive conſtruas *ſin autem iſtud artificioſum dicitis egregium*, ſive *ſin autem iſtud difficile dicitis artificioſum egregium*, quod doctius eſt quam ferre potuerunt, planè ut alii ſemidocti hæſerunt ad illa *peſſimum publicum, optimum publicum*, de quo alias. *Gronov.*

 1. *Quia*

ſi eruditus. ita ut, ſi de tragœdiis Ennii velis ſententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, [1] quia planè rudis id facere nemo poterit, cùm feceris, te litteratiſſimum putes, ineptus ſis; propterea quòd id facilè faciat quivis mediocriter litteratus: item ſi, cùm ex orationibus, aut poëmatis elegeris exempla, quæ certis ſignis artificii notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſimè te feciſſe putes, erres; propterea quòd iſto ſigno videmus te nonnihil ejus ſcire: [2] aliis ſignis, multa ſcire intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius, ipſum ſcribere ex arte. Qui enim ſcribit artificioſè, ab aliis commodè ſcripta facilè intelligere poterit: qui eliget facile, non continuò ipſe commodè ſcribit. Et, ſi eſt maximè artificioſum; alio tempore utantur ea facultate, non tum, cùm parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtremò, in eo vim artificii conſumant, ut ipſi ab aliis potius eligendi, quàm aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis uti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc, quæ ſeparatim dici poſſunt, conſideremus.
5 [3] Dicimus ergo, eos omnes, ideò quòd alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla ſumant. ſed de eo, quòd poſtea diximus, antè videamus. Si concederem, aliena oportere aſſumere exempla, vincerem unius oportere: primùm, quòd contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exempla, vel poëtam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde intereſt magni ejus, qui diſcere vult, [4] utrùm unum omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes unum conſiſtere, ipſe quoque ad omnium nitetur facultatem. ſin id deſperabit, in paucis ſe exercebit. ipſis enim contentus erit. nec mirum, cùm ipſe præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, ceteriſque; item ſumtis aliis à poëtis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit, eum, qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca
† vix potuiſſe ſumi. Quare ſi unius alicujus eſſe ſimilem ſatis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, [5] non putare unum poſſe omnia. Igitur nemo [6] in hanc incidet opinionem, ſi ab uno exempla ſumſiſſent. nunc hoc ſigni eſt, ipſos artis ſcriptores non putaſſe unum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus, & poëtis exempla ſumſerunt. Deinde, ſi quis velit artem demonſtrare, nihil prodeſſe ad diſcendum, non malè utatur hoc adjumento, quòd unus omnes artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur juvat eorum rationem, [7] qui omninò improbent artem, id non ridiculum eſt, ipſum ſcriptorem artis ſuo judicio comprobare? Ergo ab uno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nunc omninò aliunde ſic intelligemus ſumenda non fu- 6
iſſe. Primùm omnium, quod ab artis ſcriptore affertur ex- 9
emplum, de ejus artificio debet eſſe, non ut ſi quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, ſed hujus exemplum aliunde rogabo, tibique oſtendam. Si merces ipſi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis; ut ſi acervos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod oſtendant: ſi Triptolemus, cùm hominibus ſemen largiretur, ipſe ab aliis id hominibus mutuaretur: aut ſi Prometheus, cùm mortalibus ignem dividere vellet, ipſe à vicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculus videretur? Iſti magiſtri, omnium dicendi præceptores, non videntur, ſibi ridiculè facere, cùm id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui ſe fontes maximos, penitus abſconditos, aperuiſſe dicat, & hoc, ſitiens quàm maximè, loquatur, neque habeat [8] qui ſitim ſedet, non rideatur? Iſti cùm non modò dominos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, ſi, cùm id polliceantur aliis, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, ut Lyſippus [9] caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: ſed omnia coràm magiſtrum facientem videbat, ceterorum opera vel ſua ſponte conſiderare poterat. Iſti eredunt, eos, qui hæc velint diſce- 7
re, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea ne poſſint 10
quidem ea, quæ ſumuntur ab aliis exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria; propterea quòd in dicendo leviter unuſquiſque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expreſsè conſcripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire poſſint: & poſt in dicendo, ne poſſit ars eminere & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt uti. Poſtremò hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd [10] nomina rerum Græca, quæ convertimus, ea [11] remota ſunt à conſuetudine. quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe uſitata. Ergo hæc aſperiora primò videantur neceſſe eſt, idque fiet rei, non noſtra, difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus, factum eſſet, ut, quod commodius eſſet in hoc libro, id noſtrum non

1. *Quia plane rudis id facere nemo poterit.*] His olim præmittebatur vocula *ſed*; quam deleverunt poſteriores; rectè, ſi eam non invenerunt in ſcriptis; verum ideo negligere non debuerant aliud, quod in omnibus vetuſtis codicibus legi opinor, quum certe in noſtris ſit, ut in Medicæo *nam ſi quia.* in alio eraſa antiqua, *nam ſi*, quod & in tertio. Habebis perfectiſſimam pericopem, legendo: *Ita ut ſi de tragædiis Ennii velis ſententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, tum ſi, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te litteratiſſimum putes, ineptus ſis.* Eſt idem ſermonis proceſſus & interjectio vocularum iſtarum eadem Virgilianæ 1 Æn.

Ac veluti magno in populo quum ſæpe coörta eſt
Seditio, ſævitque animis ignobile vulgus,
Jamque faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat,
Tum pietate gravem ac meritis ſi forte virum quem
Aſpexere, ſilent. Gronov.

2. *Aliis ſignis multa ſcire intelligemus.*] Iſtud malui eum Pall. pr. quarto: quam vulgatum *te ſcire multa intelligimus.* libri heic valde ſunt mendoſi; nulli tamen accedebant illi Lambiniano *aliis ſignis multa neſcire intelligimus.* Gruter.

3. *Dicimus ergo eos omnes.*] Sic nullus veterum codicum, qui habent. *D. e. eos cum ideo, quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis*, quod eſt rectiſſimum. *Gronov.*

4. *Utrum unum omnia &c.*] Pall. aliquot & Petreji noſtri, item Bruil. præferunt: *utrum ab uno omnia, an omnia à nemine, an aliud ab alio.* quod an de veritate concertet cum vulgato, perpendat otioſior me. *Gruter.*

5. *Non putare unum omnia poſſe.*] Sic quidam Pall. alii, *putare à nemine omnia poſſe.* Gembl. & Br. *putare neminem omnia poſſe.* quod fortè melius recepto. *Idem.*

6. *In hanc incidet opinionem.*] MSSti tres *incideret*, quod & notum Lambino & prioribus. *Gronov.*

7. *Qui omnino improbent artem.*] Medicæus *prohibent*. Idem.

8. *Qui ſitim ſedet.*] Eſt à Pall. pleriſque & Gulielmianis. ſupra quoque repoſui *non ridiculus*, iiſdem libris auctoribus. *Gruterus.*

9. *Caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti.*] Credo editoribus, in vulgatiſſimis exemplaribus ad hunc modum fere legi, ſed ea tanti non erant, ut præ illis contemnerentur meliora. Primo enim in omnibus noſtris tribus exhibetur *Praxitelæ*, quod procul dubio erit in pluribus, & placuiſſe vetuſtioribus docent *Socratæ* & *Hippocratæ*, quos animadvertit in notis ad Gellium nuper editis Pater. Sed eximie præſtans ille Medicæus *caput oſtenderet Myronium, brachia Praxitelæ, pectus Polycletium.* Ipſa varietate hoc magnificum & grave. Sic *Ariſtotelia* in epiſtolis ad Atticum & Familiares. Sic *Carneadium* in libro 3 de Oratore. *Heſiodium* Bruto c. 4. *Gronov.*

10. *Nomina rerum Græca quæ convertimus.*] In veteribus libris aut non eſt vocula *quæ*, aut abolita eſt prima verbi ſequentis ſyllaba, ut alterutra haberi debeat inſiticia. Scribendum vero *Græca cum vertimus.* Idem.

11. *Remota ſunt à conſuetudine.*] Berichemii codices ſcripti adjiciunt *Latina*, quod tamen in nullo noſtrorum. *Gruter.*

non eſſet; quod aſperius, & inuſitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis, cùm artis inventionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus.

Nunc tempus poſtulat, ut ad elocutionis præcepta tranſeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus, quas res ſemper habère debeat. [1] Sunt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitioſa conſumitur; unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis eſt, quæ conſtat ex verborum gravium [2] lævi & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima & pervulgatiſſima [3] verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt uſque ad uſitatiſſimam puri ſermonis conſuetudinem. [4] In gravi figura conſumetur oratio, ſi quæ cujuſque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri, ſive propria, ſive tranſlata, ſive extranea, [5] ad unamquamque rem accommodabuntur: &, ſi graves ſententiæ, [6] quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur, eligentur: &, ſi exornationes ſententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus poſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis eſt veſtrûm, judices, qui ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari, quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inveniri? In iis, qui violaſſent ingenuum, matremfamiliàs conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremò necaſſent, maxima ſupplicia majores noſtri conſumſerunt: huic truculentiſſimo, ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt. Atque in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit; hujus ſceleris qui ſunt affines, uno conſilio univerſis civibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos! ô crudeles cogitationes! ô derelictos homines ab humanitate! [7] quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt? quo pacto hoſtes, revulſis majorum ſepulcris, dejectis mœnibus, ovantes irruerent in civitatem: quo modo deûm templis ſpoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in ſervitutem, [8] matribusfamiliàs & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubjectis, urbs acerbiſſimo concidat incendio conflagrata: qui ſe non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerandum ſcelerati viderint cinerem. Nequeo verbis conſequi, judices, indignitatem rei: ſed negligentiùs id fero, quia [9] vos mei non indigetis. Veſter enim vos animus amantiſſimus reipublicæ facilè edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea civitate, quam ipſe ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura verſabitur ora- 9
tio, [10] ſi hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiſerimus, neque 13
tamen ad infimum deſcenderimus, ſic: Quibuscum bellum gerimus, judices, videtis; cum ſociis, qui pro nobis pugnare, & imperium noſtrum nobiſcum ſimul virtute & induſtria conſervare ſoliti ſunt. Hi cùm ſe, & opes ſuas, & copiam neceſſariorum norunt; tum verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum ſocietatem, quid in omnibus rebus populus Romanus poſſet, [11] ſcire & æſtimare poterant. Hi, cùm deliberaſſent nobiſcum bellum gerere, quæſo, quæ res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur, cùm multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent? cùm ſibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præſtò eſſe viderent? non denique ullam rem, quæ pertineat ad bellum adminiſtrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent; ſi totum certamen in uno prœlio poſitum putarent: tamen omnibus rebus inſtructiores, ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, [12] partim voluntate conſenſerunt, cùm aut armis, aut liberalitate à populo Romano ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis. Quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus iſti facile conarentur, quo, illi quemadmodum deſciſſent, videbant. Nam rerum imperiti, qui uniuscujuſque rei de rebus antè geſtis exempla petere non poſſunt, ii per imprudentiam facillimè deducuntur in fraudem. at ii, qui ſciunt, quid aliis acciderit, facilè ex aliorum eventa, ſuis rationibus poſſunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuiſſe, ut imperium populi Romani tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo [13] aliquid fuiſſe neceſſe eſt. quid aliud, niſi id, quod dico, poteſt eſſe? In at- 14
tenua-

1. *Sunt igitur tria genera, quæ nos figuras.*] Non debuit hîc taceri ab illis, qui ſic primo ediderunt, hanc lectionem ab ipſis fuiſſe compoſitam, quum in MSStis libris ſit gemina. vel, *Figuræ orationis ſunt tres, quas figuras alii genera nominaverunt.* vel, *Figuræ orationis ſunt tres*, (quibus rubrica præmiſſis ſubnectitur) *ſunt igitur tria genera, quæ genera nos figuras appellamus.* Unde ſi aliud nihil, in hoc temere eos peccaſſe intelligas, quod genus loquendi placitiſſimum auctori corruperunt, & repetitionem illam *figuræ quas figuras*, vel *genera quæ genera* velut odioſam vitantes non dubitarint abigere vocem, quam prorſus fuiſſe ortam ab calamo Ciceronis vel Cornuficii probant illa, *earum rerum aliquid, quarum rerum cauſa* 2, 30; *quarto libro, quem tibi librum* 3, 1; *in eo genere, quod genus* 3, 22; & talia infinita. Ita mox cap. 9 *non denique ullam rem, quæ res pertinet*, vel *pertineat*, ut alii. Ubi rurſum obviavit Gruterus, ſed temere. *Gronov.*

2. *Lævi & ornata.*] Ita Pal. quart. ſext. Bruil. nam tert. *leni.* vulgò *magna & ornata.* Gruter.

3. *Verborum dignitate.*] Aut Gulielmius, aut ſanè Wouverius, contra libros ſcribendum cenſebat *indignitate.* Idem,

4. *In gravi figura conſumetur oratio.*] Ita plerique è noſtrìs, item Gulielmiani, niſi quod Bruilerienſis, *conſummabitur.* vulgata, *In gravi conſumetur oratio figura.* admodum turbatè. *Idem.*

5. *Ad unamquamque rem accommodabuntur.*] Ex ſcriptis unus *in unamquamque rem*, Medicæus cum altero, *unamquamque in rem.* An id mutari debuit? Utiquè dixit 1, 7 *in plures cauſas accommodari*, quod etiam habes 1 Invent. 18. 2, 16 *ut in omnes eadem fere poſſint accommodari.* 11 Invent. 14. *Aut in omnes ejuſdem generis aut in pleraſque cauſas accommodata.* Et ibidem cap. 51. *Quæ in judiciale cauſarum genus accommodantur.* Gronov.

6. *In amplificatione & quæ commiſeratione tractantur*] Ridiculos ſane ſimios! Nam quum in Gruteriana voces illæ, ut ſuſpicor, typorum vitio lapſantes ad hunc modum aberraviſſent, id ut de induſtria factum & velut ſeriem ab ipſo auctore datam ſequantur editio nupera Leidenſis, Londinenſis & Baſileenſis, quum ab antiquitus editis, etiam ab Lambino, non diſcrepent ſcripti libri, exhibentes ſicut ego nunc collocavi, nempe *quæ in amplificatione & commiſ. tractantur.* Idem.

7. *Qui agere auſi ſunt aut cogitare potuerunt.*] Hoc quoque cavendum, ne ſerpat. Nam quum ſic neſcio unde contigiſſet in Gruteriana, Londinenſes retenta lectione deleverunt diſtinctionem poſt τὸ *potuerunt.* Scias licet, lector, in omnibus ante editìs atque adeo etiam ſcriptis exſtare *Quid agere auſi ſunt aut cogitare potuerunt?* Id revocavi. Et eſt longe efficacius. nam in mox ſequentibus ſubintelligi debet *nempe*, eſtque gravis exaggeratio per enumerationem. *Idem.*

8. *Matribusfamilias & ingenuis.*] Præpoſuït Lambinus *virginibus*, ſuperflue. nam latèt ea vox ſub illo *ingenuis:* quo intelliguntur & pueri ſimul & puellæ. *Gruter.*

9 *Vos mei non indigetis*] MSSti tamen noſtri omnes *non egetis.* Gron.

10. *Si hæc, ut ante aliquantulum demiſerimus.*] Hic quoque tres eadem iſtæ ſuccenturiant errori Gruterianæ editionis, in qua ſic legitur; quibus tamen hîc venia tanto impetrabilior, quod ipſe Gruterus cœce hic ſequutus ſit Lambinum, quem caute reliquerat jam Gothofredus. Sed cuperem monſtrari mihi, ubi ante aliquantulum demiſerit. Itaque reduxi neglectum verbum ex editis & ſcriptis ſimul omnibus *dixi* & ſententiam abſolutam reddidi. *Idem.*

11 *Scire & æſtimare potèrant*] Immo *exiſtimare*, quod teſtor eſſe in tribus ſcriptis, hoc eſt, judicare & comprehendere, vulgari more confundendi hæc duo verba. Vide paterna ad Livium & notavit jam quoque Lambinus. Mox etiam MSS. *inſtructiores & apparatiores.* Idem.

12 *Partim voluntate conſenſerunt.*] Lambiniana *conceſſerunt*, quod & in Suffridi noſtri libris, & melius videtur *Gruter.*

13. *Aliquid fuiſſe neceſſe eſt.*] MSS tres *neceſſarium.* Gronov.

1. *Quæ*

tenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exemplum Nam, ut forte hic in balneas venit, cœpit, poſtquàm perfuſus eſt, defri-
10 cati. Deinde, ubi viſum eſt, ut in alveum deſcenderet, ecce ibi iſte de tranſverſo, Heus, inquit, adoleſcens, pueri tui modò me pulſaverunt; ſatisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me conſiderare. Tum verò iſte cœpit clamare voce iſta, [1] quæ vel facilè cuivis [2] rubores elicere poſſet: Ita petulans es, atque acer, [3] ut ne ad ſolarium quidem idoneus, ut mihi videtur, ſed ponè ſcenam, & in ejuſmodi locis exercitatus ſis. Conturbatus eſt adoleſcens; nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas verſarentur, imperito ejuſmodi conviciorum. Ubi enim iſte vidiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perde-
15 ret, ut omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum conſtructio quædam, & item alia in gravitate, alia poſita in mediocritate. Eſt autem cavendum, ne, dum hæc genera conſectamur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt, quæ rectè videbitur appellari, ſi [4] ſufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe; ita gravis oratio ſæpè imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata eſt, cùm aut novis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut gravioribus, quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus venditat patriam, non ſatis ſupplicii dederit, ſi præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus plerique cum declinaſſent, & ab eo, quò profecti ſunt, aberraverunt, & ſpecie gravitatis falluntur, nec proſpicere
11 poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis
16 profecti ſunt, ſi pervenire eò non poterunt, errantes perveniunt [5] ad confine genus ejus generis, [6] quod appellamus fluctuans, & diſſolutum; eò quòd ſine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, [7] nec poteſt confirmatè, neque viriliter ſeſe expedire. Id eſt hujuſmodi: Socii noſtri cùm belligerare nobiſcum vellent, profectò ratiocinati eſſent etiam atque etiam, quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, & non haberent hic adjutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non poteſt hujuſmodi ſermo tenere attentum auditorem. diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima verborum attenuatione commodè verſari, veniunt ad aridum & exſangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari, cujuſmodi eſt hoc: Nam iſtic ille [8] ad balneas acceſſit; ad hunc poſtea dicit, hic tuus ſervus me pulſavit. Poſteà dicit hic illi, conſiderabo. Pòſt ille huic convicium fecit, & magis magiſque præſentibus multis clamavit. Frivolus hic quidem jam, & illiberalis eſt ſermo. Non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus pòſt loquemur: quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam, ſicuti coloribus; ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile ſatietas varietate vitetur. Quoniam, quibus in generibus 12
elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc, quas res 17
debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit, ut unumquidque purè, & apertè dici videatur. hæc diſtribuitur in Latinitatem, & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſervat, ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone, quo minùs is Latinus ſit, duo poſſunt eſſe; Solœciſmus, & Barbariſmus. Solœciſmus eſt, cùm verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cùm verbum aliquod vitiosè effertur. Hæc qua ratione vitare poſſimus, in arte Grammatica [9] dilucidè diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, uſitatis verbis, & propriis. Uſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Compoſitio 18
eſt verborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conſervabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc eſt: Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. & ſi vitabimus ejuſdem litteræ nimiam aſſiduitatem: cui vitio vetſus hic erit exemplo. nam hîc nihil prohibet in ,, vitiis, alienis exemplis uti. O Tite, tute, Tati, tibi tanta ,, tyranne tuliſti. Et hic ejuſdem poëtæ: Quidquam quiſ- ,, quam cuiquam quod conveniat, neget. Et, ſi ejuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus. ea eſt hujuſmodi: Nam cujus rationis ratio non exſtet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et, ſi non utemur continenter ſimiliter cadentibus ,, verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Et, ſi verborum transjectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna, qua de re poſteriùs loquemur, quo in vitio eſt Lucilius aſſiduus, ut hoc eſt in priore libro: Has res ,, ad te ſcriptas, Luci, miſimus, Æli. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit. His vitiis in compoſitione vitatis, reliquum operis conſumendum eſt in dignitate. Dignitas eſt, 13
quæ reddit ornatam orationem varietate diſtinguens. Hæc in verborum & ſententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

Repetitio eſt, cùm continenter ab uno atque eodem 19
verbo in rebus ſimilibus & diverſis principia ſumuntur, hoc modo: Vobis iſtud attribuendum eſt, vobis gratia habenda, vobis res iſta erit honori. Item, Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Karthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem ſervavit. Item, Tu in forum prodire,

1. *Quæ vel facile cuivis.*] Sic duo codices ſcripti è noſtris, quum Medicæus *quæ perfacile cuivis.* Omnes interim *vix tamen.* Gronov.

2. *Rubores elicere.*] Eſt a conjectura Ranconeti, cum perſtaret in manuſc. omnibus *ejicere.* neque devertunt Pall. Suffridi tamen præ ſe ferunt, *injicere* quod placuit Gulielmio. *Gruter.*

3. *Ut ne ad ſolarium quidem &c. ſed pone ſcenam & hujuſmodi.*] Hæc eſt ſcriptura meliorum Pall. niſi quod quartus adhuc habeat *exercitate*; ubi vulgo *exercitatus ſis.* ſed & illud *pone* invenit item in ſuis Petrejus noſter. Eratque in Br. *penes.* recepta lectio, *penes ſcenam.* locum iſtum explicamus in Suſpicionum libellis. *Idem.*

4. *Sufflata*] MSSti noſtri tres *Suffulta.* Gronov.

5. *Ad confine genus ejus generis*] Palat. pr. & tert non habent illud *genus*, exſtatque in Bruil *ad confineum ejus generis*; quod pronum eſt mutare cum Gulielmio in *confinium.* Gruter.

6 *Quod appellamus fluctuans & diſſolutum.*] Palat. quint. & Fabr. reſpuunt *fluctuans &c.* ceteri verò Pall. excludunt, *& diſſolutum* retento illo *fluctuans.* & malim ſanè primum. *Idem.*

7. *Nec poteſt confirmatè, neque viriliter.*] Scripſi ita cum Pal. quarto & Bruil. ac Fabr. vulgata; *nec poteſt confirmare, nec viriliter.* nam Lambinus quidem repoſuit, *nec poteſt ſeſe confirmare, nec* verum præter libros noſtros. *Idem.*

8 *Ad balneas acceſſit.*] MSSti omnes *in balneas.* Et utique dicit etiam Cicero *accedere in Macedoniam, in provinciam, in fundum, in oppidum, in funus, in ſenatum.* Miror id Lambino non viſum, qui hic alia notat in margine. *Gronov.*

9 *Dilucide diſcemus.*] Pall tres *dicemus.* exemplaria examinata Suffrido noſtro, item Fabr. & Br. *dicimus.* rectè putabat emendari Gulielmius *diſcimus.* Gruter.

1. *Ad*

dire, tu lucem conſpicere, tu in horum conſpectum venire conaris? Audes verbum facere? audes quidquam ab iſtis petere? audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, quod poſſis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? quid eſt, quod tibi putes concedi oportere? Non jusjurandum reliquiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cùm multum venuſtatis habet, tum gravitatis & acrimoniæ plurimum. Quare videtur eſſe adhibenda & [1] ad ornandam & ad augendam orationem. Converſio eſt, per quam non, ut antè, primum repetimus verbum, ſed ad poſtremum continenter revertimur, hoc modo: Pœnos populus Romanus juſtitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item, ex quo tempore concordia de civitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt, reſpublica ſublata eſt. Item, C. Lælius homo navus erat, ingenioſus erat, doctus erat, [2] bonis viris & ſtudioſis amicus erat. ergo in civitate primus erat. Item, Nam cùm iſtos, ut abſolvant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut exiſtimationem negligant, rogas: ut leges populi Romani tuæ libidini largiantur, rogas.

Complexio eſt, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quàm antè expoſuimus, ut & repetatur idem primum verbum ſæpius, & crebrò ad idem poſtremum revertamur, hoc modo: Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Karthaginienſes. Qui ſunt, qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Karthaginienſes. Qui ſunt, qui Italiam deformaverunt? Karthaginienſes. Qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci? Karthaginienſes. Videte ergo, quid conveniat eos impetrare. Item, Quem ſenatus damnarit, quem populus Romanus damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum vos ſententiis veſtris abſolvetis? Traductio eſt, quæ facit, ut cùm idem verbum crebriùs ponatur, [3] non modò non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita jucundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petiiſſet. At erat inimicus. ergo inimicum ſic ulciſci voluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus? Item, [4] Divitias ſine divitum eſſe: tu verò virtutem præfer divitiis. nam ſi voles divitias cum virtute comparare, vix ſatis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pediſequæ ſint.

Ex eodem genere exornationis eſt, cùm idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam ſtudioſè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, [5] Amari jucundum ſit, ſi curetur, nequid inſit amari. Item, Veniam ad vos, ſi mihi ſenatus det veniam. In his quattuor generibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur ſæpius; ſed [6] ineſt feſtivitas quædam, quæ faciliùs auribus dijudicari, quàm verbis demonſtrari poteſt. Contentio eſt, cùm ex contrariis verbis, aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio jucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuaris, in tumultu ſolus es otioſus. In re frigidiſſima cales, in ferventiſſima [7] friges. Tacito cùm opus eſt, clamas: ubi loqui convenit, obmuteſcis. Ades? abeſſe vis: abes? reverti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem deſideras. In concione de virtute loqueris, in prœlio præ ignavia tubæ ſonitum perferre non potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, & ornati & graves poterimus eſſe.

Exclamatio eſt, quæ conficit ſignificationem doloris, aut 22
indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci aut rei cujuſpiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, Africane, cujus mortui quoque nomen ſplendori ac decori eſt civitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine aluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidioſæ Fregellæ, quàm facile ſcelere veſtro contabuiſtis! ut, cujus nitor urbis Italiam nuper illuſtravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant. Item, Bonorum inſidiatores latrocinio vitam innocentiſſimi cujuſque petiſtis: tantamne ex iniquitate judiciorum veſtris calumniis aſſumitis facultatem? Hac exclamatione ſi loco utemur, & raro, & cùm rei magnitudo poſtulare videbitur; ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis gravis eſt, neque concinna, ſed hæc, quæ, cùm enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ adverſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto: Cùm igitur hæc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, utrùm animos ſociorum ab republica removebas, & alienabas, an non? &, [8] utrumne aliquem exornari oportuit, qui iſta prohiberet, ac fieri non ſineret, an non?

Ratiocinatio eſt, per quam ipſi à nobis rationem poſcimus, 16
quare quidque dicamus, & crebrò noſmet à nobis petimus 23
uniuſcujuſque propoſitionis explanationem. Ea eſt hujuſmodi: Majores noſtri ſiquam unius peccati mulierem damnabant, ſimplici judicio multorum maleficiorum convictam putabant, quo pacto? quoniam, quam impudicam judicarant, eam veneficii quoque damnatam exiſtimabant. Quid ita? quia neceſſe eſt, eam, quæ ſuum corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, ut, quoquo modo poſſit, veneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque neceſſario. Quare? quia nulla faciliùs ad id maleficium cauſa, quàm turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cùm, cujus animus mulieris eſſet corruptus, ejus corpus caſtum eſſe non putaverunt. Quid in viris? idemne hoc obſervabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquod-

1. *Ad ornandam & ad augendam.*] Ita Gruterus, quum ante *ad exornandam & ad aug.* Et juſte quidem præpoſitionem ab eo verbo removit; ſed quod penitus ſuſtulit, vix dixerim, an laudari debeat, quum nullum viderim antiquum codicem, in quo non eſſet *adornandam & ad exaugendam* ut notat quoque Lambinus. Quam compoſitionem etſi ignoret Nizolius, quid tamen in ea eſt vel Cicerone indignum? Utique etiam cap. 24 *ut exaugeatur indignitas rei* MSS. duo. *Gronov.*

2. *Bonis viris & ſtudioſis*] Palat. quart. ſext. item Br. & Fabr. *ſtudiis.* quam varietatem peperit inſolentia verbi. rarius enim *ſtudioſum* pro bono & probo dici. Cicero pro Ligario: *Niſi tu eum ſtudioſum & bonum virum judicares.* Gruter.

3. *Non modo non offendat animum.*] Monuerat jam diu P. Victorius in notis ad epiſtolas ad Atticum 3, 15 duas priores voces in antiquioribus non eſſe. Non placuit poſteris eum audire, quod excuſare illos poſſe crediderim per alios ſcriptos codices, in quibus eas reperiebant. Id mihi indicium eſt non fuiſſe eis ad manum codices primæ notæ. Nam Longobardicus ille Medicæus plane omittit has voces, quum duo minore ætate turbent, alio exhibente *ut modo non*, cui primæ voci τὸ *non* ſuperſcriptum eſt, alio eraſæ veteri lectioni inſcriptum habente *dum modo non*. Gronov.

4. *Divitias ſine divitum eſſe, tu vero virtutem præfer.*] Adverſativa *vero* abeſt ab Medic. Et hoc ſufficit eam ab aliis interjectam ad connexionis commoditatem, ut videtur illis. Sed non ſic antiquis. Quid enim aliud eſt? *Bella gerant fortes, tu, Pari, ſemper ama.* Et Poeta alter, quum alias artes juberet ſinere aliarum gentium eſſe, *Tu regere imperio populos, Romane, memento.* 4, 50 *Tu illo plures mittas oportet.* Scipio ad Hannibalem *Quidnam tu diceres, ſi me viciſſes,* apud Livium 35, 14. in quibus locis illud *vero* videretur quoque futurum valde commodum. *Idem.*

5. *Amari jucundum ſit.*] Sic Pal. quart. & ſext alluditque Br. in quo *Amare juc. ſit.* vulgo erat, *amari jucundum eſt.* minus efficaciter. *Grut.* Et tamen unice ac neceſſario ad conſtituendum carmen, quale videtur hoc fuiſſe; etſi in Medicæo legatur, *nam amare jocundum eſt ſi curetur nequid inſit amare.* Gronov.

6. *Ineſt feſtivitas quædam.*] In nullo ſcripto reperi iſtud *quædam.* Idem.

7. *Friges.*] Medicæus *frigeſcis.* Idem.

8. *Utrumne aliquem exornari oportuit*] Sic retinuerunt Lambinus & Gruterus ex quibuſdam anterioribus, quum Victorii Stephanica habeat *utrum aliquem*, quam lectionem in tribus MSS. obſervo. Et ſane, cur modo dixit, *utrum animos .. removebas?* Itaque hoc recti-

quodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene majores noſtri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepiſſent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paullo antè in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid quòd exercitum contrà duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia viri fortis eſt, qui de victoria contendant, eos hoſtes putare; [1] qui victi ſunt, eos homines judicare, ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, ſi viciſſet, num idem feciſſet? non profectò tam ſapiens fuiſſet. [2] Quid igitur ei parcis? quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſuevi.

24 Hæc exornatio ad ſermonem vehementer accommodata eſt, & [3] animum auditoris retinet attentum, tum venuſtate
17 ſermonis, tum rationum exſpectatione. Sententia eſt oratio ſumta de vita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in vita, breviter oſtendit, hoc modo: [4] Difficile eſt primùm virtutes revereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit uſus. Item, Liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſervit. Item, Egens æquè eſt is, qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item, Optima vivendi ratio eſt eligenda. eam jucundam conſuetudo reddet. Hujuſmodi ſententiæ ſimplices, non ſunt improbandæ, propterea quòd habet brevis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubjectione rationis, hoc modo: Omnes bene vivendi rationes in virtute ſunt collocandæ, propterea quod ſola virtus in ſua poteſtate eſt; omnia præter eam [5] ſubjecta ſunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicujus inducti amicitiam ejus ſecuti ſunt, hi, ſimul ac fortuna dilapſa eſt, devolant omnes. Cùm enim receſſit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ, quæ dupliciter efferuntur [6] ſine ratione, & cum ratione. hoc modo ſine ratione: Errant, qui in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus adverſos reformidant.

25 Cum ratione, hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quòd [7] ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudiis. at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maximè caſtigant, ut, quibus virtutibus omnem vitam tueri poſſunt, eas in ætate maturiſſima velint comparare. Sententias interponi raro convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores eſſe videamur. cùm ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cùm ad cauſam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus ſumtam. Contrarium, 18
idem ferè eſt, quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diverſis duabus, alteram breviter & facilè confirmat, hoc pacto: Nam, qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? [9] Et item, Nam, quem in amicitia perfidioſum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? Et, Qui privatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum commodum, & ſui cognoſcentem videre in poteſtate [10] quis ſperet? Et, Qui in ſermonibus & conventu amicorum verum dixerit numquam, eum ſibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus dejecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cùm plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi poſtquàm pauciores ſunt, metuimus, ne ſint ſuperiores?

Hoc exornationis genus, [11] brevibus & continuatis verbis 26
perfectum eſſe debet, & cùm commodum eſt auditu, propter brevem & abſolutam concluſionem; tum verò vehementer, id, quod opus eſt oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non eſt, expedit illud, quod dubium eſt, ut aut dilui non poſſit, aut multo difficillimè poſſit. Membrum orationis appellatur res breviter abſoluta ſine to- 19
tius ſententiæ demonſtratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. id eſt unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero; Et amicum lædebas. [12] Ex duobus membris hæc exornatio poteſt conſtare: ſed commodiſſima & abſolutiſſima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipſi non conſulebas. Item, Nec reipublicæ conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti. Articulus dicitur, cùm ſingula verba intervallis diſtinguuntur cæſa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu adverſarios perterruiſti. Item, Inimicos invidia, injuriis, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter hujus generis, & illius ſuperioris vehementiam hoc intereſt, quòd illud tardiùs & rariùs venit, hoc crebriùs & celeriùs pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & contortione dexteræ gladius ad corpus afferri; in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus conſauciari videtur.

Continuatio eſt denſa & continens frequentatio verborum 27
cum abſolutione ſententiarum. Ea utemur commodiſſimè tripertitò; in ſententia, in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto: Ei non multùm poteſt obeſſe fortuna, qui

---

reſtitui. Sed etiam Medicæus *iſta aut prohiberet.* An ſcripſit *à vi prohiberet?* ut, *ab armatorum impetu virginem prohibere,* dixit de Claris Orat. in fine. *Gronov.*

1. *Quia victi ſunt.*] Nauci non eſt (monendum tamen, ut caveatur poſthac) quod Gruteriana ex aliis, ex iſta Londinenſis & Baſileenſis admiſerunt, hanc nempe lectionis ineptiam, quum alii habeant *qui victi*, quod eſt quoque in libris ſcriptis, & ipſa ratio poſtulat. *Idem.*

2. *Quid igitur ei parcis.*] MSSti omnes noſtri *cur igitur.* Idem.

3. *Animum auditoris retinet attentum.*] Ita plures Pall. & Br. nam Fabr. *continet.* prius cuſi *reddit.* Gruter.

4. *Difficile eſt primum virtutes revereri.*] Eſt hoc à Gulielmianis omnibus ac Pal pr. tert. quint. antea cuſi *virtutem*; niſi quod Lambinus adhæſerit conjecturæ Ranconeti *plurimum virtutem.* non neceſſario; nam *primum* notat heic *in primis, ante omnia.* Idem.

5. *Subjecta ſunt fortunæ dominationi.*] Nihil moror, ſi ſic priores invenerunt in ſcriptis; eademque conſtructio eſt IV, 40. Sed ex Medicæo notatum inveniens *dominatione*, nec quidquam amplius, & ideo conſulens alios, video in omnibus duobus *ſub fortunæ dominatione.* Forſan hoc maluit, qui ſupr cap. 8 dicere maluit *ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubjectis.* Adde Nizoliana. IV, 2 *unumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubjicere.* Invent I, 52 *Unum ſub aſpectum ſubjiciuntur.* Gronov.

6. *Sine ratione, & cum ratione,*] Verba iſthæc addidi ex auctoritate Pal. pr. ac tertii. reliquis exciderunt, ob repetitionem vocum ſimilium. *Gruter.*

7 *Ætas illa non eſt impedimento*] Particulam negativam, etſi agnoſcant alii, non tamen video eſſe in optimo Medicæo, & forſan auctor non addidit, quoniam in his videntur illi conſtituere cauſam, cur putent oportere ignoſci, ſcilicet, quia ætas illa attendere bonis exercitiis & liberali meditationi nequit, & ipſius ætatis vitium obſtat diſciplinis, ut ſic ſine ipſorum adoleſcentum culpa fiat, quod non diſcant, & quod peccent. *Gronov.*

8. *Nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor*] Mirum ſi ita invenerint in ſcriptis codicibus viri docti Certe ex Medicæo notatum video primam voculam in eo non eſſe. Præterea duo MSSti *Neceſſe eſt enim probet eam*, qui ordo quoque eſt in Medicæo, ſervante tamen compoſitum, & hanc veram ſcripturam cenſeo, maxime quum & *tacitus* & *animo facere* toties in Cicerone occurrant, ſed nunquam juncta. in lege Manilia: *qui à diis tot & tantas res tacitus auderet optare.* & alterutrum ſufficit. Quod ut pateat, ecce egregia verba Livii 34, 31. *Tacitus eventum fortunæ meæ exſpectaſſem. nunc imperare animo meo nequivi.* Idem.

9. *Et item*] In nullo codice eſt copulativa. *Idem.*

10. *Quis ſperet.*] In MS. uno *quid ſperes*, alter *qui ſperes*, quæ videtur integrior lectio, etſi Medicæus hic ſingularis, *videre poteris in poteſtate*; quaſi illud *poteris* notaret, ſperes fore ut unquam poſſes. Idem mox habet *verum non dixerit unquam*, quod ſane videntur velle & alii, & *credas.* Idem.

11 *Brevibus & continuatis verbis.*] Brevia admodum eſſe hæc verba nullus video, quum tot ſint, quot ad ſententiæ integritatem requiruntur. Sane multum præfero, quod eſt in ſcriptis tribus *breviter.* Idem.

12. *Ex duobus membris hæc exornatio.*] Sic poſteriores, quum priores haberent editum vel *membris his*, vel *membris ſolis*, ut Stephanica Victorii. Sed in omnibus tribus ſcriptis invenio *ex duobus mem-*

qui ſibi firmius in virtute, quàm in caſu, præſidium collocavit. In contrario, hoc modo: Nam ſi quis ſpei non multùm collocarit in caſu, quid eſt, quod ei magnopere caſus obeſſe poſſit? In concluſione, hoc pacto: Quòd ſi in eos plurimùm fortuna poteſt, qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt; non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeò frequentatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris videatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem [1] frequentibus efferat verbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non alienum eſt, rametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per hujuſcemodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus antè diximus, quæ conſtant ex pari ferè numero ſyllabarum. Hoc non de enumeratione noſtra fiet: (nam id quidem puerile eſt,) ſed tantum affert uſus & exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poſſimus, hoc modo: In prœlio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat; hæc omnia graves caſus adminiſtrabant. Item, [2] Alii fortuna felicitatem dedit, huic induſtria virtutem comparavit.

In hoc genere ſæpe fieri poteſt, ut non planè par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe videatur, ſi una aut etiam altera ſyllaba eſt alterum brevius: aut ſi, cùm in altero plures ſunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores ſyllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur & exæquet. Similiter cadens exornatio dicitur, cùm in eadem conſtructione verborum, duo aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item, Cujus omnis in pecunia ſpes eſt, ejus à ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum; & tamen cùm ita vivit, neminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cùm, tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Vivis invidioſè, delinquis ſtudioſè, loqueris odioſe. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine verſatur, inter ſe vehementer conveniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerumque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditiſſima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ caſus habent, ad caſus ſimiles; & illa, quæ non habent, ad ſimiles exitus veniunt.

Annominatio eſt, cùm ad idem verbum & idem nomen acceditur commutatione unius litteræ aut litterarum, ſyllabæ aut ſyllabarum; aut ad res diſſimiles ſimilia verba accommodantur. Ea multis & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione ejuſdem litteræ, ſic: Hic, qui ſe magnificè jactat, atque oſtentat, veniit à te antè, quàm Romam venit. Ex contrario: Hic, [3] quos homines alea vincit, eos ferro ſtatim vincit. Productione ejuſdem litteræ, hoc modo: Hunc avium dulcedo ducit ad avium. Brevitate ejuſdem litteræ, hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantùm Curiam. Addendis litteris, hoc pacto: Hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis litteris, ſic: Si lenones, tanquam leones vitaſſet, vitæ ſe tradidiſſet. Transferendis litteris, ſic: Videte, judices, utrùm homini navo, an vano credere malitis. Item, Nolo eſſe laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in litteratura, [4] brevi commutatione, aut productione, aut tranſlatione, aut aliquo hujuſmodi genere verſantur.

Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis 22
ſimilitudinem, & tamen diſſimiles non ſunt: quibus de ge- 30
neribus unum eſt hujuſmodi: Quid veniam, qui ſim, quare veniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem, brevi cognoſcetis. Nam hic eſt in quibuſdam verbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, quàm illæ ſuperiores, ſed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujuſmodi: Demus operam, Quirites, ne omnino Patres Conſcripti circumſcripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad ſimilitudinem, quàm ſuperior: ſed minus, quàm illæ ſuperiores: propterea quòd non ſolùm additæ, ſed uno tempore demtæ quoque litteræ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum.

Unius nominis, hoc modo: Alexander Macedo ſummo 31
labore animum ad virtutes à pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ [5] cum laude & gloria ſunt. Alexandrum omnes, ut maximè metuerunt, item plurimùm dilexerunt. Alexandro ſi vita longior data eſſet, [6] Oceanum manus Macedonum tranſvolaſſet. Variè hic unum nomen in commutatione caſuum volutatum eſt. Plura nomina caſibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem: Ti. Gracchum rempublicam adminiſtrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. [7] C. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ virum reipublicæ amantiſſimum ſubitò de ſinu civitatis eripuit. Saturninum [8] fide captum malorum, perfidiæ ſcelus vita privavit. Tuus, ô Druſe, ſanguis domeſticos parietes, & vultum parentis aſperſit. [9] Sulpicium, cui paullo antè omnia concedebant, cum brevi ſpatio non modo vivere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt.

Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in 32
ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinentibus verbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perraro ſumenda ſunt, cùm in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri poſſe ſine elaboratione & conſumtione operæ. Ejuſ-

membris ſuis hæc. Quod cur mutetur, non intelligo, quum ſit percommodum & elegans; duobus membris, quæ ſunt ei propria & naturalia, quæ habere minimum ſemper ſolet. Mox Medicæus *tibi non conſulebas*, ſine τῷ *ipſi* Idem.

1. *Frequentibus efferat verbis.*] Alii ediderunt *afferat*. Sed Medicæus cum alio *offerat*. Idem.

2. *Alii fortuna felicitatem.*] Haud aliter Pal. ſec. quar. quin. ſextus & Bruil. hactenus impreſſi *Illi fortuna*. Gruter.

3. *Quos homines alea vicit.*] Sequor Pall. & Bru. ac Fabr. nam vulgati, *vincit*. Idem.

4. *Brevi commutatione aut productione*] Revocavi ſcripturam editionum antiquatarum Pall. confirmatam libris, item Br. & Fabr. nam Victorius maluerat, *commutatione, brevitate, aut productione*. Idem.

5. *Cum laude & gloria ſunt.*] Libuit ſequi auctoritatem Pal. quarti a ſexti, confirmatam fide Gemblacenſis libri & Bruilerenſis. vulgata habebat amplius, *gloria vulgatæ ſunt;* quæ vox in quatuor illis nulla eſt. *Idem.*

6. *Oceanum manus Macedonum tranſvolaſſet*] Et hoc noſtrum eſt facinus; ad quod induxit Palatinorum ſenio. quorum pr. quart. ſextus tantum repræſentabant, *Oceanum Macedonum tranſvolaſſet.* quintus vero *Oceanum fama Macedonum tranſ* ſec. vero ac tert. ſervabant illud *manus*: vere. legatur modo Suaſoria 1 Senecæ patris. retro euſi habebant, *Oceanum Macedonum gloria tranſvolaſſet.* infiecete prorſus, & falſo: utique ſi verum dixit prius, *gloria ac laude impleſſe orbem Alexandri vitutes.* Idem.

7. *C. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ virum reip. amantiſſimum &c.*] Ita quidem nonnulli è Pall. ſed plerique tamen oggerunt *occiſo, ablata eſt reſpubl. quæ virtutis amantiſſimum.* Aldus Nepos expreſſit, *occaſio oblata eſt, quæ virum &c.* nec omnino diſplicet. *Idem.*

8. *Fide captum malorum, perfidiæ ſcelus vita &c.*] Placuit iſtud Gulielmio, ex Bruil. & ſic quoque reperi in Pal. quarto & ſexto. nam ceteri ſubſcribebant vulgato, *fide captum, malorum perfidia per ſcelus vita &c.* Idem.

9. *Sulpicium, cui paulo ante omnia concedebant, eum brevi ſpatio.*] Sic edunt, & ſic ſolere Latinos agnoſco, & alibi alios, qui adhuc ignorantur, ſic loquutos monſtrabo. Sed nunc MSSti tres omnes concordes legunt *Sulpicio cui.* Sic fluctuat formula Varronis ab Gellio XI, 1 ſervata. *M. Terentio, quando citatus neque reſpondit,*

23 Ejuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & ſeveritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & [1] non modo tollitur auctoritas dicendi, ſed offenditur quoque in ejuſmodi oratione auditor; propterea quòd eſt in his lepos & feſtivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ ſunt ampla & pulchra, diu placere poſſunt: quæ lepida & concinna, [2] citò ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſſimum. Quo modo igitur, ſi crebrò his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita ſi rarò has interſeremus exornationes, & in cauſa tota varie diſpergemus, commodè luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem.

33 Subjectio eſt, cùm interrogamus adverſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos dici poſſit: deinde ſubjicimus id, [3] quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum ſit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur, unde iſte tam pecunioſus ſit factus. Amplum patrimonium relictum eſt? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non poteſt dici, ſed etiam à neceſſariis omnibus exheredatus eſt. Præmium aliquod ex lite aut judicio cepit? non modò id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis; aut iſti domi naſcitur aurum, aut, unde licitum non eſt, pecunias
24 accepit. Item, Sæpe, judices, animadverti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidem criminari poſſint, ſibi præſidium petere: quorum nihil poteſt adverſarius facere. Nam utiùm ad patris virtutem confugiet? at eum vos jutati capite damnaſtis. An ad ſuam revertetur antiquam vitam, alicubi honeſte ttactatam? [4] at hic quidem ante oculos veſtros quomodo vixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi non putet tutpe, iſtius amicum nominari. Item, Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in judicium adduxiſti: non. nam indemnatum necaſti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne ſcriptas quidem judicaſti. Cùm ipſe te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſiùs occidiſti. Quid? cùm tibi pueri ad pedes volutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſimè ſepultura quoque prohibuiſti.

34 Multùm ineſt acrimoniæ, & gravitatis in hac exornatione, propterea quòd, cùm quæſitum eſt, quid oporteat, ſubjicitur id non eſſe factum. Quare facillimè fit, ut augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad noſtram quoque perſonam referamus ſubjectionem, ſic: Nam quid me facere conveniret, cùm à tanta Gallorum multitudine circumſederer? an dimicarem? at cùm patva manu tum prodiremus, locum quoque inimiciſſimum habebamus. Sederem in caſtris? at neque ſubſidium, quod exſpectarem, habebamus, [5] neque erat, quo vitam produceremus. Caſtra relinquerem? at obſidebamur. Vitam militum negligerem? at [6] ea videbar eos accepiſſe conditione, ut, quoad poſſem, incolumes patriæ & parentibus conſervarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum. Hujuſmodi conſequuntur identidem ſubjectiones, ut ex omnibus oſtendi videatur, nihil potius, quàm, quod factum ſit, faciendum fuiſſe. Gradatio eſt, in qua non antè ad 25
conſequens verbum deſcenditur, quàm ad ſuperius conſcenſum eſt, hoc modo: Nam quæ reliqua ſpes manet libertatis, ſi illis, & quod libet, licet; & quod licet, poſſunt; & quod poſſunt, audent; & quod audent, faciunt; & quod faciunt, vobis moleſtum non eſt? Item, Non ſenſi hoc & non ſuaſi; neque ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi; neque facere cœpi, & non perfeci; neque perfeci, & non probavi. Item, Africano induſtria virtutem, virtus glotiam, gloria æmulos compatavit. Item, [7] Imperium Græciæ fuit apud Athenienſes, Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ, Spartiatas ſuperavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Aſiam bello ſubactam.

Habet in ſe quendam leporem ſuperioris cujuſque crebra 31
repetitio verbi, quæ propria eſt hujus exornationis. Definitio eſt, quæ rei alicujus proprias amplectitur poteſtates breviter & abſolutè, hoc modo: Majeſtas reipublicæ eſt, in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis. Item, Injuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut convicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cujuſpiam violant. Item, Non eſt iſta diligentia, ſed avaritia; ideo quòd diligentia eſt accurata conſervatio ſuorum: avaritia, injurioſa appetitio alienorum. Item, Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas; propterea quòd fortitudo eſt contemtio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compenſatione commodorum: temeritas eſt cum inconſiderata laborum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc ideò commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cujuſpiam vim & poteſtatem ita dilucidè proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuiſſe dici videatur, neque lucidius potuiſſe dici putetur. Tranſitio voca- 26
tur, quæ cum oſtendit breviter, quid dictum ſit, proponit item brevi quid ſequatur, hoc modo: [8] In patriam cujuſmodi fuerit, habetis: nunc in parentes qualis exſtiterit, conſiderate. Item, Mea in iſtum beneficia cognoſcitis: nunc, quomodo iſte mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

Correctio eſt, quæ tollit id, quod dictum eſt, & pro eo 30
id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, [9] immò innuiſſet modò; hoc facilè perfici poſſet. Item, Nam poſtquàm iſti vicerunt, atque adeò victi ſunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victo-

---

neque excuſatus eſt, ego ei unum ovem mulctam dico, ut habet illic bona pars veterum librorum. Sunt tamen qui præferunt *Terentius*. Gronov.

1. *Non modo tollitur auctoritas dicendi, ſed offenditur quoque in ejuſmodi oratione auditor.*] Quum ſic præferant omnes quas novi aut vidi editiones, & ſententia ſit perfecta, plane non hærerem, niſi comperirem vocem poſtremam ab nullo noſtrorum MSStorum confirmari. Id fieri non potuit, ſi non etiam ab aliis vetuſtis codicibus abeſſet, quod ab ullo indicatum non memini. Sed quid ſi nos dicamus adjectam eſſe ab illis, qui conſtare ſententiam non putarunt, niſi ea inſerta vel adnexa? plane ut in uno MS. ſuperſcriptum video *ſuple animus auditoris*. Nam *offenditur* refero ad eam quæ præceſſit *auctoritas dicendi*, tum quæ ante appellavit *fides & gravitas & ſeveritas oratoria*. Quam expoſitionem ab ipſo auctore mihi porrectam offero ex cap. 31. *Si commode quis eo utatur & raro, non modo non offendet novitate, ſed exornabit etiam orationem.* Cur enim & hîc non interpoſuerunt *auditorem?* ſed offenditur & ipſa oratio, & in hac auctoritas dicendi. *Idem.*

2. *Citò ſatietate afficiunt.*] Rectè Bruilerianus liber *cita ſatietate*. Gruter.

3. *Quod dici oportet aut quod non oportet.*] Secundum *quod* in nullo mihi occurrit codice. *Gronov.*

4 *At hic quidem ante oc. v.*] Cur hæc lectio placuerit poſterioribus præ illa, quam habebant editiones aliæ *nam hic quid.* vix decerno. Certe quum illud *nam* exſtare deprehendam in tribus meis MSStis, & vis voculæ ſit aptiſſima, ego hoc prætulerim merito. *Idem.*

5. *Neque erat quo vitam produceremus.*] In uno inveni *qui*, quod & doctius opinor, quam ut ab ſciolo potuerit exſiſtere, & vulgatum eſt mera ejus interpretatio. Ad Attic. 11, 11 *ut ſit qui utamur.* Idem.

6. *Ea videbar eos accepiſſe conditione, ut quoad poſſem.*] MSS. omnes repetunt pronomen, *ut eos quoad poſſem* Idem.

7. *Imperium Græciæ fuit apud Athenienſes.*] Medicæus cum alio *fuit penes Athen.* quod & notum Lambino ex aliis. *Idem.*

.8 *In patriam cujuſmodi &c.*] Sic libros noſtros mſſ. ſequimur, vox addenda eſt una, altera tranſponenda. Pall. enim omnes & Bruil. *hoc pacto: Modò in patriam &c*, Gruter.

9. *Imò innuiſſet modo*] Fatuè editi à Lambino *ſi inveniſſet.* ſtultius adhuc, neſcio quis Cæpola, emendat, *ſi inveniſſet modum.* noſtrum hæret in pleriſque impreſſis, firmantque Palatt. niſi quod nonnulli, *imò annuiſſet modò.* nihilò pejus. *Idem.* Medicæus cum alio *annuiſſet.* Gronov.

victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes invidia, quæ bonos inſequeris plerumque, atque adeò inſectaris! Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: [1] aſt ea poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio, præſertim cùm ſcribas, ad optimum, & electiſſimum verbum devenire? Eſt, cùm non eſt ſatius, ſi commutatio verbi id erit demonſtratura, ejuſmodi rem eſſe, ut, cùm eam communi verbo appellâris, levius dixiſſe videaris: [2] cùm ad electius verbum accedas, inſigniorem rem facias. quòd ſi continuò veniſſes ad id verbum; nec rei, nec verbi gratia animadverſa eſſet.

Occupatio eſt, cùm dicimus, nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſultò relinquo. Et illud prætereo, [3] quòd te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt. Deinde quòd injuriarum ſatisfeciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium eſt. Item, Non dico te ab ſociis pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quòd civitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas tuas omnes omitto. Hæc utilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat aliis oſtendere, occultè admonuiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, [4] aut planum, aut non poteſt fieri, aut facilè poteſt reprehendi; ut utilius ſit occultè feciſſe ſuſpicionem, quàm hujuſmodi intendiſſe orationem, quæ redarguatur. Disjunctio eſt, cùm eorum de quibus dicimus, aut utrunque, aut unumquodque certo concluditur verbo, ſic: Populus Romanus Numantiam delevit, Karthaginem ſuſtulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ ſunt; nihil Karthaginienſibus ſcientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præſidii tulit; nihil Fregellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item, Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetuſtate exſtinguitur. Hic utrumque, & in ſuperiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi videmus.

Conjunctio eſt, cùm interpoſitione verbi & ſuperiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetuſtate. Adjunctio eſt, cùm verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum, aut poſtremum collocamus. Primum, hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut vetuſtate. Poſtremum ſic: Aut morbo, aut vetuſtate formæ dignitas deflorescit. Ad feſtivitatem disjunctio eſt appoſita; quare rariùs utemur ea, ne ſatietatem pariat: ad brevitatem conjunctio; quare ſæpius adhibenda eſt. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio eſt, cum ratione amplificationis, aut commiſerationis, ejuſdem ùnius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domeſticos & inteſtinos comparat. Item, Commotus non es, cùm tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus? Item, Nunc etiam audes in horum conſpectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorem commovet ejuſdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit in contrario cauſæ; quaſi aliquod telum ſæpius perveniat in eandem partem corporis. Interpretatio eſt, quæ non iterans idem redintegrat verbum, ſed id commutat, quod poſitum eſt, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: Rempublicam radicitus evertiſti, civitatem funditus dejeciſti. Item, Patrem nefariè verberaſti, parenti manus ſceleratè intuliſti. Neceſſe eſt ejus, qui audit, animum commoveri, cùm gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum.

Commutatio eſt, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes 38
ex transjectione ita efferuntur, ut à priore poſterior, contraria priori, proficiſcatur, hoc modo: Eſſe oportet, ut vivas; non vivere, ut edas. Item, Ea re poëmata non facio, quia cujuſmodi volo non poſſum; cujuſmodi poſſum nolo. Item, Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt; quæ dici poſſunt, non dicuntur. Item, Si poëma loquens pictura eſt; pictura tacitum poëma debet eſſe. Item, Quia ſtultus es, ea re taces; non tamen, quia taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici, quin commodè fiat, cùm contrariæ ſententiæ tranſlatione, verba quoque convertantur. Plura ſubjecimus exempla, ut, quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inventu, dilucidum eſſet, ut, cùm benè eſſet intellectum, faciliùs in dicendo inveniretur. Permiſſio eſt, 39
cùm oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicujus voluntati, ſic: Quoniam [5] omnibus rebus ereptis, ſupereſt animus & corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis & veſtræ condono poteſtati. [6] Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque [7] abutamini licebit impunè: in me, quicquid libet, ſtatuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametſi aliâs quoque nonnunquam tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commovendam vehementiſſimè eſt accommodatum.

Dubitatio eſt, cùm quærere videtur orator, utrum de duo- 40
bus potius, aut quid de pluribus potiſſimùm dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimùm reipublicæ conſulum ſive ſtultitiam, ſive malitiam dicere oportet, ſive utrumque. Item, Tu iſtud auſus es dicere, homo omnium mortalium? [8] quæro, quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio eſt, cùm rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Neceſſe eſt, cùm conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas, te aut vacuum poſſediſſe, aut uſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hereditate tibi veniſſe. Vacuum, cùm ego adeſſem, poſſidere non potuiſti. tuum uſu feciſſe etiamnum non potes. emtio nulla profertur. hereditate tibi, me vivo, mea pecunia venire non potuit.

Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris. Hæc 41
exornatio plurimùm juvabit conjecturales argumentationes. ſed non erit, tanquam in pleriſque, ut, cùm velimus, ea poſſimus uti. nam facere id non poterimus, niſi nobis ipſa ne-

---

1. *Aſt ea poſt ipſius &c.*] Repoſui illud *aſt* volente Pala. ſec. ac ſexto, item Gembl. & Lilienſi. nam Pal. tert. ac quint. *at ea*. Lambinus non contentus, nihil addere auctori, detraxit ei adhuc voculam *ea*. Gruter.

2. *Cum ad electius verbum accedas.*] Notabile eſt, quod in Medicæo legatur *cum affectantius verbum acc.* Gronov.

3. *Quod te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt.*] Emendatio hujus loci nata è Pal. pr alluduntque ferè ceteri: ſed totidem literis ita quoque concepta eſt iſthæc lectio in Br. in Gembl. Lil. item Fabr. & Perſini in hunc diem legimus, *quod rei militaris te infrequentem reddidiſti*. Gruter.

4. *Aut planum aut non poteſt fieri.*] Secundam conjunctionem non invenio ullibi in MSS. quæ ſatis bene hinc poteſt abeſſe. *Gronov.*

5. *Omnibus ereptis, ſupereſt &c.*] Secutus ſum Palat. quart. & ſext. quibus ſecundas faciebat Bruil. additum hactenus, *omnibus ereptis ſolum mihi ſupereſt*. plane ſuperfluè. *Gruter.*

6. *Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini.*] Medicæus cum altero *vos me veſtro, quo*. Id mihi videtur vere antiquum. h. e. qui jam velut per deditionem veſter ſum factus. Plane ut Campani ad Patres Conſcriptos, *Quandoquidem noſtra tueri juſta vi non vultis, veſtra certe defendetis. Itaque populum . . divina humanaque omnia in veſtram populique Romani ditionem dedimus; quicquid deinde patiemur, dediticii veſtri paſſuri* apud Livium VII, 31. Ovidius 7 Metam. 507.

Ne petite auxilium, ſed ſumite, dixit, Athenæ,
Nec dubie vires, quas hæc habet inſula, veſtras
Ducite. Gronov.

7. *Abutamini licebit impunè.*] Pal. quart. ſext. Bruil. habent *impunitè*. Gruter.

8. *Quæro quonam te digno &c.*] Palat. quartus: *quæro jam quo te digno &c.* ſed magis placet quod inveni in ſec. & tertio: *homo omnium mortalium? nam quo te digno &c.* ſine voce *quæro*. Idem.

30 negotii natura dabit facultatem. Diſſolutio eſt, quæ conjunctionibus verborum è medio ſublatis, partibus ſeparatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Item, Deſcende in integram defenſionem, noli quidquam recuſare, da ſervos in quæſtionem, ſtude verum invenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & vehementiſſimum eſt, & ad brevitatem accommodatum. Præciſio eſt, cùm, dictis quibuſdam, reliquum, [1] quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium judicio, ſic: Mihi tecum præcertatio non eſt, ideò quòd populus Romanus me nolo dicere, ne cui fortè arrogans videar: te autem ſæpe ignominia dignum putavit. Item, Tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non auſim dicere, ne, cùm te digna dixero, me indignum quidpiam dixiſſe videar. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. Concluſio eſt, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ antè dicta ſunt, aut facta, conficit id, quod neceſſariò conſequatur, hoc modo: Quòd ſi Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Trojam ſine Philoctetæ ſagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt: hunc exſtinguere, id nimirum capi fuit Trojam.

31 42 Reſtant etiam decem exornationes verborum, quas idcircò non vagè diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparavimus, quòd omnes in uno genere poſitæ ſunt. Nam earum omnium hoc proprium eſt, ut ab uſitata verborum poteſtate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio eſt prima, quæ nos admonet, ut, [2] cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneum non ſit, eam noſmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis, hoc modo, ut majores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & ſibilare appellaverunt. Significandæ rei cauſa, ſic: Poſtquam iſte in rempublicam fecit impetum, fragor civitatis inprimis eſt auditus. Hoc genere rarò utendum eſt, ne novi verbi aſſiduitas odium pariat: ſed ſi commodè quis eo utatur, & rarò, non modò non offendet novitate, ſed exornabit etiam orationem. Pronominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt: ut, ſiquis, cum loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt. Item, [3] ſiquis de adverſario dicat: Videte nunc, inquit, judices, quemadmodum me [4] Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus.

32 43 Denominatio eſt, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo vocabulo ſit appellata. Id aut ab inventore conficitur, ut ſi quis de Tarpejo loquens, eum Capitolinum nominet: aut ab invento, ut ſi quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: aut ab inſtrumento dominum, ut ſi quis Macedonas appellarit, hoc modo; Non tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt: aut idem Gallos ſignificans dicat, Nec tam facilè ex Italia materis Tranſalpina depulſa eſt: aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut, ſiquis cùm bello velit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat; Mars iſtud te facere neceſſariò coëgit: aut ſi, quod facit, ab eo, quod fit, ut, cùm deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit: & frigus pigrum, quia pigros facit. ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non poteſt vinci, nec Græcia diſciplinis. nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata ſunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, ſi quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cùm divitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diviſio, quàm in quærendo difficilis inventio eſt, ideò quòd plena conſuetudo eſt non modò poëtarum & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, hujuſmodi denominationum. Circuitio eſt oratio, rem ſimplicem aſſumtam circumſcribens elocutione, hoc pacto: Scipionis providentia Karthaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit & Karthago ſimpliciter appellari.

Tranſgreſſio eſt, quæ verborum perturbat ordinem perver- 44
ſione, aut tranſjectione. Perverſione ſic: Hoc vobis deos immortales arbitror [5] dediſſe pietate pro veſtra. Tranſjectione hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimùm fortuna valuit. Item, Omnes invidiosè eripuit tibi bene vivendi caſus facultates. Hujuſmodi tranſjectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum eſt: in quibus [6] oportet verba, ſicut à poëtis, in quendam exſtruere numerum, ut perfectè & perpolitiſſimè poſſint eſſe
abſolutæ. Superlatio eſt oratio ſuperans veritatem, alicujus 33
augendi, minuendive cauſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic: Quod ſi [7] concordiam retinebimus, imperii magnitudinem ſolis ortu atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic: Corpore niveum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia hoc modo: Cujus ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc eſt: Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior videretur. Intellectio eſt, cùm res tota parva de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ ejus matrimonii commonebant? Nam hic omnis ſanctimonia nuptiarum, uno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, ut ſiquis ei, qui veſtitum aut ornatum ſumtuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi divitias, & locupletes copias jactas.

Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hiſpa- 45
nus auxilio, fuit immanis ille Tranſalpinus: in Italia quoque idem nonnemo togatus ſenſit. A pluribus unum ſic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati, hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtivitatis, hic adauctus gravitatis gratia. Abuſio eſt, quæ verbo ſimili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breves ſunt, aut parva ſtatura, aut longum in homine conſilium, aut oratio magna, aut uti pauco ſermone. Nam hic facile eſt intellectu, finitima verba re-
rum diſſimilium, ratione abuſionis eſſe traducta. Tranſlatio 34
eſt, cùm verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem rectè videtur poſſe transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito. Brevitatis cauſa, ſic: Recens adventus exercitus ſubitò civitatem exſtinxit. Obſcœnitatis vitandæ cauſa, ſic: Cujus mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi cauſa, ſic: Nullius mœror & calamitas iſtius ex-

1. *Quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium judicio, ſic: mihi.*] Pall. aliquot; item Toſanus Br. Fabr. *relinquitur inchòatum, ſic mihi tecum.* non probem. *Gruter.*

2. *Cui rei nomen aut non ſit.*] MSS. tres *cujus rei.* Gronov.

3. *Si quis de adverſario dicat.*] MSSti tres eodem modo nunc procedunt, quo ante, *ſi quis, de adverſario cum dicat, videte nunc, inquit,* ut etiam notat Lambinus. *Idem.*

4. *Plagioſippus iſte.*] Ita maxima pars Pall. quippe unus atque alter *Plagioxyppus*, quomodo Br. & Petrejani, ſed unico p Fabr. *Plagioxiphus*, quod placuiſſe Turnebo, refert quidem heic Lambinus, ſed tacet ipſemet lib. xx. adverſarior. cap. 25. ubi alias potius conjecturas ſuas producit. *Gruter.*

5. *Dediſſe pietate pro veſtra.*] Sic Pal. pr. & ſec. neque aliter Fabr. aut libri Suffridi. frequens id verbum apud Comicos. vulgo erat *virtute pro veſtra.* Idem.

6. *Oportet verba, ſicut à poetis, in quendam exſtruere numerum.*] Gulielmius malebat cum Lambino, *ſicut ad poeticum.* & vero in Pal. ſec. & Fabr. erat, *ſint ad poeticum quendam exſtructa numerum,* quod maluerim; ſi modo quid venit mutandum. *Idem.*

7. *Concordiam retinebimus.*] Libri publicati adjiciunt, *in civitate:* quod excluſi, quod abeſſet Pal. quar. ſexto, item Br. ac Fab. *Idem.*

1. *Exa-*

explere inimicitias, & nefariam ſaturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paullulum in rebus difficillimis aſpiravit. Ornandi cauſa, ſic: Aliquando reipublicæ rationes, quæ malitia nocentum [1] exaruerant, virtute optimatium reviruere. Translationem dicunt pudentem eſſe oportere, ut cum ratione in conſimilem rem tranſeat, ne ſine delectu temerè & cupidè videatur in diſſimilem tranſcurriſſe.

Permutatio eſt oratio, aliud verbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea dividitur in tres partes, ſimilitudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cùm tranſlationes, una, aut plures, frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic: Nam cùm canes funguntur officiis luporum, [2] cui præſidio pecua credemus? Per argumentum tractatur, cùm à perſona, aut à loco, aut à re aliqua, ſimilitudo, augendi aut minuendi cauſa, ducitur: [3] ut ſiquis Druſum, Gracchum, nitorem obſoletum dicat. Ex contrario ducitur ſic; ut ſiquis hominem prodigum, & luxurioſum illudens, parcum, & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur; & in illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus uti. Per ſimilitudinem, ſic: Quid ait hic rex, atque Agamemnon noſter, ſive, ut crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſi quem impium, qui patrem verberaverit, Æneam vocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, ut deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

Diſtributio eſt, cùm in plures res, aut perſonas certas negotia quædam diſpertiuntur, hoc modo: Qui veſtrûm, judices, nomen ſenatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt. petulantiſſimè enim ſemper iſte oppugnavit ſenatum. Qui equeſtrem locum, ſplendidiſſimum cupit eſſe in civitate, [4] is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ atque dedecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate ſint hominibus hujuſmodi comparatæ. Item, Senatus officium eſt, conſilio civitatem juvare. Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi voluntatem ſenatus. Populi officium eſt, res optimas, & homines idoneos maximè ſuis ſententiis eligere & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina. Defenſoris, diluere & propulſare. Teſtis eſt, dicere, [5] quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, unumquemque horum in officio ſuo continere. Quare, L. Caſſi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumentari, & conjectura proſequi patieris; jus accuſatoris cum jure teſtimonii commiſcebis, teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. Comprehendit enim brevi multa, & ſuum cuique [6] tribuens officium, ſeparatim res dividit plures.

Licentia eſt, cùm apud eos, quos aut vereri, aut metuere 26
debemus, tamen aliquid pro jure noſtro dicimus, quod eos 48
minimè offendat, aut quos ii diligunt, cùm in aliquo errato verè reprehendi poſſe videantur, hoc modo: Miramini, Quirites, quòd ab omnibus veſtræ rationes deſerantur? quod cauſam veſtram nemo ſuſcipiat? quòd ſe nemo veſtri defenſorem profiteatur? id tribuite veſtræ culpæ; atque deſinite mirari. Quid enim eſt, quare non omnes iſtam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defenſores; ſtudia eorum vobis ante oculos ponite; deinde exitus omnium conſiderate. tum vobis veniet in mentem, ut vere dicam, negligentia veſtra, ſive ignavia potius illos omnes ante oculos veſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum veſtris ſuffragiis in ampliſſimum locum perveniſſe. Item, Nam quid fuit, judices, quare in ſententiis ferendis dubitaveritis, aut iſtum hominem nefarium ampliaveritis? non apertiſſimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contrà tenuiter & nugatoriè reſponſum? Hìc vos veriti eſtis, ſi [7] primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini? Dum eam vitaſtis vituperationem, quæ longè à vobis erat abfutura, eam inveniſtis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas, & privatas, & publicas calamitates accepiſtis: cùm etiam majores impendere videantur, ſedetis, & oſcitamini. Luce noctem, nocte lucem exſpectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur, & eum, cujus opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis; [8] ac reipublicæ perniciem retinetis, quoad poteſtis, in civitate.

Ejuſmodi licentia ſi nimium videbitur acrimoniæ habere, 37
multis mitigationibus lenietur. nam continuò aliquid hujuſ- 49
modi licebit inferre. Hìc ego virtutem veſtram quæro, ſapientiam deſidero, veterem conſuetudinem requiro; [9] ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & moleſtia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, ſicut in amicitia, ita in dicendo, ſi loco fit, maximè facit, [10] ut & illi, qui audiunt, à culpa abſint, & nos, qui dicimus, amici eorum & veritatis eſſe videamur. Eſt autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur: cùm aut ita objurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipſi ſe cupiunt objurgari: aut id, quod ſcimus facilè omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiant; ſed tamen veritate commoveri, ut nihilo ſecius dicamus. Horum amborum generum exempla ſubjiciemus. Prioris, hujuſmodi: Nimiùm, Quirites, animis eſtis ſimplicibus & manſuetis, nimiùm creditis unicuique. exiſtimatis unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus ſit: erratis, & fruſtra falſa ſpe jam diu detinemini: ſtultitia veſtra eſt, [11] qui, quod erat in veſtra poteſtate, ab aliis pe-

1. *Exaruerant, virtute optimatium reviruere.*] Eſt à Pal. quart. & ſexto: neque recedit Br. quam quod is *reviruerunt*. Gruter.

2. *Cui præſidio pecua credemus.*] Ita apertè Pal. quartus, niſi quod is adhuc *quo præſidio*. ſext. habet *peculia*. reliqui *pecuaria*, ut vulgata. ſcripſi etiam *funguntur*, fide quarti & primi. nam ſextus *fungerentur*. Bruil. *fungentur*; non, ut editi prius, *fungantur*. Idem.

3. *Ut ſi quis Druſum, Gracchum, nitorem obſoletum dicat.*] Repræſentavi quod repereram in Pal. quarto, reſtabatque item in Bruileriensi. quippe Pal. ſext. *mitorem*. *nitor obſoletus* dicitur quemadmodum *Eſt honeſta turpitudo pro bona cauſa mori* apud P. Syrum. Turnebus lib. xx cap. 25 legendum credidit, *munitoremque obſoletum*. recepta lectio, *Numitorem obſoletum*. Idem.

4. *Is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit.*] Vox *velit* non eſt in Pal. quarto aut ſexto, mutatque *oportet* in *optet*: neque ſecus Bruil. forſan melius. *Idem.*

5. *Quæ ſcierit aut audierit.*] Immo *ſciat*, ut eſt in omnibus ſcriptis. *Gronov.*

6. *Tribuens officium, ſeparatim &c.*] Eſt à Pall. iiſdem & Br. quibus acceſſit & Pal. quintus, hactenus impreſſi *ſeparat & res. &c.* Gruter.

7. *Primo cœtu.*] Bene interpretatur Turnebus lib. xx Adverſ. cap. 25. qui adeatur. *Idem.*

8. *Ac reip. perniciem &c.*] Libri illi noſtri tres, *ad reip. pern.* quod ſatisfaciebat Gulielmio. *Idem.*

9. *Ut quod erat commotum licentia, id laude mitigetur.*] Non damno. Sed adeone inops verborum auctor iſte fuit, ut ab illo *mitigare* non potuerit diſcedere? Certe ita habent codices ſcripti; ſed inter eos excellens iſte Medicæus quantum abit? *Quod erit commotum licentia, id comprimitur laude.* Hæc non videntur ab tenui homine veniſſe, ſibi optime reſpondentia, quum *aſpera mitigari* infra dicat, & ante ponit *acrimoniam mitigatione leniendam*. Gronovius.

10. *Ut & illi qui &c. dicimus, amici eorum & veritatis eſſe videamur.*] Suffridus ait exſtare in Erfurdienſi *veritatis adſertores eſſe videamur*; quod & à manu recenti in Pal. ſexto. prius n. ſcriptum in illo; *ut & illi qui &c. dicimus, tamen tam ſententia eorum qui dicunt, quam de quib. dicitur vera habeatur*: quomodo item reſtat in quarto & Bruil. qui ultimus ſuperſcriptum habet; *tamen tam ipſos veriti eſſe videamur, quam &c.* Gruter.

11. *Qui quod erat in veſtra pot. &c.*] Ita Pall. aliquot & Bru. vulgata enim, *quia quod*. Idem.

 1. *Iſta*

petere, quàm ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris licentiæ hoc erit exemplum. Mihi cum iſto, judices, fuit amicitia, ſed [1] iſta tamen amicitia, tametſi vereor quomodo accepturi ſitis, vos me privaſtis. Quid ita? quia ut vobis eſſem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui.

50 Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtravimus, duplici ratione tractabitur; acrimonia, quæ ſi nimiùm fuerit aſpera, mitigabitur laude; & aſſimulatione, de qua poſteriùs diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & ſua ſponte ad animum auditoris ſe accommodat.
38 Deminutio eſt, [2] cùm aliquid eſſe in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicemus egregium: quod, nequa ſignificetur arrogans oſtentatio, deminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo jure, judices, dico, me labore & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem. Hic ſiquis dixiſſet, ut optimè tenerem, tametſi verè dixiſſet, tamen arrogans viſus eſſet. nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam ſatis dictum eſt. Item, Utrùm igitur avaritiæ cauſa an egeſtatis acceſſit ad maleficium? Avaritiæ? at largiſſimus fuit in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria avaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuiſſimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum eſt, ne magnum aut maximum diceretur. hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis obſervabimus. nam ejuſmodi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, ſi inconſideratè tractes. Quare, [3] quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, ſic in dicendo, conſilio vitatur odium.

39 Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium conti-
51 net perſpicuam & dilucidam cum gravitate expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtum, judices, veſtris ſententiis liberaveritis, ſtatim ſicut è cavea leo miſſus, aut aliqua tæterrima bellua ſoluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, [4] acuens dentes multos in cujuſque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurſans; aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum atque omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare, judices, ejicite eum de civitate, liberate omnes formidine; vobis denique ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis, in voſmet ipſos, mihi credite, feram & truculentam beſtiam, judices, immiſeritis. Item, Nam ſi de hoc, judices, gravem ſententiam tuleritis, uno judicio ſimul multos jugulaveritis. grandis natu parens, cujus ſpes ſenectutis omnis in hujus adoleſcentiâ poſita eſt, quare velit in vita manere, non habebit: filii parvi, privati patris auxilio, ludibrio & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus hujus indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima victoria potiti, inſultabunt in horum miſerias, [5] & ſuperbi re ſimul, & verbis invehentur. Item, Nam neminem noſtrûm fugit, Quirites, capta urbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contrà tulerint, ſtatim crudeliſſimè trucidantur: cæteri, qui poſſunt [6] per ætatem & vires laborem ferre, rapiuntur in ſervitutem: qui non poſſunt, vita privantur: uno denique atque eodem tempore domus hoſtili flagrabit incendio, & quos natura, aut voluntas neceſſitudine, aut benivolentia conjunxit, diſtrahuntur: liberi partim [7] è gremiis parentum diripiuntur, partim in ſinu jugulantur, [8] partim ante pedes conſtuprantur. nemo, judices, eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel miſericordia poteſt commoveri, cùm res conſequentes comprehenſæ univerſæ perſpicua breviter exprimuntur oratione.

Diviſio eſt, quæ rem ſemovens à re, utramque abſolvit, 52
ratione ſubjecta; hoc modo: Cur ego nunc tibi quicquam 40
objiciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commoveris. Item, Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? ſi meminiſtis, obtundam: ſin obliti eſtis, cùm re nihil egerim, quid eſt, quod verbis proficere poſſim? Item, Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia. Te avarum in fraterna diviſione cognovimus: inopem atque egentem nunc videmus. qui potes igitur oſtendere cauſam maleficii non fuiſſe? Inter hanc diviſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundùm narrationem, hoc intereſt: Illa dividit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus ſubjiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio eſt, cùm res in tota cauſa diſperſæ [9] coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto:

A quo

1. *Iſta tamen amicitia, tametſi vereor quomodo accepturi ſitis, vos me privaſtis.*] Et cur hinc expelli meruit, quod eſt in quondam editis & omnibus certe tribus noſtris ſcriptis, *tamen dicam*, notavitque Lambinus? An repetitio τοῦ *tamen* poteſt efficere, ut non ſit perfectiſſima hæc ῥῆσις? *Iſta tamen amicitia (tametſi vereor quomodo accepturi ſitis, tamen dicam) vos me privaſtis.* Illud *dicam* non poteſt abeſſe, ut quod ſolet adjicere auctor. Hoc lib. cap. 3. *Non auſim dicere, ſed tamen vereor ne qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes.* Poterat ibi tertium verbum omiſiſſe, ut intelligeretur *ſuſpectos agere* aut ſimile. Pro Plancio, *Timide dico, ſed tamen dicendum.* Porro illud *tametſi* cum ſequente *tamen* non poteſt ab hoc auctore abigi, ut quod & in Cicerone paſſim legitur, tum ab noſtro adhibetur ſupr. cap. 20 & 21, & denuo mox ſeq. cap. & 51. *Gronov.*

2. *Cum aliquid eſſe nobis aut in iis.*] Nulli humaniori & qui paulum intentiore doctrina hos libros legit, placere poteſt hæc neſcio cujus ſic mutantis κακοζηλία, quam ſequutus tamen eſt Gruterus, quum anteriores editi haberent *eſſe in nobis aut in iis*, quod ipſum firmant bene multi codices ſcripti, firmant ea quæ de geminari ſolita præpoſitione in hoc auctore oſtendi. Quid quod præterea inſignis ille Medicæus (ut in marginem conjecit Lambinus) *aliquid ineſſe in nobis aut in iis*, ut 2, 33 & 40. Itaque unum ſaltem reſtitui. *Idem.*

3. *Quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia.*] Iſtud malui cum Pal. pr. ac ſec. quam quod erat in ceteris, *in ratione vivendi*, aut *ratione in vivendo.* vulgata, *ratione in vivendo.* Grut. Non invideo hoc aliis. Sed quod expreſſum invenio in ſola D. Gothofredi ann. 1594. *quemadmodum ratione in vivendo fug.* mihi unica & veriſſima videtur manus doctiſſimi hujus ſcriptoris; non tantum ideo, quod ſic reperiam in tribus meis codicibus, & quod ratio in vivendo ſic recte opponatur conſilio in dicendo, ſed etiam quod illud *ratione* elegantius eſt, quam ut corruptum videri queat aut debeat. ut 3, 11 *ratione comparatus.* 4, 17 *indiget rationis.* quod alias ſolet augere & dicere *ratione quadam.* Gronov.

4. *Acuens dentes multos.*] Gembl. Toſ. Lilienſis Bruil. *habens dentes multos*, quod forſan melius; neque aliter eſt in Pal. quarto aut ſexto. poſſet tamen retineri vulgatum, dummodo *multos* reformaretur in *inultos.* Gruter.

5. *Et ſuperbi re ſimul & verbis.*] Ita libri noſtri meliores. vulgata ſine copula, *ſuperbia re &c.* Idem.

6. *Per ætatem & vires laborem ferre.*] Bruil. & Pal. quart. *per ætatem, heri laborem.* vix admiſerim. *Gruter.* Hi quum ſint in collatione Gruteriana non plane infimi, eſt utique operæ pretium adhærere iis paululum, præſertim quum & Medicæus *Per ætatem herium laborem*, adeo ut vix dubitare queam, quin & plures apud Gruterum abierint ab vulgato, quod eſt recentiorum codicum: qui jure ſuo & more id conteceruut, quum prave ſpectarent illud vetus, in quo latere opinor *qui per ætatem ſervum laborem*, qui ſcilicet omnino eſt graviſſimus ac minime tolerabilis, ut in tertia Agraria dixit *prædia libera vel ſerva*, & *ſervas urbes* Livius. *Gronov.*

7. *E gremiis parentum diripiuntur.*] Inſulſe heic Lambinus, *deripiuntur.* alterum enim heic proprium eſt, ut exemplis aliquot palam fecimus ante viginti aliquot annos, in animadverſionibus ad Senecam. *Gruter.*

8. *Partim ante pedes conſtuprantur.*] Iidem videntur velle *ante ædes*, quod eſſet *in publico.* ſed præferendum vulgatum. *Gruter.* In Medicæo nullum veſtigium vel hujus vel illius vocis, & forſan debet univerſa abeſſe, quum ferocia & violentia hoſtilis huc quoque accedant ut antequam indulgere mortem velit, ludibriis quibuscunque & inter hæc ſtupris quoque prius illudat. *Gronov.*

9. *Coguntur in unum.*] Prætuli iſtud, inventum in Pal. quarto, quinto, Br. publicati, *unum in locum.* Gruter.

1. *In-*

A quò tandem abeſt iſte vitio? quid eſt, judices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ; cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus; impius in parentes, ingratus in amicos, [1] infeſtus in cognatos, in ſuperiores contumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis.

Ejuſdem generis eſt illa frequentatio, quæ plurimùm conjecturalibus cauſis opitulatur, cùm ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite, judices, ea, quæ dixi, ſeparatim ſpectare: ſed omnia colligite, & conferte in unum. Si & commodum ad iſtum ex illius morte veniebat, & vita hominis eſt turpiſſima, animus avariſſimus, [2] fortuna familiaris rei attenuatiſſima, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æquè commodè, neque iſte aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maximè quæſitus, tum occaſio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportuniſſimum, ſpatium conficiendi longiſſimum ſumtum eſt, non ſine maxima occultandi & perficiendi maleficii ſpe: & præterea antè quam occiſus homo is eſt, iſte viſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus: paullo pòſt [3] in ipſo maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionem, iſtum multa nocte domum rediiſſe conſtat; poſtera die titubanter & inconſtanter de occiſione illius locutum: hæc partim teſtimoniis, partim quæſtionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, neceſſe eſt eſſe verum: veſtrum eſt, judices, his in unum locum collatis, [4] certam ſumere ſcientiam, non ſuſpicionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſè. ut omnia inter ſe à primo ad poſtremum conveniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt hæc exornatio, & in conjecturali conſtitutione cauſæ fermè ſemper neceſſaria, & in ceteris generibus cauſarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam.

Expolitio eſt, cùm in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, ſi aut eandem planè rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem eſt, non rem expolire) [5] ſed commutatè. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cùm, re ſemel dicta, iterum, aut ſæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandum arbitretur. [6] Cùm agetur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum vitæ diſcrimen ſibi pro fortunis reipublicæ fugiendum putabit: & erit in ea ſententia ſemper, ut [7] prò patria ſtudioſè quamvis in magnam deſcendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis, atque geſtus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementiùs immutabimus. Hoc neque commodiſſimè ſcribi poteſt, neque parum eſt apertum. quare non eget exempli.

Tertium genus eſt commutationis, quod tractando confi- 55
citur, ſi ſententiam trajiciemus aut ad ſermocinationem, aut ad exſuſcitationem. Sermocinatio eſt, (de qua planiùs paullo 43
pòſt ſuo loco dicemus, nunc breviter ad hanc rem, quod ſatis ſit, attingemus) in qua conſtituetur alicujus perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus: [8] Sapiens, qui omnia reipublicæ cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur: Non mihi ſoli, ſed etiam, atque adeò multo potius, natus ſum patriæ: vita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimùm ſolvatur. Aluit hæc me: tutè, atque honeſte produxit uſque ad hanc ætatem: muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt, quod à me ſatis ei perſolvi poſſit, unde hæc accepta ſunt? [9] Quia hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exſuſcitationem, cùm & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commovemus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis anguſtiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſimè laudet, & ſapientiſſimum judicet, qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reipublicæ fortunis, quamvis magnum atque atrox periculum [10] ſtudioſè ſuſcipiat, & libenter ſubeat? Equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poſſum: idemque hoc certò ſcio vobis omnibus uſu venire.

Eadem res igitur his [11] tribus in dicendo commutabitur 56
rebus, verbis, pronuntiando, tractando: ſed tractando dupliciter, ſermocinatione, & exſuſcitatione. Sed de eadem re cùm dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cùm rem ſimpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus ſubjicere: Deinde duplicem, vel ſine rationibus vel cum rationibus pronuntiare ſententiam: Deinde afferre contrarium; de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde ſimile, & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus: Deinde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus 44
fuerunt, diximus, demonſtrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cujuſmodi eſſet exornatio verbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo hujuſmodi vehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequentibus verborum exornationibus & ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur. ſed ab ejuſdem ſententiæ non recedamus exemplo, ut ſcire

1. *Infeſtus in cognatos.*] Sic tamen in nullo meorum trium reperio; qui omnes *infeſtus cognatis*, ut in margine Lambinus. *Gronov.*

2. *Fortuna familiaris rei attenuatiſſima.*] MSS. omnes *fortunæ* & duo *fortunæ familiares attenuatiſſimæ*, ut Lambinus in ora. Sed videtur fuiſſe *fortunæ familiaris rei attenuatiſſimæ*, ut cap. 43 *reipublicæ fortunis*. Mox Medicæus *ſpatium conveniendi largiſſimum*, tum *partim quæſtionibus, partim argumentis*. Gron.

3. *In ipſo maleficio.*] Neceſſe habui iſtud admittere, ob conſenſum omnium Pall. & Br. nam alioqui non abſurde impreſſi, *in ipſo loco maleficii*. Gruter.

4. *Certam ſumere ſcientiam.*] Sic paſſim omnes edd. at enim mſſ. noſtri perſiſtunt in *ſumere ſententiam*. Idem.

5. *Sed commutatè.*] Ita quoque præter Lambinianos noſter quartus. & ſic omnino legendum, non *commutare*, cuivis patet ex noſtra diſtinctione. *Idem.*

6. *Cum agitur incolumitas.*] Ita quoque noſter quartus, non *augetur*, quod in vulgatis poſterioribus, & pleriſque mſſ. *Idem.*

7. *Pro patria ſtudioſe, quamvis &c.*] Haud aliter omnes noſtri. ii tamen quos contulit Suffridus noſter, addunt vocem, *ſtudioſe laboret, quamvis &c.* non neceſſario. *Idem.*

8. *Sapiens qui omnia &c.*] Pal. quartus excludit pronomen *qui*; forſan rectè. *Idem.*

9. *Quia hæc loquitur.*] In duobus legitur *quare hæc*. Ut appareat hunc locum hæſiſſe in varietate. Sed Medicæus *in hæc loquitur*. Gronovius.

10. *Studioſe ſuſcipiat.*] MSS. duo habere video *ſtudioſiſſime*. Et neſcio an non captet eandem in hac voce rationem, qua modo præmiſit *ſtudioſiſſime laudet*. Sic certe iterat ſupra cap. 2. *Qui hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda redigit &c.* Lib. 1 Orat. 34. *ut aut verſibus propoſitis quam maxime gravibus aut oratione . . . verbis aliis quam maxime poſſem lectis pronunciarem.* Infra cap. 45. *Hac uti maxime convenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium.* Idem.

11. *His tribus in dicendo commutabitur modis.*] Hæc lectio quum neſcio unde in Gruterianam invaſiſſet, ſecutæ ſunt eam & prima hujus urbis, tum Londinenſis, tum Baſileenſis editiones, & haud dubie proceſſura foret, niſi tempus juberet nunc intercedere, & reſtituere vocem *rebus* in fine, quam agnoſcunt non editi modo omnes, ſed etiam tres ſcripti noſtri: ſed & ipſa ſic eleganter uſurpari ſolet. *Idem.*

poſſis, quàm facilè præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur.

57 Sapiens nullum pro republica periculum vitabit; ideò quòd ſæpe fit, ut, cùm pro republica perire noluerit, neceſſariò cum republica pereat. Et quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum eſt. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro republica ſubeundum eſt, ſtulte faciunt. Nam neque effugere incommoda poſſunt, & ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt, cùm & eum, quem debent, honorem reipublicæ reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer eſt iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam [1] conſervaveris, naturæ, cùm cogat, reddere; patriæ, cùm roget, non dare: & cùm poſſis cum ſumma virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignaviam vivere: &, cùm pro amicis & parentibus & ceteris neceſſariis adire periculum velis, pro republica, in qua & hoc, & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen venire. Itaque uti contemnendus eſt, qui in navigando ſe, quàm navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui in reipublicæ diſcrimine, ſuæ plus, quàm communi ſaluti, conſulit. Nave enim fracta, multi incolumes evaſerunt: ex naufragio patriæ ſalvus nemo poteſt enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe devoviſſe dicitur, & pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medios. amiſit vitam; at non perdidit. [2] re enim viliſſima & perparva maximam redemit. dedit vitam, accepit patriam: amiſit animam, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita vetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi [3] pro republica debere accedere ad periculum & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum, ii ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant.

58 In his igitur generibus expolitio verſatur, de qua producti ſumus, ut plura diceremus, quòd non modò, cùm cauſam dicimus, adjuvat & exornat orationem, ſed multo maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, [4] cùm exornabimus argumentationem,
45 de qua diximus in libro ſecundo. Commoratio eſt, cùm in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodem ſæpius reditur. hac uti maximè convenit, & id eſt oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimovendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubjici non potuit, propterea quòd hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicuti membrum aliquod, ſed tanquam ſanguis, perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in verborum exornationibus, ut antè docuimus, ejuſmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In ſententiarum, hujuſmodi: Vos hujus incommodis lugetis, iſte reipublicæ calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex verbis celeriter relatis conſtat; hic ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur oporter.

Similitudo, eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid 59
ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertiùs dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quattuor de cauſis ſumitur, ita quattuor modis dicitur; per contrarium, per negationem, per brevitatem, per collationem. Ad unamquamque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronuntiandi.
Ornandi cauſa ſumitur per contrarium, ſic: Non enim, 46
quemadmodum in palæſtra qui [5] tædas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo, quàm ille, qui tradit; ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quàm ille, qui decedit: propterea quòd defatigatus curſor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis plane, & perſpicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: [6] Dicitur, minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere, ſed ornandi cauſa ſimile ſumtum eſt, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, cùm ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem, ut paullò antè, [7] cùm de curſoribus diſſerebamus. Per negationem dicetur, probandi cauſa hoc modo: Neque equus indomitus, quamvis natura bene compoſitus ſit, [8] idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, quæ deſiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis ſit ingenioſus, ad virtutem poteſt pervenire. Hoc probabilius factum eſt, [9] quod magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus, idoneus poſſit eſſe. ergo ſumtum eſt probandi cauſa.

Dictum eſt autem per negationem. id enim perſpicuum 60
eſt de primo ſimilitudinis verbo. [10] Sumetur & apertius di- 47
cendi cauſà ſimilitudo per brevitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut, quoad neceſſe ſit, pervenire poſſis: ſed ut productus ſtudio, & viribus, ultra facilè procurras. Nam hoc ſimile eſt, ut apertiùs intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui, verbi cauſa, poſt mortem amici liberos ejus cuſtodiant, propterea quòd in curſore tantum velocitatis eſſe oporteat, ut efferatur uſque ad finem: in amico [11] tantum benivolentiæ, ut ultra, quàm amicus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum autem ſimile eſt per brevitatem. non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re ſeparata eſt, ſed utraque res conjunctè [12] & confusè comparata. Ante oculos ponendi negotii cauſa, ſumetur ſimilitudo per collationem, ſic: Uti citharœdus, cùm prodierit optimè veſtitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, colori-

1. *Conſervaveris.*] Medic. *Conſervaris.* Mox idem & alius *&* *hæc*, ſcilicet nomina amicorum, parentum & neceſſariorum. Puto enim id præferendum, non *hoc.* Idem.

2. *Re enim viliſſima & perparva*] Vocem poſtremam ita exterruatam nuſquam ibi in ſcriptis reperi, qui tantum *& parva*, unus etiam *re enim viliſſima certam & parva.* Idem.

3. *Pro rep. debere accedere ad periculum.*] Lambinus *debere accedi ad per.* ſed præter mſſ. qui mirifice heic variant, Br. ſervat *decere*, quod placuit Gulielmio. Pal. pr. habet *pro rep. debere ſuſcipere periculum.* ſec. *pro rep. deberemus accedere, ſuſcipere periculum.* tert. *pro rep. dixerit ſuſcipere periculum. prope debere accedere ad periculum;* quod & fuit initio in ſexto, ſed mutatum ad faciem vulgatæ, quintus *pro rep. debere vel ſuſcipere vel adire periculum.* Gruter.

4. *Cum exornabimus orationem, de qua diximus.*] Scripti noſtri omnes *de qua re diximus*, & hoc probandum exiſtimo. *Gronov.*

5. *Tædas candentes.*] Lambini *ardentes* exſtat in Pall. aliquot, ſed alii retinent item alterum. quintus præterea ac Bruil. præferunt *cadentes*, quod rectum eſſe poſſe annotavit Gulielmius. *Gruter.*

6. *Dicitur minus boni.*] Vox *dicitur* abeſt Br. item Pal. quarto & ſexto; meo animo rectè. *Idem.*

7. *Cum de curſoribus differebamus.*] Hoc præter libros noſtros eſt, qui habent vel *aſſerebatur*, ut Medicæus, vel *aſſerebamus*, ut duo alii, quodcunque ſit. Certe ſic & Stephanica Victorii, & mutavit Lambinus. *Gronov.*

8. *Idoneus ad eas utilitates quæ &c.*] Delevi duas voculas, *& aptus*, repertas tantum in uno Palatino, cum haberemus ſex. ſed neque exſtabat in Bruil. *Gruter.*

9. *Quod magis eſt veriſimile &c.*] Lambinus libris omnibus reclamantibus ſuppoſuit *minus* non neceſſario. Gulielmius rectius putabat ſcripturam à Suffrido erutam, *ac magis &c.* Idem.

10. *Sumetur & apertius dicendi cauſa ſimilitudo per &c.*] Secutus ſum Pall. omnes Br. Lil. & Perſini codd. *Idem.*

11. *Tantum benivolentiæ, ut ultra, quàm amicus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio.*] Reſcidi *ſtudium*, quod aliis poſitum poſt *benevolentiæ*, præeuntibus Pal. pr. ac ſec. ſi tamen ſequimur Pal. quart. & ſext. nec non Br. tunc reſcribendum erit, *tamen benivolentiæ ſtudium, ut efferatur ultra finem*, ceteris omiſſis omnibus, neque diſplicet. *Idem.*

12. *Et confuſe comparata.*] Sic. Pal. quart. ſextus, Bruil. nam prius cuſi, *utræque & confuſe pronunciatæ.* Idem.

1. Me-

loribus variis intexta, & cum corona aurea [1] magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatiſſimam, auro & ebore diſtinctam, ipſe præterea forma & ſpecie ſit & ſtatura appoſita ad dignitatem; ſi, cùm magnam populo commoverit his rebus exſpectationem, repentè ſilentio facto, vocem emittat acerbiſſimam cum turpiſſimo corporis motu; quo meliùs ornatus & magis fuerit exſpectatus, eo magis deriſus & contemtus, ejicitur: ita ſi quis in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit; ſi virtutis, & artium, quæ virtutis magiſtræ ſunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copioſus, & induſtrius, & exſpectatus, eo vehementiùs deriſus & contemtus, ex omni conventu bonorum ejicietur. Hoc ſimile [2] exornatione utriuſque rei, & alterius inertiæ artificis, alterius ſtultitiæ ſimili ratione collata, ſub aſpectum omnium rem ſubjecit.

Dictum autem eſt per collationem, propterea quòd propoſitâ ſimilitudine, paria ſunt omnia relata. In ſimilibus obſervare oportebit diligenter: ut, cùm rem afferamus ſimilem, cujus rei cauſa ſimilitudinem attulerimus, verba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata. Id eſt hujuſmodi: Ut hirundines æſtivo tempore præſtò ſunt, frigore pulſæ recedunt. Ex eadem ſimilitudine nunc per tranſlationem verba ſumimus: ita falſi amici ſereno vitæ tempore præſtò ſunt; ſimulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio ſimilium facilis erit, ſiquis ſibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtres & cœleſtes & maritimas, artificio, caſu, natura comparatas, uſitatas atque inuſitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſſit. Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet.

Exemplum eſt alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſitio. Id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, cùm nullius rei, niſi dignitatis, cauſa ſumitur: Apertiorem, cùm id, quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cùm magis veriſimilem facit: Ante oculos ponit, cùm exprimit omnia perſpicuè, ut res dicta propè manu tentari poſſit. Uniuſcujuſque generis ſingula ſubjeciſſemus exempla, niſi exemplum, quod genus eſſet, in expolitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. Quare noluimus, neque pauca, quo minùs intelligeretur, neque, re intellecta, plura conſcribere. Imago eſt formæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio. Hæc ſumitur aut laudis, aut vituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic: [3] Ibat in prœlium, corpore tauri validiſſimi, impetu leonis acerrimi ſimilis. Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducat. Ut in odium, hoc modo: Iſte quotidie per forum medium, tamquam jubatus draco ſerpit, dentibus aduncis, [4] aſpectu venenato, ſpiritu rabido, circumſpectans huc, & illuc, ſiquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, [5] ore attingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere poſſit. Ut in invidiam adducat, hoc modo: Iſte, qui divitias ſuas jactat, ſicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam, depreſſus & oneratus auro, [6] clamat, & dejerat. Ut in contemtionem adducat, ſic: Iſte, [7] qui tamquam cochlea, abſcondens retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua, & aufertur.

Effictio eſt, cùm exprimitur & effingitur verbis, corporis cujuſpiam forma, quod ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, judices, rubrum, brevem, incurvum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix, ſi quomodo poteſt vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cùm utilitatem, [8] ſi quem velis oſtendere: tum venuſtatem, ſi breviter & dilucidè facta eſt. Notatio eſt, cùm alicujus natura certis deſcribitur ſignis, quæ, ſicuti notæ quædam, naturæ ſunt attributa. Ut ſi velis non divitem, [9] ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere, Iſte, inquies, judices, qui ſe dici divitem, putat eſſe præclarum, primùm nunc videte, quo vultu nos intueatur. nonne vobis videtur dicere? [10] Darem, ſi mihi moleſti non eſſetis: [11] cùm verò ſiniſtra mentum ſublevat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium præſtringere. Cùm puerum reſpicit hunc unum, quem ego novi, ([12] vos non arbitror noviſſe,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: [13] Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid iſti Barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, [14] aut ut domi lectuli ſternantur, aut ab avunculo rogetur Æthiops, qui ad balneas veniat, aſturconi locus ante oſtium ſuum detur, aut aliquod fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut

---

1. *Magnis fulgentibus gemmis &c.*] Pall. iidem & Bru. *magna.* forſan bene. Vox ea non viſitur in Pal. tert. nimiſque petulans Lambinus, qui obtruſit lectori, *magni fulgoris gemmis ill.* Grut.

2. *Exornatione utriuſque rei, & alterius inertiæ artificis, alterius ſtultitiæ &c.*] Hæc eſt lectio Pal. quarti, quinti, ſexti, item Bruil. quorum duo cum habeant *artificis ſcilicet* & punctis notarit Bruil. illud *ſcilicet*, ſuſpicor adhuc abjiciendum alterum *artifices*, ut locus ſit perpurgatus; quem mirè corruperat de ſuo Lambinus. *inertia* i.e. eſt ἀτεχνία. ſupra etiam reſcripſi *& induſtrius*, ubi antea erat *& illuſtris*, iiſdem codicibus volentib. *Idem.*

3. *Ibat in prælium &c.*] Sic Pall. omnes, niſi quod pr. *Inibat prælium*, quod & in ſuis reperit Petrejus. Lambinus invenit in antiquis; *Ibat Turnus in prælium.* vellem nobis ſingularius antiquos illos digito quaſi indicaſſet, ſed non erat ſcilicet tanti. at tanti tamen mihi videtur, ſignificare in quarto non inveniri illud *ſimilis*, imò ne quidem in ſexto. mea ſententia rectè. *Idem.*

4. *Aſpectu venenato, ſpiritu rabido.*] Ita omnes Pall. niſi quod unus & alter *rapido.* nam Victorius ediderat, *ſerpit aſpectu rabido circumſpectat.* alii, *adſpectu rabido, ſpiritu venenato.* non malè, niſi contradicerent exemplaria tenebricoſa, quibus tamen item ſua ratio. *Idem.*

5. *Ore attingere.*] Præmittunt aliæ edd. *quem.* ſed dictio ea non exſtat in Pall. quattuor aut Bruil. *Idem.*

6. *Clamat & deierat.*] Sic quoque Victoriana, reſpondentque Pal. quart. & ſext. alii tamen *delirat*, quod & in primitus impreſſis. *Idem.*

7. *Qui tanquam cochlea abſcondens &c.*] Neſcio an habeamus lectionem auctoris genuinam. nam mirè variant Pall. è quibus pr. habet, *Iſte qui tanquam teſtudo ſe cochlea abſcondens & retentat ſeſe tacitus eum in domo ſua totus ut comedatur auſertur.* ſec. *Iſte qui tanquam cochlea abſcondens retentat ſe tacite cum, Domo tutus comedatur & aufertur.* tert. *tacite quomodo ſit tutus comeditur & aufertur.* quart. & ſext. *abſcondens & retentans ſeſe tacitus, quomodo ut tutus comeditur & aufertur.* ſicque item Bruil. niſi quod is, *& auferatur*, a manu prima. *Gruter.* Medic. *Iſte qui tanquam cochleæ abſcondens & retentans ſeſe tacitus quo modo ut tutus comeditur & aufertur.* Alius. *Iſte qui tanquam cochlea abſcondens retentat ſeſe tacite, cum domo totus ut comedatur aufertur.* Quæ forſan non aliena ab vera manu. *Gronov.*

8. *Si quem velis oſtendere.*] Tres MSSti noſtri *demonſtrare*, cui alius velut interpretationem adſcripſit, *expreſſe oſtendere*, alius *per ſigna accidentalia declarare*, ut omnino exſtantem in ſcriptis lectionem pro veteri habere cogar. *Idem.*

9. *Sed oſtentatorem pecunioſum.*] Non improbo Memmii Auratique conjectaneum, *pecuniæ ſuæ*, ſed videſis, ne acutius ſit quod inveni in Pal. quarto ac ſexto, *oſtentatorem pecunioſi.* Gruter.

10. *Darem ſi mihi moleſti non eſſetis.*] Melius fortè Pal. pr. quar. ſext. *Daretis mihi locum, ſi mihi moleſti non eſſetis.* & ita quoque Bruil. *Idem.*

11. *Cum vero ſiniſtra mentum ſublevat.*] MSSti vel *ſublevabit* vel *ſublevavit.* Gronov.

12. *Vos non arbitror noviſſe.*] Illud *noviſſe*, non reſtat in Pal. quarto aut ſexto, & ſatis ſubintelligeretur. *Gruter.*

13. *Heus tu &c.*] Medic. *At heus tu, inquit, veni Sannio, nequid iſtos barbaros perturbem.* Gronov.

14. *Aut ut domi lectuli ſternantur.*] Miror hæc iſto ordine legi in omnibus, quod ſciam, editis pariter & ſcriptis, præter unum Medicæum, qui exhibet *ut aut*, quomodo neceſſario converti debet, quum cauſalis iſta vocula pertineat ad omnes, quæ ſequuntur, partes. Sed & τὸ *aut* ante *aſturconi* in omnibus noſtris MSStis habetur, ut & legunt primi ex editis; neque utique oſtium de balneis intelligere cogimur. Sic 1 Invent. 8 edunt *quod non aut is age-*

ut omnes audiant, Videto, ut diligenter numeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illò plures mittas oportet, inquit, ſi hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Soſiam. Sanè. Deinde caſu veniunt hoſpites [1] homini, qui iſtum ſplendidè, dum peregrinaretur, receperant. ex ea re homo hercle ſanè conturbatur: ſed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cùm venitis: ſed rectiùs feciſſetis, ſi ad me domum rectà abiiſſetis. Id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domum noviſſemus. At iſtud quidem facile fuit undelibet invenire. [2] Verùm ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit, in agris cujuſmodi frumenta ſint: negat, ſe, quia villæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere; tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare.

51 Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam, in quibus ſo-
64 dalitium erat eodem die futurum: quò iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus. Hìc, inquit, habito. [3] perſpicit argentum, quod erat expoſitum, viſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſervulus: dicit homini clarè, dominum jam venturum, ſi velit exire. Itane inquit? Eamus hoſpites; frater venit ex Salerno: ego illi obviam pergam: vos huc [4] decuma venitote. hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domum ſuam conjicit: illi decuma, quò juſſerat, veniunt. quærunt hunc. reperiunt, domus cuja ſit: in diverſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſtera die: narrant, expoſtulant, accuſant. [5] ait iſte, eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe: [6] contra valetudinem ſuam ad noctem multam exſpectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, ut vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret. ſervulus non inurbanus ſatis ſtrenuè, & concinnè comparat: iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias commodaſſe. nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædes commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametſi hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejuſmodi eſt hominis natura, ut, quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim.

65 Hujuſmodi notationes, quæ deſcribunt, quid conſentaneum ſit uniuſcujuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cujuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, ut nos, exempli cauſa, cœperamus; aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: denique cujuſvis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione. Sermocinatio eſt, cùm 52
alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cùm militibus urbs redundaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens jaculum: quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur. irrumpit in ædes ſubitò, deinde magna voce, Ubi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus? [7] quin mihi præſtò fit? quid tacetis? Hìc alii omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abjecit ſeſe. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulciſſima ſunt in vita, miſerere noſtri: noli exſtinguere exſtinctos. Fer manſuetè fortunam. nos quoque fuimus beati: noſce te eſſe hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea veniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pediſeque puerorum, abſconde pueros: defende: fac, ut incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, [8] cùm ecce iſte præſtò, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, [9] Metuebam, inquit, ne planè victus eſſem. nunc video in judicio mecum contendere non vis, ubi ſuperari turpiſſimum, & ſuperare pulcherrimum eſt: interficere me vis: occidar equidem, ſed victus non peribo. [10] At ille, In extremo vitæ tempore [11] etiam ſententiosè loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis ſupplicare? Tum mulier, Immò quidem iſte rogat, & ſupplicat: ſed tu, quæſo, commovere; & tu, per deos, inquit, hunc examplexare. dominus eſt; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non deſinis, inquit, uxor, loqui, quæ me digna non ſunt? tace, &, quæ curanda ſunt, cura: tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi ſpem mea morte eripere? Iſte mulierem repulit ab ſe lamentantem: illi, neſcio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute eſſet, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe unicuique ſermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere obſervare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dictutos, ſi hoc judicaveritis? nonne hac omnes utentur oratione? deinde ſubjicere ſermonem.

Conformatio eſt, cùm aliqua, quæ non adeſt, perſona 53
confingitur, quaſi adſit, aut cùm res muta, aut informis, 66
[12] fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd ſi

---

re videtur quem oportet. Quum & MS. & ratio ſequentium flagitet *quod aut non.* Gron.

1. *Homini, qui iſtum ſplendide dum peregrinaretur receperant.*] Videtur prius fuiſſe *invitarant.* cujus vocis ignorantia mirè torſit librarios. nam pr. *homini quos iſte dum ſplendidè peregrinantur invitat.* ubi forte legendum, *quos iſte dum ſplendidè peregrinaretur, invitarat.* ſec. *qui iſtum ſplendidè receperunt dum peregrinabatur, invitat.* quart. & Br. *homini quos iſte dum ſplendide peregrinaretur ex ea re.* ſine alio verbo. *Gruter.*

2. *Verum ite mecum. Sequuntur illi.*] Non modo præſignis iſte Medicæus, ſed etiam duo reliqui *verum. Euntem illum ſequuntur illi.* Quæ apoſiopeſis mihi videtur opportuniſſima, ſcilicet, quod tamen exprimere nolebat, ſic quoque adventum gratulor, aut ipſe vos ad domum ducam. *Gronov.*

3. *Perſpicit argentum &c. viſit &c. probat.*] Hoc modo Pall. noſtri: inepte igitur Lambinus, *perſpiciunt argentum &c. viſunt, &c. probant.* pertinent enim iſthæc ad oſtentatorem, non ad hoſpites. *Gruter.*

4. *Decuma venitote.*] Gifanius maluit, *ad decumam*, quomodo exſtare in aliquot ſuis teſtatur Lambinus, & reperi in Pal. tertio, ſed ideo tamen nihil muto. *Idem.*

5. *Ait iſte eos &c.*] Pal. quart. ſext. Bruil. à manu ſecunda, *at iſte eos &c.* placet. *Idem.*

6. *Contra valetudinem ſuam ad noctem multam expectaſſe.*] Prima ſic Gruteriana, quam ſequuntur, quas aliquoties ſupra numeravi, expulſo *ſe*, quod habent & editi omnes & MSSti noſtri, vel in principio apponentes, vel interponentes poſt *ſuam*; & in hac ſermonis alternatione non debebat abeſſe; certe non erat cauſa, cur fugaretur. *Gronov.*

7. *Quin mihi præſto fit?*] Pall. ferè *fuit?* niſi quod ſec. *is quomodo mihi præſto fuit;* unde forſan hæret in Gembl. Toſano & Lil. *qui non mihi præſtò fuit?* Gruter.

8. *Cum ecce iſte præſto, Sedes, inquit, audax?*] Nihil variant Pall. quàm quod tertius addat *Etiam ſedes.* quintus verò deſtituatur illo *ſedes.* ſed enim non diſplicet quod reſtat in Lilienſi: *cum ecce, inquit iſte, præſto ſum. Sedes, ait, audax &c.* Idem.

9. *Metuebam, inquit, ne planè victus eſſem.*] Pal. ſextus non agnoſcit vocem *Metuebam*, habetque *eſſet*, quod ultimum etiam in quarto, ſed is loco alterius vocis præfert *verba;* ceteri retento *Metuebam* præmittunt, *verba.* quidam etiam adjiciunt, vel *emittens*, vel *dedit.* Idem.

10. *At ille in extremo.*] Secundum vocabulum paulo ante ſic quoque poſitum, in reliquo nonniſi de infelici marito uſurpatur; de quo tanto fidentius dubito, quod etiam in tribus MSS. legatur non aliter quam *at in extremo* &c. Quod poſtea induxit Gruterus *examplexare*, ejus nullum auctorem video, quum & MSS. & editi habeant ſimplex *amplexare.* Gronov.

11. *Etiam ſententioſe loqueris.*] Pal. quart. ſext. *ſententias eloqueris?* quod amplectar, aut *ſententias loqueris?* ut habet Bruil. videndum tamen, num venuſtius Pal. pr. *etiam ſententias?* ut ſubintelligatur id verbi. quod mihi quidem videtur. *Gruter.*

12. *Fit eloquens & formata & ei oratio attribuitur.*] Sic quidem habent quoque veteres libri. Sed quam bene dixerit hic auctor *fieri formatam*, videant. Longe ſuavius & Latinius crediderim, quod

ſi nunc hæc urbs invictiſſima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tropæis ornata, triumphis ditata certiſſimis, clariſſimis locupletata victoriis, nunc veſtris ſeditionibus, ô cives, vexor: quam dolis malitioſa Karthago, viribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari? Item, Quòd ſi nunc L. ille Brutus reviviſcat, & hîc ante pedes veſtros adſit, non hac utatur oratione? Ego reges ejeci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam ſervare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi, vos liberi ſine periculo eſſe non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res [1] mutas atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimùm in amplificationis partibus, & commiſeratione.

Significatio eſt, quæ plus in ſuſpicione relinquit, quàm poſitum eſt in oratione. ea fit [2] per exuberationem, ambiguum, conſequentiam, abſciſſionem, ſimilitudinem. Per exuberationem, cùm plus dictum eſt, quàm patitur veritas, augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic: Hic de tanto patrimonio tam citò teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cùm verbum poteſt in duas pluresve ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo ſi dicas, qui multas hereditates adierit, Proſpice tu, qui plurimu n cernis. Ambigua quemadmodum vitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem, ita hæc conſequenda, quæ conficiunt hujuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facilè, ſi noverimus & animadverterimus verborum ancipites aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cùm res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, ut ſi ſalſamentarii filio dicas: Quieſce tu, cujus pater cubito ſe emungere ſolebat. [3] Per abſciſſionem, ſi, cùm incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod jam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma & ætate nuper alienæ domui; nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili allata, nihil ampliùs dicimus, ſed ex ea ſignificamus, quid ſentiamus, hoc modo: Noli, Saturnine, nimiùm populi frequentia fretus eſſe. [4] inulti jacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtivitatis habet interdum, & dignitatis: ſinit enim quiddam, tacito oratore, ipſum auditorem ſuſpicari.

Brevitas eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſariis expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: [5] inde Thaſi præſidium reliquit: pòſt urbem in Bithynia ſuſtulit: [6] inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item, Modò conſul, quondam tribunus, [7] deinde primus erat civitatis. tum proficiſcitur in Aſiam, deinde exſul, & hoſtis eſt dictus, pòſt imperator, poſtremò conſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cùm aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari. 55 Demonſtratio eſt, cùm ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos eſſe videatur. Id fieri poterit, ſi, quæ antè, & pòſt, & in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut ſi à rebus conſequentibus, aut à circumſtantibus non recedemus, hoc modo: Quod ſimul atque Gracchus proſpexit, fluctuare populum, verentem, ne ipſe auctoritate ſenatus commotus à ſententia deſiſteret, jubet advocari concionem. Iſte interea ſcelere, & malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celeriùs cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic ſubſellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Cùm Gracchus deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt: ex aliis aliiſque partibus convolant: atque è populo unus, fuge, inquit, Tiberi, fuge. non vides? reſpice, inquam. Deinde vaga multitudo, ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte [8] ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; & dubitanti Graccho, quid eſſet, neque tamen locum, in quo conſtiterat, relinquenti, percutit tempus. [9] Ille nulla voce delabans inſita virtute concidit tacitus. Iſte viri fortiſſimi miſerando ſanguine adſperſus, quaſi facinus præclariſſimum feciſſet, [10] circumſpectans, & hilaris ſceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit ſeſe.

[11] Hæc exornatio plurimum prodeſt in amplificanda & 69 commiſeranda re, hujuſmodi enarrationibus. ſtatuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes 56 honeſtandæ elocutionis ſtudioſè collegimus, in quibus, Herenni, ſi te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & ſuavitatem habere in dicendo poteris, ut oratoriè planè loquaris: ne nuda, atque inornata inventio vulgari ſermone efferatur. Nunc identidem noſmet ipſi nobis inſtemus. res enim communis agitur, ut frequenter, & aſſiduè conſequamur artis rationem ſtudio, & exercitatione: quod alii cum moleſtia tribus de cauſis maximè faciunt; aut ſi, cum quibus libenter exerceantur non habent; aut ſi ſibi diffidunt; aut ſi neſciunt, quam viam ſequi debeant, quæ à nobis abſunt omnes difficultates. Nam & ſimul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium cognatio fecit, cetera philoſophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantulum proceſſimus; & alia meliora ſunt, quæ multo intentiùs petimus in vita, ut, etiamſi non pervenerimus in dicendo, quò volumus, parva pars vitæ perfectiſſimæ deſideretur: & viam, quam ſequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritum eſt rhetoricæ præ-

---

quod eſt in Medicæo, *fit eloquens*, *& forma ei & oratio attribuitur.* Gronov.

1. *Mutas atque inanimas.*] MSS. noſtri tres retinent *inanimatas*, ut cap. 48. *res animatas & inanimatas*, *mutas & loquentes*. Idem.

2. *Per exuberationem.*] Placuit iſtud ex Pal. quint. & Bruilerici. pro eo hactenus *exſuperationem*. Gruter.

3. *Per abſciſſionem.*] Bruil. exemplar *abſciſionem*, quod mire probat, tueturque e ſcriptis item ſuis Giſanius in Obſervationibus ſuis linguæ Latinæ; ubi oſtendit veteribus fuiſſe in uſu, *Abſciſum*, *abſcidere*, *abſciſionem*. Idem.

4. *Inulti jacent Gracchi.*] Sic Pall. in Italia ſcripti: at quar. ſex. *ſtultitiæ C. Gracchi memento.* quintus *ſtultitiam cerne Gracchi.* mediumque illud expreſſum item in Gembl. Lil. & Bruil. haud probem tamen. multo minus ut admittam quod erat in exemplari Perſiniano: *ſtultitiam noſce: inulti jacent Gracchi.* Idem.

5. *Inde Thaſi præſidium reliquit.*] Sic repoſuit Turneb. alluduntque omnes Palat. in quorum nullo viſitur vulgatum *Tharſi*. Idem.

6. *Inde pulſus in Helleſpontum.*] Lambinus, Auratum ſecutus, maluit *appulſus*, quod eſt in Palat. ſexto tanquam interpretatio vocis *rurſus*, quæ ibidem radices egerat. neque ſecus Pal. quartus. *Idem.*

7. *Deinde primus erat civitatis. Tum proficiſcitur &c.*] Ita hæc ab omnibus eduntur, quaſi duo tantum brevitatis forent poſita exempla, unum ex Græcia, alterum Romanum. Sed, niſi fallor, tria ſunt, & in his duo Romana, quæ in edendo ſic diſtingui oportebat. *Item; modo conſul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis. Tum; Proficiſcitur in Aſiam, deinde exul & hoſtis* &c. *Gronov.*

8. *Spumans ex ore ſcelus.*] Malui iſtud cum Victorianis, repertumque in Pal. quar. ac ſex. quam quod Manutiani ſequuntur, *ſpumam ex ore rejiciens.* rejicit enim hanc ſcripturam membrum ſequens. *Gruter.*

9. *Ille nulla voce delabans, inſita virtute.*] Repoſui quod erat in Pal. quarto ac ſexto, item Bruilerienſi. nam ceteri, *nullam vocem edens, inſita virtute.* Victorius edidit *voce delibans inſitam virtutem.* noſtrum genuinum magis videtur. *Nulla delabi voce*, eſt facere illud quod fecit Pompejus apud Lucanum libr. VIII. *Continuitque animam, ne quas effundere voces Poſſet, & æternam fletu corrumpere famam.* Idem.

10. *Circumſpectans.*] Medicæus *circumſpectans*, *& hilariter.* Gron.

11. *Hæc exornatio &c. re hujuſmodi enarrationibus.*] Adhæſimus Pal. quarto ac ſexto & Bruil. poſitura enim verborum elegantior eſt, & alioquin illa, *& in*, non erat ſimul in aliis mſſ. noſtris. *Gruter.*

præceptionis. [1] Demonſtratum eſt enim, quomodo res in omnibus generibus cauſarum inveniri oporteat. Dictum eſt, quo pacto eas diſponere conveniat. Traditum eſt, qua ratione eſſet pronuntiandum. Præceptum eſt, qua via meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio compararetur. [2] Quæ ſi exſequimur, acutè & citò reperiemus: diſtinctè & ordinatè diſponemus: graviter & venuſtè pronuntiabimus: firmè & perpetuò meminerimus: ornatè & ſuaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil eſt. Hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis [3] diligentia conſequemur & exercitatione.

1. *Demonſtratum eſt.*] Non agnoſco aliquot ſequentibus periodis Cornificium. & mirum eſt, niſi tota hæc recapitulatio, ſit magiſtelli alicujus trivialis, annumerantis minima maxima diſcipulis ſuis. *Gruter.*

2. *Quæ ſi exſequimur.*] Eſt à Pal. quarto, Gembl. & Bruile. vulgo *ſequamur.* Idem.

3. *Diligentia conſequemur & exercitatione.*] Non abſurde Pal. quar. ſex. Gembl. Toſ. Br. *conſequamur exercitationis.* Idem.

M. TULLII CICERONIS

RHETORICORUM,

SEU DE INVENTIONE RHETORICA,

LIBRI DUO,

Qui reliqui ſunt ex quattuor.

LIBER PRIMUS.

1 2 SÆPE & multum hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. nam cùm & noſtræ reipublicæ detrimenta conſidero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per diſertiſſimos homines invectam partem incommodorum. cùm autem res ab noſtra memoria, propter vetuſtatem, remotas, ex litterarum monumentis repetere inſtituo; multas urbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo cùm animi ratione, tum faciliùs eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipſa in hanc potiſſimùm ſententiam ducit, ut exiſtimem, ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe civitatibus, eloquentiam verò ſine ſapientia nimiùm obeſſe plerumque, prodeſſe nunquam. Quare ſi quis, omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officii, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, [1] perniciosus patriæ civis alitur: qui verò ita ſeſe armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit, is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus utiliſſimus, atque amiciſſimus civis fore videtur.

2 Ac ſi volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, ſive ſtudii, ſive artis, ſive exercitationis cujuſdam, ſive facultatis à natura profectæ conſiderare principium; reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum.

Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim 2
[2] beſtiarum modo vagabantur, & ſibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quiſquam inſpexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, [3] atque inſcientiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, perniciosiſſimis ſatellitibus. Quo tempore quidam [4] magnus videlicet vir, & ſapiens, cognovit, quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis eſſet hominum, ſiquis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſilveſtribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honeſtam, primò propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem ſtudioſiùs audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & manſuetos.

Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicen- 3
di ſapientia perficere potuiſſe, ut homines à conſuetudine ſubitò converteret, & ad diverſas vitæ rationes traduceret. Agè verò, urbibus conſtitutis, ut fidem colere, & juſtitiam retinere diſcerent, & aliis parêre ſua voluntate conſueſcerent, ac non modò labores excipiendos communis commodi cauſa, ſed etiam vitam amittendam exiſtimarent: quî tandem fieri

1. *Perniciosus patriæ civis alitur*] Sic enim ut ederem, coegit me univerſa ratio, quum & MSSti ita legant & priores editi, & ſententiæ neceſſitas id poſtulet. *Alitur* dicit, h. e. poteſt fieri, & eam ſpem videtur præbere. Gruteriana dedit *dicitur* neſcio vel unde vel quare, & tamen eam ſequutæ ſunt tres poſt apparatæ editiones, quum certe non is ſtatim poſſit dici talis. *Gronov.*

2. *Beſtiarum modo.*] Sic Pal. ſec. ac tert. item Gre. vulgati, *more.* quod quis non videt interpretamentum alterius? *Gruter.*

3. *Atque inſcientiam.*] Ita quoque Pall. iidem, item Greve. & Fabr. legitur paſſim, *inſcitiam.* Idem.

4. *Magnus videlicet vir & ſapiens.*] Enclytica non eſt in Pal. ſec. quod noto, ut juniores qui deinde Tullio auxiliares ſunt admoturi aliquando manus, attendant libris ſuis veteribus, numquid & heic varient. nam codex ille in Germania ſcriptus fuit de exemplari anti-

fieri potuit, niſi homines ea, quæ ratione inveniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? Profectò nemo, niſi gravi ac ſuavi commotus oratione, cùm viribus plurimùm poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere: ut inter quos poſſet excellere, cum iis ſe pateretur æquari, & ſua voluntate à jucundiſſima conſuetudine recederet, [5] quæ præſertim jam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. Ac primò quidem ſic & nata, & progreſſa longius eloquentia videtur; & item poſtea maximis in rebus pacis & belli cum ſummis hominum utilitatibus eſſe verſata. Poſtquam verò commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, ſine ratione officii, dicendi copiam conſecuta eſt; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, & vitas hominum labefactare aſſuevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus.

4 Veriſimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes & inſipientes homines ſolitos eſſe verſari, nec verò ad privatas cauſas magnos ac diſertos homines accedere: ſed cùm à ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad parvas controverſias privatorum accederent. quibus in controverſiis cùm ſæpe à mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam, ut neceſſariò ſuperiores illi propter injurias civium [6] reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſque neceſſariis cogerentur. Itaque cùm in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is, qui, omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet, fiebat, ut & multitudinis & ſuo judicio, dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cùm ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ ſuſcepit eloquentia, ut homines ingenioſiſſimi, quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa & tumultuoſa vita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur poſtea cetera ſtudia recta atque honeſta, per otium concelebrata ab optimis, enituiſſe: hoc verò à pleriſque eorum deſertum obſoleviſſe eo tempore, quo multo vehementiùs erat retinendum, & ſtudioſiùs adaugendum.

Nam quo indigniùs rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat ſtultorum & improborum temeritas & audacia, ſummo cum reipublicæ detrimento; eo ſtudioſiùs & illis reſiſtendum fuit, & reipublicæ conſulendum. Quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum ([7] ut verè dicam) diſcipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reipublicæ præſidio eſſet, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minùs eloquentiæ ſtudendum eſt, etſi ea quidam & [8] privatim, & publice perverſè abutuntur: ſed eò quidem vehementiùs; ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimùm poſſint: cùm præſertim hoc unum ſit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maximè pertineat; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſtò eſt ſapientia. hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certiſſimum, ac tutiſſimum præſidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cùm multis rebus humiliores & infirmiores ſint, hac re maximè beſtiis præſtare, quod loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines beſtiis præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur; non alienum eſt videre, quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequàm de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam his rebus cognitis, facilius & expeditius uniuſcujuſque animus ipſam rationem, ac viam artis conſiderare poterit.

Civilis quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus 5
conſtat. ejus quædam magna & ampla pars eſt, artificioſa 6
eloquentia, quam rhetoricam vocant. nam neque cum iis ſentimus, qui civilem ſcientiam eloquentia non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere diſſentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur eſſe, dicere appoſitè ad perſuaſionem: finis, perſuadere dictione. inter officium autem & finem hoc intereſt, quòd [9] in officio, quid fieri; in fine, quid officio conveniat, conſideratur: ut medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appoſite; finem, ſanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, [10] intelligemus, cùm id, quod facere debet, officium eſſe dicemus: illud, cujus cauſa facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea fa- 7
cultas, quæ conficitur ex arte, verſatur. ut ſi medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina verſetur: item, [11] quibus in rebus verſatur ars, & facultas oratoria, eas materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores exiſtimaverunt. nam Gorgias Leontinus, antiquiſſimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimavit. hic infinitam, & immenſam [12] huic artificio materiam ſubjicere videtur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta ſubminiſtravit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putavit, demonſtrativo, deliberativo, judiciali. Demonſtrativum eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione civili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Judiciale eſt, quod poſitum in judicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionem & recuſationem. Et, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripertita verſari exiſtimanda eſt.

Nam Hermagoras quidem, nec quid dicat, attendere, 6
nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris ma- 8
teriam in cauſam [13] & in quæſtionem dividat. Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam

tiquiſſimo, quique fere reſpondeat membranis Erfurdienſibus ac Gemblacenſibus. *Grut.*

5. *Quæ præſertim jam naturæ vim &c.*] Pal. ſec. *Præſertim cum jam naturæ &c.* Lambinus divinat *naturæ vicem* infeliciter. *Idem.*

6. *Reſiſtere audacibus.*] Grev. *reſtare.* quod placuit Gulielmio. Sic Terentius: *confidenter reſtas ſtulta.* Idem.

7. *Ut verè dicam.*] Pal. ſec. non agnoſcit voculam *ut* & neſcio quam iſtud fortius videtur altero. *Idem.*

8. *Privatim & publice perverſe abutuntur.*] Non moveo. Sed tamen quum in uno codice vox quarta penitus deſideretur, in altero nova manu ſuperſcriptum ſit; atque etiam libro 3 Nat. Deor. dicat *perverſe uti beneficio Deorum*, decerne quicunque legis, an hæc pro veris haberi debeant. *Gronov.*

9. *In officio quid fieri.*] Non recedunt ab hac ſcriptura Pall. noſtri. Fulvius tamen noſter Urſinus prodit in ſuis reperiri; *quid fini*, quod non diſplicuit Gulielmio. *Gruter.*

10. *Intelligemus &c. eſſe dicemus &c. appellabimus.*] Hoc malim cum Pall. & mſſ. Suffridi Petrei noſtri, quam retro vulgatum, *intelligemus &c. eſſe dicimus &c. appellamus.* neque aliter ediderat Victorius; ſed non invenit qui ſequerentur. *Idem.*

11. *Quibus in rebus verſatur ars, eas materiam.*] MSSti duo plenius, *eas res*, ut & editiones vett. quod non poteſt Ciceroni auferri, quum ſingulæ paginæ eo ſe exornent. Mox optimus codex *exiſtimarunt.* Gronov.

12. *Huic artificio materiam ſubjicere &c.*] Grev. *huic arti.* & concinnum Gulielmio viſum, etiamſi paullo poſt ead. vox ſequeretur; & vero ſic quoque Pal. tert. ſed alterum remanſit in ceteris: nec temerè loco moverim. *Gruter.*

13. *Et in quæſtionem dividat.*] Scripti *dividit.* Gronov.

14. *Ec-*

tam cum perſonarum certarum interpoſitione; quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. nam tres ei partes, quas ante diximus, ſupponimus, judicialem, deliberativam, demonſtrativam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam, ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: [14] Ecquid ſit bonum præter honeſtatem, Verine ſint ſenſus, Quæ ſit mundi forma, Quæ ſolis magnitudo. quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facilè omnes intelligere exiſtimamus. Nam, quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumta intelligimus, eas, ſicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio, & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet expoſuiſſe. nunc verò ea vis eſt in homine, ut ei multo rhetoricam citiùs quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. [15] Neque eò dico, quòd ejus ars, quam edidit, mihi mendoſiſſimè ſcripta videatur. (nam ſatis in ea videtur [16] ex antiquis artibus ingenioſè & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque novi protuliſſe) verùm oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minimè potuiſſe omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus.

7 Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inventio,
9 diſpoſitio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt rerum inventarum in ordinem diſtributio. Elocutio eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronuntiatio eſt ex rerum & verborum dignitate, vocis & [17] corporis moderatio. Nunc his rebus breviter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum verborum indigent, & non tantoperè ad artis deſcriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, [18] de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur conjunctè agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimùm in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

8 Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione aut diſce-
10 ptatione aliquam controverſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta, hoc modo: Feciſti, non feci, aut jure feci. Cùm facti controverſia eſt, quoniam conjecturis cauſa firmatur, conſtitutio conjecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva nominatur. Cùm verò, qualis ſit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controverſia eſt, conſtitutio generalis vocatur. At cùm cauſa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, tranſlativa dicitur conſtitutio; quia actio, tranſlationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt. nam [19] in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controverſiæ. quare eam ne cauſam quidem convenit putari.

Ac facti quidem controverſia, in omnia tempora poteſt 11
diſtribui. nam quid factum ſit, poteſt quæri, hoc modo: Occideritne Ajacem Ulyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo ſint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Karthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad rempublicam perventurum. Nominis controverſia eſt, cùm de facto convenit, & quæritur, id quod factum eſt, quo nomine appelletur. quo in genere neceſſe eſt ideò nominis eſſe controverſiam, ([20] non quod de re ipſa non conveniat) non quod de facto non conſtet, ſed quod id, quod factum ſit, aliud alii videatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter deſcribenda: ut, ſi quis ſacrum ex privato ſurripuerit, utrùm fur, an ſacrilegus ſit judicandus. nam id cùm quæritur, neceſſe erit definire utrunque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adverſarii dicunt.

Generis eſt controverſia, cùm & quid factum ſit, con- 9
venit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: 12
& tamen, quantum, & cujuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur; hoc modo: Iuſtum, an injuſtum: utile, an inutile; & omnia, in quibus, quale ſit id quod factum eſt, quæritur, ſine ulla nominis controverſia. Huic generi Hermagoras partes quattuor ſuppoſuit, deliberativam, demonſtrativam, juridicialem, negotialem. quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: [21] verùm brevi, ne, ſi aut taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut ſi diutiùs in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt rectè partes alicujus generis cauſæ putari. Eadem enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt: eidem genus eſſe & pars non poteſt. Deliberatio autem, & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut judiciale ſolum, aut & judiciale, & demonſtrativum, & deliberativum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, [22] amentia eſt. Unum autem judiciale ſolum eſſe qui poteſt, cùm deliberatio & demonſtratio, neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab judiciali genere plurimum diſſideant, & [23] ſuum quæque finem habeat, quò referri debeat? relinquitur ergo, ut omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur, & demonſtratio, non poſſunt rectè partes alicujus generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit.

Quòd

14. *Ecquid ſit bonum præter honeſt.*] Poſt tertiam vocem interponunt ſcripti *in vita*, quod videtur auctoris eſſe. Tum mox *Quæ ſit ſol. mag.* ut verbum ſubſtantivum etiam ultimo exemplo adſit. *Gron.*

15. *Neque eo dico.*] Verbum in nullo codice invenio, qui uterque mox quoque *quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur artis quam Ar. v. e. diximus.* (& tum procedit melior) *Partes autem hæ, quas,* ſine verbo ſubſtantivo. Subintellige *videntur*. Idem.

16. *Ex antiquis artibus.*] Codex Fabr. *antiquiſſimis artibus.* fortaſſe, inquit Gulielmius, *antiquiſſimis artificibus*. Gruter.

17. *Corporis moderatio.*] Toſanus, *modulatio.* ſed quis probet? *Idem.*

18. *De duabus reliquis rebus, de materia artis ac partibus.*] In neutro MS præpoſitionem repetitam percepi, & melius abeſt. Etiam melior codex paulo ante habebat *tanto opere*, ut cap. 15 uterque ſcriptus *& non magno opere attendendum videtur.* Gronov.

19. *In quam non inciderit.*] Sic jam bene multæ editiones. Sed aliæ *in quam rem non*, id quod invenio in ſcriptis omnibus. Quod licet abeſſe ea vox poſſit, mirifice tamen ſibi placuit in illa Cicero. *Idem.*

20. *Non quod de re ipſa non conveniat.*] Hæc uncis circumſcripſi, tanquam ſpuria. certe Pal. ſec. habebat, *quod de re quod ipſa non conveniat*, ſine priore *non*; quod neque in tertio, imo horum nihil erat in Fabriciano, niſi ad marginem. *Gruter.*

21. *Verum brevi.*] Haud aliter quoque Pall. noſtri: itaque non eſt mutandum in *breviter*. Idem.

22. *Amentia eſt.*] Liber Suffridi *ſumma amentia eſt*. Idem.

23. *Suum quæque finem habeat.*] MSS. *habeant, quo referri debeant.* Gronov.

24. *Con-*

Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, multo minus rectè partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ, conſtitutio eſt omnis. non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur. Sed demonſtratio & deliberatio, generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, quòd ipſa ſunt genera. multo igitur minus rectè partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi [24] conſtitutio, & ipſa, & pars conſtitutionis ejus quælibet, intentionis depulſio eſt; quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt; demonſtratio, & deliberatio, neque conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio, & ipſa, & pars ejus, intentionis depulſio eſt; deliberatio, & demonſtratio, neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi, intentionis eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet, demonſtrationem & deliberationem, nec eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, ſive conſtitutionem, primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſive defenſoris primam deprecationem. nam eum eadem omnia incommoda ſequentur.

Deinde conjecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalis eſſe, & definitiva. Rurſus nec definitiva cauſa poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere & definitiva eſſe, & tranſlativa. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere: ideò quòd unaquæque ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur: altera aſſumta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberativa cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & tranſlativam ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquando, & plures nonnumquam. ergo ipſa [25] nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu evenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicujus conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem, & negotialem. Juridicialis eſt, [26] in qua æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate ſit, conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos juriſconſulti exiſtimantur.

Ac juridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam, & aſſumtivam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet juris & injuriæ quæſtionem. Aſſumtiva eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem; foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Ejus partes ſunt quattuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cùm reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed ut ignoſcatur, poſtulat. hæc in duas partes dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cùm factum conceditur, culpa removetur. hæc partes habet tres, imprudentiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cùm & peccaſſe, & conſultò peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen, ut ignoſcatur, poſtulat: quod genus perrarò poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cùm id crimen, quod infertur, ab ſe, & à ſua culpa, vi, & poteſtate in alium reus removere conatur. id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transferetur. Cauſa transfertur, cùm aliena dicitur vi & poteſtate factum. Factum autem, cùm alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, cùm ideò jure factum dicitur, quòd alius antè injuria laceſſierit. Comparatio eſt, cùm aliud [27] aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.

In quarta conſtitutione, quam tranſlativam nominamus, 16
ejus conſtitutionis eſt controverſia, cùm aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus conſtitutionis Hermagoras inventor eſſe exiſtimatur, [28] non quo non uſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animadverterint [29] artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Pòſt autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perſpicua eſt) quàm invidia atque obtrectatione quadam impediri. Et conſtitutiones quidem, 12
& earum partes expoſuimus: exempla autem cujuſque generis tunc commodiùs expoſituri videmur, cùm in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. nam argumentandi ratio dilucidior erit, cùm & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.

Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, 17
utrùm cauſa ſit ſimplex, [30] an juncta; & ſi juncta erit, utrum ſit ex pluribus quæſtionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet unam quæſtionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. Conjuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Utrùm Karthago diruatur, an Karthaginienſibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potiſſimum ſit, quæritur, ad hunc modum: Utrùm exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſociis ſit auxilio; an teneatur in Italia, ut quàm maximæ contra Hannibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt, in ratione, an in ſcripto ſit controverſia. nam ſcripti controverſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Ejus autem genera, quæ ſunt ſeparata à con- 13
ſtitutionibus, quinque ſunt. nam cùm verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare: tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inveniri: tum vis verbi quaſi in definitiva conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus, de ſcripto & ſententia; ſecundum, ex

24. *Conſtitutio & ipſa, & pars conſtitutionis ejus quælibet.*] Vox *conſtitutionis* dubia eſt, quum in antiquiore non appareat; cujus lectionem vel ideo probare cogimur, quod etiam mox, ubi litigant editiones, legat accurate ſatis *Si igitur conſtitutio & ipſa & pars ejus quælibet intentionis depulſio eſt.* ubi alter exhibebat *& pars quælibet*, ubi vulgo *pars ejus* omiſſo τῷ *quælibet*, quod ſufficere non poteſt, ſed etiam MSS. ſtatim, *Placet autem ipſi conſtitutionem intentionis dep. eſſe.* Gron.

25. *Nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis.*] Ne hoc quidem præterire fas duco. Licet enim ſic legatur in omnibus, quod ſcio, editis, tamen in utroque MS. habetur *neque conſtitutio eſt, nec.* Id quod in fideliſſimis membranis ſic perſæpe offendi. Infr. cap. 37 *in qua nec propoſitio neque aſſumptio*, ut vidi ipſe in ſcripto *Idem.*

26. *In qua æqui & iniqui natura.*] Sic reponendum cenſuit Gulielmius, ex libris omnibus Suffridi noſtri; quibus reſpondet Pal. ſec. ceteri, *æqui & recti*, quomodo antea vulgati. *Gruter.*

27. *Aliquod factum rectum aut utile contenditur*] Pal. ſec. *aliquod rectum aut utile conceditur.* Fabr. *cum aliquod alicui factum rectum.* liber Toſanus, *cum alicujus aliquod factum rectum &c.* quod amplectebatur Gulielmius. *Gruter.* MS. noſter *cum aliud aliquod alicujus factum.* Sic initio libri II. *aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.* Gronov.

28. *Non quia non uſi ſint.*] Libens hanc mutationem reliqui auctoribus ſuis & illis, qui hos imitati ſunt, & nimis quidem feſtinate, Victorio, Lambino & Grutero, diſcedens ad vetuſtiores editiones ac duos noſtros MSS. in quibus *non quo non.* Certe enim & hoc ipſum toties in Cicerone occurrit, ut addubitari nequeat. & vide hic cap. 33. Quod ſi ſequens *quia* eos movit, nihil egerunt. Licet enim etiam cap. 33 aliter ſic loquatur, tamen & ſic mutat Cicero v ad Att. 10. *Non quo te celem, non perſcribo, ſed quia* δυσεξίμηκτα *ſunt.* xv, 22. *Non quo jam adeſſet, ſed quia certe id ageret.* V ad fam. 19. *Non quo celandus eſſes, ſed quia communicatio conſilii &c.* Immo ſic prorſus infra II, 51. *Non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur, ſed quia proprii &c. Idem.*

29. *Artis ſcriptores eam ſuperiores.*] Videntur eſſe ab aliquo librario: certè ſi abſint, nihil ſententiæ defuerit. *Gruter.*

30. *An juncta; & ſi juncta.*] Ita erat in Pall. omnibus, & Grevenb. vulgata enim *an conjuncta: & ſi conjuncta.* Idem.

31. Con-

ex contrariis legibus ; tertium, ambiguum ; quartum, ratiocinativum ; quintum, definitivum nominamus.

18 Ratio autem eſt, cùm omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. At tum [31] conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum, ſimplexne, an conjuncta ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controverſiam, videris ; deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum cauſæ ſit : quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controverſia, hoc modo : Non jure feciſti : jure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. ex ea igitur naſcitur controverſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo : Jurene fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controverſiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi cauſa in facili, & pervulgato exemplo conſiſtamus : Oreſtes ſi accuſetur matricidii, niſi hoc dicat, Jure feci ; illa enim patrem meum occiderat : non habet defenſionem. qua ſublata, omnis quoque controverſia ſublata ſit. Ergo ejus cauſæ ratio eſt, quòd illa Agamemnonem occiderit. Judicatio eſt, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis naſcitur controverſia. nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paullo antè expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit adverſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum pu-
14 niri. Ex hac deductione rationis, illa ſumma naſcitur controverſia,. quam judicationem appellamus. ea eſt hujuſmodi: Rectumne fuerit, ab Oreſte matrem occidi, cùm illa Oreſtis patrem occidiſſet.

19 Firmamentum eſt firmiſſima argumentatio defenſoris, [32] & aptiſſima ad judicationem : ut ſi velit Oreſtes dicere, ejuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum ac ſorores, in regnum, in famam generis & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimùm petere debuerint. Et in ceteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur : in conjecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci judicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, & judicationem : ut factum eſt, factum non eſt ; factumne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones, aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tunc denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur : ideò quòd illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cùm judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio repetita, cura & cogitatione pertractata ; tum denique ordinandæ ſunt ceteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur ; exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque [33] primùm in ratione exordiendi præcepta dabimus.

15 Exordium eſt oratio animum auditoris idoneè comparans
20 ad reliquam dictionem : quod eveniet, ſi eum benevolum, attentum, docilem fecerit. quare qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter antè cognoſcere. Genera cauſarum ſunt quinque, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Honeſtum cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris favet animus. Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut judicatio dubia eſt ; aut cauſa, & honeſtatis, & turpitudinis particeps : ut & benivolentiam pariat, & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotiis cauſa implicita eſt. Quare quoniam tam diverſa ſunt genera cauſarum, exordiri quoque diſpari ratione in unoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, & inſinuationem. Principium eſt oratio perſpicuè & protinus perficiens auditorem benivolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitione obſcurè ſubiens auditoris animum.

In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti audito- 21
res erunt, principio benivolentiam comparare licebit. ſin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. nam ab iratis ſi perſpicuè pax, & benivolentia petitur ; non modò ea non invenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemtionis tollendæ cauſa, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam judicationem habebit, ab ipſa judicatione exordiendum eſt. ſin autem partem turpitudinis & partem honeſtatis habebit, benivolentiam captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit, vel, ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis : [34] ſin uti principio placebit, benivolentiæ partibus utendum eſt, ut id, quod eſt, augeatur. In obſcu- 16
ro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt ; reliquum eſt, ut oſtendatur, quibus quæque res rationibus confici poſſit.

Benivolentia quattuor ex locis comparatur : ab noſtra, ab 22
adverſariorum, ab judicum perſona, [35] ab ipſa cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis, & officiis ſine arrogantia dicemus : ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones injectas diluemus : ſi, quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus : ſi prece, & obſecratione humili, ac ſupplici utemur. Ab adverſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducentur, ſi quod eorum ſpurcè, ſuperbè, crudeliter, [36] malitioſè factum proferetur. In invidiam, ſi vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum uſus arrogans, & intolerabilis ; ut his rebus magis videantur, quàm cauſæ ſuæ confidere. In contemtionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignavia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona benivolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuetè geſtæ proferentur, ut ne qua aſſentatio nimia ſignificetur : & ſi de his, quàm honeſta exiſtimatio, quantaque eorum judicii, & auctoritatis exſpectatio ſit, oſtendetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, adverſariorum cauſam per contemtionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus, ea, quæ 23
di-

31. *Conſiderato genere cauſæ & cognita conſtitutione.*] Copulativa in nullo eſt ſcripto. *Gronov.*

32. *Et aptiſſima ad judicationem.*] Pal. ſec. & Grev. à manu principe, *appoſitiſſima*, non male. *Gruter.*

33. *Primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.*] MS. melior *in rationem exord.* Quod ſane probandum videtur, ut patet ex cap. 9. *Et in eas præcepta dei.* Et 12, *cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus.* Tale eſt cap. 52. *præceptum datur ad enumerationem.* Gronov.

34. *Sin uti principio placebit.*] Vulgata, *vel ſi uti principio*, ſed alterum reſtabat in Pal. habebat præterea Grev. *ſin autem uti* Supra etiam auctoribus iiſdem mſſ. ſubſtitui, *vel ſi commodum &c.* cum prius fuiſſet, *&*, *ſi comm.* Gruter.

35. *Ab ipſa cauſa*] Legebatur antea, *ab ipſa re*, ſed præter Pal. in quorum ſecundo alterum exſtabat : nam pr. & tert. *ab cauſa*, ſine pronomine, quod tamen in editione Victorii. *Idem.*

36. *Malitioſe factum proferetur*] Grev. *oſtendatur*, placuitque Gulielmio. ſed ſtant pro vulgata Pall. tres. *Idem.*

37. *Ad*

dicturi erimus, magna, nova, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut [37] ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipublicæ pertinere: & ſi pollicebimur, nos brevi noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus judicationem, aut judicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi apertè & breviter ſummam cauſæ exponemus; hoc eſt, in quo conſiſtat controverſia. nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. nam is maximè docilis eſt, qui attentiſſimè eſt paratus audire. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur utendum eſt, cùm admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut antè diximus, cùm animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maximè: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo, aut ab iis, qui antè dixerunt, jam quiddam auditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cùm jam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. nam ex hac quoque re non minùs, quàm ex primis duabus, [38] in oratione nonnumquam animus auditoris offenditur.

Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus: deinde, cùm jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere, ea, quæ indignantur adverſarii, tibi quoque indigna videri: deinde, cùm lenieris eum, qui audiet, demonſtrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de adverſariis eſſe dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque apertè lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obſcurè faciens, quoad poſſis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum judicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam: deinde eandem, aut conſimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare.

Sin oratio adverſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, [39] quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu; oportet aut de eo, quod adverſarii ſibi firmiſſimum putarint, & maximè ii qui audierint, probarint, primùm te dicturum polliceri, aut ab adverſarii dicto exordiri, & ab eo potiſſimùm, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uti, quid primùm dicas, aut cui potiſſimùm loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor cùm eum, quem adverſarii perturbatum putant oratione, videt animo firmiſſimo contrà dicere paratum, plerumque ſe potiùs temerè aſſenſiſſe, quàm illum ſine cauſa confidere arbitratur. [40] Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienavit à cauſa, te breviùs, quàm paratus fueris, eſſe dicturum, commodum eſt polliceri; non imitaturum adverſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re nova, aut ridicula incipere: aut ex tempore quæ nata ſit; quod genus, ſtrepitum, [41] acclamationem: aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triſte, novum, horribile, ſtatim non incommodum eſt injicere. nam ut cibi ſatietas, & faſtidium aut ſubamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur; ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renovatur. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio, & inſi- 18
nuatione dicenda videbantur, hæc ferè ſunt. Nunc quiddam breviter, & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, ſententiarum & gravitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in ſe continere, propterea quòd id optimè faciendum eſt, quod oratorem auditori maximè commendat: ſplendoris, & feſtivitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur: quæ maximè orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

Vitia verò hæc ſunt certiſſima exordiorum, quæ ſummope- 26
rè vitare oportebit; vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut convenire videatur. Commune eſt, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem cauſæ, poteſt convenire. Commutabile eſt, quod ab adverſario poteſt, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis, aut ſententiis, ultrà quàm ſatis eſt producitur. Separatum eſt, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat: ut ſi quis docilem faciat auditorem, cum benivolentiam cauſa deſiderat: aut, ſi principio utatur, cùm inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur: hoc eſt, quod eum, qui audit, neque benivolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profectò nihil pejus eſt, ut contrà ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

Narratio eſt rerum geſtarum, aut ut geſtarum, expoſitio. 19
Narrationum tria ſunt genera. unum genus eſt, in quo ipſa 17
cauſa, & omnis ratio controverſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa, interponitur. Tertium genus eſt remotum à civilibus cauſis, quod delectationis cauſa, non inutili cum exercitatione, dicitur, & ſcribitur. Ejus partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in perſonis maximè verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur. cujuſmodi eſt:

Angues ingentes alites, juncti jugo.

Hiſtoria eſt geſta res, [42] ab ætatis noſtræ memoriâ remota. quod genus, Appius indixit Karthaginienſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujuſmodi apud Terentium:

Nam is poſtquam exceßit ex ephebis, Soſia.

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, ejuſmodi eſt, ut

37. *Ad eos qui audiunt.*] MSSti *audient*, ut 1 ad Herenn. 4. Hinc etiam neſcio, unde capit. 17 edant *maxime ii qui audierint probarint*, quum in optimo meo *qui audient*, in altero *qui audierunt*. Etiam cap. 21 in meliore membrana legitur *ad eorum qui audient opinionem*, etſi non etiam in verbis paulo poſt ibi ſequentibus. *Gronov.*

38. *In oratione nonnunquam animus aud. offenditur.*] Aut ſic habent editiones aut *in oratorem*, quod eſt in Stephanica Victorii, ut & Lambiniana, & ſic quoque habet una membrana noſtra; ſed altera *in oratore*, quod ſolum vèrum puto. quum & mox ita ſequatur & frequenter Cicero. Adde Gruterum ad libri 11 caput ſecundum. *Idem.*

39. *Quod ei qui intelligit quibus r. f. f. facile erit cognitu.*] Ex quorum codicum fide & qua auctoritate ſic compoſuerint locum fluctuantem ſane, ignoro. Editi magna pars habuerunt ab principio *idque ei*, quod & in una membrana invenio; alii *id quod*, unde alii priorem voculam eliſerunt, quam ego non dubito, quin exſtet in vetuſtis omnibus: & quis neget optime haberi in membrana noſtra meliore? *Sin oratio adverſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſè (& id ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu) oportet aut* &c. Similiter cap. 23 MSS. & quondam editi habent *idque perraro poteſt accidere.* Idem.

40. *Sin auditoris ſtudium defatigatio.*] Suffridi codd. aliquot, *aud. animum ſpecie recti.* ſed non relinquimus publicatam. *Gruterus.*

41. *Acclamationem: aut jam parata.*] Gulielmius præferebat ſcripturam libri Grevenb. *exclamationem: aut jam peracta.* adhæreo ipſe vulgatæ. *Idem.*

42. *Ab ætatis noſtræ memoria remota.*] Lambinus *memoria propter vetuſtatem remota* ſcilicet metuendum erat, ne remota eſſet propter novitatem. nihil ineptius tali adſutamento, ſine librorum auctoritate. *Idem.*

ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo:

Venit ad me ſæpe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumtum ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges, nimiùm ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt præter æquumque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtivitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, gravitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, jucundo exitu rerum. Verùm hæc ex his, quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamenta ſumentur.

28 Nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionem,
20 dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis ſit. Brevis erit, ſi, unde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab ultimo repetetur, & ſi cujus rei ſatis erit ſummam dixiſſe, ejus partes non dicentur. nam ſæpe ſatis eſt, quod factum ſit, dicere; non ut enarres, quemadmodum ſit factum: & ſi non longiùs, quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliam tranſibitur: & ſi ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modò id, quod obeſt, verùm etiam id, quod nec obeſt, nec adjuvat, præteribitur: & ſi ſemel unum quidque dicetur: & ſi non ab eo, in quo proximè deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitatis decipit, ut, cùm ſe breves putent eſſe, longiſſimi ſint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, [43] non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quàm neceſſe ſit. Nam pleriſque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Acceſſi ad ædes, puerum evocavi: reſpondit: quæſivi dominum: domi negavit eſſe. Hic, tametſi tot res breviùs non potuit dicere, tamen, quia ſatis fuit dixiſſe, domi negavit eſſe, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt brevitatis imitatio, & non minùs rerum non neceſſariarum, quàm verborum multitudine ſuperſedendum eſt.

29 Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, ut quidque primum geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo ſervabitur, ut ita narrentur, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri videbuntur. Hic conſiderandum erit, nequid perturbate, nequid contortè dicatur, ne quam in aliam rem tranſeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de brevitate ſunt, hoc quoque in genere ſunt conſervanda. nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis, quàm obſcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum eſt: quo de genere dicendum eſt in præceptis elocu-
21 tionis. Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate; ſi perſonarum dignitates ſervabuntur; ſi cauſæ factorum exſtabunt; ſi fuiſſe facultates faciundi videbuntur; ſi tempus idoneum; ſi ſpatii ſatis; ſi locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur; ſi res & ad eorum, qui agent, naturam, [44] & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit.

30 Illud autem præterea conſiderare oportebit, ne aut, cum obſit narratio, aut cùm nihil proſit, [45] tunc interponatur; aut non loco, aut non, quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cùm ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. Quod cùm acciderit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad unamquamque confeſtim rationem accommodare, ut vulneri præſtò medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cùm ab adverſariis re expoſita noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo narrare: aut cùm ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cùm acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cùm non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum, cùm de diſpoſitione dicemus; nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cùm aut id, quod adverſario prodeſt, dilucidè & ornatè exponitur, aut id quod ipſum adjuvat, obſcurè dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo, ſua diligenter & enodatè narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictum videtur. deinceps ad partitionem tranſeamus.

Recte habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuam to- 2
tam efficit orationem. Ejus partes duæ ſunt, quarum utraque 31
magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendam pertinet controverſiam. Una pars eſt, quæ, quid cum adverſariis conveniat, & quid in controverſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, oſtendit; hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio, convenit mihi cum adverſariis. Item contra: Interfectum eſſe à Clytæmneſtra Agamemnonem, convenit. nam hic uterque & id poſuit, quod conveniebat, & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controverſiæ ſit, ponendum eſt in judicationis expoſitione: quæ quemadmodum inveniretur, antè dictum eſt.

Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitio- 3
nem, hæc habere debet brevitatem, abſolutionem, paucitatem. Brevitas eſt, cùm, niſi neceſſarium, nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere idcircò utilis eſt, quòd rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur. in qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut ſerò extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſervatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſtè cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut equus. Sed ſæpe eadem res alii genus, alii pars eſt. Nam homo, animalis pars eſt; Thebani, aut Trojani genus. Hæc ideo diligentiùs inducitur præſcriptio, ut apertè intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſervari poſſit. Nam qui ita partitur, Oſtendam, propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adverſariorum, omnia incommoda ad rempublicam perveniſſe; is non intellexit, in partitione, expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe. Nam genus eſt omnium nimirum libidinum, cupiditas: ejus autem generis ſine dubio pars eſt avaritia.

Hoc igitur vitandum eſt, ne, cujus genus poſueris, [46] ejus ſe-

---

43. *Non ut omnino paucas res dicant.*] Fabr. & Grev. hæc ignorant. conſpiciuntur tamen in Pall. abſque quibus, omnino item exterminaſſem. *Grut.*

44. *Et ad vulgi rumorem.*] Lambinus nobis obtruſit *vulgi morem* inepte & præter editos ſcriptoſque. *Idem.*

45. *Tunc interponatur.*] MSS uterque *tamen interponatur.* Plane ut cap. 23. *Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum quiddam ſimplex agatur, tamen utamur*, ut legunt illa vett. codices particula *cum* repetita, quibus accedunt quoque veteres editi. *Gronov.*

46. *Ejus ſecum aliquam, ſicut diverſam &c.*] Haud aliter editus ab

ſecum aliquam ſicut diverſam ac diſſimilem partem, ponas in eadem partitione. Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id cùm in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſſimè, cùm ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam, adverſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe. nam feciſſe oſtendere ſatis eſt: Aut, cùm in cauſa partitio nulla ſit, & quiddam ſimplex agatur, tamen utamur diſtributione: id quod perrarò poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc uſum oratorium non tantopere pertinent: quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ convenire videbantur. quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut & prima quæque pars, ut expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur: & omnibus explicatis, peroratum ſit; [47] hoc modo, ut nequid poſteriùs præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commodè ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

Eo pacto, & gnati vitam, & conſilium meum
Cognoſces, &, quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat, primùm gnati vitam:

Nam is poſtquam exceſſit [48] *ex ephebis, Soſia,*
Liberius vivendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium: *Et nunc id operam do.* Poſthæc quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit:

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hîc & ad primam quamque partem primùm acceſſit, & omnibus abſolutis, finem dicendi fecit, ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

Confirmatio eſt, per quam argumentando, noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera dividentur. Verumtamen non incommodum videtur, quandam ſilvam, atque materiam univerſam antè permiſtam, & confuſam exponere omnium argumentationum: pòſt autem tradere, quemadmodum unumquodque genus cauſæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. [49] Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotiis eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod unicuique [50] perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt: partes autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt.

Hæ autem partim divino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in ſexu conſideratur, virile, an mulicbre ſit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Grajus, an Barbarus; patria, Athenienſis, an Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus conſanguineis: ætate, puer, an adoleſcens, natu grandior, an ſenex. Prærerea commoda, & incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut [51] corpori, hoc modo: valens, an imbecillus: longus, an brevis: formoſus, an deformis: velox an tardus ſit; acutus an hebetior: memor, an obliviosſus: comis, [52] officioſus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt. nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, & cujus arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus: quo modo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſervus ſit, an liber: pecunioſus, an tenuis: privatus, an cum poteſtate: ſi cum poteſtate, jure an injuria: felix, clarus, an contrà: quales liberos habeat. Ac ſi de non vivo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. 25

Habitum autem appellamus, animi, aut corporis conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio induſtriaque partam. Affectio eſt, animi, aut corporis ex tempore, aliqua de cauſa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem eſt animi aſſidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philoſophiæ, poetices, geometriæ, litterarum. Conſilium eſt aliquid faciendi, aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciet, quid ipſi accidat, quid dicat; aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, qua ſit uſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa. 36

Negotiis autem quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotii conſiderantur, [53] partim adjuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe videntur ad rem, neque ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt brevis complexio totius negotii, quæ ſummam continet facti, hoc modo: Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa ejus ſummæ, per quam, & quamobrem, & cujus rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtam quæ facta ſunt, continenter uſque ad ipſum negotium. Deinde, in ipſo gerendo negotio quid actum ſit. Deinde, quid poſtea factum ſit. 26 37

In geſtione autem negotii, qui locus ſecundus erat de iis, quæ 38

ab Victorio. priores enim tempore, certè publicati Venetiis CIƆ CCCC XCVI præferunt, *ejus ſecum ſecuti aliquam diverſam &c.* Lambinus habet, *ejus ſicuti diverſam* &c. quomodo & Pal. tert. nam pr. *ſecuti:* ſecundus *ſecum &.* forte fuit initio; *ejuſce aliquam diverſam &c.* Gruter. Noſtri codices *ejus, ſicuti aliquam diverſam ac diſſimilem, partem*, quæ ſane eſt integerrima ſcriptura. Mox MSSti *non tantopere pertineant.* Gronov.

47. *Hoc modo, ut ne quid &c. inſeratur. Partitur.*] Hæc eſt lectio omnium Pall. item edd. ante Lambinum, qui tranſpoſuit priores duas voces: *ut ne quid &c. inſeratur. Hoc modo partitur &c.* Laudarem, ſi uſus fuiſſet duce aliquo libro veteri. *Gruter.*

48. *Ex ephebis Soſia. Deinde ſuum.*] Eſt à Pall. noſtris, neque ſecus editio Rob. Stephani anni CIƆ IƆ XLIV. aliæ adjecerant *Soſia, Liberius vivendi fuit poteſtas.* Idem.

49. *Omnes res arg. confirmantur.*] MSSti noſtri per ſingularem *omnis res arg. confirmatur*, ut notat quoque ex aliis Gothofredus. *Gronov.*

50. *Perſonæ datur &c.*] Grev. & Pal. ſec. ter. *tribuitur.* pr. & editio vetuſtior, *attribuitur.* Lambinus excuſſo fræno, repoſitum ivit: *Nomen eſt certum & proprium uniuſcujuſque perſonæ vocabulum quo quæque appellatur.* Gruter.

51. *Corpori, hoc modo &c. tardus ſit: acutus &c.*] Lamb. interpoſuit, *corpori. corpori hoc modo &c. tardus ſit animo, acutus &c.* non malè, ſi auctorem haberet hujus additionis. nam mſſ. noſtri, aut antiquitus cuſi ſtant pro vulgata. *Idem.*

52. *Officioſus, pudens*] His alter codex interponit *facetus.* Et memini codicem Laudianum, quo Oxonii uſus fui, item immittere *an infacetus.* Gronov.

53. *Partim adjuncta negotio ſunt.*] Sic antiquiores editi, ſic quoque noſtri MSS. Recentiores male carent verbo ſubſtantivo. *Idem.*

 54. *Lo-*

quæ negotiis attributa ſunt, quæretur locus, tempus, modus, occaſio, facultas. 54 Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: ſacer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipſius, de quo agitur, 55 locus ſit, an fuerit.

39 Tempus autem eſt, id quo nunc utimur, (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicujus 56 annui, menſtrui, diurni, nocturnive ſpatii certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt, conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ propter vetuſtatem obſoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum 57 reponantur: & quæ jam diu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciant fidem, verè tradita eſſe, quòd eorum monumenta certa in litteris exſtent: & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire plerique poſſint: & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur. In quibus poteſt conſiderari, quid ocyus, & quid ſeriùs futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas ejus eſt conſideranda. nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, 58 potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum.

27 Occaſio autem, eſt pars temporis, habens in ſe alicujus
40 rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. quare cum tempore hoc differt. nam genere quidem utrumque idem eſſe intelligitur: verùm in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione, ad ſpatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. quare cùm genere idem ſit, fit aliud, quòd parte quadam, & ſpecie, ut diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod civitas univerſa aliqua de cauſa frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa privatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ, ſacrificium, funus, convivium, ſomnus.

41 Modus autem eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. ejus partes ſunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clàm, palàm, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cujus partes ſunt inſcientia, caſus, neceſſitas: & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in ſimili genere verſantur. Facultates ſunt, aut quibus faciliùs fit, aut ſine quibus
28 aliquid confici non poteſt. Adjunctum autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contrarium, & quod diſparatum, & genus, & pars, & eventus. Majus, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, ſicut ex ſtatura corporis, conſideratur.

Simile autem ex ſpecie comparabili: comparabile autem 42
ex conferenda, atque aſſimulanda natura judicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diverſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, ut frigus calori, vitæ mors. Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo; ſapere & non ſapere. Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut amor, avaritia. Eventus eſt alicujus exitus negotii, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque ſit. Quare hoc in genere, ut commodiùs, quid eventurum ſit, antè animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat evenire, conſiderandum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia.

Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe 43
attributas, conſecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Primùm, quod factum eſt, quo id nomine appellari conveniat. Deinde, ejus facti qui ſint principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut ejus rei ſit lex, conſuetudo, actio, judicium, ſcientia, artificium. Deinde natura ejus evenire vulgò ſoleat, an inſolenter ac raro. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueverint, & cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex intervallo ſolent conſequi. Deinde poſtremò, attendendum eſt, num quæ res ex iis rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut utilitatis, conſequantur: de quibus in deliberativo genere cauſæ diſtinctiùs erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas commemoravimus, ſunt attributæ.

Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos com- 2
memoravimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria de- 44
bebit eſſe. Etenim, ut breviter deſcribamus; argumentatio videtur eſſe inventum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabilitet oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſariè demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione verſatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem.

Complexio eſt, in qua, utrum conceſſeris, reprehenditur, 4
ad hunc modum: Si improbus eſt, cur uteris? ſin probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua, pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis, una reliqua neceſſariò confirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicujus amici gratia, aut, ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem 59 mors ejus pertinebat. relinquitur igitur, ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modò non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, neque pa-

---

54. *Locus conſideratur.*] In bonæ notæ exemplari reperio. *Locus non ex eo nobis, quod eſt locus, conſiderandus eſt, ſed qualis ſit, ut ex opportunitate ejus ad aliquid, in eo aut fieri potuiſſe aut non potuiſſe doceamur. Locus conſ.* Gron.

55. *Locus ſit an fuerit.*] Sic quoque duo noſtri codices, ut primæ editiones: nec cauſa juſta fuit aliis ut mutarent *aut fuerit.* Idem.

56. *Annui, menſtrui &c.*] Pal. pr. à manu. ſecunda, Grev. item duo antiquiſſimi quos excuſſit Suffridus Petrejus, *menſurni.* quod ipſum Ciceroni reſtituendum erit, ſi admittimus arbitrum Priſcianum, qui conſulatur ſine ferè libri 2. *Grut.* Etiam uterque noſter *menſurni.* Sed mirum eſt ita procedere optimam membranam *menſurni, veſpertini nocturnive.* Gronov.

57. *Reponantur: & quæ jam diu geſta &c.*] Lamb. heic & tempora mutat, & verba interſerit, ſed nullo ſuffragante membranaceo vetere. ideoque quis ſequatur, niſi ferreæ frontis? *Gruterus.*

58. *Potuerit in eo tranſigi tempore.*] Gulielmius, quod Grevenbruchianus non agnoſceret *in*, ibat præterea deletum verbum *tempore.* & copioſa quidem Ciceronis omnia; at non ſupervacua. verum quei admittam mera conjectanea? *Idem.*

59. *Mors ejus.*] Perſiſtunt MSSti negare aliquem ſcrupulum eſſe, cur ſic hæc mutentur, quum in prioribus editis etiam ſit *mors illius*, cui lectioni accedunt noſtri ſcripti. *Gronov.*

60. *Vi.*

pacto genus hoc refelli poſſit, [60] ut ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolùm habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis, verum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat.

Probabile autem eſt id, quod ferè fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſive id falſum eſt, ſive verum. In eo genere, quod ferè ſolet fieri, probabile hujuſmodi eſt: ſi mater eſt, diligit filium: ſi avarus eſt, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, hujuſmodi ſunt probabilia; Impiis apud inferos [61] pœnas eſſe præparatas; Eos, qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maximè ſpectatur. In contrariis, hoc modo: Nam ſi iis, qui imprudentes læſerunt, ignoſci convenit, iis, qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet.

Ex pari, ſic: Nam [62] ut locus ſine portu, navibus eſſe non poteſt tutus: ſic animus ſine fide, ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In iis rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur: Nam ſi Rhodiis turpe non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum vera ſunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus; tum veriſimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, (ut certas quaſdam in partes diſtribuamus,) probabile, quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.

8 Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipſo negotio, aut pòſt ſit conſecutum, & tamen indiget teſtimonii, & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt, quod ſine ullo teſte, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat. Judicatum eſt, res aſſenſione, aut auctoritate, aut judicio alicujus, aut aliquorum conprobata. id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato. Religioſum eſt, quod jurati legibus judicarunt. Commune eſt, quod omnes vulgò probarunt, & ſecuti ſunt, hujuſmodi: ut majoribus natu aſſurgatur, [63] ut ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt, quod homines, cùm dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt auctoritate: [64] velut Gracchi patris factum, quem populus Romanus ob id, quòd inſciente collega in cenſura nihil egiſſet, poſt cenſuram conſulem fecit.

Comparabile autem eſt, quod in rebus diverſis ſimilem aliquam rationem continet. Ejus partes ſunt imago, collatio, exemplum. Imago eſt oratio demonſtrans corporum, aut naturarum ſimilitudinem. Collatio eſt oratio, rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt, quod rem auctoritate, aut caſu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucidè, quàm rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæque conſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis controverſia, ſive in ratione, ſive in ſcripto verſetur, tractari debeat, & quæ in quaſque argumentationes conveniant, ſingillatim in ſecundo libro de unoquoque genere dicemus. [65] In præſentia tantummodò numeros, & modos, & partes argumentandi confuſe, & permixte diſperſimus. pòſt [66] diſcretè & electe in genus quodque cauſæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus. 49

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: [67] inventam exornari, & certas in partes diſtingui & ſuaviſſimum eſt, & ſummè neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maximè neglectum. quare & de ea præceptione [68] nobis in hoc loco dicendum eſt, ut ad inventionem [69] argumenti, abſolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt, quòd non ſolum rei magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas. 50

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda 31
eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio, quæ rebus 51
non dubiis captat aſſenſionem ejus, quicum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probetur: velut apud Socraticum Æſchinem demonſtrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam: Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. [70] Quid ſi veſtem, & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quàm tu habes, tuumne, an illius malis? Illius verò, reſpondit. [71] Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quam tu habes, [72] utrumne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit.

Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. 52
Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus eſt, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid ſi fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, me-

60. *Ut ne confirmatio modum.*] Lambinus aſſeverat legendum ex vett. *ne infirmatio*, quod in nullo eſt noſtrorum, neque meminerunt alii editores. *Gruter.*

61. *Pœnas eſſe præparatas.*] Grev. *paratas*, ſequiturque Gulielmius. alterum reſtat in Pall. omnibus editionibuſque exoletis. *Idem.*

62. *Ut locus ſine portu.*] Scriptus melior etiam, ut alii, *locus in mari ſine portu*. Gronov.

63. *Ut ſupplicum miſereatur.*] Pal. pr. *ſimplicium*. Grev. *ſupplicium*, ἱεχτικῶς. editio prima *ſupplicantium*. Gruter.

64. *Velut Gracchi patris factum &c.*] Pal. primus præmittit; *velut gracci factum eſt a populo Rom. approbatum, quod occidit ſororem, cum illa devictum ab eo Curiatium hoſtem deleret, & velut Gracchi.* elegans clauſula, & ſine dubio auctoris genuina germana; dummodo *gracci* illud reformetur in *Horatii. deleret*, in *defleret*. hiſtoria notiſſima eſt. *Idem*

65. *In præſentia.*] Pal. ſec. *In præſentiarum.* Grev. *In præſenti.* Idem.

66. *Diſcrete & electe.*] Eſt ab editione Victorii. neque aliter editio vetus. recentior, *deſcripte*, quod in Pall. tribus. prius tamen erat in Grevenbruchiano. *Idem.*

67. *Inventum exornari.*] Eſt aberratio Lambini, ante quem etiam editi omnes *inventam*; quod quum ſit in noſtris quoque ſcriptis, opinor in omnibus exiſtere. Mox *abſolutio argumentandi* ſine vocula *quoque* iidem, quod ab pluribus Gruteri abſuiſſe patet ex relatione ejus. Mox melior codex *utrum illiuſne an tuum.* Gronov.

68. *Nobis in hoc loco dicendum eſt.*] Sic Pal. tert. prius cuſi *nobis & in hoc loco dicendum viſum eſt*, quod & in ceteris Pall. ſed non uno modo. imo in Grev. exſtat, *nobis in hoc loco videtur dicendum.* quæ varietas arguit falſitatem vulgatæ. *Gruter.*

69 *Arg. abſolutio quoque argumentandi adjungeretur.*] Pal. ſec. *expoſitio quoque arg. adjung.* primus, *argumentandi abſolutio adjungeretur*, omiſſa voce *argumenti*, quemadmodum item eſt in editione principe, præterquam quod admiſerit *quoque*. at tert. ſolum habet *inventionem argumentandi adjung.* Greven. *argumenti abſolutio adjungeretur.* Idem.

70. *Quod ſi veſtem.*] Id opinor primum exſtitit in quibuſdam Lambinianis, ut nunc ita legeretur, poſtea bis *quid ſi*, quum in prioribus editis ubique ter excudatur *quod ſi*; quod ſane melius opinor in uno conſtantem eſſe, quam indecenter nutare. Sed MSSti noſtri ſemper uſurpant *quid ſi*, idque commodius, ut pote in interrogatione. *Gronov.*

71. *Age inquit ſi virum.*] Locum incertæ lectionis ita refert codex melior, *age, ſit, inquit. Quid ſi virum.* In quo nihil video, quod mutari optem, etſi vehementer viri docti id fecerint. Sed etiam is ſtatim *utrumne tuum malis virum, an illius?* Idem.

72. *Utrumne tuum an &c.*] Pal. pr. non agnoſcit *utrum*, habetque *ne tuum an illius malis?* tert. vero adhuc omiſit *ne:* quomodo edidit Lambinus. at enim ſec. noſter hæc omnia concepit: *utrumne tuum an illius malis? Reſpondit, illius vero. Quid ſi veſtem &c. malis? Illius, inquit. Age. ſi inquit illa &c.* quæ ferè præpoſuerim vulgatis. *Gruter.*

73. *Utrum*

meliorem ſcilicet. Quid ſi uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, [73] utrùm illius malis? Atque hîc Xenophon quoque ipſe tacuit. Pòſt Aſpaſia: Quoniam uterque veſtrûm, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectiſſimam maximè vis. Quare, niſi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit, profectò id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maximè requiretis, ut & tu [74] maritus ſis quàm optimæ, & hæc quàm optimo viro nupta ſit. Hîc cùm rebus non dubiis eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi concederetur.

53 Hoc modo ſermonis plurimùm Socrates uſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam conceſſiſſet, neceſſariò
32 approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, ut illud quod inducemus per ſimilitudinem, ejuſmodi ſit, ut ſit neceſſe concedi. nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi, dubium eſſe idipſum non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi cauſa fict inductio, videndum eſt, ut ſimile iis rebus ſit, quas res, quaſi non dubias, antè induxerimus. nam antè aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cujus cauſa illud concedi primum voluerimus. deinde non intelligat, quò ſpectent illæ primæ inductiones, & ad quem ſint exitum perventuræ.

54 Nam qui videt, ſi ei rei, quæ primò rogetur, rectè aſſenſerit, illam quoque rem, quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſariò concedendam, plerumque aut non reſpondendo, aut malè reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod conceſſit, ad id, quod non vult concedere, deducendus eſt. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum, quæ antè conceſſæ ſunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo, ac ſi conceſſum ſit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. Prima pars ex ſimilitudine conſtat una, pluribuſve. Altera ex eo, quod concedi volumus, cujus cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceſſionem, aut, quid ex ea conficiatur, oſtendit.

33 Sed quia non ſatis alicui videbitur dilucidè demonſtratum,
55 niſi quod ex civili cauſarum genere exemplum ſubjecerimus: videtur hujuſmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat; aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo ſit utendum: ſed ut eorum voluntati ſatisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, [75] niſi demonſtratum eſt, nequeunt cognoſcere. ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt pervagata, quòd Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, non tradidit, & cùm paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cùm ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum:

56 Si, judices, id, quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QVAM SI QVIS REIPVBLICAE CAVSA EXERCITVM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quòd ſi voſmetipſi, quòd à veſtra religione & ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem, injuſſu populi, ad legem adſcribi jubeatis, populus Thebanus id patieturne fieri? profectò non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, [76] rectumne vobis videtur? Novi veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri, judices. Quòd ſi litteris corrigi neque ab illo, neque à vobis ſcriptoris voluntas poteſt; videte ne multo indignius ſit, id re & judicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur.

Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam conſideremus. Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentiùs conſiderandum putaverunt, cùm idem uſu dicendi ſequerentur, paullulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. nam partim quinque ejus partes eſſe dixerunt, partim non plus, quàm in tres partes poſſe diſtribui putaverunt. Eorum controverſiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. nam & brevis eſt, & non ejuſmodi, ut alteri prorſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur. 57
34

Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, ajunt primùm convenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: melius accurantur, quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quàm copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temerè, & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus imperator, omnibus partibus commodiùs regitur, quàm is, qui ſtultitia, & temeritate alicujus adminiſtratur. Eadem navigii ratio eſt. nam navis optimè curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur. 58

Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte ajunt, quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: nihil autem omnium rerum meliùs, quàm omnis mundus, adminiſtratur. Hujus aſſumtionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & ſignorum ortus & obitus definitum quemdam ordinem ſervant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt; verum ad utilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque viciſſitudines, nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut unum in locum cùm conduxerit breviter propoſitionem & aſſumtionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd ſi meliùs geruntur ea, quæ conſilio, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autem omnium rerum meliùs adminiſtratur, quàm omnis mundus; conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepertitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. 59

Qui autem tripertitam eſſe dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, ſed partitionem horum reprehendunt. negant enim neque à propoſitione, neque ab aſſumtione approbationes earum ſeparari oportere, neque propoſitionem abſolutam, neque aſſumtionem ſibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non ſit. Quare quas illi duas partes numerant, propoſitionem & approbationem, ſibi unam partem videri, propoſitionem: quæ ſi approbata non 35
60

[73]. *Utrum illius malis.*] Optimus *utram malis?* qui etiam mox *virum vis habere*, non *mavis*. Gronov.

[74]. *Maritus ſis quam optimæ.*] Vulgata adtexuit *mulieris*: ſed hæc vocula non comparet in ullo Palatinorum. *Gruter.*

[75]. *Niſi demonſtratum eſt.*] MSSti habent aut *niſi monſtratum ſit*, aut *monſtretur*. Gronov.

[76] *Rectumne vobis videtur.*] Imo *rectum vobis videatur*, ut eſt in duobus ſcriptis, & editis ante Lambinum quantum ſcio omnibus. *Idem.*

77. So-

non ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item, quæ ab illis aſſumtio, & aſſumtionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumtionem ſolam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripertita, aliis quinquepertita videatur. quare evenit, ut res non tam ad uſum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis.

61 Nobis autem commodior illa partitio videtur eſſe, quæ in quinque partes diſtributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele & Theophraſto profecti, maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maximè Socrates, & 77 Socratici tractaverunt: ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſummè eſt ab Ariſtotele, atque à Peripateticis, & Theophraſto frequentatum; deinde à rhetoribus iis, qui elegantiſſimi, atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere ſecuti putemur: & breviter dicendum, ne in hujuſmodi rebus diutiùs, quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur.

36 Si quadam in argumentatione ſatis eſt uti propoſitione, &
62 non oportet adjungere approbationem propoſitioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adjuncta ſit approbatio; ſeparatum quiddam eſt a propoſitione approbatio. Quod enim adjungi & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adjungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione; & quædam, in qua nihil valet abſque approbatione, ut oſtendemus. ſeparata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eò quòd conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare & firmare nihil attinet.

63 Ea eſt hujuſmodi: Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicuè verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, complexio conſequetur: Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione. 78 nam eſſe quandam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuivis facile perſpicuum eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe plus, quàm tripertitam argumentationem.

64 Simili modo liquet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumtione. nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt uti aſſumtione, & non oportet adjungere approbationem aſſumtioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumtio, niſi adjuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumtionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumtio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, ut oſtendemus. ſeparata eſt igitur ab aſſumtione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo:

65 Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumtio, nihil indiget approbationis. ea eſt hujuſmodi: 79 Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ convenit. Hæc propoſitio indiget approbationis. non enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omnes, propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumtio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. Hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare operam philoſophiæ convenit. Eſt ergo aſſumtio quædam, quæ approbationis non indiget. nam quandam indigere perſpicuum eſt. ſeparata eſt igitur ab aſſumtione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quàm tripertitam argumentationem.

Atque ex his illud jam perſpicuum eſt, eſſe quandam ar- 37
gumentationem, in qua neque propoſitio, neque aſſumtio 66
indigeat approbationis, hujuſmodi, ut certum quiddam, & breve, exempli cauſa, ponamus: Si ſummopere ſapientia petenda eſt, ſummopere ſtultitia vitanda eſt. ſummo autem opere ſapientia petenda eſt: ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumtio, & propoſitio perſpicua eſt. quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumtione contineri approbationem, ſed utramque ſuo loco poſitam, vim ſuam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commodè partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem.

Quinque ſunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per 67
ratiocinationem tractatur? Propoſitio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio, per quam id, quod breviter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumtio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumtionis approbatio, per quam id, quod aſſumtum eſt, rationibus firmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripertita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in controverſia eſt. 80 De unaquaque parte poteſt alicui videri poſ- 38
ſe conſiſtere. Eorum igitur, quæ conſtant, exempla ponemus: horum, quæ dubia ſunt, rationes afferemus.

Quinquepertita argumentatio eſt hujuſmodi: Omnes le- 68
ges, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in litteris eſt, interpretari. Ea enim virtute & ſapientia majores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem, atque utilitatem reipublicæ proponerent. neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant: &, ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſalvas eſſe vult, ſed reipublicæ, quod 81 ex legibus omnes rempublicam optimè putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſervari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari convenit: hoc eſt, quoniam reipublicæ ſervimus, ex reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectet, quoniam ejus causâ eſt inſtituta; ſic à legibus nihil convenit arbitrari, niſi quod reipublicæ conducat, proficiſci, quoniam ejus cauſa ſunt comparatæ.

Ergo in hoc quoque judicio definite litteras legis perſcru- 69
tari; & legem, ut æquum eſt, ex utilitate reipublicæ 82 conſiderate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? 83 Cui rei magis Epaminondam, Theba-

77. *Socratici tractaverunt.*] Sic ſane omnes editi. Sed in ſcriptis tamen melioribus reperio eſſe vel *tractarunt* vel *pertractarunt*. Gronov.

78. *Nam eſſe quandam.*] Uterque ſcriptus *nam eſſe quidem quandam*, ut fuit in primis editionibus. *Idem.*

79. *Si oportet ſapere.*] Atqui uterque noſter ſcriptus *ſi oportet velle ſapere*. Mox etiam *ex hiſce omnibus*. Tum *oportet ut emanet* Idem.

80. *De unaquaque parte poteſt &c. poſſe conſiſtere.*] Ita olim impreſſi; recedunt Pall. poſteriores interſeruere, *poteſt &c. argumentationem poſſe conſiſtere.* ſunt etiam qui *quaque* mutarunt in *quoque*. Gruter.

81. *Ex legibus omnes rempublic.*] Vulgata *reſp.* ſed præter Pall. & Grevenb. imo & edd priſcas, in quibus, *omnem rempublic.* Idem.

82. *Conſiderate. Quid enim.*] Editi nuper, *conſiderate quod hic fecit. Quid enim.* quomodo nulli ſcripti quos Lambinus conſuluit, nulli Palatini, nullus Gulielmianus: ſed nec conſpicitur in editione veterrima, imo ne quidem in Stephaniana anni XLIV. *Idem.*

83. *Cui rei magis Epaminondam.*] Recepit illud Lambinus, ſed ex

banorum imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum, conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo [84] carius, aut antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. [85] Atque hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipublicæ cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reipublicæ ſalutis cauſa, id non ex reipublicæ ſalute interpretari. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit, profectò non poteſt eodem facto & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe.

39 Quattuor autem partibus conſtat argumentatio, cùm aut
70 proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cùm aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumtio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quattuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: judices, [86] qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi id, quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini. quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſuæ relinquere potuit, quàm, quod ipſe magna cum cura, atque diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ non exſtarent, magnopere eas requireremus, ut ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur; nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne ſi extra judicium quidem eſſet, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur, [87] nedum nunc iſtud patiamur, cum præſto lex ſit, non ex eo, quod apertiſſimè ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ convenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quòd ſi vos, judices, legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini, quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe judicetis?

71 Aſſumtionis autem approbatione præterita, quadripertita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumerò nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti accepérimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem jure accuſare poſſimus. Ac primò quidem decipi incommodum eſt: iterum, ſtultum: tertiò, turpe. Karthaginienſes autem perſæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis.

72 Utraque approbatione præterita tripertita fit, hoc pacto: Aut metuamus Karthaginienſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus; aut eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem
40 non oportet. Reſtat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam [88] poſſe complexione & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod ſi fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt. peperit autem. hic ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere: [89] quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe; & illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum, ne, quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus.

Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelli- 73
gantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem, & aſſumtionem, hoc modo: Quòd ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit; profectò non poteſt eodem facto, & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. [90] Aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur, neceſſe eſt. Id eſt hujuſmodi: Si peperit, cum viro concubuit. peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur, Fecit igitur inceſtum: & concluſeris argumentationem, & perſpicuam fugeris complexionem.

Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut 74
ex contrario complecti oportet: in brevibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque aſſumtionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. nam argumentatio nomine uno res duas ſignificat, ideò, quòd & inventum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificioſa expolitio.

Quando igitur proferent aliquid hujuſmodi: Quoniam pe- 75
perit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitionem. nos autem de expolitionis partibus loquimur. Ni- 41
hil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac diſtinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſi qui aut aſſumtionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem. Quæ ſi quid habet probabile, aut neceſſarium, quoquo modo commoveat auditorem neceſſe eſt. Quod ſi ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excogitatum eſſet, referret: nequaquam tantum [91] inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omni- 76
bus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primùm omnium generibus ipſis diſtinguere convenit orationem, hoc eſt, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitiones expolire: ſed tum ab aſſumtione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile factu ſit.

Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum 77
videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia

---

ex libro aliquo. ſic certè Pal. ſec. vulgo. *Quid magis Epam.* Gruter.

84. *Carius aut antiquius.*] Solus hoc Gruteri eſt, quantum veſtigi relicet, quum in omnibus cum antecedentibus legatur *carius atque antiquius*, quod legitur etiam in utroque ſcripto. Non intelligo, unde Nizolius citet *nihil carius, nihil antiquius*. Gronov.

85. *Atque hoc quidem &c.*] Lambinus, *At hoc quidem.* olim cuſi, *Atque hoc idem.* Pal. pr. *At hoc quidem* ſec. *Adhuc quidem*, quod ultimum placet. nam tert. luxuriatur, in quo; *Ac per hoc quidem.* Gruter.

86. *Qui ex lege jurati judicatis, legibus &c.*] Habet Lambinus, *lege jurati eſtis, legibus &c.* inepte, præterque omnes libros. *Idem.*

87. *Nedum nunc iſtud patiamur.*] Sic quidem omnes prorſus editi, quos conſului, quum tamen ſermo ſit defectus, quem videbis eximie integrari, ſi repoſueris *iſtum*, prout eſt in utroque ſcripto. Gronov.

88. *Poſſe complexione & oportere ſuperſederi.*] Illud & interpoſui ſuaſu Pall. omnium, neque aliter etiam editio Rob. Stephani. Victorius, *poſſe complexione ſuperſedere opportunè.* Lambinus, *oportere* totum delevit. ita ſcilicet fit, cum abitur à mſſ. *Gruter.*

89. *Quoniam perſpicuum ſit quod conficiatur, complexionis &c.*] Habuerim quinque voces priores pro ſupervacuis, repetitis ſcilicet ex ſuperiori clauſula; quod ipſum adhuc magis detegunt libri noſtri mſſ. in quibus, *conficiatur ex ratione, quod ſi fiat, complexionis &c.* quæ omnia præceſſerant, ut dixi. *Idem.*

90. *Aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo.*] Notat Gothofredus, al. *aut contrarium concluſionis hoc modo.* Quæ neſcio an velit regi per præcedens verbum *conducamus.* Sed ſi MSStos rogemus, illi teſtantur id defectum eſſe, quum optimus illorum habeat *aut contrarium concluſionis inferemus, hoc modo.* Mox MSSti *aut ex conductionibus aut ex contrario.* Gronov.

91. *Inter ſummos oratores & mediocres.*] Verbum *oratores*, abeſt à Pall. omn. & Grevenb. videtur tamen neceſſarium. *Gruter.*

92. Ne-

phia multis, & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verùm illa [92] nobis abhorrere ab uſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodiùs, quàm ceteros, attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſitiùs & diligentiùs conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, ut inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

Reprehenſio eſt, per quam argumentando adverſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, [93] aut allevatur. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inventionibus, niſi id, quod perſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inventionem, & argumentationum expoſitionem ex illis, quæ antè præcepta ſunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehenſionis; quos qui obſervabunt, faciliùs ea, quæ contrà dicentur, diluere, aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex iis, quæ ſumta ſunt, non conceditur aliquod unum, plurave: aut, his conceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, cùm aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe ejuſmodi: aut quod comparabile putant, diſſimile oſtenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium improbatur: aut, quod ſignum eſſe adverſarii dixerunt, id ejuſmodi negatur eſſe: aut ſi complexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur: aut ſi enumeratio falſa oſtenditur, aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. Nam omne, quod ſumitur ad argumentandum, ſive pro probabili, ſive pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut antè oſtendimus.

Quod pro credibili ſumtum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicuè falſum erit, hoc modo: Nemo eſt, qui non pecuniam, quàm ſapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis eſt, qui non officii cupidior ſit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut ſi quis, quem conſtet eſſe avarum, dicat alicujus mediocris officii cauſa, ſe maximam pecuniam neglexiſſe. Aut ſi, quod in quibuſdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur uſu evenire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, iis antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut ſi id, quod rarò fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fulvio; Nemo poteſt uno aſpectu, neque præteriens in amorem incidere.

Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primùm verum eſſe oſtendi oportet: deinde ejus eſſe rei ſignum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis: deinde factum eſſe, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit: poſtremò ſciſſe eum, de qua quæritur, ejus rei legem & conſuetudinem. nam eæ res ſunt ſigno attributæ: quas diligentiùs aperiemus, cùm ſeparatim de ipſa conjecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehenſione, aut non eſſe ſigno, aut parum magno eſſe, aut à ſe potius, quàm ab adverſariis ſtare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſſe, demonſtrabitur.

Cùm autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam 44
id per ſimilitudinem maximè tractatur, in reprehendendo 82
conveniet ſimile id negare eſſe, quod conferetur [94] ei, quicum conferetur. id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diverſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cujus cauſa afferetur, haberi conveniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur. ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, exiſtimari oportere. Hujus facultatis maximè indigemus, cùm ea ipſa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si judicatum aliquod inferetur, [95] quoniam id ex his locis maximè firmatur: laude eorum, qui judicarunt: ſimilitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum eſt, commemorando non modò non eſſe reprehenſum judicium, ſed ab omnibus approbatum: & demonſtrando, difficilius, & majus fuiſſe id judicatum, quod afferatur, quàm id, quod inſtet: ex contrariis locis, ſi res aut vera, aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit obſervandum diligenter, ne nihil ad id, [96] quo de agatur, pertineat id, quod judicatum ſit: & videndum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, ut de ipſo, qui judicarit, judicium fieri videatur.

Oportet autem animadvertere, ne, cùm aliter multa ſint 83
judicata, ſolitarium aliquod, aut rarum judicatum afferatur. nam his rebus auctoritas judicati maximè poteſt infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad
hunc modum tentari oportebit. Quæ verò ſicuti neceſſaria in- 45
ducentur, ea ſi fortè imitabuntur modò neceſſariam argumentationem, neque erunt ejuſmodi, ſic reprehendentur. Primùm complexio, quæ, utrum conceſſeris, debet tollere, ſi vera eſt, nunquam reprehendetur; ſin falſa, duobus modis, aut converſione, aut alterius partis infirmatione. Converſione, hoc modo:

Nam ſi veretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inverecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſes, qui id [97] parvi auditu æſtimet?

Hic, ſi vereri dixeris, ſive non vereri, [98] concludendum hoc putat, ut neges eſſe accuſandum. Quod converſione ſic reprehendetur: Immo verò accuſandus eſt. Nam ſi veretur, accuſes: non enim parvi auditu æſtimabit. Sin inverecundum animi ingenium poſſidet, tamen accuſes. non enim probus eſt.

Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehende- 84
tur: Verùm ſi veretur, accuſatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici poſſit, aut cauſa non ſit, quare non honeſtè poſſimus concedere. Præteritur quiddam in ejuſmodi enumerationibus: Quoniam habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hereditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit, aut, ſi horum nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt. ſed neque emiſti, neque hereditate venit, [99] neque domi natus eſt, neque donatus eſt; neceſſe eſt ergo ſurripueris.

Hoc commodè reprehenditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus 85
equus

92. *Nobis abhorrere ab uſu oratorio videbitur.*] Veterrima impreſſio, *nobis ab uſu oratorio viſa ſunt aliena.* Grev. & Pall. *nobis abh. ab uſu orat. viſa ſunt.* Idem.

93. *Aut allevatur.*] P. Victorius, *levatur.* Pall. noſtri ut & editi antiquitus *alleviatur.* Idem.

94. *Ei, quicum conferetur*] Sic Pall. at Grevenb. *ei cui confertur,* quod malebat Gulielmius. *Idem.*

95. *Quoniam id ex his locis maximè firmatur.*] Revocavi *his* ex libris, temerè omiſſum à neotericis, certè à Lambinianis. *Idem.*

96. *Quo de agatur.*] Lambini hanc conjecturam adprobat Palatinus ſec. vulgata enim *quod agatur.* Idem.

97. *Parvi auditu æſtimet?*] Ita etiam noſtri, ſed non omnes, nam tert. *exiſtimet.* editio Victorii *exiſtimat;* ut & mox *exiſtimabit* uterque. *Idem.*

98. *Concludendum hoc putat.*] Primitus cuſi, & Pall. *concedendum hoc putat;* niſi quod ſec. *concendum hic putat.* Idem.

99. *Neque domi natus eſt, neque donatus eſt.*] Hic locus opponi poſſet Gothofredo notanti ad cap 26 ordinem ibi hunc ſervari debere *tempus, occaſio, modus,* quum ſic infra in explicandis ſingulis procedat. Sed hinc patet ab auctore non habitam ejus definitam rationem, ubi non eo ordine repetit, quo primum recenſuit. Sed ſcias oportet in optimo noſtro legi *neque donatus eſt, neque domi natus*

equus eſſe captus, [100] cujus prædæ ſectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id ſit inductum, 46 quod præteritum ſit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, ſi aut contrà aliquid dicetur: hoc eſt, ſi, exempli cauſa, ut in eodem verſemur, poterit oſtendi hereditate veniſſe. aut ſi extremum illud non erit turpe concedere: ut ſi quis, cum dixerint adverſarii; Aut inſidias facere voluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es, amico ſe morem geſſiſſe fateatur.

56 Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non videatur neceſſariò cum eo, quod anteceſſit, cohærere. nam hoc quidem, Si ſpiritum ducit, vivit: Si dies eſt, lucet: ejuſmodi eſt, ut cum priore neceſſariò poſterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater eſt, diligit: Si aliquando peccavit, numquam corrigetur: ſic conveniet reprehendi, ut demonſtretur non neceſſariò cum priore poſterius cohærere. Hoc genus, & cetera neceſſaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehenſio majorem quandam vim continet, & latius patet, quàm hic exponitur: ſed ejus artificii cognitio hujuſmodi eſt, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & [1] magnæ atque arduæ cogitationis indigeat. quare illa nobis alio tempore atque ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad uſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Cùm igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur.

47 Quum autem, his conceſſis, complexio ex his non confi- 57 citur, hæc erunt conſideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione uti: Si veniſſes ad exercitum, à tribunis militaribus viſus eſſes. non es autem ab his viſus. non es igitur profectus ad exercitum. Hic cùm conceſſeris propoſitionem, & aſſumtionem, complexio eſt infirmanda. aliud enim, quàm cogebatur, illatum eſt.

58 At nunc quidem, quo faciliùs res cognoſceretur, perſpicuo & grandi vitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum vitium pro vero probatur, cùm aut parum memineris quod conceſſeris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris ex ea parte, quam ipſe intellexeris, eam partem ſi adverſarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare; demonſtrare oportebit, non ex eo, quod ipſe conceſſeris, ſed ex eo, quod ille ſumſerit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis. ſi pecuniam non habetis, pauperes eſtis. Indigetis autem pecuniæ. mercaturæ enim, ni ſi ita eſſet, operam non daretis. pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cùm dicebas, ſi indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis; hoc intelligebam, Si propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis: & idcircò concedebam. Cum autem hoc ſumebas, Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis. Conficeretur autem, ſi tibi primò quoque hoc conceſſiſſem, Qui pecuniam majorem vellet habere, eum pecuniam non habere.

49 Sæpe autem oblitum putant, quid conceſſeris, & idcircò 59 id, quod non conficitur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. pòſt aſſumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. Deinde infertur, Ille igitur occidit. id ex iis, quæ ſumſerant, non conficitur. Quare obſervare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis, vitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo vitium erit, ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi vulgare, ſi leve, ſi remotum, [2] ſi mala definitio, ſi controverſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi adverſum.

Falſum eſt, in quo perſpicuè mendacium eſt, hoc modo: 50
Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab adverſariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcircò, judices, quia veram cauſam habebam, brevi peroravi. Vulgare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo: Si veram cauſam non haberet, vobis ſe, judices, non commiſiſſet. Leve eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: [3] aut ſi perſpicuè rem turpem levi tegere vult defenſione, hoc modo:

Cùm te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo, ſola ut reſtituam, paro.

Remotum eſt, quod ultra quàm ſatis eſt, petitur, hoc mo- 4
do: Quòd ſi non P. Scipio Corneliam filiam Ti. Graccho 9
collocaſſet, atque [4] ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Hujuſmodi eſt illa quoque conqueſtio:

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abjegna ad terram trabes!

Longiùs enim repetita eſt, quam res poſtulabat. Mala definitio eſt, cùm aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt civis. nam hoc non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alicujus improbi hominis vim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia eſt pecuniæ quærendæ intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, ſic: Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas. Eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controverſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum, dubia cauſa affertur, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus eſt poteſtas motus ſuperûm atque inferûm,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controverſia: ut, ſiquis, 9
cùm Oreſtem accuſet, planum faciat, ab eo matrem eſſe occiſam. Non conceſſum eſt, cùm id, quod augetur, in controverſia eſt, ut, ſi quis, cùm Ulyſſem accuſet, in hoc maximè commoretur: Indignum eſſe, ab homine ignaviſſimo virum fortiſſimum, Ajacem, necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicat; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhoneſtam rem, videtur. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, ſi quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem judiciariam lauder.

Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui au- 5
diunt, fecerunt: ut, ſi quis apud Alexandrum Macedonem 9
contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius, quàm urbes diruere, cùm ipſe Alexander Thebas diruiſſet. In-

---

tum eſt. Et in altero loco habuit ſuas cauſas, cur mutare placuerit. *Gronov.*

100 *Cujus prædæ ſectio non venierit.*] Haud aliter editio prima, quàm quod ipſa, *venerit.* ſequentes *venierit*, uſque ad Victorianam credo. ea namque *ſectione venierit*, quomodo item ferè Pall. noſtri. nam pr. *qui prædæ ſectione venerit.* ſec. ac tert. item Grev. *ſectione evenerit*; quæ ultima habet quo ſe tueatur. conſulantur tamen commentaria Fabii Victorini. *Gruter.*

1. *Magnæ atque arduæ cogitationis indigeat.*] Iſtud voluit Gulielmius ex Grevenbruchiano, noſtri tamen accedunt vulgatis, *cognitionis.* Idem.

2. *Si mala definitio.*] Pal. ſec. tert. *definitione*, Suffridi noſtri libri, *ſi malè definitum*, quod verum ut exiſtimem, reliqua periodi fere cogunt. reponendumque ex eiſdem mox, cap. ſeq. *Idem.*

3. *Aut ſi perſpicuè rem turpem &c.*] Syllabam *ſi*, addidi ſecutus fidem codicis Grev. *Idem.*

4. *Ex ea duos Gracchos.*] Monet ad oram Grev. etiam legi *duo*, antiquo videlicet modo. *Idem.*

5. *Spe*

Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re, diverſè dicitur: ut, ſi quis, cùm dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad benè vivendum indigere, neget poſtea ſine bona valitudine poſſe bene vivere: aut ſe amico adeſſe propter benivolentiam; [5] ſperare enim aliquid commodi ad ſe perventurum.

Adverſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit, ut ſiquis hoſtium vim, & copias, & felicitatem augeat, cùm ad pugnandum milites adhortetur. Si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit; aut, ſi, cùm totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum eſt. nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, ſi non id, quod accuſabitur, defendet: ut, ſiquis, cùm ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet; ut Amphion apud Euripidem: item apud Pacuvium, qui, vituperata muſica, ſapientiam laudat. Aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur, ut, ſi quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat. Aut, ſiqui, cùm aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut, ſiqui rem cum re ita comparabit, ut alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem.

[6] Aut ſi, cùm de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio: ut, ſiquis, cùm aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut, ſi ratio alicujus rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maximè vitam beatam efficiat. Aut ſi infirma: ut Plautus,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immune eſt facinus. verum in ætate utile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
[7] *Concaſtigabo pro commerita noxia.*

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt avaritia. multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia. plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia.

Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus [8] maximè verſabitur, cùm aliquid, quod contrà dicatur, æquum eſſe concedimus, ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus: aut cùm id, quod illi defendant, utile eſſe fateamur; quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimavimus eſſe dicenda. [9] Deinceps nunc de concluſione ponemus.

Hermagoras [10] degreſſionem deinde, tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem degreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem, à cauſa, atque à judicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut adverſarii vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſiquis partem putarit orationis, [11] ſequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quòd de cauſa degredi, niſi per locum communem, diſplicet, quo de genere poſteriùs eſt dicendum. Laudes autem, & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

Concluſio eſt exitus, & determinatio totius orationis. hæc 52
habet partes tres, enumerationem, indignationem, con- 98
queſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſperſè, & diffuſè dictæ, unum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa, unum ſub aſpectum ſubjiciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicuè ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. ſin variè fiet, & hanc ſuſpicionem & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes [12] tranſire breviter argumentationes: tum autem id, quod difficilius eſt, dicere, quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, [13] & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: [14] Illud docuimus, illud planum fecimus. ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare.

Atque in his generibus (ut antè dictum eſt) tum tuas argu- 99
mentationes tranſire ſeparatim, tum id, quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias conjungere; & cùm tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per brevem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cùm ex tua perſona enumerare poſſis, ut, quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum verò perſonam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo: [15] Nam ſi legis ſcriptor exſiſtat, & quærat à vobis, quid dubitetis, quod poſſitis dicere, cùm vobis hoc & hoc ſit demonſtratum. Atque hic, item ut in noſtra perſona, licebit aliàs ſingillatim tranſire omnes argumentationes; aliàs ad partitiones ſingula genera referre, aliàs ab auditore, quid deſideret, quærere, aliàs hæc facere per comparationem ſuarum, & contrariarum argumentationum.

Res autem inducetur, ſi alicui rei hujuſmodi, legi, loco, 100
urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent? nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam ampliùs deſideratis, judices, cùm vobis hoc & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem

5. *Sperare enim aliquid commodi &c.*] Sic omnino Pal. ſec. nam pr. *ſp. tamen*, quod erat in Grevenb. placebatque Gulielmio; non etiam mihi. *Idem.*

6. *Aut ſi cum de certa re &c.*] Periodum hanc, loco tanquam ſuo motam ſic tranſpoſuerat Janus Gulielmius indicio Greve. membranarum. adſentior & ego, cum & eundem deprehenderim ſitum in Pall. pr. ac ſec. *Idem.*

7. *Concaſtigabo pro commerita noxia, Aut eadem.*] Ita reſcripſimus; ſecuti fidem Pall. & Grev. item editionum meliorum, nam Lambinus adjecerat adhuc verſum, *Invitus, ni id me invitet ut faciam fides;* qui nuſpiam aliorum in libris comparet. *Idem.*

8. *Maximè verſabitur.*] Pall. iſtud volebant & editio vetus. recentior, *verſatur*, quam etiam deſerit Grev. *Idem.*

9. *Deinceps nunc de concluſione ponemus.*] Pal. tert. *concluſionem ponemus*, ut publicavit Lambinus, ſed alterum reſtat in ceteris mſſ. prima vero editio præfert, *de concluſione dicemus*, ut fortean ultima illa vox ejici debeat, tanquam adſcititia. *Idem.*

10. *Degreſſionem.*] Sic primus fecit Lambinus, ante quem omnes *digreſſionem*, quæ ſcriptura quum ſit quoque in noſtris ſcriptis, habeat etiam Marius Victorinus, aliis quidem verbis, ſed eadem ſententia eam deſcribens, qua Cicero, unde pateat, aliquem ea utentem non degredi a cauſa, ſed vel maxime ei inſervire laudando ſuos & adverſarium vituperando, ut eo magis ſua confirmet, nihil video, cur non prius præferretur. Contra cap. 55 retinui vetus *demittitur animus hominum*, ubi novicii *dimittitur*. Gronov.

11. *Sequatur Hermagoram licebit.*] In duobus codd. non legi mediam vocem, quam & priores omittunt editiones; in uno tamen exſtat. *Idem.*

12. *Tranſire breviter argumentationes.*] Placebat Lambino aliorum *tranſigere:* ſed contra exemplaria vetuſta: neque ratio poſtulat. *Gruter.*

13. *Et reducere in memoriam.*] Pal. ſec. ac tert. *reducturum.* quod monere viſum eſt. *Idem.*

14. *Illud docuimus, illud planum fecimus.*] Sic Pal. pr. ac ſec. neque abibat editionum prima, niſi quod haberet, *illud docuimus, hoc planum fec.* vulgata: *Docuimus hoc, illud pl. fec.* Idem.

15. *Nam ſi legis ſcriptor.*] Equidem ſic habent omnes editi, quos vidi, & ſic etiam lego in ſcripto. Verum in meliore animadverto

eiſdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit graviſſimum, & unumquodque quàm breviſſimè transeatur;
53 ut memoria, non oratio renovata videatur. Indignatio eſt oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offenſio concitetur. In hoc genere illud primùm intelligi volumus, poſſe omnibus ex locis iis, quos [16] in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem. nam ex iis rebus, quæ perſonis, atque negotiis attributæ ſunt, quævis amplificationes, & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus.

101 Primus locus ſumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas graviſſima debeat eſſe. Qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, prodigiis, reſponſis, & ſimilibus rebus. item ex majoribus noſtris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus eſt, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, oſtenditur, an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrociſſimum eſt; an ad ſuperiores, quales ſunt ii, quorum ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt; an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt: an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus, quidnam ſit eventurum, ſi idem ceteri faciant: & ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos ejuſdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali ſit eventurum, demonſtrabimus.

102 Quartus locus eſt, per quem demonſtramus, multos alacres exſpectare, quid ſtatuatur, ut ex eo, quod uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ceteras res perperam conſtitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ ſi ſit ſemel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla poteſtate corrigi poſſit. Sextus locus eſt, per quem conſulto, & de induſtria factum eſſe demonſtratur, & illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnumquam convenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quòd tætrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum eſſe dicamus, [17] per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotiſſima ſit.

54 Octavus locus eſt, per quem demonſtramus, non vulgare,
103 neque factitatum eſſe, ne ab audaciſſimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur. atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus beſtiis remotum eſſe. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, conſanguineos, ſupplices, crudeliter facta dicentur; & deinceps ſiqua proferantur in majores natu, in hoſpites, in vicinos, in amicos; in eos, quibuſcum vitam egeris; in eos, apud quos educatus ſis; in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miſeros & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles & honore uſos, in eos, qui neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, ut in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, ſummum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit.

104 Nonus locus eſt, per quem cum aliis, quæ conſtat eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, comparatur; & ita per contentionem, quanto atrocius, & indignius ſit illud, quo de agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt, cum uniuſcujuſque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quam maximè ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum eſt, perinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Undecimus locus eſt, per quem oſtendimus, ab eo factum, à quo minimè oportuerit, & à quo, ſi alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec [18] alicui unquam uſu evenerit.

Terciuſdecimus locus eſt, ſi cum injuriâ contumelia juncta 105
demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam [19] odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras injurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent: ſi ad mulieres, de uxoribus: ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintuſdecimus locus eſt, per quem dicimus, inimicis quoque & hoſtibus, ea, quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere. Et indignatio quidem his ferè de locis graviſſi- 55
mè ſumetur.

Conqueſtionis autem hujuſmodi de rebus partes petere 106
oportebit. Conqueſtio eſt oratio, auditorum miſericordiam captans. in hac primùm animum auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo faciliùs conqueſtione commoveri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur: qua oratione habita graviter, & ſententioſè, maximè demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur; cùm in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit.

Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem, quibus 107
in bonis fuerint, & nunc, quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, &, ſi qua ſimili in genere, quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficiis; quas paſſi, perpeſſurive ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipſa, quaſi adſit, non verbis ſolùm, ad miſericordiam ducatur.

Sextus, per quem præter ſpem in miſeriis demonſtratur 108
eſſe; &, cùm aliquid exſpectaret, non modò id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum convertimus, & petimus, ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos cùm videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non poſtremam ejus vocem audivi, non extremum ejus ſpiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter jacuit inſepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit.

Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res 109
refertur: ut, ſi ad equum, domum, veſtem, ſermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & ali-

numquid. Et ſane Victorinus in ſuis codicibus ſimile quid habuit, citans *Nam quid ſi legis ſcriptor.* Sed etiam MS. meus unus *& quærat ſi id a vobis*, alter *& quærat ſic id a vobis.* Forte *ſcilicet.* Gronovius.

16. *In confirmandi præceptis.*] Peſſime Lambiniana *in confirmandis præceptis*, quæ tamen ſequutus Gothofredus notat cum legiſſe *confirmationis* contra omnes credo ſcriptos, qui exhibent, ut recudi curavit Gruterus, niſi quod melior noſter *in confirmandi præceptione*, quod non temere contemnam. *Idem.*

17. *Per vim, per manum opulentam.*] Ferè adſentiar ſcripturæ Pal. ſec. *per vim, manum, opulentiam*, neque abit tertius, quam quod is, *opulentam.* habet tamen vulgata ſuam Venerem, quam non videtur aſſecutus Wouverius noſter, arbitratus forte reſcribendum, *manum violentam.* Gruter.

18. *Alicui unquam uſu evenerit.*] Ita Pal. ſec. ceter. & Grev. venerit, quod maluit Gulielmius. *Idem.*

19. *Odium concitatur.*] Haud ſecus Pall. quippe Grev. & primo cuſus *incitatur.* Lambini editio prior, *odio concitatur.* Idem.

20. *Eſſe*

aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicujus ejuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cùm diducaris ab eo, quicum libentiſſimè vixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, à quibus minimè conveniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus, aut à quibus indignum eſt, ut ſervis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur: in quo orantur modò illi, qui audiunt, humili & ſupplici oratione, ut miſereantur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus. & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum [20] eſſe, & futurum, ſiquid acciderit, demonſtramus. nam ſæpe virtus, & magnificentia, in qua gravitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commovendam, quàm humilitas, & obſecratio. Commotis autem animis, diutiùs in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lacrima nihil citius areſcit. Sed quoniam & ſatis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus; & hujus voluminis magnitudo longiùs proceſſit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

20. *Eſſe & futurum.*] MSSti iterant *eſſe & futurum eſſe*, quod non magis reſpui debet, quam quod paulo ante dixit, *præter ſpem in miſeriis demonſtratur eſſe, & cum aliquid exſpectaret, non modo id non adeptum eſſe.* Tanto autem minus id facere nunc debuerunt, quod ferre potuerunt cap. 30. *fons apertus eſt, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonſtratus eſt.* Gronov.

M. TULLII CICERONIS
RHETORICORUM,
SEU DE
INVENTIONE RHETORICA,
LIBER SECUNDUS.

CROTONIATÆ quondam, cùm florerent omnibus copiis, & in Italia cùm in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religioſiſſimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxin, qui tum longè ceteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars uſque ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit: &, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimùm aliis præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. [1] putaverunt enim, ſi, quo in genere plurimùm poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum.

Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illicò quæſivit ab eis, quaſnam virgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos, magna præditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multùm omnibus corporum viribus & dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. [2] Cùm puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt, ſorores ſunt apud nos virgines. quare, qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi, quæſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, ut mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur.

Tunc Crotoniatæ [3] publico de conſilio virgines unum in 3
locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod ejus eſſent judicio probatæ, qui veriſſimum pulchritudinis habere judicium debuiſſet. neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, uno in corpore ſe reperire poſſe; ideò quòd nihil ſimplici in genere [4] omni ex parte perfectum natura expolivit. itaque, tanquam ceteris non ſit habitura quod largiatur, ſi uni cuncta conceſſerit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.

[5] Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidir, ut ar- 2
tem dicendi perſcriberemus, non unum aliquod propoſuimus 4
exem-

1. *Putaverunt enim, ſi quo &c.*] Delevi pronomen *eum* quod erat in hactenus vulgatis, ita tamen ut non compareret in editione principe neque agnoſcerent Pal. noſtri. *Gruter.*

2. *Cum puerorum igitur formas & corpora magno.*] Eſt verſus longus; quem deſtruendum putabat Gulielmius fide libri Grevenb. *corpora & formas.* Pall. adhærent vulgatæ. *Idem.*

3. *Publico de conſilio.*] Sic Pall. omnes. Grev. tamen *communi de conſ.* quod præferebat Gulielmius; nondum ego. *Idem.*

4. *Omni ex parte perfectum.*] Si ſic correxerunt ex libris vetuſtis bonæ notæ, & non ex libri de Amicitia verbis, quæ ſunt cap. 21, ubi fere ipſa hæc occurrunt, ſuſtinere poſſum. Sed quid ergò & unde eſt, quod & in antiquis editis, & tribus ſcriptis lego *omnibus ex partibus?* An non infra cap. 40 *totam omnibus ex partibus pertentare.* Etiam 2 de Nat. D. *perfectum expletumque omnibus numeris & partibus.* 1 de Legg. *mundum omnibus partibus inter ſe congruentibus cohærere?* Sed etiam ſupra 1, 34. *omnibus partibus commodius regitur.* & infra c. 12 *ſi totius adminiſtratio negotii ex ipſius omnibus partibus pertentabitur.* Ubi licet & in ipſo Ciceronis contextu aliter legatur, & ut hodie leguntur, citentur quoque ab Mario Victorino, tamen is eam paraphraſin ſic concludit: *Suſpiciones ducentur, id eſt, conjectura capietur ex ipſis omnibus partibus, ex omnibus partibus pertentabitur* &c. certiſſimo indicio eum illic vel *ipſis* vel *ipſius* legiſſe. *Gronov.*

5. *Quod quoniam nobis voluntatis accidit.*] Grev. *voluntati*; vult-

qua.

exemplum, cujus omnes partes, quocumque eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſario viderentur: ſed, omnibus unum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque commodiſſimè præcipere videbatur, excerpſimus, & ex variis ingeniis excellentiſſima quæque libavimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni ſunt, nec nihil optimè, nec omnia præclariſſimè quiſquam dicere nobis videbatur. quapropter ſtultitia viſa eſt, aut à bene inventis alicujus recedere, [6] ſi quo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

5 Quòd ſi in ceteris quoque ſtudiis à multis eligere homines commodiſſimum quodque, quàm ſeſe uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent; non tantopere in vitiis perſeverarent: aliquanto [7] levius ex inſcientia laborarent. Ac ſi par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, uſque ad hoc tempus, expoſitis copiis, quodcumque placeret, eligendi poteſtas fuit.

6 Ac veteres quidem ſcriptores artis uſque à principe illo atque inventore Tiſia repetitos, unum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cujuſque præcepta magna conquiſita cura perſpicuè conſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit: ac tantùm inventoribus ipſis ſuavitate & brevitate dicendi præſtitit, ut nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur.

7 Atque hic quidem ipſe, & ſeſe ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, ut ceteros, & ſeipſum per ſe cognoſceremus. ab hoc autem qui profecti ſunt, quamquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimùm conſumſerunt, ſicut & ipſe, cujus inſtituta ſequebantur, fecerat; tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, ſiquid ars proficit, opitulati ſunt. nam fuit tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſocrates: cujus ipſius quam conſtet eſſe artem, non invenimus.

8 Diſcipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.
3 Ex his duabus diverſis ſicuti familiis, quarum altera cùm verſaretur in philoſophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis ſibi curam aſſumebat, altera verò omnis in dicendi erat ſtudio & præceptione occupata; unum quoddam eſt conflatum genus à poſterioribus, qui ab utriſque ea, quæ commodè dici videbantur, in ſuas artes contulerunt: quos ipſos ſimul, atque illos ſuperiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, propoſuimus, [8] & ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus.

9 Quòd ſi ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt, profectò neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicujus præteriiſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur, docti ab aliquo, facile & libenter ſententiam commutabimus. Non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtultè & diu perſeveraſſe, turpe eſt: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari uniuſcujuſque vitio eſt attributum.

Quare nos quidem ſine ulla affirmatione, ſimul quærentes, 10
dubitanter unumquidque dicemus, ne, dum parvulum hoc conſequimur, ut ſatis commodè hæc perſcripſiſſe videamur; illud amittamus, quod maximum eſt, ut ne cui rei temerè, atque arroganter aſſenſerimus. [9] Verùm hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita ſtudioſè, quoad facultas feret, conſequemur. Nunc autem, ne longius oratio progreſſa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur eſſe, dicemus.

Igitur primus liber expoſito genere hujus artis, & officio, 11
& fine, & materia, & partibus, genera controverſiarum, & inventiones, [10] & conſtitutiones, & judicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cùm in eo ceteris de rebus diſtinctiùs dictum ſit, diſperſè autem de confirmatione, & de reprehenſione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarum genera, locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expolitum eſt, hic tantùm ipſa inventa unamquamque in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis partes referre oportebit.

Omnis & demonſtrativa, & deliberativa, & judicialis 4
cauſa, neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ antè expoſita ſunt, 12
conſtitutionis genere, uno pluribuſve verſetur. Hoc quamquam ita eſt, tamen cùm communiter quædam de omnibus præcipi poſſint, [11] ſeparatim quoque aliæ ſunt cujuſque generis, & diverſæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum ſit, quæritur: In demonſtrationibus, quid honeſtum: In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid utile. nam ceteri utilitatis modò finem in ſuadendo & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt.

Quorum igitur generum fines, & exitus diverſi ſunt, eorum 13
præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus, non eaſdem incidere conſtitutiones: verumtamen oratio quædam [12] ex ipſo fine, & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controverſiis, in judiciali genere cauſarum & præceptorum verſabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque cauſarum genera ſimili implicata controverſiâ, nulla cum difficultate transferentur: pòſt autem ſeparatim de reliquis dicemus.

[13] Nunc à conjecturali conſtitutione proficiſcemur, cujus 14
exemplum ſit hoc expoſitum: In itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quendam, & ſecum aliquantum nummorum ferentem, [14] eſt conſecutus. cum hoc, ut fere fit, in via ſermonem contulit, ex quo factum eſt, ut illud iter fami-

---

que Gulielmius, voluiſſe exprimere *voluptati*. Gruter.

6. *Siquo in vitio ejus offenderemur.*] Gulielmius Lambinum ſecutus, deleverat *in*, & aberat ea ſyllaba Pal. tert. ſed erat in pr. & ſec. libris melioribus, ſic & mox *offendere in arrogantia*. ita enim Pall. noſtri, non *arrogantiam*, ut vulgo editum eſt. *Idem.*

7. *Levius ex inſcientia laborarent.*] Ita Pall. etiam omnes, non *inſcitia*, ut aliæ fere edd. *Idem.*

8 *Et ex noſtro quoque.*] Pall. duo priores, & Grev. *ex noſtra*; quod forſan ſequendum erit. *Idem.*

9. *Verum hoc quidem nos.*] Vocula poſtrema, quum in neutro MS. occurrat, & in præcedenti periodo illud *nos quidem* jam dixerit, merito ſuſpecta haberi debet. *Gronov.*

10. *Et conſtitutiones, & judicationes &c.*] Sic Pal. ſec. Grev. & mſſ. Suffridi Petrei. ante vulgatis plerìſque abfuerat, *& judicationes*: præcipue vero Manutianis. *Gruter.*

11. *Separatim quoque aliæ ſunt cujuſque generis & diverſa.*] In nullo codice exſtat copulativa. *Gronov.*

12. *Ex ipſo fine & genere.*] Repetunt ſcripti *& ex genere*, quod mutari non decuit. Sed & Oxonii inveni *ex ipſa fine.* Idem.

13. *Nunc à conjecturali conſtitutione proficiſcemur.*] Gulielmius malebat cum Lambinianis *ad conjecturalem conſtitutionem*. & ſic editio prima. *Gruter.*

14. *Eſt conſecutus.*] Malui iſtud cum Pal. ſec. & Grev. & marginalibus, quam quod hactenus obſedit libros, *eſt comitatus*. vult enim in itinere poſitu ſuperveniſſe. *Idem.*

15. In

miliarius facere vellent. quare cùm [15] in eandem tabernam devertiſſent, ſimul cœnare, & in eodem loco ſomnum capere voluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur poſt inventum, cùm in alio maleficio deprehenſus eſſet) [16] cùm illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertiſſet: noctu, poſtquàm illos arctius jam, ut fit, ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alterius eorum, qui ſine nummis erat, gladium propter appoſitum è vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abſtulit, gladium cruentatum in vaginam recondidit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit.

Ille autem, cujus gladio occiſio erat facta, multò ante lucem ſurrexit, comitem illum ſuum inclamavit ſemel & ſæpius. illum ſomno impeditum non reſpondere exiſtimavit: ipſe gladium, & cetera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit, ſolus profectus eſt. Caupo non multo poſt conclamavit, hominem eſſe occiſum, & [17] cum quibuſdam deverſoribus illum, qui antè exierat, conſequitur. in itinere hominem comprehendit, gladium ejus è vagina educit, [18] reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. Depulſio, Non occidi. Ex quibus [19] conſtitutio eſt. Quæſtio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne.

Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controverſiam. Hoc autem & in horum locorum expoſitione, & in ceterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem cauſam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris ſcribitur: ſic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, conjectura capienda eſt.

Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, [20] vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potiùs, quàm cogitatione fecerit.

Ratiocinatio autem eſt diligens & conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cùm aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur, ut, ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiſcendive commodi, aut contra rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi cauſa. nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi cauſa, aut majoris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod majoris adipiſcendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, prætcritur.

Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt hujus conſtitutionis. nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cùm aliquid impulſione factum eſſe dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & ſententiis amplificare debebit, & oſtendere, quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affectionis explicatione, curandum eſt, ut non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit.

Cùm autem non impulſione, verùm ratiocinatione aliquem 6
commiſiſſe quid dicet, quid commodi ſit ſecutus, aut quid in- 20
commodi fugerit, demonſtrabit, & id augebit, quàm maximè
poterit, ut, quoad ejus fieri poſſit, idonea quammaximè cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum; & omninò quicquid erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſummè augere debebit.

Et hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid 21
in veritate modò, verum etiam vehementiùs, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poteſt, ei viſum eſſe, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cùm aut res aliùſmodi eſt, ac putatur, aut non is eventus eſt, quem arbitrati ſunt. Res aliùſmodi eſt tum, cùm aut id, quod bonum eſt, malum putant: aut contrà, quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec malum, nec bonum.

Hoc intellecto, ſiquis negabit, ullam eſſe pecuniam, fra- 22
tris, aut amici vita, aut denique officio ſuo antiquiorem, aut ſuaviorem, non erit hoc accuſatori negandum. nam in eum culpa, & ſummum odium transfertur, qui id, quod tam verè, & piè dicetur, negabit. Verùm illud dicendum erit, illi non eſſe ita viſum: quod ſumi oportet ex iis, quæ ad perſonam pertinent, de quo pòſt dicendum eſt.

Eventus autem tum fallit, cùm aliter accidit, atque ii, qui 7
arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur: ut, ſi quis dicatur alium 23
occidiſſe, ac voluerit, quòd aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe, cujus teſtamento non ſit heres, quòd ejus teſtamento ſe heredem arbitratus ſit. Non enim ex eventu cogitationem ſpectari oportere, ſed [21] qua cogitatione & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſiderare: & quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu utatur, ad rem pertinere.

In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demon- 24
ſtrare poterit, alii nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, ſi tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe aliis quòque cauſa faciendi videbitur; aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut voluntas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio, adjutores, adjumenta, & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus à talibus factis vacuus, & integer eſſe dicetur. Poſtremò, quas ad defenſionem rationes reo dabimus, iis accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verùm id brevi faciendum eſt, & in unum multa ſunt conducenda, ut ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed hujus accuſandi cauſa defendere alterum videatur.

Atque accuſatori quidem hæc ferè ſunt in cauſâ facienda, 8
& conſideranda. Defenſor autem ex contrario primùm im- 25
pulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere hujuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco de-

15. *In eandem tabernam.*] Et iſtud oræ librorum noſtrorum adſitum, intuli in contextum, auctoritate Pal. pr. ſec. Grev. & libris à Suffrido noſtro pertractatis. antea erat *quandam tabernam.* neque enim omnes qui ad eundem devertebant, eadem utebantur menſa, nedum cubili. *Grut.*

16. *Cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet animadvertiſſet.*] Lambinus tentabat, *alterum nummos habere animadverteret;* quod non diſplicet, ejectis *videlicet qui.* Idem.

17. *Cum quibuſdam deverſoribus.*] Mſ. ſec. *diverſoriis.* quod excutient non feſtinantes. *Idem.*

18. *Reperit cruentum.*] Utraque membrana *cruentatum* ut ante. *Gron.*

19. *Conſtitutio eſt. Quæſtio eadem.*] Sic quidem editi. Sed MSSti ſunt ampliores *conſtitutio eſt, id eſt, quæſtio, eadem,* ut 1 Inv. 8. *Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem vocamus.* Et ſimilia in capite XIII. *Gronov.*

20. *Violentia.*] Sic poſt Gruterum Londini & Baſileæ nuper editur, prorſus maculoſe, quum omnes editi ante, quibus accedunt etiam noſtri duo ſcripti, habeant *vinolentia,* nec eſt niſi typorum error in Gruteriana. Ideo mutavi. *Idem.*

21. *Qua cogitatione & ſpe ad maleficium &c.*] Pall. omnes & Grev. am-

demonſtrandum, quæ vis & natura ejus ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla, & ſimilitudines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura ejus affectionis quàm leniſſimè quietiſſimam [22] ad partem explicanda, ut & res ipſa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quendam intimum ſenſum accommodetur.

26 Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut parvum, aut aliis magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis, quàm aliis, aut incommodum ſibi majus, quam commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod ſubeatur, comparanda: qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque vitatione tractabuntur.

27 Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum, quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum, quamquam in falſa fuerit opinione: demonſtrandum erit defenſori, [23] neminem tanta eſſe ſtultitia, qui tali in re poſſit veritatem ignorare. Quòd ſi id concedatur, illud non conceſſum iri; ne dubitaſſe quidem hunc, quid ejus juris eſſet, ſed id, quod falſum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo; quod verum, pro vero probaſſe. Quòd ſi dubitaverit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum, certum in periculum ſe committere.

28 Quemadmodum autem accuſator, cùm ab aliis culpam dimovebit, defenſoris locis utetur: ſic iis locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus, cùm in alios ab ſe crimen volet transferre.

9 Ex perſona autem conjectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus. nam & de nomine nonnumquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cùm dicimus, [24] cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: ut ſi dicamus, idcircò aliquem Caldum vocari, quod temerario & repentino conſilio ſit: aut ſi ea de re hominibus Græcis imperitis verba dediſſe, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mucius, vocarentur.

29 Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. omnia enim hæc, vir, an mulier; hujus an illius civitatis ſit; quibus ſit majoribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum, quemadmodum, & apud quos, & a quibus educatus & eruditus ſit, quæritur, & quibuſcum vivat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico vivat.

30 Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cùm ſervus, an liber; pecunioſus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; [25] privatus, an in poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur, Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt; res ipſa, causâ poſitâ, docebit, ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, moleſtia: propterea quòd & ipſorum vis intelligitur, &, quæ res harum aliquam rem conſequantur, faciles cognitu ſunt.

Studium autem quoniam eſt aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facilè ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. nam conſilium eſt, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Jam facta, & caſus, & orationes, quæ ſunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum eſt) in tria tempora diſtributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam ſuſpicionis.

Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis uti. nam cauſa facti, parum firmitudinis habet, niſi animus ejus qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducatur, ut à tali culpa non videatur abhorruiſſe. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cùm cauſa, quare peccaverit, non interceſſerit: ſic cauſam peccati intercedere leve eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex antè factis accuſator improbare debebit, & oſtendere, ſiquo in pari antè peccato convictus ſit. Si id non poterit; ſiquam in ſimilem antè ſuſpicionem venerit, ac maximè, ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere ejuſdem modi cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æquè magna re, aut in majore, aut in minore: [26] ut ſi, quem pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare, aliqua in re ejus aliquod factum avarum.

Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adjungere, atque ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum adverſarii oportebit: ut ſi avaritia inductum arguas feciſſe, & avarum eum, quem accuſes, demonſtrare non poſſis; aliis affinem eſſe vitiis doceas, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum eſt, [27] tantundem de facultate totius eſt defenſionis deminutum.

[28] Si nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſo demonſtrari; locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis, nihil ad rem putent pertinere. nam eum antè celaſſe, nunc manifeſtò teneri; quare non oportere hanc rem ex ſuperiori vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem antè peccandi non fuiſſe, aut cauſam. Aut, ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non eſſe mirum, ſi nunc primùm deliquerit. nam neceſſe eſt, eum, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit.

Defenſor autem primùm, ſi poterit, debebit vitam ejus, qui inſimulabitur, quàm honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua ejus nota, & communia officia: quod genus,

amplius, *qua cog. animus & ſpe &c.* Gruter.

22 *Ad partem explicanda*] Subnectunt ſcripti *eſt*. Mox unus *ſimiliter in incommodi vitatione*, Gronov.

23. *Neminem tanta eſſe ſtultitia.*] In duobus meis reperio, ut fuit in editis ante Lambinum, Gothofredum & Gruterum, *tantæ ſtultitiæ*. Qua loquutione non minus potuit hic uti, quam ſcripſit cap. 41 *amentiæ igitur fuiſſe*, quum cap. 45 dicat *amentiam fuiſſe*. Idem.

24. *Cognomen quoque intelligatur oportet.*] Prima editio, *cognomenque & agnomen intell.* & vero editi à Victorio & Lambino, *cognomen quoque & agnomen intelligatur &c.* nec aliter Grev. aut Pal. pr. ſed malim tamen primo loco poſitum, cui reſpondet ſec. ac tertius. *Gruter.*

25. *Privatus an in poteſtate ſit.*] Lambini tres iſtud habent, item totidem Pall. ideoque ejeci publicatum prius, *cum poteſtate*. ſic & lege 13 ff. de juriſd. magiſt. *vel is qui in poteſtate aliqua*. Idem.

26. *Ut ſi, quem pecunia.*] Eſt ab editione prima; ne hoc forte quis attribuat Lambino. vulgata, *ſi qui pecunia*. mſſ. *ſi quidem p.* item *ſi quid pec. &c.* Idem.

27. *Tantundem de facultate totius eſt defenſionis deminutum.*] In MSS. lego vel *de facultate totius ejus defenſionis*, vel *totius eſt ejus*. Quam ſcripturam etſi memoret nemo, vix dubito tamen, quin exſtet in pluribus codicibus, nec puto ſpernendam, certe præ vulgata. *Gronov.*

28. *Si nulli adfinis poterit vitio reus ante admiſſo demonſtrari.*] Videntur, *reus ante admiſſo*, eſſe à manu potius interpretis quàm auctoris. *Gruter.*

29. *Etiam*

genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios: [29] etiam quæ magis rara, & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cùm neceſſe non eſſet, officii cauſa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet, deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe. quod eò confirmatius erit, ſi, cùm poteſtas impunè aliquid faciendi minus honeſtè fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe.

Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: ut ſi, cùm avaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conqueſtioni, [30] per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, cùm animus omni in vita fuerit à vitiis remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuique pernicioſiſſimum, non vitam honeſtè actam tali in tempore quàm plurimùm prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, [31] quæ confingi facilè poſſit, non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari poſſit, facere judicium.

Sin autem in antè acta vita aliquæ turpitudines erunt; aut falsò veniſſe in eam exiſtimationem dicentur, aut ex aliquorum invidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe videatur. Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione; negare oportebit [32] de vita ejus, & moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur: quare, antè factis omiſſis, illud, quod inſtet, agi oportere.

Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis, atque ex negotio proficiſcentur. Ex negotio duci poterunt, ſi eas res, quæ negotiis attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex iis igitur in hanc conſtitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque.

Videre igitur primùm oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita videatur; quid in ipſa re gerenda; quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negotii geſtio pertractanda. nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundò in loco nobis eſt expoſitum.

40 Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas: quorum uniuſcujuſque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hîc non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe videamur, [33] breviter demonſtrabimus, quid quaque in parte conſiderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt.

41 Deinde videndum eſt, quid adjunctum ſit negotio, hoc eſt, quid majus, quid minus, quid æquè magnum ſit, quid ſimile: ex quibus conjectura quædam ducitur, ſi, quemadmodum res majores, minores, æquè magnæ ſimileſque agi ſoleant, diligenter conſiderabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit: hoc eſt, quid ex unaquaque re ſoleat evenire, magnoperè conſiderandum eſt; ut metus, lætitia, titubatio.

42 Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea, quæ geſtum negotium confeſtim, aut ex intervallo conſequuntur. In qua videbimus ecquæ conſuetudo ſit, [34] ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio; ex quibus nonnumquam elicitur aliquid ſuſpicionis. [35] Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ 13 communiter & ex negotiorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur. nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione junguntur.

43 Maximè enim quæri oportet in hac conſtitutione, primùm potueritne aliquid fieri: deinde ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua antè diximus: deinde utrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe: item [36] quod ſpem celandi haberet: deinde neceſſitudo; in qua, num neceſſe fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributum eſt, ut in ea cauſa, quam expoſuimus. Ante rem erit, quod in itinere ſe tam familiariter applicaverit, quod ſermonis cauſam quæſiverit, quod ſimul diverterit, cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quod ſolus exierit, quod illum [37] tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit.

44 Horum pars ad conſilium pertinet. Quæritur enim, utrùm videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, [38] an ita temerè, ut non veriſimile ſit, quemquam tam temerè

29. *Etiam quæ magis rara &c.*] Grevenb. habet omnino, *& quæ magis rara & eximia ſunt, ab eo cum magno aliquid labore &c. factum eſſe dicet.* quod *factum* etiam reſtat in Pall. ſed in ceteris confirmant vulgatam, ut videatur legendum diſtinguendumque: *etiam quæ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquid labore &c. factum eſſe dicet* Idem.

30. *Per quam miſerum facinus &c. demonſtrabitur.*] Spurium quid ſapit auribus meis illud *demonſtrabitur.* ſi abeſſet, & *perquam* unica dictione enunciaretur, melius eſſet ſententiæ. *Idem.*

31. *Quæ confingi facile poſſit.*] Meliores codices auctiores, *quæ confingi quamvis facile poſſit.* Vix credi poteſt id non reperiri etiam in aliorum libris. An repudiarunt, quia ignarum id Nizolio? Sic tamen Cicero pro S. Roſc. 16, *quamvis multos proferre.* Et cap. 32, *quamvis diu aliquid dicere.* 2, 43 *re quamvis leviter probabili.* Tacitus 2 ann. 82, *quamvis leviter audita.* Adde 4 ad Heren. 42. *Gronov.*

32. *De vita ejus, & moribus.*] Scriptus uterque *& de moribus.* Idem.

33. *Breviter demonſtrabimus.*] MS. melior *breviter injecimus*, qui & mox *aut quibus ſine omnino*, & *Quarta autem pars reſtat ex iis.* Idem.

34. *Ecquæ actio.*] Pal. pr. non habet voculam ultimam. ſec. præfert litera una plus *pactio*, quod placet. nam tert. *orat.* Gruterus.

35. *Sunt autem aliquæ.*] MSS. habent vel *ſunt autem & aliæ*, vel *ſunt autem aliæ.* Id quod tanto magis ridiculum in vulgatis, quod in harum nonnullis notent ad marginem (Aliæ ſuſpiciones) Ita quod ipſi intelligunt & pronunciant, nolunt tamen Ciceronem dicere. Marius Victorinus. *Invenitur autem argumentatio præterea, quæ communiter* &c. *Gronov.*

36. *Quod ſpem celandi haberet.*] Ut ex Lambino edidit Gothofredus *quod ſpem celandi non haberet*, ſic legitur in utroque noſtro, qui etiam mox uterque *quæſierit*, de quo ſupra. & *quod ſimul diverterit, dein* vel *deinde cœnarit.* Idem.

37. *Tam familiarem comitatum*] Victorii editio *comitem.* neque aliter Pal. tert. aut Grev. haud tamen temere aliquid mutarim. P. Manutius expreſſit *jam familiarem comitatum.* Gruter.

38. *An ita temerè, ut non veriſimile ſit, quemquam tam temerè ad maleficium acceſſiſſe.*] Etiam Grevenb non agnoſcit illa omnia, *ut non veriſimile &c. acceſſiſſe*, & abeſſe poterant ſine damno ſententiæ. conſpiciuntur tamen in Palatinis; quorum primus ſupra, amplius habet; *quod cruentum gladium habuerit quorum pars dicit propter facultatem quæ ad conſilium non pertinet, ſi ipſa negatur, vel quorum locorum pars continet ad conſilium. pars ad fortunam, pars ad naturam, quod reus hic cruentatum habuit gladium, non pertinet ad conſilium. itaque dicit, Horum pars pertinet ad conſilium. Quæritur, &c.* Idem.

merè ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo commodiùs potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe 39 ſi pecuniæ, adjumenta, ſi adjutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non videtur. Hoc modo ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ perſonis ſunt attributa. Hîc neque facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere, ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem, & quomodo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quòd, cauſa poſita, quid in quamque conveniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hîc ſe inventuros putabunt, ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent.

45 Non facile autem, quòd & infinitum eſt tot de rebus utramque in partem ſingillatim de unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utramque partem cauſæ ſolent convenire.

14 Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, ſi geſti negotii & ſuam, & adverſarii narrationem ſæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciens, conſiderabit, quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidque factum ſit: cur hoc modo potiùs, quàm illo: cur ab hoc potiùs, quàm ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc ante factum ſit: cur hoc antè factum non ſit: cur hoc in ipſo negotio: cur hoc poſt negotium: aut quid factum de induſtria, aut quid rem ipſam conſecutum ſit: conſtetne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc hujuſne rei ſit ſignum, an illius, an hujus & illius, & utrius potius: quid factum ſit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit.

46 Cùm animus hac intentione omnes totius negotii partes conſiderabit, tum illi ipſi in medium conſervati loci procedent, de quibus antè dictum eſt: & cùm ex ſingulis, tum ex conjunctis argumenta certa naſcentur. quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere verſabitur. Accedunt autem ad conjecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores: quæ contrà omnia uterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & 40 ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit.

47 Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus ſuſpicionum, artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere, ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iiſdem ex locis conjectura ſumenda eſt. nam & ejus, qui in quæſtione aliquid dixerit, & ejus, qui in teſtimonio, 41 & ipſius rumoris cauſa, & veritas ex iiſdem attributionibus reperietur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adjuncta ei cauſæ ſolùm, quæ dicetur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes ejuſdem generis cauſas transferri non ſatis commodè poſſit: pars autem eſt pervagatior, & aut in omnes ejuſdem generis, aut in pleraſque cauſas accommodata.

15 Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſ-
48 ſunt, locos communes nominamus. nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut ſi quis hoc velit oſtendere, eum, qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum: quo loco, niſi perorata, & probata cauſa, non eſt utendum: Aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: 42 ut ſuſpicionibus credi oportere, & contrà, ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus antè dictum eſt; pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

Diſtinguitur autem oratio, atque illuſtratur maximè, rarò inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ reſtant, aut omnibus jam dictis exſuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuavitatis, & gravitatis plurimum conſiſtit, & omnia, quæ in inventione verborum, & ſententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur.

Quare, non ut cauſarum, ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt. nam niſi ab iis, 43 qui multa exercitatione magnam ſibi 44 & verborum, & ſententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornatè, & graviter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in conjecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant: ſuſpicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: teſtibus credi oportere, & non oportere: quæſtionibus credi oportere, & non oportere: vitam antè actam ſpectari oportere, & non oportere: ejuſdem eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe, & non eſſe ejuſdem: maximè ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & ſi qui ejuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias partes diducentur.

Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur; & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes, ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumentationes: ſed illæ tenuiùs, & acutiùs, & ſubtiliùs tractantur: hi autem graviùs, & ornatiùs, & cùm verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. in illis enim finis eſt, ut id, quod dicitur, verum eſſe videatur: in his, tametſi hoc quoque videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

Cum eſt nominis controverſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa: C. Flaminius is, qui conſul rempublicam malè geſſit bello Punico ſecundo, cum tribunus plebis eſſet, invito ſenatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit: 45 arceſſitur majeſtatis. Intentio eſt, Majeſtatem minuiſti, quòd tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt, Non minui majeſtatem. Quæſtio eſt, Majeſtatemne minuerit. Ratio, In filium enim quam

39. *Si pecuniæ adjumenta, ſi adjutores.*] Pall. pr. *ſi pecuniæ, ſi adjumenta, ſi adjutores.* ter. *ſi pecuniæ, ſi adjumenta, adjutores.* media locum heic habere poſſet. *Grut.*

40. *Ex quæſtione ſuſpiciones &c.*] Lambini editiones præferunt, *ſuſpicioſior*, quo quid ſibi velit neſcio. alterum enim reſtat in mſſ. noſtris & editis; niſi quod P. Manutii *ſuſpicionem*. Idem.

41. *Et ipſius rumoris cauſa, & veritas ex &c.*] Editio prima, *rumoris veritas ex.* Pal. ſec. *cauſſa & veritatis ex &c.* Idem.

42. *Ut ſuſpicionibus credi oportere, & contra, ſuſpicionibus credi non oportere.*] MS. melior immutat, & voculam negativam apponit prioribus verbis, non poſtremis; quomodo ſane videtur & in ſuis legiſſe Marius Victorinus, dum hic ita ſcribit: *Suſpicionibus credi non oportere, aut oportere.*] *Id eſt theſis.* Gronovius.

43. *Qui multa exercitatione.*] Membrana utraque *qui multa in exercitatione.* Idem.

44. *Et verborum & ſententiarum.*] In utroque noſtro codice copula prior non exſtat, & forſan eam non ſcripſit auctor, ut cap. 5 *affectionemque verbis & ſententiis amplificare.* Idem.

45. *Accerſitur majeſtatis.*] Quum in uno codice legam diſerte *arceſſitur*, putavi hunc unum vere declarantem, quid antiquæ manus fuerit, prægravare debere omnes alios, qui vitioſum retinent, maxime quum ſic & ex Lambinianis notet Gothofredus. Illud *arceſſitur* etiam exſtat in Laudiano, ſed is amplior *arceſſitur reus maj.* Quod

quam habebam poteſtatem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio, At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt, privata quadam [46] tribuniciam poteſtatem, hoc eſt, populi poteſtatem infirmat, minuit is majeſtatem. Judicatio eſt, Minuatne is majeſtatem, qui in tribuniciam poteſtatem patria poteſtate utatur. ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

3 Ac, nequis fortè arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolam ſumimus, in quam præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes videbit conſtitutiones, & earum partes, & controverſias, ſiquæ fortè in eas incident. Nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breviter expoſitum, pluribus verbis eſt & rationibus confirmandum, & ita eſſe, ut deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accuſabitur, adjungere oportebit, & ex eo, quod oſtenderis eſſe; verbi cauſa, Majeſtatem minuere; docere, adverſarium majeſtatem minuiſſe, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur.

Pòſt erit infirmanda adverſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. Hoc ex opinione hominum ſumetur, cùm, quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo uti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur ejus deſcriptionis approbatio, & ſi, quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo, oſtendetur. Id autem [47] ex honeſtatis & utilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. [48] Et ſi cum definitione noſtra adverſariorum definitionem conferemus, & noſtram, veram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus; illorum, contra.

5 Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in
1 negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Jam ſi res plures erunt definiendæ: ut, ſi quæratur, Fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex privato ſacra ſurripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modò rerum, verùm etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt aliquid de republica, cùm poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde hujus confirmatio ſimilibus, & exemplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honeſtas adaugetur.

Deinde ſequitur adverſariorum definitionis reprehenſio, 56
quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cetera pòſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa, non res ſolùm convertere, verùm etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere, ducuntur. Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cùm cauſa poſtulabit, utemur.

Cum autem actio, tranſlationis, aut commutationis indigere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, [49] aut 19 57
cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, conſtitutio tranſlativa appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlationum genera quæramus: ſed quia ratio, præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, ut rariùs incidant tranſlationes. nam & prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus conſtitutum, ut cauſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.

Quare in jure plerumque verſantur. Ibi enim & exceptio- 58
nes poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio privatorum judiciorum conſtituitur. In ipſis autem judiciis rariùs incidunt, & tamen ſi quando incidunt, ejuſmodi ſunt, ut per ſe minus habeant firmitudinis: confirmentur autem aſſumta alia aliqua conſtitutione. Ut in quodam judicio, cùm venefici cujuſdam nomen eſſet delatum, &, quia parricidii cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cùm in accuſatione alia quædam crimina teſtibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem ſolùm mentio facta eſſet: defenſor in hoc ipſo multum oportet, ut diu conſiſtat: cùm de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: [50] Id autem, ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſe, quoniam & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum.

Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quo- 59
que non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſariò conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex tranſlativo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Verum tamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit. Exem- 20
plum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit hujuſmodi: Cùm ad vim faciendam quidam armati veniſſent, armati contrà præſtò fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui ma-

Quod mireris, habes hoc ipſum mox cap. 24 & 31 *capitis arceſſiebunt*. Gron.

46. *Tribuniciam poteſtatem, id eſt, populi poteſtatem.*] Non opinor quemquam crediſſe aut crediturum ſic ab Cicerone ſcribi potuiſſe; præſertim qui præmiſit *patria poteſtate, hoc eſt, privata quadam.* Itaque adſentirer ferme codici ignoranti voces poſtremas quatuor; ſed ut tenorem ſuum ſervet, puto delendam ſolam ultimam. *Idem.*

47. *Ex honeſtatis & utilitatis partibus.*] MS. alter repetit *& ex utilitatis.* Id vide ne ſit melius. Habes enim cap. 13 *Ex negotiorum & ex perſonarum attributionibus.* 1 Orat. 3 *Et ex noſtrorum & ex Græcorum copia.* Idem.

48. *Et ſi cum definitione noſtra &c.*] Libri Suffrid. noſtri verbo auctiores, *& ſi infirmabitur cum defin.* Pall. non variant, niſi quod exſtet in ſec. *Aut ſic cum de definitione &c.* Gruter.

49. *Aut cum eo, quicum oportet.*] Scripti duo *aut non cum eo q. o.* ut ſcilicet ſicut τὸ *oportet* repetitur, ſic vocula *non.* Mox etiam iidem *nam & ex prætoris exceptionibus* vel *nam ex præt.* Gronov.

50. *Id autem, ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſe.*] Sic animadverto ediiſſe Gruterum ex inductione Lambini, in quo primo id reperio. Sed perperam ſine dubio, & certe utique contra geminam noſtram membranam. Non enim hæc ſic ſunt annexa præcedentibus proxime, ut ex ore defenſoris dici videantur, atque ideo egeant infinitivo; ſed tanquam parentheſin faciunt immiſſam medio defendentis ſermoni, quæ ex ſua perſona auctor interponit præcedentem ſermonem, qui ex defendentis perſonâ concipitur in infinitivo, confirmantia. Ideo quum omnia alia tangat, hanc interpoſitionem ſolam, utpote explicantis Ciceronis, omittit Marius Victorinus: *Reus parricidii factus, probatis aliis criminibus, an damnandus ſit, quæſtio eſt. Utitur tranſlatione reus, cum dicit ſe non parricidii damnandum eſſe, quia nihil inde ſit approbatum, ſed aliorum criminum, quæ probata ſint, affici oportere ſupplicio: ac ne eo quidem, quod non inde judicium conſtitutum ſit. Ita ſi neque probatorum criminum pœna eſſe debet, quia non inde judicium conſtitutum eſt; neque parricidii, quia nihil probatum, confirmat non eſſe damnandum.* Propterea veterem

manus præciſa eſt, injuriarum. poſtulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem, [51] EXTRA QVAM IN REVM CAPITIS PRAEIVDICIVM FIAT.

60 Hic is, qui agit, judicium purum poſtulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non. Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter ſicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejuſmodi ſunt injuriæ, ut de his indignum ſit non primo quoque tempore judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum ſatiſne cauſæ ſit, quare, dum de ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum ſit, præjudicetur. atque exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid ſtatui de ea re conveniat.

61 Id ex partibus juris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, & videre, [52] utrùm malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quòd alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi ſic ſit judicium, aut actio conſtituta, an rectè ſine ulla re ejuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agantur, & in judicium veniant, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur ex conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem, & partes ejus conſideremus.

21 Cum & facto, & facti nomine conceſſo, neque ulla actio-
62 nis illata controverſia, vis, & natura, & genus negotii ipſius quæritur; conſtitutionem generalem appellamus. Hujus primas eſſe partes duas nobis videri diximus, negotialem, & juridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio juris civilis habet implicitam controverſiam. Ea eſt hujuſmodi: Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem antè mortuus eſt, [53] quàm in ſuam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controverſia eſt. Poſſeſſio heredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cujus agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt, Immò noſtra, qui heredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, Utrorum ſit. Ratio eſt, Pater enim & ſibi, & filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filii fuerunt, teſtamento patris noſtra ſiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis. Immò pater ſibi ſcripſit, & ſecundum heredem non filio, ſed ſibi juſſit eſſe. Quare, præterquàm quod ipſius fuit in teſtamento, ullius veſtrùm eſſe non poteſt. Judicatio, Poſſitne quiſquam de filii pupilli re teſtari. An heredes ſecundi, ipſius patrisfamiliâs, non filii quoque ejus pupilli heredes ſint.

63 Atque hoc non alienum eſt, quòd ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut uſquequaque dicatur, hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione: quod ſit, cum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt, ut in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Unius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis heredes eſſe non poſſunt, nec umquam factum eſt, ut ejuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege heres eſſet.

Infirmatio autem hæc erit, Non eſt una pecunia, propterea quòd altera jam erat pupilli adventicia: cujus heres non, illo in tempore, in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat. Judicatio eſt, Unane pecunia fuerit: ac, ſi hac erunt uſi infirmatione, Poſſe plures eſſe unius pecuniæ heredes diſſimilibus de cauſis; de eo ipſo judicatio naſcitur, Poſſintne ejuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe heredes. [54] Ergo una in conſtitutione intellectum eſt, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plures ſiant.

Nunc hujus generis præcepta videamus. Utriſque aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, jus ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur; quædam autem ex utilitatis ratione aut perſpicua nobis, aut obſcura, in conſuetudinem veniſſe: poſt autem, approbata [55] quædam aut à conſuetudine, aut à vero utilia viſa, legibus eſſe firmata. [56] Ac naturæ quidem jus eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem.

Religionem, eam, quæ in metu & cæremonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine conjunctos officium conſervare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, obſervantiam teneat. Vindicationem, per quam, vim, & contumeliam, defendendo, aut ulciſcendo, propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quam peccata punimus. Obſervantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes [57] veremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit.

Ac naturæ quidem jura minus ipſa quæruntur ad hanc controverſiam, quòd neque in hoc civili jure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem jus eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. in ea autem jura ſunt quædam ipſa jam certa propter vetuſtatem. quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere conſuerunt. Quædam autem genera juris, jam certa, conſuetudine facta ſunt. Quod genus, pactum, par, judicatum.

Pactum eſt, quod inter aliquos convenit, quod jam ita ju-

rem lectionem prorſus retineo *neceſſe eſſet*. Gronov.

51. *Extra quam in reum capitis &c*] Scio eruditos hæc mendi ſuſpecta habuiſſe, & conatos mederi tanquam corruptis. ſed fruſtra. poſtulat enim a Prætore exceptionem, ne in reum capitis præjudicium fiat; extra quam præjudicium fiat. Actor ſine ulla conditione vult agi. is qui cum agitur, petit exceptionem. *Wouwerius*. Gruter.

52. *Utrum malitia quid aliud agatur*] Quum ſic in omnibus, quantum ſcio, editis legatur, idque approbent ſcripti noſtri (unde judicium de a iis etiam facio) nec ratio Latini ſermonis repudiet, neſcio quid mentis vel Gothofredo (nam in Lambini editionibus etiamnum anno 1608 ad plenum ſic legitur) fuerit, qui neglexit vocem quartam ſine monitione ulla; vel Grutero, qui ſequutus eſt nulla data ratione, quem cæco impetu ſuſpexerunt ſequentes. In Laudiano ſane tertia vox primitus omiſſa, dein ſuperſcripta eſt. Nec dubito, quin per eoſdem mera depravatio invecta mox ſit, quum edi curaverunt, *hanc orationem ad perturbationem jud. omn. pertinere*. Non enim ullus locus illic eſt orationi, ſed innuit auctor, quod teſtantur omnes ante hos editi ſimul & ſcripti, *hanc rationem*, hoc eſt, hunc uſum tranſlationis, hanc decurſionem ad tranſlationem. *Gronov.*

53. *Quam in ſuam tutelam veniret*] Non variant Pall. at *in ſui* placet Wouverio, ex duobus neſcio quibus mſſ. *Gruter.*

54 *Ergo una in conſtitutione &c.*] Aberat *una* codici Grevenb. & probabat Gulielmius. *Idem.*

55. *Quædam aut à conſuetudine aut à vero utilia viſa.*] Eſt ab editione prima, & lectio, & interpunctio: neque aliter expreſſit voces Victorius, ſed interpunxit aliter; præter mſſ. noſtros. *Idem.*

56. *Ac naturæ quidem jus eſt.*] *Jus eſſe videtur* noſtri codices; quorum tamen ultimum quum ignoret membrana Laudiana, eo libenter omiſſo retineam τὸ *eſſe*. Gronov.

57. *Veremur & colimus.*] Habent alii complures *reveremur*. Sed noſtri duo *veneramur & col.* Idem.

58. *Ut*

juſtum putatur, [58] ut juri præſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo jam ante ſententia alicujus, aut aliquorum conſtitutum eſt. Jam jura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, [59] aut ex [60] majore minoreve naſci videbitur, attendere, atque elicere pertentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci, præſcribi non poſſunt: in pleriſque fortaſſe ab auctoritate juriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc juridiciale genus, & partes ejus conſideremus.

Juridicialis eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Hujus partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, aſſumtivam alteram nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non ut negotialis implicitè & abſconditè, ſed patentiùs & expeditiùs recti & non recti quæſtionem continet. Ea eſt hujuſmodi: Cùm Thebani Lacedæmonios bello ſuperaviſſent, & ferè mos eſſet Grajis, cùm inter ſe bellum geſſiſſent, ut ii, qui viciſſent, tropæum aliquod in finibus ſtatuerent, victoriæ modò in præſentia declarandæ cauſa, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum ſtatuerunt tropæum. Accuſantur apud Amphictyonas, [61] id eſt, apud commune Græciæ concilium.

Intentio eſt, Non oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Grajos de Grajis ſtatuere non oportet. Judicatio eſt, Cùm [62] ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graji de Grajis æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, rectene, an contrà fecerint. Hanc ideo rationem ſubjecimus, ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe uſi ſunt; Non enim juſtè, neque piè bellum geſſiſtis; in relationem criminis delaberemur, de qua poſt loquemur. Utrumque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negotialem, qua de antè dictum eſt.

Locos autem communes & ex cauſa ipſa, ſiquid inerit indignationis aut conqueſtionis, & ex juris utilitate, & natura multos & graves ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. Nunc aſſumtivam partem juridicialis conſideremus. Aſſumtiva igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt; aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes ſunt quattuor; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio.

Comparatio eſt, cùm aliquod factum, quòd per ſe ipſum 72
non ſit probandum, ex eo, cujus id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt hujuſmodi: Quidam imperator, cùm ab hoſtibus circumſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret, itàque fecit: armis & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſervavit. Accuſatur majeſtatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus.

Intentio eſt, Non oportuit arma & impedimenta relinque- 73
re. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt, aut conjecturalis, Non periiſſent: aut altera conjecturalis, Non ideo feciſti. [63] Ex quibus ſunt judicationes, Periiſſentne: &, Idcone fecerit: aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua judicatio naſcitur, Cum omnes perituri milites eſſent, [64] niſi ad hanc pactionem veniſſent, utrùm ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. [65] Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conveniet.

Oportebit adhibere ceterarum quoque conſtitutionum ra- 74
tionem, atque præcepta, ac maximè conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto judicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conjecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium, ſicut in hac cauſa (nam majeſtatis arceſſitur,) definitione & definitionis præceptis uti oportebit. [66] Atque hoc quidem plerumque in 25
genere accidit, ut conjectura & definitione utendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. nam accuſatori maximè eſt in hoc elaborandum, ut id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quàm plurimis infirmet rationibus. quod facile eſt, ſi quàm plurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare.

Ipſa autem comparatio ſeparata à ceteris generibus contro- 75
verſiarum ſic ex ſua vi conſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem, illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe

58. *Ut juri præſtare dicatur.*] Noſtri codices, ut priores editi habent *jure*, quod ego repellendum non puto. Præterquam enim quod ſic auctor ad Herennium II, 13 *Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſervantur ex conventu, quæ jure præſtari dicuntur;* tum non alio reſpectu hæc dici opinor, quam quo dixerunt *leges jure rogatas, tribus jure vocatas*, de quo pater ad Livium XXVII, 6. Paulo ante codices quoque noſtri, *quàm prætores edicere conſueverunt*, quod ideo animadvertendum, quia ſic quoque citat hæc verba Marius Victorinus, non *quæ*. Sed & in Laudiano codice vidi *conſuerunt*, quod ſecutus ſum. *Gronov.*

59. *Aut ex majore minorive naſci videbitur, attendere &c.*] Ita Pall. noſtri, comptius multo quam hactenus vulgata, *aut ex majore, aut ex minore naſci videbitur, quemque attendere &c.* nam editio prima, *quiſque attendere &c.* habebat *Gruter.*

60 *Majore minorive*] Cur ita Gruterus, non intelligo Certe comptius non eſt. *Minore* eſt manifeſtum in Laudiano. *Gronov.*

61. *Id eſt apud commune Græciæ concilium.*] Gulielmius habet pro adulterinis. & poterant abeſſe ſine detrimento ſententiæ, viſuntur tamen in membranis noſtris omnibus. *Gruter.*

62. *Summæ virtutis celebrandæ cauſa.*] MSS. *concelebrandæ*, qui & mox, *ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, demonſtraretur*, mira poſtremi verbi immutatione. *Gronov.*

63. *Ex quibus ſunt judicationes.*] Non erat illud *ſunt* in Pal. pr. unde verum videtur, *ex quibus judicatio eſt.* quód repræſentat ſecundus. *Gruter.*

64. *Niſi ad hanc pactionem veniſſent.*] Ita quidem conſtanter video legi in editis pariter & in ſcriptis, nec tamen probare poſſum, quum hæc pactio militum non fuerit, neque hi ſe excuſent de pactione quadam ſua, ſed, ut ante dixit, ipſe Imperator, & omnino militum hic nulla vel cauſa vel perſona eſt; unde vide, an non auctor dederit *veniſſem*, quod cenſebam tum hîc, tum capite ſequenti, ubi quidem perſpicue dicit agi de eo, quod vitarit reus, utrum fuerit honeſtius, quam illud quod fecerit. Non autem rei ſunt milites, ſed ipſe Imperator. *Gronov.*

65. *Hoc cauſæ genus ex his locis tract. &c.*] Grevenb. *ex ſuis locis.* ceterum noſtri omnes retinent *conveniet*, quod uni ſuorum abeſſe teſtatur Lambinus. *Gruter.*

66. *Atque hoc quidem plerumque in genere accidit, ut conjectura.*] Ita emendavit Gulielmius, ſecutuſne Lambini conjecturam, an libros ſuos, neſcio. nam Pall. omnes præferunt, *Atque hoc quidem pl. in hoc genere accidunt, ut conj.* vulgata, *Atque hæc quidem plerunque in hoc genere accidunt &c.* Idem.

67. Tribus

eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter ſalutem militum ea, quæ ſalutis causâ comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defenſore laudabitur, aut faciendum fuiſſe demonſtrabitur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud, quod vitarit reus, quam illud, quod fecerit.

76 Honeſti autem, & utilis, & neceſſarii vis & natura, in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparativam judicationem exponere, tanquam cauſam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam antè expoſuimus. Cùm omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, utrùm ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in
25 conſultationem res veniat, tractari oportebit. Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in iis ipſe quoque ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit.

77 Loci autem communes erunt, Accuſatoris, in eum, qui cùm de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honeſtum putari oportere, niſi, quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. qui locus ita communis eſt, ut bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudine demonſtratur.

78 Et tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res, atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cùm reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, jure feciſſe demonſtrat. Ea eſt hujuſmodi: Horatius occiſis [67] tribus Curiatiis, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animadvertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem: ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione. indignè paſſus, virginem occidit. accuſatur.

79 Intentio eſt, Injuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Jure occidi. Quæſtio eſt, Jurene occiderit. Ratio eſt, Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat: me & populum Romanum viciſſe moleſtè ferebat. Infirmatio eſt, Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua judicatio fit; Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, fratris & populi Romani victoria non gauderet,
27 oportueritne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere cauſæ, primum ſi quid ex ceteris dabitur conſtitutionibus, ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquam conſtitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere.

80 Deinde, levius eſſe illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit. Poſtea tranſlationis partibus uti, & oſtendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut ſtatui de ea re convenerit: ac ſimul oſtendere, non oportuiſſe antè ſupplicium, quàm judicium, interponere. Tum leges quoque & judicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & judicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis confertur, de quo is ipſe, qui conferat, judicium fieri noluerit: & id, quod judicatum non ſit, pro infecto haberi oportere.

Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud judices accuſent, quem ſine judicibus ipſi condemnarint: & de eo judicium faciant, de quo jam ipſi ſupplicium ſumſerint. Poſtea perturbationem judicii futuram dicemus, & judices longiùs, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, judicarint. Deinde, hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis ulciſcantur, quantum incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſe judicio: ſi vero ceteri quoque idem faciant, [68] omnino judicium nullum futurum.

Poſtea demonſtrabitur, ne, ſi judicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo confertur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas [69] ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in judicium. Deinde poſtulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quàm maximè: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui ſe jure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud ejuſmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema eſt, ut in comparatione, aſſumtio judicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio.

Defenſor autem quæ per alias conſtitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit, primùm augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quàm maximè per indignationem, ſi res feret, juncta conqueſtione, ante oculos ponendo. Poſteà leviùs demonſtrando reum punitum, quàm ſit ille promeritus, & ſuum ſupplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare.

Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicii ſumendi poteſtas data ſit, levabitur: Primùm ſi ejuſmodi demonſtrabitur injuria, ut non modò viro bono, verùm omnino homini libero videatur non fuiſſe toleranda: Deindè ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur: Deinde ejuſmodi, ut in eam is maximè debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honeſtum, in judicium illam rem pervenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicare, quomodo, & à quo ſit vindicata: Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit.

Atque hic demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne utile quidem, quin mox judicium fiat, exſpectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hic

67. *Tribus Curiatiis.*] Ita Lambinus, neque abit Pal. ſec. quam quod is *Curiatis*; vulgata *Curiatibus*. non damno. imò ideo mox retinui *Curiatis*, quod ſic quoque eſſet in ſec: ac reliquis, cum Lambinus oggeſſiſſet *Curiatii*, nihil enim vetat, quin utraque terminatio fuerit in uſu. *Grut.*

68. *Omnium judicium nullum futurum.*] Unde hoc? nam editi priores & noſtri duo ſcripti *omnino judicium*, quæ integerrima ſcriptura eſt, quam agnoſcit quoque Victorinus, & ideo eam recipiendam judicavi. *Gronov.*

69. *Sumere potuiſſet.*] Augent efficaciam intentionis membranacei noſtri interponendo *ipſe*, quod & Gothofredus ex lib. v. agnoſcit, ut ſit quoque in præcedente verſu. *Idem.*

70. *Au-*

hic utilitatis judiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui ſumſerit, audaciam & crudelitatem, indignatio.

Ab defenſore, in ejus, quem ultus ſit, [70] audaciam ſui conqueſtione: rem non ex nomine ipſius negotii, ſed ex conſilio ejus, qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere: quid mali futurum ſit, aut ex injuria, aut ex ſcelere alicujus, niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram eſſe omnibus, aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata. Remotio criminis eſt, cùm ejus intentio facti, quod ab adverſario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur. Id fit bipertito. nam tum cauſa, tum res ipſa removetur.

Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodii quoſdam legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulſio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Sumtus enim qui de publico dari ſolet, is ab quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio eſt, Cùm iis, qui legati erant, ſumtus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, ſicut in ceteris, ſi quid aut ex conjecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque cauſam convenire poterunt.

Accuſator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, primùm defendet; ſi poterit. ſin minus poterit; negabit, ad hoc judicium, illius, ſed hujus, quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet, Suo quemque officio conſulere oportere: nec, ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc, accuſari oportere, & non cum hujus defenſione conjungi illius accuſationem. Defenſor autem cùm cetera, ſiqua ex aliis incident conſtitutionibus, pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur.

Primùm cujus acciderit culpa, demonſtrabit. Deinde, cùm id aliena culpa accidiſſet, oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis vis implicata, demonſtrabit. Quòd non debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De utroque diſtinctiùs in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate; quòd minus, quàm convenerit, factum ſit, culpa id alterius accidiſſe.

Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum voluntatis, & ſtudii fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum hujuſmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis; atque hoc ipſi utile fuiſſe facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Si autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimovebitur, ut in hac eadem re, ſi quæſtor mortuus eſſet, & idcirco legatis pecunia data non eſſet; accuſatione alterius, & culpæ depulſione demta ceteris ſimiliter uti locis oportebit, & ex conceſſionis partibus quæ convenient, aſſumere: de quibus pòſt nobis dicendum erit.

Loci autem communes, [71] iidem utriſque ferè, qui ſupe- 91
rioribus aſſumtivis, incident. Hi tamen certiſſimi; accuſatoris, facti indignatio; defenſoris, cùm in alio culpa ſit, [72] in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere. Ipſius autem rei fit remotio, cùm id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe: nec, ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt hujuſmodi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit juſſu imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet.

Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteatne. 92
Ratio eſt, Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cùm & id ætatis, & privatus eſſem, & eſſet ſumma cum auctoritate & poteſtate imperator, qui videret, ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, At enim quoniam tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te convenit. Judicatio eſt, Cùm is, qui poteſtatis nihil habuerit, juſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendusne ſit hoſtibus, necne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſſionis partibus. Nam earum major quædam vis eſt; quod paulo pòſt intelligetur.

In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium 93
transferre debet, ſed demonſtrare, [73] eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quòd accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Ut ſi quis eum accuſat, qui, cùm prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum vocarit, cùm conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio, ac poteſtate factum dimovebat; ſic in hoc ab ejus officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum removendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem.

In hac ab utroque [74] ex omnibus honeſtatis, & utilitatis 94
partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cujuſque officii, juris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, &, fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, poteſtatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis, ac
conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Conceſſio eſt, per 31
quam [75] non factum ipſum improbatur ab reo: ſed ut ignoſcatur, id petitur. cujus partes ſunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam ejus, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem.

Imprudentia eſt, cùm ſciſſe aliquid is, qui arguitur, nega- 95
tur: ut apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cùm adverſa tempeſtate in alto jactarentur, voverunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti

---

70. *Audaciam ſui conqueſtione.*] Conjecit Lambinus, *audaciam conqueſtio*, quod ſecutus fuerat Gulielmius: non auſim ego; Palatinis nihil variantibus. *Gruter.*

71. *Iidem utriſque ferè.*] Lambinus *utrique*, quod & in Grev. & Pal. ſec. tert. at enim pr. *utriuſque*. Idem.

72. *In ipſo non ſit.*] Delevi voculam *aut*, quæ his præmittebatur, ſuaſu Palatini ſecundi. *Idem.*

73. *Eam rem nec ad ſe nec ad poteſt.*] Sic omnes omnino editi, quos vidi. In tribus tamen ſcriptis obſervavi *eam rem nihil ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe*, ut debeat ſic quoque exſtitiſſe in aliis, licet taceant, a quibus illi ſunt inſpecti. Quod miror. Sed cauſam fuiſſe ſuſpicor particularum varietatem, quum inhæreret eis, quod pueri didicerant *nec* & *nec*, *neque* & *neque* jungi ſolere, unde meminimus nos vidiſſe conplura loca, ubi in MSStis τῷ *nec* apponebatur *neque*, ſed ſtudioſe in editionibus mutata. Etiam lib. 1 Orat. cap. 35 MS. habebat. *Itaque nec hoc poſſum dicere me omnino ignorare, quid poſſideat, neque plane noſſe ac vidiſſe*; niſi quod etiam pro prioribus *hoc ipſum nec omnino*. Gronov.

74. *Ex omnib. honeſtatis & utilitatis partib.*] Ita & Pal. ſec. nam editio prima omiſit *honeſtatis &*: ideo videlicet quod reperiſſet in antiquis, *& omnibus honeſtatis partibus, & omnibus utilitatis partibus*; quod & in vulgata: arbitrareturque alterum membrum eſſe è varia lectione. *Gruter.*

75. *Non factum ipſum improbatur.*] Sequentia volunt legamus, *probamus*; quod & Voſſius noſter vidit electiſſimis Oratoriarum Inſtitutionum libris: neque aliter Pall. ſec. *Idem.*

76. *Capi-*

potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cùm exiſſent, vitulum immolaverunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, Neſcivi non licere. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, Cùm id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſitne ſupplicio dignus.

95 Caſus autem inferetur in conceſſionem, cùm demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, ut in hac: Cum Lacedæmoniis lex eſſet, hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemtor præbuiſſet, [76] capitale eſſet, hoſtias is, qui redemerat, cùm ſacrificii dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere. tum ſubitò [77] magnis commotis tempeſtatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, ut eo traduci victimæ nullo modo poſſent.

97 Redemtor, ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit omnes in litore, ut, qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cùm omnes ſtudio ejus ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis arceſſierunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti ad ſacrificium præſtò non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio, Flumen enim ſubitò accrevit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, Cùm in ea re redemtor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio ejus ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicione dignus ſit.

32 Neceſſitudo autem infertur, cùm vi quadam reus id, quod
98 fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Lex eſt apud Rhodios, ut, ſi qua roſtrata in portu navis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet; vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæſtor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt, Roſtrata navis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio, Vi & neceſſariò ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Navim ex lege tamen populi eſſe oportet. Judicatio eſt, Cum roſtratam navim in portu [78] deprehenſam lex publicarit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempeſtatis in portum conjecta ſit; oporteatne eam publicari.

99 Horum trium generum ideircò unum in locum contulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, ſi quid res ipſa dabit facultatis, conjecturam induci ab accuſatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, conſultò factum ſuſpicione aliqua demonſtretur: deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo, & ab his id, quod reus inferat, ſeparare, id eſt, oſtendere diſſimile, quod levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit: poſtea demonſtrare, potuiſſe vitari, & hac ratione provideri potuiſſe, ſi hoc, aut illud feciſſet, [79] aut niſi feciſſet, præcaveri: & definitionibus oſtendere, non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere.

Ac ſi qua neceſſitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quidvis perpeti, mori denique ſatius fuiſſe, quàm ejuſmodi neceſſitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, &, quaſi in abſoluta juridiciali, per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe: & ex deliberationis partibus, turpe aut inutile eſſe concedi eam rem, quæ ab adverſario commiſſa ſit; permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab iis, qui [80] poteſtatem habent vindicandi, neglecta ſit.

Defenſor autem converſis omnibus his partibus poterit uti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & ſe plus, quam fecerit, facere non potuiſſe: & in omnibus rebus voluntatem ſpectari oportere: & ſe convinci non poſſe, quòd non abſit à culpa: & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quàm eum, qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris, [81] unus in confeſſione, & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto, ſed de facti cauſa quæratur.

Defenſoris conqueſtio calamitatis ejus, quæ non culpa, ſed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & uti ſuum animum, non eventum conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis adverſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conveniet, ſi aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controverſiam adjunctam videbit. Quo de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quòd quædam genera cauſarum, ſimpliciter, & ex ſua vi conſiderantur: quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controverſiæ genus aſſumunt.

Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controverſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de conceſſione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus.

Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari poteſt, ideò quod conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, ut ignoſcat, impetrare. Quare parte ejus generis, cùm cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Ut ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa ſint beneficia, dixeris; poſſis, cùm videatis non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quòd ſi, judices, hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore, multorum ſuorum rectè factorum cauſa, uni delicto ut ignoſceretis poſtularet, [82] tam dignum veſtra manſuetudine, quam virtute hujus eſſet, judices, a vobis hanc rem, hoc poſtulante, impetrari. Deinde au-

76. *Capitale eſſet.*] Sic quidem vulgo codices antiqui: ut tamen aliquid ſcrupuli in eo agnoſcas, in meo codice poſtrema prioris vocis litera puncto ſubnotata eſt: quo ut ſcias quid voluerit, idem in eo fit paulo ante in his, ubi ſcriptum fuit *ei deo qui ibi eſſent*, ubi quintam literam poſtremæ vocis ſimiliter tribus punctis ſubnotavit, ut ſcilicet deleretur, agnito vitio. Hinc patet eum ſaltem voluiſſe *capital eſſet*. Etiam pater in ſuo exemplari literam iſtam induci monuit. *Gronov.*

77. *Magnis commotis tempeſtatibus;*] Eſt a Pal. ſec. quemadmodum conjecerat Lambinus, retrò cuſi *commotus*. *Gruter.* Immo jam Veneta anni 1545 *commotis* habet; & miror cur in poſtrema Leidenſi fuerit receptum *commotus*, ut & modo ſequuta eſt Baſileenſis. *Gronov.*

78. *Deprehenſam lex publicarit.*] Lambini editio, *lex jubeat publicari*, ſed præter editionem caſcam & Pall. tres. *Grut.*

79. *Aut niſi feciſſet, præcaveri.*] Editionum prima, *aut ne ſic feciſſet præc.* quomodo & Pal. ſec. nam pr. tres priores voce . non habet. offendi tamen vulgatum in Pal tertio. Lambinus finxit, *ac ne ſi faceret, præc.* Gulielmus ſcribebat e pleriſque Suffridi libris, *aut nec feciſſet præc.* quod non contempſerim. *Idem.*

80. *Poteſtatem habent vindicandi.*] Ita quoque Pall. pr. ac tert. item Grev. & Suffridæi. recepta lectio *judicandi.* Idem.

81. *Unus in confeſſione, & alter, quanta*] In tribus ſcriptis memini & iſtud *unus* & iſtud *alter* mihi non fuiſſe obſervatum, nec exſtitiſſe. *Gronov.*

82. *Tam dignum veſtra manſuetudine, quam virtute hujus.*] Secutus

ſagere beneficia licebit, & judices per locum communem [83] ad ignoſcendi voluntatem ducere.

Quare hoc genus, quamquam in judiciis non verſatur, niſi quadam ex parte: tamen quia & pars ipſa inducenda nonnumquam eſt, & in ſenatu, aut conſilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in ſenatu, & in conſilio de Syphace diu deliberatum eſt; & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & ejus conſilium diu dictum eſt. Et magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi poſtulatio valuit. nam ſemper animo bono ſe in populum Romanum fuiſſe non tam facilè probabat, cùm conjecturali conſtitutione uteretur, quàm ut, propter poſterius beneficium, ſibi ignoſceretur, cùm deprecationis partes adjungeret.

Oportebit igitur eum, qui ſibi ut ignoſcatur, poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia, & ſi poterit, oſtendere, ea majora eſſe, quàm hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quàm mali profectum eſſe videatur: deinde majorum ſuorum beneficia, ſi qua exſtabunt, proferre. Deinde oſtendere, non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicujus, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa: poſtea polliceri, & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abſuturum: deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco, magno iis, qui ſibi conceſſerint, uſui futurum.

Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum, [84] aut jam à majoribus inprimis amicum eſſe demonſtrabit; & amplitudinem ſuæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui ſe ſalvum velint, & dignitatem oſtendere, & cetera ea, quæ perſonis ad honeſtatem, & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo ſupplicio dignus eſſe videatur: deinde ceteros proferre, quibus majora delicta conceſſa ſint. Ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, ut quàm minimùm obfuiſſe videatur; & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere.

Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Adverſarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitiâ facta dicet. Ipſum [85] immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, &, ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet: aut aliqua de cauſa facta, non propter benivolentiam demonſtrabit; [86] aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficiis eſſe deleta: aut leviora beneficia, quàm maleficia: aut, cum beneficiis honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile, ignôſci.

Deinde, de quo ut poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii, & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſeriis ſint. Quoniam igitur in generali conſtitutione tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne forte varietate & diſſimilitudine rerum diductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum videtur. Juridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus. 109

Reſtat nunc, ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmii alicujus petitione conſtant. nam & apud judices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & à ſenatu, aut conſilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cùm aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cùm ad eam dictionem, ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberativum eſt: ſed quia de homine ſtatuitur, judiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum vim, & naturam cognoverit, [87] cùm genere primò, tum etiam forma eas intelliget diſſidere. Ceteris autem partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. 37 110

Nunc de præmiis conſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia, nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni eſſent, qui hoſtes populi Romani eſſe dicerentur; quòd tamen excurſionibus, & latrociniis infeſtam provinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit: Romam rediit: triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis, ad judicationem pervenire: propterea quòd, niſi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit judicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione, hujuſmodi, Oporteatne pœna affici; in hac, hujuſmodi, Oporteatne præmium dari. 111

Nunc ad præmii quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmii quattuor eſt in partes diſtributa; in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, [88] ex caſu conſiderantur. Ex ſua vi quærentur, hoc modo: Magna, an parva; facilia, an difficilia; ſingularia ſint, an vulgaria; vera, an falſa [89] quadam ex oratione honeſtentur. Ex tem- 112 38

tus ſum Victorianam, cui favet etiam editio princeps, item Pal. tert. nam pr. *tunc dign. &c.* at ſec. *tamen dignum v. manſ. dignum virtute &c.* quod quidem reſtat in vulgata, ſed rejicit etiam codex Grev. item liber Auguſtanus, in quò nihilominus remanet *tamen* pro tam. *Gruter.*

83. *Ad ignoſcendi voluntatem ducere.*] Pal. pr. *inducere.* ſec *deducere*, quod & in ed. prima. *Idem.* Noſtri duo *deducere*, & id verius videtur. 1 Orat. *ut is qui audit, ad fletum miſericordiamque deducatur.* 9 ad Attic. 11 ipſe ſcribit ad Cæſarem, *ſpe tamen deducebar ad eam cogitationem.* Gronov.

84. *Aut jam à majoribus in primis &c.*] Pall. repetita vocula, *aut in primis.* Grev. *majoribus aut primis*; quomodo emendatum in Pal. tert. videturque probaſſe Gulielmius. maluiſſem ego cum libro Auguſtano, *à majoribus primis.* Lambinus heic regnum ſuum exercuit, tranſponendis vocibus, præter omnes mſſ. *Gruter.*

85. *Immiſericordem, ſuperbum.*] Sic edidi ejecta copulativa, quam & priſtinæ editiones ignorant, & in nullo fuit mihi conſpecta MSto. Immo & ipſe Victorinus ſic indigetat. Sæpe idem contigit in Livio. *Gronov.*

86. *Aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum &c.*] Pal. pr. *ab re ſuſceptum.* ſec. tert. *hac re ſuſ.* utrumque habet quo ſe tueatur; præſertim ultimum, quod & comparet in ampliſſimi Caroli Rechlingeri membranis Ulricianis. *Gruter.*

87. *Cum genere primò.*] Vox *primò* non exſtat in ullo Pall. habet tamen editio princeps. Grevenb. præfert, *genere primò & forma*, ſine illo *cum*, aut *tum etiam.* Idem.

88. *Ex caſu conſiderantur.*] Sic non cunctatus fui in hac editione corrigere, quum videns fluctnantes editiones animadverterem & in utroque MS. meo ſic exhiberi, & ipſum Ciceronem ordine procedentem explicare de ipſorum beneficiorum vi, tum tempore, tum animo auctoris, tandem quoque addere de caſu, (ubi conſentiunt jam in id editiones omnes) atque adeo ipſum ſic confirmare quid ſcripſerit, non modo quod ibi dicat *ex caſu*, ſed etiam quod vere interpretetur fortuita, & ex caſu frequenter intervenientia. Equidem plane non intelligo, quem locum hic obtinere queat τὸ *ex cauſa*, quum cauſa tantum non ſedeat in eo ipſo, quod *ex animo* dicit Cicero. *Gronov.*

89. *Quadam ex oratione honeſt.*] Hæc ſcriptura plane mihi non ſatisfacit, quum & nihili ſit (cur enim *quædam oratio* potius, quam plures, quam omnes omnium, qui conſuli favent?) & facinus aliquod honeſtari poſſit non tantum ex oratione, ſed diverſimoda ratione, ut ex opibus & factione & cognatione ejus qui fecit, immo etiam connivendo & adulando. Tum ſcias licet in utraque mem- bra-

tempore autem, Si tum, cùm indigeremus; cùm ceteri non poſſent, aut nollent opitulari; ſi tum, [90] cùm ſpes deſeruiſſet. Ex animo, Si non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc conficere poſſet. Ex caſu, Si non fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſe.

113 In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid ſumtus in eam rem, aut laboris inſumſerit; ecquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet; num aliquando ipſe talem ob cauſam præmio aliquem affici negarit oportere; aut [91] num jam ſatis pro eo, quod fecerit, honos habitus ſit; aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit; aut num hujuſmodi ſit factum, ut, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia fecerit, præmio; aut num ante tempus præmium petat, & ſpem incertam certo venditet pretio; aut num, quò ſupplicium aliquod vitet, eò præmium poſtulet, uti de ſe præjudicium

39 factum eſſe videatur. In præmii autem genere, quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, [92] & quo, & quanto quæque res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde, apud majores quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos [93] nimiùm pervagetur.

114 Atque hic ejus, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet, locus erit communis, Præmia virtutis & officii, ſancta & caſta eſſe oportere; neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato. quæ enim rara, & ardua ſint, [94] ea ex præmio pulcra, & jucunda hominibus videri. Et tertius, ſi exiſtant, qui apud majores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt, nonne de ſua gloria, cùm pari præmio tales homines affici videant, [95] deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti ſui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio.

115 Deinde ceteros à virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autem conſiderantur, cum aliquod pecuniarium præmium poſtulatur: in quo utrum copiane ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an pænuria, conſideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere, oportere, & Impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, verùm mercedem poſtulet: contra autem de pecunia ratiocinari, ſordidum eſſe, cùm de gratia referenda delibaretur: & ſe non pretium pro facto, ſed honorem, ita ut factitatum ſit, pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de iis controverſiis, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.

40 In ſcripto verſatur controverſia, cùm ex ſcriptionis ratione

116 aliquid dubii naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto & ſententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controverſia, cùm quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quod ſcriptum duas pluresve res ſignificat, ad hunc modum: Paterfamilias, cùm filium heredem faceret, vaſorum argenteorum centum pondo uxori ſuæ ſic legavit: Heres mevs vxori meae vasorvm argenteorvm pondo centvm, qvae volet, dato. Poſt mortem ejus vaſa magnifica, & pretioſè cælata petit à filio mater. ille ſe, quæ ipſe vellet, debere dicit. Primùm, ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambiguè ſcriptum, propterea quòd omnes in conſuetudine ſermonis ſic uti ſolent eo verbo uno, pluribuſve in ea ſententia, in qua is, qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit.

Deinde ex ſuperiore, & ex inferiore ſcriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia, aut pleraque, ambigua viſum iri. Quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex ceteris ejus ſcriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus ſumi oportebit, & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid, aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adverſarius intelligat, adverſetur. Nam facile, quid veriſimile ſit eum voluiſſe, qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur.

Deinde erit demonſtrandum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod adverſarius intelligat, multo minus commodè fieri poſſe, quàm id, quod nos accipimus, quòd illius rei neque adminiſtratio, neque exitus ullus exſtet: nos quod dicamus, facile & commode tranſigi poſſe. ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo faciliùs res intelligatur) Meretrix coronam auream ne habeto. Si habverit, pvblica esto, contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neque adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda. at in auro publicando & adminiſtrationem & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe.

Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adverſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, a ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus: &, ſi id, quod ab adverſariis dicetur, minimè ejuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controverſia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adverſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur.

Permultum autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod adverſarius accipiat, fieri, aut intelligi voluiſſet: ut in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ vellet, ſi heredis voluntati permitteret. eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cùm heredi vellet cavere, id adſcribere, quo non adſcripto, nihilominus heredi caveretur.

Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo uſus non eſſet, non iſto loco verbum iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententiis ſcriptoris maximè perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, ut, quid eum voluiſſe in ejuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Pòſt ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & hi

brana noſtra exſtare illud ipſum *ratione*, quod eſt pulcherrimum & veriſſimum. *Gron.*

90. *Cum ſpes deſeruiſſet.*] Adtextum hactenus, *opitulatus ſit*, cujus nullum indicium in Pal. ſec. aut Grev. ideoque abjeci. *Gruterus.*

91. *Num jam ſatis &c. honos habitus ſit.*] Editio Lambini habet appoſitum oræ, forte *honoris*, non alterum æquè Latinè dicitur; ut pluribus oſtendi in libellis Suſpicionum. *Idem.*

92. *Et quo & quanto.*] Caveant hîc, oro, Baſileenſes, nec vitium ab ſola nupera Leidenſi importatum propagare velint omiſſa ſecunda copulativa, quam & ſcripti & editi agnoſcunt omnes. *Gronovius.*

93. *Nimium pervagetur.*] Lambinus ait eſſe, qui autument ſubſtituendum, *pervulgetur*, quod ea voce mox utatur. at ideo mihi minimè quid mutandum videtur. *Gruter.*

94. *Ea experiundo pulcra &c.*] Revocavi quod erat in Pall. tribus & Grevenb. neque recedebat editio antiqua; niſi quod ea *expediendo*, deinceps publicata, *ea ex præmio pulcra &c.* quam lectionem non ſollicitaſſem, niſi à noſtra ſtetiſſent etiam mſſ. Lambiniani. item Rechlingeranus. *Idem.* Ergo doctum virum fefelli memoria. Certe etiam in duobus noſtris eſt *experiendo*. Et tamen ſequor exemplum Gruteri, quum non impetrem a me, ut mutem quod ſententiæ neceſſitas flagitat. *Gronov.*

95. *Deliberari putent?*] Lambinus emendat *delibrari*. mihi videbatur ferri poſſe vulgata. Si vellemus in dubium vocari an operæ pretium fecerint, alioquin veniebat ſub ſtylum, *delibari*. vide ti

lis ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his, ſi quid amplificationis dabitur, communibus utrumque locis uti oportebit. Ex ſcripto & ſententia controverſia conſiſtit, cùm alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, utitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adjungit dictionem.

Scriptoris autem ſententia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamilias cùm liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit: 96 SI MIHI FILIVS GENITVS VNVS, PLVRESVE, IS MIHI HERES ESTO. Deinde quæ aſſolent. Poſtea, SI FILIVS ANTE MORITVR, QVAM IN TVTELAM SVAM VENERIT, TV MIHI, dicebat, SECVNDVS HERES ESTO. Filius non eſt natus. ambigunt agnati cum eo, qui eſt heres, ſi filius antè, quàm in ſuam tutelam veniat, mortuus ſit.

In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari. propterea quòd ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicit, ſuam eſſe hereditatem defendit. Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt. in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: ſed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis aſſumtivæ maximè ſuſtinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cùm lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quòd prope muros hoſtes caſtra haberent.

Tum relatio criminis, 97 ut in eo, qui, cùm communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum ſuum, qui vim ſibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cùm lex, quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtituerat, quia ſumtum quæſtor non dedit, profectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi roſtrata: & per caſum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, ut unum quiddam voluiſſe ſcriptor demonſtretur: aut ſic, ut in ejuſmodi re, & tempore hoc voluiſſe doceatur.

Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte ſemper poterit uti: Primùm ſcriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere: & hoc eo magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea quod vehementiſſimum eſt, facti, aut intentionis adverſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid juratus judex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem, quidnam contra dici poſſit: tum ad judicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exſpectare debeat: tum ipſum adverſarium, quaſi intentantis loco, producendo, hoc eſt, interrogando, utrùm ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contrà factum eſſe, aut contrà contendi neget: utrùm negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum.

Si neutrum neget, & contrà tamen dicat: nihil eſſe, quò hominem impudentiorem quiſquam ſe viſurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quaſi nihil præterea dicendum ſit, & quaſi contrà dici nihil poſſit, ſæpe id, quod ſcriptum eſt, recitando; ſæpe cum ſcripto factum adverſarii confligendo; atque interdum acriter ad judicem ipſum revertendo. Quo in loco judici demonſtrandum eſt, quid juratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis judicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcurè, aut neget aliquid adverſarius.

Cùm & ſcriptum apertè ſit, & adverſarius omnia confi- 44
teatur, tum judicem legi parêre, non interpretari legem 127
oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contrà dici poterant, oportebit. Contrà autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur: ut in illa de teſtamento, quam poſuimus, controverſia, aut cauſa aſſumtiva inferetur, quamobrem ſcripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari.

Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui 128
ſcripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere poſſemus, 98 judicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur, ut à ſcripto recedatur. nam & eos, qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos, id, quod ſcripſerint, ratum futurum: & eos, qui judicent, certum, quod ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueverint. Quòd ſi voluntas ſcriptoris conſervanda ſit, ſe, non adverſarios, à voluntate ejus ſtare. nam multo propius accedere ad ſcriptoris voluntatem, eum, qui ex ipſius eam litteris interpretetur, quàm illum, qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ voluntatis quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur.

Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit, primùm erit 129
contrà dicendum: quàm abſurdum, non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam invenire. Deinde converſa omnia eſſe: antè ſolitos eſſe accuſatores judicibus perſuadere, affinem eſſe alicujus culpæ eum, qui accuſaretur: cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in ſingulas partes multæ convenient argumentationes.

Primùm nulla in lege ullam cauſam contra ſcriptum accipi 130
convenire: Deinde ſi in ceteris legibus conveniat, hanc eſſe hujuſmodi legem, ut in ea non oporteat. Poſtremò ſi in hac quoque lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minimè oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, ſcriptori 45
neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet apertè perſcribere id, quod cogitaret: non fuiſſe ei grave, nec difficile, eam cauſam excipere, quam adverſarii proferant, ſi quicquam excipiendum putaſſet: conſueſſe eos, qui leges ſcribant, exceptionibus uti.

Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, 131
& maximè videre, ſi qua in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret: & oſtendere, cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideò quòd, cùm ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum; omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cùm intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati ſitis, rem judicare. Deinde & ipſis judicibus judicandi, & ceteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit.

Nam & judices neque quid ſequantur, habituros, ſi ab eo, 132
quod

tur & hujus libri cap. penultimum. *Gruter.* Par hæſitatio jam apud atavos, quum in MS. uno legatur *deliberari*, ſuperrotatum video *derogari*: & in margine *deliberari* 1. *delibrari* 1. *ſubtrahi de ſua gloria.* Sed in altero liquide *delibari*. Gronov.

96. *Si mihi filius genitus unus, &c.*] Ita Pall. & Lambiniani. nam editio prima, *Si mihi genitus ſit filius unus.* ſequentes, *Si mihi fil. genitus fuerit unus.* Lambinus finxit, *filius genitur unus*; non neceſſariò. *Gruter.*

97. *Ut in eo qui &c. tribunum militum ſuum &c.*] Mſſ. & olim vulgati, *eo milite qui*; ut putem reſcribendum, *ut in eo milite qui &c. tribunum ſuum &c.* Idem.

98. *Judicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis.*] Pal. ſec. tert. Grevenb.

quod ſcriptum ſit, recedant: neque, [99] quo pacto aliis improbare poſſint, quod contra legem judicarint: & ceteros cives, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto civitatis unamquamque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à judicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reipublicæ munere impediantur, [100] cùm ſæpius feriis ſuis rebus & commodis ſervire poſſint: cur in certa verba jurent: cur certo tempore conveniant, certo diſcedant: nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reipublicæ det, niſi quæ cauſa ex lege excepta ſit: an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtiis eſſe æquum cenſeant, adverſarios noſtros leges negligere concedant.

133 Deinde item quærere ab judicibus, ſi [1] ejus rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſurine ſint. Poſtea hoc, quod faciat, indignius & impudentius eſſe, quam ſi adſcribat. Age porro, quid ſi ipſi velint judices adſcribere? paſſurusne ſit populus? atque hoc eſſe indignius, quam rem verbo & litteris mutare non poſſint, eam re ipſa, & judicio maximè commutare.

134 Deinde indignum eſſe de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cùm populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat: hoc ipſis judicibus invidioſiſſimum futurum. non hunc locum eſſe, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire. quòd ſi nunc id agant, velle ſe ſcire, qui lator ſit, qui ſint accepturi: [2] ſe actiones videre, & diſſuadere velle. Quòd ſi hæc cùm ſummè inutilia, tum multo turpiſſima ſint; legem cujuſcemodi ſit, in præſentia conſervari à judicibus; pòſt, ſi diſpliceat, à populo corrigi convenire. Deinde, ſi ſcriptum non exſtaret, magnopere quæreremus: neque iſti, ne ſi extra periculum quidem eſſet, crederemus. nunc cùm ſcriptum ſit, amentiam eſſe, ejus, qui peccarit potiùs, quàm legis ipſius verba cognoſcere. His, & hujuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere.

46 Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in ceteris
135 legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſimè legi obtemperare: aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minimè conveniat quidquam in tam diligenti ſcriptura prætermiſſum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maximè neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi conveniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minimè oportere, quæ ab adverſariis afferatur.

136 Qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, quòd ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. nam ſumma impudentia eſt, eum, qui [3] contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari. [4] Siquid igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, omnibus partibus juſtiùs, & probabilius accuſare videatur. [5] Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, uti judices, etiamſi nollent, neceſſe eſſet; hæc autem, etiamſi neceſſe non eſſet, ut vellent contrà judicare.

Id autem fiet, ſi, quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus ſe defendit, (de quibus antè, ut potuimus, diligenter perſcripſimus) de his locis quæ res poſtulabit, ad cauſam adverſariorum improbandam transferemus: aut cauſæ & rationes afferentur, quare, & quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum: ut ſententia quoque, & voluntate ſcriptoris, non ipſa ſolùm ſcripturæ cauſa confirmatum eſſe videatur. aut aliis quoque conſtitutionibus factum coarguetur.

Contra ſcriptum autem qui dicet, primùm eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur: aut oſtendet, quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: &, quamcunque cauſam aſſumet, aſſumtionis partibus ſe defendet, de quibus antè dictum eſt. Atque hoc in loco cùm diutiùs commoratus, ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornaverit, tum ex his locis fere contra adverſarios dicet oportere cauſas accipi. demonſtrabit, nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ cauſa conſtituta eſſe:

Scriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturum: & idem ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe: & ea re legis ſcriptorem certo ex ordine judices, certa ætate præditos conſtituiſſe, ut eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quivis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & voluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris judicibus committeret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: nunc verò, quòd intelligeret, [6] quales viri judicaturi eſſent, idcirco eum, quæ perſpicua videret eſſe, non adſcripſiſſe: neque enim vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpretes fore putavit.

Poſtea quærere ab adverſariis, quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid, in quibus, aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima; tumne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcriptura ulla, denique ne in ſermone quidem quotidiano, atque imperiis domeſticis rectè poſſe adminiſtrari, ſi unuſquiſque velit verba ſpectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

Deinde ex utilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quàm inutile, aut quàm turpe ſit id, quod adverſarii dicant fieri oportuiſſe, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut poſtulemus, quàm utile, aut quàm honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter litteras, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus de ſcriptum eſt, utilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam & diligentiam. Poſteà, quid ſit lex, deſcribere, ut ea videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere: & judex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam ejus, non qui ſcriptutam

venb. *indicium*. hæreo in eligendo. *Gruter*.

99. *Quo pacto aliis improbare poſſit.*] Victoriana *alios*. Lambini *in aliis impr.* membranæ Suffridi noſtri *probarem*. an fuit? *improperare* aut *exprobrare*? Idem.

100. *Cum ſæpius feriis ſuis rebus.*] Adjeci vocem *feriis*, fide Pall. ſec. tert. ac Grevenb. ejus loco erat in pr. *neceſſariis*, interpretamentum ſcilicet alterius. *Idem*.

1. *Ejus rei cauſam &c.*] Primitus cuſi *cauſæ*, quod & in Grevenb. at enim Pall. *cauſa*. quod ferè malim. Lambinus *cauſam* abjecit. *Idem*.

2. *Se actiones videre.*] Pal. pr. *acceſſiones videre.* & blanditur auribus. *Idem*.

3. *Contra quod ſcriptum ſit.*] Significat Gothofredus in libro v. eſſe *contra quam ſcript. ſit.* Ego vero teſtor in gemino noſtro legi *contra quam quod ſcriptum ſit.* Gronov.

4. *Siquid igitur ex hac ipſa quippiam acc. deroget.*] Locus negligenter admodum habitus, ut patet ex ſilentio omnium & tamen conſpirantium in hanc lectionem. At, o boni, ubi Cicero ſcripſit, *ſiquid quippiam?* Id quod vitioſe ſe habere non fugit vetuſtiores, unde in uno codice penitus omitti video τὸ *quippiam*. Marius Victorinus citavit *ſiquidem igitur ex hac ipſa quippiam*, ſane multo melius, quam omnes hodie per typos editæ. Immo & alter MStus *Set quid igitur ex hac ipſa quipiam*, vitiata ſcil. prima vocula ex nota *ſ;*, quæ fere eſt ipſum *ſi*, & tamen ſolet exprimere *ſed*. Itaque alterutrum quiſque eligat. *Idem*.

5. *Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat.*] Lambinus tranſponit, *Nam ſuperior omnis oratio hoc faciebat*, non volentibus mſſ. nimirum ignorabat *hoc* poſitum heic ἀντὶ τοῦ *huc* antiquè. *Gruter*.

6. *Quales v. judicaturi eſſent.*] Ex duobus codicibus antiquis obſervavi *qu. v. res judicaturi eſſent*, quod forſan non alienum ab Ciceronis

turam ſequatur. Deinde, quàm indignum ſit, eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab litteris legis receſſerit: atque his, & hujuſmodi rationibus, & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit.

14 Et quemadmodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore utiliſſimum, ſi quid de æquitate ea, quæ cum adverſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit, ex ipſa ſcriptura, aliquid ad ſuam cauſam convertere, aut ambiguè aliquid ſcriptum oſtendere: deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua pòſt dicemus.

14 Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, [7] ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam cùm æquitate cauſa abundabit, neceſſariò multum proficiet, ideò quòd, ſi id, quo nititur adverſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. [8] Loci autem communes certis ex aſſumtionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe, non ex ejus, qui contrà commiſerit, utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris, & utilitate communi, non in verbis conſiſtere. Quàm indignum ſit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui ſcripſerit, defendatur.

Ex contrariis autem legibus controverſia naſcitur, cùm inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, QVI TYRANNVM OCCIDERIT, OLYMPIONICARVM PRAEMIVM CAPITO, ET QVAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATV DEPOSCITO, ET MAGISTRATVS EI CONCEDITO. Et altera lex, TYRANNO OCCISO, QVINQVE EIVS PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATVS NECATO. Alexandrum, qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cùm ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi præmii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio eſt. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideò quod uterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit.

Primùm igitur leges oportet contendere, conſiderando, utra lex ad majores, hoc eſt, ad utiliores, ad honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, ſi leges duæ, aut ſi plures, aut, quotquot erunt, conſervari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe; ea maximè conſervanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex poſteriùs lata ſit. nam poſtrema quæque graviſſima eſt. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. nam id, quod imperatur, neceſſarium: illud, quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna ſtatuatur.

Nam maximè conſervanda eſt ea, [9] quæ diligentiſſimè ſancta eſt. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. nam ſæpe ea, quæ vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem ſcripta videatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, [10] promtiùs ad cauſam accedere videtur, & ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrùm ſtatim fieri neceſſe ſit: utrùm habeat aliquam moram, & ſuſtentationem. nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet: 146

Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. 147
Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertiùs deſcriptum ſit: Deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoque adjungere, contrariam legem item [11] ad aliam ſententiam traducere, ut, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe: Poſtremò facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra ratione utraque lex conſervari videatur; & adverſariorum ratione, altera ſit neceſſariò negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa dat, videre oportebit, & ex utilitatis & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione naſcitur controverſia, cùm ex eo, quod uſpiam eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, pervenitur, hoc pacto: Lex eſt, SI FVRIOSVS EST, AGNATVM GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Et lex: PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA [12] PECVNIAQVE SVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO. Et lex: SI PATERFAMILIAS INTESTATO MORITVR, FAMILIA PECVNIAQVE EIVS AGNATVM GENTILIVMQVE ESTO. 50 148

Quidam judicatus eſt parentem occidiſſe. ei ſtatim, quòd effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os autem obvolutum eſt folliculo, & præligatum: deinde eſt in carcerem deductus, ut ibi eſſet tantiſper, dum culeus, [13] in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſtes adducunt. Heredes, quos ipſe jubet, ſcribunt: tabulæ obſignantur. De illo pòſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos, de hereditate controverſia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi iis, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio hujuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendum eſt ad ejuſmodi rationem, ut quæratur, habueritne teſtamenti faciendi poteſtatem. 149

Locos

nis manu, ut cap. 45. *Cum intellexerint vos ex ingenio ejus .. rem judicare.* 8 famil. ep. 14. Vide ad Livium III, 44. *Gronov.*

7. *Scripto ipſo defenderit.*] Uterque MSS. *Scripto ipſo ſe defenderit.* Ita quoque habent editi priores. In Lambini quibuſdam editionibus video primum omiſiſſum eſſe nulla facti cauſa addita, quod parum ſanè probari poteſt. Exſtitiſſe enim & in MSStis, quos vir ille doctus vidit, vel hinc ſuſpicor, quod in margine etiam notavit *quacumque autem in re ſcripto ipſo quamvis leviter probabili ſe d.* Itaque Ciceroni vocem neceſſariam reſtitui. *Idem.*

8. *Loci autem communes certis &c.*] Editio veterrima *ceteri.* neque aliter Grevenb. Pal. pr. ſec. nam tert. *ceteris* quod & in Victorini antiquiore editione. *Gruter.*

9. *Quæ diligentiſſimè ſancta eſt*] Sic P. Man. & Lamb. nam prius excuſi, *quæ diligentiſſima & ſancta eſt*, quod & in Pal. pr. & tert. quippe ſec. *diligentiſſimè ſcripta eſt.* Idem.

10. *Promptius ad cauſſam.*] Sic ſcripti omnes. maluit Lambinus *propius*, non à ſe tamen, ſed à Petro Fabro, qui videatur ad L. LXXX *ff. de regulis juris.* Idem.

11. *Ad aliam ſententiam traducere.*] MSS. duo *tranſducere.* Gronovius.

12. *Pecuniaque ſua legaverit.*] Pal. ſec. ac tert. *legaſſet.* legendum ſcilicet *legaſſit.* Gruter. Si ſic duo boni codices quondam Palatini, ſi ipſe ſic corrigit, quid cauſæ igitur CL. Grutero fuit, ut editam ab Lambino ac reſtitutam, ut ipſe profitetur, etſi non addita auctoritate librorum veterum, mutaret, & hanc emendationem ita ſeram ſubnecteret? Certe quum & ipſe in uno membranaceo nunc ita videam, non debui dubitare de hac veritate, quum illud *legaſſit* in libros ſcriptos venturum nullos eſſet, niſi ab auctoris manu per quoſdam probos librarios fuiſſet propagatum. Quod non in omnibus ita legatur, ubique novimus regnare nugatores. Porro quæ hîc hæſitatio & varietas? In utraque lege olim legebatur *agnatorum.* Circa annum 1545 Venetiis ita dederunt in poſteriore, at in priore *agnatûm.* Omnes deinde probarunt iſtud *agnatorum*, nec quidquam de ſuis libris fatentur. In meo uno MS. diſerte reperio utrobique *agnatûm*, qui quum ſit bonæ notæ, cogor credere ſimiliter legi in ſimilibus, atque adeo id quoque reddidi auctori ſuo, utpote quod in eis, quæ ad Herennium ſcripta ſunt, I, 15, jam feceram. *Gronov.*

13. *In quem conjectus*] Pal. pr. ita ferè hæc concepit, ut legi poſſit, *conlectus*; quod ferri queat. *Gruter.*

14. *Pec-*

150 Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & hujuſmodi quoſdam eſſe arbitramur. Primùm, ejus ſcripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo conſtat, collationem ejuſmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur. [14] Poſtea admirationem percontatione, qui fieri poſſit, ut, qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere: Deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quòd, cùm de illa eſſet ſcriptum, de hac re is, qui ſcribebat, neminem dubitaturum arbitratus ſit:

151 Poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quòd ex ceteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint: Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, ut in juridiciali abſoluta. Contrà autem qui dicet, ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diverſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus cauſa affertur, haberi conveniat, oſtendetur: Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur, ut non idem videatur de utraque exiſtimari oportere.

152 Ac, ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus uti, iiſdem ratiocinationibus, quibus ante dictum eſt, utetur: ſi non poterit, negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia jura, ſi ſimilitudines accipiantur: nihil eſſe pœnè, quod non alteri ſimile eſſe videatur: multis diſſimilibus rebus, in unamquamque rem tantùm ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia vel diſſimilia demonſtrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere conjectura ex eo, quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſcriptum ſit, pervenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſimè ſcribere, qui curet, ut quædam ex quibuſdam intelligantur.

153 Contra ratiocinationem, hujuſcemodi: conjecturam divinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe, non poſſe omnibus

51 de rebus cavere, quibus velit. Definitio eſt, cùm in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, QVI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQVERINT, OMNIA AMITTVNTO: EORVM NAVIS ET ONERA SVNTO, QVI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam, cùm jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animadverterunt: miſericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad ſe ſuſtulerunt.

154 Poſtea aliquanto, ipſos quoque tempeſtas vehementiùs jactare cœpit, uſque adeò, ut dominus navis, cùm idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, [15] navim, quoad poſſet, moderaretur: ille autem, cujus merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & navi, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter ſaucius facilè eſt ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis vi naſcitur controverſia. nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva conſtitutio, tractabitur.

Nunc, expoſitis iis argumentationibus, quæ in judiciale 1
cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonſtrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quò non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur; ſed quia proprii tantùm harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati.

Nam placet, in judiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc 5
eſt, partem quandam honeſtatis. in deliberativo autem Ariſtoteli placet utilitatem, nobis & honeſtatem, & utilitatem. in demonſtrativo autem, honeſtatem. Quare in hoc quoque genere cauſæ quædam argumentationes communiter, ac ſimiliter tractabuntur: quædam ſeparatiùs ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque uniuſcujuſque conſtitutionis exemplum ſupponere non gravaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores; ſic res apertas, obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

Rerum expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate: quod genus, virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum, atque utilitatem, petendum: quod genus, pecunia eſt. Eſt porrò quiddam ex horum partibus junctum, quod & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facilè, tacentibus nobis, intelligentur.

Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur. quæ autem in ſecundo, utilia. hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, & quia major eſt vis honeſtatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes ſint, honeſtas & utilitas: vitandarum, turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes ſunt attributæ, neceſſitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & perſonis conſideratur. de utraque pòſt apertiùs perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primùm explicemus.

Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cùm ejus duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera juncta ſit, ſimplicem priùs conſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res una vi, atque uno nomine amplexa virtus. nam virtus eſt animi habitus naturæ modo, rationi conſentaneus. quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur partes quattuor; prudentiam, juſtitiam, fortitudinem, temperantiam.

[16] Prudentia eſt rerum bonarum, & malarum, & utrarumque ſcientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria eſt, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Providentia eſt, per quam futurum aliquid videtur antè quàm factum ſit. Juſtitia eſt habitus animi, communi utilitate conſervata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium eſt ab natura profectum: deinde quædam in conſuetudinem ex utilitatis

---

14. *Poſtea admirationem percontatione.*] Lambinus interpoſuit *cum*, ſed non è libris. iis enim adeſt *per contentionem*, neque ſpreverim. *Grut.*

15. *Navim, quoad poſſet, moderatus eſt.*] Sic nequaquam prave omnes editi; quod miror, quum uterque noſter MS. habeat *navi*, qua conſtructione non minus gaviſum fuiſſe Tullium docent exempla apud Nizolium. *Gronov.*

16. *Prudentia eſt rerum bonarum & malarum, & utrarumque ſcientia.*] Mſſ. noſtri non agnoſcunt copulam *&*; unde factum puto, ut Lambinus ediderit, *& malarum, neutrarumque ſcientia.* erat in Pal. ſec. *malarum utrarum vitandum ſcientia.* quod exeuterent feriatiores. *Gruter.* Etiam MSSti noſtri ignorant copulam; & quod notabile eſt, in uno bene antiquo voci *utrarumque* ſuperſcriptum eſt *quaſi prolepſis*, non ſecus ac ſi Ciceronem tunc ita intelligerent *eſt ſcientia rerum utrarumque, bonarum* ſcilicet *& malarum.* Gronovius.

17. *Na-*

tatis ratione venerunt: poſtea res & ab natura profectas, & ab conſuetudine probatas, legum metus, & religio ſanxit.

[17] Natura jus eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cujuſdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam [18] ſanguine conjunctis, patriæque benivolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo, aut ulciſcendo propulſatur. Obſervantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam, & honore dignantur.

Veritas eſt, per quam, immutata ea, quæ ſunt, aut antè fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetudine jus eſt, quod aut leviter à natura tractum aluit, & majus fecit uſus, ut religionem: aut ſiquid eorum, quæ antè diximus, ab natura profectum, majus factum propter conſuetudinem videmus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos convenit. [19] Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam ſententiis conſtitutum eſt. Lege jus eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſervet, continetur.

Fortitudo eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeverantia. Magnificentia eſt rerum magnarum, & excelſarum cum animi ampla quadam, & ſplendida propoſitione agitatio, atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocavit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa, rerum arduarum, ac difficilium voluntaria, ac diuturna perpeſſio.

Perſeverantia eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis & perpetua permanſio. Temperantia eſt rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas, [20] conſilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi [21] temere in odium alicujus invectionis concitati, comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus, claram & ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolùm, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda ſunt. quod ut demonſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à brevitate præcipiendi remotum eſt.

Propter ſe autem vitanda ſunt, non ea modò, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignavia, & juſtitiæ injuſtitia: verùm etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima eſſe, abſunt autem longiſſimè: quod genus, fidentiæ contrarium eſt diffidentia, & ea re vitium eſt: audacia non contrarium, ſed appoſitum eſt, ac propinquum, & tamen vitium eſt. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentiæ; pertinacia, quæ perſeverantiæ finitima eſt; ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt: aut ſine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt.

Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod ta- 55
men honeſtum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur mul- 166
ta, quæ nos cùm dignitate, tum fructu quoque ſuo [22] ducunt ad ſe: quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honeſta, & cultu, & honore, & verecundiâ digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ, aut majeſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipſius cauſa, quem diligit, cum ejus pari voluntate.

Hic, quia de civilibus cauſis loquimur, fructus ad amici- 167
tiam adjungimus, ut eorum quoque cauſa petenda videatur: ne fortè qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant. quanquam ſunt qui propter utilitatem modò petendam putant amicitiam: ſunt qui propter ſe ſolum: ſunt qui propter ſe, & utilitatem. quorum quid veriſſimè conſtituatur, alius locus erit conſiderandi. Nunc hoc ſic ad uſum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam eſſe expetendam.

Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religioni- 168
bus junctæ, partim non ſunt: & quia partim veteres ſunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles: ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis,
ex religionibus, ex vetuſtatibus habebitur. Utilitas autem aut 56
in corpore poſita eſt, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in republica quædam ſunt, quæ (ut ſic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocii; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: Alia verò, quæ jam quiddam magis amplum, & minus neceſſarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo.

Quibus rebus non illud ſolùm conficitur, ut ſalvæ & inco- 169
lumes, verùm etiam, ut ampiæ, atque potentes ſint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta, atque integra conſervatio. Potentia eſt ad ſua conſervanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ antè dicta ſunt, quid difficulter fieri & quid facilè fieri poſſit, oportet conſiderare. Facilè fieri id dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumtu, moleſtia, quàm breviſſimo tempore confici poteſt. Difficilè autem fieri, quod quamquam laboris, ſumtus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis; tamen, his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt.

Quoniam ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc 170
reſtat, ut de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus,
neceſſitudine & affectione perſcribamus. Puto igitur eſſe 57
hanc neceſſitudinem, cui nulla vi reſiſti poteſt; quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atque, ut apertius hoc ſit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta ſit, cognoſcamus. Uri poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt; atque ita neceſſe, ut vis ea poſtulat, quam modò deſcribebamus, neceſſitudinis, cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Hujuſmodi neceſſitudines, [23] cùm in dicendi ra-

---

17. *Natura jus eſt &c.*] Pal. omnes, item primitus cuſi *Naturæ*. ſed reciperem, niſi ſequeretur mox, *conſuetudine jus eſt &c.* Gruterus.

18. *Sanguine conjunctis, patriæque benivolis.*] Hæc mutavit Lambinus, ſed nullo præeunte manuſcripto. Itaque licet nihilo ſint iſtis pejora, minimè tamen recipienda duximus. impudens eſt os hominis, qui in alterius ſcriptis agit ingenioſum. *Idem.*

19. *Par, quod in omnes æquabile*] Sic poſui præeunte Pal. ſec. ter. & Grevenb. vulgata *inter omnes*. Idem.

20. *Conſilii gubernatione regitur.*] Pal. pr. initio habuit *generatione*; unde fit ut non abhorream à ſcriptura Greveub. *conſilii ratione regitur*. Idem.

21. *Temere in odium alicujus invectionis concitati.*] Lectio minus vera. ineptit enim hæc definitio, neque integrat eam Lambinus, reponendo, *inferioris*. Pal. ſec. habet *alicujus invectio concitata*. tert. *alicujus injectionis concitati*. Idem.

22. *Ducunt ad ſe.*] Lambinus abſcidit *ad ſe*. & verò non comparent in Pal. ſec. aut tert. aut Grevenb. non tamen eſt dedecori ſententiæ. *Idem.*

23. *Cum in dicendi rationes incidunt.*] Sic primus edidit Lambinus

rationes incident, rectè neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, poſſitne fieri, quæſtione conſiderabimus.

171 Atque etiam hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adjunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus; neceſſe eſt Caſilinenſes ſe dedere Annibali: aliter autem, neceſſe eſt Caſilinum venire in Annibalis poteſtatem. illic in ſuperiore adjunctio eſt hæc, niſi malint fame perire. ſi enim id malunt, non neceſſe. Hoc inferius non item, propterea quòd ſive velint Caſilinenſes ſe dedere, ſive famem perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributio? Prope dicam, plurimum, cùm is locus neceſſitudinis videbitur incurrere. Nam cùm ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit quòd multa dicamus, cùm eam nulla ratione lenire poſſimus.

172 Cùm autem ita neceſſe erit, ut aliquid effugere, aut adipiſci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honeſtatis, erit conſiderandum. Nam ſi velis attendere, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad uſum civitatis) reperias nullam eſſe rem, quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adjunctionem nominamus: [24] pariter autem eſſe multas res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adjunctio non accedit. quod genus, ut homines mortales neceſſe eſt interire, ſine adjunctione: ut cibo utantur, non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione: Extra quam, ſi nolint fame perire.

173 Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, ſemper, cujuſmodi ſit, erit conſiderandum. nam omni tempore [25] id pertinebit, ut aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſſitudo ſit: neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo: neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe: aut ad commoditatem, hoc modo: neceſſe eſt, ſi
58 ſine incommodo volumus vivere. Ac ſumma quidem neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac leviſſima, commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere.

174 Haſce autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, ut, quamquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen, utri potiſſimùm conſulendum ſit, deliberetur. cujus rei certum quoddam præſcriptum videtur in perpetuum dari poſſe. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cùm incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia [26] de honeſtate delibatum, virtute aliquando & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cùm autem id non poterit, honeſtatis. Ita in ejuſmodi quoque re, cùm incolumitati videbimur conſulere, verè poterimus dicere, nos honeſtatis rationem habere, quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore poſſumus adipiſci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius deſcendere, [27] vel in præſentia quieſcere, atque aliud tempus exſpectare oportebit.

[28] In commoditatis verò ratione, modò illud attendatur dignane cauſa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe, ut quæramus quid ſit illud, quod ſi adipiſci, aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & graviſſimam quamque cauſam vehementiſſimè neceſſariam judicemus.

Affectio eſt quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu, aut adminiſtratione, aut hominum ſtudio, commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ ſint, aut plerumque haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe: ut ad hoſtes tranſire turpe videtur eſſe; at non illo animo, quo Ulyſſes tranſiit: & pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo conſilio, [29] quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ: quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſiderandum eſt: & non quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam, locos ſumi oportere arbitramur.

Laudes autem, & vituperationes ex his locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus antè dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi eſt, virtus, cujus de partibus paullò antè dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cetera, [30] quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur.

Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus uſus ſit. nam fortunam quidem & laudare, ſtultitia, & vituperare, ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inventione, prima ac maxima parte rhetoricæ, ſatis dictum videtur. Quare, quoniam & una pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet litterarum, quæ reſtant, in reliquis dicemus.

---

nus ſequente Gothofredo & Grutero: debuerant igitur pariter mutare *appellantur.* Itaque verius puto edi ab majoribus *incident*, quod ego integrum exſtare quoque video in duobus ſcriptis, ut merito revocaverim. In iiſdem mox legitur *Sin aliquæ res accident diff.* Gronov.

24. *Tariter autem eſſe multas.*] Ita Manutiana nupera, neque aliter Pal. ſec. alii enim voce immiſſa, *invenias eſſe multas*; non neceſſario. reperitur quippe ſuperius *reperias.* Prima editio præfert: *præter hæc autem invenies eſſe multas*, quam ſecuti ſunt Victorius ac Lambinus. *Gruter.*

25. *Id pertinebit, ut aut ad honeſtatem &c.*] Pal. ſec. *id pert. ut honeſtam ad partem.* Idem.

26. *De honeſtate delibatum.*] Ita quidem hodie legitur; ſed antiquitus cuſi exhibent, *deliberatum*, quod & in tribus Pall. mutavitque Lambinus in *delibratum*, forſan bene; ita tamen ut ſumatur non à *libro*, ſed à *libra.* Idem.

27. *Vel in præſentia quieſcere.*] Sic omnis ſcripta lectio. primitus cuſi, *ut in præſ.* deinceps vulgati *& in præſ* Idem.

28. *In commoditatis verò ratione.*] Quatuor hæ voces non ſunt in Pal. ſecundo. Grev. autem eorum loco habet *In commoditatis tantummodo illud &c.* Idem.

29. *Quo Ariſtippus fecit.*] Pal. ſec. item Grev. *dejecit*, adeo ut ſuſpicer utramque vocem eſſe ab interprete. *Idem.*

30. *Quæ ſimili eſſe in genere.*] Dictio *eſſe* non extat in Pal. ſec. Gulielmius eam mutabat in *ex ſe.* Idem,

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS AD Q. FRATREM

DIALOGI TRES DE ORATORE.

DIALOGUS, Seu LIBER PRIMUS.

COGITANTI mihi ſæpenumerò, & memoria vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quinte frater, illi videri ſolent, qui in optima [1] republica, cùm & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, ut vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate eſſe poſſent. [2] Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrùm præclara ſtudia referendi fore, juſtum, & propè ab omnibus conceſſum arbitrarer, [3] ſi infinitus forenſium rerum labor, [4] & ambitionis occupatio, decurſu honorum, etiam ætatis flexu conſtitiſſet.

Quam ſpem cogitationum, & conſiliorum meorum cùm graves communium temporum, tum varii noſtri caſus fefellerunt. nam qui locus, quietis & tranquillitatis [5] pleniſſimus fore videbatur, in eo [6] maximæ moles moleſtiarum, & turbulentiſſimæ tempeſtates exſtiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus eſt ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, interque nos recolendas.

Nam prima ætate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ veteris: & conſulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque diſcrimen: & hoc tempus omne poſt conſulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos [7] à communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarùnt. Sed tamen in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequar ſtudiis noſtris: &, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel cauſæ amicorum, vel reſpublica tribuet otii, ad ſcribendum potiſſimùm conferam.

Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti. 4
nam neque auctoritate quiſquam apud me plus valere te poteſt, neque voluntate. Ac mihi repetenda eſt veteris cujuſ- 2
dam memoriæ non ſanè ſatis explicata recordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoſcas, quæ viri omnium eloquentiſſimi, clariſſimique ſenſerint de omni ratione dicendi.

Vis enim, ut mihi ſæpe dixiſti; [8] quoniam quæ pueris, aut 5
adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc uſu, quem ex cauſis, quas diximus, tot, tantiſque conſecuti ſumus; aliquid iiſdem de rebus politius à nobis, perfectiuſque proferri: ſoleſque nonnumquam hac de re à me in diſputationibus noſtris diſſentire, quod ego [9] prudentiſſimorum hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam: tu autem illam ab elegantia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem ſæpenumerò in ſummos homines, ac ſum- 6
mis ingeniis præditos intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet, cur [10] plures in omnibus rebus, quàm in dicendo admirabiles exſtitiſſent. nam, quocumque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, ſed propè maximarum.

Quis enim eſt, qui ſi clarorum hominum ſcientiam, rerum 7
geſtarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præſtantiſſimos pænè innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre poſſimus?

Jam

---

1. *Rep. cum & honoribus &c.*] Pall. aliquot, item Memmianus *unoquomodo*, unus & alter *quomodo*; quod & in Franciſci Pithæi libro quem excuſſit Gulielmius. *Gruter.*

2 *Ac fuit tempus illud, cum mihi.*] Pal. pr. non agnoſcit *tempus illud*, repoſitumque eſt in ſec. ac tertio ab emendatoribus; quid prius ibi fuerit, non conjicio. Pithæanus præter duas illas voces omiſit & tertiam, quæ quidem in primo, ſed aliud quid fuerat ibidem à manu prima. Pal. nonus conveniebat cum editione Veneta anni cccc LXXVIII, habebatque *Ac nunc quidem quoque mihi*, quomodo tamen nulli præterea codd. noſtri. Meo judicio, probum videtur, *Ac fuit cum mihi &c.* Idem.

3. *Si infinitus forenſium &c.*] Lambinus ſyllaba priore expuncta, obtruſit nobis *finitus*, ſed contra omnes Pall. novem, quos ea propter conſului, præterque rationem, uti oſtendit Franc. Hotomanus libro II obſerv. cap. 5. *Idem.*

4. *Et ambitionis occupatio.*] Hotomanus lib. II obſerv. cap. 5 emendat, *ut amb.* quomodo item placebat Gulielmio. abnuunt tamen omnes mſſ de quibus Pal. pr. & ſec. item præterea Pith. & Mem. *curſu* non *decurſu*. Idem.

5. *Pleniſſimus fore.*] Pal. pr. ſec. item Mem. & Pith. denique C. a Gulielmio collatus, *plenus*. Idem.

6. *Maximæ moles moleſtiarum.*] Adſcivi vocem *moles*, quod extaret in illa veteri editione, firmaretque eam Pal. tert. ſept. nonus. omiſere ceteræ membranæ ob ſimilitudinem ejus cum voce ſequenti. aſſeruerant eandem dudum auctori noſtro Victorius lib. XVI cap. 19. Turnebus lib. XV cap. 2. ſed nemo obtemperavit. *Idem.*

7. *A communi peſte depulſi.*] Haud aliter Pall. omnes. non video tamen quid ſibi velit vocabulum *peſte*. neſcio an reponendum *pectore dep.* aut ſimile quid; ſed potius totum eradicandum eſt, ut volebat Lambinus. *Idem.*

8. *Quoniam quæ pueris.*] Hæc eſt ſcriptura Pall. novem, item Pith. Mem. & C. confirmatque editio princeps. mendoſum iſtud dixit Lambinus, ſed bene quod cauſſam nullam reddidit, contentus ſequi Victorium, qui publicavit *quædam pueris*. Idem.

9. *Prudentiſſimorum hominum artibus.*] Ita Pal. pr. ſec. duo Memmiani & Pithæanus, & rectè. ſolet enim noſter opponere prudentiam oratorum loquacitati rabularum. vulgata *eruditiſſimorum hom.* Idem.

10. *Plures in omnibus rebus.*] Ita Memmiani duo, Pith. & C. præter Pal. pr. ac ſec. neque enim libet deſcendere ad ceteros notæ ſequioris. vulgata, *omnibus artibus*, minus rectè. miramur enim omni in re ſummam excellentiam. *Idem.*

11. *Con-*

8 Jam verò [11] conſilio, ac ſapientia qui regere, ac gubernare rempublicam poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque etiam majorum exſtiterunt, cùm boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate litterarum verſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cùm imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia [12] comparandam putet; [13] convertat animum ad ea ipſa artium genera, circumſpiciatque qui in iis floruerint, [14] quamque multi: ſic facillimè, quanta oratorum ſit, ſemperque fuerit paucitas, judicabit.

3 Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procrea-
9 tricem quandam, & quaſi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctiſſimis judicari, in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quanta ſcientia, quantaque [15] in ſuis ſtudiis varietate, & copia fuerint: qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia, [16] quæcunque poſſent, vel ſcientiæ perveſtigatione, vel diſſerendi ratione comprehenderint.

10 Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, ſubtilique verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exſtiterunt, ut nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementiùs videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio litterarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium pænè infinitam vim, & materiam, [17] ſcientiæ cogitatione comprehenderit?

11 Verè mihi hoc videor eſſe dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint, doctriniſque verſati, minimam copiam poëtarum egregiorum exſtitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quàm poëtæ boni reperientur.

12 Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia ceterarum artium ſtudia ferè reconditis, atque abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in uſu, atque in hominum more & ſermone verſatur: ut in ceteris id maximè excellat, quod longiſſimè ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſuque disjunctum. in dicendo autem vitium vel maximum eſt à vulgari genere orationis, atque à conſuetudine communis ſenſus abhorrere.

4 Ac ne illud quidem vere dici poteſt, [18] aut plures ceteris
13 artibus inſervire, aut majore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmiis ad perdiſcendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ [19] ſemper eloquentiæ princeps eſſe voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, [20] in quibus ſumma dicendi vis & inventa eſt, & perfecta: in hac ipſa civitate profectò nulla umquam vehementiùs, quàm eloquentiæ ſtudia viguerunt.

Nam poſteaquàm, imperio omnium gentium conſtituto diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo ferè laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putavit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Poſt autem, auditis oratoribus Græcis, cognitiſque eorum litteris, adhibitiſque doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagraverunt.

Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudoque in omni genere cauſarum, ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adjungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, [21] expoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò (ut multis rebus poſſumus judicare) noſtrorum hominum multùm ceteris hominibus omnium gentium præſtiterunt.

Quibus de cauſis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus eſt hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, ſtudiiſque collectum. [22] Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, præſtantiſſimis hominum ingeniis, infinita cauſarum varietate, ampliſſimis eloquentiæ propoſitis præmiis, eſſe cauſæ putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem?

Eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua verborum volubilitas inanis, atque irridenda eſt: & ipſa oratio, conformanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi, quòd omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut ſedandis, aut excitandis expromenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque & eruditio libero digna, celeritaſque & brevitas & reſpondendi, & laceſſendi, ſubtili venuſtate, atque urbanitate conjuncta.

Tenenda præterea eſt omnis antiquitas exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis ſcientia [23] negligenda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda eſt: quæ ſola per ſe ipſa quanta ſit, hiſtrionum levis ars, & ſcena declarat: in qua cùm omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci ſint, fuerintque, quos animo æquo ſpectare poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium memoria, quæ niſi cuſtos inventis, cogitatiſque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam ſi præclariſſima fuerint, in oratore peritura.

Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis, cùm ex iis rebus univerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt, hortemurque potiùs libe-

11. *Conſilio ac ſapientia.*] Pall. priore numero ac bonitate iſtud præferunt: poſteriores *ſententia*, quod placuit Wouwerio, quod & bonus ſenator ſententia regat rempubl. & privatorum controverſias conſilio dirimat. *Gruter.*

12. *Comparandam putet.*] Deſerui Gruterianam & quæ ſectam ejus ſequutæ ſunt, Londinenſem & Baſileenſem, in quibus *comparandum*; quod quum in nullo ſcripto exſtare dicatur, præter Gruteri voluntatem editioni ejus obhæſiſſe colligo. *Gronov.*

13. *Convertat animum ad ea ipſa &c. circumſpiciatque.*] Non iſtud modo habent Pall. noſtri, ſed & olim impreſſi. ſequentes, *conv. an. & ea ipſa &c. circumſpiciat, quique in iis &c.* Gruter.

14. *Quamque multi: ſic facillimè.*] Sic Pall. quart. ſext. ſept. oct. rotundius ſane vulgato *multi ſint: facillimè*; quod & ejecerat fide unius mſ. Lambinus. *Idem.*

15. *In ſuis ſtudiis.*] Inveni in MS. *in hiis ſtudiis*. Gronov.

16. *Quæcumque poſſent, vel &c.*] Pal. plerique & tres Gallicani à Gulielmio excuſſi, item editio princeps, ſic ſcriptum habent. vulgata *eſſent, vel.* quod jactantius fuerit quam verius: retinendum tamen putabat Gulielmius. *Gruter.*

17. *Scientiæ cogitatione.*] Non ſecus trias Gallicanorum, nec non Pall. priores duo. publicati *ſcientia & cognitione*, minus nervoſe, cogitationis enim vocabulo ſignificatur coactio & compreſſio, qua opus eſt in tam variis rebus memoria comprehendendis. *Idem.*

18. *Aut plures ceteris artibus inſervire.*] Si fides habenda Pall. melioribus, ut & Pithæano, abjiciendum veniet dictio *artibus*. Idem.

19. *Semper eloquentiæ princeps eſſe &c.*] Memmii ſcriptus *eloquentia*. Idem.

20. *In quibus ſumma dicendi vis &c.*] Gulielmius putabat *vis* eſſe à librario. ita Petronius, *ſumma carminis*, ſed ſic tamen rurſum loquitur noſter libro 1 de Oratore cap. 53 circa finem. *Idem.*

21. *Propoſita præmia.*] Pall. & Gallicani *expoſita*. quod vel ideo revocandum, aut utrunque expungendum. ſatis enim erat *præmia*. Idem. Immerita ſuſpicio & concepta præter omnia vetuſtatis teſtimonia. Et nos quoque in MS. invenimus *expoſita*, quod ſequutus ſum, quum ſe in Quinctiana c. 23. *Quaſi eximio præmio ſceleris expoſito*. Gronov.

22. *Quis enim aliud &c.*] Toſanus, Pith. Memm. item Pall. pr. ac ſec. *Quid enim quis aliud*. Gruter.

23. *Negligenda eſt.*] Liber Langii, *concedenda eſt*. Idem.

24. Quo

liberos noſtros, ceteroſque quorum gloria nobis, & dignitas cara eſt, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed aliis quibuſdam ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant.

Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflореſcat, & redundet oportet oratio: [24] quæ niſi ſubeſt, res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pænè puerilem.

Neque verò ego hoc tantùm oneris imponam noſtris præſertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere neſcire. quamquam vis oratoris, profeſſioque ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere, ac polliceri videtur, ut omni de re, [25] quæcunque ſit propoſita, ab eo ornatè, copioſeque dicatur.

Sed quia non dubito, quin hoc pleriſque immenſum, infinitumque videatur, & quòd Græcos homines non ſolùm ingenio, & doctrina, ſed etiam otio, ſtudioque abundantes, partitionem quandam artium feciſſe video, neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe à ceteris dictionibus, eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus judiciorum, aut deliberationum verſaretur, & id unum genus oratori reliquiſſe; non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæſita, & multum diſputata, ſummorum hominum propè conſenſu eſt tributum:

Repetamque non ab incunabulis noſtræ veteris, puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, ſed ea, quæ quondam accepi in noſtrorum hominum, eloquentiſſimorum, & omni dignitate principum, diſputatione eſſe verſata: non quòd illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices, & doctores reliquerunt; ſed cùm illa pateant, in promtuque ſint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatiùs explicari, aut planiùs exprimi poſſint, [26] dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus ſumma dicendi laus à noſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Græcis anteponam.

Cum igitur vehementiùs inveheretur in cauſam principum conſul Philippus, Druſique tribunatus pro ſenatus auctoritate ſuſceptus, infringi jam, debilitarique videretur; dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Craſſum, quaſi colligendi ſui cauſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe. veniſſe eodem, ſocer ejus qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & conſiliorum in republica ſocius, & ſumma cum Craſſo familiaritate conjunctus.

Exierant autem cum ipſo Craſſo adoleſcentes & Druſi maximè familiares, & in quibus magnam tum ſpem majores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur.

Hi primo die de temporibus illis, deque univerſa republica, quam ob cauſam venerant, multùm inter ſe uſque ad extremum tempus diei collocuti ſunt. Quo quidem in ſermone multa divinitus à tribus illis conſularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidiſſet poſtea civitati mali, quod non impendere illi tantò antè vidiſſent.

Eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, ut, cùm lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis: eaque eſſet in homine jucunditas, & [27] tantus in jocando lepos, ut [28] dies inter eos curiæ fuiſſe videretur, convivium Tuſculani. 27

Poſtero autem die, cùm illi majores natu ſatis quieſſent, 28 [29] & in ambulationem ventum eſſet; dicebat tum Scævolam duobus ſpatiis, tribuſve factis, dixiſſe, Cur non imitamur, Craſſe, Socratem illum, qui eſt in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minus [30] ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa ramis, quàm illa, cujus umbram ſecutus eſt Socrates, quæ mihi videtur non tam ipſa aquula, quæ deſcribitur, quàm Platonis oratione creviſſe: [31] & quod ille duriſſimis pedibus fecit, ut ſe abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philoſophi divinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi eſt æquius.

Tum Craſſum, Immò verò commodius etiam; pulvinoſque 29 popoſciſſe, & omnes in iis ſedibus, quæ erant ſub platano, conſediſſe dicebat. Ibi, ut ex priſtino ſermone relaxarentur 8 animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe.

Qui cùm ita eſſet exorſus: Non ſibi cohortandum Sulpicium 30 & Cottam, ſed magis utrumque collaudandum videri, quòd tantam jam eſſent facultatem adepti, ut non æqualibus ſuis ſolùm anteponerentur, ſed cum majoribus natu compararentur. Neque verò mihi quidquam, inquit, præſtabilius videtur, quàm poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quo velit: unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquilliſque civitatibus, præcipue ſemper floruit, ſemperque dominata eſt.

Quid enim eſt aut tam admirabile, quàm ex infinita multi- 31 tudine hominum exſiſtere unum, qui id, quod omnibus natura ſit datum, vel ſolus, vel cum paucis facere poſſit? aut tam jucundum cognitu, atque auditu, quàm ſapientibus ſententiis, gravibuſque verbis ornata oratio, & polita? aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, ſenatus gravitatem, unius oratione converti?

Quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, 32 quàm opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam neceſſarium, quàm tenere ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſſis, vel [32] provocare integros, vel te ulciſci laceſſitus? Age verò, ne ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiamque meditere, quid eſſe poteſt in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam ſermo facetus, ac nullâ in re rudis? Hoc enim uno præſtamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo ſenſa poſſumus.

Quamobrem quis hoc non jure miretur, ſummeque in eo 33 elaborandum eſſe arbitretur, ut, quo uno homines maximè beſtiis præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Ut verò jam ad illa ſumma veniamus; quæ vis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare, aut à fera, agreſtique vita

24. *Quæ niſi ſubeſt, res ab oratore &c.*] Pall. iidem nec non Pith. & Memmii unus, *quæ niſi ſit ab oratore.* Gruter.

25. *Quæcunque ſit propoſita.*] Gallicani illi duo, *poſita*, quod placuit Gulielmio: nec abhorrerem ab eo ipſe, niſi alterum inveniſſem in omnibus Pall. *Idem.*

26. *Dabis hanc veniam.*] In MS. legi *ergo dabis hanc v.* Et ſane videndum, an non poſt adeo multiplicem in præmiſſis diſputationem velut ſubſiſtens & interquieſcens, nunc repetat ſermonem ab particula collectionem notare ſolita. *Gronov.*

27. *Tantus in jocando lepos.*] Pall. duo illi priores *loquendo:* neque aliter Gallicani duo, facitque pro eo ſuperius illud cap. 5. *Accedat eodem oportet lepos quidam.* Gruter.

28. *Dies .. curiæ &c.*] Non poſſum probare interpretationem Lambini, capioque ſimpliciter, diem tranſactum in rebus ſeveris, ut ſolet, ubi agitur in curia. convivium autem fuiſſe pro jocunditate loci otiique. *Idem.*

29. *Et in ambulationem ventum eſſet; dicebat tum Scævolam &c.*] Ita Pall. duo. Lambinus id recepit quidem, ſed delevit *dicebat*, quod tamen in mſſ. omnibus. vulgata omiſſo & habebat, *in amb. ventum eſſe dicebat, tum Scævolam.* Idem.

30. *Ad opacandum hunc locum.*] Pith. & Memmii unus, *placandum:* quod tale putabat Gulielmius, ut in id inquiri poſſe putaret. Palatini adhæreſcunt vulgato, niſi quod quidam *occupandum*; alii *oppacandum.* Idem.

31. *Et, quod ille.*] Sic tres Gallicani & duo Pall. item editio princeps. ſequentes, *ſed quod ille &c.* Idem.

32. *Provocare integros.*] Sic Pall. meliores à manu prima, & Gallicani duo, & videtur heic locum ſuum habere debere, ideoque ejeci hactenus vulgatum *improbos*, vocem nihili, heîc præſertim. *Idem.*

33. *Ad*

vita [33] ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam conſtitutis civitatibus, leges, judicia, jura deſcribere?

34 Ac, ne plura, quæ ſunt pænè innumerabilia, conſecter, comprehendam brevi; ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione, & ſapientia non ſolùm ipſius dignitatem, ſed & privatorum plurimorum, & univerſæ reipublicæ ſalutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes: atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reipublicæ emolumento eſſe poſſitis.

9 Tum Scævola comiter, ut ſolebat, Cetera, inquit, aſſen-
35 tior Craſſo, ne aut de C. Lælii, ſoceri mei, aut de hujus generi aut arte, aut gloria detraham: ſed illa duo, Craſſe, vereor, ut tibi poſſim concedere; unum, quòd ab oratoribus civitates & ab initio conſtitutas, & ſæpe conſervatas eſſe dixiſti: alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, ſenatu, ſtatuiſti, oratorem in omni genere ſermonis, & humanitatis eſſe perfectum.

36 Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum in montibus ac ſilvis diſſipatum, non prudentium conſiliis compulſum potiùs, quàm diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis, mœnibuſque ſepſiſſe? aut verò reliquas utilitates, aut inſtituendis, aut conſervandis civitatibus non à ſapientibus, & fortibus viris, ſed à diſertis, & ornate dicentibus eſſe conſtitutas?

37 An verò tibi Romulus ille aut paſtores, & convenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim repreſſiſſe eloquentia videtur, non conſilio, & ſapientia ſingulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ceteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam rempublicam, [34] num quod eloquentiæ veſtigium appâret? Quid? exactis regibus, (tametſi ipſam exactionem mente, non lingua, perfectam L. Bruti eſſe cernimus) [35] ſed deinceps omnia, nonne plena conſiliorum, inania verborum videmus?

38 Ego verò ſi velim & noſtræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quàm adjumenta per homines eloquentiſſimos importata: ſed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Craſſe, vobis duobus, eloquentiſſimos audiſſe Ti. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & gravis, haudquaquam eloquens, & ſæpè alias, & maxime cenſor, ſaluti reipublicæ fuit, atque is non accurata quadam orationis copia, ſed nutu, atque verbo libertinos in urbanas tribus tranſtulit; quod niſi feciſſet, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jamdiu nullam haberemus. At verò ejus filii diſerti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præſidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno conſilio, vel avitis armis florentiſſimam accepiſſent, iſta præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentia [36] rempublicam diſſipaverunt.

10 Quid? leges veteres, moreſque majorum: quid? auſpicia,
39 quibus & ego, & tu, Craſſe, cum magna reipublicæ ſalute præſumus, quid? religiones & cæremoniæ, quid? hæc jura civilia, quæ jampridem in noſtra familia ſine ulla eloquentiæ laude verſantur, num aut inventa ſunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata?

Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, divinum homi- 4
nem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & Cn. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perculiſti, ignarum legum, hæſitantem in majorum inſtitutis, rudem in jure civili: & hæc ætas noſtra, præter te, Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quam proprio munere aliquo diſertorum, jus à nobis civile didiciſti, quod interdum pudeat, juris ignara eſt.

Quod verò in extrema oratione, quaſi tuo jure ſumſiſti, 4
oratorem [37] in omnis ſermonis diſputatione copioſiſſimè poſſe verſari, id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem, [38] multiſque præeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu conſertum vocarent, quòd in alienas poſſeſſiones tam temerè irruiſſes.

Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, at- 4
que Democritici, [39] ceterique in ſuo genere [40] phyſici, vindicarentque ornati homines in dicendo & graves, quibuſcum tibi juſto ſacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philoſophorum greges, jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didiciſſe, nihil omnino quæſiſſe, nihil ſcire convincerent: &, cùm univerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderent.

Inſtaret Academia, quæ, quidquid dixiſſes, [41] id teipſum 43
ſcire negaret. Stoici verò noſtri diſputationum ſuarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorum putas eſſe adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab ſe peti vincerent oportere: ac non ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtumque de his rebus, quàm omnes dicendi magiſtros ſcripſiſſe oſtenderent.

Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quo- 44
rum artibus veſtra iſta dicendi vis [42] ne minima quidem ſocietate contingitur. Quamobrem iſta tanta, tamque multa, profitenda, Craſſe, non cenſeo. ſatis id eſt magnum, [43] quod potes præſtare, ut in judiciis ea cauſa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior eſſe videatur: ut in concionibus & ſententiis dicendis ad perſuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diſertè, ſtultis etiam verè dicere videaris. hoc amplius ſiquid poteris, non id mihi videbitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non communi oratorum facultate poſſe.

Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius, Scævola, iſta inter 1
Græcos dici, & diſceptari ſolere. audivi enim ſummos homi- 45
nes, cùm quæſtor ex Macedonia veniſſem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Carneades, & Clitomachus, & Æſchines obtinebant. erat etiam Metrodo-

33. *Ad hunc humanum cultum &c. deducere*] Pall. ſec. item Gallicani *in hunc*, æque bonum. *Gruter.*

34. *Num quod eloquentiæ veſtigium appâret*] Sic habent editiones, nec poteſt diſplicere. In MS. tamen vidi ſecundam vocem non exſtare, quod ſi recenſeas cum prioribus, non videtur requiri. De Servio Tullo quem hic agnoſcunt univerſi, neſcio quid ſtatuendum ſit. Certe quum videantur in hoc religioſi eſſe viri docti, quia in ſcriptis ſic reperiebant, atque etiam Cicero ſucceſſorem Numæ videatur innuere, eo quod procedens ordine ceteros reges appellet; forſan ſcripſit *de tertio Tullo.* Gronov.

35. *Sed deinceps.*] MS. *ſicut deinceps*, quod probo. *Idem.*

36. *Remp. diſſipaverunt.*] Ita Pall. novem ſed enim Pithæanus, *diſparuerunt*; forſan *diſperaverunt*, annotatum Gulielmio. *Gruterus.*

37. *In omnis ſermonis diſputatione.*] Lambinus ex neſcio quibus mſſ. repoſuit, *in omni ſermone.* ſed nolentibus Palatinis Gallicaniſque. *Idem.*

38. *Multiſque præiſſem.*] Haud aliter quoque Pall. aliquot. meliores nihilominus, *præeſſem*, quomodo in cuſis ante Lambinum. *Idem.* Adſcripſit Pater exemplari ſuo, legendum *præſto eſſem*, ut pro Murena 9. *Jus civile didicit, multum vigilavit, laboravit, præſto multis fuit.* Bruto 94. *quibus quidem cauſis tu etiam, Brute, præſto fuiſti.* Pro Plancio 11. *Huic aſſident, pro hoc laborant, huic ſi præſto fuerint, gratius ſe civitatibus ſuis facturos putant.* In qua ſententia tamen neſcio an fuerit perpetuus. Nam id ipſum forſan nunc Cicero in unum verbum contraxerit. *Gronov.*

39. *Ceterique in ſuo genere Phyſici.*] Sic quidem pr. & alii Pall. verum ſec. tert. quart. quint. ſex. ſep. item Pith. non agnoſcunt illud *genere*, quod placet. quintus ad oram habebat, *jure ſuo*, quomodo edidit Lambinus, ex Langii, ut ſuſpicor mſſ. *Gruter.*

40. *Phyſici, vindicarentque ornati homines in dicendo &c.*] Pal. pr. ac ſec. ſpernunt, *que ornati homines.* eſt ad oram primo *vindicaret ornati omnes &c.* quod mallem. *Idem.*

41. *Id te ipſum ſcire negaret.*] Pal. pr. & Memmii membranaceus. antea cuſi *ipſum negare cogeret.* Idem.

42. *Ne minima quidem ſocietate contingitur.*] Eſt à Pall. neque divertit Toſanus aut Pith. ſicque etiam editio Victorii. vulgata, *conjungitur.* Idem.

43. *Quod potes præſtare.*] Obtrudunt nobis mſſ. paſſim, *poteſt*, neque ab eo abhorrere poſſum. *Idem.*

44. *Et*

trodorus, qui cum illis unà ipſum illum Carneadem diligentiùs audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copioſiſſimum. vigebat auditor Panætii illius tui Mneſarchus; [44] & peripatetici Critolaus & Diodorus.

5 Multi erant [45] præterea præclari in philoſophia, & nobiles, à quibus omnibus una pæne repelli voce oratorem à gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum ſcientia, ac tantùm in judicia, & conciunculas, tamquam in aliquod piſtrinum, detrudi, & compingi videbam.

7 Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inventori, & principi longè omnium in dicendo graviſſimo, & eloquentiſſimo, Platoni, cujus tum Athenis cum Carneade diligentiùs legi Gorgiam: quo in libro, hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi [46] in oratoribus irridendis ipſe eſſe orator ſummus videbatur. verbi enim controverſia jamdiu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores, quàm veritatis.

8 Nam ſi quis hunc ſtatuit eſſe oratorem, qui tantummodò in jure, aut in judiciis poſſit, aut apud populum, aut in ſenatu copioſe loqui, tamen huic ipſi multa tribuat, & concedat neceſſe eſt. Neque enim ſine multa pertractatione omnium rerumpublicarum, neque ſine legum, morum, juris ſcientia, neque natura hominum incognita, [47] ac moribus, in his ipſis rebus ſatis callidè verſari, & peritè poteſt. qui autem hæc cognoverit, ſine quibus ne illa quidem minima in cauſis quiſquam rectè tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil vis eſſe, niſi compoſitè, ornatè, copioſè eloqui: quæro, [48] idipſum quî poſſit aſſequi ſine ea ſcientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, niſi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta ſint, exſtare non poteſt.

49 Quamobrem ſi ornatè locutus eſt, [49] ſicut fertur, & mihi videtur, phyſicus ille Democritus; materies illa, fuit phyſici, de qua dixit: ornatus verò ipſe verborum, oratoris putandus eſt. Et, ſi Plato de rebus a civilibus controverſiis remotiſſimis, divinitùs eſt locutus, quod ego concedo: ſi item Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus iis, de quibus diſputaverunt, eloquentes, & in dicendo ſuaves, atque ornati fuerunt: ſint hæ res, de quibus diſputant, in aliis quibuſdam ſtudiis: oratio quidem ipſa, propria eſt hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus.

o Etenim videmus, iiſdem de rebus jejunè quoſdam, & exiliter, ut eum, quem acutiſſimum ferunt, Chryſippum, diſputaviſſe, neque ob eam rem philoſophiæ non ſatisfeciſſe, quòd non habuerit hanc dicendi [50] in arte aliena facultatem.

2 Quid ergo intereſt? aut qui diſcernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, & elegantia non utuntur? Unum erit profectò, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium; compoſitam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione diſtinctam. Hæc autem oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta, & cognita; aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur.

Quid eſt enim tam furioſum, quàm verborum vel optimorum, atque ornatiſſimorum ſonitus inanis, nulla ſubjecta ſententia, nec ſcientia? Quicquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, ſi, tanquam clientis cauſam, didicerit, dicet meliùs, & ornatius, quam ille ipſe ejus rei inventor, atque artifex. 51

Nam ſi quis erit, qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum proprias ſententias, atque cauſas, & certarum rerum forenſibus cancellis circumſcriptam ſcientiam; fatebor equidem in his magis aſſiduè verſari hanc noſtram dictionem: ſed tamen in his ipſis rebus permulta ſunt, quæ iſti magiſtri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. 52

Quis enim neſcit, maximam vim exſiſtere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hiſce iiſdem permotionibus ad lenitatem, miſericordiamque revocandis? [51] quæ niſi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, cauſaſque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. 53

Atqui totus hic locus [52] philoſophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, umquam repugnabit: ſed, cùm illis cognitionem rerum conceſſerit, quòd in ea ſolùm illi voluerint elaborare; tractationem orationis, quæ ſine illa ſcientia nulla eſt, ſibi aſſumet. Hoc enim eſt proprium oratoris, quod ſæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum ſenſibus, ac mentibus accommodata. 54

Quibus de rebus Ariſtotelem, & Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum ſit à me. nam ego, quæ ſunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: iſti quæ de his rebus diſputant, oratorum eſſe concedunt. Itaque ceteros libros, artis iſti ſuæ nomine, hos rhetoricos & inſcribunt, & appellant. 13

Etenim cùm illi in dicendo inciderint loci (quod perſæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, [53] de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere ſit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnaſia, atque omnes philoſophorum ſcholæ, ſua hæc eſſe omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinere. 56

Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, conſumendi otii cauſa, diſſerant, cùm conceſſero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi [54] tenui quodam, exanguique ſermone diſputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis philoſophis tum Athenis diſſerebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noſter, qui nunc ædilis curulis eſt: & profectò, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet; ac jam tum erat adoleſcentulus his ſtudiis mirificè deditus. 57

Jam vero de [55] legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſociis, 58

44. *Et Peripatetici Critolaus & Diodorus.*] Pall. duo potiores, item tres Gulielmiani, *Critolai Diodorus;* quod ob anguſtias temporis non examino, alii faciant licet. *Gruter.*

45. *Præterea præclari.*] Etiam MS. *præterea clari*, ut apud Lambinum. *Gronov.*

46. *In oratoribus irridendis.*] Pal. ſec. & Pith. reſpuit pronomen *in.* & ſic alibi locutum annotavit Gulielmius; nominatim lib. IV ad Atticum Ep. 1. *Gruter.*

47. *Ac moribus.*] Rectè, etſi præceſſit *morum*, quod repoſui fide membranarum omnium, cum prius fuiſſet *moris*. prius enim ſignat conſuetudinem gentis publicam; iſtud verò privati cujuſque indolem. *Idem.*

48. *Id ipſum qui poſſit adſequi.*] Verbum poſtremum in MS non vidi, licet de eo nihil notaverint alii. Id autem non alienum a Cicerone fere docent toties in eo obvia *poſſe plurimum, minimum, tantum*, & paulo ante præcedens, *hoc ampiius ſi quid poteris.* Gron.

49. *Sicut fertur & mihi videtur.*] MS. *ſicut & fertur & m. v.* Tum mox, *materies illa fuit phyſice.* Idem.

50. *In arte aliena facultatem.*] Sic Gulielmius ex Gallicanis. nam Pall. aut, *ex arte alienam fac:* quomodo olim editi, aut, *in arte alienam fac.* Gruter.

51. *Quæ niſi qui naturas &c.*] Paſſeratii conjecturam recepit Lambinus, *quare niſi.* non neceſſario. certe invitis mſſ *Idem.* Sed vide an non hic merito ſuſpecta ſit vox *hominum*, quæ ſane nihil adfert boni. Quippe & modo ante poſita eſt, ut omnino nullus lector eam ſubintelligere nequeat; & ipſe Cicero eam videtur abigere, dum ſicut nunc ait *naturas vimque omnem humanitatis*, in capite 14 ſimiliter refert *de naturis humani generis*, quod eſt plane idem. At cap. 11 dixerat *neque natura hominum incognita.* His adde, quæ Gruterus contulit ad caput 36. Ut omnia ſcias, in codice Oxonienſi vox ea non eſt. *Gronov.*

52. *Philoſophorum proprius videtur.*] Haud aliter olim cuſi ac mſſ. noſtri, quibus præterea eſt, *Atque.* vulgata *Atqui hic locus philoſoph putatur proprius.* Gruter.

53 *De communi civium, de hominum.*] Lambinus heic fruſtra fluctuat. nam *jus commune civium*, eſt publicum. *hominum*, eſt privatum. Gulielmius. *Idem.*

54. *Tenui quodam exſanguique ſermone*] Eſt à Pal. ſec. & chartaceo Memmii libro. nam alii aliquot *& exſangui.* plures, *& exiguo*, quomodo vulgata. *Idem.*

55. *Legibus inſtituendis.*] Idem MS. *tuendis*, quod & Lambinus profert.

ſociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ordines, ætateſque deſcripto, dicant vel Græci, ſi volunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem cenſemus in numero eloquentium reponendos) ſciſſe meliùs, quàm Hyperidem, aut Demoſthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel noſtros decemviros, qui XII tabulas perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant hoc genere & Ser. Galbæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi gloria præſtitiſſe.

59 Numquam enim negabo, eſſe quaſdam artes proprias eorum, qui in his cognoſcendis, atque tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt: ſed oratorem plenum, atque perfectum eſſe eum dicam, qui de omnibus rebus poſſit variè, copioſeque
14 dicere. Etenim ſæpe in iis cauſis, quas omnes proprias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid, quod non ex uſu forenſi, quem ſolum oratoribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit, 56 promendum, & aſſumendum.

60 Quæro enim, num poſſit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris uſu, aut ſæpe etiam ſine regionum terreſtrium, aut maritimarum ſcientia: num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis: num in ſenatu de omni reipublicæ genere dici ſine ſumma rerum civilium cognitione, & prudentia: num admoveri poſſit oratio ad ſenſus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam exſtinguendos, (quod unum in oratore dominatur) ſine diligentiſſima perveſtigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philoſophis explicantur.

61 Atque haud ſcio an minùs hoc vobis ſim probaturus, equidem non dubitabo, quod ſentio, dicere. phyſica iſta ipſa quæ paullo antè, & mathematica, & ceterarum artium propria poſuiſti, ſcientiæ ſunt eorum, qui illa profitentur. illuſtrare autem oratione ſiquis iſtas ipſas artes velit, ad oratoris ei confugiendum eſt facultatem.

62 Neque enim, ſi Philonem illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat perdiſertè populo rationem operis ſui reddidiſſe, exiſtimandum eſt architecti potius artificio diſertum, quàm oratoris, fuiſſe. Nec, ſi huic M. Antonio pro Hermodoro fuiſſet de navalium opere dicendum, non, cùm ab illo cauſam didiciſſet, ipſe ornatè de alieno artificio, copioſeque dixiſſet? Neque verò Aſclepiades is, quo nos medico, amicoque uſi ſumus, tum, cùm eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipſo, quod ornatè dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ.

63 Atque illud eſt probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere ſolebat, omnes in eo, quod ſcirent, ſatis eſſe eloquentes. Illud verius, neque quemquam in eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat, neque, ſi id optimè ſciat, ignaruſque ſit faciundæ, ac poliendæ orationis, diſertè id ipſum poſſe, de quo ſciat, dicere.

15 Quam ob rem ſiquis univerſam, & propriam oratoris vim
64 definire, complectique vult, is orator erit, mea ſententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter, & compoſitè, & ornatè, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate.

65 Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita poſui, quacumque de re, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, ſi, quæ ceteris in artibus, aut ſtudiis ſita ſunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus, aut in uſu forenſi; tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum, cùm cognoverit ab iis, qui tenent, quæ ſint in quaque re; multo oratorem meliùs, quàm ipſos illos, quorum eæ ſunt artes, eſſe dicturum.

Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à 6
C. Mario affini noſtro, &, cùm acceperit, ita pronuntiabit, ut ipſi C. Mario pænè hic meliùs, 57 quam ipſe ille ſcire videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, 58 teque hominem prudentiſſimum, & peritiſſimum in iis ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit.

Sin qua res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, 6
de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit: forſitan, ſi ei ſit viſum, (etſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompejo, erudito homine in philoſophia, communicabit. Hoc profectò efficiet, ut quamcunque rem 59 à quoque cognorit, de ea multo dicat ornatiùs, quàm ille ipſe, unde cognorit.

Sed ſi me audierit, quoniam philoſophia in tres partes eſt 6
diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, idque largiamur inertiæ noſtræ: tertium verò, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus.

Quare hic locus de vita & moribus totus eſt oratori perdi- 6
ſcendus: cetera ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando opus erit, ornare dicendo, ſi modò erunt 60 ad eum delata, & tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum 1
aſtrologiæ, ornatiſſimis, atque optimis verſibus Aratum, de cœlo, ſtelliſque dixiſſe: ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum, Nicandrum Colophonium, poëtica quadam facultate, non ruſtica, ſcripſiſſe præclarè: quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſimè dicat, quas ad certam cauſam, tempuſque cognorit?

Eſt enim finitimus oratori poëta, numeris adſtrictior pau- 7
lo, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus ſocius, ac pænè par: in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat jus ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari, quà velit.

61 Namque illud quare, Scævola, negaſti te fuiſſe laturum, 7
niſi in meo regno eſſes, quòd in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? Numquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, meipſum eſſe arbitrarer.

Sed, ut ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere, homo tibi ſubira- 7
tus, mihi propter eam ipſam cauſam minùs, quàm volebat, familiaris, ſed tamen & doctus, & perurbanus: ſic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus iis artibus, quæ ſunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipſis, ſi in dicendo non utimur, tamen appâret, atque exſtat, utrum ſimus earum rudes, an didicerimus.

Ut, qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio 7
proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerintne palæſtram, an neſciant: & qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis judiciorum, concionum, ſenatus, etiamſi propriæ ceteræ non adhibeantur artes, tamen facilè declaratur, utrùm is, qui dicat, tantummodò in hoc declamatorio ſit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit.

Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Craſ- 1
ſe, ampliùs. id enim ipſum, quod contra me locutus es, at- 74
tificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non

---

profert ex uno. Sane hoc ipſum eſt, quod dicit lib. 1 Tuſcul. *tueri inſtituta majorum ſacris cærimoniiſque retinendis* Gronov.

56. *Promendum & aſſumendum.*] Quod Lambinus aliunde notat *atque aſſumendum*, ipſe in MS. inveni *atque ſumendum*. Idem.

57. *Quam ipſe ille ſcire videatur.*] Pall. & Gall. *illa*. nihilo pejus; ſi non melius. *Gruter.*

58. *Teque hominem prudent*] Copulativæ nullum veſtigium in ſcripto. ut videatur legiſſe: *ſin de jure civili tecum communicabit, te hominem* &c. *Gronov.*

59. *A quoque cognoverit, de ea multo dicat ornatius, quam ille ipſe, unde cognorit.*] Quis credat ita varietati captandæ operatum Ciceronem? Et tamen id credi ſcio ab omnibus editoribus, de quibus teſtimonium dicunt omnes eorum editiones, quarum nulla non ſic præfert. Sciat ergo orbis in uno ſaltem Oxonienſi me perſpicue legiſſe *a quoque cognorit*, atque ideo ſic nunc edere ſuſtinui. Mox idem *ſi me audiat*, tum *relinquamus atque largiamur*. Idem.

60. *Ad eum delata & tradita.*] MS. accurate *atque ei tradita*. Idem.

61. *Namque illud quare Scævola.*] Toſani liber à Suffrido excuſſus:

non eſſe oratoris,concederes:& ea ipſa neſcio quomodo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes.

[62] Hæc, cùm ego prætor Rhodum veniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio, ea, quæ à Panætio acceperam, contuliſſem: irriſit ille quidem, ut ſolebat, philoſophiam, atque contemſit, multaque non tam graviter dixit, quàm facete. tua autem fuit oratio ejuſmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, ſed ut omnes, comites ac miniſtras oratoris eſſe diceres.

5 Quas ego, ſi quis ſit unus complexus omnes, idemque ſi ad eas facultates iſtam ornatiſſimæ orationis adjunxerit; non poſſum dicere, cum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. ſed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam umquam fuiſſet; aut verò ſi eſſe poſſet, tu eſſes unus profectò, qui & meo judicio, & omnium, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti.

7 [63] Verùm ſi tibi ipſi nihil deeſt,quod in forenſibus rebus,civilibuſque verſetur, quin ſcias, neque eam tamen ſcientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quàm res & veritas ipſa concedat.

3 Hic Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. Quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoſcendum venimus, quos in foro, quos in ambitione, quos in republica,quos in amicorum negotiis res ipſa antè confecit,quàm poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari.

9 Quod ſi tibi tantum in nobis videtur eſſe, quibus etiamſi ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & otium, & hercule etiam [64] ſtudium illud diſcendi acerrimum defuit: quid cenſes, [65] ſi ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, acceſſerint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

8 Tum Antonius, Probas mihi, inquit, iſta, Craſſe, quæ di-
80 cis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus ſit, ſiquis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit.

81 Sed primum id difficile eſt factu, præſertim in hac noſtra vita, noſtriſque occupationibus: deinde illud etiam verendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicendi populari, & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe videtur eorum hominum, de quibus paullò antè dixiſti, quamvis illi ornatè, & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt verborum, & lætum: ſed palæſtræ magis, & olei, quàm hujus civilis turbæ, ac fori.

2 Namque egomet, qui ſerò, ac leviter Græcas litteras attigiſſem, tamen cùm proconſule in Ciliciam proficiſcens Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum [66] propter navigandi difficultatem commoratus: ſed, cùm quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos ferè ipſos, qui abs te modò ſunt nominati, [67] cumque hoc, neſcio quomodo, apud eos increbuiſſet, me in cauſis majoribus, ſicuti te, ſolere verſari, [68] pro ſe quiſque ut poterat, [69] de officio & ratione oratoris diſputabat.

Horum alii, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios 83
lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem: atque ipſam eloquentiam, quod ex bene dicendi ſcientia conſtaret, unam quandam eſſe virtutem, &, qui unam virtutem haberet, omnes habere, eaſque ipſas eſſe inter ſe æquales, & pares. ita, qui eſſet eloquens, eum virtutes omnes habere, atque eſſe ſapientem. Sed hæc erat ſpinoſa quædam, & exilis oratio, longeque à noſtris ſenſibus abhorrebat.

Carneades verò multo uberiùs iiſdem de rebus loquebatur: 84
non quò aperiret ſententiam ſuam (hic enim mos erat patrius Academiæ, adverſari ſemper omnibus in diſputando) [70] ſed tum maximè tamen hoc ſignificabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque poſſe quemquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſophorum inventa didiciſſet.

Diſputabant contrà diſerti homines, Athenienſes, & in 19
republica cauſiſque verſati, in quis erat etiam is,qui nuper Ro- 85
mæ fuit,Menedemus, hoſpes meus:qui cum diceret eſſe quandam prudentiam, quæ verſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum, & [71] regendarum rerum publicarum, [72] excitabatur homo promtus, ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omnes enim partes illius ipſius prudentiæ, petendas eſſe à philoſophia docebat, neque ea, quæ ſtatuerentur in republica de diis immortalibus, de diſciplina juventutis, de juſtitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, ſine quibus civitates aut eſſe, aut bene moratæ eſſe non poſſent, [73] uſquam in eorum inveniri libellis.

Quod ſi tantam vim rerum maximarum arte ſua rhetorici 86
illi doctores complecterentur; quærebat, cur de prooemiis, & de epilogis,& de hujuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri: de civitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de juſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, [74] littera in eorum libris nulla inveniretur.

Ipſa verò præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet, non 87
modò eos illius expertes eſſe prudentiæ,quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem, ac viam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, [75] ut & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur. id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: [76] & uti eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum

---

ſus: *Nam quod illud, Q. Scævola.* forſan rectius. *Gruter*

62. *Hæc cum ego prætor &c.*] Memmii duo mſſ. item Pall. & Pithæanus, *Quæ cum ego &c.* non damnem. *Idem.*

63. *Verum ſi tibi ipſi nihil deeſt.*] MS. liber habet *unde ſi tibi*, quod ſane in hac argumentatione convenientius. *Gronov.*

64. *Studium illud diſcendi acerrimum &c.*] Sic plerique è Palatinis, neque ſecus libri quos evolvit Suffridus noſter; quomodo dudum conjecerat Hotomanus. *Gruter.*

65. *Si ad alicujus ingenium . . illa . . acceſſerint.*]Præpoſitionem *ad* in MSto non vidi: qua tamen ut ſolet Cicero paſſim in hac locutione uti, ſic habes lib. v ad Atticum ep. 9 *Actuariis autem minutis Patras accedere ſine his impedimentis.* Adde, quod ex incomparabili Medicæo codice vulgavi ad librum IV ad Herenn. 26. *Gronov.*

66. *Propter navigandi difficultatem.*] Toſani liber *facultatem.* quod temerarium videri non debet. *Gruter.*

67. *Cumque hoc neſcio quomodo, . . increbuiſſet.*] Copula primæ voci appoſita non exſtabat in ſcripto, quam addidiſſe ſuſpicor eos, qui quod in eadem periodo ita ſolute τὸ *cum* bis occurreret, gravabantur: quod tamen facere Ciceronem demonſtravi ad I Inv. 21 *Gron.*

68. *Pro ſe quiſque, ut poterat, de officio.*] Editio vetuſtior, *pro ſe quæ quiſque poterat*, neque aliter Pall. priores. nam tert. & Memm. *pro ſe quiſque poterat*; ſine *ut.* quart. quintus &c. *pro ſe quiſque eorum, quantum quiſque poterat.* Gulielmius putabat ſufficere, *pro ſe quiſque, de officio &c.* omiſſis intermediis. *Gruter.*

69. *De officio & ratione.*] MS. *& decoratione.* Manifeſta depravatio ſimul & via ad manum Ciceronis, quam fuiſſe puto *& de ratione*, ut patebit ex illis, quæ collegi ad 3 Herenn. 13 *Gronov.*

70. *Sed tum maxime tamen hoc ſignificabat.*] MS. *cum maxime*, quod probandum puto, quum dicat auctor pro iſto tempore id effeciſſe? *Idem.*

71. *Regendarum rerum publ.*] Legit *augendarum* Gulielmius, ſed præter mſſ. *Gruter.*

72. *Excitabatur homo promptus.*] Hotomanus lib. II Obſerv. cap. 6 conjiciebat *excipiebatur*; quod arripuit Lambinus. forte *exagitabatur*, inquit Gulielmius, ſed non opus erat aliquid mutare. *Idem.*

73. *Uſquam in eorum . . . libellis.*] Per contemptum ita dicuntur Rhetorum ſcripta infra cap. XXIII. neque aliter Pal. pr. ſec. Memmiani, Pithœanus. vulgati prius, *in eorum libris.* Idem.

74. *Littera in eorum libris nulla inveniretur.*] Apertum ferè gloſſema, *in eorum libris* certè ſi reſecetur, nihil defuerit ſententiæ. *Idem.*

75. *Ut & ipſis, apud quos &c.*] Arbitratur aliquid deeſſe Gulielmius, aut certè legendum, *& ut ipſis.* Idem.

76. *Et uti eorum qui audirent ſic afficerentur animi.*] MS. *& uti ci,*

minum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem eſſe penitus in media philoſophia retruſa, atque abdita, quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent.

88 Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis, conabatur refellere. memoriter enim multa [77] ex orationibus Demoſthenis præclarè ſcripta pronuntians, docebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quemquam ſcire poſſe.

20 Huic reſpondebat, nón ſe negare, Demoſthenem ſum-
89 mam prudentiam, ſummamque vim habuiſſe dicendi: ſed ſive ille hoc ingenio potuiſſet, ſive, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet; non, quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quærendum.

90 Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, [78] ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi: idque cum argumentis docuerat, quòd ita nati eſſemus, [79] ut & blandiri, & ſuppliciter inſinuare iis, à quibus eſſet petendum, & adverſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contrà diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri; quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas: & quòd conſuetudo, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur.

91 Nam primùm quaſi dedita opera neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret uſque à Corace neſcio quo, & Tiſia, quos artis illius inventores, & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam (ſive ille irridens, ſive quòd ita putaret, atque ita audiſſet) me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facilè aſſentiebar, nihil me didiciſſe; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar.

92 Artem verò negabat eſſe ullam, niſi quæ cognitis, penituſque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe, & incerta; cùm & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab iis, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certè obſcura opinio.

93 Quid multa? ſic mihi tum perſuadere videbatur, [80] neque artificium ullum eſſe dicendi, neque quemquam poſſe, niſi qui illa, quæ à doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callidè aut copioſè dicere. [81] Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuum, Craſſe, vehementer admirans me ſibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in diſputando eſſe viſum.

21 Tumque ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam
94 illud quodam in libello, qui me imprudente, & invito excidit, & pervenit in manus hominum, diſertos me cognoſſe nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acutè, atque dilucidè apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem verò, qui mirabiliùs, & magnificentiùs augere poſſet, atque ornare quæ vellet, omneſque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui [82] antè, quàm ad diſcendum ingreſſi ſumus, obruimur ambitione, & foro; ſit tamen in re poſitum, atque natura.

Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque inge- 95
nia in noſtris hominibus eſſe video, non deſpero fore aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore, quàm nos ſumus, atque fuimus, & otio ac facultate diſcendi majore, ac maturiore, & labore atque induſtria ſuperiore, cùm ſe ad audiendum, legendum, [83] ſcribendumque dediderit, exſiſtat talis orator, qualem quærimus: qui jure non ſolùm diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit: qui tamen, mea ſententia, aut hic eſt jam Craſſus, aut, ſi quis pari fuerit ingenio, pluraque quàm hic, & audierit, & lectitarit, & ſcripſerit, paullum huic aliquid poterit addere.

Hoc loco Sulpicius, Inſperanti mihi, inquit, & Cottæ, 96
ſed valde optanti utrique noſtrûm, cecidit, ut in iſtum ſermonem, Craſſe, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum ſatis fore videbatur, ſi, cùm vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone veſtro memoria dignum excipere poſſemus; ut verò penitus in eam ipſam totius hujus vel ſtudii, vel artificii, vel facultatis diſputationem pæne intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur.

Ego enim, qui ab ineunte ætate incenſus eſſem ſtudio utri- 97
uſque veſtrûm, Craſſi verò etiam amore, cùm ab eo nuſquam diſcederem, verbum ex eo numquam elicere potui [84] de vi ac ratione dicendi, cùm & per memetipſum egiſſem, & per Druſum ſæpe tentaſſem: quo in genere, tu, Antoni (verè loquar) numquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuiſti, & perſæpe me, quæ ſoleres in dicendo obſervare, docuiſti.

Nunc quoniam uterque veſtrûm patefecit earum rerum 98
ipſarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Craſſus ejus ſermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter perſequamini. Quod quidem ſi erit a vobis impetratum, magnam habebo, Craſſe, huic palæſtræ, & Tuſculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lyceo tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam.

Tum ille, Immò verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, 22
qui & poteſt facere, quod requiris, & conſuevit, ut te audio 99
dicere. Nam me quidem ſemper à genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti atque inſtanti ſæpiſſimè negaſſe, tute paullò ante dixiſti. Quod ego non ſuperbia, neque inhumanitate faciebam, [85] neque quò tuo ſtudio rectiſſimo, atque optimo non obſequi vellem, præſertim cùm te unum ex omni-

---

ei, qui aud. ſic aſſicerentur animis. Quam lectionem neſcio quis aut cur mutaverit, quum non aliter hæc verba citet Nizolius in v. *Aſficior.* Gronov.

77. *Ex orationibus Demoſthenis.*] Pith. liber. *Demoſtheni*, ut & infra libro II cap. 23 *filium fuiſſe Demoſtheni.* antique, ut & alicubi *Pericli* pro *Periclis*. Gruter.

78. *Ut omnino diſputaret.*] Perſpicue in MS. reperi *ut omnimodis diſputaret*, quod contemni vix poteſt. Vide quæ notavit Pater ad librum III famil. epiſt. 12 *Gronov.*

79. *Ut & blandiri & ſuppliciter inſinuare iis, à quibus.*] Sic nulli mſſ. præter fere Palat. pr. in quo tamen *ſubtiliter*, quod & in uno Memmiano, niſi quod ibi *inſinuari*. at alter *& ſuppliciter & ſubtiliter his à quo quid eſſet petendum.* Pith. habet, *& ſuppliciter quibus*, omiſſis aliis. quomodo item penè Pall. ceteri, in quibus *ut & blandiri ſuppliciter iis à quibus &c.* quod & in editione principe, neque diſplicet nimis. *Gruter.*

80. *Neque artificium ullum eſſe dicendi.*] Non judicavi in hac periochę quidquam mihi negotii eſſe debere cum Gruteriana, & eam ſecutis Londinenſi & Baſileenſi, quæ verbum *eſſe* hinc ſuſtinent omittere non tantum negligentiſſime (inconſulto enim Grutero typos feciſſe perſuadeor, ſed etiam contra MSStos & alios editos, immo cum fraude ipſius orationis ac ſententiæ. Quin etiam MS. *perſuaderi.* Gronov.

81. *Quibus dicere Carneades &c.*] Lambinus edidit *Quibus adjicere Carneades ſolebat*, quod eſt conjectaneum Hotomani. Gulielmius malebat: *è quibus dicere Carn.* ſcilicet copioſe & callidè dicentibus. *Gruter.*

82. *Ante quam ad diſcendum.*] Ita legendum indicavit Hotomanus libro II Obſerv. cap. 6. confirmatque Palat. tert. quartus, forte & ſequentes, ſed non libuit ulterius conſulere, cum haberem teſtimonium duorum. *Idem.*

83. *Scribendumque dediderit.*] Sic Pal. pr. etiam ſec. ſed is *dederit*, quod & in Gallicanis. vulgata amplius, *ſcribendumque majore opera dediderit*, ſuperflue. *Idem.*

84. *De vi ac ratione dicendi.*] Forte *via*, inquit Gulielmius. *Idem.*

85. *Neque quo tuo ſtudio r. a. o. non obſequi vellem.*] Alii hîc legerunt

omnibus ad dicendum maximè natum, aptumque cognoſſem, ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum, [86] quæ quaſi traduntur in arte, inſcitia.

Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus: de reliquo jam noſtra culpa fuerit, [87] ſi te, niſi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiſerimus. De his, credo, rebus, inquit Craſſus, [88] ut in cretionibus ſcribi ſolet, QUIBUS SCIAM, POTEROQUE.

Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrûm tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Jam verò, iſta conditione, dum mihi liceat negare, poſſe quod non potero, & fateri neſcire quod neſciam, licet, inquit Craſſus, veſtro arbitratu percunctemini.

[89] Atque, inquit Sulpicius, hoc primùm ex te, de quo modò Antonius expoſuit, quid ſentias, quærimus: exiſtimeſne artem aliquam eſſe dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo & loquaci, & fortaſſe docto, atque erudito, quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irriſiſſe potiùs eorum hominum impudentiam, qui cùm in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, ſiquis quid quæreret?

Quod primùm ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam: qui permagnum quiddam ſuſcipere, ac profiteri videbatur, cùm ſe ad omnia, de quibus quiſque audire vellet, eſſe paratum denuntiaret. Poſtea verò vulgò hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla ſit res, neque tanta, neque tam improviſa, neque tam nova, de qua ſe non omnia, quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos.

Quòd ſi te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu eſt. Eſt enim apud M. Piſonem, adoleſcentem jam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtrique cupidiſſimum, peripateticus Staſeas, homo nobis ſanè familiaris, &, ut inter homines peritos conſtare video, in illo ſuo genere omnium princeps.

Quem tu, inquit, mihi, Mucius, Staſeam, quem peripateticum narras? gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cantilenam requirunt, ſed ex homine omnium ſapientiſſimo, atque eloquentiſſimo, atque ex eo, qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, ſit conſilio linguaque princeps, cujus veſtigia perſequi cupiunt, ejus ſententiam ſciſcitantur.

Equidem te cùm in dicendo ſemper putavi deum, tum verò tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti vel maximè decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo [90] excellentis ingenii adoleſcentes cupiunt accedere.

Ego verò, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neque gravabor 107
breviter meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primùm illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, ſed omnem eſſe contentionem inter homines doctos in verbi controverſia poſitam.

Nam ſi ars ita definitur, ut paullo antè expoſuit Antonius, 108
ex rebus penitus perſpectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſejunctis, ſcientiaque comprehenſis; non mihi videtur ars oratoris eſſe ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularemque ſenſum accommodata omnia genera hujus forenſis noſtræ dictionis.

Sin autem ea, quæ obſervata ſunt in uſu, ac ratione dicen- 109
di, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animadverſa, ac notata, verbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt: (id quod fieri potuiſſe video) non intelligo, quamobrem non, ſi minùs illa ſubtili definitione, at hac vulgari opinione, ars eſſe videatur. Sed ſive eſt ars, ſive artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda: verùm intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe majora.

Tum Antonius vehementer [91] ſe aſſentire Craſſo dixit, quod 24
neque ita amplecteretur artem, ut ii ſolerent, qui omnem 110
vim dicendi in arte ponerent, neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his, Craſſe, facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipſam artem poſſe prodeſſe.

Dicam equidem, quoniam inſtitui, petamque à vobis, in- 111
quit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipſe, ne, ut quidam magiſter, atque artifex, ſed quaſi unus è togatorum numero, atque ex forenſi uſu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipſe [92] aliquid à me promſiſſe, ſed fortuitò in ſermonem veſtrum incidiſſe.

Equidem, cùm peterem magiſtratus, ſolebam in prenſan- 112
do dimittere à me Scævolam, cùm ei ita dicerem, me velle eſſe ineptum. [93] id erat petere blandiùs: quod niſi ineptè fieret, bene non poſſet fieri. Hunc autem eſſe unum hominem ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minimè vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem, & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quàm de dicendo dicere, [94] cùm idipſum, dicere, nunquam ſit non ineptum, niſi cùm eſt neceſſarium?

Perge verò, Craſſe, inquit Mucius. Iſtam enim culpam, 113
quam vereris, ego præſtabo. Sic igitur cenſeo, inquit Craſ- 25
ſus, naturam primùm, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero iſtis, de quibus paullo antè dixit An-

---

runt *neque quod*, ut notant Lambinus & Sotro.redus. Ego etſi non reſiſtam mutationi, quam induxerunt; tamen quum in MS. ipſe experiar legi *ne qui tuo*, unice veram lectionem reor *nec qui tuo*. Non enim dubito, quin ſimiliter in aliis MSStis exſtet, modo conſulantur. Cœlius lib. 8 fam. epiſt. 15. *Ecquando tu hominem ineptiorem quam tuum Pompejum vidiſti, qui tantas turbas, qui tam nugax eſſet, commorit?* i. quò tam nugax eſſet; ut ipſe appareret turpiſſimus. Etiam mox MS. *nam quæ tu non poteris*. Gronov.

86. *Quæ quaſi traduntur in arte inſcientia.*] Haud aliter Pith. & Mem. unus. nam Pal. pr. *traderentur*. ſec. *tradentur*. Verum alteri Memmiano abeſt *in arte*, rectè. nam *tradere* artis verbum eſt, ut liquet ex cap. 28. infra item libro II cap. 12 initio. *Gruter.*

87. *Si te niſi omnia, quæ percunctati fuerimus, explicatis.*] Ita fatue & ridicule exhibentem Gruterianam ſequuntur non minus vitioſe Londinenſis & Baſileenſis. Correxi, ut habent priores, & verum erat. *Gronov.*

88. *Ut in cretionibus ſcribi ſolet.*] Eſt quidem à conjectura Franciſci Duareni, lib. II Diſput Anniverſari. cap. 42, ſed cui proxime accedunt mſſ. noſtri. nam eſt in Pal. pr. ſec. *certioribus*, in tert. quart. ſext. ſept. *critionibus*, Pith. *certionibus*. vulgata præfert *conditionibus*, cui inſiſtens Rob. Titius, fingebat *condictionibus* lib. VIII Locor. controverſor. cap. 2, ſed inconſiderate. *Gruter.*

89. *Atqui, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius expoſuit &c.*] Vetus editio, *Atqui inq. Sulp. hoc oſtendi quod modò Ant.* quod & in nonnullis mſſ. ſed variante littera, *oſtende* meliores. tamen Pall. habent tantum, *Atqui inquit hoc oſtende quomodo*; neque aliter Memmii liber. nam Suffrid. noſtri eodd. *Atqui inquit Sulpitius, hoc primum extende quod modo*, forſan non male; hactenus, *dum deinde expungamus*, *quid ſentias quærimus*. Idem.

90. *Excellentis ingenii adoleſcentes.*] Pall. pr. ſec. Pith. Memmii duo, *excellentes ingeniis adol.* Gruter. Sic & Oxonienſis; & hæc vera eſſe probant ſimilia cap. 25 *lingua hæſitantes, voce abſoni, vultu vaſti*. Gronov.

91. *Se aſſentire Craſſo.*] Gulielmius ita repoſuit ex Pith. & duobus Memmianis, eratque item in Pal. pr. ſec. non *aſſentiri*. Gruter.

92. *Aliquid a me promſiſſe, ſed fortuito in ſermonem veſtrum incidiſſe.*] Alii ediderunt *prompſiſſe*. Sed quidquid id ſit, non ſecus ac ſi qui fortuito in aliorum ſermonem incidentes aliquid in medium proferunt, non ex ſe promant, & promere dici debeant Quo quid abſurdius? Egregie MS. mihi ſuggeſſit *promiſiſſe*, quod veriſſimum & commodiſſimum, ut per ſe patere poteſt. *Gronov.*

93. *Id erat petere blandius &c.*] Voces has duodecim circumſæpiit uncis Gulielmius, tanquam librariorum. & poterant abeſſe. *Grut.*

94. *Cum id ipſum dicere.*] Quanto lenius ſuaviuſque eſt, quod legitur in MS. *cum ipſum dicere?* Nulla decas in Livio eſt, ubi non Pater itidem offueias editorum in hac loquela patefecit. Etiam lib. 4 ad Herenn. 48. *Ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet.* Gronov.

Antonius, ſcriptoribus artis, rationem dicendi, & viam, ſed naturam defuiſſe. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus eſſe debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque ſint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni.

114 Et ſi quis eſt, qui hæc putet arte accipi poſſe, quod falſum eſt (præclarè enim ſe res habeat, ſi hæc accendi, aut commoveri arte poſſint: inſeri quidem, & donari ab arte non poſſunt [95] omnia; ſunt enim illa dona naturæ) [96] quid de illis dicet, quæ certè cum ipſo homine naſcuntur? linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis?

115 Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non poſſit: (neque enim ignoro, & quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi poſſe) ſed ſunt quidam aut ita lingua hæſitantes, aut ita voce abſoni, aut ita vultu, motuque corporis vaſti, atque agreſtes, ut, etiamſi ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non poſſint. [97] Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in iiſdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti eſſe videantur.

116 Magnum quoddam eſt onus, atque munus, ſuſcipere, atque profiteri, ſe eſſe, omnibus ſilentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adeſt enim ferè nemo, quin acutiùs, atque acriùs vitia in dicente, quàm recta videat. ita, quicquid eſt, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda ſunt, obruit.

117 Neque hæc in eam ſententiam diſputo, ut homines adoleſcentes, ſi quid naturale fortè non habeant, omnino à dicendi ſtudio deterream. Quis enim non videat, [98] C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuiſſe, homini novo, illam ipſam, quamcunque aſſequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis veſtrûm æqualem meum, Q. Varium, vaſtum hominem, atque fœdum, non intelligit illa ipſa facultate, quamcunque habuit, magnam eſſe in civitate gratiam conſecutum?

26 Sed quia de oratore quærimus, fingendus eſt nobis oratione
118 noſtra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. Neque enim, ſi multitudo litium, ſi varietas cauſarum, ſi hæc turba, & barbaria forenſis dat locum vel vitioſiſſimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè faſtidiosè judicamus? Nullæ enim lites, neque controverſiæ ſunt, quæ cogant homines, ſicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti.

119 Eſt igitur oratori diligenter providendum, non uti illis ſatisfaciat, quibus neceſſe eſt: ſed ut iis admirabilis eſſe videatur, quibus liberè liceat judicare. Ac, ſi quæritis, planè, quid ſentiam, enuntiabo apud homines familiariſſimos, quod adhuc ſemper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillimè, atque ornatiſſimè facere poſſunt, tamen, niſi timidè ad dicendum accedunt, & in ordienda oratione perturbantur, pæne impudentes videntur, tametſi id accidere non poteſt.

Ut enim quiſque optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, varioſque eventus orationis, exſpectationemque hominum pertimeſcit. Qui verò nihil poteſt dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiamſi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, ſed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus.

Quem verò non pudet (id quod in pleriſque video) hunc ego non reprehenſione ſolùm, ſed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere ſoleo, & in me ipſo ſæpiſſimè experior, ut exalbeſcam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus vero ſic initio accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuò conſilium dimiſerit, ſimulac me fractum, ac [99] debilitatum metu viderit.

Hic omnes aſſenſi, ſignificare inter ſeſe, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor, qui tamen [100] non modò non obeſſet ejus orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet. Tum Antonius; Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Craſſe, & te, & ceteros ſummos oratores, quamquam tibi par, mea ſententia, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri.

Cujus quidem rei cùm cauſam quærerem, quidnam eſſet, cur, ut in quoque oratore plurimum eſſet, ita maximè is pertimeſceret, has cauſas inveniebam duas: Unam, quòd intelligerent ii, quos uſus, ac natura docuiſſet, nonnumquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia [1] eventum dicendi procedere. ita nòn injuria, quotieſcumque dicerent, id, quod aliquando poſſet accidere, [2] ne tum accideret, timere.

Altera eſt hæc, de qua queri ſæpe ſoleo; ceterarum homines artium ſpectati, & probati, ſi quando aliquid minus bene fecerunt, quàm ſolent, aut noluiſſe, aut valetudine impediti non potuiſſe conſequi, id quod ſcirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius; aut, Crudior fuit.

Oratoris peccatum, ſi quod eſt animadverſum, ſtultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excuſationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, ſtultus fuiſſe. Quo etiam gravius judicium in dicendo ſubimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: &, qui ſemel in geſtu peccavit, non continuò exiſtimatur neſcire geſtum; [3] cujus autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis.

Illud verò, quod à te dictum eſt, eſſe permulta, quæ orator, niſi à natura haberet, non multùm à magiſtro adjuvaretur; valde tibi aſſentior, inque eo vel maximè probavi ſummum illum doctorem, Alabandenſem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non poſſe oratores evadere, operam apud ſeſe perdere, dimittebatque: & [4] ad quamcumque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere, atque hortari ſolebat.

Satis eſt enim ceteris artificiis percipiendis, tantummodò ſimilem eſſe hominis; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, ſi quis fortè ſit tardior, poſſe percipere animo, & me-

95. *Omnia; ſunt enim illa dona naturæ.*] Videndum ne iſthæc omnia ſint à gloſſa. reperiuntur tamen in manuſc. noſtris. *Gruter.*

96. *Quid de illis dicet.*] Pall. plures, editioque princeps, *dicam*, non male. *Idem.*

97. *Sunt autem quidam ita naturæ mun.*] Quod in margine notatum habet Lambinus, eſt in Oxonienſi. *Sunt autem quidam ita in eiſdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, ut.* Gronov.

98. *C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuiſſe, homini novo, illam ipſam.*] Si attendas, eſt, quod ſane offendit. Cur enim non inverſa oratione continuavit, quæ jungi oportebat, *C. Cœlio, æquali meo, homini novo, magno honori fuiſſe, ill.?* ut mox dicit *æqualem meum, Q. Varium, vaſtum hominem atque fœdum.* Nec tamen hæc ſic diu ab viris doctis compoſita moverem, niſi obſervarem in MS. Oxonienſi exſtare *magno honori fuiſſe omnino illam ipſam*, quod ego quidem pro veriſſimo amplector, & hominem novum ab hoc vetuſto repellerem. *Idem.*

99. *Debilitatum metu viderit.*] Pighius legit ex mſſ. *vidit*. eſtque melius altero. *Gruter.*

100. *Non modò non obeſſet.*] Palat. pr. ac ſec. item Pith. non agnoſcunt illud *non modo.* Memmiani vero alterum *non* reſpuunt. & vero utraque lectio habet quo ſe defendat; videaturque *non modò* adjectum à librariis. *Idem.* Ad Palatinos & Pithæanum accedit Oxonienſis. *Gronov.*

1. *Eventum dicendi procedere.*] Gulielmius putabat ſine exitio ſententiæ exterminari poſſe *eventum dicendi*, & verum eſt. *Gruter.*

2. *Ne tum accideret.*] Notat in ora Lambinus & ex eo Gothofredus, *ne tum illud ipſum accid.* Sed MS. Oxonienſis habet, *ne illo ipſo accideret.* Gronov.

3. *Cujus autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt.*] MS. Oxon. *qui autem in dicendo quid reprehenſus eſt.* Idem.

4. *Ad quamcunque artem.*] Ita Pall. poſteriores. priores enim, *quamque.* P. Manutius & Lambinus maluerunt, *ad quam quemque*

memoria cuſtodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non poſſumus fingere, facies, vultus, ſonus.

In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ philoſophorum, verba propè poëtarum, memoria juriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus pænè ſummorum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri poteſt. quæ enim ſingularum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur, ea, niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt.

Tum Craſſus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui, & levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam conſtat eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo audire Roſcium, cùm ita dicat, ſe adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem: non quò non eſſent quidam probabiles, ſed quia ſi aliquid modò eſſet vitii, id ferre ipſe non poſſet. Nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile, quàm id, in quo aliquid offenderis.

Itaque ut ad hanc ſimilitudinem hujus hiſtrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtiſne, quàm nihil ab eo, niſi perfectè, nihil niſi cum ſumma venuſtate fiat? nihil niſi ita, ut deceat, & uti omnes moveat, atque delectet? Itaque hoc jamdiu eſt conſecutus, ut, in quo quiſque artificio excelleret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hanc ego abſolutionem, perfectionemque in oratore deſiderans, à qua ipſe longè abſum, facio impudenter. mihi enim volo ignoſci, ceteris ipſe non ignoſco. Nam qui non poteſt, qui vitioſe facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere poſſit, detrudendum puto.

Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma, atque in omni genere perfecta poteſt pervenire? Tum ille, Ego verò, inquit, quòd in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum eſſe cognovi, idcirco hæc expoſui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non poſſent, quàm ad vos, qui poſſetis, exacuendos accommodavi orationem meam: & quanquam in utroque veſtrûm ſummum eſſe ingenium, ſtudiumque perſpexi, tamen hæc, quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quàm ſolent Græci dicere, in te, Sulpici, divina ſunt.

Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipſo habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut ſuaviorem mihi videor audiſſe; quæ, quibus à natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut iis, quæ habeant, modicè & ſcienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim eſt maximè vitandum, & de hoc uno minime eſt facile præcipere, non mihi modò, qui ſicut unus paterfamiliâs, his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio; quem ſæpe audio dicere, caput eſſe artis, decere: quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit.

Sed, ſi placet, ſermonem aliò transferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico, loquamur. Minimè verò, inquit Cotta. nunc enim te jam exoremus neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid eſt iſtud, quod tu in dicendo pores. neque enim ſumus nimis avidi: iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus, idque ex te quærimus (ut ne plus nos aſſequamur, quàm quantulum tu in dicendo aſſecutus es) quoniam, quæ à natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe aſſumendum putes?

Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium, & ardorem quendam amoris? ſine quo cùm in vita nihil quidquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo umquam aſſequetur. Neque verò vos ad eam rem video eſſe cohortandos: quos, cùm mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate.

Sed profectò ſtudia nihil proſunt perveniendi aliquò, niſi 135
illud, quod eo, quò intendas, ferat, deducatque, cognoris.
Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacumque eſt, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem conſuetudinis meæ, qua quondam ſolitus ſum uti, cùm mihi in iſto ſtudio verſari adoleſcenti licebat.

Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! 136
quod enim neque precibus umquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut, quid Craſſus ageret, meditandi, aut dicendi cauſa, non modò videre mihi, ſed ex ejus ſcriptore, & lectore Diphilo ſuſpicari liceret; id ſpero nos eſſe adeptos, omniaque jam ex ipſo, quæ diu cupimus, cognituros.

Tum Craſſus, Atqui arbitror, Sulpici, cùm audieris, non 31
tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm exiſtimaturum, 137
rum, cùm ea audire cupiebas, cauſam, cur cuperes, non fuiſſe. Nihil enim dicam reconditum, nihil exſpectatione veſtra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod eſt homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me iſta omnium communia, & contrita præcepta didiciſſe:

Primùm, oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum 138
accommodatè: deinde eſſe omnem orationem aut de infinitæ rei quæſtione, ſine deſignatione perſonarum, & temporum; aut de re certis in perſonis, ac temporibus locata.

In utraque autem re quidquid in controverſiam veniat, in 139
eo quæri ſolere, aut factumne ſit, aut, ſi eſt factum, quale ſit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum eſſe videatur.

Exſiſtere autem controverſias etiam ex ſcripti interpreta- 140
tione, in quo aut ambiguè quid ſit ſcriptum, aut contrariè, aut ita, ut à ſententia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubjecta quædam eſſe argumenta propria.

Sed cauſarum, quæ ſint à communi quæſtione ſejunctæ, 141
partim in judiciis verſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certoſque eſſe locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur.

Cumque eſſet omnis oratoris vis, ac facultas in quinque 142
partes diſtributa, ut deberet reperire primùm, quid diceret: deinde inventa non ſolùm ordine, ſed etiam momento quodam, atque judicio 5 diſpenſare, atque componere: tum ea denique veſtire, atque ornare oratione: pòſt memoria ſepire: ad extremum agere cum dignitate, & venuſtate.

Etiam illa cognoram, & acceperam, antè quàm de re di- 143
ceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos, qui audirent: deinde rem demonſtrandam: poſtea controverſiam conſtituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: pòſt, quæ contrà dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis eſſent, amplificanda, & augenda; quæque eſſent pro adverſariis, infirmanda, atque frangenda.

Audieram etiam quæ de orationis ipſius ornamentis trade- 32
rentur; in qua præcipitur primùm, ut purè, & Latinè loqua- 144
mur: deinde ut planè & dilucidè: tum ut ornatè: poſt ad rerum dignitatem aptè, & quaſi decorè: ſingularumque rerum præcepta cognoram.

Quinetiam, quæ maximè propria eſſent naturæ, tamen his 145
ipſis artem adhiberi videram. nam de actione, & de memoria quædam brevia, ſed magna cum exercitatione præcepta guſta-

que artem, quomodo & antiquiſſima editio, ſed minus placet. *Gruterus.*

5. *Diſpenſare atque componere.*] Sic Pall. omnes & primitus cuſi. vulgati exinde *diſponere.* Idem.

ſtaram. In his enim ferè rebus omnis iſtorum artificum doctrina verſatur, quam ego ſi nihil dicam adjuvare, mentiar. habet enim quædam quaſi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcumque ſibi propoſuerit, minùs aberret.

146 Verùm ego hanc vim intelligo eſſe in præceptis omnibus, non ut ea ſecuti oratores, eloquentiæ laudem ſint adepti, ſed, quæ ſua ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſervaſſe, atque id egiſſe. ſic eſſe non eloquentiam ex artificio, ſed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut antè dixi, non ejicio. Eſt enim etiamſi minùs neceſſarium ad benè dicendum, tamen ad cognoſcendum non illiberale.

147 [6] Ea exercitatio quædam ſuſcipienda vobis eſt: quamquam vos quidem jampridem eſtis in curſu: ſed iis, qui [7] ingrediuntur in ſtadium, quique ea, quæ agenda ſunt in foro, tamquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicra prædiſcere, ac meditari.

148 Hanc ipſam, inquit Sulpicius, noſſe volumus: attamen iſta, quæ abs te breviter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quamquam ſunt nobis quoque non inaudita. Verùm illa mox: nunc de ipſa exercitatione quid ſentias, quærimus.

33 Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ vos facere ſole-
149 tis, ut, cauſa aliqua poſita conſimili cauſarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè: ſed plerique in hoc vocem modo, neque eam ſcienter, & vires exercent ſuas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant, efficere ſolere.

150 Verè enim etiam illud dicitur, PERVERSE DICERE, HOMINES, PERVERSE DICENDO, FACILLIME CONSEQVI. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt, etiam ſubitò ſæpe dicere, tamen illud utilius, ſumto ſpatio ad cogitandum, paratiùs, atque accuratiùs dicere. Caput autem eſt, quod ([8] ut verè dicam) minimè facimus (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus) quàm plurimùm ſcribere. STILVS OPTIMVS, ET PRAESTANTISSIMVS DICENDI EFFECTOR, AC MAGISTER: neque injuria. nam ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facilè vincit; hanc ipſam profectò aſſidua, ac diligens ſcriptura ſuperabit.

151 Omnes enim ſive artis ſunt loci, ſive ingenii cujuſdam atque prudentiæ, qui modò inſunt in ea re, de qua ſcribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus oſtendunt ſe, & occurrunt: omneſque ſententiæ, verbaque omnia, quæ ſunt cujuſque generis maximè illuſtria, ſub acumen ſtili ſubeant, & ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio, conformatioque verborum perficitur in ſcribendo, non poëtico, ſed quodam oratorio numero, & modo.

152 Hæc ſunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quiſquam, niſi diu, multumque ſcriptitarit, etiam ſi vehementiſſimè ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: & qui à ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam ſubitò ſi dicat, tamen illa, quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur; atque etiam, ſi quando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, cùm ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur.

153 Ut concitato navigio, [9] cùm remiges inhibuerunt, retinet tamen ipſa navis motum, & curſum ſuum, intermiſſo impetu, pulſuque remorum: ſic in oratione perpetua, cùm ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine, & vi concitata.

[10] In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maximè, qua C. Carbonem noſtrum illum inimicum ſolitum eſſe uti ſciebam, ut aut verſibus propoſitis quàm maximè gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, verbis aliis quam maximè poſſem lectis pronuntiarem. ſed pòſt animadverti, hoc eſſe in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maximè cujuſque rei propria, quæque eſſent ornatiſſima, atque optima, occupaſſet, aut Ennius, ſi ad ejus verſus me exercerem, aut Gracchus, ſi ejus orationem mihi fortè propoſuiſſem. ita, ſi iiſdem verbis uterer, nihil prodeſſe; ſi aliis, etiam obeſſe, cùm minus idoneis uti conſueſcerem.

Poſtea mihi placuit, eoque ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem. quibus lectis hoc aſſequebar, ut, cùm ea, quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non ſolùm optimis verbis uterer, & tamen uſitatis, ſed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova noſtris eſſent, dummodò eſſent idonea.

Jam vocis, & ſpiritus, & totius corporis, & ipſius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter, quos imitemur, quorum ſimiles velimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolùm oratores, ſed etiam actores, ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem, pravitatemque veniamus.

Exercenda eſt etiam memoria, ediſcendis ad verbum quàm plurimis & noſtris ſcriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non ſanè mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris, etiam iſtam locorum, ſimulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione, & umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in caſtra, atque aciem forenſem. ſubeundus uſus omnium, & periclitandæ vires ingenii; & illa commentatio incluſa in veritatis lucem proferenda eſt.

Legendi etiam poetæ, [11] cognoſcenda hiſtoria, omnium bonarum artium ſcriptores ac doctores & legendi, & pervolutandi, & exercitationis cauſa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; diſputandumque de omni re in contrarias partes, & quicquid erit in quaque re, quod probabile videri poſſit, [12] eliciendum, atque dicendum.

Perdiſcendum jus civile, cognoſcendæ leges, percipienda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina reipublicæ, jura ſociorum, fœdera, pactiones, cauſa imperii cognoſcenda eſt: [13] libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos: quo, tanquam ſale, perſpergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ ſentiebam, quæ fortaſſe, quemcumque patremfamiliàs arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus reſpondiſſet.

Hæc cùm Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. Sed quamquam ſatis iis, qui aderant, ad id, quod erat propoſitum, dictum videbatur, tamen ſentiebant celeriùs eſſe multo, quàm ipſi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid eſt, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Craſſo requiratis?

Im-

6. *Ea exercitatio quædam.*] Pall. nihil variant, niſi quod unus indicet alias legi *quidem*. Lambinus excudit, *præterea exercitatio quædam*. Gulielmius putabat legendum, *& exercitatio &c.* P. Manutius publicavit, *ejus exercitatio quædam &c.* Grut.

7. *Ingrediuntur in ſtadium &c.*] Haud aliter Lambini liber ſcriptus, ſi non fallit. nam ſane Pall. omnes, *ad ſtudium*. Idem.

8. *Ut verè dicam.*] Memmii liber alter *verum*, quod præpoſuerim priori ſcripturæ. *Idem.*

9. *Cum remiges inhibuerunt.*] Hæc eſt lectio omnium Pall. Lambinus reponit *ſuſtinuerunt*. rationes quare, ab eo petas licet. nam nobis religio eſt recedere ab auctoritate librorum. *Idem.*

10. *In quotidianis autem concitationibus.*] Non abit ab hac ſcriptura editio vetus & Pall. noſtri. poſt cuſi *cogitationibus*. P. Manutius edidit *commentationibus*. Idem.

11. *Cognoſcenda hiſtoria.*] MS. *cognoſcendæ hiſtoriæ*. Etiam mox *quid tacetis? Et, nihilne*. Gronov.

12. *Eliciendum atque dicendum. Perdiſcendum jus.*] Pal. ſext. & oct. *atque diſcendum jus*. tert. quint. ſept. *eliciendum atque perdiſcendum jus &c.* Pall. pr. & ſec. item Pith. & Mem. non migrant à vulgato, quàm quod præferunt *eligendum*. Gruter.

13. *Libandus etiam ex &c.*] Hanc lectionem amplectuntur Pall. numero octo; unus ſolum habuit *liberandus*, quod Lambinus invenit in quatuor mſſ. *Idem.*

14 Con-

Immò id meherculè, inquit, ipſum attendo. tantus enim curſus verborum fuit, & ſic evolavit oratio, ut ejus vim, atque incitationem adſpexerim; veſtigia, ingreſſumque vix viderim: & tamquam in aliquam locupletem, ac refertam domum venerim, non explicata veſte, neque propoſito argento, neque tabulis, & ſignis propalàm collocatis, ſed his omnibus multis, magnificiſque rebus [14] conſtructis, ac reconditis. Sic modò in oratione Craſſi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perſpexi: ſed ea cùm contemplari cuperem, vix aſpiciendi poteſtas fuit. ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare, quid poſſideat, neque planè [15] noſſe, ac vidiſſe.

Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, ſi in aliquam [16] domum plenam ornamentorum villamque veniſſes. Si ea ſepoſita, ut dicis, eſſent, [17] tuque valde ſpectandi cupidus eſſes; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præſertim [18] ſi eſſet familiaris: ſimiliter nunc petis à Craſſo, ut eam copiam ornamentorum ſuorum, quam conſtructam uno in loco, quaſi per tranſennam prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, & ſuo quidque loco collocet.

Ego verò, inquit Cotta, à te peto, Scævola (me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium graviſſimo, qui genus hujuſmodi diſputationis ſemper contemſerit, hæc, quæ iſti forſitan puerorum elementa videantur, exquirere.) [19] ſed tu hoc nobis da, Scævola, & perfice, ut Craſſus hæc, quæ coarctavit, & peranguſtè referſit in oratione ſua, dilatet nobis, atque explicet.

4 Ego mehercule, inquit Mucius, antea veſtra magis hoc cauſa volebam, quàm mea. Neque enim tantopere hanc à Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere ejus in cauſis oratione delector: nunc verò, Craſſe, mea quoque etiam cauſa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contingit, [20] ne graveris exædificare id opus, quod inſtituiſti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

6 5 Enimverò, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo, etiam te hæc, Scævola, deſiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque ſunt ejus generis, ut, ſi optimè tenerem, digna eſſent iſta ſapientia, ac tuis auribus. [21] An tu, inquit ille, ſi de iſtis communibus, & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti, [22] de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reipublicæ, denique de noſtro ipſo jure civili? [23] hanc enim ego omnem ſcientiam, & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe: in oratoris verò inſtrumento tam lautam ſupellectilem numquam videram.

Potes igitur, inquit Craſſus, ([24] ut alia omittam innumerabilia, & immenſa, & ad ipſum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas exſpectavit, cùm in campum properaret & ridens, & ſtomachans Scævola, cùm Hypſeus maxima voce, plurimis verbis a M. Craſſo prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, cauſa cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo conſularis, non minus longa oratione recuſaret, ne adverſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni moleſtia, ſtultitia adverſarii, liberaretur? 166

[25] Ego verò iſtos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modò oratoris nomine, ſed [26] ne foro quidem dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, ſed [27] juris civilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum lex in XII tabulis permiſerat; quod cùm impetraſſet cauſa caderet: alter iniquum putabat plus ſecum agi, quàm quod erat in actione; neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem adverſarium perditurum. 167

Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, familiaris noſtri, ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, [28] ut illi, unde peteretur, vetus atque uſitata exceptio daretur, CUIUS PECUNIAE DIES FUISSET? quod petitoris cauſa comparatum eſſe non intelligebat: ut ſi ille infitiator probaſſet judici, ante petitam eſſe pecuniam, 37 168

14. *Conſtructis ac reconditis.*] Repoſuit Lambinus *reſtrictis*, libris, ut inquit, omnibus reclamantibus, veritate ipſa flagitante, à quo ſeorſim ſentio una cum Gulielmio. *Idem.* Quis, oro, non in tali cauſa faceret ab Gulielmio & Grutero? Sed fervor, credo, hebes bonum Germanum abſtulit, ut Gallo objiceret, quæ nunquam ille cogitavit. Lambini enim eſſe *conſtrictis* patet cuilibet inſpicienti. Itaque caveant hic Londinenſes & Baſileenſes. *Gronovius.*

15. *Noſſe ac vidiſſe.*] Pith. Mem. Pal. pr. *invidiſſe.* probo. dicta enim *invidia*, quod nimis accurate quid intueatur &c. Gulielmius tamen putabat primitus fuiſſe *introvidiſſe*. Gruter.

16. *Domum plenam ornamentorum villamque.*] Eſt à Pal. pr. nam editio prima *vel villam.* ſequentes *illam*, ſed male. omnes enim ſcripti *ullam* aut *villam.* Idem. Equidem non dubitandum, quin hic legatur aliter ac Cicero conceperit, patet ex hac teſtatione Gruteri. Patet quoque ex MS. Oxon. qui habet *plenam & ornamentorum villam.* Sed ita, ut & literas copulativæ & primam vocis poſtremæ ſubnotaverit punctis, velut infitieias. Et recte. Quidni enim integerrima oratio ſit, *domum, plenam ornamentorum illam*, ut edidit Lambinus? præſertim Ciceroni, ita frequenter ludenti in iſta vocula, & velut δεικτικὸν apponenti, ut in principio Sextianæ. *Habet inimicum C. Marium, ſextum jam illum conſulatum gerentem.* Quod ſi *villam* omitti non placet, putarim fuiſſe *domum, plenam ornamentorum, villamve veniſſes.* Sed unum & prius ſufficit. *Gronovius.*

17. *Tuque valde ſpectandi cupidus eſſes.*] MS. *tu, qui valde*, quod ſane præferrem, quum videatur hæc quoque in pravum mutatio contigiſſe ab eadem origine, de qua egimus lib. 4 ad Herenn. 14. *Idem.*

18. *Si eſſet familiaris: ſimiliter nunc petis.*] Haud ſecus Pall. aliquot & Pith. prius impreſſi, *eſſes*, & *petes*. Gruter.

19. *Sed tu hoc nobis da, Scævola, & perfice &c.*] Pal. pr. ac ſec. item Mem. & Pith. *ſed tu hanc nobis veniam Scævola perfice &c.* neque diſplicet. ſic & ſupra cap. 21 *date nobis hanc veniam, ut ea quæ ſentitis &c.* Idem.

20. *Ne graveris exædificare opus.*] Ita Pall. duo priores, & Gallicani, niſi quod ii omnes *exædificari.* vulgatum, *ne gravare exædificare id opus.* Idem. *Graveris* quoque habet MS. Oxonien. Quid ergo eſt, cur Gruterianus contextus illud *gravere* continuaverit, & eandem fraudem admiſerint non Londinenſes modo, ſed & Baſileenſes? Tempus eſt meliora conari. Etiam MS. *tanto opere*, & *quanto opere* & 2, 23 & 31 *magno opere.* Gronov.

21. *An tu, inquit ille &c.*] Lambinus, *Ain tu? inquit ille*, quod & in Pal. ſept. nam oct. *Quin tu, inquit.* Gruter.

22. *De naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur.*] Pro iſtis omnibus ſolum eſt in Memmiano & Palat. pr. ac ſec. *de naturis, quo modo hominum mentes & incitarentur & reprimerentur.* & forſan cetera ſunt à librariis. *Idem.*

23. *Hanc enim ego omnem &c.*] Sic ferè Pall. at enim Mem. *hanc ego an omnem &c.* ſorte, *hanc ego ante omnem.* inquit Gulielmius. Eſt in Pal. octavo, *hanc enim ego meam omnem &c.* Idem.

24. *Ut alia omittam innumerabilia, . . & ad ipſum.*] Ita duo Pall. primi, & unus Memmianus. nam alter & Pith. *ut ad ipſum.* recepta lectio, *ut alia omittam quæ innum. & ut ad ipſum.* Idem.

25. *Ego vero iſtos, inquit, (memini &c.*] Mirum eſt in ſolo (nam nihil tale de aliis teſtantur docti) codice Oxonienſi legi *Ego vero iſtos non puto. Memini enim mihi narr. Muc. non modo oratoris nomine ſed ne foro quidem dignos vix putari.* Quod ut ſane ferri poteſt; tamen ne videar uni nimium committere, id certe hinc quoque colligi debet τὸ *vix* ab omnibus MSS. retentum nequire expelli, & inde mihi hanc conjecturam ſubjectam fateor, *Ego vero iſtos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium, non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos) vix putarim.* Gronov.

26. *Ne foro quidem dignos putarim.*] Mſſ. & editi interſerunt *vix*, quod admitti poſſe putabat Gulielmius. *Gruter.*

27. *Juris civilis prudentia.*] Pal. pr. ſec. Toſ. Pith. Mem. *ſcientia.* quod forſan hic convenientius. *Idem.*

28. *Ut illi unde peteretur.*] Iidem libri *illud:* ſtatim etiam pro *vetus atque uſitata exceptio daretur*, habet Pith. *proventus atque exceptio dar.* Mem. & Pal. pr. *tempus atque exceptio daretur:* Toſ. *locus atque exemptio daretur.* Explicat locum iſtum Hotomanus tit. De exceptionibus in Inſtitutionibus Juſtinianeis. item eod. loci Cujacius. *Idem.*

 29. Ex-

niam, quàm eſſet cœpta deberi, petitor rurſus cùm peteret, [29] exceptione excluderetur, QVOD EA RES [30] IN IVDICIVM ANTEA VENISSET.

169 Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quàm eum, qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controverſias, cauſaſque rueatur, laborantibus ſuccurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis, tenuiſſimiſque rebus ita labi, ut aliis miſerandus, aliis irridendus eſſe videatur?

170 Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum Divitem, cùm multis aliis rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipue in hoc ferendum & laudandum puto; [31] quòd, cùm P. Scævola frater eſſet, ſolitus ei perſæpe dicere, neque illum in jure civili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumſiſſet: (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus eſt conſecutus:) neque ſe ante cauſas amicorum tractare, atque agere cœpiſſe, quàm jus civile didiciſſet.

171 Quid verò ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, [32] quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritiſſimus? Verecundiùs hac de re jamdudum loquor, quòd adeſt vir in dicendo ſummus, quem ego unum oratorem maximè admiror: [33] ſed tamen idem hoc ſemper jus civile contemſit.

172 Verùm, quoniam ſententiæ, atque opinionis meæ voluiſtis eſſe participes, nihil occultabo, & quoad potero, vobis ex-
38 ponam, quid de quaque re ſentiam. Antonii incredibilis quædam, & propè ſingularis, & divina vis ingenii videtur, etiamſi hac ſcientia juris nudata ſit, [34] poſſe ſe facilè ceteris armis prudentiæ cauſas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis ſit exceptus: ceteros verò non dubitabo primùm inertiæ condemnare ſententia mea, poſt etiam impudentiæ.

173 Nam volitare in foro, hærere in jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate ac jure certetur, jactare ſe in cauſis centumviralibus, in quibus uſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, [35] teſtamentorum ruptorum, ceterarumque rerum innumerabilium jura verſentur, cùm omnino, quid ſuum, quid alienum: [36] quare denique civis, an peregrinus: ſervus, an liber quiſpiam ſit, ignoret, [37] inſignis eſt imprudentiæ.

174 Illa verò deridenda arrogantia eſt, in minoribus navigiis rudem eſſe ſe confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didiciſſe. Tu mihi cùm in circulo decipiare adverſarii ſtipulatiuncula; cùm obſignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam cauſam majorem committendam putem? citiùs hercule is, qui duorum ſcalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.

Quid ſi ne parvæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in 175
quibus certatur de jure civili; quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſcientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa major, quàm illius militis? de cujus morte, cùm domum falſus ab exercitu nuntius veniſſet, & pater ejus, re credita, teſtamentum mutaſſet, & quem ei viſum eſſet, feciſſet heredem, eſſetque ipſe mortuus: res delata eſt ad centumviros, cùm miles domum reveniſſet, egiſſetque lege in hereditatem paternam teſtamento exheres filius. [38] Nempe in ea cauſa quæſitum eſt de jure civili, poſſetne paternorum bonorum exheres eſſe filius, quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem ſcripſiſſet nominatim?

Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios cen- 39
tumviri judicarunt? cùm Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Clau- 176
dii patricii ejuſdem nominis hereditatem, gente ad ſe rediiſſe dicerent, nonne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis, ac gentilitatis jure dicendum?

Quid quod item in centumvirali judicio certatum eſſe acce- 177
pimus? qui Romam in exſilium veniſſet, cui Romæ exſulare jus eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum [39] applicaviſſet, inteſtatoque eſſet mortuus, nonne in ea cauſa jus applicationis, obſcurum ſanè, & ignotum, patefactum in judicio, atque illuſtratum eſt à patrono?

Quid nuper, cùm ego C. Sergii Auratæ contra hunc no- 178
ſtrum Antonium judicio privato cauſam defenderem, nonne omnis noſtra in jure verſata defenſio eſt? Cùm enim [40] Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidiſſet, neque ſervire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixiſſet; defendebamus, quidquid fuiſſet incommodi in mancipio, id ſi venditor ſciſſet, neque declaraſſet, præſtare debere.

Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculejus, ho- 179
mo neque meo judicio ſtultus, & ſuo valde ſapiens, & à juris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper erravit. Nam cùm ædes L. Fufio venderet, in mancipio lumina, uti tum eſſent, ita recepit. Fufius autem, ſimulatque ædificari cœptum eſt in quadam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculeio, quòd, [41] cuicumque particulæ cœli officeretur, quamvis eſſet procul, mutari lumina putabat.

Quid

---

29. *Exceptione exclud.*] Sic Pall. duo, & Mem. ac Pith. vulgata, *ne except.* Grut.

30. *In judicium antea veniſſet.*] Vulgata intruſerat negativam: ſed abeſt omnino Pall. duobus, item Memm. & Pith. videatur Hotomanus lib. VIII obſerv. cap 3. *Idem.*

31. *Quod cum P. Scævola frater eſſet.*] Sic quidem etiam Pal. pr. & Pith. ac Mem. ſed reliqui, *Scævolæ*, præter Pal. ſec. in quo tantum, *quod cum P. Scævola eſſet.* adeo ut non videatur negligendus Toſani collegii liber, in quo, ut monuit Suffridus noſter, *quod cum P. Scævola intereſſet &c.* de quo conſulatur Gulielmius libro II veriſimilium cap. 4. *Idem.*

32. *Quantam illa tempora &c. ferre maximam potuit.*] Pal. pr. ſec. *quanta*, item *maximè.* quomodo & Pith. & Mem. placuitque Gulielmio; qui præterea è Toſano revocabat, *efferre.* Idem.

33. *Sed tamen idem hoc ſemper jus &c.*] Legendum potius arbitrabatur *hic* Gulielmius, quam ut contra mſſ. tranſponeremus cum Lambino, *idem ſemper hoc jus.* Idem.

34. *Poſſe ſe facilè ceteris armis &c.*] Pronomen iſtud inſerendum autumabat Gulielmius; extatque diſertè in mſſ. Pall. poſterioribus omnibus; item in editione principe. *Idem.*

35. *Teſtamentorum ruptorum.*] Delevi quod ſequebatur in vulgatis, *aut ratorum*, quod non extaret in Mem. aut Pith. ſolumque haberet Pal. ſec. *teſtamentorum raptorum.* primus verò ac Toſanus, alterque Memmii *teſtamentorum ruptorum aut raptorum*; ut appareat appoſitum à ſcribis pro lectione variante. *Idem.* Nihil veriſimilius hinc occurrebat Nobiliſſimo Schelio, quam ſcripſiſſe Ciceronem *nuptiarum*, ut teſtatur ad dialogum de corrupta eloquent. *Gronov.*

36. *Quare denique.*] Gallicani & Pall. duo priores, *quare demum.* Lambinus abjecit, *quare.* Gruter.

37. *Inſignis eſt impudentiæ.*] Hanc video lectionem adſcitam fuiſſe ab omnibus fere editionibus, ut Stephanica Victorii, Wecheliana, omnibus Gothofredi, & Gruteriana, quæque ſectam hujus deinceps ſequi voluerunt; quum ſolæ Lambinianæ ſervaverint *imprudentiæ.* Non poteſt eſſe dubium, utra lectio verior ſit, ſi modo quis attendat. Quum enim ſupra dixerit ſe nudaturum duo talium hominum vitia, inertiam & impudentiam, & quidem ita, ut impudentiam poſteriorem diſerte ſignificet; quin etiam impudentiam clariſſime deinde notet ſcribens, *quod tandem os eſt illius patroni* (quod etiam ſedet in eo, dum vocat *deridendam arrogantiam*;) palam patet in noſtro loco non taxari impudentiam, ſed imprudentiam vel inertiam, atque adeo Lambinum ſequi cogimur rejectis aliis, ut feci. Hæc autem velut principia præmittendo quum ingreſſus eſſet in cauſam, vertit negotium, & recordatus eorum quæ promiſerat, exempla plurima colligit, ex quibus flagitioſum & impudentem probat primo, mox cap. 41 gravius ad inertiam tranſit. *Gronov.*

38. *Nempe in ea cauſa.*] Dictio *Nempe*, non apparet in Pall. duobus, aut totidem Gallicanis; & reſipit certè gloſſam. *Gruter.*

39. *Applicuiſſet.*] MS. Oxon. *applicaviſſet.* Quæ forma quum ſic exſtet in 3 fam. II *ad Pompeii ductum applicaverunt*, pro Cluent. 16 *applicarat* & 24 *applicavit*, ac fine Inventionis II *implicatam*, etſi nec alterius deſint exempla, libuit mihi fidem MSti codicis probare. *Gronov.*

40. *Marius Gratidianus.*] Si modo is fuit, alioquin etiam ſatis notus, & ab ſcriptis confirmetur. Nam MS. Oxon. *Varius Gaditanus.* Idem.

41. *Cuicumque particulæ cœli officeretur, quamvis &c.*] Editio prima

0 Quid verò? clariſſima [42] M? Curii cauſa, [43] M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concurſu hominum, qua exſpectatione defenſa eſt? cùm Q. Scævola, [44] æqualis, & collega meus, homo omnium & diſciplina juris civilis eruditiſſimus, & ingenio, prudentiaque acutiſſimus, & oratione maximè limatus, atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, juris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium juris peritiſſimus, ex ſcripto teſtamentorum jura defenderet, negaretque, niſi poſtumus, & natus, &, antequàm in ſuam tutelam veniret, mortuus eſſet, [45] heredem eum eſſe poſſe, qui eſſet ſecundum poſtumum, & natum, & mortuum, heres inſtitutus: [46] ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuiſſe, qui teſtamentum feciſſet, ut, ſi filius non eſſet, qui in tutelam veniret, M? Curius eſſet heres. Num deſtitit uterque noſtrûm in ea cauſa, in auctoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt, in medio jure civili verſari?

Omitto jam plura exempla cauſarum ampliſſimarum, quæ
1 ſunt innumerabilia; capitis noſtri ſæpe poteſt accidere ut cauſæ verſentur in jure. Etenim ſic C. Mancinum, nobiliſſimum, atque optimum virum, ac conſularem, cùm eum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidiſſet, eumque illi non recepiſſent, poſteaque Mancinus domum reveniſſet, neque in ſenatum introire dubitaſſet; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de ſenatu juſſit educi, quòd eum civem negaret eſſe: quia memoria ſic eſſet proditum, quem pater ſuus, aut populus vendidiſſet, aut paterpatratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium.

2 Quam poſſumus reperire ex omnibus rebus civilibus cauſam, contentionemque majorem, quàm de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis conſularis, præſertim cùm hæc non in crimine aliquo, quod ille poſſet infitiari, ſed in civili jure conſiſteret? Similique in genere, inferiore ordine, ſiquis apud nos ſerviſſet ex populo fœderato, ſeſeque liberaſſet, ac poſteà domum reveniſſet; quæſitum eſt apud majores noſtros, [47] num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc civitatem.

3 Quid? de libertate, quo judicium gravius eſſe nullum poteſt; nonne ex jure civili poteſt eſſe contentio, cùm quæritur, is, qui domini voluntate cenſus ſit, [48] continuone an ubi luſtrum conditum, liber ſit? Quid, quod uſu, memoria patrum, venit, ut paterfamiliâs, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cùm uxorem prægnantem in provincia reliquiſſet, Romæque alteram duxiſſet, neque nuntium priori remiſiſſet, mortuuſque eſſet inteſtatò, & ex utraque filius natus eſſet; mediocriſne res [49] in controverſiam adducta eſt? cùm quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex poſteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, ſi judicaretur, certis quibuſdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum ſuperiore divortium, in concubinæ locum duceretur.

Hæc igitur, & horum ſimilia jura ſuæ civitatis ignorantem, 184
erectum & celſum, alacri & prompto ore, ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præſidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis civibus lucem ingenii, & conſilii ſui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitioſum putandum eſt?

Et quoniam de impudentia dixi, caſtigemus etiam [50] ſe- 41
gnitiem hominum, atque inertiam. Nam ſi eſſet iſta cognitio 185
juris, magna, ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere. Sed, ô dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævola, niſi ipſe dicere ſoleret, nullius artis faciliorem ſibi cognitionem videri.

Quod quidem certis de cauſis [51] à pleriſque aliter exiſtima- 186
tur: primùm quia veteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ ſuæ cauſa, pervulgari artem ſuam noluerunt: deinde, poſteaquàm eſt editum, expoſitis à Cn. Flavio primùm actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificioſe digeſta generatim componerent. Nihil eſt enim, quod ad artem redigi poſſit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorum artem inſtituere vult, habeat illam ſcientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum ſit, artem efficere poſſit.

Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum à me 187
eſſe paullo obſcuriùs: ſed experiar, & dicam, ſi potero, pla-
niùs. Omnia fere, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa, 42
& diſſipata quondam fuerunt: ut in muſicis, numeri, & voces, & modi: in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in aſtrologia, cœli converſio, ortus, obitus, motuſque ſiderum: in grammaticis, poëtarum pertractatio, hiſtoriarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam ſonus. in hac denique ipſa ratione dicendi, excogitare, ornare, diſponere, meminiſſe, agere; ignota quondam omnibus, [52] & diffuſa latè videbantur.

Adhibita eſt igitur ars quædam extrinſecus ex alio genere 188
quodam, quod ſibi totum philoſophi aſſumunt, quæ rem diſſolutam, divulſamque conglutinaret, & ratione quadam conſtringeret. Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ, atque uſitatæ in rebus, cauſiſque civium, æquabilitatis conſervatio.

Tum ſunt notanda genera, & ad certum numerum paucita- 189
temque revocanda. Genus autem eſt id, quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem ſunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, ſubjiciuntur; omniaque, quæ ſunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio, earum rerum, quæ ſunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumſcripta quædam explicatio.

Hiſce ego rebus exempla adjungerem, niſi, apud quos hæc 190
haberetur oratio, cernerem. nunc complectar quod propoſui, bre-

ma interjecit *officeretur via*, quod & in aliquot Palatinis, ſed ſyllaba minus; ii enim *officeret via*. Camerarius illud *via* mutabat in *illa*, ut applicaretur *particulæ*. at Pal. pr. habet *officeret, ſua quamvis*: ut ſecuriſſimum putarem adhæreſcere lectioni receptæ, quæ & remanſit in pluribus Pall. *Gruter*. Miror eum annotatione dignum non putare, quod in Victorii Stephanica legitur *officeretur, ita quamvis*. Gronov.

42. *M? Curii.*] Mirifice negligentes hîc ſunt editiones poſt Gruterum, in cujus editione quum clare ſatis exſtet hæc ſcriptura, iſtæ tamen omnes *M. Curii*; nec minor deſidia patet in Lambini exemplaribus ac Dionyſii Gothofredi, præter illam anni 1660. Infr. 2, 32. *Idem*.

43. *M. que Coponii.*] Ita Pall. poſteriores. at pr. *M. que Ceii*. ſec. & Mem. *M. que Copii*. Pith. *M. que Capi*. Memmianus alter chartaceus, *& M. Quinti Caponii*. Gruter.

44. *Æqualis & collega meus.*] Pall. priores, & Gall. *collega ejus*. Idem.

45. *Heredem eum eſſe poſſe.*] Sic Pall. priores. nam poſteriores inſerta negativa *eſſe non poſſe*, quod ait Camerarius exſtare in Victoriana, defendique poſſe ratione linguæ Græcæ, qua duæ negativæ affirmant. is videatur. *Idem*.

46. *Ego voluntatem defenderem &c.*] Conſulatur & heic Camerarius. *Idem*.

47. *Num is ad ſuos poſtliminio.*] Conſulatur Cujacius libro XI obſervationum cap. 23. *Idem*.

48. *Continuone, an ubi luſtrum conditum, liber ſit.*] Reſtitutio loci debetur Cujacii membranis, qui adeatur lib. XVII Obſerv. c. 20. neque divertit exemplar Pithœi, in quo, *an tibi luſtrix conditum, liber ſit*. nam Memmii unus, *an ubi jam ter luſtrum conditum, liber ſit*. alter verò *continuone an tribus luſtris conditis liber ſit*; quod & in Pall. pr. ſec. tert. oct. item nono; niſi quod & is præterea præmittat vulgatam; hoc modo: *ſi non ſit conditum luſtrum? continuone an trib. luſtris conditis liber ſit*, quomodo item reſtat in editionum prima. nam poſteriores *ſit, ſi modò ſit conditum luſtrum ſitne liber*. Idem.

49. *In controverſiam adducta.*] MS. *contentionem*. Gronov.

50. *Segnitiem hominum.*] Nonius in eclogario ſuo bis hunc locum citans æquabiliter edit *ſegnitatem*, ut notavit etiam tacito arbitrio ſuo Lambinus. Sed id arripere videtur Fr. Modius in notis ad Juſtinum libr. 20. Sed & MS. Oxon. vulgatam retinet, & nihil ex aliis audiens, id deſero. *Idem*.

51. *A pleriſque aliter exiſtimatur.*] Pal. pr. & ſec. item Mem. ac Pith. *aliter nominatur*. forſan verius. *Gruter*.

52. *Et diffuſa late videbantur.*] Memmii liber, *diffuſa lata*. Pith. & Pal. ſec. *diffuſe latere*. unde putabat Gulielmius reſcribendum, *omnibus*.

brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quiſpiam aut, me impedito, occuparit, aut mortuo effecerit, ut primùm omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat; tum propriam cujuſque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quàm difficilem, atque obſcuram.

191 Atque interea tamen, dum hæc, quæ diſperſa ſunt, coguntur, vel paſſim licet carpentem, & colligentem undique,
43 [53] repleri juſta juris civilis ſcientia. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minimè ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, ſemperque vixit, ita tenere jus civile, [54] ut ei, cùm ab hoc diſceſſeritis, nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur?

192 Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſſione hominum, atque in foro: neque ita multis litteris, aut voluminibus magnis continentur. [55] eadem enim ſunt elata primùm à pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius.

193 Accedit verò quo faciliùs percipi, cognoſcique jus civile poſſit, (quod minimè plerique arbitrantur) mira quædam in cognoſcendo ſuavitas, & delectatio. Nam, ſive quem aliena ſtudia delectant, plurima eſt & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII tabulis, antiquitatis effigies, quòd & verborum [56] priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam majorum conſuetudinem, vitamque declarant: ſive quis civilem ſcientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cujuſdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc [57] deſcriptis omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus, XII tabulis [58] contineri videbitis: ſive quem iſta præpotens, & glorioſa philoſophia delectat, (dicam audaciùs,) hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui jure civili & legibus continentur.

194 Ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus, cùm verus, juſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis, atque ſplendore decoratur; vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exſiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere.

44 Fremant omnes licet: dicam quod ſentio: bibliothecas me-
195 hercule omnium philoſophorum unus mihi videtur XII tabularum libellus, ſi quis legum fontes, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare.

196 Ac, ſi nos, id quod maximè debet, noſtra patria delectat, cujus rei tanta eſt vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidulum, affixam, ſapientiſſimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati eſſe debemus in ejuſmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primùm nobis mens, mos, diſciplina, nota eſſe debet; vel quia eſt patria, parens omnium noſtrûm, vel quia tanta ſapientia fuiſſe in jure conſtituendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis.

Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam, & vo- 197
luptatem, quòd, quantum præſtiterint noſtri majores prudentia ceteris gentibus, tum facillimè intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim, quàm ſit omne jus civile, præter hoc noſtrum, inconditum, ac pænè ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cùm hominum noſtrorum prudentiam [59] ceteris omnibus, & maximè Græcis, antepono. His ego de cauſis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores eſſe vellent, juris civilis cognitionem eſſe neceſſariam.

Jam verò ipſa per ſeſe quantum afferat iis, qui ei præſunt, 45
honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud 198
Græcos infimi homines, mercedula adducti, miniſtros ſe præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: ſic in noſtra civitate contrà ampliſſimus quiſque, & clariſſimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis ſcientiam ſic appellatus à ſummo poeta eſt,

Egregiè cordatus homo, catus Ælius Sextus,

multique præterea, qui cùm ingenio ſibi auctore dignitatem reperiſſent, perfecerunt, ut in reſpondendo jure, auctoritate plus etiam, quàm ipſo ingenio, valerent.

Senectuti verò celebrandæ, & ornandæ quod honeſtius po- 199
teſt eſſe perfugium, quàm juris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidium jam ab adoleſcentia comparavi, non ſolùm ad cauſarum uſum forenſem; ſed etiam ad decus atque ornamentum ſenectutis, ut, cùm me vires (quod ferè jam tempus adventat) deficere cœpiſſent, iſta ab ſolitudine domum meam vindicarem. Quid eſt enim præclarius, quàm honoribus, & reipublicæ muneribus perfunctum ſenem, poſſe ſuo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, ſe eſſe eum, unde ſibi, ſi non populi & reges, at omnes ſui cives conſilium expetant,

Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex
Incertis certos, compoteſque conſili
Dimitto, ut ne res temerè tractent turbidas.

Eſt enim ſine dubio domus juriſconſulti, totius oraculum 200
civitatis. Teſtis eſt hujuſce Q. Mucii janua, & veſtibulum, quod in ejus infirmiſſima valitudine, affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac ſummorum hominum ſplendore celebratur.

Jam verò illa non longam orationem deſiderant, quamob- 46
rem exiſtimem publica quoque jura, quæ ſunt propria civi- 201
tatis, atque imperii, tum monumenta rerum geſtarum, & vetuſtatis exempla, oratori nota eſſe debere. Nam ut in rerum privatarum cauſis, atque judiciis depromenda ſæpe oratio eſt ex jure civili, & idcirco, ut antè diximus, oratori juris civilis ſcientia neceſſaria eſt: ſic in cauſis publicis judiciorum, concionum, ſenatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reipublicæ ratio ac ſcientia, tamquam aliqua materies, iis oratoribus, qui verſantur in republica, ſubjecta eſſe debent.

Non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, 202
aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum virum, qui primùm ſit ejus artis antiſtes, cujus cùm ipſa natura ma-

---

omnibus diffuſe latere videb. Idem. Oxon. *omnibus diffuſe late vid.* Gronov.

53. *Repleri juſta juris civ. ſcientia.*] Pall. poſteriores, item editio antiqua, *iſta.* priores item Pith. & Mem. *replere iſtam juris civ. ſcientiam·* quod amplectendum exiſtimabat Gulielmius, aut certè examinandum. *Gruter.*

54. *Ut ei, cum ab hoc diſceſſeritis, nemo.*] Sic edidi, indulgens codici Oxonienſi, etſi Lambinus particulam *ei* neceſſariam teſtatus, in aliis fere omnibus non eſſe agnoſcat, dubium vulgatis an manuſcriptis, in quo debuit & potuit diſtinctius agere. *Gronov.*

55. *Eadem enim ſunt elata &c.*] MS. habebat, *eadem enim clara ſunt primum pluribus deinde.* Videtur equidem ſententia Ciceronis fuiſſe, *eadem enim ſunt, elata primum pluribus, deinde paucis verbis, commutatis etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius.* Idem.

56. *Priſca vetuſtas cognoſcitur.*] Pith. *vetuſtate priſca cognoſcitur,* quod præpoſuerim alteri. etſi iſthæc cum ſequentibus habeam pro inquinatis. nam ubi mox habemus, *ſive quis civilem ſcientiam contempletur*; Palatinis nullis adeſt illud *contempletur*, præferuntque poſteriores *quid*, non *quis.* Pithæanus verò exhibet, *civili ſcientia, quam &c.* Gruter.

57. *Deſcriptis omnibus civitatis utilitatibus.*] Pith. Mem. Pall. pr. ac ſec. non exhibent illud *omnibus civitatis.* Idem.

58. *Contineri videbitis.*] In loco plurimum quantum depravato; ut patet ex Gruterianis, id ſaltem præſtari debuit, ut emendaretur *videbit.* prout eſt in MS. Oxonienſi, & ratio locutionis quam ſervat, requirit vel maxime. *Gronov.*

59. *Ceteris omnibus &c.*] Recepta lectio, *hominibus*; ſed noſtram propugnant Pall. omnes. *Gruter.*

60. Sic

magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putatur, ut & ipſum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, ſed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui poſſit non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hoſtium tela verſari: tum qui ſcelus, fraudemque nocentis poſſit dicendo ſubjicere odio civium, ſupplicioque conſtringere: idemque ingenii præſidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res & cauſa poſtulet, eum dicendo vel excitare poſſit, vel ſedare.

Hanc vim ſi quis exiſtimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut à me poſſe exponi tam brevi, vehementer errat: neque ſolùm inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem vobis, quoniam ita voluiſtis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipſa, ita putavi eſſe demonſtranda; non ut ipſe dux eſſem (quod & infinitum eſt, & non neceſſarium,) ſed ut commonſtrarem tantùm viam, &, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem.

Mihi verò, inquit Mucius, ſatis, ſuperque abs te videtur iſtorum ſtudiis, ſi modò ſunt ſtudioſi, eſſe factum. nam, ut Socratem illum ſolitum ajunt dicere, perfectum ſibi opus eſſe, ſiquis ſatis eſſet concitatus cohortatione ſua ad ſtudium cognoſcendæ, percipiendæque virtutis: (quibus enim id perſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quàm bonos viros, iis reliquam facilem eſſe doctrinam) ſic ego intelligo, ſi in hæc, quæ patefecit oratione ſua Craſſus, intrare volueritis; facillimè vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta.

Nobis verò, inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata perque jucunda: ſed pauca etiam requirimus, inprimiſque ea, quæ valde breviter à te, Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cùm illa te & non contemnere, & didiciſſe confiterere. ea ſi paullo latiùs dixeris, expleris omnem exſpectationem diuturni deſiderii noſtri. Nam nunc, quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus, quod ipſum eſt tamen magnum; ſed vias earum rerum, rationemque cupimus cognoſcere.

Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quo faciliùs vos apud me tenerem, veſtræ potiùs obſecutus ſum voluntati, quàm aut conſuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe jamdudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius. nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, ſentiemus.

Peto igitur, inquit Craſſus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas à te quæri vides, ſentias. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, planè video, atque ſentio, non ſolùm quòd ea requiruntur à me, quorum ſum ignarus, atque inſolens, ſed quia, quod in cauſis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti vitare non ſinunt.

Verùm hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audaciùs, quòd idem mihi ſpero uſu eſſe venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla exſpectetur ornata oratio. neque enim ſum de arte dicturus, quam numquam didici, ſed de mea conſuetudine; ipſaque illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt ejuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum uſu, cauſiſque tractata: quæ ſi vobis, hominibus eruditiſſimis, non probabuntur, veſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem: meam facilitatem laudatote, cùm vobis non meo judicio, ſed veſtro ſtudio inductus non gravatè reſpondero.

Tum Craſſus, Perge modò, inquit, Antoni. nullum eſt 209
enim periculum, ne quid tu eloquare, niſi ita prudenter, ut neminem noſtrûm pœniteat ad hunc te ſermonem impuliſſe. Ego verò, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo; ut, quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur, ne vagari, & errare cogatur oratio, ſi ii, qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, quo de agitur, intelligent.

Nam, ſi forte quæreretur, quæ eſſet ars imperatoris, con- 210
ſtituendum putarem principio, quis eſſet imperator: qui cùm eſſet conſtitutus adminiſtrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi: quarum qui eſſent animo, & ſcientia compotes, eos eſſe imperatores dicerem; uterer que exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem.

[60] Sin autem quæreremus, quis eſſet is, qui ad rempublicam 211
moderandam uſum, & ſcientiam, & ſtudium ſuum contuliſſet, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reipublicæ pararetur, augeretur que, teneret, iiſque uteretur; hunc reipublicæ rectorem, & conſilii publici auctorem eſſe habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cùm ex noſtra civitate, tum ex ceteris.

Sin autem quæreretur, quiſnam juriſconſultus verè nomi- 212
naretur; cum dicerem, qui legum, & conſuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad reſpondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus eſſet; & ex eo genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut 49
jam ad leviora artium ſtudia veniam, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poeta quæratur, poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſque profiteatur, & quo non amplius ab quoque ſit poſtulandum. Philoſophi denique ipſius, qui de ſua vi, ac ſapientia unus omnia pænè profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio, ut is, qui ſtudeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, cauſaſque noſſe, & omnem benè vivendi rationem tenere, & perſequi, nomine hoc appelletur.

Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non 213
facio eundem, quem Craſſus; qui mihi viſus eſt omnem omnium rerum, atque artium ſcientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto eſſe, [61] qui verbis ad audiendum jucundis, & ſententiis ad probandum accommodatis uti poſſit in cauſis forenſibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem, eumque eſſe præterea inſtructum voce, & actione, & lepore quodam volo.

Craſſus verò mihi noſter viſus eſt oratoris facultatem non 214
illius artis terminis, ſed ingenii ſui finibus immenſis pænè, deſcribere. nam & civitatum regendarum oratori gubernacula ſententia ſua tradidit: in quo per mihi mirum viſum eſt, Scævola, te hoc illi concedere; cùm ſæpiſſimè tibi ſenatus breviter, impoliteque dicenti, maximis ſit de rebus aſſenſus. M. verò Scaurus, quem non longè ruri apud ſe eſſe audio, vir regendæ reipublicæ ſcientiſſimus, ſi audierit, hanc auctoritatem gravitatis, & conſilii ſui vindicari à te, Craſſe, quòd eam oratoris propriam eſſe dicas; jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem noſtram vultu ipſo, aſpectuque conterreat: qui quamquam eſt in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte, nititur.

Neque verò, ſiquis utrumque poteſt, aut ille conſilii publici 215
auctor, ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt; aut

---

60. *Sin autem quæreremus.*] Sic edidi, ſequutus Victorii Stephanicam, rejecto Lambino, Gothofredo, Grutero, qui omnes edunt *quæremus*, imitantibus eos Londinenſibus & Baſileenſibus; inique profecto ut ultro inculcant præcedentia & ſequentia. *Gronovius.*

61. *Qui verbis ad audiendum jucundis, & ſententiis.*] Victorii Ste-

aut hic diſertus, atque eloquens, ſi eſt idem in procuratione civitatis egregius,[62] aliquam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus. multum inter ſe diſtant iſtæ facultates, longeque ſunt diverſæ, atque ſejunctæ, neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuam, & reipublicæ dignitatem

50 exornabant. Neque enim eſt interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut ſingulis hominibus ne amplius, quàm ſingulas artes, noſſe liceat.

216 Quare non etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps conſilii publici fuit, idcirco ejuſdem hominis, atque artis utraque facultas exiſtimanda eſt; nec, ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi juris civilis ſcientia.

217 Nam ſi quiſque, ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem ſibi aſſumſerit, is perficiet, ut, quod præterea ſciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam eſſe videatur: licet iſta ratione dicamus, pila bene,[63] & duodecim ſcriptis ludere, proprium eſſe juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optimè fecerit; eademque ratione dicantur, & quos φυσικοὺς Græci nominant, iidem poetæ, quoniam Empedocles phyſicus egregium poema fecerit. At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia, ſicut propria, ſua eſſe, atque à ſe poſſideri volunt, dicere audent, geometriam aut muſicam, philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantiſſimum fuiſſe fateantur.

218 Ac, ſi jam placet, omnes artes oratori ſubjungere, tolerabilius eſt ſic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat eſſe jejuna atque nuda, ſed aſperſa, atque diſtincta multarum rerum jucunda quadam varietate, ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa vidiſſe, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe: neque ea, ut ſua, poſſediſſe; ſed, ut aliena, libaſſe. Fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hoſpitem in agendo eſſe debere.

51 Neque verò iſtis tragœdiis tuis, quibus uti philoſophi maxi-
219 mè ſolent, Craſſe, perturbor, quòd ita dixiſti, neminem poſſe eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eo maximè vis oratoris, magnitudoque cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perſpexerit: in quo philoſophia ſit oratori neceſſariò percipienda: quo in ſtudio, hominum quoque ingenioſiſſimorum otioſiſſimorumque totas ætates videmus eſſe contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modò non contemno, ſed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus.

220 Quis enim umquam orator magnus, & gravis, cùm iratum adverſario judicem facere vellet, hæſitavit ob eam cauſam, quòd neſciret, quid eſſet iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cùm ceteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propiùs accedere, permediocres, ac potiùs leves motus debere eſſe dicunt.

221 Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine, mala, ac moleſta, & fugienda, multo majora, & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgò expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat, neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent, aut etiamſi valde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſtè ferant.

Sed ita[64] peragrat per animos hominum, ita ſenſus, menteſque pertractat, ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animone ſit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an hæc inter ſe jungi, copularique poſſint: an verò, ut quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci, & percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, variaſque rationes.

Sed aliud quiddam, longè aliud, Craſſe, quærimus. acuto homine nobis opus eſt, & natura, uſuque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, exſpectent. Teneat oportet venas cujuſque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſuſque deguſtet.

Philoſophorum autem libros reſervet ſibi ad hujuſcemodi Tuſculani requiem, atque otium, ne, ſi quando ei dicendum erit de juſtitia & fide, mutuetur à Platone; qui, cùm hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: uſque eò illa, quæ dicenda de juſtitia putabat, à vitæ conſuetudine, & à civitatum moribus abhorrebant.

Quòd ſi ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Craſſe, conceſſiſſet, clariſſimo viro, & ampliſſimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixiſti? ERIPITE NOS EX MISERIIS, ERIPITE NOS EX FAUCIBUS EORUM, QUORUM CRUDELITAS NOSTRO SANGUINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CUIQUAM SERVIRE, NISI VOBIS UNIVERSIS, QUIBUS ET POSSUMUS ET DEBEMUS. Omitto miſerias, in quibus, ut illi ajunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto fauces, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exſorbeatur ſanguis tuus: quod ſapienti negant accidere poſſe: ſervire verò non modo te, ſed univerſum ſenatum, cujus tum cauſam agebas, auſus es dicere?

Poteſtne virtus, Craſſe, ſervire, iſtis auctoribus quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & ſemper, & ſola libera eſt, quæque, etiamſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ verò addidiſti, non modò ſenatum ſervire poſſe populo, ſed etiam debere, quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens, probare poſſet? Senatum ſervire populo, cui populus ipſe moderandi, & regendi ſui poteſtatem, quaſi quaſdam habenas tradidiſſet?

Itaque hæc cum à te divinitus & ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philoſophiæ deditus, non modo parum commodè, ſed etiam turpiter & flagitioſe dicta eſſe dicebat. Idemque Ser. Galbam, quem hominem[65] probè noſſe, & commeminiſſe ſe ajebat, pergraviter reprehendere ſolebat, quòd is, L. Scribonio quæſtionem in eum ferente, populi miſericordiam concitaſſet, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aſperè apud populum Romanum & vehementer eſſet locutus: quam orationem in Originibus ſuis expoſuit ipſe.

Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui ſui Q. pupillum filium ipſe pænè in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſſimi recordatione, & memo

Stephanica *qui & verbis*, ut etiam cap. 57 *colligeres & ex legibus & ex SC* [illegible]ronov.

62. *Aliquam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus.*] Lambinus, *illam ſcientiam*, ſed præter mſſ noſtros, in quibus tamen, *aliquam ſcientia dicendi copiam eſt conſ.* Gruter.

63. *Et duodecim ſcriptis.*] Non aliter etiam Pall. noſtri, ut & in ſuis repererat P. Victorius, egregieque tuetur libro v Var. lectionum c. 50. *Idem.*

64. *Peragrat per animos hominum.*] Lambinus expunxit, *per*, non neceſſariò, & nolentibus mſſ. *Idem.*

65 *Probè noſſe & commeminiſſe &c.*] In Pall. noſtris non inven. *noſſe &*, abfuitque chartacco Memmii. nam alter membranacei he.

moria fletum populo moveret, & duos filios ſuos parvos tutelæ populi commendaſſet, ac ſe, tanquam in procinctu teſtamentum faceret, ſine libra, atque tabulis populum Romanum tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. Itaque cum & invidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, niſi pueris & lacrymis uſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat, vel exſilium fuiſſe, vel mortem anteponendam.

Neque verò hoc ſolùm dixit, ſed ipſe & ſenſit, & fecit. nam cùm eſſet ille vir exemplum, ut ſcitis, innocentiæ; cùmque illo nemo neque integrior eſſet in civitate, neque ſanctior, non modò ſupplex judicibus eſſe noluit, ſed ne ornatiùs quidem, aut liberiùs cauſam dici ſuam, [66] quàm ſimplex oratio veritatis ferebat. Paullum huic Cottæ tribuit partium, diſertiſſimo adoleſcenti, ſororis ſuæ filio. Dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mucius, more ſuo, nullo apparatu, purè & dilucidè.

Quid ſi tu tunc, Craſſe, dixiſſes, qui ſubſidium oratori ex illis diſputationibus, quibus philoſophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum eſſe paullo antè dicebas; &, ſi tibi pro P. Rutilio non philoſophorum more, ſed tuo licuiſſet dicere? quamvis ſcelerati illi fuiſſent, ſicuti fuerunt, peſtiferi cives, ſupplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evelliſſet vis orationis tuæ: nunc talis vir amiſſus eſt, dum cauſa ita dicitur, ut ſi in illa commenticia Platonis civitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, nemo rempublicam imploravit, nemo ſupplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo judicio ſupploſit, credo, ne Stoicis renuntiaretur.

Imitatus eſt homo Romanus, & conſularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium ſapientiſſimus eſſet, ſanctiſſimeque vixiſſet, ita in judicio capitis pro ſe ipſe dixit, ut non ſupplex, aut reus, ſed magiſter, aut dominus videretur eſſe judicum. Quinetiam, quum ei ſcriptam orationem diſertiſſimus orator Lyſias attuliſſet, quam, ſi ei videretur, ediſceret, ut ea pro ſe in judicio uteretur, non invitus legit, & commode ſcriptam eſſe dixit: ſed, inquit, ut, ſi mihi calceos Sicyonios attuliſſes, non uterer, quamvis eſſent habiles, & apti ad pedem, quia non eſſent viriles; ſic illam orationem diſertam ſibi, & oratoriam videri; fortem, & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus eſt: neque ſolùm primis ſententiis, quibus tantùm ſtatuebant judices, damnarent, an abſolverent, ſed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, [67] quaſi pœnæ æſtimatio.

Ex ſententia, [68] cùm judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maximè confiteretur: quod cùm interrogatus Socrates eſſet, reſpondit, ſeſe meruiſſe, ut ampliſſimis honoribus, & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in prytaneo publicè præberetur; qui honos apud Græcos maximus haberetur.

Cujus reſponſo ſic judices exarſerunt, ut capitis hominem 233
innocentiſſimum condemnarent. qui quidem ſi abſolutus eſſet, (quod mehercule etiamſi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cùm ille damnatus eſt nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcientiam, tamen à ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuſcum ego non pugno, utrum ſit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud eſſe, atque hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe.

Nam quòd jus civile, Craſſe, tam vehementer amplexus es, 55
videbo quid egeris. tum, quum dicebas, videbam. Primùm 234
Scævolæ te dedidiſti, quem omnes amare meritiſſimò pro ejus eximia ſuavitate debemus: cujus artem [69] cùm indotatam eſſe, atque incomitatam, & incomtam videres, verborum eam dote locupletaſti, & ornaſti. Deinde quòd in ea tu plus operæ, laboriſque conſùmſeras, cùm ejus ſtudii tibi & hortator, & magiſter eſſet domi, veritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes.

Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno. ſit ſanè tanta, 235
quantam tu illam eſſe vis. etenim ſine controverſia & magna eſt, & latè patet, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit, & clariſſimi cives [70] ei ſtudio etiam hodie præſunt: ſed vide, Craſſe, ne, dum novo, & alieno ornatu velis ornare juris civilis ſcientiam, ſuo quoque eam, conceſſo, & tradito ſpolies, atque denudes.

Nam, ſi ita diceres, qui juriſconſultus eſſet, eſſe eum ora- 236
torem, itemque qui eſſet orator, juris eundem eſſe conſultum, præclaras duas artes conſtitueres, atque inter ſe pares, & ejuſdem ſocias dignitatis. nunc verò juriſconſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſeque plurimos: oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumſerit, eſſe poſſe. ita & tibi juriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, [71] cantor formularum, auceps ſyllabarum. Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio juris in cauſis, idcirco iſtam juris ſcientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pediſequamque adjunxiſti.

Quòd verò impudentiam admiratus es eorum patronorum, 55
qui aut, cùm parva neſcirent, magna profiterentur, aut ea, 237
quæ maxima eſſent in jure civili, tractare auderent in cauſis, cùm ea neſcirent, numquamque didiciſſent; utriuſque rei facilis eſt, & promta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coëmtio fiat, neſciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmtionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec ſi parvi navigii, & magni eadem eſt in gubernando ſcientia; idcirco qui, quibus verbis [72] erctum cieri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit.

Nam, quòd maximas centumvirales cauſas in jure poſitas 238
protuliſti: quæ tandem earum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatiſſimè potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus, ſicut in ipſa M'. Curii, quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilii Mancini controverſia, atque in

heic erat mutilus, ut & Pithœanus. *Gruter.*

66. *Quam ſimplex oratio veritatis ferebat.*] Ita Pall. omnes, niſi quod tertio abeſſet *veritatis.* retro vulgati, *ratio*, præter edd. antiquatas. *Idem.*

67. *Quaſi pœnæ æſtimatio. ex ſententia, cum judicibus &c.*] Lambinus repoſuit, *hac ſententia*, ſed præter libros ſcriptos, qui nihil variant, niſi quod, *pœna ea æſtimatio ex ſententia.* unus, *pœnæ deſtinatio.* editio pr. habet, *quaſi pœna. ea æſtimatio & ſententia cum jud.* Idem.

68. *Cum judicibus daretur.*] Quaſi vero antea judicibus datus non erat ille, in quo habebant poteſtatem ſtatuendi, damnandus an abſolvendus eſſet. Sed eſt prorſus vitioſum, quod ſanabitur legendo *vindicibus*, ut præclare annotavit pater. Hujus autem διαψηφίσεως (ſic enim vocabant) rationem doctè perſequitur Henr. Valeſius in eruditiſſima ejus ſcriptorum parte, quam ad Harpocrationem edidimus. *Gronov.*

69. *Cum indotatam eſſe atque incomitatam &c.*] Quidam docti putant hinc alienum, *atque incomitatam*, ſed minimè eſt. reſpicit enim ad mulieres, quibus comites & pediſſequæ; ut vel notum ex Amphitruone Plauti. *Idem.*

70. *Ei ſtudio etiam hodie præſunt.*] Retulit Lambinus habuiſſe mſſ. duos amplius, *ei ſtudio & ſemper præfuerunt, & etiam hodie præſunt.* & ita quidem editi à P. Victorio, neque multo ſecus prima impreſſio: ſed nihil eorum præferunt exemplaria Palatina ſeptem. primus enim liber ac ſecundus heic æque, ut Gallicani, mutilantur, *Idem.*

71. *Cantor formularum &c.*] Editio vetuſtiſſima *cautor*, quod & in Pal. quinto, ſexto, oct. nono, item uno Memmiano, ſed prius hæret in ceteris Pall. ter. quar. ſept. videturque aptius. Bernardus Martinius emendabat è mſ. *cator form.* qui conſulatur libro IV Var. cap. 3. Gulielmius maluiſſet, *prædo actionum, captor formularum &c.* Idem.

72. *Erctum cieri.*] Caſtigatio debita P. Victorio, qui videatur lib. XXXV Var lect. c. I. alluduntque eodem membranæ Pall. *Idem.*

73. *Ju-*

in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remiſſo nuntio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines ſumma de jure diſſenſio.

239 Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his cauſis juris ſcientia, cùm hic juriſconſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt, non juris ſcientia, ſed eloquentia, ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audivi, cùm ædilitatem P. Craſſus peteret, eumque major natu, etiam conſularis, Ser. Galba aſſectaretur, quòd Craſſi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quendam ruſticanum: qui cùm Craſſum ſeduxiſſet, atque ad eum retuliſſet, reſponſumque ab eo verum magis, quàm ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet; ut eum triſtem Galba vidit, nomine appellavit, quæſivitque, qua de re ad Craſſum retuliſſet. ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo, & occupato, Craſſum tibi reſpondiſſe video.

240 Deinde ipſum Craſſum manu prehendit, &, heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita reſpondere? Tum ille fidenter, homo peritiſſimus, confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpondiſſet; nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens variè, & copiosè, multas ſimilitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cùm differendo par eſſe non poſſet (quamquam fuit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugiſſe, & id, quod ipſe diceret, & in P. Mucii, fratris ſui libris, & in Sex. Ælii commentariis ſcriptum protuliſſe: ac tamen conceſſiſſe, Galbæ diſputationem ſibi probabilem, & propè veram videri.

57 Attamen quæ cauſæ ſunt ejuſmodi, ut de earum jure du-
241 bium eſſe non poſſit, omnino in judicium vocari non ſolent. Nam quis eo teſtamento, quod paterfamiliâs ante fecit, quàm ei filius natus eſt, hereditatem petit? nemo: quia conſtat, agnaſcendo rumpi teſtamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla ſunt. Licet igitur impunè oratori omnem hanc partem 73 juris incontroverſi ignorare, quæ pars ſine dubio multo maxima eſt.

242 In eo autem jure, quod ambigitur inter peritiſſimos, 74 non eſſe difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendat, auctorem aliquem invenire: à quo cùm amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis, viribuſque torquebit. Niſi verò (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis, aut præceptis ſoceri tui cauſam M’ Curii defendiſti. nonne arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum, ac voluntatis mortuorum?

243 Ac mea quidem ſententia, (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepore, & politiſſimis facetiis pellexiſti, cùm & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitaſſet, naſci prius oportere, quàm emori: cumque multa colligeres ex legibus, & ex ſenatuſconſultis, & ex vita, ac ſermone communi, non modo acutè, ſed etiam ridiculè ac facetè; ubi ſi verba, non rem ſequeremur, confici nil poſſet. Itaque hilaritatis plenum judicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, ſumma feſtivitate, & venuſtate conjuncta profuit.

244 Ipſe ille Mucius paterni juris defenſor, & quaſi patrimonii propugnator ſui, quid in illa cauſa, cùm contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio verſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimùm valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes, cùm in ejuſmodi cauſis aliàs ſcriptum, aliàs æquitatem defendere docentur.

Et credo in illa militis cauſa, ſi tu aut heredem, aut militem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contuliſſes. tu verò vel ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorum jus in eo judicio poſitum videretur: vel ſi cauſam ageres militis, patrem ejus, ut ſoles, dicendo à mortuis excitaſſes: ſtatuiſſes ante oculos: complexus eſſet filium, flenſque eum centumviris commendaſſet: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgiſſet, ut totum illud, Uti lingua nuncupaſſet, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine ſcriptum videretur.

Nam quòd inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam artem 5
primùm facillimam non ediſcant; quæ quàm ſit facilis, illi 24
viderint, qui ejus artis arrogantia, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe videris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſiquis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poſſit, tum eſſe illam artem futuram: deinde, quòd ſit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes iſtam voluptatem, & ea ſe carere patiuntur, nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi jam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quàm 75 Manilianas venalium vendendorum leges ediſcere.

Tum autem quòd amore patriæ cenſes nos noſtrorum ma- 24
jorum inventa noſſe debere, non vides, veteres leges aut ipſas ſua vetuſtate conſenuiſſe, aut novis legibus eſſe ſublatas? Quòd verò viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint virtutibus & ſupplicia vitiis: equidem putabam, virtutem hominibus (ſi modo tradi ratione poſſit) inſtituendo & perſuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipſum quidem illud, etiam ſine cognitione juris, 76 quàm ſit bellum cavere malum, ſcire poſſumus.

De me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut ſine ulla juris 24
ſcientia tamen cauſis ſatisfacere poſſim, tibi hoc, Craſſe, reſpondeo, neque me umquam jus civile didiciſſe, neque tamen in iis cauſis, quas in jure poſſem defendere, umquam iſtam ſcientiam deſideraſſe. Aliud eſt enim eſſe artificem cujuſdam generis, atque artis, aliud in communi vita, & vulgari hominum conſuetudine nec hebetem, nec rudem.

Cui noſtrûm non licet fundos noſtros obire, aut res ruſti- 24
cas vel fructus cauſa, vel delectationis, inviſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mente vivit, ut, quid ſit ſementis, ac meſſis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Num igitur, ſi cui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico ſit, Magonis Karthaginienſis ſunt libri perdiſcendi? an hac communi intelligentia contenti eſſe poſſumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præſertim, cùm in cauſis, & in negotiis, & in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſumus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini, atque advenæ eſſe videamur?

Ac ſi jam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile, 25
credo, ſit cum hoc Scævola communicare; quamquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos, & exquiſita deferunt. An verò ſi de re ipſa, ſi de finibus, cùm in rem præſentem non venimus, ſi 77 de tabulis, & præſcriptionibus con-

73. *Juris incontroverſi.*] Eſt à conjectura Lambini. Pall. enim omnes, ut & prius vulgati, *juris in controverſiis*. Gruter.

74. *Non eſſe difficile oratori.*] Cuivis patet orationem non eſſe plenam & integram, quam tamen viri docti ſic reperientes in MSS. etiam retinent in editionibus, niſi quod Lambinus ſuſtinuit monere, legendum *non eſt*. Sed recte contra libros veteres id non admittitur. Lege. *Liquet igitur impune oratori omnem h. p. q. i. ignorare, quæ pars ſine dubio multo maxima eſt: in eo autem jure, quod ambigitur inter peritiſſimos, non eſſe difficile oratori.* Gronov.

75. *Manilianas venalium &c.*] Secutus ſum auctoritatem Antonii Auguſtini, aſſerentis ita nomen iſtud ſcribi in Pandectis Florentinis. Vulgatur quidem paſſim *Manlianas*, ſed alterum reperi in Pal. quint. & ſept. nam oct. habebat *Manulianas*, ſextus *Manillianas*, tert. quart. nonus, *Mamillianas*, quod & in Memmiano; quibus proxime editio prima, *Mammillianas*. Gruter.

76. *Quam ſit bellum cavere malum.*] Forte *malo*, annotatum ad oram Lambinianæ. Gulielmius id cancellavit, adſcripſitque, *malum civem*. Idem.

77. *De tabulis & præſcriptionibus.*] Id eſt, ſintne præſcriptæ tabulæ temporum decurſu. male Lambinus, qui ſuppoſuit *perſcriptionibus* Id.

78. *Gra-*

controverſia eſt, contortas res, & ſæpe difficiles neceſſariò perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, veremur, ne ea, ſi ab adoleſcentia juri civili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere? Nihilne igitur prodeſt oratori juris civilis ſcientia? Non poſſum negare prodeſſe ullam ſcientiam, ei præſertim, cujus eloquentia copiâ rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſſaria, ut ejus induſtriam in plura ſtudia diſtrahere nolim.

Quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatuque, Roſcii geſtum, & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quàm vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, [78] Græcorum more, & tragœdorum voci ſerviet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandemque, cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodam modo colligunt. hoc nos ſi facere velimus, antè condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quàm toties, quoties perſcribitur, [79] Pæanem, aut Munionem citarimus.

Quòd ſi in geſtu, qui multùm oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maximè eloquentiam vel commendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; ac tantùm in utroque aſſequi poſſumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, ſpatii nobis datur: quanto minus eſt ad juris civilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem, quòd vox, & geſtus ſubitò ſumi, & aliunde arripi non poteſt; juris utilitas, ad quamque cauſam quamvis repente vel à peritis, vel de libris depromi poteſt.

Itaque illi diſertiſſimi homines miniſtros habent in cauſis juris peritos, [80] cùm ipſi ſint peritiſſimi, & qui, ut abs te paullo antè dictum eſt, pragmatici vocantur. In quo noſtri omnino melius multo, quòd clariſſimorum hominum auctoritate leges, & jura tecta eſſe voluerunt. Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.

Nam quòd dicis ſenectutem à ſolitudine vindicari juris civilis ſcientia, fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine. ſed nos non quid nobis utile, verùm quid oratori neceſſarium ſit, quærimus. quamquam quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remiſſiores eſſe facturum. Quòd ſi ille, adſtrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat, quanto faciliùs nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus?

Neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quàm multa ſint, & quàm varia genera dicendi, [81] & quod haud ſciam, an tu primus oſtenderis, qui jamdiu multo dicis remiſſiùs, & leniùs, quàm ſolebas: neque minus hæc tamen tua graviſſimi ſermonis lenitas, quàm illa ſumma vis & [82] contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quòd ſi jam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, ſi à litigioſis hominibus non colatur, à ceteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia, ut non modò non arbitrer ſubſidium ſenectutis, in eorum, qui conſultum veniant, multitudine eſſe ponendum, ſed tanquam portum aliquem, exſpectem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti, otium.

Reliqua verò etiamſi adjuvant, hiſtoriam dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, ſiquando opus erit, à viro optimo, & iſtis rebus inſtructiſſimo, [83] familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio, atque humanitate verſentur, ſed mehercule non ita multum ſpatii mihi videtur, ſi modò ea facere, & perſequi volent, quæ à te, Craſſe, præcepta ſunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere viſus es huic ætati; ſed tamen ad id, quod cupiunt, adipiſcendum propè neceſſarias. 256

Nam & ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac ſtilus ille tuus, quem tu verè dixiſti perfectorem dicendi eſſe, ac magiſtrum, multi ſudoris eſt, & illa orationis ſuæ cum ſcriptis alienis comparatio, & de alieno ſcripto ſubita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causâ, diſputatio, non mediocris contentionis eſt, vel ad memoriam, vel ad imitandum. 257

Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. 61
Voluiſti enim in ſuo genere unumquemque noſtrûm quaſi quendam eſſe Roſcium; dixiſtique, non tam ea, [84] quæ recta eſſent, probari, quàm quæ prava ſunt, faſtidiis adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſè in nobis, quam in hiſtrionibus, ſpectari puto. 258

Itaque nos raucos ſæpe attentiſſimè audiri video. tenet enim res ipſa, atque cauſa. at Æſopum, [85] ſi paullum irrauſerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, ſimulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa ſunt, quæ teneant, quæ ſi omnia ſumma non ſunt, (& pleraque tamen magna ſunt,) neceſſe eſt, ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia videri. 259

Ergo, ut ad primum illud revertar; ſit orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripſit, accommodatè ad perſuadendum poſſit dicere. is autem concludatur in ea, quæ ſunt in uſu civitatum vulgari, ac forenſi: remotiſque ceteris ſtudiis, quamvis ea ſunt ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur: imitetur que illum, cui ſine dubio ſumma vis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem, in quo tantum ſtudium fuiſſe, tantuſque labor dicitur, ut primùm impedimenta naturæ, diligentia induſtriaque ſuperarit: cumque ita balbus eſſet, ut ejus ipſius artis, cui ſtuderet, primam litteram non poſſet dicere, perfecit meditando, ut nemo planiùs eo locutus putaretur. 260

Deinde cùm ſpiritus ejus eſſet anguſtior, tantum continenda anima in dicendo eſt aſſecutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus ſcripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remiſſiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum eſt) conjectis in os calculis, ſumma voce verſus multos uno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat; neque is conſiſtens in 261

78. *Græcorum more, & tragœdorum voci ſerviet &c.*] Lambinus fide trium mſſ delevit &. male. certe comparet in Pall. omnibus, præterquam in ſept. ubi exſtat *aut*. Gruter.

79 *Pæanem aut munionem.*] Haud multum divertunt ab hac lectione Pall. Turnebus conjecit *minuritionem*; ſtab. itque libro 1 Adverſ. cap. 12. Aliis placet *nomionem*. Idem.

80. *Cum ipſi ſint peritiſſimi.*] Nihil differe, aut mſſ. noſtri. Lambinus ſubſtituit *imperitiſſimi*, ita tamen ut hujus mutationis nullam faciat mentionem in Notis. *Idem.*

81. *Et quod haud ſciam. &c.*] Lambini editionibus inolevit ſphalma typographicum, *aut ſciam*: quod ferri non poteſt. *Idem.*

82. *Contentio probatur.*] Pall. plures *probabatur*, neſcio utrum dicam potius. *Idem.*

83. *Familiari meo Longino.*] Ita reſtituit ex alio Tullii loco Nicol. Grucchius. vulgo erat *Longo*, quod & in Pall. aut *longè*. Idem.

84. *Quæ recta eſſent probari, quam quæ prava ſunt faſtidiis adhæreſcere.*] Pall. omnes reſpuunt illa intermedia, *probari quàm quæ prava ſunt*. adſcriptumque octavo aliter legi, *eſſent, quam quæ faſtidiis adh.* voluit forte *faſtidii*, exſtat tamen vulgata in editione prima. *Idem*

85. *Si paullum irrauſerit.*] Hac facie citatur à Priſciano, exſtatque in Pal. octavo. ceteri adhærent fere vulgato *irraucuerit*. Idem.

86. *Val-*

in loco, ſed inambulans, atque adſcenſu ingrediens arduo.

262 Hiſce ego cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer aſſentior: cetera, quæ collegiſti ex variis, & diverſis ſtudiis, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque
62 munere ſejuncta eſſe arbitror. Hæc cùm Antonius dixiſſet, ſanè dubitare viſus eſt Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propiùs ad veritatem videretur accedere.

263 Tum Craſſus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud ſcio an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo umquam præſtitit: cujus quidem ipſius facultatis exercitatio, oratorum propria eſt, ſed jam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſimè dicere.

264 Verùm ego non ſolùm arbitrabar, his præſertim audientibus, à me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſarum neceſſitas poſtularet: ſed majus quiddam videbam, cùm cenſebam, oratorem, præſertim in noſtra republica, nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc faciliùs nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptiſque oratoris quæſita ſunt: ſed opinor, ſecundum hunc diem. ſatis enim multa à nobis hodie dicta ſunt.

Nunc & Scævola, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, 1
paullum requieſcet, dum ſe calor frangat; & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, valetudini demus operam. Placuit ſic omnibus. Tum Scævola, Sanè, inquit, [86] vellem non conſtituiſſem, in Tuſculanum me hodie venturum eſſe, Lælio. libenter audirem Antonium. &, cum exſurgeret, ſimul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quòd jus noſtrum civile pervellit, quàm jucundus, quòd ſe id neſcire confeſſus eſt.

86. *Vellem non conſtituiſſem in Tuſc. me hodie venturum eſſe Lælio.*] Haud ſecus omnes Pall. recepta enim lectio *conſtituiſſe.* ſed verè Lipſius noſter libro v Quæſtionum Epiſtolic. 17 monuit agnoſcere ſe heic manum malam: quare adhibito ſcalpello reſtituit, *conſtituiſſem in Tuſculanum hodie Lælio*; ut cetera ſint à Scholiaſte. *Gruter.* Fruſtra, & proba ſunt vulgata. Vide librum 1 patris obſerv. 1. *Gron.*

M. TULLII CICERONIS
DE
ORATORE
LIBER SECUNDUS.

1 MAGNA nobis pueris, Quincte frater, ſi me-
1 moria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe: erantque multi, qui, [1] quamquam ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio dicendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent, ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis, patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi viri, ſtudium videretur.

2 Quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone, propinquo noſtro, & L. Cicerone, patruo, ſolebamus, quòd de Craſſo pater, & Aculeo, quocum erat noſtra matertera, quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimùm; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà deceſſerat, multa nobis de ejus ſtudio, doctrinaque ſæpe narravit: cùmque nos cum conſobrinis noſtris, Aculeonis filiis, & ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus ([2] cùm eſſemus ejuſmodi: quod vel pueri ſentire poteramus) illum & Græcè ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguam videretur, & doctoribus noſtris ea ponere in percunctando, eaque ipſum omni in ſermone tractare, ut nihil eſſe ei novum, nihil inauditum videretur.

3 De Antonio verò, quamquam ſæpe ex humaniſſimo homine, patruo noſtro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet: tamen ipſe adoleſcentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſivi. Non erit profecto tibi, quod ſcribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variiſque ſermonibus, nullius rei, quæ quidem eſſet in his artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudem, aut ignarum eſſe viſum.

Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Craſſus non tam exiſti- 4
mari vellet non didiciſſe, quàm illa deſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore cenſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe numquam putaretur: atque ita ſe uterque graviorem fore, ſi alter contemnere, alter ne noſſe quidem Græcos videretur.

Quorum conſilium quale fuerit, nihil ſanè ad hoc tempus. 5
Illud autem eſt hujus inſtitutæ ſcriptionis, ac temporis, neminem eloquentia, non modò ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia, florere umquam, & præſtare potuiſſe. Etenim ceteræ ferè artes ſeipſæ per ſe tuentur ſingulæ: bene dicere autem, quod eſt ſcienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis ſepta teneatur. Omnia, quæcunque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum eſt.

Quare equidem & in noſtra civitate, & in ipſa Græcia, quæ 6
ſemper hæc ſumma duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor: talem verò exſiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo.

Quo

1. *Quamquam ita ſe rem habere arbitrarentur.*] Retinui omnium Pall. ſcripturam; invenitque ita procul dubio etiam in ſuis Victorius; utpote cum ſic expreſſerit in editione ſua. primitus cuſi, *quamquam non ita ſe*, quod ſecuti Manutius ac Lambinus. & ita quoque chartaceus mſ. Memmii, ſed non placet. *Gruter.*

2. *Cum eſſemus ejuſmodi.*] Lambinus totum iſtud delet. regiè ac egregiè

Quo etiam feci libentiùs, ut eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem litteris; vel ut illa opinio, quæ ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum plane indoctum fuiſſe: vel ut ea, quæ exiſtimarem à ſummis oratoribus de eloquentia divinitus eſſe dicta, cuſtodirem litteris, ſi ullo modo aſſequi, complectique potuiſſem: vel mehercule etiam ut laudem eorum jam propè ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab oblivione hominum, atque à ſilentio vindicarem.

Nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum. Sed cùm alter non multùm, (quod quidem exſtaret,) & idipſum adoleſcens; alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet: deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cùm etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem.

Quod hoc etiam ſpe aggredior majore ad probandum, quia non de Ser. Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, ſiquid velim, nullius memoria jam refellente: ſed edo hæc iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpe audierunt; ut duos ſummos viros, iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, vivorum & præſentium, memoria teſte, commendemus.

Nec verò te, cariſſime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſtes putas, inſequor ut erudiam: (quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe?) ſed quoniam ſive judicio, ut ſoles dicere, ſive, ut ille pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe, pudore, à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugiſti, ſive, ut ipſe jocari ſoles, unum putaſti ſatis eſſe non modò in una familia rhetorem, ſed pænè in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò, propter eorum, qui de dicendi ratione diſputarunt, jejunitatem bonarum artium, poſſit illudi.

1 *Nihil* enim mihi quidem videtur in Craſſi, & Antonii ſermone eſſe præteritum, quod quiſquam ſummis ingeniis, acerrimis ſtudiis, optima doctrina, maximo uſu cognoſci, ac percipi potuiſſe arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipſum; uſum autem, per nos, percipere voluiſti. Sed, quo citiùs hoc, quod ſuſcepimus, non mediocre munus, conficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum, quos propoſuimus, ſermonem, diſputationemque veniamus.

Poſtero igitur die, quam illa erant acta, hora ferè ſecunda, cùm etiam tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpicius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repentè eò Q. Catulus ſenex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Craſſus ſurrexit, omneſque admirati, majorem aliquam eſſe cauſam eorum adventus ſuſpicati ſunt.

Qui cùm inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amiciſſimè conſalutaſſent, Quid vos tandem? Craſſus, num quidnam, inquit, novi? Nihil ſanè, inquit Catulus. etenim vides eſſe ludos. ſed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes. cùm ad me in Tuſculanum, inquit, heri veſperi veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi, à ſe Scævolam hinc euntem eſſe conventum, ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquam in ſchola propè ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe.

[3] Ita frater exoravit meipſum, non quidem à ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule verentem tamen, ne moleſti vobis interveniremus, ut huc ſecum venirem. Scævolam enim ita dicere ajebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidiùs factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiariùs, utrique noſtrûm. nos quidem, niſi fortè moleſti intervenimus, veniſſe delectat.

Tum Craſſus, Equidem, quæcunque cauſa vos huc attuliſ- 4
ſet, lætarer, cùm apud me viderem homines mihi cariſſimos, 15
& amiciſſimos: ſed tamen verè dicam; quævis mallem fuiſſet, quàm iſta, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum ſentio, loquar) numquam mihi minus, quàm heſterno die, placui: magis adeò id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus: fecique id, quod ne adoleſcens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, tranſactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum veniſtis.

Tum Cæſar, Equidem, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus te 16
in illa longiore, ac perpetua diſputatione, audiendi, ut, ſi id mihi minus contingat, vel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quàm ego apud te valere videantur, & te exorabo profectò, ut mihi quoque, & Catulo tuæ ſuavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit; non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare tu ne ſis ineptus, me eſſe judices.

Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæſar, ex omnibus La- 17
tinis verbis hujus verbi vim vel maximam ſemper putavi. quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd non ſit aptus. idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid poſtulet, non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum, quibuſcum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is ineptus eſſe dicitur.

Hoc vitio cumulata eſt eruditiſſima illa Græcorum natio. ita- 18
que quòd vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio impoſuerunt. ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio, an ulla ſit major, [4] quàm, ut illi ſolent, quocumque in loco, quoſcumque inter homines viſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſariis argutiſſimè diſputare. hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere, inviti & recuſantes, heri coacti ſumus.

Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Craſſe, qui in ci- 5
vitatibus ſuis clari, & magni fuerunt, ſicuti tu es, noſque 19
omnes in noſtra republica volumus eſſe, horum Græcorum, [5] qui ſe inculcant auribus noſtris, ſimiles fuerunt: nec tamen in otio ſermones hujuſmodi, diſputationeſque fugiebant.

Ac ſi tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum 20
rationem non habent, inepti, ſicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipſa, ubi ambulamus, & palæſtra, & tot locis ſeſſiones, gymnaſiorum, & Græcarum diſputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptatò nobis datum eſt? aut homines ab hoc genere diſputationis alieni, qui omnes hi ſumus, ut ſine his ſtudiis nullam vitam eſſe ducamus?

Omnia iſta, inquit Craſſus, ego alio modo interpretor, 21
qui primùm palæſtram, & ſedes, & porticus, etiam ipſos, Catule, Græcos, exercitationis, & delectationis cauſa, non diſputationis inveniſſe arbitror. Nam & ſæculis multis antè gymnaſia inventa ſunt, quàm in his philoſophi garrire cœperunt, & hoc ipſo tempore, cùm omnia gymnaſia philoſophi te-

egregiè Gulielmius literis tranſpoſitis ultimum mutabat in *domi*. Gruterus.

3. *Ita frater exoravit me ipſum &c.*] Pal. *Ita me frater excitavit, ne ipſi quidem &c.* probem, ſi *ipſi* mutetur in *ipſum*. *Idem.*

4. *Quam, ut illi ſolent &c.*] Ita editio Victorii, cui accedunt omnes Pall. præter quartum, in quo, *quam, quod illi ſolent.* vulgata, *quam illorum qui ſolent &c.* Idem.

5. *Qui ſe inculcant auribus noſtris.*] In membrana vocem poſtremam non animadverti: & ſi attendas, videas utique non de ipſorum auribus agi, ſed quorumlibet. Lib. 1 Nat. deor. 38. *Vos autem non modo*

reneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quàm philoſophum, malunt: qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & graviſſimis diſputantem philoſophum omnes [6] unctionis cauſa relinquunt. ita leviſſimam delectationem graviſſimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt.

22 Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior. verùm otii fructus
6 eſt, non contentio animi, ſed relaxatio. Sæpe ex ſocero meo audivi, cùm is diceret, ſocerum ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitum ruſticari, eoſque incredibiliter [7] repuetaſcere eſſe ſolitos, cùm rus ex urbe, tanquam è vinculis, evolaviſſent. Non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scævola, conchas eos, & umbilicos [8] ad Cajetam, & ad Laurentum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludumque deſcendere.

23 Sic enim ſe res habet, ut, quemadmodum volucres videmus procreationis, atque utilitatis ſuæ cauſa [9] fingere, & conſtruere nidos, eaſdem autem, cùm aliquid effecerint, levandi laboris ſui cauſa, paſſim ac liberè ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi forenſibus negotiis, atque urbano opere defeſſi, geſtiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura, atque labore.

24 Itaque illud, quòd ego in cauſa Curiana Scævolæ dixi, non dixi ſecus, ac ſentiebam. Nam ſi, inquam, Scævola, nullum erit teſtamentum rectè factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium teſtamenta tu ſcribes unus. quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi. Mihi enim liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo, Catule, ſententia, meque, cùm huc veni, hoc ipſum nihil agere, & planè ceſſare delectat.

25 Nam, quod addidiſti tertium, vos eos eſſe, qui vitam inſuavem ſine his ſtudiis putaretis, id me non modò non hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo [10] doctus, & perurbanus, dicere ſolebat, ea, quæ ſcriberet, [11] neque ab indoctiſſimis, neque ab doctiſſimis legi velle; quòd alteri nihil intelligerent, [12] alteri plus fortaſſe, quàm ipſe de ſe: quo etiam ſcripſit, *Perſium non curo legere:* (hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè noſtrorum hominum doctiſſimus:) *Lælium, Decimum volo*, quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium: ſic ego, ſi jam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud vos. malo enim non intelligi orationem meam quàm reprehendi.

7 Tum Cæſar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor
26 navaſſe operam, quod huc venerim. nam hæc ipſa [13] recuſatio diſputationis, diſputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio eſſe partes, ut de tota eloquentia diſſerat, quemque jamdudum Cotta, & Sulpicius exſpectant?

27 Ego verò, inquit Craſſus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipſe obmuteſcam, niſi prius à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic ſitis hodie. Tum, cùm ille dubitaret, [14] quòd ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Julius, pro utroque reſpondeo: ſic faciemus: atque iſta quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres.

Hîc Catulus arriſit: & ſimul, Præciſa, inquit, mihi quidem 28
dubitatio eſt, quoniam neque domi imperaram, & hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia tam facilè promiſit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite verò, audite, inquit. hominem enim audietis de ſchola, atque à magiſtro, & Græcis litteris eruditum. & eo quidem loquar confidentiùs, quòd Catulus auditor acceſſit: cui non ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem, elegantiamque concedere.

Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſive artifi- 29
cium, ſive ſtudium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe, docebo vos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam.

Hîc poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſſe, inquit, 30
facultate præclara, arte mediocris. Ars enim, earum rerum eſt, quæ ſciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui neſciunt, & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi. itaque & illi aliâs aliud iiſdem de rebus & ſentiunt, & judicant, & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus, non modò ut Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſſum; cùm alterutri neceſſe ſit falſum dicere: ſed etiam ut uterque noſtrûm eadem de re aliâs aliud defendat, cùm plus uno verum eſſe non poſſit. Ut igitur in ejuſmodi re, quæ mendacio nixa ſit, quæ ad ſcientiam non ſæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe, cur audiatis.

Nos vero, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, at- 8
que eò magis, quod nulla mihi oſtentatione videris eſſe uſu- 31
rus. Exorſus es enim non glorioſè magis, ut tu putas, à veritate, quàm à neſcio qua dignitate.

Ut igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, 32
artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & [15] ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei ſcientiam ſi quis volet magnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. Etenim cùm plerique temerè, ac nulla ratione cauſas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter conſuetudinem aliquam callidiùs id faciant, non eſt dubium, quin, ſi quis animadverterit, quid ſit, quare alii meliùs, quam alii dicant, id poſſit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non planè artem, at quaſi artem quandam invenerit.

Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in 33
cauſis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, [16] poſſem vobis exponere! Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quamvis ars non ſit, tamen nihil eſſe perfecto oratore præclarius. nam, ut uſum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera civitate dominatur, tanta oblectatio

---

modo oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis. Gronov.

6. *Unctionis cauſa relinquunt.*] Explicat P. Faber libro II Agoniſticôn cap. 4. *Gruter.*

7. *Repueraſcere.*] Nihil auſcultandum libris Lambini; natum enim illud *repuereſcere* à vitioſa ſcriptura *repueſcere*, quæ in Pal. pr. & Memmiano. *Idem.*

8. *Ad Caietam & ad Laurentum.*] P. Victorius & Manutii *Lucrinum.* vetuſtior omnis editio *Laurentum*, quod item in pleriſque Pall. nam tert *Laurentium*, quart. *Laverenium.* Memmii membranaceus *Lauretum*; quod ſecutus fuit Lambinus. noſtrum firmatur à Valerii Maximi libro VIII cap. 8, ubi videantur Pighii noſtri notæ. *Idem.*

9. *Fingere & conſtruere nidos.*] Pithœanus amboque Gallicani *effingere*, quod & in Pal. pr. & tert. qui præterea *conſtituere.* alterum tamen reſtat in ceteris omnibus. *Idem.*

10. *Doctus & perurbanus.*] Mem. membranaceo & Pith. item Pal. pr. non adeſt *doctus &*, poteramuſque eo carere. ſed neque iidem poſtea agnoſcunt, *ea quæ ſcriberent.* meo animo rectè. *Idem.*

11. *Neque ab indoctiſſimis.*] Quod habent priores editi, *neque ſe ab*, id firmatur quoque ab MS. qui etiam mox *Decimium.* Gronov.

12. *Alteri plus fortaſſe quam ipſe de ſe: quo etiam ſcripſit.*] Memmii memb. *alteri aliud.* Pith. *alteri alium*, Pal. pr. *alteri aliter*, quod ultimum placet, reſcribendumque certe eorumdem fide, item Memmii præterea chartacei, atque editionis primæ, *quam ipſe: de quo etiam ſcripſit.* nam quæ Lambinus adhuc adtexuit, in nullo ſunt exemplari ſcripto. *Gruter.*

13. *Recuſatio diſputationis.*] Vox poſterior aberat ab MS. *Gronovius.*

14. *Quod ad fratrem promiſerat.*] Miror cur lectionem iſtam vexet Lambinus; reſtantem in omnibus Pall. editionibuſque. *Gruter.*

15. *Ad excipiendas eorum voluntates.*] Nihil muto, Pal. tamen pr. *explendas*, Pith. & Mem. membr. *explendas eorum voluptates.* Idem.

16. *Poſſem vobis exponere.*] Iidem tres *poſſum vobis exquirere.* quemadmodum & ſupra excludunt *propter exercitationem aut*, quod tamen in Pall. alius. *Idem.*

17. Me-

ratio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus jucundius percipi poſſit.

Qui enim cantus [17] moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri poteſt? quod carmen artificioſa verborum concluſione aptius? qui actor [18] in imitanda, quàm orator in ſuſcipienda veritate jucundior? Quid autem ſubtilius, quam acutæ, crebræque ſententiæ? quid admirabilius, quam res ſplendore illuſtrata verborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris eſt res, quæ quidem ornatè dici, graviterque debeat.

Hujus eſt in dando conſilio de maximis rebus cum dignitate explicata ſententia: ejuſdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad ſalutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentiùs, quis à vitiis acriùs revocare, quis vituperare improbos aſperiùs, quis laudare bonos ornatiùs, quis cupiditatem vehementiùs frangere accuſando poteſt? quis mœrorem levare mitiùs conſolando?

Hiſtoria verò teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis, qua voce alia, niſi oratoris, immortalitati commendatur? Nam ſi qua eſt ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiam profiteatur: ſi quiſquam dicitur, niſi orator, formare orationem, eamque variare, & diſtinguere quaſi quibuſdam verborum, ſententiarumque inſignibus: aut ſi via ulla, niſi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum eſſe, aut cum aliqua alia arte eſſe commune.

Sed ſi in hac una eſt ea ratio, atque doctrina: non ſi qui aliarum artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt hujus unius proprium. ſed ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium ſunt, ſi modò eas cognorit, (ut heri Craſſus dicebat) optimè poteſt dicere: ſic ceterarum artium homines ornatiùs illa ſua dicunt, ſi quid ab hac arte didicerunt.

Neque enim ſi de ruſticis rebus agricola quiſpiam, aut etiam id, quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſertè dixerit, aut ſcripſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquentia: in qua quia vis magna eſt in hominum ingeniis, eò multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum, atque artium conſequuntur: ſed, quid cujuſque ſit proprium, etſi ex eo judicari poteſt, cùm videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quàm quod omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt, orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: ut ceteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant: hic niſi domeſticis ſe inſtruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non poſſit.

Tum Catulus, Etſi, inquit, Antoni, minimè impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ, patiere tamen mihique ignoſces. Non enim poſſum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cùm exprimere ſubtiliter viſus es, tum laudare copioſiſſimè: quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet, ut eloquentiam laudet. debet enim ad eam laudandam, ipſam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò: tibi enim aſſentior, veſtrum eſſe hoc totum, diſertè dicere, idque ſiquis in alia arte faciat, eum aſſumto aliunde uti bono, non proprio, nec ſuo.

Et Craſſus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit. nam heſterno ſermone unius cujuſdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem deſcripſeras, inopem quendam humanitatis, [19] atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propoſueram, ut, ſi te refelliſſem, hos à te diſcipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæſare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipſe ſentiam, dicere.

Sequitur igitur, quoniam nobis eſt hic, de quo loquimur, 41
in foro, atque in oculis civium conſtituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus eſſe præpoſitum. Nam Craſſus heri, cum vos, Catule & Cæſar, non adeſſetis, poſuit breviter in artis diſtributione idem, quod Græci plerique poſuerunt: neque ſanè quid ipſe ſentiret, ſed quid ab illis diceretur, oſtendit; duo prima genera quæſtionum eſſe, in quibus eloquentia verſaretur, unum infinitum, alterum certum.

Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane eſſet eloquentia: 42
expetendine honores. Certum autem, in quo quid in perſonis, & in conſtituta re, & definita quæreretur: cujuſmodi ſunt, quæ in foro, atque in civium cauſis, diſceptationibuſque verſantur.

Ea mihi videntur aut [20] in lite ordinanda, aut in conſilio 43
dando eſſe poſita. nam illud tertium, quod & à Craſſo tactum eſt, &, ut audio, ille ipſe Ariſtoteles, qui hæc maximè illuſtravit, adjunxit, etiamſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium.

Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere ſcio & me, 11
& omnes, qui affuerunt, delectatos eſſe vehementer, cùm 44
abs te eſt Popilia, mater veſtra, laudata; cui primùm mulieri hunc honorem in noſtra civitate tributum puto: ſed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta eſſe revocanda.

Ex his enim fontibus, [21] unde omnia ornatè dicendi præ- 45
cepta ſumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa deſiderare, quæ ut nemo tradat, quis eſt, qui neſciat, quæ ſint in homine laudanda? Poſitis enim iis rebus, quas Craſſus in illius orationis ſuæ, quam contra collegam cenſor habuit, principio dixit, Quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus ſe vinci poſſe animo æquo pati: quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in iis rebus ſe pati vinci non poſſe: qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda ſibi eſſe fortunæ bona.

Ea ſunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, 46
opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, ceterarumque rerum, quæ ſunt aut corporis, aut extraneæ: ſi habuerit, bene his uſum: ſi non habuerit, [22] ſapienter caruiſſe: ſi amiſerit, moderatè tuliſſe. Deinde quid ſapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juſtè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ ſint ejus generis, facilè videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria.

Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium ge- 47
nus, quoniam ineſt in ratione rerum? non enim, ſi eſt faciliùs, eo de numero quoque eſt excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis.

Nam & teſtimonium ſæpe dicendum eſt, ac nonnumquam 48
etiam

17. *Moderatæ orationis pronuntiatione dulcior.*] Triga eadem *moderata oratione dulcior.* ut appareat librarios aliis aliiſque uſos exemplaribus. Pal. tert. habuit à manu prima, *moderatæ orationis dulcior,* ſine verbo altero. *Gruter.*

18. *In imitanda, quam orator in ſuſcipienda*] Tres illi utramque omittunt præpoſitionem; ſecutuſque id eſt Lambinus. *Idem.*

19. *Atque inurbanum*] Sic Pall. ſeptem, Pith. & Memmii chartaceus. at ejuſdem membranaceus, item Palat pr. habent illud Lambinianorum codicum, *urbanum*, quod ultimum retinet Gulielmius, adducitque illud Varronis lib. 1 de re ruſt. c. 2. *à recentibus urbanis.* Idem.

20. *In lite ordinanda*] Ita Pall. præter primum & Pith. & Mem. membr. qui *ornanda.* Gulielmius emendabat *oranda.* Idem.

21. *Unde omnia ornate dicendi pr. ſ.*] Mirum unde tanta varietas in MS. *unde ad omnia ornamenta dicendi p. ſ.* Et tamen potuiſſe illi tale quid fuiſſe in ore aut animo patet ex ſeqq. *quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret* Gronov.

22. *Sapienter caruiſſe.*] Lambinus quidem *patienter*, ſed nolentibus

criam accuratiùs, ut mihi neceſſe fuit in Sex. Titium, ſeditioſum civem, & turbulentum: explicavi in eo teſtimonio dicendo, omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica reſtitiſſem, quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, expoſui. diu retentus ſum, multa audivi, multa reſpondi. Num igitur placet, cùm de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis, quaſi in arte tradere? Nihil ſanè, inquit Catulus, neceſſe eſt,

12 Quid ſi (quod ſæpe ſummis viris accidit) mandata ſint ex-
49 ponenda, aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, [23] aut ad regem, aut ad populum aliquem à ſenatu? num quia genere orationis in hujuſmodi cauſis accuratiore eſt utendum, idcircò pars etiam hæc cauſarum numeranda videtur, aut propriis præceptis inſtruenda? Minimè verò, inquit Catulus. non enim deerit homini diſertò in ejuſmodi rebus facultas, ex ceteris rebus, & cauſis comparata.

50 Ergo item, inquit, illa, quæ ſæpe diſertè agenda ſunt, & quæ ego paullo ante, (cùm eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum locum ullum in diviſione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda ſunt non minùs diſertè, quàm quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, conſolatio: quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret: ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, aſſentior.

51 Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſtoriam ſcribere? [24] Si, ut Græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus: ſi, ut noſtri, nihil opus eſt oratore. ſatis eſt non eſſe mendacem. Atqui, ne noſtros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque ſic initiò ſcriptitarunt, ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo.

52 Erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum uſque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes ſingulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi; ii qui etiam nunc annales maximi nominantur.

53 Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis monumenta ſolùm temporum, hominum, locorum, geſtarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acuſilas fuit, aliique permulti; talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modò enim huc iſta ſunt importata) &, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant eſſe, brevitatem.

54 Paullulum ſe erexit, & addidit hiſtoriæ majorem ſonum vocis vir optimus, Craſſi familiaris, Antipater ceteri non
13 exornatores rerum, ſed tantummodò narratores fuerunt. Eſt, inquit Catulus, ut dicis. ſed iſte ipſe Cœlius neque diſtinxit hiſtoriam varietate locorum; neque verborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpolivit illud opus; ſed ut homo neque doctus, neque maximè aptus ad dicendum, ſicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, ſuperiores.

55 Minimè mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet eloquentiæ noſtrorum hominum, niſi ut in cauſis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentiſſimi homines, remoti à cauſis forenſibus, cùm ad ceteras res illuſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam maximè ſe applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in cauſis nihil omnino verſatum eſſe accepimus. atqui tanta eſt eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græcè ſcripta intelligere poſſum, magnopere delectet.

Et poſt illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea ſen- 56
tentia, facilè vicit: qui ita creber eſt rerum frequentia, ut verborum propè numerum ſententiarum numero conſequatur: ita porrò verbis aptus, & preſſus, ut neſcias, utrùm res oratione, an verba ſententiis illuſtrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam eſt in republica verſatus, ex numero accepimus eorum, qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cùm à republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exſilium pulſus eſſet.

Hunc conſecutus eſt Syracuſius Philiſtus, qui cùm Dionyſii 57
tyranni familiariſſimus eſſet, otium ſuum conſumſit in hiſtoria ſcribenda, maximeque Thucydidem eſt, ſicut mihi videtur, imitatus. Poſtea verò, quaſi ex clariſſima rhetoris officina, duo præſtantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Iſocrate magiſtro impulſi, ſe ad hiſtoriam contulerunt: cauſas omnino numquàm attigerunt.

Denique etiam à philoſophia profectus princeps Xenophon, 1
Socraticus ille, pòſt ab Ariſtotele Calliſthenes, comes Ale- 58
xandri, ſcripſit hiſtoriam: & hic quidem rhetorico pænè more: ille autem ſuperior, leniore quodam ſono eſt uſus: & qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem judicare poſſum, longè eruditiſſimus, & rerum copia & ſententiarum varietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum uſum forenſem.

Hæc cùm ille dixiſſet, Quid eſt, inquit, Catule, Cæſar? 59
ubi ſunt, qui Antonium Græcè negant ſcire? quot hiſtoricos nominavit? quàm ſcienter? quàm propriè de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari deſino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cùm hæc neſciret, in dicendo poſſe tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, ſed delectationis cauſa, cùm eſt otium, legere ſoleo.

Quid ergo eſt? fatebor; aliquid tamen: ut, cùm in ſole 60
ambulem, etiamſi aliam ob cauſam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer; ſic, cùm iſtos libros ad Miſenum (nam Romæ vix licet) ſtudioſius legerim, ſentio orationem meam illorum [25] cantu quaſi colorari. Sed ne latiùs hoc vobis patère videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipſi, qui ſcripſerunt, voluerunt à vulgo intelligi.

In philoſophos veſtros ſi quando incidi, deceptus indicibus 61
librorum, quòd ſunt ferè inſcripti de rebus notis & illuſtribus, de virtute, de juſtitia, de honeſtate, de voluptate, verbum prorſus nullum intelligo: ita ſunt anguſtis, & conciſis diſputationibus illigati. Poëtas omninò, quaſi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. cum his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſſimi, familiares. Sed illuc redeo.

Videtiſne, quantum munus ſit oratoris hiſtoria? haud ſcio, 1
an flumine orationis, & varietate maximum. neque tamen 62
eam reperio uſquam ſeparatim inſtructam rhetorum præceptis. ſita ſunt enim ante oculos. Nam quis neſcit, primam eſſe hiſtoriæ legem, nequid falſi dicere audeat? deinde nequid verè non audeat? nequa ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo? nequa ſimultatis? Hæc ſcilicet fundamenta, nota ſunt omnibus.

Ipſa autem exædificatio, poſita eſt in rebus, & verbis. Re- 63
rum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis conſilia primùm, deinde acta, poſtea eventus exſpectan-

bus mſſ. neque neceſſario; quidquid dicat. *Gruter.*

23. *Aut ad regem aut ad populum.*] Nolui omittere, quod hodie omittunt editiones, nempe ſecundam præpoſitionem, nonniſi cœca ratione Gruterianam imitatæ, ante quam Gothofredus, Lambinus, Stephanus ſanćte illam ſervarunt. Et ſponte agnoſcis idem hic eſſe, quod notavi 1, 18. *Gronov.*

24. *Si, ut Græci &c.*] Eſt à Pall. noſtris poſterioribus, admiſitque item Victorius. nam priores *Sicut &c.* ut vulgata. *Gruter*

25. *Cantu quaſi colorari.*] Mire dictum, nihil tamen variant Pall. niſi quod primus præferat *cantum*; quintus verò totum iſtud omiſerit;

ſpectantur, & de conſiliis ſignificari quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari non ſolùm quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo: & cùm de eventu dicatur, ut cauſæ explicentur omnes, vel caſus, vel ſapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipſorum non ſolùm res geſtæ, ſed etiam, qui fama, ac nomine excellant, de cujuſque vita, atque natura.

Verborum autem ratio, & genus orationis, fuſum atque tractum & cum lenitate quadam æquabili profluens, ſine hac judiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis perſequendum eſt. Harum tot, tantarumque rerum videtiſne nulla eſſe præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, conſolationes, [26] præcepta, admonita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſimè: ſed locum ſuum in illis artibus, quæ traditæ ſunt, habent nullum.

Atque in hoc genere illa quoque eſt infinita ſilva, quòd oratori plerique (ut etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt; Unum de certa, definitaque cauſa, quales ſunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus verſantur. addat, ſiquis volet, etiam laudationis; Alterum, quod appellant omnes ferè ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, & ſine perſona, quæſtionem. hoc quid, & quantum ſit, cùm dicunt, intelligere mihi non videntur.

Si enim eſt oratoris, quæcumque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit [27] ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolùm de iis controverſiis, quæ temporibus, & [28] perſonis notæ ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus; ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum.

Sed ſi illam quoque partem quæſtionum [29] oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & latè patentem, ut de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis: honeſtis, aut turpibus: utilibus, aut inutilibus: de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariiſque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina civitatis, de hominum moribus: aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit circumſcripta modicis regionibus.

Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum civium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac ſocietate civili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto: ſi minus ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat; at certè, ut in cauſa prudenter poſſit intexere: hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter & ſplendidè, [30] ſine ulla ſerie diſputationum, & ſine jejuna concertatione verborum.

Hoc loco, ne qua ſit admiratio, ſi tot, tantarumque rerum [31] nulla à me præcepta ponentur, ſic ſtatuo, ut in ceteris artibus, cùm tradita ſunt cujuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſt: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, [32] poſſe eum cujuſvis vel formæ, vel ætatis, etiamſi non didicerit, pingere: neque eſſe periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſſit: neque eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur: ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommodè perſequuntur.

[33] Similiter arbitror, in hac ſive ratione, ſive exercitatione 70
dicendi, qui illam vim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de republica aut de ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium movere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamſi hæc numquam ſeparatim facere didiciſſet.

Tum Catulus: Præclarè mihi vidêris, Antoni, poſuiſſe an- 17
te oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futu- 71
rus, [34] quid etiamſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolùm genera cauſarum, cetera innumerabilia exercitationi, & ſimilitudini reliquiſti. Sed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit, & pellis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de univerſis generibus rerum, quàm de ſingulorum cauſis, ac multo etiam majus de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere.

Non eſt ita, inquit Antonius. dicam enim tibi, Catule, non 72
tam doctus, quàm (id quod eſt majus) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam, an de humanis operibus longè maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoria judicatur, ubi adeſt armatus adverſarius, qui ſit & feriendus, & repellendus: ubi ſæpe is, qui rei dominus futurus eſt, alienus, atque iratus, aut etiam amicus adverſario, & inimicus tibi eſt, cùm aut docendus is eſt, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam oratione moderandus: in quo ſæpe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum eſt: qui tanquam machinatione aliqua tum ad ſeveritatem, tum ad remiſſionem animi, tum ad triſtitiam, tum ad lætitiam eſt contorquendus.

Omnium ſententiarum gravitate, omnium verborum pon- 73
deribus eſt utendum. accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena ſpiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus ſiquis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ ſignum efficere poſſit; non ſanè, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit.

Tum Catulus: Quo iſta majora, ac mirabiliora feciſti, eo 18
me major exſpectatio tenet, quibuſnam rationibus, quibuſve 74
præceptis ea tanta vis comparetur: non quò mea quidem jam interſit (neque enim ætas id mea deſiderat, & aliud quoddam ge-

ſcrit; habeatque *ſentio orationem meam illorum. Sed ne &c.* quod examinabunt Ciceronis amatores. nam plura ſanè ei adficta ſunt; quam vulgus putet. Sic ſupra ubi eſt, *ſtudioſius legerim*, eſt in libris noſtris *legero*, eſt *legerem*, eſt *legere*: ut ſuſpicer ferè, duas eas voces additas à librariorum manu. *Gruter.*

26. *Præcepta, admonita.*] Lambinus publicavit, *monita.* verum retinent alterum omnes membranæ. Gulielmius conjiciebat, *aut monita*, non ineptè. *Idem.*

27. *Solis magnitudo.*] Palat. pr. ſec. item Memmii membranaceus ac Pith. *Solis plenitudo.* Idem.

28. *Perſonis notatæ ſunt.*] Sic Lambinus, libris ut ait reclamantibus. non ſequor. *Idem.*

29. *Oratori volumus adjungere.*] Pal. pr. *oratoris eſſe volumus, adjungemus.* & verò illud *adjungamus*, exſtat item in Pal. ſec. & Pith. nam Mem. membran. *adjungamus.* Idem.

30. *Sine ulla ſerie diſputationum, &c.*] Quinque hæ voces non conſpiciuntur in Pall. duobus illis aut alterutro Gallicano. *Idem.*

31. *Nulla à me præcepta ponentur.*] Quadriga eadem *putentur.* Idem.

32. *Poſſe eum cujuſvis.*] Lambini lectio, quam libris acceptam fert; non comparet in Gallicanis Gulielmii, aut Palat. meis novem. *Idem.*

33. *Similiter arbitror &c.*] Memmii chartaceo abeſt *arbitror*, Gulielmio volente. *Idem.*

34. *Quid etiamſi non &c.*] Ita mſſ. omnes, & editio Victorii, imò adeo primitus cuſi: ne id, cum Lambino, Roberto forte Stephano imputemus. *Idem.*

35. *De*

genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui numquam ſententias de manibus judicum vi quadam orationis extorſimus, ac potiùs placatis eorum animis, tantum, quantum ipſi patiebantur, accepimus) ſed tamen iſta tua, nullum ad uſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus requiro.

75 Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cùm ipſe numquam forum, numquam ullum judicium adſpexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio; cùm Hannibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exſul, proque eo, quòd ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi vellet, audiret, cumque ſe non nolle dixiſſet; locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas [35] de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cùm ceteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipſe de illo philoſopho judicaret. hìc Pœnus non optimè Græcè, ſed tamen liberè reſpondiſſe fertur, multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe: ſed qui magis, [36] quàm Phormio, deliraret, vidiſſe neminem.

76 Neque mehercule injuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certaſſet, Græcum hominem, qui numquam hoſtem, numquam caſtra vidiſſet, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. quod enim ipſi experti non ſunt, id docent ceteros. ſed hoc minus fortaſſe errant, quod non te, ut Hannibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos docere conantur.

19 Erras, Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos jam
77 Phormiones incidi. Quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quemquam noſtrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita moleſti ſunt, facilè omnes perpetior, & perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſplicear: aut efficiunt, ut me non didiciſſe minùs pœniteat. dimitto autem eos non tam contumelioſè, quàm philoſophum illum Hannibal, & eo fortaſſe plus habeo etiam negotii: ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego judicare poſſum, perridicula.

78 Dividunt enim totam rem in duas partes, in cauſæ controverſiam, & in quæſtionis. Cauſam appellant, rem poſitam in diſceptatione rerum, & controverſia: Quæſtionem autem, [37] rem poſitam in infinita dubitatione. De cauſa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum ſilentium eſt.

79 Denique quinque faciunt quaſi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa diſponere, deinde ornare verbis, pòſt memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem ſanè non reconditam. Quis enim hoc non ſua ſponte viderit, neminem poſſe aptè dicere, niſi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo: ſed ante oculos poſita eſſe dico, ut eas item quattuor, quinque, ſexve partes, vel etiam ſeptem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa.

80 Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benivolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: Deinde rem narrare, ita ut veriſimilis narratio ſit, ut aperta, ut brevis: Pòſt autem dividere cauſam, aut proponere: noſtra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii concluſionem orationis, & quaſi perorationem collocant: alii jubent, antequàm peroretur, ornandi, aut augendi cauſa, digredi: deinde concludere, ac perorare.

Ne hæc quidem reprehendo. ſunt enim concinnè diſtributa: ſed tamen, id quod neceſſe fuit hominibus expertibus veritatis, non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum eſſe voluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſervanda.

Nam ego mihi benivolum judicem faciliùs facere poſſum in curſu orationis, quàm cùm omnia ſunt inaudita: docilem autem, non cùm polliceor me demonſtraturum, ſed tum, cùm doceo, & explano: attentum verò, crebrò tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione efficere poſſumus.

Jam verò narrationem quòd jubent veriſimilem eſſe, & apertam, & brevem, rectè nos admonent. quod hæc narrationis magis putant eſſe propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare. omninoque in hoc omnis eſt error, quòd exiſtimant, artificium eſſe hoc quoddam non diſſimile ceterorum, cujuſmodi de ipſo jure civili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat: ut genera rerum primùm exponerentur, in quo vitium eſt, ſi genus ullum prætermittatur: deinde ſingulorum generum partes, in quo & deeſſe aliquam partem, & ſuperare, mendoſum eſt: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abeſſe quidquam decet, neque redundare.

Sed hoc ſi in jure civili, ſi etiam in parvis, aut mediocribus rebus doctiores aſſequi poſſunt; non idem ſentio tanta hac in re, tamque immenſa poſſe fieri. Sin autem qui arbitrantur; deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent. omnia jam explicata, & perpolita aſſequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. Sed videant, quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma ſint ſumturi. Aliud enim pugna, & acies: aliud ludus, campuſque noſter deſiderat. Attamen ars ipſa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodeſt aliquid: ſed animus acer, & præſens, & acutus idem atque verſutus invictos viros efficit, non difficiliùs arte conjuncta.

Quare ego tibi oratorem ſic jam inſtituam, ſi potuero, ut quid efficere poſſit, antè perſpiciam. Sit enim mihi [38] tinctus litteris; audierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligam poſſe ad ſummos pervenire: non ſolùm hortabor, ut elaboret, ſed etiam, ſi vir quoque mihi bonus videbitur, obſecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono eſſe ornamenti univerſæ civitati. Sin videbitur, [39] cùm omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe venturus: permittam ipſi, quid velit; moleſtus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit abſurdus: ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo.

Nam neque is, qui optimè poteſt, deſerendus ullo modo eſt à cohortatione noſtra, neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus: quòd alterum, divinitatis mihi cujuſdam videtur: alterum, vel non facere quod non optimè poſſis, vel facere quod non peſſimè facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contrà quàm deceat, & quàm poſſit, hominis eſt, ut tu,

35. *De imperatoris officio.*] Neſcio unde in codice Oxonienſi legatur *de imperii officio.* An credibile eſt ita in eo ſolo ſcriptum eſſe, & in nullis aliis? certe nulli mentionem faciunt. Et tamen vide, an id non ſit ejuſdem, qui ad Quintum fratrem potuit ſcribere 1,1,6. *Quæ res ad officium imperii tui pertinebunt.* Immo an non ſic frequentia apud Ciceronem *officia neceſſitudinis, pietatis, cenſuræ?* Gronov.

36. *Quam Phormio deliraret.*] Pall. duo & Pith. item Mem. *delectaret.* neque ab eo abhorruiſſe videtur Gulielmius. *Gruter.*

37. *Rem poſitam in infinita dubitatione.*] Stant ab hac lectione Pall. poſteriores. primus habet *rem poſ. in infinita diviſionis dubitatione.* ſec. *rem poſ. infinitam diviſionis dubitatione;* quomodo & Pith. nam Memmianus *infinitam dictionis dubitatione.* Lambinus exhibuit nobis, *in diſceptatione finita rerum controverſarum.* unde id ſumpſerit, ne meminit quidem verbulo. *Idem.*

38. *Tinctus litteris.*] Contra Budæum iſthæc explicat P. Victorius libro x Var. lect. c 18. *Idem.*

39. *Cum omnia ſumma fecerit.*] Præferrem ex MS. *ſumme fecerit,* quippe quod Ciceronis. Pro Sex. Roſcio 5, *qui hunc ipſum jugulare ſumme cupierunt.* 4 Verr. 20, *virum fortem, quem ſumme provincia exſpectabat.* 1 Verr. 24. *Lampſaceni ſumme in cives Romanos officioſi.* Infra cap. 72 *ſollicitare ſumme.* Habet alia & plura Nizolius. Mox etiam *magno opere.* Gronov.

40. *De*

tu, Catule, 40 de quodam declamatore dixiſti, ſtultitiæ ſuæ quàmplurimos teſtes domeſtico præconio colligentis.

De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adjuvanduſque ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos uſus docuit, ut nobis ducibus veniat eò, quò ſine duce ipſi pervenimus, quoniam meliora docere non poſſumus.

Atque, ut à familiari noſtro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, primùm in cauſa parvula adoleſcentulum audivi, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii:) & verbis effervescentibus, & paullo nimiùm redundantibus, (quod erat ætatis:) non ſum aſpernatus. Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. nam faciliùs, ſicut in vitibus, 41 revocantur ea, quæ ſeſe nimiùm profuderunt, quàm ſi nihil valet materies, nova ſarmenta cultura excitantur. ita volo eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputem. Non enim poteſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum.

Vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus, & eum ſum cohortatus, ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendum: magiſtrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem ſi audiret, L. Craſſum. quod iſte arripuit, & ita ſeſe facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoque ſibi magiſtrum futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cùm iſte accuſavit C. Norbanum, defendente me. non eſt credibile, quid intereſſe mihi ſit viſum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Craſſi magnificum, atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eódem, 42 ſtudio atque imitatione incidiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum, atque omni animo intueretur.

2 Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, ut demonſtremus,
90 quem imitetur, atque ita, ut, quæ maximè excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentiſſimè perſequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia, ac pænè vitioſa, conſectantur imitando.

1 Nihil eſt faciliùs, quàm amictum imitari alicujus, aut ſtatum, aut motum. Si verò etiam vitioſè aliquid eſt, id ſumere, & in eo vitioſum eſſe, non magnum eſt, ut ille, qui nunc etiam, amiſſa voce, 43 furit in republica Fuſius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur: oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. ſed tamen ille nec deligere ſcivit, cujus potiſſimùm ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

2 Qui autem ita faciet, ut oportet, primùm vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maximè excellent, ea diligentiſſimè perſequatur. Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod non tam facilè in noſtris oratoribus poſſumus judicare; quia ſcripta, ex quibus judicium fieri poſſet, non multa ſanè reliquerunt, quàm in Græcis: ex quorum ſcriptis, cujuſque ætatis quæ dicendi ratio, voluntaſque fuerit, intelligi poteſt.

Antiquiſſimi ferè ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, 93
Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, ſubtiles, acuti, breves; ſententiis magis, quàm verbis abundantes. Non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias. multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audivimus. omnes etiam tum retinebant illum 44 Pericli ſuccum, ſed erant paullo uberiore filo.

Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omnium, 94
cujus è ludo, tanquam ex equo Trojano, 45 meri principes exierunt: ſed eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe voluerunt. Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philiſti, 23
Naucratæ, multique alii naturis differunt: voluntate autem 46 ſimiles ſunt, & inter ſeſe magiſtri: & ii, qui ſe ad cauſas contulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Æſchines, Dinarchus, aliique complures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere verſati, quorum quamdiu manſit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, ſtudiumque vixit.

Poſteaquàm, exſtinctis his, omnis eorum memoria ſenſim 95
obſcurata eſt, & evanuit; alia quædam dicendi molliora, ac remiſſiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem ajunt 47 ſororis filium fuiſſe Demoſtheni: tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſtorum, mea ſententia, politiſſimus, aliique eorum ſimiles exſtiterunt. Quæ ſi volemus uſque ad hoc tempus perſequi; intelligemus, 48 ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Aſia: ſic ſemper fuiſſe aliquem, cujus ſe ſimiles plerique eſſe vellent.

Hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi volet, tum 96
exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo maximè perſequatur. quod ſi hic noſter Sulpicius faceret, multo ejus oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtilo depaſcenda eſt.

Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, rectè mones, idque 97
mihi gratum eſt: ſed ne te quidem, Antoni, multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille: Quaſi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipſi deſint. ſed tamen ne rabulas quidem conficere exiſtimor: verùm & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque eſt, quid faciam, judicari poteſt.

Atque eſſe tamen multos videmus, qui neminem imiten- 98
tur, & ſuapte natura, quod velint, ſine cujuſquam ſimilitudine conſequantur: 49 quod & in vobis animadverti rectè poteſt,

---

40. *De quodam declamatore.*] Pal. ſec. tert. quart. & ſeqq. ut & Mem. chart. *clamatore*; quod notandum putabat Gulielmius. *Grut.*

41. *Revocantur ea &c.*] Ridiculè Lambinus conjicit *reſecantur.* *revocantur* enim quæ ſe nimium prodiderunt. Virgilius:

In quaſcunque voces artes, haud tarda ſequetur.

Gulielmius. *Idem.*

42. *Studio atque imitatione incidiſſet.*] Hæc eſt lectio Pall. item Pith. & Memmianorum, non *intendiſſet*, quod ex neſcio quibus mſſ. eruiſſe ſe adſerit Lambinus. *Idem.*

43. *Furit in rep. Fuſius.*] Aldus Nepos expreſſit *Fuſius*, quod item in Pall. pleriſque. reſtat tamen alterum in quint. ac ſept. nam pr. & ſec. iſtud exemplum omiſere. *Idem.*

44. *Pericli ſuccum.*] Vulgo *Periclis*; ſed alterum viſitur in Pall. ferè omnibus, & Gallicanis Gulielmii duobus, denique editionibus exoletis. adnotavitque ſic legi in vetuſtioribus membranis Rivius; cujus Caſtigationes conſulendæ. *Idem.*

45. *Meri principes.*] Produxit iſtud primum P. Victorius, qui videatur libro XVIII cap. 6. ſicque erat ad oram Pal. quarti, cum nihil ejus loco haberet. nam alii, *innumeri principes.* Idem.

46. *Similes ſunt, & inter ſeſe magiſtri.*] Reſtitui hunc locum è Pall. duobus & totidem Gallicanis neque recedebant ceteri noſtri mſſ. aut antiquitus editi, quam quod repeterent illud *&* etiam ante *magiſtri.* Gruter. Quid ergo? utrum ignorat an imprudens omittit lectionem in Stephanica Victorii *ſimiles ſunt inter ſeſe & magiſtri?* Quum vero Ciceronianum ſit illud *ſimiles inter ſeſe*, (ut quod toties occurrit libro tertio) at non item *inter ſeſe magiſtri*, quid cenſebimus? *Gronov.*

47. *Sororis filium fuiſſe Demoſtheni.*] Sic edidi, ſecutus MS. Oxonienſem, & exempla doctorum hominum in præcedente cap. 22, ubi eſt *Pericli*, & cap. 19 itidem ſic edi oportuit *Demoſtheni.* Idem.

48. *Ut hodie Alabandenſem.*] Pall. priores & Gall. *ut etiam.* quod placuit Gulielmio. *etiam* pro *adhuc*: niſi malimus dividere, *& jam.* Gruter. Etiam ſic liber Oxon. niſi quod amplius habebat *ut etiam amalaband.* ut fortaſſe voluerit *ut etiam jam Alaband.* Nam & Cicero alibi has voculas jungit. *Gronov.*

49. *Quod & in vobis animadverti rectè poteſt.*] Eximie liber Oxonii *animũ adverti*, quod ne Ciceronis eſſe dubites, inſpice paterna ad Livium 24,48, ex quorum imitatione etiam Sidonius lib. 5 epiſt. 10.

teſt, Cæſar, & Cotta, quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus lepotem quendam, & ſalem; alter acutiſſimum, & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque verò veſter æqualis Curio, patre, mea ſententia, vel eloquentiſſimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, ſuam quandam expreſſit quaſi formam, figuramque dicendi, quod ego maximè potui judicare in ea cauſa, quam ille contra me apud centumviros [50] pro fratribus Coſſis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modò copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet.

24 Verùm, ut aliquando ad cauſas deducamus illum, quem
99 conſtituimus, & eas quidem, in quibus pluſculum negotii eſt, judiciorum, atque litium (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum: eſt enim non tam acutum, quàm neceſſarium, magiſque monitoris non fatui, quàm eruditi magiſtri) hoc ei primum præcipiemus, quaſcumque cauſas erit acturus, ut eas diligenter, penituſque cognoſcat.

100 Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adſcendere: adſcendit: hoſtes repulit: accuſatur. Nihil eſt negotii hujuſmodi cauſam cognoſcere. Rectè igitur [51] nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. hæc eſt enim in ludo, cauſarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, vita denique eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas, & maximè privatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) videmus amitti.

101 Ita nonnulli, dum operam ſuam multam exiſtimari volunt, ut toto foro volitare, & a cauſa ad cauſam ire videantur, cauſas dicunt incognitas. In quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiæ, ſuſceptis rebus: vel perfidiæ, receptis: ſed etiam illa major opinione, quod nemo poteſt de ea re, quam non novit, non turpiſſimè dicere. ita dum inertiæ vituperationem, quæ major eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis.

102 Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat, &, ut nequis alius adſit, quò liberiùs loquatur, & agere adverſarii cauſam, ut ille agat ſuam, &, quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cùm ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, adverſarii, judicis. Qui locus eſt talis, ut plus habeat adjumenti, quàm incommodi, hunc judico eſſe dicendum: ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum abjudico, [52] atque ejicio.

103 Ita aſſequor, ut [53] alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti, ſimul faciunt. ſed certè iidem illi meliùs aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cùm rem penitùs, cauſamque cognovi, ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa ambigui.

Nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur, ſive ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris: ſive ex controverſia, ut hereditatis: ſive ex deliberatione, ut belli: ſive ex perſona, ut laudis: ſive ex diſputatione, ut de ratione vivendi: in quo non aut quid factum ſit, aut fiat, futurumve ſit, quæratur, aut quale ſit, aut quid vocetur.

Ac noſtræ fere cauſæ, quæ quidem ſunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda ferè ſunt omnia: & de ambitu raró illud datur, ut poſſis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione ſejungere. de ſicariis, de veneficiis, de peculatu, infitiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in judiciis, ex controverſia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raró etiam ex inſtantis, aut facti.

[54] Sæpe autem res non, ſit, necne, ſed qualis ſit, quæritur: ut cùm L. Opimii cauſam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat: ſed id jure pro ſalute patriæ, factum eſſe dicebat, ut cidem Carboni tribuno plebis alia tum mente rempublicam capeſſenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, reſponderat, jure cæſum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ ſunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu facta eſſe videantur.

Jam quid vocetur, quæritur, cùm, quo verbo quid appellandum ſit, contenditur: ut mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani cauſa ſumma contentio. pleraque enim de iis, quæ ab iſto objiciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo majeſtatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleja tota illa cauſa pendebat.

Atque in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod cauſam facit, [55] lucidè, breviterque definiat. Quod mihi quidem perquàm puerile videri ſolet. alia eſt enim, cùm inter doctos homines de iis ipſis rebus, quæ verſantur in artibus, diſputatur, verborum definitio: ut, cum quæritur, quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit civitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut vis ejus rei, [56] quam definias, ſic exprimatur, ut neque abſit quidquam, neque ſuperſit.

Quod quidem in illa cauſa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus ſum. Nam, quantum uterque noſtrûm potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid eſſet majeſtatem minuere. Etenim definitio primùm reprehenſo verbo uno, aut addito, aut demto, ſæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationemque pænè puerilem: tum in ſenſum, & in mentem judicis intrare non poteſt. [57] antè enim præterlabitur, quàm percepta eſt.

Sed in eo genere, in quo, quale ſit quid, ambigitur, exſiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio, in quo nulla poreſt eſſe, niſi ex ambiguo, controverſia. Nam illud ipſum, cùm ſcriptum à ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cùm ea verba, quæ deſunt,

In quo ſolo vel maxime animum advertit veteris peritiæ diligentiæque reſediſſe veſtigia. Et 7, 8. *animum adverti exactiſſimum virum poſſe cenſeri, de quo civis malus loqui, bonus tacere non poſſet.* Gronovius.

50. *Pro fratribus Coſſis.*] Ita Pall. poſteriores. at primus *Roſciis*, ſec. *conſciis*. Mem. membr. *Roſiis*. Pith. *Coſiis*. Gruter. Ut habeas ſextam varietatem, in Oxonienſi legitur *Coſtis*: & forſan hoc verius præ aliis. *Gronov.*

51. *Nihil de cauſa dicenda pr.*] Atqui id totum eorum opus eſt. Sed ſcias, lector, ſic tibi offerre Lambinum & Gothoſredum, unde deductus fuit Gruterus, quum in Stephanica Victorii ſit *diſcenda*, quod & nunc reſtitui, ut unice neceſſarium, quippe *diſcere* eſt idem *τῷ cognoſcere*. Etiam Mſ. modo habebat *quaſcunque erit tractaturus*. & mox *cauſas ſciunt incognitas*, ut aliqui ex Gruterianis, quod mihi videtur elegans ſane oxymoron. *Gronov.*

52. *Atque ejicio.*] Eſt à Gallicanis & Pall. nam recepta lectio *rejicio*. ſic & ſupra lib. 1 cap 32. M. habemus item *ejicio*, quod Lambinus, invitis mſſ. mutavit in *rejicio*. Gruter. Etiam MS Oxon. *ejicio*. Quod quum ita ſit, cùr Gruteriana ſubleſtum retinuit, ita ut idem ſequantur Londinenſis & Baſileenſis? Nobis non placuit glande veſci. *Idem.*

53. *Alio tempore cogitem, quid dicam.*] Pall. duo & Gallicani. *quæram quod*. & fere prætulerim, quod ſtatim ſequatur, *ad cogitandum*: ſupra etiam ubi exſtat, *cauſas dicunt incognitas*, iidem libri habent, vel *ſciunt*, vel *ſumunt incognitas*: ultimum non ſpreverim. *Grut.*

54. *Sæpe autem res non.*] MS. Oxon. *Sæpe etiam res non*, qui quidem paulo ante habebat *raro ex inſtantis*, omiſſa media vocula. *Gronovius.*

55. *Lucidè breviterque definiat.*] Vulgata amplius *breviterque uterque definiat*. quæ vox jure diſplicuit P. Manutio. nec eſt in Palat. prioribus aut totidem Gallicanis, ſecundus interim noſter habebat *breviterque definiatur*, ut volebat idem literarum columen egregium. *Gruter.*

56. *Quam definias.*] MS. *definiat*, ut paulo ante, *lucide breviterque definiat*, nempe iſte actor & dicens; quod varie alii tentarunt. *Gronov.*

57. *Ante enim præterlabitur.*] At MS. Oxon. clare *plabitur*, ut in Arateis dixit. *Quorum alter paulo prælabitur ante.* Idem.

58. *Ita-*

ſunt, ſuggeſta ſunt: quibus additis defenditur, ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe, & ex contrariis ſcriptis ſiquid ambigitur, non novum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur. [58] itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id ſcriptum, quodcumque defendimus, ſuppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambiguè.

Ambiguorum autem complura genera ſunt, quæ mihi videntur ii meliùs noſſe, qui dialectici appellantur: hi autem noſtri ignorare, qui non minùs noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, cùm idcircò aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba ſint prætermiſſa.

Iterum autem peccant, cùm genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus, qualis quæque res ſit, diſceptatur, ſejungunt. nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto, quod totum à facti controverſia ſeparatum eſt.

Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem & controverſiam cadere poſſunt; quid fiat, factum, futurumve ſit: aut quale ſit, aut quomodo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, rectene factum ſit, totum in eo eſt, quod quale ſit, quærimus. Sed jam ad inſtitutum revertar meum.

Cùm igitur, [59] accepto cauſæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius conſtituo, quàm, quid ſit illud, quò mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis, & judicii: deinde illa duo diligentiſſimè conſidero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus; alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos.

Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa: ut probemus vera eſſe ea, quæ defendimus: ut concilìemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcumque cauſa poſtulabit motum, vocemus.

Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubjecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ, ratione tractantur: ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res judicatæ, decreta, reſponſa, & reliqua, ſi quæ ſunt, [60] quæ non reperiuntur ab oratore, ſed ad oratorem à cauſa, atque à reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota [61] in diſputatione, & argumentatione oratoris collocata eſt.

Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem, qui docent, cùm cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt. quod etiamſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut, ſimulac poſita ſit cauſa, habeant quo ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere; tamen & tardi ingenii eſt, rivulos conſectari, fontes rerum non videre: & jam ætatis eſt uſuſque noſtri, à capite, quod velimus, arceſſere, &, unde omnia manant, videre.

Et primùm genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. nam pro tabulis & contra tabulas; pro teſtibus & contra teſtes; pro quæſtionibus & contra quæſtiones; & item de ceteris rebus ejuſdem generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de genere univerſo, vel definitè de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis.

Longum eſt enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oportet. 119 Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.

Itemque illa, quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem perpolitamque deſiderant. 120 Itaque cùm hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primùm, quid: deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt pænè mediocris, quid dicendum ſit, videre: alterum eſt, in quo oratoris vis illa divina, virtuſque cernitur, ea, quæ dicenda ſunt, ornatè, copioſè, varieque dicere.

Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita vobis placuit, non recuſabo, quo minus perpoliam, atque conficiam: 28 121 quantum conſequar, vos judicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam ſolæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. hæc ſunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illuſtrentur, præſtò eſt, qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maximè auxit, qui ſolus effecit.

Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paullo illuſtriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas noſtra tulerit, quem non & ſæpe, & diligenter audierim. 122 Itaque, ſiquid eſt in me, quod jam ſperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quòd nihil quiſquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Atque ego is, qui ſum, quantuſcumque ſum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo, & judico, neminem omnium tot, & tanta, quanta ſunt in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi.

Quamobrem ſi vos quoque hoc idem exiſtimatis, non erit, 123 ut opinor, iniqua partitio, ſi, cùm ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Craſſo, & veſtiendum, & ornandum.

Tum Craſſus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut inſtituiſti. 124 Neque enim eſt boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & veſtire, & ornare; præſertim cùm te locupletem eſſe negare non poſſis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa peroranda non dubitavit excitare reum conſularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus cicatrices adverſas ſenis imperatoris oſtendere? qui idem, hoc accuſante Sulpicio, cùm hominem ſeditioſum, furioſumque defenderet, non dubitavit ſeditiones ipſas ornare, ac demonſtrare graviſſimis verbis, multos ſæpe impetus populi non injuſtos eſſe; quos præſtare nemo poſſit? multas etiam è republica ſeditiones ſæpe eſſe factas, ut cùm reges eſſent exacti, ut cùm tribunicia poteſtas eſſet conſtituta? illam Norbani ſeditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & jure eſſe conflatam?

Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, 125 tam novus, ſine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiſera-

58. *Itaque aut nunquam.*] Non placuit viris doctis edere cauſam, cur ſic edant præeunte Lambino. Atqui in MS. legitur *idque*, quomodo habet quoque Stephanica Victorii. Gronov.

59. *Accepto cauſæ genere & cognito.*] Quod ex uno MS. notat Lambinus, habet quoque MS. Oxon. & plures habuiſſe apparet ex Stephanica, quæ non edidiſſet *genere cognitam rem*, niſi bonos auctores habuiſſet MSS. *Idem.*

60. *Quæ non reperiuntur ab oratore.*] Locum ſanavi ex Pal. pr. ac ſec. item Mem. uno & Pith vulgati in hunc diem, *ab oratore pariuntur:* niſi quod editio prima *periuntur*, quæ ſcriptura ſemitam monſtrat ad verum. non eſt quidem recepta lectio barbara: ſed cum paullo poſt iterum ſequatur illud *pariuntur*, heic ſane locum habere non debet. *Gruter.*

61. *In diſputatione & argumentatione.*] MS. repetita præpoſitione *& in argumentat*, qui & modo ante exhibebat *a cauſa atque a re deferuntur.* Gronov.

62. At

ſeratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare, ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me delegare vis, ea ſemper in te eximia, & præſtantia fuerunt.

29 Tum Catulus: Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè ad-
126 mirari ſoleo, quod, cùm inter vos in dicendo diſſimillimi ſitis, ita tamen uterque veſtrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum eſſe videatur. Quare, Craſſe, neque tu tua ſuavitate nos privabis, ut, ſi quid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum ſit, non explices: neque te, Antoni, ſi quid non dixeris, exiſtimabimus non potuiſſe potius, quàm à Craſſo dici maluiſſe.

127 Hic Craſſus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis iſta, quæ propoſuiſti, quæ nemo horum deſiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda ſint in cauſis, reperiantur. quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, ſunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ ſæpiſſimè tractas, ſemperque divinitus.

128 Depromam equidem, inquit Antonius, & quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, & iſtius ipſius in dicendo facultatis, quam modò Craſſus in cœlum verbis extulit, tres ſunt rationes, ut antè dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum.

129 Harum trium partium prima lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia vim deſiderat. nam hoc neceſſe eſt, ut is, qui nobis cauſam adjudicaturus ſit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio, ac defenſio poſita eſt, videtur omnem hujus generis quaſi doctrinam continere, de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ uſu jam tractata, & animo quaſi habere notata videamur.

30 Ac tibi ſapienter monenti, L. Craſſe, libenter aſſentie-
130 mur, ut ſingularum cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & cauſam, & orationem diſputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties ejus verbi litteræ ſunt cogitatione conquirendæ: nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad ejus cauſæ ſepoſita argumenta revolvi nos oportet: ſed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam, ſtatim occurrant.

131 Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt verſatus in rebus, vel uſu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine civitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus civium ſuorum hoſpes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. ſubacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed novato, & iterato, quo meliores fœtus poſſit, & grandiores edere. Subactio autem, eſt uſus, auditio, lectio, litteræ.

132 Ac primùm naturam cauſæ videat, quæ nunquam latet, factumne ſit, quæratur, an, quale ſit, an, quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controverſia ſtare non poſſit: deinde, quid veniat in judicium, quod iſti ſic jubent quærere: interfecit Opimius Gracchum. quid facit cauſam? quod reipublicæ cauſa, cum ex ſenatuſconſulto ad arma vocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. [62] At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in judicium, licueritne ex ſenatuſconſulto, ſervandæ reipublicæ cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, & in vulgari prudentia ſita, ſed illa quærenda, quæ ab accuſatore & defenſore argumenta ad id, quod in judicium venit, ſpectantia, debeant afferri.

Atque hic illud videndum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut videatis, quàm ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum. unum appellant, in quo ſine perſonis, atque temporibus de univerſo genere quæratur; alterum, [63] quod perſonis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controverſias ad univerſi generis vim & naturam referri.

Nam in ea ipſa cauſa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii perſona, nihil Decii. De ipſo enim univerſo genere infinita quæſtio eſt, num pœna videatur eſſe afficiendus, qui civem ex ſenatuſconſulto patriæ conſervandæ cauſa interemerit, cùm id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum perſonis, non generum ipſorum univerſa diſputatione quæratur.

Quinetiam in iis ipſis, ubi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defenſionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam univerſam: quòd ſumtuoſus, de luxuria: quòd alieni appetens, de avaritia: quòd ſeditioſus, de turbulentis, & malis civibus: quòd à multis arguitur, de genere teſtium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia neceſſariò à tempore, atque homine ad communes rerum & generum ſummas revolventur.

Atque hæc forſitan homini, non omnia, quæ ſunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, cùm de facto quæratur: ſed tamen criminum eſt multitudo, non defenſionum, aut locorum infinita.

Quæ vero, cùm de facto non ambigitur, quæruntur, qualia ſint; ea ſi ex reis numeres, & innumerabilia ſunt, & obſcura: ſi ex rebus, valde & modica, & illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in uno Mancino ponimus, quotieſcumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa nova naſcetur. Sin illa controverſia cauſam facit, videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium eſſe: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defenſionis, Mancini nomen pertinet.

[64] Ac, ſi quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæſtionem eſt, & ea tamen ipſa oratio ad univerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo, ut homines eruditos redarguam, quamquam reprehendendi ſunt, qui in genere definiendo iſtas cauſas deſcribunt in perſonis, & in temporibus poſitas eſſe.

Nam etſi incurrunt tempora, & perſonæ, tamen intelligendum eſt, non ex iis, ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet. tantum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio, etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum diſcernerent, eaque paullo ſubtiliùs explicarent. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noſter, & Sulpici.

Quomodo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum. eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur: quot homines, tot cauſæ. ſin ad generum univerſas quæſtiones referuntur: ita modicæ & paucæ ſunt, ut omnes eas,

62. *At id ipſum negat.*] MS. *at ipſum negat* Vide ſupra. *Gronov.*

63. *Quod perſonis certis &c*] Quæ heic mutat additque Lambinus, non comparent in Pall. noſtris: neque adeo in Pith. aut Memmianis, quos excuſſit Gulielmius. *Gruter.*

64. *Ac ſi quid adfert præterea hominis aut dignitas aut indignitas, extra &c.*] Memmii membr. item Palat. pr. ſec. *præterea aut hominis vita,*

eas, diligentes, & memores, & ſobrii oratores [65] percurſas animo, & prope decantatas habere debeant: niſi fortè exiſtimatis, à M? Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum; & ea re multa attuliſſe, quamobrem poſtumo non nato Curium tamen heredem Coponii eſſe oporteret.

Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim, ac naturam nomen Coponii, ac Curii, pertinuit. in genere erat univerſo rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quæſtio, cùm ſcriptum ita ſit, SI MIHI FILIVS GENITVS, ISQVE PRIVS MORITVR, & cetera, TVM VT MIHI ILLE SIT HERES: Si natus filius non ſit, videaturne is, qui filio mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe. Perpetui juris, & univerſi generis quæſtio non hominum nomina, ſed rationem dicendi, & argumentorum fontes deſiderat.

In quo etiam iſti nos juriſconſulti impediunt, à diſcendoque deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de jure viro aut mulieri reſponderint: credo, ut putaremus, in hominibus, [66] non in re, conſultationis, aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe; ut, quòd homines eſſent innumerabiles, debilitati à jure cognoſcendo, voluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abjiceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. eſt enim, ne fortè neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe jus civile, quod nunc diffuſum, & diſſipatum eſt, in certa genera coacturum, & ad artem facilè redacturum.

Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id eſt difficile Craſſo, qui & quod diſci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; ut, quæ ſint in jure, vel aptè deſcribere, vel ornatè illuſtrare poſſit. Ergo iſta, inquit Antonius, tum à Craſſo diſcemus, cùm ſe de turba, & à ſubſelliis [67] in otium, (ut cogitat) ſoliumque ·tulerit.

Jam id quidem ſæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cùm diceret, ſibi certum eſſe, à judiciis, cauſiſque diſcedere: ſed, ut ipſi ſoleo dicere, non licebit. neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe à viris bonis fruſtrà implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ ſi voce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, ſi hæc verè à Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino, Craſſe, vivendum: & [68] iſtam oſcitantem, & dormitantem ſapientiam, Scævolarum, [69] & ceterorum beatorum otio concedamus.

Arriſit hic Craſſus leniter, &, Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorſus es. me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Hujus quidem loci, quem modò ſum exorſus, hic eſt finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum varietate, ſed in generum cauſis, atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium vocarentur: genera autem eſſe definita non ſolùm numero, ſed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & ſententiis.

Ex vi ſua verba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi 146
quidem videri ſolent, ſi ejuſmodi ſunt, ut ea, res ipſa peperiſſe videatur. Ac, ſi verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam, & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum, & generum univerſorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit; tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò conſiderarint, ſtudio adhibito & uſu, pertractata eſſe poſſunt, ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur.

Atque hoc totum eſt ſive artis, ſive animadverſionis, ſive 147
conſuetudinis, noſſe regiones, [70] intra quas venere & perveſtiges quod quæras. ubi cum locum omnem cogitatione ſepſeris; ſi modo uſum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque
omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et ſic, cum 35
ad inveniendum in dicendo tria ſint; acumen, deinde ratio, quam licet (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non poſſum equidem non ingenio primas concedere: ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat.

[71] Diligentia, inquam, cùm omnibus in rebus, tum in cau- 148
ſis defendendis plurimum valet. hæc præcipuè colenda eſt nobis: hæc ſemper adhibenda; hæc nihil eſt, quod non aſſequatur Cauſa ut penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: ut adverſarium attentè audiamus, atque ut ejus non ſolùm ſententias, ſed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerumque indicant, diligentia eſt.

Id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere 149
videatur, prudentia eſt. Deinde ut in iis locis, quos proponam paullo pòſt, pervolvatur animus, [72] ut ſe penitus inſinuet in cauſam, ut ſit cura & cogitatione intentus, diligentia eſt: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna ſunt.

Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaullulum loci 150
reliquum eſt arti. ars demonſtrat tantùm, ubi quæras, atque ubi ſit illud, quod ſtudeas invenire: reliqua, ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, aſſiduitate, labore. complectar uno verbo, quo ſæpe jam uſi ſumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur.

Nam orationis quidem copia videmus ut abundent philoſo- 151
phi, qui, ut opinor (ſed tu hæc, Catule, meliùs) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res propoſita eſt, ſuſcipiunt, de qua copiosè, & abundanter loquantur.

Tum Catulus, Eſt, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique 36
philoſophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum 152
tamen, quid de quaque re dicant. Sed Ariſtoteles, is, quem maxi-

vita, aut dignitas, extra &c. tertius *præterea* mutavit à manu ſecunda in *perſona*; hac facie; *adſert perſona hominis aut dignitas indignitaſve*, ceteri tamen ſtant à vulgato. *Gruter.*

65. *Percurſas animo & prope decantatas.*] MS. *& prope dicam decantatas.* Id quod nemo Ciceronis genuinum eſſe diffitebitur, qui vel Nizolium inſpexerit. *Gronov.*

66. *Non in re, conſultationis aut dubitationis cauſam.*] Ergo conſultatio poterit eſſe, quæ dubitationem non habeat. Hæc enim pro plane ſeparatis hic ponuntur. Et ubi in tot voluminibus ſic loquitur Cicero? Mirificum vero eſt, quod habet MS. Oxonii, *non in re conſulta, rationis aut dubitationis.* Nec vero id modo mirificum, ſed & pereximium puto, ut res ipſa docet. Mox quoque *eſt etenim.* Idem.

67. *In otium ſoliumque.*] Redintegravi iſtud fide Pal. pr. ſec. & Pith. firmatque ipſe noſter infra cap. 55 ſub finem. item libro III c. 34 ipſo medio. *Gruter.*

68. *Iſtam oſcitantem & dormitantem.*] Voces duæ poſteriores non ſunt in Pal. pr. ſec. aut Mem. ac Pith. nec deſiderem. *Idem.*

69. *Et ceterorum beatorum &c.*] Dictio *beatorum* non eſt in dictis Gallicanis; unde Gulielmius conjiciebat, *Cetegorum*, ſed enim hæret in omnibus Pall. *Idem.*

70. *Intra quas venere & perveſtiges quod quæras.*] Mirè hic me locus torſit, ob diverſitatem lectionum, quæ in mſſ. ſed veni demum ad cubilia veri, ductu Palat. quarti ac ſeptimi; in quibus totidem literis fuit, quod heic exhibeo: neque abibat octavus, niſi quod is *veneris.* vulgata in hunc diem, *intra quas venire debeas, ut perveſtiges quod quæras.* ſatuè, præ altera noſtra. metaphoram enim venatoriam omnibus modis premit Tullius, ut vel ſequentia oſtentant. *Idem.*

71. *Diligentia, inquam, cum omnibus.*] Codex Oxonii non aliter habet ac ex aliis notavit Lambinus, *diligentia, inquam, quæ cum omnibus in rebus, tum in c. d. p. valet.* Et cur non credam Ciceroni ſic placuiſſe, cauſam nullam habeo; ut vero credam placuiſſe, inter alia perſuadet locus ex Somnio Scipionis. *Juſtitiam cole & pietatem; quæ cum ſit magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima eſt*, eodem ductu. *Gronov.*

72. *Ut ſe penitus inſinuet.*] Itane? an ſolus Oxonienſis liber eſt, qui pronomen *ſe* ſignificet ab alio quam Cicerone eſſe? certe in eo non exſtare teſtor, ut ita in libris de Oratore ſaltem ſibi auctor conſtet, ut patet I, 20, bona tamen cum venia præcedentium qui ediderunt. *Idem.*

maximè ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus [73] omnis argumenti via, non modo ad philoſophorum diſputationem, ſed etiam ad hanc, qua in cauſis utimur, inveniretur: à quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, ſive tu ſimilitudine illius divini ingenii in eadem incurris veſtigia, ſive etiam illa ipſa legiſti, atque didiciſti: quod quidem magis veriſimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, [74] quàm putatamus.

153 Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule. ſemper ego exiſtimavi, jucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primùm quàm minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum ſignificationem daret. atque ego idem exiſtimavi, pecudis eſſe, non hominis, cùm tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſeque & videndi res obſcuriſſimas, & bene vivendi, & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, &, ſi palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. itaque feci, Catule, & iſtorum omnium ſummatim cauſas, & genera ipſa guſtavi.

37 Valde hercule, inquit Catulus, timidè, tanquam ad aliquem
154 libidinis ſcopulum, ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti: quam hæc civitas aſpernata numquam eſt. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cùm erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem noſtrum, fuiſſe Pythagoreum ferunt; qui annis permultis antè fuit, quàm ipſe Pythagoras: quo etiam major vir habendus eſt, cùm illam ſapientiam conſtituendæ civitatis duobus prope ſæculis antè cognovit, quàm eam Græci natam eſſe ſenſerunt. & certè non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palàm ſemper habuerunt.

155 Atque ego ex iſtis ſæpe audivi, cùm dicerent, pergratum Athenienſes & ſibi feciſſe, & multis principibus civitatis, quòd, cùm ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobiliſſimos philoſophos miſiſſent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ eſſent, & à ſe, & ab aliis frequenter auditos: quos tu cùm haberes auctores, Antoni, miror, cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris.

156 Minimè, inquit Antonius: ac ſic decrevi philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: Nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam videbar expoſuiſſe. ego iſta ſtudia non improbo, moderata modò ſint: opinionem iſtorum ſtudiorum, & ſuſpicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adverſariam eſſe arbitror. imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem.

38 Sed, ut eò revocetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus
157 iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam veniſſe dixiſti, videſne Diogenem fuiſſe, qui diceret, artem ſe tradere bene diſſerendi, & vera, ac falſa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modò eſt hæc ars, nullum eſt præceptum, quo modo verum inveniatur, ſed tantùm eſt, quo modo judicetur.

158 Nam & omne, quod eloquimur, [75] ſic, ut id aut eſſe dicamus, aut non eſſe, & ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut judicent, verumne ſit, an falſum: & ſi conjunctè ſit elatum, & adjuncta ſint alia, judicent, rectene adjuncta ſint, & verane ſumma ſit uniuſcujuſque rationis: & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modò ea, quæ jam non poſſint ipſi diſſolvere, ſed etiam quibus antè exorſa, & potiùs detexta propè retexantur.

Hic nos igitur Stoicus iſte nihil adjuvat, quoniam quemad- 9
modum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo poſſe diſſolvi, & genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum, ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum ac minutum. quòd ſi quid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio, multitudinis eſt auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non [76] aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur.

Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis 1
argumentis muta nimiùm eſt, in judicandis nimiùm loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cum Diogene veniſſe commemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe. Erat enim ab iſto Ariſtotele, à cujus inventis tibi ego videor non longè aberrare. atque inter hunc Ariſtotelem, cujus & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque adſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant. illi autem, qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, ſed uſu in hoc uno genere, ſtudioque majore.

Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, per- 1
quàm eſſet optanda nobis: qui nullam umquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus eſt quiddam, quàm ab iis, qui hæc tradunt, & docent, poſtulandum ſit.

Ego autem, ſi quem nunc planè rudem inſtitui ad dicendum 1
velim, his potiùs tradam aſſiduis uno opere eandem incudem diem, noctemque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa, ut nutrices [77] infantibus pueris, in os inſerant. Sin ſit is, qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo jam imbutus uſu, & ſatis acri ingenio eſſe videatur; illuc eum rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde univerſum flumen erumpat: qui illi ſedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, & ea breviter illuſtret, verbiſque definiat.

Quid enim eſt, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod ſu- 1
matur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cùm aut res, quæ ſit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinſecus autem, cùm ea, quæ ſunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur.

Si res tota quæritur, definitione univerſa vis explicanda eſt, 1
ſic: Si majeſtas eſt amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi Romani poteſtati tradidit.

Sin pars; partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de 1
ſa-

---

73 *Omnis argumenti via.*] Lambinus repoſuit ex duobus mſſ. *argumentandi ratio* quod nos exhibemus, erat in Pall. pr. ſec. Pith. & Memmii membranaceo. recepta lectio, *omnis argumentatio.* Gruterus. Quum illud *via* ab tot ſcriptis firmetur, quibus accedit unus apud Lambinum, merito præfertur. In MS Oxon. legebatur *argumenti non*, cui in margine erat appoſitum *vis* & huic ſuperſcriptum *vel τὸ.* quibus innuit *vel ratio*, ut pateat hic diu hæſitatum. Mox idem integre *ad hanc orationem, qua*, quod neſcio unde habeat Lambinus. Antea etiam legebat *poſuit*, ut & cap. 42 *cum tria ſint a me poſita.* & cap. 51 *ſi ponetur ſpes.* Gronov.

74. *Quam putaramus.*] Ita Palat. ſec. ac tert. nam pr. & Gallicani, *putaremus.* quod mutabat in *putarimus* Gulielmius. *Gruter.*

75 *Sic ut id aut eſſe dicamus.*] Ita Pall. poſteriores. Victorii editio, *ſit ut id aut &c.* quomodo editio prima & Pal. pr. & Mem. membranaceus, probabatque Camerarius. *Idem.*

76. *Aurificis ſtatera.*] Ita Palat. ſec. quart. quint ſext. ſept. oct. ne quis id putet cum Camerario non inveniri in libris vetuſtioribus. ſed ſic quoque Gallicanus Memmii ac Pithæi. *artificis* tamen reſtabat in Pall ceteris & Memmii chartaceo. *Idem.*

77. *Infantibus pueris.*] Memmii memb. *puris*; quod ſpernendum non putat Gulielmius; utpote uſurpatum Lucillio. idem etiam ex eodem adnotarat *commoſtret.* ἀντὶ τοῦ *commonſtret.* ſed puſillis iſtis neuti-

ſalute reipublicæ fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum; aliud conſilium, ſuperbum; ſuum, arrogans. utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius?

Sin ab eo, quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes ac loci. nam & conjuncta quæremus; & genera, & partes generibus ſubjectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnantia, & cauſas rerum veſtigabimus, & ea, quæ ex cauſis orta ſunt; & majora, paria, minora quæremus.

Ex conjunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moveri, cùm Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: Si magiſtratus in populi Romani poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis?

Ex parte autem ea, quæ eſt ſubjecta generi: Si omnes, qui reipublicæ conſulunt, cari nobis eſſe debent, certè in primis imperatores, quorum conſiliis, virtute, periculis, retinemus & noſtram ſalutem, & imperii dignitatem. Ex ſimilitudine autem, ſi feræ partus ſuos diligunt; qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus?

At ex diſſimilitudine; Si barbarorum eſt in diem vivere, noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent. Atque utroque in genere & ſimilitudinis, & diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclare Opimius.

Ex conſequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi viſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax; quid eſt, quòd de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Craſſus adoleſcens: Non ſi Opimium defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum civem putabunt. ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt, quòd Ti. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deploraſti, quòd P. Africani necis ſocius fuiſti, [78] quòd eam legem in tribunatu tuliſti, quòd ſemper à bonis diſſenſiſti.

Ex cauſis autem rerum ſic: Avaritiam ſi tollere vultis, mater ejus eſt tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ ſunt orta de cauſis: Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus ſerviamus.

Majora autem, & minora, & paria comparabimus, ſic. Ex majore: Si bona exiſtimatio divitiis præſtat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? Ex minore ſic:

hic parvæ conſuetudinis
Cauſa hujus mortem fert tàm familiariter:
Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari ſic: Eſt ejuſdem & eripere contra rempublicam & largiri pecunias.

Foris autem aſſumuntur ea, quæ non ſua vi, ſed extranea ſublevantur, ut hæc: Hoc verum eſt; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falſum eſt; habita enim quæſtio eſt. Hoc ſequi neceſſe eſt; recito enim tabulas. de quo genere toto paullò antè dixi. Hæc, ut breviſſimè dici potuerunt, ita à me dicta ſunt.

Ut enim ſi aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, 41
commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna, & notas 174
oſtenderem locorum, quibus cognitis ille ſibi ipſe foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: [79] ſic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonſtrant, ubi ſint; reliqua, cura, & cogitatione eruuntur.

175 Quod autem argumentorum genus cuique cauſarum generi maximè conveniat, non eſt artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, ſed ut doctiſſimis hominibus uſus noſtri quaſi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, non modò in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicendi.

176 Si verò aſſequetur, ut talis videatur, qualem ſe videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere poſſit; nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus, nequaquam ſatis eſſe, reperire quid dicas, niſi id inventum tractare poſſis.

177 Tractatio autem varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita ſit, oſtendere: & ex iiſdem illis locis interdum concludere, [80] relinquere aliàs, alioque tranſire: ſæpe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: ſicui quid ſimile dicas, prius ut ſimile confirmes: deinde [81] quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare poſſit, ut re diſtinguantur, verbis confuſa eſſe videantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe per- 42
curro, ut aliquando ad illa majora veniamus.

178 Nihil eſt enim in dicendo, Catule, majus, quàm ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipſe ſic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm judicio, aut conſilio, regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm veritate, aut præſcripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus.

179 Quare, niſi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe videtur iis rebus, Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiſcare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper deus videri ſoles.

180 Vide quàm ſim in iſto genere, inquit, Catule, deus. non mehercule mihi, niſi admonito, veniſſet in mentem: ut poſſis exiſtimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere videor, uſu ſolere in dicendo, vel caſu potius incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, quia non noram, ſic, tanquam ignotum hominem, præteribam, tantum poteſt in dicendo, ut ad vincendum nulla plus poſſit.

181 Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & diſponendarum rerum requiſiſſe. Nam ſi ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem, tempus eſſet jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. Sed cùm tria ſint à me propoſita, de

neutiquam mihi attendendum videtur. adeo graviora ſunt ulcera, quibus auctor hic obſitus eſt. *Gruter.*

78. *Quod eam legem &c.*] Pighius in Faſtis ad annum v.c. DCXXXIV putat ante hæc aliquid omiſſum ignavia librariorum; quod vel prodat diſcrepantia mſſ. quorum hi *quod legem*; illi *quidem legem.* Memmiano verò abeſt illud *quod eam.* putat inquam fuiſſe prius, *quod C. Graccho dux & auctor repetendæ per ſeditiones tribunitiæ poteſtatis fuiſti.* vel ſimile quid idem ait, mſ. ſuum ſupra habuiſſe *hic Craſſus.* erat enim præſens: infra verò *ſemper à bonis diſceſſiſti.* quod utrumque probat. etiam ego prius. nam ſi abeundum à vulgato *diſſenſiſti*, malim *diſſediſti* cum Memmiano ac Pithæano. *Idem.* Poſtremum hoc firmat quoque Oxonienſis & haud dubie ipſe Cicero 3 legg. 16. *A nobili homine lata eſt, L. Caſſio, ſed, pace familiæ dixerim, diſſidente a bonis atque omni rumuſculos populares ratione captante.* Et alioquin hoc verbum placuiſſe Ciceroni paſſim patet. *Gronov.*

79. *Sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonſtrant, ubi ſint: reliqua &c.*] Pal. oct. non habet *novi*, ſed *erui*, quod & in primo. ſed is præterea ſcripſit *erui notas, quærenti demonſtravi; ubi ſint.* & verò Pal. ſecundus, item Pith. non agnoſcit, *quæ illa mihi*; ut veriſimile ſit reſtituendum auctori: *ſic has argumentorum notas quærenti demonſtravi ubi ſint: reliqua &c.* Gruter.

80. *Relinquere alias, alioque tranſire.*] Pal pr. ſec. *aliorſum tranſire*; ut ſuſpicer repetendam dictionem præcedentem, *relinquere alias, alias aliorſum tranſire.* Idem.

81. *Quod agitur adjungas.*] Adnotavit Gulielmius forte legendum,

de uno dictum; cùm de duobus reliquis dixero, tum erit deni- que de diſponenda tota oratione quærendum.

43 Valet igitur multùm ad vincendum, probari mores, inſtitu-
182 ta, & facta, & vitam eorum, qui agent cauſas, & eorum, pro quibus: & item improbari adverſariorum, animoſque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maximè ad benivolentiam cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione vitæ: quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quàm fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris ſignificatio, verborum comitas: ſi quid perſequare acriùs, ut invitus, & coactus facere videare. facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, ſigna proferri perutile eſt: eaque omnia, quæ proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, valde [82] benivolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non ſunt. Itaque eadem ſunt in adverſarios ex contrario conferenda.

183 Sed genus hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus judicis acri, & vehementi quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello non eos modò, qui arguuntur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur. ſic enim olim loquebantur.

184 Horum igitur exprimere mores oratione, juſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, ſi eſt ſuaviter, [83] & cum ſenſu tractatum, ut ſæpe plus, quàm cauſa, valeat. Tantum autem efficitur ſenſu quodam, ac ratione dicendi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, [84] facilitatemque ſignificanti, efficitur, ut probi, ut benè morati, ut boni viri eſſe videantur.

44 Huic autem eſt illa diſpar adjuncta ratio orationis, quæ alio
185 quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut ſalvum velint, aut metuant, [85] aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut [86] ad eos motus abducantur, ſi qui finitimi ſunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus.

186 Atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius eſt enim currentem (ut ajunt) incitare, quàm commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti, priuſquàm conetur ægro adhibere medicinam, [87] non ſolùm morbus ejus, cui mederi volet, ſed etiam conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem [88] cùm aggredior ancipitem cauſam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curaque verſor, ut odorer quàm ſagaciſſimè poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid exſpectent, quid velint, quò deduci oratione facillime poſſe videantur.

Si ſe dant, &, ut antè dixi, ſua ſponte, quo impellimus, 1
inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt integer, quietuſque judex: plus eſt operis. ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè a bono poëta dicta eſt [89] flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modò [90] inclinantem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam adverſantem, & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere poſſit.

Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſſus modò flagitabat, quæ 4
à me divinitus tractari ſolere diceret, & in cauſa M? Aquilii, 1
C. que Norbani, nonnulliſque aliis, quaſi præclare acta, laudaret: quæ mehercule ego, Craſſe, cùm à te tractantur in cauſis, horrere ſoleo. tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet. tantum eſt flumen graviſſimorum, optimorumque verborum, tam integræ ſententiæ, tam veræ, tam novæ, tam ſine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non ſolùm tu incendere judicem, ſed ipſe ardere videaris.

Neque fieri poteſt, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut in- 1
videat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum, miſericordiamque deducatur; niſi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipſo oratore impreſſi eſſe, atque inuſti videbuntur. Quòd ſi ictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in ejuſmodi genere orationis nihil eſſet, niſi falſum, atque imitatione ſimulatum, major ars aliqua forſitan eſſet requirenda. nunc ego, quid tibi, Craſſe, quid ceteris accidat, neſcio: de me autem cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentiſſimos, atque amiciſſimos mentiar. non mehercule umquam apud judices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui; quin ipſe in commovendis judicibus, iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer.

Neque enim facile eſt perficere, ut iraſcatur, cui tu velis, ju- 15
dex, ſi tu ipſe id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, niſi teipſum flagrantem odio antè viderit: neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu, collacrymatione denique oſtenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ, niſi admoto igni, ignem concipere poſſit: ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam, [91] & ardens acceſſeris.

Ac, ne fortè hoc magnum, ac mirabile eſſe videatur, hominem 4
toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, 1
præſertim in rebus alienis, magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum, quos agas tracteſque dicendo, nihil ut opus ſit ſimulatione & fallaciis. ipſa enim natura orationis ejus, quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permovendos, oratorē ipſum magis etiam, quàm quemquam eorum, qui audiunt, permovet.

Et ne hoc in cauſis, in judiciis, in amicorum periculis, in 19
concurſu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cùm agitur non ſolùm ingenii noſtri exiſtimatio (nam id eſſet levius: quamquam, cùm profeſſus ſis, te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt majora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cùm

dum *quo de agitur*, non abſurdè. *Gruter.*

82. *Benivolentiam conciliant.*] Pith. item Pal. pr. ac ſec. *concinant.* unde putabat Gulielmius geminata litera reponendum *concinnant*, ſed præſtat credere *li* mutatum inſcitia librariorum in *n*. Idem

83. *Et cum ſenſu tractatum.*] Nihil mutant Palatini; neque neceſſe eſt aliquid adjici, ut volebat Lambinus. *Idem.*

84. *Facilitatemque ſignificanti.*] Sic Pal. ſec. neque abit primus, niſi quod is *ſignificati.* erat etiam noſtrum in Memmiano memb. nam Pith. *facilitatem ſignificanti*, ſine copula. vulgata, *facilitateque ſignificandi.* Aldus Nepos publicavit, *facultateque ſignificandi.* Idem.

85. *Aut ſpernant, aut cupiant.*] Lambiniana, *aut ſperent.* quod in Pal. quarto, quinto, octavo. *Idem.*

86. *Ad eos motus abducantur.*] Editio prima & Victoriana, *adducantur.* MSſ. noſtri *deducantur*, aut *deducant.* Idem.

87. *Non ſolum morbus ejus, cui mederi volet.*] Priores tres voces reſtant tantummodo in Pal. pr. in ſec. Pith. & Mem. membr. quatuor. Non habent, inquam, *cui mederi volet.* & verò non requiram ſi abſint. *Idem.*

88. *Cum aggredior ancipitem cauſam & gravem, ad animos &c.*] Ita quidem Pall. poſteriores. ſed pr. & ſec. item duo Gallicani, *cum ag. in ancipiti cauſa & gravi ad animos &c.* neque diſplicebat Gulielmio. *Idem.* Nec aliter habet MS. Oxonii. *Gronov.*

89. *Flexanima, atque omnium regina rerum oratio.*] In duobus Lambinianis, non eſt copulatio *atque*, neque exſtat in Mem. aut Pith. & ſic fuerit pars ſeptenarii. retinent eam tamen Palat. poſteriores. nam primus præfert *flos atque anima omnium.* ſec. *lex atque animi natura omnium.* Gruter.

90. *Inclinantem erigere.*] Pall. pr. ſec. item Mem. & Pith. *excipere.* & fere eſt ut præponam vulgato. loquitur enim de judice, tanquam de milite nobis adverſario *Idem.*

91. *Et ardens acceſſeris.*] Quum præcedat *ad vim comprehendendam oratoris parata*, ex eo patet Ciceronem loqui in perſona tertia; & edidit

eum alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus.

3 Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quàm verſus, quàm ſcena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe vidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur 92 ſpondalia illa dicentis,

,, *Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi?*
,, *Neque paternum adſpectum es veritus?*

Numquam illum adſpectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miſerabilem ſonum voce,

,, *Quem ætate exacta indigem*
,, *Liberûm laceraſti, orbaſti, exſtinxſti; neque fratris necis,*
,, *Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam eſt traditus?*

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ ſi ille hiſtrio, quotidiè cum ageret, tamen rectè agere ſine dolore non poterat, quid? Pacuvium putatis in ſcribendo leni animo, ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit.

4 Sæpe enim audivi, poëtam bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exſiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris.
7 Quare nolite exiſtimare meipſum, qui non heroum veteres caſus, fictoſque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ, cùm mihi M? Aquilius in civitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe.

95 Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum à ſenatu, ovantem in Capitolium aſcendiſſe meminiſſem; 93 hunc cùm afflictum, debilitatum, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum viderem, non prius ſum conatus miſericordiam aliis commovere, quàm miſericordia ſum ipſe captus. Senſi quidem tum magnopere moveri judices, cùm excitavi mœſtum, ac ſordidatum ſenem, & cùm iſta feci, quæ tu, Craſſe, laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi, ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderem.

96 Cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præſens ac ſedens multùm lacrymis ſuis adjuvaret; cumque ego illum crebrò appellans, collegam ei ſuum commendarem, atque ipſum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem: non fuit hæc ſine meis lacrymis, non ſine dolore magno miſeratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & ſociorum imploratio. quibus omnibus verbis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modo non miſerabilis, ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea.

97 Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poſſitis. quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando 94 ſodali, & quæſtore meo, tantum incendium non oratione ſolùm, ſed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam, in Cæpionis gravi, miſerabilique caſu, in judicium vocabas: deinde principem & ſenatus, & civitatis, M. Æmilium, lapide percuſſum eſſe conſtabat: vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

Accedebat, ut hæc tu adoleſcens pro republica queri ſumma 48
cum dignitate exiſtimarere: ego homo cenſorius vix ſatis ho- 198
neſtè viderer ſeditioſum civem, & in hominis conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excuſationis, quòd tamen eum defenderem, 95 qui mihi quæſtor fuiſſet. Hìc ego quid dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo. ſi placuerit, vos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis.

Omnium ſeditionum genera, vitia, pericula collegi, eam- 199
que orationem ex omni reipublicæ noſtræ temporum varietate repetivi, concluſique ita, ut dicerem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, juſtas tamen fuiſſe nonnullas, & propè neceſſarias. Tum illa, quæ modò Craſſus commemorabat, egi; neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Romano dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac, ſi illæ ſeditiones ſaluti huic civitati fuiſſent, non continuò, ſi quis motus populi factus eſſet, id C. Norbano 96 in nefario crimine, atque in fraude capitali eſſe ponendum. Quòd ſi umquam populo Romano conceſſum eſſet, 97 ut jure concitatus videretur, id quod docebam ſæpe eſſe conceſſum, nullam illa cauſam juſtiorem fuiſſe. Tum omnem orationem traduxi, & converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. ſic & eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipſi propter judicia abalienati, 98 renovabam, atque revocabam.

Quòd ubi ſenſi me 99 in poſſeſſione judicii, ac defenſionis 49
meæ conſtitiſſe, quòd & populi benivolentiam mihi concilia- 200
ram, cujus jus etiam cum ſeditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad cauſam noſtram converteram: tunc admiſcere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo antè diſputavi, lenitatis & manſuetudinis cœpi; me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more majorum eſſe deberet, & pro mea omni fama propè, fortuniſque decernere, nihil mihi ad exiſtimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quàm ſi is, qui ſæpe alieniſſimis à me, ſed meis tamen civibus, ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non potuiſſem.

Petebam à judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut re- 201

edidit Rob. Stephanus *acceſſerit*, quod neſcio cur mutatum. *Gron.*

92. *Spondalia illa dicentis.*] Pal. pr. & Pith. *ſpondali illa.* ſec. & Mem. *ſpondali illa.* vulgata tamen remanſit in Pall. ceteris. Auratus mutabat in *Sophoclea illa.* Turnebus libr. XX Adverſ. cap. 17 inſerebat literam, ut fieret *ſpondialia*; qui videatur; ut etiam Cælius Rhodiginus libro VI Antiq. lect. cap. 9. *Gruter.* Legendum *ſpondaulia.* Nam σπονδαῦλαι tibicines, qui hujuſmodi tibias inflabant: σπόνδαυλος enim tibia hæc dicebatur. inde σπονδαύλιον μέλος. Salmaſius.

93. *Hunc cum adflictum, debilitatum.*] Memmii membr. & duo Pall. priores, *cum derelictum.* ferè probem. *Gruter.*

94. *Sodali & quæſtore meo.*] Uterque Memm. nec non Pith. & tres Palat. *ſodali meo*, excluſis intermediis, nec deſiderem. *Idem.*

95. *Qui mihi quæſtor fuiſſet.*] Duo Pall. & totidem Gallicani, *legatus* exhibent, non *quæſtor*: quod tamen conſtanter in ceteris Palatinis. adeo ut pateat non unius eſſe ſæculi horum illorumque librorum diſcordem concordiam. quippe Palat. ſeptem octo ſemper ſtant à vulgato, ut & Memmii codex papyraceus; at membranæ ejus, at Pithæanus, & Palat. pr. ac ſecundus multis vocibus ſunt ſuccinctiores; quas tædet huic chartæ ſæpius committere. annotata ſunt tamen à Gulielmio, à me, in Cicerone ei rei deſtinato: cujus uſum dum vivo cuicumque viro bono doctoque, libens meritò communicabo. mortuus verò celebriori alicui legabo Bibliothecæ, & cui quæſo, niſi Amſterodamenſi? eum ibidem jam modo totius mundi opes & commeatus, veluti hoſpitio communi ſeſe ultro libenterque dicant dedicent? ideoque, inde etiam à nullo non quotidie peti rogarique queant. *Idem.*

96. *In nefario crimine.*] Totum iſtud abeſt Pal. ſec. at primus ejus loco habet *in periculo*, quomodò & Mem. memb. *Idem.*

97. *Ut jure concitatus.*] Sic qui primus ediderit, non alium novi præter Lambinum, quum Stephanica Victorii habeat *incitatus*, quod inveni quoque in Oxonienſi libro. Et quæſo cur id mutari debuit? an ullo genere præſtat alterum? utique lib. I dixit, *labentem populum inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare.* Ne dicam Ciceronem videri ſtudio mutaſſe præpoſitionem, in repetitione verbi *conceſſum* ſatis huic loco inculcatam. *Gronov.*

98. *Renovabam atque revocabam.*] Illud *atque revocabam* non viſitur in Pal. pr. ſec. tert. aut Mem. memb. neque deſideratur. *Gruterus.*

99. *In poſſeſſione &c.*] Pal. ſec. item Pith. *poſſeſſionem.* Idem.

100. *His*

rebus geſtis, ſi juſto, ſi pio dolore me eſſe affectum viderent, concederent: præſertim ſi in aliis cauſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipſo deprecatum. Sic in illa omni defenſione atque cauſa, quod eſſe in arte poſitum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid eſſet minuere majeſtatem, explicarem, perquàm breviter perſtrinxi, atque attigi. [100] His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium ſunt perpolitæ, omnis eſt à me illa cauſa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus viderer. Ita magis affectis animis judicum, quàm doctis; tua, Sulpici, eſt à nobis tum accuſatio victa.

50 Hic Sulpicius, Verè hercule, inquit, Antoni, iſta commemoras. nam ego nihil umquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cum enim (quemadmodum dixiſti) tibi ego non judicium, ſed incendium tradidiſſem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæſitatio, tractuſque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoſcendum homines dabant, tenuiſti; te [1] pro homine perneceſſario, quæſtore tuo, dicere: quam tibi primùm muniſti ad te audiendum viam?

202

203 Ecce autem, cùm te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoſcendum propter neceſſitudinem arbitrarentur, ſerpere occultè cœpiſti, nihildum aliis ſuſpicantibus, me verò jam pertimeſcente, ut illam non Norbani ſeditionem, [2] ſed illam populi Romani iracundiam, neque eam injuſtam, ſed meritam ac debitam fuiſſe defenderes. deinde qui locus abs te prætermiſſus eſt in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidia, miſericordia miſcuiſti? Neque hæc ſolùm in defenſione, ſed etiam in Scauro, ceteriſque meis teſtibus, quorum teſtimonia non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo, refutaſti.

204 Quæ cum abs re modò commemorarentur, equidem nulla præcepta deſiderabam. [3] iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto. Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ſequi in dicendo, quæque maximè ſpectare ſolemus. docuit enim jam nos longa vita uſuſque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moveremur, teneremus.

51 Equidem primùm conſiderare ſoleo, poſtuletne cauſa. nam

205 neque parvis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere poſſimus, ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non poſſint commoveri.

206 Nam quoniam hæc ferè maximè ſunt in judicum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia; ſentimus amorem conciliari, [4] ſi id videare, quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defendere: ſi aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni, atque utiles ſint, laborare. namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defenſio caritatem: pluſque proficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficii commemoratio.

Enitendum eſt, ut oſtendas, in ea re, quam defendas, aut 2
dignitatem ineſſe, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad utilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua. Invidetur enim commodis hominum ipſorum; ſtudiis autem eorum ceteris commodandi favetur.

Videndumque hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi vo- 2
lemus, eorum laudem, atque gloriam, cui maximè invideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque iiſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & à nobis, ac noſtris, demovere: eademque hæc genera tractanda ſunt in iracundia vel excitanda, vel ſedanda. nam ſi, quod ipſis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile ſit, id factum augeas, odium creatur. ſin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quiſque minimè debuerit, aut in rempublicam, tum excitatur ſi non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non diſſimilis offenſio.

Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex com- 21
munibus. interior eſt ille proprius: ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducendus. Par, atque una ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ. ſed haud ſciam, an acerrimus 5
longè ſit omnium motus invidiæ. nec minus virium opus ſit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Invident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cùm ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent evolaſſe. ſed etiam ſuperioribus invidetur ſæpe vehementer, & eo magis, ſi intolerantiùs ſe jactant, & æquabilitatem communis juris, præſtantia dignitatis, aut fortunæ ſuæ tranſeunt: quæ ſi inflammanda ſunt, maximè dicendum eſt, non eſſe virtute parta; deinde etiam vitiis, atque peccatis. tum ſi erunt honeſtiora, atque graviora, tamen non eſſe tanti ulla merita, quanta inſolentia hominis, quantumque faſtidium.

Ad ſedandum autem, magno illa labore, magnis periculis 21
eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata, ſeſeque, ſiquam gloriam peperiſſe videatur, tamenetſi ea non ſit [5] iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere, atque deponere: omninoque perficiendum eſt, (quoniam plerique ſunt invidi, maximeque eſt hoc [6] commune vitium, & perpetuum: invidetur autem præſtanti, florentique fortunæ) ut hæc opinio minuatur, &, illa excellens opinione fortuna cum laboribus, & miſeriis permiſta eſſe videatur.

Jam miſericordia movetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, ut 21
illa, quæ de altero deplorentur, ad ſuas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebrò ad ſeipſum revertatur. Ita cùm ſinguli caſus humanarum miſeriarum graviter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta, & proſtrata virtus maximè luctuoſa eſt; &, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, boni viri debet ſpeciem tueri, lenis, (ut ſæpe jam dixi) atque ſummiſſa; ſic hæc, quæ ſuſcipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ra-

100. *His duabus partibus orationis.*] Quadriga illa Germano-Gallica *His duabus orationibus.* quod excutient quibus otium aliquod. *Grut.*

1. *Pro homine perneceſſario, quæſtore tuo, dicere.*] Dictio *dicere* non eſt in Pall. pr. ſec. aut Mem. memb. & bellè, meis quidem auribus, ſubintelligitur. *Idem.*

2. *Sed illam populi Romani iracundiam.*] Ut jam notavit Lambinus neſcio unde, etiam MS. Oxonienſis ignorat τὸ *illam*, quæ vox ſane nuſquam adfert. *Gronov.*

3. *Iſtam enim ipſam demonſtrationem &c. commemoratam doctrinam eſſe &c.*] Pro his omnibus eſt ſolum in Pal. pr. & Pith. Memmianoque membr. *ipſam tam doctrinam eſſe &c.* neque aliter ſec. niſi quod is, *tum*, loco *tamen*, reſtat tamen vulgata in reliquis Pall. ideoque non auſus ſum abjicere. *Gruter.*

4. *Si id videare.*] An ſic conſulto ediderit Gruterus, dubito; certe conſulto eum ſequi non dubitant editiones recentiores. Atqui ante Gruterum habebatur *ſi id velle videare*, ut apud Gothofredum, Lambinum, Stephanum videre potes, nec cauſa ulla eſt mutandi. Sed MS. Oxonienſis habebat *ſi id jure videamur*, cui poſtremæ ſyllabæ inſcriptum *ris.* Gronov.

5. *Iniqua merces periculi.*] Pall. aliquot & Mem. membr. *æqua*, quod placebat Gulielmio. Pall. quoque iidem ferè omnes, item Pith. & Memmii membranaceus repræſentant, *tamenetſi*, ubi hodie eſt *tametſi*; eidem complacitum *Gruter.* Quum illud *tamenetſi* quoque in MS. Oxonienſi perſpicuè habeatur, ſuſtinui id Ciceroni reddere, qui eo ſæpe utitur. Adde paterna ad Senecam lib. 2 benef. cap. 8. Et ſic in Inſtitutionibus lib. 4 tit. 1 num. 3 reperi in MSto exemplari bibliothecæ publicæ, *Sed ſi pertulit, quo deſtinavit, tamenetſi deprehendatur cum re furtiva, non eſt manifeſtus fur.* Gronov.

6. *Commune vitium & perpetuum.*] Malui iſtud præ publicato & *pervagatum*, cum Pal. pr. ſec. ac duob. Francicis membranis. *Grut.* Et tamen contra quam hic monet, in editione ejus factum eſt: & ſimiliter pergunt, quæ ſequutæ ſunt. Quod durare ulterius nolui, quum & in Oxonienſi libro eſſet *perpetuum*, ſed is præterea habebat

pluri-

ratione flectendos, intenta, ac vehemens eſſe debet.
3 Sed eſt quædam in his duobus generibus, quorum alterum
12 lene, alterum vehemens eſſe volumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid, 7 & ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflammandum eſt illi lenitati: neque eſt ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua aſperitas contentionis, oratoris ipſius humanitate conditur; remiſſio autem lenitatis, quadam gravitate & contentione firmatur.
3 In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & principia tarda ſunt, & exitus tamen ſpiſſi & producti eſſe debent. Nam neque aſſiliendum ſtatim eſt ad illud genus orationis, (abeſt enim totum à cauſa) & homines prius ipſum illud, quod proprium ſui judicii eſt, audire deſiderant, nec cùm in eam rationem ingreſſus ſis, celeriter diſcedendum eſt.
4 Non enim, ſicut argumentum, ſimul atque poſitum eſt, arripitur, alterumque, & tertium poſcitur: ita miſericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, ſimulatque intuleris, poſſis commovere. Argumentum enim ratio ipſa confirmat, quæ ſimulatque emiſſa eſt, adhæreſcit. Illud autem genus orationis non cognitionem judicis, ſed magis perturbationem requirit, quam conſequi, niſi multa, & varia, & copioſa oratione, & ſimili contentione actionis, nemo poteſt.
15 Quare qui aut breviter, aut ſummiſsè dicunt, docere judicem poſſunt, commovere non poſſunt, in quo ſunt omnia. Jam illud perſpicuum eſt, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iiſdem ſuppeditari locis. Sed argumento reſiſtendum eſt, aut iis, quæ comprobandi ejus cauſa ſumuntur, reprehendendis, aut demonſtrando, id, quod concludere illi velint, 8 non effici ex propoſitis, nec eſſe conſequens: aut, ſi ita non refellas, afferendum eſt in contrariam partem, quod ſit aut gravius, aut æquè grave.
16 Illa autem, quæ aut conciliationis cauſa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis 9 commotionibus inferenda ſunt, ut odio benivolentia, miſericordiâ invidia tolla-
4 tur. Suavis autem eſt, & vehementer ſæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturæ ſunt propria certè, neque ullam artem deſiderant; in quibus tu longè aliis, mea ſententia, Cæſar, excellis: quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis, aut, ſi qua eſt, eam nos tu potiſſimùm docebis.
17 Ego verò, inquit Cæſar, omni de re 10 facetiùs puto poſſe ab homine non inurbano, quàm de ipſis facetiis, diſputari. Itaque cùm quoſdam Græcos inſcriptos libros eſſe vidiſſem de ridiculis, nonnullam in ſpem veneram, poſſe me aliquid ex iſtis diſcere. inveni autem ridicula, & ſalſa multa Græcorum. nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter ceteros, Attici excellunt: ſed qui ejus rei rationem quandam conati ſunt, artemque tradere, ſic inſulſi exſtiterunt, ut nihil aliud eorum, niſi ipſa inſulſitas, rideatur.
18 Quare mihi nullo videtur modo doctrina iſta res poſſe tradi. Etenim cùm duo genera ſint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ſermone fuſum, alterum peracutum & breve: illa à veteribus ſuperior, cavillatio, hæc altera, dicacitas nominata eſt. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim eſt totum hoc, riſum movere.
Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in cauſis perſæpe 219
lepore, & facetiis profici vidi. Sed cùm in illo genere perpetuæ feſtivitatis ars non deſideretur (natura enim fingit homines & 11 creat imitatores & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce, & ipſo genere ſermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cùm ante illud facetum dictum, emiſſum hærere debeat, quàm cogitari potuiſſe videatur?
Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cùm à 220
Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem ſe videre* reſpondit? Quid in omni oratione Craſſus vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accuſatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Craſſo eſt, omnium ſententia, concedendum. Non enim fere quiſquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, qui in perpetuitate ſermonis, & hoc, qui in celeritate, atque dicto eſt.
Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defenſio, tota 221
redundavit hilaritate quadam, & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adverſarii dignitati, in quo ipſo ſervabat ſuam, quod eſt hominibus facetis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cùm ſalſiſſimè dici poſſint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipſum non inſulsè interpretantur.
12 Dicere enim ajunt Ennium; *flammam à ſapiente facilius* 222
ore ardente opprimi, quàm bona dicta teneat: hæc ſcilicet bona dicta, quæ ſalſa ſint. nam ea dicta appellantur proprio jam no-
mine. Sed ut 13 in Scævolam continuit ea Craſſus, atque illo al- 55
tero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſam illam, diſputationemque luſit: ſic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit.
Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quàm 223
multa de amiſſo patrimonio dixit? atque illa brevia, cùm ille diceret, *ſe ſine cauſa ſudare*: *Minimè mirum*, inquit. *modò enim exiſti de balneis*. Innumerabilia hujuſcemodi fuerunt, ſed non minus illa jucunda perpetua. Cùm enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Servilia, & cùm contraria inter ſeſe de republica capita contuliſſet; noſter hic facetiſſimè tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit.
Ex libro primo, FORTE EVENIT, VT IN PRIVERNATI ESSE- 224
MVS. Brute, teſtificatur pater ſe tibi Privernatem fundum reliquiſſe. Deinde ex libro ſecundo, IN ALBANO ERAMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Sapiens videlicet homo cumprimis noſtræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cùm is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, ſunt veri Bruti libri) IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Ubi ſunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis conſignatos reliquit? Quòd niſi puberem te*, inquit, *jam haberet, quartum librum compoſuiſſet, & ſe etiam* 14 *in balneis lotum cum filio, ſcriptum reliquiſſet.*
Quis eſt igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his fa- 225
ce-

plerique ſunt invidi, in genereque eſt hoc commune vitium & perpetuum. Gronov.

7. *Et ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflammandum eſt illi lenitati.*] Ita ſcripſi ſecutus quadrigam mſſ. ſæpius laudatorum, item Pal. oct & nonum. nam vulgata *infuendum*. Lambinus, *infundendum*. Gulielmius conjectabat, *inflandum*, tranſlatione ducta à tibiis. ſi & mihi mutire licitum, omnia iſthæc habuerim pro putido emblemate librarii alicujus. ſanè ſi reſecentur, nihil depercat veneri ſententiæ. *Gruter.* Principio actionis I in Verrem. *Cum ſint parati, qui concionibus & legibus hanc invidiam ſenatus inflammare conantur.* Nam Oxonienſis quoque quum in recto verborum ordine haberet *inflammandum*, ſuperſcriptum profert *infuendum* pro correctione alicujus recentis. *Gronov*

8 *Non effici ex propoſitis.*] Sic Pall. ſed Memmianus membr. *ex poſitis*; quod ſatisfaciebat Gulielmio; ut & antea Lambino. *Gruter.*

9. *Commotionibus inferenda.*] MS. Ox. *efferenda*. Gronov.

10. *Facetius puto poſſe.*] Arridet æque, quod in quatuor illis conjuratis Gallopalatinis, *facilius*, quod idem in Pal. quinto & ſeptimo. *Gruter.*

11. *Creat & imitatores & narratores facetos, & vultu &c.*] Eadem quadriga *creat imitatores facetiarum adjuvante & vultu &c.* Idem.

12. *Dicere enim ajunt Ennium, flammam à ſapiente facilius &c.*] Pro his ſolum reſtat in Pal. pr. *Dicere enim autupienti facilius &c.* in ſec. & Pit *aut cupienti facilius*. Mem. memb *ajunt cupienti facilius &c.* hæret tamen vulgatum in Pal. ceteris. *Idem.*

13. *In Scævolam continuit ea.*] Liber Oxon. *in Scævola contionit ea.* Ex his mutationibus quum primam quoque notet Lambinus incertum unde, puto admittendum, utpote ejus generis, de quo annotavit pater ad Senecæ libr. IV Natural. Quæſt. prælationem: de poſteriore dubito. *Gronov.*

14. *In balneis lotum cum filio.*] Malui iſtud quam receptum *locutum*, quod Pal. pr. & ſec. retinerent *locum*, haberentque primum
illud

eetiis non minus refutatum eſſe Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cùm caſu in eadem cauſa [15] cum funere efferretur anus Junia; Prò dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quàm inexſpectata? quàm repentina? cùm, conjectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma gravitate, & celeritate verborum, *Brute, quid ſedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti ſtudere?*

226 *Patrimonione augendo? at id non eſt nobilitatis. ſed fac eſſe, nihil ſupereſt; libidines totum diſſipaverunt. an juri civili? eſt paternum. ſed dicet, te, cùm ædes venderes, ne in rutis quidem, & cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe. an rei militari? qui numquam caſtra videris. an eloquentiæ?* [16] *quæ nulla eſt in te: &, quidquid eſt vocis ac linguæ, omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum contuliſti. Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium eſſe conſpectu? tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis? quibus non modò imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquiſti.*

56 Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana, in-
227 numerabilia ex una concione meminiſtis. nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quàm hujus contra collegam in cenſura nuper, neque lepore, & feſtivitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque aſſentior, & multùm facetias in dicendo prodeſſe ſæpe, & eas arte nullo modo poſſe tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Craſſo detuliſſe.

228 Tum Antonius, Ego verò ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc, Craſſo paullum inviderem. nam eſſe quamvis facetum, atque ſalſum, non nimis eſt per ſeipſum invidendum: ſed, cùm omnium ſis venuſtiſſimus, & urbaniſſimus, omnium graviſſimum, & ſeveriſſimum & eſſe, & videri, quod iſti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

229 Hic cùm arriſiſſet ipſe Craſſus, Attamen, inquit Antonius, cùm artem eſſe facetiarum, Juli, negares, aperuiſti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, nequid jocus de gravitate decerperet, quod quidem in primis à Craſſo obſervari ſolet. Sed hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, cùm his nihil opus ſit. nos autem quomodo utamur, cùm opus ſit, quærimus: ut in adverſarium, & maximè ſi ejus ſtultitia poterit agitari, in teſtem ſtultum, cupidum, levem, ſi facilè homines audituri videbuntur.

230 Omnino probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quàm quæ priores. nam & ingenii celeritas major eſt, quæ apparet in reſpondendo, & humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti, ut in iſta ipſa concione nihil ferè dictum eſt ab hoc, quod quidem facetiùs dictum videretur, quod non provocatus reſponderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod eſſet ab eo objectum, lepore magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur.

57 Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur, Cæſarem,
231 qui quamquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale ſit, & unde ducatur; præſertim cùm tantam vim, & utilitatem ſalis, & urbanitatis eſſe fateamur? Quid ſi, inquit Julius, aſſentior Antonio, dicenti nullam eſſe artem ſalis?

232 Hic cùm Sulpicius reticuiſſet, Quaſi verò, inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius [17] tamdiu loquitur, ars ulla ſit. obſervatio quædam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent: quæ ſi eloquentes facere poſſit, quis eſſet non eloquens? Quis enim hæc vel non facile, vel certè aliquo modo poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, ſed ut ea, quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut prava intelligamus, cùm, quò referenda ſint, didicerimus.

Quare, Cæſar, ego quoque à te hoc peto, ut ſi tibi videtur, 233
diſputes de hoc toto jocandi genere, quid ſentias, nequa forte dicendi pars, quoniam ita voluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato ſermone prætermiſſa eſſe videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam [18] collectam à conviva, Craſſe, exigis, non committam, ut, ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi. quamquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum, [19] ſpectante Roſcio. quis enim ſeſe commovere poteſt, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc Craſſo audiente primùm loquar de facetiis, & docebo ſus (ut ajunt) oratorem eum, quem cùm Catulus nuper audiſſet, *fænum alios* ajebat *eſſe oportere.*

Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præſertim cùm ita di- 234
cat ipſe, ut ambroſia alendus eſſe videatur. verùm te, Cæſar, audiamus, [20] ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſſus jam labore, atque itinere diſputationis, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno deverſorio. Atqui, inquit 58
Julius, non nimis liberale hoſpitium meum dices. nam te in viam, ſimulac perpaullulum guſtaris, extrudam, & ejiciam.

Ac, ne diutius vos demorer, de omni iſto genere, quid ſen- 235
tiam, perbreviter exponam. De riſu quinque ſunt, quæ quærantur: unum, quid ſit: alterum, unde ſit: tertium, ſitne oratoris velle riſum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ ſint genera ridiculi. Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quomodo exſiſtat, atque ita repentè erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus. neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet; &, ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur.

Locus autem, & regio quaſi ridiculi (nam id proximè quæ- 236
ritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur vel ſola, vel maximè, quæ [21] notant, & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter. Eſt autem, ut ad illud tertium veniam, eſt planè oratoris movere riſum; vel quòd ipſa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: vel quod admirantur omnes acumen uno ſæpe in verbo poſitum, maximè reſpondentis, nonnumquam etiam laceſſentis: vel quòd frangit adverſarium, quòd impedit, quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipſum oratorem, politum eſſe hominem ſignificat, quòd eruditum, quòd urbanum, maximeque quòd triſtitiam, ac ſeveritatem mitigat, & relaxat, odioſaſque res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, joco, riſuque diſſolvit.

Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquàm di- 237
ligenter videndum eſt, id quod in quarto loco quærendi poſueramus. nam nec inſignis improbitas, & ſcelere juncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. facinoroſos majore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt: miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe fortè jactant. Parcendum eſt autem maximè caritati hominum, ne temerè in eos dicas, qui diliguntur.

Hæc

[illegible] ud a m[illegible] lec[illegible] da quintus ac ſextus; a prima tertius. *Gruter.*

15. *Cum funere efferretur anus*] Quatuorviri illi, ut ita dicam, Palatinogalli non agnoſcunt *cum funere*, & meo animo ſatis ſubintelliguntur. *Idem.*

16. *Quæ nulla eſt in te.*] MS. *quæ neque eſt*, non minus recte. *Gronovius.*

17. *Tamdiu loquitur*] Iidem *jam diu*: quod retinet Gulielmius, dictum ut *jamdudum &c.* Gruter.

18. *Collectam à conviva exigis.*] De ea re Turnebus libro III Adverſ. cap. 6. *Idem*

19. *Spectante Roſcio.*] Duo Pall. & totidem Gallicani, *inſpectante.* Idem.

20. *Ut ad Antonii reliqua redeamus.*] Mirum hic omnes tacere, quum in Oxonienſi libro ſit *ut Antonii reliqua videamus*. Gronov.

21. *Notant & deſignant.*] Liber vetus *ſignant*, etſi vulgata defendi videatur ex prima Catilin. I *Catilina notat & deſignat oculis*

Hæc igitur adhibenda eſt primùm in jocando moderatio. itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, neque miſericordiâ maximâ digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis vitiis, quæ ſunt in vita hominum neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi videntur; eaque bellè agitata ridentur.

Eſt etiam deformitatis, & corporis vitiorum ſatis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maximè quærendum eſt, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, nequid inſulſe, ſed etiam ſi quid perridicule poſſis. vitandum eſt oratori utrumque, ne aut ſcurrilis jocus ſit, aut mimicus. Quæ cujuſmodi ſint, faciliùs jam intelligemus, cùm ad ipſa ridiculorum genera venerimus.

Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Craſſe, in Memmium, *comediſſe eum lacertum Largii*, cùm eſſet cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. ſalſa, attamen à teipſo ficta tota oratio. addidiſti clauſulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe litteras, tria LLL, duo MM. Cùm quæreres id, quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, *Lacerat lacertum Largii mordax Memmius.*

Perſpicitis, hoc genus quàm ſit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, ſive habeas verè, quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis adſpergendum, ſive fingas. Eſt autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonſtres, ut mores ejus, de quo narres, ut ſermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur.

In re eſt item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione ſumi ſolet, ut idem Craſſus, *per tuam nobilitatem, per veſtram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, niſi illa vultus & vocis imitatio? *Per tuas ſtatuas* verò cùm dixit, & extento brachio paullulum etiam de geſtu addidit, vehementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis,

Tibi ego, Antipho, has ſero, inquit. *ſenium eſt, cùm audio.*

Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, ut cautiſſimè tractandum ſit. Mimorum eſt enim ethologorum, ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcænitas. orator ſurripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat: præſtet idem ingenuitatem, & ruborem ſuum, verborum turpitudine, & rerum obſcænitate vitanda.

6 Ergo hæc duo genera ſunt ejus ridiculi, quod in re poſitum
244 eſt: quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus deſcribuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales ſunt, intelligantur: aut, imitatione brevi injecta, in aliquo inſigni ad irridendum vitio reperiantur.

In dicto autem ridiculum eſt, id, quod verbi, aut ſententiæ quodam acumine movetur: ſed ut in illo ſuperiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo; ſic in hoc, ſcurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda eſt. Qui igitur diſtinguemus à Craſſo, à Catulo, à ceteris familiarem veſtrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: ſunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primùm, ne, quotieſcumque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere.

245 Puſillus teſtis proceſſit. *Licet*, inquit, *rogare*, Philippus? Tum quæſitor properans, *Modò breviter.* Hîc ille, *Non accuſabis. perpuſillum rogabo.* Ridiculè. Sed ſedebat judex L. Aufex, brevior etiam, quàm ipſe teſtis. omnis eſt riſus in judicem converſus. viſum eſt totum ſcurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamvis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia.

246 Ut iſte, qui ſe vult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnumquam in hoc vitium ſcurrile delabitur. *Cenabo*, inquit, *apud te*, huic luſco, familiari meo, C. Sextio. *uni enim locum eſſe video.* Eſt hoc ſcurrile, & quòd ſine cauſa laceſſivit: & tamen id dixit, quod in omnes luſcos conveniret. Ea, quia meditata putantur eſſe, minùs ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava*, inquit, *& cena.*

Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio & 247
temperantia & raritas dictorum, diſtinguet oratorem à ſcurra: &, quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi videamur, ſed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cùm eum candidatus A. Sempronius cum M. ſuo fratre complexus eſſet; *Puer abige muſcas.* Riſum quæſivit, qui eſt, mea ſententia, vel tenuiſſimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia, & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! ſed domina natura eſt.

Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quæ riſum maximè moveant. 61
Hæc igitur ſit prima partitio, quod facetè dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facetias: maximè autem homines delectari, ſi quando riſus conjunctè re, verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoſcumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iiſdem locis ferè etiam graves ſententias poſſe duci. tantum intereſt, quòd gravitas honeſtis in rebus ſevere, jocus in turpiculis & quaſi deformibus ponitur: velut in iiſdem verbis & laudare frugi ſervum poſſumus, &, ſi eſt nequam, jocari. Ridiculum eſt illud Neronianum vetus in furace ſervo, *Solum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec occluſum:* quod idem in bono ſervo dici ſolet; ſed hoc iiſdem etiam verbis. 248

Ex iiſdem autem locis omnia naſcuntur. Nam quod Sp. 249
Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, & ob eam cauſam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotieſcumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem:* præclarum & grave eſt. Quod Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi eſt vetus illud? num claudicas? at hic clodicat:* hoc ridiculum eſt; & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, eſt ductum. *Quid hoc Nævio ignavius?* ſeverè Scipio. At in malè olentem, [22] *Video me à te circumveniri*, ſubridiculè Philippus. At utrumque genus continet verbi ad litteram immutati ſimilitudo.

Ex ambiguo dicta, vel argutiſſima putantur, ſed non ſemper 250
in joco, ſæpe etiam in gravitate verſantur. Africano illi majori, coronam ſibi in convivio ad caput accommodanti, cùm ea ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, *ſi non convenit. caput enim magnum eſt:* laudabile, & honeſtum. At ex eodem genere eſt: *Calvus ſatis eſt; quod dicit parum.* Ne multa: nullum genus eſt joci, quo non ex eodem ſevera & gravia ſumantur.

Atque hoc etiam animadvertendum, non eſſe omnia ridi- 251
cula, faceta. Quid enim poteſt eſſe tam ridiculum, quàm Sannio eſt? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipſo. ſalſum hunc poſſum dicere, atque ita, non ut ejuſmodi oratorem eſſe velim, ſed ut mimum. Quare pri- 62
mum genus hoc, quod riſum vel maximè movet, non eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum. naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus, non ſuſtinere.

Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed no- 252
bis tantùm licet furtim, ſi quando, & curſim. Alterum minime eſt liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obſcænitas, non ſolùm non foro digna, ſed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, ut antè diviſi, poſitæ videntur eſſe, aut in verbo. Nam quod, quibuſcumque verbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod muta-

---

d cædem unumquemque veſtrûm. Gronov.

22. *Video me à te circumveniri.*] Expreſſi quod erat in Pall. ſeptem, & editione prima. nam pr. & ſec. heic deficiebant, uti etiam Gallicani quos conſulere ſolebat Gulielmius. Poſtea vulgati addidere de ſuo, *non conveniri, ſed circumveniri;* quod tamen neutiquam admiſit Victorius. *Gruter.*

23. *Nu-*

tatis verbis ſalem amittit, in verbis habet leporem omnem.

253 Ambigua, ſunt in primis acuta, atque in verbo poſita, non in re: ſed non ſæpe magnum riſum movent, magis ut bellè, & litteratè dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cùm ſtudioſè pila luderet, & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregaleſque eum in campum non veniſſe requirerent, excuſavit Veſpa Terentius, quòd eum *brachium fregiſſe* diceret. Ut illud Africani, quod eſt apud Lucilium:

Quid? Decius, [23] *Nuculam an confixum vis facere? inquit.*

Ut tuus amicus, Craſſe, Granius, *non eſſe ſextantis.*

254 Et, ſi quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit: ſed riſus movent alia majores. Ambiguum per ſe ipſum probatur id quidem, ut antè dixi, vel maximè. ingenioſi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, poſſe ducere: ſed admirationem magis, quàm riſum movet, niſi ſi quando incidit in aliud genus ridiculi.

63 Quæ genera percurram equidem: ſed ſcitis eſſe notiſſimum

255 ridiculi genus, cùm aliud exſpectamus, aliud dicitur. hîc nobiſmetipſis noſter error riſum movet. quòd ſi admixtum eſt etiam ambiguum, fit ſalſius: ut apud Nævium videtur eſſe miſericors ille, qui judicatum duci videt, [24] percunctatus ita,

Quanti addictus? mille nummûm.

Si addidiſſet tantummodò, *Ducas licet*; eſſet illud genus ridiculi præter exſpectationem: ſed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, ſalſiſſimus. Hoc tum eſt venuſtiſſimum, cùm in altercatione arripitur ab adverſario verbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid, qui laceſſivit, infligitur.

256 Sed cùm plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quædam ſubtilior, attendere & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ ſint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum eſt, ne arceſſitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus eſt, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera poſitum, Græci vocant παρονομασίαν, ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato: aut, ut idem cùm cuidam dixiſſet, *Eamus deambulatum:* & ille, *Quid opus fuit de? Immò verò*, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejuſdem reſponſio illa, *Si tu & adverſus, & averſus impudicus es.*

257 Etiam interpretatio nominis habet acumen, cùm ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium diviſorem, ut Neoptolemum ad Trojam, ſic illum

64 in campo Martio nomen inveniſſe. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam verſus facetè interponitur, vel ut eſt, vel paullulum immutatus, aut aliqua pars verſus, ut Statius Scauro ſtomachanti; ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de civitate, natam, Craſſe, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tanta confidentia eſtis? auferre iſtam enim ſuperbiam.

Nam in Cælio ſanè etiam ad cauſam utile fuit tuum illud, Antoni, cùm ille à ſe pecuniam profectam diceret teſtis & haberet filium delicatiorem: abeunte jam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?

258 In hoc genus conjiciuntur proverbia: ut illud Scipionis, cùm Aſellus omnes provincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, *Agas Aſellum*, & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non poſſunt retinere eandem venuſtatem, non in re, ſed in verbis poſita ducantur.

259 Eſt etiam in verbo poſitum non inſulſum genus, ex eo, cùm ad verbum, non ad ſententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus eſt Tutor, mimus vetus, oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis; tantum genus hujus ridiculi inſigni aliqua, & nota re notari volo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu, Craſſe, nuper ei, qui te rogaſſet, [25] non tibi moleſtus eſſet futurus, ſi [26] ad te bene ante lucem veniſſet: *Tu verò*, inquiſti, *moleſtus non eris: Jubebis igitur te*, inquit, *ſuſcitari?* & tu, *Certè negaras te moleſtum futurum.*

Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod ajunt Maluginenſem illum M. Scipionem, cùm ex centuria ſua renuntiaret Acidinum conſulem, præcoque dixiſſet, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem eſſe arbitror.* Ridiculè etiam illud L. Porcius Naſica cenſori Catoni, cùm ille, *Ex tui animi ſententia tu uxorem habes? Non hercule*, inquit, [27] *ex mei animi ſententia.* Hæc aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, cùm aliud eſt exſpectatum. natura enim nos (ut antè dixi) noſter delectat error: ex quo cùm quaſi decepti ſumus exſpectatione, ridemus.

In verbis etiam illa ſunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi tranſlatione, aut ex inverſione verborum. Ex immutatione, ut olim Ruſca cùm legem ferret annalem, diſſuaſor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari num, ſi contra te dixero, mihi malè dicturus es, ut ceteris feciſti? Ut ſementem feceris, ita metes*, inquit.

Ex tranſlatione autem, ut, cùm Scipio ille major Corinthiis ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent imperatorum, *turmales* dixit *diſplicere.* Invertuntur autem verba, ut Craſſus apud M. Perpernam judicem, pro Aculeone cùm diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano [28] L. Helvius Lamia, deformis, ut noſtis, qui cùm interpellaret odioſè: *Audiamus*, inquit, *pulcellum puerum*, Craſſus. Cùm eſſet arriſum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipſe fingere: ingenium potui.* Tum hic, *Audiamus*, inquit, *diſertum.* multo etiam arriſum eſt vehementiùs. Sunt etiam illa venuſta, ut in gravibus ſententiis, ſic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam eſſe joci, aliam ſeveritatis: gravium autem, & jocorum unam eſſe rationem.

Ornant igitur inprimis orationem verba relata contrariè quod idem genus ſæpe eſt etiam facetum, ut Ser. ille Galba cum judices L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares ſuos & dixiſſet Libo, *Quando tandem, Galba, de tricliaio tuo exibis? Cùm tu*, inquit, *de cubiculo alieno.* A quo genere ne illud quidem plurimùm diſtat, quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem in Palatio.*

Ac verborum quidem genera quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto: rerum plura ſunt, eaque magis (ut dixi antè) ridentur in quibus eſt narratio: res ſanè difficilis. Exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & veriſimilia quod eſt proprium narrationis, & quæ ſint, quod ridiculi proprium eſt, ſubturpia: cujus exemplum, ut breviſſimum, ſit ſanè illud, quod antè poſui, Craſſi de Memmio. Et ad hoc genus adſcribamus etiam narrationes apologorum.

Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria, ut, cùm Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, *Multos*, inquit Antonius, *poſſum tuos Ajaces Oileos nominare.* Eſt etiam ex ſimilitudine: quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem ut ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scaure. ego enim Magium non conſervaſſe dico, ſed tamquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe.* Ut illud M. Cicero ſenex, hujus viri optimi, noſtri fa

23. *Nuculam, an confixum vis facere?*] Explicat Janus Parrhaſius in Quæſitis per epiſtolam, numero quinquageſimo. *Grut.*

24. *Percunctatus ita.*] Sic edidi minimæ mutationis interventu componens verba, quæ alioquin non cohærebant, (quod etiam videns Lambinus audebat *duci videns percunctatur*) ex conſilio patris libro II Obſervat. cap. II, quum vulgo *percunctatur.* Gronov.

25. *Non tibi moleſtus &c.*] Turnebus cenſet ita reſcribendum. ſcripti enim alioquin *num*, quod minus convenit. *Gruter.*

26. *Ad te bene ante lucem veniſſet.*] Gulielmius putabat reſtituendum, *ad te bene mane veniſſet*; cujus gloſſema fuerit, *ante lucem* Idem.

27. *Ex mei animi ſententia.*] Haud ſecus Pall. ſeptem & Mem. liber chartaceus, & primitus cuſi. malè poſteriores *ex animi tui ſententia.* Videatur loci hujus explicatio apud Lipſium noſtrum lib. Variar. lect. cap. principe. *Idem.*

28. *L. Helvius Lamia &c.*] Pighius lib. XIII Annal. Romanorum mallet *Ælius*; neque enim in *Helvia*, ſed in *Ælia* gente reperiri familiam Lamiarum. *Idem.*

29. Sul

familiaris, pater, *noſtros homines ſimiles eſſe Syrorum venalium: ut quiſque optimè Græce ſciret, ita eſſe nequiſſimum.*

Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum ſimilitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam, *Jam oſtendam, cujuſmodi ſis*; cùm ille, *Oſtende, quæſo*: demonſtravi digito pictum Gallum in Mariano ſcuto Cimbrico [29] ſub Novis diſtortum, ejecta lingua, buccis fluentibus. Riſus eſt commotus. nihil tam Manciæ ſimile viſum eſt. ut cùm Teſtio Penario mentum in dicendo intorquenti, *tum ut diceret, ſiquid vellet, ſi nucem fregiſſet.*

2 Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi cauſa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Craſſe, in concione, ita ſibi ipſum magnum videri Memmium, *ut in forum deſcendens caput ad fornicem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam, cùm ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, aſinum fuiſſe parituram.*

26 Arguta etiam ſignificatio eſt, cùm parva re, & ſæpe verbo res obſcura, & latens illuſtratur: ut, cùm C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut exiſtimabatur, avarus & furax, ſed egregiè fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quòd ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello præſertim magno, & gravi; *Nihil eſt, quò mihi gratias agas*, inquit, *ſi malui compilari, quam venire.* Ut Aſello Africanus objicienti luſtrum illud infelix, *Noli*, inquit, *mirari. is enim, qui te ex ærariis exemit, luſtrum condidit, & taurum immolavit.* Tanta ſuſpicio eſt, ut religione civitatem obſtrinxiſſe videatur Mummius, quod Aſellum ignominia levarit.

6 26 Urbana etiam diſſimulatio eſt, cùm alia dicuntur, ac ſentias, non illo genere, de quo antè dixi, cùm contraria dicas, ut Lamiæ Craſſus, ſed cùm toto genere orationis ſeverè ludas, cùm aliter ſentias, ac loquare: ut noſter Scævola Septumulcio illi Anagnino, cui prò C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, ut ſe in Aſiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, *inſane? tanta malorum eſt multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe venturum.*

27 In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Æmilianum dicit fuiſſe, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα: ſed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia diſſimulantiaque longè lepore, & humanitate omnibus præſtitiſſe. genus eſt perelegans, & cùm gravitate ſalſum cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis ſermonibus accommodatum.

27 Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis diſputantur, non majora forenſium actionum, quàm omnium ſermonum condimenta ſunt. Nam quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus à me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitum videtur, C. Publicium ſolitum dicere, *P. Mummium cuivis tempori hominem eſſe.* Sic profectò res ſe habet, nullum ut ſit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemque verſari.

27 Sed redeo ad cetera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cùm honeſto verbo vitioſa res appellatur: ut cùm Africanus cenſor tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat, [30] cùm ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *nimiùm diligentes.*

27 Acutum etiam illud eſt, cùm ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, ut Salinatori Maximus, cùm, Tarento amiſſo, arcem tamen Livius retinuiſſet, multaque ex eâ prælia præclara feciſſet, cùm aliquot poſt annos Maximus id oppidum recepiſſet, rogaretque eum Salinator, ut meminiſſet, opera ſua ſe Tarentum recepiſſe; *Quidni*, inquit, *meminerim?* [31] *numquam enim recepiſſem, niſi tu perdidiſſes.*

Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolùm mimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis: 274

Homo fatuus,
Poſtquàm rem habere cœpit, eſt mortuus.
Quid eſt tibi
Iſta mulier? Uxor. Similis medius fidius. &
Quandiu ad aquas fuit, numquam eſt mortuus.

Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum; ſed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non ſtultus quaſi ſtultè cum ſale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cùm audiſſet te cenſorem à M. Duronio de ambitu poſtulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium agere licebit.* 68

Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quaſi per diſſimulationem non intelligendi, ſubabſurdè, ſalſeque dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, *Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum.* Ut ego, qui in delectu, Metello, cùm excuſationem oculorum à me non acciperet, & dixiſſet, *Tu igitur nihil vides? Ego verò*, inquam, *à porta Eſquilina video villam tuam.* 275

Ut illud Naſicæ, qui cùm ad poetam Ennium veniſſet, eique ab oſtio quærenti Ennium, ancilla dixiſſet, domi non eſſe; Naſica ſenſit, illam domini juſſu dixiſſe, & illum intus eſſe. paucis pòſt diebus cùm ad Naſicam veniſſet Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Naſica, ſe domi non eſſe. tum Ennius, *Quid? ego non cognoſco vocem*, inquit, *tuam?* Hîc Naſica, *Homo es impudens. ego cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non eſſe, tu mihi non credis ipſi?* 276

Eſt bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit: ut, cùm Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus malè audiſſet, feſtivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec eſſet, dixiſſet, [32] *Quid tu Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu, & lana? Non pol*, inquit, *audeo. nam me ad famoſas vetuit mater accedere.* 277

Salſa ſunt etiam, quæ habent ſuſpicionem ridiculi abſconditam, quo in genere eſt illud Siculi, cui, cùm familiaris quidam quereretur, quòd diceret, uxorem ſuam ſuſpendiſſe ſe de ficu, *Amabo te*, inquit, *da mihi ex iſta arbore quos ſeram ſurculos.* In eodem genere eſt, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cùm in epilogo miſericordiam ſe moviſſe putaret, poſtquam aſſedit, rogavit hunc, videreturne miſericordiam moviſſe: *Ac magnam quidem*, inquit. *neminem enim puto eſſe tam durum, cui non oratio tua miſeranda viſa ſit.* 69 278

Me quidem hercule valde illa movent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula, non cùm à moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, perſalſum illud eſt apud Nævium, 279

Quid ploras pater?
Mirum ni cantem. condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrarium eſt ridiculi genus patientis, ac lenti: ut, cùm Cato percuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cùm ille diceret, *Cave*: rogavit, *numquid aliud ferret præter arcam?*

Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehenſio, ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, 280

29. *Sub Novis diſtortum &c.*] Sic legendum rectè cenſuit amicus noſter Stephanus Pighius, lib. IV Faſtorum, qui conſulatur; publicata *ſub Nodis*, ineptè. altera enim lectio innuit locum in foro, ubi poſita Galli pictura. Turnebus tamen non alienus videtur à vulgata, qui videatur libello peculiari in hos Tullii jocos. *Gruter.*

30. *Cum ille ſe cuſtodiæ cauſa.*] Quattuor è Palatinis non admiſerunt illud *cauſa*. quod forſan additum à deſcriptoribus. de quo videatur & Lipſius meus lib. V Epiſt. q. 17. *Idem.*

31. *Numquam enim recepiſſem, niſi tu perdidiſſes.*] Non quidem male ſic Gruterus, ſi modo hauſit mutationem eam ex libris ſcriptis, de quibus nihil fatetur. Atqui ante eum omnes habent, *numquam ego recepiſſem*, quod vereor ne ſimile haberi debeat iis, quæ dixi ad librum IV ad Herenn. 14. *Gronov.*

32. *Quid tu Egilia &c.*] Retinui lectionem membranarum. alii qui omnia redigere volunt in verſus, nimium fuerant licentioſi in tranſponendis addendiſque vocibus ſuis. *Gruter.*

33. *Lego*

lem, ſed admodum ſtultum: *Quæſo*, inquit, *prætor*, *adverſario meo da iſtum patronum*, *deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longè aliter, atque ſunt; ſed acutè, atque concinnè: ut, cùm Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cùm ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in ejus tabulis oſtenderet litteras, A.F.P.R. idque diceret eſſe, Actvm fide P. Rvtilii; Rutilius autem, *antè factum*, *poſt relatum*; C. Cannius, eques Romanus, cùm Rufo adeſſet, exclamat, neutrum illis litteris declarari. *Quid ergo*, inquit Scaurus? *Æmilius fecit*, *plectitur Rutilius.*

70 Ridentur etiam diſcrepantia. *Quid huic abeſt*, *niſi res*, *&*
281 *virtus?* Bella etiam eſt familiaris reprehenſio, quaſi errantis: ut cùm objurgavit Albius Granium, quòd, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde abſoluto Scævola gauderet; neque intelligeret, contra ſuas tabulas eſſe judicatum.

282 Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dando familiaris, ut, cùm patrono malo, cùm vocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidum biberet, ſimulac domum rediſſet: *Perdam*, inquit, *vocem*, *ſi id fecero*: *Melius eſt*, inquit, *quàm reum.*

283 Bellum etiam eſt, cùm, quid cuique ſit conſentaneum, dicitur: ut, cùm Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona ſine teſtamento poſſederat: ſederetque advocatus reo Beſtiæ, cùm funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure*, *mortuus rapitur*, *ſi potes eſſe poſſeſſor.*

284 Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod eſt præter exſpectationem, cujus innumerabilia ſunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in ſenatu, cùm ageretur de agris publicis, & de [33] lege Thoria [34] & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore ejus depaſci agros publicos dicerent, *Non eſt*, inquit, *Lucilii pecus illud*: *erratis*: (defendere Lucilium videbatur) *ego liberum puto eſſe. quà lubet*, *paſcitur.*

285 Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit. cùm ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tuliſſet, *Eiero*, inquit: *iniquus eſt.* cùm eſſet admurmuratum, *Ah*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero*, [35] *verùm omnibus.* Ab hoc verò Craſſo nihil facetius. cùm læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quòd ſe in eum audiſſe dixiſſet: *Poteſt fieri*, inquit, *Sile*, *ut is*, *unde te audiſſe dicis*, *iratus dixerit.* annuit Silus. *poteſt etiam*, *ut tu non rectè intellexeris.* id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret. *poteſt etiam fieri*, inquit, *ut omnino*, *quod te audiſſe dicis*, *numquam audieris.* hoc ita præter exſpectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret. Hujus generis eſt plenus [36] Nævius, & jocus eſt familiaris,

Sapiens ſi algebis, *tremes.*

& alia permulta.

71 Sæpe etiam facetè concedas adverſario idipſum, quod tibi
286 ille detrahit: ut C. Lælius, cùm ei quidam malo genere natus diceret, indignum eſſe ſuis majoribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus.* Sæpe etiam ſententiosè ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cùm C. Cento prodiiſſet, & ſatis contumelioſè, *Quid fers*, *Cinciole?* quæſiſſet: *Ut emas*, inquit, *Cai*, *ſi uti velis.*

287 Sæpe etiam ſalsè quæ fieri non poſſunt, optantur: ut M. Lepidus, cùm ceteris in campo exercentibus, in herba ipſe recubuiſſet, *Vellem hoc eſſet*, inquit, *laborare.* Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percunctantibus, lentè reſpondere quod nollent: ut cenſor Lepidus, cùm M. Antiſtio Pyrgenſi equum ademiſſet, amicique cùm vociferarentur, & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cùm optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet: *Me iſtorum*, inquit, *nihil credere.*

Colliguntur à Græcis alia nonnulla, exſecrationes, admi- 288
rationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripſiſſe. nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa ferè, ac definita ſunt: quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quàm rideri ſolent.

Hæc autem, quæ ſunt in re, & in ipſa ſententia, partibus 289
ſunt innumerabilia, generibus pauca. Exſpectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipſorum ridiculè indicandis, & ſimilitudine turpioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda dicendo, & ſtulta reprehendendo, riſus moventur. Itaque imbuendus eſt is, qui jocosè vult dicere, quaſi natura quadam, apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujuſque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo ſeverior eſt, & triſtior, ut in te, Craſſe, hoc illa, quæ dicuntur, [37] ſalſiora videri ſolent.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc deverſorio ſermonis tui liben- 290
ter acquieturum te eſſe dixiſti, tamquam in Pomtinum deverteris, neque amœnum, neque ſalubrem locum, cenſeo ut ſatis diu te putes requieſſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego verò, atque hilare quidem à te acceptus, inquit, & cùm doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in iſto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti.

Sed habetis ea, quæ voluiſtis ex me audire, de quibus qui- 291
dem accuratiùs dicendum, & cogitandum fuit. nam cetera, faciliora ſunt, atque ex iis, quæ jam dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia. Ego enim cùm ad cauſam ſum aggreſſus, atque 72
omnia cogitando, quoad facere potui, perſecutus; cùm & argumenta cauſæ, & eos locos, quibus animi judicum conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum conſtituo, quid habeat quæque cauſa boni, quid mali. Nulla enim ferè res poteſt in dicendi diſceptationem, aut controverſiam vocari, quæ non habeat utrumque: ſed, quantum habeat, id refert.

Mea autem ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, ut, boni quod 292
habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem, vitioque cauſæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, ſed ut totum bono illo ornando, & augendo [38] diſſimulatum obruatur. Et, ſi cauſa eſt in argumentis, firmiſſima quæque maximè tueor, ſive plura ſunt, ſive aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt; ad eam me potiſſimum partem, quæ maximè commovere animos hominum poteſt, confero.

Summa denique hujus generis hæc eſt, ut, ſi in refellendo 293
adverſario firmior eſſe oratio, quàm in confirmandis noſtris rebus, poteſt, omnia in illum conferam tela. ſin noſtra faciliùs probari, quàm illa redargui poſſunt, abducere animos à contraria defenſione, & ad noſtram conor traducere.

Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ dif- 294
ficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo jure ſumo: Unum, ut moleſto aut difficili argumento, aut loco nonnumquam omnino nihil reſpondeam: quod forſitan aliquis jure irriſerit. quis

33. *Lege Thoria.*] Sic edidi ſequutus antiquiores, quos neglexit Lambinus, & primus edidit *Toria*, cui ſe dederunt poſteriores, quum indubitabili argumento id decidat denarius gentis ejus cum titulo *L. THORIVS*, unde etiam in Bruto c. 36 edidi *Sp. Thorius.* Id feci tanto ſecurius, quod ipſe tamen Gruterus 2 de finib. 20 retinuit *L. Thorius Balbus.* Gronov.

34. *Et premeretur Lucilius ab iis.*] Pighii ſcriptus, *& peteretur Lucullus*, quod probat; ut fuerit pater *L. Luculli*, qui Mithridatem vicit. videatur ipſe in Faſtis ad annum DCXXXIIX. *Gruter.*

35. *Verum omnibus.*] Gulielmius annotavit: ambiguitas in *verum*, id eſt *juſtum*, δίκαιον. Idem.

36. *Nævius*, *& jocus eſt familiaris.*] Pall. omnes præter octavum, *Novius.* Iidem, *eſt locus*, *eſt familiaris*, niſi quod nonus, *eſt jocus.* Turnebus indicat in veteribus ſuis legi *Nævius*: *Eſt jocus*, *eſt familia*: *Sapiens ſi algebit tremet*, integro ſcilicet ſenario. *Idem.*

37. *Salſiora videri ſolent.*] Pal. pr. ſec. item Pith. *ſeſſiora.* Memmianus uterque *ſeriora*; à *ſeriò*, pro quo tamen ad oram Pal. pr. *ſerioſiora.* Idem.

38. *Diſſimulatum obruatur.*] Adſcripſit oræ Gulielmius, fortè legendum, *diſſimulatim.* Idem.

quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo, confiteorque me, ſiquæ premat res vehementiùs, ita cedere ſolere, ut non modò non abjecto, ſed ne rejecto quidem ſcuto fugere videar; ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem, atque pompam, & pugnæ ſimilem fugam: conſiſtere verò in meo præſidio, ſic ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa ceſſiſſe videar.

5 Alterum eſt illud, quod ego oratori maximè cavendum, & providendum puto, quodque me ſollicitare ſummè ſolet; non tam ut proſim cauſis, elaborare ſoleo, quàm ut nequid obſim: non quin enitendum ſit in utroque: ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe videri cauſæ, quàm non profuiſſe. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille: ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam velle dicere videbatur. Me verò lubente, inquit Antonius, dixerit, ſive refellendi cauſa, ſive quærendi.

6 Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri rectiſſimum; propriumque hoc eſſe laudis tuæ, nihil à te umquam eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres. Idque memoria teneo, cùm mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo, multis audientibus, eſſet de te inſtitutus, Craſſuſque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum ceteris tuis laudibus hanc eſſe vel maximam, quòd non ſolùm quod opus eſſet, diceres, ſed etiam quod non opus eſſet, non diceres.

7 Tum illum mihi reſpondere memini; cetera in te ſummè eſſe laudanda, illud verò improbi eſſe hominis, & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & noceret ei, pro quo quiſque diceret. quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, videri, ſed improbum, qui faceret. Nunc, ſi tibi videtur, Antoni, demonſtres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus eſſe videatur.

4 Dicam equidem, Cæſar, inquit, quid intelligam. ſed & tu, 8 & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, ſed de exercitationis, & conſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi quidem reſponſum, excellentis cujuſdam eſt ingenii, ac ſingularis: cui quiddam portenti ſimile eſſe viſum eſt, poſſe aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obeſſetque ei, quem defenderet.

9 Facit enim de ſe conjecturam: cujus tanta vis ingenii eſt, ut neminem, niſi conſultò, putet, quod contra ſeipſum ſit, dicere. ſed ego non de præſtanti quadam, & eximia, ſed propè de vulgari, & communi prudentia diſputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilii, atque ingenii Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, pollicitum eſſe ſe traditurum. cùm ille quæſiſſet, quidnam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, ut omnia meminiſſet; & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe oblivviſci quæ vellet, quàm ſi meminiſſe, docuiſſet.

o Videſne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus, nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, umquam effluere potuiſſe: cùm quidem ei fuerit optabilius oblivviſci poſſe potius, quod meminiſſe nollet, quàm quod ſemel audiſſet, vidiſſetve, meminiſſe. Sed neque propter hoc Themiſtocli reſponſum, memoriæ nobis opera danda non eſt, neque illa mea cautio, & timiditas in cauſis, propter præſtantem prudentiam Craſſi negligenda eſt. Uterque enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuam ſignificavit facultatem.

1 Etenim permulta ſunt in cauſis, in omni parte orationis circumſpicienda. nequid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis teſtis aut non lædit, aut minus lædit, niſi laceſſatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut malè dicamus, denique ut interrogemus. non moveor, non obtempero, non ſatisfacio, 39 neque tamen ullam aſſequor laudem. Homines enim imperiti faciliùs quod ſtultè dixeris, reprehendere, quàm, quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt.

Hic quantum ſit mali, ſi iratum, ſi non ſtultum, ſi non levem teſtem læſeris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita; nec, ſi hoc Craſſus non committit, ideò non multi, & ſæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil ſolet, quàm cùm ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogatu, ſermo ille ſequitur, *Occidit ille, adverſariumne? immò vero ajunt, ſe, & eum, quem defendit.* 302

Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe, ego autem ſæpiſſimè video in cauſis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud, quod ſuprà dixi, ſolere me cedere, &, ut planiùs dicam, fugere ea, quæ valde cauſam meam prenerent? cùm id non faciunt alii, verſanturque in hoſtium caſtris, ac ſua præſidia dimittunt, mediocriterne cauſis nocent, cùm aut adverſariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ ſanare nequeunt, exulcerant? 75 303

Quid? cùm perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? ſi quæ ſunt in his invidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando & efferendo, invidioſiora faciunt; quantum in eo tandem mali? Quid? ſi in homines caros, judicibuſque jucundos ſine ulla præmunitione orationis acerbiùs, & contumelioſius invehare, nonne abs te judices abalienes? 304

Quid, ſi, quæ vitia, aut incommoda ſunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adverſariis exprobrando non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum eſt? Quid, ſi, cùm pro altero dicas, litem tuam facias, aut læſus efferare iracundia, cauſam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quò libenter malè audiam, ſed quia ego cauſam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus exiſtimor: ut, cùm te ipſum, Sulpici, objurgabam, quòd miniſtratorem peteres, non adverſarium. Ex quo etiam illud aſſequor, ut, ſiquis mihi maledicat, petulans, aut planè inſanus eſſe videatur. 305

In ipſis autem argumentis ſiquid poſueris aut apertè falſum, aut ei, quod dixeris, dicturuſve ſis, contrarium, aut genere ipſo remotum ab uſu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet in hoc verſari ſemper, (dicam enim ſæpius,) ſi poſſim, ut boni aliquid efficiam dicendo: ſin id minus, ut certè nequid mali. 306

Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paullo antè laudabas, ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio eſt duplex: altera, quam affert natura cauſarum: altera, quæ oratorum judicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde, ut rem exponamus, pòſt ut eam probemus noſtris præſidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit. 76 307

Ut verò ſtatuamus, ea, quæ probandi, docendi, perſuadendi cauſa dicenda ſunt, quemadmodum componamus; id eſt vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur. ſed eorum partim ita levia ſunt, ut contemnenda ſint: partim, etiam ſiquid habent adjumenti, ſunt nonnumquam ejuſmodi, ut inſit in iis aliquid vitii; neque tanti ſit illud, quod prodeſſe videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. 308

Quæ autem ſunt utilia, atque firma, ſi ea tamen, (ut ſæpe fit) valde multa ſunt: ea, quæ ex iis aut leviſſima ſunt, aut aliis gravioribus conſimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cùm colligo argumenta cauſarum, non tam ea numerare ſoleo, quàm expendere. 309

Et quoniam, (quod ſæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad noſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, una ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferenda, ut nihil aliud, niſi docere velle videamur: reliquæ duæ, 77 310

39. *Neque tamen ullam adſequor laudem.*] Tres Pall. tres Gallicani, *nullam*. hæreo utrum præferam. Supra etiam Pith. & Pal. pr. ſec. pro *Themiſtoclis reſponſum*, ſervant, *Themiſtocli*, antique quod fortè revocandum erat. *Grut.*

 40. *Te-*

duæ, ſicuti ſanguis in corporibus, ſic illæ in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt. Nam & principia, & ceteræ partes orationis, de quibus paullo poſt pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas,[40] permanare poſſint.

311 Sed his partibus orationis, quæ etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maximè proprius eſt locus & in exordiendo, & in perorando; degredi tamen ab eo, quod propoſueris, atque agas, permovendorum animorum cauſa, ſæpe utile eſt.

312 [41] Itaque vel narratione expoſita ſæpe datur ad commovendos animos degrediendi locus, vel argumentis noſtris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem, atque copiam, rectè id fieri poteſt: eæque cauſæ ſunt ad agendum, & ad ornandum graviſſimæ, atque pleniſſimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejuſmodi degreſſionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

313 Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minimè firma ſunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, ſi quando (id quod mihi numquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant eſſe, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc poſtulat, ut eorum exſpectationi, qui audiunt, quàm celerrimè occurratur: cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multo plus ſit in reliqua cauſa laborandum. Malè enim ſe res habet, quæ non ſtatim, ut dici cœpta eſt, melior fieri videtur.

314 Ergo ut in oratore optimus quiſque, ſic & in oratione, firmiſſimum quodque ſit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, ſerventur etiam ad perorandum: ſi quæ erunt mediocria (nam vitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur.

315 Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id, quod primum eſt dicendum, poſtremum ſoleo cogitare, quo utar exordio. nam ſi quando id primùm invenire volui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, at-
78 que commune. Principia autem dicendi ſemper cùm accurata, & acuta, & inſtructa ſententiis, apta verbis, tum verò cauſarum propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ continuò eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet.

316 In quo admirari ſoleo non equidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt: ſed hominem in primis diſertum, atque eruditum, Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut, quod primum verbum habiturus ſit, neſciat; & ait idem, cùm brachium concalefecerit, tum ſe ſolere pugnare: neque attendit, eos ipſos, unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita jactare leniter, ut & venuſtati vel maximè ſerviant, & reliquis viribus ſuis conſulant.

317 Neque eſt dubium, quin exordium dicendi, vehemens, & pugnax non ſæpe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quæ non ad vulnus, ſed ad ſpeciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione exſpectandum, in qua [42] non vis potiùs, ſed delectatio poſtulatur? Nihil eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe univerſum [43] profundat, & quod totum repentè evolet. ſic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipſa prætexuit.

Hæc autem in dicendo non extrinſecus alicunde quærenda, 318
ſed ex ipſis viſceribus cauſæ ſumenda ſunt. idcircò tota cauſa pertentata, atque perſpecta, locis omnibus inventis, atque inſtructis, conſiderandum eſt, quo principio ſit utendum. ſic & facilè reperietur.

Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in ar-
gumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi ſæpe oportere. 319
Ita & momenti aliquid afferent, cùm erunt pænè ex intima defenſione deprómtæ, & apparebit eas non modò non eſſe communes, nec in alias cauſas poſſe transferri, ſed penitus [44] ex ea cauſa, quæ tum agatur, effloruiſſe.

Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, ſignifi-
cationem habere debebit, aut aditum ad cauſam, & munitio- 79
nem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet ut 320
ædibus ac templis veſtibula & aditus, ſic cauſis principia [45] proportione rerum præponere. Itaque in parvis, atque infrequentibus cauſis ab ipſa re eſt exordiri ſæpe commodius.

Sed cùm erit utendum principio (quod plerumque erit) aut 321
ex reo, aut ex adverſario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, ſententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res eſt) quæ ſignificent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ valeant contra falſam criminationem. Ex adverſario, iiſdem ex locis ferè contraria.

Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi imme- 322
ritò, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi nova, ſi quæ reſtitui, ſanarique non poſſit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benivolos, beneque exiſtimantes efficiamus: quod agendo efficitur meliùs, quàm rogando. Eſt id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur.

Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus ju- 323
dicem, & docilem; quæ ſunt utilia: ſed non principii magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd & attenti tum maximè ſunt, cùm omnia exſpectant, & dociles magis initiis eſſe poſſunt. Illuſtriora enim ſunt, quæ in principiis, quàm quæ in mediis cauſis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.

Maxima autem copia principiorum ad judicem aut allicien- 324
dum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantùm impelli primò judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

Connexum autem ita ſit principium conſequenti orationi, 80
ut non tanquam citharœdi procemium affictum aliquod, ſed 325
cohærens cum omni corpore membrum eſſe videatur. Nam nonnulli, cùm illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua transeunt, [46] ut audientiam ſibi fieri velle videantur. Atque ejuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Samnitum, qui vibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; ſed ut ipſis ſententiis, quibus proluſerunt, vel pugnare poſſint.

Narrare verò rem quòd breviter jubent, ſi brevitas appel- 326
landa eſt, cùm verbum nullum redundet, brevis eſt L. Craſſi oratio. ſi tum eſt brevitas, cùm tantum verborum eſt, quantum neceſſe eſt, aliquando id opus eſt: ſed ſæpe obeſt vel maximè in narrando, non ſolùm quòd obſcuritatem affert, ſed etiam quòd eam virtutem, quæ narrationis eſt maxima, ut jucunda, & ad perſuadendum accommodata ſit, tollit. [47] ut illa, *Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis.*

Quàm

40. *Permanare poſſint.*] Sic exhibendum putavi, repulſo quod vitioſe admiſſum erat in Gruterianam *permanere*; quod ideo monendum fuit, quia cœcum hunc lapſum non dubitarunt imitari Londinenſes & Baſileenſes. *Gronov.*

41. *Itaque vel narratione expoſita.*] Biga illa noſtra duplex, *Itaque vel re narrata atque expoſita*, quomodo Lambin. *Gruter.*

42. *Non vis potius, ſed delectatio poſtulatur.*] Iidem quatuor libri *quam delectatio*; forſan rectius. *Idem.*

43. *Profundat, & quod totum repentè evolet.*] Pal. pr. & Mem. *evolvat.* in quod inquirendum. nam & ſec. *revolvat*, & Pith. *evulvat.* Idem.

44. *Ex ea cauſa, quæ tum agatur, effloruiſſe.*] Ita Pall. omnes editioque Victorii. aliæ *defluxiſſe*, præter libros. nam Gallicani *& floruiſſe.* ſciendum tamen in Pal. pr. & ſec. non comparere, *quæ tum agatur*; poteratque abeſſe. *Idem.*

45. *Proportione rerum præponere.*] Amicus meus conjiciebat, *præpollere.* Idem.

46. *Ut audientiam ſibi fieri velle videantur.*] Non ſatis adſequor mentem auctoris. moneo interea reſtare in Pal. quinto, ſexto, nono & Mem. *nolle.* Idem.

47. *Ut illa: Nam is poſtquam.*] Sic videtur reſcribendum ex literis ambiguis Pal. ſec. ubi nimirum litera ſecunda ita expreſſa eſt, ut videri queat etiam z. unde natum illud vulgatum, *videlicet illa*, quod ſolum tamen in pr. nam tert. & quart. quin. *vident illam*, emenda-

tum

327 Quàm longa eſt narratio? mores adoleſcentis ipſius, & ſervilis percunctatio, mors Chryſidis, vultus, & forma, & lamentatio ſororis: reliqua pervariè, jucundeque narrantur. Quòd ſi hanc brevitatem quæſiſſet,

Effertur, imus, ad ſepulcrum venimus:
In ignem [48] *poſita eſt.*

ferè decem verſiculis totum conficere potuiſſet: quamquam hoc ipſum, *Effertur, imus*, conciſum eſt, ita, ut non brevitati ſervitum ſit, ſed magis venuſtati.

328 Quòd ſi nihil fuiſſet, niſi, *In ignem poſita eſt*; tamen res tota cognoſci facilè potuiſſet. Sed & feſtivitatem habet narratio diſtincta perſonis, & interpuncta ſermonibus: & eſt probabilius, quod geſtum eſſe dicas, cùm, quemadmodum actum ſit, exponas: & multo apertius ad intelligendum eſt; [49] ſi ſic conſiſtitur aliquando, ac non iſta brevitate percurritur.

329 Apertam enim narrationem tam eſſe oportet, quàm ceteras: ſed hoc magis in hac elaborandum eſt, quòd & difficilius eſt, non eſſe obſcurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: & majore periculo hæc pars orationis obſcura eſt, quam ceteræ: vel quia ſiquo alio in loco eſt dictum quid obſcuriùs, tantum id perit, quod ita dictum eſt: narratio obſcura totam obcæcat orationem: vel quod alia poſſis, ſemel ſi obſcuriùs dixeris, dicere alio loco planiùs: narrationis unus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi verbis uſitatis, ſi ordine temporum conſervato, ſi non interruptè narrabitur.

81 Sed quando utendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt con-
330 ſilii. neque enim ſi nota res eſt, [50] nec dubium, quid geſtum ſit, narrari oportet, nec ſi adverſarius narravit; niſi ſi refellemus: ac, ſi quando erit narrandum, ne illa, quæ ſuſpicionem & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter perſequamur, & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quando fiat, perfidia, non ſtultitia fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat. nam ad ſummam totiùs cauſæ pertinet, cautè, an contrà, demonſtrata res ſit; quod omnis orationis reliquæ fons eſt narratio.

331 Sequitur, ut cauſa ponatur, in quo videndum eſt, quid in controverſiam veniat. Tum ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ conjunctè, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. namque una in cauſis ratio quædam eſt ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem, & confirmationem, & reprehenſionem quærit: ſed quia neque reprehendi quæ contrà dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes: neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta ſunt.

332 Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum ſuperioribus orationis locis, tum maximè extremo ad mentes judicum quàm maximè permovendas, & ad utilitatem noſtram vocandas, conferenda ſunt.

333 Neque ſanè jam cauſa videtur eſſe, cur ſecernamus ea præcepta, quæ de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus. ſunt enim pleraque communia, ſed tamen ſuadere aliquid, aut diſſuadere, graviſſimæ mihi videtur eſſe perſonæ. Nam & ſapientis eſt, conſilium explicare ſuum de maximis rebus; & honeſti, & diſerti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione perſuadere poſſit. Atque hæc in ſenatu minore
82 apparatu agenda ſunt. Sapiens enim eſt conſilium; multiſque aliis dicendi relinquendus locus; [51] vitanda etiam ingenii, oſtentationiſque ſuſpicio.

Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem, varietatemque deſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quàm dignitas. nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, videt. Nemo eſt enim, præſertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: ſed vincit utilitas plerumque, cùm ſubeſt ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem poſſe retineri. 334

Controverſia autem inter hominum ſententias, aut in illo eſt, utrum ſit utilius: aut etiam cùm id convenit, certatur, utrùm honeſtati potius, an utilitati conſulendum ſit. Quæ quia pugnare ſæpe inter ſe videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, [52] opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præſidii, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo glorioſa, colliget, poſteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude naſci defendet, ſemperque eam cum dignitate eſſe conjunctam. 335

Sed quid fieri poſſit, aut non poſſit, quidque etiam ſit neceſſe, aut non ſit, in utraque re maximè eſt quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas affertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. 336

Ad conſilium autem de republica dandum, caput eſt, noſſe rempublicam: ad dicendum verò probabiliter, noſſe mores civitatis; qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis eſt ſæpe mutandum. &, quamquam una ferè vis eſt eloquentiæ, tamen quia ſumma dignitas eſt populi, graviſſima cauſa reipublicæ, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam, & illuſtrius eſſe adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda eſt ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; ſæpe etiam à temeritate, iracundia, ſpe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. 337

Fit autem, ut, quia maxima quaſi oratori ſcena videatur con- 83
ciò, natura ipſa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet 338
enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen ſine tibiis canere, ſic orator, ſine multitudine audiente, eloquens eſſe non poſſit.

Et cùm ſint populares multi, variique lapſus, vitanda eſt acclamatio adverſa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, ſi aſperè, ſi atroganter, ſi turpiter, ſi ſordidè, ſi quoquo animi vitio dictum eſſe aliquid videatur, aut hominum offenſione, vel invidia, quæ aut juſta eſt, aut ex criminatione atque fama, aut res ſi diſplicet, aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ cupiditatis, aut metus multitudo: hiſque quattuor cauſis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, ſi eſt auctoritas: tum admonitio, quaſi lenior objurgatio: tum promiſſio, ſi audierint, probaturos: tum deprecatio, quod eſt infimum, ſed nonnumquam utile. 339

Nullo autem loco plus facetiæ proſunt, & celeritas, & breve aliquod dictum nec ſine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facilè, quàm multitudo, à triſtitia, & ſæpe ab acerbitate, commodè, ac breviter, & acutè, & hilarè dicto deducitur. Expoſui ferè, ut potui, vobis in utroque genere cauſa- 84
rum quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quaque omnino in cauſis ratione verſari. 340

Nec illud tertium laudationum genus eſt difficile, quod ego ini- 341

tumque in altero, *viden illam*. ſext. ſept. oct. non. habent *videant illam*, aut *illa*, emendatumque in uno, *tollere videtur. Nam poſtquam.* quod ipſum firmat illud noſtrum *ut*, quod ob characteris ſecundi obſcuritatem viſum eſt quibuſdam *z*, quibuſdam *r*, ideoque inde factum *videtur* ſive *videlicet*. Grut.

48. *Poſita eſt, fere decem verſiculis &c.*] Eſt à Pal. octav. nam pr. adhuc aberat *ferè*. vulgata, *in his fere decem*. quod & Lambino diſplicuit. *Idem.*

49. *Si ſic conſiſtitur aliquando.*] Sic Victoriana. ſed nihil variant Pall. quam quod pr. ac ſec. excludant *ſi*, habeantque, *ſic conſtituitur aliquando*. ceteri firmant receptam lectionem; *ſi ſic conſtituitur aliquando*. Lambinus repoſuit è libris, ut quidem aſſerit, *ſi hic conſiſtitur aliquamdiu*. in Pith. & Mem. erat, *ſi conſtituitur aliquando*. Idem.

50. *Nec dubium, quid geſtum ſit.*] Eſt à Pall. & duobus Gallicanis, proximeque accedit Victoriana, niſi quod is, *nec dubium ſit, quid geſtum ſit*. vulgata *nec ſi dubium ſit, quid geſtum ſit*. Idem.

51. *Vitanda etiam ingenii oſtentationiſque ſuſpicio.*] Enclitica *que* non eſt in Pall. pr. aut ſec. in Mem. aut Pith. è quibus duo præferunt, *ingeniis*. Idem.

52. *Opum, potentiæ, pecuniæ.*] Vox *pecuniæ* non eſt in ullo è noſtris quatuor. *Idem.*

53. Et

initio quaſi à præceptis noſtris ſecreveram, ſed & quia multa
ſunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de qui-
bus nemo ferè præciperet, & quòd nos laudationibus non ita
multùm uti ſoleremus, totum hunc ſegregabam locum. ipſi
enim Græci magis legendi; [53] & delectationis, aut hominis
alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forenſis cauſa, lauda-
tiones ſcriptitaverunt: quorum ſunt libri, quibus Themiſto-
cles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas, Philippus, Alexan-
der aliique laudantur. Noſtræ laudationes, quibus in foro uti-
mur, aut teſtimonii brevitatem habent nudam atque inorna-
tam, aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis
laudem minime accommodata eſt. Sed tamen quoniam eſt
utendum aliquando, nonnumquam etiam ſcribendum, velut
P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti ſcripſit C. Lælius,
vel ut noſmetipſi, ornandi cauſa, Græcorum more, ſi quos ve-
limus, laudare poſſimus; ſit à nobis quoque tractatus is locus.

342 Perſpicuum eſt igitur, alia eſſe in homine optanda, alia lau-
danda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ for-
tuna det, aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe veram
laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: ſed tamen quòd ipſa
virtus in earum rerum uſu, ac moderatione maximè cernitur,
tractanda etiam in laudationibus hæc ſunt naturæ & fortunæ
bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate,
non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe prætuliſſe aliis pro-
pter abundantiam fortunæ; ut opes, & copiæ non ſuperbiæ vi-
deantur ac libidini, ſed bonitati ac moderationi facultatem &
materiam dediſſe.

343 Virtus autem, quæ eſt per ſeipſa laudabilis, & ſine qua nihil
laudari poteſt, tamen habet plures partes, quarum alia eſt ad
laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in
moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia poſi-
tæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudi-
ne, ac robore. Nam clementia, juſtitia, benignitas, fides, for-
titudo in periculis communibus, jucunda eſt auditu in lauda-
tionibus.

344 Omnes enim hæ virtutes non tam ipſis, qui eas in ſe habent,
quàm generi hominum, fructuoſæ putantur. ſapientia & ma-
gnitudo animi, [54] qua omnes res humanæ geruntur, tenues, &
pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, &
ipſa eloquentia, admirationis habet non minùs, jucunditatis
minus. Ipſos enim magis videtur, quos [55] laudamus, quàm il-
los, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: ſed tamen in lau-
dando jungenda ſunt etiam hæc genera virtutum. feriunt enim
aures hominum, cùm illa, quæ jucunda, & grata, tum etiam
illa, quæ mirabilia ſunt in virtute, laudari.

85 Et quoniam ſingularum virtutum ſunt certa quædam officia,
345 ac muneta, & ſua cuique virtuti laus propria debetur, erit ex-
plicandum in laude juſtitiæ, quid cum fide, quid cum æquabi-
litate, quid cum ejuſmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fe-
cerit. Itemque in ceteris res geſtæ ad cujuſque virtutis genus,
& vim, & nomen accommodabuntur.

346 Gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quæ ſuſce-
pta videntur à viris fortibus ſine emolumento ac præmio: quæ
verò etiam cum labore, & periculo ipſorum, hæc habent uber-
rimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatiſſimè poſ-
ſunt, & audiri facillime. Ea enim denique virtus eſſe videtur
præſtantis viri, quæ eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa, aut
periculoſa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus, & admi-
rabilis videri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter adverſos, non fra-
ctum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem.

347 Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta vir-
tutis præmia, res geſtæ, judiciis hominum comprobatæ: in
quibus etiam felicitatem ipſam, deorum immortalium judicio
tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magni-
tudine præſtabiles, aut novitate primæ, aut genere ipſo ſingu-
lares. neque enim parvæ, neque uſitatæ, neque vulgares, ad-
miratione, aut omnino laude dignæ videri ſolent.

Eſt etiam cum ceteris præſtantibus viris compatatio, in lau- 348
datione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paullo plu-
ra, quàm oſtenderam, dicere, non tam propter uſum foren-
ſem, qui eſt à me in omni hoc ſermone tractatus, quàm ut
hoc videretis, ſi laudationes eſſent in oratoris officio, quod
nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, ſine qua
laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam.

Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis ſumenda eſſe 349
perſpicuum eſt. ſimul eſt illud ante oculos, nec bonum virum
propriè, & copioſè laudari, ſine virtutum, nec improbum no-
tari ac vituperari, ſine vitiorum cognitione, ſatis inſignitè, at-
que aſperè poſſe. Atque his locis & laudandi, & vituperandi
ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarum.

Habetis, de inveniendis rebus, diſponendiſque quid ſentiam. 350
adjungam etiam de memoria, ut labore Craſſum levem, ne-
que ei quidquam aliud, de quo diſſerat, relinquam, niſi ea, qui-
bus hæc exornentur. Perge verò, inquit Craſſus. libenter enim 86
te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis inte-
gumentis diſſimulationis tuæ, nudatumque perſpicio: & quòd
mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommode fa-
cis, eſtque mihi gratum.

Jam iſtuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, 351
erit in tua poteſtate. Si enim vere agere volueris, omnia tibi
relinquo. ſin diſſimulare, tu quemadmodum his ſatisfacias, vi-
deris. Sed, ut ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit, in-
genio, quanto Themiſtocles fuit, ut oblivionis artem, quàm
memoriæ, malim: gratiamque habeo [56] Simonidi illi Cejo,
quem primum ferunt artem memoriæ protuliſſe.

Dicunt enim, cùm cenaret Crannone in Theſſalia Simoni- 352
des apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, ceciniſ-
ſetque id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornan-
di cauſa poëtarum more in Caſtorem ſcripta, & Pollucem fuiſ-
ſent, nimis illum ſordidè Simonidi dixiſſe, ſe dimidium ejus
ei, quod pactus eſſet, pro illo carmine, daturum: reliquum à
ſuis Tyndaridis, quos æquè laudaſſet, peteret, ſi ei videretur.

Paullo pòſt eſſe ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: ju- 353
venes ſtare ad januam duos quoſdam, qui eum magnoperè
evocarent: ſurrexiſſe illum ipſum, prodiiſſe, vidiſſe neminem.
hoc interim ſpatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, con-
cidiſſe: ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiiſſe. quos
cùm humare vellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere
ullo modo: Simonides dicitur ex eo quòd meminiſſet, quo
eorum loco quiſque cubuiſſet, demonſtrator uniuſcujuſque ſe-
peliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inveniſſe fertur, ordi-
nem eſſe maximè, qui memoriæ lumen afferret.

Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos eſſe 354
capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent, effingenda ani-
mo, atque in his locis collocanda: ſic fore, ut ordinem rerum,
locorum ordo conſervaret: res autem ipſas rerum effigies no-
taret, atque ut locis pro cera, ſimulacris pro litteris uteremur.

Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, 87
quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in ac- 355
cipienda cauſa, quæ ipſe cogitaris? omnes fixas eſſe in animo
ſententias? omnem deſcriptum verborum apparatum? ita au-
dire vel eum, unde dicas, vel eum, cui reſpondendum ſit, ut
illi

53. *Et delectationis &c.*] Revocavi quod erat in Pall. & Gall. omnibus, item editione prima. ſequentes, *qui delectationes &c.* Gruterus.

54. *Qua omnes res humanæ geruntur.*] Dictio *geruntur* non viſitur in Pith. & n emb Memmii: & verò punctis ſubducta eſt in Pal. ſext. habent tamen reliqui præter pr. & ſec. in quibus præmittitur, *ſine qua omnes res humanæ tenues &c.* quod factum videtur, quod non adſequerentur auctoris ſententiam; quæ probè tamen procedit ſine illo *geruntur:* unde etiam neglexit id Lambinus. *Idem.*

55. *Laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare.*] In quatuor noſtris illis non reperies, *quam illos apud quos laudamus:* & ſanè ſatis ſubintelliguntur ob præcedentia. *Idem.*

56. *Simonidi illi Ceio.*] Ita rectè emendatum ab Hadr. Iunio Centuria III Adagio 71. antea erat *Chio.* Idem.

57. Cap.

illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo videantur inſcribere? Itaque ſoli, qui memoria vigent, ſciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi ſunt, quid reſponderint, quid ſuperſit: iidemque multa ex aliis cauſis aliquando à ſe acta, multa ab aliis audita meminerunt.

Quare confiteor equidem, hujus boni, naturam eſſe principem, ſicut earum rerum, de quibus antè locutus ſum, omnium: ſed hæc ars tota dicendi, ſive artis imago quædam eſt, & ſimilitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat & procreet, verùm ut ea, quæ ſunt orta jam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet.

Verumtamen neque tam acri memoria fere quiſquam eſt, ut non diſpoſitis, notatiſque rebus, ordinem verborum, aut ſententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine, & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter ſive Simonides, ſive alius quis invênit, ea maximè animis effingi noſtris, quæ eſſent à ſenſu tradita, atque impreſſa: acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi: quare facillimè animo teneri poſſe ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas & ab adſpectus judicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea quæ cogitando complecti non poſſemus, intuendo quaſi teneremus.

His autem formis, atque corporibus, ſicut omnibus, quæ ſub adſpectum veniunt, ſedes opus eſt. etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. quare ne in re nota, & pervulgata multus & inſolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis intervallis. Imaginibus autem agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur, & ſimilium verborum 57 converſa & immutata caſibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine, totius ſententiæ informatio, pictoris cujuſdam ſummi ratione & modo, formarum varietate locos diſtinguentis.

Sed verborum memoria, quæ minus eſt nobis neceſſaria, majore imaginum varietate diſtinguitur. multa enim ſunt verba, quæ, quaſi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari ſimilitudine nulla poſſunt. eorum fingendæ nobis ſunt imagines, quibus ſemper utamur. Rerum memoria, propria eſt oratoris. eam ſingulis perſonis bene poſitis notare poſſumus, ut ſententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus.

Neque verum eſt, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obſcurari etiam id, quod per ſe natura tenere potuiſſet. Vidi enim ego ſummos homines, & 58 divina propè memoria, Athenis Charmidem; in Aſia, quem vivere hodie ajunt, Scepſium Metrodorum, quorum uterque tamquam litteris in cera, ſic ſe ajebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt, ſi eſt nulla naturalis: ſed certé, ſi latet, evocanda eſt.

3 Habetis ſermonem benè longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certè non nimis verecundi: qui quidem cùm te, Catule, tum etiam L. Craſſo audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam iſtorum ætas minus me fortaſſe movere debuit. ſed mihi ignoſcetis profectò, ſi modò, quæ cauſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

8 Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo
3 fratre reſpondeo) non modò tibi ignoſcimus, ſed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cùm humanitatem, & facilitatem agnoſcimus tuam, tum admiramur iſtam ſcientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me aſſecutum puto, quod magno ſim levatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tanta tua in cauſis divinitas. nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quæ diligentiſſimè cognoſſe, & undique collegiſſe, uſuque doctum partim correxiſſe video, partim comprobaſſe.

Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtu- 363
tem, & diligentiam admiror, & ſimul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quod ſemper ſtatui, neminem ſapientiæ laudem, & eloquentiæ ſine ſummo ſtudio, & labore, & doctrina, conſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id, quod dixiſti, fore, ut tibi ignoſceremus, ſi cognoſſemus, quæ te cauſa in ſermonem impuliſſet? Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quòd nobis, & horum adoleſcentium ſtudio, qui te attentiſſimè audierunt, morem gerere voluiſti?

Tum ille, Adimere, inquit, omnem recuſationem Craſſo 364
volui, quem ego paullo ſciebam, vel pudentiùs, vel invitiùs, (nolo enim dicere de tam ſuavi homine faſtidioſiùs) ad hoc genus ſermonis accedere. Quid enim poterit dicere? conſularem ſe eſſe hominem, & cenſorium? eadem noſtra cauſa eſt. An ætatem afferet? quadriennio minor eſt. An ſe neſcire? quæ ego ſerò, quæ curſim arripui, 59 quæ ſubſicivis operis, (ut ajunt) iſte a puero, ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam ſui deſpiciens fuit, quin ſperaret aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere: Craſſo dicente, nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe umquam dicturum eſſe confideret. Quamobrem, ne fruſtra hi tales viri venerint, te aliquando, Craſſe, audiamus.

Tum ille, Ut ita iſta eſſe concedam, inquit, Antoni, quæ 9
ſunt longè ſecus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam ho- 365
mini, quod dici poſſit, reliquiſti? Dicam enim verè, amiciſſimi homines, quod ſentio. ſæpe ego doctos homines, quid dico ſæpe? immò nonnumquam: ſæpe enim, quî potui, qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutius, quàm quæſtor abfuerim? ſed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cùm eſſem, doctiſſimos viros, & in Aſia iſtum ipſum Scepſium Metrodorum, cùm de his ipſis rebus diſputaret. neque verò mihi quiſquam copioſius umquam viſus eſt, neque ſubtiliùs in hoc genere dicendi, quàm iſte hodie, eſſe verſatus. quod ſi eſſet aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum: non eſſem tam inurbanus, ac pœnè inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere ſentirem.

Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Craſſe, Anto- 366
nium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi ejus diſtinctionem, atque ornatum relinqueret? Hîc ille, Primùm, quis Antonio permiſit, inquit, ut & partes faceret, &, utram vellet, prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego recte intellexi, cùm valde libenter audirem, mihi conjuncte eſt viſus de utraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum invenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumſit.

Tum Cæſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit; eſt no- 367
bis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus. ſin, quod facilius; tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, Quid, quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit, Craſſe, concedere: ſed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc cenſorium

---

57. *Converſa & immutata caſibus.*] Eſt à quatuor noſtris; neque aliter Lambinus. vulgata *conſervata &c.* Grut.

58. *Divina prope memoria Athenis Carneadem.*] Præter rationem temporis ab hiſtoria arguitur vitii hæc lectio, quum Carneades non memoriæ, ſed eloquentiæ vi claruerit; unde Jonſius in hiſtoria Philoſophica vere videtur diſputare hoc loco reponendam eſſe *Charmidem.* Vide ipſum libro 11 cap. 14, ubi & ex aliis Tullii noſtri locis hunc errorem pellit. Sed quod fatendum eſt, in his occupaverat eum Salmaſius in diis illis Plinianis pag. 50, qui quum de ſcriptis etiam libris teſtetur, non putavi Carneadem hoc loco amplius tolerandum. Adde lib. 1 Tuſc. 24. *Gronov.*

59. *Quæ ſubſicivis operis.*] Ita Pall. ſeptem, niſi quod ſext. *ſubſitivis*, at pr. & ſec. *ſibi ſe civi.* Pith. & Memmii chartaceus, *ſubciſivi.* quod videtur Gulielmio tale fuiſſe, ut ſuper eo amplius quærendum cenſeret. *Gruter.*

rium eſt. id autem committere, vide quàm ſit homini turpe cenſorio. Agite verò, ille inquit, ut vultis. ſed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi fortè in craſtinum differre mavultis. Omnes ſe vel ſtatim, vel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quamprimùm tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS DE ORATORE

LIBER TERTIUS.

I 1 INSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem poſt Antonii diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſanè recordatio veterem animi curam, moleſtiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Craſſi, morte exſtincta ſubita eſt, vix diebus decem poſt eum diem, qui hoc, & ſuperiore libro continetur.

2 Ut enim Romam rediit extremo ſcenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in concione à Philippo; quem dixiſſe conſtabat, videndum ſibi aliud eſſe conſilium, illo ſenatu ſe rempublicam gerere non poſſe: manè idibus Septembris, & ille, & ſenatus frequens vocatu Druſi in curiam venit. Ibi cùm Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quòd conſul in eum ordinem tam graviter in concione eſſet invectus.

3 Hic, ut ſæpe inter homines ſapientiſſimos conſtare vidi, quamquam hoc Craſſo, cùm aliquid accuratiùs dixiſſet, ſemper ferè contigiſſet, ut numquam dixiſſe meliùs putaretur, tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum judicatum, ceteros à Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum à ſeſe ſuperatum. Deploravit enim caſum, atque orbitatem ſenatus: cujus ordinis à conſule, qui quaſi patens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò eſſe mirandum, ſi, cùm ſuis conſiliis rempublicam profligaſſet, conſilium ſenatus à republica repudiaret.

4 Hic cùm homini & vehementi, & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum, Philippo, quaſi quaſdam verborum faces admoviſſet, non tulit ille, & graviter exarſit, pignoribuſque ablatis Craſſum inſtituit coërcere. Quo quidem ipſo in loco multa à Craſſo divinitùs dicta efferebantur, cùm ſibi illum conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. AN TU, QUUM OMNEM AUCTORITATEM UNIVERSI ORDINIS [1] PRO PIGNORE PUTARIS, EAMQUE IN CONSPECTU POPULI ROM. CONCIDERIS; MEIS PIGNORIBUS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA SUNT CAEDENDA, SI CRASSUM VIS COERCERE: [2] HAEC TIBI EST EXCIDENDA LINGUA: QUA VEL EVULSA, SPIRITU IPSO LIBIDINEM TUAM LIBERTAS MEA REFUTABIT.

2 5 Permulta tum vehementiſſima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta eſſe conſtabat; ſententiamque eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſſimis & graviſſimis verbis, Ut populo Romano ſatisfieret, numquam ſenatus neque conſilium reipublicæ neque fidem defuiſſe, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus perſcriptis exſtat) ſcribendo adfuiſſe.

6 Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox, & oratio, quam quaſi exſpectantes, poſt ejus interitum veniebamus in curiam, ut veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremùm inſtitiſſet, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudoremque multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cùm cohorruiſſet, cum febri domum rediit, dieque ſeptimo lateris dolore conſumtus eſt.

O fallacem hominum ſpem, fragilemque fortunam & inanes noſtras contentiones! quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur, & corruunt, & antè in ipſo curſu obruuntur, quàm portum conſpicere potuerunt. Nam, quamdiu Craſſi fuit, ambitionis labore, vita diſtricta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium conceſſu, ad ſummam auctoritatem dabat, is ejus omnem ſpem, atque omnia vitæ conſilia morte pervertit. 7

Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: ſed ii tamen rempublicam caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo à diis immortalibus vita, ſed donata mors eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia ſenatum, non ſceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, non illam poſt reditum ejus cædem omnium crudeliſſimam; non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipſe florentiſſima multùm omnibus gloria præſtitiſſet. 8

Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longiùs, atque eis ferè ipſis definietur viris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpe defleta, dixerit, [3] cùm horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremùm ferè collocuti ſunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præſtantem, cùm ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium & fugam deprecaretur, eſſe coactum, ut vita ſe ipſe privaret. 3 9

Jam M. Antonii in his ipſis roſtris, in quibus ille rempublicam conſtantiſſimè conſul defenderat, quæque cenſor imperatoriis manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita ſervata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hoſpitis Etruſci ſcelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hæc non vidit, & vixiſſe cum republica pariter, & cum illa ſimul exſtinctus eſſe videatur. Neque enim propinquum ſuum, maximi animi virum, P. Craſſum, ſuapte interfectum manu, neque collegæ ſui, pontificis maximi, ſanguine ſimulacrum Veſtæ reſperſum eſſe vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, ini- 10

1. *Pro pignore putaris &c.*] Secutus ſum Pall. duos & Gallicanos totidem; quamvis ſic quoque editum à Manutio & Lambino. priores enim, *propugnare putares &c.* Gruter.

2. *Hæc tibi eſt excidenda.*] Palat. pr. ſec. *incidenda.* neque aliter Memmii membranaceus; neque improbem. *Idem.*

3. *Cum horum iſtorum ſit, qui tum.*] Ferre poſſem, abeſſe *cum*, item *ſic*

inimiciſſimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuiſſet.

Non vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles, miſeroſque caſus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus ejectus eſt è civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum privatus conjunctiſſimè vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, 4 ferro erepta vita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno reipublicæ malo conſtituta.

Ego verò te, Craſſe, cùm vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino conſilio & ortum, & exſtinctum eſſe arbitror. nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiaque tua civilis ferri ſubeunda fuit crudelitas, aut, ſiqua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coëgiſſet: neque ſolùm tibi improborum dominatus, ſed etiam propter admiſtam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuiſſet.

Mihi quidem, Quinte frater, & eorum caſus, de quibus antè dixi, & ea, quæ noſmetipſi ob amorem in rempublicam incredibilem, & ſingularem, pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua, vera, ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum virorum, me ſemper ab omni contentione, ac dimicatione revocaſti.

Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri, magna compenſati gloria, mitigantur, pergamus ad ea ſolatia, quæ non modo ſedatis moleſtiis jucunda, ſed etiam hærentibus, ſalutaria nobis eſſe poſſunt; ſermonemque L. Craſſi reliquum, ac pænè poſtremum memoriæ prodamus: atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam, debitamque referamus.

Neque enim quiſquam noſtrûm, cùm libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur; non, quamquam illa ſcripta ſunt divinitùs, tamen majus quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus non à te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à ceteris, qui hæc in manus ſument, ut majus quiddam de L. Craſſo, quàm quantum à nobis exprimetur, ſuſpicentur.

Nos enim qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodò locos, ac ſententias hujus diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quòd ſiquis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quàm quomodo à nobis uterque inductus eſt: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non poſſit. Nam fuit uterque (ut expoſui antea) cùm ſtudio, atque ingenio, & doctrina, præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus, ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret.

Ut igitur ante meridiem diſceſſerunt, paullulumque requierunt, in primis hoc à ſe Cotta animadverſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima, atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe, ſeſeque, qui vultum ejus, cùm ei dicendum eſſet, obtutumque oculorum in cogitando probè noſſet, atque in maximis cauſis ſæpè vidiſſet, tum dedita opera, quieſcentibus aliis, in eam exhedram veniſſet, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet, quumque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas ferè eſſe conſumtas. Deinde quum omnes, inclinato jam in poſtmeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, Quid eſt, Craſſe, inquit Julius, imuſne ſeſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum.

Tum Craſſus, An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut vobis hoc præſertim munus putem diutiùs poſſe debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media ſilva placet? Eſt enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Craſſus. etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. Cum placuiſſet idem ceteris, in ſilvam venitur, & ibi magna cum audiendi exſpectatione conſiditur.

Tum Craſſus, Cùm auctoritas, atque amicitia veſtra, tum 19
Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi. quamquam in partienda diſputatione noſtra, cùm ſibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea diviſit, quæ ſejuncta eſſe non poſſunt. Nam cùm omnis ex re, atque verbis conſtet oratio; neque verba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris, neque res lumen, ſi verba ſemoveris.

Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo com- 20
plexi, multo plus etiam vidiſſe videntur, quàm quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt: qui omnia hæc, quæ ſuprà & ſubter, unum eſſe, & una vi, atque una conſenſione naturæ conſtricta eſſe dixerunt. Nullum eſt enim genus rerum, quod aut avulſum à ceteris per ſeipſum conſtare, aut, quo cetera ſi careant, vim ſuam, atque æternitatem conſervare poſſint.

Sed hæc major eſſe ratio videtur, quàm ut hominum poſſit 6
ſenſu, aut cogitatione comprehendi. eſt etiam illa Platonis 21
vera, & tibi, Catule, certè non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium, uno quodam ſocietatis vinculo contineri. ubi enim perſpecta vis eſt rationis ejus, qua cauſæ rerum, atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum, concentuſque reperitur.

Sed ſi hoc quoque videtur eſſe altius, quàm ut id nos humi 22
ſtrati ſuſpicere poſſimus, illud certè tamen, quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe & tenere debemus. Una eſt enim, quod & ego heſterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificavit Antonius, eloquentia, quaſcunque in oras diſputationis, regionesve delata eſt.

Nam ſive de cœli natura loquitur, ſive de terræ, ſive de di- 23
vina vi, ſive de humana, ſive ex inferiore loco, ſive ex æquo, ſive ex ſuperiore, ſive ut impellat homines, ſive ut doceat, ſive ut deterreat, ſive ut concitet, ſive ut reflectat, ſive ut incendat, ſive ut leniat, ſive ad paucos, ſive ad multos, ſive inter alienos, ſive cum ſuis, ſive ſecum, rivis eſt diducta oratio, non fontibus: &, quocunque ingreditur, eodem eſt inſtructu, ornatuque comitata.

Sed quoniam oppreſſi jam ſumus opinionibus non modò 24
vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc faciliùs divulſa, & quaſi diſcerpta contrectant; & qui, tanquam ab animo corpus, ſic à ſententiis verba ſejungunt, quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt; non ſuſcipiam oratione mea plus, quàm mihi imponitur. tantum ſignificabo brevi, neque verborum ornatum inveniri poſſe non partitis, expreſſiſque ſententiis, neque eſſe ullam ſententiam illuſtrem ſine luce verborum.

Sed priùs quàm illa conor attingere, quibus orationem or- 25
nari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid ſentiam de univerſo genere dicendi. Natura nulla eſt (ut mihi vi- 7
detur) quæ non habeat in ſuo genere res complures diſſimiles inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etſi nos vocibus delectant, tamen ita ſunt varia ſæpe, ut id, quod proximum audias, jucundiſſimum eſſe videatur: & oculis colliguntur pænè innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum ſenſum diſſimili genere delectent, & reliquos ſenſus voluptates oblectent diſpares, ut ſit difficile judicium excellentis maximè ſuavitatis.

At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt 26
etiam ad artes. Una fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus; qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt, ſed ita tamen, ut neminem ſui velis eſſe diſſimilem. Una eſt ars, ratioque picturæ, diſſimillimique tamen inter

...it. gloſſam certè reſipere videntur. *Gruter.*

4. *Ferro erepta vita.*] Pith. & Mem. *excerpta*; cui ſcripturæ allu-

ter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe videatur. Et, ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cùm in iiſdem ſententiis, verbiſque verſetur, ſummas habet diſſimilitudines; non ſic, ut alii vituperandi ſint, ſed ut ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur.

27 Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quàm ſint inter ſeſe Ennius, Pacuvius, Acciuſque diſſimiles: quàm apud Græcos, Æſchylus, Sophocles, Euripides, 5 quamquam omnibus, par pæne laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur.

28 Adſpicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas. Suavitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Æſchines, vim Demoſthenes habuit. quis eorum non egregius? tamen quis cujuſquam niſi ſui ſimilis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamen quiſque in genere princeps.

8 Sed quid ego vetera conquiram, cùm mihi liceat uti præſen-
29 tibus exemplis, atque vivis? Quid jucundius auribus noſtris umquam accidit hujus oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, ut Latine loqui pæne ſolus videatur: ſic autem gravis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas, ac lepos. Quid multa? iſtum audiens equidem ſic judicare ſoleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitioſius & deterius futurum.

30 Quid noſter hic Cæſar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè ſingulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas pæne comice, triſtes remiſſe, ſeveras hilarè, forenſes ſcenica propè venuſtate tractavit: atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur?

31 Ecce præſentes duo propè æquales Sulpicius & Cotta. quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere præſtans? limatus alter, & ſubtilis, rem explicans propriis, aptiſque verbis. hæret in cauſa ſemper: &, quid judici probandum ſit, cùm acutiſſimè vidit, omiſſis ceteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima & maxima voce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia eſt, ut unus ad dicendum inſtructiſſimus à natura eſſe videatur.

9 Ad noſmetipſos jam revertor: (quoniam ſic fuimus ſemper
32 comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis judicium vocaremur). quid tam diſſimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cùm ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe præſtantius; ego autem, quamquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione conjungar. Videtiſne, genus hoc quod ſit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate.

33 Nos autem, quicumque in dicendo ſumus (quoniam eſſe aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab hujus multùm genere diſtamus; quod quale ſit, non eſt meum dicere, propterea quòd minime ſibi quiſque notus eſt, & difficillimè de ſe quiſque ſentit: ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd, quibus veſtigiis primum inſtiti, in iis ferè ſoleo perorare; & quòd aliquanto me major in verbis, & in ſententiis eligendis, quam cum, labor, & cura torquet, verentem, ne, ſi paullo obſoletior fuerit oratio, non digna exſpectatione, & ſilentio fuiſſe videatur.

34 Quòd ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cujuſque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis, quàm genere diſtinguitur, atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi pæne innumerabiles ſint quaſi formæ, figuræque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles; non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdem præceptis, atque in una inſtitutione formari.

Quod non eſt ita: diligentiſſimeque hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quò ſua quemque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos, cùm ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur.

Cujus eſt vel maximè inſigne illud exemplum (ut ceteras ar- 3
tes omittamus) quod dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frenis uti ſolere. alterum enim exſultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quaſi verecundantem incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur.

Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut, ſi non omnia, quæ 1
proponerentur à me, ad omnium veſtrûm ſtudium, & ad ge- 3
nus id, quod quiſque veſtrûm in dicendo probaret, adhæreſcerent, id a me genus exprimi ſentiretis, quod maximè mihi ipſi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi eſt modus melior, (nam de actione poſt videro) quàm ut Latinè, ut planè, ut ornatè, ut ad id, quodcumque agetur, aptè, congruenterque dicamus.

Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non 3
arbitror exſpectari à me, puri, dilucidique ſermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat: nec ſperare, qui Latinè non poſſit, hunc ornatè eſſe dicturum: neque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cogitationem habent facilem, uſum neceſſarium. nam alterum traditur litteris, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo minus nihil eſſe poſſit.

Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur ſcien- 3
tia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. ſunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, niſi Latinè. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa, parcè, quod oſtendam: ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſè, & multùm volutatus.

Atque, ut Latinè loquamur, non ſolùm videndum eſt, ut & 1
verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea ſic & 40
caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſervemus, ut nequid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit: ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis ſonus eſt ipſe moderandus.

Nolo exprimi litteras putidiùs, nolo obſcurari negligentiùs: 41
nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quaſi anhelata graviùs. nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis; ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona, atque abſurda. eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur.

Ruſtica vox, & agreſtis quoſdam delectat, quò magis anti- 42
quitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur, ut tuus,
Ca-

ait Pal. ſec. in quo *errepta*. Gruter.

5. *Quamquam omnibus par &c.*] Lambinus, *quamque*, ſed bene quod ipſe fatetur factum à ſe libris omnibus reclamantibus; ſane Palatinis ſeptem. nam pr. & ſec. ut & Pith. & Memmii membranaceus

Catule, ſodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, ſonoque vocis agreſti, & illud quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. [6] Me autem tuus ſonus, & ſuavitas iſta delectat; omitto verborum, quamquam eſt caput: verùm id affert ratio, docent litteræ, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi. ſed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, ſic in Latino ſermone, hujus eſt urbis maximé propria.

3 Athenis jam diu doctrina ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantùm in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quàm ſuaviter loquendo, facilè ſuperabit. Noſtri minus ſtudent litteris, quàm Latini. tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt litterarum, nemo eſt, quin litteratiſſimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque ipſo oris preſſu, & ſono facilè vincat.

Quare cùm ſit quædam certa vox Romani generis, urbiſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti poſſit, nihil ſonare, aut olere peregrinum, hanc ſequamur: neque ſolùm ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus.

4 Equidem cùm audio ſocrum meam Læliam (faciliùs enim mulieres incorruptam antiquitatem conſervant, quòd multorum ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. ſono ipſo vocis ita recto, & ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo ſic locutum eſſe ejus patrem judico, ſic majores; non aſpere, ut ille, quem dixi, non vaſtè, non ruſticè, non hiulcè, ſed preſſe, & æquabiliter, & leniter.

5 Quare Cotta noſter, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut jota litteram tollas, & E pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores videris imitari. Hic cum arriſiſſet ipſe Sulpicius, Sic agam vobiſcum, inquit Craſſus, ut, quoniam me loqui voluiſtis, aliquid de veſtris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipſum volumus, idque ſi feceris, multa (ut arbitror) hîc hodie vitia ponemus.

At enim non ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil ſim tui, niſi [7] ſupploſionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, ſi fortè, motum. Ergo iſta, inquit Craſſus, quæ habes à me, non reprehendo, ne meipſum irrideam. ſunt autem mea multo & plura, & majora, quàm dicis. quæ autem ſunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de iis te, ſi qui me fortè locus admonuerit, commonebo.

1 Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & ſubtilior cognitio, ac ratio litterarum alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani, ac domeſtici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poëtarum. Neque verò in illo altero diutiùs commoremur, ut diſputemus, quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur.

Latinè ſcilicet dicendo, verbis uſitatis, ac propriè demonſtrantibus ea, quæ ſignificari, ac declarari volemus, ſine ambiguo verbo, aut ſermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ ſimilitudinis cauſa ex aliis rebus transferuntur, non diſcerptis ſententiis, non præpoſteris temporibus, non confuſis perſonis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis eſt tota res, ut mihi permirum ſæpe videatur, cùm difficiliùs intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm ſi ipſe ille, qui patronum adhibet, de re ſua diceret.

Iſti enim, qui ad nos cauſas deferunt, ita nos plerumque 50 ipſi docent, ut non deſideres planiùs dici. Eaſdem res autem [8] ſimulac Fuſius, aut veſter æqualis Pomponius, agere cœpit, non æquè, quid dicant, niſi admodum attendi, intelligo; ita confuſa eſt oratio, ita perturbata, nihil ut ſit primum, nihil ut ſecundum: tantaque inſolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obſcuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere videantur.

Verùm, ſi placet, quoniam hæc ſatis ſpero, vobis quidem 51 certè majoribus, moleſta & putida videri, ad reliqua aliquanto odioſiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, [9] cùm 13 alias res agamus, quàm te inviti, qui adduci poſſumus (de me enim conjicio) [10] relictis ut rebus omnibus te ſectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam eſt oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas 52 modo percucurri, vel potiùs pænè præterii, Latinè loquendi, planeque dicendi: reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim umquam eſt oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus. Si eſt aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodò, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixiſſet, ut, qui adeſſent, intelligerent quid diceret, ſed contemſit eum, qui minùs id facere potuiſſet.

In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicen- 53 tem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui diſtinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum, verſumque conficiunt: id eſt, quod dico, ornatè. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarum dignitates ferunt, ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nomino.

Qui ita dicerent, eos negavit adhuc ſe vidiſſe Antonius, & 54 iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos eſſe arbitrantur, neque adhuc quam perſonam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. [11] Verùm enim oratori, quæ ſunt in hominum vita, quandoquidem in ea verſatur orator, atque ea eſt ei ſubjecta materies, omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent.

Eſt enim eloquentia una quædam de ſummis virtutibus; 55 quamquam ſunt omnes virtutes æquales & pares, ſed tamen eſt ſpecies alia magis aliâ formoſa & illuſtris: ſicut hæc vis, quæ ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis, & conſilia, ſic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocumque incubuerit, poſſit impellere; quæ quo major eſt vis, hoc eſt magis probitate jungenda, ſummaque prudentia: quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus.

Hanc

ceus heic tacent, mutili uſque ad caput infra XXVIII *Grut.*

6. *Me autem tuus ſonus & ſuavitas.*] Hodie quidem ita publicatur, pugnatque pro hac ſcriptura Lambinus: ſed tamen antiquitus vulgati ſervant *ſubtilitas*; neque aliter Palatini ſeptem, aut Memmii chartaceus, quem conſuluit Gulielmius. *Idem.*

7. *Supploſionem pedis.*] De ea Turnebus libro XXVII Adverſ. c. 1. *Idem.*

8. *Simulac Fuſius.*] Pal. quart. ſext oct. nonus, *Fufius* exhibent. *Idem.*

9. *Cum alias res agamus, quàm te inviti audiamus.*] Illud *audiamus*, in nullis eſt mſſ. noſtrorum; quibus omnibus adeſt *quam te in vitia qui &c.* præter octavum, in quo *quanta in vitia qui.* editio prima præfert, *quam abſque te: non inviti quidem adduci.* Idem. Tam conſpicuæ auctoritati reſiſtere neminem niſi ineptiſſimum poſſe credens, ejeci vocem inſiticiam *audiamus*, quæ non fuit aliorum, niſi qui in ſubita reſponſione non intelligunt aut attenderunt, quam ſoleat inter ipſam anhelitus reci rocationem cogitatione mutata aliquid interponi, & id quod volumus ante dicere, differri ad finem. *Gronov.*

10. *Relictis ut rebus omnibus.*] Lambinus tollit *omnibus*, tanquam ſupervacaneum. at ego malim abeſſe *rebus*, relinqui verò *omnibus*. Gruter.

11. *Verum enim oratori.*] Nihil diſcrepant Palatini. Lambinus edidit *Verò*. Gulielmius faciebat *Rerum*. at quid ſi *verum enim* dicamus.

15 56 Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci ſapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac ſimilitudine Coruncanii noſtri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, ſed conſilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis civitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipſius ſcientiæ ſuavitatem, qua nihil eſt hominibus jucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectavit.

57 Itaque, ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt, ex ea ſumma facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat neceſſe, doctiſſimi homines, otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quærenda, & inveſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur & rectè faciendi, & benè dicendi magiſtra; neque disjuncti doctores, ſed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui ſe à Peleo patre Achilli juveni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum.

58 Sed ut homines labore aſſiduo, & quotidiano aſſueti, cùm tempeſtatis cauſa opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam novum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio ludum: ſic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut voluntate ſua feriati, totos ſe alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad muſicos contulerunt, alii etiam, ut dialectici, novum ſibi ipſi ſtudium, ludumque, pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ ſunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates ſuas conſumſerunt.

16 59 Sed quòd erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non poteſt eſſe ſejuncta, faciendi, dicendique ſapientiam, florerent, ut Themiſtocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipſi in republica verſarentur, ſed hujus tamen ejuſdem ſapientiæ doctores eſſent, ut Gorgias, Thraſymachus, Iſocrates: inventi ſunt, qui cùm ipſi doctrina, & ingeniis abundarent, à re autem civili, & à negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent; quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum teſtimonio, totiuſque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venuſtate, & ſubtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam ſe cumque in partem dediſſet, omnium fuit facilè princeps.

60 Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, philoſophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, ſapienterque ſentiendi, & ornatè dicendi ſcientiam, re cohærentes, diſputationibus ſuis ſeparavit: cujus ingenium, varioſque ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, cùm ipſe litteram Socrates nullam reliquiſſet.

61 Hinc diſcidium illud exſtitit quaſi linguæ atque cordis, abſurdum ſanè & inutile, & reprehendendum, ut alii nos ſapere, alii dicere docerent. Nam, cùm eſſent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius variis, & diverſis, & in omnem partem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, & multùm disjunctæ, & diſpares, cum tamen omnes ſe philoſophi Socraticos, & dici vellent, & eſſe arbitrarentur.

17 62 Ac primò ab ipſo Platone Ariſtoteles, & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antiſthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico ſermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Ariſtippo, quem illæ magis voluptariæ diſputationes delectarant, Cyrenaica philoſophia manavit, quam ille, & ejus poſteri ſimpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundiùs id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, ferè qui ſe omnes Socraticos eſſe dicebant; Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: ſed ea horum vi, & diſputationibus ſunt jamdiu fracta, & exſtincta.

Ex illis autem, quæ remanent, ea philoſophia, quæ ſuſcepit 63 patrocinium voluptatis, etſi cui vera videatur, procul abeſt tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici conſilii, & regendæ civitatis ducem, & ſententiæ, atque eloquentiæ principem, in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe volumus. Nec ulla tamen ei philoſophiæ fiet injuria à nobis. Non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet: ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos avocat à roſtris, à judiciis, à curia, fortaſſe ſapienter, [12] hac præſertim republica.

Verum ego non quæro nunc, quæ ſit philoſophia veriſſima, 64 ſed quæ oratori conjuncta maximè. Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus. ſunt enim & boni viri, & quoniam ſibi ita videntur, beati. tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam ſi eſt veriſſimum, tacitum tamen, tanquam myſterium, teneant, quòd negant verſari in republica eſſe ſapientis. Nam, ſi hoc nobis, atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, id quod maximè cupiunt, otioſi.

Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen, nec 18 eos iratos vereor, quoniam omnino iraſci neſciunt: atque hanc 65 iis habeo gratiam, quòd ſoli ex omnibus eloquentiam, virtutem, ac ſapientiam eſſe dixerunt. ſed utrumque eſt in his, quod ab hoc, quem inſtruimus, oratore valde abhorreat: vel quòd omnes, qui ſapientes non ſint, ſervos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt; neque tamen quemquam eſſe ſapientem. Valde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adſint, ſanus, nemo civis, nemo liber eſſe videatur.

Accedit quòd orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, 66 & certè acutum; ſed, ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obſcurum, inane, jejunum, attamen ejuſmodi, quo uti ad vulgus nullo modo poſſit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & ceteris civibus, vel potiùs gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, ſupplicii: verè, an ſecus, nihil ad hoc tempus. ſed ea ſi ſequamur, nullam umquam rem dicendo expedire poſſimus.

Reliqui ſunt Peripatetici, & Academici, quamquam Acade- 67 micorum nomen eſt unum, ſententiæ duæ. nam Speuſippus Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo, & Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui unà audierat Platonem, [13] magnopere diſſenſit: copia fortaſſe, & varietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primùm, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, ſermonibuſque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quem ferunt eximio quodam uſum lepore dicendi, aſpernatum eſſe omne animi, ſenſuſque judicium, primumque inſtituiſſe, (quamquam id fuit Socraticum maximè) non, quid ipſe ſentiret, oſtendere; ſed contra id, quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare.

Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exſtitit di- 68 vina quadam celeritate ingenii, dicendique copia Carneades: cujus ego etſi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adoleſcens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clariſſimum virum, qui illum à ſe adoleſcente Athenis, jam affectum ſenectute, multos dies auditum eſſe dicebat.

Hæc

---

camus poſitum pro *Enimvero*. Grut.

12. *Hac præſertim republica.*] Eſt à Lambinianis. aliæ edd. *ac præſertim à rep.* quod & in Pall. noſtris. *Idem.*

13. *Magnopere diſſenſit.*] Gulielmius *diſſenſi* malebat, propius à vulgato

Hæc autem, ut ex Apennino, fluminum, ſic ex communi ſapientium jugo, ſunt doctrinarum facta divortia, ut philoſophi, tanquam in ſuperum mare Jonium defluerent, Græcum quoddam, & portuoſum: oratores autem in inferum hoc Tuſcum, & Barbarum, ſcopuloſum, atque infeſtum, laberentur, in quo etiam ipſe Ulyſſes erraſſet.

Quare ſi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat aut negare oportere quod atguare, aut, ſi id non poſſis, tum oſtendere, quod is fecerit, qui inſimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceſſariò, aut non eo nomine uſurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; &, ſi ſatis eſſe putatis, ea, quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatiùs, quàm ab illis dicuntur, & uberiùs explicavit Antonius; ſed, ſi his contenti eſtis, atque iis etiam, quæ dici voluiſtis à me: ex ingenti quodam oratorem, immenſoque campo in exiguum ſanè gyrum compellitis.

Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem, ſequi vultis, &, ſi illam præclaram, & eximiam ſpeciem oratoris perfecti, & pulcritudinem adamaſtis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia vis comprehendenda eſt.

Namque (ut antè dixi) veteres illi [14] uſque ad Iſocratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem, & ſcientiam cum dicendi ratione jungebant; poſtea [15] diſſociati (ut expoſui) à Socrate, diſerti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur; ex quo promiſcuè haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent.

Sed, ut pontifices veteres, propter ſacrificiorum multitudinem treſviros epulones eſſe voluerunt, cùm eſſent ipſi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti: ſic Socratici à ſe cauſarum actores & à communi philoſophiæ nomine ſeparaverunt, cùm veteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent.

2 Quæ cùm ita ſint, paullulum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, cùm ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenii tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturrimè ad publicas cauſas acceſſerim, [16] annoſque natus unum & viginti nobiliſſimum hominem, & eloquentiſſimum, in judicium vocarim; cui diſciplina, fuerit forum: magiſter, uſus, & leges, & inſtitutura populi Romani, moſque majorum.

Paullum, ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtavi, quæſtor in Aſia cùm eſſem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius; & inde decedens, Athenis: ubi ego diutiùs eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quòd myſteria non referrent, ad quæ biduo ſeriùs veneram, ſuccenſuiſſem. Quare hoc, quòd complector tantam ſcientiam, vimque doctrinæ, non modò non pro me, ſed contra me eſt potiùs, (non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo:) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus.

Illa vis autem eloquentiæ, tanta eſt, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omniſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationeſque teneat; eadem mores, leges, jura deſcribat, rempublicam regat, omnia, quæ ad quamcumque rem pertineant, ornatè, copioſeque dicat.

In quo genere nos quidem verſamur tantum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu valemus: neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multùm ſanè in diſputatione concedimus. 77

Quid enim meus familiaris C. Vellejus afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſiùs poſſim vel tutari, ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Vellejus eſt rudis, unuſquiſque noſtrûm verſatus? Quid eſt, quod aut Sex. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoici poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrûm quiſquam concedere? 21 78

Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem judicetur. Hæc verò, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum, acutis, atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noſter vulgaris orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi, iſtos quidem noſtros verberabit, neque ſe ab iis contemni ac deſpici ſinet. 79

Sin aliquis exſtiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus [17] in utramque ſententiam poſſit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propoſitum ſit, diſſerat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum uſum, moremque exercitationemque dicendi, is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neque ſine forenſibus nervis ſatis vehemens, & gravis, nec ſine varietate doctrinæ ſatis politus, & ſapiens eſſe orator poteſt. 80

Quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos quidem, pullos ſuos excludere in nido, qui evolent, clamatores odioſi, ac moleſti; Pamphilumque neſcio quem ſinamus [18] in inſulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas depingere: noſque ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta ſit, ut omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum umquam attigit, comprehenſa eſſe videatur. 81

Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Craſſe, mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi vel vim, vel ſuavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non ſolùm orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo viderere: nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe. ſed tamen; cùm omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam, ac ſtudia conſidero; neque, quo tempore iſta didiceris, video, nec magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adjumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere; an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. 22 82

Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule, primùm perſuadeas velim, me non multo ſecus facere, cùm de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum. negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare di- 83

vulgato quam Lambinianum *diſſenſerunt*. Grut.

14. *Uſquè ad Iſocratem.*] Manutius ac Lambinus *Socratem*, ſed alterum hæret in pluribus mſſ. atque editionibus; habetque quo ſe tueatur. *Idem.*

15. *Diſſociati à Socrate, diſerti à doctis &c.*] Plerique mſſ. *deſerti.* non diſplicet Lambinianum, *diſſociatis à Socrate, diſertis à doct.* Idem.

16. *Annoſque natus unum & viginti.*] Si Tacitum ſequimur, ut fecit Lambinus, reſeribendum *undeviginti*, reclamantibus libris omnibus. *Idem.*

17. *In utramque ſententiam poſſit dicere.*] Tertius Pal. ac nonus *in utramque partem ſententiam*, quod minus improbem, licet Lambinus illo *partem* retento abjecerit *ſententiam.* Idem.

18. *In inſulis depingere.*] Explicat Turnebus commentariis ſuis orat. contra Rullum. *Idem.*

19. *At*

diciſſet : neque , ea cùm dicerem , me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet , ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem.

84 Similiter nunc de oratore , veſtro impulſu , loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim , quacumque de arte, aut facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi jam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum , ſi bonum denique, non repugnabo : (quid enim nunc ſim ineptus ? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt , ſummus tamen certè non ſum. neque enim apud homines res eſt ulla difficilior , neque major , neque quæ plura adjumenta doctrinæ deſideret.

85 Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt , de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. Vis enim , & natura rei , niſi perfecta ante oculos ponitur , qualis , & quanta ſit , intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in iſtis libris , & cum iſtis hominibus vivere : nec verò , id quod tu rectè commeminiſti , ullum umquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum , ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis , quantum mihi puerilis ætas , forenſes feriæ conceſſerint.

23
86 At , ſi quæris, Catule , de doctrina iſta , quid ego ſentiam , non tantum ingenioſo homini , & ei , qui forum, qui curiam, qui cauſas , qui rempublicam ſpectet , opus eſſe arbitror temporis , quantum ſibi ii ſumſerunt , quos diſcentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur , qui eas ad uſum transferunt: aliter ab iis, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma jam ſenectute eſt , & quotidie commentatur. nihil enim curat aliud. [19] at Q. Velocius puer addidicerat. ſed quòd erat aptus ad illud , totumque cognorat , fuit , ut eſt apud Lucilium ,

—— *quamvis bonus ipſe*
Samnis in ludo , ac rudibus ; [20] *civis ſatis aſper.*

ſed plus operæ foro tribuebat , amicis , rei familiari. Valerius quotidie cantabat. erat enim ſcenicus. quid faceret aliud ?

87 At Numerius Furius , noſter familiaris , cùm eſt commodum , cantat. eſt enim paterfamilias , eſt eques Romanus. puer didicit , quod diſcendum fuit. Eadem ratio eſt harum artium maximarum , dies & noctes virum ſumma virtute & prudentia videbamus , philoſopho cùm operam daret , Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres , id agere , cùm ageret tamen , Africanum. Iſta diſcuntur facilè , ſi & tantum ſumas , quantum opus ſit , & habeas qui docere fideliter poſſit , & ſcias etiam ipſe diſcere.

88 Sed ſi tota vita nihil velis aliud agere, ipſa tractatio, & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid , quod cum deſidioſa delectatione veſtiges. ita fit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet , mediocris opera tribuatur , memoria ſtudiumque permaneat. Libet autem ſemper diſcere, ut ſi velim ego talis optimè ludere , aut pilæ ſtudio tenear , etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim. at alii , quia præclarè faciunt, vehementiùs , quàm cauſa poſtulat, delectantur, ut Titius pila , Brulla talis.

89 Quare nihil eſt , quòd quiſquam magnitudinem artium ex eo , quòd ſenes diſcunt , pertimeſcat. Namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur; aut ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe mea ſententia ſic habet , ut , niſi quod quiſque citò potuerit , numquam omnino poſſit perdiſcere.

24
90 Jam , jam , inquit Catulus , intelligo , Craſſe , quid dicas , & hercule aſſentior. ſatis video tibi homini ad perdiſcendum acerrimo , ad ea cognoſcenda , quæ dicis , fuiſſe temporis. Pergiſne , inquit Craſſus , me , quæ dicam , de me, non de re putare dicere ? Sed jam , ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi verò , Catulus inquit , placet.

Tum Craſſus , Quorſum igitur hæc ſpectat , inquit , tam 9
longa , & tam altè repetita oratio ? hæ duæ partes , quæ mihi ſuperſunt , illuſtrandæ orationis , ac totius eloquentiæ cumulandæ , quarum altera dici poſtulat ornatè , altera aptè , hanc habent vim , ut ſit quàm maximè jucunda , quàm maximè in ſenſus eorum , qui audiunt , influat , & quàmplurimis ſit rebus inſtructa.

Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum 9
ex vulgi opinionibus , exiguum ſanè , atque mendicum eſt. illud rurſus ipſum , quod tradunt iſti , qui profitentur ſe dicendi magiſtros , [21] non multum eſt majus , quàm illud vulgare , ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt , & rebus exquiſitis undique , & collectis , arceſſitis , comportatis , ut tibi , Cæſar, faciendum eſt ad annum ; ut ego in ædilitate laboravi , quòd quotidianis , & vernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam.

Verborum eligendorum , & collocandorum , & concludendorum 9
facilis eſt vel ratio , vel ſine ratione , ipſa exercitatio. Rerum eſt ſilva magna , quam cùm Græci jam non tenerent , ob eamque cauſam juventus noſtra dediſceret pænè diſcendo , etiam Latini , ſi diis placet , hoc biennio magiſtri dicendi exſtiterunt : quos ego cenſor edicto meo ſuſtuleram ; non quò (ut neſcio quos dicere ajebant) acui ingenia adoleſcentium nollem , ſed contrà ingenia obtundi nolui , corroborari impudentiam.

Nam apud Græcos , [22] qui cujuſmodi eſſent, videbam tamen 9
eſſe , præter hanc exercitationem linguæ , doctrinam aliquam, & [23] humanitatem dignam ſcientia. hos verò novos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere , niſi ut auderent : quod etiam cum bonis rebus conjunctum , per ſe ipſum eſt magnopere fugiendum. Hoc cùm unum traderetur , & cùm impudentiæ ludus eſſet; putavi eſſe cenſoris, ne longiùs id ſerperet, providere.

Quamquam non hæc ita ſtatuo , atque decerno , ut deſpe- 9
rem , Latinè ea , de quibus diſputavimus , tradi ac perpoliri. patitur enim & lingua noſtra , & natura rerum , veterem illam , excellentemque prudentiam Græcorum , ad noſtrum uſum , moremque transferri. ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt. ſin quando exſtiterint ; etiam Græcis erunt anteponendi.

Ornatur igitur oratio genere primùm , & quaſi colore quo- 2
dam , & ſucco ſuo. nam ut gravis , ut ſuavis , ut erudita ſit , ut 9
liberalis , ut admirabilis , ut polita , ut ſenſus , ut dolores habeat , quantum opus ſit , non eſt ſingulorum articulorum : in toto ſpectantur hæc corpore. Ut porrò conſperſa ſit quaſi verborum , ſententiarumque floribus , id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem , ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia , & lumina.

Genus igitur dicendi eſt eligendum , quod maximè teneat 9
eos , qui audiant , & quod non ſolùm delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. Non enim à me jam exſpectari puto , ut moneam , ut caveatis , ne exilis , ne inculta ſit veſtra oratio , ne vulgaris , ne obſoleta. aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur veſtra , & ætates.

Difficile enim dictu eſt , quænam cauſa ſit , cur ea , quæ 9
maximè ſenſus noſtros impellunt voluptate , & ſpecie prima acerrimè commovent, ab iis celerrimè faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quanto colorum pulcritudine, & varietate floridiora ſunt in picturis novis pleraque , quàm in veteribus ? quæ tamen etiamſi primo adſpectu nos ceperunt , diutius non delectant; cùm iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletoque teneamur. Quanto molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones , & falſæ voculæ , quàm certæ , & ſeveræ ? quibus

19. *At Q. Velocius &c.*] Eſt à conjectura Victorii libro VI cap. 21. ut & Turnebi lib. XXV cap 10 libri enim & vulgata , *atque vejocius &c.* ſine ullo ſenſu commodo. *Grut.*

20. *Civis ſatis aſper.*] Ita erat in pleriſque Pall. aut *cujus*, literis tamen ird ſcretis. ediderc alii , *cauſis ſatis aſper*. Lambinus *cuivis*. Noſtrum illud conjecerat quoque Iuſtus Lipſius; qui adeatur libro 4 Antiq. lect. cap. 2. *Idem.*

21. *Non multum eſt majus.*] Revocavi ſcripturam veterem editionum , ac membranarum. recentiores enim *multo*. tanquam ſi alterum minus ferri poſſet. *Idem.*

22. *Qui cujuſmodi eſſent.*] Gulielmius conjiciebat , *cujuſque modi eſſent*. Lambinus edidit , *cuicuimodi eſſent* ; quomodo & P. Manutius. *Idem.*

23. *Humanitatem dignam ſcientia.*] Adjutus à mſſ. Lambinus edidit

quibus tamen non modò auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat.

Licet hoc videre in reliquis ſenſibus; unguentis minus diu nos delectari, ſumma & acerrima ſuavitate conditis, quàm his moderatis: &, magis [24] laudari quod ceram, quàm quod crocum olere videatur. in ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis, & lævitatis. Quinetiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maximè voluptarius, quique [25] dulcitudine præter ceteros ſenſus commovetur, quàm citò id, quod valde dulce eſt, aſpernatur, ac reſpuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? cùm utroque in genere ea, quæ leviter ſenſum voluptate moveant, facillimè fugiant ſatietatem.

Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt, quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poëtis, vel oratoribus poſſumus judicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtivam, ſine intermiſſione, [26] ſine reprehenſione, ſine varietate, quamvis claris ſit coloribus picta vel poëſis, vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eo citiùs in oratoris, aut in poëtæ cincinnis, ac fuco offenditur, quòd ſenſus in nimia voluptate natura, non mente ſatiantur: in ſcriptis & in dictis non aurium ſolùm, ſed animi judicio etiam magis, infucata vitia noſcuntur.

Quare, *benè*, & *præclarè*, quamvis nobis ſæpè dicatur; *bellè*, & *feſtivè*, nimium ſæpe nolo. quamquam illa ipſa exclamatio, *Non poteſt melius*, ſit velim crebra: ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac ſumma laus umbram aliquam, & receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, exſtare, atque eminere videatur.

Numquam agit hunc verſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens virtuti honorem, præmium, haud prædam petit:

ſed abjicit prorſus, [27] ut in proximos,

Ecquid video? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras,

incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter:

Quid petam præſidii?

quàm leniter? quàm remiſſe? quàm non actuoſe? inſtat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non poſſet, ſi eſſet conſumta ſuperiore motu, & exhauſta. Neque id actores priùs viderunt, quàm ipſi poetæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, diſtinguitur.

Ita ſit nobis igitur ornatus, & ſuavis orator, (nec tamen poteſt aliter eſſe,) ut ſuavitatem habeat auſteram, & ſolidam, non dulcem, atque decoctam. nam ipſa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejuſmodi ſunt, ut ea, quamvis vitioſiſſimus orator, explicare poſſit. Quare, ut antè dixi, primùm ſilva rerum, ac ſententiarum comparanda eſt, qua de parte dixit Antonius. hæc formanda filo ipſo, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda ſententiis.

Summa autem laus eloquentiæ eſt, amplificare rem ornando, quod valet non ſolùm ad augendum aliquid, & tollendum altiùs, dicendo, ſed etiam ad extenuandum, atque abjiciendum. Id deſideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm concitamus.

Sed in hoc, quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimùm, eaque una laus oratoris eſt, & propria maximè. Etiam major eſt illa exercitatio, quam extremo ſermone inſtruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrumque horum cumulatiſſimè facere poſſe.

Conſequentur etiam illi loci, qui quamquam proprii cau- 106
ſarum, & inhærentes in earum nervis eſſe debent, tamen quia de univerſa re tractari ſolent, communes à veteribus nominati ſunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti, confirmatis criminibus, oportet.

Aliter enim jejuni ſunt, atque inanes: alii autem habent 107
deprecationem, aut miſerationem: alii verò ancipites diſputationes, in quibus de univerſo genere in utramque partem diſſeri copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, ſimilibuſque de rebus, in utramque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus.

Sed, quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in parvo, & 108
eo litigioſo, prædiolo relicti ſumus, & aliorum patroni, noſtra tenere, tuerique non potuimus: ab iis, (quod indigniſſimum eſt) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis mutuemur.

Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva ur- 23
bis, ac loci, nomen habent, & peripatetici philoſophi, aut 109
Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam, à Græcis politici philoſophi appellati, univerſarum rerum publicarum nomine vocabantur; omnem civilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definita controverſia certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne à Karthaginienſibus captivos noſtros, redditis ſuis, recuperari: aut infinitè de univerſo genere quærentis, Quid omnino de captivo ſtatuendum, ac ſentiendum ſit. atque horum ſuperius illud genus, cauſam, aut controverſiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur. atque hactenus loquuntur.

Etiam hac inſtituendo diviſione utuntur, ſed ita, non ut ju- 110
re, aut judicio, [28] ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex jure civili, [29] ſurculo defringendo, uſurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipſum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum jam cauſarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum verò tantummodò in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit ſatius, [30] quàm attentatum deſeri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua 29
quæri & diſceptari poteſt, ſive in infinitis conſultationibus 111
diſceptatur, ſive in iis cauſis, quæ in civitate, & in forenſi diſceptatione verſantur: neque eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim, rationemque referatur.

Nam aut ipſa cognitio rei, ſcientiaque perquiritur, ut, Vir- 112
tus ſuamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi conſilium exquiritur, ut, Sitne ſapienti capeſſenda reſpublica.

Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, 113
ut

dit *humanitate dignam ſcientiam*. ſed ita nulli Palatini. *Gruter.*

24. *Laudari quod ceram quam quod crocum olere.*] Hæc eſt ſcriptura Pall. ſeptem & Memmiani, propugnatque lib. IV c. 5 Miſcellaneorum Brodæus. Lambinus reponit è Plinii libro XVII c. 5 *terram quam cr. ſapere*. Idem.

25. *Dulcitudine.*] Habent iſtud non Nonius modò, ſed & Pal. tert. quart. ſext. ſeptimus; non *dulcedine*, quod inveniri tamen in pleriſque membranis putarat Lambinus. *Idem*

26. *Sine reprehenſione.*] Lambinus intruſit *reſpiratione*, libris calamo exaratis non adſentientibus. *Idem.*

27. *Ut in proximos, Ecquid video?*] Pall. omnes, *& quid video?* ut videatur omnino legendum; *ut in proximo: Sed quid video?* Idem.

28. *Ut denique recuperare amiſſam &c.*] Lambinus εὐστοχίαν ſuam heic jactat, emendando, *aut vi denique*. ſed eam ſanè nullus admiſerim. *Idem.*

29. *Surculo defringendo.*] Videatur Turnebus lib. Adverſ. XXI c. 14. nec pœnitebit. *Idem.*

30. *Quàm attentatum deſeri.*] Memmii membr. item Pal. nonus, *intractatum*, chartaceus *ad tantum*, quod & in Pal. tert. quart. ſept. nam pr. ſec. *atractum*, oct. *attrectatum*, quod & ad oram quart. Pith.

at-

ut ita dicam, conſecutio. Nam, quid in re ſit, conjectura quæritur, ut illud, Sitne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, ſi quæratur, quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cùm, quid quamque rem ſequatur, inquiritur: ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri.

114 Redeunt rurſus ad conjecturam, eamque in quattuor genera diſpertiunt. nam aut quid ſit, quæritur, hoc modo: Naturane ſit jus inter homines, an opinionibus. aut, quæ ſit origo cujuſque rei: ut, quod ſit initium legum, aut rerum publicarum. aut cauſa, & ratio: ut, ſi quæratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant. aut de immutatione: ut, ſi diſputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium poſſit converti.

115 Definitionis autem ſunt diſceptationes, ut, cùm quæritur, quid in communi mente quaſi impreſſum ſit: ut, ſi diſſeratur, idne ſit jus, quod maximæ parti ſit utile. aut, cùm quid cujuſque ſit proprium, exquiritur: ut ornatè dicere, propriumne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea poſſit. aut, cùm res diſtribuitur in partes, ut, ſi quæratur, quot ſint genera rerum expetendarum, aut, ſintne tria, corporis, animi, externarumque rerum. aut, cùm, quæ forma, & quaſi naturalis nota cujuſque ſit, deſcribitur, ut, ſi quæratur avari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi.

116 [31] Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur. nam aut ſimplex eſt diſceptatio, ut, ſi diſſeratur, expetendane ſit gloria: aut ex comparatione, laus, an divitiæ magis expetendæ ſint. Simplicium autem ſunt tres modi, de expetendis, fugiendiſve rebus, ut, expetendine honores ſint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, æquumne ſit ulciſci injurias etiam propinquorum: de honeſto, aut turpi, ut hoc, ſitne honeſtum, gloriæ cauſa mortem obire.

117 Comparationis autem duo ſunt modi, unus, cùm, idemne ſit, an aliquid interſit, quæritur: ut metuere, & vereri: ut rex, & tyrannus: ut aſſentator, & amicus. alter, cùm, quid præſtet aliud alii, quæritur: ut illud, Optimine cujuſque ſapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, ſic ferè à doctiſſimis hominibus deſcribuntur.

30 Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii diſceptatione

118 verſantur, quo in genere, quid rectum, faciendumque ſit, quæritur; cui loco omnis virtutum, & vitiorum eſt ſilva ſubjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda, tollendave tractantur. huic generi ſubjectæ ſunt cohortationes, objurgationes, conſolationes, miſerationes, omniſque ad omnem animi motum & impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio.

119 Explicatis igitur his generibus, ac modis diſceptationum omnium, nihil ſanè ad rem pertinet, ſiqua in re diſcrepavit ab Antonii diviſione noſtra partitio. eadem enim ſunt membra in utriſque diſputationibus, ſed paullo ſecus à me, atque ab illo, [32] partita, ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, penſumque revocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum eſt, quàm quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe.

120 Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ latiſſimè vagantur, & à privata, ac ſingulari controverſia ſe ad univerſi generis vim explicandam conferunt, & convertunt, ut ii, [33] qui audiant, natura, & genere, & univerſa re cognita, de ſingulis reis, & criminibus, & litibus ſtatuere poſſint.

Hanc ad conſuetudinem exercitationis vos, adoleſcentes, 1
eſt cohortatus Antonius, atque à minutis, anguſtiſque concertationibus ad omnem vim, varietatemque vos diſſerendi traducendos putavit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolùm acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt, ſed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum, & plurimarum ſuavitate, copia, varietate.

Noſtra eſt enim (ſi modò nos oratores ſumus, ſi in civium 3
diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis 1
adhibendi auctores & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiæ, doctrinæque poſſeſſio, in quam homines, quaſi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eoſque rhetoricos inſcribunt, quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab iiſdem de juſtitia, de officio, de civitatibus inſtituendis, & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur.

Quæ quoniam jam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt no- 1:
bis ab iis ipſis, à quibus expilati ſumus, dummodò illa ad hanc civilem ſcientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnem teramus in his diſcendis rebus ætatem, ſed cùm fontes viderimus, quos niſi qui celeriter cognorit, numquam cognoſcet omnino, tum, quotieſcumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus.

Nam neque tam eſt acris acies in naturis hominum, & in- 11
geniis, ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſſit videre: neque tanta tamen in rebus obſcuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, ſi modò adſpexerit. In hoc igitur tanto tamque immenſo campo, cùm liceat oratori vagari liberè, atque, ubicumque conſtiterit, conſiſtere in ſuo, facilè ſuppeditat omnis apparatus, ornatuſque dicendi.

Rerum enim copia verborum copiam gignit: &, ſi eſt ho- 11
neſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exſiſtit ex rei natura quidam ſplendor in verbis. ſit modò is, qui dicet, aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione, doctrinaque puerili, & flagret ſtudio, & à natura adjuvetur, & in univerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus; ornatiſſimos [34] ſcriptores, oratoreſque ad cognoſcendum, imitandumque cognorit: næ ille haud ſanè, quemadmodum verba ſtruat, & illuminet, à magiſtris iſtis requiret. ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modò eſt exercitata, labetur.

Hîc Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum va- 3
rietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus 11
es, quantiſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoreſque dicendi nullum genus diſputationis à ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos.

Ex quibus Eleus Hippias, cùm Olympiam veniſſet, maxi- 117
ma illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pænè audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolùm has artes, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ continerentur, geometriam, muſicam, litterarum cognitionem, & poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, [35] quæ de rebuſpublicis dicerentur: ſed annulum, quem haberet, pallium,

attactum. ed. prima, *quam tale ac tantum deſcri.* Gruter.

31. *Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera &c.*] Memmii membr. *duo contermina.* de quo amplius quærendum. nam Pal. pr. habet fere *duo crimina.* ſec. *crimmina.* Idem.

32. *Partita ac diſtributa.*] Pall. priores & Gallicani duo *tributa* ſolum retinent. *Idem.*

33. *Qui audiant, natura & genere &c.*] Gulielmius attendendum putabat binis Gallicanis, *naturæ genere:* & id certè etiam in Pal. pr. ac ſec. ſed nihil mutarim. *Idem.*

34. *Scriptores oratoreſque ad cognoſcendum imitandumque cognorit.*] Pal. pr. Pith. Mem membr. *ſcr. oratoreſque cognoſcendos imitandoſque delegerit*; & ſic quoque fere ſecundus. videturque potius vulgato. *Idem.*

35. *Quæ de rebus publicis dicerentur.*] Lambinus *differuntur.* Pall. nihil variant, niſi quod octavus *ducerentur*; quod non omnino inſuper habuerim. *Idem.*

36. *Soc-*

lium, quo amictus, [36] ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe.

Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus, ſed ex eo ipſo eſt conjectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unuſquiſque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum & diſſeruit, & ſcripſit.

Ipſe ille Leontinus Górgias, quo patrono (ut Plato voluit) philoſopho ſuccubuit orator, qui aut non eſt victus umquam à Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt: aut, ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit, & diſertior Socrates, &, ut tu appellas, copioſior, & melior orator. ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcumque in diſceptationem, quæſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſimè dicturum eſſe profitetur: iſque princeps ex omnibus auſus eſt in conventu poſcere, qua de re quiſque vellet audire: cui tantus honos habitus eſt à Græcia, ſoli ut ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur.

Atque ii, quos nominavi, multique præterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis; oratoriſque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam vel copia, vel gloria floruiſſe.

Quò quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis eſſe tribuendum ſtatuam: cùm tu in alia lingua, [37] ac moribus natus, occupatiſſima in civitate, vel privatorum negotiis pænè omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac ſummi imperii gubernatione diſtrictus, tantam vim rerum, cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui conſilio, & oratione in civitate valeat, ſcientia, atque exercitatione ſociaris: illi nati in litteris, ardenteſque his ſtudiis, otio verò diffluentes, non modò nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & traditum, & ſuum conſervaverint.

Tum Craſſus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, ſed in aliis etiam compluribus, diſtributione partium, ac ſeparatione magnitudines ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cum eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, [38] alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num muſicam Damone, aut Ariſtoxeno, num ipſas litteras Ariſtophane, aut Callimacho tractante, tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus univerſum complecteretur, atque ut alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret?

Equidem ſæpe hoc audivi de patre, & de ſocero meo, noſtros quoque homines, qui excellere ſapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas noſſet, ſolitos eſſe complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M'. verò Manilium nos etiam vidimus tranſverſo ambulantem foro; quod erat inſigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus conſilii ſui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in ſolio ſedentes domi, ſic adibatur, non ſolùm ut de jure civili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur.

Hæc fuit P. Craſſi illius veteris, hæc Ti. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentiſſimi hominis, ſapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis, atque humanis rebus referretur: iidemque & in ſenatu, & apud populum, & in cauſis amicorum, & domi, & militiæ conſilium ſuum, fidemque præſtabant.

Quid enim M. Catoni, præter hanc politiſſimam doctrinam tranſmarinam, atque adventiciam, defuit? [39] num, quia jus civile didicerat, cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris ſcientiam negligebat? At utroque in genere & laboravit, & præſtitit. num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator: idem facilè optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis ſciri, diſcive potuit, quod ille non eùm inveſtigarit, & ſcierit, tum etiam conſcripſerit.

Nunc contrà plerique ad honores adipiſcendos, & ad rem- 136
publicam gerendam nudi veniunt, atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert ſe, ſi unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut uſum aliquem militarem; quæ ſanè nunc quidem obſoleverunt; aut juris ſcientiam, ne ejus quidem univerſi; nam pontificium, quod eſt conjunctum, nemo diſcit: aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum curſu poſitam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipſarum ſocietatem, cognationemque non norunt.

Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in 34
hoc quidem ſermonis genere non poſſumus: nam ut virtutis à 137
noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis exempla repetenda) ſeptem fuiſſe dicuntur uno tempore, qui ſapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes, præter Mileſium Thalen, civitatibus ſuis præfuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cujus eloquentia litteris inſtructior fuiſſe traditur, quàm Piſiſtrati? qui primus Homeri libros, confuſos anteà, ſic diſpoſuiſſe dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit, ut litteris, doctrinaque præſtaret.

Quid Pericles? de cujus dicendi copia ſic accepimus, ut, cùm 138
contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, ſeveriùs tamen id ipſum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam cùm illi malè dicerent (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitaſſe dixerunt; tantamque in eo vim fuiſſe, ut in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc [40] non clamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus.

Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus ſuis quidem non 139
boni, ſed certè docti, atque eloquentes, nonne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ ſolùm, verùm etiam animi, ac virtutis magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armavit. Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato, aliis Iſocrates clariſſimum virum Timotheum, Cononis, præſtantiſſimi imperatoris, filium, ſummum ipſum imperatorem, hominemque doctiſſimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyſis Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata eſt? Equidem non arbitror.

35
Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ eſſent 140
homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntiandum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoque, non repugnante natura, dediſſent, eloquentia præſtitiſſe.

Itaque ipſe Ariſtoteles, cùm florere Iſocratem nobilitate 141
diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes à cauſis forenſibus, & civilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet,

36. *Soccos quibus indutus eſſet.*] Pall. duo & Memmii chartaceus, *inductus*. & dignum eſt examine. *Gruter*.

37. *Ac moribus natus.*] Pith. *notis*, unde putat Gulielmius forte legendum *ignotis*. non putem. *Idem*.

38. *Alios qui oculis mederentur?*] Ridicule Lambini editio infercit, *qui auribus*: quaſi verò tam periculoſe curarentur aures, ut eis opus medico peculiari. *Idem*.

39 *Num quia jus civile didicerat.*] Pall. ſeptem, Gallicani tres *non didicerat*. quod mutabat Gulielmius in *condidicerat*. Ego habeo quo defendam lectionem mediam. prima editio tamen, *civile dicebat*. Idem.

40. *Non clamator aliquis.*] Ita ſeptem Pall. & Memmii chartaceus, olimque cuſi. recentiores *declamator*, minus rectè. priore voce uſus & ſupra cap. 21 ante finem. *Idem*.

41. *Ve-*

liſſet, mutavit repentè totam formam propè diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam de Philocteta paullo ſecus dixit. Ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cum Barbaris: hic autem, cùm Iſocratem pateretur dicere. itaque ornavit, & illuſtravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque verò hoc fugit ſapientiſſimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciverit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta & loquendi.

142 Nunc ſive qui volet, eum philoſophum, qui copiam nobis rerum, orationiſque tradat, per me appellet oratorem licet; ſive hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam junctam habere eloquentiæ, philoſophum appellare malit, non impediam: dummodò hoc conſtet, neque infantiam ejus, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat; neque inſcientiam illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiam loquacem.

143 Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt. quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controverſia eſt. ſin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto ineſt illorum omnis ſcientia, in philoſophorum autem cognitione non continuò ineſt eloquentia, quæ quamvis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cùm Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & ceteris ſilentium fuit.

26 Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe, non poſſum queri,
144 quòd mihi videare aliud quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe. plus enim aliquanto attuliſti, quàm tibi eſſet tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certe & hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres, & eras ipſe jam ingreſſus, atque in quattuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cumque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed, ut ipſe dicebas, celeriter, exigueque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus.

145 Quò cùm ingreſſus eſſes, repentè te quaſi quidam æſtus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conſpectu pænè omnium abſtraxit; omnemque rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti: (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed, apud hos quid profeceris, neſcio: me quidem in Academiam totum compuliſti. in qua velim ſit illud, quod ſæpe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque ut poſſit is illa omnia cernere, qui tantummodò adſpexerit: ſed etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profectò numquam conquieſcam, neque defatigabor antè, quàm illorum ancipites vias, rationeſque & pro omnibus, & contra omnia diſputandi, percepero.

146 Tum Cæſar, Unum, inquit, me ex tuo ſermone maximè, Craſſe, commovit, quòd eum negaſti, qui non citò quid didiciſſet, umquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ tu verbis ad cœlum extuliſti; aut, ſi non potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his noſtris poſſim eſſe contentus.

147 Hic Sulpicius, Ego verò, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quemquam deſidero. vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forenſium, & communium vulgaris hæc cognitio, ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam; ex qua ipſa tamen permulta neſcio: quæ tum denique, cùm cauſa aliqua, quæ à me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem, niſi fortè es jam defeſſus, & ſi tibi non graves ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem, ſplendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem.

Tum Craſſus, Pervulgatas res requiris, inquit, & tibi non 3
incognitas, Sulpici. quis enim de iſto genere non docuit, non 1
inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit? ſed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota ſunt, breviter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos, qui auctores, & inventores ſunt harum ſanè minutarum rerum, revertendum.

Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primùm 1
nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, deinde conjunctè. nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis verbis eſt; alius, qui ex continuatis, conjunctiſque conſtat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria ſunt, & certa quaſi vocabula rerum, pænè unà nata cum rebus ipſis: aut iis, quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur: aut iis, quæ novamus, & facimus ipſi.

In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta, 15
atque obſoleta fugiat: lectis, atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam, & ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo conſuetudo etiam benè loquendi, valet plurimum.

Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici ſolet, 15
Bonis is verbis, aut *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu judicatur: in quo non magna laus eſt vitare vitium, (quamquam id eſt magnum) [41] verùm hoc quaſi ſolum quoddam, atque fundamentum eſt, verborum uſus & copia bonorum.

Sed quid ipſe ædificet orator, & in quo adjungat artem, id 15
eſſe à nobis quærendum, atque explicandum videtur. Tria 3
ſunt igitur in verbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandam, atque exornandam orationem; aut inuſitatum verbum, aut novatum, aut tranſlatum.

Inuſitata ſunt, priſca ferè, ac vetuſta, & ab uſu quotidiani 15
ſermonis jamdiu intermiſſa, quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, quàm noſtra: ſed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit:* nec *prolem*, aut *ſubolem*, aut *effari*, aut *nuncupari*: aut, ut tu ſoles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar*: & alia multa, quibus loco poſitis, grandior, atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet.

Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignun- 15
tur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor ſapientiam mihi [42] omnem exanimato expectorat.

[43] *Num non vis hujus me verſutiloquas malitias.*

Videtis enim & *verſutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta eſſe verba, non nata. [44] Vel ſæpe ſine conjunctione verba novantur, [45] ut, *ille ſenius*; ut, *Dii genitales*, ut, — *baccarum ubertate incurveſcere.*

Tertius ille modus transferendi verbi latè patet, quem ne- 155
ceſſitas genuit inopiâ coacta, & anguſtiis; pòſt autem delectatio, jucunditaſque celebravit. nam ut veſtis frigoris depellendi causâ reperta primò, pòſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: ſic verbi tranſlatio, inſtituta eſt inopiæ causâ, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*,

41. *Verum hoc quaſi ſolum &c.*] Pal. pr. ſec. interſerunt *tamen*, item Pith. qui adhuc adjicit *hujus*. ſed enim ceteri Pall. habent: *verum jam in hoc quaſi &c.* Gruter.

42. *Omnem exanimato expectorat.*] Revocavi veterem lectionem mſſ. omnium, item olim editorum. malè poſt impreſſi *ex animo exp.* idem reſtitui infra cap. LVIII volentibus rurſum omnibus mſſ. *Idem.*

43. *Num non vis hujus me verſut.*] Mirificè variant Pall. noſtri. nonus ſolum accedit conjecturæ Gulielmianæ; *Num metuis hujus verſut.* habet enim, *Num vero me vis hujus verſ.* Idem.

44. *Vel ſæpe ſine conjunctione.*] Pal. pr. ſec. Pith. Mem. *Sed ſæpe vel ſine conj*: quod minime diſplicet. *Idem.*

45. *Ut, ille ſenius, ut Dii genitales &c.*] Repræſentavi quod erat in Pal. pr. ac ſec. item Pith. & Memm. libroque Bonromæi. ex quo fingebat Gulielmius, *ut ille ſentus.* & ut Terentii Eunucho: *Video ſentum.* niſi tamen hoc ſignificat. *Ut dii deæque illum ſenium perdant, qui me hodie remoratus eſt.* Turnebus corrigit libro IX cap. 26 *ut ille Ennius, Dii genitales.* Lambinus maluit, *ut illud diſerti ſenis, Dii genitales.* vulgata præferebat, *ut ille ſenſus diſertus indigenitalis*, à quo non longè abeunt Palatini ceteri, niſi quod ii fere, *ut ille ſenſus diſertus vidi genitabilis.* nonus habet, *ut ille Ennius vidi gen. tert. ut ille Ennius diſertus indegen.* Idem.

46. *Quan-*

res, *luxuriem eſſe in herbis*, *lætas ſegetes*, etiam ruſtici dicunt. quod enim declarari vix verbo proprio poteſt, id tranſlato cùm eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo.

Ergo hæ tranſlationes, quaſi mutuationes ſunt, cùm, quod non habeas, aliunde ſumas. Illæ paullo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid arceſſunt. quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

Similitudinis eſt ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tamquam in ſuo, poſitum, ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, *noctiſque & nimbûm occæcat nigror*,
Flamma inter nubes coruſcat, *cœlum tonitru contremit*,
Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit:
Undique omnes venti erumpunt, *ſævi exſiſtunt turbines:*
Fervit æſtu pelagus.

Omnia ferè quo eſſent clariora, tranſlatis per ſimilitudinem verbis dicta ſunt.

Aut quò ſignificetur magis res tota, ſive facti alicujus, ſive conſilii, ut ille, qui occultantem conſultò, ne id, quod ageretur, intelligi poſſet, duobus tranſlatis verbis ſimilitudine ipſa indicat,

[46] *Quandoquidem iſte circumveſtit dictis*, *ſepit ſedulò.*

Nonnumquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit.* Imprudentia teli emiſſi breviùs propriis verbis exponi non potuit, quàm eſt uno ſignificata tranſlato.

Atque hoc in genere perſæpe mihi admirandum videtur, quid ſit, quòd omnes tranſlatis, & alienis magis delectantur verbis, quàm propriis, & ſuis. Nam ſi res ſuum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*; neceſſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione tranſlata, delectant.

Id accidere credo, vel quòd ingenii ſpecimen eſt quoddam, tranſilire ante pedes poſita, & alia longè repetita ſumere: vel quod is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima eſt delectatio: vel quòd ſingulis verbis res, ac totum ſimile conficitur: vel quòd omnis tranſlatio, quæ quidem ſumma ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maximè oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus.

Nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & [47] dulcedo orationis, ſunt ducta à ceteris ſenſibus. Illa verò oculorum multò acriora, quæ ponunt pænè in conſpectu animi, quæ cernere & videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus poſſimus uti vocabulo & nomine. unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod ſimilitudinem continet, tranſlatum, lumen affert orationi.

Quo in genere primùm fugienda eſt diſſimilitudo.

— *Cœli ingentes fornices.*

Quamvis ſphæram in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

— *Vive Ulyſſes*, *dum licet:*
[48] *Oculis poſtremum lumen radiatum rape.*

non dixit, *cape*; non, *pete*: haberet enim moram ſperantis diutiùs eſſe ſeſe victurum; ſed *rape*. hoc verbum eſt ad id aptatum, quod antè dixerat,

— *dum licet.*

Deinde videndum eſt, ne longè ſimile ſit ductum. *Syrtim* 41
patrimonii, *ſcopulum* libentiùs dixerim; *Charybdim bonorum*, 163
voraginem potiùs. faciliùs enim ad ea, quæ viſa, quàm ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel ſumma laus eſt [49] verbi transferendi, [50] ut ſenſum feriat id, quod tranſlatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitudo.

Nolo morte dici Africani *caſtratam* eſſe rempublicam. Nolo 164
ſtercus curiæ dici Glauciam. quamvis ſit ſimile, tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut majus, quàm res poſtulet, *Tempeſtas comiſſationis*: aut minus, *Comiſſatio tempeſtatis.* Nolo eſſe verbum anguſtius id, quod tranſlatum ſit, quàm illud proprium, ac ſuum,

— *Quidnam eſt*, *obſecro?* [51] *quid te adiri abnutas?*

Melius eſſet, *vetas*, *prohibes*, *abſterres*: quoniam ille dixerat,

Illico iſtic, *ne contagio mea bonis*, *umbrave obſit.*

Atque etiam ſi vereare, ne paullo durior tranſlatio eſſe vi- 165
deatur, mollienda eſt, præpoſito ſæpe verbo: ut, ſi olim M. Catone mortuo, *pupillum* ſenatum quis relictum diceret, paulo durius; ſin, *ut ita dicam*, *pupillum*, aliquanto mitius eſt. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio, ut deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe; atque ut precariò, non vi, veniſſe videatur.

Modus autem nullus eſt florentior in ſingulis verbis, nec qui 166
plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno verbo tranſlato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit:

— *Neque me patiar iterum*
Ad unum ſcopulum, *& telum claſſem Achivûm offendere.*

Atque illud,

Erras, *erras: nam exſultantem te*, *& præfidentem tibi*
Repriment validæ legum habenæ, *atque imperii inſiſtent jugo.*

Sumta re ſimili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam 167
(ut dixi) transferuntur. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt 42
ea, quæ dicuntur ænigmata. Non eſt autem in verbo modus hic, ſed in oratione, id eſt, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, ſed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris eſt ſumta Africa. Neque factum verbum eſt, ut,

— *Mare ſaxifragis undis:*

neque tranſlatum, ut,

Mollitur mare:

ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,

Deſine Roma tuos hoſtes, —

Et,

— *Teſtes ſunt campi magni*, —

Gravis eſt modus in ornatu orationis, & ſæpe ſumendus: ex quo genere hæc ſunt, *Martem belli eſſe communem*, *Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro ſenatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello.

Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipſis, in quibus 168
illa ſunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit, &, Quò *avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Juſtitia* confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cùm inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur, ornatius: cui ſunt finitima illa minùs ornata, ſed tamen non ignoranda, cùm intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cùm *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cùm unam

46. *Quandoquidem iſte circumveſtit &c.*] Forte *is te circumveſtit*, duabus vocibus. *Gruter.*

47. *Dulcedo orationis*] Pith. item Palat. quart. quint. ſextus, ſeptimus, *dulcitudo*. qua voce uſus ſupra cap. 25. m. *Idem.*

48. *Oculis poſtremum lumen radiatum rape.*] Palat. pr. ac ſec. non habent heic *rape*, neque adeſt membr. Memmii. & ferri poſſet. Muretus lib. XI Variar. lection. cap. 9 emendat *radiantis*. adeatur. *Idem.*

49. *Verbi transferendi.*] Pal. pr. ſec. Pith. Mem. *in verbis transferendis*; quod & ſecutus Lambinus. neque aliter Pal. tert. niſi quod omittat præpoſitionem. *Idem.*

50. *Ut ſenſum feriat.*] Lambiniani, *ſenſim*, perperam, & contra omnes libros ſcriptos editoſque. *Idem.*

51. *Quid te adiri abnutas*] Pith. *abniteas*. putatque Gulielmius fuiſſe, *abnuteas*; idemque mox *obſit* mutat in *obſiet*. non auſim ſequi. *Idem.*

unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen etſi res bene geſta eſt,
Corde ſuo trepidat.

aut cùm ex pluribus intelligitur unum,

Nos ſumus Romani, [52] qui fuimus ante Rudini,

aut quocumque modo non ut dictum eſt, in eo genere intelligitur, ſed ut ſenſum eſt.

43 Abutimur ſæpe etiam verbo non tam eleganter, quàm in
169 transferendo: ſed etiam ſi licentiùs, tamen interdum non impudenter: ut cùm *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verùm illa videtiſne eſſe non verbi, ſed orationis, quæ ex pluribus, ut expoſui, tranſlationibus connexa ſunt? hæc autem, quæ aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, ſunt tranſlata quodam modo.

170 Ita fit, ut omnis ſingulorum verborum virtus, atque laus, tribus exſiſtat ex rebus, ſi aut vetuſtum verbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item eſt auribus, [53] conſuetudinique parcendum: aut tranſlatum; quod maximè tanquam ſtellis quibuſdam [54] notat, & illuminat orationem.

171 Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quendam, formamque deſiderat. Collocationis eſt componere, & ſtruere verba, ſic, ut neve aſper eorum concurſus, neve hiulcus ſit, ſed quodammodo coagmentatus, & lævis. In quo lepide ſoceri mei perſona luſit is, qui elegantiſſimè id facere potuit, Lucilius,

Quàm lepidè lexeis compoſtæ? ut teſſerulæ omnes
Arte pavimento, atque [55] emblemate vermiculato.

Quæ cùm dixiſſet in Albucium illudens, ne à me quidem abſtinuit,

Craſſum habeo generum, ne rhetoricotero' tu ſis.

Quid ergo? iſte Craſſus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud ſcilicet, ut ille voluit, & ego vellem, meliùs aliquanto, quàm Albucius. verùm in me quidem luſit ille, ut ſolet.

172 Sed eſt tamen hæc collocatio conſervanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ levem, quæ æquabiliter fluentem. id aſſequemini, ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita jungetis, ut ne aſperè concurrant, neve vaſtius diducantur.

44 Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam, & forma ver-
173 borum, quod jam vereor ne huic Catulo videatur eſſe puerile. Verſus enim veteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt, numeros quoſdam, nobis eſſe abhibendos putaverunt. interſpirationis enim, non defatigationis noſtræ, neque librariorum notis, ſed verborum, & ſententiarum modo interpunctas clauſulas in orationibus eſſe voluerunt: idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis, atque aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus ejus Naucrates) numeris adſtringeret.

174 Namque hæc duo, muſici, qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad voluptatem ſunt, verſum, atque cantum, ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum concluſionem, quoad orationis ſeveritas pati poſſit, à poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt.

In quo illud eſt vel maximum, quòd verſus in oratione ſi 1
efficitur conjunctione verborum, vitium eſt: & tamen eam conjunctionem, ſicuti verſum, numeroſè cadere, & quadrare, & perfici volumus. neque eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque diſtinguat, quàm quòd ille rudis inconditè fundit, quantum poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat: orator autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adſtricto, & ſoluto.

[56] Nam cùm vinxit modis, forma & relaxat, & liberat im- 17
mutatione ordinis, ut verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta, ut vagentur. Quonam igitur 4
modo tantum munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſè dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quàm neceſſaria. nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facilè ſequatur, quocumque ducas, quàm oratio.

Ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri conficiuntur: ex 17
hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorumque generum oratio. non enim ſunt alia ſermonis, [57] alia contentionis verba: neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam, pompamque ſumuntur: ſed ea nos cùm jacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus. Itaque tum graves ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus; [58] idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur.

Sed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa 17
fabricata: ſic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Incolumitatis, ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media ſit, eaque ſua vi, nutuque teneatur; ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcendat in diverſam partem; ut luna acceſſu, & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat; ut eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpari motu, curſuque conficiant.

Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata cohærere non 17
poſſint: tantam pulcritudinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam, & figuram. nullam partem corporis [59] ſine aliqua neceſſitate affictam; totamque formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid 4
in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam, conſervandamque naturam? nuſquam tamen eſt ulla pars, niſi venuſta.

Linquamus naturam, arteſque videamus. quid tam in na- 18
vigio neceſſarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, [60] quàm mali? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, ut non ſolùm ſalutis, ſed etiam voluptatis causâ, inventa eſſe videantur. Columnæ, & templa, & porticus ſuſtinent. tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolii faſtigium illud, & ceterarum

52. *Qui fuimus ante Rudini.*] Lectio iſthæc deprompta è Pal. ſec. tert. & Pith. nec abit pr. quam quod is *Rhodini.* ceteri Palatini habent *ante Rutili.* quod ferè etiam in editione prima. nam ſequentes exemerunt *ante*, ut ex heroico fieret pentameter. videatur Lipſius ille noſter d. c. 1 libri v lectionum. conjectura enim adſecutus eſt ſcripturam veterem. *Gruter.*

53 *Conſuetudinique parcendum.*] Lambinus *parendum*, ſed libris invitis. *Idem.*

54 *Notat & illuminat orationem.*] Pal. pr. ſec. oct. nonus, *illuſtrat & nobilitat orationem.* Pith. & Memm. *illuſtrat & notat or.* quanta licentia! *Idem.*

55. *Emblemate vermiculato.*] Joſephus Scaliger legit *vermiculatæ*, ut referatur ad *lexeis* alterum reſtat in mſſ. omnibus. *Idem.*

56. *Nam cum vinxit modis forma, & relaxat &c.*] Pal. pr. ſec. oct. *junxit & modis, relaxat &c.* neque ſecus Pith. ac Mem. alii habent, *modis & forma; relaxat &c.* at ſept. *modis, format & relaxat.* Idem.

57. *Alia contentionis verba.*] Pal. pr. *confectionis.* forſan *concionis.* Idem.

58. *Idque ad omnem rationem & aurium voluptatem.*] Palat. pr. ſec. item Mem. & Pith. tantum exhibent, *omnem aurium voluptatem*, excluſis voculis duabus intermediis. Pall. ſequentes retinent vulgatum, ſed habent *itaque* pro *idque.* Idem.

59. *Sine aliqua neceſſitate adfictam.*] Firmat hanc ſcripturam Giſanius noſter in Lucretiano indice, ad vocem *Fictus.* Idem.

60. *Quam mali? quæ.*] Sic Pall. ſeptem. nam ſext. atque nonus, ſolum ſervant retrò vulgatum, *quàm reliqua?* quod tamen exulat ab editione principe. quin imò Gallicani tres Pith. & Memmii memb. ac chart. adhuc excluſere, *quam mali?* Repoſui quoque *carinæ*, ἀντὶ τοῦ *carina*, Gallicanis iiſdem volentibus, item Pall. in quibus

rum ædium, non venuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt. nam cùm eſſet habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur; utilitatem templi, faſtigii dignitas conſecuta eſt: ut, [61] etiam ſi in cœlo ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur.

Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac propè neceſſitatem ſuavitas quædam, & lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclu ſio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inventum ita ſuave, ut, ſicui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. id enim auribus noſtris gratum eſt inventum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolum, ſed etiam facile eſſe poſſet. Longiſſima eſt igitur complexio verborum, quæ volvi uno ſpiritu poteſt.

Sed hic naturæ modus eſt, artis alius. nam cùm ſint numeri plures, jambum, & trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter, qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem, ſermonemque noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primùm ad heroum nos dactyli, & anapæſti, & ſpondei pedem invitat: in quo impunè progredi licet [62] duo duntaxat pedes, aut paullo plus, ne planè in verſum, aut ſimilitudinem verſuum incidamus. [63] Aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia [64] continuandorum verborum ſatis decorè cadunt.

Probatur autem ab eodem illo maximè pæon; qui eſt duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breves conſequuntur, ut hæc verba, *definite, incipite, comprimite:* aut à brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, ſicut illa ſunt, *domuerant, ſonipedes.* Atque illi philoſopho ordiri placet à ſuperiore pæone, poſteriore finire. eſt autem pæon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, quod eſt acrius judicium & certius, par ferè Cretico, qui eſt ex longa, & brevi, & longa: ut,

Quid petam præſidii, aut exſequar? quove nunc.

A quo numero exorſus eſt Fannius, *Si, Quirites, minus illius.* Hunc ille clauſulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque ſyllaba terminari.

Neque verò hæc tam acrem curam, diligentiamque deſiderant, quàm eſt illa poëtarum: quos neceſſitas cogit, & ipſi numeri ac modi, ſic verba verſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quàm neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & planè, ut dicitur, [65] ſic & eſt verè ſoluta, non ut fugiat tamen, aut erret, ſed ut ſine vinculis ſibi ipſa moderetur. Namque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit [66] polita, atque facta quodammodo, non adſtrictè, ſed remiſſiùs numeroſam eſſe oportere.

Etenim ſicut ille ſuſpicatur, & ex illis modis, quibus hic uſitatus verſus efficitur, pòſt anapæſtus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior, & divitior fluxit dithyrambus: cujus membra, & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis, atque vocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, & quod metiri poſſumus intervallis æqualibus; rectè genus hoc numerorum, dummodò ne continuum ſit, in orationis laude ponetur. [67] Nam ſi rudis, & impolita putanda eſt illa ſine intervallis loquacitas peremnis, & profluens. quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur, niſi quòd [68] hominum aures vocem natura modulantur ipſa? quod fieri, niſi ineſt numerus in voce, non poteſt.

Numerus autem in continuatione nullus eſt. diſtinctio, & 186 æqualium, & ſæpe variorum intervallorum percuſſio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod intervallis diſtinguuntur, notare poſſumus; in amni præcipitante non poſſumus. Quòd ſi continuatio verborum hæc ſoluta, multo eſt aptior atque jucundior, ſi eſt articulis, membriſque diſtincta, quàm ſi continuata, ac producta; [69] membra illa modificata eſſe debebunt: quæ ſi in extremo breviora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus. ſic enim has orationis converſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis, aut, quod etiam eſt melius, & jucundius, longiora.

Atque hæc quidem ab iis philoſophis, quos tu maximè dili- 49
gis, Catule, dicta ſunt: quod eo ſæpiùs teſtificor, ut auctori- 187
bus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius, aut omnino dici ſubtilius?

At enim vereor, inquit Craſſus, nè hæc aut difficiliora iſtis 188 ad perſequendum eſſe videantur, aut, quia non traduntur in vulgari iſta diſciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horum quemquam putas à te hæc opera quotidiana, & pervaga exſpectare. iſta, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam iſto dici modo: neque tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla dubitatione reſpondeo.

Ego verò, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram 189 in eo, quem ſcripſi, libello, me inveniſſe eloquentem. ſed eò te ne laudandi quidem cauſa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem cùm exercitatione, 190 tum ſtilo, qui & alia, & hoc maximè ornat, ac limat, formanda vobis oratio eſt. Neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti videtur: nec ſunt hæc rhythmicorum, ac muſicorum acerrima norma dirigenda. & efficiendum eſt illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne inſiſtat interiùs, ne excurrat longiùs: ut membris diſtinguatur, ut converſiones habeat abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, & quaſi converſione verborum, ſed ſæpe carpenda membris minutioribus oratio eſt, quæ tamen ipſa membra ſunt numeris vincienda.

Neque vos pæon, aut herous ille conturbet. ipſi occurrent 191 orationi: ipſi, inquam, ſe offerent, & reſpondebunt non vocati. conſuetudo modò illa ſit ſcribendi, atque dicendi, ut ſententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio naſcatur à proceris numeris ac liberis, maximè heroo, & pæone priore, aut cretico, ſed variè, diſtincteque conſidat. Notatur enim maximè ſimilitudo in conquieſcendo: &, ſi primi, & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſervati, medii poſſunt latere, modò ne circuitus ipſe verborum ſit aut brevior, quàm aures exſpectent; aut longior, quàm vires, atque anima patiatur.

Clauſulas autem diligentiùs etiam ſervandas eſſe arbitror, 50
quàm ſuperiora, quod in his maximè perfectio, atque abſolu- 192
tio judicatur. nam verſus æquè prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque ſit parte titubatum. in oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique. quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda ſunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium ſatietate.

Duo enim, aut tres ſunt ferè extremi ſervandi, & notandi 193 pedes, ſi modò non breviora, & præciſa erunt ſuperiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæone

quibus tamen fere *cavernæ*. Gruter.

61. *Etiamſi in cælo ſtatueretur.*] Delevi vocem *Capitolium*, ſecutus auctoritatem Pal. pr. ac ſec. *Idem.*

62. *Duos duntaxat pedes.*] Pall. ferè, *duo duntaxat pedis.* antique *Idem.* Imo ſatis patet velle id quod edidi. *Gronov.*

63. *Aliæ ſunt geminæ.*] Pal. pr. ſec. Mem. *Alteræ* ſed natum id ex prava ſcriptura *Alię*, quæ exſtat in Pithœano. *Grut.*

64. *Continuandorum verborum*] Dictio *verborum* non viſitur in Pal. pr. ſec. aut Mem. & Pith. *Idem.*

65. *Sic & eſt verè ſoluta.*] Pal. pr. ſec. & totidem Gallicani abſcindunt &. forte reſcribendum, *ſicut eſt, ſoluta.* omiſſis ceteris. *Idem.*

66. *Polita atque facta.*] Pal. pr. *aut fracta.* ſec. Pith. Mem. *atque fracta.* Idem.

67. *Nam ſi rudis & impolita.*] Haud aliter quadriga mſſ. ſupra laudatorum. vulgata hactenus, *rudis & indocta.* Idem.

68. *Hominum aures vocem natura modulantur ipſa.*] Ita editio Victorii & Manutii. nam vulgata *ipſæ.* Pith. & Mem. *hominum auribus voc. n. mod. ipſa.* Pall. habent *aures* aut *auris*, plerique tamen è poſterioribus *naturæ.* Idem.

69. *Membra illa modificata.*] Lambinus iſtud habet, exſtatque in Pith. & Mem. item Pal. pr. ac ſec. vulgata prius, *verba illa.* Idem.

70. *Sic*

ne illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horum viciſſitudines efficient, ut neque ii ſatientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur.

194 Quòd ſi Antipater ille Sidonius, quem tu probè, Catule, meminiſti, ſolitus eſt verſus hexametros, alioſque variis modis, atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingenioſi, ac memoris valuit exercitatio, ut, cum ſe mente, ac voluntate conjeciſſet in verſum, verba ſequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione & conſuetudine abhibita, conſequemur?

195 Illud autem nequis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cùm in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt vis, incredibiliſque naturæ. Omnes enim tacito quodam ſenſu, ſine ulla arte, aut ratione, quæ ſint in artibus, ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis, & in ſignis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent inſtrumenti; tum multo oſtendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea ſunt in communibus infixa ſenſibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit eſſe expertem.

196 Itaque non ſolùm verbis arte poſitis moventur omnes, verùm etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his ſi paullum modò offenſum eſt, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut à multitudine, & populo, non modò catervæ atque conventus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes ejiciantur?

51 Mirabile eſt, cùm plurimùm in faciendo interſit inter do-
197 ctum, & rudem, quàm non multùm differat in judicando. Ars enim cùm à natura profecta ſit, niſi natura moveat ac delectet, nihil ſanè egiſſe videatur. Nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſtris, quàm numeri, atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem, & ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſumma vis carminibus eſt aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, à Numa, rege doctiſſimo, majoribuſque noſtris, ut epulatum ſollennium fides, ac tibiæ, Saliorumque verſus indicant; maximè autem à Græcia vetere celebrata: quibus utinam, ſimilibuſque de rebus diſputari, quàm de puerilibus his verborum tranſlationibus maluiſſetis!

198 Verùm, ut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum, videt: ſic, ſi quid in noſtra oratione claudicat, ſentit. ſed poëtæ non ignoſcit, nobis concedit: tacitè tamen omnes non eſſe illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, ſicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitum, & quaſi orbem verborum conficere non poſſent (nam id quidem nuper vel poſſe, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli ſingula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa eſſent paria, quæ dicerent, & æqualibus interſpirationibus uterentur.

52 Expoſui ferè, ut potui, quæ maximè ad ornatum orationis
199 pertinere arbitrabar. dixi enim de ſingulorum laude verborum, dixi de conjunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed ſi habitum orationis etiam, & quaſi colorem aliquem requiritis, eſt & plena quædam, ſed tamen teres: & tenuis, non ſine nervis, ac viribus: & ea, quæ particeps utriuſque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere quidam venuſtatis non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet color.

Tum denique nobis hic orator ita conformandus eſt & verbis, & ſententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palæſtra, non ſolùm ſibi vitandi, aut feriendi rationem eſſe habendam putant, ſed etiam, ut cum venuſtate moveantur: [70] ſic verbis quidem ad aptam compoſitionem, & condecentiam, ſententiis verò ad gravitatem orationis utatur, [71] ut ii, qui in armorum tractatione verſantur.

Formantur autem & verba, & ſententiæ pænè innumerabiles, quod ſatis ſcio notum eſſe vobis: ſed inter conformationem verborum, & ſententiarum hoc intereſt, [72] quòd verborum tollitur, ſi verba mutaris; ſententiarum permanet, quibuſcumque verbis uti velis. Quod quidem vos etſi facitis, tamen admonendos puto, ne quid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidem ſit egregium, atque mirabile, niſi in ſingulis verbis illa tria tenere, ut tranſlatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetuſtis: in perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda, & frequentanda omnis oratio, ſententiarum, atque verborum.

Nam & commoratio una in re permultùm movet, & illuſtris explanatio, rerumque, quaſi [73] gerantur, ſub adſpectum pænè ſubjectio: quæ & in exponenda re plurimùm valet, & ad illuſtrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe videatur: & huic contraria [74] ſæpe præciſio eſt, & plus ad intelligendum, quàm dixeris, ſignificatio, & diſtinctè conciſa brevitas, & extenuatio, & huic adjuncta illuſio, à præceptis Cæſaris non abhorrens.

Et ab re non longa degreſſio: in qua cùm fuerit delectatio, tum [75] reditus ad rem aptus, & concinnus eſſe debebit: propoſitioque quid ſis dicturus, & ab eo, quod eſt dictum, ſejunctio, & reditus ad propoſitum, & iteratio, & rationis apta concluſio: tum augendi, minuendive cauſa, veritatis ſuperlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quaſi percunctatio, expoſitioque ſententiæ ſuæ: tum illa, quæ maximè quaſi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac ſignificantis diſſimulatio, quæ eſt perjucunda, cùm in oratione non contentione, ſed ſermone tractatur:

Deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio vel antè, vel poſtquam dixeris, vel cum aliquid à te ipſo rejicias: præmunitio eſt etiam ad id, quod aggrediare, & rejectio in alium: communicatio, quæ eſt quaſi cum iis ipſis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac vitæ imitatio vel in perſonis, vel ſine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè, ſæpe autem etiam ad commovendos:

Perſonarum ficta inductio, vel graviſſimum lumen augendi, deſcriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulſio: antè occupatio: tum duo illa, quæ maximè movent, ſimilitudo, & exemplum, digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi cauſa: iracundia, objurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio brevis à propoſito, non ut ſuperior illa degreſſio, purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atque exſecratio. His ferè luminibus illuſtrant orationem ſententiæ.

Ora-

---

70. *Sic verbis quidem ad aptam compoſitionem & condecentiam, ſententiis verò ad gravitatem orationis utatur.*] Horum nihil agnoſcit editio prima: ſed nec invenit in Pith. aut duobus Memmianis Gulielmius; non magis quam ego in Palatinis ſex. nonus tamen omnia habebat præter ſyllabam primam de voce poſt illa *condecentiam:* ſextus vero ac ſeptimus poſita habebat ante dictionem *Formantur. ut ii qui &c.* Gruter.

71. *Ut ii qui &c.*] Septem iſtæ voces erant in noſtris ſcriptis omnibus. ſupervacuas tamen eſſe, res ipſa clamat. *Idem.*

72. *Quod verborum tollitur, ſi verba*] Pal. ſept. oct. non. addunt, *tollitur venuſtas, ſi.* ferè allubeſcit. *Idem.*

73. *Gerantur ſub aſpectum &c.*] Pall. poſteriores, item Memmii chart. *aſpectu.* ſed alterum reſtat in Pal. pr. ac ſec. nec non in Pith. & Mem. membr. *Idem.*

74. *Sæpe præciſio eſt.*] Pall. ferè *percuſſio*, item Pith. nam Memmii uterque *percuſio.* fortè *percurſio.* ſed malim tamen vulgatum; cui alludit Pal. oct. in quo *perciſio.* Idem.

75. *Reditus ad rem aptus & concinnus.*] Sic Pal. ſext. & nonus. nam pr. & oct. *concinus.* ſec. *continuus.* tert. *concinens*, quod & in Memmiano chart. item inter lineas quarti, qui *continens*, quod

conjecc-

Orationis autem ipſius, tanquam armorum, eſt vel ad uſum comminatio, & quaſi petitio, vel ad venuſtatem ipſa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliàs, & paullum immutatum verbum, atque deflexum; & ejuſdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum converſio, & in eadem verba impetus, & concurſio, & adjunctio, & progreſſio, & ejuſdem verbi crebriùs poſiti quædam diſtinctio, & revocatio verbi, & illa, quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia.

Eſt etiam gradatio quædam, & converſio, & verborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum, refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubjecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improviſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & degreſſio, & circumſcriptio.

Hæc enim ſunt ferè, atque horum ſimilia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent. Quæ quidem te, Craſſe, video, inquit Cotta, quòd nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus, & ſine exemplis effudiſſe. Ego verò, inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ ſuprà dixi, nova vobis eſſe arbitrabar, ſed voluntati veſtrûm omnium parui.

His autem de rebus ſol me ille admonuit, ut brevior eſſem, qui ipſe jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pænè evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonſtratio eſt, & doctrina ipſa, vulgaris: uſus autem, graviſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus.

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certè commonſtrati loci: nunc, quid aptum ſit, hoc eſt, quid maximè deceat in oratione, videamus. quamquàm id quidem perſpicuum eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque perſonæ, neque tempori congruere orationis unum genus.

Nam & cauſæ capitis alium quendam verborum ſonum requirunt, alium rerum privatarum, atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud ſermones, aliud conſolatio, aliud objurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiam, qui audiant, ſenatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an ſinguli: & quales ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: feſtinationis, an otii.

Itaque hoc loco nihil ſanè eſt, quod præcipi poſſe videatur, niſi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. ornamentis iiſdem uti ferè licebit, aliàs contentiùs, aliàs ſummiſſiùs: omnique in re poſſe, quod deceat, facere, artis & naturæ eſt: ſcire, quid quandoque deceat, prudentiæ. Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut aguntur.

Actio, inquam, in dicendo una dominatur. ſine hac ſummus orator, eſſe in numero nullo poteſt: mediocris, hac inſtructus, ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo eſſet primum; huic ſecundas, huic tertias. Quo mihi meliùs etiam illud ab Æſchine dictum videri ſolet, qui cùm propter ignominiam judicii ceſſiſſet Athenis, & ſe Rhodum contuliſſet, rogatus à Rhodiis, legiſſe fertur orationem illam egregiam, quam in Cteſiphontem contra Demoſthenem dixerat: qua perlecta, petitum eſt ab eo poſtridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demoſthene pro Cteſiphonte edita: quam cùm ſuaviſſima, & maxima voce legiſſet, admirantibus omnibus, Quanro, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? Ex quo ſatis ſignificavit, quantum eſſet in actione, qui [76] orationem eandem, aliam eſſe putaret, actore mutato.

Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, meliùs meminiſti, 214
quod me puero [77] tantopere ferretur? *Quò me miſer conferam? quò vertam? in Capitoliumne? at fratris ſanguine redundat. an domum? matremne ut miſeram, lamentantemque videam, & abjectam?* Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, voce, geſtu, inimici ut lacrimas tenere non poſſent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui ſunt veritatis ipſius actores, reliquerunt: imitatores autem veritatis hiſtriones occupaverunt.

Ac ſine dubio in omni re vincit imitationem veritas: ſed ea 57
ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profectò non ege- 215
remus. verùm quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda, aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, ut obſcuretur, ac pænè obruatur, diſcutienda ſunt ea, quæ obſcurant, & ea, quæ ſunt eminentia, & prompta, ſumenda.

Omnis enim motus animi, ſuum quendam a natura habet 216
vultum, & ſonum, & geſtum: totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omneſque voces, ut nervi in fidibus, ita ſonant, [78] ut à motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam voces, ut chordæ ſunt intentæ, quæ ad quemque tactum reſpondeant, acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva: quas tamen inter omnes eſt ſuo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, læve, aſperum: contractum, diffuſum: continenti ſpiritu, intermiſſo: fractum, ſciſſum: flexo ſono, attenuatum, inflatum.

Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte, 217
ac moderatione tractetur. hi ſunt actori, ut pictori, expoſiti ad variandum colores. Aliud enim vocis genus [79] iracundia ſibi 58
ſumat: acutum, incitatum, crebrò incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos: ——

Et ea, quæ tu dudum, Antoni, protuliſti,

Segregare abs te auſus:

Et

Ecquis hoc animadvertit? vincite. ——

Et Atreus ferè totus.

Aliud miſeratio, ac mæror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce,

Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?

Et illa,

O pater, ô patria, ô Priami domus!

Et quæ ſequuntur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus: demiſſum, & hæſitans, & abjectum, 218

Multi' modis ſum circumventus, morbo, exſilio, atque inopia:
Tum pavor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguem, atque exalbeſcat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis,

[80] Iterum Thyeſtes Atreum attractum advenit,
Iterum jam aggreditur me, & quietum exſuſcitat.

Ma-

---

conjecerat Gulielmius. quint. *conveniens.* ſept. *concinnens.* ſatisfacit mihi vulgata. nam & ſic capite ſequenti exſtat, *concinna tranſgreſſio.* Gruter.

76. *Orationem .. aliam eſſe putaret.*] Pal. ſec. *fore putavit.* pr. tert. Pith, Mem. *fore putarit.* Idem.

77. *Tantopere ferretur.*] Lambinus *efferretur*, ſed præter libros impreſſos & calamo exaratos; neque erat neceſſe. *Idem.*

78. *Ut à motu animi quoque ſunt pulſæ.*] Non diſplicet tmeſis Palat. prim. ſec. Pith. *ut motu animi cumque ſunt pulſæ.* Idem.

79. *Iracundia ſibi ſumat.*] Pal. plures *ſummat.* ter. verò ac quartus vocem eam non habet; ſed ejus loco *aliud.* quod & in Pith. & Memmii papyraceo. *Idem.*

80. *Iterum Thyeſtes Atreum attractum advenit.*] Ita Pall. niſi quod ſext. ac ſept. *Atreum alter etiam tum advenit*, quod accedit ad con-

je-

Major mihi moles, majus miſcendum 'ſt malum.
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

219 Aliud voluptas: effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum,

[81] *Sed mihi* [82] *cùm tetulit coronam ob collocandas nuptias,*
Tibi ferebat, [83] *cùm ſimulabat ſeſe alteri dare:*
[84] *Tum ad te ludibunda doctè, & delicatè detulit.*

Aliud moleſtia: ſine commiſeratione grave quiddam, & uno preſſu, ac ſono obductum,

Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam ferè ad pariendum menſibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

59
220 Omnes autem hos motus ſubſequi debet geſtus, non hic verba exprimens, ſcenicus, ſed univerſam rem, & ſententiam, non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterum inflexione hac forti, ac virili, non ab ſcena, & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis.

221 Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quò meliùs noſtri illi ſenes, qui perſonatum, ne Roſcium quidem, magnoperè laudabant. Animi eſt enim omnis actio, & imago animi, vultus eſt, indices oculi. nam hæc eſt una pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, [85] tot ſignificationes, & commutationes poſſit efficere. neque verò eſt quiſquam, [86] qui eadem contuens, efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui [87] in agendo contuens aliquid, pronuntiaret.

222 Quare oculorum eſt magna moderatio. nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus aptè cum genere ipſo orationis. eſt enim actio quaſi ſermo corporis, quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, [88] ut equo, & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit.

223 Quare in hac noſtra actione ſecundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis à natura data quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commoventur. Verba enim neminem movent, niſi eum, qui ejuſdem linguæ ſocietate conjunctus eſt; ſententiæque ſæpe acutæ, non acutorum hominum ſenſus prætervolant. Actio, quæ præ ſe motum animi fert, omnes movet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iiſdem notis & in aliis agnoſcunt, & in ſe ipſi indicant.

Ad actionis autem uſum, atque laudem, maximam ſine dubio partem vox obtinet, quæ primùm eſt optanda nobis; deinde, quæcumque erit, ea tuenda: de quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ſerviatur: equidem magnopere cenſeo ſerviendum. Sed illud videtur ab hujus noſtri ſermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paullo antè, plurimis in rebus quod maximè eſt utile, id neſcio quo pacto etiam decet maximè. [89] nam ad vocem obtinendam nihil eſt utilius, quàm crebra mutatio: nihil pernicioſiùs, quàm effuſa ſine intermiſſione contentio.

Quid ad aures noſtras, & actionis ſuavitatem, quid eſt viciſſitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, [90] ex Licino, cliente tuo, litterato homine, quem ſervum ſibi ille habuit ad manum, eum eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occulte poſt ipſum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, & ſæpe ſum admiratus hominis cùm diligentiam, tum etiam doctrinam, & ſcientiam.

Ego verò, inquit Craſſus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republica eſſe delapſos: quanquam [91] ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, [92] ac poſteritati oſtenditur, ut eorum civium, quos noſtri patres non tulerunt, jam ſimiles habere cupiamus. Mitte, obſecro, inquit, Craſſe, Julius, ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer: cujus ego nondum planè rationem intelligo.

In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique voci. hinc gradatim aſcendere vocem utile & ſuave eſt. Nam à principio clamare, agreſte quiddam eſt, & illud idem ad firmandum eſt vocem ſalutare. Deinde eſt quiddam contentionis extremum, [93] quod tamen interius eſt, quàm acutiſſimus clamor, quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa contentione revocabit. Eſt item contra quiddam in remiſſione graviſſimum, quoque tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, & hic per omnes ſonos vocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuavitatem.

Sed fiſtulatorem domi relinquetis, ſenſum hujus conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coëgerunt. Scitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cùm afferre plura, ſi cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum judicare, ita divinitus, ut non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſer-

---

jectaneum Lambini *Iterum Thyeſtes mecum altercatum venit.* ſed accedit tantum. *Gruter.*

81. *Sed mihi cum tetulit &c.*] Pal. pr. ac ſec. *Sed ſibi*, Pith. *ſibi cum tetulit*; ſine *ſed.* Idem.

82. *Cum tetulit coronam ob collocandas nuptias &c.*] Explicat Cujacius lib. XI obſerv. c. 15. *Idem.*

83. *Cum ſimulabat ſeſe alteri dare.*] Mirifice variant mſſ. noſtri. Pal. pr. ſec. Pith. *ſe ſibi aiaci dare.* tert. nouus, Memmiani duo, *ſeſe Ajaci dari.* ceteras lectiones tædet exhibere. ſufficit annotaſſe ad Tullii mei marginem. ex iſtis enim facile conſtat locum hunc hærere in mendo. *Idem*

84. *Tum ad te ludibunda doctè.*] Lambinus, *Tunc ad te ludibundu' doctè.* ſed præter vett. libros. nam Pall. tres priores, *cum à te ludibunda*, quod *ludibunda* præterea in ceteris extat, in quibus, *Cum ad te* Idem.

85. *Tot ſignificationes & commutationes poſſit efficere.*] Pal. pr. ſec. Pith. Mem. abjecerunt *& commutationes*: neque requiritur. *Idem.*

86. *Qui eadem contuens efficiat.*] Nullus manuſcriptorum hanc habet lectionem præter Pall. octav. aliis eſt vel *continens*, vel *conveniens*, vel *conivens*, quod eſſet *connivens*, & fere placet: conjeceratque id Gulielmius. *Idem.*

87. *In agendo contuens aliquid.*] Fortè *contuens aliud.* certe hoc vult Tauriſci mens. *Idem.*

88. *Ut equo & leoni ſetas.*] Pall. duo & Pith. *aut.* Lambinus illud *ſetas* mutavit in *jubas*, ſed nolentibus libris. *Idem.*

89. *Nam ad vocem obtinendam.*] Hodie vulgata *vocem in dicendo obtinendam.* ſed inſertum illud ferè in nullo inveni mſſ imò neque in editione prima, aberatque Gallicanis tribus Gulielmio excuſſis. *Idem.*

90. *Ex Licinio.*] Quum nec Lambinus, nec Gothofredus, nec Gruterus aperiant cauſam, cur ſic ediderint, pro eo quod in Stephanica editione exhibetur *ex Erycino*, non potui illud concoquere. Nam quum ſervum Gracchi fuiſſe dicit, eo utique ſervitutis tempore id nomen Romæ honorum habere nequiit. Quum autem poſtea Catuli cliens dicatur, quodcunque ob beneficium, ut patroni appellationem ipſius, non alterius adoptaſſe credibile eſt, ſic & ſuum quoque retinuit, quod opinor fuiſſe *Licinus* multas ob cauſas; & ideo ſic edere non dubitavi. *Gronov.*

91. *Ea tela texitur, & ea incitatur in civitate &c.*] P. Victorius lib. V Var. lect. cap. 7 opinabatur vacare illud *incitatur*; natum à ſcriba, qui id ſcripſerat loco *in civitate*, neque tamen deinde deleverat. quàm ejus ſententiam impugnat Villiomarus libro V controverſ. cap. 24. ſed quàm feliciter, videatur ex Villiomari animadverſionibus in eum locum. ſanè vox ea non conſpicitur in Pal. pr. ſec. aut Pithœano. habent, inquam, *texitur ea in civitate &c.* Gruterus.

92. *Ac poſteritati oſtenditur.*] Pall. noſtri & Gallic. *poſteritatis.* quod neſcio an non præponendum alteri. *Idem.*

93. *Quod tamen interius eſt quam &c.*] Sic Pall. pr. ſec. tert. non. item Pith. & duo Memmiani. vult enim eſſe intra clamorem. hactenus publicati *inſerius.* Idem.

1. *Aut*

ſermonis participem factum eſſe gaudeo: ac vellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius, affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore.

Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego verò eſſe jam judico, & tum judicavi, cùm, me conſule, in ſenatu cauſam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cùm pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè vides, Catule. nihil enim iſti adoleſcenti neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio.

Quo magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum, ac 23
laborandum. non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati: ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quamquam faveo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: vobis verò illum tanto minorem præcurrere vix honeſtum eſt. Sed jam ſurgamus, inquit, noſque curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curamque laxemus.

M. TULLII CICERONIS
DE
CLARIS ORATORIBUS LIBER,
QUI DICITUR
BRUTUS.

CUM e Cilicia decedens, Rhodum veniſſem, & eò mihi de Q. Hortenſii morte eſſet allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. nam & amico amiſſo, cùm conſuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitu talis auguris, dignitatem noſtri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meæ fecerat, & inauguratum ab eodem; ex quo, augurum inſtitutis, in parentis eum loco colere debebam.

Augebat etiam moleſtiam, quòd magna ſapientium civium, bonorumque pænuria, vir egregius, conjunctiſſimuſque mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reipublicæ tempore exſtinctus, & auctoritatis, & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſiderium reliquerat: dolebamque, quòd non, ut plerique putabant, adverſarium, aut obtrectatorem laudum mearum, ſed ſocium potiùs, & conſortem glorioſi laboris amiſeram.

Etenim, ſi in leviorum artium ſtudio memoriæ proditum eſt, poëtas nobiles poëtarum æqualium morte doluiſſe: quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quàm omninò adverſarium non habere? cùm præſertim non modò numquam ſit aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contrà ſemper alter ab altero adjutus & communicando, & monendo, & favendo.

Sed, quoniam perpetua quadam felicitate uſus ille, ceſſit è vita, ſuo magis, quàm ſuorum civium tempore, & tum occidit, cùm lugere faciliùs rempublicam poſſet, ſi viveret, quàm juvare; vixitque tamdiu, quàm licuit in civitate benè, beateque vivere: noſtro incommodo, detrimentoque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus: illius verò mortis opportunitatem benivolentia potiùs, quàm miſericordia proſequamur, ut, quotieſcumque de clariſſimo, & beatiſſimo viro cogitemus, illum potiùs, quàm noſmetipſos, diligere videamur.

5 Nam, ſi id dolemus, quòd eo jam frui nobis non licet; noſtrum eſt id malum: quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utilitatem referre videamur. ſin, tanquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; ſummam ejus felicitatem non ſatis grato animo interpretamur.

Etenim ſi viveret Q. Hortenſius, cetera fortaſſe deſideraret 2
unà cum reliquis bonis, & fortibus civibus; hunc autem & 6
præter ceteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cùm forum populi Romani, quod fuiſſet quaſi theatrum illius ingenii, voce erudita, & Romanis, Græciſque auribus digna, ſpoliatum, atque orbatum videret.

Equidem angor animo, non conſilii, non ingenii, non au- 7
ctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibuſque me aſſuefeceram, quæque erant propria cùm præſtantis in republica viri, tum bene moratæ, & bene conſtitutæ civitatis. Quòd ſi fuit in republica tempus ullum, cùm extorquere arma poſſet è manibus iratorum civium, boni civis auctoritas & oratio; tum profectò fuit, cùm patrocinium pacis excluſum eſt [1] aut errore hominum, aut timore.

Ita nobiſmetipſis accidit, ut quamquam eſſent multo magis 8
alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas noſtra perfuncta rebus ampliſſimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiæ, neque deſidiæ, ſed otii moderati, atque honeſti; cumque ipſa oratio jam noſtra caneſceret, haberetque ſuam quandam maturitatem, & quaſi ſenectutem; tum arma ſunt ea ſumta, quibus illi ipſi, qui didicerant eis uti glorioſè, quemadmodum ſalutariter uterentur, non reperiebant.

Itaque ii mihi videntur fortunatè, beateque vixiſſe, cùm in 9
ceteris civitatibus, tum maximè in noſtra, quibus cùm auctoritate, rerumque geſtarum gloria, tum etiam ſapientiæ laude perfrui licuit. quorum memoria, & recordatio in maximis noſtris, graviſſimiſque curis jucunda ſanè fuit, cùm in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus.

Nam cum inambularem in xyſto, & eſſem otioſus domi, 3
M. ad me Brutus, ut conſueverat, cum T. Pomponio venerat, 10
homines cùm inter ſe conjuncti, tum mihi ita cari, itaque jucundi, ut eorum adſpectu omnis, quæ me angebat de republica, cura conſederit. Quos poſtquam ſalutavi, Quid vos, inquam, Brute, & Attice, nunc? quid tandem novi? Nihil ſanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam.

Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de repu- 11
blica

1. *Aut errore hominum.*] Ita primum emendavit Jo. Rivius Caſtigationum libello. ante cuſi, *terrore*; minus rectè; ut liquet ex aliis Tullii locis pro Marcello, pro Ligario, pro Deiotaro, item lib. VII Epiſt. 11 ad Atticum. Lambinus quoties hoc libro ſe jactat, Rivio potius id omne tribuere debebat, niſi cuperet videri magnæ potius induſtriæ quam item eſſe. Uſus ſum ego heic uno tantum Pal. Gulielmius verò codice Cujacii diverſo tamen ab eo, quem citat Lambinus. *Gruter.*

blica eſſet ſilentium, & aliquid audiremus potiùs ex te, quàm te afficeremus ulla moleſtia. Vos verò, inquam, Attice, & præſentem me cura levatis, & abſenti magna ſolatia dediſtis. nam veſtris primùm litteris recreatus, me ad priſtina ſtudia revocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epiſtolam, quam ad te Brutus miſit ex Aſia, qua mihi viſus eſt & monere te prudenter, & conſolari amiciſſime.

12 Rectè, inquam, eſt viſus. nam me iſtis ſcito litteris, ex diuturna perturbatione totius valitudinis tanquam ad adſpiciendam lucem eſſe revocatum. Atque ut poſt Cannenſem illam calamitatem primùm Marcelli ad Nolam prœlio, populus ſe Romanus erexit, poſteaque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt: ſic poſt rerum noſtrarum, & communium graviſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte ſollicitudines allevaret meas.

13 Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum, ſi quidem quod volui, tanta in re conſecutus ſum. Sed ſcire cupio, [2] quæ te Attici litteræ delectaverint. Iſtæ verò, inquam, Brute, non modò delectationem mihi, ſed etiam, ut ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus iſtuc tam præclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior ulla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic affatus, quaſi jacentem excitavit?

14 Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnem rerum memoriam breviter, &, ut mihi quidem viſum eſt, perdiligenter complexus eſt? Iſtum ipſum, inquam, Brute, dico li-
4 brum mihi ſaluti fuiſſe. Tum Atticus, Optatiſſimum mihi quidem eſt quod dicis: ſed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut novum, aut tanto uſui poſſet eſſe?

15 Ille vero & nova, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conſpectu omnia viderem: quæ cùm ſtudioſè tractare cœpiſſem, ipſa mihi tractatio litterarum ſalutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut à te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, ſi non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Heſiodium laudatur à doctis, quod eadem menſura reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſſis.

16 Ego autem [3] voluntatem tibi profectò emetiar: ſed rem ipſam nondum poſſe videor; idque ut ignoſcas, à te peto. Nec enim ex novis, (ut agricolæ ſolent) fructibus eſt, unde tibi reddam quod accepi. ſic omnis fœtus repreſſus, exuſtuſque flos ſiti veteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pæne ſolis patuit, obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, & derelicto ſolo; quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere poſſimus largitatem tui muneris: modò idem noſter animus efficere poſſit, quod ager, qui cum multos annos quievit, uberiores efferre fruges ſolet.

17 Tum ille, Ego verò & expectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, niſi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, ſi ſolveris. Mihi quoque, inquit Brutus, & exſpectanda ſunt ea, quæ Attico polliceris, etſi fortaſſe ego à te hujus voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, [4] ſe incommodo exacturum negat.
5 At verò, inquam, tibi ego, Brute, non ſolvam, niſi prius à
18 te cavero, amplius eo nomine neminem, cujus petitio ſit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi [5] repromittere iſtuc quidem auſus ſim. nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi moleſtum, ſed aſſiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te auſurus eſſe appellare: quoniam longo intervallo modò primùm animadverti paullo te hilariorem.

Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, ſe exacturum profeſſus eſt; quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id? inquam. Ut ſcribas, inquit, aliquid. jampridem enim conticuerunt tuæ litteræ. Nam ut illos de republica libros edidiſti, nihil à te ſanè poſtea accepimus: eiſque noſmetipſi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulſi, atque incenſi ſumus. Sed illa cùm poteris, atque ut poſſis rogo.

Nunc verò, inquit, ſi es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam eſt id? inquam. Quod mihi nuper in Tuſculano incnoaſti de oratoribus, quando eſſe cœpiſſent, qui etiam, & quales fuiſſent. quem ego ſermonem cùm ad Brutum tuum, vel noſtrum potius, detuliſſem, magnopere hic audire ſe velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cùm te ſciremus eſſe vacuum. Quare, ſi tibi eſt commodum, ede illa, quæ cœpetas, & Bruto, & mihi.

Ego verò, inquam, ſi potuero, faciam vobis ſatis. Poteris, inquit: relaxa modò paulùm animum, aut ſanè, (ſi potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus eſt ſermo, quòd erat à me mentio facta, cauſam Deiotari, fideliſſimi atque optimi regis, ornatiſſimè & copioſiſſimè à Bruto me audiſſe defenſam. Scio, inquit, ab iſto initio tractum eſſe ſermonem, teque Bruti dolentem vicem, quaſi defleviſſe judiciorum vaſtitatem, & fori. Feci, inquam, iſtuc quidem, & ſæpe facio.

Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebrò in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando ſit habitura tua & natura admirabilis, & exquiſita doctrina, & ſingularis induſtria. Cùm enim in maximis cauſis verſatus eſſes, &, cùm tibi ætas noſtra jam cederet, faſceſque ſummitteret, ſubitò in civitate cùm alia ceciderunt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit.

Tum ille, [6] Ceterarum rerum cauſa, inquit, iſtuc & doleo, & dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quàm ſtudium ipſum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præſertim tam ſtudioſo. Etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quiſquam poteſt.

Præclarè, inquam, Brute, dicis, eoque magis iſta dicendi laude delector, quòd cetera, quæ ſunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo eſt tam humilis, qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet. eloquentem neminem video factum eſſe victoria. Sed quo faciliùs ſermo explicetur, ſedentes, ſi videtur, agamus. Cùm idem placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus.

Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis ſit ejus, expromere, quantamque iis, qui ſint eam conſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſarium. Hoc verò ſine ulla dubitatione confirmaverim, ſive illa arte pariatur aliqua, ſive exercitatione quadam, ſive natura; rem unam eſſe omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earum unaquæque eſt ars ipſa magna per ſeſe. Quare quinque artium concurſus maximarum, quantam vim, quantamque difficultatem habeant, exiſtimari poteſt.

Teſtis eſt Græcia, quæ cùm eloquentiæ ſtudio ſit incenſa, 7
jamdiuque excellat in ea, præſtetque ceteris, tamen omnes artes vetuſtiores habet, & multo antè non inventas ſolùm, ſed etiam perfectas, quàm hæc eſt à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia. In quam cùm intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quaſi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primùm ſe orator

2. *Quæ te Attici litteræ delectarint.*] Maluiſſet Gulielmius, *quam te &c.* item ſupra, ubi eſt: *volui id quidem efficere*, delebat idem, ceu gloſſema, *id* & *efficere*. Gruter.

3. *Voluntatem tibi profectò emetiar.*] Conjecit Rivius *remetiar*, quomodo omnino legendum vel libris repugnantibus aſſeverat Lambinus. at Antonius Palmyrenus *profectò* mutat in *pro facto*; mea ſententia inepte. *Idem.*

4. *Se incommodo exacturum negat.*] Lambinus interponit *ſuo*, præter libros & rationem. nam ſi quid mutandum, fieri poterat *ſine incommodo.* Idem.

5. *Repromittere iſtuc quidem auſus ſim.*] Forte *auſim*, annotavit ad oram libri ſui Gulielmius. *Idem.*

6. *Ceterarum rerum cauſa inquit.*] Ritterſhuſius noſter delebat dictionem *cauſa*, tanquam à mala manu. *Idem.*

7. Ex

orator extulit, primumque etiam monumentis, & litteris oratio eſt cœpta mandari.

Tamen ante Periclem, cujus ſcripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis, ſed jam adultis fuerunt, littera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe videatur. Quamquam opinio eſt & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paullo ſeniorem etiam Solonem, poſteaque Cliſthenem, multùm, ut temporibus illis, valuiſſe dicendo.

Poſt hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit; quem conſtat cùm prudentia, tum etiam eloquentia præſtitiſſe: pòſt Pericles, qui cùm floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clariſſimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe.

Huic ætati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, [7] ex Thucydidi ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maximè poteſt. grandes erant verbis, crebri ſententiis, compreſſione rerum breves, & ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri.

Sed ut intellectum eſt, quantam vim haberet accurata, & facta quodammodo oratio; tum etiam magiſtri dicendi multi ſubitò exſtiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cejus, Hippias Eleus, in honore magno fuit, aliique multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſanè verbis, quemadmodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſet.

Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat verbis. Hujus ex uberrimis ſermonibus exſtiterunt doctiſſimi viri: primumque tum philoſophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, ſed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus diſputatur, inventa dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod propoſuimus, abhorret, philoſophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores, à quibus degreſſi ſumus, revertamur.

Exſtitit igitur jam ſenibus illis, quos paullo antè diximus, Iſocrates, cujus domus cunctæ Græciæ quaſi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magiſter, quamquam forenſi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, [8] quam nemo quidem, meo judicio, eſt poëta conſecutus. is & ipſe ſcripſit multa præclarè, & docuit alios: & cùm cetera melius, quàm ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum verſum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oportere ſervari.

Ante hunc enim verborum quaſi ſtructura, & quædam ad numerum concluſio, nulla erat; aut, ſiquando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quæſitam: quæ forſitan laus ſit: verumtamen [9] natura magis tum, caſu quæ nonnumquam, aut ratione aliqua, aut obſervatione fiebat.

Ipſa enim natura circumſcriptione quadam verborum comprehendit, concluditque ſententiam: quæ cùm aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam plerumque numeroſe. Nam & aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, judicant, & ſpiritu, quaſi neceſſitate aliqua, verborum comprehenſio terminatur: in quo non modò defici, ſed etiam laborare turpe eſt.

Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis forenſibus non verſatus, ſed egregiè ſubtilis ſcriptor, atque elegans, quem jam propè audeas oratorem perfectum dicere. nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facilè dixeris. Nihil acutè inveniri potuit in eis cauſis, quas ſcripſit, nihil (ut ita dicam) ſubdolè, nihil verſutè, quod ille non viderit; nihil ſubtiliter dici, nihil preſſe, nihil enucleatè, quo fieri poſſit aliquid limatius: nihil contrà grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel ſententiarum, quo quidquam eſſet elatius.

Huic Hyperides proximus, & Æſchines fuit, & Lycurgus, & 36
Dinarchus, & is, cujus nulla exſtant ſcripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; &, ut opinio mea fert, ſuccus ille, & ſanguis incorruptus uſque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, non fucatus nitor.

Phalereus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditiſſi- 37
mus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quàm palæſtra. itaque delectabat magis Athenienſes, quàm inflammabat. proceſſerat enim in ſolem, & pulverem, non ut è militari tabernaculo, ſed ut è Theophraſti, doctiſſimi hominis, umbraculis.

Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneram- 38
que reddidit: & ſuavis, ſicut fuit, videri maluit, quàm gravis: ſed ſuavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: [10] & tantùm ut memoriam concinnitatis ſuæ, non (quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus eſſet auditus.

Videſne igitur, ut in ea ipſa urbe, in qua & nata, & alta ſit 10
eloquentia, quàm ea ſerò prodierit in lucem? Siquidem ante 39
Solonis ætatem, & Piſiſtrati, de nullo, ut diſerto, memoriæ proditum eſt. At hi quidem, ut populi Romani ætas eſt, ſenes: ut Athenienſium ſæcula numerantur, adoleſcentes debent videri. Nam etſi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam eſt Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam ſemper oratio.

Neque enim jam Troicis temporibus tantum laudis in di- 40
cendo Ulyſſi tribuiſſet Homerus, & Neſtori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum ſuavitatem) niſi jam tum eſſet honos eloquentiæ; neque ipſe poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuiſſet. cujus etſi incerta ſunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: ſiquidem non infra ſuperiorem Lycurgum fuit, à quo eſt diſciplina Lacedæmoniorum adſtricta legibus.

Sed ſtudium ejus generis, majorque vis agnoſcitur in Piſi- 41
ſtrato. Denique hunc proximo ſæculo Themiſtocles inſecutus eſt, ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienſes, non ita ſanè vetus. Fuit enim regnante jam Græcia, noſtra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volſcorum illud graviſſimum, cui Coriolanus exſul interfuit, eodem ferè tempore, quo Perſarum bellum, fuit, ſimiliſque fortuna clarorum virorum.

Si quidem uterque, cùm civis egregius fuiſſet, populi ingra- 42
ti pulſus injuria, ſe ad hoſtes contulit, conatumque iracundiæ ſuæ morte ſedavit. nam etſi aliter eſt apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potiùs aſſentiar.
At ille ridens, Tuo verò, inquit, arbitratu: quoniam qui- 11
dem conceſſum eſt rhetoribus ementiri in hiſtoriis, ut aliquid dicere poſſint argutiùs. ut enim tu nunc de Coriolano, ſic Clitarchus, ſic Stratocles de Themiſtocle finxit.

Nam, quem Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſum- 43
mo loco natus, ſummuſque vir, & paullo ætate poſterior, tantùm mortuum ſcripſit, & in Attica clam humatum; addidit, fuiſſe ſuſpicionem veneno ſibi conſciviſſe mortem: hunc iſti ajunt, cùm taurum immolaviſſet, excepiſſe ſanguinem patera, & eo poto, mortuum concidiſſe. Hanc enim mortem rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, [11] quoniam tibi ita quadrat,

---

7. *Ex Thucydidi ſcriptis.*] Sic ex Romano volumine reſtituit Rivius, ſibique poſtea adſcripſit miſer Lambinus. *Gruter.*

8. *Quam nemo quidem meo judicio eſt poëta conſecutus.*] Præceptor Lipſius ita emendabat, è Ruffino Grammatico. videatur ille lib. III Var. lect. c. 14. prius edebatur *poſtea.* Idem.

9. *Natura magis tum, caſuque nonnunquam &c.*] Ita Pal, & codex Cujacianus, quo uſus Gulielmius. vulgo erat *Natura magis, tum caſu nonnunquam quam aut &c.* conſulatur Rivius. *Idem.*

10. *Et tantum ut memoriam.*] Delet particulam *&* Gulielmius, nullo ſententiæ malo. *Idem.*

11. *Quoniam tibi ita quadrat.*] Illud *ita*, à Rivio additum, etiam deprehendi in membranis Palatinis, nec non Cujaciano. *Idem.*

drat, [12] omnia fuiſſe in Themiſtocle paria, & Coriolano, pateram quoque à me ſumas licet: præbebo etiam hoſtiam, ut Coriolanus ſit planè alter Themiſtocles.

44 Sit ſanè, inquam, ut lubet, de iſto: & ego cautiùs poſthac hiſtoriam attingam, te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare poſſum religioſiſſimum. Sed tum ferè Pericles, Xanthippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quamquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora phyſico eruditus, exercitationem mentis à reconditis, abſtruſiſque rebus ad cauſas forenſes, popularesque facilè traduxerat. Hujus ſuavitate maximè hilaratæ ſunt Athenæ: hujus ubertatem, & copiam admiratæ, ejuſdem vim dicendi, terroremque timuerunt.

12 Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum
45 tulit. Nec enim in conſtituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione devinctis, naſci cupiditas dicendi ſolet. Pacis eſt comes, otiique ſocia, & jam bene conſtitutæ civitatis quaſi alumna quædam, eloquentia.

46 Itaque ait Ariſtoteles, cùm ſublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primùm, quòd eſſet acuta illa gens, & controverſa natura, artem, & præcepta Siculos, Coracem & Tiſiam conſcripſiſſe. Nam antea neminem ſolitum via, nec arte, ſed accuratè tamen, & de ſcripto pleroſque dicere: ſcriptaſque fuiſſe, & paratas à Protagora rerum illuſtrium diſputationes, quæ nunc, communes appellantur loci.

47 Quod idem feciſſe Gorgiam, cùm ſingularum rerum laudes, vituperationeſque conſcripſiſſet: quòd judicaret hoc oratoris eſſe maximè proprium, rem augere poſſe laudando, vituperandoque rurſus affligere. Huic Antiphontem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe conſcripta, quo neminem umquam melius ullam oraviſſe capitis cauſam, cùm ſe ipſe defenderet, ſe audiente, locuples auctor ſcripſit Thucydides.

48 Nam Lyſiam primo profiteri ſolitum artem eſſe dicendi: deinde, quòd Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem jejunior, orationes cum ſcribere aliis cœpiſſe, artem removiſſe. Similiter Iſocratem primò artem dicendi eſſe negaviſſe, ſcribere autem aliis ſolitum orationes, quibus in judiciis uterentur: ſed, cùm ex eo (quia quaſi committeret contra legem, quo quis judicio circumveniretur) ſæpe ipſe in judicium vocaretur; orationes aliis deſtitiſſe ſcribere, [13] totumque ſe ad artes componendas transtuliſſe.

13 Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fontes vides, ad
49 noſtrorum annalium rationem, veteres; ad ipſorum, ſanè recentes. Nam antequam delectata eſt Athenienſium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia & in domeſticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat commune Græciæ, ſed proprium Athenarum.

50 Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda, docto homine, ſuſpicari libet. Lacedæmonium verò uſque ad hoc tempus audivi fuiſſe neminem. Menelaum ipſum, dulcem illum quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. Brevitas autem, laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in univerſa eloquentia laudem non habet.

51 At verò extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores, illuſtre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut ſemel è Peiræeo eloquentia evecta eſt, omnes peragravit inſulas, atque ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret moribus, [14] omnemque illam ſalubritatem Atticæ dictionis quaſi ſanitatem perderet, ac loqui penè dediſceret. Hinc Aſiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, ſed parùm preſſi, & nimis redundantes. Rhodii ſaniores, & Atticorum ſimiliores.

Sed de Græcis hactenus. etenim hæc ipſa forſitan fuerint 52
non neceſſaria. Tum Brutus, Iſta verò, inquit, quàm neceſſaria fuerint, non facilè dixerim: jucunda certè mihi fuerunt, neque ſolùm non longa, ſed etiam breviora, quàm vellem. Optimè, inquam: ſed veniamus ad noſtros, de quibus difficile eſt plus intelligere, quàm quantum ex monumentis ſuſpicari licet.

Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis veſtræ principi, defuiſſe? qui de matre ſuavianda ex ora- 53
culo Apollinis tam acutè, arguteque conjecerit. qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit. qui potentiſſimum regem, clariſſimi regis filium expulerit, civitatemque perpetuo dominatu liberatam magiſtratibus annuis, legibus, judiciiſque devinxerit. qui collegæ ſuo imperium abrogaverit, ut è civitate regalis nominis memoriam tolleret. quod certè effici non potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum.

Videmus item paucis annis poſt reges exactos, cùm plebes 54
prope ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet, eumque montem, qui Sacer appellatus eſt, occupaviſſet, M. Valerium dictatorem dicendo ſedaviſſe diſcordias, eique ob eam rem honores ampliſſimos habitos, & eum primum ob eam ipſam cauſam Maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum, arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus & concionibus ſuis mitigaverit.

Poſſumus Appium Claudium ſuſpicari diſertum, quia ſena- 55
tum jamjam inclinatum, à Pyrrhi pace revocaverit. Poſſumus C. Fabricium, quia ſit ad Pyrrhum de captivis recuperandis miſſus orator: Ti. Coruncanium, quòd ex pontificum commentariis longè plurimùm ingenio valuiſſe videatur: M'. Curium, quòd is tribunus plebis, interrege Appio Cæco, diſerto homine, comitia contra leges habente, cùm de plebe conſules non accipiebat, patres antè auctores fieri coegerit; quod fuerit permagnum, nondum lege Mænia lata.

Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio ſuſpicari, qui cùm 56
conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione, & ſeditione nunciata; ut erat læna amictus, ita venit in concionem, ſeditionemque cùm auctoritate, tum oratione ſedavit. Sed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuiſſe, nihil ſanè mihi legiſſe videor. tantummodò conjectura ducor ad ſuſpicandum.

Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem 57
de agro Gallico, & Piceno viritim dividendo tulerit, qui conſul apud Traſimenum ſit interfectus, ad populum valuiſſe dicendo. Q. etiam Maximus Verrucoſus, orator habitus eſt temporibus illis: & Q. Metellus, is, qui bello Punico ſecundo cum L. Veturio Philone conſul fuit. Quem verò exſter, & 15
de quo ſit memoriæ proditum, eloquentem fuiſſe, & ita eſſe habitum, primus eſt M. Cornelius Cethegus, cujus eloquentiæ eſt auctor, & idoneus quidem, mea ſententia, Q. Ennius, præſertim cùm & ipſe eum audiverit, & ſcribat de mortuo; ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiæ cauſa eſſe mentitum.

Eſt igitur ſic apud illum in nono (ut opinor) annali: 58

Additur orator Corneliu' ſuaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius. ——

& oratorem appellat, & ſuaviloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque. latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. ſed eſt ea laus eloquentiæ certè maxima.

—— [15] *is dictus, ollis popularibus olim,*
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,

Flos

12 *Omnia fuiſſe in Themiſtocle paria.*] Cujacianus, *Omnia fuiſſe Themiſtocli paria*, quod forte admitti poſſet. nam & in Palat. viſitur *in* ſolum inter lineas *Grut.*

13 *Totumque ſe ad artes componendas.*] Duo mſſ. Lambini excludunt *componendas*. habet tamen Pal. & Cujac. *Idem.*

14. *Omnemque illam ſalubritatem Atticæ dictionis, quaſi ſanitatem perderet.*] Sic Pal. Cujac. Lambinus edidit; *omnemque illam Atticæ dictionis quaſi ſanitatem perd.* excluſa voce *ſalubritatem*, contra bonos libros; ideoque proterve. *Idem.*

15. *Is dictus ollis popularibus olim.*] Gulielmius annotavit, forte

le-

Flos delibatus populi.

Probè verò. ut enim hominis decus, ingenium, ſic ingenii ipſius lumen eſt eloquentia, qua virum excellentem præclarè tum illi homines florem populi eſſe dixerunt; —— *Suadæque medulla.* Πειθὼ quam vocant Græci, cujus effector eſt orator, hanc Suadam appellavit Ennius. ejus autem Cethegum medullam fuiſſe vult, ut, quam deam [16] in Pericli labris ſcripſit Eupolis ſeſſitaviſſe, hujus hic medullam noſtrum oratorem fuiſſe dixerit. At hic Cethegus conſul cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo.

Quæſtorque his conſulibus M. Cato, modò planè annis CXL ante me conſulem, & idipſum niſi unius eſſet Ennii teſtimonio cognitum, hunc vetuſtas, ut alios fortaſſe multos, oblivione obruiſſet. Illius autem ætatis qui ſermo fuerit, ex Nævianis ſcriptis intelligi poteſt. His enim conſulibus, ut in veteribus commentariis ſcriptum eſt, Nævius eſt mortuus: quamquam Varro noſter diligentiſſimus inveſtigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Nævii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis poſt illos, quos antè dixi, conſules mortuus eſt, Catone cenſore.

Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Cato, qui annis IX poſt eum fuit conſul. eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M'. Manilio conſulibus mortuus eſt, annis LXXXIII ipſis ante me conſulem. Nec verò habeo quemquam antiquiorem, cujus quidem ſcripta proferenda putem, niſi quem Appii Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant. Et hercules hæ quidem exſtant.

Ipſæ enim familiæ ſua quaſi ornamenta, ac monumenta ſervabant, & ad uſum, ſi quis ejuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam. quamquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt, falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & ad plebem tranſitiones, cùm homines humiliores [17] in alienum ejuſdem nominis infunderentur genus: ut, ſi ego me à [18] M'. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio conſule, anno X poſt exactos reges fuit.

Catonis autem orationes non minùs multæ veræ ſunt, quàm Attici Lyſiæ: cujus arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certè Athenis eſt & natus, & mortuus, & functus omni civium munere: quamquam Timæus eum, quaſi Licinia, & Mucia lege repetit Syracuſas; & quodam modo eſt nonnulla in iis etiam inter ipſos ſimilitudo. acuti ſunt, elegantes, faceti, breves. Sed ille Græcus ab omni laude felicior.

Habet enim certos ſui ſtudioſos, qui non tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates conſectentur; quos, valitudo modò bona ſit, tenuitas ipſa delectat. quamquam in Lyſia ſæpe ſunt etiam lacerti, ſic ut fieri nihil poſſit valentius: verùm eſt certè genere toto ſtrigoſior, ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa ejus ſubtilitate admodum gaudeant.

Catonem verò quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis novit omninò? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut ſenatorem, aut imperatorem. oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in ſententiis argutior? in docendo, ediſſerendoque ſubtilior? Refertæ ſunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim, & legerim) & verbis, & rebus illuſtribus. licet ex his eligant ea, quæ notatione, & laude digna ſint; omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur.

Jam verò Origines ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic deſunt, ſicuti multis jam antè ſæculis & Philiſto Syracuſio, & ipſi Thucydidi. Nam ut 66
horum conciſis ſententiis, interdum etiam non ſatis apertis [19] cùm brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis ſuæ: quod idem Lyſiæ Demoſthenes; ſic Catonis luminibus obſtruxit [20] hæc poſteriorum quaſi exaggerata altiùs oratio.

Sed & [21] in noſtris inſcitia eſt, quòd ii ipſi, qui in Græcis 67
antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone, non noverunt quidem: Hyperidæ volunt eſſe, & Lyſiæ. Laudo. ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt.

Sapienter id quidem, atque utinam imitarentur, nec oſſa 68
ſolùm, ſed etiam ſanguinem! gratum eſt tamen, quod volunt. Cur igitur Lyſias & Hyperides amatur, cùm penitus ignoretur Cato? Antiquior eſt hujus ſermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. id muta, quod tum ille non potuit, & adde numeros; & aptior ſit oratio: ipſa verba compone, & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt: jam neminem antepones Catoni.

Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationi- 69
bus utantur, quos appellant τρόπυς, & ſententiarum, orationiſque formis, quæ vocant σχήματα. non veriſimile eſt, quàm ſit in utroque genere & creber, & diſtinctus Cato. Nec verò ignoro, nondum eſſe ſatis politum hunc oratorem, & quærendum 18
eſſe aliquid perfectius: quippe cùm ita ſit ad noſtrorum temporum rationem vetus, ut nullius ſcriptum exſtet dignum quidem lectione, quod ſit antiquius. ſed majore honore in omnibus artibus, quàm in hac una dicendi, verſatur antiquitas.

Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non in- 70
telligit, Canachi ſigna, rigidiora eſſe, quàm ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora, quam Canachi. Nondum Myronis ſatis ad veritatem adducta, jam tamen quæ non dubites pulcra dicere. Pulcriora etiam Polycleti, & jam planè perfecta, ut mihi quidem videri ſolent. Similis in pictura ratio eſt, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non ſunt uſi plus quàm quattuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. [22] At in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta ſunt omnia, & neſcio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat. Nihil eſt enim ſimul & inventum, & perfectum.

Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poëtæ: quod 71
ex eis carminibus intelligi poteſt, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? noſtri veteres verſus ubi ſunt?

—— *quos olim Fauni, vateſque canebant,*
[23] *Cùm neque Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat,*
Nec dicti ſtudioſus erat:

.An-

---

legendum *ſollis.* Gruter.

16. *In Pericli labris.*] Sic Cujac. ſic Pal. ſic quos excuſſit Rivius, non *Periclis*, ut vulgata. *Idem.*

17. *In alienum ejuſdem nominis infunderentur genus.*] Ergo priorum nullus dignam habuit Joſ. Scaligeri conjecturam, quæ in tam levi aliorum turba hìc adhæreſceret? Iſte autem magnus vir præferebat *infinderentur.* Ipſum vide de Emendatione temporum pag. 629. Utique & ille dixit, *Genus ambarum ſe ſanguine findit ab uno.* Gron.

18. *M. Tullio*] Sic quantum video retinent in edendo omnes. Sed jam Onuphrius, jam Sigonius tam in Faſtis quam ad Livii librum ſecundum, jam Pigius ad annum CCLIII in citandis his verbis habent M'. & ex Dionyſio Μάνιον dictum fuiſſe probant, ut adeo licet ſcriptos libros non viderim, ab novellis editoribus abire ad priſcam lectionem non detrectaverim. Et habeo plures etiam gravioreſque cauſas. *Idem.*

19. *Cum brevitate, tum nimio acumine.*] Monuit Rivius hæc non citari à Budæo in Pandectis, & cenſet ipſe interpretis emblema. Lambinus vero ſtatim reperit duos mſſ. quibus omnino abeſſent. habentur tamen in Pall. & Cujac. qui præterea præmittunt, *autem.* Gruter.

20. *Hæc poſteriorum.*] Rivius invenit in uno libro *poſterorum.* Palat. videtur exprimere voluiſſe *poſterûm.* Idem.

21. *In noſtris inſcitia eſt.*] Ita Cujacii codex. nam Pal. *inſcita.* Lambinus edidit *inſcientia.* Idem.

22. *At in Aëtione.*] Ita & Pal. & Cujac. niſi quod omiſerint diphthongum. malè forſan Lambinus, qui expreſſit *Echione*, quod quidem conjecerat Rivius; ſed ita ut non præponeret illi noſtro. *Idem.*

23. *Cum neque Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat.*] Illud *nemo ſuperarat*, non comparet in Pal. aut Cujac. & forſan non adjecit Cicero; uti nec paulo poſt complet verſum ſequentem. habet tamen editio Victorii. *Idem.*

24. *Lu-*

Ante hunc;

ait ipſe de ſe: nec mentitur in gloriando. ſic enim ſeſe res habet. nam & Odyſſea Latina eſt,ſic tanquam opus aliquod Dædali, & Livianæ fabulæ, non ſatis dignæ, quæ iterum legantur.

72 Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano conſulibus, docuit, anno ipſo, antequam natus eſt Ennius; poſt Romam conditam autem quartodecimo, & quingenteſimo, ut hic ait, quem nos ſequimur. Eſt enim inter ſcriptores de numero annorum controverſia. Attius autem à Q. Maximo quintùm conſule captum Tarento ſcripſit Livium, annis xxx, poſtquam eum fabulam docuiſſe & Atticus ſcribit, & nos in antiquis commentariis invenimus.

73 Docuiſſe autem fabulam annis pòſt XI C. Cornelio, Q. Minucio conſulibus, [24] ludis Juventatis, quos Salinator [25] Senenſi prœlio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his conſulibus, XL annos natus Ennius fuerit: cui cùm æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quàm ii, qui multas docuerant ante hos conſules & Plautus, & Nævius.

19 Hæc ſi minus apta videntur huic ſermoni, Brute, Attico aſ-
74 ſigna, qui me inflammavit ſtudio, illuſtrium hominum ætates, & tempora perſequendi. Ego verò, inquit Brutus, & delector iſta quaſi notatione temporum, & ad id, quod inſtituiſti, oratorum genera diſtinguere ætatibus, iſtam diligentiam eſſe accommodatam puto.

75 Rectè, inquam, Brute, intelligis: atque utinam exſtarent illa carmina, quæ multis ſæculis ante ſuam ætatem in epulis eſſe cantitata à ſingulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus ſcriptum reliquit Cato! tamen illius quem in vatibus, & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quaſi Myronis opus, delectat.

76 Sit Ennius ſanè, ut eſt certè, perfectior: qui ſi illum, ut ſimulat, contemneret, non omnia bella perſequens, primum illud Punicum, acerrimum bellum reliquiſſet. Sed ipſe dicit, cur id faciat, —— *ſcripſere*, inquit, *alii rem Verſibus*, —— & luculentè quidem ſcripſerunt, etiam ſi minus, quàm tu, politè. Nec verò tibi aliter videri debet; qui à Nævio vel ſumſiſti multa, ſi fateris: vel, ſi negas, ſurripuiſti.

77 Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Craſſus, qui cum ſuperiore Africano conſul fuit. Ipſum Scipionem accepimus non infantem fuiſſe. filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem à Paullo adoptavit, ſi corpore valuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus. Indicant cùm oratiunculæ, tum hiſtoria quædam Græca, ſcripta dulciſſimè.

20 Numeroque eodem fuit Sex. Ælius, juris quidem civilis
78 omnium peritiſſimus, ſed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maximè omnium nobilium Græcis litteris ſtuduit, iſque & oratorum in numero eſt habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Jam enim erat unctior quædam,ſplendidiorque conſuetudo loquendi. Nam, hoc prætore ludos Apollini faciente, cùm Thyeſten fabulam docuiſſet, Q. Marcio, Cn. Servilio conſulibus mortem obiit Ennius.

79 Erat iiſdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. qui bis conſul & cenſor fuit, cujus eſt oratio Græca apud Rhodios: quem civem cùm gravem, tum etiam eloquentem conſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui item bis conſul & cenſor fuit, habitum eloquentem, [26] M. alium illius, qui ſacra acceperit, filium, dicunt. etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo conſul fuit: Q. Nobiliorem, M. F., jam patrio inſtituto deditum ſtudio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, cùm triumvir coloniam deduxiſſet: & T. Annium Luſcum, hujus Q. Fulvii collegam, non indiſertum dicunt fuiſſe.

Atque etiam L. Paullus Africani pater, perſonam principis 8
civis facilè dicendo tuebatur; at verò etiam tum Catone vivo, qui annos quinque, & octoginta natus exceſſit è vita, cùm quidem eo ipſo anno contra Ser. Galbam, ad populum ſumma contentione dixiſſet: quam etiam orationem ſcriptam reliquit. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore ora- 2
tores floruerunt.

Nam & A. Albinus, is, qui Græcè ſcripſit hiſtoriam, qui 8
conſul cum L. Lucullo fuit, & litteratus & diſertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, [27] & unà Ser. Fabius Pictor, & juris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Q. que Fabius Labeo fuit ornatus iiſdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quattuor filii conſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accuſante Africano, cujus & aliæ ſunt orationes, & contra Ti. Gracchum expoſita eſt in C. Fannii annalibus.

Tum ipſe L. Cotta veterator habitus, ſed C. Lælius, & P. 8
Africanus in primis eloquentes: quorum exſtant orationes, ex quibus exiſtimari de ingeniis oratorum poteſt. Sed inter hos ætate paullum his antecedens ſine controverſia Ser. Galba, eloquentia præſtitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractavit, ut egrederetur à propoſito ornandi cauſa, ut delectaret animos, aut permoveret, ut augeret rem, ut miſerationibus, ut communibus locis uteretur. ſed neſcio quomodo hujus, quem conſtat eloquentia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis: itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipſius Lælii, & Scipionis ingenio, quamquam ea jam 8
eſt opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælii de collegiis, non melior, quàm de multis quam voles, Scipionis: non quò illa Lælii quidquam ſit dulcius, aut quòd de religione dici poſſit auguſtius; ſed multo tamen vetuſtior, & horridior ille, quàm Scipio, &, cùm ſint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paullo magis priſcis Lælius.

Sed eſt mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus ex- 8
cellere. Nam ut ex bellica laude adſpirare ad Africanum nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium: ſic ingenii, litterarum, eloquentiæ, ſapientiæ denique, etſi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum judicio ſolùm videtur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu ita tributum fuiſſe.

Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, ſic in 8
hoc ipſo humanior, ut faciles eſſent in ſuum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiſſe, cùm 2
diceret adoleſcentulo ſe accidiſſe, ut ex Senatusconſulto P. Scipio, & D. Brutus (ut opinor) conſules de re atroci, magnaque quærerent. Nam cùm [28] in ſilva Sila facta cædes eſſet, notique homines interfecti, inſimulareturque familia, partim etiam liberi, ſocietatis ejus, [29] quæ picarias de P. Cornelio, L. Mum-

24. *Ludis Juventatis.*] Eſt à Victorianis, & reſpondet omnino Pal. niſi quod is unica litera, *Juentatis.* unde natum aliorum *Luctatiis.* Gruter.

25. *Senenſi prœlio.*] Pal. *Seneſi.* Victorius conjicit *Senonenſi*, neſcio an neceſſario. *Idem.*

26. *M. alium illius qui ſacra acceperit filium, dicunt etiam &c.*] Nihil variant Pal. ſed enim Cujac. *M. ajunt.* & verò P. Manutius edidit, *ajunt illius &c. dicunt etiam &c.* quod & placebat Gulielmio, ſolummodo putabat poſſe etiam deleri illud *dicunt.* Pighius noſter in faſtis, ad annum urbis DLXXIX trajicit voces legitque? *Cenſor fuit, Publii illius qui ſacra acceperat filium habitum eloquentem dicunt.* Idem.

27. *Et una Ser. Fabius Pictor.*] Pal. *& una ſervis Fab.* Cujac. *& una Serius.* quod mutabat in *ſextus*, Gulielmius. *Idem.*

28. *In ſilva Sila.*] Turnebianum eſt, cujus confirmatio videnda libro XI Adverſ. c. 1. iterumque lib. XXVI cap. 12. vulgata *ſilva ſua.* Pal. in *ſtivas ita.* Cujac. *in iſtivas ſita.* unde & nonnulli legunt, *in ſilva ſita.* Idem.

29. *Qui picarias.*] Haud aliter Pal. placuitque Victorio, item Cujacio lib. V de Feudis. legitur aliter *picearias.* ſunt etiam qui pe-

L. Mummio cenſoribus redemiſſet, decreviſſe ſenatum, ut de ea re cognoſcerent & ſtatuerent conſules.

Cauſam pro publicanis accuratè, ut ſemper ſolitus eſſet, eleganterque dixiſſe Lælium. Cùm conſules, re audita, *amplius* de conſilii ſententia pronuntiaviſſent; paucis interpoſitis diebus iterum Lælium multo diligentius, meliuſque dixiſſe, iterumque eodem modo à conſulibus rem eſſe prolatam. Tum Lælium, cùm eum ſocii domum reduxiſſent, egiſſentque gratias, &, ne defatigaretur, oraviſſent, locutum eſſe ita, ſe, quæ feciſſet, honoris eorum cauſa, ſtudioſè, accurateque feciſſe; ſed ſe arbitrari, cauſam illam à Ser. Galba, quòd is [30] in dicendo ornatior, acriorque eſſet, graviùs & vehementius poſſe defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos cauſam detuliſſe ad Galbam.

Illum autem, quòd ei viro ſuccedendum eſſet, verecundè, & dubitanter recepiſſe. unum, quaſi comperendinatus, medium diem fuiſſe, quem totum Galbam in conſideranda cauſa, componendaque poſuiſſe. &, cùm cognitionis dies eſſet, & ipſe Rutilius rogatu ſociorum domum ad Galbam manè veniſſet, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; uſque illum, quoad ei nuntiatum eſſet conſules deſcendiſſe, omnibus excluſis commentatum in quadam teſtudine cùm ſervis litteratis fuiſſe: quorum aliud dictare eodem tempore ſolitus eſſet. interim cùm eſſet ei nuntiatum tempus eſſe, exiſſe in ædes eo colore, & iis oculis, ut egiſſe cauſam, non commentatum putares.

Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, ſcriptores illos male mulcatos exiſſe cum Galba. ex quo ſignificabat, illum non in agendo ſolùm, ſed etiam in meditando vehementem, atque incenſum fuiſſe. Quid multa? magna exſpectatione, plurimis audientibus, coram ipſo Lælio ſic illam cauſam, tanta vi, tantaque gravitate dixiſſe Galbam, ut nulla fere pars orationis ſilentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miſeratione adhibita, ſocios, omnibus approbantibus, [31] illa die, quæſtione liberatos eſſe.

89 Ex hac Rutiliana narratione ſuſpicari licet, cùm duæ ſummæ ſint in oratore laudes, una ſubtiliter diſputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is, qui inflammet judicem, quàm ille, qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuiſſe. Quæ quidem vis tum maximè cognita eſt, cùm, Luſitanis à Ser. Galba prætore contra interpoſitam, ut exiſtimabatur, fidem, interfectis, T. Libone tribuno plebis populum incitante, & rogationem in Galbam privilegii ſimilem ferente, ſumma ſenectute (ut antè dixi) M. Cato legem ſuadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines ſuas retulit, paucis antequàm mortuus eſt, an diebus, an menſibus?

90 [32] Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe, & populi Romani fidem implorans, cùm ſuos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cujus orbitas & fletus mirè miſerabilis fuit propter recentem memoriam clariſſimi patris: iſque ſe tum eripuit flamma, propter pueros miſericordia populi commota, ſicut idem ſcriptum reliquit Cato. Atque etiam ipſum Libonem non infantem video fuiſſe, ut ex orationibus ejus intelligi poteſt.

91 Cùm hæc dixiſſem, & paullum interquieviſſem, Quid igitur, inquit, eſt cauſæ, Brutus, ſi tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non poſſum in eis, qui nihil omnino ſcripti reliquerunt. Nec enim eſt eadem, inquam, Brute, cauſa non ſcribendi, & non tam bene ſcribendi, quàm dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe, ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem. pleræque enim ſcribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur.

Alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantùm ad dicendum proficit, quantum ſcriptio. memoriam autem in poſterum ingenii ſui non deſiderant, cùm ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam, eamque etiam majorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium, ſua ſcripta non venerint: alios, quòd melius putent dicere ſe poſſe, quam ſcribere: quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerumque contigit, ut ipſi Galbæ. 92

Quem fortaſſe vis non ingenii ſolùm, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens eſſet oratio: dein cùm otioſus ſtilum prehenderat, motuſque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flacceſſebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea quòd prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo poſſit & dicere & ſcribere. ardor animi non ſemper adeſt, iſque cùm conſedit, omnis illa vis, & quaſi flamma oratoris exſtinguitur. 93

Hanc igitur ob cauſam videtur Lælii mens ſpirare etiam in ſcriptis, Galbæ autem vis occidiſſe. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummii, fratres, quorum exſtant amborum orationes: ſimplex quidem L. & antiquus: Sp. autem nihilo ille quidem ornatior, ſed tamen adſtrictior. fuit enim doctus ex diſciplina Stoicorum. Multæ ſunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Oreſtarum, quos aliquo video in numero oratorum fuiſſe. 94 25

P. etiam Popillius cùm civis egregius, tum non indiſertus fuit. C. verò, filius ejus, diſertus. C. que Tuditanus cùm omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum ejus elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere eſt habitus is, qui injuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in rebus optimis conſtantiſſimus, M. Octavius. At verò M. Æmilius Lepidus, qui eſt Porcina dictus, iiſdem temporibus ferè, quibus Galba, ſed paullo minor natu, & ſummus orator eſt habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, ſcriptor ſanè bonus. 95

Hoc in oratore Latino primùm mihi videtur & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, etiam artifex (ut ita dicam) ſtilus. Hunc ſtudioſè duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, & propè æquales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus jam dicendi locus erit, cùm de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompejus non contemtus orator, temporibus illis, fuit, qui ſummos honores, homo per ſe cognitus, ſine ulla commendatione majorum eſt adeptus. 96

Tum L. Caſſius multùm potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alii, ſed ipſa triſtitia, & ſeveritate popularis: cujus quidem legi tabellariæ, M. Antius Briſo, tribunus plebis diu reſtitit, M. Lepido conſule adjuvante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit, quòd ejus auctoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tum duo Cæpiones multùm clientes conſilio & lingua, plus auctoritate tamen, & gratia ſublevabant. Sed Pompeii ſunt ſcripta nec nimis extenuata, (quamquam veterum eſt ſimilis) & plena prudentiæ. 97

P. Craſſum valde probatum oratorem iiſdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & ſtudio, & habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas. Nam & cum ſummo illo oratore, Ser. Galba, cujus C. filio filiam ſuam collocaverat, affinitate ſeſe devinxerat: &, cùm eſſet P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævolam, domi jus civile cognoverat. 26 98

In

---

cuarias legendum putarunt. erat in Cujaciano *piccarias*. Gruterus.

30. *In dicendo ornatior.*] Pal. *abhortor*. Cujac. *adhortor*. oportet ſub eo aliud quid lateat, quam quod alias oræ adfingitur, *fortior*. Idem. Videtur ſub depravata codicum ſcriptorum lectione obumbrari *in dicendo altior acriorque eſſet*, ex capite 80, ubi ait, *quorum altior oratio actioque eſſet ardentior*. Gronov.

31. *Illa die quæſtione liberatos eſſe.*] Cujac. *illa dis q*. Pal. compendio ſcripſit; ſed tamen ita, ut reſolvi debeat, *illa diſquiſitione lib. &c.* appoſitè. *Gruter.*

32. *Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe.*] Corradus adjicit è Valerio Maximo, *nihil recuſans*. ſed libri non item juvant. *Idem.*

33. *Duo*

In eo induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximamque gratiam, cùm & conſuleretur plurimùm, & diceret.

99 Horum ætatibus adjuncti [33] duo C. Fannii, C. & M. filii fuerunt: quorum C. filius, qui conſul cum Domitio fuit, unam orationem de ſociis, & nomine Latino, contra Gracchum reliquit; ſanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? eſtne iſta Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. alii à C. Perſio, litterato homine, ſcriptam eſſe ajebant, illo, quem ſignificat valde doctum eſſe Lucilius: alii multos nobiles, quod quiſque potuiſſet, in illam orationem contuliſſe.

100 Tum ego, Audivi equidem iſta, inquam, de majoribus natu, ſed numquam ſum adductus, ut crederem; eamque ſuſpicionem propter hanc cauſam credo fuiſſe, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus eſſet: oratio autem vel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium. ſed nec ejuſmodi eſt, ut à pluribus confuſa videatur. unus enim ſonus eſt totius orationis, & idem ſtilus. nec de Perſio reticuiſſet Gracchus, [34] cùm & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris objeciſſet, præſertim cùm Fannius numquam ſit habitus elinguis. nam & cauſas defenſitavit, & tribunatus ejus, arbitrio & auctoritate P. Africani geſtus, non obſcurus fuit.

101 Alter autem C. Fannius, M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto, quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præſertim cùm ille Q. Scævolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed majori filiæ detuliſſe. Is tamen inſtituto Lælii Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta perſpici poteſt: quæ neque nimis eſt infans, neque perfectè diſerta.

102 Mucius autem augur, [35] quod pro ſe opus erat, ipſe dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præſtitit. L. Cœlius Antipater, ſcriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Craſſi, magiſter.

27 103 Utinam in Ti. Graccho, C. que Carbone talis mens ad rempublicam benè gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profectò nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum, ad quem ex invidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa republica eſt interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria ſe a ſeveritate judicum vindicavit. Sed fuit uterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte dicimus.

104 Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæque pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis litteris eruditus. nam ſemper habuit exquiſitos è Græcia magiſtros, in eis jam adoleſcens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, diſertiſſimum. ſed & breve tempus ingenii augendi, & declarandi fuit.

105 [36] Carbo, quò vita ſuppeditavit, eſt in multis judiciis, cauſiſque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & ſatis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuiſſe dicebat: addebat, induſtrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibuſque multum operæ ſolitum eſſe ponere.

Hic optimus, illis temporibus, eſt patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt. nam & [37] quæſtiones perpetuæ, hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piſo, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Cenſorino & Manilio conſulibus tulit. ipſe etiam Piſo & cauſas egit, & multarum legum aut auctor, aut diſſuaſor fuit: iſque & orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, & annales, ſane exiliter ſcriptos) & judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum deſiderabant, tabella data: quam legem L. Caſſius, Lepido & Mancino conſulibus tulit.

Veſter etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Attio poëta ſum audire ſolitus, & dicere non inculte ſolebat, & erat cùm litteris Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti. [38] Et verò antè Maximum illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occiſus eſſet, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem ajebat in dicendo fuiſſe.

Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe eloquentiæ dicitur. Iiſdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latinè loqui putabatur, litteratiuſque, quàm ceteri. P. Scævola valde prudenter & acutè, paullo etiam copioſius. Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, ſed paullo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, & C. Cato Africani ſororis filius, mediocres oratores; etſi Flacci ſcripta ſunt, ſed ut ſtudioſi litterarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem: ſed ut vita, ſic oratione etiam turbulentus.

M. Druſus, C. F. qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, [39] iterum tribunum, fecit, vir & oratione gravis, & auctoritate; eique proximè adjunctus C. Druſus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facilè agitavit in tribunatu C. Gracchum, paullùm ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreſte conſulibus quæſtor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Ælio conſul fuit: ſed omnia is ſumma ſperans, ædilicius eſt mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipſe vidi, nihil accepi, niſi Latinè diligenter locutum.

Iis adjuncti ſunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro, & Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter ſummi oratoris habuit laudem, & uterque in multis cauſis verſatus erat. In quibuſdam laudandis viris, etiam ſi maximi ingenii non eſſent, probabilis tamen induſtria: quamquam iis quidem non omnino ingenium, ſed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum ſit, niſi id queas ſolute, & ſuaviter dicere. ne id quidem ſatis eſt, niſi id, quod dicitur, ſit voce, vultu, motuque conditius.

Quid dicam, opus eſſe doctrina? ſine qua etiam ſi quid bene dicitur adjuvante natura, tamen id, quia fortuitò fit, ſemper paratum eſſe non poteſt. In Scauri oratione, [40] ſapientis hominis, & tecti, gravitas ſumma, & naturalis quædam inerat auctoritas, non ut cauſam, ſed ut teſtimonium dicere putares, cùm pro reo diceret.

Hoc dicendi genus, ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad ſenatoriam verò ſententiam, cujus erat ille princeps, vel maximè. ſignificabat enim non prudentiam ſolum, ſed, quod maximè rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipſa,

---

33. *Duo C. Fannii, C. & M. filii fuerunt.*] Particula *&* non eſt in Cujaciano, neque agnoſcit Pal. qui habet à manu emendatrice, *Fannii, Cn. filii.* Gruter.

34. *Cum & Fannius de Menelao.*] Forſan fuit, *cum ei Fannius;* certè apertior fuerit eo modo ſententia. *Idem.*

35. *Quod pro ſe opus erat &c.*] Haud aliter editio P. Manutii, nec recedit Pal. aut Cujac. vulgata, *quod per ſe &c.* unde fecit Lambinus, *quod opus erat. ipſe per ſe &c.* ineptè. *Idem.*

36. *Carbo, quo vita ſuppeditavit.*] Ita Gulielmius ex Cujac. neque aliter Pal. vulgata *quod vita*, Lambinus *quoad vita*, quod & in Manutianis. *Idem.*

37. *Quæſtiones perpetuæ.*] Corradus è libro mſ. reponit, *quæſtiones publicæ.* quod improbat Cujacius, malitque *quæſtiones pecuniarum repetundarum*, Notis in Juſtiniani Inſtitutiones. *Idem.*

38. *Et verò ante Maximum illum Scipionem.*] Legit Gulielmius, *ante Pontificem maximum.* Idem.

39. *Iterum tribunum fecit.*] Non variant Pal. aut Cujac. Corradus id mutabat in *fregit*, forſan rectè. Tribunum enim Gracchum facere Druſus anno ſuperiore non poterat, tum ipſe candidatus, & ejus competitor, ut rectè monuit in Faſtis ad annum urbis DCXXXI amicus noſter Pighius. *Idem.*

40. *Sapientis hominis & tecti.*] Lambinus è ſuis ſubſtituit *recti.* ego cum

ipſa, quod à doctrina non facilè poſſet. quamquam hujus quoque ipſius rei, quemadmodum ſcis, præcepta ſunt. Hujus & orationes ſunt, & tres ad L. Fufidium libri ſcripti de vita ipſius acta, ſanè utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam, & diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam.

Ipſe etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam triſti, & ſevero genere dicendi verſatus eſt, & uterque natura vehemens, & acer. Itaque cùm unà conſulatum petiviſſent, non ille ſolùm, qui repulſam tulerat, accuſavit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus, Rutilium in judicium vocavit: multaque opera, multaque induſtria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de jure reſpondendi ſuſtinebat.

Sunt ejus orationes jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, & Græcis litteris eruditus, Panætii auditor, propè perfectus in Stoicis: quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, [41] ſed tamen exile, nec ſatis populari aſſenſioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria eſt hujus diſciplinæ, philoſophorum de ſe ipſorum opinio, firma in hoc viro, & ſtabilis inventa eſt.

Qui quamquam innocentiſſimus in judicium vocatus eſſet, (quo judicio convulſam penitus ſcimus eſſe rempublicam) cùm eſſent eo tempore eloquentiſſimi viri L. Craſſus, & M. Antonius conſulares, eorum adhibere neutrum voluit. dixit ipſe pro ſeſe; & pauca C. Cotta, quòd ſororis erat filius, & is quidem tamen, ut orator, quamquam erat admodum adoleſcens. Sed Q. Mucius enucleatè ille quidem, & politè, ut ſolebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud judicii, & magnitudo cauſæ poſtulabat.

Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis. utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera, hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in ſcena, ſic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu, & difficili utantur, ſed eos etiam, [42] quos ſtatarios appellant, quorum ſit illa ſimplex in agendo veritas, non moleſta.

Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio, Q. Ælius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, ſed vita ſeverus, & congruens cum ea diſciplina, quam colebat: paullo etiam durior: qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi ſui, teſtimonium, vacationem augures, quo minus judiciis operam darent, non habere: ſed ut vita, ſic oratione durus, incultus, horridus. itaque honoribus majorum reſpondere non potuit. Fuit autem conſtans civis, & fortis, & in primis Graccho moleſtus, quod indicat Gracchi in eum oratio. ſunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctiſſimus in diſputando.

Tum Brutus, Quàm hoc idem in noſtris contingere intelligo, quod in Græcis? ut omnes ferè Stoici, prudentiſſimi in diſſerendo ſint, & id arte faciant, ſintque architecti pænè verborum: iidem traducti à diſputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectiſſimo Stoico, ſummam eloquentiam non deſiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuiſſe.

Et ego, Non, inquam, Brute, ſine cauſa, propterea quòd iſtorum in dialecticis omnis cura conſumitur: vagum illud orationis, & fuſum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum ſcis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: ſed dicere didicit à dicendi magiſtris, eorumque more ſe exercuit. Quòd ſi omnia à philoſophis eſſent petenda; peripateticorum inſtitutis commodiùs fingeretur oratio.

Quo magis tuum, Brute, judicium probo, qui eorum, [43] id 120 eſt ex vetere Academia philoſophorum, ſectam ſecutus es, quorum in doctrina, atque præceptis diſſerendi ratio conjungitur cum ſuavitate dicendi, & copia: quamquam ea ipſa peripateticorum, Academicorumque conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, ut nec perficere oratorem poſſit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. Nam, ut Stoicorum adſtrictior eſt oratio, aliquantoque contractior, quàm aures populi requirunt: ſic illorum liberior, & latior, quàm patitur conſuetudo judiciorum, & fori.

Quis enim uberior in dicendo Platone? [44] Jovem ajunt phi- 121 loſophi, ſi Græcè loquatur, ſic loqui. Quis Ariſtotele nervoſior? Theophraſto dulcior? Lectitaviſſe Platonem ſtudioſè, audiviſſe etiam Demoſthenes dicitur: idque apparet ex genere, & granditate verborum. dicit etiam in quadam epiſtola hoc ipſe de ſeſe. Sed & hujus oratio in philoſophiam tranſlata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in judicia, pacatior.

Nunc reliquorum oratorum ætates, ſi placet, & gradus per- 32 ſequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, 122 ut pro Bruto etiam reſpondeam. Curio fuit igitur ejuſdem ætatis ferè, ſanè illuſtris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus exiſtimari poteſt. Sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fulvio de inceſtu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum.

Præclarè, inquit Brutus, teneo qui iſtam turbam volumi- 123 num effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. certè enim & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortaſſe, quòd veteres orationes poſt noſtras, non à me quidem (meis enim illas antepono) ſed à pleriſque legi ſunt deſitæ. Enumera, inquit, me in pleriſque. quamquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc, inquam, de inceſtu laudata oratio, puerilis eſt 124 locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſanè inanes: verumtamen nondum tritis noſtrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripſit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illuſtria, & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cùm & vita ſuppeditaviſſet, & ſplendor ei non defuiſſet, conſulem non fuiſſe.

Sed ecce in manibus vir, & præſtantiſſimo ingenio, & fla- 33 granti ſtudio, & doctus à puero, C. Gracchus. Noli enim pu- 125 tare, quemquam, Brute, pleniorem & uberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, exiſtimo; atque iſtum de ſuperioribus, pænè ſolum lego. Immo planè, inquam, Brute, legas cenſeo. Damnum enim, illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæque litteræ fecerunt.

Utinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ, præſtare vo- 126 luiſſet. quam ille facilè tali ingenio, diutiùs ſi vixiſſet, vel paternam eſſet, vel avitam gloriam conſequutus! Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem. grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere toto gravis: manus extrema non acceſſit operibus ejus: præclarè inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, eſt hic orator, Brute, ſi quiſquam alius, juventuti. non enim ſolum acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt.

Huic ſucceſſit ætati C. Galba, Servii illius eloquentiſſimi 127 viri filius, P. Craſſi eloquentis, & juriſperiti gener. Laudabant hunc patres noſtri, favebant etiam propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu. Nam rogatione Manilia, Jugurthinæ conju-

---

cum meis retineo vulgatam. *Gruter.*

41. *Sed tamen exile, nec &c.*] Pal. & Cujac. fortaſſe meus; *ſcis tamen eſſe exile, nec &c.* Idem.

42. *Quos ſtatarios appellant.*] Interpretatur Turnebus libr. I adverſariorum c. 10. *Idem.*

43. *Id eſt ex vetere Academia Philoſophorum.*] Iſtud totum eſſe alienum, neque adeo ipſius Tullii, autumat Lambinus, injuſtè. diſtinguit enim veteres Peripateticos, qui iidem Socratici, à novis, ut ſemper. Gulielmius. *Idem.*

44. *Jovem ajunt Philoſophi, ſi Græcè loquatur, ſic loqui.*] Rivius hanc lectionem nobis exſinuavit; ſed non etiam indicavit unde. purior ſane eſt recepta, *Jovem ſic, ut ajunt Phil. ſi Græcè loquatur, loqui.* ſicque Pal. nam Cujaciana accedit Rivianæ, niſi quod ſic tranſponat voces, *Jovem ſic ajunt Phil. ſi Græcè loquatur, loqui.* Idem.

45. *Nam*

juration is invidia, cùm pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Exſtat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam diſceremus. Hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam judicio publico eſt condemnatus.

34 P. Scipio, qui eſt in conſulatu mortuus, non multum ille
128 quidem, nec ſæpe dicebat, ſed & Latinè loquendo, cuivis erat par, & omnes ſale, facetiiſque ſuperabat. ejus collega L. Beſtia bonis initiis orſus tribunatus, (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit) vir & acer, & non indiſertus, triſtes exitus habuit conſulatus. [45] nam invidioſa lege Manilia quæſtio C. Galbam ſacerdotem, & quattuor conſulares, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præſtantiſſimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo abſolutum, cùm is contra populi ſtudium ſtetiſſet, Gracchani judices ſuſtulerunt.

129 Hujus diſſimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indiſertus fuit. C. Fimbria temporibus iiſdem ferè, ſed longiùs ætate provectus, habitus eſt ſanè (ut ita dicam) luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paullò fervidior, atque commotior: diligentia tamen, & virtute animi, atque vita, bonus auctor in ſenatu. [46] Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili, & cùm virtute, tum etiam ipſo orationis genere liber: cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix poſſumus.

130 Atque etiam ingenio, & ſermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui etſi cùm remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſis, tamen id non ſæpe faciebat. Itaque conſilio ejus, cùm volebant, homines utebantur: patrocinio, cùm licebat. Iiſdem temporibus M. Brutus, in quo [47] magnum fuit, Brute, dedecus generi veſtro, qui cùm tanto nomine eſſet, patremque, optimum virum, habuiſſet & juris peritiſſimum, accuſationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. is magiſtratum non petivit, ſed fuit accuſator vehemens, & moleſtus, ut facilè cerneres [48] naturale quoddam ſtirpis bonum degeneraviſſe vitio depravatæ voluntatis.

131 Atque eodem tempore accuſator de plebe L. Cæſulenus fuit, quem ego audivi jam ſenem, cùm ab L. Sabellio [49] mulctam lege Aquillia de juſtitia petiviſſet. Non feciſſem hominis pæne infimi mentionem, niſi judicarem, qui ſuſpicioſius aut
35 criminoſius diceret, audiviſſe me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albucius, vel potius, pæne Græcus. loquor, ut opinor: ſed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adoleſcens, perfectus Epicureus evaſerat, minimè aptum ad dicendum genus.

132 Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, ſed hoc noſtro (niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus. multæ litteræ, ſumma non vitæ ſolum, atque naturæ, ſed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini ſermonis integritas: quæ perſpici cùm ex orationibus ejus poteſt, tum facillime ex eo libro, quem de conſulatu, & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli, & Xenophonteo genere ſermonis, miſit ad A. Furium poetam, familiarem ſuum: qui liber nihilo notior eſt, quàm illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri.

133 Tum Brutus, Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi: [50] ſed hæc mea culpa eſt. numquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. nam de ſono vocis, & ſuavitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognoviſti, noli exſpectare quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus.

Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum: ſed erat talis, ut, cum quoſdam audires, qui tum erant præſtantes, videretur eſſe inferior: cùm autem ipſum audires ſine comparatione, non modò contentus eſſes, ſed melius non quæreres.

Q. Metellus Numidicus, & ejus collega M. Silanus, dicebant de republica quod eſſet illis viris, & conſulari dignitati ſatis. M. Aurelius Scaurus non ſæpe dicebat, ſed polite: Latine verò in primis eſt eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiam Cæpio, vir acer, & fortis, cui fortuna belli, crimini; invidia populi, calamitati fuit.

Tum etiam C. & L. Memmii, fuerunt oratores mediocres, accuſatores acres, atque acerbi. itaque in judicium capitis multos vocaverunt, pro reis non ſæpe dixerunt. Sp. Thorius ſatis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitioſa, & inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Aeſernini pater, non ille quidem in patronis, ſed & in promtis tamen, & non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentulus.

L. etiam Cotta, prætorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude proceſſerat, ſed de induſtria, cùm verbis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico proſequebatur, atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipſo Cotta, & in aliis pluribus, intelligo, me non ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerum, & relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi ſint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem [51] quæ fuerit aſcenſio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque abſolutio, ex eo, quod dicam, exiſtimari poteſt.

Quàm multi enim jam oratores commemorati ſunt, & quàm diu in eorum enumeratione verſamur, cùm tamen ſpiſſe, atque vix, ut dudum ad Demoſthenem & Hyperidem, ſic nunc ad Antonium, Craſſumque pervenimus? Nam ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, & in his primùm cum Græcorum gloria Latinè dicendi copiam æquatam.

Omnia veniebant Antonio in mentem; eaque ſuo quæque loco, ubi plurimum proficere, & valere poſſent, ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura: ſic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio. imparatus ſemper aggredi ad dicendum videbatur: ſed ita erat paratus, ut judices, illo dicente, nonnumquam viderentur non ſatis parati ad cavendum fuiſſe.

Verba ipſa, non illa quidem elegantiſſimo ſermone: itaque diligenter loquendi laude caruit. neque tamen eſt admodum inquinatè locutus: ſed illa, quæ propriè laus oratoris eſt in verbis: (nam ipſum Latinè loqui, eſt illud quidem, ut paullo antè dixi, in magna laude ponendum: ſed non tam ſua ſponte, quàm quòd eſt a pleriſque neglectum. non enim tam præclarum eſt ſcire Latine, quàm turpe neſcire: neque tam id mihi

45. *Nam invidioſa lege Manilia quæſt. &c.*] Lambinus ſuſtulit vocem *quæſtio.* quæ tamen in Pal. & Cujac. retinebatque omnino Gulielmius, & expreſſit P. Manutius. *Gruter.*

46. *Idem tolerabilis patronus, nec rudis &c.*] Aſſentior Pighio noſtro autumanti illud *tolerabilis patronus*, introductam a margine gloſſulam. *Idem.*

47. *Magnum fuit .. dedecus generi veſtro.*] Rivius ait exſtare in editione Romana *vulnus.* Pal. & Cujac. præferunt *,uit generi veſtro.* quod quid ſibi velit, ignoro. ſcio *onus* aliquando degeneraſſe in *genus.* id an heic locum habeat, viderint otioſiores. *Idem.*

48. *Naturale quoddam ſtirpis bonum.*] Cujacii chartaceus, *natale.* Idem.

49. *Mulctam lege Aquillia de juſtitia petiviſſet.*] Malui repræſentare ſcripturam omnium veterum librorum, quam ſupponere cum neotericis vel *injuſtitia*, vel *injuria:* tanquam potuerit hic fuiſſe de eo genere hominum, qui adverſarium ſuum rapuit in jus, quod parcius pectore telum recepiſſet. *Idem.*

50. *Sed hæc mea culpa eſt.*] Conjecit Rivius, *ſed nec*, arripuitque ſtatim Lambinus. ego nondum audeo; cum & alteri ſcripturæ ſuus ſit ſenſus, & quidem non invenuſtus. *Idem.*

51. *Quæ fuerit aſcenſio.*] Sic ex mſ. Rivius, firmatque Pal. noſter. vulgo

mihi oratoris boni, quàm civis Romani proprium videtur:) ſed tamen Antonius in verbis & eligendis, (neque id ipſum tam leporis cauſa, quàm ponderis) & collocandis, & comprehenſione devinciendis nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verùm multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis, & conformationibus.

1 Quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcirco à doctis oratorum eſt princeps judicatus. σχήματα enim quæ vocanr Græci, ea maximè ornant oratorem; eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis ſenten-
3 tiis. Sed cùm hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis: quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque vocem; geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententiis congruens. manus, humeri, latera, ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omniſque motus cum verbis, ſententiiſque conſentiens; vox permanens, verum ſubraucea natura: ſed hoc vitium huic uni in bonum convertebat.

Habebat enim flebile quiddam in queſtionibns, aptumque cùm ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demoſthenem ferunt ei, qui quæſiviſſet, quid primum eſſet in dicendo, actionem; quid ſecundum, idem, & idem tertium, reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in animos, eoſque fingit, format, flectit: taleſque oratores videri facit, quales ipſi ſe videri volunt.

Huic alii parem eſſe dicebant, alii anteponebant L. Craſſum. Illud quidem certè omnes ita judicabant, neminem eſſe, qui horum alterutro patrono, cujuſquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum ſupra dixi, tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius. Erat ſumma gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, nou ſcurrilis, lepos. Latinè loquendi accurata, & ſine moleſtia diligens elegantia. in diſſerendo mira explicatio. cùm de jure civili, cùm de æquo & bono diſputaretur, argumentorum, & ſimilitudinum copia.

Nam, ut Antonius conjectura movenda, aut ſedanda ſuſpicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat; ſic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Craſſo copioſius: idque cùm ſæpe aliàs, tum apud centumviros in M'. Curii cauſa cognitum eſt.

Ita enim multa tum contra ſcriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutiſſimum, Q. Scævolam, & in jure, in quo illa cauſa vertebatur, paratiſſimum, obrueret argumentorum, exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam conſularibus, cauſa illa dicta eſt, cùm uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium juriſperitiſſimus Craſſus, juriſperitorum eloquentiſſimus Scævola putaretur: qui quidem cùm peracutus eſſet ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut eſſet, aut non eſſet, tum verbis erat ad rem cum ſumma brevitate mirabiliter aptus.

5 Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & diſſerendi genere mirabilis, ſic ut ſimile nihil viderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quàm admirandus orator. Verùm ad Craſſum revertamur.

Tum Brutus, Etſi ſatis, inquit, mihi videbar habere cogni-
7 tum Scævolam ex iis rebus, quas audiebam ſæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævolæ noſtri, tamen iſta mihi ejus dicendi tanta laus, nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuiſſe in noſtra republica.

8 Hic ego, Noli, inquam, Brute, exiſtimare, his duobus quidquam fuiſſe in noſtra civitate præſtantius. nam, ut paullo antè dixi, conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorum alterum conſultiſſimum fuiſſe; ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erant inter ſeſe, ſtatuere ut tamen non poſſes, utrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſſimus, Scævola parcorum elegantiſſimus. Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeveritatis ſatis, Scævolæ multa in ſeveritate non deerat tamen comitas.

Licet omnia hoc modo: ſed vereor, ne fingi videantur hæc, 149
52 ut dicantur a me quodammodo; res ſe tamen ſic habet. Cùm omnis virtus ſit, ut veſtra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam volebat ſequi: ſed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem ſuam totam haberet.

Tum Brutus, Cùm ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Craſſum, & Scævolam cognoviſſe, tum de te, & de Ser. 150 Sulpicio cogitans, eſſe quandam vobis cum illis ſimilitudinem judico. Quonam, inquam, iſtuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum juris civilis ſcire voluiſſe, quantum ſatis eſſet oratori; & Servius eloquentiæ tantum aſſumſiſſe, ut jus civile facile poſſit tueri: ætateſque veſtræ, ut illorum, nihil, aut non fere multùm differunt.

Et ego, De me, inquam, dicere nihil eſt neceſſe: de Servio 41
autem & tu probè dicis, & ego dicam quod ſentio. Non enim 151
facilè quem dixerim plus ſtudii, quàm illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe. nam & in iiſdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus; & poſtea unà Rhodum ille etiam profectus eſt, quo melior eſſet, & doctior: &, inde ut rediit, videtur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quàm in prima ſecundus. Atque haud ſcio, an par principibus eſſe potuiſſet: ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longè omnium, non ejuſdem modò ætatis, ſed eorum etiam, qui fuiſſent, in jure civili eſſe princeps.

Hic Brutus, Ain tu? inquit. etiamne Q. Scævolæ Servium 152
noſtrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, exiſtimo, juris civilis magnum uſum & apud Scævolam, & apud multos fuiſſe; artem, in hoc uno: quod numquam effeciſſet ipſius juris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem, quæ doceret rem univerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando; ambigua primùm videre, deinde diſtinguere, poſtremò habere regulam, qua vera & falſa judicarentur, & quæ quibus poſitis eſſent, quæque non eſſent conſequentia.

Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, 153
quaſi lucem, ad ea, quæ confusè ab aliis aut reſpondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Re- 42
ctè, inquam, intelligis: ſed adjunxit etiam & litterarum ſcientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis ejus, quorum ſimilia nulla ſunt, facillimè perſpici poteſt.

Cumque diſcendi cauſa duobus peritiſſimis operam dediſ- 154
ſet, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo; Galli, hominis acuti, & exercitati promtam, & paratam in agendo, & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate, diligentiaque ſuperavit: Balbi, docti, & eruditi hominis, in utraque re conſideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendiſque rebus; ſic & habet quod uterque eorum habuit, & explevit quod utrique defuit.

Itaque, ut Craſſus mihi videtur ſapientiùs feciſſe, quàm 155
Scævola: (hic enim cauſas ſtudioſè recipiebat, in quibus à Craſſo ſuperabatur: 53 ille ſe conſuli nolebat, ne qua in re inferior eſſet, quàm Scævola) ſic Servius ſapientiſſimè. cùm enim duæ civiles artes, ac forenſes plurimum & laudis haberent, & gratiæ; perfecit, ut altera præſtaret omnibus: ex altera tantum aſſumeret, quantum eſſet, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam conſularem dignitatem ſatis.

Tum Brutus, Ita prorſus, inquit, & antea putabam. Audi- 156
vi enim nuper eum ſtudioſè & frequenter Sami, cùm ex eo jus noſtrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum eſſet, vellem cognoſcere, & nunc meum judicium, multò magis confirmo teſtimonio, & judicio tuo: ſimul illud gaudeo, quòd & æqualitas veſtra, & pares honorum gradus, & artium, ſtudiorumque quaſi finitima vicinitas, tantum abeſt

vulgo erat *aſſenſio.* Gruterus.

52. *Ut dicantur à me quodammodò*] Emendatum in Pal. manu aliena, *quodammodo ut dicantur à me.* at Cujacii liber habebat, *ni dicantur à me quodam modo;* quod non diſplicebat Gulielmio. *Idem.*

53. *Ille ſe conſuli nolebat*] Poſteriores edd. *volebat.* non recte. certe contra antiquiores, & præcipue Victorianam. *Idem.*

54. *Ab*

abeſt 54 ab obtrectatione invidiæ,quæ ſolet lacerare pleroſque, uti ea non modò non exulcerare veſtram gratiam, ſed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te voluntate, judicioque cognovi.

157 Itaque doleo & illius conſilio, & tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per ſe dolendum eſt, tum multo magis conſideranti, ad quos iſta non tranſlata ſint, ſed neſcio quo pacto devenerint. Hìc Atticus, Dixeram, inquit, à principio, de republica ut ſileremus: itaque faciamus. nam ſi iſto modo volumus ſingulas res deſiderare, non modò quærendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus.

42 Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum ordinem
158 perſequamur. Paratus igitur veniebat Craſſus, exſpectabatur, audiebatur: à principio ſtatim, (quod erat apud eum ſemper accuratum) exſpectatione dignus videbatur: non multa jactatio corporis,non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra ſupploſio pedis: vehemens, & interdum irata, & plena juſti doloris oratio: multæ & cum gravitate facetiæ: quodque difficile eſt, idem & perornatus, & perbrevis.

159 Jam in altercando invenit parem neminem, verſatus eſt in omni ferè genere cauſarum, maturè in locum 55 principum oratorum venit. Accuſavit C. Carbonem, eloquentiſſimum hominem, admodum adoleſcens: ſummam ingenii non laudem modò, ſed etiam admirationem eſt conſecutus.

160 Defendit poſtea Liciniam virginem, cùm annos XXVII natus eſſet. in ea ipſa cauſa fuit eloquentiſſimus, orationiſque ejus ſcriptas quaſdam partes reliquit. Voluit adoleſcens in colonia Narbonenſi cauſæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam (ut fecit) ipſe deducere. Exſtat in eam legem ſenior, (ut ita dicam) quàm illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde cauſæ; ſed ita tacitus tribunatus, ut, niſi in eo magiſtratu cenaviſſet apud præconem Granium, 56 idque nobis bis narraviſſet Lucilius, tribunum plebis neſciremus fuiſſe.

161 Ita prorſus, inquit Brutus: ſed ne de Scævolæ quidem tribunatu quidquam audiviſſe videor, & eum collegam Craſſi credo fuiſſe. Omnibus quidem aliis, inquam, in magiſtratibus, ſed tribunus anno pòſt fuit, eoque in roſtris ſedente ſuaſit Serviliam legem Craſſus. Nam cenſuram ſine Scævola geſſit. eum enim magiſtratum nemo umquam Scævolarum petivit. ſed hæc Craſſi cùm edita oratio eſt,quam te ſæpe legiſſe certò ſcio, quattuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præſtabat. His enim conſulibus eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cùm ipſe eſſet Q. Cæpione conſule natus, & C. Lælio, triennio ipſo minor, quàm Antonius. quod idcirco poſui, ut dicendi Latinè prima maturitas in qua ætate exſtitiſſet, poſſet notari; & intelligeretur jam ad ſummum pænè eſſe perductam, ut eò nihil fermè quiſquam addere poſſet, niſi qui à philoſophia,à jure civili,ab hiſtoria fuiſſet inſtructior.

44 Erit, inquit M. Brutus, aut jam eſt iſte, quem exſpectas?
162 Neſcio, inquam. Sed eſt etiam L. Craſſi in conſulatu, pro Q. Cæpione, defenſione juncta non brevis, ut laudatio; ut oratio autem,brevis; poſtrema cenſoris oratio, qua anno duodequinquageſimo uſus eſt. In his omnibus ineſt quidam ſine ullo fuco veritatis color. quinetiam comprehenſio, & ambitus ille verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis, & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, diſpertiebat orationem lubentiùs.

163 Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi ſanè exilem libellum,plura Craſſo, libuiſſet ſcribere. cùm enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicendi, nobis reliquiſſent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam ſatis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam.

164 Et ego, Mihi quidem à pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur; & invidia concitatur in judicum, & in accuſatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aſperè, multa facetè dicta ſunt: plura etiam dicta, quàm ſcripta, quod ex quibuſdam capitibus expoſitis,nec explicatis intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegam non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius. nulla eſt enim altercatio clamoribus umquam habita majoribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens.

165 Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quàm concionibus. 45 Hoc loco ipſum Domitium non relinquo. nam etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis, atque ingenii, quo & magiſtratus perſonam,& conſularem dignitatem tueretur: quod idem de C. Cœlio dixerim, induſtriam in eo ſummam fuiſſe, ſummaſque virtutes, eloquentiæ tantum, quod eſſet in rebus privatis, amicis ejus, in republica ipſius dignitati ſatis.

166 Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latinè, & diligenter loquentibus, numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia, L. Philippum, in conſulatus petitione ſuperavit. Eodem tempore C. Clodius, etſi propter ſummam nobilitatem, & ſingularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat.

167 Ejuſdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo judicio, eò perveniſſe videtur, quò potuit ferè Latinus orator ſine Græcis litteris, & ſine multo uſu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pænè Attico ſtilo ſcriptæ eſſe videantur. Eaſdem argutias in tragœdias ſatis quidem ille acutè, ſed parum tragicè tranſtulit.Quem ſtudebat imitari L. Afranius poëta,homo perargutus,in fabulis quidem etiam,ut ſcitis,diſertus.

168 Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à ſenatu hoſtis cum C. Mario judicatus eſt, acer, & vehemens accuſator. In eo genere ſanè probabilis, doctus autem Græcis litteris, propinquus noſter, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonii perfamiliaris, cujus præfectus cum eſſet in Cilicia, eſt interfectus: qui accuſavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani pater.

46 Atque etiam apud ſocios, & Latinos oratores habiti ſunt
169 Q. Vettius Vettianus, è Marſis, quem ipſe cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani, vicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis litteris, & Latinis: C. Ruſticellus Bononienſis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentiſſimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Aſculanus, cujus ſunt aliquot orationes Aſculi habitæ. illa Romæ contra Cæpionem, nobilis ſanè, cui orationi Cæpionis ore reſpondit Ælius; qui ſcriptitavit orationes multas, orator ipſe nunquam fuit.

170 Apud majores autem noſtros video diſertiſſimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. F. ferè ætate: ejus etiam oratio eſt pro Fregellanis, coloniiſque Latinis, habita in ſenatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi idem, quod urbanis, præter unum, quòd non eſt eorum urbanitate quadam quaſi colorata oratio?

171 Et Brutus, Qui eſt, inquit, iſte tandem urbanitatis color? Neſcio, inquam. tantùm eſſe quendam ſcio. Id tu, Brute,jam intelliges, cùm in Galliam veneris audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: ſed hæc mutari, dediſcique poſſunt. Illud eſt majus,quod in vocibus noſtrorum oratorum reci-

54. *Ab obtrectatione invidiaque quæ ſolet &c.*] Revocavit ex editione Romana Rivius, neque contradicunt Pal. aut Cujac. niſi quod excluſerint *quæ*. vulgatum, *ab obtrectatione invidiæ, quæ ſolet*. Gruterus.

55. *Principum oratorum*] Inclinabat Gulielmius in ſcripturam Cujaciani codicis, *principium*, quod & à manu prima in Palatino. *Idem.*

56. *Idque nobis narraviſſet.*] Pal. & Cujac. addunt *bis*, quod ait non exſtare in codice vetuſto Rivius: ideoque excluſit Lambinus, item Manutius, aliique quos item ſequimur; quia & eodem inclinabat

recinit quiddam, & reſonat urbanius. nec hoc in oratoribus modò apparet, ſed etiam in ceteris.

2 Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetiſſimum, cum familiari noſtro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Iſto ipſo: ſed Tincam non minùs multa ridiculè dicentem Granius obruebat neſcio quo ſapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophraſto accidiſſe, quod dicitur, cùm percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; & reſpondiſſet illa, atque addidiſſet, *Hoſpes, non pote minoris*: tuliſſe eum moleſte, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cùm ætatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. 57 Omnino ſic (ut opinor) in noſtris eſt quidam urbanorum, ſicut ille Atticorum ſonus. ſed domum redeamus, id eſt, ad noſtros revertamur.

7 Duobus igitur ſummis, Craſſo & Antonio, L. Philippus
3 proximus accedebat, ſed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etſi nemo intercedebat, qui ſe illi anteferret, neque ſecundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum ſecundum numeraverim, aut tertium, qui vix è carceribus exierit, cùm palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum abſit à primo, vix ut in eodem curriculo eſſe videatur. ſed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui ſine comparatione illorum ſpectaret, ſatis magna diceret: ſumma libertas in oratione, multæ facetiæ, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis inſtitutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus.

Horum ætati propè conjunctus L. Gellius non tam vendibilis orator, quàm ut neſcires, quid ei deeſſet. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis ſolutus ſatis; ſed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit; atque ita diu vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in cauſis verſaretur.

Iiſdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui conſul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus litteris, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè, Cn. que Pompejus, Sex. F. aliquem numerum obtinebat. nam Sex. frater ejus præſtantiſſimum ingenium contulerat ad ſummam juris civilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum ſcientiam. Item in jure & ante hos M. Brutus, & paullo poſt eum 58 C Bilienus, homo per ſe magnus, propè ſimili ratione ſummus evaſerat, qui conſul factus eſſet, niſi in Marianos conſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſſet.

Cn. autem Octavii eloquentia, quæ fuerat ante conſulatum ignorata, in conſulatu multis concionibus eſt vehementer probata. Sed ab eis, qui tantùm in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur. Cenſeo, inquit Atticus. eloquentes enim videbare, non ſedulos velle conquirere.

4. Feſtivitate igitur, & facetiis, inquam, C. Julius, L. F. & ſuperioribus, & æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratorque fuit minimè ille quidem vehemens, ſed nemo umquam urbanitate, nemo lepore, nemo ſuavitate conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, ſicut ex ejuſdem tragœdiis, lenitas ejus ſine nervis perſpici poteſt.

Ejus æqualis P. Cethegus, cui de republica ſatis ſuppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penituſque cognorat. itaque in ſenatu conſularium auctoritatem aſſequebatur. ſed in cauſis publicis nihil, in privatis ſatis veterator videbatur. Erat in privatis cauſis Q. Lucretius Viſpillo, & acutus, & juriſperitus. 59 nam Aphilia, aptior concionibus, quàm judiciis. prudens etiam T. Annius Velina, & in ejus generis cauſis orator ſane tolerabilis. In eodem genere cauſarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pænè frigidus: ſed & callidus, & in capiendo adverſario verſutus, & præterea nec indoctus, & magna cum juris civilis intelligentia.

Cujus auditor P. Orbius, meus ferè æqualis, in dicendo 179
non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quàm magiſter fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad ſummam ſenectutem, volebat eſſe ſimilis horum, eratque & bonus vir, & innocens, ſed dicebat parum. Nec ſanè plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Sullæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copioſior.

Sed omnium oratorum, ſive rabularum, qui & planè in- 180
docti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, ſolutiſſimum in dicendo, & acutiſſimum judico noſtri ordinis Q. Sertorium, equeſtris 60 C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vitæ ſplendore multo, & ingenio ſanè probabili, T. Junius, L. F. tribunicius, quo accuſante P. Sextius, prætor deſignatus, damnatus eſt ambitus. is proceſſiſſet honoribus longiùs, niſi ſemper infirma, atque etiam ægra valitudine fuiſſet.

Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemora- 40
tione verſari, qui nec habiti ſint oratores, neque fuerint, præ- 181
teririque à me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos: ſed hoc quidem ignoratione. quid enim eſt ſuperioris ætatis, quod ſcribi poſſit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipſorum? De iis autem, quos ipſi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus.

Volo enim ſciri, in tanta, & tam vetere republica maximis 182
præmiis eloquentiæ propoſitis, omnes cupiſſe dicere, non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi poſſit, quem exiſtimem clamatorem, quem oratorem fuiſſe. Iiſdem ferè temporibus, ætate inferiores paullo, quàm Julius, ſed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, 61 M. Druſus, P. Antiſtius, nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit.

Ex his Cotta & Sulpicius cùm meo judicio, tum omnium, 183
facilè primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo iſtuc dicis, inquit, cùm tuo judicio, tum omnium? ſemperne in oratore probando, aut improbando, vulgi judicium, cum intelligentium judicio congruit? An alii probantur à multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt? Rectè requiris, inquam, Attice: ſed audies ex me fortaſſe, quod non omnes probent.

62 An tu, inquit, id laboras, ſi huic modò Bruto probatu- 184
rus es? Planè, inquam, Attice, diſputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim neceſſe eſt, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam, quid in dicendo rectum ſit, aut pravum, ego judicabo, ſi modò is ſum, qui id poſſim, aut ſciam judicare: qualis verò ſit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi.

Tria

bat Gulielmius. *Gruter.*

57. *Omnino ſic (ut opinor) in noſtris &c.*] Rivianum eſt. publicati enim, *Omnium ſicut opinor in &c.* Cujacianus mox præfert *illic Atticus.* pro quo vulgati, *ille.* Idem.

58. *C. Bilienus.*] *Billienus* mſſ. noſtri. mavult tamen Pighius noſter *Bellienus*, lib. XIII Annalium Rom. *Idem.*

59. *Nam Ofella aptior concionibus.*] Ita poſterius publicati; prius *Afilia*, quomodo item Pal. & Cujac. Gulielmius putat ſubſtituendum *Ofilius*, de quo Pomponius J. C. *Idem.*

60. *C. Gorgonium.*] Pall. membranæ, item Cujac. *Gargonius.* Idem.

61. *M. Druſus, P. Antiſtius.*] Hodie ſic quidem publicatur. at Victoriana *M. Druſus Paliſtius.* priores adhuc *patricius*, & verò illud *Patiſtius* exſtat in Cujac *Bariſtius* in Pal. Rivius auctor fuit revocandi id quod exhibui. *Idem.* Gratias debemus huic indicio lectionis, quæ in ſcriptis libris exſtat. Unde nunquam opinabor recte feciſſe procreatores Antiſtii. Sed colligo inde ſcribendum *P. Ariſtius*, cujus genus eſſe videtur ille Ariſtius Fuſcus, ad quem mittit Horatius oden XXII libri primi, & epiſtolam X libri primi, ubi Torrentius poteſt inſpici. Mirum eſt taceri cap. 63 & ſæpius. *Gron.*

62. *An tu id laboras, ſi hunc modo Bruto probaturus es?*] Ita Aldi. nam Victorius, *An tu adlaboraſſe huic &c.* quomodo Cujac. exemplar, item fere Palatinum; quod tamen habet à manu emendatrice: *An tu id laboras modo Bruto probatus eſſe.* Idem.

63. *Ne-*

185 Tria ſunt enim (ut quidem ego ſentio) quæ ſint efficienda dicendo : ut doceatur is , apud quem dicetur , ut delectetur , ut moveatur vehementiùs. quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur , aut quibus vitiis orator aut non aſſequatur hæc , aut etiam in his labatur , & cadat , artifex aliquis judicabit. Efficiatur autem ab oratore , necne , ut ii, qui audiunt, ita afficiantur , ut orator velit ; vulgi aſſenſu , & populari approbatione judicari ſolet. Itaque numquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo diſſenſio fuit.

50 An cenſes , dum illi viguerunt, quos antè dixi, non eoſdem
186 gradus oratorum vulgi judicio, & doctorum fuiſſe ? De populo ſi quem ita rogaviſſes , *Quis eſt in hac civitate eloquentiſſimus* ? In Antonio & Craſſo , aut dubitaret , aut hunc alius , illum alius diceret. [63] nemone Philippum , tam ſuavem oratorem , tam gravem , tam facetum , his anteferret , quem noſmetipſi, qui hæc arte aliqua volumus expendere , proximum illis fuiſſe diximus ? Nemo profecto. Id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem populo videri.

187 Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſanè frigenti ad populum , *Mihi cane , & Muſis* : ego huic Bruto dicenti, ut ſolet , apud multitudinem , *Mihi cane , & populo* , mi Brute , dixerim : ut , qui audient , quid efficiatur ; ego , etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis , quæ dicuntur, qui audit oratorem ; vera putat , aſſentitur , probat , fidem facit oratio.

188 Tu artifex , quid quæris amplius ? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quaſi voluptate quadam perfunditur. quid habes quod diſputes ? gaudet , dolet , ridet, plorat, favet, odit , contemnit , invidet , ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum , iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc perinde accidunt , ut eorum , qui adſunt , mentes verbis , & ſententiis , & actione tractantur. Quid eſt , quòd exſpectetur docti alicujus ſententia ? Quod enim probat multitudo , hoc idem doctis probandum eſt. denique hoc ſpecimen eſt popularis judicii , in quo numquam fuit populo cum doctis , intelligentibuſque diſſenſio.

189 Cùm multi eſſent oratores in vario genere dicendi , quis umquam ex his excellere judicatus eſt vulgi judicio , qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros , eligendi cui patroni daretur optio , quin aut Antonium optaret , aut Craſſum ? Aderant multi alii ; tamen utrùm de his potiùs , dubitaſſet aliquis : quin alterum , nemo. Quid adoleſcentibus nobis , cùm eſſet Cotta , & Hortenſius , num quis , cui quidem eligendi poteſtas eſſet , quemquam his anteponebat ?

51 Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios ? de te ipſo non-
190 ne, quid optarent rei , quid ipſe Hortenſius judicaret , videbamus ? qui cùm partiretur tecum cauſas , (ſæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio , ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem , inquam : & mihi , benivolentia , credo , ductus , tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi ſit opinio , neſcio : de reliquis hoc affirmo , qui vulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint , eoſdem intelligentium quoque judicio fuiſſe probatiſſimos.

191 Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere , quod dixiſſe Antimachum , Clarium poëtam , ferunt , qui cùm convocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod noviſtis, volumen ſuum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquiſſent, *Legam* , inquit , *nihilo minus : Plato enim mihi unus* [64] *inſtar eſt omnium millium.* & rectè. Poëma enim reconditum , [65] paucorum approbatione ; oratio popularis , ad ſenſum vulgi debet moveri. At , ſi eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demoſthenes , cùm eſſet relictus à ceteris , verbum facere non poſſet.

[66] Quid? tu,Brute,poſſes,ſi te, ut Curionem quondam, con- 192
cio reliquiſſet ? Ego verò , inquit ille , ut me tibi indicem , in eis etiam cauſis , in quibus omnis res nobis cum judicibus eſt, non cum populo , tamen ſi à corona relictus ſim , non queam dicere. Ita ſe , inquam , res habet. ut, ſi tibiæ inflatæ non referant ſonum , abjiciendas eas ſibi tibicen putet : ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt ; eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino [67] tanquam equus non facit, agitandi finis faciendus eſt.

Hoc tamen intereſt, quòd vulgus interdum non probandum 52
oratorem probat, ſed probat ſine comparatione,cùm à medio- 193
cri , aut etiam à malo delectatur : eo eſt contentus : eſſe meliùs non ſentit : illud , quod eſt, qualecumque eſt, probat. tenet enim aures vel mediocris orator , ſit modò aliquid in eo : nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo, & ornatus orationis valet.

Quare quis ex populo , cùm Q. Scævolam pro M. Coponio 194
dicentem audiret in ea cauſa , de qua antè dixi , quidquam politius , aut elegantius , aut omnino melius aut exſpectaret , aut poſſe fieri putaret ?

Cùm is hoc probare vellet , M'. Curium , cùm ita heres in- 195
ſtitutus eſſet, ſi pupillus antè mortuus eſſet , quàm in ſuam tutelam veniſſet, pupillo non nato heredem eſſe non poſſe: quid ille non dixit de teſtamentorum jure ? de antiquis formulis? quid , quemadmodum ſcribi oportuiſſet , ſi etiam filio non nato heres inſtitueretur ?

Quàm captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet , negligi, 196
& opinione quæri voluntates , & interpretatione diſertorum , ſcripta ſimplicium hominum pervertere ?

Quam ille multa de auctoritate patris ſui , qui ſemper jus il- 197
lud eſſe defenderat ? quam omnino multa de conſervando jure civili ? quæ quidem omnia cùm peritè, & ſcienter, tum ita breviter, & preſsè , & ſatis ornatè , & pereleganter diceret , quis eſſet in populo , qui aut exſpectaret , aut fieri poſſe quidquam
melius putaret ? At verò, ut contrà Craſſus ab adoleſcente de- 53
licato, qui in litore ambulans ſcalmum reperiſſet, ob eamque rem ædificare navem concupiviſſet, exorſus eſt : ſimiliter Scævolam ex uno ſcalmo captionis , centumvirale judicium hereditatis effeciſſe ; hoc in illo initio conſecutus , multis ejuſdem generis ſententiis delectavit , animoſque omnium , qui aderant , in hilaritatem à ſeveritate traduxit : quod eſt unum ex tribus , quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet , hoc ſenſiſſe , quoquo modo filius non eſſet,qui in ſuam tutelam veniret, ſive non natus, ſive ante mortuus, Curius heres ut eſſet : ita ſcribere pleroſque, & id valere , & valuiſſe ſemper. Hæc, & multa ejuſmodi dicens, fidem faciebat : quod eſt ex tribus oratoris officiis alterum.

Deinde æquum bonum teſtamentorum ſententias, volunta- 198
teſque tutatus eſt : quanta eſſet in verbis captio , cùm in ceteris rebus , tum in teſtamentis , ſi negligerentur voluntates : quantam ſibi potentiam Scævola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea , niſi de illius ſententia. Hæc cùm graviter, tum ab exemplis copioſè, tum variè, tum etiam ridiculè, & facetè explicans, eam admirationem , aſſenſionemque commovit, dixiſſe ut contrà nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo judex , qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem , audito altero, judicium ſuum contemneret. at verò intelligens & doctus , audiens Scævolam , ſentiret eſſe quoddam uberius di-

63. *Nemone Philippum , tam &c.*] Palatinus , *nemo ut Philippum* , quod potius habuerim. *Gruter.*

64. *Inſtar eſt omnium millium.*] Sic quoſdam legere indicat Aldus Nepos ; placebatque Gulielmio , dictum ut Græcis μυρίαν πάντων. vulgata , *omnium me illum.* quod & in Pal. & Cujac. Lambinus heic mire nugatur. Turnebus malebat *omnium illorum.* Rivius *omnium. merito ille.* Idem.

65. *Paucorum adprobatione ; oratio popul. ad ſenſum vulgi debet moveri.*] Iſto modo Palatinus : nec abit Cujac. quam quod is , *adprobationem.* Corradus emendabat , *pauc. adprobationem ; oratio pop. adſenſum vulgi debet movere.* Rivius eadem retinebat , niſi quod ultimo loco reponeret , *mereri.* Idem.

66. *Quid? tu Brute poſſes , ſi te &c.*] Pal. & Cujac. *niſi te.* reſcribit Gulielmius *poſſes ne , ſi te &c.* Idem.

67. *Tanquam equus non facit.*] Explicat Turnebus libro XIV Adverſ. c.22. ſed Ciceronem reſpicere dictum vulgare , *nihil fit* , an-

dicendi genus & ornatius. Ab utroque autem, cauſa perorata, ſi quæreretur, uter præſtaret orator, numquam profectò ſapientis judicium à judicio vulgi diſcreparet.

Quî præſtat igitur intelligens imperito? magna re & difficili: ſi quidem magnum eſt ſcire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud quidquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præſtat etiam illo doctus auditor indocto, quod ſæpe, cùm oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. Ut enim ex nervorum ſono in fidibus, quàm ſcienter ei pulſi ſint, intelligi ſolet: ſic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator.

2 Itaque intelligens dicendi exiſtimator, non aſſidens, & attentè audiens, ſed uno adſpectu, & præteriens, de oratore ſæpe judicat. videt oſcitantem judicem, loquentem cum altero; nonnumquam [68] etiam circulantem; mittentem ad horas; quæſitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea cauſa non adeſſe, qui poſſit animis judicum admovere orationem, tamquam fidibus manum. Idem ſi præteriens adſpexerit erectos intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut, ut avem cantu aliquo, ſic illos viderit oratione, quaſi ſuſpenſos, teneri: aut, id quod maximè opus eſt, miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe vehementiùs: ea ſi præteriens (ut dixi) adſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorem verſari in illo judicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum jam eſſe, profectò intelliget.

5 Cùm hæc diſſeruiſſem, uterque aſſenſus eſt, & ego tanquam
2 de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta, & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cùm hos maximè judicio illorum hominum, & illius ætatis dixiſſem probatos, revertar ad eos ipſos: tum reliquos, ut inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera ſunt, unum attenuatè, preſſeque; alterum ſublatè ampleque dicentium: etſi id melius eſt, quod ſplendidius, & magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ ſumma ſunt, jure laudantur.

20 Sed cavenda eſt preſſo illi oratori inopia & jejunitas: amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac ſolutè: & ut ad infirmitatem laterum perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad virium imbecillitatem, dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione niſi ſincerum, nihil niſi ſiccum, atque ſanum: illudque maximum, quòd, cùm contentione orationis flectere animos judicum vix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à ſe commoti, quod à Sulpicio concitati.

20 Fuit enim Sulpicius vel maximè omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator. vox cùm magna, tum ſuavis, & ſplendida: geſtus & motus corporis ita venuſtus, ut tamen ad forum, non ad ſcenam inſtitutus videretur. incitata, & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Craſſum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: ſed ab hoc vis aberat Antonii, Craſſi ab illo lepos.

20 O magnam, inquit, artem! Brutus. ſiquidem iſtis, cùm ſummi
5 eſſent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animadvertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint diſſimiles. Nihil enim tam diſſimile, quàm Cotta Sulpicio, & uterque æqualibus ſuis plurimùm præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt, videre, quo ferat natura ſua quemque: & ea duce utentem ſic inſtituere, ut Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere, alteri frenos.

Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas poſt mortem ejus ſcripſiſſe P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem, meo judicio diſertiſſimus. Ipſius Sulpicii nulla oratio eſt: ſæpeque ex eo audivi, cùm ſe ſcribere neque conſueſſe, neque poſſe diceret. Cottæ pro ſe lege Varia quæ inſcribitur, eam L. Ælius ſcribit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cùm primis honeſtus, idemque eruditiſſimus & Græcis litteris, & Latinis: antiquitatiſque noſtræ & in inventis rebus, & in actis, ſcriptorumque veterum litteratè peritus. quàm ſcientiam Varro noſter acceptam ab illo, auctamque per ſeſe, vir ingenio præſtans, omnique doctrina, pluribus & illuſtrioribus litteris explicavit. 205

Sed idem Ælius, Stoicus eſſe voluit, orator autem nec ſtuduit umquam, nec fuit. ſcribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompejo Rufo: quamquam is etiam ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed non ſine Ælio. 206

His enim ſcriptis etiam ipſe interfui, cùm eſſem apud Ælium adoleſcens, eumque audire perſtudioſè ſolerem. Cottam autem miror, ſummum ipſum oratorem minimeque ineptum, Ælianas leves oratiunculas, voluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus ejuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius: ſed mihi placebat Pomponius maximè, vel dicam, minimè diſplicebat. Locus erat omninò in maximis cauſis, præter eos, de quibus ſuprà dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maximè expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat, faſtidioſior Craſſus, ſed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad [69] Cæſarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. ita ab iis ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neque tam multa, quàm noſtra ætate, judicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderentur à pluribus, quo nihil eſt vitioſius. 207 57

Reſpondemus iis, quos non audivimus: in quo primùm ſæpe aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt coram videre me, quemadmodum adverſarius de quaque re aſſeveret, maximè autem quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitioſius, quàm, cùm unum corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cùm ſit ab altero perorata. 208

Omnium enim cauſarum, unum eſt naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quaſi membra ſuo quæque loco locata, ſuam & vim, & dignitatem tenent. Cùm autem difficile ſit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut ſibi ipſe non conveniat, quanto difficilius cavere, nequid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo major eſt, totam cauſam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, ſi uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc conſuetudinem lubenter adſcivimus. 209

Erant tamen quibus videretur illius ætatis tertius Curio, 58
quia ſplendidioribus fortaſſe verbis utebatur: & quia Latinè 210
non peſſimè loquebatur, uſu, credo, aliquo domeſtico. nam litterarum admodum nihil ſciebat. Sed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur à puero: quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur.

Legimus epiſtolas Corneliæ, matris Gracchorum: apparet 211
filios non tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ C. F. ſæpe ſermo. ergo illam patris elegantia tinctam vidimus: [70] & filias ejus Mucias ambas, quarum ſermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audiſti loquentem. Ego verò, ac lubenter quidem, inquit Brutus; & eò lubentiùs, quòd L. Craſſi erat filia.

Quid Craſſum, inquam, illum cenſes iſtius Liciniæ filium, 212
[71] Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem di-

annotatum Gulielmio. *Gruter.*

68. *Etiam circulantem.*] Videndus lib. VIII Var. lect. cap. 13 Petrus Victorius. *Idem.*

69. *Cæſarem: Cotta & Sulpicius &c.*] Lambinus interſerit quatuor voces, *Cæſarem; ſecundum Philippum & Cæſarem, Cotta, &c.* non male, ſi è libris. quod non arbitror; neque ipſe autumat. *Idem.*

70. *Et filias ejus Mucias ambas.*] Legit Gulielmius, *& filios Scævola Mucias &c.* motus iis quæ leguntur infra cap. 72. *Idem.*

71. *Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus.*] Illuſtrat Cujacius lib. VII Emend. & Obſerv. cap. 7. *Idem.*

 72. *At-*

dicitur ingenio fuiſſe, inquit. Et verò hic Scipio, collega meus, mihi ſanè bene & loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam, judicas, Brute. Etenim iſtius genus, eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatum. Nam & de duobus avis jam diximus, Scipione, & Craſſo: & de tribus proavis, Q. Metello, cujus quattuor filii: P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit: Q. Scævola augure, qui peritiſſimus juris, idemque percomis eſt habitus.

213 Jam duorum abavorum quàm eſt illuſtre nomen, P. Scipionis, qui bis conſul fuit, qui eſt *Corculum* dictus; alterius omnium ſapientiſſimi, C. Lælii? O generoſam, inquit, ſtirpem, & tanquam in unam arborem plura genera; ſic in iſtam domum multorum inſitam, [72] atque illuminatam ſapientiam!

59 Similiter igitur ſuſpicor, (ut conferamus parva magnis) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto, puro ſermone aſſuefactam domum: & eo magis hoc judico, quòd neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam rudem.

214 Nullum ille poëtam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum jus, non privatum, & civile cognoverat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idque cùm conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacumque enim una [73] planè claudicaret, orator eſſe non poſſet.

215 Sed tamen alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus eſſet, & quomodo præparare, & quo loco locari: memoriàque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quædam ex his paria cum Craſſo, quædam etiam ſuperiora. at Craſſi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpicio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus planè, atque omnino defuiſſe.

216 Itaque in Curione hoc veriſſimè judicari poteſt, nulla re una magis oratorem commendari, quàm verborum ſplendore, & copia. nam cùm tardus in cogitando, tum in inſtruendo

60 diſſipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere, & meminiſſe. in utroque cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, cùm ex eo, in utramque partem, toto corpore, vacillante, quæſivit, *quis loqueretur è lintre:* & Cn. Sicinius, homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quidquam.

217 Is cùm tribunus plebis Curionem, & Octavium conſules produxiſſet, Curioque multa dixiſſet, ſedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat faſciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Numquam*, inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more jactaviſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent.* Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cùm propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in judicio privato vel maximo, cùm ego pro Titinia Cottæ peroraviſſem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, ſubitò totam cauſam oblitus eſt, idque veneficiis, & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat.

218 Magna hæc immemoris ingenii ſigna: ſed nihil turpius, quàm quòd etiam in ſcriptis obliviſceretur, quid paullo antè poſuiſſet; ut in eo libro, ubi ſe exeuntem è ſenatu, & cum Panſa noſtro, & cum Curione filio colloquentem facit, cùm ſenatum Cæſar conſul habuiſſet, omniſque ille ſermo ductus è percunctatione filii, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis verbis cùm inveheretur in Cæſarem Curio, diſputatioque eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorum, cùm ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar conſul habuiſſet, reprehendit eas res, quas idem Cæſar anno pòſt, & deinceps reliquis annis adminiſtraviſſet in Gallia.

Tum Brutus admirans, Tantamne fuiſſe oblivionem, inquit, 61
in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem, umquam ſenſerit, 219
quantum flagitii commiſiſſet? Quid autem, inquam, Brute, ſtultius, quàm, ſi ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore inſtituere ſermonem, cùm illatum rerum jam tempora præteriiſſent? Sed ita totus errat, ut in eodem ſermone dicat, in ſenatu ſe, Cæſare conſule, non accedere, ſed id dicat ipſo conſule exiens è ſenatu. Jam qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt ceterarum ingenii partium, tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet, quid paullo antè poſuiſſet, huic minimè mirum eſt ex tempore dicenti ſolitam effluere mentem.

Itaque cùm ei nec officium deeſſet, & flagraret ſtudio di- 220
cendi, perpaucæ ad eum cauſæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut antè dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque ejus orationes adſpiciendas tamen cenſeo. ſunt illæ quidem languidiores, veruntamen poſſunt augere, & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus: quod habet tantam vim, ut ſolum ſine aliis in Curione ſpeciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad inſtituta redeamus.

In eodem igitur numero ejuſdem ætatis C. Carbo fuit, il- 62
lius eloquentiſſimi viri filius, non ſatis acutus orator; ſed ta- 221
men orator numeratus eſt. Erat in verbis gravitas, & facilè dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minùs verbis expeditus: fortis verò actor, & vehemens, & verbis nec inops, nec abjectus, & quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus.

Multùm ab iis aberat L. Fufius, tamen ex accuſatione 222
[74] M'. Aquillii diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat cùm de republica diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, juris quoque & publici, & privati ſanè peritum: M. Lucullum: M. Octavium, Cn. F. (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, [75] populi frequentis ſuffragiis abrogaverit) Cn. Octavium, M. F.: M. Catonem patrem: Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id eſt, à judiciis, & in præſidiis reipublicæ, cui facilè ſatisfacere poſſint, collocemus.

Eodem Q. Cæpionem referrem, niſi nimis equeſtri ordini 223
deditus, à ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minimè dignos elegantis conventus auribus, aptiſſimos cognovi turbulentis concionibus. quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit: aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum.

Et, quoniam hujus generis facta mentio eſt, ſeditioſorum 224
omnium poſt Gracchos, L. Apulejus Saturninus, eloquentiſſimus viſus eſt: magis ſpecie tamen, & motu, atque ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longè autem poſt natos homines improbiſſimus C. Servilius Glaucia, ſed peracutus, & callidus, cum primiſque ridiculus. Is ex ſummis & fortunæ, & vitæ ſordibus in prætura, conſul factus eſſet, ſi rationem ejus haberi licere judicatum eſſet. nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus

72. *Atque illuminatam ſapientiam.*] Non eſt inelegans emendatio Lambini, *illiminatam*. Grut.

73. *Plane claudicaret.*] Pal. & Cujac. *clauderet*, quod non video cur cedere debeat alteri. *Idem.*

74. *M'. Aquillii.*] Sic religioſe obſervavi editionem Gruteri, quam & Anglicana & Baſileenſis contemnentes dederunt *M*, tanto notabilius, quod quum etiam Lambinus diſerte hîc notet ita ſe edendum curaviſſe, tamen & in ejus ipſius editionis & aliarum contextu exſtat *M*. quòd inde ad omnes Gothofredinas etiam tranſlatum eſt. *Gronov.*

75. *Populi frequentis ſuffragiis abrogarit.*] Alias legi *frequentibus* annotat Pigh. in Faſtis ſuis ad annum urbis DCXXXIII. *Gruter.*

76. *Non-*

ninus tribunus plebis Mario & Flacco conſulibus publicè eſt interfectus, homo ſimillimus Athenienſis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notaverunt.

Quos Sex. Titius conſecutus, homo loquax ſanè, & ſatis acutus, ſed tam ſolutus, & mollis in geſtu, ut ſaltatio quædam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. ita cavendum eſt, ne quid in agendo, dicendove facias, cujus imitatio rideatur. Sed ad paullo ſuperiorem ætatem revecti ſumus: nunc ad eam, de qua aliquantùm locuti ſumus, revertamur.

Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antiſtius fuit, rabula ſanè probabilis, qui multos cùm tacuiſſet annos, neque contemni ſolùm, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in tribunatu primùm contra C. Julii illam conſulatus petitionem extraordinariam, veram cauſam agens, eſt probatus: & eo magis, quòd eandem cauſam cùm ageret ejus collega ille ipſe Sulpicius, hic plura, & acutiora dicebat. Itaque poſt tribunatum primò multæ ad eum cauſæ, deinde omnes, maximæ quæcumque erant, deferebantur.

Rem videbat acutè, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abjectis. Expedita autem erat, & perfacilè currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paullum cùm vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectionem, reditumque L. Sullæ ſine jure fuit, & ſine ulla dignitate reſpublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: vivebat è reliquis patronis ejus ætatis nemo præter Carbonem, & Pomponium: quorum utrumque facilè ſuperabat.

6 Inferioris autem ætatis erat proximus L. Siſenna, doctus vir, & ſtudiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reipublicæ, non ſine facetiis: ſed neque laboris multi, nec ſatis verſatus in cauſis; interjectuſque inter duas ætates, Hortenſii, & Sulpicii, nec majorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. Hujus omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt: quæ cùm facilè omnes vincat ſuperiores, tum indicat tamen, quantum abſit à ſummo, quamque genus hoc ſcriptionis [76] nondum ſit ſatis Latinis litteris illuſtratum. Nam Q. Hortenſii admodum adoleſcentis ingenium, ut Phidiæ ſignum, ſimul adſpectum, & probatum eſt.

Is L. Craſſo, Q. Scævola conſulibus primùm in foro dixit, & apud hos ipſos quidem conſules, & cùm eorum, qui affuerunt, tum ipſorum conſulum, qui omnes intelligentia anteibant, judicio diſceſſit probatus. undeviginti annos natus erat eo tempore. Eſt autem L. Paullo, C. Marcello conſulibus mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quattuor & quadraginta fuiſſe. Hoc de oratore paullo pòſt plura dicemus. hoc autem loco voluimus ætatem ejus in diſparem oratorum ætatem includere: quamquam id quidem omnibus uſu venire neceſſe fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut & cum multo majoribus natu, quàm eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus compararentur. ut Attius iiſdem ædilibus ait ſe, & Pacuvium docuiſſe fabulam, cùm ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet.

Sic Hortenſius non cum ſuis æqualibus ſolùm, ſed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto ſuperiore conjungitur. Siquidem & Craſſo vivo dicere ſolebat: & magis jam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo jam ſene, pro Cn. Pompeii bonis dicente. in illa cauſa adoleſcens cùm eſſet, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii ætate poſui, numerum facilè pervenerat: & ſuos inter æquales M. Piſonem, M. Craſſum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longè præſtitit: & me adoleſcentem nactus octo annis minorem, quàm erat ipſe, multos annos [77] in ſtudio ejuſdem laudis exercuit: & tecum ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem.

Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam 65
multis inter noſtrum, tuumque initium dicendi interpoſitis 231
oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curioſius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem; eos, qui jam ſunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & ii tibi ſuccenſeant, quos prætereris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè: ſed tamen [78] te arbitror malle idipſum tacere, quàm taciturnitatem noſtram experiri.

Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam. non me exi- 232
ſtimavi in hoc ſermone uſque ad hanc ætatem eſſe venturum: ſed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, ſi quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortenſium. Immò verò, inquam, ad Hortenſium: de me alii dicent, ſi qui volent. Minimè verò, inquit. nam etſi me facilè omni tuo ſermone tenuiſti, tamen is mihi longior videtur, quòd propero audire de te. nec verò tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cùm omnibus, tum certè mihi notiſſimæ ſunt, quàm quòd gradus tuos, & quaſi proceſſus dicendi ſtudeo cognoſcere.

Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii præ- 233
dicatorem eſſe vis, ſed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & à M. Craſſo, qui fuit æqualis Hortenſii, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina inſtructus, anguſtius 66
etiam à natura, labore & induſtria, & quòd adhibebat ad obtinendas cauſas curam etiam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione ſermo Latinus erat, verba non abjecta, res compoſitæ diligenter: nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia ferè ut ſimiliter, atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis, & inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare ſe potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum ſanè bonorum curſu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut eſſet inſano inter diſertos locus.

Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi 234
actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cùm eſſet nec peracutus (quamquam & ex facie, & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etſi fallebat in eo ipſo: ſic intervallis, exclamationibus, voce ſuavi & canora, [79] admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non deſiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum.

Sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocrita- 235
tem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo ſecus P. Lentulus, cujus & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & venuſtatis, vocis & ſuavitas, & magnitudo. ſic in hoc nihil præter actionem fuit, cetera etiam minora, quàm in ſuperiore.

M. Piſo quidquid habuit, habuit ex diſciplina, maximeque 67
ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. 236
Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limaverat, quod erat in reprehendendis verbis verſutum, & ſollers: ſed ſæpe ſtomachoſum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quaſi curſum forenſem, diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias

76. *Nondum ſit ſatis Latinis litteris illuſtratum.*] Credidi non ſponte Gruteri contigiſſe, ut in ejus editione omitteretur vox tertia, quam habent omnes ante eum. At nunc poſt eum rejiciunt omnes ſine ulla cauſæ præfatione, quod non puto ferendum. *Gronov.*

77. *In ſtudio ejuſdem laudis exercuit.*] Suſpicatur Rivius legendum *ſtadio*, quod ſtatim arripuit Lambinus; ſed non adſentientibus libris pluteariis. Supra ubi eſt. *vigebat cum Antonio*, Pal. & Cujac. non admiſere *eum*. Gruter.

78. *Te ... malle id ipſum tacere.*] Iidem libri excludunt pronomen *id*. Forſan non male. *Idem.*

79. *Admirando irridebat, calebat in agendo*] Quæ heic ſubſtituunt Corradus aut Lambinus, non firmantur mſſ. noſtris: ideoque non abii à recepta lectione, quæ εἰρωνεία indicare videtur; cujus hoc proprium, ut dum laudet & admirari ſe ſimulet, *irrideat*. *Idem.*

ptias, ac ſtultitias, quæ devorandæ nobis ſunt, non ferebat, iracundiuſque reſpuebat, ſive moroſè, ut putabatur, ſive ingenuo, liberoque faſtidio. Is cùm ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea. deinde ex virginum judicio magnam laudem eſt adeptus, & ex eo tempore quaſi revocatus in curſum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: poſtea, quantum detraxit ex ſtudio, tantum amiſit ex gloria.

237 P. Muræna mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum veterum: litterarum & ſtudioſus, & non imperitus: multæ induſtriæ, & magni laboris fuit. C. Cenſorinus Græcis litteris ſatis doctus: quod propoſuerat, explicans expeditè: non invenuſtus actor, ſed iners, & inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, ſed multo labore, quoquo modo poterat, ſæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad conſulatum defuerunt.

238 C. Macer auctoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus: hujus ſi vita, ſi mores, ſi vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuiſſet. non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non planè horrida oratio: vox, geſtus, & omnis actio ſine lepore: at in inveniendis, componendiſque rebus mira accuratio: ut non facilè in ullo diligentiorem, majoremque cognoverim, ſed eam ut citiùs veteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic etſi etiam in publicis cauſis probabatur, tamen in privatis illuſtriorem obtinebat locum.

68 C. deinde Piſo, ſtatarius, & ſermonis plenus orator, mini-
239 mè ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu, & ſimulatione, multo etiam acutior, quàm erat, videbatur. Nam ejus æqualem M'. Glabrionem, bene inſtitutum avi Scævolæ diligentia, ſocors ipſius natura, negligenſque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in exiſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompejus, vir ad omnia ſumma natus, majorem dicendi gloriam habuiſſet, niſi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. erat oratione ſatis amplus, rem prudenter videbat: actio verò ejus habebat, & in voce magnum ſplendorem, & in motu ſummam dignitatem.

240 Noſter item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, ſtudii ille quidem habuit non multum, ſed acuminis, & orationis ſatis. Q. Pompejus A. F. qui Bithynicus dictus eſt, biennio quàm nos fortaſſe major, ſummo ſtudio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore, atque induſtria, quod ſcire poſſum. fuit enim mecum, & cum M. Piſone cùm amicitia, tum ſtudiis, exercitationibuſque conjunctus. hujus actio non ſatis commendabat orationem. in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem leporis parum.

241 Erat ejus æqualis P. Autronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octavius Reatinus, qui cùm multas jam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus. is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quàm paratè. Et [80] C. Stajenus, qui ſe ipſe adoptaverat, & [81] de Stajeno Ælium fecerat, fervido quodam, & petulanti, & furioſo genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, adſcendiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus, & judicio dediſſet.

69 Eodem tempore C. & L. Cæpaſii fratres fuerunt, qui multa
242 opera, ignoti homines, & repentini, quæſtores celeriter facti ſunt oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriiſſe videamur, C. Coſconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, ſi quam habebat, præbebat populo cum multa concurſatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit [82] M. Craſſi quaſi ſecundarum. Is omnibus exemplo debet eſſe, [83] quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori, vel periculo ſervire.

His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecu- 24
niam, & gratiam conſecutus, etiam in patronorum, ſine doctrina, ſine ingenio, aliquem numerum pervenerat. ſed ut pugiles inexercitati, etiam ſi pugnos, & plagas, Olympiorum cupidi, ferre poſſunt, ſolem tamen ſæpe ferre non poſſunt: ſic ille, cùm omni jam fortuna proſperè functus, labores etiam magnos excepiſſet, illius judicialis anni ſeveritatem, quaſi ſolem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque jam- 24
dudum: ſed tacebam: hoc verò non putabam, te uſque ad Stajenos & Autronios eſſe venturum. Non puto, inquam, exiſtimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis: ſed ordinem ſequens in memoriam notam, & æqualem neceſſariò incurro. Volo autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis, qui in multitudine dicere auſi ſint, memoria quidem dignos perpaucos; verùm, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe. ſed ad ſermonem inſtitutum revertamur.

T. Torquatus. T. F. & doctus vir ex Rhodia diſciplina Mo- 7
lonis, & à natura ad dicendum ſatis ſolutus, atque expeditus: 24
(cui ſi vita ſuppeditaviſſet, ſublato ambitu conſul factus eſſet:) plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaque ſtudio huic non ſatisfecit: officio verò nec in ſuorum neceſſariorum cauſis, nec in ſententia ſenatoria defuit.

Etiam M. Pontidius, municeps noſter, multas privatas cau- 24
ſas actitavit, celeriter ſanè verba volvens, nec hebes in cauſis, vel dicam, plus etiam quàm non hebes, ſed efferveſcens in dicendo ſtomacho ſæpe, iracundiaque vehementiùs: ut non cum adverſario ſolùm, ſed etiam (quod mirabile) cum judice ipſo, cujus delinitor eſſe debet orator, jurgio ſæpe contenderet. M. Meſſalla minor natu, quàm nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minime incautus, patronus in cauſis cognoſcendis, componendiſque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque cauſarum.

Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, [84] nihil in cauſis vet- 24
ſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus aſſecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indiſertus, & in conſulatu pereloquens viſus eſt, non tardus ſententiis, non inops verbis, voce canora, facetus ſatis. C. Memmius, L. F. perfectus litteris, ſed Græcis: faſtidioſus ſanè Latinarum: argutus orator, verbiſque dulcis, ſed fugiens non modò dicendi, verùm etiam cogitandi laborem, tantum ſibi de facultate detraxit, quantum imminuit induſtriæ.

Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiam ora- 7
toribus, qui hodie ſunt, tibi dicere luberet. &, ſi de aliis mi- 24
nùs, de duobus tamen, quos à te ſcio laudari ſolere, Cæſare, & Marcello, audirem non minus lubenter, quàm audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exſpectas, quid ego judicem de iſtis, qui tibi ſunt æquè noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus ſatis eſt notus; Cæſar autem parum. illum enim ſæpe audivi: hic, cùm ego judicare jam aliquid poſſem, abfuit.

Quid igitur de illo judicas, quem ſæpe audiſti? quid cenſes, 24
in-

80. *C. Stajenus &c.*] Ita Pal. & Cujacianus. aliis locis idem nominatur *Stalenus*. alterutrum vitioſum eſſe monuit Rivius, qui ſtare videtur pro poſteriore: prius autem placet magis Theodoro Marcilio ad Perſium. hodie tamen alterum prævalet. *Grut.*

81. *De Stajeno Ælium fecerat.*] Pigh. noſter Faſtis ad annum DCLXVII mallet, *Pætum fecerat*, quomodo nominatur in Cluentiana. *Idem.*

82. *M. Craſſi quaſi ſecundarius.*] Si ſequimur noſtros veteres, ſi tres Lambinianos, reponendum veniet, *ſecundarum*. prius tamen laudant paſſim Budæus, Rivius, item Turnebus libro 1 Adver. c. 10. Romanam interim antiquam *ſecundanus* præferre, citarique eo modo à Barbaro, indicio eſt idem Rivius. *Idem.* Satisfecit utique huic loco Lambinus, ex cujus arbitrio cur pendere noluerit Gothofredus, nullam habuit cauſam; multo minorem Gruterus, hîc omnes libros ſibi reclamantes (id toties in Lambino arguit) deſerens, ne Lambino aliquid daret. Nos & codicum omnium conſenſui honorem ſuum dedimus, utque id ſcienter a nobis fieret, debemus patri, penitus hanc loquutionem declaranti in capite ultimo obſervationum ad ſcriptores Eccleſiaſticos. *Gronov.*

83. *Quantum polleat multorum obedire tempori, multorumque.*] Forſan illud *multorum* auferri poterat. certe non viſitur in Pal. imò nec ſequens *obedire tempori*, quod tamen omnino neceſſarium. *Gruter.*

84. *Nihil in cauſis verſati.*] Nihil mutant libri noſtri. videtur tamen legendum *mnnihil* Rivio, quod & in poſtrema editione Lambini,

inquit, niſi id, quòd habiturus es ſimilem tui? Næ ego, inquam, ſi ita eſt, velim tibi eum placere quàm maximè. Atqui & ita eſt, inquit, & vehementer placet: nec verò ſine cauſa. nam & didicit, &, omiſſis ceteris ſtudiis, unum id egit, ſeſeque quotidianis commentationibus acerrimè exercuit.

o Itaque & lectis utitur verbis, & frequentibus, & ſplendore vocis, & dignitate motus fit ſpecioſum, & illuſtre, quod dicitur: omniaque ſic ſuppetunt, ut ei nullam deeſſe virtutem oratoris putem: maximeque laudandus eſt, [85] qui hoc tempore ipſo, cùm liceat, in hoc communi noſtro, & quaſi fatali malo, conſoletur ſe cùm conſcientia optimæ mentis, tum etiam uſurpatione, & renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque (ut dixi) vidi planè virum. Itaque cùm eum antea tui ſimilem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctiſſimo viro, tibique, ut intellexi, amiciſſimo, Cratippo, inſtructum omni copia, multo videbam ſimiliorem.

1 Hic ego, Etſi, inquam, de optimi viri, nobiſque amiciſſimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipſum ſermonem produxi longiùs. Sed de Cæſare cupio audire, quid
2 tandem Atticus judicet. Et ille, Præclarè, inquit, tibi conſtas, ut de iis, qui nunc ſint, nihil velis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres, ut de iis egiſti, qui jam mortui ſunt; neminem ut prætermitteres, næ tu in multos Autronios, & Stajenos incurreres. Quare ſive hanc turbam effugere voluiſti, ſive veritus es, nequis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri poſſit: de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cùm & tuum de illius ingenio notiſſimum judicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum.

2 Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſimè audio, illum omnium ferè oratorum Latinè loqui elegantiſſimè: nec id ſolùm domeſtica conſuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus: ſed, quamquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquiſitis ſummoque ſtudio & diligentia eſt conſecutus.

3 Quinetiam in maximis occupationibus, cùm ad te ipſum (inquit, in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratiſſimè ſcripſerit; primoque in libro dixerit, verborum delectum, originem eſſe eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic noſtro, qui me de illo maluit, quàm ſe dicere, laudem ſingularem: (nam ſcripſit his verbis, cùm hunc nomine eſſet affatus: *Ac, ſi cogitata præclarè eloqui poſſent, nonnulli ſtudio & uſu elaboraverunt, cujus te penè principem copiæ atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum eſſe exiſtimare debemus*) hunc facilem, & quotidianum noviſſe ſermonem, [86] nunc pro relicto eſt habendum.

3 Tum Brutus, Amicè, hercule, inquit, & magnificè te lau-
54 datum puto, quem non ſolùm principem, atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam bene meritum de populi Romani nomine, & dignitate. quo enim uno vincebamur à victa Græcia, id aut ereptum illis eſt, aut certè nobis cum illis communicatum.

5 Hanc autem, inquit, gloriam, teſtimoniumque Cæſaris, [87] tuæ quidem ſupplicationi non, ſed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modò ſit hoc Cæſaris judicii, non benivolentiæ teſtimonium. plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quiſquis eſt ille, ſi modò eſt aliquis, qui non illuſtravit modò, ſed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum caſtella expugnaverunt: ex quibus multi ſunt, ut ſcitis, triumphi.

Verum quidem ſi audire volumus, omiſſis illis divinis con- 256
ſiliis, quibus ſæpe [88] conſtituta eſt imperatorum ſapientia ſalus civitatis aut belli, aut domi; multò magis orator præſtat minutis imperatoribus. At prodeſt plus imperator. Quis negat? ſed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: eſt autem quod ſentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Craſſi unam pro M'. Curio dictionem, quàm caſtellanos triumphos duos. At plus interfuit reipublicæ caſtellum capi Ligurum, quàm bene defendi cauſam M'. Curii. Credo.

Sed Athenienſium quoque plus interfuit firma tecta in do- 257
miciliis habere, quàm Minervæ ſignum ex ebore pulcerrimum; tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt: præſertim cùm pauci pingere egregie poſſint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deeſſe non poſſint.

Sed perge, Pomponi, de Cæſare, & redde quæ reſtant. So- 71
lum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris vi- 258
des, locutionem emendatam, & Latinam: cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem. ætatis illius iſta fuit laus, tamquam innocentiæ, ſic Latinè loquendi: nec omnium tamen. nam illorum æquales, Cæcilium, & Pacuvium, malè locutos videmus. ſed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc vixerant, [89] nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem, deteriorem vetuſtas fecit & Romæ, & in Græcia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diverſis locis. quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda, [90] tamquam obruſſa, ratio, quæ mutari non poteſt, nec utendum praviſſima conſuetudinis regula.

T. Flamininum, qui cum Q. Metello conſul fuit, pueri vi- 259
dimus. exiſtimabatur bene Latinè, ſed litteras neſciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, ut à te paullò eſt antè dictum: ſed tamen ſuavitas vocis, & lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia ſe valde dilatandis litteris à ſimilitudine Græcæ locutionis abſtraxerat, ſonabatque contrarium Catulo, ſubagreſte quiddam, planeque ſubruſticum: alia quidem, quaſi inculta, & ſilveſtri via, ad eandem laudem pervenerat. Siſenna autem, quaſi emendator ſermonis uſitati cùm eſſe vellet, ne à [91] C. Ruſio quidem accuſatore deterreri potuit, quo minus inuſitatis verbis uteretur.

Quidnam iſtuc eſt? inquit Brutus: aut quis eſt iſte C. Ru- 260
ſius? Et ille, Fuit accuſator, inquit, vetus, quo [92] accuſante Chritilium, Siſenna defendens, dixit, quædam ejus ſputatilica eſſe crimina. Tum C. Ruſius, *Circumvenior*, inquit, *judi-* 75
ces, niſi ſubvenitis. Siſenna quid dicas, neſcio: metuo inſidias. ſputatilica, quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Maximi riſus:

---

bini, cum prior habuiſſet, *nihil non in cauſis.* Grut.

85. *Qui hoc tempore ipſo, cum liceat.*] Hæret iſtud in noſtris. alii ſubſtituunt, *cum jaceat; quantum liceat; quoniam liceat*; aliaque. forſan non neceſſario. *Idem.*

86. *Nunc pro derelicto eſt habendum.*] Lambinus, *non pro derelicto.* vellem prodidiſſet cauſas, quare. *Idem.* Quid ergo eligi vis, Gruterc? Οὐ πρέπον aut ſic notas ſcribere, aut aliter ſcriptas non diligentiore cura edere. Cui copia eſt, aperiat quid præferant ſcripti libri. *Gronov.*

87. *Tuæ quidem ſupplicationi non, ſed &c.*] Sic Rivii liber, ſic tres Lambiniani, ſic Pal. vulgata amplius, *non ſolum ſed &c.* ſupervacue. *Gruter.*

88. *Conſtituta eſt imperatorum ſapientia ſalus &c.*] Mutat heic deletve Lambinus; ſed omnino ſine juſta cauſa. *Idem.*

89. *Nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat.*] Aliter Lambinus tentat: ſed propius literas Gulielmius, *neque os aliqua barbaries dom. &c.* Idem.

90. *Tanquam obruſſa ratio.*] Ita emendat ex mſ. Nicoli Victorius, adprobatque Turnebus lib. XIV Adverſ. c. 22. niſi malimus inquit, *cum obruſſa*, vulgatæ propius, in qua *quam obtruſa.* at Pal. & Cujac. *quantum obruſſa ratio*; quod video amplexatos Manutios. *Idem.*

91. *C. Ruſio.*] Haud aliter Pal. & Cujac. Manutii, *Rufio.* Lambinus, *Ruſcio.* Amicus noſter Pighius veriſimiliter admodum conjiciebat *Erucio*, qui conſulatur in faſtis laborioſiſſimis ad annum DCXIII. *Idem.*

92. *Accuſante Chritilium.*] Eſt ab editione Victorii. nam alias publicatum *Chirtilium*: primæ edd. *C. Rutilium*: Guliel. inclinabat in *C. Hirtium.* nam Cujac. *Chirtilum.* Pal. tamen *Chirtilium.* retinet. *Idem.* Vide an huc faciat, aut certi quid produci queat ex libro 4 Academ. cap. 4, ubi occurrit *Tetrilius Rogus*, ſed non ſine varietate ſcri-

riſus: ſed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat eſſe, inuſitatè loqui.

261 Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinem vitioſam & corruptam, pura & incorrupta conſuetudine emendat. Itaque cùm ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam ſi orator non ſis, & ſis ingenuus civis Romanus, tamen neceſſaria eſt) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cùm habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. ſplendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu: forma etiam magnifica & generoſa quodammodo.

262 Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi. Atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum; valde quidem, inquam, probandos. nudi enim ſunt, recti, & venuſti, omni ornatu orationis, 93 tamquam veſte detracto. ſed dum voluit, alios habere parata, unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam: ineptis gratum fortaſſe fecit, 94 qui volunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria, pura & illuſtri brevitate dulcius. Sed ad eos, ſi placet, qui vita exceſſerunt, revertamur.

76 263 C. Sicinius igitur, Q. Pompeii illius, qui cenſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator: jam verò etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inveniendum expedita, Hermagoræ diſciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicendi: quæ ſi minorem habent apparatum, (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad cauſas veniens, verborum non egens, ipſa illa comparatione, diſciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat.

264 Erat etiam vir doctus in primis C. Viſellius Varro, conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. is cùm poſt curulem ædilitatem judex quæſtionis eſſet, eſt mortuus: in quo fateor vulgi judicium à judicio meo diſſenſiſſe. nam populo non erat ſatis vendibilis: præceps quædam, & cùm idcirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: ſed neque verbis aptiorem citò alium dixerim, neque ſententiis crebriorem. Præterea perfectus in litteris, juriſque civilis jam à patre Aculeone traditam tenuit diſciplinam.

265 Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus, quem tu non tam citò rhetorem dixiſſes, (etſi non deerat oratio) quàm, ut Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ litteræ, nec eæ vulgares, ſed interiores quædam, & reconditæ: divina memoria, ſumma verborum & gravitas, & elegantia. atque hæc omnia vitæ 95 decorabat dignitas & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa ætate, plena litteratæ ſenectutis oratio. quanta ſeveritas in vultu! quantum pondus in verbis! quàm nihil non conſideratum exibat ex ore!

266 Tum Brutus, Torquati, & Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, (ut omittam cetera, quæ ſunt innumerabilia) de iſtis duobus cùm cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuiſſe! nam nec iſtos excellentes viros, nec multos alios præſtantes cives reſpublica perdidiſſet. Sileamus, inquam, Brute, de iſtis, ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatio eſt acerba, & acerbior exſpectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantùm, quid quiſque dicendo potuerit, (quoniam id quærimus,) prædicemus.

77 267 Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & ſcriptitavit accuratè, cùm præſertim non eſſet orator, & egit multa conſtanter: Appius Claudius, ſocer tuus, collega, & familiaris meus; hic jam & ſatis ſtudioſus, & valde cùm doctus, tum etiam exercitatus orator, & cùm auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatiſque noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, ſed Latinè tamen, & multa cum libertate dicebat.

Duo præterea Lentuli conſulares, quorum Publius ille, noſtrarum injuriarum ultor, auctor ſalutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex diſciplina: inſtrumenta naturæ deerant: ſed tantus animi ſplendor, & tanta magnitudo, ut ſibi omnia, quæ clarorum virorum eſſent, non dubitaret adſciſcere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus, ſatis erat fortis orator, ſi modò orator, ſed cogitandi non ferebat laborem. vox canora, verba non horrida ſanè, ut plena eſſet animi, & terroris oratio. Quæreres in judiciis fortaſſe melius: in republica quod erat, eſſe judicares ſatis. 268

Ne T. quidem Poſtumius contemnendus in dicendo: de republica verò non minus vehemens orator, quàm bellator fuit: 269 effrenatus, & acer nimis, ſed bene juris publici leges, atque inſtituta cognoverat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitioſum eſſe, ſi (ut dixiſti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes loqui, ut mihi imprudens M. Servilium præteriiſſe videare.

Non, inquam, ego iſtuc ignoro, Pomponi, multos fuiſſe, 78
qui verbum numquam in publico feciſſent, cùm melius aliquanto poſſent, quàm iſti oratores, quos colligo, dicere: ſed 270 his commemorandis etiam illud aſſequor, ut intelligatis primùm ex omni numero, quàm non multi auſi ſint dicere, deinde ex iis ipſis quàm pauci fuerint laude digni.

Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos noſtros, qui 271 nuper mortui ſunt, P. Cominium Spoletinum, quo accuſante defendi C. Cornelium: in quo & compoſitum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit. T. Accium Piſaurenſem, cujus accuſationi reſpondi pro A. Cluentio: qui & accuratè dicebat, & ſatis copioſè: eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis: quibus etſi ornamenta non ſatis opima dicendi, tamen, ut haſtæ velitibus amentatæ, ſic apta quædam*, & parata ſingulis cauſarum generibus argumenta traduntur. ſtudio autem neminem, nec induſtria majore cognovi.

Quamquam ne ingenio quidem qui præſtiterit, facilè dixerim, C. Piſoni, genero meo. nullum tempus illi umquam vacabat aut à forenſi dictione, aut à commentatione domeſtica, aut à ſcribendo, aut à cogitando. itaque tantos proceſſus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur. eratque verborum & delectus elegans, & apta, & quaſi rotunda conſtructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ, acutæque ſententiæ: geſtuſque natura ita venuſtus, ut ars etiam, quæ non erat, & è diſciplina motus quidam videretur accedere. vereor, ne amore videar plura, quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita eſt. alia enim de illo majora dici poſſunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejuſdem ætatis, cum illo conferendum puto. 272

Nec verò M. Cœlium prætereundum arbitror, quæcumque 79
ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctori- 273
tati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem, turbulentamque dementiam, à ſenatu, & à bonorum cauſa ſteterit conſtantiùs: quam eius actionem, multum tamen & ſplendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accuſationes tres, eæque omnes ex reipublicæ contentione ſuſceptæ: defenſiones, etſi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, ſaneque tolerabiles. Hic cùm ſumma voluntate bonorum ædilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo diſceſſu meo diſceſſit à ſeſe, ceciditque poſteaquam eos imitari cœpit, quos ipſe perverterat. Sed

ſcripturæ, & quidem tali, quæ hinc non eſt aliena. *Gronov.*

93. *Tanquam veſte detracto.*] Recepta lectio *detracta*. ſed alterum requirit ſententia; ut bene monuit Turnebus d. c. 22. *Gruter.*

94. *Qui volunt illa calamiſtris &c.*] Rivius mallet *volent*; quod ſtatim admiſit Lambinus, repugnantibus membranis. *Idem.*

95. *Decorabat dignitas & integritas.*] Eſt à Rivio; ſequuntur que Manutius ac Lambinus. ſcripti tamen & vulgati, *gravitas & integritas*. Idem.

96. *In-*

4 Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis: potius inter multos propè ſingularis fuit: ita reconditas, exquiſitaſque ſententias mollis, & pellucens veſtiebat oratio. nihil tam tenerum, quàm illius comprehenſio verborum: nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipſius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æquè in poteſtate fuerit: quæ primùm ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nuſquam adhæreſceret: nullum, niſi loco poſitum, & tanquam in vermiculato emblemate, ut ait Lucilius, ſtructum verbum videres. nec verò ullum aut durum, aut inſolens, aut humile, aut longiùs ductum: ac non propria verba rerum, ſed pleraque tralata: ſic tamen, ut ea non irruiſſe in alienum locum, ſed immigraſſe in ſuum diceres. nec verò hæc ſoluta, nec diffluentia, ſed adſtricta numeris, non apertè, nec eodem modo ſemper, ſed variè, diſſimulanterque concluſis.

5 Erant autem & verborum, & ſententiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tanquam [96] inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis locis in juriſconſultorum includitur formulis, & ubi eſſet, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum, & ſanum genus.

6 Quod ſi eſt optimum ſuaviter dicere; nihil eſt, quod melius hoc quærendum putes. Sed cùm à nobis paullo antè dictum ſit, tria videri eſſe, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo ſummè tenuit, ut & rem illuſtraret diſſerendo, & animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret, atque incitaret animos, quam plurimùm pollere diximus, nec erat ulla vis, atque contentio, ſive conſilio, quòd eos, quorum altior oratio, actioque eſſet ardentior, furere, & bacchari arbitraretur. ſive quòd natura non eſſet ita factus, ſive quòd non conſueſſet, ſive quòd non poſſet. hoc unum illi, ſi nihil utilitatis habebat, abfuit: ſi opus erat, defuit.

7 Quinetiam memini, cum in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum venenum paraviſſe, idque à ſe eſſe deprehenſum, ſeſeque chirographa, teſtificationes, indicia, quæſtiones, manifeſtam rem, deferre diceret, deque eo crimine accuratè & exquiſitè diſputaviſſet: me in reſpondendo, cùm eſſem argumentatus, quantum res ferebat; hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quòd ille, cùm peſtem capitis ſui, cùm indicia mortis, ſe comperiſſe manifeſtò, & manu tenere diceret, tam ſolutè egiſſet, tam leniter, tam oſcitanter.

8 *Tu iſtuc, M. Calidi, niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cùm iſta eloquentia, alienorum hominum pericula defendere acerrimè ſoleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas ſolet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur: pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantum abfuit, ut inflammares noſtros animos; ſomnum iſto loco vix tenebamus.* Sic nos ſummi oratoris vel ſanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen uſi ſumus.

79 Tum Brutus, [97] Atqui dubitamus, inquit, utrùm iſta ſanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cùm ex omnibus oratoris laudibus longè iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, &, quocumque res poſtulet modo, flectere, qui
1 hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuiſſe? Sit ſanè ita, inquam: ſed redeamus ad eum, qui jam unus reſtat, Hortenſium? tum de nobiſmetipſis, quoniam id etiam, Brute, poſtulas, pauca dicemus, quamquam facienda mentio eſt, ut quidem mihi videtur, duorum adoleſcentium: qui ſi diutiùs vixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti.

80 C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod veriſimile dixiſſet, ita facilè, ſoluteque verbis volvebat ſatis interdum acutas, crebras quidem certè ſententias, ut nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atque hic à magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: induſtriam non ſum expertus: ſtudium certè fuit: qui ſi me audire voluiſſet, ut cœperat, honores, quàm opes, conſequi maluiſſet. Quidnam eſt, inquit, iſtud? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo, inquam.

Cùm honos, ſit præmium virtutis, judicio, ſtudioque civium delatum ad aliquem, qui eum ſententiis, qui ſuffragiis adeptus eſt, is mihi & honeſtus, & honoratus videtur. Qui autem occaſione aliqua, etiam invitis ſuis civibus, nactus eſt imperium, ut ille cupiebat: hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ ſi ille audire voluiſſet, maxima cum gratia, & gloria ad ſummam amplitudinem perveniſſet, adſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo, M. F. cùm initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cùm eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectiſſimam eſſe duceret, quam majores ejus ei tritam reliquiſſent. 281

Erat enim cùm inſtitutus optimè, tum etiam perfectè, planeque eruditus: ineratque & ingenium ſatis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaque ſine arrogantia gravis eſſe videbatur, & ſine ſegnitia verecundus. Sed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos majorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit. Ita graviſſimo ſuo caſu, dum Cyri, & Alexandri ſimilis eſſe voluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant; & L. Craſſi, & multorum Craſſorum inventus eſt diſſimillimus. 282

Sed ad Calvum, (is enim nobis erat propoſitus) revertamur: 82
qui orator fuiſſet cùm litteris eruditior, quàm Curio, tum 283
etiam accuratius quoddam dicendi, & exquiſitius afferebat genus: quod quamquam ſcienter, eleganterque tractabat, nimiùm tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſervans, metuenſque ne vitioſum colligeret, etiam [98] verum ſanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis, & attentè audientibus erat illuſtris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia eſt, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Calvus noſter dici oratorem volebat. inde erat iſta exilitas, quàm ille de induſtria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam ſiquis eos, qui nec ineptè dicunt, nec odioſè, nec putidè, Atticè putat dicere; is rectè, niſi Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim, & inſolentiam, tanquam inſaniam quandam orationis, odit: ſanitatem autem, & integritatem, quaſi religionem, & verecundiam oratoris probat: hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. 284

Sin autem jejunitatem, & ſiccitatem, & inopiam, dummodò ſit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: ſed quia ſunt in Atticis alia meliora; videat, ne ignoret, & gradus, & diſſimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. quos? nec enim eſt unum genus. Nam quid eſt tam diſſimile, quàm Demoſthenes, & Lyſias? [99] quàm idem, & Hyperides? quàm omnium horum Æſchines? Quem igitur imitaris? Si aliquem, ceteri ergo Atticè non dicebant. ſi omnes; qui potes, cùm ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In quo etiam illud quæro, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit. mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ videntur. At eſt floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lyſias. natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit. 285

Et

96. *Inſignibus in ornatu &c.*] Intelligit de foro ab ædilibus ornato. Lambinus tamen abjecit, *in ornatu*, contra mſſ. libros. *Grut.*

97. *Atqui dubitamus, inquit &c.*] Legendum potius videtur dictione diſſeparata in duas; *At quei dubitamus &c.* Idem.

98. *Verum ſanguinem deperdebat.*] Victorii. editio, *dependebat*, quod & in Pal. & Cujac. & videri poterat genuinum, niſi alterum laudaret Quintilianus. quem tamen quid vetat ſuſpicari eo loco corruptum? *Idem.*

99. *Quam idem & Hyperides.*] Cujac. *iidem*, quod ſatisfaciebat Gulielmio. *Idem.*

100. De-

83 Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe;
286 ſed Attici tamen: quorum Chariſius multarum orationum,
quas ſcribebat aliis, cùm cupere videretur imitari Lyſiam: De-
mochares autem, qui fuit [100] Demoſtheni ſororis filius, & ora-
riones ſcripſit aliquot; & earum rerum hiſtoriam, quæ eranr
Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico, quàm oratorio
genere perſcripſit. At Chariſii vult Hegeſias eſſe ſimilis, iſque
ſe ita putat Atticum, ut veros illos præ ſe pænè agreſtes putet.

287 At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, (quam
tamen conſequitur,) concinnitate puerile? Atticorum ſimiles
eſſe volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis
negare poteſt? Hos imitamur. Quo modo, qui ſunt & inter ſe
diſſimiles, & aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Opti-
mè, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thu-
cydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſincerus, & gran-
dis etiam fuit. hoc forenſe concertatorium judiciale non tra-
ctavit genus. Orationes autem, quas interpoſuit, (multæ enim
ſunt,) eas ego laudare ſoleo, imitari neque poſſim, ſi velim,
nec velim fortaſſe, ſi poſſim: ut, ſi quis Falerno vino delecte-
tur, ſed eo nec ita novo, ut proximis conſulibus narum velit;
nec rurſus ita vetere, ut Opimium, aut Anicium conſulem quæ-
rat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ. credo: ſed nimia vetuſtas
nec habet eam, quam quærimus, ſuavitatem, nec eſt jam ſanè
tolerabilis.

288 Num igitur qui hoc ſentiat, ſi is potare velit, de dolio ſibi
hauriendum putet? Minimè: ſed quandam ſequatur ætatem.
Sic ego iſtis cenſuctim & novam iſtam quaſi de muſto, ac lacu
fervidam orationem, fugiendam, nec illam præclaram Thucy-
didi nimis veterem, tamquam Anicianam notam, perſequen-
dam. Ipſe enim Thucydides ſi poſterius fuiſſet, multo matu-
84 rior fuiſſet, & mitior. Demoſthenem igitur imitemur. O dii
boni! [1] quid, quæſo, nos aliud agimus, aut quid alind opta-
mus? At non aſſequimur.

289 Iſti enim videlicet Attici noſtri, quod volunt, aſſequuntur.
nc illud quidem intelligunt, non modò ita memoria proditum
eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cùm Demoſthenes dicturus eſſet, ut
concurſus, audiendi cauſa, ex tota Græcia fierent. At cùm iſti
Attici dicunt, non modò à corona, (quod eſt ipſum miſerabi-
le) ſed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare ſi anguſtè, &
exiliter dicere, eſt Atticorum, ſint ſanè Attici: ſed in comi-
tium veniant, ad ſtantem judicem dicant. Subſellia grandio-
rem, & pleniorem vocem deſiderant.

290 Volo hoc oratori contingat, ut, cùm auditum ſit eum eſſe
dicturum, locus in ſubſelliis occupetur, compleatur tribunal,
gratioſi ſcribæ ſint in dando & cedendo loco, corona multi-
plex, judex erectus: cùm ſurgit is, qui dicturus ſit, ſignificetur
à corona ſilentium, deinde crebræ aſſenſiones, multæ admi-
rationes: riſus, cùm velit; cùm velit, fletus: ut, qui hæc pro-
cul videat, etiamſi, quid agatur, neſciat; at placere tamen, &
in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui contingant, eum ſci-
to Atticè dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut
de Æſchine, de ipſo quidem Demoſthene maximè.

291 Sin autem acutum, prudens, & idem ſincerum, & ſolidum,
& exſiccatum genus orationis probant, nec illo graviore orna-
tu oratorio utuntur, & hoc proprium eſſe Atticorum volunt;
rectè laudant. Eſt enim in arte tanta, tamque varia, etiam
huic minutæ ſubtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui At-
ticè, iidem bene; ſed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Atti-
cè dicant. Sed redeamus rurſus ad Hortenſium.

85 Sanè quidem, inquit Brutus: quamquam iſta mihi tua fuit
292 perjucunda à propoſita oratione degreſſio. Tum Atticus, Ali-
quoties ſum, inquit, conatus, ſed interpellare nolui. Nunc,
quoniam ad perorandum ſpectare videtur ſermo tuus, dicam,
opinor, quod ſentio. Tu verò, inquam, Tite. Tum ille, Ego,
inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille
in Platonis, & Xenophontis, & Æſchinis libris utitur, face-
tam, & elegantem puto. eſt enim & minimè inepti hominis,
& ejuſdem etiam faceti, cùm de ſapientia diſceptetur, hanc ſi-
bi ipſum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arro-
gant: ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus
Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; ſe autem
omnium rerum inſcium fingit, & rudem. decet hoc neſcio
quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, aſſentior.
Sed in hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cùm, qualis
quiſque orator fuiſſet, exponeres, vide, quæſo, inquit, ne tam
reprehendenda ſit ironia, quàm in teſtimonio.

Quorſus, inquam, iſtuc? non enim intelligo. Quia primùm, 29
inquit, ita laudaviſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in
errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum vix tene-
bam, cùm Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas, ma-
gnum mehercule hominem, vel potiùs ſummum, & ſingularem
virum: nemo dicet ſecus: ſed oratorem? ſed etiam Lyſiæ ſi-
milem? quo nihil poteſt eſſe pictius: bella ironia, ſi jocare-
mur: ſin aſſeveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda
ſit, quàm ſi teſtimonium diceremus.

Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut ſenatorem, ut im- 29
peratorem, ut virum denique cùm prudentia, & diligentia,
tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus,
ut illis temporibus, valde laudo. ſignificant enim quandam
formam ingenii, ſed admodum impolitam, & planè rudem.
Origines verò cùm omnibus oratoris laudibus refertas dice-
res, & Catonem cum Philiſto & Thucydide comparares, Bru-
tone te id cenſebas, an mihi probaturum? quos enim ne è
Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, iis tu comparas ho-
minem Tuſculanum, nondum ſuſpicantem, quale eſſet copio-
ſe, & ornatè dicere.

Galbam laudas. ſi ut illius ætatis principem, aſſentior. ſic 86
enim accepimus: ſin ut oratorem, cedo, quæſo, orationes, 295
(ſunt enim) & dic, hunc, quem tu plus, quàm te, amas, Bru-
tum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paul-
lum hîc tibi aſſentior, modò ita laudes, ut antiquas: quod
item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quid-
quam poſſe dulcius. addis etiam neſcio quid auguſtius. no-
mine nos capis ſummi viri, vitæque elegantiſſimæ veriſſimis
laudibus. Remove hæc: næ iſta dulcis oratio ita ſit abjecta, ut
eam aſpicere nemo velit.

Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio: ſed cùm in 296
ceteris rebus, tum in dicendo, ſemper, quo nihil eſt melius,
id laudari, qualecumque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis:
etſi de iis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior. omitto ce-
teros: venio ad eos, in quibus jam perfectam putas eſſe elo-
quentiam, quos ego audivi ſine controverſia magnos oratores,
Craſſum, & Antonium. de horum laudibus tibi prorſus aſſen-
tior: ſed tamen non iſto modo, ut Polycleti Doryphorum ſi-
bi Lyſippus ajebat; ſic tu ſuaſionem legis Serviliæ tibi magi-
ſtram fuiſſe. hæc germana ironia eſt. cur ita ſentiam, non di-
cam, ne me tibi aſſentari putes.

Omitto igitur, quæ de iis ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sul- 297
picio, quæ modò de Cœlio dixeris. ii enim fuerunt certè
oratores. quanti autem, & quales, tu videris. Nam illud mi-
nus curo, quod congeſſiſti operarios omnes, ut mihi videan-
tur mori voluiſſe nonnulli, ut à te in oratorum numerum
referrentur. Hæc cùm ille dixiſſet, [2] Longi ſermonis initium 87
pepuliſti, inquam, Attice, remque commoviſti, nova diſputa-
tione

100 *Demoſtheni ſororis filius*] Non enim dubitavi, quin primæ voci extrema litera in vulgatis per negligentiam adhæſerit & ex temeraria repetitione in initio vocis proximæ, quum in hoc libello jam ante toties ex MSS. id correxerint viri docti, & paucis etiam verſibus poſt iterent eam admonitionem Rivius & Lambinus in τῷ *Thucydidi*. Et ſane miror ſilentium in τῷ *Æſchinis* cap. 85. *Gronov.*

1. *Quid, quæſo nos aliud agimus.*] Emendatio eſt Pauli Manutii. antea enim legebatur, *quid quaſi nos &c.* Gruter.

2. *Longi ſermonis initium depuliſti.*] Sic & Pal. & Cujac. Manutius & Lambinus admiſere *detuliſti*. Victorius *pepuliſti*. *Idem.* Vix credibile eſt in loquutione veritatem ſuam efficaciamque ita manifeſte exſerente ſic hariolari voluiſſe viros magnos, quum non Latina tantum, ſed Græca quoque imitatio tantopere probat. Edidi, ut oportuit, cujus judicii defenſionem videre eſt in paternis ad Livium lib.

tione dignam, quam in aliud tempus differamus.

98 Volvendi enim ſunt libri cùm aliorum, tum in primis Catonis. intelliges, nihil illius lineamentis, niſi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem, & colorem defuiſſe. Nam de Craſſi oratione ſic exiſtimo, ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere: alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quòd eam orationem mihi magiſtram fuiſſe dixerim. nam etſi tu melius exiſtimare videris de ea, ſiquam nunc habemus, facultate; tamen, adoleſcentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus.

99 Quod autem plures à nobis nominati ſunt, eo pertinuit (ut paullò antè dixi) quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidiſſimi eſſent, quàm pauci digni nomine evaderent. Quare εἰρωνα me, ne ſi Africanus quidem fuit, (ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius) exiſtimari velim. Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Africano fuiſſet, & in Socrate.

00 Tum Brutus, De iſto poſtea: ſed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? 3 Verò, inquam, Brute: ſed in Cumano, aut in Tuſculano, aliquando, ſi modò licebit: quo-
8 niam utroque in loco vicini ſumus. Sed jam ad id, unde digreſſi ſumus, revertamur.

01 Hortenſius igitur cùm admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad majores cauſas adhiberi cœptus eſt. quamquam inciderat in Cottæ, & Sulpicii ætatem, qui annis decem majores, excellente tum Craſſo, & Antonio, deinde Philippo, pòſt Julio, cum iis ipſis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in ullo cognoviſſe me arbitror, ut, quæ ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto verbis eiſdem redderet, quibus cogitaviſſet. hoc adjumento ille tanto ſic utebatur, ut ſua & commentata, & ſcripta, &, nullo referente, omnia adverſariorum dicta meminiſſet.

02 Ardebat autem cupiditate ſic, ut in nullo umquam flagrantius ſtudium viderim. nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. ſæpiſſimè autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus eſſet, 4 & collectiones, memor & quæ eſſent dicta contra, quæque ipſe dixiſſet.

03 Erat in verborum ſplendore elegans, compoſitione aptus, facultate copioſus: eaque erat cùm ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis conſecutus. rem complectebatur memoriter, dividebat acutè, nec prætermittebat ferè quidquam, quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. vox canora, & ſuavis. motus & geſtus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori ſatis. Hoc igitur floreſcente, Craſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, judicia intermiſſa bello, nos in forum venimus.

9
04 Erat Hortenſius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege judicium Varia, ceteris propter bellum intermiſſis: qui frequentes aderant (quamquam pro ſe ipſi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompejus, ſed oratores tamen, teſte diſerto uterque Philippo, cujus in teſtimonio contentio & vim accuſatoris habebat, & copiam.

05 Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magiſtratibus erant, quotidieque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quamquam is quidem ſilebat, ut erat ſemel à concione univerſa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans: diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in roſtris. C. etiam Julius, ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: ſed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cum eſt expulſus. reliquos frequenter audiens acerrimo ſtudio tenebar, quotidieque & ſcribens, & legens, & commentans, 5 oratoriis tantùm exercitationibus contentus non eram. Jam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat.

Ego autem, juris civilis ſtudio, multum operæ dabam Q. Scævolæ, P. F. qui quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla conſule, & Pompejo fuit. tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. eodemque tempore cùm princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamque veniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus, in quo hoc etiam commorabar attentiùs, quod etſi rerum ipſarum varietas, & magnitudo ſumma me delectatione retinebat; tamen ſublata jam eſſe in perpetuum ratio judiciorum videbatur. 306

Occiderat Sulpicius illo anno, treſque proximo trium ætatum oratores erant crudeliſſimè interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro. Hæc etſi videntur eſſe à propoſita ratione diverſa, tamen idcirco à me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere, quoniam voluiſti, Brute, poſſis, (nam Attico hæc nota ſunt) & videre, quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius veſtigiis perſecuti. 307 90

Triennium ferè fuit urbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga, (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius: magis, magiſque quotidie probabatur. Antiſtius, Piſo ſæpe dicebat: minus ſæpe Pomponius, raro Carbo: ſemel aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni noctes, & dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar. 308

Eram cum Stoico Diodoto: qui cùm habitaviſſet apud me, mecumque vixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus. à quo cùm in aliis rebus, tum ſtudioſiſſimè in dialectica exercebar; quæ quaſi contracta, & adſtricta eloquentia putanda eſt: ſine qua etiam tu, Brute, judicaviſti, te illam juſtam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, & ejus artibus variis, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus eſſet. 309

Commentabar declamitans, (ſic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multùm etiam Latinè, ſed Græcè ſæpius: vel quòd Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latinè dicendi afferebat: vel quòd à Græcis ſummis doctoribus, niſi Græcè dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri. 310

Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antiſtii: reditus Cottæ, Curionis, Craſſi, Lentulorum, Pompeji: leges & judicia conſtituta: recuperata reſpublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Cenſorinus, Murena ſublati. tum primùm nos ad cauſas & privatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro diſceremus, quod plerique fecerunt, ſed ut, quantum nos efficere potuiſſemus, docti in forum veniremus. 311

Fo-

lib. III cap. 30. Quibus adde clariſſimam interpretationem Themiſtii in oratione de humanitate. Τὸ σμικρὸν ἐκεῖνο ῥῆμα διαχρέοντί μοι. Idem ex conjunctione verborum, qua utitur Tullius, patet ex Silio lib. 9. *Jam Varro exacta vallo legione movebat Cladis principium.* Gronovius.

3. *Verò, inquam, Brute.*] Lambinus *Ego verò inquam &c.* ſed contra veteres libros. & ſic locutus non ſemel; ut lib II Tuſc. c. 11. lib. I Divinat. c. 46. pro Rullo denique & Murena. *Gruter.*

4. *Et collectiones.*] Pal. & Cujacianus *conjectiones.* quod tale eſſe putabat Gulielmius, ut de eo quæri poſſet. *Idem.*

5. *Oratoriis tantum exercitationibus.*] Sic edidi ſequutus priores & puriores editiones, non *oratoris*, quod inſinuans in Gothofredi exemplaria ſiniſtre huc uſque retinuerunt alii. Cur non eundem morem tenuerunt in capite ſequenti? & magis etiam mirans inhæreo illis *oratoris diſputationibus* in Orator. c. 3. Sequenti capite, vide an non ſic debeat diſtingui, *primas in cauſis agebat Hortenſius:*

312 Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sulla, legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima cauſa publica, pro Sex. Roſcio dicta, [6] tantum commendationis habuit, ut non ulla eſſet, quæ non digna noſtro patrocinio videretur. deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas, & tanquam elucubratas afferebamus.

91 Nunc, quoniam totum me non nævo aliquo aut crepundiis,
313 ſed corpore omni videris velle cognoſcere, complectar nonnulla etiam, quæ fortaſſe videantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas, & infirmitas corporis: procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur à vitæ periculo, ſi accedit labor, & laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quòd omnia ſine remiſſione, ſine varietate, vi ſumma vocis, & totius corporis contentione dicebam.

314 Itaque cùm me & amici, & medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſterem: quodvis potiùs periculum mihi adeundum, quàm à ſperata dicendi gloria diſcedendum putavi. Sed, cùm cenſerem, remiſſione, & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare poſſe, & temperatiùs dicere: ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam proficiſcendi fuit. Itaque cùm eſſem biennium verſatus in cauſis, & jam in foro celebratum meum nomen eſſet, Roma ſum profectus.

315 Cùm veniſſem Athenas, ſex menſes cum Antiocho, veteris Academiæ nobiliſſimo, & prudentiſſimo philoſopho, fui, ſtudiumque philoſophiæ numquam intermiſſum, à primaque adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore, & doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, & non ignobilem dicendi magiſtrum, ſtudioſè exerceri ſolebam. Poſt à me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidem oratoribus, quibuſcum exercebar ipſis lubentibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, meo judicio, tota Aſia, illis temporibus, diſertiſſimus: &, ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari rectè poteſt.

316 Aſſiduiſſimè autem mecum fuit Dionyſius Magnes. erat etiam Æſchylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cùm actorem in veris cauſis, ſcriptoremque præſtantem, tum in notandis, animadvertendiſque vitiis, & inſtituendo, docendoque prudentiſſimum. Is dedit operam (ſi modo id conſequi potuit) ut nimis redundantes nos, & ſuperfluentes juvenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quaſi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio pòſt, non modò exercitatior, ſed propè mutatus. nam & contentio nimia vocis reciderat, & quaſi referverat oratio, lateribuſque vires, & corporis mediocris habitus acceſſerat.

92 Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate
317 incitarent, Cotta, & Hortenſius: quorum alter remiſſus, & lenis, & propriis verbis comprehendens ſolutè, & facile ſententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflorescentem cognoviſti, ſed verborum, & actionis genere commotior. Itaque cum Hortenſio mihi magis arbitrabar rem eſſe, quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate conjunctior. Etenim videram in iiſdem cauſis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella conſulari, cùm Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere partes Hortenſium. Acrem enim oratorem, incenſum, & agentem, & canorum, concurſus hominum, forique ſtrepitus deſiderat.

318 Unum igitur annum, cùm rediiſſemus ex Aſia, cauſas nobiles egimus, cùm quæſturam nos, conſulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortenſius. Interim me quæſtorem Sicilienſis excepit annus: Cotta ex conſulatu eſt profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortenſius. Cùm autem anno poſt è Sicilia me recepiſſem, jam videbatur illud in me, quidquid eſſet, eſſe perfectum & habere maturitatem quandam ſuam. Nimis multa videor de me, ipſe præſertim: ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non ut ingenium, & eloquentiam meam perſpicias, unde longè abſum, ſed ut laborem, & induſtriam.

Cùm igitur eſſem in plurimis cauſis, & in principibus patronis quinquennium fere verſatus, tum in patrocinio Sicilienſi maximè in certamen veni deſignatus ædilis cum deſignato conſule Hortenſio. Sed quoniam omnis hic ſermo noſter non ſolum enumerationem oratoriam, verum etiam præcepta quædam deſiderat: quid tanquam notandum, & animadvertendum ſit in Hortenſio, breviter licet dicere.

Nam is poſt conſulatum (credo quod videret, ex conſularibus neminem eſſe ſecum comparandum, negligeret autem eos, qui conſules non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo à puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatiùs, ut ipſe putabat, remiſſiùs certè vivere. Primus, & ſecundus annus, & tertius tantum quaſi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, ſed exiſtimator doctus, & intelligens poſſet cognoſcere. Longiùs autem procedens, & in ceteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate, & continuatione verborum adhæreſcens, ſui diſſimilior videbatur fieri quotidie.

Nos autem non deſiſtebamus, cùm omni genere exercitationis, tum maximè ſtilo, noſtrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc ſpatio, & in iis poſt ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari voluntate ſum factus. Nam cùm propter aſſiduitatem in cauſis, & induſtriam, tum propter exquiſitius, & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram.

Nihil de me dicam: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquiſitius, quàm vulgus hominum, ſtuduiſſe litteris, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philoſophiam complexus eſſet, matrem omnium benefactorum, beneque dictorum: nemo, qui jus civile didiciſſet, rem ad privatas cauſas, & ad oratoris prudentiam, maximè neceſſariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, ſi quando opus eſſet, ab inferis locupletiſſimos teſtes excitaret: nemo, qui breviter, arguteque, incluſo adverſario, laxaret judicum animos, atque à ſeveritate paulliſper ad hilaritatem, riſumque traduceret: nemo, qui dilatare poſſet, atque à propria ac definita diſputatione hominis, ac temporis, ad communem quæſtionem univerſi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratia digredi parumper à cauſa: nemo, qui ad iracundiam magnopere judicem; nemo, qui ad fletum poſſet adducere: nemo, qui animum ejus (quod unum eſt oratoris maximè proprium) quocumque res poſtularet, impelleret.

Itaque, cùm jam pænè evanuiſſet Hortenſius, & ego anno meo, ſexto autem poſt illum conſulem, conſul factus eſſem, revocare ſe ad induſtriam cœpit: ne, cùm pares honore eſſemus, aliqua re ſuperiores videremur. Sic duodecim poſt meum conſulatum annos in maximis cauſis, cùm ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, conjunctiſſimè verſati ſumus: conſulatuſque meus, qui illum primò leviter perſtrinxerat, idem nos rerum mearum geſtarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat.

Maximè verò perſpecta eſt utriuſque noſtrûm exercitatio, paullo antè quàm perterritum armis hoc ſtudium, Brute, noſtrum conticuit ſubitò, & obmutuit: cùm lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potius eaſdem, novi veniebamus quotidie. quibus quidem cauſis tu etiam, Brute, præſto fuiſti, compluresque & nobiſcum, & ſo-

ſus: magis magiſque quotidie probatur Antiſtius; Piſo ſæpe &c. *Gronov. m.*

6. *Tantum commendationis habuit.*] Uterque ille ſcriptus *habui.* nihilo pejus, ſi non melius. *Gruter.*

7. *Quaſi*

ſolus egiſti : ut, qui non ſatis diu vixerit Hortenſius, tamen hunc curſum confecerit. Annis antè decem cauſas agere cœpit, quàm tu es natus. idem quarto, & ſexageſimo anno perpaucis ante mortem diebus, unà tecum ſocerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriuſque etiam poſteris noſtris indicabunt.

5 Sed, ſi quærimus, cur adoleſcens magis floruerit dicendo,
325 quàm ſenior Hortenſius; cauſas reperiemus veriſſimas duas: Primùm, quòd genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſſum, quàm ſenectuti. Genera autem Aſiaticæ dictionis, duo ſunt: Unum ſententioſum, & argutum, ſententiis non tam gravibus, & ſeveris, quàm concinnis & venuſtis; qualis in hiſtoria Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater ejus, fuit: quorum utriuſque orationes ſunt in primis, ut Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus eſt non tam ſententiis frequentatum, quàm verbis volucre, atque incitatum; quali eſt nunc Aſia tota, nec flumine ſolùm orationis, ſed etiam exornato, & faceto genere verborum: in quo fuit Æſchylus Cnidius, & meus æqualis Mileſius Æſchines. in iis erat admirabilis orationis curſus, ornata ſententiarum concinnitas non erat.

326 Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus: in ſenibus gravitatem non habent. Itaque Hortenſius utroque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim & Meneclium illud ſtudium crebrarum, venuſtarumque ſententiarum: in quibus, ut in illo Græco, ſic in hoc, erant quædam magis venuſtæ, dulceſque ſententiæ, quàm aut neceſſariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cùm incitata, & vibrans, tum etiam accurata, & polita. Non probantur hæc ſenibus. ſæpe videbam cùm irridentem, tum etiam iraſcentem, & ſtomachantem Philippum: ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo movebatur.

327 Erat excellens judicio vulgi, & facilè primas tenebat adoleſcens. Etſi enim genus illud dicendi, auctoritatis habebat parum, tamen aptum eſſe ætati videbatur: & certè, quod & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque adſtricta comprehenſio, ſummam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, & illa ſenior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem, ſtudiumque dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritaſque ſententiarum priſtina manebat, ſed ea veſtitu illo orationis, quo conſueverat, ornata non erat. hoc tibi ille, Brute, minus fortaſſe placuit, quam placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio, & florentem facultate audire potuiſſes.

96 Tum Brutus, Ego verò, inquit, & iſta, quæ dicis, video
328 qualia ſint, & Hortenſium magnum oratorem ſemper putavi, maximeque probavi pro Meſſalla dicentem, cum tu abfuiſti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit (ut ajunt) ſcripta verbis oratio. Ergo ille à Craſſo conſule, & Scævola uſque ad Paullum & Marcellum conſules floruit: nos in eodem curſu fuimus a Sulla dictatore, ad eoſdem ferè conſules. Sic Q. Hortenſii vox exſtincta fato ſuo eſt, noſtra publico.

329 Meliùs, quæſo, ominare, inquit Brutus. Sit ſanè ut vis, inquam; & id non tam mea cauſa, quàm tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cùm fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes caſus deflevimus, cùm belli civilis cauſas, in privatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem à publico conſilio eſſe excluſam videremus. Sed illum videtur felicitas ipſius, qua ſemper eſt uſus, ab eis miſeriis, quæ conſecutæ ſunt, morte vindicaſſe.

Nos autem, Brute, quoniam poſt Hortenſii, clariſſimi ora- 330
toris, mortem orbæ eloquentiæ quaſi tutores relicti ſumus, domi teneamus eam ſeptam liberali cuſtodia: & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caſtè, & ab armatorum impetu, quantum poſſumus, prohibeamus. Equidem, etſi doleo, me in vitam paullo ſeriùs, tanquam in viam, ingreſſum, priuſquam confectum iter ſit, in hanc reipublicæ noctem incidiſſe: tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi, Brute, adhibuiſti tuis ſuaviſſimis litteris; quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quòd ea geſſiſſem, quæ de me, etiam me tacente, ipſa loquerentur, mortuoque viverent.

Quæ, ſi rectè eſſet, ſalute reipublicæ; ſin ſecus, interitu 331
ipſo, teſtimonium meorum de republica conſiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adoleſcentiam, per 97
medias laudes [7] quaſi quadrigis vehentem, tranſverſa incurrit miſera fortuna reipublicæ. [8] hic me dolor tangit, hæc me cura ſollicitat, & hunc mecum, ſocium ejuſdem & amoris, & judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum ampliſſimorum renovare memoriam, atque augere poſſis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modò acuiſſes exercitatione dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletaviſſes graviorum artium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne virtutis cum ſumma eloquentiæ laude junxiſſes.

Ex te duplex nos afficit ſollicitudo, quod & ipſe republica 332
careas, & illa te. Tu tamen (etſi curſum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus ſtudiis, & effice id, quod jam propemodum, vel planè potiùs effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cùm domo haurire non poſſes, arceſſiviſti ex urbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentiſſimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Ariſtus, hoſpes, & familiaris meus, ſiquidem ſimiles majoris partis oratorum futuri ſumus?

Nonne cernimus, vix [9] ſingulis ætatibus binos oratores lau- 333
dabiles conſtitiſſe? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui (quemadmodum accepimus) & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi; quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit: Antonius, Craſſus, pòſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius, nihil dico amplius: tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis, * ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum, **

---

7. *Quaſi quadrigis vehentem.*] Lambinus maluit *volantem*, quem jure reprehendit Rubenius lib. 1 Electorum cap. 4. *Grut.*

8. *Hic me dolor tangit, hæc me cura ſollicitat.*] Corradus corrigit *angit*. quem ſecutus eſt Lambinus. ſed ſi auſcultabimus Palatino, tota ea vox abjicienda veniet. *Idem.*

9. *Singulis ætatibus... conſtitiſſe.*] Inclinabat Rivius in *exſtitiſſe*, ita tamen ut non ſollicitaret vulgatam: ſed id prorſus recepit Lambinus, contra libros editos ſcriptoſque. *Idem.*

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS AD MARCUM BRUTUM ORATOR.

1 UTRUM difficilius, aut majus eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unicè diligerem, cuique me cariſſimum eſſe ſentirem, præſertim & juſta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & ſuſcipere tantam rem, quantam non modò facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti; vix arbitrabar eſſe ejus, qui vereretur reprehenſionem doctorum, atque prudentium.

2 Quid enim eſt majus, quàm, cùm tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, judicare, quæ ſit optima ſpecies, & quaſi figura dicendi? Quod quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi ſpe, quàm experiundi voluntate. Malo enim, cùm ſtudio tuo ſim obſecutus, deſiderari à te prudentiam meam, quàm, ſi id non fecerim, benivolentiam.

3 Quæris igitur, idque jam ſæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum, & perfectiſſimum judicem. In quo vereor, ne, ſi id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expreſſero: tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant.

4 Sed par eſt omnes omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiverunt. Quòd ſiquem aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenii vis fortè deficiet, aut minus inſtructus erit magnarum artium diſciplinis: teneat tamen eum curſum, quem poterit. Prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis, tertiiſque conſiſtere. [1] Nam in poëtis, non Homero ſoli locus eſt (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: ſed horum vel ſecundis, vel etiam infra ſecundos.

5 Nec verò Ariſtotelem in philoſophia deterruit à ſcribendo amplitudo Platonis: nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam
2 ſcientia, & copia, ceterorum ſtudia reſtinxit. Nec ſolùm ab optimis ſtudiis excellentes viri deterriti non ſunt, ſed ne opifices quidem ſe artibus ſuis removerunt, qui aut Jalyſi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulcritudinem imitari. Nec ſimulacro Jovis Olympii, aut Doryphori ſtatua deterriti, reliqui minùs experti ſunt, quid efficere, aut quò progredi poſſent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cujuſque genere laus, ut, cùm ſumma miraremur, inferiora tamen probaremus.

6 In oratoribus verò, Græcis quidem, admirabile eſt, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cùm eſſet Demoſthenes, multi oratores, magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec poſtea defecerunt. Quare non eſt, cur eorum, qui ſe ſtudio eloquentiæ dediderunt, ſpes infringatur, aut langueſcat induſtria. Nam neque illud ipſum, quod eſt optimum, deſperandum eſt: & in præſtantibus rebus, magna ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima.

7 Atque ego in ſummo oratore fingendo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe præſtantius: quod in perpetuitate dicendi non ſæpe, atque haud ſcio an umquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios denſiùs, apud alios fortaſſe rariùs.

Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tam pulcrum, 8
quo non pulcrius id ſit, unde illud, ut ex ore aliquo, quaſi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt: cogitatione tantùm, & mente complectimur. Itaque & Phidiæ ſimulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen poſſumus pulcriora.

Nec verò ille artifex, cùm faceret Jovis formam, aut Minerpæ, contemplabatur aliquem, è quo ſimilitudinem duceret: 9
ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulcritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius ſimilitudinem artem, & manum dirigebat. Ut igitur in formis, & figuris eſt 3
aliquid perfectum, & excellens, cujus ad cogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, [2] quæ ſub oculos ipſa cadunt: ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, effigiem auribus quærimus.

Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi ſo- 10
lùm, ſed etiam dicendi graviſſimus auctor, & magiſter, Plato: eaſque gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione, & intelligentia contineri: cetera naſci, occidere, fluere, labi; nec diutius eſſe uno, & eodem ſtatu. Quidquid eſt igitur, de quo ratione, & via diſputetur, id eſt ad ultimam ſui generis formam, ſpeciemque redigendum.

Ac video, hanc primam ingreſſionem meam non ex orato- 11
ris diſputationibus ductam, ſed è media philoſophia repetitam, & eam quidem cùm antiquam, tum ſubobſcuram, aut reprehenſionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, ut non ſine cauſa altè repetita videatur: aut reprehendent, quòd inuſitatas vias indagemus, tritas relinquamus.

Ego autem & me ſæpe nova videri dicere intelligo, cùm 12
pervetera dicam, ſed inaudita pleriſque: & fateor, me oratorem, ſi modo ſim, aut etiam quicumque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academiæ ſpatiis exſtitiſſe. Illa enim ſunt curricula multiplicium, variorumque ſermonum, in quibus Platonis primùm impreſſa ſunt veſtigia: ſed & hujus, & aliorum philoſophorum diſputationibus & exagitatus maximè orator eſt, & adjutus. Omnis enim ubertas, & quaſi ſilva dicendi, ducta ab illis eſt, nec ſatis tamen inſtructa ad forenſes cauſas: quas, ut illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus Muſis reliquerunt.

Sic eloquentia hæc forenſis, ſpreta à philoſophis, & repu- 13
diata, multis quidem illa adjumentis, magniſque caruit; ſed tamen ornata verbis, atque ſententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium, reprehenſionemque pertimuit.

1. *Nam in poëtis &c.*] Pall. tres, item Cujacii liber & Memmianus, *An in poëtis.* & ita expreſſit Aldus Manutius Nepos, ſive is fuit Victor Piſanus; qui hunc locum adornavit commentario. *Grut.*

2. *Quæ ſub oculos ipſa cadunt.*] Sic legendum oſtendit Petrus Victorius lib. XI Variar. lect. c. 14. prius cuſi, *non cadunt.* Supra quoque, ubi habemus *& in præſtantibus rebus*, & Victorii membranæ & Gallicanæ nec non Palatinæ præferunt *& in præſentibus rebus.* quod habet quo ſe defendat. Sed & noſtri codices Electorales, item Memmianus, pro illo *ſpes infringatur*, habent *infringat*, quod dictum putat Gulielmius, ut *ſpes decollat.* Idem.

3. *Et*

muit. Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit.

4 Poſitum ſit igitur in primis, (quod pòſt magis intelligetur)
14 ſine philoſophia non poſſe effici, quem quærimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia ſint, ſed ut ſic adjuvet, ut palæſtra hiſtrionem. parva enim magnis ſæpe rectiſſime conferuntur. nam nec latius, nec copioſiùs de magnis, variiſque rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere.

15 Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præſtitiſſe ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ phyſici fuerit auditor: à quo cenſet, eum, cùm alia præclara quædam, & magnifica didiciſſet, uberem, & fœcundum fuiſſe, gnarumque (quod eſt eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt: cujus ex epiſtolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor.

16 Nec verò ſine philoſophorum diſciplina, genus, & ſpeciem cujuſque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes poſſumus: nec judicare, quæ vera, quæ falſa ſint, neque cernere conſequentia, repugnantia videre, ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus? ſine multa earum ipſarum rerum diſciplina, aut dici, aut intelligi poteſt?

5 Ad has tot, tantaſque res adhibenda ſunt ornamenta innu-
17 merabilia, quæ ſola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magiſtri. Quo fit, ut veram illam, & abſolutam eloquentiam nemo conſequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi diſciplina eſt: & ab aliis, rerum; ab aliis, verborum doctrina quæritur.

18 Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum noſtrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, diſertos ait ſe vidiſſe multos, eloquentem omnino neminem. Inſidebat videlicet in ejus mente ſpecies eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipſa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (ſic enim fuit) multa & in ſe, & in aliis deſiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens poſſet, videbat.

19 Quòd ſi ille nec ſe, nec L. Craſſum eloquentem putavit: habuit profectò comprehenſam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inveſtigemus hunc igitur, Brute, ſi poſſumus, quem numquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus umquam fuit: quem ſi imitari, atque exprimere non poſſumus, quod idem ille vix Deo conceſſum eſſe dicebat; at qualis eſſe debeat, poterimus fortaſſe dicere.

20 Tria ſunt omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt: peræquè autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & ſententiarum gravitate, & majeſtate verborum, vehementes, varii, copioſi, graves: ad permovendos, & convertendos animos inſtructi, & parati. quod ipſum alii aſpera, triſti, horrida oratione, neque perfecta, neque concluſa: alii lævi, & inſtructa, & terminata: Et contrà tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora, facientes, ſubtili qua-
6 dam, & preſſa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, ſed impoliti, & conſultò rudium ſimiles & imperitorum: alii in eâdem jejunitate concinniores, id eſt, faceti, florentes etiam, & leviter ornati.

21 Eſt autem quidam interjectus, inter hos medius; 3 & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec fulmine utens ſuperiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriuſque particeps; vel utriuſque (ſi verum quærimus) potius expers. Iſque uno tenore, ut ajunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem, & æquabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum, ſententiarumque diſtinguit.

Horum ſingulorum generum quicumque vim ſingulis conſe- 22
cuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum eſt, ſatiſne id, quod volumus, effecerint. Videmus 7
enim fuiſſe quoſdam, qui iidem ornatè, ac graviter, iidem verſutè, & ſubtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris ſimulacrum reperire poſſemus! eſſet egregium non quærere externa, domeſticis eſſe contentos.

Sed ego idem, qui in illo ſermone noſtro, qui eſt expoſitus 23
in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quòd amarem meos, 4 recordor longè omnibus unum anteferre Demoſthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam ſentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipſe cognoverim. Hoc nec gravior exſtitit quiſquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi ſunt ii, quorum ſermo imperitus increbruit, qui aut dici ſe deſiderant Atticos, aut ipſi Atticè volunt dicere, ut mirentur hunc maximè, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas. quid enim ſit Atticum, diſcant, eloquentiamque ipſius viribus, non imbecillitate ſua, metiantur.

Nunc enim tantum quiſque laudat, quantum ſe poſſe ſperat 24
imitari. Sed tamen eos ſtudio optimo, judicio minus firmo præditos, docere, quæ ſit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit audito- 8
rum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos ſe fingunt, & accommodant.

Itaque Caria, & Phrygia, & Myſia, quòd minimè politæ, 25
minimeque elegantes ſunt, adſciverunt aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii numquam probaverunt, Græci multo minùs, Athenienſes verò funditus repudiaverunt: quorum ſemper fuit prudens, ſincerumque judicium, nihil ut poſſent, niſi incorruptum, audire, & elegans. eorum religioni cùm ſerviret orator, nullum verbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat.

Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus ceteris, in illa pro Cte- 26
ſiphonte oratione longè optima ſummiſſius à primo: deinde, dum de legibus diſputat, preſſius: pòſt ſenſim incedens, judices ut vidit ardentes, in reliquis exſultavit audaciùs. Ac tamen in hoc ipſo, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æſchines quædam, & exagitat; illudensque, dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit. Quinetiam quærit ab ipſo, cùm quidem eum belluam appellet, utrùm illa verba, an portenta ſint: ut Æſchini ne Demoſthenes quidem videatur Atticè dicere.

Facile eſt enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) nota- 27
re, idque reſtinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque ſe purgans jocatur Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cùm etiam Demoſthenes exagitetur, ut putidus? Cùm verò inclinata, ululantique voce, more Aſiatico, canere cœpiſſet, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri? Ad At- 9
ticorum igitur aures teretes, & religioſas, qui ſe accommodant, ii ſunt exiſtimandi Atticè dicere.

Quorum genera plura ſunt; hi unum modò quale ſit, ſuſpi- 28
cantur. Putant enim, qui horridè, inculteque dicat, modò id eleganter, enucleateque faciat, eum ſolum Atticè dicere. Errant, quòd ſolum: quòd Atticè, non falluntur.

Iſtorum enim judicio ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles 29
quidem dixit Atticè, cui primæ ſine controverſia deferebantur. qui ſi tenui genere uteretur, numquam ab Ariſtophane poëta fulgere, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet. Dicat igitur Atticè venuſtiſſimus ille ſcriptor, ac politiſſimus Lyſias. quis enim

3. *Et quaſi .... cinnus amborum.*] A Nonio petita eſt loci hujus reſtitutio, qui in libris editis ſcriptiſque maculoſus erat. *Grut.*

4. *Recordor longè omnibus &c.*] Vulgata, *me longe.* ſed pronomen illud non eſt in Pall. aut Gallicanis. *Idem.*

enim id poſſit negare? dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia, non quòd tenuis ſit, atque inornatus, ſed quòd nihil habeat inſolens, aut ineptum. Ornatè verò, & graviter, & copioſe dicere, aut Atticorum ſit, aut ne ſit Æſchines, neve Demoſthenes Atticus.

30 Ecce autem aliqui ſe Thucydidios eſſe profitentur, novum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lyſiam ſequuntur, cauſidicum quendam ſequuntur: non illum quidem amplum, atque grandem; ſubtilem & elegantem tamen, & qui in forenſibus cauſis poſſit præclarè conſiſtere. Thucydides autem res geſtas, & bella narrat, & prœlia, graviter ſane, & probè: ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem uſum, & publicum. Ipſæ illæ conciones ita multas habent obſcuras, abditaſque ſententias, vix ut intelligantur: quod eſt in oratione civili vitium vel maximum.

31 Quæ eſt autem in hominibus tanta perverſitas, ut, inventis frugibus, glande veſcantur? An victus hominum, Athenienſium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro umquam Græcorum rhetorum à Thucydide quidquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus. fateor: ſed ita, ut rerum explicator prudens, ſeverus, gravis: non ut in judiciis verſaret cauſas, ſed ut in hiſtoriis bella narraret. Itaque numquam eſt numeratus orator.

32 Nec verò, ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, [5] nomen ejus exſtaret, cùm præſertim fuiſſet honoratus, & nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque ſententiarum gravitatem imitatur: ſed, cùm mutila quædam, & hiantia locuti ſunt, quæ vel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet: cujus ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed à forenſi ſtrepitu remotiſſimus.

33 Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit

10 Antonius. Magnum opus omnino & arduum, Brute, conamur: ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & ſemper amavi ingenium, ſtudia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non deſiderio ſolùm (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem victus, doctiſſimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares, prudentia conjunguntur.

34 Quid enim tam diſtans, quam à ſeveritate comitas? Quis tamen umquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controverſiis dijudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos, placatoſque dimittas. itaque efficis, ut, cùm gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia [6] communi non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cùm in Italiæ luce cognoſceris, verſariſque in optimorum civium vel flore, vel robore. Jam quantum illud eſt, quòd in maximis occupationibus numquam intermittis ſtudia doctrinæ? ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me vocas ad ſcribendum?

35 Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto: quem ipſum numquam attigiſſem, tempora timens inimica virtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem: ſed teſtificor, me à te rogatum, & recuſantem, hæc ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, ut, ſi ſuſtinere tantam quæſtionem non potuero, injuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. in quo tamen judicii noſtri errorem, laus tibi dati muneris compenſabit.

11 Sed in omni re difficillimum eſt, formam, (quod χαρακτὴρ

36 Græcè dicitur) exponere optimi: quòd aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam, quòd non diſcedit à communi more verborum: Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati, elaboratique ſunt verſus: multa apud alterum negligentius. Fac alium Attio. varia enim ſunt judicia, ut in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: contrà alios nitida, læta, [7] colluſtrata delectat. Quid eſt, quo præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas, cùm in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus: exiſtimavique, in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiam ſi lateret: idque ab eo poſſe, qui ejus rei gnarus eſſet, judicari.

Sed quoniam plura ſunt orationum genera, eaque diverſa, 37
neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, ſcriptionum, & hiſtoriarum, & talium ſuaſionum, qualem Iſocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui ſunt nominati ſophiſtæ, reliquarumque rerum formam, quæ abſunt à forenſi contentione, ejuſque totius generis, quod Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quaſi ad inſpiciendum, delectationis cauſa comparatum eſt, non complectar hoc tempore, non quo negligenda ſit: eſt enim illa quaſi nutrix ejus oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquiſitius dicere. Ab hac 12
& verborum copia alitur, & eorum conſtructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia.

Datur etiam venia concinnitati ſententiarum: & arguti, 38
certique, & circumſcripti verborum ambitus conceduntur: de induſtriaque, non ex inſidiis, ſed apertè, ac palàm elaboratur, ut verba verbis quaſi demenſa, & paria reſpondeant, ut crebrò conferantur pugnantia, comparenturque contraria: & ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo ſonum: quæ in veritate cauſarum & rariùs multo facimus, & certè occultiùs. In Panathenaico autem Iſocrates ea ſtudioſè conſectatum fatetur. non enim ad judiciorum certamen, ſed ad voluptatem aurium ſcripſerat.

Hæc tractaſſe Thraſymachum Chalcedonium, primum, & 39
Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multoſque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates: quorum ſatis arguta multa, ſed ut modò, primumque naſcentia, minuta, [8] & verſiculorum ſimilia quædam, nimiumque depicta. Quo magis ſunt Herodotus, Thucydideſque mirabiles: quorum ætas cùm in eorum tempora, quos nominavi, incidiſſet, longiſſimè tamen ipſi à talibus deliciis, vel potiùs ineptiis abfuerunt. alter enim ſine ullis ſalebris quaſi ſedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primiſque ab his (ut ait Theophraſtus) hiſtoria commota eſt, ut auderet uberiùs, quàm ſuperiores, & ornatiùs dicere.

Horum ætati ſucceſſit Iſocrates, qui præter ceteros ejuſdem 13
generis laudatur ſemper à nobis, nonnumquam, Brute, leviter, 40
& eruditè repugnante te. ſed credas mihi fortaſſe, ſi, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cùm conciſus ei Thraſymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba vinxiſſe; [9] Thucydides autem præfractior, nec ſatis (ut ita dicam) rotundus: primus inſtituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere ſententias. In quo cùm doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes exſtiterunt, domus ejus officina habita eloquentiæ eſt.

Itaque ut ego, cùm à noſtro Catone laudabar, vel reprehen- 41
di me à ceteris facilè patiebar: ſic Iſocrates videtur teſtimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Eſt enim (ut ſcis) quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis verbis loquens Socrates; Adoleſcens etiam nunc, ô Phædre, Iſocrates eſt: ſed quid de illo auguror, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Majore

5. *Nomen ejus exſtaret.*] Editiones Lambini, *non exſtaret*, ſed abeſt illa negativa Palatinis & Memmiano, neque agnoſcunt editiones antiquæ aut neotericæ. *Grut.*

6. *Communi non ardet incendio.*] Gulielmius putat aliquid heic deeſſe; & reſcribendum, *nunc ardet inc.* Idem.

7. *Colluſtrata delectat.*] Sic Pall. ac Gallicanus. P. Manutius tamen & Lambinus publicarunt *delectant.* Idem.

8. *Et verſiculorum ſimilia &c.*] Haud dubiam cenſet conjecturam Lambinus, *verſiculorum*, reclamantibus libris omnibus. at cur idem etiam non mutat illa inferius c. 20, *apud quos, niſi quod verſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis?* Idem.

9. *Thucydides autem præfractior.*] Nonius in *Rotundum* citat *Theo-*

jore mihi ingenio videtur eſſe,quàm ut cum orationibus Lyſiæ comparetur. Præterea ad virtutem major indoles: ut minime mirum futurum ſit, ſi, cùm ætate proceſſerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc ſtudet, tantum, quantum pueris, reliquis præſtet omnibus, qui umquam orationes attigerunt; aut, ſi contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiſcat. Ineſt enim natura philoſophia in hujus viri mente quædam. Hæc de adoleſcente Socrates auguratur.

42 At ea de ſeniore ſcribit Plato, & ſcribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum. hunc miratur unum. Me autem, qui Iſocratem non diligunt, unà cum Socrate, & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & ſolutum, & effluens, ſententiis argutum, verbis ſonans, eſt in illo epidictico genere: quod diximus proprium ſophiſtarum; pompæ, quàm pugnæ aptius; gymnaſiis, & palæſtræ dicatum; ſpretum, & pulſum foro. Sed quòd educata hujus nutrimentis eloquentia, ipſa ſe poſtea colorat, & roborat, non alienum fuit de oratoris quaſi incunabulis dicere. Verùm hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque veniamus.

14 Quoniam tria videnda ſunt oratori, quid dicat, & quo quid-
43 que loco, & quomodo; dicendum omnino eſt, quid ſit optimum in ſingulis, ſed aliquanto ſecus, atque in tradenda arte dici ſolet. nulla præcepta ponemus (neque enim id ſuſcepimus) ſed excellentis eloquentiæ ſpeciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus; ſed qualis nobis eſſe videatur.

44 Ac duo breviter prima. ſunt enim non tam inſignia ad maximam laudem, quàm neceſſaria, & tamen cum multis pænè communia. nam & invenire, & judicare, quid dicas, magna illa quidem ſunt, & tanquam animi inſtar in corpore. ſed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: [10] qua tamen in cauſa eſt vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem ſummum eſſe volumus, argumentorum, & rationum locos.

45 Nam quoniam, quidquid eſt, quod in controverſia, aut in contentione verſetur, in eo aut, ſitne: aut, quid ſit: aut, quale ſit, quæritur: ſitne, ſignis: quid ſit, definitionibus: quale ſit, recti, pravique partibus: quibus ut uti poſſit orator, non ille vulgaris, ſed hic excellens, à propriis perſonis & temporibus ſemper, ſi poteſt, avocat controverſiam. latiùs enim de genere, quàm de parte diſceptare licet: ut, quod in univerſo ſit probatum, id in parte ſit probari neceſſe.

46 Hæc igitur quæſtio à propriis perſonis & tempotibus, ad univerſi generis orationem traducta, appellatur theſis. In hac Ariſtoteles adoleſcentes, non ad philoſophorum morem tenuiter diſſerendi, ſed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatiùs, & uberiùs dici poſſit, exercuit: idemque locos (ſic enim appellat) quaſi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

15 [11] Facile igitur hic noſter (non enim declamatorem aliquem
47 de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctiſſimum, & perfectiſſimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes, utetur aptis generatim, diſcet ex quo emanent etiam, qui communes appellantur loci. nec verò utetur imprudenter hac copia, ſed omnia expendet, & ſeliget. non enim ſemper, nec in omnibus cauſis, ex iiſdem eadem argumentorum momenta ſunt.

48 Judicium igitur adhibebit: nec inveniet ſolùm quid dicat, ſed etiam expendet. Nihil enim eſt feracius ingeniis, iis præſertim, quæ diſciplinis exculta ſunt. Sed ut ſegetes fœcundæ, & uberes, non ſolùm fruges, verùm herbas etiam effundunt inimiciſſimas frugibus: ſic interdum ex illis locis, aut levia quædam, aut cauſis aliena, aut non utilia gignuntur; quorum ab oratoris judicio delectus magnus adhibebitur [12] alioqui.

Quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit ſuis? aut 49
molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, ſi licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppoſitum probabilius ſit, quàm illud, quod obſtabit?

Jam verò ea, quæ invenerit, qua diligentia collocabit? quo- 50
niam id ſecundum erat de tribus. [13] Veſtibula nimirum honeſta, aditusque ad cauſam faciet illuſtres: cumque animos prima aggreſſione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria; de firmiſſimis alia prima ponet, alia poſtrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis eſſet, ſummatim, breviterque deſcripſimus. Sed, ut antè dictum eſt, 16
in his partibus (etſi graves, atque magnæ ſunt) minus & artis eſt, & laboris.

Cùm autem, quid, & quo loco, dicat, invenerit, illud eſt 51
longe maximum, videre, quonam modo. Scitum eſt enim, quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere, [14] Charmidam autem eodem etiam modo dicere. Quòd ſi in philoſophia tantum intereſt, quemadmodum dicas, ubi res ſpectatur, non verba penduntur: quid tandem in cauſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio?

Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris ſentiebam, non 52
te id ſcitari, qualem ego in inveniendo, & in collocando ſummum eſſe oratorem vellem, ſed id mihi quærere videbare, quod genus ipſius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, (dii immortales!) atque omnium difficillimam. Nam cùm eſt oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut ſequatur, quocumque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multum inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi.

Flumen aliis verborum, volubilitaſque cordi eſt, qui ponunt 53
in orationis celeritate eloquentiam. Diſtincta alios, & interpuncta intervalla, moræ, reſpirationeſque delectant. Quid poteſt eſſe tam diverſum? tamen eſt in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate, & æquabilitate, & puro quaſi quodam, & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, & ſeveritatem quandam verbis, & orationis quaſi mœſtitiam ſequuntur; quodque paullo antè diviſimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera eſſe diximus, totidem oratorum reperiuntur.

Et, quoniam cœpi jam cumulatius hoc munus augere, quàm 17
à te poſtulatum eſt (tibi enim tantum de orationis genere quæ- 54
renti, reſpondi etiam breviter de inveniendo, & collocando) ne nunc quidem ſolùm de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis: ita prætermiſſa pars nulla erit. quandoquidem de memoria nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum artium.

Quo modo autem dicatur, id eſt in duobus, in agendo, & 55
in eloquendo. Eſt enim actio quaſi corporis quædam eloquentia, cùm conſtet è voce, atque motu. Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum, qui maximè voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jamdudum noſtra indicat oratio, utcumque ſe affectum videri, & animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit ſonum: de quo plura dicerem,

ſi

---

dectes. improbatque Lambinus. at mihi quidem id heic potius fere reponendum videtur, quam ut quid mutetur in Marcello illo. hæreo tamen, excluſus ſpatiis iniquis temporis inquirendi prolixius in hæc ipſa; nèdum perpendendi. *Grut.*

10. *Qua tamen in cauſa eſt vacua prudentia?*] Nihil abeunt ab hac ſcriptura Pall. neque Memmianus; niſi quod is *& vacua.* Piſanus habet, *quæ enim cauſa &c.* Lambinus, *quæ lumen &c.* Idem.

11. *Facile igitur &c. quoniam loci certi traduntur, percurret omnes, utetur aptis, generatim dicet, ex quo emanent &c.*] Sic diſtinguunt libri veteres, etiam ſcribunt; præterquam quod iidem præferant, *ut quoniam &c. percurrat omnes, utatur &c.* unde Gulielmius faciebat: *Faciet igitur &c. ut quoniam &c. percurrat omnes, utatur aptis generatim, diſcat &c.* Tentavit & hunc locum Lipſius noſter lib. II Variar. c. 7, qui conſulatur. *Idem.*

12. *Alioqui. quonam modo.*] P. Victorii editio non habet illud *alioqui*; neque viſitur in Pall. *Idem.*

13. *Veſtibula nimirum &c.*] Illuſtrat Victorius lib. XXIII c. 15 Variarum lectionum. *Idem.*

14. *Charmidam autem eodem .. modo.*] Eſt à conjectaneo Victorii, cum offendiſſet in ſuo vetere *charmadam*, quæ ſcriptura item in Pal. quint. nam quart. *Carniadam*, ſext *charniadam*. vulgata *carneadem.* malè, uti doceberis à doctiſſimo illo Italorum lib. XXXII Var. lect. c. 24. porro Pall. & Mem. præterea habent, *eodem etiam modo* rectè. *Idem.*

15. *Di-*

ſi hoc præcipiendi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. dicerem etiam de geſtu, cum quo junctus eſt vultus. quibus omnibus, dici vix poteſt, quantum interſit quemadmodum utatur orator.

56 Nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt: & diſerti, deformitate agendi, multi, infantes putati ſunt: ut jam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit, & primas, & ſecundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla ſine hac, hæc autem ſine eloquentia, tanta eſt; certè plurimùm in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce, atrociter dicere: & ſummiſſa, leniter: & inclinata, videri gravis; & inflexa, miſerabilis.

57 Mira eſt enim quædam natura vocis; cujus quidem, è tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, gravi, tanta ſit, & tam ſuavis
18 varietas perfecta in cantibus. Eſt autem in dicendo etiam quidam cantus obſcurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus, pænè canticum: ſed ille, quem ſignificat Demoſthenes, & Æſchines, cùm alter alteri objicit vocis flexiones. [15] Dicit plura etiam Demoſthenes, illumque ſæpe dicit voce dulci & clara fuiſſe.

58 In quo illud etiam notandum mihi videtur ad ſtudium perſequendæ ſuavitatis in vocibus. ipſa enim natura, quaſi modularetur hominum orationem, in omni verbo poſuit acutam vocem, nec una plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem ſequatur induſtria.

59 Ac vocis quidem bonitas optanda eſt. non eſt enim in nobis. ſed tractatio, atque uſus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit; omnes ſonorum tum intendens, tum remittens, perſequetur gradus: idemque motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus, & celſus: rarus inceſſus, nec ita longus: excurſio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto ſe ipſe moderans, & virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remiſſis.

60 Vultus verò, qui ſecundum vocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem? in quo cùm effeceris, nequid ineptum, aut vultuoſum ſit, tum oculorum eſt quædam magna moderatio. Nam ut imago eſt animi, vultus: ſic indices oculi: quorum & hilaritatis, & viciſſim triſtitiæ modum res ipſæ, de quibus agetur, temperabunt.

19 Sed jam illius perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ ſpe-
61 cies exprimenda eſt: quem hoc uno excellere, id eſt oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipſum. Non enim inventor, aut compoſitor, aut actor, hæc complexus eſt omnia, ſed & Græcè ab eloquendo ῥήτωρ, & Latinè eloquens dictus eſt. Ceterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore, partem aliquam ſibi quiſque vendicat: dicendi autem, id eſt eloquendi maxima vis, ſoli huic conceditur.

62 Quamquam enim & philoſophi quidam ornatè locuti ſunt, (ſiquidem & Theophraſtus divinitate loquendi nomen invenit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſſivit, & Xenophontis voce Muſas quaſi locutas ferunt: & longe omnium, quicumque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, [16] exſtitit & gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forenſes habet.

63 Loquuntur cum doctis, quorum ſedare animos malunt, quàm incitare. ſic de rebus placatis, ac minimè turbulentis, docendi cauſa, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipſo, quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm neceſſe ſit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, ſecernere.

64 Mollis eſt enim oratio philoſophorum, & umbratilis, nec ſententiis, nec verbis inſtructa popularibus, nec juncta numeris, ſed ſoluta liberiùs. nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum: caſta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque ſermo potiùs, quàm oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio, oratio eſt, tamen unius oratoris locutio, hoc proprio ſignata nomine eſt.

Sophiſtarum, de quibus ſuprà dixi, magis diſtinguenda ſi- 65
militudo videtur, qui omnes eoſdem volunt flores, quos adhibet orator in cauſis, perſequi. Sed hoc differunt, quòd, cùm ſit his propoſitum non perturbare animos, ſed placare potius: nec tam perſuadere, quàm delectare: & apertiùs id faciunt, quàm nos, & crebrius: concinnas magis ſententias exquirunt, quàm probabiles: à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, verba apertiùs transferunt, eaque ita diſponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, adverſa contrariis, ſæpiſſimeque ſimiliter extrema definiunt.

Huic generi hiſtoria finitima eſt, in qua & narratur ornatè, 20
& regio ſæpe, aut pugna deſcribitur: interponuntur etiam con- 66
ciones, & hortationes: ſed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio. Ab his non multo ſecus, quàm à poetis, hæc eloquentia, quam quærimus, ſevocanda eſt. nam etiam poetæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus. numero maximè videbantur antea, & verſu: nunc apud oratores jam ipſe numerus increbruit.

Quidquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam 67
cadit, etiam ſi abeſt à verſu, (nam id quidem orationis eſt vitium) numerus vocatur, qui Græcè ῥυθμὸς dicitur. Itaque video viſum eſſe nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etſi abſit à verſu, tamen, quòd incitatiùs feratur, & clariſſimis verborum luminibus utatur, potiùs poema putandum, quàm comicorum poetarum: apud quos, niſi quòd verſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis. nec tamen id eſt poëtæ maximum: etſi eſt eo laudabilior, quòd virtutes oratoris perſequitur, cùm verſu ſit adſtrictior.

Ego autem etiam ſi quorundam grandis, & ornata vox eſt 68
poetarum, tamen in ea cùm licentiam ſtatuo majorem eſſe, quàm in nobis faciendorum, jungendorumque verborum, [17] tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quàm rebus inſerviunt. Nec verò, ſi quid eſt unum inter eos ſimile, (id autem eſt judicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum diſſimilitudo intelligi non poteſt: ſed id nec dubium eſt, &, ſiquid habet quæſtionis, hoc tamen ipſum ad id, quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium. Sejunctus igitur orator à philoſophorum eloquentia, à ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, à poetarum, explicandus eſt nobis, qualis futurus ſit.

Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quæri- 21
mus) is, qui in foro, cauſiſque civilibus ita dicet, ut probet, 69
ut delectet, ut flectat. probare, neceſſitatis eſt: delectare, ſuavitatis: flectere, victoriæ. nam id unum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimùm. Sed quot officia oratoris, tot ſunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris eſt.

Magni igitur judicii, ſummæ etiam facultatis eſſe debebit 70
moderator ille, & quaſi temperator hujus tripertitæ varietatis. nam & judicabit, quid cuique opus ſit; & poterit, quocumque modo poſtulabit cauſa, dicere. Sed eſt eloquentiæ, ſicut reliquarum rerum, fundamentum, ſapientia. Ut enim in vita, ſic in oratione, nihil eſt difficilius, quàm, quid deceat, videre. πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus ſanè decorum. de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res eſt cognitione digniſſima. Hujus ignoratione non modò in vita, ſed ſæpiſſimè & in poematis, & in oratione peccatur.

Eſt

15. *Dicit plura etiam Demoſthenes &c.*] Pal. quint. *dici*, moxque & idem & quart. ſext. *dicat*, ubi hodie eſt, *dicit*. locus eſt minus ſanus. Lambinus nobis objecit; *Objicit plura etiam Æſchini Demoſthenes*. ſed qua auctoritate? *Grut.*

16. *Exſtitit & gravitate princeps Plato.*] Nihil heic deſidero; ſicque Pal. quart. & ſext. & Mem. nam quint. *& ſuavitate & gravitate*. finxit autem Lambinus, *& ubertate & grav.* fruſtra, puto. *Idem.*

17. *Tum etiam nonnullorum voluptati.*] Non diſplicebat Gulielmio, *voluntati*, quod erat in Memmiano; neque aliter Pal. nec enim omnes ipſum poëma capit. placet. ineptè igitur Lambinus, qui obtru-

71 Eſt autem, quid deceat, oratori videndum, non in ſententiis ſolùm, ſed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus eſt, aut ſententiarum: ſemperque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, eſt conſiderandum: quod & in re, de qua agitur, poſitum eſt, & in perſonis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt.

72 Itaque hunc locum, longè, & latè patentem, philoſophi ſolent in officiis tractare, non cùm de recto ipſo diſputant, (nam id quidem unum eſt) grammatici in poëtis, eloquentes in omni & genere, & parte cauſarum. Quàm enim indecorum eſt, de ſtillicidiis cùm apud unum judicem dicas, ampliſſimis verbis, & locis uti communibus: de majeſtate populi Romani ſum-
22 miſsè, & ſubtiliter? Hic genere toto. At perſona alii peccant, aut ſua, aut judicum, aut etiam adverſariorum: nec re ſolùm, ſed ſæpe verbo. etſi ſine re nulla vis verbi eſt, tamen eadem res ſæpe aut probatur, aut rejicitur, alio, atque alio elata verbo.

73 In omnibuſque rebus videndum eſt, quatenus. etſi enim ſuus cuique modus eſt, tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non ſentirent, quid eſſet ſatis. Magnus eſſet locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud deſiderat. ſed ad id, quod agitur, illud ſatis: cùm hoc decere, quod ſemper uſurpamus in omnibus dictis & factis, minimis, & maximis; cùm hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id uſquequaque, quantum ſit, appareat: in alioque ponatur, aliudque totum ſit, utrùm decere, an oportere dicas;

74 Oportere enim, perfectionem declarat officii, quo & ſemper utendum eſt, & omnibus: decere, quaſi aptum eſſe, conſentaneumque tempori, & perſonæ; quod cùm in factis ſæpiſſimè, tum in dictis valet, in vultu denique, & geſtu, & inceſſu: contraque item dedecere. Quod ſi poëta fugit, ut maximum vitium, qui peccat etiam, cùm probam orationem affingit improbo, ſtultove ſapientis: ſi denique pictor ille vidit, cùm immolanda Iphigenia triſtis Calchas eſſet, mœſtior Ulyſſes, mœreret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illum luctum penicillo non poſſet imitari: ſi denique hiſtrio, quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed, cùm hoc, tantum ſit: quid in cauſis, earumque quaſi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perſpicuum eſt, non modò partes orationis, ſed etiam cauſas totas, alias alia forma dicendi eſſe tractandas.

23 Sequitur, ut cujuſque generis nota quæratur, & formula.
75 magnum opus, & arduum, ut ſæpe jam diximus: ſed ingredientibus conſiderandum fuit, quid ageremus: nunc quidem jam, quocumque feremur, danda nimirum vela ſunt. Ac primùm informandus eſt ille nobis, quem ſolum quidam vocant Atticum.

76 Summiſſus eſt, & humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re plus, quàm opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. nam orationis ſubtilitas, imitabilis illa quidem videtur eſſe exiſtimanti, ſed nihil eſt experienti minus. Etſi enim non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquem oportet, ut, etiam ſi illis maximis viribus careat, ſit (ut ita dicam) integra valitudine.

77 Primùm igitur eum tamquam è vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut ſcis) oratori numeri (de quibus mox agemus) obſervandi, ratione quadam, ſed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. ſolutum quiddam ſit, nec vagum tamen, ut ingredi liberè, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quaſi coagmentare negligat. Habet enim ille tamquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re, hominis, magis quàm de verbis, laborantis.

Sed erit videndum de reliquis, cùm hæc duo ei liberiora 78
fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipſa contracta, & minuta, non negligenter tractanda ſunt, ſed quædam etiam negligentia eſt diligens. nam ut mulieres eſſe dicuntur nonnullæ [18] inornatæ, quas idipſum deceat: ſic hæc ſubtilis oratio etiam incomta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo ſit venuſtius, ſed non ut appareat. Tum removebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum. ne calamiſtri quidem adhibebuntur.

Fucati verò medicamenta candoris, & ruboris, omnia re- 79
pellentur: elegantia modò, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & Latinus: dilucidè, planeque dicetur: quid deceat, circumſpicietur. Unum aderit, quod quartum numerat Theo- 24
phraſtus in orationis laudibus, ornatum illud ſuave, & affluens: acutæ, crebræque ſententiæ ponentur, & neſcio unde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur.

Verecundus erit uſus oratoriæ quaſi ſupellectilis. Supellex 80
eſt enim quodammodo noſtra, quæ eſt in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, uſitatiſque verbis, quòd aut optimè ſonat, aut rem maximè explanat. In alienis, aut tranſlatum, aut factum aliunde, ut mutuò: aut factum ab ipſo, aut novum: aut priſcum, & inuſitatum. Sed etiam inuſitata, ac priſca, ſunt in propriis, niſi quòd raro utimur.

Collocata autem verba habent ornatum, ſi aliquid concin- 81
nitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam ſi verba mutaveris, ſunt illa quidem permulta, ſed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modò ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, [19] & parcus in priſcis; reliquiſque ornamentis & verborum, & ſententiarum demiſſior: tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſimè ſermo omnis utitur non modò urbanorum, ſed etiam ruſticorum. ſiquidem eſt eorum, *gemmare vites, ſitire agros, lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta.*

Nihil horum parum audacter, ſed aut ſimile eſt illi, unde 82
transferas: aut, ſi res ſuum nullum habet nomen, docendi cauſa ſumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberiùs paullo, quàm ceteris, utetur hic ſummiſſus: nec tam licenter tamen, quàm ſi genere dicendi uteretur ampliſſimo. Itaque 25
illud indecorum, (quod quale ſit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cùm verbum aliquod altiùs transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret.

Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem 83
illuminat his luminibus, quæ Græci quaſi aliquos geſtus orationis, σχήματα appellant (quod idem verbum ab his etiam in ſententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic ſubtilis, (quem, niſi quòd ſolum, ceteroquin rectè quidem vocant Atticum,) ſed paullo parciùs. Nam ſic ut in epularum apparatu, à magnificentia recedens, non ſe parcum ſolùm, ſed etiam elegantem videri volet; eliget quibus utatur.

Sunt enim pleræque aptæ hujus ipſius oratoris, de quo lo- 84
quor, parſimoniæ. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata, & ſimiliter concluſa, eodemque pacto cadentia: & immutatione litteræ quaſi quæſitæ venuſtates; ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifeſtò deprehenſum appareat.

Itemque ſi quæ verborum iterationes contentionem aliquam, 85
& clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ: ceteris promiſcuè poterit uti; continuationem verborum modò relaxet, & dividat, utaturque verbis quàm uſitatiſſimis,

obtrudit, *tum etiam auditorum voluptati.* Grut.

18. *Inornatæ, quas id ipſum deceat.*] Palatinorum duo pr. & ſext. *quaſi*, egregiè. ideo enim potiſſimum non ſeſe ornant, quod ipſo videantur formoſiores. ſic Tacitus de Poppæa libr. XIII Annalium cap. 45. *velata parte oris, ne ſatiaret aſpectu; vel quia ſic decebat.* Idem.

19. *Et parcus in priſcis; reliquiſque.*] Ita ex veterrima editione Rivius, firmatque Memmianus. poſtea editi *& parcus: & in priſcis* re-

ſimis, tranſlationibus quàm molliſſimis: etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt vehementer illuſtria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum ſunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exſpectanda, aut poſtulanda. erit enim ut voce, ſic etiam oratione ſuppreſſior.

86 Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quamquam iiſdem ornamentis utetur horridiùs. talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſcenæ, ſed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenuè, quo ſenſu quidque pronuntient.

26 Huic generi orationis adſpergentur etiam ſales, qui in di-
87 cendo [20] nimium quantum valent: quorum duo genera ſunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque: ſed altero in narrando aliquid venuſtè, altero in jaciendo, mittendoque ridiculo: cujus genera plura ſunt: ſed nunc aliud agimus.

88 Illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit: nec ſubobſcæno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum riſus occupet: neque aut ſua perſona, aut judicum, aut tempore alienum. hæc enim ad illud indecorum referuntur.

89 Vitabit etiam quæſita, nec ex tempore ficta, ſed domo allata: quæ plerumque ſunt frigida. parcet & amicitiis, & dignitatibus: vitabit inſanabiles contumelias: tantummodò adverſarios figet, nec eos tamen ſemper, nec omnes, nec omni modo. quibus exceptis ſic utetur ſale, & faceriis, ut ego ex iſtis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certè ſit vel maximè Atticum.

90 Hanc ego judico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid eſt ſalſum, aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt. è quibus tamen non omnes faceti. Lyſias ſatis, & Hyperides: Demades præter ceteros fertur: Demoſthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil videtur urbanius, ſed non tam dicax fuit, quàm facetus. Eſt autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

91 Uberius eſt aliud, aliquantoque robuſtius, quàm hoc humile, de quo dictum eſt: ſummiſſius autem, quàm illud, de quo jam dicetur, ampliſſimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, ſuavitatis autem eſt vel plurimum. Eſt enim plenius, quam hoc enucleatum: quàm autem illud ornatum, copioſum-
27 que, ſummiſſius. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque eſt, in hac orationis forma, ſuavitatis.

92 In qua multi floruerunt apud Græcos: ſed Phalereus Demetrius meo judicio præſtitit ceteris; cujus oratio cùm ſedatè, placideque loquitur, tum illuſtrant eam, quaſi ſtellæ quædam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut ſæpe jam, quæ per ſimilitudinem ab alia re aut ſuavitatis, aut inopiæ cauſa transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio ſubjicitur aliud, quod idem ſignificet, ſumtum ex re aliqua conſequenti.

93 Quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cùm dixit Ennius [21] *arcem & urbem orbas*: alio modo, ſi pro patria arcem dixiſſet: & *horridam Africam terribili tremere tumultu* cùm dicit, [22] pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, [23] quia quaſi ſummutantur verba pro verbis: metonymiam grammatici vocant, quòd nomina transferuntur.

Ariſtoteles autem tranſlationi hæc ipſa ſubjungit, & abu- 94
ſionem, quam κατάχρησιν vocant: ut cùm minutum dicimus animum pro parvo, & abutimur verbis propinquis, ſi opus eſt, vel quòd delectat, vel quòd decet. [24] Jam cùm fluxerunt plures continuæ tralationes, alia planè fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine rectè, genere meliùs ille, qui iſta omnia tranſlationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maximè, ſuntque dulciſſima: & quamquam tranſlatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam crebriores.

In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac 95
temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum: [25] latæ, eruditæque diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione dicuntur. Quid multa? è philoſophorum ſcholis tales ferè evadunt: &, niſi coràm erit comparatus ille fortior, per ſe hic, quem dico, probabitur.

Eſt enim quoddam etiam inſigne, & florens orationis, 96
pictum, & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes ſententiarum illigantur lepores. Hoc totum è ſophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretum à ſubtilibus, repulſum à gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate conſedit.

Tertius eſt ille amplus, copioſus, gravis, ornatus, in quo 28
profectò vis maxima eſt. Hic eſt enim, cujus ornatum dicen- 97
di, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere paſſæ ſunt: ſed hanc eloquentiam, quæ curſu magno, ſonituque ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Hujus eloquentiæ eſt tractare animos, hujus omni modo permovere. hæc modò perfringit; modò irrepit in ſenſus: inſerit novas opiniones, evellit inſitas.

Sed multum intereſt inter hoc dicendi genus, & ſuperiora. 98
Qui in illo ſubtili, & acuto elaboravit, ut callidè, arguteque diceret, nec quidquam altiùs cogitaret: hoc uno perfecto, magnus orator eſt, ſi non maximus; minimeque in lubrico verſabitur, &, ſi ſemel conſtiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum voco, ſi modò ſuum illud ſatis inſtruxerit; non extimeſcit ancipites dicendi, incertoſque caſus: etiam, ſiquando minùs ſuccedet, ut ſæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. altè enim cadere non poteſt.

At verò hic noſter, quem principem ponimus, gravis, acer, 99
ardens, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet uni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperavit: maximè eſt contemnendus. ille enim ſummiſſus, quod acutè, & veteratoriè dicit, ſapiens jam: medius, ſuavis: hic autem copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud, vix ſatis ſanus videri ſolet. Qui enim nihil poteſt tranquille, nihil leniter, nihil partitè, definitè, diſtinctè, facetè dicere, præſertim cùm cauſæ partim totæ ſint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: ſi is non præparatis auribus inflammare rem cœpit: furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari vinolentus videtur.

Tenemus igitur, Brute, quem quærimus: ſed animo. nam 100
manu ſi prehendiſſem, ne ipſe quidem ſua tanta eloquentia mihi perſuaſiſſet, ut ſe dimitterem. Sed inventus profectò eſt ille 29
eloquens, quem numquam vidit Antonius. Quis eſt igitur is? Complectar brevi, differam pluribus. Is enim eſt eloquens, qui & humilia ſubtiliter, & magna graviter, & mediocria temperatè poteſt dicere.

Nemo

reliquiſque, quod & in Pall. *Grut.*

20. *Nimium quantum valent.*] Fuit & iſtud in Mem. & Pal. quart. ac ſext. nam quint. *numum quantum*. hæſiſſe alterum item in tribus mſſ. quos excuſſit, teſtatur ipſe Fabricius ad Teren. *Idem.*

21. *Arcem & urbem orbas: alio modo, ſi pro patria arcem dixiſſet.*] Pal. pr. & ſec. qui heic primum auſpicantur ſuum Oratoris initium, veriorem, mea ſententia, lectionem continent: *Ardent urbem orbam; alio modo, ſi patriam ardere dixiſſet.* loquitur enim de Roma à Gallis incenſa civibuſque ſuis viduata, qui in Capitolium refugerant. hinc liquet, quid ſentire debeamus de Lambini editione, quæ nobis ſuppoſuit, *arce & urbe orba ſum &c.* conjecturam eſſe ſcilicet plus quam humanam. *Idem.*

22 *Pro Afris immutat Africam.*] Palatini iidem duo *immutate.* forſan melius vulgato. *Idem.*

23. *Quia quaſi ſummutantur*] Pithæi liber *ſumunt tamen*. Pall. ambo, *ſumunt tantum*. fortè *ſubmittantur*, adnotatum Gulielmio. *Idem.*

24. *Jam cum fluxerunt.*] Pal. iidem *Jam confluxerunt*, ut fortè perierit ob ſimilitudinem *cum*, reſcribendumque ſit: *jam cum confluxerunt*, ut dudum notatum aliis. *Idem.*

25. *Latæ eruditæque.*] Gulielmius emendat *letæ.* Idem.

26. *In*

101 Nemo is, inquies, umquam fuit. Ne fuerit. ego enim, quid deſiderem, non, quid viderim, diſputo: redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & ſpeciem: quam etſi non cernimus, tamen animo tenere poſſumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale, & caducum, ſed illud ipſum, cujus qui ſit compos, ſit eloquens: quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis, niſi mentis oculis videre poſſumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva ſummiſſe, modica temperatè, magna graviter dicere.

102 Tota mihi cauſa pro Cæcina, de verbis interdicti fuit. res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius. temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Jus omne retinendæ majeſtatis Rabirii cauſa continebatur. ergo in omni genere amplificationis exarſimus.

103 At hæc interdum temperanda, & varianda ſunt. Quod igitur [26] in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis noſtris defenſionibus? quæ exempla ſelegiſſem, niſi vel nota eſſe arbitrarer, vel poſſe eligere, qui quærerent. Nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cujus in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non aſſequimur: at, quid deceat, videmus.

104 Nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus: in quo tantum abeſt, ut noſtra miremur, ut uſque eò difficiles, ac moroſi ſimus, ut nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes; qui quamquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non ſemper implet aures meas. ita ſunt avidæ, & capaces: & ſemper aliquid immenſum, infinitumque deſiderant.

30 Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum ejus ſtudio-
105 ſiſſimo Pammene, cùm eſſes Athenis, totum diligentiſſimè cognoviſti: neque eum dimittis è manibus: & tamen noſtra etiam lectitas: vides profectò, illum multa perficere, nos multa conati: illum poſſe, nos velle, quocumque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus. nam & ſucceſſit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æquales. nos magnum feciſſemus, ſi quidem potuiſſemus, quò contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat.

106 Atqui, ſi Antonio Craſſus eloquens viſus non eſt, aut ſibi ipſe: numquam Cotta viſus eſſet, numquam Sulpicius, numquam Hortenſius. nihil enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortenſius. Superiores magis ad omne genus apti, Craſſum dico, & Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aures civitatis accepimus: eaſque nos primi, quicumque eramus, & quantulumcumque dicebamus, ad hujus generis dicendi, audiendi incredibilia ſtudia convertimus.

107 Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus [27] de ſupplicio parricidarum? quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe poſt aliquanto ſentire cœpimus. *Quid enim tam commune, quàm ſpiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum* [28] *oſſa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita poſtremò ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant*, & quæ ſequuntur. Sunt enim omnia, ſicut adoleſcentis, non tam re, & maturitate, quàm ſpe, & exſpectatione, laudati.

108 ,, Ab hac indole jam illa matura. *Uxor generi, noverca filii, filiæ pellex.* Nec verò hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipſa enim illa pro Roſcio juvenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paullo hilariora. At pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliæ. nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, ſcripſit, quàm multa ſunt noſtra: eaque hanc ipſam habent, quam probo, varietatem.

An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maximè tra- 31
gicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione 109
uterentur, crebroque mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent: ipſe numquam ab illa acerrima contentione diſcederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Hiſtriones eos videmus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolùm in diſſimillimis perſonis ſatisfaciebant, cùm tamen in ſuis verſarentur, ſed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere videmus.

Ego non elaborem? Cùm dico me: te, Brute, dico. nam 110
in me quidem jampridem effectum eſt, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut in iiſdem cauſis perpetuum, & eundem ſpiritum ſine ulla commutatione obtinebis? Demoſthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quòd eum, credo, amares) cùm ad te in Tuſculanum veniſſem, imaginem ex ære vidi, nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æſchini, & ſplendore verborum.

Multæ ſunt ejus totæ orationes ſubtiles, ut contra Leptinem: 111
multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ: multæ variæ, ut contra Æſchinem, falſæ legationis, ut contra eundem pro cauſa Cteſiphontis. Jam illud medium quoties vult, arripit, & à graviſſimo diſcedens, eò potiſſimum delabitur. Clamores tamen tum movet, & tum in dicendo plurimum efficit, cùm gravitatis locis utitur.

Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere, 112
non de homine quærimus. rei potius, id eſt, eloquentiæ vim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod jam antè diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi cauſa eſſe dicturos: atque ita potius acturos, ut exiſtimatores videamur loqui, non magiſtri. in quo tamen longiùs progredimur, quòd videmus non te hæc ſolum eſſe lecturum, qui ea multo, quàm nos, qui quaſi docere videamur, habeas notiora: ſed hunc librum etiam ſi minùs noſtra commendatione, tuo tamen nomine divulgari neceſſe eſt.

Eſſe igitur perfectè eloquentis puto, non eam ſolum facul- 32
tatem habere, quæ ſit ejus propria, fusè, lateque dicendi, ſed 113
etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum ſcientiam aſſumere. quamquam aliud videtur oratio eſſe, aliud diſputatio; nec idem loqui eſſe, quod dicere: attamen utrumque in differendo eſt. diſputandi ratio, & loquendi, dialecticorum ſit: oratorum autem, dicendi & ornandi. Zeno quidem ille, à quo diſciplina Stoicorum eſt, manu demonſtrare ſolebat, quid inter has artes intereſſet. nam cùm compreſſerat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam ajebat ejuſmodi eſſe. cùm autem diduxerat, & manum dilataverat, palmæ illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat.

Atque etiam ante hunc Ariſtoteles principio artis rhetoricæ 114
dicit, illam artem quaſi ex altera parte reſpondere dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter ſe, quòd hæc ratio dicendi latior ſit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo, omnem, quæ ad dicendum trahi poſſit, loquendi rationem, eſſe notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicem habet docendi viam. Nam & ipſe Ariſtoteles tradidit præcepta plurima differendi, & poſt ea, qui dialectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererunt.

Ergo eum cenſeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe ea- 115
rum rerum omnino rudem; ſed vel illa antiqua, vel hac Chryſippi diſciplina inſtitutum. noverit primùm vim, naturam, genera verborum, & ſimplicium, & copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falſumne ſit, judicetur: quid efficiatur è quoque: quod cui conſequens ſit, quodque contrarium: cumque ambiguè multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda

ſunt

26. *In accuſationis ſeptem libris.*] Hotomanus *quinque*, quod vel invitis libris omnibus recipiendum putabat Lambinus. *Grut.*

27. *De ſupplicio parricidarum.*] Exulat iſtud totum è Pal. pr. & ſec. neque comparet in Pithæano; & poterat ſubintelligi. *Idem.*

28. *Oſſa terra non tangat.*] Eadem trias librorum, *terram non tangant*, & mox *abluantur* pro *alluantur*. Idem.

29. *Qui*

ſunt oratori. ſæpe enim occurrunt. ſed quia ſua ſponte ſqualidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

33 116 Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur, & via, primùm conſtituendum eſt, quid quidque ſit: (niſi enim inter eos, qui diſceptent, convenit, quid ſit illud, de quo ambigitur; nec rectè diſſeri, nec umquam ad exitum perveniri poteſt) explicanda eſt ſæpe verbis mens noſtra de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda eſt: ſi quidem definitio, eſt oratio, quæ, quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quàm breviſſimè. Tum, ut ſcis, explicato genere cujuſque rei, videndum eſt, quæ ſint ejus generis ſive formæ, ſive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio.

117 Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus eſſe eloquentem, ut definire rem poſſit, neque id faciat tam preſsè, & anguſtè, quàm in illis eruditiſſimis diſputationibus fieri ſolet: ſed cùm explanatiùs, tum etiam uberius, & ad commune judicium, popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res poſtulabit, genus univerſum in ſpecies certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet. quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam, (ut ſupra dixi) judicem me eſſe, non doctorem volo.

118 Nec verò dialecticis modò ſit inſtructus, ſed habeat omnes philoſophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ ſæpe cadunt in cauſas, ſed jejuniùs aguntur: nihil, inquam, ſine ea ſcientia, quam dixi, graviter, amplè, copioſè dici, & explicari poteſt.

34 119 De materia loquor orationis etiam nunc, non ipſo de genere dicendi. volo enim priùs habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior ſit, & quodammodo excelſior (ut de Pericle dixi ſuprà) ne phyſicorum quidem eſſe ignarum volo. Omnia profectò, cùm ſe a cæleſtibus rebus referet ad humanas, excelſiùs, magnificentiuſque & dicet, & ſentiet.

120 Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Jus civile teneat, quo egent cauſæ forenſes quotidie. quid eſt enim turpius, quàm legitimarum, & civilium controverſiarum patrocinia ſuſcipere, cum ſis legum, & civilis juris ignarus? Cognoſcat etiam rerum geſtarum, & memoriæ veteris ordinem, maxime ſcilicet noſtræ civitatis: ſed & imperioſorum populorum, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri levavit labor; [29] qui conſervatis, notatiſque temporibus, nihil cùm illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam uno libro colligavit. Neſcire autem, quid antea, quàm natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas hominis, [30] niſi memoria rerum veterum cum ſuperiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio ſumma cum delectatione & auctoritatem orationi affert, & fidem.

121 Sic igitur inſtructus veniet ad cauſas: quarum habebit genera primùm ipſa cognita. erit enim ei perſpectum, nihil ambigi poſſe, in quo non aut res controverſiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam ſiquando aliud in ſententia videtur eſſe, aliud in verbis, genus eſt quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri ſolet: in quo, quod eſt ambiguorum proprium, res duas ſignificari videmus.

35 122 Cùm tam pauca ſint genera cauſarum, etiam [31] argumentorum præcepta pauca ſunt. traditi ſunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipſis, alteri aſſumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipſæ quidem res in perfacili cognitione verſantur. quid enim jam ſequitur, quod quidem artis ſit, niſi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcendum? rem breviter exponere, & probabiliter, & apertè, ut, quid agatur, intelligi poſſit? ſua confirmare? adverſaria evertere? eaque efficere non perturbatè, ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod ſit conſequens iis, quæ ſumentur ad quamque rem confirmandam? poſt omnia perorationem inflammantem, reſtinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco. nec enim ſemper tractantur uno modo.

Quoniam autem non, quem doceam, quæro, ſed quem probem: probabo primùm eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim ſapientia maximè adhibenda eloquenti eſt, ut ſit temporum, perſonarumque moderator. Nam nec ſemper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cùm ſtatuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec ſatura jejunè, nec grandia minutè, nec item contrà, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio. 123 36

Principia verecunda, non [32] elatis incenſa verbis, ſed acuta ſententiis, vel ad offenſionem adverſarii, vel ad commendationem ſui. Narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed propè quotidiano ſermone explicatæ dilucide. Dein ſi tenues cauſæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio. 124

Cùm verò cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ poſſit exprimi: tum ſe latiùs fundet orator, tum reget, & flectet animos, & ſic afficiet, ut volet, id eſt, ut cauſæ natura, & ratio temporis poſtulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem aſcendit in tantum honorem eloquentia. Nam cùm omnis pars orationis eſſe debet laudabilis, ſic ut verbum nullum, niſi aut grave, aut elegans excidat; tum ſunt maximè luminoſæ, [33] & quaſi actuoſæ partes duæ: quarum alteram in univerſi generis quæſtione pono, quam (ut ſuprà dixi) Græci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandiſque rebus, quæ ab eiſdem αὔξησις eſt nominata. 125

Quæ etſi æquabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet, tamen in communibus locis maximè excellet: qui communes appellati, quod videntur multarum iidem eſſe cauſarum, ſed proprii ſingularum eſſe debebunt. At verò illa pars orationis, quæ eſt de genere univerſo, totas cauſas ſæpe continet. quidquid eſt enim illud, in quo quaſi certamen eſt controverſiæ, quod Græcè κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæſtionem, atque de univerſo genere dicatur: niſi cùm de vero ambigetur; quod quæri conjectura ſolet. 126

Dicetur autem non Peripateticorum more (eſt enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Ariſtotele conſtituta) ſed aliquanto nervoſius: & ita de re communia dicentur, & pro reis multa leniter dicantur, & in adverſarios aſperè. Augendis verò rebus, & contrà abjiciendis nihil eſt, quod non perficere poſſit oratio: quod & inter media argumenta faciendum eſt, quotieſcumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & pænè infinitè in perorando. 127

Duo ſunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. quorum alterum eſt, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ conſuetudinem accommodatum; alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, 37 128

29. *Qui conſervatis notatiſque temporibus.*] Legendum videbatur Gulielmio *coacervatis*. Grut.

30. *Niſi memoria rerum veterum cum ſuperiorum &c.*] Ita Pall. omnes, niſi quod Pal. pr & ſec. *ſuperioribus*. vulgata *niſi cum memoria*. Memmius ſolum habet, *niſi cum memoria veterum iterum contexatur*; omiſſis ceteris. *Idem*.

31. *Argumentorum præcepta pauca ſunt. traditi ſunt, è quibus &c.*] Sic Pall. poſteriores. quippe pr. & ſec. item Pith. *præcepta tradita ſunt, è quibus ducantur*. Idem.

32. *Elatis incenſa verbis.*] Haud aliter Pall. omnes, & Pith. recepta lectio *intenſa*. alias *intenta*. Idem.

33. *Et quaſi actuoſa.*] Ita Pall. omnes & Gallicani. Nonius tamen duo-

nant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud ſuperius, come, jucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incenſum, incitatum, quo cauſæ eripiuntur: quod cùm rapidè fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt.

129 Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus: ſed magno ſemper uſi impetu, ſæpe adverſarios de ſtatu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius. A nobis homo audaciſſimus Catilina in ſenatu accuſatus obmutuit. Nobis privata in cauſa magna & gravi, cùm cœpiſſet Curio pater reſpondere, ſubitò aſſedit, cùm ſibi venenis ereptam memoriam diceret.

130 Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eo ſum uſus pluribus, quòd etiam ſi plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut viderer excellere, non ingenio, ſed dolore aſſequebar. Quæ qualiacumque in me ſunt: [34] me enim ipſum non pœnitet, quanta ſint: ſed apparent in orationibus: etſi carent libri ſpiritu illo, propter quem majora eadem illa cùm aguntur, quàm cùm leguntur, videri ſolent.

38 Nec verò miſeratione ſolùm mens judicum permovenda eſt
131 (qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in cauſa, excitato reo nobili, ſublato etiam filio parvo, plangore & lamentatione compleremus forum) ſed etiam eſt faciendum, ut iraſcatur judex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accuſatio ſuppeditabit exempla: mitiorum, defenſiones meæ.

132 Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit. dicerem perfectum, ſi ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimeſcerem. Sed (ut ſuprà dixi) nulla me ingenii, ſed magna vis animi inflammat, ut me ipſe non teneam. Nec umquam is, qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: uterer alienis vel Latinis, ſi ulla reperirem; vel Græcis, ſi deceret. Sed Craſſi perpauca ſunt, nec ea judiciorum. nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. dicebat meliùs, quàm ſcripſit Hortenſius.

133 Verùm hæc vis, quam quærimus, quanta ſit, ſuſpicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, ſi exempla ſequimur, à Demoſthene ſumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Cteſiphontis judicio, de ſuis factis, conſiliis, meritis in rempublicam aggreſſus eſt dicere. Ea profectò oratio in eam formam, quæ eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, ut major eloquentia non requiratur.

39 Sed jam forma ipſa reſtat, & character ille qui dicitur: qui
134 qualis eſſe debeat, ex ipſis, quæ ſuprà dicta ſunt, intelligi poteſt. Nam & ſingulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus ſic abundabit, ut verbum ex ore nullum, niſi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentiſſimæ tranſlationes erunt, quòd eæ propter ſimilitudinem transferunt animos, & referunt, ac movent huc, & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per ſe ipſe delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ, aut fori appellantur inſignia: non quòd ſola ornent, ſed quòd excellant.

135 Eadem ratio eſt horum, quæ ſunt orationis lumina, & quodammodo inſignia: cùm aut duplicantur, iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem ſententia ponitur: aut cùm ſimiliter vel cadunt verba, vel deſinunt: aut multis modis contrariis relata contraria: [35] aut cùm gradatim ſurſum verſus reditur: aut cùm, demtis conjunctionibus, diſſolutè plura dicuntur: aut cùm aliquid prætereuntes, cur id faciamus, oſtendimus: aut cùm corrigimus noſmetipſos, quaſi reprehendentes: aut ſi eſt aliqua exclamatio vel admirationis, vel conqueſtionis: aut cùm ejuſdem nominis caſus ſæpius commutatur.

Sed ſententiarum ornamenta, majora ſunt: quibus quia fre- 135
quentiſſimè Demoſthenes utitur, ſunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maximè eſſe laudabilem. Et verò nullus ferè ab eo locus [36] ſine quadam conformatione ſententiæ edicitur: nec aliud quidquam eſt, dicere, niſi omnes, aut certè pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias: quas cùm tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus.

Sic igitur dicet ille, quem expetimus, [37] ut verſet ſæpe mul- 40
tis modis eandem, & unam rem; & hæreat in eadem, com- 137
moreturque ſententia: ſæpe etiam ut extenuet aliquid: ſæpe ut irrideat: ut declinet à propoſito, deflectatque ſententiam: ut proponat, quid dicturus ſit: ut, cùm tranſegerit jam aliquid, definiat: ut ſe ipſe revocet, ut, quod dixit iteret: [38] ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat: ut contrà, ac dicat, accipi, & ſentiri velit: ut addubitet, quid potiùs, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipſo, in quo reprehendatur, culpam in adverſarium conferat.

Ut ſæpe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum 138
adverſario quaſi deliberet: ut hominum ſermones, moreſque deſcribat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut ſæpe in hilaritatem, riſumve convertat: ut antè occupet, quod videat opponi: ut comparet ſimilitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens diſpertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere ſe dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberiùs quid audeat: ut iraſcatur etiam, ut objurget aliquando, ut deprecetur, ut ſupplicet, ut medeatur, ut à propoſito declinet aliquantulum, ut optet, ut exſecretur: ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris.

Atque alias etiam dicendi quaſi virtutes ſequatur: brevita- 139
tem, ſi res petet: ſæpe etiam rem dicendo ſubjiciet oculis: ſæpe ſuprà feret, quàm fieri poſſit: ſignificatio ſæpe erit major, quàm oratio: ſæpe hilaritas, ſæpe vitæ, naturarumque imitatio.
Hoc in genere (nam quaſi ſilvam vides) omnis eluceat oportet 41
eloquentiæ magnitudo.

Sed hæc, niſi collocata, & quaſi ſtructa, & nexa verbis, ad 140
eam laudem, quam volumus, adſpirare non poſſunt. De quo cùm mihi deinceps viderem eſſe dicendum, etſi movebant jam me illa, quæ ſuprà dixeram, tamen iis, quæ ſequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, poſſe reperiri non invidos ſolùm, quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam mearum laudum, qui non cenſerent ejus viri eſſe, de cujus meritis tanta ſenatus judicia feciſſet, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi, me M. Bruto negare roganti noluiſſe, juſta eſſet excuſatio, cùm & amiciſſimo, & præſtantiſſimo viro, & recta & honeſta petenti, ſatisfacere voluiſſem.

Sed ſi profitear (quod utinam poſſem!) me ſtudioſis dicen- 141
di præcepta, & quaſi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditu-

duobus locis inculcat nobis *jactuoſæ*. Grut.

34. *Me enim ipſum non pœnitet quanta ſint*] Pith. & Pall. duo priores tantum habent *me ipſum pœnitet quanta ſint.* Idem.

35. *Aut cum gradatim ſurſum verſus reditur.*] Pal. iidem & Pith. *redditur*, unde faciebat *receditur* Gulielmius. poſtea tamen maluiſſe videtur, *ſurſus verſus cedere*, ut ſit ex illo Plauti Epidico: *cæpi rurſum vorſum ad illas pauxillatim accedere.* Idem.

36. *Sine .. conformatione ſententiæ edicitur.*] Retinent iſtud Pall. poſteriores; priores enim; *dicitur.* alias legi *inducitur* dudum annotatum aliis. ſed quid ſi tota illa vox abjiceretur? *Idem.*

37. *Ut verſet ſæpe multis modis eandem &c.*] Eſt à Rivio & Lambinianis. nam Pall. poſteriores, *eadem, ut unam in rem hæreat, & in eandem commoretur ſententiam* priores & Pith. *eadem & unam rem, & hæreat in eadem commoreturque ſententiam*, quomodo vulgò editi, niſi quod ii, *eandem.* Idem.

38. *Ut argutum ratione concludat.*] Quum ſic typorum mendo injuria

turum : quis tandem id juſtus rerum æſtimator reprehenderet? Nam quis umquam dubitavit , quin in republica noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper , urbanis, pacatiſque rebus : ſecundas , juris ſcientia ? cùm in altera , gratiæ, gloriæ, præſidii plurimum eſſet : in altera , perſecutionum , cautionumque præceptio ; quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret , ea verò repugnante vix ſuas regiones , fineſque defenderet.

141 Cur igitur jus civile docere ſemper pulcrum fuit, hominumque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus : ad dicendum ſi quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur ? Nam ſi vitioſum eſt dicere ornatè , pellatur omnino è civitate eloquentia. ſin ea non modò eos ornat , penes quos eſt, ſed etiam univerſam rempublicam ; cur aut diſcere turpe eſt , quod ſcire honeſtum eſt : aut , quod noſſe pulcerrimum eſt , id non glorioſum docere ?

42 At alterum factitatum eſt,alterum novum. Fateor: ſed utri-
143 uſque rei cauſa eſt. Alteros enim reſpondentes audire ſat erat, ut ii , qui docerent , nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent : ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent , & conſulentibus. alteri , cùm domeſticum tempus in cognoſcendis , componendiſque cauſis , forenſe in agendis , reliquum in ſeipſis reficiendis omne conſumerent : quem habebant inſtituendi, aut docendi locum ? Atque haud ſcio, [39] an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus valuerint , quàm doctrina. itaque illi dicere meliùs , quàm præcipere : [40] nos contrà fortaſſe poſſumus.

144 At dignitatem docere non habet. Certè,ſi quaſi in ludo. ſed ſi monendo , ſi cohortando , ſi percunctando, ſi communicando, ſi interdum etiam unà legendo, audiendo : neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis meliores facere, cur nolis ? An , quibus verbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt , ut eſt : quibus ipſa ſacra retineri, defendique poſſint , non honeſtum eſt ?

145 At jus profitentur etiam qui neſciunt : eloquentiam autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ea ſe valere diſſimulant , propterea quòd prudentia hominibus grata eſt,lingua ſuſpecta. Num igitur aut latere eloquentia poteſt : aut id , quod diſſimulat, effugit : aut eſt periculum , nequis putet in magna arte, & glorioſa , turpe eſſe docere alios id , quod ipſi fuerit honeſtiſſimum diſcere ?

146 Ac fortaſſe ceteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. Quid enim poſſem , cùm & abfuiſſem adoleſcens , & horum ſtudiorum cauſa mare tranſiſſem , & doctiſſimis hominibus referta domus eſſet, & aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro doctrinarum notæ ? cumque vulgò ſcripta noſtra legerentur , diſſimularem me didiciſſe ? Quid erat , cur proba-
43 rem , niſi quod parum fortaſſe profeceram ? Quod cùm ita ſit : tamen ea , quæ ſuprà dicta ſunt , plus in diſputando, quàm ea, de quibus dicendum eſt , dignitatis habuerunt.

147 De verbis enim componendis , & de ſyllabis propemodum dinumerandis , & dimetiendis loquemur : quæ etiam ſi ſunt , ſicuti mihi videntur , neceſſaria , tamen fiunt magnificentiùs, quàm docentur. Eſt id omnino verum , ſed propriè in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium , ſicut arborum, altitudo nos delectat ; radices , ſtirpeſque non item : ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autem , ſive pervagatiſſimus ille verſus, qui vetat ,

Artem pudere proloqui , quam factites ,

diſſimulare nôn ſinit , quin delecter ; ſive tuum ſtudium hoc me volumen expreſſit : tamen eis , quos aliquid reprehenſuros ſuſpicabar , reſpondendum fuit.

Quòd ſi ea, quæ dixi, non ita eſſent : quis tamen ſe tam du- 148
rum, agreſtemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cùm meæ forenſes artes , & actiones publicæ concidiſſent, non me aut deſidiæ , quod facere non poſſum ; aut mœſtitiæ , cui reſiſto , potiùs , quàm litteris , dederem ? quæ quidem me antea in judicia , atque in curiam deducebant , nunc oblectant domi. Nec verò talibus modò rebus, quales hic liber continet, ſed multo etiam gravioribus , & majoribus : quæ ſi erunt perfectæ, profectò forenſibus noſtris rebus etiam domeſticæ litteræ reſpondebunt.Sed ad inſtitutam diſputationem revertamur.

Collocabuntur igitur verba , aut ut inter ſe quàm aptiſſimè 44
cohæreant extrema cùm primis, eaque ſint quàm ſuaviſſimis 149
vocibus: aut ut forma ipſa , concinnitaſque verborum conficiat orbem ſuum : aut ut comprehenſio numeroſe , & aptè cadat. Atque illud primùm videamus, quale ſit, quod vel maximè deſiderat [41] diligentiam , ut fiat quaſi ſtructura quædam , nec tamen fiat operosè : nam eſſet cùm infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium ſcitè exagitat in Albucio Scævola ,

Quàm lepidè lexeis compoſtæ ? ut teſſerulæ omnes
Arte pavimento , atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc conſtructio appareat : ſed tamen ſti- 150
lus exercitatus efficiet facilè hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus , ſic animus in dicendo proſpiciet , quid ſequatur , ne extremorum verborum cum inſequentibus primis concurſus,aut hiulcas voces efficiat,aut aſperas. Quamvis enim ſuaves , graveſque ſententiæ , tamen ſi inconditis verbis efferuntur , offendent aures ; quarum eſt judicium ſuperbiſſimum. Quod quidem Latina lingua ſic obſervat , [42] nemo ut tam ruſticus ſit, quin vocales nolit conjungere.

In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt , quòd 151
eas litteras tanto opere fugerit ; [43] etſi id magiſter ejus Iſocrates. at non Thucydides : ne ille quidem , haud paullo major ſcriptor , Plato : nec ſolùm in his ſermonibus , qui dialogi dicuntur , ubi etiam de induſtria id faciendum fuit , ſed in populari oratione , qua mos eſt Athenis laudari in concione eos , qui ſint in prœliis interfecti : quæ ſic probata eſt, ut eam quotannis , ut ſcis , illo die recitari neceſſe ſit. in ea eſt crebra iſta vocum concurſio , quam magna ex parte , ut vitioſam , fugit Demoſthenes.

Sed Græci viderint : nobis , ne ſi cupiamus quidem , diſtra- 45
here voces conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ 152
Catonis : indicant omnes poetæ , præter eos, qui ut verſum facerent , ſæpe hiabant : ut Nævius ,

„ *Vos , qui accolitis Hiſtrum fluvium , atque Algidam.*

Et ibidem ,

„ *Quam numquam vobis Graii , atque Barbari.*

At Ennius ſemel,

Scipio invicte. ——

Et quidem nos ,

„ *Hoc motu radiantis Eteſiæ in vada ponti.*

Hoc idem noſtri ſæpius non tuliſſent , quod Græci laudare etiam ſolent.

[44] Sed quid ego vocales ? ſine vocalibus ſæpe brevitatis cauſa 153
contrahebant , ut ita dicerent , *multi' modis* , [45] *vas' argenteis* , *palm' & crinibus* , *tecti' fractis*. Quid verò licentius , quàm quòd

---

jurata illata eſſet Gruterianæ editioni , ne quid negligentiæ deeſſet , tres illam ſequutæ idem exhibuerunt. Ne ſerpat hæc macula , interceſſi & monendum putavi. *Gronov.*

39. *An plerique noſtrorum oratorum ingenio plus valuerint.*] Accedit Muretus codici Alexandri Glorierii , in quo erat amplius , *oratorum, contra atque nos , ingenio &c.* & vero ſic quoque præfert exemplar Pithœanum , eratque in Pal. pr. ac ſec. *oratorum eſſe atque nos ing.* ſed tamen vix admiſerim , nihil variantibus Palatinis ceteris. *Grut.*

40. *Nos contra fortaſſe poſſumus.*] Nihil adjiciunt membranacei noſtri. quare non poſſumus adnuere Glorieriano libro addenti , *poſſumus melius docere* , etſi id probet Muretus libro XII Variar. lect. cap. 20. *Idem.*

41. *Diligentiam, ut fiat quaſi ſtructura quædam, nec tamen fiat operoſe.*] Hanc ſcripturam etiam oſtendit in Pith. Gulielmius, egoque in Pal. pr. ac ſec. eſtque concinnior longe hactenus recepta. *Idem.*

42. *Nemo ut tam ruſticus ſit quin.*]Haud aliter Pall. & firmat P.Victorius libro Var. lectionum XII cap. 17. Turnebus lib. VIII cap. 3. *Idem.*

43. *Etſi id magiſter ejus Iſocrates: at non &c.*] Palat. pr. *etſi id magiſter ejus Iſocrates fecerat : attamen Thucydides.* neque aliter ſec. niſi quod is , *etſi idem magiſter , &c.* Idem.

44. *Sed quid ego vocaleis? ſine vocalibus &c.*]Hanc interpunctionem ſtabilit Victorius d. c 17. *Idem.*

45. *Vas' argenteis , palm' & crinibus.*] Parum juvant libri ſcripti.

Lam-

quòd hominum etiam nomina contrahebant, quò eſſent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, & *duis*, bis: ſic *Duellium*, eum, qui Pœnos claſſe devicit, [46] *Bellium* nominaverunt, cùm ſuperiores appellati eſſent ſemper *Duellii*. Quinetiam verba ſæpe contrahuntur, non uſus cauſa, ſed aurium. Quomodo enim veſter *Axilla*, *Ala* factus eſt, niſi fuga litteræ vaſtioris? quam litteram etiam è *maxillis*, [47] & *taxillis*, & *vexillo*, & *paxillo*, conſuetudo elegans Latini ſermonis evellit.

154 Libenter etiam copulando verba jungebant, ut *ſodes*, pro, *ſi audes*: *ſis*, pro, *ſi vis*. Jam in uno, [48] *capſis*, tria verba ſunt: *ain'*, pro, *aiſne*: *nequire*, pro, *non quire*: *malle*, pro, *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. *Dein* etiam ſæpe, & *exin*, pro *deinde*, & *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde ſit, quod dicitur, *cum illis*? *cum* autem *nobis* non dicitur, ſed *nobiſcum*? quia ſi ita diceretur, obſcænius concurrerent litteræ, ut etiam modò, niſi AUTEM interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo eſt *mecum*, & *tecum*: non, *cum me*, & *cum te*, ut eſſet ſimile illis *vobiſcum*, atque *nobiſcum*.

46

155 Atque etiam à quibuſdam ſerò jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. nam *Proh deûm, atque hominum fidem*: *deorum* ajunt. Ita credo. hoc illi neſciebant: an dabat hanc licentiam conſuetudo? Itaque idem poeta, qui inuſitatius contraxerat

—— Patris mei meûm factûm pudet, pro, *meorum factorum*: &,

Texitur: exitiûm examen rapit, -- pro, *exitiorum*: non dicit, *liberûm*, ut plerique loquimur, cùm, *Cupidos liberûm*, aut, *In liberûm loco*, dicimus: ſed, ut iſti volunt,

Neque tuum umquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Et idem,

Namque Æſculapi liberorum. ——

Et ille alter in Chryſe, non ſolum,

Cives, antiqui amici majorum meûm,

quod erat uſitatum, ſed durius etiam,

Conſiliûm, auguriûm, atque extûm interpretes.

Idemque pergit,

Poſtquàm prodigiûm horriferûm, portentûm pavos: quæ non ſanè ſunt in omnibus neutris uſitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armûm judicium*: etſi eſt apud eundem,

Nihilne ad te de judicio armûm accidit? quàm *armorum*.

156 Jam ([49] ut cenſoriæ tabulæ loquuntur) *fabrûm*, & *procûm*, audeo dicere, non *fabrorum*, & *procorum*. Planeque, *duorum virorum judicium*, aut, *triumvirorum capitalium*, aut, [50] *decemvirorum litibus judicandis*, dico numquam. Atqui dixit Accius, *Video ſepulcra, dua duorum corporum*. Idemque, *—— Mulier una duûm virûm*. Quid verum ſit, intelligo: ſed aliàs ita loquor, ut conceſſum eſt, ut hoc, vel, *Proh deûm dico*, vel, *Proh deorum*: aliàs, ut neceſſe eſt, cùm *trium virûm*, non *virorum*: cùm *ſeſtertiûm nummûm*, non *nummorum*: quòd in his conſuetudo varia non eſt.

47 Quid, quòd ſic loqui, *noſſe*, *judicaſſe*, vetant: *noviſſe*, jubent,
157 & *judicaviſſe*? quaſi verò neſciamus, in hoc genere & plenum verbum rectè dici, & imminutum uſitatè. Itaque utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras?* —— Pòſt idem, *Stilphonem, inquam, noveras? Siet*, plenum eſt: *ſit*, imminutum. licet utare utroque. ergo ibidem,

Quàm cara ſintque, pòſt carendo intelligunt,
Quamque attinendi magni dominatus ſient.

Nec vero reprehenderim,

—— Scripſere alii rem. & *ſcripſerunt*, eſſe verius ſentio: ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor.

Idem campus habet, ——

inquit Ennius: &,

In templis iſdem, ——

probavit. at, *eiſdem*, erat verius: nec tamen, *eiſdem*, opimius. male ſonabat, *iiſdem*. Impetratum eſt à conſuetudine, ut peccare ſuavitatis cauſa liceret: & *pomeridianas quadrigas*, quàm *poſtmeridianas*, libentiùs dixerim: & *mehercule*, quàm *mehercules*. *Non ſcire* quidem, barbarum jam videtur: *neſcire*, dulcius. Ipſum, *meridiem*, cur non *medidiem*? credo, quod erat inſuavius.

Una præpoſitio eſt, AB, eaque nunc tantùm in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo ſermone mutata eſt. Nam *amovit* dicimus, & *abegit*, & *abſtulit*, ut jam neſcias, *ab* ne verum ſit, an *abs*. Quid ſi etiam *abfugit*, turpe viſum eſt; & *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quæ præpoſitio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant, & *navi*, & *nari*, quibus cùm IN præponi oporteret, dulcius viſum eſt, *ignoti*, *ignavi*, *ignari* dicere, quàm ut veritas poſtulabat. *Ex uſu* dicunt, & *è republica*, quòd in altero vocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi litteram ſuſtuliſſes: [51] ut, *exegit*, *edixit*, *refecit*, *retulit*, *reddidit*: adjuncti verbi primam litteram præpoſitio commutavit, ut *ſubegit*, *ſummutavit*, *ſuſtulit*. 158

Quid in verbis junctis? quàm ſcitè *inſipientem*, non *inſapientem*? *iniquum*, non *inæquum*? *tricipitem*, non *tricapitem*? *conciſum*, non *concæſum*? Ex quo quidam *pertiſum* etiam volunt: quod eadem conſuetudo non probavit. Quid verò hoc elegantius, quod non fit natura, ſed quodam inſtituto? *inclitus* dicimus brevi prima littera, *inſanus* producta. *inhumanus* brevi, *infelix* longa. &, ne multis, quibus in verbis eæ primæ litteræ ſunt, quæ in *ſapiente*, atque *felice*, producte dicitur; in ceteris omnibus, breviter. itemque *compoſuit*, *conſuevit*, *concrepuit*, *confecit*: conſule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quære, cur? ita ſe dicent juvari. voluptati autem aurium morigerari debet oratio. 48 159

Quin ego ipſe, cùm ſcirem ita majores locutos eſſe, ut nuſquam, niſi in vocali, adſpiratione uterentur, loquebar ſic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Kartaginem* dicerem: aliquando, idque ſerò, convicio aurium, cum extorta mihi veritas eſſet, uſum loquendi populo conceſſi, ſcientiam mihi reſervavi. *Orcivios* tamen, & *Matones*, *Otones*, *Cæpiones*, *ſepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium ſemper licet. [52] *Burrum* ſemper Ennius, numquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges*: non *Phryges*, ipſius antiqui declarant libri. nec enim Græcam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas: & cùm *Phrygum*, & cùm *Phrygibus* dicendum eſſet, abſurdum erat aut tantùm Barbaris caſibus Græcam litteram adhibere, aut recto caſu ſolùm Græcè loqui, tamen & *Phryges*, & *Pyrrhum* aurium cauſa dicimus. 160

Quinetiam, quod jam ſubruſticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant poſtremæ duæ litteræ, quæ ſunt in *optumus*, poſtremam litteram detrahebant, niſi vocalis inſequebatur. Ita non erat offenſio in verſibus, quam nunc fugiunt poëtæ novi. Ita enim loquebamur, 161

Qui eſt omnibu' princeps. non, *omnibus princeps.* &,
Vita illa dignu', locoque. non, *dignus.*

Quòd ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuavitatis, quid ab ipſa tandem arte, & doctrina poſtulari putamus?

Hæc dixi breviùs, quàm ſi hac de re una diſputarem. eſt enim hic locus latè patens, de natura, uſuque verborum. longiùs autem, quàm inſtituta ratio poſtulabat. Sed quia rerum, 162 49
ver-

Lambinus tamen auſus reponere, *argentei' vaſis, paſſi' crinib.* Grut.

46. *Bellium nominarunt.*] *Bilium* vult Paulus Merula ad Ennium, qui conſulatur. *Idem.*

47. *Et taxillis.*] Muretus maluit è Glorieriano *axillis*, libro XII Var. lect. cap. 20. ut & mox pro *paxillo* reponendum autumabat *pauxillum*, præter membranaceos tamen noſtros. *Idem.*

48. *Capſis, tria verba ſunt.*] Ea Turnebus libro VIII Adverſ. cap. 3 ſuſpicatur eſſe *cape ſi vis*, addit tamen: At quanto veriſimilius eſt, M. Tulli, præteritum eſſe antiquum, pro *ceperis*; ut apud te, libro II de legibus: *Sacrum ſacrove commendatum ſi quis clepſit rapſitve, parricida eſto. &c.* Idem.

49. *Ut cenſoriæ tabulæ &c.*] Lectionem iſtam contra novatores eorum retinet & defendit Turnebus d. cap. 5 qui adeatur. habent tamen Pall. priores & Pith. *accedit quam centuriam fabrûm & procûm, ut cenſoriæ tabulæ loquuntur audeo &c.* poſteriores, *accidit. quam centuriam, ut cenſ. tab. loq. fabrum &c.* Idem.

50. *Decemvirorum litibus judicandis.*] Idem Muretus affirmat in Glorieriano exſtare *ſtlitibus*, antiquè ſi verum eſt; revocandum erit, quamvis exemplaria alia non accedant. *Idem.*

51. *Ut exegit, edixit, refecit, &c.*] Malui heic, ut & in prioribus ac-

verborumque judicium, prudentiæ eſt: vocum autem, & numerorum, aures ſunt judices: &, quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his ſenſus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probati volebamus, aut ars ejus concilianda reperienda.

163 Duæ ſunt igitur res, quæ permulceant aures, *ſonus*, & *numerus*. De numero mox, nunc de ſono quærimus. Verba (ut ſuprà diximus) legenda ſunt potiſſimùm bene ſonantia, ſed ea non ut poëtæ, exquiſita ad ſonum, ſed ſumta de medio. [53] *Qua pontus Helles* —— ſuperat modum. At, *Auratos aries Colchorum*, —— ſplendidis nominibus illuminatus eſt verſus: ſed proximus inquinatus [54] inſuaviſſima littera finitus, *Frugifera, & ferta' arva Aſiæ tenet.*

164 Quare bonitate potiùs noſtrorum verborum utamur, quàm ſplendore Græcorum, niſi fortè ſic loqui pœnitet, *Qua tempeſtate Paris Helenam.* —— & quæ ſequuntur. Immò verò iſta ſequamur, aſperitatemque fugiamus, *Habeo iſtam ego perterricrepam.* —— Idemque, *Verſutiloquas malitias.* Nec ſolùm componentur verba ratione, ſed etiam finientur, quoniam id judicium eſſe alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compoſitione ipſa, & quaſi ſua ſponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt: quæ ſive caſus habent in exitu ſimiles, ſive paribus paria redduntur, ſive opponuntur contraria, ſuapte natura numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factum de induſtria.

165 In hujus concinnitatis conſectatione Gorgiam fuiſſe principem accepimus, quo de genere illa noſtra ſunt in Miloniana: *Eſt enim, judices, hæc non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verùm ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti: non inſtituti, ſed imbuti ſumus.* Hæc enim talia ſunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum.

166 Quod fit item in contrariis referendis: ut illa ſunt, quibus non modo numeroſa oratio, ſed etiam verſus efficitur,

Eam, quam nihil accuſas, damnas. condemnas, diceret, qui verſum effugere vellet.

Bene quam meritam eſſe autumas, dicis malè mereri.
Id, quod ſcis, prodeſt nihil: id, quod neſcis, obeſt.

Verſum efficit ipſa relatio contrariorum. id eſſet in oratione numeroſum, *Quod ſcis, nihil prodeſt: quod neſcis, multum obeſt.*

50 Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, cùm contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt, & eum ſine induſtria.

167 Hoc genere antiqui, jam ante Iſocratem delectabantur, & maxime Gorgias: cujus in oratione plerumque efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa ſunt in quarto accuſationis: *Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas.* [55] Ergo & hi numeri ſint cogniti.

168 Genus illud tertium explicetur, quale ſit, numeroſæ & aptæ orationis. quod qui non ſentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis ſimile ſit, neſcio. Meæ quidem & perfecto completoque verborum ambitu gaudent, & curta ſentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones ſæpe exclamare vidi, cum aptè verba cecidiſſent. id enim exſpectant aures, ut verbis colligentur ſententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud ferè non erat. nam [56] & verba eligebant, & ſententias graves, & ſuaves reperiebant, ſed eas aut vinciebant, aut explebant parum.

169 Hoc me ipſum delectat, inquiunt. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum, magis, quàm hæc jam perfecta, delectet? illa nobis ſit, credo, repetenda: hæc ſcilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in ætatibus auctoritatem ſenectus, ſic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipſum valet plurimùm. nec ego id, quod deeſt antiquitati, flagito potiùs, quàm laudo, quod eſt: præſertim cùm ea majora judicem, quæ ſunt, quàm illa, quæ deſunt. Plus eſt enim in verbis, & in ſententiis boni, quibus illi excellunt, quàm in concluſione ſententiarum, quàm non habent.
51 Pòſt inventa concluſio eſt, qua credo uſuros veteres illos fuiſſe, ſi jam nota, atque uſurpata res eſſet: qua inventa, omnes uſos magnos oratores videmus.

170 Sed habet nomen invidiam, cùm in oratione judiciali & forenſi numerus Latinè, Græcè ῥυθμὸς ineſſe dicitur. Nimis enim inſidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti iſti, & ipſi infracta, & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta, & finita pronuntiant. ſi inanibus verbis, levibuſque ſententiis: jure. ſin probæ res, lecta verba: quid eſt [57] cur claudere, aut inſiſtere orationem malint, quàm cum ſententia pariter excurrere? Hic enim invidioſus numerus nihil affert aliud, niſi ut ſit aptè verbis comprehenſa ſententia: quod fit etiam ab antiquis, ſed plerumque caſu, ſæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè, quia ſunt concluſa, laudantur.

171 Et apud Græcos quidem jam anni propè quadringenti ſunt, cùm hoc probatur, nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti dicere:

Verſibu', quos olim Fauni, vateſque canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit, præſertim cùm dicturus non ſim, *Ante hunc*, —— ut ille: nec quæ ſequuntur, *Nos auſi reſerare.* —— legi enim, audivique nonnullos, quorum propemodum abſolutè concluderetur oratio. Quod qui non poſſunt, non eſt eis ſatis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipſos laudo, idque meritò, quorum ſe iſti imitatores eſſe dicunt, etſi in eis aliquid deſidero: hos verò minimè, qui nihil illorum, niſi vitium, ſequuntur, cùm à bonis abſint longiſſimè.

172 Quod ſi aures tam inhumanas, tamque agreſtes habent, ne doctiſſimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Iſocratem, diſcipuloſque ejus, Ephorum, & Naucratem: quamquam orationis faciendæ, & ornandæ auctores locupletiſſimi, ſummique ipſi oratores, eſſe debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Ariſtotele fuit? [58] quis porrò Iſocrati eſt adverſatus impenſiùs? Is igitur verſum in oratione vetat eſſe, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes, in primis, (ut Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atque artifex, hoc idem & ſentit, & præcipit. Theophraſtus verò, iiſdem de rebus etiam accuratiùs. Quis ergo iſtos ferat, qui hos auctores non probent? niſi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciunt.

Quod

ac ſequentibus repræſentare ſcripturam paſſim receptam, quam conjecturas meas obtrudere cum Lambino; utique cum libri plutearii parum aut nihil juvarent. *Grut.*

52. *Burrum ſemper Ennius &c.*] Sic voluit ſcribi Petrus Victorius libro XIV Var. lect. cap. 3. neque aliter legitur in Pal. pr. aut ſec. non *Purrum*, ut vulgo. *Idem.*

53. *Qua pontus Helles ſuperat modum &c.*] Non dubium eſt, quin admittenda ſit ſcriptura, quam è Seneca eruit Lipſius noſter; *Quà Ponto ab Helles.* libri tamen noſtri faciunt pro vulgata. monſtra tamen præferunt verborum in ſequentibus. quippe Pal. pr. ac ſec. *Qua Pontus Heles ſuperat modum ad auricos locorum &c.* quart. quint ſext. *Qua Pontus Helles ſuperat Tmolum ac Tauricos locorum &c.* Idem.

54. *Inſuaviſſima littera finitus.*] Sic Manutius, ſic Lambinus: neque aliter Pal. pr. aut ſec. & Pith. at antiquiores edd. *infinitus*, quod reformabat Gulielmius in *inſignitus*. Pall. tamen poſteriores habent *literâ finis*. Idem.

55. *Ergo & hi numeri ſint cogniti. Genus &c.*] Sic fere Pall. omnes. certè nulli agnoſcunt illud retrò vulgatum, *cogniti etiam à Latinis. Genus.* quæ liquet eſſe à gloſſa. *Idem.*

56. *Et verba eligebant.*] Pal. pr. ſec. Pith. *effingebant*. quod tamen non auſim ſequi. *Idem.*

57. *Cur claudere.*] Coactus ſum ſequi Palatinarum membranarum chorum, quibus accinebat Pith. vulgata *claudicare*. Idem.

58. *Quis Iſocrati eſt adverſatus impenſius.*] Convenit iſtud magis quàm hactenus vulgatum *inſenſius*. eduxi autem è tenebris Pal. pr. ac ſec. neque aliter erat in libro Petri Pithæi. *Idem.*

59. *Theatra*

173 Quod ſi ita eſt, (nec verò aliter exiſtimo) quia ipſi ſuis ſenſibus non moventur: nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In verſu quidem, [59] theatra tota exclamant, ſi fuit una ſyllaba brevior, aut longior. Nec verò multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum, & brevitatum in ſonis, ſicut acutarum, graviumque vocum, judicium ipſa natura in auribus noſtris collocavit.

52 Viſne igitur, Brute, totum hunc locum accuratiùs etiam ex- 174 plicemus, quàm illi ipſi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus? Sed quid quæro, veliſne: cum litteris tuis eruditiſſimè ſcriptis, te id vel maximè velle perſpexerim? Primùm ergo origo, deinde cauſa, pòſt natura, tum ad extremum uſus ipſe explicetur orationis aptæ, atque numeroſæ. Nam qui Iſocratem maximè mirantur, hoc in ejus ſummis laudibus ferunt, quòd verbis ſolutis numeros primus adjunxerit. Cùm enim videret, oratores cum ſeveritate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione uteremur, cùm jucunditatis cauſa, tum ut varietas occurreret ſatietati.

175 Quod ab his verè quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere ſcientiùs verſatum Iſocrate, confitendum eſt: ſed princeps inveniendi fuit Thraſymachus; cujus omnia nimis etiam exſtant ſcripta numeroſè. Nam, (ut paullo antè dixi) paria paribus adjuncta, & ſimiliter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ ſua ſponte (etiam ſi id non agas) cadunt plerumque numeroſè, Gorgias primus invenit: ſed his eſt uſus intemperantiùs. id autem eſt genus (ut ante dictum eſt) ex tribus partibus collocationis alterum.

176 Horum uterque Iſocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Eſt enim, ut in transferendis, faciendiſque verbis tranquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem avidior eſt generis ejus, & his feſtivitatibus, (ſic enim ipſe cenſet) inſolentiùs abutitur: quas Iſocrates (cùm tamen audiviſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem jam Gorgiam) moderatiùs temperavit. Quinetiam ſe ipſe tantum, quantum ætate procedebat, (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia neceſſitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem ſcripſit, cùm jam admodum eſſet ſenex: in quo dicit ſeſe minùs jam ſervire numeris, quàm ſolitus eſſet. ita non modò ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat.

53 Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, au- 177 ctoreſque, quos dicimus, & origo inventa eſt: cauſa quæratur. quæ ſic aperta eſt, ut mirer, veteres non eſſe commotos, præſertim cùm, ut fit, fortuitò ſæpe aliquid concluſè, apteque dicerent: quod cum animos hominum, aureſque pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id, quod caſus effudiſſet, cecidiſſe jucundè: notandum certè genus, atque ipſi ſibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in ſe continet vocum omnium menſionem. Itaque & longiora, & breviora judicat, & perfecta, ac moderata ſemper exſpectat.

178 Mutila ſentit quædam, & quaſi decurtata: quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quaſi immoderatiùs excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures: quòd cùm in pleriſque, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit vehementiùs, quàm id, quod videtur parum. Ut igitur poëtica, & verſus inventus eſt terminatione aurium, obſervatione prudentium: ſic in oratione animadverſum eſt, multo illud quidem ſeriùs, ſed eadem natura admonente, eſſe quoſdam certos curſus, concluſioneſque verborum.

179 Quoniam igitur cauſam quoque oſtendimus: naturam nunc (id enim erat tertium) ſi placet, explicemus: quæ diſputatio non hujus inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim poteſt, qui ſit orationis numerus, & ubi ſit poſitus, & natus ex quo: & is unuſne ſit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat.

Sed, ut in pleriſque rebus, ſic in hac, duplex eſt conſiderandi via: quarum altera eſt longior, brevior altera, eadem etiam 180 planior. Eſt autem longioris prima illa quæſtio, ſitne omnino 54 ulla numeroſa oratio. Quibuſdam enim non videtur: quia nihil inſit in ea certi, ut in verſibus: & quòd ipſi, qui affirmant eos eſſe numeros, rationem, cur ſint, non queant reddere. deinde, ſi ſit numerus in oratione: qualis ſit, aut quales: & e poëticiſne numeris, an ex alio genere quodam: &, ſi è poëticis; quis eorum ſit, aut qui. namque aliis unus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur.

Deinde, quicumque ſint, ſive unus, ſive plures; communeſne ſint omni generi orationis: quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi: an diſpares numeri cuique orationis generi accommodentur. 181 Si communes, qui ſint: ſi diſpares, quid interſit, & cur non æquè in oratione, atque in verſu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numeroſum, id utrùm numero ſolum efficiatur, an etiam vel compoſitione quadam, vel genere verborum; an eſt ſuum cujuſque: ut numerus intervallis, compoſitio vocibus, genus ipſum verborum quaſi quædam forma, & lumen orationis appareat: ſitque omnium fons compoſitio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quaſi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant σχήματα.

182 At non eſt unum, nec idem, quod voce jucundum eſt, & quod moderatione abſolutum, & quod illuminatum genere verborum: quamquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerumque perfectum eſt: compoſitio autem ab utroque differt, quæ tota ſervit gravitati vocum, aut ſuavitati. 55 Hæc igitur ferè ſunt, in quibus rei natura quærenda ſit.

183 Eſſe ergo in oratione numerum quendam, non eſt difficile cognoſcere. judicat enim ſenſus: in quo iniquum eſt, quod accidit, non cognoſcere, ſi, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus, ſed natura, atque ſenſu, quem dimenſa ratio, docuit, quid acciderit. ita notatio naturæ, & animadverſio peperit artem. Sed in verſibus res eſt apertior: quamquam etiam à modis quibuſdam, cantu remoto, ſoluta eſſe videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cum cantu ſpoliaveris, nuda pæne remanet oratio.

184 Quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros: velut illa in Thyeſte,

Quemnam te eſſe dicam? [60] *qui tarda in ſenectute:*

& quæ ſequuntur: quæ, niſi cùm tibicen acceſſit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarii propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abjecti, ut nonnumquam vix in his numerus, & verſus intelligi poſſit: quo eſt ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quàm in verſibus.

185 Omnino duo ſunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis ineſt quaſi materia quædam: in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus, neceſſitatis inventa antiquiora ſunt, quàm voluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis ſæculis antè oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum, causâ delectationis aurium, excogitata.

186 Itaque & Herodotus, & eadem, ſuperiorque ætas numero caruit, niſi quando temerè, ac fortuitò: & ſcriptores pervetères de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius eſt, & magis neceſſarium, id ſemper antè cognoſcitur. Itaque tralata, aut facta, 56 aut juncta verba, facilè ſunt cognita, quia ſumebantur è conſuetudine, quotidianoque ſermone. [61] numerus autem non do-

59. *Theatra tota exclamant.*] Lambinus arbitratur reſtituendum *reclamant*. non puto neceſſe; libris non addicentibus. *Grut.*

60. *Qui tarda in ſenectute.*] Sic quoque Pall. noſtri, niſi quod unus, *quin*. hoc pono, quod editiones Lambini perperam exhibeant, *quid*. Idem.

61. *Numerus autem non domo depromebatur.*] Hanc ſcripturam re-

vo-

domo depromebatur, neque habebat aliquam neceſſitudinem, aut cognationem cum oratione. itaque ſeriùs aliquanto notatus, & cognitus, quaſi quandam palæſtram, & extrema lineamenta orationi attulit.

187 Quòd ſi & anguſta quædam, atque conciſa; & alia eſt collatata, & diffuſa oratio: neceſſe eſt id non litterarum accidere natura, ſed intervallorum longorum, & brevium varietate, quibus implicata, atque permiſta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum volubilis, neceſſe eſt ejuſmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem ſæpe jam diximus, incitatior numero ipſo fertur, & labitur, quoad perveniat ad finem, & inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur, numeris adſtrictam orationem eſſe debere, carere verſibus.

188 Sed hi numeri, poeticine ſint, an ex alio genere quodam, deinceps eſt videndum. Nullus eſt igitur numerus extra poeticos, propterea quòd definita ſunt genera numerorum. nam omnis talis eſt, ut unus ſit è tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros,[62] partitur in tria, ut neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti,[63] aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe majorem. ita fit æqualis dactylus, duplex jambus, ſeſqui pæon; qui pedes in orationem non cadere qui poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numeroſum ſit neceſſe eſt.

189 Sed quæritur, quo numero, aut quibus potiſſimùm ſit utendum. incidere verò omnes in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt, quòd verſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod vehementer eſt vitioſum: ſed non attendimus, neque exaudimus noſmetipſos. Senarios verò, & Hipponacteos effugere vix poſſumus. Magnam enim partem ex jambis noſtra conſtat oratio. ſed tamen eos verſus facile agnoſcit auditor. ſunt enim uſitatiſſimi. Inculcamus autem per imprudentiam ſæpe etiam minus uſitatos, ſed tamen verſus; vitioſum genus, & longa animi proviſione fugiendum.

190 Elegit ex multis Iſocrati libris triginta fortaſſe verſus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, pleroſque ſenarios, ſed etiam anapæſta: quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in eligendo fecit malitioſe. prima enim ſyllaba demta in primo verbo ſententiæ, poſtremum ad verbum primam rurſus ſyllabam adjunxit inſequentis. Ita factus eſt anapæſtus is, qui Ariſtophaneus nominatur. quod ne accidat, obſervari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector, in eo ipſo loco, quo reprehendit, (ut à me animadverſum eſt ſtudioſe inquirenti in eum) immittit imprudens ipſe ſenarium. Sit igitur hoc cognitum, in ſolutis etiam verbis ineſſe numeros, eoſdemque eſſe oratorios, qui ſint poetici.

57 Sequitur ergo, ut, qui maximè cadant in orationem aptam
191 numeri, videndum ſit. ſunt enim qui jambicum putent, quòd ſit orationi ſimillimus: qua de cauſa fieri, ut is potiſſimum propter ſimilitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ ſit accommodatior. Ephorus autem, levis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, pæona ſequitur, aut dactylum: fugit autem ſpondeum, & trochæum. Quòd enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate, & celeritate ſyllabarum labi putat verba proclivius: contraque accidere in ſpondeo, & trochæo, quòd alter longis conſtaret, alter è brevibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam.

192 Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa eſt. nam & qui pæona prætereunt, non vident molliſſimum à ſeſe numerum, eumdemque ampliſſimum præteriri. Quod longè Ariſtoteli videtur ſecus, qui judicat, heroum numerum grandiorem, quàm deſideret ſoluta oratio: jambum autem, nimis è vulgari eſſe ſermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult eſſe gravitatis, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem poſſit traducere.

Trochæum autem, qui eſt eodem ſpatio, quo choreus,[64] cordacem appellat, quia contractio, & brevitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnes, ſed ipſos non ſentire cùm utantur: eſſe autem tertium, ac medium inter illos: ſed ita factos eos pedes eſſe, ut in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus antè dixi, tantummodò commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. 193

Jambus enim, & dactylus in verſum cadunt maximè. itaque 194 ut verſum fugimus in oratione, ſic hi ſunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam eſt oratio, nec quidquam inimicius, quàm illa verſibus. Pæon autem minimè eſt aptus ad verſum: quo libentiùs eum recepit oratio. Ephorus verò ne ſpondeum quidem, quem fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo, quem probat. ſyllabis enim metiendos pedes, non intervallis, exiſtimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus & intervallis eſt par jambo: ſed eo vitioſus in oratione, ſi ponatur extremus, quòd verba meliùs in ſyllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ ſunt apud Ariſtotelem, eadem à Theophraſto, Theodecteque de pæone dicuntur.

Ego autem ſentio, omnes in oratione eſſe quaſi permiſtos, 195 & confuſos pedes. nec enim effugere poſſemus animadverſionem, ſi ſemper iiſdem uteremur. quia neque numeroſa eſſe, ut poema; neque extra numerum, ut ſermo vulgi eſt, debet oratio. Alterum nimis eſt vinctum, ut de induſtria factum appareat: alterum nimis diſſolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis.

Sit igitur (ut ſuprà dixi) permiſta, & temperata numeris, 196 nec diſſoluta, nec tota numeroſa, pæone maxime (quoniam optimus auctor ita cenſet) ſed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros, cum quibus, tamquam purpuram, miſceri oporteat, nunc dicendum eſt, atque 5 etiam quibus orationis generibus ſint cuique accommodatiſſimi. Jambus enim frequentiſſimus eſt in iis, quæ demiſſo atque humili ſermone dicuntur.

Pæon autem in amplioribus: in utroque dactylus. ita in varia, & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi, & temperandi. ſic minimè animadvertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis induſtria: quæ latebit eo magis, ſi & verborum & ſententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, & jucunda ſibi cenſent, verba dico, & ſententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & prætervolat numerus: qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent. 197

Nec verò nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico 198 (nam eſt longè aliter in verſibus) nihil ut fiat extra modum. nam id quidem eſſet poema. ſed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans, & æqualiter, conſtanterque ingrediens, numeroſa habetur oratio. Atque id in dicendo numeroſum putatur, non quod totum conſtat è numeris, ſed quod ad numeros proximè accedit: quo etiam difficilius eſt oratione uti, quàm verſibus: quòd illis certa quædam, & definita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe: in dicendo autem nihil eſt propoſitum, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. Itaque non ſunt in ea tanquam tibicini percuſſionum modi, ſed univerſa comprehenſio, & ſpecies orationis, clauſa, & terminata eſt: quod voluptate aurium judicatur.

Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim cenſent cadere tantùm numeroſè oportere, terminarique ſen- 55 199

vocavit ex Orci cancris Victorius, cui ridicule Lambinus præponit ſuum *nondum*. Pall. & olim cuſi præferunt *modo*. Grut.

62. *Partitur in tria.*] Illud *in tria*, non comparet in Pal. pr. ac ſec. ſed nec fuit in Pith. quod fortè non eſt temerarium. *Idem.*

63. *Aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe majorem.*] Perpendit locum hunc Budæus lib. 3 de Aſſe, cenſetque rectius legi poſſe, *aut altero tanto majorem, aut ſeſqui.* Idem.

64. *Cordacem appellat.*] Etſi ſic etiam Quintilianus ſcribat *eique cordacis nomen imponat*; tamen quum verba Ariſtotelis ſint ὁ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος; inde J. Meurſius legendum cenſuit *cordacicum*, in libello de Orcheſtra pag. 41. Quod ut ſpeciem habet, ſic vulgato non deeſt, quo tueri locum poſſet. *Gronov.*

65. *Ut*

ſententiam. Eſt autem, ut id maximè deceat, non id ſolum. ponendus eſt enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cùm aures extremum ſemper exſpectent, in eoque acquieſcant, id vacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet verborum illa comprehenſio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipſa conſiſtat.

200 Id autem bona diſciplina exercitatis, qui & multa ſcripſerint, & quæcumque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumſcribitur mente ſententia, confeſtimque verba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodque loco reſpondeat: quorum deſcriptus ordo aliâs alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media verba ſpectare debent ad ultimum.

201 Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſſio: ut jam à principio videndum ſit, quemadmodum velis venire ad extremum. nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cùm faciamus, quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. Eſt enim in utroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem ſunt
60 utriuſque partes verborum: tranſlatum, novum, priſcum. nam de propriis nihil hoc loco dicimus.

202 Collocationis autem, eæ, quas diximus, compoſitio, concinnitas, numerus, ſed in utroque frequentiores ſunt, & liberiores poetæ. Nam & transferunt verba cùm crebriùs, tum etiam audaciùs: & priſcis libentiùs utuntur, & liberiùs novis. quod idem fit in numeris: in quibus quaſi neceſſitati parêre coguntur. ſed tamen hæc nec nimis eſſe diverſa, neque ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in verſu, numerus exſtet: idque, quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnumquam, aut concinnitate, aut conſtructione verborum.

203 Ita, ſi numerus orationis quæritur qui ſit; omnis eſt: ſed alius alio melior, atque aptior. ſi locus; in omni parte verborum. ſi, unde ortus ſit; ex aurium voluptate. ſi componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta, & extrema nobis in dividendo fuit. ſi, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem. ſi, quando; ſemper. ſi, quo loco; in tota continuatione verborum. ſi, quæ res efficiat voluptatem; eadem, quæ in verſibus, quorum modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiunt.

61 Satis multa de natura: ſequitur uſus, de quo eſt accuratiùs
204 diſputandum. In quo quæſitum eſt, in totone circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehenſionem, aut continuationem, aut circumſcriptionem dicimus: an in principiis ſolùm, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus ſit. Deinde, quum aliud videatur eſſe numerus, aliud numeroſum: quid interſit.

205 Tum autem in omnibuſne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores: idque quando, aut cur, quibuſque partibus: pluribuſne, an ſingulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut iſtis, aut illis ſit utendum: quæque inter ſe aptiſſime collocentur, & quomodo: an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio: quodque ad rem maximè pertinet, qua ratione numeroſa fiat oratio.

206 Explicandum etiam eſt, unde orta ſit forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deque eorum particulis, & tamquam inciſionibus diſſerendum eſt, quærendumque. utrùm una ſpecies, & longitudo ſit earum, anne plures: &, ſi plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat. poſtremò totius generis utilitas explicanda eſt, quæ quidem patet latiùs. non ad unam enim rem aliquam, ſed ad plures accommodatur.

Ac licet non ad ſingulas res reſpondentem de univerſo genere ſic dicere, ut etiam ſingulis ſatis reſponſum eſſe videatur. 207
Remotis igitur reliquis generibus unum ſelegimus, hoc, quod in cauſis, foroque verſatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id eſt, in hiſtoria, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeoque more, illa circumſcriptione, ambituque, ut tamquam in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutiſque ſententiis.

Itaque poſteaquam eſt nata hæc vel circumſcriptio, vel comprehenſio, vel continuatio, vel ambitus, ſi ita licet dicere: nemo, qui aliquo eſſet in numero, ſcripſit orationem generis ejus, quod eſſet ad delectationem comparatum, remotumque à judiciis, forenſique certamine, quin redigeret omnes ferè in quadrum, numerumque ſententias. Nam cùm is eſt auditor, qui non vereatur, ne compoſitæ orationis inſidiis ſua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium ſervienti. 208

Genus autem hoc orationis neque totum aſſumendum eſt 62
ad cauſas forenſes, neque omnino repudiandum. Si enim ſemper utare, cùm ſatietatem affert, tum, quale ſit, etiam ab imperitis agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus veritatem, & fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnumquam eſt, primùm videndum eſt, quo loco, deinde quamdiu retinenda ſit, tum quot modis commutanda. 209

Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatiùs, ut nos in accuſationis ſecundo de Siciliæ laude diximus; aut in ſenatu de conſulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat, quàm doloris, ut in quarto accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, conceſſu omnium funditur numeroſe, & volubiliter oratio. Id nos fortaſſe non perfecimus, conari quidem ſæpiſſime ſumus: quod plurimis locis perorationes noſtræ voluiſſe nos, atque animo contendiſſe declarant. Id autem tum valet, cùm is, qui audit, ab oratore jam obſeſſus eſt, ac tenetur. Non enim id agit, [65] ut inſidietur & obſervet: ſed jam favet, proceſſumque vult, dicendique vim admirans, non inquirit quod reprehendat. 210

Hæc autem forma retinenda non diu eſt, nec dico in peroratione, [66] quam ipſe includit, ſed in orationis reliquis partibus. nam cum ſis his locis uſus, quibus oſtendi licere, transferenda tota dictio eſt ad illa, quæ neſcio cur, cùm Græci κόμματα, & κῶλα nominent, nos non rectè inciſa, & membra dicamus. Neque enim eſſe poſſunt, rebus ignotis, nota nomina: ſed cùm verba aut ſuavitatis, aut inopiæ cauſa transferre ſoleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum ſit, quod propter rerum ignorationem ipſarum, nullum habuerit antè nomen, neceſſitas cogat aut novum facere verbum, aut à ſimili mutuari. 211

Quo autem pacto deceat inciſè, membratimve dici, jam 63
videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehenſiones, 212
concluſioneſque, dicendum eſt. Fluit omnino numerus à primo tum incitatiùs, brevitate pedum, tum proceritate tardiùs. curſum contentiones magis requirunt: expoſitiones rerum, tarditatem. [67] Inſiſtit autem ambitus modis pluribus, è quibus unum eſt ſecuta Aſia maximè, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei ſunt, id eſt, è ſingulis longis, & brevibus. Explanandum eſt enim, quòd ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis.

Di-

65. *Ut inſidietur & obſervet.*] Lambinus induxit *ut inſidiatorem obſervet*, tanquam è libris ſcriptis. at Palat. noſtri prius retinent, & habet quo ſe defendat. *Gruter*

66. *Quam ipſe includit.*] Gulielmius conatur legere, *quam ipſam claudit*. Idem.

67. *Inſiſtit autem ambitus, modis pluribus.*] Lambinus omnino pertendit reponendum *pedibus pluribus*; oblitus præceſſiſſe; *nunc quot modis mutentur comprehenſiones &c.* item dixiſſe Tullium ſupra cap. 58 ſub finem: *Itaque non ſunt in ea tanquam tibicini percuſſionum modi.* Idem.

68. *Sin*

213 Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſponte vitioſus in clauſulis, ſed in orationis numero nihil eſt tam vitioſum, quàm ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præclare, quo etiam ſatietas formidanda eſt magis. Me ſtante C.Carbo,C.F. tribunus plebis in concione dixit his verbis, *O Marce Druſe, patrem appello.* hæc quidem duo binis pedibus inciſim: dein membratim, *Tu dicere ſolebas, ſacram eſſe rempublicam.*

214 Hæc item membra ternis. pòſt ambitus, *Quicumque eam violaviſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas.* dichoreus. nihil enim ad rem, extrema illa, longa ſit, an brevis. deinde, *Patris dictum ſapiens, temeritas filii comprobavit.* Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus eſt,ut admirabile eſſet.Quæro, nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta. fac ſic, *Comprobavit filii temeritas:* jam nihil erit, etſi temeritas ex tribus brevibus,& longa eſt: quem Ariſtoteles ut optimum probat, à quo diſſentio.

215 At eadem verba, eadem ſententia. animo iſtuc ſatis eſt,auribus non ſatis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primùm enim numerus agnoſcitur: deinde ſatiat: poſtea cognita facilitate contemnitur.

64 Sed ſunt clauſulæ plures, quæ numeroſe, & jucundè cadant. nam & creticus, qui eſt è longa, & brevi, & longa, & ejus æqualis pæon, qui ſpatio par eſt, ſyllaba longior: quàm commodiſſimè putatur in ſolutam orationem illigari, cum ſit duplex. nam aut è longa, & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut e totidem brevibus, & longa, in quem optime cadere cenſent veteres: ego non planè rejicio, ſed alios antepono.

216 Ne ſpondeus quidem funditus eſt repudiandus. etſi, quòd eſt è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen ſtabilem quendam,& non expertem dignitatis gradum: in inciſionibus verò multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum gravitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos cùm in clauſulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. adjungo (quod minimum ſit) proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium.

217 Ne jambus quidem, qui eſt è brevi & longa, aut par choreo, qui habet tres breves, ſed ſpatio par, non ſyllabis: aut etiam dactylus, qui eſt è longa, & duabus brevibus, ſi eſt proximus à poſtremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus. numquam enim intereſt, uter ſit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludant, ſiquis eorum in extremo locatus eſt,niſi cùm pro cretico poſtremus eſt dactylus. nihil enim intereſt, dactylus ſit extremus, an creticus: quia poſtrema ſyllaba, brevis, an longa ſit, ne in verſu quidem refert.

218 Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem eſt, poſtrema quàm longa ſit. Jam pæon, quòd plures habeat ſyllabas, quàm tres, numerus à quibuſdam, non pes habetur. Eſt quidem, ut inter omnes conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, unus aptiſſimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochimus autem è quinque ſyllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut eſt hoc, *Amicos tenes*; quovis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis inſignem facit.

65 His igitur tot commutationibus, tamque variis ſi utemur:
219 nec deprehendetur manifeſto, quid à nobis de induſtria fiat,& occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolùm numeroſa oratio, ſed & compoſitione ſit, & genere (quod antè dictum eſt,) concinnitatis: compoſitione poteſt intelligi, cùm ita ſtructa verba ſunt, ut numerus non quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe videatur; ut apud Craſſum, NAM VBI LVBIDO DOMINATVR, INNOCENTIAE LEVE PRAESIDIVM EST. Ordo enim verborum efficit numerum ſine ulla aperta oratoris induſtria. Itaque ſi quæ veteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamque eam ætatem) aptè, numeroſeque dixerunt; ea non numero quæſito, ſed verborum collocatione ceciderunt.

Formæ verò quædam ſunt orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario. Nam cùm aut par 220
pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ ſimiliter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur,plerumque fit ut numeroſè cadat. quo de genere cum exemplis ſuprà diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non ſemper eodem modo deſinendi. nec tamen hæc ita ſunt arcta, & adſtricta, ut ea, cùm velimus, laxare nequeamus. Multum intereſt, utrum numeroſa ſit, id eſt, ſimilis numerorum, an planè è numeris conſtet oratio. alterum ſi ſit, intolerabile vitium eſt: alterum niſi ſit, diſſipata, & inculta, & fluens eſt oratio.

Sed quoniam non modò non frequenter, verùm etiam raro 66
in veris cauſis, aut forenſibus circumſcriptè, numeroſeque dicendum eſt: ſequi videtur, ut videamus, quæ ſint illa, quæ ſu- 221
prà dixi inciſa, quæ membra. Hæc enim in veris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus, & plena comprehenſio è quattuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & ne brevior ſit, quàm ſatis ſit, neque longior. quamquam utrumque nonnumquam, vel potius ſæpe accidit, ut aut citiùs inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne brevitas defraudaſſe aures videatur, neve longitudo obtudiſſe. Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de verſu, & eſt liberior aliquanto oratio.

E quattuor igitur, quaſi hexametrorum inſtar verſuum quod 222
ſit, conſtat fere plena comprehenſio. His igitur ſingulis verſibus quaſi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. [68] Sin membratim volumus dicere, inſiſtimus: idque cum opus eſt, ab iſto curſu invidioſo facilè nos, & ſæpe disjungimus. Sed nihil tam debet eſſe numeroſum,quàm hoc, quod minimè apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craſſi, *Miſſos faciant patronos: ipſi prodeant.* Niſi intervallo dixiſſes, —— *ipſi prodeant,* —— ſenſiſſet profectò effugiſſe ſenarium: omnino melius caderet, *prodeant ipſi.* Sed de genere nunc diſputo.

Cur clandeſtinis conſiliis nos oppugnant? cur de perfugis no- 223
ſtris copias comparant contra nos? Prima ſunt illa duo,quæ κόμματα Græci vocant, nos inciſa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa. ex duobus enim verſibus, id eſt, membris, perfecta comprehenſio eſt, & in ſpondeos cadit: & Craſſus quidem ſic plerumque dicebat: idque ipſe genus dicendi maximè probo. Sed quæ inciſim, aut 67
membratim efferuntur, ea vel aptiſſimè cadere debent: ut eſt apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas.* Hæc inciſè dicta ſunt quattuor.

At membratim, quæ ſequuntur, duo, *Incurriſti amens in co-* 224
lumnas: [69] *in alienos inſanus inſaniſti.* Deinde omnia,tamquam crepidine quadam, comprehenſione longiore ſuſtinentur, *Depreſſam, cæcam, jacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æſtimaſti.* dichoreo finitur. At diſpondeo proximum illud. nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipſa liberiores pedes. Sæpe enim ſingulis utendum eſt, plerumque binis (& utriſque addi pedis pars poteſt,) non ferè ternis amplius.

Inciſim autem, & membratim tractata oratio in veris cauſis plurimùm valet, maximeque his locis, cùm aut arguas, aut refellas: ut noſtra in Corneliana ſecunda, *O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde cæſim diximus. Rurſus membratim, *Teſtes dare volumus.* Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus membris, qua non poteſt eſſe brevior, *Quem, quæſo, noſtrûm fefellit, ita vos eſſe facturos?*

Nec

68. *Sin membratim volumus dicere.*] Illud Lambini *nolumus* videtur extare in Pal. quart. reliqui tamen duo præferunt alterum: quod non video, cur toto cælo autumet adverſari ſententiæ Monſtrolienſis ille. *Grut.*

69. *In alienos inſanus inſaniſti.*] P. Victorius ingenuè fatetur, non videre ſe, quem locum hîc habeat ſecunda harum dictionum. videatur ipſe libro XVIII Var. lect. c. 9. *Idem.*

70. *Ne*

226 Nec ullum genus eſt dicendi aut melius, aut fortius, binis,
aut ternis ferire verbis, nonnunquam ſingulis, paullo alias
pluribus: inter quas variis clauſulis interponit ſe rarò nume-
roſa comprehenſio. quam perverſe fugiens Hegeſias, dum ille
quoque imitari Lyſiam vult, alterum pæne Demoſthenem, ſal-
tat, incidens particulas. & is quidem non minùs ſententiis
peccat, quàm verbis: ut non quærat, quem appellet ineptum,
qui illum cognoverit. Sed ego illa Craſſi, & noſtra poſui, ut,
qui vellet, auribus ipſis, quid numeroſum etiam in minimis
68 particulis orationis eſſet, judicaret. Et, quoniam plura de nu-
meroſa oratione diximus, quàm quiſquam ante nos, nunc de
ejus generis utilitate dicemus.

227 Nihil enim eſt aliud, Brute, (quod quidem tu minimè
omnium ignoras) pulcre, & oratorie dicere, niſi optimis ſen-
tentiis verbiſque lectiſſimè dicere. Et nec ſententia ulla eſt,
quæ fructum oratori ferat, niſi aptè expoſita, atque abſolute:
nec verborum lumen apparet, niſi diligenter collocatorum: &
horum utrumque numerus illuſtrat. Numerus autem (ſæpe
enim hoc teſtandum eſt) non modò non poeticè junctus, ve-
rùm etiam fugiens illum, eique omnium diſſimillimus: non
quin iidem ſint numeri non modo oratorum, & poetarum, ve-
rùm omnino loquentium, denique etiam ſonantium omnium,
quæ metiri auribus poſſumus: ſed ordo pedum facit, ut id,
quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis ſimile videatur.

228 Hanc igitur ſive compoſitionem, ſive perfectionem, ſive nu-
merum vocari placet, & adhibere neceſſe eſt, ſi ornatè velis
dicere, non ſolùm, (quod ait Ariſtoteles & Theophraſtus) ne
infinitè feratur, ut flumen, oratio, quæ non aut ſpiritu pro-
nuntiantis, aut interductu librarii, ſed numero coacta debet
inſiſtere: verumetiam quòd multo majorem habent apta vim,
quàm ſoluta. Ut enim athletas, nec multo ſecus gladiatores
videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehemen-
ter, in quo non motus hic habeat palæſtram quandam: ut, quid-
quid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adſpectum
etiam ſit venuſtum. ſic oratio nec plagam gravem facit, niſi
petitio fuit apta: nec ſatis tectè declinat impetum, niſi etiam
in cedendo, quid deceat, intelligit.

229 Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστρους Græci vocant,
talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris
ſententias: tantumque abeſt, ne, quod ii, qui hoc aut magi-
ſtrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non ſunt
aſſecuti, ſolent dicere, enervetur oratio compoſitione verbo-
69 rum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis eſſe poſſit. Sed
magnam exercitationem res flagitat, nequid eorum, qui genus
hoc ſecuti non tenuerunt, ſimile faciamus; [70] ne aut verba tra-
jiciamus apertè, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio.

230 Quod ſe L. Cœlius Antipater in procemio belli Punici, niſi
neceſſariò, facturum negat. O virum ſimplicem, qui nos nihil
celat: ſapientem, qui ſerviendum neceſſitati putet! Sed hic
omnino rudis. Nobis autem in ſcribendo, atque in dicendo
neceſſitatis excuſatio non probatur. nihil eſt enim neceſſe: &,
ſi quid eſſet, id neceſſe tamen non erat confiteri. Et hic qui-
dem, qui hanc à Lælio, ad quem ſcripſit, cui ſe purgat, veniam
petit, & utitur ea trajectione verborum, & nihilo tamen aptiùs
explet, concluditque ſententias. Apud alios autem, & Aſiati-
cos maximè, numero ſervientes, inculcata reperias inania quæ-
dam verba, quaſi complementa numerorum. Sunt etiam qui
illo vitio, quod ab Hegeſia maximè fluxit, infringendis, con-
cidendiſque numeris in quoddam genus abjectum incidant,
Siculorum ſimillimum.

Tertium eſt, in quo fuerunt fratres illi, Aſiaticorum rheto- 231
rum principes, Hierocles, & Menecles, minimè mea ſententia
contemnendi. Etſi enim à forma veritatis, & ab Atticorum
regula abſunt, tamen hoc vitium compenſant vel facultate, vel
copia: ſed apud eos varietas non erat, quòd omnia fere con-
cludebantur uno modo: quæ vitia qui fugerit, ut neque ver-
bum ita trajiciat, ut id de induſtria factum intelligatur, neque
inferciens verba, quaſi rimas expleat, nec minutos numeros
ſequens, concidat, delumbetque ſententias, nec ſine ulla com-
mutatione in eodem ſemper verſetur genere numerorum: is
omnia fere vitia vitaverit. nam de laudibus multa diximus,
quibus ſunt alia perſpicuè vitia contraria.

Quantum autem ſit aptè dicere, experiri licet, ſi aut com- 70
poſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſolvas permu- 232
tatione verborum: corrumpatur enim tota res, ut & hæc no-
ſtra in Corneliana, & deinceps omnia, *Neque me divitiæ mo-
vent, quibus omnes Africanos, & Lælios* [71] *multi venalicii, mer-
catoreſque ſuperarunt.* Immuta paullum, ut ſit, *multi ſuperarunt
mercatores, venaliciique*; perierit tota res. Et quæ ſequantur,
*Neque veſtis, aut cælatum aurum, & argentum, quo noſtros ve-
teres Marcellos, Maximoſque multi eunuchi è Syria Ægyptoque vi-
cerunt.* Verba permuta ſic, ut ſit, *Vicerunt eunuchi è Syria, Æ-
gyptoque.* Adde tertium, *Neque verò ornamenta iſta villarum,*
[72] *quibus L. Paullum, & L. Mummium, qui rebus his urbem,
Italiamque omnem referſerunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco,
aut Syro potuiſſe ſuperari*: Fac ita, *potuiſſe ſuperari ab aliquo Sy-
ro, aut Deliaco.*

Videſne, ut ordine verborum paullum commutato, iiſdem 233
verbis, ſtante ſententia, ad nihilum omnia recidant, cùm ſint
ex aptis diſſoluta? aut ſi alicujus inconditi arripias diſſipatam
aliquam ſententiam, eamque, ordine verborum paullum com-
mutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fue-
rit antea diffluens, ac ſolutum. Age, ſume de Gracchi apud
cenſores illud, *Abeſſe non poteſt, quin ejuſdem hominis ſit,
probos improbare, qui improbos probet.* Quanto aptius, ſi ita dixiſ-
ſet, *quin ejuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare?*

Hoc modo dicere nemo umquam noluit: nemoque potuit, 234
quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc aſſequi non po-
tuerunt: ita facti ſunt repentè Attici. quaſi verò Trallianus fue-
rit Demoſthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa, niſi
numeris contorta ferrentur. Sed ſiquos magis delectant ſoluta, 71
[73] ſequantur ea ſanè, modò ſic, ut quis Phidiæ clypeum diſſol-
verit, collocationis univerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingu-
lorum operum venuſtatem: ut in Thucydide, orbem modò
orationis deſidero, ornamenta comparent.

Iſti autem cùm diſſolvunt orationem, in qua nec res, nec 235
verbum ullum eſt, niſi abjectum: non clypeum, ſed, ut in
proverbio eſt ([74] etſi humilius dictum eſt, tamen ſimile eſt)
ſcopas (ut ita dicam) mihi videntur diſſolvere, atque, ut planè
genus hoc, quod ego laudo, contemſiſſe videantur, aut ſcri-
bant aliquid vel Iſocrateo more, vel quo Æſchines, aut De-
moſthenes utitur: tum illos exiſtimabo non deſperatione for-
midaviſſe genus hoc, ſed judicio refugiſſe: aut reperiam, ipſa
eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut ſcribat utra
voles lingua, eo genere, quo illi volunt. Facilius eſt enim apta
diſſolvere, quàm diſſipata connectere.

Res autem ſe ſic habet, (ut breviſſimè dicam quod ſentio) 236
compoſite, & aptè, ſine ſententiis dicere, inſania eſt: ſenten-
tioſe autem ſine verborum & ordine, & modo, infantia: ſed
ejuſ-

70. *Ne aut verba trajiciamus apertè.*] Gulielmius putabat aptius, *neve verba tr.* Grut.

71. *Multi venalitii mercatores.*] Patricius & Lambinus reponendum putant *venalitiarii.* ſed alterum reſtat in Pall. quinque & Pithœano; uſurpatumque idem aliis ſcriptoribus pro *emptoribus venalium*; ut exemplis palam facit Briſſonius libro XIX de verborum ſignificatione. *Idem.*

72. *Quibus L. Paullum & L. Mummium.*] Ita reponere mihi placuit, quum Grutero omittente prius prænomen jam tres in eo vitio eum ſequutæ ſint editiones. Id autem facio venia priorum editionum, in quibus eſt *Lucium Paullum*, unde apud Lambinum marginalis nota ſit L. L. Ediderat autem ſic ante me Wechelus. *Gronovius.*

73. *Sequantur ea ſanè, modo ſic, ut quis Phidiæ &c.*] Eſt à Pal. pr ac ſec. neque aliter Pithœanus. ſicque etiam edidit Manutius Nepos. niſi quod idem *ſequetur.* pro quo tamen tria illa noſtra *Sequatur.* habet inquam: *Sed ſi quem magis delectant ſoluta, ſequatur &c.* prius erat, *ſequantur ea. Sanè modò quis Phidiæ.* pro quibus oggeſſit nobis Lambini liberalitas: *ſequantur ea ſanè, modo cetera laudare poſſim: ut ſi quis Phidiæ &c.* regiè. ſic volo, ſic jubeo. *Grut.*

74. *Etſi humilius dictum eſt, tamen ſimile eſt.*] Ita Pall. poſteriores. pr.

ejuſmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non ſtulti homines haberi poſſint, etiam plerumque prudentes: quo qui eſt contentus, utatur. Eloquens verò, qui non approbationes ſolùm, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe ſit, quidquam aut ſpectari, aut audiri libentius.

237 Habes meum de oratore, Brute, judicium: quod aut ſequere, ſi probaveris; aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro aſſeveravi, umquam affirmabo eſſe verius, quàm tuum. Poteſt enim non ſolùm aliud mihi, ac tibi, ſed mihi ipſi aliud alias videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi aſſenſum ſpectat, & ad aurium voluptatem: 75 quæ duo ſunt ad judicandum leviſſima: ſed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius quod tenerem, aut quò judicium meum dirigerem, quàm id, quodcumque mihi quàm ſimillimum veri videretur, cùm ipſum illud verum in occulto lateret.

Tu autem velim, ſi tibi ea, quæ diſputata ſunt, minùs probabuntur, ut aut majus opus inſtitutum putes, quàm effici potuerit, aut, dum tibi roganti voluerim obſequi, verecundia negandi, ſcribendi me impudentiam ſuſcepiſſe. 238

pr. enim & ſec. item Pith. abjiciunt voculas tres à fine. *Grut.*
75. *Quæ duo ſunt ad judicandum leviſſima.*] Sic Pall. priores duo & ſextus. nam quart. & quint. accedunt exemplari Romano, cujus mentio apud Rivium, oſtentantque noviſſima. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS
AD
C. TREBATIUM,
TOPICA.

1
1 MAJORES nos res ſcribere ingreſſos, C. Trebati, & iis libris, quos brevi tempore ſatis multos edidimus, digniores, è curſu ipſo revocavit voluntas tua. Cùm enim mecum in Tuſculano eſſes, & in bibliotheca ſeparatim uterque noſtrûm ad ſuum ſtudium libellos, quos vellet, evolveret, incidiſti in Ariſtotelis Topica quædam, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione commotus, continuò à me eorum librorum ſententiam requiſiſti.

2 Quam tibi cùm expoſuiſſem, diſciplinam inveniendorum argumentorum, ut ſine ullo errore, ad eam rationem, via perveniremus ab Ariſtotele inventa, libris illis contineri: verecundè tu quidem, ut omnia, ſed tamen ut facilè cernerem te ardere ſtudio, mecum, ut tibi illa traderem, egiſti. Cum autem ego te [1] non tam vitandi laboris mei cauſa, [2] quàm quod id tua intereſſe arbitrarer, vel ut eos per te ipſe legeres, vel ut totam rationem à doctiſſimo quodam rhetore acciperes, hortatus eſſem: utrumque, ut ex te audiebam, es expertus.

3 Sed à libris te obſcuritas rejecit. Rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Ariſtotelica ſe ignorare reſpondit. Quod quidem minimè ſum admiratus, cum philoſophum rhetori non eſſe cognitum, qui ab ipſis philoſophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minùs ignoſcendum eſt, quòd non modò rebus iis, quæ ab illo dictæ, & inventæ ſunt, allici debuerunt: ſed dicendi quoque incredibili quadam cùm copia, tum etiam ſuavitate.

4 Non potui igitur tibi, ſæpius hoc roganti, & tamen verenti, ne mihi gravis eſſes, (facilè enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cùm tu mihi, meiſque [3] multa ſæpe ſcripſiſſes, veritus ſum, ne, ſi ego gravarer, aut ingratum id, aut ſuperbum videretur. Sed, dum fuimus unà, tu optimus es teſtis, [4] quàm fuerim occupatus.

Ut autem à te diſceſſi, in Græciam proficiſcens, cum opera 5
mea nec reſpublica nec amici uterentur, nec honeſtè inter arma verſari poſſem, ne ſi tutò id quidem mihi liceret: ut veni Veliam, tuaque, & tuos vidi, admonitus hujus æris alieni, nolui deeſſe ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipſa navigatione conſcripſi, tibique ex itinere miſi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum excitarem. Sed jam tempus eſt ad id, quod inſtituimus, accedere.

Cum omnis ratio diligens diſſerendi duas habeat partes; 2
unam inveniendi, alteram judicandi: utriuſque princeps, ut 6
mihi quidem videtur, Ariſtoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter perſecuti ſunt, ea ſcientia, quam dialecticen appellant. Inveniendi verò artem, quæ topice dicitur, quæque ad uſum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerunt.

Nos autem, quoniam in utraque ſumma utilitas eſt, & utramque, ſi erit otium, perſequi cogitamus, ab ea, quæ prior 7
eſt, ordiemur. Ut igitur earum rerum, quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato, & notato loco, facilis inventio eſt: ſic, cùm perveſtigare argumentum aliquod volumus, locos noſſe debemus. ſic enim appellatæ ab Ariſtotele ſunt hæ quaſi ſedes, è quibus argumenta promuntur.

Itaque licet definire, Locum eſſe argumenti ſedem: Argu- 8
mentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta incluſa ſunt, alii in eo ipſo, de quo agitur, hærent: alii aſſumuntur extrinſecus. In ipſo, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Extrinſecus autem ea dicuntur, quæ abſunt, longeque disjuncta ſunt.
Sed

1. *Non tam vitandi laboris mei cauſa.*] Hittorpianus liber abjecit *cauſa.* & verò ſi attentius legas, adjectitium videbitur. & ſæpe eo modo Latini, ipſeque Cicero. *Gruterus.*
2. *Quam quod id tua intereſſe.*] Ita mſſ. noſtri. ut & mox *hæc ut opinor Ariſtotelica.* ubi adjecta particula, mirifice exprimit faſtidium rhetoris. *Idem.*
3. *Multa ſæpe ſcripſiſſes.*] Hanc eſſe meliorum ſcriptorum lectionem prodidit Victorius annotationibus ad lib. VII Epiſtolar. ſicque fuit in Hittorpiano; neque aliter invenit in ſuis Petrus Faber, qui conſulatur lib. I Semeſtr. c. 21. vulgabatur antea, *ſæpe caviſſes.* Idem.
4. *Quam fuerim occupatus.*] Libri publici, *ſæpe occupatus.* ſed interjectum illud adverbium abeſt à Pal. ab Hitt. à Pecciano, & ſententiam turbat. *Idem.*

5. Cum

9 Sed ad id totum, de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, quæ quaſi involutum evolvit id, de quo quæritur. ejus argumenti talis eſt formula: Jus civile eſt, æquitas conſtituta iis, qui ejuſdem civitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas: ejus autem æquitatis utilis eſt cognitio: utilis eſt ergo juris civilis ſcientia.

10 Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque cenſu, neque vindicta, nec teſtamento liber factus eſt, non eſt liber. neque eſt ulla earum rerum: non eſt igitur liber. Tum notatio, cùm ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: [5] Cùm lex Ælia Sentia aſſiduo vindicem aſſiduum eſſe jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim eſt aſſiduus, ut ait Ælius, appellatus ab ære dando.

3 Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo
11 affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes diſtributum eſt. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.

12 Conjugata dicuntur, quæ ſunt ex verbis generis ejuſdem. Ejuſdem autem generis verba ſunt, quæ orta ab uno variè commutantur, ut ſapiens, ſapienter, ſapientia. hæc verborum conjugatio, συζυγία dicitur, ex qua hujuſmodi eſt argumentum: Si compaſcuus ager eſt, jus eſt compaſcere.

13 A genere ſic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ea pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata. Forma enim à genere, quoad ſuum nomen retinet, numquam ſejungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet. legata igitur videtur.

14 A forma generis: quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita [6] Fabiæ pecunia legata eſt à viro, ſi ei viro materfamilias eſſet: ſi ea in manum non convenerat, nihil debetur. Genus enim eſt, uxor: ejus duæ formæ; una [7] matrumfamilias, earum, quæ in manum convenerunt; altera, earum, quæ tantummodò uxores habentur. qua in parte cùm fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

15 A ſimilitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum uſusfructus legatus eſt, heres reſtituere non debet, nec reficere, non magis, quàm ſervum reſtituere, ſi is, cujus uſusfructus legatus eſt, deperiſſet.

16 A differentia: Non, ſi uxori vir legavit omne argentum, quod ſuum eſſet; idcircò, quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt. multùm enim differt, in arcane poſitum ſit argentum, [8] an in tabulis debeatur.

17 Ex contrario autem, ſic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum ſuorum uſumfructum legavit, cellis vinariis, & oleariis plenis relictis, putare id ad ſe pertinere. uſus enim, non abuſus, legatus eſt. ea ſunt inter ſe contraria.

4 Ab adjunctis: Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe ca-
18 pite numquam diminuit, non videtur ex edicto prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari. adjungitur enim, ut ſecundum ſervorum, ſecundum exulum, ſecundum puerulorum tabulas poſſeſſio videatur ex edicto dari.

19 Ab antecedentibus autem, & conſequentibus & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, Si viri culpa factum eſt divortium, etſi [9] mulier nuntium remiſit, tamen pro liberis manere nihil oportet.

20 A conſequentibus: Si mulier, cùm fuiſſet nupta cum eo, quicum connubium non eſſet, nuntium remiſit, quoniam qui nati ſunt, patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

A repugnantibus: Si paterfamilias uxori ancillarum uſum- 21
fructum legavit à filio, neque à ſecundo herede legavit, mortuo filio mulier uſumfructum non amittet. quod enim ſemel teſtamento alicui datum eſt, id ab eo invito, cui datum eſt, auferri non poteſt. repugnat enim rectè accipere, & invitum reddere.

Ab efficientibus cauſis, hoc modo; Omnibus eſt jus [10] pa- 22
rietem directum ad parietem communem adjungere, vel ſolidum, vel fornicatum. at ſiquis in pariete communi demoliendo damni infecti promiſerit, non debebit præſtare quod fornix vitii fecerit. non enim ejus vitio, qui demolitus eſt, damnum factum eſt, ſed ejus operis vitio, quod ita ædificatum eſt, ut ſuſpendi non poſſet.

Ab effectis rebus, hoc modo: Cùm mulier viro in manum 23
convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, [11] viri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia valent, quæ ſunt ejuſmodi: [12] Quod in re majore valet, valeat in minore: ut ſi in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contrà: Quod in minore valet, valeat in majore. licet idem exemplum convertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par eſt: ut, Quoniam uſus auctoritas fundi, [13] biennium eſt, ſit etiam ædium. at in lege ædes non appellantur, & ſunt ceterarum omnium, quarum annuus eſt uſus. valeat æquitas, quæ paribus in cauſis paria jura deſiderat.

Quæ autem extrinſecus aſſumuntur, ea maximè ex auctori- 24
tate ducuntur. itaque Græci tales argumentationes, ἀτέχνους vocant, id eſt, artis expertes: ut, ſi ita reſpondeas, Quoniam P. Scævola id ſolum eſſe ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi cauſa tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexiſſet, aqua deflueret, id tibi jus videri.

His igitur locis, qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum 25
reperiendum, tanquam elementis quibuſdam, ſignificatio, & demonſtratio datur. Utrùm igitur hactenus ſatis eſt? tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto. Sed, quoniam avidum 5
hominem ad has diſcendi epulas recepi, ſic accipiam, ut reliquiarum ſit potius aliquid, quàm te hinc patiar non ſatiatum diſcedere.

Quando ergo unuſquiſque eorum locorum, quos expoſui, 26
ſua quædam membra habet, ea quàm ſubtiliſſimè perſequamur, & primùm de ipſa definitione dicatur. Definitio, eſt oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid ſit. Definitionum autem duo ſunt genera prima. Unum earum rerum, quæ ſunt: alterum earum, quæ intelliguntur.

Eſſe ea dico, quæ cerni, tangive poſſunt, ut fundum, ædes, 27
parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus, cetera, quo ex genere quædam interdum nobis definienda ſunt. Non eſſe rurſus ea dico, quæ tangi, demonſtrarive non poſſunt, cerni tamen animo, atque intelligi poſſunt: ut, ſi uſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus: eſt tamen quædam conformatio inſignita, & impreſſa intelligentia: quam notionem voco. ea ſæpe in argumentando definitione explicanda ſunt.

Atque etiam definitiones, aliæ ſunt partitionum, aliæ di- 28
viſionum. Partitionum, cùm res ea, quæ propoſita eſt, quaſi in

5. *Cum lex Ælia Sentia &c.*] Non abimus à mſſ. minimè ſecuti temeritatem Lambini, qui hoc libello item paſſim quidvis delet, quidvis mutat ex animi mera ſui libidine; aut perſuaſus Criticorum veriſimili aliqua ratione. retinuimus, inquam, vulgatam ſuſtentati auctoritate præterea Boëtii, qui illud *Ælia Sentia* planè agnoſcit, ejectum á Lambinianis: *Grut.*

6. *Fabiæ pecunia legata eſt &c.*] Aliter iſthæc interpretatur Hotomanus lib. 1 Obſerv cap 24. *Idem.*

7. *Matrum familias, earum quæ &c.*] Pithæanus, *ea ſunt quæ &c.* Palat. *hæc eſt quæ &c.* ut appareat dictionem *earum* eſſe a gloſſa. *Idem.*

8. *An in tabulis debeatur.*] Idem Hotomanus delendum putat dictionem poſtremam cap. 25. *Idem:*

9. *Mulier nuntium remiſit.*] Illuſtrat Hotomanus libro 1 Obſerv. cap. 25. *Idem.*

10. *Parietem directum &c.*] Hujus quoque explicatio petenda ab Hotomani libro 11 Obſerv. cap. 1. *Idem.*

11. *Viri fiunt dotis nomine.*] De eo etiam Hotomanus diſputationibus juris civilis de Dotibus, ca. 1 §. 5. *Idem.*

12. *Quod in re majore valet, valeat in minore.*] Hotomanus interponendas putat duas negativas lib. 11 obſerv. cap. 2. *Idem.*

13. *Biennium eſt.*] Idem corrigendum putat lib. 11 obſerv. c. 2. *biennis.* Idem.

14. *Teſt*

in membra diſcerpitur : ut, ſi quis jus civile dicat id eſſe, quod in legibus , ſenatuſconſultis , rebus judicatis , juriſperitorum auctoritate , edictis magiſtratuum , more , æquitate conſiſtat. Diviſionum autem definitio formas omnes complectitur , quæ ſub eo genere ſunt , quod definitur , hoc modo : Abalienatio, eſt ejus rei , quæ mancipi eſt , aut traditio alteri nexu , aut in
6 jure ceſſio , inter quos ea jure civili fieri poſſunt. Sunt & alia genera definitionum : ſed ad hujus libri inſtitutum illa nihil pertinent : tantùm eſt dicendum, qui ſit definitionis modus.

29 Sic igitur veteres præcipiunt ; cùm ſumſeris ea , quæ ſunt ei rei , quam definire velis , cum aliis communia , uſque eò perſequi , dum proprium efficiatur , quod nullam in aliam rem transferri poſſit. Ut hoc, Hereditas eſt pecunia. Commune adhuc. multa enim genera ſunt pecuniæ. Adde quod ſequitur:quæ morte alicujus ad quempiam pervenit. nondum eſt definitio. multis enim modis ſine hereditate teneri mortuorum pecuniæ poſſunt. Unum adde verbum , jure. jam à communitate res disjuncta videbitur , ut ſit explicata definitio , ſic : Hereditas eſt pecunia , quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure. Nondum eſt ſatis: adde, nec ea aut legata teſtamento, aut poſſeſſione retenta. confectum eſt. Itemque , ut illud , Gentiles ſunt , qui inter ſe eodem nomine ſunt. Non eſt ſatis. Qui ab ingenuis oriundi ſunt. Ne id quidem ſatis eſt. Quorum majorum nemo ſervitutem ſervivit. Abeſt etiam nunc. Qui capite non ſunt deminuti. Hoc fortaſſe ſatis eſt. Nihil enim video Scævolam, pontificem, ad hanc definitionem addidiſſe. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum , ſive id , quod eſt, ſive id, quod intelligitur, definiendum eſt.

30 Partitionum autem, & diviſionum genus quale eſſet, oſtendimus , ſed quid inter ſe differant, planiùs dicendum eſt. In partitione quaſi membra ſunt : ut corporis, caput, humeri, ma-
7 nus, latera, crura, pedes , & cetera. In diviſione, formæ ſunt, quas Græci ἰδέας vocant : noſtri , ſiqui hæc fortè tractant, ſpecies appellant : non peſſimè id quidem , ſed inutiliter ad mutandos caſus in dicendo. Nolim enim, ne ſi Latinè quidem dici poſſit , *ſpecierum* , & *ſpeciebus* dicere : & ſæpe his caſibus utendum eſt : at *formis* , & *formarum* velim. Cùm autem utroque verbo idem ſignificetur , commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

31 Genus & formam definiunt hoc modo : Genus,eſt notio ad plures differentias pertinens. Forma , eſt notio , cujus differentia ad caput generis, & quaſi fontem referri poteſt. Notionem appello , quod Græci tum ἔννοιαν , tum πρόληψιν dicunt. Ea eſt inſita , & antè percepta cujuſque formæ cognitio , enodationis indigens. Formæ igitur ſunt hæ , in quas genus ſine ullius prætermiſſione dividitur : ut ſiquis jus in legem,morem, æquitatem dividat. Formas qui putat idem eſſe , quod partes , confundit artem : & ſimilitudine quadam conturbatus , non ſatis acutè, quæ ſunt ſecernenda, diſtinguit.

32 Sæpe etiam definiunt & oratores , & poetæ per tranſlationem verbi , ex ſimilitudine cum quadam ſuavitate. Sed ego à veſtris exemplis, niſi neceſſariò, non recedam. Solebat igitur Aquillius, collega, & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe vultis, quærentibus iis , ad quos id pertinebat, quid eſſet litus , ita definire , qua fluctus eluderet : hoc eſt , quaſi qui adoleſcentiam , florem ætatis ; ſenectutem, occaſum vitæ , velit definire. Tranſlatione utens diſcedebat à
8 verbis propriis rerum , ac ſuis. Quod ad definitiones attinet, hactenus : reliqua videamus.

33 Partitione autem ſic utendum eſt , nullam ut partem relinquas , ut ſi partiri velis tutelas , inſcienter facias , ſi ullam prætermittas. At ſi ſtipulationum , aut judiciorum formulas partiare , non eſt vitioſum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diviſione vitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus. quæ cuique generi ſubjiciantur. Partium diſtributio ſæpe eſt infinitior , tamquam rivorum à fonte deductio.

Itaque in oratoriis artibus , quæſtionis genere propoſito , 34
quot ejus formæ ſint, ſubjungitur abſolutè. at cùm de ornamentis verborum , ſententiarumque præcipitur , quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim eſt infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur , quod velimus inter partitionem , & diviſionem intereſſe. Quamquam enim vocabula propè idem valere videantur : tamen quia res differebant , nomina rerum diſtare voluerunt.

Multa etiam ex notatione ſumuntur. ea eſt autem , cùm ex 35
vi nominis argumentum elicitur : quam Græci ἐτυμολογίαν vocant , id eſt , verbum ex verbo , veriloquium. Nos autem novitatem verbi non ſatis apti fugientes , genus hoc notationem appellamus,quia ſunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Ariſtoteles σύμβολον appellat , quod Latinè eſt nota. Sed cùm intelligitur, quid ſignificetur, minus laborandum eſt de nomine.

Multa igitur in diſputando notatione eliciuntur ex verbo , 36
ut , cùm quæritur , *Poſtliminium* quid ſit , non dico , quæ ſint poſtliminii. nam id caderet in diviſionem, quæ talis eſt; Poſtliminio redeunt hæc , homo , navis, mulus clitellarius, equus, equa , quæ frena recipere ſolet. Sed cùm ipſius poſtliminii vis quæritur , & verbum ipſum notatur : in quo Servius noſter (ut opinor) nihil putat eſſe notandum , niſi *poſt* ; & *liminium* illud, productionem eſſe verbi vult , ut in *finitimo , legitimo, æditimo,* non plus ineſſe *timum* , quàm in *meditullio tullium.*

Scævola autem , P. F. junctum putat eſſe verbum , ut ſit 37
in eo, & [14] *poſt*, & *limen* : ut quæ à nobis alienata ſunt,cùm ad hoſtem pervenerint , & ex ſuo tamquam limine exierint, dein cùm redierint pòſt ad idem limen , poſtliminio videantur rediiſſe. Quo in genere etiam Mancini cauſa defendi poteſt poſtliminio rediiſſe : deditum non eſſe , quoniam non ſit receptus. Nam neque deditionem , neque donationem ſine acceptione intelligi poſſe.

Sequitur is locus , qui conſtat ex iis rebus, quæ quodammo- 9
do affectæ ſunt ad id , de quo ambigitur : quem modò dixi in 38
plures partes diſtributum. Cujus primus eſt locus ex conjugatione , [15] quam Græci συζυγίαν vocant , finitimus notationi,de qua modo dictum eſt : ut , ſi aquam pluviam eam modò intelligeremus, quam imbri collectam videremus ; veniret Mucius, qui , quia conjugata verba eſſent pluvia , & pluendo , diceret , omnem aquam oportere arceri , quæ pluendo creviſſet.

Cum autem à genere ducetur argumentum,non erit neceſſe 39
id uſque à capite arceſſere. ſæpe etiam citrà licet , dummodo ſuprà ſit quod ſumitur, quàm id, ad quod ſumitur: ut aqua pluvia ultimo genere ea eſt , quæ de cælo veniens creſcit imbri : ſed propiore loco , in quo quaſi jus arcendi continetur , genus eſt, aqua pluvia nocens : ejus generis formæ , loci vitio , & manu nocens: quarum altera jubetur ab arbitro coërceri: altera non jubetur.

Commodè etiam tractatur hæc argumentatio , quæ ex ge- 40
nere ſumitur , cùm ex toto perſequare partes , hoc modo : Si dolus malus eſt , cùm aliud agitur , aliud ſimulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat : deinde in eorum aliquem id,quod arguas dolo malo factum, includere : quod genus argumenti in primis firmum videri ſolet.

Similitudo ſequitur,quæ latè patet ; ſed oratoribus & philo- 10
ſophis magis quàm vobis. Etſi enim omnes loci ſunt omnium 41
diſputationum ad argumenta ſuppeditanda , tamen aliis diſputationibus abundantiùs occurrunt, aliis anguſtiùs. Itaque genera tibi nota ſint : ubi autem his utare, quæſtiones ipſæ te admonebunt.

Sunt enim ſimilitudines, quæ ex pluribus collationibus per- 42
veniunt quò volunt, hoc modo : Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius,ſi,cui mandaris, ſi qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quò vult , appellatur inductio : quæ Græcè ἐπαγωγὴ nominatur; qua plurimùm eſt uſus in ſermonibus Socrates.

Al-

14. *Poſt & limen.*] Impugnat iſtud Cujacius lib. III obſervat. cap. 4. *Gut.*

15. *Quam Græci συζυγίαν vocant.*] De loci ſinceritate diſputat Victorius lib. XXIV Var. lect. cap. 10. *Idem.*

16. *Adi-*

43 Alterum ſimilitudinis genus collatione ſumitur, cùm una res uni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum ſi in urbe de finibus controverſia eſt, quia fines, magis agrorum videntur eſſe, quàm urbis, finibus regundis [16] adigere arbitrum non poſſis: ſic, ſi aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum eſt, aquæ pluviæ arcendæ adigere non poſſis arbitrum.

44 Ex eodem ſimilitudinis loco etiam exempla ſumuntur, ut Craſſus in Curiana cauſa exemplis plurimis uſus eſt, agens de eo, qui teſtamento ſic heredem inſtituiſſet, ut, ſi filius natus eſſet in decem menſibus, iſque mortuus prius, quàm in ſuam tutelam veniſſet; ſecundus heres hereditatem obtinuiſſet. quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in reſpondendo uti multùm ſoletis.

45 Ficta etiam exempla, ſimilitudinis habent vim: ſed ea oratoria magis ſunt, quàm veſtra: quamquam uti etiam vos ſoletis, ſed hoc modo: Finge mancipio aliquem dediſſe id, quod mancipio dari non poteſt. num idcirco id ejus factum eſt, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ulla re obligavit? In hoc genere oratoribus, & philoſophis conceſſum eſt, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo poſſit, augendæ rei gratia, dicatur, aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur: & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorum. eiſdem tamen ex locis (ut antè dixi) & in maximis, & in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur.

11 Sequitur ſimilitudinem differentia rei, maximè contraria
46 ſuperiori: ſed eſt ejuſdem, diſſimile, & ſimile invenire. Ejus generis hæc ſunt: Non, quemadmodum quod mulieri debeas, rectè ipſi mulieri ſine tutore auctore ſolvas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, rectè poſſis eodem modo ſolvere.

47 Deinceps locus eſt, qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera ſunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimùm differunt, ut ſapientia, & ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propoſitis occurrunt tamquam è regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas. ex quibus contrariis argumenta talia exſiſtunt: Si ſtultitiam fugimus, ſapientiam ſequamur: & bonitatem, ſi malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria ſunt, appellantur adverſa.

48 Sunt enim alia contraria, quæ privantia licet appellemus Latinè, [17] Græcè appellantur στερητικά. Præpoſitio enim IN, privat verbum ea vi, quam haberet, ſi IN præpoſitum non fuiſſet: ut *dignitas*, *indignitas*, *humanitas*, *inhumanitas*, & cetera generis ejuſdem. Quorum tractatio eſt eadem, quæ ſuperiorum, quæ adverſa dixi.

49 Nam alia quoque ſunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur: ut duplum, ſimplum: multa, pauca: longum, breve: majus, minus. [18] Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur negantia. ea ἀποφατικά Græci, contraria ajentibus: ut, Si hoc eſt, illud non eſt. Quid enim opus exemplo eſt? tantùm intelligatur, argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non convenire.

50 Ab adjunctis autem poſui equidem exemplum paullo antè, multa ſcilicet adjungi, quæ ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus, ex edicto ſecundum eas tabulas poſſeſſionem dari, quas is inſtituiſſet, cui teſtamenti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad conjecturales cauſas, quæ verſantur in judiciis, valet: cùm quæritur, quid aut ſit, aut evenerit, aut futurum ſit, aut, quid omnino fieri poſſit.

12 At loci quidem ipſius forma, talis eſt. Admonet autem hic
51 locus, ut quæratur, quid ante rem, quid cum re, quid poſt rem evenerit. Nihil hoc ad jus; ad Ciceronem, inquibat Gallus noſter, ſiquis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quæreretur. tu tamen patiere, nullum à me artis inſtitutæ locum præteriri, ne ſi nihil, niſi quod ad te pertineat, ſcribendum putaris, nimium te amare videare. Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modò non juriſconſultorum, ſed ne philoſophorum quidem.

Ante rem enim quæruntur, quæ talia ſunt, apparatus, col- 52
loquia, locus, conſtitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, ſtrepitus hominum, corporum umbræ, & ſi quid ejuſmodi. At poſt rem, rubor, pallor, titubatio, & ſiqua alia ſigna conturbationis, & conſcientiæ: præterea reſtinctus ignis, gladius cruentus, ceteraque, quæ ſuſpicionem facti poſſunt movere.

Deinceps eſt locus dialecticorum proprius ex conſequenti- 53
bus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longè diverſus eſt. nam adjuncta, de quibus paullo antè dictum eſt, non ſemper eveniunt: conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſariò conſequuntur. itemque & antecedentia, & repugnantia. quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re neceſſariò: & quidquid repugnat, id ejuſmodi eſt, ut cohærere numquam poſſit.
Cùm tripartitò igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, 13
anteceſſionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus ſimplex eſt, tractandi triplex. nam quid intereſt, cùm hoc ſumſeris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui ſit omne argentum legatum, utrùm hoc modo concludas argumentum: Si pecunia ſignata, argentum eſt; legata eſt mulieri. eſt autem pecunia ſignata argentum. legata igitur. An illo modo? Si numerata pecunia, non eſt legata; non eſt numerata pecunia argentum. eſt autem numerata pecunia argentum. legata igitur eſt. An illo modo? Non & legatum argentum eſt, & non eſt legata numerata pecunia. Legatum autem argentum eſt. legata igitur numerata pecunia eſt.

Appellant autem dialectici eam concluſionem argumenti, 54
in qua, cùm primum aſſumſeris, conſequitur id, quod annexum eſt, primum concluſionis modum. Cùm id, quod annexum eſt, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum ſit, ſecundus appellatur concludendi modus. Cùm autem aliqua conjuncta negaris, & his alia negatio rurſus adjungitur, & ex his primum ſumſeris, ut, quod relinquitur, tollendum ſit: is tertius appellatur concluſionis modus.

Ex hoc illa rhetorum ſunt ex contrariis concluſa, quæ ipſi 55
enthymemata appellant: non quòd non omnis ſententia, proprio nomine enthymema dicatur, ſed, ut Homerus propter excellentiam, commune poetarum nomen, efficit apud Græcos ſuum: ſic, cùm omnis ſententia, enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutiſſima, ſola propriè nomen commune poſſidet. Ejus generis hæc ſunt. *Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accuſas, damnas: Bene quam meritam eſſe autumas, dicis malè mereri. Id, quod ſcis, prodeſt nihil: id, quod neſcis, obeſt.*

Hoc differendi genus attingit omnino veſtras quoque in re- 14
ſpondendo diſputationes: ſed philoſophorum magis; quibus 56
eſt cum oratoribus illa ex repugnantibus ſententiis communis concluſio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures ſunt, qui ex disjunctionibus conſtant: aut hoc, aut illud. hoc autem: non igitur illud. Itemque, aut hoc, aut illud: non autem hoc: illud igitur. Quæ concluſiones idcirco ratæ ſunt, quòd in disjunctione plus uno verum eſſe non poteſt.

Atque ex iis concluſionibus quas ſuprà ſcripſi, prior, quar- 57
tus; poſterior, quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, ſic: Non & hoc eſt, & illud: hoc autem: non igitur illud. Hic modus eſt ſextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud: non autem hoc: illud igitur. Ex his modis concluſiones innumerabiles naſcuntur, in quo

16. *Adigere arbitrum.*] Sic & Victorius, non ut alii, *adjicere*, quod & rejicit Cujacius lib. IV Obſerv. cap. 15. *Grut.*

17. *Græcè appellantur στερητικά.*] Hittorp. & liber mſ. qui in Bibliotheca Regia ad fontem Bellaquenſem, cujuſque lectiones, à Gulielmio Fornerio enotatas, ad Suffridum miſit anno Ch. LXVII Hugo Blotius, habebat *Græci appellant.* forſan melius. *Idem.*

18. *Sunt etiam illa valde contraria &c.*] Ita Hittorp. neque alio ſitu Palatinus, qui tamen firmabat ſcripturam vulgatam; *ſunt etiam valdè*

quo eſt ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas expoſui, ad hanc inſtitutionem ſunt neceſſariæ.

58 Proximus eſt locus rerum efficientium, quæ cauſæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus cauſis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paullo antè poſui, & qui-

15 dem ex jure civili: ſed hæc patent latius. Cauſarum igitur genera, duo ſunt: Unum, quod vi ſua id, quod ſub ea ſubjectum eſt, certè efficit, ut ignis accendit: Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, ſed ſine quo effici non poſſit: ut, ſi quis æs, cauſam ſtatuæ velit dicere, quòd ſine eo non poſſit effici.

59 Hujus generis cauſarum, ſine quo non efficitur, alia ſunt quieta, nihil agentia, ſtolida quodammodo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cetera generis ejuſdem: Alia autem præcurſionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per ſe adjuvantia, etſi non neceſſaria, ut amori congreſſio cauſam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere cauſarum, ex æternitate pendentium, fatum à Stoicis nectitur. Atque ut earum cauſarum, ſine quibus effici non poteſt, genera diviſi; ſic etiam efficientium dividi poſſunt. Sunt enim aliæ cauſæ, quæ planè efficiant, nulla re adjuvante: aliæ, quæ adjuvari velint: ut ſapientia efficit ſapientes ſola per ſe: beatos efficiat, necne ſola per ſe, quæſtio eſt.

60 Quare cùm in diſputationem inciderit cauſa efficiens aliquid neceſſariò, ſine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea cauſa,

16 concludere. Cùm autem erit talis cauſa, ut in ea non ſit efficiendi neceſſitas; neceſſaria concluſio non ſequitur. Atque illud quidem genus cauſarum, quod habet vim efficiendi neceſſariam, errorem afferre non ferè ſolet: hoc autem, ſine quo non efficitur, ſæpe conturbat. Non enim ſi ſine parentibus filii eſſe non poſſunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria.

61 Hoc igitur, ſine quo non fit, ab eo, in quo certe fit, diligenter eſt ſeparandum. Illud enim eſt tamquam,

„ *Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus*
„ *Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!*

Niſi enim cecidiſſet abiegna ad terram trabes, Argo illa facta non eſſet. nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis neceſſaria. At cùm in Ajacis navim *criſpiſulcans igneum fulmen* injectum eſt, inflammatur navis neceſſario.

62 Atque etiam eſt cauſarum diſſimilitudo, quòd aliæ ſunt, ut ſine ulla appetitione animi, ſine voluntate, ſine opinione, ſuum quaſi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut caſu. Voluntate, ut tu, cùm hunc libellum legis. Perturbatione ut ſi quis eventum horum temporum timeat. Habitu, ut facilè & citò iraſcatur. Natura, ut vitium in dies creſcat. Arte, ut bene pingat. Caſu, ut proſperè naviget. Nihil horum ſine cauſa, nec quidquam omnino, ſed hujuſmodi cauſæ non neceſſariæ.

63 Omnium autem cauſarum in aliis ineſt conſtantia, in aliis non ineſt. In natura, & in arte conſtantia eſt, in ceteris nulla.

17 Sed tamen earum cauſarum, quæ non ſunt conſtantes, aliæ ſunt perſpicuæ, aliæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionem animi, judiciumque tangunt. Latent, quæ ſubjectæ ſunt fortunæ. cùm enim nihil ſine cauſa fiat; [19] hoc ipſum eſt fortunæ eventus, obſcura cauſa, quæ latenter efficitur. [20] Etiam ut ea, quæ fiunt, partim ſint ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ neceſſitate effecta ſunt. Voluntaria, quæ conſilio.

64 Quæ autem fortuna, [21] vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis eſt: ferire quem nolueris, fortunæ. [22] Ex quo aries ille ſubjicitur in veſtris actionibus: Si telum manu fugit magis, quàm jecit. [23] Caduat etiam in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quamquam ſint voluntariæ, (objurgatione enim, & admonitione dejiciuntur) tamen habent tantos motus, ut ea, quæ voluntaria ſunt, aut neceſſaria interdum, aut certè ignorata videantur.

Toto igitur loco cauſarum explicato, ex earum differentia 65 in magnis quidem cauſis vel oratorum, vel philoſophorum magna argumentorum ſuppetit copia. in veſtris autem ſi non uberior, at fortaſſe ſubtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum, in juriſconſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam & adſunt multùm, & adhibentur in conſilio: & patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, haſtas miniſtrant.

In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, EX FIDE BONA, eſt 66 additum: ubi verò etiam, UT INTER BONOS BENE AGIER: inprimiſque in arbitrio rei uxoriæ, in quo eſt: QVID AEQVIVS, MELIVS, parati eſſe debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid ſocium ſocio, quid eum, qui negotia aliena curaſſet, ei, cujus ea negotia fuiſſent; quid eum, qui mandaſſet, eumve, cui mandatum eſſet, alterum alteri præſtare oporteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modò oratoribus, & philoſophis, ſed juris etiam peritis copioſè de conſultationibus ſuis diſputare.

Conjunctus huic cauſarum loco locus ille eſt, qui efficitur ex 67 cauſis. Ut enim cauſa effectum indicat, ſic, quod effectum eſt, quæ fuerit cauſa, demonſtrat. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus, & poetis, ſæpe etiam philoſophis, ſed iis, qui ornatè & copioſè loqui poſſunt, mirabilem copiam dicendi, cùm denuntiant, quid ex quaque re ſit futurum. Cauſarum enim cognitio, cognitionem eventorum facit.

Reliquus eſt comparationis locus, cujus genus, & exemplum ſuprà poſitum eſt, ut ceterorum: nunc explicanda tractatio eſt. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus ſpectantur hæc, numerus, ſpecies, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio. 68

Numero ſic comparabuntur, ut plura bona, paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, brevioribus: longè, & latè pervagata, anguſtis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter ſe expetenda ſunt, iis, quæ propter aliud: & ut innata atque inſita, aſſumtis, & adventiciis: integra, contaminatis: jucunda, minus jucundis: honeſta, ipſis etiam utilibus: proclivia, laborioſis: neceſſaria, non neceſſariis: ſua, alienis: rara, vulgaribus: deſiderabilia, iis, quibus facilè carere poſſis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: voluntaria, neceſſariis: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificioſa, non artificioſis. 69

Vis autem in comparatione ſic cernitur, efficiens cauſa gravior, quàm non efficiens: quæ ſeipſis contenta ſunt, meliora, quàm quæ egent aliis: quæ in noſtra, quàm quæ in aliorum poteſtate ſunt: ſtabilia, incertis: quæ eripi non poſſunt, iis, quæ poſſunt. Affectio autem ad res aliquas, eſt hujuſmodi, principum commoda majora, quàm reliquorum, itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque lauda- 70

---

valdè contraria alia &c. Grut.

19. *Hoc ipſum eſt fortunæ eventus, obſcura cauſa, quæ latenter efficitur.* Hittorp. & Bellaq. exemplar *cauſa latenter efficit.* ab Palat. abeſt vocula tertia *eſt*: ut fortè reſcribendum ſit: *hoc ipſum fortunæ eventus, obſcurâ cauſâ, latenter efficit.* Idem.

20. *Etiam ut ea quæ ſunt &c.*] Obſecutus fuiſſem libro Pal. & Bellaquenſi, in quibus non erat *ut*, quod in aliis comparet editionibus, niſi indicaſſet Lambinus Ant. Goveanum excludere illud etiam faventibus membranis & Memmii & Briſſonii: ut ſcilicet huc cohæreant cum prioribus. & tamen reſtat in Pal. partim *ſunt*, non *ſint*; ut ceteræ habent editiones. *Idem.*

21. *Vel ignorata, quæ vel voluntaria.*] Ita legas in Gruteriana, Leidenſi, Londinenſi, Baſileenſi. Quod quum ſit ſine ſenſu & plane nugis involutum, relinquendas & ipſas & tertiam vocem putavi, quam non niſi lapſu typorum immiſſam priori exiſtimo, temere ſequutis aliis; quum & Lambinus ea verba attingat, ſed ſine mentione ejus pronominis. *Gronov.*

22. *Ex quo aries ille ſubjicitur in veſtris act.*] Delebimus illud *ſubjicitur*, tanquam librarii, ſi audimus Hittorpianum codicem. *Grut.*

23. *Caduat etiam in ignorationem.*] Repoſui *etiam*, loco *enim*; volen-

data. Atque, ut hæc in comparatione meliora, ſic deteriora, quæ iis ſunt contraria.

71 Parium autem comparatio nec elationem habet, nec ſubmiſſionem. eſt enim æqualis. Multa autem ſunt, quæ æqualitate ipſa comparantur: quæ ita ferè concluduntur. Si conſilio juvare cives, & auxilio, æqua in laude ponendum eſt: pari gloria debent eſſe ii, qui conſulunt, & ii, qui defendunt. at quod primum eſt: quod ſequitur igitur. Perfecta eſt omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cùm profectus ſis à definitione, à partitione, à notatione, à conjugatis, à genere, à forma, à ſimilitudine, à differentia, à contrariis, ab adjunctis, à conſequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à cauſis, ab effectis, à comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea ſedes argumenti quærenda ſit.

9
72 Sed quoniam ita a principio diviſimus, ut alios locos diceremus in eo ipſo, de quo ambigitur, hærere, de quibus ſatis eſt dictum: alios aſſumi extrinſecus; de iis pauca dicamus: etſi ea nihil omnino ad veſtras diſputationes pertinent; ſed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, niſi jus civile, delectet. &, quoniam ad te hæc ita ſcribuntur, ut etiam in aliorum manus ſint ventura, detur opera, ut quamplurimùm iis, quos recta ſtudia delectant, prodeſſe poſſimus.

73 Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in teſtimonio poſita eſt. Teſtimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa ſumitur ad faciendam fidem. Perſona autem non qualiſcumque, teſtimonii pondus habet. ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. [24] Naturæ auctoritas in virtute ineſt maxime. In tempore autem multa ſunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, uſus, neceſſitas, concurſio etiam nonnumquam rerum fortuitarum. Nam & ingenioſos, & opulentos, & ætatis ſpatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortaſſe, ſed vulgi opinio mutari vix poteſt, ad eamque omnia dirigunt & qui judicant, & qui exiſtimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipſa virtute videntur excellere.

74 Sed reliquis quoque rebus, quas modò enumeravi, quamquam in iis nulla ſpecies virtutis eſt: tamen interdum confirmatur fides, ſi aut ars quædam adhibetur; magna enim eſt vis ad perſuadendum, ſcientiæ. aut uſus; plerumque enim creditur iis, qui experti ſunt. Facit etiam neceſſitas fidem, quæ cùm à corporibus, tum ab animis naſcitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipſa dicere, &, quæ à perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia neceſſitatis vim habent, afferunt auctoritatem, & fidem.

75 Cujus generis etiam illa ſunt, ex quibus nonnumquam verum invenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, vinolentia, inſania. Nam & pueri ſæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per ſomnum, vinum, inſaniam, multa ſæpe patefacta ſunt. Multi etiam in res odioſas imprudentes inciderunt, [25] ut Stajeno nuper accidit: qui ea locutus eſt, bonis viris ſubauſcultantibus, pariete interpoſito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus eſt. Huic ſimile quiddam de Lacedæmonio Pauſania accepimus.

76 Concurſio autem fortuitorum talis eſt, ut, ſi interventum eſt caſu, cùm aut ageretur aliquid, quod proferendum non eſſet, aut diceretur. In hoc genere etiam illa eſt in Palamedem conjecta ſuſpicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix poteſt. Hujus etiam generis eſt fama vulgi, quoddam multitudinis teſtimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita ſunt. Ex quibus alterum, natura valet: alterum, induſtria. Deorum enim virtus, natura excellit: hominum autem, induſtria.

Divina hæc ferè ſunt teſtimonia: Primùm orationis. oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quòd ineſt in his deorum oratio: Deinde rerum, in quibus inſunt quaſi opera divina quædam: primùm ipſe mundus, ejuſque omnis ordo, & ornatus: deinceps aërei volatus avium, atque cantus: deinde ejuſdem aëris ſonitus, & ardores, multarumque rerum in terra portenta: atque etiam per exta, inventa præſenſio. A dormientibus quoque multa ſignificata viſis, quibus ex locis ſumi interdum ſolent ad fidem faciendam teſtimonia deorum. 77

In homine virtutis opinio valet plurimùm. Opinio autem eſt, non modò eos virtutem habere, qui habeant, ſed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos ſtudio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam conſtantem, & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos eſſe, quales ſeipſi velint. Nec ſolùm eos cenſent tales eſſe, qui in honoribus populi, reque publica verſantur, ſed & oratores, & philoſophos, & poetas, & hiſtoricos: ex quorum & dictis, & ſcriptis ſæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem. 78

Expoſitis omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendum eſt, nec ullam eſſe diſputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec ferè omnes locos incidere in omnem quæſtionem, & quibuſdam quæſtionibus alios, quibuſdam eſſe alios aptiores locos. Quæſtionum duo ſunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum eſt, quod ὑπόθεσιν Græci, nos cauſam. Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propoſitum poſſumus nominare. 21 79

Cauſa certis perſonis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſque eorum. Propoſitum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propoſitum, pars cauſæ eſt. Sed omnis quæſtio, earum aliqua de re eſt, quibus cauſæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnumquam omnibus. 80

Quæſtionum autem, quacunque de re ſint, duo ſunt genera: unum, cognitionis; alterum, actionis. 81

Cognitionis ſunt hæ, quarum finis eſt ſcientia. Ut, ſi quæratur, à naturane jus profectum ſit, an ab aliqua quaſi conditione hominum, & pactione. Actionis autem hujuſmodi exempla ſunt: Sitne ſapientis ad rempublicam accedere. Cognitionis quæſtiones tripartitæ ſunt, cùm, an ſit: aut, quid ſit: aut, quale ſit, quæritur. Horum primum, conjectura: ſecundum, definitione: tertium, juris & injuriæ diſtinctione explicatur. Conjecturæ ratio in quattuor partes diſtributa eſt. quarum una eſt, cùm quæritur, ſitne aliquid. altera, unde ortum ſit. tertia, quæ id cauſa effecerit. quarta, in qua de mutatione rei quæritur: Sit, necne ſit: Ecquidnam honeſtum ſit: Ecquid æquum re vera. an hæc tantùm in opinione ſint: Unde autem ſit ortum, ut, cùm quæritur, natura, an doctrina poſſit effici virtus. Cauſa autem efficiens ſic, ut, cùm quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, ſic: Poſſitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam. 82

Cùm autem, quid ſit, quæritur; notio explicanda eſt, & proprietas, & diviſio, & partitio. Hæc enim ſunt definitioni attributa: additur etiam deſcriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant. Notio ſic quæritur, ſitne id æquum, quod ei, qui plus poteſt, utile eſt. Proprietas ſic: In hominemne ſolum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diviſio, & eodem pacto partitio, ſic: Triane genera bonorum ſint. Deſcriptio, Qualis ſit avarus, qualis aſſentator, ceteraque ejuſdem generis, in quibus natura, & vita deſcribitur. 22 83

Cùm autem quæritur, quale quid ſit; aut ſimpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter, Expetendane ſit gloria: Comparatè, Præponendane ſit divitiis gloria. Simplicium tria genera ſunt: de expetendo, fugiendoque: de æquo, & iniquo: de honeſto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, 84

volente Pal. & Hittorpiano. *Grut.*

24. *Naturæ auctoritas in virtute ineſt maximè.*] Vocula *ineſt* non conſpicitur in Pal. at Hitt. & Bell. ſervant *maxima.* rectè. *Idem.*

25. *Ut Stajeno nuper accidit &c.*] Eſt ab Hittorpiano, annotatumque idem in Bellaquenſi inter lineas. ſed & alioquin alludebat Pal. in quo *Stajerio.* Idem.

26. Si

dem, & alio: alterum de majore, & minore. De expetendo, & fugiendo, hujuſmodi: [26] Si expetendæ divitiæ, ſi fugienda paupertas. De æquo & iniquo: Æquumne ſit ulciſci, à quocumque injuriam acceperis. De honeſto, & turpi: Honeſtumne ſit, pro patria mori.

85 Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum eſt de eodem, & alio: ut, ſi quæratur, quid interſit inter amicum, & aſſentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de majore, & minore: ut, ſi quæratur, eloquentiane pluris ſit, an juris civilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus hactenus.

86 Actionis reliquæ ſunt: quarum duo ſunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel ſedandum, planeve tollendum. Ad officium ſic; ut, cùm quæritur, ſuſcipiendine ſint liberi. Ad movendos animos, cùm fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationeſque flebiles, rurſuſque oratio cùm iracundiam reſtinguens, rum metum eripiens, tum exſultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc cùm in propoſitis quæſtionibus genera ſint, eadem in cauſas transferuntur.

23 Loci autem qui ad quaſque quæſtiones accommodati ſunt,
87 deinceps eſt videndum. Omnes quidem illi, quos ſupra diximus, ad pleraſque ſunt: ſed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maximè apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis ſumi poſſunr. Ad definitionem autem pertinet ratio, & ſcientia definiendi. Atque huic generi finitimum eſt illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quædam definitionis eſt. Si enim quæratur, idemne ſit pertinacia, & perſeverantia, definitionibus judicandum eſt.

88 Loci autem convenient in ejus generis quæſtionem, conſequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui ſumuntur ex cauſis & effectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur, hanc autem non ſequitur: aut ſi huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut ſi huic rei repugnat, illi non repugnat: aut, ſi hujus rei hæc, illius alia cauſa eſt: aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt: ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud ſit, inveniri poteſt.

89 Ad tertium genus quæſtionis, in quo, quale ſit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paullo antè in comparationis loco enumerata ſunt. In illud autem genus, in quo de expetendo, fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cùm de honeſto, turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio eſt.

90 Cùm autem de æquo, & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipartitò, & natura, & inſtituto. Natura partes habet duas, tuitionem ſui, & ulciſcendi jus. Inſtitutio autem æquitatis, tripartita eſt. una pars, legitima eſt, altera conveniens, tertia moris vetuſtate confirmata. Atque etiam rurſus æquitas, tripartita dicitur eſſe: una ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere: Prima, pietas: ſecunda, ſanctitas: tertia, juſtitia, aut æquitas nomi-
24 natur. De propoſito ſatis multa: deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt. Pleraque enim ſunt ei cum propoſito communia.

91 Tria ſunt igitur genera cauſarum; judicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipſi declarant, quibus utendum locis ſit. Nam judicii finis eſt jus: ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expoſitæ, cùm æquitatis. Deliberandi finis, utilitas: cujus hæ partes, quæ modò expoſitæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honeſtas: de qua item eſt antè dictum.

92 Sed definitæ quæſtiones à ſuis quæque locis, quaſi propriis, inſtituuntur, in accuſationem, defenſionemque partitæ. In quibus exſiſtunt hæc genera, ut accuſator perſonam arguat facti: defenſor aliquid opponat de tribus, aut non eſſe factum: aut ſi ſit factum, aliud ejus facti nomen eſſe: aut jure eſſe factum. Itaque aut infitialis, aut conjecturalis prima appelletur:
definitiva, altera: tertia, quamvis moleſtum nomen hoc ſit, juri- 2
dicialis vocetur. Harum cauſarum propria argumenta ex iis ſumta locis, quos expoſuimus, in præceptis oratoriis explicata ſunt.

Refutatio autem accuſationis, in qua eſt depulſio criminis, 9
quæ Græcè ςάσις dicitur, Latinè appelletur ſtatus: in quo primùm inſiſtit quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Atque etiam in deliberationibus, & laudationibus iidem exſiſtunt ſtatus. Nam & negantur ſæpe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunr fore, ſi aut omnino fieri non poſſunt, aut ſine ſumma difficultate non poſſunt. in qua argumentatione ſtatus conjecturalis exſiſtit.

At, cùm aliquid de utilitate, honeſtate, æquitate diſſeritur, 94
deque iis rebus, quæ iis ſunt contrariæ: incurrunt ſtatus aut juris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari poteſt, id factum eſſe, quod laudetur: aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit, aut omnino non eſſe laudabile, quòd non rectè, non jure factum ſit. Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem meum.

Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vo- 95
cant. mihi placet id, quoniam quidem ad te ſcribo, [27] qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, ea continentia vocentur, quaſi firmamenta defenſionis: quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. Sed, quoniam lege firmius in controverſiis diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, ut legem adjutricem, & teſtem adhibeamus. In qua re alii quaſi ſtatus exſiſtunt novi, qui appellantur legitimæ diſceptationes.

Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adverſa- 96
rius velit, ſed aliud. Id autem contingit, cùm ſcriptum ambiguum eſt, ut duæ differenres ſententiæ accipi poſſint. Tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, ut quæratur verbane plus, an ſententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controverſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum, diſcrepantia ſcripti & voluntatis, & ſcripta contraria. Jam hoc perſpicuum eſt, non magis in legibus, 25
quàm in teſtamentis, in ſtipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex ſcripto aguntur, poſſe controverſias eaſdem exſiſtere. Horum tractationes in aliis libris explicantur.

Nec ſolùm perpetuæ actiones, ſed etiam partes orationis iiſ- 97
dem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus: ut in principiis, quibus ut benivoli, ut dociles, ut attenti ſint, qui audiant, efficiendum eſt propriis locis. Itemque narrationes, ut ad ſuos fines ſpectenr, id eſt, ut planæ ſint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. quæ quamquam in tota oratione eſſe debent, magis tamen ſunt propria narrandi.

Quæ autem conſequitur narrationem fides, ea perſuadendo 98
quoniam efficitur, qui ad perſuadendum loci maximè valeant, dictum eſt in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem & alia quædam habet, & maximè amplificationem: cujus effectus is debet eſſe, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur: &, ſi ita jam affecti antè ſunt, ut augeat eorum motus, aut ſedet oratio.

Huic generi, in quo & miſericordia, & iracundia, & odium, 99
& invidia, & ceteræ animi affectiones perturbantur, præcepta ſuppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, cùm voles. Ad id autem, quod te velle ſenſeram, cumulatè ſatisfactum eſſe debet voluntati tuæ.

Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni 100
ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te deſiderata erant, ſum complexus, fecique quod ſæpe liberales venditores ſolent, ut, cùm ædes, fundumve vendiderint, rutis cæſis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi cauſa apte, & loco poſitum eſſe videatur. ſic tibi nos ad id, quod quaſi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

26. *Si expetendæ divitiæ, ſi fugienda &c.*] Lambinus ſuppoſuit, *Sintne exp. div. ſitne fug. &c* ſed non adjutus à mſſ. libris. alterum ſa-rè rectè dici pluribus oſtendit Cujacius libro III Obſervat. cap. 37. *Urſ.*

27. *Qua de re agitur, vocari.*] Explicat iſtud eleganter & perſpicuè, ut ſemper omnia, Petrus Faber libro I Semeſtrium cap. 11. *Idem.*

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA, DIALOGUS.

Cicero filius, & Cicero pater, loquentes introducuntur.

CICERO FILIUS.

1 STUDEO, mi pater, Latinè ex te audire ea, quæ
2 mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidiſti; ſi modò tibi eſt otium, & ſi vis. CICERO PATER. An eſt, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctiſſimum eſſe? Otium autem primùm ſummum eſt, quoniam aliquando Roma exeundi poteſtas data eſt: deinde iſta tua ſtudia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter.

2 C. F. Viſne igitur, ut tu me Græcè ſoles ordine interrogare, ſic ego te viciſſim eiſdem de rebus Latinè interrogem? C. P. Sanè, ſi placet. ſic enim & ego te meminiſſe intelligam, quæ accepiſti: & tu ordine audies, quæ requiris.

3 C. F. Quot in partes diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi? C. P. In tres. C. F. Cedò quas? C. P. Primùm in ipſam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem. C. F. In quo eſt ipſa vis? C. P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba, invenienda ſunt, & collocanda. Propriè autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etſi eſt commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes eſt, earumque rerum omnium cuſtos eſt memoria.

4 C. F. Quid? orationis quot ſunt partes? C. P. Quattuor. earum duæ valent ad rem docendam; narratio & confirmatio. ad impellendos animos duæ; principium & peroratio. C. F. Quid? Quæſtio quaſnam habet partes? C. P. Infinitam, quam conſultationem appello: & definitam, quam cauſam nomino.

2 C. F. Quoniam igitur invenire oratoris primum eſt, quid
5 quæret? C. P. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet perſuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipſa inſitis, aut aſſumtis. C. F. Quos vocas locos? C. P. Eos, in quibus latent argumenta. C. F. Quid eſt argumentum? C. P. Probabile inventum ad faciendam fidem.

6 C. F. Quomodo igitur duo genera iſta dividis? C. P. Quæ ſine arte putantur, ea remota appello, ut teſtimonia. C. F. Quid inſita? C. P. Quæ inhærent in ipſa re. C. F. Teſtimoniorum quæ ſunt genera? C. P. Divinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auſpicia, ut vaticinationes, & reſponſa ſacerdotum, haruſpicum, conjectorum. Humanum, quod ſpectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expreſſa: in quo inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, jurata, quæſita.

7 C. F. Quæ ſunt quæ dicis inſita? C. P. Quæ infixa ſunt rebus ipſis, ([1] tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritut. & ad id totum, de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. ex iis autem rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur, alia conjugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex conjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum:) ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ ſunt ipſi, contrariove cjus aut ſimilia, aut diſſimilia, aut conſentanea, aut diſſentanea: ut ea, quæ ſunt quaſi conjuncta, aut ea, quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe: aut earum rerum, de quibus agitur, cauſæ: aut cauſarum eventus, id eſt, quæ ſunt effecta de cauſis, ut diſtributiones, ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum, & quaſi præcurrentia, in quibus ineſt aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus ſit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

C. F. Omnibuſne igitur ex his locis argumenta ſumemus? 3
C. P. Immò verò ſcrutabimur, & quæremus ex omnibus: ſed 5
adhibebimus judicium, ut levia ſemper rejiciamus, nonnumquam etiam communia prætermittamus, & non neceſſaria. C. F. Quoniam de fide reſpondiſti, volo audire de motu. C. P. Loco quidem quæris, ſed planius quod vis explicabitur, cùm ad orationis ipſius, quæſtionumque rationem venero.

C. F. Quid ſequitur igitur? C. P. Cùm inveneris, collocare. 9
Cujus in infinita quæſtione, ordo eſt idem ferè, quem expoſui, locorum. In definita autem, adhibenda ſunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur iſta explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commovendi. Quoniam fides, eſt firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim ſunt motus genera, partes plures generum ſingulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo quæſtionis. Nam eſt in propoſito finis, fides: in cauſa & fides, & motus. Quare cùm de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de utroque dixero.

C. F. Quid habes igitur de cauſa dicere? C. P. Auditorum 10
eam genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modò qui audit, aut diſceptator, id eſt, rei ſententiæque moderator: ita, ut aut delectetur, aut ſtatuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut judex: aut de futuris, ut ſenatus. Sic tria ſunt genera, judicii, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen.

C. F. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? 4
C. P. Delectationem in exornatione: in judicio, aut ſævitiam, 11
aut clementiam judicis: in ſuaſione autem, aut ſpem, aut reformidationem deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controverſiarum? C. P. Ut rationem collocandi ad finem cujuſque accommodem.

C. F. Quonam tandem modo? C. P. Quia, quibus in oratio- 12
nibus delectatio finis eſt, varii ſunt ordines collocandi. Nam aut temporum ſervantur gradus: aut generum diſtributiones, aut à minoribus ad majora adſcendimus, aut à majoribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate diſtinguimus, cùm parva magnis, ſimplicia conjunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia.

C. F.

1. *Tum ex toto, tum ex partibus &c.*] Lambinus iſtud cum aliquot lineis ſequentibus totum tollit, ut invectum huc ex Topicis. & certè videri

13 C. F. Quid? in deliberatione quid ſpectas? C. P. Principia, vel non longa, vel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, ſua cauſa parati. Nec multùm ſanè ſæpe narrandum eſt. Eſt enim narratio, præteritarum rerum, aut præſentium: ſuaſio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda eſt omnis oratio.

14 C. F. Quid? in judiciis quæ eſt collocatio? C. P. Non eadem accuſatoris, & rei: quòd accuſator rerum ordinem proſequitur, & ſingula argumenta, quaſi haſta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimoniis, accuratiuſque in ſingulis commoratur: perorationiſque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione paullulum digrediens de curſu dicendi, utitur, & vehementiùs in perorando. Eſt enim propoſitum, ut iratum efficiat judicem.

5 C. F. Quid faciendum eſt contrà reo? C. P. Omnia longè
15 ſecus. Sumenda principia ad benivolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt: aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ. Firmamenta ad fidem poſita, aut per ſe diluenda, aut obſcuranda, aut digreſſionibus obruenda. Perorationes autem, ad miſericordiam conferendæ. C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere poſſumus? C. P. Non ſanè. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & provido, & quod reſpuunt, immutandum eſt.

16 C. F. Expone deinceps, quæ ipſius orationis, verborumque præcepta ſunt. C. P. Unum igitur genus eſt eloquendi ſua ſponte fuſum: alterum verſum, atque mutatum. Prima vis eſt in ſimplicibus verbis: in conjunctis ſecunda. Simplicia, invenienda ſunt: conjuncta, collocanda ſunt. Et ſimplicia verba partim nativa ſunt, partim reperta. Nativa ea, [2] quæ ſignificata ſunt ſenſu: Reperta, quæ ex his facta ſunt, & novata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum.

17 Atque etiam eſt hæc diſtinctio in verbis; altera, natura: tractatione, altera. Natura, ut ſint alia conſonantiora, graviora, leviora, & quodammodo nitidiora: alia contra. Tractatione autem, cùm aut propria ſumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut priſca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia ſunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tamquam abutimur, aut ea, quæ obſcuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabiliùs, quàm ſermonis conſuetudo patitur, ornamus.

6 C. F. Habeo de ſimplicibus verbis: nunc de conjunctione
18 quæro. C. P. Numeri quidam ſunt in conjunctione ſervandi, conſecutioque verborum. Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod propoſueris, aut redundes. Conſecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus perturbetur oratio. Nam, ut in ſimplicibus verbis, quod non eſt Latinum: ſic in conjunctis, quod non eſt conſequens, vituperandum eſt.

19 Communia autem ſimplicium, conjunctorumque ſunt hæc quinque quaſi lumina, dilucidum, breve, probabile, illuſtre, ſuave. Dilucidum fit uſitatis verbis, propriis, diſpoſitis aut circumſcriptione concluſa, aut intermiſſione, aut conciſione verborum. Obſcurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur ſimplicibus verbis: ſemel unaquaque re dicenda: nulli rei, niſi, ut dilucidè dicas, ſerviendo. Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comtum, atque expolitum, ſi eſt auctoritas & pondus in verbis, ſi ſententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus.

20 Illuſtris autem oratio eſt, ſi & verba gravitate delecta ponuntur, & tranſlata, & ſuperlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat pænè ante oculos. Is enim maximè ſenſus attingitur: ſed ceteri tamen, & maximè mens ipſa moveri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrem omnia. Eſt enim plus aliquanto illuſtre, quàm illud dilucidum. altero fit ut intelligamus, altero verò, ut videre videamur.

Suave autem genus erit dicendi, primùm elegantia & jucunditate verborum ſonantium, & lenium: deinde conjunctione, quæ neque aſperos habeat concurſus, neque disjunctos, atque hiantes: & ſit circumſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum vocis apto, habeatque ſimilitudinem, æqualitatemque verborum, tum ex contrariis ſumta verbis: crebra crebris, paria paribus reſpondeant, relataque ad idem verbum: & geminata, atque duplicata, vel etiam ſæpius iterata ponantur: conſtructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur. 21

Fit etiam ſuavis oratio, cùm aliquid aut inviſum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid eſt admirabile, maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miſcet, oratio: quæque ſignificat oratoris ipſius amabiles mores: qui exprimuntur, aut ſignificando judicio ipſius ex animo humano ac liberali, aut inflexione ſermonis, cùm aut augendi alterius, aut minuendi ſui cauſa, alia dici ab oratore, alia exiſtimari videntur, idque comitate fieri magis, quàm vanitate. Sed multa ſunt ſuavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obſcuram, aut minùs probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, judicandum. 22

C. F. Reliquum eſt igitur, ut dicas de converſa oratione, 7
atque mutata. C. P. Eſt itaque id genus totum ſitum in commutatione verborum: quæ ſimplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cùm aut proprium, aut idem ſignificans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cùm aut definitio ad unum verbum revocatur, aut aſſumta verba removentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. 23

In conjunctis autem verbis triplex adhiberi poteſt commutatio, non verborum, ſed ordinis tantummodò: ut, cùm ſemel dictum ſit directè, ſicut natura ipſa tulerit, invertatur ordo, & idem quaſi ſurſum verſus, retroque dicatur; deinde idem interciſè, atque permiſtè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto convertendi genere verſatur. 24

C. F. Actio igitur ſequitur, ut opinor. C. P. Eſt ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maximè eſt. Facit enim & dilucidam orationem, & illuſtrem, & probabilem, & ſuavem, non verbis, ſed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimùm valebunt, ſi cum orationis genere conſentient, ejuſque vim, ac varietatem ſubſequentur. 25

C. F. Num quidnam de oratore ipſo reſtat? C. P. Nihil ſanè, præter memoriam, [3] quæ eſt gemina litteraturæ quodammodo, & in diſſimili genere perſimilis. Nam ut illa conſtat ex notis litterarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: ſic confectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, & in his imagines, ut litteras, collocat. 26

C. F. Quoniam igitur vis oratoris omnis expoſita eſt, quid 8
habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quattuor eſſe ejus 27
partes: quarum prima, & poſtrema ad motum animi valet. is enim initiis eſt, & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidem ferè ſemper, tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximeque cum aliquid aut confirmatum

---

videri queat ſupervacaneum. *Gruter.*

2. *Quæ ſignificata ſunt ſenſu.*] Hæret heic Lambinus: itaque Guielmius annotavit: Hoc eſt, quorum admoniti ſunt primi illi homines, qui rebus verba impoſuerunt, ipſo ſenſu. *ſignificare* enim, ſigno & tanquam nutu eſt indicare. Et ut nunc res ipſas ſignificant verba, ita eadem à rebus primum intenſa & inculcata ſunt. *Idem.*

3. *Quæ eſt gemina literaturæ.*] Ita quoque Palatini, explicatque pluribus Franciſcus Juretus Animadverſionibus ad lib. 1 Epiſtolæ

tum eſt, aut reprehenſum. Itaque ad fidem quoque vel plurimùm valet. Eſt enim amplificatio, vehemens quædam argumentatio, ut illa, docendi cauſa ſit: hæc, commovendi.

28 C. F. Perge igitur ordine quattuor mihi iſtas partes explicare. C. P. Faciam, & à principiis primùm ordiar. quæ quidem ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus eſt in perſonis noſtris, diſceptatorum, adverſariorum: è quibus initia benivolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officii, juſtitiæ, fidei: contrariis rebus in adverſarios conferendis, & cum iis, qui diſceptant, aliqua conjunctionis aut cauſa, aut ſpe ſignificanda: &, ſi in nos aliquod odium, offenſiove collocata ſit, tollenda ea, minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando.

29 Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillimè auditor diſcit, &, quid agatur, intelligit, ſi complectare à principio genus, naturamque cauſæ, ſi definias, ſi dividas, ſi neque prudentiam ejus impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri.

30 Ut attentè autem audiamur, trium rerum aliqua conſequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut conjuncta cum ipſis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, ſi quando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adverſario dictum aliquod, & maximè in perorando, dederit occaſionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: &, quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

9 C. F. Quid? in narratione quæ tandem conſervanda ſunt?

31 C. P. Quoniam narratio, eſt rerum explicatio, & quædam quaſi ſedes, ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſervanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim ſunt neceſſaria, partim aſſumta ad ornandum. Nam ut dilucidè probabiliterque narremus, neceſſarium eſt: ſed aſſumimus etiam ſuavitatem.

32 Ergo ad dilucidè narrandum eadem illa ſuperiora explicandi, & illuſtrandi præcepta repetemus, in quibus eſt brevitas: eaque ſæpiſſimè in narratione laudatur, de qua ſuprà dictum eſt. Probabilis autem erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea, quæ narrabuntur, conſentient: ſi cujuſque facti, & eventi cauſa ponetur: ſi teſtata dici videbuntur: ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione conjuncta: ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis veritas, & vitæ fides. Suavis autem narratio eſt, quæ habet admirationes, exſpectationes, exitus inopinatos, interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus.

33 C. F. Nempe ea ſequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinenr. C. P. Ita eſt: quæ quidem in confirmationem, & reprehenſionem dividuntur. Nam in confirmando, noſtra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controverſiam venit, id aut ſit, necne ſit: aut quid ſit: aut quale ſit quæritur: in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio.

34 C. F. Teneo iſtam diſtributionem. Nunc conjecturæ locos
10 quæro. C. P. In veriſimilibus, & in propriis rerum notis poſita eſt tota. Sed appellemus docendi gratia veriſimile, quod plerumque ita fiat: ut adoleſcentiam procliviorem eſſe ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod numquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Veriſimilia reperiuntur ex partibus, & quaſi membris narrationis. ea ſunt in perſonis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipſarum, negotiorumque naturis.

In perſonis naturæ primùm ſpectantur, valitudinis, figuræ, 35 virium, ætatis, marium, fœminarum: atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti ſunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertiis: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, moleſtia. Atque hæc quidem in natura ſpectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, poteſtates, divitiæ, libertas, & ea, quæ ſunt iis contraria.

In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: 36 plani, an montuoſi: læves, an aſperi: ſalubres, an peſtilentes: opaci, an aprici. & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deſerti: coædificati, an vaſti: obſcuri, an rerum geſtarum veſtigiis nobilitati: conſecrati, an profani.

In temporibus autem, præſentia, & præterita, & futura cernuntur. 11 in his ipſis, vetuſta, recentia, inſtantia, paullo poſt, 37 aut aliquando futura. Inſunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quaſi naturam notant, ut hiems, ver, æſtas, autumnus: aut anni tempora, ut menſis, ut dies, ut nox, hora, tempeſtas, quæ ſunt naturalia.

Fortuita autem, ſacrificia, feſti dies, nuptiæ. Jam facta, & 38 eventus, aut conſilii ſunt, aut imprudentiæ; quæ eſt aut in caſu, aut in quadam animi permotione. Caſu, cùm aliter accidit, ac putatum ſit. Permotione, cùm aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis cauſa permovit. Eſt etiam in imprudentia neceſſitas ponenda. Rerum autem bonarum, & malarum tria ſunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extrà eſſe poſſunt. Hujus igitur materiæ ad argumentum ſubjectæ, perluſtrandæ animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex ſingulis conjectura capienda.

Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti veſtigiis 39 ſumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, & eorum aliquid, quod ſenſu percipi poſſit: etiam ſi præparatum aliquid, ſi communicatum cum aliquo, ſi poſtea viſum, auditum, indicatum.

Veriſimilia autem partim ſingula movent ſuo pondere, par- 40 tim, etiam ſi videntur eſſe exigua per ſe, multùm tamen eum ſunt coacervata, proficiunt. atque in his veriſimilibus inſunt nonnumquam etiam certæ rerum, & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad ſimilitudinem veri, primùm, exemplum: deinde introducta rei ſimilitudo: fabula etiam nonnumquam, etſi ſit incredibilis, tamen homines commovet.

C. F. Quid? definitionis quæ ratio eſt, & quæ via? C. P. Non 12 dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, & 41 proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid ſit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna diſſenſio, definiendum eſt ſæpe ex contrariis, ſæpe etiam ex diſſimilibus, ſæpe ex paribus. Quamobrem deſcriptiones quoque ſunt in hoc genere ſæpe aptæ, & enumeratio conſequentium, in primiſque commovet explicatio vocabuli, ac nominis.

C. F. Sunt expoſita jam ferè ea, quæ de facto, quæque de fa- 42 cti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea reſtant, quæ, cùm factum conſtet, & nomen, qualia ſint, vocatur in dubium. C. P. Eſt ita, ut dicis. C. F. Quæ ſunt igitur in eo genere partes? C. P. 4 Aut jure factum depellitur, aut ulciſcendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique neceſſitate, inſcitia, caſu.

Nam quæ motu animi, & perturbatione facta ſine ratione 43 ſunt, ea defenſionem contra crimen, in legitimis judiciis non habent, in liberis diſceptationibus habere poſſunt. Hoc in genere, in quo, quale ſit, quæritur, ex controverſia, jure, & rectene actum ſit, quæri ſolet: quorum diſputatio ex locorum de-

ſtolæ 25 Symmachi. *Gruter.*

4. *Aut jure factum depellitur.*] Lambinus quidem intruſit, *defenditur.* ſed contra libros, in quibus alterum. Hittorp. tamen & Pal. pr. habent *depelletur.* alter *depellendi:* ut mihi veroſimile ſit totam eam vocem eſſe à manu ſcribarum, qui verbum aliquod heic requiri putabant; quod belle nihilominus ſubintelligatur. *Idem.*

5. Quæ

deſcriptione ſumenda eſt.

44 C. F. Ageſis ergo, quoniam in confirmationem, & reprehenſionem diviſetas orationis fidem, & dictum de altero eſt: expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum eſt negandum, quod in argumentatione adverſarius ſumſerit, ſi fictum, aut falſum eſſe poſſis docere; aut redarguenda ea, quæ pro veriſimilibus ſumta ſunt: Primùm dubia ſumta eſſe pro certis: Deinde etiam in perſpicuè falſis eadem poſſe dici: Tum ex iis, quæ ſumſerint, non effici, quæ velint. Accedere autem oporter ad ſingula. ſic univerſa frangentur. Commemoranda ſunt etiam exempla, quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit: conquerenda conditio communis periculi, ſi ingeniis hominum criminoſorum ſit expoſita vita innocentium.

13 C. F. Quoniam unde inveniuntur quæ ad fidem pertinent,
45 habeo, quemadmodum in dicendo ſingula tractentur, exſpecto. C. P. Argumentationem quærere videris, [5] quæ ſit argumenti explicatio: quæ ſumta ex iis locis, qui ſunt expoſiti, conficienda, & diſtinguenda dilucidè eſt. C. F. Planè iſtuc ipſum deſidero.

46 C. P. Eſt ergo (ut ſuprà dictum eſt) explicatio argumenti, argumentatio: ſed ea conficitur, cum ſumſeris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per ſe videtur. Argumentandi autem duo ſunt genera, quorum alterum ad fidem directò ſpectat; alterum ſe inflectit ad motum. Dirigitur, cùm propoſuit aliquid, quod probaret, ſumſitque ea, quibus uteretur: atque his confirmatis, ad propoſitum retulit, atque concluſit. Illa autem altera argumentatio, quaſi retrò, & contrà prius ſumit quæ vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jacit ad extremum.

47 Eſt autem illa varietas in argumentando, & non injucunda diſtinctio: ut, cùm interrogamus noſmetipſos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus, quæ ſunt cum aliis compluribus ſententiarum ornamenta. Vitare autem ſimilitudinem poterimus, non ſemper à propoſito ordientes: & ſi non omnia confirmando diſputabimus, breviterque interdum, quæ erunt ſatis aperta, ponemus: quodque ex his efficietur, ſi id apertum ſit, non habebimus neceſſe ſemper concludere.

14 C. F. Quid? illa, quæ ſine arte appellantur, quæ jamdu-
48 dum aſſumta dixiſti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? C. P. Illa verò indigent: nec eò dicuntur ſine arte, quòd ita ſunt, ſed quòd ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, & maximè in teſtibus.

49 Nam & de toto genere teſtium, quàm id ſit infirmum, ſæpe dicendum eſt: & argumenta, rerum eſſe propria: teſtimonia, voluntatum: utendumque eſt exemplis, quibus teſtibus creditum non ſit: & de ſingulis teſtibus, ſi natura vani, ſi leves, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracundia, ſi miſericordia impulſi, ſi præmio, ſi gratia adducti: comparandique ſuperiore cum auctoritate teſtium, quibus tamen creditum non ſit.

50 Sæpe etiam quæſtionibus reſiſtendum eſt, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti perſæpe ſunt, morique maluerunt falſum fatendo, quam infitiando, dolere. Multi etiam ſuam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quàm ipſi ſibi eſſent, liberarent. Alii autem aut natura corporis, aut conſuetudine dolendi, aut metu ſupplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti ſunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda ſunt.

51 Neque eſt obſcurum, quin, ([6] quoniam in utramque partem ſunt exempla, & item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria ſint ſumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in teſtibus, & in quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta ſunt, ſi aut ambiguè, aut inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiam aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehenduntur.

C. F. Extrema tibi pars reſtat orationis, quæ poſita in pero- 15
rando eſt, de qua ſanè velim audire. C. P. Facilior eſt explica- 52
tio perorationis. nam eſt diviſa in duas partes, amplificationem, & enumerationem. Augendi autem & hic eſt proprius locus in perorando: & in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehenſa.

Eſt igitur amplificatio, gravior quædam affirmatio, quæ mo- 53
tu animorum, conciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda ſunt, quæ vim habeant illuſtrandi, nec ab uſu ſint abhorrentia, gravia, plena, ſonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, ſuperlata, in primiſque tranſlata, nec in ſingulis verbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine conjunctione, ut plura videantur.

Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ 54
aſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora, omninoque ſemper quaſi naturalis, & non explanata oratio, ſed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis; [7] quibus actio vocis, vultus, & geſtus congruens, & apta ad animos permovendos, accommodata eſt. Sed & in verbis, & in actione cauſa erit tenenda, & pro re agenda. nam hæc, quia videntur perabſurda, cùm graviora ſunt, quàm cauſa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum eſt.

Rerum amplificatio ſumitur eiſdem ex locis omnibus, qui- 16
bus illa, quæ dicta ſunt ad fidem: maximeque definitiones va- 55
lent conglobatæ, & conſequentium frequentatio, & contrariarum, & diſſimilium, & inter ſe pugnantium rerum conflictio: & cauſæ, & ea, quæ ſunt de cauſis orta, maximeque ſimilitudines, & exempla: fictæ etiam perſonæ: muta denique loquantur, omninoque ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur, quæ magna habentur: quorum eſt duplex genus.

Alia enim magna natura videntur, alia uſu. Natura, ut cœ- 56
leſtia, ut divina, ut ea, quorum obſcuræ cauſæ, ut, in terris, mundoque admirabilia quæ ſunt: ex quibus, ſimilibuſque ſi attendas, ad augendum permulta ſuppetunt. Uſu, quæ videntur hominibus aut prodeſſe, aut obeſſe vehementiùs: quorum ſunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines; ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore; ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honeſtate; ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes ſumuntur ad ea retinenda: & in eos, à quibus ea violata ſunt, odia incitantur, & miſeratio naſcitur.

Proprius locus augendi in his rebus aut amiſſis, aut amitten- 17
di periculo. Nihil eſt enim tam miſerabile, quàm ex beato mi- 57
ſer. Et hoc totum quidem moveat, ſi bona ex fortuna quis cadat: & à quorum caritate divellatur: quæ amittat, aut amiſerit: in quibus malis ſit, futuruſve ſit, exprimatur breviter. Citò enim areſcit lacryma, præſertim in alienis malis. nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum eſt. minuta eſt enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit.

Illud jam eſt judicii, quo quaque in cauſa genere utamur 58
augendi. In illis enim cauſis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi ſunt, qui movere poſſunt exſpectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In judiciis accuſatori ferè, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accuſator miſericordiam movere debet, & defenſor iracundiam.

Enumeratio reliqua eſt, nonnunquam laudatori, ſuaſori 59
non ſæpe, accuſatori ſæpius, quàm reo, neceſſaria. Hujus ipſa tempora duo ſunt, ſi aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breviter expoſitis, vim eſt habitura cauſa majorem.

Et

5. *Quæ ſit argumenti explicatio.*] Sic Pal. pr. neque abit Hittorp. quàm quod is *ſint*. aliis erat *eſt*. Grut.

6. *Quoniam in utramque partem ſunt exempla.*] Volebat ita legi de conjectura Lambinus, quemadmodum expreſſe habet Pal. pr. & Hittorp. *Idem.*

7. *Quibus actio vocis, vultus, & geſtus congruens &c.*] Lambinus ait

60 Et reo rariùs utendum eſt, quod ponenda ſunt contraria : quorum [8] diſſolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne oſtentatio memoriæ ſuſcepta, videatur eſſe puerilis. id effugiet, qui non omnia minima repetet, ſed brevia ſingula attingens, pondera rerum ipſa comprehendet.

8 C. F. Quoniam & de ipſo oratore, & de oratione dixiſti,
61 expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum propoſuiſti, quæſtionis locum. C. P. Duo ſunt, ut initio dixi, quæſtionum genera : quorum alterum finitum temporibus [9] & perſonis, cauſam appello : Alterum infinitum, nullis neque perſonis, neque temporibus notatum, quod propoſitum voco. [10] Sed eſt conſultatio quaſi pars cauſæ quædam, & controverſiæ. ineſt enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia.

62 Quamobrem priùs de propoſito dicamus : cujus genera ſunt duo, cognitionis alterum ; ejus ſcientia eſt finis, ut verine ſint ſenſus : alterum actionis ; quod refertur ad efficiendum quid, ut, ſi quæratur, quibus officiis amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria : ſit, necne : quid ſit : quale ſit. Sit, necne, ut, jus in natura ſit, an in more. Quid autem ſit, ſitne jus, id, quod majori parti ſit utile. Quale autem ſit, juſtè vivere, ſit, necne, utile.

63 Actionis autem duo ſunt genera. Unum, ad perſequendum aliquid, aut declinandum : ut, quibus rebus adipiſci gloriam poſſis, aut quomodo invidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, uſumque refertur : ut, quemadmodum ſit reſpublica adminiſtranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum.

64 Rurſus autem ex cognitionis conſultatione, ubi, ſit, necne ſit, aut fuerit, futurumve ſit, quæritur, unum genus eſt quæſtionis poſſitne aliquid effici. ut, cùm quæritur, ecquiſnam perfectè ſapiens eſſe poſſit : alterum, quemadmodum quidque fiat, ut, quonam pacto virtus pariatur, naturane, an ratione, an uſu. Cujus generis ſunt omnes, in quibus, ut in obſcuris, naturalibuſque quæſtionibus, cauſæ, rationeſque rerum explicantur.

9 Illius autem generis, in quo, quid ſit id, de quo agitur, quæ-
65 ritur, duo ſunt genera; quorum in altero diſputandum eſt, aliud, an idem ſit, ut pertinacia & perſeverantia : in altero autem, deſcriptio generis alicujus, & quaſi imago exprimenda eſt, ut, qualis ſit avarus, aut quid ſit ſuperbia.

66 Tertio autem in genere, in quo, quale ſit, quæritur, aut de honeſtate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic : ut, Honeſtumne ſit pro amico periculum, aut invidiam ſubire. De utilitate autem ſic : ut, Sitne utile, in republica adminiſtranda verſari. De æquitate verò ſic : ut, Sitne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale ſit, quæritur, exoritur aliud quoddam diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolùm quæritur, quid honeſtum ſit, quid utile, quid æquum, ſed etiam ex comparatione, quid honeſtius, quid utilius, quid æquius : atque etiam, quid honeſtiſſimum, quid utiliſſimum, quid æquiſſimum : cujus generis illa ſunt, quæ præſtantiſſima ſit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis ſunt omnia.

67 Reſtant actionis : cujus alterum eſt præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet : ut, quemadmodum colendi ſint parentes ; alterum autem ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, ut in conſolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt, vel gignendos, vel concitandos. Atque hæc ferè eſt 20
partitio conſultationum.

C. F. Cognovi : ſed quæ ratio eſt in his inveniendi, & diſ- 68
ponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliamne cenſes, & non eandem eſſe, quæ eſt expoſita, ut ex eiſdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia ? Collocandi autem quæ eſt expoſita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationum, cauſarum genera reſtant omnino.

Et earum quidem forma duplex eſt : quarum altera delecta- 69
tionem ſectatur aurium : alterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis eſt ſuſcepta contentio. Itaque illud ſuperius, exornatio dicitur : quod cùm latum genus eſſe poteſt, ſaneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros ſuſcepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus eſſe poſſit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque verſetur. Reliquum autem genus cauſarum, aut in proviſione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione verſatur : quorum alterum deliberationis eſt, alterum judicii.

Ex qua partitione tria genera cauſarum exſtiterunt : unum, 70
quod à meliori parte, laudationis eſt appellatum ; deliberationis alterum, tertium judiciorum. Quamobrem de primo primùm, ſi placet, diſputemus. C. F. Mihi verò placet C. P. Ac 21
laudandi, vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum ſolùm, ſed etiam ad honeſtè vivendum valent, exponam breviter, atque à principiis exordiar & laudandi, & vituperandi.

Omnia enim ſunt profectò laudanda, quæ conjuncta cum 71
virtute ſunt : & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendiſque factis, ſine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, ſed ea, quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ antè dicta ſunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur.

Et, quoniam in his cauſis omnis ratio ferè ad voluptatem 72
auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione ſingulorum verborum inſignibus, quæ habent plurimum ſuavitatis : id eſt, ut factis verbis, aut vetuſtis, aut tranſlatis frequenter utamur, & in ipſa conſtructione verborum, ut paria paribus, & ſimilia ſimilibus ſæpe referantur : ut contraria, ut geminata, ut circumſcripta numeroſè, non ad ſimilitudinem verſuum, ſed ad explendum aurium ſenſum, [11] apto quodam quaſi verborum modo.

Adhibendaque frequentiùs etiam illa ornamenta rerum ſunt, 73
ſive quæ admirabilia, & nec-opinata, ſive ſignificata monſtris, prodigiis, & oraculis : ſive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidiſſe divina, atque fatalia. Omnis enim exſpectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improviſi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem.

Sed quoniam in tribus generibus bona, malave verſantur, 22
externis, corporis, & animi, prima ſunt externa, quæ ducun- 74
tur à genere : quo breviter, modiceque laudato, aut, ſi erit infame, prætermiſſo : ſi humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto : deinceps, ſi res patitur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. poſtea de corporis bonis ; in quibus quidem, quæ virtutem maximè ſignificat, facillimè forma laudatur.

Deinde eſt ad facta veniendum, quorum collocatio triplex 75
eſt.

ait ſe repoſuiſſe libris volentibus, *voce, vultu & geſtu*. ſi verum dicit, non vitupero. at Pal. tamen pr. atque Hitt. habent tantum, *vocis & geſtus conſer.* alter Pal *actio vultus & geſtus &c.* Grut.

8. *Diſſolutio in brevitate latebit*] Pall. uterque *lucebit* ; ut item Hitt. Lambinus ex ſcripto uno edidit, *non lucebit*. malim adhærere vulgato. *Idem*.

9. *Et perſonis, cauſam appello.*] Sic Pal. quintus. nam pr. *& perſonis, controverſiam cauſam*. editio vetus, *& perſonis controverſam cauſam appello*. Idem.

10 *Sed eſt conſultatio quaſi pars cauſæ quædam & controverſiæ.*] Haud aliter Pal. pr. niſi quod deſtituatur illo &. verum enim verò quintus præfert *Sed propoſitum, latior pars controverſiæ, quàm cauſæ*. quæ ſcriptura examinanda otioſioribus. *Idem*.

11. *Apto quodam quaſi verborum modo.*] Lambinus jactat ſe in *nodo ſuo*. ego retineo cum libris illud *modo* ; in quo etiam ſua eſt ſimilitudo. *Idem*.

12. *Gra-*

eſt. aut enim temporum ſervandus eſt ordo, aut in primis recentiſſimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera ſunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latiſſimè patens, ex multis & variis diſputationibus nunc in quandam anguſtam, & brevem concludetur.

76 Eſt igitur vis virtutis duplex. aut enim ſcientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque graviſſimo nomine ſapientia appellatur, hæc ſcientia pollet una. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendiſque animi motibus laudatur, ejus eſt munus in agendo: cui temperantiæ nomen eſt. Atque illa prudentia in ſuis rebus, domeſtica; in publicis, civilis appellari ſolet.

77 Temperantia autem in ſuas itidem res, & in communes diſtributa eſt, duobuſque modis in rebus commodis diſcernitur; & ea, quæ abſunt, non expetendo, & ab iis, quæ in poteſtate ſunt, abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex. nam quæ venientibus malis obſtat, fortitudo; quæ, quod jam adeſt, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur: cujus eſt liberalitas in uſu pecuniæ: ſimulque altitudo animi in capiendis incommodis, & maximè injuriis: & omne, quod eſt ejus generis, [12] grave, ſedatum, vel non turbulentum.

78 In communione autem quæ poſita pars eſt, juſtitia dicitur, eaque erga deos, religio, erga parentes, pietas, vulgò autem bonitas: creditis in rebus fides, in moderatione animadver-
23 tendi lenitas, amicitia in benivolentia nominatur. Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ, comiteſque ſapientiæ: quarum altera, quæ ſint in diſputando vera, atque falſa, quibuſque poſitis quid ſequatur, diſtinguit & judicat: quæ virtus omnis in ratione, ſcientiaque diſputandi ſita eſt: altera autem oratoria.

79 Nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſè loquens ſapientia: quæ ex eodem hauſta genere, quo illa, quæ in diſputando, uberior eſt, atque latior, & ad motus animorum, vulgique ſenſus accommodatior. Cuſtos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maximè conſequens, verecundia eſt. Atque hi ſunt quidem fere quaſi quidam habitus animi, ſic affecti, & conſtituti, ut ſint ſinguli inter ſe proprio virtutis genere diſtincti: à quibus ut quæque res geſta eſt, ita ſit honeſta neceſſe eſt, ſummeque laudabilis.

80 Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quaſi præculti, & præparati rectis ſtudiis, & artibus; ut in ſuis rebus, ſtudia litterarum, ut numerorum, ac ſonorum, ut menſuræ, ut ſiderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum. in communibus, propenſiora ſtudia in aliquo genere virtutis præcipuè colendo, aut divinis rebus deſerviendo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus, præcipuè, atque inſigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum. Vitiorum autem ſunt genera contraria.

81 Cernenda autem ſunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aſpernandis, & magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & deſpicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effuſio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & juſtitiam acerbitas, & religionem ſuperſtitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam diſputandi prudentiam concertatio, captatioque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis ſimilia videntur ea, quæ ſunt in eodem genere nimia.

82 Quamobrem omnis vis laudandi, vituperandique ex his ſumetur virtutum, vitiorumque partibus: ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erunt illuſtranda maximè, quemadmodum quiſque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum inſtitutus, moratuſque fuerit: &, ſi quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque ſi id divinitus accidiſſe potuerit videri: tum quod quiſque ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea, quæ propoſita ſunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illiſque iiſdem inveniendi locis cauſæ rerum, & eventus, & conſequentia requirentur. Neque verò mors eorum, quorum vita laudabitur, ſilentio præteriri debebit, ſi modò quid erit animadvertendum aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ.

C. F. Accepi iſta, didicique breviter, non ſolùm quemad- 2.
modum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum enite- 83
rer, ut poſſem ipſe jure laudari. Videamus igitur deinceps, in ſententia dicenda quam viam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Eſt igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in conſilio dando, ſententiaque dicenda, ut illa prima ſint ſuaſori, aut diſſuaſori videnda, quid aut poſſit fieri, aut non poſſit, & quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe. Nam &, ſi quid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quamvis utile ſit: &, ſi quid neceſſe eſt, (Neceſſe autem id eſt, ſine quo ſalvi, liberive eſſe non poſſumus,) id eſt reliquis & honeſtatibus in civili ratione, & commodis anteponendum.

Cùm autem quæritur, quid fieri poſſit, videndum etiam eſt, 84
quàm facilè poſſit. nam quæ perdifficilia ſunt, perinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint. Et cùm de neceſſitate attendemus, etſi aliquid non neceſſarium videbitur, videndum tamen erit, quàm ſit magnum. Quod enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur.

Itaque cùm conſtet hoc genus cauſarum ex ſuaſione & diſ- 85
ſuaſione; ſuaſori proponitur ſimplex ratio: ſi & utile eſt, & fieri poteſt, fiat. Diſſuaſori duplex: una, ſi non utile eſt, ne fiat: altera, ſi fieri non poteſt, nec ſuſcipiatur. Sic ſuaſori utrumque docendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt.

Quare quoniam in his verſatur omne conſilium duobus, de 86
utilitate antè dicamus, quæ in diſcernendis bonis, maliſque verſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non neceſſaria; quorum alia ſunt per ſe expetenda, ut ea, quæ ſita ſunt in officiis, atque virtutibus: alia, quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes & copiæ.

Eorum autem, quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate 87
ipſa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honeſtate, ea, quæ proficiſcuntur ab iis virtutibus, de quibus paullò antè eſt dictum: quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe. Commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda. quorum alia ſunt quaſi quodammodo cum honeſtate conjuncta, ut honos, ut gloria: alia diverſa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ.

Eſt etiam quaſi quædam materies ſubjecta honeſtati: quæ 25
maximè ſpectatur in amicitiis. amicitiæ autem, caritate, & 88
amore cernuntur. nam cùm deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut ſapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri ſolet. Conjuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos uſus, familiaritaſque conjunxit, quamquam etiam caritate ipſa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cùm bona ſint, facile eſt intellectu, quæ ſint contraria.

Quòd ſi ſemper optima tenere poſſemus, haud ſanè, quo- 89
niam quidem ea perſpicua ſunt, conſilio multùm egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, perſæpe evenit, ut utilitas cum honeſtate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit: ne aut opportuna propter dignitatem, aut honeſta propter utilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus.

Et quoniam non ad veritatem ſolùm, ſed etiam ad opinio- 90
nes eorum, qui audiunt, accommodanda eſt oratio: hoc primùm

12. *Grave, ſedatum, vel non turbulentum.*] Eſt à Pal. pr. & ita fuiſſe in aliis item ſcriptis, inde colligas, quod illud *vel non turbulentum* abſit quinto. arbitrabantur nimirum ſcribæ fuiſſe notam variæ lectionis; cum tamen innueret, altitudinem animi verſari circa res graves ſedataſque, vel certe extra turbulentiam. Hittorp. habebat *grave, ſedatum, non turbulentum*, ut edidit Lambinus. nam retro

mùm intelligamus, hominum duo eſſe genera; alterum indoctum, & agreſte, quod anteferat ſemper utilitatem honeſtati: [13] alterum humanum & politum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, juſtitia, omniſque virtus: illi autem alteri, quæſtus, emolumentum, fructuſque proponitur: atque etiam voluptas, quæ maximè eſt inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat: quam immaniſſimus quiſque acerrimè ſequitur, neque ſolùm honeſtis rebus, ſed etiam neceſſariis anteponit.

26 In ſuadendo, cùm ei generi hominum conſilium des, ſæpe
91 ſanè laudanda eſt: & illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quàm ſequantur bona. nam neque honeſta tam expetunt, quàm devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam umquam expetat, [14] quàm ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis eſt. Eſt genus hominum ad honeſtatem natum, malo cultu, praviſque opinionibus corruptum. quare in cohortando, atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud, ut doceamus, [15] qua vi, bona conſequi, malaque vitare poſſimus.

92 Sed apud homines bene inſtitutos plurimùm de laude, & de honeſtate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque verſantur. Sin apud indoctos imperitoſque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationeſque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis, quem non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem ſpectat, ex iis, quæ dicta ſunt, reperietur.

93 Quod autem poſſit effici, necne poſſit, in quo etiam, quàm facile poſſit, quamque expediat, quæri ſolet, maximè ex cauſis iis, quæ quamque rem efficiant, eſt videndum. Cauſarum autem genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ, quæ ipſæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ ſuperiores, conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut ſine his confici non poſſit.

94 Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe; alia aliquid adjuvans, & efficiendi ſocia quædam: cujus generis vis varia eſt, & ſæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ maximam vim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cùm autem quæritur, quid ſit optimum factu; aut utilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impel-
27 lit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

95 Quo toto genere, quibuſcum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, ſociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, poſſimus uti, requirendum eſt. Neque ſolùm ea ſunt, quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa, quæ adverſantur, videnda. Et, ſi ex contentione procliviora erunt noſtra; non ſolum effici poſſe quæ ſuademus, erit perſuadendum: ſed curandum etiam, ut illa, facilia, proclivia, jucunda videantur. Diſſuadentibus autem, aut utilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, ſed iiſdem ex ſuaſionis locis.

96 Uterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora ſint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque ſit in hoc genere meditatus, ut poſſit vel utilia, ac neceſſaria ſæpe honeſtis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maximè proficient, ſi incitandi erunt, hujuſmodi ſententiæ, quæ aut ad explendas cupiditates, aut odium ſatiandum, aut ad ulciſcendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi; de incerto ſtatu fortunæ, dubiiſque eventis rerum futurarum, & retinendis ſuis fortunis, ſi erunt ſecundæ: ſin autem adverſæ, de periculo, commonendi. Atque hi quidem ſunt perorationis loci.

Principia autem in ſententiis dicendis brevia eſſe debebunt. 97
non enim ſupplex, ut ad judicem, venit orator, ſed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus ſit, debet, hortatique ad ſe breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, ſimplex, & gravis, & ſententiis debet ornatior eſſe, quàm verbis.

C. F. Cognovi jam laudationis, & ſuaſionis locos. nunc, 28
quæ judiciis accommodata ſint, exſpecto: idque nobis genus 98
reſtare unum puto. C. P. Rectè intelligis. atque ejus quidem generis finis eſt, æquitas; quæ non ſimpliciter ſpectatur, ſed ex comparatione nonnumquam: ut, cùm de veriſſimo accuſatore diſputatur, aut cùm hereditatis ſine lege, aut ſine teſtamento petitur poſſeſſio: in quibus cauſis quid æquius, æquiſſimumve ſit, quæritur: quas ad cauſas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis.

Atque etiam ante judicium de conſtituendo ipſo judicio ſolet eſſe contentio, cùm aut, ſitne actio illi, qui agit, aut jamne ſit, aut num jam eſſe deſierit, aut illane lege, hiſne verbis ſit actio, quæritur. Quæ etiam ſi antè, quàm res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, [16] aut confecta non ſunt; tamen in ipſis judiciis permagnum ſæpe habent pondus, cùm ita dicitur: Plus petiſti: ſerò petiſti: non fuit tua petitio: [17] non à me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. 99

Quarum cauſarum genus eſt poſitum in jure civili: quod eſt 100
in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more poſitum; cujus ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſque, nobis ad dicendum neceſſaria videtur. Quare de conſtituendis actionibus, accipiendis, ſubeundiſque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quòd ea ferè generis ejus ſunt, ut, quamquam in ipſum judicium ſæpe dilabantur, tamen antè judicium tractanda videantur, paulum ea ſeparo à judiciis, tempore magis agendi, quàm diſſimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo, & bono diſceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid ſit, ambigitur, de qua dicturi ſumus: quæ in æquitate, & jure maxime conſiſtit.

In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus, ex quibus unus ali- 29
quis capiendus eſt, ſi plures non queas, ad reſiſtendum. Nam 101
aut ita conſiſtendum eſt, ut, quod objicitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe, quod adverſarius criminetur. aut, ſi neque de facto, neque de facti appellatione ambigi poteſt, id, quod arguêre, neges tale eſſe, quale ille dicat: & rectum eſſe quod feceris, concedendumve, defendas.

Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum adverſario, 102
conjectura quadam; ſecundus autem definitione, atque deſcriptione, aut informatione verbi; tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt. Et quoniam ſemper is, qui defendit, non ſolùm reſiſtat oportet, aliquo ſtatu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda; ſed etiam rationem ſubjiciat recuſationis ſuæ: primus ille ſtatus rationem habet iniqui criminis, ipſam negationem, infitiationemque facti: ſecundus, quòd non ſit in re, quod ab adverſario ponitur in verbo: tertius, quòd id rectè factum eſſe defendat, quod ſine ulla nominis controverſia factum fatetur.

Dein-

retro cuſi *grave inſedatum & turbulentum*. Grut.

13. *Alterum humanum & politum*] Haud aliter Pal. quintus; non longè aliter quam quod è ſuis Lambinus, *& expolitum*. retro impreſſi tantum, *alterum expolitum*: quomodo tamen Pal. pr. & Hittorp. *Idem.*

14. *Quam ut ignominiam &c.*] Lambinus abjecit *ut*, idemque facere voluit Gulielmius, fide Hittorpiani. & vero abeſt item Pal. quinto, ſed tamen is præterea excluſerat *tam*, quod proximè præceſſit. & neſcio quàm heic bellè mihi quadrare videatur utrumque. *Idem.*

15. *Qua vi bona conſequi.*] Lambinus è ſuis repoſuit *via*. at Pal. pr. tantum habet, *quæ bona conſ.* quint. *qua re bona &c.* Idem.

16. *Aut confecta non ſunt.*] Excluſit *non* Lambinus, ſuaſu Hotomanni, negatque exſtare in libris ſcriptis. at reperi in meis: neque ſcio an accedere debeam rationibus Hotomani. *Idem.*

17. *Non à me, non hac lege.*] Lambinus addit trium mſſ. auctorita-

103 Deinde unicuique rationi opponendum eſt, ab accuſatore id, quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea, quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur: quamquam non ea magis, quæ contra rationem defenſionis afferuntur, quàm ipſæ defenſionis rationes, continent cauſas. ſed diſtinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recuſandum, depellendi criminis cauſa: quæ niſi eſſet, quid defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contrà ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt.

30 Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione, & quaſi
104 concurſu, quæſtio exoritur quædam, quam diſceptationem voco: in qua, quid veniat in judicium, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. nam prima adverſariorum contentio diffuſam habet quæſtionem, ut in conjectura, Ceperitne pecunias Decius. In definitione, Minueritne majeſtatem Norbanus. In æquitate, Jurene occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo & reſiſtendo, lata, ut dixi, & confuſa ſunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in anguſtum diſceptationem. ea in conjectura nulla eſt. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet, aut ſolet reddere. Itaque in his cauſis eadem & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema.

105 In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit majeſtatem, quòd egit de Cæpione turbulentiùs. populi enim Romani dolor juſtus vim illam excitavit, non tribuni actio. majeſtas autem, quoniam eſt magnitudo quædam populi Romani in ejus poteſtate, ac jure retinendo, aucta eſt potius, quàm diminuta: & ubi ita refertur, majeſtas eſt imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocavit: exſiſtit illa diſceptatio, Minueritne majeſtatem, qui voluntate populi Romani rem gratam, & æquam per vim egerit.

106 In his autem cauſis, ubi aliquid rectè factum, aut concedendum eſſe factum defenditur, cùm eſt facti ſubjecta ratio, ſicut ab Opimio, Jure feci, ſalutis omnium, & conſervandæ reipublicæ cauſa: relatumque eſt ab Decio, Ne ſceleratiſſimum quidem civem ſine judicio jure ullo necare potuiſti: oritur illa diſceptatio, Potueritne rectè, ſalutis reipublicæ cauſa, civem, everſorem civitatis, indemnatum necare. Ita diſceptationes eæ, quæ in his controverſiis oriuntur, quæ ſunt certis perſonis, & temporibus notatæ, fiunt rurſus infinitæ, detractiſque temporibus, & perſonis, rurſum ad conſultationis formam rationemque revocantur.

31 Sed in graviſſimis firmamentis, etiam illa ponenda ſunt, ſiqua
107 ex ſcripto legis, aut teſtamenti, aut verborum ipſius judicii, aut alicujus ſtipulationis, aut cautionis opponuntur defenſioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas cauſas incurrit, quæ conjectura continentur. quod enim factum negatur, id argui non poteſt ſcripto. Ne in definitionem quidem [18] venit, genere ſcripti ipſius. Nam etiam ſi verbum aliquod de ſcripto definiendum eſt, quam vim habeat: ut, cùm ex teſtamentis, quid ſit penus, aut cùm ex lege prædii quæritur, quæ ſunt ruta cæſa: non ſcripti genus, ſed verbi interpretatio controverſiam parit.

108 Cùm autem plura ſignificantur ſcripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eò trahere ſignificationem ſcripti, quò expediat, aut velit: aut, etiam ſi ambiguè ſcriptum non ſit, vel à verbis voluntatem & ſententiam ſcriptoris abducere, vel alio ſe eâdem de re contrariè ſcripto defendere: tum diſceptatio ex ſcripti contentione exſiſtit, ut in ambiguis diſceptetur, quid maximè ſignificetur: in ſcripti, ſententiæque contentione, utrum potiùs ſequatur judex: in contrariis ſcriptis, utrum magis ſit comprobandum.

109 Diſceptatio autem cùm eſt conſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inveniendis locis conjiciantur. Quod quamquam ſatis eſt ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam theſauros aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quæ ſunt certarum cauſarum propria, tangemus.

In conjectura igitur cum eſt in infitiando reus, accuſatori 3
hæc duo prima ſunt, (ſed accuſatorem pro omni actore, & pe- 11
titore appello: poſſunt enim etiam ſine accuſatore in cauſis hæc eadem controverſiarum genera verſari,) ſed hæc duo ſunt ei prima, cauſa, & eventus. Cauſam appello, rationem efficiendi: eventum, id, quod eſt effectum. Atque ipſa quidem partitio cauſarum paullo antè in ſuaſionis locis diſtributa eſt.

Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipie- 11
bantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Utilitatis conjectura movetur, ſi illud, quod arguitur, aut ſpe bonorum, aut malorum metu feciſſe dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque genere majora ponuntur.

Spectantur etiam ad cauſam facti, motus animorum, ſi ira 11
recens, ſi odium vetus, ſi ulciſcendi ſtudium, ſi injuriæ dolor: ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperii, ſi pecuniæ cupiditas: ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris: ſi audax, ſi levis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi commota mente, ſi vinolentus, ſi cum ſpe efficiendi, ſi cum opinione celandi: aut, ſi patefactum eſſet, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut ſi judicii pœna levior, quàm facti præmium: aut ſi facinoris voluptas major, quàm damnationis dolor.

His ferè rebus facti ſuſpicio confirmatur, cùm & voluntatis 11
in reo cauſæ reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quæritur, ut aut ſpes, aut metus impuliſſe videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citiùs in fraudem, quàm ratio utilitatis, impellit. quamobrem ſint hæc dicta de cauſis.

C. F. Teneo, & quæro, qui ſint illi eventus, quos ex cauſis 11
effici dixiſti. C. P. Conſequentia quædam ſigna præteriti, & 3
quaſi impreſſa facti veſtigia: quæ quidem vel maximè ſuſpicionem movent, & quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia. atque hoc quidem graviora, quòd cauſæ communiter videntur inſimulare & arguere omnes poſſe, [19] quorum modò interfuerit aliquid: hæc propriè attingunt eos ipſos, qui arguuntur, ut telum, ut veſtigium, ut cruor, ut deprehenſum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut reſponſum inconſtanter, ut hæſitatum, ut titubatum, ut cum aliquo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur, ut eo ipſo in loco viſus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut ſcriptum, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Hæc enim, & talia ſunt, quæ aut re ipſa, aut etiam antè quam factum eſt, aut poſtea, ſuſpicioſum crimen efficiant.

Quæ ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi facultati- 11
bus niti oportebit, adjuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet: ut ita apertus eſſet, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus audaciam temeritati, non prudentiæ eſſe conjunctam.

Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe exſpectan- 11
dum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: & hic etiam exempla ponuntur.

Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam te- 34
ſtium facultas: primùm genus erit ipſum laudandum, dicen- 11
dumque, ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione feciſſe, teſtes effugere non potuiſſe. deinde ſinguli laudentur. Quæ autem eſſent laudabilia, dictum eſt. [20] Deinde etiam argu-

ritate, *me petere debuiſti, non hac lege.* at nihil adjectum Palat. *Grut.*

18. *Venit, genere ſcripti ipſius.*] Mendoſum iſtud aſſerit Lambinus, ſubſtituitque *genus*; ſed præter mſſ. noſtros. *Idem.*

19. *Quorum modò interfuerit aliquid.*] Haud aliter Pal. prius impreſſi, *quorum non.* contra omnem rationem. *Idem.*

20. *Deinde etiam argumento firmo.*] Pal. pr. *argumentando.* Pal. quin-

gumento firmo, quia tamen ſæpe falſum eſt, poſſe recte non credi: viro bono & firmo, ſine vitio judicis, non poſſe non credi. Atque etiam, ſi obſcuri teſtes erunt, aut tenues: dicendum erit, non eſſe ex fortuna fidem ponderandam, aut eos eſſe cujuſque locupletiſſimos teſtes, qui id, de quo agatur, facillimè ſcire poſſint. Sin quæſtiones habitæ, [21] aut poſtulatio ut habeantur, cauſam adjuvabunt: confirmandum genus primùm quæſtionum erit: dicendum de vi doloris, de opinione majorum, qui eam rem totam, niſi probaſſent, certe repudiaſſent.

118 De inſtitutis Athenienſium, Rhodiorum, doctiſſimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbiſſimum eſt) liberi, civeſque torquentur. de noſtrorum etiam prudentiſſimorum hominum inſtitutis, qui cùm de ſervis in dominos quæri noluiſſent, de inceſtu tamen & conjuratione, quæ facta me conſule eſt, quærendum putaverunt. Irridenda etiam diſputatio eſt, qua ſolent uti ad infirmandas quæſtiones, & meditata, pueriliſque dicenda. tum facienda fides, diligenter eſſe, & ſine cupiditate quæſitum: dictaque quæſtionis, argumentis, & conjectura ponderanda. Atque hæc accuſationis ferè membra ſunt.

35 Defenſionis autem primùm infirmatio cauſarum; aut non 119 fuiſſe, aut non tantas, aut non ſibi ſoli, aut commodiùs potuiſſe idem conſequi; aut non iis ſe eſſe moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuiſſe. Facultatum autem infirmatione utetur, ſi aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe demonſtrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non ſe tam ineptum, ut id ſuſciperet, quod occultare non poſſet, neque tam amentem, ut pœnas, ac judicia contemneret.

120 Conſequentia autem diluet exponendo non eſſe illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admiſſo conſequi poſſent: conſiſtetque in ſingulis: & ea, aut eorum, quæ ipſe facta eſſe dicet, propria eſſe defendet potiùs, quàm criminis: aut ſi ſibi cum accuſatore communia eſſent, pro periculo potiùs, quàm contra ſalutem valere debere: teſtiumque, [22] & quæſtionum genus univerſum, & quod poterit, in ſingulis, ex reprehenſionis locis, de quibus antè dictum eſt, refellet.

121 Harum cauſarum principia, ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore ponentur: denunciabiturque inſidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem, querela conflati criminis, collectarumque ſuſpicionum, & accuſatoris inſidiæ, & item commune periculum proferetur, animique ad miſericordiam allicientur, & modicè benivolentia judicum colligetur. Narratio autem accuſatoris, erit quaſi membratim geſti negotii ſuſpicioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſori, aut prætermiſſis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum eventus erunt, caſuſque narrandi.

122 In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandiſque contrariis, ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maximè in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione univerſa: alteri, ſi planè cauſam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miſeratione ad extremum.

36 C. F. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tra- 123 ctanda ſit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in iſto genere accuſatori, defenſorique præcepta. Uter enim definiendo, deſcribendoque verbo magis ad ſenſum judicis, opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis & propiùs acceſſerit, is vincat neceſſe eſt.

Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tamquam 124 explicando excutiendoque verbo: ut, ſi in reo pecunia abſoluto, rurſuſque revocato, prævaricationem accuſator eſſe definiat, omnem judicii corruptelam ab reo: defenſor autem, non omnem, ſed tantummodò accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam ſi propiùs accedat ad conſuetudinem, mentemque ſermonis defenſoris definitio, tamen accuſator ſententia legis nititur.

Negat enim probari oportere, eos, qui leges ſcripſerunt, ra- 125 tum habere judicium, ſi totum corruptum ſit: ſi unus accuſator corruptus ſit, reſcindere [23] nititur æquitate: ut illa quaſi ſcribenda lex ſic eſſet, [24] quæque tamen complecteretur in judiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehendiſſe dicitur.

Defenſor autem teſtatur conſuetudinem ſermonis, verbi- 126 que vim ex contrario reperiet quaſi ex vero accuſatore, cui contrarium eſt nomen prævaricationis: ex conſequentibus, quòd ea littera de accuſatore ſoleat dari judici: ex nomine ipſo, quod ſignificat eum, qui in contrariis cauſis, quaſi variè eſſe poſitus videatur. Sed huic tamen ipſi confugiendùm eſt ad æquitatis locos, ad rerum judicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communeque ſit hoc præceptum, ut, cùm uterque definierit, quàm maximè potuerit ad communem ſenſum, vimque verbi, tum ſimilibus, exempliſque eorum, qui ita locuti ſunt, ſuam definitionem, ſententiamque confirmet.

Atque accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille commu- 127 nis, minimè eſſe concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi ſe interpretatione defendat. Defenſor autem & ea, quam propoſui, æquitate nitatur, & , ea cùm ſecum faciat, non re, ſed depravatione verbi ſe urgeri queratur. Quo in genere percenſere poterit pleroſque inveniendi locos. nam & ſimilibus utetur, & contrariis, & conſequentibus; quamquam uterque, tamen reus, niſi planè erit abſurda cauſa, frequentiùs.

Amplificandi autem cauſa, quæ aut cùm digrediuntur à cau- 128 ſa, dici ſolent, aut cùm perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad miſericordiam, vel omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ ſunt antè poſita, ſumentur, ſi modò rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas poſtulabit.

C. F. Habeo iſta: nunc ea, quæ quum, quale ſit quippiam, 37 diſceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. C. P. 129 Confitentur in iſto genere, qui arguuntur, ſe id fèciſſe ipſum, in quo reprehenduntur: ſed, quoniam jure ſe feciſſe dicunt, juris eſt omnis ratio nobis explicanda. quod dividitur in duas partes primas, naturam, atque legem: & utriuſque generis vis in divinum & humanum jus eſt diſtributa: quorum æquitatis eſt unum; alterum, religionis.

Æquitatis autem vis eſt duplex: cujus altera, directi, & ve- 130 ri, & juſti, &, ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia ſunt naturæ, atque legis: ſed propria legis & ea, quæ ſcripta ſunt, & ea, quæ ſine litteris aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud eſt, publicum aliud. Publicum, lex, ſenatuſconſultum, fœdus. privatum, tabulæ, pactum conventum, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut conſuetudine, aut conventis hominum, & quaſi conſenſu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut noſtros mores, legeſque tueamur, quodammodo naturali jure præſcriptum eſt.

Et quoniam breviter aperti fontes ſunt quaſi quidam æqui- 131 tatis, meditata nobis ad hoc cauſarum genus eſſe debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de mo-

quintus *argumento infirmo*, quod ultimum verbum ferè ſalivam mihi movet. ſed nec *argumentando* inſuper habendum videtur. *Grut.*

21. *Aut poſtulatio ut habeantur.*] Malim quod eſt in Palat. quinto *aut poſtulo ut habeantur.* Idem,

22. *Et quæſtionum genus univerſum.*] Gulielmius emendandum cenſebat *univerſim.* Idem.

23. *Nititur æquitate: ut illa quaſi ſcribenda &c.*] Lambiniana nimis audacia ſunt quàm ut quis debeat ſequi. Pal. pr. pro his habet: *corruptus ſit æquitate utilitate quaſi ſcribenda lex ſi eſſet.* quintus *corruptus ſit non reſcindere utitur æquitate utilitate. è qua ſi ſcribenda lex ſit, quanquam tunc complectitur &c.* eruere aliquid ex iſtis poſſem niſi feſtinarem nimis. itaque id præſtet minus occupatus. *Idem.*

24. *Quæque tamen complecteretur.*] Pal. pr. *quæque enim.* Hittorp. *quæque tum complecterentur.* Idem.

more majorum, de propulſanda injuria, de ulciſcenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut neceſſitate, aut caſu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui ſua ſponte, & voluntate feciſſent: ad ejus facti deprecationem, ignoſcendi petenda venia eſt: quæ ſumetur ex pleriſque locis æquitatis. Expoſitum eſt, ut potui breviſſimè, de omni controverſiarum genere, niſi prætcrea tu quid requiris.

38 C. F. Illud equidem, quod jam unum reſtare video, quale
132 ſit, cùm diſceptatio verſatur in ſcriptis. C. P. Rectè intelligis. eo enim expoſito, munus promiſſi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adverſariis præcepta communia. Uterque enim hanc ſignificationem, qua utetur ipſe, dignam ſcriptoris prudentia eſſe defendet. uterque id, quod adverſarius ex ambiguè ſcripto intelligendum eſſe dicet, aut abſurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe eſſe defendet, aut etiam diſcrepare cum ceteris ſcriptis, vel aliorùm, vel maximè, ſi poterit, ejuſdem: quamque defendet ipſe, eam rem, & ſententiam quemvis prudentem, & juſtum hominem, ſi integrum daretur, ſcripturum fuiſſe, ſed planius.

133 Eamque ſententiam, quam ſignificari poſſe dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii: contrariam autem ſi probarit, fore ut multa vitia, ſtulta, iniqua, contraria conſequantur. Cùm autem aliud ſcriptor ſenſiſſe videtur, & aliud ſcripſiſſe: qui ſcripto nitetur, eum, re expoſita, recitatione uti oportebit: deinde inſtare adverſario, iterare, renovare, interrogare, num aut ſcriptum neget, aut contrà factum infitietur. Poſt, judicem ad vim ſcripti vocet.

134 Hac confirmatione uſus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palàm contrà fecerit, idque fateatur; adſit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defenſionem: cùm adverſarius aliud voluiſſe, aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferendum, à quoquam potiùs latoris ſenſum, quàm à lege, explicari. Cur ita ſcripſerit, ſi ita non ſenſerit? Cur, cùm ea, quæ planè ſcripta ſint, neglexit: quæ numquam ſcripta ſint, proferat? Cur prudentiſſimos in ſcribendo viros, ſummæ ſtultitiæ putet eſſe damnandos? Quid impedierit ſcriptorem, quo minùs exciperet illud, quod adverſarius, tanquam ſi exceptum eſſet, ita dicit ſe ſecutum?

135 Utetur exemplis iis, quibus idem ſcriptor: aut, ſi id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio eſt, ſiqua poterit inveniri, quare non ſit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi: diſſentire adverſarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſa, de conſervandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cùm aliis locis, tum in perorando maximè graviter erit, vehementerque dicendum.

Ille autem, qui ſe ſententia legis, voluntateque defendet, 39
in conſilio, atque in mente ſcriptoris, non in verbis, ac litteris 136
vim legis poſitam eſſe defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis datentur, atque ut ex facto cujuſque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbaretur, ſi verbis legum, ac non ſententiis pareatur.

Deinde genus ejuſmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur 137
in odium judicis, cum quadam invidioſa querela. Et ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceſſitatemve pertineat, quod genus paullo antè attigimus: erit iiſdem æquitatis ſententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin ſcripta inter ſe diſſentient: tanta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraque connexa & apta, ut, quæ paullo antè præcepta dedimus ambigui, quæque proximè ſententiæ & ſcripti, eadem ad hoc genus cauſæ tertium transferantur.

Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificatio- 138
nem, quæ nos adjuvat, eiſdem in contrariis legibus noſtra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendum, ut alterius ſcripti ſententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modò de ſcripto, ſententiaque præcepta ſunt, eadem huc omnia transferemus.

Expoſitæ ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem 40
è media illa noſtra Academia floruerunt: neque ſine ea aut in- 139
veniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & videre, quæ ſumenda in argumentando ſint, quidque ex iis, quæ ſumta ſunt, efficiatur: & vera à falſis, veriſimilia ab incredibilibus dijudicare, & diſtinguere, aut malè ſumta, aut malè concluſa reprehendere, & eadem vel anguſtè diſſerere, ut dialectici qui appellantur: vel, ut oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis & ſubtiliter diſputandi, & copioſe dicendi artis eſt.

De bonis verò rebus, & malis: æquis, iniquis: utilibus, 140
inutilibus: honeſtis, turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum: ad quos ſi nobis iiſdem ducibus, aliiſve, perveneris, tum & hæc ipſa meliùs, & multo majora alia cognoſces. C. F. Ego verò, ac magno quidem ſtudio, mi pater: multiſque ex tuis præclariſſimis muneribus nullum majus exſpecto.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORUM.

ORATORUM genera eſſe dicuntur, tamquam
I poetarum. id ſecus eſt. nam alterum eſt multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, [1] quod magis eſt tractatum à Latinis, ſuum quodvis eſt diverſum à reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitioſum eſt, & in comœdia turpe tragicum. & in ceteris ſuus eſt cujuſque certus ſonus, & quædam intelligentibus nota vox.

2 Oratorum autem ſi quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copioſos: alios tenues, aut ſubtiles, aut breves: alios eis interjectos, & tamquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum ſit, quæritur: in homine dicitur, quod eſt. Itaque licet dicere & Ennium, ſummum epicum poetam, ſicui ita videtur: & Pacuvium tragicum: & Cæcilium fortaſſe, comicum.

3 Oratorem genere non divido. perfectum enim quæro. Unum eſt autem genus perfecti, à quo qui abſunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius; ſed in eodem non ſunt pares. Optimus eſt enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permovet. Docere, debitum eſt: delectare, honorarium: permovere, neceſſarium.

4 Hæc ut alius meliùs, quàm alius, concedendum eſt. verùm id fit non genere, ſed gradu. Optimum quidem unum eſt, & proximum, quod ei ſimillimum. ex quo perſpicuum eſt, quod
2 optimo diſſimillimum ſit, id eſſe deterrimum. Nam quoniam eloquentia conſtat ex verbis, & ſententiis, perficiendum eſt, ut purè, & emendatè loquentes, quod eſt Latinè: verborum præterea & propriorum, & tranſlatorum elegantiam perſequamur: in propriis, ut aptiſſima eligamus: in tranſlatis, ut ſimilitudinem ſecuti, verecundè utamur alienis.

5 Sententiarum autem totidem genera ſunt, quot diximus eſſe laudum. ſunt enim docendi, acutæ: delectandi, quaſi argutæ: commovendi, graves. Sed & verborum eſt ſtructura quædam, duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & ſententiæ ſuam compoſitionem habent, & ad probandam rem accommodatum ordinem. ſed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria eſt quaſi fundamentum, lumen actio.

6 Ea igitur omnia in quo ſumma, erit orator peritiſſimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter ſeſe, ſed facultatibus different. Itaque nemo eſt otator, qui ſe Demoſthenis ſimilem eſſe nolit: at Menander, Homeri noluit. Genus enim erat aliud. id non eſt in oratoribus: aut ſi eſt, ut alius gravitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat: contrà, alius acutiorem ſe, quàm ornatiorem, velit: etiam ſi eſt in genere tolerabili, certè non eſt in optimo. ſiquidem, quod omnes laudes habet, id eſt optimum.

3 Hæc dixi breviùs equidem, quàm res petebat: ſed ad id,
7 quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cùm ſit genus, id quale ſit, quærimus. Eſt autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipſa vis ignota eſt, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitioſi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia eſſe multa. Eſt enim vitioſum in ſententia, ſi quid abſurdum, aut alienum, aut non acutum, aut ſubinſulſum eſt. In verbis, ſi inquinatum, ſi abjectum, ſi non aptum, ſi durum, ſi longè petitum.

Hæc vitaverunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut 8
dicunt Atticè. ſed quatenus valuerunt, ſani & ſicci duntaxat habeantur, [2] ſed ita, ut palæſtrice ſpatiari in xyſto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. qui cùm careant omni vitio, non ſunt contenti quaſi bona valetudine, ſed vires, lacertos, ſanguinem quærunt, quandam etiam ſuavitatem coloris. eos imitemur, ſi poſſumus: ſin minus, illos potius, qui incorrupta ſanitate ſunt, (quod eſt proprium Atticorum,) quàm eos, quorum vitioſa abundantia eſt, quales Aſia multos tulit.

Quod cùm faciemus (ſi modò id ipſum aſſequemur: eſt enim 9
permagnum) imitemur, ſi poterimus, Lyſiam, & ejus quidem tenuitatem potiſſimùm. Eſt enim multis in locis grandior. ſed quia & privatas ille pleraſque & eas ipſas aliis, & parvarum rerum cauſulas ſcripſit, videtur eſſe jejunior, quoniam ſe ipſe conſultò ad minutarum genera cauſarum limaverit. Quod qui 4
ita faciet, ut, ſi cupiat uberior eſſe, non poſſit, habeatur ſanè orator, ſed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo ſæpe dicendum eſt in tali genere cauſarum.

Ita fit, ut Demoſthenes certè poſſit ſummiſsè dicere: elatè 10
Lyſias fortaſſe non poſſit. Sed ſi eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum ſunt, collocato, dici pro Milone decuiſſe, ut ſi de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiæ ſua facultate, non rei natura, metiuntur.

Quare quoniam nonnullorum ſermo jam increbuit, partim 11
ſeipſos Atticè dicere, partim neminem noſtrûm dicere: alteros negligamus. ſatis enim his res ipſa reſpondet. cùm aut non adhibeantur ad cauſas, aut adhibiti derideantur. nam ſi arriderantur, eſſet idipſum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur, ſi teretes aures habent, intelligenſque judicium: tamquam ad picturam probandam, adhibentur etiam inſcii faciendi cum aliqua ſollertia judicandi.

Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi faſtidio, ne- 12
que eos quidquam excelſum, magnificumque delectat: dicant ſe ſubtile quiddam, & politum velle: grave, ornatumque contemnere: id verò deſinant dicere, qui ſubtiliter dicunt, eos ſolos Atticè dicere, id eſt, quaſi ſiccè. at integrè, & amplè, & ornatè, & copioſè, cum eadem integritate, Atticorum eſt. quid? dubium eſt, utrùm orationem noſtram tolerabilem tantùm, an etiam admirabilem eſſe cupiamus? Non enim jam quærimus, quid ſit Atticè, ſed quid ſit optimè dicere.

Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præſtan- 13
tiſſimi

1. *Quod magis eſt tractatum à Latinis.*] Adr. Turnebus lib 1 Adverſ. cap. 4. reſtituit è mſſ. *quo*, locumque hunc dextrè interpretatur contra eos, qui ſubſtituunt *quo minus eſt*. nam quod Lambinus ei opponat locum è proœmio lib. 1 Tuſ. quæſt. plus nihilo eſt. ſerius quidem poeticam accepere Romani, ſed acceptam diligenter & varie excoluerunt, inquit Guliel. *Gruter.*

2. *Sed ita ut palæſtricè ſpatiari in xyſto &c.*] Accedere aveam ad Paſchalii conjecturam libro de Coronis, *palæſtritæ*, priore etiam linea, ubi eſt, *ſed quatenus valuerunt*, non male Gulielmius *ſed qui eatenus*. Idem.

3. *Non*

tiſſimi ſunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps faciiè Demoſthenes: hunc ſiquis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optimè: ut, quoniam Attici nobis propoſiti ſunt ad
5 imitandum, bene dicere, id ſit Atticè dicere. Sed cùm in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicendi genus: putavi mihi ſuſcipiendum laborem, utilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium.

14 Converti enim ex Atticis, duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter ſe contrarias, Æſchinis, Demoſthéniſque: nec converti, ut interpres, ſed ut orator, ſententiis iiſdem, & earum formis, tamquam figuris, verbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quibus [3] non verbum pro verbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium verborum, vimque ſervavi. non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, ſed tamquam appendere.

15 Hic labor meus hoc aſſequetur, ut noſtri homines, quid ab illis exigant, qui ſe Atticos volunt, & ad quam eos quaſi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem rectè: ſed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud eſt enim explicare res geſtas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve diſſolvere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare.

16 At loquitur pulcre. Num meliùs, quàm Plato? neceſſe tamen eſt oratori, quem quærimus, controverſias explicare forenſes dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum. Quare ſi quis erit, qui Thucydidio genere cauſas in foro dicturum ſe eſſe profiteatur, is abhorreat etiam à ſuſpicione ejus, quæ verſatur in re civili & forenſi: [4] qui Thucydidem laudavit, adſcribat ſuæ noſtram ſententiam.

6

17 Quin ipſum Iſocratem, quem divinus auctor Plato ſuum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quemque omnes docti ſummum oratorem eſſe dixerunt: [5] tamen hunc in numero non repono. non enim in acie verſatur, & ferro; quaſi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobiliſſimum inducitur. Æſchines, tanquam Æſerninus (ut ait Lucilius)

Non ſpurcus homo, ſed doctus & acer,
Cum Pacidiano hìc componitur, optimu' longè
Poſt homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe divinius.

18 Huic labori noſtro duo genera reprehenſorum opponuntur: unum hoc, Verùm melius Græci. à quo quæratur, ecquid poſſint ipſi melius Latinè. Alterum, Quid iſtas potiùs legam, quàm Græcas? Iidem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. ſed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potiùs, quàm Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur eſt eorum in orationibus è Græco converſis, faſtidium, nullum cùm ſit in verſibus?

Sed aggrediamur jam quod ſuſcepimus, ſi priùs expoſuerimus, quæ cauſa in judicium deducta ſit. Cùm eſſet lex Athe- 7 19
nis, nequis populi ſcitum faceret, ut quiſquam corona donaretur in magiſtratu priùs, quàm rationes retuliſſet: & altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere: [6] quia in ſenatu Demoſthenes curator muris reficiendis fuit, eoſque refecit pecunia ſua: de hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eaque donatio fieret in theatro, populo convocato: qui locus non eſt concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, EVM DONARI VIRTVTIS ERGO, BENIVOLENTIAEQVE, QVAM ERGA POPVLVM ATHENIENSEM HABERET.

Hunc igitur Cteſiphontem in judicium adduxit Æſchines, 20
quòd contra leges ſcripſiſſet, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quòd de virtute ejus, & benivolentia, falſa ſcripſiſſet; quoniam Demoſthenes nec vir bonus eſſet, nec bene meritus de civitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem à formula conſuetudinis noſtræ: ſed eſt magna. Habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utramque partem, & meritorum in rempublicam contentionem ſanè gravem.

Itaque cauſa Æſchini, quoniam ipſe à Demoſthene eſſet ca- 21
pitis accuſatus, quòd legationem ementitus eſſet, ut ulciſcendi inimici cauſa, nomine Cteſiphontis, judicium fieret de factis, famaque Demoſthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd civis improbus, ut optimus, laudatus eſſet.

Hanc mulctam Æſchines à Cteſiphonte petiit quadriennio 22
ante Philippi Macedonis mortem: ſed judicium factum eſt aliquot annis pòſt, Alexandro jam Aſiam tenente: ad quod judicium concurſus dicitur è tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tam viſendum, aut audiendum fuit, quàm ſummorum oratorum in graviſſima cauſa, accurata, & inimicitiis incenſa contentio?

Quorum ego orationes ſi, ut ſpero, ita expreſſero, virtu- 23
tibus utens illorum omnibus, id eſt, ſententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba perſequens eatenus, ut ea non abhorreant à more noſtro: (quæ ſi è Græcis omnia converſa non erunt, [7] tamen ut generis ejuſdem ſint, elaboravimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere. ſed de nobis ſatis. Aliquando enim Æſchinem ipſum Latinè dicentem audiamus.

3. *Non verbum pro verbo ..reddere.*] Lambinus expunxit *pro*; non neceſſariò. ſic Terentius Eunucho: *Par pro pari refeito, quod eam mordeat.* Gulielmius. *Grut.*

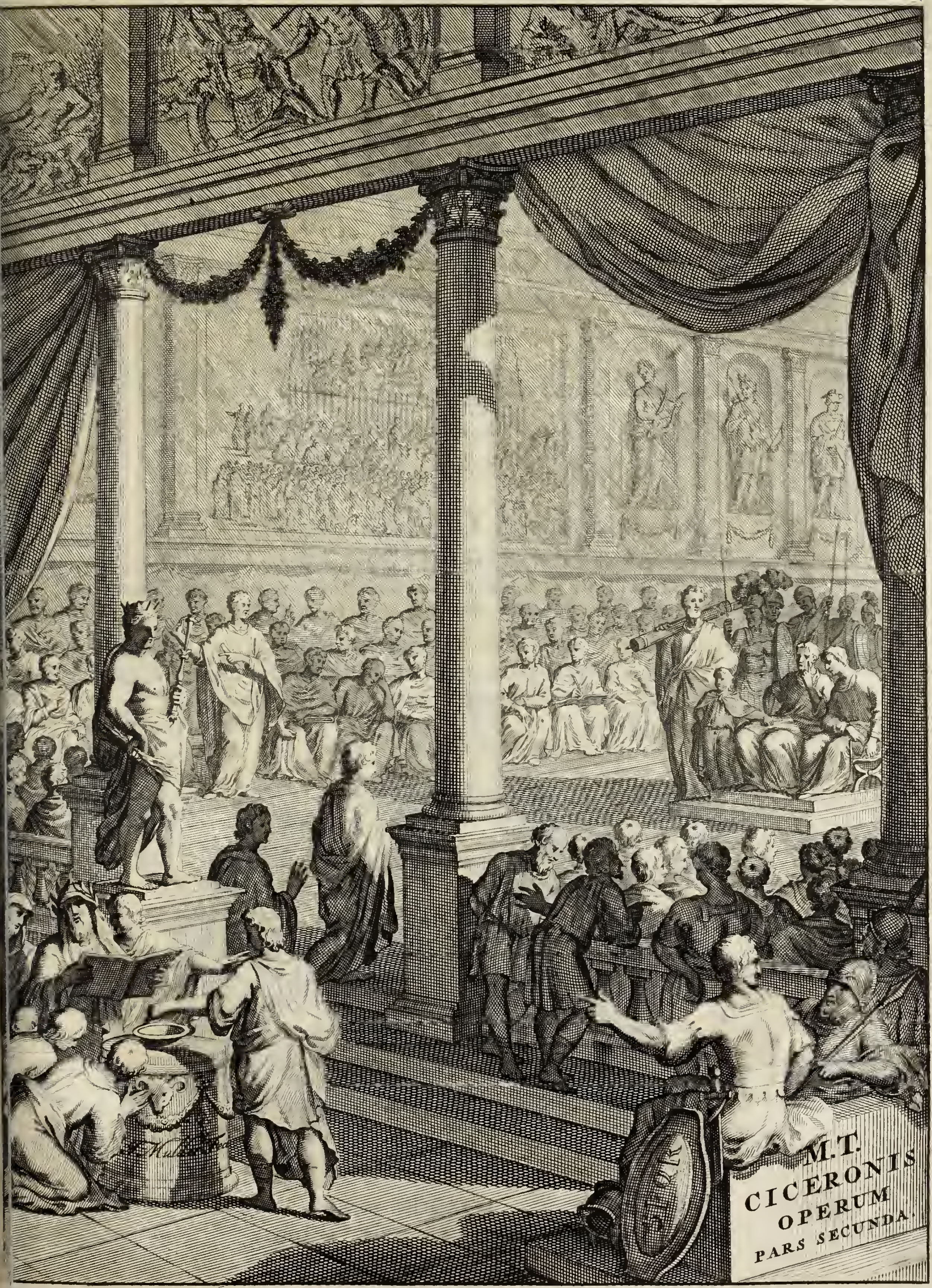
4. *Qui Thucydidem laudavit.*] Idem malebat *laudabit*. non male. *Idem.*

5. *Tamen hunc in numero non repono.*] Lambinus *hunc hoc in numero*. minus rectè. nam & Plautus Menæchmis: *extra numerum es mihi.* & Curculione: *Salve extra pretium tertia.* Lucretii item eſt *extra numerum procedere* libro IV. Gulielmius. *Idem.*

6. *Quia in ſenatu Demoſthenes &c.*] Veriſimiliter admodum emendavit Lambinus, *in ſua tribu Demoſth.* Idem.

7. *Tamen ut generis ejuſdem ſint elaboravimus.*] Gulielmius reponendum judicabat *elaborabimus*. Idem.

MAR-

LUGDUNI BATAVOR. Apud PETRUM VANDER AA, MDC.XCII. Cum Privilegiis.

MARCI TULLII CICERONIS OPERA

QUAE EXTANT OMNIA,

ex MSS. codicibus emendata

Studio atque induſtria

JANI GULIELMII & JANI GRUTERI,

additis eorum notis integris:

NUNC DENUO RECOGNITA

ab

JACOBO GRONOVIO,

Cujus ubique adjectæ ſunt emendationes, petitæ partim ex libris MSS. partim ex animadverſionibus Virorum Doctorum; etiam Orationibus illuſtratis acceſſione ASCONII PEDIANI *&* *doctiſſimi* VETERIS SCHOLIASTAE, *nunquam antea editi:*

Appoſitis in margine ad utentis commodum numeris, non tantum Gruterianis, ſed etiam Apparatui Latinæ locutionis Nizoliano reſpondentibus;

CUM INDICIBUS ALIIS CORRECTIS, ALIIS NOVIS ET ACCURATISSIMIS.

PARS SECUNDA.

LUGDUNI BATAVORUM,

Apud PETRUM VANDER Aa,

ANNO MDCXCII.

CUM PRIVILEGIIS.

SERIES OPERUM
PARTIS SECUNDAE.
ORATIONES OMNES QUAE EXTANT.

ORATIO I. *Pro P. Quintio.* Pag. 211
II. *Pro Sex. Roſcio Amerino.* 222
III. *Pro Q. Roſcio comœdo.* 237
IV. *Divinatio in C. Verrem.* 243
V. *Procem. actionis* I. *in C. Verrem.* 254
VI. *Accuſationis in C. Verrem lib.* I. 266
VII. *Accuſ. in C. Verrem lib.* II. 292
VIII. *Accuſ. in C. Verrem lib.* III. 315
IX. *Accuſ. in C. Verrem lib.* IV. 342
X. *Accuſ. in C. Verrem lib.* V. 360
XI. *Pro M. Fontejo, Orat. mutilata & truncata.* 381
XII. *Pro A. Cæcina.* 385
XIII. *Pro lege Manilia ad pop. Rom.* 396
XIV. *Pro A. Cluentio Avito.* 407
XV. *Pro C. Cornelio Majeſtatis reo.* 428
XVI. *In toga candida, contra competitores.* 432
XVII. *De lege agraria, contra P. Servilium Rullum trib. pl. in ſenatu.* 434
XVIII. *De lege agraria, contra P. Servilium Rullum ad populum.* 437
XIX. *De lege agraria ad populum contra eundem Rullum.* 449
XX. *Pro C. Rabirio perduellionis reo, ad Quirites.* 451
XXI. *In L. Catilinam prima in ſenatu.* 455
XXII. *In L. Catil. ſecunda ad Quir.* 459
XXIII. *In L. Catil. tertia ad popul.* 464
XXIV. *In L. Catil. quarta in ſen.* 468
XXV. *Pro L. Murena.* 473
XXVI. *Pro L. Flacco.* 435
XXVII. *Pro P. Sulla.* 497
XXVIII. *Pro A. Licinio Archia poeta.* 507
XXIX. *Ad Quirites poſt reditum ſuum.* 511
XXX. *Poſt reditum in Senatu.* 515
XXXI. *Pro domo ſua ad Pontific.* 520
XXXII. *De haruſpicum reſponſis in Senatu.* 536
XXXIII. *Pro Cn. Plancio.* 545
XXXIV. *Pro P. Sextio.* 557
XXXV. *In P. Vatinium.* 575
XXXVI. *Pro M. Cœlio.* 580
XXXVII. *De provinciis Conſul.* 589
XXXVIII. *Pro L. Cornelio Balbo.* 595
XXXIX. *In L. Calpurnium Piſon.* 602
XL. *Pro M. Scauro.* 616
XLI. *Pro T. Annio Milone.* 618
XLII. *Pro C. Rabirio Poſtumo.* 633
XLIII. *Pro M. Marcello.* 637
XLIV. *Pro Q. Ligario ad Cæſarem.* 642
XLV. *Pro rege Dejotaro ad Cæſar.* 647
XLVI. *In M. Antonium Philippica prima.* 652
XLVII. *In M. Anton. Phil.* II. 656
XLVIII. *In M. Anton. Phil.* III. 668
XLIX. *In M. Anton. Phil.* IV. 672
L. *In M. Anton. Phil.* V. 674
LI. *In M. Anton. Phil.* VI. 679
LII. *In M. Anton. Phil.* VII. 681
LIII. *In M. Anton. Phil.* VIII. 684
LIV. *In M. Anton. Phil.* IX. 687
LV. *In M. Anton. Phil.* X. 689
LVI. *In M. Anton. Phil.* XI. 692
LVII. *In M. Anton. Phil.* XII. 696
LVIII. *In M. Anton. Phil.* XIII. 700
LIX. *In M. Anton. Phil.* XIV. 705
Incerti auctoris in Cicer. Oratio. 709
Incerti auctoris reſponſio. 710
Ad Populum & Equites Rom. antequam iret in exilium. 712

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS
PRO
P. QUINTIO,
ORATIO PRIMA.

I 1 QUAE RES IN CIVITATE duæ plurimùm [1] poſſunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, ſumma gratia, & eloquentia: quarum alteram, C. Aquilli, vereor, alteram, metuo. eloquentia Q. Hortenſii [2] ne me dicendo impediat, nonnihil commoveor: gratia Sex. Nævii ne P. Quintio noceat, id verò non mediocriter pertimeſco.

2 Neque hoc tantopere querendum videretur, hæc ſumma in illis eſſe, ſi in nobis eſſent ſaltem mediocria. verùm ita ſe res habet, ut ego, qui neque uſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono diſertiſſimo comparer: P. Quintius, cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ ſunt, cum adverſario gratioſiſſimo contendat.

3 Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Junius, [3] qui hanc cauſam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo & in aliis cauſis exercitatus, & in hac multùm, & ſæpe verſatus, hoc tempore abeſt, nova legatione impeditus: & ad me ventum eſt, qui, ut ſumma haberem cetera; temporis quidem certè vix ſatis habui, ut rem tantam, tot controverſiis implicatam, poſſem cognoſcere.

4 Ita, quod mihi conſuevit in ceteris cauſis eſſe adjumento, [4] id quoque in hac cauſa deficit. nam, quo minus ingenio poſſum, ſubſidio mihi diligentiam comparavi: quæ quanta ſit, niſi tempus, & ſpatium datum ſit, intelligi non poteſt. Quæ quo plura ſunt, C. Aquilli, eo te, [5] & hos, qui tibi in conſilio adſunt, meliori mente [6] noſtra verba audire oportebit: ut multis incommodis veritas debilitata, tandem æquitate talium virorum recreetur.

Quòd ſi tu judex [7] nullo præſidio fuiſſe videbere contra vim 5 & gratiam, ſolitudini, atque inopiæ: ſi apud hoc conſilium ex opibus, non ex veritate cauſa pendetur: profecto [8] nihil eſt jam ſanctum, atque ſincerum in civitate: nihil, quod humilitatem cujuſquam, gravitas & virtus judicis conſoletur. Certè aut apud te, & eos, qui tibi adſunt, veritas valebit: aut ex hoc loco repulſa vi & gratia, locum [9] ubi conſiſtat, reperire non poterit. [10] Non eò dico, C. Aquilli, quò mihi veniat in du- 2 bium tua fides, & conſtantia, aut [11] quò non in his, quos tibi advocaſti, [12] viris electiſſimis civitatis, ſpem ſummam habere P. Quintius debeat.

Quid ergo eſt? Primùm magnitudo periculi [13] ſummo ti- 6 more hominem afficit, quod uno judicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minùs ſæpe ei venit in mentem poteſtatis, quam æquitatis tuæ; propterea quòd omnes, quorum in alterius manu vita poſita eſt, ſæpius illud cogitant, quid poſſit is, cujus in ditione, ac poteſtate ſunt, quàm, quid debeat facere.

Deinde habet adverſarium P. Quintius verbo, Sex. Nævium; 7 re vera, hujuſce ætatis homines diſertiſſimos, fortiſſimos, [14] ornatiſſimos noſtræ civitatis: qui communi ſtudio, ſummis opi-

1. *Poſſunt, hæ contra nos.*] Gruteri MS. non habet *hæ*. Palatinus verò ſecundus habet tantum à manu recenti, & poterat abeſſe. *Gruter.*

2. *Ne me dicendo impediat.*] Pall. plerique & liber Fulvii Urſini, *ne me in dicendo*. quod non diſplicebat Gulielmio, extabatque item in editione Veneta anni CCCC LXXX, alteraque tribus annis recentiore: quas conſulere in dubiis operæ habui pretium. *Idem.*

3. *Qui hanc cauſam, Aquilli, aliquoties apud te egit.*] Si ſtandum vetuſtis libris, ejicienda ſunt omnino, *cauſam Aquilli*; utpote quorum nullum exſtet veſtigium in Palatinis octo, in Gruteriano, in editionibus illis exoletis. *Idem.*

4. *Id quoque in hac cauſa.*] Lambinus, *id quoque me*, ſed præter mſſ. editioneſque priſcas: mirorque cur tantopere laudet Mich. Brutus. *Idem.*

5. *Et hos qui tibi in conſilio adſunt.*] Sic Pal. ſeptimus. ceteri ad unum omnes, *in conſilio ſunt*. neque aliter Gruteri codex. *Idem.*

6. *Noſtra verba audire.*] Pal. ſec. ac tert. *obedire*. Idem.

7. *Nullo præſidio ſuiſſe videbere.*] Lambini editio, *nulli*; ſed præter mſſ. noſtros & olim cuſos. ſicque pro Murena cap. 12 *nullo uſui*. Gulielmius. *Idem.*

8. *Nihil eſt jam ſanctum atque ſincerum.*] Annotavit Gulielmius reſtare in editione Lugdun. veteri, *neque ſincerum*. quod idem in Pal. ſec. tert. *Idem.*

9. *Ubi conſiſtat.*] Editio illa ſub primam typographiæ infantiam nata, *ubi res conſiſtat*; neque aliter Pall. octo aut Gruter. *Idem.*

10. *Non eò dico.*] MS. Falkenburgii, *Neque*. adnotavitque Gulielmius juxta illud Terentii Heaut: *Neque eo nunc dico, quo quidquam illum ſenſerim*. Idem.

11. *Quo non in his.*] Sic edidi revocans veterem ac veram lectionem, repudiata Gruterianæ, Leidenſis, Londinenſis, Baſileenſis auctoritate, quæ omittunt præpoſitionem hîc neceſſariam. *Gronov.*

12. *Viris electiſſimis civit.*] Gulielmius conjicit *ſelectiſſ.* Lambinus objecit, *lectiſſimis*, ſed contra mſſ. & retrò cuſos. *Gruter.*

13. *Summo timore hominem afficit.*] Editio antiqua, *conficit*, ſicque Lugdunenſis vetus, item Pal. ſec. tert. *Idem.*

14. *Ornatiſſimos noſtræ civitatis.*] Reperi etiam in Pal. quinto & ſexto aliorum *horrentiſſimos*. ſed non eſt tamen, quod inde fiat *potentiſſ.* nam Pal. quart. habet *hortentiſſimos*, ut appareat ſcribæ gloſſema immiſcuiſſe ſe verbis auctoris. ceterum, quod Hotomanus autumaſſet aptius heic fore *florentiſſimos*, quàm *fortiſſimos*, illicò id ecce in contextum ſuum recepit Lambinus, nullo ſuffragante libro vetere, nulla editione. *Idem.*

opibus Sex. Nævium defendunt. ſi id eſt defendere, cupiditati alterius obtemperare, quò is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere poſſit.

8 Nam quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquilli, [15] dici, aut commemorari poteſt, quàm me, qui caput alterius, famam, fortunaſque defendam, priore loco cauſam dicere: cum præſertim Q. Hortenſius, qui hoc judicio partes accuſatoris obtinet, contra me ſit dicturus; cui ſummam copiam, facultatemque dicendi natura largita eſt? Ita fit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam [16] telum adverſarius nullum jecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus poteſtas adempta nobis erit: & ſi qua in re, id quod parati ſunt facere, [17] falſum crimen, quaſi venenatum aliquod telum, jecerint, medicinæ faciendæ locus non erit.

9 Id accidit prætoris iniquitate, & injuria: primùm quòd contra omnium conſuetudinem, judicium prius de probro, quàm de re, maluit fieri: deinde, quòd ita conſtituit idipſum judicium, ut reus, antequam verbum accuſatoris audiſſet, cauſam dicere cogeretur; quod eorum gratia, & potentia factum eſt, qui, quaſi ſua res aut honos agatur, ita diligenter Sex. Nævii ſtudio, & cupiditati morem gerunt: & in ejuſmodi rebus opes ſuas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem, nobilitatemque poſſunt, eò minùs, quantum poſſint, debent oſtendere.

10 Cum tot, tantiſque difficultatibus affectus, atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, miſericordiam P. Quintius confugerit: cùm adhuc ei propter vim adverſariorum non jus par, non agendi poteſtas eadem, non magiſtratus æquus reperiri potuerit: cùm ei ſummam per injuriam omnia inimica, atque infeſta fuerint: te, C. Aquilli, voſque qui in conſilio adeſtis orat, atque obſecrat, ut multis injuriis jactatam, atque agitatam æquitatem, in hoc tandem loco conſiſtere, & confirmari patiamini.

3 Id quo facilius facere poſſitis, dabo operam, ut à principio,
11 res quemadmodum geſta, & contracta ſit, cognoſcatis. C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater: [18] ſanè ceterarum rerum paterfamiliâs & prudens, & attentus, una in re paullo minùs conſideratus, qui ſocietatem cum Sex. Nævio fecerit, viro bono, veruntamen non ita inſtituto, ut jura ſocietatis, & officia [19] certi patrisfamiliâs noſſe poſſet: non quò ei deeſſet ingenium: (nam neque parum facetus ſcurra Sex. Nævius, neque inhumanus præco eſt umquam exiſtimatus.) Quid ergo eſt? Cum ei natura nihil melius, quàm vocem, dediſſet, pater nihil, præter libertatem, reliquiſſet; vocem in quæſtum contulit: libertate uſus eſt, quo impunius dicax eſſet.

12 Quare quod ſocium tibi eum velles adjungere, nihil erat, niſi ut in tua pecunia condiſceret, qui pecuniæ fructus eſſet. tamen inductus conſuetudine, ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, ſocietatem earum rerum, quæ in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, & ruſtica, ſanè benè culta, & fructuoſa. Tollitur [20] ab atriis Liciniis, atque [21] à præconum conſeſſu in Galliam Nævius, & trans Alpes uſque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam, qui ab adoleſcentulo quæſtum ſibi inſtituiſſet ſine impendio; poſteaquam neſcio quid impendit, & in commune contulit, mediocri quæſtu contentus eſſe non poterat.

Nec mirùm, ſi is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ vo- 13
ce quæſiverat, magno ſibi quæſtui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi, [22] quidquid poterat, ad ſe in privatam domum ſevocabat. qua in re ita diligens erat, quaſi ii, qui magna fide ſocietatem gererent, arbitrium pro ſocio condemnari ſolerent. Verùm his de rebus non neceſſe habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare: [23] tametſi cauſa poſtulat; tamen quia poſtulat, non flagitat, prætereo.

Cùm annos jam complures ſocietas eſſet, & cùm ſæpe ſu- 4
ſpectus Quintio Nævius fuiſſet, neque ita commodè poſſet ra- 14
tionem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione geſſerat; moritur in Gallia Quintius, cùm adeſſet Nævius. & moritur repentinò. heredem teſtamento reliquit hunc P. Quintium: ut, ad quem ſummus mœror morte ſua veniebat, ad eundem ſummus honos quoque perveniret.

Quo mortuo, nec ita multo pòſt in Galliam proficiſcitur 15
Quintius. Ibi cum iſto Nævio familiariter vivit. annum ferè unà ſunt, cùm & de ſocietate inter ſe multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interpoſuit Nævius, aut ſocietatem ſibi quidpiam debere, aut privatim Quintium debuiſſe. Cùm æris alieni [24] aliquantulum eſſet relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret: auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone ſe facturum eſſe proſcribit, earum rerum, quæ ipſius erant privatæ.

Ibi tum vir optimus, Sex. Nævius, hominem multis verbis 16
deterret, ne auctionetur: eum non ita commodè poſſe eo tempore, quæ proſcripſiſſet, vendere. Romæ ſibi nummorum facultatem eſſe, quam, ſi ſaperet, communem exiſtimaret, pro fraterna illa neceſſitudine, & pro ipſius affinitate. nam P. Quintii conſobrinam habet in matrimonio Nævius, & ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius: credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. auctionem velle facere deſiſtit: Romam proficiſcitur: decedit ex Gallia Romam ſimul Nævius.

Cùm pecuniam C. Quintius P. Scapulæ debuiſſet; per te, C. 17
Aquilli, decidit P. Quintius, quod liberis ejus diſſolveret. Hoc eò [25] per te agebatur, quòd propter ærariam rationem non ſatis erat in tabulis inſpexiſſe, quantum deberetur, [26] niſi ad Caſtoris quæſiſſet, quantum ſolveretur. Decidis, ſtatuiſque tu pro-

15. *Dici aut commemorari poteſt.*] Si voces iſtæ abeſſent à libris, minimè eas requirerem. ſumtos eſſe omnes ex Terentii Andria, ipſæ clamant. *Grut.*

16. *Telum adverſarius nullum jecerit.*] Ita Pal. pr. at enim codex S. Victoris, edd antiquatæ, Pall. item mſſ ſeptem *nullum legerit*, quod revocari poſſe putabat Gulielmius, confirmarique uno alteroque loco Julii Cæſaris. ſic, inquit, *deligere* pro *ejicere* extat Plauti Aſinaria actu III ſc. 3 verſ. 42. & verum eſt, ſed enim originem erroneæ ſcripturæ ortam à vetere ſcribendi modo, *legerit*, ut etiam *majorum*, pro *malorum*, prolixè docuit nos Petrus Victorius lib. XIII Var. lect. cap. 22, cui an obtemperare debeamus viderit Senatus Criticus. *Idem.*

17. *Falſum crimen, quaſi venenatum .. telum jecerint.*] Heic iterum ſcripti iidem & cuſi olim, *legerint*. at peſſimè Lambinus, qui, iiſdem omnibus codd. reclamantibus, delevit *falſum crimen*. quamque majore mole facinus iſtud ſuum defendit, tanto id reddit turpius. *Idem.*

18. *Sanè ceterarum rerum paterſamilias &c.*] Defendit hanc ſcripturam communem, contra emendationem Lambini *cetera* Hotomanus lib. IV Obſervat. cap. 11. *Idem.*

19. *Certi patrisfamilias.*] Examinat hanc vocem Henr. Stephanus lib. II Schèdiaſmatum. *Idem.*

20. *Ab atriis Liciniis.*] Conſulatur ſuper hujus loci non vulgata interpretatione, Muretus lib. XVI Var. Lect. cap. 19. *Idem.*

21. *A præconum conſeſſu.*] S. Victoris *præconium*, quod non diſplicebat Gulielmio, dictum eo modo, quo *parentium*, & *judicium*, infra pro Amerino, ἀντὶ τοῦ *parentum* ac *judicum*. Idem.

22. *Quidquid poterat.*] Pall. plerique *quod quidque*; quomodo & S. Victoris. editiones primæ *quod quiſque*: quod item in Pal. quarto. media ſcriptura non eſt mala. *Idem.*

23. *Tametſi cauſa poſtulat. tamen quia &c.*] Sic omn. mſſ. editique antiquitus. Hotomanus tentabat, *nam etſi cauſa poſtulat, tamen*, unde factum, ut Lambinus ſtatim admiſerit *Nam tametſi &c.* Gruterus. Quum ipſa contextus verba ſic citentur ab Grutero, credidi flagitium ingens in editione ejus admiſſum eſſe, quod tamen etiam placuit omnibus, quæ inſequutæ ſunt, omittendo voces illas *tamen quia poſtulat*, quas ideo ſecurus repoſui, quum & ſententia deſideret, nec ex membranis ulla ullibi quæſtio eis moveatur. *Gronov.*

24. *Aliquantulum eſſet relictum.*] Pall. o. item Grut. nec non edd. vett. *aliquantum*. Gruter.

25. *Per te agebatur.*] Pal. quart. quint. ſext. *cogebatur*. neque aliter codex S. Victoris. *Idem.*

26. *Niſi ad Caſtoris quæſiſſet.*] Auſus ſum mutare lectionem hactenus receptam, quod eam uno ore fermè tuerentur Pall. ſanè haud aliter pr. ſec. tert. ſext. nam quart. ſept. oct. *ad Caſtoris templum*. quint. *ad quæſtoris templum*. & vero ſimilius eſt typographos finxiſſe *niſi à Quæſtoribus quæſiviſſet*, quàm excogitatum à librariis alterum iſtud.

ſtat

propter neceſſitudinem, quæ tibi cum Scapulis eſt, quid iis ad denarium ſolveretur.

5 Hæc omnia Quintius agebat auctore, & conſuaſore Nævio.
18 Nec mirum, ſi ejus utebatur conſilio, cujus auxilium ſibi paratum putabat. non modò enim pollicitus erat in Gallia: ſed Romæ quotidie, [27] ſimulatque ſibi hic annuiſſet, numeraturum ſe dicebat. Quintius porrò iſtum poſſe facere videbat; debere intelligebat: mentiri, quia cauſa, cur mentiretur, non erat, non putabat. quaſi domo nummos haberet, ita conſtituit Scapulis ſe daturum. Nævium certiorem facit: rogat, ut curet, quod dixiſſet.

19 Tum iſte vir optimus (vereor, ne ſe derideri putet, quod iterum jam dico, optimus,) qui hunc in ſummas anguſtias adductum putaret; ut eum ſuis conditionibus in ipſo articulo temporis adſtringeret, aſſem ſeſe negat daturum, niſi prius de rebus rationibuſque ſocietatis omnibus decidiſſet: & ſciſſet, ſibi cum Quintio controverſiæ nihil futurum. Poſteriùs, inquit, iſta videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures (ſi tibi videtur) quod dixiſti. Negat ſe alia ratione facturum, quod promiſiſſet, non plus ſua referre, quàm ſi, [28] cum auctionem venderet, domini juſſu quippiam promiſiſſet.

20 Deſtitutione illa perculſus Quintius, à Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mittit, ut ea, quæ proſcripſerat, venirent: deteriore tempore abſens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione diſſoluit. tunc appellat ultrò Nævium, ut, quoniam ſuſpicaretur aliqua de re fore controverſiam, videret, ut quàm primùm, & quàm minima cum moleſtia tota res tranſigeretur.

21 Dat iſte amicum M. Trebellium: nos communem neceſſarium, qui iſtius domi erat educatus, & quo utebatur iſte plurimùm, propinquum noſtrum, Sex. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat: propterea quòd hic mediocrem jacturam facere cupiebat; iſte mediocri præda contentus non erat.

22 Itaque ex eo tempore [29] res eſſe in vadimonium cœpit. Cum vadimonia ſæpè dilata eſſent, & cùm aliquantum temporis in ea re eſſet conſumtum, [30] neque quidquam perfectum
6 eſſet: venit ad vadimonium Nævius. Obſecro, C. Aquilli, voſque, qui adeſtis in conſilio, ut diligenter attendatis, ut ſingulare genus fraudis, & novam rationem inſidiarum cognoſcere poſſitis.

23 Ait, ſe auctionatum eſſe in Gallia: quod ſibi videretur, ſe vendidiſſe: curaſſe, ne quid ſibi ſocietas deberet: ſe jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere. ſi quid agere ſecum velit Quintius, non recuſare. Hic, cum rem Gallicanam cuperet reviſere: hominem in præſentia non vadatur. ita ſine vadimonio diſceditur. Deinde Romæ dies xxx ferè Quintius commoratur. cum ceteris, quæ habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficiſci poſſet. proficiſcitur.

Roma egreditur [31] ante diem II Kalend. Februarii, Sci- 24
pione & Norbano Coſs. Quæſo, ut eum diem memoriæ mandetis. L. Albius, Sex. filius, [32] Quirina, vir bonus, & cum primis honeſtus, unà profectus eſt. Cum veniſſent ad Vada Volaterrana quæ nominantur, vident perfamiliarem Nævii, qui ex Gallia pueros venales iſti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quintium. [33] quòd niſi ex Publicio [narratum Nævio eſſet, non tam cito res in contentionem veniſſet.

Tum Nævius] pueros circum amicos dimittit: ipſe ſuos ne- 25
ceſſarios ab atriis Liciniis, & à faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam ſibi adſint hora ſecunda poſtridie. veniunt frequentes. [34] teſtificatur iſte, P. QVINTIVM NON STITISSE, ET SE STITISSE, [35] tabulæ maximæ ſignis hominum nobilium conſignantur: diſceditur. poſtulat à Burrieno prætore Nævius, ut ex edicto bona poſſidere liceat. Juſſit bona proſcribi ejus, quicum familiaritas fuerat, ſocietas erat, affinitas, liberis iſtius vivis, divelli nullo modo poterat.

Qua ex re intelligi facilè potuit, nullum eſſe officium 26
tam ſanctum, atque ſollemne, quod non avaritia comminuere, atque violare ſoleat. Etenim ſi veritate amicitia, fide ſocietas, pietate propinquitas colitur: neceſſe eſt, iſte, qui amicum, ſocium, affinem, fama ac fortunis ſpoliare conatus eſt, vanum ſe, & perfidioſum, & impium eſſe fateatur.

Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris 27
& propinquus Sex. Nævii, dejicit: ſervulum unum, quem iſte prehenderat, abducit: denunciat, ſeſe procuratorem eſſe iſtum, æquum eſſe famæ, fortuniſque P. Quintii conſulere, & adventum ejus exſpectare. quod ſi facere nolit, [36] atque imbiberit ejuſmodi rationibus illum ad ſuas conditiones perducere, ſeſe nihil precari: &, ſiquid agere velit, judicio defendere.

Hæc dum Romæ geruntur, Quintius interea [37] contra jus, 28
conſuetudinem, edicta prætorum, de ſaltu, agroque communi à ſervis communibus vi detruditur. Exiſtima, C. Aquilli, mo- 7
do, & ratione omnia Romæ Nævium feciſſe, ſi hoc, quod per litteras iſtius in Gallia geſtum eſt, rectè atque ordine factum videtur. Expulſus, atque ejectus è prædio Quintius, accepta inſigni injuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipſius dignitas poſcit, honoris gratia nomino. Is eam rem quàm vehementer vindicandam putarit, ex decretis ejus poteritis cognoſcete.

Alphenus interea Romæ cum iſto gladiatore vetulo quoti- 29
die pugnabat. utebatur populo ſanè ſuo, propterea [38] quòd iſte ca-

---

ſtat tamen pro *Quæſtoribus* Gulielmius, probatque ex loco libri II ad Atticum Epiſt. 6. ſed eum refelli pluribus, in Suſpicionum libellis. *Grut.*

27. *Simulatque ſibi hic annuiſſet.*] Lambinus reclamantibus, inquit, libris repoſuit, *innuiſſet.* at ego addicentibus antiquis malo retinere quidvis, quàm admittere alicujus vero ſimilem quamvis conjecturam. Porro Pal. ſext. ſolùm habet, *ſimul annuiſſet*, excluſis intermediis. Gruterianus non agnoſcit *ſibi.* ſept. & *ſibi* caret & *hic.* ut forſan omnia illa ſpuria ſint, ſequique debeamus ſcripturam ſexti. *Idem.*

28. *Cùm auctionem venderet.*] Pal. ſextus *auctione*, ut conjecerat Hotomanus. ceteri ſtant pro vulgata. Lambinus publicarat *cùm in auctione vend.* Idem.

29. *Res eſſe in vadimonium cœpit.*] Dictio *cœpit* non legitur in Pall. ſec. & fortè ſubintelligenda. *Idem.*

30. *Neque quidquam perfectum eſſet.*] Placet iſtud planè Hotomano. at Pall. tamen meliores, editioneſque primores, *profectum.* Idem.

31. *Ante diem* II *Kalend. Februar.*] Sic edi voluerunt Hotomanus & Lambinus, quod infra cap. 18 repeteretur, *pridie Kalend. Februar.* verùm edd. omnes priores, item mſſ. noſtri ſex ſeptem, palam habent, vel IIII *Kalend.* vel *quartam Kal.* pleriſque etiam eſt *Februarias.* Antonius Auguſtinus lib. IV Emendat. cap. 6 laudat *ante diem tertium Kalend. Febr.* Idem.

32. *Quirina.*] Eædem edd. item mſſ. *Quirinas.* quod quomodo enervet Aldus Nepos, videatur in Commentario ejus. *Idem.*

33. *Quod niſi ex Publicio [narratum &c.*] Lectio corruptiſſima, neque Ciceronis. Gruteri enim mſ. ſolummodò habebat, *quod ubi ex Publicio agnovit, pueros circum*, omiſſis intermediis, quæ in nullo comparent Palatinorum præterquam ſept. & octavo. primus enim, ſec. tert. *quod ubi ex Publicio, pueros circum &c.* relicto ſpatio aliquot litterarum inter *Publicio* & *pueros.* quart. quint. ſex. *quod niſi ex publicio, pueros &c.* linea una alteraque vacante inter ſupradictas voces; notatumque ad oram quarti. Poſſunt hæc verba ſuppleri: *narratum Nævio eſſet &c.* ut habemus in hodie vulgatis. Equidem nihil deeſſe puto, Tulliumque apoſiopeſi uſum, ſcripſiſſe. *quod ubi ex Publicio; pueros circum amicos &c.* ideoque reliqua ceu adulterina abjicienda. quod vel ipſemet ſane feciſſem, ſi mihi item conſtitiſſet, num ullum relictum fuiſſet vacuum in exemplari S. Victoris, quod item habebat, *ubi ex Publicio.* Idem.

34. *Teſtificatur iſte, P. Quintium non ſtitiſſe, & ſe ſtitiſſe.*] Eſt ab Hotomani libro & Manutii conjectura, adverſantibus nihilominus editionibus priorib. & mſſ. noſtris. nam cuſi retro *teſtificantur iſti P. Quintum non ſtetiſſe, & ſe ſtetiſſe.* ſicque Pal. pr. ſec. tert. quart. ſept. nam reliqui, *teſtificantur. iſte P. Quintium non ſtetiſſe &c.* Idem.

35. *Tabulæ maximæ ſignis*] Annotat Gulielmius in S. Victoris fuiſſe, *maximè;* quod & habet ſuum ſenſum. verum Pal. pr. ſec. quart. & ſept. propugnant vulgatum. ceteris abſunt diphthongi. *Idem.*

36. *Atque imbiberit ejuſmodi rationibus.*] Sic aliorum mſſ. ſic Pal. pr. quint. ſext. & Grut. & S. Vict. vulgati prius, *inhibuerit*, quod ſolùm in Pal. quarto. alii enim, *inhiberit.* Hotomanus conjiciebat *inſtituerit.* Iac. Schegkius propugnat *inhibuerit* lib. Præmeſſ. Epiſtola 3. *Idem.*

37. *Contra jus, conſuetudinem, edicta prætorum.*] Haud aliter libri noſtri; aliorumque priores edd. *contra jus & conſuetudinem, edicto Prætoris.* at primogeniæ tamen, in quibus *edicto prætorum.* Idem.

38. *Quod iſte caput petere &c.*] Gulielmius annotat fortè legen-

dum

caput petere non deſinebat. [39] Iſte poſtulat, ut procurator judicatum ſolvi ſatiſdaret. negat Alphenus, æquum eſſe, procuratorem ſatiſdare, quòd reus ſatiſdare non deberet, ſi ipſe adeſſet. Appellantur tribuni: [40] à quibus cùm eſſet certum auxilium petitum, [41] ita tamen diſceditur, ut idibus Septembribus
8 [42] P. Quintium ſiſti Sex. Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius: vadimonium ſiſtit.

30 Iſte, homo acerrimus, bonorum poſſeſſor, expulſor, ereptor, annum, & ſex menſes nihil petit: quieſcit: conditionibus hunc, quoad poteſt, producit: à Cn. Dolabella denique prætore poſtulat, ut ſibi Quintius judicatum ſolvi ſatiſdet, ex formula, quod ab eo petat, [43] QVONIAM EIVS, EX EDICTO PRAETORIS, BONA DIES XXX POSSESSA SINT. non recuſabat Quintius, quin [44] ita ſatiſdare juberet, ſi bona poſſeſſa eſſent ex edicto. Decernit: quàm æquum, nihil dico: unum hoc dico, novum: & hoc ipſum tacuiſſe mallem, quoniam utrumque quivis intelligere potuiſſet. [45] jubet P. Quintium ſponſionem cum Sex. Nævio facere. [46] SI BONA SVA EX EDICTO P. BVRRIENI PRAETORIS DIES XXX POSSESSA ESSENT. Recuſabant, qui aderant tum Quintio. demonſtrabant, de re judicium fieri oportere, ut aut uterque inter ſe, aut neuter ſatiſdaret: non neceſſe eſſe famam alterius in judicium venire.

31 Clamabat porrò ipſe Quintius, ſeſe idcirco nolle ſatiſdare, ne videretur judicaſſe, bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſe. ſponſionem porrò ſi iſtiuſmodi faceret: ſe (id quod nunc evenit) de capite ſuo priore loco cauſam eſſe dicturum. Dolabella (quemadmodum ſolent homines nobiles: ſeu rectè, ſeu perperam facere cœperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo noſtro loco natus [47] aſſequi poſſet) injuriam facere fortiſſimè perſeverat: [48] aut ſatiſdare, aut ſponſionem jubet facere; & interea recuſantes noſtros advocatos acerrimè ſubmoveri.

9 Conturbatus ſanè diſcedit Quintius; neque mirum, cui hæc
32 optio tam miſera, tamque iniqua daretur, ut aut ipſe ſe capitis damnaret, ſi ſatiſdediſſet: aut cauſam capitis, ſi ſponſionem feciſſet, priore loco diceret. Cùm in altera re, cauſæ nihil eſſet, quin [49] ſecus judicaret ipſe de ſe; quod judicium graviſſimum eſt: in altera ſpes eſſet ad talem tamen virum, judicem, veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attuliſſet gratiæ, ſponſionem facere maluit: fecit. te judicem, C. Aquilli, ſumſit: ex ſponſo egit. in hoc ſumma judicii, cauſaque tota conſiſtit.

33 Judicium eſſe, C. Aquilli, non de re pecuniaria, ſed de fama, fortuniſque P. Quintii vides. Cùm majores ita conſtituerint, ut qui pro capite diceret, is poſteriore loco diceret: nos inaudita criminatione accuſatorum, [50] priore loco cauſam dicere intelligis. eos porrò, qui defendere conſuerunt, vides accuſare: & ea ingenia converti ad perniciem, quæ antea verſabantur in ſalute atque auxilio ferendo. Illud etiam reſtiterat, quod heſterno die fecerunt, ut [51] te in jus adducerent, ut nobis tempus, quam diu diceremus, præſtitueres: quam rem facilè à prætore impetraſſent, niſi tu, quod eſſet tuum jus, & officium, [52] parteſque, docuiſſes.

Neque nobis adhuc, præter te, quiſquam fuit, ubi noſtrum 34
jus contra illos obtineremus: neque illis umquam ſatis fuit illud obtinere, quod probari omnibus poſſet. ita ſine injuria potentiam levem, atque inopem eſſe arbitrantur. Verùm quo- 10
niam tibi inſtat Hortenſius, ut eas in conſilium: à me poſtulat, ne dicendo tempus abſumam: queritur, priore patrono cauſam defendente, numquam perorari potuiſſe: non patiar, iſtam manere ſuſpicionem, nos rem judicari nolle: nec illud mihi arrogabo, me poſſe cauſam commodiùs demonſtrare, quàm antea demonſtrata ſit: neque tamen tam multa verba faciam: propterea quod & ab illo, qui antè dixit, informata jam cauſa eſt: & à me, qui neque excogitare, neque pronuntiare multa poſſum, brevitas poſtulatur, quæ mihimet ipſi amiciſſima eſt.

Faciam, quod te ſæpe animadverti facere, Hortenſi: totam 35
cauſæ meæ dictionem certas in partes dividam. Tu id ſemper facis, quia ſemper potes. ego in hac cauſa faciam, propterea quòd in hac videor poſſe facere. Quod tibi natura dat, ut ſemper poſſis, [53] id mihi cauſa concedit, ut hodie poſſim. Certos mihi fines, terminoſque conſtituam, extra quos egredi non poſſum, ſi maximè velim: ut & mihi ſit propoſitum de quo dicam; & Hortenſius habeat expoſita, ad quæ reſpondeat, & tu, C. Aquilli, jam antè animo proſpicere poſſis, quibus de rebus auditurus ſis.

Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Nævi, poſſediſſe ex edi- 36
cto prætoris. [54] in eo ſponſio facta eſt. Oſtendam primùm, cauſam non fuiſſe, cur à prætore poſtulares, ut bona P. Quintii poſſideres: deinde ex edicto te poſſidere non potuiſſe: poſtremò, non poſſediſſe. Quæſo, C. Aquilli, voſque, qui eſtis in conſilio, ut, quid pollicitus ſim, diligenter memoriæ mandetis. etenim rem faciliùs totam accipietis, ſi hæc memineritis: & me facilè veſtra exiſtimatione revocabitis, ſi extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipſe circumdedi. Nego fuiſſe cauſam, cur poſtularet: nego ex edicto poſſidere potuiſſe: nego poſſediſſe. hæc tria cùm docuero, perorabo.

Non fuit cauſa, cur poſtulares. Quî hoc intelligi poteſt? quia 11
Sex. Nævio neque ex ſocietatis ratione, neque privatim quid- 37
quam debuit Quintius. Quis huic rei teſtis eſt? idem, qui acerrimus adverſarius. In hac re te, te, inquam, teſtem, Nævi, citabo. Annum, & eo diutiùs, poſt mortem C. Quintii [55] fuit in Gallia tecum ſimul Quintius. doce, te petiiſſe ab eo iſtam ne-

dum *iſti*, ſed nihil variant mſſ. noſtri. *Grut.*

39. *Iſte poſtulat ut &c.*] Editiones primæ, item Pal. quart. ſext. *poſtulabat.* Idem.

40 *A quibus cum eſſet certum auxilium.*] Vox ultima non ſatisfacit mihi. videtur prius ejus loco fuiſſe, *vetitum.* ſed ſic non cohæret prioribus. dolendum ſanè eſt veteres Ciceronis libros Orationum ita omnes ad unum interiiſſe, ut apographis ineptiſſimis acquieſcere cogamur. *Idem.*

41. *Ita tamen diſceditur.*] Sic Pal. pr. ſed ſolus. ceteri enim, ut & edd. primæ *ita tum.* Idem.

42. *P. Quintium ſiſti.*] Verbum *ſiſti* non viſitur in Pâl. ſec. aut tertio. *Idem.*

43. *Quoniam ejus ex edicto Prætoris bona dies xxx.*] Hæc eſt lectio libri S. Victoris, meliorum mſſ. Pall. alii habent vel *Prætoris R.* vel *Prætoris Romæ*, vel *Prætoris Romani.* quæ varietas nata ex ſcriptura veteri, *edicto P. R.* quæ extat in quinto ac ſexto. vulgata, *cujus ex edicto Prætoris Romani bona dies &c.* ſed ſic nulli mſſ. imo ne edd. quidem vett. aut Victorii. *Idem.*

44. *Ita ſatiſdare juberet.*] Clamat Lambinus legendum vel invitis omnibus mſſ. *juberetur.* & ita quidem extat in Gruteriano: ſed Pall. adhærent vulgato. *Idem.*

45. *Jubet P. Quintium ſponſionem cum Sexto Nævio facere.*] Recepit in contextum Hotomani conjecturam, *Quintium aut ſatiſdare, aut ſponſionem &c.* Lambinus; adfirmatque inveniſſe item in uno codice ſcripto. ſed benè, quod eum non nominat. & tamen idem ſecutus eſt Paullus Manutius; contra omnes omnium edd. & mſſ. noſtros decem. Scilicet hoc eſt exhibere nobis genuinam auctoris ſcripturam. *Idem.*

46. *Si bona ſua ex edicto . . . . poſſeſſa eſſent.*] Ita ſolum codex Gruteri. S. enim Victoris, item Pall. ſeptem, *poſſeſſa non eſſent*, neque aliter editiones ætatis ultimæ. Muretus lib. XVI Var. lect. cap. 19 emendabat: *Ni bona ſua ex ed. poſſ. non eſſent.* de qua videatur & Lambinus hoc loco. Briſſonius libro V de formulis, exiſtimabat legendum, *Ni bona &c. poſſeſſa eſſent.* qui item conſulatur. *Idem.*

47. *Aſſequi poſſet.*] Neoterici *poſſit*, quod & in Pal. ſec. ac tert. ſed accedunt tamen reliqui retro vulgatis. *Idem.*

48. *Aut ſatiſdare.*] Pal. quart. quint. ſext. ſept. S. Victoris *ſatiſdaret.* Idem.

49. *Secus judicaret ipſe de ſe.*] Mureti liber vetus *ſequius*, quod malit. noſtri nihil variant, neque adeo editiones. *Idem.*

50. *Priore loco cauſam dicere intelligis.*] Editiones Vett. & mſſ. noſtri omnes *intelligitis.* Idem.

51. *Te in jus adducerent.*] Pal. ſec. tert. edd. antiquæ *educerent*, placuitque Gulielmio, confirmatque loco Orat. pro Plancio cap. 23 pr. *Idem.*

52. *Parteſque docuiſſes.*] Iidem cuſi, iidem mſſ. *teſteſque docuiſſet*, niſi quod Pal. quart. eraſerit *que*, abſitque libro S. Victoris. *Idem.*

53. *Id mihi cauſa concedit.*] Ita omnes Pall. præter primum, ita edd. priſcæ, ita mſſ. quos excuſſit Hotomanus, Gulielmius, ita Gr. poſt cuſi, *cauſa dat.* cur obſecro? *Idem.*

54. *In eo ſponſio facta eſt.*] Lambinus è mſſ. ut ait, *in ea verba;* ſed præter edd. omnes & membranas noſtras. *Idem.*

55. *Fuit in Gallia tecum.*] S. Vict. & Pal. ſec. tert. *Galliam.* quod retinet Gulielmius; tanquam ita frequenter locutus fuerit noſter: ut *eſſe aliquem in civitatem*, pro Amerino cap. 22 pr. *in gregem adnumerer*

neſcio quam, innumerabilem pecuniam: doce, aliquando mentionem feciſſe: dixiſſe deberi. debuiſſe concedam.

38 Moritur C. Quintius: qui tibi, ut ais, [56] certis nominibus grandem pecuniam debuit. heres ejus P. Quintius in Galliam ad te ipſum venit in agrum communem: eò denique, [57] ubi non modò res erat, ſed ratio quoque omnis, & omnes litteræ. Quis tam diſſolutus in re familiari fuiſſet, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, diſſimilis, qui, cùm res ab eo, [58] quicum contraxiſſet, receſſiſſet, & ad heredem perveniſſet, non heredem, cùm primùm vidiſſet, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? ſiquid in controverſiam veniret, aut intra parietes, aut ſummo jure experiretur? [59] Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui ſuos propinquos, ac neceſſarios, [60] caros & honeſtos eſſe, atque haberi volunt; id Sex. Nævius non faceret, qui uſque eò [61] fervet, ferturque avaritia, ut de ſuis commodis [62] aliquam partem nolit amittere, [63] nequam partem huic propinquo ſuo ullius ornamenti relinquat?

39 Et is pecuniam, ſi qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum numquam eſt, id datum non eſt, non pecuniam modò, verùm etiam hominis propinqui ſanguinem, vitamque eripere conatur? Huic tu moleſtus eſſe videlicet noluiſti, quem nunc reſpirare liberè non ſinis? quem nunc interficere nefariè cupis, [64] eum tu pudenter appellare nolebas? Ita credo. hominem propinquum, tui obſervantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas appellare. ſæpe, ut fit, cùm ipſe te confirmaſſes, cùm ſtatuiſſes de pecunia mentionem facere, cùm paratus, meditatuſque veniſſes; homo timidus, virginali verecundia, ſubitò ipſe te retinebas: excidebat repente oratio. cùm cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. id erat profectò.

12 Credamus hoc, Sex. Nævium, cujus caput oppugnet, ejus au-
40 ribus pepercisse. Si debuiſſet, Sexte, petiſſes ſtatim; ſi non ſtatim, paulo quidem poſt; ſi non paulo, at aliquantò; ſex quidem illis menſibus profectò; anno vertente ſine controverſia. Anno & ſex menſibus verò, cùm tibi quotidie poteſtas hominis fuiſſet admonendi, verbum nullum facis. biennio jam confecto ferè, appellas. Quis tam perditus, ac profuſus nepos, non adeſa jam, ſed abundanti etiam pecunia, ſic diſſolutus fuiſſet, ut fuit Sex. Nævius? Cùm hominem nomino, ſatis mihi videor dicere.

41 Debuit tibi C. Quintius. numquam petiſti. mortuus eſt ille: res ad heredem venit. cùm eum quotidie videres, poſt biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum ſit probabilius, Sex. Nævium ſtatim, ſi quid deberetur, petiturum fuiſſe: an, ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? [65] At tecum plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At & in provincia jus dicebatur; & Romæ judicia fiebant. Reſtat, ut aut ſumma negligentia tibi obſtiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices: mirabimur. ſi bonitatem: ridebimus. neque præterea quid poſſis dicere, invenio. Satis eſt argumenti, nihil eſſe debitum Nævio, quod tamdiu nihil petivit.

Quid ſi hoc ipſum, quod nunc facit, oſtendo teſtimonio eſ- 13
ſe, nihil deberi? quid enim nunc agit Sex. Nævius? qua de re 42
controverſia eſt? quod eſt hoc judicium, in quo jam biennium verſamur? quid negotii geritur, in quo ille tot, & tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique? [66] verumtamen petit. audiamus.

De rationibus & controverſiis ſocietatis vult dijudicari. Sero. 43 verùm aliquando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro. pecunia mea tot annos utitur P. Quintius. utatur ſanè: non peto. Quid igitur pugnas? an, quod ſæpe multis in locis dixiſti, ne in civitate ſit? ne locum ſuum, quem adhuc honeſtiſſimè defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita, & ornamentis ſuis omnibus? apud judicem cauſam priore loco dicat: [67] &, eam cùm orarit, tum denique vocem accuſatoris audiat? quid? hoc quò pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? At, ſi id velles, jampridem actum eſſe poterat.

Ut honeſtiore judicio confligere? At ſine ſummo ſcelere 44 P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius judicium ſit? At neque C. Aquillius de capite alterius libenter judicat, & Q. Hortenſius contra caput non didicit dicere. Quid à nobis autem, C. Aquilli, refertur? Pecuniam petit. negamus deberi. judicium fiat ſtatim: non recuſamus. [68] Numquid præterea? ſi veretur, ut res, judicio facto, parata ſit: judicatum ſolvi ſatis accipiat. quibus à me verbis ſatis accipiet, iiſdem ipſe, quod peto, ſatiſdet. actum jam poteſt eſſe, C. Aquilli. jam tu potes diſcedere liberatus moleſtia, propè dicam, non minore, quàm Quintius.

Quid agimus, Hortenſi? quid de hac conditione dicimus? 45 poſſumus aliquando, depoſitis armis, ſine periculo fortunarum, de re pecuniaria diſceptare? poſſumus ita rem noſtram perſequi, ut hominis propinqui caput, incolume eſſe patiamur? poſſumus petitoris perſonam capere, accuſatoris deponere? Immò, inquit, abs te ſatis accipiam: ego autem tibi non ſa-
tiſdabo. Quis tandem nobis iſta jura tam æqua deſcribit? quis 14
hoc ſtatuit, quod æquum ſit in Quintium, id iniquum eſſe in Nævium? Quintii bona, inquit, ex edicto prætoris poſſeſſa ſunt. Ergo, id ut confitear, poſtulas; ut, quod numquam factum eſſe judicio defendimus, id, proinde quaſi factum ſit, noſtro judicio confirmemus.

Inveniri ratio, C. Aquilli, non poteſt, ut ad ſuum quiſque 46 quàm primùm ſine cujuſquam dedecore, infamia, pernicieque perveniat? Profectò, ſi quid deberetur, peteret: non omnia judicia fieri mallet, quàm unum illud, unde hæc omnia naſcuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, cùm poteſtas eſſet agendi quotidie: qui, quo tempore primùm malè agere cœpit, in vadimoniis differendis tempus omne conſumſerit: [69] qui poſtea vadimonium quoque miſſum fecerit,

hunc

merer cap. 32 pr. *vitam in egeſtatem degere* cap. 49 f. fide quidem codicis S. Victoris. *Grut.*

56. *Certis nominibus.*] Ineptè heic Lambinus ſollicitat receptam lectionem, laudatque *rectis*, contra edd. omnes & mſſ. noſtros. *Idem.*

57. *Ubi non modò res erat.*] Vocula *erat*, non exſtat in Pal. ſec. aut tert. *Idem.*

58. *Quicum contraxiſſet.*] Haud aliter cuſi avorum ævo publicati, item liber S. Victoris, & Pal. quart. alii noſtri *qui contraxiſſet*; ut ævi medii editiones. *Idem.*

59. *Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui ſuos &c.*] Reſtitutio debita libro Mureti, prodiditque eam lib. XVI Var. lect. cap. vulgati: *Itane eſt? q. v. o. f. ſi qui ſuos &c.* Hotomanus heic mire hærebat. *Idem.*

60. *Caros & honeſtos eſſe.*] Rectè. neque ſecus mſſ. noſtri. Hotomanni *claros*, probatum etiam Lambino, heic non quadrat. ut enim loquitur Cicero de Finibus I. *duo virtutis fructus laus & caritas*, Gulielmius. *Idem.*

61. *Fervet ferturque avaritia.*] Pal. ſec. ac tert. *fervit.* quint. & ſext. *& ferturque.* fuit ſcilicet *ecferturque.* itaque reſcribendum fortaſſe *fervit efferturque avaritia.* Idem.

62. *Aliquam partem nolit amittere.*] S. Victoris, item Pal. pr. ſec. tert. *velit.* ſed alterum reſtat in ceteris, niſi quod habeant *omittere*, vel *committere.* quæ varietas facit, ne fortè vera ſit ſcriptura mſſ. Gruteri *nolit mittere.* Idem.

63. *Ne quam partem huic propinquo.*] Lambinus, *ut aliquam*, ex mſ. ut ait. verùm tale nihil in noſtris. & tamen non poſſum mihi perſuadere habere nos genuinam lectionem auctoris. *Idem.*

64. *Eum tu pudenter.*] Ita major pars mſſ alii *tum*; ſed tunc idem reponi deberet ſupra: *Huic tu moleſtus.* & verò vix eſt, ut non ibidem abſorpta fuerit littera finalis, ob verbum ſequens, quod ab eadem incipit. edd. vetuſtæ habent, *impudenter.* cui etiam ſua vis, imò & gratia. *Idem.*

65. *At tecum plus annum vixit.*] Ita potiſſima pars Palatinorum, ita S. Vict. ita Grut. *anno plus* prius vulgabatur. quod item diſplicuerat Hotomano. *Idem.*

66. *Verumtamen petit.*] Si ſequendi iidem codices, reſcribendum *petat.* Idem.

67. *Et eam cùm orarit.*] Monente Hotomano *perorarit*, rectius & apertius legi poſſe, id ſtatim in contextum recepit Lambinus Alduſque Nepos, ſed invitis mſſ. *orarit*, id eſt, explicarit, ut *inorata cauſa* eſt *inexplicata.* pro Amerino. Sumſit ab Ennio, ut multa. is ſcripſit Achille: *Quo nunc incerta re atque inorata gradum Regredere conare?* teſtis Nonius. Gulielmius. *Idem.*

68. *Numquid præterea?*] Ita ſolùm Pal. ſept. nam quint. *Non quid.* Ceteri *ut quid*, quod & in S. Vict. & Grut. & edd. Vett. forſan *ecquid præterea?* Idem.

69. *Qui poſtea vadimonium quoque miſſum fecerit.*] Sic omnes edd. omnes mſſ. noſtri. Lambinus edidit *qui poſteaquam vadimonium miſ-*

ſum,

hunc per inſidias vi de agro communi dejecerit: qui, cùm de re agendi, nullo recuſante, poteſtas fuiſſet, ſponſionem de probro facere maluerit: qui, cum revocetur ad id judicium, unde hæc nata ſunt omnia, conditionem æquiſſimam repudiet: fateatur, ſe non pecuniam, ſed vitam & ſanguinem petere: is non hoc palàm dicit? mihi ſi quid deberetur, peterem, atque adeò jampridem abſtuliſſem.

47 Nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioſo judicio, nihil tam copioſa advocatione uterer, ſi petendum eſſet: extorquendum eſt [70] invito, atque ingratiis, quod non debet: eripiendum, atque exprimendum eſt: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus eſt: potentes, diſerti, nobiles omnes advocandi ſunt: adhibenda vis eſt veritati: [71] minæ jactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus, & perterritus ipſe cedat. Quæ mehercule omnia, cùm, qui contrà pugnent, video, & cùm illum conſeſſum conſidero, adeſſe, atque impendere videntur, neque vitari ullo modo poſſe. cùm autem ad te, C. Aquilli, oculos, animumque retuli; quo majore conatu, ſtudioque aguntur, eo leviora, infirmioraque exiſtimo.

48 Nihil igitur debuit, ut tu ipſe prædicas. Quid ſi debuiſſet? continuone cauſa fuiſſet, cur à prætore poſtulares, ut bona poſſideres? non opinor id quidem neque jus eſſe, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonſtrat? vadimonium ſibi ait eſſe deſertum.
15 Antequam doceo, id factum non eſſe, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione, atque ex omnium conſuetudine rem ipſam, & factum ſimul Sex. Nævii conſiderare. [72] Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, ſocietas, omnes denique cauſæ, & neceſſitudines veteres intercedebant. illicone ad prætorem ire convenit? continuone verum fuit poſtulare, ut ex edicto bona poſſidere liceret? ad hæc extrema, & inimiciſſima jura tam cupidè decurrebas, uti tibi nihil in poſterum, quod gravius, atque crudelius facere poſſes, reſervares?

49 Nam quid homini poteſt turpius, quid viro miſerius, aut acerbius uſu venire? quod tantum evenire dedecus, quæ tanta calamitas inveniri poteſt? Pecuniam ſi cuipiam fortuna ademit, aut ſi alicujus eripuit injuria: tamen, dum exiſtimatio eſt integra, facilè conſolatur honeſtas egeſtatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem ſuis utitur: [73] alterius opes, id quod miſerrimum eſt, non exſpectat: hoc tamen in miſeriis adjumento & ſolatio ſublevatur. Cujus verò bona venierunt; cujus non modò illæ ampliſſimæ fortunæ, ſed etiam victus, veſtituſque neceſſarius ſub præcone cum dedecore ſubjectus eſt: is non modo ex numero vivorum exturbatur, ſed, ſi fieri poteſt, [74] infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honeſta ſæpe vitam quoque turpem exornat: vita turpis [75] ne morti quidem honeſtæ locum relinquit.

50 Ergo hercule, cujus bona ex edicto poſſidentur, hujus omnis fama, & exiſtimatio cum bonis ſimul poſſidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, [76] huic ne perire quidem certè tacitè, obſcureque conceditur. cui magiſtri fiunt, & domini conſtituuntur, qui qua lege, & qua conditione pereat, pronuncient: de quo homine præconis vox prædicat, & pretium conficit, huic acerbiſſimum vivo, videntique [77] funus indicitur: ſi funus id habendum ſit, quò non amici conveniunt ad exſequias cohoneſtandas, ſed bonorum emtores, ut carnifices, ad reliquias vitæ lacerandas, & diſtrahendas.

16 Itaque majores noſtri rarò id accidere voluerunt; prætores, ut conſideratè fieret, comparaverunt.
51 viri boni, cùm palàm fraudantur, cùm expetiundi poteſtas non eſt, timidè tamen, & pedetentim iſtuc deſcendunt, vi ac neceſſitate coacti, inviti, multis vadimoniis deſertis, ſæpe illuſi, ac deſtituti. Conſiderant enim, quid & quantum ſit, alterius bona proſcribere. Jugulare civem, ne jure quidem quiſquam bonus vult. mavult enim commemorare, ſe, cùm poſſet perdere, peperciſſe, quàm, cùm parcere potuerit, perdidiſſe. [78] Hæc in homines alieniſſimos, denique inimiciſſimos, viri boni faciunt, & hominum exiſtimationis, & communis humanitatis cauſa: ut, cùm ipſi nihil alteri ſcientes incommodarint, nihil ipſis jure incommodi cadere poſſit.

52 Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus. Si res iſta graviſſima ſua ſponte videretur, tamen ejus atrocitas neceſſitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit. quis? Socius. etiam gravius aliquid ei deberes concedere: quicum te aut voluntas congregaſſet, aut fortuna conjunxiſſet. Ad vadimonium non venit. quis? Is, qui tibi præſtò ſemper fuit. Ergo in eum, qui ſemel hoc commiſit, ut tibi præſtò non eſſet, omnia rela conjeciſti, quæ parata ſunt in eos, qui petmulta malè agendi cauſa, fraudandique fecerunt?

53 [79] Si dupondius tuus ageretur, Sex. Nævi, ſi [80] in parvula re captionis aliquid vererere, non ſtatim ad C. Aquillium, aut ad eorum aliquem, qui conſuluntur, concurriſſes? Cùm jus amicitiæ, ſocietatis, affinitatis ageretur: cùm officii rationem, atque exiſtimationis duci conveniret: eo tempore tu non modo [81] ad C. Aquillium, aut L. Lucullum, [ſed ne ipſe quidem te conſuluiſti] ſed ne ipſe quidem ad te retuliſti: ne hæc quidem tecum locutus es: Horæ duæ fuerunt; Quintius ad vadimonium non venit. quid ago? Si mehercule hæc tecum duo verba feciſſes, Quid ago? reſpiraſſet cupiditas, atque avaritia paullulum: aliquid loci rationi & conſilio dediſſes: tu te collegiſſes: non in eam turpitudinem veniſſes, ut hoc tibi eſſet apud tales viros confitendum, qua tibi vadimonium non ſit obitum, eadem te hora conſilium cepiſſe, hominis propinqui fortunas funditùs evertere.

Ego

ſum, eumque ſecutus Aldus Nepos, ſed quo fulti tibicine? *Grut.*

70. *Invito atque ingratiis.*] Manavit a Cujacio. prius legebatur *ingratis* non male, ſi littera penultima longior depingeretur. inclinabat tamen Gulielmius legere S. Victoris libri fide, *ingrato*, quod & in Pal. pr. *Idem.*

71. *Minæ jactentur.*] Pal quart. quint. ſext. ſept. Grut. & S. Victoris, item editio Veneta anni CCCCLXXX *locentur.* anquirent in eam vocem diligentius quibus otium. nam mihi ferè adblanditur; ut inſtituat quaſi venationem ubi ſint quæ alio alioque modo feras terreant. *Idem.*

72. *Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi.*] Sic me edidiſſe, notandum putavi, quum poſt Stephanicam vehementer dubiæ hæreant editiones, ac multæ exhibeant *ait*, ut major Lambini, quædam Gothofredinæ, & Gruteriana quæque poſt iſtam ſunt exaratæ, & præter voluntatem MSS. & præter ſententiam. *Gronov.*

73. *Alterius opes .... non exſpectat.*] Manuſcripti Hotomani, *altiores*, ſed ſic nulli è noſtris, neque huic loco convenit: quotus enim quiſque eſt mortalium qui non exſpectet *altiores* opes? at *alterius opes*, nemo niſi hereditate proximus. *Gruter.*

74. *Infra etiam mortuos amandatur.*] Membranæ noſtræ omnes uno ore *mandantur*, quod cur abſurdum putet Hotomanus, non adſequor. *Idem.*

75. *Ne morti quidem honeſtæ.*] Hotomanus divinat, *quidem obſcuræ*; non neceſſariò, ut pluribus oſtendi ad illud Taciti libro XI Annal. cap. 37 f. *ſuadebatque ne percuſſorem opperiretur. tranſiſſe vitam: neque aliud quid, quàm morti decus quærendum. Sed animo per libidines corrupto, nihil honeſti inerat.* Idem.

76. *Huic ne perire quidem certè tacitè, obſcureque conceditur.*] Nihil horum agnoſcit Pal. ſec. aut tert. exſtat quidem in aliis, ſed abſque dictione *certè*, quæ viſitur tantum in editionibus antiquis. itaque non video cur ferre deinceps debeamus. *Idem.*

77. *Funus indicitur.*] Sic Pal. pr. ſec. tert. item edd. antiquiores. nam Victoriana & ſeqq. *ducitur.* quomodo exſtat in ceteris Pall. & Grut. *Idem.*

78. *Hæc in homines alieniſſ. denique inimiciſſ. &c.*] Lambinus edidit: *Hæc in homines, nulla ſecum cognatione, aut affinitate conjunctos, alieniſſimos, denique inim.* ſpecta temeritatem. hæc intermedia, explicandi cauſa Hotomanus adjecerat, ut ſit. hic Varro, non cunctanter Tullio, ut legitima inferſit. Gulielmius. *Idem.*

79. *Si dupondius tuus ageretur.*] Qui ſcilicet tibi provenire ſolebat ex præconio. ita mſſ. noſtri omnes, præter Pal. ſeptimum; in eo erat *Si de prædiis tuis*: quod recentiſſimæ eſt editionis, puta Petri Victorii, aut alterius. certè vetuſtiores omnes *dupondius tuus*, ſed littera quarta *dupundius*, neque aliter Pall. quinque. itaque non eſt quod Lambinus producat *dupondius unus* ex mſſ. ſuis, ut ait. erat potius ut indicaret, quinam eſſent mſſ. aut cujus. nam quidquid hoc loco dicit, Hotomano abſtulit. mentiturque credo ubi aſſerit Budæum conjectura ductum Tullio redonaſſe *dupondium.* imo illius ætatis editiones aliter non expreſſerant. neque uſpiam adhuc potui invenire, ubi exiſtimaret legi poſſe *tuus*, non *unus*. Idem.

80. *In parvula re captionis aliquid vererere.*] Pall. quinque, item S. Vict. & Gr. *captuis*, aut *captivis.* duo præterea *capitis.* an fuit? *capturis*, ut adnotarat Gulielmius. editi nihil variant. *Idem.*

81. *Ad C. Aquil. aut L. Lucullum [ſed &c.]* Quæ uncis circumſcripſi, apertè ſunt ſpuria, interpretamentum videlicet *ad te retuliſti.* quid

17 Ego pro te [82] nunc hoc conſulo poſt tempus & in aliena re,
54 quod tu in tua re, cùm tempus erat, conſulere oblitus es. Quæro abs te, C. Aquilli, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam ſocius, & affinis meus, quicum mihi neceſſitudo vetus: controverſia de re pecuniaria recens intercedit. poſtulone à prætore, ut ejus bona mihi poſſidere liceat? an, cum Romæ domus ejus, uxor, liberi ſint, domum potiùs denuntiem? Quid eſt, quòd hac tandem de re vobis poſſit videri? Profectò ſi rectè veſtram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multùm me fallit, ſi conſulamini, quid ſitis reſponſuri: primùm, Exſpectare: deinde, ſi latitare, ac diutiùs ludificare videatur, amicos convenire: quærere, quis procurator ſit: domum denuntiare. dici vix poteſt, quàm multa ſint, quæ reſpondeatis ante fieri oportere, [83] quàm ad hanc rationem extremam neceſſariam devenire.

55 Quid ad hæc Nævius? ridet ſcilicet noſtram amentiam, qui in vita ſua rationem ſummi officii deſideremus, & inſtituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum iſta ſumma ſanctimonia, ac diligentia? viderint, inquit, iſta officia viri boni: de me autem ita conſiderent: non, quid habeam, ſed quibus rebus invenerim, quærant: & quemadmodum natus, & quo pacto educatus ſim, memini. vetus eſt, *De ſcurra multo facilius divitem, quam patremfamilias fieri poſſe.*

56 Hæc ille, ſi verbis non audet, re quidem vera palàm loquitur. Etenim ſi vult virorum bonorum inſtituto vivere, multa oportet diſcat, atque dediſcat: quorum illi ætati utrumque dif-
18 ficile eſt. Non dubitavi, inquit, cùm vadimonium deſertum eſſet, bona proſcribere. Improbè: verùm, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi poſtulas, concedamus. Quid ſi numquam deſeruit? ſi iſta cauſa abs te tota per ſummam fraudem, & [84] malitiam ficta eſt? ſi vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at etiam ſi deſertum vadimonium eſſet, tamen in iſta poſtulatione, & proſcriptione bonorum, improbiſſimus reperiebare. [85] num malitioſum? negas. fraudulentum? jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas. audacem? cupidum? perfidioſum? vulgaria & obſoleta ſunt: res autem nova, atque inaudita.

57 Quid ergo eſt? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quàm cauſa poſtulat. Ais eſſe vadimonium deſertum. Quæſivit à te ſtatim ut Romam rediit Quintius, quò die vadimonium iſtuc factum eſſe diceres reſpondiſti ſtatim, Nonis Feb. Diſcedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus ſit. ad ephemeridem revertitur. invenitur dies profectionis, prid. Kal. Feb. Nonis Feb. ſi Romæ fuit, cauſæ nil dicimus, quin tibi vadimonium promiſerit.

Quid? hoc inveniri quî poteſt? profectus eſt unà L. Albius, 58
homo cum primis honeſtus. dicet teſtimonium. [86] Proſecuti ſunt familiares & Albium, & Quintium. dicent hi quoque teſtimonium. litteræ P. Quintii, teſtes tot, quibus omnibus cauſa juſtiſſima eſt, cur ſcire potuerint: nulla, cur mentiantur, cum adſtipulatore tuo comparabuntur.

Et in hac ejuſmodi cauſa P. Quintius laborabit? & diutius 59
in tanto metu miſer, periculoque verſabitur? & vehementiùs eum gratia adverſarii perterrebit, quàm fides judicis conſolabitur? Vixit enim ſemper incultè, atque horridè: natura triſti, ac recondita fuit: [87] non ad ſolarium, non in campo, non in conviviis verſatus eſt: id egit, ut amicos obſervantia, rem parſimonia retineret. antiquam officii rationem dilexit, cujus ſplendor omnis his moribus obſolevit. At, ſi in cauſa pari diſcedere inferior videretur, tamen eſſet non mediocriter conquerendum. Nunc in cauſa ſuperiore, ne ut par quidem ſit, poſtulat, [88] inferiorem eſſe patitur, duntaxat uſque eò, ne cum bonis, fama, fortuniſque omnibus Sex. Nævii cupiditati, crudelitatique dedatur.

Docui, quod primùm pollicitus ſum, C. Aquilli, cauſam 19
omnino, cur poſtularet, non fuiſſe: quod neque pecunia debe- 60
batur: &, ſi maximè deberetur, commiſſum nihil eſſe, quare ad iſtam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto prætoris, bona P. Quintii poſſidere nullo modo potuiſſe. [89] Recita edictum: QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITARIT. Non eſt is Quintius: [90] niſi ſi latitant, qui ad negotium ſuum, relicto procuratore, proficiſcuntur. CVI HERES NON EXSTABIT. Ne is quidem. QVI EXSVLII CAVSA [91] SOLVM VERTERIT. Quo tempore exiſtimas oportuiſſe, Nævi, abſentem Quintium defendi, aut quomodo? tum, cum poſtulabas, ut bona poſſideres? nemo affuit. neque enim quiſquam divinare poterat, te poſtulaturum: neque quemquam attinebat id recuſare, [92] quod prætor non fieri, ſed ex edicto ſuo fieri jubebat.

Qui locus igitur abſentis defendendi procuratori primus da- 61
tus

---

quid quod primum illud *ſed*, in nullo repertum eſt mſſ. noſtrorum; Fulvius verò addit, abeſſe ſuo præterea, *ne ipſe quidem te.* legendum igitur erat, *tu non modò ad C. Aquillium, aut L. Lucullum; ne ipſe quidem ad te retuliſti.* ſic neque opus erit emendatione Hotomani, liquebitque quàm egregios libros conſuluerit Lambinus. nam ut norit lector; Pall. quart. quint. ſext. ſept. decepti ſimilitudine nominum *Aquilii* ac *Lucilii* ſolùm habent: *non ſtatim ad C. Aqu. aut L. Lucullum, ne ipſe idem te conſuluiſti, ſed ne ipſe &c.* omiſſis intermediis. ſed & edd. primæ omnino habent, *ad C. Aqu. aut L. Lucullum: ne ipſe idem te conſ. ſed ne ipſe quidem &c.* imo editio anni CCCC LXXX non agnoſcit *concurriſſes? cùm.* hæc libet prolixius, quei ſcirent multi, inquinatiorem eſſe nobis Tullium, quàm etiam arbitrentur. *Gruterus.*

82. *Nunc hoc conſulo poſt tempus, & in aliena re, quod tu &c.*] Copulam immiſi mſſ. omnibus volentibus, item vetuſtè cuſis; qui omnes habent præter Pal. pr. & tert. *quoniam tu.* ſolùm, inquam *quod* in pr. nam tert. *cùm.* interim non diſplicet mihi Lambinianum, *hos conſulo*, item *quos tu.* quod & venit in mentem Mureto lib. XVI Var. Lect. cap. 19. *Idem.*

83. *Quam ad hanc rationem extremam neceſſariam devenire.*] Pal. quint. ac ſept. *neceſſariamque.* Grut. *neceſſitatem.* unde cui ſuſpicio oriri poſſet, *extremam neceſſitatem*, à librariis adſcriptum ad verbum *rationem.* ſic infra cap. ſequenti, *nihil eſſe quare ad iſtam rationem perveniretur.* haud diſplicet tamen Hotomani conjectura, *nec neceſſariam.* Gulielmius malebat, *neceſſariò*, vel, *neceſſariam inde devenire.* Idem.

84. *Malitiam ficta eſt.*] Mſſ. noſtri olimque impreſſi, *facta.* Idem.

85. *Num malitioſum? negas.*] Lambinus negativam ſuam recepit in contextum, deque ea mirè gloriatur *non negas.* ſed ſic nulli ſcripti. noſtri ſanè omnes *non malitioſum negas.* & verò minimè fit veroſimile admiſiſſe Nævium id convitii. *Idem.*

86. *Proſecuti ſunt familiares & Albium & Quintium.*] Sic & omnes mſſ. noſtri, ſine controverſia melius vulgato: *profecti ſunt fam. & Albii & Quintii:* quod miror adhuc hærere in Manutianis. *Idem.*

87. *Non ad ſolarium.*] De quo Corraſius lib. III Miſcellan. cap. 14. Victorius lib. XXI Variar. Lect. cap. 13. *Idem.*

88. *Inferiorem eſſe patitur.*] Vulgati *eſſe ſe patitur.* Lambinus *ſe eſſe patitur.* verùm non viſitur pronomen in ullis ſcriptis aut vetuſtius cuſis; & ſuavius ſubintelligitur. *Idem.*

89. *Recita edictum.*] Sic quidem vulgo editur; ſed præter olim impreſſos & Pall. & S. Victoris & Grut. in quibus concorditer, *Tractat edictum*; niſi quod Pal. pr. *Tractum edictum.* forſan & *Tractat*, & *Recita*, adjectio eſt librarii. *Idem.*

90. *Niſi ſi latitant.*] Adjeci *ſi* volentibus omnibus mſſ. & antiquius cuſis. *Idem.*

91. SOLUM VERTERIT * *Quo tempore.*] Locum âſteriſco notant pudentiores; & jam ego. nam certè Lambinianum adſutum, *Dici hoc de Quintio non poteſt.* QUI ABSENS JUDICIO DEFENSUS NON FUERIT. *Ne is quidem. Quo tempore.* natum procul dubio ex illo Hotomani, SOLUM VERTERIT. *Dici id non poteſt.* QUI ABSENS JUDICIO DEFENSUS NON FUERIT. *Ne id quidem. Quo tempore &c.* Fuerit id in ipſorum mſſ. non eſt in Pall. octo, non in Grut. non in S. Victoris, non in edd. exoletis. & proferat Hotomanus, proferat Lambinus membranas, in quibus tale quid compareat: plus quàm viros dixero. Ego puto nihil deeſſe omnino; ſed Ciceronem ea pronunciatione elocutum illa, QUI EXSULII CAUSA SOLUM VERTERIT; ut Judices atque corona facile intellexerit iſtud non convenire Quintio. *Idem.*

92. *Quod Prætor non fieri, ſed ex edicto ſuo fieri.*] Sic extare in mſſ. & impreſſis omnibus, fatetur Hotomanus; neque aliter eſt in Pal. primo. nam ceteris, ut & S. Victoris, item Grut. nec non primitus impreſſis abeſt vocula *ex.* Id Hotomanus maluit, *quod prætor fieri, ſed non ex edicto ſuo fieri jubebat;* quod ſtatim arripuit Lambinus & Aldus Junior. verùm nos revocavimus exoletam ſcripturam, rationibus iis præterea moti, quas prodidit Cujacius libro X obſervationum cap. 31. bone Deus! vel unius tantum opus eſt auctoritate,
ut

tus eſt? Cum proſcribebas? Ergo affuit: non paſſus eſt: libellos dejecit Sex. Alphenus. qui primus erat officii gradus, ſervatus eſt à procuratore ſumma cum diligentia Videamus, quæ deinde ſint conſecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico: conaris abducere. non patitur Alphenus: vi tibi adimit; curat, ut domum reducatur ad Quintium. Hic quoque ſummè conſtat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium. procurator negat. Vadari vis: promittit. In jus vocas: ſequitur. Judicium poſtulas: non recuſat. Quid aliud ſit abſentem defendi, ego non intelligo.

62 At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigioſum, improbum, qui poſſet ſcurræ divitis quotidianum convicium ſuſtinere. Nihil minus. Eques Romanus locuples, ſui negotii benè gerens: denique is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus eſt, procuratorem Romæ reli-
20 quit. Et audes, Sex. Nævi, negare, abſentem defenſum eſſe Quintium, cùm eum defenderit idem, qui te ſolebat? &, cùm is judicium acceperit pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiſcens, & concredere ſolebas: conaris hoc dicere, neminem exſtitiſſe, qui Quintium judicio defenderet?

63 Poſtulabam, inquit, [93] ut ſatiſdaret. Injuria poſtulabas. [94] Ita videbaris. Recuſabat Alphenus. Ita: verùm prætor decernebat. Tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo. [95] non eſt iſtud judicium pati, neque judicio defendere, cum auxilium à tribunis petas. [96] Hoc ego, cùm attendo, qua prudentia ſit Hortenſius, dicturum eſſe eum non arbitror. cùm autem antea dixiſſe audio, & cauſam ipſam conſidero, quid aliud dicere poſſit, non reperio. fatetur enim libellos Alphenum dejeciſſe, vadimonium promiſiſſe, judicium quin acciperet in ea ipſa verba, quæ Nævius edebat, [97] non recuſaſſe; ita tamen, more & inſtituto, per eum magiſtratum, qui auxilii cauſa conſtitutus eſt.

64 Aut hæc facta non ſint, neceſſe eſt: aut C. Aquillius, talis vir, juratus, hoc jus in civitate conſtituat, [98] cujus procurator non omnia judicia acceperit, quæ quiſque in verba poſtularit: cujus procurator à prætore tribunos appellare auſus ſit, eum non defendi: ejus bona rectè poſſideri poſſe: ei miſero, abſenti, [99] ignaro fortunarum ſuarum, omnia vitæ ornamenta per ſummum dedecus & ignominiam diripi convenire.

65 Quod ſi probari nemini poteſt: illud certè probari omnibus neceſſe eſt, defenſum eſſe judicio abſentem Quintium. Quod cùm ita eſt, ex edicto bona poſſeſſa non ſunt. At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fatcor, ſi ita eſt, procuratorem [100] decreto prætoris oportuiſſe parere. Quid ſi M. Brutus interceſſurum ſe dixit palàm, niſi quid inter ipſum Alphenum, & Nævium conveniret? videturne interceſſiſſe appellatio tribunorum, [1] non moræ, ſed auxilii cauſa?

Quid deinde fit? Alphenus, ut omnes intelligere poſſent, 21
judicio defendi Quintium, nequa ſubeſſe poſſet aliena aut ipſius 66
officio, aut hujus exiſtimatione ſuſpicio, viros bonos complures advocat. teſtatur, iſto audiente, ſe pro communi neceſſitudine id primùm petere, ne quid atrocius in P. Quintium abſentem ſine cauſa facere conetur. ſin autem inimiciſſimè, atque infeſtiſſimè contendere perſeveret, ſe paratum eſſe omni recta, atque honeſta ratione defendere, quod petat, non deberi: [2] ſe judicium id, quod edat, accipere.

Ejus rei, conditioniſque tabellas obſignaverunt viri boni 67
complures. res in dubium venire non poteſt. fit, rebus omnibus integris, neque proſcriptis, neque poſſeſſis bonis, ut Alphenus promittat Nævio, ſiſti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. jacet res in controverſiis, iſto calumniante biennium, uſque dum inveniretur, qua ratione res ab uſitata conſuetudine recederet, & in hoc ſingulare judicium cauſa omnis concluderetur.

Quod officium, C. Aquilli, commemorari procuratoris po- 68
teſt, quod ab Alpheno præteritum eſſe videatur? Quid affertur, quare P. Quintius abſens negetur eſſe defenſus? An verò id, quod Hortenſium, quia nuper injecit, & quia Nævius ſemper id clamitat, dicturum arbitror, non fuiſſe Nævio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? quod ſi velim confiteri: illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuiſſe, ſed gratioſum fuiſſe. Mihi autem ad vincendum ſatis eſt, fuiſſe procuratorem, quicum experiri poſſet. Qualis is fuerit, ſi modò abſentem defendebat per jus, & magiſtratum, nihil ad rem arbitror pertinere.

Erat, inquit, illarum partium. Quid ni? qui apud te eſſet 69
educatus: quem tu à puero ſic inſtituiſſes, [3] ut nobili, ne gladiatori quidem cederet. ſicut tu ſemper ſummè concupiſti: idem volebat Alphenus. ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris. itaque is intercedebat. Tu contrà Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tum & poterant per vim, & ſcelus plurimùm: &, quod poterant, id audebant. An omnes tu iſtos [4] vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tantopere laborant? aude id dicere non palàm, ſed his ipſis, quos advocaſti.

[5] Tametſi nolo eam rem commemorando renovare, cujus 70
omnino rei memoriam omnem tolli funditus, ac deleri arbitror oportere. Unum illud dico: ſi propter partium ſtudium 2
potens erat Alphenus, potentiſſimus Nævius. Si fretus gratia poſtulabat aliquid iniquius Alphenus, multo iniquiora Nævius impetrabat. Neque enim inter ſtudium veſtrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, vetuſtate, artificio tu facile viciſti. ut alia omittam, hoc ſatis eſt. Alphenus cum iis, & propter eos

---

ut ſincera lectio vel in perpetuum inquinetur. *Gruter.*

93. *Ut ſatiſdaret.*] Vett. edd. *ſatiſdaretur.* mſſ. noſtri, *ſatiſdarent.* Lambinus *ſatiſdares.* Idem.

94. *Ita videbaris.*] Haud aliter edd. priſcæ & mſſ. omnes. Conjiciebat Hotomanus, *jubebaris*, quod admiſit ſtatim Lambinus. Paul. Manutius maluiſſet, *jubebatur.* Idem.

95. *Non eſt iſtud judicium pati, neque judicio def.*] Vox *judicium* non exſtat in edd. prioris ævi, abnuuntque Pall. omnes, item S. Victoris codex & Grut. ſolum variat Pal. ſec. *iſtud pati judicioque defendere.* an fuit? *non eſt iſtud pari judicio defendere &c.* infra ſanè cap. 21 habemus, *non fuiſſe Nævio parem certationem cum Alpheno.* Idem.

96 *Hoc ego cum attendo.*] Edd. vett. & Pall. omn. *Hoc ego tecum attendo &c.* Idem.

97. *Non recuſaſſe; ita tamen &c.*] Multa heic immiſit de ſuo Lambinus; quorum nihil eſt in veteribus, qui nihil recedunt à vulgato. Gulielmius tentabat, *non recuſaſſe ita; tamen &c.* Idem.

98. *Cujus procurator non omnia judicia acceperit, quæ quiſque &c.*] Putabat legendum ſine negatione Hotomanus: eaque propter ſtatim eam libris ſuis ſuſtulit Lambinus, cùm exſtet in edd. & mſſ. omnibus. qui mſſ. & quæ edd. vett. non agnoſcunt vocem *acceperint*, præter Pal. ſeptimum. *Idem.*

99. *Ignaro fortunarum ſuarum.*] Vetus liber Hotomani, *ignaro, omnia fortunarum &c.* quod recepit Lambinus & Aldus Nepos. Gulielmius adhæreſcebat vulgato, confirmabatque illo pro Amerino cap. 35 pr. *ignarum caſus ſui.* & verò cùm nuſquam extet in noſtris ſcriptis, cur mutemus? *Idem.*

100. *Decreto Prætoris oportuiſſe.*] Sic S. Victoris, neque recedunt Pal. ſec. tert. quàm quod ii duabus litteris *P. R.* unde alii *Prætoris Romani.* malè: conjungenda potius fuerant *PR.* quod eſſet *Prætoris.* Idem.

1. *Non moræ ſed auxilii cauſa.*] Hotomanus omnino voluit *more*; & ita edidit Aldus Nepos. ego *moræ* retineo, quod ſic ſcribatur in Pall. aliquot, aliique præferant *morte*, quemadmodum & antiquitus cuſi; quod quiſque videt natum ex illa diphthongo *æ*, ſed & alioquin noſtrum egregiè tuetur Briſſonius libro 11 de Formulis & ſolennibus popul. Rom verbis. *Idem.*

2. *Se judicium id quod edat.*] Sic mſſ. Hotomani & noſtri meliores. nam nonnulli, *quod dedat.* vulgatior, *judicio id quod edat.* Lambinus de ſuo fecit, *ſe judicium in id quod edat*, nimis petulanter. *Idem.*

3. *Ut nobili, ne gladiatori quidem hæreret.*] Eſt ab editione Victorii. priores *cæderet*; primæ *vereretur*, quod item reſtat in Pal. quart. ſext. ſept. & Gr. nam pr. *vercet.* ſec. ac S. Victoris *veret.* tert. *uteretur.* quint. *vereretur.* Urſini liber *faveret.* veniebat mihi in mentem *parceret.* ſed aliud quid latet. *Idem.*

4. *Vincere volebas.*] Hæc eſt lectio omnium ferè ætatum & librorum, tam editorum quàm noſtrorum calamo exaratorum. Hotomano placebat *nolebas*, quod & in membranis S. Victoris, emendatumque à manu ſecunda in Pal. quarto. *Idem.*

5. *Tametſi.*] S. Vict. & Pal. quint. ſext. *Tamen etſi*, quod non videbatur abſurdum Gulielmio. Supra quoque pro *tantopere laborant*, erat in iiſdem, item quarto & ſexto, *laboras*, Idem.

6. *Ju-*

eos periit, quos diligebat. tu, poſtquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi eſſent, qui vincebant, effeciſti.

71 Quòd ſi tum par tibi jus cum Alpheno fuiſſe non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia magiſtratus aliquis reperiebatut, apud quem Alpheni cauſa conſiſteret: quid hoc tempore Quintio ſtatuendum eſt? cui neque magiſtratus adhuc æquus inventus eſt, neque judicium redditum eſt uſitatum: non conditio, non ſponſio, non denique ulla unquam interceſſit poſtulatio, mitto æqua, verùm anre hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere. non licet. At ea controverſia eſt. Nihil ad me attinet: cauſam capitis dicas, oportet. Accuſa, ubi ita neceſſe eſt. Non, inquit, niſi tu antè, novo modo, priore loco dixeris. dicendum neceſſariò eſt: præſtituendæ horæ ad arbitrium noſtrum: [6] judex ipſe arceſſetur.

72 Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui ſplendorem noſtrum, & gratiam negligat? pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentiſſimus civitatis: dicet Hortenſius, excellens ingenio, nobilitate, exiſtimatione: aderunt autem homines nobiliſſimi, ac potentiſſimi, quorum frequentiam & conſeſſum non modo P. Quintius, qui de capite decernit, ſed quivis, qui extra periculum ſit, perhorreſcat.

73 Hæc eſt iniqua certatio, non illa, qua tu [7] contra Alphenum velitabaris; huic ne ubi conſiſteret quidem contra te, locum reliquiſti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negaſſe ſe procuratorem eſſe, non dejeciſſe libellos, judicium accipere noluiſſe: aut, cum hæc ita facta ſint, ex edicto te bona P.
3 Quintii non poſſediſſe concedas. Etenim ſi ex edicto poſſediſti; quæro, cur bona non venierint: cur ceteri ſponſores, & creditores non convenerint. Nemone fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt, & complures fuerunt: propterea quòd C. frater aliquantum æris alieni reliquerat. Quid ergò eſt? Homines erant ab hoc omnes alieniſſimi: & iis debebatur: neque tamen quiſquam inventus eſt tam inſignitè improbus, qui violare P. Quintii exiſtimationem abſentis auderet.

74 Unus fuit, affinis, ſocius, neceſſarius, Sex. Nævius: [8] qui cùm ipſe ultrò deberet, quaſi eximio præmio ſceleris expoſito, cupidiſſimè contenderet, ut per ſe afflictum, atque everſum propinquum ſuum, non modò honeſtè partis bonis, verùm etiam communi luce privaret. Ubi erant ceteri creditores? denique hoc tempore ubi ſunt? quis eſt, qui fraudationis cauſa latuiſſe dicat? quis, qui abſentem defenſum neget eſſe Quintium? nemo invenitur.

75 At contrà omnes, quibus-cum ratio huic aut eſt, aut fuit, adſunt, defendunt. fides hujus multis locis cognita, ne perfidia Sex. Nævii derogetur, laborant. In hujuſmodi ſponſionem teſtes dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent: vadimonium mihi deſeruit: me fraudavit: à me nominis ejus, quod infitiatus eſſet, diem petivit: ego experiri non potui: latitavit, procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur teſtes, qui hæc dicant. Verùm, opinor, viderimus, cum dixerint. unum tamen hoc cogitent, ita ſe graves eſſe, ut ſi veritatem volent retinere, gravitatem poſſint obtinere: ſi eam negligent, ita leves ſint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, ſed ad verum probandum, auctoritatem adjuvare.

4 Ego hæc duo quæro: primùm, qua ratione Nævius ſuſceptum
76 negotium non tranſegerit: hoc eſt, cur bona, quæ ex edicto poſſidebat, non vendiderit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad iſtam rationem nemo acceſſerit: ut neceſſariò confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuiſſe, neque te ipſum id, quod turpiſſimè ſuſcepiſſes, perſeverare, & transigere potuiſſe. Quid ſi tu ipſe, Sex. Nævi, ſtatuiſti, bona P. Quintii ex edicto poſſeſſa non eſſe? opinor, tuum teſtimonium, quod in aliena re leve eſſet, id in tua, quoniam contra te eſt, graviſſimum debet eſſe. Emiſti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente. ſocium tibi in hujus bonis ediſti Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam ſocietatem coibas, qui te in hereditaria ſocietate fraudarat? & eum judicio tuo comprobabas, quem ſpoliatum fama, fortuniſque omnibus arbitrabare?

77 Diffidebam mehercule, C. Aquilli, ſatis animo certo, & confirmato me poſſe in hac cauſa conſiſtere. Sic cogitabam; cùm contrà dicturus eſſet Hortenſius, & cùm eſſet attentè auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roſcio, cujus ſoror eſt cum P. Quintio, [9] cùm à me peteret, & ſummè contenderet, ut ſuum propinquum defenderem, mihi perdifficile eſſe contra tales oratores non modò tantam cauſam perorare, ſed omnino verbum facere conari. Cùm cupidius inſtaret; homini pro amicitia familiariùs dixi, mihi videri ore duriſſimo eſſe, qui præſente eo geſtum agere conaretur: qui verò cum ipſo contenderent, eos, etiam ſiquid antea recti, aut venuſti habere viſi ſunt, id amittere: nequid mihi ejuſmodi accideret, cùm contra talem artificem dicturus eſſem, me vereri.

Tum mihi Roſcius, & alia multa confirmandi mei cauſa di- 25
xit: & mehercule, ſi nihil diceret, tacito [10] ipſo officio, & 78
ſtudio, quod habebat erga propinquum ſuum, quemvis commoveret. Etenim, cùm artifex ejuſmodi ſit, ut ſolus dignus videatur eſſe, qui in ſcena ſpectetur: tum vir ejuſmodi eſt, ut ſolus dignus videatur, qui eò non accedat. Veruntamen, quid ſi, inquit, habes ejuſmodi cauſam, ut hoc tibi planum ſit faciendum, neminem eſſe, qui poſſit biduo, aut ſummum triduo, ſeptingenta millia paſſuum ambulare? tamenne vereris, ut poſſis hæc contra Hortenſium contendere? minimè, inquam. Sed quid id ad rem?

79 Nimirum, inquit, in eo cauſa conſiſtit. Quomodo? Docet me ejuſmodi rem, & factum ſimul Sex. Nævii, quod ſi ſolum proferretur, ſatis eſſe deberet. Quod abs te, C. Aquilli, & à vobis, qui adeſtis in conſilio, quæſo, ut diligenter attendatis. profectò intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnaſſe, & audaciam; hinc veritatem, & pudorem, quoad potuerit, reſtitiſſe. Bona poſtulas, ut ex edicto poſſidere liceat. quo die? te ipſum, Nævi, volo audire: volo, inauditum facinus, ipſius, qui id commiſit, voce convinci. Dic, Nævi, diem. [11] Ante V Kalend intercalares. Benè agis. quàm longè eſt hinc in ſaltum veſtrum Gallicanum? Nævi, te rogo. DCC millia paſſuum. Optimè. De ſaltu dejicitur Quintius. quo die? poſſumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem. pudet dicere. Intelligo: verùm & ſero, & nequicquam pudet. dejicitur de ſaltu, C. Aquilli, pridie Kalend. intercalares. biduo pòſt, aut ut ſtatim de jure aliquis cucurrerit, non toto triduo DCC millia paſſuum conficiuntur.

80 O rem incredibilem! ô cupiditatem inconſideratam! ô nuntium volucrem? Adminiſtri, & ſatellites Sex. Nævii Româ trans Alpes in Sebuſianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejuſmodi nuntios, ſeu potiùs Pegaſos habeat. Hic 25
ego ſi Craſſi omnes cum Antoniis exſiſtant, ſi tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc cauſam voles cum Hortenſio dicere,

6. *Judex . . arceſſetur.*] S. Victoris liber ita habuit initio, ſed eo deleto fecit *arcebitur*; quod & in Pal. ſec. quart. quint. & edd. vett. nam tert. ac ſext. *acerbitur.* primus verò *creabitur.* ut videatur primitus fuiſſe *arcibitur*, ut autumabat Lambinus. *Grut.*

7. *Contra Alphenum velitabaris.*] Eſt à Victorio forſan. ſanè primæ edd. *equitabas.* quod & in omnibus noſtris, aut *æquitabas.* itaque videant Ciceroniani an quid mutandum. *Idem.*

8. *Qui cùm ipſe ultro deberet.*] Mirè heic paratragœdiatur Lambinus. ſed quid opus erat? Secutus eſt auctor Plautum in Aulularia: *Ubi diſputata eſt ratio cum argentario; Etiam ipſus ultro debet argentario &c.* Gulielmius. *Idem.*

9. *Cùm à me peteret.*] S. Victoris & Pall. plures, *cùm & me pet.* forſan *cùm ex me*, inquit Gulielmius. *Idem.*

10. *Ipſo officio & ſtudio, quod habebat erga &c.*] Vulgò *exhibebat.* ſed alterum etiam habebant & mſſ. noſtri & cuſi meliores; etiam Victorius. *Idem.*

11. *Ante quintum Kalend. intercal. &c.*] Sic Pall. omnes, ſic liber Grut. neque aliter editiones vett. nam recentiores *Ante diem* quin-

cere, tamen ſuperior ſim neceſſe eſt. Non enim, quemadmodum putatis, omnia ſunt in eloquentia. [12] eſt quædam tamen ita perſpicua veritas, ut eam infirmare nulla res poſſit.

81 An antequam poſtulaſti, ut bona poſſideres, miſiſti, qui curarent, ut dominus de ſuo fundo à ſua familia vi dejiceretur? Utrumlibet elige. alterum incredibile eſt: alterum nefarium: & ante hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta millia paſſuum vis eſſe decurſa biduo? dic. negas? antè igitur miſiſti. malo. Si enim illud diceres; improbè mentiri viderere. cùm hoc confiteris, id te admiſiſſe concedis, quod ne mendacio quidem tegere poſſis. Hoc conſilium Aquillio, & talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur?

82 Quid hæc amentia, quid hæc feſtinatio, quid hæc immaturitas tanta ſignificat? non vim? non ſcelus? non latrocinium? non denique omnia potiùs, quàm jus, quàm officium, quàm pudorem? Mittis injuſſu prætoris. quo conſilio? juſſurum ſciebas? quid? cùm juſſiſſet, tum mittere nonne poteras? Poſtulaturus eras. Quando? poſt dies XXX. Nempe ſi te nihil impediret: ſi voluntas eadem maneret: ſi valeres: denique ſi viveres. Prætor juſſiſſet. Opinor, ſi vellet, ſi valeret, ſi jus diceret, [13] ſi nemo recuſaret, qui ex ipſius decreto, & ſatiſdaret, & judicium accipere vellet.

83 Nam, per deos immortales, ſi Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum ſatiſdaret, & judicium accipere vellet: denique omnia, quæ poſtulares, facere voluiſſet, quid ageres? revocares eum, quem in Galliam miſeras? At hic quidem jam de fundo expulſus: jam à ſuis diis penatibus præceps ejectus, jam (quod indigniſſimum eſt) ſuorum ſervorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus eſſet. Corrigeres hæc, ſcilicet, tu poſtea. De cujuſquam vita dicere audes, qui hoc concedas neceſſe eſt, ita te cæcum cupiditate & avaritia fuiſſe, ut, cùm poſtea quid futurum eſſet, ignorares, accidere autem multa poſſent: ſpem maleficii præſentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? [14] Atque hæc perindè loquor, quaſi ipſo illo tempore, cùm te prætor juſſiſſet ex edicto poſſidere, ſi in poſſeſſionem miſiſſes, debueris, aut potueris P. Quintium de poſſeſſione deturbare.

27 Omnia ſunt, C. Aquilli, ejuſmodi, quivis ut perſpicere
84 poſſit, in hac cauſa improbitatem, & gratiam cum inopia, & veritate contendere. Prætor te quemadmodum poſſidere juſſit? opinor ex edicto. Sponſio quæ in verba facta eſt? [15] SI EX EDICTO PRAETORIS BONA P. QVINTII POSSESSA NON SINT. Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet poſſidere? Nam quid eſt cauſæ, C. Aquilli, quin, ſi longè aliter poſſedit, quam prætor edixit, iſte ex edicto non poſſederit, ego ſponſione vicerim? Nihil opinor. cognoſcamus edictum. QVI EX EDICTO MEO [16] IN POSSESSIONEM VENERINT. De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas. ais enim te ex edicto veniſſe. tibi, quid facias, definit: te inſtituit, tibi præcepta dat. EOS ITA VIDETVR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. Quomodo? QVOD IBIDEM RECTE CVSTODIRE POTERVNT, ID IBIDEM CVSTODIANT. QVOD NON POTERVNT, ID AVFERRE, ET ABDVCERE LICEBIT. Quid tum? DOMINVM, inquit, INVITVM DETRVDERE NON PLACET. Eum ipſum, qui fraudandi cauſa latitet: eum ipſum, quem judicio nemo defendat: eum ipſum, qui cum omnibus creditoribus ſuis malè agat, invitum de prædio detrudi vetat.

Proficiſcenti tibi in poſſeſſionem prætor ipſe, Sex. Nævi, palàm dicit: ita poſſideto, ut tecum ſimul poſſideat Quintius: ita poſſideto, [17] ut Quintio vis ne afferatur. Quid? tu id quemadmodum obſervas? mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator eſſet: eum, qui tibi vadimonium non deſeruiſſet: hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulſum eſſe de prædio; [18] domino à familia ſua manus allatas eſſe ante ſuos Lares familiares. [19] hoc dico.

* * * * * * *

* Nævium ne appellaſſe quidem Quintium, cùm ſimul eſſet, experiri poſſet quotidie: deinde quòd omnia judicia difficillima cum ſumma ſua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quàm illud pecuniarium judicium, quod uno die tranſigi poſſet: ex quo uno hæc omnia nata, & profecta eſſe concedit. quo in loco conditionem tuli, ſi vellet pecuniam petere, P. Quintium judicatum ſolvi ſatiſdaturum, dum ipſe, ſi quid peteret, pari conditione uteretur.

Oſtendi, quàm multa ante fieri convenerit, quàm hominis propinqui bona poſſideri poſtularentur: præſertim cum Romæ domus ejus, uxor, liberi eſſent, & procurator æquè utriuſque neceſſarius. Docui, cùm deſertum eſſe dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuiſſe: quo die hunc ſibi promiſiſſe dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuiſſe, id teſtibus me pollicitus ſum planum facturum, qui & ſcire deberent, & cauſam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuiſſe bona poſſideri, demonſtravi: quod neque fraudandi cauſa latitaſſet, neque exſilii cauſa ſolum vertiſſe diceretur.

Reliquum eſt, ut eum nemo judicio defenderit. quod contrà copioſiſſime defenſum eſſe contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo: ſed ab equite Romano propinquo, & neceſſario ſuo, quem ipſe Sex. Nævius procuratorem relinquere antea conſueſſet: neque eum, ſi tribunos appellarit, idcirco minus [20] judicium pati paratum fuiſſe: neque potentia procuratoris Nævio jus ereptum: contrà iſtum potentia ſua tum tantummodò ſuperiorem fuiſſe, nunc nobis vix reſpirandi poteſtatem date.

Quæſivi, quæ cauſa fuiſſet, cur bona non veniſſent, cùm ex edicto poſſiderentur. deinde illud quoque requiſivi, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contrà dicat, omneſque pro P. Quintio pugnent: præſertim cùm in tali judicio teſtimonia creditorum exiſtimentur ad rem maximè pertinere. Poſtea ſum uſus adverſarii teſtimonio, qui ſibi eum nuper edidit ſocium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonſtrat fuiſſe. Tum illam incredibilem celeritatem, ſeu potiùs audaciam, protuli: confirmavi neceſſe eſſe aut biduo DCC millia paſſuum eſſe decurſa, aut Sex. Nævium diebus compluribus ante in poſſeſſionem miſiſſe, quàm poſtularet, [21] uti ei liceret bona poſſidere.

Poſtea

quintum &c. quod manavit à conjectura P. Manutii *Grut.*

12. *Eſt quædam tamen ita perſpicua v.*] Sic edidit Rob. Stephanus haud dubie ex prioribus; quod cur mutaverit Lambinus, & hunc ſecutus ſit Gruterus, edendo *iſta*, nullus intelligo. Ego cum primis & Wechel. & quibuſdam Gothofredi τὸ *ita* præferendum putavi. *Gron.*

13. *Si nemo recuſaret, qui ex ipſius &c.*] Lambinus, *quin ex decreto ipſius & ſatiſdaret & judicium acciperet. Nam.* invitis libris omnibus. prudentior Guſielmius, qui tentabat, *& ſatiſdare;* infraque linea tertia delebat *vellet*. Gruter.

14. *Atque hæc perinde.*] Periodum iſtam tranſpoſuit Lambinus, ſubjecitque illi, *omnia ſunt;* ſed reclamantibus libris univerſis. *Idem.*

15. *Si ex edicto &c.*] Ita ad unum edd. omnes & mſſ. noſtri, & quos excuſſit Hotomanus; qui tamen magis probabat *Ni ex edict.* quod deinde receptum fuit ab editoribus neotericis. *Idem.*

16. *In poſſeſſionem venerint.*] Sic conjecerat Hotomanus, expreſſeſque Palatini omnes fere, item Grut. & liber S. Victoris. vulgata, *venerit*. Idem.

17. *Ut Quintio vis ne afferatur.*] Vetus Hotomani codex, *vis non auferatur.* inde natum alterum iſtud hodie receptum; cùm tamen in noſtris ad unum omnibus reſtet olim publicatum, *jus ne auferatur.* Idem.

18. *Domino à familia ſua.*] Lambiniani, *domi*, ſed nolentibus editionibus prioribus mſſ. que noſtris. *Idem.*

19. *Hoc dico* * *] Liber unus Hotomani præfert heic abſciſſa eſſe duo folia. & multa deſunt. noſtri tamen ſecuti vulgatos iſthæc omnia continuant. ſolum Pal. pr. habet: *hoc dico Nævium ne appellaſſe quidem.* ceteri *hoc edicti unum ne appellaſſet quidem;* vel, *hoc edicti numne appellaſſet &c.* Gruterus. Unde id ſaltem patet, temere hic edi *appellaviſſe*, quod mutavi ex fide MSS. præſertim quum & Lambino hic neſcio unde notaretur. *Gron.*

20. *Judicium pati paratum.*] Sic legi voluit Hotomanus, & exſtabat in aliquot editionibus medii ævi. at enim antiqq. diſertè *judicio pati*, neque aliter Victorius, aut adeò noſtri omnes, præter Pal. pr. in quo, *judicio parere paratum*, quomodo item emendatum calamo recenti in quarto. *Grut.*

21. *Uti ei liceret bona poſſidere.*] Sic Pall. tres priores; at reliqui,

hic

8 Poſtea recitavi edictum, quod apertè dominum de prædio detrudi vetaret: in quo conſtitit, Nævium ex edicto non poſſediſſe, cùm confiteretur ex prædio vi detruſum eſſe Quintium. [22] Omninò autem bona poſſeſſa non eſſe conſtitui: quod bonorum poſſeſſio ſpectetur non in aliqua parte, ſed in univerſis, quæ teneri, ac poſſideri poſſint. Dixi, Romæ domum fuiſſe, quò iſte ne adſpirarit quidem: ſervos complures, ex quibus iſte poſſederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuiſſe, quem attingere conatus ſit: prohibitum fuiſſe: quieviſſe.

0 In ipſa Gallia cognoſtis in prædia privata Quintii Sex. Nævium non veniſſe. Denique ex ipſo ſaltu, quem, per vim expulſo ſocio, poſſedit, ſervos privatos Quintii non omnes ejectos eſſe. Ex quo, & ex ceteris dictis, factis, cogitatiſque Sex. Nævii, quivis poteſt intelligere, iſtum nihil aliud egiſſe, neque nunc agere, niſi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii, totum agrum, qui communis eſt, ſuum facere poſſit.

1 Nunc cauſa perorata, res ipſa, & periculi magnitudo, C. Aquilli, cogere videtur, ut te, atque eos, [23] qui tibi in conſilio ſunt, obſecret, obteſteturque P. Quintius per ſenectutem, ac ſolitudinem ſuam, nihil aliud, niſi ut veſtræ naturæ, bonitatique obſequamini: ut, [24] cùm veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia poſſit ad miſericordiam, quàm illius opes ad crudelitatem.

2 Quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas antè horrebamus, negligere cœpimus. Si cauſa cum cauſa contenderet; nos noſtram perfacilè cuivis probaturos ſtatuebamus. Quòd vitæ ratio cum ratione vitæ decerneret; idcirco nobis etiam magis te judice opus eſſe arbitrati ſumus. Ea res enim nunc [25] in diſcrimen verſatur, utrumne poſſit ſe contra luxuriam, ac licentiam ruſticana illa, atque inculta parſimonia defendere: an deformata, atque ornamentis omnibus ſpoliata, nuda, cupiditati, [26] petulantiæque addicatur.

3 Non comparat ſe tecum gratia P. Quintius, Sex. Nævi: non opibus, non facultate contendit. omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur, ſe non bellè dicere, [27] non ad voluntatem loqui poſſe: non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare: non profuſis ſumtibus vivere: non ornare magnificè, ſplendideque convivium: non habere domum clauſam pudori, & ſanctimoniæ: patentem, atque adeò expoſitam cupiditati, & voluptatibus: contrà, ſibi officium, fidem, diligentiam, vitam omninò ſemper horridam, atque aridam cordi fuiſſe. iſta ſuperiora eſſe, ac plurimùm poſſe his moribus ſentit.

4 Quid ergo eſt? non uſque eo tamen, ut in capite, fortuniſque hominum honeſtiſſimorum dominentur ii, qui relicta bonorum virorum diſciplina, & quæſtum & ſumptum Gallonii ſequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia, perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult: ſi eſt homini honeſto locus in civitate, invito Nævio: ſi fas eſt reſpirare P. Quintium, contra nutum, ditionemque Nævii: ſi quæ pudore ornamenta ſibi peperit, ea poteſt contra petulantiam, te defendente, obtinere: ſpes eſt & hunc miſerum, atque infelicem, aliquando tandem poſſe conſiſtere. Sin & poterit Nævius id, quod libet, & ei libebit, quod non licet: quid agendum eſt? qui deus appellandus eſt? cujus hominis fides imploranda eſt? [28] qui denique queſtus, qui [29] mœror dignus inveniri in calamitate tanta poteſt?

Miſerum eſt exturbari fortunis omnibus: miſerius eſt, injuria. acerbum eſt ab aliquo circumveniri: acerbius, à propin- 31
quo. calamitoſum eſt bonis everti: calamitoſius, cum dedecore. funeſtum eſt à forti, atque honeſto viro jugulari: funeſtius, ab eo, cujus [30] vox in præconio quæſtu proſtitit. indignum eſt à pari vinci, aut ſuperiore: indignius, ab inferiore, atque humiliore. luctuoſum eſt tradi alteri cum bonis: luctuoſius, inimico. horribile eſt cauſam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere.

[31] Omnia circumſpexit Quintius, omnia periclitatus eſt, 95
C. Aquilli: non prætorem modò, à quo jus impetraret, [32] invenire non potuit, [33] atque adeo ne unde arbitratu quidem ſuo poſtularet: ſed ne amicos quidem Sex. Nævii: quorum ſæpe, & diu ad pedes jacuit ſtratus, obſecrans per deos immortales, ut aut ſecum jure contenderent, aut injuriam ſine ignominia ſibi imponerent.

Denique ipſius inimici vultum ſuperbiſſimum ſubiit: ipſius 97
Sex. Nævii lacrymans [34] manum prehendit, in propinquorum bonis proſcribendis exercitatam: obſecravit per fratris ſui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipſius conjugem & liberos, quibus propior P. Quintio nemo eſt, [35] ut aliquando miſericordiam caperet; aliquam, ſi non propinquitatis, at ætatis ſuæ; ſi non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut ſecum aliquid, integra ſua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione tranſigeret.

Ab ipſo repudiatus, ab amicis ejus non ſublevatus, ab omni 98
magiſtratu agitatus, atque [36] perterritus, quem præter te appellet, habet neminem: tibi ſe, tibi ſuas omnes opes, fortunaſque commendat: tibi committit exiſtimationem, ac ſpem reliquæ vitæ. Multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, ſed miſer confugit: è fundo ornatiſſimo dejectus, ignominiis omnibus appetitus, cum illum in ſuis paternis bonis dominari videret, ipſe filiæ nubili dotem conficere non poſſet, nihil alienum tamen vita ſuperiore commiſit.

Itaque te hoc obſecrat, C. Aquilli, ut, quam exiſtimationem, 99
quam honeſtatem in judicium tuum prope acta jam ætate, decur-

---

ut & S. Vict. & Grut. item Vett. edd. *uti ejus liceret*. Grut.

22. *Omnino autem bona.*] Eſt à libris Hotomani. nam noſtri ſubſcribunt receptæ ſcripturæ, *omnia autem &c.* Idem.

23. *Qui tibi in conſilio ſunt.*] Lambinus *adſunt*. ſed contraeuntibus edd. aliis & mſſ. noſtris. *Idem.*

24. *Cùm veritas cum hoc faciat.*] Eſt puto à Victorio. certè antiquæ edd. *cùm veritas hæc faciat*. neque aliter mſſ. noſtri omnes. an voluit? *huc faciat*, Idem.

25. *In diſcrimen verſatur.*] Pal. ſextus non admiſit vocem *verſatur*. ceteri eam habent, ſed præterea *in diſcrimine*, legunt, quod item in S. Victoris & Grut. Iidem codd. ſtatim tranſponunt, *utrum poſſitne;* habentque item vetuſtius euſi. ſolummodò vulgatæ favet Pal. pr. *Idem.*

26. *Petulantiæque addicatur. Non.*] Annotatum eſt ad oram Pal. quart. deeſſe duas dictiones perſcribendas poſt *addicatur*, ſed eas non ponit; neque inveni in membranis reliquis; in quibus tamen omnibus (præterquam pr.) vacuum relictum erat, trium quatuorve dictionum. imò ſex ac ſeptimus linea integra vacabat; quod idem videre eſt in editione anni CCCCLXXX. *Idem.*

27. *Non ad voluntatem loqui poſſe.*] Mallet Lambinus *voluptatem*, contra libros omnes; neque cogit ratio. *Idem.*

28. *Qui denique queſtus &c.*] In Pal. ſec. nulla eſt lacuna. ſed in ceteris occurrit vacuum quatuor, octo, decem, verborum, adeo ut aliquid deſit. planè annotatum ad oram quarti, *deficiunt duæ lineæ.* idem ſupra poſt illud *perfidiaque vixerunt* adſcripſerat, *deficiunt duæ dictiones, vel una.* Idem.

29. *Mœror dignus inveniri in calamitate &c.*] Vocula *in* abjecta à Lambino & Aldo Juniore, ſed exſtat in noſtris ad unum omnibus, placebat Gulielmio. qui adnotarat ad *dignus*, id eſt *idoneus*. Idem

30. *Vox in præconio quæſtu proſtitit.*] Revocatum iſtud volebat fide S. Victoris ſui Gulielmius. quanto magis id præſtare debui, qui eadem quoque reperi in omnibus Pall. & Grut. nec non eam edd. veteres, ac Victorianam. nuper natæ excluſerant præpoſitiunculam *in*. Idem.

31. *Omnia circumſpexit Quintius*] Pal. pr. ſec. tert. habent heic iterum lacunam duorum verborum. *Idem.*

32. *Invenire non potuit.*] Si ſtandum eſt auctoritate mſſ. noſtrorum novem, item antiquè cuſis, abjicienda hinc erit negatio. & ſic certe ſæpius locuti auctores boni; etiam noſter. *Idem.*

33. *Atque adeo ne unde.*] Sic quoque noſtri: ne quis putet à melioribus eſſe libris Lambini verborum tranſpoſitionem mutationemque. *Idem.*

34 *Manum prehendit.*] Reſtitui iterum veterem ſcripturam. recentior enim *apprehendit*. vellem ſcire, cur prætulerit alteri. *Idem.*

35. *Ut aliquando miſericordiam caperet; aliquam ſi non &c.*] Exhibui ſcripturam ſcriptorum editorumque ante Lambinum, qui oggeſſit nobis, *miſericordia caperetur;* ſed quibus libris ſuffragantibus? mihi vix dubium fit, par illud verborum *miſericordiam caperet*, eſſe librariorum gloſſam ad voces ſequentes. *Idem.*

36. *Perterritus.*] Sic & Plautus Moſtellaria & Trinummo. Gulielmius. *Idem.*

curſaque attulit, 37 eam liceat ei ſecum ex hoc loco efferre: ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit, ſexageſimo denique anno, dedecore, macula, turpiſſimaque ignominia notetur: ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius pro ſpoliis abutatur: ne per te ferat, quo minùs, quæ exiſtimatio P. Quintium uſque ad ſenectutem perduxit, eadem uſque ad rogum proſequatur.

37. *Eam licet.*] Sic, quod monſtro ſimile, & Gruteriana & infames illæ hujus errorum pediſequæ Leidenſis, Londinenſis, Baſileenſis. Pudeat tantæ ſecordiæ. *Gronov.*

M. TULLII CICERONIS
PRO
SEX. ROSCIO AMERINO,
ORATIO SECUNDA.

1 CREDO EGO VOS, JUDICES, mirari, quid ſit, quòd, cùm tot ſummi oratores, hominesque nobiliſſimi ſedeant, ego potiſſimùm ſurrexerim, [1] qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate ſim cum iis, qui ſedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adeſſe in hac cauſa, [2] injuriam novo ſcelere conflatam putant oportere defendi: defendere ipſi propter iniquitatem temporum non audent. ita fit, ut adſint, propterea quòd officium ſequuntur: taceant autem idcirco, quia periculum metuunt.

2 Quid ergo? audaciſſimus ego ex omnibus? minimè. at tanto officioſior, quàm ceteri? ne iſtius quidem laudis ita ſum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter ceteros impulit, ut cauſam Sex. Roſcii reciperem? quia, ſi quis iſtorum dixiſſet, quos videtis adeſſe, in quibus ſumma auctoritas eſt, atque amplitudo; ſi verbum de republica feciſſet, id quod [3] in hac cauſa fieri neceſſe eſt: multo plura dixiſſe, quàm dixiſſet, putaretur.

3 Ego etiamſi omnia, quæ dicenda ſunt, liberè dixero, nequaquam tamen ſimiliter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. deinde, quòd ceterorum neque dictum obſcurum poteſt eſſe, propter nobilitatem & amplitudinem, neque temerè dicto concedi, propter ætatem, & prudentiam: ego ſi quid liberius dixero, vel occultum eſſe propterea, quòd nondum ad rempublicam acceſſi, vel ignoſci adoleſcentiæ meæ poterit: tametſi non modò ignoſcendi ratio, verùm etiam cognoſcendi conſuetudo jam de civitate ſublata eſt.

4 Accedit illa quoque cauſa, quòd à ceteris forſitan ita petitum ſit, ut dicerent, ut utrumvis ſalvo officio ſe facere poſſe arbitrarentur. à me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimum poſſunt, quorum ego neque benivolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aſpernari, nec voluntatem negligere debeam.

2 His de cauſis ego huic cauſæ patronus exſtiti, non electus
5 unus, qui maximo ingenio, ſed relictus ex omnibus, qui minimo periculo poſſem dicere: neque uti ſatis firmo præſidio defenſus Sex. Roſcius, verum uti ne omnino deſertus eſſet. Forſitan quæratis, qui iſte terror ſit, & quæ tanta formido, quæ tot, ac tales viros impediat, quo minùs pro capite, & fortunis alterius, quemadmodum conſuerunt, cauſam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum eſt, propterea quòd conſultò ab accuſatoribus, ejus rei, quæ conflavit hoc judicium, mentio facta non eſt.

Quæ res ea eſt? bona patris hujuſce Sex. Roſcii, quæ ſunt ſexagies: quæ de viro fortiſſimo, & clariſſimo, L. Sulla, quem honoris cauſa nomino, duobus millibus nummûm ſe dicit emiſſe adoleſcens vel potentiſſimus hoc tempore noſtræ civitatis, L. Cornelius Chryſogonus. Is à vobis, judices, hoc poſtulat, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque præclaram, nullo jure invaſerit, quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roſcii obſtare, atque officere videatur, deleatis ex animo ſuo ſuſpicionem omnem, metumque tollatis. ſeſe, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum, & copioſum poſſe obtinere: [4] damnato, & ejecto, ſperat ſe poſſe, quod adeptus eſt per ſcelus, id per luxuriam effundere atque conſumere. Hunc ſibi ex animo ſcrupulum, qui ſe dies noctesque ſtimulat ac pungit, ut evellatis, poſtulat: [5] ut ad hanc ſuam prædam, tam nefariam, adjutores vos profiteamini.

Si vobis æqua, & honeſta poſtulatio videtur, judices: ego contra brevem poſtulationem affero, & (quomodo mihi perſuadeo) aliquantò æquiorem. Primùm à Chryſogono peto, ut pecunia, fortuniſque noſtris contentus ſit, ſanguinem, & vitam ne petat: deinde à vobis, judices, ut audacium ſceleri reſiſtatis, innocentium calamitatem levetis, & in cauſa Sex. Roſcii, periculum, quod in omnes intenditur, propulſetis.

Quòd ſi aut cauſa criminis, aut facti ſuſpicio, aut quæ libet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi [6] nonnihil tamen in deferendo nomine ſecuti; poſtremò ſi præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud cauſæ inveneritis: non recuſamus, quin illorum libidini Sex. Roſcii vita dedatur. ſin aliud agitur nihil, niſi, ut iis ne quid deſit, quibus ſatis nihil eſt: ſi hoc ſolùm hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam, præclaramque prædam damnatio Sex. Roſcii, velut cumulus, accedat: nonne cùm multa indigna, tum vel hoc indigniſſimum eſt, vos idoneos habitos, per quorum ſententias, juſque jurandum id aſſequantur, quod antea ipſi ſcelere & ferro aſſequi conſuerunt? qui ex civitate in ſenatum propter dignitatem, ex ſenatu in hoc conſilium delecti eſtis propter ſeveritatem,

1. *Qui neque ætate, neque ingenio.*] Agnoſce flagitium Gruterianæ & infandam negligentiam Leidenſis, Londinenſis ac Baſileenſis editionum, quæ omnes ſecundam tertiamque vocem deſpiciunt, & jactant tamen Ciceronem ab eis exhiberi. Ego ut fas erat, revocavi. *Gronov.*

2. *Injuriam defendi.*] Sic *injuriam decernere*, pro L. Flacco, tametſi reprehendat Lambinus, inquit Gulielmius. *Gruter.*

3. *In hac cauſa fieri neceſſe eſt.*] Gulielmius cupiebat deleri vocem *fieri*, tanquam ſupervacuam. *Idem.*

4. *Damnato & ejecto ſperat ſe poſſe.*] S. Victoris & Pall. *ſperet.* unde faciebat Gulielmius, *ſpes eſt.* Idem.

5. *Ut ad hanc ſuam prædam &c.*] Sic Pall. & S. Victoris & vetuſtè cuſi conjecit Hotomanus, *& ad hanc*, quod arripuit avidè Lambinus aliique. *Idem.*

6 *Nonnihil tamen in deferendo &c.*] Vox *tamen* non eſt in Pal. tert. *Idem.*

7. Spo-

tatem, ab his hoc poſtulare homines ſicarios, atque gladiatores, non modo ut ſupplicia vitent, quæ à vobis pro maleficiis ſuis metuere atque horrere debent: verum etiam ut [7] ſpoliis Sexti hoc judicio ornati, auctique diſcedant?

4 His de rebus tantis, tamque atrocibus, neque ſatis me com-
9 modè dicere, neque ſatis graviter conqueri, neque ſatis liberè vociferari poſſe intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora ſunt impedimento. Huc accedit ſummus timor, quem mihi natura, pudorque meus attribuit, & veſtra dignitas & vis adverſariorum, & Sex. Roſcii pericula. Quapropter vos oro, atque obſecro, judices, ut attentè, bonaque cum venia verba mea audiatis.

10 Fide, ſapientiaque veſtra fretus plus oneris ſuſtuli, quàm ferre me poſſe intelligo. hoc onus ſi vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, ſtudio, & induſtria, judices. ſin à vobis (id quod non ſpero) deſerar; tamen animo non deficiam, & id, quod ſuſcepi, quoad potero, perferam. quòd ſi perferre non potero; opprimi me onere officii malo, quàm id, quod mihi cum fide ſemel impoſitum eſt, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere.

11 Te quoque magnopere, M. Fanni, quæſo, ut, qualem te jam antea populo Romano præbuiſti, cum huic idem quæſtioni judex præeſſes, talem te & nobis, & populo Romano hoc tem-
5 pore impertias. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quæ ſit omnium mortalium exſpectatio, quæ cupiditas, ut acria, ac ſevera judicia fiant, intelligis. Longo intervallo judicium inter ſicarios hoc primùm committitur, cùm interea cædes indigniſſimæ, maximæque factæ ſint. Omnes hanc quæſtionem te prætore de manifeſtis maleficiis, quotidianoque ſanguine [8] haud remiſſius ſperant futuram.

12 Qua vociferatione in ceteris judiciis accuſatores uti conſueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui cauſam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, à vobiſque, judices, ut quàm acerrimè maleficia vindicetis: ut quàm fortiſſimè hominibus audaciſſimis reſiſtatis: ut hoc cogitetis, niſi in hac cauſa, qui veſter animus ſit, oſtendetis, eò prorumpere hominum cupiditatem, & ſcelus, & audaciam, ut non modò clàm, verùm etiam hìc in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes veſtros, judices, inter ipſa ſubſellia cædes futuræ ſint.

13 Etenim quid aliud hoc judicio tentatur, niſi ut id fieri liceat? Accuſant ii, qui in fortunas hujus invaſerunt: cauſam dicit is, cui, præter calamitatem, nihil reliquerunt. Accuſant ii, quibus occidi patrem Sex. Roſcii, bono fuit: cauſam dicit is, cui non modò luctum mors patris attulit, verum etiam egeſtatem. Accuſant ii, qui hunc ipſum jugulare ſummè cupierunt: cauſam dicit is, qui etiam ad hoc ipſum judicium cum præſidio venit, ne hìc ibidem ante oculos veſtros trucidetur. Denique accuſant ii, quos populus poſcit: cauſam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde reſtat.

14 Atque ut facilius intelligere poſſitis, judices, ea, quæ facta ſunt, indigniora eſſe, quàm hæc ſunt, quæ dicimus: ab initio, res quemadmodum geſta ſit, vobis exponemus: quo facilius & hujus hominis innocentiſſimi miſerias, & illorum audaciam cognoſcere poſſitis, & reipublicæ calamitatem.

6 Sex. Roſcius, pater hujuſce, municeps Amerinus fuit, cùm
15 genere, & nobilitate, & pecunia non modò ſui municipii, verùm etiam ejus vicinitatis facilè primus, tum gratia atque hoſpitiis florens hominum nobiliſſimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modò hoſpitium, verùm etiam domeſticus uſus, & conſuetudo: quas (ut æquum eſt) familias, honeſtatis, amplitudiniſque gratia nomino. itaque ex ſuis omnibus commodis hoc ſolum filio reliquit. nam patrimonium domeſtici prædones vi ereptum poſſident: fama, & vita innocentis ab hoſpitibus, amiciſque paternis defenditur.

Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuiſſet, tum hoc 16
tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas, & ſalus in diſcrimen veniret, præter ceteros in ea vicinitate eam partem, cauſamque opera, ſtudio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honeſtate ſe pugnare, propter quos ipſe honeſtiſſimus inter ſuos numerabatur. Poſteaquàm victoria conſtituta eſt, ab armiſque receſſimus: cum proſcriberentur homines, atque ex omni regione caperentur, ii, qui adverſarii fuiſſe putabantur: erat ille Romæ frequens; atque in foro, & in ore omnium quotidie verſabatur: magis ut exſultare victoria nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis ſibi accideret.

Erant ei veteres inimicitiæ cum duobus Roſciis Amerinis, 17
quorum alterum ſedere in accuſatorum ſubſelliis video; alterum tria hujuſce prædia poſſidere audio. quas inimicitias ſi tam cavere potuiſſet, quàm metuere ſolebat, viveret. Neque enim, judices, injuria metuebat. nam duo iſti ſunt T. Roſcii, quorum alteri Capitoni cognomen eſt: iſte, qui adeſt, Magnus vocatur. homines ejuſmodi: alter plurimarum palmarum vetus, ac nobilis gladiator habetur: hic autem nuper ſe ad eum laniſtam contulit, qui cùm ante hanc pugnam [9] tiro eſſet ſcientia, facilè ipſum magiſtrum ſcelere, audaciaque ſuperavit.

Nam cùm hic Sex. Roſcius eſſet Ameriæ, T. autem iſte Ro- 7
ſcius Romæ: cùm hic filius aſſiduus in prædiis eſſet, cumque 18
ſe voluntate patris rei familiari, vitæque ruſticæ dediſſet: iſte autem frequens Romæ eſſet: occiditur ad balneas Palatinas, rediens à cœna Sex. Roſcius. Spero ex hoc ipſo non eſſe obſcurum, ad quem ſuſpicio maleficii pertineat. Verùm id, quod adhuc eſt ſuſpicioſum, niſi perſpicuum res ipſa fecerit, hunc affinem culpæ judicatote

Occiſo Sex. Roſcio, primus Ameriam nunciat [10] Mallius 19
Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens, & familiaris iſtius T. Roſcii: & nuntiat domum, non filii, ſed T. Capitonis, inimici: &, cum poſt horam primam noctis occiſus eſſet, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis ſex & quinquaginta millia paſſuum ciſiis pervolavit; non modò ut exoptatum inimico nuntium primus afferret, ſed etiam cruorem inimici, quàm recentiſſimum, telumque paullò antè è corpore extractum oſtenderet.

Quatriduo, quo hæc geſta ſunt, res ad Chryſogonum in ca- 20
ſtra L. Sullæ Volaterras defertur: magnitudo pecuniæ demonſtratur: bonitas prædiorum, (nam fundos decem & tres reliquit, qui Tiberim ferè omnes tangunt) hujus inopia & ſolitudo commemoratur. demonſtrant, cum pater hujuſce, Sex. Roſcius, homo tàm ſplendidus, & gratioſus, nullo negotio ſit occiſus, perfacilè hunc hominem, [11] incautum, & ruſticum, & Romæ ignotum, de medio tolli poſſe. ad eam rem operam ſuam pollicentur. [12] Ne diutius vos teneam, judices, ſocietas coitur.

[13] Cùm jam proſcriptionis mentio nulla fieret, & cùm etiam 8
qui 21

7. *Spoliis Sexti hoc judicio ornati.*] Vulgati *Sex. Roſcii.* ſed nomen alterum non eſt in Pall. aut codice S. Victoris. *Grut.*

8. *Haud remiſſius ſperant futuram.*] Pall. noſtris & edd. antiquis non adeſt *haud*, habentque *demiſſius* ſive *dimiſſius*. S. Victoris, *dimiſſivi*. Supra etiam non agnoſcebant præpoſitionem *de*. quæ heic allegat Lambinus, in nullis offendimus libris. *Idem.*

9. *Tiro eſſet ſcientia.*] Pall. S. Vict. edd. veteres *tyro eſſet quod ſciam.* Idem.

10. *Mallius Glaucia.*] Sic legendum contendit P. Manutius, neque aliter Palat. octavus. duo tamen alii, & olim cuſi *Manlius.* Idem.

11. *Incautum & ruſticum & Romæ ignotum.*] Editio antiquiſſima, *& ruſticum & rure & Romæ*, poſterior paullo, *incautum & rure & Romæ.* Pal. pr. & S. Victoris, *incautum & rus & Romæ.* reſtat tamen vulgata in aliis Pall. *Idem.*

12. *Ne diutius vos teneam.*] Pronomen *vos* non eſt in Pall. aut codice S Victoris, abjecitque Gulielmius. *Idem.*

13. *Cùm jam proſcriptionis mentio nulla fieret &c.*] Monuit Lipſius libro III Variorum cap. 6 locum hunc ita legi in Soſipatro Chariſio, fine lib. III Inſtit. Gram. *Cùm jam nulla proſcriptionis commemoratio fieret, cùm etiam qui antea proſcripti erant, ſederent; nomen refertur in tabulas Sexti Roſci.* & verò ſi quis hinc velit & emendare Tullium & ſupplere, per me licet. ſcripti tamen nihil tale præferunt, à quibus abire mihi religio. videatur item de hoc loco Hotomanus lib. IX obſervat cap. II. *Gruter.* Addi poteſt & Læv. Torrentius ad Suetonii Julium cap. 5. *Gronov.*

14. *Hæc*

qui anteà metuerant, redirent, ac jam defunctos ſeſe periculis arbitrarentur: hominis ſtudioſiſſimi nobilitatis manceps fit Chryſogonus. tria prædia vel nobiliſſima Capitoni propria traduntur, quæ hodie poſſidet: in reliquas omnes fortunas iſte T. Roſcius nomine Chryſogoni, quemadmodum ipſe dicit, impetum facit. [14] Hæc bona ſexagies H-S emuntur duobus millibus nummum. Hæc omnia, judices, imprudente L. Sulla facta eſſe [15] certè ſcio.

22 Neque enim mirum, cum eodem tempore [16] & ea, quæ præterita ſunt, & ea, quæ videntur inſtare, præparet; cum & pacis conſtituendæ rationem, & belli gerendi poteſtatem ſolus habeat; cum omnes in unum ſpectent, unus omnia gubernet; cum tot, tantiſque negotiis diſtentus ſit, ut reſpirare liberè non poſſit; ſi aliquid non animadvertat: cum præſertim tam multi occupationem ejus obſervent, tempuſque aucupentur, [17] ut, ſimul atque ille deſpexerit, aliquid hujuſcemodi moliantur. Huc accedit, quòd quamvis ille felix ſit, ſicut eſt: [18] tamen in tanta felicitate nemo poteſt eſſe in magna familia, qui neminem, neque ſervum, neque libertum improbum habeat.

23 Interea iſte T. Roſcius, vir optimus, procurator Chryſogoni, Ameriam venit: in prædia hujus invadit: hunc miſerum luctu perditum, [19] qui nondum etiam omnia paterno funeri juſta ſolviſſet, nudum ejicit domo, atque focis patriis, diiſque penatibus præcipitem, judices, exturbat: ipſe ampliſſimæ pecuniæ fit dominus. Qui in ſua re fuiſſet egentiſſimus, erat (ut fit) inſolens in aliena. Multa palam domum ſuam auferebat: plura clam de medio removebat: non pauca ſuis adjutoribus largè, effuſeque donabat: reliqua, conſtituta auctione, vendebat.

9 Quod Amerinis uſque eò viſum eſt indignum, ut urbe tota
24 fletus, gemituſque fieret. Etenim multa ſimul ante oculos verſabantur: mors hominis florentiſſimi, Sex. Roſcii, crudeliſſima: filii autem ejus egeſtas indigniſſima; cui de tanto patrimonio prædo iſte nefarius ne iter quidem ad ſepulcrum patrium reliquiſſet: [20] bonorum emtio flagitioſa, flagitioſa poſſeſſio, furta, rapinæ, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quàm videre in Sex. Roſcii, viri optimi, atque honeſtiſſimi, bonis jactantem, ac dominantem T. Roſcium.

25 Itaque decurionum decretum ſtatim fit, ut decem-primi proficiſcantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roſcius fuerit: conquerantur de iſtorum ſcelere, & injuriis: orent, ut & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conſervatas velit. Atque ipſum decretum, quæſo, cognoſcite. DECRETVM DECVRIONVM. Legati in caſtra veniunt. intelligitur, judices, id, quod jam ante dixi, imprudente L. Sulla, ſcelera hæc, & flagitia fieri. nam ſtatim Chryſogonus & ipſe ad eos accedit, & homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, & omnia Chryſogonum, quæ vellent, eſſe facturum pollicerentur.

26 Uſque adeò autem ille pertimuerat, [21] ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex ſua natura ceteros fingerent, cùm ille confirmaret, ſeſe nomen Sex. Roſcii de tabulis exemturum, prædia vacua filio traditurum: cumque id ita futurum T. Roſcius Capito, qui in X legatis erat, appromitteret, crediderunt: Ameriam re inorata reverterunt. Ac primò rem differre quotidie, ac procraſtinare illi cœperunt: deinde aliquanto lentius, nihil agere, atque deludere: poſtremò (id quod facile intellectum eſt) inſidias vitæ hujuſce Sex. Roſcii parare; neque ſeſe arbitrari poſſe diutiùs [22] alienam pecuniam domino incolumi obtinere.

Quod is ſimulatque ſenſit; de amicorum, cognatorumque 10
ſententia Romam confugit, [23] & ſeſe ad Cæciliam, Nepotis 27
filiam, quam honoris cauſa nomino, contulit, qua pater uſus erat plurimum: in qua muliere, judices, etiam nunc, id quod omnes ſemper exiſtimaverunt, quaſi exempli cauſa, veſtigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roſcium inopem, ejectum domo, atque expulſum ex ſuis bonis, fugientem latronum tela, & minas, recepit domum: hoſpitique oppreſſo jam, deſperatoque ab omnibus, opitulata eſt. Ejus virtute, fide, diligentia factum eſt, ut hic potiùs vivus in reos, quàm occiſus in proſcriptos referretur.

Nam poſtquam iſti intellexerunt, ſumma diligentia vitam 28
Sex. Roſcii cuſtodiri, neque ſibi ullam cædis faciundæ poteſtatem dari; conſilium ceperunt plenum ſceleris, & audaciæ, ut nomen hujus de parricidio deferrent: ut ad eam rem aliquem accuſatorem veterem compararent, qui de ea re poſſet dicere aliquid, in qua re nulla ſubeſſet ſuſpicio: denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipſo pugnarent. ita loqui homines: QVOD IVDICIA TAM DIV FACTA NON ESSENT, CONDEMNARI EVM OPORTERE, QVI PRIMVS IN IVDICIVM ADDVCTVS ESSET: huic autem patronos propter Chryſogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, & de iſta ſocietate verbum eſſe facturum neminem: ipſo nomine parricidii, & atrocitate criminis, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defenſus eſſet.

Hoc conſilio, atque adeo hac amentia impulſi, quem ipſi, 29
cùm cuperent, non potuerunt occidere, eum jugulandum vo-
bis tradiderunt. Quid primum querar? aut unde potiſſimum, 11
[24] judices, ordiar? aut quod, aut à quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? populine Romani? veſtramne, qui ſummam poteſtatem habetis, hoc tempore fidem implorem?

Pater occiſus nefariè, domus obſeſſa, ab inimicis bona 30
ademta, poſſeſſa, direpta: filii vita infeſta, ſæpe ferro, atque inſidiis appetita. quid ab his tot maleficiis ſceleris abeſſe videtur? Tamen hæc aliis nefariis cumulant, atque adaugent: crimen incredibile confinguut: teſtes in hunc & accuſatores, hujuſce pecunia comparant: hanc conditionem miſero ferunt, [25] ut optet, utrum malit, cervices Roſcio dare, an inſutus [26] in culleum (ſupplicium parricidarum) per ſummum dedecus vitam

14. *Hæc bona ſexagies* H-S *emuntur duobus millibus nummum.*] Vett. edd. & libri noſtri, *emuntur ſeſtertiorum duob. millibus nummûm.* Gruter.

15. *Certè ſcio.*] Editi nuper *certò*; ſed contra mſſ. noſtros & exoletas editiones, quibus cur obloquimur in rebus nullius momenti? *Idem*

16. *Et ea quæ præterita ſunt, & ea quæ &c.*] Lambinus ex neſcio quo longè optimo libro interſerit *ſunt reparet, & ea &c.* cùm nihil ejus exſtet in vett. edd. aut membranis noſtris, non id pluris facio quam conjecturam Hotomani, *reputet.* Idem.

17. *Ut ſimul atque ille deſpexerit.*] Non eſt quod quis verbum iſtud ſollicitet. ſic enim etiam P. Syrus: *Deſpicere oportet quod poſſis deperdere.* Idem.

18. *Tamen in tanta felicitate.*] Lambinus & Aldus Nepos abjecere *in* præter libros editos ſcriptoſque. *Idem*

19. *Qui nondum etiam omnia paterno funeri juſta ſolviſſet.*] Verbum *omnia* revocavimus, quod erat in edd. priſcis, in S. Vict. item Pal. tert. & octavo. plura ſanè perficienda fuiſſe circa ſuprema, nemo eſt qui neſciat. *Idem.*

20. *Bonorum emtio flagitioſa, flagitioſa poſſeſſio.*] Jam creditur Lambino, cum certo nomine inſignit librum. itaque cùm aſſeveret extare in Memmiano repetitum *flagitioſa*, id admiſit Gulielmius. nihil enim librariis uſitatius, quàm omittere alterum. teſtor tamen nihil hujus extare in noſtris. *Idem.*

21. *Ut mori mallet.*] Antonius Auguſtinus, *ut omnia mallet.* quod reprehendit jure Gulielmius: firmatque vulgatum ex libro II in Verrem cap. 36 p. Terentii Phormione, aliorumque locis. *Idem.*

22. *Alienam pecuniam d. i. obtinere.*] Sic edidi. Quid enim cauſæ fuit Grutero ſecundam vocem expellendi? multo minus illis, qui futilem errorem ſequuti ſunt? *Gronov.*

23. *Et ſeſe ad Cæciliam Nepotis filiam &c.*] Sic & Pall. & edd. vett. Lambinus recepit in contextum Hotomanni conjecturam, *Cæciliam Balearici filiam, Nepotis ſororem.* egregie, ſi liceret refingere auctores ſine auctoritate exemplaris ſcripti. ita tamen voluiſſe Ciceronem, liquet ex iis quæ habemus in epilogo, ſi modò & ea ſine mendo; quod non videtur Pantagatho, qui videatur apud Fulvium noſtrum Urſinum. *Gruter.*

24. *Judices ordiar?*] Eſt à Pal. tert. oct. S. Vict. neque aliter edd. vett. niſi quod tranſpoſita voce, *ordiar judices?* vulgo *exordiar.* Idem.

25. *Ut optet, utrum malit &c.*] Suſpectum mihi prorſus illud *ut optet*, tanquam ſcribæ alicujus additamentum. *Idem.*

26. *In culleum (ſupplicium parricidarum) &c.*] Lambinus funditus delevit duas iſtas voces lunulis incluſas, admonitus ab Hotomano; qui putabat à margine in contextum relatas. verùm cùm reſtent in mſſ. omnibus; nobis non licet eſſe tam licentioſis. quid quod nihil

præ

tam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: deſunt. qui
liberè dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac cauſa eſt ſa-
tis, quoniam quidem ſuſcepi, non deeſt profectò, judices.

31 Et forſitan in ſuſcipienda cauſa temerè impulſus adoleſcen-
tia fecerim: quoniam quidem ſemel ſuſcepi, licet hercules
undique [27] omnes in me terrores, periculaque impendeant
omnia; ſuccurram, atque ſubibo. Certum eſt, deliberatumque;
quæ ad cauſam pertinere arbitror, omnia non modò dicere,
verùm etiam libenter, audacter, libereque dicere. [28] nulla res
tanta exſiſtat, judices, ut poſſit vim mihi majorem adhibere
metus, quàm fides.

32 Etenim quis tam diſſoluto animo eſt, qui hæc cùm videat,
tacere, ac negligere poſſit? patrem meum, cùm proſcriptus
non eſſet, jugulaſtis: occiſum in proſcriptorum numerum retu-
liſtis: me domo mea per vim expuliſtis: patrimonium meum
poſſideris. Quid vultis amplius? etiamne ad ſubſellia cum fer-
ro, atque telis veniſtis, ut hic aut juguletis, [29] aut condemne-
tis Sex. Roſcium?

12 Hominem longè audaciſſimum nuper habuimus in civitate
33 C. Fimbriam, &, quod inter omnes conſtat, niſi inter eos,
qui ipſi quoque inſaniunt, inſaniſſimum. Is cum curaſſet in fu-
nere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir ſanctiſſimus,
atque ornatiſſimus noſtræ civitatis: (de cujus laude neque hîc
locus eſt, ut multa dicantur, neque plura tamen dici poſſunt,
quàm populus Romanus memoria retinet) diem Scævolæ dixit,
poſteaquam comperit, eum poſſe vivere. cùm ab eo quærere-
tur, quid tandem accuſaturus eſſet eum, quem pro dignitate ne
laudare quidem quiſquam ſatis commodè poſſet: ajunt, homi-
nem (ut erat furioſus) reſpondiſſe, quòd non totum telum
corpore recepiſſet. quo populus Romanus nihil vidit indi-
gnius, niſi ejuſdem viri mortem; quæ tantùm potuit, ut omnes
cives ſuos perdiderit, & afflixerit: quos quia ſervare per com-
poſitionem volebat, ipſe ab iis interemtus eſt.

34 Eſtne hoc illi dicto, atque [30] facto Fimbriæ non ſimilli-
mum? accuſatis Sex. Roſcium. quid ita? quia de manibus ve-
ſtris effûgit: quia ſe occidi paſſus non eſt. Illud quia in Scævo-
la factum eſt, magis indignum videtur: hoc, quia fit à Chry-
ſogono, [31] num eſt ferendum? Nam per deos immortales,
quid eſt in hac cauſa, quod defenſionis indigeat? qui locus in-
genium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere
deſiderat? Totam cauſam, judices, explicemus, atque ante
oculos expoſitam conſideremus. ita facillimè, quæ res totum
judicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat,
& quid vos ſequi conveniat, intelligetis.

13 Tres ſunt res, quantum ego exiſtimare poſſum, quæ obſtent
35 hoc tempore Sex. Roſcio: crimen adverſariorum, & audacia,
& potentia. Criminis confictionem accuſator Erucius ſuſcepit:
audaciæ partes Roſcii ſibi popoſcerunt. Chryſogonus autem, is,
qui plurimum poteſt, potentia pugnat. De hiſce omnibus re-
bus me dicere oportere intelligo.

36 [32] Quid igitur eſt? non eodem modo de omnibus: ideò
quòd prima illa res ad meum officium pertinet; duas autem re-
liquas vobis populus Romanus impoſuit. ego crimen oportet
diluam: vos & audaciæ reſiſtere, & hominum ejuſmodi perni-
cioſam, atque intolerandam potentiam primo quoque tempo-
re exſtinguere, atque opprimere debetis.

37 Occidiſſe patrem Sex. Roſcius arguitur. Sceleſtum, dii im-
mortales, ac nefarium facinus, atque ejuſmodi, quo uno ma-
leficio ſcelera omnia complexa eſſe videantur. Etenim ſi (id
quod præclare à ſapientibus dicitur) vultu ſæpe læditur pietas:
quod ſupplicium ſatis acre reperietur in eum, qui mortem ob-
tulerit parenti, pro quo mori ipſum, ſi res poſtularet, jura di-
vina, atque humana cogebant? in hoc tanto, tam atroci, tam
ſingulari maleficio, quod ita raro exſtitit, ut, ſi quando audi-
tum ſit, portenti, ac prodigii ſimile numeretur.

Quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accuſatorem cen- 38
ſes uti oportere? nonne & audaciam ejus, qui in crimen voce-
tur, ſingularem oſtendere; & mores feros, immanemque na-
turam; & vitam vitiis, flagitiiſque omnibus deditam; & de-
nique omnia ad perniciem profligata, atque perdita? quo-
rum tu nihil in Sex. Roſcium, ne objiciendi quidem cauſa,
contuliſti.

Patrem occidit Sex. Roſcius. Qui homo? Adoleſcentulus 14
corruptus, & ab hominibus nequam inductus? [33] annos natus 39
magis quadraginta. Vetus videlicet ſicarius, homo audax, &
ſæpe in cæde verſatus. at hoc ab accuſatore ne dici quidem au-
diſtis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni ma-
gnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc ſcelus impule-
runt. De luxuria, purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in con-
vivio quidem ullo ferè interfuiſſe. nihil autem umquam de-
buit. cupiditates porrò quæ poſſunt eſſe in eo, qui (ut ipſe ac-
cuſator objecit) ruri ſemper habitarit, & in agro colendo vi-
xerit? quæ vita maximè disjuncta à cupiditate, & cum officio
conjuncta.

Quæ res igitur tantum iſtum furorem Sex. Roſcio objecit? 40
Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam ob cau-
ſam? neceſſe eſt enim eam quoque juſtam, & magnam, &
perſpicuam fuiſſe. Nam, ut illud incredibile eſt, mortem obla-
tam eſſe patri à filio ſine plurimis, & maximis cauſis: ſic hoc
veriſimile non eſt, odio fuiſſe parenti filium ſine cauſis mul-
tis, & magnis, & neceſſariis.

Rurſus igitur eodem revertamur, & quæramus, quæ tanta 41
vitia fuerint in unico filio, quare is patri diſpliceret. At per-
ſpicuum eſt, nullum fuiſſe. Pater igitur amens, qui odiſſet eum
ſine cauſa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium con-
ſtantiſſimus. Ergo illud jam perſpicuum profectò eſt, ſi neque
amens pater, neque perditus filius fuerit; neque odii cauſam,
patri, neque ſceleris, filio fuiſſe.

Neſcio, inquit, quæ cauſa odii fuerit: fuiſſe odium intelligo: 15
quia antea, cùm duos filios haberet, illum alterum, qui mor- 42
tuus eſt, ſecum omni tempore volebat eſſe: hunc in prædia
ruſtica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala, nugatoria-
que accuſatione, idem mihi uſu venit in cauſa optima. Ille,
quomodo crimen commenticium confirmaret, non invenie-
bat: ego res tam leves qua ratione infirmem, ac diluam, repe-
rire non poſſum.

Quid ais, Eruci? tot prædia, tam pulcra, tam fructuoſa Sex. 43
Roſcius filio ſuo, relegationis, ac ſupplicii gratia, colenda,
ac tuenda tradiderat? Quid hoc? [34] Patresfamiliâs, qui liberos
habent, præſertim homines illius ordinis, ex municipiis ruſti-
canis, nonne optatiſſimum ſibi putant eſſe filios ſuos rei fami-
liari maximè ſervire, & in prædiis colendis operæ plurimum,
ſtudiique conſumere?

An amandarat hunc ſic, ut eſſet in agro, ac tantummodò 44
ale-

præ ſe ferrent ſupervacui, ſi fieret *ſupplicio parricidarum*. Grut.

27. *Omnes in me terrores, periculaque.*] Neoterici *terrores, minæ, periculaque*, ſed perperam. nam edd. veterrimæ, item Pal. pr. eam vocem non agnoſcunt. habent quidem tert. atque oct. ſed iidem omittunt *in me*. adeo ut appareat inde natam. *Idem.*

28. *Nulla res tanta exiſtat, judices.*] Propendet & amicus noſter Urſinus in *exiſtet*, ſi antiquus aliquis liber eam ſcripturam confirmaret. & verò ſic reſtat in Pal. octavo. nam pr. *exiſtit*, quomodo & vetuſtius cuſi. *Idem.*

29. *Aut condemnetis Sex. Roſcium?*] Poſtremas voces duas ejecerat Lambinus: ego reſtitui, fide Pall. & aliarum edd. habentque, quidquid contradicat Lambinus, ſuam vim, imò venerem. *Idem.*

30. *Facto Fimbriæ non ſimillimum.*] Lambinus, neſcio cujus conjecturâ, *facto Fimbriano ſimillim.* ſed neminem invenit qui imitaretur. *Idem.*

31. *Num eſt ferendum?*] Sic hodie paſſim legitur, quod tamen eſt à divinatione Hotomani. vulgati alii, item mſſ. noſtri, *non eſt ferendum.* Idem.

32. *Quid igitur eſt? non eodem modo.*] Paſſeratius atque Hotomanus hæc aliter tranſponunt: ſed edd. aut mſſ. noſtri non variant. *Idem.*

33. *Annos natus magis quadraginta.*] Sic ſolùm Palatinus primus. nam duo alii, item S. Victoris, nec non Fulvii codex, atque edd. Vett. *major.* quod videbitur fortè admittendum. Gulielmius conjiciebat *annos natu major quadr.* Idem.

34. *Patresfamiliâs.*] Pall. & S. Victoris *patresfamiliæ*, quomodo rurſus

aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid ſi
conſtat, hunc non modò colendis prædiis præfuiſſe, ſed certis
fundis, patre vivo, frui ſolitum eſſe? tamenne [35] hæc attenta
vita, & ruſticana, relegatio, atque amandatio appellabitur? Vi-
des, Eruci, quantum diſtet argumentatio tua ab re ipſa, atque
à veritate. Quod conſuetudine patres faciunt, id, quaſi novum,
reprehendis: quod benivolentia fit, id odio factum crimina-
ris: quod honoris cauſa pater filio ſuo conceſſit, id eum ſup-
plicii cauſa feciſſe dicis.

45 Neque hæc tu non intelligis: ſed uſque eò quid arguas, non
habes, ut non modò tibi contra nos dicendum putes, verum
etiam contra rerum naturam, contraque conſuetudinem ho-
16 minum, contraque opiniones omnium. At enim, cùm duos
filios haberet, alterum à ſe non dimittebat, alterum ruri eſſe
patiebatur. Quæſo, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias.
non enim exprobrandi cauſa, ſed commonendi gratia dicam.

46 Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo naſcerere, ex quo
intelligere poſſes, qui animus patrius in liberos eſſet: at natu-
ra certè dedit, ut humanitatis non parum haberes. eò acceſſit
ſtudium doctrinæ, ut ne à litteris quidem alienus eſſes. Ecquid
tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) ſenex ille Cæci-
lianus minoris facere Eutychum, filium ruſticum, quàm illum
alterum, Chæreſtratum? (nam, ut opinor, hoc nomine eſt) al-
terum in urbe ſecum honoris cauſa habere? alterum rus ſup-
plicii cauſa relegaſſe? Quid ad iſtas ineptias abis? inquies.

47 Quaſi verò mihi difficile ſit, quamvis multos nominatim
proferre (ne longiùs abeam) vel tribules, vel vicinos meos,
qui ſuos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas aſſiduos eſſe
cupiunt. Verum homines notos ſumere, odioſum eſt, cùm &
illud incertum ſit, velintne hi ſeſe nominari: & nemo vobis
magis notus futurus ſit, quam eſt hic Eutychus: & certè ad rem
nihil interſit, utrùm hunc ego comicum adoleſcentem, an ali-
quem ex agro Vejente nominem. Etenim hæc conficta arbi-
tror à poetis eſſe, ut effictos noſtros mores in alienis perſo-
nis, expreſſamque [36] imaginem noſtræ vitæ quotidianæ vide-
remus.

48 Age nunc, refer animum, ſis, ad veritatem, & conſidera,
non modò in Umbria, atque in ea vicinitate, ſed in his vete-
ribus municipiis, quæ ſtudia à patribusfamiliâs maximè lau-
dentur. jam profectò te intelliges inopia criminum ſummam
17 laudem Sex. Roſcio vitio, & culpæ dediſſe. At non modo hoc
patrum voluntate liberi faciunt: ſed permultos & ego novi, &
(niſi me fallit animus) unuſquiſque veſtrûm, qui & ipſi incenſi
ſunt ſtudio, quod ad agrum colendum attinet: vitamque hanc
ruſticam, quam tu probro, & crimini putas eſſe oportere, &
honeſtiſſimam, & ſuaviſſimam eſſe arbitrantur.

49 Quid cenſes hunc ipſum Sex. Roſcium? quo ſtudio, & qua
intelligentia eſſe in ruſticis rebus? ut ex his propinquis ejus,
hominibus honeſtiſſimis, audio, non tu in iſto artificio accu-
ſatorio callidior es, quàm hic in ſuo. Verùm, ut opinor, quo-
niam ita Chryſogono videtur, qui huic nullum prædium reli-
quit, & artificium obliviſcatur, & ſtudium deponat, licebit.
Quòd tametſi miſerum, & indignum eſt, feret tamen æquo
animo, judices, ſi per vos vitam, & famam poteſt obtinere.
Hoc verò eſt, quòd ferri non poteſt, ſi & in hanc calamitatem
venit propter prædiorum bonitatem, & multitudinem: &,
quòd ea ſtudioſè coluit, id erit ei maximè fraudi: ut parum
miſeriæ ſit, quod aliis coluit, non ſibi, niſi etiam, quod omni-
nò coluit, crimini fuerit.

Næ tu, Eruci, accuſator eſſes ridiculus, ſi illis temporibus 18
natus eſſes, cum ab aratro arceſſebantur, qui conſules fierent. 50
Etenim, qui præeſſe agro colendo flagitium putes, profectò il-
lum Atilium, quem ſua manu ſpargentem ſemen, qui miſſi
erant, convenerunt, hominem turpiſſimum, atque inhoneſtiſ-
ſimum judicares. At herculè majores noſtri longè aliter & de
illo, & de ceteris talibus viris exiſtimabant. itaque ex mini-
ma, tenuiſſimaque republica maximam, & florentiſſimam no-
bis reliquerunt. Suos enim agros ſtudioſè colebant: non alie-
nos cupidè appetebant: quibus rebus, & agris, & urbibus, &
nationibus, rempublicam atque hoc imperium, & populi Ro-
mani nomen auxerunt.

Neque ego hæc eò profero, quò conferenda ſint cum hiſce, 51
de quibus nunc quærimus: ſed ut illud intelligatur, cùm apud
majores noſtros ſummi viri, clariſſimique homines, qui omni
tempore ad gubernacula reipublicæ ſedere debebant, tamen in
agris quoque colendis aliquantum operæ, temporiſque con-
ſumſerint; ignoſci oportere ei homini, qui ſe fateatur eſſe ru-
ſticum, [37] cum ruri aſſiduus ſemper vixerit: cùm præſertim ni-
hil eſſet, quod aut patri gratius, aut ſibi jucundius, aut re vera
honeſtius facere poſſet.

Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, 52
oſtenditur, Eruci, quòd hunc ruri eſſe patiebatur. numquid
eſt aliud? Immò verò, inquit, eſt. nam iſtum exheredare in
animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem per-
tineat. nam illa, opinor, tu quoque concedis levia eſſe, atque
inepta. Convivia cum patre non inibat. quippe qui ne in op-
pidum quidem, niſi perrarò, veniret. Domum ſuam iſtum non
ferè quiſquam vocabat. nec mirum, [38] qui neque in urbe vi-
veret, neque revocaturus eſſet. Verùm hæc quoque tu intelli- 19
gis eſſe nugatoria. Illud, quod cœpimus, videamus; quo cer-
tius argumentum odii reperiri nullo modo poteſt.

Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quærere, qua de 53
cauſa: quæro, qui ſcias: tametſi te dicere, atque enumerare
cauſas omnes oportebat. & id erat certi accuſatoris officium,
qui tanti ſceleris argueret, explicare omnia vitia, atque pecca-
ta filii, quibus incenſus parens potuerit animum inducere, ut
naturam ipſam vinceret: ut amorem illum penitus inſitum eji-
ceret ex animo: ut denique patrem eſſe ſeſe obliviſcere-
tur. quæ ſine magnis hujuſce peccatis accidere potuiſſe non ar-
bitror.

Verùm concedo tibi, ut ea prætereas, quæ, cùm taces, nulla 54
eſſe concedis. [39] Illum quidem voluiſſe exheredare, certè tu
planum facere debes. Quid ergò affers, quare id factum pute-
mus? Verè nihil potes dicere. Finge aliquid ſaltem commo-
dè: ut ne planè videaris id facere, quod apertè facis, hujus mi-
ſeri fortunis, & horum virorum talium dignitati illudere. Ex-
heredare filium voluit. Quam ob cauſam? Neſciò. Exhereda-
vitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? cui dixit?
Nemini. Quid eſt aliud, judicio, ac legibus, ac majeſtate ve-
ſtra abuti ad quæſtum, atque ad libidinem, niſi hoc modo ac-
cuſare, atque id objicere, quod planum facere non modò non
poſſis, verùm ne coneris quidem?

Nemo noſtrûm eſt, Eruci, quin ſciat, tibi inimicitias cum 55
Sex. Roſcio nullas eſſe. vident omnes, qua de cauſa huic ini-
micus venias. ſciunt, hujuſce pecunia te adductum eſſe. Quid
ergo eſt? ita tamen quæſtus te cupidum eſſe oportebat, ut ho-
rum

rurſus poſt paginam unam alteramque iidem codices. *Grut.*

35. *Hæc attenta vita & ruſticana.*] Editiones rancidæ vetuſtatis, *hec à te vita.* Pall. pr. & tert. item S. Victoris *hæc attente vita.* Amicus quidam Lambini *arta vita.* ego malim receptam; niſi ſi aliud quid ſubeſt. *Idem.*

36. *Imaginem noſtræ vitæ quotidianæ.*] Hotomanus annotat ſic legi in libris pleriſque, non *noſtram*; quod alterum mirè exagitat Lambinus. Verum ſic omnes vetuſtius cuſi, ſic Pall. ſic S. Victoris codex. neque video cur iterum recipi non poſſit. *Idem.*

37. *Cùm ruri aſſiduus ſemper vixerit.*] S. Victoris liber *rure aſſiduos.* unde putabat Gulielmius legi poſſe *aſſiduò.* Idem.

38. *Qui neque in urbe viveret, neque revocaturus eſſet.*] Ex Orci cancellis retraxi lectionem hanc priſcam, firmatamque Pall. noſtris omnibus. mediæ ætatis cuſi, *qui neque in urbe viveret, neque rure vocaturus eſſet*; quod ferre potuiſſet Hotomanus, ſi reponeretur *evocaturus*, contra libros ſcriptos. interim acceſſit Manutianis, *quem neque in urbe viveret neque rure vocaturus eſſet*; quomodo & Lambinus & ceteri in hunc diem. prorſus malè. nam reddit rationes duas, cur non invitaretur in urbe; quia, inquit, ibidem non vivebat, & alioquin non erat iterum mox convivio excepturus invitatores ſuos. conſulatur Gulielmius Quæſtionibus Plautinis cap. 8 in Amphitruonem. *Idem.*

39. *Illum quidem voluiſſe &c.*] Fortaſſe fuit *illud*, annotat Gulielmius. idemque ſtatim mallet *edicere*, ubi habemus *dicere*; quod re-

ſtare

tum exiſtimationem,&(a)[40] legem Remmiam putares aliquid
20 valere oportere.(b) Accuſatores multos eſſe in civitate utile eſt, ut metu contineatur audacia. veruntamen hoc ita eſt utile, ut ne planè illudamur ab accuſatoribus. Innocens eſt quiſpiam. verumtamen, quamquam abeſt à culpa, ſuſpicione tamen non caret. tametſi miſerum eſt, tamen ei, qui hunc accuſet, poſſim aliquo modo ignoſcere. cum enim aliquid habeat, quod poſſit criminosè, ac ſuſpiciosè dicere, apertè ludificari, & calumniari ſciens non videatur.

56 Quare facilè omnes patimur, eſſe quamplurimos accuſatores, quòd innocens ſi accuſatus ſit, abſolvi poteſt: nocens, niſi accuſatus fuerit, condemnari non poteſt. Utilius eſt autem abſolvi innocentem, quam nocentem cauſam non dicere. (c) Anſeribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut ſignificent, ſi fures venerint. At fures internoſcere non poſſunt. ſignificant tamen, ſiqui noctu in Capitolium venerint: &, quia id eſt ſuſpicioſum, tametſi beſtiæ ſunt, tamen in eam partem potiùs peccant, quæ eſt cautior. Quòd ſi luce quoque canes latrent, cùm deos ſalutatum aliqui venerint: opinor, [41] iis crura ſuffringantur, quòd acres ſint etiam tum, cùm ſuſpicio nulla ſit.

57 Simillima eſt accuſatorum ratio. Alii veſtrûm, anſeres ſunt, qui tantummodò clamant, nocere non poſſunt: alii, canes, qui & latrare, & mordere poſſunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. hoc populo gratiſſimum eſt. deinde ſi voletis, etiam tum, cùm veriſimile erit aliquem commiſiſſe, in ſuſpicione latratote. id quoque concedi poteſt. Sin autem ſic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidiſſe, neque dicere poſſitis, aut quare, aut quomodo; ac tantummodo ſine ſuſpicione latrabitis; crura quidem vobis nemo ſuffringet: ſed ſi ego hos benè novi, litteram illam, cui vos uſque eò inimici eſtis,(d)[42] ut etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut poſtea neminem alium, niſi fortunas veſtras, accuſare poſſitis.

21 Quid mihi ad defendendum dediſti, bone accuſator? quid
58 hiſce autem ad ſuſpicandum? Ne exheredatetur, veritus eſt. audio. ſed qua de cauſa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. nihil eſt: non, quicum deliberarit, quem certiorem fecerit, unde iſtud vobis ſuſpicari in mentem venerit. Cum hoc modo accuſas, Eruci, nonne hoc palàm dicis? ego, quid acceperim, ſcio: quid dicam, neſcio. unum illud ſpectavi, quòd Chryſogonus ajebat, neminem iſti patronum futurum: de bonorum emptione, deque ea ſocietate neminem eſſe, qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te opinio falſa in iſtam fraudem impulit. non mehercule verbum feciſſes, ſi tibi quemquam reſponſurum putaſſes.

59 Operæ pretium erat, ſi animadvertiſtis, judices, negligentiam ejus in accuſando conſiderare. Credo, cùm vidiſſet, qui homines in hiſce ſubelliis ſederent, quæſiſſe, num ille, aut ille defenſurus eſſet: de me ne ſuſpicatum quidem, quòd antea cauſam(e) publicam nullam dixerim. poſteaquàm invenit neminem eorum, qui poſſunt, & ſolent; ita negligens eſſe cœpit, ut cùm in mentem veniret ei, reſideret: deinde ſpatiaretur: nonnumquam etiam puerum vocaret, credo cui cenam imperaret: prorſus (f) ut veſtro conſeſſu, & hoc conventu pro ſumma ſolitudine abuteretur.

Peroravit aliquando: aſſedit, ſurrexi ego. reſpirare viſus eſt, 22
quod non alius potius diceret. cœpi dicere. Uſque eò animadverti, judices, eum jocari, atque alias res agere, antè quàm Chryſogonum nominavi: quem(g) ſimul atque attigi, ſtatim homo ſe erexit. mirari viſus eſt. intellexi, quid eum pupugiſſet. Iterum ac tertiò nominavi. Poſtea homines curſare ultrò, & citrò non deſtiterunt, credo, qui Chryſogono nuntiarent, [43] eſſe aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet: aliter cauſam agi, atque ille exiſtimaret: aperiri bonorum emptionem: vexari peſſimè ſocietatem: gratiam, potentiamque ejus negligi: judices diligenter attendere: populo rem indignam videri. 60

(h) Quæ quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides verſa eſſe omnia: cauſam pro Sex. Roſcio, ſi non commodè, at liberè dici: quem dedi putabas, defendi intelligis: quos tradituros ſperabas, vides judicare: reſtitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem, atque prudentiam: confitere huc ea ſpe veniſſe, quòd putares hic latrocinium, non judicium futurum. (i) De parricidio cauſa dicitur: ratio ab accuſatore reddita non eſt, quam ob cauſam patrem filius occiderit. 61

Quod in minimis noxiis, & in his levioribus peccatis, quæ 62
magis crebra, & jam prope quotidiana ſunt, maximè, & primùm quæritur, quæ cauſa maleficii fuerit: id Erucius in parricidio quæri non putat oportere. in quo ſcelere, judices, etiam cùm multæ cauſæ conveniſſe unum in locum, atque inter ſe congruere videntur: tamen non temerè creditur, neque levi conjectura res penditur, neque teſtis incertus auditur, neque accuſatoris ingenio res judicatur. Cum multa antea commiſſa maleficia, tum vita hominis perditiſſima, tum ſingularis audacia oſtendatur neceſſe eſt: neque audacia ſolùm, ſed ſummus furor, atque amentia. hæc cum ſint omnia, tamen exſtent oportet expreſſa ſceleris veſtigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium ſit admiſſum. quæ niſi multa, & manifeſta ſunt, profectò res tam ſceleſta, tam atrox, tam nefaria credi non poteſt.

Magna eſt enim vis humanitatis: multum valet communio 63
ſanguinis: reclamitat iſtiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura: portentum atque monſtrum certiſſimum eſt, eſſe aliquem humana

SCHOLIASTES.

(a) *Legem Remmiam.*] Qua qui calumniabatur damnabatur, ſi crimen adprobare non poterat.

(b) *Accuſatores eſſe.*] Semper vitia vicina timore vileſcunt. Ergo in his capitibus hoc dicit Cicero. In civitate ſemper debent plures accuſatores eſſe, ut timeant improbi vel innocentes. nam & innocentes (f. *nocentes*) damnari non poſſunt, niſi accuſati fuerint. & ſi qua erit ſuſpicio innocentibus, dum accuſantur, purgari poſſunt. ergo non ſunt reprehendi accuſatores.

(c) *Si anſeribus cibaria.*] In Capitolio canes & anſeres cibaria ſolebant accipere. propterea quod anſeres nuntii ſunt hoſtium, canes ultores. quod enim illi clamoribus nuntiant, illi morſibus vindicant.

(d) *Litteram illam.*] Quotieſcumque aliquem damnabant judices, K litteram faciebant; A abſolvebant. Hoc ergo dicit Cicero. ſi aliquem ſine ſuſpicione accuſaveritis, vobis crura frangantur. etiam K ſic odiſtis ut etiam per ipſam fugiatis Kalendas. propterea quod Kalendæ per K ſcribuntur.

(e) *Publicam.*] Bene dixit publicam. Ceterum privata dixerat ut Quintiana & ceteras.

(f) *Ut veſtro conſenſu pro ſumma*] Hoc vel ad notionem judicium dixit. quos dicit ita contemptui ductos habere Erucio, ut etiam hoc poterit cogitare. vel certe ad irriſionem dixit.

(g) *Simul atque attigi.*] Bene dixit attigi potentem & quæ ſe nollet nominari.

(h) *Quæ quoniam.*] Erucium irridet.

(i) *De parricidio cauſa dicitur.*] Cæcidit locus communis de parricidio quemadmodum ſuperius. non potuiſſe fieri parricidium ſine cauſa.

ſtaret in exemplari S. Victoris *ſe dicere.* Grut.

40. *Legem Remmiam.*] Haud aliter codd. Ant. Auguſtini vetuſtiores, neque abludebant Pall. in quibus *Herenniam* aut *Rei miam* aut *Reumiam.* plures quidem è publicatis *Memmiam:* ſed cuim annorum centum & amplius diſertè præferunt iſtud noſtrum. Pighius tamen omnino adſerit in Faſtis ſuis *Memmiam*, anno DCXIII. *Idem.*

41. *Iis crura ſuffringantur.*] Hæc eſt ſcriptura mſſ. hæc editionum omnium. neque eſt quod hæreat Lambinus in eo *ſuffringere.* unde enim alias *ſuffragines?* interim non eſt, ut putemus etiam revera canibus fracta crura. non. ſed erat Romanis ferè in ore *crurifragium*, cùm alicui minarentur malum. ut pluribus probavi ad illud Plauti Milite ſc. II actu II. *Niſi hercule defregeritis talos, poſthac &c.* Idem.

42. *Ut etiam eas omnes.*] Ita diſertè Pal. pr. nam alii, *ut etiam calumniis*, quod & de ſuis annotavit Hotomanus; qui malebat, *ut etiam alias omnes*, quod ſtatim arripuit Lambinus Alduſque Nepos, atque ſi eſſet è libris. malo exemplo. Pighius noſter, cùm inveniſſet in editionibus primis *ut etiam calumnias oderitis*, conjiciebat, *ut etiam cal. omnes*, tanquam reſpexerit Cicero ad eorum æs alienum ac debita, quæ ſingulis Kalendis exigi ſolebant à debitoribus. videatur ipſe in Faſtis dicto antea loco *Idem.*

43. *Eſſe aliquem in civitate.*] Gulielmius probabat *in civitatem* ex S. Victoris codice, ſed alterum diſertè hæret in Pall. editionibuſque

mana ſpecie, & figura, qui tantum immanitate beſtias vicerit, ut, propter quos hanc ſuaviſſimam lucem adſpexerit, eos indigniſſimè luce privarit: cùm etiam feras inter ſeſe partus, atque educatio, & natura ipſa conciliet.

23 (k)Non ita multis antè annis ajunt,T.Clœlium quendamTar-
64 racinenſem, hominem non obſcurum, cùm cenatus cubitum in idem conclave cum duobus adoleſcentibus filiis iſſet, inventum eſſe manè jugulatum, cùm neque ſervus quiſquam reperiretur, neque liber, ad quem ea ſuſpicio pertineret: id ætatis autem duo filii propter cubantes ne ſenſiſſe quidem ſe dicerent: nomina filiorum de parricidio delata ſunt. 44 Quid poſtea? erat ſanè ſuſpicioſum. neutrum ſenſiſſe? auſum autem eſſe quemquam ſe in id conclave committere, eo potiſſimùm tempore, cùm ibidem eſſent duo adoleſcentes filii, qui & ſentire, & defendere facilè poſſent?

65 Erat porrò nemo, in quem ea ſuſpicio conveniret. Tamen cùm planum judicibus eſſet factum, aperto oſtio dormientes eos repertos eſſe; judicio abſoluti adoleſcentes, & ſuſpicione omni liberati ſunt. Nemo enim putabat, quemquam eſſe,qui, cùm omnia divina, atque humana jura ſcelere nefario polluiſſet, ſomnum ſtatim capere potuiſſet: propterea quòd qui tantum facinus commiſerunt, non modò ſine cura quieſcere, ſed ne ſpirare quidem ſine metu poſſunt.

24 (l) Videriſne, quos nobis poetæ tradiderunt,patris ulciſcendi
66 cauſa, ſupplicium de matre ſumſiſſe, cùm præſertim deorum immortalium juſſis, atque oraculis id feciſſe dicantur, tamen ut eos agitent furiæ, neque conſiſtere uſquam patiantur, quòd ne pii quidem ſine ſcelere eſſe potuerunt? Sic ſe res habet, judices. Magnam vim, magnam neceſſitatem, magnam poſſidet religionem paternus, maternuſque ſanguis: ex quo ſiqua macula concepta eſt, 45 non modò elui non poteſt, verùm uſque eò permanat ad animum, ut ſummus furor, atque amentia conſequatur.

67 Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis ſæpenumerò videtis, eos, qui aliquid impiè, ſcelerateque commiſerint, agitari, & perterreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, & ſuus terror maximè vexat: ſuum quemque ſcelus agitat, amentiaque afficit: ſuæ malæ cogitationes, conſcientiæque animi terrent. hæ ſunt impiis aſſiduæ, domeſticæque Furiæ; quæ dies, noctesque parentum pœnas à conſceleratiſſimis filiis repetant.

68 Hæc magnitudo maleficii facit, ut, niſi pænè manifeſtum parricidium proferatur, credibile non ſit: niſi turpis adoleſcentia, niſi omnibus flagitiis vita inquinata, niſi ſumtus effuſi cum probro, atque dedecore, niſi prorupta audacia, niſi tanta temeritas,ut non procul abhorreat ab inſania. Accedat huc oportet odium parentis, animadverſionis paternæ metus,amici improbi, ſervi conſcii, tempus idoneum, locus opportunè captus ad eam rem: pænè dicam, reſperſas manus ſanguine paterno judices videant oportet, ſi tantum facinus, tam immane, tam acerbum, crediturì ſint.

Quare hoc, quo minus eſt credibile, niſi oſtenditur, eo ma- 6
gis eſt, ſi convincitur, vindicandum. Iraque cùm multis ex re- 2
bus intelligi poteſt, majores noſtros non modò armis plus, quàm ceteras nationes, verùm etiam conſilio, ſapientiaque potuiſſe: tum ex hac re vel maximè, quòd in impios ſingulare ſupplicium invenerunt. qua in re (m) quantum prudentia præſtiterint iis, qui apud ceteros ſapientiſſimi fuiſſe dicuntur, conſiderate.

Prudentiſſima civitas Athenienſium, dum ea rerum potita 7
eſt, fuiſſe traditur. ejus porrò civitatis ſapientiſſimum (n) Solonem dicunt fuiſſe, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, ſcripſerit. Is cum interrogaretur, cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum, qui parentem necaſſet, reſpondit, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienter feciſſe dicitur, cùm de eo nihil ſanxerit, quòd anteà commiſſum non erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur. Quanto majores noſtri ſapientiùs? qui cùm intelligerent, nihil eſſe ram ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, ſupplicium in parricidas ſingulare excogitaverunt: ut, quos natura ipſa retinere in officio non potuiſſet, ii magnitudine pœnæ maleficio ſummoverentur. (o) inſui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici.

O ſingularem ſapientiam, judices! nonne videntur hunc ho- 2
minem ex rerum natura ſuſtuliſſe & eripuiſſe, cui repentè cœlum,ſolem,aquam,terramque ademerunt,ut,qui eum necaſſet, unde ipſe natus eſſet, careret iis rebus omnibus, (p) ex quibus omnia nata eſſe dicuntur? Noluerunt feris corpus objicere, ne beſtiis quoque quæ tantum ſcelus attigiſſent, immanioribus uteremur: non ſic nudos in flumen dejicere, ne, cùm delati eſſent in mare, ipſum polluerent, quo cetera, quæ violata ſunt, (q)expiari putantur. Denique nihil ram vile,neque tam vulgare eſt, cujus partem ullam reliquerint.

Etenim quid tam eſt commune, quàm ſpiritus vivis, terra 7
mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa 46 terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut numquam abluantur: ita poſtremò ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam inſigne ſupplicium eſt conſtitutum, probare te, Eruci, cenſes poſſe talibus viris, ſi ne cauſam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emtores ipſos accuſares, eique judicio Chryſogonus præeſſet; tamen diligentiùs, paratiuſque veniſſes.

Utrùm, quid agatur, non vides? an apud quos agatur? Agi- 7
tur de parricidio: quod ſine multis cauſis ſuſcipi non poteſt. Apud homines autem prudentiſſimos agirur: qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium ſine cauſa admittere.

SCHOLIASTES.

(k) *Non ita multis annis.*] Cæcilius quidam Terracinenſis fuit. hic habuit adoleſcentes filios. cum in uno conclavi eſſet, mane pater occiſus eſt. cum ageretur cauſa, argumentabantur accuſatores filiorum quod ipſi feciſſent parricidium. poterat inquit aliquis alius occidere. cum ibidem eſſent duo filii adoleſcentes qui poſſent defendere. Cum pene vincerentur filii, interrogarunt judices quomodo eos inveniſſent juvenes. dixerunt dormientes. Tunc pronuntiaverunt judices innocentes juvenes.numquam enim tale facinus habere quietem. Oſtendit tamen (ſupraſcriptum *autem*) tantum valere parricidium, ut ſtatim prodatur conſcientia.

(l) *Videtiſne eos.*] Oreſtes & Alcmeon. bonum in parricidio piæ mentis exemplum. iſti,ſi credendum eſt, matres ſuas bona mente percuſſerunt.

(m) *Quantum prudentiæ præſtiterint his*] Athenienſes dicit, unde leges latæ ſunt.

(n) *Solonem dicunt.*] Solon quidam Athenienſis fuit. hic legum inventor.

(o) *Inſui in culleum vivos.*] Hic locus a Creticis reprehenſus eſt. hunc autem locum alibi laudat Cicero. Sciendum tamen eſt quia in hoc capite genus dicendi altum eſt. tractat enim de ſupplicio parricidarum.

(p) *Ex quibus omnia nata eſſe dicuntur.*] Qui parentem perſequitur naturæ jure perſoluit. Conſtat nos a parentibus nutriri. ſi qui autem parentes necant, parentibus debent carere. Ex quatuor elementis conſtare omnia notum eſt, aëre, igni, aqua, terra. his etiam nutrimur. Ergo ideo voluere majores inſui culleis. ut carerent aëre, terra, igni, aqua, quæ nutrirent hominem quemadmodum parentes. nam qui parentes necat: debet negari (*ſuperg ſcriptum c*) parentibus. id eſt elementis quæ nos nutriunt.

(q) *Expiari putantur.*] Sic hoc dixit quaſi omnia ſcelera mari expientur.

---

buſque omnibus; auribuſque eſt jucundius. *Grut.*

44. *Quid poſtea? erat ſanè ſuſpicioſum. neutrum ſenſiſſe? auſum autem eſſe quemquam ſe &c.*] Ita Aldina. verum Victorii: *quod poterat ſanè eſſe ſuſpicioſum. neutrum ſenſiſſe? auſum &c.* mire variant Palatini: ſed videtur fuiſſe. *Quid poterat tam eſſe ſuſpicioſum, neutrum aut non ſenſiſſe, aut auſum eſſe quemquam ſe &c.* quomodo ferè etiam mſſ. Urſini. *Idem.*

45. *Non modo elui non poteſt.*] Editt. avorum, *leniri.* quod & in nonnullis mſſ. ſed alii *levi*. Pal. verò pr. *lavi*. Idem.

46. *Terra non tangat: ita &c. abluantur.*] Ita Pall.edd. vett. Conjecerat in Comm. ad Oratorem Hotomanus, *terram non tangant: ita &c. alluantur*; idque ſtatim arripuit Lambinus; ſed ſine cauſa. quamvis idem quoque ſecutus videatur Aldus Nepos. *Idem.*

47. *Quod*

27 tere. Eſto : cauſam proferre non potes. tametſi ſtatim viciſſe debeo, tamen de meo jure decedam : & tibi, quod in alia cauſa non concederem, in hac concedam, fretus hujus innocentia. Non quæro abs te, quare patrem Sex. Roſcius occiderit : quæro, quomodo occiderit. Ita quæro abs te, C. Eruci, quomodo : & ſic tecum agam, ut in eo loco vel reſpondendi, vel interpellandi tibi poteſtatem faciam, vel etiam, ſi quid voles, interrogandi.

74 Quomodo occidit ? ipſe percuſſit, an aliis occidendum dedit? Si ipſum arguis, Romæ non fuit. ſi per alios feciſſe dicis; quæro, ſervoſne, an liberos? quos homines ? indidemne Ameria, an hoſce ex urbe ſicarios? Si Ameria : qui ſunt hi? cur non nominantur? ſi Roma: unde eos noverat Roſcius, qui Romam multis annis non venit, neque umquam plus triduo fuit ? ubi eos convenit? quicum locutus eſt? quomodo perſuaſit? pretium dedit? cui dedit ? per quem dedit ? unde, aut quantum dedit ? nonne his veſtigiis ad caput maleficii perveniri ſolet ? & ſimul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam hujuſce depinxeris : hunc hominem, ferum, atque agreſtem fuiſſe : numquam cum homine quoquam collocutum eſſe : numquam in oppido conſtitiſſe.

75 Qua in re prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat eſſe, in ruſticis moribus, in victu arido, in hac horrida, incultaque vita iſtiuſmodi maleficia gigni non ſolere. Ut non omnem (*r*) frugem, neque arborem in omni agro reperire poſſis : ſic non omne facinus in omni vita naſcitur. In urbe luxuries creatur : ex luxuria exſiſtat avaritia neceſſe eſt : ex avaritia erumpat audacia : inde omnia ſcelera, ac maleficia gignuntur. Vita autem hæc ruſtica, quam tu agreſtem vocas, parſimoniæ, diligentiæ, juſtitiæ magiſtra eſt. Verùm hæc miſſa facio.

28 Illud quæro; is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter ho-
76 mines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, abſens præſertim, conficere potuerit. multa ſunt falſa, judices, quæ tamen argui ſuſpicioſe poſſunt. in his rebus ſi ſuſpicio reperta erit, culpam ineſſe concedam. Romæ Sex. Roſcius occiditur, cùm in agro Amerino eſſet filius. litteras, credo, miſit alicui ſicario, qui Romæ noverat neminem. Arceſſivit aliquem. At quando ? Nuntium miſit. Quem ? aut ad quem ? Pretio, gratia, ſpe, promiſſis induxit aliquem ? Nihil horum ne confingi quidem poteſt : & tamen cauſa de parricidio dicitur. Reliquum eſt, ut per ſervos id admiſerit.

77 O dii immortales ! rem miſeram & calamitoſam. 47 quod in tali crimine innocenti ſaluti ſolet eſſe, ut ſervos in quæſtionem polliceatur, id Sex. Roſcio facere non licet. vos, qui hunc accuſatis, omnes ejus ſervos habetis. unus puer, victus quotidiani adminiſter, ex tanta familia Sex. Roſcio relictus non eſt. (*s*) Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle, vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos ſervos paternos in quæſtionem ab adverſariis Sex. Roſcius poſtulavit. 48 Meminiſtine te, T. Roſci, recuſare ? quid ? ii ſervi ubi ſunt ? Chryſogonum, judices, ſectantur : apud eum ſunt in honore, & in pretio : etiam nunc, ut ex his quæratur, ego poſtulo : hic orat atque obſecrat. quid facitis? cur recuſatis ?

78 Dubitate etiam nunc, judices, ſi poteſtis, à quo ſit Sex. Roſcius occiſus : ab eone, qui propter illius mortem, in egeſtate, & inſidiis verſatur, cui ne quærendi quidem de morte patris poteſtas permittitur : an ab iis, qui quæſtionem fugitant, bona poſſident, in cæde, atque ex cæde vivunt. Omnia, judices, in hac cauſa ſunt miſera, atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri poteſt. mortis paternæ de ſervis paternis quæſtionem habere filio non licet. ne tamdiu quidem dominus erit in ſuos, dum ex iis de patris morte quæratur. (*t*) Veniam, neque ita multo poſt, ad hunc locum. nam hoc totum ad Roſcios pertinet : de quorum audacia tum me dicturum pollicitus ſum, cùm Erucii crimina diluiſſem.

Nunc, Eruci, ad te venio. conveniat mihi tecum neceſſe 29
eſt, ſi ad hunc maleficium iſtud pertinet, aut ipſum ſua manu 79
feciſſe, id quod negas : aut per aliquos liberos, aut ſervos. liberoſne ? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua ſpe, aut quo pretio, potes oſtendere. Ego contrà oſtendo, non modò nihil eorum feciſſe Sex. Roſcium, ſed ne potuiſſe quidem facere : quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis umquam temerè diſceſſerit. Reſtare tibi videbatur ſervorum nomen, quò, quaſi in portum, rejectus à ceteris ſuſpicionibus, confugere poſſes : ubi ſcopulum offendis ejuſmodi, ut non modò ab hoc crimen reſilire videas, verùm omnem ſuſpicionem in voſmetipſos recidere intelligas.

Quid eſt ergo, quò tandem accuſator, inopia argumento- 80
rum, confugerit ? Ejuſmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgò impunè occiderentur. quare tu hoc propter multitudinem ſicariorum, nullo negotio facere potuiſti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res aſſequi velle : nos judicio perfundere : accuſare autem eos ipſos, à quibus mercedem accepiſti. (*u*) Quid ais? vulgò occidebantur? per quos? & à quibus? nonne cogitas, te à ſectoribus huc adductum eſſe? Quid poſtea? Neſcimus, per iſta tempora, eoſdem fere (*x*) ſectores fuiſſe collorum, & bonorum ?

Ii denique, qui tum armati dies, noctesque concurſabant, 81
qui Romæ erant aſſidui, qui omni tempore in præda, & ſanguine verſabantur, Sex. Roſcio temporis illius acerbitatem, iniquitatemque objicient : & illam ſicariorum multitudinem, in qua ipſi duces, ac principes erant, huic crimini putabunt fore ? qui non modò Romæ non fuit, ſed omnino, quid Romæ ageretur, neſciret, propterea quòd ruri aſſiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit.

Vereor, ne aut moleſtus ſim vobis, judices, aut ne ingeniis 82
veſtris videar diffidere, ſi de tam perſpicuis rebus diutius diſſeram. Erucii criminatio tota, ut arbitror, diſſoluta eſt : niſi fortè exſpectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejuſmodi rebus commenticiis, inaudita nobis ante hoc tempus, ac nova objecit. quæ mihi iſte viſus eſt ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur : ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui cauſam dicit, pertinebant. de quibus quoniàm verbo arguit, verbo ſatis eſt negare. Siquid eſt, quod ad teſtes reſervet : ibi nos quoque ut in ipſa cauſa, paratiores reperiet, quam putabat.

Venio nunc eò, quò me non cupiditas ducit, ſed fides. nam 30
ſi mihi liberet accuſare, accuſarem alios potiùs, ex quibus poſ- 83
ſem creſcere : quod certum eſt non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur ampliſſimus, qui ſua virtute in altiorem locum pervenit, non qui adſcendit per alterius incommodum,

SCHOLIASTES.

(*r*) *Frugem neque arborem.*] Quia de ruſticitate loquitur, exempla ponit arborum.

(*s*) *Te nunc Scipio; Metellus.*] Scipio urgebat ut ſervi Roſcii torquerentur & ex his quæreretur, a quo pater eſſet occiſus.

(*t*) *Veniam neque ita poſt ad hunc locum.*] Hunc locum Cicero differt. ut contra Roſcios reſpondet. nam modo ſe dicit impediri perſona Erucii. modo inquit reſpondeam Erucio. poſt ad Roſcios veniam. Vult autem quærere quomodo factum ſit parricidium.

(*u*) *Quid ais Eruci. vulgo occidebantur.*] Dum quæreret Cicero per quos Roſcius patrem ſuum occidere potuiſſet, dicebat adverſarius.

(*x*) *Sectores.*] Dicuntur quia bona proſcriptorum emunt. hic ut adverſarios tangeret, hoc dixit. neſcis, Eruci, hoc tempore eſſe ſectores collorum & bonorum. nam adverſarii occiderunt Roſcium, & bona ejus emerant tanquam proſcripti.

47. *Quod in tali crimine innocenti ſaluti.*] Sic Pal. pr. præterquam quod is *innocenti*. at alii, at S. Victoris, at olim impreſſ. *quod in tali crim. quod innocenti.* ut aliud quid requiri videatur. *Gruter.*

48. *Meminiſtine te, T. Roſci, recuſare?*] Eſt à Victorina editione, cui proximè accedunt primæ memoriæ impreſſi, item mſſ. noſtri; in quibus, *Meminiſtine T. Roſci recuſ.* Vulgata, *Meminiſtisne T. Roſcium recuſare.* pro noſtra facit locus ſimilis infra cap. 41. pr. *Idem.*

49. *Cer-*

dum, & calamitatem. (y) Deſinamus aliquando ea ſcrutari, quæ ſunt inania. quæramus, ubi maleficium & eſt, & inveniri poteſt. Jam intelliges, Eruci, [49] certum crimen quàm multis ſuſpicionibus coarguatur. tametſi neque omnia dicam, & leviter unumquodque tangam. neque enim id facerem, niſi neceſſe eſſet. & id erit ſigni, me invitum facere, quod non proſequar longiùs, quàm ſalus hujus, & mea fides poſtulabit.

84 Cauſam tu nullam reperiebas in Sex. Roſcio. At ego in T. Roſcio reperio. tecum enim mihi res eſt, T. Roſci, quoniam iſtic ſedes, ac te palàm adverſarium eſſe profiteris. De Capitone poſt viderimus, ſi, quemadmodum paratum eſſe audio, teſtis prodierit: tum (z) alias quoque ſuas palmas cognoſcet, de quibus me ne audiſſe quidem ſuſpicatur. L. Caſſius ille, quem populus Romanus veriſſimum, & ſapientiſſimum judicem putabat, identidem in cauſis quærere ſolebat, cui bono fuiſſet. Sic vita hominum eſt, ut ad maleficium nemo conetur ſine ſpe, atque emolumento accedere.

85 Hunc quæſitorem, ac judicem fugiebant, atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo, quòd tametſi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propenſus ad miſericordiam, quàm [50] implicatus ad ſeveritatem videbatur. Ego, quamquam præeſt huic quæſtioni vir & contra audaciam fortiſſimus, & ab innocentia clementiſſimus: tamen facilè me paterer, vel illo ipſo acerrimo judice quærente, vel apud Caſſianos judices, quorum etiam nunc ii, quibus cauſa dicenda eſt, nomen ipſum reformidant, pro Sex. Roſcio dicere.

31 In hac enim cauſa cùm viderent, illos ampliſſimam pecu-
86 niam poſſidere, hunc in ſumma mendicitate eſſe; illud quidem non quærerent, cui bono fuiſſet: [51] ſed eò perſpicuum crimen, & ſuſpicionem potius ad prædam adjungerent, quàm ad egeſtatem. Quid ſi accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid ſi, ut avarus? quid ſi, ut audax? quid ſi, ut illius, qui occiſus eſt, inimiciſſimus? num quærenda cauſa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? (a) Quid ergo horum negari poteſt? Tenuitas hominis ejuſmodi eſt, ut diſſimulari non queat: atque eo magis eluceat, quo magis occultatur.

87 Avaritiam præfers, qui ſocietatem coieris de municipis, cognatique fortunis cum alieniſſimo. Quàm ſis audax (ut alia obliviſcar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota ſocietate, hoc eſt, ex tot ſicariis, ſolus tu inventus es, qui cum accuſatoribus ſederes, atque os tuum non modò oſtenderes, ſed etiam offerres. Inimicitias tibi fuiſſe cum Sex. Roſcio, & magnas rei familiaris controverſias, concedas neceſſe eſt.

88 (b) Reſtat, judices, ut hoc dubitemus, uter potiùs Sex. Roſcium occiderit: is, ad quem morte ejus divitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui poſtea factus ſit egentiſſimus: is, qui ardens avaritia feratur infeſtus in ſuos; an is, qui ſemper ita vixerit, ut quæſtum noſſet nullum, fructum autem eum ſolum, quem labore pepeciſſet: is, qui omnium ſectorum audaciſſimus ſit; an is, qui propter fori, judiciorumque inſolentiam, non modò ſubſellia, verum etiam urbem ipſam reformidet: poſtremò, judices, id quod ad rem, mea ſententia, maximè pertinet, utrum inimicus potiùs, an filius.

Hæc tu, Eruci, tot, & tanta ſi nactus eſſes in reo, quamdiu 3
diceres? quo te modo jactares? tempus, hercule, te citiùs, 89
quàm oratio deficeret. Etenim in ſingulis rebus ejuſmodi materies eſt, ut dies ſingulos poſſis conſumere. Neque ego non poſſum: non enim mihi tantum derogo; tametſi nihil arrogo, ut te copioſius, quàm me, putem poſſe dicere: verùm ego forſitan, propter multitudinem patronorum, [52] in grege annumerer. te (c) pugna Cannenſis accuſatorem ſat bonum fecit. Multos cæſos non ad (d) Thraſimenum lacum, ſed [53] ad (e) Servilium vidimus.

Quis ibi non eſt vulneratus (f) ferro Phrygio? non neceſſe 90
eſt omnes commemorare, Curtios, Marios, [54] denique Mamercos, quos jam ætas à præliis avocabat: poſtremò Priamum ipſum, ſenem, Antiſtium: quem non modò ætas, ſed etiam leges pugnare prohibebant. Jam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, ſexcenti ſunt, qui inter ſicarios, & de veneficiis accuſabant. qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali eſt, canes ibi quàm plurimos eſſe, ubi permulti obſervandi, multaque ſervanda ſunt.

Verùm, ut fit, multa ſæpe, imprudentibus imperatoribus 91
vis belli, ac turba molitur. dum is in aliis rebus erat occupatus, qui ſummam rerum adminiſtrabat; erant interea qui (g) ſuis vulneribus mederentur: qui tamquam ſi offuſa reipublicæ ſempiterna nox eſſet, ita ruebant in tenebris, omniaque miſcebant. à quibus miror, ne quod judiciorum eſſet veſtigium, non ſubſellia quoque eſſe combuſta. nam & accuſatores, & judices ſuſtulerunt. Hoc commodi eſt, quòd ita vixerunt, ut teſtes omnes, ſi cuperent, interficere non poſſent. nam, dum hominum genus erit, qui accuſet eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verùm, ut cœpi dicere, & Erucius, hæc ſi haberet in cauſa, quæ commemoravi, poſſet ea quamvis diu dicere: & ego, judices, poſſum: ſed in animo eſt, (quemadmodum ante dixi) leviter tranſire, ac tantummodo perſtringere unamquamque rem: ut omnes intelligant, me non ſtudio accuſare, ſed officio defendere.

Video igitur, cauſas eſſe permultas, quæ iſtum impellerent. 3
Videamus nunc, ecqua facultas ſuſcipiendi maleficii fuerit. 92
Ubi occiſus eſt Sex. Roſcius? Romæ. Quid? tu, Roſci, ubi tunc eras? Romæ. Verùm quid ad rem? & alii multi. Quaſi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non

SCHOLIASTES.

(y) *Deſinamus aliquando ea ſcrutari.*] Modo tranſlationem facit a furtiva re. Propoſuerat Cicero ut de Chryſogoni potentia diceret. Sed quia vidit ſuperfluum hoc dixit. deſinamus ea quærere quæ ſunt inania. ad crimen veniamus, quod inveniri poteſt; id eſt qui potuerit occidere Roſcium.

(z) *Alias quoque ſuas palmas.*] Tranſlationem fecit pugnæ gladiatoriæ. nam & ſuperius hoc dixit. Palmas enim dicimus victorias gladiatorum. Senſus autem talis eſt. Capito ſi voluerit contra nos teſtimonium dicere, demonſtrem flagitia ipſius quæ me ſcire non putat.

(a) *Quid ergo horum negari non poteſt.*] Modo probat omnia quæ dixit.

(b) *Reſtat judices ut hoc dubitem.*] Ibi accuſavit. modo comparat & dicit quia magis Roſcius Capito potuerit occidere quam filius.

(c) *Pugna Cannenſis accuſatorem.*] Non intellegebant judices quid eſſet pugna Cannenſis. ſed emendavit & præſens exemplum protulit. MULTOS inquit CAESOS VIDIMUS accuſatores non apud Servilium lacum cæſos; quia dixerat *pugna Cannenſis*, dicit cæſos quod eſt pugnæ.

(d) *Traſumenum.*] Fluvium dicit, ubi Hannibal Romanum peremit exercitum.

(e) *Servilium vidimus.*] Ubi Sulla inimicos ſuos occidit.

(f) *Ferro Frugio.*] In Eunio hæc fabula inducitur Achillis, quo tempore propter Briſeidam cum Græcis pugnare noluit, quo etiam tempore Hector claſſem eorum incendit. in hac pugna Ulixes vulneratus inducitur, & fugiens Achillem venit. cum interrogaretur ab Ajace cur fugiſſet. ille ut celaret dedecus vitium Quis enim vulneratus ferro Frugio. & quo tendit hæc fabula? ſcimus Sullam inpuritia turpiſſimum fuiſſe. unde Salluſtius dixit. mox tanta flagitia in tali viro pudet dicere. Frugies autem dicuntur infames. CURTIUS. MARIUS. iſti omnes accuſatores.

(g) *Suis vulneribus mederentur.*] Qui debebant tempore pecunias & in ipſo tumultu occidebant creditores ſuos.

49. *Certum crimen.*] Lambinus putat legi poſſe, *incertum*; omnino; ſi contrarium volumus inducere ejus quod auctor tractat. *Idem.*

50. *Implicatus ad ſeveritatem.*] Nihil variant mſſ. noſtri. Manutii legunt *inclinatus*. Gulielmius conjiciebat *impacatus*. Grut.

51. *Sed eò perſpicuum crimen, & ſuſpicionem potius &c.*] Non malè conjecit Puteanus, *ſed eò perſpicuo*: malè Lambinus, qui ideo recepit in contextum. Manutius Nepos admiſit divinationem Hotomani, *ſed & perſp.* perperam. quippe creſcere debet oratio, maximè propter particulas conjunctionis *&*, quæ heic geminantur. plus autem eſt *perſpicuum crimen*, quam *ſuſpicio*. hæc Galliæ ſuæ vir optimus Puteanus. Libri noſtri nihil variant, niſi quod Pal. pr. *& ſuſpicioſum.* Idem.

52. *In grege adnumerer.*] Si ſtandum eſt quatuor mſſ. legendum erit *in gregem adn.* Idem.

53. *Ad Servilium lacum.*] Explicat Hadr. Junius libro II Animadverſionum cap. 7. *Idem.*

54. *Denique Namercos.*] Ita reperi in ſolo Pal. oct. alii *Mammeos*, quo-

non hoc quæratur, eum, qui Romæ ſit occiſus, utrùm veriſimilius ſit ab eo eſſe occiſum, qui aſſiduus eo tempore Romæ fuerit: an ab eo, qui multis annis Romam omninò non acceſſerit.

93 Age, nunc cæteras facultates quoque conſideremus. Erat tum multitudo ſicariorum, id quod commemoravit Erucius: & homines impunè occidebantur. Quid? ea multitudo quæ erat? opinor, (*h*) aut eorum, qui in bonis erant occupati; aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant: tu es in eo numero, qui noſtra pecunia dives es. ſin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percuſſores vocant: quære, in cujus fide ſint, & clientela: mihi crede, aliquem de ſocietate tua reperies; &, quidquid tu contrà dixeris, id cum defenſione noſtra contendito. ita facillime cauſa Sex. Roſcii cum tua conferetur.

94 Dices, Quid poſtea, ſi Romæ aſſiduus fui? Reſpondebo, At ego omnino non fui. (*i*) Fateor, me ſectorem eſſe: verùm & alii multi. At ego (ut tute arguis) agricola, & ruſticus. Non continuò, ſi me in gregem ſicariorum contuli, ſum ſicarius. At ego profectò, qui ne novi quidem quemquam ſicarium, longè abſum ab ejuſmodi crimine. Permulta ſunt, quæ dici poſſunt, quare intelligatur, ſummam tibi facultatem fuiſſe maleficii ſuſcipiendi: quæ non modò idcircò prætereo, quòd teipſum non libenter accuſo: verùm eò magis etiam, quod, ſi de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ ſunt iſta eadem ratione, qua Sex. Roſcius occiſus eſt, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

34 Videamus nunc ſtrictim, ſicut cetera, quæ poſt mortem Sex.
95 Roſcii abs te, T. Roſci, facta ſunt: quæ ita aperta & manifeſta ſunt, ut mediusfidius, judices, invitus ea dicam. vereor enim, 55 cuicuimodi es, T. Roſci, ne ita hunc videar voluiſſe ſervare, ut tibi omninò non pepercerim. Cùm hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte (quod ſalva fide poſſim) parcere, rurſus immuto voluntatem meam. venit enim mihi in mentem (*k*) oris tui. Tene, cùm ceteri ſocii tui fugerent, ac ſe occultarent, ut hoc judicium non de illorum præda, ſed de (*l*) hujus maleficio fieri videretur, potiſſimum tibi partes iſtas depopoſciſſe, ut in judicio verſarere, & ſederes cum accuſatore? qua in re nihil aliud aſſequeris, niſi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoſcatur, & impudentia.

96 Occiſo Sex. Roſcio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens, & familiaris. Quid attinuit eum potiſſimùm nuntiare? quòd, ſi nullum jam antè conſilium de morte, ac de bonis ejus inieras, nullamque ſocietatem neque ſceleris, neque præmii cum homine ullo coieras, ad te minimè omnium pertinebat. Sua ſponte Mallius nuntiat. 56 Quid, quæſo, ejus intererat? an, cùm Ameriam non hujuſce rei cauſa veniſſet, caſu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nuntiaret? cujus rei cauſa venerat Ameriam? Non poſſum, inquit, divinare. Eò rem jam adducam, ut nihil divinatione opus ſit. Qua ratione Roſcio Capitoni primùm nuntiavit? Cùm Ameriæ Sex. Roſcii domus, uxor, liberique eſſent; cùm tot propinqui, cognatique optimè convenientes: qua ratione factum eſt, ut iſte tuus cliens, ſceleris tui nuntius, T. Roſcio Capitoni potiſſimùm nuntiaret?

Occiſus eſt à cena rediens. nondum lucebat, cùm Ameriæ 97
ſcitum eſt. Quid hic incredibilis curſus: quid hæc tanta celeritas, feſtinatioque ſignificat? non quæro quis percuſſerit. nihil eſt Glaucia, quòd metuas. non excutio te, ſiquid fortè ferri habuiſti: non ſcrutor: nihil ad me arbitror pertinere. quoniam, cujus conſilio occiſus ſit, invenio: cujus manu ſit percuſſus, non laboro. Unum hoc ſumo, quod mihi apertum tuum ſcelus, reſque manifeſta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia? quî tam citò ſcivit? Fac audiſſe ſtatim. Quæ res eum nocte una tantum itineris contendere coëgit? quæ neceſſitas eum tanta premebat, ut, ſi ſua ſponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficiſceretur, nullam partem noctis requieſce- 35
ret? Etiamne in tam perſpicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura capienda ſit?

Nonne vobis hæc, quæ audiſtis, cernere oculis videmini, 98
judices? non illum miſerum, ignarum caſus ſui, redeuntem à cena videtis? non poſitas inſidias? non impetum repentinum? non verſatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adeſt iſte T. Roſcius? non ſuis manibus in curru collocat (*m*) Automedontem illum, ſui ſceleris acerbiſſimi, nefariæque victoriæ nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris ſui cauſa laboret? ut Capitoni quàm primùm nunciet?

Quid erat, quòd Capitonem primum ſcire voluerit? Neſcio: 99
niſi hoc video, Capitonem in his bonis eſſe ſocium. de tribus & decem fundis tres nobiliſſimos fundos eum video poſſidere. Audio præterea, non hanc ſuſpicionem nunc primum in Capitonem conferri.

57 Multas eſſe infames palmas: hanc primam eſſe tamen 100
lemniſcatam, quæ Romæ deferatur: nullum modum eſſe hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem contra morem majorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim dejecerit. quæ, ſi prodierit, atque adeò cùm prodierit (ſcio enim proditurum eſſe) audiet.

Veniat modò: explicet (*n*) ſuum volumen illud, quod ei 101
planum facere poſſum Erucium conſcripſiſſe: quod ajunt illum Sex. Roſcio intentaſſe: 58 & minitatum eſſe, ſe omnia illa pro teſtimonio eſſe dicturum. O præclarum teſtem, judices! ô gravitatem dignam exſpectatione! ô vitam honeſtam, atque ejuſmodi, ut libentibus animis ad ejus teſtimonium, veſtrum jusjurandum accommodetis! Profectò non tam perſpicuè iſtorum maleficia videremus, niſi ipſos cæcos redderet cupiditas, & avaritia, & audacia.

o Alter ex ipſa cæde volucrem nuntium Ameriam ad ſo- 36
cium, atque ad magiſtrum ſuum miſit: ut, ſi diſſimulare omnes 102
cuperent ſe ſcire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipſe apertum ſuum ſcelus ante omnium oculos poneret. (*p*) Alter (ſi diis immortalibus placet) teſtimonium etiam in Sex. Roſcium dicturus eſt. Quaſi verò id nunc agatur, 59 utrum is quod dixerit, credendum; an quod fecerit, vindicandum ſit. (*q*) Itaque

SCHOLIASTES.

(*h*) *Aut eorum qui in bonis.*] Id eſt qui volebant alienas res ſibi vindicare.

(*i*) *Fateor me ſectoremodo.*] Quaſi objectio inimici eſt. & reſponſio Ciceronis. ut ille negat ſe potuiſſe occidere. hic confirmat.

(*k*) *Oris tui.*] Impudentiæ.

(*l*) *Hujus maleficio fieri videtur.*] Multi, inquit, ſicarii conſcii ſcelerum de medio fugerunt. ut cum in judicium adductus eſſet Roſcius, dum hic cauſam dicit, illorum ſcelera celarentur. ſed tamen nemo eorum Roſcium accuſat. Tu cum ex ipſorum numero ſis, Roſcium, ut videaris innocens ſolus, accuſas.

(*m*) *Automedon.*] Achillis auriga fuit. poſteaquam Achilles Hectorem vicit, poſuit aurigam ſuum in curru, ut iret & nuntiaret occiſum Hectorem. Modo adludit Cicero. Roſcium Achillem dicit. Glaucia Automedontem. poſteaquam inquit occiſus eſt Roſcius.

(*n*) *Suum volumen.*] Quia teſtimonium contra Roſcium ſe dicturum pollicebatur.

(*o*) *Alter ex ipſa cede.*] Roſcium Magnum dicit.

(*p*) *Alter ſi dis immortalibus.*] Capitonem dicit.

(*q*) *Ita more majorum comparatum eſt.*] Nemo in ſua re teſtimonium dicit. hergo hec dicit. Si Africanus potentiſſimus vir aliquid ageret, in judicio non diceret.

quomodo editi antiquitus. reponit *Memmios* Urſinus. *Grut.*

55. *Cuicuimodi es T. Roſci, ne ita hunc videar voluiſſe ſervare.*] Eſt à Priſciano qui videatur libro XIII. neque abibant mſſ. noſtri, niſi quod ii *quiquimodi eſt Roſci*. ceterum notandum abeſſe Priſciano vocem *voluiſſe*; quæ tamen in membranis comparet. vulgata, *cujuſmodi es Roſci &c.* Victorii: *cujuſque modi es Roſci* Idem.

56. *Quid quæſo ejus intererat.*] Avorum ævo cuſi, & mſſ. noſtri, *quaſi*. Pal. verò primus diſtinguit: *Quid? quaſi ejus intererat?* de quo dijudicent otioſiores. *Idem.*

57. *Multas eſſe infameis palmas.*] Olim cuſi & mſſ noſtri *infamius*. forte *infamas ejus palmas*. Idem.

58. *Et minitatum eſſe.*] Vetuſtius editi, item Pall. noſtri *meditatum*. S. Victoris *mentatum*. Idem.

59. *Utrum is quod dixerit.*] Eſt à noſtris libris tribus. vulgati *id quod*. Idem.

60. T.

que more majorum comparatum eſt, ut in minimis rebus homines ampliſſimi teſtimonium de ſua re non dicerent.

103 Africanus, qui ſuo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum ſe ſubegiſſe, tamen, ſi ſua res ageretur, teſtimonium non diceret. nam illud in talem virum non audeo dicere; ſi diceret, non crederetur. Videte nunc, quàm verſa & mutata in pejorem partem ſint omnia. Cùm de bonis, & de cæde agatur, teſtimonium dicturus eſt is, qui & ſector eſt, & ſicarius: hoc eſt, qui & illorum ipſorum bonorum, de quibus agitur, emptor, atque poſſeſſor eſt: & eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quæritur.

104 Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi auſculta: vide, ne tibi deſis. tua quoque res permagna agitur. multa ſceleratè, multa audaciter, multa improbè feciſti: unum ſtultiſſimè, profectò tua ſponte, non de Erucii ſententia: nihil opus fuit [60] te iſtic ſedere. Neque enim accuſatore muto, neque teſte quiſquam utitur eo, qui de accuſatoris ſubſellio ſurgit. Huc accedit, quòd paullo occultior, atque tectior veſtra iſta cupiditas eſſet. nunc quid eſt, quòd [61] quiſquam ex vobis audire deſideret, cùm, quæ facitis, ejuſmodi ſint, ut ea dedita opera [62] à nobis contra voſmetipſos facere videamini?

105 Age nunc, illa videamus, judices, quæ ſtatim conſecuta ſunt.
37 Ad Volaterras in caſtra L. Sullæ mors Sex. Roſcii, quatriduo, quo is occiſus eſt, (r) Chryſogono nuntiatur. Quæritur etiam nunc, quis eum nuntium miſerit? Nonne perſpicuum eſt, eundem, qui Ameriam? Curat Chryſogonus, ut ejus bona veneant ſtatim; qui non norat hominem, aut rem. At qui ei venit in mentem prædia concupiſcere hominis ignoti, quem omnino numquam viderat? Soletis, cùm aliquid hujuſcemodi auditis, judices, continuò dicere, Neceſſe eſt, aliquem dixiſſe municipem, aut vicinum. ii plerumque indicant: per eos plerique produntur.

106 Hic nihil eſt, quòd ſuſpicionem hanc putetis. Non enim ego ita diſputabo: Veriſimile eſt, Roſcios iſtam rem ad Chryſogonum detuliſſe. erat enim eis cum Chryſogono jam antea amicitia. nam cùm multos veteres à majoribus Roſcii patronos, hoſpiteſque haberent, omnes eos colere, atque obſervare deſtiterunt, ac ſe in Chryſogoni fidem, & clientelam contulerunt.

107 Hæc poſſum omnia verè dicere: ſed in hac cauſa conjectura nihil opus eſt. ipſos certò ſcio non negare, ad hæc bona Chryſogonum acceſſiſſe impulſu ſuo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cerneretis: poteritiſne dubitare, judices, qui indicarit? Qui ſunt igitur in iſtis bonis, quibus partem Chryſogonus dederit? duo Roſcii. Num quiſnam præterea? nemo eſt, judices. Num ergo dubium eſt, quin ii obtulerint hanc prædam Chryſogono, qui ab eo partem prædæ tulerunt?

108 Age, nunc ex ipſius Chryſogoni judicio Roſciorum factum conſideremus. (s) Si nihil in iſta pugna, Roſcii, quod operæ pretium eſſet, fecerant, quam ob cauſam à Chryſogono tantis præmiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, niſi rem detulerunt, nonne ſatis fuit, his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? cur tria prædia tantæ pecuniæ ſtatim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua ſunt, iſte Roſcius omnia cum Chryſogono communiter poſſidet? nonne perſpicuum eſt, judices, has (t) manubias Roſciis Chryſogonum, re cognita, conceſſiſſe?

(u) Venit in decem-primis legatus in caſtra Capito. totam 3
vitam, naturam, moreſque hominis ex ipſa legatione cognoſcite. 10 Niſi intellexeritis, judices, nullum eſſe officium, nullum jus tam ſanctum, atque integrum, quod non ejus ſcelus, atque perfidia violarit, & imminuerit; virum optimum eſſe eum judicatote.

Impedimento eſt, quo minùs de his rebus Sulla doceatur: 11 ceterorum legatorum conſilia, & voluntatem (x) Chryſogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palàm res agatur. oſtendit, ſi ſublata ſit venditio bonorum, (y) illum pecuniam grandem amiſſurum, ſeſe capitis periculum aditurum. illum acuere: hos, qui ſimul erant miſſi, fallere: illum identidem monere, ut caveret: hiſce inſidioſè ſpem falſam oſtendere: cum illo contra hos inire conſilia, horum conſilia illi enuntiare: cum illo partem ſuam depaciſci: [63] hiſce aliqua fretus hora ſemper omnes aditus ad Sullam intercludere. Poſtremò iſto hortatore, auctore, interceſſore, ad Sullam legati non adierunt: iſtius fide, ac potiùs perfidia decepti, id quod ex ipſis cognoſcere poteritis, ſi accuſator voluerit teſtimonium eis denuntiare, pro re certa ſpem falſam domum retulerunt.

(z) In privatis rebus ſi qui rem mandatam non modò malitioſius geſſiſſet, ſui quæſtus, aut commodi cauſa, verùm etiam negligentiùs; eum majores ſummum admiſiſſe dedecus exiſtimabant. 11 itaque mandati conſtitutum eſt judicium, non minùs turpe, quàm furti. credo propterea, quod, quibus in rebus ipſi intereſſe non poſſumus, in his operæ noſtræ vicaria, fides amicorum, ſupponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præſidium: &, quantum in ipſo eſt, diſturbat vitæ ſocietatem. Non enim poſſumus omnia per nos agere. (a) alius in alia eſt re magis utilis. Idcirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur.

Quid recipis mandatum, ſi aut neglecturus, aut ad tuum 1 commodum converſurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis, officio ſimulato, officis, & obſtas? recede de medio: per alium tranſigam. Suſcipis onus officii, quod te putas ſuſtinere poſſe: quod minimè videtur grave iis, qui minimè ipſi leves ſunt. Ergo idcircò turpis hæc culpa eſt, quod duas res 3 ſanctiſſimas violat, amicitiam, & fidem. nam neque mandat quiſquam ferè, niſi amico: neque credit, niſi ei, quem fidelem putat. Perditiſſimi eſt igitur hominis, ſimul & amicitiam diſſolvere, & fallere eum, qui læſus non eſſet, niſi crediſſet.

Itane eſt? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, 1 turpiſſimo judicio condemnetur, neceſſe eſt: in re tanta, cùm is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ ſunt, atque [64] con-

SCHOLIASTES.

(r) *Chryſogono nunciaſſet.*] Roſcium vult ſignificare nuntiaſſe. qui etiam nuntium miſit Ameriam.

(s) *Si nihil in iſta pugna Roſcii recurat*] Ex magnitudine præmii oſtendit iſtos cædis auctores. non enim pro ſolo nuntio tantum præmium accepiſſent.

(t) *Manubia Roſciis.*] Manubias dixit quaſi devicto hoſte ſpolia, id eſt Roſcio.

(u) *Venit decemprimis*] Modo ita ad Capitonem redit. & omnia repetit quæ in argumento diximus. quomodo ad Chryſogonum venit. quomodo legatos induxit. quomodo non permiſerit Sullam.

(x) *Chryſogono nuntiat.*] Idem Capito.

(y) *Illum pecuniam grandem.*] Illum Chryſogonum.

(z) *In privatis rebus mandat judicium.*] Infamem facit. ut puta dedi alicui centum libras argenti, ut emeret mihi poſſeſſionem. ille emit ſexaginta & dixit ſe emiſſe centum & rapuit. hoc cum cognitum fuerit infamis fit. Simile crimen eſt pro ſocio. ut puta duo ſocii ſi quis alter fraudem fecerit condemnatus erit infamis.

(a) *Alius in alia re.*] Modo voluntatem tractat quare noſtra amicis mandemus negotia; vel quia quod nos agere non poſſumus alii poſſunt. vel quia ſic amicitiæ comparantur. dum noſtras res amici quaſi ſuas agant.

60. *Te iſtic ſedere.*] Eſt à conjectura Hotomani, quam tamen in ſe lubens transſcriberet Lambinus. vulgata prius, *te iſte credere*: neque ſecus mſſ. noſtri. *Grut.*

61. *Quiſquam ex vobis audire.*] Lambinus *ex nobis*: præter mſſ. noſtros; è quibus tamen Pal. pr. *quiſquam veſtrum audire.* Idem.

62. *A nobis contra voſmetipſos.*] Sic exemplar S. Victoris. nam Pall. *à vobis.* quomodo & cuſi omnes ante Lambinum. Gulielmius libenter removiſſet litteram *a.* ut fieret, *nobis videamini.* Idem.

63. *Hiſce aliqua fretus hora.*] Victorii mſſ. item Pall. *fretum hora.* S. Victoris *fretum ora.* ut mihi dubium non ſiat ex iis binis vocibus formandam unam generis feminini, quæ notet *remoram*, *procraſtinationem*, *dilationem*, aut ſimile quid. finxit Hotomanus *fretus aura*, quod libris ſuis in continenti intulit Lambinus, tanquam genuinum auctoris. *Gruterus.* An in ſimilitudine literarum, quas ex MSS. inprimis illo S. Victoris, produci vides, non poſſet latere *aliqua ficta mora?* maxime ſi adhibeas ſequentia capitis 40, ubi fraudem, ubi orationem vanam, ubi inſidias vocari audis. In vocabulo iſto *ficta* in-

[64] concreditæ, * * ignominia mortuum affecerit; is inter honeſtos homines, [65] atque adeò inter vivos numerabitur? In minimis, privatiſque rebus etiam negligentia in crimen mandati, [66] judiciumque infamia revocatur, [67] propterea quòd, ſi rectè fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ publicè geſta, atque commiſſa ſit, qui non negligentia privatum aliquod commodum læſerit, ſed perfidia legationis ipſius cæremoniam polluerit, maculaque affecerit: qua is tandem pœna afficietur? aut quo judicio damnabitur?

14 Si hanc ei rem privatim Sex. Roſcius mandaviſſet, ut cum Chryſogono transigeret, atque decideret, inque eam rem fidem ſuam, ſiquid opus eſſe putaret, interponeret: ille, qui ſeſe facturum recepiſſet; nonne ſi ex eo negotio tantulum in rem ſuam convertiſſet, damnatus (*b*) per arbitrum, & rem reſtitueret, & honeſtatem omnem amitteret?

15 Nunc non hanc ei rem Sex. Roſcius mandavit, ſed, id quod multò gravius eſt, ipſe Sex. Roſcius cum fama, vita, boniſque omnibus à decurionibus publicè Roſcio mandatus eſt: & ex eo T. Roſcius non paullum neſcio quid in rem ſuam convertit; ſed hunc funditus evertit bonis: ipſe tria prædia ſibi depactus eſt: voluntatem decurionum, ac municipum omnium (*c*) tantidem, quanti fidem ſuam, fecit.

40 Videte jam porrò cetera, judices, ut intelligatis fingi male-
16 ficium nullum poſſe, quo iſte ſeſe non contaminarit. In rebus minoribus ſocium fallere, turpiſſimum eſt, æqueque turpe, atque illud, de quo antè dixi. neque injuria: propterea quòd auxilium ſibi ſe putat adjunxiſſe, qui cum altero rem communicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet, cùm per ejus fidem læditur, cui ſe commiſerit? Atqui ea ſunt animadvertenda peccata maximè, quæ difficillimè præcaventur. Tecti eſſe ad alienos poſſumus: intimi multa apertiora videant, neceſſe eſt. ſocium verò cavere quî poſſumus? quem etiam ſi metuimus, jus officii lædimus. Rectè igitur majores eum, qui ſocium fefelliſſet, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere.

17 At verò T. Roſcius non unum rei pecuniariæ ſocium fefellit (quod, tametſi grave eſt, tamen aliquo modo poſſe ferri videtur) verùm novem homines honeſtiſſimos, ejuſdem muneris, legationis, officii, mandatorumque ſocios, induxit, decepit, deſtituit, adverſariis tradidit, omni fraude & perfidia fefellit. qui de ejus ſcelere ſuſpicari nihil potuerunt, ſocium officii metuere non debuerunt: ejus malitiam non viderunt: orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines honeſtiſſimi propter iſtius inſidias parum putantur cauti, providique fuiſſe. Iſte, qui initio proditor fuit, deinde perfuga: quî primò ſociorum conſilia adverſariis enunciavit: deinde ſocietatem cum ipſis adverſariis coiit, terret etiam nos, ac minatur, tribus prædiis, hoc eſt, præmiis ſceleris, ornatus. (*d*) In ejuſmodi vita, judices, in his tot, tantiſque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo judicium eſt, reperietis.

Etenim quærere ita debetis: ubi multa avarè, multa auda- 118
cter, multa improbè, multa perfidioſè facta videtis, ibi ſcelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametſi hoc quidem minimè latet, quod ita promptum, & propoſitum eſt, ut non ex illis maleficiis, quæ in illo conſtat eſſe, hoc intelligatur: verùm ex hoc etiam, [68] ſiquod illorum fortè dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quæſo, judices? num aut ille (*e*) laniſta omnino jam [69] à gladiis receſſiſſe videtur: (*f*) aut iſte diſcipulus magiſtro tantulum de arte concedere? Par eſt avaritia, ſimilis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia. Etenim, quoniam fidem magiſtri cognoſtis, cognoſcite nunc 41
diſcipuli æquitatem.

Dixi jam antea, ſæpenumero poſtulatos eſſe ab iſtis duos 119
ſervos in quæſtionem. tu ſemper, T. Roſci, recuſaſti. quæro abs te, iine, qui poſtulabant, indigni erant, qui impetrarent? an iſte non commovebat, pro quo poſtulabant? an res ipſa tibi iniqua videbatur? poſtulabant homines nobiliſſimi, atque integerrimi noſtræ civitatis, quos jam antea nominavi: qui ita vixerunt, taleſque à populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo eſſet, qui non æquum putaret. Poſtulabant autem pro homine miſerrimo, atque infeliciſſimo, qui vel ipſe ſeſe in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. Res porrò abs te ejuſmodi poſtulabatur, ut nihil intereſſet, utrum eam rem recuſares, an de maleficio confiterere.

Quæ cum ita ſint, quæro abs te, quam ob cauſam recuſaris. 120
Cùm occiditur Sex. Roſcius, ibidem fuerunt. Servos ipſos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo. [70] quòd à vobis hoc pugnari video, ne in quæſtionem dentur, ſuſpicioſum eſt. quòd verò apud vos ipſos in honore tanto ſunt, profectò neceſſe eſt, ſciant aliquid, quod ſi dixerint, pernicioſum vobis futurum ſit. In dominos quæri de ſervis iniquum eſt. Anne quæritur? Sex. enim Roſcius reus eſt. Neque enim, cum de hoc quæritur, vos dominos eſſe dicitis. (*g*) Cum Chryſogono ſunt. Ita credo: litteris eorum, & urbanitate Chryſogonus ducitur, ut inter ſuos omnium deliciarum, atque omnium artium puerulos, ex tot elegantiſſimis familiis lectos, velit hos verſari, homines pænè operarios, ex Amerina diſciplina patrisfamiliæ ruſticani.

Non eſt ita profectò, judices: [71] non eſt veriſimile, ut 121
Chryſogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, & fidem. eſt quiddam, quod occultatur. quod quo ſtudioſius ab ipſis opprimitur, & abſconditur, eo magis eminet, & apparet.

Quid igitur? Chryſogonus ſui maleficii occultandi cauſa 42
quæſtionem de his haberi non vult? minimè, judices. non in 122
omnes

SCHOLIASTES.

(*b*) *Damnatus per arbitrium.*] Id eſt judicio omnium.
(*c*) *Tantidem.*] Id eſt nulla.
(*d*) *In ejuſmodi vita judices.*] Oſtendit vitam turpiſſimam Capitonis modo quia & apud quem præmium invenitur & apud quem perfidia & cetera maleficia. ipſum potuiſſe occidere Roſcium.
(*e*) *Laniſta.*] Omnino Magnum dicit.
(*f*) *Aut hic diſcipulos.*] Capitonem dicit.
(*g*) *Cum Chryſogono ſunt.*] Ironia. ruſticos enim vult ſignificare ut oſtendat Roſcium ſemper ruri deditum; & Chryſogonum hos ſervos non tam eligantia eorum apud ſe habere, quam propter facti conſcientiam.

intelligis ſecundam & tertiam literam manifeſte reſidere in MSS. lectionis literis *re*, quæ non accedunt ad *facta*, quod intelligo voluiſſe Manutium. In ſequentibus autem fide librorum veterum temere ſuſpicioni ſubjecta ab Hotomano, lacunam nullam eſſe reor. *Gronov.*

64. *Concreditæ* ** *ignominia mortuum affecerit.*] Mſſ. hæc continuant, tanquam nihil deſit; cùm videatur requiri alterum membrum, ut monuit Hotomanus, & eum ſecutus Lambinus. *Gruter.*

65. *Atque adeo inter vivos.*] Conjiciebat Hotomanus, *viros.* ego *juſtos.* ſed aliud quid adhuc latet. *Idem.*

66. *Judiciumque infamia revocatur.*] Sic vett. edd. ſic plerorumque mſſ. etiam Pal. pr. nam ceteri noſtri *judiciumque in fama.* Paullus Manutius malebat *judiciumque infamiæ.* Lambinus admiſit *judiciumque infame;* tanquam conjecturam certiſſimam. Gulielmius divinabat, *judiciumque in familiare vocatur*, hoc eſt ad arbitrum. Cl. Puteanus levi trajectione ac mutatione reponebat; *negligentia mandati in crimen judiciumque infamiæ vocatur;* quomodò ferè locutus eſt in ea pro Q. Roſcio circa initium, in re non diſſimili: *ſi qua ſunt privata judicia ſummæ exſpectationis.* Idem.

67. *Si propterea quod, ſi recte fiat.*] Quum ſic ediderit Gruterus, ſequaturque Leidenſis, Londinenſis, Baſileenſis; optarim ut qualiſcunque eorum profiteatur, quemadmodum intellexerit, aut a nobis intelligi velit. Quod quum fieri a nobis nequeat, deſertis illis ſtandum putamus ab prioribus, qui prius *ſi* ignorant, & videntur ignorare MSSti. Locum ſatis expoſuit Lambinus. *Gronov.*

68. *Si quod illorum forte dubitabitur.*] Mſſ. noſtri, editioneſque antiquatæ *ſi quod de illorum.* forſan, *ſi quo de illorum.* Gulielmius; quod tamen dudum diſplicuerat Hotomano. *Grut.*

69. *A gladiis receſſiſſe videtur.*] Iidem libri omnes, item cuſi præſide Victorio, *à gladiatore ceſſiſſe* facilè fuerit emendare repetita ſyllaba, *à gladiatore receſſiſſe.* alterum tamen videtur potius, ſi modò ortum debet libris plagiariis. *Idem.*

70. *Quod à vobis hoc pugnari video.*] Mſſ. noſtri & avorum ſæculo ortæ edd. *à vobis oppugnari.* Idem.

71. *Non eſt veriſimile, ut Chryſogonus &c.*] Lambinus abjecit, *veriſimile*, ceu ſpurium, contra libros ſanè ſcriptos cuſoſque: & ſic cen-

omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chryſogono, quod ad me attinet, nihil ejuſmodi ſuſpicor: neque hoc mihi nunc primùm in mentem venit dicere. Meminiſtis, me ita diſtribuiſſe initio cauſam, in crimen, cujus tota argumentatio permiſſa Erucio eſt; & in audaciam, cujus partes Roſciis impoſitæ ſunt. quidquid maleficii, ſceleris, cædis erit, proprium id Roſciorum eſſe debebit. nimiam gratiam, potentiamque Chryſogoni, dicimus & nobis obſtare, & perferri nullo modo poſſe: & à vobis, quoniam poteſtas data eſt, non modò infirmari, verùm etiam vindicari oportere.

123 (*h*) Ego ſic exiſtimo; qui quæri velit ex iis, quos conſtat, cùm cædes facta ſit, affuiſſe, eum cupere verum invenire: qui recuſet, cum profectò, tametſi verbo non audeat, tamen re ipſa de maleficio ſuo confiteri. Dixi initio, judices, nolle me plura de iſtorum ſcelere dicere, quàm cauſa poſtularet, ac neceſſitas ipſa cogeret. Nam & multæ res afferri poſſunt, & unaquæque earum multis cum argumentis dici poteſt. Verùm ego, quod invitus, ac neceſſariò facio, neque diu, neque diligenter facere poſſum. quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, judices, attigi: quæ poſita ſunt in ſuſpicionibus, de quibus ſi cœpero dicere, pluribus verbis ſit differendum, ea veſtris ingeniis, conjecturæque committo.

43 124 (*i*) Venio nunc ad illud nomen aureum Chryſogoni, ſub quo nomine tota ſocietas ſtatuitur: de quo, judices, neque quomodo dicam, neque quomodo taceam, reperire poſſum. Si enim taceo; vel maximam partem relinquo. ſin autem dico; vereor, ne non ille ſolus (id quod ad me nihil attinet) ſed alii quoque plures læſos ſe eſſe putent. Tametſi ita ſe res habet, ut mihi in communem cauſam ſectorum dicendum nihil magnopere videatur. Hæc enim cauſa nova profectò, & ſingularis eſt.

125 Bonorum Sex. Roſcii emptor eſt Chryſogonus. Primùm hoc videamus, ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quæram, judices, ut id dicam eſſe indignum, hominis innocentis bona veniſſe. Si enim hæc audientur, ac liberè dicentur: non fuit tantus homo Sex. Roſcius in civitate, ut de eo potiſſimùm conqueramur. Verùm hoc ego quæro, qui potuerunt iſta ipſa lege, quæ de (*k*) proſcriptione eſt, ſive Valeria eſt, ſive Cornelia, (non enim novi, nec ſcio) verùm iſta ipſa lege, bona Sex. Roſcii venire qui potuerant?

126 Scriptum enim ita dicunt eſſe, UT EORUM BONA VENEANT, QUI PROSCRIPTI SUNT: quo in numero Sex. Roſcius non eſt: AUT EORUM, QUI IN ADVERSARIORUM PRÆSIDIIS OCCISI SUNT. Dum præſidia ulla fuerunt, in Sullæ præſidiis fuit. poſteaquàm ab armis receſſerunt, in ſummo otio rediens à cena, Romæ occiſus eſt. Si lege: bona quoque, lege veniſſe fateor. ſin autem conſtat contra omnes non modò veteres leges, verùm etiam novas, occiſum eſſe: bona quo jure, aut quo modo, aut qua lege venierint, quæro.

In quem hoc dicam, quæris, Eruci? non in eum, quem vis, & putas. nam Sullam & oratio mea ab initio, & ipſius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chryſogonum feciſſe dico, ut ementiretur, ut malum civem Roſcium fuiſſe fingeret, ut eum apud adverſarios occiſum eſſe diceret, ut hiſce de rebus à legatis Amerinorum doceri L. Sullam paſſus non ſit. Denique etiam illud ſuſpicor, omninò hæc bona non veniſſe: id quod poſtea, ſi per vos, judices, licitum erit, aperietur.

Opinor enim eſſe in lege, quam ad diem proſcriptiones, venditioneſque fiant: [72] nimirum KALENDAS JUNIAS. Aliquot poſt menſes & homo occiſus eſt, & bona veniſſe dicuntur. Profectò aut hæc bona in tabulas publicas nulla redierunt, noſque ab iſto nebulone facetiùs eludimur, quàm putamus: aut, ſi redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliqua ratione ſunt. Nam lege quidem, bona venire non potuiſſe conſtat. (*l*) Intelligo, me ante tempus, judices, hæc ſcrutari, & propemodum errare, qui, cùm capiti Sex. Roſcii mederi debeam, (*m*) reduviam curem. Non enim laborat de pecunia; non ullius rationem ſui commodi ducit; facilè egeſtatem ſuam ſe laturum putat, ſi hac indigna ſuſpicione, & ficto crimine liberatus ſit.

Verùm quæſo à vobis, judices, ut hæc pauca, quæ reſtant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipſo putetis, partim pro Sex. Roſcio. Quæ enim mihi ipſi indigna, & intolerabilia videntur, quæque ad omnes, niſi providemus, arbitror pertinere: ea pro me ipſo, ex animi mei ſenſu, ac dolore pronuntio. Quæ ad hujus vitæ caſum, cauſamque pertineant, & quid hic pro ſe dici velit, & qua conditione contentus ſit, jam in extrema oratione noſtra, judices, audietis.

Ego hæc à Chryſogono, mea ſponte, remoto Sex. Roſcio, quæro. Primùm, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, qui neque proſcriptus, [73] neque apud adverſarios occiſus eſt, bona venierint, cùm in eos ſolos lex ſcripta ſit: deinde, quare aliquanto poſt eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita eſt: deinde, (*n*) cur tantulo venierint. Quæ omnia ſi, quemadmodum ſolent liberti nequam, & improbi facere, in patronum ſuum voluerit conferre; nihil egerit. nemo eſt enim, qui neſciat, propter magnitudinem rerum multa multos [[74] partim connivente] partim imprudente L. Sulla commiſiſſe.

Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia præteriri? non placet, judices; ſed neceſſe eſt. Etenim ſi Jupiter optimus maximus, cujus nutu, & arbitrio cœlum, terra, mariaque reguntur, ſæpè ventis vehementioribus, aut immoderatis tempeſtatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit: quorum [75] nihil pernicii cauſa, divino conſilio, ſed vi ipſa, & magnitudine rerum, factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur; lucemque, qua fruimur; ſpiritumque, quem ducimus, ab eo no-

SCHOLIASTES.

(*h*) *Ego ſic exiſtimo qui quæri vellet.*] Senſus talis eſt. qui vult verum quæri, neceſſe eſt, ut illos ſervos ad quæſtionem poſtulet, qui dicuntur adfuiſſe, cum cædes facta ſit. qui autem non vult ex his quæri, neceſſe eſt ut ipſe hoc faciat.

(*i*) *Venio nunc ad illud nomen aureum.*] Modo dicturus de potentia Chryſogeni adludit Cicero de nomine ipſius. ſolemus enim nomina ad voluptatem ſervis imponere. ut Smaragdum. Chryſogonum. Sic & modo Cicero ut oſtendat eum ſervum fuiſſe.

(*k*) *Proſcriptione Valeria.*] Valerius Flaccus prætor Sullanis temporibus fuit. hic tulit legem, quicquid Sulla dixiſſet lex eſſet. ſi quid ergo ad populum tuliſſet Sulla, valebat lege Cornelia. ſi quid voluiſſet facere & non tulliſſet ad populum, hoc valebat lege Valeria.

(*l*) *Intelligo judices me ante tempus.*] Dicebatur Ciceroni. de capite omne certamen eſt & tu de bonis Roſcii dicis. Intellexit hoc Cicero. recuſat. Scio inquit judices ut cum pro capite mihi Roſcii dicendum ſit, redubia curem. ſtultitia autem medici eſt ut pro capite panaricium (f. παρωνύχιον) curet. Notandum autem eſt quia bona defendenda ſibi dat capitis periculum Roſcio. ſed dicit hæc bona non concupiſcere Roſcium ſed tantum ut fama parricidii careat.

(*m*) *Redubiam curem.*] Redubia eſt vulnus ex ungue quod Græce panaricium dicitur.

(*n*) *Cur tatum venerunt.*] Hic oſtenditur furtum. tanta res parum pretium habuit.

centies ſæpe alibi locutus, *Grut.*

72. *Nimirum Kalendas Junias.*] Ita mſſ. noſtri editioneſque primæ poſteriores, *nimirum ad Kal.* non neceſſario. *Idem.*

73. *Neque apud adverſarios occiſus, neque proſcriptus eſt.*] Illud *neque proſcriptus*, abeſt noſtris codd. & edd. vett. neſcio an exſtiterit in Urſinianis. loquitur enim ambiguè. primitus id heic requiri, indicavit Hotomanus, receperuntque exinde Lambinus, Aldus Nepos, alii. neſcio quàm benè. *Grut.* Non tamen hîc manui ſuæ pepercit Gruterus, cum quod in hac citatione poſtpoſuit, ut fecit quoque Lambinus & Gothofredus, in contextu mutavit loco. Sed etiam Hotomanus cenſuit deeſſe hæc verba *neque proſcriptus fuerat*. Quod contextui immiſſum ab Grutero, intelligo eſſe Urſini. *Gronov.*

74. *Partim connivente.*] Binæ hæ voces non ſunt in mſſ. noſtris aut edd. veterrimis. & non videntur auctoris, is adjecit, qui arbitrabatur *partim* ſemper bis ponendum. cùm extarent tamen in Victorina aliiſque, reliqui quidem heic; ſed ſepſi uncis. *Gruter.*

75. *Nihil pernicii.*] Sic ingerunt Critici, è Gellii libro IX cap. 14.

nobis dari, atque impertiri videmus: (o) quid miramur, L. Sullam, cum ſolus rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majeſtatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuiſſe? niſi hoc mirum eſt, quod vis divina aſſequi non poſſit, ſi id mens humana adepta non ſit.

132 Verùm, ut hæc miſſa faciam, quæ jam facta ſunt: ex iis, quæ nunc maximè fiunt, nonne quivis poteſt intelligere, omnium architectum, & machinatorem unum eſſe Chryſogonum, qui Sex. Roſcii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cujus honoris cauſa accuſare ſe dixit Erucius?

DESUNT NON PAUCA.

46 aptam, & ratione diſpoſitam ſe habere exiſtimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium poſſunt.

133 Alter tibi deſcendit de palatio, & ædibus ſuis: habet animi relaxandi cauſa rus amœnum, & ſuburbanum, plura præterea prædia, neque tamen ullum, niſi præclarum, & propinquum: domus referta vaſis Corinthiis, & Deliacis, in quibus eſt (p) [76] authepſa illa, quam tanto pretio nuper mercatus eſt, [77] ut, qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid ſtragulæ veſtis? quid pictarum tabularum? quid ſignorum? quid marmoris apud illum putatis eſſe? tantum ſcilicet, quantum è multis, ſplendidiſque familiis in turba, & rapinis coacervari una in domo potuit.

134 Familiam verò quantam, & quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto haſce artes vulgares, coquos, piſtores, (q) lecticarios. (r) animi & aurium cauſa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, & nervorum, & tibiarum, nocturniſque conviviis tota vicinitas perſonet. In hac vita, judices, quos ſumtus quotidianos, quas effuſiones fieri putatis? quæ verò convivia? honeſta, credo, in ejuſmodi domo: ſi domus hæc habenda eſt potius, quàm officina nequitiæ, & diverſorium flagitiorum omnium.

135 Ipſe verò quemadmodum compoſito, & delibuto capillo paſſim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, judices: [78] ut omnes deſpiciat, ut hominem præ ſe neminem putet; ut ſe ſolum beatum, ſolum potentem putet. Quæ verò efficiat, & quæ conetur, ſi velim commemorare, vereor, judices, ne quis imperitior exiſtimet, me cauſam nobilitatis, victoriamque voluiſſe lædere: tametſi meo jure poſſum, ſi quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuiſſe (s) à cauſa nobilitatis exiſtimet.

Sciunt ii, qui me norunt, (t) me pro illa tenui, infirmaque 47 parte, poſteaquàm id, (u) quod maximè volui, fieri non potuit, ut componeretur; id maximè defendiſſe, ut ii vincerent, 136 qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non ſe ad eos jungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur. Quæ perfecta eſſe; & ſuum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque lætor: eaque omnia deorum voluntate, ſtudio populi Romani, conſilio, & imperio, & felicitate L. Sullæ, geſta eſſe intelligo.

Quòd (x) animadverſum eſt in eos, qui contrà omni ratione pugnarunt; non debeo reprehendere. quòd viris fortibus, 137 quorum opera eximia in rebus gerendis extitit, honos habitus eſt; laudo. quæ ut fierent, idcircò pugnatum eſſe arbitror, meque in eo ſtudio partium fuiſſe confiteor. (y) Sin autem id actum eſt, & idcirco arma ſumpta ſunt, ut homines poſtremi, pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas uniuſcujuſque impetum facerent, & id non modò re prohibere non licet, ſed ne verbis quidem vituperare: tum vero in iſto bello non recreatus, neque reſtitutus, ſed ſubactus, oppreſſuſque populus Romanus eſt.

Verùm longè aliter eſt. nihil horum eſt, judices. non modò non lædetur cauſa nobilitatis, ſi iſtis hominibus reſiſtetis; 138 verùm etiam ornabitur. Etenim qui hæc vituperare volunt, 48 Chryſogonum tantum poſſe queruntur: qui laudare volunt, conceſſum ei non eſſe commemorant. Ac jam nihil eſt, quòd quiſquam aut tam ſtultus, aut tam improbus ſit, qui dicat, VELLEM QVIDEM LICERET: HOC DIXISSEM: Dicas licet. HOC FECISSEM: Facias licet: nemo prohibet. HOC DECREVISSEM: Decerne, modo rectè: omnes approbabunt. HOC IVDICASSEM: Laudabunt omnes, ſi rectè & ordine judicaris.

Dum neceſſe erat, reſque ipſa cogebat, unus omnia poterat: qui poſteaquàm magiſtratus creavit, legeſque conſtituit, 139 ſua cuique procuratio, auctoritaſque eſt reſtituta. Quam ſi retinere volunt ii, qui recuperarunt; in perpetuum poterunt obtinere. ſin has cædes, & rapinas, & hos tantos, tamque profuſos ſumtus aut facient, aut approbabunt; nolo in eos gravius quidquam, ne ominis quidem cauſa dicere. unum hoc dico: noſtri iſti nobiles, niſi vigilantes, & boni, & fortes, & miſericordes erunt; iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta ſua concedant neceſſe eſt.

Quapropter deſinant aliquando dicere, malè aliquem locutum eſſe; ſi quis verè, ac liberè locutus ſit: deſinant ſuam cauſam cum Chryſogono communicare: deſinant, ſi ille læſus ſit, 140 de ſe aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe, miſerumque ſit, eos, qui equeſtrem ſplendorem pati non potuerunt, ſet-

SCHOLIASTES.

(o) *Quid miramur judices.*] Venit ad Sullam & tacuit. noluit ſervare comparationem quia ſcit figurata eſſe.

IN VICO PALLACINE. locus ubi cenaverat Roſcius. maxime metu ut Sullam ſcilicet deribat tamen. & ait *ſe* id eſt ſuſpicionem ſuam in alium deducit. hoc enim dicebat Chryſogonus. non timui ne mihi tollerentur bona Roſcii. ideo ejus prædia diſſipavi. ſed quia ædificabam in beientanam (leg. Vej.) ideo de his tranſtuli.

MANU PRAEDIA PRAEDIIS. prædiis. occaſione quemadmodum dicimus. fac ad manum illum codicem.

HIC EGO AVDIRE ISTOS CVPIO. in hoc capite de potentia Chryſogoni invidiam facit. ut enumeret ſingula deliciarum genera, quod habeat plures poſſeſſiones. mancipia. quæ omnia dicit de rapinis ipſum habere.

(p) *Autipſa illa quam tanto pretio.*] Autthepſa vas aquarium quod interjecta lammina fabricatis arte tornacibus compendium portat. portati ſimul ignis contrarii elementi defenſa vicinitas.

(q) *Lecticarios.*] Lecticarii dicuntur qui majores nobiles portant, ut in Verrinis legimus.

(r) *Animi & aurium.*] Animi eſt ut pantomimum ſpectemus. aurium citharœdum.

(ſ) *A cauſa exiſtimet.*] Id eſt a parte Sullana.

(t) *Me pro illa tenuit infirmaque.*] Pro Mariana pro equitibus Romanis.

(u) *Cum maxime volnerim.*] Id eſt bella civilia.

(x) *Adverſarium & in eos.*] Id eſt in Marianos.

(y) *Si id actum eſt idcirco*] Senſus talis. non inquit idcirco putamus Sullanas partes contra Marianos arma tuliſſe ut reſtitueretur omnibus libertas. Sin autem ductum eſt hoc bello, ut liberti homines aliena occupent bona, non eſt hoc bello data libertas, verum longe aliter. Non inquit quiſquis vituperat Chryſogonum, jam Sullam vel nobilitatem vituperat, ſed malum. nam qui vult vituperare partem Sullanam dicit, quia Chryſogonus multum poteſt. qui laudare dicit quia tantum poſſe non debet.

vetuſte tamen cuſi & mſſ. noſtri *perniciæ*, non etiam malè *Grut.*

76. *Authepſa illa.*] Sic omnes libri; denique verbum reſtituendum, ex mſſ. Palatinis, Lampridii Helagabalo cap. 19. *Primus deinde authepſas argenteas habuit.* ita enim diſertè Librariæ Electoralis membranacei, ut dudum prodidi Notis meis ad eundem auctorem. hactenus vulgata; *Primus deinde menſas & capſas argenteas habuit:* quæ magnum fecit Caſaubono noſtro negotium. *Idem.*

77. *Ut qui prætereuntes pretium enumerari &c.*] Pal. pr. *ut quidam prætereuntes qui id pretium en.* S. Victoris. *ut qui præt. quid præconum numerare.* forte, *ut quidem prætereuntes qui id præconi adnumerari.* Idem.

78. *Ut omnes deſpiciat, hominem.*] Jure hic deſidero curam & diligentiam Gruteri, qui ſolus & primus ita edidit, eumque ſequutæ tres poſteriores, quum omnes priores conſtante concordia exhibuerint *deſpiciat, ut hominem;* quam voculam ideo in nullo non MSto libro

ſervi nequiſſimi dominationem ferre poſſe. Quæ quidem dominatio, judices, in aliis rebus antea verſabatur: nunc verò [79] quam viam munitet, quod iter affectet, videtis. ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia veſtra, ad id, quod ſolum propè in civitate ſincerum, ſanctumque reſtat.

141 Hicne etiam ſeſe putat aliquid poſſe Chryſogonus? hîc etiam potens eſſe vult? ô rem miſeram, atque acerbam! Neque mehercules hoc indignè fero, quòd verear, ne quid poſſit: verùm quòd auſus eſt, [80] quòd ſperavit, ſeſe apud tales viros aliquid
49 ad perniciem poſſe innocentis, idipſum queror. Idcircone [81] experrecta nobilitas, armis, atque ferro rempublicam recuperavit, ut ad libidinem ſuam liberti, ſervulique nobilium, bona, fortunas veſtras, noſtraſque vexare poſſent?

142 Si id actum eſt, fateor me erraſſe, qui hoc maluerim: fateor inſaniſſe, qui cum illis ſenſerim. tametſi inermis, judices, ſenſi. Sin autem victoria nobilium ornamento, atque emolumento reipublicæ, populoque Romano debet eſſe: tum verò optimo, & nobiliſſimo cuique meam orationem gratiſſimam eſſe oportet. Quòd ſi quis eſt, qui & ſe, & cauſam lædi putet, cùm Chryſogonus vituperetur: is cauſam ignorat, ſeipſum propè non novit. Cauſa enim ſplendidior fiet, ſi nequiſſimo cuique reſiſtetur. Ille improbiſſimus Chryſogoni fautor, qui ſibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cùm ab hoc ſplendore cauſæ ſeparatur.

143 Verùm hæc omnis oratio (ut jam antè dixi) mea eſt: qua me uti reſpublica & dolor meus, & iſtorum injuria coëgit. Sed Roſcius horum nil indignum putat: neminem accuſat: nihil de ſuo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola & ruſticus, iſta omnia, quæ vos per Sullam geſta eſſe dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, & crimine nefario ſolutus cupit à vobis diſcedere.

144 Si hac indigna ſuſpicione careat, animo æquo ſe carere ſuis omnibus commodis dicit. rogat, oratque te, Chryſogone, ſi nihil de patris fortunis ampliſſimis in ſuam rem convertit: ſi nulla in re te fraudavit: ſi tibi optima fide ſua omnia conceſſit, adnumeravit, appendit: ſi veſtitum, quo ipſe tectus erat, [82] anulumque de digito ſuum tibi tradidit: ſi ex omnibus rebus ſe ipſum nudum, neque præterea quidquam excepit: ut ſibi per te liceat innocenti amicorum opibus [83] vitam in egeſtate degere.

Prædia mea tu poſſides: ego aliena miſericordia vivo: con-
145 cedo: & quod animus æquus eſt, & quia neceſſe eſt. mea domus tibi patet, mihi clauſa eſt: fero. familia mea maxima uteris, ego ſervum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vis amplius? quid inſequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi à me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obſto? ſi ſpoliorum cauſa vis hominem occidere, ſpoliaſti. Quid quæris amplius? Si inimicitiarum: quæ ſunt tibi inimicitiæ cum eo, cujus ante prædia poſſediſti, quàm ipſum cognoſti? Sin metuis: ab eone aliquid metuis, quem vides ipſum ab ſeſe tam atrocem injuriam propulſare non poſſe? Sin, quòd bona, quæ Roſcii fuerunt, tua facta ſunt, idcirco hunc illius filium ſtudes perdere: nonne oſtendis, id te vereri, quod præter ceteros tu metuere non debeas, nequando liberis proſcriptorum bona patria reddantur?

[84] Facis injuriam, Chryſogone, ſi majorem ſpem emptionis tuæ in hujus exitio ponis, quàm in his rebus, quas L. Sulla geſſit. Quòd ſi tibi cauſa nulla eſt, cur hunc miſerum tanta calamitate affici velis: ſi tibi omnia ſua, præter animam, tradidit, nec ſibi quidquam paternum, [85] ne monumenti quidem cauſa, reſervavit: per deos immortales, quæ iſta tanta crudelitas eſt? quæ tam fera, immaniſque natura? Quis umquam prædo fuit tam nefarius: quis pirata tam barbarus, ut, cùm integram prædam ſine ſanguine habere poſſet, cruenta ſpolia detrahere mallet?

Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil poſſe, nihil umquam contra rem tuam cogitaſſe: & tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odiſſe debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quòd ei detrahere poſſis: niſi hoc indignum putas, quòd veſtitum ſedere in judicio vides: quem tu è patrimonio, tamquam è naufragio, nudum expuliſti. Quaſi verò neſcias, hunc & ali, & veſtiri à Cæcilia, Balearici filia, Nepotis ſorore, ſpectatiſſima fœmina: quæ cùm patrem clariſſimum, ampliſſimos patruos, ornatiſſimum fratrem haberet; tamen, cùm eſſet mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipſa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex ſua laude redderet.

An quòd diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, ſi pro patris ejus hoſpitiis, & gratia, vellent omnes hujus hoſpites adeſſe, & auderent liberè defendere: ſatis copioſè defenderetur. ſin autem pro magnitudine injuriæ, proque eo, quòd [86] ſumma reſpublica in hujus periculo tentatur, hæc omnes vindicarent: conſiſtere mehercule vobis iſto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non ſanè ut moleſtè ferre adverſarii debeant, neque ut ſe potentia ſuperari putent.

Quæ domi gerenda ſunt, ea per Cæciliam tranſiguntur. fori, judiciique rationem Meſſalla, ut videtis, judices, ſuſcepit. qui ſi jam ſatis ætatis, atque roboris haberet, ipſe pro Sex. Roſcio diceret. quoniam ad dicendum impedimento eſt ætas, & pudor, qui ornat ætatem: cauſam mihi tradidit, quem ſua cauſa cupere, ac debere intelligebat. ipſe aſſiduitate, conſilio, auctoritate, diligentia, perfecit, ut Sex. Roſcii vita, erepta de manibus ſectorum, ſententiis judicum permitteretur. Nimirum, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: hæc acta res eſt, uti nobiles reſtituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Meſſallam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui injuriæ reſiſterent: qui, quantum poſſent, [87] in ſalute alterius, quàm in exitio, mallent oſtendere. Quod ſi omnes, qui eodem loco nati ſunt, facerent:

---

libro inveniri ſupponens reſtitui. Sed majus quid hîc accidit. Nam & Naugeriana editio Lucæ Antonii Juntæ & Victoriana Roberti Stephani habent hoc amplius, *Volitet cum magna caterva togatorum, videtis, judices. Etiam videtis, judices, ut omnes.* Hæc ab illis præbita eſſe ex Mſſtis cur dubitem? & ab poſterioribus per ſolam negligentiam prætermiſſa cur non querar? Certe & Lambinus & Gothofredus & Gruterus cur omiſerint, cauſam dicant, quam ego nullam video, nedum ſatis juſtam. *Gronov.*

79 *Quam viam munitet, quod iter affectet.*] Sic mſſ. & antiquitus cuſi. recentius, *quo iter.* videntur eſſe verba alicujus poëtæ. nam pedes apertè apparent Trochaici verſus,

——— *Quam viam*
Munitet, quod iter affectet ——— Grut.

80. *Quod ſperavit ſeſe apud tales viros aliquid ad perniciem poſſe innocentis.*] Vox *poſſe* reſtat ſolùm in Pal. pr. hoc poſitu, *viros poſſe aliquid ad perniciem.* at enim ceteri duo, item S. Victoris, nec non edd. exoletæ, eam non agnoſcunt. & poterat abeſſe, dummodo & *ſeſe* mutaretur in *ipſe.* Gruter. At quam mollis, quam delicata, quam vere Ciceroniana hic ſe ex MSS. prodit loquutio? Legendum enim. *Quod ſperavit eſſe apud tales viros aliquid ad perniciem innocentis.* Gron.

81. *Experrecta nobilitas.*] Mſſ. noſtri & olim editi *exſpectata nobilitas:* quod examinabunt ad Lydium lapidem alii. mihi, in hoc tranſcurſu, non ita malè tinnire videtur. *Grut.*

82. *Annulumque de digito ſuum tibi tradidit.*] Auſus ſum ſequi Paullum & Aldum Manutios, admiſsâ conjecturâ Lambini; quod è vulgata nihil boni ſucci exprimerem. nam *os præbere*, paraſitorum tantum, aut eorum quos non nomino. *Idem.*

83. *Vitam in egeſtate degere.*] S. Victoris liber, Pal. pr. & tert. *egeſtatem*, quod Gulielmio non diſplicebat *Idem.*

84. *Facis injuriam Chryſogone.*] Malè heic voces tranſponit Lambinus. non eſt formula leniter objurgantis peccantem. addatur Plautus Milite actu II ſc. 5 verſ. 28. Sic & pro Flacco cap. 17. *Facis injuſtè, Læli. ſi putas &c.* Gulielmius. *Idem.*

85. *Ne monumenti quidem cauſa reſervavit.*] S. Victoris codex, *cauſa dare ſervavit*, quod & in Pal. oct. nam tert. *clare ſervavit.* pr. *clam reſervavit.* id ultimum an locum heic ſuum tenere poſſit, expuntent Critici. *Idem.*

86. *Summa reſpubl. in hujus periculo tentatur.*] Reduxi quod erat in ſcriptis noſtris & edd. annorum centum & triginta. vulgata enim exinde *reip.* Idem.

87. *In ſalute alterius.*] Annotarat Gulielmius, non negligendam S. Victoris ſcripturam *in ſalutem*, & ſic quoque Pal. pr. *Idem.*

88. Re-

rent: & reſpublica ex illis, & ipſi ex invidia minus laborarent.

2 Verùm ſi à Chryſogono, judices, non impetramus, ut pecunia noſtra contentus ſit, vitam ne petat: ſi ille adduci non poteſt, ut, cùm ademerit nobis omnia, quæ noſtra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis eſt, eripere cupiat: ſi non ſatis habet avaritiam ſuam pecunia explere, niſi etiam crudelitate ſanguinis perlitus ſit: unum perfugium, judices, una ſpes reliqua eſt Sex. [88] Roſcio, eadem, quæ reipublicæ, veſtra priſtina bonitas, & miſericordia: quæ ſi manet, ſalvi etiam nunc eſſe poſſumus. ſin ea crudelitas, quæ hoc tempore [89] in republica verſata eſt, veſtros quoque animos (id quod fieri profectò non poteſt) duriores, acerbioreſque reddidit; actum eſt, judices: inter feras ſatius eſt ætatem degere, quàm in hac tanta immanitate verſari.

1 Ad eamne rem vos reſervati eſtis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos ſectores, ac ſicarii jugulare non potuiſſent? Solent hoc boni imperatores facere, cùm prælium committunt, ut in eo loco, quò fugam hoſtium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, ſi qui ex acie fugerint, de improviſo incidant. Nimirum ſimiliter arbitrantur iſti bonorum emptores, vos hic, tales viros, ſedere, qui excipiatis eos, qui de ſuis manibus effugerint. Dii prohibeant, judices, ut hoc, quod majores conſilium publicum vocari voluerunt, præſidium ſectorum exiſtimetur.

2 (z) An verò, judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, niſi ut proſcriptorum liberi quavis ratione tollantur, & ejus rei initium in veſtro jurejurando, atque in Sex. Roſcii periculo quæri? Dubium eſt, ad quem maleficium pertineat, cùm videatis in altera parte ſectorem, inimicum, ſicarium, eundemque accuſatorem hoc tempore: ex altera parte egentem, probatum ſuis filium, in quo non modò culpa nulla, ſed ne ſuſpicio quidem potuit conſiſtere? Numquid hìc aliud videtis obſtare Roſcio, niſi quòd patris bona venierunt?

Quòd ſi id vos ſuſcipitis, & [90] eadem in re operam veſtram 53
profitemini: ſi idcircò ſedetis, ut ad vos adducantur eorum li- 153
beri, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, judices, ne nova, & multo crudelior per vos proſcriptio inſtaurata eſſe videatur. Illam priorem, quæ facta eſt in eos, qui arma capere potuerunt, tamen ſenatus ſuſcipere noluit, ne quid acriùs, quàm more majorum comparatum eſt, publico conſilio factum videretur. Hanc verò, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, niſi hoc judicio à vobis rejicitis, & aſpernamini, videte, per deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis.

(a) Homines ſapientes, & iſta auctoritate, & poteſtate præ- 154
ditos, qua vos eſtis, ex quibus rebus maximè reſpublica laborat, iis maximè mederi convenit. Veſtrûm nemo eſt, quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hoſtes leniſſimus exiſtimabatur, hoc tempore domeſtica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, judices, hanc pati nolite diutius in hac republica verſari: quæ non modò id habet in ſe mali, quòd tot cives atrociſſimè ſuſtulit, (b) verùm etiam hominibus leniſſimis ademit miſericordiam conſuetudine incommodorum. Nam cùm omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitiſſimi ſumus, aſſiduitate moleſtiarum ſenſum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Nihil videtur deeſſe.

SCHOLIASTES.

(z) *An vero judices.*] Dicit ut hoc judicio ut omnium proſcriptorum interimantur filii deinde dicit hoc tantum agere Roſcio (f. Roſcios) qui accuſat (f. ſant) innocentem cum ipſi criminoſi ſunt.

(a) *Homines ſapientes.*] Sapientis viri eſt ei rei qui (f. quæ) laborat adferre remedium.

(b) *Verum etiam h.*] Semper vicinitas ex aliena rubigine livorem trahit. Monet autem judices Cicero ne crudeles ſint & in caſſum interficiant. quamvis inquit aliquis manſuetus ſit, tamen viſa crudelitate fit crudelior, & præſens crudelitas omittenda eſt & ſuperior delenda.

88. *Roſcio eadem quæ Reip. veſtra &c.*] Neſcio an ſequi poſſim lectionem Pall. & olim cuſorum *Roſcio, eademque Reipublicæ, veſtra &c.* Gruter.

89. *In republica verſata eſt.*] Iidem codd. item Pal. tert. & editi olim, *in remp. verſ.* quod arbitrabatur Gulielmius dictum, ut *verſum in remp.* Urſini liber *in rep. graſſata.* Idem.

90. *Et eadem in re operam veſtram.*] Sic quidem editi. ſed mſſ. noſtri, aut *eadem re* aut *eandem rem.* unde facit Gulielmius, *& eam ad rem.* Idem.

M. TULLII CICERONIS

PRO

Q. ROSCIO COMOEDO,

ORATIO TERTIA.

Multa, quæ deſunt, quærenda.

1 malitiam naturæ, crederetur. Is ſcilicet vir optimus, & ſingulari fide [1] præditus, qui ſuo judicio, tabulis ſuis, teſtibus uti conatur. Solent ferè dicere, qui per tabulas [2] hominis honeſti pecuniam expenſam tulerunt: Egone talem virum corrumpere potui, ut mea cauſa falſum in codicem referret? Exſpecto, quàm mox Chærea hac oratione utatur: Egone hanc manum, plenam perfidiæ, & hos digitos meos impellere potui, ut [3] falſum perſcriberent nomen? Quòd ſi ille ſuas proferet tabulas: proferet ſuas quoque Roſcius. erit in illius tabulis hoc nomen: at in hujus non erit.

Cur potius [4] illius, quàm hujus, credetur? Scripſiſſet ille, ſi non juſſu hujus expenſum tuliſſet? non ſcripſiſſet hic, quod ſibi expenſum ferri juſſiſſet? Nam, quemadmodum turpe eſt ſcribere, quod non debeatur: ſic improbum eſt, non referre, quod

1. *Præditus, in ſuo judicio.*] Hæc eſt lectio Palatini, & editionum veterum, invenitque in ſuis ſcriptis Hotomanus. vulgata, *præditus, qui quo jud.* Gruter.

2. *Hominis honeſti pecuniam &c.*] Locus non ſanus. nam Palatini, *homines .... pecuniam.* edd. vett. *homines .....citi pecuniam.* Idem.

3. *Falſum perſcriberent nomen.*] Iidem libri *perſcriberem.* Idem.

4. *Illius quam hujus credetur? ſcripſiſſet ille, ſi non &c.*] Iidem crede-

quod debeas. æquè enim tabulæ condemnantur ejus, qui verum non retulit; & ejus, qui falſum perſcripſit. Sed ego copia, & facultate cauſæ confiſus, vide quò progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti, & expenſi profert ſuas, in ſuam rem, ſuo arbitratu ſcriptas: quò minùs ſecundum illum judicetis, non recuſo.

3 Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut, quodcunque retuliſſet, id ratum haberet? ratum habebit Roſcius. profer. quod tibi fuerit perſuaſum, huic erit perſuaſum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. [5] Paullò antè à M. Perpenna, P. Saturii tabulas poſcebamus: nunc tuas, C. Fanni Chærea, ſolius flagitamus, &, quo minùs ſecundùm eas lis detur, non recuſamus.

4 Quid ita non profers? Non conficit tabulas? Immò diligentiſſimè. Non refert parva nomina in codices? Immò omnes ſummas. Leve, & tenue hoc nomen? H-S CCCIↃↃↃ ſunt. quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria jacet? quomodo H-S CCCIↃↃↃ in codice accepti & expenſi non ſunt? Pro dii immortales: eſſene quemquam [6] tanta audacia præditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem injuratus referre noluit, id jurare in litem non dubitet? Quod ſibi probare non poſſit, id perſuadere alteri conetur?

2 Nimiùm citò ait me indignari de tabulis: non habere ſe
5 hoc nomen in codice accepti, & expenſi relatum confitetur: ſed in adverſariis patere contendit. Uſque eone te diligis, & magnificè circumſpicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, ſed ex adverſariis petas? ſuum codicem teſtis loco recitare, arrogantiæ eſt. ſuarum perſcriptionum, & liturarum adverſaria proferre non amentia eſt?

6 Quòd ſi eandem vim, diligentiam, auctoritatemque habent adverſaria, quam tabulæ: quid attinet codicem inſtituere? conſcribere? ordinem conſervare? memoriæ tradere litterarum vetuſtatem? Sed ſi, quòd adverſariis nihil credimus, idcircò codicem ſcribere inſtituimus: quod etiam apud omnes leve, & infirmum eſt, id apud judicem grave, & ſanctum eſſe ducetur?

Quid eſt, quòd negligenter ſcribamus adverſaria? quid eſt, quòd diligenter conficiamus tabulas? qua de cauſa? quia hæc ſunt menſtrua, illæ ſunt æternæ: hæc delentur ſtatim, illæ ſervantur ſanctè: hæc parvi temporis memoriam, illæ perpetuæ exiſtimationis fidem & religionem amplectuntur: [7] hæc ſunt dejecta, illæ in ordinem confectæ. Itaque adverſaria in judi-
3 cium protulit nemo: codicem protulit; tabulas recitavit. Tu, C. Piſo, tali fide, virtute, gravitate, [8] auctoritate ornatus, ex adverſariis pecuniam petere non auderes.

5 Ego, quæ clara ſunt conſuetudine, diutius dicere non debeo: illud verò, quod ad rem vehementer pertinet, quæro: quàm pridem hoc nomen, Fanni, in adverſaria retuliſti? Erubeſcit: quid reſpondeat, neſcit: quid fingat extemplò, non habet. Sunt duo menſes jam, dices. Tamen [9] in codicem acceptum & expenſum referri debuit. Amplius ſunt ſex menſes. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adverſariis? Quid ſi tandem amplius triennium eſt? quomodo, cùm omnes, qui tabulas conficiant, menſtruas pænè rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius in adverſariis jacere pateris?

Utrum cetera nomina in codicem accepti & expenſi digeſta 9
habes, an non? Si non: quomodo tabulas conficis? ſi etiam: quamobrem, cùm cetera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adverſariis relinquebas? Nolebas ſciri, debere Roſcium. Cur ſcribebas? Rogatus eras, ne referres. Cur in adverſariis ſcriptum habebas? Sed hæc quamquam firma eſſe video, tamen ipſe mihi ſatisfacere non poſſum, niſi à C. Fannio ipſo teſtimonium ſumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum eſt, quod conor: difficile eſt, quod polliceor. niſi eundem & adverſarium, & teſtem habuerit Roſcius, nolo vincat.

Pecunia tibi debebatur certa, quæ nunc petitur per judicem: 4
in qua legitimæ partis ſponſio facta eſt. Hic tu ſi amplius H-S. 1
nummo petiſti, quàm tibi debitum eſt, cauſam perdidiſti: propterea quòd aliud eſt judicium, aliud arbitrium. Judicium eſt pecuniæ certæ: Arbitrium incertæ. Ad judicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum poſtulavimus, conſequamur.

Ejus rei ipſa verba formulæ teſtimonio ſunt. Quid eſt in 1
judicio? directum, aſperum, ſimplex. [10] SI PARET H-S. IↃↃↃ DARI OPORTERE. Hic, niſi planum facit, H-S IↃↃↃ ad libellam ſibi deberi, cauſam perdit. Quid eſt in arbitrio? mite, moderatum, QUANTUM ÆQUIUS, ET MELIUS, ID DARI. Ille tamen confitetur plus ſe petere, quàm debeatur: ſed ſatis, ſuperque habere dicit, quod ſibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter cauſæ confidit: alter diffidit.

Quæ cùm ita ſint; quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de 1
his ipſis H-S. IↃↃↃ, de tuarum tabularum fide compromiſſum feceris, arbitrum ſumſeris, [11] quantum æquius & melius ſit, dari, repromittive, ſi pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romæ eſſet! Romæ eſt. [12] Jam utinam adeſſet in judicio! Adeſt. Utinam ſederet in conſilio C. Piſonis! Ipſe C. Piſo eſt. Eundemne tu arbitrum, & judicem ſumebas? eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in anguſtiſſimam formulam ſponſionis concludebas? Quis umquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum abſtulit? nemo. quantum enim æquius eſſet ſibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adiſti, de eo ad judicem veniſti.

Ceteri cùm ad judicem cauſam labefactari animadvertunt, 1
ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad judicem venire eſt auſus. qui cùm [13] de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum ſumſit, judicavit, ſibi pecuniam non deberi. Jam duæ partes cauſæ ſunt confectæ: [14] adnumeraſſe ſeſe negat: expenſum tuliſſe non dicit, cùm tabulas non recitat. reliquum eſt, ut ſti-

---

deretur ſcripſiſſe? Ille ſi &c. Lambinus interpoſuit, *hujus tabulis crederetur.* Grut.

5. *Paullò ante a M. Perpenna P. Saturii tabulas.*] Iidem *Paullò ante M. Perpennæ, P. Saturii &c.* quod placebat Turnebo lib. XXIX cap. 36. Hotomanus annotavit tale quid reponendum, *Paullò ante, M. Piſo, M. Perperna, argentarii tabulas poſc.* ſtatimque obſecuta eſt manus Lambini, addito adhuc, *Perperna, P. Satirium argentarii tabulas.* quæ intemperiæ? *Idem.*

6. *Tanta audacia præditum.*] Gulielmius putabat vocem poſtremam ex adnotamento Scholiaſtis. is ad hanc orationem nullum habuit librum manu ſcriptum: ego unum tantum. *Idem.*

7. *Hæc ſunt dejecta.*] Forſan *defecta*, annotatum Gulielmio. Dubitat Hotomanus, num ſcribendum ſit *disjecta, illæ in ordinem conjectæ;* illicoque pro Minervæ calculo ſuis admiſcuit miſer Lambinus. *Idem.*

8. *Auctoritate ornatus.*] Deleri poſſe illud *ornatus* putabat Gulielmius, librarii ſcilicet adnotamentum. *Idem.*

9. *In codicem acceptum & expenſum referri debuit.*] Pal. non agnoſcit verbum *referri.* ejus loco eſt in editione veterrima *eſſe:* unde fieri commode queat, *acceptum & expenſum eſſe debuit*, ut & conjecerat Gulielmius noſter. hodie fere legitur, *in cod. accepti & expenſi referri debuit.* quod eſt conjectura Hotomani, item Turnebi. *Idem.*

10. *Si paret* H-S IↃↃↃ *dari oportere &c.*] Quod repræſentavimus, eſt quaſi lectio communis; ſicque laudavit Briſſonius libro V de Formulis. ſed longè ab his abit editio vetus, item Palatinus noſter. *Si peteret* H-S IↃↃↃ *dari. Hic niſi &c. quanto æquius melius, id clarius.* at Manutii præferunt, *Si paret* H-S IↃↃↃ *deberi. Hic niſi &c. quantum æquius melius ſit dari.* Idem.

11. *Quantum æquius & melius.*] Pal. & ed. antiqua, *quanto.* moxque eadem *pejeres*, pro quo Victoriana *peteres.* Manutiana *pateret.* noſtra *pareret.* Gruter. Scire debes, lector, quum in editione Gruteri nullum ſignum eſſet, quo declararetur, utrum ad priorem, an ad poſteriorem locum hæc nota pertineret, Leidenſem, Londinenſem, Baſileenſem ea retuliſſe ad priorem, ut puto, mendoſe, quum de illo jam in præcedente nota teſtatus eſſet tum ex editione vetere, tum ex Palatino. Hos duos ſibi conſtare etiam in poſteriore loco nunc notat, ideoque ad eum retuli. *Gronov.*

12. *Jam utinam adeſſet.*] Pal. & ed vetus, *Nam utinam.* Adſentior Turnebo delendam illam ſyllabam arbitranti. *Gruterus.*

13. *De hac pecunia, de tabularum fide.*] Non repetitur illud *de* in Pal. & vet. ed. meo animo benè. ſed dijudicent tamen quietiores, nam ego propero. *Idem.*

14. *Adnumeraſſe ſeſe negat.*] Ita nunc omnes ferè excuſi; quod ma-

ſtipulatum ſe eſſe dicat. præterea enim, quemadmodum certam 5 pecuniam petere poſſit, non reperio. Stipulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo præſente? quis ſpopondiſſe me dicit? nemo.

14 Hic ego ſi finem faciam dicendi, ſatis fidei & diligentiæ meæ, ſatis cauſæ & controverſiæ, ſatis formulæ, & ſponſioni, ſatis etiam judici feciſſe videar, cur ſecundùm Roſcium judicari debeat. Pecunia petita eſt certa: cum tertia parte ſponſio facta eſt. Hæc pecunia neceſſe eſt, aut data, aut expenſa lata, aut ſtipulata ſit. Datam non eſſe Fannius confitetur. expenſam latam non eſſe, codices Fannii confirmant. ſtipulatam non eſſe taciturnitas teſtium concedit.

15 Quid ergo eſt? [15] quod & reus is eſt, cui & pecunia leviſſima, & exiſtimatio ſanctiſſima fuit ſemper: & judex eſt is, quem nos non minus bene de nobis exiſtimare, quàm ſecundùm nos judicare velimus: advocatio ea eſt, quam propter eximium ſplendorem, ut judicem unum vereri debeamus: perinde ac ſi in hanc formulam omnia judicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domeſtica concluſa & comprehenſa ſint, perinde dicemus. Illa ſuperior fuit oratio neceſſaria, hæc erit voluntaria: illa ad judicem, hæc ad C. Piſonem: illa pro reo, hæc pro Roſcio: illa victoriæ, hæc bonæ exiſtimationis cauſa, comparata.

6 Pecuniam petis, Fanni, à Roſcio: quam? dic audacter, & 16 apertè. Utrùm quæ tibi ex ſocietate debeatur? an, quæ ex liberalitate hujus promiſſa ſit, & oſtentata? quorum alterum eſt gravius, & odioſius: alterum, levius & facilius. Quæ ex ſocietate debeatur? Quid ais? Hoc jam neque leviter ferendum eſt, neque negligenter defendendum. Si qua enim ſunt privata judicia ſummæ exiſtimationis, & pænè dicam capitis, tria hæc ſunt, fiduciæ, tutelæ, ſocietatis. Æque enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quæ continet vitam: & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: & ſocium fallere, qui ſe in negotio conjunxit.

17 Quæ cùm ita ſint, qui ſit, qui ſocium fraudarit, & fefellerit, conſideremus. dabit enim nobis jam tacitè vita acta in alterutram partem firmum & grave teſtimonium. Q. Roſcius? Quid ais? Nonne, ut ignis in aquam conjectus, continuò reſtinguitur, & refrigeratur: [16] ſic refervens falſum crimen in puriſſimam & caſtiſſimam vitam collatum, ſtatim concidit, & extinguitur? Roſcius ſocium fraudavit? Poteſt hoc homini huic hærere peccatum? qui medius fidius (audacter dico) plus fidei, quàm artis; [17] plus veritatis, quam diſciplinæ poſſidet in ſe: quem populus Romanus meliorem virum, quàm hiſtrionem eſſe arbitratur: qui ita digniſſimus eſt ſcena propter artificium, ut digniſſimus ſit curia propter abſtinentiam.

18 Sed quid ego ineptus de Roſcio apud Piſonem dico? ignotum hominem ſcilicet pluribus verbis commendo. eſtne quiſquam omnium mortalium, de quo melius exiſtimes tu? eſtne quiſquam, qui tibi [18] purior, pudentior, humanior, officioſior, liberaliorque videatur? Quid tu, Saturi, qui contra hunc venis, exiſtimas aliter? nonne quotieſcunque in cauſa in nomen hujus incidiſti, toties hunc & virum bonum eſſe dixiſti, & honoris cauſa appellaſti? quod nemo niſi aut honeſtiſſimo, aut amiciſſimo facere conſuevit.

Qua in re mihi ridiculè es viſus eſſe inconſtans, qui eundem & læderes, & laudares: & virum optimum, & hominem 19 improbiſſimum eſſe diceres. eundem tu & honoris cauſa appellabas, & virum primarium eſſe dicebas, & ſocium fraudaſſe arguebas. Sed, ut opinor, laudem veritati tribuebas, crimen gratiæ concedebas: de hoc, ut exiſtimabas, prædicabas: Chæreæ arbitratu cauſam agebas. Fraudavit Roſcius. Eſt hoc quidem auribus, animiſque hominum abſurdum. 7 Quid ſi tandem aliquem timidum, dementem, divitem, inertem nactus eſſet, qui experiri non poſſet? tamen incredibile eſſet.

Verumtamen, quem fraudarit, videamus. C. Fannium Chæream Roſcius fraudavit. 20 Oro, atque obſecro vos, [19] qui noſtis, vitam inter ſe utriuſque conferte: qui non noſtis, faciem utriuſque conſiderate. nonne ipſum caput, & ſupercilia illa penitus abraſa, olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis unguibus uſque ad verticem ſummum (ſiquam conjecturam affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis conſtare totus videtur? qui idcirco capite, & ſuperciliis ſemper eſt raſis, ne ullum pilum viri boni habere dicatur. cujus perſonam præclare Roſcius in ſcena tractare conſuevit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbiſſimum & perjuriſſimum lenonem cùm agit, agit Chæream, perſona illa lutulenta, impura, inviſa, in hujus moribus, natura, vitaque eſt expreſſa. Qui quamobrem Roſcium ſimilem ſui in fraude & malitia exiſtimarit, [20] nihil videtur: niſi fortè, quòd præclare hunc imitari ſe in perſona lenonis animadvertit.

Quamobrem etiam atque etiam conſidera, C. Piſo, quis 21 quem fraudaſſe dicatur. Roſcius Fannium. Quid eſt hoc? probus improbum, pudens impudentem, perjurum caſtus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredibile eſt, quemadmodum ſi Fannius Roſcium fraudaſſe diceretur, utrumque ex utriuſque perſona veriſimile videretur, & Fannium per malitiam feciſſe, & Roſcium per imprudentiam deceptum eſſe: ſic cum Roſcius Fannium fraudaſſe arguatur, utrumque incredibile eſt, & Roſcium quidquam per avaritiam appetiſſe, & Fannium [21] quidquam per ſe bonitate amiſiſſe.

Principia ſunt hujuſmodi. ſpectemus reliqua. H-S ɪↄↄↄ Q. 8 Roſcius fraudavit Fannium. Qua de cauſa? Subridet Saturius, 22 veterator, ut ſibi videtur. Ait propter ipſa H-S ɪↄↄↄ. Video: ſed tamen cur ipſa H-S ɪↄↄↄ tam vehementer concupierit, quæro. nam tibi, M. Perpenna, C. Piſo, [22] certè tanti non fuiſſent, ut ſocium fraudaretis. Roſcio cur tanti fuerint, cauſam requiro. Egebat? Immò locuples erat. Debebat? Immò in ſuis nummis verſabatur. Avarus erat? Immò etiam, antequàm locuples, ſemper liberaliſſimus, munificentiſſimuſque fuit.

Prô deûm, hominumque fidem! [23] qui H-S cccɪↄↄↄ cccɪↄↄↄ 23 cccɪↄↄↄ quæſtus facere noluit (nam certè H-S cccɪↄↄↄ cccɪↄↄↄ cccɪↄↄↄ merere & potuit, & debuit, ſi poteſt Dionyſia H-S cccɪↄↄↄ cccɪↄↄↄ merere) is per ſummam fraudem, & malitiam, & per-

manavit à conjectura Ioach. Camerarii. priores enim *adulteraſſe*, ut & Pal. noſter. *Grut.*

15. *Quod & reus is eſt.*] Eſt ab editione veteri Rob. Stephani, recepitque & Lambinus & Manutius. antea euſi, & Pal. *quod & res ejus eſt*. Idem.

16. *Sic refervens falſum crimen.*] Forſan *refervens*, annotavit Gulielmius. Lambinus illud *refervens* totum omiſit, quod tamen in omnium libris. *Idem.*

17. *Plus veritatis quàm diſciplinæ.*] Idem Gulielmius conjiciebat, *plus ſeveritatis*; non neceſſariò. *Idem.*

18. *Purior, pudentior, humanior &c.*] Sic vett. edd. & Pal. Lambinus *prudentior*. Brutus omiſit totam vocem, credo quod non aſſequeretur ejus vim. *Idem.*

19. *Qui noſtis, vitam &c.*] Conjicit Hotomanus. *qui utrumque noſtis*, quod ceu genuinum ſtatim arripuit Aldus Nepos; præter libros atque rationem. *Idem.*

20. *Nihil videtur.*] Deeſſe putabat, *cauſæ*, aut ſimile quid, Gulielmius. Edd. vett. & Pal. habent, *mihi videtur*. Turnebus reponebat è libris *non mihi videtur*. Gruter. Immo vulgatum eſt perfectiſſimum & e medio Romanæ linguæ flore, ſimile illi Liviano 25, 7. *ſenatum nihil videre, cur reſpubl. committenda ſit*, ubi videre potes paterna. Cui ſimile illud libri 8 cap. 2. *Nihil intercedi*. Gronov.

21. *Quidquam per ſe bonitate amiſiſſe.*] Lambinus & Aldus Nepos, *per ſuam bonitatem*. non à libris tamen ſed conjectura Hotomani, aut Turnebi. *Gruter.*

22. *Certè tanti non fuiſſent.*] Ita requirit ſententia, placebatque Turnebo lib. XXIX cap. 36, ut & mox *fuerint*. vulgati ta non omnes & Pal. *fuiſſet*, item *fuerit*, quod etiam habet quo ſe tueatur. *Idem.*

23 *Qui H-S cccɪↄↄↄ cccɪↄↄↄ cccɪↄↄↄ quæſtus &c.*] Budæus libro III de Aſſe, quod inveniſſet in retrò vulgatis, *qui* H-S cccLIII cccLIII cccLIII, legendum putabat cccLM, & tanquam ea littera facile degenerare queat in III; & verum eſt. ſed ego in mſſ. noſtris, item antiquitus cuſis, numquam reperi numeros centenarios inverſos, neque adeo I in medio lunularum illarum, ſed ſemper expreſſum per *l* & *i*. Sic ſupra, ubi ſumma erat cccɪↄↄↄ, erant in libris illis cccLIII. Et eum ſequeretur ɪↄↄↄ, habebant iidem LIII. hæc ſemel

& perfidiam H-S ɪↄↄↄ appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc parvula: illa honeſta, hæc ſordida: illa jucunda, hæc acerba: illa propria, hæc in cauſa, & in judicio collocata. Decem his annis proximis H-S ſexagies honeſtiſſimè conſequi potuit: noluit. laborem quæſtus recepit? quæſtum laboris rejecit. populo Romano adhuc ſervire non deſtitit: ſibi ſervire jampridem deſtitit.

24 Hoc tu umquam, Fanni, faceres? [24] & ſi hos quæſtus recipere poſſes, non eodem tempore & geſtum, & animam ageres? Dic nunc te [25] ab Roſcio H-S ɪↄↄↄ circumſcriptum eſſe, qui tantas, & tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, ſed propter magnificentiam liberalitatis repudiarit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire certò ſcio? Fraudabat te in ſocietate Roſcius. Sunt jura, ſunt formulæ de omnibus rebus conſtitutæ, nequis aut in genere injuriæ, aut ratione actionis errare poſſit. expreſſæ ſunt enim ex uniuſcujuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuria, publicæ à prætore formulæ, ad quas privata lis accommodatur.

9 Quæ cùm ita ſint, [26] cur non arbitrum pro ſocio adegeris
25 Q. Roſcium, quæro. Formulam non noras? Notiſſima erat. Judicio gravi experiri nolebas? Quid ita? propter familiaritatem veterem? cur ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur inſimulas? [27] Propter magnitudinem criminis? Itane verò? quem per arbitrum circumvenire non poſſes, cujus de ea re [28] proprium erat judicium, hunc per judicem condemnabis, cujus de ea re nullum eſt arbitrium? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere: aut jacere noli, ubi non oportet. Tametſi jam hoc tuo teſtimonio crimen ſublatum eſt. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluiſti, nihil hunc in ſocietatem [29] fraudis feciſſe oſtendiſti. Fecit pactionem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio eſt? ſi habet, *cur non nominas?

26 Dic nunc Roſcium abs te petiſſe, ut familiarem ſuum ſumeres arbitrum. non petiit. Dic pactionem feciſſe, ut abſolveretur. non pepigit. Quære, quare ſit abſolutus. quòd erat ſumma innocentia, & integritate. Quid enim factum eſt? veniſti domum ultrò Roſcii: ſatisfeciſti: quod temerè commiſiſſes, [30] in judicium ut denuntiaret, rogaſti, ut ignoſceret: te affuturum negaſti: debere tibi ex ſocietate nihil, clamitaſti. judici hic denuntiavit: abſolutus eſt. Tamen fraudis, ac furti mentionem facere audes? Perſtat in impudentia. pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcircò videlicet ne condemnaretur. Quid erat cauſæ, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifeſta: furtum erat apertum.

27 Cujus rei furtum factum erat? Exorditur magna cum ex-
10 ſpectatione veteris hiſtrionis exponere ſocietatem. Panurgus, inquit, fuit Fannii. is fuit ei cum Roſcio communis. Hic primùm queſtus eſt non leviter Saturius, communem factum eſſe gratis cum Roſcio, qui pretio proprius fuiſſet Fannii. Largitus eſt ſcilicet homo liberalis, & diſſolutus, & bonitate affluens Fannius Roſcio? Sic puto.

28 Quoniam ille hic conſtitit paulliſper, mihi quoque neceſſe eſt paullum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuiſſe. At ego totum Roſcii fuiſſe contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roſcii? diſciplina. Facies non erat: ars erat pretioſa. Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S ɪↄↄↄ. ex qua parte erat Roſcii, amplius erat H-S ccc ɪↄↄↄ. Nemo enim illum ex trunco corporis ſpectabat, ſed ex artificio comico æſtimabat. Nam illa membra merere per ſe non ampliùs poterant duodecim æris: diſciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat ſe non minus H-S cccɪↄↄↄ.

O ſocietatem [31] captioſam, & indignam! ubi alter H-S 29
ɪↄↄↄ, alter cccɪↄↄↄ quod ſit, in ſocietatem affert: niſi idcirco moleſtè pateris, quod H-S ɪↄↄↄ tu ex arca proferebas, H-S cccɪↄↄↄ ex diſciplina, & artificio Roſcius promebat. Quam enim rem, & exſpectationem, quod ſtudium, & quem favorem ſecum in ſcenam attulit Panurgus? Quòd Roſcii fuit diſcipulus. qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique hujus nomen audierant, illum eruditum, & perfectum exiſtimabant. Sic eſt vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa æſtimat.

Quid ſciret ille, perpauci animadvertebant. ubi didiciſſet, 30
omnes quærebant. nihil ab hoc pravum, & perverſum produci poſſe arbitrabantur. Si veniret ab Statilio: tametſi artificio Roſcium ſuperaret, adſpicere nemo poſſet. nemo enim, ſicut ex improbo patre probum filium naſci, ſic ex peſſimo hiſtrione bonum comœdum fieri poſſe exiſtimaret. Quia veniebat à Roſcio, plus etiam ſcire, quàm ſciebat, videbatur. Quod item 1
nuper in Erote comœdo uſu venit: qui poſteaquàm è ſcena non modò ſibilis, ſed etiam convicio explodebatur; ſicut in aram, confugit in hujus domum, diſciplinam, patrocinium, nomen. Itaque perbrevi tempore, qui ne in noviſſimis quidem erat hiſtrionibus, ad primos pervenit comœdos.

Quæ res extulit eum? Una commendatio hujus. qui tamen 31
Panurgum illum, non ſolum ut Roſcii diſcipulus fuiſſe diceretur, domum recepit: ſed etiam ſummo cum labore, ſtomacho, miſeriaque erudiit. nam, quo quiſque eſt ſollertior, & ingenioſior, hoc docet iracundiùs, & laborioſiùs. Quod enim ipſe celeriter arripuit, id cùm tardè percipi videt, diſcruciatur. Paullò longiùs oratio mea provecta eſt hac de cauſa, ut conditionem ſocietatis diligenter cognoſceretis.

Quæ deinde conſecuta? Panurgum, inquit, hunc, ſervum 32
communem Q. Flavius Tarquinienſis quidam interfecit. in hanc rem, inquit, me cognitorem dediſti. lite conteſtata, judicio damni injuria conſtituto, tu ſine me cum Flavio deciditi. Utrùm pro dimidia parte: an pro tota ſocietate? planiùs dicam, utrùm pro me, an pro te? [32] Pro me? potui: exemplo multorum licitum eſt: jure fecerunt multi: nihil in ea re tibi injuriæ feci. pete tu tuum, exige, & aufer, quod debetur. ſuam quiſque partem juris poſſideat, & perſequatur. At enim tuum negotium geſſiſti bene. Gere & tu tuum bene. Magno tuam dimidiam partem decidiſti. Magno & tu tuam partem decide. H-S cccɪↄↄↄ tu abſtuliſti. [33] Si ſit hoc verò; H-S cccɪↄↄↄ tu quoque aufer.

Sed hanc deciſionem Roſcii, oratione, & opinione augere 1
licet: re, & veritate mediocrem, & tenuem eſſe invenietis. 33
Accepit enim agrum temporibus iis, cum jacerent pretia prædiorum: qui ager neque villam habuit; neque ex ulla parte fuit

---

mel annotaſſe libuit. nam nunquam ferè aliter eſt. *Grut.*

24. *Et ſi hos quæſtus recipere.*] Eſt item à Turnebo. nam Pal. & edd. vett. *ſed ſi hos quæſtus recipere.* Lambinus tamen edidit, *& ſi hos quæſtus reficere*, ex veſtigiis inquit librorum antiquorum *Idem.*

25. *Ab Roſcio* H-S ɪↄↄↄ.] Heic quoque habet & Pal. & ed. vet. *ab Roſcio* H-S ʟɪɪɪ; ut & capite decimo infra. *Idem.*

26. *Cur .. ad arbitrum pro ſocio &c.*] Ita & Pal. noſter. & antiquior editio. nam mediæ ætatis *arbitrium.* quod ipſum an alteri cedere debeat, diſputatum à Turnebo lib. xxɪx cap. 36. *Idem.*

27. *Propter magnitudinem criminis.*] Eſt a Turnebo. nam prius erat *ægritudinem.* forte fuit *acritudinem.* Idem.

28. *Proprium erat judicium.*] Et hoc quoque eſt ab eodem. quippe antea legebatur inſerta negativa, *proprium non erat jud.* quomodo item Pal. *Idem.*

29. *Fraudis feciſſe oſtendiſti. Fecit pactionem. Num tabulas.*] Lambinus fingit, *In tabulis.* ſed grandius eſt heic ulcus, quàm ut eo modo curetur. nam eſt in Pal. *fraudis feciſſe in diditionem tabulas habet an non.* editi antiquitus *fraudis feciſſe vidi ditionem tabulas habet.* Victoriana *oſtendiſti * in ditionem. num tabulas &c.* conſulatur Turnebus lib. xxɪx. *Idem.*

30. *In judicium ut denuntiaret.*] Lambinus & Aldi Nepos *denunciares*, è conjectura Hotomani. Paullus Manutius conjiciebat, *illi judicium ut denunciaretur.* Idem.

31. *Captioſam & indignam!*] Lambinus ingeſſit *iniquam*, contra libros, neque neceſſariò. *Idem.*

32. *Pro me? potui: exemplo multorum licitum eſt: jure fecerunt &c.*] Turnebus monet quoſdam libros interpungere: *Pro me potui, multorum exemplo: licitum eſt, jure fecerunt multi.* Idem.

33. *Si ſit hoc verò* H-S, *&c.*] Sic mſſ. ſic edd. omnes, niſi quod nuper quædam Hotomani conjecturâ, *Si ſit.* at ego potius habuerim illas tres voculas, *ſit hoc verò*, pro gloſſatoris additiuncula. Gulielmius delebat *Si ſit.* nec hoc malum. Turnebus malebat: *Si ſit hoc verum.* Idem.

34. *Quid*

fuit cultus; qui nunc multo pluris eſt, quàm tunc fuit. neque id eſt mirum. tum enim propter reipublicæ calamitates, omnium poſſeſſiones erant incertæ: nunc,deûm immortalium benignitate, omnium fortunæ ſunt certæ. tum erat ager incultus ſine tecto: nunc eſt cultiſſimus cum optima villa.

34 Verumtamen, quoniam natura tam malevolus es,numquam iſta te moleſtia, & cura liberabo. Præclarè ſuum negotium geſſit Roſcius: fundum fructuoſiſſimum abſtulit: quid ad te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hìc rationem: & id, quod probare non poteſt, fingere conatur. De tota re, inquit, decidiſti. Ergo huc univerſa cauſa deducitur, utrùm Roſcius cum Flavio de ſua parte, an de tota ſocietate fecerit pactionem.

35 Nam ego Roſcium, ſi quid communi nomine tetigit, confiteor præſtare debere ſocietati. Societatis, non ſuas lites redemit, cùm fundum à Flavio accepit. [34] Quid ita ſatis non dedit, AMPLIVS A SE NEMINEM PETITVRVM? Qui de ſua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem. qui pro ſociis tranſigit, ſatiſdat, neminem eorum poſtea petiturum. Quid ita Flavio ſibi cavere non venit in mentem? neſciebat videlicet Panurgum fuiſſe in ſocietate? Sciebat. Neſciebat, Fannium Roſcio eſſe ſocium? Præclare. nam iſte cum eo litem conteſtatam habebat.

36 Cur igitur decidit, & non reſtipulatur, neminem amplius petiturum? cur de fundo decidit, & judicio non abſolvitur? cur tam imperitè facit, ut nec Roſcium ſtipulatione alliget, neque à Fannio judicio ſe abſolvat?

37 Eſt hoc primum & ex conditione juris, & ex conſuetudine cautionis, graviſſimum, & firmiſſimum argumentum: quod ego pluribus verbis amplecterer, ſi non alia certiora, & cla-
13 riora teſtimonia in cauſa haberem. Et, ne fortè me hoc fruſtrà pollicitum eſſe prædices: te, te, inquam, Fanni, ab tuis ſubſelliis contra te teſtem ſuſcitabo. Criminatio tua quæ eſt? Roſcium cum Flavio pro ſocietate decidiſſe. Quo tempore? [35] Abhinc annis IV. Defenſio mea quæ eſt? Roſcium pro ſua parte cum Flavio tranſegiſſe. Repromittis tu abhinc triennium Roſcio. Quid? recita iſtam reſtipulationem clariùs. Attende, quæſo, Piſo. Fannium invitum, & huc atque illuc tergiverſantem, teſtimonium contra ſe dicere cogo. Quid enim reſtipulatio clamat? QVOD A FLAVIO ABSTVLERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO ME SOLVTVRVM SPONDEO. Tua vox eſt, Fanni.

38 Quid tu auferre potes à Flavio, ſi Flavius nihil debet? Quid hic porrò nunc reſtipulatur, quod jampridem ipſe exegit? quid verò Flavius tibi daturus eſt, qui Roſcio omne, quod debuit, diſſolvit? cur in re tam veteri, [36] in negotio tam confecto, in ſocietate diſſoluta, nova hæc reſtipulatio interponitur? Quis eſt hujus reſtipulationis ſcriptor? teſtis? arbiter? quis? tu Piſo. Tu enim Q. Roſcium pro opera, pro labore, quod cognitor fuiſſet, quòd vadimonia obiſſet, rogaſti, [37] ut Fannio daret H-S CCCIↃↃↃ, hac conditione, ut, ſi quid ille exegiſſet à Flavio, partem ejus dimidiam Roſcio diſſolveret. Satiſne iſta reſtipulatio dicere tibi videtur apertè, Roſcium pro ſe decidiſſe?

39 At enim forſitan hoc tibi veniat in mentem, [38] repromiſiſſe Fannium Roſcio, ſi quid à Flavio exegiſſet, ejus partem dimidiam: ſed omninò exegiſſe nihil. Quid? tu non exitum exactionis, ſed initium repromiſſionis ſpectare debes? neque, ſi ille perſequi noluit, non, quod in ſe fuit, judicavit, Roſcium ſuas, non ſocietatis lites redemiſſe? Quid ſi tandem planum facio, poſt deciſionem veterem Roſcii, poſt repromiſſionem recentem hanc Fannii, H-S CCCIↃↃↃ Fannium à Q. Flavio, Panurgi nomine abſtuliſſe? tamen diutius illudere viri optimi exiſtimationi, Q. Roſcii, audebit?

Paullò ante quærebam, id quod vehementer ad rem perti- 14
nebat, qua de cauſa Flavius, cum de tota lite faceret pactionem, 40
neque ſatis acciperet à Roſcio, neque judicio abſolveretur à Fannio. nunc verò (id quod mirum, & incredibile eſt) requiro, quamobrem, cum de tota re decidiſſet cum Roſcio, H-S CCCIↃↃↃ ſeparatim Fannio diſſolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares reſpondere, ſcire cupio. utrùm omnino Fannium à Flavio H-S CCCIↃↃↃ non abſtuliſſe? an alio nomine, & alia de cauſa abſtuliſſe?

Si alia de cauſa: quæ ratio tibi cum eo interceſſerat? nulla. 41
Addictus erat tibi? non. fruſtra tempus contero. Omnino, inquit, H-S CCCIↃↃↃ à Flavio non abſtulit neque Panurgi nomine, neque cujuſquam. Si planum facio, poſt hanc recentem ſtipulationem Roſcii, H-S CCCIↃↃↃ à Flavio te abſtuliſſe: [39] numquid cauſæ eſt, quin ab judicio abeas turpiſſimè victus?

Quo teſte igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, 42
hæc res in judicium. Certè. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis judex? Cluvius. Ex his unus mihi teſtis eſt producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis eſt ex his graviſſimus? Sine controverſia, qui omnium judicio comprobatus eſt judex. Quem igitur ex his tribus à me teſtem ſpectabis? petitorem? Fannius eſt. contra ſe numquam teſtimonium dicet. Reum? Flavius eſt. Is jampridem eſt mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Judicem? Cluvius eſt. Quid is dicit? H-S CCCIↃↃↃ Panurgi nomine Flavium Fannio diſſolviſſe, quem tu ſi ex cenſu ſpectas: eques Romanus eſt. ſi ex vita: [40] homo clariſſimus eſt. ſi ex te: judicem ſumſiſti. ſi ex veritate: id, quod ſcire potuit, & debuit, dixit.

Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honeſto, judici 43
tuo, credi oportere. Circumſpicit, æſtuat, negat nos Cluvii teſtimonium recitaturos. recitabimus. erras: inani, & tenui ſpe te conſolaris. Recita teſtimonium T. Manilii, & C. Luſcii Ocreæ, duorum ſenatorum, hominum ornatiſſimorum, qui ex Cluvio audierunt. TESTIMONIVM T. MANILII, ET C. LVSCII OCREAE. Utrum dicis, Luſcio, & Manilio, an & Cluvio
non eſſe credendum? Planius, atque apertiùs dicam. Utrum 15
Luſcius, & Manilius nihil de H-S CCCIↃↃↃ ex Cluvio audierunt? an Cluvius falſum Luſcio, & Manilio dixit? Hoc ego loco, ſoluto & quieto ſum animo: &, quorſum recidat reſponſum tuum, non magnopere laboro. Firmiſſimis enim & ſanctiſſimis teſtimoniis virorum optimorum, cauſa Roſcii communita eſt.

Si jam tibi deliberatum eſt, quibus abroges fidem jurisju- 44
randi, reſponde. Manilio, & Luſcio negas eſſe credendum? dic, aude. eſt tuæ contumaciæ, arrogantiæ, vitæque univerſæ vox. Quid exſpectas, quàm mox ego Luſcium, & Manilium dicam, ordine, eſſe ſenatores; ætate, grandes natu; natura, ſanctos, & religioſos; [41] copiis rei familiaris, locupletes, & pecunioſos? non faciam: nihil mihi detraham, cùm illis exactæ ætatis ſeveriſſimè fructum, quem meruerunt, retribuam. magis mea adoleſcentia indiget illorum bona exiſtimatione, quàm illorum ſeveriſſima ſenectus deſiderat meam laudem.

Tibi verò, Piſo, diu deliberandum, & concoquendum eſt, 45
utrùm potiùs Chæreæ injurato in ſua lite, an Manilio & Luſcio ju-

34. *Quid ita ſatis non dedit &c. petiturum?*] Aldus Nepos ita edidit, ſecutus puto ſententiam Renati Borromæi; neque aliter diſtinxit Palatinus noſter, placuitque Gulielmio. prius cuſi *Quid ita? ſatis &c. petiturum.* item *Quid ita? Flavio &c.* conſulatur Turnebus dicto cap. 36. *Grut.*

35. *Abhinc annis* IV.] Eſt à conjectura Hotomani. prius impreſſi & Pal. *annis* XV. *Idem.*

36. *In negotio tam confecto.*] Gulielmius inclinabat legere, *jam.* Idem.

37. *Ut Fannio daret* H-S CCCIↃↃↃ.] Hotomanus rectè monuit, numeros corruptos. ſed nihil juvant vett. in quibus ſuo more perſcripſere H-S CCCLIII. Lambinus de conjectura fecit CCIↃↃ IↃↃ valde licenter. *Idem.*

38. *Repromiſiſſe Fannium Roſcio.*] Vulgata *Fannio Roſcium.* ſed alterum exſtabat in Pal. ſicque reſtituendum indicarat olim Turnebus. *Idem.*

39. *Numquid cauſæ eſt, quin.*] Ita ex incorruptioribus libris Turnebus lib. XXIX cap 36. nam antea habebamus *cauſare;* quod & in Pal. neque video cur non poſſet tolerari. *Idem.*

40. *Homo clariſſimus eſt.*] Lambinus mallet *caſtiſſimus*, nullâ nixus ratione. nam & claritas comparatur totius vitæ integritate. *Idem*

41. *Copiis rei familiaris &c.*] Lambinus amplius, *fortuna & copiis.* forte quod reperit in Colinæi editione, *& copiis;* ſed nec copula illa in vetuſtius cuſis aut Pal. *Idem.*

42. *Qua*

juratis in alieno judicio credas. Reliquum eſt, ut Cluvium falſum dixiſſe Luſcio, & Manilio contendat. quod ſi facit, [42] qua impudentia eſt, eumne reſtem improbabit, quem judicem probarit? ei negabit credi oportere, cui ipſe crediderit? ejus teſtis ad judicem fidem infirmabit, cujus propter fidem, & religionem judicis, teſtes comparabat? quem ego ſi ferrem judicem, refugere non deberet: cùm teſtem producam, reprehendere audebit?

46 Dixit enim, inquit, injuratus Luſcio, & Manilio. Si dice-
16 ret juratus, crederes? At quid intereſt inter perjurum, & mendacem? Qui mentiri ſolet, pejerare conſuevit. quem ego, ut mentiatur, inducere poſſum: ut pejeret, exorare facile potero. nam, qui ſemel à veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium perduci conſuevit. quis enim deprecatione deorum, non conſcientiæ fide commovetur? [43] Propterea quæ pœna ab diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci conſtituta eſt. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, ſed ex perfidia, & malitia, per quam inſidiæ tenduntur alicui, dii immortales hominibus iraſci, & ſuccenſere conſuerunt.

47 At ego hoc ex contrario contendo. Levior eſſet auctoritas Cluvii, ſi diceret juratus, quàm nunc eſt, cùm dicit injuratus. Tum enim forſitan improbis nimis cupidus videretur, qui, qua de re judex fuiſſet, teſtis eſſet? nunc omnibus inimicis neceſſe eſt caſtiſſimus, & conſtantiſſimus eſſe videatur, qui id, quod ſcit, familiaribus ſuis dicit.

48 Dic nunc, ſi potes, ſi res, ſi cauſa patitur, Cluvium eſſe mentitum. Mentitus eſt Cluvius? Ipſa mihi veritas manum injecit, & paulliſper conſiſtere, & commorari cogit. Unde hoc totum ductum & conflatum mendacium eſt? Roſcius eſt videlicet homo callidus & verſutus. Hoc initio cogitare cœpit: Quoniam Fannius à me petit H-S ↀↀ, petam à C. Cluvio, equite Romano, ornatiſſimo homine, ut mea cauſa mentiatur: dicat, deciſionem factam eſſe, quæ facta non eſt. H-S CCCIↀↀ à Flavio data eſſe Fannio, quæ data non ſunt. Eſt hoc principium improbi animi, miſeri ingenii, [44] nulli conſilii.

49 Quid deinde? poſteaquàm ſe præclare confirmavit, venit ad Cluvium: quem hominem? levem? immo graviſſimum. mobilem? immò conſtantiſſimum. familiarem? immò alieniſſimum. Hunc poſteaquàm ſalutavit, rogare cœpit, blandè & concinnè, ſcilicet. Mentire mea cauſa, viris optimis, tuis familiaribus præſentibus; dic Flavium cum Fannio de Panurgo deciſiſſe, qui nihil tranſegit: dic H-S CCCIↀↀ dediſſe, qui aſſem nullum dedit. [45] Quid ille reſpondit? Ego verò cupide, & libenter mentiar tua cauſa: &, ſiquando me vis pejerare, ut paullulùm tu compendii facias; paratum fore ſcito. non fuit cauſa, cur tantum laborem caperes, & ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve, tranſigere potuiſti.

17 Prô deûm, hominumque fidem! hoc aut Roſcius umquam
50 à Cluvio petiiſſet, ſi H-S millies in judicium haberet? aut Cluvius Roſcio petenti conceſſiſſet, ſi [46] univerſæ prædæ particeps eſſet? vix mediusfidius, tu, Fanni, à Ballione, aut aliquo ejus ſimili [47] hoc expoſtulare auderes, & impetrare poſſes, quòd cùm eſt veritate falſum, tum ratione quoque eſt incredibile. Obliviſcor enim, Roſcium, & Cluvium viros eſſe primarios: improbos temporis cauſa eſſe fingo.

Falſum ſubornavit teſtem Roſcius Cluvium. cur tam ſe- 51
rò? cur, cùm altera penſio ſolvenda eſſet, non tum, cùm prima? nam jam antea H-S ↀↀ diſſolverat. Deinde, ſi jam perſuaſum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potiùs H-S CCCIↀↀ, quàm CCCIↀↀ CCCIↀↀ CCCIↀↀ data dixit Fannio à Flavio, cùm ex reſtipulatione pars ejus dimidia, Roſcii eſſet? Jam intelligis, C. Piſo, ſibi ſoli, ſocietati nihil Roſcium petiſſe. Hoc cùm ſentit Saturius eſſe apertum, reſiſtere & repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis, & inſidiarum eodem veſtigio diverticulum reperit.

Petiſſe, inquit, ſuam partem Roſcium à Flavio confiteor: 52
vacuam, & integram reliquiſſe Fannii concedo: ſed, quod ſibi exegit, id commune ſocietatis factum eſſe contendo. Quo nihil captioſius, neque indignius poteſt dici. Quæro enim, potueritne Roſcius ex ſocietate ſuam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abſtulit? ſi potuit: quemadmodum non ſibi exegit? Nam quod ſibi petitur, certè alteri non exigitur.

An ita eſt? ſi, quod univerſæ ſocietatis fuiſſet, petiſſet; quod 53
tum redactum eſſet, æqualiter omnes partirentur: [48] nunc, cùm petierit, quod ſuæ partis eſſet; non, quod abſtulit, ſoli ſibi exegit? Quid intereſt inter eum, qui per ſe litigat, & qui cognitor eſt datus? Qui per ſe litem conteſtatur, ſibi ſoli petit. alteri nemo poteſt, niſi qui cognitor eſt factus. Itane verò? cognitor ſi fuiſſet tuus, quod viciſſet judicio, ferres tuum. ſuo nomine petiit: quod abſtulit, [49] ſibi, non tibi exegit.

Quòd ſi quiſquam petere poteſt alteri, qui cognitor non eſt 54
factus: quæro, quid ita, cùm Panurgus eſſet interfectus, & lis conteſtata cum Flavio damni injuria eſſet, tu in eam litem cognitor Roſcii ſis factus: cum præſertim ex tua oratione, [50] quodcumque tibi peteres, huic peteres: quodcumque tibi exigeres, id in ſocietatem recideret. Quòd ſi ad Roſcium nihil perveniret, quod tu à Flavio abſtuliſſes, niſi te in ſuam litem dediſſet cognitorem; ad te pervenire nihil debet, quod Roſcius pro ſua parte exegit: quoniam tuus cognitor non eſt factus.

Quid enim huic rei reſpondere poteris, Fanni, cùm de ſua 55
parte Roſcius tranſegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H-S CCCIↀↀ ab eo poſtea exegiſti? ſi reliquit, quid ab hoc petis, quod per te perſequi, & petere debes? Simillima enim, & maximè gemina ſocietas, hereditatis eſt. Quemadmodum ſocius in ſocietate habet partem: ſic heres in hereditate habet partem. ut heres ſibi ſoli, non coheredibus petit: ſic ſocius ſibi ſoli, non ſociis petit. & quemadmodum uterque pro ſua parte petit, ſic pro ſua parte diſſolvit: heres ex ſua parte, qua hereditatem adiit: ſocius ex ea, qua ſocietatem coiit.

Quemadmodum ſuam partem Roſcius, ſuo nomine condo- 56
nare

---

42. *Qua impudentia eſt, eumne teſtem &c.*] Malè hactenus, *qua impudentia eſt? eumne &c.* cum interrogatione. dictum enim, ut illud Ovidii, *quæ veſtra libido eſt.* ſic & eodem ferè modo infra, ipſo fine Orationis, *qua, malum, ſtultitia fuit Roſcius.* Gulielmius. *Grut.*

43. *Propterea quæ pœna ab diis &c.*] Turnebus dicto loco, tentat *præterea.* alterum hæret in Pal. & edd. vett. *Idem.*

44. *Nulli conſilii.*] Non auſus fuiſſem iſtud introducere, niſi mihi auctor fuiſſet Camerarius. & verò ſic non ſolùm exſtat in primitus cuſis, ſed & Palatino noſtro. poſteriores, *nullius* inflexione vulgata. *Idem.*

45. *Quid ille reſpondit.*] Eraſit Lambinus vocem ultimam, ſed non volentibus membranis aut edd. vett. *Idem.*

46. *Univerſæ prædæ particeps.*] Teſtatum reliquit Turnebus lib. XXIX cap 36 repertum ſibi in antiquiſſimo libro *univerſè*, ſine nomine *prædæ.* at nihil variat aut Pal. aut editio vetuſtior. *Idem.*

47. *Hoc expoſtulare auderes.*] Non potui omittere lectionem veterum editionum & Palatini; utique cùm & in ſuis quoque eam inveniſſet Hotomanus. maluerunt poſterius cuſi *poſtulare.* Idem.

48. *Nunc cum petierit &c.*] Petri Victorii editio, item antiquior omnis & Pal. *Num quid petierit, quod ſuæ &c, num quid cum abſtulit &c.* Idem.

49. *Sibi non tibi exegit.*] Legendum omnino putabat Hotomanus, *tibi non ſibi exegit.* illicoque obſecuti ſunt Lambinus atque Aldus Nepos. ſequerer & ego, niſi vetarer à libris. *Idem.*

50. *Quodcunque tibi peteres; quodcunque tibi exigeres, id in ſoc. r.*] Sic diſtinxit Gruterus, quum Lambinus *peteres: quodcunque*, & ex illo Gothofredus in quinque editionibus, quum tres noviſſimæ cæcum in modum, ut ſæpe vidimus, nunc quoque ſequantur Gruterum; ut pateat in hæc fuiſſe conjectos oculos. Sed id leve eſt. & hæſi in majore momento. Quid enim cauſæ illis quos dixi, omnibus fuit, ut jam per ipſos centum annos ex Cicerone exigeretur priſca ſcriptura, *quodcunque tibi peteres, huic peteres: quodcunque tibi ex. id in ſoc. r.* ut habet & Veneta Lucæ Antonii Juntæ 1534 & Pariſina Rob. Stephani 1539 atque etiamnum Wechelina 1590. Quod tanto magis mirificum quod ea agnovit & expoſuit Hotomanus, [*Huic peteres.* Non ſoli. Sed ut modo dicit, in ſocietatem] Utique ego nihil impedimenti reperiens, & credens in MSStis libris omnibus exſtare & per meram negligentiam, alio ſe committente, ut fit, attentioni alterius,

nare potuit Flavio, ut eam tu non peteres: ſic, cum exegit ſuam partem, & tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet; niſi fortè tu, perverſo more, quod hujus eſt, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perſtat in ſententia Saturius: quodcumque ſibi petat ſocius, id ſocietatis fieri. Quod ſi ita eſt: [51] qua (malum) ſtultitia fuit Roſcius, qui ex juriſperitorum conſilio, & auctoritate reſtipularetur à Fannio diligenter, ut, quod is exegiſſet à Flavio, dimidiam partem ſibi diſſolveret: ſiquidem ſine cautione, & repromiſſione, nihilominus id Fannius ſocietati, hoc eſt, Roſcio debebat?

Deſiderantur non pauca.

terius, omiſſa eſſe, decrevi reſtituenda, & fideliter reſtitui. *Gronov.*

51. *Qua (malum, ſtultitia fuit Roſcius &c.*] Eſt à conjectura Manutii, à qua non recedunt libri vett. niſi quod ii *quæ.* antea legebatur, *quæ, malum, ſtultitia fuit? Roſcius &c.* Gruter.

M. TULLII CICERONIS
IN
Q. CAECILIUM ORATIO,
De accuſatore in C. Verrem conſtituendo: quæ Divinatio dicitur.
ORATIO QUARTA.

(a) SI QUIS veſtrûm, judices, aut (b) eorum qui adſunt, fortè miratur, me, qui tot annos in (c) cauſis, judiciiſque publicis ita ſim verſatus, ut defenderim multos, læſerim neminem, ſubitò nunc mutata voluntate [1] ad accuſandum deſcendere: is, ſi mei conſilii cauſam, rationemque cognoverit, (d) unà & id, quod facio, probabit, & in hac cauſa profectò neminem præponendum eſſe mihi actorem putabit.

(e) Cùm quæſtor in Sicilia fuiſſem, judices; itaque ex ea provincia deceſſiſſem, ut (f) Siculis omnibus jucundam, diuturnamque memoriam quæſturæ nominiſque mei relinquerem:

Aſconius & Scholiaſtes.

Argumentum. Cn. Pompejo primum & M. Craſſo Coſſ. C. Verres perfunctus quæſtura, legatione, & prætura urbana, vivo patre C. Verre, & prætextato filio, ac filia nupta, uxorem habens, cum ſucceſſiſſet in Sicilia C. Sacerdoti prætori, eamque non ſibi ſuccedente Arrio per triennium tenuiſſet, atque in ea fuiſſet libidinoſe, avare, crudeliterque verſatus, ſuccedente tandem in eadem provincia L. Metello, repetundarum reus ab Siculis poſtulatus eſt: qui omnes, præter Syracuſanos, & Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defenſionibus amicorum, ad accuſandum deſcendere compulerunt, jam pridem illis neceſſitudine copulatum, quod quæſtor in Sicilia fuiſſet prætore Sex. Peduceo, & quod, cum decederet, in illa oratione, quam Lilybæi habuit, multa iis benigne promiſiſſet. Acceſſit his, non ignobilis futura de Verre victoria, quia à Metellis, Scipionibus, & multis aliis nobilibus viris, & præcipue ab Hortenſio ipſo defenderetur; facile & principe in ſenatu propter nobilitatem, & in foro ob eloquentiam rege cauſarum, & eodem conſule deſignato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius prætoris Siculi, alterius prætoris urbani.

His ita conſtitutis extitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, & quæſtor Verris, & ejuſdem, ut ipſe dicebat, inimicus, qui ſe potius accuſatorem contenderet conſtitui oportere, has afferens cauſas. Unam, quod ab eo læſus, & ob hoc jure illi ſit inimicus, quare prævaricator eſſe non poſſit. Alteram, quod, cum quæſtor ei tum fuerit, etiam ipſe in quæſtione (F. *etiam ſine inquiſitione*) crimina noverit Verris. Tertiam, quod Siculus pro Siculis agat.

Hujuſcemodi propoſitionibus Cicero deſignatus ædilis his ſex capitibus reſpondet. Accuſatorem eum eſſe oportere: Qui invitus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis: Qui pro republica agat: Quem volunt, qui accuſant: Quem metuit, qui accuſatur: Qui idoneus eſt facundia & innocentia: Qui hoc facit imitatione majorum.

Diviſio principalis una de ſe ipſo, altera de contentione ſui & Cæcilii.

Divinatio dicitur hæc oratio, quia non de facto quæritur & conjectura, ſed de futuro, quæ eſt divinatio, (F. *non de facto quæritur, ſed de futuro, quæ eſt divinatio & conjectura*) uter debeat accuſare. Alii ideo putant divinationem dici, quod injurati judices in hac cauſa ſedeant, ut, quod velint, præſentire de utroque poſſint. Alii, quod res agatur ſine teſtibus, & ſine tabulis, & his remotis argumenta ſola ſequantur judices, & quaſi divinent. Agitur autem cauſa ſenatoriis judiciis in invidia apud populum conſtitutis corruptione multorum, vexatis provinciis omnibus, ac ſociis populi Romani feſſis toto orbe terrarum, *libidine & iniquitate Romanorum magiſtratuum*, accuſatoribus prævaricatione infamibus, flagitante plebe judicia equeſtris ordinis, quæ ferme ante annos x victor Sulla ſuſtulerat, cognoſcente de pecuniis repetundis M. Glabrione prætore, & ampliſſimis quibuſque ſenatorii ordinis judicantibus, ſumma expectatione cunctorum.

Genus cauſæ, honeſtum. Status, qualitas negotialis comparativa de conſtituendo accuſatore, qui potiſſimum de duobus, aut qui ſolus accuſet. dicit enim Cæcilius, aut à ſe accuſandum eſſe Verrem, aut à ſe quoque. *Aſconius.*

(a) *Siquis veſtrum, judices.*] Hoc toto capite ſolœciſmi ſpecies continetur, niſi addas ET, aut IDEM: ut ſit, *Et ſubito nunc mutata voluntate ad accuſandum deſcenderim:* quare multi non *Deſcenderim* legunt, ſed *Deſcendere.* Idem.

(b) *Eorum, qui adſunt.*] Coronam populi dicit, circum ſubſellia ſtantem. *Idem.*

(c) *Cauſis, judiciiſque publicis.*] Jam hoc contra Cæcilium eſt, qui nunquam ſui periculum fecit. Cauſæ autem etiam privatæ ſunt: ſed repetundarum, ambitus, majeſtatis, & cæteræ, Reipublicæ cauſa conſtitutæ ſunt. *Idem.*

(d) *Una & id, quod facio, probabit.*] Principalis diviſio hujus cauſæ bipartita eſt, utrum recte Cicero accuſet, & utrum Cæcilio ſit anteponendus. *Idem.*

(e) *Cum quæſtor.*] Narrationem in exordio multi admirantur, ac reprehendunt, ſed non recte: eſt enim argumentalis narratio ad priorem diviſionem: in qua quæritur, an recte Cicero ex defenſore accuſator effectus ſit. *Idem.*

(f) *Siculis omnibus.*] Elatorie: cum enim à duobus quæſtoribus Sicilia regi ſoleat, uno Lilybætano, altero Syracuſano, ipſe vero Lilybætanus quæſtor fuerit Sex. Peduceo prætore; omnibus tamen ſe placuiſſe dixit. *Idem.*

1. *Ad accuſandum deſcendere.*] Sic Pal. pr. verùm ſecundo adeſt illud

rem : factum eſt, uti cùm ſummum in (*g*) veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me præſidium ſuis fortunis conſtitutum eſſe arbitrarentur. Qui nunc (*h*) populati atque vexati (*i*) cuncti ad me publicè ſæpe venerunt, ut ſuarum fortunarum omnium (*k*) cauſam, defenſionemque ſuſciperem: me (*l*) ſæpe eſſe pollicitum, ſæpe oſtendiſſe dicebant, ſiquod tempus accidiſſet, quo tempore aliquid à me requirerent, commodis eorum me non defuturum.

3 (*m*) Veniſſe tempus ajebant, non jam ut commoda ſua, ſed ut vitam, ſalutemque totius provinciæ defenderem: (*n*) ſeſe jam ne deos quidem in ſuis urbibus, ad quos confugerent, habere: quòd eorum ſimulacra ſanctiſſima C. Verres (*o*) ex delubris religioſiſſimis ſuſtuliſſet. (*p*) quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in ſuppliciis, avaritia in rapinis, ſuperbia in contumeliis efficere potuiſſet; [2] eas omnes ſeſe hoc uno prætore (*q*) per triennium pertuliſſe: (*r*) rogare, & orare, ne illos ſupplices aſpernarer, (*s*) quos, me incolumi, nemini ſupplices eſſe oporteret.

2 (*t*) Tuli (*u*) graviter, & acerbè, judices, [3] in eum me locum
4 adductum, ut aut eos homines ſpes falleret, [4] qui opem à me, atque auxilium petiſſent: (*x*) aut ego, qui me ad defendendos homines (*y*) ab ineunte adoleſcentia dediſſem, (*z*) tempore, atque (*a*) officio coactus ad accuſandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæcilium, qui præſertim quæſtor in eadem provincia poſt me quæſtorem fuiſſet. Quo ego adjumento ſperabam hanc à me moleſtiam poſſe dimoveri, id mihi erat adverſarium maximè. nam illi multo mihi hoc faciliùs remiſiſſent, ſi iſtum non noſſent, aut ſi iſte apud eos quæſtor non fuiſſet.

(*b*) Adductus ſum, judices, (*c*) officio, fide, miſericordia, (*d*) multorum bonorum exemplo, (*e*) veteri (*f*) conſuetudine, inſtitutoque majorum, ut onus hoc laboris, atque (*g*) officii, (*h*) non ex meo, ſed ex meorum neceſſariorum tempore, mihi ſuſcipiendum putarem. (*i*) Quo in negotio tamen illa me res, judices, conſolatur, quod hæc, quæ videtur eſſe accuſatio mea, non potiùs accuſatio, quàm defenſio eſt exiſtimanda. defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, ſi mihi unus eſt accuſandus, propemodum manere in inſtituto meo videor, & non omnino a defendendis hominibus, ſublevandiſque diſcedere.

(*k*) Quòd ſi hanc cauſam (*l*) tam idoneam, (*m*) tam illuſtrem, (*n*) tam gravem non haberem: ſi aut hoc à me Siculi non petiſſent, aut mihi cum Siculis cauſa (*o*) tantæ neceſſitudinis non intercederet: & hoc, quod facio, me (*p*) reipublicæ cau-

Aſconius & Scholiaſtes.

(*g*) *Veteribus patronis multis.*] Siculi veteres patronos habebant. In quibus Marcellus, à Marcello ortus (f. *habebant, in quibus Marcellos a Marcello ortos*) qui Syracuſas victor ſervavit incolumes. Scipiones, quorum auctor P. Scipio Africanus, Carthagine exciſa, Siciliæ ornamenta retulit ſua, quibus quondam à Pœnis victoribus ſpoliata erat. Metelli, quorum familia proxime Siculis patrocinium præbuit, cum ſuit reus M. Lepidus in ea provincia prætor, inſtantibus ad accuſandum eum Metellis duobus, Celere & Nepote. *Aſcon.*

(*h*) *Populati, atque vexati.*] Populati avaritia, vexati libidine & crudelitate. *Idem.*

(*i*) *Cuncti.*] Simul omnes, quaſi conjuncti. *Idem.*

(*k*) *Cauſam defenſionemque.*] Cauſa genus eſt ad accuſationem, & defenſionem. & mire defenſionem vult eſſe, non accuſationem. *Idem.*

(*l*) *Sæpe eſſe pollicitum.*] In ea oratione, quam decedens Lilybæi habuit. *Idem.*

(*m*) *Veniſſe tempus ajebant.*) Ut TERENTIUS: *Hoc hercle factum eſt: fac, ut promiſſa appareant.* Aſconius.

... Hoc ergo hominum auxilium defecit. ſed deorum reſtat. *hæc ara tuebitur omnis.* voluit igitur oſtendere Siculos etiam noviſſimum perdidiſſe perſugium. *Schol.*

(*n*) *Seſe jam ne deos quidem in ſuis.*] Mire imitatus eſt verba Siculorum, dolore oxymora, & inania: quaſi deos non habeant, qui ſimulacra perdiderunt. *Delubra* vero templa eſſe, hic aliter oſtendit Tullius, aliter cum dicit *templis atque delubris:* & ſunt qui *templa* eſſe dicant ſingulórum diis attributorum locorum, *delubra* multarum ædium ſub uno tecto à diluvio pluviæ munitarum. Alii *delubra* dicunt ea templa, in quibus ſunt labra corporum abluendorum, mortuorum, (hanc vocem delet Lipſius ad Tacitum 4 hiſt. 53) ut Dodonæi Jovis, aut Apollinis Delphici, in quorum delubris lebetes tripodeſque viſuntur. Sunt etiam, qui delubra ligna delibrata, id eſt, decorticata, pro ſimulacris deorum more veterum poſita exiſtiment, ſed male. *Aſcon.*

(*o*) *Ex delubris.*] Delubra dicuntur templa. nihilominus tamen & ſimulacra. ab eo quod dolantur. hic vero templa ſignificat alii dicunt loca illa interna templorum eſſe delubra. ubi aqua hominum deluuntur peccata. aut illa quæ ante templa ſunt ſine tecto & quæ pluvia deluuntur. aut ubi aqua poſita eſt, ut ingredientes in templo ſpargendo ſe deluant. purgationis cauſa hoc ſcilicet facientes. *Schol.*

(*p*) *Quas res luxuries in flagitiis.*] Propria ſingulis reddidit. *Idem.*

(*q*) *Per triennium.*] Expectabat Arrium in provincia Sicilia ſucceſſurum Verri: qui non ſucceſſit. hinc in triennium Verris prætura duravit. *Aſcon.*

Per triennium pertuliſſe.] Triennio enim Verres egit præturam in Sicilia, unum annum ſuum, alterum propter Arri mortem, qui ſucceſſurus Verri iter faciens in Siciliam in via deceſſit; tertium propter fugitivos. Alii autem ajunt ſecundum propter ſugitivos, & tertium propter Arrium. *Schol.*

(*r*) *Rogare, & orare.*] *Rogare* ut hominem, *orare* ut deos. jam enim, quibus id facerent, non habebant. *Aſcon.*

Rogare & orare.] Rogamus homines. oramus deos. eſt & alia differentia. rogamus verbis. oramus vultu, lacrimis, geſtu. Rogare & interrogare ſignificat: & orare, cauſas dicere, ut Virgilius, *Orabunt cauſas melius.* Schol.

(*s*) *Quos me incolumi nemini ſupplices eſſe oporteret*] Superbiſſimum videretur, ſi addidiſſet, *Alteri:* ut eſſet, *Nemini alteri.* Nunc hoc non addidit: quaſi nec ipſi Tullio ſupplicare debere intelligatur. quanquam cum anaphora ſit ad perſonam Siculorum, non videretur invidioſe orator dicere, quæ Siculos dixiſſe commemorat. *Aſcon.*

(*t*) *Tulit graviter & acerbe jud.*] Dicendo Graviter pondus doloris oſtendit. Acerbe quod diutius doluiſſet adduci. dolor & acerbitas. (ſ. *quod juſtius doluit eo ſe adduci:* & videtur alludere 4 Cat. 1. *omnes acerbitates omnes dolores.*) Schol.

(*u*) *Graviter, & acerbe.*] *Graviter*, quod accuſare nolebam: *acerbe*, quod Siculorum injuriis affligebar. *Aſcon.*

(*x*) *Aut ego qui me ad defendendos.*] Vult oſtendere neceſſitate, non voluntate, ſuſcepiſſe hanc accuſationem. primum itaque neceſſitatem oſtendit quæ veniam meretur. ſed inde dixit. quod etſi voluntatis eſſet, honeſta eſſe poterat voluntas. *Schol.*

(*y*) *Ab ineunte adoleſcentia.*] Αὔξειν facit per partes. *Idem.*

(*z*) *Tempore atque officio coactus.*] Aut quoniam alii videbantur eſſe vexati. aut quia ſenex ſumma neceſſitate. *Idem.*

(*a*) *Officio.*] Quod orator ſum. oratoris eſt autem accuſare & defendere. *Idem.*

(*b*) *Adductus ſum jud.*] Concluſio primi prohoemii. & docet quomodo ad accuſationem deductus eſt. *Idem.*

(*c*) *Officio ſami.*] Quod oratorium, quod promiſeram. quod graviter fuerant vexati. quod orator ſum aut patronus. *Idem.*

(*d*) *Multorum bonorum exemplo.*] Ipſe mox dicet, quo exemplo optimorum virorum. *Aſcon.*

(*e*) *Vetere conſuetudine.*] Quia viri robuſtiores accuſare conſueverant, non, ut nunc, adoleſcentuli. *Idem.*

Vetere conſ.] Quod multi ſæpe oratores nobiliſſimi, in amicorum negotiis accuſationem ſuſcipere non abnuerant. *Schol.*

(*f*) *Conſuetudine more inſtitutoque maj.*] Non novum exemplum poſuit ne contemneretur. quod ex aliqua auctoritate ſervatur. *Idem.*

(*g*) *Offici.*] Accuſationem. *Idem.*

(*h*) *Non ex meo.*] Ut Cæcilius, qui inimicitias perſequitur ſuas. *Aſcon.*

Non ex meo ſed ex meorum.] Quia tempus accuſationis exceſſerat. aduleſcentes enim accuſabant. *Schol.*

(*i*) *Quo in negotio.*] Secundum prohœmium violenta definitio.

QVO IN NEGOTIO. In ſuſcipienda accuſatione. *Idem.*

(*k*) *Quod ſi hanc cauſam.*] Id eſt ſi non ex neceſſitate hanc accuſationem ſuſcepiſſem. *Idem.*

(*l*) *Tam idoneam.*] Quia rogatus. *Idem.*

(*m*) *Tam illuſtrem.*] Quia ab hominibus. *Idem.*

(*n*) *Tam gravem.*] Quia vexati ſunt. *Idem.*

(*o*) *Tantæ neceſſitudinis.*] Quia me patronum vocavere. *Idem.*

(*p*) *Reipc. c. f. p.*] Id eſt ut voluntate mea. dicerem ſuſcepiſſem accuſationem. *Idem.*

illud Aſconianum *deſcenderim.* Gruter.

2. *Eas omneis ſeſe.*] Lambinus *eas res omneis ſeſe*: ſed nolentibus mſſ. & edd. vett. *Idem.*

3. *In eum me locum adductum.*] Editi quidem vetuſtè *adduci*, quomodo libris ſuis invexit Lambinus. ſed alterum reſtat in duobus Pall. quos ferè conſului. *Idem.*

4. *Qui opem à me atque auxilium petiſſent.*] Ita vetuſtior editio, ita ambo Pall. ita liber Cajacii, quem contulit Gulielmius, nec non membranæ quas excuſſit Hotomanus: qui tamen retinuit, *auxilium exſpectaſſent*; quem item ſecutus Lambinus & Manutii. *Idem.*

5. *Quid*

cauſa facere profiterer, ut homo ſingulari cupiditate, audacia, ſcelere præditus, cujus (q) furta atque flagitia non in Sicilia ſolùm, ſed (r) in Achaja, Aſia, Cilicia, Pamphilia, (s) Romæ denique ante oculos omnium maxima, turpiſſimaque noſſemus, me agente in judicium vocaretur: quis tandem eſſet, (t) qui meum factum aut conſilium poſſet reprehendere?

3 (u) Quid eſt, prô deûm, hominumque fidem! in quo ego
7 reipublicæ (x) plus hoc tempore prodeſſe poſſim? Quid eſt, quod aut populo Romano gratius eſſe debeat, aut ſociis, exteriſque nationibus optatius eſſe poſſit, aut ſaluti, fortuniſque omnium magis accommodatum ſit? (y) Populatæ, vexatæ, funditùs everſæ (z) provinciæ: (a) ſocii, (b) ſtipendiariique populi Romani afflicti, miſeri, jam non ſalutis ſpem, ſed (c) exitii ſolatium quærunt.

8 (d) Qui judicia manere apud ordinem ſenatorium volunt, (e) queruntur (f) accuſatores ſe idoneos non habere. (g) qui accuſare poſſunt, (h) judiciorum ſeveritatem deſiderant. (i) Populus Romanus interea, (k) tametſi multis incommodis, (l) difficultatibuſque affectus eſt, tamen (m) nihil æquè in republica atque illam veterem judiciorum vim, (n) gravitatemque requirit. (o) Judiciorum deſiderio (p) tribunicia poteſtas efflagitata eſt: (q) judiciorum levitate (r) ordo quoque alius ad res judicandas poſtulatur: (s) judicum culpa, atque dedecore (t) etiam (u) cenſorium nomen, quod aſperius antea populo videri ſolebat, id nunc poſcitur; id jam populare, atque plauſibile factum eſt.

(x) In hac libidine hominum nocentiſſimorum, in populi 9
Romani quotidiana querimonia, judiciorum infamia, (y) totius ordinis offenſione, cùm hoc unum his tot incommodis remedium eſſe arbitrarer, ut homines idonei, atque integri cauſam reipublicæ legumque ſuſciperent: fateor, me, ſalutis omnium cauſa, ad eam partem acceſſiſſe reipublicæ ſublevandæ, quæ maximè laboraret.

Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad cauſam acceſſerim, 10
demonſtravi, dicendum neceſſariò eſt de contentione noſtra, ut in conſtituendo accuſatore, 5 quid ſequi poſſitis, habeatis. Ego ſic intelligo, judices: cùm de pecuniis repetundis nomen cujuſpiam deferatur, ſi certamen inter aliquos ſit, cui potiſſimum delatio detur, hæc duo in primis ſpectari oportere: quem maximè velint actorem eſſe ii, quibus factæ eſſe dicantur injuriæ: 6 & quem minimè velit is, qui eas injurias feciſſe arguatur.

In hac cauſa, judices, tametſi utrumque eſſe arbitror perſpi- 4
cuum, tamen de utroque dicam, & de eo priùs, quod apud vos 11
plurimùm debet valere, hoc eſt, de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ ſunt; quorum cauſa judicium de pecuniis repetundis eſt conſtitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium 7 depopulatus eſſe, Siculorum civitates vaſtaſſe, domos exinaniſſe, fana ſpoliaſſe dicitur. Adſunt, queruntur Siculi univerſi: ad meam fidem, quam habent ſpectatam jam, & diu

Aſconius & Scholiaſtes.

(q) *Furta atque flagitia.*] Flagitium eſt. turpe commiſſum. *Schol.*

(r) *In Achaja, Aſia.*] In his provinciis legatus & proquæſtor Dolabellæ C. Verres flagitia multa commiſit. *Aſcon.*

In Achaja Aſia Cilicia.] Nam cum legatus eſſet Dolabellæ pro conſule Ciliciæ iter faciens per Achaiam atque Aſiam plurima diripuit. *Schol.*

(s) *Romæ denique.*] In prætura urbana. *Aſcon.*

Romæ denique.] In prætura urbana. *Schol.*

(t) *Qui meum factum aut conſ. p. r.*] Ergo etſi non neceſſitate ſed voluntate ſuſcepiſſem accuſationem, nemo me poterat levitatis arguere tam honeſtam ſecutum voluntatem. *Idem.*

(u) *Quid eſt pro deum homin. q. f.*] Hæc exclamatio ad probationem commoditatis pertinet quam adfert Cicero ex accuſatione. *Idem.*

(x) *Plus hoc temp. p. p.*] In quo laborant judicia veluti corruptiſſima. *Idem.*

(y) *Populatæ, vexatæ.*] Non à Verre tantum, ſed ab omnibus: hoc enim vult intelligi, prodeſſe velle Reipublicæ accuſationis exemplo. *Aſcon.*

Populatæ, vexatæ.] Secundum ſuperiorem ſententiam populatæ, vexatæ, ὑπέζευξιν fecit. *Schol.*

(z) *Provinciæ ſocii.*] Socii amici qui ante bellum ſocietatem petunt. aut qui dant & accipiunt. *Idem.*

(a) *Socii.*] Non Siculi tantum, ſed per omnes provincias. *Aſcon.*

(b) *Stipendiarii*] Quibus victis vectipal imponitur. *Schol.*

(c) *Exitii ſolacium q.*] Quia penitus perierunt. *Idem.*

(d) *Qui jud. m. a. o. s.*] Id eſt, ſenatores. ſignificat autem Stajenum. *Idem.*

(e) *Queruntur accuſatores.*] Victor Sulla multa commoda a populo ad ſenatorium ordinem tranſtulerat. in his etiam judicandi poteſtatem. non enim equites, ſicut conſuetudo erat, ſed ſenatores judicare præcepit. *Idem.*

(f) *Accuſatores ſe idoneos non habere.*] Cæcilium tangit. *Aſcon.*

(g) *Qui accuſare poſſint.*] Ajunt enim accuſatorum neglegentia non judicum gratia reos abſolvi. *Schol.*

(h) *Judicium.*] (Tertium i eraſum in MS.) id eſt, antiquorum. *Idem.*

(i) *Populus Romanus interea, tametſi multis incommodis.*] His enim x annis victore Sulla civilibus bellis ſpoliatus eſt populus Romanus poteſtate tribunitia, judicandi jure, quod habuit: per equites Romanos militaris arbitrio creandorum ſacerdotum ſenatus, aut judicium. *Aſcon.*

Populus r. interea.] Dum adhuc tempora Sullana ſunt. *Schol.*

(k) *Tametſi multis incommodis.*] Qua inrogata ſunt a Lucio Sulla. *Idem.*

(l) *Difficultatibus.*] Propter plebem ruſticam, quæ partim agros, partim jus civitatis amiſit; partim omnino proſcripta eſt victore Sulla, quod plebs Romana de Marianis partibus fuerat. *Difficultatem* enim *paupertatem* ſignificat. TERENTIUS è contrario;

Quam vos facillime agitis!

& ipſe alibi, *In ſumma difficultate eſſe nummaria.* Aſcon.

(m) *Nihil æque.*] Id eſt ſimiliter. nihil ita. *Schol.*

(n) *Gravitatem req. jud.*] Id eſt ut equites judicandi poteſtatem recipiant. *Idem.*

(o) *Judiciorum deſiderio tribunicia poteſtas efflagitata.*] Primus Sicinius Tribunus plebis, nec multo poſt Quintius, & poſtremo Palicanus, perfecerant, ut tribunitiam poteſtatem populo redderent Coſſ. Cn. Pompejus Magnus, & M. Licinius Craſſus. *Aſcon.*

(p) *Tribunicia p. ef.*] Scilicet ut per tribus (f. tribunos) pl. judicia equitibus redderentur. *Schol.*

(q) *Judiciorum levitate.*] Ad corruptionem. *Idem.*

(r) *Ordo quoque alius ad res judicandas poſtulatur.*] C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani judicarent. judicaverunt per annos XL ſine infamia. poſt victor Sulla leges tulerat, ut ſenatorius ordo judicaret: & judicavit per x annos turpiter. nunc Aurelius Cotta legem fert, ut ſenatores, & equites Romani, ac tribuni ærarii ſimul judicent. hoc eſt, quod Tullius dicit offenſione ſenatorii ordinis fieri: & bene addit. QUOQUE, ut, ſimul judicaturos alios eſſe, monſtraret. *Aſcon.*

(s) *Jud. culpa atque dedecore.*] Culpam enim dedecus ſequitur. *Schol.*

(t) *Etiam cenſorium nomen.*] Regendis moribus civitatis cenſores quinto quoque anno creari ſolebant. Hi prorſus cives ſic notabant;

Ut, Qui ſenator eſſet, ejiceretur ſenatu.

Qui eques Romanus, equum publicum perderet.

Qui plebejus, in Cæritum tabulas referretur, & ærarius fieret, ac per hoc non eſſet in albo centuriæ ſuæ; ſed ad hoc eſſet civis tantum, ut pro capite ſuo tributi nomine æra penderet. Iidem completo quinquennio urbem luſtrabant, & Solitaurilia ſacrificia de ſue, ove, tauro, faciebant. Eorum notam ſucceſſores plerunque ſolvebant.

Hoc igitur tam triſte ſeverumque nomen populus Romanus ſic oderat, ut intermiſſum eſſet per plurimos annos; quos nunc orator, propter infamiam corruptorum judicum, dicit plebem ipſam, quæ ante recuſabat, expoſcere. *Aſcon.*

(u) *Cenſorium nomen*] Decem tribus (f. tribuni) eligebantur antea. qui quaſi tuerentur populi Romani majeſtatem & Cenſores qui mores ſenatorum cenſebant & quoſdam a ſenatu propter morum vitia pellebant non in perpetuum ſed a (f. ad) certum tempus. Hós omnis hos omnes pro nobilitate faciens ſuſtulit Sulla; qui hodie a populo propter infamiam judicum qui ſunt de ordine ſenatorio requiruntur; fiebant autem & plebis cenſo * *Schol.* qui hìc deficit ad cap. 23

(x) *In hac libidine hominum nocentiſſimorum.*] Qui prædantur ſocios populi Romani. *Aſcon.*

(y) *Totius ordinis.*] Senatorii ſcilicet. *Idem.*

5. *Quid ſequi poſſitis.*] Sic iidem rurſus libri. vulgata, *quod.* Gruter.

6. *Et quem minimè velit is &c.*] Lambinus indicavit mſſ. ſuos habere *maximè velit.* & ſic quidem etiam Cujacianus; ſed tamen altera ſcriptura viſitur in Pall. & primogeniis editionibus, requiritque ipſamet verborum ratio. *Idem.*

7. *Depopulatus eſſe Siculorum &c.*] Pall. & editiones primæ *depopulatum eſſe.* an fuit? *depopulatum eſſe.* Idem.

diu cognitam, confugiunt: auxilium ſibi per me à vobis, atque à populi Romani legibus petunt: me defenſorem calamitatum ſuarum, me ultorem injuriarum, me *(z)* cognitorem juris ſui, me actorem cauſæ totius eſſe voluerunt.

12 Utrùm, Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad cauſam accedere; an optimorum, fideliſſimorumque ſociorum voluntatem apud hos gravem eſſe non oportere? [8] Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum eſſe ſimulas, maximè exiſtimari vult, Siculos hoc à me non petiſſe: primùm cauſam inimici tui ſublevabis, *(a)* de quo *(b)* non præjudicium, ſed planè judicium jam factum putatur, quod ita percrebruit, Siculos omnes actorem ſuæ cauſæ contra illius injurias quæſiſſe.

13 Hoc ſi tu inimicus ejus factum negabis, quod ipſe, cui maximè hæc res obſtat, negare non audet: videto, *(c)* ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. *(d)* Deinde ſunt teſtes, viri clariſſimi noſtræ civitatis, quos omnes à me nominari non eſt neceſſe: eos, qui adſunt, appellabo: quos, ſi mentirer, teſtes eſſe impudentiæ meæ minimè vellem. *(e)* Scit is, qui eſt in conſilio, C. Marcellus: ſcit is, quem adeſſe video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide, atque [9] præſidio Siculi maximè nituntur, quod omnino [10] Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta eſt.

14 Hi ſciunt, hoc non modò à me petitum eſſe, ſed ita ſæpe, & ita vehementer eſſe petitum, ut aut cauſa mihi ſuſcipienda fuerit, aut officium neceſſitudinis repudiandum. Sed quid ego his teſtibus utor, quaſi res dubia, aut obſcura ſit? Adſunt homines ex tota provincia nobiliſſimi, qui præſentes vos orant, atque obſecrant, judices, ut in actore cauſæ ſuæ deligendo *(f)* veſtrum judicium ab ſuo judicio ne diſcrepet. Omnium civitatum totius Siciliæ legationes adſunt, præter duas civitates: quarum duarum, ſi adeſſent, *(g)* duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata ſunt.

At enim cur à me potiſſimum hoc præſidium petiverunt? Si eſſet dubium, petiſſent à me præſidium, necne, dicerem, cur petiſſent. Nunc verò, cùm id ita perſpicuum ſit, *(h)* ut oculis judicare poſſitis: neſcio *(i)* cur hoc mihi detrimento eſſe debeat, ſi id mihi objiciatur, me potiſſimum eſſe delectum.

Verùm id mihi non ſumo, judices, & hoc non modò in oratione mea non pono, ſed ne in opinione quidem cujuſquam relinquo, me omnibus patronis eſſe præpoſitum. Non ita eſt: ſed uniuſcujuſque *(k)* temporis, valitudinis, facultatis ad agendum, ducta ratio eſt. Mea fuit ſemper hæc in hac re voluntas, & ſententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui eſſent idonei, ſuſcipere, quàm me: me ut mallem, *(l)* quàm neminem.

Reliquum eſt jam, ut illud quæramus, cùm hoc conſtet, Siculos à me petiſſe, ecquid hanc rem apud vos, animoſque veſtros valere oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in ſuo jure repetundo ſocii populi Romani, ſupplices veſtri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quaſi verò dubium ſit, quin tota lex de pecuniis repetundis, ſociorum causâ conſtituta ſit.

Nam civibus cùm ſunt ereptæ pecuniæ, *(m)* civili ferè actione, & privato jure repetuntur. Hæc lex, ſocialis eſt: hoc jus, nationum exterarum eſt: *(n)* hanc habent arcem minùs aliquanto nunc quidem munitam, quàm antea: veruntamen, ſi qua reliqua ſpes eſt, quæ ſociorum animos conſolari poſſit, ea tota in hac lege poſita eſt: cujus legis *(o)* non modò à populo Romano, ſed etiam ab ultimis nationibus jampridem ſeveri cuſtodes requiruntur.

Quis igitur eſt, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causâ lex ſit conſtituta? Sicilia tota, ſi una voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, [11] ſedibus, delubris fuit; *(p)* quod in unaquaque re beneficio [12] ſenati, populique Romani juris habui, id mihi tu, C. Verres, *(q)* eripuiſti, atque abſtuliſti: quo

---

Aſconius.

(z) Cognitorem juris ſui.] Qui defendit alterum in judicio, aut patronus dicitur, ſi orator eſt;

Aut advocatus, ſi aut jus ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico;

Aut procurator, ſi negotium ſuſcipit;

Aut cognitor, ſi præſentis cauſam novit, & ſic tuetur, ut ſuam. Ergo cognitorem dixit modo, familiariſſimum defenſorem.

(a) De quo non præjudicium, ſed plane judicium.] *Præjudicium* dicitur res, quæ cum ſtatuta fuerit, affert judicaturis exemplum, quod ſequantur. *Judicium* autem res, quæ cauſam litemque determinat.

(b) Non prajudicium.] De Verre jam factum eſt à populo R. judicium, eum ſpoliaviſſe provinciam, & contra leges prædatum eſſe: quod Siculi, qui antea legati publice, teſtimonium dixerant, actorem cauſæ ſuæ contra Verrem Tullium quæſiſſent.

(c) Ne nimium familiariter inimicitias.] Senſus eſt per jocum hæc ſignificans. quaſi dicat, videto, Cæcili, ne nimium amice inimicitias exerceas, hoc eſt, ne inimicum fingas, ut prævaricari poſſis.

(d) Deinde ſunt teſtes viri clariſſimi.] Ordo, & ſenſus hic eſt: primum cauſam inimici tui ſublevando non videberis accuſator: deinde teſtimoniis convinceris in eo, quod negas me à Siculis eſſe delectum.

(e) Scit is, qui eſt in conſilio, C. Marcellus: ſcit is, quem adeſſe video, Cn. Lentulus Marcellinus.] Et Marcellus, & Marcellinus, inter ſe gentiles ſunt: qua re reddidit rationem, cur iſti Siculorum patroni ſunt: ſcilicet, quia à M. Marcello originem ducant, qui Syracuſas cepit, nec tamen delevit.

(f) Veſtrum judicium ab ſuo judicio.] Non dixit, *ab ſua voluntate*; ut præſcribat judicibus, ſequendum eſſe Siculos: quod paulo ante tentavit.

(g) Duo crimina vel maxima.] Per unam furatus eſt, Syracuſanam: per alteram furta exportavit, hoc eſt, Mamertinam. ſed leviter hoc præterit, quod illos quoque conatur à laudatione Verris abducere. Syracuſanorum autem crimina alii etiam de Heraclii bonis, quæ cum palæſtritis partitus Verres eſt: & de Cleomenis navarchi flagitio, & de aliis multis rebus interpretantur. Mamertinorum, de navi quam Verri fecerunt, & quam populo Romano ex fœdere non exhibuerunt, multis aliis immunitatibus contra fas remunerati. & Duo crimina, generaliter: nam multa ſunt.

(h) Ut oculis judicare poſſitis.] Hoc quidam leviter à Cicerone dictum & neoterice putant: ſed aptum eſt aſſeverationi.

(i) Cur hoc mihi detrimento eſſe debeat.] Cur hoc me in hac cauſa debeat impedire.

(k) Temporis, valetudinis, facultatis.] Temporis, Marcelli judicantis tunc: valetudinis, Marcellini, quod erat tunc infirmior valetudine corporis: facultatis, alterius Marcelli, juris magis ſtudioſi, quam eloquentiæ.

(l) Quam neminem.] Ac per hunc neminem Cæcilium ſignificat

(m) Civili fere actione & privato jure repetuntur.] Recte: hoc enim judicium pecuniarum repetundarum publicum eſt.

(n) Hanc habent arcem.] *Arx* vel ſedes tyranni dicitur, ut ſæpe alibi: vel editus in civitate & munitior ad ſalutem civium locus, ut VIRGILIUS:

Quo res ſumma loco, Panthu? quam prendimus arcem?

Ergo prima ſpes in muris eſt; ſecunda in arce, ſi muros hoſtis irruperit.

(o) Non modo à populo Romano.] Cur à populo Romano, ſi ſocialis eſt? quia ipſi ſocii populi Romani ſunt.

(p) Quod in unaquaque re.] Leges Hieronicas, Rupiliaſque dicit, aut regis ſui, aut Rupilii, de x legatorum ſententia conſtitutas.

(q) Eripuiſti, atque abſtuliſti.] Eripuiſti, quidquid auri & gemmarum: abſtuliſti, quod in unaquaque re beneficio ſenatus populique Romani juris habui.

---

8. *Sed id audebis dicere.*] Sic edidit Gruterus cum ſuis ſequacibus, quum hæſerit dubius Gothofredus modo exhibens id ipſum, modo *ſi id aud.* quod habent omnes, quantum ſcio, priores, & unice verum eſt, neque dubitare licuit, an repeterem: nec poſthac exoleſcat unquam, quum haud dubie ſit quoque in MSS. *Gronov.*

9. *Præſidio Siculi maximè nituntur.*] Pall. Cujac. edd. vett. *utuntur*, & videtur revocandum. *Gruter.*

10. *Marcellorum nomini tota illa prov. adjuncta eſt.*] Gulielmius aliique tentant, *addicta eſt*; ego mallem *clienta eſt* litteris non ita abludentibus; ſi putemus *à* natum à littera vocis prioris, & *cl* degeneraſſe in *d.* ut ſæpe ſolet. *Idem.*

11. *Sedibus, delubris fuit.*] Sic mſſ noſtri & editi omnes præter Lambinum, qui *fuit* eraſit, quod ita videtur legiſſe Aſconius. *Idem.*

12. *Senati populique Rom.*] Noſtri *Senatus.* ſed alterum laudat Chariſius. *Idem.*

quo nomine abs te *(r)* ſeſtertiûm millies ex lege repeto. Si
univerſa, ut dixi, provincia loqui poſſet, hac voce uteretur.
quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem ido-
neum eſſe arbitrata eſt, ipſa delegit.

20 In hujuſmodi re quiſquam tam impudens reperietur, qui ad
alienam cauſam, invitis iis, quorum negotium eſt, *(s)* acce-
6 dere, aut adſpirare audeat? Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi di-
cerent; Te non novimus: neſcimus qui ſis: numquam te an-
tea vidimus: ſine nos per eum noſtras fortunas defendere, cu-
jus fides eſt nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis
probare deberent? nunc hoc dicunt; utrumque ſe noſſe: alte-
rum ſe cupere defenſorem eſſe fortunarum ſuarum: alterum
planè nolle.

21 Cur nolint, *(t)* [13] etiam ſi taceant, ſatis dicunt. verum non
tacent. tamen his invitiſſimis te offeres? tamen in aliena cau-
ſa loquêre? tamen eos defendes, qui ſe ab omnibus deſertos
potiùs, quàm abs te defenſos eſſe malunt? tamen his operam
tuam pollicebere, qui te neque velle ſua cauſa, nec, ſi cupias,
poſſe arbitrantur? Cur eorum ſpem exiguam reliquarum for-
tunarum, quam habent in legis, & judicii ſeveritate poſitam,
vi extorquere conaris? cur te interponis, invitiſſimis his, qui-
bus maximè lex conſultum eſſe vult? cur de quibus in provin-
cia non optimè es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus
conaris evertere? cur his non modo perſequendi juris ſui, ſed
etiam deplorandæ calamitatis adimis poteſtatem?

22 Nam, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intel-
ligis, non ut per te, alium, ſed [14] ut per aliquem, *(u)* teipſum
ulciſcantur, laborare? [15] At enim ſolum id eſt, ut me Siculi 7
maximè velint: alterum illud, credo, obſcurum eſt, à quo
Verres minimè ſe accuſari velit. *(x)* Ecquis umquam tam pa-
lam de honore, tam vehementer de ſalute ſua contendit, quàm
ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? Sunt
multa, quæ Verres in me eſſe arbitratur, quæ ſcit in te, Q. Cæ-
cili, non eſſe: quæ cujuſmodi in utroque noſtrum ſint, paulò
pòſt commemorabo.

Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi aſſentiare: 23
nullam rem in me eſſe, quam ille contemnat: nullam in te,
quam pertimeſcat. Itaque magnus ille defenſor, & [16] amicus
ejus tibi Hortenſius ſuffragatur, me oppugnat: apertè ab judi-
cibus petit, ut tu mihi antepònare: & ait, hoc ſe honeſtè,
ſine ulla invidia, ac ſine ulla offenſione contendere. *(y)* Non
enim, inquit, illud peto, quod ſoleo, cùm vehementiùs con-
tendi, impetrare, reus ut abſolvatur, non peto: ſed ut ab hoc
potius, quam ab illo accuſetur, id peto. Da mihi hoc: con-
cede, *(z)* quod facile eſt, quod honeſtum, quod non invi-
dioſum: quod cùm dederis, ſine ullo tuo periculo, ſine in-
famia illud dederis, ut is abſolvatur, *(a)* cujus ego cauſa la-
boro.

Et ait idem, ut *(b)* aliquis metus adjunctus ſit ad gratiam: 24
(c) certos eſſe in conſilio, quibus oſtendi tabellas velit. id
eſſe perfacile. *(d)* non enim ſingulos ferre ſententias, ſed
univerſos conſtituere: *(e)* ceratam unicuique tabellam dari
cera legitima, *(f)* non illa infami ac nefaria. Atque is non
tam propter Verrem laborat, quàm quòd eum minime res to-
ta

Aſconius.

(r) *Seſtertium millies ex lege repeto.*] Fruſtra calumniantur Ciceronem homines, & modo eum ſeſtertium millies dicunt repetere, modo quadringenties: cum primum non ſuo ore, ſed Siculorum loquatur accuſatorie vociferantium: deinde, ſi maxime ad eum ſunt referenda quæ dicit, adhuc non inſtructus ſit contra Verrem, nec ad plenum noverit cauſam. Tertio, cur aut calumniatoris, aut prævaricatoris perſonam ſubeat, cum aliud agatur? non enim de condemnando Verre, ſed de conſtituendo accuſatore confligitur. Poſtremo, cur id fraudi ſit Ciceroni, cum ad tempus oratorum dicta proferantur? nam eodem modo erit contrarium præſenti actioni, quod alibi dicit, (oratione ſcilicet tertia) *victum à ſe Cæcilium quæſtorem fuiſſe, qui idoneas cauſas ad accuſandum Verrem multas protuliſſet.*

(s) *Accedere, aut aſpirare.*] *Accedere*, eſt proximum fieri: *Aſpirare*, in eam partem, qua quid quæſitum eſt, vultum & oculos ac ſpiritum oris advertere.

(t) *Etiam ſi tacent, ſatis dicunt.*] Tale illud eſt: *Cum tacent, clamant.* &, *Victoriam ipſam viciſſe videris.* &, *Philoſophandum eſt, etiamſi non eſt philoſophandum.* hæc in loco nec oxymora nec cacozela judicanda ſunt: aut enim inferioribus dictis, aut ſupra poſitis leniuntur. ut eſt illud: *Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi poſſit auditu, atque ego ipſe cogitans ſentio.* & illud quod ſequitur, *Verum non tacent.*

(u) *Te ipſum ulciſcantur.*] Ulciſcor & *punio* ſignificat, & *vindico*: nunc ergo, *puniant* intelligemus.

(x) *Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de ſalute ſua contendit?*] Bene diſtribuit: omnis enim ſtudioſa contentio aut de honore, aut de ſalute præcipue eſt.

(y) *Non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo, cum vehementius contendi, impetrare.*] Acriter ipſum inducit Hortenſium confiteri conſuetudinem ſuam in corrumpendis judiciis pervagatam. & addit, videri ſibi tantundem ſe impetraturum a judicibus corruptis, ſi Cæcilius conſtituatur, quantum ſi plane abſolvatur Verres. & eſt ordo & ſenſus. non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo impetrare à judicibus, cum vehementius contendi. quid? hoc ſcilicet, reus ut abſolvatur: non id peto. CUM VEHEMENTIUS CONTENDI: cum pecuniam judicibus dedi. ſignificat judicium corrumpi. (ſ. corrupi) ſed quare non aperte dicit? quia ipſum Hortenſium inducit loquentem: & omnes homines facinora ſua honeſtius leviuſque pronunciant.

(z) *Quod facile eſt, quod honeſtum, quod non invidioſum.*] Scilicet ut à Cæcilio Verres accuſetur. quo facto & non damnabitur reus: &, cum hoc egerint judices, tamen non videbuntur eſſe corrupti, cum tantundem fecerint.

(a) *Cujus ego cauſa laboro.*] Inepti ſunt homines, qui hanc clauſulam notant, ut malam: cum ſit ex Spondeo & Bacchio de induſtria durior ad exprimendam ſententiam poſitam, more CICERONIS. ut alibi idem: *Non tu eum patria privare, qua caret, ſed vita vis.*

(b) *Aliquis metus adjunctus ſit ad gratiam.*] Id agit corruptor, ut gratioſus judex non ſolum velit ſervare corruptori ſuo fidem, verum etiam aliquid habeat, cur vel invitus cogatur ad cuſtodiendam pactionem promiſſæ à ſe gratiæ. quid autem eſt quod metum adjungat ad gratiam? ſcilicet aut cuſtos aut ſignum, aut aliquid ejuſmodi.

(c) *Certos.*] Aut ob hoc, quod ſententiam ſuam, cur quiſque damnaret, aut cur quiſque abſolveret, prius dixiſſet: aut ideo certos quaſi ſequeſtres hujus rei inter judices ſe habere dicit Hortenſius, quibus, antequam tabulas in unum omnes conjiciant, atque confundant, furtim oſtendant, quam quiſque ſententiam conſtituendo accuſatori conſcripſerit.

(d) *Non enim ſingulos ferre ſententiam, ſed univerſos conſtituere.*] In Divinationibus & in aliis cauſis majoribus univerſi judices in ciſtam tabulas ſimul conjiciebant ſuas, eaſque inſculptas literas habentes: *A*, Abſolutionis: *C*, Condemnationis: Cum de alicujus capite agebatur, *NL*, Ampliationis: his enim literis ſignificabant, Non liquere.

Vult ergo corruptionis tantam ſolicitudinem circa judices eſſe Tullius, ut hac religione injecta pro ſe judicent.

Singuli autem ſententiam de tabula pronunciabant in levioribus cauſis, & ob id ipſum neque nota, neque cuſtode opus fuit, cur corruptor judicum adjungeret metum ad gratiam judicantis.

Conſtituere autem, tabulas in ciſta ponere, ſignificat magis, quam decernere.

(e) *Ceratam unicuique tabellam dari cera legitima.*] Terentius Varro frater C. Varronis conſobrini M. Tullii, reus ex Aſia, apud L. Furium prætorem primo de pecuniis repetundis; deinde apud P. Lentulum Suram eſt accuſatus: abſolutuſque eſt à Q. Hortenſio, qui corruptis judicibus hunc metum adjunxit ad gratiam, ut diſcoloribus ceris inſignitas judices tabellas acciperent, ut timeret unuſquiſque eorum, ne fidem pactionis non ſervaſſe videretur, ſi non in tabula, quam unicuique datam meminiſſet Hortenſius, ex nota ceræ ſcilicet diſcoloris, abſolutum Varronem reperiret.

(f) *Non illa infami ac nefaria.*] Mire ex ipſius Hortenſii perſona hoc dicitur. quæ ſæpe virtus maxima Ciceronis in hujuſmodi allocutionibus invenitur.

13. *Etiamſi taceant, ſatis dicunt.*] Hotomanus *tacerent* expreſſit ſecutus fidem librorum ſuorum, ſed Aſconius alterum agnovit. *Gruter.*

14. *Ut per aliquem te ipſum.*] Cujacii codex *ut per alium aliquem*; recepitque Lambinus; ſed non eſt in Pall. aut vetuſtè cuſis *Idem.*

15. *At enim ſolum id eſt, ut me Siculi &c.*] Mire heic paratragœdiatur Lambinus, & neſcio quæ immittit: planè fruſtra, & contra mſſ. & edd. vett. & verò abſoluto uno membro, auctor adgreditur alterum. videatur finis capitis tertii. *Idem.*

16. *Amicus ejus tibi Hortenſius ſuffragatur.*] Lambinus monuit abeſſe ab omnibus libris ſcriptis vocem *Hortenſius*. Cujaciano abeſſe indicavit Gulielmius; ſed in Palatinis duobus hæret tamen, item vetuſtè cuſis. *Idem.*

17. *Se*

ta delectat. videt enim, ſi *(g)* à pueris nobilibus, quos adhuc eluſit; *(h)* ſi à quadruplatoribus, quos non ſine cauſa contemſit ſemper, ac pro nihilo putavit, accuſandi voluntas *(i)* ad viros fortes, ſpectatoſque homines translata ſit, 17 ſe in judiciis dominari non poſſe.

8 Huic ego homini jam ante denuntio, ſi à me cauſam hanc
25 vos agi volueritis, rationem illi defendendi *(k)* totam eſſe mutandam, & ita tamen mutandam, ut *(l)* meliore, & honeſtiore conditione ſit, quàm qua ipſe eſſe vult; ut imitetur *(m)* homines eos, quos ipſe vidit ampliſſimos, L. Craſſum, & M. Antonium: qui nihil ſe arbitrabantur ad judicia, cauſaſque amicorum, præter fidem, & ingenium, afferre oportere. Nihil erit, quod, me agente, arbitretur judicium *(n)* ſine magno multorum periculo poſſe corrumpi.

25 Ego in hoc judicio mihi Siculorum cauſam receptam, populi Romani *(o)* ſuſceptam eſſe arbitror: *(p)* ut mihi non unus homo improbus opprimendus ſit, id quod Siculi petiverunt: ſed omnino *(q)* omnis improbitas, id quod populus Romanus jamdiu flagitat, exſtinguenda, atque delenda ſit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere poſſim, malo in aliorum ſpe relinquere, quam in oratione mea ponere.

27 Tu verò, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modò ſpecimen ceteris aliquod dediſti, ſed *(r)* tute tui periculum feciſti? In mentem tibi non venit, quid negotii ſit cauſam publicam ſuſtinere? *(s)* vitam alterius totam explicare; *(t)* atque eam non modo in animis judicum, ſed etiam in oculis, conſpectuque omnium exponere: ſociorum ſalutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum
9 defendere? Cognoſce ex me, quoniam hoc primum tempus diſcendi nactus es, quàm multa eſſe oporteat in eo, qui alterum accuſet: ex quibus ſi unum aliquod in te cognoveris; ego jam tibi ipſe iſthuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primùm integritatem, atque innocentiam ſingularem. Nihil eſt enim, quod minùs ferendum ſit, quam *(u)* rationem ab altero vitæ repoſcere eum, qui non poſſit *(x)* ſuæ reddere.

Hîc ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes 28 animadvertere, te adhuc ab nullis, *(y)* niſi à Siculis, potuiſſe cognoſci: Siculos hoc dicere, cùm eidem ſint irati, cui tu te inimicum eſſe dicis, ſeſe tamen, te actore, ad judicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies. hos patere id ſuſpicari, quod neceſſe eſt. Illi quidem *(z)* (ut eſt hominum genus nimis acutum, & ſuſpicioſum) non te ex Sicilia *(a)* litteras in Verrem deportare velle arbitrantur: ſed, cùm iiſdem litteris illius prætura, & tua quæſtura conſignata ſit, aſportare te velle ex Sicilia litteras ſuſpicantur.

(b) Deinde accuſatorem, firmum, verumque eſſe oportet. 29 Eum ego ſi te putem cupere eſſe, facilè intelligo eſſe non poſſe. Nec ea dico, quæ ſi dicam, tamen infirmare non poſſis: te, antequam de Sicilia deceſſeris, in gratiam rediſſe cum Verre: *(c)* Potamonem, ſcribam, & familiarem tuum, retentum eſſe à Verre in provincia, cùm tu decederes: M. Cæcilium, fratrem tuum, *(d)* lectiſſimum, atque ornatiſſimum adoleſcentem, non modò non adeſſe, neque tecum tuas injurias perſequi: ſed eſſe eum Verre: cum illo familiariſſimè, atque amiciſſimè vivere. Sunt hæc, & alia in te falſi accuſatoris ſigna permulta: quibus ego nunc non utor. hoc dico, te, ſi maximè cupias, tamen verum accuſatorem eſſe non poſſe.

Video enim permulta eſſe crimina, quorum tibi ſocietas 30 cum Verre ejuſinodi eſt, ut ea in accuſando attingere non audeas. *(e)* Queritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus, cùm 10 *(f)* frumentum ſibi in cellam imperaviſſet, & cùm eſſet tritici modius H-S II, pro frumento in modios ſingulos, duodenos ſeſtertios exegiſſe. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. ego hoc uno crimine illum condemnem neceſſe eſt.

Tu, Cæcili, quid facies? utrùm hoc tantum crimen præter- 31 mittes, an objicies? Si objicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia, tu ipſe feciſti? audebis ita accuſare alterum, ut, quo minùs tute condemnere, recuſare non poſſis? Sin prætermittes: qualis erit iſta tua accu-

Aſconius.

(g) *A pueris nobilibus.*] Appio Claudio adoleſcente nobili: qui, cum accuſaret Terentium Varronem repetundarum reum ex Aſia, victus ab Hortenſio eſt: in quo judicio diſcoloribus ceris ſigna ſententiarum notabantur. ſignificat & Cæſarem, item adoleſcentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus non eſt quantum oportuit, per Hortenſii gratiam. nam ſi non damnatus eſt Dolabella, quo modo poſtea dicit Tullius: *Iamjam, Dolabella, neque me tui, neque tuorum liberùm, quos tu miſeros in egeſtate ac ſolitudine reliquiſti, miſeret.* ſignificare poteſt ſane etiam Scaurum, qui alterum Dolabellam conſularem triumphalemque accuſavit: & potuit eidem Hortenſius reſiſtere.

(h) *Si a quadruplatoribus.*] *Quadruplatores* delatores erant criminum publicorum: in qua re quartam partem de proſcriptorum bonis, quos detulerant, aſſequebantur.

Alii dicunt, *Quadruplatores* eſſe eorum reorum accuſatores, qui convicti quadrupli damnari ſoleant, ut aleæ, aut pecuniæ gravioribus uſuris fœneratæ, quam pro conſuetudine: aut ejuſmodi aliorum criminum.

(i) *Ad viros fortes.*] Quam grave futurum erat, ſi, *ad me*, diceret, cum de illo ſpecialiter nominatimque dicat. & viros, contra pueros nobiles ponit: ſpectatos, contra ſordidum quadruplatorum genus.

(k) *Totam eſſe mutandam.*] Amare *totam* dixit: quaſi ex nulla parte bonam rationem defendendi habeat Hortenſius.

(l) *Meliore conditione ſit.*] Id eſt, meliorem conditionem habeat, meliorque ſit: quippe qui & poſſit, & debeat honeſte agere: & hoc ſit facilius, quam corrumpere judices.

(m) *Homines eos, quos ipſe vidit.*] Bene, *ipſe vidit*: major enim eſt Hortenſius Tullio: adeo, ut in libris, qui de oratore ſcribuntur, etiam laudetur Hortenſius à L. Craſſo, & M. Antonio. hos ante ſe Cicero Catonemque veneratur, & multos alios, quos & de Oratore, & in Oratore, & Bruto collegit. ſed Craſſum & Antonium vidit Hortenſius: alii vetuſtiores ſunt.

(n) *Sine magno multorum periculo poſſe corrumpi.*] Bona occaſione ſubtiliter & judicibus comminatur, & Siculis acrimoniam ſuam in accuſando demonſtrat.

(o) *Suſceptam.*] Suſcipitur totum: Recipitur pars. Suſcipitur, quod principale eſt: Recipitur, quod hinc pendet. Suſcipitur ſolum aliquid propter ſe: Recipitur etiam propter aliud.

(p) *Ut mihi non unus improbus.*] Verres.

(q) *Omnis improbitas.*] Et corrupti judices, & corruptores eorum, & ſequeſtres, & interpretes, & emiſſarii, & omne quod vitii eſt.

(r) *Tute tui periculum.*] Ἀπὸ τῆς πείρας, tentamentum dicit. hoc eſt; quando tute ipſe tentaſti? quando vel exercuiſti, vel protuliſti?

(s) *Vitam alterius totam explicare.*] Præſtruit ad illud quod dicturus eſt, multa eſſe crimina in Verre, quæ conſcius ſocietatis Cæcilius non audebit attingere: & hoc innocentiæ eſt. Vitam alterius totam explicare: illud eloquentiæ.

(t) *Atque eam non modo in animis judicum, & , quod ſequitur, ſociorum ſalutem, commoda provinciarum.*] Hoc eſt cauſam patriæ ſuſcipere: ut recepiſſe ſingulorum.

(u) *Rationem vitæ repoſcere.*] Accuſatorem eſſe.

(x) *Suæ reddere.*] Defenſorem.

(y) *Niſi à Siculis, potuiſſe cognoſci.*] Aut quia Siculus ipſe eſt: aut quia, niſi quæſtor in Sicilia, nihil aliud fuit Cæcilius, in quo noſceretur quid hominis eſſet.

(z) *Ut eſt hominum genus.*] Amariora dicturus ad Siculorum perſonam contulit dicta.

(a) *Deportare literas.*] Aſportare aliquid, ut intereat: Deportare, ut mutet locum.

(b) *Deinde accuſatorem firmum verumque eſſe.*] Firmum, ut poſſit; verum, ut velit.

(c) *Potamonem ſcribam, & familiarem.*] Hæc omnia ſigna ſunt falſi accuſatoris.

(d) *Lectiſſimum adoleſcentem.*] Vera laudatio. vult enim illum non ut inimicum fratris contra germanitatis officium eſſe cum Verre, ſed ideo quod Cæcilius quoque Verri carior ſit.

(e) *Queritur Sicilia tota.*] Inepte quidam mirantur, cur hæc Tullius in accuſando Verre non objecerit Cæcilio, & multa alia: & non intelligunt hæc ad tempus commode adjungi, quæ victo Cæcilio non ſunt neceſſaria.

(f) *Frumentum in cellam.*] Annonas prætoris dicit, quæ in frumenti certo numero præbebantur ab Siculis: in quibus Verres & pecuniam pro frumento exegit, & eo pretio, ut pro duobus ſeſtertiis duodenos in modios ſingulos exegerit, ſexies plus, quam emebatur.

17. *Se in judiciis dominari non poſſe.*] Cujacianus, *judiciis diutius dom.* ſed non etiam ei adhærent aut Pall. aut olim impreſſi. *Gruter.*

18. *In-*

cuſatio, quæ, domeſtici periculi metu, certiſſimi & maximi criminis non modò ſuſpicionem, verum etiam mentionem ipſam pertimeſcat?

32 (g) Emptum eſt ex S. C. frumentum ab Siculis, prætore Verre, pro quo frumento pecunia omnis ſoluta non eſt. Grave eſt hoc crimen in Verrem: grave, me agente: te accuſante, nullum. eras enim tu quæſtor: (h) pecuniam publicam tu tractabas: ex qua, etiam ſi cuperet prætor, tamen (i) nequa deductio fieret, magna ex parte tua poteſtas erat. Hujus quoque igitur criminis, te accuſante, mentio nulla fiet. Silebitur toto judicio de maximis, & notiſſimis illius furtis & injuriis. Mihi crede, Cæcili, non poteſt in accuſando ſocios verè defendere is, qui cum reo criminum ſocietate conjunctus eſt.

33 (k) Mancipes à civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? Hoc, Verre prætore factum eſt ſolùm? non: ſed etiam quæſtore Cæcilio. Quid igitur? daturus es huic crimini, quod & potuiſti prohibere, ne fieret, & debuiſti? an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in judicio ſuo non audiet, (l) quod cùm faciebat, quemadmodum defenſurus eſſet,
I non reperiebat. Atque ego hæc, quæ in medio poſita ſunt, commemoro. (m) Sunt alia magis occulta furta: quæ ille, ut iſtius, credo, animos, atque impetus retardaret, (n) cum quæſtore ſuo benigniſſimè communicavit.

34 Hæc tu ſcis ad me eſſe delata: quæ ſi velim proferre, facilè omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuiſſe conjunctam, ſed ne prædam quidem adhuc eſſe diviſam. Quapropter (o) ſi tibi [18] indicium poſtulas dari, quòd tecum una feceris; concedo, ſi id lege permittitur. ſin autem de accuſatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo ſuo peccato impediuntur, quo minùs alterius peccata demonſtrare poſſint.

35 Ac vide, quantum interfuturum ſit inter meam, atque tuam accuſationem. (p) Ego etiam quæ tu ſine Verre commiſiſti, Verri crimini daturus ſum, quòd te non prohibuerit, cùm ſummam ipſe haberet poteſtatem: tu contrà, ne quæ ille quidem fecit, objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare. Quid illa, Cæcili? contemnendane tibi videntur eſſe, ſine quibus cauſa ſuſtineri, præſertim tanta, nullo modo poteſt? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi conſuetudo? aliqua in foro, judiciis, legibus aut ratio, aut exercitatio?

36 Intelligo, quàm ſcopuloſo, difficilique in loco verſer. nam cùm omnis arrogantia odioſa eſt, tum illa ingenii, atque eloquentiæ, multo moleſtiſſima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio, neque eſt quod poſſim dicere: neque, ſi eſſet, dicerem. aut enim id mihi ſatis eſt, quod eſt de me opinionis, quidquid eſt: aut, ſi id parum eſt, ego majus id commemorando facere non poſſum.

De te, Cæcili, jam mehercule hoc extra hanc contentio- 12
nem, certamenque noſtrum familiariter tecum loquar. Tu 37
ipſe quemadmodum exiſtimes, vide etiam atque etiam: & tu te collige: & (q) qui ſis, & quid facere poſſis, conſidera. (r) [19] Putaſne, te poſſe de maximis, acerbiſſimiſque rebus, cùm cauſam ſociorum, fortunaſque provinciæ, jus populi Romani, gravitatem judicii, legumque ſuſceperis, tot res, tam graves, tam varias, voce, memoria, conſilio, ingenio, ſuſtinere?

Putaſne, te poſſe, quæ C. Verres in quæſtura, quæ in lega- 38
tione, quæ in prætura, quæ Romæ, [20] quæ in Italia, quæ in Achaja, Aſia, Pamphiliaque patrarit, ea, quemadmodum locis, temporibuſque diviſa ſint, ſic criminibus, & oratione diſtinguere? [21] Putaſne poſſe, id quod in ejuſmodi reo maximè neceſſarium eſt, facere, ut, quæ ille libidinosè, quæ nefariè, quæ crudeliter fecerit, ea æquè acerba, & indigna videantur eſſe iis, qui audient, atque illis viſa ſunt, qui ſenſerunt?

Magna ſunt ea, quæ dico, mihi crede: noli hæc contemne- 39
re. dicenda, demonſtranda, explicanda ſunt omnia: cauſa non ſolùm exponenda, ſed etiam graviter, copioſeque agenda eſt. perficiendum eſt, [22] ſi quid agere aut proficere vis, ut homines te non ſolùm audiant, verùm etiam libenter ſtudioſeque audiant. In quo ſi te multùm natura adjuvaret: ſi optimis à pueritia diſciplinis, atque artibus ſtuduiſſes, & in his elaboraſſes: ſi litteras Græcas (s) Athenis, non Lilybæi; Latinas Romæ, non in Sicilia, didiciſſes: tamen eſſet magnum, tantam cauſam, tam exſpectatam & diligentia conſequi, & memoria complecti, & oratione exponere, & voce, & viribus ſuſtinere.

Fortaſſe dices, Quid? ergo hæc in te ſunt omnia? utinam 40
quidem eſſent! verumtamen ut eſſe poſſent, magno ſtudio mihi à pueritia eſt elaboratum. Quòd ſi ego hæc, propter magnitudinem rerum, ac difficultatem, aſſequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quam longè tu te ab his rebus abeſſe

ar-

Aſconius.

(g) *Emptum eſt ex S. C. frumentum ab Siculis.*] Sicilia dabat decumanum frumentum, quod ab aratoribus exigebatur ſine pretio.

Dabat emptum, pro quo ex S. C. pecunia ſolvebatur.

Dabat æſtimatum, quod decretum prætor in cellam, hoc eſt, in uſus cellæ, æſtimare ſolebat, accipiens: cum interdum pro frumento pecuniam ſumeret.

(h) *Pecuniam publicam tu tractabas.*] Hæc erat prima ſenatoris adminiſtratio, quæſtorem fieri, & in provincia curam gerere pecuniæ publicæ in uſus diverſos erogandæ.

(i) *Ne qua deductio fieret.*] Modo *deductio* diſpendium ſignificat; alias *deductio* imminutio eſt etiam juſta.

(k) *Mancipes à civitatibus.*] *Mancipes* ſunt publicanorum principes, Romani homines. Qui, quæſtus ſui cauſa, ſi decumas redimunt, *Decumani* appellantur. Si portum, aut paſcua publica, *Portitores* aut *Pecuarii*: quorum ratio *ſcriptura* dicitur. Hi omnes exigenda à ſociis ſuo periculo exigunt, & Reipublicæ repræſentant, providentes etiam in illa redemptione commodis ſuis. Licet autem, ſi moderate fiat, æſtimare in cellam prætori frumentum. Mancipi pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licet.

(l) *Quod cum faciebat.*] Eſt vera defenſio, eſt & inanis: ut tamen aliquid dici videatur. neutram harum habuit Verres: & tamen ita faciebat. mire oſtendit avaritiæ cæcitatem.

(m) *Sunt alia magis occulta furta.*] Inepte à quibuſdam quæritur, quæ ſint: nulla ſunt enim: ſed oratorum eſt, neque minuere laudes, vel crimina, neque oſtendere.

(n) *Benigniſſime cum quæſtore ſuo communicavit.*] Jocular iter irriſit, fures deſignans: ut tota iſta quæſtura ad ſocietatem furtorum valeat, non ad accuſationem.

(o) *Si tibi indicium poſtulas.*] Certa ſunt, in quibus impunitas indici datur, ut in cauſa proditionis, majeſtatis, & ſi quid hujuſmodi eſt. Certæ etiam perſonæ ſunt, quæ Indices fieri poſſint: itaque neque repetundarum cauſa per Indices agi ſolet; neque ſenatoria perſona poteſt indicium profiteri ſalvis legibus. *Index* eſt autem, qui facinoris, cujus ipſe eſt conſcius, latebras indicat impunitate propoſita. Eſt autem ſenſus: Index potes eſſe, ſi tibi hoc licet: Accuſator, de qua re agimus, eſſe non potes. Satis contumelioſe tanquam levem hominem exagitavit Cæcilium.

(p) *Ego etiam quæ tu ſine Verre commiſiſti.*] Quæ iſta? nulla ſcilicet: hæc enim vim comminationis, non veritatis habent.

(q) *Et qui ſis.*] Non in nomine tantum, & in genere eſt, ſed in omnibus attributis perſonæ. ergo, *qui ſis*; &, quod Siculus, continet, &, quod indoctus; & quod non intelligeret; & quod nullo ingenio.

(r) *Putabaſne te poſſe?*] Proprium oratoris eſt, in omni qualitate comparativa ſic agere, ut eum, cui præferri velit, occaſionem ſibi ſumat oſtendendi, quam perite poſſit tractare id ipſum, de quo agitur. ergo quia de conſtituendo accuſatore ambigitur, oſtendit Cicero, qualis accuſatio eſſe debeat: ut proinde, ac dicit, videatur acturus.

(s) *Athenis, non Lilybæi; Romæ, non in Sicilia.*] Dicit illum Græcas literas ſimul & Latinas in Sicilia didiciſſe: in ea inſula, quæ neutra lingua bene utatur. ita enim PLAUTUS in Perſa:

Dabuntur dotis inde ſexcenti tibi Logi.
Atque Attici omnes. nullum Siculum acceperis.

18. *Indicium poſtulas dari.*] Sic Aſconius, explicatque. vulgata *judicium*. ineptè. *Gruter.*

19. *Putaſne te poſſe de maximis.*] Pædianus, *Putabaſne*. Idem.

20. *Quæ in Italia; quæ in Achaja &c. patrarit &c.*] Lipſius libri II Variar. cap. 23 tentat, *quæ in Sicilia &c.* quem refellit Hotomanus lib. IX obſervat. cap. II f. ceterum iſtud *patrarit* reſtat in ſolis edd. vett. ejus loco eſt *peccarit* in Cujac in Pall. voce tamen minus efficaci. *Idem.*

21. *Putaſne poſſe id quod in ejuſmodi.*] Antiquitus cuſi non agnoſcunt vulgatum pronomen *te*, neque habent Pall. aut Cujac. qui ultimus præterea reſcribit, *id quod vel in.* Idem.

22. *Si quid agere aut proficere.*] Ita Cujacianus, & editio Lambini. noſtri accedunt publicatis, *perficere.* Idem.

23. Ut

arbitrare, quas non modò antea numquam cogitaſti, ſed ne nu— quidem, cùm in eas ingrederis, quæ, & quantæ ſint, ſuſpicari potes?

13 Ego, qui, ſicut omnes ſciunt, in foro, judiciiſque ita ver-
41 ſer, ut ejuſdem ætatis aut nemo, aut pauci, plures cauſas defenderint, & qui omne tempus, (t) quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his ſtudiis, laboribuſque conſumam, quo paratior ad uſum forenſem, promptiorque eſſe poſſim: tamen (u) ita deos mihi velim propitios, ut, [23] cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum ſit, non ſolum commoveor animo, ſed etiam toto corpore perhorreſco.

42 Jam nunc mente, & cogitatione proſpicio, quæ tum ſtudia hominum, qui concurſus futuri ſint: quantam exſpectationem (x) magnitudo judicii ſit allatura: [24] quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura: quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius factura. Quæ cùm cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offenſione hominum, qui illi inimici, infenſique ſunt, & exſpectatione omnium, & magnitudine rerum dignum eloqui poſſim.

43 (y) Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras: & ſi quid ex vetere aliqua oratione, (z) JOVEM EGO OPTIMUM MAXIMUM: aut, VELLEM, SI FIERI POTUISSET, JUDICES: aut aliquid ejuſmodi, ediſcere potueris, præclarè te paratum in judicium venturum arbitraris. Ac, ſi tibi nemo reſponſurus eſſet, tamen ipſam cauſam, ut ego arbitror, demonſtrare non poſſes.

44 Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine diſertiſſimo, & ad dicendum paratiſſimo, futurum eſſe certamen: quicum modò diſſerendum, modò omni ratione pugnandum, certandumque ſit? (a) Cujus ego ingenium ita laudo, ut non pertimeſcam: ita probo, ut me ab eo delectari faciliùs, quam
14 decipi putem poſſe. Numquam ille me opprimet conſilio: numquam ullo artificio pervertet. numquam ingenio me ſuo labefactare, atque infirmare conabitur. [25] novi omnes hominis petitiones, rationeſque dicendi: ſæpe in iiſdem, ſæpe in contrariis cauſis verſati ſumus. Ita contra me ille dicet, quamvis ſit ingenioſus, ut nonnullum etiam de ſuo ingenio judicium fieri arbitretur.

Te verò, Cæcili, quemadmodum ſit eluſurus, quàm omni ratione jactaturus, videre jam videor: quoties ille tibi poteſtatem, optionemque facturus ſit, ut eligas utrum velis, (b) factum eſſe, necne: verum eſſe, an falſum: utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi æſtus, qui error, quæ tenebræ, dii immortales! erunt, homini minime malo? (c) Quid, cùm accuſationis tuæ membra dividere cœperit, & in digitis ſuis ſingulas partes cauſæ conſtituere?

Quid, cùm unumquodque (d) tranſigere, (e) expedire, (f) abſolvere? (g) Ipſe profectò metuere incipies, ne innocenti periculum faceſſeris. Quid, cùm commiſerari, conqueri, & (h) ex illius invidia deonerare aliquid, & in te trajicere cœperit? [26] commemorare quæſtoris cum prætore neceſſitudinem conſtitutam? morem majorum? ſortis religionem? (i) Poteriſne ejus [27] orationis ſubire invidiam? Vide modò: etiam atque etiam conſidera. mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modò verbis te obruat, ſed geſtu ipſo, ac motu corporis (k) præſtringat aciem ingenii tui, teque ab inſtitutis tuis, cogitationibuſque abducat.

Atque hujuſce rei judicium jam continuò video futurum. Si enim mihi hodie reſpondere ad hæc, quæ dico, potueris: ſi ab iſto libro, quem tibi (l) magiſter ludi neſcio qui, ex alienis orationibus compoſitum dedit, verbo uno diſceſſeris: poſſe te & illi quoque judicio non deeſſe, & cauſæ atque officio tuo ſatisfacere arbitrabor. ſin mecum in hac proluſione nihil fueris: quem te in ipſa pugna, cum acerrimo adverſario fore putemus? Eſto: [28] ipſe nihil eſt, nihil poteſt: at venit paratus (m) cum ſubſcriptoribus exercitatis, & diſertis. Eſt tamen hoc aliquid: tametſi non eſt ſatis. (n) Omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo eſt, ornatiſſimus, & paratiſſimus eſſe debet. Verumtamen L. Apulejum eſſe video (o) proximum ſub-

---

Aſconius.

(t) *Quod mihi ab amicorum negotiis datur.*] Quod mihi licet per amicorum negocia quibus occupamur.

(u) *Ita mihi deos velim propitios.*] Genus jurisjurandi id eſt, quod dicimus: Tantum mihi divinitas faveat, quantum verum eſt illud, quod dico tibi. ſic igitur, Ita mihi deos velim propitios, ut commoveor animo, ac t..to corpore perhorreſco, cum mihi illius diei venit in mentem, quo die citato reo &c.

(x) *Magnitudo judicii.*] Repetundarum judicium ſine dubio magnum eſt & ex perſona Verris, qui poſt præturam de fortunis omnibus dimicat: & amplitudine judicum: ſunt enim clariſſimi & auctoritatis contemplatione, & multarum rerum hujuſmodi.

(y) *Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras.*] Metum ad offenſionem inimicorum Verris retulit; cogitationem ad expectationem hominum; laborem ad magnitudinem rerum.

(z) *Iovem ego Optimum Maximum.*] Hæc capita ſolent uſitata eſſe cauſidicis imperitis. quod genus vitii in primo libro Rethoricon *vulgare* nominat. Incipiebant autem veteres, ut VIRGILIUS oſtendit, aut ab invocatione deorum. quale eſt,

Præfatus divos ſolio Rex infit ab alto.

Aut ab reprehenſione ſuperioris temporis. ut LUCILIUS:

Vellem cum primis, fieri ſi fors potuiſſet.

Vitioſe ambo cola. & VIRGILIUS,

Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, & fuerat melius. ———

(a) *Cujus ego ingenium ita laudo.*] Cur hoc Tullius dicit? ſcilicet, ne terreantur Siculi laude patroni adverſarii ſui.

(b) *Factum eſſe, nec ne.*] Factum eſt, non eſt factum: calumniationes, & hoc genus argumenti complexio dicitur. quæ, ſi probabilis eſt, vincitur: ſi neceſſaria, ſolvi non poteſt.

(c) *Quid, cum accuſationis tuæ membra dividere cœperit?*] Hic irridet Hortenſii conſuetudinem, ut ſæpe alias.

(d) *Tranſigere?*] Quod manifeſtum eſt.

(e) *Expedire?*] Definiendum.

(f) *Abſolvere?*] Dividendum. An tranſigere eſt, quod aut confiteri non timeat, aut negatione excludat: expedire, quod definitione ſolvatur: abſolvere, quod per qualitatem licitum eſſe monſtretur?

(g) *Ipſe profectò metuere incipies.*] Mire deſcripſit imperitum, cui perſuaderi poſſit, verum dicere adverſarium ſuum.

(h) *Ex illius invidia deonerare aliquid.*] Hoc plus eſt, quam ſocium criminis reddere.

(i) *Poteriſne ejus orationis ſubire invidiæ?*] Quaſi Latine dixit, ut, *Magno ponderi ſubire.*

(k) *Præſtringat aciem.*] Vel à præſtigiatoribus tranſtulit verbum; vel à tironibus, qui ignari & rudes pugnæ etiam vano armorum ſonitu terrentur præſtrictis luminibus. PLAUTUS in Milite Glorioſo:

Ut, ubi uſus veniat, contra conferta manu
Oculorum præſtringat aciem in acie hoſtibus.

(l) *Magiſter ludi.*] Literarii ludi magiſter. Omnem enim ſcholam *ludum* dixere Romani. & *magiſtri ludi* dicuntur, qui primas literas docent. Ergo libellum veterem vult intelligi attuliſſe Cæcilium, unde magiſter dictata pueris præbere conſueviſſet.

(m) *Cum ſubſcriptoribus exercitatis, & diſertis.*] Ironia. *Subſcriptores* autem dicuntur, qui adjuvare accuſatorem cauſidici ſolent: quos oportet ſummiſſius agere, quam dicat ille, quem ſequuntur.

(n) *In omnibus enim rebus.*] Hic ratio redditur, quare dixerit, Tametſi non eſt ſatis. nam ſupra ideo poſuit, Eſt aliquid hoc. ut oſtenderet, quod ſine his nihil ſit Cæcilius.

(o) *Proximum ſubſcriptorem.*] Secundum ab accuſatore Cæcilio.

---

23. *Ut cùm illius diei mihi venit in mentem.*] Eſt ab Aſconio. nam Hotomani vett. item Pall. & Cujac. item edd. priſcæ, imò & Donatus in Hecyram & Priſcianus libro XVIII *illius temporis*, quod placuit Hotomano. *Grut.*

24. *Quantam a. multitudinem C. V. i. concitatura.*] *Concitura* legendum exiſtimabat pater meus, ut oſtendit in notis ad Livium 38, 33. *Gronov.*

25. *Novi omneis hominis petitiones.*] Mallet Hotomanus *partitiones* malè, & contra edd. atque membranaceos. *Gruter.*

26. *Commemorare quæſtoris cum prætore neceſſitudinem conſtitutam.*] Pal. ſec. non habet illud *conſtitutam*; & ſine eo certè ſenſus conſtat. *Gruterus.* Solabimur igitur nos altero Palatino, aliiſque codicibus, qui habent Nam alterius ſcriba, qui omiſit, forſan negligendum putavit ob eandem cauſam, quam habuit profertque Gruterus. Sed quis non videt intercidiſſe receptiſſimam ac familiariſſimam Ciceroni aliiſque Romanis loquutionem, quam opinor me ſic reſtituere *neceſſitudinem conſtitutam more majorum?* Gronov.

27. *Orationis ſubire invidiam*] Ita Pall. ita Cujac. ita edd. primæ. Aſconius tamen legit, *invidiæ*. Grut.

28. *Ipſe nihil eſt, nihil poteſt.*] Gulielmius maluit, *ipſe nihili eſt.* Idem.

29 Ha-

ſubſcriptorem, hominem non ætate, ſed uſu forenſi, atque exercitatione tironem.

8 Deinde (ut opinor) (p) [29] habet Allienum, (q) hunc tamen à ſubſelliis: qui, quid in dicendo poſſet, numquam ſatis attendi. (r) in clamando quidem video eum eſſe benè robuſtum, atque exercitatum. in hoc ſpes tuæ ſunt omnes. hic, ſi tu eris actor conſtitutus, (s) totum judicium ſuſtinebit. Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum poteſt: ſed conſulet laudi, & exiſtimationi tuæ: & ex eo, quod ipſe poteſt in dicendo, aliquantum remittet, [30] ut tu tamen aliquid eſſe videare. Ut in (t) actoribus Græcis fieri videmus: (u) ſæpe illum, qui eſt ſecundarum, aut tertiarum partium, cùm poſſit aliquanto clariùs dicere, (x) quàm ipſe primarum, (y) multùm ſummittere, ut ille princeps quàm maximè excellat: ſic faciet Allienus: tibi ſerviet, tibi lenocinabitur: minùs aliquanto contendet, quàm poteſt.

9 Jam hoc conſiderate, cujuſmodi accuſatores in tanto judicio ſimus habituri: cùm & ipſe Allienus ex ea facultate, ſi quam habet, aliquantum detracturus ſit: & Cæcilius tum denique ſe aliquid futurum putet, ſi Allienus minùs vehemens fuerit, [31] & ſibi primas in dicendo partes conceſſerit. (z) Quartum quem ſit habiturus, non video, niſi quem fortè (a) [32] ex illo grege moratorum, qui ſubſcriptionem ſibi poſtularunt, (b) cuicumque vos delationem dediſſetis.

0 Ex quibus (c) alieniſſimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi hoſpes aliquis ſit recipiendus. Quibus ego non ſum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quæ dixerint, certo loco, aut ſingulatim unicuique reſpondeam. ſic breviter, quoniam non conſultò, ſed caſu in eorum mentionem incidi, (d) quaſi præteriens, ſatisfaciam univerſis. Tantane vobis inopia videor eſſe amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, ſed (e) de populo ſubſcriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum eſt, ut mihi cauſam præripere conemini potiùs, quàm aliquos (g) à columna Menia (f) veſtri ordinis reos reperiatis? 16

51 (h) Cuſtodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? mihi quam multis cuſtodibus opus erit, ſi te ſemel ad meas capſas admiſero? qui non ſolum, ne quid enunties, ſed etiam ne quid auferas, cuſtodiendus ſis. Sed (i) de iſto cuſtode toto ſic vobis breviſſimè reſpondebo: non eſſe hos (k) tales viros commiſſuros, ut ad cauſam tantam, à me ſuſceptam, mihi creditam, quiſquam ſubſcriptor, me invito, adſpirare poſſit. Etenim fides mea cuſtodem repudiat, diligentia ſpeculatorem reformidat.

52 (l) Verùm, ut ad te, Cæcili, redeam, quàm multa te deficiant, vides: quàm multa ſint in te, quæ reus nocens in accuſatore ſuo cupiat eſſe, profectò jam intelligis. Quid ad hæc dici poteſt? non enim quæro, quid tu dicturus ſis. video mihi non te, ſed hunc librum eſſe reſponſurum, quem monitor tuus hic tenet: qui, ſi te rectè monere volet, ſuadebit tibi, ut hinc diſcedas, neque mihi verbum ullum reſpondeas. Quid enim dices? an id, quod dictitas, injuriam tibi feciſſe Verrem? Arbitror. neque enim eſſet veriſimile, cùm omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui conſuleret, fuiſſe.

53 (m) Sed ceteri Siculi ultorem ſuarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, perſequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque injuriæ ſint impunitæ, atque inultæ: & hoc te præterit, non id ſolum ſpectari ſo-

Aſconius.

(p) *Habet Allienum*] Cæcilius ſcilicet. Allienum autem volunt intelligi proprium nomen eſſe quaſi ab Allia. ut VIRGILIUS;

Quoſque ſecans infauſtum intervenit Allia nomen.

Alii *alienum* non nomen proprium putant eſſe, ſed *alienum*, & alterius judicii, & non ex auditorio prætoris majorumque cauſarum, ſed à ſubſelliis, hoc eſt, non à tribunalibus. Sunt enim *ſubſellia* tribunorum, triumvirorum, quæſtorum, & hujuſcemodi minora judicia exercentium, qui non in ſellis curulibus, nec tribunalibus, ſed in ſubſelliis conſidebant.

(q) *Hunc tamen ab ſubſelliis.*] Utrum hoc ad contemptum, an ad genus laudis pertinet? ego quaſi ad laudem dictum accipio: ut major irriſio ſit Cæcilii, qui nec à ſubſelliis fuerit aliquando.

(r) *In clamando quidem.*] Hujuſmodi homines in libris de Oratore non *declamatores*, ſed *clamatores* idem Tullius vocat.

(s) *Totum judicium ſuſtinebit.*] Quia tu nec partem judicii ſuſtinebis. hoc eſt enim totum judicium, & ſpes omnis.

(t) *Actoribus Græcis.*] Palliatarum ſcilicet fabularum. in his enim, etiamſi Latinæ ſunt, Græca omnia ſervantur. nam Latinæ fabulæ per pauciores agebantur perſonas, ut Attellanæ, togatæ, & hujuſmodi aliæ. An ideo actores Græcos dixit?

(u) *Sæpe illum, qui eſt ſecundarum, aut tertiarum.*] Comœdia quinque actus habet, hoc eſt, quinquies ducitur in ſcenam. Eſt ergo perſona primarum partium, quæ ſæpius actu regreditur: ſecundarum, & tertiarum, quæ minus minuſque procedunt. TERENTIUS in Phormione:

Quia, primas partes qui aget, is erit Phormio.

(x) *Quam ille primarum.*] Subaudi, *partium.*

(y) *Multum ſubmittere.*] Subaudi, vocem, vel geſtum.

(z) *Quartum quem ſit habiturus.*] Duos dixit; quomodo quartum nominat? ſcilicet ab accuſatore: cum ipſo Cæcilio numerans proximum Allienum.

(a) *Quartum ex illo grege oratorum.*] Non receſſit à tranſlatione ſcenicorum, qui ſunt tragici & comici, dicendo quartum actorem, & gregem. Obturbatores quoſdam ſordidoſque cauſidicos ſignificat, qui adhibebantur ad moram faciendam, dum meliores advocati recrearentur, & ſe denuo compararent ad dicendum.

(b) *Cuicunque.*] Sive mihi, ſive Cæcilio.

(c) *Alieniſſimis hominibus.*] Hinc apparet, etiam ſupra *alienum* alieni judicii hominem ſignificari, & ideo de alienis, quaſi exteris, per jocum dicit, tanquam peregrinantibus & advenis aliquem hoſpitio eſſe recipiendum Cæcilio.

(d) *Quaſi præteriens ſatisfaciam univerſis.*] Sufficiet, inquit, omnibus, quod ego vel præteriens breviter dixero, pro levitate eorum, quibus reſpondendum eſt. oblique autem Cicero removere conatur Cæcilium etiam à ſubſcribundi ſpe, quod poſtea ille popoſcerat ſecundarum munus: ſed inhumaniſſimum erat dicere, ne ſubſcriptorem quidem idoneum poſſe eſſe Cæcilium. quare in ſumma ſibi ſubſcriptorem neceſſarium non eſſe dicit. Alibi (III orat.) ait, *Sed ne ſubſcribendi quidem, cum id poſtularet, facerem poteſtatem.*

(e) *De populo ſubſcriptor addatur?*] Amare, *ſubſcriptor de populo*: quaſi iſti in vulgo numerandi ſint. &, *addatur*, proprie; quaſi invito, & ſuperbo; quod hujuſmodi res additæ dicuntur.

(f) *Veſtri ordinis reos.*] Reos veſtra defenſione condignos. ut fures & ſervos nequam, qui apud triumviros capitales apud columnam Meniam puniri ſolent.

(g) *Ad columnam Meniam.*] Menius, cum domum ſuam venderet Catoni & Flacco cenſoribus, ut ibi baſilica ædificaretur; exceperat jus ſibi unius columnæ, ſuper quam tectum projiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipſe & poſteri ejus ſpectare munus gladiatorium poſſent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur columna Menia vocitata eſt cauſis ejuſmodi ſolitis. aderant autem his rebus moratores apti talibus negociis.

(h) *Cuſtodem, inquit, Tullio me apponite.*] *Subſcriptorem* non dixit, ſed *cuſtodem*, ut, quia acerbe reſponſurus erat, laceſſitus convitium facere videatur. Nam ſubſcriptores non ſolum chartarum cauſa, neque juvandi accuſatoris, adhiberi ſolent, ſed etiam ut non facile corrumpatur.

(i) *De iſto cuſtode toto.*] Hoc eſt, de omni genere ſubſcriptorum: id eſt, etiam ſi Cæcilius ſubſcriptorem ſe eſſe depoſcat.

(k) *Numquam tales viros commiſſuros.*] Male facturos, prave, & iniqua ratione. nam *committi* fraus dicitur, atque peccatum. ſum enim & fidelis, & diligens: & ideo nec cuſtode indigeo, & ſpeculatorem eſſe inter mea ſecreta non patior.

(l) *Verum ut ad te, Cæcili, redeam*] Recte, quia in ſubſcriptores παρέκβασιν fecerat.

(m) *Sed cæteri Siculi.*] Sæpe in Cæcilium utitur hoc convitio, ut illum non Romanum, ſed Siculum dicat.

29. *Habet Allienum.*] Pall. ferè & Cujacianus, *Alienum.* quod monere volui tantum. *Gruter.*

30. *Ut tu tamen.*] Indicat Hotomanus, omnes libros habere *tandem.* at aliud eſt de Pall. noſtris, de Cujaciano. editio anni CCCCLXXXIII habet *tum.* Idem.

31. *Et ſibi primas.*] Eſt ab Hotomano. noſtri enim & olim impreſſi *& tibi pr.* Idem.

32. *Ex illo grege oratorum.*] Cujacius reponendum duxit *moratorum*, ex Aſconio; fecitque Lambinus. erat alioquin in codice ejus, *meatorum.* Pall. & olim vulgati, ſubſcribebant lectioni receptæ. *Grut.* Miræ igitur ſunt aut hominum doctorum notæ aut librariorum ſcripturæ. Non queo tamen ita male de Lambino cogitare, ut quum teſtetur alios libros ſcriptos habere *meritorum*, alios *mercatorum*, alios *meatorum*, alios *morcutorum*, ea ipſa non credam, atque adeo literam in tanto conſenſu in vocis initio confirmatam pro vera non habeam; cui obſervationi inhæſiſſe etiam Fr. Fabricium video. Sed & Sirmondus ad Ennodium in divinatione hac agnoſcit moratores advo-

catorum

ſolere, qui debeat, ſed etiam illud, qui poſſit ulciſci. in quo utrumque ſit, eum ſuperiorem eſſe; in quo alterum, in eo non, quid is velit, ſed quid facere poſſit, quæri ſolere.

54 Quòd ſi ei potiſſimum cenſes permitti oportere accuſandi poteſtatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem cenſes hos judices graviùs ferre oportere, te ab illo eſſe læſum, an provinciam Siciliam eſſe vexatam, ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc & eſſe gravius, & ab omnibus ferri graviùs oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accuſando provincia. nam provincia accuſat, cùm is agit cauſam, quem ſibi illa defenſorem ſui juris, ultorem injuriarum, actorem cauſæ totius adoptavit.

17 At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ ceterorum quo-
55 que animos poſſet alieno incommodo commovere. Minimè. nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur: quæ cauſa inimicitiarum proferatur. Cognoſcite ex me. nam iſte eam profectò, niſi planè nihil ſapit, numquam proferet. Agonis eſt quædam, Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ: quæ mulier ante hunc quæſtorem, copioſa planè, & locuples fuit. Ab hac (*n*) præfectus Antonii quidam ſymphoniacos ſervos abducebat per injuriam, (*o*) quibus ſe in claſſe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia eſt omnium Venereorum, & eorum, qui à Venere ſe liberaverunt, ut præfecto illi religionem Veneris, nomenque objiceret, dixit & ſe, & omnia ſua, Veneris eſſe.

56 Ubi hoc quæſtori Cæcilio, viro optimo, & homini æquiſſimo, nuntiatum eſt; vocari ad ſe Agonidem jubet: judicium dat ſtatim, ſi pareret, eam, ſe & ſua Veneris eſſe, dixiſſe. judicant recuperatores id, quod neceſſe erat. neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixiſſet. Iſte in poſſeſſionem bonorum mulieris mittit: ipſam Veneri in ſervitutem adjudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione, retinere vult, fortunas omnes, libertatemque ſuam iſtius injuria perdidit. Lilybæum Verres venit poſtea: rem cognoſcit: factum improbat: cogit quæſtorem ſuum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegiſſet, eam mulieri omnem annumerare, & reddere.

7 Eſt adhuc, id quod vos omnes admirari video, (*p*) non Verres, ſed Q. Mutius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum exiſtimationem? æquius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quæſtoris libidinem coercendam? Summè hæc omnia mihi videntur eſſe laudanda. 35 Sed repente è veſtigio, ex homine, tamquam aliquo (*q*) Circæo poculo, factus eſt Verres. (*r*) redit ad ſe, atque ad mores ſuos. nam ex illa pecunia 35 magnam partem ad ſe vertit: mulieri reddidit quantulum viſum eſt.

18 (*s*) Hic tu, ſi læſum te à Verre eſſe dices; patiar, & conce-
58 dam. ſi injuriam tibi factam quereris; defendam, & negabo. Deinde de injuria, quæ tibi facta ſit, neminem noſtrûm graviorem vindicem eſſe oportet, quàm te ipſum, cui facta dicitur. Si tu cum illo poſtea in gratiam rediſti: ſi domi illius aliquoties, ſi ille apud te poſtea cenavit: utrùm te perfidioſum, an prævaricatorem exiſtimari mavis? video eſſe neceſſe alterutrum. Sed ego tecum in eo non pugnabo, quo minùs, utrùm velis, eligas.

Quid, ſi ne injuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta ſit, cauſa 59
remanet? quid habes, quod poſſis dicere, quamobrem non modò mihi, ſed cuiquam anteponare? niſi forte illud, quod dicturum te eſſe audio, quæſtorem illius fuiſſe. Quæ cauſa gravis eſſet, ſi certares mecum, uter noſtrûm illi amicior eſſe deberet. In contentione ſuſcipiendarum inimicitiarum, ridiculum eſt putare, cauſam neceſſitudinis ad inferendum periculum juſtam videri oportere.

Etenim, ſi plurimas à tuo prætore injurias accepiſſes; ta- 60
men eas ferendo, majorem laudem, quàm ulciſcendo, mereare. cùm verò nullum illius in vita rectius factum ſit, quàm id, quod tu injuriam appellas; hi ſtatuent, hanc cauſam, (*t*) quam ne in alio quidem probarent, in te juſtam ad neceſſitudinem violandam videri? qui ſi ſummam injuriam ab illo accepiſti, tamen, quoniam quæſtor ejus fuiſti, non potes eum ſine ulla vituperatione accuſare. ſi verò nulla tibi facta eſt injuria, ſine ſcelere eum accuſare non potes. Quare cùm incertum ſit de injuria, quemquam eſſe horum putas, qui non malit, te ſine vituperatione, quàm cum ſcelere, diſcedere?

At vide, quid differat inter meam opinionem, ac tuam. 1
Tu, cùm omnibus rebus inferior ſis, hac una in re mihi ante- 61
ferri putas oportere, quòd quæſtor illius fueris. ego, ſi ſuperior ceteris rebus eſſes, hanc unam ob cauſam te accuſatorem repudiari putarem oportere. Sic enim à majoribus noſtris accepimus, prætorem quæſtori ſuo parentis loco eſſe oportere: nullam neque juſtiorem, neque graviorem cauſam neceſſitudinis poſſe reperiri, quàm conjunctionem ſortis, quàm provinciæ, quàm officii, quàm publicam muneris ſocietatem.

Quamobrem ſi jure eum poſſis accuſare, tamen, cùm is ti- 62
bi parentis numero fuiſſet, id piè facere non poſſes. cùm verò neque injuriam acceperis, & prætori tuo periculum crees: fatearis neceſſe eſt, te illi injuſtum, impiumque bellum inferre conari. Etenim iſta quæſtura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda ſit, (*u*) quamobrem, qui quæſtor ejus fueris, accuſes: non, ut ob eam ipſam cauſam poſtulandum ſit, ut tibi potiſſimum accuſatio detur. Neque ferè umquam venit in contentionem de accuſando, qui quæſtor fuiſſet, quin repudiaretur.

(*x*) Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis de- 63
fe-

Aſconius.

(*n*) *Præfectus Antonii quidam.*] Antonius curator tuendæ totius oræ maritimæ, qua Romanum erat imperium, non ſolum ipſe nequam, verum etiam comitibus peſſimis, rem inauditam invaſit, & indicto Cretenſibus bello, male re geſta, ibidem periit, antequam Pompejus contra piratas miſſus eſſet. de hoc alibi ait Tullius, *Poſt Marci Antonii infinitum illud imperium ſenſerant.* Aſcon. [Scias, lector, me hæc edidiſſe ex emendatione veriſſima Iani Rutgerſii, duorum in hoc loco apud omnes editiones vitiorum, de quibus ipſum vide libro III Variar. 17. *Gronov.*

(*o*) *Quibus ſe in claſſe uti velle dicebat.*] Cani remigibus celeuſma per ſymphoniacos ſolebat, & per aſſam vocem, id eſt, ore prolatam, &, ut in Argo navi, per citharam: ſed quia hic *in claſſe* dixit, poſſumus intelligere, ad hoc ſymphoniacos capi ſolere, ut in claſſe pugnantibus claſſicum canant, unde ipſi tubæ claſſis, nomen eſt poſitum claſſicum.

(*p*) *Non Verres, ſed Q. Mutius.*] Scævolam ſignificat. hujus quæſtor, Rutilius Rufus, damnatus eſt, quod cum prætore conſenſerit ſuo, ne publicani aliquid agerent in provincia ſua. quo cognito, equites Romani (nam tum ante Sullana tempora judicabant) damnarunt eum. hic eſt Mutius, in honorem cujus Aſiani diem feſtum Mutia nominabant.

(*q*) *Circæo poculo.*] Illa enim ſues ex hominibus faciebat. Redit autem jam ad argumentum, non ad ſimilitudinem pertinet. vult enim innuere, quod rectè fecit, alienum eſſe, & parviſſimi temporis; proprium vero, & perpetuum, quod admiſit.

(*r*) *Redit ad ſe atque ad mores ſuos.*] Nota, redire ad ſe homines.

(*s*) *Hic tu, ſi læſum te à Verre dicis.*] Injuria ſemper injuſta: lædi etiam aliquis juſte poteſt: nam & qui jure damnantur, læduntur, ſed non injuria. & rectè contra *patiar*, *defendam* poſuit: contra *concedam*, *negabo*. & bene addit, *negabo*: potuit enim aliter atque aliter intelligi defenſio: eſt enim hic finis, quid ſit injuria.

(*t*) *Quam ne in alio quidem probarent.*] Qui & idoneus orator, & integer quæſtor accuſandi Verris fuiſſet.

(*u*) *Quamobrem eum, cui quæſtor fueris, accuſes.*] *Accuſes*, pro eo quod eſt accuſare velis. an apud nos modo accuſes, cum dicas, ab illo tibi injuriam factam?

(*x*) *Itaque neque L. Philoni.*] Omnia exempla ſunt quæſtorum, qui prætores ſuos non permiſſi ſunt accuſare.

---

catorum genus, qui ad moram faciendam adhibebantur, & contrarios his impulſores. Hinc *moratores* repoſui. *Gronov.*

33. *Ubi hoc quæſtori Cæcilio.*] Antonius Auguſtinus tentat, *ubi hoc C. Cæcilio*. conſule notas Urſini. *Gruter.*

34. *Sed repente è veſtigio.*] Gulielmius illud *repente* habebat pro interpretamento ſequentis. agnoſcit tamen Julius Rufinianus. *Idem.*

35. *Magnam partem ad ſe vertit.*] Neotericæ edd. *avertit*. ſed alterum eſt in noſtris mſſ. tribus, & avorum memoria cuſis. Lambinus mallet *averrit*, ego *verrit*. Idem.

36. *In*

ferendi poteſtas eſt data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompejo 36 in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus eſt; ſed ne libido violandæ neceſſitudinis, auctoritate judicum comprobaretur. (*y*) Atque ille Cn. Pompejus ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quæſtor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc ſecum auctoritatis ad accuſandum afferebat, quòd, ut hoc tempore nos ab Siculis, ſic tum ille ab Sardis rogatus, ad cauſam acceſſerat. Semper hæc cauſa plurimùm valuit: ſemper hæc ratio accuſandi fuit honeſtiſſima, pro ſociis, pro ſalute provinciæ, pro exterarum nationum commodis inimicitias ſuſcipere; ad periculum accedere; operam, ſtudium, laborem interponere.

ↄ Etenim ſi probabilis eſt eorum cauſa, qui injurias ſuas per-
4 ſequi volunt; qua in re dolori ſuo, non reipublicæ commodis ſerviunt: quanto illa cauſa honeſtior, quæ non ſolùm probabilis videri, ſed etiam grata eſſe debet, nulla privatim accepta injuria, ſociorum, atque amicorum populi Romani dolore, atque injuriis commoveri? Nuper cùm in P. Gabinium vir fortiſſimus, & innocentiſſimus L. Piſo delationem nominis poſtularet, & contrà Q. Cæcilius peteret, iſque ſe veteres inimicitias jam diu ſuſceptas perſequi diceret: cum auctoritas, & dignitas Piſonis valebat plurimùm, tum illa erat cauſa juſtiſſima, quòd eum ſibi Achæi patronum adoptarant.

5 (*z*) Etenim cùm lex ipſa de pecuniis repetundis, ſociorum, atque amicorum populi Romani causâ parata ſit: iniquum eſt, non eum legis, judiciique actorem idoneum maximè putari, quem actorem cauſæ ſuæ ſocii, defenſoremque fortunarum ſuarum potiſſimùm eſſe voluerunt. An, quod ad commemorandum eſt honeſtius, id ad probandum non multo videri de-
1 bet æquius? Utra igitur eſt ſplendidior: utra illuſtrior commemoratio: accuſavi eum, cui quæſtor fueram; quicum me ſors, conſuetudoque majorum, quicum me deorum, hominumque judicium conjunxerat: an accuſavi rogatu ſociorum, atque amicorum? delectus ſum ab univerſa provincia, qui ejus jura, fortunaſque defenderem? Dubitare quiſquam poteſt, quin honeſtius ſit, eorum cauſa, apud quos quæſtor fueris, quam eum, cujus quæſtor fueris, accuſare?

6 (*a*) Clariſſimi viri noſtræ civitatis, temporibus optimis, hoc ſibi ampliſſimum, pulcherrimumque ducebant, ab hoſpitibus, clientibuſque ſuis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi Romani ditionemque eſſent, injurias propulſare, eorumque fortunas defendere. (*b*) M. Catonem illum Sapientem, clariſſimum virum, & prudentiſſimum, cum multis graves inimicitias geſſiſſe accepimus, propter Hiſpanorum, apud quos conſul fuerat, injurias.

7 Nuper Cn. Domitium ſcimus 37 D. Silano diem dixiſſe propter unius hominis Egritomari, paterni amici, atque ho-
2 ſpitis injurias. Neque enim magis animos hominum nocentium res umquam ulla commovit, quàm hæc majorum conſuetudo, longo intervallo repetita, ac relata: ſociorum querimoniæ delatæ ad hominem non inertiſſimum: ſuſceptæ ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide, diligentiaque ſua poſſe defendere.

Hoc timent homines: hoc laborant: hoc inſtitui, atque 68
adeò inſtitutum referri, ac renovari moleſtè ferunt. putant fore, uti, ſi paulatim hæc conſuetudo ſerpere, ac prodire cœperit; per homines honeſtiſſimos, viroſque fortiſſimos, non imperitos adoleſcentulos, aut illiuſmodi quadruplatores, leges, judiciaque 38 adminiſtrentur.

Cujus conſuetudinis, atque inſtituti patres, majoreſque no- 69
ſtros non pœnitebat tum, cùm P. Lentulus, is, qui princeps ſenatus fuit, accuſabat (*c*) M'. Aquillium, ſubſcriptore C. Rutilio Rufo: aut cùm P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus geſtis ampliſſimus, poſtea quàm bis conſul, & cenſor fuerat, (*d*) L. Cottam in judicium vocabat. Jure tum florebat populi Romani nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatiſque majeſtas, gravis habebatur. nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus, ac facultatibus prædito, ſimulant ſeſe mirari, cum moleſtè ferant.

Quid ſibi iſte vult? accuſatoremne ſe exiſtimari, qui antea 70
defendere conſueverat: nunc præſertim, ea jam ætate, cùm ædilitatem petat? Ego verò ætatis non modò meæ, ſed multo etiam ſuperioris, & honoris ampliſſimi puto eſſe, & accuſare improbos, & miſeros, calamitoſoſque defendere. Et profectò aut hoc remedium eſt ægrotæ, ac propè deſperatæ reipublicæ, (*e*) judiciiſque corruptis, ac contaminatis paucorum vitio, ac turpitudine, homines ad legum defenſionem, judiciorumque auctoritatem, quàm honeſtiſſimos, & integerrimos, diligentiſſimoſque accedere: aut, ſi ne hoc quidem prodeſſe poterit, profectò nulla umquam medicina his tot incommodis reperietur.

Nulla ſalus reipublicæ major eſt, quàm eos, qui alterum 71
accuſant, non minùs de laude, de honore, de fama ſua, quàm illos, qui accuſantur, de capite, ac fortunis ſuis pertimeſcere. Itaque ſemper ii diligentiſſimè, laborioſiſſimeque accuſarunt, qui ſeipſos (*f*) in diſcrimen exiſtimationis venire arbitrati ſunt. Quamobrem hoc ſtatuere, judices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla umquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipſo judicio (*g*) exſpectatio futura ſit: qui neque, ut antè collectam famam conſervet, neque uti reliqui temporis ſpem confirmet, laborat: non nimis (*i*) hanc cauſam ſeverè, non nimis (*h*) accuratè, (*k*) non nimis diligenter acturum. habet enim nihil, quod in offenſione deperdat. ut turpiſſimè, flagitioſiſſimeque diſcedat, nihil de ſuis veteribus ornamentis (*l*) requiret.

A nobis multos obſides habet populus Romanus, quos ut 72
incolumes conſervare, tueri, confirmare, (*m*) ac recuperare poſ-

Aſconius & Scholiaſtes.

(*y*) *Atque ille Cn. Pompejus.*] Propiora exempla & magis ſimilia, poſteriora ponenda ſunt. Strabonem autem dicit Pompejum, Cn. Pompeji patrem. *Aſcon.*

(*z*) *Etenim cum lex ipſa.*] Vide, firmamenta argumentorum quoties in oratione ſine metu faſtidii repeti ſolent. *Idem.*

(*a*) *Clariſſimi viri noſtræ civitatis.*] Hoc rurſum extra contentionem, quam ante cum Cæcilio habuit, de ſuo officio, quemadmodum cœperat, repetit, ne levis videretur ex defenſore repente accuſator factus. *Idem.*

(*b*) *M. Catonem illum ſapientem.*] Cato hic accuſavit Ser. Galbam pro direptis Luſitanis, & P. Furium pro iiſdem, pro iniquiſſima æſtimatione frumenti. *Idem.*

(*c*) *Accuſavit M'. Aquilium.*] Hic M'. Aquilius de pecuniis repetundis accuſatus eſt. hic eſt igitur Lentuli Suræ pater, in carcere ſtrangulati propter conjurationem. *Idem.*

(*d*) *L. Cottam in judicium vocavit.*] Hunc P. Africanus poſt ſecundum conſulatum & cenſuram dicitur accuſaſſe. *Idem.*

(*e*) *Judiciiſque corruptis, & contaminatis.*] Corrupta judicia ſunt in iis, qui acceperunt pecuniam: contaminata in iis, qui offenſione ordinis infamantur. *Idem.*

(*f*) *In diſcrimen exiſtimationis venire.*] Exiſtimationis in periculum. Diſcrimen autem eſt proprie quod ſeparat aliquas res aſſe in medio poſita (f. *a ſe in m poſitum.*) Schol.

(*g*) *Exſpectatio futura ſit.*] Hominum exſpectatio quomodo accuſaturus ſit. *Idem.*

(*h*) *Accurate non nimis dil.*] Ad eloquentiam pertinet. id eſt non poteſt uti optima oratione. *Idem.*

(*i*) *Hanc rem ſevere.*] Non vere quia multa crimina prætermiſſurus eſt. *Idem.*

(*k*) *Non n. d.*] Qui auditorum nihil habet, minus accuſat. *Idem.*

(*l*) *Requiret.*] Amiſſum ſentiet. hoc eſt enim, nihil requiret: non ſentiet, ſibi deeſſe aliquid ex iis rebus, quas nunquam habuit. *Aſcon.*

(*m*) *Ac recuperare p.*] Bene quia obſides, recuperare dixit. *Scholiaſtes.*

36. *In T. Albutium.*] Urſinus noſter legit ex libris & lapidibus vetuſtis, *T. Æbutium.* amplecterer & ipſe; niſi contra irent Chirographarii noſtri tres, & omnis editio antiqua: atque adeo frequenter occurreret in hiſtoria ac marmoribus *Albutii* quàm Æbutii. *Gruterus.*

37. *Decimo Silano.*] Sic omnibus litteris trias membranarum noſtrarum. hodie ferè editur *M. Silano*, è conjectura Hotomani; cui nulla etiam favet editio antiquior. *Idem.*

38. *Adminiſtrentur.*] Eſt à tribus noſtris mſſ. cuſi ferè retro *adminiſtrarentur*; præter Victorianam. *Idem.*

poſſimus, omni ratione (*n*) erit dimicandum. habet (*o*) honorem, quem petimus: habet ſpem, quam propoſitam nobis habemus: habet exiſtimationem, multo ſudore, labore, vigiliiſque (*p*) collectam: ut, ſi in hac cauſa noſtrum officium, ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum Romanum incolumia, ac ſalva poſſimus: ſi tantulum offenſum, titubatumque ſit; ut ea, quæ ſingulatim, ac diu collecta ſunt, uno tempore univerſa perdamus.

Quapropter, judices, veſtrum eſt deligere, quem exiſtime- 11
tis facillimè poſſe magnitudinem cauſæ, ac judicii ſuſtinere (*q*) fide, (*r*) diligentia, (*s*) conſilio, (*t*) auctoritate. Vos ſi mihi Q. Cæcilium antepoſueritis, (*u*) ego me dignitate ſuperatum (*x*) non arbitrabor: (*y*) populus Romanus ne tam honeſtam, tam ſeveram, diligentemque accuſationem (*z*) neque vobis placuiſſe, neque ordini veſtro placere arbitretur, providete.

Aſconius & Scholiaſtes.

(*n*) *Erit dimicandum*] Pugnandum pro ipſis ſcilicet. *Schol.*

(*o*) *Honorem.*] Ædilitatem. *Idem.*

(*p*) *Conjectaut ſint in a a.*] Quæ ne omnia uno tempore amittamus maxime erit providendum. *Idem.*

(*q*) *Fide*] Ut non corrumpatur. *Idem.*

(*r*) *Diligentia.*] Ne quid de neceſſariis in accuſatione prætermittat. *Idem.*

(*s*) *Conſilio.*] Diſpoſitione. *Idem.*

(*t*) *Auctoritate.*] Ad probandum. nam auctoritatem magnam habere debet orator ut poſſit perſuaſio ipſius valere. *Idem.*

(*u*) *Ego me dignitate ſuperatum non arbitrabor.*] Ero enim defenſor, ut fui: & neceſſitatem accuſationis evadam. hoc quidem videtur plane dicere, ſed latenter hoc ſignificat, pravo de ſe judicio magis judicibus hæſuram turpitudinem, quam ſibi. *Aſcon.*

(*x*) *Tum non arbitrabor vosne p. r.*] Tangit ipſos ut incorrupte judicent. *Schol.*

(*y*) *P. r. honeſtam ſeveram diligentem.*] Imminere judicio ait populum Romanum expectantem quomodo judicetur, unde edicit judices ut provideant. *Idem.*

(*z*) *Neque vobis placuiſſe neque o.*] Quare de judicibus præterito tempore uſus eſt dicendo placuiſſe, de ſenatu præſenti, id eſt, placere. diſtinctio temporum notanda in verbis illis quia judices temporales ſunt, ſenatus vero perpetuus. *Idem.*

PROOEMIUM
SEU
PRINCIPIUM PRIMAE ACTIONIS
IN
C. VERREM.
ORATIO QUINTA.

1 [a] QUOD ERAT optandum maximè, judices, &, quod unum ad invidiam veſtri ordinis, infamiamque judiciorum ſedandam, maximè pertinebat; id non humano conſilio, ſed propè [c] divinitùs datum, atque oblatum vobis [d] ſummo reipublicæ tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciosa reipublicæ [e] vobiſque periculoſa: quæ non

Aſconius & Scholiaſtes.

Argumentum. Victo Cæcilio, & accuſatione ad ſe delata, Cicero, cum inquiſitionis tempus in Siciliam poſtulaſſet dies CX, & cum filio patrui ſui Tullii totam provinciam colligendis literis in Verrem, & denunciandis teſtimoniis, peragraſſet diebus L, quia pedeſtre iter ex Sicilia & propter fugitivos & propter Verris inſidias dubitabat, à Vibone tranſiit. tum repente adveniens, cum videret id agi, ut à Glabrione prætore, & ab iis judicibus, qui tunc erant, ad alium annum, aliumque prætorem, res tota tranſiret, eriperetur que ſibi reus patrocinio Hortenſii ac Metelli, qui tunc conſules futuri erant, (per hos enim Verres eludendi judicii fiduciam ſumpſerat) hoc commentus eſt rationis, ut orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus abſumeret, ſed tantummodo citaret teſtes ad unumquodque crimen expoſitum, & eos Hortenſio interrogandos daret. qua arte ita eſt fatigatus Hortenſius, ut nihil, contra quod diceret, inveniret. ipſe etiam Verres, deſperato patrocinio, ſua ſponte diſcederet in exilium.

Hoc igitur laborat in oratione hac tota Tullius, ut oſtendat, non dolo, nec aſtutia, ſed neceſſitate facere id, quod fecit: & magis ut adverſariorum fraudibus occurrat, quam ut ipſe ſit captioſus; vult enim, ut diximus, omne hoc tempus, quod eſt ante Cal. Ian., diſpenſare in totius cauſæ actionem, ne ad alium prætorem alioſque judices novis conſulibus veniendum ſit.

Toto igitur hoc libro exhortatio judicum continetur ad vere judicandum: minæ in adverſarios diriguntur, omnia tentantes ad corrumpendum judicium: & expoſitiones Ciceronis conſilii ſui judicibus exhibentur, quaſi inter eos tractentur communiter: ubi brevitas quoque objiciendorum criminum mira arte conficitur.

Status; Quantum ad crimina cauſæ repetundarum pertinet, conjectura multiplex ineſt omnibus libris. Quantum ad ſpecialem intentionem libri hujus refertur, qualitas negocialis extra ſcriptum in particula juris eſt conſtituta. inducitur enim poſtulatio de agendi novo genere: ſiquidem petit permitti ſibi non uti oratione perpetua, ſed breviter crimina proponere, & ad ſingula teſtes dare.

Sunt autem capita orationis hæc: An talis reus, cujus damnatio proſit Reipublicæ. An talia ejus conſilia ad corrumpendum judicium. An talia & tam manifeſta crimina ad patrocinium deſperandum. An hujuſmodi ab eo, & ab ejus ſuffragatoribus, & dicta & facta ad eludendam accuſationem, ut novo genere ſit agendum Tullio. Quarum rerum quaſi per narrationem facit demonſtrationem. Expoſitio conſilii ſui, ut cum judicibus deliberatio, videtur inducta: in qua oſtenditur, certandum cum Hortenſio aſtutia, non utendo horis omnibus ad dicendum, ad tollendam, ſi fieri poſſit, comperendinationem, per teſtes crimina comprobando. Facit hoc Cicero, ut hæc res non ſolum compendio ac brevitate moram temporis tollat, ſed etiam circa artificium dicendi breviter etiam in hac parte vim oratoris oſtendat. *Aſcon.*

EXPL. DIVINATIO
INCIPIT ACTIO PRIMA

a *Quod erat optandum maxime judices.*] Attentum facit auditorem & benivolum dicendo oblatam eſſe rem quæ poſſit invidiam ordinis purgare. Auguſto enim menſe cœpta eſt cauſa. Condemnat Verrem ante accuſationem dicendo hoc ſolum *ad infamiam judiciorum* pertinere *ſedandam*, ſi Verres eſſet damnatus. Actionem quidam ideo dictam hanc orationem arbitrantur, quia hæc tantummodo dicta eſt in judicio; cæteræ vero orationes poſtea ſcriptæ ſunt. Ordine (f. ad ordinem) ſenatorum maxime pertinebat ut idoneis hominibus accuſantibus nocentes rei convecti damnentur. *Schol.*

c *Divinitus damnatum.*] Sive quod gratum ſit, quod numina conceſſerunt. ſive quia tam grande eſt ut tantum a numinibus poſſit concedi. Datur quod petitur. Offertur quod ultro præſtatur. *Idem.*

d *Summo rep. tempore.*] Summo nunc periculoſo, ut, Venit ſumma dies & ineluctabile tempus. Periculoſum autem ideo quia durus (f. Aurelius) Cotta legem tulerat, ut equites cum ſenatoribus judicarent aſſentiente Quintio tribuno pl. vel Palicano. *Idem.*

e *Nobiſque periculoſa.*] Senatoribus ſi judicia transferantur. nam dum contenditur de transferendis judiciis, ſeditio fit. orta vero

non modò Romæ, ſed & apud exteras nationes, omnium ſermone [f] percrebruit, his judiciis, quæ nunc ſint, pecunioſum hominem, quamvis ſit nocens, neminem poſſe damnari.

2 Nunc in ipſo diſcrimine ordinis, judiciorumque veſtrorum, [g] cum ſint parati, [h] qui concionibus, & legibus hanc invidiam ſenatus inflammare conentur, reus in judicium adductus eſt, C. Verres, homo vita atque factis, omnium jam opinione damnatus; pecuniæ magnitudine, [i] ſua ſpe, ac [K] prædicatione, abſolutus. Huic ego cauſæ, judices, cum ſumma voluntate, & exſpectatione populi Romani actor acceſſi, non ut [l] augerem invidiam ordinis, ſed ut infamiæ communi ſuccurrerem. [m] adduxi enim hominem, in quo [n] reconciliare exiſtimationem judiciorum amiſſam, redire in gratiam cum populo Romano, ſatisfacete exteris nationibus poſſetis; [o] depeculatorem ærarii, [p] vexatorem Aſiæ, atque Pamphiliæ, [q] prædonem juris urbani, labem atque [r] perniciem provinciæ Siciliæ.

3 [s] De quo ſi vos ſeverè, religioſeque judicaveritis: auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit. ſin iſtius ingentes divitiæ [t] judiciorum religionem, [u] veritatemque perfregerint: ego hoc tamen aſſequar, ut judicium potius reipublicæ, [1] quàm aut reus judicibus, [x] aut accuſator reo defuiſſe videatur. Equidem, ut de me confitear, judices, [y] cùm multæ mihi à C. Verre inſidiæ terra, marique factæ ſint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum ſtudio, officioque repulerim: numquam tamen neque [z] tantum periculum mihi adire viſus ſum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipſo judicio.

Neque tantum me exſpectatio accuſationis meæ, concurſuſque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementiſſimè perturbor, commovet, quantum iſtius inſidiæ nefariæ, quas uno tempore [2] mihi, vobis, M'. [a] Glabrioni prætori, [b] ſociis, exteris nationibus, [c] ordini, nomini denique ſenatorio facere conatur. qui ita dictitat, iis eſſe metuendum, qui, quod ipſis ſolis ſatis eſſet, ſurripuiſſent: [d] ſe tantum rapuiſſe, ut id multis ſatis eſſe poſſit. [e] nihil eſſe tam ſanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia poſſit. 4

[f] Quòd ſi, quàm audax eſt ad conandum, tam eſſet obſcurus [g] in agendo: [h] fortaſſe aliqua in re nos [i] aliquando fefelliſſet. verùm hoc adhuc [K] percommodè cadit, quòd cum incredibili ejus [l] audacia ſingularis ſtultitia conjuncta eſt. [m] Nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, ſic in ſpe corrumpendi judicii perſpicua ſua [n] conſilia, conatuſque omnibus fecit. [o] Semel ait 5

Aſconius & Scholiaſtes.

ro ſeditione reſp. diſpendiis periculiſque plurimis afficiatur neceſſe eſt. *Schol.*

f *Percrebuit his jud. p. h.*] Oſtendit ipſum ante judicium pollicitum ſe poſſe abſolvi. *Idem.*

g *Cum ſint parati.*] Palicanus enim tres ordines judicare dicebat, ſenatores, equites Romanos, & tribus (f. bunos) aerarios. *Idem.*

h *Qui concionibus, & legibus.*] Concionibus Quintium dicit tribunum pl., qui veneficii reum Oppianicum Cluentio accuſatore defendens, victus erat illo damnato. Legibus autem L. Aurelium Cottam prætorem ſignificat, qui legem promulgarat de reſtituendis judiciis equeſtri ordini. *Aſcon.*

Qui contionibus & lege. (Videtur deeſſe explicatio) *vita atque factis.*] Ante geſta moribus domeſticis.

OMNIUM JAM OP. D, quomodo obiciuntur? interdum enim anteacta vita præſens crimen defendit.

QUI CONCIONIBUS Alii Quintium tribunum pl. ſignificari dicunt, qui Oppianicum defenderat reum veneficii Cluentio accuſante. & damnato Oppianico. rumor enim factus eſt quod corruptis judicibus damnatus eſſet Oppianicus. quam damnationem Quintius apud populum frequenter nominare ſolebat. *Idem.*

i *Sua ſpe & pred.*] Bene addidit ſua ſpe, quia injuriam judicibus faciebat, ſi nocentiſſimum hominem in pecunia ſpem habere dixiſſet. *Idem.*

k *Prædicatione.*] Commemoratione vel rumore amicorum ſuorum. *Idem.*

l *Augerem invidiam ordinis.*] Dicendo quod ſenatoria judicia corrumpuntur. *Idem.*

m *Adduxi enim hominem.*] Benivolos facit judices; & hæc cum ſuperioribus junguntur, ubi dixit, Inveteravit enim jam opinio. *Idem.*

n *Reconciliare.*] Reducere ad amicitiam priſtinam. *Idem.*

o *Depeculatorem ærarii.*] Sub Carbone conſule, cum quæſtor eſſet. *Peculator* autem, qui furtum facit pecuniæ publicæ. *Aſcon.*

Depeculatorem ærarii.] Publicæ pecuniæ, quam furatus eſt, cum quæſtor eſſet Carbonis G. Verres, qui Marianus fuit, dum erat conſul in Hiſpania (f. Gallia) quæſtor fuit & ſublata pecunia publica ſuum conſulem deſeruit & ad Sullanas tranſtulit (f. transfugit) partes. Victoria Sulla potitus pecuniam ſubreptam non requiſivit Vide autem quemadmodum per ordinem ante actæ vitæ crimina deſcribit. in hoc autem loco omnem Verrinarum facit parationem. *Schol.*

p *Vexatorem Aſiæ, atque Pamphiliæ.*] Sub Dolabella, cum legatus ei, & pro quæſtore eſſet, mortuo Malleolo. *Aſcon.*

Vexatorem Aſiæ.] Poſt quæſturam enim legatus eſt factus Dolobellæ, & hanc multis adfecit incommodis. *Schol.*

q *Prædonem juris urbani.*] In prætura urbana, quam Siciljenſis ſecuta eſt, de qua nunc accuſatur. *Aſcon.*

Prædonem juris urbani.] In prætura urbana in qua jus vendidit. ſarta tecta exegit. *Schol.*

r *Perniciem p. s.*] Provinciæ non unius civitatis. & vide, quemadmodum in quattuor partes totam accuſationem diviſit. *Idem.*

s *De quo ſi ſevere ac religioſe.*] Severe hic ad vindictam pertinet. ſed quid ſi innocens eſt reus? ideo religionem addidit. verum eſt enim omne quod eſt religioni permixtum. Religioſe nimium vere ne crimina digna ſupplicio leviora judicetis. ſed cum timore religionis quoniam jurati judicabant. *Idem.*

t *Judiciorum relig.*] Non dixit judicum ſed judiciorum. ut & admoneret ſimul & offenſionem vitare videretur. *Idem.*

u *Veritatemque perfregerint.*] Bene. magnitudo enim ſolet frangere id quod obſtat. quia ergo ingentes divitias dixit, intulit perfregerint. *Idem.*

x *Aut accuſator reo defuiſſe v.*] Vult oſtendere Verrem corruptionem judicum cogitantem. *Idem.*

y *Cum multæ mihi à C. Verre terra marique inſidiæ.*] Alias ſignificat inſidias, quæ vitæ ejus factæ ſunt, alias, quæ integritati & exiſtimationi. nam, UNO TEMPORE MIHI, vult intelligi etiam præmia ſibi prævaricationis oſtentaviſſe Verrem: ſed, TERRA MARIQUE, inſidias factas ſuæ vitæ ſignificat. *Aſcon.*

Cum multæ m. a. g. i.] Eunti in Siciliam propter crimina requirenda vel redeunti. *Schol.*

z *Tantum periculum m. a. v. s.*] Ne corrupto judicio ego invidiam ſubeam. *Idem.*

a *Glabrioni pr.*] Prætori qui præerat judicio aliquo quæſitori. *Idem.*

b *Sociis.*] Id eſt Siculis. *Idem.*

c *Ordini, nomini denique ſenatorio.*] Ordini inſidiatur, ne dignitas judicandi ordinem ſequatur, detectis in corruptione judicantibus. Nomini, ne ſenatorium nomen honori ſit, ſed potius ignominiæ. *ſenatorio* enim bis ſubauditur, & ſenatorio ordini, & nomini ſenatorio. *Aſcon.*

d *Sed tantum eripuiſſe.*] Subripit, qui clam aliquid tollit. Eripit, qui palam & per vim. in aliis ergo ſubripuiſſe dixit de Verre eripuiſſe. *Schol.*

e *Nihil eſſe tam ſanctum.*] Ad judices retulit quoniam jurati judicabant. Sanctum, munitum, ad leges quæ pœnam habent pro commiſſo. Virgilius. quid non mortalia p. c. *Idem.*

f *Quod ſi quam audax eſt.*] Hoc dixit ne obiceretur illi. unde ſcis hoc Verrem cogitare. AUDAX promptus. AD CONANDUM ad faciendum. *Idem.*

g *In agendo.*] In cogitando de corruptione judicum. *Idem.*

h *Fortaſſe.*] Dicendo fortaſſe laudat latenter diligentiam ſuam. *Idem.*

i *Aliquando fefelliſſet.*] Quaſi ſapiens obſcure egit. *Idem.*

k *Commode cavit.*] Optime cavit *Idem.*

l *Audacia ſingularis ſtultitiæ conjuncta eſt.*] Oſtendit ipſum nihil poſſe latenter agere quaſi ſapientem. ſed omnia audacia, quod proprium eſt ſtulti. *Idem.*

m *Nam ut apertius in corripiendis.*] Quo enim modo aperte rapuit pecunias, ſimili modo & corruptionem judicum, quam ſperabat efficere, palam omnibus fecit ſtultitia ſua. *Idem.*

n *Sua conſilia conatusq.*] Quibus vult corrumpere judices. *Idem.*

o *Semel ait ſe in vita pertimuiſſe.*] Contumaciam Verris præcipitem. nam ſemel vicinum eſt ad pene nunquam. ex eodem ſenſu eſt, quod ſemel in vita riſiſſe Craſſum ſcribit Lucilius. unde VIRGILIUS mihi videtur dixiſſe,

Tum primum noſtri Cacum videre timentem. Aſcon.

Semel ait in vita ſe pertimuiſſe.] Omnis enim novitas habet timorem. *Schol.*

1. *Quam aut reus judicibus.*] Ambo Pall. *judiciis*, neque aliter ultimæ antiquitatis editiones. & videtur minus invidioſum. *Grut.*

2. *Mihi vobis, M'. Glabrioni.*] Iidem non agnoſcunt illud *vobis*, neque conſpicitur in primis edd. & neſcio ſanè an ſit à bona manu. *Idem.*

air ſe in vita pertimuiſſe : [p] tum , [q] cùm primùm reus à me factus ſit. quòd, cùm [r] è provincia recens eſſet , invidiaque & infamia non recenti, ſed vetere , ac [s] diuturna flagraret , tum [t] ad judicium corrumpendum [u] tempus alienum offenderet.

6 [x] Itaque cùm ego [y] diem in Siciliam inquirendi perexiguam poſtulaviſſem , [z] invênit iſte, qui ſibi in Achajam biduo [a] breviorem diem poſtularet : non ut idem conficeret diligentia, & induſtria ſua , quod ego meo labore , & vigiliis conſecutus ſum. [b] Etenim ille Achaicus inquiſitor , ne Brundiſium quidem pervênit ; ego Siciliam totam [c] quinquaginta diebus ſic obii , ut omnium populorum , [d] privatorumque litteras , injuriaſque cognoſcerem : ut perſpicuum cuivis eſſe poſſet , hominem ab iſto quæſitum eſſe , non qui reum ſuum adduceret, ſed qui meum [e] tempus obſideret.

7 Nunc homo audaciſſimus , atque amentiſſimus hoc cogitat. intelligit , me ita paratum , atque inſtructum in judicium venire , ut non modò in auribus veſtris , ſed in oculis omnium , ſua furta , atque flagitia defixurus ſim. Videt , ſenatores multos eſſe teſtes audaciæ ſuæ : videt , multos equites Romanos , frequentes præterea cives , atque ſocios , [f] quibus ipſe inſignes injurias fecerit. Videt [g] etiam tot graves ab amiciſſimis civitatibus legationes [h] cum publicis [i] 3 auctoritatibus , ac teſtimoniis conveniſſe.

[k] Quæ cùm ita ſint , uſque eò [l] de omnibus bonis malè 8
exiſtimat; uſque eò [m] ſenatoria judicia, [n] perdita, profligataque eſſe arbitratur , ut hoc palàm dictitet , non ſine cauſa ſe cupidum pecuniæ fuiſſe, quoniam tantum in pecunia præſidium experiatur eſſe: ſeſe (id quod difficillimum fuerit) [o] tempus ipſum emiſſe [p] judicii ſui , quo cetera faciliùs [q] emere poſſet : ut , quoniam [r] criminum vim ſubterfugere nullo modo poterat , [s] procellam [t] temporis devitaret.

[u] Quòd ſi non modò in cauſa, verum in aliquo [x] honeſto 9
præſidio , [y] aut alicujus eloquentia , aut [z] gratia ſpem aliquam collocaſſet : profecto non [a] hæc omnia colligeret , atque aucuparetur : [b] non uſque eò deſpiceret, contemneretque ordinem ſenatorium , [c] ut arbitratu ejus [d] deligeretur ex ſenatu , qui reus fieret : qui , dum hic , quæ opus eſſent , compararet , cauſam interea ante eum diceret.

[e] Quibus ego rebus quid iſte ſperet, [f] & quò animum inten- 10
dat , [g] facilè perſpicio. [h] Quamobrem verò ſe confidat aliquid perficere poſſe , [i] 4 hoc Glabrione prætore , & [k] hoc conſilio, intelligere non poſſum. Unum illud intelligo , [l] quod prætor [m] in

---

Aſconius & Scholiaſtes.

p *Tum , cum à me reus factus ſit.*] Quid eſt *reum fieri* , niſi apud prætorem legibus interrogari ? Cum enim in jus ventum eſſet , dicebat accuſator apud prætorem reo , Aio te Siculos ſpoliaſſe. Si tacuiſſet , lis ei æſtimabatur , ut victo. ſi negaſſet , petebatur à magiſtratu dies inquirendorum ejus criminum , & inſtituebatur accuſatio. *Aſcon.*

q *Cum primum reus a me f.*] Quando venit de provincia. *Schol.*

r *E provincia receſſiſſet.*] Solet enim odium minuere abſentia. ſed hic ſimiliter odio laborabat etiam poſt abſentiam. ideo fortiter timebat. *Idem.*

s *Diuturna flagraret.*] Dicebat enim ſemper ſe flagrare invidia priſtina. *Idem.*

t *Ad judicium corrump.*] Quia judices eo tempore de Iuniano conſilio damnati fuerant , quod exemplum dicens valde judices perterrebat. *Idem.*

x *Itaque cum ego diem requirendi.*] Bene tempus dicitur dies , quia ſecundum philoſophos dies non finitur , ſed reverſione nobis non videtur , ſed apud antipodas lucet. *Idem.*

u *Tempus alienum of.*] Quia non poterat corrumpere propter anguſtias temporis. *Idem.*

y *Diem.*] *Dies* fœminino genere tempus : & ideo diminutive *diecula* dicitur breve tempus & mora. *Dies* horarum XII generis maſculini eſt : unde *hodie* dicimus , quaſi hoc die. Petiit autem Tullius C & X dies : Rupilius , ſive Oppius , ſuppoſitus à Verre , C & VIII petiit. *Aſcon.*

z *Invenit iſte , qui ſibi in Achajam.*] Alii hunc Rupilium , alii Oppium putant. Sunt , qui Rupilium dicant accuſatorem , Oppium reum. Alii Q. Metellum Nepotem accuſatorem , Curionem reum. Moris autem fuerat , ut agendi dies priori prior ordinaretur. Itaque , ſi omni tempore poſtulato uſus eſſet ad inquiſitionem Tullius, futurum erat , ut prior locus ad agendum daretur ei , qui biduo breviorem diem poſtulaverat : cujus accuſationis interpoſita de induſtria mora , eum Verres ad alios conſules diſtuliſſet. *Idem.*

a *Breviorem diem diem p.*] Suppoſitus accuſator. *Schol.*

b *Etenim ille acaicus.*] Quidam Daſianum , alii Piſonem dicunt. *Idem.*

c *Diebus quinquaginta obii.*] Ne propter feſtinationem neglegenter egiſſe videretur. hoc ideo addit prætor Achaicus Opimius dictus eſt. *Idem.*

d *Privatorumq. l.*] In quibus crimina Verris fuere conſcripta. *Idem.*

e *Tempus obſideret.*] Occuparet vel obſervaret. *Idem.*

f *Quibus ipſe inſignis i. f.*] Inſignis medium eſt ; perfectam enim vel malam rem vel bonam ſignificat. *Idem.*

g *Tot tam* (Sic MS. Vulgo in Cicerone τὸ *tam* deeſt.) *graves.*] Ad numerum Tot , ad qualitatem Tam. *Idem.*

h *Cum publicis auctoritatibus.*] Publicis literis. *Aſcon.*

i *Auctoritatibus.*] Quia miſſi ſunt à civitatibus. *Schol.*

k *Hæc cum ita ſint.*] Cum videt multos teſtes eſſe contra ſe paratos. *Idem.*

l *De omnibus bonis m. ex.*] Qui oderunt ipſum quorum vita integra eſt. *Idem.*

m *Senatoria judicia perdita.*] Ita ut nulla ſint. PROFLIGATA autem violata , addicta. *Idem.*

n *Perdita profligataque.*] Pejus voluit eſſe profligata , quam perdita. eſt enim *perditum* , quod inveniri non poteſt : *profligatum* , quod poteſt. *Aſcon.*

o *Tempus emiſſe.*] Id eſt , dilationem temporis impetraſſe. judicium autem ſuum debemus intelligere ſibi aptum. & è contrario ait , alienum tempus offenderat. *Idem.*

Tempus i. e.] Ne poſſet ante Kal. Ian. accuſari ſubmiſſo accuſatore. *Schol.*

p *Judicii ſui.*] Certe enim per illum Achaicum inquiſitorem tempus emit judicii ſui. *Idem.*

q *Emere poſtea poſſet.*] Conſulibus jam creatis Hortenſio & Metello. *Idem.*

r *Criminum ſubterf.*] In quo accuſabatur a me. *Idem.*

s *Procellam.*] Impetum. *Idem.*

t *Temporis.*] Ante Kal. Ianuarias. Procellam autem dixit tempus & non periculoſum. *Idem.*

u *Quod ſi non modo in cauſa.*] Per innocentiam. *Aſcon.*

Quod ſi non modo in cauſa.] Hic omnia enumerat & pecuniam tacet propter judicum offenſionem. nam ſi nihil de his eſt de quibus enumerat in quo confidit in pecunia ſperat; id eſt ſi vel cauſæ merito confiſus eſſet vel eloquentia patronorum. id eſt ſi profiteretur quidem ſe crimina commiſiſſe. ſperaret autem vel per defenſionem patronorum vel per ſuæ vitæ priſtinæ merita poſſe ſe liberare. (f. ri) *Schol.*

x *Honeſto præſidio.*] Per compenſationem criminum auctoritate dicentis. *Aſcon.*

y *Aut in alicujus eloquentia.*] Acerbe in Hortenſium , quem corruptione judicum , non eloquentia ſua , dicit eſſe confiſum. *Idem.*

z *Gratia.*] Amicorum plurimorum , quibus defenſoribus uteretur. *Idem.*

a *Hæc omnia colligeret atque aucuparetur.*] Ex Verris perſona plerumque judices dicit eſſe corruptos. ne ipſe in eorum offenſionem incurrat. AVCVPARETVR. captaret. *Schol.*

b *Non uſque eo d.*] Deſpicimus inferiores ; Contemnimus æquales. aut deſpicimus vultu , contemnimus animo. *Idem.*

c *Ut arbitratu ejus deligeretur.*] Opium (f. opp.) ſignificat ex prætore Achaicæ. cujus accuſatorem ſubditum eſſe dixit Verre ; (f. a Verre) bene autem ad invidiam eum Cicero perducit ſenatorum d cendo electum eſſe ex ſenatu qui reus fieret. *Idem.*

d *Deligeretur ex ſenatu , qui reus fieret.*] Oppius, vel Curio. *Aſcon.*

e *Quibus ego rebus.*] Qua comperendinatione. *Schol.*

f *Et quo animum intendat.*] Id eſt ad judicum corruptionem. qua ſpe inlectus verum putavit ſe poſſe declinare. *Idem.*

g *Facile perſpicio.*] Qui ſperabat corrumpere judices. *Idem.*

h *Quamobrem vero ſe conf.*] Hic jam recuperatio eorum quæ ſupra in judices dicta ſunt. PROFICERE autem id eſt evitare periculum. *Idem.*

i *Hoc prætore.*] Glabrione ſcilicet. *Aſcon.*

Hoc prætore. Glabrione & hoc conſilio intellegere non poſſum.] Quia hi judices integre judicaturi ſunt, non poſſum intellegere quare putavit ſe poſſe corrumpere talem prætorum & tales judices. *Schol.*

k *Hoc conſilio.*] Lectiſſimorum ex omni numero ſenatus judicum. *Aſcon.*

l *Quod populus R. in rejectione judicum judicavit.*] Ex iis , quos renuit , intellectum eſt , eos judices habere velle , quos corrumpi poſſe confideret. *Idem.*

---

3. *Auctoritatibus ac teſtimoniis conveniſſe.*] Cujaciano abeſt *ac teſtimoniis* , ideoque etiam delevit Lambinus. male : exſtat enim in Pall. & omnibus retrò vulgatis , habetque ſuum ſanè pondus. *Grut.*

4. *Hoc Glabrione prætore.*] Expunxere alii nomen *Glabrionis* , nolui eos ſequi , quamvis ſic quoque legeretur in Aſconianis , quod heic ha-

m in rejectione judicum judicavit, ea ſpe iſtum fuiſſe prædi-tum, ut omnem rationem [n] ſalutis in pecunia poneret: [o] hoc erepto præſidio, ut nullam ſibi rem adjumento fore arbitrare-
4 tur. Etenim quod eſt ingenium tantum? quæ [p] tanta facultas dicendi, & copia, quæ iſtius vitam, tot [5] vitiis, flagitiiſque convictam, jampridem omnium voluntate, judicioque damnatam, aliqua ex parte poſſit defendere?

11 [q] Cujus ut adoleſcentiæ maculas, ignominiaſque [r] prætermitam; quæſtura, primus gradus honoris, quid aliud habet in ſe, [s] niſi Cn. Carbonem ſpoliatum à quæſtore ſuo [t] pecunia publica? nudatum, & proditum conſulem? deſertum exercitum? [u] relictam provinciam? [x] ſortis neceſſitudinem, religionemque violatam? [y] Cujus legatio, exitium fuit Aſiæ totius, & Pamphiliæ. Quibus [z] in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia [a] fana depeculatus eſt, cùm in Cn. Dolabellam [b] ſcelus ſuum illud priſtinum renovavit, & inſtauravit quæſtorium: cùm eum, cui legatus, & [c] pro quæſtore fuiſſet, & [d] in invidiam ſuis maleficiis adduxit, & in ipſis periculis [e] non ſolùm deſeruit, [f] ſed etiam [g] oppugnavit, ac prodidit.

12 [h] Cujus prætura urbana, [6] ædium ſacrarum fuit, publicorumque operum depopulatio: ſimul [i] in jure dicundo, bonorum, poſſeſſionumque, [k] contra omnium inſtituta, addictio, [l] & condonatio. [m] Jam verò omnium vitiorum ſuorum plurima, & maxima conſtituit [n] monumenta, & indicia in provincia Sicilia: quam iſte per triennium [o] [7] ita vexavit, ac perdidit, ut ea reſtitui in antiquum ſtatum nullo modo poſſit: vix autem per multos annos, innocenteſque [p] prætores aliqua ex parte recreari aliquando poſſe videatur.

Hòc prætore Siculi neque [q] ſuas leges, neque noſtra ſena- 13
tuſconſulta, neque communia jura tenuerunt. tantum quiſque habet in Sicilia, quantum [r] hominis avariſſimi & libidinoſiſſimi aut imprudentiam ſubterfugit, aut [s] ſatietati ſuperfuit. Nul- 5
la res per triennium, niſi ad nutum iſtius, judicata eſt: [t] nulla res tam patria cujuſquam, atque avita fuit, quæ non ab eo, imperio iſtius, abjudicaretur. [u] Innumerabiles pecuniæ [x] ex aratorum bonis, novo, nefarioque [y] inſtituto coactæ: [z] ſocii fideliſſimi in hoſtium numero exiſtimati: [a] cives Romani ſervilem in modum cruciati, & necati: homines nocentiſſimi propter pecunias judicio liberati: honeſtiſſimi, atque integerrimi, [b] abſentes rei facti, [c] indicta cauſa damnati, & ejecti: por-

Aſconius & Scholiaſtes.

m *In rejectione judicum i.*] Quo tempore ego judices rejiciebam; nam tunc P. R. intellexit omnem ſpem eſſe Verris in corruptione judicum. In rejectione autem prior accuſator rejiciebat. & ſic defenſor vel reus. *Schol.*

n *Salutis in pecunia.*] Cicero non facit injuriam judicibus qui populi dicit opinionem. *Idem.*

o *Hoc erepto præſidio.*] A me, quia malos rejeci. *Idem.*

p *Tanta facultas.*] Facultas ad celeritatem. Copia ad longitudinem orationis. *Idem.*

q *Cujus ut adoleſcentiæ m.*] Κατηγορικὴ violentiſſima. *Idem.*

r *Prætercam q.*] Carbonis. *Idem.*

s *Niſi Cn. Carbonem.*] Carbo Marianæ partis dux, idemque conſul, deſertus Arimini eſt à quæſtore ſuo Verre, ſpoliatus pecunia publica, quam quæſtor in exercitu de ærario ſumpſerat, cum ad Sullam ille tranſiret proditor partium Marianarum. *Aſcon.*

t *Pecuniae publica nudatum.*] Nam ſpoliato ærario confugit ad Sullam qui ſpoliatur quodcumque habet. qui nudatur nihil retinet. *Schol.*

u *Relictum prov.*] Galliam. *Idem.*

x *Sortis neceſſitudinem.*] Quia filii loco eſſe debet quæſtor conſuli vel prætori. vide αὔξησιν per omnia. *Idem.*

y *Cujus legatio.*] Legatus per has provincias Dolabellæ proconſulis fuit, & pro quæſtore, Malleolo mortuo: ejuſdemque in judicio, cum accuſaretur, proditor fuit. *Aſcon.*

Cujus legatio exit f. a.] Poſt quæſturam legatio; Dolobellæ enim fuit legatus imperatoris Ciliciæ. *Idem.*

z *In provinciis multas domus.*] Quas tranſeundo ad Ciliciam vaſtavit. αὔξησις a privatis ad ſacra. VITAM pro vitam (f. *privatam.* ad illud in Cic. præcedens, *iſtius vitam*) ante honores adipiſcendos. *Schol.*

a *Fana depeculatus eſt.*] Signa enim de templis abſtulit. *Idem.*

b *Suum ſcelus illud priſtinum.*] Non quia & Gn. Dolobellam deſeruit ſicuti Carbonem. ſed quia & hunc læſit contra eum teſtimonium dicendo *Idem*

c *Pro quæſtore fuiſſet.*] Nam Dolobella mortuo quæſtore ſuo Malleolo fecit Verrem etiam vicem quæſtoris agere. *Idem.*

d *In invidiam ſuis maleficiis adduxit.*] Propter ſua ſcelera, inquit, tum fecit invidioſum reum. *Aſcon.*

e *Non ſolum deſeruit ſed etiam oppugnavit.*] Scaurus accuſator Dolobellæ omnia peccata Verris quæcumque commiſerat in legatione coacta in unum libellum ipſi obtulit Verri; dicens, quod ſi vis his tot criminibus liberari, confitere mihi omnia facinora Dolobellæ. Huc Verres conſcientia ſtimulatus omnia conſilia Dolobellæ patefecit & delicta. & teſtimonium etiam in eum dicere eſt auſus. *Schol.*

f *Sed etiam oppugnavit ac prodidit.*] Ut ſimilitudinem Carboniani criminis faceret. metaphora uſus eſt prœlii. teſtimonium enim dixit (videntur hic Ciceronis deſiderari AEDIUM SACRARUM) in ipſum templum Caſtoris propter ſerta tecta. *Idem.*

g *Oppugnavit, & prodidit.*] Pejus prodere, quam oppugnare: propter quod, *oppugnare* inimici & hoſtis officium eſt; *prodere*, gravius, cum ad eos, qui amici eſſe debent, referatur hoc verbum. *Aſcon.*

h *Cujus prætura urbana ædium ſacrarum.*] Quemadmodum hic dicit, ſic diviſa ſunt crimina hujus præturæ urbanæ, ſcilicet juris dicundi, ſartorumque tectorum. *Idem.*

i *In jure dicendo.*] Id judicando. *Schol.*

k *Contra omnium inſtituta.*] Qui prætores urbani ante fuerunt. Sunt autem inſtituta prætorum in decretis interponendis, dijudicandiſque cauſis. *Aſcon.*

Contra omnium inſtituta addictio.] Addictio interdum poteſt e jure fieri. ideoque ut iniquitatem oſtenderet addidit. *Schol.*

l *Et Condonatio.*] Προσκυνῶ ceu eſt addictio. *Idem.*

m *Jam vero omnium vitiorum ſuorum.*] Αὔξησις id. Tanta fecit Sicilia ut priſtina crimina ejus ante oculos omnium verterentur. *Idem.*

n *Monumenta & indicia.*] Omnia Monumenta dicuntur quæ faciunt alicujus rei recordationem. ut Virg. *ferre ſui d. m. e. p. a.* Idem.

o *Ita vexavit, ac perdidit.*] Nimirum; *Vexavit*, ingentis calamitatis uſum ſignificat. nam & ipſe ſupra ſic ait, *Populatæ, vexatæ, funditus everſæ provinciæ.* VIRGILIUS,

Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris
Dulichias vexaſſe rates. ——— Aſcon.

p *Prætores aliqua ex parte creari.*] Ὑπερβολικῶς nec partem dixit poſſe recreari. tantum læſit unius improbitas. ut vix per juſtos hoc ex parte poſſit ſanari. *Schol.*

q *Suas leges.*] Regis Hieronis. omne enim jus aut civile eſt. aut quod proprium eſt civitatis. aut civium Romanorum quod a populo Romano ſuſcipit prs. Jura gentium ſunt neque communia jura populi Romani. nam hic inter decem legatos miſſus eſt qui ex ſenatuſconſulto jura Siculis conſtitueret. *Idem.*

r *Hominis avariſſimi & libidinoſiſſimi.*] Libidinoſus omnia perſcrutatur. avarus nunquam ſatietate vincitur. Cum ergo hæc vita habuerit Verres. conſtat eſſe Siculos ſpoliatos. *Idem*

s *Aut ſacietate ſuperfuit.*] Ergo nihil habent quia avaritia nunquam ſatietate vincitur. *Idem.*

t *Nulla res tam parva.*] Tunc enim maxime dolemus quando majoribus traditam poſſeſſionem amiſerimus. *Idem.*

u *Innumerabiles p a.*] Quæ in frumentaria dixit. *Idem.*

x *Ex aratorum bonis.*] Aratores frumenti decimam dare populo Romano ſolent. hos non una atque altera, ſed tribus amplis decimis per mancipes à ſe ſubornatos, id eſt, publicanos, qui decumani vocantur, Verres exhauſit. *Aſcon.*

y *Inſtituto.*] Invento. *Schol.*

z *Socii fideliſſimi in hoſtium numero exiſtimati.*] Hic locus crimina continet expoſita in ea oratione, quæ inſcribitur de ſuppliciis. *Aſcon.*

a *Cives Romani.*] De ſuppliciis. *Schol.*

b *Abſentes rei facti.*] Ut Sthenius, & Heraclius. *Aſcon.*

c *Indicta cauſa damnati & ejecti.*] Prohibiti in ſuam venire civitatem. *Schol.*

haberet neſcio quam emphaſin; at poſtea iis auctoribus delevi *Romanus*; quod in nulla alioquin erat editione veteri, aut adeo in Pall. *Grut.*

5. *Vitiis flagitiiſque convictam.*] Pall. ita ſcripti ſunt, ut difficile ſit judicare, maluerintne *conjunctam* an *convinctam*: & verò malim ultimum, quàm conjectaneum Lambini *coinquinatam*. ſi fingere liberet, offerret ſe *commiſtam*, imo verò *commictam*; de qua voce, magni Critici ad Epigramma Catulli LXXIX. ſed diu eſt quod hariolus eſſe deſii. & *convictam* habet heic ſuam vim peracrem. *Idem.*

6. *Ædium ſacrarium.*] Unde contigit, ut, ſi adſcendamus per annos, Baſileenſes, Londinenſes, Leidenſes, Gruterus, ipſe in majore editione Lambinus ſic exhibuerint! Utique non ſic oportuit: & tempus eſt agendi ſanctius, ut feciſſe me opinor. *Gronov.*

7. *Ita vexavit ac perdidit.*] Revocavi lectionem mſſ. & Aſconii. item

portus munitiſſimi ; [d] maximæ , tutiſſimæque urbes , piratis ,
prædonibuſque patefactæ : nautæ , militeſque Siculorum, ſocii
noſtri , atque amici , fame necati : claſſes [e] optimæ , atque op-
portuniſſimæ cum magna [f] ignominia populi Romani amiſſæ,
& perditæ.

14 [g] Idem iſte prætor [h] monumenta [i] antiquiſſima [k] partim re-
gum locupletiſſimorum , quæ illi ornamento urbibus eſſe vo-
luerunt, partim etiam [l] noſtrorum imperatorum, quæ [m] victo-
res civitatibus Siculis, [n] aut dederunt , aut reddiderunt, [8] ſpo-
liavit , nudavitque omnia. Neque hoc ſolùm in ſtatuis , orna-
mentiſque publicis fecit : ſed etiam delubra omnia ſanctiſſi-
mis religionibus conſecrata depeculatus eſt : deum denique
nullum Siculis , qui ei paulò magis [o] affabrè atque antiquo ar-
tificio factus videretur , reliquit. [p] In ſtupris verò , & flagitiis
nefarias ejus libidines commemorare , pudore deterreor. ſi-
mul illorum calamitatem commemorando augere nolo , qui-
bus [q] liberos , conjugeſque ſuas , integras ab iſtius [r] petulantia
conſervare non licitum eſt.

15 At enim hæc ita commiſſa ſunt ab iſto , ut non cognita ſint
ab omnibus. Hominem eſſe arbitror neminem , qui nomen
iſtius audierit , quin facta quoque ejus nefaria commemorare
poſſit : ut mihi magis timendum ſit , ne multa crimina præ-
termittere , quàm ne qua in iſtum fingere exiſtimer. Neque
enim mihi videtur hæc multitudo , quæ ad audiendum convê-
nit, cognoſcere ex me cauſam voluiſſe; ſed ea , quæ ſcit, [s] me-
cum recognoſcere. Quæ cum ita ſint , [t] iſte homo amens , ac 6
perditus alia [u] mecum ratione pugnat. non id agit , ut alicujus
eloquentiam mihi opponat : non gratia , non auctoritate cu-
juſquam, non potentia nititur. ſimulat his ſe rebus confidere :
ſed video , quid agat : (neque enim agit occultiſſimè) [x] propo-
nit inania mihi nobilitatis , hoc eſt , hominum [y] arrogantium
nomina: qui non tam me impediunt, quòd nobiles ſunt, [z] quàm
adjuvant , quòd [a] noti ſunt. ſimulat ſe eorum præſidio confi-
dere, cùm interea [b] aliud quiddam [c] jam diu machinetur.

Quam ſpem nunc habeat in manibus, & quid moliatur, bre- 16
viter jam, judices, exponam. ſed priùs , ut ab initio res ab eo
conſtituta ſit , quæſo , cognoſcite. Ut primùm è provincia re-
diit, [d] redemptio eſt hujus judicii facta grandi pecunia. [e] man-
ſit in conditione, atque pacto [9] uſque ad eum finem, dum [f] ju-
dices rejecti ſunt. poſteaquàm rejectio judicum facta eſt :
[g] quòd & in ſortitione , iſtius ſpem , [10] fortuna populi Roma-
ni , & in rejiciendis judicibus mea diligentia iſtorum impu-
dentiam vicerat : [h] [11] renunciata eſt tota conductio.

[i] Præclarè ſe res habebat. [k] libelli nominum veſtrorum, 17
con-

Aſconius & Scholiaſtes.

d *Maximæ tutiſſimæque u.*] Siracuſanam ſignificat. nam minus naves inſtructas Verres contra piratas miſit. ideoque piratæ victores naves uſque ad portum proſecuti ſunt Syracuſanum ibique claſſem p. r. incenderunt. *Schol.*

e *Optimæ atq; opportuniſſimæ.*] Optimæ bene fabricatæ aut bene armatæ aut ædificatæ. & hoc ad ignaviam pertinet periſſe claſſem p. r. Opportuniſſimæ. in neceſſariis locis conſtitutæ. *Idem.*

f *Ignominia p. r. i.*] Quia & fugientem incenderunt claſſem p. r. piratæ cum mediocre eſſe malum ſi vel reſiſtente. *Idem.*

g *Idem iſte prætor m.*] De ſignis. *Idem.*

h *Monumenta.*] Statuas & imagines. *Idem.*

i *Antiquiſſima regum locupl.*] Hieronem Agathoclen Dionyſium Falarim ſignificat. *Idem.*

k *Partim regum locupletiſſimorum.*] Agathoclis , aut Hieronis , Siciliæ regum. *Aſcon.*

l *Noſtrorum imperatorum.*] Scipionis , & Marcelli. dedit Marcellus , reddidit ex Africa Scipio. *Idem.*

m *Victores civitatibus S. aut d. aut reddedit.*] Marcellus ſubaucta Suracuſana civitate nihil abſtulit. Scipio reddidit Africanus quia quæ Afri rapuerunt de Sicilia poſt victoriam revocavit. *Schol.*

n *Aut dederunt.*] Id eſt donaverant quæ nunquam habuerunt. *Idem.*

o *Adfabre.*] Eleganter. *Idem.*

p *In ſtupris vero, & flagitiis.*] De Cleomenis uxore dicit. *Aſcon.*

q *Liberos.*] Pro filiabus. *Schol.*

r *Petulantia.*] Temeritate. *Idem.*

s *Mecum reco. noſce* (f. noſſe.)] Cognoſcimus nova , recognoſcimus vetera. *Idem.*

t *Iſte homo amens ac p.*] Qui prodidit tot. amens qui octare (ſuperſcript. occultare) neſcit. *Idem.*

u *Mecum r. a. p.*] Temporis comperendinatione ad corrumpendum judicium. *Idem.*

x *Proponit inania mihi nobilitatis.*] Ut Curionis , & Metellorum trium , Hortenſii , & Scipionis. hi enim Verri palam ſuffragabantur. *Aſcon.*

y *Arrogantium nomina.*] Hortenſium Scipionem Siſennam ſignif. Verris defenſores. *Schol.*

z *Quam adjuvant quod noti s.*] Ac per hoc invidia laborabunt ſi quid auſi fuerint contra jus facere. *Idem.*

a *Noti ſunt.*] Ide. ab omnibus obſervantur. nobiles ſunt. nobiles ſemper ad bonam pene partem pertinent. Notus autem maxime inclinat ad malum, quemadmodum in Cæciliana , mulier non ſolum nobilis ſed etiam nota. *Idem.*

b *Aliud quiddam diu machinetur.*] Dilationem accuſationis , & corruptionem judicii. *Aſcon.*

c *Jam diu machinetur.*] Id eſt corrumpere judices. *Schol.*

d *Redemptio eſt hujus judicii facta.*] Sic quidam accipiunt , quaſi hoc dicat Cicero , corrupti ſunt illi judices. non hoc dicit , ſed ait , artifices quoſdam corrumpendorum judicum pactos eſſe cum Verre , & redemiſſe ſemel omnem procurationem judicii corrumpendi ſuo periculo , abſolutioniſque præſtandæ. *Aſcon.*

Redemptio eſt hujus judicii facta.] Id. data eſt quibuſdam pecunia qui ſe corrupturos eſſe judices promittebant. *Schol.*

e *Ea manſit in conditione atque pacto.*] Hic eſt ſenſus. de pacto , inquit , & promiſſione corrumpendorum judicum non eſt receſſum. ſed poſtquam rejecti ſunt judices, diſplicuit totum negotium redemtoribus , & reſilierunt à conditione ac pacto. *Aſcon.*

Ea manſit in conditione.] Ut ſi non corruperimus aut eandem pecuniam aut ampliorem recipias. *Schol.*

f *Judices rejecti ſunt.*] In quibus ſpes erat judicii corrumpendi. *Idem.*

g *Quod & in ſortitione iſtius ſpem.*] Nam judices ſemper ſortiebantur. & ſortitione facta non omnes judicabant. ſed electio fiebat, & eiiciebantur ab utraque parte uſque ad oertum numerum :nparem. Hoc ergo dixit. quod ut ex ſorte veri judices venirent fortuna fecit p. r. in rejectione vero ut ſeveri non rejicerentur. mea induſtria. Per decurias erat ſenatus diviſus. unam decuriam pr. dabat ut ex hac judices reicerentur. Ergo fortuna quidem p. r. fecit ut ea decuria daretur a pr. quæ paucos habuit malos. mea autem diligentia fecit ut meliores eligerentur. *Idem.*

h *Renunciata eſt tota conductio.*] *Renunciatio* dicitur recuſatio ejus rei , quæ in pactum & promiſſionem venerat. *Aſcon.*

Renuntiata eſt tota c.] Redemptio corruptelæ id. equeſtres (l. ſequeſtres) pecunias reddiderunt. *Schol.*

i *Preclare ſe res h.*] Bene commode. *Idem.*

k *Libelli nominum veſtrorum.*] Moris erat , celebrata judicum rejectione , & haberi in officio prætoris , & in arca reponi nomina judicum ſelectorum. *Rejectio* autem idcirco dicitur , quia , cum multi judices in conſilio cum prætore ſuo judicaturi eſſent , qui quæſitor fuiſſet in publica cauſa , verbi gratia repetundarum , ambitus , majeſtatis , neceſſe fuerat eos primum de decuria ſenatoria conſcribi , cum ſenatus judicaret , deinde in urnam ſortito mitti, ut de pluribus neceſſarius numerus confici poſſet ; Tertio , id eſt, poſt urnam, permitti accuſatori ac reo, ut ex illo numero rejiciant, quos putaverint ſibi aut iniquos , aut ex alia re incommodos fore. Solet autem ex moribus ac fama judicum illorum, quos aut rejiciebant, aut retinebant , voluntatis conjecturam facere populus , quis cauſæ ſuæ confidere, quis corrumpere judices vellet. Rejectione celebrata , in eorum locum , qui rejecti fuerant, ſubſortiebatur prætor alios , quibus ille judicum legitimus numerus compleretur. prima enim ſortitio dicebatur. his perfectis , jurabant in leges judices, ut obſtricti religione judicarent. cum juraſſent omnes præter ipſum prætorem , nomina eorum libellis, ut ſupra diximus , continebantur , & ubique habebantur , ne pro ſelectis judicibus , ut fit in multitudine , aliqui ſuppoſiti corruptiſſime judicarent , itaque ad prætoris tribunal conſiderent ut judicaturi cum prætore ſuo. *Aſcon.*

Libelli nominum v.] Nomina judicum apud quæſtorem ponebantur. & aliquando quæſitor corruptus nomina pro nominibus inſerebat. hoc eſt tollebat honeſtorum nomina & ponebat levium. Hoc ſciens Cicero plures libellos fecit & per multos qui juxta tribunal ſtarent diſtribuit. ſcilicet ne quis auderet populo teſte peccare. *Schol.*

---

item antiquitus editorum. ævi enim medii , *ita vaſtavit* , *vexavit &c.* Gruter.

8. *Spoliavit nudavitque omnia.*] Pal. pr. *connudavitque.* quod tam rarum , librarius non expreſſit , niſi inventum in authentico. *Idem.*

9. *Uſque ad eum finem , dum judices rejecti ſunt.*] An non reſipiunt aliquid profani illa ? *ad eum finem.* Idem.

10 *Fortuna populi Romani.*] Lambinus *fortuna reipublicæ.* Res redit eodem , ſed tamen cur abiit à ſcriptura recepta ? ſic ſanè etiam Pall. & Cujacii liber. cùm ſcribitur *P. R.* notat utique *populum Romanum* , cùm *R. P. Rempublicam.* de qua re totum exſtat caput 14 amici noſtri And. Schotti libro IV Nodorum Ciceronianorum quod adeatur. *Idem.*

11. *Renunciata eſt tota conductio.*] Patrum ævo viguit *conditio.* ſed alte-

conſiliique hujus in manibus erant omnium. [l] nulla nota, nullus color, nullæ ſordes videbantur his ſententiis [m] allini poſſe: cùm iſte repentè [n] ex alacri atque læto, ſic erat [o] humilis, atque demiſſus, ut non modo populo Romano, ſed etiam ſibi ipſe condemnatus videretur. [p] [12] Ecce autem repentè, his diebus paucis, [q] comitiis conſularibus factis, [r] eadem illa vetera conſilia [s] pecunia majore repetuntur, eædemque veſtræ famæ, fortuniſque omnium [t] inſidiæ [u] per eoſdem homines comparantur. [x] Quæ res primò, judices, pertenui nobis argumento, judicioque patefacta eſt: pòſt aperto ſuſpicionis introitu ad omnia intima iſtorum conſilia ſine ullo errore pervenimus.

7 Nam ut Hortenſius conſul deſignatus, domum reducebatur è campo, [13] cum maxima frequentia, à multitudine: fit obviam caſu ei multitudini [y] C. Curio; quem ego hominem honoris potius, quàm contumeliæ cauſa nominatum volo. Etenim ea dicam, [z] quæ ille, ſi commemorari noluiſſet, non tanto in conventu, [a] tam apertè, palamque dixiſſet. quæ tamen [b] à me pedetentim, cauteque dicentur; ut & amicitiæ noſtræ, & dignitatis [c] illius habita ratio eſſe intelligatur.

18

19 Videt [d] ad ipſum fornicem Fabianum in turba Verrem. appellat hominem, & ei [14] voce maxima gratulatur: ipſi Hortenſio, qui conſul erat factus, [e] propinquis, neceſſariiſque ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc conſiſtit, hunc amplexatur, hunc jubet ſine cura eſſe. *Renuntio*, inquit, *tibi, te hodiernis comitiis eſſe abſolutum.* [f] Quod cùm tam multi homines honeſtiſſimi audiſſent, ſtatim ad me defertur: immò verò, ut quiſque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis [g] ridiculum videbatur. ridiculum iis, qui iſtius cauſam in teſtium fide, in criminum ratione, in judicum poteſtate, non in comitiis conſularibus, poſitam arbitrabantur: indignum iis, qui [h] altiùs perſpiciebant, & hanc gratulationem ad judicium corrumpendum [15] ſpectare arbitrabantur.

[i] Etenim ſic ratiocinabantur, ſic honeſtiſſimi homines inter ſe, & mecum [k] loquebantur: [l] aperte jam, ac perſpicuè [m] nulla eſſe judicia. qui reus pridie jam ipſe ſe condemnatum putabat, is, poſteaquam defenſor ejus conſul eſt factus, abſolvitur. [n] Quid igitur? [o] quòd tota Sicilia, quòd omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ, privatæque litteræ Romæ ſunt, nihilne id valebit? Nihil, invito conſule deſignato. [p] Quid judices? [q] non crimina, non teſtes, non exiſtimationem populi Romani ſequentur? [16] [r] non. omnia [s] in unius poteſtate, ac moderatione vertentur? Verè loquar, judi- 8

Aſconius & Scholiaſtes.

l *Nulla nota, nullus color, nullæ ſordes.*] Etſi hæc Cicero, quia contra Hortenſium proſunt, ſæpiſſime repetat: tamen, in qua cauſa, & à quo, & quo modo hæc facta ſint, meminimus in Divinatione narraſſe. illud factum tamen animadvertendum, quod allini ſordes non tabulis, ſed ſententiis, figurate dixit. *Aſcon.*

Nulla nota.] Id eſt varia cera. facit autem corrupti judicii mentionem ab Hortenſio quod ſupra memoravit. *Schol.*

m *Allini poſſe.*] Induci inhærere conglutinari. Mos erat judicum nomina libellis ſcribi & dari per ſingulas tribus ut ſcirent judicaturos. Hoc autem ad integritatem judicum fieri ſolebat. qui metu populi corrumpi minime audebant. *Idem.*

n *Ex alacri, atque læto.*] *Alacris* ſive *alacer*, (utrumque enim dicimus) dicitur is, qui intentis eſt ſenſibus univerſis: quod eſt indicium erecti animi, atque ſublimis. nam e contrario *lacer* dicitur amputatis à corpore ſenſuum membris, hoc eſt, auribus, oculiſve. quę ſignificatio ad animum ſæpe transfertur: ut enim plerunque afflicto animo ſenſibus non utimur erectis, ſic *alacer* dicitur is, cui omnes ſenſus in loco quiſque ſuo vegeti ſunt & intenti. *Læti* vero qui vultu indicant adeſſe animum ſincerum ſenſibus ſuis. Qua re cognita, illud quoque intelligitur, aliud eſſe *alacrem*, aliud *lætum*. Sunt, qui *alacrem* feſtinantem & properum dici putant, quaſi aliis acrem. *Aſcon.*

Ex alacri atque læto.] Lætus animo. alacer motu corporis. qui ambulando manus jactat alarum in modum, ille proprie alacer dicitur. *Schol.*

o *Atque humilis.*] Animo quia reddita ei pecunia fuerat. *Idem.*

p *Ecce autem.*] Proprium hoc Ciceronis eſt in rebus improviſis. quod cum cura VIRGILIUS & legit, & tranſtulit, ut,

Ecce autem gemini à Tenedo. ——— Aſcon.

q *Comitiis conſularibus.*] Sunt etiam ædilicia, & prætoria & tribunicia comitia. *Idem.*

r *Eadem illa vetera conſilia.*] Corrumpendi judicii. *Idem.*

Eadem illa vetera c.] De corrupendo judicio. *Schol.*

s *Pecunia majore repetuntur.*] Ideo majore, quia antea populum corruperat ut conſul Hortenſius declararetur. *Idem.*

t *Inſidiæ per eoſdem h.*] Cæcilium & Hortenſium ſignificat. *Idem.*

u *Per eoſdem.*] Per ſupra dictos redemptores conductoreſque facinoris iſtius. *Aſcon.*

x *Quæ res primo judices.*] Corruptionis apparatio. *Schol.*

y *C. Curio; quem ego.*] Quæri ſolet, cur hoc de Hortenſio, cur de aliis non dicat; quia nemo ſolebat precari veniam apud veteres de eorum compellatione nuda, quos negotium tangeret. Curionem autem patrem dicit. *Aſcon.*

z *Quæ ille ſi commemorare noluiſſet.*] Oſtendit eum ſtultum fuiſſe. qui ea quæ celanda erant palam dixit. *Schol.*

a *Tam aperte, palamque dixiſſet.*] *Aperte*, ad verba pertinet non obſcura: *palam*, ad præſentium multitudinem, & qualitatem frequentis loci. *Aſcon.*

b *A me pedetemptim.*] Summatim. paulatim. Pedetemptim autem proprie dicimus. quando per loca lubrica incedentes temptamus utrum ſit firmus inceſſus ſuſpenſo pede. *Schol.*

c *Illius habita ratio.*] Ne videar quaſi inimicus. *Idem.*

d *Ad ipſum fornicem Fabianum.*] Fornix Fabianus arcus eſt juxta Regiam, in Sacra via, à Fabio cenſore conſtructus, qui, à devictis Allobrogibus, Allobrox cognominatus eſt, ibique ſtatua ejus poſita propterea eſt. *Aſcon.*

Ad ipſum fornicem Fabianum.] Arcus eſt prope Veſtam. aut a Fabio quodam prætore dictus qui eum curavit. aut quia ibi multæ ſtatuæ Fabiorum ſtant. *Schol.*

e *Propinquis neceſſariiſque.*] Atqui ſi ex (f. &) Hortenſio amicus erat & Verri magis gratulari debūerat. qui ſummum honorem fuerat conſecutus. Sed forte non poterat quia turba erat circa ipſum. Quid quod nec neceſſariis ejus gratulatus eſt quod eſt conſuetudinis. ut vel per alios noſtrum votum nuntiemus. Oſtendit ergo nihil ab hoc de omni Verris abſolutione cogitare. qui & amicos in felicitate poſitus contemnebat *Idem.*

f *Quod cum tam multi homines.*] Dixi ſignum verum; ſigna poſſunt dirivari ad alteram partem ſuam. Hoc ſignum conatur auferre. & argumento dat rumorem populo ſcilicet quod cum tam multi audiſſent aliis ridiculum vid; *Idem.*

g *Ridiculum.*] Quod dixit Curio. *Idem.*

h *Altius perſpiciebant.*] Interius. acutius melius. *Idem.*

i *Etenim ſic rationabantur.*] Qui intellegebant illam vocem ad corruptionem pertinere. *Idem.*

k *Loquaebantur aperte.*] Apertum eſt. quod non latet. perſpicuum quod omnibus notum eſt. *Schol.*

l *Aperte jam, ac perſpicue nulla.*] Non ex ſua perſona hoc dicit Tullius: nam eſſet offenſum. *Aſcon.*

m *Nulla eſſe judicia jam.*] Quaſi tractantium adlocutionem inducit. *Idem.*

n *Quid igitur.*] Objectio. *Idem.*

o *Quod tota Sicilia, omnes Siculi, omnes negotiatores.*] Ἐπεξήγησις. ut, quidquid ſubjectum eſt, intelligatur ejus eſſe, quod dixit, tota Sicilia. *Aſcon.*

p *Qui jud.*] Iterum interrogatio. *Schol.*

q *Non crimina non teſtes.*] Quia populus Romanus vult damnari nocentes. *Idem.*

r *Non.*] Reſponſio. [Legit enim, *non. omnia in unius.* quod male mutavit Gruterus. I. F. G.] *Idem.*

s *In unius poteſtate.*] Hortenſii ſcilicet. *Aſcon.*

alterum obtinuit avorum ætas, neque aliter Pall. aut Aſconiana. *Gruter.*

12. *Ecce autem repentè his diebus.*] Gulielmius delebat illud *repentè*, ceu gloſſarii alicujus. *Idem.*

13. *Cum maxima frequentia à multitudine.*] Sic Pall. & editio Victorii. Lambinus maluit cum Hotomani *ac multitudine*; quod quidem in Cujac. ac vetuſte cuſis; ſed mihi non æque ſatisfacit. *Idem.*

14. *Voce maxima victoriam gratulatur.*] Cujaciano abeſt *victoriam.* adeſt Pall. editiſque omnibus præterquam Lambinianis, alias & ego ipſam jugulaſſem, ceu ſuperfluam *Idem.*

15. *Spectare arbitrabantur.*] Lambinus ediderat *ſpectare videbant*, quomodo forte in Cujaciano. ceterùm cùm moneret hinc oriri verſum hexametrum, ideoque aliter voces diſponeret, conſului Pall. in eis deprehendi alterum illud, hærebatque item in editione prima, in Manutianis, in Victorina, in traducibus ceteris. itaque ejeci *videbant*, quamvis non omnino ſatisfaceret alia. *Idem.*

16. *Num omnia in unius.*] Ita antiquitus impreſſi, nam recentiores; *non. omnia &c.* quod & inveni in mſſ. ſed notum cuique quam facile iſta degenerent: & meo judicio æquabilior eſt ſermonis mucro admiſſâ lectione iſtâ noſtrâ. nemini tamen præſribo. *Gruter.* Et ideo veniam, quam dabat, ſumpſi, ut & antiquitus impreſſos,

&, ut

dices. vehementer me hæc res commovebat. optimus enim quiſque ita loquebatur. [t] Iſte quidem tibi eripietur: [u] ſed nos [x] non tenebimus judicia diutius. etenim quis poterit, Verre abſoluto, [y] de transferendis judiciis recuſare?

21 Erat omnibus moleſtum: [z] neque eos tam [a] [17] iſtius hominis perditi ſubita lætitia, quàm [b] hominis ampliſſimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam diſſimulare me [c] id moleſtè ferre. [d] cupiebam animi dolorem vultu tegere, & taciturnitate celare. ecce autem [e] illis ipſis diebus, [f] cum prætores deſignati ſortirentur, [g] & M. Metello obtigiſſet, ut is de pecuniis repetundis quæreret; nuntiatur mihi, tantam iſti gratulationem eſſe factam, ut is quoque domum pueros mitteret, qui uxori ſuæ nuntiarent.

22 Sanè ne hæc quidem res mihi placebat: neque tamen, quid tantoperè in hac ſorte metuendum mihi eſſet, intelligebam. unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: [h] fiſcos complures cum pecunia Sicilienſi [i] à quodam ſenatore ad [K] equitem Romanum eſſe tranſlatos: ex his quaſi x fiſcos ad ſenatorem illum relictos eſſe, [l] comitiorum nomine. [m] diviſores omnium tribuum noctu ad iſtum vocatos.

23 Ex quibus quidam, [n] qui ſe omnia mea cauſa facere debere arbitrabatur, eâdem illa nocte ad me venit. demonſtrat, qua iſte oratione uſus eſſet: [18] commemoraſſe iſtum, quàm liberaliter eos tractaſſet etiam antea, [o] cùm ipſe præturam petiſſet, & proximis conſularibus, prætoriiſque comitiis: deinde continuò eſſe pollicitum, [19] quantam vellent pecuniam, ſi me ædilitate dejeciſſent. Hîc alios negaſſe audere: alios reſpondiſſe, non putare id perfici poſſe: inventum tamen eſſe fortem amicum, ex eadem familia [p] Q. Verrem, Romilia, [q] ex optima diviſorum diſciplina, [r] patris [s] iſtius diſcipulum, atque amicum, qui H-S quingentis millibus depoſitis, id ſe perfecturum polliceretur: & fuiſſe tamen nonnullos, qui ſe unà facturos eſſe dicerent. quæ cum ita eſſent, ſanè benivolo animo me, ut magnopere caverem, præmonebat.

Sollicitabar rebus maximis uno, atque eo perexiguo tem- 9
pore. [t] urgebant comitia: & his ipſis oppugnabar grandi pe- 24
cunia. inſtabat judicium: ei quoque negotio fiſci Sicilienſes minabantur. [u] Agere, quæ ad judicium pertinebant, liberè, comitiorum metu deterrebar: petitioni toto animo ſervire, propter judicium, non licebat. [x] minari denique diviſoribus ratio non erat, propterea quòd eos intelligere videbam, me hoc judicio [y] diſtrictum, atque obligatum futurum.

Atque hoc ipſo tempore Siculis denuntiatum eſſe audio, 25
primùm ab Hortenſio, domum ad illum ut venirent: Siculos ſanè in eo liberos fuiſſe, [z] [20] qui, quamobrem arceſſerentur, cùm intelligerent, non veniſſe. Interea comitia noſtra, quorum

Aſconius & Scholiaſtes.

t *Iſte quidem tibi eripietur.*] Verba optimorum virorum qui mecum loquebantur. *Schol.*

u *Sed nos.*] Id eſt ſenatores. *Idem.*

x *Non tenebimus judicia.*] Finxit ſenatores dicere, non tenebimus judicia, mollius ſcilicet, quam ſi populares fingeret dicentes, auferemus à ſenatu judicia. *Aſcon.*

y *De transferundis.*] Ad equites. *Schol.*

z *Neque eos tam iſtius hominis.*] Non commovebat ſpes Verris id ſenatores. quia ſperabat abſolvi ſe; GRATULATIO Curionis HOMINIS AMPLISSIMI id. Curionis. NOVA GRATVLATIO COM; Bene addidit Nova. quod conſule deſignato Hortenſio cœpit gratulari. *Idem.*

a *Iſtius perditi lætitia.*] Verris. *Aſcon.*

b *Hominis ampliſſimi gratulatio.*] C. Curionis. *Idem.*

c *Id moleſte ferre.*] Gratulationem Curionis. *Schol.*

d *Cupiebam anim. d. v. t.*] Quod in mediocri metu fieri poteſt. nam in majore dixit Quod etiam toto corpore perhorreſco. TEGERE. celare. *Idem.*

e *His diebus paucis, cum prætores deſignati ſortirentur.*] Accuſatio cœpta eſt nonis Auguſti: & comitia conſularia fuerunt VI Cal. Auguſti. nec multo poſt ſortitio prætorum fuit, celebratis eorundem comitiis. *Aſcon.*

f *Cum prætores dignati ſortirentur.*] Ex ſorte enim accipiebant provincias. *Schol.*

g *Et M Metello obtigiſſet, ut is de pecuniis repetundis*] Sorte obveniebat unicuique prætori. hic ergo M. Metellus amicus Verris ſucceſſurus Glabrioni fuerat. *Aſcon.*

Et Marco Metello obtigiſſet ut his de pr;] Metelli tres fuerunt unus qui præ .... [Poſt hoc proximis amiſſis ſequitur pars præfationis in lib. I Act. II.] *Schol.*

h *Fiſcos complures.*] Sportæ, ſportulæ, ſportellæ, nummûm ſunt receptacula: & ſacci, ſacculi, ſaccelli, & crumenæ & vellereæ, & ſcorteæ, & manticæ, & marſupia. ita fiſci, fiſcinæ, fiſcellæ, ſpartea ſunt utenſilia ad majoris ſummæ pecunias capiendas. Unde quia major ſumma eſt pecuniæ publicæ, quam privatæ, ut pro cenſu privato loculos & arcam & ſaccellos dicimus, ſic pro publico theſauro ærarii dicitur fiſcus. *Aſcon.*

i *A quodam ſenatore ad equitem Roma.*] Horum nomina quidam inepte quærunt: quaſi certum ſit, quod dicitur, & non de induſtria fingatur à Tullio ad invidiam adverſariorum, & ſui defenſionem, quia cogitur novo modo cauſam agere horis brevioribus, quam mos eſt accuſatoribus: itaque ſuſpicantur ſenatorem alii Craſſum, alii Hortenſium. *Idem.*

k *Equitem Rom.*] Alii neminem proferunt; alii Publicium quendam, temporibus illis in dividenda pecunia populo famoſiſſimum. Pecunia Sicilienſis eſt ex Siciliæ prædationibus capta. *Idem.*

l *Comitiorum meorum nomine.*] Ut ego ædilitate dejiceret, quam petebam. Poſt conſularia enim & prætoria comitia ædilicia ſequebantur. *Comitiorum autem meorum nomine* addidit, ut oſtenderet, excepta hac pecunia totam ad corruptionem judicii deſtinatam eſſe. *Idem.*

m *Diviſores omnium tribuum.*] Utrum legitimos habent omnes tribus diviſores ſuos, quos Plautus *magiſtros curiarum* in Aulularia vocat his verbis,

Nam noſter, noſtræ qui eſt magiſter curiæ,
Dividere argenti nummos dixit in viros.

An, *diviſores*, criminis nomen eſt? ſed ſi hoc eſſet, non ſibi unum ex iis carum eſſe dixiſſet. *Idem.*

n *Qui ſe omnia mea cauſa debere arbitrantur.*] Locutio pro plena habetur: ſed ſi quæras, quod integrum eſt, deeſt, *facere*, ut ſit, omnia facere. & bene, *omnia* protulit, ut hæc proditio ſecreto actæ rei propter amicitiam videatur eſſe ſuſcepta. *Idem.*

o *Cum ipſe præturam petiſſet.*] Oſtendit Verrem non gratis factum fuiſſe prætorem urbanum; & alterum, Metellum, prætorem urbanum; alterum, prætorem Siciliæ, pecunia Verris ſimiliter meruiſſe præturam. *Idem.*

p *C. Verrem Romilia.*] *C. Verrem* nomen eſt proprium. *Romilia* nomen eſt tribus, ablativi caſus, ut ſit, *ex Romilia*. Tribus enim urbanæ ruſticæque omnes XXXV numerantur: ex quibus aliquam neceſſe eſt, cujuſque ordinis fuerit, civis Romanus obtineat. Moris autem fuit, ut cum aliquis civis Romanus oſtendendus eſſet, ſignificaretur aut à prænomine ſuo, aut à nomine, aut à cognomine, aut à cognatione, aut à tribu in qua cenſeretur, aut à curia, aut à cenſu, ut, ſi erat ſenator, equeſve Romanus. Sic alibi ait, *L. Claudium Palatina*. *Idem.*

q *Ex optima.*] Ironia eſt. *Idem.*

r *Patris iſtius diſcipulum.*] Tanquam diviſorum magiſtri. *Idem.*

s *Iſtius.*] Verris ſcilicet. *Idem.*

t *Urgebant comitia.*] Hæc ſunt res maximæ. *Urgebant comitia: inſtabat judicium: fiſci minabantur.* Exquiſite dictum. *Idem.*

u *Agere. quod ad judicium pertinebat, libere.*] Vel occupatione in petendo honore: vel quia accuſatio libertatem & minas exigat, petitio blandimenta & preces. *Idem.*

x *Minari denique diviſoribus, ratio non erat.*] Cur enim minarer, inquit, corruptoribus, vel diviſoribus, quos accuſatione Verris impeditus accuſare non poſſem, id ipſumque illi callidi homines intelligerent? *Idem.*

y *Diſtrictum atque obligatum.*] Diſtrictus poteſt & ſine vinculis in diverſum manu ducentium ferri: obligatus etiam nodis vinculorum in loco intelligitur. Plus eſt ergo, obligatum eſſe, quam diſtrictum. *Idem.*

z *Qui quamobrem arceſſerentur.*] Bene interpoſuit hæc ad cauſam non veniendi. nam, ſine hac ad deſignatum conſulem Siculos non veniſſe, contumaciæ videretur. ſane & hic, & in primo capite Verrinarum animadvertitur inconſequens locutio, ſimiliſque ſolœciſmi, ſi quidem, *non veniſſe*, legeris: nam ſi, *non veniſſent*, legeris, error non erit. *Idem.*

&, ut teſtatur, ſimul ſcriptos libros ſequerer, præſertim id incitante Scholiaſte veteri, unde eadem lectio non ſolum probatur, ſed etiam ita explicatur, ut appareat illius tempore ne dubitationi quidem fuiſſe in ea locum, quam ingenia nuperorum invexerunt. *Gron.*

17. *Iſtius hominis perditi &c.*] Hotomani editio non habet *hominis*, & delendam putabat Gulielmius. inveni tamen in olim cuſis & Pall. *Gruter.*

18. *Commemoraſſe iſtum.*] Habuerim pro adnotamento librarii. non video ſanè quantum faciat ad rem. *Idem.*

19. *Quantam vellent pecuniam.*] Sic Cujac. ſic Pall. ſic olim cuſi. Victoriana tamen & ſeqq. *quantum vellent pecuniæ.* Idem.

20 *Qui quamobrem arceſſ. &c.*] Moleſtiam his inhærentem adverti:

rum iſte ſe, ut [a] ceterorum hoc anno comitiorum dominum eſſe arbitrabatur, haberi cœpta ſunt. curſare iſte homo potens, [b] cum filio blando, & gratioſo, circum tribus: paternos amicos, hoc eſt, diviſores, [c] appellare omnes, [d] & convenire. Quod cum eſſet [e] intellectum, & animadverſum: fecit animo libentiſſimo populus Romanus, [f] ut, cujus divitiæ me de fide deducere non potuiſſent, ne ejuſdem pecuniis de honore dejicerer.

26 Poſteaquàm illa petitionis magna cura liberatus ſum, animo cœpi multo magis vacuo, ac ſoluto, nihil aliud, niſi de judicio, agere, & cogitare. Reperio, judices, hæc ab iſtis conſilia inita, & conſtituta, ut, quacunque opus eſſet ratione, res ita duceretur, [g] ut apud M. Metellum prætorem cauſa diceretur. in eo eſſe hæc commoda: primum M. Metellum, amiciſſimum: deinde Hortenſium conſulem non ſolùm, [h] ſed etiam Q. Metellum: qui quàm iſti ſit amicus, attendite. [i] dedit enim prærogativam ſuæ voluntatis ejuſmodi, ut iſti pro prærogativis eam reddidiſſe videatur.

27 [k] An me taciturum tantis de rebus exiſtimaviſtis? & in tanto reipublicæ exiſtimationiſque meæ periculo, cuiquam conſulturum potius, quàm officio, & dignitati meæ? [l] Arceſſit alter conſul deſignatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus eſſet prætor in Sicilia. cum iis ita loquitur: Se conſulem eſſe: fratrem ſuum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum eſſe quæſiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri poſſit, multis rationibus eſſe [m] proviſum.

[n] Quid eſt, quæſo, Metelle, judicium corrumpere, ſi hoc non eſt? teſtes, præſertim Siculos, [o] timidos homines, & 28 afflictos, non ſolùm auctoritate deterrere, ſed etiam conſulari metu, [p] & duorum prætorum poteſtate? Quid faceres pro homine innocente, & propinquo, cùm propter hominem perditiſſimum, atque alieniſſimum, [q] de officio, ac dignitate decedis: & committis, [r] ut, quod ille dictitat, alicui, qui te ignorat, verum eſſe videatur?

29 Nam hoc Verrem dicere [s] ajebant, [t] te non fato, ut ceteros ex veſtra familia, ſed opera ſua, conſulem factum. Duo igitur conſules & [u] quæſitor erunt ex illius voluntate. Non ſolùm effugiemus, inquit, hominem [x] in quærendo [y] nimium diligentem, nimium ſervientem populi exiſtimationi, M.' Glabrionem. accedet nobis etiam illud: judex eſt [z] M. Cæſonius, collega noſtri accuſatoris, homo in rebus judicandis ſpectatus, & cognitus: [a] quem minimè expediat eſſe in eo conſilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere: propterea [b] quod jam

Aſconius & Scholiaſtes.

a *Cæterorum hoc anno.*] Criminoſe. ut ſupra diximus, in Hortenſium, Metelloſque. *Aſcon.*

b *Cum filio blando, & gratioſo*] Fœminis, ac maxime meretricibus, blanditiæ conveniunt: gratia vero quæ poteſt in adoleſcentibus eſſe ſine infamia? gratiam enim amicorum copiam modo dicit. *Idem.*

c *Appellare.*] Quaſi familiares. *Idem.*

d *Et convenire.*] Quaſi de promiſſorum debito. *Idem.*

e *Intellectum, & animadverſum.*] Intelligitur aliquid argumentis: animadvertitur ſenſibus præſenti anima utentibus: plerumque enim advertimus rem aliquam oculis, aut quovis ſenſu corporis ſine animi intentione. ergo plus eſt *animadverſum*, quam *intellectum*. an, ab aliis intellectum, ab aliis animadverſum, intelligi poſſit? quod ſi eſt, rurſus plus erit quam intelligere, animadvertere. *Idem.*

f *Ut cujus divitiæ me.*] Magna emphaſi *divitias* dixit. & ſignificat breviter, etiam ſibi præmia prævaricationis oblata, ſed fruſtra. *Idem.*

g ...*tellum cauſa diceretur.*] Prima confeſſio Verris. Innocentem judicem fugit. *Schol.*

Ut apud M Metellum.] Hic Metellus eſt qui præſente Sulla & audiente de proſcriptorum ardore & labe temporum dixit. & ideo ſtultus putabatur. De hujus familia omnes conſules facti ſunt. Hic a Kalend. Januariis de pecuniis repetundis fuerat quæſiturus. *Idem.*

h *Sed etiam Q. Metellum.*] Subaudi, *conſulem*. & ne error ſit in nominibus, tenere vos oportet, tres Metellos eſſe; unum conſulem cum Hortenſio; alterum in urbe quæſitorem de pecuniis repetundis; tertium Siciliæ prætorem. *Aſcon.*

i *Dedit enim prærogativam ſuæ voluntatis ejuſmodi.*] Dilogia dicitur figura, cum ambiguum dictum duas res ſignificat. Nam *prærogativa*, præter juſtum integrumque beneficium, aut dictum, aut factum aliquid ſignificat liberalius ab eo, qui nobis bene facturus eſt. Et rurſus, *prærogativæ* ſunt tribus, quæ primæ ſuffragium ferunt ante jure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, bina omnia de iiſdem candidatis comitia fieri: quorum tribus *primæ prærogativæ* dicebantur, quod primæ rogarentur, quos vellent conſules fieri: *ſecundæ*, jure vocatæ, quod in his, ſequente populo, ut ſæpe contigit, prærogativarum voluntatem, jure omnia complerentur. Hoc igitur dicit Cicero, Metellum vocando ad ſe Siculos, & eos minis deterrendo ab accuſatione Verris, prope omne beneficium, corruptarum à ſe tribuum Verris pecunia, perſolviſſe. Vult enim, illum Verris pecunia conſulem factum intelligi. *Idem.*

Dedit enim prærogativam.] Ne quæreretur a Tullio unde hoc ſciret. ideo hoc dicit. dedit enim prærogatium. Duo genera ſunt populi prærogativum primum deinde jure vocatum. Prima pars prærogativi generi, quicquid ſenſiſſet jure vocata firmabat. Ergo ſi quis honores petere voluiſſet. prærogativam claſſem corrumpebat. Dicitur prærogativa & ſignum voluntatis futuræ. Ergo hic ſenſus eſt. Quemadmodum quando Metellus honores petivit Verris prærogativam corrupit. Sic modo Metellus abſolutionem Verri pro illo vult reddere de beneficio & hoc quaſi ſecretum prodit Cicero. *Idem.*

k *An me taciturum.*] Eſt hic epitherapeuſis: ubi non emendatio dicti atrociſſimi, ſed confirmatio ponitur recte dixiſſe, cauſa ſubjecta cum quadam acrimonia. *Idem.*

l *Arceſſit alter conſul deſignatus Siculos.*] Hic eſt prærogativa, quam Metellus Verri pro prærogativis reddidit. nam hujus rei fuerat dilata narratio. *Idem.*

Arceſſit alter conſul.] Siculi minas ſecuti ſunt conſulis, non voluntatem vocantis. *Schol.*

m *Proviſum.*] Quo modo, ſi comitiorum ſors atque fortuna eſt? ſed vult, totum pecunia Sicilienſi, hoc eſt, corruptis a Verre tribubus, eſſe confectum. *Aſcon.*

n *Quid eſt quæſo Metelle.*] Invectio ad Metellum conſulem deſignatum. Dicit hoc eſſe judicium corrumpere ſi accuſatores ab intentione revocaris. *Schol.*

o *Timidos homines & afflictos.*] Duplicavit timorem cum dixit cauſam timoris. *Idem.*

p *Duorum prætorum poteſtate.*] Poteſtatem magis ideo poſuit. ut eſſet pro terroris nomine non pro hominis dignitate. *Idem.*

q *De officio & dignitate decedis.*] Officium eſt actus conveniens unius cujuſque perſonæ. dignitas autem meritum ſenatoris. *Idem.*

r *Ut quod ille dictitat.*] Inviſum Verrem omnibus facit. *Idem.*

s *Ajebant.*] Bene ad omnes contulit ne interrogaretur a quo eſſet dictum. in ore eſt omni populo. Quod igitur Hortenſius & Metellus. hic reddit quam ſpem nunc habeat in manibus & quid moliatur. Et eſt quæſtio. an poſſit reus judicio abſolvi. *Idem.*

t *Te non fato, ut ceteros ex veſtra familia.*] Dictum facete & contumelioſe in Metellos. Antiquum Nævii eſt:

Fato Metelli Romæ fiunt Conſules.

Cui tunc Metellus conſul iratus verſu reſponderat ſenario hypercatalecto, qui & Saturnius dicitur:

Dabunt malum Metelli Nævio poëtæ:

De qua parodia ſubtiliter Cicero dixit, te non fato, ut ceteros ex veſtra familia. *Aſcon.*

u *Quæſitor.*] Prætor de pecuniis repetundis quæſtionem exercens. Nam proprie *quæſitores* dicuntur criminalium quæſtionum, ut VIRGILIUS,

Quæſitor Minos urnam movet. ———

Duo autem conſules Q. Hortenſius, Q. Metellus. Quæſitor M. Metellus. *Idem.*

x *In quærendo nimium diligentem.*] Hic inviſum facit omnibus Verrem a quo repudiatos nominat judices. Non eſt enim innocens qui gravem judicem fugit. *Schol.*

y *Nimium diligentem.*] Hæc eſt artificioſa laudatio judicis ſine ſuſpicione aſſentationis, & tamen efficax ad benevolentiam. qui autem diligentem vituperare non poterat, pro crimine addidit *nimium*. TERENTIUS, *Ne quid nimis*. *Aſcon.*

z *M. Cæſonius.*] Deſignatus ædilis cum Tullio, & ideo non judicaturus, quia & ædilis & judicis partes ſuſtinere non poterat uno tempore. ut autem ſagacem integritatem ejus oſtenderet, non dixit, *quod corrumpamus*, ſed *conemur corrumpere*, & non *aperta & plana corruptione*, ſed *aliqua*, id eſt, vel exigua. *Idem.*

a *Quem minime expedit eſſe.*] Probabimus te Cæſoni integrum cum diſplices Verri. *Schol.*

b *Quod in Juniano conſilio.*] Cui Junius præfuit. *Idem.*

jam antea, cùm judex in [c] Juniano conſilio fuiſſet, [d] turpiſſimum illud facinus non ſolum graviter tulit, ſed etiam in medium protulit. hunc judicem ex Kal. Januar. [e] non habebimus.

50 Q. Manlium, & Q. Cornificium, duos ſeveriſſimos, atque integerrimos judices, [f] quòd tribuni plebis tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, judex triſtis, & integer, [g] magiſtratum ineat neceſſe eſt Nonis Decembr. M. Crepereius [h] ex [i] acerrima illa equeſtri familia, & diſciplina: [k] L. Caſſius ex familia tum ad ceteras res, tum ad judicandum ſeveriſſima: Cn. Tremellius, homo ſumma religione, & diligentia: [l] tres hi [m] homines veteres [n] tribuni militares ſunt deſignati. ex Kal. Januar. non judicabunt. [o] Subſortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipſi quæſtioni præfuturus eſt. Ita [p] ſecundum Kalendas Januar. & prætore, & propè toto conſilio commutato, magnas accuſatoris minas, magnamque judicii exſpectationem ad noſtrum arbitrium, libidinemque eludemus.

51 [q] Nonæ ſunt hodie Sextiles. hora nona convenire cœpiſtis. hunc [r] diem jam ne numerant quidem. Decem dies ſunt [s] ante [t] ludos votivos, quos Cn. Pompejus facturus eſt. hi ludi dies quindecim auferent. [u] deinde [x] continuò Romani conſequentur. [y] Ita propè XL diebus interpoſitis, tum denique ſe ad ea, quæ à nobis dicta erunt, reſponſuros eſſe arbitrantur: [z] deinde ſe ducturos & [a] dicendo, & [b] excuſando, facilè [c] ad ludos Victoriæ. [d] cum his plebejos eſſe conjunctos: [e] ſecundum quos aut nulli, aut pauci dies [f] ad agendum futuri ſunt. Ita defeſſa, ac [g] refrigerata accuſatione, rem integram ad M. Metellum prætorem eſſe venturam. [h] quem ego hominem, ſi ejus fidei diffiſus eſſem, judicem non retinuiſſem.

Nunc tamen eo animo ſum, ut eo judice, quam prætore, 52
hanc rem tranſigi [i] malim: & jurato ſuam, quam injurato aliorum [k] tabellas committere. Nunc [l] ego, judices, jam vos
conſilo, quid mihi faciendum putetis. [m] id enim conſilii [n] mihi profectò taciti dabitis, quod egomet mihi neceſſariò capiendum intelligo. Si utar ad dicendum [o] meo legitimo tempore, [p] mei laboris, induſtriæ, diligentiæque capiam fructum: & ex accuſatione [q] perficiam, ut nemo unquam poſt hominum memoriam [r] paratior, [s] vigilantior, [t] compoſitior ad judi- 11

Aſconius & Scholiaſtes.

c *Juniano conſilio*] Junius quæſitor fuit in Cluentii cauſa Verre prætore: in qua cum Oppianicus damnatus eſſet, defenſor Oppianici tribunus pl. Quintius rem in invidiam adduxit, cum diceret pecuniam in judicio fuiſſe verſatam: & cum incertum eſſet, ex qua parte eſſet profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat, & errore multorum in falſo crimine Cluentius fuit. hic ergo Cælonius, damnatis aliis judicibus, non modo innocens pronunciatus eſt, ſed etiam ex iis fuit, qui illa crimina Staleni, & Bulbi, & Guttæ, & ceterorum judicum detexerunt, cum Verres quoque turbatus ſubjectos judices eſſe diceret, & interpolatos libellos ſortitionis judicum, quos libellos ipſe obſignaverat. *Aſcon.*

d *Et turpiſſimum facinus.*] Cum Oppianicum veneficii Cluentius accuſaret. dedit majorem pecuniam & damnavit illum. Hoc Cæſonius prodidit. & Junium præpoſitum Quintius accuſavit contra Piſone Frugi poſito. nam quod dixit Turpiſſimum ceram tangit infamem. *Schol.*

e *Non habebimus.*] Quia ædilis futurus eſt; Homo TRISTIS. *Idem.*

f *Quod in trib. pl. j. o. n. d.*] Quæſturam intellegimus. nam omnes ceteri magiſtratus Kalend. Jan. procedebant. Soli vero quæſtores nonas Decembris. *Idem.*

g *Magiſtratum ineat neceſſe eſt nonis Decembribus*] Eo die tribunus pl. futurus. *Aſcon.*

h *Ex acerrima equeſtri illa familia.*] Novo modo laudem ab ignobilitate quæſivit, more ſuo laudans equites Romanos, & maxime, quia, cum judicarent, ſine infamia ſe geſſerunt. *Idem.*

i *Acerrima.*] Fortiſſima integerrima ſeveriſſima. *Schol.*

k *L. Caſſius cum ad cæteras res.*] Inde ſunt leges Caſſiæ tabellariæ de ſuffragiis libere ferendis, non voce, ſed tabula. ille ille Caſſius, qui cognoſcendis criminalibus cauſis in primis quærendum eſſe dicebat, cui bono. *Aſcon.*

Lucius Caſſius.] Caſſiana familia ideo ſeveriſſima ad judicandum exiſtimata eſt. quia ſic judicabat. cui bonum fuit ut quæratur ſi ei prodeſſe poterat factum non utrum fecerit nec ne. *Schol.*

l *Tres hi homines.*] Optimi integerrimi antiquæ nobilitatis. *Idem.*

m *Homines veteres.*] Graves, & ſeveri. & vide figurate ſingulis additam laudem ex ore adverſarii, veluti oſtendentis, cur ſibi iſti omnes diſpliceant. *Aſcon.*

n *Tribuni militares.*] Tribunorum militarium duo ſunt genera. Primum eorum, qui *rufuli* dicuntur. hi in exercitu creari ſolent. Alii ſunt *comitiati*, qui Romæ comitiis deſignantur. *Idem.*

o *Subſortiemur etiam.*] Mire oſtendit ſecuritatem rei, tanquam ipſe ſit omnia facturus. *Idem.*

p *Secundum Kalend.*] Juxta vel poſt. unde ſecundum eras dicimus. *Schol.*

q *Nonæ Sextiles.*] Sextiles, Auguſtæ: Quintiles, Juliæ. nondum enim nomina de Imperatoribus ſumpſerant. propter quam mutationem nominum VIRGILIUS ait,

Et incipient magni procedere menſes.

Hac tota argumentatione ſignificat Cicero, bis accuſare ſe non poſſe; ſi accuſandi conſuetudinem ſervare voluerit, non ſervire brevitati. *Aſcon.*

Nonæ ſunt ſex.] Hic jam ex ſua perſona loquitur. *Schol.*

r *Diem jam nec. q.*] Id eſt adverſarii. *Idem.*

s *Ante ludos u.*] De Victoria Sertoriana aut Mithridatica aut Piratica. *Idem.*

t *Ludos votivos.*] Hos Pompejus voverat, ſi Sertorium ſuperaſſet. *Aſcon.*

u *Deinde continuo Romani conſequentur.*] Romani ludi ſub regibus inſtituti ſunt, *magnique* appellati, quod magnis impenſis dati ſunt: tunc enim primum ludis impenſa ſunt ducenta millia nummum, alii ideo *magnos ludos* dictos putant, quod Conſo, conſiliorum ſecretorum deo, id eſt, Neptuno laticum regi & rerum conditarum, & diis magnis, id eſt, laribus urbis Romæ, dati ſunt: quibus aiunt raptas Sabinas eſſe, ut videatur propter hoc dicere VIRGILIUS.

------- *Magnis Circenſibus actis.*

Nam & magni & circenſes iidem ſunt. *Idem.*

x *Cont. r.*] Id. ludi; fiunt autem menſe Septembre. *Schol.*

y *Ita prope* XL.] Quia non dixit quod dierum Romani. addidit prope deinde ſe ducturos γρω legendum eſt. id tracturos tempus dicendo reſpondendo excuſando cauſis occupationum fingendo. *Idem.*

z *Deinde ſe ducturos.*] Dilaturos, moram facturos. *Aſcon.*

a *Dicendo.*] Longa oratione. *Idem.*

b *Excuſando.*] Cur interdum non dicant. Admittebantur enim excuſationes multæ etiam pro reo, aut occupationis alicujus, aut malæ valetudinis. *Idem.*

c *Ad ludos Victoriæ.*] Hos Sulla inſtituit bellu civili victor. *Idem.*

Ad ludos Victoriæ.] Quos Sulla conſtituit poſt victoriam Marianam. *Schol.*

d *Cum his pleb. eſſe.*] Voluptarios. *Idem.*

e *Secundum quos.*] Plebejos ludos, quos exactis regibus pro libertate plebis fecerunt, aut pro reconciliatione plebis poſt ſeceſſionem in Aventinum. *Aſcon.*

f *Ad agendum.*] Ad judicandum. poſtea enim feriæ ſunt. *Schol.*

g *Refrigerato.*] id. omni calore accuſationis extincto. *Idem.*

h *Quem ego hominem.*] M. Metellum ſcilicet: in cujus locum ſubſortiendum judicem, ex perſona Verris ſupra dixerat: qui prætor futurus ſit ex Kal. Jan., qui nunc in judicum numero eſt. *Aſcon.*

Quem ego h.] Υποςοςα Ιιεγεειc id eſt rejeciſſem ſicut alios ſuſpectos jud. *Schol.*

i *Malim: & Jurato ſuam.*] Cum judex ſit Metellus, tabellam judiciariam juratus accipiet. cum prætor fuerit, & non jurabit, quia non eſt moris, & in poteſtate habebit tabellas omnium judicum. *Aſcon.*

k *Tabellas com.*] Non quia mos erat dare judici prætorii tabellas. Sed quia poterat jubere ut judices abſolverent Gs Verrem. *Schol.*

l *Ego v. c.*] Utrum perpetua debeam uti oratione id. continua an per ſingula crimina debeam teſtes producere. *Idem.*

m *Id enim conſilii mihi profecto taciti dabitis.*] Sermocinatio iſta non decet judicum gravitatem: ideo, *Taciti*, dixit. ſic agit autem, ut oſtendat, ſe non debere horis legitimis abuti ad bis accuſandum Verrem, cum poſſit pro una actione teſtimoniis uti tantum. *Aſcon.*

n *Mihi prof. t. d.*] Bene conparticipes ſui conſilii facit judices. ne arroganter agere videatur. *Schol.*

o *Meo legitimo temps.*] Aut perpetua oratione aut ex lege conſtituto. quia horis certis dicebant accuſatores ſive defenſores perkλιncyΔAM. Centum & decem dies legitimum tempus erat. *Idem.*

p *Mei laboris ind. dil.*] Induſtria qua invenimus. diligentia qua inventum perficimus. Alii dicunt induſtriam ſegnitiæ contrariam. aut quæ in perſequendo officio labore non deficit. *Idem.*

q *Perficiam, ut nemo.*] Nunc illud eſt quod poſtea dicet: *ET NE aliter quam ego velim, meum laudet ingenium.* Aſcon.

r *Paratior.*] Paratus accuſator eſt qui multa crimina objecturus eſt reo. *Schol.*

s *Vigilantior.*] Qui omnia circumſpicit ne reus evadat. *Idem.*

t *Copioſior.*] Ad varietatom dicendi retulit. *Idem.*

dicium veniſſe videatur. Sed in hac laude induſtriæ meæ, reus ne[u] elabatur, [x] ſummum periculum eſt. Quid eſt igitur, quod fieri poſſit? non obſcurum, opinor, neque [y] abſconditum.

33 Fructum iſtum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, [z] in alia tempora reſervemus: [a] nunc hominem tabulis, teſtibus, privatis publicisque litteris, [b] auctoritatibuſque accuſemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortenſi. dicam apertè. ſi te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac cauſa contendere putarem: ego quoque in accuſando, atque in explicandis criminibus operam conſumerem. nunc, quoniam pugnare contra me inſtituiſti, non tam ex tua natura, quam [c] ex iſtius tempore, & cauſa, malitioſè; neceſſe eſt iſtiuſmodi rationi aliquo conſilio obſiſtere.

34 Tua ratio eſt, ut [d] ſecundum binos ludos, mihi reſpondere incipias. mea, ut [e] ante primos ludos comperendinem. Ita fiet, ut tua iſta ratio exiſtimetur [f] aſtuta: meum hoc conſilium,
12 neceſſarium. Verùm illud, quod inſtitueram dicere, mihi rem tecum eſſe, hujuſmodi eſt. Ego, cùm hanc cauſam, Siculorum rogatu recepiſſem, idque mihi amplum, & præclarum exiſtimaſſem, eos velle meæ fidei, diligentiæque periculum facere, qui innocentiæ, abſtinentiæque feciſſent: tum, ſuſcepto negotio, majus mihi quiddam propoſui, in quo meam in rempublicam voluntatem populus Romanus perſpicere poſſet.

35 Nam illud mihi nequaquam dignum induſtria conatuque meo videbatur; iſtum a me in judicium jam omnium judicio condemnatum vocari, niſi iſta tua intolerabilis potentia, & ea [g] cupiditas, qua per hoſce annos [h] in quibuſdam judiciis uſus es, etiam in iſtius hominis deſperati cauſa interponeretur. Nunc verò, quoniam hæc te omnis dominatio, regnumque judiciorum tantopere delectat: & ſunt homines, quos libidinis, infamiæque ſuæ neque pudeat, neque tædeat; qui quaſi de induſtria in odium, offenſionemque populi Romani irruere videantur: hoc me profiteor ſuſcepiſſe, magnum fortaſſe onus, & mihi periculoſum; verumtamen dignum, in quo omnes nervos ætatis, induſtriæque meæ contenderem.

36 Quoniam totus ordo, paucorum improbitate & audacia, premitur & urgetur infamia judiciorum: profiteor, huic generi hominum me inimicum, accuſatorem odioſum, [i] aſſiduum, acerbum adverſarium. Hoc mihi ſumo: hoc mihi depoſco, quod agam in magiſtratu, quod agam [k] ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Januar. [21] ſecum agere de republica ac de hominibus improbis voluit. [l] hoc munus ædilitatis meæ populo Romano ampliſſimum, pulcherrimumque polliceor. moneo, prædico, ante denuntio, [m] qui aut deponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut ſequeſtres, aut interpretes corrumpendi judicii ſolent eſſe, quique ad hanc rem aut potentiam, aut impudentiam ſuam profeſſi ſunt, abſtineant in hoc judicio manus, animoſque ab hoc ſcelere nefario.

Erit tum conſul Hortenſius cum ſummo imperio, & pote- 13
ſtate: ego autem ædilis, hoc eſt, paullo ampliùs, quàm pri- 37
vatus. tamen hæc hujuſmodi res eſt, quam me acturum eſſe polliceor, ita populo Romano grata, atque jucunda, ut ipſe conſul in hac cauſa præ me minus etiam, ſi fieri poſſit, quàm privatus eſſe videatur. omnia non modò commemorabuntur, ſed etiam, expoſitis certis rebus, agentur, [22] quæ [n] inter decem annos, poſteaquàm judicia ad ſenatum tranſlata ſunt, in rebus judicandis nefarie, flagitioſeque facta ſunt.

Cognoſcet ex me populus Romanus, quid ſit, quamobrem, 38
cùm equeſter ordo judicaret, [o] annos propè quinquaginta continuos, [22] nullo judice equite Romano judicante, nè tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam conſtituta ſit: quid ſit, quòd judiciis ad ſenatorium ordinem tranſlatis, [p] ſublataque populi Romani in unumquemque noſtrum poteſtate, [q] Q. Calidius damnatus dixerit, minoris H-S XXXM. prætorium hominem honeſtè non poſſe damnari: quid ſit, quòd, P. Septimio ſenatore damnato, Q. Hortenſio prætore de pecuniis repetundis, [r] lis æſtimata ſit eo nomine, quòd ille ob rem judicandam, pecuniam accepiſſet.

Quòd in C. Herennio, quòd in C. Popillio, ſenatoribus, 39
[s] qui ambo peculatus damnati ſunt: quòd in M. Attilio, qui de majeſtate damnatus eſt, hoc planum factum eſt, eos pecuniam ob rem judicandam accepiſſe: quòd inventi ſunt ſenatores, [t] qui C. Verre [u] prætore urbano ſortiente, exirent [x] in

Aſconius & Scholiaſtes.

u *Elabetur.*] Evadat. effugiat. *Schol.*

x *Summum periculum eſt. obſcurum.*] Eſt quid difficile invenitur. *Idem.*

y *Abſconditum.*] Quod penitus ignoratur. *Idem.*

z *In alia tempora reſervemus.*] In ſecundam actionem. *Aſcon.*

a *Nunc hom. tab. teſt.*] Nam ſi voluerimus perpetua uti oratione quantum quidem ad eloquentiæ os. . . . . *Idem.*

b *Auctoritatibus.*] Confirmationibus eloquentiæ ſcilicet. *Aſcon.*

c *Ex iſtius tempore, & cauſa.*] Senſus eſt: non ingenii tui eſt, quod contra me malitioſe exis: ſed hoc ita expetit tempus hujus, hoc eſt, periculum Verris, & mala cauſa, quam ſuſcepiſti. *Idem.*

d *Secundum binos ludos*] Poſt binos ludos, votivos, ac Romanos. *Idem.*

e *Ante primos ludos comperendinem.*] Id eſt, me & te dixiſſe profitens, comperendinationis judicibus faciam poteſtatem. *Idem.*

f *Aſtuta.*] Urbana: etenim urbs ἄϛυ dicitur. TERENTIUS, *An in aſtu venit?* Idem.

g *Cupiditas.*] Corruptionem judicum ſignificat. *Idem.*

h *In quibuſdam judiciis.*] Terentii Varronis: ubi diſcoloribus ceris uſus eſt, & ubi, ut ſupra diximus, eluſit nobiles pueros. *Idem.*

i *Aſſiduum.*] Moleſtum, addictum. *Idem.*

k *Ex eo loco, ex quo.*] De Roſtris ſcilicet. *Idem.*

l *Hoc munus ædilitatis.*] Alluſit ad ambiguitatem muneris, & Verris nomen beſtiæ præferentis. *Idem.*

m *Qui aut deponere &c.*] *Deponitur* in ſequeſtri: *accipitur* ab eo, qui corrumpitur: *recipitur*, id eſt, promittitur ab eo, qui pro judicaturo ſpondet: *pollicetur*, qui apud ſe dicit aut præmium, aut ſententiæ poteſtatem eſſe. *Sequeſtres* ſunt, apud quos pecunia deponitur. *Interpretes*, per quos inducitur pactio. *Idem.*

n *Inter decem annos.*] Recte dixit. hoc enim tempus, quo ſenatus judicat, victore Sulla ab ordine equitum transferente judicia. *Idem.*

o *Annos prope quinquaginta.*] Tanto enim fere tempore equeſter ordo judicavit lege Sempronia. *Idem.*

p *Sublata populi Romani poteſtate.*] Scilicet ſublata provocatione ad populum, hoc eſt, ad tribunos pl. *Idem.*

q *Q. Calidius damnatus dixerit, minoris ſeſtertium tricies honeſte n. p. d.*] Q. Calidius, M. Calidii oratoris pater, ex prætura Hiſpanienſi accuſatus à Gallio, pro quo poſtea CICERO dixit, atque damnatus, cum ſenſiſſet judicibus pecuniam contra ſe datam, in eos judices, qui parvo pretio corrupti ſe damnaverant, exclamavit: *Vel idoneam*, inquit, *mercedem pro meo capite paciſci debuiſtis. hoc ſaltem honeſtatis eſſet in vobis, ut hominem prætorium non vili pretio venderetis.* &, *honeſte*, ironice dictum eſt. *Idem.*

r *Lis æſtimata ſit.*] Hoc eſt, pecunia, de qua lis fuit, & propter quam condemnatus eſt, in ſummam redacta, quæ de rebus ejus exigeretur. Duæ res enim conſequebantur damnationem. Altera redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat: in quo vel ſimpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur. Altera exilii. *Idem.*

s *Qui ambo peculatus damnati ſunt.*] Quid hoc, inquiet quiſpiam, ad judicium corruptum pertinet? reſpondebimus: litis æſtimationem fieri non ſolum ex titulo propoſiti criminis, ſed etiam ex aliis probationibus, quæ ex ante actis rebus apud judices conſtiterint. Hi, peculatus crimine propoſito, etiam quas judicando pecunias ceperant, reddiderunt: ſimiliter ſolvitur etiam illud quod ſupra de pecuniis repetundis poſitum eſt. *Idem.*

t *Qui C. Verre prætore urbano ſortiente.*] Sic hoc crimin oſe dicit, quemadmodum ſupra, Hortenſio prætore. & totum hoc magis invidioſe, quam vere, dicitur: nam ipſe Verres pro teſtimonio dixit, in Juniano judicio adulteratas fuiſſe tabellas ſuas, in quibus ſuppoſiti judices eſſent ad ſententiam corruptam ferendam *Idem.*

. . . . fuiſſet ſuſceptum. Similiter quemadmodum in Septimio ſenatore. *Schol.*

u *Pr. urbs ſortiente.*] Ex ſorte dante quia ipſe quaſi prætor judices dabat. *Idem.*

vertit pater libr. I Obſerv. cap. 12, ubi concludit pronomen deleri debere; quo facto omnia quidem ſunt leniſſima, ſed conſtructio ſatis euiteſcit, *Siculos ſane in eo liberos fuiſſe; qui cum intelligerent, quamobrem arceſſerentur, non veniſſe.* Gronov.

21. *Secum agere de Repub.*] Pall. Cujac. denique editio vetuſtior habet *habere.* Gruter.

22 *Quæ inter decem annos.*] Ita omnino Pall. Cujac. mſſ. Hotom. editioque Aldi Veteris; nam Junioris, *intra*, etiam contra ipſum Aſconium. *Gruter.* Adde paterna ad Livium 1, 10, quæ gemina ſunt Fabricianis ad hunc locum. *Gronov*

23. *Nullo judice equite Rom. &c.*] Hotomanus invitis libris legit

sic

[x] in eum reum, [y] quem incognita cauſa condemnarent: [z] quòd inventus eſt ſenator, qui cum judex eſſet, [a] in eodem judicio & ab reo pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, & ab accuſatore, ut reum damnaret.

40 [b] Jam verò quomodo illam labem, ignominiam, calamitatemque [c] totius ordinis conquerar? hoc factum eſſe in hac civitate, cum ſenatorius ordo judicaret, [d] ut diſcoloribus ſignis, [e] juratorum hominum ſententiæ notarentur? [f] hæc omnia me 14 diligenter, [g] ſevereque acturum eſſe polliceor. Quo me tandem animo fore putetis, ſi quid in hoc ipſo judicio intellexero ſimili [h] aliqua ratione eſſe violatum, atque commiſſum? cùm præſertim planum facere multis teſtibus poſſim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, ſæpe dixiſſe, [i] *Se habere* [k] *hominem potentem, cujus fiducia provinciam ſpoliaret: neque ſibi ſoli pecuniam quærere, ſed ita triennium illud præturæ Sicilienſis diſtributum habere: ut ſecum* [l] *præclarè agi diceret, ſi unius anni quæſtum in rem ſuam converteret: alterum patronis, & defenſoribus ſuis traderet: tertium illum uberrimum, quæſtuoſiſſimumque annum totum* [m] *judicibus reſervaret.*

41 [n] Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod [o] apud M'. Glabrionem nuper cùm in rejiciendis judicibus commemoraſſem, intellexi vehementer populum Romanum commoveri: me arbitrari, fore, uti nationes exteræ legatos ad populum Romanum mitterent, ut lex de pecuniis repetundis, judiciumque tolleretur. ſi enim judicia nulla ſint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum ſibi, ac 24 liberis ſuis ſatis eſſe arbitrarentur. nunc, quòd ejuſmodi judicia ſint, tantum unumquemque auferre, quantum ſibi, patronis, advocatis, prætoribus, judicibus ſatis futurum ſit. Hoc profectò infinitum eſſe. ſe avariſſimi hominis cupiditati ſatisfacere poſſe, nocentiſſimæ victoriæ non poſſe.

42 O commemoranda judicia, præclaramque exiſtimationem noſtri ordinis! cùm ſocii populi Romani judicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ à majoribus noſtris ſociorum cauſa comparata ſunt. An iſte umquam de ſe bonam ſpem habuiſſet, niſi de vobis [p] malam opinionem animo [q] imbibiſſet? Quo majore etiam, ſi fieri poteſt, [r] apud vos odio eſſe debet, quàm eſt apud populum Romanum, cùm in avaritia, ſcelere, perjurio vos ſui ſimiles eſſe arbitretur.

[s] Cui loco, per deos immortales, judices, conſulite, ac 15 43 providete. moneo, prædicoque id, quod intelligo, tempus opportuniſſimum vobis hoc divinitus datum eſſe, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. [t] Nulla in judiciis ſeveritas, [u] nulla religio, nulla denique jam exiſtimantur eſſe judicia. Itaque à populo Romano contemnimur, [x] deſpicimur: gravi, diuturnaque jam flagramus infamia.

44 [y] Neque enim ullam aliam ob cauſam populus Romanus tribuniciam poteſtatem tanto ſtudio requiſivit: quam cùm poſcebat, verbo illam poſcere videbatur, re vera judicia poſcebat. [z] Neque hoc Q. Catulum, hominem ſapientiſſimum, atque ampliſſimum fugit, [a] qui, Cn. [b] Pompeio, viro fortiſſimo, & clariſſimo, de tribunicia poteſtate referente, cùm eſſet ſententiam rogatus, hoc initio eſt ſumma cum auctoritate uſus: [c] *Patres conſcriptos judicia male, & flagitioſe tueri: quòd ſi in rebus judicandis populi Romani exiſtimationi ſatisfacere voluiſſent, non tantopere homines fuiſſe tribuniciam poteſtatem deſideraturos.*

45 Ipſe denique Cn. Pompejus, [d] cùm primùm concionem [e] ad urbem conſul deſignatus habuit; ubi (id quod maximè exſpectari videbatur) oſtendit, ſe tribuniciam poteſtatem reſtituturum, factus eſt in eo ſtrepitus, & grata concionis admurmuratio. Idem in eadem concione cùm dixiſſet, *Populatas, vexataſque eſſe provincias: judicia autem turpia, & flagitioſa fieri: ei rei ſe providere, ac conſulere velle:* tum verò non ſtrepitu, ſed maximo clamore ſuam populus Romanus ſignificavit voluntatem.

Nunc

Aſconius & Scholiaſtes.

x *In eum reum.*] Oppianicum ſignificat. *Idem.*

y *Quem incognita cauſa condemnarent.*] Cum cauſam ante non audiſſent. Significat autem C. Fidiculanium Falculam, qui ad complendam Oppianici damnationem dicebatur eſſe ſuppoſitus. *Aſconius.*

z *Quod inventus eſt ſenator.*] Stalenum dicit ab utraque parte fuiſſe corruptum. quod adverſus eum recitatum poſtea, in Cluentiana oratione vix purgat, ubi dicit a ſolo Oppianico ſeſtertium DCXL Cajo Ælio Staieno judici data pro numero judicum, qui corrumpendi eſſent. *Idem.*

a *In eodem judicio.*] Cum conſuetudo fuerit ut viginti & ſeptem diebus judex audiret Fidicolanius Falcula non audivit a principio ſed triduo. quia ſorte ſubrogatus eſt. & ſic Oppianicum damnavit. Ergo hic oratorie agit. Nam cum unus judex corruptus ſit. augendi criminis cauſa omnes judices pecuniam accepiſſe dicuntur. *Schol.*

b *Jam vero quomodo ego illam labem ignominiam.*] Tangit iterum judicium in quo Hortenſium dixit judicibus imperaſſe propter rei abſolutionem. *Idem.*

c *Totius ordinis conquerar hoc factum eſſe.*] Cum indignatione hoc eſt pronuntiandum. id eſt, tantum malum. *Idem.*

d *Ut diſcoloribus ſignis.*] Jam ſupra dictum eſt. *Signa* autem alii ceratas diverſo colore tabulas; alii ab judicibus appoſitas tabulis ceras diverſi coloris ajunt; ut hoc ſignum eſſet ad voluntatem rei ſententiæ ſcriptæ. *Aſcon.*

Ut diſcoloribus ſignis.] Poſt omnia crimina venit ad Hortenſii facinus. ut cunctis pejus eſſe oſtendat. *Schol.*

e *Juratorum hominum.*] Judicum ſcilicet, qui in leges ante, quam judicarent, jurare conſueverant. *Aſcon.*

f *Cum hæc omnia a me diligenter.*] Diligenter ad inquirendum retulit. *Schol.*

g *Severe.*] Cum gravibus ſententiis & omnem miſericordiam excludentibus. *Idem.*

h *Alia ratione eſſe violatum atque commiſſum.*] Id eſt quomodo tunc cum diverſis coloribus tabulæ erant notatæ. Et perverſe dixit. nam primum committitur & ſic violatur aliquid ſine commiſſo. Verbi cauſa. ſi cogitaverit quis ſacrilegium facere & non fecerit. *Idem.*

i *Se habere hominem potentem.*] Hortenſium vult intelligi: ſcit enim hoc nimis valere ad minuendam ejus auctoritatem. *Aſcon.*

k *Hominem potentem.*] Hortenſium ſignificat. *Schol.*

l *Preclare.*] Id. bene commode *Idem.*

m *Quartum lucrum judicio reſervaret.*] A perſona judicum odii comparatio. *Idem.*

n *Ex quo mihi in mentem venit.*] Ex his ſcilicet quæ Verrem audivi dixiſſe *ſatisfacere poſſe nocentiſſimi victoriæ non p.* hæc me dicente populus commotus eſt quod de tollendo judicio repetundarum locutus fueram. *Idem.*

o *Apud M'. Glabrionem.*] Prætorem præſentis anni, quique præeſſet huic judicio. *Aſcon.*

p *Malam opinionem animo inbibiſſet.*] Quia ſcilicet judicium corrupturum eſſe ſperavit. *Schol.*

q *Inbibiſſet.*] Percepiſſet. *Idem.*

r *Apud vos odio eſſe.*] Quia ſcilicet tales vos ſperavit futuros.

s *Quo loco.*] Hoc eſt opinioni veſtræ. *Idem.*

t *Nulla in judiciis ſeveritatis.*] Quia nocentes ſubtrahuntur. *Idem.*

u *Religio nulla.*] Quia peieratur. *Idem.*

x *Deſpicimur.*] Vultu verbo ſimulatione. *Idem.*

y *Neque enim ullam aliam ob cauſam populus Romanus.*] Per annos continuos tres populus Romanus illo tempore tribuniciam poteſtatem flagitabat. hoc Cicero utitur ad invidiam judiciorum & infamiam ſenatu judicante. *Aſcon.*

z *Neque hoc Q. Catulum f.*] Propter judiciorum iniquitatem quod P. R. tribuniciam poteſtatem repoſcebat. *Schol.*

a *Qui Cn. Pompejo.*] In invidia tunc Pompejus fuit, quod conſul redderet populo tribuniciam poteſtatem: ſed totum Tullius ad ſui temporis commodum refert, ut etiam Catuli ſententiam in ſenatu demonſtret. *Aſcon.*

b *Pompejo viro f.*] Pompejo enim & Craſſo conſulibus reddita eſt tribunicia poteſtas. *Schol.*

c *Patres c. jud. m. et f. t.*] Ideo quod pr. tribuniciam deſiderabat poteſtatem. *Idem.*

d *Cum primum concionem ad urbem conſul deſignatus.*] *Ad urbem*, in urbe. & ſic dici ſolet de iis, qui cum poteſtate provinciali aut nuper è provincia revertiſſent, aut nondum in provinciam profecti eſſent. Pompejus autem pro conſule de Hiſpania, Sertorio victo, nuper venerat, & ſtatim habuerat concionem de reſtituenda tribunicia poteſtate, Palicano tribuno pl. *Aſcon.*

e *Ad urbem conſ. deſignatus.*] In urbe vel prope urbem. quoniam interdum extra urbem conſules contio. . . . . *Schol.*

de conjectura Joannis Lucanii, caſu recto, *nulla &c.* ſenſu egregio. *Grut.*

24. *Liberis ſuis arbitrarentur.*] Eſt à Victoriana, placuitque Camerario. alluduntque Pall. & ed. vet. in quibus *arbitrentur*. vulgata, *arbitretur*. Gruter.

25. *Unum*

16
46 Nunc autem [f] homines in ſpeculis ſunt: [g] obſervant, quemadmodum ſeſe unuſquiſque veſtrûm gerat in retinenda religione, conſervandiſque legibus. vident adhuc [h] poſt legem tribuniciam [25] [i] unum ſenatorem vel tenuiſſimum eſſe damnatum. [k] quod tametſi non reprehendunt, tamen magnopere quod laudent, non habent. Nulla eſt enim laus, ibi eſſe integrum, ubi nemo eſt, qui aut poſſit, aut conetur corrumpere.

47 Hoc eſt judicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis judicabit. in hoc homine ſtatuetur, poſſitnè, ſenatoribus judicantibus, homo nocentiſſimus, pecunioſiſſimuſque damnari. Deinde eſt hujuſmodi reus, in quo homine nihil ſit, præter ſumma peccata, maximamque pecuniam: ut, ſi liberatus ſit, nulla alia ſuſpicio, niſi ea, quæ turpiſſima eſt, reſidere poſſit. [l] non gratia, [m] non cognatione, [26] non aliis rectè factis, non denique [27] aliquo [n] mediocri vitio tot, tantaque ejus vitia ſublevata eſſe exiſtimabuntur.

48 Poſtremò ego cauſam ſic agam, judices: ejuſmodi res, ita notas, ita teſtatas, ita magnas, ita manifeſtas proferam, ut nemo à vobis, ut iſtum abſolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam, atque rationem, qua omnes illorum conatus [o] inveſtigare, & [p] conſequi poſſim. Ita res à me agetur, ut in eorum conſiliis omnibus non modò aures hominum, ſed etiam oculi populi Romani intereſſe videantur.

49 Vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem, atque infamiam delere ac tollere poteſtis. Conſtat inter omnes, [q] poſt hæc conſtituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc ſplendore, atque hac dignitate conſilium fuiſſe. Hîc ſiquid erit offenſum, omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos, (quod fieri non poteſt:) ſed alium omnino ordinem ad res judicandas quærendum arbitrabuntur.

17
50 Quapropter primùm ab diis immortalibus, quod ſperare mihi videor, hoc idem, judices, peto, ut in hoc judicio nemo improbus, præter eum, [r] qui jampridem inventus eſt, reperiatur: deinde, ſi plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano, judices, confirmo, vitam mehercule mihi prius, quàm vim, perſeverantiamque ad illorum improbitatem perſequendam defuturam.

51 Verùm quod ego laboribus, periculis, inimicitiiſque meis tum, cum admiſſum erit, dedecus, ſeverè me perſecuturum eſſe polliceor, id ne accidat, tu tua ſapientia, auctoritate, diligentia, M? Glabrio, potes providere. Suſcipe cauſam judiciorum: ſuſcipe cauſam ſeveritatis, integritatis, fidei, religionis: ſuſcipe cauſam ſenatus, ut is hoc judicio probatus, cum populo Romano & in laude, & in gratia eſſe poſſit. Cogita, qui ſis, [s] quo loco, quid dare populo Romano, quid reddere majoribus tuis debeas: [t] fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis optimis judiciis, ſeveriſſimiſque judicibus uſus eſt.

Circumſtant te ſummæ auctoritates, quæ te oblivisci laudis domeſticæ non ſinant: quæ te dies, noctéſque commoneant, 52
[u] fortiſſimum tibi patrem, [x] ſapientiſſimum avum, [y] graviſſimum ſocerum fuiſſe. Quare ſi Glabrionis patris vim, & acrimoniam ceperis ad reſiſtendum hominibus audaciſſimis: ſi avi Scævolæ prudentiam ad proſpiciendas inſidias, quæ tuæ, atque horum famæ comparantur: ſi ſoceri [z] Scauri conſtantiam, ut nequis te de vera, & certa poſſit ſententia demovere: intelliget populus Romanus integerrimo, atque honeſtiſſimo prætore, delectoque conſilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuiſſe momenti [a] ad ſuſpicionem criminis, quàm [b] ad rationem ſalutis.

Mihi certum eſt non committere, ut in hac cauſa prætor 18
nobis, conſiliumque mutetur. non patiar rem in id tempus 53
adduci, ut Siculi, quos adhuc [c] ſervi deſignatorum conſulum non moverunt, cùm eos novo exemplo univerſos arceſſerent, eos tum lictores conſulum vocent: ut homines miſeri, antea ſocii atque amici populi Romani, nunc ſervi, ac ſupplices, non modò jus ſuum, fortunaſque omnes eorum imperio amittant, verùm etiam deplorandi juris ſui poteſtatem non habeant.

Non ſinam profectò, cauſa à me perorata, [d] quadraginta 54
diebus interpoſitis, tum nobis denique reſpondeant, cùm accuſatio noſtra in oblivionem diuturnitate adducta ſit: non committam, ut tum res judicetur, [e] cùm hæc frequentia totius Italiæ Roma diſceſſerit: quæ convenit uno tempore undique, comitiorum, judiciorum, cenſendique cauſa. [f] Hujus judicii, & laudis fructum, & offenſionis periculum, veſtrum: laborem, ſollicitudinemque, noſtram: ſcientiam quid agatur, memoriamque quid à quoque dictum ſit, omnium puto eſſe oportere.

[g] Faciam hoc non novum, ſed ab iis, qui nunc principes 55
no-

Aſconius.

f *Homines in ſpeculis ſunt.*] Scilicet equeſter ordo, & urbana plebs, & omnes, qui favent tribuniciæ poteſtati.

g *Obſervant.*] Modo ſpeculantur, alias venerantur. VIRGILIUS,

Præterea regem non ſic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſervant. ------

h *Poſt legem tribuniciam.*] Ex quo lex fertur de tribunicia poteſtate reſtituenda.

i *Unum hominem vel tenuiſſimum.*] Pauperem, qui, unde judices corrumperet, non haberet. Dolabellam autem ſignificat.

k *Quod tametſi non reprehendunt.*] Potuit enim dici, quid ergo? noxius ſi pauper ſit, non eſt damnandus?

l *Non gratia.*] Non vult amicum videri Hortenſii Verrem, ſed tantummodo prædæ participatione ſociatum.

m *Non cognatione.*] Hoc ad Metellum collegam Hortenſii pertinet, qui illum, tanquam ſi ſit cognatus, defendit.

n *Mediocri vitio.*] Mediocria vitia ſuſtinebit, ſi quis nimia ſervitute patrocinium meruerit, aut aſſentatione aliqua defendi meruerit.

o *Inveſtigare.*] Ratione.

p *Conſequi.*] Via. hoc totum ad terrendos à corruptione judices dicitur.

q *Poſt hæc conſtituta judicia.*] Senatoria judicia dicit, per hos x annos Sullæ legibus conſtituta.

r *Qui jam pridem inventus eſt.*] Verrem dicit.

s *Quo loco ſis.*] In tribunali.

t *Fac tibi paternæ legis Aciliæ.*] M? Acilius Glabrio legem Aciliam tulit, de pecuniis repetundis, ſeveriſſimam, ut qua ne comperendinari quidem liceret reum.

u *Fortiſſimum patrem.*] M? Acilium Glabrionem.

x *Sapientiſſimum avum.*] Scævolam dicit, juris peritiſſimum, qui cum Cn. Piſone conſul fuit quo anno Tib. Gracchus occiſus eſt.

y *Graviſſimum ſocerum fuiſſe.*] Scaurum ſignificat.

z *Scauri conſtantiam.*] Inde ſubjecit quid ſit conſtantia; & animadvertendum, hanc eſſe artificioſam laudationem judicum ad benevolentiam, quæ tamen ab aſſentationis ſuſpicione ſemota eſt.

a *Ad ſuſpicionem criminis.*] Quod multum rapuit.

b *Ad rationem ſalutis.*] Ut corruptis judicibus reus reſervetur.

c *Servi deſignatorum conſulum.*] Mentionem facit illius rei, quam de Metello ſupra monſtraverat, quod Siculos domum arceſſitos jam ante conterruit.

d *Quadraginta diebus interpoſitis.*] Iis, qui ſunt per binos ludos, votivos, atque Romanos: quos alii bini conſecuturi erant, Victoriæ, atque plebeji.

e *Cum hæc frequentia totius Italiæ Roma diſceſſerit.*] Frequentiam dicit plebis ruſticæ, cui voluit judicii exitu notam eſſe integritatem ſuam. convenerat autem ex municipiis cujuſcunquemodi multitudo, aut propter comitia ſuffragiorum cauſa, aut ludorum votivorum, Romanorum, Victoriæ, plebejorum, aut ut cenſeretur apud cenſores Gellium & Lentulum, qui tunc erant.

f *Hujus judicii, & laudis fructum, & offenſionis periculum veſtrum.*] Figura Zeugma: ad ſingula enim ſubaudiendum eſt, puto eſſe oportere.

g *Faciam hoc non novum, ſed ab iis, qui nunc principes noſtræ civitatis ſunt, ante factum.*] Verum dicit, etenim L. Licinius, & item M. Licinius, ambo conſulares: Marcus vero etiam triumphalis fuit. Hi cum accuſarent L. Cottam, non uſi ſunt oratione perpetua, ſed interrogatione teſtium cauſam peregerunt.

25. *Unum ſenatorem vel tenuiſſimum eſſe damnatum.*] Sic noſtri libri & editi. at Aſconius citat, *unum hominem vel.* Grut.

26. *Non aliis rectè factis.*] Cenſet Lambinus vel invitis omnibus libris legendum *non ullis.* peſſimè. reo enim ignoſcebatur ſæpius, ſi malefacta ſua aliis benefactis quaſi redemiſſe videbatur. *Idem.*

27. *Aliquo mediocri vitio.*] Pall. & Cujac. *alio.* Idem.

28. *Ut*

noſtræ civitatis ſunt, antè factum, ut teſtibus utar ſtatim. [h] illud à me novum, judices, cognoſcetis, quòd ita teſtes conſtituam, [28] ut crimen totum explicem: [i] ubi id interrogando, argumentis, atque oratione firmavero, tum teſtes ad crimen accommodem. ut nihil inter illam uſitatam accuſationem, atque hanc novam interſit, niſi quòd in illa tunc, cùm omnia dicta ſunt, teſtes dantur: hic in ſingulas res dabuntur: ut illis quoque eadem interrogandi facultas, [k] argumentandi, dicendique ſit. [l] Si quis erit, qui perpetuam orationem, accuſationemque deſideret, altera actione audiet. [m] nunc id, quod facimus (ea ratione facimus, ut malitiæ illorum conſilio noſtro occurramus) [29] neceſſariò fieri intelligat.

Hæc primæ actionis erit accuſatio. Dicimus, C. Verrem, 56
[n] cùm multa libidinosè, multa crudeliter in cives Romanos, atque in ſocios, multa in deos, homineſque nefariè fecerit, tum præterea [o] quadringenties ſeſtertiûm ex Sicilia contra leges abſtuliſſe. Hoc teſtibus, hoc tabulis, privatis publiciſque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc ſtatuatis, etiam ſi ſpacium ad dicendum noſtro commodo, vacuoſque dies habuiſſemus, tamen oratione longa nihil opus fuiſſe.

Aſconius.

h *Illud à me novum cognoſcetis.*] In eo ſe dicit novi aliquid allaturum, in quo diligentius crimen expoſiturus eſt, quam qui ante ipſum breviter accuſaverunt.

i *Ut ubi id interrogando.*] Apparet ex hoc dicto, teſtes ſuos etiam ipſum accuſatorem interrogare conſueſſe.

k *Argumentandi dicendique ſit.*] *Argumentari*, eſt argumentis uti ad rem probandam: *dicere*, amplificatione uti ad rem dilatandam, & ad delectandum commovendumque auditorem oratione perpetua.

l *Si quis erit, qui perpetuam orationem.*] Vides quod argumentis ſe uſurum non negat jam modo, quamquam perpetuam orationem ſe neget habiturum in hac actione, quæ prima eſt.

Si quis erit, qui perpetuam orationem accuſationemque] Bene hæc ſeparavit: ut oſtenderet, etiam ſine perpetua oratione accuſationem tamen eſſe: & intelligi poſſet, ut res non una, ſed ut duæ ſunt.

m *Nunc id, quod facimus, ea ratione facimus.*] Inconſequens locutio, & obſcura non minus eſt, quam illa in fine orationis pro Ligario. niſi forte *facimus* ſemel ponitur.

n *Cum multa libidinoſe, multa crudeliter in cives, atque ſocios.*] A ſpecie cœpit, & ſubjunxit genus, dicendo poſtea, in deos, atque homines. ſed non eſt vitium, quod pro auxeſi poſitum, non pro ratiocinatione eſt.

o *Seſtertium quadringenties*] Diximus de hac quæſtione. Summæ variæ. in Divinatione enim *ſeſtertium millies* dixit. quod ſolvimus, quod adhuc non erat inſinuata criminum ratio Ciceroni: & quod ex perſona Siciliæ loquebatur, augere voluit veritatem: & quoniam, ſpe dupli vel quadrupli repetitionis, quantumvis accuſatori progredi licuit. nam quamvis ſeſtertium octingenties dupli nomine exigi uſus eſt, ſeſtertium tamen quadringenties tantummodo repetitum eſt: ad gratiamne Hortenſii, an ſuam, an etiam conniventia Ciceronis ipſius, parum comperimus.

Dixi.] Moris veterum fuit, cum ſatis viſum eſſet fluxiſſe verborum, hanc ſibi neceſſitatem finiendæ orationis imponere, ut dicerent ad ultimum, *dixi.*

Quod etiam, ab utraque parte oratione conſumpta, ut in conſilium dimitterentur, prætor ſoleret pronunciare, *dixerunt.*

Bene ergo Tullius, denuncians adverſariis compendium brevitatis, hoc verbo uſus eſt, *dixi.*

Non autem ibi finitur prima actio: inducentur enim dehinc à Tullio teſtes: quorum verba in oratione conſcribere, nullius elegantiæ fuit. Multis autem diebus prima actio celebrata eſt, dum teſtes Verris producuntur criminum diverſorum, dum recitantur publicæ privatæque literæ. Quibus rebus adeo ſtupefactus Hortenſius dicitur, ut rationem defenſionis omitteret: adeo perculſus Verres, ut abiret in exilium ſua ſponte. Nec quid amplius in judicio geſtum eſt, niſi quod Tullius, metuens ne tantum negocium pene tacitum præteriret, finxit Verrem comperendinationi præſto fuiſſe, ut bis defenſus accuſaretur iterum. Et quemadmodum victoriæ conſuluerat brevitate dicendi, ita laudem eloquentiæ tanquam repetita accuſatione eſt conſecutus reliquorum conſcriptione librorum, qui ceteros conſequuntur.

28. *Ut crimen totum explicem. ubi id interrogando, argumentis &c.*] Hotomanus conjicit, *interrogando explicem; ubi id argum.* invaſitque ſtatim Lambinus; ſed præter vett. libros. *Grut.*

29. *Neceſſario fieri intelligat.*] Editio Victorii; item ea priores, *intelligant*, neque aliter ſcripti noſtri. ſupra Lambinus delevit repetitum vocabulum *facimus*, nolentibus mſſ. editiſque. *Idem.*

ACTIONIS SECUNDAE, IN C. VERREM LIBER PRIMUS, DE

PRAETURA URBANA.

ORATIO SEXTA.

1 [a] NEMINEM veſtrûm ignorare arbitror, judices, [b] hunc per hoſce dies [c] ſermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuiſſe, C. Verrem altera actione [d] [1] reſponſurum non eſſe, neque [e] ad judicium affuturum. Quæ fama non idcircò ſolum [f] emanarat, [g] quòd iſte certè ſtatuerat, ac deliberaverat non adeſſe: verùm etiam, quòd nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis te-

Aſconius & Scholiaſtes.

Argumentum. Deinceps hæc omnia non dicta, ſed ſcripta ſunt contra eum. quod ita factum eſt.

Fingit Cicero, adeſſe in judicio Verrem comperendinatum, & reſpondere citatum, & defendi. In cæteris enim orationibus defenſor futurus, accuſationis officium his libris, qui Verrinarum nomine nuncupantur, compenſare decrevit, &, quoniam accuſare multos indecorum Tullio videbatur, in una cauſa vim hujus artis & eloquentiæ demonſtrare. nam & bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quæcunque in criminationibus conſtituta eſt, hic expreſſam vident: & contra ex hoc defenſionum vim in cæteris orationibus & nervos ejus ex hac virtute cognoſcunt, quæ in oppri-

teſtibus [h] 2 evictus, ora judicum adſpicere, aut os ſuum populo Romano [i] oſtendere auderet.

Eſt idem Verres, qui fuit ſemper; 3 ut ad audendum [k] projectus, [l] ſic paratus ad audiendum. præſtò eſt: [m] reſpondet: [n] defenditur. ne hoc quidem ſibi reliqui facit, ut in rebus turpiſſimis, cùm manifeſtò teneatur, [o] 4 ſi reticeat, & abſit, tamen impudentiæ ſuæ pudentem exitum quæſiſſe videatur. [p] Patior, judices, & non moleſtè fero, me laboris mei, vos [q] virtutis veſtræ fructum eſſe laturos. Nam ſi iſte id feciſſet, quod primò ſtatuerat, ut non adeſſet: [r] minus aliquanto, quàm mihi opus eſſet, cognoſceretur, quid ego [s] in hac accuſatione comparanda, [t] conſtituendaque elaboraſſem: veſtra verò laus, [u] tenuis plane, atque obſcura, judices, eſſet.

Neque enim hoc à vobis populus Romanus exſpectat, neque eo poteſt eſſe contentus, ſi condemnatus ſit is, qui adeſſe noluerit; & ſi fortes fueritis [x] in eo, quem nemo ſit auſus defendere. immò verò adſit, reſpondeat: ſummis opibus, ſummo ſtudio [y] potentiſſimorum hominum defendatur: certet me-

Aſconius & Scholiaſtes.

primendo exprimitur reo. Igitur rerum ſcena ſic facta eſt, ut dicit Tullius, non autem acta res eſt. ADEST, inquit, Verres, reſpondet, defenditur. ergo cum prima actione accuſatus ſit, ac defenſus Verres, nunc, velut defenſus iterum, (ſic enim mos erat) in altera actione accuſatur ad ultimum rurſus oratione perpetua. Crimina repetundarum, & alia pleraque ex anteacta vita ſæpe firmantur: ſumitur etiam hinc ſæpe defenſio. omnis enim confirmatio ab attributis perſonæ, & negocio ſumi ſolet. ergo attributa perſonæ maxime in anteacta vita quæri ſolent: negotium, in ipſo crimine.

Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens, anteactis unum dedit, hunc ſcilicet ſolum: crimini ipſi repetundarum quatuor: unum de jure dicendo: alterum de re frumentaria: tertium de ſignis: quartum de ſuppliciis.

Ad hanc enim ſimilitudinem poëta Virgilius, Minoëm, judicem apud inferos, tanquam ſi prætor ſit rerum capitalium, *quæſitorem* appellat: dat ibi ſortitionem, ubi *urnam* nominat: dat electionem judicum, cum dicit, *conſiliumque vocat*: dat cognitionem facinorum, cum dicit, *vitaſque & crimina diſcit*.

Ergo hic liber, qui de anteacta vita eſt, ſtatum neceſſe eſt conjecturalem habeat.

Capita autem quæ ipſe Tullius fecit, dividendo totam hanc accuſationem, ſunt hæc: primum in quæſturam: deinde in legationem, & vicequæſturam: tertio in præturam urbanam: quarto in præturam Sicilienſem. Nam quum omnes ejus actus quæſturæ nomine, legationis, præturæ urbanæ, Sicilienſiſque, quadripartita librorum diviſione cognoſcantur: anteacta ejus omnia hoc libro comprehenſa ſunt ad eorum fidem quæ poſt dicentur.

Procemia ſane hujus libri in ſimulatione conſtituta ſunt, quaſi veræ accuſationis in Verrem audentem adeſſe, atque defenſum: in exhortatione judicum ad recte judicandum: tum in minis contra adverſarios: & in exhibenda ratione officii ſui, cur ita maluerit accuſare, ut prima actione tantum teſtibus uteretur.

Quæ omnia ejuſmodi ſunt, ut non tam nova dicere, quam dicta libri ſuperioris inſtaurare videatur.

Poſt hæc omnia, ipſius Ciceronis per honores Verris cum criminibus junctos diviſio per ordinem temporum eurrit. *Aſconius*.

..... lodami hoſpitis filiam per vim ſtuprare temptaverit. quod myoparonem Mileſiorum vendiderit. quod Malleolo quæſtore Dolobellæ mortuo tutelam filii ejus perfide tractaverit. quo damnato Dolobellæ lis æſtimata ſit ſeſtert; tot. ex quo Verres plurimum abſtulerit. Prætura ejus urbana ſic infamatur. quod empta ſit. quod illa juriſdictio venalis fuit. Hic obicit de Aſellini bonis quod poſſeſſionem eorum contra filiam dediſſet. de bonis Minacianis. de ſartis tectis ædis Caſtoris contra Junium pupillum. de judicio publico contra Oſtimium. & de falſo codice ad ſubſcriptionem Junianam pertinente Oppianico reo uſque in eo multa in his obſervatione exactiſſima deſigna ſunt. ut non tantum oneroſum ſit æſtimare ſingula. ſed etiam longum. quod huic opuſculo contrarium eſt. De omnibus autem orationibus nec meam perſuaſionem ſubtraho nec tuam ignoro. Convenit enim inter nos nullam eſſe oratoriam virtutem. quæ non ſit perfectiſſima in ſingulis quoque narrandis. verum vberrima exempla. per omnium generum figuras eminere. Satis autem conſtat omnis in Verrem orationes ante ædilitatem editas eſſe. Status conjecturalis. venivolos facit in principio auditores. Venivolos autem auditores quattuor modis facimus. aut a perſona judicum hoc eſt quando eos laudamus quod brevi oratione faciendum eſt. aut ex noſtra perſona. hoc eſt quando noſmet ipſos commendamus commemorando ſtudium noſtrum erga remp. aut a perſona adverſariorum vituperando eorum vitam aut mores. aut a cauſa quando aut noſtram laudamus cauſam quaſi innocentiæ ſubnixam auxilio. In hoc ergo prohœmio a cauſa adverſarii benivolos facimus judices. ſcilicet de quo talis rumor extitit. qui eum ſe quoque condemnantem demonſtret. Facta eſt autem comperendinatio dicendo enim accuſator. deinde defenſor. item modo accuſator dicit ad ea quæ defenſor dixit. Quærunt multi quare appellatur prætura. cum quaſturæ & legationis crimina continentur. & dicimus ideo. qui præturæ crimina graviora ſunt. *Scholiaſt*.

a *Neminem veſtrum ignorare arbitror jud.*] Hoc totum figmentum eſt Ciceronis, ut ſequentium librorum vera actio videatur. nam Verres jam ſua ſponte elegit exilium. *Aſcon*.

Neminem veſtrum.] Genus cauſæ anceps. propoſitio. *Schol*.

b *Hunc per hoſce dies*] Qui fuit poſt primam actionem uſque ad principium ſecundæ. *Idem*.

c *Sermonem vulgi.*] Vulgus eſt extrema pars populi. In populo etiam Boni continentur. Singulis ergo propria dedit. Vulgo ſermonem; populo opinionem. ineſt enim in opinione auctoritas. nam vulgus loquitur. populus opinatur: legem condendo. (haud video quo pertineat) *Idem*.

d *Reſponſarum.*] Fingit illum præſentem eſſe. ille autem exierat. *Idem*.

e *Ad judicium affuturum.*] Bene dixit affuturum. quia poterat adeſſe & non reſpondere. *Idem*.

f *Emanarat.*] Effluxerat. Μεταφορα ab equis (poſt inductæ primæ vocali ſuperſcriptum a) *Idem*.

g *Quod iſte certe ſtatuerat.*] Statuere eſt aliquid proponere de quo deliberetur. Cum ergo aut ſubito aliquid facimus aut conſilio habito oſtendit Verrem conſilio habito ſugam cogitaſſe. Deliberatio eſt ſtatute cauſæ & propoſitæ plena perfectio. *Idem*.

h *Convictus ora judicum aſpiceret.*] Quaſi ſententiam ferentium. quod judices adtendunt litigatorum dicentes ſententiam populos. *Schol*.

i *Oſtendere auderet.*] Impudens eſſet. ſi tantummodo veniſſet. inpudentior nunc eſt quia & loqui voluit. *Idem*.

k *Projectus.*] Facilis. pronus. *Idem*.

l *Sic paratus ad audiendum.*] Ut & de eo audiatur. & ut ipſe de alio audiat. ſed hic ad audiendum dixit. id eſt, ut audiatur de eo. *Idem*.

m *Reſpondet.*] Recte dictum eſt, *reſpondet*. nam apud veteres & judices, & rei, & accuſatores, & defenſores citabantur à præcone prætoris. *Aſcon*.

n *Defenditur.*] Patronorum inpudentia notatur. quia tam nocentem defendunt. *Schol*.

o *Si reticeat & abſit.*] Si tacendo in exilium iſſet ſpontaneum. *Idem*.

p *Patior judices.*] Cum dolere debuerit, reſtitit ſibi: pati ſe, & æquo animo ferre dicit, ut pugnam victoria conſequatur. *Aſcon*.

Patior jud. & non moleſte fero] Moraliter locutus eſt. nam nemo eſt qui moleſte ferat fructum laboris ſui. *Schol*.

q *An tutis veſtræ ſ. e. l.*] Nam fructus accuſatoris erit ſi optimus videatur accuſator. judicum ſi non corruptionis notetur infamia. *Idem*.

r *Minus aliquanto quam mihi opus eſſet.*] Ad fructum conſequendum. id eſt, ad bonam opinionem comparandam. *Idem*.

s *In hac accuſatione comparanda.*] Quando crimina colligebam. Omnes enim ex hac accuſatione cognoſcunt. quod inprobos omnes non ſolum Verrem odio habeo. quod minime fuiſſet ſi Verres abeſſet. *Idem*.

t *Conſtituenda.*] Quando incipiat accuſatio quando dies petitur ad accuſationem ut præſens condempnetur. *Idem*.

u *Tenuis plane atque obſcura judices eſſet.*] Si abſens condempnatus eſſet. Tenuis res vel videtur ex parte. obſcura non videtur. Ergo per αὔξησιν dixit tenuis atque obſcura. *Idem*.

x *In eo quem nemo auſus ſit defendere*] Ideo in eo dixit & non in eum quia hoc in utrumque caſum profertur. ſicut Virgilius Talis in hoſte fuit Priamo. cum in hoſtem Priamum dicere debuit (hunc locum citavit pater in notis ad præfationem Senecæ libri IV Nat. Quæſt.) Nam ſi præſenti repugnetis & condempnetis eum. ubi nimia comprobatur integritas. nam abſens ideo poteſt videri condemnatus quia ſe redimere noluit. *Idem*.

y *Potentiſſimorum hominum def.*] Optat contendere cum adverſariis ut ex majore certamine glorioſam victoriam ſortiatur. *Idem*.

1. *Reſponſurum non eſſe.*] Victorius, *fuiſſe*. quod & ſecuti ſunt alii: ſed alterum viſitur in Pall. in Cujac. in exoletis edd. *Guterus*.

2. *Evictus.*] Lambinus *convictus*, & ita erat in Cujac. ſed Pall. editioneſque avorum, ſtabant pro noſtro, neque videtur mutandum. *Idem*.

3. *Ut ad audendum projectus, ſic paratus ad audiendum.*] Cujacii liber non agnoſcit vocem *paratus*, & videtur ſanè abeſſe poſſe, ut ſubintelligatur *projectus*. Idem.

4. *Si reticeat & abſit.*] Lambini editiones aliquot *ſic retineat* ſphalmate fœdo typothetarum. alterum enim floret paſſim in aliorum libris, retinentque Pall. noſtri. *Idem*.

 5. *Ab-*

mea diligentia [z] cum illorum omnium cupiditate: veſtra integritas [a] cum iſtius pecunia: teſtium conſtantia cum illius [b] patronorum minis, atque [c] potentia. tum demum illa victa videbuntur, cùm [d] in contentionem, certamenque venerint.

4 [5] Abſens ſi iſte eſſet damnatus, non [e] tam ipſe ſibi conſu-
2 luiſſe, quàm invidiſſe veſtræ laudi videretur. [f] [6] Neque enim ſalus ulla reipublicæ major [g] hoc tempore reperiri poteſt, quàm populum Romanum intelligere, [h] diligenter rejectis ab accuſatore judicibus, ſocios, leges, rempublicam ſenatorio conſilio maximè poſſe defendi. neque tanta fortunis omnium [i] pernicies poteſt accedere, quàm opinione populi Romani rationem [k] veritatis, [l] integritatis, [m] fidei, religionis, ab [n] hoc ordine abjudicari.

5 [o] Itaque mihi videor magnam, & maximè ægram, [p] & propè depoſitam reipublicæ partem ſuſcepiſſe: neque in eo magis meæ, quàm veſtræ laudi, exiſtimationique ſerviſſe. [7] Acceſſi enim ad invidiam judiciorum levandam, vituperationemque tollendam: ut, cùm hæc res pro voluntate populi Romani eſſet judicata, aliqua ex parte mea diligentia conſtituta auctoritas judiciorum videretur: [q] [8] poſtremò, ut eſſet hoc judicatum, ut finis aliquando judiciariæ controverſiæ conſtitueretur.

6 Etenim ſine dubio, judices, in hac cauſa ea res in diſcrimen adducitur. [r] Reus eſt enim nocentiſſimus. qui ſi condemnatur, [9] deſinent omnes dicere, his judiciis pecuniam plurimùm poſſe. ſin abſolvitur, deſinemus nos de judiciis transferendis recuſare. [10] tametſi de abſolutione iſtius neque ipſe jam ſperat, nec populus Romanus metuit. De impudentia ſingulari, [11] quòd adeſt, quòd reſpondet, ſunt qui mirentur: mihi pro cetera ejus audacia, atque amentia, ne hoc quidem mirandum videtur. multa enim & in deos, & in homines [s] impiè, nefarieque commiſit. quorum ſcelerum pœnis agitatur, & à mente, conſilioque deducitur.

[t] Agunt eum præcipitem pœnæ civium Romanorum: quos 3
partim ſecuri percuſſit, partim in vinculis necavit, partim implorantes jura libertatis, & civitatis in crucem ſuſtulit. Rapiunt eum ad ſupplicium dii patrii: [12] quod iſte inventus eſt, qui è complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, & parentes pretium pro ſepultura liberûm poſceret. [t] Religiones verò, cæremoniæque omnium ſacrorum, fanorumque violatæ, ſimulacraque deorum, quæ non modò ex ſuis templis ablata ſunt, ſed etiam jacent in tenebris, ab iſto retruſa, atque abdita, conſiſtere ejus animum ſine furore, atque amentia non ſinunt.

Neque iſte mihi videtur ſe ad damnationem offerre ſolùm, 2
neque hoc avaritiæ [u] ſupplicio communi, qui ſe tot ſceleribus obſtrinxerit, contentus eſſe. ſingularem quandam pœnam iſtius immanis, atque importuna natura deſiderat. non id ſolùm quæritur, ut, iſto damnato, bona reſtituantur iis, quibus erepta ſunt: ſed & religiones deorum immortalium expiandæ, & civium Romanorum cruciatus, multorumque innocentium ſanguis, iſtius ſupplicio luendus eſt.

Non enim furem, ſed ereptorem: non adulterum, ſed ex- 9
pugnatorem pudicitiæ: non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum, religionumque: non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem civium, ſociorumque, in veſtrum judicium adduximus: ut ego hunc unum, ejuſmodi reum poſt hominum memoriam fuiſſe
arbitrer, [x] [13] cui damnari expediret. Nam quis hoc non in- 4
telligit, iſtum abſolutum, diis, hominibuſque invitis, tamen ex manibus populi Romani eripi nullo modo poſſe? quis hoc non perſpicit, præclarè nobiſcum actum iri, ſi populus Romanus iſtius unius ſupplicio contentus erit, ac non ſic ſtatuerit, [y] non iſtum majus in ſeſe ſcelus concepiſſe, cùm fana ſpoliarit, cùm tot homines innocentes necarit, cùm cives Roma-

Aſconius & Scholiaſtes.

z *Cum illorum omnium cupiditate.*] Id eſt qui volunt illum abſolvi corrupto judicio. *Schol.*

a *Cum iſtius pecunia.*] Quia conatur corrumpere judices. *Idem.*

b *Patronorum minis.*] Minæ defenſiones. *Idem.*

c *Potentia.*] Pecunia. *Idem.*

d *In contentionem certamenque v.*] Quod ſine certamine gloria non poteſt comparari. *Idem*

e *Tam ſibi conſuluiſſe.*] Quod inpudentem exitum quæſierit. *Idem.*

f *Neque enim ſalus ulla Reipub. major eſt.*] Eadem repetit, quæ in prima actione dicta ſunt, è republica eſſe damnari Verrem. *Aſcon.*

Neque enim ſalus ulla reip.] Concluſio. *Schol.*

g *Hoc tempore reperiri.*] Quod dixit judicia non integra celebrari. *Idem.*

h *Diligenter rejectis.*] *Rejectos judices* pro electis intelligi convenit. ibi enim rejectio judicum, ubi & retentio, continetur. in rejectione autem accuſatoris, vel fides accuſationis, vel prævaricationis perfidia, ut ſupra dixi, apparet. *Aſcon.*

i *Pernicies ulla.*] Ideo pernicies omnium. quaſi hæc ſuſpicio judiciorum ſublata fuerit. incipit populus de judicens transferendis contendere. contradicentibus ſenatoribus neceſſe eſt oriatur ſeditio. *Schol.*

k *Veritati.*] Juſtitiæ. *Idem.*

l *Integritatis.*] Propter corruptionem. *Idem.*

m *Fidei religioni.*] Quia jurabant. *Idem.*

n *Hoc ordine abjudicari.*] Notandum eſt quod ubi eſt vituperatio. Ordinem dixit. ubi laus Judices ne eorum offenſionem incidat. ſimul hoc quod noluit dicere transferri judicia quaſi omen fugiens judicio abalienari. quod eſt abjudicari. *Idem.*

o *Itaque mihi videor.*] Secundum prohemium. *Idem.*

p *Et prope depoſitam.*] Deſperatæ ſalutis. ſic & VIRGILIUS:

Ille ut depoſiti proferret fata parentis. Aſcon.

Et prope depoſitam.] In ultimo poſitam. deſperatam. ut recreari non poſſit. Virgilius. Ille ut depoſiti deferret fata parentis. PARTEM. Judiciorum ſcilicet. (*In hoc loco corruptus erat codex antiquus.* Sic margo: etſi omnia continenter media ponat pagina. deſunt autem ad libri primi caput 17.) *Schol.*

q *Poſtremo ut eſſet hoc judicatum.*] Subauditur, *acceſſi*, ἀπὸ κοινοῦ ad omnia, quibus hoc verbum in hac ſententia convenit. *Aſcon.*

r *Homo eſt enim nocentiſſimus.*] TERENTIUS: *Et habet, quod det: & dat nemo largius.* & de perſona: *Fatuus, inſulſus, tardus ſtertit.* Idem.

s *Impie nefarieque commiſit.*] *Nefandum*, eſt non fandum: *nefarium*, quod ſacra polluit, farre pio ſolita celebrari. ergo *nefarii*, ſacrilegi. *Idem.*

t *Agunt eum præcipitem.*] Proprium Ciceronis & in orationibus, & in dialogis, & in epiſtolis, ſæpius eandem ſententiam dicere, & uti eloquentia diverſis modis, in iiſdem ſententiis, tamen ab aliqua occaſione repetitis. nam & hic repetitio furoris, in qua videtur inſaniæ Verris cauſam velle monſtrare. eſt enim hic locus de ſuppliciis irrogatis: ubi oſtendit, cives Romanos Verrem pro prædonibus occidiſſe. *Idem.*

t *Religiones vero, cerimoniæque.*] De ſignis & furtis tacet modo, quaſi minus idoneis ad furorem avaritiæ. *Idem.*

u *Supplicio communi.*] Æſtimatione litis, & exilio. *Idem.*

x *Cui damnari expediret.*] Quia minor in damnatione pœna, quam in concione populi Romani, & in eorum animadverſione *Idem.*

y *Non iſtum majus in ſeſe ſcelus &c.*] Non iſtum modo terret, ſed ſubtiliter etiam judicibus comminatur. *Idem.*

5. *Abſens ſi iſte eſſet damnatus.*] Tullio dignius videtur, *Abſens damnatus*, reciſis intermediis, tanquam quæ adſperſerit librarius. *Grut.*

6. *Neque enim ſalus ulla reipub. major hoc tempore reperiri poteſt.*] Illud *reperiri poteſt*, ſuſpectum mihi, tanquam παρέγγραφον. Idem.

7. *Acceſſi enim &c.*] Pall. duo, item primæ edd. *Acceſſit*; quod an heic locum habere poſſit, perpendent otioſiores. negat Aſconius. *Idem.*

8. *Poſtremò ut eſſet hoc judicatum.*] Licentioſam Hotomani trajectionem, ut & Lambini interpolationem rejeci, retenta vulgata; quæ & in Pall. noſtris; belleque ſibi conſtabit, ſi geminabitur ſyllaba, ac fiet, *poſtremo, ut ut eſſet judicatum &c.* id eſt, quocunque tandem modo pronuntiatum fuerit, ſive pro Verre, ſive contra Verrem, ut finis aliquando conſtituatur judiciariæ controverſiæ. mecum ſentit Muretus lib. XIX Var. lect. cap. 12. *Gruter.* Bene quod hactenus tantum ſit addita in notis: nam pravitas arbitrii nimium aperta, & publicata ab patre libr. III Obſervat. cap. 6. *Gron.*

9. *Deſinent omnes dicere.*] Antiquiores editi *homines.* quod ab Cicerone abhorret nequaquam. *Idem.*

10. *Tametſi de abſolutione iſtius &c.*] Pal. pr. *tamenetſi*, quam vocem retrahendam ſemper ex fuga autumabat Cujacius; conatuſque eſt viriliter M. Ant. Muretus cap. 17 lib. XI Var. lect. *Gruter.*

11. *Quod adeſt, quod reſpondet, ſunt qui mirentur.*] Cujacii codex, *quod reſpondet, & qui mirentur*, quod putabat Gulielmius, mutari poſſe in *eſt qui mir.* dictum, ut Propertio: *Eſt, quibus in celeres gloria nata pedes.* duriuſculè nimis. *Grut*

12. *Quod iſte inventus eſt &c.*] Haud aliter libri noſtri. at Lambinus è Priſciano, *quod iſte unus inv.* quod & monuerat Hotomanus. *Idem.*

13. *Cui damnari expediret.*] Interpretatus ſum hunc locum contra Pædiani ſententiam, ad illud Taciti lib. XV Annal. cap. 68. *Non ali-*

manos morte, cruciatu, cruce affecerit; cùm prædonum duces, accepta pecunia, dimiſerit; quàm eos, ſi qui iſtum tot, tantis, tam nefariis ſceleribus coopertum, jurati ſententia ſua liberarint?

10 Non eſt, non eſt in hoc homine cuiquam peccandi locus, judices: [z] non is eſt reus, [a] non id tempus, [b] non id conſilium (metuo nequid arrogantiùs apud tales viros videar dicere) [c] ne actor quidem eſt is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus, aut occultè ſurripi, aut impunè eripi poſſit. His ego judicibus non probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepiſſe? ſuſtinebunt tales viri, ſe tot ſenatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honeſtiſſimis ex tam illuſtri provincia, tot populorum, privatorumque litteris non credidiſſe? tantæ populi Romani voluntati reſtitiſſe?

11 Suſtineant. reperiemus, ſi iſtum vivum [d] ad aliud judicium perducere poterimus, quibus probemus, iſtum in quæſtura pecuniam publicam, Cn. Carboni conſuli datam, avertiſſe: quibus perſuadeamus, iſtum [e] alieno nomine à quæſtoribus urbanis, quod priore actione didiciſtis, pecuniam abſtuliſſe. Erunt qui & in eo quoque audaciam ejus reprehendant, quòd aliquot nominibus [f] de capite, quantum commodum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortaſſe, judices, qui illum ejus peculatum vel acerrimè vindicandum putent, quòd iſte [g] M. Marcelli, & P. Africani monumenta, quæ nomine, illorum; re vera, populi Romani, & erant, & habebantur, ex fanis religioſiſſimis, ex urbibus ſociorum, atque amicorum non dubitaverit auferre.

5 Emerſerit ex peculatus etiam judicio. [h] Meditetur de du-
12 cibus hoſtium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis reſpondeat, [i] quos in eorum locum ſubditos domi ſuæ reſervavit. quærat non ſolùm, quemadmodum noſtro crimini, verùm etiam quo pacto ſuæ confeſſioni poſſit mederi. meminerit, ſe priore actione, clamore populi Romani infeſto, atque inimico excitatum, confeſſum eſſe, duces à ſe prædonum ſecuri non eſſe percuſſos: ſe jam tum eſſe veritum, ne ſibi crimini daretur, eos ab ſe pecunia liberatos. fateatur id, quod negari non poteſt, ſe privatum hominem, prædonum duces vivos, atque incolumes domi ſuæ, poſteaquàm Romam redierit, [k] uſque dum per me licuerit, tenuiſſe. hoc, in illo majeſtatis judicio ſi licuiſſe ſibi oſtenderit, ego oportuiſſe concedam. ex hoc quoque evaſerit: proficiſcar eò, [l] quò me jampridem vocat populus Romanus.

De jure enim libertatis, & civitatis ſuum putat eſſe judicium: & rectè putat. Confringat iſte ſanè vi ſua, conſilia ſenatoria: quæſtiones omnium perrumpat: evolet ex veſtra ſeveritate. mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. credet iis equitibus Romanis populus Romanus, qui ad vos antea producti teſtes, ipſis inſpectantibus ab iſto civem Romanum, [m] qui cognitores homines honeſtos daret, ſublatum eſſe in crucem dixerunt. 13

Credent omnes [n] v & xxx tribus homini graviſſimo, atque ornatiſſimo M. Annio, qui, ſe præſente, civem Romanum ſecuri percuſſum eſſe dixit. audietur à populo Romano vir primarius, eques Romanus L. Flavius, qui ſuum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, cùm eum Syracuſis ampliùs centum cives Romani cognoſcerent, lacrymanteſque defenderent, pro teſtimonio dixit ſecuri eſſe percuſſum. [14] Probabit fidem, & auctoritatem, & [o] religionem ſuam L. Suetius, homo omnibus ornamentis præditus, qui juratus apud vos dixit, multos cives Romanos [15] in [p] lautumiis iſtius imperio crudeliſſimè per vim morte eſſe multatos. Hanc ego cauſam cùm agam beneficio populi Romani [q] de loco ſuperiore, non vereor, ne aut iſtum vis ulla ex populi Romani ſuffragiis eripere, aut à me ullum munus ædilitatis [16] amplius, aut gratius populo Romano eſſe poſſit. 14

Quapropter omnes in hoc judicio conentur omnia: nihil eſt 6
jam, quod in hac cauſa peccare quiſquam, judices, niſi veſtro 15
periculo, poſſit. Mea quidem ratio, cùm in præteritis rebus eſt cognita, tum in reliquis explorata, atque proviſa eſt. Ego meum ſtudium in rempublicam jam illo tempore oſtendi, cùm longo intervallo veterem conſuetudinem retuli, & rogatu ſociorum, atque amicorum populi Romani, meorum autem neceſſariorum, nomen hominis audaciſſimi detuli. Quod meum factum lectiſſimi viri, atque ornatiſſimi, ([r] quo in numero è vobis complures fuere) ita probarunt, ut ei, qui iſtius quæſtor fuiſſet, & ab iſto læſus [s] inimicitias juſtas perſequeretur, non modò deferendi nominis, ſed ne ſubſcribendi quidem, [t] cùm id poſtularet, facerent poteſtatem.

In

Aſconius.

z *Non is reus.*] Qui eſt nocentiſſimus.

a *Non id tempus*] Quod invidioſum ſenatui eſt.

b *Non id conſilium.*] Quod ex optimis viris lectum tale eſt, ut ſi quid in ipſo culpæ fuerit, ſperari melius ex ſenatu non poſſit.

c *Ne actor quidem.*] Tullius ſcilicet, in quo omnia ad vincendum parata.

d *Ad aliud judicium.*] Populi ſcilicet, & equitum Romanorum.

e *Alieno nomine à quæſtoribus urbanis.*] Quæſtores urbani ærarium curabant, ejuſque pecunias expenſas & acceptas in tabulas publicas referre conſueverant. *Alieno* autem *nomine* dicit, Carbonis nomine, & exercitus ejus: nam conſulis & militum ejus nomine pecunias ex ærario ſumptas avertit, converſus ad Sullam bellis civilibus. Vel *alieno nomine*, ad frumenti emptionem, quod Siculis non perſolvit.

f *De capite.*] Hoc in Sicilia fecit gratioſius in decumanos, ut frumentum in auctione promiſſum ab decumanis, uſibus populi Romani (cum illi freti Verris gratia licerentur quamplurimo) de ſumma detraxerit, minuſque eos inferre paſſus ſit annonæ populo Romano. quod illicitum probatur multis documentis.

g *M. Marcelli, & P. Africani monumenta.*] Signa conceſſa & reportata Siculis à M. Marcello & Scipione Africano. nam Marcellus damnavit, quæ victis Syracuſis aſportare jure belli potuerat: Africanus victa Carthagine reportavit, quæ victis Siculis ademerant Pœni.

h *Meditetur de ducibus hoſtium.*] Hic crimen de ſuppliciis eſſe cognoſcitur: in hoc enim libro hæc latius explicantur.

i *Quos in eorum locum ſubditos.*] Captis prædonum ducibus, Verres illos quidem remiſit accepto præmio; pro illis autem mercatores innocentiſſimos partim trucidavit, partim domi ſuæ privatim reſervavit, quod diceret timuiſſe ſe, ne ſibi crimini daretur, eos ipſos a ſe pecunia liberatos eſſe.

k *Uſque dum per me licuerit.*] Quantum in ipſo fuerit. An hoc? domi ſuæ privatus, quod eſt majeſtatis crimen, hoſtes publicos habere non dubitavit: ſed finem fecit hujus audaciæ me cogente, qui inſtiti ut de ejus domo in publicam cuſtodiam ducerentur.

l *Quo me jampridem vocat populus R.*] Se dicit, quia ædilis eſt factus, ut defendat libertatem populi Romani.

m *Qui cognitores homines.*] Hoc genus defenſoris in jure *cognitor* dicitur, maxime cum de alicujus ſtatu agitur. ipſe alibi, *cognitorem juris ſui.*

n *Quinque & xxx.*] Ac per has totus populus Romanus. Tribus principio tres fuerunt: Tatienſis una a Tatio rege: Ramnenſis altera a Romulo: Luceres altera à Lucumone, ſive Lucretino, ſive à luco, quem lucum Aſylum vocaverat Romulus. Poſt de nominibus Sabinarum plures factæ, quibus deprecatricibus parentum bellum maritorumque finitum eſt. Ad poſtremum xxx & v factæ. Obtinuerunt autem nomen aut à tributo dando, aut quia primo tres fuerunt: unde etiam *tribuni* dicti.

o *Religionem.*] Quia jurati teſtes dicebant.

p *Latumiis.*] *Latumiæ* carcer Syracuſis. *Latomiæ* autem lingua Siculorum *lapicidinæ* dicuntur, id eſt, loca cæſis lapidibus exſecta.

q *De loco ſuperiore.*] De roſtris, quippe qui ædilis ſum factus.

r *Quo in numero è vobis complures fuerunt.*] Alia enim ſortitione nunc ſedent: alia in divinatione conſtituendi accuſatoris fuit.

s *Inimicitias juſtas.*] Ad aliud argumentum victoriam ſuam interpretatus, ſimpliciter fatetur, quod in divinatione expugnaverat, non idoneam fuiſſe cauſam accuſandi Verris Cæcilio commenticiam ſimultatem. An *juſtas inimicitias* magnas dicit? ut è contrario VIRGILIUS,

Injuſto ſub faſce viam dum carpit. -------

t *Cum id poſtularet.*] Bene addidit, quia in divinatione hujuſce rei mentio facta non erat.

aliter tot flagitiis ejus ſubveniri poſſe. Grut.

14. *Probabit fidem & auctoritatem.*] Lambinianæ aliquot edd. *probavit*, errore credo typographico; ſed qui talis tamen eſſe deſinit, cùm traduces agit, & inoleſcit. *Idem.*

15. *In lautumiis iſtius.*] Ad hanc faciem ſcribitur in Pall. in edd. primariis; & ſic ſcribi debere liquet ex verbis Sabini apud Senecam libris controverſiarum. *Idem.*

16. *Amplius aut gratius.*] Perperam iterum aliquot editiones

Lam-

16 In Siciliam ſum inquirendi cauſa profectus. quo in negotio
induſtriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo
litterarum, & teſtium declaravit: pudorem verò, ac religio-
nem, quòd, cùm veniſſem ſenator ad ſocios populi Romani
qui in ea provincia quæſtor fuiſſem, ad hoſpites meos, ac ne-
ceſſarios cauſæ communis defenſor deverti potiùs, quàm ad
eos, qui à me auxilium petiviſſent. Nemini meus adventus
labori, aut ſumtui neque publicè, neque privatim fuit. [u] Vim
in inquirendo tantam habui, quantam mihi lex dabat: non
quantam habere poteram iſtorum ſtudio, quos iſte vexarat.

17 Romam ut ex Sicilia redii, cùm iſte, atque iſtius amici,
homines lauti, & urbani, ſermones hujuſcemodi diſſipaſſent,
quo animos teſtium retardarent, me magna pecunia à vera
accuſatione eſſe deductum, tametſi probabatur nemini, quod
& ex Sicilia teſtes erant ii, qui quæſtorem me in provincia
cognoverant, & hinc homines maximè illuſtres, qui, ut ipſi
noti ſunt, ſic noſtrûm unumquemque optimè norunt: tamen
uſque eò timui, [x] ne quis de mea fide, atque integritate du-
7 bitaret, donec ad rejiciendos judices venimus. [y] Sciebam in
rejiciendis judicibus nonnullos memoria noſtra pactionis ſu-
ſpicionem non vitaſſe, cùm ipſa in accuſatione, eorum indu-
ſtria, ac diligentia probaretur.

18 Ita rejeci judices, ut hoc conſtet, [z] poſt hunc [17] ſtatum rei-
publicæ quo nunc utimur, ſimili ſplendore, & dignitate con-
ſilium nullum fuiſſe. [a] Quam iſte laudem, communem ait ſibi
eſſe mecum: [b] qui cùm P. Galbam judicem rejeciſſet, [c] M. Lu-
cretium retinuit: &, cùm ejus patronus ex eo quæreret, cur
ſuos familiariſſimos, Sex. Pæduceum, Q. Conſidium, [18] Q. Ju-
nium [d] rejici paſſus eſſet: reſpondit, quod eos in judicando
nimium ſui juris, ſententiæque cognoſceret.

19 Itaque judicibus rejectis, ſperabam jam onus meum vobiſ-
cum eſſe commune. putabam non ſolùm notis, ſed etiam
ignotis probatam meam fidem eſſe, & diligentiam. quod me
non fefellit. Nam comitiis meis, cùm iſte infinita largitione
contra me uteretur, populus Romanus judicavit, iſtius pecu-
niam, quæ apud me contra fidem meam nihil potuiſſet, apud
ſe [e] contra honorem meum nihil poſſe debere. Quo quidem
die, primùm judices citati in hunc reum conſediſtis, quis tam
inimicus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, judicio-
rum, judicumque cupidus, qui non conſpecta, conſeſſuque
veſtro commoveretur?

20 Cùm in eo veſtra mihi dignitas fructum diligentiæ referret:
id ſum aſſecutus, ut una hora, qua cœpi dicere, reo audaci,
pecunioſo, profuſo, perdito, ſpem judicii corrumpendi præ-
ciderem: ut primo die teſtium tanto numero citato populus
Romanus judicaret, ipſo abſoluto rempublicam ſtare non poſ-
ſe: ut alter dies amicis iſtius, ac defenſoribus non modò ſpem
victoriæ, ſed etiam voluntatem defenſionis auferret: ut ter-
tius dies ſic hominem proſterneret, ut, morbo ſimulato, non,
quid reſponderet, ſed, quemadmodum non reſponderet, de-
liberaret: [f] deinde reliquis diebus, his criminibus, his teſti-
bus, & urbanis, & provincialibus ſic obrutus, atque oppreſ-
ſus eſt, ut his ludorum diebus interpoſitis, nemo iſtum com-
perendinatum, ſed condemnatum judicaret.

Quapropter ego, quod ad me attinet, judices, vici: [g] non 8
enim ſpolia C. Verris, [h] ſed exiſtimationem populi Romani 21
concupivi. Meum fuit [i] cum cauſa accedere ad accuſandum.
Quæ cauſa fuit juſtior, quàm à tam illuſtri provincia defenſo-
rem conſtitui, & deligi? reipublicæ conſulere? quid jam rei-
publicæ honeſtius, quàm in tanta invidia judiciorum adduce-
re hominem, cujus damnatione totus ordo cum populo Ro-
mano & in laude, & in gratia poſſit eſſe? oſtendere ac perſua-
dere, hominem nocentem adductum eſſe? Quis eſt in populo
Romano, qui hoc non ex priore actione [k] abſtulerit, omnium
antè damnatorum ſcelera, furta, flagitia, ſi in unum locum
conferantur, vix cum hujus parva parte æquari, conferrique
poſſe?

Vos, quod ad veſtram famam, exiſtimationem, ſalutem- 22
que communem pertinet, judices, proſpicite, atque conſuli-
te. Splendor veſter facit, ut peccare ſine ſummo reipublicæ de-
trimento, ac periculo non poſſitis. Non enim poteſt ſperare
populus Romanus eſſe alios in ſenatu, qui rectè poſſint judi-
care, vos ſi non potueritis. Neceſſe eſt, cùm de toto ordine
deſperarit, aliud genus hominum, atque aliam rationem ju-
diciorum requirat. Hoc ſi vobis ideò levius videtur, quòd pu-
tatis onus eſſe grave, & incommodum, judicare: intelligere
debetis, primùm intereſſe, utrùm id onus voſmetipſi rejece-
ritis: an, quòd probare populo Romano fidem veſtram, &
religionem non potueritis, eò vobis judicandi poteſtas erepta
ſit. deinde etiam illud cogitate, [l] quanto periculo venturi ſi-
mus ad eos judices, quos propter odium veſtri populus Roma-
nus de vobis voluerit judicare.

Verùm vobis dicam id, quod intellexi, judices. homines 23
ſcitote eſſe quoſdam, quos tantum odium veſtri ordinis te-
neat, ut hoc palàm jam dictitent, ſe iſtum, quem ſciant eſſe
hominem improbiſſimum, hoc uno nomine abſolvi velle, ut
ab ſenatu judicia per ignominiam, turpitudinemque auferan-
tur. Hæc me, judices, pluribus verbis, vobiſcum agere coegit
non timor meus de veſtra fide, ſed ſpes illorum nova, quæ
cùm Verrem [m] à porta ſubitò ad judicium retraxiſſet, nonnulli
ſuſpicati ſunt [n] non ſine cauſa illius conſilium tam repentè eſſe
mutatum.

Nunc,

Aſconius.

u *Vim in inquirendo tantam habui.*] Dicit, plura crimina inveniri potuiſſe, quam inventa ſunt, ſi vellet Tullius non ad legem repetundarum inquiſitionem facere, ſed ad univerſa, quæ commiſerat Verres. nam certe quantum abſtulerit ex Sicilia Verres, non quantum flagitii commiſerit, dicere accuſatorem cauſa compellit.

x *Ne quis de mea fide*] Et Verris pecunioſi rapinis invidioſum: & apud judices plurimum valet: ut non ſine cauſa de eorum conſtantia Cicero dubitare videatur. & valet ad ſuſpicionem magnopere, immo opinionem, vel potius fidem redempti Hortenſii & fautorum Verris ad defenſionem ejus: quo ſe quoque è ſuſpicione hominum non excepit Tullius.

y *Sciebam, in rejiciendis judicibus*] Multi, inquit, ita ſubtiles fuerunt prævaricatores, ut in tota actione fideles actores eſſe viderentur: qui tamen non effugerunt ſuſpiciones hominum, cum in rejiciendis judicibus verſarentur. rejiciens enim malos, & retinens bonos, verus accuſator intelligitur. qui vero contra facit, ut ſit impedimento cæteris, etſi rem aſtu tegat, facile tamen de hoc intelligitur quod prævaricator exiſtat. Et eſt bona occaſio cum cauſa laudandi judices oratoris.

z *Poſt hunc ſtatum reip. quo nunc utimur.*] Qui eſt per x annos, ex quo Sulla vicit, ex quo judicat ſenatus.

a *Quam iſte laudem.*] Vitat argumentum, quod ipſe rhetoricorum primo reprehendit, & *commune* appellavit.

b *Qui cum P. Galbam judicem rejeciſſet.*] Bonum.

c *M. Lucretium retinuit.*] Malum ſcilicet. ſed tamen ſcire vos convenit, hunc Lucretium à Cicerone eſſe rejectum. neque enim præſentem judicem vituperare fas fuit.

d *Rejici paſſus eſſet.*] Ac per hoc rejeciſſet ipſe.

e *Contra honorem meum nihil poſſe.*] Quia non ſum ædilitate dejectus.

f *Deinde reliquis diebus.*] Apparet multis diebus prima actione accuſatum productis teſtibus Verrem.

g *Non enim ſpolia C. Verris.*] Ut quadruplator, qui de condemnati bonis ipſe aliquid ſumam.

h *Sed exiſtimationem.*] Ut bonus civis exiſtimarer.

i *Cum cauſa.*] Cui rei contrarium eſt, *ſine cauſa*

k *Abſtulerit.*] Pro certo habuerit, perſuaſum ſibi crediderit.

l *Quanto periculo venturi ſimus ad eos judices.*] Vult intellegi, metuendum eſſe ſenatui, ne equites Romani judicent: quos non ſolum pro integris, ſed etiam pro inimicis nobilitatis vult populus Romanus judices eſſe.

m *A porta ſubito retraxiſſet.*] Hoc comminiſcitur Cicero, ut credamus veram fuiſſe ſecundam actionem: quæ ſecundum veram geſtorum fidem non dicta, ſed ſcripta eſt.

n *Non ſine cauſa.*] Corruptis judicibus ſcilicet.

Lambini *gravius*. alterum ſanè defendit omnis lectio cuſa, item Pall. & Cujac. *Grut.*

17. *Statum reipub. quo nunc utimur.*] Gulielmius conabatur *nitimur*. Idem.

18. *Q. Junium.*] Cujacii membranæ *Vivium*; forte *Vinium*. Idem.

19. *Ubi*

9 Nunc, [o] ne novo querimoniæ genere uti poſſit Hortenſius,
24 & ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accuſator: nihil eſſe tam periculoſum fortunis innocentium, quàm tacere adverſarios: & ne aliter, quàm ego velim, meum laudet ingenium: cum dicat, me, ſi multa dixiſſem, ſublevaturum fuiſſe eum, quem contra dicerem: quia non dixerim, perdidiſſe: morem illi geram: [19] utar oratione perpetua: non quoniam hoc ſit neceſſe; verum ut experiar, utrum ille ferat moleſtiùs, me tunc tacuiſſe, an nunc dicere.

25 [p] Hîc tu fortaſſe eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam. niſi omni tempore, quod mihi lege conceſſum eſt, abuſus ero, querêre: deûm, atque hominum fidem implorabis: circumveniri C. Verrem, quod accuſator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. [q] Quod mihi lex [20] mea cauſa det, eo mihi non uti non licebit? Nam accuſandi mihi tempus mea cauſa datum eſt, ut poſſem oratione mea crimina, cauſamque explicare. hoc ſi non utor, non tibi injuriam facio, ſed de meo jure aliquid, & commodo detraho. Cauſam enim, inquit, cognoſci oportet. [r] Ea re quidem, quod aliter condemnari reus, quamvis ſit nocens, non poteſt. Id igitur tu moleſtè tuliſti, à me aliquid factum eſſe, quo minùs iſte condemnari poſſet? Nam cauſa cognita multi poſſunt abſolvi: incognita quidem condemnari nemo poteſt.

26 [s] Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in ſe moleſtiſſimum, bis ut cauſa dicatur. quod aut mea cauſa potius eſt conſtitutum, quàm tua; aut nihilo tua potiùs, quàm mea. Nam ſi bis dicere eſt commodum, certè utriuſque commune eſt. Si eum, qui poſteriùs dixit, opus eſt redargui: accuſatoris cauſa, ut bis ageretur, conſtitutum eſt. Verum, ut opinor, [t] Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus: antea vel [u] judicari primò poterat, vel amplius pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? opinor illam veterem, qua vel [x] citò abſolvi, vel [y] tardè condemnari licebat. Ego tibi [21] illam [z] Aciliam legem reſtituo, qua lege multi ſemel accuſati, ſemel dicta cauſa, ſemel auditis teſtibus, condemnati ſunt, nequaquam tam manifeſtis, neque tantis criminibus, quantis tu convinceris. puta te non hac tam atroci, ſed illa lege mitiſſima cauſam dicere. Accuſabo: reſpondebis. teſtibus editis, ita [a] mittam in conſilium, ut, etiamſi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primò judicare.

Verùm, ſi cauſam cognoſci opus eſt, parumne cognita eſt? 10
diſſimulamus, Hortenſi, quod ſæpe experti in dicendo ſumus. 27
quis nos magnopere attendit umquam, [b] in hoc quidem genere cauſarum, ubi aliquid ereptum, [22] aut ablatum à quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in teſtibus omnis exſpectatio judicum eſt? Dixi prima actione, me planum eſſe facturum, C. Verrem [c] H-S quadringenties contra legem abſtuliſſe. Quid? hoc planiùs egiſſem, ſi ita narraſſem? Dio quidam fuit Haleſinus: qui, cùm ejus filio, prætore Sacerdote, hereditas à propinquo permagna veniſſet, nihil habuit neque negotii, neque controverſiæ. Verres, ſimulac tetigit provinciam, ſtatim [23] Meſſanam litteras dedit: Dionem evocavit: calumniatores ex ſinu ſuo appoſuit, qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commiſſam eſſe dicerent. hac de re oſtendit ſeipſum cognitum.

Poſſum deinceps totam rem explicare: deinde ad extremum 28
id, quod accidit, dicere: Dionem H-S decies centena millia numeraſſe, ut cauſam certiſſimam obtineret: præterea greges equa-

Aſconius.

o *Nunc ne novo querimoniæ genere.*] Aſtutia Ciceronis hæc fuit, utendo teſtibus: ut nihil reliqui eſſet Hortenſio, niſi ut eos interrogare poſſet. dicendi autem facultatem nullam ei dedit, nihil ipſe dicendo. etenim metuebat, ne ſi locum dicendi inveniſſet Hortenſius, brevitatem temporis longa oratione conſumeret: ut ſecunda actio ad alios judices, qui corrumpi poſſent, aliumque prætorem poſt Kal. Januar. perveniret, conſulibus futuris ſe & Metello, fautoribus Verris. hæc ita ſunt, quemadmodum dicimus. ſed Cicero ſic proponit querelam Hortenſii, ut & injuſta, & ridicula eſſe videatur. & eſt ordo: nunc ne novo querimoniæ genere uti poſſit Hortenſius, morem illi geram.

p *Hic tu fortaſſe eris diligens.*] Apoſtrophá ad ipſum Hortenſium: qua oſtendit, non poſſe ſe cogi uti oratione perpetua, & omnibus horis ſuis, ſi nolit uti. & mire *horis* dixit, cum dies ſint plurimi: ut oſtendat nimiam diligentiam, & eas horas dicentis dictione eſſe complendas. veteres præterea *horas* generaliter dicebant more Græcorum.

q *Quod mihi lex mea cauſa dedit.*] De commodo proprio licet unicuique detrahere, præſertim cum inde adverſario nihil poſſit eſſe incommodi.

r *Ea re quidem.*] Ut quæſtionem propoſitam infirmaret, cauſam propoſitionis affinxit, quæ ſibi ſolutionem propoſiti, quam volebat, afferret.

s *Adimo enim comperendinatum.*] *Comperendinatum* pro *comperendinatione* poſuit. & eſt ſenſus: aufero vobis moleſtiam bis dicendi. Sed quid? dices utile eſſe bis dicere? & mihi ego denego hanc utilitatem: in qua re cur me accuſes, non habes. Aut enim comperendinatio propter me magis, quam propter te, eſt inſtituta: aut non magis propter te, quam propter me. ſi enim numerum dicendi conſideres, ex æquo eſt: ſi ordinem, ego ſum prior & ultimus. nam ſimul accuſator dixerit, reſpondet prima actione defenſor: & rurſum comperendinato judicio dicit prior defenſor, & defenſionem tanquam duplicem in medio poſitam obruit ultimus accuſator.

t *Glaucia primus tulit.*] Ante legem Glauciam de comperendinatione, aut ſtatim ſententia dicebatur, ſi abſolvendus eſſet reus: aut, Amplius, pronunciabatur, ſi videretur eſſe damnandus, cum dixiſſent judices, Non liquet, hoc eſt, obſcura cauſa eſt. itaque ea pars interpoſita dilatione dicebat, in cujus peroratione videbatur obſcuritas. *Comperendinatio* vero utriuſque partis recitatio eſt. Alii ſic adnotant: *comperendinatio* eſt ſecunda actio. item *comperendinatio* eſt ab utriſque litigatoribus invicem ſibi denunciatio in perendinum diem. namque cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna ſe ſacramenti peterent, poſcebant judicem: qui dabatur poſt trigeſimum diem: quo dato, deinde inter ſe perendinum diem, ut ad judicium venirent, denunciabant. quo cum eſſet ventum, antequam cauſa ageretur, quaſi per indicem rem exponebant. quod ipſum dicebatur *cauſæ conjectio.* quaſi cauſæ ſuæ in breve coactio. Alii ſic: inter comperendinationem & ampliationem hoc intereſt, quod comperendinatio ex una tantum re dabatur, cum cauſam judex non intelligeret. & omnino, ſi videbatur judicibus bona cauſa, abſolvebant reum: ſi mala, non ſtatim damnabant, ſed hac excuſatione parcebant. nam cum condemnandi nota eſſet c litera, abſolvendi A, ampliandi ſignum NL dabant, quo ſignificabant non liquere: unde ampliatio naſcebatur.

u *Judicari.*] Dici ſententia abſolutionis. hoc ſignificat id, quod ſequitur.

x *Cito abſolvi.*] Judicari.

y *Tarde condemnari.*] Ampliari.

z *Aciliam legem.*] Acilii Glabrionis, patris hujuſce prætoris: de quo etiam ſupra dixit, quæ lex neque comperendinationem, neque ampliationem habet.

a *Mittam in conſilium.*] Id eſt, perorabo. nam *mittere judices in conſilium*, eſt dimittere judices ad ſententiam dicendam, ubi, allegatis omnibus argumentis, orator dixerit, dixi.

b *In hoc quidem genere cauſarum.*] Conjecturali ſcilicet.

c *Seſtertium quadringenties.*] In divinatione, *millies*, dixit. ſed cur ita variaverit fidem ſummæ, jam in ſuperioribus diximus.

19. *Utar oratione perpetua.*] Lambini editiones reſpuerunt illud *perpetua*, quod tamen in aliis edd. & Pall. *Grut.*

20. *Mea cauſa det.*] Aſconius laudat, *dedit*. Pall. Cujac. edd. quæ non abeunt à vulgata. *Grut.* Sed non debuit ſic feſtinare Gruterus, ut non ſi obſervavit, indicaret; aut ſi non obſervaverat, hoc ageret, ut obſervaret manus in hoc loco vulnus quorumcunque culpa. Nam ut Gruterus exhibuit *eo mihi uti non licebit*, traduxit ex editionibus Gothofredi & ante hunc Lambini, niſi quod ex utroque concinnata anno 1608 *eo mihi non uti licebit*. Sed cur quæſo id rogat Cicero, quum utique Hortenſius urgeat ut utatur eo, quod lex illi ſua cauſa dedit? At quam bene priores editiones, ut Victoriana, tam Lucæ Antonii Juntæ, quam Rob. Stephani *eo mihi non uti non licebit*, quæ veriſſima eſt & huic loco aptiſſima interrogatio, ut quivis facile videt. Nec ſcio, unde Weechelina, alias ſatis emendata, quum eandem prorſus haberet mentem, monſtrum traxerit edendo *quod nihil ex mea cauſſa det, eo mihi non uti non licebit.* Pace omnium, quos citavi, veterem ſcripturam reſtitui. *Gronov.*

21. *Illam Aciliam legem reſtituo.*] Probat hanc lectionem Ant. Auguſtin. libro de Legibus, extatque in mſſ. noſtris & olim impreſſis. ſed enim Hotomanus ſuppoſitum it *illam antiquam*, aut *illam Cæciliam*; qui conſulatur lib. 1 obſervat. cap. 14. *Gruter.*

22. *Aut oblatum à quopiam dicitur.*] Pall duobus item edd antiquis abeſt præpoſitio *a.* ſec. præterea habet *quoipiam.* quod ultimum non diſplicet. *Idem.*

23 *Meſſanam litteras dedit.*] Anton. Auguſtinus *Meſſana* volebat. videatur

equarum ejus iſtum abigendos curaſſe : argenti, veſtiſque ſtragulæ quod fuerit, curaſſe auferendum. Hæc neque cùm ego dicerem, neque cum tu negares, magni momenti noſtra eſſet oratio. Quo tempore igitur [24] aures judex erigeret, animumque attenderet? cùm Dio ipſe prodiret, cùm ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuiſſent: cum per eos ipſos dies, per quos cauſam Dio diceret, reperiretur pecunias ſumſiſſe mutuas; [d] nomina ſua exegiſſe, prædia vendidiſſe: cùm tabulæ virorum bonorum proferrentur: cùm, qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent ſe jam tum audiſſe, eo nummos ſumi, ut Verri darentur: cum amici, hoſpites, patroni Dionis, homines honeſtiſſimi, [e] hæc eadem ſe audiſſe dicerent.

29 Opinor, cùm hæc fierent, tum vos audiretis, ſicut audiſtis: tum cauſa agi videretur. Sic à me ſunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nullum eſſet, in quo quiſquam veſtrûm perpetuam accuſationem requireret. Nego ego eſſe quidquam à teſtibus dictum, quod aut veſtrum cuipiam eſſet
11 obſcurum, aut cujuſquam oratoris eloquentiam quæreret. Etenim ſic me ipſum egiſſe memoria teneris, [f] ut in teſtibus interrogandis omnia crimina proponerem, & explicarem: ut, cùm rem totam in medio propoſuiſſem, tum denique teſtem interrogarem. Itaque non modò vos, quibus eſt judicandum, noſtra crimina tenetis: [g] ſed etiam populus Romanus totam accuſationem, cauſamque cognovit. tametſi ita de meo facto loquor, quaſi ego illud mea voluntate potius, quàm veſtra injuria adductus fecerim.

30 [h] Interpoſuiſtis accuſatorem, qui, cùm ego mihi c & x dies ſolos in Siciliam poſtulaſſem, c & viii ſibi in Achajam poſtularet. menſes mihi tres cùm eripuiſſetis ad agendum maximè appoſitos, reliquum omne tempus hujus anni me vobis remiſſurum putaſtis: ut, [i] cùm horis noſtris nos eſſemus uſi, tu, binis ludis interpoſitis, quadrageſimo pòſt die reſponderes: deinde ita tempus duceretur, ut à M. Glabrione prætore & à magna parte horum judicum, ad prætorem alium, judiceſque alios veniremus.

31 Hæc ſi ego non vidiſſem; ſi me non omnes noti, ignotique monuiſſent, id agi, id cogitari, in eo laborari, ut res in illud tempus rejiceretur, credo, ſi meis horis in accuſando uti voluiſſem, vererer, ne mihi crimina non ſuppeterent: ne oratio deeſſet: ne vox, vireſque deficerent: [k] ne, quem nemo prima actione defendere auſus eſſet, eum ego bis accuſare non poſſem. Ego meum conſilium tum judicibus, tum populo Romano probavi. Nemo eſt, qui alia ratione iſtorum injuriæ, atque impudentiæ potuiſſe obſiſti arbitretur. Etenim qua ſtultitia fuiſſem, [l] ſi, quam diem, qui iſtum eripiendum redemerunt, in cautione viderunt, cum ita caverent, ſi poſt kalendas Jan. in conſilium iretur: [m] in eam diem ego, cùm potuiſſem vitare, incidiſſem?

[n] Nunc mihi temporis ejus, quod mihi ad dicendum datur; 32
quoniam in animo eſt cauſam omnem exponere, habenda ratio eſt diligenter. Itaque primum illum actum iſtius vitæ tur- 12
piſſimum, & flagitioſiſſimum prætermittam. nihil à me [25] de pueritiæ ſuæ flagitiis peccatiſque audiet: nihil ex illa impura adoleſcentia ſua: quæ qualis fuerit, aut meminiſtis, [o] aut ex eo, quem ſui ſimillimum produxit, recognoſcere poteſtis. Omnia prætaribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur: neque ſolum, quid iſtum audire, verum etiam, quid me deceat dicere, conſiderabo. Vos, quæſo, date hoc, & concedite pudori meo, ut aliquam partem de iſtius impudentia reticere poſſim.

Omne illud tempus, quod fuit antequàm iſte ad magiſtra- 33
tus, remque publicam acceſſit, habeat per me ſolutum, ac liberum. ſileatur de nocturnis ejus bacchationibus, ac vigiliis; [p] lenonum, aleatorum, [26] perductorum nulla mentio fiat; damna, dedecora, [27] quæ res patris ejus, ætas ipſius pertulit, prætereantur: lucretur indicia veteris infamiæ; patiatur ejus vita reliqua me hanc tantam jacturam criminum facere.

[q] Quæſtor Cn. Papirio conſuli fuiſti abhinc annos quattuor- 34
decim. ex ea die ad hanc diem quæ feciſti, in judicium voco. Hora nulla vacua à furto, ſcelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi ſunt anni conſumti in quæſtura, & legatione Aſiatica, & prætura urbana, & prætura Siciliensi. Quare hæc eadem erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ. Quæſtor ex 13
ſenatuſconſulto provinciam ſortitus es. [r] obtigit tibi conſularis, ut cum conſule Cn. Carbone eſſes, eamque provinciam obtineres. Erat tum [s] diſſenſio civium; de qua nihil ſum dicturus [t] quid ſentire debueris: unum hoc dico, in ejuſmodi tempore, [u] ac ſorte, ſtatuere te debuiſſe, utrum malles ſentire, atque de-

Aſconius.

d *Nomina ſua exegiſſe.*] Tituli debitorum, *nomina* dicuntur, præſertim in iis debitis, in quibus hominum nomina ſcripta ſunt, quibus pecuniæ commodatæ ſunt. cui rei contrarium eſt, mutuas accepiſſe. ergo *nomina*, debita, vel debitores.

e *Hæc eadem ſe audiſſe dicerent.*] Apud antiquos & de auditione teſtimonium dicebatur.

f *Ut in teſtibus interrogandis.*] Tenere debemus, interrogationes teſtium & accuſatoris, & defenſoris eſſe, & ejus, qui producit, & ejus, contra quem producuntur.

g *Sed etiam populus R.*] Qui circum ſubſellia coronam fecit.

h *Interpoſuiſtis accuſatorem.* Qui iſte ſit accuſator, vel quem accuſet, in priore libro jam notavimus. Quod autem dicit, *menſes mihi tres cum eripuiſſetis*, hoc dicit: c & x dies inquirendi in Sicilia poſtulavi: conſequens erat, ut, etiam ſi quinquageſimo die rediſſem, ut redii, ſtatim accuſarem. quod ne poſſem facere, interpoſuiſtis accuſatorem quendam cujuſdam ex Achaja rei, qui ſibi c & viii peteret. ita factum eſt, ut quamvis ego feſtinato rediiſſem, ille adhuc proficiſceretur, non potuerim tamen agere, donec complerentur illo abſente c & viii dies. Sic enim erat à prætore legibus ordinatum, ut, ſi intra centum & octo dies ille inquiſitor Achaicus adveniſſet, priore loco ageret. ita factum eſt, ut prope tres menſes ſine ludorum impedimento ad agendum appoſitos ſine cauſa Tullius amiſerit adverſariorum dolo. centum enim & octo dies plus quam tres menſes ſunt.

i *Ut cum horis noſtris.*] xx diebus ſcilicet. Hi enim dabantur ad accuſandum legitimi, totidemque defenſori ad reſpondendum.

k *Ne, quem nemo prima actione defendere auſus eſſet.*] Teſtes tabulæque facti dari ſolent: itaque ab accuſatore dantur. non facti non dantur teſtes: ergo nihil proſunt à parte defenſoris. quid ergo facit pro defenſore? oratio ſcilicet: cujus poteſtatem Hortenſius non habuit tacente accuſatore. non ergo defendere Verrem non auſus eſt, ſed, quia non poterat ut volebat, in totum prætermiſit Hortenſius.

l *Si, quam diem, qui iſtum eripiendum redemerunt.*] Fingit Tullius perveniſſe ſe ad pactionem eorum, qui in ſe ſuſceperant procurationem corrumpendorum judicum, & liberandi Verris, quos ita in cavendo ſcripſiſſe dicit, pro eo ſe promittere corrupturos eſſe judicium, ſi poſt Kal. Januar. de Verre judicarent.

m *In eam diem.*] Quam ego eſſem ſtultus, inquit, ſi quam diem illi in promittendo elegerant, ego in accuſando non effugiſſem, præſertim cum poſſem effugere, ſi imprudens non eſſem.

n *Nunc mihi temporis ejus, quod mihi ad dicendum datur.*] Alii fecerunt hoc dies xx, alii pauciores, alii plures.

o *Aut ex iſto, quem ſui ſimillimum produxit.*] Reprehendunt homines ſtultiſſimi Tullium, quod in filio Verris innoxiam lædat ætatem, ignorantes illum accuſatoria arte providere, ne in epilogis productus ab Hortenſio concilict miſericordiam judicum patri.

p *Lenonum, aleatorum, perductorum.*] *Lenones* ſunt ſcortorum: *perductores* etiam invitarum perſonarum, & in quibus ſtupra exercita legibus vindicantur.

q *Quæſtor Cn. Papirio conſule fuiſti.*] Uno nomine Cn. Papirii Carbonis & tempus criminis ſignificavit, & crimen. legitur tamen & *conſuli*.

r *Obtigit tibi conſularis.*] *Provincia*, ſubauditur.

s *Diſſenſio civium.*] Leviter dixit bellum civile graviſſimum Sullæ cum Marianis.

t *Quid ſentire debueris.*] Cum quibus facere.

u *Ac ſorte.*] Potuiſti enim, & debuiſti, ſi nolles, repudiare illam ſortem, aut ſuſceptam tueri.

videatur Urſinus. id ſecuta eſt editio P. Manutii, contra mſſ. noſtros & olim cuſos. *Grut.*

24. *Aures judex erigeret.*] Gulielmius inclinabat legere, *arrigere*. eodem tendit vulgata. *Idem.*

25. *De pueritiæ ſuæ flagitiis audiet.*] Nimium molliter Gruterus majore Lambini editione utens fruſtratus eſt æmulas ejus editiones, ſic quoque exhibentes; quum vetuſtiores auctius habeant *flagitiis peccatiſque*, haud dubie ex MSS. & ideo hanc veram Tullii manum judicans inſtauravi, quum Gothofredinæ hæſitent modo demententes, modo apponentes. *Gronov.*

26. *Perductorum.*] Sic præter Aſconium, etiam Pall. & Cujac. alluditque vetus editio, in qua *perditorum*. Invexerat tamen Lambinus *productorum*. Gruter.

27. *Quæ*

defendere. Catbo graviter ferebat, ſibi quæſtorem obtigiſſe, hominem ſingulari luxuria, atque inertia. verumtamen ornabat eum beneficiis, officiiſque omnibus. Ne diutius teneam: [x] pecunia attributa, numerata eſt. profectus eſt quæſtor in provinciam. venit in Galliam exſpectatus ad exercitum conſularem cum pecunia. ſimulac primùm ei occaſio viſa eſt (cognoſcite hominis principium magiſtratuum gerendorum, & reipublicæ adminiſtrandæ) averſa pecunia publica; quæſtor conſulem, exercitum, ſortem, provinciamque deſeruit.

35 Video quid egerim: eriget ſe: ſperat, ſibi auram poſſe aliquam afflari, in hoc crimine, [y] [28] voluntatis, aſſenſioniſque eorum, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio ſit: quibus illam relictionem, proditionemque conſulis ſui gratam ſperat fore. Quaſi verò id cupiditate defendendæ nobilitatis, aut ſtudio partium fecerit: ac non apertiſſimè conſulem, exercitum, provinciamque [z] compilarit, & propter impudentiſſimum furtum aufugerit. Eſt enim obſcurum, & ejuſmodi factum ejus, ut poſſit aliquis ſuſpicari, C. Verrem, quòd ferre novos homines non potuerit, [a] ad nobilitatem, hoc eſt, ad ſuos tranſiſſe: nihil feciſſe propter pecuniam.

36 Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Jam ipſe oſtendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit: jam ſe ipſe
4 indicabit. Primùm brevitatem cognoſcite. [b] [29] ACCEPI, inquit, VICIES DUCENTA, TRIGINTAQUINQUE MILLIA, QUADRINGENTOS XVII NUMMOS. [c] DEDI STIPENDIO, FRUMENTO, LEGATIS, [d] PROQUÆSTORIBUS, [e] COHORTI PRAETORIAE, [30] H-S MILLE SEXCENTA TRIGINTAQUINQUE MILLIA QUADRINGENTOS XVII NUMMOS. [f] RELIQUI ARIMINI H-S SEXCENTA MILLIA. Hoc eſt rationes referre? [g] hoc modo aut ego, aut tu, Hortenſi, aut [31] quiſquam hominum retulit? quid hoc eſt? quæ impudentia? quæ audacia? quod exemplum ex tot hominum rationibus relatis hujuſmodi eſt? Illa tamen H-S ſexcenta millia, [h] quæ ne falsò quidem potuit, quibus data eſſent, deſcribere, quæ ſe Arimini ſcribit reliquiſſe, quæ ipſa H-S ſexcenta millia, reliqua facta ſunt, neque Carbo attigit, neque Sulla vidit, neque in ærarium relata ſunt. [i] Oppidum ſibi elegit Ariminum, quod tum, cùm iſte rationes referebat, oppreſſum, direptumque erat. non ſuſpicabatur id, quod nunc ſentiet, ſatis multos ex illa calamitate Ariminenſium teſtes nobis in hanc rem reliquos eſſe.

[k] Recita denuo. P. LENTULO, L. TRIARIO QUÆSTORIBUS URBANIS, [32] RES RATIONUM RELATARUM. Recita. Ex s. c. ut hoc pacto rationem referre liceret, eò Sullanus repentè factus eſt, [l] non ut honos, & dignitas nobilitati reſtitueretur. Quòd ſi illinc inanis profugiſſes, tamen iſta tua fuga nefaria; proditio conſulis tui, ſcelerata judicaretur Malus civis, improbus conſul, ſeditioſus homo, Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi quando eſſe cœpit? poſteaquàm tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omnes ſuas, exercitumque commiſit. Nam ſi tibi antea diſplicuiſſet: [m] idem feciſſes, quod anno pòſt M. Piſo. Quæſtor cùm L. Scipioni conſuli obtigiſſet; non attigit pecuniam; non ad exercitum profectus eſt. quòd de republica ſenſit, ita ſenſit, ut nec fidem ſuam, nec morem majorum, nec neceſſitudinem ſortis læderet. 37

Etenim ſi hæc perturbare omnia, & permiſcere volumus: 15
totam [33] vitam periculoſam, invidioſam, infeſtamque reddemus, ſi nullam religionem ſors habebit, [34] nullam ſocietatem conjunctio ſecundæ, dubiæque fortunæ, nullam auctoritatem mores, atque inſtituta majorum. Omnium eſt communis inimicus, qui fuit hoſtis ſuorum. Nemo umquam ſapiens proditori credendum putavit. Ipſe Sulla, cui adventus iſtius gratiſſimus eſſe debuit, ab ſe hominem, atque ab exercitu ſuo removit: [n] Beneventi eſſe juſſit apud eos, quos ſuis partibus amiciſſimos eſſe intelligebat: ubi iſte ſummæ rei, cauſæque nocere nihil poſſet. ei poſtea præmia tamen liberaliter tribuit: bona quædam proſcriptorum in agro Beneventano diripienda conceſſit: habuit honorem, ut proditori, non ut amico, fidem. 38

Nunc, quamvis ſint homines, qui mortuum Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, ſed quid ipſis in tali re metuendum ſit, cogitare. Commune eſt hoc malum, communis metus, commune periculum. Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm eæ, quæ latent in ſimulatione officii, aut in aliquo neceſſitudinis nomine. nam eum, qui palàm eſt adverſarius, facilè cavendo vitare poſſis. hoc verò occultum, inteſtinum, ac domeſticum malum, [o] non modò non exſiſtit: verùm etiam opprimit, [35] antequam proſpicere, atque explorare potueris. 39

Itane verò? tu, cùm quæſtor ad exercitum miſſus ſis, cuſtos non 40

Aſconius.

x *Pecunia attributa*] Quæ in ſtipendium militum de ærario à tribunis ærariis adnumerari quæſtori ſolet. ergo Verri adnumerata intelligitur.

y *Voluntatis aſſenſioniſque eorum.*] Sullanorum ſcilicet.

z *Compilarit.*] Pilos pervellerit: ſic fraudaverit furto, ut ne pilos quidem in corpore ſpoliatis reliquerit.

a *Ad nobilitatem, hoc eſt, ad ſuos.*] Totum hoc per ironiam dicitur in Verrem, & Verris defenſores

b *Accepi, inquit*] Referri ad ærarium ratio ſolet pecuniæ publicæ à quæſtoribus. Verres igitur retulit. ſed Tullius hoc reprehendit. primo falſam hanc brevem relationem eſſe; deinde idcirco acceptam, quia proditor Carbonis favorem ſibi apud Sullam comparaverat. nam paucis verbis, quid acceperat, quid reliquerat, dixit.

c *Dedi ſtipendio, frumento, legatis*] Hæc omnia nomina ſunt erogationum; quibus, aut ſtipendium militibus dediſſe ſe, dicit Verres, aut frumentum coëmiſſe in annonam exercitus; aut legatis, & proquæſtori in ſumptum dediſſe: eis enim alimenta de publico dabantur.

d *Proquæſtori.*] Id eſt, pro officio quæſtorio. ſignificat autem quæſtoris annonas. ſibi imputat pecunias publicas datas Verres. accepi, inquit, vicies ducenta triginta quinque millia, quadringentos decem & ſeptem nummos.

e *Cohorti prætoriæ.*] Comitibus conſularibus. Veteres enim omnem magiſtratum, cui pareret exercitus, *prætorem* appellaverunt. Unde & *prætorium* tabernaculum ejus dicitur, & in caſtris *porta prætoria*, & hodie quoque *præfectus prætorio.*

f *Reliqui Arimini ſexcenta millia.*] Hæc ſumma cum ratione conſentit.

g *Hoc modo aut tu Hortenſi, aut ego.*] Ambo enim quæſtores fuerant.

h *Quæ ne falſo quidem potuit.*] Non enim veriſimile eſt, tantæ pecuniæ rationem duobus verſiculis confici potuiſſe.

i *Oppidum ſibi eligit Ariminum.*] Hoc oppidum Albinovanus Sullæ prodiderat, dux ipſe Marianus.

k *Recita denuo, P. Lentulo, L. Triario quæſtoribus.*] Hoc eſt caput lectionis relatarum à Verre rationum ad ærarium totius quæſturæ ejus.

l *Non ut honos, & dignitas.*] Pro nobilitate pugnante Sulla contra Marianos: hac enim de cauſa ſe transfugiſſe ajebat Verres, ut dignitas & ſalus nobilitati reſtitueretur

m *Idem feciſſes, quod anno poſt M. Piſo.*] Exemplo urget Verrem, ut oſtendat, quid facere potuiſſet, niſi furtum pararet.

n *Beneventi eſſe juſſit.*] Beneventani plerique Sullani erant.

o *Non modo non exiſtit.*] Emergit, exoritur, exurgit

27. *Quæ res patris ejus, ætas ipſius pertulit.*] Pal. pr. habet à manu emendatrice *quæ rem patris ejus, ætatem ipſius perculit.* ſatis argutè. ſed an etiam verè? *Grut.*

28. *Voluntatis aſſenſioniſque eorum &c.*] Si obſequimur veterioribus libris, redonandum auctori *diſſenſioniſque.* ſic enim Pall. ſic Cujac. ſic antiquitus euſi ſic etiam Victorius. *Idem.*

29. ACCEPI VICIES DUCENTA TRIGINTA QUINQUE MILLIA &c.] Secuti ſumus editionem Victorii. aliter Budæus libro I de Aſſe. aliter Lambinus, aliter mſſ. noſtri atque edd. vett. *Idem*

30. H-S MILLE DUCENTA.] Cur tamen vereatur pater meus, ne quum ſcriptum fuerit *H-S* X, id degeneraverit in *H-S* CIↃ, vide apud eum libro II pecuniæ Veteris cap. 10. *Gron.*

31. *Quiſquam hominum retulit?*] Malebat Gulielmius *omnium*, quomodo Pall. Cujac. & vetus editio. *Grut.*

32. RES RATIONUM RELATARUM] Non videtur iſthæc agnoſcere Pædianus. reſtant tamen in ſcriptis noſtris & edd. vett. Ald. Manutius, abſtulit voculam RES. alii ejus loco repoſuere VERRIS. *Idem.*

33. *Vitam periculoſam, inſidioſam, infeſtam.*] Ita Pal. ſec. uti conjecerat Lambinus. alii tamen ſcripti editique *invidioſam* Paullus Manutius cum filio totam eam vocem eradicavit e ſuis libris. *Idem.*

34. *Nullam ſocietatem conjunctio ſecundæ.*] De ſocietate quidem nullus dubitaverit, quum ipſum conjunctionis vocabulum eam ſupponere & includere videatur. Sed tota ſeries rogationum videtur requirere *ſanctitatem*, ut emendabat Pater libro I obſervat cap. 12. *Gronov.*

35. *Antequam proſpicere atque explorare.*] Eſt à Pall. & Cujac. placue-

non ſolùm pecuniæ, ſed etiam conſulis: particeps omnium rerum, conſiliorumque fueris: habitus ſis in liberûm loco, ſicut mos majorum ferebat: repentè relinquas? deſeras? ad adverſarios tranſeas? O ſcelus! ô portentum in ultimas terras exportandum! Non enim poteſt ea natura, quæ tantum facinus commiſerit, hoc uno ſcelere eſſe contenta. neceſſe eſt ſemper aliquid ejuſmodi moliatur: neceſſe eſt in ſimili audacia, perfidiaque verſetur.

41 Itaque idem iſte, quem Cn. Dolabella poſtea C. [p] Malleolo occiſo proquæſtore habuit (haud ſcio, an major etiam hæc neceſſitudo fuerit, quàm illa Carbonis: ac plus judicium voluntatis valere, quam ſortis debeat) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam [q] quæ in ipſum valebant crimina, contulit in illum, cauſamque illius omnem ad inimicos, accuſatoreſque detulit: ipſe in eum, cui legatus, cui proquæſtore fuerat, inimiciſſimum, atque improbiſſimum teſtimonium dixit. Ille, [r] miſer cùm eſſet; tum proditione iſtius nefaria, tum improbo & falſo ejuſdem teſtimonio, tum multo etiam ex maxima parte, iſtius furtorum, ac flagitiorum invidia conflavit.

36 Quid hoc homine faciatis? [36] aut ad quam ſpem tam perfi-
42 dioſum, tam importunum animal reſervetis? qui [37] in Cn. Carbonem ſortem, in Cn. Dolabellam voluntatem neglexerit, ac violarit, [38] eoſque ambos non ſolùm deſeruerit, ſed etiam prodiderit, atque oppugnarit. Nolite, quæſo, judices, brevitate orationis meæ potiùs, quàm rerum ipſarum magnitudine, crimina ponderare. mihi enim properandum neceſſario eſt, ut omnia vobis, quæ mihi conſtituta ſunt, poſſim exponere.

43 Quamobrem, quæſtura iſtius demonſtrata, primique magiſtratus & furto, & ſcelere perſpecto, reliqua attendite. in quibus illud tempus Sullanarum proſcriptionum, ac rapinarum prætermittam: neque ego iſtum ſibi [s] ex communi calamitate defenſionem ullam ſinam ſumere. ſuis eum certis, propriiſque criminibus accuſabo. Quamobrem, hoc omni tempore Sullano ex accuſatione [t] circumſcripto, legationem ejus præclaram cognoſcite.

44 [u] Poſtcaquàm Cn. Dolabellæ provincia Cilicia conſtituta eſt: ô dii immortales! quanta iſte cupiditate, quibus allegationibus illam ſibi legationem expugnavit? id quod Cn. Dolabellæ principium maximæ calamitatis fuit. Nam ut iſte profectus eſt, quacumque iter fecit, ejuſmodi fuit, non ut legatus populi Romani, ſed ut quædam calamitas pervadere videretur. In Achaja (prætermittam minora omnia, quorum ſi-
mile forſitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, niſi ſingulare, niſi quod, ſi in alium reum diceretur, incredibile videretur) magiſtratum Sicyonium nummos popoſcit. Ne ſit hoc crimen in Verrem: fecerunt alii. cùm ille non daret, animadvertit. Improbum, ſed non inauditum. 17

Genus animadverſionis videte. quæretis, [39] ex quo genere 45
hominem iſtum judicetis. Ignem ex lignis viridibus, atque humidis in loco anguſto fieri juſſit. ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani ſocium, atque amicum, fumo excruciatum, ſemivivum reliquit. Jam quæ iſte ſigna, quas tabulas pictas, ex Achaja ſuſtulerit, non dicam hoc loco. [x] eſt alius mihi locus [40] ad hanc iſtius cupiditatem demonſtrandam ſervatus. Athenis audiſtis ex æde Minervæ grande auri pondus ablatum. dictum hoc eſt in Cn. Dolabellæ judicio. dictum? [y] etiam æſtimatum. Hujus conſilii non modò participem C. Verrem, ſed principem fuiſſe reperietis.

Delum venit. ibi ex fano Apollinis religioſiſſimo noctu 46
clàm ſuſtulit ſigna pulcherrima, atque antiquiſſima: [z] eaque in onerariam navem ſuam conjicienda curavit. Poſtridie cùm fanum ſpoliatum viderent ii, qui Delum incolebant, graviter ferebant. eſt enim tanta apud eos ejus fani religio, atque antiquitas, ut in eo loco ipſum Apollinem natum eſſe arbitrentur. verbum tamen facere non audebant, ne fortè ea res ad
Dolabellam ipſum pertineret. [a] Tum ſubitò tempeſtates coor- 18
tæ ſunt maximæ, judices, ut non modò proficiſci, cùm cuperet, Dolabella non poſſet, ſed vix in oppido conſiſteret: [b] ita magni fluctus ejiciebantur. Hic navis illa prædonis iſtius, onuſta ſignis religioſis, expulſa atque ejecta fluctu, frangitur. in littore [c] ſigna illa Apollinis reperiuntur: juſſu Dolabellæ reponuntur: tempeſtas ſedatur: Dolabella Delo proficiſcitur.

Non dubito, quin tametſi nullus in te ſenſus humanitatis, 47
nulla ratio unquam fuit religionis, nunc tamen in metu, pe-
ricu-

Aſconius & Scholiaſtes.

p *Malleolo occiſo.*] Oratorie, pro mortuo, *occiſum* dixit. *Aſcon.*

q *Quæ in iſtum valebant crimina.*] Apertius hoc poſtea dicturus eſt Tullius. etenim accuſator Dolabellæ volens indice Verre uti contra Dolabellam, librum criminum communium Verris & Dolabellæ Verri oſtendit, & promiſit hæc ſe crimina non objecturum, ſi ſibi Verres & cauſam omnem Dolabellæ proderet, & teſtimonium adverſus eum diceret. quare Verres Dolabellam, cui legatus, & pro quæſtore fuerat, oppugnare compulſus eſt. Inimicos autem accuſatoreſque Dolabellæ, Cæſarem dicit. nam Scaurus Dolabellam alium accuſavit, nec damnare potuit. *Idem.*

r *Miſer cum eſſet.*] *Miſerum* pro innocente Tullius ponit. ſic alibi: *Et erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum, me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint. Idem.*

s *Ex communi calamitate.*] Ex Sullanis temporibus ſcilicet. Defenſionem de Sulla excluſit, ne liceret illi dicere, Sulla mihi juſſit, Sulla hoc fecit. *Idem.*

t *Circumſcripto.*] Sublato, circumducto, ac prætermiſſo. alias *decepto* ſignificat. *Idem.*

u *Poſteaquam Cn Dolabellæ.*] Ἀνακεφαλαίωσις de Dolabella. nam ſupra de ejus damnatione dicebat. *Idem.*

x *Eſt alius mihi locus.*] De ſignis ſcilicet. an peculatus, ſi hinc evaſerit Verres? *Idem.*

y *Æſtimatum.*] Impoſito pretio exactum, ſecundum legem repetundarum. *Idem.*

..... ponere ſine illis localibus ſaleris melius eſt. nam tanto major fides adquiritur noſtris criminationibus, quanto videmur tragœdia prætermiſſa veluti nuda propoſitione eſſe contenti. Velim tamen & in hac brevitate perſpicias non abeſſe Ciceronis ſtudium τῆς αὐξήσεως. Idem egit, ut, quamvis proponeret, tamen acerbitatem mali facinoris extolleret; *Ignem* parum erat dixiſſe ſubjecit *ex lignis viridibus*, quod eſt intolerabilius. Addidit etiam *umidis* quo ſpiritus magis magiſque augeri ſolet. Superpoſuit *in loco anguſto*, ubi denſior fumus animas haurientes urgeret. Poſt hæc deinde intulit. hominem ingenuum domi nobilem p. ri ſocium atque amicum fumo excruciatum ſemivivum reliquit. Totum ſi gradatim conſideres αὐξητικὸν eſt. & nihilominus viſus eſt tantum propoſuiſſe. non & exaggeraſſe. cum robuſtius non potuerit augere. Ita ſi rem ſpectes magna copia eſt, ſi verba numeres, ſumma brevitas. *Schol.*

z *Eaque in onerariam navem ſuam conjicienda curavit.*] Copiam rapinarum & ſignorum multitudinem de modo navis oſtendit quippe ſi ad hæc ſpolia templi avehenda oneraria navis admota eſt. apparet quantitas oneris de albei magnitudine. *Idem.*

a *Tum ſubito tempeſtates cobortæ ſunt.*] A conſequentibus ſignis argumentatur ad divinum quoddam teſtimonium. & magis invidioſum reum facit. quod non humanis probationibus ſed indiciis numinum deprehenſus ſit. *Idem.*

b *Ita magni fluctus ejiciebantur.*] Extra fines litoris exibant. *Aſconius.*

Ita magni fluctus eiciebantur.] Enniano hemiſtichio uſus eſt ex ea tragœdia quæ Achilles inſcribitur. *Schol.*

c *Signa Apollinis reperiuntur.*] Expedi. Βραχυλογίᾳ uſus eſt ut gratiſſime multa concluderet. Sed & ipſa velocitas magnam habet virtutem probandi. nam conſequetur ut violentiæ tempeſtatis illa cauſa fuerit. quod Verres templum Apollonis ſpoliaſſet. cum redhibitis omnibus tranquillitas reſtituta ſit. *Idem.*

placueratque item Lambino. aliæ edd. *perſpicere.* Grut.

36. *Aut ad quam ſpem &c.*] Pall. & olim edd. *ad aliquam ſpem* ſine *aut*, ut ea particula videatur ſupervacanea. *Idem.*

37. *In Cn. Carbonem ſortem, in Cn. Dolabellam voluntatem negl.*] Expreſſi quod erat in mſſ. noſtris, in vetuſte impreſſis, ſecutuſque fuerat Victorius. Vulgata *Carbone*, & *Dolabella*. Idem.

38. *Eoſque ambos non modò.*] Cujacii liber, *ambo*, ſicque exhibuit editio Lambini, placebatque Gulielmio. & ſæpe ſic locuti veteres. *Idem.*

39. *Ex quo genere hominem iſtum judicetis.*] Lambinus & Manutii poſteriores *hominum* ſed contra mſſ. noſtros & edd. priſcas. *Idem.*

40. *Ad hanc ejus cup. demonſtrandam ſervatus.*] Aliorum libri, *reſervatus*, aut *ſeparatus*. unde ſuſpicatur Gulielmius iſtud *ſervatus* natum a gloſſa, ut & illas duas alias variantes. *Idem.*

41. *Et*

ticuloque tuo, tuorum tibi ſcelerum veniat in mentem. Poteſtne tibi ulla ſpes ſalutis commoda oſtendi, cùm recordaris, in deos immortales quàm impius, quàm ſceleratus, quàm nefarius fueris? [d] Apollinemne tu Delium ſpoliare auſus es? illine tu templo, tam antiquo, tam ſancto, tam religioſo manus impias, ac ſacrilegas afferre conatus es? Si in pueritia non his artibus & diſciplinis inſtitutus eras, ut ea, quæ litteris mandata ſunt, diſceres, atque cognoſceres: ne poſtea quidem, cùm in ea ipſa loca veniſti, potuiſti accipere id, quod eſt proditum memoriæ, ac litteris?

48 Latonam ex longo errore, & fuga, gravidam, [41] & jam ad patiendum vicinam, [e] temporibus exactis, confugiſſe Delum, atque ibi [f] Apollinem, Dianamque pepetiſſe: qua ex opinione hominum, illa inſula eorum deorum [g] ſacra putatur: tantaque ejus auctoritas religionis & eſt, & ſemper fuit, [h] ut ne Perſæ quidem, cùm bellum toti Græciæ, [i] diis, hominibuſque indixiſſent, & mille numero navium claſſem ad Delum appuliſſent, quidquam conarentur aut violare, aut attingere. Hoc tu fanum depopulari, homo improbiſſime, atque amentiſſime, audebas? [42] fuit ulla cupiditas tanta, quæ tantam exſtingueret religionem? &, ſi tum hæc non cogitabas, ne nunc quidem recordaris, nullum eſſe tantum malum, quod non tibi pro ſceleribus tuis jamdiu debeatur?

19 In Aſiam verò poſtquàm venit, quid ego [43] adventus iſtius 49 prandia, cenas, [k] equos, muneraque commemorem? nihil cum Verre de quotidianis criminibus acturus ſum. Chio per vim ſigna pulcherrima dico abſtuliſſe: item Erythris, & Halicarnaſſo. Tenedo (prætereo pecuniam, quam eripuit) [l] Tenem ipſum, qui apud Tenedios ſanctiſſimus Deus habetur, qui urbem illam dicitur condidiſſe: cujus ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipſum, inquàm, Tenem, pulcherrimè factum, [m] quem quondam in comitio vidiſtis, abſtulit magno cum gemitu civitatis.

50 Illa verò expugnatio fani antiquiſſimi, & nobiliſſimi [n] Junonis Samiæ, quàm luctuoſa Samiis fuit? quàm acerba toti Aſiæ? quàm clara apud omnes? quàm nemini veſtrûm inaudita? de qua expugnatione cum legati ad C. Neronem in Aſiam Samo veniſſent; reſponſum tulerunt, ejuſmodi querimonias, quæ ad legatum populi Romani pertinerent, [o] non ad prætorem, ſed Romam deferri oportere. Quas iſte tabulas illinc, quæ ſigna ſuſtulit? quæ cognovi egomet apud iſtum in ædibus nuper [p], cùm obſignandi gratia veniſſem.

51 Quæ ſigna nunc, Verres, ubi ſunt? illa quæro, quæ apud te nuper [q] ad omnes columnas, omnibus etiam intercolumniis, [r] in ſilva denique diſpoſita [s] [44] ſub divo vidimus. Cur ea, [t] quamdiu alium prætorem cum iis judicibus, quos in horum locum ſubſortitus eras, de te in conſilium iturum putaſti, tamdiu domi fuerunt? poſteaquàm [u] noſtris teſtibus nos, quàm horis tuis, uti malle vidiſti; nullum ſignum domi reliquiſti, præter duo, quæ in mediis ædibus ſunt: quæ ipſa Samo ſublata ſunt? non putaſti me tuis familiariſſimis in hanc rem teſtimonia denuntiaturum, qui tuæ domi ſæpe fuiſſent: ex quibus quærerem ſigna ſcirentne fuiſſe, quæ non eſſent?

20 52 Quid tum hos de te judicaturos arbitratus es, cùm viderent, te jam non contra accuſatorem tuum, ſed contra [x] quæſtorem, [y] ſectoremque pugnare? Qua de re Charidemum Chium teſtimonium priore actione dicere audiſtis: ſeſe, cùm eſſet [z] trierarchus, & Verrem ex Aſia decedentem proſequeretur, juſſu Dolabellæ fuiſſe unà cum iſto Sami: ſeſeque tum ſcire ſpoliatum eſſe fanum Junonis, & oppidum Samum: poſteaque ſe can-

Aſconius & Scholiaſtes.

d *Apollinemne tu Delium.*] Decore amplificationem proſecutus eſt. quaſi plus ſit Apollinem Delium violaſſe quam quemcumque. Alia præterea quod apud hanc inſulam major illi quædam non tantum numinis verum etiam nativitatis religio debeatur. Αφορμη præterea elegans animadvertenda eſt quemadmodum veterem fabulam ſic intulerit, ut Verrem admoneret puerilis eruditionis, ne levius fieret hoc non erit λατεc induceretur. *Schol.*

e *Temporibus exactis.*] Menſibus exactis. *Aſcon.*

f *Apollinem Dianamque peperiſſe.*] Huic opioni repugnare videtur Herodotus. nam cum res Ægyptias perſequeretur, ſic ait απολλωνα δε και αρτεμιν διονυσε και ισιος λεγεσι ειναι παιδας λητουν δε τροφον αυτοις και σωτειραν γενεσθαι [Intelligit ex Euterpe vel lib. II cap. unde poteſt intellectus peti] *Schol.*

g *Sacra putatur.*] Sic VIRGILIUS:

Sacra mari colitur medio. ------

Elegerunt potius *ſacra* dicere, quam, id quod in conſuetudine eſt, *ſacrata.* Aſcon.

h *Ut ne Perſæ quidem.*] Cyro, Dario, Xerxeque duce. *Idem.*

Ut ne Perſæ quidem.] ΔΙΝΟC ΜΕΤΑΠαΡαΔΙΓΜαΤΟC. exemplo invidioſiſſimo reum deprimit. quod legatus pr. id apud ſocios admiſerit quod etiam Perſarum hoſtile ingenium recuſavit. *Scholiaſt*

i *Diis hominibuſque.*] Quia non ſolum hoſtes erant, utpote barbari, verum etiam more gentis ſuæ, nulla diis in terris templa condenda eſſe credebant; præſertim cum uni Soli, quem venerarentur, vix mundus ipſe ſufficeret. Erant ego & ædium ſacrarum & ſimulacrorum everſores. *Aſcon.*

k *Equos, muneraque.*] Quærendum cur equos à cæteris muneribus ſeparavit. an, quia Aſiani magno pretio æſtimant equos? *Idem.*

l *Tenem ipſum.*] CʏλΟΓΙCΤΙΚΟC Καl ΜΕΓλΕΠΙΜΟΝΕC obſtinate inmorando huic paſci. (f. *parti*) quo magis videatur univerſum Tenedum diripuiſſe auferendo ſimulacrum conditoris. ut quoniam ipſe urbis auctor fuiſſet. in eo exiſtimaretur Verres totius oppidi ſtatum depopulatus eſſe. *Schol.*

m *Quem quondam in comitio vidiſtis.*] Licebat enim mutua hæc ſigna deportare Romam ædilibus ad ornatum ludorum, & rurſum ſociis reportare. nec hoc crimen diſtulit in orationem, quæ eſt de ſignis: quia ſpecialiter crimen & breve eſt, nec habet quod adjici poſſit. *Aſcon.*

n *Junonis Samiæ.*] Hinc VIRGILIUS:

Poſthabita coluiſſe Samo. ------- Idem.

o *Non ad prætorem, ſed Romam deferri oportere.*] Atqui legimus, de Oppio, & de Procilio, non apud populum Romanum depoſitas eſſe querelas, ſed apud eos, ſub quibus agebant aut quæſturam, aut legationem. Legatus autem Verres non Neronis, ſed Dolabellæ erat. *Idem.*

Non ad præ ſed Romam deferri oportere.] Vigilanter ne videretur judicio Neronis C. Verres abſolutus cum fanum Junonis Samiæ diripuiſſet. ait iſtum non de innocentia Verris pronuntiaſſe, judicium omne ab ſe ad ſenatum removiſſe. *Schol.*

p *Cum obſignandi gratia veniſſem.*] Moris fuit, ut accuſator obſignaret domum, & clauſa omnia e us, quem accuſaturus erat, ne qua furtorum indicia aut in vaſis, aut in ſignis, aut in literis conſtituta, ab eo removerentur. *Aſcon.*

q *Ad omnes columnas.*] Locus *intercolumnium* dicitur. *Idem.*

r *In ſilva.*] In viridario. *Idem.*

s *Sub dio.*] Id eſt, ſub cœlo. *cœlum* Græci τὸν δία dicunt: ſed ita declinatur: *hoc dium, hujus dii, huic dio, hoc dium, ô dium, ab hoc dio.* Idem.

t *Quamdiu alium prætorem.*] Metellum ſcilicet, cum judicibus, quos in horum locum, quemadmodum ſupra dixit, ſubſortiturum ſe Verres eſſe credebat. *Idem.*

u *Noſtris teſtibus, quam horis.*] Uſus eſt enim prima actione Cicero magis teſtibus ſuis, quam temporibus, id eſt, ſibi ad dicendum lege datis. *Idem.*

x *Quæſitorem.*] Legitur & *quæſtorem.* Si *quæſitorem*, illum ipſum Glabrionem, cujus cura eſt ut ſociis omnia rapta reddantur. Si *quæſtorem*, eum ad quem rediguntur pecuniæ ex proſcripti bonis, & à quo ſociis adnumerantur. *Sectorem* autem dicit æſtimatorem redemptoremque bonorum damnati, atque proſcripti, qui ſpem ſpectans lucri ſui, id eſt ſecutus ſpem æſtimationis ſuæ, bona omnia auctione vendit, & ſemel infert pecuniam vel ærario, vel ſociis. contra hos igitur jam pugnat Verres, inquit Tullius, ſubtrahens omnia ſigna, non contra me, qui illum, etiam ſubtractis ſignis, teſtimoniis tamen poſſum convincere. *Idem.*

y *Contra ſectorem quæſtoremque pugnare*] Quoniam bona proſcriptorum ſectores mercabantur & eorum prætia quæſtores in ærarium referebant. *Schol.*

z *Trierarchus.*] Navi triremi præpoſitus. Triremis ternos remorum ordines habet. ita & biremis, & quadriremis, & deinceps dicuntur. *Aſcon.*

---

41. *Et jam ad pariendum vicinam, temporibus exactis confugiſſe Delum.*] Cujacianus non habet illud *vicinam*, & rectè: nam *ad pariendum exacta tempora*, optime dicuntur. ſicque uſurpavit non unus Comicus. *Gulielmius.* Grut.

42. *Fuit ulla cupiditas tanta.*] Ita Pal. ſec. ita mſſ. Hotomani. recepta lectio, *illa* Idem.

43. *Adventus iſtius prandia, cenas &c.*] Cælius conjicit *adventu.* non probat Gulielmio; quod ſic iterum loquatur noſter infra cap. 34 pr. item libro II cap. 34 m item libro IV cap. 14 pr. *Idem.*

44. *Sub divo.*] Ita Pall. ita Cujac. ita edd. omnes vett. etiam Victoriana. aliæ *ſub dio*, cui ſuffragatur editio Pædiani. *Idem.*

cauſam apud Chios, cives ſuos, Samiis accuſantibus, publicè dixiſſe: † eoque ſe eſſe abſolutum, quòd planum feciſſet, ea, quæ legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non ad ſe, pertinere.

53 Aſpendum, vetus oppidum, & nobile in Pamphilia ſcitis eſſe, pleniſſimum ſignorum optimorum. non dicam illinc hoc ſignum ablatum eſſe, & illud: hoc dico, nullum te Aſpendi ſignum, Verres, reliquiſſe: omnia ex fanis, ex locis publicis, palàm, ſpectantibus omnibus, * ploſtris evecta, aſportataque eſſe. Atque etiam illum [a] Aſpendium citharistam, de quo ſæpe audiſtis id, quod eſt Græcis hominibus in proverbio, [b] quem omnia intus canere dicebant, ſuſtulit, & in intimis ſuis ædibus poſuit: [c] ut etiam illum 45 ipſum [d] artificio ſuo ſuperaſſe videatur.

54 [e] Pergæ fanum antiquiſſimum, & ſanctiſſimum Dianæ ſcimus eſſe. id quoque à te nudatum, ac ſpoliatum eſſe; ex ipſa Diana, quod habebat auri, detractum, atque ablatum eſſe dico. [f] Quæ, malùm, eſt iſta tanta audacia, atque amentia? quas enim ſociorum, atque amicorum urbes adiiſti legationis jure, & nomine; ſi in eas vi cum exercitu, imperioque invaſiſſes, tamen, opinor, quæ ſigna, atque ornamenta ex his urbibus ſuſtuliſſes, hæc non in tuam domum, [g] neque in ſuburbana amicorum, ſed Romam in publicum deportaſſes.

21 Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracuſas, urbem or-
55 natiſſimam, cepit? [h] quid de L. Scipione, qui bellum in Aſia geſſit, Antiochumque, regem potentiſſimum, vicit? quid de Flaminino, qui regem Philippum, & Macedoniam ſubegit? quid de L. Paullo, qui regem Perſen vi ac virtute ſuperavit? [i] quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam, atque ornatiſſimam, Corinthum, pleniſſimam rerum omnium, ſuſtulit, urbeſque Achajæ, Bœotiæque multas ſub imperium populi Romani ditionemque ſubjunxit? quorum domus cùm honore, & virtute florerent, ſignis, & tabulis pictis erant vacuæ. At verò urbem totam, templa deorum, omneſque Italiæ partes, illorum donis, ac monumentis exornatas videmus.

[k] Vereor, ne hæc fortè cuiquam nimis antiqua, & jam ob- 56
ſoleta videantur. ita enim tum æquabiliter [l] omnes erant hujuſmodi, ut hæc laus eximiæ virtutis, & innocentiæ, non ſolùm hominum, verùm etiam temporum illorum eſſe videatur. [m] P. Servilius, vir clariſſimus, maximis rebus geſtis, adeſt: de te ſententiam laturus eſt: Olympum vi, copiis, conſilio, virtute cepit, urbem antiquam, & omnibus rebus auctam, & ornatam. recens exemplum fortiſſimi viri profero. nam poſtea Servilius imperator populi Romani 46 Olympum, urbem hoſtium, cepit, quàm tu in iiſdem locis [n] legatus quæſtorius oppida pacata ſociorum, atque amicorum diripienda, ac vexanda curaſti.

Tu, quæ ex fanis religioſiſſimis per ſcelus, & latrocinium 57
abſtuliſti, ea nos videre, niſi in tuis, amicorumque tuorum tectis, non poſſumus: P. Servilius, quæ ſigna atque ornamenta ex urbe hoſtium, vi, & virtute capta, belli lege, atque imperatorio jure ſuſtulit, ea populo Romano apportavit, [o] per triumphum vexit, 47 in tabulas publicas [p] ad ærarium perſcribenda curavit. Cognoſcite ex litteris publicis hominis ampliſſimi diligentiam. Recita. RATIONES RELATAE P. SERVILII. Non ſolùm numerum ſignorum, ſed etiam uniuſcujuſque magnitudinem, [q] figuram, ſtatum, litteris definiri vides. [r] Certè major

Aſconius & Scholiaſtes.

† *Eoque ſe abſolutum.*] ΠαΡαΔΙΓΜαΤΟC (f. προδεδικασμένως) præjudicatum dicit eſſe de criminibus legati abſoluto Charidemo. quem cum Samii apud quos rerum (f. Chios reum) fecerant. qui eo potiſſimum defenſus ſit. quod oſtendiſſet omnem illum direptionem ad populorum legata (f. po. Ro. legatum) pertinere. *Schol.*

* *Plauſtris avecta exportataque eſſe.* Animadvertamus pleraſque apud M. Tullium compoſitiones non laſcivire. ſed ad rigorem vetuſtatis inferri. Quod autem pertineat ad virtutem partis hujus non intulit nominatim ſigna quod abſtuliſſe Aſpendo videbatur. ſed cum generaliter dixiſſet ploſtri ait exportata eſſe. ut de qualitate vehiculorum appareret multitudo eorum quæ ploſtris avecta ſint. *Idem.*

a *Aſpendium citharistam.*] Simulacrum dicit hujus citharistæ abſtuliſſe Verrem. Fuiſſe autem fertur tantæ ſubtilitatis ut non exerta manu nervos citharæ impellere. ſed perquam occultis motibus ac propterea proverbio aliter (f. proverbialiter) dictus eſt in ſe canere ſolitus ſimulque orator χαρινὸς (f. ω) *Idem.*

b *Quem omnia intus canere dicebant.*] Cum canunt citharistæ, utriuſque manus funguntur officio. dextra plectro utitur: & hoc eſt *foris canere.* ſiniſtra digitis chordas carpit: & hoc eſt *intus canere.* Difficile autem, quod Aſpendius citharista faciebat, ut non uteretur cantu utraque manu, ſed omnia, id eſt univerſam cantionem, intus & ſiniſtra tantum manu complecteretur. Unde omnes quotquot fures erant, à Græcis *Aſpendii citharistæ* in proverbio dicebantur, quod, ut ille carminis, ita iſti furtorum occultatores erant. valet hoc proverbium & in eos, qui multum inteſtiniis ſuis commodis conſulunt præter honeſtatem. *Aſcon.*

c *Ut illum ipſum inquit artificio ſuperaſſe videatur.*] Callidiorem videlicet oſtendens hunc in furando. quam illum in pſallendo. *Scholiaſtes.*

d *Artificio ſuperaſſe.*] Ut interius poſitus eſſet, qui intus cantare conſueverat. *Aſcon.*

e *Pergæ fanum antiquiſſimum.*] Apparet oppidum Pergam vocari, cujus nominativus caſus; Perga eſt: ergo ad verbium loci *Pergæ. Fanum,* religioſiſſimum templum unde fata petuntur. *Idem.*

f *Quæ malum eſt iſta audacia atque amentia.*] Ne infrigeſcat impetus accuſationis. poſtquam breviter multa propoſuit, adicit locos vehementes ad augendum ut judex poſtquam didicerit inflammetur. Congregata enim debent eſſe hæc officia dicentis. & maxime in accuſationibus ut indignationi calor ſubiciatur. *Schol.*

g *Neque in ſuburbana amicorum.*] Hortenſium præcipue videtur ſignificare. qui hujuſmodi ſignis & tabulis pictis familiariter delectabatur. Id manifeſtius in Hortenſio oſtendit dialogo. cum in villa Luculli bellum eſſet omnia (f. omni) apparatu venuſtatis ornatum. *Idem.*

h *Quid de L. Scipione?*] De quo cum ſenatus ambigeret, utrum idoneus eſſet, qui in Aſiam contra Antiochum mitteretur, P. Scipio Africanus, frater ejus, legatum ſe ei obtulit ad id bellum gerendum, & victoriam reportavit. *Aſcon.*

i *Quid de L. Mummio?*] Legatorum populi Romani violatorum cauſa bellum adverſus Corinthum Græcam urbem geſſit populus Romanus, eamque delevit duce Mummio. cur autem Græcorum triumphorum ponit exempla? quia de ſignis loquitur, quorum copia apud Græcos eſt conſtituta. *Idem.*

k *Vereor ne hæc forte cuipiam nimis antiqua & jam obſoleta videantur.*] Rapuit (f. apud) ineruditos judices exempla de vetuſtate prolata minus efficaciæ habent. quoniam videri poſſunt ab oratore confingi. Hoc etiam Demoſthenes κατὰ Ἀριστογείτονος in conſilio habens ita dixit ΚαΙ ΓΙΔΕΙΑΕΤΕΙΝ ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΤΑΛΕΟΝ (l. παλαιῶν) αΛΛΟ ΤΟΥC ΕΦΙΜῶ αΥΤΟΝ αΝαΛΟΓΙCαCΤαΙ & reliqua. (quæ ſunt in ſecunda contra Ariſtogitonem.) *Schol.*

l *Omnes erant ejuſmodi.*] Boni ſcilicet. *Aſcon.*

m *P. Servilius.*] Bona occaſio promerendi judicis cum obteſtatione conjuncta: hic enim bellum in Cilicia geſſit, deinde ea triumphavit captis Coryco, Olympo, Phaſilide, tribus magnis ejus terræ urbibus. *Idem.*

P. Servilius.] Collega fuit in conſulatu Appio Claudio bellumque graviſſimum in Cilicia geſſit inter cætera etiam prius elida (Phaſelida ad marg. MS.) & Olumpum ſubjecit. unde rebus bene geſtis Iſauricus cognominatus eſt. *Schol.*

n *Legatus quæſtorius.*] Legatum ex quæſtore agens. *Aſcon.*

o *Per triumphum vexit*] Ferculis enim ſigna ante triumphantem vehi per pompam ſolebant. *Idem.*

p *Ad ærarium perſcribenda.*] Hæc fuit veterum diligentia, ut, quod quiſque de ſubjugata provincia per triumphum apportaviſſet perſcriptum in tabulis in ærario reponendis conſervaretur. *Idem.*

q *Figuram, ſtatum.*] *Figura* eſt circa geſtum ſitumque membrorum: *ſtatus* circa ornatum & habitum veſtis, inſignium, & armorum. *Idem.*

r *Certe major eſt.*] Non video, quid apportet hic ſenſus. nihil enim mirum, diligentiorem eſſe Servilium, quam Verrem, ſi ita eſt. niſi forte, quod ait, *certe major eſt*, ſic accipiamus, quaſi dicat, *vere major eſt:* & quod ſubjunxit, argumentum ſit, virtutis, quam voluptatis, majorem eſſe fructum. *Idem.*

45. *Ipſum artificio ſuo ſuperaſſe videatur.*] Monet Gulielmius illud *ſuo* forte delendum, fide Aſconianâ. *Grut.*

46. *Olympum*] Id nomen bis reſtituo Ciceroni, fide Strabonis Geographiæ lib. XIV, pro quo Lambinus, Manutius aliique maluerunt *Olynthum.* & huic quidem ſcripturæ accedunt mſſ. antiquituſque cuſi; ſed non ſuffragatur hiſtoria. *Gruter.* Quaſi id non annos ante ſexaginta præſtitiſſet Gruterus, ſed omnino ne attigiſſet quidem; ita nuper interpres Cenotaphiorum Piſanorum juſſit reponi id ipſum, Gruterianæ dexteritati ſtulte detrectans. Videas licet eum & rideas pag. 215, quum talia in magno libro plura ſint. *Gronov.*

47. *In tabulas publicas ad ærarium perſcrib.*] Cujac. *in tabulis publicis*, quomodo item putat legiſſe Pædianum Gulielmius. alterum cuſto-

jor eſt virtutis, victoriæque jucunditas, quàm iſta voluptas, quæ percipitur ex libidine, & cupiditate. multo diligentiùs habere dico Servilium prædam populi Romani, quàm te tua furta notata atque deſcripta.

22 [s] Dices, tua quoque ſigna, & tabulas pictas ornamento ur-
58 bi, foroque populi Romani fuiſſe. Memini: vidi ſimul cum populo Romano forum, [t] comitiumque adornatum ad ſpeciem magnifico ornatu; ad ſenſum, cogitationemque acerbo, & lugubri. [u] vidi collucere omnia furtis tuis, præda provinciarum, ſpoliis ſociorum, atque amicorum. Quo quidem tempore, judices, iſte ſpem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus eſt. Vidit enim eos, [x] qui judiciorum dominos ſe dici volebant, harum cupiditatum eſſe ſervos.

59 Socii verò, nationeſque exteræ, ſpem omnium tum primùm abjecere rerum, ac fortunarum ſuarum: propterea quòd caſu legati [y] ex Aſia, atque Achaja plurimi Romæ tunc fuerunt, qui deorum ſimulacra [z] ex ſuis fanis ſublata, in foro venerabantur. itemque cetera ſigna, & ornamenta cùm cognoſcerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur. quorum omnium hunc ſermonem tum eſſe audiebamus: *Nihil eſſe, quod quiſquam dubitaret de exitio ſociorum, atque amicorum: cùm quidem viderent* [a] *in foro populi Romani, quo in loco antea, qui ſociis injurias fecerant, accuſari, & condemnari ſolebant, ibi eſſe palàm poſita ea, quæ ab ſociis per ſcelus ablata, ereptaque eſſent.*

60 Hîc ego [b] non arbitror illum negaturum, ſigna ſeſe plurima, tabulas pictas innumerabiles habere: ſed, ut opinor, ſolet hæc, quæ rapuit & furatus eſt, nonnumquam dicere ſe emiſſe: [c] quoniam quidem in Achajam, Aſiam, Pamphiliam, ſumtu publico, & 48 legationis nomine, [d] mercator ſignorum, tabularumque pictarum miſſus eſt. [e] Habeo & iſtius, & patris 23
ejus accepti tabulas omnes: quas diligentiſſimè legi, atque digeſſi: patris, quoad vixit: tuas, quoad ais te confeciſſe. nam in iſto, judices, hoc novum reperietis. Audimus, aliquem tabulas numquam confeciſſe: quæ eſt opinio hominum [f] de Antonio falſa. nam fecit diligentiſſime. verùm 49 ſit hoc genus aliquod, minimè probandum. Audimus, alium non ab initio feciſſe, ſed ex tempore aliquo confeciſſe? [g] eſt aliqua etiam hujuſce rei ratio. Hoc verò novum, & ridiculum eſt, quod hic nobis reſpondit, cùm ab eo tabulas poſtularemus: [h] uſque ad M. Terentium, & C. Caſſium conſules confeciſſe; poſtea deſtitiſſe.

[i] Alio loco, hoc cujuſmodi ſit, conſiderabimus. nunc nihil 61
ad me attinet. horum enim temporum, in quibus nunc verſor, habeo tabulas & tuas, & patris. Plurima ſigna pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportaſſe te, negare non potes: [k] atque utinam neges! unum oſtende in tabulis aut tuis, aut patris tui emptum eſſe: viciſti. ne hæc quidem duo ſigna pulcherrima, quæ nunc ad [l] impluvium tuum ſtant, quæ multos annos ad valvas Junonis Samiæ ſteterunt, habes quomodo emeris; hæc, inquam, duo, quæ in ædibus tuis ſola jam ſunt, [m] quæ ſectorem exſpectant, relicta, ac deſtituta à ceteris ſignis.

[n] At, credo, in hiſce ſolis rebus indomitas cupiditates, at- 24
que 62

Aſconius & Scholiaſtes.

s *Dices tua quoque ſigna.*] Oratoria phraſi hanc ſibi objecit quæſtionem, quæ genus confeſſionis in ſe habet. nam ædili atque prætori Hortenſio, & item Metellis, rapta ex provinciis ſigna ad ornandum forum & comitium commodaverat Verres. Olim enim, cum in foro ludi populo darentur, ſignis ac tabulis pictis partim ab amicis, partim è Græcia commodatis utebantur ad ſcenæ ſpeciem, quia adhuc theatra non fuerant. *Aſcon.*

t *Comitium.*] Locus propter ſenatum, quo coire equitibus & populo Romano licet. *Idem.*

u *Vidi conlucere omnia furtis tuis.*] Vehementi ὑπερβολῇ καὶ τῆς βουλῆς conlucere omnia furtis illius vidiſſe ſe dixit. quaſi non eſſet ornatus fori. ſed confeſſio rapinarum. *Schol.*

x *Qui ſe judiciorum dominos.*] Hortenſium, cæteroſque nobiles. *Aſcon.*

Qui ſe judiciorum dominos dici volebant harum cupidatum eſſe ſervos.] EK TON aNTIΘETON (f. τῶν ἀντιθέτων) aſpere laceravit Hortenſium. cum illum dicat habuiſſe in judiciis dominationem. eundem tamen pati ſignificet in his luxuriæ apparatibus quandam lividinis ſervitutem. *Schol.*

y *Ex Aſia, atque Achaja.*] Unde fuerant iſta ſigna per furtum ſublata. *Aſcon.*

z *Ex ſuis templis ablata in foro venerabantur.*] Grecorum quidem mentes cerimonioſas & deorum obſervantiſſimas oſtendit. invidiam tamen hoc ipſo Verris accumulat; quo magis illos miſerabiles facit. qui Romæ ſimulacra deorum recognoſcentes venerarentur. ut quamvis effigies ſacræ locum mutaſſent. nihil tamen de officio ſuo animi religio perdidiſſet. quo minus illi ubicumque inventos adorare. quos apud ſe colere conſueſſent *Schol.*

a *In foro pr. & reliqua.*] Senatores hac in parte proſcindit. quibus exprobat infamiam judiciorum. quod in foro libere & ſine metu magiſtratuum furta publicentur. ubi damnari potius oporteret. *Idem.*

b *Non arbitror illum negaturum*] Nam ſolebant magiſtratibus commodari reddenda. *Aſcon.*

c *Quoniam quidem cum imperio ac ſecuribus.*] Εἰρωνεία μετὰ συγχωρήσεως. *Cum imperio ac ſecuribus*, bene: quia licet negotiari equitibus & privatis. *Idem.*

d *Mercator ſignorum publicarum tabularumque pictarum miſſus eſt.*] Εἰρωνικῶς καὶ κατὰ CINXOPHCIN in prætura h. quæſtio CTOXACTIKON ZHΔINaTOC. (Numquid στοχαστικὸν ζήτημα in conjecturali quæſtione?) nam cum ſit conjectu aliter tractaturus omnia illa non emiſſe G. Verrem ſed diripuiſſe concedit interim per qualitatem quaſi emiſſe concedat. & hoc magiſtratui Romano per provincias agere mercaturum; verum poſthæc ἀτέχνως ΠICTEIC opponitur inartificialis probatio de citatione tabularum. in quibus emptio non inveniretur. *Schol.*

e *Habeo & ipſius, & patris ejus accepti tabulas.*] Id eſt, acceptarum pecuniarum. legitur & *ab eo*, & *accepi*. Moris autem fuit, unumquenque domeſticam rationem ſibi totius vitæ ſuæ per dies ſingulos ſcribere, ex quo appareret quid quiſque de redditibus ſuis, quid de arte, fœnore, lucrove ſepoſuiſſet quoque die, & quid item ſumptus damnive feciſſet. ſed poſtquam obſignandis literis reorum ex ſuis quiſque tabulis damnari cœpit, ad noſtram memoriam tota hæc vetus conſuetudo ceſſavit. Dicit igitur Tullius, habere ſe & patris ejus tabulas, quoad vixit, & ipſius Verris, quoad confeciſſe dixit. ex quibus proditur, quam multæ tabulæ pictæ, quot ſigna apud eum nulla emptionis origine furto capta noſcantur. remoraturque in eo, quod ſe dicat Verres non ex aliquo tempore cœpiſſe literas domeſticæ rationis facere, ſed ex aliquo tempore deſtitiſſe: quod factum nullo exemplo defendi poteſt. *Aſcon.*

f *De M. Antonio.*] Hic eſt M. Antonius diſſolutiſſimus curator totius oræ maritimæ, Cretæ mortuus: de quo ipſe dicet, *Et poſt M. Antonii infinitum illud imperium ſenſerant*: & quem SALUSTIUS ait *perdundæ pecuniæ genitum, & vacuum à curis, niſi inſtantibus.* Idem.

g *Eſt aliqua etiam hujuſce rei ratio.*] Vel mala, vel bona, dicit ergo, etſi non bonam, apparet tamen eſſe aliquam rationem. Aut ipſe hoc dicit. bona ratio nunquam ſcribendi, judicium perſeverans de tabulis non conficiendis: aliquando cœpiſſe, correctio erroris in melius: deſtitiſſe cum cœperis, mala ratio: eſt enim inconſtantia, & mutatio quædam in deterius. *Idem.*

h *Uſque ad M. Terentium, & C. Caſſium Coſſ.*] Ab horum conſulatu videtur tabulas Verres rationum ſuarum deſtitiſſe conſignare: quamvis à præſenti tempore non longe abeſt. *Idem.*

i *Alio loco, cujuſmodi ſit, conſiderabimus.*] Scilicet ad tegenda furta pertinet iſta prætermiſſio rationum, ne conſcriptis iis, quæ ante habuit, & iis, quæ nunc habet, extraordinaria rerum poſſeſſio cerneretur. *Idem.*

k *Atque utinam neges.*] Cum enim conſiteris, etſi improbe, videris tamen aliquid dicere, cum dicis, emi, non rapui. ſi autem negaveris, & convinceris, & hujuſmodi defenſione nudaberis. *Idem.*

l *Impluvium.*] Locus ſine tecto in ædibus, quo impluere imber in domum poſſit. *Idem.*

m *Quæ ſectorem expectant.*] Repetundarum cauſa ita ſe habet, ut, ſi convictus reus ſit, atque damnatus, pecuniam reddat æſtimata lite, hec eſt, in pretium redactis omnibus furtis: quam ſummam pecuniæ proſcriptis ejus bonis ſectores curabant. *Sectores* autem dicti ſunt, qui ſpem lucri ſui ſecuti, bona condemnatorum ſemel auctionabantur, proque iis pecunias penſitabant ſingulis: ac poſtea pro compendio ſuo ſingulas quaſque res pecunia populo venditabant. Sola ergo hæc duo ſigna dicit apud Verrem relicta, aſportatis ad amicos cæteris ſignis. *Idem.*

n *At credo.*] Tranſitus ad aliam criminum ſpeciem. non enim hæc, quæ ante acta ſunt, ſic dicit; tanquam Sicilienſia crimina, propria hujus cognitionis, quæ per ſingulos libros conſtat eſſe diviſa, ut, de jure dicundo: de re frumentaria: de ſignis: de ſuppliciis. *Idem.*

cuſtoditur à Pall. & edd. vett. *Grut.*

48. *Legationis nomine, mercator ſignorum &c.*] Haud aliter quoque Pall. & Cujac. & vett. impreſſi. medii ævi editores intruſerant, *leg. nomine, cum imperio & ſecuribus, mercator.* conſulatur Hotomanus. *Idem.*

49. *Sit hoc genus aliquod.*] Victorius quidem expreſſit *aliquid*, ſed ſimplicius mihi viſum quod erat in ante publicatis & Pall. *Idem.*

50. Ut

que effrenatas habebat : ceteræ libidines ejus , ratione aliqua , aut modo continebantur. Quàm multis iſtum ingenuis , quàm multis matribusfamiliâs , in illa tætra , atque impura legatione vim attuliſſe exiſtimatis ? ecquo in oppido pedem poſuit , ubi non plura ſtuprorum , flagitiorumque ſuorum , quàm adventus ſui veſtigia reliquerit ? Sed ego omnia , quæ negati poterunt, prætermittam : etiam hæc, quæ certiſſima ſunt, & clariſſima , relinquam : unum aliquod de nefariis iſtius factis eligam : [o] quo faciliùs ad Siciliam poſſim aliquando , quæ mihi hoc oneris , negotiique impoſuit, pervenire.

63 [p] Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum , judices, in primis Aſiæ provinciæ clarum , & nobile : homines autem ipſi Lampſaceni tum ſummè in omnes cives Romanos officioſi , tum præterea maximè ſedati , & quieti , propè præter ceteros [q] ad ſummum Græcorum otium potiùs , quàm ad ullam vim , aut tumultum accommodati. Accidit , [r] cùm iſte à Cn. Dolabella efflagitaſſet , ut ſe ad regem Nicomedem , regemque Sadalam mitteret , cumque iter hoc ſibi magis ad quæſtum ſuum , quàm ad reipublicæ tempus accommodatum depopoſciſſet: ut illo itinere veniret Lampſacum, cum magna calamitate , & propè pernicie civitatis. deducitur iſte ad [s] Janitorem quendam hoſpitem : comiteſque ejus item apud ceteros hoſpites collocantur. Ut mos erat iſtius , atque [50] ut eum ſuæ libidines flagitioſæ facere admonuerant, ſtatim negotium dat illis ſuis comitibus , nequiſſimis , turpiſſimiſque hominibus , uti [t] videant, & [u] inveſtigent , ecqua virgo ſit, aut mulier digna , quamobrem iſte Lampſaci diutius commoraretur.

25 64 Erat comes ejus Rubrius quidam , [x] homo factus ad iſtius libidines : qui miro artificio, quocumque venerat, hæc inveſtigare omnia ſolebat. [51] is ad eum rem iſtam defert ; Philodamum eſſe quendam genere , honore , copiis, exiſtimatione facilè principem Lampſacenorum : ejus eſſe filiam , quæ cum patre habitaret, propterea quòd virum non haberet, mulierem eximia pulchritudine ; ſed eam ſumma integritate , pudicitiaque exiſtimari. homo , ut hæc audivit , ſic exarſit ad id , quod non modò ipſe numquam viderat , ſed ne audierat quidem ab eo , qui ipſe vidiſſet , ut ſtatim ad Philodamum migrare ſe diceret velle. Hoſpes Janitor, qui nihil ſuſpicaretur , veritus , [52] ne quid in ipſo ſe offenderit ; hominem ſumma vi retinere cœpit. iſte , qui hoſpitis relinquendi cauſam reperire non poſſet, alia ſibi ratione viam munire ad ſtuprum cœpit : Rubrium, delicias ſuas , in omnibus ejuſmodi rebus adjutorem ſuum , & conſcium , parum lautè deverſari dicit : ad Philodamum deduci jubet.

Quod ubi eſt Philodamo nunciatum , [53] tametſi erat ignarus, quantum ſibi , ac liberis ſuis jam tum mali conſtitueretur, 65
tamen ad iſtum venit ; oſtendit , munus illud ſuum non eſſe : ſe , [y] cùm ſuæ partes eſſent hoſpitum recipiendorum , [54] tum ipſos tamen prætores , & conſules , non legatorum aſſeclas , recipere ſolere. Iſte , qui [z] una cupiditate raperetur , totum illius poſtulatum , cauſamque neglexit : per vim ad eum, qui recipere non debebat , Rubrium deduci imperavit. Hîc Philodamus, poſteaquàm [*] jus ſuum obtinere non potuit ; ut humanitatem, conſuetudinemque ſuam retineret, [†] laborabat. homo, 26
qui ſemper hoſpitaliſſimus , amiciſſimuſque noſtrorum hominum exiſtimatus eſſet , noluit videri ipſum illum Rubrium [55] invitus in domum ſuam recepiſſe : magnificè , & ornatè, ut erat in primis inter ſuos copioſus , convivium comparat : rogat Rubrium, ut , quos ei commodum ſit , invitet : locum ſibi ſoli , ſi videatur , relinquat. [56] etiam filium ſuum, lectiſſimum adoleſcentem , foras ad propinquum ſuum quendam mittit ad cenam.

Rubrius iſtius comites invitat : eos omnes Verres certiores 66
facit , [a] quid opus eſſet. maturè veniunt : diſcumbitur. fit ſermo inter eos , & invitatio , ut [b] Græco more biberetur. hortatur hoſpes : [c] poſcunt majoribus poculis: celebratur omnium ſermone , lætitiaque convivium. Poſteaquàm ſatis calere res Rubrio viſa eſt ; Quæſo , inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intrò vocari jubes ? Homo, qui & ſumma gravitate, & jam id ætatis , & parens eſſet , obſtupuit hominis improbi dicto. Inſtare Rubrius. Tum ille , ut aliquid reſponderet, negavit moris eſſe Græcorum , ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hîc tum alius ex alia parte : [57] Enimverò ferendum hoc non eſt: Vocetur mulier , & ſimul ſervis ſuis Rubrius, ut

Aſconius & Scholiaſtes.

o *Quo facilius ad Siciliam poſſim;*] Oratorie ſimulat ad principalem cauſam Siciliæ de qua ſine dubio dici oportet ſe feſtinare. nimirum ut queque retro EK THS παρεκβάσεως dicta ſunt & altius ad præparandum repetita neceſſario duxerit non ſtudio loquacitatis ingeſſerit. *Schol.*

p *Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum.*] Alta ΕπιΔΙΚΤΗCΕΙC utcumque præſentis cauſæ ratio poſtulavit. videmus elc . . . *Idem.*

q *Ad ſummum Græcorum otium.*] Dixit hoc ſecundum illam ſententiam de Græcis habitam , quos otioſos & leves eſſe conſenſum eſt. *Aſcon.*

r *Cum iſte à Cn. Dolabella efflagitaſſet.*] Ergo non è republica ire coactus eſt, ſed , ut mitteretur , ambitione perfecit. Nicomedes autem Bithyniæ rex eſt , Sadala Thraciæ , ambo ſocii populi Romani. *Idem.*

s *Janitorem quendam.*] *Janitorem* cum dixiſſet , addidit *quendam,* ut oſtenderet , non appellativum nomen eſſe , ſed proprium. *Idem.*

t *Videant.*] Si in promptu res eſt. *Idem.*

u *Inveſtigent.*] Quam non videant. & ideo poſterius poſitum. *Idem.*

x *Homo factus ad iſtius libidines.*] In naſcendo ſors eſt , in faciendo induſtria. bene ergo non *natum* , ſed *factum* dixit. non enim naturam pe ductores procreare Verri , ſed ipſum ſibi docendo poſt eos fingere. *Idem.*

y *Cum ſuæ partes eſſent.*] Id eſt , viciſſitudo tangeret. ſimul enim oſtendere vult , nec ſuſcipiendum ſibi eſſe nunc hoſpitem , & , cum ſuſcipiat , condignum ſolere ſuſcipere. *Idem.*

z *Una cupiditate.*] Una vel præcipua : vel vere una , extra quam non jure , non more , non honeſtate moveretur. *Idem.*

* *Jus ſuum.*] Ne Rubrium pateretur. *Idem.*

† *Laborabat.*] Bene , quia invitus ſuſceperat hoſpitem ſe indignum. *Idem.*

a *Quid opus eſſet.*] Ut mulieri ſcilicet vis afferretur. *Idem.*

b *Græco more biberetur.*] Grandibus , inquiunt , poculis , & meracis potionibus , qui non intelligunt dicta Ciceronis : & hoc putant Græco more potare. Eſt autem Græcus mos (ut Græci dicunt) συμπιεῖν προπίνειν , cum merum cyathis libant , ſalutantes primo deos, deinde amicos ſuos nominatim. nam toties merum bibunt, quoties & deos & caros ſuos nominatim vocant. *Idem.*

c *Poſcunt majoribus.*] Sunt, qui producta ſcilicet O litera *poſcunt* legunt , quaſi *ſæpe potant.* ſed *poſcunt* , *provocant* intelligendum eſt : ut ſit ſenſus : provocant ſe invicem. majoribus autem poculis peſcunt à pincerna , id eſt petunt : ut ſubaudiatur *bibere.* Idem.

50. *Ut eum ſuæ libidines flagitioſæ facere admonuerant.*] Lambinus *admonebant* , quod & in cod Cujac. placebatque Gulielmio , qui arbitrabatur poſſe præterea deleri vocem *facere.* Ego aliquando conjeceram , *ut tum ſuæ libidines flagitioſæ facem admovebant.* nunc deſiſto. *Gruter.* Et quò tantos circuitus ? nonne ſimpliciſſimum eſt , *ut eum ſuæ libidines flagitioſe facere admonuerant* , vel *nebant ?* Certe ego ſic legere hunc locum ſolitus ſum. *Gronov.*

51. *Is ad eum rem iſtam defert.*] Nihil periret ſententiæ , ſi tollerentur *ad eum rem iſtam.* Gruter.

52. *Ne quid in ipſo ſe offenderit.*] Gulielmius retinuit hanc lectionem , contra emendationes Lambini. Cujacii tamen liber, item Pal. pr. & ed. vet. *offenderetur.* Idem.

53. *Tametſi erat ignarus.*] Pal. pr. *tamen etſi ;* qui etiam habet illam negationem, quam Critici dudum ejecerunt duce Nonio Marcello. conſulatur item Muretus lib. v Var. lect cap. 8. *Idem.*

54. *Tum ipſos tamen prætores.*] Vulgata *tantum præt.* ſed alterum eſt in edd. vett. in Pall. in Cujaciano. Hotomanus corrigit , *tamen ipſos tantum ;* non neceſſario. *Idem.*

55. *Invitus in domum ſuam recepiſſe.*] Abeſt Cujaciano *in ;* delevitque Lambinus , idemque facere animatus erat Gulielmius. reſtat tamen in Pall. & edd. ceteris. *Idem.*

56. *Etiam filium &c. mittit ad cenam.*] Sic Gulielmius è Cujacii libro ; neque aliter antea Lambinus. Vulgata , *ut etiam filium &c. mitteret ad cenam.* & ſic eſt , etiam Pall. & ed. veterrimæ deſtituuntur illi *ut* , ſed tamen habent *mitteret.* itaque nulli dubium eſt, emendandum adhuc , *etiam filium &c. mittere ad cenam. mittere* , pro *mittebat* , non inſolens loquendi ratio. Statim etiam expunxi *Tum* , ſed volentibus Cujac. Pall. item priſcè cuſis. *Idem.*

57. *Enimverò ferendum hoc non eſt.*] Non malè Cujacii codex *hoc quidem non eſt.* Idem.

58. De-

ut januam clauderent, & ipſi ad fores aſſiſterent, imperat.
67 Quod ubi ille intellexit id agi, atque id parari, ut filiæ ſuæ
vis afferretur: ſervos ſuos ad ſe vocat: his imperat, ut ſe ipſum
negligant: filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum
58 domeſtici mali filio ſuo nuntiet. [59] Clamor interea fit tota
domo, pugna inter ſervos Rubrii, atque hoſpitis. Jactatur domi
ſuæ [60] vir primus, & homo honeſtiſſimus. pro ſe quiſque
manus affert: aqua denique ferventi à Rubrio ipſo Philodamus
perfunditur. Hæc ubi filio nuntiata ſunt: ſtatim exanimatus ad
ædes contendit, ut & vitæ patris, & pudicitiæ ſororis ſuccurreret.
Omnes eodem animo Lampſaceni, ſimul ut hoc audiverunt,
quòd eos tum Philodami dignitas, tum injuriæ magnitudo
movebat, ad ædes noctu convenerunt. Hic lictor
iſtius Cornelius, qui cum ejus ſervis erat à Rubrio, quaſi in
præſidio, ad auferendam mulierem collocatus, occiditur, ſervi
nonnulli vulnerantur. ipſe Rubrius in turba ſauciatur. Iſte,
qui ſua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere
aliquà evolare, ſi poſſet.
27 Poſtridie manè homines [61] in concionem veniunt. [d] quæ-
68 runt, quid optimum factu ſit. pro ſe quiſque, ut in quoque
erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur. inventus
eſt nemo, cujus non hæc & ſententia eſſet, & oratio: *Non
eſſe metuendum, ſi iſtius nefarium ſcelus Lampſaceni ulti vi, manuque
eſſent, ne ſenatus, populuſque Romanus in eam civitatem
animadvertendum putaret. Quòd ſi hoc jure legati populi Romani
in ſocios, nationeſque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum
ſervare ab eorum libidine tutam non liceret; quidvis eſſe perpeti ſatius,
quàm in tanta vi, atque acerbitate verſari.*
69 Hæc cùm omnes ſentirent, & cùm in eam rationem pro
ſuo quiſque ſenſu, ac dolore loqueretur; omnes ad eam domum,
in qua iſte deverſabatur, profecti ſunt: cædere januam
ſaxis, inſtare ferro, ligna, & ſarmenta circumdare, [62] ignemque
ſubjicere cœperunt. Tum cives Romani, qui Lampſaci
negotiabantur, concurrunt: orant Lampſacenos, ut gravius
apud eos nomen legationis, quàm injuria legati putaretur: ſeſe
intelligere hominem illum eſſe impurum, ac nefarium:
ſed, quoniam nec perfeciſſet, quod conatus eſſet, neque futurus
eſſet Lampſaci poſtea; [e] levius eorum peccatum fore, ſi
homini ſcelerato pepercissent, quàm ſi legato non pepercissent.
70 [f] Sic iſte, multo ſceleratior, & nequior, quàm ille Hadrianus;
aliquanto etiam felicior fuit. ille, quòd ejus avaritiam
cives Romani ferre non potuerant, Uticæ domi ſuæ vivus
exuſtus eſt: idque ita illi meritò accidiſſe exiſtimatum eſt, ut
lætarentur omnes, neque ulla animadverſio conſtitueretur:
hic ſociorum ambuſtus incendio, tamen ex illa flamma, periculoque
evolavit: neque adhuc cauſam ullam excogitare potuit,
quamobrem commiſerit, aut quid evenerit, ut in tantum
periculum veniret. Non enim poteſt dicere, Cùm ſeditionem
ſedare vellem, cùm frumentum imperarem, cum ſtipendium
cogerem, cùm aliquid denique reipublicæ cauſa gererem:
quod acriùs imperavi, quod animadverti, quòd minatus
ſum. Quæ ſi diceret: tamen ignoſci non oporteret, ſi
nimis atrociter imperando ſociis, in tantum adductus periculum
videretur.
Nunc cùm ipſe cauſam illius tumultus neque veram dicere, 28
neque falſam confingere audeat: homo autem ordinis ſui fru- 71
galiſſimus, qui tum [g] accenſus C. Neroni fuit, [63] P. Tettius,
hæc eadem ſe Lampſaci cognoſſe dixerit: vir omnibus rebus
ornatiſſimus C. Varro, qui tum in Aſia tribunus militum fuit,
hæc eadem ipſa ſe ex Philodamo audiſſe dicat: poteſtis dubitare,
quin iſtum fortuna non tam ex illo periculo eripere voluerit,
quàm ad veſtrum judicium reſervare? Niſi verò illud
dicet, quod & in teſtimonio Tettii, priore actione [h] interpellavit
Hortenſius: quo tempore quidem ſigni ſatis dedit, ſi quid
eſſet, quod poſſet dicere, ſe tacere non poſſe; [64] ut, quamdiu
in ceteris rebus tacuerit, ſcire omnes poſſemus, nihil habuiſſe
quod diceret. hoc tum dixit, Philodamum, & ejus filium,
à C. Nerone eſſe damnatos.
De quo ne multa differam, tantum dico, ſecutum id eſſe 72
Neronem, & ejus conſilium, quòd Cornelium lictorem occiſum
eſſe conſtaret: [i] putaſſe non oportere eſſe cuiquam, ne in
ulciſcenda quidem injuria, hominis occidendi poteſtatem. In
quo video, Neronis judicio non te abſolutum eſſe improbitatis:
ſed illos damnatos eſſe cædis. verùm iſta damnatio tamen
cujuſmodi fuit? Audite, quæſo, judices, & aliquando miſeremini
ſociorum, & oſtendite, aliquid his in veſtra fide præſidii
eſſe oportere. Quòd toti Aſiæ jure occiſus videbatur iſtius ille 29
verbo lictor, re vera miniſter improbiſſimæ cupiditatis: [K] pertimuit
iſte, ne Philodamus Neronis judicio liberaretur. rogat,
& orat Dolabellam, ut de ſua provincia decedat: ad Neronem
proficiſcatur: ſe demonſtrat incolumem eſſe non poſſe, ſi Philodamo
vivere, atque aliquando Romam venire licuiſſet.
Commotus eſt Dolabella. fecit id, quod multi reprehende- 73
runt, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret, & in
Aſiam, hominis nequiſſimi cauſa, in alienam provinciam proficiſceretur.
Poſteaquàm ad Neronem venit: [l] contendit ab
eo, ut Philodami cauſam cognoſceret. Venerat ipſe, qui eſſet
in conſilio, & primus ſententiam diceret. adduxerat etiam
præfectos, & tribunos militares ſuos, quos Nero omnes in
conſilium vocavit. erat in conſilio etiam æquiſſimus judex ipſe
Verres. erant nonnulli [m] togati creditores Græcorum, quibus
ad

Aſconius.

d *Quærunt, quid optimum factu ſit.*] Adeo non Græca levitate res geſtæ ſunt, ſed agitato conſilio defenſa libertas.

e *Levius eorum peccatum.*] Magna vi oratoria, etiam parcere peccatum eſſe dicebant, inquit, quia Verri parcebatur, ſed tamen leve, quia legato.

f *Sic iſte multo ſceleratior, & nequior, quam ille Adrianus.*] Cinnanis temporibus cum C. Fabius Adrianus, ut alii ajunt, legatus; ut alii putant, pro prætore, provinciam obtineret Africam, Uticæ in prætorio ſuo vivus uſtus eſt, quod corrupto ſervitio civitatis illius de principum nece conſpiraſſe diceretur. ſed opportune Tullius cauſam tacet illatæ necis in Adriano, & inultam mortem ejus oſtendit: quem dicit oratorie non in hoſpitio, ſed domi ſuæ vivum crematum. &, *ille*, ſic dixit, ut de notiſſimo videretur loqui.

g *Accenſus Neroni.*] *Accenſus* nomen eſt ordinis, & promotionis in militia, ut nunc dicitur, princeps, vel commentarienſis, aut cornicularius. hæc enim nomina de legionaria militia ſumpta ſunt.

h *Interpellavit.*] *Interpellare*, eſt mediam alterius orationem interrumpere, vel actioni ſe alterius interponere. Apparet ergo, Hortenſium, quamvis diu multumque tacuerit, Tettium in medio teſtimonio perſtrinxiſſe, quod diceret Philodamum adeo malam cauſam habuiſſe, ut à C. Nerone damnatus ſit.

i *Putaſſe non oportere.*] Reprehenſio judicati ab ea parte, qua cauſæ derivatio facit, ne nobis judicata obſint. non enim cauſam Verris relevatam eſſe, ſed illos damnatos, quod quoquo modo, occiſum hominem eſſe conſtaret.

k *Pertimuit iſte.*] Mire orator, non Verrem vindicare mortem Cornelii damnatione Philodami, ſed crimen ſuum relevare voluiſſe: quorum alterum injuriam paſſi eſt; alterum male ſibi conſcii.

l *Contendit ab eo.*] Extorſit ei.

m *Togati creditores Græcorum.*] Noluit dicere equites Romanos, ſed *togatos* dixit, & *creditores Græcorum*, ut oſtenderet cauſas gratificationis in Verrem.

58. *Domeſtici mali filio ſuo nuntiet.*] Pronomen *ſuo*, non eſt in Pall. aut olim impreſſis; poteratque abeſſe. *Grut.*

59. *Clamor & domo; pugna inter ſervos.*] Libris prius aberat dictio, *pugna*. eam ex Julii Rufiniani libro intulit primum Hotomanus. *Idem.*

60. *Vir primus & homo honeſtiſſimus.*] Hæc eſt lectio quoque Pall. & edd. exoletarum. nam Victoriana, *vir optimus, & homo honeſt.* Lambiniana ex Nonio, *vir primarius & homo honeſt.* vulgata, *vir optimus & honeſtiſſimus.* Idem.

61. *In concionem veniunt.*] Scriptus Cujacii *conveniunt.* non accedunt Pall. aut editio antiquior. *Idem.*

62. *Ignemque ſubjicere.*] Sic Pall. & edd. vet. nam copula deerat vulgatis antea. Cujacianus præterea interjecit, *ignemquè circum ſubjicere.* Idem.

63. *P. Tettius.*] Pall. *Petirius.* Cujac. *Teſtius.* ed. vet. *Petricius*; quæ tamen ſtatim habuit *Cecilii.* Pall. verò *Cettii.* at Cujac. *Tecti.* Idem.

64. *Ut quamdiu in ceteris rebus tacuerit, ſcire &c.*] Vox *tacuerit*, non comparet in Pall. aut adeo edd. primogeniis. Lambinus objecit nobis *ut quamdiu tacuit in ceteris teſtibus.* Cujacii liber *in ceteris teſtibus ſcire, &c.* Idem.

65. Jamjam

ad exigendas pecunias improbiſſimi cujuſque legati plurimùm prodeſt gratia.

74 Ille miſer defenſorem reperire neminem poterat. quis enim eſſet aut togatus, qui Dolabellæ gratia; aut Græcus, qui ejuſdem vi, & imperio non moveretur? [n] Accuſator autem apponitur civis Romanus [o] de creditoribus Lampſacenorum: qui ſi dixiſſet quod iſte juſſiſſet, per ejuſdem iſtius lictores à populo pecuniam poſſet exigere. Cùm hæc omnia tanta contentione, tantis copiis agerentur: cùm illum miſerum multi accuſarent, nemo defenderet: cumque Dolabella cum ſuis præfectis pugnaret in conſilio: Verres fortunas agi ſuas diceret: idem teſtimonium diceret: idem eſſet in conſilio: idem accuſatorem paraſſet: hæc cùm omnia fierent, & cum hominem conſtaret occiſum: tamen tanta vis iſtius injuriæ, tanta in iſto improbitas putabatur, [p] ut de Philodamo amplius pronuntiaretur.

30 [q] Quid ego nunc in alteram actionem [r] Cn. Dolabellæ ſpi-
75 ritus, quid hujus lacrymas, & concurſiones proferam? quid C. Neronis, viri optimi, atque innocentiſſimi, nonnullis in rebus, animum nimis timidum, atque demiſſum? qui in illa re quid facere potuerit, non habebat, niſi fortè, id quod omnes tum deſiderabant, ut ageret eam rem ſine Verre, & Dolabella. quidquid eſſet ſine his actum, omnes probarent. tum verò quod ptonuntiatum eſt, non per Neronem judicatum, ſed per Dolabellam ereptum exiſtimabatur. condemnatur enim [s] perpaucis ſententiis Philodamus, & ejus filius. Adeſt, inſtat, urget Dolabella, ut quàmprimùm ſecuri feriantur, quo quàm minimè multi ex illis de iſtius nefario ſcelere audire poſſent.

76 Conſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculum acerbum, & miſerum, & grave toti Aſiæ provinciæ; grandis natu parens, adductus ad ſupplicium; ex altera parte filius: ille, quòd pudicitiam liberorum; hic, quòd vitam patris, famamque ſororis defenderat. Flebat uterque, non de ſuo ſupplicio, ſed pater de filii morte, de patris, filius. Quid lacrymarum ipſum Neronem putatis profudiſſe? quem fletum totius Aſiæ fuiſſe? quem luctum, & gemitum Lampſacenorum? ſecuri eſſe percuſſos homines innocentes, nobiles, ſocios populi Romani atque amicos, propter hominis flagitioſiſſimi ſingularem nequitiam, atque improbiſſimam cupiditatem?

77 [65] Jam jam, Dolabella, neque tui, neque tuorum liberûm, quos tu miſeros in egeſtate, atque in ſolitudine reliquiſti, miſereri poteſt. Verreſne tibi tanti fuit, ut ejus libidinem, hominum innocentium ſanguine lui velles? [t] Idcircone exercitum, atque hoſtem relinquebas, ut tua vi, & crudelitate, iſtius hominis improbiſſimi pericula ſublevares? Quòd enim eum tibi quæſtoris in locum conſtitueras, idcirco tibi [66] amicum in perpetuum fore putaſti? Neſciebas, ab eo Cn. Carbonem conſulem, cujus re vera quæſtor fuit, non modò relictum, ſed etiam [u] ſpoliatum [67] auxiliis, pecunia nefariè oppugnatum, & proditum? Expertus igitur es iſtius perfidiam tum, cùm ſe [x] ad inimicos tuos contulit: cùm in te homo ipſe nocens acerrimum teſtimonium dixit: cùm rationes ad ærarium, [y] niſi damnato te, referre noluit.

Tantæne tuæ, Verres, libidines erunt, ut eas capere, ac ſuſ- 31
tinere non provinciæ populi Romani, non nationes exteræ 78
poſſint? Tune, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, niſi id ad nutum tuum præſtò fuerit, [68] niſi libidini tuæ, cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates non modò pacatæ, verùm etiam ſociorum, atque amicorum, ad vim, atque ad arma confugient, ut ab ſe, atque ab liberis ſuis legati populi Romani ſcelus, ac libidinem propulſare poſſint? Nam quæro abs te, circumſeſſuſne ſis Lampſaci: cœperitne domum, in qua deverſabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Romani comburere vivum Lampſaceni. negare non potes. habeo enim [z] teſtimonium tuum, quod apud Neronem dixiſti: habeo quas ad eundem litteras miſiſti.

Recita hunc ipſum locum de teſtimonio. TESTIMONIUM 79
C. VERRIS IN ARTEMIDORUM. [69] [Recita ex Verris litteris ad Neronem. EX LITTERIS C. VERRIS AD C. NERONEM.] NON MULTO POST IN DOMUM. [a] Bellumne populo Romano [70] Lampſaceni cives facere conabantur? deficere ab imperio, ac nomine noſtro volebant? Video enim, & ex iis, quæ legi & audivi, intelligo: in qua civitate non modò legatus populi Romani circumſeſſus, non modò igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, ſed aliqua ex parte violatus ſit: [b] niſi publicè ſatisfactum ſit, [c] ei civitati bellum indici, atque inferri ſolere.

Quæ fuit igitur cauſa, cur cuncta civitas Lampſacenorum de 80
concione, quemadmodum tute ſcribis, [71] domum tuam concurreret? Tu enim neque in litteris, quas Neroni mittis, neque in teſtimonio, cauſam tanti tumultus oſtendis ullam: obſeſſum te dicis: ignem allatum, ſarmenta circumdata, [d] lictorem tuum occiſum eſſe dicis: prodeundi tibi in publicum poteſta-

Aſconius.

n *Accuſator apponitur.*] Non dicit *accedit*, ſed à Verre ſcilicet ſubornatur.

o *Et ex creditoribus Lampſacenorum.*] Et hic cauſa gratiæ in perſona oſtenditur accuſantis.

p *Ut de Philodamo amplius pronunciaretur.*] Mos veterum hic fuerat, ut, ſi abſolvendus quis eſſet, ſtatim abſolveretur: ſi damnandus, damnaretur: cauſa non eſſe idonea ad damnationem, abſolvi tamen non poſſet, *amplius* pronunciaretur.

q *Quid ego nunc in altera actione*] Hic apparet, etiam in ampliatione ſic *alteram actionem* dici, quemadmodum in comperendinatione.

r *Cn. Dolabellæ ſpiritus?*] Plus ſignificavit dicendo *ſpiritus*, quam ſi animoſitatem contentionemve diceret.

s *Perpaucis ſententiis.*] Pernimium paucis ſententiis autem eum dixit damnatum, ut oſtenderet, vix paucos inventos, qui ad opprimendum eum, numerum damnationis implerent poſt ampliationem.

t *Idcircone exercitum atque hoſtem relinquebas?*] Recte dixit: bellum enim à Dolabella gerebatur in Cilicia.

u *Sed etiam ſpoliatum auxiliis.*] *Auxiliis* pro *auxilio*, quæſtoris ſcilicet. aut *auxiliis ipſius pecuniæ*, quæ avertebatur. Sic VIRGILIUS:

Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Theſauros. --------

x *Ad inimicos tuos*] Accuſatores, ſcilicet Scaurum.

y *Niſi damnato*] Non poſſet enim rationes falſas ad ærarium referre Verres, niſi damnato Dolabella, qui redarguere mentientem præſens valeret.

z *Teſtimonium, publicum tuum, quod apud Neronem dixiſti.*] Contra Philodamum.

a *Bellum ne populo R.*] Sic enim ad Neronem ſcripſerat Verres.

b *Niſi publice ſatisfactum ſit.*] Niſi decreto publico traditi ad pœnam ſint culpæ auctores. *Satisfacere* eſt enim, tantum facere, quantum ſatis ſit irato ad vindictam.

c *Et civitati bellum indici.*] Ut Corinthiis, ut Tarentinis.

d *Lictorem tuum.*] Cornelium ſcilicet.

65. *Jamjam Dolabella, neque &c. miſereri poteſt.*] Reducendum putavimus, quod erat in Pall. in Cujac. in primis edd. recentiores *Nemo, jam Dolabella &c.* quod tamen non conſpicitur in edd. vetuſtis, aut mſſ. Quintiliani lib. IX cap. I, ut monuit Hotomanus. *Grut.*

66. *Amicum in perpetuum.*] Gulielmius maluiſſet abjici præpoſitiunculam *in*. Idem.

67. *Auxiliis, pecunia nefariè oppugnatum.*] Hotomanus expungendum putabat *pecunia*; fecitque ſtatim Lambinus: ſed nos retinuimus, quod extaret in noſtris & vet. ed. neque Aſconius contrairet. *Idem.*

68. *Niſi libidini tuæ cupiditatique paruerit.*] Malit Lambinus *patuerit*: at id minus vehemens vulgato. *parere* enim heic poſitum pro *apparere*. apparet autem alicui is, qui eſt ſatelles ejus, qui adſecla. inde *apparitores*. Idem.

69. [*Recita ex Verris litteris &c. ad C. Neronem.*] Tota hæc linea uncis incluſa, manat à conjectura Hotomani, in nullo invenitur mſ. aut vetuſtius edito. Haud abjeci tamen quod paſſim recepta eſſet ab aliis in contextum. *Idem.*

70. *Lampſaceni cives facere conabantur? deficere &c. volebant?*] Sic quidem vulgo publicatur, ſed præter vett. edd. & Pall. in iis enim, *Lampſaceni civitas facere conabantur? deficere &c. volebat.* unde fit, ut arbitrer voce tranſlata legendum: *Lampſaceni facere conabantur? civitas deficere &c. volebat?* non longè ab hac ſcriptura abeunt mſſ. quos laudat Hotomanus, ſed abeunt tamen. edidit Lambinus *Lampſacena civitas facere conabatur? deficere &c. volebat*; quomodo fuiſſe in Cujaciano annotavit Gulielmius. *Idem.*

71. *Domum concurreret.*] Editio antiquata *concurrerent*, quod & in Pal. pr. at Cujac. *concurrerit*, quod admiſit Lambinus. *Idem.*

72. In

teſtatem factam negas: cauſam hujus tanti terroris occultas. Nam ſi quam Rubrius injuriam ſuo nomine, ac non impulſu tuo, & tua cupiditate feciſſet; de tui comitis injuria queſtum ad te potiùs, quàm re oppugnatum venirent. Cum igitur, quæ cauſa illius tumultus fuerit, teſtes à nobis producti dixerint, ipſe celarit: nonne cauſam hanc, quam nos propoſuimus, tum illorum teſtimonia, tum iſtius taciturnitas perpetua confirmat?

32 81 Huic homini parceris igitur, judices, cujus tanta peccata ſunt, ut ii, quibus injurias fecerit, neque [e] legitimum tempus exſpectare ad ulciſcendum, neque vim tantam doloris in poſterum differre potuerint? Circumſeſſus es. à quibus? à Lampſacenis, barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Romani nomen contemnerent. Immò verò ab hominibus & natura, & conſuetudine, & diſciplina leniſſimis: porrò autem populi Romani conditione ſociis, fortuna ſervis, voluntate ſupplicibus: ut perſpicuum ſit omnibus, niſi tanta acerbitas injuriæ, tanta vis ſceleris fuiſſet, ut Lampſaceni moriendum ſibi potius, quàm perpetiendum putarent; numquam illos in eum locum progreſſuros fuiſſe, ut vehementiùs odio libidinis tuæ, quàm metu legationis moverentur.

82 Nolite, per deos immortales, cogere ſocios, atque exteras nationes hoc uti perfugio: quo, niſi vos vindicatis, utentur neceſſariò. Lampſacenos in iſtum numquam ulla res mitigaſſet, niſi eum pœnas Romæ daturum crediderint. Et ſi talem acceperant injuriam, quam nulla lege ſatis dignè perſequi poterant: tamen incommoda ſua veſtris committere legibus, & judiciis, quàm dolori ſuo permittere maluerunt. Tu mihi, cùm circumſeſſus à tam illuſtri civitate ſis propter tuum ſcelus, atque flagitium: cùm coegeris homines miſeros, & calamitoſos, quaſi deſperatis noſtris legibus & judiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere: cùm te in oppidis & civitatibus amicorum non legatum populi Romani, ſed tyrannum libidinoſum, crudelemque præbueris: cùm apud exteras nationes, imperii, nominiſque noſtri famam tuis probris, flagitiiſque violaris: cùm te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque è flamma ſociorum evolaris: hîc tibi perfugium ſperas futurum? Erras. ut huc incideres, non ut hîc conquieſceres, illi te vivum exire paſſi ſunt.

33 83 [f] Et ais, judicium eſſe factum, te injuria circumſeſſum eſſe Lampſaci, quòd Philodamus cum filio condemnatus ſit. Quid, ſi doceo, ſi planum facio, teſte homine nequam, verùm ad hanc rem tamen idoneo (te ipſo, inquam, teſte docebo) te hujus circumſeſſionis tuæ cauſam & culpam [g] 72 in alios tranſtuliſſe? [h] neque in eos, quos tu inſimularas, eſſe animadverſum? jam nihil te judicium Neronis adjuvat. Recita quas ad Neronem litteras miſit. EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. THEMISTAGORAS, ET THESSALVS. Themiſtagoram, & Theſſalum ſcribis populum concitaſſe. Quem populum? qui te circumſedit: qui te vivum comburere conatus eſt. [i] Ubi hos perſequeris? ubi accuſas? ubi defendis jus, nomenquè legati?

In Philodami judicio dices id actum. Cedò mihi ipſius Ver- 84
ris teſtimonium. videamus, quid idem iſte juratus dixerit. Recita. [k] AB ACCVSATORE ROGATVS RESPONDIT, IN HOC IVDICIO NON PERSEQVI: SIBI IN ANIMO ESSE ALIO TEMPORE PERSEQVI. Quid igitur te juvat Neronis judicium? quid Philodami damnatio? Legatus cùm eſſes circumſeſſus, cumque, quemadmodum tute ad Neronem ſcripſiſti, populo Romano communique cauſæ legatorum facta eſſet injuria inſignis; non es perſecutus: dicis tibi in animo eſſe alio tempore perſequi. Quod fuit id tempus? quando es perſecutus? [l] cur imminuiſti jus legationis? cur cauſam populi Romani deſeruiſti, ac prodidiſti? cur injurias tuas, conjunctas cum publicis, reliquiſti? Non te ad ſenatum cauſam deferre; non de tam atrocibus injuriis conqueri; non eos homines, qui populum concitarant, conſulum litteris evocandos curare oportuit?

Nuper, M. Aurelio Scauro poſtulante, [m] quòd is Epheſi ſe 85
quæſtorem vi prohibitum eſſe dicebat, quo minùs è fano Dianæ ſervum ſuum, qui in illud aſylum confugiſſet, abduceret: Pericles Epheſius, homo nobiliſſimus, Romam evocatus eſt, quòd auctor injuriæ illius fuiſſe argueretur. Tu, ſi te legatum ita Lampſaci tractatum eſſe, ſenatum docuiſſes, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipſe circumſeſſus pænè incenderere: ejus autem rei duces, 73 & auctores, & principes fuiſſe, quos ſcribis, Themiſtagoram, & Theſſalum: quis non commoveretur? quis non ex injuria, quæ tibi eſſet facta, ſibi provideret? quis non in ea re cauſam tuam, periculum commune agi arbitraretur? Etenim nomen legati, ejuſmodi eſſe debet, quod non modò inter ſociorum jura, [n] ſed etiam inter hoſtium tela incolume verſetur.

Magnum hoc Lampſacenum crimen eſt libidinis, atque im- 34 86
probiſſimæ cupiditatis. accipite nunc avaritiæ propemodum in ſuo genere non levius. Mileſios navem popoſcit, quæ eum præſidii cauſa Myndum proſequeretur. Illi ſtatim myoparonem egregium [o] de ſua claſſe, ornatum, atque armatum dederunt. Hoc præſidio Myndum profectus eſt. Nam, quid Mileſiis lanæ publicæ abſtulerit, item de ſumtu in adventum, de contumeliis, & injuriis in magiſtratum Mileſium, tametſi dici tum verè, tum graviter, & vehementer poteſt, tamen dicere prætermittam: eaque omnia teſtibus integra reſervabo. illud, quod neque taceri ullo modo, neque dici pro dignitate poteſt, cognoſcite.

Milites, remigeſque Miletum Myndo pedibus reverti jubet: 87
ipſe myoparonem pulcherrimum, de decem Mileſiorum navibus electum, [p] L. Magio, & 74 L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi ſunt homines, quos nuper ſenatus in hoſtium numero habendos cenſuit. hoc illi navigio ad omnes po-

---

Aſconius.

e *Legitimum tempus ad ulciſcendum.*] An vitio magiſtratus? accepto enim ſucceſſore ad magiſtratum accuſari poſſunt.

f *Et ais, judicium eſſe factum.*] Locus reprehenſionis contra judicatum, ne proſit Verri, Philodamum eſſe damnatum.

g *In alios contuliſſe.*] Non in Philodamum.

h *Neque in eos, quos tu inſimularis.*] Dixeris, vel accuſaris. Senſus hic eſt. & alios, inquit, non Philodamum, accuſaſti: & ii ipſi, quos accuſaſti, damnati non ſunt.

i *Ubi hos perſequeris?*] Subauditur, *nuſquam.* ἐν ὑποχέσει.

k *Ab accuſatore interrogatus.*] Verres ſcilicet, productus in cauſa Philodami, & interrogatus. Loqui enim, niſi interrogato, teſti non licebat. interrogatur autem & ab eo, contra quem productus.

l *Cur imminuiſti jus legationis?*] Qui poteſtatem ſuam in adminiſtrando non defenderit, imminuti magiſtratus, veluti majeſtatis læſæ, reus eſt.

m *Quod is Epheſi.*] Epheſus civitas, in qua Dianæ numen peculiariter colitur.

n *Sed etiam inter hoſtium tela.*] Invidioſe orator hoc addidit, cum de magiſtratu dicat, non legato. Nam legatorum, in fœderibus faciundis, vel legibus pacis bellique dicendis, ſancta corpora jure gentium atque inviolata ſervantur.

o *De ſua claſſe.*] Habent enim Mileſii præſidiariam claſſem, ex fœdere præbendam populo Romano maritimis neceſſitatibus. *Myoparo* navigii nomen eſt.

p *L. Magio, & L. Phannio.*] Hi transfugæ facti à Mariano exercitu apud Mithridatem agentes, ab eodem rege ad Sertorium miſſi erant de paciſcenda ſocietate belli adverſus Romanos: quos in Italia jam poſitos, & ad Sertorium feſtinantes, & hoſtes judicaverat, & inquirendos mandaverat ſenatus. hi tamen ad ultimum ad Romanos, prodito ex magna parte Mithridate, redierunt.

---

72. *In alios tranſtuliſſe?*] Lambinus, *contuliſſe* ex Aſconio, ut & mox, *inſimularis*, pro noſtro *inſimularas*. Sed ego ſanè uſquequaque non poſſum accedere Aſconio, utpote qui æque incidere potuerit in mangonum improbas manus, ac quilibet paſſim auctor. itaque ubi invenero conſpirare mſſ. noſtros cum editis, ab eis non recedam, niſi locis deſperatis, & ubi omnia meliora oggerit Pædianus. *Grut.*

73. *Et auctores, & principes fuiſſe.*] Vix dubitandum eſt, quin reſtituenda veniat mſſ. noſtrorum trium & vett. edd. lectio, *& auctores principes.* in iis enim nulla copula. & ſic aliàs locutus Tullius, etiam oratione pro Archia. *Idem.*

74. *L. Rabio.*] Nihil variant Pall. aut olim cuſi. Aſconius habet *Thanio*, & verò *Fannio* edidit P. Manutius. *Idem.*

75. *Ad*

populi Romani hoſtes [q] uſque ab Dianio, quod in Hiſpania eſt, [75] ad Sinopen, quæ in Ponto eſt, navigaverunt. O dii immortales! incredibilem avaritiam, ſingularemque audaciam! Navem tu de claſſe populi Romani, quam tibi Mileſia civitas, ut te proſequerctur, dediſſet, auſus es vendere? Si te magnitudo maleficii, ſi te hominum exiſtimatio non movebat: ne illud quidem cogitabas, hujus improbiſſimi furti, [76] ſive adcò nefariæ prædæ, tam illuſtrem, ac ram nobilem civitatem teſtem futuram?

88 An, quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni præfuerat, Mileſiiſque rem geſtam renuntiarat, animadvertere tuo rogatu conatus eſt, [r] renuntiationemque ejus, quæ erat in publicas litteras relata illorum legibus, tolli juſſerat: idcirco 35 [77] te ex hoc crimine elapſum eſſe arbitrabere? Multum re iſta fefellit opinio, & quidem multis in locis. ſemper enim exiſtimaſti, & maximè in Sicilia, [78] ſatis cautum tibi ad defenſionem fore, ſi aut referri aliquid in litteras publicas vetuiſſes: aut, quod relatum eſſet, tolli coegiſſes. Hoc quam nihil ſit, tametſi ex multis Siciliæ civitatibus priore actione didiciſti, tamen etiam in hac ipſa civitate cognoſce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu adſunt ii, qui imperant. ſimulac diſceſſerunt; [s] non ſolùm illud perſcribunt, quod tum prohibiti ſunt, ſed etiam cauſam adſcribunt, cur non tum in litteras relatum ſit.

89 Manent iſtæ litteræ Mileti; manent, &, dum erit illa civitas, manebunt. Decem enim naves juſſu L. Murenæ populus Mileſius [79] ex pecunia vectigali populi Romani fecerat, ſicut pro ſua quæque parte Aſiæ ceteræ civitates. quamobrem unam ex decem, non prædonum repentino adventu, ſed legati latrocinio; non vi tempeſtatis, ſed hac horribili tempeſtate ſociorum, amiſſam, in litteras publicas retulerunt.

90 Sunt Romæ legati Mileſii, homines nobiliſſimi, ac principes civitatis: [t] qui, tametſi [80] menſem Februarium, [u] & conſulum deſignatorum nomen exſpectant; tamen hoc tantum facinus non modò negare interrogati, ſed ne producti quidem [81] reticere poterunt: dicent, inquam, & [x] religione adducti, [y] & domeſticarum legum metu, quid illo myoparone factum ſit. oſtendent, C. Verrem in ea claſſe, quæ contra piratas ædificata ſit, piratam ipſum conſceleratum fuiſſe. [z] C. 36 Malleolo quæſtore Cn. Dolabellæ occiſo, duas ſibi hereditates veniſſe arbitratus eſt: unam quæſtoriæ procurationis; nam à Dolabella ſtatim proquæſtore juſſus eſt eſſe: [a] alteram tutelæ.

Nam, cùm pupilli Malleoli tutor eſſet, in bona ejus impe- 91 tum fecit. nam Malleolus in provinciam ſic copioſè profectus erat, ut domi prorſus nihil relinqueret. præterea pecunias occuparat apud populos, & [b] ſyngraphas fecerat: argenti optimi cælati grande pondus ſecum tulerat: (nam ille quoque ſodalis iſtius erat in hoc morbo, & cupiditate) grande pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formoſos homines reliquit. Iſte quod argenti placuit, invaſit: quæ mancipia voluit, abduxit: vina, ceteraque quæ in Aſia facillimè comparantur, quæ ille reliquerat, aſportavit: reliqua vendidit, pecuniam exegit.

[82] Cum eum ad H-S vicies quinquies redegiſſe conſtaret: 92 ut Romam rediit, nullam litteram pupillo, nullam matri ejus, nullam tutoribus reddidit: ſervos artifices pupilli cum haberet domi, circum pedes autem homines formoſos, & litteratos; ſuos eſſe dicebat, ſe emiſſe. cùm ſæpius mater, & avia pueri poſtularent, uti, ſi non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret ſaltem quantum pecuniæ Malleoli deportaſſet: multis efflagitatus aliquando dixit H-S decies. deinde [83] in codicis [c] extrema cera [d] nomen infimum in flagitioſa litura fecit: [e] [84] expenſa Chryſogono ſervo H-S ſexcenta millia; accepta pupillo Malleolo retulit. Quomodo ex decies H-S ſexcenta ſint facta; quomodo DC eodem modo [f] quadrarint, [g] ut illa de Cn. Carbonis pecunia, reliqua H-S ſexcenta facta ſunt: quomodo Chryſogono expenſa lata ſint: cur id nomen infimum, in lituraque ſit, vos exiſtimabitis.

Tamen H-S ſexcenta millia cum accepta retuliſſet, H-S 93 quinque millia ſoluta non ſunt. homines, poſteaquàm reus factus eſt, alii redditi, alii etiam nunc retinentur; peculia omnium, vicariique retinentur. Hæc eſt iſtius præclara tutela. 37

En,

Aſconius.

q *Uſque à Dianio ad Sinopen.*] *Dianium* Hiſpaniæ maritimæ civitas; *Sinope* Ponti eſt, ubi rex Mithridates erat.

r *Renunciationemque ejus.*] Quia renunciaverat, navem à Verre L. Magio venditam fuiſſe.

s *Non ſolum illud perſcribunt, quod tum prohibiti ſunt, ſed etiam cauſam adſcribunt.*] Senſus hic eſt, non ſolum prohibitos ſe ſcribunt, ſed cur ſe magiſtratus ipſe prohibere curaverit, ne, cum oporteret, in literas publicas referrent quod geſtum eſſet.

t *Qui, tametſi Februarium menſem*] Hic eſt menſis, quo frequens ſenatus poſtulatis provinciarum & legationibus audiendis datur.

u *Et conſulum deſignatorum nomen expectant*] Et *extimeſcunt* legitur. nam utroque verbo idem ſignificatur. Hortenſii autem & Metelli opibus dicit legatos Mileſios poſſe terreri, ne de myoparone dicant, præſertim cum ad beneficia petenda venturi ſint Februario menſe, & in manu ſit conſulum, quando, & quemadmodum referant ad Senatum. & bene *nomen conſulum* dixit, ut potentiam demonſtraret eorum, quorum etiam nomen formidinem efficit.

x *Religione adducti.*] Quia jurati teſtes produci ſolent, non ſolum, ne falſa dicant, verum etiam, ne, quæ vera ſunt, taceant.

y *Legum domeſticarum metu.*] Patriæ ſuæ legum, quibus coguntur de incommodis patriæ non tacere.

z *C. Malleolo quæſtore C. Dolabellæ occiſo.*] Suſpicioſo verbo uſus eſt. nam non inſiſtit, ut probet à Verre occiſum eſſe: ſed ita vult videri, quia Verri mors ejus lucro fuit.

a *Alteram tutelæ*] Filii Malleoli tutor factus eſt Verres.

b *Syngraphas fecerat.*] Inter ſyngraphas & cætera chirographa hoc intereſt, quod in cæteris tantum, quæ geſta ſunt, ſcribi ſolent; in ſyngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit, &, non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata, pro temporaria voluntate hominum ſcribi ſolent more inſtitutoque Græcorum: & cæteræ tabulæ ab una parte ſervari ſolent. ſyngraphæ ſignatæ utriuſque manu, utrique parti ſervandæ traduntur.

c *Extrema cera.*] Ultima tabula, ultima parte tabulæ.

d *Nomen infimum.*] Ultimum titulum. Infimum autem, ut appareat falſum eſſe.

e *Expenſa Chryſogono ſervo.*] Quæritur, cujus ſervo. Verris ſcilicet, non Malleoli.

f *Quadrarint.*] Solida facta ſint, ut neque plus quidquam, neque minus inveniatur in ſumma. ubi enim ratio ſine fraude eſt, difficile eſt ſexcenta, detractis quadringentis, quadrare, & ſolidari, vel ſolida fieri, quin aut minus, aut plus aliquid reperiatur.

g *Ut illa de Cn. Carbonis pecunia.*] Et, ibi enim ſexcenta ſuperfuiſſe, mentitus eſt.

75. *Ad Sinopen.*] Pall. Cujac. ed. vett. *Sinopam.* ſed parum refert hoc illo ve modo exaremus. *Grut.*

76. *Sive adeo nefariæ prædæ.*] Manutii omnes, *hujus adeo nefariæ pr.* ſed alterum hæret in Pall. Cujac. & olim editis. *Idem.*

77. *Te ex hoc crimine elapſum*] Revocavi *ex* quod aberat editionibus Lambinianis, inventum in mſſ. ceteriſque cuſis. *Idem.*

78. *Satis cautum tibi ad defenſionem fore.*] Tres voces poſtremæ, neſcio an non quid reſipiant de gloſſa. *Idem.*

79. *Ex pecunia vectigali populi Rom.*] Pall. *populo Romano.* nihilo pejus, ſi non melius. *Idem.*

80. *Menſem Februarium, & conſulum deſignatorum nomen exſpectant.*] Conjiciebat Hotomanus, *menſem Febr. exſpectant, & Coſſ. deſ. nomen extimeſcunt*, quod recepit P. Manutius, ac tamen improbat. adeo ut mirer non improbatum à filio. ſane non exſtare illud *extimeſcunt* in ulla editione anteriore, in Pall. in Cujac. hiſce teſtor. meminit ſolum Pædianus, tanquam variæ lectionis. *Idem.*

81. *Reticere potuerunt.*] Nullam video cauſam, cur ſic edentem Gothofredum ſequutus ſit Gruterus, aut ego hos præferre debeam vetuſtioribus, quæ recte habent *poterunt*, tum & *domeſticarum l. m.* denique *in ea claſſe*, quum voculas & *ea* omiſerit quoque, quarum poſtremam Lambinus pariter intercidere paſſus erat. Reſtitui omnia. *Gronov.*

82. *Cùm ad* H-S *vicies quinquies.*] Eſt ab Hotomano. nam prius cuſi, *cùm ad* H-S XXD *quinquies.* certè ſic Victorianus. quippe editio princeps *ad* H-S XXIIX *quinquies.* ſolum Pal. ſec. H-S XX *quinquies.* Grut. Quum ille ſic citet ac notet, miror cur ipſe imitatus ſit, & unde priores hauſerint voculam *cum*, quæ certe nec in Victoriana Stephani nec in Naugeriana Iuntæ, nec Wechelina exſtat. In Lambino autem & Gothofredo neſcio qui exſtare video, unde delere penitus non ſuſtinens, notavi. *Gronov.*

83. *In codicis extrema cera*] Pall. & olim cuſi *extremam ceram.* an antiqua ratione ſcribendi, viderint Critici. nam alterum videtur fuiſſe in Aſconianis. *Gruter.*

84. *Expenſa Chryſogono ſervo &c.*] Nobis ſatis fuerit teſtari, ſic quoque

Et, cui tuos liberos committas: en memoria mortui ſodalis: en metus vivorum exiſtimationis. Cùm tibi ſe tota Aſia ſpoliendam, ac vexandam tradidiſſet: cùm tibi expoſita eſſet omnis ad prædandum Pamphilia: contentus his tam opimis rebus non fuiſti? manus à tutela, manus à pupillo, manus à ſodalis filio abſtinere non potuiſti? Jam te non Siculi, non aratores, (ut dictitas) circumveniunt: non hi, qui decretis, edictiſque tuis in te concitati, infeſtique ſunt: Malleolus à me productus eſt, & mater ejus, atque avia; quæ miſeræ, flentes, everſum à te puerum patriis bonis eſſe dixerunt.

94 Quid exſpectas? an dum ab inferis ille Malleolus exſiſtat, atque abs te officia tutelæ, ſodalitatis, familiaritatiſque flagitet? ipſum putato adeſſe. Homo avariſſime & ſpurciſſime, redde bona ſodalis filio: [85] ſi non quæ abſtuliſti; at quæ confeſſus es. Cur cogis ſodalis filium hanc primam in foro vocem cum dolore, & querimonia emittere? cur ſodalis uxorem, ſodalis ſocrum, domum denique totam ſodalis mortui, contra te teſtimonium dicere? cur pudentiſſimas, lectiſſimaſque fœminas in tantum virorum conventum inſolitas, invitaſque prodire cogis? Recita omnium teſtimonia. Testimonium matris et aviae.

38 Proquæſtore verò quomodo iſte [h] commune Milyadum
95 vexarit, quomodo Lyciam, Pamphiliam, Piſidiam, Phrygiamque totam [i] frumento imperando, æſtimando, hac ſua, quam tum primum excogitavit, Sicilienſi æſtimatione afflixerit, non eſt neceſſe demonſtrare verbis. Hoc ſcitote: his nominibus, (quæ res per eum geſtæ ſunt, cùm iſte civitatibus frumentum, [k] coria, cilicia, ſaccos imperaret, neque ea ſumeret: pro his rebus pecuniam exigeret) his nominibus ſolis, Cn. [l] Dolabellæ H-S ad tricies litem eſſe æſtimatam. Quæ omnia, etiam ſi voluntate Dolabellæ fiebant, per iſtum tamen omnia gerebantur.

96 [m] Conſiſtam in uno nomine. multa enim ſunt [n] ex eodem genere. Recita. De litibus aestimatis Cn. [86] Dolabellae pr. pecuniae redactae quod a communi Milyadum. Te hæc coegiſſe, te æſtimaſſe, tibi pecuniam numeratam eſſe dico: eademque vi, & injuria, cùm pecunias maximas cogeres, per omnes partes provinciæ te, tamquam aliquam calamitoſam tempeſtatem, peſtemque pervaſiſſe demonſtro.

Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accuſavit, iſtum 97
[o] in ſua poteſtate, ac ditione tenuit. [p] Homo adoleſcens cùm iſtius in inquirendo multa furta, ac flagitia cognoſceret, fecit peritè & callidè. volumen ejus rerum geſtarum maximum iſti oſtendit: ab homine quæ voluit, in Dolabellam abſtulit: [87] iſtum teſtem produxit: dixit iſte, quæ velle accuſatorem putavit. Quo ex genere mihi teſtium, qui cum iſto furati ſunt, ſi uti voluiſſem, magna copia fuiſſet: qui ut ſe periculo litium, conjunctione criminum liberarent, [88] quò ego vellem, deſcenſuros pollicebantur.

[q] Eorum ego voluntatem omnium repudiavi. Non modo 98
proditori, ſed ne perfugæ quidem locus in meis caſtris cuiquam fuit. Forſitan meliores illi accuſatores habendi ſunt, qui hæc omnia fecerunt: ſed ego defenſorem in mea perſona, [r] non accuſatorem, maximè laudari volo. [s] Rationes ad ærarium, antequam Dolabella condemnatus eſt, non audet referre. impetrat à ſenatu, ut dies ſibi prorogaretur, quòd tabulas ſuas ab accuſatoribus Dolabellæ obſignatas diceret: [t] proinde quaſi exſcribendi poteſtatem non haberet. Solus eſt hic,
[u] qui numquam rationes ad ærarium referat. Audiſtis quæ- 39
ſtoriam rationem [x] tribus verſiculis relatam: legationis non, niſi condemnato & ejecto eo, qui poſſet reprehendere: nunc denique præturæ, quam ex ſenatus conſulto ſtatim referre debuit, uſque ad hoc tempus non retulit.

[y] [89] Quæſtorem ſe in ſenatu exſpectare dixit: perinde quaſi 99
non, ut quæſtor ſine prætore poſſet rationem referre (ut tu, Hortenſi, ut omnes) eodem modo ſine quæſtore prætor. Dixit, idem Dolabellam impetraſſe. [z] Omen magis patribus conſcriptis, quàm cauſa placuit. probaverunt. Verùm quæſtores quoque jampridem venerunt. cur non retuliſti? illarum rationum ex ea [a] fæce legationis, quæſtoriæque tuæ procurationis illa ſunt [b] nomina, [90] quæ Dolabellæ neceſſariò ſunt æſtimata. Ex litibus aestimatis Dolabellae pr. et propr.

[c] Quòd minus Dolabella Verri acceptum retulit, quàm 100
Verres illi expenſum tulerit, H-S quingenta triginta quinque mil-

Aſconius.

h *Commune Milyadum.*] Mire, *commune*, rempublicam.

i *Frumento imperando, æſtimando.*] Licebat enim magiſtratibus in uſus ſuos frumentum accipere, ſi vellent, aut pro frumento pretium, quæ *æſtimatio* dicebatur: in qua re avariſſimi quique infinitam pecuniam contrahebant, iniquum pretium ſociis imperando.

k *Coria, cilicia, ſaccos.*] Cilicia texta de pilis in caſtrorum uſum atque nautarum.

l *Dolabellæ æſtimatam.*] Sub quo hæc quæſtor Verres admiſit.

m *Conſiſtam in uno nomine*] Perſeverabo, inquit, in eodem titulo quæſtorii criminis.

n *Ex eodem genere.*] Furtorum ſcilicet Verris.

o *In ſua poteſtate ac ditione tenuit.*] Obnoxium criminum conſcientia, & ſocietate cum reo Dolabella, cui proquæſtore fuerat, & legatus.

p *Homo adoleſcens.*] Quia cupidius accuſavit, quam graviorem virum decebat & doloſius: ſed excuſatur ætate.

q *Eorum omnium voluntatem repudiavi.*] Quia non, ut Scaurus, adoleſcens accuſo.

r *Non accuſatorem maxime laudari volo.*] Accuſatorum nomen ita viro bono fugiendum eſt, ut aut dici omnino ſe accuſatorem nolit, aut velit ſe non ſatis accuſatorem videri. tale eſt illud Terentianum:

Eja, ne parum leno ſies.

s *Rationes ad ærarium.*] Quia redargui potuit earum falſitas, ſi ante damnationem Dolabellæ more quæſtorum rationes ad ærarium retuliſſet. ſic enim fiebat, ſimul ut de provinciis quæſtores Romam rediiſſent.

t *Proinde quaſi exſcribendi.*] Etſi occupaſſet accuſator tabulas rei, aut amicorum ejus, tamen ad neceſſarios uſus licebat *exſcribere*, id eſt, exempla transferre.

u *Qui nunquam rationes ad ærarium referat.*] Hoc ideo, quia nec ſuperioris quæſturæ, quæ cum Carbone fuit, rationes ad ærarium retuliſſet..

x *Tribus verſiculis.*] Ait enim, accepi, dedi, reliqui.

y *Quæſtorem ſe expectare.*] Bini quæſtores in Sicilia quotannis erant ſingulis prætoribus; Lilybætanus, & Syracuſanus.

z *Omen magis, quam cauſa.*] *Omen*, auſpicium; *cauſa*, excuſatio. *Omen* autem ideo dixit, quia ejus exemplum attulit Verres, qui pecuniarum repetundarum damnatus eſt.

a *Fæce.*] Reſiduis ſordibus.

b *Nomina.*] Tituli, & capita criminum.

c *Quod minus Dolabella.*] In hoc capite, ut oſtendat falſitatem rationum Verris, dicit, non conveniſſe ſummas Dolabellæ cum ipſius ſummis: in qua re vult credi, non Dolabellam, ſed Verrem fuiſſe mentitum.

---

que repertum in Pall. & vetuſtè cuſis. nam Lambinus heic in ſuo quaſi ſterquilinio gallus eſt. neque ſibi ipſi ſatisfacit Hotomanus. *Grut.*

85. *Si non quæ abſtuliſti.*] Cujacii liber *ſi* excludit. poteratque abeſſe. & alioqui Pal. pr. ejus loco habet *ſive*, ſec. *ſine*. Idem.

86. Cn. Dolabellae pr. pecuniae redactae quod &c.] Sic editiones exoletæ; neque aliter Pall. niſi quod alter Dolabellae p. p. ro. pecuniae &c. quomodo multæ etiam edd. nam Victoriana: Dolabellae pr. pop. ro. pecuniae &c. Lambinus, uti eximius eſſet, invexit, Dolabellae pr. pecuniaque populo ro. redacta quod. nec tamen meminit hujus trajectionis in notis; adeo ſcilicet faſtidioſus eſt ad res minutas. *Grut.* Patet itaque præter voluntatem hujus hactenus in Cicerone, qui nomen Gruteri præfert, legi, quum merito reprehendat. Vetus ideo verumque repetivi. *Gron.*

87. *Iſtum teſtem produxit &c. putavit.*] Hæc omnia non habentur in prima editione, neque agnoſcunt Pall. & poterant certe concinni alicujus eſſe interpretis. *Gruter.*

88. *Quo ego vellem deſcenſuros pollicebantur.*] Lambiniani, *diſceſſuros*, & ſic quidem Cujacianus. nolim ſequi contra tot edd. & Pall. etiamſi in eam partem inclinaret Gulielmius; ut alluderetur ſcilicet *diſceſſioni ſenatorum*. Idem.

89. *Quæſtorem ſe in ſenatu.*] Pugnat pro hac lectione Paullus Manutius, contra Aſconianam *quæſtores*, à qua item abeunt Pall. Cujac. edd. que vetuſtæ. nolim tamen pro ea acriter digladiari, quod infra ſequatur: *Verùm quæſtores quoque jam pridem venerunt.* Idem.

90. *Quæ Dolabellæ neceſſario ſunt æſtimata.*] Suſpectam habet Gulielmius dictionem *neceſſariò*, & profectò aliquid ſub ea latet. *Idem.*

millia: & quòd plus fecit Dolabella Verrem accepiſſe, quàm iſte in ſuis tabulis habuit, H-S ducenta triginta duo millia: & quod plus frumenti fecit accepiſſe iſtum, H-S decies & octingenta millia: [91] quòd tu homo caſtiſſimus, aliud in tabulis habebas. [d] Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ, quas nullo duce, tamen aliqua ex particula inveſtigamus, redundarunt: [e] hinc ratio cum Q. & Cn. Poſtumiis, Curtiis, multis nominibus; quorum in tabulis iſte habet nullum: [f] hinc [92] H-S quaterdecies P. Tadio numerata Athenis, teſtibus planum faciam: hinc empta apertiſſimè prætura; niſi forte id etiam dubium eſt, quomodo iſte prætor factus ſit.

101 Homo ſcilicet aut induſtria, aut opera probata, aut frugalitatis exiſtimatione præclara, aut denique, id quod leviſſimum eſt, aſſiduitate: qui ante quæſturam cum meretricibus, lenonibuſque vixiſſet: quæſturam ita geſſiſſet, quemadmodum cognoviſtis: Romæ poſt quæſturam illam nefariam vix triduum conſtitiſſet: abſens non in oblivione jacuiſſet, ſed in aſſidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuiſſet: is repente, ut Romam venit, gratis prætor factus eſt. Alia porrò pecunia, ne accuſaretur, data. [g] Cui ſit data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem eſſe tum inter omnes recenti negotio facile conſtabat.

102 Homo ſtultiſſime, & amentiſſime, [h] tabulas cùm conficeres, & cùm extraordinariæ pecuniæ crimen ſubterfugere velles: ſatis re elapſurum omni ſuſpicione arbitrabare, ſi, quibus pecuniam credebas, [i] iis expenſum non ferres, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, cum tot tibi nominibus [k] acceptum Curtii referrent? Quid proderat tibi, te expenſum illis non tuliſſe? An tuis ſolis tabulis te cauſam dicturum exiſtimaſti?

40
103 Verùm ad illam jam veniamus præclaram præturam, criminaque ea, quæ notiora ſunt his, qui adſunt, quàm nobis, qui meditati ad dicendum, paratique venimus: in quibus non dubito, quin offenſionem negligentiæ vitare, atque effugere non poſſim. Multi enim ita dicent: *de illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam injuriam non attigit, quæ mihi, aut quæ amico meo facta eſt: quibus ego in rebus interfui.* His omnibus, qui iſtius injurias norunt, hoc eſt, populo Romano univerſo, me vehementer excuſatum volo, non negligentia mea fore, ut multa prætercam: ſed quod alia teſtibus integra reſervari velim: multa autem propter rationem brevitatis, ac temporis prætermittenda exiſtimem. Fatebor etiam illud invitus, me prorſus, cùm iſte punctum temporis nullum vacuum peccato præterire paſſus ſit, omnia, quæ ab iſto commiſſa ſunt, non potuiſſe cognoſcere. Quapropter ita me de præturæ criminibus audito te, [l] ut ex utroque genere & juris dicundi, & ſartorum tectorum exigendorum, ea poſtuletis, quæ maximè digna ſunt eo reo, cui parvum ac mediocre objici nihil oporteat.

Nam ut prætor factus eſt, [m] qui auſpicatò à Chelidone ſurrexiſſet, ſortem nactus eſt urbanæ provinciæ, magis ex ſua, & Chelidonis, quàm ex populi Romani voluntate. qui principio, qualis in edicto conſtituendo fuerit, cognoſcite. P. Annius Aſellus mortuus eſt, C. Sacerdote prætore. Is cum haberet unicam filiam, [n] neque cenſus eſſet; [93] quòd eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam bonis ſuis heredem inſtitueret. heres erat filia: faciebant omnia cum pupilla, legis æquitas, voluntas patris, edicta prætorum, conſuetudo juris ejus, quod erat tum, cùm Aſellus eſt mortuus. 104 41

Iſte, prætor deſignatus (utrùm admonitus, [o] an tentatus, an, qua eſt iſte ſagacitate in his rebus, ſine duce ullo, ſine indice pervenerit ad hanc improbitatem, neſcio: vos tantum hominis audaciam, amentiamque cognoſcite) [p] appellat heredem L. Annium, qui erat inſtitutus ſecundum filiam (non enim mihi perſuadetur, iſtum ab illo priùs appellatum,) dicit ſe poſſe ei condonare edicto hereditatem: docet hominem, quid poſſit fieri. illi bona res, huic vendibilis videbatur. Iſte tametſi ſingulari eſt audacia, tamen ad pupillæ matrem ſummittebat. malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quàm ut hoc edictum tam improbum, & inhumanum interponeret. 105

Tutores, pecuniam prætori ſi pupillæ nomine dediſſent, grandem præſertim; quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum ſine periculo ſuo dare poſſent, non videbant: ſimul & iſtum fore tam improbum non arbitrabantur. ſæpe appellati, pernegaverunt. Iſte ad arbitrium ejus, cui condonarat hereditatem ereptam liberis, quàm æquum edictum ſcripſerit, quæſo, cognoſcite. [q] CVM INTELLIGAM, LEGEM VOCONIAM. Quis umquam crederet, Verrem mulierum adverſarium futurum? an ideò aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium ſcriptum videretur? [94] Cupiditati hominum ait ſe obviam ire. [95] Quid potius, non modò his temporibus, ſed etiam apud majores noſtros? quis tam remotus fuit à cupiditate? Dic, quæſo, cetera. delectat enim me hominis gravitas, ſcientia juris, auctoritas. QVI AB A. POSTVMIO, Q. FVLVIO CENSORIBVS, POSTVE EA FECIT, FECERIT. Fecit, fecerit? 106

Quis umquam edixit iſto modo? quis umquam ejus rei fraudem, aut periculum propoſuit edicto, quæ neque poſt edictum, ne- 107

Aſconius.

d *Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ.*] Sordida lucra, & furta ſignificat. nam eæ ſunt, quæ neque de redditibus, neque de annonis, neque de aliqua legitima acceſſione, ut donationis, aut hereditatis, verbi gratia, videntur adjectæ.

e *Hinc ratio cum Q. & Cn. Poſtumiis, Curtiis.*] Hi ſunt qui extraordinarias pecunias Verris tractabant: quæ in tabulis Verris nunquam ſcriptæ ſunt, ne ſe ipſe proderet, ac pecunias tantas ſuis literis indicaret.

f *Hinc ſeſtertium quater decies P. Tadio.*] Et hic extraordinariarum Verris pecuniarum ſuſceptor eſſe oſtenditur Græcorum teſtimonio.

g *Cui ſit data, nihil ad me.*] Oratorie, quæ probari non poſſunt, fingit ſe voluntate negligere. TERENTIUS:

En, non dico. quaſi non noris, tentatum advenis.

h *Tabulas cum conficeres.*] Quo modo ergo dicit, Verrem tabulas non habere, ſed aliquo tempore cœpiſſe non ſcribere? hæc ergo tempora rationis tabulas confectas habent.

i *His expenſum non ferres.*] *Expenſum ferre*, eſt ſcribere, te pecuniam dediſſe.

k *Acceptum Curtii referrent?*] Accepiſſe à te ſe ſcriberent, expenſum tuliſſe te ſibi ſcriberent.

l *Ut ex utroque genere.*] Summa diviſio accuſationis præturæ urbanæ & criminum C. Verris, in duobus conſtituta, jurisdictione, & ſartis tectis.

m *Qui auſpicato à Chelidone.*] *Auſpicari* dicuntur ineuntes magiſtratus. & quia *chelidon*, id eſt, hirundo, urbem frequentat, facete urbanam provinciam Chelidonis auſpicio meretricis dicit eſſe ſuſceptam.

n *Neque cenſus eſſet.*] Neque centum millia ſeſtertium poſſideret. Nam more veterum *cenſi* dicebantur, qui centum millia profeſſione detuliſſent. hujuſmodi adeo facultates *cenſus* vocabantur. Alii ſic intelligunt: Neque cenſui eſſet, hoc eſt, neque cenſus ejus in quinquennium illud eſſet factus, quorum annorum ſpatio inſtaurari cenſus ſolet apud cenſores, quorum adminiſtratio per luſtrum, hoc eſt, quinquennium, extenditur.

o *An tentatus.*] Tanquam ſcire quis vellet, qualem ſe prætorem fuerit præbiturus.

p *Appellat heredem.*] Injurioſum verbum in perſona prætoris. appellatio enim eſt inferioris ad potiorem.

q *Cum intelligam, legem Voconiam.*] Voconius legem tulerat, ne quis *cenſus*, hoc eſt, pecunioſus, heredem relinqueret filiam. hoc ergo caput edicti eſt legem Voconiam probantis prætoris.

91. *Quod homo caſtiſſimus aliud in tabulis habebas.*] Exhibui ſcripturam mſſ. noſtrorum & olim editorum. hodie ferè regnat conjectura Hotomani, quæ & mutat multa, & delet, & tranſponit, nullo ſuffragante vetere. *Grut.*

92. H-S *quaterdecies P. Tadio numerata.*] Sequutus ſum priores, etſi jam Scaliger monuerit corrigi debere *numeratum*, idque invictis argumentis probat pater in Pecunia Vetere lib. II cap. 3 & III, I. *Gronov.*

93. *Quod eum natura hortabatur.*] Pall. & ed. vet. non admiſit illud pronomen *eum*; neque admodum eſt neceſſarium. *Gruter.*

94. *Cupiditati hominum ait ſe obviam ire.*] Pall. duo, Cujacianus, olim impreſſi, *obviare*. quem conſenſum libuit ſaltem indicare. *Idem.*

95. *Quid potius, non modo.*] Sic & Pal. ſec. ſed litteram d inſigniit

42 neque ante edictum provideri potuit? Jure, legibus, auctoritate omnium, qui conſulebantur, teſtamentum P. Annius fecerat, [r] non improbum, non inofficioſum, non inhumanum. quòd ſi ita feciſſet; tamen poſt illius mortem nihil de teſtamento illius novi juris conſtitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat. Imitatus eſſes ipſum illum C. Voconium, qui lege ſua hereditatem ademit nulli neque virgini neque mulieri: ſanxit in poſterum, qui poſt eos cenſores cenſus eſſet, ne quis heredem virginem, neve mulierem faceret.

108 In lege Voconia non eſt, FECIT, FECERIT: neque in ulla præterirum tempus reprehenditur, niſi ejus rei, quæ [s] ſua ſponte ſcelerata, ac nefaria eſt, ut, etiam ſi lex non eſſet, magnopere viranda fuerit. Atque in his rebus multa videmus ita ſancta eſſe legibus, ut ante facta in judicium non vocentur. [t] Cornelia, teſtamentaria, nummaria, ceteræ complures: in quibus non jus aliquod novum populo conſtituitur, ſed ſancitur, ut, quod ſemper malum facinus fuerit, [96] ejus quæſtio ad populum pertineat, [u] ex certo tempore.

109 De jure verò civili ſiquis novi quid inſtituit, [97] is omnia, quæ antè acta ſunt, [x] rata eſſe patitur. [y] [98] Cedò mihi leges Atinias, Furias, Fuſias, ipſam, ut dixi, Voconiam, omnes præterea de jure civili; hoc reperies in omnibus ſtatui jus, quo poſt eam legem populus utatur. Qui plurimum tribuunt edicto, prætoris edictum legem annuam dicunt eſſe. Tu edicto plus complecteris, quàm lege. Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Januarii, cur non initium quoque edicti naſcitur à Kalendis Januarii? an in eum annum progredi nemo poterit edicto, quo prætor alius futurus eſt: in illum, quo alius prætor fuit, regredietur?

110 Ac ſi hoc juris, non unius cauſa hominis edixiſſes, cautiùs

43 compoſuiſſes. Scribis, SI QUIS HEREDEM FECIT, FECERIT. Quòd ſi plus legarit, quàm ad heredem, heredeſve perveniat, quod per legem Voconiam [99] ei, qui cenſus non ſit, licet: cur hoc, cùm in eodem genere ſit, non caves? quia non generis, ſed hominis cauſam verbis amplecteris: ut facilè appareat, te pretio eſſe commotum. Atque hoc ſi in poſterum edixiſſes, minus eſſet nefarium: tamen eſſet improbum: [100] ſed tum vituperari poſſet; in dubium venire non poſſet. nemo enim committeret. nunc eſt ejuſmodi edictum, ut quivis intelligat, non populo eſſe ſcriptum, ſed P. Annii ſecundis heredibus.

111 Itaque cùm à re caput illud tam multis verbis, mercenario prooemio eſſet ornatum: ecquis eſt inventus poſtea prætor, qui illud idem ediceret? non modò nemo edixit; ſed ne metuit quidem quiſquam, ne quis ediceret. Nam poſt te prætorem multi teſtamenta eodem modo fecerunt: in his nuper Annia. Ea de multorum propinquorum ſententia, pecunioſa mulier, quòd cenſa non erat, teſtamento fecit heredem filiam. Itaque hoc magnum judicium hominum de iſtius ſingulari improbitate, quod Verres ſua ſponte inſtituiſſet, id neminem metuiſſe, ne quis reperiretur, qui iſtius inſtitutum ſequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non ſatis fuerit corrigere voluntates vivorum, niſi etiam reſcinderes mortuorum.

Tu ipſe ex Sicilienſi edicto hoc ſuſtuliſti. voluiſti, ex impro- 112
viſo ſi quæ res natæ eſſent, ex urbano edicto decernere. quam poſtea tu tibi defenſionem relinquebas, in ea maximè offendiſti, cùm tuam auctoritatem tute ipſe edicto provinciali repudiabas. Atque ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia 44
maximè cordi eſt, [1] res hæc acerba videatur, atque indigna; ſic unicuique veſtrûm, qui ſimili ſenſu, atque indulgentia filiarum commovemini. Quid enim natura nobis jucundius, quid carius eſſe voluit? quid eſt dignius, in quo omnis noſtra diligentia, indulgentiaque conſumatur?

Homo importuniſſime, cur tantam injuriam P. Annio mor- 113
tuo feciſti? cur hunc dolorem cineri ejus, atque oſſibus inuſſiſti, ut liberis ejus bona patria, voluntate patris, jure, legibus tradita, eriperes, &, cui tibi eſſet commodum, condonares? Quibuſcum vivi bona noſtra partimur, iis prætor adimere, nobis mortuis, [z] bona, fortunaſque poterit? NEC PETITIONEM, inquit, NEC POSSESSIONEM DABO. [a] Eripies igitur pupillæ togam prætextam? detrahes ornamenta non ſolùm fortunæ, ſed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra iſtum hominem Lampſacenos iſſe? miramur iſtum de provincia decedentem clam Syracuſis profugiſſe? nos, ſi alienam vicem pro noſtra injuria doleremus, [2] veſtigium iſtius in foro non eſſet relictum.

Pater dat filiæ: prohibes. leges ſinunt: tamen te interponis. 114
De ſuis bonis ita dat, ut ab jure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, ſi potes: ſi habes qui te audiat: [3] ſi poteſt tibi dicto audiens eſſe quiſquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, jus omnibus? [b] Hoc populus Romanus [4] non manu vindicaſſet, niſi te huic tempori, atque huic judicio reſervaſſet? [c] Poſteaquam jus prætorium conſtitutum eſt, ſemper hoc jure uſi ſumus: ſi tabulæ teſtamenti non proferrentur, [d] [5] tum, uti proximum

Aſconius.

r *Non improbum, non inofficioſum, non inhumanum.*] Hæc enim teſtamenta non ſolent valere. nam *improbum*, contra leges: *inofficioſum*, contra merita: *inhumanum*, contra pietatem.

s *Sua ſponte ſcelerata ac nefaria eſt.*] Maleficia ſponte, & non diſputatione juriſconſultorum, ſed naturali interpretatione fugienda ſunt; ut veneficium, parricidium, & cætera, quæ etiam nullo prohibente evitanda ſunt.

t *Cornelia teſtamentaria, nummaria.*] Lex Cornelia nummaria, quæ de moneta, ne quis privatus pecuniam faceret.

u *Et certo tempore.*] Ut & quod ſemper reprehenſum eſt, tamen à certo tempore in judicium veniat, & à certo tempore plecti poſſit.

x *Rata eſſe patietur.*] Hoc totum ἐν ὑποκρίσει: ut quaſi per indignationem dici videatur, & interrogative.

y *Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fuſias.*] Iſtæ omnes de jure civili ſunt, nihil continent criminum capitalium, publicique judicii.

z *Bona, fortunaſque.*] Bona in ipſis poſſeſſionibus, fortunæ in fructibus earum.

a *Eripies igitur pupillæ togam prætextam?*] *Toga* communis habitus fuit & marium, & fœminarum: ſed *prætexta* honeſtorum, *toga* viliorum: quod etiam circa mulieres ſervabatur.

b *Hoc populus Romanus non manu vindicaſſet.*] Confuſa locutio: abundare enim videtur *Non*.

c *Poſteaquam jus prætorium conſtitutum eſt.*] Ex quo jus prætorium ſtabilitum eſt. Sic hoc dixit, quaſi diceret, Poſt conditam urbem Romam, aut, Poſt hominum memoriam, ex quo eſt jus prætorium.

d *Tum uti proximum quemque potiſſimum heredem eſſe oporteret.*] Et ſi is inteſtatus mortuus eſſet.

ſignit puncto. pr. ut & ed. vet. habebat *Qui* Cujac. *Quis*, quod etiam in aliorum mſſ. itaque Hotomanus arbitrabatur id recipiendum; à quo valde abit Lambinus. Gulielmius diſtinguebat; *Quis potius? non modo his temporibus, ſed etiam apud majores noſtros, quis tam remotus fuit à cupiditate.* ego nihil auſim mutare. *Grut.*

96. *Ejus quæſtio ad populum pertineat.*] Nihil variant noſtri ſcripti, nedum editi. Hotomanus voluit *ad prætorem*; & recepit ſtatim Lambiniana; eodemque inclinabat Gulielmius. *Idem.*

97. *Is omnia quæ ante acta ſunt, rata eſſe patitur.*] Haud quidquam mutant mſſ. noſtri, aut editi. Hotomanus è Priſciano volebat legi, *is non omnia quæ acta ſunt, rata eſſe patietur?* Idem.

98. *Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fuſias &c.*] Ita primitus cuſi, ita Aſconius Suffridi, ita Pall. ita Cujac. adeo ut Hotomani ſuſpicio vera eſſe videatur, arbitrantis alterutram vocem manaſſe à gloſſa: utique cùm familia *Fuſia*, eadem fuerit cum *Furia*. & verò Manutii atque Lambinus intrepidè ejecere illud *Fuſſias*, quod erat in vulgatis, loco *Fuſias*; retinueruntque ſolum *Furias*. Idem.

99. *Ei qui cenſus non ſit.*] Ita omnes mſſ. noſtri & edd. obſoletæ. ejecerat Hotomanus, ut vult Lambinus. ſed idem tamen pro negativa ea dimicat libro 1 obſervat cap. 7. adeo ſenſu non vivimus uno. *Idem.*

100. *Sed tum vituperari.*] Hotomani mſ. *tantum.* verùm noſtri non reſpondent, neque erat neceſſe. *Idem.*

1. *Res hæc acerba videatur.*] Lambinus quidem *videtur*; ſed contra Pall. noſtros & ed. vet. nam heic deſinit Cujacianus. forte fuit, *judicatur.* Idem.

2. *Veſtigium iſtius in foro non eſſet relictum.*] Sic Pall. ſic editio vetus, etiam Victorina. recentior, *in foro eſſet relictum?* minus vehementer. quidquid dicat Hotomanus. *Idem.*

3. *Si poteſt tibi dicto audiens eſſe.*] Sic veterrima editio, & placet. nam Pall. & Victoriana *edicto.* quod non aſſequor. *Idem.*

4. *Non manu vindicaſſet.*] Defendit iſtud contra Aſconium, cui diſplicebat negativa, Hotomanus lib. 1 obſervat. cap. 7. *Idem.*

5. *Tum uti proximum quemque potiſſimum &c.*] Vox *proximum*, non

mum quemque potiſſimùm heredem eſſe oporteret: [6] ſi is inteſtato mortuus eſſet, [e] ita ſecundum eum poſſeſſio daretur. Quare hoc ſit æquiſſimum, facile eſt docere: ſed in re tam uſitata, ſatis eſt oſtendere, omnes antea jus ita dixiſſe, [f] & hoc, vetus edictum, tranſlaticiumque eſſe.

45 Cognoſcite aliud hominis in re vetere edictum novum: &
115 ſimul, dum eſt unde jus civile diſcatur, adoleſcentes ei in diſciplinam tradite. mirum eſt hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam, mortuus eſt ante iſtum prætorem. ejus teſtamentum erat nullum. lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. [g] Si habuiſſet iſte edictum, quod ante iſtum, & poſtea omnes habuerunt, poſſeſſio Minuciæ genti eſſet data. Si quis teſtamento ſe heredem eſſe arbitraretur, quod tum non exſtaret, [h] lege ageret in hereditatem: [i] aut, pro præde litis vindiciarum cùm ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret. ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, jure & majores noſtri, & nos ſemper uſi ſumus. Videte, ut hoc iſte correxerit.

116 Componit edictum iis verbis, ut quivis intelligere poſſit, unius hominis cauſa conſcriptum eſſe. tantum quod hominem non nominat: cauſam quidem totam perſcribit: jus, conſuetudinem, æquitatem, edicta omnium negligit. EX EDICTO URBANO. [7] SI DE HEREDITATE AMBIGITUR, [k] SI POSSESSOR SPONSIONEM NON FACIET. Jam [l] quid id ad prætorem, uter poſſeſſor ſit? nonne id quæri oportet, utrum poſſeſſorem eſſe oporteat? [m] Ergo quia poſſeſſor eſt, non moves poſſeſſione: ſi poſſeſſor non eſſet, non dares. nuſquam enim ſcribis, neque tu aliud quicquam edicto amplecteris, niſi eam cauſam, pro qua pecuniam acceperas.

117 Jam hoc ridiculum eſt. [n] SI DE HEREDITATE AMBIGETUR, ET TABULAE TESTAMENTI OBSIGNATAE NON MINUS MULTIS SIGNIS, QUAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTUR: SECUNDUM TABULAS TESTAMENTI POTISSIMUM HEREDITATEM DABO. [o] Hoc tranſlaticium eſt: ſequi illud oportet, SI TABULAE TESTAMENTI NON PROFERENTUR. Quid ait? ſe ei daturum, [p] qui ſe dicat heredem eſſe. Quid ergo intereſt, proferantur, necne? ſi protulerit: uno ſigno ut ſit minus, quàm ex lege oportet, non des poſſeſſionem. Si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? neminem umquam poſtea alium edixiſſe? [8] valde ſit mirum, neminem fuiſſe, qui iſtius ſe ſimilem dici vellet. [q] Ipſe in Sicilienſi edicto hoc non habet: exegerat enim jam mercedem. Item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Sicilia de hereditatum poſſeſſionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romæ, præter iſtum. EX EDICTO SICILIENSI. SI DE HEREDITATE AMBIGITUR.

At, per deos immortales, quid eſt, quod de hoc dici poſſit? 4
Iterum enim jam quæro abs te, ſicut modo in illo [r] capite Anniano de mulierum hereditatibus? nunc in hoc de hereditatum poſſeſſionibus: cur ea capita in edictum provinciale transferre nolueris? Utrum digniores homines exiſtimaſti eos, qui habitabant in provincia, quàm nos, qui æquo jure uteremur? An aliud Romæ æquum eſt, aliud in Sicilia? Non enim hoc poteſt in loco dici, multa eſſe in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem poſſeſſionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utroque genere video non modo ceteros, ſed te ipſum totidem verbis edixiſſe, quot verbis edici Romæ ſolet. Quæ Romæ magna cum infamia, pretio accepto, edixeras, ea ſola te, ne gratis in provincia malè audires, ex edicto Sicilienſi ſuſtuliſſe video. 11

Et, cùm edictum totum eorum arbitratu, quamdiu fuit deſignatus, componeret, qui ab iſto jus ad utilitatem ſuam nundinarentur: tum verò in magiſtratu contra illud edictum ſuum ſine ulla religione decernebat. Itaque L. Piſo multos codices implevit earum rerum, [s] in quibus ita interceſſit, quòd iſte aliter, atque ut edixerat, decreviſſet. quod vos oblitos eſſe non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Piſonis ſellam iſto prætore ſolitus ſit convenire. quem iſte collegam niſi habuiſſet, lapidibus coopertus eſſet in foro. ſed eo leviores iſtius injuriæ videbantur, quòd erat in æquitate, prudentiaque Piſonis paratiſſimum perfugium: quo ſine labore, ſine moleſtia, ſine impenſa, etiam ſine patrono homines uterentur. 11

Nam, quæſo, redite in memoriam, judices, quæ libido 1
iſtius in jure dicundo fuerit, quæ varietas decretorum, quæ nundinatio, quam inanes domus eorum omnium, qui de jure civili conſuli ſolent: [t] quàm plena, atque referta Chelidonis: à qua muliere cum erat ad eum ventum, & in aurem ejus inſuſurratum, aliàs revocabat eos, inter quos jam decreverat, decretumque mutabat: aliàs inter alios contrarium ſine ulla religione decernebat, ac proximis paullo antè decreverat.

Hinc

Aſconius.

e *Ita ſecundum eum poſſeſſio daretur.*] Quaſi ab inteſtato agnati ejus ſuccederent, quamvis diceretur teſtamentum feciſſe, ſi tamen tabulæ non proferrentur.

f *Et hoc vetus edictum, tranſlaticiumque eſ.*] *Tranſlaticia* veteres dixerunt non nova, nec nuper inventa, ſed aliunde tranſlata.

g *Si habuiſſet iſte edictum.*] Quale ſupra tranſlaticium dixit eſſe.

h *Lege ageret in hereditatem.*] Experiretur jure, quemadmodum probaret ſe heredem ſcriptum eſſe: & poſſeſſionem a prætore peteret.

i *Aut, pro præde litis vindiciarum, cum ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret. ita de hereditate certaret.*] Aut peteret, inquit, ut poſſeſſor eſſet: aut acciperet ab adverſario ſatis pro præde litis vindiciarum, & ipſe ſponſionem faceret: & ita de hereditate certaret. *Lis vindiciarum* eſt, cum litigatur de ea re apud prætorem, cujus incertum eſt quis debeat eſſe poſſeſſor: & ideo, qui eam tenet, ſatiſdat pro præde litis vindiciarum adverſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua jurgium eſſet. rurſus ſponſione ipſe provocatur ab adverſario certæ pecuniæ, aut æſtimationis, quam amittat, ni ſua ſit hereditas, de qua contendit. *Prædes* ergo dicuntur ſatisdatores locupletes pro re, de qua apud judicem lis eſt: ne interea, qui tenet, diffidens cauſæ, poſſeſſionem deteriorem faciat, tecta diſſipet, excidat arbores, & culta deſerat.

k *Si poſſeſſor, ſponſionem non faciet.*] Subauditur, *eſt*: hoc eſt, ſi poſſeſſor eſt, ſponſionem non faciet.

l *Quid id ad prætorem?*] Bene dixit. cum enim incertum ſit, cujus debeat eſſe poſſeſſio: cur prætor dicat, *Si poſſeſſor eſt*; quaſi jam probaverit, poſſeſſorem eſſe eum qui incubavit? Ergo, à quo pretium accepit, poſſeſſorem illum vocat, & vetat eum facere ſponſionem. & eum in poſſeſſionem mittere prætor ipſe deberet; quem nondum miſit, jam poſſeſſorem appellat.

m *Ergo quia poſſeſſor eſt, non moves poſſeſſione: ſi poſſeſſor non eſſet, non dares.*] Contrarium poſuit, ut oſtenderet improbitatem gratificati prætoris. Ergo nec adimere tibi licet poſſeſſionem incubanti, nec dare jure poſcenti: quod cum utrumque fieri oporteat, cur hunc poſſeſſorem nominas à quo corruptus es, quaſi eum, quia poſſeſſor dicitur, movere de poſſeſſione non poſſes?

n *Si de hereditate ambigitur.*] Caput eſt edicti Verris.

o *Hoc tranſlaticium eſt.*] Ciceronis verba ſunt.

p *Qui ſe dicat heredem eſſe.*] Verba Verris injuſta. dabo, inquit, ſi quis tabulas teſtamenti bene obſignatas protulerit. Sequitur, Non dabo, inquit, ſi ſe tantum heredem factum eſſe dixerit, quamvis ille teſtamentum non proferat. Apparet, Verrem contra Minuciam gentem fuiſſe corruptum ab eo, quem ante poſſeſſorem appellat in edicto, quam ei poſſeſſionem paratus eſt dare.

q *Ipſe in Sicilienſi edicto.*] Figura prolepſis. non enim adhuc pervenimus ad Siciliam: cujus crimina, in accuſatione futura ſunt: in tempore, præterita.

r *Capite Anniano.*] Proprie *juris capita* dicuntur.

s *In quibus ita interceſſit.*] Intercedere, ut vides, etiam prætor prætori ſolet, ut Piſo Verri, appellatione cauſæ ad collegam facta.

t *Quam plena ac referta Chelidonis.*] Plebeja quædam clientula Verris Chelido fuit, quæ illam etiam moriens fecit heredem: qua cauſa impune illam meretricem appellat Orator.

---

eſt in editione antiquiore, imo neque in Pall. ſolùm comparet in ſec. inter lineas, ad illud *potiſſimum*, alias *proximus*. itaque cum & abfuerit libris quos conſuluit Hotomanus, vix habuerim pro legitimo, quamvis ipſe id tamen tueatur fide Aſconii. *Grut.*

6. *Si is inteſtato mortuus eſſet.*] Totum iſtud funditus deletum eſt in editionibus hodiernis; quia placuit Hotomano. mihi poſtliminio revocare viſum, quod exſtaret in omni editione, neque abirent Pall. niſi quatenus pr. *ſi is in teſtamento.* Idem.

7. *Si de hereditate ambigitur, ſi poſſeſſor.*] Ita formulam hanc reconcinnare non dubitavi, quum viderem in Naugerii Iuntina & Victorii Stephanica non tantum ſic exhiberi, ſed ipſum quoque Aſconium non aliter habere, etſi de hujus expoſitione nihil nunc dicam. *Gronov.*

8. *Valde ſit mirum.*] Sic Pall. & olim impreſſi. Gulielmius non

ineptè

Hinc illi homines erant, qui etiam ridiculi inveniebantur ex dolore. quorum alii, ut audiſtis, negabant mirandum eſſe, jus tam nequam eſſe verrinum. alii etiam frigidiores erant: ſed, quia ſtomachabantur, ridiculi videbantur eſſe, cùm Sacerdotem exſecrabantur, qui verrem tam nequam reliquiſſet. Quæ ego non commemorarem (neque enim perfacetè dicta, neque porrò hac ſeveritate digna ſunt) niſi vos illud vellem recordari, iſtius nequitiam & iniquitatem tum in ore vulgi, atque in communibus proverbiis eſſe verſatam.

47 122 In plebem vero Romanam utrum ſuperbiam priùs memorem, an crudelitatem? ſine dubio crudelitas gravior eſt, atque atrocior. Oblitoſne igitur hos putatis eſſe, quemadmodum ſit iſte ſolitus virgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam [u] tribunus plebis in concione egit, cùm eum, quem virgis iſte ceciderat, in proſpectum populi Romani produxit. [x] cujus rei cognoſcendæ faciam vobis [y] ſuo tempore poteſtatem.

123 Superbia verò qua fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuiſſimum quemque contemſerit, deſpexerit, liberum eſſe numquam duxerit? P. Trebonius [z] viros bonos & honeſtos complures fecit heredes: [9] in his fecit ſuum libertum. is A. Trebonium fratrem habuerat proſcriptum. ei cùm cautum vellet, ſcripſit, ut heredes jurarent, ſe curaturos, ut ex ſua cujuſque parte ne minus dimidium ad A. Trebonium fratrem illum proſcriptum perveniret. Libertus jurat: ceteri heredes adeunt ad Verrem: docent, non oportere ſe jurare, facturos eſſe, quod contra legem Corneliam eſſet, quæ proſcriptum juvari vetat. impetrant, ut ne jurent. [a] dat his poſſeſſionem. Id ego non reprehendo. etenim erat iniquum, homini proſcripto, egenti, de fraternis bonis quidquam dari, [10] & ille libertus, niſi ex teſtamento patroni juraſſet, ſcelus ſe facturum arbitrabatur.

124 Itaque ei Verres poſſeſſionem hereditatis negat ſe daturum, ne poſſet patronum ſuum proſcriptum juvare: ſimul ut eſſet pœna, quòd alterius patroni teſtamento obtemperaſſet. Das poſſeſſionem ei, qui non juravit. concedo: prætorium eſt. adimis tu ei, qui juravit? quo exemplo? Proſcriptum juvat. [b] Lex eſt: pœna eſt. quid ad eum, qui jus dicit? Utrùm reprehendis, quòd patronum juvabat eum, qui tum in miſeriis erat; an quòd alterius patroni mortui voluntatem conſervabat, à quo ſummum beneficium acceperat? utrum horum reprehendis? Et hoc tum de ſella vir optimus dixit, Equiti Romano, tam locupleti, libertinus ſit homo heres? [c] O modeſtum ordinem, quòd illinc vivus ſurrexit!

125 [11] Poſſum ſexcenta decreta proferre, in quibus, ut ego pecuniam non dicam interceſſiſſe, ipſa decretorum novitas, iniquitaſque declarat. Verùm, ut ex uno de ceteris conjecturam

48 facere poſſitis: id quod priore actione cognoſtis, audite.[d] [12] C. Sulpicius Olympus fuit. is mortuus eſt C. Sacerdote prætore, neſcio an antè, quàm Verres præturam petere cœperit. Fecit heredem M. Octavium Ligurem. Ligur hereditatem adiit: poſſedit Sacerdote prætore, ſine ulla controverſia. Poſteaquàm Verres magiſtratum iniit; [e] ex edicto iſtius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia ſextam partem hereditatis ab Ligure petere cœpit. Ligur non aderat. L. frater ejus cauſam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iſte, niſi cum muliere decideretur, in poſſeſſionem ſe ire juſſurum. [f] L. Gellius cauſam Liguris defendebat: docebat, edictum ejus non oportere ad hereditates valere, quæ ante eum prætorem veniſſent. ſi hoc tum fuiſſet edictum, fortaſſe Ligurem hereditatem aditurum non fuiſſe. Æqua poſtulatio, ſumma hominum auctoritas pretio ſuperabatur.

Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, ſi ipſe Verrem 126 conveniſſet, æquitate cauſæ, & auctoritate ſua commovere hominem poſſet. domum ad eum venit: rem demonſtrat: quam pridem ſibi hereditas veniſſet, docet. quod facile in cauſa æquiſſima homini ingenioſo fuit: multa, quæ quemvis movere poſſent, dixit. ad extremum petere cœpit, ne uſque eò ſuam auctoritatem deſpiceret, gratiamque contemneret, ut ſe tanta injuria afficeret. Homo Ligurem accuſare cœpit, qui in re [g] adventicia, atque hereditaria tam diligens, tam attentus eſſet: debere eum ajebat ſuam quoque rationem ducere; multa ſibi opus eſſe, multa canibus ſuis, quos circa ſe haberet. Non poſſum illa planius commemorare, quàm ipſum Ligurem pro teſtimonio dicere audiſtis.

Quid enim, Verres? utrùm ne his quidem teſtibus credetur? an hæc ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. 127 Liguri? quis nobis credet? cui nos? quid eſt, Verres, quod planum fieri teſtibus poſſit, ſi hoc non fit? an id, quod dicunt, leve eſt? nihil levius, quàm prætorem urbis hoc juris in ſuo magiſtratu conſtituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, coheredem prætorem eſſe oportere. An verò dubitamus, quo ore iſte ceteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine; quo ore homines ruſticanos ex municipiis; quo denique ore, quos numquam liberos putavit, libertinos homines, ſolitus ſit appellare, qui ob jus dicundum M. Octavium Ligurem, hominem ornatiſſimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poſcere pecuniam non dubitarit?

In ſartis tectis verò quemadmodum ſeſe geſſerit, quid ego 49 dicam? dixerunt, qui ſenſerunt. ſunt alii, qui dicant: notæ 128 res, ac manifeſtæ, prolatæ ſunt, & proferuntur. Dixit C. Fannius, eques Romanus, frater germanus Q. Titinii judicis tui, tibi ſe pecuniam dediſſe. RECITA TESTIMONIUM C. FANNII. Nolite C. Fannio dicenti credere: noli, inquam, tu, Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere. dicit enim rem incredibilem: C. Verrem inſimulat avaritiæ, & audaciæ: quæ vitia videntur in quemvis potius, quam in iſtum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiariſſimus patris iſtius, [h] non alienus à matris ejus genere, & nomine: [i] tabulas protulit, quibus pecu-

Aſconius.

u *Tribunus pleb.*] M. Lollius Palicanus.

x *Cujus rei.*] Non in eodem negocio, ſed generaliter, cujus criminis, id eſt, crudelitatis.

y *Suo tempore.*] Cum agetur de ſuppliciis.

z *Viros bonos & honeſtos.*] Quo modo igitur fallunt mortui voluntatem, cum ad Verrem adeunt? an vetuſte *bonos* pro magnis, *honeſtos* pro divitibus poſuit? an bonos & honeſtos, ut ipſe crediderat?

a *Dat eis poſſeſſionem.*] Injuſte. aut enim ſolvi potius debuit teſtamentum, quod contra legem Corneliam factum fuerat: aut integrum cum voluntate mortui permanere.

b *Lex eſt: pœna eſt.*] Accuſetur, inquit, cum fecerit, & damnetur: hoc prætoris eſt: non, prohibere ne faciat. qui enim jus dicit, factorum judex eſt, non futurorum, duntaxat in civilibus cauſis.

c *O modeſtum ordinem!*] Quia *ordinem* dixit, equitum Romanorum ordinem dici quidam putant. ſed libertinos ſignificat: quorum non conditionem, ſed more ſuo, quaſi honeſtorum, *ordinem* vocat.

d *C. Sulpicius Olympus fuit.*] Vetus locutio. eminus eſt Vulturnus Capua tria millia paſſuum.

e *Ex edicto iſtius, quod edictum Sacerdos non habuerat.*] Edictum in cauſa veteri novum adhuc oſtendit, ut nummarium probet. nam ex ipſo negocio videtur edixiſſe Verres, ut omnis libertus non patrono tantum, ſed etiam patroni filiæ ſextam relinquat hereditatis.

f *L. Gellius.*] Sine ornamentis nomen poſuit, quia per ſe clarum eſt conſularis & nobilis viri.

g *Adventicia.*] Quia ab alieniore hereditas veniebat.

h *Non alienus à matris ejus genere, & nomine.*] Qui putant εἰρωνικῶς pronunciandum, non vident contra teſtis ſuæ dignitatem nunquam dicturum Ciceronem fuiſſe. ergo ſimpliciter accipiendum eſt. vult enim patrem Verris diviſorem fuiſſe, matrem honeſtiorem intelligi.

i *Tabulas protulit.*] Per quas probavit abiiſſe a ſe pecunias certis nominibus inſcriptas. non enim Verres ſcripſerat ſe accepiſſe: ſed illo tempore, unde, & quo modo, & per quos dederit, ſcriptum in tabulis oſtendit.

ineptè controverſiam ſtatus movebat ſyllabæ *ſit*, tanquam ſpuriæ. *Gruter.*

9. *In his fecit ſuum libertum.*] Gulielmius putabat deleri poſſe illud *fecit*, ceu gloſſulam. *Idem.*

10. *Et ille libertus &c.*] Lambini editio *At ille*, & ex vetere Hotomani: ſed præter reliquos cuſos, & Pall. noſtros. haud tamen ab eo abhorrebat Gulielmius; qui item mox inclinabat legere cum eodem Lambino, *adimas tu ei*, ubi vulgati, *adimis*. Idem.

11. *Poſſum ſexcenta decreta proferre.*] Ita laudat Donatus. edd. tamen vett. & Pall. *ſexaginta*. Idem.

12. *C. Sulpitius Olympus fuit.*] Antea edebatur *olympius*. mutavit Lam-

cuniam ſe dediſſe oſtendit. RECITA NOMINA Q. TADII. RECITA TESTIMONIVM Q. TADII. Ne tabulis quidem Q. Tadii, nec teſtimonio credetur? Quid igitur in judiciis ſequemur? quid eſt aliud, omnibus omnia peccata, & maleficia concedere, niſi hoc, hominum honeſtiſſimorum teſtimoniis, & virorum bonorum tabulis non credere?

129 Nam quid ego de quotidiano ſermone, querimoniaque populi Romani loquar? de iſtius impudentiſſimo furto, ſeu potiùs novo, ac ſingulari latrocinio? auſum eſſe in æde Caſtoris, celeberrimo, clariſſimoque monumento, quod templum in oculis, quotidianoque adſpectu populi Romani eſt poſitum, quo ſæpenumero ſenatus convocatur: [k] quò maximarum rerum frequentiſſimæ quotidie advocationes fiunt: in eo loco, in ſermone hominum, audaciæ ſuæ monumentum æternum relinquere?

50 Ædem Caſtoris, judices, P. Junius habuit tuendam, [13] L.
130 Sulla, Q. Metello, cenſoribus. Is mortuus eſt. reliquit pupillum parvum filium. cùm L. Octavius, C. Aurelius, conſules, ædes ſacras locaviſſent, neque potuiſſent omnia ſarta tecta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, & M. Cæſius: factum eſt ſenatuſconſultum, [l] quibus de ſartis tectis cognitum, & judicatum non eſſet, uti C. Verres, P. Cælius, prætores cognoſcerent, & judicarent. Qua poteſtate iſte permiſſa, ut ex C. Fannio, & ex Q. Tadio cognoviſtis; verumtamen cùm eſſet omnibus in rebus apertiſſimè, impudentiſſimeque prædatus, hoc voluit clariſſimum relinquere judicium latrociniorum ſuorum: de quo non audire aliquando, ſed videre quotidie poſſemus.

131 Quæſivit, quis ædem Caſtoris ſartam tectam deberet tradere. Junium ipſum mortuum eſſe ſciebat: ſcire volebat, ad quem illa res pertineret: audit pupillum eſſe filium. homo, qui ſemper ita palàm dictitaſſet, pupillos, & pupillas, certiſſimam prædam eſſe prætoribus, [14] optatum negotium ſibi in ſinum delatum eſſe dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere, quamvis ſartum, tectum, integrumque eſſet, tamen aliquid ſe inventurum, in quo moliri, prædarique poſſet, arbitrabatur.

132 L. Rabonio ædem Caſtoris tradi oportebat. is caſu, pupilli Junii tutor erat, teſtamento patris. cum eo [m] ſine ullo intertrimento convenerat jam, quemadmodum traderetur. Iſte ad ſe Rabonium vocat: quærit, ecquid ſit, quod à pupillo traditum non ſit, quod exigi debeat. Cum ille, id quod erat, diceret, facilem pupillo traditionem eſſe: ſigna, & dona comparere omnia: ipſum templum omni opere eſſe integrum: indignum iſti videri cœpit, ex tanta æde, tantoque opere ſe non opimum præda, præſertim à pupillo, diſcedere.

51 Venit ipſe in ædem Caſtoris: conſiderat templum: videt
133 undique tectum pulcherrimè laqueatum: præterea cetera nova atque integra: verſat ſe: quærit, quid agat. dicit ei quidam ex illis canibus, quos iſte Liguri dixerat eſſe circa ſe multos: tu Verres hic quod moliare, nihil habes: niſi fortè vis ad perpendiculum columnas exigere. Homo omnium rerum imperitus, quærit, quid ſit, ad perpendiculum. Dicunt ei, ferè [n] nullam eſſe columnam, quæ ad perpendiculum eſſe poſſit. [15] Jam mehercule, inquit, ſic agamus: columnæ ad perpendiculum exigantur.

Rabonius, qui legem noſſet, qua in lege numerus tantùm columnarum traditur, perpendiculi mentio fit nulla; & qui non putaret ſibi expedire, ita accipere, ne eodem modo reddendum eſſet: negat, id ſibi deberi: negat oportere exigi. Iſte Rabonium quieſcere jubet: & ſimul ei nonnullam ſpem ſocietatis oſtendit. hominem modeſtum, & minimè pertinacem facile coërcet: columnas ita ſe exacturum eſſe confirmat.

Nova res, atque improviſa pupilli calamitas nuntiatur ſtatim C. Muſtio, vitrico pupilli, qui nuper eſt mortuus: M. Junio, patruo: P. Potitio tutori, homini frugaliſſimo. Hi rem ad virum primarium, ſummo officio, ac virtute præditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo pro ſua fide, ac diligentia, pluribus verbis, ne per ſummam injuriam pupillum Junium fortunis patriis conetur evertere. Iſte, qui jam ſpe, & opinione prædam illam devoraſſet, neque ulla æquitate orationis, neque auctoritate M. Marcelli commotus eſt. Itaque, quemadmodum oſtendiſſet, ſe id exacturum eſſe, reſpondit.

Cùm ſibi omnes ad iſtum allegationes difficiles, omnes aditus arduos, ac potius interclusos viderent, apud quem non jus, non æquitas, non miſericordia, non propinqui oratio, non amici voluntas; non cujuſquam auctoritas, pro pretio, non gratia valeret: ſtatuunt, id ſibi optimum eſſe factu, quod cuivis veniſſet in mentem, petere auxilium à Chelidone: quæ iſto prætore non modò in jure civili, privatorumque omnium controverſiis, populo Romano præfuit, verùm etiam in his [o] ſartis tectis dominata eſt.

Venit ad Chelidonem C. Muſtius, [p] eques Romanus, publicanus, homo cum primis honeſtus: venit M. Junius, patruus pueri, frugaliſſimus homo, & caſtiſſimus: venit homo ſummo honore, & pudore, & ſummo officio ſpectatiſſimus ordinis ſui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, ô miſeram, atque indignam præturam tuam! ut mittam cetera, quo tandem pudore tales viros, quò dolore, meretricis domum veniſſe arbitramini? qui nulla conditione iſtam turpitudinem ſubiſſent, niſi officii, neceſſitudiniſque ratio coegiſſet. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. domus erat plena: nova jura, nova decreta, nova judicia petebantur. *Mihi det poſſeſſionem: mihi ne adimat: in me judicium ne det: mihi bona addicat:* alii nummos numerabant: alii tabulas obſignabant. domus erat non meretricio conventu, ſed prætoria turba referta.

Simulac poteſtas primùm data eſt, adeunt hi, quos dixi. loquitur Muſtius: rem demonſtrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Reſpondit illa, ut meretrix, non inhumanè: libenter ait ſe eſſe facturam, & ſe cum iſto diligenter ſermocinaturam: reverti jubet. tum diſcedunt. poſtridie revertuntur. negat illa poſſe hominem exorari: permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici poſſe. Vereor, ne quis fortè de populo, qui priori actione non affuit, hæc quia propter inſignem turpitudinem ſunt incredibilia, fingi à me arbitretur. ea vos antea, judices, cognoviſtis.

Dixit juratus P. Potitius, tutor pupilli Junii: dixit M. Junius

Aſconius.

k *Quo maximarum rerum frequentiſſimæ quotidie advocationes fiunt.*] Veluti conſulatur convenientibus advocatis: vel ut alterutri parti apud arbitros adſint; vel ut ipſi judices in rem aliquam capiantur.

l *Quibus de ſartis tectis.*] Harum rerum cura propria cenſoribus datur, id eſt, ſartorum tectorum exigendorum. Verum hæc tueri & procurare, cum cæteris item tum publicis tum privatis operibus, ædilium cura eſt annua.

m *Sine ullo intertrimento.*] *Detrimentum* vel unius partis dici poteſt: *intertrimentum* non ad unius partis ſpectat, ſed dantis & accipientis.

n *Nullam eſſe columnam, quæ ad perpendiculum eſſe poſſit.*] *Perpendiculum*, linea laterum æqualitatem à ſummo ad imum latitudine probans. hoc autem cum in columnis omnibus, tum maxime in ſtructilibus vetuſtis, ubi tumoris eſt aliquid, evenit, in quibus aut media aut ima craſſiora ſunt.

o *Sartis tectiſque dominata eſt.*] Addidit, *que*, ut eſſet plenum dictum: nam *ſarta tecta* dicuntur.

p *Eques R. publicanus.*] Aut potius parcus & attentus: quo magis indignum ſit ad meretricem veniſſe.

Lambinus, hortatu Turnebi & librorum vett. at enim Pall. noſtri & editio prima neutrum horum habent, ſed *olympiis*. Grut.

13. *L. Sulla, Q. Metello cenſoribus.*] Vulgati *conſulibus* aut Coss. malè. natus error ex compendio ſcripturæ Cess. quæ non longè ab altera, eratque librariis uſitatior. vetus editio & Pall. *conſ.* Idem.

14 *Optatum negotium ſibi in ſinum delatum eſſe dicebat.*] Forſitan convenientius *ducebat*, quemadmodum plures ante annos monui in Suſpicionum libellis. *Idem.*

15. *Jam mehercule, inquit.*] Pall. & edd. vett. *Nam.* altera originem puto habuit à Victoriana. *Idem.*

16. *Neque*

nius tutor, & patruus: Muſtius dixiſſet, ſi viveret: ſed pro Muſtio, recenti re de Muſtio auditum dixit L. Domitius: qui cùm ſciret, me ex Muſtio vivo audiſſe, quòd eo ſum uſus plurimùm, ([q] etenim id judicium, quod propè omnium fortunarum ſuarum C. Muſtius habuit, me uno defendente vicit) cùm hoc, ut dico, ſciret L. Domitius me ſcire, ad eum res omnes Muſtium ſolitum eſſe deferre; tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit: aliò reſponſionem ſuam derivavit. Tantus in adoleſcente clariſſimo, ac principe juventutis pudor fuit, ut aliquandiu, cùm à me premeretur, omnia potius reſponderet, quam Chelidonem nominaret. Primò neceſſarios iſtius ad eum allegatos eſſe dicebat: deinde aliquando coactus Chelidonem nominavit.

140 Non te pudet, Verres, ejus mulieris arbitratu geſſiſſe præturam, quam L. Domitius ab ſe nominari vix ſibi honeſtum eſſe arbitrabatur? Rejecti à Chelidone capiunt conſilium ne-
54 ceſſarium, ut ſuſcipiant ipſi negotium. cum Rabonio tutore, quod erat vix H-S quadraginta millium, tranſigunt H-S ducentis millibus. Refert ad iſtum rem Rabonius; ut ſibi videbatur, ſatis grandem pecuniam, & ſatis impudentem eſſe: iſte, qui aliquanto plus cogitaſſet, malè accipit verbis Rabonium: negat eum ſibi illa deciſione ſatisfacere poſſe. ne multa, locaturum ſe eſſe confirmat.

141 Tutores hæc neſciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id eſſe certiſſimum: nullam majorem pupillo metuunt calamitatem. Iſte verò non procraſtinat: locare incipit, non proſcripta, [16] neque edicta die, alieniſſimo tempore, ludis ipſis Romanis, [r] foro ornato. Itaque [s] renuntiat Rabonius illam deciſionem tutoribus. accurrunt tamen ad tempus tutores: digitum tollit Junius patruus. iſti color immutatus eſt: vultus, oratio, mens denique excidit. quid ageret, cœpit cogitare. ſi opus pupillo redimeretur, ſi res abiret [t] ab eo mancipe, quem ipſe appoſuiſſet, ſibi nullam prædam eſſe. Itaque excogitat. quid? nihil ingenioſè. nihil, quod quiſquam poſſit dicere, [17] improbè, verùm callidè: nihil ab iſto tectum, nihil [u] veteratorium exſpectaveritis: omnia aperta, omnia perſpicua reperientur, impudentia, amentia, audacia.

142 Si pupillo opus redimitur, mihi præda de manibus eripitur. [x] quod eſt igitur remedium? quod? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa conſuetudo [y] in bonis, prædibus, prædiiſque vendendis, omnium conſulum, cenſorum, prætorum, quæſtorum denique, [z] ut optima conditione ſit is, cuja res ſit, cujum periculum? Excludit eum ſolum, cui propè dicam ſoli poteſtatem factam eſſe oportebat. quid enim quiſquam ad meam pecuniam, [18] me invito, adſpirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur, ego me refecturum eſſe dico: probatio futura eſt tua, qui locas: [a] prædibus & prædiis [b] populo cautum eſt: &, ſi non putas cautum, ſcilicet tu prætor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas defendendas accedere non ſines?

Operæ pretium eſt, ipſam legem cognoſcere. dicetis, eun- 55
dem conſcripſiſſe, qui illud edictum de hereditate: [19] EX OPE- 143
RE FACIVNDO QVAE PVPILLI JVNII. Dic, dic, quæſo, clarius. C. VERRES PR. VRBIS ADDIDIT. [c] corriguntur leges cenſoriæ. [20] Quid enim? Video in multis veteribus legibus, CN. DOMITIVS, L. METELLVS, L. CASSIVS, CN. SERVILIVS CENSORES ADDIDERVNT: vult aliquid ejuſmodi C. Verres. dic. quid addidit? QVI DE L. MARCIO, M. PERPERNA CENSORIBVS REDEMERIT, [21] EVM [d] SOCIVM NE ADMITTITO: [e] NEVE EI PARTEM DATO, [f] NEVE EI REDIMITO. Quid ita? ne vitioſum opus fieret? At erat probatio tua. Ne parum locuples eſſet? At erat, & eſſet amplius, ſi velles, populo cautum prædibus, & prædiis.

Hic te ſi res ipſa, ſi indignitas injuriæ tuæ non commove- 144
bat: ſi pupilli calamitas; propinquorum lacrymæ; D. Bruti, [g] cujus prædia ſubierunt periculum, M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat: ne illud quidem animadvertebas, ejuſmodi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare poſſes (in tabulas enim retuliſti) nec cum defenſione aliqua confiteri? Addicitur id opus H-S IƆLX millibus; cùm tutores H-S LXXX millibus id opus ad illius hominis iniquiſſimi arbitrium ſe effecturos eſſe clamarent.

Etenim quid erat operis? id, quod vos vidiſtis. omnes illæ 145
columnæ, quas dealbatas videtis, machina appoſita, nulla impenſa dejectæ, eiſdemque lapidibus repoſitæ ſunt. hoc tu H-S IƆLX millibus locaviſti. Atqui in illis columnis dico eſſe, quæ à tuo redemptore commotæ non ſint: dico eſſe, ex qua tantùm tectorium vetus [22] delitum ſit, & novum inductum. Quòd ſi tanta pecunia columnas dealbari putaſſem, certè numquam ædilitatem petiviſſem.

At, ut videatur tamen res agi, & non eripi pupillo: [h] SI 146
QVID OPERIS CAVSA RESCIDERIS, REFICITO. Quid erat, quod 56
reſcin-

Aſconius.

q *Etenim judicium id, quod prope omnium fortunarum.*] Cauſam Muſtius pecuniariam habuit Tullio defendente; cujus oratio non eſt edita.

r *Foro ornato.*] Hoc fieri ludis ſolebat, qui in foro etiam tum dabantur.

s *Renuntiat Rabonius.*] *Renuntiat*, irritam nuntiat.

t *Ab eo mancipe, quem ipſe appoſuiſſet.*] Rabonio ſcilicet fabro.

u *Veteratorium.*] Acutum, callidum.

x *Quod eſt igitur remedium? quod?*] Repetit *quod*, ut deliberantis cunctatio videatur ineſſe verbis ejus.

y *In bonis, prædibus, prædiiſque vendundis.*] *Bona prædia* dicuntur bona ſatiſdationibus obnoxia, ſive ſint in mancipiis, ſive in pecunia numerata: *prædia* vero domus, agri. hæc omnia venduntur, ſi rationi publicæ locator ſartorum tectorum non reſponderit. Ad hoc autem hæc omnia ſunt obnoxia, ut pro ſua voluntate agat redemptor operis, quidquid ſuo periculo facit. tu autem, Verres, cum ego populo Romano ſim obnoxius & prædibus, id eſt, fidejuſſoribus, & prædiis appoſitis, tu mihi non exactor ſis operis, ſed dominus voluntatis?

z *Ut optima conditione ſit.*] Ad hoc, inquit, aſtrictus redemptor tenetur populo Romano, ut optima conditione, quod vult, de redemptione ſua agat. & tu eum excludis, quem ſolum admitti oportuit: ut ad ejus pecuniam, ac ſumptum operis, quem illi imperaturus es, alius accedat.

a *Prædibus, & prædiis.*] *Prædia* ſunt res ipſæ: *prædes* homines, id eſt fidejuſſores, quorum res *bona prædia* uno nomine dicuntur.

b *Populo cautum eſt.*] Ærario ſcilicet.

c *Corriguntur leges cenſoriæ. quid enim video.*] Non εἰρωνικῶς pronunciandum.

d *Socium ne admittito.*] Eum qui tradere ædem debebat.

e *Neve partem dato.*] Aliud enim *ſocius*, aliud *particeps*. nam *particeps* qui certam habet partem, & non indiviſe agit, ut *ſocius*.

f *Neve redimito.*] Ne ipſe iterum a ſe redimat, aut per ſuppoſitam perſonam, ut alter redimat.

g *Cujus prædia ſubierant periculum.*] Satiſdatorem dicit fuiſſe D. Brutum.

h *Si quid operis cauſa reſcideris.*] Satiſdet damni infecti redemptor novus veteri, ſi quid pro neceſſitate operis in æde læſerit.

16. *Neque edicta die.*] Lambinus mavult *prodicta*. vellem prodidiſſet cauſam. Lipſius lib. 11 Variorum cap. 13 fingit *edicta*. neſcio quare. *Grut.*

17. *Improbè verùm callidè.*] Revocavi veterem ſcripturam. Hotomani auctoritas invexerat paſſim, *improbè vel callidè*; ſed præter mſſ. noſtros, etiam eos quos ipſe excuſſerat. noſtra lectio, vetus fuit formula, quâ utebantur homines, cum indicarent aliquid factum *improbè*, ſed ita tamen uti haberet veterator ille, qua ſe tueretur defenſione. *Idem.*

18. *Me invito adſpirat? quid accedit?*] Gulielmius annotavit fortè delendum, *quid accedit?* habetur tamen in membranis noſtris, neque eſt otioſum. *Idem.*

19. EX OPERE FACIVNDO QVAE PVPILLI IVNII.] Lambinus publicavit, QVAE EX OPERE FACIVNDO PVPILLI. ſed nihili eſt ea ſcriptura, præ Antonii Auguſtini: LEX OPERI FACIVNDO PVPILLI IVNII. *quæ? dic dic &c.* verùm ita non eſt in libris noſtris antiquis; neque quidquam variant editiones; quamvis id dicere videatur, de Victorianâ ac Manutianâ, Urſinus noſter. *Grut.* Fruſtra. Mos Romanus poſſit LEX OPERE FACIUNDO. Vide Patris pecuniam veterem libro I cap. 6. *Gronov.*

20. *Quid enim? Video in multis.*] Ita Fulvii Urſini mſſ. ita Pall. item edd. priſcæ. recentiores. *Quod enim video, &c.* Idem.

21. *Eum ſocium &c.*] Pronomen eſt à veteri libro Hotomani. abeſt tamen Pall. & edd. prioribus. *Idem.*

22. *Delitum ſit.*] Retinendum iſtud putat Hotomanus. vetus editio *deletum*, quod & in Pal. ſec. nam pr. *delectum*. forte *dejectum*, ut laudatur Priſciano libro XIIX. *Idem.*

reſcinderet, cùm ſuo quemque loco lapidem reponeret? [i] QVI REDEMERIT, SATISDET DAMNI INFECTI, EI, [k] QVI A VETERE REDEMPTORE ACCEPERIT. Deridet, cùm ſibi ipſum jubet ſatiſdare Rabonium. PECVNIA PRAESENS SOLVATVR. Quibus de bonis? ejus, qui, quod tu H-S IↃLX millibus locaſti, H-S LXXX millibus effecturum ſe eſſe clamavit. Quibus de bonis? pupilli. cujus ætatem & ſolitudinem, etiamſi tutores non eſſent, defendere prætor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias ejus fortunas, ſed etiam bona tutorum ademiſti. [l] 23 HOC OPVS BONVM SVO CVIQVE FACITO.

147 Lapis aliquis cædendus, & apportandus fuit machina ſua. nam illò non ſaxum, non materies advecta eſt: tantùm operis in iſta locatione fuit, quantum paucæ operæ fabrorum, mercedis tulerunt, & [m] manus pretium machinæ. Utrùm exiſtimatis minus operis eſſe unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide 24 redivivo, an quattuor illas reponere? nemo dubitat, quin multo majus ſit novam facere. Oſtendam, in ædibus privatis, longa, difficilique vectura, columnas ſingulas ad impluvium, H-S quadragenis millibus, non minus magnas, locatas.

148 Sed ineptum eſt de tam perſpicua iſtius impudentia pluribus verbis diſputare, præſertim cùm iſte apertè tota lege omnium ſermonem, atque exiſtimationem contemſerit, qui etiam 25 ad extremum adſcripſerit, REDIVIVA SIBI HABETO. quaſi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex redivivis conſtitueretur. At enim ſi pupillo redimi non licebat, non neceſſe erat rem ad ipſum pervenire: poterat aliquis ad id negotium [n] de populo accedere. Omnes excluſi ſunt non minùs apertè, quàm pupillus. diem præſtituit operi faciundo, Kalendas Decembres. locat circiter Idus Septembres, anguſtiis temporis excluduntur omnes.

149 Quid ergo? Rabonius [o] iſtam diem quomodo aſſequitur?
57 Nemo Rabonio moleſtus eſt, [p] neque Kalendis Decembribus neque Nonis, neque Idibus. denique aliquanto in provinciam iſte proficiſcitur priùs, quàm opus effectum eſt. Poſteaquam reus factus eſt, primò negabat opus in acceptum referre poſſe. cùm inſtarer Rabonius, in me cauſam conferebat, quòd tum codicem obſignaſſem. Petit à me Rabonius, & amicos allegat: facilè impetrat. iſte, quid ageret, neſciebat. Si in acceptum non retuliſſet, [q] putabat ſe aliquid defenſionum habiturum. Rabonium porrò intelligebat rem totam eſſe patefacturum. tametſi quid poterat eſſe apertius, quàm nunc eſt, [r] ut uno minus teſte haberet Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio pòſt, quam diem operi dixerat.

26 Hac conditione, ſi quis de populo redemptor acceſſiſſet, 150
cùm die ceteros redemptores excluſiſſet, tum in ejus arbitrium, ac poteſtatem venire nolebat, [s] qui ſibi ereptam prædam arbitraretur. 27 Nam quid argumentamur, quò iſta pecunia pervenerit? fecit ipſe indicium. Primùm cum vehementiùs cum eo D. Brutus contenderet, qui de ſua pecunia H-S XL millia numeravit: [t] 28 quod jam iſte ferre non poterat, opere addicto, prædibus acceptis, de H-S IↃLX millibus, remiſit D. Bruto H-S CX millia. Hoc ſi aliena res eſſet, certè facere non potuiſſet. Deinde nummi numerati ſunt Cornificio: quem ſcribam ſuum fuiſſe negare non poteſt. Poſtremò ipſius [u] Rabonii tabulæ prædam illam iſtius fuiſſe clamant. RECITA NOMINA RABONII.

Hic etiam priore actione Q. Hortenſius pupillum Junium 58
veniſſe prætextatum in veſtrum conſpectum, 29 & teſtes ſe- 151
cum patruo teſtimonium dicente, queſtus eſt: & me populariter agere, atque invidiam commovere, quòd puerum producerem, clamitavit. Quid erat, Hortenſi, tandem in illo puero populare? quid invidioſum? [x] Gracchi, credo, aut Saturnini, aut alicujus hominis ejuſmodi produxeram filium, ut nomine ipſo, & memoria patris, animos imperitæ multitudinis concitarem. P. Junii erat, hominis de plebe Romana, filius: quem pater moriens tum tutoribus & propinquis, tum legibus, tum æquitati magiſtratuum, tum judiciis veſtris commendandum putavit.

Hic iſtius ſcelerata locatione, nefarioque latrocinio, bonis 152
patriis, fortuniſque omnibus ſpoliatus, venit in judicium: ſi nihil aliud, ſaltem, ut eum, cujus opera ipſe multos annos eſt in ſordibus, paullo tamen obſoletiùs veſtitum videret. Itaque tibi, Hortenſi, non illius ætas, ſed cauſa: non veſtitus, ſed fortuna, popularis videbatur. neque te tam commovebat, quòd ille cum toga prætexta, quàm quòd [y] ſine bulla venerat. veſtitus enim neminem commovebat is, quem illi mos, & jus ingenuitatis dabat. quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium, atque inſigne fortunæ, hoc ab iſto prædone ereptum eſſe, graviter, & acerbè homines ferebant.

Ne-

Aſconius.

i *Qui redemerit.*] Rabonium ſignificat.

k *Qui à vetere redemptore acceperit.*] Pupillum dicit. huic jubet ſatiſdare Rabonium, hoc eſt, ipſum ſibi. nam cum ſit tutor pupilli, utrobique res ejus agitur.

l *Hoc opus bonum ſuo cuique.*] Verbum eſt res diverſas ſimul comprehendens, hoc eſt, bono latere, integris menſuris, apta arena, utili calce, machinis idoneis, proba materie.

m *Manupretii machinæ.*] *Manupretium* dicitur, ubi non tam materiæ ratio, quam manus atque artis ducitur.

n *De populo accedere.*] Hucuſque à capite quod eſt, *At enim*, interrogative pronuntiandum eſt. & contra reſponſive, *Omnes rejecti ſunt.* Omnia, inquit, facta ſunt, ne quis de populo redemptor fieret, qui aut pupillo parceret, aut conſcius prædæ prætoris eſſet. Sed quæritur, qui fieri potuit, ut, cum ex Idibus Septembribus in calendas Decembres diem operi faciundo præſtituerit, omnes anguſtiis temporis excluderentur, in tanta facilitate operis faciendi, quantam ipſe oſtendit, cum diceret, minus eſſe operis illas quatuor columnas reponere, quam unam ab integro novam efficere. Reſpondetur, Ciceronem impenſam operis parvam putare, non moram. ſed has, inquit, anguſtias temporis non timuit Rabonius propter conniventiam Verris.

o *Iſtam diem quo modo aſſequitur?*] Quo modo accurrit (f. occurrit) ad diem?

p *Neque Calendis Decembribus, neque Nonis, neque Idibus.*] Religioſe in me * nominat vultu * divo * novit Idus Calen. * Cicero Nonas addidit, quamvis hoc pronuntiatione ſolvatur. Et cum irriſione hoc dici videre poſſumus.

q *Putabat ſe aliquid defenſionis habiturum.*] Ut diceret, adeo nullum appoſui redemtorem, ut poſt diem præſtitutum operi non ab eo ſuſceperim opus, nec in acceptum retulerim.

r *Ut uno minus teſte haberet.*] Ut de tot, qui contra ſe ſunt, teſtibus unum Rabonium detraheret. Cum die cæteros excluſiſſet, tum in ejus arbitrium ac poteſtatem venire volebat. Præſtituendo diem anguſtiſſimam operi, duas res aſſecutus eſt Verres, inquit: cæteros excluſit conditione temporis, & ipſum Rabonium in ſua poteſtate habuit: qui videbat quidem ſibi prædam eripi à Verre, ſed non ſe commovebat metu temporis præfiniti.

s *Qui ſibi ereptam prædam arbitraretur.*] Rabonius ſcilicet; qui à Verre ſibi arbitraretur lucrum redemptionis ereptum.

t *Quod jam iſte referre non poterat.*] Nimis enim erat invidioſum.

u *Rabonii tabulæ.*] In quibus ſcriptum eſt, ad Verrem pecuniam perveniſſe, quam Rabonius tutor pupilli nomine dedit Verri, tanquam ſi ipſe à pupillo acciperet.

x *Gracchi credo, aut Saturnini.*] Seditioſorum tribunorum pl.

y *Sine bulla.*] Simul cum prætexta etiam bulla ſuſpendi in collo infantibus ingenuis ſolet aurea, libertinis ſcortea, quaſi bullientis aquæ, ſinus communiens, pectuſque puerile.

23. *Hoc opus bonum ſuo cuique facito.*] Recentiſſimi *bono ſuo quoque*, ex arbitratu Hotomani, ſed contra Pall. contra receptam antea lectionem, citatamque Pædiano. *Grut.*

24. *Redivivo.*] Videantur Caſtigationes Joſ. Scaligeri ad epigramma Catulli XVII. *Idem.*

25. *Ad extremum adſcripſerit.*] Ita alii è Priſciano; ſed ego nitor fide Pall. editioniſque principis, in quibus *aſcripſerit*, non ut in medii ævi codicibus, *conſcripti.* *Idem.*

26. *Hac conditione &c.*] Locus vexatiſſimus, ab Hotomano, ab Lambino, neque opem ferunt vetuſtius cuſi, aut Pall. niſi quod ii omnes, *nolebant*, item *arbitrarentur*. Idem.

27. *Nam quid argumentamur.*] Editio vetus & Pall. item mſſ. Hotomani, *Nonne arg* pro quo maluiſſet, *Non n. arg.* Idem.

28. *Quod jam iſte ferre non poterat.*] Itane nulla ducenda ratio eſt Aſconii, qui palam oſtendit *referre*, idque exponit? certe undiquaque id præferendum videtur. *Gron.*

29. *Et teſteis ſecum, patruo &c.*] Admiſit Lambinus veroſimilem divinationem Errici Memmii, *& ſtetiſſe cum patruo.* equidem non improbo talem lectionem; improbo Lambinum qui eapropter vulgatum ejecit, ſuſtentatum tot hactenus editionibus, tot mſſ. etiam Pall. noſtris. *Grut.*

30. *Quin*

Neque erant hæ lacrymæ populares magis, quàm noſtræ, quàm tuæ, Q. Hortenſi; quam horum, qui ſententiam laturi ſunt: ideò, quòd communis eſt cauſa, commune periculum: communi præſidio talis improbitas, tamquam aliquod incendium, reſtinguenda eſt. habemus enim liberos parvos. incertum eſt, quàm longa noſtrûm cujuſque vita futura ſit. conſulere vivi, ac proſpicere debemus, ut illorum ſolitudo, & pueritia quàm firmiſſimo præſidio munita ſit. Quis eſt enim, qui tueri poſſit liberûm noſtrorum pueritiam contra improbitatem magiſtratuum? Mater, credo. ſcilicet magno præſidio fuit Anniæ pupillæ mater, fœmina primaria: minùs, illa deos, homineſque implorante, iſte infanti pupillæ fortunas patrias ademit. Tutoreſne defenderent? perfacile verò apud iſtiuſmodi prætorem, à quo M. Marcelli tutoris, in cauſa pupilli Junii, & oratio, & voluntas, & auctoritas repudiata eſt.

Quærimus etiam, quid iſte in ultima Phrygia, quid in extremis Pamphiliæ partibus fecerit? qualis in bello prædonum prædo ipſe fuerit, qui in foro populi Romani pirata nefarius reperiatur? [z] Dubitamus, quid iſte in hoſtium præda molitus ſit, qui manubias ſibi tantas [a] ex L. Metelli manubiis fecerit? qui majore pecunia quattuor columnas dealbandas, quàm ille omnes ædificandas locaverit? exſpectemus, quid dicant ex Sicilia teſtes? Quis umquam templum illud adſpexit, quin avaritiæ tuæ, quin injuriæ, quin audaciæ teſtis eſſet? Quis [b] à ſigno Vertumni in circum maximum venit, [30] quin is in unoquoque gradu de avaritia tua commoneretur? [c] quam tu viam tenſarum, atque pompæ ejuſmodi exegiſti, ut tu ipſe illà ire non audeas. Te putet quiſquam, cùm ab Italia fretu disjunctus eſſes, ſociis temperaſſe? qui ædem Caſtoris, teſtem furtorum tuorum eſſe volueris: quam populus Romanus quotidie, judices etiam tum, cùm de te ſententiam ferrent, viderent?

Atque etiam judicium in prætura publicum exercuit. non enim prætereundum eſt ne id quidem. petita multa eſt apud iſtum prætorem à Q. Opimio: qui adductus eſt in judicium, verbo, quòd, cùm eſſet tribunus plebis, [d] interceſſit contra legem Corneliam: re, quòd in tribunatu dixiſſet [e] contra alicujus hominis nobilis voluntatem. De quo judicio ſi velim dicere omnia, multi appellandi, lædendique ſunt: quod mihi non eſt neceſſe. tantum dicam, [f] paucos homines, ut leviſſimè dicam, arrogantes, hoc adjutore, Q. Opimium per ludum, & jocum fortunis omnibus evertiſſe.

Is mihi etiam queritur, quòd à nobis, IX ſolis diebus, pri- 156
ma actio ſui judicii tranſacta ſit: cùm apud ipſum tribus horis Q. Opimius, ſenator populi Romani, bona, fortunas, ornamenta omnia amiſerit? cujus propter indignitatem judicii, ſæpiſſimè eſt actum in ſenatu, ut genus hoc totum multarum, ac judiciorum ejuſmodi tolleretur. Jam verò in bonis Q. Opimii vendendis, quas iſte prædas quàm apertè, quàm improbè fecerit, longum eſt dicere. Hoc dico, niſi vobis id hominum honeſtiſſimorum tabulis planum fecero, fingi à me hoc totum temporis cauſa putatote.

Jam qui ex calamitate ſenatoris populi Romani, cùm præ- 157
tor judicio ejus præfuiſſet, ſpolia domum ſuam referre, & [g] manubias detrahere conatus eſt; is ullam ab ſeſe calamitatem poterit deprecari? [h] Nam de ſubſortitione illa Juniana 61
judicum nihil dico. Quid enim? contra tabulas, quas tu protuliſti, audeam dicere? difficile eſt. Non enim me tua ſolùm, & judicum auctoritas, ſed etiam annulus aureus ſcribæ tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile eſt: hoc dicam, quod oſtendam, multos ex te viros primarios audiſſe, cùm diceres, ignoſci tibi oportere, quòd falſum codicem protuleris. nam, qua invidia C. Junius conflagrarat, ea, niſi providiſſes, tibi ipſi tum pereundum fuiſſe.

Hoc modo iſte ſibi, & ſaluti ſuæ proſpicere didicit, refe- 158
rendo in tabulas & privatas, & publicas, quod geſtum non eſſet: tollendo, quod eſſet, & ſemper aliquid demendo, mutando, [31] curando ne litura appareat, interpolando. Eò enim uſque progreditur, ut ne defenſionem quidem maleficiorum ſuorum ſine aliis maleficiis reperire poſſet. [i] Ejuſdem modi ſortitionem homo amentiſſimus ſuorum quoque judicum fore putavit per ſodalem ſuum, [k] Q. Curtium, judicem quæſtionis: cui niſi ego vi populi, & hominum clamore, atque convitio reſtitiſſem; [l] ex hac decuria noſtra, [m] cujus mihi copiam quàm lar-

---

Aſconius.

z *Dubitamus, quid iſte in hoſtium præda molitus ſit.*] Scilicet, cum piratarum navem cepit, & prædam omnem ad ſe avertit.

a *Ex L. Metelli manubiis.*] Ex æde Caſtoris, quam de manubiis L. Metellus extruxerat: qui Metellus, ſubactis Dalmatis, Dalmaticus appellatus eſt. *Manubiæ* autem ſunt præda Imperatoris pro portione de hoſtibus capta.

b *A ſigno Vortumni in circum maximum.*] Signum Vortumni in ultimo vico Thurario eſt, ſub baſilicæ angulo flectentibus ſe ad poſtremam dexteram partem. *Vortumnus* autem Deus invertendarum rerum eſt, id eſt, mercaturæ. Circus autem maximus eſt idem, in quo nunc Circenſes ſpectantur.

c *Quam tu viam thenſarum, atque pompæ ejuſmodi exegiſti*] Sic exegiſti. *Exigere viam* dicuntur magiſtratus, cum viciniam cogunt munire quam diligentiſſime ſumptu facto. *Thenſæ* autem ſunt ſacra vehicula. *Pompa* ordinum & hoſtiarum. *Thenſas* alii à divinitate dici putant: alii, quod ante ipſas lora tenduntur, quæ gaudent manu tenere & tangere, qui eas deducunt. *Orbita* autem duas res ſignificat. nam *orbita* & rota ipſa intelligitur, & veſtigium rotæ in molli ſolo.

d *Interceſſiſſet contra legem Corneliam.*] Ut tribuni pl. aliorum quoque magiſtratuum capeſſendorum poteſtatem haberent. Perſuaſiſſe dicitur hanc legem Opimius.

e *Contra alicujus hominis nobilis voluntatem*] Catulum ſignificat, qui tunc princeps fuit Sullanæ factionis.

f *Paucos homines, ut leviſſime dicam, arrogantes.*] Catulum, Hortenſium, Curionemque ſignificat.

g *Manubias detrahere conatus ſit.*] Spolia quæſita de vivo hoſte, nobili per deditionem *manubias* veteres dicebant: & erat imperatorum hæc præda, ex qua, quod vellent, facerent.

h *Nam de ſubſortitione illa Juniana, judices, nihil dico.*] Sortitus erat judices prætor Verres in judicio, quo Oppianicus accuſatus eſt à Cluentio. rejectione utrinque facta, ſubſortitus eſt in eorum locum Verres, ut mos eſt, alios. damnato Oppianico, cum in invidia res eſſet, quod pecunia reus videretur oppreſſus; & princeps illorum judicum damnatus eſſet Junius, quod diceretur alios ſuppoſuiſſe, qui reum damnarent, non eos, quos prætor fuerat ſubſortitus: etiam Verres ipſe, ut hæc invidia adverſus Junium vera videretur, ſuſtulit, quos in ſuis tabulis habebat, & alios in litura ſcripſit, & obſignavit annulo non ſolum ſuo, ſed etiam ſcribæ ſui. quem furtorum participem ſuorum & divitem fecerat, & annulo donaverat aureo.

i *Ejuſdem modi ſubſortitionem homo amentiſſimus ſuorum quoque judicum fore putavit.*] Obſcurus locus. ſed, ut opinor, hic ſenſus eſt: Putavit, inquit, Verres eodem loco ſupponi potuiſſe judices, qui ſe corrupti abſolverent, quemadmodum ſuppoſiti erant, qui Oppianicum condemnarant. nam Q. Curtius, ſodalis ejus, judex quæſtionis, ſubſortiebatur in locum rejectorum, quos iſte redemerat, improbos judices, quibus ad venales ſententias proferendas ultimo die ſubjectis uteretur. Facile autem pro veris judicibus improbi ſupponi poterant volente hoc judice quæſtionis, & illis patientibus, qui veri judices erant: quia niſi citati non conſidebant: & grave onus erat, & incommodum, judicare.

k *Q. Curtium judicem quæſtionis.*] Apparet hunc poſt hoc factum à Cicerone eſſe rejectum convitio populi, qui in corona aderat.

l *Ex hac decuria noſtra.*] *Decuriam* modo ordinem, ac per hoc ex vobis: quia honeſtiorum *decuriæ*, inferiorum *centuriæ* dicebantur.

m *Cujus mihi poteſtatem largiſſimam fieri oportebat.*] Quæ ſcilicet non fieret, ſi pro vobis alii ſubjicerentur.

---

30. *Quin is unoquoque gradu.*] Sic mſſ. Pall. aliorumque. ſic olim editi. nam minus priſci, *quin is in unoquoque &c.* Gruter.

31. *Curando ne litura appareat, interpolando.*] Lipſius noſter lib I Variorum cap. 20 ejicit, ceu cujuſpiam nugatoris verba, totum iſtud, *curando ne litura appareat*; tanto quidem confidentius quod hujus nihil exſtet item apud Nonium in *Interpolare*. mihi tanta non eſt audacia, ut ideo deleam. imò multum habent quibus auditor capiatur: ſervantque alioqui & Pall. & olim cuſi. *Idem.*

largiſſimè factam oportebat, erepta eſſet [32] facultas eorum, [n] quos iſte annuerat, in ſuum conſilium [o] ſine cauſa ſuæ ſubſortiebatur. * * *

Multa deſunt.

Aſconius.

n. *Quos iſte annuerat.*] Quaſi diceret, ſuggereret.

o *Sine cauſa.*] Non rejectis ſcilicet iis, in quorum locum alios ſubſortiebatur. hoc eſt, unoquoque veſtrum nobis manente, neque rejecto.

32. *Facultas eorum quos iſte annuerat.*] Victorius habet, item Paulus Manutius, *bonorum, cùm is annuerat, aut cum iis quos iſte annu.* Lambinus *facultas bonorum cùm eos quibus iſte innuerat* præter mſſ. & olim vulgatos; quorum illi nihil abeunt à noſtro; hi tantum, quod expreſſerint, *adnumerat*. Grut.

ACCUSATIONIS IN C. VERREM, LIBER SECUNDUS, DE JURISDICTIONE SICILIENSI.

ORATIO SEPTIMA.

I
1 MULTA mihi neceſſariò, judices, prætermittenda ſunt, [1] ut poſſim aliquo modo aliquando de iis rebus, quæ meæ fidei commiſſæ ſunt, dicere. recepi enim cauſam Siciliæ. [a] ea me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen hoc onere ſuſcepto, & recepta cauſa Sicilienſi, amplexus animo ſum aliquanto amplius. ſuſcepi enim cauſam totius ordinis: ſuſcepi cauſam populi Romani, quòd putabam tum denique rectè judicari poſſe, ſi non modo reus improbus adduceretur; ſed etiam diligens, & firmus accuſator ad judicium veniret.

2 Quo mihi maturiùs ad Siciliæ cauſam veniendum eſt, relictis ceteris ejus furtis, ac flagitiis, ut & viribus quàm integerrimis agere, & ad dicendum temporis ſatis habere poſſim. Atque adeò, antequàm de incommodis Siciliæ dico, pauca mihi videntur eſſe de provinciæ dignitate, vetuſtate, utilitate dicenda. Nam cùm omnium ſociorum, provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum præcipuè Siciliæ, judices, plurimis, juſtiſſimiſque de cauſis: primùm quòd omnium nationum exterarum [b] princeps Sicilia ſe ad amicitiam, fidemque populi Romani applicuit: prima omnium, id quod ornamentum imperii eſt, provincia eſt appellata: prima docuit majores noſtros, quàm præclarum eſſet exteris gentibus imperare: ſola fuit ea fide benivolentiaque erga populum Romanum, ut civitates ejus inſulæ, quæ ſemel in amicitiam noſtram veniſſent, [c] numquam poſtea deficerent: pleræque autem, & maximè illuſtres [d] in amicitia perpetuò manerent.

Itaque majoribus noſtris in Africam ex hac provincia gra- 3
dus imperii factus eſt. neque enim tam facilè opes Karthaginis
tantæ concidiſſent, niſi illud & rei frumentariæ ſubſidium, &
receptaculum claſſibus noſtris pateret. Quare P. Africanus, 2
Karthagine deleta, Siculorum urbes [e] ſignis, monumentiſque pulcherrimis exornavit: ut, quos victoria populi Romani maximè lætari arbitrabatur, apud eos monumenta victoriæ plurima collocaret.

[f] Denique ille ipſe M. Marcellus, cujus in Sicilia virtutem 4
hoſtes, miſericordiam victi, fidemque ceteri Siculi perſpexerunt, non ſolùm ſociis in eo bello conſuluit, verùm etiam ſuperatis hoſtibus temperavit. urbem pulcherrimam, Syracuſas, [g] quæ cùm manu munitiſſima eſſet, tum loci natura, terra, ac mari

Aſconius.

Argumentum. Hæc ſine dubio ad accuſationem propoſiti criminis ſpectat oratio. nam in ſuperiore anteactæ res ſunt expoſitæ: quæ quia magis adjuvant accuſationem, quam ipſæ ſint principales, in unum librum coactæ ſunt judicio Ciceronis curſim enumerantis, quæ Verres quæſtor; quæ proquæſtore; quæ legatus; quæ denique prætor urbanus admiſerit. Ubi ventum eſt ad cauſam ipſam, & Sicilienſia crimina, quatuor libros edidit: unum de juriſdictione; alterum de frumento; tertium de ſignis; quartum de ſuppliciis. In qua diſtributione non ordo temporis, ſed facinorum genera, & momenta, ſervata ſunt. Incipit autem à laude Siciliæ, & egreditur ad crimen Dionis, deinde Soſippi, & Epicratis. Sed de jure Siculorum everſo fruſtra quidam Ciceronem reprehendunt, quod non inde cœperit: cum ſuperiora crimina non egeant ejuſmodi tractatu, qui ad ſequentia pertinet; & oratoris conſilio à magnis iiſdemque clarioribus ſumendum eſſet exordium. Itaque poſthoc, duo criminum genera perſequitur ad extremum. Primum de Heraclio; de expreſſis honoribus ab invitis; de Epicrate Bideno; deque rebus capitalibus, ubi de Sopatro, de Sthenio: quæ omnia ſunt de jure dicundo. Alterum de ſenatoribus; de ſacerdotibus; de cenſoribus pretio à Verre factis; de collatione in ſtatuas; de publicanorum cum Verre convenientia in furtis; de tabulis Carpinatii pecunias Verris extraordinarias continentibus. Genus cauſæ in omnibus Verrinarum libris admirabile. Status principaliter conjectura.

a *Ea me ad hoc negotium provincia attraxit.*] Hoc vero plus eſt, quam quod in Divinatione dixit, *ſuſcepi cauſam reip.*

b *Princeps Sicilia.*] Tum cum Meſſana civitas ſeditione diviſa auxilium contra Hieronem per legatos à populo Romano petiit: quod initium fuit diſcordiæ.

c *Nunquam poſtea deficerent.*] Apparet, quia poſt ſocietates & amicitiam firmatam nihil tale commiſerant.

d *In amicitia perpetua manerent.*] Quæ nunquam defecerant.

e *Signis, monumentiſque pulcherrimis.*] Præparatio ad librum de ſignis.

f *Denique ille ipſe M. Marcellus.*] Hic imperator cum eſſet, vicit, cepitque Syracuſas, & victis pepercit.

g *Quæ cum manu munitiſſima eſſet.*] Ne quis diceret; non fuit quod timeret.

1. *Ut poſſim aliquo modo aliquando de his &c.*] Revocavi editionum exoletarum ſcripturam, Palatinis noſtris confirmatam, item codice Joannis Matalii Metelli, quo uſus fuerat Gulielmius. poſteriores vel *aliquando*, vel *aliquo modo* abjecerant; non rectè, meâ quidem

mari claudebatur, [h] cùm vi, conſilioque cepiſſet; non ſolùm incolumem paſſus eſt eſſe, ſed ita reliquit ornatam, ut eſſet idem monumentum victoriæ, manſuetudinis, continentiæ: 1 cùm homines viderent, & quid expugnaſſet, & quibus pepercíſſet, & quæ reliquiſſet. tantum ille honorem Siciliæ habendum putavit, ut ne hoſtium quidem urbem ex ſociorum inſula tollendam arbitraretur.

Itaque ad omnes res Sicilia provincia ſemper uſi ſumus, ut, quidquid ex ſeſe poſſet efferre, id non apud eos naſci, ſed 2 domi noſtræ conditum putaremus. [i] Quando illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus eſſe putaret, non ultrò pollicita eſt? quando id, quod imperaretur, recuſavit? Itaque ille M. Cato Sapiens cellam penariam reipublicæ noſtræ, nutricem plebis Romanæ, Siciliam nominavit. Nos verò experti ſumus, [k] Italico maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis non pro penaria cella, ſed pro ærario illo majorum vetere, ac referto fuiſſe. nam ſine ullo ſumtu noſtro, 3 coriis, tunicis, frumentoque ſuppeditato, maximos exercitus noſtros veſtivit, aluit, armavit.

Quid illa, [l] quæ forſitan ne ſentimus quidem, judices, quanta ſunt? quòd 4 multis locupletioribus civibus utimur? quòd habent propinquam, fidelem, fructuoſamque provinciam, quò facilè excurrant? ubi libenter negotium gerant? quos illa partim mercibus ſuppeditandis cum quæſtu, compendioque dimittit: partim retinet, ut arare, ut paſcere, ut negotiari libeat, ut denique ſedes, ac domicilium collocare. quod commodum 5 non mediocre populi Romani eſt; tantum civium Romanorum numerum, tam prope ab domo, tam bonis, fructuoſiſque rebus detineri.

Et quoniam quaſi quædam prædia populi Romani ſunt, vectigalia noſtra, atque provinciæ: quemadmodum propinquis vos veſtris prædiis maximè delectamini; ſic populo Romano jucunda ſuburbanitas eſt hujuſce provinciæ. Jam verò hominum ipſorum, judices, ea patientia, virtus, frugalitaſque eſt, ut proximè ad noſtram diſciplinam [m] illam veterem, [n] non ad hanc, quæ nunc increbruit, videantur accedere. nihil ceterorum ſimile Græcorum, nulla deſidia, nulla luxuria: contrà ſummus labor in publicis, privatiſque rebus, ſumma parſimonia, ſumma diligentia. Sic porrò noſtros homines diligunt, ut his ſolis [o] neque publicanus, neque negotiator odio ſit.

Magiſtratuum autem noſtrorum injurias ita multorum tulerunt, ut numquam ante hoc tempus ad [p] aram legum, præſidiumque veſtrum [q] publico conſilio confugerint. [r] tametſi & illum annum pertulerant, qui ſic eos afflixerat, ut ſalvi eſſe non poſſent, niſi C. Marcellus quaſi aliquo fato veniſſet, [s] ut bis ex eâdem familiâ ſalus Siciliæ conſtitueretur, [t] 6 & poſtea M. Antonii infinitum illud imperium ſenſerant. Sic à majoribus ſuis acceperant, tanta populi Romani in Siculos eſſe beneficia, ut etiam injurias noſtrorum hominum perferendas putarent. 8

[u] In neminem civitates ante hunc teſtimonium publicè dixerunt. Hunc denique ipſum pertuliſſent, ſi humano modo, ſi uſitato more, ſi denique uno aliquo in genere peccaſſet. ſed cùm perferre non poſſent luxuriem, crudelitatem, avaritiam, ſuperbiam: cùm omnia ſua commoda, jura, beneficia ſenatus populique Romani, unius ſcelere, ac libidine perdidiſſent: hoc ſtatuerunt, aut iſtius injurias per vos ulciſci, & perſequi; aut, ſi vobis indigni eſſent viſi, quibus opem, auxiliumque ferretis, 7 urbes, ac ſedes ſuas relinquere, quandoquidem agros jam ante iſtius injuriis exagitati reliquiſſent. 9

Hoc conſilio à L. Metello legationes univerſæ petiverunt, 4 ut quamprimum iſti ſuccederet. Hoc animo toties apud patronos de ſuis miſeriis deplorarunt. Hoc commoti dolore, 10 [x] poſtulata conſulibus, quæ non poſtulata, ſed in iſtum crimina viderentur eſſe, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, cujus fidem, continentiamque cognoverant, propè de vitæ meæ ſtatu, dolore, ac lacrymis ſuis deducerent, ut ego iſtum accuſarem: [y] à quo mea longiſſimè ratio, voluntaſque abhorrebat. Quamquam in hac cauſa multo plures partes mihi defenſionis, quàm accuſationis, ſuſcepiſſe videor.

Poſtremò homines ex tota provincia nobiliſſimi, primique, 11 [z] publicè, privatimque venerunt. 8 graviſſima, atque honeſtiſſima quæque civitas vehementiſſimè ſuas injurias perſecuta eſt. [a] At quemadmodum, judices, venerunt? videor enim mihi li-

Aſconius.

h *Cum vi conſilioque cepiſſet.*] Ne quis diceret, non potuit hoſtium urbem Syracuſas.

i *Quando illa frumentum.*] Omne genus penſitationis in hoc capite poſitum eſt, canonis, oblationis, indictionis.

k *Italico bello.*] Sociali.

l *Quæ forſitan ne ſentimus quidem judices.*] Quædam commoda ita, ut non ſentiantur, alia conſequuntur, ut ſanitatem integritas virium. ſentimus autem, ſi illa ſubtrahantur: cujuſmodi eſt, quod nunc dicit, negociatores Romani lucra faciunt, & locupletes ſunt de opportunitate Siciliæ.

m *Illam veterem.*] Bonam conſuetudinem.

n *Non hanc, quæ nunc increbuit.*] Malam.

o *Neque publicanus, neque negotiator.*] Odioſiſſima hæc ſunt Romanorum hominum per provincias nomina.

p *Aram legum.*] Tribunal prætoris, ac ſubſellia judicum.

q *Publico conſilio*] Quia non poteſt negari, fuiſſe illos accuſatores M. Lepidi: addidit, *publico conſilio:* quaſi illud non omnes tunc fecerint.

r *Tametſi illum annum.*] M. Lepidi prætoris, qui accuſari cœperat à duobus Metellis, Celere, & Nepote: qui cum legibus interrogaſſent, victi ejus apud populum gratia deſtiterunt.

s *Ut bis ex ea familia.*] Semel, quod proavus conſervavit victor Syracuſas: iterum, hic pronepos magiſtratu ſuo Siculos recreavit.

t *Et poſtea M. Antonii.*] Hic eſt M. Antonius, qui gratia Cottæ conſulis, & Cethegi factione in ſenatu, curationem infinitam nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus eſt, & ad poſtremum inferens Cretenſibus bellum, morbo interiit.

u *In neminem ante hunc.*] Recte: quia Lepidus legibus tantum interrogatus, necdum etiam cœperat accuſari.

x *Poſtulata conſulibus, quæ non poſtulata.*] Ne ipſe in Verrem concitaſſe Siculos videatur, voluntatem eorum contra Verrem cum multis aliis rebus eſſe monſtratam dicit: tum etiam quia petitiones ad ſenatum per legatos Siculi tales miſerunt, ut non tam beneficia poſtulare, quam hujus injurias deſcribere viderentur, ut puta cum petunt, ne rei fiant abſentes, quia Sthenius apud Verrem hoc paſſus fuerat: & alia hujuſmodi.

y *A quo mea longiſſime ratio.*] *A quo*, à qua re, à quo negotio, accuſationis ſcilicet.

z *Publice, privateque.*] Aut legati, aut ſuas injurias perſequentes.

a *At quemadmodum judices venerint.*] Obſcurus ſenſus, & per hyperbaton cum parentheſi figura, & novo modo, in ſententia magis, quam in verbis explicatur. eſt enim ſenſus hic: at quemadmodum judices venerint, id eſt, quam animoſe contra Verrem, ex hoc cognoſcite. & docet, quoties deterriti, & per quos, & quibus minis, accuſandi tamen Verris non depoſuerint voluntatem.

quidem ſententia. *Gruter.*

2. *Domi noſtræ conditum putaremus.*] Sic Pall. noſtri & vetuſtius cuſi. Lambinus interjecit è mſſ. *conditum jam putaremus*, quod & in Metellano; ſed non eſt neceſſarium. *Idem.*

3. *Coriis, tunicis, frumentoque.*] Conjicit Gulielmius *coritis.* minus dextrè. neque enim admodum utebantur eo genere telorum Romani. & *coria* ſunt quæ adhibebantur ad tabernacula. decepit eum puto, quod ſequeretur, *veſtivit, alvit, armavit.* at armat etiam qui pelles præbet, tueturque cum contra injuriam aëris, tum contra tela hoſtium in oppugnatione urbium &c. *Idem.*

4. *Multis locupletioribus.*] Nannius conjiciebat *multò*, quod ſtatim recipit in contextum Lambinus, contra libros. ſcias illi ſemper pependiſſe hamum. *Idem.*

5. *Non mediocre populi Ro. eſt; tantum civium Romanorum numerum &c.*] Metelli liber *non mediocre Reip. eſt; tant. civium numerum*, ſine illo *Romanorum.* non placet: elegantius enim vox ea abeſſet retento *populi Rom.* quomodo expreſſere Pall. & edd. caſcæ. *Idem.*

6. *Et poſt M. Antonii infinitum &c.*] Excluſi ſcripturam olim vulgatam, quæque in Pall. noſtris; obſecutus lectioni Aſconianæ; rationi Hotomanianæ. *Idem*

7. *Urbeis ac ſedes ſuas relinquerent.*] Ita edd. priſcæ, ita Victoriana, ita Pall. ne Lambino credamus, aſſeveranti in aliis impreſſis paſſim exſtare *relinquere.* Idem.

8. *Graviſſima atque honeſtiſſima quæque civitas.*] Eſt à Pall. & olim editis. nam Lambinus *atque ampliſſima* non erat neceſſe. nam & ſic infra cap. 17 f. *imponatur honeſtæ civitati &c.* Idem.

liberiùs apud vos jam pro Siculis loqui debere, quàm fortſitan ipſi velint. [b] ſaluti enim eorum potiùs conſulam, quàm voluntati. Ecquem exiſtimatis umquam ulla in provincia reum abſentem contra inquiſitionem accuſatoris, tantis opibus, tanta cupiditate eſſe defenſum? [c] Quæſtores utriuſque provinciæ, qui iſto prætore fuerant, cum faſcibus mihi [d] præſto fuerunt.

12 Hi porrò, qui ſucceſſerunt, vehementer iſtius cupidi, liberaliter ex iſtius cibariis tractati, non minùs acres contra me fuerunt. Videte, quid potuerit, [9] qui quattuor in una provincia quæſtores, ſtudioſiſſimos defenſores, propugnatoreſque habuerit: [e] prætorem verò, cohortemque totam ſic ſtudioſam, ut facilè appareret, non tam illis Siciliam, quàm inanem offenderant, quàm Verrem ipſum, qui plenus deceſſerat, provinciam fuiſſe. Minari Siculis, [10] ſi decreſſent legationes, quæ contra iſtum dicerent: minati, ſi qui eſſent profecti: aliis, ſi laudarent, benigniſſimè promittere: graviſſimos privatarum rerum teſtes, quibus nos præſentibus denuntiavimus, eos vi, cuſtodiiſque retinere.

5 Quæ cùm omnia facta ſint, tamen unam ſolam ſcitote eſſe

13 civitatem Mamertinam, quæ publicè legatos, qui iſtum laudarent, miſerit. [11] Ejus autem legationis principem, civitatis nobiliſſimum, C. Hejum, juratum dicere audiſtis: iſti navem onerariam maximam, Meſſanæ eſſe, publicè coactis operis, ædificatam. idemque Mamertinorum legatus, iſtius laudator, non ſolùm iſtum bona ſua, verùm etiam ſacra, deoſque penates à majoribus traditos, ex ædibus ſuis eripuiſſe dixit. Præclara laudatio, cùm duabus in rebus legatorum [f] una opera conſumitur, [g] in laudando, atque repetendo. Atque ea ipſa civitas [h] qua ratione illi amica ſit, dicetur certo loco. reperietis enim, quæ cauſæ benivolentiæ ſint Mamertinis erga iſtum, eas ipſas cauſas, ſatis juſtas eſſe damnationis. [l] Alia civitas nulla, judices, publico conſilio laudat.

14 [K] Vis illa ſummi imperii tantùm potuit apud perpaucos homines, non civitates, ut aut leviſſimi quidam ex miſerrimis, deſertiſſimiſque oppidis invenirentur, qui [l] injuſſu populi, ac ſenatus proficiſcerentur: aut ii, [12] qui contra iſtum legati decreti erant, & [m] teſtimonium publicum, ac mandata acceperant, vi, ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen [n] uſu veniſſe non moleſtè fero, quo reliquæ, tot, & tantæ, & tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cùm videretis nulla vi retineri, nullo periculo [13] prohiberi potuiſſe, quo minùs experirentur, ecquid apud vos querimoniæ valerent antiquiſſimorum, fideliſſimorumque ſociorum.

Nam, quòd fortaſſe non nemo veſtrûm audierit, iſtum à 15 Syracuſanis publicè laudari: id tametſi priore actione ex Heraclii Syracuſani teſtimonio, cujuſmodi eſſet, cognoviſtis; tamen vobis alio loco, ut ſe tota res habeat, quod ad eam civitatem attinet, demonſtrabitur. Intelligetis enim, nullis hominibus quemquam tanto odio, quanto iſtum Syracuſanis, & eſſe, & fuiſſe. At enim iſtum ſoli Siculi perſequuntur: cives 6 Romani, qui in Sicilia negotiantur, defendunt, diligunt, ſalvum eſſe cupiunt. Primùm, ſi ita eſſet, tamen vos in hac quæſtione de pecuniis repetundis, quæ ſociorum cauſa conſtituta eſt, lege, judicioque ſociali, ſociorum querimonias audire oporteret.

Sed intelligere potuiſtis priore actione cives Romanos ex 16 Sicilia plurimos, honeſtiſſimos, maximis de rebus, & quas ipſi accepiſſent injurias, & quas ſcirent aliis eſſe factas, pro teſtimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, judices, ſic confirmo: videor mihi gratum feciſſe Siculis, quòd eorum [14] injurias meo labore, inimicitias periculo ſim perſecutus. non minus hoc gratum me noſtris civibus intelligo feciſſe: qui hoc exiſtimant, juris, libertatis, rerum, fortunarumque ſuarum ſalutem in iſtius damnatione conſiſtere.

Quapropter de iſtius prætura Sicilienſi non recuſo, quin 17 ita me audiatis, ut, ſi cuiquam generi hominum ſive Siculorum, ſive noſtrorum civium; ſi cuiquam ordini, ſive aratorum, ſive pecuariorum, ſive mercatorum probatus ſit: ſi non horum omnium communis hoſtis, prædoque fuerit: ſi cuiquam denique ulla in re [15] umquam temperaverit: ut vos quoque ei temperetis. Qui ſimulatque ei ſorte provincia Sicilia obvenit, [o] ſtatim Romæ, & ad urbem, antè quàm proficiſceretur, quærere ipſe ſecum, [16] & agitare cum ſuis cœpit, quibuſnam rebus in ea provincia [p] maximam uno anno pecuniam facere poſſet. Nolebat in agendo diſcere (tametſi non provinciæ rudis erat, & tiro) [17] ſed in Siciliam paratus ad prædam, meditatuſque venire cupiebat.

O præclarè conjectum à vulgo in illam provinciam omen 18 com-

---

Aſconius.

b *Saluti enim potius illorum conſulam, quam voluntati.*] Hoc ideo, quia contra Metellum dicturus eſt Siciliæ nunc prætorem.

c *Quæſtores utriuſque provinciæ*] Duos quæſtores habet Sicilia, Lilybætanum & Syracuſanum. nam prætori una provincia eſt, quæſtori duæ.

d *Præſto fuerunt.*] Ut impedirent ſcilicet meam inquiſitionem. ſequitur enim, *non minus acres contra me fuerunt.* apparet, cum triennio Siciliam tenuerit unus Verres, quæſtores tamen per annos ſingulos huic eſſe mutatos.

e *Prætorem vero.*] Ipſum Metellum, ſucceſſorem Verris.

f *Una opera.*] Quod Romam venerunt; aut quod proceſſerunt in conſpectum judicum.

g *In laudando, atque repetendo.*] Accuſando repetundarum.

h *Qua ratione iſti amica ſit.*] Ob remiſſa munera, ſocietatemque prædarum.

i *Alia civitas nulla judices publico conſilio.*] Scilicet laudant aliæ, ſed non publico conſilio, per privatos teſtes: ſupra enim dixit, *præter duas civitates*, Mamertinam ſcilicet, & Syracuſanam.

k *Vis illa ſummi imperii.*] Metelli prætoris in Sicilia, & Romæ fratris ejus Metelli alterius, prætoris urbani, alterius conſulis cum Hortenſio.

l *Injuſſu populi, ac ſenatus.*] Magnifice. quum de miſerrimis & tenuiſſimis oppidis Siciliæ loquatur, tamen dicit & populum & ſenatum.

m *Teſtimonium publicum, mandataque acceperant.*] A ſuis civitatibus ſcilicet.

n *Uſu veniſſe.*] Contigiſſe.

o *Statim Romæ, & ad urbem.*] Præturæ jus. Omnis enim magiſtratus, qui intramuranus non eſt, nec urbanus, etiamſi adminiſtrator ejus Romæ eſt, *ad urbem* dicitur. SALLUSTIUS: *ii utrique ad urbem imperatores erant.*

p *Maximam uno anno pecuniam facere poſſet.*] Cur uno anno? an quia divinabat, Arrio ſibi non ſucceſſuro per triennium ſe fuiſſe in Sicilia futurum?

---

9. *Qui quatuor in una provincia.*] Vox *una* eſt à mſ. Nannii & Metelli. aliis abeſt. *Grut.*

10. *Si decreſſent.*] Quum ſic viderem exſtare in Victorianis, ab Hotomano citari, ſequutam quoque eſſe Wechelianam; nolui aures dare Lambino, Gothofredo, Grutero ex more negligentiæ nimis uſitato repetentibus neſcio unde *decreviſſent.* Quin etiam illi *legationem, quæ c. i. diceret.* Gronov.

11. *Ejus autem legationis principem, civitatis nobiliſſimum.*] Gulielmius, quod inveniſſet in Metelliano *civitates nobiliſſimum civem C. Hejum*; arbitrabatur delendum, ceu adulterinum, *civitatis.* Gruter.

12. *Qui contra iſtum legati decreti erant.*] Eſt à libris Petri Nannii, item Metelli; niſi quod hic prius habuiſſet, *legatiam decreverant.* unde putat Gulielm. fieri poſſe *legati jam decreti erant.* antea cuſi, *legatos decreverant.* Idem.

13. *Prohiberi potuiſſe*] Vulgati *poſſe.* ſed alterum eſt à membranis Metelli ac Nannii. *Idem.*

14. *Injurias meo labore, inimicitias periculo &c.*] Metelli liber, *inimicitiis*; non ineptè profectò. ſic enim Tullius libro v in Verrem cap. 70 f. *nonne plurimis inimicitiis, maximis ſuis periculis ac doloribus ampliſſimos honores eſt adeptus?* Idem.

15. *Umquam temperavit; ut vos quoque ei temperetis.*] Vocula quidem *ut* extat in Pall. Met. & edd. priſcis. eædem tamen, ut & Pall. reſpuunt pronomen *ei.* poſterius vulgati, *temperaverit; et vos quoque temp.* conjecturâ Hotomani. *Idem.*

16. *Et agitare cum ſuis cœpit.*] Sic Pal. ſic Metelli liber, aliorumque. recepta lectio *cogitare*; quæ minus efficax vox hoc loco. *Idem.*

17. *Sed in Siciliam paratus &c.*] Metelli codex *ſed Siciliæ.* unde dubitat Gulielmius an gloſſa fuerit, *ſcilicet Siciliæ*, ad illud *provinciæ*, legendumque; *& tyro: paratus ad prædam meditatuſque venire cup.* haud paullò ſuavius. *Idem.*

18. *Per-*

communis famæ, atque ſermonis! cùm ex nomine iſtius quid
in provincia facturus eſſet, [18] perridiculè homines augurabantur.
Etenim quis dubitare poſſet, cùm iſtius in quæſtura fugam,
& furtum recognoſceret: cùm in legatione, oppidorum,
fanorumque ſpoliationes cogitaret: [q] cùm viderer in foro latrocinia
præturæ: qualis iſte [r] in quarto actu improbitatis fu-
7 turus eſſet. Atque ut intelligatis, eum Romæ quæſiſſe [s] [19] non
modò genera furandi, ſed etiam nomina, certiſſimum accipite
argumentum, quo faciliùs de ſingulari ejus impudentia exiſtimare
poſſitis.

19 Quo die Siciliam attigit (videte, ſatiſne paratus ex illo
omine urbano, ad everrendam provinciam venerit) ſtatim
Meſſana lirteras Haleſam mittit: [t] quas ego iſtum in Italia
ſcripſiſſe arbitror. nam, ſimulatque è navi egreſſus eſt, dedit
operam, ut Haleſinus ad ſe Dio continuò veniret: ſe de hereditate
velle cognoſcere, quæ ejus filio à propinquo homine
[20] Apollodoro Laphirone veniſſet.

20 Ea erat, judices, pergrandis pecunia. Hic eſt Dio, judices,
nunc beneficio Q. Metelli civis Romanus factus: de quo, multis
viris primariis teſtibus, multorumque tabulis vobis priore
actione ſatisfactum eſt, [21] H-S undecies numeratum eſſe, ut
eam cauſam, in qua ne tenuiſſima quidem dubitatio poſſet eſſe,
iſto cognoſcente obtineret: præterea greges nobiliſſimarum
equarum abactos: argenti, veſtiſque ſtragulæ domi quod fuerit,
[22] eſſe direptum. ita H-S undecies Q. Dionem, quod hereditas
ei obveniſſet, nullam aliam ob cauſam, perdidiſſe.

21 Quid? Hæc hereditas quo prætore Dionis filio venerat? eodem,
quo Anniæ, P. Annii ſenatoris filiæ; eodem, quo
M. Liguri ſenatori; C. Sacerdote prætore. Quid? tum nemo
moleſtus Dioni fuerat? non plus quàm Liguri, [u] Sacerdote
prætore. Quid? ad Verrem quis detulit? nemo: niſi fortè ex-
8 iſtimaris ei [x] quadruplatores ad fretum præſto fuiſſe. [y] Ad urbem
cùm eſſet, audivit, Dioni cuidam Siculo permagnam veniſſe
hereditatem: heredem ſtatuas juſſum eſſe in foro ponere:
niſi poſuiſſet, Veneri Erycinæ eſſe multatum. Tametſi poſitæ
eſſent ex teſtamento: putabat tamen, quoniam Veneris nomen
eſſet, [23] cauſam pecuniæ [24] ſe reperturum.

Itaque apponit, qui petat Veneri Erycinæ illam hereditatem. 22
non enim quæſtor petit (ut eſt conſuetudo) [z] is, qui Erycum
montem obtinebat: petit Nævius Turpio quidam, iſtius [a] excurſor,
& emiſſarius, homo omnium, ex illo conventu, [25] quadruplatorum
deterrimus, [26] C. Sacerdote prætore condemnatus
injuriarum. etenim erat ejuſmodi cauſa, ut ipſe prætor,
cùm quæreret calumniatorem, [b] paullo tamen conſideratiorem
reperire non poſſet. Hunc hominem [c] Veneri abſolvit:
ſibi condemnat. maluit videlicet homines peccare, quàm deos:
ſe potius à Dione, quod non licebat, quàm Venerem, [d] quod
non debebatur, auferre.

Quid ego hic nunc Sex. Pompeii Chlori teſtimonium reci- 23
tem, qui cauſam egit Dionis? qui omnibus rebus interfuit;
hominis honeſtiſſimi, tametſi civis Romanus virtutis cauſa
jamdiu eſt, tamen omnium Siculorum primi, ac nobiliſſimi.
[e] Quid ipſius Q. Cæcilii Dionis, hominis probatiſſimi, [27] ac
pudentiſſimi? Quid [28] L. Vetecilii Liguris, T. Manlii, L. Caleni?
quorum omnium teſtimoniis de hac Dionis pecunia confirmatum
eſt. Dixit hoc idem M. Lucullus, ſe de his Dionis
incommodis pro hoſpitio, quod ſibi cum eo eſſet, jam antè
cognoſſe.

Quid? Lucullus, [f] qui tum in Macedonia fuit, meliùs hæc 24
cognovit, quàm tu, Hortenſi, qui Romæ fuiſti? ad quem Dio
confugit? qui de Dionis injuriis graviſſimè per litteras cum
Verre queſtus es? nova tibi hæc ſunt, & inopinata? nunc primùm
hoc aures tuæ crimen accipiunt? [29] nihil ex Dione, nihil
ex ſocru tua, fœmina primaria, Servilia, vetere Dionis hoſpita,
audiſti? nonne multa mei teſtes, quæ tu ſcis, neſciunt?
nonne te mihi teſtem in hoc crimine eripuit non iſtius innocentia,
[g] ſed legis exceptio? [30] TESTIMONIA M. LUCULLI,
CHLORI, DIONIS. Satiſne vobis magnam pecuniam Vene- 9
rius

Aſconius.

q *Cum videret in foro latrocinia*] Furta in æde Caſtoris, ac pro Roſtris.

r *In quarto actu improbitatis.*] Fabula, ſive tragica, ſive comica, quinque actus habere debet. ergo & mire tranſtulit: & ſignificatur, adminiſtrationes in republica Verris infames tanquam ſcenicos actus ſpectaculo omnibus fuiſſe.

s *Non ſolum genera ſurandi, ſed etiam nomina.*] Species negociorum hominumque ſignificat.

t *Quas ego iſtum in Italia ſcripſiſſe arbitror.*] Quaſi in navi ſcribere non potuerit. Sed hoc eo dicit, quia conſtat, Verrem negotia Siciliæ extra Siciliam didiciſſe.

u *Sacerdote prætore.*] Hic & temporis admonitio eſt, & argumentum calumniæ Verris; de qua Sacerdos nihil contra heredem ſtatuerit.

x *Quadruplatores.*] Accuſatores, ſive delatores criminum publicorum ſub pœna quadrupli: ſive, quod ipſi ex damnatorum bonis, quos accuſaverant, quartam partem conſequebantur.

y *Ad urbem.*] Jam ſupra diximus, quid interſit *ad urbem*, & *in urbe*.

z *Iis, qui Erycinum montem obtinebant.*] Lilybætanus ſcilicet quæſtor, non Syracuſanus. nam hos binos quæſtores annuos habuit Sicilia.

a *Excurſor & emiſſarius.*] Sic vocantur conciliatores furtorum, quæ à magiſtratibus committuntur, atque internuncii.

b *Paulo tamen conſideratiorem.*] Si conſideratiorem, inquit, aliquatenus calumniatorem quæreret, reperire non poſſet.

c *Veneri abſolvit, ſibi condemnat.*] Senſus hic eſt: ita Verrem in cauſa bona tamen prædatum, quaſi minus damni eſſet, ſi Dionem Erycinæ Veneri addicere voluiſſet.

d *Quod non debebatur.*] Mire perſeveravit in cauſa, ut oſtenderet, calumniam fuiſſe prætoris.

e *Quid ipſius Q. Cæcilii Dionis.*] *Ipſius* honorifice poſitum eſt, quaſi alicujus magni hominis.

f *Qui tunc in Macedonia fuit.*] Proconſule ſcilicet: nam, ut opinor, Curioni ſucceſſerat

g *Sed legis exceptio*] Qua non licet, ut teſtimonium defenſori denunciet accuſator.

18. *Perridiculè homines augurabantur.*] Ita Metel. & Nan. quippe vulgati, *perridiculi*, quod & in Pall. *Grut.*

19. *Non modò genera furandi, ſed etiam nomina; certiſſimum accipite argumentum.*] Gulielmius capiebatur emendare fide codicis Metelli, *nomina certiſſima; accipite argumentum. Nomina certa & incerta*, in debitione pecuniæ ſunt, à quibus facilè aut difficulter creditor ſuum recipit aut extricat. at hic Verres omnes Siculos ſuos debitores exiſtimabat, qui haberent modò quod auferre poſſet. dabat igitur eam Romæ operam, ut ſciret, quæ iſthæc eſſent nomina certiſſima, h. e. qui & locupletiſſimi & impediti quadam controverſia juris, ut ſibi facultas & occaſio prompta eſſet quæſtum ſuum judiciarium perſequendi. Sic amicus ille noſter: ſubtilius tamen quam verius; meo quidem animo. *Idem.*

20. *Apollodoro Laphirone.*] Lambinus *Avalerone*, proculdubio ex Fabriciano cod. quomodo item in Metellano: ut ferè ſuſpicer Fabricianas membranas eaſdem fuiſſe cum eis quas obtinuit à Matalio Gulielmius. ſemper ſanè concordant, aut plerumque. *Idem.*

21. H-S *undecies numeratum eſſe.*] Lambinus repoſuit ex Fabriciano, H-S 10 *numerata eſſe.* ſicque erat etiam in Metellano. at enim vulgatum alterum extat in omnibus edd. & ita integrè perſcribitur in Pall. itaque adhuc ſuſtinui me. interim nuto. *Gruterus.* Indigna & nutatio & confeſſio. Vide ad libri prioris caput 39. *Gron.*

22. *Eſſe dereptum.*] Ita erat in Met. pro vulg. *direptum. deripere* autem dictum pro *eripere*, ut vitaretur hiatus qui inſignis fuiſſet, ſi duæ vocales clariſſimæ concurriſſent. Gulielm. *Gruter.*

23. *Cauſam pecuniæ ſe rep.*] Lambinus *calumniæ*, vix dubium quin è Fabriciano, quoniam ſic quoque Metelli liber, at alterum reſtat in ſcriptis Nannii, in Pall. in omnibus impreſſis. *Idem.*

24. *Se reperturum.*] Perplacet Gulielmio antiqua ratio ſcripturæ, quæ in codice Metelli, *reperiturum.* Idem.

25. *Quadruplatorum deterrimus.*] Forſan, inquit Hotomanus & Gulielmius, *teterrimus*; & ita omninò perſcriptum in Pal. ſecundo. *Idem.*

26. *C. Sacerdote prætore.*] Lambinus rurſus, *à Sacerdote*; neque aliter Metellanus liber; contra Pall. & lectionem retro vulgatam. *Idem.*

27. *Ac pudentiſſimi.*] Ita mediæ aliquot edd. neque aliter Pal. pr. antea erat *prudentiſſimi.* Idem.

28. *L. Vetecilii Liguris.*] Aliàs legitur *Vecilii*, neque aliter Metelli membranæ, & fere placet; quamvis alterum hæreat in Pall. *Idem.*

29. *Nihil ex Dione, nihil ex ſocru &c.*] Eſt à Nannii ſcripto & Metelli. prius editi, *nihil de Dione, nihil de ſocru.* Ciceronianè, ſed ut videtur à Ciceronianis. *Idem.*

30. TESTIMONIA.] Editiones poſteriores præmittunt *Recita*, imò

rius homo, qui [h] è Chelidonis ſinu in provinciam profectus eſſet, Veneris nomine quæſiſſe videtur?

25 Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. [31] Soſippus & Epicrates fratres ſunt Agyrinenſes. horum pater [32] abhinc duo & xx annos eſt mortuus: in cujus teſtamento, quodam loco, [i] ſi commiſſum quid eſſet, multa erat Veneri. [k] [33] ipſo xx anno, cùm tot interea prætores, tot quæſtores, tot calumniatores in provincia fuiſſent, hereditas ab his Veneris nomine petita non eſt. [34] Cauſam Verres [l] cognoſcit. pecuniam per Volcatium accipit, [35] ferè ad H-S cccc millia [m] ab duobus fratribus. Multorum teſtimonia audiſtis antea. vicerunt Agyrinenſes fratres, ita ut egentes, inaneſque diſcederent.

10 [n] At enim ad Verrem pecunia iſta non pervênit. Quæ eſt
26 iſta defenſio? utrùm aſſeveratur in hoc, an [o] tentatur? mihi enim nova res eſt. [p] Verres calumniatores apponebat: Verres adeſſe jubebat: Verres cognoſcebat: Verres judicabat: pecuniæ maximæ dabantur: qui dabant, cauſas obtinebant: tu mihi ita defendas? non eſt iſta Verri numerata pecunia. Adjuvo te: mei quoque teſtes idem dicunt: [q] Volcatio dicunt ſeſe dediſſe. Quæ vis erat in Volcatio tanta, ut H-S cccc millia à duobus hominibus auferret? [r] & quis Volcatio, ſi ſua ſponte veniſſet, unam libellam dediſſet? [s] Veniat nunc: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego amplius dico, H-S quadringenties accepiſſe te arguo contra leges: nego tibi ipſi ullum nummum eſſe numeratum: [t] ſed cùm [36] ob tua decreta, ob imperata, ob judicata, pecuniæ dabantur, non erat quærendum, cujus manu numerarentur, ſed cujus injuria cogerentur.

Comites illi tui delecti, manus erant tuæ. Præfecti, ſcribæ, medici, accenſi, haruſpices, præcones erant manus tuæ. ut quiſque te maximè cognatione, affinitate, neceſſitudine aliqua attingebat, ita maximè manus tua putabatur. cohors tota illa tua, quæ plus mali Siciliæ dedit, quàm ſi [u] centum cohortes fugitivorum fuiſſent, tua manus ſine controverſia fuit. quidquid ab horum quopiam captum eſt, id non modò tibi datum, [x] ſed tua manu numeratum judicari neceſſe eſt. [y] Nam, ſi hanc defenſionem probabitis, [z] *Non accepit ipſe*: [a] licet omnia de pecuniis repetundis judicia tollatis. [37] nemo umquam tam reus, tam nocens adducetur, qui iſta defenſione non poſſit uti. etenim cum Verres utatur; quis erit umquam poſthac reus tam perditus, qui non [b] ad Q. Mucii innocentiam referatur, ſi cum iſto conferatur? Neque nunc tam mihi iſti Verrem defendere videntur, quàm in Verre defenſionis tentare rationem.

Qua de re, judices, vobis magnopere providendum eſt. 28
pertinet hoc ad ſummam reipublicæ, & [38] ad exiſtimationem ordinis, ſaluteinque ſociorum. Si enim innocentes exiſtimari volumus, non ſolùm nos abſtinentes, ſed etiam noſtros comites præſtare debemus. Primum omnium opera tanta danda 11
eſt, ut eos nobiſcum ducamus, qui noſtræ famæ capitique conſulant. deinde, ſi in hominibus eligendis nos ſpes amicitiæ fefellerit, ut vindicemus: [c] miſſos faciamus: ſemper ita vivamus, ut [d] rationem reddendam nobis arbitremur. Africani eſt hoc, hominis liberaliſſimi. veruntamen ea liberalitas eſt probanda, quæ ſine periculo exiſtimationis eſt, ut in illo fuit.

Cùm ab eo quidam vetus aſſectator, & ex numero amico- 29
rum, non impetraret, uti ſe præfectum in Africam duceret, & id ferret moleſtè: *Noli*, inquit, *mirari, ſi tu à me hoc non impetras. ego jam pridem ab eo, cui meam exiſtimationem caram fore arbitror, peto, ut mecum præfectus proficiſcatur: & adhuc impetrare non poſſum.* Etenim re vera multo magis eſt petendum ab hominibus, [39] ſi ſalvi, & honeſti eſſe volumus, ut eant nobiſcum in provinciam, quàm hoc illis in beneficii loco deferendum. Sed tu, cùm & tuos amicos in provinciam, quaſi in prædam, invitabas, & cum illis, ac per eos prædabare, & [e] eos in concione annulis aureis donabas; non ſtatuebas, tibi non ſolùm de te, ſed etiam de illorum factis rationem eſſe reddendam?

Cùm hos ſibi quæſtus conſtituiſſet magnos atque uberes, ex 30
his cauſis, quas ipſe inſtituerat in conſilio, hoc eſt, cum ſua cohorte, cognoſcere: tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripiendam. Dubium nemini eſt, 12
quin omnes omnium pecuniæ poſitæ ſint in eorum poteſtate, [f] qui judicia dant, & eorum, qui judicant: quin nemo noſtrûm poſſit ædes ſuas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, [g] ſi, cùm hæc à quopiam veſtrûm petita ſint, prætor improbus, cui nemo intercedere poſſit, det quem velit judicem: judex nequam & levis, quod prætor juſſerit, judicet.

Si

Aſconius.

h *E Chelidonis ſinu.*] Alludit ad nomen, quod hirundo, quam *Chelidona* Græci vocant, veri, id eſt, tempori veris, ſit amica.

i *Si commiſſum quid eſſet.*] *Commiſſa* dicuntur, quæ contra teſtatoris voluntatem facta, aut non facta ab herede, mulcta aliqua pœnaque plectuntur.

k *Ipſo vigeſimo anno.*] Præſcriptio temporis.

l *Cognoſcit.*] Jam primum hoc peccatum.

m *Ab duobus fratribus.*] Pares voluntate videri vult, in pari damno: & non unam partem hereditatis ablatam, ſed duas partes.

n *At enim ad Verrem pecunia iſta non pervenit.*] Conjecturæ ſtatus.

o *Tentatur.*] Mire contra Hortenſium, qui improbos ſæpe defendit.

p *Verres calumniatores apponebat.*] A ſummo ad imum, hoc eſt, a primis ad poſtrema.

q *Volcatio ſeſe dicunt dediſſe.*] Tollit conjecturam, cauſam quærit.

r *Ecquis Volcatio.*] A perſona.

s *Veniat nunc.*] A conſequentibus.

t *Sed cum ob tua decreta.*] Collectio.

u *Centum cohortes fugitivorum fuiſſent.*] Propter Athenionem dicit, qui dux fugitivorum per Siciliam fuit.

x *Sed in tua manu numeratum.*] Definitive.

y *Nam ſi hanc defenſionem probabitis.*] Admittetis, accipietis.

z *Non accepit ipſe*] Sed non accepit ipſe.

a *Licet tollatis.*] Pro eo quod eſt, *jam tollite.*

b *Ad Q. Mucii innocentiam referatur.*] Q. Mucius Aſiam ſingulariter rexerat, adeo ut dies feſtus à Græcis in honorem ejus conſtitueretur, qui diceretur *Mutia.*

c *Miſſos faciamus.*] Dimittamus à nobis de provincia, eorumque opera non utamur.

d *Rationem reddendam nobis arbitremur.*] Accuſari nos poſſe credamus.

e *Et eos in concione.*] Quædam præmia & honori, & lucro ſunt, ut haſtæ, vexilla, faleræ, coronæ civicæ. At annuli aurei ingenuitatis ſigna & liberationis à cura invictæ publicarum.

f *Qui judicia dant.*] Prætorum.

g *Si, cum hæc à quopiam veſtrum petita ſunt, prætor improbus, cui nemo intercedere poſſit.*] In provincia ſcilicet: nam Romæ appellari tribuni poſſunt contra omnem poteſtatem.

imò Aldus nepos amplius, *Recita teſtimonia.* At ejus eorumve nihil habet editio antiquior, aut Pall. monuit Gulielmius in Metellano fuiſſe *R. teſtimonium:* LUCULLI. CHORE &c. ex quo liquet unica littera forſan perſcriptum fuiſſe verbum illud. *Grut.*

31. *Soſippus & Epicrates*] *Et Philocrates* ad oram Lambini, quomodo item in Metellano. ſed prius reſtat in Pall. & edd. ceteris. *Idem.*

32. *Abhinc duo & viginti annos.*] Sic Nannii liber, ſic Metelli, ſic Pall. ſic olim cuſi. recentiores *duos & xx.* Idem.

33. *Ipſo viceſimo anno &c. nomine petita eſt.*] Eſt ab Aſconiana editione, cui ſuffragatur item liber Metelli. Editi prius: *Ipſos xx annos &c. nomine petita non eſt.* Idem.

34. *Cauſam Verres cognoſcit.*] Videtur illud *cauſam* non fuiſſe apud Pædianum: certè abeſt ſcripto Metelli; & jure. *Idem.*

35. *Ferè ad H-S cccc millia.*] Lambinus omiſit *ad*, quod nec erat in Metellano, qui *ferè H-S xx* cum linea jacente ſuper numeros; quod quis probare poſſit *Idem.*

36. *Ob edicta, ob imperia, ob judicia.*] Sic Lambinus, mirum niſi ex Fabriciano. quomodo item fuiſſe in Metellano teſtatur Gulielmius. prius editi, abſque illo *ob edicta: ob imperata, ob judicata.* neque aliter Pall. *Idem.*

37. *Nemo umquam tam reus, tam nocens.*] Lambinus ex mſ. Hotomani expunxit prius *tam*, quod item aberat Fuljiano: ſed enim initio deerat Pal. ſec. illicoque adſcriptum eſt ab eadem manu; ut appareat fuiſſe in authenticis. *Idem.*

38. *Ad exiſtimationem ordinis.*] Haud ſupervacuum videtur, quod eſt in Metel. *ordinis noſtri*, recepitque Lambinus, forte fide Fabriciani. *Idem.*

39. *Si ſalvi & honeſti eſſe volumus.*] Eſt illud *& honeſti*, ex Fabr. extabatque item in Metelli libro, niſi quod is *honeſtè.* Idem.

40. *Ce-*

1 Si verò illud quoque accedet, [h] ut in ea verba prætor judicium det, ut vel [i] [K] L. Octavius Balbus judex, homo, & [l] juris, & officii peritiſſimus, non poſſit aliter judicare: ſi judicium ſit ejuſmodi, [m] L. OCTAVIVS IVDEX ESTO: [n] SI PARET, FVNDVM CAPENATEM, QVO DE AGITVR, EX IVRE QVIRITIVM P. SERVILII ESSE, [o] NEQVE IS FVNDVS Q. CATVLO RESTITVETVR: non neceſſe erit L. Octavio judici cogere P. Servilium Q. Catulo fundum reſtituere, [p] aut condemnare eum quem non oporteat? Ejuſdemmodi totum jus prætorium, ejuſdemmodi omnis res judiciaria fuit in Sicilia per triennium, Verre prætore. Decreta ejuſmodi: [q] SI NON ACCIPIT QVOD TE DEBERE DICIS, ACCVSES: SI PETITVR, DVCAS. C. Fuficium [r] duci juſſit petitorem, L. Suetium, L. Racilium. judicia hujuſmodi: [s] QVI CIVES ROMANI ERANT, [t] SI SICVLI ESSENT, [u] TVM SI EORVM LEGIBVS DARE OPORTERET. QVI SICVLI [x] SI CIVES ROMANI ESSENT.

2 [y] Verùm, ut totum genus complectamini judiciorum: priùs
3 jura Siculorum, deinde iſtius inſtituta cognoſcite. Siculi hoc jure ſunt, ut, quod civis cum cive agat, [z] domi certet [a] ſuis legibus: quod Siculus cum Siculo non ejuſdem civitatis, ut de eo prætor judices [b] ex P. Rupilii decreto, quod is de decem legatorum ſententia ſtatuit, quam legem illi Rupiliam vocant, ſortiatur. Quod privatus à populo petit, aut populus à privato: ſenatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, [c] cùm alternæ civitates rejectæ ſunt. [d] Quod civis Romanus à Siculo petit, Siculus judex datur. quod Siculus à cive Romano, civis Romanus datur. [40] ceterarum rerum ſelecti judices [e] civium Romanorum ex conventu proponi ſolent. Inter aratores & decumanos, lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, judicia fiunt.

3 Hæc omnia iſto prætore non modò perturbata, ſed planè & Siculis, & civibus Romanis erepta ſunt: primum ſuæ leges; quod civis cum cive ageret, [f] aut eum judicem, quem commodum erat, præconem, haruſpicem, medicum ſuum dabat: aut, ſi legibus erat judicium conſtitutum, & ad civem ſuum judicem venerant, liberè civi judicare non licebat. Edictum enim hominis cognoſcite, quo edicto omnia judicia redegerat in ſuam poteſtatem: SI QVI PERPERAM IVDICASSET, SE COGNITVRVM: CVM COGNOSSET, ANIMADVERSVRVM. idque cùm faciebat, nemo dubitabat, quin, cùm judex alium de ſuo judicio putet judicaturum, ſeque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem ſpectet ejus, quem ſtatim de capite ſuo putet judicaturum.

Selecti e conventu, aut propoſiti ex negotiatoribus judices, 34
nulli. hæc copia, quam dico, judicum, cohors non Q. Scævolæ, qui tamen de cohorte ſua dare non ſolebat; ſed C. Verris. Cujuſmodi cohortem putatis hoc principe fuiſſe? ſicuti videtis edictum: [g] SI QVID PERPERAM IVDICARIT SENATVS. Eum quoque oſtendam, ſiquando ſit datus, coactu iſtius, quod non ſenſerit, judicaſſe. Ex lege Rupilia ſortitio nulla, [h] niſi cùm nihil intererat iſtius. lege Hieronica judicia plurimarum controverſiarum, ſublata uno nomine omnia: de conventu, ac negotiatoribus nulli judices. Quantam poteſtatem habuerit, videtis: quas res geſſerit, cognoſcite.

Heraclius eſt Hieronis filius, Syracuſanus, homo in primis 14
domi ſuæ nobilis, & ante hunc prætorem vel pecunioſiſſimus 35
Syracuſanorum: nunc nulla alia calamitate, niſi iſtius avaritia, atque injuria, pauperrimus. huic hereditas facilè ad H-S tricies venit teſtamento propinqui ſui, Heraclii: plena domus cælati argenti optimi, multæque [i] ſtragulæ veſtis, pretioſiſſimorumque mancipiorum: quibus in rebus iſtius cupiditates, & [K] inſanias quis ignorat? erat in ſermone res, magnam Heraclio pecuniam veniſſe: non ſolùm Heraclium divitem, ſed etiam ornatum ſupellectili, argento, veſte, mancipiis futurum.

Audit hæc etiam Verres: & primò, illo ſuo leviore artificio 36
Heraclium aggredi conatur, ut eum roget inſpicienda, quæ non reddat. deinde à quibuſdam Syracuſanis admonetur: hi autem quidam erant affines iſtius, quorum iſte uxores numquam alienas exiſtimavit, Cleomenes, & Æſchrio: qui quantum apud iſtum, & quàm turpi de cauſa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent; rem eſſe præclaram, [41] refertam omnibus rebus: ipſum autem Heraclium, hominem eſſe majorem natu, non promtiſſimum: & eum præter Marcellos, patronum, quem jure ſuo adire, aut appellare poſſet, habere neminem: eſſe in eo teſtamento, quo ille heres eſſet, ſcriptum, ut ſtatuas in palæſtra deberet ponere. faciemus, ut palæſtritæ negent ex teſtamento eſſe poſitas: petant hereditatem, quòd eam palæſtræ commiſſam eſſe dicant.

Placuit ratio Verri. nam hoc animo providebat, cùm tanta 37
hereditas in controverſiam veniſſet, judicioque peteretur, fieri non poſſe, ut ſine præda ipſe diſcederet. approbat conſilium: auctor eſt, ut quàm primùm agere incipiant, hominemque id ætatis, minimè litigioſum quàm tumultuoſiſſimè adoriantur.

Scri-

Aſconius.

h *Ut prætor in ea verba judicium det.*] In verba litis jure compoſito.

i *L. Octavius.*] Verbi gratia hunc dicit, qui nunc in numero judicum ſedet, ſubtiliterque laudat.

k *L. Octavius Balbus judex, homo &c.*] Hæc ſunt exempla verborum, quæ in verba judicium dare fingit prætorem improbum.

l *Juris & officii.*] *Jus* ad doctrinam pertinet, *officium* ad virtutem.

m *L. Octavius Balbus judex eſto.*] Judicio ſuo fungatur Balbus in Servilium.

n *Si conſtat, fundum Capenatem P. Servilii eſſe, neque is fundus reſtituatur.*] Cujus non eſt. Memento autem, judices præſentes eſſe, quorum nominibus utitur ad exemplum.

o *Neque is fundus reſtituatur.*] Hoc ſignificat, coge, ut reſtituat.

p *Aut condemnare eum quem non oporteat.*] Quia de fundo exemplum dederat, ſubjecit clauſulam etiam de condemnatione.

q *Si non accipit, quod te debere dicis, accuſes: ſi patitur, ducas.*] Senſus hic eſt: Si non acceperit creditor quod ſe debere debitor dicit, accuſetur: ſi patitur, condemnetur: idem ſcilicet.

r *Duci juſſit.*] Vel reum fieri, & accuſari eum qui petitor eſſet, vel etiam damnari. Melius autem, *duci juſſit*, in vincula vel in carcerem, intelligimus, quam *duci juſſit*, damnavit.

s *Qui cives Romani erant.*] Subauditur, *dabantur.*

t *Si Siculi eſſent.*] Subauditur, *rei.*

u *Tum ſi eorum legibus dari oporteret.*] Subauditur, *judicia.*

x *Si cives Romani eſſent.*] Subauditur, *rei.* ſic TERENTIUS:

Hic in noxa eſt. hic ad defendendam cauſam adeſt.
Cum ille eſt, hic præſto eſt: tradunt operas mutuas.

y *Verum ut totum genus complectamini judiciorum, prius jura Siculorum.*] Explanationem ſubjecit obſcuræ rei.

z *Domi certet.*] Apud cives ſuos.

a *Suis legibus.*] Siculis. Etenim apud veteres non Romano tantum jure, ſed & ſuæ cujuſque civitatis legibus agebatur.

b *Ex P. Rupilii decreto.*] Hic eſt P. Rupilius, qui quondam ex publicano factus conſul, poſtea de decem legatorum ſententia leges Siculis conſcripſit.

c *Cum alternæ civitates rejectæ ſunt.*] Apparet ex hoc dicto, primum petitoris ac rei civitatem ad judicandum proponi; poſtremo iri ad aliam quamlibet, utriuſque facta rejectione.

d *Quod civis Romanus.*] Deeſt, *in eo:* ut ſit, in eo quod civis Romanus.

e *Ex civium Romanorum conventu.*] Ex iis civitatibus, ad quas cives Romani convenire ſolent agendæ ſuæ aut publicæ rei cauſa.

f *Aut eum judicem, quem commodum erat.*] Vetuſte poſuit pro eo, quem volebat. Sic TERENTIUS:

Amat? dabitur à me argentum, dum erit commodum.

Nam meretrici dare quando eſt commodum? ſed eſt poſitum pro eo, quam diu libuerit.

g *Si quid perperam judicarit ſenatus.*] Multi ſubdiſtinguunt, & ſeparatim addunt, *ſenatus*, ut quaſi per interrogationem oſtendat, ne ſenatui quidem cujuſquam civitatis in poteſtate fuiſſe judicare quod ſenſerat.

h *Niſi cum nihil intererat iſtius.*] Niſi, cum, quid juſſu ederet, non habebat.

i *Stragulæ veſtis.*] Stragula veſtis eſt picta.

k *Inſanias.*] Nove, ſed proprie. Hæc eſt pars.

40. *Ceterarum rerum ſelecti judices ex civium Rom. conventu.*] Quum ſic edatur paſſim omnino ab omnibus, putavi tamen præpoſitionem tranſponendam ex neceſſitate ſententiæ, & indicio ipſius Aſconii, quod unus obſervavit & merito Pater lib. III obſerv. cap. 31. *Gron.*

41. *Refertam omnibus.*] Lambinus præpoſuit, *domum refertam*, ſtultiſſimè, & præter libros. duo enim admonetur Verres, primum rem eſſe dignam ſe; ſecundo hominem facilè circumveniundum. hæc moneo quod videam Mich. Brutum repræſentaſſe idem verbum

tanquam

15 Scribitur Heraclio dica. Primò mirantur omnes improbitatem calumniæ: deinde qui iſtum noſſent, partim ſuſpicabantur, partim planè videbant, adjectum eſſe oculum hereditati. Interea dies advenit, quo die ſeſe ex inſtituto, ac lege Rupilia, dicas ſortiturum Syracuſis iſte edixerat: paratus ad hanc dicam ſortiendam venerat. tum eum docet Heraclius, non poſſe eo die ſortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus xxx ſortiri dicam, quibus ſcripta eſſet. dies xxx nondum fuerant. ſperabat Heraclius, ſi illum diem effugiſſet, ante alteram ſortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maximè exſpectabat, ſucceſſurum.

38 Iſte [42] omnibus dicis diem diſtulit: & eam diem conſtituit, ut hanc Heraclii dicam ſortiri poſt dies xxx ex lege poſſet. Poſteaquàm ea dies venit: iſte incipit ſimulare ſe velle ſortiri. Heraclius cum advocatis adit, & poſtulat, ut ſibi cum palæſtritis, hoc eſt, cum populo Syracuſano, æquo jure diſceptare liceat. Adverſarii poſtulant, ut in eam rem judices dentur, ex his civitatibus, [43] quæ in id forum convenirent, electi, qui Verri viderentur. Heraclius contrà, ut judices è lege Rupilia dentur: ut ab inſtitutis ſuperiorum, ab auctoritate ſenatus, ab jure omnium Siculorum ne recedatur.

16 Quid ego iſtius in jure dicundo [44] libidinem, ſcelera, de-
39 monſtrem? quis veſtrûm non ex urbana juriſdictione cognovit? quis umquam, iſto prætore, Chelidone invita, lege agere potuit? non iſtum, ut non neminem, provincia corrupit: idem fuit, qui Romæ. Cùm id, quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, jus eſſe certum Siculis, inter ſe quo jure certarent, legem eſſe Rupiliam, [45] quam P. Rupilius conſul de decem legatorum ſententia dediſſet: hoc omnes ſemper in Sicilia conſules, prætoreſque ſervaſſe: [46] negavit ſe judices è lege Rupilia ſortiturum. quinque judices, quos commodum ipſi fuit, dedit.

40 Quid huic homini facias? quod ſupplicium dignum libidini ejus invenias? Præſcriptum tibi cùm eſſet, [47] homo deterrime, & impudentiſſime, quemadmodum inter Siculos judices dares: cùm imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, ſummorum hominum, dignitas, ſenatus conſultum intercederet, cujus conſulto [48] P. Rupilius de legatorum ſententia leges in Sicilia conſtituerat: cùm omnes ante te prætorem, Rupilias leges [49] & in ceteris rebus, & in judiciis maxime obſervaſſent: tu auſus es pro nihilo præ tua præda tot res ſanctiſſimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus exiſtimationis pudor? nullus judicii metus? nullius apud te gravis auctoritas? nullum exemplum, quod ſequi velles?

41 Verùm, ut inſtitui dicere, quinque judicibus nulla lege, nullo inſtituto, [50] nulla rejectione, nulla ſorte, ex libidine iſtius datis, non qui cauſam cognoſcerent, ſed qui, quod imperatum eſſet, judicarent; eo die nihil actum eſt, adeſſe jubentur poſtri-
17 die. Heraclius interea, cùm omnes inſidias à prætore fortunis ſuis fieri videret, capit conſilium de amicorum & propinquorum ſententia, non adeſſe ad judicium. itaque Syracuſis illa nocte profugit. Iſte poſtero die manè, cum multo maturiùs, quàm umquam antea, ſurrexiſſet: judices citari jubet. ubi comperit Heraclium non adeſſe, cogere incipit eos, ut abſentem Heraclium condemnarent. Illi cum commonefaciunt, [51] ut ſi ei videatur, utatur inſtituto ſuo, nec cogat [52] ante horam decimam de abſente ſecundum præſentem judicare. impetrant.

Intereà ſanè perturbatus & ipſe, & ejus amici, & conſilia- 42
rii, moleſtè ferre cœperunt, Heraclium profugiſſe. putabant abſentis damnationem, præſertim tantæ pecuniæ, multo invidioſiorem fore, quàm ſi præſens damnatus eſſet. Eò accedebat, quòd judices e lege Rupilia dati non erant; multo etiam rem turpiorem fore, & iniquiorem viſum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, apertior ejus cupiditas, improbitaſque facta eſt. Nam illis quinque judicibus uti ſeſe negat. jubet, id quod initio è lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, & eos, qui dicam ſcripſerant: [53] ait, ſe judices è lege velle ſortiri. Quod ab eo pridie, multis [54] lacrymis cùm eum oraret, atque obſecraret Heraclius, impetrare non potuerat: id ei poſtridie venit in mentem, è lege Rupilia ſortiri dicas oportere. Educit ex urna tres. iis ut abſentem Heraclium condemnent, imperat. itaque condemnant.

Quæ, malùm, iſta fuit amentia? ecquando te rationem fa- 43
ctorum tuorum redditurum putaſti? ecquando his de rebus tales viros audituros exiſtimaſti? Petatur hereditas ea, quæ nulla debetur, in prædam prætoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honeſtæ civitati turpiſſima perſona calumniæ? Neque hoc ſolùm: ſed ita res agatur, ut ne ſimulatio quidem æquitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortales, quid intereſt, utrùm prætor imperet, vique cogat aliquem de ſuis bonis omnibus decedere; an hujuſmodi judicium det, quo judicio, indicta cauſa, fortunis omnibus everri neceſſe ſit?

Profectò enim negare non potes, te ex lege Rupilia ſortiri 18
judicium debuiſſe, cùm præſertim Heraclius id poſtularet. Si 44
illud dices, te Heraclii voluntate ab lege receſſiſſe: ipſe te impedies; ipſe tua defenſione implicabere. Quare enim primùm ille ipſe adeſſe noluit, cùm ex eo numero judices haberet, quos poſtularat? deinde cur poſt illius fugam judices alios ſortitus es, ſi eos, qui erant antea dati, utriuſque dederas voluntate? deinde ceteras dicas omnes illo foro M. Poſtumius quæſtor ſortitus eſt: hanc ſolam tu illo conventu reperiere ſortitus.

Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracuſano illam he- 45
reditatem. Primùm, ſi id confiteri velim, tamen iſtum condemnetis, neceſſe eſt. neque enim permiſſum eſt, ut impunè nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere. Verùm ex iſta reperietis hereditate ita iſtum prædatum, ut perpauca occultè fecerit: populum quidem Syracuſanum in maximam invidiam ſua infamia, alieno præmio perveniſſe: paucos Syracuſanos, eos, qui ſe nunc publicè laudationis cauſa veniſſe dicunt, & tunc participes prædæ fuiſſe, & nunc non ad iſtius laudationem, ſed ad communem litium æſtimationem veniſſe. Poſteaquàm damnatus eſt abſens, non ſolùm illius hereditatis, de qua ambigebatur, quæ erat [55] H-S tricies, ſed omnium

tanquam Ciceronis legitimum. *Gruter.*

42. *Omnibus dicis diem diſtulit.*] Eſt à Fabr. & Metellano. editi antea, *judiciis*. Idem.

43. *Quæ in forum convenirent.*] Scriptus Metelli, *convenerant*. forſan non malè. *Idem.*

44. *Libidinem, ſcelera demonſtrem?*] Ita Met. neq. abibat Fabr. quam quod is immiſſa copula, *& ſcelera*. vox ea aliis libris ſcriptis editiſque abeſt. *Idem.*

45. *Quam P. Rupilius conſul de x leg.*] Sic Pal. ſec. Fabr. & Met. nam prius legebamus, *quam prætor Rupilius ex S. C. de x leg.* Idem.

46. *Negavit ſe judices è lege Rupilia ſortiturum.*] Non diſplicet ſcriptura Metellani, *negavit ſe lege Rup. ſort.* omiſſis intermediis. *Idem.*

47 *Homo deterrime & impudentiſſime*] Metel. non habet illud *deterrime &.* poteratque abeſſe Pal. ſec. præfert *teterrime.* mox quoque idem Met. legit, *Quid hoc homine facias*, ut expreſſerat ex Fabr. Lambinus. præterea erat in eo, *dignum libidine.* Idem.

48. *P. Rupilius de decem legatorum.*] Eſt à Metello, neque admodum abit Fabr. vulgabatur antea, *P. Rupilius prætor ex legatorum.* Idem.

49. *Et in ceteris rebus, & in judiciis maxime obſervaſſent.*] Met. codex *& in ceteris rebus ſervaſſent*, omiſſis ceteris. neque mihi diſplicet, ut ſubintelligatur, *nedum in judiciis*. antea etiam eod. libro auctore ſcripſi, *te prætorem*, eo quidem proclivius, quod Pall. & ed. vet. duabus tantum litteris prioribus id vocis expreſſerant. *Idem.*

50. *Nulla rejectione.*] Eſt a Metel. & Fabr. prius edebatur *nulla religione*. Idem.

51. *Ut ſi ei videatur, utatur inſtituto ſuo, nec cogat &c.*] Lectionem pro minus ſana arguit Metelli codex, in quo *ut ſi ſibi videretur uti tuo ne cogat*. ſupraque illud *ti* collocatum S majuſculum. *Idem.*

52. *Ante . . decimam de abſente ſecundum præſentem judicare.*] Idem liber: *a. decimam abſentem ſecundum præſ. judicari* Idem.

53. *Ait ſe judices ex lege velle ſortiri.*] Sic Met. niſi quod is littera una plus, *judices e. ex lege &c.* proximè ſcripturam Fabricianam. vulgati, *aitque ſe jud. e lege Rupilia velle ſor.* Idem.

54. *Lacrimis cùm eum oraret atque obſecraret Heraclitus.*] Metelli membranæ, *lacrimis oraret Heraclitus*, ſine intermediis, non malè, dummodò fiat, *orarat.* Idem.

55. *H-S tricies.*] Metelli membranæ H-S ccc. quod & in Fabriciano. examinent aptiores ad rem nummariam. *Idem.*

56. *Qui*

omnium bonorum paternorum ipſius Heraclii, quæ non mi-
nor erat pecunia, palæſtræ Syracuſanorum, hoc eſt, Syracuſa-
nis, poſſeſſio traditur.

6 Quæ eſt iſta prætura? Eripis hereditatem, quæ venerat à
propinquo, venerat teſtamento, venerat legibus: quæ bona
is, [56] qui teſtamentum fecit, huic Heraclio, antè aliquanto,
quàm eſt mortuus, omnia utenda, ac poſſidenda tradiderat:
cujus hereditatis, cùm ille aliquanto ante te prætorem eſſet
mortuus, controverſia fuerat nulla, mentionem fecerat ne-
mo. Verùm eſto, eripe hereditatem propinquis, da palæſtri-
tis: prædare in bonis alienis, nomine civitatis: everte leges,
teſtamenta, voluntates mortuorum, jura vivorum. num etiam
[57] patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? qui ſimulac
profugit, quàm impudenter, quàm palàm, quàm acerbè, dii
immortales! illa bona direpta ſunt? quàm illa res calamitoſa
Heraclio, quæſtuoſa Verri, turpis Syracuſanis, miſeranda omni-
bus videbatur? Nam illud quidem ſtatim curatur, ut quidquid
cælati argenti fuit in illis bonis, ad iſtum deferatur: quidquid
Corinthiorum vaſorum, ſtragulæ veſtls, hæc nemo dubitabat,
quin non modò ex illa domo capta & oppreſſa, verùm ex tota
provincia ad iſtum comportari neceſſe eſſet. Mancipia, quæ
voluit, abduxit; alia diviſit: auctio facta eſt; in qua cohors
iſtius invicta dominata eſt.

7 Verùm illud eſt præclarum: Syracuſani, qui præfuerant his
Heraclii bonis, verbo, redigendis; re, diſpertiendis, redde-
bant eorum negotiorum rationem in ſenatu: dicebant, ſcy-
phorum paria complura, hydrias argenteas [58] pretioſas, veſtem
ſtragulam mulram, mancipia pretioſa, Verri data eſſe: dice-
bant, quantum cuique, ejus juſſu, nummorum eſſet datum.
gemebant Syracuſani: ſed tamen patiebantur. repentè reci-
tatur, uno nomine H-S CCL millia juſſu prætoris data. fit ma-
ximus clamor omnium, non modò optimi cujuſque, neque
eorum, quibus indignum ſemper viſum erat, bona privati, po
puli nomine, per ſummam injuriam erepta: verùm etiam ipſi
illi auctores injuriæ, & ex aliqua particula, ſocii prædæ, ac ra
pinarum, clamare cœperunt, ſibi ut haberet hereditatem. tan-
tùs in curia clamor factus eſt, ut populus concurreret.

Res ab omni conventu cognita, [59] celeriter domum nuntia-
8 tur. Homo inimicus his, qui recitaſſent; hoſtis omnibus, qui
acclamaſſent; exarſit iracundia, ac ſtomacho. verumtamen fuit
tum ſui diſſimilis. noſtis os hominis, noſtis audaciam: tamen
tum rumore populi, & clamore, & furto manifeſto grandis
pecuniæ perturbatus eſt. Ubi ſe collegit, vocat ad ſe Syracu-
ſanos: [60] quia non poſſet negare ab illis pecuniam datam;
non quæſivit procul alicunde (neque enim probaret) ſed pro-
ximum, pænè alterum filium, quem illam pecuniam diceret
abſtuliſſe. oſtendit ſe reddere coactutum. qui poſteaquam id
audivit, habuit dignitatis, & ætatis, & nobilitatis ſuæ ratio-
nem. verba apud ſenatum fecit: docuit, ad ſe nihil pertinere.
de iſto, id, quod omnes videbant, neque ille quidem obſcurè,
locutus eſt. itaque illi Syracuſani ſtatuam poſtea ſtatuerunt:
& is, ubi primùm potuit, iſtum reliquit, de provinciaque de-
ceſſit.

9 Et tamen ajunt eum queri ſolere nonnumquam, ſe miſe-
rum, quod non ſuis, [61] ſed ſuorum peccatis, & criminibus
prematur. Triennium provinciam obtinuiſti: gener electus
adoleſcens unum annum tecum fuit: ſodales, viri fortes, le-
gati tui primo anno te reliquerunt: unus legatus P. Tadius,
qui erat reliquus, non ita multùm tecum fuit: qui ſi ſemper
unà fuiſſet, tamen ſumma cura tum tuæ, tum multo etiam ma-
gis ſuæ famæ pepercisset. Quid eſt, quòd tu alios accuſes?
quid eſt, quamobrem putes te tuam culpam non modò deri-
vare in aliquem, ſed [62] communicare cum altero poſſe?

Numerantur illa H-S ducenta quinquaginta Syracuſanis. ea 50
quemadmodum ad iſtum poſtea per pſeudothyrum revertan-
tur, tabulis vobis, & teſtibus, judices, planum faciam. Ex hac 21
iniquitate iſtius, & improbitate, judices, quòd præda ex illis
bonis ad multos Syracuſanos, invito populo, ſenatuque Syra-
cuſano, venerat, illa ſcelera per Theomnaſtum, & Æſchrio-
nem, & Dionyſodorum, & Cleomenem invitiſſima civitate
facta ſunt, primùm ut urbs tota ſpoliaretur, qua de re alius mi-
hi locus ad dicendum eſt conſtitutus: ut omnia ſigna iſte per
eos homines, quos nominavi, omne ebur ex ædibus ſacris,
omnes undique tabulas pictas, deorum denique ſimulacra, quæ
vellet, auferret: deinde ut in curia Syracuſis, quem locum illi
buleuterium vocant, honeſtiſſimo loco, & apud illos clariſſi-
mo, [63] ubi illius ipſius M. Marcelli, (qui eum Syracuſanis lo-
cum, quem eripere belli ac victoriæ lege poſſet, conſervavit,
& reddidit,) ſtatua ex ære facta; ibi inauratam iſti, & alteram
filio ſtatuam poſuerint: ut, dum iſtius hominis memoria ma-
neret, ſenatus Syracuſanus ſine lacrymis, & gemitu in curia
eſſe non poſſet.

Per eoſdem iſtius injuriarum, furtorum, uxorumque ſocios, 51
iſtius imperio Syracuſis Marcellea tolluntur maximo gemitu,
luctuque civitatis: quem illi diem feſtum cùm recentibus be-
neficiis M. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini,
familiæ Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithri-
dates in Aſia, cùm eam provinciam totam occupaſſet, Mucia
non ſuſtulit, hoſtis, & hoſtis in ceteris rebus nimis ferus, &
immanis, tamen honorem hominis, deorum religione conſe-
cratum, violare noluit: tu Syracuſanos unum diem feſtum
[64] Marcellis impartire noluiſti; per quos illi adepti ſunt, ut
ceteros dies feſtos agitare poſſent.

At verò præclarum diem illis repoſuiſti, Verrea ut agerent, 52
& ut ad eum diem, quæ ſacris, epuliſque opus eſſent, in com-
plures annos locarentur. Sed jam in tanta iſtius impudentia
remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne
omnia cum dolore agere videamur. nam me dies, vox, latera
deficiant, ſi hoc nunc vociferari velim, quàm miſerum, in-
dignumque ſit, iſtius nomine apud eos diem feſtum eſſe, qui
ſeſe iſtius opera funditus exſtinctos eſſe arbitrentur. O Ver-
rea præclara, [65] quoquam ſi acceſſiſti, quò non attuleris tecum
iſtum diem! etenim quam tu domum, quam urbem adiiſti,
quod fanum denique, quod non everſum, atque exterſum re-
liqueris? quare appellentur ſanè iſta Verrea, quæ non ex no-
mine, [66] ſed ex manibus, naturaque tua conſtituta eſſe vi-
deantur.

Quàm facilè ſerpat injuria, & peccandi conſuetudo; quàm 22
non facilè reprimatur, videte, judices. Bidis oppidum eſt, te- 53
nue ſanè, non longè à Syracuſis. Hujus longè primus civitatis
eſt Epicrates quidam. Huic hereditas H-S quingentorum mil-
lium venerat à muliere quadam propinqua, atque ita propin-
qua, ut ea etiam ſi inteſtata eſſet mortua, Epicratem Bidino-
rum legibus heredem eſſe oporteret. Recens Syracuſana erat
illa

56. *Qui teſtamentum fecit, huic.*] Metelli liber fecerat *a. p. huic.* neſcio an exprimere voluerit, *apud prætorem.* Gruter

57. *Patriis Heraclium bonis exturbare oportuit.*] Videtur potius, *exturbari.* ſed ſic nulli mſſ. neque adeo editi. *Idem.*

58. *Pretioſas, veſtem ſtragulam multam, mancipia pretioſa.*] Eſt à Metelli libro, & ita fuiſſe in Fabriciano indicat editio Lambini. *Idem.*

59. *Celeriter domum nuntiatur.*] Metelli membranæ amplius *celeriter iſte mutet domum nunt.* fortè *iſti item*, inquit Gulielmius. *Idem.*

60. *Quia non poſſet negare.*] Melius fortè, *qui non poſſet &c.* quemadmodum eſt in Met. ſic infra cap 23 m. *qui nihil amitteret.* & cap. 36 p *qui hoc dignum populo R. arbitraretur.* Idem.

61. *Sed ſuorum peccatis.*] Aliæ edd. interjiciunt, *comitum*, quæ vox abeſt Met. & Fabr. *Idem.*

62. *Communicare cum altero.*] Vulgata *aliquo*, ſed lectio noſtra exſtat in Fabr. & Met. quæ etiam mox iterum habet H-S CCC. *Idem.*

63. *Ubi illius &c. ſtatua ex ære facta; ibi &c.*] Ita Fabr. cui adſenſum præbet Met. niſi quod is non admittat illa, *ex ære facta.* hactenus vulgata, *ſub illius &c. (qui cùm Syrac. locum eum &c.* Idem.

64. *Marcellis impartire noluiſti.*] Eſt à copula librorum priorum. prius impreſſi, *Syracuſanis un. d. f. Marcellis impartiri vetuiſti.* iiſdem auctoribus reſcripſi *agitare*, pro communi *agere.* Idem.

65. *Quoquam ſi acceſſiſti, quo non attuleris.*] Metell. *quo acceſſiſti quaſi, quo non;* quod Gulielmio non diſplicebat. *Idem.*

66. *Sed ex manibus naturaque.*] Hotomanus notat Jo. Lucanium legere *moribus.* non eſt neceſſe. nam ecce libro III cap. 37 m. *tam*

illa res, quam antè demonſtravi, de Heraclio Syracuſano, qui bona non perdidiſſet, niſi ei veniſſet hereditas. Huic quoque Epicrati venerat, ut dixi, hereditas.

54 Cogitare cœperunt ejus inimici, nihilo minus eodem prætore hunc everti bonis poſſe, [67] quo Heraclius eſſet everſus. rem occultè inſtituunt: ad Verrem per ejus interpretes deferunt. ita cauſa componitur, ut item palæſtritæ [68] Bidenſes peterent ab Epicrate hereditatem, quemadmodum palæſtritæ Syracuſani ab Heraclio petiſſent. Numquam vos prætorem tam palæſtricum vidiſtis. verum ita palæſtritas defendebat, ut ab illis ipſe unctior diſcederet. qui ſtatim [69] cùm præſenſiſſet, jubet cuidam ſuorum amicorum numerari H-S LXXX. res occultari ſatis non poſſe.

55 Per quendam eorum, qui interfuerat, fit Epicrates certior. Primò negligere, & contemnere cœpit, quòd cauſa prorſus, [71] quod diſputari poſſet, nihil habebat. Deinde, cum de Heraclio cogitaret, & iſtius libidinem noſſet: commodiſſimum putavit eſſe de provincia clàm abire. itaque fecit. pro-
23 fectus eſt Rhegium. Quod ubi auditum eſt, æſtuare illi, qui dederant pecuniam. putare nihil agi poſſe, abſente Epicrate. nam Heraclius tum affuerat, cùm primùm dati ſunt judices: de hoc, qui ante quàm in jus aditum eſſet, antè quàm denique mentio controverſiæ facta eſſet, diſceſſiſſet, putabant nihil agi poſſe. Homines Rhegium proficiſcuntur, Epicratem conveniunt: demonſtrant id, quod ille ſciebat, ſe [72] H-S LXXX dediſſe: rogant eum, ut ſibi id, quod ab ipſis abiſſet pecuniæ, curet: ab ſeſe caveat, quemadmodum velit; de illa hereditate cum Epicrate neminem eſſe acturum.

56 Epicrates homines multis verbis à ſe malè acceptos dimiſit: redeunt illi Rhegio Syracuſas: queri cum multis, ita ut fit, incipiunt, ſeſe [73] H-S LXXX nummum fruſtra dediſſe. res percrebruit: in ore, atque ſermone omnium cœpit eſſe. Verres [74] refert illam ſuam Syracuſanam: ait ſe velle de illis H-S LXXX cognoſcere: advocat multos. dicunt Bidini Volcatio ſe dediſſe: illud non addunt, juſſu iſtius. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo æquiſſimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit inſpectantibus multis: Bidini nummos auferunt.

57 Dicet aliquis, Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipſe fur non eſt, ſed ne alium quidem paſſus eſt eſſe? attendite. jam intelligetis hanc pecuniam, quâ viâ modò viſa eſt exire ab iſto, eâdem ſemitâ revertiſſe. Quid enim debuit prætor feciſſe, cum conſilio re cognita, cùm comperiſſet, ſuum comitem, juris, decreti, judicii corrumpendi cauſa, qua in re ipſius prætoris caput, exiſtimatioque ageretur, pecuniam accepiſſe: Bidinos autem contra prætoris famam, ac fortunas dediſſe? & non in cum, qui accepiſſet, animadvertiſſe, & in eos, qui dediſſent? Tu, qui inſtitueras in eos animadvertere, qui perperam judicaſſent, quod ſæpe per imprudentiam fit: hos pateris impunè diſcedere, qui ob tuum decretum, ob tuum judicium, pecuniam aut dandam, aut accipiendam putarant?

58 Volcatius idem apud te poſtea fuit, eques Romanus tanta
24 accepta ignominia. Nam quid eſt turpius ingenuo, quid minus libero dignum, quàm in conventu maximo cogi à magiſtratu furtum reddere? qui, ſi eo animo eſſet, quo non modò eques Romanus, ſed quivis liber debet eſſe; adſpicere te poſtea non potuiſſet: inimicus, hoſtis eſſet, tanta contumelia accepta, niſi tecum colluſiſſet, & tuæ potius exiſtimationi ſerviſſet, quàm ſuæ. qui quàm tibi amicus non modò tum fuerit, quamdiu tecum in provincia fuit, verùm etiam nunc ſit, cùm jam à ceteris amicis ſis relictus, & tu intelligis, & nos exiſtimare poſſumus. An hoc ſolum argumentum eſt, nihil iſto imprudente factum, quòd Volcatius ei non ſuccenſuit? quòd iſte nec in Volcatium, nec in Bidinos animadvertit?

Eſt magnum argumentum: verùm illud maximum, quod 59
illis ipſis Bidinis, quibus iratus eſſe debuit, ut à quibus comperit, quòd jure agere cum Epicrate nihil poſſent, etiamſi adeſſet, idcirco ſuum decretum pecunia eſſe tentatum: his, inquam, ipſis non modò illam hereditatem, quæ Epicrati venerat; ſed, ut in Heraclio Syracuſano, item in hoc, paullò etiam atrociùs, quod Epicrates appellatus omnino non erat; bona patria, fortunaſque ejus Bidinis tradidit. oſtendit enim novo modo, ſi quis quid ab abſente peteret, ſe auditurum. Adeunt Bidini: petunt hereditatem, procuratores poſtulant, ut ſe ad leges ſuas rejiciat, aut ex lege Rupilia dicam ſcribi jubeat. Adverſarii non audebant contrà dicere: exitus nullus reperiebatur: inſimulant hominem fraudandi cauſa diſceſſiſſe: poſtulant, ut bona poſſidere liceat.

Debebat Epicrates ullum nummum nemini. amici, ſi quis 60
quid peteret judicio, ſecum agi paſſuros; judicatum ſolvi ſatiſdaturos eſſe dicebant. [75] Cum omnia judicia frigerent; ad- 25
monitu iſtius inſimulare cœperunt, Epicratem litteras publicas corrupiſſe: à qua ſuſpicione ille aberat plurimùm. actionem ejus rei poſtulant. amici recuſare, ne quod novum judicium, ne qua ipſius cognitio, illo abſente, de exiſtimatione ejus conſtitueretur: & ſimul idem illud poſtulare non deſiſtebant, ut ſe ad leges ſuas rejiceret.

Iſte amplam occaſionem calumniæ nactus, ubi videt eſſe 61
aliquid, quod amici [76] abſentem Epicratem nollent defendere: aſſeverat ſe ejus rei in primis actionem eſſe daturum. Cùm omnes perſpicerent, ad iſtum non modò illos nummos, qui per ſimulationem ab iſto exierant, revertiſſe; ſed multo etiam plures eum poſtea nummos abſtuliſſe: amici Epicratem defendere deſtiterunt. iſte Epicratis bona Bidinos omnia poſſidere, & ſibi habere juſſit. Ad illa H-S IↃ millia hereditaria acceſſit ipſius antiqua H-S quindecies pecunia. Utrùm res ab initio ita ducta eſt? an ad extremum ita perducta eſt? an ita parva eſt pecunia? an is homo Verres, ut hæc, quæ dixi, gratis facta eſſe videantur?

Hic nunc de miſeria Siculorum, judices, audite. & Heraclius 62
ille Syracuſanus, & hic Bidinus Epicrates, expulſi bonis omnibus, Romam venerunt. ſordidati, maxima barba, & capillo, Romæ biennium propè fuerunt. Cùm L. Metellus in provinciam profectus eſt, tum iſti benè commendati cum Metello unà proficiſcuntur. Metellus ſimulac venit Syracuſas, utrumque reſcidit, [77] & de Epicrate, & de Heraclio. In utriuſque bonis nihil erat,

---

procul à manibus &c. Grut.

67. *Quo Heraclius eſſet everſus.*] Fortè *quàm*, inquit Gulielmius. *Idem.*

68. *Bidenſes peterent ab Epicrate hereditatem.*] Met. non agnoſcit verbum *hereditatem*; & per me abſit licet. *Grut.* Sed quum undecies incolas loci iſtius nunc appellet Tullius Bidinos, ideo Phil. Cluverius in Sicilia vetere proſcribit hoc gentile, ut inde pro certo dicat vocem eſſe adulterinam. Quin & ante eum notaverat Lambinus. Sed ut hunc non audiit Gruterus; ſic ne nunc quidem ab MSStorum lectione ſecundum Cluverium judicamus; & utique in multiplici illa repetitione non iterantur tamen *palæſtritæ Bidenſes*; nec occurrunt *palæſtritæ Bidini*. Gronov.

69. *Cùm præſenſiſſet, jubet &c.*] Metell. idem habet quod Fab. *cùm præſens eſſet jub.* Grut.

70. *Res occultari ſatis non poſſe.*] Ita Pall. duo. Hotomani *poteſt*. Metelli *potuit*. Librariorum ambo gloſſulæ. *Idem.*

71. *Quod diſputari poſſet.*] Admiſi lectionem Fabr. item Met. hactenus lectum *dubitari*. non ita elegans. *Idem.*

72. H-S LXXX.] Fabr. & Metell. tam heic quàm paullò ſupra habent H-S CCC. *Idem.*

73. H-S LXXX *nummum.*] Ultima vox non comparet in Metell. *Idem.*

74. *Refert illam ſuam Syracuſ.*] Ita noſtri libri, & perplacet; ut ſubaudiatur *cantilenam*, aut quid ſimile. *Idem.*

75. *Cùm omnia conſilia frigerent.*] Sic Fabr. ſic Metelli codex, non *judicia*, ut erat in retrò editis. Gulielmius utramque illam vocem arbitrabatur ſupervacuam. *Idem.*

76. *Abſente Epicrate nollent defendere.*] Eſt à membranaceo Nannii. vulgata *abſentem Epicratem*. Idem.

77. *Et de Epicrate & Heraclio*] Non Gruteri opinor, ſed operarum ejus editionis incuria contigit, ut ſic ederetur, quum ante eum Victorianæ, Lambinianæ, Gothofredinæ, Wechelina voculam *de* geminent; quod quum paſſim facere Ciceronem viderimus in Rhetoricis, eam nunc quoque reſtitui, & in ſuperioribus etiam reſtitui debuerat aliquoties, ubi tamen quum quædam modo editiones iterent, non omnino omnes, ipſe debui connivere. *Gron.*

78. *Fe-*

erat, quod reſtitui poſſet, niſi quod moveri loco non poterat.
6 [78] Fecerat hæc egregiè primo adventu Metellus, ut omnes
3 iſtius injurias, quas modò poſſet, reſcinderet, & irritas face-
ret. Heraclium reſtitui juſſerat: [79] non reſtituebatur. quiſ-
quis erat eductus ſenator Syracuſanus ab Heraclio, duci jube-
bat. itaque permulti ducti ſunt. Epicrates quidem continuò
reſtitutus eſt. Alia judicia Lilybæi, alia Agrigenti, alia Panor-
mi reſtituta ſunt. Cenſus, qui iſto prætore ſunt habiti, non
ſervaturum ſe Metellus oſtenderat: decumas, quas iſte contra
legem Hieronicam vendiderat, ſeſe venditurum [80] Hieronica
lege dixerat. Omnia erant Metelli ejuſmodi, [81] ut totam iſtius
præturam retexere videretur.

4 Simulatque ego in Siciliam veni, mutatus eſt. venerat ad
eum illo biduo [82] Letilius quidam, homo non alienus à litte-
ris. itaque eo iſte tabellario ſemper uſus eſt. Is epiſtolas
complures attulerat: in his unam domo, quæ totum immuta-
rat hominem. repentè cœpit dicere, ſe omnia Verris cauſa
velle: ſibi cum eo amicitiam, cognationemque eſſe. Mira-
bantur omnes, hoc ei tum denique in mentem veniſſe, poſtea-
quam tam multis eum factis, decretiſque jugulaſſet. Erant qui
putarent, Letilium legatum à Verre veniſſe, qui gratiam, ami-
citiam, cognationemque commemoraret. Ex illo tempore à
civitatibus laudationes petere: teſtes non ſolum deterrere
verbis, ſed etiam vi retinere cœpit. Quòd ego niſi meo ad-
ventu illius conatus aliquantulum repreſſiſſem, & apud Sicu-
los non Metelli, ſed Glabrionis litteris ac lege pugnaſſem: tam
7 multos huc evocare non potuiſſem. Verùm, quod inſtitui di-
cere, miſerias cognoſcite Siculorum.

5 Heraclius ille, & Epicrates longè mihi obviam cum ſuis
omnibus proceſſerunt. venienti Syracuſas egerunt gratias,
flentes: Romam decedere mecum cupierunt. quòd erant mi-
hi oppida complura etiam reliqua, quæ adire vellem, conſti-
tui cum hominibus, quo die mihi Meſſanæ præſtò eſſent. Eò
mihi nuntium miſerunt, ſe à prætore retineri. quibus ego te-
ſtimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello: cupi-
diſſimi veniendi, maximis injuriis affecti, adhuc non vene-
runt. Hoc jure ſunt ſocii, ut iis ne deplorare quidem de ſuis
incommodis liceat.

6 Jam Heraclii Centuripini, optimi, nobiliſſimique adole-
ſcentis, teſtimonium audiſtis: à quo H-S c millia per calu-
mniam, malitiamque petita ſunt. Iſte pœnis, compromiſſiſ-
que interpoſitis, H-S ccc extorquenda curavit: quodque ju-
dicium ſecundum Heraclium de compromiſſis factum erat,
quòd civis Centuripinus inter duos cives judicaſſet, id irritum
juſſit eſſe: eumque judicem falſum judicaſſe judicavit: in ſe-
natu ne eſſet: locis, commodiſque publicis uti vetuit. ſi quis
eum pulſaſſet, edixit, ſeſe judicium injuriarum non daturum:
quidquid ab eo peteretur, judicem de ſua cohorte daturum, ipſi
autem nullius actionem rei ſeſe daturum.

7 Quæ iſtius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulſa-
ret quiſquam, cum prætor in provincia ſua verbo permitteret,
re hortaretur: neque quiſquam ab eo quidquam peteret, cùm
iſte calumniæ licentiam ſua auctoritate dediſſet. ignominia
autem illa gravis, tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iſte in
provincia manſit. Hoc injecto metu judicibus, novo more,
nullo exemplo, ecquam rem putatis eſſe in Sicilia, niſi ad nu-
tum iſtius judicatam? Utrùm id ſolùm videtur eſſe actum, quod
eſt tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur? an etiam
illud, in quo præda erat maxima, ut nomine judiciorum,
omnium bona, atque fortunæ in iſtius unius eſſent poteſtate?

Jam verò in rerum capitalium quæſtionibus quid ego unam- 28
quamque rem colligam, & cauſam? [83] ex multis ſimilibus ca 68
ſumam, quæ maximè improbitate excellere videbuntur. So-
pater quidam fuit Halicienſis, homo domi ſuæ cum primis lo-
cuples, atque honeſtus. is ab inimicis ſuis apud C. Sacerdo-
tem prætorem rei capitalis cùm accuſatus eſſet, facilè eo ju-
dicio eſt liberatus. huic eidem Sopatro iidem inimici ad C.
Verrem, cùm is Sacerdoti ſucceſſiſſet, ejuſdem rei nomen de-
tulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, & quòd erat inno-
cens, & quòd Sacerdotis judicium improbare iſtum auſurum
non arbitrabatur. Citatur reus: cauſa agitur Syracuſis: crimi-
na tractantur ab accuſatore ea, quæ erant antea non ſolum de-
fenſione, verùm etiam judicio diſſoluta.

Cauſam Sopatri defendebat Q. Minucius, eques Romanus 69
in primis ſplendidus, atque honeſtus, vobiſque, judices, non
ignotus. Nihil erat in cauſa, quod metuendum, aut omnino
quod dubitandum videretur. Interea iſtius libertus, & accen-
ſus idem Timarchides, qui eſt, id quod ex plurimis teſtibus
priore actione didiciſtis, rerum hujuſmodi omnium tranſa-
ctor, & adminiſter, ad Sopatrum venit. monet hominem, ne
nimis judicio Sacerdotis, & cauſæ confidat: accuſatores, ini-
micoſque ejus habere in animo pecuniam prætori dare: præ-
torem tamen à ſalute malle accipere: & ſimul malle, ſi fieri
poſſet, rem judicatam non reſcindere. Sopater, cùm hoc illi
improviſum, atque inopinatum accidiſſet, commotus eſt ſanè:
neque in præſentia, Timarchidi [84] quid reſponderet, habuit,
niſi, ſe conſideraturum, [85] quid ſibi de ea re eſſet faciendum:
& ſimul oſtendit, ſe in ſumma difficultate eſſe nummaria. Pòſt
ad amicos retulit; qui cùm ei fuiſſent auctores redimendæ ſa-
lutis, ad Timarchidem venit. expoſitis ſuis difficultatibus, ho-
minem ad H-S LXXX perducit: eamque ei pecuniam numerat.

Poſteaquam ad cauſam dicendam ventum eſt: tum verò ſine 29
metu, ſine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. cri- 70
men nullum erat: res judicata: Verres nummos acceperat. Quis
poſſet dubitare, quidnam eſſet futurum? Res illo die non pero-
ratur: dimittitur judicium. iterum ad Sopatrum Timarchides
venit. ait, accuſatores ejus multo majorem pecuniam prætori
polliceri, quàm quantam hic dediſſet: proinde, [86] ſi ſaperet,
videret, quid ſibi eſſet faciendum. Homo quamquam erat &
Siculus, & reus, hoc eſt, & jure iniquo, & tempore adverſo:
ferre tamen, atque audire diutius Timarchidem non potuit.
Facite, inquit, [87] quod vobis libet, daturus non ſum amplius.
idemque hoc amicis ejus, & defenſoribus videbatur: atque eo
etiam magis, quod iſte, quoquo modo ſe in ea quæſtione præ-
bebat, tamen in conſilio habebat homines honeſtos è conven-
tu Syracuſano, qui Sacerdoti quoque in conſilio fuerant tum,
cùm eſſet idem hic Sopater abſolutus. Hoc rationis habebant,
facere eos nullo modo poſſe, ut eodem crimine, iiſdem teſti-
bus, Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea ab-
ſolviſſent.

Ita-

---

78. *Fecerat hæc egregiè &c.*] Gulielmius conjiciebat hoc. *Grut.*

79. *Non reſtituebantur &c.*] Noſtri libri nihil variant, neque ullam lucem inferunt loco obſcuro. ſed nec video quatenus illuſtrentur à Lambino ope Fabriciani. Gulielmius etiam ex Metelli libro adfert, *Quod Heraclio reſtitui juſſerat, non reſtituebatur.* pro *eductus* autem quod comparet in ſcriptis noſtris, exſtat in editis antiquè, etiam Victorio, *ductus*. Idem.

80. *Hieronica lege dixerat.*] Editio prima, inquit Gulielmius *edixerat*. probo noſtra tamen illa anni CCCCLXXXIII ſtat à vulgata, quam ego æſtimabam omnium principem; certè quæ haberet etiam Verrinas. *Idem.*

81. *Ut totam ejus præturam retexere.*] Pall. & edd. paulò vetuſtiores, *ut totam præturam ſuam.* Lambinus perſcripſerat, *ut non tam ſuam præturam gerere, quam iſtius retexere.* quod & videtur reperiſſe Gulielmius in Met. niſi quod non etiam agnoſceret pronomen *ſuam.* Idem.

82. *Letilius quidam.*] Pal. ſec. *L. Atilius*, etiam infra Metel. *Lelius.* Idem.

83. *Ex multis ſimilibus.*] Hotomani liber *millibus*. Pall. aut Fabr. Metellive nihil mutant. *Idem.*

84. *Quid reſponderet habuit.*] Cælius Rhodiginus conjiciebat *reſpondere habuit* Idem.

85. *Quid ſibi de ea re eſſet faciendum.*] Non erant in Met. *de ea re*, & forſan ſunt alicujus librarii. *Idem.*

86. *Si ſaperet, videret quid ſibi eſſet faciendum.*] Met. horum omnium loco ſolùm habet, *ſaperet; videret.* & verò monuit Lambinus Fabr. non habere voces quatuor poſtremas. tacet tamen de illo *ſi.* meo judicio breviſſima lectio, verior videri queat. *Idem.*

87. *Quod vobis libet.*] Met. non habet *vobis*; neque ita omninò requiritur. *Idem.*

71 Itaque hac una ſpe ad judicium venitur. quò poſteaquam ventum eſt, cum in conſilium frequentes conveniſſent iidem, qui ſolebant, & hac una ſpe tota defenſio Sopatri niteretur, conſilii frequentia, & dignitate, & quòd erant, ut dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoſcite hominis apertam, ac non modò non ratione, ſed ne diſſimulatione quidem tectam improbitatem, & audaciam. M. Petilium, equitem Romanum, quem habebat in conſilio, jubet operam dare, quòd rei privatæ judex eſſet. Petilius recuſabat, quòd ſuos amicos, quos ſibi in conſilio eſſe vellet, ipſe Verres retineret. Iſte homo liberalis, negat ſe quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adeſſe. itaque diſcedunt omnes. nam ceteri quoque impetrant, ne retineantur: qui ſe velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud judicium habebant, adeſſe. Itaque iſte ſolus cum ſua cohorte nequiſſima relinquitur.

72 Non dubitabat Minutius, qui Sopatrum defendebat, quin iſte, quoniam conſilium dimiſiſſet, illo die rem illam quæſiturus non eſſet: cùm repentè jubetur dicere. Reſpondet. Ad quos? Ad me, inquit, ſi tibi idoneus videor, qui de homine Siculo, ac Græculo judicem. Idoneus es, inquit: ſed pervellem adeſſent ii, qui affuerant antea, cauſamque cognorant. Dic, inquit: illi adeſſe non poſſunt. Nam hercule, inquit Q. Minucius, me quoque Petilius, ut ſibi [88] in conſilio adeſſem, rogavit. & ſimul a ſubſelliis abire cœpit.

73 Iſte iratus, hominem verbis vehementioribus proſequitur, atque ei graviùs etiam minari cœpit, quòd in ſe tantum cri-
30 men, invidiamque conflaret. Minucius, qui Syracuſis ſic negotiaretur, ut ſui juris, dignitatiſque meminiſſet: & qui ſciret ita ſe in provincia rem augere oportere, ut nequid de libertate deperderet; homini quæ viſa ſunt, & quæ tempus illud tulit, & cauſa, reſpondit: cauſam ſeſe, dimiſſo, atque ablegato conſilio, defenſurum negavit. itaque à ſubſelliis diſceſſit: idemque hoc, præter Siculos, ceteri Sopatri amici, advocatique fecerunt.

74 Iſte, quamquam eſt incredibili importunitate & audacia, tamen ſubitò ſolus deſtitutus pertimuit, & conturbatus eſt. Quid ageret, quò ſe verteret, neſciebat. Si dimiſiſſet eo tempore quæſtionem, poſt illis adhibitis, quos ablegarat, abſolutum iri Sopatrum videbat. ſin autem hominem miſerum, atque innocentem condemnaſſet, cùm ipſe prætor ſine conſilio; reus autem ſine patrono, atque advocatis fuiſſet, judiciumque C. Sacerdotis reſcidiſſet: invidiam ſe ſuſtinere non poſſe tantam arbitrabatur. Itaque æſtuabat dubitatione: verſabat ſe in utramque partem non ſolum mente, verum etiam corpore: ut omnes, qui aderant, intelligere poſſent, in animo ejus [89] metum, cupiditatemque pugnare. Erat hominum conventus maximus, ſummum ſilentium, ſumma exſpectatio, quonam eſſet ejus cupiditas eruptura. crebro dimittebat ſe accenſus ad aurem Timarchides.

75 Tum iſte aliquando, [90] Age, dic, inquit. Sopatrus implorare hominum, atque deûm fidem, ut cum conſilio cognoſceret. Tum repente iſte teſtes citari jubet. dicit unus & alter breviter. nihil interrogatur. præco DIXISSE pronuntiat. Iſte, quaſi metueret, ne Petilius, privato illo [91] judicio tranſacto, aut dilato, cum ceteris in conſilium reverteretur, ita properans de ſella exſiluit: hominem innocentem, à C. Sacerdote abſolutum, indicta cauſa, de ſententia ſcribæ, medici, haruſpiciſque condemnavit.

31 76 Retinete, retinete hominem in civitate, judices. parcite, & conſervate, ut ſit qui nobiſcum res judicet: qui in ſenatu ſine ulla cupiditate de bello & pace ſententiam ferat. Tametſi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum eſt, qualis iſtius in ſenatu ſententia futura ſit. Quæ enim ejus auctoritas erit? quando iſte ſententiam dicere audebit, aut poterit? quando autem homo tanta luxuria, atque deſidia, niſi Februario menſe, adſpirabit in curiam? Verùm veniat ſanè: decernat bellum Cretenſibus; liberet Byzantios; regem appellet Ptolemæum; quæ vult Hortenſius, omnia dicat, & ſentiat. minus hæc ad nos, minus ad vitæ noſtræ diſcrimen, minus ad fortunatum noſtrarum periculum pertinent.

Illud, illud eſt capitale, illud formidoloſum, illud optimo 77
cuique metuendum, quòd iſte, ex hoc judicio ſi aliqua vi ſe eripuerit, in judicibus ſit neceſſe eſt: ſententiam de capite civis Romani ferat: ſit in ejus exercitu ſignifer, qui imperium judiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recuſat, hoc ferre non poteſt: clamat, permittitque vobis; ut, ſi iſtis hominibus delectemini, ſi ex hoc genere ſplendorem ordini, atque ornamentum curiæ conſtituere velitis, habeatis ſanè vobiſcum iſtum ſenatorem: iſtum etiam de vobis judicem, ſi vultis, habeatis: de ſe homines, ſi qui extra iſtum ordinem ſunt, quibus ne rejiciundi quidem amplius, quàm trium judicum, præclaræ leges Corneliæ faciunt poteſtatem, hunc hominem tam crudelem, tam ſceleratum, tam nefarium, nolunt judicare.

Etenim ſi illud eſt flagitioſum (quod mihi omnium rerum 32
turpiſſimum, maximeque nefarium videtur) ob rem judican- 78
dam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem, & religionem: quanto illud flagitioſius, improbius, indignius, eum, à quo pecuniam ob abſolvendum acceperis, condemnare: ut ne prædonum quidem prætor in fide retinenda conſuetudinem conſervaret? Scelus eſt accipere ab reo: quanto magis ab accuſatore? quanto etiam ſceleratius ab utroque? Fidem cùm propoſuiſſes venalem in provincia; valuit apud te plus is, qui pecuniam majorem dedit. Concedo. forſitan aliquis aliquando ejuſmodi quippiam fecerit. Cùm verò fidem, ac religionem tuam jam alteri addictam pecunia accepta habueris, poſt eandem adverſario tradideris majore pecunia: utrumque falles? & trades cui voles? & ei, quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes?

[92] Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum; quod unquam 79
hujuſmodi monſtrum, aut prodigium audivimus, aut vidimus, qui cum reo tranſigat, pòſt cum accuſatore decidat? honeſtos homines, qui cauſam norint, ableget, [93] à conſilioque dimittat? ipſe ſolus reum abſolutum, à quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non reddat? Hunc hominem in judicum numero habebimus? hic alteram decuriam ſenatoriam judex obtinebit? hic de capite libero judicabit? huic judicialis tabella committetur? quàm iſte non modò cera, verùm etiam ſanguine, [94] ſi viſum erit, notabit.

Quid enim horum ſe negat feciſſe? illud videlicet unum, 33
quod neceſſe eſt, pecuniam accepiſſe. Quidni iſte neget? At 80
eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus ejus conſiliis, rebuſque interfuit, Q. Minucius juratus dicit pecuniam datam: juratus dicit Timarchidem dixiſſe, majorem ab accuſatoribus pecuniam dari. dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicienſes: dicet etiam prætextatus Sopatri filius, qui ab iſto homine crudeliſſimo, patre innocentiſſimo, pecuniaque patria privatus eſt.

Ve-

88. *In conſilio adeſſem.*] Met. *eſſem.* moxque *ire*, pro *abire*, non improbem. *Grut.*

89. *Metum cupiditatemque pugnare.*] Nannii & Metelli codd. *cum cupiditate.* Idem.

90. *Age dic, inquit. Sopatrus implora hominum, atque Deûm fidem, ut cum conſilio &c.*] Met. & Fabr. *inquit. Reus orare atque obſecrare, ut cum conſilio.* Bone Deus! quanta diverſitas? & tamen utrumque vix videtur heic conſiſtere poſſe. *Idem.*

91. *Judicio tranſacto aut dilato*] Met. liber. *jud. tranſ. & perlato*, quod non diſplicebat Gulielmio. *Idem.*

92. *Quem mihi tu Balbum, quem Stalenum.*] Met. codex *Quem mihi Tubulum &c.* quod defendit Gulielmius lib. 1 veriſimilium cap. 7. Et verò *L. Tubuli*, tanquam unius ex omni memoria ſceleratiſſimi meminit Tullius orat. pro M. Scauro apud Aſconium, item aliquoties in libris Philoſophicis; ſed non videtur tamen heic habere locum, certè *Bulbi & Staleni* tanquam judicum nummariorum, junctim iterum meminit Cicero orat. pro Cluentio cap. 28 pr. imò eoſdem ibidem mirè exagitat. itaque retineatur vulgata. *Idem.*

93. *A conſilioque dimittit.*] Ita Fabr. ita Met. vulgatis aberat præpoſitio. Lambinus oggeſſerat, *conſiliumquè dimittat*; ſed præter libros. *Idem.*

94. *Si viſum erit.*] Liber Met. *viſus*; unde putabat Gulielmius fieri-

11 Verùm, ſi de pecunia teſtibus planum facere non poſſem:
illud negare poſſes, aut nunc negabis, te conſilio tuo dimiſſo,
viris primariis, qui in conſilio C. Sacerdotis fuerant, tibique
eſſe ſolebant, remotis, de re judicata judicaſſe? teque eum,
quem C. Sacerdos, adhibito conſilio, cauſa cognita, abſol-
viſſet; eundem, remoto conſilio, cauſa incognita, conde-
mnaſſe? cùm hæc confeſſus eris, quæ in foro palàm Syracuſis,
in ore, atque in oculis provinciæ geſta ſunt; [95] negato ſanè,
ſi voles, pecuniam accepiſſe: reperies, credo, aliquem, qui,
cùm hæc, quæ palàm geſta ſunt, videat, quærat quid tu occul-
tè egeris: aut qui dubitet, utrum malit meis teſtibus, an tuis
defenſoribus credere.

12 Dixi jam antea, judices, me non omnia iſtius, quæ in hoc
genere eſſent, enumeraturum: ſed electurum ea, quæ maximè
4 excellerent. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & mul-
tis locis ſæpe commemoratum: & ejuſmodi, ut in uno omnia
maleficia ineſſe videantur. [96] attendite diligenter. invenietis
enim id facinus natum à cupiditate, auctum per ſtuprum, cru-
delitate perfectum, atque concluſum.

13 Sthenius eſt is, qui nobis aſſidet, Thermitanus, antea mul-
tis propter ſummam virtutem, ſummamque nobilitatem,
nunc, [97] propter ſuam calamitatem, atque iſtius inſignem
injuriam, omnibus notus. Hujus hoſpitio Verres cùm eſſet
uſus, & cùm apud eum, non modò Thermis ſæpenumerò fu-
iſſet, ſed etiam habitaſſet; domo ejus omnia abſtulit, quæ paul-
lo magis animum cujuſpiam, aut oculos poſſent commove-
re. Etenim Sthenius ab adoleſcentia paullo ſtudioſiùs hæc
compararat, ſupellectilem ex ære elegantiorem, & Deliacam,
& Corinthiam: tabulas pictas: etiam argenti bene facti, prout
Thermitani hominis facultates ferebant, ſatis. quæ, cùm eſſet
in Aſia adoleſcens, ſtudioſè, ut dixi, comparârat, non tam
ſuæ delectationis cauſa, quàm ad invitationes, adventuſque
noſtrorum hominum, [98] amicorum ſuorum, atque hoſpitum.

14 Quæ poſteaquam iſte omnia abſtulit, alia rogando, alia po-
ſcendo, alia ſumendo: ferebat Sthenius, ut poterat. [99] ange-
batur tamen animi dolore neceſſario, quòd domum ejus exor-
natam, atque inſtructam, fere jam iſte reddiderat nudam, at-
que inanem. verumtamen dolorem ſuum nemini impertie-
bat: prætoris injurias, tacite; hoſpitis, placide ferendas ar-
bitrabatur.

85 Interea cupiditate iſte illa ſua nota, atque [100] apud omnes
pervulgata, cùm ſigna quædam pulcherrima, atque antiquiſſi-
ma Thermis in publico poſita vidiſſet, adamavit: à Sthenio
petere cœpit, ut ad ea tollenda operam ſuam profiteretur, ſe-
que adjuvaret. Sthenius verò non ſolum negavit, ſed etiam
oſtendit id fieri nullo modo poſſe, ut ſigna antiquiſſima, mo-
numenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum, incolumi
illa civitate, imperioque populi Romani tollerentur.

5 Etenim, ut ſimul P. Africani quoque humanitatem, & æ-
86 quitatem cognoſcatis, oppidum Himeram Karthaginienſes
quondam ceperant; quod fuerat in primis Siciliæ clarum, &
ornatum. Scipio, qui hoc dignum populo Romano arbitrare-
tur, bello confecto ſocios ſua per noſtram victoriam recupe-
rare: Siculis omnibus, Karthagine capta, quæ potuit, reſti-
tuenda curavit. Himera deleta, quos cives belli calamitas re-
liquos fecerat, ii ſeſe Thermis collocarant, in ejuſdem agri
finibus, neque longè ab oppido antiquo. Hi ſe patrum fortu-
nam, ac dignitatem recuperare arbitrabantur, cùm illa majo-
rum ornamenta in eorum oppido collocabantur.

Erant ſigna ex ære complura: in his mira pulchritudine ipſa 87
Himera, in muliebrem figuram, habitumque formata, ex op-
pidi nomine, & fluminis. erat etiam Steſichori poetæ ſtatua
ſenilis, incurva, cum libro, ſummo, ut putant, artificio
facta: qui fuit Himeræ: ſed & eſt, & fuit tota Græcia ſummo
propter ingenium honore & nomine. hæc iſte ad inſaniam
concupierat. Etiam, quod pæne præterii, capella quædam eſt,
ea quidem mirè, ut etiam nos, qui rudes harum rerum ſu-
mus, intelligere poſſimus, ſcitè facta, & venuſtè. Hæc, &
alia Scipio non negligenter abjecerat, ut homo intelligens
Verres auferre poſſet; ſed Thermitanis reſtituerat: non quò
ipſe hortos, aut ſuburbanum, aut locum omnino, ubi ea po-
neret, nullum haberet: ſed ſi domum abſtuliſſet, non diu Sci-
pionis appellarentur, ſed eorum, ad quoſcunque ipſius morte
veniſſent: nunc his locis poſita ſunt, ut mihi ſemper Scipionis
fore videantur, itaque dicantur.

Hæc cùm iſte poſceret, agereturque ea res in ſenatu: Sthe- 36
nius vehementiſſimè reſtitit; multaque, ut in primis Siculo- 88
rum in dicendo copioſus eſt, commemoravit: urbem relin-
quere Thermitanos eſſe honeſtius, quàm pati tolli ex urbe mo-
numenta majorum, ſpolia hoſtium, beneficia clariſſimi viri,
indicia ſocietatis populi Romani atque amicitiæ. Commoti
animi ſunt omnium. repertus eſt nemo, quin mori diceret ſa-
tius eſſe. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit propè ſo-
lum in orbe terrarum, unde nihil ejuſmodi rerum de publico
per vim, nihil occultè, nihil imperio, nihil gratia, [1] nihil
pretio poſſet auferre. Verumtamen haſce hujus cupiditates ex-
ponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar.

Itaque iſte vehementer [2] Sthenio infenſus, hoſpitium ei re- 89
nuntiat: domo ejus emigrat, atque adeò exit. nam jam antè
migrarat. Eum autem inimiciſſimi Sthenii domum ſuam ſta-
tim invitant, ut animum ejus in Sthenium inflammarent,
ementiendo aliquid, & criminando. Hi autem erant inimici,
Agathinus, homo nobilis, & Dorotheus, qui habebat in ma-
trimonio Callidamam, Agathini ejus filiam, de qua iſte au-
dierat. Itaque ad generum Agathini migrare maluit. Una nox
interceſſerat, cùm iſte Dorotheum ſic diligebat, ut diceres
omnia inter eos eſſe communia: Agathinum ita obſervabat,
ut aliquem affinem, ac propinquum. contemnere etiam ſi-
gnum illud Himeræ jam videbatur, quòd eum multo magis
figura, & lineamenta hoſpitæ delectabant.

Itaque hortari homines cœpit, ut aliquid Sthenio periculi 37
crearent, criminiſque confingerent. Dicebant ſe illi nihil ha- 90
bere, quod dicerent. Tum iſte his apertè oſtendit, & confir-
mavit, eos, in Sthenium [3] quidquid vellent, ſimulatque ad ſe
detuliſſent, probaturos. Ita illi non procraſtinant: Sthenium
ſtatim educunt; ajunt ab eo litteras publicas eſſe corruptas.
Sthenius poſtulat, [4] ut cum ſecum ſui cives agant de litteris
publicis corruptis, ejuſce rei legibus Thermitanorum actio ſit:
cùm ſenatus populuſque Romanus Thermitanis, quòd ſemper
in amicitia, fideque manſiſſent, urbes, agros, legeſque ſuas
reddidiſſet: Publiuſque Rupilius poſtea leges ita Siculis ex ſe-
natus conſulto de decem legatorum ſententia dediſſet, ut ci-
ves inter ſe legibus ſuis agerent: idemque hoc habuerit Verres
ipſe in edicto, ut de his omnibus cauſis ſe ad leges rejiceret.
Iſte,

fieri poſſe, *ſi uſus erit.* Grut.

95. *Negato ſanè ſi voles &c.*] Met. *nega totum ſa ſi voles.* legit Gulielmius, *negato tum ſanè ſi voles.* Idem.

96. *Attendite diligenter. invenietis enim id &c.*] Sic Met. & Fabr. antea editi, *attendite enim diligenter. invenietis id &c.* Idem.

97. *Propter ſuam calamitatem.*] Eſt à Pall. & Met. & ed. vet. poſteriores, *ſummam.* Idem.

98. *Amicorum ſuorum atque hoſpitum.*] Eſt à Pal ſec. nam reliqui *ſuorum amicorum.* Metelli liber illud *ſuorum* tollebat. *Idem.*

99. *Angebatur tamen.*] Lambinus *tangebatur*, contra euntibus licet manuſcriptis editiſque. quod reprehendit Gulielmius, qui monuit fuiſſe ſolummodò in Met. *angebatur animi neceſſariò*; & certè ferre poſſem abeſſe illud *dolore*; ut legeretur. *angebatur tamen animi neceſſario.* Idem.

100. *Apud omnes pervagata.*]. Ita Met. & Fab. Pall. duo. at vulgati, *pervulgata.* Idem.

1. *Nihil pretio.*] Hotomanus & Lambinus aſſeverant exſtare in ſuis *precario.* at noſtri nihil tamen tale præ ſe ferunt, aut Gulielmiani, imò ne quidem antiquitus impreſſi. *Idem.*

2. *Sthenio inſenſus.*] Sic Victorii editio. antiquiores ferè *incenſus.* quod & in Met. qui tamen longè alia exhibebat reliqua, *Iratus iſte vehementer Sthenio atque incenſus*, quomodo item ediderat Lambinus ex Fabriciano. & prætuleram ſanè vulgato. *Idem.*

3. *Quidquid vellent, ſimulatque &c.*] Eſt à Fabr. item Met. antea cuſi verbo amplius, *vellent, dicerent, ſimulatque.* Idem.

4. *Ut cùm ſecum &c. ejuſce rei legibus.*] Secutus ſum ſcripturam

91 Iſte, homo omnium æquiſſimus, [5] atque à cupiditate omnium remotiſſimus, ſe cogniturum eſſe confirmat: paratum ad cauſam dicendam [6] venire hora nona jubet. non erat obſcurum, quid homo improbus, ac nefarius cogitaret. neque enim ipſe ſatis occultarat: nec mulier tacere poterat. Intelſectum eſt id ipſum agere, ut, cùm Sthenium ſine ullo argumento, ac ſine teſte damnaſſet, tum homo nefarius de homine nobili, atque id ætatis, ſuoque hoſpite, virgis ſupplicium crudeliſſimè ſumeret. Quod cum eſſet perſpicuum; de amicorum, hoſpitumque ſuorum ſententia, Thermis Sthenius Romam profugit. hiemi ſeſe fluctibuſque committere maluit, quàm non iſtam communem Siculorum tempeſtatem, calamitatemque vitare.

38 Iſte homo certus & diligens, ad horam nonam præſtò eſt.
92 Sthenium citari jubet: quem poſteaquàm videt non adeſſe, dolore ardere, atque iracundia furere cœpit: Venerios [7] in domum Sthenii mittere: equites circum agros ejus, villaſque dimittere. itaque dùm exſpectat, quidnam ſibi certi afferatur, ante horam tertiam noctis de foro non diſceſſit. Poſtridie manè deſcendit: Agathinum ad ſeſe vocat: jubet, eum de litteris publicis in abſentem Sthenium dicere. Erat ejuſmodi cauſa, ut ille ne ſine adverſario quidem apud inimicum judicem reperire poſſet, quid diceret.

93 Itaque tantum verbo poſuit, Sacerdote prætore, Sthenium litteras publicas corrupiſſe. Vix ille hoc dixerat, cùm iſte pronunciat, STHENIVM LITTERAS PVBLICAS CORRVPISSE VIDERI: & hæc præterea addidit homo Venerius, novo modo, nullo exemplo, OB EAM REM H-S QVINGENTIES VENERI ERYCINAE DE STHENII BONIS EXACTVRVM: bonaque ejus ſtatim cœpit vendere: & vendidiſſet, ſi tantulum moræ fuiſſet, quo minus ei pecunia illa numeraretur.

94 Ea poſteaquàm numerata eſt, contentus hac iniquitate non fuit: palàm de ſella ac tribunali pronuntiat, SI QVIS ABSENTEM STHENIVM REI CAPITALIS REVM FACERE VELLET, SESE EIVS NOMEN RECEPTVRVM: & ſimul, ut ad cauſam accederet, nomenque deferret, Agathinum, novum affinem, atque hoſpitem, cœpit hortari. Tum ille clarè, omnibus audientibus, [8] ſeſe id non eſſe facturum, neque ſe uſque eò Sthenio eſſe inimicum, ut eum rei capitalis affinem eſſe diceret. Hìc tum repente Pacilius quidam, homo egens, & levis, accedit. ait, ſi liceret, nomen abſentis deferre ſe velle. Iſte verò, & licere, & fieri ſolere, & ſe recepturum. itaque defertur. edicit ſtatim, ut Kalendis Decembr. adſit Sthenius Syracuſis.

95 Hic, qui Romam veniſſet, ſatiſque feliciter anni jam adverſo tempore navigaſſet, omniaque habuiſſet æquiora, & placabiliora, quàm animum prætoris, atque hoſpitis, rem ad amicos ſuos detulit: quæ ut erant acerba, atque indigna, ſic videbantur omnibus.
39 Itaque in ſenatu continuò [9] Cn. Lentulus, & L. Gellius conſules faciunt mentionem, placere ſtatui, ſi patribus conſcriptis videretur, NE ABSENTES HOMINES IN PROVINCIIS REI FIERENT RERVM CAPITALIVM. cauſam Sthenii totam, & iſtius crudelitatem, & iniquitatem ſenatum docent. Aderat in ſenatu Verres, pater iſtius, & flens unumquemque ſenatorem rogabat, ut filio ſuo parceret: neque tamen multum proficiebat. erat enim ſumma voluntas ſenatus. Itaque ſententiæ dicebantur, CVM STHENIVS ABSENS REVS FACTVS ESSET, DE ABSENTE IVDICIVM NVLLVM FIERI PLACERE: ET, SI QVOD ESSET FACTVM, ID RATVM ESSE NON PLACERE.

Eo die tranſigi nihil potuit, quòd & id temporis erat, & 96
ille pater iſtius, invenerat homines, qui dicendo tempus conſumerent. Poſtea ſenex Verres defenſores, atque hoſpites omnes Sthenii convenit: rogat eos, atque orat, ne oppugnent filium ſuum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum ſe eſſe, nequid ei per filium ſuum noceretur: ſe homines certos ejus rei cauſa in Siciliam & terra, & mari miſſurum. & erat ſpatium dierum ferè triginta ante Kalendas Decembr. [10] quo die iſte, ut Syracuſis Sthenius adeſſet, edixerat.

Commoventur amici Sthenii, ſperant fore, ut patris litte- 97
ris, nuntiiſquè [11] filius ab incepto furore revocetur. In ſenatu poſtea cauſa non agitur. Veniunt ad iſtum domeſtici nuntii: litteraſque à patre afferunt ante Kalendas Decembr. cùm iſti etiam tum de Sthenio integra tota res eſſet: eodemque ei tempore de eadem re litteræ complures à multis ejus amicis, ac neceſſariis afferuntur. Hìc iſte, qui præ cupiditate, neque of- 40
ficii ſui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuiſſet umquam, neque in eo, quod monebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod rogabatur, voluntatem anteponendam putavit libidini ſuæ: manè Kalendis Decembr. ut edixerat, Sthenium citari jubet.

Si abs te iſtam rem parens tuus alicujus amici rogatu, be- 98
nignitate, aut ambitione inductus petiſſet: graviſſima tamen apud te voluntas patris eſſe debuiſſet. Cùm verò abs te tui capitis cauſa peteret, homineſque certos domo miſiſſet, hique eo tempore ad te veniſſent, cùm tibi in integro tota res eſſet, ne tum quidem te potuit, ſi non pietatis, at ſalutis tuæ ratio ad officium, ſanitatemquè reducere? Citat reum. non reſpondet. citat accuſatorem: [12] (attendite, quæſo, judices: videte, quantopere iſtius amentiæ fortuna ipſa adverſata ſit: & ſimul videte, quis Sthenii cauſam caſus adjuverit) citatus accuſator, M. Pacilius, neſcio quo caſu non reſpondit: non affuit.

Si præſens Sthenius reus eſſet factus: ſi manifeſto in male- 99
ficio teneretur; tamen, cùm accuſator non adeſſet, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, ſi poſſet reus, abſente accuſatore, damnari, non ego à Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum, ac prædonum, ac tua tela veniſſem, quo tempore omnis illa mea feſtinatio fuit cum periculo capitis ob eam cauſam, ne tu ex reis eximerere, ſi ego non affuiſſem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo judicio optatiſſimum, me, cùm citatus eſſem, non adeſſe: cur Sthenio non putaſti prodeſſe oportere, cùm ejus accuſator non affuiſſet? Itaque fecit, ut exitus principio ſimillimus reperiretur. quem abſentem reum fecerat, eum abſente accuſatore condemnat.

Nuntiabatur illi primis illis temporibus id, quod pater quo- 41
que ad eum pluribus verbis ſcripſerat, agitatam rem eſſe in ſe- 100
natu: etiam in concione tribunum plebis de cauſa Sthenii M. Palicanum eſſe queſtum: poſtremò me ipſum apud collegium hoc tribunorum plebis, cùm eorum omnium edicto non liceret quemquam Romæ eſſe, qui rei capitalis condemnatus eſſet, egiſſe cauſam Sthenii: cum rem ita expoſuiſſem, quemadmodum nunc apud vos, docuiſſemque hanc damnationem duci non oportere: [13] tribunos plebis hoc ſtatuiſſe, idque de omnium ſententia pronuntiatum eſſe, NON VIDERI STHENIVM

---

libri Metellici, præcipuè cùm ita quoque fuiſſet in Fabriciano, niſi quod is *ejuſque*. vulgata ſine bono ſenſu, *ut ſecum &c. ejuſque rei legib.* Grut.

5. *Atque à cupiditate remotiſſimus.*] Haud aliter iterum Fabr. & Met. vulgata, *cupid. omnium rem.* conjeceratque Nannius, *omni.* ſed præſtat abeſſe. *Idem.*

6. *Venire hora nona jubet*] Eſt rurſus ab iiſdem ſcriptis. nam noſtri, & cuſi *octava*, tam heic quam capite ſequenti cur eam elegerit in proclive eſt; quia tunc ſcilicet homines domi conceſſerant ad balnea, ad cenas &c. *Gulielmius.* Idem.

7. *In domum Sthenii.*] Met. non agnoſcit præpoſitiunculam, neque admodum requiritur. idem liber non habet *equites*, ſed *equis*, quod item examinabunt Critici. *Idem.*

8. *Seſe id non eſſe facturum.*] Met. non admiſit illud *ſeſe*, neque conſideraverim. *Idem.*

9. *Cn. Lentulus & L. Gellius.*] Sic Fabr. & Met. malè prius impreſſi, *& Lucullus.* Idem.

10. *Quo die iſte.*] Verbum *die* inventum à Gulielmio in Metelli libro, aſſeritque item Lamb.nus fuiſſe in Fabr. ante editionibus aliis aberat *Idem.*

11. *Filius ab incepto furore revocetur.*] Codex Metelli, *fidelius ab illo furore rev* neque omninò diſplicet, certè illud *illo*, quod & fuerat in Fabriciano. *Idem.*

12. *Attendite quæſo judices: videte, quantopere.*] Haud conſpicitur *videte* in Met qui idem habet *quanto opere.* utrumque rectè. Pall. & olim cuſi omiſerunt *judices*, exque eo natum illud *videte.* Idem.

13. *Tribunos pleb. hoc ſtatuiſſe.*] Membranæ Met. *X TR. PL.* neque aliter Fabricianæ. *Idem.*

14. Ti-

NIUM IMPEDIRI EDICTO, QUO MINUS EI LICERET ROMAE ESSE.

1 Cùm hæc ad iſtum afferrentur, [14] timuit aliquando, & commotus eſt. vertit ſtilum in tabulis ſuis: quo facto cauſam omnem evertit ſuam. nihil enim ſibi reliqui fecit, quod defendi aliqua ratione poſſet. Nam ſi ita defenderet: recipi nomen abſentis licet; hoc fieri in provincia nulla lex vetat: mala, & improba defenſione, verùm aliqua tamen uti videretur. Poſtremò illo deſperatiſſimo perfugio uti poſſet, ſe imprudentem feciſſe: exiſtimaſſe id licere. quamquam perditiſſima defenſio eſt, tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, & facit, coràm delatum eſſe. Hic videte, in quot ſe laqueos induerit, quorum ex nullo ſe umquam expediret.

2 Primùm ipſe in Sicilia ſæpe, & palàm de loco ſuperiore dixerat, & in ſermone multis demonſtrarat, licere nomen recipere abſentis: ſe exemplo feciſſe id, quod feciſſet. [15] Hæc eum dictitaſſe, priore actione & Sex. Pompejus Chlorus dixit, de cujus virtute antea commemoravi, & Cn. Pompejus Theodorus, homo & Cn. Pompeji, clariſſimi viri, judicio, plurimis, maximiſque in rebus probatiſſimus, & omnium exiſtimatione ornatiſſimus, & Poſides Matro Solentinus, homo ſumma nobilitate, exiſtimatione, virtute: & hac actione quàm voletis multi dicent, & qui ex iſto ipſo audierint, viri primarii noſtri ordinis; & alii, qui interfuerint, cùm abſentis nomen reciperetur. deinde Romæ, cum res eſſet acta in ſenatu, omnes iſtius amici; in his etiam pater ejus, hoc defendebat licere fieri: ſæpe eſſe factum: iſtum, quod feciſſet, aliorum exemplo, inſtitutoque feciſſe.

3 Dicit præterea teſtimonium tota Sicilia: quæ in communibus poſtulatis civitatum omnium, conſulibus edidit, rogare, atque orare patres conſcriptos, ut ſtatuerent, ne abſentium nomina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, patronum Siciliæ, clariſſimum adoleſcentem, dicere audiſtis: Siculos, cùm ſe cauſam, quæ pro his ſibi in ſenatu agenda eſſet, docerent, de Sthenii calamitate queſtos eſſe: propterque hanc injuriam, quæ Sthenio facta eſſet, eos ſtatuiſſe, ut, quod dico, poſtularetur.

4 Quæ cùm ita eſſent, [16] tantane amentia præditus, atque audacia fuiſti, ut in re tam clara, tam teſtata, tam abs te ipſo pervulgata, tabulas publicas corrumpere auderes? At quemadmodum corrupiſti? nonne ita, ut, omnibus nobis tacentibus, ipſe te tuæ tabulæ condemnare poſſent? [17] Quæſo, codicem circumfer: oſtende. videtiſne totum hoc nomen, coràm ubi facit delatum, eſſe in litura? Quid fuit iſtic antea ſcriptum? quod mendum iſta litura correxit? quid à nobis, judices, exſpectatis argumenta hujus criminis? nihil dicimus: tabulæ ſunt in medio, quæ ſe corruptas, atque interlitas eſſe clamant.

5 Ex iſtis etiam tu rebus effugere te poſſe confidis, cùm te nos non opinione dubia, ſed tuis veſtigiis perſequamur, quæ tu in tabulis publicis expreſſa, ac recentia reliquiſti? Is mihi etiam Sthenium litteras publicas corrupiſſe, cauſa incognita, judicavit, qui defendere non potuit, ſe non [18] ex ipſius Sthe-
3 nii nomine litteras publicas corrupiſſe? Videte porrò aliam dementiam: videte, ut, dum expedire ſeſe vult, induat.

6 Cognitorem adſcribit Sthenio. Quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermitanum aliquem, honeſtum hominem, ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis ſplendor, dignitaſque eſſet? [19] minime. Quem igitur? civem Romanum. Cui hoc probari poteſt? Cùm eſſet Sthenius civitatis ſuæ nobiliſſimus, ampliſſima cognatione, plurimis amicitiis: cùm præterea tota Sicilia multum auctoritate, & gratia poſſet, invenire neminem Siculum potuit, qui pro ſe cognitor fieret? [20] Hoc probabis? an ipſe civem Romanum maluit? cedò, cui Siculo, cùm is reus fieret, civis Romanus cognitor factus umquam ſit. Omnium prætorum litteras, qui ante fuerunt, profer, explica. ſi unum inveneris: ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis ſcriptum habes, ita geſtum eſſe concedam.

At, credo, Sthenius hoc ſibi amplum eſſe putavit, eligere è 107
civium Romanorum numero, ex amicorum, atque hoſpitum ſuorum copia, quem cognitorem daret. quem delegit? quis in tabulis ſcriptus eſt? C. Claudius, C. F. Palatina. Non quæro, quis hic ſit Claudius, quàm ſplendidus, quàm honeſtus, quàm idoneus, propter cujus auctoritatem, & dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum conſuetudine diſcederet, & civem Romanum cognitorem daret. nihil horum quæro. fortaſſe enim Sthenius non ſplendorem hominis, ſed familiaritatem ſecutus eſt. Quid ſi omnium mortalium Sthenio [21] nemo inimicior, quàm hic C. Claudius, tum ſemper, tum in his ipſis rebus, & temporibus fuit? ſi de litteris corruptis contrà venit? ſi contra omni ratione pugnavit? utrùm potiùs pro Sthenio inimicum cognitorem eſſe factum, an te in Sthenii periculo inimici ejus nomine abuſum eſſe credemus?

Ac, ne quis fortè dubitet, cujuſmodi totum ſit negotium: 44
tametſi jamdudum omnibus iſtius improbitatem perſpicuam 108
eſſe confido, tamen paullulum etiam attendite. Videtis illum ſubcriſpo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut ſibi ipſe peracutus eſſe videatur? qui tabulas tenet? qui ſcribit? qui monet? qui proximus eſt? is eſt C. Claudius, qui in Sicilia ſequeſter iſtius, interpres, confector negotiorum, propè collega Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, & qui ſe non Timarchidis, ſed ipſius Verris collegam, & ſocium eſſe dicebat.

[22] Dubitate etiam, ſi poteſtis, quin eum iſte potiſſimùm ex 109
omni numero delegerit, [23] cui improbam falſi cognitoris perſonam imponeret, quem & huic inimiciſſimum, [24] & ſibi amicum eſſe arbitraretur? Hic vos dubitatis, judices, tantam iſtius audaciam, tantam crudelitatem, tantam injuriam vindicare? dubitatis exemplum judicum illorum ſequi, qui damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii reſciderunt, quod is non abſens reus factus eſſet: quæ res iniquiſſima, & acerbiſſima eſt: ſed cum ei legatio Romam à ſuis civibus eſſet data? Quod illi judices multo in leviore cauſa ſtatuerunt, æquitatem ſecuti: vos id ſtatuere in graviſſima cauſa, præſertim aliorum auctoritate jam confirmatum, dubitabitis?

At quem hominem, C. Verres, tanta, tam inſigni injuria 45
affeciſti? cujus abſentis nomen recepiſti? quem abſentem non 110
modò ſine crimine, & ſine teſte, verum etiam ſine accuſatore damnaſti? Quem hominem? dii immortales! non dicam amicum tuum, quod apud homines cariſſimum eſt: non hoſpitem, quod ſanctiſſimum eſt: nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi poſſit, invenio, niſi quòd homo frugaliſſimus, atque integerrimus, te, hominem

14. *Timuit aliquando.*] Fabr. & Met. *pertimuit.* quod Lambino placuit. non male. *Grut.*

15. *Hæc eum dictitaſſe.*] Eſt ab eiſdem & Pall. vulgata enim *dictaſſe.* Idem.

16. *Tantane amentia præditus.*] Suſpectam habet vocem *præditus*, tanquam à ſcriba ortam, Gulielmius. *Idem.*

17. *Quæſo codicem circumfer.*] Placet quod erat in Met. *Cedo, quæſo, codicem, circumfer.* Idem.

18. *Ex ipſius Sthenii nomine.*] Lambini editio, *in ipſius.* Met. præpoſitionem nullam agnoſcit. *Idem.*

19. *Minimè. Quem igitur?*] Idem ſcriptus, *neminem. Quid igitur,* quomodo item fuit in Fabr. neque improbem. *Idem.*

20. *Hoc probabis?*] Sic edidit P. Manutius, reſtabatque in Met. vulgata *probabitis*; quod fortè natum ex *Hoc probabiliſt.* quod paſſim in membranis ſcriptum pro *probabile eſt.* Idem.

21. *Nemo inimicior.*] Codex idem *inimicitior.* dignum examine. *Idem.*

22. *Dubitate etiam, ſi poteſtis.*] Haud aliter Pall. Met. & vetus editio. neoterica, *Dubitare etiamnum.* inſulſa nimis præ altera. ſic & ſupra, *tamen paullulum etiam attendite.* Idem.

23. *Cui improbam falſi cognitoris perſonam imponeret.*] Adblanditur planè ſcriptura Met. *cui hanc cognitoris falſi improbam perſonam imp.* Idem.

24. *Et ſibi amicum.*] Idem *amiciſſimum.* moxque *multo leviore cauſa*, ſine vocula *in*; item *dubitatis*, pro *dubitabitis*: ſi non meliora vulgatis, at nihilo tamen deteriora. *Idem.*

25. *Domi*

minem plenum ſtupri, flagitii, ſceleris, domum ſuam invitavit: niſi quòd, qui C. Marii, Cn. Pompeii, C. Marcelli, L. Siſennæ, tui defenſoris, ceterorumque virorum fortiſſimorum hoſpes fuiſſet, atque eſſet; ad eum numerum clariſſimorum hominum tuum quoque nomen adſcripſit.

111 Quare de hoſpitio violato, & de iſto tuo nefario ſcelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc eſt, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt: nemo enim ignorat, quo hic in civitate ſua ſplendore, qua apud omnes Siculos dignitate, atque exiſtimatione ſit: ſed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere poſſint, in quo homine tu ſtatueris exemplum ejuſmodi, quod tum propter iniquitatem rei, tum etiam propter hominis dignitatem, acerbum omnibus, atque intolerandum videretur.

46 Eſtne Sthenius is, qui omnes honores [25] domi ſuæ facilli- 112 mè cum adeptus eſſet, ampliſſimè, ac magnificentiſſimè geſſit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia ſua locis communibus, monumentiſque decoravit? cujus de meritis in rempublicam Thermitanorum, Siculoſque univerſos, fuit ænea tabula fixa Thermis in curia? in qua publicè erat de hujus beneficiis ſcriptum, & inciſum? quæ tabula tum imperio tuo revulſa, nunc à me tamen reportata eſt: ut omnes hujus honores inter ſuos, & amplitudinem poſſent cognoſcere.

113 Eſtne hic, qui apud Cn. Pompejum, clariſſimum virum, cùm accuſatus eſſet, quòd propter C. Marii familiaritatem, & hoſpitium, contra rempublicam ſenſiſſe eum inimici, & accuſatores ejus dicerent, [26] cùm magis invidioſo crimine, quàm vero arceſſeretur: ita à Cn. Pompejo abſolutus eſt, ut in eo ipſo judicio Pompejus hunc hoſpitio ſuo digniſſimum ſtatuerit? ita porrò laudatus, defenſuſque ab omnibus Siculis, ut idem Pompejus non ab homine ſolùm, ſed etiam à provincia tota ſe hujus abſolutione inire gratiam arbitraretur? poſtremò eſtne hic, qui & animum in rempublicam habuit ejuſmodi, & tantum auctoritate apud ſuos cives potuit, ut perficeret in Sicilia ſolus, te prætore, quod non modò Siculus nemo, ſed ne Sicilia quidem tota potuiſſet: ut ex oppido Thermis nullum ſignum, nullum ornamentum, nihil ex ſacro, nihil de publico attingeres, cùm præſertim eſſent multa præclara, & tu omnia concupiſſes?

114 Denique nunc vide, quid inter te, cujus nomine apud Siculos dies feſti agitantur, & præclara illa Verrea celebrantur, cui ſtatuæ Romæ ſtant inauratæ, à communi Siciliæ, quemadmodum inſcriptum videmus, datæ: vide, inquam, quid inter te, & hunc Siculum, qui abs te eſt, patrono Siciliæ, condemnatus, interſit. Hunc civitates ex Sicilia permultæ, teſtimonio ſuo, legationibuſque ob eam rem miſſis publicè laudant: te omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, ſocia furtorum, ac flagitiorum tuorum, publicè laudat: ita tamen, novo more, ut legati lædant; legatio laudet: ceteræ quidem civitates publicè litteris, legationibus, teſtimoniis accuſant, queruntur, arguunt: ſi tu abſolutus ſis, funditus everſas ſe eſſe arbitrantur.

47 Hoc de homine, ac de hujus bonis etiam in Eryco monte 115 monumentum tuorum flagitiorum, crudelitatiſque poſuiſti: in quo Sthenii Thermitani nomen adſcriptum eſt. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti, aut rationis res, quamobrem in eo potiſſimum Sthenianum præmium poneretur? utrùm hoc ſignum cupiditatis tuæ, an tropæum neceſſitudinis, atque hoſpitii, an amoris indicium eſſe voluiſti? Faciunt hoc homines, quos in ſumma nequitia non ſolùm libido & voluptas, verùm etiam ipſius nequitiæ fama delectat, ut multis in locis notas ac veſtigia ſcelerum ſuorum relinqui velint.

Ardebat amore illius hoſpitæ, propter quam hoſpitii jura 116 violarat. Hoc non ſolum ſcire tum, verùm etiam commemorari ſemper volebat. itaque ex illa ipſa re, quam, accuſante Agathino, geſſerat, Veneri potiſſimum deberi præmium ſtatuit, quæ illam totam accuſationem, judiciumque conflarat. Putarem te gratum in deos, ſi hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dediſſes, ſed de tuis: quod facere debuiſti, præſertim cùm tibi illo ipſo anno à Chelidone veniſſet hereditas.

Hîc ego, ſi hanc cauſam non omnium Siculorum rogatu re- 117 cepiſſem: ſi hoc à me muneris non univerſa provincia popoſciſſet: ſi me animus, atque amor in rempublicam exiſtimatioque offenſa noſtri ordinis, ac judiciorum non hoc facere coëgiſſet: atque hæc una cauſa fuiſſet, quòd amicum, atque hoſpitem meum Sthenium, quem in quæſtura mea [27] ſingulariter dilexiſſem, de quo optimè exiſtimaſſem, quem in provincia exiſtimationis meæ ſtudioſiſſimum, cupidiſſimumque cognoſſem, tam crudeliter, ſcelerate, nefarieque tractaſſes: [28] tamen digna cauſa, cur inimicitias hominis improbiſſimi ſuſciperem, ut hoſpitis ſalutem, fortunaſque defenderem.

Fecerunt hoc multi apud majores noſtros: fecit etiam nu- 118 per homo clariſſimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, conſularem virum, accuſavit propter Egritomari Tranſalpini hoſpitis injurias. putarem me idoneum, qui exemplum ſequerer humanitatis, atque officii, proponeremque ſpem meis hoſpitibus ac neceſſariis, quo tutiorem vitam ſeſe meo præſidio victuros eſſe arbitrarentur. Cùm verò in communibus injuriis totius provinciæ, Sthenii quoque cauſa contineatur, multique uno tempore à me hoſpites, atque amici publicè, privatimque defendantur: profectò vereri non debeo, ne quis hoc, quod facio, non exiſtimet me ſummi officii ratione impulſum, coactumque ſuſcepiſſe. Atque, ut aliquando de rebus ab iſto 48 cognitis, judicatiſque, & de judiciis datis dicere deſiſtamus; &, quoniam facta iſtius in his generibus infinita ſunt, nos modum aliquem, & finem orationi noſtræ, criminibuſque faciamus: pauca ex aliis generibus ſumemus.

Audiſtis ob jus dicundum [29] Q. Varium dicere, procurato- 119 res ſuos iſti centum & triginta millia nummûm dediſſe: meminiſtis Q. Varii teſtimonium, remque hanc totam C. Sacerdotis, hominis ornatiſſimi, teſtimonio comprobari: ſcitis, Cn. Sertium, M. Modium, equites Romanos, ſexcentos præterea cives Romanos, multoſque Siculos, dixiſſe, ſe iſti pecuniam ob jus dicundum dediſſe. de quo crimine quid ego diſputem, cùm id totum poſitum ſit in teſtibus? quid porrò argumenter, qua de re dubitare nemo poſſit? An hoc dubitabit quiſquam omnium, quin is venalem in Sicilia juriſdictionem habuerit, qui Romæ totum edictum, atque omnia decreta vendiderit? quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octavium Ligurem ob jus dicundum popoſcerit?

[30] Quod enim præterea genus pecuniæ cogendæ præteriit? 120 quod non ab omnibus aliis præteritum, excogitavit? ecqua res apud civitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis ſit, aut poteſtas, aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quæſtum, nundinationemque hominum traduxeris? Dicta 49 ſunt

25. *Domi ſuæ facillime.*] Pater libro 1 Obſerv. cap. 46 non tolerabat vocem mediam; utpote quum ea addatur, ſolere intelligi privatas domos, non patriam. Id ut ſæpe verum eſt, ſic aliter interdum noſter; ut cap. 28. *Sopater quidam fuit Halycienſis, homo domi ſuæ cum primis locuples atque honeſtus* Et 3, 23. *Eubulides eſt Groſphus, Centuripinus, homo cum virtute & nobilitate domi ſuæ, tum etiam pecunia princeps.* Utique enim & illic patrias reſpicit. Alioqui poſſes facile, *domi ſane facillime.* Eidem mox videbatur fuiſſe, *nunc à me Romam deportata eſt.* Gronov.

26. *Cùm magis invidioſo &c.*] Eſt à mſſ Hotomani. nam Pall. adhærent vulgatæ, *quod tum magis inv.* prima editio, *quod cum magis.* Metelli liber, *cum quo magis* poterat adhuc abeſſe illud *cum.* Grut.

27. *Singulariter dilexiſſem*] Cod. Met. *ſingularè.* fortaſſis *ſingularie*, inquit Gulielmius. *Idem.*

28. *Tamen digna cauſa, cur inimicitias.*] Omnino ita Pall. & editio vetus. ſequentes, *cauſa eſſet, cur.* Fabr. & Met *cauſa videretur, cur.* quod ab interpretum ingenio profectum videri queat. *Idem.*

29. *Q. Varium dicere.*] Ita edd omnes, præter Lambinianam, in qua *Marium*, contra omnes mſſ. qui accedunt vulgatæ, niſi quod Fabr. & heic, & mox infra, *Valerium* præferat. at Metelli liber *Quartum* habet quod natum ex *Q. Vario* quilibet ſentit. *Idem.*

30. *Quod enim præterea genus pecuniæ.*] Eſt a ſcriptis Hotomani; neque abeunt Pall niſi quod ii, *Quid enim eſt præterea.* Met. & Fabr. *Quod enim iſte præterea.* Gulielmius putabat illud *præterea* mutari poſſe in *prætor.* prius cuſi: *Quod enim eſt præterea genus pecuniæ cog. quod præteriit?* Idem.

31. Si

ſunt priore actione & privatim, & publicè teſtimonia: legati Centuripini, Haleſini, Catinenſes, Panormitanique dixerunt, multarum præterea civitatum: jam verò privatim plurimi: quorum ex teſtimoniis cognoſcere potuiſtis, tota Sicilia per triennium neminem ulla in civitate ſenatorem factum eſſe gratis: neminem, ut leges eorum ſunt, ſuffragiis: neminem, niſi iſtius imperio, aut litteris: atque his omnibus ſenatoribus cooptandis, non modò ſuffragia nulla fuiſſe, ſed ne genera quidem ſpectata eſſe, ex quibus in eum ordinem cooptari liceret: neque cenſus, neque ætatis, neque cetera Siculorum jura valuiſſe.

Quicumque ſenator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret: [31] ſi is pretio apud iſtum fieret idoneus ut vinceret, factum eſſe ſemper: non modò Siculorum nihil in hac re valuiſſe leges, ſed ne ab ſenatu quidem, populoque Romano datas. Quas enim leges ſociis, amiciſque dat is, qui habet imperium à populo Romano auctoritatem legum dandarum à ſenatu; hæ debent & populi Romani & ſenatus exiſtimari.

Haleſini pro multis & magnis ſuis, majorumque ſuorum in rempublicam noſtram meritis, atque beneficiis, ſuo jure nuper, L. Licinio, Q. Mucio conſulibus, cùm haberent inter ſe controverſias de ſenatu cooptando, leges ab ſenatu noſtro petiverunt. Decrevit ſenatus honorifico ſenatus conſulto, ut his C. Claudius, Appii filius, Pulcher, prætor, de ſenatu cooptando leges conſcriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum ſententia leges Haleſinis dedit: in quibus multa ſanxit de ætate hominum, ne quis minor triginta annis natu; de quæſtu, quem qui feciſſet, ne legeretur; de cenſu, de ceteris rebus. quæ omnia ante iſtum prætorem, & noſtrorum magiſtratuum auctoritate, & Haleſinorum ſumma voluntate valuerunt. ab iſto & præco, qui voluit, iſtum ordinem pretio mercatus eſt: & pueri annorum ſenûm, ſeptenûmque denûm, ſenatorium nomen nundinati ſunt: &, quod Haleſini, antiquiſſimi & fideliſſimi ſocii, atque amici, Romæ impetrarant, ut apud ſe ne ſuffragiis quidem fieri liceret, id pretio, ut fieri poſſet, effecit.

Agrigentini de ſenatu cooptando Scipionis leges antiquas habent. in quibus & eadem illa ſancta ſunt, & hoc amplius: cùm Agrigentinorum duo genera ſint, unum veterum, alterum colonorum, [32] quos T. Manlius prætor ex ſenatus conſulto de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum; cautum eſt in Scipionis legibus, ne plures eſſent in ſenatu ex colonorum numero, quàm [33] ex vetere Agrigentinorum. Iſte, qui omnia jura pretio exæquaſſet, omniumque rerum delectum, atque diſcrimen pecunia ſuſtuliſſet: non modò illa, quæ erant ætatis, ordinis, quæſtuſque, permiſcuit; ſed etiam in his duobus generibus, civium novorum, veterumque, delectum, ordinemque, turbavit.

Nam, cùm eſſet ex veterum numero quidam ſenator demortuus, & cùm ex utroque genere par numerus reliquus eſſet: veterem cooptari neceſſe erat legibus, [34] ut is amplior numerus eſſet. Quæ cùm ita ſe res haberet: tamen ad iſtum venerunt emtum locum illum ſenatorium non ſolùm veteres, ſed etiam novi. fit, ut pretio novus vincat, litteraſque à prætore auferat. Agrigentini ad iſtum legatos mittunt, qui eum leges doceant, conſuetudinemque omnium annorum demonſtrent: ut iſte intelligeret, ei ſe illum locum vendidiſſe, cui ne commercium quidem eſſe oporteret. quorum oratione iſte, cùm pretium jam accepiſſet, ne tantulum quidem commotus eſt.

Idem fecit Heracleæ. nam eò quoque colonos P. Rupilius 125 deduxit: legeſque ſimiles de cooptando ſenatu, ac de numero veterum, ac novorum dedit. Ibi non ſolùm iſte, ut apud ceteros, pecuniam accepit: ſed etiam genera veterum, ac novorum, numerumque permiſcuit. Nolite exſpectare, dum omnes 51 obeam oratione mea civitates. [35] hoc uno complector crimine omnia, neminem iſto prætore ſenatorem fieri potuiſſe, niſi qui iſti pecuniam dediſſet.

Hoc idem transfero in magiſtratus, curationes, ſacerdotia: 126 quibus in rebus non ſolùm hominum jura, ſed etiam deorum religiones immortalium omnes repudiavit. Syracuſis [36] lex eſt de religione, quæ in annos ſingulos Jovis ſacerdotem ſortitò capi jubebat: quod apud illos ampliſſimum ſacerdotium putatur.

Cùm ſuffragiis tres ex tribus generibus creati ſunt, res re- 127 vocatur ad ſortem. Perfecerat iſte imperio, ut pro ſuffragio Theomnaſtus familiaris ſuus in tribus illis renunciaretur. in ſorte, cui imperare non poterat, exſpectabant homines, quidnam acturus eſſet. homo, id quod erat facillimum, primò vetat ſortiri: jubet extra ſortem Theomnaſtum renuntiari. negant id Syracuſani per religiones ſacrorum ullo modo fieri poſſe: fas denique negant eſſe. jubet ille ſibi legem recitari. recitatur: in qua ſcriptum erat, UT, QUOT ESSENT RENUNTIATI, TOT IN HYDRIAM SORTES CONIICERENTUR: CUIUS NOMEN EXISSET, UT IS HABERET ID SACERDOTIUM. Iſte, homo negotioſus, & peracutus, Optimè, inquit. nempe ſcriptum ita eſt, quot renuntiati erunt. quot ergo (inquit) ſunt renuntiati? reſponſum, tres. Numquid igitur oportet, niſi tres ſortes conjici; unam educi? nihil. Conjici jubet tres, in quibus omnibus ſcriptum eſſet nomen Theomnaſti. Fit clamor maximus, cùm id univerſis indignum, atque nefarium videretur. Ita Jovis illud ſacerdotium ampliſſimum per hanc rationem Theomnaſto datur.

Cephaledi menſis eſt certus, quo menſe ſacerdotem maxi- 52 mum creari oporteat. Erat ejus honoris cupidus [37] Artemo 128 quidam, Climachias cognomine, homo ſanè locuples, & domi nobilis: ſed is fieri nullo modo poterat, ſi Herodotus quidam adeſſet. ei locus ille, atque honos in illum annum ita deberi putabatur, ut ne Climachias quidem contrà diceret. res ad iſtum defertur, & iſtius more deciditur. toreumata ſanè nota, ac pretioſa auferuntur. Herodotus Romæ erat: ſatis putabat ſe ad comitia tempore venturum, ſi pridie veniſſet. Iſte, ne aut alio menſe, ac fas erat, comitia haberentur, aut Herodoto præſenti honos adimeretur (id quod iſte non laborabat, Climachias minimè volebat) excogitat (dixi jamdudum; non eſt homo acutior quiſquam, nec fuit) excogitat, inquam, quemadmodum menſe illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adeſſe poſſet.

Eſt conſuetudo Siculorum, ceterorumque Græcorum, quòd 129 ſuos dies, menſeſque congruere volunt cum ſolis, lunæque ratione: ut nonnumquam, ſi quid diſcrepet, eximant unum aliquem diem, aut ſummùm, biduum ex menſe; quos illi ἐξαιρεσίμους dies nominant: item nonnumquam uno die longiorem menſem faciunt, aut biduo. Quæ iſte cùm cognoviſſet, novus aſtrologus, qui non tam cæli rationem, quàm cælati argenti duceret, eximi jubet non diem ex menſe, ſed ex anno unum, dimidiatumque menſem; hoc modo, ut, quo die (verbi

31. *Si is pretio apud iſtum fieret idoneus ut vinceret.*] Sic Pall. & edd omnes. at enim Metelli liber, *ſi is pretio apud iſtum idoneus vinceret*, omiſſis intermediis, quod dudum probavit Gulielmius lib. 1 Veriſimilium cap. 7. ἀρχαϊκῶς, ut *idoneus* notet *idoneos*. eandem ſcripturam amplectitur Joſias Mercerus, ſed capit *idoneus* caſu ſingulari, qui videatur, lectiſſimis ſuis ad Nonium notis, voce *Tolutim*. Grut.

32. *Quos T. Manlius prætor.*] Examinabunt faſtis addicti ſcripturam Fabr. & Met. in quibus *L. Manlius*. Idem.

33. *Ex veterum Agrigentinorum.*] Sic nunc paſſim editi: ſed non à libris, verùm à conjectura Hotomani. ſcripti enim noſtri editique *ex veteri Agrig.* Idem.

34. *Ut is amplior numerus.*] Ita Pal. ſec. Fabr. Met. nam vulgata, *ut his amplius numerus*. Pal. pr. non agnoſcit *ut his*, aut aliud ejus loco. *Idem.*

35. *Hoc uno complector crimine omnia.*] Vox *crimine* non eſt in Metelli membranis; & rectè. nam *hoc*, reſpicit ad enuntiationem ſequentem, *Neminem iſto &c.* Idem.

36. *Lex eſt de religiine quæ.*] Illud *de religione*, videri queat è marginali nota perveniſſe in contextum. *Idem.*

37. *Artemo quidam.*] Secutus ſum Pall. Fabr. Met. vulgata enim *Arthenio*. nam P. Man. *Athenio*. Idem.

R r 38. *Et*

bi cauſa) eſſe oporteret idus Januarias, eo die Kalendas Martias proſcriberet. itaque fit, omnibus recuſantibus, [38] & plorantibus. dies is erat legitimus comitiis habendis. eo modo ſacerdos Climachias renuntiatus eſt.

130 Herodotus cùm Roma revertitur, diebus, ut ipſe putabat, quindecim ante comitia, [39] offendit eum menſem, qui conſequitur menſem comitialem, comitiis jam abhinc triginta diebus, habitis. Tunc Cephaleditani decreverunt intercalarium XLV dies longum, ut reliqui menſes in ſuam rationem reverterentur. Hoc ſi Romæ fieri poſſet, certè aliqua ratione expugnaſſet iſte, [40] ut dies XLV inter binos ludos tollerentur, per quos ſolos judicium fieri poſſet.

53 Jam vero cenſores quemadmodum in Sicilia iſto prætore
131 creati ſunt, operæ pretium eſt cognoſcere. Ille enim eſt magiſtratus apud Siculos, qui diligentiſſimè mandatur à populo, propter hanc cauſam, quòd omnes Siculi ex cenſu quotannis tributa conferunt: in cenſu habendo poteſtas omnis æſtimationis habendæ, ſummæque faciundæ, cenſori permittitur. Itaque eum populus, qui maximam fidem ſuarum rerum habebat, maxima cura deligit: & propter magnitudinem poteſtatis hic magiſtratus à populo ſumma ambitione contenditur.

132 In ea re iſte [41] nihil obſcure facere voluit, non in ſortitione fallere, neque dies de faſtis eximere. nihil ſanè vafrè, nec malitioſè facere conatus eſt: ſed, ut ſtudia, cupiditateſque honorum, atque ambitiones [42] ex omnibus civitatibus tolleret, quæ res [43] evertendæ reipublicæ ſolent eſſe, oſtendit, ſeſe in omnibus civitatibus cenſores eſſe facturum.

133 Tanto mercatu prætoris indicto, concurritur undique ad iſtum Syracuſas. flagrabat domus tota prætoria ſtudio hominum, & cupiditate: nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis, tantaque ambitione provinciæ totius in uno cubiculo incluſa. Exquiſitis palàm pretiis, & licitationibus factis deſcribebat cenſores binos in ſingulas civitates Timarchides. Is ſuo labore, ſuiſque acceſſionibus, hujus negotii atque [44] operis moleſtia conſequebatur, ut ad iſtum ſine ulla ſollicitudine, ſumma pecunia referretur. Jam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, planè adhuc cognoſcere non potuiſtis: veruntamen priore actione, quàm variè, quàm improbè prædatus eſſet, multorum ex teſtimoniis cognoviſtis.

54 Sed, ne miremini, qua ratione hic tantum apud iſtum liber-
134 tus potuerit, exponam vobis breviter, quid hominis ſit: ut & iſtius nequitiam, qui illum ſecum habuerit, eo præſertim numero ac loco, & calamitatem provinciæ cognoſcatis. In mulierum corruptelis, & in omni ejuſmodi luxuria, atque nequitia mirandum in modum reperiebam hunc Timarchidem ad iſtius flagitioſas libidines, ſingularemque nequitiam natum, atque aptum fuiſſe; inveſtigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in ejuſmodi rebus, quamvis callidè, quamvis audacter, quamvis impudenter: eundem mira quædam excogitare genera furandi. nam ipſum Verrem, tantùm avaritia ſemper hiante, atque imminenti fuiſſe; ingenio & cogitatione nulla: ut, quidquid ſua ſponte faciebat, item ut vos Romæ cognoviſtis, eripere potius, quàm fallere videretur.

135 Hæc verò hujus erat ars, & malitia miranda, quòd acutiſſimè tota provincia, [45] quid cuique accidiſſet, quid cuique eſſet neceſſe, indagare & odorari ſolebat: [46] omnium adverſarios, omnium inimicos diligenter cognoſcere, colloqui, attentare; ex utraque parte cauſas, voluntates perſpicere, facultates & copias: quibus opus eſſet, metum afferre: quibus expediret, ſpem oſtendere: accuſatorum, & quadruplatorum quidquid erat, habebat in poteſtate: quod cuique negotii conflare volebat, nullo labore faciebat: iſtius omnia decreta, imperia, litteras peritiſſimè, & callidiſſimè venditabat.

Ac non ſolùm erat adminiſter iſtius cupiditatum; verùm 136
etiam ipſe ſui meminerat æque. non ſolùm nummos, ſiqui iſti exciderant, tollere ſolebat, ex quibus pecuniam maximam fecit; ſed etiam voluptatum, flagitiorumque iſtius ipſe reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit; ſed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium ſcitote regnaſſe: in Timarchidis poteſtate ſociorum populi Romani antiquiſſimorum, atque amiciſſimorum liberos, matresfamilias, bona, fortunaſque omnes fuiſſe. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates, accepto pretio, cenſores dimiſit. comitia, iſto prætore, cenſorum, ne ſimulandi quidem cauſa fuerunt.

Jam hoc impudentiſſimè: palàm (licebat enim videlicet. 55
legibus) ſingulis cenſoribus denarii trecenti ad ſtatuam præto- 137
ris imperati ſunt. Cenſores CXXX facti ſunt. pecuniam illam ob cenſuram contra leges clam dederunt; hæc denariûm XXXIX millia palàm ſalvis legibus contulerunt in ſtatuam. Primùm quò tantam pecuniam? deinde quamobrem cenſores ad ſtatuam tibi conferebant? ordo aliquis, cenſorum eſt collegium? genus aliquod hominum? nam aut publicè civitates iſtos honores habent: aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, ut navicularii. Cenſores quidem quî magis, quàm ædiles? Ob beneficium? Ergo hoc fatebere, abs te hæc petita eſſe: ([47] nam erepta non audebis dicere:) te eos magiſtratus hominibus, beneficii, non reipublicæ cauſa, permiſiſſe? Hoc autem cùm tute fatebere, quiſquam dubitabit, quin tu iſtam apud populos provinciæ iſtius invidiam, atque offenſionem, non ambitionis, neque beneficiorum collocandorum, ſed pecuniæ conciliandæ cauſa ſuſceperis?

Itaque illi cenſores fecerunt idem, quod in noſtra republica 138
ſolent ii, qui per largitionem magiſtratus adepti ſunt: dederunt operam, ut ita poteſtatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris explerent. Sic cenſus habitus eſt, te prætore, ut eo cenſu nullius civitatis reſpublica poſſet adminiſtrari. nam locupletiſſimi cujuſque cenſus extenuarant,[48] tenuiſſimi auxerant. Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi imponebatur, ut etiam ſi homines tacerent, res ipſa illum cenſum repudiaret: id quod intelligi facillimè re ipſa poteſt. Nam 55
L. Metellus, qui, poſteaquàm ego inquirendi cauſa in Siciliam veni, repentè Letilii adventu, iſtius non modò amicus, verùm etiam cognatus factus eſt; is, quòd videbat [49] iſtius cenſum ſtare nullo modo poſſe, eum cenſum obſervari juſſit, qui viro fortiſſimo, atque innocentiſſimo Sex. Peducæo prætore habitus eſſet. erant enim tum cenſores legibus facti, delecti à ſuis civitatibus: quibus, ſi quid commiſiſſent, pœnæ legibus erant conſtitutæ.

Te autem prætore, qui cenſor aut legem metueret, qua non 139
tenebatur, quoniam creatus lege non erat; aut animadverſionem tuam, cùm id, quod abs te emerat, vendidiſſet? Teneat jam ſanè meos teſtes Metellus: cogat alios laudare, ſicut in mul-

38. *Et plorantibus.*] Recepi quod erat in Fabr. & Metellano. antea cuſi, *& implorantibus*. Grut.

39. *Offendit eum menſem comitialem.*] Lambinus interjecit de ſuo, *menſem, qui conſequitur menſem comitialem.* ſic ſanè nullus editus, nullus mſſ. noſtrorum. *Idem.*

40. *Ut dies XLV inter binos ludos.*] Excutit hunc locum Hotomanus lib. 1 obſervat. cap. 16. *Idem.*

41. *Nihil obſcure facere voluit.*] Non exſtat illud *facere* in Met. & præſtaret profectò abeſſe. *Grut.* Edidi igitur, ut hîc citat Gruterus, ejecto ſpurio quod editionem ipſius, & omnes ſequentes inſedit *nihil ſane vafre*, temere iteratum ex inferioribus. *Gronov.*

42. *Ex omnibus civitatibus tolleret.*] Idem ſcriptus *ex hominibus civitatibuſque tol.* non ita abſurdè. *Grut.*

43. *Evertendæ reipub. ſolent eſſe.*] Vulgata amplius *cauſa ſolent eſſe.* ſed vocula ea non erat in Pal. in Fabr in Met. itaque ſuſtuli. *Idem.*

44. *Operis moleſtia.*] Sic Fabr. & Met. ſecutique ſunt Lamb. & Manutii filius & Nepos. prius cuſi, *op. moleſtiam.* Idem.

45. *Quid cuique accidiſſet.*] Triga norum verborum primùm accedit Ciceroni è Fabr. & Metellano. *Idem.*

46. *Omnium adverſarios.*] Et iſta biga ortum habet à duobus illis libris. nec dici poſſunt ſupervacua. aliud enim ſanè *adverſarius*, aliud *inimicus*. Idem.

47. *Nam erepta, non audebis dicere.*] Pall. & antiquitus cuſi *erepta*, Met. *epta*. *Grut.* Innuit *empta*, de quo Pater lib. 1 obſ. cap. 12. *Gron.*

48. *Tenuiſſimi hauſerant.*] Ita Fabr liber & Metelli, qui tamen ultimus initio, *lauſerant*. vulgata lectio *auxerant*. Idem.

49. *Iſtius cenſum ſtare nullo.*] Metelli & Fabr. *cenſum ſtari.* Gulielmius lib. 1 Veriſim. cap. 7 *iſtius cenſu ſtari.* Idem.

50. *Dum-*

multis conatus eſt: [50] modò hæc faciat, quæ facit. Quis enim umquam tanta à quoquam contumelia, quis tanta ignominia affectus eſt? Quinto quoque anno Sicilia tota cenſetur. erat cenſa prætore Peducæo. quintus annus cùm te prætore incidiſſet, cenſa denuo eſt. poſtero anno L. Metellus mentionem tui cenſus fieri vetat: cenſores dicit deintegro ſibi creari placere: interea Peducæanum cenſum obſervari jubet. Hoc ſi tuus inimicus tibi feciſſet, [51] tamen etſi animo æquo provincia tuliſſet, inimici judicium grave videretur. fecit amicus recens, & cognatus voluntarius. aliter enim, ſi provinciam retinere, ſi ſalvus ipſe in provincia vellet eſſe, facere non potuit.

7 [52] Exſpectas etiam, quid hi judicent? Si tibi magiſtratum abrogaſſet, minore ignominia te affeciſſet, quàm cùm ea, quæ in magiſtratu geſſiſti, ſuſtulit, atque irrita juſſit eſſe. Neque in hac re ſola fuit ejuſmodi; ſed, antequàm ego in Siciliam veni, in maximis rebus, ac plurimis. nam & Heraclio Syracuſano tuos illos palæſtritas bona reſtituere juſſit, & Epicrati Bidinos, & pupillo Drepanitano A. Claudium: &, niſi maturè Letilius in Siciliam veniſſet cum litteris; minus xxx diebus Metellus totam triennii præturam tuam reſcidiſſet.

Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi ad ſtatuam cenſores contulerunt, dixi: non mihi prætermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniæ conciliatæ, quam tu à civitatibus ſtatuarum nomine coëgiſti. video enim ejus pecuniæ ſummam eſſe pergrandem: [53] ad H-S cxx millia. tantum conficitur ex teſtimoniis, ac litteris civitatum: & iſte hoc concedit, nec poteſt aliter dicere. quare cujuſmodi putamus eſſe illa, quæ negat, cùm hæc tam improba ſint, quæ fatetur? Quid enim vis conſtitui? conſumtam eſſe omnem iſtam pecuniam in ſtatuis? Fac ita eſſe. tamen hoc ferendum nullo modo eſt, tantam ab ſociis pecuniam auferri, ut omnibus in angiportis prædonis improbiſſimi ſtatuæ ponantur, quà vix tutò [54] tranſiri poſſe videatur.

8 Verum ubi tandem, aut in quibus ſtatuis iſta tanta pecunia conſumta eſt? Conſumetur, inquies. Scilicet exſpectemus legitimum illud quinquennium. ſi hoc intervallo non conſumſerit; tum denique nomen ejus de repetundis pecuniis ſtatuarum nomine deferamus. Reus eſt maximis, plurimiſque criminibus in judicium vocatus. H S cxx millia ex hoc uno genere capta videmus. ſi condemnatus eris: non, opinor, id ages, ut iſta pecunia quinquennio conſumatur in ſtatuis. ſin abſolutus eris: quis erit tam amens, qui te ex tot, tantiſque criminibus elapſum, poſt quinquennium ſtatuarum nomine arceſſat? Ita ſi neque adhuc conſumta iſta pecunia eſt, & eſt perſpicuum non conſumtum iri: licet jam intelligamus, inventam eſſe rationem, quare & iſte H-S cxx millia uno genere conciliarit, & ceperit: & ceteri, ſi à vobis hoc erit comprobatum, quàm volent magnas hoc nomine pecunias capere poſſint. ut jam videamur non à pecuniis capiundis homines abſterrere: ſed, cùm genera quædam pecuniarum capiundarum comprobarimus, honeſta nomina turpiſſimis rebus imponere.

3 Etenim, ſi C. Verres H-S cxx millia populum, verbi gratia, Centuripinum popoſciſſet, eamque ab his pecuniam abſtuliſſet: non, opinor, eſſet dubium, quin eum, ſi tum id planum fieret, condemnari neceſſe eſſet. Quid, ſi eundem populum H-S ccc millia popoſcit, eaque coëgit, atque abſtulit? num idcirco abſolvetur, quòd adſcriptum eſt, eam pecuniam datam ſtatuarum nomine? non, opinor: niſi fortè id agimus, non ut magiſtratibus noſtris [55] moram accipiundi, ſed ut ſociis cauſam dandi auferre videamur. Quòd ſiquem ſtatuæ magnopere delectant, & ſi quis earum honore & gloria ducitur; is hæc tamen conſtituat neceſſe eſt: primùm, averti pecuniam domum non placere: deinde, ipſarum ſtatuarum modum quendam eſſe oportere: deinde illud, certè ab invitis exigi non oportere.

Ac de avertenda pecunia, quæro abs te, utrùm ipſæ civita- 59 tes ſolitæ ſint ſtatuas tibi faciundas locare ei, cui poſſent opti- 144 ma conditione locare, an aliquem curatorem præficere, qui ſtatuis faciundis præeſſet, an tibi, an cui tu imperaſſes, adnumerare pecuniam. Nam ſi per eos ſtatuæ fiebant, à quibus tibi iſte honos habebatur: audio. ſin Timarchidi pecunia numerabatur: deſine, quæſo, ſimulare, te, cùm in manifeſto furto teneare, gloriæ ſtudioſum, ac monumentorum fuiſſe. Quid verò? modum ſtatuarum haberi nullum placet? atqui habeatur neceſſe eſt.

Etenim ſic conſiderate. Syracuſana civitas (ut eam potiſſi- 145 mùm nominem) dedit ipſi ſtatuam. eſt honos. & patri. bella hæc pietatis, & quæſtuoſa ſimulatio. & filio: ferri hoc poteſt. hunc enim puerum non oderant. verùm quoties, & quot nominibus à Syracuſanis ſtatuas auferes? ut in foro ſtatuerent, abſtuliſti: ut in curia, coëgiſti: ut pecuniam conferrent in eas ſtatuas, quæ Romæ ponerentur, imperaſti: ut iidem darent homines aratorum nomine. dederunt. ut iidem pro parte in commune Siciliæ conferrent. etiam id contulerunt. una civitas cùm tot nominibus pecuniam contulerit, idemque hoc civitates ceteræ fecerint: non res ipſa vos admonet, ut putetis, modum aliquem huic cupiditati conſtitui oportere? Quòd ſi hoc voluntate ſua nulla civitas fecit: ſi omnes imperio, metu, vi, malo adductæ, tibi pecuniam ſtatuarum nomine contulerunt: per deos immortales, num cui dubium eſſe poterit, quin, etiam ſi quis ſtatuerit, accipere ad ſtatuas licere, idem tamen ſtatuat, eripere certè non licere?

Primùm igitur in hanc rem teſtem totam Siciliam citabo: 146 quæ mihi una voce ſtatuarum nomine magnam pecuniam per vim coactam eſſe demonſtrat. nam legationes omnium civitatum in poſtulatis communibus, quæ ferè omnia ex tuis injuriis nata ſunt, etiam hoc ediderunt, UT STATUAS NEMINI, NISI CUM IS DE PROVINCIA DECESSISSET, POLLICERENTUR. Tot prætores in Sicilia fuerunt: toties apud majores noſtros 60 Siculi ſenatum adierunt: toties hac memoria: tamen hujuſce novi poſtulati genus, atque principium tua prætura attulit.

Quid enim tam novum, non ſolùm re, ſed genere ipſo 147 poſtulandi? nam cetera, quæ ſunt in iiſdem poſtulatis de injuriis tuis, ſunt nova: ſed tamen non novo modo poſtulantur. Rogant & orant Siculi patres conſcriptos, ut noſtri magiſtratus poſthac decumas lege Hieronica vendant. tu primus contrà vendideras. Audio, ne, in cellam quod imperatur, æſtiment. hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primùm poſtulatur: ſed genus iſtud poſtulandi non eſt novum. Ne abſentis nomen recipiatur; ex Sthenii calamitate, & tua natum eſt injuria. Cetera non colligam. ſunt omnia Siculorum poſtulata ejuſmodi, ut crimina collecta in unum te reum eſſe videantur. quæ tamen omnia novas injurias habent, ſed poſtulationum formulas uſitatas.

Hoc poſtulatum de ſtatuis, ridiculum eſſe videatur ei, qui 148 rem, ſententiamque non perſpiciat. Poſtulant enim, non, uti ne cogantur ſtatuere. quid igitur? ut ipſis ne liceat. Quid eſt hoc? petis à me, quod in tua poteſtate eſt, ut id tibi facere non liceat? pete potius, ne quis te invitum polliceri, aut facere

---

50. *Dummodo hæc faciat quæ facit.*] Vulgo recepta lectio, *fecit*, ſed præſens eſt in Met. & Fabr. *Grut.*

51. *Tamen etſi æquo animo.*] Eſt a mſſ. Mureti, qui videatur ſuper ea voce lib. xi Variar. lect. cap. 17. vulgata, *tamen ſi*, vel *tametſi*. Idem.

52. *Exſpectas etiam, quid hi judicent?*] Codex Met. *quid mihi*, quod diſpeſcit in duo Gulielmius, & inde facit *mi hi*; id eſt *mihi hi*. Idem.

53. *Ad* H-S cxx *millia.*] Met & Fabr. H-S xxLxi vix mihi ſit dubium fuiſſe initio ccIↄↄ. monet enim diſertè Pierius Valerianus libro xxxiix Hieroplyph. ubi invenerimus L unum duobus cc præpoſitis, totidem vero ii vel xx ſubjectis, credendum fuiſſe ccIↄↄ; item cccLiii vel cccLxxx, mutandum in cccIↄↄↄ, & ſic deinceps. quod ipſum & nos ſupra uſu edocti, monuimus. *Idem.*

54. *Tranſiri poſſe videatur.*] Recepta vulgo, *tranſire poſſe videamur*. ſed alterum eſt in Fabr. & Met. *Idem.*

55. *Moram accipiendi, ſed &c. auferre videamur.*] Hæc eſt ſcriptura omnium mſſ. noſtrorum & editionum uſque ad P. Manutium, qui

cere cogat. Nihil ergo, inquit. negabunt enim omnes ſe coë-
giſſe. ſi me ſalvum eſſe vis, mihi impone iſtam vim, ut omni-
no mihi non liceat polliceri. Ex tua prætura primum nata eſt
hæc poſtulatio: qua cùm utuntur, hoc ſignificant, atque adeò
aperte oſtendunt, ſeſe ad ſtatuas tuas pecuniam metu, ac ma-
lo coactos, invitiſſimos contuliſſe.

149 Quid, ſi hoc non dicant? tibi non neceſſe ſit ipſi id confite-
ri? Vide, & perſpice, qua defenſione ſis uſurus. nam intelli-
61 ges, hoc tibi de ſtatuis confitendum eſſe. Mihi enim renun-
tiatur, ita conſtitui à tuis patronis, hominibus ingenioſis,
cauſam tuam, & ita eos abs te inſtitui, & doceri: ut quiſque
ex provincia Sicilia gravior homo, atque honeſtior, teſtimo-
nium vehementius dixerit, ſicuti Siculi multi primarii viri
multa dixerunt, te ſtatim hoc iſtis tuis defenſoribus dicere:
inimicus eſt propterea, quòd arator eſt. Itaque uno genere, opi-
nor, circumſcribere habetis in animo genus hoc aratorum,
quòd eos infenſo animo, atque inimico veniſſe dicatis, quia
fuerit in decumis iſte vehementior. Ergo aratores, [56] inimici
omnes, adverſarii ſunt. nemo eorum eſt, quin periſſe te cu-
piat. Omnino præclare te habes, cùm is ordo, atque id genus
hominum, quod optimum, atque honeſtiſſimum eſt, a quo
uno & ſumma reipublicæ, & illa provincia maximè contine-
tur, tibi eſt inimiciſſimum.

150 Verum eſto: alio loco de aratorum animo, & injuriis vide-
ro. nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi eſſe ini-
miciſſimos. nempe ita dicis, propter decumas. Concedo, non
quæro, jure, an injuria ſint inimici. [57] Quid ergo illæ ſibi ſta-
tuæ equeſtres inauratæ volunt, quæ populi Romani oculos,
animoſque maximè offendunt, propter ædem Vulcani? nam
inſcriptum eſſe video, quandam ex his ſtatuam aratores de-
diſſe. Si honoris cauſa ſtatuam dederunt, inimici non ſunt.
credamus teſtibus. tum enim honori tuo, nunc jam religioni
ſuæ conſulunt. ſin autem metu coacti dederunt, confiteare
neceſſe eſt, te in provincia pecuniam ſtatuarum nomine per
vim, ac metum coegiſſe.

151 Utrum tibi commodum eſt, elige. Equidem libenter hoc
62 jam crimen de ſtatuis relinquam, ut mihi tu illud concedas,
quod tibi honeſtiſſimum eſt, aratores tibi ad ſtatuam honoris
tui cauſa, voluntate ſua, contuliſſe. da mihi hoc. jam tibi ma-
ximam partem defenſionis præcideris. non enim poteris
[58] aratores tibi iratos eſſe, atque inimicos, dicere. O cauſam
ſingularem! ô defenſionem miſeram, ac perditam! nolle hoc
accipere reum ab accuſatore, & eum reum, qui prætor in Si-
cilia fuerit, aratores ei ſtatuam ſua voluntate ſtatuiſſe: arato-
res de eo bene exiſtimare, amicos eſſe, ſalvum eſſe cupere!
metuit, ne hoc vos exiſtimetis. obruitur enim aratorum teſti-
moniis.

152 Utar eo, quod datur. certè hoc ita vobis judicandum eſt,
eos, qui iſti inimiciſſimi ſunt, ut ipſe exiſtimari vult, ad iſtius
honores atque monumenta pecuniam non voluntate ſua con-
tuliſſe. [59] Atque ut hoc totum facillimè intelligi poſſit, quem
voles eorum teſtium, quos produxero, [60] qui ex Sicilia teſtes
ſint, [61] ſive togatum velis, ſive Siculum, rogato, & eum,
qui tibi inimiciſſimus eſſe videbitur, qui ſe ſpoliatum à te di-
cit; ecquid ſuo nomine in tuam ſtatuam contulerit. neminem
reperies, qui neget. etenim omnes dederunt.

Quemquam igitur putas dubitaturum, quin is, quem inimi- 153
ciſſimum tibi eſſe oporteat, qui abs te graviſſimas injurias ac-
ceperit, pecuniam ſtatuæ nomine dederit, vi atque imperio
adductus, non officio ac voluntate? Et hujus ego pecuniæ, ju-
dices, quæ permagna eſt, impudentiſſimeque coacta ab invi-
tis, non habui rationem, neque habere potui, quantum ab
aratoribus, quantum ab negotiatoribus, qui Syracuſis, qui
Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybæi negotiantur, eſſet co-
actum: quoniam intelligitis, ipſius quoque confeſſione ab in-
vitiſſimis coactam eſſe.

Venio nunc ad civitates Siciliæ: de quibus facillimè judi- 63
cium fieri voluntatis poteſt. An etiam Siculi inviti contule- 154
runt? non eſt probabile. Etenim ſic C. Verrem præturam in
Sicilia geſſiſſe conſtat, ut, cùm utriſque ſatisfacere non poſſet,
& Siculis, & togatis; officii potius in ſocios, quam ambitionis
in cives rationem duxerit. Itaque eum non ſolùm PATRONUM
iſtius inſulæ, ſed etiam SOTERA inſcriptum vidi Syracuſis. Hoc
quantum eſt? ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non
poſſit. Is eſt nimirum SOTER, qui ſalutem dedit. Hujus nomine
etiam dies feſti agitantur, pulchra illa Verrea, non quaſi Mar-
cellea, ſed pro Marcelleis: quæ illi iſtius juſſu ſuſtulerunt. Hu-
jus fornix in foro Syracuſis eſt, in quo nudus filius ſtat: ipſe
autem ex equo nudatam ab ſe provinciam proſpicit. [62] Hujus
ſtatuæ omnibus locis: quæ hoc demonſtrare videntur, prope-
modum non minùs multas ſtatuas iſtum poſuiſſe Syracuſis,
quàm abſtuliſſe. huic etiam Romæ videmus in baſi ſtatuatum,
maximis litteris inciſum, A COMMUNI SICILIAE DATAS.

Quamobrem? quî hoc probari poteſt cuiquam, tantos ho- 155
nores habitos eſſe ab invitis? Hic tibi etiam multo magis, 64
[63] quàm antè in aratoribus, videndum, & conſiderandum eſt,
quid velis. magna res eſt. utrùm tibi Siculos, publicè, priva-
timque amicos, an inimicos exiſtimari vis? ſi inimicos, quid
te futurum eſt? quo confugies? ubi nitere? modo aratorum
honeſtiſſimorum hominum, [64] ac locupletiſſimorum, & Sicu-
lorum, & civium Romanorum numerum abs te abalienaſti:
nunc de Siculis civitatibus quid ages? dices tibi Siculos eſſe
amicos? quî poteris? qui, quod nullo in homine antea fece-
runt, ut in eum publicè teſtimonium dicerent, cum præſertim
ex ea provincia condemnati ſint complures, qui ibi prætores
fuerunt, duo ſoli abſoluti; [65] huc conveniunt cum litteris, ve-
niunt cum mandatis, veniunt cum teſtimoniis publicis. qui,
ſi te publicè laudarent, tamen id more potius ſuo, quàm me-
rito tuo, facere viderentur: hi cùm de tuis factis publicè con-
queruntur, nonne hoc indicant, tantas eſſe injurias, ut multo
maluerint de ſuo more decedere, quàm de tuis moribus non
dicere?

Confitendum eſt igitur tibi neceſſariò, Siculos inimicos 156
eſſe, qui quidem & in te graviſſima poſtulata conſulibus [66] e-
diderint, & me, ut hanc cauſam, ſalutiſque ſuæ defenſionem
ſuſciperem, obſecrarint: qui cùm a prætore prohiberen-
tur, a quattuor quæſtoribus impedirentur, omnium minas,
atque omnia pericula, pro ſalute ſua, levia duxerint: qui priore
actione

---

qui maluit *morem &c. auferre*. quomodo emendatum in Pal. ſec. Hotomanus inclinabat in *morem &c. adferre*. & verò *adferre* erat in Met. ſervabat tamen *moram*. Grut.

56. *Inimici omnes, adverſarii ſunt.*] Lambinus interſerit copulam, *& adverſ. &c.* mallem repeti vocem, hoc modo: *inimici omnes, omnes adverſarii ſunt*. Idem.

57. *Quid ergo illæ ſibi ſtatuæ equeſtres &c.*] Non male Metelli ſcriptus *Quid ergo illæ, quid ſibi ſtat. eq.* Idem.

58. *Aratores tibi iratos eſſe.*] Liber Metelli, *tibi honeſtis*. inde fingit Gulielmus *hoſteis*. Idem.

59. *Atque ut hoc totum.*] Sic Fabr. & Met. nam Pall. & ed. vet. *tantum*. medii temporis *tamen*. Idem.

60. *Qui ex Cilicia.*] Eſt à mſſ. Hotomani, neque aliter Met. recepta lectio, *qui in Sicilia*. Idem.

61. *Sive togatum velis, ſive Siculum.*] Emendatio eſt à libris Cujacii, quam prodidit Comment. ad l. obſidem. ff. Qui teſt. fac. poſſ. neque aliter Met. aut Fab. Vulgata, *Ne civem Rom. velis, ſive Siculum*, quod quis non ſentit eſſe à calamo interpretis? *Idem*.

62. *Hujus ſtatuæ omnibus locis: quæ &c.*] Ita Fabr. & Met. nam Pall. & editio exoleta adhuc abſtulerant *locis*. ſequentes *locis erectæ ſunt*, ineptè. dictum enim ut lib. III Offic. cap. XX. *omnibus locis ſtatuæ: ad eas tus ac ceræ*. *Idem*.

63. *Quàm ante in aratoribus.*] Sic vulgò legatur. at editio priſca non agnoſcit illud *in*, neque habetur in Pall. *Idem*

64. *Ac locupletiſſimorum & Siculorum & civium Romanorum maximum numerum.*] Illud, *& Siculorum & civium Rom.* non exſtat in vulgatis. addidi ex Fabr. & Met. mſſ. *Idem*.

65. *Huc conveniunt.*] Pal. pr. & ed. antiquior *hinc conveniunt*. ſec. *hi nunc conveniunt*. Met. *hi nunc veniunt*. quæ poſtrema lectio mihi non diſplicet. *Idem*.

66. *Ediderint &c.*] Sic edidi, ſecutus fidem cod. Fabr. & Met. item mox *obſecrarint*, & *duxerint* & *dixerint*; pro quo vulgata *obſecrarunt, duxerunt, dixerunt*. Idem.

67. *Etenim*

actione ita teſtimonia graviter, vehementerque dixerint; ut Artemonem Centuripinum legatum, & publicè teſtem, Q. Hortenſius accuſatorem, non teſtem eſſe diceret. [67] Etenim cùm propter virtutem, & fidem cum Androne, homine honeſtiſſimo, & certiſſimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus à ſuis civibus electus eſt, ut poſſet multas iſtius, & varias injurias, quam apertiſſimè vobis, planiſſimeque explica-
65 re. Dixerunt Haleſini, Catinenſes, Tyndaritani, Ennenſes, Herbitenſes, Agyrinenſes, Netinenſes, Segeſtani. [68] numerare omnes non eſt neceſſe. [69] ſcitis quàm multi, & quàm multa priore actione dixerint. nunc & illi, & reliqui dicent.

157 Omnes denique hoc in hac cauſa intelligent, hoc animo eſſe Siculos, ut, ſi in iſtum animadverſum non ſit, ſibi relinquendas domos, ac ſedes ſuas, & ex Sicilia decedendum, atque adeò fugiendum eſſe arbitrentur. Hos homines tu perſuadebis ad honores, atque amplitudinem tuam pecunias maximas voluntate ſua contuliſſe? credo, qui te in tua civitate incolumem eſſe nollent, hi monumenta tuæ formæ, ac nominis, in ſuis civitatibus eſſe cupiebant. [70] Res declaravit, ut cupierint. jamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrùm ſtatuas voluerint tibi ſtatuere, an coacti ſint.

158 De quo homine hoc auditum eſt umquam, quod tibi accidit, ut ejus in provincia ſtatuæ, in locis publicis poſitæ, partim etiam in ædibus ſacris, per vim, per univerſam multitudinem dejicerentur? Tot homines in Aſia nocentes, tot in Africa, tot in Hiſpania, Gallia, Sardinia, tot in ipſa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc umquam audivimus? Novum eſt, judices: in Siculis quidem, [71] & in omnibus Græcis, monſtri ſimile. non crederem hoc de ſtatuis, niſi jacentes, revulſaſque vidiſſem: propterea quòd apud omnes Græcos hic mos eſt, ut honorem hominibus habitum in monumentis hujuſmodi, nonnulla religione deorum conſecrari arbitrentur.

159 Itaque cùm Rhodii bellum illud propè ſoli ſuperius cum Mithridate rege geſſerint, omneſque ejus copias, [72] acerrimumque impetum, mœnibus, litoribus, claſſibuſque ſuis exceperint, cùm & regis inimici præter ceteros eſſent: ſtatuam ejus, quæ erat apud ipſos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in ipſis urbis periculis attigerunt. Forſitan vix convenire videretur, quem ipſum hominem cuperent evertere, ejus effigiem, ſimulacrumque ſervare. ſed tamen videbam, apud eos cùm eſſem, & religionem eſſe quandam in his rebus, à majoribus traditam, & hoc diſputare: cum ſtatua ſe ejus habuiſſe temporis rationem, quo poſita eſſet; cum homine verò,
66 quo gereret bellum, atque hoſtis eſſet. Videtis igitur, conſuetudinem, religionemque Græcorum, quæ monumenta hoſtium in bello ipſo ſoleat defendere, eam ſumma in pace prætoris populi Romani ſtatuis præſidio non fuiſſe.

160 Tauromintani, quorum eſt civitas fœderata, homines quietiſſimi, qui maximè ab injuriis noſtrorum magiſtratuum remoti conſuerant eſſe, præſidio fœderis: hi tamen iſtius evertere ſtatuam non dubitaverunt. [73] qua ablata, baſin tamen in foro manere voluerunt: quòd gravius in iſtum fore putabant, ſi ſcirent homines, ſtatuam ejus à Tauromitanis eſſe dejectam, quàm ſi nullam umquam poſitam arbitrarentur. Tyndaritani dejecerunt in foro: & eadem de cauſa equum inanem reliquerunt. Leontinis, miſera in civitate atque inani, tamen iſtius, in gymnaſio, ſtatua dejecta eſt. Nam quid ego de Syracuſanis loquar, quod non eſt proprium Syracuſanorum, [74] ſed & illorum commune, & conventus illius, ac propè totius provinciæ? quanta illuc multitudo, quanta vis hominum conveniſſe dicebatur tum, cùm ſtatuæ ſunt illius dejectæ, atque everſæ? at quo loco? celeberrimo, ac religioſiſſimo: [75] ante ipſum Serapim, in primo aditu, veſtibuloque templi. Quòd niſi Metellus hoc tam graviter egiſſet, atque illam rem imperio, edictoque prohibuiſſet: veſtigium ſtatuarum iſtius in tota Sicilia nullum eſſet relictum.

Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modò impulſu, verùm omnino adventu meo factum eſſe videatur. 161
omnia iſta antè facta ſunt, non modò, quàm ego Siciliam, verùm etiam quàm iſte Italiam attigit. dum ego in Sicilia ſum, nulla ſtatua dejecta eſt. poſteaquàm illinc diſceſſi, quæ ſunt geſta, cognoſcite. Centuripinorum ſenatus decrevit, po- 67
puluſque juſſit, ut, quæ ſtatuæ C. Verris ipſius, & patris, & filii, eſſent, eas quæſtores demoliendas locarent: dumque ea demolitio fieret, [76] ſenatores ne xxx minus adeſſent. Videte gravitatem civitatis, & dignitatem. neque eas in urbe ſua ſtatuas eſſe voluerant, quas inviti per vim, atque imperium dediſſent; neque ejus hominis, in quem ipſi cum graviſſimo teſtimonio publicè, quod numquam antea, Romam mandata, legatoſque miſiſſent: & id gravius eſſe putaverunt, ſi publico conſilio, quàm ſi per vim multitudinis factum videretur.

Cùm hoc conſilio ſtatuas Centuripini publicè ſuſtuliſſent, 162
audit Metellus: graviter fert: evocat ad ſe Centuripinum magiſtratum, & decem-primos. niſi reſtituiſſent ſtatuas, vehementer iis minatur. Illi ad ſenatum renuntiant. ſtatuæ, quæ iſtius cauſæ nihil prodeſſent, reponuntur. [77] Decreta Centuripinorum, quæ de ſtatuis erant facta, non tolluntur. Hic ego aliud alii concedo: Metello, homini ſapienti, prorſus non poſſum ignoſcere, ſi quid ſtultè facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminoſum fore, ſi ejus ſtatuæ eſſent dejectæ, quod ſæpe vento, aut aliquo caſu fieri ſolet? non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehenſio. Ex quo igitur crimen, atque
accuſatio naſcitur? ex hominum judicio, & voluntate. Ego, 68
ſi Metellus ſtatuas reponere Centuripinos non coegiſſet, hæc dicerem:

Videte, judices, quantum, & quàm acerbum dolorem ſociorum, atque amicorum animis inuſſerint iſtius injuriæ; 163
cùm Centuripinorum amiciſſima, & fideliſſima civitas, quæ tantis officiis cum populo Romano conjuncta eſt, ut non ſolùm rempublicam noſtram, ſed etiam in quovis homine privato nomen ipſum Romanorum ſemper dilexerit, ea publico conſilio, atque auctoritate judicarit, C. Verris ſtatuas eſſe in urbe ſua non oportere. recitarem decreta Centuripinorum. laudarem illam civitatem: id quod veriſſimè poſſem. commemorarem decem millia civium Centuripinorum, fortiſſimorum, fideliſſimorumque ſociorum: eos omnes ſtatuiſſe, MONUMENTUM ISTIUS IN SUA CIVITATE NULLUM ESSE OPORTERE.

Hæc tum dicerem, ſi ſtatuas Metellus non repoſuiſſet. Ve- 164
lim quærere nunc ex ipſo Metello, quidnam ſua vi, & auctoritate mihi ex hac oratione præciderit. eadem opinor omnia convenire. neque enim, ſi maximè ſtatuæ dejectæ eſſent, eas ego vobis poſſem jacentes oſtendere. hoc uno uterer: civitatem tam gravem ſtatuas judicaſſe C. Verris demoliendas. hoc mihi

67. *Etenim tum propter.*] Metellanus, *Etenim ille tum &c.* quæ particula heic bellè quadrat. *Grut.*

68. *Numerare omnes non eſt neceſſe.*] Met. *& numerare*, ut videatur id reſtituendum; aut faciendum ſanè *enumerare*. Idem.

69. *Scitis quam multi & quam multa.*] Eſt in Met. *Scis quam multa*, omiſſis intermediis. Pall. habent *Satis quam multi &c.* Idem.

70. *Res declaravit, ut cupierint.*] Forſan non malè Met. *declarabit*. Idem.

71. *Et in omnibus Græcis.*] Valde veriſimiliter emendabat Gulielmius, *hominibus*. Idem.

72. *Acerrimumque impetum, mœnibus &c*] Vulgata, *acerr. ejus impetum à mœn.* ſed gloſſulas illas rejecerat Fab. & Met. *Idem.*

73. *Qua ablata.*] Met. & Fabr. *ablecta*, ut videatur fuiſſe *abjecta*. Idem.

74 *Sed & illorum commune.*] Lambinus *aliorum*. præter *libros* Gulielmius conjiciebat, *illorum communis*. Idem.

75 *Ante ipſum Serapim.*] Ita Pal. ſec. ita Met. ita Fabr. alluditque & pal. pr. in quo *ipſum Sepim*. item ed. prima, in qua, *ipſum ſæpe*: poſteriores Critici nobis obtruſerant *ante ipſum Jovem*; ſtultè. *Idem.*

76. *Senatores ne minus* xxx *adeſſent.*] Non potui excludere ſcripturam Met. & Fabr. vulgata. *Senat.* xxx *non minus adeſ.* Idem.

77. *Decreta Centuripinorum, quæ de ſtatuis erant facta, non tolluntur.*] Totum illud Tullio adjeci ex membranis Nannii, Fabricii, Metelli: adeo ut ſine dubio deinceps recipi poſſit in contextum. *Idem.*

78. *Ut*

mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quererer, ſi mihi videretur, tam iniquo jure ſociis, atque amicis imperari, ut iis ne in ſuis quidem beneficiis libero judicio uti liceret: [78] ut vos rogarem, ut conjecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuiſſe putaretis, in quibus rebus obeſſe mihi poſſet, cùm in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit. Sed ego Metello non iraſcor, [79] neque ei ſuam purgationem eripio, qua ille apud omnes utitur, ut nihil malitioſè, neque conſultò feciſſe videatur.

69 Jam igitur eſt ita perſpicuum, ut negare non poſſis, nullam
165 tibi ſtatuam voluntate cujuſquam datam: nullam pecuniam ſtatuarum nomine, niſi vi expreſſam, & coactam. quo quidem in crimine non illud ſolùm intelligi volo, te ad ſtatuas, H-S [80] cxx millia coegiſſe: ſed multo etiam illud magis, quod [81] ſimul demonſtrandum eſt, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum ſit, & fuerit. in quo quæ veſtra defenſio futura ſit, conjectura aſſequi non queo.

166 Oderunt Siculi: togatorum enim causâ multa feci. At hi quidem acerrimi, inimiciſſimique ſunt. Inimicos habeo cives Romanos, quòd ſociorum commoda, ac jura defendi. At ſocii in hoſtium numero ſe abs te habitos queruntur. Aratores inimici ſunt propter decumas. quid? qui agros immunes, liberoſque arant, cur oderunt? cur Haleſini? cur Centuripini? cur Segeſtani? cur Halicienſes? quod genus hominum, quem numerum, [82] quem ordinem proferre poſſis, qui te non oderit, ſive civium Romanorum, ſive Siculorum? ut etiam ſi cauſam, cur te oderint, non poſſim dicere, tamen illud dicendum putem: *quem omnes mortales oderint, eum quoque vobis odio eſſe oportere.*

167 An hoc dicere audebis; utrùm de te aratores, utrùm denique Siculi univerſi bene exiſtiment, [83] aut quo modo exiſtiment, ad rem id non pertinere? neque tu hoc dicere audebis: neque, ſi cupias, licebit. eripiunt enim tibi iſtam [84] orationem contemnendorum Siculorum, atque aratorum, ſtatuæ illæ equeſtres, quas tu paullo ante, quam ad urbem venires, poni, inſcribique juſſiſti, ut omnium inimicorum amicos, accuſatorumque tardares.

168 Quis enim tibi moleſtus eſſet, aut quis appellare auderet, cùm videret ſtatuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, à communi Siciliæ? quod eſt aliud in illa provincia [85] genus humanum? nullum. Ergo ab univerſa provincia, generatimque à ſingulis ejus partibus non ſolùm diligitur, ſed etiam ornatur. quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obeſſe oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium teſtimonia, cùm eorum nominibus [86] in ſtatuarum inſcriptione poſitis omnem te ſperaris invidiam, atque infamiam tuam poſſe exſtinguere? an, quorum auctoritate tu ſtatuas cohoneſtare tuas conatus es, eorum ego dignitate accuſationem meam comprobare non potero?

169 Niſi fortè, quod apud publicanos gratioſus fuiſti, in ea re ſpes te aliqua conſolatur. Quæ gratia ne quid tibi prodeſſe poſſet, ego mea diligentia perfeci: ut etiam obeſſe deberet, tu tua ſapientia curaſti. Etenim rem totam, judices, breviter cognoſcite. In ſcriptura Siciliæ pro magiſtro eſt quidam 70
L. Carpinatius, qui & ſui quæſtus cauſa, & fortaſſe quod ſociorum intereſſe arbitrabatur, benè penitus in iſtius familiaritatem ſeſe dedit. Is cùm prætorem circum omnia fora ſectaretur, neque ab eo umquam diſcederet: [87] in eam jam venerat familiaritatem, conſuetudinemque in vendendis iſtius decretis, & judiciis, transfigendiſque negotiis, ut propè alter Timarchides numeraretur.

Hoc erat etiam capitalior, quòd idem pecuniam iis, qui ab 173
iſto aliquid mercabantur, fœnori dabat. ea autem fœneratio erat hujuſmodi, judices, ut etiam hic quæſtus huic cederet. nam, quas pecunias iis ferebat expenſas, quibuſcum contrahebat; aut ſcribæ iſtius, aut Timarchidi, aut etiam ipſi iſti referebat acceptas. Idem præterea pecunias iſtius extraordinarias grandes ſuo nomine fœnerabatur.

Hic primò Carpinatius antequàm in iſtius tantam familiari- 171
tatem perveniſſet, aliquoties ad ſocios litteras de iſtius injuriis miſerat. Canulejus verò, qui in portu Syracuſis operas dabat, furta quoque iſtius permulta nominatim ad ſocios perſcripſerat ea, quæ ſine portorio Syracuſis erant exportata: portum autem, [88] & ſcripturas eadem ſocietas habebat. Ita factum eſt, ut eſſent permulta, quæ ex ſocietatis litteris dicere in iſtum, ac proferre poſſemus.

Verum accidit, ut Carpinatius, qui jam cum iſto ſumma 172
conſuetudine, præterea re, ac ratione conjunctus eſſet, crebras poſtea litteras ad ſocios de iſtius ſummis officiis in rem communem, beneficiiſque mitteret. [89] Etenim cum iſte omnia, quæcumque Carpinatius poſtulabat, facere ac decernere ſolebat; tum ille etiam plura ſcribebat ad ſocios: ut, ſi poſſet, quæ antea ſcripſerat, ea planè exſtingueret. Ad extremum verò, cùm iſte jam decedebat, ejuſmodi litteras ad eos miſit, ut huic frequentes obviam prodirent, [90] gratiaſque agerent; facturos ſe, ſi quid imperaſſet, ſtudioſè pollicerentur. Itaque ſocii fecerunt: vetere inſtituto publicanorum, non quòd iſtum ullo honore dignum arbitrarentur, ſed quòd ſua intereſſe putabant, ſe memores, gratoſque exiſtimari, gratias iſti egerunt: Carpinatium ſæpe ad ſe de ejus officiis litteras miſiſſe dixerunt.

Iſte cùm reſpondiſſet, ſe ea libenter feciſſe, operaſque Car- 71
pinatii [91] magnopere laudaſſet: dat amico ſuo cuidam nego- 173
tium, qui tum magiſter erat ejus ſocietatis, ut diligenter caveret, atque proſpiceret, ne quid eſſet in litteris ſociorum, quod contra ſuum caput, atque exiſtimationem valere poſſet. Itaque ille multitudine ſociorum remota, decumanos convocat: rem defert. ſtatuunt illi, atque decernunt, ut eæ litteræ, quibus exiſtimatio C. Verris læderetur, removerentur: operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi eſſe poſſet.

Si oſtendo, hoc decreviſſe decumanos: ſi planum facio, hoc 174
decreto remotas eſſe litteras, quid exſpectatis amplius? poſſumne rem magis judicatam afferre? magis reum condemnatum in judicium adducere? At quorum judicio condemnatum? nem-

78 *Ut vos rogarem.*] Vocula *ut* non conſpicitur in Metellano. *Grut.*

79. *Neque ei ſuam purgationem eripio.*] Lectio minus vera, certè ea quæ non comparet in editione antiquiore, aut Pall. ii enim *ſuam vagationem* Metelli verò mſ. *vacationem*. hanc interpretabuntur aut refingent alii. ſatis mihi fuit produxiſſe dias in luminis auras; hocque præterea Met. pro *qua utitur*, exhibere *quam utitur*. Idem.

80. Cxx *millia coëgiſſe.*] Videtur reponendum cc ıↄↄ ut erat in Fabr. aut verò quod in Met. ω ω *coëgiſſe*. expreſſa enim ſæpe millenarii nota per ultimam litteram Alphabeti Græcanici. *Idem.*

81. *Simul demonſtrandum eſt, quantum.*] Idem Met. tantum habet *ſimul demonſtratum odium &c.* Fabr. *ſimul demonſtratum eſt, quant. od.* Idem.

82. *Quem ordinem proferre poſſis.*] Non adeò abſurdè Met. *poſſum*. *Idem.*

83. *Aut quo modo exiſtiment.*] Eſt à mſ. Nannii, admiſitque Lambinus; ideoque ei ſuum reliqui locum. ceteris impreſſis abeſt. conjecerat Hotomanus, *benè an malè exiſtiment;* quod ei videretur quippiam deeſſe. *Idem.*

84. *Orationem contemnendorum Siculorum.*] Nihil abeunt ab hac lectione mſſ. noſtri. Aldus Manutius Nepos addidit, *orationem negotiatorum Sic.* quomodo fuiſſe in mſ. ſuo prodidit Urſinus noſter. benè, ſi plures exſtarent rei bonæ teſtes. nam mihi quidem ſuſpicio magna, illa *contemnendorum Siculorum atque aratorum*, eſſe pannum à librario adſutum Tullii purpuræ. *Idem.*

85. *Genus humanum.*] Subjiciunt alii *hominum;* ſed contra ſcriptos noſtros editoſque. *Idem.*

86. *In ſtatuarum inſcriptione poſitis.*] Met. liber. *oppoſitis*. Idem.

87. *In eam venerat familiaritatem conſuetudinemque in vendendis.*] Idem codex tantum habebat, *venerat conſuetudinem vend.* & placet. *Idem.*

88. *Et ſcripturas.*] Ita quidem editi. ſed Pall. & Met. *ſcripturam;* quod & prima editione habebat Lambinus, ſed exinde mutavit. *Idem.*

89. *Etenim cùm iſte.*] Sic Fabr. & Met. antea cuſi, *tum;* niſi quod & noſtrum expreſſerit Hotomanus. *Idem.*

90. *Gratiaſque agerent; facturos ſe &c.*] Haud aliter Pall. ſec. ſed Met. & Fabr. præterea tollunt *que* ab *gratias*. vulgata, *facturos eſſe*. Idem.

91. *Magnopere laudaſſet.*] Metellanus *magno opere*. Idem.

92. *Arbi-*

nempe eorum, quos ii, qui ſeveriora judicia deſiderant, [92] arbitrantur res judicare oportere: publicanorum judicio, quos videlicet nunc populus judices poſcit; de quibus, ut eos judices habeamus, legem ab homine non noſtri generis, non ex equeſtri loco profecto, ſed nobiliſſimo, promulgatam videmus.

Decumani, hoc eſt, principes, & quaſi ſenatores publicanorum, removendas de medio litteras cenſuerunt. habeo ex iis, qui affuerunt, [93] quos producam, quibus hoc committam, homines honeſtiſſimos, ac locupletiſſimos, iſtos ipſos principes equeſtris ordinis: quorum ſplendore vel maximè, iſtius, qui legem promulgavit, oratio & cauſa nititur. venient in medium; dicent, quid ſtatuerint. profectò, ſi rectè homines novi, non mentientur. litteras enim communes de medio removere potuerunt: fidem ſuam, & religionem removere non poſſunt. Ergo equites [94] Romani, qui te ſuo judicio condemnarunt, horum judicio condemnati noluerunt. Vos nunc utrùm illorum judicium, an voluntatem ſequi malitis, conſiderate.

At vide, quid te amicorum tuorum ſtudium, quid tuum conſilium, quid ſociorum voluntas adjuvet. dicam [95] paullo promptius. neque enim jam vereor, ne quis hoc me magis accuſatoriè, quàm liberè dixiſſe arbitretur. Si iſtas litteras non decreto decumanorum magiſtri removiſſent; tantum poſſem in te dicere, quantum in litteris inveniſſem. nunc, decreto iſto facto, litteriſque remotis, tantum mihi licet dicere, quantum poſſum; tantum judici ſuſpicari, quantum velit. Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ, plurimam veſtem Melitenſem, plurimam ſtragulam, multam Deliacam ſupellectilem, plurima vaſa Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam, Syracuſis exportaſſe: his pro rebus, quòd portorium non eſſet datum, litteras ad ſocios miſiſſe L. Canulejum, qui in portu operas daret.

Satiſne magnum hoc crimen videtur? nullum, opinor, majus. Quid defendet Hortenſius? poſtulabit, ut litteras Canuleji proferam? crimen hujuſmodi, niſi litteris confirmetur, inane eſſe dicet? Clamabo, litteras remotas eſſe de medio: decreto ſociorum erepta mihi eſſe iſtius indicia ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat numquam eſſe factum: [96] aut omnia tela excipiat neceſſe eſt. Negas eſſe factum? placet mihi iſta defenſio: deſcendo. [97] æqua enim conditio, æquum certamen proponitur. producam teſtes, & producam plures eodem tempore: quoniam tum, cùm actum eſt, unà fuerunt: [98] nunc quoque unà ſunt: cùm interrogabuntur, obligentur non ſolùm jurisjurandi, atque exiſtimationis periculo, ſed etiam communi inter ſe conſcientia.

Si planum fit, hoc ita, quemadmodum dico, eſſe factum; num poteris dicere, Hortenſi, nihil in iſtis fuiſſe litteris, quod Verrem læderet? non modò id non dices, ſed ne illud quidem tibi dicere licebit; tantum, quantum ego dicam, non fuiſſe. ergo hoc veſtro conſilio, & gratia perfeciſtis, ut quemadmodum paullo antè dixi, & mihi ſumma facultas ad accuſandum daretur, & judicibus libera poteſtas ad credendum.

Quod cùm ita ſit, nihil fingam tamen. meminero, me non 73
ſumſiſſe, quem accuſarem: ſed recepiſſe, quos defenderem: 179
vos ex me cauſam non à me prolatam, ſed ad me delatam, audire oportere: me Siculis ſatis eſſe facturum, ſi, quæ cognovi in Sicilia, quæ accepi ab ipſis, diligenter expoſuero: populo Romano, ſi [99] nullius vim, nullius potentiam pertimuero: vobis, ſi facultatem verè atque honeſtè judicandi, fide, & diligentia mea fecero: [100] mihimet, ſi ne minimum quidem de eo curriculo vitæ, quod mihi ſemper propoſitum fuit, deceſſero.

Quapropter nihil eſt, quod metuas, ne quid in te confin- 180
gam: etiam quod lætere, habes. multa enim, quæ ſcio abs te eſſe commiſſa, quòd aut nimium turpia, aut parum credibilia ſunt, prætermittam. tantum agam de hoc toto nomine ſocietatis. [1] Ut jam ſcire poſſis: quæram, decretumne ſit. cùm id invenero: quæram, remotæne ſint litteræ. cùm id quoque conſtabit, [2] vos jam, me tacito, intelligetis, ſi illi, qui hoc iſtius cauſa decreverunt, equites Romani, nunc iidem in eum judices eſſent, iſtum ſine dubio condemnarent, de quo litteras eas, qui iſtius furta indicarent, & ad ſe miſſas, & ſuo decreto remotas ſcirent eſſe. Quem igitur ab iis equitibus Romanis, qui iſtius cauſa cupiunt omnia; qui ab eo benigniſſimè tractati ſunt, condemnari neceſſe eſſet: is à vobis, judices, ulla vi, aut ratione abſolvi poteſt?

Ac, ne fortè ea, quæ remota de medio, atque erepta vobis 181
ſunt, omnia ita condita fuiſſe, atque ita abditè latuiſſe videantur, ut hac diligentia, quam ego à me exſpectari maximè puto, [3] nihil horum inveſtigari, nihil aſſequi potuerit: quæ conſilio aliquo, aut ratione inveniri potuerunt, inventa ſunt, judices. manifeſtis in rebus hominem jam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum cauſis vel plurimum ætatis meæ verſor, vehementerque illum ordinem obſervo, ſatis commodè mihi videor eorum conſuetudinem uſu, tractandoque cognoſſe.

Itaque ut hoc comperi, remotas eſſe litteras ſocietatis; ha- 74
bui [4] rationem annorum, per quos iſte in Sicilia fuiſſet: dein- 182
de quæſivi, quod erat inventu facillimum, qui per eoſdem annos magiſtri iſtius ſocietatis [5] fuiſſent. ſciebam enim hanc magiſtrorum, qui tabulas haberent, conſuetudinem eſſe, ut, cùm tabulas novo magiſtro traderent, exempla litterarum ipſi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primarium, quem [6] reperiebam magiſtrum fuiſſe eo ipſo anno, qui mihi maximè quærendus erat, primum veni. Sanè homini præter opinionem improviſò incidi. [7] ſcrutatus ſum quæ potui, & quæſivi omnia: inveni duos ſolos libel-

92. *Arbitrantur res judicare oportere.*] Sic Fabr. & Met neque abeunt Pall. quam quod ii *arbitrentur.* vulgata, *arbitrentur reos jud.* quod & diſplicuerat Hotomano. *Grut.*

93. *Quos producam, quibus hoc committam &c.*] Manavit ab iiſdem Codd. Fabr. & Met. neque recedit Pal. pr. aut ed. vet. quàm quod ibi, *hoc producam.* aliis impreſſis deeſt illud, *quibus hoc committam.* Idem.

94 *Rom. qui te ſuo judicio condemnarunt, horum judicio condemnari noluerunt.*] Locum defectuoſum ſupplevi è Met. & Fabr. prius legebamus *Rom. ſe ſuo judicio condemnari voluerunt.* Idem.

95. *Paullò promptius.*] Recepta lectio *paullò amplius*; ſed alterum tuetur ſe auctoritate mſſ. Fabr. & Metel. *Idem*

96. *Aut omnia tela excipiat.*] Forte melius, *omnium*, quod erat in Metel. *Idem.*

97. *Æqua conditio, æquum certamen.*] Ferè malim *contentio*, quomodo habet Met. *Idem.*

98. *Nunc quoque unà ſunt.*] Præſtat longè quod reſtat in Met. *unà ſint.* Idem.

99. *Nullius vim, nullius potentiam.*] Pro his tantum habet Met. *nullius potentiam.* Idem.

100. *Mihimet ſi ne &c.*] Eſt à Fabr. & Met. longè elegantius quàm ut prius publicabatur, *mihi in eo.* Idem.

1. *Ut jam ſcire poſſis; quæram &c.*] Haud ſecus Met. & Fabr. nam editiones medii ævi, *ut verum ſcire poſſitis*, niſi quod P. Manutius præpoſuerit, *&*, de conjectura Hotomani. at enim Pall. & primitus publicati: *ut eam ſcire poſſitis.* Idem.

2. *Vos jam me tacito intelligetis, ſi illi &c.*] Lambinus finxit, *vos jam, me tacito, cetera intelligetis. Si illi &c.* ſed ſine libris, qui nihil variant, niſi quod Met. *me jam hoc tacito, intellig.* P. Manutius nihil mutavit niſi diſtinctionem, quam poſuit ante *ſi.* Idem.

3. *Nihil horum inveſtigari, nihil aſſequi.*] Defendit hunc locum & τὸ παθητικὸν in ſignificatione verbi poſtremi Muretus in Scholiis Propertianis, & comparat cum τῷ *conſequi* in principio de Petitione conſulatus. Sed ut hîc videri poteſt Gruterus, ita in noſtro loco Tullianum patri videbatur, *ut hæc diligentia .: nihil horum inveſtigare, nihil aſſequi potuerit*; ut notavit libro 1 Obſervat. cap. 12. *Gronov.*

4. *Rationem annorum per quos.*] Non male Met. *annorum eorum per &c.* Gruter.

5. *Fuiſſent. ſciebam enim*] Lambini editiones è Nannii mſ. interpoſuerant; *fuiſſent, apud quos tabulæ fuiſſent. ſciebam &c. vulgatis abſuiſſe tabulis. imo abſunt alia omnia.* quæ abſunt editis ab Manutiis, à Victorio, ab Hotomano, ab impreſſione omnium primâ; neque admodum requirentur ab eo qui attendet ſubſequentibus. *Idem.*

6. *Inveniebam magiſtrum fuiſſe.*] Fere auribus meis lenocinatur ſcriptura Met. *magiſtratum fuiſſe* Idem.

7. *Scrutatus ſum quæ potui, & quæſivi omnia.*] Idem codex &

quæ

bellos ab L. Canulejo miſſos ſociis ex portu Syracuſis: in quibus erat ratio ſcripta [8] menſium complurium, rerum exportatarum iſtius nomine ſine portorio. itaque obſignavi ſtatim.

183 Erant hæc ex eo genere, quod ego maximè genus ex ſociorum litteris reperire cupiebam; verùm tantum inveni, judices, quod apud vos quaſi exempli cauſa proferre poſſem. ſed tamen, quidquid erit in his libellis, quantulumcumque videbitur eſſe, hoc quidem certè manifeſtum erit: de ceteris ex hoc conjecturam facere debebitis. Recita mihi, quæſo, hunc primum libellum: deinde illum alterum. LIBELLI CANULEII. Jam non quæro, unde cccc amphoras mellis habueris, unde tantum Melitenſium, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, jam quæro, unde hæc habueris: ſed quò tibi tantum opus fuerit, id quæro. mitto de melle: ſed tantumne Melitenſium? quaſi etiam amicorum uxores: tantum lectorum? quaſi etiam omnium iſtorum villas ornaturus eſſes.

75 Cùm hæc paucorum menſium ratio in his libellis ſit, faci-
184 te, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo; ex his parvis libellis apud unum magiſtrum ſocietatis repertis, vos jam conjectura aſſequi poſſe, cujuſmodi prædo iſte in iſta provincia fuerit, quàm multas cupiditates, quàm varias, quàm infinitas habuerit: quantam pecuniam non ſolum numeratam, verum etiam hujuſmodi in rebus poſitam, confecerit: quæ vobis alio loco planiùs explicabuntur.

185 Nunc hoc attendite. His exportationibus, quæ recitatæ ſunt, [9] ſcribit H-S LX ſocios perdidiſſe ex viceſima portorii Syracuſis. Pauculis igitur menſibus, ut hi puſilli, & contemti libelli indicant, furta prætoris, [10] quæ eſſent H-S duodecies, ex uno oppido ſolo exportata ſunt. Cogitate nunc, cùm illa ſit hæc inſula, quæ undique exitus maritimos habeat, quid ex ceteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybæo, quid Panormo, quid Thermis, quid Haleſa, quid Catina, quid ex ceteris oppidis: quid verò Meſſana; quem iſte ſibi locum maximè tutum arbitrabatur; ubi animo ſemper ſoluto, liberoque erat, quòd ſibi iſte Mamertinos delegerat, ad quos omnia, quæ aut diligentiùs ſervanda, aut occultiùs exportanda erant, deportaret. His inventis libellis, ceteri remoti, & diligentius ſunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos ſine cupiditate agere, his ipſis libellis contenti ſumus.

76 Nunc ad ſociorum tabulas accepti & expenſi, quas remove-
186 re honeſtè nullo modo potuerunt, & ad amicum tuum Carpinatium revertemur. Inſpiciebamus Syracuſis à Carpinatio confectas tabulas ſocietatis, quæ ſignificabant, multis nominibus eos homines verſuram à Carpinatio feciſſe, qui pecuniam Verri dediſſent. Erit vobis luce clarius, judices, cùm eos ipſos produxero, qui dederunt. intelligetis enim, illa tempora, per quæ, cùm eſſent in periculo, pretio ſeſe redemerunt, cum ſocietatis tabulis non ſolum conſulibus, verum etiam menſibus, convenire.

187 Cùm hæc maximè cognoſceremus, & jam in manibus tabulas haberemus; repentè adſpicimus lituras ejuſmodi, quaſi quædam vulnera tabellarum recentia. Statim ſuſpicione offenſi, ad ea ipſa nomina oculos, animumque tranſtulimus. Erant acceptæ pecuniæ A [11] C. VERRUTIO C. F. ſic tamen, ut uſque ad alterum R, litteræ conſtarent integræ: reliquæ omnes eſſent in litura. alterum, tertium, quartum, permulta erant [12] ejuſdemmodi nomina. Cùm manifeſta res, tum flagitioſa tabularum, atque inſignis turpitudo teneretur: quærere incepimus de Carpinatio, quiſnam eſſet is Verrutius, quicum tantæ pecuniæ rationem haberet. [13] Hærere homo, verſari, rubere. Quòd lege excipiuntur tabulæ publicanorum, quo minùs Romam deportentur: ut res quàm maximè clara, ac teſtata eſſe poſſet, in jus ad Metellum Carpinatium voco; tabulaſquè ſocietatis [14] in forum defero. fit maximus concurſus hominum: & quod erat Carpinatii nota cum iſto prætore ſocietas, ac fœneratio, ſumme exſpectabant omnes, quidnam in tabulis contineretur.

Rem ad Metellum defero, me tabulas perſpexiſſe ſociorum: 77
in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nomi- 188
nibus eſſe, meque hoc perſpicere [15] ex conſulum, menſiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum C. Verris, neque poſt deceſſionem quidquam cum Carpinatio rationis habuiſſe. poſtulo, mihi reſpondeat, qui ſit iſte Verrutius: mercator, [16] an negotiator, an arator, an pecuarius: in Sicilia ſit, an jam deceſſerit. Clamare omnes ex conventu, neminem umquam [17] ex Sicilia fuiſſe Verrutium. Ego inſtare, ut mihi reſponderet, [18] quis eſſet, ubi eſſet, unde eſſet: cur ſervus ſocietatis, qui tabulas confecerit, ſemper in Verrutii nomine, certo ex loco, mendoſus eſſet.

Atque hæc poſtulabam, non quò illum cogi putarem opor- 189
tere, ut ea mihi reſponderet invitus: ſed ut omnibus iſtius furta, illius flagitium, utriuſque audacia perſpicua eſſe poſſet. [19] Itaque illum in jure metu, conſcientiaque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix vivum relinquo: tabulas in foro ſumma hominum frequentia exſcribo: adhibentur in exſcribendo de conventu viri primarii: litteræ, lituræque omnes aſſimulatæ, expreſſæ, de tabulis in libros transferuntur.

Hæc omnia ſumma cura, & diligentia recognita, & collata, 190
& ab hominibus honeſtiſſimis obſignata ſunt. Si Carpinatius tum mihi reſpondere noluit: reſponde mihi nunc tu Verres, quem eſſe hunc tuum pænè gentilem Verrutium putes. fieri non poteſt, ut, quem video, te prætore, in Sicilia fuiſſe, & quem ex ipſa ratione intelligo locupletem fuiſſe, eum tu in tua provincia non cognoris. [20] Atque adeò ne hoc aut longius, aut obſcurius eſſe poſſit, procedite in medium, explicate deſcriptionem, imaginemque tabularum: ut omnes mortales iſtius avaritiæ non jam veſtigia, ſed ipſa cubilia [21] videre poſſint.

Videtis Verrutium? videtis primas litteras integras? videtis 78
extremam partem nominis, caudam illam Verris, tamquam 191
in luto, demerſam eſſe in litura? Sic habent ſe tabulæ, judices, ut videtis. Quid exſpectatis? quid quæritis ampliùs? tu ipſe Verres quid ſedes? quid moraris? nam aut exhibeas nobis Verrutium, neceſſe eſt: [22] aut te eſſe Verrutium fateare. Lau-

quæ vidi omnia; non plane abſurde. nihil tamen muto. *Grut.*

8. *Menſum complurium.*] Ita Fab, & Met. & Nan. mſſ. *non menſium*, ut vulgata. *Idem.*

9. *Scribit* H-S LX *ſocios perdidiſſe.*] Met. & Nan. H-S DC. neque aliter Fabr. hac forma IↃC. Supra quoque in Pall. & Met. erat, *Libelli Canulejani. Non quæro &c* pro quo hodie legimus, *Libelli Canuleji. Jam non quæro.* quod ipſum tamen neque in vetuſtè publicatis. *Idem.*

10. *Quæ eſſent* H-S *duodecies.*] Met. & Fabr. *quæ eſſent* H-S CIↃ CC. adeatur Budæus lib. 1 de Aſſe. *Idem.*

11. *C. Verrutio C. F.*] Revocavi *C. F.* auctoritate Nan. Met. & Fabr. libris antea deerant. notant autem puto *Caji filium.* Idem.

12. *Ejuſdem modi nomina.*] Eſt à Fabr. & Met. vulgata, *ejuſmodi.* Idem.

13. *Hærere homo, verſari, rubere.*] Emendavimus locum è Met. detractione litteræ. editi enim *averſari.* Pall. *adverſari.* quæ heic non conveniunt. at noſtrum illud, heic appoſitiſſimum eſt, ut dudum oſtendit Gulielmius Quæſtionibus Plautinis Perſ. cap. 4. *Idem.*

14. *In forum defero.*] Verius forſan Nan. & Met. *defert.* ut fuerint tabulæ penes Carpinatium, non autem Ciceronem. mox reſcripſi *quidnam in tabulis*, fide Met. & Fabr. *Idem.*

15. *Ex conſulum menſiumque.*] Liber Met. *menſumquè* ut ſupra. ſed cum ignorarem an idem hæreret in Fabr. non auſus ſum unius codicis auctoritate ejicere lectionem receptam. *Idem.*

16. *An negotiator.*] Eſt & iſtud à Met. & Fabr. antea libris noſtris aberat. *Idem.*

17. *Ex Sicilia fuiſſe.*] Met. *in*, quod amplius aliquid eſt. *Idem.*

18. *Quis eſſet, ubi eſſet, unde eſſet.*] Sic collocant iidem mſſ. Met. præterea ablata litterula ſcripſit *qui.* Idem.

19. *Itaque illum in jure, metu conſcientiaque peccati &c.*] Haud aliter Metellanus; quomodo item fuiſſe in Fabriciano Lambinus ipſe prodit, dum id ſubjicit. certe ita quoque reſtat in Pall. vulgata, *injuriæ metu &c.* Idem.

20. *Atque adeo ne hoc aut longius &c.*] Ita Fabr. nec abibat Met. quàm quod is, *adone* prius editi: *Atque adeo hoc ne longius.* Idem.

21. *Videre poſſint, liber explicetur.*] Hactenus earuimus illis *liber explicetur;* quæ eruta e Fabr. & Met. mſſ. *Idem*

22. *Aut te eſſe Verrutium fateare.*] Met. *te Verrutium fatere.* mox Fabr.

Laudantur oratores veteres, Craſſi illi, & Antonii, quòd crimina diluere dilucidè, quòd copioſè [23] reorum cauſas defendere ſolerent. nimirum illi non ingenio ſolùm his patronis, ſed fortuna etiam præſtiterunt. Nemo enim tunc ita peccabat, ut defenſioni locum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla ejus vitæ pars ſummæ turpitudinis eſſet expers: nemo ita in [24] manifeſto peccatu tenebatur, ut, cùm impudens fuiſſet in facto, tum impudentior videretur, ſi negaret.

Nunc verò quid faciat Hortenſius? avaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitioſiſſimum, libidinoſiſſimum, nequiſſimumque defendit. [25] An ab hac ejus infamia, nequitia, veſtros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione, traducat? At homo inertior, ignavior, [26] magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non poteſt. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis ſuperbior? At hæc ſine cujuſquam malo. Quis acerbior? quis inſidioſior? quis crudelior umquam fuit? In hoc homine, atque in ejuſmodi cauſa quid facerent omnes Craſſi & Antonii? Tantum, opinor, Hortenſi, [27] ad hanc cauſam non accederent, ne in alterius impudentia ſui pudoris exiſtimationem amitterent. liberi enim ad cauſas, ſolutique veniebant: neque committebant, ut, ſi impudentes [28] in defendendo eſſe noluiſſent, ingrati in deſerendo exiſtimarentur.

Fabr. & Met. auctore ſcripſi *ſolerent*, pro *ſolebant*. Grut.

23. *Rerum cauſas.*] Sic Gruterus & hactenus ſequaces ejus omnes. Univerſa tamen ratiocinatio, qua mox utitur, clamat ſcripſiſſe *reorum*, ut habent Victorianæ, Wechelina, Lambinus, Gothofredus, ut agnoſſe etiam Hotomanum ſatis colligitur ex ejus nota; & in Grutero operarum errorem credens, mutavi. *Gronov.*

24. *Manifeſto peccatu.*] Eſt à Gellio qui conſulatur lib. XIII Noct. Att. cap. 19. *Grut.*

25. *An ab hac ejus infamia, nequitia &c.*] Forſan legendum *infami nequitia*, adnotatum Gulielmio. Hotomanus edidit *infamia nequitiæ*, contra ceteros libros. *Idem.*

26. *Magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non poteſt.*] Quod exhibemus, exſtat in Pall. & Met. nam alioquin non diſplicebat quod repererat in ſuo Nannius, *magis vir inter mulieres, quàm inter viros muliercula.* habet editio princeps, *mag. vir int. mul. quàm impura.* Manutianæ, *magis vir inter mul. nequam, impura.* Victoriana. *mulieres nequam quàm impura.* Lambiniana, *vir magis nequam inter mulieres, magis impura inter viros muliercula.* ex quibus patet ultimam quamque editionum, longiſſimè recedere à libris pluteariis. *Idem.*

27. *Ad hanc cauſam non accederent.*] Valde placet lectio Metellani, *ad cauſam*, ejecto pronomine *hanc*. Idem.

28. *In defendendo .. noluiſſent.*] Ita Pall. ita Met. ita edd. omnes, præter maximè neotericas, Lambinianam puto, & Brutinam: eæ enim *voluiſſent*: ineptè. & ſic tamen inveniunt traduces. *Idem.*

ACCUSATIONIS IN C. VERREM, LIBER TERTIUS, DE FRUMENTO, SEU ORATIO FRUMENTARIA.

ORATIO OCTAVA.

OMNES, qui alterum, judices, nullis impulſi inimicitiis, nulla privatim læſi injuria, nullo præmio adducti, in judicium reipublicæ cauſa vocant, providere debent, [1] non ſolùm quid oneris in præſentia tollant, ſed etiam [2] quantum in omnem vitam negotii ſuſcipere conentur. [3] Legem enim ſibi ipſi dicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitæ repoſcunt: atque eò magis, ſi id, ut ante dixi, faciunt nulla re commoti alia, niſi utilitate communi.

Nam qui ſibi hoc ſumſit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat, quis huic ignoſcat, ſi qua in re ipſe ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus ejuſmodi civis laudandus ac diligendus eſt, [4] qui non ſolùm reipublicæ civem improbum removet, verùm etiam ſe ipſum ejuſmodi fore profitetur, ac præſtat, ut ſibi non modò communi

1. *Non ſolùm quid oneris in præſentia.*] Vox *ſolùm* non comparet in Pall. aut editionibus anni CCCCLXXXIII, anni CCCCXCIXI: ideoque habuerim pro ſpuria. certè ſæpius ſubaudiri, notius eſt, quàm ut probari debeat. *Gruter.*

2. *Quantum in omnem vitam negotii ſuſcipere conentur.*] Voces illæ *negotii ſuſcipere conentur*, admodum mihi ſuſpectæ tanquam ortæ à calamo librariorum, non ore aut mente Tullii. *Idem.*

3. *Legem enim ſibi dicunt innocentiæ, continentiæ &c.*] Vulgata *indicant*, ſed alterum eſt in Metelli codice, ut & in Melchioris Hittorpii ſchedis; qui libri cùm præterea non agnoſcant verbum *continentiæ*, Gulielmius id capitur tollere: & profectò qui innocens eſt, idem & continens. *Idem.*

4. *Qui non ſolùm ab repub. civem &c.*] Ita Pal. ſec. Met. & Hit. niſi quod duo poſtremi adhuc *quod non.* quomodo item fuit in Fabr.

muni voluntate virtutis, atque officii, [5] ſed etiam ut quadam magis neceſſaria ratione recte ſit, honeſteque vivendum.

3 Itaque hoc, judices, ex homine clariſſimo, atque eloquentiſſimo, L. Craſſo, ſæpe auditum eſt, cùm ſe nullius rei tam pœnitere diceret, quàm quod C. Carbonem umquam in judicium vocaviſſet. minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat; & vitam ſuam pluribus, quàm vellet, obſervari oculis arbitrabatur. Atque ille his præſidiis ingenii, fortunæque munitus, tamen hac cura continebatur, quam ſibi, [7] nondum confirmato conſilio, ſed ineunte ætate, ſuſceperat. [8] quo minùs etiam perſpicitur eorum virtus, & integritas, qui ad hanc rem adoleſcentuli, quàm qui jam firmata ætate deſcendunt. illi enim, antequàm potuerunt exiſtimare, quantò liberior vita ſit eorum, qui neminem accuſarint, gloriæ cauſa, atque oſtentationis, accuſant: nos, qui jam, & quid facere, & quantulum judicare poſſemus, oſtendimus, niſi facilè cupiditates noſtras teneremus, numquam ipſimet nobis præcideremus iſtam licentiam, libertatemque vivendi.

2 Atque hoc ego [9] plus oneris habeo, quàm qui ceteros accu-
4 ſarunt (ſi onus eſt id appellandum, quod cum lætitia feras, ac voluptate) verumtamen hoc ego amplius ſuſcepi, quàm ceteri; quod ita poſtulatur ab omnibus, [10] ut ab iis ſe abſtineant maximè vitiis, in quibus alterum reprehenderint. Furem aliquem, aut rapacem accuſaris? vitanda tibi ſemper erit omnis avaritiæ ſuſpicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cavendum erit ſemper, ne qua in re aſperior, aut inhumanior fuiſſe videare. Corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita veſtigium libidinis appareat. omnia poſtremò, quæ vindicaris in altero, tibi ipſi vehementer fugienda ſunt. Etenim non modò accuſator, ſed ne objurgator quidem ferendus eſt is, qui, quod in altero vitium reprehendit, [11] in eo ipſe deprehenditur. Ego in uno homine omnia vitia, quæ poſſunt in homine perdito, nefarioque eſſe, reprehendo: nullum eſſe dico indicium libidinis, ſceleris, audaciæ, quod non in iſtius unius vita perſpicere poſſitis.

5 Ego in iſto reo legem hanc, judices, mihi ſtatuo; vivendum ita eſſe, ut iſti non modò factis, dictiſque omnibus, ſed etiam oris, oculorumque illa contumacia, ac ſuperbia, quam videtis, diſſimillimus eſſe, ac ſemper fuiſſe videar. Patior non moleſtè, judices, eam vitam, quæ mihi ſua ſponte antea jucunda fuerit, nunc jam mea lege, & conditione neceſſariam quoque futuram.

3 Et in hoc homine ſæpe à me quæris, Hortenſi, quibus ini-
6 micitiis, aut qua injuria adductus, ad accuſandum deſcenderim. mitto jam rationem officii mei, neceſſitudiniſque Siculorum: de ipſis tibi inimicitiis reſpondeo. an tu majores ullas inimicitias putas eſſe, quàm contrarias hominum ſententias, ac diſſimilitudines ſtudiorum, & voluntatum? fidem ſanctiſſimam in vita qui putat, poteſt ei non inimicus eſſe, qui quæſtor conſulem ſuum, conſiliis commiſſis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis, ſpoliare, relinquere, prodere, oppugnare auſus ſit? Pudorem & pudicitiam qui colit, poteſt animo æquo iſtius quotidiana adulteria, meretriciam diſciplinam, domeſticum lenocinium videre? Qui religiones deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana ſpoliarit omnia, qui [12] ex thenſarum orbitis prædari ſit auſus, inimicus non eſſe qui poteſt? Qui jure æquo omnes putat eſſe oportere, is tibi non infeſtiſſimus ſit; cùm cogitet varietatem, libidinemque decretorum tuorum? qui ſociorum injuriis, provinciarumque incommodis doleat, is in re non expilatione Aſiæ, vexatione Pamphiliæ, ſqualore & lacrymis Siciliæ concitetur? qui civium Romanorum jura, ac libertatem, ſanctam apud omnes [13] haberi velit, is non tibi plus etiam, quàm inimicus eſſe debeat, cùm tua verbera, cùm ſecures, cum cruces ad civium Romanorum ſupplicia fixas recordetur?

An, ſi qua in re contra rem meam decreſſet aliquid injuria, 7
jure me ei inimicum eſſe arbitrarer: cùm omnia contra omnium bonorum rem, cauſam, rationem, utilitatem, voluntatemque fecerit, quæris, cur ei ſim inimicus, cui populus Romanus infeſtus ſit? qui præſertim plus etiam, quàm pars virilis poſtulat, pro voluntate populi Romani oneris ac muneris ſuſcipere debeam? Quid illa, quæ leviora videntur eſſe? 4
non cujuſvis animum poſſunt movere? quòd ad tuam ipſius amicitiam, [14] ceterorumque hominum magnorum, atque nobilium, faciliorem aditum iſtius habet nequitia, & audacia, quàm cujuſquam noſtrûm virtus, & integritas? odiſtis hominum novorum induſtrias: [15] deſpicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis: ingenium verò, & virtutem, depreſſam, exſtinctamque cupitis.

Verrem amatis. Ita credo: ſi non virtute, non induſtria, 8
non innocentia, non pudore, non pudicitia; at ſermone, at litteris, at humanitate ejus delectamini. nihil horum eſt: contraque ſunt omnia cùm ſummo dedecore ac turpitudine, tum ſingulari ſtultitia, atque inhumanitate oblita. Huic homini ſi cujus domus patet, utrùm ea patêre, an hiare, ac poſcere, aliquid videtur? Hunc veſtri janitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti veſtri, hunc ſervi, ancillæque amant: hic cùm venit, extra ordinem vocatur: hic ſolus introducitur, ceteri ſæpè frugaliſſimi homines excluduntur. ex quo intelligi poteſt, eos vobis eſſe cariſſimos, qui ita vixerunt, ut ſine veſtro præſidio ſalvi eſſe non poſſint.

Quid? hoc cuiquam ferendum putas eſſe, nos ita vivere in 9
pecunia tenui, ut prorſus nihil acquirere velimus: ut dignitatem noſtram, populique Romani beneficia non copiis, ſed virtute tueamur: iſtum, rebus omnibus undique ereptis, impunè eludentem circumfluere, atque abundare? [16] hujus argento dominia veſtra, hujus ſignis, & tabulis forum, comitiumque ornari? præſertim cùm vos veſtro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem eſſe, qui veſtras villas ſuis manubiis ornet? Verrem eſſe, qui cum L. Mummio certet; ut plures hic ſociorum urbes, quàm ille hoſtium, ſpoliaſſe videatur? plures hic ſolus villas ornamentis fanorum, quam ille fana

---

tiam facit editio Lambini. vulgata, *ſolum reip.* ſed præter edd. antiquas, in quibus *ſolum R. P.* quod & in Pal. pr. quod tam *republ* notare poteſt, quam *reipub.* Grut.

5. *Sed etiam vi quadam magis neceſſaria.*] Egregia iſthæc lectio, eſt ab Hittorpiano & Metellano; niſi quod hic, *ut.* quæ particula cum non invenuſtam anadiploſin heic efficeret, viſa eſt ſcribis legitima; addideruntque de ſuo *ratione*, quod à duobus illis libris omnino non agnoſcitur; ut teſtatur ſanctè Gulielmius, qui locum iſtum confirmat illo Adelphis Terentii, ubi vis voluntati opponitur: *Illæc fidem nunc veſtram implorat Demea: Quod vos vis cogit, id voluntate impetret.* Idem.

6. *Itaque hoc judices.*] Eſt à Pal. ſec. Met. & Hittor. publicata prius *Ita.* meis auribus minus appoſitè, reſpuitque fide quoque mſſ. ſui Nannius. *Idem.*

7. *Nondum confirmato conſilio.*] Vide ne verius ſit, *conſilio confirmata*, ut ad *ætatem* referatur. certè non multo poſt ſequitur, *firmata ætate.* Gulielmius. *Idem.*

8. *Quo minus etiam perſpicitur eorum virtus.*] Metelli *percipitur*: ſed haud dubiò verè Hittorpii excerpta, *præcipitur*, id eſt cogitatione animi & ſpe qualis futura ſit intelligitur. Gulielmius. *Idem.*

9. *Plus oneris habeo.*] Lambinus divinat *ſubeo*, ſine cauſa neceſſaria. nam ſic loquitur Tullius libro v in Verr. cap. 15. p. *Idem.*

10. *Ut ab iis ſe abſtineant.*] Hit. & Met. *ut his abſtineant*, omiſſis aliis. non malè. nolui tamen ſequi, quod & alteri ſua eſſet venuſtas. ſed mox *reprehenderunt* mutavi in *reprehenderint*, iiſdem auctoribus, & Nanniano codice. *Idem.*

11. *In eo ipſe deprehenditur.*] Sic Pall. & edd. omnes. Gulielmius inclinabat in Hitt. & Met. ſcripturam *reprehenditur*; quam ſanè vix admiſerim. *deprehenditur* enim is qui quaſi in ipſa αὐλοφωρίᾳ planè tenetur, neque habet quo ſe excuſet. *Idem.*

12. *Ex thenſarum orbitis.*] Ita mſſ. omnes, ita edd. ante Lambinum, cujus editiones *ex cenſorum orbitis*: quod quid ſit, adhuc exſpecto qui explicet. *Idem.*

13. *Haberi velit.*] Sic Hit. Met. Fabr. vulgata *vult.* eodem res redit, ſed cur excludamus id, quod videri queat auctoris genuinum? *Idem.*

14. *Ceterorumque hominum magnorum.*] Prius impreſſi, *ceterorumque omnium majorum.* ſed alterum extat in Fabr. in Hitt. in Met. *Idem.*

15. *Deſpicite eorum frugalitatem.*] Gulielmius arbitratur pronomen eſſe additamentum librarii; malletque ſtatim, *depreſſum exſtinctumque itis.* Idem.

16. *Hujus argento dominia veſtra.*] Haud ſecus Fabr. Hitt. Met. eximie,

fana ſpoliis hoſtium ornaſſe? & is erit ob eam rem vobis carior, ut ceteri libentius ſuo periculo veſtris cupiditatibus ſerviant?

5 Verùm hæc & dicentur alio loco, & dicta ſunt: nunc pro-
10 ficiſcemur ad reliqua, ſi pauca antè fuerimus à vobis, judices, deprecati Superiore omni oratione perattentos veſtros animos habuimus. id fuit nobis gratum admodum. Sed multo erit gratius, ſi reliqua voletis attendere: propterea quod in his omnibus, quæ antea dicta ſunt, erat quædam ex ipſa varietate, [17] ac novitate rerum, ac criminum delectatio. Nunc tractare cauſam inſtituimus frumentariam: [18] quæ magnitudine injuriæ, & re, criminibus ceteris antecellit; jucunditatis in agendo, & varietatis minus habebit. veſtra autem auctoritate & prudentia digniſſimum eſt, judices, [19] in audiendi diligentia non minus religioni tribuere, quàm voluptati.

11 In hac cauſa frumentaria cognoſcenda hæc vobis proponite, judices, vos de rebus, fortuniſque Siculorum omnium, de civium Romanorum, qui arant in Sicilia, bonis, de vectigalibus à majoribus traditis, de vita, victuque populi Romani cognituros. quæ ſi magna, atque adeo maxima vobis videntur; quàm variè, & quàm copioſè dicantur, exſpectare nolite. Neminem veſtrûm præterit, judices, omnem utilitatem, opportunitatemque provinciæ Siciliæ, quæ ad commoda populi Romani adjuncta ſit, conſiſtere in re frumentaria maximè. nam ceteris rebus adjuvamur ex illa provincia: hac verò alimur, ac ſuſtinemur.

12 Ea cauſa tripertita, judices, erit in accuſatione. primùm enim de decumano, deinde de empto dicemus frumento, po-
6 ſtremò de æſtimato. Inter Siciliam, ceteraſque provincias, judices, in agrorum vectigalium ratione hoc intereſt, quòd ceteris aut impoſitum vectigal eſt certum, quod ſtipendiarium dicitur, ut Hiſpanis, & pleriſque Pœnorum, quaſi victoriæ præmium, ac pœna belli: aut cenſoria locatio conſtituta eſt, ut Aſiæ, lege Sempronia. Siciliæ civitates ſic in amicitiam, [20] fidemque recepimus, ut eodem jure eſſent, quo fuiſſent: eadem conditione populo Romano parerent, qua ſuis antea paruiſſent.

13 Perpaucæ Siciliæ civitates ſunt bello à majoribus noſtris ſubactæ: quarum ager cum eſſet publicus populi Romani factus, tamen illis eſt redditus. is ager à cenſoribus locari ſolet. Fœderatæ civitates duæ ſunt, quarum decumæ venire non ſoleant, Mamertina, & Tauromintana. quinque præterea ſine fœdere immunes civitates, ac liberæ, Centuripina, Haleſina, Segeſtana, Halicyenſis, Panormitana: præterea omnis ager Siciliæ civitatum, decumanus eſt: itemque ante imperium populi Romani ipſorum Siculorum voluntate, & inſtitutis fuit.

14 Videte nunc majorum ſapientiam. qui, cùm Siciliam, tam opportunum ſubſidium belli, atque pacis, ad rempublicam adjunxiſſent, tanta cura Siculos tueri, & retinere voluerunt, ut non modò eorum agris vectigal novum nullum imponerent, ſed ne legem quidem venditionis decumarum, [21] neve vendundi aut tempus, aut locum commutarent: ut certo tempore anni, ut ibidem in Sicilia, denique ut lege Hieronica venderent, voluerunt eos in ſuis rebus ipſos intereſſe: [22] eorumque animos, non modò lege nova, ſed ne nomine quidem legis novo commoveri.

Ita decumas lege Hieronica ſemper vendundas cenſuerunt, 15
ut iis jucundior eſſet muneris illius functio, ſi ejus regis, qui Siculis cariſſimus fuit, non ſolùm inſtituta, commutato imperio, verùm etiam nomen maneret. Hoc jure ante Verrem prætorem Siculi ſemper uſi ſunt: hic primus inſtituta omnium, conſuetudinem à majoribus traditam, conditionem amicitiæ, jus ſocietatis, convellere, & commutare auſus eſt.

Qua in re primùm illud reprehendo, & accuſo, cur in re tam 7
veteri, tam uſitata, quidquam novi feceris. ingenio aliquid aſſe- 16
cutus es? tot homines [23] ſapientiſſimos, & clariſſimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentia, conſilioque viciſti? Eſt tuum, eſt [24] ingenii, diligentiæque tuæ. do hoc tibi, & concedo: ſcio, te Romæ, cum prætor eſſes, edicto tuo [25] poſſeſſiones hereditatum à liberis ad alienos, à primis heredibus ad ſecundos, à legibus ad libidinem tuam tranſtuliſſe. ſcio, te edicta ſuperiorum omnium correxiſſe, & poſſeſſiones hereditatum non ſecundùm eos, qui proferrent, ſed ſecundum eos, qui dicerent teſtamentum factum, dediſſe: eaſque res novas abs te prolatas, & inventas magno tibi quæſtui fuiſſe ſcio: eundemque te memini cenſorias quoque leges in ſartis tectis exigendis tollere & commutare: ne is redimeret, cuja res eſſet: ne pupillo tutores, propinquique conſulerent, quo minus fortunis omnibus everteretur: exiguam diem præfinire operi, qua ceteros ab negotio excluderes, ipſe in tuo redemptore nullam certam diem obſervares.

Quamobrem novam legem te in decumis ſtatuiſſe non mi- 17
ror, hominem in edictis prætoriis, in cenſoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam, miror, te aliquid excogitaſſe: ſed, quod tua ſponte, injuſſu populi, ſine ſenatus auctoritate jura provinciæ Siciliæ mutaris, id reprehendo, id accuſo.

L. Octavio, & C. Cottæ conſulibus ſenatus permiſit, ut 18
vini, & olei decumas, & frugum minutarum, quas ante te quæſtores in Sicilia vendere conſueſſent, Romæ venderent, [26] legemque his rebus, quæ ipſis videretur, edicerent. Cùm locatio fieret, publicani poſtularunt, quaſdam res ut ad legem adderent, neque tamen à cenſoriis ceteris legibus recederent. Contrà dixit is, [27] qui caſu tum Romæ fuit, tuus hoſpes, Verres, hoſpes, inquam, & familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Conſules cauſam cognoverunt: cùm viros primarios, atque ampliſſimos civitatis multos in conſilium advocaſſent, de conſilii ſententia pronuntiarunt, ſe lege Hieronica vendituros.

Itane vero? prudentiſſimi viri, ſumma auctoritate præditi, 8
quibus ſenatus legum dicendarum in locandis vectigalibus 19
omnem poteſtatem permiſerat, populuſque Romanus idem juſſerat, Siculo uno recuſante, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicæ legis mutare noluerunt: tu homo minimi conſilii, nullius auctoritatis, injuſſu populi, ac ſenatus, tota Sicilia recuſante, cum maximo detrimento, atque adeò exitio vectigalium, [28] totam Hieronicam legem ſuſtuliſti.

At

eximiè. *dominia* poſita pro *magiſteriis*; ut Græci *βασιλείας*, tunc enim maximè oſtentabatur ſupellex argentea. admodum frigidè hactenus cuſi, *domus veſtras*. Grut.

17. *At novitate rerum.*] Eſt in Metelli *nobilitate*. Forte non malè, inquit Gulielmius. nam pleraque eorum quæ libro antecedenti objecta Verri, ita pervulgata, ut cuivis de populo notiſſima eſſent. *Idem.*

18. *Magnitudine injuriæ ac re.*] Sic Fabr. & Met. antea impreſſi *injur. ferè*. Idem.

19. *In audiendi diligentia.*] Quanto iſtud melius retro vulgatis? *in audiendo diligentiam*. eſt autem à Met. & Fabr. *Idem.*

20. *Fidemque recepimus.*] Metelli, *accepimus*, quod melius putat Gulielmius. *Idem.*

21. *Neve vendundi aut tempus.*] Hoc modo Fabr. & Met. recepta lectio, *vendundis*. Idem.

22. *Eorumque animos &c.*] Adjecimus encliticam, juſſi à Met. & Fabr. *Idem.*

23. *Sapientiſſimos & clariſſimos.*] Non potui excludere vocem poſtremam, inventam non modo in Met. ſed etiam Fabr. niſi quod is *clariſſimoſque*. aliis edd. id verbi abeſt. *Idem.*

24. *Ingenii diligentiæque tuæ.*] Sic Hitt. ſic Fabr. & Met. non *prudentiæque*, quod in hactenus cuſis. *Idem.*

25. *Poſſeſſiones hereditatum à liberis ad alienos.*] Adjecimus modò illud *à liberis*, admoniti à Nannii ſcriptis, item Fabr. & Met. quod tamen non eſſe Ciceronis legitimum clamat Palatinus ſecundus; admittendumque potius *à ſuis ad alienos*. quid elegantius? Juriſconſultis enim *heredes ſui*, ſunt filii. *Idem.*

26. *Legemque his rebus, quæ ipſis videretur, edicerent.*] Eſt à membranaceis Langii. Vulgata, *quam ipſ. vid. dicerent*. ſed Pall. & olim editi ſervant tamen *edicerent*. Idem.

27. *Qui caſu tum Romæ fuit.*] Mſ. Metelli, *caſſu*. & ſic M Tullium ſcripſiſſe ex Quintiliano diſcimus. annotat Gulielmius. *Idem.*

28. *Totam Hieronicam legem ſuſtuliſti.*] An factum ſit incuria librarii, an verò data opera, neſcio: in Metelli ſanè legitur bis *totam totam Hier.* in qua repetitione, non parum venuſtatis & indignationis videri queat. *Idem.*

29. *Con-*

20 At quam legem corrigit, judices, atque adeò totam tollit? acutiſſimè, ac diligentiſſimè ſcriptam: quæ omnibus cuſtodiis ſubjectum aratorem decumano tradit, ut neque in ſegetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in aſportando frumento, grano uno poſſet arator, ſine maxima pœna fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter eſt, ut eum ſcripſiſſe appareat, qui alia vectigalia non haberet: ita acutè, ut Siculum: ita ſeverè, ut tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. nam ita diligenter [29] conſtituta ſunt jura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decuma non poſſit auferri.

21 Cùm hæc eſſent ita conſtituta, Verres [30] tot annis, atque adeò ſæculis inventus eſt, qui hæc non commutaret, ſed everteret: eaque, quæ jamdiu ad ſalutem ſociorum, utilitatemque reipublicæ compoſita, comparataque eſſent, ad ſuos improbiſſimos quæſtus converteret: qui primùm certos inſtituerit nomine decumanos, re vera miniſtros, ac ſatellites cupiditatum ſuarum. per quos oſtendam ſic provinciam per triennium vexatam, atque vaſtatam, judices, ut eam multis annis, multorum innocentia, ſapientiaque recreare nequeamus.

9 Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat
22 Q. ille Apronius, quem videtis: de cujus improbitate ſingulari, graviſſimarum legationum querimonia, audiſtis. Adſpicite, judices, vultum hominis, & adſpectum: & ex ea contumacia, quam hîc in perditis rebus retinet, [31] illos ejus ſpiritus Sicilienſes quos fuiſſe putetis, cogitate, ac recordamini. Hic eſt Apronius, quem in provincia tota Verres, cùm undique nequiſſimos homines conquiſiſſet, & cùm ipſe ſecum ſui ſimiles duxiſſet, non parum multos; nequitia, luxuria, audacia, ſui ſimillimum judicavit. Itaque iſtos inter ſe perbrevi tempore, non res, non ratio, non commendatio aliqua, ſed ſtudiorum turpitudo, ſimilitudoque conjunxit.

23 Verris mores improbos, impuroſque noſtis. fingite vobis, ſi poteſtis, aliquem, qui in omnibus iſtis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines eſſe [32] poſſit; is erit Apronius ille: qui, ut ipſe [33] non ſolum vita, ſed etiam corpore, atque ore ſignificat, immenſa aliqua vorago eſt, aut gurges vitiorum, turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus ſtupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat: [34] tantamque habebat morum ſimilitudo conjunctionem, atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus, ac barbarus, iſti uni commodus, ac diſertus videretur: ut, quem omnes odiſſent, neque videre vellent, ſine eo iſte eſſe non poſſet: ut, cùm alii, ne conviviis quidem iiſdem, quibus Apronius, hic iiſdem etiam poculis uteretur: poſtremo, ut odor Apronii tæterrimus oris, & corporis, quem (ut ajunt) ne beſtiæ quidem ferre poſſent, uni iſti ſuavis, & jucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus: [35] in cubiculo ſolus: in convivio dominus: ac tum maximè, cùm, accubante prætextato prætoris filio, in convivio ſaltare nudus cœperat.

10 Hunc, uti dicere inſtitui, principem [36] Verres ad fortunas
24 aratorum vexandas, diripiendaſque eſſe voluit: hujus audaciæ, nequitiæ, crudelitati, fideliſſimos ſocios, optimoſque cives ſcitote hoc prætore traditos, judices, atque addictos fuiſſe, novis inſtitutis & edictis, tota Hieronica lege (quemadmodum antea dixi) rejecta, & repudiata.

Primùm, edictum, judices, audite præclarum: quantum decumanus edidiſſet aratorem ſibi decumæ dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogeretur. Quomodo? quantum popoſcerit Apronius, dato. Quid eſt hoc? [37] utrùm prætoris inſtitutum in ſocios, an in hoſtes victos inſani edictum, atque imperium tyranni? [38] Ego tantumdem, quantum ille popoſcerit? poſcet omne, quantum exaravero. Quid omne? immò plus etiam, inquit, ſi volet. Quid tum? Quid cenſes? Aut dabis, aut contra edictum feciſſe damnabere. Per deos immortales! quid eſt hoc? veriſimile enim non eſt.

Sic mihi perſuadeo, judices. tametſi omnia in iſtum homi- 26
nem convenire putetis, tamen hoc vobis falſum videri. ego enim, cùm hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non auderem, ſi hæc edicta non ex ipſius tabulis totidem verbis recitare poſſem: ſicuti faciam. da, quæſo, ſcribæ: recitet ex codice. Recita edictum de profeſſione. EDICTVM DE PROFESSIONE. Negat me recitare totum. nam id ſignificare nutu videtur. Quid prætereo? an illud, ubi caves tamen Siculis, & miſeros reſpicis aratores? edicis enim, te in decumanum, ſi plura ſuſtulerit, quàm debitum ſit, in octuplum judicium daturum eſſe. Nihil mihi placet prætermitti. Recita hoc quoque, quod poſtulat; [39] totum recita. EDICTVM DE IVDICIO IN OCTVPLVM. Judicio ut arator decumanum perſequatur? miſerum, atque iniquum, ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad ſubſellia, ab uſu rerum ruſticarum ad inſolitam litem, atque judicium.

Cùm omnibus in aliis vectigalibus, Aſiæ, Macedoniæ, Hi- 11
ſpaniæ, Galliæ, Africæ, Sardiniæ, ipſius Italiæ, quæ vectigalia 27
ſunt; cùm in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor, ac pignerator, non ereptor, neque poſſeſſor ſoleat eſſe: tu de optimo, de juſtiſſimo, de honeſtiſſimo genere hominum, hoc eſt, de aratoribus, ea jura conſtituebas, quæ omnibus aliis eſſent contraria. Utrùm eſt æquius, decumanum petere, an aratorem repetere? judicium, integra re, an perdita, fieri? eum, qui manu quæſierit, an eum, qui digito licitus ſit, poſſidere? Quid? qui in ſingulis jugis arant, qui ab opere ipſi non recedunt, quo in numero magnus antè te prætorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit: quid facient? cum dederint Apronio, quod popoſcerit, relinquent arationes? relinquent Larem familiarem ſuum? venient Syracuſas, ut, te prætore, videlicet, æquo jure, Apronium, delicias, ac vitam tuam, judicio recuperatorio perſequantur?

Verùm eſto, reperietur aliquis fortis, & experiens arator, 28
qui, cùm tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, judicio repetat, & pœnam octupli perſequatur. Exſpecto vim edicti, ſeveritatem prætoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem poſtulat arator? nihil, niſi ex edicto judicium in octuplum. Quid Apronius? non recuſat. quid prætor? [40] jubet recuperatores rejicere. Decurias ſcribamus. Quas decurias? de cohorte mea rejicies, inquit. Quid? iſta cohors quorum hominum eſt? Voluſii haruſpicis, & Cor-

29. *Conſtituta ſunt jura decumano.*] Eſt à libris Nannii ac Metelli. publicati alii, *decumani*. Grut.

30. *Tot annis atque adeo ſæculis inventus.*] Particula adjecta ex mſ. Met. *adeo ſæculis tot inv.* quod placuit Gulielmio. *Idem.*

31. *Illos ejus ſpiritus Sicilienſeis.*] Sic omnis vetus lectio edita ſcriptaque. Lambinus tamen aliquot editionibus obtruſit nobis, *illos etiam ſpiritus &c.* Idem.

32. *Poſſit; is erit Apronius ille.*] Ita egregiè Nan. & Met. codd. præ vulgato, *erat*. Idem.

33. *Non ſolum vita, ſed etiam corpore.*] Vox *etiam* non eſt in Met. mſ. neque deſideraverim. Sæpius ſubaudiri, multis exemplis oſtendit olim Rivius in caſtigationibus ad Tullium noſtrum. *Idem.*

34. *Tantamque habebat morum ſimilitudo.*] Melius fortè idem liber *habet*. Idem.

35. *In cubiculo ſolus.*] Liquido Pall. Nan. Met. libri agnoſcunt *ſolus*, ut & olim editi omnes. neque aliter legendum; cum ſuperius cap. 4 m. de Verre ſimiliter dixerit. hoc moneo, ne Lambino credamus, confirmanti, in ſuis mſſ. reperiſſe *ſocius*, quod ipſe non modò admiſit in contextum, ſed obſequentem habuit quoque Mich. Brutum, alioſque. *Idem.*

36. *Verres ad fortunas aratorum vexandas dirip.*] Non potui non ſequi exemplaria Fabr. & Met. quæ non agnoſcebant illud vulgatum, *Verres ad evertendas fort. ar. vex. dirip.* & quis non ſentit eam vocem heic aut ſuperfluam, aut non ſuo loco poſitam; *Idem.*

37. *Utrum prætoris inſtitutum in ſocios &c.*] Metelli, *prætoris pr. inſtitutum &c.* Proculdubio reſcribendum, *prætoris populi Rom. inſtit.* non ſine inſigni emphaſi. *Idem.*

38. *Ego tantumdem quantum.*] Lambinus diviſa voce, *ego tantum dem quantum.* minus rectè. *Idem.*

39. *Totum recita* EDICTVM *&c.*] Sic Pal. pr. nam ſec. *totum ψήφισμα de judicio in octuplum.* verum antiqua editio facit etiam pro nobis. poſteriores aliquot adjecerant, *totum. Recita edictum de judicio in octuplum.* EDICTVM. ex ſuperabundanti. *Idem.*

40. *Jubet recuperatores rejicere. Decurias ſcribamus. Quas dec.*]

Ita

& Cornelii medici, & horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum umquam judicem, nec recuperatorem dedit. iniquos decumanis eſſe ajebat omnes, qui ullam agri glebam poſſiderent. Veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani convivii crapulam exhalaſſent. O præclarum, & commemorandum judicium! ô ſeverum edictum! ô tutum perfugium aratorum!

29 Atque, ut intelligatis, cujuſmodi iſta judicia in octuplum, cujuſmodi iſtius de cohorte recuperatores exiſtimati ſint: ſic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentia permiſſa, ut tantum ab aratore, quantum popoſciſſet, auferret, plus, quàm deberetur, popoſciſſe? conſiderate cum veſtris animis voſmetipſi, ecquem putetis, præſertim cùm id non [41] ſolùm ſine avaritia, ſed etiam ſine impudentia accipere potuerit. multos neceſſe eſt. At ego omnes dico [42] plus, ac multo plus, quam decumas, abſtuliſſe. cedò mihi unum ex triennio præturæ tuæ, quis octupli damnatus ſit. damnatus? immò verò in quem judicium ex edicto tuo poſtulatum ſit. Nemo erat videlicet aratorum, qui injuriam ſibi factam queri poſſet: nemo decumanorum, qui grano amplius [43] ſibi, quàm deberetur, deberi profeſſus eſſet. immò verò contrà, rapiebat, & aſportabat, quantum à quoque volebat, Apronius: omnibus autem locis aratores ſpoliati, ac vexati querebantur: neque tamen ullum judicium reperietur.

30 Quid eſt hoc? tot viri fortes, honeſti, gratioſi, tot Siculi, tot equites Romani ab uno homine nequiſſimo, ac turpiſſimo læſi, pœnam octupli ſine ulla dubitatione commiſſam, non perſequebantur? quæ cauſa? quæ ratio eſt? una illa, judices, quam videtis: quod ultrò etiam [44] illuſos ſe, & irriſos ab judicio diſceſſuros videbant. Etenim quod eſſet judicium, cùm è Verris turpiſſimo, flagitioſiſſimoque comitatu tres recuperatorum nomine aſſediſſent, aſſeclæ iſtius, non à patre ei traditi, ſed à meretricula commendati?

31 Ageret videlicet cauſam arator: nihil ſibi frumenti ab Apronio relictum, bona ſua etiam direpta: ſe pulſatum, verberatumque diceret. conferrent viri boni capita: de comiſſatione loquerentur inter ſe, ac de mulierculis, ſi quas à prætore abeuntes poſſent deprehendere. res agi videretur. ſurrexiſſet Apronius, nova dignitas publicani, non ut decumanus, ſqualoris plenus, ac pulveris: ſed unguentis oblitus; vino, vigiliiſque languidus. omnia primo motu, ac ſpiritu ſuo, vini, unguenti, corporis odore compleſſet. dixiſſet hæc, quæ vulgò dicere ſolebat, non ſe decumas emiſſe, ſed bona, fortunaſque aratorum: non ſe decumanum eſſe Apronium, ſed Verrem alterum: dominum illorum, ac tyrannum. Quæ cùm dixiſſet, illi viri optimi de cohorte iſtius recuperatores, non de abſolvendo Apronio deliberarent, ſed [45] quærerent, ecquo modo petitorem ipſum Apronio condemnare poſſent.

13 32 Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum cum decumanis, hoc eſt, Apronio permiſiſſes, ut, quantum vellet, poſceret: quantum popoſciſſet, auferret: hoc tibi defenſionis ad judicium tuum comparabas, habuiſſe te edictum, recuperatores daturum in octupſum? Si mehercule ex omni copia conventus Syracuſani, ſplendidiſſimorum, honeſtiſſimorumque hominum faceres poteſtatem aratori, non modo rejiciundi, ſed etiam ſumendi recuperatores; tamen hoc novum genus injuriæ ferre nemo poſſet, te, cùm tuos omnes fructus publicano tradidiſſes, & rem de manibus amiſiſſes, tum bona tua repetere, ac perſequi lite, atque judicio.

Cùm verò verbo, judicium ſit in edicto, re quidem vera tuorum comitum, hominum nequiſſimorum colluſio cum decumanis, ſociis tuis, atque adeò procuratoribus: tamen audes [46] illius judicii mentionem facere, præſertim cùm id non modò oratione mea, ſed etiam re ipſa refellatur? cùm in tantis incommodis aratorum, injuriiſque decumanorum, nullum ex iſto præclaro edicto non modò factum, ſed ne poſtulatum quidem judicium inveniatur? 33

Erit tamen in aratores lenior, quàm videtur. nam, qui in decumanos octupli judicium ſe daturum edixit, idem habuit in edicto, ſe in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc audet dicere, aratoribus infeſtum, aut inimicum fuiſſe? quanto lenior eſt, quàm in publicanum? Edixit, [47] ut, quod decumanus edidiſſet ſibi dari oportere, id ab aratore magiſtratus Siculus exigeret. Quid dereliquit judicii, quod in aratorem dari poſſet? Non malum eſt, inquit, eſſe iſtam formidinem: ut, cum exactum ſit ab aratore, tamen ne ſe commoveat, reliquus metus judicii ſit. Si judicio à me vis exigere, remove Siculum magiſtratum, ſi hanc vim adhibes, quid opus eſt judicio? Quis porrò erit, qui non malit decumanis tuis dare, [48] quod popoſcerit, quàm ab aſſeclis tuis quadruplo condemnari? 34

Illa verò præclara eſt clauſula edicti, quòd omnium contro- 14
verſiarum, quæ eſſent inter aratorem, & decumanum, ſi uter 35
velit, edicit, ſe recuperatores daturum. Primùm, quæ poteſt eſſe controverſia, cùm is, qui petere debet, aufert? & cùm is non, quantum debetur, ſed quantum commodum eſt, aufert? ille autem, unde ablatum eſt, judicio ſuum recuperare nullo modo poteſt? deinde in hoc [49] homo luteus, etiam callidus, ac veterator eſſe vult, quod ita ſcribit, SI UTER VOLET, RECUPERATORES DABO. Quàm lepidè ſe furari putat? Utrique facit poteſtatem; ſed utrùm ita ſcripſerit, Si uter volet, an, Si decumanus volet, nihil intereſt. arator enim tuos iſtos recuperatores [50] numquam volet.

Quid? illa cujuſmodi ſunt, quæ ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honeſtiſſimo homine, equiteque Romano, reſiſtente Apronio, & affirmante, ſe plus decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de area tolleret, antè quàm cum decumano pactus eſſet. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, & im- 36

Ita Pall. & vet. editio, quemadmodum cupiebat diſtingui Hotomanus. nam medii ævi: *Jubet recuperatorum rejicere decurias. Scribamus. Quas dec.* porrò videtur adhuc legendum ex Fabr. & Met. *exſcribamus*: Grut.

41. *Solum ſine avaritia, ſed etiam ſine impudentia accipere pot.*] Scripſerat Cicero, indicante Metelli codice; *ſolum avaritia, ſed etiam imprudentia accidere pot.* alludit Pal. pr. in quo, *ſine imprudentia accidere pot.* Idem.

42. *Plus, ac multo plus, quàm.*] Eſt à mſſ. Fabr. & Met. prius deerant nobis illa, *ac multo plus*; quæ tamen fuiſſe item in Nannii libris, ſæculum ferè eſt quod monuerat. ſed nimirum Belgarum ſcripta Alpes non tranſeunt. *Idem.*

43. *Quàm ſibi deberetur.*] Mſ. Metelli *dederetur.* fortè, inquit Gulielmius, *ederetur*: addiditque: ſed & illud bonum, aut potius optimum. *Idem.*

44. *Illuſos ſe & irriſos.*] Sic Nannii, ſic Metelli codex: placuitque prorſus Gulielmio, præ vulgato *irritos*, quod & in Pall & Urſiniano. tanquam *irritum*, vox ſit ſacrorum, cùm res divina non rectè facta. Tibullus. *Venit & à templis irrita turba domum.* ita & Juriſconſultis *teſtamentum irritum*, non rectè factum. *Idem.*

45. *Quærerent, ecquo modo petitorem ipſum Apronio condemnare &c. Apronio permiſiſſes.*] Exemplaria Italica in hunc uſque diem integra deſtituuntur periodo; quam immiſi libris noſtris, auctoritate codicis Nanniani; cui accedit & liber Metelli. habent, inquam, pleræque editiones tantùm, *quærerent quomodo pet. ipſum Apronio permitterent.* perperam. *Gruter.* Unde igitur mutatio iſta in contextu *petitorem ipſum Apronium?* haud dubie ab typorum lapſu. Et tamen vitium adeo manifeſtum retinent omnes editiones, poſt exaratæ, quod in hac committendum non putavi. *Gronov.*

46. *Illius judicii mentionem facere.*] Malebat Gulielmius *ullius*, ut erat & in Met. & Nan. ſed non auſus ſum eidem obſequi, ob rationem, quam produxit ipſemet Langius. *Grut.*

47. *Ut, quod decumanus edidiſſet.*] Lambinianæ aliquot editiones malè præferunt *decumanos*, ſphalmate quidem typographico, ſed quod tamen tam altè radices egit, ut longi temporis præſcriptione ſe tueri poſſet. *Idem.*

48. *Quod popoſcerit, quàm ab aſſ. tuis quadruplo condemnari.*] Sic quoque Met. & Fabr. quippe vulgata *poſcerent*, &, *quadrupli.* quod ultimum damnant etiam Nannii exemplaria calamo exarata. *Idem.*

49. *Homo luteus.*] Sic Pal. pr. Met. & Aldinæ. at veterrimæ quæque *lynceus.* quod retinuit Victorius ac Lambinus: reprehendit autem Hotomanus. reperi in Pal. ſec. *lautus*; quod non admodum diſplicet. *Idem.*

50. *Numquam volet.*] Eſt à Nan. & Met. nam publicatur paſſim, *numquid volet?* Idem.

& imbri frumentum corrumpi in area patiebatur: cùm illud edictum repentè uberrimum, & quæſtuoſiſſimum naſcitur, ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam deportatas haberent.

37 Hoc edicto non Siculi (nam eos quidem jam ſuperioribus edictis ſatis perdiderat, atque afflixerat) ſed iſti ipſi equites Romani, qui ſuum jus retinere ſe contra Apronium poſſe erant arbitrati, ſplendidi homines, & aliis prætoribus gratioſi, vincti Apronio traditi ſunt. Attendite enim, cujuſmodi edicta ſint. Ne tollat, inquit, ex area, nisi erit pactus. Satis hæc magna vis eſt ad iniquè paciſcendum. malo enim plus dare, quam non maturè ex area tollere. [51] At iſta vis Septitium, & nonnullos Septitii ſimiles non coërcet; qui ita dicunt: Non tollam potius, quàm paciſcar. [52] His hoc apponitur, Deportatum habeas ante Kalend. Sext. Deportabo igitur. Niſi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies præſtituta tollere cogebat ex area. Prohibitio tollendi, niſi pactus eſſet, vim adhibebat pactioni, non voluntatem.

15 38 Jam verò illud non ſolùm contra legem Hieronicam, nec ſolùm contra conſuetudinem ſuperiorum, ſed etiam contra omnia jura Siculorum, quæ habent à ſenatu, populoque Romano, ne extra ſuum forum vadimonium promittere cogantur. Statuit iſte, ut arator decumano, quò vellet decumanus, vadimonium promitteret. ut hic quoque Apronio, cùm à Leontinis uſque Lilybæum aliquem vadaretur, ex miſeris aratoribus calumniandi quæſtus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam ſingulari conſilio reperta ratio, quod edixerat, ut aratores jugera ſationum ſuarum profiterentur. Quæ res cùm ad pactiones iniquiſſimas magnam vim habuit, ſicut oſtendam, neque ad ullam utilitatem reipublicæ pertinuit: tum verò ad calumnias, in quas omnes inciderent, quos vellet Apronius.

39 Ut enim quiſque contra voluntatem ejus dixerat, ita in eum judicium de profeſſione jugerum poſtulabatur. cujus judicii metu magnus à multis frumenti numerus ablatus, magnæque pecuniæ coactæ ſunt: non quò jugerum numerum verè profiteri eſſet difficile, aut amplius etiam profiteri (quid enim in eo periculi eſſe poſſet?) ſed cauſa erat judicii poſtulandi, quòd ex edicto profeſſus non eſſet. Judicium autem quod fuerit iſto prætore, ſi, quæ cohors, & qui comitatus fuerit, meminiſtis, ſcire debetis. Quid igitur eſt, quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, judices? Injuriamne factam ſociis? at videtis. Auctoritatem ſuperiorum repudiatam? non audebit negare. Tantum Apronium iſto prætore potuiſſe? confiteatur, neceſſe eſt.

16 40 Sed vos fortaſſe, quod vos lex commonet, id in hoc loco quæretis, num quas ex hiſce rebus pecunias ceperit. Docebo, cepiſſe maximas, omneſque eas iniquitates, de quibus antea dixi, ſui quæſtus cauſa [53] conſtituiſſe convincam, ſi prius illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus uſurum ſe putat, ex defenſione ejus dejecero. Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais? an tu decumas, homo audaciſſime, atque amentiſſime, vendidiſti? tu partes eas, quas te ſenatus populuſque Romanus voluit, an fructus integros, atque adeò bona, fortunaſque aratorum omnes vendidiſti? Si palàm præco juſſu tuo prædicaſſet, non decumas frumenti, ſed dimidias venire partes, & ita emptores acceſſiſſent, ut ad dimidias partes emendas. ſi pluris vendidiſſes tu dimidias, quàm ceteri decumas, cuinam mirum videretur? Quid verò, ſi præco decumas pronuntiavit: re vera, hoc eſt, lege, edicto, conditione plus etiam, quàm dimidiæ venierunt? tamen hoc tibi præclarum putabis, te pluris, quod non licebat, quàm ceteros quod oportebat, vendidiſſe?

Pluris vendidi decumas, quàm ceteri. 41 Quibus rebus id aſſecutus es? innocentia? Adſpice ædem Caſtoris: deinde, ſi audes, fac mentionem innocentiæ. Diligentia? codicis lituras tui contemplare in Sthenii Thermitani nomine: deinde aude te dicere diligentem. Ingenio? qui teſtes interrogari priore actione nolueris, & [54] iis tacitum os tuum præbere malueris, quantumvis, & te, & patronos tuos, ingenioſos eſſe dicito. Qua re igitur id, quod ais, aſſecutus es? Magna eſt enim laus, ſi ſuperiores conſilio viciſti, poſterioribus exemplum atque auctoritatem reliquiſti. Tibi fortaſſe idoneus fuit nemo, quem imitarere. At te videlicet, inventorem rerum optimarum, ac principem, imitabuntur omnes.

Quis aratorum, te prætore decumam dedit? quis duas? 42 quis non maximo ſe affectum beneficio putavit, cùm tribus decumis [55] pro una defungeretur, præter paucos, qui propter ſocietatem furtorum tuorum nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, ſenatuſque bonitatem, quid interſit. Senatus, cùm temporibus reipublicæ cogitur, ut decernat, ut alteræ decumæ exigantur; ita decernit, ut pecunia pro his decumis ſolvatur aratoribus: ut, quod plus ſumitur, quàm debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, cum tot decumas non ſenatus conſulto, ſed novis edictis tuis, nefariiſque inſtitutis exigeres, & eriperes: magnum te feciſſe arbitrabere, ſi pluris vendideris, quàm L. Hortenſius, pater iſtius Q. Hortenſii, quàm Cn. Pompejus, quàm M. Marcellus: qui ab æquitate, ab lege, ab inſtitutis non receſſerunt?

An tibi unius anni, aut biennii ratio habenda fuit: 43 ſalus provinciæ, commoda rei frumentariæ, ratio reipublicæ in poſterum fuit negligenda? cùm ita rem conſtitutam accepiſſes, ut & populo Romano ſatis frumenti ex Sicilia ſuppeditaretur, & aratoribus tamen arare, atque agros colere expediret? Quid effeciſti? quid aſſecutus es? Ut populo Romano, prætore te, neſcio quid ad decumas accederet, deſerendas arationes, relinquendaſque curaſti. Succeſſit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quàm Metellus? tu laudis, & honoris cupidior? tibi enim conſulatus quærebatur, Metello paternus honor, & avitus negligebatur. multo minoris vendidit, non modo, quàm tu, ſed etiam, quàm qui ante te vendiderunt. 17 Quæro, ſi ipſe excogitare non poterat, quemadmodum quàm plurimo venderet: ne tua quidem recentia proximi prætoris veſtigia perſequi poterat, ut tuis præclaris, abs te principe inventis, & excogitatis edictis, atque inſtitutis uteretur?

Ille verò tum ſe Metellum minimè fore putaſſet, ſi te ulla 44 in re imitatus eſſet: qui ab urbe Roma, quod nemo umquam poſt hominum memoriam fecit, cùm ſibi in provinciam proficiſcendum putaret, litteras ad Siciliæ civitates miſit, per quas hortatur, & rogat, ut arent, ut [56] ſerant in beneficio populi Romani. Hoc petit aliquanto ante adventum ſuum: & ſimul oſtendit, ſe lege Hieronica venditurum, hoc eſt, in omni ratione decumarum nihil iſti ſimile facturum. Atque hæc, non cupiditate aliqua ſcribit adductus, ut in alienam provinciam mittat litteras ante tempus: ſed conſilio, ne, ſi tempus ſationis præteriiſſet, granum in provincia Sicilia nullum haberemus.

Cognoſcite Metelli litteras. Recita epiſtolam L. Metelli. 45 Litterae L. Metelli. Hæ litteræ, judices, L. Metelli, quas 18 audiſtis, hoc, quantum eſt ex Sicilia frumenti hornotini exaraverunt. glebam commoſſet in agro decumano Siciliæ nemo, ſi Metellus hanc epiſtolam non miſiſſet. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis, qui Romam frequen-

---

[51]. *At iſta vis Septitium.*] Hoc quoque ſe firmat auctoritate Met. & Nan. vulgata namque *vi.* Grut.

[52] *His hoc opponitur.*] Haud aliter Fabr. & Met. non *apponitur*, ut in vulgatis. *Idem.*

[53]. *Conſtituiſſe convincam.*] Sic Pall. Nan. edd. que exoletæ. neque ab.t Fabr. aut Met. niſi quod ii *vincam.* Victoriana *irrupiſſe convincam.* Lambinus edidit *reperiſſe vincam*, quod & admiſit Aldus Nepos; natum è conjectura Hotomani. *Idem.*

[54]. *Iis tacitum os tuum præbere.*] Melius fortè Metelli *tacitur.* os præbet qui verberari ſe aut contumelia affici impunè patitur, ut notum ex Terentii Adelphis. *Idem.*

[55]. *Pro una defungeretur.*] Ita omnes mſſ. noſtri & edd. uſque ad Victorianam; quæ, *defrugeretur*, hoc eſt *carperetur*, inquit Camerarius. *Idem.*

[56]. *Serant in beneficio populi Ro. Hoc petit &c.*] Lambinus edidit *ſerant. In beneficio populi R. hoc petit.* Nannii codex non habet vocem *in.*

quentiſſimi convenerant, negotiatoribuſque [57] Siciliæ doctus eſt? quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquiſſimos Siciliæ patronos, quanti ad Cn. Pompejum, conſulem deſignatum, ceteroſque illius provinciæ neceſſarios, fieri ſoliti ſint, quis ignorat? Quod quidem judicium nullo umquam de homine factum eſt, ut abſens accuſaretur ab iis palam, quorum in bona, liberoſque ſummum imperium, poteſtatemque haberet. Tanta vis erat injuriarum, ut homines quidvis perpeti, quàm non de iſtius pravitate, & injuriis deplorare, & conqueri mallent.

Quas litteras cùm ad omnes civitates propè ſuppliciter miſiſſet Metellus: tamen antiquum modum ſationis, nulla ex parte [58] aſſequi potuit. diffugerant enim permulti, id quod oſtendam: non ſolùm arationes, ſed etiam ſedes ſuas patrias, iſtius injuriis exagitati, reliquerant. Non mehercule [59] criminis augendi cauſa dicam, judices: ſed, quem accepi ipſe oculis, animoque ſenſum, hunc verè apud vos, &, ut potero, planiſſimè exponam.

Nam, cum quadriennio pòſt in Siciliam veniſſem: ſic mihi affecta viſa eſt, ut hæ terræ ſolent, in quibus bellum acerbum, diuturnumque verſatum eſt. quos ego campos antea, colleſque nitidiſſimos, viridiſſimoſque vidiſſem, hos ita vaſtatos nunc, ac deſertos videbam, ut ager ipſe cultorem deſiderare, ac lugere dominum videretur. Herbitenſis ager, Ennenſis, Murgentinus, Aſſorinus, [60] Macharenſis, Agyrinenſis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non ſolùm jugerum, ſed etiam dominorum multitudinem quæreremus. Ætnenſis verò ager, qui ſolebat eſſe cultiſſimus, & quod caput eſt rei frumentariæ, campus Leontinus, [61] cujus antea ſpes hæc erat, ut, cum obſitum vidiſſes, annonæ caritatem non vererere; ſic erat deformis, atque horridus, ut in uberrima Siciliæ parte Siciliam quæreremus. labefactarat enim vehementer aratores jam ſuperior annus: proximus verò funditus everterat.

Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum? Tu in tanta [62] improbitate, tu in tanta acerbitate, in tot & tantis injuriis, cùm in arationibus, & in earum rerum jure provincia Sicilia conſiſtat: everſis funditus aratoribus, relictis agris, cùm in provincia tam locuplete, ac referta, non modò rem, ſed ne ſpem quidem ullam reliquam cuiquam feceris, aliquid te populare putabis habere, cum dices, te pluris, quàm ceteros, decumas vendidiſſe? Quaſi vero aut populus Romanus hoc voluerit, aut ſenatus hoc tibi mandaverit, ut, cùm omnes aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in poſterum fructu illo, commodoque rei frumentariæ populum Romanum privares: deinde, ſi quam partem tuæ prædæ [63] ad ſummam decumarum addidiſſes, bene de populo Romano meritus viderere. Atque perinde loquor, quaſi in eo ſit iniquitas ejus reprehendenda, quòd propter gloriæ cupiditatem, ut aliquos ſumma decumarum vinceret, acerbiorem legem, duriora edicta interpoſuerit, omnium ſuperiorum auctoritatem repudiarit.

Magno tu decumas vendidiſti. Quid, ſi doceo, te non minus domum tuam avertiſſe, quàm Romam miſiſſe, decumarum nomine? quid habet populare ratio tua, cùm ex provincia populi Romani æquam partem tu tibi ſumpſeris, atque populo Romano miſeris? quid, ſi duabus partibus doceo te amplius frumenti abſtuliſſe, quàm populo Romano miſiſſe? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam jactaturum, [64] & populo ſe ad coronam daturum? Hæc vos antea, judices, audiſtis: verum fortaſſe ita audiſtis, ut auctorem rumorem haberetis, ſermonemque omnium. cognoſcite nunc, innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam: ut ſimul illam quoque ejus vocem improbam agnoſcatis; qui ſe uno quæſtu decumarum omnia ſua pericula redempturum eſſe dicebat.

[65] Audimus hoc jamdiu, judices: nego quemquam eſſe ve- 20
ſtrûm, quin ſæpè audierit, ſocios iſtius fuiſſe decumanos. ni- 50
hil aliud arbitror in iſtum falsò eſſe dictum ab iis, qui malè de iſto exiſtimarint, niſi hoc. nam ſocii putandi ſunt, quos inter res communicata eſt. Ego rem totam, fortunaſque aratorum omnes, iſtius fuiſſe dico: Apronium, Venerioſque ſervos, quod iſto prætore fuit novum genus publicanorum, ceteroſque decumanos, procuratores iſtius quæſtus, & miniſtros rapinarum fuiſſe dico.

Quomodo hoc doces? quo modo ex locatione illa columna- 51
rum docui iſtum eſſe prædatum? opinor, ex eo maximè, quòd iniquam legem, [66] novamque dixiſſet. Quis enim umquam conatus eſt [67] jura omnia, & conſuetudinem omnium commutare cum vituperatione, ſine quæſtu? Pergam, atque inſequar longius. iniqua lege vendebas, quo pluris venderes. cur, jam addictis, & venditis decumis, cùm jam ad ſummam decumarum nihil, ad tuum quæſtum multum poſſet accedere, ſubitò, atque ex tempore nova naſcebantur edicta? nam ut vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitteretur: ut ex area, niſi pactus eſſet, arator ne tolleret: [68] ut ante Kalend. Sext. decumas deportatas haberent: hæc omnia, venditis decumis, anno tertio te edixiſſe dico: quæ ſi reipublicæ cauſa faceres, in vendundo eſſent pronuntiata: quia tua cauſa faciebas, quod erat imprudentia prætermiſſum, [69] id quæſtu ac tempore admonitus reprehendiſti.

Illud verò cui probari poteſt? te ſine tuo quæſtu, ac maxi- 52
mo quæſtu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui, fortunarumque periculum neglexiſſe; ut, cùm totius Siciliæ quotidiè gemitus, querimoniaſque audires; cùm, ut ipſe dixiſti, reum te fore putares; cùm hujuſce judicii diſcrimen ab opinione tua non abhorreret; paterere tamen aratores indigniſſimis injuriis vexari, ac diripi? profectò, quamquam es ſingulari crudelitate, & audacia; tamen abs te totam alienari provinciam, [70] tot homines honeſtiſſimos, ac locupletiſſimos, tibi inimiciſſimos fieri nolles, niſi hanc rationem, & cogitationem ſalutis tuæ, pecuniæ cupiditas, ac præſens illa præda ſuperaret.

Etenim, quoniam ſummam, & numerum injuriarum, ju- 53
dices, vobis non poſſum exponere; ſingillatim autem de uniuſcujuſque incommodo dicere infinitum eſt: genera ipſa inju-
riarum, quæſo, cognoſcite. Nympho eſt Centuripinus, homo 21
na-

---

in. legitque ſtatim, *propter hoc petit. &c.* Locus lubricus. *Grut.*

57. *Siciliæ doctus eſt.*] Fortè *edoctus* eſt, inquit Gulielmius. *Idem.*

58. *Adſequi potuit.*] Ita Nannii liber. vulgata *exſequi.* quod & in Pall. *Idem.*

59. *Criminis augendi cauſa dicam.*] Suſpectum Gulielmio vox *cauſa*, tanquam ſcribæ additamentum. *Idem.*

60. *Macharenſis.*] An ſic dedit Cicero, ut aliis ſæpe placuit primam hujuſmodi ſyllabam intermittere? Cluverius tamen & hic alia exemplaria notat habere *Imacharenſis*, & lib. v *Leonida Imacharenſi:* & quum ſic vocent alii auctores, nunc quoque ſic corrigendum putat libro II Siciliæ antiquæ. Nec ſecus ante eum ex Urſini obſervatione plures alii. Etiam cap. 42 ſic edidit Victorius. *Gron.*

61. *Cujus antea ſpes hæc erat.*] Mſſ. Nannii, item Pall. *ſpecies*, ſicque edidere Lambinus atque Aldus Nepos. Sed vide num rectius ſit alterum. Tibullus. *Nec ſpes deſtituat.* Mamert. Genethl. Maximiani: *Nullus ager fallit agricolam, niſi quod ſpem ubertate ſuperat.* Grut.

62. *Improbitate, in tanta.*] Recepi iſthæc ſuaſu mſſ. Nannii. prius deerant, neque hærent in Pall. nam heic jam deficiunt exemplaria Metelli atque Hittorpii; magno Criticæ rei malo. *Idem.*

63. *Ad ſummam decumarum.*] Malè editiones aliquot Lambinianæ *ſumma;* & contra omnes cuſos. *Idem.*

64. *Et populo ſe ad coronam daturum.*] Lipſius noſter emendabat lib. I Variar. cap. 5 *ac coronæ*, quomodo & habebat mſ. Nannii. tuetur tamen vulgatum Hotomanus lib. IX obſervat cap. II. *Idem.*

65. *Audimus hoc jamdiu.*] Vulgata *Audivimus;* ſed noſtrum eſt à Pall. meliuſque convenit. *Idem.*

66. *Novamque dixiſſet.*] Forſan *edixiſſet*, inquit, Gulielmius. *Idem.*

67. *Jura omnia &c.*] Idem conjicit *communia.* Idem

68. *Ut ante Kal. Sextiles &c.*] Particulam *ut* adpoſui volentibus membranis Nannii. *Idem.*

69. *Id tempore ac quæſtu admonitus reprehendiſti.*] Apage correctores iſtos, qui heic argutè inepti ſunt. nam aptiſſimum hoc loco verbum *reprehendendi;* inque fugitivis retrahendis propriè ſedem habet, migratione in alia multas, ut oſtendit Gulielmius in Veriſimilibus. *Idem.*

70. *Tot homines honeſt. ac locupletiſſimos.*] Tres voces interſertæ ſunt

navus, & induſtrius, experientiſſimus, ac diligentiſſimus arator. is cùm arationes magnas conductas haberet, (quod homines etiam locupletes, ſicut ille eſt, in Sicilia facere conſueverunt,) eaſque magna impenſa, magno inſtrumento tueretur: tanta ab iſto iniquitate oppreſſus eſt, ut non modò arationes relinqueret, ſed etiam ex Sicilia profugeret, Romamque unà cum multis ab iſto ejectis veniret. fecit ut decumanus [71] Nymphonem negaret ex edicto illo præclaro, quod nullam ad aliam rem, niſi ad hujuſmodi quæſtus pertinebat, numerum jugerum profeſſum eſſe.

54 Nympho cùm ſe vellet æquo judicio defendere, iſte viros optimos recuperatores dat, eundem illum medicum Cornelium (is eſt Artemidorus Pergæus, qui in ſua patria dux iſti quondam, & magiſter ad deſpoliandum Dianæ templum fuit) & haruſpicem Voluſianum, & Valerium præconem. Nympho, antequàm planè conſtitit, condemnatur. Quanti, fortaſſe quæritis. nulla erat edicti pœna certa. frumenti ejus omnis, quod in areis eſſet. Sic Apronius decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum, atque celatum; ſed tritici ſeptem millia medimnûm ex Nymphonis arationibus, edicti pœna, non redemptionis aliquo jure tollit.

22 Xenonis Meneni, nobiliſſimi hominis, uxoris fundus erat
55 colono locatus. colonus, quod decumanorum injurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem judicium dabat illud ſuum damnatorium de jugerûm profeſſione. Xeno ad ſe pertinere negabat: fundum elocatum eſſe dicebat. dabat iſte judicium, [72] SI PARERET, jugera ejus fundi eſſe plura, quàm colonus eſſet profeſſus, tum uti Xeno damnaretur. Dicebat ille, non modò non araſſe ſe, [73] id quod in ſatis erat, ſed nec dominum ejus eſſe fundi, nec locatorem: [74] uxoris eſſe: eam ipſam ſuum negotium gerere: ipſam locaviſſe. Defendebat Xenonem homo ſummo ſplendore, & ſumma auctoritate præditus, M. Coſſetius. Iſte nihilominus judicium H-S LXXX millium dabat. Ille tametſi recuperatores de cohorte latronum ſibi parari videbat; tamen judicium accepturum ſe eſſe dicebat. Tum iſte magna voce Veneriis imperat, [75] ut Xeno audiret; *Dum res judicetur, hominem ut aſſervent: cùm judicatum ſit, ad ſe adducant.* & illud ſimul dixit; ſe non putare, illum, ſi propter divitias, pœnas damnationis contemneret, etiam virgas contemnere. Hac ille vi, & hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iſte imperavit, exſolvit.

23 Polemarchus eſt Murgentinus, vir bonus, atque honeſtus.
56 Is, cùm pro jugeribus quinquaginta, medimna IϽCC decumæ imperarentur, quòd recuſabat, domum ad iſtum [76] in jus eductus eſt: &, cùm iſte etiam cubaret, in cubiculum introductus eſt: quod, niſi mulieri, & decumano, patebat nemini alii. Ibi, cùm pugnis & calcibus conſciſſus eſſet; qui DCC medimnis decidere noluiſſet, mille promiſit. Eubulides eſt Groſphus, Centuripinus, homo cùm virtute & nobilitate domi ſuæ, tum etiam pecunia princeps. huic homini, judices, honeſtiſſimæ civitatis honeſtiſſimo, non modò frumenti ſcitote, ſed etiam vitæ, & ſanguinis tantum relictum eſſe, quantum Apronii libido tulit. nam vi, malo, plagis adductus eſt, ut frumenti daret, [77] non quantum haberet, ſed quantum cogeretur.

Soſtratus, & Numenius, & Nymphodorus ejuſdem civita- 57
tis, cùm ex agris tres fratres conſortes profugiſſent, quòd iis plus frumenti imperabatur, quàm quantum exararant: hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit, omne inſtrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit. poſtea cùm ad eum Nymphodorus veniſſet Ætnam, & oraret, ut ſibi ſua reſtituerentur; hominem corripi, ac ſuſpendi juſſit [78] in oleaſtro quodam: quæ eſt arbor, judices, in foro. tamdiu pependit in arbore ſocius, amicuſque populi Romani, in ſociorum urbe ac foro, colonus aratorque veſter, quamdiu voluntas Apronii tulit.

Genera jamdudum innumerabilium injuriarum, judices, 58
ſingulis nominibus profero: infinitam multitudinem injuriarum prætermitto. vos ante oculos, animoſque veſtros, tota Sicilia decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, hujus importunitatem, Apronii regnum proponite. Contempſit Siculos: non duxit homines: nec ipſos ad perſequendum vehementes fore, & vos eorum injurias leviter laturos exiſtimavit.

Eſto: falſam de illis habuit opinionem, malam de vobis: 24
verumtamen cùm de Siculis malè mereretur, cives Romanos 59
coluit, his indulſit, eorum voluntati & gratiæ deditus fuit. [79] Iſte cives Romanos? [80] At nullis inimicior, aut infeſtior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto ſecures: crucem denique illam prætermitto, quam civibus Romanis teſtem humanitatis in eos, ac benivolentiæ ſuæ voluit eſſe: mitto, inquam, hæc omnia, atque in aliud dicendi tempus rejicio: de decumis, de civium Romanorum conditione in arationibus diſputo: qui quemadmodum eſſent accepti, judices, audiſtis ex ipſis. bona ſibi erepta eſſe dixere.

Verùm hæc, [81] quoniam ejuſmodi cauſa fuit, ferenda ſunt: 60
nihil valuiſſe æquitatem, nihil conſuetudinem: damna denique, judices, nulla tanta ſunt, quæ non viri fortes, magno & libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, ſi equitibus Romanis non obſcuris, neque ignotis, ſed honeſtis, & illuſtribus, manus ab Apronio, iſto prætore, ſine ulla dubitatione afferebantur? quid exſpectatis? quid à me amplius dicendum putatis? an id agendum, ut eo celeriùs de iſto tranſigamus, quo maturiùs ad Apronium poſſimus, id quod ego illi jam in Sicilia [82] pollicitus ſum, pervenire? qui C. Matrinium judices, ſumma virtute hominem, ſumma induſtria, ſumma gratia, Leontinis, in publico, biduum tenuit. [83] atque ab Apronio, judices, homine in dedecore nato, ad turpitudiucm edu-

ſunt de auctoritate libri Nanniani. *Grut.*

71. *Nymphonem negaret ex edicto &c.*] Eſt à Pal. ſec. nam pr. *necaret*. vulgata hodie, *vocaret*, & poſt, *profeſſum non eſſet*, contra utrumque mſſ. *Grut.* Qui niſi iſta ſic notaſſet, certe ex contextu ejus nec eam nec ullam bonam ſententiam licuiſſet producere, quum ibi retineatur τὸ *vocaret*, & id ab Grutero huc uſque retinent editionês; quod nunc modo mutavi. *Gronov.*

72. *Si pareret jugera ejus f. e. pl. q. col. eſ. p. tum uti Xeno.*] Eſt à Pal. pr. & ſec. niſi quod is, *apparet*. vulgata, *ſi pateret jugera ejuſmodi &c. tum Xeno &c.* Grut.

73. *Id quod in ſatis erat.*] Ita citat ex neſcio quibus veteribus Hotomanus, & ſecutus eſt P. Manutius. at mſſ. noſtris & edd. aliis abeſt præpoſitio. *Idem.*

74. *Uxoris eſſe.*] Ita liber Nannii. aliorum, *uxorem*, quomodo item paſſim vulgata, nec omnino malè. *Idem.*

75. *Ut Xeno audiret;*] Hoc eſt ut ille exaudire poſſet minas Verris ſubſequas. Sic Ovidius lib. II Amorum: *Riſit, ut audirem tenera cum matre Cupido.* emendatio hujus loci eſt ab Nanniano, & Pal. ſec. ineptè enim in hunc uſque diem lectum *Xenonem ut adirent:* eique non cohærent illa ſequentia, *ut aſſervent, ut adducant;* quomodò diſertè extare in Fabriciano teſtatur Lambinus. nam vulgati heic etiamque *dum judicaretur*, item *ut adſervarent*. quid, quod inſolens eſt locutio, *imperat ut adirent*. potius dixiſſet *adeant*. Palatinus pr. etiam alludit huic correctioni. habuit enim primò *Xenon ut audirent*, moxque ab eadem manu fictum *audiretur*. Idem.

76. *In jus eductus eſt.*] Habent iſtud Pall. & Nan. ut omittam edd. rancidæ vetuſtatis. vulgata *deductus*. Idem.

77 *Non quantum haberet.*] Sic Pall. edd. que omnes. libuit tamen Lambino *deberet*. ſtultè. *Idem.*

78. *In oleaſtro quodam.*] Hodie legitur *quadam*, ſed contra Pall. & edd. veteres. *Idem.*

79. *Iſte cives Romanos?*] Gulielmius cenſebat excidiſſe voculam, *coluit iſte civ. Ro.?* at enim Pall. ſcriptum eſt, *iſte C. R.* . edd. primis *Iſte civ. Ro.* . ut cuique liberum ſit quemcumque eis adfingere caſum. *Idem.*

80. *At nullis inimicior.*] Eſt ab Hotomani conjectura, nam ſcripti editique *nullus*. Grut. Miror ſane, qui nullum dicatur verbum vel ab Lambino vel ab Gothofredo vel ab Grutero, cur non ſequentes Victorium mox ediderint *quam iſte civibus R.* Gron.

81. *Quoniam ejuſmodi cauſa fuit.*] Sic Lamb. è Fabriciano. vulgata, *quoniam hujuſmodi caſus adfuit*. quomodo item Pall. niſi quod à ſecunda manu eſſet in pr. *fuit*. uterque autem deſtituebatur illo noſtro *verùm*, quod proximè antecedit. *Grut.*

82. *Pollicitus ſum pervenire.*] Ita mſſ. Nannii. vulgata lectio, *venire*. Idem.

83. *Atque ab Apronio.*] Mallem tolli *atque* tanquam ſupervacuum quam-

educato, ad Verris flagitia, libidineſque accommodato, equitem Romanum ſcitote biduum cibo, tectoque prohibitum: biduum Leontinis, in foro, cuſtodiis Apronii retentum, atque ſervatum, neque antè dimiſſum, quàm ad conditiones ejus depactus eſt.

5 Nam quid ego de Q. Lollio, judices, dicam, equite Roma-
51 no ſpectato atque honeſto? Clara res eſt, quam dicturus ſum, tota Sicilia celeberrima, atque notiſſima: qui cùm araret in Ætnenſi, cùmque is ager Apronio cum ceteris agris eſſet traditus; equeſtri vetere illa & auctoritate, & gratia fretus, affirmavit, ſe decumanis plus quàm deberet, non daturum. refertur ejus ſermo ad Apronium. Enimverò iſte ridere, ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de ceteris rebus audiſſe. mittit ad hominem Venerios (hoc quoque attendite, apparitores à prætore aſſignatos habuiſſe decumanum: ſi hoc mediocre argumentum videri poteſt, iſtum decumanorum nomine ad ſuos quæſtus eſſe abuſum) adducitur à Veneriis, atque adeò attrahitur Lollius commodè, cùm Apronius è palæſtra rediſſet, & in triclinio, [84] quod in foro Ætnæ ſtraverat, decubuiſſet.

52 Statuitur Lollius in illo tempeſtivo gladiatorum convivio. Non mehercule, quæ loquor, crederem, judices, tametſi vulgò audieram, niſi mecum ipſe ſenex, cùm mihi, atque huic voluntati accuſationis meæ lacrymans gratias ageret, ſumma cum auctoritate eſſet locutus. Statuitur, ut dico, eques Romanus, propè annos XC natus, in Apronii convivio, cùm interea Apronius caput, atque os ſuum unguento perfricaret. Quid eſt, Lolli? inquit. tu, niſi malo coactus, rectè facere neſcis? Homo quid ageret: taceret, reſponderet: quid faceret denique, illa auctoritate, & ætate præditus, neſciebat. Apronius interea cenam, ac pocula poſcebat. ſervi autem ejus, qui & moribus iiſdem eſſent, quibus dominus, & eodem genere, ac loco nati, præter oculos Lollii hæc omnia ferebant. Ridere convivæ: cachinnari ipſe Apronius: niſi fortè exiſtimatis, eum in vino, ac luxu non riſiſſe, qui nunc in periculo, atque exitio ſuo riſum tenere non poſſit. Ne multa, judices: his contumeliis ſcitote Q. Lollium coactum, ad Apronii leges, conditioneſque veniſſe.

3 Lollius, ætate & morbo impeditus, ad teſtimonium dicendum venire non potuit. Quid opus eſt Lollio? nemo hoc neſcit: nemo tuorum amicorum, [85] nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc ſe primùm hoc dicet audire. M. Lollius, ejus filius, adoleſcens lectiſſimus, præſtò eſt: hujus verba audietis. nam Q. Lollius ejus filius, qui Calidium accuſavit, adoleſcens & bonus, & fortis, & in primis diſertus, cùm his injuriis, contumeliiſque commotus in Siciliam eſſet profectus, in itinere occiſus eſt. cujus mortis cauſam fugitivi ſuſtinent: re quidem vera nemo in Sicilia dubitat, quin eò ſit occiſus, quod habere clauſa non potuerit ſua conſilia de Verre. Iſte porrò non dubitabat, quin is, qui antea alium ſtudio adductus accuſaſſet, ſibi advenienti præſtò eſſet futurus, cùm eſſet parentis injuriis, & domeſtico dolore commotus.

5 Jamne intelligitis, judices, quæ peſtis, quæ immanitas in
4 veſtrâ antiquiſſimâ, fideliſſimâ, proximâque provinciâ verſata ſit? Jam videtis, quam ob cauſam Sicilia tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiaſque perpeſſa, non potuerit hoc novum, ac ſingulare, atque incredibile genus injuriarum, contumeliarumque perferre? Jam omnes intelligunt, cur univerſa provincia defenſorem ſuæ ſalutis eum quæſivit, cujus iſte fidei, diligentiæ, perſeverantiæ, nulla ratione eripi poſſit. tot judiciis interfuiſtis: tot homines nocentes, & improbos, accuſatos & veſtra, & ſuperiorum memoria ſcitis eſſe. ecquem vidiſtis, ecquem audiſtis, in tantis furtis, in tam apertis, in tanta audacia, tanta impudentia eſſe verſatum?

Apronius ſtipatores Venerios ſecum habebat: ducebat eos 65
circum civitates: publicè ſibi convivia parari, ſterni triclinia, & in foro ſterni jubebat: [86] eò vocari homines honeſtiſſimos, non ſolùm Siculos, ſed etiam equites Romanos: ut, quicum [87] inire convivium nemo umquam, niſi turpis, impuruſque voluiſſet, ad ejus convivium ſpectatiſſimi, atque honeſtiſſimi viri tenerentur. Hæc tu, omnium mortalium profligatiſſime, ac perditiſſime, cùm ſcires, cùm audires quotidie, cùm videres: ſi ſine tuo maximo quæſtu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere, atque concederes? & tantum apud te quæſtus Apronii, tantum ejus ſermo inquinatiſſimus, & blanditiæ flagitioſæ valuerunt, ut numquam animum tuum, cura tuarum fortunarum, cogitatioque tangeret?

Cernitis, judices, quod, & quantum incendium, decuma- 66
norum impetu, non ſolùm per agros, ſed etiam per reliquas fortunas aratorum; neque ſolùm per bona, ſed etiam per jura libertatis, & civitatis, iſto prætore pervaſerit. videtis pendêre alios ex arbore: pulſari autem alios, & verberari: porrò alios in publico cuſtodiri: deſtitui alios in convivio: condemnari alios à medico, & præcone prætoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri, ac diripi. Quid eſt hoc? populi Romani imperium? populi Romani leges? judicia? ſocii fideles? provincia ſuburbana? nonne omnia potius ejuſmodi ſunt, quæ, ſi Athenio viciſſet, in Sicilia non feciſſet? non, inquam, judices, eſſet ullam partem iſtius nequitiæ fugitivorum inſolentia conſecuta. Privatim hoc modo: 27
quid? publicè civitates quemadmodum tractatæ ſunt? audiſtis permulta indicia, & teſtimonia civitatum, & reliquarum audietis.

Ac primum de Agyrinenſi populo, fideli, & illuſtri, brevi- 67
ter cognoſcite. Agyrinenſis eſt in primis honeſta civitas Siciliæ, hominum ante hunc prætorem locupletium, ſummorumque aratorum. ejus agri decumas cùm emiſſet idem Apronius, Agyrium venit. [88] Qui cùm eò cum apparitoribus, id eſt, cum minis, ac vi veniſſet, poſcere pecuniam grandem cœpit, ut, accepto lucro, diſcederet. nolle ſe negotii quidquam habere dicebat, ſed accepta pecunia, quàm primùm aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, ſi per noſtros magiſtratus liceat: ſed homines & ſatis fortes, & ſatis planè frugi, ac ſobrii; & in primis hæc civitas, de qua loquor, judices.

Itaque homini in primis improbiſſimo reſpondent Agyri- 68
nenſes, ſeſe decumas ei, quemadmodum deberent, daturos: lucrum, cùm ille magno præſertim emiſſet, non addituros. Apronius certiorem facit iſtum, cuja res erat, quid rei eſſet. Statim, tamquam conjuratio aliqua Agyrii contra rempubli- 28
cam facta, aut legatus prætoris pulſatus eſſet, ita Agyrio magiſtratus, & quinque-primi, accitu iſtius evocantur. Veniunt Syracuſas: præſtò eſt Apronius: ait, eos ipſos, qui veniſſent, contra edictum prætoris feciſſe. Quærebant, quid? reſpondebat, ſe ad recuperatores eſſe dicturum. Iſte, æquiſſimus homo, formidinem illam ſuam miſeris Agyrinenſibus injiciebat: recuperatores ſe de cohorte ſua daturum minabatur. Agyrinenſes,

---

quamvis tamen ei ſua vis, ſi mutetur in *atqui*. Grut.

84. *Quod in foro Ætnæ ſtatuerat.*] Planè non poſſum hanc lectionem ab Lambino, Gothofredo, Grutero probatam tanti facere, ut præferam alteri, quam habent Victorianæ & Wechelina *ſtraverat*, quum utique cap. ſeq. dicat: *publice ſibi convivia parari, ſterni triclinia, & in foro ſterni jubebat.* cap. 44. *Imperaſſe, ut in foro ſibi medio lecti ſternerentur.* Gronov.

85. *Nemo abs te productus.*] Nunc primum adjicitur Ciceroni Nonio, qui id laudat in *producere.* veſtigiaque ejus remanſerant in mſ. Nanuii, præferente *nemo prompte adductus*; quod Gulielmius refingebat in *nemo pro te adductus.* ut Cicero mirificè eos qui ab ipſo Verre pro ſe adducerentur, contra illum teſtimonium dicere confirmet. *Gruter.*

86. *Eò vocari.*] Malim *eò evocari.* certè ſic Pall. ſed ſine particula *eò.* Hotomanus ait alios legere, *eò convocari*, idque recepit P. Manutius: neſcio quàm benè. *evocare* autem verbum eſſe judiciale, aliquoties teſtatum reliquit auctor hiſce Verrinis. mox ſcripſi, *ſterni triclinia, & in foro ſterni*, fide codicis Fabricii. *Idem.*

87. *Inire convivium.*] Gulielmius edi volebat *convivere*, ex neſcio quo mſ. non recepi, quod noſtræ membranæ, omneſque editiones favere alteri. quamvis arbitrer alioquin verbum Cicerone dignum. *Idem.*

88. *Qui cùm eò cum apparitoribus, id eſt cum minis & vi veniſſet.*]

Pall.

ſes, viri fortiſſimi, judicium ſe paſſurôs eſſe dicebant.

69 Ingerebat iſte [89] Artemidorum Cornelium medicum, Valerium præconem, Tlepolemum pictorem, & ejuſmodi recuperatores; quorum civis Romanus nemo erat: ſed Græci ſacrilegi, jampridem improbi, repentè Cornelii. Videbant Agyrinenſes, quidquid ad eos recuperatores Apronius attuliſſet; illum perfacilè probaturum. condemnari cum iſtius invidia, infamiaque malebant, quàm ad ejus conditiones, [90] pactioneſque accedere. Quærebant, quæ in verba recuperatores daret. Reſpondebat, SI PARERET ADVERSUS EDICTUM FECISSE: quæ in judicio dicturum eſſe dicebat. Iniquiſſimis verbis, improbiſſimis recuperatoribus, conflictari malebant, quàm quidquam cum iſto ſua voluntate decidere. Summittebat iſte Timarchidem, qui moneret eos, ſi ſaperent, ut tranſigerent. Pernegabant. Quid ergo? In ſingulos H-S quinquagenis millibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iſte clarè, omnibus audientibus, QUI DAMNATUS ERIT, inquit, VIRGIS AD NECEM CAEDETUR. Hîc illi flentes rogare, atque orare cœperunt, ut ſibi ſuas ſegetes, fructuſque omnes, arationeſque vacuas Apronio tradere liceret: ut ipſi ſine ignominia, moleſtiaque diſcederent.

70 Hac lege, judices, decumas vendidit Verres. Dicat licet
29 Hortenſius, [91] ſi volet, magno Verrem vendidiſſe. Hæc conditio fuit iſto prætore aratorum, ut ſecum præclarè agi arbitrarentur, ſi vacuos agros Apronio tradere liceret. multas enim cruces propoſitas effugere cupiebant. quantum Apronius edidiſſet deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne ſi plus edidiſſet, quàm quantum natum eſſet? Etiam. Quomodo? Magiſtratus ex ipſius edicto exigere debebant. At arator repetere poterat. Verum Artemidoro recuperatore. Quid, ſi minus arator dediſſet, quam popoſciſſet Apronius? Judicium in aratorem in quadruplum. Ex quo judicum numero? Ex cohorte prætoris præclara hominum honeſtiſſimorum. Quid amplius? minus te jugerûm profeſſum eſſe dico: recuperatores rejice, quòd adverſum edictum feceris. Ex quo numero? ex eadem cohorte. Quid erit extremum? Si damnatus eris (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quæ poterat eſſe?) virgis te ad necem cædi neceſſe erit. His legibus, his conditionibus, erit quiſquam tam ſtultus, qui decumas veniſſe arbitretur? qui aratori novem partes reliquas factas eſſe exiſtimet? qui non intelligat, iſtum ſibi quæſtui, prædæque habuiſſe bona, poſſeſſiones, fortunas aratorum? Virgarum metu Agyrinenſes, quod imperatum eſſet, facturos ſe eſſe dixerunt.

30 Accipite nunc, quid imperarit: & diſſimulate vos, ſi pote-
71 ſtis, vos intelligere, ipſum prætorem, quod tota Sicilia perſpexerit, redemptorem decumarum, atque adeo aratorum dominum, ac regem fuiſſe. Imperat Agyrinenſibus, ut decumas ipſi publicè accipiant: Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui diligentiſſimè pretium exquiſiſti; qui, ut ais, magno vendidiſti: quare putabas emptori lucrum addi oportere? Eſto: putabas. quamobrem imperabas, ut adderent? Quid eſt aliud capere, & conciliare pecunias, in quo te lex tenet, ſi hoc non eſt, vi, atque imperio cogere invitos lucrum dare alteri, hoc eſt, pecuniam dare?

72 Age, quid tùm? ſi Apronio, deliciis prætoris, lucelli aliquid juſſi ſunt dare, putate Apronio datum, ſi Apronianum lucellum, ac non prætoria præda vobis videbitur. Imperas, ut decumas accipiant: Apronio dent lucrum, [92] tritici medimnûm XXXIII millia. Quid eſt hoc? una civitas ex uno agro, [93] plebi Romanæ prope menſtrua cibaria prætoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidiſti, cùm tantum lucri decumano ſit datum? profectò, ſi pretium exquiſiſſes diligenter, tum, cùm vendebas, X [94] medimna potius addidiſſent, quàm H-S IↃC poſtea. Magna præda videtur: audite reliqua, & diligenter attendite, quo minus miremini, Siculos, re neceſſaria coactos, auxilium à patronis, à conſulibus, à ſenatu, à legibus, à judiciis petiviſſe.

Ut probaret Apronius hoc triticum, imperat Agyrinenſibus 73
Verres, ut in medimna ſingula dentur Apronio H-S III. Quid 31
eſt hoc? tanto numero frumenti, lucri nomine, imperato, & expreſſo, nummi præterea exigentur, ut probetur frumentum? an poterat non modò Apronius, ſed quivis, exercitui ſi metiundum eſſet, improbare Siculum frumentum, quod iſti ex area, ſi vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus imperio tuo datur, & cogitur. non eſt ſatis. nummi præterea imperantur. dantur. parum eſt. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur. jubes H-S XXX lucri dari. Ita ab una civitate, vi, minis, imperio, injuriaque prætoris eripiuntur tritici medimnûm XXXIII, & præterea H-S LX. an hæc obſcura ſunt? aut, ſi omnes homines velint, obſcura eſſe poſſunt? quæ tu palàm egiſti? in conventu imperaſti? omnibus inſpectantibus coëgiſti? qua de re Agyrinenſes magiſtratus, & quinque-primi, [95] quos tu tuique quæſtus cauſa evocaſti, acta & imperia tua domum ad ſenatum ſuum renuntiaverunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, litteris publicis mandata eſt: quorum legati, homines nobiliſſimi, Romæ ſunt, qui hoc idem pro teſtimonio dixerunt?

Cognoſcite Agyrinenſium publicas litteras: deinde teſti- 74
monium publicum civitatis. Recita litteras publicas. LITTERAE PUBLICAE. Recita teſtimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Animadvertiſtis in hoc teſtimonio, judices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen eſt, principem ſuæ civitatis, lacrymantem teſtari, ac dicere, numquam poſt populi Romani nomen ab Siculis auditum, & cognitum, Agyrinenſes contra quemquam infimum civem Romanum dixiſſe, aut feciſſe quippiam: qui nunc contra prætorem populi Romani magnis injuriis, & magno dolore publicè teſtimonium dicere cogerentur. Uni mehercule, huic civitati, Verres, obſiſtere tua defenſione non potes: tanta auctoritas eſt in eorum hominum fidelitate, [96] tantus dolor in injuria, tanta religio in teſtimonio. Verùm non una te tantum, ſed univerſæ ſimilibus afflictæ incommodis, legationibus ac teſtimoniis publicis perſequentur.

Etenim deinceps videamus, Herbitenſis civitas, honeſta, & 32
antea copioſa, quemadmodum ſpoliata ab iſto, ac vexata ſit. 75
At quorum hominum? ſummorum aratorum, remotiſſimorum à foro, judiciis, controverſiis: quibus parcere, & conſulere, homo impuriſſime, & quod genus hominum ſtudioſiſſimè conſervare debuiſti. Primo anno venierunt ejus agri decumæ tritici medimnûm XVIII. Atidius, iſtius item miniſter in decumis, cùm emiſſet, & præfecti nomine cùm veniſſet Herbitam cum Veneriis, locuſque ei publicè, quò deverteretur, datus eſſet: coguntur Herbitenſes ei lucri dare tritici medimnûm XXXVII millia, cùm decumæ veniſſent tritici medimnûm XVIII.

Pall. edd. vett. *Qui cum apparitoribus eò, cum minis &c.* Lambinus exhibet, neſcio an è Fabriciano: *Qui cum apparitoribus vi ac minis eò veniſſet.* Grut.

89. *Artemidorum Cornelium medicum &c.*] Sunt à Fabriciano. nam publicata retrò lectio: *Artemidorum medicum Cornelium, pictorem Tlepolemum*, omiſſis ceteris. *Idem.*

90. *Pactioneſque accedere.*] Annotat Gulielmius non opus eſſe ſcalpello Lambini, qui conjicit *deſcendere.* Idem.

91. *Si volet.*] Eſt à Pall. & edd. vetuſtiſſimis. ſæculi poſterioris, *ſi audet*; à quibus abit exemplar Nannii. *Idem.*

92. *Tritici medimnum* XXXIII.] Eſt à Nanniano. nam prius cuſi, XXXIV. ſine illo *millia.* conſulatur heic Hotomanus. *Idem.*

93. *Plebi Rom. menſtrua cibaria.*] Probe explicat Italiæ ſuæ novum ſidus Vincentius Contarenus lib. de Frumentatione. ſcripſi *plebi*; cogentibus Pall. & edd. antiquis, item Victorianâ. recentior *plebis.* fortè melius *plebei.* Idem.

94. *Medimnum potius.*] In his Verrinis, vix receſſimus à numeris medimnûm modiorumque ab Hotomano nobis repræſentatis; non quod convenirent cum mſſ. noſtris; ſed quod tempus nobis deeſſet excutere membranas illas. fecimus hoc tantò fidentius, quod veriſimiliora ipſius eſſent quàm vulgata: & alioquin eundem jam antea ſecuti fuiſſent Manutius ac Lambinus. *Idem.*

95. *Quos tu tuique.*] Eſt à Nanniana. vulgata enim, *quos tui*, tantum. *Idem.*

96. *Tantus dolor in injuria.*] Ita ejuſdem membranæ. publicati antea, *tantus dolor injuria.* verùm & ego deinceps parcior ero indi-

care

XVIII. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publicè, cùm jam privatim aratores ex agris, ſpoliati, atque exagitati decumanorum injuriis, profugiſſent.

76 Anno ſecundo cùm emiſſet Apronius decumas tritici medimnûm XXV millibus, & ipſe Herbitam eum illa prædonum copia, manuque veniſſet: populus publicè coactus eſt ei conferre lucri tritici medimnûm XXVI, & acceſſionem H-S CIↃ CIↃ. De acceſſione dubito, an Apronio ipſi data ſit, merces operæ, pretiumque impudentiæ. De tritici quidem numero tanto, quis poteſt dubitare, quin ad iſtum prædonem frumentarium, ſicut Agyrinenſe frumentum, pervenerit? Anno verò tertio in
33 hoc agro conſuetudine uſus eſt regia. Solere ajunt barbaros reges Perſarum, ac Syrorum, plures uxores habere: his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Hæc civitas mulieri redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines. ita populos habent univerſos non ſolum conſcios libidinis ſuæ, verùm etiam adminiſtros.

77 Eandem iſtius, qui ſe regem Siculorum eſſe ducebat, licentiam, libidinemque fuiſſe cognoſcite. Æſchrionis Syracuſani uxor eſt Pippa: cujus nomen iſtius nequitia tota Sicilia pervulgatum eſt, de qua muliere verſus plurimi ſupra tribunal, & ſupra prætoris caput ſcribebantur. Hic Æſchrio, Pippæ vir adumbratus, in Herbitenſibus decumis novus inſtituitur publicanus. Herbitenſes cùm viderent, ſi ad Æſchrionem pretium rediſſet, ſe ad arbitrium libidinoſiſſimæ mulieris ſpoliatum iri: liciti ſunt uſque eò, quoad ſe efficere poſſe arbitrabantur. ſuprà adjecit Æſchrio. neque enim metuebat, ne, prætore Verre, decumana mulier damno affici poſſet. Addicitur medimnûm XXXV millibus dimidio ferè pluris, quàm ſuperiore anno. Aratores funditus evertebantur: & eo magis, quòd jam ſuperioribus annis exhauſti erant, ac pænè perditi. Intellexit iſte ita magno veniſſe, ut amplius ab Herbitenſibus exprimi non poſſet. demit de capite medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ IↃC. jubet in tabulas pro medimnûm XXXI, referri XXXI & CCCC.

78 Hordei decumas ejuſdem agri Docimus emerat. Hic eſt Do-
34 cimus, qui ad iſtum deduxerat Tertiam, Iſidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Hujus Tertiæ plus etiam, quàm Pippæ, plus quàm ceterarum, ac propè dicam, tantum apud iſtum in Sicilienſi prætura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli, non moleſti, [97] mulierculärum teterrimarum improbiſſimi cognitores, incipiunt poſtulare, poſcere, minari. non poterant tamen, cùm cuperent, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimeſcebant. Cùm omni ratione tamen illi calumniarentur; promittunt Herbitenſes vadimonium Syracuſas. Eò poſteaquàm ventum eſt, coguntur Æſchrioni, id eſt, Pippæ, dare tantum, quantum erat de capite demptum, tritici medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ IX. Mulierculæ publicanæ noluit ex decumis nimium lucri dare, ne fortè ab nocturno ſuo quæſtu animum ad vectigalia redimenda transferret.

79 Tranſactum putabant Herbitenſes; cùm iſte, Quid de hordeo, inquit, & Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? [98] At hoc agebat in cubiculo, judices, atque in lectulo ſuo. Negabant illi ſibi quidquam eſſe mandatum. Non audio: numerate H-S XV. Quid facerent miſeri? aut quid recuſarent? præſertim cùm in lectulo decumanæ mulieris veſtigia viderent recentia, quibus illum inflammari ad perſeverandum intelligebant? Ita civitas una ſociorum, atque amicorum, duabus teterrimis mulierculis, Verre prætore, vectigalis fuit. Atque ego nunc, eum frumenti numerum, & eas publicè pecunias decumanis ab Herbitenſibus datas eſſe dico: quo illi frumento, & quibus pecuniis tamen à decumanorum injuriis cives ſuos non redemerunt. perditis enim, & direptis aratorum bonis, hæc decumanis merces dabatur, ut aliquando ex eorum agris, atque ex urbibus abirent.

Itaque cùm Philinus Herbitenſis, homo diſertus, & prudens, 80
& domi nobilis, de calamitate aratorum, & de fuga, & de reliquorum paucitate publicè diceret: animadvertiſtis, judices, gemitum populi Romani, cujus frequentia huic cauſæ numquam defuit. qua de paucitate aratorum alio loco dicam. Nunc 35
illud, quod pænè præterii, non omninò relinquendum videtur. nam, per deos immortales! quod de capite ipſo dempſit, [99] quo tandem modo vobis non modò ferendum, verùm etiam audiendum videtur?

Unus adhuc fuit poſt Romam conditam (dii immortales 81
faxint, ne ſit alter!) cui reſpublica [100] totam ſe traderet temporibus coacta, & malis domeſticis, L. Sulla. hic tantum potuit, ut nemo, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam retinere poſſet: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum cùm venderet, ſe prædam ſuam vendere. Ejus omnes res geſtas non ſolùm obtinemus; verùm etiam [1] propter majorum incommodorum, & calamitatum metum, publica auctoritate defendimus. Unum hoc illius, ſenatus conſulto reprehenſum, decretumque eſt, ut, quibus ille de capite dempſiſſet, hi pecunias in ærarium referrent. Statuit ſenatus, hoc ne illi quidem eſſe licitum, cui conceſſerat omnia, [2] à populo factarum, quæſitarumque rerum ſummas imminuere.

Illum viris fortiſſimis judicarunt patres conſcripti remitte- 82
re de ſumma non potuiſſe: te mulieri teterrimæ rectè remiſiſſe ſenatores judicabunt? ille, de quo lege populus Romanus juſſerat, ut ipſius voluntas populo Romano eſſet pro lege, tamen in hoc uno genere, veterum religione legum, reprehenditur. tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege eſſe voluiſti? in ille reprehenditur, quòd ex ea pecunia remiſerit, quam ipſe quæſierat: tibi concedetur, qui de capite vectigalium populi Romani remiſiſti?

Atque in hoc genere audaciæ multo etiam impudentiùs in 36
decumis Segeſtenſium verſatus eſt: quas cùm addixiſſet eidem 83
illi Docimo, * hoc eſt tritici modiûm quinque millibus, & acceſſionem adſcripſiſſet H-S M D, coegit Segeſtenſes à Docimo tantidem publicè accipere. id quod ex Segeſtenſium publico teſtimonio cognoſcite. Recita teſtimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Audiſtis, quanti decumas acceperit à Docimo civitas, tritici modiûm quinque millibus, & acceſſionem. Cognoſcite nunc, quanti ſe vendidiſſe retulerit. LEX DECUMIS VENDUNDIS C. VERRE PR. Hoc nomine videtis tritici modiûm CIↃ CIↃ CIↃ de capite eſſe dempta, quæ cùm de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de ſanguine detraxiſſet ærarii, Tertiæ mimæ condonavit. Utrùm impudentiùs à ſociis abſtulit? an turpiùs meretrici dedit? an improbiùs populo Romano ademit? an audaciùs tabulas publicas commutavit? Ex horum ſeveritate te ulla vis, aut ulla lar-

care quæ ſumpſimus ex Nannianis; cùm Notæ ejus verſentur jam ſæculum ferè in omnium manibus. *Grut.*

97. *Mulierculärum teterrimarum.*] Haud aliter Pal. & Nannianus. Vulgata *deterrimarum*. eándem vocem revocavi quoque infra cap. 35. f. *Idem.*

98. *At hoc agebant.*] Unde id obrepſerit Grutero, quum ipſe non edat, nec exſtet niſi in ipſius & ipſum ſequutis editionibus, nequeo ſuſpicari niſi ab lapſu typorum, & ideo ſingularem reſtitui. *Gronov.*

99. *Quo tandem modo vobis, non modò ferendum, verùm etiam audiendum videtur?*] Ita Lambinus, ſed ex libro Nanii. prius cuſi, *modò ferendum verùm etiam animadvertendum videtur.* Palatini accedunt ſcripturæ Nanniæ, niſi quod omittant, *vobis non modò*; neque aliter edd. vett. *Grut.*

100. *Totam ſe traderet.*] Aliæ edd. *tradidit*, ſed noſtrum eſt in membranis Nannii. *Idem.*

1. *Propter majorum incommodorum.*] Probavimus Lambini conjecturam. vulgò *malorum*. corruptè: ſed unde cuivis facillimum fuit verum eruere: adeò ut mirari ſatis nequeam Lambino demum obveniſſe iſtam palmam. *Idem.*

2. *A populo factarum quæſitarumque &c.*] Hotomanus & Lambinus heic ſe præbent ſatageos; non neceſſario. *Res factæ à populo*, partæ ſunt, neque enim ignota formula, *rem facere*; *rem factam habere.* Terentius Adelphis: *Porrò autem dum ſtudeo, illis ut quam plurimum facerem, contrivi in quærendo vitam atque ætatem meam.* ſic Gulielmius. *Idem.*

largitio eripiet? ſed ſi eripueris; non intelligis, hæc, quæ jamdudum loquor, ad aliam quæſtionem, atque ad peculatus judicium pertinere?

84 Itaque hoc mihi reſervabo genus integrum totum: ad illam, quam inſtitui, cauſam frumenti, ac decumarum revertar. Qui cùm agros maximos, ac feraciſſimos, per ſeipſum, hoc eſt, per Apronium, Verrem alterum, depopularetur: ad minores civitates habebat alios, quos, tamquam canes, immitteret, nequam homines, & improbos: quibus aut frumen-
37 tum, aut pecuniam publicè cogebat dari. A. Valentius eſt in Sicilia, interpres: quo iſte interprete non ad linguam Græcam, ſed ad furta, & flagitia uti ſolebat. Fit interpres hic, homo levis, atque egens, repentè decumanus. emit agri Liparenſis, miſeri, atque jejuni, decumas tritici medimnis ıↄc. Liparenſes vocantur. ipſi accipere decumas, & numerare Valentio coguntur lucri H-S xxx millia. Per deos immortales! utrum tibi ſumes ad defenſionem? tantone minoris te decumas vendidiſſe, ut ad medimna ıↄc, xxx millia lucri, ſtatim ſua voluntate civitas adderet, hoc eſt, tritici medimnûm ıı millia? an, cùm magno decumas vendidiſſes, te expreſſiſſe ab invitis Liparenſibus hanc pecuniam?

85 Sed quid ego ex te quæro, quid defenſurus ſis potius; quam cognoſcam ex ipſa civitate, quid geſtum ſit? Recita teſtimonium publicum Liparenſium, deinde quemadmodum Valentio nummi ſint dati. Testimonivm pvblicvm, qvomodo solvtvm sit, ex litteris pvblicis. Etiamne hæc tam parva civitas, tam procul à manibus tuis, atque à conſpectu remota, ſejuncta à Sicilia, [3] in inſula inculta, tenuique poſita, cumulata aliis tuis majoribus injuriis, in hoc quoque frumentario genere, prædæ tibi, & quæſtui fuit? quam tu totam inſulam cuidam tuorum ſodalium, ſicut aliquod munuſculum, condonaras: ab hac etiam hæc frumentaria lucra, tamquam à mediterraneis, exigebantur? Itaque qui tot annis agellos ſuos ante te prætorem redimere à piratis ſolebant, iidem ſeipſos à te pretio impoſito redemerunt.

38 Quid ergo? [4] à Tiſſenſibus perparva, & tenui civitate, ſed
86 aratoribus laborioſiſſimis, frugaliſſimiſque hominibus, nonne plus, lucri nomine, eripitur, quam quantum frumenti omnino exaratant? ad quos tu decumanum [5] Diognotum Venerium miſiſti, novum genus publicani. cur hoc auctore non Romæ quoque ſervi publici ad vectigalia accedant? Anno ſecundo Tiſſenſes H-S xxı lucri dare coguntur inviti. tertio anno cıↄ cıↄ cıↄ medimnûm tritici, lucri Diognoto Venerio dare coacti ſunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vectigalibus tanta lucra facit, vicarium nullum habet, nihil omninò peculii. Vos etiam nunc dubitate, ſi poteſtis, utrùm tantum numerum tritici Venerius apparitor iſtius ſibi acceperit, an huic exegerit.

87 Atque hæc ex publico Tiſſenſium teſtimonio cognoſcite. Testimonivm pvblicvm Tissensivm. Obſcurè, judices, prætor ipſe decumanus eſt, cùm ejus apparitores frumentum à civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquanto plus ipſi lucri auferant, quàm quantum populo Romano decumarum nomine daturi ſunt? Hæc æquitas in tuo imperio fuit, hæc prætoris dignitas, ut ſervos Venerios Siculorum dominos eſſe velles. hic delectus, hoc diſcrimen, te prætore, fuit, ut aratores in ſervorum numero eſſent, ſervi in publicanorum.

39 Quid? Ameſtratini miſeri, impoſitis ita magnis decumis,
88 ut ipſis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti ſunt? Addicuntur decumæ M. Cæſio, cùm adeſſent legati Ameſtratini. ſtatim cogitur Heraclius legatus numerare H-S xxıı. Quid hoc eſt? quæ eſt iſta præda? quæ vis? quæ direptio ſociorum? Si erat Heraclio ab ſenatu mandatum, ut emeret: emiſſet. ſi non erat: qui poterat ſua ſponte pecuniam numerare? Cæſio renuntiat ſe dediſſe.

Cognoſcite renuntiationem ex litteris. Recita ex litteris 89
publicis. Litterae pvblicae. Quo ſenatus conſulto erat hoc legato permiſſum? nullo. cur fecit? coactus eſt. quis hoc dicit? tota civitas. Recita teſtimonium publicum. Testimonivm pvblicvm. Ab hac eadem civitate anno ſecundo, ſimili ratione extortam eſſe pecuniam, & Sex. Vennonio datam, ex eodem teſtimonio cognoviſtis. At Ameſtratinos, homines tenues, cùm eorum decumas medimnis dccc vendidiſſes Banobali Venerio (cognoſcite nomina publicanorum) cogis eos plus lucri addere, quàm quanti venierant, cùm magno veniſſent. dant Banobali medimnis dccc, H-S m d. Profectò numquam iſte tam amens fuiſſet, ut ex agro populi Romani plus frumenti ſervo Venerio, quàm populo Romano tribui pateretur, niſi omnis ea præda, ſervi nomine, ad iſtum ipſum perveniret.

Petrini, cùm eorum decumæ magno addictæ eſſent, tamen 90
inviti ſſimi P. Nævio Turpioni, improbiſſimo homini, qui injuriarum, Sacerdote prætore, damnatus eſt, H-S xxxvıı & ıↄ dare coacti ſunt. Itane diſſolutè decumas vendidiſti, ut, cùm modiûm xv millibus veniſſent, medimnûm cıↄ cıↄ cıↄ hoc eſt, H-S xxxxv lucri decumano darentur? At permagno decumas ejus agri vendidiſti. Videlicet gloriatur, non Turpioni lucrum datum, ſed Petrinis pecuniam ereptam.

Quid? Halicyenſes, quorum incolæ decumas dant, ipſi 40
agros immunes habent: nonne huic eidem Turpioni, cùm de- 91
cumæ * c. med. veniſſent, H-S xv cıↄ dare coacti ſunt? Si id, quod maximè vis, poſſes probare, hæc ad decumanos lucra veniſſe, nihil te attigiſſe: tamen hæ pecuniæ, per vim, atque injuriam tuam captæ, & conciliatæ, tibi fraudi, & damnationi eſſe deberent. cùm verò hoc nemini perſuadere poſſis, te tam amentem fuiſſe, ut Apronium, ac Turpionem, ſervos homines, tuo, liberorumque tuorum periculo divites fieri velles: dubitaturum quemquam exiſtimas, quin illis emiſſariis hæc tibi omnis pecunia quæſita ſit?

Segeſtam item ad immunem civitatem Venerius Symma- 92
chus decumanus immittitur. is ab iſto litteras affert, ut ſibi contra omnia ſenatus conſulta, [6] contra omnia jura, contraque legem Rupiliam, extra forum vadimonium promittant aratores. Audite litteras, quas ad Segeſtanos miſerit. Litterae C. Verris. Hic Venerius quemadmodum aratores eluſerit, ex una pactione hominis honeſti, gratioſique cognoſcite. in eodem enim genere ſunt cetera.

Diocles eſt Panormitanus, Phimes cognomine, homo illu- 93
ſtris, ac nobilis arator. Is agrum in Segeſtano (nam commercium in eo agro Panormitanis eſt) conductum habebat H-S ſex millibus. pro decuma cùm pulſatus à Venerio eſſet, [7] decidit H-S xvı millibus, & ıↄclıııı. id ex tabulis ipſius cognoſcite. Nomen Dioclis Panormitani. Huic eidem Symmacho, Annejus Brocchus, ſenator, homo eo ſplendore, ea virtute, qua omnes exiſtimatis, nummos præter frumentum coactus eſt dare. Venerione ſervo, te prætore, talis vir, ſenator populi Romani, quæſtui fuit? Hunc ordinem ſi digni- 41
tate antecellere non exiſtimabas, ne hoc quidem ſciebas, ivdicare?

Antea cum equeſter ordo judicaret, improbi, & rapaces 94
magiſtratus in provinciis inſerviebant publicanis: ornabant eos, quicunque in operis erant: quemcunque equitem Romanum in provincia viderant, beneficiis, ac liberalitate proſequebantur: neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum

3. *In inſula inculta,*] Fabricianus codex *in ſiculo,* ſub quo verbo latet aliquid agrimenſoribus forſan eruendum. Tu, Rigalti, ſuccurre. *Grut.*

4. *A Tiſſenſibus.*] Sic edidi relictis Gruteri aliorumque *Tiſſienſibus*, quos quemadmodum legitime forment, nullus intelligo. Saltem debuerant *Tiſſinenſibus*, ut recte etiam notatum Hotomano. Adde Ph. Cluverium in Sicilia. Similiter mox egi. *Gronov.*

5. *Diognotum.*] Placebat iſtud Hotomano, neque aliter Pal. ſec. vulgata *Diognetum*. Grut.

6. *Contra omnia jura.*] Gulielmius inclinat legere, *contra communia jura.* neque enim fieri poſſe, ut uno delicto omnia jura violentur. *Idem.*

7. *Decidit* H-S *ſexdecim millibus.*] Indignius illud, quam vulgatum *dedit* H-S *ſexdecim millia.* ſcias eſſe à Nannianis. *Idem.*

8. Qui-

tum obfuit multis, cum aliquid contra utilitatem ejus ordinis, voluntatemque feciſſent. Retinebatur hoc tum neſcio quomodo quaſi communi conſilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumelia dignum putaſſet, ab univerſo ordine malo dignus judicaretur.

95 Tu ſic ordinem ſenatorium deſpexiſti: ſic ad injurias, libidineſque tuas omnia coæquaſti: ſic habuiſti ſtatutum cum animo, ac deliberatum, omnes, [8] qui habitatent in Sicilia, aut, qui Siciliam te prætore attigiſſent, judices rejicere, ut illud non cogitares, tamen ad ejuſdem ordinis homines te judices eſſe venturum? in quibus, ſi ex ipſorum domeſtico incommodo nullus dolor inſideret: tamen eſſet illa cogitatio, in alterius injuria ſeſe deſpectos, dignitatemque ordinis contemptam, & abjectam. quod mehercule, judices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quendam aculeum contumelia, [9] quem pati pudentes, ac viri boni difficillimè poſſunt.

96 Spoliaſti Siculos. ſolent enim inulti eſſe in injuriis ſuis provinciales. vexaſti negotiatores. inviti enim Romam, [10] raroque decedunt. Equites Romanos ad Apronii injurias dediſti. quid enim jam nocere poſſunt, quibus non licet judicare? Quid, cum ſenatores ſummis injuriis afficis? quid aliud dicis, niſi hoc? cedo mihi etiam iſtum ſenatorem: ut hoc ampliſſimum nomen ſenatorium non modò ad invidiam imperitorum, ſed etiam ad contumeliam improborum natum eſſe videatur.

97 Neque hoc in uno fecit Annejo, ſed in omnibus ſenatoribus: ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Caſſio, viro clariſſimo & fortiſſimo, cùm is eo ipſo tempore, primo iſtius anno conſul eſſet, tanta improbitate uſus eſt, ut, cùm ejus uxor, fœmina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre juſſerit. Hunc tu in hac cauſa teſtem, Verres, habebis: quoniam, judicem ne haberes, providiſti.

98 Vos autem, judices, putare debetis, eſſe quiddam nobis inter nos commune, atque conjunctum. multa ſunt impoſita huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non ſolùm legum, ac judiciorum, ſed etiam rumorum, ac temporum. Sic eſt hic ordo quaſi propoſitus, atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidiæ circumflari poſſe videatur. In hac [11] tam miſera, & iniqua conditione vitæ, ne hoc quidem retinebimus, judices, ut magiſtratibus noſtris in obtinendo jure noſtro ne contemptiſſimi, ac deſpectiſſimi eſſe videamur?

42 Thermitani miſerunt, qui decumas emerent agri ſui. Magni
99 ſua putabant intereſſe, publicè potius quamvis magno emi, quàm in aliquem iſtius emiſſarium incidere. Appoſitus erat Venulejus quidam, qui emeret. Is liceri non deſtitit. illi, quoad videbatur ferri aliquo modo poſſe, contenderunt: poſtremò liceri deſtiterunt. addicitur Venulejo tritici modius VII millibus. Legatus Poſſidorus renuntiat. Cùm omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venulejo dantur, ne accedat, tritici modii VI. præterea H-S CIↃ CIↃ millia. ex quo facilè apparet, quæ merces decumani, quæ prætoris præda eſſe videatur. Cedo Thermitanorum mihi litteras, & teſtimonium. Taeulae Thermitanorum, et testimonium.

[12] Imacharenſes jam omni frumento ablato, jam omnibus 100
injuriis tuis exinanitos, [13] tributum facere, miſeros ac perditos, coegiſti: ut Apronio darent H-S XX millia. Recita decretum de tributis, & publicum teſtimonium. Senatus Consultum de tributo conferendo. Testimonium Imacharensium. Ennenſes, cùm decumæ veniſſent agri Ennenſis medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ CC, Apronio coacti ſunt dare tritici modiûm LXXIII millia, & H-S III millia. Quæſo, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano. nam per omnes civitates, quæ decumas debent, percurrit oratio mea: & in hoc genere nunc, judices, verſor, in quo non ſingillatim aratores everſis bonis omnibus ſunt, ſed publice decumanis lucra data ſunt, ut aliquando ex eorum agris, atque urbibus, expleti, atque ſaturi cum hoc cumulo quæſtus decederent.

[14] Calactinis quamobrem imperaſti anno tertio, ut decumas 43
agri ſui, quas Calactæ dare conſueverant, Amestrati M. Cæſio 101
decumano darent, quod neque ante te prætorem illi fecerant, neque tu ipſe hoc ita ſtatueras antea per biennium? Theomnaſtus Syracuſanus in agrum Mutyenſem cur abs te immiſſus eſt? qui aratores ita vexavit, ut illi in alteras decumas, id quod in aliis quoque civitatibus oſtendam, triticum emere neceſſariò, propter inopiam, cogerentur.

Jam verò ex Hyblenſium pactionibus intelligetis, quæ pactæ 102
ſint cum decumano Cn. Sergio, ſexies tantum, quàm quantum ſatum ſit, ablatum eſſe ab aratoribus. Recita ſationes, & pactiones ex litteris publicis. Recita. Pactiones Hyblensium cum Venerio servo ex litteris publicis. Cognoſcite item profeſſiones ſationum, & pactiones Meneniorum cum Venerio ſervo. Recita ex litteris publicis. Professiones sationum, et pactiones Meneniorum cum Venerio servo ex litteris publicis. Patiemini, judices, à ſociis, ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis laborant, vobis ſerviunt, qui ita plebem Romanam ab ſeſe ali volunt, ut ſibi ac liberis ſuis tantum ſuperſit, quo ipſi ali poſſunt; ab his, per ſummam injuriam, per acerbiſſimas contumelias, plus aliquanto ablatum eſſe, quàm natum ſit?

Sentio, judices, moderandum mihi eſſe jam orationi meæ, 103
fugiendamque veſtram ſatietatem. non verſabor in uno genere diutiùs, & ita cetera de oratione mea tollam, ut tamen in cauſa relinquam. Audietis Agrigentinorum, fortiſſimorum virorum, diligentiſſimorumque querimonias: cognoſcetis, judices, Entellinorum ſummi laboris, ſummæque induſtriæ, dolorem, & injurias: [15] Heraclienſium, Gelenſium, Solentinorum incommoda proferentur: Catinenſium, locupletiſſimorum hominum, amiciſſimorumque agros vexatos ab Apronio cognoſcetis: Tyndaritanam, nobiliſſimam civitatem, Cephaleditanam, Halentinam, Apollonienſem, Eggynam, Capitinam, perditas eſſe hac iniquitate decumarum intelligetis: Murgentinis, Aſſorinis, Elorinis, Ennenſibus, Letinis, nihil omnino relictum: Citarinos, Acherinos, parvarum civitatum homines, omninò abjectos eſſe; ac perditos: omnes denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma, C. Verri ex omni reliquo vectigales fuiſſe: & pleriſque aratoribus nihil omnino ſuperfuiſſe: [16] ſi cui quid aut

8. *Qui habitarent in Sicilia.*] Lambinus *haberent*, fide codicis Nan. nec diſplicet; ſed tam antiquatas voces temere invehere non auſim, quam facile enim ſcriba ſyllabam omiſit? *Grut.*

9. *Quem pati pudentes.*] Ita Pal. ſec. & Nan. editi ferè *prudentes*, minus prudenter, improbavitque etiam Hotomanus. *Idem.*

10. *Raroque decedunt.*] Pal. ſec. *deſcendunt*, alii maluere *diſcedunt*. Idem.

11. *Tam miſera & iniqua.*] Eſt ab eodem Nannii, honeſtius illo vulgato *indigna.* malè etiam Lambini edd. reſpuerunt particulam *tam*, quæ in omnibus alioquin libris. *Idem.*

12. *Imacharenſes.*] Sic ex Victorio edidi pro Gruteriano *Acharenſes*. Vide ad caput 18. *Gronov.*

13. *Tributum facere miſeros &c.*] Habent iſtud Pall. & Nan. hactenus vulgatum, *ferre*, minus invidioſum eſt. *Gruter.*

14. *Calactinis.*] Obſequutus ſum Ph. Cluverio ſic emendanti lib. II Siciliæ, pro *Calatinis*, & ſic ſtatim *Calactæ*, non *Calatæ*, ut 4,22. Gron.

15. *Heraclienſium, Gelenſium, Solentinorum.*] Adhæſi hcic Lambino, non temere ſuſpicatus lectionem hanc ejus eſſe à codice Fabriciano. Vulgati, *Her. Incilienſium, Ætnenſium, Solentinorum.* At *Ætnenſium* antea ſanè meminit Tullius, *Incilienſeſque* parum noti ſunt; eorumque loco habent Pal. & *Cilienſium.* cèterum ſi Plinius lib. III cap. 8 comparetur cum hac nomenclatura; dabit & accipiet lucem. *Grut.* Niſi juſtior ratio compellat nos adhærere Cluverio, cogitanti *Ancylienſium* ex loco Diodori; etſi mihi quidem ea omnia tanti non videantur, ut non credam nominatos hîc ab Cicerone *Allicyenſes*, vel *Halicyenſes*, ut alibi vocat in hac ipſa oratiooe, de quibus etiam collegit multa idem Cluverius lib II pag. 380. quum pag. 373 in ſequentibus correxiſſet *Cephalæditanam, Haluntinam, Enguinam . . Ietinis . . . Cetarinos, Anchyrinos* vel *ac Scherinos.* Gron.

16. *Si cui quid aut remiſſum.*] Haud aliter Nan. nam Pal. *cui quid* *tum*

aut remiſſum, aut relictum ſit, id fuiſſe tantum, quantum ex eo, quo iſtius avaritia contenta fuit, redundarit.

44 Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, judices, ferè
104 optimos, ac nobiliſſimos, Ætnenſem, & Leontinum. Horum agrorum ego miſſos faciam quæſtus triennii: unum annum eligam, quo faciliùs id, quod inſtitui, explicare poſſim. Sumam annum tertium, quòd & recentiſſimus eſt, & ab iſto ita adminiſtratus, ut, cùm ſe certè deceſſurum videret, non laboraret, ſi aratorem nullum in Sicilia omnino eſſet relicturus. Agri Ætnenſis, & Leontini decumas agemus. Attendite, judices, diligenter. agri ſunt feraces: annus tertius: decumanus Apronius.

105 De Ætnenſibus perpauca dicam. dixerunt enim ipſi priore actione publicè: memoria tenetis, Artemidorum Ætnenſem, legationis ejus principem, publicè dicere, Apronium veniſſe Ætnam cum Veneriis: vocaſſe ad ſe magiſtratum: imperaſſe, ut in foro ſibi medio lecti ſternerentur: quotidie ſolitum eſſe non modò in publico, ſed etiam de publico convivari: cùm in eis conviviis ſymphonia caneret, maximiſque poculis miniſtraretur, [17] retinere ſolitum eſſe aratores, atque ab iis non modò per injuriam, ſed etiam per contumeliam, tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperaſſet.

106 Audiſtis hæc, judices, quæ nunc ego omnia prætereo, ac relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de inſolentia, nihil de ſingulari nequitia, ac turpitudine: tantùm de quæſtu, ac lucro dicam unius agri, & unius anni, quo facilius vos conjecturam de triennio, & de tota Sicilia facere poſſitis. Sed mihi Ætnenſium brevis eſt oratio. ipſi enim venerunt: ipſi publicas litteras deportarunt. docuerunt vos, quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris prætoris, Apronius. id, quæſo, ex ipſorum teſtimonio cognoſcite. Recita teſtimonium
45 Ætnenſium. Testimonium Ætnensium. Quid ais? dic, dic, quæſo, clariùs, ut populus Romanus de ſuis vectigalibus, de ſuis aratoribus, de ſuis ſociis, atque amicis audiat. L. Medimnum, L. H-S Millia. Per deos immortales! unus ager uno anno ccc millia modiûm tritici; & præterea H-S L millia, lucri dat Apronio? tantone minoris decumæ venierunt, quàm fuerunt; an, cùm ſatis magno veniſſent, hic tantus tamen frumenti, pecuniæque numerus ab aratoribus per vim ablatus eſt? utrum enim horum dixeris, in eo culpa & crimen hærebit.

107 Nam illud quidem non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non perveniſſe tantum. Ita te non modò publicis tenebo, ſed etiam privatis aratorum pactionibus, ac litteris: ut intelligas, non te diligentiorem in faciendis furtis fuiſſe, quàm me in deprehendendis. Hoc tu feres? hoc quiſquam defendet? hoc hi, ſi aliter de te ſtatuere voluerint, ſuſtinebunt? Uno adventu, ex uno agro, Q. Apronium, præter eam, quam dixi, pecuniam numeratam, ccc millia modiûm tritici lucri nomine ſuſtuliſſe?

108 Quid? hoc Ætnenſes ſoli dicunt? immò etiam Centuripini, qui agri Ætnenſis multo maximam partem poſſident: quorum legatis, hominibus nobiliſſimis, Androni, & Arthemoni, ſenatus ea mandata dedit, quæ publicè ad civitatem ipſorum pertinebant, de iis injuriis, quas cives Centuripini non in ſuis, ſed in aliorum finibus acceperunt, ſenatus & populus Centuripinus legatos noluit mittere: ipſi aratores Centuripini, qui numerus eſt in Sicilia maximus hominum honeſtiſſimorum, & locupletiſſimorum, tres legatos, cives ſuos, delegerunt: ut eorum teſtimonio non unius agri, ſed propè totius Siciliæ calamitates cognoſceretis. Arant enim tota Sicilia ferè Centuripini. & hoc in te graviores, certioreſque teſtes ſunt, quòd ceteræ ciuitates ſuis ſolum incommodis commoventur: Centuripini, quòd [18] in omnium ferè finibus habent poſſeſſiones, etiam ceterarum civitatum damna, ac detrimenta ſenſerunt.

Verùm, ut dixi, ratio certa eſt Ætnenſium, & publicis, & 46
privatis litteris conſignata. meæ diligentiæ penſum magis in 109
Leontino agro eſt exigendum, propter hanc cauſam, quòd ipſi Leontini publicè non ſanè me multum adjuverunt. neque enim eos iſto prætore, hæ decumanorum injuriæ læſerunt: potiùs etiam, judices, adjuverunt. Mirum fortaſſe hoc vobis, aut incredibile videatur, in tantis aratorum incommodis, Leontinos, qui principes rei frumentariæ fuerunt, expertes incommodorum, atque injuriarum fuiſſe. hoc cauſæ eſt, judices, quòd in agro Leontino, præter unam Mnaſiſtrati familiam, glebam Leontinorum poſſidet nemo. Itaque Mnaſiſtrati, hominis honeſtiſſimi, atque optimi viri teſtimonium, judices, audietis. ceteros Leontinos, quibus non modò Apronius in agris, ſed ne tempeſtas quidem ulla nocere potuit, exſpectate nolite. etenim non modò incommodi nihil ceperunt: ſed etiam in Apronianis illis rapinis, in quæſtu ſunt, compendioque verſati.

Quapropter, quoniam me Leontina civitas, atque legatio, 110
propter eam, quam dixi, cauſam, defecit: mihimet ineunda ratio, & via reperiunda eſt, qua ad Apronii quæſtum, ſive adeò, qua ad iſtius ingentem, immanemque prædam poſſim pervenire. Agri Leontini decumæ anno tertio venierunt tritici medimnûm xxxvi; hoc eſt, tritici modiûm ccxvi. magno, judices, magno. neque enim hoc poſſum negare. itaque neceſſe eſt aut damnum, aut certè non magnum lucrum feciſſe decumanum. hoc enim ſolet uſu venire iis, qui magno redemerunt.

Quid, ſi oſtendo, in hac una emptione, lucri fieri tritici mo- 111
dium c? quid, ſi cc? quid, ſi ccc? quid, ſi cccc millia? dubitatis etiam, cui iſta tanta præda quæſita ſit? Iniquum me eſſe quiſpiam dicet, qui ex lucri magnitudine conjecturam faciam furti, atque prædæ. Quid, ſi doceo, judices, eos, qui cccc millia modiûm lucri faciunt, damnum facturos fuiſſe, [19] ſi tua iniquitas, ſi tui ex cohorte recuperatores non intercederent? num quis poterit in tanto lucro, tantaque iniquitate dubitare, quin propter improbitatem tam magnos quæſtus feceris? propter magnitudinem quæſtus improbus eſſe volueris?

Quomodo igitur hoc aſſequar, judices, ut ſciam, quantum 47
lucri factum ſit? non ex Apronii tabulis, quas ego cùm con- 112
quirerem, non inveni: & cùm in jus ipſum edixi, expreſſi, ut conficere tabulas ſe negaret. Si mentiebatur: quamobrem removebat, ſi hæ tabulæ nihil tibi erant obfuturæ? Si omnino [20] nullas confecerat litteras: ne id quidem ſatis ſignificabat, illum non ſuum negotium geſſiſſe. ea eſt enim ratio decumanorum, ut ſine plurimis litteris confici non poſſit. ſingula enim nomina aratorum, & cum ſingulis pactiones decumanorum, litteris perſequi & conficere neceſſe eſt. Jugera profeſſi ſunt aratores omnes imperio, atque inſtituto tuo: non opinor quemquam minus eſſe profeſſum, quàm, quantum araſſet, cùm tot cruces, [21] tot ſupplicia, tot ex cohorte recuperatores proponerentur. In jugero agri Leontini medimnum ferè tritici ſeritur, perpetua, atque æquabili ſatione. ager efficit, cum octavo bene ut agatur: verùm, ut omnes dii adjuvent, cum decumo. quod ſi quando accidit, tum fit, ut tantum decumæ ſit,

tum aut rem. editi, *quibus quod tum aut rem.* Grut.

17. *Retinere ſolitum eſſe aratores*] Lambini editio, *retineri ſolitos eſſe*. ſi ab Fabr. laudem. ſed tamen ferè ſuſpicor, *ſolitum eſſe*, ortum è lineis præcedentibus ſane, quamvis abſit, nihil deſideres tamen. *Idem.*

18. *In omnium ferè finibus.*] Ut antea, *in aliorum finibus*: ſicque Nan. mſſ. nam vulgo, *in omnibus*; quod nec Hotomano ſatisfaciebat. *Idem.*

19. *Si tua iniquitas, ſi tui ex cohorte recuperat.*] Haud aliter Nan. cod. nam vulgata varie mutata pro ingenio correctorum. Vetuſtior, *ſi tua iniquitas ſit, ut ex cohorte, &c.* ſicque Victoriana. nam Hot *ſi ut tua iniquitas fuit, tui ex coh. &c.* Verùm longius hæc abit à primâ, cui accedunt Pall. & veſtigia retinent emendationis noſtræ. ejuſdem libri fide mox mutavi *iniquitatem* in *improbitatem*. Idem.

20. *Nullas confecerat literas.*] Fortuitumne eſt, quod edd. vett & Pall. expreſſerint? *nullus*: Idem.

21. *Tot ſupplicia.*] Melius iſtud longè, quod præferat Nan. mſſ. quàm vulgatum, *tot judicia.* Idem.

22. *Quam*

ſit, quantum ſeveris: hoc eſt, ut, quot jugeta ſunt ſata, totidem medimna decumæ debeantur.

Hoc cùm ita eſſet: primùm illud dico, pluribus millibus medimnûm veniſſe decumas agri Leontini, [22] quàm quot millia jugerûm ſata erant in agro Leontino. Quòd ſi fieri non poterat, ut plus quàm decem medimna ex jugero ararent: medimnum autem ex jugere decumano dari poterat, cùm ager, id quod perrarò evenit, cum decumo extuliſſet: quæ erat ratio decumani, ſi quidem decumæ, ac non bona venibant aratorum, ut pluribus aliquanto medimnis decumas emeret, quàm jugera erant ſata? In Leontino jugerûm ſubſcriptio, ac profeſſio, non eſt plus XXX millium. Decumæ XXXVI medimnis venierunt. Erravit, an potius inſanivit Apronius? immò tum inſaniſſet, ſi aratoribus, quod deberent, licitum eſſet; & non, quod Apronius imperaſſet, neceſſe fuiſſet dare.

Si oſtendo, minus tribus medimnis in jugerum neminem dediſſe decumæ: concedes, opinor, ut cum decumano fructus arationis perceptus ſit, neminem minus tribus decumis dediſſe. Atqui hoc in beneficii loco petitum eſt ab Apronio, [23] ut in jugera ſingula ternis medimnis decidere liceret. Nam cùm à multis quaterna, etiam quina exigerentur: multis autem non modò granum nullum, ſed ne paleæ quidem ex omni fructu, atque ex annuo labore relinquerentur: tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus eſt, unum in locum convenerunt: hominem ſuæ civitatis in primis honeſtum, ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eundem, quem hoc tempore ad hoc judicium, legatum, & teſtem Centuripina civitas miſit: ut is apud eum cauſam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne amplius in jugera ſingula, quàm terna medimna exigeret.

Hoc vix ab Apronio in ſummo beneficio, pro iis, qui etiam tum incolumes erant, impetratum eſt. id cùm impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro ſingulis decumis, ternas decumas dare liceret. Quòd ſi tua res non ageretur, à te potiùs poſtularent, ne ampliùs, quàm ſingulas, quàm ab Apronio, ut ne plus, quàm ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quæ regiè, ſeu potius tyrannicè, ſtatuit in aratores Apronius, prætermittam: neque eos appellem, à quibus omne frumentum eripuit, & quibus nihil non modò de fructu, ſed ne de bonis quidem ſuis reliqui fecit: ex his ternis medimnis (quod beneficii, gratiæque cauſa conceſſit) quid lucri fiat, cognoſcite. Profeſſio eſt agri Leontini ad jugerûm XXX millia.

Hæc ſunt ad tritici medimnûm XC, id eſt, tritici modiûm DXL millia. deductis tritici modiûm CCXVI millibus, quanti decumæ venierunt, reliqua ſunt tritici CCCXXIV millia. adde totius ſummæ IↃXL millium modiûm tres quinquageſimas, id eſt, tritici modiûm XXXII millia CCCC. ab omnibus enim ternæ præterea quinquageſimæ exigebantur. Sunt hæc jam ad CCCLVI millia, CCCC modiûm tritici. At ego CCCC millia lucri facta eſſe dixeram. non enim duco in hac ratione, eos, quibus ternis medimnis non eſt licitum decidere. Verùm, ut hac ipſa ratione ſummam mei promiſſi compleam, ad ſingula medimnûm multi H-S duo, multi H-S quinque acceſſionis cogebantur dare: qui minimum, ſingula nummûm. hoc minimum ut ſequamur, quoniam XC medimnûm millia duximus, accedant eò novo, peſſimoque exemplo H-S XC millia.

Hic mihi etiam dicere audebit, magno ſe decumas vendidiſſe, cùm ex eodem agro, dimidio plus ipſe abſtulerit, quàm populo Romano miſerit? CCXVI modiûm millibus decumas agri Leontini vendidiſti. ſi ex lege, magno: ſi, ut lex eſſet libido tua, parvo: ſi, ut, quæ dimidiæ eſſent, decumæ vocarentur; parvo vendidiſti. multo enim pluris fructus annui Siciliæ venire potuerùnt, ſi id te ſenatus, aut populus Romanus facere voluiſſet. etenim ſæpe decumæ tanti venierunt, cùm lege Hieronica venirent, quanti nunc lege Verrea venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. C. NORBANI DECUMAE VENDITAE AGRI LEONTINI. Atqui tum neque judicium de modo jugerûm dabatur: neque enim erat Artemidorus Cornelius recuperator: neque ab aratore magiſtratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat: nec beneficium petebatur à decumano, ut in jugera ſingula ternis medimnis decidere liceret: nec nummorum acceſſionem cogebatur aratordare, nec ternas quinquageſimas frumenti addere: & tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur.

Quid verò iſtæ ſibi quinquageſimæ, quid porrò nummorum 50
acceſſiones volunt? quo id jure, atque adeò, quo id potius ore 118
feciſti? nummos dabat arator. quomodo? aut unde? qui, ſi largiſſimus eſſe vellet, cumulatiore menſura uteretur, ut antea ſolebant facere in decumis, cùm æqua lege, & conditione venibant. Is nummum dabat. Unde? de frumento? quaſi habuiſſet, te prætore, quod venderet. De vivo igitur erat aliquid reſecandum, ut eſſet, unde Apronio ab illos fructus arationum hoc corollarium nummorum adderetur. Jam id porrò utrùm libentes, an inviti dabant? libentes? amabant, credo, Apronium. inviti? qua re, niſi vi & malo, cogebantur? Jam iſte, homo amentiſſimus, in vendundis decumis nummorum faciebat acceſſiones ad ſingulas decumas: neque multum; bina aut terna millia addebat. fiunt per triennium H-S fortaſſe IↃ millia. Hoc neque exemplo cujuſquam, neque ullo jure fecit: neque eam pecuniam retulit: neque hoc parvum crimen quemadmodum defenſurus ſit, homo quiſquam umquam excogitavit.

Quod cùm ita ſit, audes dicere, te magno decumas vendi- 119
diſſe, cùm ſit perſpicuum, te bona, fortunaſque aratorum, non populi Romani, ſed tui quæſtus cauſa, vendidiſſe? Ut, ſi quis villicus ex eo fundo, [24] qui H-S dena meritaſſet, excíſis arboribus ac venditis, demptis tegulis, inſtrumento, pecore abalienato, domino XX millia nummûm pro X miſerit: ſibi alia præterea centum confecerit: primò dominus, ignarus incommodi ſui, gaudeat, villicoque delectetur, quod tanto ſibi plus mercedis ex fundo refectum ſit: deinde, cùm audierit, eas res, quibus fundi fructus, & cultura continetur, amotas, & venditas; ſummo ſupplicio villicum afficiat, & ſecum malè actum putet: item populus Romanus cùm audit, pluris decumas vendidiſſe C. Verrem, quam innocentiſſimum hominem, cui iſte ſucceſſit, C. Sacerdotem, putat ſe bonum in arationibus, fructibuſque ſuis habuiſſe cuſtodem, ac villicum. cùm ſenſerit, iſtum omne inſtrumentum aratorum, omnia ſubſidia vectigalium vendidiſſe, omnem ſpem poſteritatis avaritia ſua ſuſtuliſſe, arationes & agros vectigales vaſtaſſe, atque exinaniſſe: ipſum maximos quæſtus, prædaſque feciſſe: intelliget ſecum actum eſſe peſſimè: iſtum autem ſummo ſupplicio dignum exiſtimabit.

Unde ergo hoc intelligi poteſt? ex hoc maximè, quod ager 51
decumanus provinciæ Siciliæ propter iſtius avaritiam deſertus 120
eſt. neque id ſolum accidit, uti minus multis jugis ararent, ſi qui in agris remanſerunt; ſed etiam, ut permulti locupletes homines, magni & navi aratores, agros [25] lætos, ac fertiles desererent, totaſque arationes derelinquerent. Id adeò ſciri facillimè poteſt ex litteris publicis civitatum, propterea quod lege Hieronica numerus aratorum quotannis apud magiſtratus publicè ſubſcribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres. OCTOGINTA TRES. quot anno tertio profiteantur. TRIGINTA DUO. Unum & quinquaginta aratores ita video dejectos, ut his ne vicarii quidem ſucceſſerint.

---

22. *Quam quot millia jugera.*] Cur ita placuerit Grutero potius edere, quam *jugerûm*, quod video in omnibus prioribus, dicat ipſe. Interim ſecutus ſum vetuſtiores. *Gron.*

23. *Ut in jugera ſingula.*] Vocula *in* recepta fuit primitus à Manutio & Lambino de conjectura Hotomani. eam ego admiſi quod cònſpiceretur in Pal. pr. eſſetque in ſec. *uti jugera*, &c. Grut.

24. *Qui* H-S *dena meritaſſet.*] Ita Pall. nam ed. vet. *mercaſſet*. Victoriana, *cui* H-S *dena merces eſſet*, quod & in exemplari Nanniano: ſecutique ſunt Manutiani poſteriores. *Idem.*

25. *Lætos & fertiles deſererent.*] Admiſi hanc ſcripturam quorundam

rint. Quot aratores, adveniente te, fuerunt agri Mutyenſis? videamus ex litteris publicis. CENTVM OCTOGINTA OCTO. Quid? anno tertio? CENTVM ET VNVS. Octoginta ſeptem aratores unus ager iſtius injuria deſiderat: atque adeò noſtra reſpublica, quoniam illa populi Romani vectigalia ſunt, hunc tot patrumfamiliàs numerum [26] deſiderat, & repoſcit. Ager Herbitenſis primo anno habuit aratores ducentos quinquaginta ſeptem, tertio centum viginti. hinc centum triginta ſeptem patresfamilias extorres profugerunt. Agyrinenſis ager, quorum hominum! quàm honeſtorum! quam locupletum! ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno præturæ tuæ. Quid tertio anno? octoginta, quemadmodum legatos Agyrinenſes recitare ex publicis litteris audiſtis.

52 Prô dii immortales! ſi ex provincia tota centum ſeptuagin- 121 ta ejeciſſes, poſſeſne, ſeveris judicibus, ſalvus eſſe? Unus ager Agyrinenſis centum ſeptuaginta aratoribus inanior cùm ſit, vos conjecturam totius provinciæ non facietis? Atque hoc peræquè in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore inſtrumento, [27] minus multis jugis, remanſiſſe, quòd metuebant, ſi receſſiſſent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iſte nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos planè non ſolùm ex agris, verùm ex civitatibus ſuis profugiſſe. Illi ipſi, qui remanſerant, vix decuma pars, aratorum relicturi agros omnes erant, niſi ad eos Metellus Roma litteras miſiſſet, ſe decumas lege Hieronica venditurum; & niſi ab iis hoc petiviſſet, ut ſererent quàm plurimum: quod illi ſemper ſui cauſa fecerant, cùm eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, ſeſe ſibi, & populo Romano, non Verri & Apronio ſerere, impendere, laborare.

122 Jam verò, judices, ſi Siculorum fortunas negligitis: ſi, quemadmodum ſocii populi Romani à magiſtratibus noſtris tractentur, non laboratis: at vos communem populi Romani cauſam ſuſcipite, atque defendite. Ejectos aratores eſſe dico: agros vectigales vexatos, atque exinanitos à Verre: populatam, vexatamque provinciam: hæc omnia doceo litteris civi- 53 tatum, & privatis primatiorum virorum teſtimoniis. Quid vultis amplius? num expectatis, dum L. Metellus is, qui multos in iſtum teſtes imperio & poteſtate deterruit, idem abſens de iſtius ſcelere, improbitate, audacia teſtimonium dicat? non opinor. At is optimè, qui ſucceſſit iſti, potuit cognoſcere. Ita eſt: verùm amicitia impeditur. At debet nos certiores facere, quo pacto ſe habeat provincia.

123 Debet: verumtamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli teſtimonium requirit? nemo. num quis poſtulat? non opinor. Quid ſi teſtimonio L. Metelli, ac litteris hæc omnia vera eſſe docebo? quid dicetis? utrùm Metellum falſum ſcribere? an amicum lædendi eſſe cupidum? an prætorem, quemadmodum [28] provincia affecta ſit, neſcire? Recita litteras L. Metelli, quas ad Cn. Pompejum, & M. Craſſum conſules, quas ad M. Mumini um prætorem, quas ad quæſtores urbis miſit. EPISTOLA L. METELLI. DECVMAS FRVMENTI LEGE HIERONICA VENDIDI. Cùm ſcribit, ſe lege Hieronica vendidiſſe, quid ſcribit? ita ſe vendidiſſe, ut omnes, præter Verrem. cùm ſcribit ſe lege Hieronica vendidiſſe, quid ſcribit? ſe per iſtum erepta Siculis majorum noſtrorum beneficia, jus ipſorum, conditionem ſocietatis, amicitiæ, fœderum reddidiſſe. dicit, quanti cujuſque agri decumas vendiderit. deinde quid ſcribit?

Recita de epiſtola reliqua. [29] SVMMA VI, DATA EST OPE- 124 RA A ME, VT QVAM PLVRIMO DECVMAS VENDEREM. Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidiſti? quia deſertas arationes, inanes agros, provinciam miſeram, perditamque offendi. Quid? id ipſum, quod ſatum eſt, qua ratione quiſquam, qui ſereret, inventus eſt? Recita litteras. LITTERAE. Ait ſe miſiſſe, & præſentem confirmaſſe, ſuam interpoſuiſſe auctoritatem. [30] tantum quod aratoribus Metellus obſides non dedit, ſe nulla in re Verri ſimilem futurum. At quid eſt tandem, in quo ſe laboraſſe dicat? Recita. UT ARATORES, QVI RELIQVI ERANT, QVAMPLVRIMVM SERERENT. Qui reliqui? quid hoc eſt? reliqui? quo ex bello? qua ex vaſtitate? quænam in Sicilia tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitoſum, te prætore, verſatum eſt, ut is, qui tibi ſucceſſerit, reliquos aratores collegiſſe, & recreaſſe videatur?

Cùm bellis Karthaginienſibus Sicilia vexata eſt, [31] & poſt 54 noſtra, patrumque memoria, cùm bis in ea provincia magnæ 125 fugitivorum copiæ verſatæ ſint: tamen aratorum [32] interitio facta nulla eſt. tum, ſemente prohibita, aut meſſe amiſſa, fructus annuus interibat: tamen incolumis numerus manebat dominorum, atque aratorum. tum, qui M. Levinio, aut P. Rupilio, aut M'. Aquillio, prætoribus in eam provinciam ſucceſſerant, aratores reliquos non colligebant. Tantone plus Verres cum Apronio provinciæ Siciliæ calamitatis importavit, quàm aut Haſdrubal cum Pœnorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis ſimulatque hoſtis ſuperatus eſſet, ager araretur omnis, neque aratori prætor per litteras ſupplicaret, neque eum præſens oraret, ut quàm plurimum ſereret: nunc autem, ne poſt abitum quidem hujus importuniſſimæ peſtis, quiſquam reperiretur, qui ſua voluntate araret? pauci eſſent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros, atque ad ſuum larem familiarem redirent?

His te litteris, homo audaciſſime, atque amentiſſime, ju- 126 gulatum eſſe non ſentis? non vides, cùm is, qui tibi ſucceſſit, aratores reliquos appellet, hoc eum disertè ſcribere, reliquos hos eſſe, non ex bello, neque ex aliqua hujuſmodi calamitate, ſed ex tuo ſcelere, importunitate, avaritia, crudelitate? Recita cetera. TAMEN PRO EO, VT TEMPORIS DIFFICVLTAS, ARATORVMQVE PAENVRIA TVLIT. Aratorum, inquit, pænuria. Si ego accuſator toties de re eâdem dicerem, vererer, ne animos veſtros offenderem, judices. Clamat Metellus: NISI LITTERAS MISISSEM. non eſt ſatis. NISI PRAESENS CONFIRMASSEM. ne id quidem ſatis eſt. RELIQVOS, inquit, ARATORES. reliquos? propè lugubri verbo calamitatem provinciæ Siciliæ ſignificat. addit, ARATORVM PAENVRIA.

Exſpectate etiam, judices, exſpectate ſi poteſtis, auctori- 55 tatem accuſationis meæ. dico aratores iſtius avaritia ejectos: 127 ſcribit Metellus, reliquos ab ſe eſſe confirmatos. dico agros relictos, arationeſque deſertas eſſe: ſcribit Metellus aratorum eſſe pænuriam. hoc cùm ſcribit, illud oſtendit, dejectos, ejectos, fortunis omnibus expulſos eſſe populi Romani ſocios, atque amicos. quibus ſiqua calamitas propter iſtum, ſalvis vectigalibus noſtris, accidiſſet, animadvertere in eum vos oportebat: præſertim cùm ea lege judicaretis, quæ ſociorum cauſa eſſet conſtituta. cùm verò perditis, profligatiſque ſociis, vectigalia populi Romani ſint deminuta; res frumentaria, commeatus, copiæ, ſalus urbis, atque exercituum noſtrorum in poſteritatem iſtius avaritia interierit: ſaltem commoda populi Romani reſpicite, ſi ſociis fideliſſimis proſpicere non laboratis.

At-

dam librorum, quod magis placuiſſet Gulielmio quàm altera, *latos*; annotaſſetque vocem eam domeſticam de agris notæ optimæ & fæcundis. *Grut.*

26. *Deſiderat & repoſcit.*] Fortaſſe *te poſcit*, adſcripſit oræ Gulielmius. *Idem.*

27. *Minus multis jugis remanſiſſe.*] Vulgati amplius, *jugis minores remanſ.* Sed ea vox abeſt Fabr. & Nan. & tantum turbat. *Idem.*

28. *Provincia affecta ſit.*] Nan. *afflicta.* ſed videtur alterum melius. *Idem.*

29. *Summa vi data eſt à me opera.*] Addidi ſyllabam *vi* ex mſſ. Nannii. Ita Orat. præcedente; *Hominem ſumma vi retinere cæpit.* Terent. Adelph. *Summa vi defendam hanc.* Idem.

30. *Tantum non aratoribus Met. obſ. dedit.*] Ita Victorii editio & liber Nannii. aliæ, *tantum quod arat. Met. obſ. non dedit:* quod habent item Palatini. quàm benè neſcio; receperunt tamen Lambinus, Aldus Nepos, alii. *Grut.* Et nos ut hoc poſtremum haberemus pro vere Tulliano, coegerunt paterna ad Livium XXXIII, 5. *Gronov.*

31. *Et poſt, noſtra patrumque memoria, cum bis in ea.*] Ita quidam libri Hotomani. aliæ edd. *noſtram patr. memoriam.* peſſimè autem Lambiniana, cui incubuit ſphalma typographicum *bis* pro *bis* tranſiitque de editione in aliam. *Grut.*

32. *Interitio.*] Sic Pall. ſic Nan. probatque Victorius lib. III variar,

8 Atque, ut intelligatis, ab iſto, præ lucro, prædaque præſenti, nec vectigalium, nec poſteritatis habitam eſſe rationem: cognoſcite, quid ad extremum ſcribat Metellus. IN RELIQVVM TEMPVS VECTIGALIBVS PROSPEXI. In reliquum tempus ait ſe vectigalibus proſpexiſſe. non ſcriberet, ſe vectigalibus proſpexiſſe, niſi hoc vellet oſtendere, te vectigalia perdidiſſe. Quid enim erat, quod vectigalibus proſpiceret Metellus in decumis, & in tota re frumentaria, ſi iſte non vectigalia populi Romani ſuo quæſtu pervertiſſet? Atque ipſe Metellus, qui vectigalibus proſpicit, qui reliquos aratores colligit, quid aſſequitur, niſi hoc, ut arent, ſi quid poſſunt, quibus aratrum ſaltem aliquod ſatelles iſtius Apronius reliquum fecit; qui tamen in agris ſpe, atque exſpectatione Metelli remanſerunt? Quid ceteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modò ex agris ejecti ſunt, ſed etiam ex civitatibus ſuis, ex provincia, denique bonis, fortuniſque omnibus ereptis, profugerunt? qua ratione ii revocabuntur? quot prætorum innocentia, ſapientiaque opus eſt, ut illa aratorum multitudo aliquando in ſuis agris, ac ſedibus collocetur?

Ac, ne miremini, tantam multitudinem profugiſſe, quantam ex litteris publicis, aratorumque profeſſionibus cognoviſtis: ſcitote, tantam acerbitatem iſtius, tantum ſcelus in aratores fuiſſe (incredibile dictu eſt, judices: ſed & factum, & tota Sicilia pervulgatum) ut homines, propter injurias, licentiamque decumanorum, mortem ſibi ipſi conſciverint. Centuripinum Dioclem, hominem locupletem, ſuſpendiſſe ſe conſtat, quo die ſit ei nuntiatum, Apronium decumas redemiſſe. Dyrrachinum, primum civitatis, eadem ratione mortem oppetiſſe dixit apud vos homo nobiliſſimus, Archonidas Elorinus, cùm audiſſet tantum decumanum profeſſum eſſe ex edicto iſtius ſibi deberi, quantum ille bonis ſuis omnibus efficere non poſſet. Hæc tu, tametſi omnium hominum diſſolutiſſimus, crudeliſſimuſque ſemper fuiſti, tamen numquam perpeterere, quòd illi gemitus, luctuſque provinciæ ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpeterere, ut homines injuriæ tuæ remedium morte, ac ſuſpendio quærerent, niſi ea res ad quæſtum, & ad prædam tuam pertineret.

Quid? illud perpeterere? attendite, judices; [33] omnibus enim nervis mihi connitendum eſt, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quàm improbam, quàm manifeſtam, quàm confeſſam rem pecunia redimere conentur. Grave crimen eſt hoc, & vehemens, & poſt hominum memoriam, judiciaque de pecuniis repetundis conſtituta, graviſſimum, prætorem populi Romani ſocios habuiſſe decumanos. Non hoc nunc primùm audit privatus de inimico, reus ab accuſatore. jam antea in ſella ſedens prætor, cùm provinciam Siciliam obtineret, cùm ab omnibus non ſolùm (id quod commune eſt,) propter imperium, ſed etiam (id quod iſtius præcipuum eſt,) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, cùm ejus animum ad perſequendum non negligentia tardaret, ſed conſcientia ſceleris, avaritiæque ſuæ refrenaret. Loquebantur enim decumani palàm, & præter ceteros is, qui apud iſtum plurimùm poterat, maximoſque agros populabatur, Apronius: perparvum ex illis magnis lucris ad ſeſe pervenire: prætorem eſſe ſocium.

Hoc cum palàm decumani tota provincia loquerentur, tuumque nomen in re tam turpi, nefariaque interponerent: nihilne tibi venit in mentem exiſtimationi tuæ conſulere? nihil denique capiti, ac fortunis tuis providere? cùm tui nominis terror in auribus, animiſque aratorum verſaretur: cùm decumani aratoribus ad pactiones faciendas, non ſuam vim, ſed tuum ſcelus, ac nomen opponerent: ecquod judicium Romæ tam diſſolutum, tam perditum, tam nummarium fore putaſti, quo ex judicio te ulla ſalus ſervare poſſet? cùm planum fieret, decumis contra inſtituta, leges, conſuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis, fortuniſque diripiendis decumanos dictitaſſe tuas eſſe partes, tuam rem, tuam prædam: idque te tacuiſſe, &, cùm diſſimulare non poſſes, potuiſſe tamen perpeti, & perferre, quòd magnitudo lucri obſcuraret periculi magnitudinem, pluſque aliquanto apud te pecuniæ cupiditas, quàm judicii metus poſſet?

Eſto. cetera negare non potes. ne illud quidem tibi reliquum feciſti, ut hoc poſſes dicere, nihil eorum te audiſſe, nihil ad tuas aures de infamia tua perveniſſe. Querebantur cum luctu, & gemitu aratores. Tu id neſciebas? Fremebat tota provincia. nemo id tibi renuntiabat? Romæ querimoniæ de tuis injuriis, conventuſque habebantur. ignorabas hæc? ignorabas hæc omnia? quid? cùm palàm Syracuſis, te audiente, maximo conventu P. Rubrius Q. Apronium ſponſione laceſſivit, NI APRONIVS DICTITARET, TE SIBI IN DECVMIS ESSE SOCIVM: hæc te vox non perculit? non perturbavit? non, ut capiti, & fortunis tuis proſpiceres, excitavit? Tacuiſti: ſedaſti etiam lites illorum: & ſponſio illa ne fieret, laboraſti. Prò, dii immortales! hoc aut innocens homo perpeti potuiſſet, aut quamvis nocens, qui modò judicia Romæ fore putaret, [34] non aliqua ſimulatione exiſtimationi ſe hominum venditaſſet? 132 58

Quid eſt hoc? ſponſio fit de capite, ac fortunis tuis. tu ſedes, & quieſcis? non perſequeris? non perſeveras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum ſit? Si quis tibi ad aurem acceſſiſſet, & dixiſſet, Apronium dictitare, te ſibi eſſe ſocium: commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum antè tibi ſatisfacere, quàm tu omnium exiſtimationi ſatisfeciſſes. cùm verò in foro celeberrimo, tanta frequentia, hoc, verbo & ſimulatione, Apronio; re vera, tibi objectum eſſet: tu unquam tantam plagam tacitus accipere potuiſſes, niſi hoc ita ſtatuiſſes, in re tam manifeſta quidquid dixiſſes, te deterius eſſe facturum? 133

Quæſtores, legatos, præfectos ſuos, tribunos, multi miſſos fecerunt, & de provincia decedere juſſerunt, quòd eorum culpa ſe minus commodè audire arbitrarentur, aut quòd peccare illos aliqua in re judicarent. Tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitioſum: [35] qui non modò animum integrum, ſed ne animam quidem puram conſervare potuiſſet, [36] eum in tanto tuo dedecore profectò, ne verbo quidem graviore appellaſſes: neque apud te tam ſancta religio ſocietatis fuiſſet, ut tui capitis periculum negligeres, niſi rem tam notam eſſe omnibus, & tam manifeſtam videres. 134

Cum eodem Apronio poſtea P. Scandilius, eques Romanus, quem vos omnes noſtis, eandem ſponſionem de ſocietate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Inſtitit, oppreſſit, non remiſit: [37] facta eſt ſponſio H-S V millium. cœpit Scandilius recuperatores, aut judicem poſtulare. Satiſne vobis prætori improbo circumdati cancelli videntur in ſua provincia; immò verò in ſella, ac tribunali: ut aut de ſuo capite judicium fieri patiatur præſens, ac ſedens; aut confiteatur, ſe omnibus judiciis convinci neceſſe eſſe? Sponſio eſt, NI TE APRONIVS IN DECVMIS SOCIVM ESSE DICAT: provincia tua eſt: ades: abs te 135 59

riar. lect. cap. 2. antea erat *internicio*. Grut.

33. *Omnibus enim nervis mihi connitendum.*] Melius ita liber Nannii, quàm hactenus vulgati *contendendum*. Idem.

34. *Non aliqua ſe ſimulatione exiſtimationi hominum venditaſſet.*] Haud aliter editio Victorii, niſi quod ultimo verbo finxerit, *vindicaſſet*, contra Pall. & Nan. in quo reſtat alterum & bellè heic convenit. iidem tamen Pall. habent, *non aliqua re ſimulatione P. R.* quod & in editt. antiquis, quæ tamen *vendicaſſet*. Idem.

35. *Qui non modò animum integrum, &c.*] Periodus tota impura, nihil tamen eluunt mſſ. noſtri aut edd. vett. *Idem*.

36. *Eum in tanto tuo dedecore profectò, ne verbo quidem graviore appellaſſes.*] Variè vexatus hic locus. mihi ſufficerit, indicare, nihil mutare editiones priſcas, aut Pall. niſi quod primus præferat, *profectò ne verbo quidem, verbo quidem graviore app.* iidem mox ſervant illud *neque*, quod Hotomanus mutatum cupiebat in *atque*. Idem.

37. *Facta eſt ſponſio H-S V mil.*] Pall. uterque rejicit illud *mil.* ſecundus verò virgulam habet ſupra V. edd. primæ etiam non agnoſcunt illud *mil.* Hæc pono ob Budæum, qui hunc locum ita laudat tanquam

te judicium poſtulatur. Quid facis? quid decernis? Recuperatores dicis te daturum. bene agis: tametſi qui erunt tantis cervicibus recuperatores, qui audeant in provincia, cùm prætor adſit, non ſolùm contra voluntatem ejus, ſed etiam contra fortunas judicare?

136 Verùm eſto. manifeſta res eſt, cùm nemo eſſet, quin hoc ſe audiſſe liquidò diceret, locupletiſſimus quiſque, certiſſimus teſtis eſſet: nemo erat Sicilia tota, qui neſciret decumas eſſe prætoris; nemo, qui non audiſſet ita Apronium dictitaſſe: præterea conventus honeſtus Syracuſis, multi equites Romani, viri primarii, ex qua copia recuperatores rejici oporteret, qui aliter judicare nullo modo poſſent. Inſtat Scandilius poſcere recuperatores. tum iſte homo innocens, qui illam ſuſpicionem levare, atque ab ſe removere cuperet, recuperatores dicit ſe de cohorte ſua daturum.

60 Prò deûm, hominumque fidem! quem ego accuſo? in quo
137 meam induſtriam, ac diligentiam ſpectari volo? quid eſt, quod ego dicendo, aut cogitando efficere, aut aſſequi debeam? teneo, teneo, inquam, in mediis vectigalibus populi Romani, in ipſis fructibus provinciæ Siciliæ furem [38] manifeſtò averrentem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam: teneo, inquam, ita, ut negare non poſſit. nam quid hic dicet? Sponſio facta eſt cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, [39] ni ſocium ſe tibi in decumis eſſe dictitaret. Exſpectant omnes, quantæ tibi ea res curæ ſit, quemadmodum hominum exiſtimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hic tu medicum, & haruſpicem, & præconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipſum, quem tu in cohorte tua Caſſianum judicem habebas, ſi qua res major eſſet, Papirium Potamonem, hominem ſeverum, ex vetere illa equeſtri diſciplina? Scandilius poſtulare de conventu recuperatores. Tum iſte negat ſe de exiſtimatione ſua cuiquam, niſi ſuis, commiſſurum. Negotiatores putant eſſe turpe, id forum ſibi iniquum ejurare, ubi negotientur. Prætor provinciam ſuam totam ſibi iniquam ejurat.

138 O impudentiam ſingularem! Hic poſtulat ſe Romæ abſolvi, qui in ſua provincia judicavit, ſe abſolvi nullo modo poſſe? qui plus exiſtimet apud lectiſſimos ſenatores pecuniam, quàm apud tres negotiatores metum valere? Scandilius verò negat ſeſe apud Artemidorum recuperatorem verbum eſſe facturum: [40] & tamen auget, atque onerat te bonis conditionibus, ſi tu uti velis. Si ex provincia Sicilia tota ſtatuas idoneum judicem, aut recuperatorem nullum poſſe reperiri, poſtulat à te, ut Romam rejicias.

139 Hîc enimvero tu exclamas, hominem improbum, qui poſtulet ibi de tua exiſtimatione judicium fieri, ubi te invidioſum eſſe intelligebat. negas te Romam rejecturum: negas de conventu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem ſe totam relicturum dicit, & ſuo tempore eſſe rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis. quid? ſponſionem acceptam facere? Impudenter tollis exſpectatum exiſtimationis tuæ judicium. non facis.

140 Quid ergo? Apronio permittis, ut, quos velit, de cohorte ſumat recuperatores? Indignum, uni potius ex iniquis ſumendi, quam utriſque ex æquis rejiciendi fieri poteſtatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? [41] eſt aliquid, quod improbiùs fieri poteſt. cogit enim Scandilium quinque illa millia nummûm dare, atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantiùs facere prætor cupidus exiſtimationis bonæ: qui ab ſeſe omnem ſuſpicionem propulſaret? qui ſe eripere ex infamia cuperet? Adductus erat in ſermonem, invidiam, vitupe- 61
rationem. dictitarat homo improbus, atque impurus, Apronius, ſocium eſſe prætorem: venerat res in judicium, atque diſcrimen: poteſtas erat iſti, homini integro, atque innocenti data, ut, in Apronium cùm animadvertiſſet, ſeſe graviſſima levaret infamia. Quid excogitat pœnæ? quid animadverſionis in Apronium? cogit Scandilium Apronio ob ſingularem improbitatem, atque audaciam, prædicationemque nefariæ ſocietatis, [42] H-S v millia [43] mercedis ac præmii dare.

Quid interfuit, homo audaciſſime, utrùm hoc decerneres: 141
an id, quod Apronius dictitabat, tute de te profiterere, ac dictitares? quem hominem, ſi quis pudor in te, atque adeò ſi quis metus fuiſſet, ſine ſupplicio dimittere non debuiſti: hunc abs te ſine præmio diſcedere noluiſti. Omnia ſimul intelligere potuiſtis, judices, ex uno crimine Scandiliano: primùm, hoc non eſſe Romæ natum de ſocietate decumarum, non ab accuſatore fictum: non (ut ſolemus interdum in defenſionibus dicere) crimen domeſticum, ac vernaculum, non ex tempore periculi tui conſtitutum: [44] ſed vetus, excogitatum jam, &, te prætore jactatum, & non ab inimicis Romæ compoſitum, ſed Romam de provincia exportatum.

Simul intelligi poteſt illud iſtius in Apronium ſtudium, 142
Apronii de iſto non modò confeſſio, verùm etiam commemoratio. eodem accedit, quòd hoc quoque intelligere poteſtis, iſtum ſtatuiſſe, in provincia ſua, exiſtimationis ſuæ judi-
cium extra cohortem ſuam committendum fuiſſe nemini. Ec- 62
quis eſt judex, cui non ab initio decumani criminis perſuaſum ſit, iſtum in aratorum bona, fortunaſque impetum feciſſe? quis hoc non ex eo ſtatim judicavit, quod oſtendi, iſtum decumas nova lege, atque adeò nulla lege, contra omnium conſuetudinem, atque inſtituta vendidiſſe?

Verùm, ut iſtos ego judices tam ſeveros, tam diligentes, 143
tam religioſos non haberem: ecquis eſt, ex injuriarum magnitudine, improbitate decretorum, judiciorum iniquitate, qui hoc non jamdudum ſtatuerit, & judicarit? Etiam ſanè ſit aliquis diſſolutior in judicando: legum, officii, reipublicæ ſociorum, atque amicorum negligentior: quid? is poſſitne de iſtius improbitate dubitare, cùm tanta lucra facta, tam iniquas pactiones, vi & metu expreſſas cognoverit? cùm tanta præmia civitates, vi, atque imperio, virgarum, ac mortis metu, non modò Apronio, atque ejus ſimilibus, verùm etiam Veneriis ſervis dare coactas.

Quòd ſiquis ſociorum incommodis minus movetur: ſi quem 144
aratorum fugæ, calamitates, exſilia, ſuſpendia denique non permovent: non poſſum dubitare, quin is tamen, cùm vaſtatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum litteris, & epiſtola L. Metelli cognoverit; ſtatuat, fieri non poſſe, ut de iſto non ſeveriſſimè judicetur. Erit etiam aliquis, qui hæc omnia diſſimulare, ac negligere poſſit. Attuli ſponſiones ipſo præſente factas de decumarum ſocietate, ab ipſo prohibitas judicari. quid eſt, quod poſſet quiſquam manifeſtius hoc deſiderare? Non dubito, quin vobis ſatisfecerim, judices. verumtamen progrediar longiùs: non mehercule quo magis hoc vobis perſuadeatur, quàm jam perſuaſum eſſe confido: ſed ut ille aliquando impudentiæ ſuæ finem faciat: aliquando deſinat, ea ſe putare poſſe emere, quæ ipſe ſemper habuit venalia, fidem, jus-

---

tanquam expreſſum fuiſſet, *ſponſio, &c.* Grut.

38. *Manifeſto avertentem.*] Nannii codex *averrentem.* Sed non probat ipſe, quod non debuerit facetus eſſe Tullius in oratione tam atroci. *Idem.*

39. *In ſocium ſe tibi.*] Ita liber Nannii, alii *ni te ſocium ſibi*, aut, *ni ſocium te ſibi*, minus appoſitè. *Idem.*

40. *Et tamen auget atque onerat, &c.*] Lambinianæ *urget atque.* ſed alterum reperi in primitus cuſis, in Vict. Manut. Hotom. in Pall. itaque repoſui in poſſeſſionem ſuam. augetur enim conditione, cui offertur melior. Interim hæreo num & heic locum habere poſſit, *ornat*; quemadmodum loquitur ad Quirites poſt reditum: *non modò augere & ornare oratione &c.* mecum ſentit & Hotomanus. *Idem.*

41. *Eſt aliquid quod improbius fieri poteſt.*] Eleganter: tanquam ſi ne illo quidem uſurus fuiſſet, ſi reperire potuiſſet quidpiam impudentius. Ineptè Lambinus: *Eſtne aliquid &c. poteſt?* & contra libros. *Idem.*

42. H-S *V millia.*] Nannii liber H-S *quingenta millia.* cui refragantur quæ proximè præceſſere *Idem.*

43. *Mercedis ac præmii dare.*] Nannii idem exemplar iſtud habet. vulgabatur antea amplius, *mercedis nomine ac pr.* Idem.

44. *Sed vetus, excogitatum jam.*] Corrigit Gulielmius *exagitatum*, à Rubrio ſcilicet & Scandilio. Sic quoque uſus lib. 1 Ep. ad Fami-

juſjurandum, veritatem, officium, religionem : deſinant amici ejus ea dictitare, quæ detrimento, maculæ, invidiæ, [45] infamiæ nobis omnibus eſſe poſſint. At qui amici?

5 O miſerum, atque invidioſum, offenſumque paucorum culpa, atque indignitate ordinem ſenatorium! Albam Æmilium ſedentem in faucibus macelli loqui palàm, VICISSE Verrem, emptos habere judices, alium H-S cccc millibus, alium H-S ıɔ, quem minimo, ccc. Atque ei cùm reſponſum eſſet, fieri non poſſe : multos teſtes eſſe dicturos, me præterea cauſæ non defuturum : *Licet hercules*, inquit, [46] *omnes omnia dicant in illum : niſi ita res manifeſta erit allata, ut reſponderi nihil poſſit, vicimus.*

5 Bene agis, Alba : ad tuam veniam conditionem. nihil putas valere in judiciis conjecturam, nihil ſuſpicionem, nihil anteactæ vitæ exiſtimationem, nihil bonorum virorum teſtimonia, nihil civitatum auctoritates, ac teſtimonia : [47] litteras manifeſtas quæris. Non quæro judices Caſſianos : veterem judiciorum ſeveritatem non requiro : veſtram in hoc fidem, dignitatem, religionem in judicando non imploro : Albam habebo judicem, eum hominem, qui ſe ipſe ſcurram improbiſſimum exiſtimari vult : qui à ſcurris potiùs ſemper gladiator, quàm ſcurra appellatus ſit. afferam rem ejuſmodi in decumis, ut Alba fateatur, iſtum in re frumentaria, & in bonis aratorum aperte, palamque eſſe prædatum.

Decumas agri Leontini magno dicit ſe vendidiſſe. Oſten-
7 di jam illud initio, non exiſtimandum magno vendidiſſe eum, qui verbo decumas vendiderit : re, & conditione, & lege, & edicto, & licentia decumanorum, decumas aratoribus nullas reliquas fecerit. etiam illud oſtendi, vendidiſſe alios magno decumas agri Leontini, ceterorumque agrorum : & lege Hieronica vendidiſſe : & pluris etiam, quàm te vendidiſſe : nec aratorem quemquam eſſe queſtum. nec enim fuit quòd quiſquam queri poſſet, cùm lege æquiſſimè ſcripta venirent : neque illud umquam aratoris interfuit, quanti decumæ venirent. non enim ita eſt, ut, ſi magno venierint, plus arator debeat : ſi parvo, minus. Ut frumenta nata ſunt, ita decumæ veneunt. aratoris autem intereſt, ita ſe frumenta habere, ut decumæ quàm plurimo venire poſſint. dum arator ne plus decuma det, expedit ei [48] decumam eſſe quam maximi.

8 Verùm hoc, ut opinor, eſſe vis caput defenſionis tuæ, magno te decumas vendidiſſe [49] [atque aliorum quidem agrorum proportione magno decumas vendidiſſe] agri verò Leontini, qui plurimum efficit, tritici modium CCXVI millibus. Si doceo, pluris aliquanto potuiſſe te vendere, neque his voluiſſe addicere, qui contra Apronium licerentur : & Apronio multo minoris, quàm aliis potueris, tradidiſſe : ſi hoc doceo; poteritne te, Alba, tuus antiquiſſimus non ſolum amicus, verùm etiam amator, abſolvere? Dico equitem Romanum, hominem in primis honeſtum, Q. Minucium, cum ſui ſimilibus, ad decumas agri Leontini tritici modiûm non CIɔ, non CIɔ CIɔ, non CIɔ CIɔ CIɔ, ſed ad unas unius agri decumas tritici modiûm XXX millia voluiſſe addere, & ei poteſtatem emendi non eſſe factam, ne res abiret ab Apronio.

9 Negare hoc, niſi fortè negare omnia conſtituiſti, nullo modo potes. palàm res geſta eſt, maximo conventu, Syracuſis : reſtis eſt tota provincia, propterea quòd undique ad emendas decumas ſolent eò convenire. quod ſive fateris, ſive convinceris; quot, & quam [50] manifeſtis in rebus teneare, non vides? primùm tuam rem illam, & prædam fuiſſe. nam, niſi ita eſſet, cur tu Apronium malebas, (quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur) quàm Minucium, decumas agri Leontini ſumere? deinde immenſum, atque infinitum lucrum eſſe factum. nam ſi XXX millibus modiûm tritici tu commotus non eſſes : certe hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dediſſet, ſi ille accipere voluiſſet.

Quantam igitur illi ſpem prædæ propoſitam arbitramur fuiſſe, qui tantum præſens lucrum, nulla opera inſumpta, contempſerit, atque deſpexerit? deinde ipſe Minucius numquam tanti habere voluiſſet, ſi decumas tu lege Hieronica venderes : ſed quòd tuis novis edictis, & iniquiſſimis inſtitutis plus aliquanto ſe, quàm decumas, ablaturum videbat, idcirco longius progreſſus eſt. At Apronio ſemper plus etiam multo abs te permiſſum eſt, quàm quod edixeras. Quantum igitur quæſtum putamus factum eſſe per eum, cui quidvis licitum ſit : cùm tantum lucri voluerit addere is, cui, ſi decumas emiſſet, idem non liceret? 150

Poſtremò illa quidem certè tibi præciſa defenſio eſt, in qua tu ſemper omnia tua furta, atque flagitia latere poſſe arbitratus es : magno te decumas vendidiſſe : plebi Romanæ conſuluiſſe : annonæ proſpexiſſe. Non poteſt hoc dicere is, qui negare non poteſt, ſe unius agri decumas XXX millibus modiûm minoris, quàm potuerit, vendidiſſe : ut etiam, ſi tibi hoc concedam, Minucio ideò te non tradidiſſe, quòd jam addixiſſes Apronio : ajunt enim te ita dictitare; quod ego exſpecto, cupioque te ita illud defendere. verùm ut ita ſit, tamen non potes hoc, quaſi præclarum aliquid, prædicare, magno te decumas vendidiſſe, cùm fuiſſe fateare, qui multo pluris voluerint emere. 151

Tenetur igitur jam, judices, & manifeſtò tenetur avaritia, 65
cupiditas hominis, ſcelus, improbitas, audacia. Quid ſi hæc, 152
quæ dico, ipſius amici, defenſoreſque judicarunt? quid vultis amplius? Adventu L. Metelli, prætoris, cùm omnes ejus comites iſte ſibi ſuo illo panchreſto medicamento amicos reddidiſſet; aditum eſt ad Metellum : eductus eſt Apronius : eduxit vir primarius C. Gallius, ſenator : poſtulavit à L. Metello, ut ex edicto ſuo judicium daret in Apronium, QUOD PER VIM, AUT METUM ABSTULISSET : quam formulam Octavianam, & Romæ Metellus habuerat, & habebat in provincia. non impetrat : cùm hoc diceret Metellus, præjudicium à ſe de capite C. Verris per hoc judicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, aderat Apronio. C. Gallius, homo noſtri ordinis, à ſuo familiariſſimo L. Metello judicium ex edicto non poteſt impetrare.

Non reprehendo Metellum. pepercit homini amico, & 153
quemadmodum ipſum dicere audivi, neceſſario. non reprehendo, inquam, Metellum : ſed hoc miror, quomodo, de quo homine præjudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipſo non modò præjudicarit, verùm graviſſimè, ac vehementiſſimè judicarit. Primùm enim, ſi Apronium abſolutum iri putaret : nihil erat, quòd ullum præjudicium vereretur. deinde, ſi, condemnato Apronio, conjunctam cum eo Verris cauſam omnes erant exiſtimaturi : Metellus quidem certè jam hoc judicabat, eorum rem, cauſamque eſſe conjunctam : qui ſtatuerit, Apronio condemnato, de iſto præjudicium futurum. & ſimul una res utrique rei eſt argumento : & aratores vi & metu coactos Apronio multo plus, quàm debuerint, dediſſe : & Apronium iſtius rem ſuo nomine egiſſe, cum L. Metellus ſtatuerit non poſſe Apronium condemnari, quin ſimul de iſtius ſcelere, atque improbitate judicaretur.

Ve-

Familiares. *Gruter.*

45. *Infamiæ nobis omnibus eſſe poſſint.*] Conjicit Gulielmius *bonis omnibus.* Idem.

46. *Omnes omnia dicant in illum : niſi &c.*] Interpunctio à me eſt, lectio à vetere libro Hotomani : prius editi, *dicant : in illo niſi &c.* P. Manutius omiſit *in illo*, haud poterat ſe expedire facilius. *Idem.*

47. *Literas manifeſtas quæris.*] Hæc eſt omnium edd. & Pall. lectio. Lambinus ſecutus eſt ferè Hotomanum, qui cenſebat reſcribendum, *auctoritates, teſtimonia, literas ; res manifeſtas quæris* : quod idem recepit P. Manutius, nimis ubique pronus in conjectanea hominis Galli. quod miremur in Italo *Idem*

48. *Decumam eſſe quam maximi.*] Eſt à cod. ſcripto Hotom. & Lamb. vulgò *maximam.* Idem.

49. *Atque aliorum.*] Uncis incluſa ſunt à mſſ. Lambini, quem non deſcribit. nolui auctoritatem ejus contemnere, ſed dignum non duxi, cui plenaria adhiberetur fides. itaque locum feci notabilem, neque enim horum litera ulla in Pall. aut edd. vetuſtis. *Idem.*

50. *Manifeſtis in rebus teneare.*] Vulgata *maximis.* ſed alterum eruit è ſuo Nannius. *Idem.*

51. *Epiſto-*

66 Venio nunc ad [51] epiſtolam Timarchidis, liberti iſtius, &
154 accenſi: de qua cum dixero, [52] totum hoc crimen decumanum perorabo. Hæc epiſtola eſt, judices, quam nos Syracuſis in ædibus Apronii, cum litteras conquireremus, invenimus. miſſa eſt, ut ipſa ſignificat, ex itinere, cum Verres jam de provincia deceſſiſſet, Timarchidis manu ſcripta. Recita epiſtolam Timarchidis: TIMARCHIDES VERRIS ACCENSVS APRONIO SALVTEM DICIT. Jam hoc quidem non reprehendo, quod adſcripſit, *Accenſus.* cur enim ſibi hoc ſcribæ ſoli ſumant? L. PAPIRIVS SCRIBA. volo ego hoc eſſe commune accenſorum, lictorum, viatorum. FAC DILIGENTIAM ADHIBEAS, QVOD AD EXISTIMATIONEM PRAETORIS ATTINET. commendat Apronio Verrem, & hortatur, ut inimicis ejus reſiſtat. Bono præſidio munitur exiſtimatio tua: ſi quidem in Apronii conſtituitur diligentia, atque auctoritate. HABES VIRTVTEM, ATQVE ELOQVENTIAM.

155 Quàm copioſè laudatur Apronius à Timarchide? quàm magnificè? cui ego non putem illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus ſit? HABES SVMPTVM VNDE FACIAS. Neceſſe eſt, quod redundarit de veſtro frumentario quæſtu, ad illum potiſſimùm, per quem agebatis, defluxiſſe. SCRIBAS, APPARITORES RECENTES ARRIPE. CVM L. VVLTEIO, QVI PLVRIMVM POTEST, CAEDE, CONCIDE. Videte quàm valde [53] malitiæ ſuæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præcepta det. Jam hoc, CAEDE, CONCIDE, nonne verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiæ accommodata? VOLO MI [54] FRATER FRATERCVLO TVO CREDAS. Conſorti quidem in lucris, atque furtis, gemino & ſimillimo nequitia, improbitate, auda-
67 cia. [55] IN COHORTE CARVS HABEBERE. Quid eſt hoc, IN COHORTE? quò pertinet? Apronium doces? quid? in veſtram cohortem, te monitore, an ſua ſponte pervenerat? QVOD CVIQVE OPVS SIT, OPPONE. Qua impudentia putatis eum in dominatione fuiſſe, qui in fuga tam improbus ſit? ait, omnia pecunia effici poſſe: [56] da, profunde, oppone, ſi velis vincere. Non hoc mihi tam moleſtum eſt, Apronio ſuadere Timarchidem, quàm quòd hoc idem patrono ſuo præcipit.

156 TE POSTVLANTE OMNES VINCERE SOLENT. Verre quidem prætore, non Sacerdote, non Peducæo, non hoc ipſo Metello. SCIS METELLVM SAPIENTEM ESSE. [57] Hoc verò ferri jam non poteſt, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, & contemni, ac deſpici à fugitivo Timarchide. SI VVLTEIVM HABEBIS, OMNIA [58] LVDIBVNDVS CONFICIES. Hìc vehementer errat Timarchides, qui aut Vulteium pecunia corrumpi putet poſſe, aut Metellum unius arbitratu gerere præturam. ſed erravit conjectura domeſtica: quia multos per ſe, & per alios multa ludibundos libidinoſe apud Verrem effeciſſe vidit; ad omnes, eoſdem patere aditus arbitrabatur. faciliùs vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis à Verre, quòd multa ejus ludorum genera noratis. INCVLCATVM EST METELLO, ET VVLTEIO, TE ARATORES EVERTISSE. Quis iſtuc Apronio attribuebat, cùm aratorem aliquem everterat? aut Timarchidi, cùm ob judicandum, aut decernendum, aut imperandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat? aut Sextio lictori, cùm aliquem innocentem ſecuri percuſſerat? nemo. omnes ei Verri tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt.

OBTVDERVNT EIVS AVRES, TE SOCIVM PRAETORIS FVISSE. 157 Videſne, hoc quàm clarum ſit, ac fuerit? cùm etiam Timarchides hoc metuat: concedes, non hoc crimen nos in te confingere, ſed jampridem ad crimen aliquam defenſionem libertum quærere. libertus, & accenſus tuus, & tibi ac liberis tuis, omnibus in rebus, conjunctus ac proximus, ad Apronium ſcribit, vulgò eſſe ab omnibus ita demonſtratum Metello, tibi Apronium in decumis ſocium fuiſſe. FAC SCIAT IMPROBITATEM ARATORVM. IPSI SVDABVNT, SI DII VOLVNT. Quod iſtuc, per deos immortales! aut qua de cauſa excitatum eſſe dicamus in aratores tam infeſtum odium, atque tantum? quantam injuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus & accenſus ejus tam irato animo, his litteris inſequatur? Neque ego hujus fugitivi, judices, epiſtolam vobis recitaſſem, 68 niſi ut ex ea totius familiæ præcepta, & inſtituta, & diſciplinam cognoſceretis. Videtis, ut moneat Apronium? [59] quibus rebus, ac muneribus inſinuet in familiaritatem Metelli? Vulteium corrumpat? ſcribas, accenſumque pretio deliniat? ea præcipit, quæ vidit: ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipſe. verùm in hoc errat uno, quòd eaſdem exiſtimat vias ad omnium familiaritates eſſe munitas.

Quamquam meritò ſum iratus Metello: tamen hæc, quæ 158 vera ſunt, dicam. Apronius ipſum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, [60] non ſermone incauto, atque improbo poſſet corrumpere: quibus rebus non ſenſim, atque moderatè ad iſtius amicitiam adrepſerat, ſed brevi tempore totum hominem, totamque ejus præturam poſſederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quòd corrumperet, ex qua recuperatores nulli dabantur?

Nam quòd ſcribit, Metelli filium puerum eſſe, vehementer 159 errat. non enim ad omnes prætorum filios iidem aditus ſunt. O Timarchide, Metelli eſt filius in provincia, non puer, ſed adoleſcens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine. veſter ille puer prætextatus, in provincia quemadmodum fuiſſet, non dicerem, ſi pueri eſſe illam culpam, ac non patris exiſtimarem. Tune, cùm te, ac tuam vitam noſſes, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas? ut, etiam ſi natura puerum à paternis vitiis, atque à generis ſimilitudine abduceret, conſuetudo tamen eum, & diſciplina degenerare non ſineret?

Fac enim fuiſſe in iſto C. Lælii, M. Catonis [61] materiem, 160 atque indolem: Quid ex eo boni ſperari, atque effici poteſt, qui in patris luxurie ſic vixerit, ut nullum umquam pudicum, neque ſobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis, adulta ætate, per triennium inter impudicas mulieres, & intemperantes viros verſatus ſit? nihil umquam à patre audierit, quo pudentior, aut melior eſſet? nihil umquam patrem agere viderit, quod cum imitatus [62] eſſet, non, id quod turpiſſimum eſt, patri ſimilis putaretur?

Qui-

51. *Epiſtolam Timarchidis.*] Lambinus heic & infra aliquoties reponit *Timarchidi.* neſcio an è mſſ. ideoque nihil volui mutare, Palatiuis noſtris & editionibus veteranis ſilentibus. *Grut.*

52. *Totum hoc crimen, perorabo.*] Nannianum exemplar *peroraro.* Idem.

53. *Malitiæ ſuæ confidat.*] Lambini editiones *militiæ*, ſed contra alias edd. & Pall. Inter verba nequam eſſe illud *cæde concide*, oſtendit Varro apud Nonium in *Probiter:* & Lipſius ad Plauti Aulularium pluribus explicuit, libro v Epiſtolicar. quæſtionum Epiſtola 14. *Idem.*

54. *Mi frater fraterculo.*] Ita Lambinus ex Nannii codice. nam antea editi *mihi fraterculo.* Idem.

55. *In cohorte carus habebere.*] Eſt à Nan. mſſ. melius quam vulgatum, *habeare.* Idem.

56. *Da, profunde, oppone, ſi velis &c.*] Sitne à conjectura an libro Hotomani, neſcio; adeò heic parcus eſt verborum. malim tamen quàm Lambinianum, *dare, profundere, oportere ſi velis.* editi enim & ſcripti noſtri, *dare, profundere, opponere, ſi velis.* Idem.

57. *Hoc verò ferri jam non poteſt.*] Pal. pr. *fieri utique jam &c.* ſec. *ſperari jam &c.* illud *utique* non diſplicet. *Idem.*

58. *Ludibundus conficies.*] Haud aliter Nannii exemplar. publicati antea *perficies.* Idem.

59. *Quibus rebus ac muneribus ſe inſinuet.*] Sic Gruterus ab Lambino & Gothofredo, qui in ora notant *quibus ſe rebus ac muneribus inſin.* Sed miror nullam rationem Victorii haberi, in cujus editionibus eſt *quibus rebus ac muneribus inſinuet;* quod ſane admitti debuit vel ideo, quod & Manutius ſic citet in notis ad libri IV familiarium epiſtolam XIII, & id defendat. *Gron.*

60. *Non in ſermone incauto & improbo.*] Sic vett. edd. ſic Pall. noſtri, ſic Victorius, ſic Hotomanus. Lambinus nobis ſubſtituit ex editione Caroli Stephani, *impuro.* quod & in mſ. Nannii. Sed cur id vocis degeneraſſet in alteram? Fuit cum divinarem *inlauto*, neque adhuc pœnitet: ſed nihil pertendo. *Grut.*

61. *Materiem atque indolem.*] Conjicit Lambinus, *naturam.* cur obſecro? aut quid eſt in altero vitioſum? *Idem.*

62. *Eſſet, non id quod &c.*] Nannius conjiciebat, *non honeſtior, ſed.*

1 Quibus in rebus non ſolùm filio, verùm etiam reipublicæ feciſti injuriam. Suſceperas enim liberos non ſolùm tibi, ſed etiam patriæ: qui non modo tibi voluptati, ſed etiam qui aliquando uſui reipublicæ eſſe poſſent. Eos inſtituere, atque erudire ad majorum inſtituta, atque civitatis diſciplinam, non [63] ad tua flagitia, neque ad tuas turpitudines debuiſti. Eſſet ex inerti, atque impuro, & improbo parente navus, & pudens, & probus filius. haberet aliquid abs te reſpublica muneris. nunc pro te Verrem ſubſtituiſti alterum civitati. niſi hoc fortè deterior eſt, ſi fieri poteſt, quòd tu ejuſmodi evaſiſti, non in hominis luxurioſi, ſed tantùm in furis, ac diviſoris diſciplina educatus.

2 Quid iſto feſtivius fore arbitramur, qui eſt tuus natura filius, conſuetudine diſcipulus, voluntate ſimilis? Quem ego, judices, quamvis bonum, fortemque facilè paterer evadere. non enim me inimicitiæ commovent, ſi quæ mihi cum iſto futuræ ſint. nam ſi in omnibus rebus innocens fuero, meique ſimilis; quid mihi iſtius inimicitiæ nocebunt? ſin aliqua in re Verri ſimilis fuero; non magis mihi deerit inimicus, quam Verri defuit. Etenim, judices, ejuſmodi reſpublica debet eſſe, & erit, ſeveritate judiciorum conſtituta, ut inimicus neque deeſſe nocenti poſſit, neque obeſſe innocenti. Quapropter nulla res eſt, quamobrem ego iſtum nolim ex paternis probris, ac vitiis emergere. id quod tametſi iſti difficile eſt, tamen haud ſcio an fieri poſſit: præſertim ſi (ut nunc fit) cuſtodes amicorum eum ſectabuntur: quoniam pater tam negligens, ac diſſolutus eſt.

3 Verùm huc longiùs, quàm voluntas fuit, ab epiſtola Timarchidis degreſſa eſt oratio mea. qua recitata, concluſurum me eſſe crimen decumarum dixeram: ex quo intellexiſtis, innumerabilem frumenti numerum per triennium averſum à re-
0 publica eſſe, ereptumque aratoribus. Sequitur, ut de frumento empto vos, judices, doceam, maximo atque impudentiſſimo furto: de quo dum certa, & pauca, & magna dicam breviter, attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex ſenatusconſulto, & ex lege Terentia, & Caſſia, frumentaria. Emundi duo genera fuerunt: [64] unum ceterarum decumarum: alterum, quod præterea civitatibus æqualiter eſſet diſtributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuiſſet: [65] hujus imperati tritici modiûm ɪↄccc millia: pretium autem conſtitutum decumano in modios ſingulos H-S terni: imperato H-S IIII. Ita in frumentum imperatum [66] H-S bis & tricies in annos ſingulos Verri decernebatur, quod aratoribus ſolveret: in alteras decumas fermè ad nonagies. ſic per triennium ad hanc frumenti emptionem Siculienſem propè centies & tricies erogatum eſt.

4 Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex ærario inopi, atque exhauſto: datam ad frumentum, hoc eſt, ad neceſſitatem ſalutis & vitæ: datam, ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera reſpublica imponeret, ſolveretur: abs te ſic laceratam eſſe dico, ut poſſim illud probare, ſi velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam avertiſſe. etenim ſic hanc rem totam adminiſtraſti, ut hoc, quod dico, probari æquiſſimo judici poſſit. Sed ego habebo rationem auctoritatis meæ: meminero, quo animo, quo conſilio ad cauſam publicam acceſſerim: non agam tecum accuſatoriè: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim, me dicente, quod non antè mihimetipſi probatum ſit.

5 In hac pecunia publica, judices, hæc inſunt tria genera furtorum. Primùm cùm poſita eſſet pecunia apud eas ſocietates, unde erat attributa, binis centeſimis fœneratus eſt. deinde permultis civitatibus pro frumento nihil ſolvit omnino: poſtremò, ſi cui civitati ſolvit; tantum detraxit, quantum commodum fuit: nulli, quod debitum eſt, reddidit. Ac primum 71
hoc ex te quæro: tu, cui publicani ex Carpinatii litteris gratias egerunt, pecunia publica ex ærario erogata, ex vectigalibus populi Romani ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quæſtui? penſitaritne tibi binas centeſimas? Credo te negaturum. turpis enim eſt, & periculoſa confeſſio.

Mihi autem hoc perarduum eſt demonſtrare. quibus enim 166
teſtibus? publicanis? tractati honorificè ſunt: tacebunt. litteræ eorum? decreto decumanorum remotæ ſunt. Quò me igitur vertam? rem tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæque impudentiæ, propter inopiam teſtium, ac litterarum prætermittam? non faciam, judices. utar teſte. quo? P. Vettio Chilone, homine equeſtris ordinis honeſtiſſimo, atque ornatiſſimo: qui iſti ita amicus, & neceſſarius eſt, ut, etiam ſi vir bonus non eſſet, tamen, quod contra iſtum diceret, grave videretur: ita vir bonus eſt, ut, etiam ſi inimiciſſimus iſti eſſet, tamen ejus teſtimonio credi oporteret.

Admiratur & exſpectat, quidnam Vettius dicturus ſit. ni- 167
hil dicet ex tempore: nihil ex ſua voluntate: nihil, ut ei utrumvis licuiſſe videatur. Miſit in Siciliam litteras ad Carpinatium, cùm eſſet magiſter ſcripturæ, [67] & ejus ſocietatis publicanorum: quas ego Syracuſis, apud Carpinatium in litterarum allatarum libris; Romæ, in litterarum miſſarum apud magiſtrum Tullium, familiarem tuum inveni: quibus ex litteris impudentiam fænerationis, quæſo, cognoſcite. LITTERAE MISSAE L. VETTII, L. SERVILII, C. ANTISTII, MAGISTRORUM. Præſtò ſe tibi ait futurum Vettius, & obſervaturum, quemadmodum rationes ad ærarium referas: ut, ſi hanc ex fœnore populo pecuniam non retuleris, reddas ſocietati.

Poſſumus hoc teſte, poſſumus P. Servilii, & C. Antiſtii, 168
magiſtrorum, litteris, primorum hominum, atque honeſtiſſimorum, poſſumus auctoritate ſocietatis, cujus litteris utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora, aut graviora quærenda ſunt? Vettius, tuus familiariſſimus; Vettius, tuus affi- 72
nis, cujus ſororem habes in matrimonio, tuæ frater uxoris Vettius, frater tui quæſtoris, teſtatur impudentiſſimum tuum furtum, certiſſimumque peculatum. nam quo alio nomine pecuniæ publicæ fœneratio eſt appellanda? * * RECITA RELIQUA. Scribam tuum dicit, Verres, hujus perſcriptorem fœnerationis fuiſſe. ei quoque magiſtri minantur in litteris: etenim caſu ſcribæ tum duo magiſtri fuerunt cum Vettio. Binas centeſimas ab ſe ablatas ferendum non putant: & rectè non putant. Quis enim hoc fecit umquam? quis denique conatus eſt facere, aut poſſe fieri cogitavit, ut, cùm ſenatus publicanos uſura ſæpe juviſſet, magiſtratus à publicanis pecuniam pro uſuris auderet auferre? Certè huic homini ſpes nulla ſalutis eſſet, ſi publicani, hoc eſt, ſi equites Romani judicarent.

[68] Minor eſſe nunc, judices, vobis diſceptantibus debet: & 169
tanto minor, quanto eſt honeſtius alienis injuriis, quam re ſua commoveri. Quid ad hæc reſpondere cogitas? Utrum factum negabis? an tibi hoc licitum eſſe defendes? negare qui potes? an ut tanta auctoritate litterarum, tot teſtibus publicanis convincare? licuiſſe verò qui? ſi mehercule te pecuniam tuam, non populi Romani, in provincia fœneratum docerem, tamen effugere non poſſes. * ſed publicam, ſed ob frumentum

---

ſed quod turpiſſ. nihil enim eum adjuvabat manuſcriptus. *Grut.*

63. [*Ad tua flagitia, neque.*] Circumſepſi hæc uncis, quod in nullo invenerim Pall. aut veteri editione: Lambinus tamen affirmat ſibi inventa in codd. antiquis. *Idem.*

64. *Unum ceterarum decumarum.*] Retinui lectionem primarum editionum, à qua nihil recedunt Pall. Sequentes publicarunt *certarum.* Nannii liber voce illa litigioſa omiſſa habebat, *unum decumarum.* at Hotomani vetus; *unum alterarum decumarum.* Idem.

65. *Hujus imperati tritici mod.* ɪↄccc.] Sic hodie fere legitur ex libro Nannii. quippe Pall. non recedunt ab olim impreſſis, in quibus ſolùm, *fuiſſet tritici mod.* ᴅccc. *&c.* Idem.

66. H-S *bis & tricies.*] Et hæc lectio à conjectura Hotomani. editi enim ſcriptique H-S *duodetricies.* Videatur præter Hotomanum Nannius, atque Budæus. *Idem.*

67. *Et ejus ſocietatis publicanorum.*] Eſt à libro Hotomani. nam Pall. *& ſex publicorum.* editi omnes, *& ſex publicanorum.* Idem.

68. *Minor eſſe nunc, judices.*] Ita Manutiani & Lambinus: at in aliarum edd. verbum præterea, *minor eſſe cura nunc, &c.* quod & in Pall. *Idem.*

69. Ob-

tum decretam, ſed à publicanis fœnore accepto: hoc licuiſſe cuiquam probabis? quo non modò ceteri, ſed tu ipſe nihil audacius, improbiuſque feciſti. Non mehercule hoc, quod omnibus ſingulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum eſt, poſſum, judices, dicere audacius eſſe, aut impudentius, quòd permultis civitatibus pro frumento nihil ſolvit omnino. major hæc præda fortaſſe eſt: ſed illa impudentia certè non minor.

170 Et, quoniam de illa fœneratione ſatis dictum eſt, nunc de
73 hac tota pecunia averſa, quæſo, cognoſcite. Siciliæ civitates multæ ſunt, judices, ornatæ, atque honeſtæ: ex quibus in primis numeranda eſt civitas Haleſina. nullam enim reperietis aut officiis fideliorem, aut copiis locupletiorem, aut auctoritate graviorem. Huic iſte in annos ſingulos, cùm ſexaginta tritici millia modiûm imperaviſſet, pro tritico nummos abſtulit, quanti erat in Sicilia triticum: quos de publico nummos acceperat, retinuit omnes. [69] Obſtupui, judices, cùm hoc mihi primùm Haleſiæ demonſtravit in ſenatu Haleſinorum homo ſummo ingenio, ſumma prudentia, ſumma auctoritate præditus, Haleſinus Æneas: cui ſenatus dederat publicè cauſam, ut mihi, fratrique meo gratias ageret; & ſimul, qui nos ea, quæ ad judicium pertinerent, doceret.

171 Demonſtrat, hanc iſtius conſuetudinem ac rationem fuiſſe, cum omnis frumenti copia decumarum nomine penes iſtum eſſet redacta, ſolitum eſſe iſtum pecuniam cogere à civitatibus; frumentum improbare; quantum frumenti Romam eſſet mittendum, tantum de ſuo quæſtu, ac de ſua copia frumenti mittere. Poſco rationes: inſpicio litteras: video frumenti granum Haleſinos, [70] quibus LX millia modiûm imperata erant, nullum dediſſe: pecuniam Volcatio, Timarchidi, ſcribæ dediſſe. reperio genus hujuſmodi, judices, prædæ, ut prætor, qui frumentum emere debebat, non emat, ſed vendat: pecunias, quas civitatibus diſtribuere debebat, eas omnes avertat, atque auferat. Non mihi jam furtum, ſed monſtrum, ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare, ſuum probare: cùm ſuum probaſſet, pretium ei frumento conſtituere: quod conſtituiſſet, id civitatibus auferre: quod à populo Romano accepiſſet, tenere.

74 Quot vultis eſſe in uno furto peccatorum gradus? ut ſi ſin-
172 gulis inſiſtere velim, progredi iſte non poſſit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipſe quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum ſuppeditare poſſit? Cùm ſenatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut cùm populus jubet: hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, cùm civitatum Siciliæ vulgò omne frumentum improbas, num ex Ægypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Haleſinum, Cephalœditanum, Thermitanum, Ameſtratinum, Tyndaritanum, Herbitenſe, multarum præterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agri frumentum ejuſmodi, te prætore, ferrent, quod numquam antea, ut neque mihi, neque tibi, neque populo Romano poſſet probari, præſertim cùm ex iiſdem agris, ejuſdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipes advexiſſent? quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emptum non probaretur? Dubiumne eſt, quin iſta omnis improbatio, cogendæ pecuniæ cauſa nata ſit?

173 Eſto: improbas Haleſinum: habes ab alio populo quod probes. eme illud, quod placet: miſſos fac eos, quorum frumentum improbaſti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eum numerum frumenti ſatis ſit, quem civitati imperas. Dubium eſt quid egeris? In medimna ſingula video ex litteris publicis tibi Haleſinos H-S quinos denos dediſſe. Oſtendam ex tabulis locupletiſſimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidiſſe. Quæ eſt ergo iſta ratio, aut quæ potiùs amentia, 75
frumentum improbare id, quod ex eo loco ſit, ex quo ſenatus & populus Romanus emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde à civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, cùm ex ærario acceperis? Utrùm te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere à Siculis, an populi Romani pecunia frumentum ab Siculis emere juſſit?

Jam verò ab iſto omnem illam ex ærario pecuniam, quam 174
his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. accipis enim H-S XV pro medimno. tanti enim eſt illo tempore medimnum. [71] retines H-S XVIII. tanti enim eſt frumentum Sicilienſe ex lege æſtimatum. Quid intereſt, utrùm hoc feceris, an frumentum non improbaris, ſed frumento probato, & accepto, pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli diſſolveris civitati, cùm æſtimatio legis, ejuſmodi ſit, ut ceteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiam grata eſſe debuerit? Eſt enim modius lege H-S III æſtimatus. fuit autem, te prætore, ut tu in multum epiſtolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S III. quoniam tu tantum a civitatibus in modios ſingulos exegiſti. cum, ſi ſolveres Siculis tantum, quantum te populus Romanus juſſerat, aratoribus fieri gratiſſimum poſſet: tu non modò eos accipere quod oportebat, noluiſti: ſed etiam dare, quod non debebant, coëgiſti.

Atque hæc ita geſta eſſe, judices, cognoſcite & ex litteris 175
publicis civitatum, & ex teſtimoniis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum [72] non interpoſitis, neque perturbatis, neque repentinis, ſed certis, inſtitutis, ordine relata, atque confecta ſunt. Recita rationes Haleſinorum. Cui pecuniam datam dicit? dic etiam clariùs. VOLCATIO, TIMARCHIDI, MAEVIO. Quid eſt, Verres? ne illam quidem 76
tibi defenſionem reliquam feciſti, mancipes in iſtis rebus eſſe verſatos? mancipes frumentum improbaſſe? mancipes pretio cum civitatibus decidiſſe, & eoſdem abs te illarum civitatum nomine pecunias abſtuliſſe: deinde ipſos ſibi frumentum coëmiſſe: nihil hæc ad te pertinere? [73] Mala mehercule, ac miſera defenſio, prætorem hoc dicere, Ego frumentum neque attigi, neque adſpexi: mancipibus poteſtatem probandi, improbandique permiſi: mancipes à civitatibus pecunias extorſerunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi.

Mala eſt hæc quidem, ut dixi, defenſio criminis: ſed tamen 176
hac ipſa tibi, ſi uti cupias, non licet: vetat te Volcatius, tuæ, tuorumque deliciæ, mentionem mancipis facere. Timarchides autem columen familiæ veſtræ, premit fauces defenſionis tuæ: cui ſimul, & Volcatio pecunia à civitate numerata eſt. Jam verò ſcriba tuus annulo aureo ſuo, quem ex his rebus invenit, iſta te ratione uti non ſinet. Quid igitur eſt reliquum, niſi uti fateare, te Romam frumentum emptum Siculorum pecunia miſiſſe: publicam pecuniam domum tuam convertiſſe? O conſuetudo peccandi, quantam habes jucunditatem in improbis, & audacibus, cùm pœna abfuit, & licentia conſecuta eſt!

Iſte in hoc genere peculatus non nunc primùm invenitur: 177
ſed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quæſtori ad ſumptum exercitus conſularis: vidimus pau-

69. *Obſtupui judices.*] Nannii exemplar, & heic & alibi ſæpius, *obſtipui*, quod admiſit Lambinus. *Grut.*

70. *Quibus LX millia modiûm.*] Nannianus, *ſexagena millia.* ex eodem codice, ſupra refinxi *Æniar* in *Æneas*. *Idem.*

71. *Retines* H-S *XVIII.*] Eſt ab Hotomano. nam vulgò; *XIII* Nannii mſſ. *XXI* non heic modò, ſed iterum infra. *Idem.*

72. *Non interpoſitis.*] Lambinus intruſit invitis libris ſuum *interpolatis*. Idem.

73. *Magna mehercule ac miſera.*] Valde impar eſt hoc jugum, neque alibi ab Cicerone copulatum. Hoc loco an fecerit, quum Lambino, quantum novi, auſpice Gothofredus & Gruterus atque adeo tot editiones velint, magis ipſi Ciceroni credendum puto, qui teſtatur clare ſe non feciſſe, dum mox ait *Mala eſt hæc quidem, ut dixi.* Jam quum etiam illi quos nominavi non dicant, unde petierint ſuum *magna*, Victorium & priores ſequens, proculdubio in hac parte caſtigatiores, edidi *mala meherc.* Gron.

74. *Scri-*

paucis poſt menſibus & exercitum, & conſulem ſpoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine ac tenebris, quæ totam rempublicam tum occupaverant. Iterum geſſit hereditariam quæſturam cum Dolabella. magnam pecuniam avertit: ſed ejus rationem cum damnatione Dolabellæ permiſcuit. Commiſſa eſt pecunia tanta prætori. non reperietis hominem timidè, nec leviter hæc improbiſſima lucra ligurrientem. devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita ſerpit illud inſitum in natura malum, conſuetudine peccandi libera, finem ut audaciæ ſtatuere ipſe ſibi non poſſit.

8 Tenetur igitur aliquando, & in rebus tum maximis, tum manifeſtis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidiſſe, non ſolùm ut eas pœnas, quas proximè meruiſſet, ſolveret: ſed ut illa etiam ſcelera ejus in Carbonem,
7 & in Dolabellam vindicarentur. Etenim nova quoque alia res exſtitit, judices, in hoc crimine, quæ tollat omnem dubitationem ſuperioris illius decumani criminis. Nam, ut illud miſſum faciam, permultos aratores in alteras decumas, & in hæc IↃCCC millia modiûm, quod emptum populo Romano darent, non habuiſſe: ſed à tuo procuratore, hoc eſt, ab Apronio, emiſſe: ex quo intelligi poteſt, nihil te aratoribus reliqui feciſſe: ut hoc prætercam, quod in multis eſt teſtimoniis expoſitum: poteſt illo quidquam eſſe certius, in tua poteſtate, atque in tuis horreis omne frumentum Siciliæ, per triennium, atque omnes fructus agri decumani, fuiſſe?

9 Cùm enim à civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, ſi tu id non omne clauſum, & compreſſum poſſidebas? Itaque in eo frumento primus tibi ille quæſtus fuit, ipſius frumenti, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod id frumentum improbiſſimè per triennium partum, non ſemel, ſed bis; neque uno, ſed duobus pretiis, unum & idem frumentum vendidiſti: ſemel civitatibus H-S XV in medimnum; iterum populo Romano, à quo H-S XVIII in medimna, pro eodem illo frumento abſtuliſti.

80 At enim frumentum Centuripinorum, & Agrigentinorum, & nonnullorum forraſſe præterea probaſti, & his populis pecuniam diſſolviſti. Sint aliquæ civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris. quid tandem? his civitatibus omniſne pecunia, quæ pro frumento debita eſt, diſſoluta eſt? Unum mihi reperi, non populum, ſed aratorem: vide, quære, circumſpice, ſi quis fortè eſt ex ea provincia, in qua tu triennium præfuiſti, qui te nolit periſſe: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad ſtatuam pecuniam contulerunt, qui ſibi dicat pro frumento omne eſſe, quod oportuerit, ſolutum. confirmo, judices, neminem eſſe dicturum.
78 Ex omni pecunia, quam aratoribus ſolvere debuiſti, certis nominibus deductiones fieri ſolebant: primum pro ſpectatione, & collybo: deinde pro neſcio quo cerario.

81 Hæc omnia, judices, non rerum certarum, ſed furtorum improbiſſimorum ſunt vocabula. nam collybus eſſe quî poteſt, cùm utantur omnes uno genere nummorum? cerarium vero quid? quomodo hoc nomen ad rationes magiſtratus, quomodo ad pecuniam publicam allatum eſt? Nam illud genus tertium deductionis erat ejuſmodi, quaſi non modò liceret, ſed etiam oporteret: nec ſolùm oporteret, ſed planè neceſſe eſſet. Scribæ nomine de tota pecunia binæ quinquageſimæ detrahebantur. Quis tibi hoc conceſſit? quæ lex? quæ ſenatus auctoritas? quæ porrò æquitas, ut tantam pecuniam [74] ſcriba tuus averreret ſive de aratorum bonis, ſive de populi Romani vectigalibus?

Nam ſi poteſt iſta pecunia ſine aratorum injuria detrahi: 182
populus Romanus habeat, præſertim in tantis ærarii anguſtiis. ſin autem & populus id voluit, & æquum ita eſt, ſolvi aratoribus: tuus apparitor parva mercede populi conductus, de aratorum bonis prædabitur? & in hac cauſa ſcribarum ordinem in me concitabit Hortenſius? & eorum commoda à me labefactari, [75] atque oppugnari injuria dicet? quaſi verò hoc ſcribis ullo exemplo ſit, aut ullo jure conceſſum. [76] Quid ergo vetera repetam? aut quid eorum ſcribarum mentionem faciam, quos conſtat ſanctiſſimos homines, atque innocentiſſimos fuiſſe? non me fugit, judices, vetera exempla pro fictis fabulis jam audiri, atque haberi. in his temporibus verſabor miſeris, ac perditis. Nuper, Hortenſi, quæſtor fuiſti. quid tui ſcribæ fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, cùm in eâdem iſtâ Siciliâ pro frumento civitatibus pecuniam ſolverem; & mecum duos frugaliſſimos homines ſcribas haberem, L. Mamilium, & L. Sergium: non modò iſtas duas quinquageſimas, ſed omnino nummum nullum cuiquam eſſe deductum. Dicerem, hoc mihi totum eſſe attribuendum, judi- 79
ces, ſi illi umquam à me hoc poſtulaſſent, ſi umquam omnino cogitaſſent.

Quamobrem enim ſcriba deducat, ac non potius [77] mulio, 183
qui advexit? tabellarius, cujus adventu certiores facti petiverunt? præco, qui abire juſſit? viator, ac Venerius, qui fiſcum ſuſtulit? quæ pars operæ, aut opportunitatis in ſcriba eſt? cur ei non modò merces tanta detur, ſed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat? Ordo eſt honeſtus. Quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? eſt verò honeſtus, quòd eorum hominum fidei tabulæ publicæ, [79] periculaquè magiſtratuum committuntur. Itaque ex his ſcribis, qui digni ſunt illo ordine, [80] patribus familias, viris bonis atque honeſtis, percontamini, quid ſibi iſtæ quinquageſimæ velint. jam omnes intelligetis, novam rem totam, atque indignam videri.

Ad eos me ſcribas revoca, ſi placet: noli hos colligere, qui 184
nummulis corrogatis [81] de nepotum donis, ac de ſcenicorum corollariis, cùm decuriam emerunt, ex primo ordine exploſorum in ſecundum ordinem civitatis ſe veniſſe dicunt. Eos ſcribas tecum diſceptatores hujus criminis habebo, qui iſtos ſcribas eſſe moleſtè ferunt. Tametſi cùm in eo ordine videamus eſſe multos non idoneos, qui ordo induſtriæ própoſitus eſt, & dignitati: mirabimur, turpes aliquos ibi eſſe, quò cuivis licet pretio pervenire? Tu ex pecunia publica H-S trede- 80
cies ſcribam tuum permiſſu tuo cùm abſtuliſſe fateare, reliquam tibi ullam defenſionem putas eſſe? hoc ferre quemquam poſſe? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo æquo audire arbitrare? qua in civitate C. Catoni, clariſſimo viro, conſulari homini, H-S XVIII millibus lis æſtimata ſit; in eâdem civitate apparitori tuo eſſe conceſſum, ut H-S uno nomine tredecies auferret?

Hinc ille eſt annulus aureus, quo tu iſtum in concione do- 185
naſti, quæ tua donatio ſingulari impudentia prædita, nova Siculis omnibus, mihi verò etiam incredibilis videbatur. Sæpe enim noſtri imperatores, ſuperatis hoſtibus, optimè republica geſta, ſcribas ſuos annulis aureis in concione donarunt. Tu verò quibus rebus geſtis, quo hoſte ſuperato, concionem, donandi cauſa, advocare auſus es? Neque enim ſolùm ſcribam tuum annulo, ſed etiam virum fortiſſimum, ac tui diſſimillimum,

74. *Scriba tuus averreret.*] A Nanniano eſt. vulgò *auferret.* Grut.

75. *Atque oppugnari jura dicet?*] Hoc modò Nannianus. minus rectè publicati prius *injuria.* Idem.

76. *Quid ergo vet. rep.*] Sed antiquiores & ipſæ Lambinianæ *quid ego.* Et cur mutavit Gruterus? *Gron.*

77. *Multo qui advexerit.*] Sic Pall. neque aliter ferè edd. vett. vulgata *adduxerit.* Grut. Agnoſcis differentiam Gruteri inter hanc citationem & contextum, quem paravit ex Lambino, cui etiam manum dedit pater de pecunia vetere lib. 2 cap. 3. *Gron.*

78. *Præco qui abire juſſerit.*] Scriptura hæc reſtat in omnibus libris quos conſuluit Hotomanus: neque aliter Pall. aut edd. antiquæ, nam neotericæ receperunt Hotomani *adeſſe.* noſtræ ſcripturæ alludit etiam Nan. in quo *adire.* quod malim, quàm illud medium, ſi quid modo mutandum. *Grut.*

79. *Periculaque magiſtratuum.*] Mirabiliter iſthæc interpretatus erat Cujacius libris Obſervationum: quèm benè refellit Hotomanus lib. III Obſervation cap. 20. & 79. qui videantur. *Idem.*

80. *Patribus familias.*] Priſcianus citat *Patribusfamiliis* libro VI. *Idem.*

81. *De nepotum donis.*] Manavit ab Hotomani editione. aliæ *bonis,*

mum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, corona & phaleris, & torque donaſti: M. Coſſutium, ſanctiſſimum virum, atque honeſtiſſimum: M. Caſtritium, ſummo ſplendore, ingenio, gratia præditum.

186 Quid hæc ſibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt? Siculos præterea, potentiſſimos, nobiliſſimoſque donaſti. qui non, quemadmodum ſperaſti, tardiores fuerunt: ſed ornatiores tuo judicio ad teſtimonia dicunda venerunt. Quibus ex hoſtium ſpoliis? de qua victoria? qua ex præda, aut manubiis, hæc abs te donatio conſtituta eſt? an quòd, te prætore, paucorum adventu myoparonum, claſſis pulcherrima, Siciliæ propugnaculum, præſidiumque provinciæ, piratarum manibus incenſa eſt? an quòd ager Syracuſanus prædonum incendiis, te prætore, vaſtatus eſt? an quòd forum Syracuſanum navarchorum ſanguine redundavit? an quòd in portu Syracuſano piraticus myoparo navigavit? Nihil poſſum reperire, quamobrem te in iſtam amentiam incidiſſe arbitrer: niſi fortè id egiſti, ut hominibus ne obliviſci quidem rerum tuarum malè geſtarum liceret.

187 Annulo eſt aureo ſcriba donatus, & ad eam donationem concio eſt advocata. Quod erat os tuum, cùm videbas in concione eos homines, quorum ex bonis iſte annulus aureus donabatur, qui ipſi annulos aureos poſuerant, liberiſque detraxerant, [82] ut eſſet, unde ſcriba tuus hoc tuum munus, ac beneficium tueretur? quæ porrò præfatio tuæ donationis fuit? Illa ſcilicet vetus, atque imperatoria? QVANDO TV QVIDEM IN PROELIO, IN BELLO, IN RE MILITARI: cujus ne mentio quidem, te prætore, ulla facta eſt: an illa? QVANDOQVIDEM TV NVLLA VMQVAM MIHI IN CVPIDITATE, AC TVRPITVDINE DEFVISTI: OMNIBVSQVE IN IISDEM FLAGITIIS MECVM ET IN LEGATIONE, ET PRAETVRA, ET HIC IN SICILIA VERSATVS ES: OB HASCE RES, QVONIAM TE LOCVPLETAVI, HOC ANNVLO AVREO DONO. Vera hæc fuiſſet oratio. non enim iſte annulus aureus abs te datus, iſtum virum fortem, ſed hominem locupletem eſſe declarat. Ita eundem annulum ab alio datum, teſtem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniæ judicamus.

81 Dictum, judices, eſt de decumano frumento: dictum de
188 empto. extremum, & reliquum eſt, de æſtimato. quod cùm magnitudine pecuniæ, tum injuriæ genere quemvis debet commovere: tùm verò eo magis, quòd ad hoc crimen non ingenioſa aliqua defenſio, ſed improbiſſima confeſſio comparatur. Nam cùm ex ſenatus conſulto & ex legibus frumentum ei in cellam ſumere liceret: idque frumentum ſenatus ita æſtimaſſet, quaternis H-S tritici modium; binis, hordei: iſte, numero ad ſummam tritici adjecto, tritici modios ſingulos cum aratoribus denariis ternis æſtimavit. Non eſt in hoc crimen, Hortenſi: ne fortè ad hoc meditere; multos ſæpe viros bonos, & fortes, & innocentes cum aratoribus, & cum civitatibus frumentum, in cellam quod ſumi oporteret, æſtimaſſe, & pecuniam pro frumento abſtuliſſe. Scio, quid ſoleat fieri: ſcio, quid liceat. nihil, quod antea fuerat in conſuetudine bonorum, nunc in iſtius facto reprehenditur.

189 Hoc reprehendo, quòd, cùm in Sicilia H-S II tritici modius eſſet, ut iſtius epiſtola ad te miſſa declarat, ſummùm H-S ternis: id quod & teſtimoniis omnibus & tabulis aratorum planum factum antea eſt: tum iſte pro tritici modiis ſingulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen eſt, ut intelligas, non ex æſtimatione, neque ex ternis denariis pendêre
crimen, ſed ex coauctione annonæ, atque æſtimationis. Ete- 82
nim hæc æſtimatio nata eſt, judices, initio non ex prætorum, aut conſulum, ſed ex aratorum, atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens, qui, cùm frumentum deberetur, pecuniam poſceret. certè hoc ab aratore primum eſt profectum, aut ab ea civitate, cui imperabatur: cum aut frumentum vendidiſſet, aut ſervare vellet, aut in eum locum, quò imperabatur, portare nollet: petivit in beneficii loco, & gratiæ, ut ſibi pro frumento, quanti frumentum eſſet, dare liceret. Ex hujuſmodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magiſtratuum, conſuetudo æſtimationis introducta eſt.

Secuti ſunt avariores magiſtratus: qui tamen in avaritia ſua 190
non ſolùm viam quæſtus invenerunt, verùm etiam exitum, ac rationem [83] defenſionis. Inſtituerunt ſemper ad ultima, ac difficillima loca ad portandum frumentum imperare, ut vecturæ difficultate, ad quam vellent, æſtimationem, pervenirent. In hoc genere facilior eſt exiſtimatio, quàm reprehenſio: ideò quòd eum, qui hoc facit, avarum poſſumus exiſtimare: crimen in eo conſtituere non tam facilè poſſumus: quòd videtur concedendum magiſtratibus noſtris eſſe, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc eſt, quod multi fortaſſe fecerunt: [84] & ita multi, ut ii, quos innocentiſſimos meminimus, aut audivimus, non fecerint.

Quæro nunc à te, Hortenſi, cum utris tandem iſtius factum 83
collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per 191
beneficium, & gratiam civitatibus conceſſerunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo, petiiſſe ab iſto aratores, ut, cùm H-S ternis tritici modium vendere non poſſent, pro ſingulis modiis, ternos denarios dare liceret. An, quoniam, hoc cùm non audes dicere, illuc confugies, vecturæ difficultate adductos, ternos denarios dare maluiſſe? Cujus vecturæ? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomelione Epheſum? Video, quid inter annonam intereſſe ſoleat: video quot dierum via ſit: video Philomelienſibus expedire, quanti Epheſi ſit frumentum, tantum dare potius in Phrygia, quàm Epheſum portare, aut ad emendum frumentum Epheſum pecuniam, & legatos mittere.

In Sicilia verò quid ejuſmodi? Enna, mediterranea eſt 192
maxime. coge, ut ad aquam tibi, id quod ſummi juris eſt, frumentum Ennenſes metiantur: [85] vel Phintiam, vel Haleſam, vel Catinam, loca inter ſe maximè diverſa, eodem die, quo juſſeris, deportabunt. tametſi ne vectura quidem opus eſt. Nam totus quæſtus hic, judices, æſtimationis, ex annonæ natus eſt varietate. hoc enim magiſtratus in provincia aſſequi poteſt, ut ibi accipiat, ubi eſt cariſſimum. ideò valet iſta ratio æſtimationis in Aſia: valet in Hiſpania: valet in his provinciis, in quibus unum pretium frumento eſſe non ſolet. In Sicilia verò quid cujuſquam intererat, quo loco daret? neque enim portandum erat: &, quò quiſque vehere juſſus eſſet, ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi vendidiſſet.

Quamobrem ſi quid, Hortenſi, docere vis, aliquid ab iſto 193
ſimile, in æſtimatione, atque à ceteris, eſſe factum: doceas oportet, aliquo in loco Siciliæ, prætore Verre, ternis denariis tritici modium fuiſſe. Vide, quam tibi defenſionem patefece- 84
rim; quàm iniquam in ſocios, quàm remotam ab utilitate reipublicæ, quàm ſejunctam à voluntate, atque ſententia legis. Tu, cùm tibi ego frumentum in meis agris, atque in mea civitate; denique cùm in iis locis, in quibus es, verſaris, rem geris,

---

nis, quibus reſpondent Pall. *Grut.*

82. *Ut eſſet, unde.*] Sic repoſuimus diſcedentes ab Gruteriano *eſſent.* Sic lib. XI ad Attic. ep. 11. *Videas, ut ſit, qui utamur.* Gron.

83. *Defenſionis. Inſtituerunt ſemper &c.*] Retinui diſtinctionem Lambini, quamvis non improbem prius vulgatam, *defenſionis inſtituerunt. Semper &c.* eodem enim res redit. mirorque Lambinum de muſca ſibi feciſſe elephantum. *Grut.*

84. *Et ita multi, ut ii quos innocentiſſimos mem: aut audivimus.*] Lambinus ait fuiſſe in Fabr. & duabus aliis membranis, *quos mem. aut vidimus*, ſine illo *innocentiſſimos*. non auſus fui ſequi, contra noſtros Pall. omnemque editionem. haud refragor tamen admittere, *ſed ita multi: &c.* quod placuit P. Manutio, ſi confirmarit ſe auctoritate veterum librorum. & nihilominus ſuſpicor grandius ſub iſtis latere ulcus. *Idem.*

85. *Vel Phintiam vel Haleſam.*] Hanc veriſſimam ſcripturam denique Ciceroni, auctori ſuo, reſtituendam putavi, quum hactenus neſcio quod inauditi loci nomen invaſerit *Plutiam*. Reſtitutioni iſti valide patrocinatur Ph. Cluverius in Siciliæ antiquæ cap. 16. Sed non erat fraudandus laude ſua eximius ille Hieron. Surita, cujus doctrina prima hic aperuit lectori oculos in notis ad Antonini itinerarium pag. 255, quos ab tot editoribus clauſos geſtari non decuit. *Gronov.*

86. Nam

geris, provinciam adminiſtras, patatus ſim dare: angulum mihi aliquem eligas provinciæ, reconditum, ac derelictum? jubeas ibi me metiri, quò portare non expediat? ubi emere non poſſum?

4 Improbum facinus, judices: non ferendum, nemini lege conceſſum, ſed fortaſſe adhuc in nullo etiam vindicatum. tamen ego hoc, quod ferri nego poſſe, Verri, judices, concedo, & largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti fuit, quanti iſte æſtimavit, hoc crimen in iſtum reum valere oportere non arbitror. Verùm enimverò cùm eſſet H-S binis, aut etiam ternis, quibuſvis in locis provinciæ, duodenos ſeſtertios exegiſti. Si mihi tecum neque de annona, neque de æſtimatione tua poteſt eſſe controverſia, quid ſedes? quid exſpectas? quid defendes? Utrùm tibi pecuniæ conciliatæ videntur adverſum leges, adverſum rempublicam, cum maxima ſociorum injuria: an verò id rectè, ordine, è republica, ſine cujuſquam injuria factum eſſe defendes?

5 Cùm tibi ſenatus ex ærario pecuniam prompſiſſet, & ſingulos tibi denarios adnumeraſſet, quos tu pro ſingulis modiis aratoribus ſolveres: quid facere debuiſti? Si, quod L. Piſo ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit: cùm emiſſes, quanti eſſet; quod ſuperaret pecuniæ, retuliſſes. ſi, ut ambitioſi homines, aut benigni: cùm pluris ſenatus æſtimaſſet, quàm quanti eſſet annona: ex ſenatus æſtimatione, non ex annonæ ratione, ſolviſſes. ſin, ut plerique faciunt, in quo etiam erat aliquis quæſtus, ſed is honeſtus, atque conceſſus: frumentum, quoniam vilius erat, ne emiſſes: ſumpſiſſes id nummorum, quod tibi ſenatus, cellæ nomine, conceſſerat.

5 Hoc verò quid eſt? quam habet rationem, non quæro æquitatis, ſed ipſius improbitatis, atque impudentiæ? Neque enim eſt ferè quidquam, quod homines palàm facere audeant in magiſtratu, quamvis improbi, quin ejus facti, ſi non bonam, at aliquam rationem afferre ſoleant.

6 Hoc quid eſt? Venit prætor: frumentum, inquit, me abs te emere oportet. Optimè. Modium denario. Benignè, ac liberaliter. nam ego tribus H-S non poſſum vendere. Mihi frumento non opus eſt: nummos volo. [68] Nam ſperaveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: ſed, ſi ita neceſſe eſt, quanti frumentum ſit, conſidera. Video eſſe binis H-S. Quid ergo à me tibi nummorum dari poteſt, cùm ſenatus tibi [87] quaternos H-S dederit? Quid poſcat, attendite. & vos, quæſo, ſimul, judices, æquitatem prætoris attendite.

7 Quaternos H-S, quos mihi ſenatus decrevit, & ex ærario dedit, ego habebo, & in ciſtam transferam ex fiſco. Quid poſtea? quid? pro ſingulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Qua ratione? Quid quæris rationem? non tantam rationem res habet, quantam utilitatem, atque prædam. Dic, dic, inquit ille, planius. Senatus te voluit mihi nummos dare: me tibi frumentum metiri. tu eos nummos, quos mihi ſenatus dari voluit, ipſe habebis: à me, cui ſingulos denarios dari oportuit, binos aufers? & huic prædæ ac direptioni, cellæ nomen imponis?

8 Hæc deerat injuria, & hæc calamitas aratoribus, te prætore, qua reliquis fortunis omnibus everterentur. nam quid eſſe reliqui poterat ei, qui per hanc injuriam non modò frumentum omne amitiere, ſed etiam omne inſtrumentum vendere cogeretur? Quò enim ſe verteret, non habebat. ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, emptoque frumento, aut nihil datum, aut tantum datum, quantum reliqui ſcriba fecerat, aut ultro etiam (id quod didiciſtis) ablatum. Cogantur etiam 86
nummi ab aratore? quomodo? quo jure? quo exemplo? Nam, cum fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur injuria: videbatur id perdere arator, quod aratro ipſe quæſiſſet, in quo elaboraſſet, quod agri, ſegeteſque extuliſſent.

Quibus injuriis graviſſimis tamen illud erat miſerum ſolatium, quòd id perdere videbatur, quod alio prætore, eodem ex agro reparare poſſet. Nummos verò, ut daret arator, [88] quos non aratro, ac manu quærit, boves, & aratrum ipſum, & omne inſtrumentum vendat, neceſſe eſt. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in nummis: habet idem in urbanis prædiis. nam cùm aratori onus aliquod imponitur, non omnes, ſi quæ ſunt præterea facultates, ſed arationis ipſius vis, ac ratio conſideranda eſt; quid ea ſuſtinere, quid pati, quid efficere poſſit, ac debeat. Quamquam illi quoque ſunt homines ab iſto omni ratione exinaniti, ac perditi: tamen hoc vobis eſt ſtatuendum, quid aratorem ipſum arationis nomine muneris in republica fungi, ac ſuſtinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur. alteras: temporibus veſtris ſerviendum putant. dent emptum præterea. dabunt, ſi voletis. 199

Hæc quàm ſint gravia, & quid, his rebus detractis, poſſit ad 200
dominos puri, ac reliqui pervenire, credo vos ex veſtris rebus ruſticis conjectura aſſequi poſſe. Addite nunc eodem iſtius edicta, inſtituta, injurias: addite Apronii, Veneriorumque ſervorum, in agro decumano regna, ac rapinas. Quamquam hæc omitto: de cella loquor. Placetne vobis, in cellam magiſtratibus noſtris frumentum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius? atqui hoc ſcitote, aratoribus, hoc prætore, optandum, ac petendum fuiſſe. Soſitenus eſt Entel- 87
linus, [89] homo cum primis prudens, & domi nobilis: cujus verba audiſtis; qui ad hoc judicium legatus publicè cum Arthemone, & Meniſco, primariis viris, miſſus eſt. Is cùm in ſenatu Entellino multa mecum de iſtius injuriis ageret, hoc dixit: ſi hoc de cella, atque hac æſtimatione concederetur, velle Siculos ſenatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne poſthac tantas pecunias magiſtratibus noſtris decerneremus.

Perſpicere vos certò ſcio, Siculis quantopere hoc expediat, 201
non ad æquitatem conditionis, ſed ad minima malorum eligenda. nam, qui mille modiûm Verri ſuæ partis in cellam gratis dediſſet, duo millia nummûm, aut ſummùm tria dediſſet: idem nunc pro eodem numero frumenti H-S VIII millia dare coactus eſt. hoc arator aſſequi per triennium, [90] certe fructu ſuo, non potuit: vendiderit inſtrumentum, neceſſe eſt. quòd ſi hoc munus, & hoc vectigal aratio tolerare, hoc eſt, Sicilia ferre, ac pati poteſt: populo Romano ferat potius, quàm noſtris magiſtratibus. Magna eſt pecunia: magnum, præclarumque vectigal. ſi modò id ſalva provincia, ſi ſine injuria ſociorum percipere poſſitis: nihil detraho. Magiſtratibus tantundem detur in cellam, quantum ſemper datum eſt. quod præterea Verres imperat, id, ſi facere non poſſunt, recuſent. ſi poſſunt, populi Romani potius hoc ſit vectigal, quàm præda prætoris.

Deinde cur in uno genere ſolo frumenti iſta æſtimatio con- 202
ſtituitur? Si eſt æqua & ferenda: [91] debet populo Romano Sicilia decumas. det, pro ſingulis tritici modiis ternos denarios: ſibi habeat frumentum. Data tibi pecunia eſt, Verres: una, qua frumentum tibi emeres in cellam: altera, qua frumentum emeres à civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines: & præterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet. exige eadem æſtimatione pe-

86. *Nam ſperaveram, inquit arator.*] Ita Manutiani omnes, firmatque exemplis Hotomanus, *nam* notare *atqui*. Plautina tamen non faciunt ad rem. quippe *nam cur*, poſitum pro *cur nam*. Gruterus.

87. *Quaternos* H-S *dederit.*] Vulgg. *nummos*: ſed alterum eſt in cod. Nannii. ejuſdem auctoritate ſtatim duplicavi, *Dic, dic*. Idem.

88. *Quos non aratro ac manu quærit.*] Nannianus, *quos non exarat* præmittit: id ſi recipimus, delenda ſubſequentia. at Lambinus utrumque admiſit, ſcias patremfamilias frugi. *Idem.*

89. *Homo cum primis prudens.*] Sic Fabricianus. aliæ editiones interſeruerant *civitatis*. ejuſdem libri fide mox finxi, *ad æquitatem conditionis*, pro vulgato, *æquitatis conditionem*. Idem.

90. *Certè fructu ſuo.*] Haud aliter Pall. & Fabr. aliàs cuſi, *certo fructu ſuo*. Idem.

91. *Debet populo Rom.*] Illud *debet* additum ex Fabriciano, ceteri non habent. *Idem.*

pecuniam à civitatibus, & refer, quam accepiſti. tum refertius erit ærarium populi Romani quàm umquam fuit.

203 At enim iſtam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Proinde quaſi aut æquior ſit iſta æſtimatio in tuo, quàm in populi Romani commodo: aut ea res, quam ego dico, & ea, quam tu feciſti, inter ſe genere injuriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verùm iſtam ipſam cellam ferre nullo modo poſſunt. ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis, & calamitatibus, quas te prætore tulerunt, in poſterum liberentur; iſtam ſe cellam, atque iſtam æſtimationem negant ſe ullo modo ferre poſſe.

88 204 Multa Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompejum conſulem nuper, homo diſertiſſimus, & omni doctrina, & virtute ornatiſſimus, pro tota Sicilia de aratorum miſeriis graviter, ac copioſè dixiſſe, ac deploraſſe dicitur. ex quibus hoc, iis, qui aderant, (nam magno conventu acta res eſt) indigniſſimum videbatur: qua in re ſenatus optimè, ac benigniſſimè cum aratoribus egiſſet, largè, liberaliterque æſtimaſſet, in ea re prædari prætorem, bonis everti aratores; & id non modò fieri, ſed ita fieri, quaſi liceat, conceſſumque ſit.

205 Quid ad hæc Hortenſius? falſum eſſe crimen? Hoc numquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? Ne id quidem dicit. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? Quî poterit dicere? Quid igitur dicet? Feciſſe alios. quid eſt hoc? Utrùm crimini defenſio, an comitatus exſilio quæritur? Tu in hac republica, an in hac hominum libidine, & (ut adhuc habuit ſe ſtatus judiciorum) etiam licentia, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit; ſed ex eo, quod aliquis fecerit, id, quod reprehenditur, rectè factum eſſe defendes?

206 Fecerunt alii alia quam multa: cur in hoc uno crimine iſto genere defenſionis uteris? Sunt quædam omnino in te ſingularia, quæ in nullum alium hominem dici, neque convenire poſſint: quædam tibi cum multis communia. [92] Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob jus dicundum pecunias acceptas, ut ejuſmodi cetera, quæ forſitan alii quoque etiam fecerint: illud, in quo te graviſſimè accuſavi, quòd ob judicandam rem pecuniam accepiſſes, eâdem iſtâ ratione defendes, feciſſe alios? Ut ego aſſentiar orationi, defenſionem tamen non probabo. Potiùs enim, te damnato, ceteris anguſtior locus improbitatis defendendæ relinquetur, quàm, te abſoluto, alii, quod audaciſſimè fecerunt, rectè feciſſe exiſtimentur.

89 207 Lugent omnes provinciæ: queruntur omnes liberi populi: regna denique jam omnia de noſtris cupiditatibus, & injuriis expoſtulant: locus intra oceanum jam nullus eſt, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quò non, per hæc tempora, noſtrorum hominum libido, iniquitaſque pervaſerit. ſuſtinere jam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, ſed luctum, lacrymas, querimonias non poteſt. In ejuſmodi re, ac moribus; ſi is, qui erit adductus in judicium, cùm [93] manifeſtis in flagitiis tenebitur, alios eadem feciſſe dicet: illi exempla non deerunt: reipublicæ ſalus deerit, ſi improborum exemplis improbi judicio ac periculo liberabuntur.

208 Placent vobis hominum mores? placet ita geri magiſtratus, ut geruntur? placet ſocios ſic tractari, quod reſtat, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc à me opera conſumitur? quid ſedetis? cur non in media oratione mea conſurgitis, atque diſceditis? Vultis autem iſtorum audacias, ac libidines aliqua ex parte reſecare? Definite dubitare, utrum ſit utilius, propter multos improbos uni parcere, an unius improbi ſupplicio multorum improbitatem coërcere.

209 Tametſi quæ iſta ſunt exempla multorum? nam cùm in cauſa tanta, cùm in crimine maximo dici à defenſore cœptum eſt, factitatum eſſe aliquid: exſpectant ii, qui audiunt, exempla ex vetere memoria, & monumentis, ac litteris, plena dignitatis, plena antiquitatis. Hæc plurimùm ſolent & aucto- 90 ritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. Africanos mihi, & Catones, & Lælios commemorabis? & eos feciſſe idem dices? quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An, cùm eos non poteris; proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scævolam, M. Scaurum, Q. Metellum? qui omnes provincias habuerunt, & frumentum cellæ nomine imperaverunt. magna eſt hominum auctoritas, & tanta, ut etiam delicti ſuſpicionem tegere poſſit.

Non habes ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, 210 ullum auctorem iſtius æſtimationis. Quò me igitur, aut ad quæ exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum verſati ſunt in republica, cùm & optimi mores erant, & hominum exiſtimatio gravis habebatur, & judicia ſevera fiebant, ad hanc hominum licentiam, & libidinem me abducis? & in quos aliquid exempli populus Romanus ſtatui putat oportere, ab iis tu defenſionis exempla quæris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quæ probat populus Romanus exempla, non ea, quæ condemnat, ſequamur. Non circumſpiciam, [94] non quæram foris, cùm habeas judices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum: qui tanta auctoritate ſunt, tantis rebus geſtis, ut in illo antiquorum, & clariſſimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur.

Exempla quærimus, & ea non antiqua. modò uterque ho- 211 rum, exercitum habuit. Quære, Hortenſi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane verò? Q. Catulus frumento eſt uſus, pecuniam non coëgit. P. Servilius quinquennium exercitui cùm præeſſet, & iſta ratione innumerabilem pecuniam facere poſſet, non ſtatuit ſibi quidquam licere, quod non patrem ſuum, non avum Q. Metellum facere vidiſſet. C. Verres reperietur, qui, quod expediat, id licere dicat? quod nemo, niſi improbus, fecerit, id aliorum exemplo ſe feciſſe defendat? At in Sicilia factitatum eſt. Quæ eſt 91 iſta conditio Siciliæ? cur, quæ optimo jure, propter vetuſtatem, fidelitatem, propinquitatem eſſe debet, huic præcipua lex injuriæ definitur?

Sed in iſta ipſa Sicilia, non quæram exemplum foris: hoc 212 ipſo ex conſilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliæ provinciæ, cùm eſſes pro conſule, præfuiſti: num quæ in tuo imperio pecuniæ, cellæ nomine, coactæ ſunt? neque ego hoc in tua laude pono. alia ſunt tua facta, atque conſilia, ſumma laude digna: quibus illam tu provinciam afflictam & perditam erexiſti, atque recreaſti. nam hoc de cella, ne Lepidus quidem fecerat, cui tu ſucceſſiſti. Quæ ſunt tibi igitur exempla in Sicilia cellæ, ſi hoc crimen non modò Marcelli facto, ſed ne Lepidi quidem potes defendere?

An me ad M. Antonii æſtimationem frumenti, exactio- 213 nemque pecuniæ revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii. hoc enim mihi ſignificaſſe, & annuiſſe viſus eſt. Ex omnibuſne igitur populi Romani [95] prætoribus, proconſulibus, imperatoribus, M. Antonium delegiſti, & ejus unum improbiſſimum factum, quod imitarere? Et hîc utrum mihi difficile eſt dicere, an his exiſtimare, ita ſe in illo infinito imperio M. Antonium geſſiſſe, ut multo iſti pernicioſius ſit dicere, ſe in re improbiſſima voluiſſe Antonium imitari, quàm ſi defendere poſſit, nihil in vita ſe M. Antonii ſimile feciſſe. Homines in judiciis ad crimen defendendum, non, quid fecerit quiſpiam, proferre ſolent, [96] ſed quid probarit. Antonium, cùm mul-

92. *Ergo ut omittam.*] Mediam voculam reduxi, in prima Gruteriana lapſu typorum omiſſam, & hinc in poſterioribus quoque neglectam. *Gronov.*

93. *Manifeſtis in flagitiis tenebitur.*] Gulielmius accedit eis qui abjiciunt præpoſitionem *in*. rectè. ſed tamen nihil vetat eam retineri, cum habeant Pall. & edd. pleræque: denique ſic loquatur ſupra cap. 76. f. *Gruter.*

94. *Non quæram foris, cùm habeas judices principes, &c.*] Lamb. *foris. habeo judices*. neſcio an è ſcripto: interim reperio in Pal. ſec. & vett. edd. *non q. foris. habeas judices tecum princ.* nam pr. *habebis*. Idem.

95. *Prætoribus proconſulibus, &c.*] Eſt à Nanniano, ceteri *conſulibus*. Idem.

96. *Sed quid probarit.*] Ita Lambinus, non improbante Hotomano, mul-

multa contra ſociorum ſalutem, [97] multa contra utilitatem provinciarum & faceret, & cogitaret, in mediis ejus injuriis & cupiditatibus mors oppreſſit. Tu mihi, quaſi ejus omnia facta, atque conſilia ſenatus populuſque Romanus, judices, comprobarint, ita M. Antonii exemplo iſtius audaciam defendis.

2 At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem, & ſumma
4 prudentia præditum nominas: ſed tum idem feciſſe erit exiſtimandus, ſi eodem conſilio fecerit. Nam genus æſtimationis ipſum, à me numquam eſt reprehenſum: ſed ejus æquitas, aratorum commodo, & voluntate perpenditur. Non poteſt reprehendi ulla æſtimatio, quæ aratori non modò incommoda non eſt, ſed etiam grata eſt. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. [98] Cùm eſſet, ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut æſtimaret. remiſſior aliquanto ejus fuit æſtimatio, quàm annonæ. nam æſtimavit denariis III. Vides, eandem æſtimationem, propter temporis diſſimilitudinem, in illo laudis cauſam habere; in te, criminis: in illo, beneficii; in te, injuriæ?

5 Eodem tempore Antonius III denariis æſtimavit, poſt meſſem, ſumma in vilitate, cùm aratores frumentum dare gratis malebant. & ajebat, ſe tantidem æſtimaſſe, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: ſed eadem iſta æſtimatione, alter ſublevarat aratores, alter everterat. Quòd niſi omnis frumenti ratio ex temporibus eſſet, & annona, non ex numero, neque ex ſumma, conſideranda: numquam tam grati hi ſeſquimodii, Q. Hortenſi, fuiſſent: quos tu cùm ad menſuræ tam exiguam rationem populo Romano in capita deſcripſiſſes, gratiſſimum omnibus feciſti. caritas enim annonæ faciebat, ut iſtuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem iſtuc ſi in vilitate populo Romano largiri voluiſſes; deriſum tuum beneficium eſſet, atque contemptum.

3 Noli igitur dicere, iſtum idem feciſſe, quod Sacerdotem:
16 quoniam non eo tempore, neque [99] ſimili fecit annona. dicito potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu, & vix menſtruis cibariis fecerit, id iſtum per triennium feciſſe: & iſtius innocentiam M. Antonii facto, atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Peducæo, fortiſſimo, atque innocentiſſimo viro, quid dicetis? de quo quis umquam arator queſtus eſt? aut quis non ad hoc tempus innocentiſſimam omnium, diligentiſſimamque præturam illius hominis exiſtimavit? Biennium provinciam obtinuit, cum alter annus in vilitate, alter in ſumma caritate fuerit. num aut in vilitate nummum arator quiſquam dedit; aut in caritate de æſtimatione frumenti queſtus eſt? At uberiora cibaria facta ſunt caritate. Credo: neque id eſt novum, neque reprehendendum.

17 Modò C. Sentium vidimus, hominem vetere illa, ac ſingulari innocentia præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, ſiqua ad te lege venerunt: injuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen, & in judicium voco. Quod ſi ſuſpiciones injicere voletis, ad plures homines, & ad plures provincias crimen hoc pertinere: non ego iſtam defenſionem veſtram pertimeſcam, ſed me omnium provinciarum defenſorem eſſe profitebor. Etenim hoc dico, & magna voce dico: UBICUMQUE HOC FACTUM EST, IMPROBE FACTUM EST. QUICUMQUE HOC FECIT, SUPPLICIO DIGNUS EST.

94 Nam, per deos immortales! videte, judices, & proſpicite
18 animis, quid futurum ſit. multi magnas pecunias ab invitis civitatibus, atque ab invitis aratoribus iſta ratione, cellæ nomine, coëgerunt: (omnino ego neminem video, præter iſtum: ſed do hoc vobis, & concedo, eſſe multos:) in hoc homine rem adductam in judicium videtis. quid facere poteſtis? Utrùm, cùm judices ſitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere: an, cùm lex ſociorum cauſa rogata ſit, ſociorum querimonias non audire?

Verum hoc quoque vobis remitto. negligite præterita, ſi 219
vultis: ſed ne reliquas ſpes turbetis, atque omnes provincias evertatis; id providete, ne avaritiæ, quæ antehac occultis itineribus atque anguſtis uti ſolebat, auctoritate veſtra viam patefaciatis illuſtrem, atque latam. Nam ſi hoc probatis, & ſi hoc licere, pecunias iſto nomine capi, judicatis: certè hoc, quod adhuc nemo, niſi improbiſſimus, fecit, poſthac nemo, niſi ſtultiſſimus, non faciet. Improbi ſunt, qui pecunias contra leges cogunt: ſtulti, qui, quod licere judicatum eſt, prætermittunt.

Deinde, judices, videte, quàm infinitam ſitis hominibus 220
licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coëgit, erit abſolutus: quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos coget alius. quæ erit reprehenſio? in quo primùm injuriæ gradu reſiſtere incipiet ſeveritas judicis? quotus erit iſte denarius, qui non ſit ferendus, & in quo primùm æſtimationis iniquitas, atque improbitas reprehendatur? non enim à vobis ſumma, ſed genus æſtimationis erit comprobatum. neque hoc poteſtis judicare, ternis denariis æſtimare licere; denis non licere. ubi enim ſemel ab annonæ ratione, & ab aratorum voluntate res ad prætoris libidinem tranſlata eſt; non eſt jam in lege, atque in officio, ſed in voluntate hominum, atque avaritia poſitus modus æſtimandi. Quapropter 95
ſi vos ſemel in judicando finem æquitatis, & legis tranſieritis: ſcitote, vos nullum ceteris in æſtimando finem improbitatis & avaritiæ reliquiſſe.

Videte igitur, quàm multa ſimul à vobis poſtulentur. Ab- 221
ſolvite eum, qui ſe fateatur maximas pecunias cum ſumma ſociorum injuria cepiſſe. non eſt ſatis. Sunt alii quoque plures, qui idem fecerint. abſolvite etiam illos, ſiqui ſunt: ut uno judicio quàm plurimos improbos liberetis. Ne id quidem ſatis eſt. facite, ut ceteris poſthac idem liceat. licebit. [100] At hoc parum eſt. Permittite, ut liceat, quanti quiſque velit, tanti æſtimet. æſtimabit. Videtis jam profectò, judices, hac æſtimatione à vobis comprobata, neque modum poſthac avaritiæ cujuſquam, neque pœnam improbitatis futuram.

Quas ob res quid agis, Hortenſi? conſul es deſignatus: pro- 222
vinciam ſortitus es: de æſtimatione cùm dices frumenti, ſic te audiemus, quaſi id, quod ab iſto rectè factum eſſe defendes, te facturum profiteare, & quaſi, quod iſti licitum eſſe dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, ſi id licebit, nihil eſt, quod putetis quemquam poſthac commiſſurum, ut de pecuniis repetundis condemnari poſſit. Quantam enim quiſque concupierit pecuniam, tantam licebit per cellæ nomen æſtimationis magnitudine conſequatur.

At enim eſt quiddam, quod, etiam ſi palàm in defendendo 96
non dicit Hortenſius, tamen ita dicit, ut vos id ſuſpicari, & 223
cogitare poſſitis: pertinere hoc ad commodum ſenatorium: pertinere ad utilitatem eorum, qui judicent, qui in provinciis cum poteſtate, aut cum legatione ſe futuros aliquando arbitrentur. [1] Præclaros verò exiſtimas judices nos habere, quos alienis peccatis conceſſuros putes, quo facilius ipſos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id

multa enim facimus, quæ non probamus nobis, nedum aliis: ut pluribus oſtendi ad Taciti illud lib. I Annal. cap. 10. *ne ipſis quidem qui fecere laudatas &c.* vulgata, *probarint*; cui & ſuus ſanè ſenſus, ſua vis. *Grut.*

97. *Multa contra utilitatem.*] Eſt à Nan. item Pall. niſi quod ii, *voluntatem*, quod & in retrò cuſis, ſed deſtituebantur voce *multa.* Idem.

98. *Cum eſſet ante novum, tritici modius denariis quinque.*] Ita ferè Fabricianus, nam aliæ edd. ob notas valdè intricatæ. *Idem.*

99. *Simili fecit annona.*] Vulgata, *anno.* ſed alterum eſt à Nanniano, conjeceratque antea Hotomanus. *Idem.*

100. *At hoc parum eſt.*] Pal. ſec. *Ad hoc.* nimirum ſententia requirit: *Adhuc parum eſt.* itaque nihil eſt, cur non deinde ita excudatur. *Idem.*

1. *Præclaros verò exiſtimas.*] Ita liber vetus Lambino laudatus. ceteri *viros.* Idem.

2. *Rem-*

id ſocios, nationeſque exteras exiſtimare, ſi ſenatores judicent, hoc certè unum genus infinitæ pecuniæ per ſummam injuriam cogendæ, nullo modo poſſe reprehendi? Quod ſi ita eſt, quid poſſumus contra illum prætorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui [2] rempublicam ſiſtere negat poſſe, ni ad equeſtrem ordinem judicia referantur?

224 Quòd ſi ille hoc unum agitare cœperit, eſſe aliquod genus cogendæ pecuniæ, ſenatorum commune, & jam propè conceſſum ordini, quo genere ab ſociis maxima pecunia [3] per ſummam injuriam averratur: neque ullo modo ſenatoriis judiciis reprehendi poſſe, idque, dum equeſter ordo judicaret, numquam eſſe commiſſum: quis obſtet? quis erit tam cupidus veſtrûm, tam fautor ordinis, qui de transferendis judiciis
97 poſſit recuſare? Atque utinam poſſet aliqua ratione hoc crimen, quamvis falſa, modò humana, atque uſitata defendere! minore periculo veſtro, minore periculo provinciarum omnium, judicaretis. [4] Negaret hic æſtimatione ſe uſum? vos id crediſiſſe homini, non factum comprobaſſe videremini. nullo modo negare poteſt: urgetur à tota Sicilia: nemo eſt ex tanto numero aratorum, à quo pecunia cellæ nomine non ſit exacta.

225 Vellem etiam hoc poſſet dicere, nihil ad ſe iſtam rationem pertinere: per quæſtores rem frumentariam eſſe adminiſtratam: ne id quidem ei licet dicere: propterea quòd ipſius litteræ recitantur, ad civitates de ternis denariis miſſæ. Quæ eſt igitur defenſio? Feci quod arguis: coëgi pecunias maximas cellæ nomine: ſed hoc mihi licuit: vobis, ſi proſpicitis, licebit. Periculoſum provinciis, genus injuriæ confirmari judicio: pernicioſum noſtro ordini, populum Romanum exiſtimare, non poſſe eos homines, qui ipſi legibus teneantur, leges in judicando religioſè defendere. Atque iſto prætore, judices, non ſolùm æſtimandi frumenti modus non fuit, ſed ne imperandi quidem. neque enim id, quod debebatur, ſed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis litteris, & teſtimoniis civitatum, frumenti in cellam imperati. reperietis quinquies tanto, judices, amplius iſtum, quàm quantum ei in cellam ſumere licitum ſit, civitatibus imperaſſe. Quid ad hanc impudentiam addi poteſt, ſi & æſtimavit tanti, ut homines ferre non poſſent, & tanto plus, quàm erat ei conceſſum legibus, imperavit?

226 Quapropter, cognita tota re frumentaria, judices, jam facillimè perſpicere poteſtis, amiſſam eſſe populo Romano Siciliam, fructuoſiſſimam, atque opportuniſſimam provinciam, niſi eam vos iſtius damnatione recuperatis. Quid eſt enim Sicilia, ſi ei agri cultionem ſuſtuleris, & ſi aratorum numerum, ac nomen exſtinxeris? quid enim poteſt eſſe in calamitate reſidui, quod non ad miſeros aratores, iſto prætore, per ſummam injuriam, ignominiamque pervenerit? quibus, cùm decumas dare deberent, [5] vix ipſis decumæ relictæ ſunt: cùm pecunia deberetur, ſoluta non eſt: cùm optima æſtimatione ſenatus frumentum eos in cellam dare voluiſſet, etiam inſtrumenta agrorum vendere coacti ſunt.

Dixi jam antea, judices, ut has omnes injurias tollatis, tamen ipſam rationem arandi ſpe magis, & jucunditate quadam, quàm fructu, atque emolumento teneri. etenim ad incertum caſum, & eventum, certus quotannis labor, & certus ſumptus impenditur. annona porrò, pretium, niſi in calamitate fructuum, non habet. ſi autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, conſequitur vilitas in vendendis: ut aut malè vendendum intelligas, ſi proceſſit; aut malè perceptos fructus, ſi rectè licet vendere. Totæ autem res ruſticæ ejuſmodi ſunt, ut eas non ratio, neque labor, ſed res incertiſſimæ, venti, tempeſtateſque moderentur. Hinc cùm unæ decumæ [6] lege, & conditione trahantur: alteræ novis inſtitutis propter annonæ rationem imperentur: ematur præterea frumentum quotannis publicè: poſtremò etiam in cellam magiſtratibus & legatis imperetur: quid, aut quantum præterea eſt, quod aut liberum poſſit habere ille arator, ac dominus in poteſtate, ſuorum fructuum, aut in ipſis fructibus ſolutum? 98 227

Quòd ſi hæc feruntur omnia: ſi vobis potius, ac populo Romano, quàm ſibi, & ſuis commodis, opera, ſumptu, labore deſerviunt: etiamne hæc nova debent edicta, & imperia prætorum, & Apronii dominationem, & Veneriorum ſervorum furta, rapinaſque perferre? etiamne frumentum pro empto gratis dare? etiamne in cellam cùm cupiant gratis dare ultrò, pecuniam grandem dare? etiamne hæc tot detrimenta, atque damna cum maximis injuriis, contumeliiſque perferre? itaque hæc, judices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia deſertas, atque à dominis relictas eſſe cognoſciris: neque quidquam aliud agitur hoc judicio, niſi ut antiquiſſimi ſocii, fideliſſimique, Siculi, coloni populi Romani, atque aratores, veſtra ſeveritate, & diligentia, me duce, atque auctore, in agros, atque in ædes ſuas revertantur. 228

2. *Rempublicam ſiſtere.*] Lambinus hac lectione ad oram rejecta edit *ſubſiſtere*, non addito, cur tali judicio utatur, nec dubitarunt eum ſequi vel Gothofredus vel Gruterus. Quod ſi id factum auctoritate veterum librorum, aliquid ſaltem fateor eos habere, quod prætexant. Sed quum in Victorianis & Wechelina videam eſſe ſimplex (nec cauſa eſt, cur in illis dubitem ſic expreſſum ex MSStis,) idque ſit longe ſuavius in ore Latino, nec Ciceronem eo nunc putavi abſtinuiſſe. Adde paterna ad Livium 4, 12. *Gronov.*

3. *Per ſummam injuriam averratur.*] Sic Nannii membranæ. vulgata *auferatur*. malim *avertatur*, ſi prima non perplacet. *Grut.*

4. *Negaret hac æſtimatione ſe uſum?*] Prius editi *hic*: Lambinus *Si negaret hac æſtimatione &c.* à conjecturis procul dubio. antea enim publicarat, *Vellem negare poſſet æſtim. ſe uſum.* Idem.

5. *Vix ipſis decumæ relictæ.*] Vel invitis libris omnibus legit Lambinus, *ipſæ*. legat licet, dummodo nos adhæreamus lectioni receptæ. *Id.*

6. *Lege & conſuetudine trahantur.*] Vulgata *& conditione*. alterum exſtat in Nannianis. *Idem.* Nos tamen hoc Ciceronis putavimus inducti per ea, quæ monuit pater ad Livium lib. 34 cap. 23. *Gron.*

ACCUSATIONIS IN C. VERREM, LIBER QUARTUS, DE SIGNIS. ORATIO NONA.

1. 1. VENIO nunc ad iſtius, quemadmodum ipſe appellat, ſtudium: ut amici ejus, morbum, & inſaniam: ut Siculi, latrocinium. ego, quo nomine appellem, neſcio. rem vobis proponam: [1] vos eam ſuo, non nominis pondere penditote. genus ipſum priùs cognoſcite, judices: deinde fortaſſe non magnoperè quæretis, quo nomine appellandum putetis.

tetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis, tot familiis, tam copioſis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuiſſe: [2] ullam gemmam, aut margaritam; quidquam ex auro, aut ebore factum; ſignum ullum æneum, marmoreum, eburneum: nego ullam picturam [3] neque in tabula, neque textili fuiſſe, quin conquiſierit, inſpexerit: quod placitum ſit, abſtulerit.

2 Magnum videor dicere. attendite etiam, quemadmodum dicam. non enim verbi, neque criminis augendi cauſa complector omnia. cùm dico, nihil iſtum ejuſmodi rerum in tota provincia reliquiſſe, Latinè me ſcitote, non accuſatorie loqui. etiam planiùs: nihil in ædibus cujuſquam, ne in oppidis quidem: nihil in locis communibus, ne in fanis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum, denique nihil iſtum, [4] quod ad oculos, animumque acciderit, neque privati, neque publici, neque profani, neque ſacri, tota in Sicilia reliquiſſe.

3. Unde igitur potiùs incipiam, quàm ab ea civitate, quæ tibi una in amore, atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero, quam ex ipſis laudatoribus tuis? faciliùs enim perſpicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accuſant, qui perſequuntur: cùm apud tuos Mamertinos inveniare improbiſſi-
2 ma ratione eſſe prædatus. C. Hejus eſt Mamertinus (omnes hoc mihi facilè concedent, qui Meſſanam acceſſerunt) omnibus rebus in illa civitate ornatiſſimus. hujus domus eſt vel optima Meſſanæ, notiſſima quidem certè, & noſtris hominibus apertiſſima, maximeque hoſpitalis. ea domus ante adventum iſtius ſic ornata fuit, ut urbi quoque eſſet ornamento. nam ipſa Meſſana, quæ ſitu, mœnibus, portuque ornata ſit, ab his rebus, quibus iſte delectatur, ſanè vacua, atque nuda eſt.

4 Erat apud Hejum ſacrarium magna cum dignitate in ædibus, à majoribus traditum, perantiquum: in quo ſigna pulcherrima quattuor, ſummo artificio, ſumma nobilitate: quæ non modò iſtum hominem, ingenioſum, atque intelligentem, verùm etiam quemvis noſtrûm, quos iſte idiotas appellat, delectare poſſent: unum [5] Cupidinis, marmoreum, Praxitelis: (nimirum didici etiam, dum in iſtum inquiro, artificum nomina) idem, opinor, artifex ejuſdem modi Cupidinem fecit illum, qui eſt Theſpiis, propter quem Theſpiæ viſuntur. nam alia viſendi cauſa nulla eſt. Itaque ille L. Mummius, [6] cùm Theſpiis ea, quæ ad ædem Felicitatis ſunt, ceteraque profana ex illo oppido ſigna tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quòd erat conſecratus, non attigit.

3 Verùm, ut ad illud ſacrarium redeam, ſignum erat hoc, quod
5 dico, Cupidinis è marmore: ex altera parte Hercules egregiè factus eſt ex ære. is dicebatur eſſe Myronis, ut opinor: [7] & certè. ante hoſce deos erant arulæ, quæ cuivis ſacrarii religionem ſignificare poſſent. erant ænea præterea duo ſigna, non maxima, verùm eximia venuſtate, virginali habitu atque veſtitu, quæ manibus ſublatis ſacra quædam more Athenienſium virginum repoſita in capitibus ſuſtinebant. [8] Canephorœ ipſæ vocabantur. ſed earum [9] artificem quem? quemnam? rectè admones: Polycletum eſſe dicebant. Meſſanam ut quiſque noſtrum venerat, hæc viſere ſolebat: [10] omnibus hæc ad viſendum patebant quotidie: domus erat non domino magis ornamento, quàm civitati.

C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentiſſimam ſcimus 6
fuiſſe, uſus eſt hoc Cupidine tamdiu, dum forum diis immortalibus, populoque Romano habuit ornatum: &, cùm eſſet hoſpes Hejorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis uſus eſt ad commodandum, ſic ipſe [11] diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobiles ejuſmodi, judices: & quid dico nuper? immo verò modò, ac planè paullo antè vidimus: qui forum, ac baſilicas non ſpoliis provinciarum, ſed ornamentis amicorum, commodis hoſpitum, non furtis nocentium, ornarent: qui tamen ſigna, atque ornamenta ſua cuique reddebant: non ablata ex urbibus ſociorum, quatridui cauſa, per ſimulationem ædilitatis; domum deinde, atque ad ſuas villas auferebant.

Hæc omnia, quæ dixi, ſigna, judices, ab Hejo de ſacrario 7
Verres abſtulit: nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud ullum tamen, præter unum pervetus ligneum, Bonam Fortu-
nam, ut opinor. eam iſte habere domi ſuæ noluit. Prò deûm, 4
hominumque fidem! quid hoc eſt? quæ hæc cauſa? quæ hæc impudentia eſt? [12] quæ dico ſigna, antequàm abs te ſublata ſunt, Meſſanam cum imperio nemo venit, quin viderit. tot prætores, tot conſules in Sicilia, tum in pace, tum etiam in bello fuerunt; tot homines cujuſque modi: non loquor de integris, innocentibus, religioſis: tot cupidi, tot improbi, tot audaces: quorum nemo ſibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis viſus eſt, qui ex illo ſacrario quidquam poſcere, aut tollere, aut attingere auderet. Verres quod ubique erit pulcherrimum, auferet? nihil habere præterea cuiquam licebit? tot domus locupletiſſimas domus iſtius una capiet? idcircò nemo ſuperiorum attigit, ut iſte tolleret? ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Verres poſſet auferre? At non requirebat ille Cupido lenonis domum, ac meretriciam diſciplinam: facile illo ſacrario patrio continebatur: Hejo ſe à majoribus relictum eſſe ſciebat. [13] ad hereditatem ſacrorum non quærebat meretricis heredem.

Sed quid ego tam vehementer invehor? verbo jam uno re- 8
pellar. Emi, inquit. O dii immortales! præclaram defenſionem! mercatorem cum imperio, ac ſecuribus in provinciam miſimus: qui omnia ſigna, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coëmeret: nihil cuiquam relinqueret. hæc enim mihi ad omnia defenſio patefieri videtur, emiſſe. Primùm, ſi id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris: quoniam in toto hoc genere hac una defenſione uſurus es: quæro, cujuſmodi tu judicia Romæ putaris eſſe, ſi tibi hoc quemquam conceſſurum putaſti, te in prætura, atque imperio, tot res, tam pretioſas, omnes denique res, quæ alicujus pretii fuerint, tota ex provincia coëmiſſe.

Vi-

1. *Vos enim ſuo, non nominis pondere.*] Ita primus legendum cenſuit Turnebus libro XXV cap. 5. ex mſſ. cui adſentitur Giſanius ad Lucretium, neque aliter liber Cujacii Hittorpiique. vulgatum prius, *ſuo nominis pondere*, cui aſſentiuntur Pall. & Gruterianus. *Gruter.*

2. *Ullam gemmam aut margaritam.*] Sic iterum iidem libri H. & C. nam prius cuſi præpoſita poſtpoſitaque voce, *nego ullam gem. aut marg. fuiſſe, aut*, à liberalitate ſcilicet ſcribarum. *Idem.*

3. *Neque in tabula, neque textili fuiſſe.*] Et hoc ab iiſdem, quibus ſuffragatur & Turnebianus. Vulgata, *tabulis, neque textilem.* Idem.

4. *Quod ad oculos animumque acciderit.*] Haud aliter præter Lambinianos, H. & C. quippe retro cuſi, *quæ oculos animumque accenderint*, quod & in mſſ. noſtris: qui cum exarati fuerint in Italia, confitendum eſt Gallica atque Belgica exemplaria deſcripta ex aliis authenticis, aut minus ſibi permiſiſſe ſcribas in excipiendo. *Idem.*

5. *Cupidinis marmoreum Praxitelis.* Cujacii liber *Praxitele*, unde fingebat Gulielmius *Praxitelæ*. non ineptè. *Idem.*

6. *Cùm Theſpiis ea quæ ad ædem*] Pall. edd. que vett. *cum Theſpiadæ quæ ad ædem*, Grut. *cum Theſpiæ quæ ad æd.* adeò ut ferè accedam Turnebo, emendanti ex veteri libro, *cum Theſpiadas quæ ad ædem.* *Idem.*

7. *Et certe: ante hoſce Deos erant arulæ.*] Placuit Turnebo, reſtatque in Cujac. ineptè aliæ editiones *tabulæ*. arulæ enim indices religionis; ſuper quas ſcilicet aromata exurerentur. *Idem.*

8. *Canephoræ.*] Sic uno ore omnes mſſ. noſtri. vulgo *Canephoræ*, male. conſulatur Turnebus lib. XXV cap. 5. *Idem.*

9. *Artificem: quem? quemnam?*] Ita laudat Quintilianus, & Iulius Ruffinianus, & Donatus: neque aliter codex Cujacii. vulgata *quem* excluſerat, neque comparet in noſtris *Idem.*

10. *Omnibus hæc ad viſendum patebant.*] Aſſentior Iureto arbitranti Notis ad lib. 11 Symmachi Epiſt. 46 illud *ad viſendum*, ortum à gloſſa. *Idem.*

11. *Diligens fuit ad reportandum.*] Adblanditur mihi lectio Cujaciani cod. *reponendum.* Idem.

12. *Quæ dico ſigna.*] Vox *dico* ſi ejiciatur, nihil diſceſſerit de ſententia. *Idem.*

13. *Ad hereditatem ſacrorum.*] Vetus editio & Pall *an hereditatem ſacr.* Grut. *in hereditatem.* Cujacii liber, *in hereditate*, quod vide-

datur

5 Videte majorum diligentiam, qui nihil dum etiam iſtiuſ-
9 modi ſuſpicabantur: verumtamen ea, quæ parvis in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum poteſtate, aut legatione in provinciam eſſet profectus, tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: ut veſtem; præbebatur enim legibus. mancipium putaverunt; quo & omnes utimur, & non præbetur à populo. ſanxerunt, NEQVIS EMERET MANCIPIVM, NISI IN DEMORTVI LOCVM. ſi qui Romæ eſſet demortuus? immò, ſi quis ibidem. non enim te inſtruere domum tuam voluerunt in provincia; ſed illum uſum provinciæ ſupplere.

10 Quæ fuit cauſa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? hæc, judices, quòd putabant ereptionem eſſe, non emptionem, cùm venditori ſuo arbitratu vendere non liceret. in provinciis intelligebant, ſi is, qui eſſet cum imperio ac poteſtate, quod apud quemque eſſet, emere vellet, idque ei liceret: fore, uti, quod quiſque vellet, ſive eſſet venale, ſive non eſſet, quanti vellet, auferret. Dicit aliquis, Noli iſto modo agere cum Verre. noli ejus facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, ut impunè emerit, modò ut bona ratione emerit, nihil pro poteſtate, nihil ab invito, nihil per injuriam. Sic agam. ſi quid venale habuit Hejus, ſi id, quanti æſtimabat, tanti vendidit: deſino quærere, cur emeris.

6 Quid igitur nobis faciundum eſt? num argumentis utendum
11 in re ejuſmodi? quærendum eſt, credo, Hejus iſte num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit: ſi fecit, num tanta difficultas eum rei nummariæ tenuerit, tanta egeſtas, [14] tanta vis oppreſſerit, ut ſacrarium ſuum ſpoliaret: ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem feciſſe nullam: vendidiſſe, præter fructus ſuos, nihil umquam: non modò in ære alieno nullo, ſed in ſuis nummis multis eſſe ac ſemper fuiſſe. ſi hæc contrà, ac dico, eſſent omnia: tamen illum hæc, quæ tot annos in familia, ſacrarioque majorum fuiſſent, venditurum non fuiſſe. Quid ſi magnitudine pecuniæ perſuaſum eſt ei? veriſimile non eſt, ut ille homo tam locuples, tam honeſtus, religioni ſuæ, monumentiſque majorum pecuniam anteponeret.

12 Sunt iſta: verumtamen abducuntur homines nonnumquam etiam ab inſtitutis ſuis magnitudine pecuniæ. Videamus, quanta iſta pecunia fuit, quæ potuerit Hejum, hominem maximè locupletem, minimè avarum, ab humanitate, à pietate, ab religione deducere. Ita juſſiſti, opinor, ipſum in tabulas referre: HAEC OMNIA [15] SIGNA PRAXITELIS, MYRONIS, POLYCLETI, [16] H-S VI MILL. ET IↃ VERRI VENDITA SVNT. Recita ex tabulis. TABVLAE HEII. Juvat me, hæc præclara nomina artificum, quæ iſti ad cælum ferunt, Verris æſtimatione ſic concidiſſe. Cupidinem Praxitelis H-S CIↃ IↃC. profectò hinc natum eſt, *Malo emere, quàm rogare.*

7 Dicet aliquis, Quid? tu iſta permagno æſtimas? Ego verò
13 ad meam rationem, uſumque non æſtimo. verumtamen à vobis ita arbitror ſpectari oportere, quanti hæc eorum judicio, qui ſtudioſi ſunt harum rerum, æſtimentur: quanti venire ſoleant: quanti hæc ipſa, ſi palàm, libereque venirent, venire poſſent: denique ipſe Verres quanti æſtimet. numquam enim, ſi denariis quadringentis Cupidinem illum putaſſet, [17] commiſiſſet, ut propter eum, in ſermonem hominum, atque in tantam vituperationem veniret.

14 Quis veſtrûm igitur neſcit, quanti hæc æſtimentur? In auctione ſignum æneum non magnum H-S CXX millibus venire non vidimus? Quid ſi velim nominare homines, qui aut non minoris, aut etiam pluris emerint? nonne poſſum? etenim qui modus eſt in his rebus cupiditatis, idem eſt æſtimationis. difficile eſt enim finem facere pretio, niſi libidini feceris. Video igitur Hejum, neque voluntate, neque difficultate aliqua temporis, neque magnitudine pecuniæ adductum eſſe, ut hæc ſigna venderet: teque iſta ſimulatione emptionis, vi, metu, imperio, faſcibus, ab homine eo, quem una cùm cæteris ſociis non ſolùm poteſtati tuæ, ſed etiam fidei populus Romanus commiſerat, eripuiſſe, atque abſtuliſſe.

Quid mihi tam optandum, judices, poteſt eſſe in hoc cri- 15
mine, quam ut hæc eadem dicat ipſe Hejus? nihil profectò. ſed ne difficilia optemus. Hejus eſt Mamertinus: Mamertina civitas iſtum publicè communi conſilio ſola laudat: omnibus ipſe ceteris Siculis odio eſt: ab his ſolis amatur. Ejus autem legationis, quæ ad iſtum laudandum miſſa eſt, princeps eſt Hejus. Etenim eſt primus civitatis. ne fortè, dum publicis mandatis ſerviat, de privatis injuriis reticeat.

Hæc cùm ſcirem & cogitarem, commiſi tamen me, judi- 16
ces, Hejo. produxi eum prima actione: neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Hejus reſpondere, ſi eſſet improbus, ſi ſui diſſimilis? ſigna illa domi ſuæ eſſe, non apud Verrem? quî poterat quidquam ejuſmodi dicere? ut homo turpiſſimus eſſet, impudentiſſimeque mentiretur, hoc diceret: illa ſe habuiſſe venalia, eaque ſeſe, quanti voluerit, vendidiſſe. Homo domi ſuæ nobiliſſimus, qui vos de religione ſua, ac dignitate verè exiſtimare maximè vellet, primò dixit ſe iſtum publicè laudare, quòd ſibi ita mandatum eſſet: deinde neque ſe illa habuiſſe venalia, neque ulla conditione, ſi, utrum vellet, liceret, adduci umquam potuiſſe, ut venderet illa, quæ in ſacrario fuiſſent à majoribus ſuis relicta, & tradita.

Quid ſedes, Verres? quid exſpectas? quid te à Centuripina 8
civitate, à Catinenſi, ab Haleſina, ab Tyndaritana, Ennenſi, 17
Agyrinenſi, ceteriſque Siciliæ civitatibus circumveniri, atque opprimi dicis? tua te altera patria, quemadmodum dicere ſolebas, Meſſana circumvenit: tua, inquam, Meſſana, tuorum adjutrix ſcelerum, libidinum teſtis, prædarum ac furtorum receptrix. adeſt enim vir ampliſſimus ejus civitatis, legatus, hujuſce judicii cauſa domo miſſus, princeps laudationis tuæ: qui te publicè laudat. ita enim mandatum, atque imperatum eſt. tametſi rogatus de Cybea, tenetis memoria, quid reſponderit: ædificatam publicis operis, publicè coactis, eique ædificandæ publicè Mamertinum ſenatorem præfuiſſe. Idem ad vos privatim, judices, confugit: utitur hac lege, [18] qua judicium eſt communis, & privatæ rei ſociorum. tametſi lex eſt de pecuniis repetundis, ille ſe negat pecuniam repetere; quam ereptam non tantopere deſiderat: ſacra ſe majorum ſuorum repetere abs te dicit: deos penates à te patrios repoſcit.

Ecqui pudor eſt? ecqua religio, Verres? ecqui metus? habi- 18
taſti apud Hejum Meſſanæ: res illum divinas apud eos deos in ſuo ſacrario [19] propè quotidie facere vidiſti. non movetur pecunia: denique quæ ornamenti cauſa fuerunt, non requirit: [20] habe Canephoros: deorum ſimulacra reſtitue. Quæ quia dixit, quia tempore dato, modeſtè apud vos, ſocius, amicuſque populi Romani queſtus eſt: quia religioni ſuæ non modò in diis patriis repetundis; ſed etiam in ipſo jurejurando, ac teſtimonio, proximus fuit: hominem miſſum ab iſto ſcitote eſſe

---

batur probatum Gulielmio. *Gruter.*

14. *Tanta vis oppreſſerit.*] Sic noſtri tres, editique. Cujac. *preſſerit*, nec diſplicuit Gulielmio. *Idem.*

15. *Signa Praxitelis.*] Mſſ. Cujac. *Praxiteli*, quomodo ſæpe locutos antiquos, multis exemplis oſtendit Rivius, caſtigationibus in Ciceronem. ideoque mox, ex eod. forſan codice, ſic repoſuit Lambinus. *Idem.*

16. H-S VI *millibus*, & IↃ.] Sic legendum bene monuit Hotomanus, nam illud & IↃ vulgatis deeſt. ejus loco erat in Cujac. *mill.* III CIↃ, qui idem, loco *vendita ſunt*, ſcriptum habet *vendita, ſed retulit.* Idem.

17. *Commiſiſſet, ut propter eum.*] Liber Cujacii *commiſſet*, quod animadvertendum adnotavit Gulielmius. *Idem.*

18. *Qua judicium eſt communis, & privata rei ſociorum.*] Haud aliter vulgata, verum antiquius cuſi, *communis: arte ſociorum*, Lambinus citat è mſſ. ſuo, *qua jud. eſt munia arce ſociorum*, refingitque in, *utitur hac lege, tanquam communi arce ſociorum:* quod & recepit in contextum. malim ego cum Pal. ſec. *qua judicium eſt, communi arce ſociorum:* præſertim cum ei reſpondeat item Pal. pr. & liber Gruteri, niſi quod ii, *communis arce.* ut forte reſcribendum ſit, *qua judicium eſt communis arx ſociorum.* Idem.

19. *Propè quotidie facere vid.*] Cujacii liber, *cottidianò.* quod rectum eſt Gulielmio. ita enim *annò, hornò*, adverbialiter dici. *Idem.*

20. *Habe Canephoros.*] Pronomen *tibi* non eſt in Pall. aut Grut. neque

eſſe Meſſanam de legatis unum, illum ipſum, qui navi iſtius ædificandæ publicè præfuit, qui à ſenatu peteret, ut Hejus ignominia afficeretur.

Homo amentiſſime, quid putaſti? te impetraturum? quanti is à civibus ſuis fieret, quanti auctoritas ejus haberetur, ignorabas? Verùm fac te impetraviſſe: fac aliquid gravius in Hejum ſtatuiſſe Mamertinos: quantam putas auctoritatem laudationis eorum futuram, ſi in eum, quem conſtet verum pro teſtimonio dixiſſe, pœnam conſtituerint? tametſi quæ eſt iſta laudatio, cùm laudator interrogatus lædat, neceſſe eſt? Quid? iſti laudatores tui, nonne teſtes mei ſunt? Hejus eſt laudator: læſit graviſſime. producam ceteros: reticebunt, quæ poterunt, libenter: dicent, [21] quæ neceſſe erit, ingratis. Negent iſti onerariam navem maximam ædificatam eſſe Meſſanæ? negent, ſi poſſint. negent ei navi faciundæ ſenatorem Mamertinum publicè præfuiſſe? utinam negent! Sunt etiam cetera, quæ malo integra reſervare, ut quàm minimum ſit illis temporis ad meditandum, confirmandumque perjurium.

Hæc tibi laudatio procedat in numerum. hi te homines auctoritate ſua ſublevent: qui te neque debent adjuvare, ſi poſſint: neque poſſunt, ſi velint: quibus tu privatim injurias plurimas, contumeliaſque impoſuiſti: quo in oppido multas familias in perpetuum infames tuis ſtupris, flagitiiſque feciſti. At publicè commodaſti. Non ſine magno quidem reipublicæ provinciæque Siciliæ detrimento. Tritici modiûm LX millia empta populo Romano dare debebant, & ſolebant. abs te ſolo remiſſum eſt. Reſpublica detrimentum fecit, quòd per te imperii jus una in civitate imminutum eſt: Siculi, quòd hoc non de ſumma frumenti detractum eſt, ſed tranſlatum in Centuripinos, & Haleſinos, immunes populos: & hoc plus impoſitum, quàm ferre poſſent.

Navem imperare ex fœdere debuiſti. remiſiſti in triennium. militem nullum umquam popoſciſti per tot annos. feciſti item, uti prædones ſolent: qui cùm communes hoſtes ſint omnium, tamen aliquos ſibi inſtituunt amicos, quibus non modò parcant, verùm etiam præda quos augeant, & eos maximè, qui habent oppidum opportuno loco, quò ſæpè adeundum ſit navibus, nonnumquam etiam neceſſariò. Phaſelis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum, atque prædonum: Lycii illam, Græci homines, incolebant. ſed quòd erat ejuſmodi loco, atque ita projecta in altum, ut & [22] exeuntes è Cilicia prædones ſæpe ad eam neceſſariò devenirent: &, cùm ex hiſce ſe locis reciperent, eòdem deferrentur: aſciverunt illud ſibi oppidum piratæ, primò commercio, deinde etiam ſocietate.

Mamertina civitas, improba antea non erat: etiam erat inimica improborum: quæ C. Catonis, illius, qui conſul fuit, impedimenta retinuit. at cujus hominis? clariſſimi, [23] potentiſſimique; qui tamen cùm conſul fuiſſet, condemnatus eſt. Ita C. Cato, duorum hominum clariſſimorum nepos, L. Paulli, & M. Catonis, & P. Africani ſororis filius (quo damnato, tum, cùm ſevera judicia fiebant) H-S XVIII millibus lis æſtimata eſt. [24] huic Mamertini irati fuerunt; qui majorem ſumptum, quàm, quanti Catonis lis æſtimata eſt, [25] in Timarchidis prandium ſæpe fecerunt.

Verùm hæc civitas iſti prædoni, ac piratæ Sicilienſi Phaſelis 23
fuit. huc omnia undique deportabantur; apud iſtos relinquebantur: quod celari opus erat, habebant ſepoſitum, ac reconditum: per iſtos, quæ volebat, in navem clàm imponenda, occultè exportanda curabat: navim denique maximam, quam onuſtam furtis in Italiam mitteret, apud iſtos faciendam, ædificandamque curavit. pro hiſce rebus, vacatio data eſt ab iſto ſumptus, laboris, militiæ, rerum denique omnium. per triennium ſoli non modò in Sicilia, verùm, ut opinio mea fert, his quidem temporibus, in omni orbe terrarum, vacui, expertes, ſoluti ac liberi fuerunt ab omni ſumptu, moleſtia, munere.

Hinc illa Verrea nata ſunt: [26] hinc in convivium Sex. Comi- 24
nium protrahi juſſit, in quem ſcyphum de manu jacere conatus eſt: quem obtorta gula de convivio in vincula, atque in tenebras abripi juſſit. hinc illa crux, in quam civem Romanum iſte, multis inſpectantibus, ſuſtulit: quam non auſus eſt uſquam defigere, niſi apud eos, quibuſcum omnia ſcelera ſua, ac latrocinia communicaſſet. Laudatum etiam vos quemquam 11
venire audetis? qua auctoritate? utrùm, quam apud ſenatorium ordinem, an quam apud populum Romanum habere debetis?

Ecquæ civitas eſt, [27] non in provinciis noſtris, verùm in ul- 25
timis nationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam tam immanis, ac barbara: Rex denique ecquis eſt, qui ſenatorem populi Romani [28] tecto, ac domo non invitet? qui honos non homini ſolùm habetur, ſed primùm populo Romano, cujus beneficio nos in hunc ordinem venimus: deinde ordinis auctoritati, quæ niſi gravis erit [29] apud ſocios, in exteras nationes, ubi erit imperii nomen & dignitas? Mamertini me publicè non invitarunt. me cùm dico, leve eſt. Senatorem populi Romani ſi non invitaverunt, honorem debitum detraxerunt, [30] non homini, ſed ordini. Nam ipſi Tullio patebat domus locupletiſſima, & ampliſſima [31] Cn. Pompeii Baſiliſci: quò, etiam ſi eſſet invitatus à vobis, tamen devertiſſet. erat etiam Parcenniorum, qui nunc item Pompeii ſunt, domus honeſtiſſima: quò L. frater meus ſumma illorum voluntate devertit. Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in veſtro oppido jacuit, & pernoctavit in publico. nulla hoc civitas umquam alia commiſit. Amicum enim noſtrum in judicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, interpretabere in minuendo honore ſenatorio?

Verùm hæc tum queremur, ſi quid de vobis per eum ordinem 26
agetur, qui ordo à vobis adhuc ſolis contemptus eſt. In populi Romani quidem conſpectum, quo ore vos commiſiſtis? nec priùs illam crucem, quæ etiam nunc civis Romani ſanguine redundat; quæ fixa eſt ad portum, urbemque veſtram, revelliſtis, neque in profundum abjeciſtis, locumque illum omnem expiaſtis, quàm Romam, atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum ſolo fœderato, atque pacato monumentum iſtius crudelitatis conſtitutum eſt. veſtrane urbs electa eſt, ad quam cùm adirent ex Italia, crucem civis Romani priùs, quàm quemquam amicum populi Romani viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati invidetis, item incolis ve-

neque agnoſcunt vetuſtè cuſi. ideoque delevi. *Grut.*

21. *Quæ neceſſe erit, ingratis.*] Lambinus, *ingratiis*, ſed præter mſſ. vetuſtius præterea cuſi habent, *gratis*; neque aliter ſcripti noſtri: teſtaturque idem de ſuis aliorumque Hotomanus. *Idem.*

22. *Exeuntes ex Cilicia prædones.*] Editiones Lambini, *Sicilia*: ſed præter verum & libros ſcriptos vulgatoſque. *Idem.*

23. *Potentiſſimique.*] Editi olim, & Pall. cum Gr. *potentiſſimi quoque.* Cujacianus, qui idem ut puto, cum mſſ. Lambinianis, *ac potentiſſimi.* Idem.

24. *Huic Mamertini irati fuerunt.*] Applicantur ab aliis iſthæc Verri. nos Catoni accommodanda duximus. ſanè Lambinianus codex, item Cujacianus, nec non Gruterianus, haud agnoſcunt illud negativum hactenus vulgatarum, *irati non fuerunt*: itaque expunxi. *Idem.*

25. *In Timarchidis prandium.*] Lambinus è libris antiquis, id eſt, ut dixi Cujaciano, reponit *Timarchidi*, veteri ratione ſcribendi, de qua & ſupra memini. *Idem.*

26. *Hinc in convivium.*] Sic quidem editi hujus ætatis, at ſuperioris, *quod in conviv.* Idem.

27. *Non in provinciis noſtris.*] Recepta lectio, *non modo in pr.* ſed frequenter particula talis ſubanditur: abeſtque Cujaciano, item Lambinianis. *Idem.*

28. *Tecto ac domo non invitet.*] Venuſtè dictum, & idiotiſmo: cùm uſitatius fuiſſet, *in tectum ac domum*; quod qui huc intrudere conantur nugas agunt. non abſimile illud Terentii Eunucho: *Veſtem omnem miſeræ diſcidit: tum ipſam capillo conſcidit.* ubi videatur Donatus. *Gulielmius.* Idem.

29. *Apud ſocios in exteras nationes.*] Eſt à Pall. & Grut. item antiquitus impreſſis. alii, *apud ſoc. atque exteras nat.* Cujac. *& exteras*, quod admiſit Lambinus. *Idem.*

30. *Non homini, ſed ordini.*] Ineptè editiones Lambinianæ *nomini*, & contra alias; ne addam etiam mſſ. noſtros. *Idem.*

31. *Cn. Pompeii Baſiliſci*] Mallet Gulielmius, *Raſili*, nam liber Cujac. *Baſiliti*. Pal. pr. *Baſilici*. Idem.

32. *A Phi-*

veſtris, civibus Romanis oſtendere ſoletis: quo minus ſibi arrogent, minuſque vos deſpiciant, cùm videant jus civitatis illo ſupplicio eſſe mactatum.

12 Verùm hæc emiſſe te dicis. Quid? illa Attalica, tota Sicilia
27 nominata ab eodem Hejo, peripetaſmata emere oblitus es? ſicuit eodem modo, ut ſigna. Quid enim actum eſt? an litteris peperciſti? Verùm hominem amentem hoc fugit: minus clarum putavit fore, quod de armario, quàm quod de ſacrario eſſet ablatum. At quomodo abſtulit? non poſſum dicere planiùs, quàm ipſe apud vos dixit Hejus. cùm quæſiſſem, numquid aliud de bonis ejus perveniſſet ad Verrem, reſpondit iſtum ad ſe miſiſſe, ut ſibi mitteret Agrigentum peripetaſmata. Quæſivi an miſiſſet. reſpondit id, quod neceſſe erat, ſcilicet dicto audientem fuiſſe prætori: miſiſſe. Rogavi, perveniſſentne Agrigentum: dixit perveniſſe. Quæſivi, an domum revertiſſent. negavit adhuc revertiſſe. Riſus populi, atque admurmuratio omnium facta eſt.

28 Hìc tibi in mentem non venit, jubere, ut hæc quoque referret, H-S VI millibus IↃ ſe tibi vendidiſſe? metuiſti, ne æs alienum tibi creſceret, ſi H-S VI millibus IↃ tibi conſtarent ea, quæ tu facilè poſſes vendere H-S CC millibus? fuit tanti, mihi crede. haberes quod defenderes: nemo quæreret, quanti illa res eſſet. ſi modò te poſſes docere emiſſe: facilè cui velles, tuam cauſam, & factum probares. nunc de peripetaſmatis quemadmodum te expedias, non habes.

29 Quid? [32] à Philarcho Centuripino, homine locuplete, ac nobili, phaleras pulcherrimè factas, quæ regis Hieronis fuiſſe dicuntur, utrùm tandem abſtuliſti, an emiſti? In Sicilia quidem cùm eſſem, ſic à Centuripinis, ſic à ceteris audiebam (non enim parum res erat clara) tam te has phaleras à Philarcho Centuripino abſtuliſſe dicebant, quàm alias item nobiles ab Ariſto Panormitano, quàm tertias à Cratippo Tyndaritano. Etenim ſi Philarchus vendidiſſet, non ei, poſteaquam reus factus es, redditurum te promiſiſſes. quod quia vidiſti plures ſcire, cogitaſti, ſi ei reddidiſſes, [33] te minus habiturum, rem nihilominus teſtatam futuram: non reddidiſti. dixit Philarchus pro teſtimonio, ſe, quòd noſſet tuum iſtum morbum, [34] ut amici tui appellant, ſtudioſè cupiſſe te celare de phaleris: cùm abs te appellatus eſſet, negaſſe habere ſeſe: apud alium quoque eas habuiſſe depoſitas, ne quà invenirentur: tuam tantam fuiſſe ſagacitatem, ut eas per illum ipſum inſpiceres, ubi erant depoſitæ: tum ſe deprehenſum negare non potuiſſe: ita ab ſe invito ablatas phaleras gratis.

13 Jam ut hæc omnia reperire, ac perſcrutari ſolitus ſit, judi-
30 ces, eſt operæ pretium cognoſcere. Cibyratæ ſunt fratres quidam, Tlepolemus, & Hiero: quorum alterum fingere opinor e cera ſolitum eſſe, alterum eſſe pictorem. hoſce opinor Cibyræ, cùm in ſuſpicionem veniſſent ſuis civibus fanum expilaſſe Apollinis, veritos pœnam judicii ac legis, domo profugiſſe. quòd Verrem artificii ſui cupidum cognoverant tum, cùm iſte, id quod ex teſtibus didiciſtis, Cibyram cum inanibus ſyngraphis venerat, domo profugientes ad eum ſe exſules, cùm iſte eſſet in Aſia, contulerunt. habuit ſecum eos ab illo tempore: & in legationis prædis, atque furtis, multùm illorum opera, conſilioque uſus eſt.

31 Hi ſunt illi, quibus, in tabulis retulit ſeſe Q. Tadius dediſſe juſſu iſtius, Græcis pictoribus. Eos jam bene cognitos, & re probatos ſecum in Siciliam duxit. Quò poſteaquàm venerunt, mirandum in modum canes venaticos diceres: ita odorabantur omnia, & pervestigabant, ut, [35] ubi quidque eſſet, aliqua ratione invenirent. aliud minitando, aliud pollicendo, aliud per ſervos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant. quidquid illis placuerat, perdendum erat. nihil aliud optabant quorum poſcebatur argentum, niſi ut Hieroni, & Tlepolemo diſplicèret.

Verè mehercules hoc, judices, dicam. memini Pamphilum 14
Lilybætanum, hoſpitem meum, & amicum, nobilem homi- 32
nem, mihi narrare: cùm iſte ab ſeſe hydriam Boëti manu factam, præclato opere, & grandi pondere, per poteſtatem abſtuliſſet, ſe ſanè triſtem, & conturbatum, domum revertiſſe, quòd vas ejuſmodi, quod ſibi à patre, & à majoribus eſſet relictum, quo ſolitus eſſet uti ad feſtos dies, ad hoſpitum adventum, à ſe eſſet ablatum. Cùm ſederem, inquit, domi triſtis, accurrit Venerius: jubet me ſcyphos ſigillatos ad prætorem ſtatim afferre. permotus ſum, inquit: binos habebam: jubeo promi utroſque, ne quid plus mali naſceretur, & mecum ad prætoris domum ferri. eò cùm venio, prætor quieſcebat: fratres illi Cibyratæ inambulabant. qui, me ubi viderunt, Ubi ſunt, Pamphile, inquiunt, ſcyphi? oſtendo triſtis. laudant. incipio queri, me nihil habiturum, quod alicujus eſſet pretii, ſi etiam ſcyphi eſſent ablati. tum illi, ubi me conturbatum vident: *Quid vis nobis dare, ut iſti abs te ne auferantur?* [36] ne multa, ſeſtertios CC me, inquit, popoſcerunt: dixi me daturum C. Vocat interea prætor: ſcyphos poſcit. tum illos cœpiſſe prætori dicere, putaſſe ſe, id quod audiſſent, alicujus pretii ſcyphos eſſe Pamphili: luteum negotium eſſe, non dignum, quod in ſuo argento Verres haberet. Ait ille, idem ſibi videri. ita Pamphilus ſcyphos optimos auſert.

Et mehercules ego antea, tametſi hoc neſcio quid, nugato- 33
rium ſciebam eſſe, iſta intelligere: tamen mirari ſolebam, iſtum in his ipſis rebus aliquem ſenſum habere; quem ſcirem nulla in re quidquam ſimile hominis habere. Tum primùm 15
intellexi, ad eam rem iſtos fratres Cibyratas fuiſſe, ut iſte in furando manibus ſuis, oculis illorum uteretur. At ita ſtudioſus eſt hujus præclaræ exiſtimationis, ut putetur in hiſce rebus intelligens eſſe, ut nuper (videte hominis amentiam) poſteaquam eſt comperendinatus, cùm jam pro damnato, mortuoque eſſet, ludis Circenſibus manè apud L. Siſennam, virum primarium, cùm eſſent triclinia ſtrata, argentumque expoſitum in ædibus; cùm pro dignitate L. Siſennæ domus eſſet plena hominum honeſtiſſimorum, acceſſerit ad argentum: contemplari unumquodque otioſè, & conſiderare cœperit. mirari ſtultitiam alii, quòd in ipſo judicio, ejus ipſius cupiditatis, cujus inſimularetur, ſuſpicionem augeret: alii amentiam, cui comperendinato, cùm tam multi teſtes dixiſſent, quidquam illorum veniret in mentem. pueri autem Siſennæ, credo, qui audiviſſent, quæ in iſtum teſtimonia eſſent dicta, oculos de iſto nuſquam dejicere, neque ab argento digitum diſcedere.

Eſt boni judicis, parvis ex rebus conjecturam facere uniuſ- 34
cujuſque & cupiditatis, & incontinentiæ. qui reus lege, & reus comperendinatus, re & opinione hominum pænè damnatus, temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Siſennæ argentum tractaret, & conſideraret; hunc in provincia prætorem quiſquam putavit à Siculorum argento cupiditatem, aut manus abſtinere potuiſſe?

Verùm, uti Lilybæum, unde digreſſa eſt, oratio revertatur, 16
Diocles eſt, Pamphili gener, illius, à quo hydria ablata eſt, 35
Popillius cognomine. ab hoc abaci vaſa omnia, ut expoſita fuerant, abſtulit. Dicat ſe emiſſe. etenim hìc propter magnitudinem furti, ſunt, ut opinor, litteræ factæ. juſſit Timarchidem æſtimare argentum. Quo modo? quo qui umquam tenuiſſimè in donatione hiſtrionum æſtimavit. Tametſi jamdudum

32. *A Philarcho.*] Cujacii liber & Pall. *Philarchio.* Grut.

33. *Te minus habiturum.*] MSſ. Hotomani noſtrique, item olim euſi, etiam Victoriani, *te minus invidiæ habit.* videntur præcedentia & ſequentia intermixta aliquot gloſſulis, quas non eruo. *Idem.*

34. *Ut amici tui appellant, ſtudioſè.*] Cumque has voces habeo pro librarii additamento, deſumptas ſcilicet ab hujus orationis exordio, & verò, quò magis appareat, faciunt Pall. & vett. edd. in quibus, *appellant*, *ſtudium.* quod & in Gr. nam Lambinus obtruſit nobis, *appellant*, *ut tu ſtudium &c.* Idem.

35. *Ubi quidque eſſet.*] Haud aliter Pal. ſec. & Cujac. retrò vulgati, *quidquid:* quod & dudum improbarat Hotomanus. *Idem.*

36. *Ne multa: ſeſtertios CC me inquit popoſcerunt: dixi me daturum centum.*] Pall. noſtri Grut. & edd. olim, etiam Victoriani: *ne multa:* H-S CIↃ *me inquit dixi daturum* abſque intermediis. quod etiam ferri queat. ineptiſſimè vero Lambinus, H-S CC *millia me inquit pop. &c.* quem refellit Hotomanus libro de re numaria. *Idem.*

37. In

dam erro, qui tam multa de tuis emptionibus verba faciam, & quæram, utrùm emeris, & quomodo, & quanti emeris: quod verbo tranſigere poſſum. Ede mihi ſcriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque, aut quanti emeris.

Quid fit? quamquam non debebam ego abs te has litteras poſcere. me enim tabulas tuas habere, & proferre oportebat. Verùm negas te horum annorum aliquot confeciſſe. compone hoc, quod poſtulo, de argento: de reliquo videro. *Nec ſcriptum habeo, nec poſſum edere.* Quid futurum igitur eſt? Quid exiſtimas hoſce judices facere poſſe? domus plena ſignorum pulcherrimorum jam etiam ante præturam: multa ad villas tuas poſita, apud amicos multa depoſita, multa aliis data, atque donata: tabulæ nullum indicant emptum: omne argentum ablatum ex Sicilia eſt: nihil cuiquam, quod ſuum dici vellet, relictum. fingitur improba defenſio, prætorem omne id argentum coëmiſſe: tamen idipſum tabulis demonſtrari non poteſt. ſiquas tabulas profers, 37 in his, quid habeas, quomodo habeas, ſcriptum non eſt. horum autem temporum, cùm te plurimas res emiſſe dicas, tabulas omnino nullas proferas: nonne te & prolatis, & non prolatis tabulis condemnari neceſſe eſt?

Tu à M. Cœlio, equite Romano, lectiſſimo adoleſcente, quæ voluiſti, vaſa argentea Lilybæi abſtuliſti: tu C. Cacurii, promptiſſimi hominis, & experientis, & inprimis gratioſi, ſupellectilem omnem auferre non dubitaſti: tu maximam, & pulcherrimam menſam citream à Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio à L. Sulla civis Romanus factus eſt, omnibus ſcientibus Lilybæi abſtuliſti. Non tibi objicio, quod hominem digniſſimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optimè facto 38 ſpoliaſti, ac depeculatus es. taceo. non enim putat ille ſibi injuriam factam: propterea quòd homini jam perdito, & collum in laqueum inſerenti, ſubvenisti, cùm pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo partitus es. gaudeo etiam, ſi quid ab illo abſtuliſti: & abs te nihil rectius factum eſſe dico. à Liſone verò Lilybætano, primo homine, apud quem deverſatus es, Apollinis ſignum ablatum certè eſſe non oportuit. At dices te emiſſe. ſcio: H-S CIↃ. ita opinor. ſcio, inquam. proferam litteras: & tamen id factum non oportuit. A pupillo Hejo, cui Marcellus tutor eſt, à quo pecuniam grandem eripueras, ſcaphia cum emblematis Lilybæi utrùm empta eſſe dicis, an confiteris erepta?

Sed quid ego iſtius in ejuſmodi rebus mediocres injurias colligo: quæ tantummodò in furtis iſtius, & damnis eorum, à quibus auferebat, verſatæ eſſe videantur? accipite, ſi vultis, judices, rem ejuſmodi, ut amentiam ſingularem, ut furorem jam, non cupiditatem ejus perſpicere poſſitis. Melitenſis Diodorus eſt, qui apud vos antea teſtimonium dixit. is Lilybæi multos jam annos habitat, homo & domi nobilis, & apud eos, quò ſe contulit, propter virtutem ſplendidus, & gratioſus. de hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata: in his pocula duo quædam, 39 quæ Heraclea nominantur, Mentoris manu, ſummo artificio, facta. quod iſte ubi audivit, ſic cupiditate inflammatus eſt non ſolùm inſpiciundi, verùm etiam auferendi, ut Diodorum ad ſe vocaret, ac poſceret. Ille, qui illa non invitus haberet, reſpondet ſe Lilybæi non habere: Melitæ apud quendam propinquum ſuum reliquiſſe.

Tum iſte continuò mittit homines certos Melitam: ſcri- 39
bit ad quoſdam Melitenſes, ut ea vaſa perquirant: rogat Dio-
dorum, ut ad illum ſuum propinquum det litteras. nihil ei
longiùs videbatur, quàm dum illud videret argentum. Dio-
dorus, homo frugi, ac diligens, qui ſua ſervare vellet, propin-
quo ſuo ſcribit, ut iis, qui à Verre veniſſent, reſponderet, il-
lud argentum ſe paucis illis diebus miſiſſe Lilybæum. Ipſe
interea recedit. abeſſe ab domo paulliſper maluit, quàm præ-
ſens illud optimè factum argentum amittere. Quod ubi au-
divit iſte, uſque eò eſt commotus, ut ſine ulla dubitatione
inſanire omnibus, ac furere videretur. quia non potuerat ar-
gentum eripere, ipſe à Diodoro erepta ſibi vaſa optimè facta
dicebat: minitari abſenti Diodoro: vociferari palam: lacry-
mas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis ea
cupiditate, ut, cùm vidiſſet monile, ut opinor, ex auro &
gemmis, pulchritudine ejus incenſa, ſalutem viri proderet.
Similis iſtius cupiditas: hoc etiam acrior, atque inſanior, quòd
illa cupiebat id, quod viderat: hujus libidines non ſolùm ocu-
lis, ſed etiam auribus excitabantur.

Conquiri Diodorum tota provincia jubet. ille ex Sicilia 19
jam caſtra moverat, & vaſa collegerat. Homo, ut aliquo mo- 40
do illum in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem:
ſi hæc ratio potiùs, quàm amentia nominanda eſt. apponit de
ſuis canibus quendam, qui dicat, ſe Diodorum Melitenſem
rei capitalis reum velle facere. Primò mirum omnibus vide-
ri, Diodorum reum, hominem quietiſſimum, ab omni non
modò facinoris, verùm etiam minimi errati ſuſpicione remo-
tiſſimum. deinde eſſe perſpicuum, fieri omnia illa propter
argentum. Iſte non dubitat jubere nomen deferri: & tum
primùm opinor iſtum abſentis nomen recepiſſe.

40 Res clara Sicilia tota, propter cælati argenti cupiditatem 41
reos fieri rerum capitalium: 41 neque ſolùm reos fieri, ſed
etiam abſentes. Diodorus Romæ ſordidatus circum patro-
nos, atque hoſpites curſare: rem omnibus narrare. litteræ
mittuntur iſti à patre vehementes, ab amicis item, videret,
quid ageret, de Diodoro quò progrederetur: rem claram eſ-
ſe, & invidioſam: inſanire hominem: periturum hoc uno
crimine, niſi caviſſet. Iſte etiam tum patrem, ſi non in pa-
rentis, at in hominum numero putabat: ad judicium nondum
ſe ſatis inſtruxerat: primus annus erat provinciæ: non ut in
Sthenio, jam refertus pecunia. itaque furor ejus, paullulum
non pudore, ſed metu, ac timore repreſſus eſt. condemnare
Diodorum non audet: abſentem de reis eximit. Diodorus
interea prætore iſto propè triennium provincia, domoque
caruit.

Ceteri non ſolùm Siculi, ſed etiam cives Romani hoc ſta- 42
tuerant: quoniam iſte tantum cupiditate progrederetur, ni-
hil eſſe, quòd quiſquam putaret, ſe, quod iſti paullò magis pla-
ceret, conſervare, aut domi retinere poſſe. Poſteà verò, quàm 20
intellexerunt, iſti virum fortem, quem ſummè provincia ex-
ſpectabat, Q. Arrium, non ſuccedere: ſtatuerunt ſe nihil tam
clauſum, neque tam reconditum poſſe habere, quod non iſtius
cupiditati apertiſſimum, promptiſſimumque eſſet. Tum iſte
ab

37. *In his quid habeas.*] Pall. & olim cuſi, *quas habes.* Cujac. *quæ habes*: quod poſtremum non diſplicet. *Idem.*

38. *Spoliaſti ac depeculatus es.*] Cujacii codex *depecuniatus es.* quod tui judicii facio. ego verbum non addo: niſi ad hoc propemodum exemplum à Lucillio dictum, *deargentare*, pro *argento emungere* libro XXIX. Gulielmius. *Idem.*

39. *Quæ Heraclea vocantur.*] Locus mirè vexatus. alii enim repoſitum volunt *Thericlea*: quorum è numero eſt Canterus lib. V Nov. lect. c. 28. Ciacconius in libro de Triclinio, Giſanius ad Lucretium, Lambinus, aliique. Turnebus aliquando quoque in eadem fuerat ſententia, ſed poſtea adhæſit vulgatæ, qui videatur lib. VIII Adverſ. cap. 10. ut & Rob. Titius eandem defendentem lib. IV controverſ. cap. 6. Mſſ. Pall. favent receptæ lectioni, niſi quod ſec. *Eraclea.* nam Gruterianus *Ereclea.* Cujacianus & Puteani liber inclinant potius in alteram partem: habent enim *Theridia.* Hittorpii quoque ſchedæ præferunt, *& heridia.* Ceterùm retinui *pocula duo quædam*, rejecto Lambiniano, cui expuncta vox *duo*: licet abeſſet & Hit. & Cujac, quod invenerim in mſſ. noſtris, & editis omnibus. Puteanus deletum ibat & *eum.* & *duo.* Grut. In Piſonem cap. 29. *toreuma nullum, maximi calices, & hi, ne contemnere ſuos videatur.* Gron.

40. *Res clara Sicilia tota.*] Ita reſcribendum duxit Turnebus, dicto cap. 10. fide librorum vetuſtæ antiquitatis; & ita reperit Gulielmius in Cujac. & Hittorp. ſed, ecce, Italici noſtri codd. tres ſtant à vulgata: *Reclamat Sicilia tota.* quæ ſi vitioſa eſt, clarè patet, libros Tranſalpinos ſuperare bonitate Ciſalpinos; ideoque natos antequam licentioſa prurigo invaſiſſet librarios quidvis mutandi, addendi, &c. *Grut.*

41. *Neque ſolum reos fieri.*] Eſt ab Cujac. atque Hittorp. quippe Pall. Grut. edd. que omnes, *neque ſolum præſentes reos fieri.* Paulus Manutius *præſentes* retinuit, ſed ejecit, *reos fieri.* adeo quiſque in

ab equite Romano ſplendido, & gratioſo, Cn. Calidio, cujus filium ſciebat ſenatorem populi Romani & judicem eſſe, [42] equuleos argenteos nobiles, qui Q. Maximi fuerant, aufert.

43 Imprudens huc incidi, judices; emit enim, non abſtulit. nollem dixiſſe. jactabit ſe, & in his equitabit equuleis. Emi: pecuniam ſolvi. Credo, etiam tabulæ proferentur. [43] eſt tanti. cedò tabulas. dilue ſanè crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas adſpicere poſſim. Verumtamen quid erat, quòd Calidius Romæ quereretur, ſe, cùm tot annos in Sicilia negotiaretur, abs te ſolo ita eſſe contemptum, ita deſpectum, [44] ut etiam unà cum ceteris Siculis deſpoliaretur, ſi emeras? quid erat, quod confirmabat, ſe abs te argentum eſſe repetiturum, ſi tibi ſua voluntate vendiderat? tu porrò poſſes facere, ut Cn. Calidio non redderes? præſertim cùm is L. Siſenna, defenſore tuo tàm familiariter uteretur: & cùm ceteris familiaribus Siſennæ reddidiſſes?

44 Deinde non opinor negaturum eſſe te, homini honeſto, ſed non gratioſiori, quàm Cn. Calidius eſt, L. Cordio argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidiſſe. qui quidem ceterorum cauſam apud te difficiliorem fecit. Nam cùm te compluribus confirmaſſes redditurum, poſteaquàm Cordius pro teſtimonio dixit, te ſibi reddidiſſe, finem reddendi feciſti: quòd intellexiſti, te, præda de manibus amiſſa, teſtimonium tamen effugere non poſſe. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes prætores licuit argentum habere bene factum: licuit poſſe domeſticis copiis, cùm magiſtratum, aut aliquem ſuperiorem invitaſſet, ornare, & apparare convivium. multi domi Cn. Calidii, cum imperio, ac poteſtate fuerunt: nemo inventus eſt tam amens, qui illud argentum tam præclarum, ac tam nobile eriperet: nemo tam audax, qui poſceret: nemo tam impudens, qui poſtularet, ut venderet.

45 Superbum eſt enim, judices, & non ferendum, dicere prætorem in provincia homini honeſto, locupleti, ſplendido, VENDE MIHI VASA CAELATA. hoc eſt enim dicere; Non es dignus tu, qui habeas, quæ tam benè facta ſint: meæ dignitatis iſta ſunt. Tu dignior, Verres, quàm Calidius? qui, ut non conferam vitam, atque exiſtimationem tuam cum illius (neque enim eſt conferenda) hoc ipſum conferam, quo tu te ſuperiorem fingis: quòd H-S LXXX millia diviſoribus, ut prætor renuntiarere, dediſti; trecenta accuſatori, ne tibi odioſus eſſet. ea re contemnis equeſtrem ordinem, ac deſpicis? ea re indignum tibi viſum eſt, quidquam, quod tibi placeret, Calidium potius habere, quàm te?

21 Jactat ſe jamdudum de Calidio: narrat omnibus, ſe emiſſe.
46 num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete, honeſtoque, equite Romano turibulum emiſti? qui pro teſtimonio dixit, te, cùm inſpiciendum popoſciſſes, avulſo emblemate remiſiſſe: ut intelligatis, in homine intelligentiam eſſe, non avaritiam: artificii cupidum, non argenti fuiſſe. Nec ſolùm in Papirio fuit hac abſtinentia: tenuit hoc inſtitutum in turibulis omnibus, quæcumque in Sicilia fuerunt. incredibile eſt autem quam multa, & quam præclara fuerint. Credo tum, cum Sicilia florebat opibus, & copiis, magna artificia fuiſſe in ea inſula. nam domus erat ante iſtum prætorem nulla paullo locupletior, qua in domo hæc non eſſent, etiamſi præterea nihil eſſet argenti; patella grandis cum ſigillis, ac ſimulacris deorum; patera, qua mulieres ad res divinas uterentur, turibulum. hæc autem omnia antiquo opere, & ſummo artificio facta: ut hoc liceret ſuſpicari, fuiſſe aliquando apud Siculos [45] peræqua proportione cetera: ſed quibus multa fortuna ademiſſet, tamen apud eos remanſiſſe ea, quæ religio retinuiſſet.

Dixi, judices, multa fuiſſe ferè apud Siculos omnes: ego idem confirmo, nunc ne unum quidem eſſe. Quid hoc eſt? 47
quod monſtrum, quod prodigium in provinciam miſimus? nonne vobis id egiſſe videtur, ut non unius libidinem, non ſuos oculos, ſed [46] omnium cupidiſſimorum inſanias, cùm Romam revertiſſet, expleret? qui ſimul atque [47] in oppidum quopiam venerat, immittebantur illi continuò Cibyratici canes, qui inveſtigabant, & perſcrutabantur omnia. Si quod erat grande vas, & majus opus inventum, læti auferebant. ſi minus ejuſmodi quippiam venari potuerant; illa quidem certè pro lepuſculis capiebantur, patellæ, pateræ, turibula. Hic quos putatis fletus mulierum? quas lamentationes fieri ſolitas eſſe in hiſce rebus? quæ forſitan vobis parvæ eſſe videantur: ſed magnum & acerbum dolorem commovent, mulierculis præſertim, cùm eripiuntur è manibus ea, quibus ad res divinas uti conſuerunt, quæ à ſuis acceperunt, quæ in familia ſemper fuerunt.

Hic nolite exſpectare, dum ego hoc crimen agam oſtiatim, 22
ab Æſchylo Tyndaritano iſtum pateram abſtuliſſe, à Thraſo- 48
ne item Tyndaritano patellam, à Nymphodoro Agrigentino turibulum. cùm teſtes ex Sicilia dabo, quem volet, ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, turibulis: [48] non modo oppidum nullum, ſed ne domus quidem paullo locupletior expers hujus injuriæ reperietur. qui cùm in convivium veniſſet, ſi quidquam cælati adſpexerat, manum abſtinere, judices, non poterat. Cn. Pompejus eſt Philo, qui fuit Tyndaritanus. is cenam iſti dabat apud villam in Tyndaritano. fecit, quod Siculi non audebant. ille, civis Romanus quòd erat, impuniùs id ſe facturum putavit. appoſuit patellam, in quâ ſigilla erant egregia. iſte continuò ut vidit, non dubitavit illud inſigne penatium, hoſpitaliumque deorum, ex hoſpitali menſa tollere. ſed tamen, quod antea de iſtius abſtinentia dixeram, ſigillis avulſis reliquum argentum ſine ulla avaritia reddidit.

Quid? [49] Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum 49
hoſpiti ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo eſt, non idem fecit? cenabat apud eum. argentum illi ceterum, purum appoſuerat, ne purus ipſe relinqueretur; duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis. hic, quaſi feſtivum acroama, ne ſine corollario de convivio diſcederet, ibidem convivis inſpectantibus, emblemata avellenda curavit. Neque ego nunc iſtius facta omnia enumerare conor: neque opus eſt, nec fieri ullo modo poteſt. Tantummodò uniuſcujuſque de varia improbitate generis indicia apud vos, & exempla profero. neque enim ita ſe geſſit in his rebus, tamquam rationem aliquando eſſet redditurus: ſed prorſus ita, quaſi aut reus numquam eſſet futurus, aut, quò plura abſtuliſſet, eò minore periculo in judicium eſſet venturus: qui hæc, quæ dico, jam non occultè, non per amicos, atque interpretes, ſed palàm de loco ſuperiore ageret, pro imperio, & poteſtate.

Ca-

Tullio experitur quantum libeat. *Grut.*

42. *Equuleos arg. nob. qui Q. Maximi fuerant.*] Quis ille verò *Q. Maximus*, nuſquam alibi pictus aut fictus? Sed vide, ne rectius legatur, *quique maximi fuerant*, hoc eſt pretioſiſſimi, quique venire potuerant plurimo. Ulpianus in Pandectis ad L. Aquiliam l. 23 ait, *occiſionem hominis occiſi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit.* Adjuvat conjecturam Priſcianus quoque, qui hæc laudat fine libri III *quique maximi fuerant.* Gulielmius. *Idem.*

43. *Eſt tanti.*] Malè hoc interpretatur Hotomanus: & fruſtra eſt Fulvius Urſinus, qui aliam lectionem ſuppeditat. dicit enim Cicero, eſſe operæ pretium inſpiciundi tabulas: itaque ipſas poſcit, urgetque. *Idem.*

44. *Ut etiam una cum ceteris.*] Dictio *unà*, exulat ferè hodiernis exemplaribus, ſed injuſtè; ſi modò fides Pall Grut. Cujac. & vetuſtè cuſis. idem dictum velim de vocula *ita*, quæ præceſſit, redonataque à me auctori, iiſdem libris addicentibus. *Idem.*

45. *Peræqua proportione cetera.*] Sic Victoriana, & ſeqq. nam exoletæ, *æqua prop.* quod & in Pal. & Grut. Turnebus lib. VIII cap. 10 malebat *peræquè.* Idem.

46. *Omnium cupidiſſimorum inſanias.*] Eſt ab Cujac. & Hitt. antea impreſſi *omn. avariſſimorum inſ.* Idem.

47. *In oppidum quopiam.*] Ita videtur reſcribendum Gulielmio, quod id reperiſſet in Hittorpiano: alludebatque Cujac. qui *copiam.* vulgò *quoppiam.* illepidè. *Idem.*

48. *Non modò oppidum nullum, ſed ne domus quidem ulla paullò &c.*] Illud *ulla* addidi ſuaſu Cujac. ac Hitt. haud tamen ita abſurdè Pall. Grut. edd. vett. *nullum: domus nulla paullò*, ſine *ſed ne*, item *quidem.* Idem.

49. *Eupolemo Calactino.*] Forte *Galatino.* Pall. tamen & Grut. *Galeſtino. Idem.* Vide ad 3, 43.

50. Pri-

3 Catinam cùm veniſſet, oppidum locuples, honeſtum, co-
0 pioſum, Dionyſiarchum ad ſe proagorum, hoc eſt, ſummum magiſtratum, vocari jubet. ei palàm imperat, ut omne argentum, quod apud quemque eſſet Catinæ, conquirendum curaret, & ad ſe transferendum. Philarchum Centuripinum, [50] primum hominem genere, virtute, pecunia, non hoc idem juratum dicere audiſtis, ſibi iſtum negotium dediſſe, atque imperaviſſe, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliæ multo maxima, & locupletiſſima, omne argentum conquireret, & ad ſe comportari juberet? Agyrio ſimiliter iſtius imperio vaſa Corinthia [51] per Apollodorum, quem teſtem audiſtis, Syracuſas deportata ſunt.

1 Illa verò optima, quòd, [52] cùm ad Haluntium veniſſet prætor laborioſus, & diligens, [53] ipſe in oppidum accedere noluit, quod erat difficili adſcenſu, atque arduo; Archagathum Haluntinum, hominem non ſolùm domi ſuæ, ſed tota Sicilia in primis nobilem, vocari juſſit: ei negotium dedit, ut, quidquid Halunti eſſet argenti cælati, aut, ſi quid etiam Corinthiorum, id omne ſtatim ad mare ex oppido deportaretur. adſcendit in oppidum Archagathus homo nobilis, qui à ſuis & amari, & diligi vellet: ferebat graviter, illam ſibi ab iſto provinciam datam: nec, quid faceret, habebat. pronuntiat, quid ſibi imperatum eſſet: jubet omnes proferre, quæ haberent. metus erat ſummus. ipſe enim tyrannus non diſcedebat longiùs: Archagathum, & argentum in lectica cubans ad mare infra oppidum exſpectabat.

2 Quem concurſum in oppido factum putatis? quem clamorem? quem porrò fletum mulierum? qui viderent equum Trojanum introductum, urbem captam eſſe dicerent. efferri ſine thecis vaſa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum fores, revelli clauſtra. Quid enim putatis? ſcuta ſi quando conquiruntur à privatis in bello, ac tumultu: tamen homines inviti dant, etſi ad ſalutem communem dari ſentiunt: ne quem putetis ſine maximo dolore argentum cælatum domo, quod alter eriperet, protuliſſe. omnia deferuntur. Cibyratæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant, iis cruſtæ, aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excuſſis deliciis, cum argento puro domum reverterunt.

4 Quod unquam, judices, hujuſmodi [54] everriculum in illa
3 provincia fuit? avertere aliquid de publico quàm obſcuriſſimè [55] per magiſtratum ſolebant: etiam aliquid de privato nonnunquam occultè auferebant: & illi tamen condemnabantur. &, ſi quæritis, ut ipſe de me detraham: illos ego accuſatores puto fuiſſe, qui hujuſmodi hominum furta odore, aut aliquo leviter preſſo veſtigio perſequebantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis veſtigiis invenimus? permagnum eſt in eum dicere aliquid, qui præteriens, lectica paulliſper depoſita, non per præſtigias, ſed palàm per poteſtatem, uno imperio oſtiatim totum oppidum compilarit? At tamen, ut poſſit ſe dicere emiſſe, Archagatho imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummulorum, dicis cauſa, daret. invenit Archagathus paucos, qui vellent accipere: his dedit. eos nummos tamen iſte Archagatho non reddidit. voluit Romæ petere Archagathus: Cn. Lentulus Marcellinus diſſuaſit, ſicut ipſum dicere audiſtis. RECITA ARCHAGATHI, ET LENTULI TESTIMONIUM.

Et, ne fortè hominem exiſtimetis hanc tantam vim emble- 54
matum ſine cauſa coacervare voluiſſe, videte, quanti vos, quanti exiſtimationem populi Romani, quanti leges, & judicia, quanti teſtes Siculos, negotiatoreſque fecerit. poſteaquàm tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquiſſet: [56] inſtituit officinam Syracuſis: in regiam maximam palàm artifices omnes, cælatores, ac vaſcularios convocari jubet: & ipſe ſuos complures habebat. [57] eò conducit magnam hominum multitudinem. menſes octo continuos opus his non defuit, cùm vas nullum fieret, niſi aureum. tum illa, ex patellis, & turibulis quæ vellerat, ita ſcite in aureis poculis illigabat, [58] ita aptè in ſcyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata eſſe diceres: ipſe tamen prætor, qui ſua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuiſſe, in hac officina majorem partem diei cum tunica pulla ſedere ſolebat, & pallio.

Hæc ego, judices, non auderem proferre, ni vererer, ne 25
fortè plura de iſto ab aliis in ſermone, quàm à me in judicio 55
audiſſe vos diceretis. Quis enim eſt, qui de hac officina, qui de vaſis aureis, qui [59] de iſtius pallio, tunica pulla non audierit? quem voles de conventu Syracuſanorum virum bonum nominato. producam. nemo erit, quin hoc ſe aut vidiſſe, aut audiſſe dicat.

O tempora, ô mores! nihil nimiùm vetus proferam. Sunt 56
veſtrûm, judices, aliquammulti, qui L. Piſonem cognoverunt, hujus L. Piſonis, qui prætor fuit, patrem. is cùm eſſet in Hiſpania prætor, qua in provincia occiſus eſt, neſcio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus eſt, & comminutus. cùm vellet ſibi annulum facere, aurificem juſſit vocari in foro, ad ſellam, Cordubæ, & ei palàm appendit aurum. hominem in foro ſellam jubet ponere, & facere annulum, omnibus præſentibus. Nimium fortaſſe dicet aliquis hunc diligentem. hactenus reprehendat, ſi quis volet: nihil amplius. verùm fuit ei concedendum. filius enim L. Piſonis erat, ejus, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit.

Ridiculum eſt nunc de Verre me dicere, cum de Piſone 57
Frugi dixerim. verumtamen, quantum interſit, videte. iſte cùm aliquot abacorum faceret vaſa aurea, non laboravit, [60] quid non modò in Sicilia, verùm etiam Romæ in judicio audiret. ille in auri ſemuncia totam Hiſpaniam ſcire voluit, unde prætori annulus fieret. nimirum, ut hic nomen ſuum comprobavit: ſic ille cognomen. Nullo modo poſſum omnia 26
iſtius facta aut memoria conſequi, aut oratione complecti. genera ipſa cupio breviter attingere: ut hic modò me commonuit Piſonis annulus, quod totum effluxerat. Quàm multis iſtum putatis hominibus honeſtis, de digitis annulos aureos abſtu-

50. *Primum hominem.*] Vulgata *primarium*, ſed contra edd. vett. & mſſ. Pall. Cujac. Grut. Forſan adſitum *hominem* eſt emblema ſcribæ. *Gruter.*

51. *Per Apollodorum, quem teſtem.*] Lambini editiones excludunt *Apollodorum*, ſine ulla ratione, certè contra omnes libros. *Idem.*

52. *Cum ad Haluntium veniſſet, &c.*] Eſt à Pall. Grut. edd. antiquis. mediæ ætatis edd. abjecere *ad*, neſcio quare. Manutii habent *Haluntinum*, contra eoſdem omnes libros. *Idem.*

53. *Ipſe in oppidum accedere noluit.*] Habeo totum iſtud pro panno librariorum, adſuto purpuræ Tullianæ; niſi dicamus id forte retinendum, ejecta voce *noluit*, quæ non comparet in Cujaciano. ſed non: totum eſt à gloſſa: itaque tollatur. Giſanius tamen locum hunc laudat, quo probet, *accedere* dici pro *aſcendere*, cujus adeantur Obſervationes. *Idem.*

54. *Everriculum in illa provincia.*] Miror non obſecutum P. Manutium Hotomano, jubenti reponere hanc lectionem ex omnibus ſcriptis retroque editis: neque aliter Pall. Grut. is tamen & Lambinus, *ulla in prov.* Idem.

55. *Per magiſtratum.*] Sic quidem mſſ. Italica. ſed Gallicum Cujacii *per magiſtrum*; quod non videbatur diſplicere Gulielmio, ut is notaretur qui bonorum publicæ præeſſet auctioni: de quali Cicero lib. I Epiſt. I ad Atticum, & alibi ſæpius. *Idem.*

56. *Inſt. officinam Syracuſis: in regiam maximam palam.*] Codex Cujacii ac Gruteri: *Inſt. officinam Syracuſis in regia maximam, palam &c.* forſan melius. & ſic quoque Hittorpianus. *Idem.*

57 *Eo concludit magnam hominum multitudinem.*] Hittorp. *eos concludit.* neque aliter Cujac. niſi quod is præterea, *magna hominum multitudine*, & verò videtur legi poſſe: *eò concludit magnam hom. multitudinem*: aut magis *eò concluſit.* Idem.

58. *Ita aptè in ſcyphis aureis includebat.*] Excerpta & Cujacii & Hittorpii, *ſcaphis aureis conclud.* Gulielmius reſcribit *ſcaphiis.* de quibus ſupra quoque dixit. *Scaphium* ὑποκοριστικῶς, à ſcapha; *Cymbium*, à Cymba; ut alia pleraque poculorum genera, de quo Macrobius lib. V Saturn. cap. 21. *Idem.*

59. *De iſtius pallio, tunica pulla &c.*] Pall. Grut. ed. vet. *pallio, palla*: ſine illo *tunica*, quod nec in Cujac. qui tamen, *pulla.* examinanda eſt lectio media. *Idem.*

60. *Quid non modò in Sicilia.*] Emendatio eſt à Mureti libro III cap. 8 variar lect. affirmatque Lambinus exſtare in ſuis mſſ. bene, noſtri tamen accedunt vulgatæ, *quin non &c.* Idem.

abſtuliſſe? numquam dubitavit, quotieſcumque alicujus aut gemma, aut annulo delectatus eſt. Incredibilem rem dicam, ſed tam claram, ut ipſum negaturum non arbitrer.

58 Cùm Valentio ejus interpreti epiſtola Agrigento allata eſſet, caſu ſignum iſte animadvertit in cretula. placuit ei: exquiſivit, unde eſſet epiſtola: reſpondit, Agrigento. iſte litteras, ad quos ſolebat, miſit: ut is annulus ad ſe primo quoque tempore afferretur. ita litteris iſtius, patrifamilias L. Titio cuidam civi Romano annulus de digito detractus eſt. Illa verò ejus cupiditas incredibilis eſt. nam ut in ſingula conclavia, quæ iſte non modò Romæ, ſed in omnibus villis habet, tricenos lectos optimè ſtratos cum ceteris ornamentis convivii quæreret, nimiùm multa comparare videretur. nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi iſte non textrinum inſtituerit.

59 Mulier eſt Segeſtana, perdives, & nobilis, Lamia nomine. per triennium iſti plena domo telarum, ſtragulam veſtem confecit: nihil niſi conchylio tinctum. [61] Attalus, homo pecunioſus, Neti; Lyſo, Lilybæi; Critolaus Ennæ; Syracuſis Æſchrio, Cleomenes, Theomnaſtus; Pelori Archonides, Megiſtus. vox me citiùs defecerit, quàm nomina. Ipſe dabat purpuram tantùm, amici operas, credo. jam enim non libet omnia criminari. quaſi hoc mihi non ſatis ſit ad crimen, habuiſſe tam multum, quod daret: voluiſſe deportare tam multa: hoc denique, quod concedit, amicorum operis eſſe in hujuſcemodi rebus uſum.

60 Jam verò lectos æratos, & candelabra ænea num cui, præter iſtum, Syracuſis per triennium facta eſſe exiſtimatis? Emebat, credo. Sed tantùm vos certiores, judices, facio, quid iſte in provincia prætor egerit, ne cui fortè nimium negligens fuiſſe videatur, neque ſe ſatis, cùm poteſtatem habuerit, in-
27 ſtruxiſſe & ornaſſe. Venio nunc non jam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, ſed ejuſmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi, atque ineſſe videantur: in quo dii immortales violati, exiſtimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta, hoſpitium ſpoliatum ac proditum, abalienati ſcelere iſtius à nobis omnes reges amiciſſimi, nationeſque, quæ in eorum regno, ac ditione ſint.

61 Nam reges Syriæ, regis Antiochi filios pueros, ſcitis Romæ nuper fuiſſe: qui venerant non propter Syriæ regnum; nam id ſine controverſia obtinebant, ut à patre, & à majoribus acceperant: ſed regnum Ægypti ad ſe, & ad Selenen, matrem ſuam, pertinere arbitrabantur. [62] Hi ipſi poſteaquàm temporibus Reipublicæ excluſi, per ſenatum agere quæ voluerant, non potuerunt, in Syriam in regnum patrium profecti ſunt. eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit. itaque iſto prætore venit Syracuſas.

62 Hic Verres hereditatem ſibi veniſſe arbitratus eſt, quod in ejus regnum, ac manus venerat is, quem iſte & audierat multa ſecum præclara habere, & ſuſpicabatur. mittit homini munera ſatis largè: [63] hæc ad uſum domeſticum. vini, olei quod viſum erat: etiam tritici, quod ſatis eſſet, de ſuis decumis. deinde ipſum regem ad cenam vocavit. exornat amplè, magnificeque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vaſa argentea. namque hæc aurea nondum fecerat. omnibus curat rebus inſtructum, & paratum ut ſit convivium. Quid multa? Rex ita diſceſſit, ut & iſtum copioſè ornatum, & ſe honorificè acceptum arbitraretur. vocat ad cenam deinde ipſe prætorem: exponit ſuas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, ut mos eſt regius, & maximè in Syria, gemmis erant diſtincta clariſſimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma pergrandi, trulla excavata, manubrio aureo. de qua, credo, ſatis idoneum, ſatis gravem teſtem, Q. Minucium dicere audiſtis.

Iſte unum quodque vas in manus ſumere, laudare, mirari. 63
Rex gaudere, prætori populi Romani ſatis jucundum, & gratum illud eſſe convivium: poſteaquàm inde diſceſſum eſt, cogitare iſte nihil aliud (quod ipſa res declaravit) niſi, quemadmodum regem ex provincia ſpoliatum, expilatumque dimitteret. mittit rogatum vaſa ea, quæ pulcherrima apud illum viderat: ait ſe ſuis cælatoribus velle oſtendere. Rex, qui iſtum non noſſet, ſine ulla ſuſpicione libentiſſimè dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum: velle ſe eam diligentiùs conſiderare. ea quoque ei mittitur.

Nunc reliquum, judices, attendite, de quo & vos audiſtis, 28
& populus Romanus non nunc primùm audiet: & in exteris 64
nationibus uſque [64] ad ultimas terras pervagatum eſt. Candelabrum è gemmis clariſſimis, opere mirabili perfectum, reges hi, quos dico, Romam cùm attuliſſent, ut in Capitolio ponerent: quòd nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgò oſtendere, ac proferre voluerunt: ut & magnificentius videretur, cùm ſuo tempore in ſella Jovis Optimi Maximi poneretur: & clarius, cùm pulchritudo ejus recens ad oculos hominum, atque integra perveniret. ſtatuerunt id ſecum in Syriam reportare: ut, cùm audiſſent ſimulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus illud quoque eximium, atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent. Pervênit res ad iſtius aures, neſcio quomodo. nam rex celatum voluerat: non quo quidquam metueret, aut ſuſpicaretur, ſed ut ne multi illud antè [65] perciperent oculis, quàm populus Romanus. Iſte petit à rege, & eum pluribus verbis rogat, ut id ad ſe mittat: cupere ſe dicit inſpicere, neque ſe aliis videndi poteſtatem eſſe facturum.

Antiochus, qui animo & puerili eſſet, & regio, nihil de 65
iſtius improbitate ſuſpicatus eſt: imperat ſuis, ut id in prætorium involutum quàm occultiſſimè deferrent. quò poſteaquàm attulerunt, involucriſque rejectis conſtituerunt: iſte clamare cœpit, dignam rem eſſe regno Syriæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo ſplendore, qui ex clariſſimis, [66] & plurimis gemmis eſſe debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi poſſet, non ad hominum apparatum, ſed ad ampliſſimi templi ornamentum eſſe factum. [67] quod cùm ſatis jam perſpexiſſe videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iſte ait, ſe velle illud etiam, atque etiam conſiderare: nequaquam ſe eſſe ſatiatum. jubet illos diſcedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

Rex primò nihil metuere, nihil ſuſpicari. dies unus, alter, 29
plures: non referri. [68] Tum mittit rex ad iſtum, ſi ſibi vi- 66
deatur, ut reddat. Jubet iſte poſteriùs ad ſe reverti. mirum illi videri. mittit iterum. non redditur. Ipſe hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis, inſignemque impudentiam cognoſcite. Quod ſciret, quodque ex ipſo rege audiſſet in Capitolio eſſe ponendum: quod Jovi Optimo Maximo, quod populo Romano ſervari videret, id ſibi ut donaret, rogare, & vehementer petere cœpit. Cùm ille ſe & religione Jovis Capitolini, & hominum exiſtimatione impediri diceret, quòd multæ nationes teſtes eſſent illius operis, ac muneris:

61. *Attalus homo pecunioſus, Neti; Lyſo, Lilybæi, &c.*] Auctor hujus lectionis Turnebus lib. VIII cap. 10 Adverſ. è veſtigiis mſſ. vulgo enim, *pecunioſus, nec vulgo Lilybæi.* Grut.

62. *Hi ipſi poſteaquam temporibus Reipubl*] Obtemperavi Hitt. ac Cujac. in quibus ita erat; non ut in hodie vulgatis. *Hi poſtquam temporibus populi Rom.* Eorundem librorum fidem ſæpius, tota hac oratione ſequor, neque tamen ſemper prodo; ne tædio ſim lectori. *Idem.*

63. *Hæc ad uſum domeſticum.*] Supervacua heic particula *hæc*. mallem transferre infra, ponique ante *de ſuis decumis*. ſic enim Cujac. & Hitt. non ut vulgo, *de his dec.* Idem.

64. *Ad ultimas terras pervagatum eſt.*] Non omninò ineptè par illud librorum *pervulgatum eſt.* Idem.

65. *Perciperent oculis.*] Malim cum Hittorpiano, *præciperent.* Idem.

66. *Et plurimis gemmis.*] Hit. Cujac. Grut. *pulcherrimis*. Pal. pr. *pulcrimis*. Idem.

67. *Quod cum ſatis jam, &c.*] Vocula *Quod* non comparet in cod. Cujaciano, neque deſideratur. *Idem.*

68. *Tum mittit rex ad iſtum.*] Vocula *rex* abeſt Cujac. & jucundius

ris: iſte homini minari acerrimè cœpit. Ubi videt eum nihilo magis minis, quàm precibus permoveri: repentè hominem de provincia jubet ante noctem decedere. ait ſe comperiſſe, ex ejus regno piratas in Siciliam eſſe venturos.

57 Rex maximo conventu Syracuſis, in foro, ne quis fortè me in crimine obſcuro verſari, atque affingere aliquid ſuſpicione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracuſis flens, ac deos, hominesque conteſtans, clamare cœpit, candelabrum factum è gemmis, quod in Capitolium miſſurus eſſet, quod in templo clariſſimo populo Romano monumentum ſuæ ſocietatis, amicitiæque eſſe voluiſſet, id ſibi C. Verrem abſtuliſſe: de ceteris operibus ex auro, & gemmis, quæ ſua penes illum eſſent, ſe non laborare: hoc ſibi eripi, miſerum eſſe, & indignum. id etſi antea jam mente, & cogitatione ſua, fratriſque ſui, conſecratum eſſet: tamen tum ſe in illo conventu civium Romanorum dare, donare, dicare, conſecrare Jovi Optimo Maximo, teſtemque ipſum Jovem ſuæ voluntatis, ac
0 religionis adhibere. Quæ vox? quæ latera? quæ vires hujus unius criminis querimoniam poſſint ſuſtinere? Rex Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium noſtrûm biennium ferè comitatu regio, atque ornatu fuiſſet: is cùm amicus, & ſocius populi Romani eſſet, amiciſſimo patre, avo, majoribus, antiquiſſimis, & clariſſimis regibus, opulentiſſimo & maximo regno, præceps provincia populi Romani exturbatus eſt.

58 Quemadmodum hoc accepturas nationes exteras: quemadmodum hujus tui facti famam in regna aliorum, atque in ultimas terras perventuram putaſti, cum audierint, à prætore populi Romani in provincia violatum regem, ſpoliatum hoſpitem, ejectum ſocium populi Romani atque amicum? Nomen veſtrum, populique Romani odio, atque acerbitati ſcitote nationibus exteris, judices, futurum, ſi iſtius hæc tanta injuria impunita diſceſſerit. ſic omnes arbitrabuntur, præſertim cùm hæc omnino fama de noſtrorum hominum avaritia, & cupiditate percrebruerit, non iſtius ſolius hoc eſſe facinus, ſed eorum etiam, qui approbarunt. Multi reges, multæ liberæ civitates, multi privati opulenti, ac potentes habent profectò in animo Capitolium ſic ornare, ut templi dignitas, imperiique noſtri nomen deſiderat. qui ſi intellexerint, interverſo regali hoc dono, graviter vos tuliſſe: grata fore vobis, populoque Romano ſua ſtudia, ac dona arbitrabuntur. ſin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximia, in injuria tam acerba, neglexiſſe audierint: non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur.

1 Hoc loco, Q. Catule, te appello. loquor enim de tuo cla-
69 riſſimo, pulcherrimoque monumento: non judicis ſolùm ſeveritatem in hoc crimine, ſed propè inimici, atque accuſatoris vim ſuſcipere debes. tuus eſt enim honos in illo templo, ſenatus, populique Romani beneficio: tui nominis æterna memoria ſimul cum templo illo conſecratur. tibi hæc cura ſuſcipienda, tibi hæc opera ſumenda eſt, ut Capitolium, quomodo magnificentiùs eſt reſtitutum, ſic copioſiùs ornatum ſit, quàm fuit: ut illa flamma divinitus exſtitiſſe videatur, non quæ deleret Jovis Optimi Maximi templum, ſed quæ præclarius, magnificentiuſque depoſceret.

70 Audiſti, Q. Minucium Rufum dicere, domi ſuæ deverſatum eſſe Antiochum regem Syracuſis: ſe illud ſcire ad iſtum eſſe delatum: ſe ſcire non redditum. audiſti, & audies omni è conventu Syracuſano, qui ita dicant, ſeſe audientibus, illud Jovi Optimo Maximo dicatum eſſe ab rege Antiochò, & conſecratum. Si judex non eſſes, & hæc ad te delata res eſſet: te potiſſimùm hoc perſequi, te petere, te agere oporteret. Quare non dubito, quo animo judex hujus criminis eſſe debeas, qui apud alium judicem multo acrior, quàm ego ſum, actor, accuſatorque eſſe deberes.

Vobis autem, judices, quid hoc indignius, aut quid minùs 32
ferendum videri poteſt? Verreſne habebit domi ſuæ cande- 71
labrum Jovis Optimi Maximi è gemmis, auroque perfectum? cujus fulgore collucere, atque illuſtrari Jovis Optimi Maximi templum oportebat, id apud iſtum in ejuſmodi conviviis conſtituetur, quæ domeſticis ſtupris, flagitiiſque flagrabunt? In iſtius lenonis turpiſſimi domo ſimul cum ceteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic ſacri umquam fore, aut quid fuiſſe religioſi putatis, qui nunc tanto ſcelere ſe obſtrictum eſſe non ſentiat? qui in judicium veniat, ubi ne precari quidem Jovem Optimum Maximum, atque ab eo auxilium petere more omnium poſſit? à quo etiam dii immortales ſua repetunt in eo judicio, quod hominibus ad ſuas res repetundas eſt conſtitutum. Miramur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Junonem Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab iſto deos tota Aſia, Græciaque violatos, qui à Capitolio manus abſtinere non potuerit? quod privati homines de ſuis pecuniis ornant, ornaturique ſunt, id C. Verres ab regibus ornari non eſt paſſus.

Itaque hoc nefario ſcelere concepto, nihil poſtea tota in Si- 72
cilia neque ſacri, neque religioſi eſſe duxit. ita ſeſe in ea provincia per triennium geſſit, ut ab iſto non ſolùm hominibus, verùm etiam diis immortalibus bellum indictum putaretur.
Segeſta eſt oppidum pervetus in Sicilia, judices, quod ab Ænea 33
fugiente à Troja, atque in hæc loca veniente, conditum eſſe demonſtrant. Itaque Segeſtani non ſolùm perpetua ſocietate, atque amicitia, verùm etiam cognatione ſe cum populo Romano conjunctos eſſe arbitrantur. Hoc quondam oppidum, cum illa civitas cum Pœnis ſuo nomine, ac ſua ſponte bellaret, à Karthaginienſibus [69] vi captum, atque deletum eſt: omniaque, quæ ornamento urbi eſſe poſſent, Karthaginem ſunt ex illo loco deportata. fuit apud Segeſtanos ex ære ſimulacrum Dianæ, cum ſumma atque antiquiſſima præditum religione, tum ſingulari opere, artificioque perfectum. hoc tranſlatum Karthaginem, locum tantùm, homineſque mutarat: religionem quidem priſtinam conſervabat. nam propter eximiam pulchritudinem, etiam hoſtibus digna, quam ſanctiſſimè colerent, videbatur.

Aliquot ſæculis pòſt, P. Scipio bello Punico tertio Kartha- 73
ginem cepit: qua in victoria (videte hominis virtutem, & diligentiam, ut & domeſticis præclariſſimæ virtutis exemplis gaudeatis, & eo majore odio dignam iſtius incredibilem audaciam judicetis) convocatis Siculis omnibus, quòd diutiſſimè, ſæpiſſimeque Siciliam vexatam à Karthaginienſibus cognorat, jubet omnia conquiri: pollicetur, ſibi magnæ curæ fore, ut omnia civitatibus, quæ cujuſque fuiſſent, reſtituerentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himera ſublata, de quibus antea dixi, Thermitanis ſunt reddita: tum alia Gelenſibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudeliſſimus omnium tyrannorum Phalaris habuiſſe dicitur, quo vivos, ſupplicii cauſa, demittere homines, & ſubjicere flammam ſolebat. quem taurum Scipio cùm redderet Agrigentinis, dixiſſe dicitur: æquum eſſe illos cogitare, utrum eſſet Siculis utilius, ſuiſne ſervire, an populo Romano obtemperare; cum idem monumentum & domeſticæ crudelitatis, & noſtræ manſuetudinis haberent.

Illo tempore Segeſtanis maxima cum cura hæc ipſa Diana, 34
de qua dicimus, redditur: reportatur Segeſtam: in ſuis anti- 74
quis ſedibus ſumma cum gratulatione civium, & lætitia reponitur. [70] Hæc erat poſita Segeſtæ, ſanè excelſa in baſi: in qua grandibus litteris P. AFRICANI nomen erat inciſum, eumque KARTHAGINE CAPTA RESTITVISSE, perſcriptum. colebatur à civibus: ab omnibus advenis viſebatur. cùm quæſtor eſſem, nihil mihi ab illis eſt demonſtratum prius. Erat admodum amplum, & excelſum ſignum cum ſtola: verumtamen inerat

dius ſubaudiatur. *Gruter.*

69. *Vi captum atque deletum eſt.*] Ita Manutii. at Victorius, at edd. priores, at Pall. & Grut. *dejectum eſt*; quod non video cur alteri cedere debeat. *Idem.*

70. *Hæc erat poſita Segeſtæ.*] Pall. Grut. ed. vet. *repoſita*: ut ferè ſuſpicer triadem hanc verborum eſſe à benignitate ſcribarum. ſine ea

…uerat in illa magnitudine ætas; atque habitus virginalis. ſagittæ pendebant ab humero: ſiniſtra manu retinebat arcum: dextra ardentem facem præferebat.

75 Hanc cùm iſte ſacrorum omnium hoſtis, religionumque prædo vidiſſet: quaſi illa [71] ipſe face percuſſus eſſet, ita flagrare cupiditate, atque amentia cœpit. imperat magiſtratibus iſte, ut eam demoliantur, & ſibi dent: nihil ſibi gratius oſtendit futurum. illi verò dicere, id ſibi nefas eſſe: ſeque cum ſumma religione, tum ſummo metu legum, & judiciorum teneri. iſte tum petere ab illis, tum minari, tum ſpem, tum metum oſtendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: [72] donum populi Romani illud eſſe dicebant: nihil ſe in eo poteſtatis habere, quod imperator clariſſimus, urbe hoſtium capta, [73] monumentum victoriæ populi Romani eſſe voluiſſet.

76 Cùm iſte nihilo remiſſiùs, atque etiam multo vehementiùs inſtaret quotidie: res agitur in ſenatu. vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo iſtius adventu pernegatur. poſtea, quidquid erat oneris in nautis, remigibuſque exigendis, in frumento imperando, Segeſtanis, præter ceteros, imponebat aliquanto amplius, quàm ferre poſſent. præterea magiſtratus eorum evocabat: optimum quemque & nobiliſſimum ad ſe arceſſebat: circum omnia provinciæ fora rapiebat: ſingillatim unicuique calamitati fore ſe denuntiabat: [74] univerſam ſe funditus illam everſurum eſſe civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnoque metu victi Segeſtani, prætoris imperio parendum eſſe decreverunt. magno cum luctu, & gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis, & lamentatione virorum, mulierumque omnium, ſimulacrum Dianæ tollendum locatur.

35 [75] Videte quanta religione fuerit. apud Segeſtanos reper-
77 tum eſſe, judices, ſcitote neminem, neque liberum, neque ſervum, neque civem, neque peregrinum, qui illud ſignum auderet attingere. Barbaros quoſdam Lilybæo [76] ſcitote advocatos eſſe operarios. hi denique illud, ignari totius negotii, ac religionis, mercede accepta, ſuſtulerunt. quod cum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum eſſe arbitramini? quem fletum majorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, cùm illa eadem Diana Segeſtam, Karthagine revecta, victoriam populi Romani reditu ſuo nuntiaſſet. Quàm diſſimilis hic dies illi tempori videbatur? tum imperator populi Romani, vir clariſſimus, deos patrios reportabat Segeſtanis, ex urbe hoſtium recuperatos. nunc ex urbe ſociorum prætor ejuſdem populi turpiſſimus, atque impuriſſimus, eoſdem illos deos nefario ſcelere auferebat. Quid hoc tota Sicilia eſt clarius, quam [77] omnes Segeſtanas matronas, & virgines conveniſſe, cùm Diana exportaretur ex oppido? unxiſſe unguentis? compleſſe coronis, & floribus? ture, odoribuſque incenſis uſque ad agri fines proſecutas eſſe?

78 Hanc tu tantam religionem ſi tum in imperio propter cupiditatem, atque audaciam non pertimeſcebas: ne nunc quidem in tanto tuo, liberorumque tuorum periculo perhorreſcis? Quem tibi aut hominem, invitis diis immortalibus, aut verò deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace, atque in otio religionem nullam attulit? quæ cùm duas urbes, in quibus locata fuerat, captas, incenſaſque vidiſſet, bis ex duorum bellorum flamma, ferroque ſervata eſt: quæ Karthaginienſium victoria, loco mutato, religionem tamen non amiſit: P. Africani virtute religionem ſimul cum loco recuperavit. Quo quidem ſcelere ſuſcepto, cùm inanis eſſet baſis, & in ea P. Africani nomen inciſum: res indigna, atque intoleranda videbatur omnibus, non ſolum religiones eſſe violatas, verùm etiam P. Africani, viri fortiſſimi, rerum geſtarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoriæ, C. Verrem ſuſtuliſſe.

Quod cum iſti renuntiaretur de baſi ac litteris, exiſtimavit 79
homines in oblivionem totius negotii eſſe venturos, ſi etiam baſim, tamquam indicem ſui ſceleris, ſuſtuliſſet. itaque tollendam iſtius imperio locaverunt: quæ vobis locatio ex publicis Segeſtanorum litteris priore actione recitata eſt. Te nunc, 36
P. Scipio, te, inquam, lectiſſimum, ornatiſſimumque adoleſcentem appello: abs te officium tuum, debitum generi, & nomini requiro, & flagito. Cur pro iſto, qui laudem, honoremque familiæ veſtræ depeculatus eſt, pugnas? cur eum defenſum eſſe vis? cur ego tuas partes ſuſcipio? cur tuum onus ſuſtineo? M. Tullius P. Africani monumenta requirit: P. Scipio eum, qui illa ſuſtulit, defendit. cùm mos à majoribus traditus ſit, ut monumenta majorum ita ſuorum quiſque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine alieno ſinat: tu iſti aderis, [78] qui non obtruſit aliqua ex parte monumenta P. Scipionis, ſed funditus ſuſtulit, ac delevit?

Quiſnam igitur, per deos immortales! tuebitur P. Scipio- 80
nis memoriam mortui? quis monumenta, atque indicia virtutis, ſi tu ea relinquis, ac deſeris? neque ſolùm ſpoliata illa patiere, ſed etiam eorum ſpoliatorem, vexatoremque defendes? adſunt Segeſtani, clientes tui, ſocii populi Romani atque amici: certiorem te faciunt, P. Africanum, Karthagine deleta, ſimulacrum Dianæ majoribus ſuis reſtituiſſe: idque apud Segeſtanos, ejus imperatoris nomine poſitum, ac dedicatum fuiſſe: hoc Verrem demoliendum, & aſportandum, nomenque omnino P. Scipionis delendum, tollendumque curaſſe: orant te, atque obſecrant, ut ſibi religionem, generi tuo laudem, gloriamque reſtituas, ut, quod ex urbe hoſtium per P. Africanum recuperarint, id per te ex prædonis domo conſervare poſſint. Quid aut his reſpondere honeſtè potes, aut illi 37
facere, niſi ut te, ac fidem tuam implorent? adſunt, & implorant. potes domeſticæ laudis amplitudinem, Scipio, tueri, potes: omnia in te ſunt, quæ aut fortuna hominibus, aut natura largitur. non præcerpo fructum officii tui: non alienam mihi laudem appeto: non eſt pudoris mei, P. Scipione, florentiſſimo adoleſcente, vivo, & incolumi, me propugnatorem monumentorum P. Scipionis, defenſoremque profiteri.

Quam ob rem ſi ſuſcipis domeſticæ laudis patrocinium, me 81
non ſolùm ſilere de veſtris monumentis oportebit, ſed etiam lætari, P. Africani ejuſmodi eſſe fortunas mortui, ut ejus honos ab iis, qui ex eadem familia ſint, defendatur, neque ullum adventicium requiratur auxilium. Sin iſtius amicitia te impediet: ſi hoc, quod abs te poſtulo, minus ad officium tuum pertinere arbitrabere: ſuccedam ego vicarius tuo muneri; ſuſcipiam partes, quas alienas eſſe arbitrabar, [79] ne iſta præclara nobilitas deſinat queri, populum Romanum hominibus

[80] no-

ea ſanè, nihil Tullianæ deſit ſententiæ. *Grut.*

71. *Ipſa face percuſſus.*] Belle; neque aliter mſſ. noſtri, ineptè Cælius Curio ad oram *peruſtus*. ſed nec aliorum *perculſus* huic noſtro præponendum. *Idem.*

72. *Donum populi Ro, id eſſe dicebant.*] Abeſt ab Hitt. & Cujac. *donum*. rectè, inquit Gulielmius acrius enim repellitur Verres, ſi rem non ſuam, ſed pop. Rom. eſſe confirment. & certè ita infra hoc libro, Mercurii ſignum apud Tyndaritanos, *publicum populi Ro.* vocat. Idem.

73. *Monumentum victoriæ pop. Rom.*] Hittorpii excerpta, excludunt *pop. Rom.* placetque Gulielmio; cum ipſemet Cicero paullò poſt, eandem hanc Dianam nominet *monumentum victoriæ P. Africani*. Idem.

74. *Univerſam ſe funditus.*] Putat Gulielmius melius, *univerſis*, quod in Cujac. atque Hitt. niſi tamen verius exiſtimemus *univerſim*, ut reſpondeat illi *ſingillatim*: & corrumpi facillimè potuit in *univerſam*. Idem.

75. *Videte quanta religione fuerit.*] Non abhorreo ab Cujac. & Hitt. *religio fuit*, quod item recepit Lambinus. *Idem.*

76. *Scitote advocatos eſſe operarios.*] Biga eadem *adductos*. nihilo pejus. at Gruteri mſ controverſiam movet illi *ſcitote*, tanquam inculcatum ex iis quæ præceſſerant. & poterat ſanè ſubintelligi. *Idem.*

77. *Omnes Segeſtanas matronas.*] Pal. pr. & Grut. *Segeſtanos*. Cujac. & Hit. *Segeſtanæ*, quod malim. *Idem.*

78. *Qui non obtruſit.*] Sic noſtri, ſic editi omnes. conjiciebat Hotomanus *obtrivit*, alii *obruit*, Cujacii liber ſervat *obſtruxit*: quod Gulielmius annotavit, tanquam dignum de quo deliberaretur: & eſt profecto. *Idem.*

79. *Ne iſta præclara nobilitas, &c.*] Gulielmius annotavit, *ne*, confirman-

[80] novis, atque induſtriis libenter honores mandare, ſemperque mandaſſe. [81] Non eſt querendum, in ea civitate, quæ propter virtutem omnibus nationibus imperat, virtutem plurimum poſſe. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii, mortui virtute, ac nomine. talis ille vir fuit: ita de populo Romano meritus eſt, ut non uni familiæ, ſed univerſæ civitati commendatus eſſe debeat. Eſt aliqua mea pars virilis, quod ejus civitatis ſum, quam ille amplam, illuſtrem, claramque reddidit: præcipuè quòd in his artibus pro mea parte verſor, quarum ille princeps fuit, æquitate, induſtria, temperantia, defenſione miſerorum, odio improborum: quæ cognatio ſtudiorum, & artium, propemodum non minus eſt conjuncta, quàm iſta, qua vos delectamini, generis, & nominis.

8 Repeto abs te, Verres, monumentum P. Africani: cauſam
2 Siculorum, quam ſuſcepi, relinquo: judicium de pecuniis repetundis ne ſit hoc tempore: Segeſtanorum injuriæ negligantur: baſis P. Africani reſtituatur: nomen invictiſſimi imperatoris incidatur: ſignum pulcherrimum [82] Karthagine captum reponatur. Hæc abs te non Siculorum defenſor, non tuus accuſator, non Segeſtani poſtulant: ſed is, qui laudem, gloriamque P. Africani tuendam, conſervandamque ſuſcepir. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio judici non probem; qui cùm res maximas geſſerit, [83] monumentaque ſuarum rerum cummaximè conſtituat, atque in his elaboret: profectò volet hæc non ſolùm ſuis poſteris, verùm etiam omnibus viris fortibus, & bonis civibus defendenda, non ſpolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, diſpliceat, cujus ampliſſimum in orbe terrarum, clariſſimumque monumentum eſt, quàm plurimos eſſe cuſtodes monumentorum, & putare omnes bonos alienæ gloriæ defenſionem ad officium ſuum pertinere.

83 Et quidem ceteris iſtius furtis, atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantùm putem: hîc verò tanto dolore afficior, ut nihil mihi indigniùs ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum ſuam, plenam ſtupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres temperatiſſimi, ſanctiſſimique viri monumentum, Dianæ ſimulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua ſemper meretricum, [84] lenonumque flagitia verſantur?

39 At hoc ſolum Africani monumentum violaſti? quid? à
84 Tyndaritanis non ejuſdem Scipionis beneficio poſitum ſimulacrum Mercurii, pulcherrimè factum, ſuſtuliſti? At quemadmodum, dii immortales! quàm audacter! quàm libidinosè! quàm impudenter! audiſtis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honeſtiſſimos, ac principes civitatis: Mercurium, qui ſacris anniverſariis apud eos, ac ſumma religione coleretur, quem P. Africanus, Karthagine capta, Tyndaritanis non ſolùm ſuæ victoriæ, ſed etiam illorum fidei, ſocietatiſque monumentum, atque indicium dediſſet; hujus vi, ſcelere, imperioque eſſe ſublatum: qui ut primùm in illud oppidum venit, ſtatim, tamquam ita fieri non ſolùm oporteret, ſed etiam neceſſe eſſet; tamquam hoc ſenatus mandaſſet, populuſque Romanus juſſiſſet; ita continuò, ſignum ut demolirentur, & Meſſanam deportarent, imperavit.

85 Quod cùm illis, qui aderant, indignum; qui audiebant, incredibile videretur: non eſt ab iſto, primo illo adventu, perſeveratum. diſcedens mandat proagoro Sopatro, cujus verba audiſtis, ut demoliatur. cùm recuſaret, vehementer minatur. ita tum ex illo oppido proficiſcitur. Proagorus refert rem ad ſenatum: vehementer undique reclamatur. ne multa: iterum iſte aliquanto pòſt ad illos venit, quærit continuò de ſigno. reſpondetur ei ſenatum non permittere: pœnam capitis conſtitutam, ſi injuſſu ſenatus quiſquam attigiſſet: ſimul religio commemoratur. Tum iſte. Quam mihi religionem narras? quam pœnam? quem ſenatum? vivum te non relinquam: moriere virgis, niſi ſignum traditur. Sopater iterum flens [85] ad ſenatum defert iſtius cupiditatem, minaſque demonſtrat. Senatus Sopatro reſponſum nullum dat, ſed commotus, perturbatuſque diſcedit. Ille prætoris arceſſitus nuntio, rem demonſtrat: negat ullo modo fieri poſſe. Atque hæc 40
(nihil enim prætermittendum de iſtiùs impudentia videtur) agebantur in conventu palàm, de ſella, ac de loco ſuperiore.

Erat hiems ſumma, tempeſtas, ut ipſum Sopatrum dicere 86
audiſtis, perfrigida: imber maximus: cùm iſte imperat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipſe ſedebat, præcipitem in forum dejiciant, nudumque conſtituant. Vix erat hoc planè etiam imperatum, cùm illum ſpoliatum, ſtipatumque lictoribus videres. omnes ideò putabant, ut miſer, atque innocens, virgis cæderetur. fefellit hæc homines opinio. virgis iſte cæderet ſine cauſa ſocium populi Romani atque amicum? non uſque eò improbus: non omnia ſunt in eo uno vitia: numquam fuit crudelis. leniter hominem, clementerque accepit. Equeſtres ſunt medio in foro Marcellorum ſtatuæ, ſicuti ferè ceteris in oppidis Siciliæ: ex quibus iſte C. Marcelli ſtatuam delegit: cujus officia in illa civitate, totaque provincia recentiſſima erant, & maxima. in ea Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum ſummo magiſtratu præditum, divaricari, ac deligari jubet.

Quo cruciatu ſit affectus, venire in mentem neceſſe eſt 87
omnibus, cùm eſſet vinctus nudus in ære, in imbri, in frigore. neque tamen finis huic injuriæ, crudelitatique fiebat, donec populus, atque univerſa multitudo, atrocitate rei, miſericordiaque commota, ſenatum clamore coegit, ut ei ſimulacrum illud Mercurii polliceretur. [86] clamabant fore, ut ipſi ſeſe dii immortales ulciſcerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens ſenatus ad iſtum venit: pollicetur ſignum. Ita Sopater de ſtatua C. Marcelli, cùm jam pænè obriguiſſet, vix vivus aufertur. Non poſſum diſpoſitè iſtum accuſare, ſi cupiam: opus eſt non ſolùm ingenio, verùm etiam artificio quodam ſingulari.

Unum hoc crimen videtur eſſe, & à me pro uno ponitur, 41
de Mercurio Tyndaritano: plura ſunt. ſed ea quo pacto diſtin- 88
guere, ac ſeparare poſſim, neſcio. eſt pecuniarum captarum, quòd ſignum à ſociis pecuniæ magnæ ſuſtulit. eſt peculatus, quòd publicè populi Romani ſignum, de præda hoſtium captum, poſitum imperatoris noſtri nomine, non dubitavit auferre. eſt majeſtatis, quòd imperii noſtri gloriæ, rerumque geſtarum monumenta [87] evertere, atque aſportare auſus eſt. eſt ſceleris, quòd religiones maximas violavit. eſt crudelitatis, quòd in hominem innocentem, in ſocium noſtrum, atque amicum, novum ac ſingulare ſupplicii genus excogitavit.

Illud verò quid ſit, jam non queo diccre: quo nomine ap- 89
pellem, neſcio, quòd in C. Marcelli ſtatua. Quid eſt hoc? patronuſne quòd erat? quid tum? quò id ſpectat? utrùm ea res ad

firmantis eſſe non inſitiantis, niſi Fulvii librum ſequi malimus, in quo, *dummodò*; quod tamen ei minus placet. at ego non video, quomodo eſſe poſſit confirmantis. *Grut.*

80. *Novis atque, induſtriis.*] Lambinus ſuaſu codicis Cujaciani abjecit copulam *atque*, quod nullo modo auſim imitari. Gulielmius conjiciebat *navis*: Idem.

81. *Non eſt querendum.*] Non video quomodo hæc bellè cohæreant cum præcedenti. debebat ſequi: *quamquam quid quæſo eſt, quod quis meritò queratur, in ea civitate &c.* Idem.

82. *Carthagine captum reponatur.*] P. Manutius & Lambinus, deincipeſque, *Carth. capta recuperatum reponatur*: ſed ſic ſolum conjecit Hotomanus: Manuſcripti firmant vulgatam. *Idem.*

83. *Monumentaque rerum maximè conſtituat.*] Forſan *quam maximè conſt.* nam Pall. & Gr. & edd. vett. *cùm maximè.* Cujac. *cum quam max.* Fulvianus, *nunc maximè.* Grut. Ex his elegi pro vero, quod vides. *Gronov.*

84. *Lenonumque flagitia verſantur.*] Giſanius ad Lucretium in voce *Trivia*, refert veterem codicem ſuum non agnoſcere illud *verſantur.* habent tamen noſtri omnes, & edd. vett. *Grut.*

85. *Ad ſenatum defert iſtius cupid. &c.*] Cujacii liber *rem defert: iſtius cupid. &c.* non reprehendo. ſed mox planè mihi ſupervacuum videtur; *rem demonſtrat*: tanquam potius legendum ſit, *nuntio, negat ullo &c.* Idem.

86. *Clamabant fore.*] Dictio *clamabant*, habetur mihi pro librarii additamento. *Idem.*

87. *Evertere atque aſportare.*] Gulielmius conjecit, *avertere.* Idem.

88. *Ut*

ad opem, an ad calamitatem clientium, atque hoſpitum valere debebat? an ut hoc oſtenderes, contra vim tuam, in patronis præſidii nihil eſſe? quis hoc non intelligeret, in improbi præſentis imperio majorem eſſe vim, quam in bonorum abſentium patrocinio? an verò ex hoc illa tua ſingularis ſignificatur inſolentia, ſuperbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putaſti. itaque nunc Siculorum Marcelli non ſunt patroni: Verres in eorum locum ſubſtitutus eſt.

90 Quam in te tantam virtutem eſſe, aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam illuſtrem, tam ſplendidæ provinciæ, tranſducere ad te, auferre à certiſſimis, antiquiſſimiſque patronis? Tu iſta ſtultitia, nequitia, inertia, non modò totius Siciliæ, ſed unius tenuiſſimi Siculi clientelam tueri potes? tibi Marcelli ſtatua pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipſos, qui honorem illi habuerant, ſupplicia quærebas? Quid poſtea? quid tandem tuis ſtatuis fore arbitrabare? an verò id, quod accidit? Nam Tyndaritani ſtatuam iſtius, quam ſibi propter Marcellos, altiore etiam baſi poni juſſerat, deturbarunt, ſimulac ſucceſſum iſti
42 audierunt. Dedit igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum judicem, ut, cujus ad ſtatuam Siculi, te prætore, alligabantur, ejus religioni te eundem vinctum, adſtrictumque dedamus.

91 Ac primò, judices, hoc ſignum Mercurii dicebat iſte Tyndaritanos C. Marcello huic Æſernino vendidiſſe: atque hoc ſua cauſa etiam Marcellum ipſum ſperabat eſſe dicturum: quod mihi numquam veriſimile viſum eſt, adoleſcentem illo loco natum, patronum Siciliæ, nomen ſuum iſti ad tranſlationem criminis commodaturum. Verumtamen ita res mihi tota prævisa, atque præcauta eſt, uti, ſi maximè eſſet inventus, qui in ſe ſuſcipere iſtius culpam, crimenque cuperet: tamen is proficere nihil poſſet. eos enim teſtes deduxi, & eas litteras deportavi, ut de iſtius facto dubium nemini eſſe poſſet.

92 Publicæ litteræ ſunt, deportatum eſſe Mercurium Meſſanam ſumptu publico. dicunt, quanti: præfuiſſe huic negotio publicè legatum Poleam. quid? is ubi eſt? præſto eſt: teſtis eſt. Proagori Sopatri juſſu. Quis eſt hic? qui ad ſtatuam adſtrictus eſt. Quid? is ubi eſt? teſtis eſt. vidiſtis hominem, & verba ejus audiſtis. Demoliendum curavit Democritus gymnaſiarchus, quòd is eo loco præerat. Quid? hoc nos dicimus? immò verò ipſe præſens: Romæ nuper ipſum eſſe pollicitum, ſeſe id ſignum legatis eſſe redditurum, ſi ejus rei teſtificatio tolleretur, cautumque eſſet, eos teſtimonium non eſſe dicturos. Dixit hoc apud vos Zoſippus, & Hiſmenias, homines nobiliſſimi, & principes Tyndaritanæ civitatis.

43 Quid? Agrigento nonne ejuſdem P. Scipionis monumen-
93 tum, ſignum Apollinis pulcherrimum, cujus in femine, litterulis minutis argenteis nomen Myronis erat inſcriptum, ex Æſculapii religioſiſſimo fano ſuſtuliſti? quod iſte, judices, cùm clam feciſſet: cùm ad ſuum ſcelus illud, furtumque nefarios quoſdam homines improbos, duces, atque adjutores adhibuiſſet, vehementer commota civitas eſt. Uno eodem tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domeſticam, ornamentum urbis, indicium victoriæ, teſtimonium ſocietatis, requirebant. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, præcipitur, & negotium datur quæſtoribus, & ædilibus, ut noctu vigilias agerent ad ædes ſacras. etenim iſte Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum, atque virtutem, & quòd cives Romani, viri fortes, ac ſtrenui, & honeſti permulti in illo oppido, conjunctiſſimo animo, cum ipſis Agrigentinis vivunt, ac negotiantur) non audebat palàm tollere, aut poſcere, quæ placebant.

Herculis templum eſt apud Agrigentinos, non longè à foro, ſanè ſanctum apud illos, & religioſum. ibi eſt ex ære ſimulacrum ipſius Herculis, quo non facilè quidquam dixerim me vidiſſe pulchrius, (tametſi non tam multum in iſtis rebus intelligo, quàm multa vidi) uſque eò, judices, [88] ut rictum ejus, ac mentum paullo ſit attritius, quòd [89] in precibus, & gratulationibus non ſolum id venerari, verùm etiam oſculari ſolent. Ad hoc templum, cùm eſſet iſte Agrigenti, duce Timarchide, repentè, nocte intempeſta, ſervorum armatorum fit concurſus, atque impetus. clamor à vigilibus, fanique cuſtodibus tollitur. Qui primò cùm obſiſtere, ac defendere conarentur, [90] malè mulcati clavis, ac fuſtibus repelluntur. poſtea convulſis repagulis, effractiſque valvis, demoliri ſignum, ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota urbe percrebruit, expugnari deos patrios, [91] non hoſtium adventu, nec opinato, neque repentino prædonum impetu, ſed ex domo, atque cohorte prætoria, manum fugitivorum inſtructam, armatamque veniſſe. 94

Nemo Agrigenti neque ætate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte, eo nuntio, excitatus ſurrexerit, telumque quod cuique fors offerebat, atripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurritur. Hora amplius jam in demoliendo ſigno permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte: cùm alii vectibus ſubjectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad ſe funibus. Repentè Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant ſeſe in fugam iſtius præclari imperatoris nocturni milites. duo tamen ſigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad iſtum prædonem religionum reverterentur. Numquam tam malè eſt Siculis, quin aliquid facetè, & commodè dicant: velut in hac re. ajebant in labores Herculis non minus hunc immaniſſimum Verrem, quàm illum aprum Erymanthium referri oportere. 95

Hanc virtutem Agrigentinorum imitati ſunt Aſſorini poſtea, viri fortes, & fideles, ſed nequaquam ex tam ampla, neque tam ex nobili civitate. Chryſas eſt amnis, qui per Aſſorinorum agros fluit. is apud illos habetur deus, & religione maxima colitur. fanum ejus eſt in agro propter ipſam viam, qua Aſſoro itur Ennam. in eo Chryſæ eſt ſimulacrum, præclarè factum è marmore. id iſte poſcere Aſſorinos propter ſingularem ejus fani religionem non auſus eſt. Tlepolemo dat, Hieronique negotium. illi noctu, [92] facta manu, armatique veniunt: fores ædis effringunt: æditui, cuſtodeſque maturè ſentiunt: ſignum, quod erat notum vicinitati, buccina datur: homines ex agris concurrunt: ejicitur, fugaturque Tlepolemus: neque quidquam ex fano Chryſæ, præter unum perparvulum ſignum ex ære, deſideratum eſt. 44 96

Matris magnæ fanum [93] apud Enguinos eſt. jam enim mihi non modò breviter de unoquoque dicendum, ſed etiam prætereunda videntur eſſe permulta, ut ad majora iſtius, & illuſtriora in hoc genere furta, & ſcelera veniamus. In hoc fano loricas, galeaſque æneas, cælatas opere Corinthio, hydriaſque grandes, ſimili in genere, atque eadem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus præcellentiſſimus, poſuerat, & ſuum nomen inſcripſerat. Quid jam de iſto plura dicam, aut querar? omnia illa, judices, abſtulit: nihil in religioſiſſimo fano, præter veſtigia violatæ religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit. hoſtium ſpolia, monumenta imperatorum, decora, atque ornamenta fanorum poſthac, his præclatis nominibus amiſ- 97

88. *Ut rictum ejus.*] Sic Nonius, ſervatque Cujac. atque Hitt. namque vulgata *rictus*. Idem.

89. *In precibus ac gratulationibus.*] Lipſius noſter putabat vocem magis convenientem cùm de Diis ageretur, *gratationibus*, lib. II Elect. cap. 6. verùm alteram vocem ſanè frequentiſſimè uſurpatam in ſimili re, centum penè exemplis oſtendi dudum in ſuſpicionibus. *Idem.*

90. *Male multati.*] Error eſt tralaticius, ut notum; & ideo fuſtinui corrigere, ut vides. *Gronov.*

91. *Non hoſtium adventu nec-opinato.*] Illud *nec-opinato* admiſit primitus Lambinus è cod. Cujac reperitque item in Hitt. Gulielmius. abeſt tamen Italicis noſtris mſſ. *Gruter.*

92 *Manu facta armatique.*] Placebat Gulielmio, *armataque*, quod in Cujac. Hitt. Pall. Grut. & olim cuſis. *Idem.*

93. *Apud Enguinos.*] Pall. *Inguinos*. Cujac. Hitt. *Enguinos*. Grut. *Inguios*. repetitur idem nomen infra lib. VII cap. 72. ubi Cujac. præ-

amiſſis, in inſtrumento, ac ſupellectili C. Verris numerabuntur.
18 Tu videlicet ſolus vaſis Corinthiis delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta ſollertiſſimè perſpicis? hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctiſſimus, atque humaniſſimus? tu ſine ulla bona arte, ſine humanitate, ſine ingenio, ſine litteris, intelligis, & judicas? vide, ne ille non ſolum temperantia, ſed etiam intelligentia te, atque iſtos, qui ſe elegantes dici volunt, vicerit. nam quia, quàm pulchra eſſent, intelligebat, idcirco exiſtimabat, ea, non ad hominum luxuriem, ſed ad ornatum fanorum, atque oppidorum eſſe facta, ut poſteris noſtris monumenta religioſa eſſe videantur.

5 Audite etiam ſingularem ejus, judices, cupiditatem, auda-
9 ciam, amentiam, in his præſertim ſacris polluendis, quæ non modò manibus attingi, ſed ne cogitatione quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris eſt apud Catinenſes, eâdem religione, qua Romæ, qua in ceteris locis, qua propè in toto orbe terrarum. In eo ſacrario intimo fuit 94 ſignum Cereris perantiquum: quod viri, non modò cujuſmodi eſſet, ſed ne eſſe quidem ſciebant. aditus enim in id ſacrarium non eſt viris: ſacra per mulieres, ac virgines confici ſolent. hoc ſignum noctu clam iſtius ſervi ex illo religioſiſſimo, atque antiquiſſimo fano ſuſtulerunt: poſtridie ſacerdotes Cereris, atque illius 95 fani antiſtitæ, majores natu, probatæ ac nobiles mulieres, rem ad magiſtratus ſuos deferunt. omnibus acerbum, indignum, luctuoſum denique videbatur.

o Tum iſte permotus illa atrocitate negotii, ut ab ſe ſceleris iſtius ſuſpicio removeretur, dat hoſpiti ſuo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem ea feciſſe inſimularet: daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipſe eſſet in crimine. Res non procraſtinatur. nam cùm iſte Catinam profectus eſſet, ſervi cujuſdam nomen defertur. is accuſatur: ficti teſtes in eum dantur: rem cunctus ſenatus Catinenſium legibus judicat. Sacerdotes vocantur: ex his quæritur ſecretò in curia, quid eſſe factum arbitrarentur; quemadmodum ſignum eſſe ablatum. reſpondent illæ, Prætoris in eo loco ſervos eſſe viſos. res, quæ eſſet jam antea non obſcura, ſacerdotum teſtimonio perſpicua eſſe cœpit. itur in conſilium: ſervus ille innocens omnibus ſententiis abſolvitur, quò faciliùs vos hunc omnibus ſententiis condemnare poſſetis.

1 Quid enim poſtulas, Verres? quid ſperas? quid ſpectas? quem tibi aut deorum, aut hominum auxilio putas futurum? eone tu ſervos ad ſpoliandum fanum immittere auſus es, quò liberos adire, ne orandi quidem cauſa, fas erat? hiſne rebus manus afferre non dubitaſti, à quibus etiam oculos cohibere te religionum jura cogebant? tametſi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam ſceleratam, ac tam nefariam decidiſti. nam id concupiſti, quod numquam videras: id, inquam, adamaſti, quod antea non adſpexeras. auribus tu tantam cupiditatem concepiſti: ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non hominum exiſtimatio contineret.

2 At ex viro bono audieras, credo, & bono auctore. Qui id poteſt, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audiſti igitur ex muliere: quoniam id viri neque vidiſſe, neque noſſe poterant. Qualem porrò illam fœminam fuiſſe putatis, judices? quàm pudicam, quæ cum Verre loqueretur? quàm religioſam, quæ ſacrarii ſpoliandi oſtenderet rationem? At minimè mirum, quæ ſacra per ſummam caſtimoniam virorum, ac mulierum fiant, eadem per iſtius ſtuprum, ac flagitium eſſe vio-
6 lata. Quid ergo? hoc ſolum auditione expetere cœpit, cum id ipſe non vidiſſet? immò verò alia complura: ex quibus eligam ſpoliationem nobiliſſimi, atque antiquiſſimi fani: de qua priore actione teſtes dicere audiſtis. nunc eadem illa, quæſo, audite, & diligenter, ſicut adhuc feciſtis, attendite.

Inſula eſt Melita, judices, ſatis lato ab Sicilia mari, peri- 103
culoſoque disjuncta: in qua eſt eodem nomine oppidum, quò iſte numquam acceſſit: quod tamen iſti textrinum per triennium ad muliebrem veſtem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longè, in promontorio fanum eſt Junonis antiquum: quod tanta religione ſemper fuit, ut non modò illis Punicis bellis, quæ in his ferè locis 96 navali copia geſta, atque verſata ſunt: ſed etiam in hac prædonum multitudine ſemper inviolatum, ſanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriæ proditum eſt, claſſe quondam Maſiniſſæ regis ad eum locum appulſa, præfectum regium dentes eburneos, incredibili magnitudine, è fano ſuſtuliſſe, & eos in Africam portaſſe, Maſiniſſæque donaſſe. Regem quidem primò delectatum eſſe munere: pòſt, ubi audiſſet, unde eſſent, ſtatim certos homines in quinqueremi miſiſſe, qui eos dentes reportarent. itaque in his inſcriptum litteris Punicis fuit: REGEM MASINISSAM IMPRVDENTEM ACCEPISSE: RE COGNITA, REPONENDOS, RESTITVENDOSQVE CVRASSE. Erat præterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneæ Victoriæ, antiquo opere, ac ſumma arte perfectæ.

Hæc iſte omnia, ne multis morer, uno impetu, atque uno 104
nuntio per ſervos Venerios, quos ejus rei cauſa miſerat, tollenda, atque aſportanda curavit. Prò dii immortales! quem ego 47
hominem accuſo? quem legibus, ac judiciali jure perſequor? de quo vos ſententiam per tabellam feretis? dicunt legati Melitenſes publicè, ſpoliatum templum eſſe Junonis: nihil iſtum in religioſiſſimo fano reliquiſſe: quem in locum claſſes hoſtium ſæpe acceſſerint: ubi piratæ ferè quotannis hiemare ſoleant: quod neque prædo violarit antea, neque hoſtis attigerit, id ab uno iſto ſic ſpoliatum eſſe, ut nihil omnino ſit relictum. Hic nunc aut iſte reus, aut ego accuſator, aut hoc judicium appellabitur? criminibus enim coarguitur, aut ſuſpicionibus in judicium vocatur? dii ablati, fana vexata, nudatæ urbes reperiuntur. earum autem rerum nullam ſibi iſte neque inficiandi rationem, neque defendendi facultatem reliquit: omnibus in rebus coarguitur à me, convincitur à teſtibus, urgetur confeſſione ſua, manifeſtis in maleficiis tenetur, & manet etiam, ac tacitus facta mecum ſua recognoſcit.

Nimiùm mihi diu videor in uno genere verſari criminum. 105
ſentio, judices, occurrendum eſſe ſatietati aurium, animorumque veſtrorum. Quam ob rem multa prætermittam. ad ea autem, quæ dicturus ſum, reficite vos, quæſo, judices, per deos immortales! per eos ipſos, de quorum religione jamdiu dicimus, dum id ejus facinus commemoro, & profero, quo provincia tota commota eſt. de quo ſi paullo altiùs ordiri, ac repetere memoriam religionis videbor, ignoſcite. Rei magnitudo me breviter perſtringere atrocitatem criminis non ſinit.

Vetus eſt hæc opinio, judices, quæ conſtat ex antiquiſſimis 48
Græcorum litteris, atque monumentis, inſulam Siciliam to- 106
tam, eſſe Cereri, & Liberæ conſecratam. hoc cùm ceteræ gentes ſic arbitrantur, tum ipſis Siculis tam perſuaſum eſt, ut animis eorum inſitum, atque innatum eſſe videatur. nam & natas eſſe has in his locis deas, & fruges in ea terra primùm repertas arbitrantur: & raptam eſſe Liberam, quam eandem Proſerpinam vocant, ex Ennenſium nemore: qui locus, quod in media eſt inſula ſitus, umbilicus Siciliæ nominatur. quam cùm inveſtigare, & conquirere Ceres vellet, dicitur inflammaſſe tædas iis ignibus, qui ex Ætnæ vertice erumpunt: quas ſibi cùm ipſa præferret, orbem omnium peragraſſe terrarum.

Enna autem, ubi ea, quæ dico, geſta eſſe memorantur, eſt 107
loco præcelſo, atque edito: quo in ſummo eſt æquata agri planities, & aquæ perennes. tota verò ab omni aditu circumciſa, atque dirempta eſt. quam circa lacus, lucique ſunt plurimi, &

97 læ-

præfert *Eginos*, ut etiam ed. vet. Pal. pr. *Æginnos*. ſec. *Eguinos*. Gruter.

94. *Signum Cereris perantiquum.*] Hittorpii vetus, *inantiquum*. ita Virgilio, *incana menta*, inquit Gulielmius. *Idem.*

95. *Fani antiſtitæ.*] Ita Priſcianus libro v, ut monuit Giſanius, nec aliter Gellius lib. XIII cap. 19, ut indicavit Puteanus; in cujus item libro ſcripto hæc erat lectio, reſtabatque etiam in Cujaciano. nam Pall. & Grut. *antiſtites*, ut vulgati. *Idem.*

96. *Navali copia geſta, &c.*] Bene, *copia navali*; hoc eſt apparatu navali, ſive claſſibus. & miror Lambinum, qui mutavit, *navali prælio.*

[97] lætiſſimi flores omni tempore anni: locus ut ipſe raptum illum virginis, quem jam à pueris accepimus, declarare videatur. Etenim propter eſt ſpelunca quædam, converſa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repentè cum curru exſtitiſſe, abreptamque ex eo loco virginem ſecum aſportaſſe, & ſubito non longe à Syracuſis penetraſſe ſub terras, lacumque in eo loco repentè exſtitiſſe: ubi uſque ad hoc tempus Syracuſani feſtos dies anniverſarios agunt, cele-
49 berrimo virorum, mulierumque conventu. Propter hujus opinionis vetuſtatem, quòd eorum in his locis veſtigia, ac propè incunabula reperiuntur deorum, mira quædam totâ Siciliâ privatim, ac publicè religio eſt Cereris Ennenſis. Etenim multa ſæpè prodigia vim ejus, numenque declarant: multis ſæpè in difficillimis rebus præſens auxilium ejus oblatum eſt, ut hæc inſula ab eo non ſolùm diligi, ſed etiam incoli, cuſtodirique videatur.

108 Nec ſolùm Siculi, verùm etiam ceteræ gentes, nationeſque Ennenſem Cererem maximè colunt. Etenim,ſi Athenienſium ſacra, ſumma cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore veniſſe dicitur, frugeſque attuliſſe: quantam eſſe religionem convenit eorum, apud quos eam natam eſſe, & fruges inveniſſe conſtat? Itaque apud patres noſtros atroci, ac difficili reipublicæ tempore, cùm, Ti. Graccho occiſo, magnorum periculorum metus ex oſtentis portenderetur, P. Mucio, L. Calpurnio conſulibus, aditum eſt ad libros Sibyllinos: in quibus inventum eſt, CEREREM ANTIQVISSIMAM PLACARI OPORTERE. Tum ex ampliſſimo collegio decemvirali ſacerdotes populi Romani,cùm eſſet in urbe noſtra Cereris pulcherrimum, & magnificentiſſimum templum, tamen uſque Ennam profecti ſunt. tanta enim erat auctoritas, & vetuſtas illius religionis, ut, cùm illuc irent, non ad ædem Cereris, ſed ad ipſam Cererem proficiſci viderentur.

109 [98] Non obtundam diutiùs. etenim jamdudum vereor, ne oratio mea, aliena ab judiciorum ratione, & quotidiana dicendi conſuetudine eſſe videatur. hoc dico, hanc ipſam Cererem, antiquiſſimam, religioſiſſimam, principem omnium ſacrorum, quæ apud omnes gentes, nationeſque fiunt, à C. Verre ex ſuis templis, ac ſedibus eſſe ſublatam. Qui acceſſiſtis Ennam, vidiſtis ſimulacrum Cereris è marmore, & in altero templo Liberæ. ſunt ea perampla, atque præclara, ſed non ita antiqua. Ex ære fuit quoddam modica amplitudine, ac ſingulari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum, quæ ſunt in eo fano, multò antiquiſſimum. id ſuſtulit; ac tamen eo contentus non fuit.

110 Ante ædem Cereris in aperto, ac propatulo loco ſigna duo ſunt, Cereris unum, alterum Triptolemi, & pulcherrima, & perampla. his pulchritudo periculo, amplitudo ſaluti fuit, quòd eorum demolitio, atque aſportatio, perdifficilis videbatur. inſiſtebat in manu Cereris dextra ſimulacrum pulcherrimè factum Victoriæ. hoc iſte è ſigno Cereris avellendum,
50 aſportandumque curavit. Qui tandem iſtius animus eſt nunc in recognitione ſcelerum ſuorum, cùm ego ipſe in commemoratione eorum non ſolùm animo commovear,verum etiam corpore perhorreſcam? venit enim mihi fani, loci, religionis illius in mentem: verſantur ante oculos omnia: dies ille, quo ego Ennam cùm veniſſem, præſtò mihi ſacerdotes Cereris cum infulis, ac verbenis fuerunt: concio, conventuſque civium: in quo ego cum loquerer, tanti fletus, gemituſque fiebant, ut acerbiſſimus tota urbe luctus verſari videretur.

111 Non illi decumarum imperia, non bonorum direptiones, non iniqua judicia, non importuniſſimas iſtius libidines, non vim, non contumelias, quibus operti, oppreſſique erant, conquerebantur: Cereris numen, ſacrorum vetuſtatem, fani religionem, iſtius ſceleratiſſimi, atque audaciſſimi ſupplicio expiari volebant: omnia ſe cetera pati, ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, veniſſe Ennam, & non Proſerpinam aſportaſſe, ſed ipſam abripuiſſe Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, ſed fanum Cereris eſſe. habitare apud ſeſe Cererem Ennenſes arbitrantur: ut mihi non cives illius civitatis, ſed omnes ſacerdotes, [99] omnes accolæ, atque antiſtites Cereris eſſe videantur.

Ennæ tu ſimulacrum Cereris tollere audebas? Ennæ tu de 112
manu Cereris Victoriam deripere, & deam deæ detrahere conatus es? quorum nihil violare, nihil attingere auſi ſunt, in quibus erant omnia, quæ ſceleri propiora ſunt, quam religioni. tenuerunt enim P. Popillio, P. Rupilio conſulibus, illum locum ſervi, fugitivi, barbari, hoſtes. ſed neque tam ſervi illi dominorum, quàm tu libidinum: neque tam fugitivi illi à dominis, quàm tu à jure, & à legibus: neque tam barbari lingua, & natione illi, quàm tu natura & moribus: neque illi tam hoſtes hominibus, quam tu diis immortalibus. Quæ deprecatio eſt igitur ei reliqua, qui indignitate ſervos, temeritate fugitivos, ſcelere barbaros, crudelitate hoſtes vicerit?

Audiſtis Theodorum, & Numinium, & Nicaſionem, lega- 51
tos Ennenſes, publicè dicere, ſeſe à ſuis civibus hæc habere 113
mandata, ut ad Verrem adirent, & eum ſimulacrum Cereris, & Victoriæ repoſcerent. id ſi impetraſſent, tum ut morem veterem Ennenſium conſervarent; publicè in eum (tametſi vexaſſet Siciliam) tamen,quoniam hæc à majoribus conſtituta acceptiſſent, teſtimonium ne quod dicerent. ſin autem ea non reddidiſſet, tum ut judicio adeſſent, tum uti de ejus injuriis judices docerent, ſed multo maximè de religione quererentur. quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aſpernari; nolite contemnere, ac negligere, judices. Aguntur injuriæ ſociorum: agitur vis legum: agitur exiſtimatio, veritaſque judiciorum. quæ ſunt omnia permagna: verum illud maximum: tanta religione obſtricta tota provincia eſt: tanta ſuperſtitio ex iſtius facto mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quæcunque accidant publicè, vel privatim incommoda, [100] propter eam cauſam ſcelere iſtius evenire videantur.

Audiſtis, Centuripinos, Agyrinenſes, Catinenſes, Herbi- 114
tenſes, Ennenſes, complures alios, publicè dicere, quæ ſolitudo eſſet in agris, quæ vaſtitas, quæ fuga aratorum, quàm deſerta, quàm inculta, quàm relicta omnia. Et rametſi iſtius multis, & variis injuriis acciderunt: tamen hæc una cauſa in opinione Siculorum plurimùm valet, quòd, Cerere violata, omnes cultus, fructuſque Cereris in his locis interiiſſe arbitrantur. Medemini religioni ſociorum, judices: [1] conſervate veſtram. neque enim hæc externa vobis religio, neque aliena. quòd ſi eſſet, ſi ſuſcipere eam nolletis: tamen in eo, qui violaſſet, ſancire vos velle oporteret.

Nunc verò in communi omnium gentium religione, inque 115
his ſacris, quæ majores noſtri ab exteris nationibus adſcita, atque arceſſita coluerunt: quæ ſacra, ut erant re vera, ſic appellari Græca voluerunt: negligentes, ac diſſoluti ſi cupiamus eſſe, quî poſſumus? Unius etiam urbis, omnium pulcherrimæ, 52
atque ornatiſſimæ, Syracuſarum direptionem commemorabo, & in medium proferam, judices: ut aliquando totam hujus generis orationem [2] concludam, ac definiam. Nemo ferè veſtrûm eſt, quin, quemadmodum captæ ſint à M. Marcello Syra-

prælio. Gulielm. *Gruter.*

97. *Lætiſſimi flores.*] Ita mſ. Turnebi, longè venuſtiùs quàm ut antea vulgabatur, *lectiſſimi.* Idem.

98. *Non obtundam diutius. etenim jamdudum vereor.*] Ita egregiè Cujacianus. vulgati enim *diutius aureis veſtras jamdudum, &c.* Idem.

99. *Omnes accolæ atque antiſtites.*] Conjiciebat Gulielmius, omnes *ſacricolæ.* Idem.

100. *Propter eam cauſam ſcelere iſtius evenire videantur.*] Nihil abeunt ab hac lectione mſſ. noſtri, aut antiquitus impreſſi, itaque habuerim illa *propter eam eauſam* pro ſpuriis, & ſic neceſſe non erit divertere ad conjecturas Lambini. *Idem.*

1. *Conſervate veſtram.*] Subintellige *religionem.* vulgo additur *veſtram auctoritatem.* ſed nulla ejus vocis litera in Cujaciano, aliiſque Lambini, ſi modò non fallit. vereor enim ne ſæpe loquatur de pluribus veteribus, & tantum ipſe intelligat de uno. *Idem.*

2. *Concludam & definiam.*] Verius videtur Gulielmio, *atque finiam.* ego divinabam *& deſinam.* Idem.

3. *Turum*

racuſæ, ſæpe audierit, nonnumquam etiam in annalibus legerit. conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas: ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas.

6 Ac jam illa omitto, quæ diſperſè à me multis locis dicentur, ac dicta ſunt: forum Syracuſanorum, quod introitu Marcelli [3] purum à cæde ſervatum eſt, id adventu Verris Siculorum innocentium ſanguine redundaſſe: portum Syracuſanorum, qui tum & noſtris claſſibus, & Karthaginienſium clauſus fuiſſet, eum, iſto prætore, Cilicum myoparoni, prædonibuſque patuiſſe. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamiliâs violatas: quæ tum, urbe capta, commiſſa non ſunt, neque odio hoſtili, neque licentia militari, neque more belli, neque jure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab iſto per triennium perfecta ſunt. ea, quæ conjuncta cum illis rebus ſunt, de quibus antea dixi, cognoſcite.

7 [4] Urbem Syracuſas maximam eſſe Græcarum urbium, pulcherrimamque omnium, ſæpe audiſtis. Eſt, judices, ita, ut dicitur. nam & ſitu eſt cùm munito, tum ex omni aditu, vel terra, vel mari, præclaro ad adſpectum: & portus habet propè in ædificatione, adſpectuque urbis incluſos: qui cùm diverſos inter ſe aditus habeant, in exitu conjunguntur, & confluunt. Eorum conjunctione pars oppidi, quæ appellatur Inſula, mari disjuncta anguſto, ponte rurſum adjungitur, & continetur.

3 Ea tanta eſt urbs, ut ex quattuor urbibus conſtare
8 dicatur: quarum una eſt ea, quam dixi, Inſula: quæ duobus portubus cincta, in utriuſque portus oſtium, aditumque projecta eſt: in qua domus eſt, [5] quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti ſolent. in ea ſunt ædes ſacræ complures: ſed duæ, quæ longè ceteris antecellunt: Dianæ una; & altera, quæ fuit ante iſtius adventum ornatiſſima, Minervæ. In hac inſula extrema, eſt fons aquæ dulcis, cui nomen Arethuſa eſt, incredibili magnitudine, pleniſſimus piſcium: qui fluctu totus operiretur, niſi munitione, ac mole lapidum à mari disjunctus eſſet.

9 Altera autem eſt urbs Syracuſis, cui nomen Acradina eſt: in qua forum maximum, pulcherrimæ porticus, ornatiſſimum prytaneum, ampliſſima eſt curia, templumque egregium Jovis Olympii, ceteræque urbis partes una lata via perpetua, multiſque tranſverſis diviſæ, privatis ædificiis continentur. Tertia eſt urbs, quæ, quòd in ea parte, Fortunæ fanum antiquum fuit, [6] Tycha nominata eſt: in qua & gymnaſium ampliſſimum eſt; & complures ædes ſacræ: coliturque ea pars, & habitatur frequentiſſime. Quarta autem eſt urbs, quæ quia poſtrema ædificata eſt, Neapolis nominatur: quam ad ſummam theatrum eſt maximum: præterea duo templa ſunt egregia, Cereris unum, alterum Liberæ: ſignumque Apollinis, [7] qui Temenites vocatur, pulcherrimum, & maximum: quod iſte ſi portare potuiſſet, non dubitaſſet auferre.

4 Nunc ad Marcellum revertar, ne hæc à me ſine cauſa com-
10 memorata eſſe videantur: qui cùm tam præclaram urbem vi, copiiſque cepiſſet, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua præſertim nihil periculi oſtenderetur, delere, & exſtinguere. itaque ædificiis omnibus, publicis, & privatis, ſacris, & profanis ſic pepercit, quaſi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda veniſſet. in ornatu urbis habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis. victoriæ putabat eſſe, multa Romam deportare, quæ ornamento urbi eſſe poſſent: humanitatis, non planè ſpoliare urbem, præſertim quam conſervare voluiſſet.

In hac partitione ornatus, non plus victoria Marcelli popu- 121
lo Romano appetivit, quàm humanitas Syracuſanis reſervavit. Romam quæ aſportata ſunt, ad ædem Honoris, atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus. nihil in ædibus, nihil in hortis poſuit, nihil in ſuburbano: putavit, ſi urbis ornamenta domum ſuam non contuliſſet, [8] domum ſuam ornamento urbi futuram. Syracuſis autem permulta, atque egregia reliquit: deum verò nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem: non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat injuria: ſed ut pacem cum bello, leges cum vi, forum & juriſdictionem cum ferro, & armis, adventum & comitatum cum exercitu & victoria conferatis.

Ædes Minervæ eſt in Inſula, de qua antè dixi: quam Mar- 55
cellus non attigit: quam plenam, atque ornatam reliquit: 122
quæ ab iſto ſic ſpoliata, atque direpta eſt, non ut ab hoſte aliquo, qui tamen in bello, religionum, & conſuetudinis jura retineret, ſed ut à barbaris prædonibus vexata eſſe videatur. Pugna erat equeſtris Agathoclis regis in tabulis picta præclarè: his autem tabulis interiores templi parietes veſtiebantur. nihil erat ea pictura nobilius: nihil Syracuſis, quod magis viſendum putaretur. has tabulas M. Marcellus, cùm omnia illa victoria ſua profana feciſſet, tamen religione impeditus non attigit. iſte, cùm illa jam, propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syracuſani, ſacra, religioſaque accepiſſet, omnes eas tabulas abſtulit: parietes, quorum ornatus tot ſæcula manſerat, tot bella effugerat, nudos ac deformatos reliquit.

Et Marcellus, qui, ſi Syracuſas cepiſſet, duo templa ſe Ro- 123
mæ dedicaturum voverat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non Honori, neque Virtuti, ut ille, ſed Veneri, & Cupidini vota deberet, is Minervæ templum ſpoliare conatus eſt. ille deos deorum ſpoliis ornare noluit: hic ornamenta Minervæ virginis in meretriciam domum tranſtulit. Viginti, & ſeptem præterea tabulas pulcherrimè pictas ex eadem æde ſuſtulit: in quibus erant imagines Siciliæ regum, ac tyrannorum, quæ non ſolùm pictorum artificio delectabant, ſed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum. Ac videte, quanto tætrior hic tyrannus Syracuſanus fuerit, quàm quiſquam ſuperiorum. cùm illi tamen ornarint templa deorum immortalium: hic etiam deorum monumenta, atque ornamenta ſuſtulerit.

Jam verò quid ego de valvis illius templi commemorem? 56
vereor, ne hæc qui non viderunt, omnia me nimis augere, 124
atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo ſuſpicari debet, [9] tam eſſe me cupidum, ut tot viros primarios velim, præſertim ex judicum numero, qui Syracuſis fuerint, qui hæc viderint, eſſe temeritati, & mendacio meo conſcios. Confirmare hoc liquidò, judices, poſſum, valvas magnificentiores, ex auro, atque ebore perfectiores nullas umquam [10] ullo templo fuiſſe. incredibile dictu eſt, quàm multi Græci de valvarum harum

3. *Purum à cæde ſervatum eſt.*] Ita Lamb. aliique è Cujac. cod. in quo *cæde ſerv.* antea cuſi, *à plurima cæde*, cujus vitium primò detexit Turnebus libro VIII cap. 12. etſi id ſerio amplectatur Mich. Brutus. *Grut.*

4. *Urbem Syracuſas maximam eſſe Græcarum urbium &c.*] Quanto, inquit Gulielmius, Hittorpianæ ſchedæ venuſtius: *Urbem Syracuſanam, maximam eſſe Græcarum, pulcer &c.* & verò illud *urbium* abeſt etiam Cujaciano. *Idem.*

5. *Quæ regis Hieronis fuit.*] Hitt. *Gelonis*, neque temeraria ea eſt ſcriptura. inquirendum. *Idem.*

6. *Tycha nominata.*] Eſt à Cujac. & Hitt. nam vulgata *Tyche*, ſcilicet Syracuſani Dorum lingua pleraque efferebant. Gulielmius. *Idem.*

7. *Qui Temenites vocatur.*] Sic omnibus literis Pal. ſec. nam pr. *Temutes.* Grut. Cujac. Hitt. *Temnites.* prima editio, *Themicles* Victoriana *Theſmotes.* Hotomanus conjicit *Themiſtes*, ſed non erat opus. lectio primo loco poſita firmatur Suetonii loco cap. 74 Tiberii. adeatur Turneb. lib. VIII cap. 12. *Idem.*

8. *Domum ſuam ornamento urbi futuram.*] Domus urbi ornamento futura erat: ſi quæ ipſa non receperat, publicis urbis locis viſerentur. Et ſanè ſingulorum abſtinentia domeſtica, publicum civitatis decus eſt. hoc admoneo Lambini cauſa, qui nobis finxit, *domui ſuæ ornamento urbem futuram.* Gulielmius. *Idem.*

9. *Tam eſſe me cupidum, &c.*] Lambinus putat aliquid deeſſe; ſed fruſtra. nam ſic iterum locutus Oratione pro Cæcina cap. 3. m. *Idem.*

10. *Ullo templo fuiſſe.*] Sic Hitt. ſic Cujac. prodiditque Turnebus, lib. VIII Adverſariorum. prius vulgati, *ullo tempore.* Idem.

harum pulchritudine ſcriptum reliquerint. nimiùm forſitan hæc illi mirentur, atque efferant. eſto; veruntamen honeſtius eſt reipublicæ noſtræ, judices, ea, quæ illis pulchra eſſe videantur, imperatorem noſtrum in bello reliquiſſe, quàm prætorem in pace abſtuliſſe. Ex ebore diligentiſſimè perfecta argumenta erant in valvis. ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis [11] os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit, atque abſtulit: & tamen indicavit, ſe non ſolum artificio, ſed etiam pretio, quæſtuque duci. nam bullas aureas omnes ex his valvis, quæ erant & multæ, & graves, non dubitavit auferre: quarum iſte non opere delectabatur, ſed pondere. Itaque ejuſmodi valvas reliquit, ut, quæ olim ad ornandum templum erant maximè, nunc tantum ad claudendum factæ eſſe videantur.

125 Etiamne gramineas haſtas? vidi enim vos in hoc non minimè, cùm teſtes dicerent, commoveri, quòd erant hujuſmodi, ut ſemel vidiſſe ſatis eſſet: in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, ſed tantum magnitudo incredibilis, de qua vel audire ſatis eſſet: nimium, videre
57 plus, quàm ſemel. etiamne id concupiſti? Nam Sappho, quæ ſublata de prytaneo eſt, dat tibi juſtam excuſationem, propè ut concedendum, atque ignoſcendum eſſe videatur.

126 Silanionis opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quiſquam non modò privatus, ſed populus potius haberet, quàm homo elegantiſſimus, atque eruditiſſimus Verres? nimirum contrà dici nihil poteſt. noſtrûm enim unuſquiſque, qui tam beati, quàm iſte eſt, non ſumus, tam delicati eſſe non poſſumus: ſiquando aliquid iſtiuſmodi videre volet, eat ad ædem Felicitatis, ad monumentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut admittatur in alicujus iſtorum Tuſculanum: [12] ſpectet forum ornatum, ſi quid iſte ſuorum ædilibus accommodavit: Verres hæc habeat domi? Verres ornamentis fanorum, atque oppidorum habeat plenam domum, villas referras? Etiamne hujus operarii ſtudia, ac delicias, judices, perferetis? qui ita natus eſt, ita educatus, ita factus & animo, & corpore, ut multo appoſitior ad deferenda, quàm ad auferenda ſigna eſſe videatur.

127 Atque hæc Sappho ſublata quantum deſiderium ſui reliquerit, dici vix poteſt. nam cùm ipſa fuit egregiè facta, tum epigramma Græcum pernobile inciſum habuit in baſi, quod iſte eruditus homo, & Græculus, qui hac ſubtiliter judicat, qui ſolus intelligit, ſi unam litteram Græcam ſciſſet, certe non ſuſtuliſſet. nunc enim quod inſcriptum eſt inani in baſi, declarat, quid fuerit, & id ablatum indicat. Quid? ſignum Pæanis ex æde Æſculapii præclare factum, ſacrum, & religioſum, non ſuſtuliſti? quod omnes propter pulchritudinem viſere, propter religionem colere ſolebant.

128 Quid? ex æde Liberi ſimulacrum Ariſtei non tuo imperio palàm ablatum eſt? Quid? ex æde Jovis religioſiſſimum ſimulacrum [13] Jovis imperatoris, quem Græci Urion nominant, pulcherrimè factum, nonne abſtuliſti? Quid? [14] ex æde Liberi parvum illud caput pulcherrimum, quod viſere ſolebamus, num dubitaſti tollere? Atque ille Pæan ſacrificiis anniverſariis ſimul cum Æſculapio apud illos colebatur. Ariſteus, qui, ut Græci ferunt, Liberi filius, inventor olei eſſe dicitur, unà cum Libero patre apud illos eodem erat in templo conſecratus.
58 Jovem autem imperatorem quanto honore in ſuo templo
129 fuiſſe arbitramini? hinc colligere poteſtis, ſi recordari volueritis, quanta religione fuerit eadem ſpecie, atque forma ſignum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio poſuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum ſigna Jovis imperatoris uno in genere pulcherrimè facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus: alterum, in Ponti ore, & anguſtiis: tertium, quod Syracuſis ante Verrem prætorem fuit. illud Flamininus ita ex æde ſua ſuſtulit, ut in Capitolio, hoc eſt, in terreſtri domicilio Jovis poneret.

Quod autem eſt ad introitum Ponti; id, cùm tam multa ex 130
illo mari bella emerſerint, tam multa porrò in Pontum invecta ſint, uſque ad hanc diem integrum, inviolatumque ſervatum eſt. Hoc tertium, quod erat Syracuſis, quod M. Marcellus, armatus & victor, viderat: quod religioni conceſſerat: quod cives, atque incolæ Syracuſani colere, advenæ non ſolùm viſere, verum etiam venerari ſolebant: id Verres ex templo Jovis ſuſtulit.

Ut ſæpiùs ad M. Marcellum revertar, judices, ſic habetote: 131
plures eſſe à Syracuſanis iſtius adventu deos, quàm victoria Marcelli homines deſideratos. Etenim ille requiſiſſe dicitur etiam Archimedem illum, ſummo ingenio hominem, ac diſciplina, eumque cùm audiſſet interfectum, permoleſtè tuliſſe. Iſte omnia, quæ requiſivit, non ut ſervaret, verum ut aſportaret, requiſivit. Jam illa, quia leviora videbuntur, ſi hoc lo- 59
co dicerentur, ideò prætereo: quod iſte [15] menſas Delphicas è marmore, [16] cratēras ex ære pulcherrimas, vim maximam vaſorum Corinthiorum, ex omnibus ædibus ſacris Syracuſis abſtulit.

Itaque, judices, hi, qui hoſpites ad ea, quæ viſenda ſunt, 132
ducere ſolent, & unumquidque oſtendere, quos illi myſtagogos vocant, converſam jam habent demonſtrationem ſuam. nam, ut antè demonſtrabant, quid ubique eſſet: ita nunc, quid undique ablatum ſit, oſtendunt. Quid tum? mediocrine tandem dolore eos affectos eſſe arbitramini? non ita eſt, judices: primùm, quòd omnes religione moventur: & deos patrios, quos à majoribus acceperunt, colendos ſibi diligenter, & retinendos eſſe arbitrantur: deinde hic ornatus, hæc opera, atque artificia, ſigna, tabulæ pictæ, Græcos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere poſſumus, hæc illis acerbiſſima videri, quæ forſitan nobis levia, & contemnenda eſſe videantur. mihi credite, judices, (tametſi voſmetipſos hæc eadem audire certò ſcio) cum multas acceperint per hoſce annos ſocii, atque exteræ nationes calamitates, & injurias, nullas Græci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quàm hujuſcemodi ſpoliationes fanorum, atque oppidorum.

Licet iſte dicat emiſſe ſe, ſicuti ſolet dicere: credite hoc 133
mihi, judices: nulla umquam civitas tota Aſia, & Græcia, [17] ſignum ullum, tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, ſua voluntate cuiquam vendidit. niſi fortè exiſtimatis, poſteaquàm judicia ſevera Romæ fieri deſierint, Græcos homines hæc venditare cœpiſſe, quæ tum non modò non venditabant, cùm judicia fiebant, verumetiam coëmebant: niſi arbitramini, L. Craſſo, Q. Scævolæ, C. Claudio, potentiſſimis hominibus, quorum ædilitates ornatiſſimas vidimus, commercium iſtarum rerum cum Græcis hominibus non fuiſſe: iis, qui poſt judiciorum diſſolutiones, ædiles facti ſunt, fuiſſe.

Acerbiorem etiam ſcitote eſſe civitatibus falſam iſtam, & 60
ſimulatam emptionem, quàm ſi quis clam ſurripiat, aut eri- 134
piat palàm, atque auferat. nam turpitudinem ſummam eſſe arbi-

11. *Os pulcerrimum crinitum anguibus.*] Non audio libros qui habent *cinctum*. noſtrum eſt à *crinire*, verbo eleganti, & quod haud dubiè ab antiquis mutuatus eſt Statius libro III Silvar: *Nunc cuncta veris frondibus annuis crinitur arbos.* Grut.

12. *Spectet forum ornatum, ſi quid iſte ſuorum ædilibus accommodavit.*] Hotomanus capiebatur legere *ædibus*: ſed tunc cùm adhuc legebatur *eorum*, pro *forum*, quæ vox poſtrema, conjecturam talem omninò ſpernit. *Idem.*

13. *Jovis Imperatoris*] Melior Laubanus, non inficetè conjiciebat, *Imbricitoris*. de eodem videndus item Brodæus libro Miſcellan. VI cap. 9. Biſciola lib. XI cap. 14. Miſcellaneorum. *Idem.*

14. *Ex æde Liberi parvum illud caput.*] Pal. pr. *Parmum*, quod & in Cujac. qui præterea *Liberæ*. ſec *Parinum*. Conjectabam aliquando, *ex æde Liberi*, *Liberi parvum illud caput*. nunc ſileo. quid ſi tamen fuerit? *ex æde Liberæ*, *Liberi parvum &c.* Idem.

15. *Menſas Delphicas è marmore.*] Conſulatur Cujacius lib. XI Obſervat. cap 13. *Idem.*

16. *Crateras ex ære pulcerrimas*] Haud aliter quoque Pall. Grut. Cujac. non ut edidit Lambinus *pulcerrimos*. Idem.

17. *Signum ullum tabulam pictam.*] Arbitrabatur Gulielmius fortean verbo repetito ſcribendum, *ſignum ullum, ullam tabulam pictam.* Idem.

18. *Ut*

arbitrantur, referri in litteras publicas, pretio adductam civi-
tatem; & pretio parvo, ea, quæ accepiſſet à majoribus, ven-
didiſſe, atque alienaſſe. etenim mirandum in modum Græci
rebus iſtis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque ma-
jores noſtri facilè patiebantur, hæc eſſe quàmplurima apud ſo-
cios, ut imperio noſtro quàm ornatiſſimi, florentiſſimique
eſſent. apud eos autem, quos vectigales, aut ſtipendiarios fe-
cerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda
ſunt, quæ nobis levia videbantur, haberent hæc oblectamen-
ta, & ſolatia ſervitutis.

135 Quid arbitramini Rheginos, qui jam cives Romani ſunt,
merere velle, [18] ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? quid
Tarentinos, ut Europam in tauro ſedentem amittant? ut Sa-
tyrum, qui apud illos in æde Veſtæ eſt? ut cetera? quid The-
ſpienſes, ut Cupidinis ſignum, [19] propter quod unum viſuntur
Theſpiæ? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut
pictam, Coos? quid Epheſios, ut Alexandrum? quid Cyzice-
nos, ut Ajacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Jalyſum?
quid Athenienſes, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum
pictum, aut ex ære, Myronis buculam? Longum eſt, & non
neceſſarium, commemorare, quæ apud quoſque viſenda ſunt
tota Aſia & Græcia. verùm illud eſt, quamobrem hæc com-
memorarim; quòd exiſtimare vos hoc volo, [20] mirum quen-
dam dolorem accidere iis, ex quorum urbibus hæc auferantur.

61 Atque, ut ceteros omittamus, de ipſis Syracuſanis cogno-
136 ſcite: ad quos ego cùm veniſſem, ſic primò exiſtimabam, ut
Romæ ex iſtius amicis acceperam, civitatem Syracuſanam
propter Heraclii hereditatem, non minùs eſſe iſti amicam,
quàm Mamertinam propter prædarum, ac furtorum omnium
ſocietatem: ſimul & verebar, ne mulierum nobilium, & for-
moſarum gratia, quarum iſte arbitrio præturam per triennium
geſſerat, virorumque, quibuſcum illæ nuptæ erant, nimia in
iſtum [21] non lenitudine, ſed etiam liberalitate oppugnarer,
ſiquid ex litteris Syracuſanorum conquirerem.

137 Itaque Syracuſis cum civibus Romanis eram: eorum tabulas
exquirebam: injurias cognoſcebam. cùm diutiùs in negotio,
curaque fueram: ut requieſcerem, curamque animi remitte-
rem, ad Carpinatii præclaras tabulas revertebar: ubi cum equi-
tibus Romanis ex illo conventu honeſtiſſimis, illos Verrutios,
de quibus antè dixi, explicabam: à Syracuſanis prorſus nihil
adjumenti neque publicè, neque privatim exſpectabam: ne-
que erat in animo poſtulare. Cùm hæc agerem, repentè ad me
venit Heraclius is, qui tum magiſtratum Syracuſis habebat,
homo nobilis, qui ſacerdos Jovis fuiſſet, qui honos apud Sy-
racuſanos eſt ampliſſimus. agit mecum, & cum Q. fratre meo,
ut, ſi nobis videretur, adiremus ad eorum ſenatum: frequen-
tes eſſe in curia: ſe juſſu ſenatus à nobis petere, ut veniremus.

138 Primò nobis fuit dubium, quid ageremus: deinde citò ve-
nit in mentem, non eſſe vitandum nobis illum conventum, &
62 locum. Itaque in curiam venimus. Honorificè ſanè conſurgi-
tur. nos rogatu magiſtratus aſſedimus. Incipit is loqui, qui &
auctoritate, & ætate, &, ut mihi viſum eſt, uſu rerum ante-
cedebat, [22] Diodorus Timarchides: cujus omnis oratio hanc
habuit primò ſententiam: Senatum, populumque Syracuſa-
num moleſtè, graviterque ferre, quòd ego, cùm in ceteris
Siciliæ civitatibus, ſenatum, populumque docuiſſem, quid eis
utilitatis, quid ſalutis afferrem, & cùm ab omnibus mandata,
legatos, litteras, teſtimoniaque ſumpſiſſem, in illa civitate
nihil ejuſmodi facerem. Reſpondi, neque Romæ in conventu
Siculorum, cùm à me auxilium communi omnium legationum
conſilio petebatur, cauſaque totius ad me Siciliæ deferebatur,
legatos Syracuſanorum affuiſſe: neque me poſtulare, ut quid-
quam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, in qua inau-
ratam C. Verris ſtatuam viderem.

Quod poſteaquàm dixi, tantus eſt gemitus factus adſpectu 139
ſtatuæ, & commemoratione, ut illud in curia poſitum monu-
mentum ſcelerum, non beneficiorum videretur. Tum pro ſe
quiſque, quantum dicendo aſſequi poterat, docere me cœpit,
ea, quæ paullo antè commemoravi: ſpoliatam urbem, fana
direpta: ex Heraclii hereditate, quam palæſtritis conceſſiſſet,
multo maximam partem ipſum abſtuliſſe: neque poſtulandum
fuiſſe, ut ille palæſtritas diligeret, qui etiam inventorem olei
deum ſuſtuliſſet: neque illam ſtatuam eſſe ex pecunia publica,
neque publicè datam: ſed eos, qui hereditatis diripiendæ par-
ticipes fuiſſent, faciendam, ſtatuendamque curaſſe: eoſdem
Romæ fuiſſe legatos, illius adjutores improbitatis, ſocios fur-
torum, conſcios flagitiorum: eo minus mirari me oportere, ſi
illi communi legatorum voluntati, & ſaluti Siciliæ defuiſſent.

Ubi eorum dolorem ex illius injuriis, non modò non mi- 63
norem ſed propè majorem, quàm ceterorum Siculorum eſſe 140
cognovi: tum meum animum in illos, tum mei conſilii, ne-
gotiique totius ſuſcepti cauſam, rationemque propoſui: tum
eos hortatus ſum, ut cauſæ communi, ſalutique ne deeſſent:
ut ei illam laudationem, quam ſe vi, ac metu coactos, paucis
illis diebus, decreſſe dicebant, tollerent. Itaque, judices, Sy-
racuſani hæc faciunt, iſtius clientes, atque amici: primùm mi-
hi litteras publicas, quas in ærario ſanctiore conditas habebant,
proferunt: in quibus oſtendunt omnia, quæ dixi ablata eſſe,
perſcripta, & plura etiam, quàm ego potui dicere: perſcripta
autem hoc modo, QVOD EX AEDE MINERVAE hoc & illud AB-
ESSET: QVOD EX AEDE JOVIS, QVOD EX AEDE LIBERI. ut
quiſque eis rebus tuendis, conſervandiſque præfuerat, ita per-
ſcriptum erat, cùm rationem ex lege redderet, & quæ accepe-
rat, deberet tradere: petiſſe, ut ſibi, quòd hæ res abeſſent, ig-
noſceretur: itaque omnes liberatos diſceſſiſſe, & eſſe igno-
tum omnibus: quas ego litteras obſignandas publico ſigno,
deportandaſque curavi.

De laudatione autem ratio ſic reddita eſt. primùm cùm à 141
Verre litteræ aliquanto ante adventum meum de laudatione
veniſſent, nihil eſſe decretum: deinde, cùm quidam ex illius
amicis commonerent, oportere decerni; maximo eſſe clamo-
re, & convicio repudiatos: poſteaquàm meus adventus ap-
propinquarit, imperaſſe eum, qui ſummam poteſtatem habe-
ret, ut decernerent: decretum ita eſſe, ut multo plus illa lau-
datio mali, quàm boni poſſit afferre. Id ideò, judices, ut mihi
ab illis demonſtratum eſt, ſic vos ex me cognoſcite.

Mos eſt Syracuſis, ut, ſi qua de re ad ſenatum referatur, 64
dicat ſententiam, qui velit. nominatim nemo rogatur. & ta- 142
men, ut quiſque honore, & ætate antecedit, ita primus ſolet
ſua ſponte dicere: idque à ceteris ei conceditur. ſi quando ta-
ceant omnes, tunc ſortitò coguntur dicere. Cùm hic mos eſ-
ſet, refertur ad ſenatum de laudatione Verris. in quo primum,
ut aliquid eſſet moræ, multi interpellant: de Sex. Peducæo,
qui de illa civitate, totaque provincia optimè meritus eſſet,
ſeſe anteà, cùm audiſſent ei negotium faceſſitum, cumque
eum publicè pro plurimis ejus, & maximis meritis laudare cu-
perent, à C. Verre prohibitos eſſe: iniquum eſſe, tametſi Pe-
ducæus eorum laudatione jam non uteretur, tamen non id
priùs

18. *Ut ab eis marmorea Venus illa auferatur.*] Ita è mſ. Turnebus lib. VIII cap. 12, neque aliter Cujacii codex. vulgata, *illa ne auferatur.* iidem libri auctores fuere, cur etiam mox ſcriberemus *ut Europam, &c.* pro quo prius editi, *ut ne Europam.* haud diſpliceret tamen adhuc expungere vocem *ſedentem*, utpote quæ non compareat in Cujaciano: non auſus fui, quod extaret in Turnebiano. auſus tamen eſt Lambinus. *Grut.*

19. *Propter quod unum viſuntur.*] Vix eſt ut non ſit adnotamentum ſcribæ, cui adhuc hærebat in memoria tale quid à Cicerone dictum veſtibulo hujus libelli. *Idem.*

20. *Mirum quendam dolorem accidere iis.*] Turnebus ait fuiſſe in antiquo ſuo: *mir. q. dol. accipere eos;* quod recepit in contextum Lambinus. & vero liber Cujacii quoque habebat, *mirum quem dolorem accipere eos.* ſed videtur alterum noſtrum æquè probum. *Idem.*

21. *Non lenitudine.*] Lambinus invexerat, *non modò lenitudine:* quod & in mſ. Turnebi. ſed cum abſit noſtris Pall. & Grut. item edd. aliis omnibus, gratioſius ſubaudiatur. *Idem.*

22 *Diodorus Timarchides.*] Membranæ Cujacii, *Timarchidi*, quod dignum animadverſione cenſebat Gulielmius: ideo forſan, tanquam ſit genitivus antiquus, ſubaudiaturque *filius.* Idem.

 23. *Nam*

priùs decernere, quod aliquando voluiſſent, quàm quod tum cogerentur.

143 Conclamant omnes, & approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducæo. ut quiſque ætate, & honore antecedebat, ita ſententiam dixit ex ordine. Id adeò ex ipſo ſenatus conſulto cognoſcite. 23 nam principium ſententiæ perſcribi ſolet. Recita. QVOD VERBA FACTA SVNT DE SEX. PEDVCAEO. Dicit, qui primi ſuaſerint. decernitur. refertur deinde de Verre. dic, quæſo, quomodo? QVOD VERBA FACTA SVNT DE C. VERRE. Quid poſtea ſcriptum eſt? CVM SVRGERET NEMO, NEQVE SENTENTIAM DICERET. Quid hoc eſt? SORS DVCITVR. Quamobrem? nemo erat voluntarius laudator præturæ tuæ, defenſor periculorum tuorum, præſertim cùm inire à prætore gratiam poſſet? nemo. ipſi illi tui convivæ, conſiliarii, conſcii, ſocii, verbum facere non audebant. in qua curia ſtatua tua ſtabat, & nuda in ea filii, nemo fuit, quem ne nudus quidem filius in nuda provincia commoveret.

144 Atque etiam hoc me docent, ejuſmodi ſenatuſconſulto ſeſe feciſſe laudationem, ut omnes intelligere poſſent, non laudationem, ſed potius irriſionem eſſe illam, quæ commonefaceret iſtius turpem, calamitoſamque præturam. Etenim ſcriptum eſſe ita, QVOD ISTE VIRGIS NEMINEM CECIDISSET: à quo cognoſcitis, nobiliſſimos homines, atque innocentiſſimos ſecuri eſſe percuſſos: QVOD VIGILANTER PROVINCIAM ADMINISTRASSET: cujus omnes vigilias in ſtupris conſtat, adulteriiſque eſſe conſumptas. hoc autem ſcriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accuſator recitare non deſineret, QVOD PRAEDONES PROCVL AB INSVLA SICILIA PROHIBVISSET VERRES: quos etiam intra Syracuſanam Inſulam recepiſſet.

145 Quæ poſteaquàm ex illis cognovi, diſceſſi cum fratre è curia, ut, nobis abſentibus ſi quid vellent, decernerent. 24 Decernunt ſtatim: primum, VT L. FRATRI HOSPITIVM PVBLICE FIERET, quòd is eandem voluntatem erga Syracuſanos ſuſcepiſſet, quam ego ſemper habuiſſem. id non modò tum ſcripſerunt, verùm etiam in ære inciſum nobis tradiderunt. Valde hercle te Syracuſani tui, quos crebrò commemorare ſoles, diligunt: qui cum accuſatore tuo ſatis juſtam cauſam conjungendæ neceſſitudinis putant, quòd te accuſaturus ſit, & quòd ad inquirendum in te venerit. poſtea decernitur, ac non variè, ſed propè conjunctis ſententiis, VT LAVDATIO, QVAE C. VERRI DECRETA ESSET, TOLLERETVR.

65

146 At verò cùm jam non ſolùm diſceſſio facta eſſet, ſed etiam perſcriptum, atque in tabulas relatum, prætor appellatur. At quis appellat? magiſtratus aliquis? nemo. ſenator? ne id quidem. Syracuſanorum aliquis? minimè. quis igitur prætorem appellat? qui 25 quæſtor iſtius fuerat, Cæcilius. O rem ridiculam! ô deſertum hominem! ô deſperatum, ac relictum à magiſtratu Siculo! ne ſenatus conſultum Siculi homines facere poſſent, ne ſuum jus ſuis moribus, ſuis legibus obtinere poſſent, non amicus iſtius, non hoſpes, non denique aliquis Siculus, ſed quæſtor prætorem appellat. Quis hoc vidit? aut quis audivit? Prætor æquus, & ſapiens dimitti jubet ſenatum. concurrit ad me maxima multitudo. primum ſenatores clamare, eripi ſibi jus, eripi libertatem: populus 26 ſenatum laudare, gratias agere: cives Romani à me nuſquam diſcedere. quo quidem die, nihil ægriùs factum eſt, multo labore meo, quam ut manus ab illo appellatore abſtinerentur.

Cum ad prætorem in jus adiſſemus, excogitat ſanè diligenter, & cautè, quid decernat. nam antè quàm verbum facerem, de ſella ſurrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, cùm jam adveſperaſceret, diſceſſimus. Poſtridiè manè ab eo poſtulo, ut Syracuſanis liceret ſenatus conſultum, quod pridie feciſſent, mihi reddere. Ille enimverò negat: & ait, indignum facinus eſſe, quòd ego in ſenatu Græco verba feciſſem: quòd quidem apud Græcos Græcè locutus eſſem, id ferri nullo modo poſſe. Reſpondi homini, ut potui, ut volui, ut debui. tum multa, tum etiam hoc me memini dicere, facilè eſſe perſpicuum, quantum inter hunc, & illum Numidicum, verum, & germanum Metellum intereſſet. illum noluiſſe ſua laudatione juvare L. Lucullum, ſororis virum, quicum optimè conveniſſet: hunc homini alieniſſimo, à civitatibus laudationes per vim, & metum comparare. 147 66

Quod ubi intellexi, multùm apud illum recentes nuntios, multùm tabulas non commendaticias, ſed tributarias valuiſſe: admonitu ipſorum Syracuſanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus ſingula perſcripta erant. Ecce autem nova turba, atque rixa. ne tamen iſtum omnino Syracuſis ſine amicis, ſine hoſpitibus, planè nudum eſſe, ac deſertum putetis: retinere cœpit tabulas Theomnaſtus quidam, homo ridiculè inſanus, quem Syracuſani Theoractum vocant: qui illic ejuſmodi eſt, ut eum pueri ſectentur: ut omnes, cùm loqui cœperit, irrideant. Hujus tamen inſania, quæ ridicula eſt aliis, mihi tum moleſta ſanè fuit. nam cùm ſpumas ageret in ore, ardèrent oculi, voce maxima vim me ſibi afferre clamaret: copulati in jus pervenimus. 148

Hic ego poſtulare cœpi, ut mihi tabulas obſignare, ac deportare liceret. 27 Ille contrà. inſtare ego, omnium mihi tabularum, & litterarum fieri poteſtatem oportere. Contrà, ille furioſus urgere, nihil ad ſe noſtras leges pertinere. Prætor intelligens, negare ſibi placere, quòd ſenatus conſultum ratum eſſe non deberet, id me Romam deportare. Quid multa? niſi vehementiùs homini minatus eſſem: niſi legum ſanctionem, pœnamquè recitaſſem: tabularum mihi poteſtas facta non eſſet. Ille autem inſanus: qui pro iſto contra me vehementiſſimè declamaſſet, poſtquàm non impetravit: credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo iſtius furta Syracuſana perſcripta erant: quæ ego antea jam ab illis cognoram, & acceperam. 149

Laudent te ſanè jam Mamertini, qui 28 ex tanta provincia ſoli ſunt, qui te ſalvum velint: ita tamen laudent, ut Hejus, qui ejus princeps legationis eſt, adſit: ita laudent, ut ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati ſint reſpondere. Ac ne ſubito à me opprimantur, hæc ſum rogaturus: *Navem populo Romano debeantne?* fatebuntur. *præbuerintne, prætore C. Verre?* negabunt. *ædificaverintne navem onerariam maximam publicè, quam Verri dederunt?* negare non poterunt. *frumentumne ab his ſumpſerit Verres, quod populo Romano mitteret, ſicuti ſuperiores?* negabunt. *quid militum, aut nautarum per triennium dederint?* nullum datum dicent. Fuiſſe Meſſanam omnium iſtius furtorum, ac prædarum receptricem, negare non poterunt. permulta 67 150

---

23. *Nam principum ſententiæ perſcribi ſolent.*] Turnebo illud debemus. antea legebatur, *principium*; item *ſolet*. Pal. tamen ſec. *principium ſententiæ perſcribi ſolent*, quod antiquè dictum videri poſſet, occaſionemque præbuiſſe loci corrumpendi. *Grut.*

24. *Decernunt ſtatim primum ut L. fratri hoſpitium publicè. &c.*] Ita omnes cuſi ante Lambinum, qui ex Cujaciano protulit *Dec. ſtatim, ut cum fratre L. hoſpitium publ.* neſcio an debeam probare. nimis enim conciſe dicuntur a Cicerone. aliud quid latet. *Idem.*

25. *Quæſtor iſtius fuerat Cæcilius.*] Non fit veriſimile factum à Cæcilio, alioqui clare hoc ei objeciſſet Cicero ſupra itaque, cum reſtet in Pal. ſec. *Ceſellius*, in Grut. *Ceſelius*, quomodo & à manu ſecunda Pal. pr. cum prius habuiſſet *Celius*, inclino legere cum Cujaciano, *Cæſetius*. qui claſſi Verrinæ præfuit, & videtur fuiſſe item quæſtor; ex iis quæ occurrunt Oratione ſequenti cap. 24 ſub finem, hacque etiam fuit ſente tia Gulielmii. *Idem.*

26. *Senatum laudare, gratias agere.*] Suſpicio eſt Gulielmii deeſſe verbulum neceſſarium, *ſent. laudare, mihi gratias agere &c.* Idem.

27. *Ille contra. inſtare, &c.*] Lambinus heic aliquam multa interſeruit ex mſſ. ſuis, hoc eſt ut ego interpretor ex Cujaciano: quæ cum etiam legerit in eodem Gulielmius, heic ſubjicienda duxi. recepiſſem etiam in contextum, & uncis incluſa, diſcreviſſem à ceteris certò legitimis, niſi quod ea ratione turbaretur omninò lector. ſunt autem iſthæc: *Ille contrà, dicere: negare eſſe illud S. C. in quo prætor appellatus eſſet, negare id mihi tradi oportere. Ego legem recitare omnium mihi tabularum & literarum fieri poteſtatem. Ille furioſus urgere, nihil.* ita Cujacii liber, niſi quod pro voce *prætor* ſervaret *pop. Rom.* Lambinus hæc produxit; ſed nonnihil à ſe interpolata; uti ſolent propolæ. *Idem.*

28. *Ex tanta provincia.*] Turnebus & Lambinus ex eodem mſ. præpoſuerunt *ex tota*, mihi alterum ſapidius videtur ſuſtentatque ſe ſcriptura omni Pall Grut. editionumque retrò cuſorum. *Idem.*

1. *Ju-*

ta multis navibus illinc exportata : hanc navem denique maximam à Mamertinis datam, onuſtam cum iſto prætore profectam fatebuntur.

51 Quamobrem tibi habe ſanè iſtam laudationem Mamertinam : Syracuſanam quidem civitatem, ut abs te affecta eſt, ita in te eſſe animatam videmus : apud quos etiam Verrea illa flagitioſa ſublata ſunt. etenim minime conveniebat, ei deorum honores haberi, qui ſimulacra deorum ſuſtuliſſet. Etiam mehercule illud in Syracuſanis meritò reprehenderetur, ſi, cùm diem feſtum ludorum de faſtis ſuis ſuſtuliſſent celeberrimum, & ſanctiſſimum, quòd eo ipſo die Syracuſæ à Marcello captæ eſſe dicuntur, iidem diem feſtum Verris nomine agerent: cùm iſte Syracuſanis, quæ ille calamitoſus dies reliquerit, ademiſſet. At videte hominis impudentiam, atque arrogantiam, judices, qui non ſolùm Verrea hæc turpia, ac ridicula ex Heraclii pecunia conſtituerit : verùm etiam Marcellea tolli imperarit, ut ei ſacra facerent quotannis, cujus opera omnium annorum ſacra, deoſque patrios amiſerant : cjus autem familiæ dies feſtos tollerent, per quam ceteros quoque feſtos dies recuperarant.

ACCUSATIONIS IN C. VERREM, LIBER QUINTUS, DE SUPPLICIIS

ORATIO DECIMA.

I 1 NEMINI video dubium eſſe, judices, quin aper tiſſimè C. Verres in Sicilia, ſacra, profanaque omnia & privatim, & publicè ſpoliarit, verſatuſque ſit ſine ulla non modò religione, verum etiam diſſimulatione in omni genere furandi, atque prædandi. ſed quædam mihi magnifica, & præclara ejus defenſio oſtenditur : cui quemadmodum reſiſtam, multo mihi antè, judices, providendum. Ita enim cauſa conſtituitur, provinciam Siciliam virtute ejus, & vigilantia ſingulari, dubiis, formidoloſiſque temporibus, à fugitivis, atque à belli periculis tutam eſſe ſervatam.

2 Quid agam, judices ? quò accuſationis meæ rationem conferam ? quò me vertam ? ad omnes enim meos impetus, quaſi murus quidam, boni nomen imperatoris opponitur. Novi locum : video, ubi ſe jactaturus ſit Hortenſius. belli pericula, tempora reipublicæ, imperatorum pænuriam commemorabit : tum deprecabitur à vobis, tum etiam pro ſuo jure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Romano Siculorum teſtimoniis eripi : neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiæ velitis.

3 Non poſſum diſſimulare, judices : timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quæ fecit, impunè fecerit. venit enim mihi in mentem, in judicio M'. Aquillii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuiſſe exiſtimata ſit : qui, ut erat in dicendo non ſolùm ſapiens, ſed etiam fortis, cauſa propè perorata, ipſe arripuit M'. Aquillium, conſtituitque in conſpectu omnium, tunicamque ejus à pectore abſcidit, ut cicatrices populus Romanus judiceſque adſpicerent, adverſo corpore exceptas. ſimul & de illo vulnere, quod ille in capite ab hoſtium duce acceperat, multa dixit : eoque adduxit eos, qui erant judicaturi, vehementer ut vererentur, ne, quem virum fortuna ex hoſtium telis eripuiſſet, cùm ſibi ipſe non peperciſſet, hic non ad populi Romani laudem, ſed ad judicum crudelitatem videretur eſſe ſervatus.

4 Hæc eadem nunc ab illis defenſionis ratio, viaque tentatur: idem quæritur. Sit fur, ſit ſacrilegus, ſit flagitiorum omnium, vitiorumque princeps : at eſt bonus imperator, & felix, & ad dubia reipublicæ tempora reſervandus. Non agam ſummo jure tecum : non dicam id, quod debeam forſitan obtinere : 2 cùm [1] judicium certa lege ſit conſtitutum, non quid in re militari fortiter feceris, ſed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abſtinueris, abs te doceri oportere : non, inquam, ſic agam, ſed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, & quanta fuerit in bello.

Quid dices ? an bello fugitivorum Siciliam virtute tua liberatam ? magna laus ; honeſta oratio : ſed tamen quo bello ? 5 nos enim poſt id bellum, quod M'. Aquillius confecit, ſic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuiſſe. At in Italia fuit. fateor, & magnum quidem, ac vehemens. num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriæ gloriam cum M. Craſſo, aut Cn. Pompejo communicandam putas ? non arbitror hoc etiam deeſſe tuæ impudentiæ, ut quidquam ejuſmodi dicere audeas. Obſtitiſti videlicet, ne ex Italia tranſire in Siciliam fugitivorum copiæ poſſent. ubi ? quando ? qua ex parte ? cùm aut navibus, aut ratibus conarentur accedere ? nos enim nihil umquam prorſus audivimus : & illud audivimus, M. Craſſi, fortiſſimi viri, virtute, conſilioque factum, ne ratibus conjunctis, freto fugitivi ad Meſſanam tranſire poſſent : à quo illi conatu non tantopere prohibendi fuiſſent, ſi ulla in Sicilia præſidia ad illorum adventum oppoſita putarentur.

At tum in Italia bellum tam propè à Sicilia, tamen in Sicilia non fuit. 6 Quid mirum ? ne cum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo pars ejus belli in Italiam ulla pervaſit. Etenim 3 propinquitas ad utram partem hoc loco profertur ? utrùm aditum facilem hoſtibus, an contagionem imitandi ejus belli periculoſam fuiſſe ? Aditus omnis hominibus ſine ulla facultate navium non modò disjunctus, ſed etiam clauſus fuit : ut illis, quibus Siciliam propinquam fuiſſe dicis, facilius fuerit ad oceanum pervenire, quàm ad Peloridem accedere.

Contagio autem iſta ſervilis belli, cur abs te potiùs, quàm 7 ab

[1]. *Judicium certa lege ſit conſtitutum.*] Liber Cujacii non agnoſcit *conſtitutum* ; eaque propter omiſit Lambinus. non improbo : haud tamen nimium credo exemplari unico. *Gruter.*

2. *In*

ab iis omnibus, qui ceteras provincias obtinuerunt, prædicatur? an quod in Sicilia jam ante bella fugitivorum fuerunt? At ea ipſa cauſa eſt, cur ipſa provincia minimo in periculo ſit, & fuerit. Nam poſteaquam illinc M'. Aquillius deceſſit, omnium inſtituta, atque edicta prætorum fuerunt ejuſmodi, ut ne quis cum telo ſervus eſſet. Vetus eſt quod dicam, & propter ſeveritatem exempli nemini fortaſſe veſtrûm inauditum: L. Domitium prætorem in Sicilia, cùm aper ingens ad eum allatus eſſet, admiratum requiſiſſe, quis eum percuſſiſſet. cùm audiſſet, paſtorem cujuſdam fuiſſe, eum ad ſe vocari juſſiſſe: illum cupidè ad prætorem, quaſi ad laudem, atque præmium accurriſſe: quæſiſſe Domitium, qui tantam beſtiam percuſſiſſet: illum reſpondiſſe, venabulo. ſtatim deinde juſſu prætoris in crucem eſſe ſublatum. Durum hoc fortaſſe videatur: neque ego ullam in partem diſputo. tantum intelligo, maluiſſe Domitium crudelem in animadvertendo, quàm in prætermittendo diſſolutum videri.

4
8 Ergo his inſtitutis provinciæ, jam tum, cùm bello fugitivorum tota Italia arderet, homo non acerrimus, nec fortiſſimus C. Norbanus, in ſummo otio fuit. perfacilè enim ſeſe Sicilia tuebatur, nequod in ipſa bellum poſſet exiſtere. etenim cùm nihil tam conjunctum ſit, quàm negotiatores noſtri cum Siculis, uſu, re, ratione, concordia: & cùm ipſi Siculi res ſuas ita conſtitutas habeant, ut his pacem expediat eſſe: imperium autem populi Romani ſic diligant, ut id imminui, aut commutari minimè velint: cumque hæc ab ſervorum bello pericula, & prætorum inſtitutis, & dominorum diſciplina proviſa ſint: nullum eſt malum domeſticum, quod ex ipſa provincia naſci poſſit.

9 Quid igitur? nulline motus in Sicilia ſervorum Verre prætore? nullæne conſenſiones factæ eſſe dicuntur? nihil ſanè, quod ad ſenatum populumque Romanum pervenerit: nihil, quod iſte Romam publicè conſcripſerit: & tamen cœptum eſſe in Sicilia moveri aliquot locis ſervitium ſuſpicor. id adeò non tam ex re, quàm ex iſtius factis, decretiſque cognoſco. Ac videte, quàm non inimico animo ſim acturus. ego ipſe hæc, quæ ille quærit, quæ adhuc numquam audiſtis, commemorabo & proferam.

10 [2] In Triocalino, quem locum fugitivi jam antè tenuerunt, Leonidæ cujuſdam Siculi familia in ſuſpicionem vocata eſt conjurationis. res delata ad iſtum. ſtatim (ut par fuit) juſſu ejus homines, qui nominati erant, comprehenſi ſunt, adductique Lilybæum. domino denuntiatum eſt, ut adeſſet: cauſa
5 dicta damnati ſunt. Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædam exſpectatis aliquam. [3] Nolite uſquequaque eadem quærere. In metu belli, furandi qui locus poteſt eſſe? etiam ſiqua fuit in hac re occaſio, prætermiſſa eſt. Tum potuit à Leonida nummorum aliquid auferre, cum denuntiavit, ut adeſſet. fuit nundinatio aliqua, & iſti non nova, ne cauſam diceret. etiam alter locus, ut abſolverentur. damnatis quidem ſervis, quæ prædandi poteſt eſſe ratio? produci ad ſupplicium neceſſe eſt. teſtes enim ſunt, qui in conſilio fuerunt: teſtes, publicæ tabulæ: teſtis, ſplendidiſſima civitas Lilybætana: teſtis, honeſtiſſimus, maximuſque conventus civium Romanorum. nihil poteſt: producendi ſunt. itaque producuntur, & ad palum alligantur.

11 Etiam nunc mihi exſpectare videmini, judices, quid deinde factum ſit: quòd iſte nihil umquam fecit ſine aliquo quæſtu, atque præda. Quid in ejuſmodi re fieri potuit? quod commodum eſt? exſpectate facinus, quàm vultis improbum: vincam tamen exſpectationem omnium. [4] nomine ſceleris, conjurationiſque damnati, ad ſupplicium traditi, ad palum alligati, repente, multis millibus hominum inſpectantibus, ſoluti ſunt, & Leonidæ illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentiſſime? niſi id, quod ego non quæro: quod denique in re tam nefaria, tametſi dubitari non poteſt, tamen, ne ſi dubitetur quidem, quæri oporteat: quid, aut quantum, aut quomodo acceperis. remitto tibi hoc totum, atque iſta te cura libero. neque enim metuo, ne hoc cuiquam perſuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, præter te, ulla pecunia adduci potuerit, id tu gratis ſuſcipere conatus ſis. verùm de iſta furandi, prædandique ratione nihil dico: de hac imperatoria jam tua laude diſputo.

Quid ais, bone cuſtos, defenſorque provinciæ? tu, quos 6
ſervos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluiſſe cogno- 12
ras, & de conſilii ſententia judicaras: hos ad ſupplicium jam more majorum traditos, & ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare auſus es? ut, quam damnatis ſervis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Romanis reſervares? Perditæ civitates, deſperatis omnibus rebus, hos ſolent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum reſtituantur, vincti ſolvantur, exules reducantur, res judicatæ reſcindantur. quæ cùm accidunt, nemo eſt, quin intelligat ruere illam rempublicam. hæc ubi veniunt, nemo eſt, qui ullam ſpem ſalutis reliquam eſſe arbitretur.

Atque hæc ſicubi facta ſunt: facta ſunt, ut homines popu- 13
lares, aut nobiles ſupplicio, aut exſilio levarentur: at non ab his ipſis, qui judicaſſent: at non ſtatim; at non eorum facinorum damnati, quæ ad vitam, & omnium fortunas pertinerent. Hoc verò novum & ejuſmodi eſt, ut magis propter reum, quàm propter rem ipſam credibile videatur; ut homines ſervos; ut ipſe, qui judicarat; ut ſtatim è medio ſupplicio dimiſerit; ut ejus facinoris damnatos ſervos, quod ad omnium liberorum caput, & ſanguinem pertineret.

O præclarum imperatorem, nec jam cum M'. Aquillio, for- 14
tiſſimo viro, ſed vero cum Paullis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidiſſe in metu, periculoque provinciæ? cùm ſervitiorum animos in Sicilia ſuſpenſos propter bellum Italiæ fugitivorum videret: ne quis ſe commovere auderet, quantum terroris injecit? Comprehendi juſſit. quis non pertimeſcat? cauſam dicere dominos. quid ſervis tam formidoloſum? FECISSE VIDERI pronuntiavit. exortam videtur flammam paucorum dolore, ac morte reſtinxiſſe. Quid deinde ſequitur? verbera, atque ignes, & illa extrema ad ſupplicium damnatorum, metum ceterorum, cruciatus, & crux. hiſce omnibus ſuppliciis ſunt liberati. Quis dubitet, quin ſervorum animos ſumma formidine oppreſſerit, cùm viderent ea facilitate prætorem, [5] ut ab eo, ſceleris, conjurationiſque damnatorum, vita, vel ipſo carnifice internuntio, redimeretur?

Quid? hoc in Apollonienſi Ariſtodamo? quid? [6] in Leon- 15
te Megarenſi non idem feciſti? Quid? iſte motus ſervorum, 7
bellique ſubita ſuſpicio, utrùm tibi tandem diligentiam cuſtodiendæ provinciæ, an novam rationem improbiſſimi quæſtus attulit? Halicyenſis Eumenidæ nobilis hominis & honeſti, magnæ pecuniæ villicus cùm impulſu tuo inſimulatus eſſet, H-S LX à domino accepiſti: quod nuper ipſe juratus docuit, quemadmodum geſtum eſſet. Ab equite Romano C. Matrinio abſente, cùm is eſſet Romæ, quod ejus villicos, paſtoreſque

2. *In Triocalino.*] Hanc enunciationem, ut veritati tum originis tum ſcripturæ Ciceronis congruentiorem, elegi, quum Lambinus edat *Tricalino*, & ſic citet quoque Cluverius lib. II Siciliæ cap. 12, ut videtur, ex prioribus editis & quidem Victorianis: Gruterus autem *Triochalino*, neſcio cur immixta illa adſpirante, quomodo tamen & ad oram Lambinus & editio Wechelina; unde colligo literam o fuiſſe in MSS. *Gronov.*

3. *Nolite uſquequaque eadem quærere*] Non diſplicet quod eſt in Cujac. *idem quærere*. quo jam ei accedunt Pall. & olim cuſi, in quibus, *quidem quærere*. Grut.

4. *Nomine ſceleris conjurationiſque damnati.*] Lambinus ex Cujaciano forſan, *homines ſceleris*; quod etiam placuit Gulielmio: ſed vulgatum longè melius eſt; ut oſtendi in Suſpicionibus. *Idem.*

5. *Ut ab ea ſervorum ſceleris &c.*] Emphaſin habet dictio *ſervorum*, quæ in nuper vulgatis interpoſita; ſed tamen non agnoſcitur à Palatinis, aut olim editis: idemque de ſuis prædicavit Hotomanus. *Idem.*

6. *In Leonte Megarenſi*] Habent iſtud dicti libri omnes, præter Cujacianum, in quo *Leonida Aearenſi*; quod Lambinus admiſit, tanquam inventum in libris ſuis; cum arbitrer intelligere ipſum tamen unicum illum Cujacianum. nam eo uſum patet ex nota numeri 33. *Grut.* Progreditur Phil. Cluverius, ac teſtatur alia exemplaria

quæ tibi in ſuſpicionem veniſſe dixeras, H-S centum abſtuliſti. dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipſe C. Matrinius: dicet vir clariſſimus Cn. Lentulus cenſor, qui Matrinii honoris cauſa, recenti negotio ad te litteras miſit, mittendaſque curavit.

Quid? de [7] Apollonio, Diocli filio Panormitano, cui Gemino cognomen eſt, præteriri poteſt? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? [8] ecquid manifeſtius proferri poteſt? quem is, uti Panormum venit, ad ſe vocari, & de tribunali citari juſſit, concurſu magno, frequentiaque conventus. Homines ſtatim loqui: mirari, quod Apollonius, homo pecunioſus, tamdiu ab iſto maneret integer: excogitavit: neſcio quid attulit. profectò homo dives repentè à Verre non ſine cauſa citatur. exſpectatio ſumma omnium, quidnam id eſſet: cùm exanimatus ſubitò ipſe accurrit cum adoleſcente filio. nam pater, grandis natu, jam diu lecto tenebatur.

Nominat iſte ſervum, quem magiſtrum pecoris eſſe diceret. eum dicit conjuraſſe, & alias familias concitaſſe. is omnino ſervus in familia non erat. eum ſtatim exhibere jubet. Apollonius affirmare, ſervum ſe omnino illo nomine habere neminem. Iſte hominem abripi à tribunali, & in carcerem conjici jubet. clamare ille, cùm raperetur, nihil ſe miſerum feciſſe, nihil commiſiſſe: pecuniam ſibi eſſe in nominibus: numeratam in præſentia non habere. Hæc cùm maximè ſumma hominum frequentia teſtificaretur, ut quivis intelligere poſſet, eum, quòd pecuniam non dediſſet, idcirco illa tam acerba injuria affici: cùm maximè, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla conjectus eſt.

Videte conſtantiam prætoris, & ejus prætoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocris prætor: ſed ita laudetur, ut optimus imperator. Cùm ſervorum bellum metueretur, quo ſupplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc ſervos damnatos liberabat. Apollonium, locupletiſſimum hominem, qui, ſi fugitivi bellum in Sicilia facerent, ampliſſimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta cauſa, in vincla conjecit: ſervos, quos ipſe cum conſilio, belli faciendi cauſa conſenſiſſe judicavit, eos ſine conſilii ſententia, ſua ſponte, omni ſupplicio liberavit.

Quid ſi ab Apollonio aliquid commiſſum eſt, quamobrem jure in eum animadverteretur: tamenne hanc rem ſic agemus, ut crimini, aut invidiæ reo putemus eſſe oportere, ſiquo de homine ſeveriùs judicavit? Non agam tam acerbè: non utar iſta accuſatoria conſuetudine, ſiquid eſt factum clementer, ut diſſolutè factum criminer: ſiquid vindicatum ſeverè eſt, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. non agam iſta ratione: tua ſequar judicia: tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles. ſimul ac tute cœperis tua judicia reſcindere, mihi ſuccenſere deſinito. meo enim jure contendam, eum, qui ſuo judicio condemnatus ſit, juratorum judicum ſententiis damnari oportere.

Non defendam Apollonii cauſam, amici, atque hoſpitis mei, ne tuum judicium videar reſcindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia dicam: prætermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita conſtitutas fuiſſe, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minùs expediret, ullum in Sicilia tumultum, aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, ſi maximè in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honeſtiſſimum, civitatis honeſtiſſimæ, tam graviter animadverti, cauſa indicta, non oportuiſſe.

Nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, cùm eſſet talis vir in carcere, in tenebris, in ſqualore, in ſordibus, tyrannicis interdictis tuis, patri exacta ætate, & adoleſcenti filio, adeundi ad illum miſerum poteſtatem numquam eſſe factam. etiam illud præteribo, quotieſcunque Panormum veneris illo anno, & ſex menſibus (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius) toties ad te ſenatum Panormitanum adiſſe ſupplicem cum magiſtratibus, ſacerdotibuſque publicis, orantem, atque obſecrantem, ut aliquando ille miſer, atque innocens calamitate illa liberaretur. relinquam hæc omnia, quæ ſi velim perſequi, facilè oſtendam, tua crudelitate in alios, omnes tibi aditus miſericordiæ judicum jampridem eſſe præcluſos.

Omnia igitur iſta concedam, & remittam. prævideo enim, 9
quid ſit defenſurus Hortenſius. fatebitur, apud iſtum neque 22
ſenectutem patris, neque adoleſcentiam filii, neque lachrymas utriuſque plus valuiſſe, quàm utilitatem, ſalutemque provinciæ: dicet, rempublicam adminiſtrari ſine metu, ac ſeveritate non poſſe: quæret, quamobrem faſces prætoribus præferantur, cur ſecures datæ, cur carcer ædificatus, cur tot ſupplicia ſint in improbos more majorum conſtituta? quæ cùm omnia graviter, ſevereque dixerit: quæram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repentè, nulla nova re allata, nulla defenſione, ſine cauſa de carcere emitti juſſerit? tantumque in hoc crimine ſuſpicionis eſſe affirmabo, ut jam ipſis judicibus ſine mea argumentatione conjecturam facere permittam, quod hoc genus prædandi, quàm improbum, quàm indignum, quàmque ad magnitudinem quæſtus immenſum, infinitumque eſſe videatur.

Nam quæ iſte in Apollonio fecit, ea primùm breviter cog- 23
noſcite, quot, & quanta ſint: deinde hæc expendite, atque æſtimate pecunia. reperietis, idcirco hæc in uno homine pecunioſo tot conſtituta, ut ceteris formidines ſimilium incommodorum, atque exempla periculorum proponerentur. Primùm inſimulatio eſt repentina, capitalis, atque invidioſi criminis. Statuite, quanti hoc putetis, & quàm multos redemiſſe. Deinde crimen ſine accuſatore, ſententia ſine conſilio, damnatio ſine defenſione. Æſtimate harum rerum omnium pretia: & cogitate, in his iniquitatibus unum hæſiſſe Apollonium: ceteros profectò multos ex his incommodis pecunia ſe liberaſſe. Poſtremò tenebræ, vincula, carcer, [9] incluſum ſupplicium, atque à conſpectu parentum, ac liberûm, denique à libero ſpiritu, & communi luce ſecluſum.

Hæc verò, [10] quæ vel vita redimi rectè poſſunt, æſtimare pe- 24
cunia non queo. hæc omnia ſerò redemit Apollonius, jam mærore, ac miſeriis perditus: ſed tamen ceteros docuit, antè iſtius avaritiæ, ac ſceleri occurrere. Niſi verò exiſtimatis, hominem pecunioſiſſimum ſine aliqua cauſa quæſtus [11] injectum ad tam incredibile crimen, aut ſine eadem cauſa repentè è carcere emiſſum; aut hoc prædandi genus ab iſto in illo uno adhibitum, ac tentatum, & non per illum omnibus pecunioſis Siculis metum propoſitum, & injectum.

Cupio mihi, judices, ab illo ſubjici, quoniam de militari 10
ejus gloria dico, ſiquid fortè prætereo. Nam mihi videor de 25
omnibus jam rebus ejus geſtis dixiſſe, quæ quidem ad belli fugitivorum pertinerent ſuſpicionem: certè nihil ſciens prætermiſi. Habetis hominis conſilia, diligentiam, vigilantiam, cuſtodiam, defenſionemque provinciæ. Summa illuc pertinet, ut ſciatis, quoniam plura genera ſunt imperatorum, ex quo genere iſte ſit. Ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare poſſitis: non ad Q. Maximi ſapientiam, neque ad illius ſuperioris Africani in re gerunda celeritatem, neque ad hujus, qui poſtea fuit, ſingulare conſilium, neque ad Paulli rationem, ac diſciplinam, neque ad C. Marii

plaria in hoc loco habere *Leonida Imacharenſi*, quod videtur præferre lib. 11 Siciliæ pag. 329. *Gronov.*

7. *Apollonio Diocli filio.*] Antiquè pro *Dioclis*; neque aliter mſſ. noſtri, niſi quod Pal. ſec. *Dioclis.* meminit hujus loci Rivius, in Caſtigationibus ad Tullium. *Grut.*

8. *Ecquid manifeſtius proferri poteſt?*] Liber Cujac. *confeſtius*, unde facit Gulielmius *confeſſius.* Idem.

9. *Incluſum ſupplicium.*] Vellem quis mihi indicaret, quidnam iſthæc verba heic ſibi velint. *Idem.*

10. *Quæ vel ita redimi.*] Quomodo ſodes? Scilicet puto patere, vitium a Gruteriana in poſteriores propagatum, ex antiquioribus rectè a me reſtitutum, idque interpretatur Hotomanus. *Gronov.*

11. *Injectum ad tam incredibile &c.*] Cujacii codex *ejectum.* unde facile fiat *electum.* Gulielmius conjiciebat *ſelectum.* Grut.

12. *Et*

Marii vim atque virtutem,ſed ad aliud genus imperatorum ſanè diligenter retinendum,& conſervandum,quæſo,cognoſcite.

26 Itinerum primùm laborem , qui vel maximus eſt in re militari, judices, & in Sicilia maximè neceſſarius, accipite,quàm facilem ſibi iſte, & jucundum ratione , conſilioque reddiderit. Primùm temporibus hibernis , ad magnitudinem frigorum , [12] & ad tempeſtatum vim , ac fluminum præclarum ſibi hoc remedium comparat. urbem Syracuſas elegerat : cujus hic ſitus, atque hæc natura eſſe loci , cælique dicitur , ut nullus umquam dies tam magna , turbulentaque tempeſtate fuerit , quin aliquo tempore ejus diei ſolem homines viderent. hic ita vivebat iſte bonus imperator hibernis menſibus , ut eum non facilè , non modò extra tectum , ſed ne extra lectum quidem quiſquam videret. ita diei brevitas , conviviis; noctis longitudo, ſtupris & flagitiis conterebatur.

27 Cùm autem ver eſſe cœperat , cujus initium iſte non à Favonio , neque ab aliquo aſtro notabat ; ſed , cùm roſam viderat , tunc incipere ver arbitrabatur : dabat ſe labori , atque itineribus ; in quibus uſque eò ſe præbebat patientem, atque impigrum , ut eum nemo umquam in equo ſedentem videret.

11 Nam , ut mos fuit Bithyniæ regibus , lectica octophoro ferebatur ; in qua pulvinus erat perlucidus , Melitenſi roſa farctus : ipſe autem coronam habebat unam in capite , alteram in collo , reticulumque ad nares ſibi admovebat , tenuiſſimo lino , minutis maculis , plenum roſæ. Sic confecto itinere , cùm ad aliquod oppidum venerat , eadem lectica uſque in cubiculum deferebatur. eò veniebant Siculorum magiſtratus , veniebant equites Romani ; id quod ex multis juratis audiſtis. controverſiæ ſecretò deferebantur : paullo pòſt palàm decreta auferebantur. deinde, ubi paulliſper in cubiculo, pretio,non æquitate jura deſcripſerat; Veneri jam, & Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur.

28 Quo loco mihi non prætermittenda videtur præclari imperatoris egregia , ac ſingularis diligentia. Nam ſcitote eſſe oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis , in quibus conſiſtere prætores , & conventum agere ſolent , quo in oppido non iſti [13] ex aliqua familia , non ignobili , delecta ad libidinem mulier eſſet. Itaque nonnullæ ex eo numero in convivium adhibebantur palàm. ſi quæ caſtiores erant, ad tempus veniebant : lucem , conventumque vitabant. erant autem convivia non illo ſilentio prætorum , atque imperatorum, neque eo pudore, qui in magiſtratuum conviviis verſari ſolet , ſed cum maximo clamore , atque convicio. nonnumquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iſte enim prætor ſeverus , ac diligens , qui populi Romani legibus numquam paruiſſet ; illis diligenter legibus , quæ in poculis ponebantur, obtemperabat. Itaque erant exitus ejuſmodi, ut alius inter manus è convivio, tamquam è prœlio, auferretur : alius, tamquam occiſus, relinqueretur : plerique fuſi ſine mente , ac ſine ullo ſenſu jacerent, quivis ut , cùm adſpexiſſet , non ſe prætoris convivium , ſed ut Cannenſem pugnam nequitiæ videre arbitraretur.

12 Cùm verò æſtas ſumma eſſe jam cœperat , quod tempus
29 omnes Siciliæ ſemper prætores in itineribus conſumere conſueverunt , propterea quòd tum putant obeundam eſſe maximè provinciam , cùm in areis frumenta ſunt , quòd & familiæ congregantur , & magnitudo ſervitii perſpicitur , [14] & labor operis maximè offenditur, & frumenti copia commonet, tempus anni non impedit : tum , inquam , cùm concurſant ceteri prætores , iſte novo quodam ex genere imperator , [15] pulcherrimo Syracuſarum luco ſtativa ſibi caſtra faciebat.

Nam in ipſo aditu , atque ore portus , ubi primùm ex alto ſinus ad urbem ab litore inflectitur , tabernacula carbaſeis intenta velis collocabat. huc ex illa domo prætoria , quæ regis Hieronis fuit, ſic emigrabat , ut per eos dies nemo iſtum extra illum lucum videre poſſet. in eum autem ipſum lucum aditus erat nemini , niſi qui aut ſocius , aut miniſter libidinis eſſe poſſet. Huc omnes mulieres , quibuſcum iſte conſueverat , conveniebant : quarum incredibile eſt, quanta multitudo fuerit Syracuſis. huc homines digni iſtius amicitia , digni vita illa , conviviiſque veniebant. Inter ejuſmodi viros , ac mulieres , adulta ætate filius verſabatur : ut eum , etiamſi natura à parentis ſimilitudine abriperet , conſuetudo tamen , ac diſciplina patri ſimilem eſſe cogeret.

Huc Tertia illa perducta per dolum , atque inſidias ab Rho- 31
dio tibicine , maximas in iſtius caſtris effeciſſe turbas dicitur, cum indignè pateretur uxor Cleomenis Syracuſani , nobilis mulier , itemque Æſchrionis , honeſto loco nata , in conventum ſuum mimi Iſidori filiam veniſſe. iſte autem Hannibal , qui in ſuis caſtris virtute putaret oportere , non genere certari, ſic hanc Tertiam dilexit , ut eam ſecum ex provincia expor-
taret. Ac per eos dies , cùm iſte [16] cum pallio purpureo , tala- 13
rique tunica verſaretur in conviviis muliebribus , non offendebantur homines in eo : neque moleſtè ferebant , abeſſe à foro magiſtratum , non jus dici , non judicia fieri : lucum illum litoris percrepare totum mulierum vocibus , cantuque ſymphoniæ : in foro ſilentium eſſe ſummum cauſatum , atque juris : non ferebant homines moleſtè. non enim jus abeſſe videbatur à foro , neque judicia , ſed vis , & crudelitas, & bonorum acerba, atque indigna direptio.

Hunc tu igitur imperatorem eſſe defendis , Hortenſi ? hujus 32
furta, rapinas , cupiditatem , crudelitatem , ſuperbiam, ſcelus, audaciam , rerum geſtarum magnitudine , atque imperatoriis laudibus tegere conaris ? Hìc ſcilicet eſt metuendum , ne ad exitum defenſionis tuæ , vetus illa Antoniana dicendi ratio, atque auctoritas proferatur : ne excitetur Verres , ne denudetur à pectore , ne cicatrices populus Romanus adſpiciat , ex mulierum morſu veſtigia libidinis , atque nequitiæ.

Dii faciant , ut rei militaris , ut belli mentionem facere au- 33
deas. cognoſcentur enim omnia iſtius æra illa vetera, ut, non ſolùm in imperio, verùm etiam in ſtipendiis qualis fuerit, intelligatis. renovabitur prima illa militia , cùm iſte è foro abduci, non, ut ipſe prædicat , perduci ſolebat. aleatoris Placentini caſtra commemorabuntur : in quibus cùm frequens fuiſſet , tamen ære dirutus eſt. multa ejus in ſtipendiis damna proferentur : quæ ab iſto , ætatis fructu diſſoluta , & compenſata ſunt.

Jam verò , cùm in ejuſmodi patientia turpitudinis , aliena, 34
non ſua ſatietate obduruiſſet : qui vir fuerit , quot præſidia , quàm munita pudoris, & pudicitiæ, vi & audacia ceperit, quid me attinet dicere , aut conjungere cum iſtius flagitio , cujuſquam præterea dedecus ? non faciam , judices : omnia vetera prætermittam. duo ſola recentia ſine cujuſquam infamia ponam: ex quibus conjecturam facere de omnibus poſſitis. unum illud, quod ita fuit illuſtre , notumque omnibus , ut nemo tam ruſticanus homo, L. Lucullo, & M. Cotta conſulibus Romam ex ullo municipio vadimonii cauſa venerit , quin ſciret, [17] jura omnia

12. *Et ad tempeſtatum vim ac fluminum.*] Hæc eſt ſcriptura editionum veterum , & Pall. ac Cujac. poſteriores ſubſtituerunt *atque imbrium* ; quaſi non *flumina* invenirentur in Jure civili pro *imbribus*. Gruter.

13. *Ex aliqua familia non ignobili.*] Membranæ Cujacii , *ignorabili* : quod Ciceronianis non placet ; mihi , qui multa illorum Ciceroni improbari ſcio , non diſplicet. Gloſſæ vett. Ignorabilis , ἀγνωςότερος. Gulielmius. *Idem*.

14. *Et labor operis maximè offenditur.*] Editiones primæ *oſtenditur*. Cujacii lib. *maximè offendit*. Gulielmius legebat *affunditur* egregiè. *Idem*.

15. *Pulcerrimo Syracuſarum luco ſtativa.*] Vetuſtè cuſis abeſt illud *pulcerrimo* , quod nec conſpicitur in Pall. quorum pr. habet *locum* : & verò videtur ſimpliciter legendum , *imperator , Syracuſarum lucum ſtativa* , aut adeò *luco*. quod eſt in mſ. Hotomani , repræſentavitque P. Manutius & Aldus filius. *Idem*.

16. *Cum pallio purpureo , talarique tunica.*] Liber Cujac. *parique tunica*. neque aliter Pall. aut antiquitus impreſſi. ſed ſtat tamen pro vulgata locus alter infra cap. 33. m. *Idem*.

17. *Jura omnia prætoris urbani.*] Proba lectio fide mſ. Cujac. nam vulgo , *jura omnia pop. Rom.* præter vetuſtè cuſos , in quibus *P. R.* quod & in Pall. adeò ut fortè delendum veniat illud *urbani*. videatur

omnia prætoris urbani, nutu, atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari: alterum, quòd, cum paludatus exiſſet, votaque pro imperio ſuo, [18] communique populi Romani nuncupaſſet, noctu, ſtupri cauſa, lectica in urbem introferri ſolitus eſt ad mulierem, nuptam uni, propoſitam omnibus, contra fas, contta auſpicia, contra omnes divinas, atque humanas religiones.

4 O dii immortales! Quid intereſt inter mentes hominum,
5 & cogitationes? Ita mihi meam voluntatem, ſpemque reliquæ vitæ veſtra, populique Romani exiſtimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magiſtratus populus Romanus mandavit, ſic eos accepi, ut me omnium officiorum obſtringi religione arbitrarer. Ita quæſtor ſum factus, ut mihi honorem illum tum non ſolùm datum, ſed etiam creditum, ac commiſſum putarem. Sic obtinui quæſturam in provincia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer: ut me, quæſturamque meam, quaſi in aliquo orbis terræ theatro verſari exiſtimarem: ut omnia ſemper, quæ jucunda videntut eſſe, non modò his extraordinariis cupiditatibus, ſed etiam ipſi naturæ, ac neceſſitati denegarem.

5 Nunc ſum deſignatus ædilis: habeo rationem, quid à populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciundos: mihi Floram matrem populo, plebique Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate, ac religione Jovi, Junoni, Minervæque eſſe faciundos: mihi ſacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam: ob earum rerum laborem, & ſollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, [19] jus imaginis ad memoriam, poſteritatemque prodendæ.

7 Ex his ego rebus omnibus, judices, ita mihi deos omnes propitios eſſe velim, ut, tametſi mihi jucundiſſimus eſt honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum ſollicitudinis, & laboris, ut hæc ipſa ædilitas, non quia neceſſe fuerit, alicui candidato data, ſed quia ſic oportuerit, rectè collocata, & [20] judicio populi in loco poſita eſſe videatur.

; Tu cùm eſſes prætor renuntiatus quoquo modo (mitto
8 enim, & prætereo, quid tum ſit actum) ſed cùm eſſes renuntiatus, ut dixi, non ipſa præconis voce excitatus es, qui te TOTIES SENIORUM, IUNIORUMQUE CENTURIIS ILLO HONORE AFFICI pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam reipublicæ partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum eſſe meretricis? Cùm tibi ſorte obtigiſſet, ut jus diceres: quantum negotii, quid oneris haberes, numquam cogitaſti: neque illud rationis habuiſti, ſi fortè expergefacere te poſſes, eam provinciam, quam tueri ſingulari ſapientia, atque integritate difficile eſſet, [21] ad ſummam ſtultitiam, nequitiamque veniſſe. Itaque non modò domo tua Chelidonem in prætura extrudere noluiſti, ſed in Chelidonis domum præturam tuam totam detuliſti.

9 Secuta provincia eſt: in qua tibi numquam venit in mentem, non tibi idcirco faſces, & ſecures, & tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam; ut earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula juris, pudoris, & officii perfringeres: ut omnium bona, prædam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus clauſa, nullius vita ſepta, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem, & audaciam poſſet eſſe. in qua tu te ita geſſiſti, ut, cùm omnibus teneare rebus, ad bellum fugitivorum confugias: ex quo jam intelligis, non modò tibi nullam defenſionem, ſed maximam vim criminum exortam. niſi fortè Italici belli fugitivorum reliquias, atque illud Temſanum incommodum proferes. ad quod recens cum te peropportunè fortuna obtuliſſet, ſi quid in te virtutis, atque induſtriæ fuiſſet: idem, qui ſemper fueras, inventus es.

Cùm ad te Valentini veniſſent, & pro his homo diſertus, 16
& nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium ſuſciperes, ut, 40
cùm penes te prætorium imperium, ac nomen eſſet, ad illam parvam manum exſtinguendam, ducem te, principemque præberes: non modò id refugiſti, ſed eo ipſo tempore, cùm eſſes in litore, Tertia illa tua, quam tecum deportabas, erat in omnium conſpectu. ipſis autem Valentinis ex tam illuſtri, nobilique municipio, tantis de rebus reſponſum nullum dediſti, cùm eſſes cum tunica pulla, & pallio. Quid hunc proficiſcentem, quid in ipſa provincia feciſſe exiſtimatis, qui cùm jam ex provincia, non ad triumphum, ſed ad judicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam ſine ulla voluptate capiebat?

O divina ſenatus frequentis in æde Bellonæ admurmuratio! 41
Memoria tenetis, judices, cùm adveſperaſceret, & paullo antè eſſet de hoc Temſano incommodo nuntiatum, cùm inveniretur nemo, qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixiſſe quendam; Verrem eſſe non longè à Temſa: quàm valde univerſi admurmurarint, quàm palàm principes contrà dixerint. Et is tot criminibus, teſtimoniiſque convictus, in eorum tabellis ſpem ſibi aliquam ponit, quorum omnium palàm, cauſa incognita, voce damnatus eſt?

Eſto: nihil ex fugitivorum bello, aut ſuſpicione belli lau- 17
dis adeptus eſt, quòd neque bellum ejuſmodi, neque belli pe- 42
riculum fuit in Sicilia, neque ab iſto proviſum eſt, ne quod eſſet. at verò contra bellum prædonum claſſem habuit ornatam, diligentiamque adhibuit in eo ſingularem. itaque, iſto prætore, præclarè defenſa provincia eſt. Sic de bello prædonum, ſic de claſſe Sicilienſi, judices, dicam, ut hoc jam antè confirmem, in hoc uno genere omnes ineſſe culpas iſtius maximas, avaritiæ, majeſtatis, dementiæ, libidinis, crudelitatis. Hæc dum breviter expono, quæſo, ut feciſtis adhuc, diligenter attendite.

Rem navalem primùm ita dico eſſe adminiſtratam, non 43
uti provincia defenderetur, ſed ut claſſis nomine pecunia quæreretur. Superiorum prætorum conſuetudo cùm hæc fuiſſet, ut naves civitatibus certuſque numerus nautarum, militumque imperaretur, maximæ, & locupletiſſimæ civitati Mamertinæ nihil horum imperaviſti. ob quam rem quid tibi Mamertini clam dederint pecuniæ, poſt videbitur: ex ipſorum litteris, & teſtibus quæremus.

Navem verò Cybeam maximam, triremis inſtar, pulchetri- 44
mam, atque ornatiſſimam, palàm ædificatam ſumptu publico, ſciente Sicilia, per magiſtratum, ſenatumque Mamertinum tibi datam, donatamque eſſe dico. hæc navis onuſta præda Sicilienſi, cum ipſa quoque eſſet ex præda, ſimul cùm iſte decederet, appulſa Veliam eſt, cum plurimis rebus, & iis, quas antè Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quòd erant cariſſimæ, maximeque eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Veliæ, multique alii viderunt, pulcherrimam, atque ornatiſſimam, judices. quæ quidem omnibus, qui eam adſpexerant, proſpectare jam exſilium, atque explorare fugam domini videbatur.

Quid mihi hoc loco reſpondebis? niſi fortè id, quod tam- 18
etſi probari nullo modo poteſt, tamen dici quidem in judicio 45
de

tur Lambinus. *Grut.*

18. *Communique populi Rom.*] Certe ſolennius eſt in hac loquutione *communique republica*, quod in MSS. eſſe teſtabatur Lambinus, & probat pater libro 1 obſerv. cap. 12. *Gronov.*

19. *Jus imaginis ad memoriam &c.*] Haud aliter Nonius Marcellus. prius editi, *jus imagines ad &c.* Lambinus heic fruſtra ſatagit. *Gruter.* Quidquid id eſt, non poteſt dubium videri, quin legendum ſit *prodendæ*, ut citato loco monuit docuitque pater. Quomodo quia poſt eum deprehendi hæc verba ab quibuſdam citari, ſuſtinui ad hanc formam reponere manum Tullii. *Gronov.*

20. *Judicio populi, in loco poſita eſſe videatur.*] Vulgata *judicio populi digno in loco.* ſed induxi illud *digno*, nuſquam in edd. veteribus aut membranis ſcriptum. Gulielmius annotavit, translationem eſſe à pictura ductam, in qua ſingula loco ſuo poſita magis delectant. *Grut.*

21. *Ad ſummam ſtultitiam.*] Verris ſcilicet. hoc pono, quia Hotomano

de pecuniis repetundis neceſſe eſt, [22] de tua pecunia conſtare ædificatam eſſe eam navim. Aude hoc ſaltem dicere, quod neceſſe eſt. noli metuere, Hortenſi; ne quæram, qui licuerit ædificare navem ſenatori. antiquæ ſunt iſtæ leges, & mortuæ, quemadmodum tu ſoles dicere, quæ vetant. [23] Fuit iſta reſpublica quondam, fuit iſta ſeveritas in judiciis, ut iſtam rem accuſator in magnis criminibus objiciendam putaret. [24] Quid enim tibi nave opus fuit? qui ſiquò publicè proficiſcereris, & præſidii, & vecturæ cauſa, ſumptu publico navigia præbentur: privatim autem nec proficiſci quoquam potes, nec arceſſere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet.

46 Deinde cur quidquam contra leges paraſti? Valeret hoc crimen in illa veteri ſeveritate, ac dignitate reipublicæ. Nunc non modò te hoc crimine non arguo: ſed ne illa quidem communi vituperatione reprehendo. [25] Poſtremo tu tibi hoc numquam turpe, numquam crimino ſum, numquam invidioſum fore putaſti, celeberrimo loco palàm tibi ædificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant: quid exiſtimare eos, qui audiebant, arbitrabare? inanem te navem eſſe in Italiam deducturum? naviculariam te, cum Romam veniſſes, eſſe facturum? Ne illud quidem quiſquam poterat ſuſpicari, te habere in Italia maritimum fundum, & ad fructus deportandos onerariam navem comparare? Ejuſmodi de te voluiſti ſermonem eſſe omnium, palàm ut loquerentur, te illam navem parare, quæ prædam ex Sicilia deportaret: & quæ ad ea furta, quæ reliquiſſes, commearet?

47 Verùm hæc omnia, ſi doces, navem de tua pecunia ædificatam, remitto, atque concedo. ſed hoc, homo amentiſſime, non intelligis priore actione ab ipſis iſtis tuis Mamertinis laudatoribus eſſe ſublatum? Nam dixit Hejus, princeps civitatis, princeps iſtius legationis, quæ ad tuam laudationem miſſa eſt, navem tibi operis publicis Mamertinorum eſſe ædificatam, eique faciendæ ſenatorem Mamertinum publicè præfuiſſe. Reliqua eſt materies. hanc Rheginis, ut ipſi dicunt (tametſi tu negare non potes) publicè, quod Mamertini ma-
19 teriem non habent, imperaviſti. Si & ex quo fit navis, & qui faciunt, imperio tibi tuo, non pretio, præſtò fuerunt; ubi tandem iſtuc latet, quod tu de tua pecunia dicis impenſum?

48 At Mamertini in tabulis nihil habent. Primum video potuiſſe fieri, ut ex ærario nihil darent. etenim vel Capitolium, ſicut apud majores noſtros factum eſt, publicè, gratis, coactis fabris, operiſque imperatis, exædificari, atque effici potuit. deinde id quod perſpicio (quod & oſtendam, cùm iſtos produxero) ipſorum ex litteris, multas pecunias iſti erogatas, in operum locationes falſas, atque inanes eſſe perſcriptas. Nam illud minimè mirum eſt, Mamertinos, à quo ſummum beneficium acceperant, quem ſibi amiciorem, quàm populo Romano eſſe cognoverant, ejus capiti litteris ſuis peperciſſe. ſed ſi argumento eſt, Mamertinos pecunias tibi non dediſſe, quia ſcriptum non habent: ſit argumento, tibi gratis conſtare navem, quia, quid emeris, aut quid locaveris, ſcriptum proferre non potes.

49 At enim idcirco navem Mamertinis non imperaſti, quòd ſunt fœderati. Dii approbent. habemus hominem in fetialium manibus educatum: unum, præter ceteros, in publicis religionibus fœderum ſanctum & diligentem. omnes, qui ante te prætores fuerunt, dedantur Mamertinis, quòd iis navem contra pactionem fœderis imperarint. Sed tamen tu, ſancte homo, ac religioſe, cur Taurominitanis item fœderatis navem imperaſti? an hoc probabis, in æqua cauſa populorum ſine pretio varium jus, & diſparem conditionem fuiſſe?

Quid, ſi ejuſmodi eſſe hæc duo fœdera duorum populorum, 50
judices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum, & exceptum ſit fœdere, NE NAVEM DARE DEBEANT: Mamertinis in ipſo fœdere ſanctum, atque perſcriptum ſit, VTI NAVIM DARE NECESSE SIT: iſtum autem contra fœdus & Taurominitanis imperaſſe, & Mamertinis remiſiſſe? num cui dubium poterit eſſe, quin, Verre prætore, plus Mamertinis Cybea, quam Taurominitanis fœdus opitulatum ſit? Recitentur fœdera. MAMERTINORVM, ET TAVROMINITANORVM CVM POPVLO ROMANO FOEDERA. Iſto igitur tuo, quemadmodum 20
ipſe prædicas, beneficio; ut res indicat, pretio, atque mercede, minuiſti majeſtatem reipublicæ, minuiſti auxilia populi Romani, minuiſti copias, majorum virtute ac ſapientia comparatas: ſuſtuliſti jus imperii, conditionem ſociorum, memoriam fœderis. Qui ex fœdere ipſo navem vel uſque ad oceanum, ſi imperaſſemus, ſumptu, periculoque ſuo armatam, atque ornatam mittere debuerunt: hi, ne in freto ante ſua tecta, & domos navigarent: ne ſua mœnia, portuſque defenderent, pretio abs te jus fœderis, & imperii conditionem emerunt.

Quid cenſetis in hoc fœdere faciundo voluiſſe Mamertinos 51
impendere laboris, operæ, pecuniæ, ne hæc biremis adſcriberetur, ſi id ullo modo poſſent à noſtris majoribus impetrare? nam, cùm hoc munus imperaretur tam grave civitati, inerat neſcio quo modo in illo fœdere ſocietatis quaſi quædam nota ſervitutis. Quod tum recentibus ſuis officiis, integra re, nullis populi Romani difficultatibus, à majoribus noſtris fœdere aſſequi non potuerunt: id nunc nullo novo officio ſuo, tot annis pòſt, jure imperii noſtri quotannis uſurpatum, ac ſemper retentum, ſumma in difficultate navium, à C. Verre pretio aſſecuti ſunt.

At hoc ſolùm ſunt aſſecuti, ne navem darent. Ecquem 52
nautam, ecquem militem, qui aut in claſſe, aut in præſidio eſſet, te prætore, per triennium Mamertini dederunt? Deni- 21
que cùm ex ſenatusconſulto, itemque ex lege Terentia, & Caſſia frumentum æquabiliter emi ab omnibus Siciliæ civitatibus oporteret: id quoque munus leve, atque commune Mamertinis remiſiſti. Dices, frumentum Mamertinos non debere. Quomodo non debere? an, ut ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere, quod exigeretur, ſed ex eo, quod emeretur. Te igitur auctore, & interprete, ne ſoro quidem, & commeatu Mamertini populum Romanum juvare debuerunt.

Quæ tandem civitas fuit, quæ deberet? Qui publicos agros 53
arant, certum eſt, quid ex lege cenſoria dare debeant. cur iis quidquam præterea ex alio genere imperaviſti? Quid? decumani num quid præter ſingulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque ſtatuiſti, quantum ex hoc genere frumenti empti darent? Qui ſunt immunes, ii certè nihil debent. at his non modò imperaſti: verum etiam, quo plus darent, quàm poterant, hæc ſexagena millia modiûm, quæ Mamertinis remiſeras, addidiſti. Neque hoc dico: ceteris non rectè imperatum eſſe. Mamertinis, qui erant in eadem cauſa, quibus ſuperiores omnes prætores item ut ceteris imperarant, pecuniamque ex ſenatus conſulto & ex lege diſſolverant, his dico non rectè remiſſum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret, cum conſilio cauſam Mamertinorum

---

romano locus putatus defectuoſus. *Grut.*

22. *De tua pecunia conſtare ædificatam.*] Lambinus adnotat vocem *conſtare*, abeſſe omnibus libris vett. Neſcio. Cujacianus non habet. exſtat tamen in Pall. & olim edd. Gulielmius etiam delevit. ego me teneo adhuc. *Idem.*

23. *Fuit iſta reſpublica quondam &c.*] Iſtud malui, quàm vulgatum, *reprehenſio quondam*, nuper admodum natum. quippe temporius cuſi *reſponſio*; quod & in Pall. noſtris, etiam minus abſurdum. Lambinus monuit in Memmianis fuiſſe *reſp. rentio*. unde format Gulielmius, *res premio*. mea ſcriptura confirmatur illo infra: *Valeret hoc crimen in illa veteri ſeveritate reip.* Idem.

24. *Quid enim tibi nave opus fuit?*] Cujacianus brevius: *Quid enim tibi navim?* & profectò ferè perplacet. *Idem.*

25. *Poſtremo tu tibi hoc numquam turpe.*] Pall. duobus non adeſt, *numquam turpe*, rejecitque etiam editio Victorii. extat tamen in prioribus cuſis, ſed ii non agnoſcunt *Poſtremo*, neque habet Cujacianus. & ſanè aut ejici debet, aut potius addi ſententiæ prioris fini; *reprehendo poſtremo; Tu tibi &c.* Idem.

26. *Non*

tum cognoſcit, & de conſilii ſententia Mamertinis ſe frumentum non imperare pronuntiat.

54 Audite decretum mercenarii prætoris ex ipſius commentario: cognoſcite, quanta in ſcribendo gravitas, quanta in conſtituendo jure ſit auctoritas. Recita commentarium. DECRETUM EX COMMENTARIO. *Libenter* ait ſe *facere*: itaque perſcribit. Quid, ſi hoc verbo non eſſes uſus, Libenter? [26] nos videlicet invitum te quæſtum facere putaremus? *ac de conſilii ſententia.* præclarum recitari conſilium, judices, audiſtis. utrum vobis conſilium recitari tandem prætoris videbatur, cùm audiebatis nomina, an prædonis improbiſſimi ſocietas, atque comitatus?

55 En fœderum interpretes, ſocietatis pactores, religionis auctores. numquam in Sicilia frumentum publicè eſt emptum, quin Mamertinis pro portione imperaretur, antè quàm hoc delectum, præclarumque conſilium iſte dedit, ut ab his nummos acciperet, ac ſui ſimilis eſſet. Itaque tantum valuit iſtius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis, qui, à quibus frumentum emere debuiſſet, iis decretum vendidiſſet. Nam ſtatim L. Metellus, ut iſti ſucceſſit, ex C. Sacerdotis, & Sex. Peducæi inſtituto, ac litteris, frumentum Mamertinis
22 imperavit. Tum illi intellexerunt, ſe id, quod à malo auctore emiſſent, diutius obtinere non poſſe.

56 Age porrò, tu, qui te tam religioſum exiſtimari voluiſti interpretem fœderum, cur Tauromenitanis frumentum, cur Netinis imperaſti? quarum civitatum utraque fœderata eſt. Ac Netini quidem ſibi non defuerunt. nam ſimul ac pronuntiaſti, libenter te Mamertinis quiddam remittere: te adierunt, & eandem ſuam cauſam fœderis eſſe docuerunt. tu aliter decernere in eadem cauſa non potuiſti. Pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere: & ab his tamen exigis. Cedò mihi ejuſdem prætoris litteras & rerum decretarum, [27] & frumenti imperati, & tritici empti. LITTERAE PRAETORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET FRUMENTI EMPTI. Quid potius in hac tanta, ac tam turpi inconſtantia ſuſpicari poſſumus, judices, quàm id, quod neceſſe eſt, aut iſti à Netinis pecuniam, cum poſceret, non datam: aut id eſſe actum, ut intelligerent Mamertini, bene ſe apud iſtum tam multa pretia, ac munera collocaſſe, cùm idem alii juris ex eadem cauſa non obtinerent?

57 Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinæ laudationis? in qua quàm multa ſint vulnera, quis eſt veſtrûm, judices, quin intelligat? [28] Primùm, in judiciis, qui decem laudatores dare non poteſt, honeſtius eſt, ei nullum dare, quàm illum quaſi legitimum numerum conſuetudinis non explere. tot in Sicilia civitates ſunt, quibus tu per triennium præfuiſti: arguunt ceteræ: paucæ, & parvæ, metu repreſſæ, ſilent: una laudat. Hoc quid eſt, niſi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio; [29] ſed tamen ita provinciæ præfuiſſe, ut hac utilitate neceſſariò ſit carendum?

58 Deinde, id quod alio loco antè dixi, quæ eſt iſta tandem laudatio, cujus laudationis legati principes & publicè tibi navem ædificatam, & privatim ſe ipſos abs te ſpoliatos, expilatoſque eſſe dixerunt? Poſtremò quid aliud iſti faciunt, cùm te ſoli ex Sicilia laudant, niſi teſtimonio nobis ſunt, te omnia ſibi eſſe largitum, quæ tu de republica noſtra detraxeris? Quæ colonia eſt in Italia tam bono jure, quod tam immune municipium, quod per hoſce annos tam commoda vacatione ſit uſum omnium rerum, quàm Mamertina civitas per triennium? ſoli, ex fœdere quod debuerunt, non dederunt: ſoli, iſto prætore, omnium rerum immunes fuerunt: ſoli in iſtius imperio [30] ea conditione vitæ fuerunt, ut populo Romano nihil darent, Verri nihil denegarent.

Verum, ut ad claſſem, quo ex loco ſum digreſſus, revertar: 23
accepiſti à Mamertinis navem contra legem: remiſiſti contra 59
fœdera. ita in una civitate bis improbus fuiſti: cùm & remiſiſti, quod non oportebat; & accepiſti, quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quæ contra prædones; non quæ cum præda navigaret: quæ defenderet, ne provincia ſpoliaretur; non quæ nova provinciæ ſpolia portaret. Mamertini tibi & urbem, [31] quò furta undique portares, & navem, qua exportares, præbuerunt. illud tibi oppidum, receptaculum prædæ fuit: illi homines, teſtes, cuſtodeſque furtorum: illi tibi & locum furtis, & furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, cùm claſſem avaritia, ac nequitia tua perdidiſti, navem Mamertinis imperaſſe auſus es: quo tempore in tanta inopia navium, tantaque calamitate provinciæ, etiam ſi precariò eſſent rogandi, tamen ab his impetraretur. reprimebat enim tibi & imperandi vim, & rogandi conatum præclara illa, non populo Romano reddita biremis, ſed prætori donata Cybea. ea fuit merces imperii, auxilii, juris, conſuetudinis, fœderis.

Habetis unius civitatis firmum auxilium amiſſum, ac venditum pretio. cognoſcite nunc novam prædandi rationem, ab 60
hoc primum excogitatam. Sumptum omnem in claſſem fru- 24
mento, ſtipendio, ceteriſque rebus navarcho ſuo quæque civitas ſemper dare ſolebat. is neque ut accuſaretur à nautis, committere audebat, & civibus ſuis rationem referre debebat. in illo omni negotio, non modò labore, ſed etiam periculo ſuo verſabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum ſemper, nec ſolùm in Sicilia, ſed in omnibus provinciis; etiam in ſociorum, & Latinorum ſtipendio, ac ſumptu; tum cùm illorum auxiliis uti ſolebamus. Verres poſt imperium conſtitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis à civitatibus ſibi adnumeraretur, ut is pecuniam tractaret, quem ipſe præfeciſſet.

Cui poteſt eſſe dubium, quamobrem & omnium conſuetu- 61
dinem veterem primus immutaris, & tantam utilitatem per alios tractandæ pecuniæ neglexeris, & tantam difficultatem cum crimine, moleſtiam cum ſuſpicione ſuſceperis? Deinde alii quæſtus inſtituuntur, ex uno genere navali, videte quàm multi. accipere à civitatibus pecunias, ne nautas darent: pretio certo miſſos facere nautas: miſſorum omne ſtipendium lucrari: reliquis, quod deberet, non dare. Hæc omnia ex civitatum teſtimoniis cognoſcite. Recita teſtimonia civitatum. TESTIMONIA CIVITATUM.

Hunccine hominem? hanccine impudentiam, judices? 25
hanccine audaciam? civitatibus pro numero militum pecu- 62
niarum ſummas deſcribere? [32] certum pretium, ſexcentenos nummos, nautarum miſſioni conſtituere? quos qui dederat, com-

26. *Non videlicet invitum.*] Vix dixero ſponte Gruteri ſic editum eſſe, quod tamen retinent ſequentes, quum antiquiores habeant *nos videl.* in quo majorem aculeum reſidere exiſtimans putavi nunc quoque faciendum, ut ita legeretur. *Gronov.*

27. *Et frumenti imperati, & tritici empti.*] Vulgati olim *& fr. imp. & rerum decretarum tritici empti:* neque aliter Pal. pr. ſed is punctis ſubduxit illud, *& rer. decr.* priore loco poſitum. at ſec. ſolummodò habet, *literas & rerum decretarum. tritici empti*, omiſſo altero membro. quod veroſimile eſt factum negligentia librarii ob ſimilitudinem vocum. Ceterum ea, quæ poſtea in noſtris libris ſequuntur LITERAE PRAETORIS &c. non habentur in ullis mſſ. idem dictum eſto de hujuſmodi titulis infra ſequentibus poſitiſque ſupra. nolui tamen expungere, quod facerent ad lucem ſententiæ: quæ æquè nihilominus pateret, ſi illud *Recita* exprimeretur majuſculo charactere. *Grut.*

28. *Primum, in judiciis.*] Ita P. Manutius, ſed à conjectura Hotomani, contra libros, & Grammaticos, quibus inſerta ſyllaba; *primùm ut in judiciis.* Idem.

29. *Sed tamen ita provinciæ præfuiſſe &c.*] Obſecutus ſum Cujaciano, tanto facilius, quod aſſeveraret Lambinus ſic legi in omnibus libris ſuis: qui tamen malè retinet *tibi*, quod non adeſt Cujaciano; imò, ne Pall. quidem aut edd. priſcis. vulgata ſatis frigidè; *laudatio? ſed tamen ita Verres prov. præfuiſti, ut hac util. neceſſ. tibi ſit carendum.* Idem.

30. *Ea conditione vitæ fuerunt.*] Cujacii lib. *vixerunt.* forſan illud *vitæ* eſt à gloſſa. indeque natum illud alterum, tanquam interpretamentum *fuerunt.* Idem.

31. *Quo furta undique portares.*] Idem codex, *deportares,* quo ipſo opponeretur magis illi *exportares*, quod ſequitur. *Idem.*

32. *Certum pretium, ſexcentenos nummos.*] Ita P. Manutius de con-

commeatum totius æſtatis abſtulerat: iſte, [33] quòd & nautæ nomine pro ſtipendio, frumentoque acceperat, lucrabatur. Itaque quæſtus duplex unius miſſione fiebat. Atque hæc homo amentiſſimus in tanto prædonum impetu, tantoque periculo provinciæ, ſic palàm faciebat, ut & ipſi prædones ſcirent, & tota provincia teſtis eſſet.

63 Cùm propter iſtius hanc tantam avaritiam, nomine claſſis eſſet in Sicilia, re quidem vera naves inanes, quæ prædam prætori, non quæ prædonibus metum afferrent: tamen, cùm P. Cæſetius, & P. Tadius decem navibus his ſemiplenis navigarent, navem quandam piratarum præda refertam, non ceperunt, ſed abduxerunt, onere ſuo planè captam, atque depreſſam. erat ea navis plena juventutis formoſiſſimæ, plena argenti facti, atque ſignati, multa cum ſtragula veſte. Hæc una navis à claſſe noſtra non capta eſt, ſed inventa ad Megaridem; qui locus eſt non longè à Syracuſis. quod ubi iſti nuntiatum eſt; [34] tametſi in acta cum mulierculis jacebat ebrius, erexit ſe tamen, & ſtatim quæſtori, legatoque ſuo cuſtodes miſit complures, ut omnia ſibi integra quàm primùm exhiberentur.

64 Appellitur navis Syracuſas: exſpectatur ab omnibus: [35] ſupplicium ſumi de captivis putatur. iſte, quaſi præda ſibi advecta, non prædonibus captis; ſiqui ſenes, aut deformes erant, eos in hoſtium numero ducit: qui aliquid formæ, ætatis, artificiique habebant, abducit omnes, nonnullos ſcribis ſuis, filio, cohortique diſtribuit: ſymphoniacos ſex cuidam amico ſuo Romam muneri miſit. nox illa tota exinaniunda navi conſumitur. Archipiratam ipſum videt nemo, de quo ſupplicium ſumi oportuit. hodieque omnes [36] ſic habent perſuaſum (quid ejus ſit, vos conjectura quoque aſſequi debetis) iſtum clam à piratis ob hunc archipiratam pecuniam accepiſſe.

26 Conjectura bona eſt. Judex eſſe bonus nemo poteſt, qui
65 ſuſpicione certa non movetur. hominem noſtis; conſuetudinemque omnium tenetis: qui ducem prædonum, aut hoſtium ceperit, quàm libenter eum palàm ante oculos omnium eſſe patiatur. Hominem in tanto conventu Syracuſis vidi neminem, judices, qui archipiratam captum vidiſſe ſe diceret; cùm omnes, ut mos eſt, ut ſolet fieri, concurrerent, quærerent, videre cuperent. Quid accidit, cur tantopere iſte homo occultaretur, ut eum ne caſu quidem quiſquam adſpicere poſſet? [37] Homines maritimi Syracuſis, qui ſæpe iſtius ducis nomen audiſſent, cùm eum ſæpe timuiſſent, cùm ejus cruciatu, atque ſupplicio paſcere oculos, animumque exſaturare vellent: poteſtas adſpiciendi nemini facta eſt.

66 Unus plures prædonum duces vivos cepit P. Servilius, quàm omnes antea. Ecquando igitur iſto fructu quiſquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contrà, quacumque iter fecit, hoc jucundiſſimum ſpectaculum omnibus vinctorum, captorumque hoſtium præbebat. Itaque ei concurſus undique fiebant, ut non modò ex his oppidis, quà ducebantur, ſed etiam ex finitimis, viſendi cauſa, convenirent. Ipſe autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratiſſimus populo Romano fuit, atque jucundiſſimus? quia nihil eſt victoria dulcius. nullum eſt autem teſtimonium victoriæ certius, quàm, quos ſæpe metueris, eos te vinctos ad ſupplicium duci videre.

67 Hoc tu quamobrem non feciſti? quamobrem ita iſte pirata celatus eſt, quaſi eum adſpicere nefas eſſet? quamobrem ſupplicium non ſumpſiſti? quam ob cauſam hominem reſervaſti? ecquem audiſti in Sicilia anteà captum archipiratam, qui non ſecuri percuſſus ſit? unum cedò auctorem tui facti: unius profer exemplum. Vivum tu archipiratam ſervabas, quem per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. Neque enim quidquam erat jam reliquum, niſi ut, claſſe populi Romani pulcherrima amiſſa, provinciaque lacerata, triumphus navalis tibi decerneretur.

Age porrò, cuſtodiri ducem prædonum novo more, quàm 27
ſecuri feriri omnium exemplo magis placuit. quæ ſunt iſtæ 68
cuſtodiæ? apud quos homines? quemadmodum eſt aſſervatus? lautumias Syracuſanas omnes audiſtis: plerique noſtis. opus eſt ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum. totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſo, & multorum operis penitus exciſo. nihil tam clauſum ad exitus, nihil tam ſeptum undique, nihil tam tutum ad cuſtodias, nec fieri, nec cogitari poteſt. In has lautumias, ſi qui publicè cuſtodiendi ſunt, etiam ex ceteris oppidis Siciliæ deduci imperantur.

Eò quòd multos captivos cives Romanos conjecerat, & 69
quòd eòdem ceteros piratas contrudi imperarat: intellexit, ſi hunc ſubdititium archipiratam in eandem cuſtodiam dediſſet, fore, ut à multis, illis in lautumiis verus ille dux quæreretur. Itaque hominem huic optimæ, tutiſſimæque cuſtodiæ non audet committere. denique Syracuſas totas timet: amandat hominem. quò? Lilybæum fortaſſe. Video: tamen homines maritimos non plane reformidat. Minimè, judices. Panormum igitur? Audio: quamquam Syracuſis, quoniam in Syracuſano captus erat, maximè, ſi minus ſupplicio affici, at cuſtodiri oportebat. Ne Panormum quidem.

Quid igitur? quò putatis? Ad homines à piratarum metu, 70
& ſuſpicione alieniſſimos: à navigando, rebuſque maritimis remotiſſimos, ad Centuripinos, homines maximè mediterraneos, ſummos aratores: qui nomen numquam timuiſſent maritimi prædonis: unum, te prætore, horruiſſent Apronium, terreſtrem archipiratam. Et, ut quivis facilè perſpiceret, id ab iſto actum eſſe, ut ille ſuppoſitus, facilè, & libenter ſe illum, qui non erat, eſſe ſimularet: imperat Centuripinis, ut is victu, ceteriſque rebus quàm liberaliſſimè, commodiſſimeue habeatur.

Interea Syracuſani, homines periti & humani, qui non mo- 28
dò ea, quæ perſpicua eſſent, videre, verùm etiam occulta ſu- 71
ſpicari poſſent; habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui ſecuri ferirentur: quàm multos eſſe oporteret, ex ipſo navigio, [38] quod erat factum ſex remorum numero, conjiciebant. Iſte, quòd omnes, qui artificii aliquid habuerant, aut formæ, removerat, atque abduxerat, reliquos ſi, ut conſuetudo eſt, univerſos ad palum alligaſſet, clamorem populi fore ſuſpicabatur, [39] cùm tanto plures abducti eſſent, quàm relicti. propter hanc cauſam cùm inſtituiſſet alios alio tempore producere: tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem, numerumque haberet, & reliquos non deſideraret ſolum, ſed etiam poſceret, & flagitaret.

Cùm maximus numerus deeſſet, tum iſte homo nefarius 72
in eorum locum, quos domum ſuam de piratis abduxerat, ſubſti-

conjectura Hotomani, quam modo firmat codex Cujac. in quo præterea *ſeſcenos*. non malè. prius editi: *certo pretio ſexcentos*. Gruter.

33. *Quod & nautæ nomine.*] Dictiuncula *&*, non eſt Cujac. Lambinus conjecturam ſuam nobis obtruſerat: *quod militis & nautæ & nomine*; malim, ut invenerat in ſcriptis ſuis, *quod ejus nautæ nomine* qui videlicet ſexcentos nummos dederat, ut interpretatur Gulielmius. *Idem.*

34. *Tametſi in acta.*] Non auſus ſum abire à libris Lambini; utique cùm eis reſponderet Cujacianus. vulgata *tametſi noctu*. illepidè, meo quidem judicio. *Idem.*

35. *Supplicium ſumi de captivis putatur.*] Lambinus varìè heic hariolatur. mihi omnia ſana ſunt. opinio hæc Syracuſanorum erat, cùm moras duceret Verres in ſuo luco, punire ipſum captivos ultimo ſupplicio &c. forſan tamen planior exiret ſenſus, ſi diſtingueremus: *Appellitur navis · Syracuſas exſpectatur ab omnibus: ſupplicium &c.* quomodo eſt in Pal. ſec. *Grut.* Intaulta hæc ambiguitas. Sententia clara eſt, non aliud notans, quam ſumptum iri creditur, vel, ut ſumatur, exſpectatur. Vide paterna ad Livium 1'1, 5. *Gron.*

36. *Sic habent perſuaſum &c.*] Accedit Gulielmius Lambinianis, qui non exhibent illud *perſuaſum*. vultque *habere*, eſſe putare, exiſtimare. Terentius Adelphis: *Eduxi à parvulo, habui, amavi, pro meo.* ubi videndus Donatus. *Grut.*

37. *Homines maritimi Syracuſis &c.*] In Pall. & olim impreſſis inveni, *Homines Mamertini Syracuſis*. & profectò videtur veroſimile, ſi non verum. *Idem.*

38. *Quod erat factum ſex remorum numero.*] Vix me abſtineo ab Cujaciani cod. ſcriptura, quam admiſit Lambinus, *quod erat captum, & ex remorum numero*; licet eadem ſententia reſultet ex vulgata. *Idem.*

39. *Cum tanto plures abducti eſſent &c.*] Fulviani libri lectionem ſequitur Gulielmius, *cum altero tanto plures*. Idem.

40. *Aut*

ſtituere, & ſupponere cœpit cives Romanos, quos in carcerem antea conjecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuiſſe inſimulabat, & ex Hiſpania fugientes ad Siciliam appulſos eſſe dicebat: alios, qui à prædonibus erant capti, cùm mercaturas facerent, [40] aut aliquam aliam ob cauſam navigarent, ſua voluntate cum piratis fuiſſe arguebat. Itaque alii cives Romani ne cognoſcerentur, capitibus obvolutis è carcere ad palum, atque ad necem rapiebantur: alii cùm à multis civibus Romanis recognoſcerentur, ab omnibus defenderentur, ſecuri feriebantur. Quorum ego de acerbiſſima morte, crudeliſſimoque cruciatu dicam, cùm eum locum tractare cœpero: & ita dicam, ut, ſi me in ea querimonia, quam ſum habiturus de iſtius crudelitate, & de civium Romanorum indigniſſima morte, non modò vires, verùm etiam vita deficiat, id mihi præclarum, & jucundum putem.

73 Hæc igitur eſt geſta res, hæc victoria præclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, ſymphoniaci Romam miſſi: formoſi homines, & adoleſcentes, & artifices domum abducti: in eorum locum, & ad eorum numerum cives Romani hoſtilem in modum cruciati, & necati: omnis veſtis ablata: omne
29 aurum, & argentum, ablatum, & averſum. At quemadmodum ipſe ſeſe induit priore actione? qui tot dies tacuiſſet, repentè in M. Annii, hominis ſplendidiſſimi, teſtimonio, [41] cùm is cives Romanos dixiſſet, & archipiratam negaſſet ſecuri eſſe percuſſum, exſiluit; conſcientia ſceleris, & furore ex maleficiis concepto excitatus dixit, ſe, quòd ſciret ſibi crimini datum iri, pecuniam accepiſſe, neque de vero archipirata ſumpſiſſe ſupplicium, ideò ſecuri non percuſſiſſe: domi eſſe apud ſeſe archipiratas dixit duos.

74 O clementiam populi Romani ſeu potius patientiam miram, ac ſingularem! Civem Romanum ſecuri eſſe percuſſum Annius, eques Romanus dicit: taces. archipiratam negat: fateris. fit in eo gemitus omnium, & clamor, cùm tamen à præſenti ſupplicio tuo ſe continuit populus Romanus, & repreſſit, & ſalutis tuæ rationem judicum ſeveritati reſervavit. Quî ſciebas tibi crimini datum iri? quamobrem ſciebas? quamobrem etiam ſuſpicabare? inimicum habebas neminem. ſi haberes, tamen non ita vixeras, ut metum judicii propoſitum habere deberes. An te, id quod fieri ſolet, conſcientia timidum, ſuſpicioſumque faciebat? Quî igitur, cùm eſſes cum imperio, jam tum judicium, & crimen horrebas: reus cùm tot teſtibus coarguare, potes de damnatione dubitare?

75 Verùm, ſi crimen hoc metuebas, ne quis abs te ſuppoſitum eſſe diceret, qui pro archipirata ſecuri feriretur: utrum tandem tibi ad defenſionem firmius fore putaſti, in judicio, coactu, atque efflagitatu meo, producere ad ignotos tanto poſt eum, quem archipiratam eſſe diceres: an recenti re, Syracuſis, apud notos, inſpectante Sicilia pænè tota, ſecuri ferire? vide, quid interſit, utrum faciendum fuerit. In illo reprehenſio nulla eſſe potuit. hîc defenſio nulla eſt. Itaque illud ſemper omnes fecerunt: hoc [42] quis ante te, quis præter te fecerit, quæro. Piratam vivum tenuiſti. Quem ad finem? dum cum imperio fuiſti. quamobrem? quam ob cauſam? quo exemplo? cur tamdiu? cur, inquam, civibus Romanis, quos piratæ ceperant, ſecuri ſtatim percuſſis, ipſis piratis lucis uſuram tam diuturnam dediſti?

76 Verùm eſto: ſit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuiſti. etiamne privatus? etiamne reus? etiamne pænè damnatus, hoſtium duces privata in domo retinuiſti? unum, alterum menſem, propè annum denique, domi tuæ piratæ, à quo tempore capti ſunt, quoad per me licitum eſt, fuerunt: hoc eſt, quoad per M'. Acilium Glabrionem licitum eſt: qui, poſtulante me, produci, atque in carcerem condi imperavit.
30 Quod eſt hujuſce rei jus? quæ conſuetudo? quod exemplum? Hoſtem acerrimum, atque infeſtiſſimum populi Romani, ſeu potius communem hoſtem gentium, nationumque omnium, quiſquam omnium mortalium privatus intra mœnia domi ſuæ retinere poterit?

Quid ſi pridie, quàm à me tu coactus es confiteri, civibus 77
Romanis ſecuri percuſſis, prædonum ducem vivere, apud te habitare: ſi, inquam, pridie domo tua profugiſſet, ſi aliquam manum contra populum Romanum facere potuiſſet, quid diceres? Apud me habitavit: mecum fuit: ego illum ad judicium meum, quò faciliùs crimen inimicorum diluere poſſem, vivum, atque incolumem reſervavi. Itane verò? tu tua pericula communi periculo defendes? tu ſupplicia, quæ debentur hoſtibus victis, ad tuum, non ad populi Romani tempus conferes? populi Romani hoſtis privatis cuſtodiis aſſervabitur? At etiam qui triumphant, eoque diutius vivos hoſtium duces ſervant, ut, his per triumphum ductis, pulcherrimum ſpectaculum, fructumque victoriæ populus Romanus percipere poſſit: tamen cùm de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem jubent: idemque dies & victoribus imperii, & victis vitæ finem facit.

Et nunc cuiquam credo eſſe dubium, quin tu id commiſſu- 78
rus non fueris, præſertim cùm ſtatuiſſes, ut ais, tibi cauſam eſſe dicendam, ut ille archipirata non potius ſecuri feriretur, quàm, quod erat ante oculos poſitum, tuo periculo viveret. Si enim eſſet mortuus, tu, qui crimen ais te metuiſſe, quæro, cui probares? cùm conſtaret, iſtum Syracuſis ab nullo viſum eſſe archipiratam, ab omnibus deſideratum: cùm dubitaret nemo, quin abs te pecunia liberatus eſſet: cùm vulgò loquerentur, ſuppoſitum in ejus locum, quem pro illo probare velles: cùm tute faſſus eſſes, te id crimen tanto antè metuiſſe: ſi eum diceres eſſe mortuum, quis te audiret? nunc, cùm vivum iſtum neſcio quem produces, tamenne id credi voles?

Quid ſi aufugiſſet? ſi vincla rupiſſet, ita, ut Nico ille, no- 79
biliſſimus pirata fecit, quem P. Servilius, qua felicitate ceperat, eadem recuperavit? quid diceres? Verùm hoc erat. ſi ille ſemel verus archipirata ſecuri percuſſus eſſet: pecuniam illam non haberes. ſi hic falſus eſſet mortuus, aut profugiſſet: non eſſet difficile alium in ſuppoſiti locum ſupponere. Plura dixi, quàm volui, de illo archipirata: & tamen ea, quæ certiſſima ſunt hujus criminis argumenta, prætermiſi. Volo enim mihi totum eſſe crimen hoc integrum. eſt certus locus, certa lex, certum tribunal, quò hoc reſervetur.

Hac tanta præda auctus, mancipiis, argento, veſte locuple- 31
tatus, nihilo diligentior ad claſſem ornandam, milites revo- 80
candos, alendoſque eſſe cœpit: cùm ea res non ſolùm provinciæ ſaluti, verùm etiam ipſi prædæ eſſe poſſet. Nam æſtate ſumma, quo tempore ceteri prætores obire provinciam, [43] & concurſare conſueverunt, aut etiam in tanto prædonum metu, & periculo ipſi navigare: eo tempore ad luxuriam, libidineſque ſuas, domo ſua regia, quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti ſolent, contentus non fuit. tabernacula, quemadmodum conſueverat temporibus æſtivis, quod antea jam demonſtravi, carbaſeis intenta velis, collocari juſſit in litore: quod eſt litus in Inſula Syracuſis poſt Arethuſæ fontem, propter ipſum introitum, atque oſtium portus, amœno ſanè, & ab arbitris remoto loco.

Hîc dies æſtivos ſexaginta prætor populi Romani cuſtos, 81
defenſorque provinciæ, ſic vixit, ut muliebria quotidie convivia eſſent, vir accumberet nemo, præter ipſum, & prætextatum filium. tametſi rectè ſine exceptione dixeram, virum, cùm iſti eſſent, neminem fuiſſe. Nonnumquam etiam libertus Timarchides adhibebatur. mulieres autem nuptæ nobiles, præter unam mimi Iſidori filiam, quam iſte, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat, Pippa quædam, uxor Æſchrio-

---

40. *Aut aliquam aliam ob cauſam.*] Eſt à veteri libro Hotomani. Vox enim *aliam* prius deerat. *Grut.*

41. *Cùm is civeis Romanos.*] Liber Cujac. *civem Rom.* quod ſequetur illo infra mox, *civem Rom. ſecuri eſſe percuſſum.* Idem.

42. *Quis ante te, quis præter te fecerit.*] Cujac. non habet illud *quis:* unde putabat Gulielmius reſcribi poſſe *quis ante te prætorem fecerit.* verùm alterum videtur argutius. *Idem.*

43. *Et concurſare.*] Lambini editio, *circumcurſare.* ſed alterum iterum

Æſchrionis Syracuſani: de qua muliere plurimi verſus, qui in iſtius cupiditatem facti ſunt, tota Sicilia percelebrantur.

82 Erat & Nice, facie eximia, ut prædicatur, uxor Cleomenis Syracuſani. hanc Cleomenes vir amabat: verumtamen hujus libidini adverſari nec poterat, nec audebat: & ſimul ab iſto donis, beneficiiſque plurimis devinciebatur. Illo autem tempore iſte, tametſi ea eſt hominis impudentia, quam noſtis, ipſe tamen, cùm vir eſſet Syracuſis, uxorem ejus parum poterat animo ſoluto, ac libero [44] tot in acta dies ſecum habere. Itaque excogitat rem ſingularem. naves, quibus legatus præfuerat, Cleomeni tradit: claſſi populi Romani Cleomenem Syracuſanum præeſſe jubet, atque imperat. Hoc eò facit, ut ille non ſolum abeſſet à domo tum, cùm navigaret: ſed etiam libenter cum magno honore, beneficioque abeſſet: ipſe autem, remoto, atque ablegato viro, non liberiùs, quàm antè (quis enim umquam iſtius libidini obſtitit?) ſed paullo ſolutiore tamen animo ſecum illam haberet, ſi non tamquam virum, at tamquam æmulum removiſſet.

83 Accipit navem ſociorum, atque amicorum Cleomenes Sy-
32 racuſanus. Quid primùm aut accuſem, aut querar, judices? Siculone homini, legati, quæſtoris, prætoris denique poteſtatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impediebat iſta conviviorum, mulierumque occupatio: ubi quæſtores? ubi legati? ubi ternis denariis æſtimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot, tantaque ornamenta magiſtratibus, & legatis à ſenatu, populoque Romano permiſſa, & data? denique ubi præfecti, & tribuni tui? Si civis Romanus dignus iſto negotio nemo fuit, quid civitates, quæ in amicitia, fideque populi Romani perpetuò manſerant? ubi Segeſtana? ubi Centuripina civitas, quæ tum officiis, fide, vetuſtate, tum etiam cognatione populi Romani nomen attingunt?

84 O dii immortales! quid, ſi harum ipſarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syracuſanus Cleomenes juſſus eſt imperare? non omnis honos ab iſto dignitatis, æquitatis, officiique ſublatus eſt? Ecquod in Sicilia bellum geſſimus, quin Centuripinis ſociis, Syracuſanis hoſtibus uteremur? atque hæc omnia ad memoriam vetuſtatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clariſſimus, ſummuſque imperator, M. Marcellus, cujus virtute captæ, miſericordia conſervatæ ſunt Syracuſæ, habitare in ea parte urbis, quæ inſula eſt, Syracuſanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracuſanum in ea parte habitare non licet. eſt enim locus, quem vel pauci poſſunt defendere. Committere igitur eum non fideliſſimis hominibus noluit: ſimul quòd ab illa parte urbis navibus aditus ex alto eſt. Quamobrem qui noſtros exercitus ſæpe excluſerant, iis clauſtra loci committenda non exiſtimavit.

85 Vide quid interſit inter tuam libidinem, majorumque auctoritatem: inter amorem, furoremque tuum, & illorum conſilium, atque prudentiam. Illi aditum litoris Syracuſanis ademerunt: tu maritimum imperium conceſſiſti. Illi habitare in eo loco Syracuſanum, quo naves accedere poſſent, noluerunt: tu claſſi, & navibus Syracuſanum præeſſe voluiſti. quibus illi urbis ſuæ partem ademerunt, iis tu noſtri imperii partem dediſti: &, quorum ſociorum opera Syracuſani nobis dicto audientes ſunt, eos Syracuſanis dicto audientes eſſe juſſiſti.

33 [45] Egreditur Centuripina quadriremi Cleomenes è portu:
86 ſequitur Segeſtana navis, Tyndaritana, Herbitenſis, Heraclienſis, Apollonienſis, Haluntina, præclara claſſis in ſpeciem: ſed inops, & infirma, propter dimiſſionem propugnatorum, atque remigum. Tamdiu in imperio ſuo claſſem iſte prætor diligens vidit, quamdiu convivium ejus flagitioſiſſimum prætervecta eſt. ipſe autem, qui viſus multis diebus non eſſet, tum ſe tamen in conſpectum nautis paulliſper dedit. Stetit ſoleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in litore. Jam hoc ipſo iſtum veſtitu Siculi, civeſque Romani permulti ſæpe viderunt.

Poſteaquam paullum provecta claſſis eſt, & Pachynum quin- 87
to die denique appulſa eſt: nautæ fame coacti, radices palmarum agreſtium, quarum erat in illis locis, ſicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant, & his miſeri, perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum ſe Verrem cùm luxuria, atque nequitia, tum etiam imperio, putaret: ſimiliter totos dies, in litore tabernaculo poſito, perpotabat. Ecce 34
autem repentè, ebrio Cleomene, eſurientibus ceteris, nuntiatur piratarum naves eſſe [46] in portu Ediſſæ. nam ita is locus nominatur. noſtra autem claſſis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quòd erat terreſtre præſidium non re, ſed nomine, ſperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxiſſet, explere ſe numerum nautarum, & remigum poſſe. Reperta eſt eadem iſtius hominis avariſſimi ratio in præſidiis, quæ in claſſibus. nam erant perpauci reliqui, ceterique dimiſſi.

Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum 88
erigi, vela fieri, præcidi anchoras imperavit: & ſimul, ut ſe ceteri ſequerentur, ſignum dari juſſit. Hæc Centuripina navis erat incredibili celeritate velis. nam ſcire iſto prætore nemo poterat, [47] quid quæque navis remis facere poſſet: etſi in hac quadriremi propter honorem, & gratiam Cleomenis minimè multi remiges, & milites deerant. Evolarat jam è conſpectu ferè fugiens quadriremis, cùm etiam tunc ceteræ naves ſuo in loco moliebantur.

Erat animus in reliquis. quamquam erant pauci, quoquo 89
modo ſeſe res habebat, pugnare tamen ſe velle clamabant: &, quod reliquum vitæ, viriumque fames fecerat, id ferro potiſſimùm reddere volebant. Quòd ſi Cleomenes non tanto ante fugiſſet, aliqua ad reſiſtendum ratio fuiſſet. erat enim ſola illa navis conſtrata, & ita magna, ut propugnaculo ceteris poſſet eſſe. quæ, ſi in prædonum pugna verſaretur, urbis inſtar habere inter illos piraticos myoparones videretur: ſed tunc inopes relicti à duce, præfectoque claſſis, eundem neceſſariò curſum tenere cœperunt.

Pelorum verſus, ut ipſe Cleomenes, ita ceteri navigabant. 90
neque hi tamen tam prædonum fugiebant impetum, quàm imperatorem ſequebantur. Tum ut quiſque in fuga poſtremus, ita periculo princeps erat. poſtremam enim quamque navem piratæ primam adoriebantur. ita prima Haluntinorum navis capitur, cui præerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus: quem ab illis prædonibus Locrenſes poſteà publicè redemerunt: ex quo vos priore actione jurato rem omnem, cauſamque cognoſtis. deinde Apollonienſis navis capitur, & ejus præfectus Anthropinus occiditur.

Hæc dum aguntur, interea Cleomenes jam ad Pelori litus 35
pervenerat: jam ſeſe in terram è navi ejecerat, quadriremem- 91
que in ſalo fluctuantem reliquerat. Reliqui præfecti navium, cum in terram imperator exiſſet, cùm ipſi neque repugnare, neque mari effugere ullo modo poſſent, appulſis ad Pelorum navibus, Cleomenem perſecuti ſunt. Tunc prædonum dux Heracleo, repentè, præter ſpem, non ſua virtute, ſed iſtius avaritia, nequitiaque victor, claſſem pulcherrimam populi Romani in litus expulſam, & ejectam, [48] cùm primùm adveſperaſceret, inflammari, incendique juſſit.

O tempus miſerum, atque acerbum provinciæ Siciliæ! ô 92
caſum illum multis innocentibus calamitoſum, atque funeſtum! ô iſtius nequitiam, ac turpitudinem ſingularem! Una, atque eadem nox erat, qua prætor amoris turpiſſimi flamma,

iterum habuimus ſupra cap. 12. pr. *Grut.*

44. *Tot in acta dies, ſecum habere.*] Hotomanus, negabat ſe ſenſum videre, niſi forte corrigamus, *totos in lecto dies*: invenuſtè, veluti oſtendit Muretus lib. 1 Var. lect. cap. 3. Gulielmio ſupervacua viſa vox *ſecum*. etiam minus venuſtè, mea quidem opinione. *Idem.*

45. *Egreditur Centuripina triremi.*] Cujac. *Egr. in Centurip.* forſan non inepte. *Idem.*

46. *In portu Ediſſæ.*] Corruptum putat Phil. Cluverius libro 1 Siciliæ antiq. pag. 189 pro *Odyſſeæ.* Gron.

47. *Quid quæque navis remis facere poſſet.*] Lambino olet gloſſam vocabulum *facere* mihi nihil minus, item Gulielmio. *Grut.*

48. *Cùm primùm adveſperaſceret.*] Idem codex. *inveſperaſceret*, probumque videtur. *Idem.*

ac classis populi Romani prædonum incendio conflagrabat. Affertur nocte intempeſta gravis hujuſce mali nuntius Syracuſas: curritur ad prætorium, quò iſtum è convivio illo præclaro reduxerant paullò antè mulieres cum cantu, atque ſymphonia. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in publico eſſe non audet: includit ſe domi: neque aderat uxor, quæ conſolari hominem in malis poſſet.

93 Hujus autem præclari imperatoris ita erat ſevera domi diſciplina, ut in re tanta, in tam gravi nuntio nemo admitteretur: nemo eſſet, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare vigilantem. Jam verò, re ab omnibus cognita, concurſabat urbe tota maxima multitudo. non enim, ſicut antea conſuetudo erat, prædonum adventum ſignificabat ignis è ſpecula ſublatus, aut tumulo, ſed flamma ex ipſo incendio navium & calamitatem acceptam, & periculum reliquum nun-
36 tiabat. Cùm prætor quæreretur; & conſtaret, ei neminem nuntiaſſe: fit ad domum ejus cum clamore concurſus, atque impetus.

94 Tum iſte excitatus exit: audit rem omnem ex Timarchide: ſagum ſumit. Lucebat jam ferè: procedit in medium, vini, ſomni, ſtupri plenus. Excipitur ab omnibus ejuſmodi clamore, ut ei Lampſaceni periculi ſimilitudo verſaretur ante oculos. hoc etiam majus hoc videbatur, quòd in odio ſimili multitudo hominum hæc erat maxima. [49] Tum iſtius acta commemorabantur: tum flagitioſa illa convivia: tum appellabantur à multitudine mulieres nominatim: tum quærebatur ex ipſo palàm, tot dies continuos, per quos numquam viſus eſſet, ubi fuiſſet, quid egiſſet? tum imperator ab iſto præpoſitus Cleomenes flagitabatur: neque quidquam propiùs eſt factum, quàm ut illud Uticenſe exemplum de Hadriano, transferretur Syracuſas, ut duo ſepulcra duorum prætorum improborum, duabuſque in provinciis conſtituerentur. verùm habita eſt à multitudine ratio temporis, habita eſt tumultus, habita etiam dignitatis, exiſtimationiſque communis, quòd is eſt conventus Syracuſis civium Romanorum, ut non modò illa provincia, verùm etiam hac republica digniſſimus exiſtimetur.

95 Confirmant ipſi ſe, cùm is etiam tum ſemiſomnis ſtuperet: arma capiunt: totum forum, atque Inſulam, quæ eſt urbis magna pars, complent. Unam illam ſolam noctem prædones ad Pelorum commorati, cùm fumantes etiam noſtras naves reliquiſſent, accedere incipiunt ad Syracuſas. Qui videlicet ſæpe audiſſent, nihil eſſe pulchrius, quàm Syracuſarum mœnia, ac portus. ſtatuerant, ſeſe, ſi ea Verre prætore non vidiſſent, numquam eſſe viſuros.

37 Ac primò ad illa æſtiva prætoris accedunt, ipſam illam ad
96 partem litoris, ubi iſte per eos dies, tabernaculis poſitis, caſtra luxuriæ collocarat. quem poſteaquàm inanem locum offenderunt, & prætorem commoviſſe ex eo loco caſtra ſenſerunt: ſtatim ſine ullo metu in portum ipſum penetrare cœperunt. Cùm in portum dico, judices, (explanandum eſt enim diligentiùs, eorum cauſa, qui locum ignorant) in urbem dico, atque in urbis intimam partem veniſſe piratas. non enim portu illud oppidum clauditur, ſed urbe portus ipſe cingitur, & concluditur: non ut alluantur à mari mœnia extrema, ſed influat in urbis ſinum portus.

97 Hic, te prætore, Heracleo archipirata cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium ſuum navigavit. Prò, dii immortales! piraticus myoparo, cùm imperium populi Romani, nomen, ac faſces eſſent Syracuſis, uſque ad forum, & ad omnes urbis crepidines acceſſit: quò neque Carthaginienſium glorioſiſſimæ claſſes, cùm mari plurimùm poterant, multis bellis ſæpe conatæ, umquam adſpirare potuerunt; neque populi Romani invicta ante te prætorem gloria illa navalis, umquam tot Punicis, Sicilienſibuſque bellis penetrare potuit: qui locus ejuſmodi eſt, ut antè Syracuſani in mœnibus ſuis, in urbe, in foro hoſtem armatum, ac victorem, quàm in portu ullam hoſtium navem viderent.

Hic, te prætore, prædonum naviculæ pervagatæ ſunt, quò 98
Athenienſium claſſis ſola poſt hominum memoriam ccc navibus, vi, ac multitudine invaſit: quæ in eo ipſo portu, loci ipſius, portuſque natura, victa, atque ſuperata eſt. Hic primùm opes illius civitatis victæ, comminutæ, depreſſæque ſunt: in hoc portu Athenienſium nobilitatis, imperii, gloriæ naufragium factum exiſtimatur. Eóne pirata penetravit, quò ſi- 38
mul atque adiſſet, non modò à latere, ſed etiam à tergo magnam partem urbis relinqueret? Inſulam totam prætervectus eſt: quæ eſt urbis magna pars Syracuſis ſuo nomine, ac mœnibus. quo in loco majores (ut antè dixi) Syracuſanum quemquam habitare vetuerunt: quòd, qui illam partem urbis tenerent, in eorum poteſtatem portum futurum intelligebant.

At quemadmodum eſt pervagatus? radices palmarum agreſtium, quas in noſtris navibus invenerant, jaciebant, ut omnes iſtius improbitatem, & calamitatem Siciliæ poſſent cognoſcere. 99 Siculóſne milites? aratorumne liberos? quorum patres tantum labore ſuo frumenti exarabant, ut populo Romano totique Italiæ ſuppeditare poſſent, eoſne in inſula Cereris natos, ubi primùm fruges inventæ eſſe dicuntur, eo cibo eſſe uſos, à quo majores eorum ceteros quoque, frugibus inventis, removerunt? Te prætore, Siculi milites palmarum ſtirpibus, prædones Siculo frumento alebantur.

O ſpectaculum miſerum, atque acerbum! ludibrio eſſe ur- 100
bis gloriam, & populi Romani nomen; [50] hominum conventum, atque multitudinem: piratico myoparone, in portu Syracuſano de claſſe populi Romani triumphum agere piratam; cum prætoris nequiſſimi, inertiſſimique oculos prædonum remi reſpergerent? Poſteaquàm è portu piratæ non metu aliquo affecti, ſed ſatietate exierant: tum cœperunt quærere homines cauſam illius tantæ calamitatis. dicere omnes, & palàm diſputare, minimè eſſe mirandum, ſi, militibus, remigibuſque dimiſſis, reliquis egeſtate, & fame perditis, prætore tot dies cum mulierculis perpotante, tanta ignominia, & calamitas eſſet accepta.

Hæc autem iſtius vituperatio, atque infamia confirmabatur 101
eorum ſermone, qui à ſuis civitatibus illis navibus præpoſiti fuerant: qui ex illo numero reliqui Syracuſas, claſſe amiſſa, refugerant. Dicebant, quos ex ſua quiſque navi miſſos ſciret eſſe. Res erat clara: neque ſolùm argumentis, ſed etiam certis teſtibus iſtius audacia tenebatur. Homo certior fit, agi ni- 39
hil in foro, & conventu tota die, niſi hoc quæri à navarchis, quemadmodum claſſis ſit amiſſa. illos reſpondere, & docere unumquemque, miſſione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore, & fuga. Quod poſteaquam iſte cognovit, hanc rationem habere cœpit. cauſam ſibi dicendam eſſe ſtatuerat jam ante, quàm hoc uſu veniret, ita ut ipſum priore actione dicere audiſtis. videbat, illis navarchis teſtibus, tantum hoc crimen ſuſtinere ſe nullo modo poſſe. conſilium capit primò ſtultum, verumtamen clemens.

Cleomenem, & navarchos ad ſe vocari jubet. veniunt. ac- 102
cuſat eos, quod hujuſmodi de ſe ſermones habuerint: rogat, ut id facere deſiſtant, & in ſua quiſque navi dicat ſe tantum habuiſſe nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam eſſe dimiſſum. illi enimverò ſe oſtendunt, quod vellet, eſſe facturos. Iſte non procraſtinat: advocat amicos ſtatim: quærit ex his ſingillatim, quot quiſque nautas habuerit. reſpondit unuſquiſque, ut erat præceptum. Iſte in tabulas refert: obſignat ſignis amicorum, providens homo: ut contra hoc crimen, ſi quando opus eſſet, hac videlicet teſtificatione uteretur.

Deriſum credo eſſe hominem amentem à ſuis conſiliariis, 103
& ad-

---

49. *Tum iſtius acta commemorabantur.*] Memmius Erricus conjiciebat *commemorabatur*, ut loquatur de amœno illo litore. probo. in proximè tamen ſequentibus vereor ne aliquot lateant ulcera occulta. diſplicet enim ita quater repeti voces eadem terminatione; quæ ſuavius exprimerentur per infinitivum. *Grut.*

50. *Hominum conventum atque multitudinem, &c.*] Secutus ſum fidem codicis Cujacii, expreſſique id quod & antea Lambinus. nam vulgata lectio, *hom. conventu atque multitudine.* inficetè. *Idem.*

51. *Im-*

& admonitum, haſce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia prætoris diligentia ſuſpicionis in eo crimine futurum. Jam iſte erat hac ſtultitia multis in rebus uſus, ut publicè quoque, quæ vellet, in civitatum litteris & tolli, & referri juberet: quæ omnia nunc intelligit ſibi nihil prodeſſe, poſteaquàm certis litteris, teſtibus, auctoritatibuſque convinci-
40 tur. Ubi hoc videt, illorum confeſſionem, teſtificationem ſuam, tabulas ſibi nullo adjumento futuras: init conſilium, non improbi prætoris (nam id quidem eſſet ferendum) ſed importuni, atque amentis tyranni. ſtatuit, ſi hoc crimen extenuare vellet (nam omnino tolli poſſe non arbitrabatur) navarchos omnes, teſtes ſui ſceleris, vita eſſe privandos.

104 Occurrebat illa ratio: quid Cleomene fiet? poteronè animadvertere in eos, quos dicto audientes eſſe juſſi? miſſum facere eum, cui imperium, poteſtatemque permiſi? poterone eos afficere ſupplicio, qui Cleomenem ſecuti ſunt: ignoſcere Cleomeni, qui ſecum fugere, & ſe conſequi juſſit? poterone in eos eſſe vehemens, qui naves inanes non modo habuerunt, ſed etiam apertas: in eum diſſolutus, qui ſolus habuerit conſtratam navem, & minus exinanitam? pereat Cleomenes unà. Ubi fides? ubi exſecrationes? ubi dextræ, complexuſque? ubi illud contubernium muliebris militiæ in illo delicatiſſimo litore? fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur.

105 Cleomenem vocat. dicit ei, ſe ſtatuiſſe animadvertere in omnes navarchos: ita ſui periculi rationes ferre, ac poſtulare. Tibi uni parcam, & totius iſtius culpæ crimen, vituperationemque inconſtantiæ potiùs ſuſcipiam, quam aut in te ſim crudelis; aut tot, tam graves teſtes vivos, incolumeſque eſſe patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat conſilium: dicit, ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quod iſtum fugerat, in Phalargum Centuripinum, navarchum, non poſſe animadverti, propterea quòd ſecum fuiſſet unà in Centuripina quadriremi. Quid ergo? iſte homo ex ejuſmodi civitate, adoleſcens nobiliſſimus, teſtis relinquetur? In præſentia, inquit Cleomenes, quoniam ita neceſſe eſt: ſed pòſt aliquid videbimus, ne iſte nobis obſtare poſſit.

41
106 Hæc poſteaquàm acta, & conſtituta ſunt, procedit iſte repentè è prætorio, inflammatus ſcelere, furore, crudelitate. in forum venit: navarchos vocari jubet. Qui nihil metuerent, nihil ſuſpicarentur, ſtatim accurrunt. Iſte hominibus miſeris, innocentibuſque injici catenas imperat. [51] Implorare illi fidem populi Romani, & quare id faceret, rogare. Tunc iſte hoc cauſæ dicit, quòd claſſem prædonibus prodidiſſent. [52] Fit clamor, & admiratio populi, tantam eſſe in homine impudentiam, atque audaciam, ut aliis cauſam calamitatis attribueret, quæ omnis propter avaritiam ipſius accidiſſet: aut, cùm ipſe [53] prædonum ſocius putaretur, aliis proditionis crimen inferret: deinde, hoc quintodecimo die crimen eſſe natum, poſtquàm claſſis eſſet amiſſa.

107 Cum hæc fierent, quærebatur, ubi eſſet Cleomenes? non quò illum ipſum, [54] cujuſmodi eſſet, quiſquam ſupplicio, propter illud incommodum, dignum putaret. nam quid Cleomenes facere potuit? (non enim poſſum quemquam inſimulare falsò) quid, inquam, magnopere Cleomenes facere potuit, iſtius avaritia navibus exinanitis? atque eum vident ſedere ad latus prætoris, & ad aurem familiariter, ut ſolitus erat, inſuſurrare. Tum verò omnibus indigniſſimum viſum eſt, homines honeſtiſſimos, electos ex ſuis civitatibus, in ferrum, atque in vincula conjectos: Cleomenem propter flagitiorum, ac turpitudinis ſocietatem, familiariſſimum eſſe prætoris.

Apponitur his tamen accuſator Nævius Turpio quidam, qui, 108 C. Sacerdote prætore, injuriarum damnatus eſt, homo benè appoſitus ad iſtius audaciam: quem iſte in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia, præcurſorem habere ſolebat, & emiſſarium. Veniunt Syracuſas parentes, propinquique mi- 42 ſerorum adoleſcentium, hoc repentino calamitatis ſuæ commoti nuntio: vinctos adſpiciunt catenis liberos ſuos, cùm iſtius avaritiæ pœnam collo, & cervicibus ſuis ſuſtinerent. adſunt, defendunt, proclamant: fidem tuam, quæ nuſquam erat, nec umquam fuit, implorant. Pater aderat Dexio Tyndaritanus, homo nobiliſſimus, hoſpes tuus, cujus tu domi fueras, quem hoſpitem appellaras. eum [55] cùm illa auctoritate, & miſeria videres præditum, non te ejus lacrymæ, non ſenectus, non hoſpitii jus, atque nomen à ſcelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit.

Sed quid ego hoſpitii jura in hac tam immani bellua com- 109 memoro? qui Sthenium Thermitanum, hoſpitem ſuum, cujus domum per hoſpitium exhauſit, & exinanivit, abſentem in reos retulerit, cauſa indicta, capite damnarit: ab eo nunc hoſpitiorum jura, atque officia quæramus? cum homine enim crudeli nobis res eſt, an cum fera, atque immani bellua? te patris lacrymæ de innocentis filii periculo non movebant? cùm patrem domi reliquiſſes: filium tecum haberes: te neque præſens filius de liberorum caritate, neque abſens pater de indulgentia patria commonebat?

Catenas habebat hoſpes tuus Ariſteus, Dexionis filius. quid 110 ita? Prodiderat claſſem. [56] quod ob præmium? deſeruerat exercitum. quid Cleomenes? ignavus fuerat. At eum tu ob virtutem corona aurea donaras. Dimiſerat nautas. tu ab omnibus mercedem miſſionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitenſis Eubulida, homo domi ſuæ clarus, & nobilis: qui, quia Cleomenem in defendendo filio læſerat, nudus pænè eſt deſtitutus. Quid erat autem, quod quiſquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At cauſa cogit. Moriere, ſi appellaris. numquam enim iſte eſt cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Prætorem tu accuſas? frange cervicem. Si neque prætorem, neque prætoris æmulum appellare licebit, cùm in his duobus tota cauſa ſit: quid futurum eſt?

Dicit etiam cauſam Heraclius Segeſtanus, homo domi ſuæ 43 ſummo loco natus. Audite, ut veſtra humanitas poſtulat, ju- 111 dices. audietis enim de magnis incommodis, injuriiſque ſociorum. Hunc ſcitote fuiſſe Heraclium in ea cauſa; qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit, & juſſu ejus, qui poteſtatem habuit, [57] cum commeatu, Syracuſis remanſerit. iſte certè neque prodidit claſſem, neque metu perterritus fugit, neque exercitum deſeruit. Etenim tunc eſſet hoc animadverſum, cùm claſſis Syracuſis proficiſcebatur. Is tamen in eadem cauſa fuit, quaſi eſſet in aliquo manifeſto ſcelere deprehenſus: in quem ne falsò quidem cauſa conferri criminis potuit.

Fuit in illis navarchis Heraclienſis quidam Furius (nam ha- 112 bent illi nonnulla hujuſcemodi Latina nomina) homo, quamdiu vixit, domi ſuæ, non ſolùm poſt mortem, tota Sicilia clarus, & nobilis. in quo homine tantum animi fuit, non ſolùm

ut

51. *Implorare illi fidem populi Romani.*] Placet Gulielmio, quod erat in Cujacii *fidem prætoris* ſic & cap. 42 pr. *fidem tuam quæ nuſquam erat, implorant.* & verò editio prima, item Pal. ſec. expreſſerunt iſtud per *pop. Roman.* hæreo tamen, hæreo. *Grut.*

52. *Fit clamor, & admiratio.*] Tentant nonnulli, *admurmuratio.* ſtultè. *murmur* ibi ſupervacuum, ubi *clamor.* Idem.

53. *Prædonum ſocius putaretur.*] Malebat Gulielmius è mſſ. Lamb. & Cujac. *ſocius arbitraretur.*, παθητικῶς. Sic infra pro Murena: *denique bellum confectum arbitraretur.* ubi male Lambinus *arbitrantur.* Idem.

54. *Cujuſmodi eſſet.*] Pro *cujuſcunque modi*, ut alibi aliquoties. malebat tamen P. Manutius *cujuſcujuſmodi.* Lambinus edidit, *cuiuſmodi.* ſed non adprobantibus mſſ. *Idem.*

55. *Cùm illa auctoritate & miſeria videres præditum.*] Lambinus neſcio quæ interponit. ſimplicius Gulielmius, qui quod Cujacianus non haberet copulam, divinat. *cùm illa auctoritate, miſeria videres perditum.* tu, inquit, Verres, cùm hoſpitem tuum videres & auctoritate Prætoris eſſes, videres, inquam, hoſpitem tuum miſeria perditum. *Idem.*

56. *Quod ob præmium? deſeruerat exercitum. &c.*] Cujacii liber non admiſit vocem *exercitus*; quod rejicit quidem Lambinus, ſed non Gulielmius, ut ſubintelligatur *claſſem.* Idem.

57. *Cum commeatu Syracuſis manſerit.*] Eſt à veteri libro Hotomani. nam noſtri ſanè & Cujac. item antiquitus typis formati, *in commeatu.* Idem.

58. *Sce-*

ut iſtum liberè læderet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat, ſine periculo ſe facere intelligebat: verùm, morte propoſita, cùm lacrymans in carcere mater noctes dieſque aſſideret, defenſionem cauſæ ſuæ ſcripſit: quam nunc nemo eſt in Sicilia, quin habeat, quin legat, quin tui ſceleris, & crudelitatis ex illa oratione commonefiat. in qua docet, quot à civitate ſua nautas acceperit: quot, & quanti, quemque dimiſerit: quot ſecum habuerit: item de ceteris navibus dicit. quæ cùm apud te diceret, virgis oculi verberabantur. Ille morte propoſita, facilè dolorem corporis patiebatur. clamabat, id quod ſcriptum reliquit, *Facinus eſſe indignum, plus impudiciſſimæ mulieris apud te de Cleomenis ſalute, quàm de ſua vita lacrymas matris valere.*

13 Deinde etiam illud video eſſe dictum, quòd, ſi rectè vos populus Romanus cognovit, non falsò ille jam in ipſa morte de vobis prædicavit: *Non poſſe Verrem, teſtes interficiendo, crimina ſua extinguere: graviorem apud ſapientes judices ſe fore ab inferis teſtem, quàm ſi vivus in judicium produceretur: tum, avaritiæ ſolùm, ſi viveret; nunc, cùm ita eſſet necatus, ſceleris, audaciæ, crudelitatis teſtem fore.* Jam illa præclara, *Non teſtium modò catervas, cùm tua res ageretur, ſed à diis manibus innocentium pœnas*, [58] *ſceleratorumque furias in tuum judicium eſſe venturas: ſeſe ideò leviorem caſum ſuum fingere, quòd jam antè aciem ſecurium tuarum, Seſtiique, tui carnificis, vultum, & manum vidiſſet, cùm in conventu civium Romanorum juſſu tuo ſecuri cives Romani ferirentur.*

14 Ne multa, judices; [59] libertate, quam vos ſociis dediſtis, hac ille in acerbiſſimo ſupplicio miſerrimæ ſervitutis abuſus
4 eſt. Condemnat omnes de conſilii ſententia. tamen neque iſte in tanta re, tot hominum, totque civium cauſa, P. Vettium ad ſe arceſſit, quæſtorem ſuum, cujus conſilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus, iſto prætore, in Sicilia fuit, primus ab iſto judex rejectus eſt: ſed de latronum, hoc eſt, de comitum ſuorum ſententia condemnat omnes.

15 Hìc cuncti Siculi, fideliſſimi, atque antiquiſſimi ſocii, plurimis affecti beneficiis à majoribus noſtris, graviter commoventur, & de ſuis periculis, [60] fortuniſque omnibus pertimeſcunt. Illam clementiam, manſuetudinemque noſtri imperii in tantam crudelitatem, inhumanitatemque eſſe converſam? condemnari tot homines uno tempore nullo crimine? defenſionem ſuorum furtorum prætorem improbum ex indigniſſima morte innocentium quærere? Nihil addi jam videtur, judices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatemque poſſe. & rectè nihil videtur. nam ſi cum illorum improbitate certet, longè omnes, multumque ſuperabit.

16 Sed ſecum ipſe certat: id agit, ut ſemper ſuperius ſuum facinus novo ſcelere vincat. Phalargum Centuripinum dixeram exceptum eſſe à Cleomene, quòd in ejus quadriremi Cleomenes vectus eſſet: tamen quia pertimuerat adoleſcens, quòd eandem ſuam cauſam videbat eſſe, quam illorum, qui innocentes peribant: ad hominem accedit Timarchides: à ſecuri negat ei eſſe periculum: virgis ne cæderetur, monet ut caveat. Ne multa, ipſum dicere adoleſcentem audiſtis, ſe ob hunc virgarum metum pecuniam Timarchidi numeraſſe.

17 Levia ſunt hæc in hoc reo crimina. metum virgarum navarchus nobiliſſimæ civitatis pretio redemit: humanum. alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit: uſitatum eſt. non vult populus Romanus obſoletis criminibus accuſari Verrem: nova poſtulat, inaudita deſiderat: non de prætore Siciliæ, ſed de
45 crudeliſſimo tyranno fieri judicium arbitratur. Includuntur in carcerem condemnati: ſupplicium conſtituitur in illos: ſumitur de miſeris parentibus navarchorum: prohibentur adire ad filios ſuos: prohibentur liberis ſuis cibum, veſtitumque ferre.

118 Patres hi, quos videtis, jacebant in limine, matreſque miſeræ pernoctabant ad oſtium carceris, ab extremo complexu liberûm excluſæ: quæ nihil aliud orabant, niſi ut filiorum extremum ſpiritum ore excipere ſibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex prætoris: mors, terrorque ſociorum, & civium, lictor Seſtius: cui ex omni gemitu, doloreque certa merces comparabatur. ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intrò ferre liceat, tantum. nemo recuſabat. quid, ut uno ictu ſecuris afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne ſæpius feriatur? ne cum ſenſu doloris aliquo, aut cruciatu ſpiritus auferatur? Etiam ob hanc cauſam pecunia lictori dabatur.

119 O magnum, atque intolerandum dolorem! ô gravem, acerbamque fortunam! non vitam liberûm, ſed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipſi etiam adoleſcentes [61] cum Seſtio de eadem plaga, & de uno illo ictu loquebantur. idque poſtremum parentes ſuos liberi orabant, ut levandi [62] cruciatus ſui gratia lictori pecunia daretur. Multi, & graves dolores inventi parentibus, & propinquis: multi. verumtamen mors ſit extrema. non erit. Eſtne aliquid ultrà, quò progredi crudelitas poſſit? reperietur. nam, illorum liberi cùm erunt ſecuri percuſſi, ac necati, corpora feris objicientur. hoc ſi luctuoſum eſt parenti, redimat pretio ſepeliendi poteſtatem.

120 Onaſum Segeſtanum, hominem nobilem, dicere audiſtis, ſe ob ſepulturam Heraclii navarchi pecuniam Timarchidi dinumeraſſe. Hoc ne poſſis dicere: patres enim veniunt, amiſſis filiis, irati. vir primarius, homo nobiliſſimus, dicit: neque de filio dicit. Jam hoc, quis tum fuit Syracuſis, qui non audierit, quin ſciat, has per Timarchidem pactiones ſepulturæ cum vivis etiam illis eſſe factas? non palàm cum Timarchide loquebantur; non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palàm vivorum funera locabantur? Quibus rebus omnibus actis, atque deciſis, producuntur è carcere, & deligantur ad palum.

46 121 Quis tam fuit illo tempore durus, & ferreus, quis tam inhumanus, præter unum te, qui non illorum ætate, nobilitate, miſeria commoveretur? ecquis fuit, quin lacrymaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune agi arbitraretur? Feriuntur ſecuri. lætaris tu in omnium gemitu, & triumphas: teſtes avaritiæ tuæ gaudes eſſe ſublatos. Errabas, Verres, & vehementer errabas, cùm te maculas furtorum, & flagitiorum tuorum, ſociorum innocentium ſanguine eluere arbitrabare: præceps amentia ferebare, qui te exiſtimares avaritiæ vulnera crudelitatis remediis poſſe ſanare. Etenim quamquam illi ſunt mortui ſceleris tui teſtes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis deſunt: tamen ex illo ipſo numero navarchorum aliqui vivunt, & adſunt: quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium pœna fortuna ad hanc cauſam reſervavit.

122 Adeſt Philargus Haluntinus, qui, quia cum Cleomene non fugit, oppreſſus à prædonibus, & captus eſt: cui calamitas ſaluti fuit: qui, niſi captus à piratis eſſet, in hunc prædonem ſociorum incidiſſet. dicet is pro teſtimonio, de miſſione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adeſt Centuripinus Phalargus, in ampliſſima civitate, ampliſſimo loco natus. eadem dicit: nulla in re diſcrepat.

Per

58. *Sceleratorumque furias.*] Liber Cujacii, *ſcelere quamque furias.* Lambinus heic variè ſe torquet: ſed res clara eſt. vocat *furias ſceleratorum*, quia deſtinatæ ſunt ideò, ut crucient *ſceleratos*. Grut.

59. *Libertate quam vos &c. hac ille.*] Cujacii liber, *libertatem quam vos &c. hanc ille.* quod placet Gulielmio, nec diſplicebat etiam Lambino, eſt quoque in Pal. ſec: *libertatem quam &c. hac vos.* quod mihi potiſſimum ſatisfacit. *Abuti* heic eſt largius *uti*. Idem.

60. *Fortuniſque omnibus pertimeſcunt.*] Mallet Gulielmius, *fort. communibus.* ſicque ferè loquitur noſter, infra cap. 46 pr. ceterùm ineptè illi qui heic tentant illud *periculis* mutare in *pecuniis*. pertimeſcebant enim Siculi magis de vita & ſanguine, quàm de pecuniis. *Idem.*

61. *Cum Seſtio de eadem plaga &c.*]. Cujac. addidit *ſuo*. quod blandientis videtur, ut videlicet dixerit, *noſter Sexti*. Gulielmius. *Idem.*

62. *Cruciatus ſui gratia &c.*]. Malebat deleri *gratia* Gulielmius. *Idem.*

63. *Et*

113 Per deos immortales! judices, quo tandem animo ſedetis? aut hæc quemadmodum auditis? Utrùm ego deſipio, [63] & plus quàm ſatis opus eſt, [64] doleo in tanta calamitate, miſeriaque ſociorum? an vos quoque hic acerbiſſimus innocentium cruciatus, & mœror pari ſenſu doloris afficit? Ego enim cùm Herbitenſem, cùm Heraclienſem ſecuri eſſe percuſſum
47 dico, verſatur mihi ante oculos indignitas calamitatis. Eorumne populorum cives, [65] eorumne agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanæ, illorum operis, ac laboribus quæritur, qui à parentibus, ſpe noſtri imperii, noſtræque æquitatis, ſuſcepti, educatique ſunt, ad C. Verris nefariam immanitatem, & ad ejus ſecurem funeſtam eſſe ſervatos?

124 Cùm mihi Tyndaritani illius venit in mentem, cùm Segeſtani, tum jura ſimul civitatum, atque officia conſidero. quas urbes P. Africanus etiam ornandas eſſe ſpoliis hoſtium arbitratus eſt, eas C. Verres non ſolùm illis ornamentis, ſed etiam viris nobiliſſimis nefario ſcelere privavit. En quod Tyndaritani libenter prædicent: *Nos in ſeptemdecim populis Siciliæ numeramur: nos ſemper in omnibus Punicis, Sicilienſibuſque bellis amicitiam, fidemque populi Romani ſecuti ſumus: à nobis omnia populo Romano ſemper & belli adjumenta, & pacis ornamenta adminiſtrata ſunt.* Multùm verò hæc his jura profuerunt in iſtius imperio, ac poteſtate.

125 Veſtros quondam nautas contra Karthaginem Scipio duxit. at nunc naves contra prædones pœnè inanes Cleomenes ducit. Vobiſcum Africanus hoſtium ſpolia, & præmia laudis communicavit. at nunc per me ſpoliati, nave à prædonibus abducta, ipſi in hoſtium numero, locoque ducemini. Quid verò? illa Segeſtanorum non ſolùm litteris tradita, neque commemorata verbis, ſed multis officiis illorum uſurpata, & comprobata cognatio, quos tandem fructus hujuſce neceſſitudinis in iſtius imperio tulit? Nempe hoc fuit jure, judices, ut ex ſinu patris nobiliſſimus adoleſcens, & è complexu matris ereptus innocens filius, iſtius carnifici Seſtio dederetur. Cui civitati majores noſtri maximos agros, atque optimos conceſſerunt: quam immunem eſſe voluerunt: hæc tanta apud te cognationis, fidelitatis, vetuſtatis auctoritate, [66] ne hoc quidem juris obtinuit, ut unius honeſtiſſimi, atque innocentiſſimi civis mortem, & ſanguinem deprecaretur.

48 Quò confugient ſocii? quem implorabunt? [67] qua ſpe de-
126 nique, ut vivere velint, tenebuntur, ſi vos eos deſeritis? [68] ad ſenatum devenient, qui de Verre ſupplicium ſumat? non eſt uſitatum, non ſenatorium. ad populum Romanum confugient? facilis eſt cauſa populi. legem enim ſociorum cauſa juſſiſſe, & vos ei legi cuſtodes, ac vindices præpoſuiſſe dicet. Hic locus eſt igitur unus, quò perfugiant: hic portus, hæc arx, hæc ara ſociorum: quò quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in ſuis repetendis rebus ſolebant. non argentum, non aurum, non veſtem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quæ ex urbibus, faniſque erepta ſunt. metuunt homines imperiti, ne jam hæc populus Romanus concedat, & jam fieri velit. Patimur enim jam multos, & ſilemus, cùm videamus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias perveniſſe. quod eo magis ferre æquo animo, atque concedere videmur, quia nemo iſtorum diſſimulat: nemo laborat, ut obſcura ſua cupiditas eſſe videatur.

In urbe noſtra pulcherrima, atque ornatiſſima, quod ſi- 117
gnum, quæ tabula picta eſt, quæ non ab hoſtibus victis capta, atque apportata ſit? At iſtorum villæ, ſociorum fideliſſimorum & plurimis, & pulcherrimis ſpoliis ornatæ, refertæque ſunt. Ubi pecunias exterarum nationum eſſe arbitramini, quibus nunc omnes egent, cùm Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Aſiam, Achajam, Græciam, Siciliam in paucis villis incluſas eſſe videatis? Sed hæc, ut dico, omnia jam ſocii veſtri [69] relinquunt, & negligunt, judices. Ne publicè à populo Romano ſpoliarentur, officiis, ac fide providerunt. Paucorum cupiditati tum, cùm obſiſtere non poterant, tamen ſufficere aliquo modo poterant. nunc verò jam adempta eſt non modò reſiſtendi, verùm etiam ſuppeditandi facultas. itaque res ſuas negligunt. pecunias, quo nomine judicium hoc appellatur, non repetunt: relinquunt, & negligunt.

Hoc jam ornatu ad vos confugiunt. adſpicite, adſpicite, ju- 121
dices, ſqualorem, ſordeſque ſociorum. Sthenius hic Thermi- 49
tanus cum hoc capillo atque veſte, domo ſua tota expilata, mentionem tuorum furtorum non facit: ſeſe ipſum abs te repetit, nihil amplius. totum enim tua libidine, & ſcelere ex ſua patria, (in qua multis virtutibus, & beneficiis floruit princeps) ſuſtuliſti. Dexio hic, quem videtis, non quæ publicè Tyndari, non quæ privatim ſibi eripuiſti, ſed unicum miſer abs te filium optimum, atque innocentiſſimum flagitat. non ex litibus æſtimatis tuis pecuniam domum, ſed ex tua calamitate cineri, atque oſſibus filii ſui ſolatium vult aliquod reportare. Hic tam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exacta ætate, laboris, itineriſque ſuſcepit, non ut aliquid [70] ex ſuis bonis recuperaret; ſed ut, quibus oculis cruentas cervices filii ſui viderat, iiſdem te condemnatum videret.

Si per L. Metellum licitum eſſet, judices, matres illorum, 129
uxores, ſororeſque veniebant. quarum una, cùm ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis ejus civitatis, & cum multis facibus mihi obviam venit, & ita, me ſuam ſalutem appellans, te ſuum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes miſera jacuit, quaſi ego excitare filium ejus ab inferis poſſem. Faciebant hoc idem in ceteris civitatibus grandes natu matres, & item parvuli liberi miſerorum: quorum utrorumque ætas laborem, & induſtriam meam, fidem & miſericordiam veſtram requirebat.

Itaque ad me, judices, præter ceteras hanc querimoniam 130
Sicilia [71] detulit. lacrymis ego ad hoc, non gloria inductus acceſſi: ne falſa damnatio, ne carcer, ne catenæ, ne verbera, ne ſecures, ne cruciatus ſociorum, ne ſanguis innocentium, ne denique etiam exſanguium corpora mortuorum, ne mœror parentum, ac propinquorum, magiſtratibus noſtris quæſtui poſſet eſſe. Hunc ego ſi metum Siciliæ, damnatione iſtius, per veſtram fidem & ſeveritatem dejecero, judices: ſatis officio meo, ſatis illorum voluntati, qui à me hoc petiverunt, factum eſſe arbitrabor.

Quapropter ſi quem fortè inveneris, qui hoc navale crimen 50
conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quæ ad 131
cau-

63. *Et plus quàm ſatis opus eſt.*] Ita omnes edd. & Pall. reperitque item in ſuis Lambinus. ſed tamen expunxit illud *opus*, neque admiſit Paulus Manutius; abeſt Cujaciano. *Grut.*

64. *Doleo in tanta calamitate.*] Cujac. non habet præpoſitionem *in*, & poterat abeſſe. *Idem.*

65. *Eorumne agrorum alumnos.*] Primùm hæc vox viſitur hoc loco. hactenus enim editi, *agr. colonos*, ſatis ruſticè. noſtrum illud nititur fide Palatinorum duorum. ſed & alluſit Cujacianus, in quo *alumnus*. Idem.

66. *Ne hoc quidem juris obtinuit.*] Vocula *juris* abeſt Cujaciano; neque ſanè requiritur. *Idem.*

67. *Qua ſpe denique ut vivere velint tenebuntur &c.*] Cujac. *quas denique preces ut viv. vel tenebunt.* fuit fortè; *qua ſe denique ſpe ut viv. vel tenebunt.* Gulielm. *Idem.*

68. *Ad Senatum devenient &c.*] Emendat Lambinus, *venient.* Gulielmius litera mutata, *ad Senatumne venient.* Sic pro Murena: *Quo ſe miſer vertet? domumne.* pro Flacco: *Quem implorem? Senatumne.* Idem.

69. *Relinquunt & negligunt. hoc jam.*] Tres voces, *relinquunt & negligunt* videntur repetitæ ex lineis præcedentibus. certè ſi abjiciantur, nihil defuerit ſententiæ, quæ non parum rigidaretur, ſi repeteretur, *hoc*, *hoc jam &c.* Idem.

70. *Ex ſuis bonis recuperaret.*] Vetus editio *ex hujus bonis exurparet.* Pall. *exuperaret.* Cujacianus *de ſuis bonis recuperaret*: quod recepit Lambinus. recepta lectio habet, *ex hujus bonis uſurparet.* Idem.

71. *Detulit: lacrimis ego ad hoc, non gloria inductus acceſſi: ne falſa.*] Interpunctio ſolùm à me eſt. nam illud *ſed* quod viſitur in recepta lectione abeſt libro Cujacii: nec aliter voluit Brutus. Lambinus Memmii conjecturam admiſit. Gulielmius ita diſtinguebat legebatque:

cauſam nihil pertinent, prætermittat; me culpam fortunæ aſ-
ſignare, calamitatem crimini dare: me amiſſionem claſſis ob-
jicere; 72 cùm multi viri fortes in communi, incertoque peri-
culo belli, & terra, & mari ſæpe offenderint. Nullam tibi
objicio fortunam. nihil eſt, quòd ceterorum res minùs com-
modè geſtas proferas: nihil eſt, quòd multorum naufragia for-
tunæ colligas. ego naves inanes fuiſſe dico: remiges, nautaſ-
que dimiſſos: reliquos ſtirpibus vixiſſe palmarum: præfuiſſe
claſſi populi Romani Siculum, perpetuò ſociis, atque amicis
Syracuſanum: te illo tempore ipſo, ſuperioribuſque diebus
omnibus in litore cum mulierculis perpotaſſe dico: harum re-
rum omnium auctores, teſteſque produco.

132 Num tibi inſultare in calamitate, num intercludere perfu-
gium fortunæ, num caſus bellicos exprobrare, aut objicere vi-
deor? tametſi ſolent hi fortunam ſibi objici nolle, qui ſe for-
tunæ commiſerunt, qui in ejus periculis ſunt, ac varietate ver-
ſati. iſtius quidem calamitatis tuæ fortuna particeps non fuit.
homines enim in præliis, non in conviviis, belli fortunam
tentare, periclitari ſolent. in illa autem calamitate non Mar-
tem fuiſſe communem, ſed Venerem poſſumus dicere. Quòd
ſi fortunam objici tibi non oportet, cur tu fortunæ illorum in-
nocentium veniam, ac locum non dediſti?

133 73 Etiam illud præcidas licet, quod ſupplicium more majo-
rum ſumpſeris, ſecurique percuſſeris, idcircò à me in crimen,
& invidiam vocari. Non in ſupplicio crimen meum vertitur:
non ego ſecuri nego quemquam feriri debere: non ego me-
tum ex re militari, 74 non ſeveritatem imperii, non pœnam
flagitii, tolli dico oportere. fateor non modò in ſocios, ſed
etiam in cives, militeſque noſtros, perſæpè eſſe ſeverè, ac ve-
51 hementer vindicatum. Quare hæc quoque prætermittas licet.
Ego culpam non in navarchis, ſed in te fuiſſe demonſtro: pre-
tio milites, remigeſque dimiſiſſe arguo. hoc navarchi reliqui
dicunt: hoc Netinorum fœderata civitas publicè dicit: hoc
Herbitenſes, hoc Ameſtratini, hoc Ennenſes, hoc Agyrinen-
ſes, Tyndaritani, Locrenſes publicè dicunt: tuus denique teſtis,
tuus imperator, tuus hoſpes Cleomenes hoc dicit, ſeſe in ter-
ram eſſe egreſſum, uti Pachyno, è terreſtri præſidio, milites
colligeret, quos in navibus collocaret. quod certè non feciſ-
ſet, ſi ſuum numerum naves haberent. ea eſt enim ratio in-
ſtructarum, ornatarumque navium, ut non modò plures, ſed
ne ſinguli quidem poſſint accedere.

134 Dico præterea, illos ipſos reliquos nautas, fame, atque ino-
pia rerum omnium confectos fuiſſe, ac perditos. dico, aut
omnes extra culpam fuiſſe, aut, ſi uni attribuenda culpa ſit, in
eo maximam fuiſſe, qui optimam navem, plurimos nautas ha-
beret, ſummum imperium obtineret: aut, ſi omnes in culpa
fuerint, non oportuiſſe Cleomenem conſtitui ſpectatorem
illorum mortis, atque cruciatus. dico etiam, in illo ſupplicio
mercedem lacrymarum, mercedem vulneris, atque plagæ,
mercedem funeris, ac ſepulturæ conſtitui nefas fuiſſe.

135 Quapropter ſi mihi reſpondere voles, hæc dicito: claſſem
inſtructam, atque ornatam fuiſſe, nullum propugnatorem ab-
fuiſſe, nullum vacuum tranſtrum fuiſſe, remigi rem frumen-
tariam eſſe ſuppeditatam, mentiri navarchos, mentiri tot, &
tam graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: prodi-
tum te eſſe à Cleomene, qui ſe dixerit exiſſe in terram, ut
Pachyno deduceret milites: animum illis, non copias defuiſ-
ſe: Cleomenem acerrimè pugnantem ab his relictum eſſe, at-
que deſertum: nummum ob ſepulturam datum nemini. quæ
ſi dices, tenebere. ſin alia dices: quæ à me dicta ſunt, non
refutabis.

Hic tu etiam dicere audebis, *Eſt in judicibus ille familiaris* 52
meus, eſt paternus amicus ille? non, ut quiſque maximè eſt, 136
quicum tibi aliquid ſit, 75 ita tui hujuſcemodi criminis maxi-
mè eum pudet? Paternus amicus eſt. Ipſe pater ſi judicaret,
per deos immortales! quid facere poſſis, cùm tibi hæc diceret?
Tu in provincia populi Romani prætor, cum tibi maritimum
bellum eſſet adminiſtrandum, Mamertinis, ex fœdere quam
deberent navem, per triennium remiſiſti: tibi apud eoſdem
privatim navis oneraria maxima publicè eſt ædificata: tu à ci-
vitatibus pecunias claſſis nomine coëgiſti: tu pretio remiges
dimiſiſti: tu, cùm navis eſſet à quæſtore, & ab legato capta
prædonum, archipiratam ab omnium oculis removiſti: tu, qui
cives Romani eſſe dicerentur, qui à multis cognoſcerentur,
ſecuri ferire potuiſti: tu tuam domum piratas adducere, in ju-
dicium archipiratam domo producere auſus es.

Tu in provincia tam ſplendida, apud ſocios fideliſſimos, ci- 137
ves Romanos honeſtiſſimos, in metu, periculoque provinciæ,
dies continuos complures in litore, conviviiſque jacuiſti: te
per eos dies nemo domi tuæ convenire, nemo in foro videre
potuit: tu ſociorum, atque amicorum ad ea convivia matres-
familias adhibuiſti: tu inter ejuſmodi mulieres prætextatum
tuum filium, nepotem meum, collocaviſti: ut ætati maximè
lubricæ, atque incertæ exempla nequitiæ parentis vita præbe-
ret: tu prætor in provincia cum tunica, pallioque purpureo vi-
ſus es: tu propter amorem, libidinemque tuam, imperium na-
vium legato populi Romani ademiſti, Syracuſano tradidiſti:
tui milites in provincia Sicilia frugibus, frumentoque carue-
re: tua luxuria, atque avaritia claſſis populi Romani à prædo-
nibus capta, & incenſa eſt.

Poſt Syracuſas conditas, quem in portum numquam hoſtis 138
acceſſerat, in eo, te prætore, primùm piratæ navigaverunt:
neque hæc tot, tantaque dedecora diſſimulatione tua, neque
oblivione hominum, ac taciturnitate tegere voluiſti: ſed etiam
navium præfectos ſine ulla cauſa 76 de complexu parentum
ſuorum, hoſpitum tuorum ad mortem, cruciatumque rapuiſti:
neque in parentum luctu, atque lacrymis, te mei nominis
commemoratio mitigavit: tibi hominum innocentium ſan-
guis non modò voluptati, ſed etiam quæſtui fuit. Hæc ſi tibi 53
tuus parens diceret, poſſes ab eo veniam petere? poſſes, ut
tibi ignoſceret, poſtulare?

Satis eſt factum Siculis, ſatis officio, ac neceſſitudini, judi- 139
ces, ſatis promiſſo noſtro, ac recepto. Reliqua eſt ea cauſa,
judices, quæ non jam recepta, ſed innata: neque delata ad me,
ſed in animo, ſenſuque meo penitus affixa, atque inſita eſt:
quæ non ad ſociorum ſalutem, ſed ad civium Romanorum,
hoc eſt, ad uniuſcujuſque noſtrûm vitam, & ſanguinem per-
tinet. In qua nolite à me, quaſi dubium ſit aliquid, argumen-
ta, judices, exſpectare. omnia, quæ dicam de ſupplicio ci-
vium Romanorum, ſic erunt clara, & illuſtria, ut ad ea proban-
da totam Siciliam teſtem adhibere poſſim. Furor enim qui-
dam, ſceleris, & audaciæ comes, iſtius effrenatum animum,
importunamque naturam tanta oppreſſit amentia, ut num-
quam dubitaret in conventu palàm ſupplicia, quæ in convictos
maleficii ſervos conſtituta ſunt, ea in cives Romanos expro-
mere.

Virgis quàm multos ceciderit, quid ego commemorem? 140
Tantum breviſſimè dico, judices. nullum fuit omnino, iſto
prætore, in hoc genere diſcrimen. Itaque jam conſuetudine
ad corpora civium Romanorum etiam ſine iſtius nutu fereba-
tur manus ipſa lictoris. Num potes hoc negare, Verres, in fo- 54
ro Lilybæi, maximo conventu, C. Servilium, civem Roma-
num

batque; *requirebat: totaque ad me &c. detulit. lacrimis ego huc, non gloria inductus acceſſi: ſed &c.* & verò Cujac. non habet illud *ad hoc*, ſed ejus loco *huc*. Grut.

72. *Cum multi viri fortes.*] Gulielmius ex Cujaciano reponendum putabat, *multa*, non prohibuerim. *Idem*

73. *Etiam illud præcidas licet.*] Eſt à Cujaciano. vetuſtius impreſſi, *prædicas*, quomodo & Pall. recentius *prædices*. ineptè. *Idem.*

74. *Non ſeveritatem imperii.*] Perperam Lambinianæ oſtentant *ſecuritatem.* Idem.

75. *Ita tui hujuſcemodi criminis maximè eum pudet?*] Ita & Victoriana. ſed vetuſtiores & Pall. *Ita te hujuſcemodi crimine maximè ejus pudet.* Cujacianus, *ita te in hujuſcemodi crimine ejus maximè pudet?* Idem.

76. *De complexu parentum ſuorum, hoſpitum tuorum.*] Eſt à Priſciani libro VII. vulgata *parentum ſuorum, hoſpitumque tuorum.* Idem.

num in conventu Panormitano veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram, virgis, & verberibus abjectum? aude hoc primùm negare, ſi potes. nemo Lilybæi fuit, quin viderit: nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico à lictoribus tuis civem Romanum ante oculos tuos concidiſſe.

141 Ob quam cauſam? dii immortales! tametſi injuriam facio communi cauſæ, & juri civitatis. quaſi enim poſſit eſſe ulla cauſa, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat, ita quæro, quæ in Servilio cauſa fuerit. Ignoſcite in hoc uno, judices. in ceteris enim non magnopere cauſas requiram. Locutus erat liberiùs de iſtius improbitate, atque nequitia. Quod iſti ſimulac renunciatum eſt: hominem jubet Lilybæum vadimonium Venerio ſervo promittere. Promittit. Lilybæum venitur. cogere eum cœpit, cùm ageret nemo, nemo poſtularet, H-S duobus millibus ſponſionem facere cum lictore ſuo, NI FVRTIS QVAESTVM FACERET. Recuperatores de cohorte ſua dicit daturum. Servilius & recuſare, & deprecari, ne iniquis judicibus, nullo adverſario, judicium capitis in ſe conſtitueretur.

142 Hæc cùm maximè loqueretur, ſex lictores eum circumſiſtunt valentiſſimi, & ad pulſandos, verberandoſque homines exercitatiſſimi: cædunt acerrimè virgis: denique proximus lictor (de quo ſæpe jam dixi) Seſtius, converſo bacillo, oculos miſero tundere vehementiſſimè cœpit. Itaque illi cùm ſanguis os, oculoſque compleſſet, concidit; cùm illi nihilo minus jacenti latera tunderentur, ut aliquando ſpondere ſe diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo ſublatus, brevi poſtea eſt mortuus. Iſte autem homo Venerius, & affluens omni lepôre, & venuſtate, de bonis illius in æde Veneris argenteum Cupidinem poſuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum ſuarum.

55 Nam quid ego de ceteris civium Romanorum ſuppliciis ſin-
143 gillatim potiùs, quàm generatim, atque universè loquar? Carcer ille, qui eſt à crudeliſſimo tyranno Dionyſio factus Syracuſis, quæ lautumiæ vocantur, in iſtius imperio domicilium civium Romanorum fuit. ut quiſque iſtius animum, aut oculos offenderat, in lautumias ſtatim conjiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, judices: & id jam priore actione, cùm hæc teſtes dicerent, intellexi. retineri enim putatis oportere jura libertatis non modò hîc, ubi tribuni plebis ſunt, ubi ceteri magiſtratus, ubi plenum forum judiciorum, ubi ſenatus auctoritas, ubi exiſtimatio populi Romani, & frequentia: ſed, ubicumque terrarum, & gentium violatum jus civium Romanorum ſit, ſtatuitis id pertinere ad communem cauſam libertatis, & dignitatis.

144 In externorum hominum, & maleficorum, ſceleratorumque, in prædonum, hoſtiumque cuſtodias tu tantum numerum civium Romanorum includere auſus es? numquamne tibi judicii, numquam concionis, numquam hujus tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquiſſimo, infeſtiſſimoque intuetur, venit in mentem? numquam tibi populi Romani abſentis dignitas, numquam ſpecies ipſa hujuſcemodi multitudinis, in oculis, animoque verſata eſt? numquam te in horum conſpectum rediturum, numquam in forum populi Romani venturum, numquam ſub legum, & judiciorum poteſtatem caſurum eſſe
56 putaſti? At quæ erat iſta libido crudelitatis exercendæ? quæ tot ſcelerum ſuſcipiendorum cauſa? nulla, judices, præter prædandi novam, ſingularemque rationem.

145 Nam ut illi, quos à poëtis accepimus, ſinus quoſdam obſediſſe maritimos, aut aliqua promontoria, aut prærupta ſaxa tenuiſſe dicuntur, ut eos, qui eſſent appulſi navigiis, interficere poſſent, ſic iſte in omnia maria infeſtus ex omnibus Siciliæ partibus imminebat. Quæcumque navis ex Aſia, ex Syria; quæ Tyro, quæ Alexandria veneiat, ſtatim certis indicibus, & cuſtodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias conjiciebantur: onera, atque merces in prætoriam domum deferebantur: verſabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam inſula multos, & crudeles tyrannos) ſed quoddam novum monſtrum; [77] ex vetere illa immanitate, quæ in iiſdem locis verſata eſſe dicitur.

Non enim Charybdim tam infeſtam, neque Scyllam nautis, quàm iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. hoc etiam iſte infeſtior, quod multò ſe pluribus, & majoribus canibus ſuccinxerat. Cyclops alter, multo importunior. hic enim totam inſulam obtinebat: ille Ætnam ſolam, & eam Siciliæ partem tenuiſſe dicitur. At quæ cauſa tum ſubjiciebatur ab ipſo, judices, hujus tam nefariæ crudelitatis? eadem, quæ nunc in defenſione commemorabitur. Quicumque acceſſerant ad Siciliam paullo pleniores, eos Sertorianos milites eſſe, atque à Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; tus alii, atque odores, veſtemque linteam; gemmas alii, & margaritas; vina nonnulli Græca, venaleſque Aſiaticos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant, eas ipſas ſibi cauſas eſſe periculi, quibus adjumentis ſe ad ſalutem uti arbitrabantur. Iſte enim hæc eos ex piratarum ſocietate adeptos eſſe dicebat: ipſos in lautumias abduci imperabat: naves eorum, atque onera diligenter aſſervanda curabat. 146

His inſtitutis cùm completus jam mercatorum carcer eſſet, 57
tum illa fiebant, quæ L. Suetium, equitem Romanum, lectiſ- 147
ſimum virum, dicere audiſtis, quæ ceteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indigniſſimè civium Romanorum, ut jam illa vox, & imploratio, CIVIS ROMANVS SVM, quæ ſæpe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros, & ſalutem tulit, ea mortem illis acerbiorem, & ſupplicium maturius ferret. Quid eſt, Verres? quid ad hæc cogitas reſpondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid horum dicere iſtis defenſoribus tuis audes? Cedò mihi, quæſo, ex ipſius ſinu litteras Syracuſanorum, quas iſte ad arbitrium ſuum confectas eſſe arbitratur. cedò rationem carceris, quæ diligentiſſimè conficitur, quo quiſque die datus in cuſtodiam, quo mortuus, quo necatus ſit. LITTERAE SYRACVSANORVM.

Videtis cives Romanos gregatim conjectos in lautumias: 148
videtis indigniſſimo in loco coacervatam multitudinem veſtrorum civium. Quærite nunc veſtigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant. nulla ſunt. Omneſne mortui? Si ita poſſet defendere, tamen fides huic defenſioni non haberetur. Sed ſcriptum exſtat in iiſdem litteris, quod iſte homo barbarus, ac diſſolutus neque attendere umquam, neque intelligere potuit, [78] ΕΔΙΚΩΘΗΣΑΝ, inquit, hoc eſt, ut Siculi loquuntur, ſupplicio affecti, ac necati ſunt.

Si quis rex, ſi qua civitas exterarum gentium, ſi qua natio 58
feciſſet aliquid in civem Romanum ejuſmodi, nonne publicè 149
vindicaremus? non bello perſequeremur? poſſemus hanc injuriam, ignominiamque nominis Romani, inultam, impunitamque dimittere? Quot bella majores noſtros, & quanta ſuſcepiſſe arbitramini, quòd cives Romani injuria affecti, quòd naviculari retenti, quòd mercatores ſpoliati dicerentur? At ego retentos non queror: ſpoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademptis, in vincula conjectos eſſe mercatores, & in vinculis cives Romanos necatos eſſe arguo.

Si hæc apud Scythas dicerem, non hîc in tanta multitudine 150
civium

77. *Ex vetere illa immanitate.*] Libro VIII cap. ultimo Quintilianus mſ. Bibliothecæ Palatinæ legit heic, *ex utero illo immanitatem.* quod mutatum ibat in *utero immanitatis*, amicus meus Ianus Gebhardus libro I Crepundiorum cap. 8, qui videatur: inſulſa ſanè illa nutricula immanium regum &c. *Grut.*

78. Ἐδικώθησαν.] Lambinus invenit in duobus mſſ. ἐδικαιώθησαν. quomodò omnino legendum contendit Hotomanus libro II Obſervation. cap. 14. m. *Idem.*

Ἐδικώθησαν, *inquit, hoc eſt, ut Siculi loquuntur, ſupplicio affecti.*] Manifeſta trajectio contra mentem & manum Tullii, qui ſane non id notare voluit Siculos loqui *ſupplicio affecti ſunt*, ſed verbum Græciſſans uſurpare; quod facile viderunt omnes. itaque ſcripſit, ἐδικώθησαν, *inquit, ut Siculi loquuntur, hoc eſt, ſupplicio affecti & necati ſunt.* Gronov.

79. *Nul-*

civium Romanorum, non apud ſenatores lectiſſimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot, & tam acerbis ſuppliciis civium Romanorum: tamen animos etiam barbarorum hominum permoverem. Tanta enim hujus imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas eſt apud omnes nationes, ut iſta in noſtros homines crudelitas, nemini conceſſa videatur. Num ego tibi ullam ſalutem, ullum perfugium putem, cùm te implicatum ſeveritate judicum, circumretitum frequentia populi Romani eſſe videam?

1 Si mehercules (id quod fieri non poſſe intelligo) ex his laqueis te exueris, ac te aliqua vi, ac ratione explicaris: in illas tibi majores plagas incidendum eſt, in quibus te ab eodem me, ſuperiore ex loco confici, & concidi neceſſe eſt. Cui ſi etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen illa ipſa defenſio non minus eſſe ei pernicioſa, quàm mea vera accuſatio debeat. Quid enim defendit? ex Hiſpania fugientes ſe excepiſſe, & ſupplicio affeciſſe dicit. Quis tibi id permiſit? quo id jure feciſti? quis idem fecit? qui tibi id facere licuit?

2 Forum plenum, & baſilicas iſtorum hominum videmus, & animo æquo videmus. Civilis enim diſſenſionis, & ſive amentiæ, ſive fati, ſeu calamitatis, non eſt iſte moleſtus exitus, in quo reliquos ſaltem cives incolumes licet conſervare. Verres ille, vetus proditor conſulis, tranſlator quæſturæ, averſor pecuniæ publicæ, tantum ſibi auctoritatis in republica ſuſcepit, ut, quibus hominibus per ſenatum, per populum Romanum, per omnes magiſtratus, in foro, in ſuffragiis, in hac urbe, in republica verſari liceret, iis omnibus mortem acerbam, crudelemque proponeret, ſi fortuna eos ad aliquam partem Siciliæ detuliſſet.

3 Ad Cn. Pompejum, clariſſimum virum, & fortiſſimum, permulti, occiſo Perperna, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt. quem non ille ſummo cum ſtudio ſalvum, incolumemque ſervavit? cui civi ſupplici non illa dextera invicta & fidem porrexit, & ſpem ſalutis oſtendit? itane verò? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerunt; iis apud te, cujus [79] nullum in republica umquam monumentum fuit, mors, & cruciatus erat conſtitutus? Vide, quàm commodam
9 defenſionem excogitaris. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his judicibus, populoque Romano, quàm id, quod ego inſimulo, probari. malo, inquam, te iſti generi hominum, quàm mercatoribus, & navicularіis inimicum, atque infeſtum putari. meum enim crimen avaritiæ te nimiæ coarguit: tua defenſio furoris cujuſdam, & immanitatis, & inauditæ crudelitatis, & pænè novæ proſcriptionis.

54 Sed non licet me iſto tanto bono, judices, uti, non licet. adſunt enim Puteoli toti: frequentiſſimi venerunt ad hoc judicium mercatores, homines locupletes, atque honeſti, qui partim ſocios ſuos, partim libertos ab iſto ſpoliatos, in vincula conjectos: partim in vinculis necatos, partim ſecuri percuſſos eſſe dicent. Hic vide quàm me ſis uſurus æquo. Cum ego P. Granium teſtem produxero, qui ſuos libertos à te ſecuri percuſſos eſſe dicat, qui à te navem ſuam, merceſque repetat: refellito, ſi poteris: meum teſtem deſeram, tibi favebo: te, inquam, adjuvabo: oſtendito, illos cum Sertorio fuiſſe, à Dianio fugientes ad Siciliam eſſe delatos. Nihil eſt, quod te malim probare. nullum enim facinus, quod majore ſupplicio dignum ſit, reperiri, neque proferri poteſt.

55 Reducam iterum equitem Romanum, L. Flavium, ſi voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dictitant, nova quadam ſapientia; ut omnes intelligunt, conſcientia tua, atque auctoritate meorum teſtium, teſtem nullum interrogaſti. interrogetur Flavius, ſi voles, quinam fuerit L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti feciſſe dicit: qui cùm amplius centum cives Romanos haberet ex conventu Syracuſanorum, qui eum non ſolùm cognoſcerent, ſed etiam lacrymantes, ac te implorantes defenderent: tamen à te, inſpectantibus omnibus Syracuſanis, ſecuri percuſſus eſt. hunc quoque teſtem meum refelli, & illum Herennium Sertorianum fuiſſe abs te demonſtrari, & probari volo.

Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui, capitibus in- 60
volutis, in piratarum, captivorumque numero producebantur, 156
ut ſecuri ferirentur? quæ iſta nova diligentia? quam ob cauſam abs te cogitata? an te L. Flavii, ceterorumque de L. Herennio vociferatio commovebat? an M. Annii, graviſſimi, atque honeſtiſſimi viri, ſumma auctoritas paullo te diligentiorem, timidioremque fecerat? qui nuper pro teſtimonio, non advenam, neſcio quem, nec alienum, ſed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracuſis natus eſſet, à te ſecuri percuſſum eſſe dixit.

Poſt hanc illorum vociferationem, poſt hanc communem 157
famam, atque querimoniam, non mitior in ſupplicio, ſed diligentior eſſe cœpit. Capitibus involutis cives Romanos ad necem producere inſtituit: quos tamen idcirco necabat palàm, quòd homines in conventu (id quod antea diximus) nimiùm diligenter prædonum numerum requirebant. [80] Hæccine plebi Romanæ, te prætore, eſt conſtituta conditio? hæc negotii gerendi ſpes? hoc capitis, vitæque diſcrimen. Parumne multa mercatoribus ſunt neceſſariò pericula ſubeunda fortunæ, niſi etiam hæ formidines ab noſtris magiſtratibus, atque in noſtris provinciis impendebunt? ad eamne rem fuit hæc ſuburbana, ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum ſociorum, honeſtiſſimorumque civium, quæ cives Romanos omnes ſuis ipſa ſedibus libentiſſimè ſemper accepit, ut, qui uſque ex ultima Syria, atque Ægypto navigarent: qui apud barbaros propter togæ nomen in honore aliquo fuiſſent: qui ex prædonum inſidiis; qui ex tempeſtatum periculis profugiſſent: in Sicilia ſecuri ferirentur, cùm ſe jam domum veniſſe arbitrarentur?

Nam quid ego [81] de P. Gavio Coſano municipe dicam, 61
judices? aut qua vi vocis, qua gravitate verborum, quo dolore 158
animi dicam? tametſi dolor me non deficit. ut cetera mihi in dicenda digna re, digna dolore meo ſuppetant, magis elaborandum eſt. quod crimen ejuſmodi eſt, ut, cùm primùm ad me delatum eſt, uſurum me illo non putarem. Tametſi enim veriſſimum eſſe intelligebam, tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honeſtiſſimorum, omniumque Rheginorum, multorumque equitum Romanorum, qui caſu tum Meſſanæ fuerunt, teſtimoniis, dedi tantum priore actione teſtium, res ut nemini dubia eſſe poſſet.

Quid nunc agam? Cùm jam tot horas de uno genere, ac de 159
iſtius nefaria crudelitate dicam: cùm propè omnem vim verborum ejuſmodi, quæ ſcelere iſtius digna ſunt, aliis in rebus conſumpſerim, neque hoc providerim, ut varietate criminum vos attentos tenerem: quemadmodum de tanta re dicam? Opinor unus modus, atque una ratio eſt. Rem in medio ponam: quæ tantum habet ipſa gravitatis, ut neque mea, quæ nulla eſt, neque cujuſquam, ad inflammandos veſtros animos eloquentia requiratur.

Gavius hic, quem dico, Coſanus, cùm illo in numero ab 160
iſto in vincula conjectus eſſet, & neſcio qua ratione clam è lautumiis profugiſſet, Meſſanamque veniſſet: qui propè jam Italiam, & mœnia Rheginorum videret, & ex illo metu mortis, ac tenebris, quaſi luce libertatis, & odore aliquo legum recreatus, revixiſſet: loqui Meſſanæ cœpit, & queri, ſe civem Romanum in vincula eſſe conjectum: ſibi rectà iter eſſe Romam: Verri ſe præſtò advenienti futurum. Non intelligebat 62
miſer, nihil intereſſe, utrùm hæc Meſſanæ, an apud ipſum in prætorio loqueretur. Nam, ut antè vos docui, hanc ſibi iſte urbem delegerat, quam haberet adjutricem ſcelerum, furtorum

---

79. *Nullum in repub. umquam monumentum fuit.*] Lambinus recepit in contextum conjecturam ſuam *momentum*. Grut.

80. *Haccine plebi Romanæ, &c.*] Retinui iſtam ſcripturam, quod ſatisfaceret Camerario. nam alioquin Pall. edd. vetuſtæ, etiam Victoriana, *Hæc in plebe Roman.* Idem.

81. *De P. Gavio Coſano.*] Pal. pr. *Conſano*, quomodo primitus euſi,

rum receptricem, flagitiorum omnium ſociam. Itaque ad magiſtratum Mamertinum ſtatim deducitur Gavius: eoque ipſo die caſu Meſſanam venit Verres. Res ad eum defertur, eſſe civem Romanum, qui ſe Syracuſis in lautumiis fuiſſe quereretur: quem jam ingredientem navem, & Verri nimis atrociter minitantem, à ſe retractum eſſe, & aſſervatum, ut ipſe in eum ſtatueret, quod videretur.

161 Agit hominibus gratias, & eorum erga ſe benevolentiam, diligentiamque collaudat. Ipſe inflammatus ſcelere, & furore, in forum venit. Ardebant oculi: toto [82] ex ore crudelitas eminebat. exſpectabant omnes, quò tandem progreſſurus, aut quidnam acturus eſſet: cùm repentè hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamabat ille miſer, ſe civem eſſe Romanum, municipem Coſanum: meruiſſe ſe cum L. Pretio, ſplendidiſſimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur: ex quo hæc Verres ſcire poſſet. Tum iſte ſe comperiſſe ait, eum ſpeculandi cauſa in Siciliam ab ducibus fugitivorum eſſe miſſum: cujus rei neque index, neque veſtigium aliquod, neque ſuſpicio cuiquam eſſet ulla. deinde jubet undique hominem proripi, vehementiſſimeque verberari.

162 Cædebatur virgis in medio foro Meſſanæ civis Romanus, judices; cùm interea nullus gemitus, nulla vox alia iſtius miſeri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, niſi hæc, Civis Romanus sum. Hac ſe commemoratione civitatis omnia verbera depulſurum, cruciatumque à corpore dejecturum arbitrabatur. Is non modò hoc non perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: ſed, cum imploraret ſæpius, uſurparetque nomen civitatis: crux, crux, inquam, infelici, & ærumnoſo, qui numquam iſtam poteſtatem viderat, compara-

63 batur. O nomen dulce libertatis! ô jus eximium noſtræ civitatis! ô lex Porcia, legeſque Semproniæ! ô graviter deſiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ tribunicia poteſtas!

163 Huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani, faſces, & ſecures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Quid, cùm ignes, [83] ardenteſque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur? Si te illius acerba imploratio, & vox miſerabilis, [84] non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu, & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere auſus es quemquam, qui ſe civem Romanum eſſe diceret? Nolui tam vehementer agere hoc prima actione, judices: nolui. Vidiſtis enim, ut animi multitudinis in iſtum dolore, & odio, & communis periculi metu, concitarentur. [85] Statui egomet mihi tum modum orationi meæ, & C. Numitorio, [86] equiti Romano, primario homini, teſti meo: & Glabrionem, id quod ſapientiſſimè fecit, facere lætatus ſum, ut repentè, conſilio in medio, teſtem dimitteret. Etenim verebatur, ne populus Romanus ab iſto eas pœnas vi repetiſſe videretur, quas veritus eſſet, ne iſte legibus, & veſtro judicio non eſſet perſoluturus.

164 Nunc, quoniam jam exploratum eſt omnibus, quo loco cauſa tua ſit, &, [87] quid de te futurum ſit: ſic tecum agam. Gavium iſtum, quem repentinum ſpeculatorem fuiſſe dicis, oſtendam, in lautumias Syracuſis à te eſſe conjectum: neque id ſolùm ex litteris oſtendam Syracuſanorum: ne poſſis dicere, me, quia ſit aliquis in litteris Gavius, hoc fingere, & eligere nomen, ut hunc illum eſſe poſſim dicere: ſed ſecundum arbitrium tuum teſtes dabo, qui iſtum ipſum Syracuſis abs te in lautumias conjectum eſſe dicant. producam etiam Coſanos, municipes illius, ac neceſſarios, qui te nunc ſerò doceant, judices non ſerò, illum P. Gavium, quem tu in crucem egiſti, civem Romanum, & municipem Coſanum, non ſpeculatorem fugitivorum fuiſſe.

Cùm hæc omnia, quæ polliceor, [88] cumulate tuis proximis 64
plana fecero: tum iſtuc ipſum tenebo, quod abs te mihi datur. 165
eo contentum me eſſe dicam. Quid enim nuper tu ipſe, cùm populi Romani clamore, atque impetu perturbatus exſiluiſti, quid, inquam, locutus es? Illum, quòd moram ſupplicio quæreret, ideò clamitaſſe, ſe eſſe civem Romanum: ſed ſpeculatorem fuiſſe. Jam mei teſtes veri ſunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. & P. Cottii, nobiliſſimi homines, ex agro Tautominitano? quid Q. Lucejus, qui argentariam Rhegii maximam fecit? quid ceteri? Adhuc enim teſtes ex eo genere à me ſunt dati, non qui noviſſe Gavium, ſed qui ſe vidiſſe dicerent, cùm is, qui ſe civem Romanum eſſe clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris illum clamitaſſe, ſe civem eſſe Romanum: apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuiſſe, [89] ut dubitationem aliquam; ut crudeliſſimi, tæterrimique ſupplicii aliquam parvam moram ſaltem poſſet afferre.

Hoc teneo, hîc hæreo, judices, hoc ſum contentus uno: 166
omitto, ac negligo cetera: ſua confeſſione induatur, ac juguletur, neceſſe eſt. Qui eſſet, ignorabas? ſpeculatorem eſſe ſuſpicabare? non quæro, qua ſuſpicione: tua te accuſo oratione. Civem Romanum eſſe dicebat. Si tu apud Perſas, aut in extrema India deprehenſus, Verres, ad ſupplicium ducerere: quid aliud clamitares, niſi te civem eſſe Romanum? &, ſi tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus poſitos, nobile, & illuſtre apud omnes nomen tuæ civitatis profuiſſet: ille, quiſquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi eſſet ignotus, cùm civem ſe Romanum eſſe diceret: apud te prætorem ſi non effugium, ne moram quidem mortis, mentione, atque uſurpatione civitatis, aſſequi potuit?

Homines tenues, obſcuro loco nati, navigant: adeunt ad ea 65
loca, quæ numquam antea viderunt: ubi neque noti eſſe iis, 167
quò venerunt, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt. Hac una tamen fiducia civitatis non modò apud noſtros magiſtratus, qui & legum, & exiſtimationis periculo continentur: neque apud cives ſolùm Romanos, qui & ſermonis, & juris, & multarum rerum ſocietate juncti ſunt, fore ſe tutos arbitrantur: ſed, quocunque venerint, hanc ſibi rem præſidio ſperant futurum.

Tolle hanc ſpem, tolle hoc præſidium civibus Romanis: 168
conſtitue nihil eſſe opis in hac voce, Civis Romanus sum: poſſe impunè prætorem, aut alium quemlibet, ſupplicium, quod velit, in eum conſtituere, qui ſe civem Romanum eſſe dicat; [90] quod quis ignoret: jam omnes provincias, jam omnia regna, jam omnes liberas civitates, jam omnem orbem terrarum

ii. lec. *Coſſano*, ut vulgo editur. prima lectio eſt a Cu aciano. *Grut.*

82. *Ex ore crudelitas eminebat.*] Ita noſtri ſcripti, & cuſi antiquitus. nam Quintilianus laudat *emicabat*, Gellius *emanabat*. Idem.

83. *Ardenteiſque laminæ*] Vulgata lectio *candentes*. ſed ultimæ antiquitatis edd. noſtrum habent, firmantque & Pall. & quos excuſſit Hotomanus. neque aliter Gellius. *Idem.*

84 *Non inhibebat.*] Lambinus *non leniebat*, minus rectè, certè contra libros: licet ſic exſtet apud Gellium, qui memoriter ſcripſiſſe ſe iſta confirmat. in *inhibere* metaphora eſt à re nautica. remos inhibent, cum inflectunt ut alter navigent. *Idem.*

85. *Statui egomet mihi.*] Nihil deeſt. & ſic Terentius: *Tute ipſe huic rei ſtatuiſti modum pater.* induxit Lambinum, ut locum mutilum crederet, ſuperfluum *tibi*. atqui elegans id, & tritum optimis ſcriptoribus. Gulielmius. *Idem.*

86. *Equiti Romano primo homini.*] Eſt item à Pall. & mſſ. verſatis manu Hotomani: neque abit veterum editionum ſcriptura. nupera *primario homini.* Idem.

87. *Quid de te futurum ſit.*] Gulielmius arbitrabatur expungi poſſe particulam *de*. Idem.

88. *Cumulatè tuis proximis plana fecero.*] Lambinus cenſet locum corruptum, cui accedit Lipſius lib. II Variar. lect. cap. 19. Negat Hotomanus lib. IX Obſerv. cap. 11. & rectè. *proximi* enim ſunt, defenſores Verris, qui circa ipſum familiariſſimè verſarentur, & verò tunc fortè ſtarent ei ad latus. ſic ſupra *non quæſivit procul alicunde: ſed proximum penè alterum filium*: quem locum etiam annotarat Gulielmius *Grut.* His addi poſſunt, quæ ad interpretationem hanc confirmandam protulit pater libro I Obſervat. cap. 23. *Gron.*

89. *Ut dubitationem aliquam; ut crudeliſſimi.*] Secutus ſum ferè mſſ. noſtros & editionem exoletam, in quibus aperte; *ut dubitationem aliquam, crudeliſſimi, &c.* exinde natæ obtrnſere nobis, *ut dilationem aliquam crucis; ut crud.* neſcio quàm benè. *dubitationis* voce iterum utitur pro Cæcina cap. 2 p. *Grut.*

90. *Quod quis ignoret.*] Scilicet an verum ſit nec ne. quod adjicio, quia

ratum, qui ſempet noſtris hominibus maximè patuit, civibus Romanis iſta defenſione præcluſeris. Quid, ſi L. Pretium, equitem Romanum, [91] qui tum in Sicilia, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum litteras mittere? aſſervaſſe hominem? cuſtodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clauſum habuiſſe, dum Panormo Pretius veniret? cognoſceret hominem: aliquid de ſummo ſupplicio remitteres. ſi ignoraret: tum ſi ita tibi videretur, hoc juris in omnes conſtitueres, ut, qui neque tibi notus eſſet, neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Romanus eſſet, in crucem tolleretur.

Sed quid ego plura de Gavio? quaſi tu Gavio tum fueris infeſtus, ac non nomini, generi, juri civium hoſtis. non illi, inquam, homini, ſed cauſæ communi libertatis inimicus fuiſti. Quid enim attinuit, cùm Mamertini more, atque inſtituto ſuo crucem fixiſſent poſt urbem, in via Pompeja; te jubere in ea parte figere, quæ ad fretum ſpectaret: & hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod omnibus audientibus dixiſti palàm, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui ſe civem Romanum eſſe diceret, ex cruce Italiam cernere, ac domum ſuam proſpicere poſſet? Itaque illa crux ſola, judices, poſt conditam Meſſanam illo loco fixa eſt. Italiæ conſpectus ad eam rem ab iſto delectus eſt, ut ille in dolore, cruciatuque moriens, perangusto fretu diviſa ſervitutis, ac libertatis jura cognoſceret; Italia autem alumnum ſuum, ſervitutis extremo, ſummoque ſupplicio [92] affixum videret.

Facinus eſt, vinciri civem Romanum: ſcelus, verberari: propè parricidium, necari: quid dicam in crucem tollere? verbo ſatis digno tam nefaria res appellari nullo modo poteſt. Non fuit his omnibus iſte contentus. Spectet, inquit, patriam: in conſpectu legum, libertatiſque moriatur. Non tu hoc loco Gavium, non unum hominem, neſcio quem, civem Romanum, ſed communem libertatis, & civitatis cauſam in illum cruciatum, & crucem egiſti. Jam verò videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tuliſſe arbitramini, quòd illam civibus Romanis crucem non poſſet in foro, non in comitio, non in roſtris defigere? [93] quod enim his locis in provincia ſua, celebritate ſimillimum, regione proximum potuit, elegit. monumentum ſceleris, audaciæque ſuæ voluit eſſe in conſpectu Italiæ, veſtibulo Siciliæ, prætervectione omnium, qui ultro citroque navigarent.

Si hæc non ad cives Romanos, non ad aliquos amicos noſtræ civitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audiſſent; denique, ſi non ad homines, verùm ad beſtias; aut etiam, ut longiùs progrediar, ſi in aliqua deſertiſſima ſolitudine, ad ſaxa, & ad ſcopulos hæc conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia [94] muta, atque inanima, tanta, & tam indigna rerum atrocitate commoverentur. Nunc verò cùm loquar apud ſenatores populi Romani, legum, judiciorumque, & juris auctores, timere non debeo, ne non unus iſte civis Romanus illa cruce dignus, ceteri omnes ſimili periculo indigniſſimi judicentur.

Paullo antè, judices, lacrymas in morte miſera, atque indigniſſima navarchorum non tenebamus; & rectè, ac meritò ſociorum innocentium miſeria commovebamur: quid nunc in noſtro ſanguine tandem facere debemus? nam civium Romanorum ſanguis conjunctus exiſtimandus eſt: quoniam id & ſalutis omnium ratio, [95] & veritas omnium poſtulat. omnes hoc loco cives Romani, & qui adſunt, & qui ubicumque ſunt, veſtram ſeveritatem deſiderant, veſtram fidem implorant, veſtrum auxilium requirunt: omnia ſua jura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in veſtris ſententiis verſari arbitrantur.

A me, tametſi ſatis habent, [96] tamen ſi res aliter acciderit, 173
plus habebunt fortaſſe, quàm poſtulant. nam & ſi qua vis iſtum [97] de veſtra ſeveritate eripuerit, id quod neque metuo, judices, neque ullo modo fieri poſſe video: ſed ſi in hoc me ratio fefellerit; Siculi cauſam ſuam periſſe querentur, & mecum pariter moleſtè ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi poteſtatem apud ſe agendi dedit, jus ſuum, me agente, ſuis ſuffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, ſi de mea gloria, & amplitudine quæritis, judices: non eſt alienum meis rationibus iſtum mihi ex hoc judicio ereptum ad illud populi Romani judicium reſervari. Splendida eſt illa cauſa: probabilis mihi, & facilis: populo grata, atque jucunda. Denique, ſi videor hic, id quod ego non quæſivi, de uno iſto voluiſſe creſcere: iſto abſoluto, quod ſine multorum ſcelere fieri non poteſt, de multis mihi creſcere licebit. Sed me- 68
hercules, veſtra, reique publicæ cauſa, judices, nolo in hoc delecto conſilio tantum flagitium eſſe commiſſum: nolo eos judices, quos ego probarim atque delegerim, ſic in hac urbe notatos, iſto abſoluto, ambulare, ut non cera, ſed cœno obliti eſſe videantur.

Quamobrem te quoque, Hortenſi, [98] ſiqui monendi locus 174
eſt, ex hoc loco moneo: videas etiam atque etiam, & conſideres, quid agas, quò progrediare: quem hominem, [99] & qua ratione defendas. neque de illo quidquam tibi præfinio, quo minùs ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas. cetera, ſi qua putas te occultiùs extra judicium, quæ ad judicium pertinent, facere poſſe: ſi quid artificio, conſilio, potentia, gratia, copiis iſtius moliri cogitas: magnopere cenſeo [100] deſiſtas; & illa, quæ tentata jam, & cœpta ab iſto ſunt, à me autem perveſtigata, & cognita, moneo ut exſtinguas, & longius progredi ne ſinas. magno tuo periculo peccabitur in hoc judicio; majore, quàm putas.

Quòd enim te liberatum jam exiſtimationis metu, defun- 175
ctum honoribus, deſignatum conſulem cogites: mihi crede, ornamenta iſta, & beneficia populi Romani non minore negotio retinentur, quàm comparantur. Tulit hæc civitas, quoad potuit, quoad neceſſe fuit, regiam iſtam veſtram dominationem in judiciis, & in omni republica; tulit. ſed quo die populo Romano tribuni plebis reſtituti ſunt, omnia iſta vobis (ſi fortè nondum intelligitis) adempta, atque erepta ſunt: omnium nunc oculi conjecti ſunt hoc ipſo tempore in unumquemque noſtrûm, qua fide ego accuſem, qua religione hi judicent, qua tu ratione defendas.

De omnibus nobis, ſi quis tantulum de recta regione de- 176
flexe-

---

quia Hotomanus, quia Lambinus, pervenire non potuerunt ad hanc ſententiam, ideoque neſcio quibus mutationibus uſi ſint. *Gruter.*

91. *Qui tum in Sicilia, nominabat?*] Neceſſe habui adhærere Pall. item olim cuſis, in quibus iſthæc lectio deinceps vulgati, *Sicilia negotiabatur. nominabat.* quam vocem Hotomanus quoque fatetur haud inventam ſibi, quàm in editione Florentina. *Idem.*

92. *Affixum videret.*] Sic etiam omnes membranæ Bibliothecarum, niſi quod Pall. *ea fixum:* ſic edd. antiquæ, etiam Victoriana. recentiores maluere, *affectum videret.* Idem.

93. *Quod enim his locis in provincia ſua, &c.*] Miror cur Lambinus libris omnibus, ut ipſemet prodit, invitis, repoſitum iverit, *quem enim locum in provincia ſua;* cum lectio recepta ſatis à ſe clara ſit & arguta. mallem tamen abeſſe illud *enim.* Idem.

94. *Muta atque inanima.*] Rectè. videatur amicus noſter Pichena, Taciti ſoſpitator poſt Lipſium unico magis unicus, Notis ad librum 1 Hiſt. cap... *Idem.*

95. *Et veritas omnium poſtulat.*] Lambinus, præter libros, maluit, *ſeveritas*, prorſus abſurde; ne quid præterea dicam. Libri noſtri præterea addebant *omnium*, quam vocem non agnoſcit cod. Cujacianus & ſupervacanea videtur Hotomano. ſi cui tamen placeret mutare in *hominum*, ecce me ei adſtipulatorem. *Idem.*

96. *Tamen ſi res aliter acciderit.*] Uſitatius ſit, & fortaſſe verius, inquit Gulielmius, *ceciderit.* Idem.

97. *De veſtra ſeveritate eripuerit.*] Lambinus inclinat legere *veſtræ ſeveritati.* quaſi alterum minus Latinè dictum fuerit, ſcilicet. *Idem.*

98. *Si qui monendi locus eſt.*] Placuit iſtud Gulielmio, firmatum Cujaciano & Lambiniano; & acerbius profectò longè eſt vulgata; *Hortenſi, quia monendi, &c.* ex qua liquet, quàm facilè depravari potuerit illa noſtra. *Idem.*

99. *Et qua ratione.*] Non refugerim ſcripturam Pall. editionumque antiquatarum *ex qua ratione.* Idem.

100. *Deſiſtas: & illa quæ tentata &c.*] Cujacii codex: *deſiſtas iſta ſed & illa quæ tent.* Forſan rectè, ut *deſiſtere* regat accuſativum. ut ut eſt, vehementior fuerit oratio, ſi reponatur, *deſiſtas: ſed & illa quæ tent. &c.* Idem.

 1. *No-*

flexerit, non illa tacita exiſtimatio, quam antea contemnere ſolebatis; ſed vehemens, ac liberum populi Romani judicium conſequetur. nulla tibi, Quinte, cum iſto cognatio eſt, nulla neceſſitudo. quibus excuſationibus antea nimium in aliquo judicio ſtudium tuum defendere ſolebas, earum habere in hoc homine nullam potes. quæ iſte in provincia palàm dictitabat, cùm ea, quæ faciebar, tua ſe fiducia facere dicebat, ea ne vera putentur, tibi maximè eſt providendum.

69 Ego mei jam rationem officii confido eſſe omnibus iniquiſ-
177 ſimis meis perſolutam. nam iſtum paucis horis primæ actionis, omnium mortalium ſenrentiis, condemnavi. Reliquum judicium non jam de mea fide, quæ perſpecta eſt, neque iſtius vita, quæ damnata eſt; ſed de judicibus, &, verè ut dicam, de te futurum eſt. At quo tempore futurum eſt? (nam id maximè providendum eſt: etenim cùm omnibus in rebus, rum in republica permagni momenti eſt, ratio, atque inclinatio temporum:) nempe eo, cùm populus Romanus aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res judicandas requirit: nempe ea lege de judiciis, judicibuſque novis promulgata, quam non is promulgavit, cujus nomine proſcriptam videtis; ſed hic reus. hic, inquam, ſua ſpe, atque opinione, quam de vobis habet, legem illam ſcribendam, promulgandamque curavit.

178 Itaque cùm primò agere cœpimus, lex non erat promulgata: cùm iſte, veſtra ſeveritate permotus, multa ſigna dederat, quamobrem reſponſurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Poſteaquàm iſte recreari, & confirmari viſus eſt; lex ſtatim promulgata eſt. cui legi cùm veſtra dignitas vehementer adverſaretur, iſtius ſpes falſa, & inſignis impudentia maximè ſuffragatur. Hìc ſi quid erit commiſſum à quoquam veſtrûm, quod reprehendatur: aut populus Romanus judicabit de eo homine, quem jam antea judiciis indignum putavit; aut ii, qui propter offenſionem judiciorum de veteribus judicibus lege nova novi judices erunt conſtituti.

70 Mihi porrò, ut ego non dicam, quis omnium mortalium
179 non intelligit, quàm longè progredi ſit neceſſe? potero ſilere, Hortenſi? potero diſſimulare, cùm tantum reſpublica vulnus acceperit, ut expilatæ provinciæ, vexati ſocii, dii immortales ſpoliati, cives Romani cruciati, & necati impunè, me actore, eſſe videantur? potero hoc ego onus tantum aut in hoc judicio deponere, aut diutiùs tacitus ſuſtinere? non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi Romani fides imploranda? non omnes, qui tanto ſe ſcelere obſtrinxerint, ut aut fidem ſuam corrumpi paterentur, aut judicium corrumperent, in diſcrimen, ac judicium vocandi?

180 Quæret aliquis fortaſſe, Tantumne igitur laborem, tantas inimicitias, tot hominum, ſuſcepturus es? Non ſtudio quidem hercule ullo, neque voluntate. ſed non idem mihi licet, quod iis, qui nobili genere nati ſunt: quibus omnia populi Romani beneficia dormientibus deferuntur. longè alia mihi lege in hac civitate, & conditione vivendum eſt. Venit enim mihi in mentem M. Catonis, hominis ſapientiſſimi: qui cùm ſe virtute, non genere, populo Romano commendari putaret, cùm ipſe ſui generis initium, ac nominis, ab ſe gigni, & propagari vellet; hominum potentiſſimorum ſuſcepit inimicitias, & maximis in laboribus uſque ad ſummam ſenectutem, ſumma cum gloria vixit.

181 Poſteaque Pompejus, humili, atque obſcuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis, maximiſque ſuis periculis, ac doloribus ampliſſimos honores eſt adeptus? Modò L. Fimbriam, C. Marium, C. Cœlium vidimus non mediocribus inimicitiis, ac laboribus contendere, ut ad iſtos honores pervenirent, ad quos vos per ludum, & per negligentiam perveniſtis. Hæc eadem eſt [1] noſtræ rarionis regio, & via: horum nos homi-
71 num ſectam, atque inſtituta perſequimur. Videmus, quanta ſit in invidia, quantoque in odio apud quoſdam homines nobiles novorum hominum virtus, & induſtria: ſi tantulum oculos dejecerimus, præſtò eſſe inſidias: ſi ullum locum aperuerimus ſuſpicioni, aut crimini, accipiendum eſſe ſtatim vulnus: eſſe nobis ſemper vigilandum, ſemper laborandum videmus.

Inimicitiæ ſunt? ſubeantur: labores? ſuſcipiantur. Etenim 182
tacitæ magis, & occultæ inimicitiæ timendæ ſunt, quàm indictæ, & apertæ. Hominum nobilium non ferè quiſquam noſtræ induſtriæ favet: nullis noſtris officiis benivolentiam illorum allicere poſſumus: quaſi natura, & genere disjuncti ſint, ita diſſident à nobis animo, ac voluntate. Quare quid habent eorum inimicitiæ periculi, quorum animos jam ante habueris inimicos, & invidos, quàm ullas inimicitias ſuſceperis?

Quamobrem mihi, judices, [2] optandum eſt illud, in hoc 183
reo finem accuſandi facere; cùm & populo Romano ſatisfactum, & receptum officium Siculis neceſſariis meis, erit perſolutum. Deliberatum autem eſt, ſi res opinionem meam, quam de vobis habeo, fefellerit, non modò eos perſequi, ad quos maximè culpa corrumpendi judicii, ſed etiam illos, ad quos conſcientiæ contagio pertinebit. Proinde ſi qui ſunt, qui in hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices ad corrumpendum judicium velint eſſe, ita ſint parati, ut diſceptante populo Romano, mecum ſibi rem videant futuram. &, ſi me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, ſatis vehementem, ſatis perſeverantem, ſatis vigilantem eſſe cognorunt; exiſtiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, populi Romani ſalutis cauſa, ſuſcepero, multo graviorem, atque acriorem futurum.

Nunc te, Jupiter Optime, Maxime, cujus iſte donum rega- 72
le, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque 184
iſta arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum, atque promiſſum, per nefarium ſcelus de regiis manibus extorſit; cujuſque ſanctiſſimum, & pulcherrimum ſimulacrum Syracuſis ſuſtulit: teque, Juno regina, cujus duo fana duabus in inſulis poſita ſociorum, Melitæ, & Sami, ſanctiſſima, & antiquiſſima, ſimili ſcelere idem iſte omnibus donis, ornamentiſque nudavit: teque, Minerva, quam item iſte duobus in clariſſimis, & religioſiſſimis templis expilavit: Athenis, cùm auri grande pondus; Syracuſis, cùm omnia, præter tectum, & parietes, abſtulit:

Teque, Latona, & Apollo, & Diana, quorum iſte Deli 185
non fanum, ſed ut hominum opinio, & religio fert, ſedem antiquam, divinumque domicilium nocturno latrocinio, atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iſte Chio ſuſtulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergæ ſpoliavit: cujus ſimulacrum ſanctiſſimum Segeſtæ, bis apud Segeſtanos conſecratum, ſemel ipſorum religione, iterum P. Africani victoria, tollendum, aſportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in villa, & in privata aliqua palæſtra poſuit, P. Africanus in urbe ſociorum, & in gymnaſio Tyndaritanorum, juventutis illorum cuſtodem, ac præſidem voluit eſſe:

Teque, Hercules, quem iſte Agrigenti, nocte intempeſta, 186
ſervorum inſtructa, & comparata manu, convellere ex ſuis ſedibus, atque auferre conatus eſt: teque, ſanctiſſima mater Idæa, quam apud Enguinos auguſtiſſimo, & religioſiſſimo in templo ſic ſpoliatam reliquit, ut nunc nomen modò Africani, & veſtigia violatæ religionis maneant, monumenta victoriæ, fanique ornamenta non exſtent: voſque, omnium rerum forenſium, conſiliorum maximorum, legum, judiciorumque arbitri, & teſtes, celeberrimo in loco prætorii locati, Caſtor, & Pollux, quorum è templo quæſtum ſibi iſte, & prædam maximam improbiſſimè comparavit: omneſque dii, qui vehiculis tenſarum ſollemnes cœtus ludorum initis, quorum iter iſte ad ſuum quæſtum, non ad religionum dignitatem, faciendum, exigendumque curavit:

Teque,

1. *Noſtræ rationis regio & via.*] Rectè. nec auſcultandum emendatoribus. ſic ſupra cap. 68 *ſi quis tantulum de recta regione deflexerit.* Plautus Milite: *Dum in regionem aſtutiarum mearum te induco.* Gulielmius. Grut.

2. *Optandum eſt illud.*] Cujacianum exemplar, *optatum*, à quo non viſus alienus Gulielmius. *Idem.*

3. *Mea-*

187 Teque, Ceres, & Libera, quarum ſacra, ſicut opiniones hominum, ac religiones ferunt, longè maximis, atque occultiſſimis cæremoniis continentur, à quibus initia vitæ, atque victus, legum, morum, manſuetudinis, humanitatis exempla hominibus, & civitatibus data, ac diſpertita eſſe dicuntur: quarum ſacra populus Romanus à Græcis aſcita, & accepta, tanta religione & publicè, & privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, ſed ut ceteris hinc tradita eſſe videantur: quæ ab iſto uno ſic polluta, & violata ſunt, ut ſimulacrum Cereris unum, quod à viro non modò tangi, ſed ne adſpici quidem fas fuit, è ſacrario Catinæ convellendum, avertendumque curaverit; alterum autem Ennæ ex ſua ſede, ac domo ſuſtulerit: quod erat tale, ut homines, cùm viderent, aut ipſam videre ſe Cererem, aut effigiem Cereris, non humana manu factam, ſed cœlo delapſam, arbitrarentur:

188 Vos etiam, atque etiam imploro, & appello, ſanctiſſimæ deæ, quæ illos Ennenſes lacus, lucoſque colitis, cunctæque Siciliæ, quæ mihi defendenda tradita eſt, præſidetis: à quibus, inventis frugibus, & in orbem terrarum diſtributis, omnes gentes, ac nationes veſtri religione numinis continentur: ceteros item deos, deaſque omnes imploro, atque obteſtor, quorum templis, & religionibus iſte nefario quodam furore, & audacia inſtinctus, bellum ſacrilegum ſemper, impiumque habuit indictum, ut, ſi in hoc reo, atque in hac cauſa, omnia mea conſilia ad ſalutem ſociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam ſpectaverunt: ſi ullam ad rem, niſi ad officium, & veritatem omnes meæ curæ, vigiliæ cogitationeſque elaborarunt: quæ mea mens in ſuſcipienda cauſa fuit, fides in agenda, eadem veſtra in judicanda ſit.

Denique uti C. Verrem, ſi ejus omnia ſunt inaudita, & 189
ſingularia facinora ſceleris, audaciæ, perfidiæ, libidinis, avaritiæ, crudelitatis, dignus exitus ejuſmodi vita, atque factis, veſtro judicio conſequatur: utque reſpublica [3] meaque fides una hac accuſatione mea contenta ſit: mihique poſthac bonos potiùs defendere liceat, quàm improbos accuſare neceſſe ſit.

3. *Meaque fides, una hac accuſatione.*] P. Manutii editio, *mea fide, unaque hac.* ſciamus eſſe non à libris, ſed ab Hotomani conjectura. *Grut.*

M. TULLII CICERONIS PRO
M. FONTEIO,
ORATIO UNDECIMA.

Deſunt permulta.

1 Hoc prætore oppreſſam eſſe ære alieno Galliam. A quibus
1 verſuras tantarum pecuniarum [1] factas eſſe dicunt? à Gallis?
nihil minùs. A quibus igitur? à civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia. Cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulæ nullæ proferuntur? Inſector ultrò, atque inſto accuſatori, judices: inſector, inquam, & flagito teſtes. Plus ego in hac cauſa laboris, & operæ conſumo in poſcendis teſtibus, quàm ceteri defenſores in refutandis. [2] Audaciter hoc dico, judices: non temerè confirmo. Referta Gallia negotiatorum eſt, plena civium Romanorum. nemo Gallorum ſine cive Romano quidquam negotii gerit: nummus in Gallia nullus ſine civium Romanorum tabulis commovetur.

2 Videte quò deſcendam, judices, quàm longè videar ab conſuetudine mea, & cautione, ac diligentia diſcedere. Unæ tabulæ proferantur, in quibus veſtigium ſit aliquod, quod ſignificet, pecuniam Fonteio datam; unum [3] ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero teſtem producant; verè accuſatum eſſe concedam. Prô dii immortales! quæ eſt hæc cauſa? quæ defenſio? Provinciæ Galliæ M. Fontejus præfuit, quæ conſtat ex iis generibus hominum, & civitatum, qui (ut vetera mittam) partim noſtra memoria bella cum populo Romano acerba, ac diuturna geſſerunt: partim modò ab noſtris imperatoribus ſubacti, modò bello domiti, modò triumphis, ac monumentis notati, modò ab ſenatu agris, urbibuſque multati ſunt: partim, qui cum ipſo M. Fontejo ferrum, ac manus contulerunt, multoque ejus ſudore, ac labore ſub populi Romani imperium, [4] ditionemque ceciderunt.

Eſt in eadem provincia Narbo Marcius, colonia noſtrorum 3
civium, ſpecula populi Romani, ac propugnaculum, iſtis ipſis nationibus oppoſitum, & objectum. eſt item urbs Maſſilia, de qua antè dixi, fortiſſimorum, fideliſſimorumque ſociorum, qui Gallicorum bellorum pericula, [5] populo Romano coriis, remiſque compenſarunt. eſt præterea numerus civium Romanorum atque hominum honeſtiſſimorum. Huic provinciæ, 2
quæ ex hac gentium varietate conſtatet, M. Fontejus, (ut dixi) præfuit. qui erant hoſtes, ſubegit: qui proximi fuerant, eos ex iis agris, quibus erant multati, decedere coëgit: ceteris, qui idcircò magnis ſæpe erant bellis ſuperati, ut ſemper populo Romano parerent, magnos equitatus ad ea bella, quæ tum in toto orbe terrarum à populo Romano gerebantur, magnas pecunias, ad eorum ſtipendium, maximum frumenti numerum, ad Hiſpanienſe bellum tolerandum, imperavit.

[6] Hæc qui geſſit, in judicium vocatur: vos, qui in re non 4
inter-

1. *Factas eſſe .. in Gallia.*] Palatinus, *tractas.* quod annotare libuit, quoniam pauca exſtent hujus orationis exemplaria ſcripta. Fulvius præterea Urſinus monuit frequentius fuiſſe hujus familiæ prænomen *Manium*, quàm *Marcum*, ideoque ſic perſcribendum videri. *Gruter.*

2. *Audaciter hoc dico.*] Sic quoque membranæ Palatinæ; non *audacter*, ut vulgo legitur. *Idem.*

3. *Ex toto negotiatorum.*] Non malè Gulielmius litera ſubtracta, *ex tot negot.* Idem.

4. *Ditionemque ceciderunt.*] Non diſplicet, quod eſt in Pal. *reciderunt.* Idem.

5. *Populo Romano coriis remiſquè compenſarunt.*] Ita editiones veteres, niſi quod ii duabus literis *pop. Rom.* item *copiis.* at illud *coriis* eſt à Pal. cui à prima manu *corriis.* nimirum Maſſilia coria remoſque ſuppeditavit Romanis. Quid planius? at quid inſulſius pridem vulgatis? *P. R. copiis armiſque.* hæc non ſunt civitatis unius in medio hoſtium poſitæ, ſed integræ provinciæ. de tali emendatione alii gloriarentur; ſtatuam & clypeum aureum ſibi poſcerent, mihi ſatis eſt, ſi non reprehendar, quod unius libri auctoritate, damnare auſus fuerim lectionem hactenus vulgatam. *Idem.*

6. *Hæc qui geſſit.*] Pal. & olim cuſi, *Is qui geſſit.* Nihil inquinatius hac oratione. operæ pretium faceret, qui eam accuratius conferret cum

interfuiſtis, cauſam unà cum populo Romano cognoſcitis. dicunt contrà , quibus invitiſſimis imperatum eſt : dicunt , qui ex agris ex [7] M. Fonteji decreto decedere ſunt coacti : dicunt, qui ex bello , cæde , & fuga nunc primùm audent contra M. Fontejum inermem conſiſtere. Quid coloni Narbonenſes ? quid volunt ? quid exiſtimant ? Hunc per vos volunt ; ſe per hunc incolumes exiſtimant eſſe. Quid Maſſilienſium civitas ? hunc præſentem iis affecit honoribus , quos habuit ampliſſimos : vos autem abſens orat , atque obſecrat , ut ſua religio , laudatio , auctoritas, aliquid apud veſtros animos momenti habuiſſe videatur.

5 Quid ? civium Romanorum quæ voluntas eſt? Nemo eſt ex tanto numero , quin hunc optime de provincia , de imperio , 3 de ſociis , & civibus meritum eſſe arbitretur. Quoniam igitur videtis, qui oppugnatum M. Fontejum ; [8] cognoſtis , qui defenſum velint : ſtatuite nunc , quid veſtra æquitas, quid populi Romani dignitas poſtulet : utrùm colonis veſtris , negotiatoribus veſtris , amiciſſimis , atque antiquiſſimis ſociis , & credere , & conſulere malitis ; an iis , quibus neque , propter iracundiam , fidem , neque , propter infidelitatem , honorem habere debetis.

6 Quid , ſi majorem hominum etiam honeſtiſſimorum [9] copiam affero , qui hujus virtuti , atque innocentiæ teſtimonio poſſint eſſe ? tamenne plus Gallorum conſenſio valebit , quàm ſummæ auctoritatis hominum ? Cùm Galliæ Fontejus præeſſet, ſcitis, judices , maximos populi Romani exercitus in duabus Hiſpaniis, clariſſimoſque imperatores fuiſſe. Quàm multi equites Romani , quàm multi tribuni militum , quales , & quot, & quoties legati ad eos exercitus ? præterea Cn. Pompejus maximus, atque ornatiſſimus hiemavit in Gallia , M. Fontejo imperante. Satiſne vobis multos, ſatis idoneos teſtes , & conſcios videtur ipſa fortuna eſſe voluiſſe earum rerum , quæ M. Fontejo prætore gererentur in Gallia ? Quem ex tanto hominum numero teſtem in hac cauſa producere poteſtis ? quis eſt ex eo numero , qui vobis auctor placeat ? eo nos jam laudatore, & teſte utemur.

7 Dubitabitis etiam diutius , judices , quin illud , quod initio vobis propoſui , veriſſimum ſit , aliud per hoc judicium nihil agi, niſi ut , M. Fontejo oppreſſo teſtimoniis eorum , quibus multa reipublicæ cauſa invitiſſimis imperata ſunt , ſegniores poſthac ad imperandum ceteri ſint, cùm videant eos oppugnari , quibus oppreſſis , populi Romani imperium incolume eſſe 4 non poſſit ? Objectum eſt etiam , quæſtum M. Fontejum ex viarum munitione feciſſe : ut aut ne cogeret munire , aut id, quod munitum eſſet , ne improbaret. Si & coacti ſunt munire omnes , & multorum opera improbata ſunt : certè utrumque falſum eſt, & ob vacationem pretium datum, cùm immunis nemo fuerit ; & ob probationem , cùm multa improbata ſint.

8 Quid , ſi hoc crimen optimis nominibus delegare poſſimus, & ita, ut non culpam in alios transferamus, ſed uti doceamus, eos iſti munitioni præfuiſſe , qui facilè officium ſuum & præſtare , & probare poſſunt ? tamenne vos omnia in M. Fontejum, iratis teſtibus freti , conferetis ? Cùm majoribus reipublicæ negotiis M. Fontejus impediretur , & cùm ad rempublicam pertineret, viam Domitiam munire , legatis ſuis, primariis viris, C. Annio Bellieno , & C. Fontejo negotium dedit. itaque præfuerunt : imperaverunt pro dignitate ſua, quod viſum eſt , & probaverunt. quod vos , ſi nulla alia ex re , ex litteris quidem veſtris, quas ſcripſiſtis, & miſſis, & allatis certè ſcire potuiſtis. quas ſi antea non legiſtis , nunc ex nobis , quid de iis rebus Fontejus ad legatos ſuos ſcripſerit , quid ad eum illi reſcripſerint , cognoſcite. [10] LITTERAE AD C. ANNIUM LEG. AD C. FONTEIUM LEG. LITTERAE A C. ANNIO LEG. A C. FONTEIO LEG.

Satis opinor eſſe perſpicuum , judices , hanc rationem munitionis , neque ad M. Fontejum pertinere , & ab iis eſſe tractatam , quos nemo poſſit reprehendere. Cognoſcite nunc de 5 crimine vinario , quod illi invidioſiſſimum , & maximum eſſe voluerunt. Crimen à Plætorio , judices , ita conſtitutum eſt ; Fontejo non in Gallia primùm veniſſe in mentem , ut portorium vini inſtitueret , ſed hac in Italia propoſita ratione , Roma profectum. Itaque Titurium Toloſæ quaternos denarios in ſingulas vini amphoras portorii nomine exegiſſe : Crodunì Porcium , & Numium ternos victoriatos. Vulchalone Servæum binos H-S , & victoriatos mille. atque in his locis Servæum Croduni & Vulchalone ab his portorium eſſe exactum , ſi qui Cobiamacho , qui vicus inter Toloſam , & Narbonem eſt , deverterentur , neque Toloſam ire vellent. Eleſiodolus tantùm ſenos denarios ab his , qui ad hoſtem portarent , exegiſſet.

Video , judices , eſſe crimen , & genere ipſo magnum. ve- 10 ctigal enim eſſe impoſitum frugibus noſtris dicitur : & pecuniam permagnam iſta ratione cogi potuiſſe confiteor , & invidiam. Vel maximè enim inimici hanc rem ſermonibus divulgare voluerunt. Sed ego ita exiſtimo , quo majus crimen ſit id, quod oſtendatur eſſe falſum , hoc majorem ab eo injuriam fieri , qui id confingat. vult enim magnitudine rei ſic occupare animos eorum , qui audiunt , ut difficilis aditus veritati relinquatur.

Omnia de crimine vinario , de bello Vocontiorum , de diſpoſitione hibernorum deſiderantur.

At hoc Galli negant. [11] At ratio rerum , & vis argumento- 6 rum coarguit. Poteſt igitur teſtibus judex non credere ? Cu- 11 pidis , & iratis , & conjuratis , & ab religione remotis , non ſolùm poteſt , ſed etiam debet. Etenim ſi , quia Galli dicunt, idcirco M. Fontejus nocens exiſtimandus eſt : quid mihi opus eſt ſapiente judice ? quid æquo quæſitore ? quid oratore non ſtulto ? Dicunt enim Galli. negare non poſſumus. Hic ſi ingenioſi , & periti , & æqui judicis has partes eſſe exiſtimatis , ut , quoniam quidem teſtes dicunt , ſine ulla dubitatione credendum ſit : ſalus ipſa virorum fortium innocentiam tueri non poteſt. Sin autem in rebus judicandis , non minimam partem ad unamquamque rem æſtimandam , momentoque ſuo ponderandam , ſapientia judicis tenet : videte ne multo veſtræ majores , gravioreſque partes ſint ad cogitandum , quàm ad dicendum meæ.

Mihi enim ſemper unaquaque de re teſtis non ſolùm ſemel, 12 verùm etiam breviter interrogandus , & ſæpe etiam non interrogandus ; ne aut irato facultas ad dicendum data , aut cupido auctoritas attributa eſſe videatur. vos & ſæpius eandem rem animis agitare , & diutius unoquoque de teſte cogitare poteſtis : & , ſi quem nos interrogare nolumus , quæ cauſa nobis tacendi fuerit , exiſtimare debetis. Quamobrem , ſi hoc , judi-

cum mſſ. aut ſanè cum antiquioribus editionibus. nam mihi quidem jam non vocat. *Grut.*

7. *Ex M. Fonteji decreto.*] Sic hodie legimus , ſed de conjectura Hotomani. libri quippe editi olim & mſſ. *ex Gn. Pompeji decr.* quod cur delevimus ? Sanè Siculis adfuiſſe , liquet ex Maniliana capite 10. *Idem.*

8. *Cognoſcitis , qui def. velint.*] Sed cur Grutero non placuit, quod Faernus in antiquo libro eſſe teſtatur , *cognoſtis ?* Nobis omnino id placuit ſive præſentis notione , ſive præteriti. *Gron.*

9. *Copiam adfero, qui h. v. a. i. t. poſſint eſſe.*] Sic non legi in omnibus antiquis libris , quod tamen ſcribi Hotomanus , arguit apud Faernum antiquus , in quo eſt *adſerta* quod rejiciente Faerno, ait Fabricius inde factum eſſe , ut in quibuſdam libris *affero*, in aliis *affert* legatur. Miror , cur in nullo *adferat* , quod unice verum videtur ex tranſpoſitis modo literis ; nempe reus Fontejus , ut bene Fabricius. Dein cur ex Faerniano indicio MSSti non placet, *quæ h. v. a. i. t. poſſit eſſe?* quum ſic cap. 14 *Aſculanorum manus, a qua interfectus eſt.* Id.

10. LITERAE AD C. ANNIUM.] Sed cur libet omittere literam M. quæ in antiquo codice exſtat teſte Faerno , & bene ab eo exponi videtur L. M. *hoc eſt* , LITERAE MARCI ? *Idem.*

11. *At ratio rerum &c.*] Secutus ſum Faerni libroſne an conjecturas , neſcio : nitor enim fide Lambini , deſtitutus ſcilicet editione Faërniana. accedere tamen iſthæc omnia quàm proximè ad ſcripturam codicis Palatini , teſtor. quare non eſt , quod tota hac oratione ratio-

judices, præſcriptum lege, aut officio putatis, teſtibus credere: nihil eſt, cur alius alio judice melior, aut ſapientior exiſtimetur. unum eſt enim, & ſimplex aurium judicium; & promiſcuè, & communiter ſtultis, ac ſapientibus ab natura datum.

13 Quid eſt igitur, ubi elucere poſſit prudentia? ubi diſcerni ſtultus auditor, & credulus, ab religioſo, & ſapienti judice? nimirum illud, in quo ea, quæ dicuntur à teſtibus, [12] conjectura, & cogitatione traduntur, quanta auctoritate, quanta animi æquitate, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto ſtudio exiſtimationis bonæ, quanta cura, quanto timore
7 dicantur. An verò vos id in teſtimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod perſæpe & noſtra, & patrum memoria ſapientiſſimi judices de clariſſimis noſtræ civitatis viris dubitandum non putaverunt? qui Cn. & Q. Cæpionibus, L. & Q. Metellis teſtibus in Q. Pompejum, hominem novum, non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus geſtis, fidem, & auctoritatem in teſtimonio, cupiditatis, atque inimicitiarum ſuſpicio derogavit.

14 Ecquem hominem vidimus, [13] ecquem verè commemorare poſſumus parem conſilio, gravitate, conſtantia, ceteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum geſtarum ornamentis, M. Æmilio Scauro fuiſſe? tamen hujus, cujus injurati nutu prope terrarum orbis regebatur, jurati teſtimonio, neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum eſt. Noluerunt ii, qui judicabant, hanc patere inimicitiis viam, quem quiſque odiſſet, ut eum teſtimonio poſſet tollere. Quantus in L. Craſſo pudor fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? tamen is, cujus etiam ſermo teſtimonii auctoritatem habebat, teſtimonio ipſo, quæ in M. Marcellum inimico animo dixit, probare non potuit.

15 Fuit, fuit illis judicibus divinum, ac ſingulare, judices, conſilium, qui ſe non ſolum de reo, ſed etiam de accuſatore, de teſte judicare arbitrabantur, quid fictum, quid à fortuna, ac tempore allatum, quid pretio corruptum, quid ſpe, aut metu depravatum, quid à cupiditate aliqua, aut inimicitiis profectum videretur. Quæ ſi judex non amplectetur omnia conſilio: non animo, ac mente circumſpiciet: ſi, ut quidque ex illo loco dicetur, ex oraculo aliquo dici arbitrabitur: profectò ſatis erit, id quod dixi antea, non ſurdum judicem huic muneri, atque officio præeſſe. nihil erit, quamobrem ille, neſcio quis, ſapiens homo, ac multarum rerum peritus, ad res judicandas requiratur.

8
16 An verò illi equites Romani, quos nos vidimus, qui nuper in republica judiciiſque maximis floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, ut M. Scauro teſti non crederent: vos Volcarum, atque Allobrogum teſtimoniis non credere timetis? Si inimico teſti credi non oportuit, inimicior Marcello Craſſus, aut Fimbriæ Scaurus ex civilibus ſtudiis, atque obtrectatione domeſtica, quàm huic Galli? quorum, qui optima in cauſa ſunt, equites, frumentum, pecuniam ſemel atque iterum, ac ſæpius invitiſſimi dare coacti ſunt: ceteri, partim ex veteribus bellis, agro multati, partim ab hoc ipſo, bello ſuperati, & oppreſſi.

17 Si, qui ob aliquod emolumentum ſuum cupidiùs aliquid dicere videntur, iis credi non convenit: credo majus emolumentum Cæpionibus, & Metellis propoſitum fuiſſe ex Q. Pompeji damnatione, cùm ſtudiorum ſuorum obtrectatorem ſuſtuliſſent, quàm cunctæ Galliæ ex M. Fonteji calamitate: in qua illa provincia propè ſuam immunitatem, ac libertatem poſitam eſſe arbitratur. An, ſi homines ipſos ſpectare convenit (id quod in teſte profectò valere plurimùm debet) non modò cum ſummis civitatis noſtræ viris, ſed cum infimo cive Romano quiſquam ampliſſimus Galliæ comparandus eſt? ſcit Indutiomarus, quid ſit teſtimonium dicere? movetur eo timore, quo noſtrûm unuſquiſque, cùm in eum locum productus eſt?

Recordamini, judices, quantoperè laborare ſoleatis, non 9
modò quid dicatis pro teſtimonio, ſed etiam, quibus verbis 18
utamini, nequod minùs moderatè poſitum, nequod ab aliqua cupiditate prolapſum verbum eſſe videatur. Vultu denique laboratis, nequa ſignificari poſſit ſuſpicio cupiditatis: ut &, cùm proditis, exiſtimatio ſit quædam tacita de vobis pudoris, ac religionis; &, cùm diſceditis, ea diligenter conſervata, ac retenta videatur.

Credo hæc eadem Indutiomarum in teſtimonio timuiſſe, 19
aut cogitaſſe: qui primùm illud verbum conſideratiſſimum noſtræ conſuetudinis, ARBITROR, quo nos etiam tunc utimur, cùm ea dicimus jurati, quæ comperta habemus, quæ ipſi vidimus, ex toto teſtimonio ſuo ſuſtulit, atque omnia ſe ſcire dixit. Verebatur enim videlicet, nequid apud vos populumque Romanum de exiſtimatione ſua deperderet: nequa fama conſequeretur ejuſmodi, Indutiomarum, talem virum, tam cupide, tam temerè dixiſſe. non intelligebat, ſe in teſtimonio nihil præter vocem, & os, & audaciam neque civibus ſuis, neque accuſatoribus noſtris præſtare debere.

An verò iſtas nationes, religione jurisjurandi, ac metu 20
deorum immortalium in teſtimoniis dicendis commoveri arbitramini? quæ tantum à ceterarum gentium more, ac natura diſſentiunt, quod ceteræ pro religionibus ſuis bella ſuſcipiunt, iſtæ contra omnium religiones. illæ in bellis gerendis ab diis immortalibus pacem, ac veniam petunt; iſtæ cum ipſis diis immortalibus bella geſſerunt. Hæ ſunt nationes, quæ quon- 10
dam tam longè ab ſuis ſedibus, Delphos uſque, ad Apollinem Pythium, atque ad oraculum orbis terræ vexandum, ac ſpoliandum profectæ ſunt. Ab iiſdem gentibus ſanctis, & in teſtimonio religioſis, obſeſſum Capitolium eſt, atque ille Jupiter, cujus nomine majores noſtri vinctam teſtimoniorum fidem eſſe voluerunt.

Poſtremò his quidquam ſanctum, ac religioſum videri po- 21
teſt: qui etiam ſi quando aliquo metu adducti deos placandos eſſe arbitrantur, humanis hoſtiis eorum aras, ac templa funeſtant? ut ne religionem quidem colere poſſint, niſi eam prius ſcelere violarint. Quis enim ignorat, eos uſque ad hanc diem retinere illam immanem, ac barbaram conſuetudinem hominum immolandorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate exiſtimatis eſſe eos, qui etiam deos immortales arbitrentur hominum ſcelere, & ſanguine facillimè poſſe placari? cum his vos teſtibus veſtram religionem conjungetis? ab his quidquam ſanctè, aut moderatè dictum putabitis?

Hoc veſtræ mentes tam caſtæ, tam integræ ſibi ſuſcipient, 22
ut, cùm omnes legati noſtri, qui illo triennio in Galliam venerunt, omnes equites Romani, qui in illa provincia fuerunt, omnes negotiatores ejus provinciæ; denique omnes, in Gallia qui ſunt, ſocii populi Romani atque amici, M. Fontejum incolumem eſſe cupiant, jurati privatim, & publicè laudent: vos tamen cum Gallis jurare malitis? quid ut ſecuti eſſe videamini? voluntatemne hominum? Gravior igitur vobis erit hoſtium voluntas, quàm civium? an dignitatem teſtium? poteſtis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas domeſticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religioſis, inimiciſſimos huic imperio, ac nomini, bonis, ac fidelibus & ſociis, & civibus anteferre?

An verò dubitatis, judices, quin inſitas inimicitias iſtæ gen- 11
tes omnes & habeant, & gerant cum populi Romani nomi- 23
ne? ſic exiſtimatis eos hîc ſagatos bracatoſque verſari, animo demiſſo, atque humili, ut ſolent ii, qui affecti injuriis ad opem judicum ſupplices, inferioreſque confugiunt? Nihil verò minus. Hi contrà vagantur læti, atque erecti paſſim toto foro, cum quibuſdam minis, & barbaro, atque immani terrore verborum: quod ego profectò non crederem, niſi aliquoties ex ipſis accuſatoribus vobiſcum ſimul, judices, audiſſem: cùm

rationem reddam textus mutati. pendeo à Lambino. *Grut.*

12. *Conjectura & cogitatione traduntur.*] Lambinus edidit *conjectura & cogitatione*, ſed de conjectura Hotomani. accedit propius libris divinatio Gulielmii, *trahuntur.* Idem.

13. *Ecquem verè commemorare &c.*] Mallet Gulielmius *verò.* quid ſi fuit? *ferè.* Idem.

cùm præciperent, ut caveretis, ne, hoc abſoluto, novum aliquod bellum Gallicum concitaretur.

4 Si M. Fontejum, judices, in cauſa deficerent omnia: ſi turpi adoleſcentia, vita infami, magiſtratibus, quos ante oculos veſtros geſſit, malè geſtis, legationibus flagitioſè obitis, convictus virorum bonorum teſtimoniis, inviſus ſuis omnibus, in judicium vocaretur: ſi in eo judicio colonorum populi Romani Narbonenſium, fideliſſimorum ſociorum Maſſilienſium, civium Romanorum omnium teſtimoniis, tabuliſque premeretur: tamen eſſet vobis magnoperè providendum, ne, quos ita afflictos à veſtris patribus, majoribuſque accepiſſetis, ut contemnendi eſſent, eos pertimuiſſe, & eorum minis, & terrore commoti eſſe videremini.

25 Nunc verò, cùm lædat nemo bonus, laudent omnes veſtri cives, atque ſocii: oppugnent ii, qui ſæpiſſimè hanc urbem, & hoc imperium oppugnarunt: cumque inimici M. Fonteji vobis, ac populo Romano minentur: amici, ac propinqui ſupplicent vobis: dubitabitis non modò veſtris civibus, qui maximè gloria, ac laude ducuntur, verùm etiam exteris nationibus, ac gentibus oſtendere, vos in ſententiis ferendis civi parcere, quàm hoſti cedere maluiſſe?

12 Magna mehercule cauſa, judices, abſolutionis cum ceteris
36 cauſis hæc eſt, ne qua inſignis huic imperio macula, atque ignominia ſuſcipiatur, ſi hoc ita perlatum erit in Galliam, ſenatum, equiteſque populi Romani non teſtimoniis Gallorum, ſed minis commotos, rem ad illorum libidinem judicaſſe. Ita verò, ſi illi bellum facere conabuntur, excitandus nobis erit ab inferis C. Marius, qui Indutiomaro iſti, minaci, atque arroganti, par in belligerando eſſe poſſit: excitandus Cn. Domitius, & Q. Maximus, qui nationem Allobrogum, & reliquas ſuis iterum armis conficiat, atque opprimat: aut, quoniam id quidem non poteſt, orandus erit nobis amicus meus, M. Plætorius, ut ſuos novos clientes à bello faciendo deterreat, ut eorum iratos animos, atque horribiles impetus deprecetur: aut, ſi non poterit, M. Fabium ſubſcriptorem ejus rogabimus, ut Allobrogum animos mitiget, quoniam apud illos Fabiorum nomen eſt ampliſſimum: 14 ut velint iſti aut quieſcere, id quod victi, ac ſubacti ſolent; aut, cum minantur, intelligere, ſe populo Romano non metum belli, ſed ſpem triumphi oſtendere.

27 Quòd ſi in turpi reo patiendum non eſſet, ut quidquam iſti ſe minis profeciſſe arbitrarentur: quid faciendum vobis in M. Fontejo arbitramini? de quo homine, judices, (jam enim mihi videor hoc, propè cauſa duabus actionibus perorata, debere dicere,) de quo vos homine, ne ab inimicis quidem ullum fictum probroſum non modò crimen, ſed ne maledictum quidem audiſtis. Ecquis unquam reus, præſertim in hac vitæ ratione verſatus, in honoribus petendis, in poteſtatibus, in imperiis gerendis, ſic accuſatus eſt, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitudo, quæ à libidine, aut à petulantia, aut ab audacia nata eſſet, ab accuſatore objiceretur, ſi non vera, attamen ficta cum aliqua ratione ac ſuſpicione?

13 M. Æmilium Scaurum, ſummum noſtræ civitatis virum,
8 ſcimus accuſatum à M. Bruto. exſtant orationes. ex quibus intelligi poteſt, multa in illum ipſum Scaurum eſſe dicta: falſo. quis negat? vetumtamen ab inimico dicta, & objecta. Quàm multa M.' Aquillius audivit in ſuo judicio? quàm multa L. Cotta? denique P. Rutilius, qui etſi damnatus eſt, mihi videtur tamen inter viros optimos, atque innocentiſſimos eſſe numerandus. Ille igitur ipſe homo ſanctiſſimus, ac temperantiſſimus, multa audivit in ſua cauſa, quæ ad ſuſpicionem ſtuprorum, ad libidinem pertinerent.

9 Exſtat oratio hominis (ut opinio mea fert) noſtrorum hominum longè ingenioſiſſimi, atque eloquentiſſimi, C. Gracchi: qua in oratione permulta in L. Piſonem turpia, ac flagitioſa dicuntur. At in quem virum? qui tanta virtute, atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cùm hominem invenire nequam neminem poſſes, ſolus tamen Frugi nominaretur. quem cùm in concionem Gracchus vocari juberet, & viator quæreret, quem Piſonem? quòd erant plures: *cogis me*, inquit, *dicere inimicum meum, Frugi.* Is igitur vir, quem ne inimicus quidem ſatis in appellando ſignificare poterat, niſi antè laudaſſet: qui uno cognomine declarabatur, non modò quis eſſet, ſed etiam qualis eſſet: tamen in falſam, atque iniquam probrorum inſimulationem vocabatur.

M. Fontejus ita duabus actionibus accuſatus eſt, ut objectum 10 nihil ſit, quo ſignificari veſtigium libidinis, petulantiæ, crudelitatis, audaciæ poſſit. non modò nullum facinus hujus protulerunt, ſed ne dictum quidem aliquod reprehenderunt. Quòd 14 ſi, aut quantam voluntatem habent ad hunc opprimendum, aut quantam ad maledicendum licentiam, tantum haberent, aut ad ementiendum, animi, aut ad fingendum, ingenii: non meliore fortuna ad probra non audienda Fontejus, quàm illi, de quibus antea commemoravi, fuiſſet. Frugi igitur hominem, judices, frugi, inquam, & in omnibus vitæ partibus moderatum, ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis, videtis poſitum in veſtra fide, ac poteſtate: atque ita, ut commiſſus ſit fidei, permiſſus poteſtati.

Videte igitur, utrum ſit æquius, hominem honeſtiſſimum, 31 virum fortiſſimum, civem optimum, dedi inimiciſſimis, atque immaniſſimis nationibus, an reddi amicis: præſertim cùm tot res ſint, quæ veſtris animis pro hujus innocentis ſalute ſupplicent: primùm generis antiquitas, quam Tuſculo ex clariſſimo municipio profectam, in monumentis rerum geſtarum inciſam, ac notatam, videmus: tum autem continuæ præturæ, quæ & ceteris ornamentis, & exiſtimatione innocentiæ maximè floruerunt: deinde recens memoria parentis, cujus ſanguine non ſolùm Aſculanorum manus, à qua interfectus eſt, ſed totum illud ſociale bellum macula ſceleris imbutum eſt: poſtremò ipſe cùm in omnibus vitæ partibus honeſtus, atque integer, tum in re militari cùm ſummi conſilii, & maximi animi, tum verò uſu quoque bellorum gerendorum in primis eorum hominum, qui nunc ſunt, exercitatus.

Quare ſi etiam monendi eſtis, judices, à me, quòd non 15 eſtis, videor hoc leviter pro mea auctoritate vobis præcipere 31 poſſe, ut ex eo genere homines, quorum cognita virtus, induſtria, felicitas in re militari ſit, diligenter vobis retinendos exiſtimetis. Fuit enim major talium virorum in hac republica copia: quæ cùm eſſet, tamen eorum non modo ſaluti, ſed etiam honori conſulebatur. Quid nunc vobis faciendum eſt, ſtudiis militaribus apud juventutem obſoletis: hominibus autem, ac ſummis ducibus partim ætate, partim civitatis diſcordiis, ac reipublicæ calamitate conſumptis? cùm tot bella aut à nobis neceſſariò ſuſcipiantur, aut ſubitò, atque improviſa naſcantur? nonne & hominem ipſum ad dubia reipublicæ tempora reſervandum, & ceteros ſtudio laudis, ac virtutis inflammandos putatis?

Recordamini, quos legatos nuper in bello L. Julius, quos 35 P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompejus habuerit. ſcietis fuiſſe tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Sullam, prætorios homines, belli gerendi peritiſſimos: præterea C. Marium, P. Didium, Q. Catulum, P. Craſſum, non litteris homines ad rei militaris ſcientiam, ſed rebus geſtis, ac victoriis eruditos. Age verò, nunc inſerite oculos in curiam, introſpicite penitus in omnes reipublicæ partes. utrùm videtis nihil poſſe accidere, ut tales viri deſiderandi ſint? an, ſi acciderit, eorum hominum copia populum Romanum abundare? Quæ ſi diligenter attendetis, profectò, judices, virum ad labores belli impigrum, ad pericula fortem: ad uſum, ac diſciplinam, peritum: ad conſilia, prudentem: ad caſum, fortunamque, felicem, domi vo-

14. *Ut velint quieſcere.*] Mira reliquorum taciturnitas, quum clamet Faernus particulam *ut* non eſſe in antiquo libro, tum legi *volunt*. In quibus duobus ſi utique verbi mutatio toleranda, certe conjunctionis interjectio vituperanda eſt; præſertim quum videas facillime exſiſtere; *Allobrogum animos mitiget, quò (nam apud ill. Fabnom eſt ampliſſimum) velint iſti* &c. Poſtea retinui *ad libidinem*, ut in antiquo eſſe dicebat Faernus, quum ipſe contendat *ac libidinem*, ut edit Gruterus, ubi vulgo erat *ac libidinum*. Gronov.

15. Noſ

vobis, ac liberis veſtris retinere, quàm inimiciſſimis populi Romani nationibus, & crudeliſſimis tradere, & condemnare maletis.

16 At infeſtis propè ſignis inferuntur Galli in Fontejum: &
34 inſtant, atque urgent ſummo cum ſtudio, ſumma cum audacia. [15] nos verò, judices, non & multis, & firmis præſidiis, vobis adjutoribus, iſti immani, atque intolerandæ barbariæ reſiſtemus? Primùm objicitur contra iſtorum impetus Macedonia, fidelis, & amica populo Romano provincia: quæ cùm ſe, ac ſuas urbes non ſolùm conſilio, ſed etiam manu Fonteji conſervatam eſſe dicat, ut illa per hunc à Thracum adventu, ac depopulatione defenſa fuit: ſic ab hujus nunc capite Gallorum impetus, terroreſque depellit.

35 Conſtituitur ex altera parte ulterior Hiſpania, quæ profectò non modò religione ſua reſiſtere iſtorum cupiditati poteſt, ſed etiam ſceleratorum hominum perjuria teſtimoniis ac laudationibus ſuis refutare. Atque ex ipſa etiam Gallia fideliſſima, & graviſſima auxilia ſumuntur. Venit huic ſubſidio, miſero, atque innocenti, Maſſilienſium cuncta civitas, quæ non ſolùm ob eam cauſam laborat, ut huic, à quo ipſa ſervata eſt, parem gratiam referre videatur: ſed etiam, quod ea conditione, atque eo fato ſe in his terris collocatam eſſe arbitratur, ne quid noſtris hominibus illæ gentes nocere poſſint.

36 Pugnat pariter pro ſalute M. Fonteji Narbonenſis colonia, quæ per hunc ipſa nuper obſidione hoſtium liberata, nunc ejuſdem miſeriis, ac periculis commovetur. Denique, ut oportet bello Gallico, ut majorum jura, moreſque præſcribunt, nemo eſt civis Romanus, qui ſibi ulla excuſatione utendum putet. omnes illius provinciæ publicani, agricolæ, pecuarii, ceteri negotiatores, uno animo M. Fontejum, atque una voce
17 defendunt. Quòd ſi tantas auxiliorum noſtrorum copias Indutiomarus ipſe deſpexerit, dux Allobrogum, ceterorumque Gallorum: num etiam de matris hunc complexu, lectiſſimæ, miſerrimæque fœminæ, vobis inſpectantibus, avellet, atque abſtrahet? præſertim cùm virgo Veſtalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, veſtramque, judices, ac populi Romani fidem imploret: quæ pro vobis, liberiſque veſtris tot annos in diis immortalibus placandis occupata eſt, ut ea, nunc pro ſalute ſua, fratriſque ſui, animos veſtros placare poſſit.

Cui miſeræ quod præſidium, quod ſolatium reliquum eſt, 37
hoc amiſſo? nam ceteræ fœminæ gignere ipſæ ſibi præſidia, & habere domi fortunarum omnium ſocium, participemque poſſunt: huic verò virgini, quid eſt, præter fratrem, quod aut jucundum, aut carum eſſe poſſit? Nolite pati, judices, aras deorum immortalium, Veſtæque matris, quotidianis virginis lamentationibus de veſtro judicio commoveri. Proſpicite, ne ille ignis æternus, nocturnis Fontejæ laboribus, vigiliiſque ſervatus, ſacerdotis veſtræ lacrymis exſtinctus eſſe dicatur.

Tendit ad vos virgo Veſtalis manus ſupplices, eaſdem, quas 38
pro vobis diis immortalibus tendere conſuevit. cavete, ne periculoſum, ſuperbumque ſit, ejus vos obſecrationem repudiare, cujus precès ſi dii aſpernarentur, hæc ſalva eſſe non poſſent. Videtiſne ſubitò, judices, virum fortiſſimum, M. Fontejum, parentis, & ſororis commemoratione lacrymas profudiſſe? Qui numquam in acie pertimuerit, qui ſe armatus ſæpe in hoſtium manum multitudinemque immiſerit, cùm in ejuſmodi periculis eadem ſe ſolatia ſuis relinquere arbitraretur, quæ ſuus pater ſibi reliquiſſet: idem nunc perturbato animo pertimeſcit, ne non modò ornamento, & adjumento non ſit ſuis, ſed etiam cum acerbiſſimo luctu dedecus æternum miſeris, atque ignominiam relinquat.

O fortunam longè diſparem, M. Fontei! ſi deligere potuiſ- 39
ſes, ut potiùs telis tibi Gallorum, quàm perjuriis intereundum eſſet. tum enim vitæ ſocia virtus, mortis comes gloria fuiſſet. nunc verò qui eſt dolor, victoriæ te, atque imperii pœnas ad eorum arbitrium ſufferre, qui aut victi armis ſunt, aut invitiſſimi paruerunt? A quo periculo defendite, judices, civem fortem, atque innocentem: curate, ut noſtris teſtibus plus, quàm alienigenis crediſſe videamini: plus ſaluti civium, quam hoſtium libidini conſuluiſſe: graviorem duxiſſe ejus obſecrationem, quæ veſtris ſacris præſit, quàm eorum audaciam, qui cum omnium ſacris, delubriſque bella geſſerunt. poſtremò proſpicite, judices, id quod ad dignitatem populi Romani maximè pertinet, ut plus apud vos preces virginis Veſtalis, quàm minæ Gallorum valuiſſe videantur.

15. *Nos vero, judices, non multis & firmis præſidiis.*] Sic quidem editio Victorii, nam antiquiſſimæ deſtituuntur negativa. Pal. noſter, ſolùm habet; *audacia. Video judices, & multis & infirmis præſidus.* Grut.

M. TULLII CICERONIS
PRO
A. CAECINA,
ORATIO DUODECIMA.

1 SI, QUANTUM in agro locíſque deſertis au-
2 dacia poteſt, tantum in foro, atque in judiciis impudentia valeret: non minùs nunc in cauſa cederet A. Cæcina Sex. Æbutii impudentiæ, quàm tum in vi facienda ceſſit audaciæ. Verùm & illud conſiderati hominis eſſe putavit, qua de re jure decertari oporteret, armis non contendere: & hoc conſtantis, quicum vi, & armis certare noluiſſet, eum jure, judicioque ſuperare.

2 Ac mihi quidem cùm audax præcipuè fuiſſe videtur Æbutius in convocandis hominibus, & armandis: tum impudens in judicio: non ſolùm quòd in judicium venire auſus eſt (nam id quidem, tametſi improbè fit in aperta re, tamen malitia eſt jam uſitatum) ſed quòd non dubitavit id ipſum, quod arguitur, confiteri. niſi fortè hoc rationis habuit, quoniam, [1] ſi facta vis eſſet moribus, ſuperior in poſſeſſione retinenda non fuiſſet: quia contra jus, moremque facta ſit, A. Cæcinam cum amicis metu perterritum profugiſſe: nunc quoque in judicio, ſi cauſa more, inſtitutoque omnium defendatur, nos inferiores in agendo non futuros: [2] ſin à conſuetudine recedatur, ſe, quò impudentiùs egerit, hoc ſuperiorem diſceſſurum. quaſi verò aut in judicio poſſit idem improbitas, quod in vi confidentia: aut non eò libentiùs tum audaciæ ceſſerimus, quò nunc impudentiæ faciliùs obſiſteremus.

Itaque longè alia ratione, recuperatores, ad agendam cau- 3
ſam hac actione venio, atque initio veneram. Tum enim noſtræ cauſæ ſpes erat poſita in defenſione mea, nunc in confeſſione adverſarii: tum in noſtris, nunc verò in illorum reſtibus:

1. *Si facta vis eſſet moribus.*] Nagativa vulgatæ editionis non erat in Palatinis noſtris, reſpuebantque omnes ævi ſuperioris editiones. adeatur Hotomanus. *Gruter.*

2. *Sin à conſuetudine recedatur.*] Ita Lambinus, & adſtipulatur ei editio antiquiſſima, anni ſcilicet CCCCLXXXIII & LXXXVIII. quatenus habet, *ſi non à conſuetud.* nam annis duobus junior vulgato ſubſervit, *ſin è conſu.* quod & in Pall. quorum tantum hanc habent orationem. *Idem.*

3. *Moram*

bus: de quibus ego antea laborabam, ne, ſi improbi eſſent, falſi aliquid dicerent: ſi probi exiſtimarentur, quod dixiſſent, probarent: nunc ſum animo æquiſſimo. Si enim ſunt viri boni: me adjuvant, cùm id jurati dicunt, quod ego injuratus inſimulo. ſin autem minus idonei: me non lædunt; cum, iis ſive creditur hoc ipſum, quod nos arguimus, ſive fides non habetur, de adverſarii teſtium fide derogatur.

2 Verumtamen cùm illorum cauſæ actionem conſidero; non
4 video, quid impudentiùs dici poſſit. cùm autem veſtram in judicando dubitationem; vereor, ne id, quod videntur impudenter feciſſe, aſtutè, & callidè fecerint. Nam, ſi negaſſent vim hominibus armatis eſſe factam, facilè honeſtiſſimis teſtibus in re perſpicua tenerentur. ſin confeſſi eſſent, & id, quod nullo tempore jure fieri poteſt, tum ab ſe jure factum eſſe defenderent: ſperarunt, id quod aſſecuti ſunt, ſe injecturos vobis cauſam deliberandi, & judicandi juſtam moram, ac religionem. ſimul illud, quod indigniſſimum eſt, futurum arbitrati ſunt, ut in hac cauſa non de improbitate Sex. Æbutii, ſed de jure civili judicium fieri videretur.

5 Qua in re, ſi mihi eſſet unius A. Cæcinæ cauſa agenda, profiterer ſatis idoneum eſſe me defenſorem, propterea quòd fidem meam, diligentiamque præſtarem: quæ cùm ſunt in actore cauſæ, nihil eſt, in re præſertim aperta, ac ſimplici, quòd excellens ingenium requiratur. Sed cùm de eo jure mihi dicendum ſit, quod pertineat ad omnes, quod conſtitutum ſit à majoribus, conſervatum uſque ad hoc tempus: quo ſublato non ſolùm pars aliqua juris deminuta, ſed etiam vis ea, quæ juri maximè eſt adverſaria, judicio confirmata eſſe videatur: video ſummi ingenii cauſam eſſe; non uti demonſtretur quod ante oculos eſt, ſed ne, ſi quis vobis error in tanta re ſit objectus, omnes potiùs me arbitrentur cauſæ, quàm vos religioni veſtræ defuiſſe.

6 Quamquam ego mihi ſic perſuadeo, recuperatores, non vos tam propter juris obſcuram, dubiamque rationem bis jam de eadem cauſa dubitaſſe, quàm quòd videtur ad ſummam illius exiſtimationem hoc judicium pertinere, [3] moram ad condemnandum acquiſiſſe, ſimul & illi ſpatium ad ſeſe colligendum dediſſe. Quod quoniam jam in conſuetudinem venit, & id viri boni, veſtri ſimiles, in judicando faciunt, reprehendendum fortaſſe minùs, querendum verò magis etiam videtur: ideò quòd omnia judicia, aut diſtrahendarum controverſiarum, aut puniendorum maleficiorum cauſa reperta ſunt: quorum alterum levius eſt, propterea quòd & minùs lædit, & perſæpe diſceptatore domeſtico dijudicatur: alterum eſt vehementiſſimum, quòd & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, ſed ſeveritatem judicis, ac vim requirit.

7 Quod eſt gravius, & cujus rei cauſa maximè judicia conſtituta ſunt, id jam mala conſuetudine diſſolutum eſt. nam ut quæque res eſt turpiſſima; ſic maximè, & [4] maturiſſimè judicanda eſt. at ea, in qua exiſtimationis periculum eſt, tardiſ-
3 ſimè judicatur. Qui igitur convenit, quæ cauſa fuerit ad conſtituendum judicium, eandem, moram eſſe ad judicandum? Si quis, quod ſpopondit, qua in re verbo ſe uno obligavit, id non facit, maturo judicio, ſine ulla religione judicis condemnatur. qui per tutelam, aut ſocietatem, aut rem mandatam, aut fiduciæ rationem, fraudavit quempiam, in eo, quò delictum majus eſt, eò pœna eſt tardior.

8 Eſt enim turpe judicium. [5] & facto quidem turpe. Videte igitur quàm iniquè accidat, quia res indigna ſit, ideò turpem exiſtimationem ſequi: quia turpis exiſtimatio ſequatur, ideò rem indignam non judicari. At ſi quis mihi hoc judex, recu- „ peratorve dicat; *Potuiſti enim leviore actione confligere: po- „ tuiſti ad tuum jus faciliore, & commodiore judicio pervenire. quare aut muta actionem, aut noli mihi inſtare, ut judicem.* tamen is aut timidior videatur, quàm fortem, aut cupidior, quàm ſapientem judicem eſſe æquum eſt, ſi aut mihi præſcribat, quemadmodum meum jus perſequar, aut ipſe id, quod ad ſe delatum ſit, non audeat judicare. Etenim ſi prætor is, qui judicia dat, numquam petitori præſtituit, qua actione illum uti velit. videte quàm iniquum ſit, conſtituta jam re, judicem, quid agi potuerit, aut quid poſſit, non quid actum ſit, quærere.

Verumtamen nimiæ veſtræ benignitati pareremus, ſi alia 9
ratione jus noſtrum recuperare poſſemus. Nunc verò quis eſt, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut ejus rei [6] leviorem actionem nobis aliquam demonſtrare poſſit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis judicia conſtituta ſunt, in eo poteſtis atrocitatem noſtram reprehendere, cùm videatis nihil aliud actum, niſi poſſeſſionem per interdictum eſſe repetitam? Ve- 4
rùm ſive vos exiſtimationis illius periculum, ſive juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad iudicandum: alterius rei cauſam voſmetipſi jam vobis, ſæpius prolato judicio, ſuſtuliſtis: alterius ego vobis hodierno die cauſam profectò auferam, ne diutius de controverſia noſtra, ac de communi jure dubitetis.

Et, ſi fortè videbor altiùs initium rei demonſtrandæ petiſſe, 10
[7] quàm me ratio juris, & jus, de quo judicium eſt, & natura cauſæ coëgerit, quæſo ut ignoſcatis. non enim minùs laborat A. Cæcina, ne ſummo jure egiſſe, quàm ne certum jus non obtinuiſſe videatur. M. Fulcinius fuit, recuperatores, è municipio Tarquinienſi, qui & domi ſuæ cum primis honeſtus exiſtimatus eſt, & Romæ argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cæſenniam, eodem è municipio, ſummo loco natam, & probatiſſimam fœminam, ſicut & vivus multis ipſe rebus oſtendit, & in morte ſua teſtamento declaravit.

Huic Cæſenniæ fundum in agro Tarquinienſi vendidit tem- 11
poribus illis difficillimis ſolutionis. Cùm uteretur dote uxoris numerata: quò mulieri eſſet res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto pòſt, jam argentaria diſſoluta, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quædam prædia, atque adjuncta mercatur. Moritur Fulcinius: (multa enim, quæ ſunt in re, quia remota ſunt à cauſa, prætermittam) teſtamento facit heredem, quem habebat è Cæſennia filium: uſumfructum omnium bonorum ſuorum Cæſenniæ legat, ut frueretur una cùm filio.

Magnus honos viri, jucundus mulieri fuiſſet, ſi diuturnum 12
eſſe licuiſſet. frueretur enim bonis cum eo, quem ſuis bonis heredem eſſe cupiebat, & ex quo maximum fructum ipſa capiebat. [8] Sed hunc fructum maturè fortuna ademit. nam brevi tempore M. Fulcinius adoleſcens mortuus eſt: heredem P. Cæſennium fecit: uxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum majorem legavit.

Itaque in partem mulieres vocatæ ſunt. Cùm eſſet hæc au- 13
ctio hereditaria conſtituta: Æbutius iſte, qui jamdiu Cæſen- 5
niæ viduitate, ac ſolitudine aleretur, ac ſe ejus in familiaritatem inſinuaſſet hac ratione, ut cum aliquo ſuo compendio negotia mulieris, ſiqua acciderent, controverſiaſque ſuſciperet: verſabatur quoque eo tempore in his rationibus auctionis, & partitionis: atque etiam [9] ſe ipſe inferebat, & intrudebat: & in

3. *Moram ad condemnandum acquiſiſſe.*] Gulielmius conjicit, *anquiſiſſe.* Grut.

4. *Maturiſſime judicanda eſt.*] Erphurdienſis codex, *vindicanda.* forſan melius *Idem.*

5. *Et facto quidem turpe.*] P. Manutius *factum*, ſed è conjectura: contra omnes libros impreſſos ſcriptoſque ſequitur tamen Lambinus. *Idem.*

6. *Leviorem actionem, &c.*] Neſcio an non poſſit locum habere quod eſt in Pal. *leniorem.* Idem.

7. *Quàm me ratio juris, & jus de quo, &c.*] Lambinus, *& vis de qua;* ſicque ait legendum, codicibus quamvis reclamantibus. at aliquanto propius ſcripturam veterem reponebat Gulielmius, *juris ejus de quo.* natumque vult errorem, quod veteres duplicarent *i*, ut docet Quintilianus; affirmans Tullium perpetuo ſcripſiſſe *aijo*, *Maijam*, *&c.* Idem

8. *Sed hunc fructum maturè fortuna ademit.*] Lambinus conjicit *prematurè.* at idem notat ſimplex. Gulielmius annotavit fortè ſubſtituendum, *naturæ.* non video quare. *Idem.*

9. *Se ipſe inſerebat.*] Ita & mſſ. noſtri: ſecundusque ſtatim poſtea *introdabat*, pro *intrudebat.* Gulielmius malebat, *ingerebat.* P. Manutius

& in eam opinionem Cæſenniam adducebat, ut mulier imperita nihil putaret agi callidè poſſe, ubi non adeſſet Æbutius.

14 Quam perſonam jam ex quotidiana cognoſcitis vita, recuperatores, [10] mulierum aſſentatoris, cognitoris viduarum, defenſoris nimiùm litigioſi, conciti ad rixam, inepti ac ſtulti inter viros, INTER MULIERES PERITI IURIS, ET CALLIDI: hanc perſonam imponite Æbutio. is enim Cæſenniæ fuit Æbutius: ne fortè quæratis, num propinquus? nihil alienius. amicus aut à patre, aut à viro traditus? nihil minùs. quis igitur? ille, quem ſuprà deformavi: voluntarius amicus mulieris, non neceſſitudine aliqua, ſed ficto officio, ſimulataque ſedulitate conjunctus: magis opportuna opera nonnunquam, quàm aliquando fideli.

15 Cùm eſſet, ut dicere inſtitueram, conſtituta auctio Romæ, ſuadebant amici, cognatique Cæſenniæ, id quod ipſi quoque mulieri in mentem veniebat; quoniam poteſtas eſſet emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo ejus antiquo continens eſſet, [11] nullam eſſe rationem, amittere ejuſmodi occaſionem; cùm præſertim pecunia ex partitione deberetur; nuſquam eam poſſe meliùs collocari. itaque mulier facere conſtituit: mandat ut fundum ſibi emat. Cui tandem? cui putatis? an non in mentem venit omnibus, hominis illius ad hoc munus, & ad omnia mulieris negotia parati, ſine quo nihil ſatis cautè, nihil ſatis callidè agi poſſet?

16 Rectè attenditis. Æbutio negotium datur. Adeſt ad tabu-
6 lam. licetur Æbutius. deterrentur emptores multi, partim gratia Cæſenniæ; partim etiam pretio. fundus addicitur Æbutio: pecuniam argentario promittit Æbutius. quo teſtimonio nunc vir optimus utitur, ſibi emptum eſſe. quaſi verò aut nos ei negemus addictum, aut tum quiſquam fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Cæſenniæ, cùm id plerique ſcirent; omnes ferè audiſſent; hi conjectura aſſequi poſſent, cùm pecunia Cæſenniæ ex illa hereditate deberetur: eam porrò in prædiis collocari maximè expediret: eſſent autem prædia, quæ mulieri maximè convenirent: ea venirent: liceretur is, quem Cæſenniæ dare operam nemo miraretur: ſibi emere nemo poſſet ſuſpicari.

17 Hac emptione facta, pecunia ſolvitur à Cæſennia. cujus rei putat iſte rationem reddi non poſſe, quòd ipſe tabulas averterit: ſe autem habere argentarii tabulas, in quibus ſibi expenſa pecunia lata ſit, acceptaque relata: quaſi id aliter fieri oportuerit. Cùm omnia ita facta eſſent, quemadmodum nos defendimus, Cæſennia fundum poſſedit, locavitque: neque ita multo pòſt A. Cæcinæ nupſit. Ut in pauca conferam, teſtamento facto mulier moritur. facit heredem ex deunce, & ſemuncia Cæcinam: ex duabus ſextulis M. Fulcinium, libertum ſuperioris viri: Æbutio ſextulam adſpergit. hanc ſextulam illa mercedem iſti eſſe voluit aſſiduitatis, & moleſtiæ, ſiquam ſuſceperat. Iſte autem hac ſextula ſe anſam retinere omnium controverſiarum putat.

7 Jam principio auſus eſt dicere, non poſſe heredem eſſe Cæ-
18 ſenniæ Cæcinam: quòd is deteriore jure eſſet, quàm ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum, calamitatemque civilem. Itaque homo timidus, imperituſque, qui neque animi, neque conſilii ſatis haberet, non putavit eſſe tanti hereditatem, ut de civitate in dubium veniret. conceſſit, credo, Æbutio, quantum vellet, de Cæſenniæ bonis ut haberet: immò, ut viro forti, ac ſapienti dignum fuit, ita calumniam, ſtultitiamque obtrivit, ac contudit.

[12] In poſſeſſione bonorum cùm eſſet, & cùm ipſe ſextulam 19 ſuam nimiùm exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiæ erciſcundæ poſtulavit. atque illis paucis diebus, poſteaquam videt nihil ſe ab A. Cæcina poſſe, litium terrore, abradere homini Romæ in foro denuntiat, fundum illum, de quo ante dixi, cujus iſtum emptorem demonſtravi fuiſſe, mandatu Cæſenniæ, ſuum eſſe, ſeque ſibi emiſſe. [13] Quid ais? Iſtius ille fundus eſt, quem ſine ulla controverſia quadriennium, hoc eſt, ex quo tempore fundus veniit, quoad vixit, poſſedit Cæſennia? Uſus enim, inquit, ejus, & fructus fundi, teſtamento viri, fuerat Cæſenniæ.

Cùm hoc novæ litis genus tam malitioſè intenderet, placuit Cæcinæ, [14] de amicorum ſententia conſtituere, quo die in rem præſentem veniretur, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Colloquuntur. dies ex utriuſque commodo ſumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in caſtellum Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longè abeſt. Ibi certior fit à pluribus, homines permultos, liberos, atque ſervos, coëgiſſe, & armaſſe Æbutium. Cùm id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipſe Æbutius in caſtellum venit. denuntiat Cæcinæ ſe armatos habere: abiturum eum non eſſe, ſi acceſſiſſet. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur ſalvo capite fieri poſſe, experiri.

Tum de caſtello deſcendunt: in fundum proficiſcuntur: vi- 21 detur temere commiſſum. verùm, ut opinor, hoc fuit cauſæ. tam temerè iſtum re commiſſurum, [15] quàm verbis nuntiabatur, nemo putavit. Atque iſte ad omnes introitus, quà adiri poterat non modò in eum fundum, de quo controverſia 8 fuerat, ſed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. Itaque primò cum in antiquum fundum ingredi vellet, quòd eà proximè accedi poterat: frequentes armati obſtiterunt.

Quo loco depulſus Cæcina, tamen, quà potuit, ad eum fun- 22 dum [16] profectus; ex quo ex conventu vim fieri oportebat. ejus autem fundi extremam partem oleæ directo ordine definiunt. Ad eas cùm accederetur, iſte cum omnibus copiis præſtò fuit, ſervumque ſuum, nomine Antiochum, ad ſe vocavit, & clara voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intraſſet, occideret. Homo, mea ſententia, prudentiſſimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quam conſilii videtur habuiſſe. nam cùm & armatorum multitudinem videret, & eam vocem Æbutii, quam commemoravi, audiſſet: tamen acceſſit propius, & jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, ceterorumque tela, atque incurſus refugit. Eodem tempore ſe in fugam conferunt unà amici, advocatique ejus, metu perterriti, quemadmodum illorum teſtem dicere audiſtis.

His rebus ita geſtis, P. Dolabella prætor interdixit, ut eſt 23 conſuetudo, DE VI, HOMINIBUS ARMATIS, ſine ulla exceptione, tantum, ut, unde dejeciſſet, reſtitueret. Reſtituiſſe ſe dixit. [17] ſponſio facta eſt. hac de ſponſione vobis judicandum eſt. Maximè fuit optandum Cæcinæ, recuperatores, ut controverſiæ nihil haberet: ſecundo loco, ut ne cum tam improbo homine: tertio, ut cum tam ſtulto haberet. etenim non minùs nos ſtultitia illius ſublevat, quàm lædit improbitas. im-

nutius *inſerebat*. Grut.

10. *Mulierum aſſentatoris.*] Gulielmius inclinabat in *aſſectatoris*. Idem.

11. *Nullam eſſe rationem &c.*] Delicium ſermonis: *nulla ratio eſt hoc facere:* quod nos vulgatius diceremus, *imprudentis & ſtulti eſt hoc facere.* Prima in Verrem: *Minari denique diviſoribus ratio non erat.* Contrà, ad Atticum, *ratione facere.* & pro Plancio, *ratione uti;* eſt, rectè & ordine, & ut virum prudentem convenit, ita agere. Hæc Gulielmius in Lambinum, multa heic molientem. *Idem.*

12. *In poſſeſſione bonorum cum eſſet.*] Editio anni ccccxcix habet *poſſeſſiones:* unde putabat Gulielmius fieri, *In poſſeſſiones bonorum cùm iſſet.* & verò illud *poſſeſſiones* extat item Pal. pr. ac ſec. *Idem.*

13. *Quid ais? Iſtius ille fundus eſt &c.*] Paullus Manutius, & Lambinus, *Tuus ille fundus eſt &c.* non è libris tamen, ſed ex hariolatione Hotomani. *Idem.*

14. *De amicorum ſententia conſtituere quo die in rem.*] Lambinus, *diem conſtituere, quo die;* ſed nullius libri fide. *Idem.*

15. *Quam verbis minitabatur.*] Sic Turingicus liber Suffridi Petrei, & placuit Gulielmio, neque mihi diſplicet. nam licet Pal pr. & vetuſtè cuſi ſtent pro recepta lectione; eſt tamen in ſec. aut *minitabatur*, aut certe *immitabatur* Idem.

16. *Profectus, ex quo ex conventu.*] Pal ſec. *in quo.* hodie cuſi habent; *profectus eſt, ex quo &c.* ſed verbulum illud manavit ab Hotomani arbitratu; in nullo eſt edito ſcriptove. *Idem.*

17. *Sponſio facta eſt. hac de ſponſione vobis &c.*] Pall noſtri, item tres editt antiquiſſimæ, non agnoſcunt illa, *ſponſio facta eſt. hac de.*

improbus fuit, quòd homines coegit, armavit: coactis, armatiſque vim fecit. læſit in eo Cæcinam. ſublevavit ibidem. nam in eas ipſas res, quas improbiſſimè fecit, teſtimonia ſumpſit, & eis in cauſa teſtimoniis utitur.

24 Itaque mihi certum eſt, recuperatores, antequàm ad meam defenſionem, meoſque teſtes venio, illius uti confeſſione, & teſtimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur, ut non ſolùm fateri, ſed etiam profiteri videatur, recuperatores? Convocavi homines: coegi: armavi: terrore mortis, ac periculo capitis, ne accederes, obſtiti: ferro, (inquit) ferro, (& hoc dicit in judicio) te rejeci, atque perterrui. Quid? teſtes quid ajunt? P. Vetilius, propinquus Æbutii, ſe Æbutio cum armatis ſervis veniſſe advocatum. Quid præterea? fuiſſe complures armatos. Quid aliud? minatum eſſe Æbutium Cæcinæ. Quid ego de hoc teſte dicam, niſi hoc, recuperatores, ut idcirco non minùs ei credatis, quòd homo minùs idoneus habetur: ſed ideò credatis, quòd ex illa parte id dicit, quod illi cauſæ maximè eſt alienum?

25 A. Terentius, alter teſtis, non modò Æbutium, ſed etiam ſe ipſum arguit. in Æbutium hoc dicit, armatos homines fuiſſe: de ſe autem hoc prædicat, Antiocho, Æbutii ſervo, imperaſſe, ut in Cæcinam advenientem, cum ferro invaderet. Quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cùm rogarer à Cæcina, numquam volui, ne arguere illum rei capitalis viderer: de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cùm ipſe hoc de ſe juratus prædicet.

26 Deinde L. Cœlius non ſolùm Æbutium cum armatis dixit fuiſſe compluribus, verùm etiam cum advocatis perpaucis eò

10 veniſſe Cæcinam. De hoc ego teſte detraham; cui æquè, atque meo teſti, ut credatis, poſtulo? P. Memmius ſecutus eſt, qui ſuum non parvum beneficium commemoravit in amicos Cæcinæ, quibus ſeſe viam per fratris ſui fundum dediſſe dixit, quà effugere poſſent, cùm eſſent metu omnes perterriti. Huic ego teſti gratias agam, quòd & in re miſericordem ſe præbuit, & in teſtimonio religioſum.

27 A. Atilius, & ejus filius L. Atilius, & armatos ibi fuiſſe, & ſe ſuos armatos adduxiſſe dixerunt. etiam hoc ampliùs: cum Æbutius Cæcinæ malum minaretur, ibi tum Cæcinam poſtulaſſe, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, & eo libentiùs dixit, ut aliquo in judicio ejus teſtimonio creditum putaretur. Duo præterea teſtes [18] nihil de vi, ſed de ipſa emptione fundi dixerunt: P. Cæſennius, auctor fundi, non tam auctoritate gravi, quàm corpore: & argentarius Sex. Clodius, cui nomen eſt Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quàm ille Terentianus eſt Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil præterea, quod ad veſtrum judicium pertineret.

28 Decimo verò loco teſtis exſpectatus, & ad extremum reſervatus, dixit, ſenator populi Romani, ſplendor ordinis, decus atque ornamentum judiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanius Falcula: qui cum ita vehemens, acerque veniſſet, ut non modò Cæcinam perjurio ſuo læderet, ſed etiam mihi videretur iraſci; ita eum placidum, mollemque reddidi, ut non auderet, ſicut meminiſtis, iterum dicere, quot millia fundus ſuus abeſſet ab urbe. nam cùm dixiſſet [19] minùs abeſſe IIII, populus cum riſu acclamavit, ipſa eſſe. meminerant enim omnes, quantum in Albiano judicio accepiſſet.

29 In eum quid dicam, niſi id, quod negare non poſſit? veniſſe in conſilium publicæ quæſtionis, cum ejus conſilii judex non eſſet: & in eo conſilio, cùm cauſam non audiſſet, & poteſtas eſſet ampliandi, dixiſſe SIBI LIQVERE: dum incognita re judicare voluiſſet, maluiſſe condemnare, quàm abſolvere: cùm, ſi uno minùs damnarent, condemnari reus non poſſet, non ad cognoſcendam cauſam, ſed ad explendam damnationem præſtò fuiſſe. Utrùm gravius aliquid in quempiam dici poteſt, quàm ad hominem condemnandum, quem numquam vidiſſet, neque audiſſet, adductum pretio eſſe? An certius quidquam objici poteſt, quàm quod is, cui objicitur, ne nutu quidem infirmare conatur?

Verumtamen is teſtis, ut facilè intelligeretis, eum non ad- 30 fuiſſe animo, cùm ab illis cauſa ageretur, teſteſque dicerent, ſed tantiſper de aliquo reo cogitaſſe: cùm omnes ante eum dixiſſent teſtes, armatos cum Æbutio fuiſſe complures; ſolus dixit non fuiſſe. Viſus eſt mihi primò veterator intelligere præclarè, quid cauſa optaret: & tantummodò errare, quòd omnes teſtes infirmaret, qui ante eum dixiſſent: cùm ſubitò ecce idem, qui ſolet, ſuos ſolos ſervos armatos fuiſſe dixit. Quid huic tu homini facias? nonne concedas interdum, ut 11 excuſatione ſummæ ſtultitiæ, ſummæ improbitatis odium deprecetur?

Utrùm, recuperatores, his teſtibus non credidiſtis, cùm, 31 quid liqueret, non habuiſtis? At controverſia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in præſenti metu mortis, perſpicuo periculo cædis, dubium vobis fuit, utrùm eſſe vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi poteſt, ſi in his non intelligetur? An verò illa defenſio vobis præclara viſa eſt? Non dejeci, ſed obſtiti. non enim te ſum paſſus in fundum ingredi: ſed armatos homines oppoſui: ut intelligeres, ſi in fundo pedem poſuiſſes, ſtatim tibi eſſe pereundum. Quid ais? is, qui armis perterritus, fugatus, pulſus eſt, non videtur eſſe dejectus?

Poſteriùs de verbo videbimus: nunc rem ipſam ponamus; 32 quam illi non negant: & ejus rei jus, actionemque quæramus. Eſt hæc res poſita, quæ ab adverſario non negatur: Cæcinam, cùm ad conſtitutam diem, tempuſque veniſſet, [20] ut jus ac deductio moribus fieret, pulſum, prohibitumque eſſe vi, coactis hominibus, & armatis. Cùm hoc conſtet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum, ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam perſequar. Fac in hoc errare me, nec ullo modo poſſe per hoc interdictum id aſſequi, quod velim. te uti in hac re magiſtro volo.

Quæro, ſitne aliqua hujus rei actio, an nulla. convocari ho- 33 mines propter poſſeſſionis controverſiam non oportet: armari multitudinem, juris retinendi cauſa, non convenit: nec juri quidquam tam inimicum, quam vis: nec æquitati quidquam tam infeſtum eſt, quàm convocati homines, & armati. Quod cùm ita ſit, reſque ejuſmodi ſit, ut in primis à magiſtra- 12 tibus animadvertenda eſſe videatur, iterum quæro, ſitne ejus rei aliqua actio, an nulla. nullam eſſe dices? audire cupio: qui in pace, & otio, cùm manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coegerit, armarit, inſtruxerit, homines inermes, qui ad conſtitutum experiundi juris gratia veniſſent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat;

Feci equidem, quæ dicis, omnia: & ea ſunt & turbulenta, 34 & temeraria, & periculoſa. Quid ergo eſt? impunè feci. nam quid agas mecum ex jure civili, ac prætorio, non habes. Itane verò, recuperatores? hoc vos audietis? & apud vos dici patiemini ſæpius? cum majores noſtri tanta diligentia, prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modò tantarum rerum, ſed etiam tenuiſſimarum jura ſtatuerint, perſequutique ſint; ut hoc genus unum, vel maximum prætermitterent: ut, ſiqui me exire domo mea coegiſſent armis, haberem actionem; ſiqui introire prohibuiſſent, non haberem? Nondum de Cæcinæ cauſa diſputo, nondum de jure poſſeſſionis noſtræ loquor. tantum de tua defenſione, C. Piſo, queror.

Quando ita dicis, & ita conſtituis, Si Cæcina, cùm in fun- 35 do

---

examinent otioſiores. nam non de nihilo libri tot conſpirant. *Grut.*

18. *Nihil de vi, ſed de ipſa emptione fundi.*] Pal. pr. *ipſa ...... atque emptione.* neque aliter ſecundus, ſed ſine ſpatio vacuo. ergo deſit aliquid oportet. *Idem.*

19. *Minus abeſſe LIII, populus.*] Lambinus heic, adjutus commentariis Hotomani, numerum mutat, ſed contra ipſius Hotomani ſententiam, & omnes mſſ. editoſque, è quibus Pall. ambo & editio primogenia ſervant, *minus habere* LIII. quod perpendent religioſiores Tullii amatores. *Idem*

20. *Ut jus ac deductio.*] Habet & Pal. ſec. illud Lambini *vis.* Idem.

do eſſet, inde dejectus eſſet, tum per hoc interdictum eum reſtitui oportuiſſe: nunc verò dejectum nullo modo eſſe inde, ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos aſſecutos eſſe: quæro, ſi te hodie domum tuam redeuntem coacti homines, & armati, non modò limine, tectoque ædium tuarum, ſed primo aditu, veſtibuloque prohibuerint, quid acturus ſis. Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipſe antea dixit, injuriarum. Quid? ad cauſam poſſeſſionis: quid? ad reſtituendum eum, quem oportet reſtitui: quid denique? ad jus civile, [21] aut ad actoris notionem, & ad animadverſionem, ages injuriarum? Plus tibi ego largiar. non ſolùm egeris, verùm etiam condemnaris licet: numquid magis poſſidebis? actio enim injuriarum non jus poſſeſſionis aſſequitur, ſed dolorem imminutæ libertatis, judicio, pœnaque mitigat.

13 Prætor interea, Piſo, tanta de re tacebit? quemadmodum
36 te reſtituat in ædes tuas, non habebit? Qui dies totos aut vim fieri vetat, aut reſtitui factam jubet: qui de foſſis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumque controverſiis interdicit, is repentè obmuteſcet? in atrociſſima re quid faciat, non habebit? &, C. Piſone domo, tectiſque ſuis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, & armatos, prætor quemadmodum more, & exemplo opitulari poſſit, non habebit? Quid enim dicet? aut quid tu, tam inſigni accepta injuria, poſtulabis? Unde vi prohibitus ſis, nemo umquam interdixit. novum eſt, non dico inuſitatum, verum omnino inauditum. Unde dejectus? quid proficies, cùm illi hoc reſpondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos ſe tibi obſtitiſſe, ne in ædes accederes: dejici porrò nullo modo potuiſſe, qui non acceſſerit?

37 Dejicior ego, inquis, ſiquis meorum dejicitur. Omnino. jam bene agis. à verbis enim recedis, & æquitate uteris. nam verba ipſa ſi ſequi volumus, quomodo tu dejiceris, cum ſervus tuus dejicitur? Verum ita eſt, uti dicis. te dejectum debeo intelligere, etiamſi tactus non fueris. nonne? Age nunc, ſi ne tuorum quidem quiſquam loco motus erit, atque omnes in ædibus adſervati, ac retenti: tu ſolus prohibitus, & à tuis ædibus vi, atque armis perterritus: utrum hanc actionem habebis, qua nos uſi ſumus, an aliam quampiam, an omnino nullam? nullam eſſe actionem dicere in re tam inſigni, tamque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ eſt. alia ſiqua fortè eſt, quæ nos fugerit, dic, quæ ſit. cupio diſcere.

38 Hæc ſi eſt, qua nos uſi ſumus: te judice, vincamus neceſſe eſt. non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem cauſa, eodem interdicto, te oportere reſtitui, Cæcinam non oportere. Etenim cui perſpicuum non ſit, ad incertum revocari bona, fortunas, poſſeſſiones omnium, ſi ulla ex parte ſententia hujus interdicti deminuta, aut infirmata ſit? ſi auctoritate virorum talium, [22] jus armatorum hominum, judicio approbatum videatur: in quo judicio non de armis dubitatum, ſed de verbis quæſitum eſſe dicatur? Iſne apud vos obtinebit cauſam ſuam, qui ſe ita defenderit? Ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci. ut tantum facinus non in æquitate defenſionis, ſed in una littera latuiſſe videatur?

39 Hujuſce rei vos ſtatuetis nullam eſſe actionem, [23] nulli experiundi jus conſtitutum, quòd obſtiterit armatis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, ſed omnino aditu quem-
14 piam prohibuerit? [24] Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res aliquid aliqua ex parte differre videatur, utrùm, pedem cùm intulero, atque in poſſeſſionem veſtigium fecero, tum expellar, atque dejiciar: an quum eadem vi, atque iiſdem armis mihi antè occurratur, ne non modò intrare, verùm etiam adſpicere, aut adſpirare poſſim? quî hoc ab illo differt? ut ille cogatur reſtituere, qui ingreſſum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit, non cogatur?

Videte, per deos immortales! quod jus nobis, quam con- 40
ditionem vobiſmetipſis, quam denique civitati legem conſtituere velitis. Hujuſce generis una eſt actio per hoc interdictum, quo nos uſi ſumus, conſtituta. ea ſi nihil valet, aut ſi ad hanc rem non pertinet: quid negligentius, aut quid ſtultius majoribus noſtris dici poteſt, qui aut tantæ rei prætermiſerint actionem; aut eam conſtituerint, quæ nequaquam ſatis verbis cauſam, & rationem juris amplecteretur? Periculoſum eſt diſſolvi hoc interdictum: eſt captioſum omnibus, rem ullam conſtitui ejuſmodi, quæ, cùm armis geſta ſit, reſcindi jure non poſſit. verumtamen eſt turpiſſimum illud, tantæ ſtultitiæ prudentiſſimos homines condemnari, ut vos judicetis, hujus rei interdictum, atque actionem in mentem majoribus noſtris non veniſſe.

Queramur, inquit, licet: tamen hoc interdicto Æbutius 41
non tenetur. Quid ita? Quod vis Cæcinæ facta non eſt. Dici in hac cauſa poteſt, ubi arma fuerint, ubi coacta hominum multitudo, ubi inſtructi, & certis locis cum ferro homines collocati, ubi minæ, pericula, terroreſque mortis, ibi vim non fuiſſe? Nemo, inquit, occiſus eſt, neque ſaucius. Quid ais? cum de poſſeſſionis controverſia, & de privatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim negabis eſſe factam, ſi cædes, & occiſio facta non erit? Ego exercitus maximos, ſæpe pulſos, & fugatos eſſe dico, terrore ipſo, impetuque hoſtium, ſine cujuſquam non modò morte, verùm etiam vulnere.

Etenim, recuperatores, non ea ſola vis eſt, quæ ad corpus 15
noſtrum, vitamque pervenit, ſed etiam multo major ea, quæ, 42
periculo mortis injecto, formidine animum perterritum, loco ſæpe, & certo de ſtatu demovet. Itaque ſaucii ſæpe homines, cùm corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem ſtatuerint defendere. At alii pelluntur integri: ut non dubium ſit, quin major adhibita vis ei ſit, cujus animus ſit perterritus, quàm illi, cujus corpus vulneratum ſit.

Quòd ſi vi pulſos dicimus exercitus eſſe eos, qui metu, ac 43
tenui ſæpe ſuſpicione periculi fugerunt: &, ſi non ſolùm impulſu ſcutorum, neque conflictu corporum, neque ictu cominus, neque conjectione telorum; ſed ſæpe clamore ipſo militum, aut inſtructione, adſpectuque ſignorum magnas copias pulſas eſſe, & vidimus, & audivimus: quæ vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? &, quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili judicabitur? &, quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur moviſſe? & vulnus corporis magis iſtam vim, quàm terror animi declarabit? & ſauciatio quæretur, cùm fugam factam eſſe conſtabit?

Tuus enim teſtis hoc dixit, metu perterritis noſtris advo- 44
catis, locum, quà effugerent, demonſtraſſe. Qui non modò ut fugerent, ſed etiam ipſius fugæ tutam viam quæſierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Poteſtis igitur principia negare, cùm extrema conceditis? Fugiſſe perterritos confitemini: cauſam fugæ dicitis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incurſionem, [25] atque impetum armatorum: hæc ubi conceduntur eſſe facta, ibi vis facta negabitur?

At verò hoc quidem jam vetus eſt, & majorum exemplo 16
multis in rebus uſitatum: cùm ad vim faciendam veniretur, 45
ſi quos armatos quamvis procul conſpexiſſent, ut ſtatim teſtificati diſcederent, optimè ſponſionem facere poſſent, NI ADVERSUS

21. *Aut ad actoris notionem & animadverſionem.*] Lambinus totum iſtud delet; ſatis licenter. Hotomanus emendat, *cum ad actoris ultionem & animad agatur injuriarum.* Gulielmius conjicit, *aut ad auctoris notationem &c.* Cujacius citat vulgatum libro v Emend. cap 7. *Grut.*

22. *Jus armatorum hominum judicio approbatum.*] Lambinus, *vis arm. hom. jud approbata*, verùm præter libros. ſecutus ſcilicet ſententiam Hotomani; tanquam armatorum nullum ſit jus. *Idem.*

23. *Nullum experiundi jus conſtitutum.*] Eſt à Pal. ſec. atque Erfundienſ. prius cuſi, *nulli.* minus Tulliané. *Idem*

24. *Quid ergo? hoc quam habet vim? &c.*] Lambini offas hinc ejeci: ſecutus prius cuſos, atque membranas noſtras. *Idem.*

25. *Atque impetum armatorum.*] Sic Lambinus, firmaturque auctoritate Pal. ſec. requiritque orationis curſus, vulgò, *armorum.* Idem.

VERSUS EDICTUM PRAETORIS VIS FACTA ESSET. Itane verò? ſcire eſſe armatos, ſatis eſt, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non eſt ſatis? adſpectus armatorum ad vim probandam valebit: incurſus, & impetus non valebit? qui abierit, faciliùs ſibi vim factam probabit, quàm qui effugerit?

46 At ego hoc dico: ſi, ut primò in caſtello Cæcinæ dixit Æbutius, ſe homines coegiſſe, & armaſſe: neque illum, ſi eò acceſſiſſet, abiturum: ſtatim Cæcina diſceſſiſſet; dubitare vos non debuiſſe, quin Cæcinæ facta vis eſſet. ſi verò, ſimulac procul conſpexit armatos, receſſiſſet: eò minùs dubitaretis. omnis enim vis eſt, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quòd ſi aliter ſtatuetis: videte, ne hoc vos ſtatuatis, qui vivus diſceſſerit, ei vim non eſſe factam: ne hoc omnibus, in poſſeſſionum controverſiis, præſcribatis, ut confligendum ſibi, & armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello, pœna ignavis ab imperatoribus conſtituitur, ſic in judiciis deterior cauſa ſit eorum, qui fugerint, quàm qui ad extremum uſque contenderint.

47 Cùm de jure, & legitimis hominum controverſiis loquimur, & in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamvis paucos: magna vis eſt. deceſſi unius hominis telo perterritus: dejectus, detruſuſque ſum. Hoc ſi ita ſtatuetis: non modò non erit, cur depugnare quiſquam poſthac, poſſeſſionis cauſâ, velit: ſed ne illud quidem, cur repugnare. Sin autem vim ſine cæde, ſine vulneratione, ſine ſanguine nullam intelligetis: ſtatuetis, homines poſſeſſionis cupidiores, quàm vitæ eſſe oportere.

17 Age verò, de vi te ipſum habebo judicem, Æbuti. reſpon-
48 de, ſi tibi videtur. In fundum Cæcina utrùm noluit tandem, an non potuit accedere? cùm te [26] obſtitiſſe, & repudiaſſe dicis, certè hunc voluiſſe concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuiſſe impedimento, cui, cùm cuperet, eoque conſilio veniſſet, per homines coactos non ſit licitum accedere? Si enim id, quod maximè voluit, nullo modo potuit: vis profectò quædam obſtiterit neceſſe eſt: aut tu dic, quamobrem, cùm vellet accedere, non acceſſerit.

49 Jam vim factam negare non potes. dejectus quemadmodum ſit, qui non acceſſerit, id quæritur. demoveri enim & depelli de loco neceſſe eſt eum, qui dejiciatur. id autem accidere ei quî poteſt, qui omnino in eo loco, unde ſe dejectum eſſe dicit, numquam fuit? Quod ſi fuiſſet, & ex eo loco, metu permotus, fugiſſet, cùm armatos vidiſſet: diceresne eſſe dejectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter, & tam callidè verbis controverſias, non æquitate, dijudicas: & jura non utilitate communi, ſed litteris exprimis: poterisne dicere, dejectum eſſe eum, qui tactus non erit? Quid? detruſum dices? nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti ſolebant. Quid ais? poteſtne detrudi quiſquam, qui non attingitur? nonne, ſi verbum ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? neceſſe eſt, inquam, [27] ſi ad verbum rem volumus attingere, [28] neminem ſtatu detruſum, qui non adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur.

50 Dejectus verò quî poteſt eſſe quiſquam, niſi in inferiorem locum de ſuperiore motus? poteſt pulſus, fugatus, ejectus denique: illud verò nullo modo poteſt, dejectus eſſe quiſquam, non modò qui tactus non ſit, ſed ne æquo quidem, & plano loco. Quid ergo? hoc interdictum putamus eorum eſſe cauſa compoſitum, qui ſe præcipitatos ex locis ſuperioribus dicerent? eos enim verè poſſumus dicere eſſe dejectos. An non, 18
cum voluntas, & conſilium, & ſententia interdicti intelligatur, impudentiam ſummam, aut ſtultitiam ſingularem putabimus, in verborum errore verſari: rem, & cauſam, & utilitatem communem non relinquere ſolùm, ſed etiam prodere?

An hoc dubium eſt, quin neque verborum tanta copia ſit, 51
non modò in noſtra lingua, quæ dicitur eſſe inops: ſed ne in alia quidem ulla, res ut omnes ſuis certis, ac propriis vocabulis nominentur? neque verò quidquam opus ſit verbis, cùm ea res, cujus cauſa verba quæſita ſint, intelligatur? Quæ lex, quod ſenatuſconſultum, quod magiſtratus edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (ut ad privatas res redeam) teſtamentum: quæ judicia, aut ſtipulationes, aut pacti & conventi formula non infirmari, aut convelli poteſt, ſi ad verba rem deflectere velimus: conſilium autem eorum, qui ſcripſerunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus?

Sermo mehercule & familiaris, & quotidianus non cohæ- 52
rebit, ſi verba inter nos aucupabimur. denique imperium domeſticum nullum erit, ſi ſervulis hoc noſtris conceſſerimus, ut ad verba nobis obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi poſſit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi neceſſe eſt harum rerum omnium? non occurrit unicuique veſtrûm aliud alii in omni genere exemplum, quod teſtimonio ſit, [29] non ex verbis aptum pendere jus, ſed verba ſervire hominum conſiliis, & auctoritatibus?

Ornatè, & copioſè L. Craſſus, homo longè eloquentiſſi- 53
mus, paullo antè, quàm nos in forum venimus, judicio centumvirali hanc ſententiam defendit, & facilè, cùm contra eum prudentiſſimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M'. Curium, qui heres inſtitutus eſſet ita, mortuo poſtumo filio: cùm filius non modò non mortuus, ſed ne natus quidem eſſet, heredem eſſe oportere. Quid? verbis ſatis hoc cautum erat? minime. quæ res igitur valuit? voluntas. quæ ſi tacitis nobis intelligi poſſet; verbis omnino non uteremur. quia non poteſt; verba reperta ſunt, non quæ impedirent, ſed quæ indicarent voluntatem.

[30] Lex uſum, & auctoritatem fundi jubet eſſe biennium. 19
At utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellan- 54
tur. Si via ſit immunita, jubet, quà velit, agere jumentum. poteſt hoc ex verbis intelligi, licere, ſi via ſit in Brutiis immunita, agere, ſi velit, jumentum per M. Scauri Tuſculanum. Actio eſt in actorem præſentem his verbis, QUANDOQUE TE IN IURE CONSPICIO. Hac actione Appius ille Cæcus uti non poſſet, ſi tam verè homines verba conſectarentur, quàm rem, cujus cauſa verba ſunt, non conſiderarent. Teſtamento ſi recitatus heres eſſet pupillus Cornelius, iſque jam annos XX haberet; vobis interpretibus amitteret hereditatem.

Veniunt in mentem mihi permulta: vobis plura, certò ſcio. 55
verùm, ne nimiùm multa complectamur, atque ab eo, quod propoſitum eſt, longiùs aberret oratio: hoc ipſum interdictum, de quo agitur, conſideremus. Intelligetis enim in eo ipſo, ſi in verbis jus conſtituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum verſuti, & callidi volumus eſſe, amiſſuros. UNDE TU, AUT FAMILIA, AUT PROCURATOR TUUS. Si me villicus tuus ſolus dejeciſſet: non familia dejeciſſet, ut opinor, ſed aliquis de familia. Rectè igitur diceres te reſtituiſſe? quippe. Quid enim facilius eſt, quàm probari iis, qui Latinè ſciant, in uno ſervulo familiæ nomen non valere? Si verò

26. *Obſtitiſſe & repudiaſſe.*] Pal ſec. *repuliſſe.* primus tamen ſtat à vulgata. Lambinus nobis ingeſſit *repugnaſſe.* quod literis ſanè parum diſtat ab altero. veteres enim ſcribebant *repucnaſſe.* ſed tamen nihil mutandum. *repudiare*, eſt repellere. noſter pro Sextio: *num defuit gradus? num repudiavit?* Pro domo ſua: *Quocunque venit repudiatus convictuſque diſceſſit.* Gulielmius. *Grut.*

27. *Si ad verbum rem volumus attingere.*] Vox *attingere* a gloſſa mihi addita videtur. Hotomanus malebat *adſtringere*, alii *adjungere.* Gulielmius tuetur vulgatum, illo Plauti Mercatore: *Quæ nihil attingunt ad rem, neque ſunt uſui.* Idem.

28. *Neminem ſtatu detruſum*] Lambinus *ſtatui.* ſed cur alterum ei diſplicuerit, ſcire vellem. *Idem.*

29. *Non ex verbis aptum pendere jus.*] Hæc eſt ſcriptura Pall. hæc Turing. & veritatis ejus veſtigium etiamnum hæret in olim euſi ; in quibus *actum.* vulgata ſubſtituit *totum*, ignoratione vocis alterius, quâ tamen uſus lib. 1 Officiorum: *Honeſtum ex quo aptum eſt officium;* ſæpiuſque libro V Tuſcul. ut cap. 12 m. cap. 14 pr. item cap 12 m. ex noſtra quidem lectione, firmata libris vetuſtis; cùm prius fuiſſet *appenſum.* Gulielmius. *Idem.*

30. *Lex uſum & auct. fundi jubet eſſe biennium.*] Hotomanus conjicit *biennem.* Idem.

31. *Cum*

verò ne habeas quidem ſervum, præter eum, qui me dejecerit: clames videlicet, Si habeo familiam, à familia mea fateor te eſſe dejectum. neque dubium eſt, quin, ſi ad rem judicandam verbo ducimur, non re: familiam intelligamus, quæ conſtet ex ſervis pluribus; quin unus homo, familia non ſit. verbum certè, hoc non modò poſtulat, ſed etiam cogit.

56 At verò ratio juris, interdictique vis, & prætorum voluntas, & hominum prudentium conſilium, & auctoritas, reſpuat
20 hanc defenſionem, & pro nihilo putet. Quid ergo? iſti homines Latinè non loquuntur? immò verò tantum loquuntur, quantum eſt ſatis ad intelligendam voluntatem: [31] cùm ſibi hoc propoſuerint, ut, ſive me tu dejeceris, ſive tuorum quiſpiam, ſive ſervorum, ſive amicorum, ut ſervos non numero diſtinguant, ſed appellent uno familiæ nomine.

57 De liberis autem quiſquis eſt, procuratoris nomine appelletur: non quò omnes ſint, aut appellentur procuratores, qui negotii noſtri aliquid gerant; ſed in hac re, cognita ſententia interdicti, [32] verba ſubtiliter exquiri omnia noluerunt. Non enim alia cauſa eſt æquitatis in uno ſervo, & in pluribus: non alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrùm me tuus procurator dejecerit is, qui legitimè procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non ſit, abſitve reipublicæ cauſa, quaſi quidam pænè dominus, hoc eſt, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemque tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.

58 Quare, ſi ad eum reſtituendum, qui vi dejectus eſt, eandem vim habet æquitatis ratio: ea intellecta, certè nihil ad rem pertinet, quæ verborum vis ſit, ac nominum. Tam reſtitues, ſi tuus me libertus dejecerit, nulli tuo præpoſitus negotio, quàm ſi procurator dejecerit: non quò omnes ſint procuratores, qui aliquid noſtri negotii gerunt; ſed quod in hac re quæri nihil attinet. Tam reſtitues, ſi unus ſervulus, quàm ſi familia dejecerit univerſa: [33] non quò idem ſit ſervulus unus, quod familia; verùm quia non, quibus verbis quidque dicatur, quæritur, ſed quæ res agatur. Etiam ut jam longiùs à verbo recedamus, ab æquitate ne tantulum quidem; ſi tuus ſervus nullus fuerit, ſed omnes alieni, ac mercenarii: tamen & ipſi, tuæ familiæ & genere, & nomine continebuntur.

21 Perge porrò hoc idem interdictum ſequi, HOMINIBUS CO-
59 ACTIS. Neminem coegeris: ipſi convenerint ſua ſponte. certè cogit is, qui congregat homines, & convocat. coacti ſunt ii, qui ab aliquo ſunt unum in locum congregati. Si non modò convocati non ſunt, ſed ne convenerunt quidem: ſed ii modò fuerunt, qui etiam antea, non, vis ut fieret, verùm colendi, aut paſcendi cauſa, eſſe in agro conſueverant: defendes, homines coactos non fuiſſe: & verbo quidem ſuperabis, me ipſo judice: re autem, ne conſiſtes quidem ullo judice. Vim enim multitudinis reſtitui voluerunt, non ſolùm convocatæ multitudinis: ſed, quia plerumque, ubi multitudine opus eſt, homines cogi ſolent, ideò de coactis compoſitum interdictum eſt: quod, etiam ſi verbo differre videbitur, re tamen erit unum, & omnibus in cauſis idem valebit, in quibus perſpicitur una, atque eadem cauſa æquitatis.

60 ARMATISVE. Quid dicemus? armatos, ſi Latinè loqui volumus, quos appellare verè poſſumus? opinor eos, qui ſcutis, teliſque parati, ornatique ſunt. Quid igitur? ſi glæbis, aut ſaxis, aut fuſtibus aliquem de fundo præcipitem egeris; juſſuſque ſis, quem hominibus armatis dejeceris, reſtituere: reſtituiſſe te dices? Verba ſi valent: ſi cauſæ non ratione, ſed vocibus ponderantur: me auctore dicito. vinces profectò, non fuiſſe armatos eos, qui ſaxa jacerent, quæ de terra ipſi tollerent: non eſſe arma cæſpites, neque glæbas: non fuiſſe armatos eos, qui prætereuntes ramum defringerent arboris: arma eſſe ſuis nominibus, alia ad tegendum, alia ad nocendum: quæ qui non habuerint, eos inermes fuiſſe vinces.

Verùm ſiquidem erit armorum judicium: tum iſta dicito. 61
juris judicium cùm erit, & æquitatis: cave in iſta tam frigida, tam jejuna calumnia delitefcas. non enim reperies quemquam judicem, aut recuperatorem, qui, tamquam ſi arma militis inſpiciunda ſint, ita probet armatum: ſed perinde valebit, quaſi ornatiſſimi fuerint, ſi reperientur ita parata fuiſſe, ut vim vitæ, aut corpori potuerint afferre.

Atque, ut magis intelligas, quàm verba nihil valeant: Si tu 22
ſolus, aut quivis unus cum ſcuto, cum gladio impetum in me 62
feciſſes, atque ego ita dejectus eſſem: auderesne dicere, interdictum eſſe de armatis hominibus: hîc autem hominem armatum unum fuiſſe? Non, opinor, tam impudens eſſes. Atqui vide, ne multo nunc ſis impudentior. nam tum quidem omnes mortales implorare poſſes, quòd homines in tuo negotio Latinè loqui obliviſcerentur; [34] quòd inermes armati judicarentur: quòd, cum interdictum eſſet de pluribus, commiſſa res eſſet ab uno; unus homo plures eſſe homines judicarentur.

Verùm in his cauſis non verba veniunt in judicium, ſed ea 63
res, cujus cauſa verba hæc in interdictum conjecta ſunt. Vim, quæ ad caput, & ad vitam pertinet, reſtitui ſine ulla exceptione voluerunt. Ea fit plerumque per homines coactos, armatoſque: quæ ſi alio conſilio, eodem periculo facta ſit; eodem jure eſſe voluerunt. Non enim major eſt injuria, ſi tua familia, quàm ſi tuus villicus: non ſi tui ſervi, quàm ſi alieni, ac mercenarii: non, ſi tuus procurator, quàm ſi vicinus, aut libertus tuus: non, ſi coactis hominibus, quàm ſi voluntariis, aut etiam aſſiduis, ac domeſticis: non, ſi armatis, quàm ſi inermibus, qui vim haberent armatorum ad nocendum: non, ſi pluribus, quam ſi uno armato. Quibus enim rebus plerumque vis fit, ejuſmodi hæ res appellantur interdicto. ſi per alias res eadem facta vis eſt: ea, tametſi verbis interdicti non concluditur, tamen ſententia juris, [35] atque auctoritate retinetur.

Venio nunc ad illud tuum: *Non dejeci, ſi non ſivi accedere.* 23
Puto te ipſum, Piſo, perſpicere, quanto iſta ſit anguſtior, ini- 64
quiorque defenſio, quàm ſi illa uterere: *Non fuerunt armati: cum fuſtibus & ſaxis fuerunt.* Si mehercule mihi, non copioſo homini ad dicendum, optio detur, utrum malim defendere, non eſſe dejectum eum, cui vi & armis ingredienti ſit occurſum; an, armatos non fuiſſe eos, qui ſine ſcutis, ac ſine ferro fuerint: omnino ad probandum, utramque rem videam infirmam, nugatoriamque eſſe: ad dicendum autem, in altera videar mihi aliquid reperire poſſe, non fuiſſe armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque ſcutum ullum habuerint: hîc verò hæream, ſi mihi defendendum ſit, eum, qui pulſus, fugatuſque ſit, non eſſe dejectum.

Atque illud in tota defenſione tua mihi maximè mirum vi- 65
debatur, te dicere, juriſconſultorum auctoritati obtemperari non oportere. Quod ego, tametſi non nunc primùm, neque in hac cauſa ſolùm audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur. nam ceteri tum ad iſtam hortationem decurrunt, cùm ſe in cauſa putant habere æquum & bonum, quod defendant. ſi contrà verbis & litteris, & (ut dici ſolet) ſummo jure contenditur: ſolent ejuſmodi iniquitati boni, & æqui nomen, dignitatemque opponere. Tum illud, [36] quod

---

31. *Cùm hoc ſibi propoſuerint, ut ſive me tu &c.*] Quæ Lambinus heic infercit, non inveni in Pall. & puto nuſpiam gentium ſcripta. *Grut.*

32. *Verba ſubtiliter exquiri omnia noluerunt.*] Excludere nolui vocem *ſubtiliter* repertam in Pal. ſec. & Turingico. facit enim mirè ad ſententiam. *Idem.*

33. *Non quod idem ſit ſervulus unus.*] Dictionem *unus* admovi auctoritate codicis jam laudati Turing. *Idem.*

34. *Quod inermes armati judicarentur.*] Pal. ſec. *inermi*, veteri declinatione. plus quam ineptit heic Lambinus, cum aſſeverat ſine dubio legendum, *quod armatus armati jud.* Idem.

35 *Atque auctoritate retinetur.*] Fortè, inquit Lambiniana, *continetur* ex ſuperfluo. *retinere* enim eſt comprehendere, ne elabi poſſit. unde *retinacula* ſed pudet toties inhærere conjecturis Grammatelli illius. talis enim re vera erat, quamvis nomen à ſe ſperneret longiſſimè. ita mox hortationem mutat in *orationem*, ſtultiſſimè. *Idem.*

36. *Quod*

[36] quod dicitur, SIVE, NIBE, irrident: tum aucupia verborum, & litterarum tendiculas in invidiam vocant: tum vociferantur, ex æquo & bono, non ex callido, verſutoque jure rem judicari oportere: ſcriptum ſequi, calumniatoris eſſe: boni judicis, voluntatem ſcriptoris, auctoritatemque defendere.

66 In iſta verò cauſa, cùm tu ſis is, qui te verbo, litteraque defendas: cùm tuæ ſint hæ partes, unde dejectus es? an inde, quò prohibitus es accedere? ejectus es, non dejectus. cùm tua ſit hæc oratio, Fateor, me homines coëgiſſe: fateor, armaſſe: fateor, tibi mortem eſſe minitatum: fateor, hoc interdicto prætoris vindicari, ſi voluntas & æquitas valeat: ſed ego invenio in interdicto verbum unum, ubi delitefcam: non
24 dejeci te ex eo loco, quem in locum prohibui ne venires. In iſta defenſione accuſas eos, qui conſuluntur, quòd æquitatis cenſeant rationem, non verbi, haberi oportere?

67 Et hoc loco Scævolam dixiſti cauſam apud centumviros non tenuiſſe: quem ego antea commemoravi, quòd idem faceret, quod tu nunc (tametſi ille in aliqua cauſa faciebat, tu in nulla facis) tamen probaſſe nemini quod defendit, quia verbis oppugnare æquitatem videbatur. Cùm id miror, te hoc in hac re, alieno tempore, & contrà, quàm iſta cauſa poſtulaſſet, defendiſſe: tum illud vulgò in judiciis, & nonnumquam ab ingenioſis hominibus defendi, mihi mirum videri ſolet, nec juriſconſultis concedi, nec jus civile in cauſis ſemper valere oportere.

68 Nam qui hoc diſputant, ſi id dicunt, non rectè aliquid ſtatuere eos, qui conſulantur: non hoc debent dicere, juri civili, ſed hominibus ſtultis, obtemperari non oportere. ſin illos rectè reſpondere concedunt, & aliter judicari dicunt oportere, male judicari oportere dicunt. neque enim fieri poteſt, ut aliud judicari de jure, aliud reſponderi oporteat: nec ut quiſquam juris numeretur peritus, qui id ſtatuat eſſe jus, quod non oporteat judicari.

69 At eſt aliquando contrà judicatum. Primùm utrùm rectè, an perperam? ſi rectè: id fuit jus, quod judicatum eſt. ſin aliter: non dubium eſt, utrùm judices, an juriſconſulti vituperandi ſint. deinde ſi de jure vario quippiam judicatum eſt: non potius contra juriſconſultos ſtatuunt, ſi aliter pronuntiatum eſt, ac Mucio placuit, quàm ex eorum auctoritate, ſi, ut Manilius ſtatuebat, ſic eſt judicatum. Etenim ipſe Craſſus non ita cauſam apud centumviros egit, ut contra juriſconſultos diceret: ſed ut hoc doceret, illud, quod Scævola defendebat, non eſſe juris: & in eam rem non ſolùm rationes afferret, ſed etiam Q. Mucio, ſocero ſuo, multiſque peritiſſimis hominibus auctoribus uteretur.

25 Nam qui jus civile contemnendum putat, is vincula revel-
70 lit non modò judiciorum, ſed etiam utilitatis, vitæque communis. qui autem interpretes juris vituperat: ſi imperitos juris eſſe dicit; de hominibus, non de jure civili detrahit. ſin peritis non putat eſſe obtemperandum: non homines lædit, ſed leges, ac jura labefactat. Quod vobis venire in mentem profectò neceſſe eſt; nihil eſſe in civitate tam diligenter, quàm jus civile, retinendum. etenim, hoc ſublato, nihil eſt, quare exploratum cuiquam poſſit eſſe, quid ſuum, aut quid alienum ſit: nihil eſt, quod æquabile inter omnes, atque unum omnibus eſſe poſſit.

71 Itaque in ceteris controverſiis, atque judiciis, cùm quæritur, aliquid factum, necne ſit: verum, an falſum proferatur: & fictus teſtis ſubornari ſolet, [37] & imponi falſæ tabulæ: nonnumquam, honeſto, ac probabili nomine, bono viro, judici, error objici: improbo facultas dari, ut, cùm ſciens perperam judicarit, teſtamentum, aut tabulas ſecutus eſſe videatur. In jure nihil eſt ejuſmodi, recuperatores. non tabulæ falſæ, non teſtis improbus: denique nimia iſta, quæ dominatur in civitate, potentia, in hoc ſolo genere quieſcit: quid agat, quomodo aggrediatur judicem, quà denique digitum proferat, non habet.

[38] Illud enim poteſt dici judici ab aliquo non tam verecun- 72
do homine, quam gratioſo: Judica hoc factum eſſe, aut numquam eſſe factum, vel cogitatum: crede huic teſti: has comproba tabulas. Hoc non poteſt: cui filius agnatus ſit, ejus teſtamentum non eſſe ruptum, judica: quod mulier ſine tutore auctore promiſerit, deberi. non eſt aditus ad hujuſmodi res neque potentiæ cujuſquam, neque gratiæ. denique, quo majus hoc, ſanctiuſque videatur, ne pretio quidem corrumpi judex in ejuſmodi cauſa poteſt.

Iſte veſter teſtis, qui auſus eſt dicere, FECISSE VIDERI EVM, 73
de quo ne cujus rei argueretur quidem, ſcire potuiſſet, ipſe numquam auderet judicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixiſſet. O rem præclaram, vobiſque ob hoc retinendam, recuperatores! Quod enim eſt jus civile? quod ne- 26
que inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia poſſit. quod ſi non modò oppreſſum, ſed etiam deſertum, aut negligentius adſervatum erit; nihil eſt, quod quiſquam ſeſe habere certum, aut à patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur.

Quid enim refert, ædes, aut fundum relictum à patre, aut 74
aliqua ratione habere bene partum, [39] ſi incertum ſit, quæ cùm omnia tua, jure mancipii ſint, ea poſſiſne retinere? ſi parum ſit communitum jus? ſi civili, ac publica lege contra alicujus gratiam teneri non poteſt? Quid, inquam, prodeſt, fundum habere, ſi, quæ decentiſſimè deſcripta à majoribus jura finium, poſſeſſionum, aquarum, itinerumque ſunt, hæc perturbari aliqua ratione, commutarique poſſunt? Mihi credite: major hereditas venit, unicuique veſtrûm in iiſdem bonis, à jure, & à legibus, quàm ab iis, à quibus illa ipſa bona relicta ſunt. nam, ut perveniat ad me fundus, teſtamento alicujus fieri poteſt: ut retineam quod meum factum ſit, ſine jure civili non poteſt. Fundus à patre relinqui poteſt. at uſucapio fundi, hoc eſt, finis ſollicitudinis, ac periculi litium, non à patre relinquitur, ſed à legibus. Aquæductus, hauſtus, iter, actus, à patre: ſed rata auctoritas harum rerum omnium à jure civili ſumitur.

Quapropter non minùs diligenter ea, quæ à majoribus ac- 75
cepiſtis, publica patrimonia juris, quàm privatæ rei veſtræ retinere debetis: non ſolùm quòd hæc jure civili ſepta ſunt; [40] ſed etiam quòd patrimonium unius incommodo dimittitur:
jus amitti non poteſt ſine magno incommodo civitatis. In 27
hac ipſa cauſa, recuperatores, ſi hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, dejectum eſſe eum, quem vi, armatis hominibus, pulſum, fugatumque eſſe conſtet: Cæcina rem non amittet, quam ipſam animo forti, ſi tempus ita ferret, amitteret: in poſſeſſionem in præſentia non reſtituetur: nihil amplius:

Populi Romani cauſa, civitatis jus, bona, fortunæ, poſſeſ- 76
ſioneſque in dubium, incertumque revocabuntur: veſtra auctoritate hoc conſtituetur, hoc præſcribetur: quicum tu poſthac de

36. *Quod dicitur*, SIVE, NIBE, *irrident.*] Hæc eſt lectio Pall. duorum, item aliorum mſſ. ut dudum monuerunt Hotomanus, Manutius, ſed neuter ſeſe inde expediit: fecit Gulielmius; dudumque prodidit ad Aſinariam Plauti cap. 9. *Nibe* ſcriptum pro *Nive*, ἀρχαϊκῶς, ut mille locis in Pandectis Florent. reſpicit autem ad formulas ſponſionum, quarum initium, SI, SIVE, NI, NIVE. quod infinitis exemplis palam fecit Barnabas ille Briſſonius lib. V de Formulis, &c. qui conſulatur. *Grut.*

37. *Et imponi falſæ tabulæ.*] Lambinus *interponi*, ſed à conjectura Hotomani, contra libros vett. quemadmodum paullò poſt admiſit ejuſdem divinatoris hariolationem, *teſtimonium*, pro *teſtamentum*. Idem.

38. *Illud enim poteſt dici judici.*] Erfurd. & Pal. ſec. *pro te eſt dici*, fuerat olim *pote eſt* Gulielmius. *Idem.*

39. *Si incertum ſit, quæ cum omnia tua &c.*] Mordicus retinui vulgatam, Palatinis noſtris ſuſtentatam. nam Manutii ac Lambini ſuppoſita, nihil habent certi. Hotomanus tentabat, *ſit quæ tua communi jure mancipi ſint.* & certum quidem eſt legendum, *mancipi.* ſed quis intruſit illa alia? Gulielmius putabat extrito *quæ*, conſtare lectionem. *Idem.*

40. *Sed etiam quod patrimonium.*] Sic edidi exiſtimans rem indignam committi ab prioribus editionibus, dum exhibent *ſunt etiam*, lapſum typorum, ut ſuſpicor, in Gruteriana temere retinentes. *Gronov.*

41. *Tum*

de poſſeſſione contendes, eum, ſi ingreſſum modò dejeceris, in prædium reſtituas oporrebit: ſin autem ingredienti, cum armata multitudine obvius fueris, & ita venientem repuleris, fugaris, averteris: non reſtitues. [41] tum ſtatueritis vim in cæde ſolùm, non etiam in animo: niſi cruor appareat, vim non eſſe factam: injuriarum delictum eſſe, qui prohibitus ſit, niſi ex eo loco, ubi veſtigium impreſſerit, dejici neminem poſſe.

77 Juris igitur retineri ſententiam, & æquitatem plurimùm valere oportere; an verbo, ac littera jus omne torqueri; vos ſtatuite, recuperatores, utrum utilius eſſe videatur. Hoc loco, percommodè accidit, quòd non adeſt is, qui paullo ante affuit, & adeſſe nobis frequenter in hac cauſa ſolet, vir ornatiſſimus, C. Aquillius. nam ipſo præſente, de virtute ejus, & prudentia timidiùs dicerem, quòd & ipſe pudore quodam afficeretur ex ſua laude, & me ſimilis ratio pudoris a præſentis laude tardaret. cujus auctoritati dictum eſt ab illa cauſa concedi nimiùm non oportere. Vereor, de tali viro ne plus dicam, quam vos aut ſentiatis, aut apud vos commemorari velitis.

78 Quapropter hoc dicam, numquam ejus auctoritatem nimiùm valere, cujus prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perſpexerit: qui juris civilis rationem numquam ab æquitate ſejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem ſuam populo Romano promptam, expolitamque præbuerit: qui ita juſtus, & bonus vir eſt, ut natura, non diſciplina conſultus eſſe videatur: ita peritus, ac prudens, ut ex jure civili, non ſcientia ſolùm quædam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum eſt ingenium, ita prompta fides, ut, quidquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire ſentias.

79 Quare permagnam initis à nobis gratiam, [42] cùm eum auctorem noſtræ defenſionis eſſe dicitis. Illud autem miror, cur vos aliquid contra me ſentire dicatis, cùm eum auctorem vos pro me appelletis; noſtrum nominetis. verumtamen quid ait iſte noſter auctor? [43] Omnibus, quidquid verbis actum, pro-
28 nuntiatumque ſit, [46] convenit. Ego ex iſto genere conſultorum non nominem, ut opinor, iſtum ipſum, [45] quo nos auctore rem iſtam agere, & defenſionem cauſæ conſtituere vos dicitis. qui cùm iſtam diſputationem mecum ingreſſus eſſet, non poſſe probari quemquam eſſe dejectum, niſi ex eo loco, in quo fuiſſet: rem, & ſententiam interdicti mecum facere fatebatur; verbo me excludi dicebat: à verbo autem poſſe recedi non arbitrabatur.

80 Cùm exemplis uterer multis, [46] etiam illa materia æquitatis, ab verbo & ab ſcripto, plurimis ſæpe in rebus, jus, & æqui, bonique rationem eſſe ſejunctam: ſemperque id valuiſſe plurimùm, quod in ſe auctoritatis habuiſſet, æquitatiſque plurimum? conſolatus eſt me, & oſtendit, in hac ipſa cauſa nihil eſſe, quòd laborarem. nam verba ipſa ſponſionis facere mecum, ſi vellem diligenter attendere. Quonam, inquam, modo? Quia certè, inquit, dejectus eſt Cæcina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: ſi non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certè, unde fugit. Quid tum? Prætor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus eſſet, eò reſtitueretur, hoc eſt, quicumque is locus eſſet, unde dejectus eſſet. Æbutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum eſſe Cæcinam, is, quo modo ſe reſtituiſſe dixit, neceſſe eſt malè fecerit ſponſionem.

81 Quid eſt, Piſo? placet tibi pugnare verbis? placet cauſam juris, & æquitatis, & non noſtræ poſſeſſionis, ſed omnino poſſeſſionum omnium, conſtituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod à majoribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum eſt, dignum eſſet: oſtendi, id verum, id æquum, id utile omnibus eſſe, ſpectari, quo conſilio, & qua ſententia, non, quibus quidque verbis eſſet actum. Tu me ad verbum vocas? non antè venio, quàm recuſaro. nego oportere, nego obtineri poſſe, nego ullam rem eſſe, quæ aut comprehendi ſatis, aut caveri, aut excipi poſſit, ſi aut præterito aliquo verbo, aut ambiguè poſito, ſententia, & re cognita, non id, quod intelligitur, ſed id, quod dicitur, valebit.

Quoniam ſatis recuſavi: venio jam quò vocas. quæro abs te, 29
ſimne dejectus, non de Fulciniano fundo: (neque enim præ- 82
tor, ſi ex eo fundo eſſem dejectus, ita me reſtitui juſſit: ſed eò, unde dejectus eſſem) ſum ex proximo vicini fundo dejectus, qua adibam ad iſtum fundum: ſum de via: ſum certè alicunde, ſive de privato, ſive de publico. eò reſtitui ſum juſſus. reſtituiſſe te dixiſti. [47] nego me ex decreto prætoris reſtitutum eſſe. Quid ad hæc dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio; aut noſtro, defenſio tua conficiatur, neceſſe eſt.

Si ad interdicti ſententiam confugis, &, de quo fundo 83
actum ſit tum, cum Æbutius reſtituere jubebatur, id quærendum eſſe dicis, neque æquitatem rei, verbi laqueo capi putas oportere: in meis caſtris, præſidiiſque verſaris. mea, mea eſt iſta defenſio: ego hoc vociferor: ego omnes homines, deoſque teſtor, cùm majores vim armatam nulla juris defenſione texerint, non veſtigium ejus, qui dejectus ſit: ſed factum illius, qui dejecerit, in judicium venire: dejectum eſſe, qui fugatus ſit: vim eſſe factam, cui periculum mortis ſit injectum.

Iſtum locum fugis, & reformidas? & me ex hoc, ut ita di- 84
cam, campo æquitatis ad iſtas verborum anguſtias, & ad omnes litterarum angulos revocas? in iis ipſis intercludêre inſidiis, quas mihi conaris opponere. Non dejeci, ſed ejeci. Peracutum hoc tibi videtur. hic eſt mucro defenſionis tuæ. in eum ipſum cauſa tua incurrat, neceſſe eſt. Ego enim tibi refero, ſi non ſum ex eo loco dejectus, quò prohibitus ſum accedere: at ex eo ſum dejectus, quò acceſſi, unde fugi. Si prætor non diſtinxit locum, quò me reſtitui juberet, & reſtitui juſſit: non ſum ex decreto reſtitutus.

Velim, recuperatores, hoc totum, ſi vobis verſutius, quàm 85
mea conſuetudo defendendi fert, videbitur, ſic exiſtimetis: primùm alium, non me, excogitaſſe: deinde hujus rationis non modò non inventorem, ſed ne probatorem quidem eſſe me: idque me non ad meam defenſionem attuliſſe, ſed illorum defenſioni retuliſſe: me poſſe pro meo jure dicere, [48] neque in hac re, quam ego protuli, quæri oportere, quibus verbis prætor interdixit, ſed de quo loco ſit actum, cùm interdixit: neque in vi armatorum ſpectari oportere, in quo loco ſit facta vis, verùm ſitne facta: te verò nullo modo poſſe defendere, in qua re tu velis, verba ſpectari oportere: in qua re nolis, non oportere.

Verumtamen ecquid mihi reſpondetur ad illud, quod antea 30
dixi, non ſolum re, & ſententia, ſed verbis quoque hoc in- 86
terdictum ita eſſe compoſitum, ut nihil commutandum videretur? Attendite diligenter, quæſo, recuperatores. Eſt enim veſtri ingenii, non meam, ſed majorum prudentiam cognoſcere. non enim ſum id dicturus, quod ego invenerim, ſed quod

41. *Tum ſtatueritis vim in cæde ſolùm, non etiam in animo: niſi cruor appareat, vim non eſſe factam &c.*] Sic quidem patrum ævo impreſſi. at primæ edd. accedunt membranis ſcriptis, in quibus, *res ſi eqnos veſtes ſi vim non in cæde ſolum ſed etiam in animo libidinis, niſi cruor app.* Lambinus heic archiatrum agit, ſuo ſibi ſuffragio. prudentior Hotomanus, qui contentus detexiſſe ulcus, tacet. quem ſequor. *Grut.*

42. *Cum eum auctorem noſtræ defenſionis &c.*] Non abii à ſcripta, & olim impreſſis, quæ plurifariam Lambinus violavit, interque alia illud *noſtræ, noſtrum noſter* mutavit in *veſtræ, veſtrum veſter*, nullorum librorum ſubnixus fiducia. *Idem.*

43. *Omnibus quidquid verbis actum.*] Pal. ille ſecundus, *quidque.* Idem.

44. *Convenit. Ego ex iſto genere conſultorum non nominem.*] Lectio mirè diſtorta. nihil tamen medentur noſtri, niſi quod Pal. ſec. *non neminem iſtum ipſum ut opinor.* P. Manutius edidit; *conveni ego ex iſto genere conſultorum non neminem.* neſcio an melius vulgato. *Idem.*

45. *Quo nos auctore &c. conſtituere vos dicitis.*] Ita editio prima, & aſtipulatur Pal. ſec. nam pr. *quo vos* ut vulgata. *Idem.*

46. *Etiam illa materia æquitatis.*] Nihil variant libri. acutè Hotomanus, *etiam illa me tuerer æquitate.* Idem.

47. *Nego me ex decreto prætoris.*] Sic Pall. & vetus editio, item Victoriana, tam heic quam mox infra, loco vulgati *edicto:* pro quo Lambinus repoſuit *interdicto*, ſatis licenter. *Idem.*

48. *Neque in hac re. &c.*] Pall. Erfurd. editio vetuſta, *neve.* Idem.

49. *In*

quod illos non fugerit. Cùm de vi interdicitur, duo genera cauſarum eſſe intelligebant, ad quæ interdictum pertineret: unum, ſi qui ex eo loco, in quo eſſet: alterum, ſi ab eo loco, quò veniret, vi dejectus eſſet: & horum utrumque, neque præterea quidquam, poteſt accidere, recuperatores.

87 Id adeò, ſi placet, conſiderate. Siqui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit. ſiqui mihi præſtò fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum, & me introire prohibuerit: non ex eo, ſed ab eo loco me dejecerit. Ad hæc duo genera rerum, unum verbum, quod ſatis declararet utraſque res, invenerunt: ut, ſive ex fundo, ſive à fundo dejectus eſſem, uno, atque eodem interdicto reſtituerer, UNDE TU. Hoc verbum, UNDE, utrumque declarat: & ex quo loco, & à quo loco. Unde dejectus eſt Cinna? ex urbe. Unde dejeciſti? ab urbe. Unde dejecti Galli? à Capitolio. Unde qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio.

88 Videtis igitur, hoc uno verbo ſignificari res duas, & ex quo, & à quo loco. Cùm autem eò reſtitui jubet, ita jubet: ut, ſi Galli à majoribus noſtris poſtularent, ut eò reſtituerentur, unde dejecti eſſent, & aliqua vi hoc aſſequi poſſent: non, opinor, eos [49] in cuniculum, quà aggreſſi erant, ſed in Capitolium reſtitui oporteret. hoc enim intelligitur. UNDE TU DEIECISTI, ſive ex quo loco, ſive à quo loco. EO RESTITUAS. hoc jam ſimplex eſt, in eum locum reſtituas: ſive ex hoc loco dejeciſti, reſtitue in hunc locum: ſive ab hoc loco, reſtitue in eum locum, non ex quo, ſed à quo dejectus eſt. Ut ſiqui ex alto, cùm ad patriam acceſſiſſet, tempeſtate ſubitò rejectus [50] optaret, ut, cùm eſſet à patria dejectus, eò reſtitueretur: hoc, opinor, optaret, ut, a quo loco depulſus eſſet, in eum ſe fortuna reſtitueret, non in ſalum, ſed in ipſam urbem, quam petebat: ſic, quoniam vim verborum neceſſariò ſimilitudine rerum aucupamur, [51] qui poſtulat, ut, à quo loco dejectus eſt, hoc eſt, unde dejectus eſt, eò reſtituatur.

31 Cùm verba nos eò ducunt, tum res ipſa hoc ſentire, atque
89 intelligere cogit. Etenim, Piſo, (redeo nunc ad illa principia defenſionis meæ) ſi quis te ex ædibus tuis vi, hominibus armatis dejecerit, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos uſi ſumus, perſequerêre. Quid? ſiqui jam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ageres? uterêre eodem interdicto. Cùm igitur prætor interdixerit, unde dejectus es, ut eò reſtituaris: tu hoc idem, quod ego dico, & quod perſpicuum eſt, interpretabere: cùm illud verbum, UNDE, in utramque rem valeat, eoque tu reſtitui ſis juſſus: tam te in ædes reſtitui oportere, ſi è veſtibulo, quàm ſi ex interiore ædium parte dejectus ſis.

90 Ut vero jam, recuperatores, nulla dubitatio ſit, ſive rem, ſive verba ſpectare vultis, quin ſecundum nos judicetis, exoritur hìc jam, obrutis rebus omnibus, & perditis, illa defenſio, eum dejici poſſe, qui tum poſſideat: qui non poſſideat, nullo modo poſſe. itaque, ſi ego ſim à tuis ædibus dejectus, reſtitui non oportere: ſi ipſe ſis, oportere. Numera, quam multa in iſta defenſione falſa ſint, Piſo: ac primùm illud attende, te jam ex illa ratione eſſe depulſum, quòd negabas quemquam dejici poſſe, niſi qui in eo loco fuerit. nunc, qui poſſideat, eum, etiam ſi non fuerit in eo loco, dejici poſſe concedis.

91 Cur ergo aut in illud quotidianum interdictum, UNDE ILLE ME VI DEIECIT, additur, CUM EGO POSSIDEREM: ſi dejici nemo poteſt, qui non poſſidet: aut in hoc interdictum, DE HOMINIBUS ARMATIS, non additur, ſi oportet quæri, poſſederit, necne? Negas dejici, niſi qui poſſideat. Oſtendo, ſi ſine armatis coactiſve hominibus dejectus quiſquam ſit, eum, qui fateatur ſe dejeciſſe, vincere ſponſione, ſi oſtendat, eum non poſſediſſe. Negas dejici, niſi qui poſſideat. Oſtendo ex hoc interdicto, DE ARMATIS HOMINIBUS, qui poſſit oſtendere non poſſediſſe eum, qui dejectus ſit, condemnari tamen ſponſionis neceſſe eſſe, ſi fateatur eſſe dejectum.

Dupliciter homines dejiciuntur: aut ſine coactis, armatiſve 32
hominibus, aut per ejuſmodi rationem, aut vim. Ad duas 92
diſſimiles res duo dejuncta interdicta ſunt. In illa vi quotidiana non ſatis eſt poſſe docere ſe dejectum, niſi oſtendere poſſit, cùm poſſideret, tum dejectum. ne id quidem ſatis eſt, niſi docet ita ſe poſſediſſe, ut nec vi, nec clam, nec precariò poſſederit. Itaque is, qui ſe reſtituiſſe dixit, magna voce ſæpe confiteri ſolet, ſe vi dejeciſſe: verùm illud addit, Non poſſidebat: vel etiam, cùm hoc ipſum conceſſit, vincit tamen ſponſione, ſi planum facit, ab ſe illum aut vi, aut clam, aut precariò poſſediſſe.

Videtiſne, quot defenſionibus eum, [52] qui ſine armis, ac 93 multitudine vim fecerit, uti poſſe majores voluerunt? hunc verò, qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad cædem confugerit, nudum in cauſa, deſtitutumque videtis: ut, qui armatus de poſſeſſione contendiſſet, inermis planè de ſponſione certaret. Ecquid igitur intereſt, Piſo, inter hæc interdicta? ecquid intereſt, utrùm hoc additum, Cùm A. Cæcina poſſederit, necne? ecquid te ratio juris, ecquid interdictorum diſſimilitudo, ecquid auctoritas majorum commovet? Si eſſet additum: de eo quæri oporteret. additum non eſt: tamen oportebit?

Atque ego in hoc Cæcinam non defendo. poſſedit enim 94 Cæcina, recuperatores: & id, tametſi extra cauſam eſt, percurram tamen brevi, ut non minùs hominem ipſum, quàm jus commune defenſum velitis. Cæſenniam poſſediſſe propter uſumfructum non negas. [53] qui colonus habuit conductum de Cæſennia fundum, cùm idem ex eadem conductione fuerit in fundo, dubium eſt, quin, ſi Cæſennia tum poſſidebat, cùm erat colonus in fundo, poſt ejus mortem heres eodem jure poſſederit? deinde ipſe Cæcina, cùm circuiret prædia, venit in iſtum fundum: rationes à colono accepit. ſunt in eam rem teſtimonia.

Poſtea cur, Æbuti, de iſto potius fundo, quàm de alio, ſi 95
quem habes, Cæcinæ denuntiabas, ſi Cæcina non poſſidebat? Ipſe porrò Cæcina cur ſe moribus deduci volebat: idque tibi de amicorum, etiam de ipſius C. Aquillii ſententia reſponderat? At enim Sulla legem tulit. Ut nihil de illo tempore, ni- 33
hil de calamitate reipublicæ querar, hoc tibi reſpondeo: adſcripſiſſe eundem Sullam in eandem legem, SI QUID IUS NON ESSET ROGARI, EIUS EA LEGE NIHILUM ROGATUM. Quid eſt, quod jus non ſit, [54] quod populus jubere, aut vetare non poſſit? Ut ne longius abeam, declarat iſta adſcriptio eſſe aliquid. nam, niſi eſſet, hoc in omnibus legibus non adſcriberetur.

Sed quæro abs te, puteſne, ſi populus juſſerit, me, tuum, 96 aut item, te, meum ſervum eſſe: id juſſum, ratum, atque firmum futurum. Perſpicis hoc nihil eſſe, [55] ut in ceteris, quæ rogavit. Primùm illud concedis, non, quidquid populus juſſerit, ratum eſſe oportere. deinde nihil rationis affers, quamobrem, ſi libertas adimi nullo modo poſſit, civitas poſſit. nam & eo-

49. *In cuniculum, qua aggreſſi erant.*] Si modo id actum vere fuit, aut actum fuiſſe crediderit & alicunde cognoverit Tullius. Nam ab illis, quos habemus, auctoribus non tales deſcribuntur iſti Galli, ut vehementer talium aſtuum peritos quis poſſit opinari; & in hac munitione id eveniſſe omnino refert nullus. Unde olim ad Livii librum v dixi me ſuſpicari *in colliculum.* Gronov.

50. *Optaret, ut cùm eſſet à patria dejectus, eò reſtitueretur.*] Lambinus publicavit, *optaret ut unde eſſet dejectus, eò reſtitueretur: hoc optaret, ut cum eſſet, &c.* tanquam ſi Ciceronis ea eſſent, cum provenerint de timidâ conjecturâ Hotomani. tota hac oratione intolerabilis eſt protervia Monſtrolienſis hujus, & jactat tamen veſtigia manu exaratorum codicum. *Gruter.*

51. *Qui poſtulat &c.*] Repræſentamus quod erat in editionibus antiquis. cui accedunt Pall. nam Hotomani Lambinique ſupplementa, non curo. *Idem.*

52. *Qui ſine armis ac multitudine.*] Editi vetuſtè & Palatini excludunt illud *ſine.* Idem.

53. *Qui colonus habuit conductum.*] Pal. ſec. *quoniam,* quod heic ſanè aptius. *Idem.*

54. *Quod populus jubere*] Mſſ noſtri & olim excuſi *quo.* *Idem.*

55. *Et in ceteris quæ rogavit.*] Petrus Victorius habet. *& fateris, ſed qui primum &c.* Eropius ad mſſ. & vett. edd. in quibus, *& ea teris*

& eodem modo de utraque re traditum nobis eſt: &, ſi ſemel civitas adimi poteſt, retineri libertas non poteſt. Quî enim poteſt jure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?

97 Atque ego hanc adoleſcentulus cauſam cùm agerem contra hominem diſertiſſimum noſtræ civitatis Cottam, probavi. Cùm Arretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemviris religionem injeciſſet, non poſſe ſacramentum noſtrum juſtum judicari, quòd Atretinis adempta civitas eſſet, & ego vehementiùs contendiſſem, civitatem adimi non potuiſſe: decemviri prima actione non judicaverunt: poſtea, re quæſita, & deliberata, ſacramentum noſtrum juſtum judicaverunt. Atque hoc, & contrà dicente Cotta, & Sulla vivo, judicatum eſt. Jam verò in ceteris, ut omnes, qui in eadem cauſa ſunt, & lege agant, & ſuum jus perſequantur, & omnes jure civili, ſine cujuſquam aut magiſtratus, aut judicis, aut periti hominis, aut imperiti dubitatione, utantur, quid ego commemorem? dubium nemini veſtrûm eſt.

98 Certè quæri hoc ſolere me non præterit (ut ex me ea, quæ tibi in mentem non veniunt, audias) quemadmodum, ſi civitas adimi non poſſit, in colonias Latinas ſæpe noſtri cives profecti ſint. Aut ſua voluntate, aut legis multa profecti ſunt: quam multam ſi ſufferre voluiſſent, tum manere in civitate
34 potuiſſent. Quid? quem pater patratus dedidit: aut ſuus pater, populuſve vendidit, quo is jure amittit civitatem? Ut religione civitas ſolvatur, civis Romanus traditur: qui cùm eſt acceptus, eſt eorum, quibus eſt deditus; ſi non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram cauſam, & jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem in ſuam poteſtatem ſuſceperat, ex poteſtate dimittit.

99 Jam populus cùm eum vendidit, qui miles factus non eſt, non adimit ei libertatem: ſed judicat, non eſſe eum liberum, qui, ut liber ſit, adire periculum noluit. cùm autem incenſum vendit, hoc judicat; cùm is, qui in ſervitute juſta fuerit, cenſu liberetur, eum, qui, cùm liber eſſet, cenſeri noluerit, ipſum ſibi libertatem abjudicaſſe. Quòd ſi maximè iiſce rebus adimi libertas, aut civitas poteſt; non intelligunt qui hæc commemorant, ſi per has rationes adimi majores poſſe voluerunt, alio modo noluiſſe?

100 Nam, ut hæc ex jure civili protulerunt, ſic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas, aut libertas erepta ſit. Nam quod ad exilium attinet, perſpicuè intelligi poteſt, quale ſit. Exilium enim, non ſupplicium eſt, ſed perfugium, portuſque ſupplicii. nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eò ſolum vertunt; hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperietur, ut apud ceteras civitates, maleficium ullum exſilio eſſe multatum. ſed cùm homines, vincula, neces, ignominiaſque vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ; confugiunt, quaſi ad aram, in exſilium: qui ſi in civitate legis vim ſubire vellent; non priùs civitatem, quàm vitam amitterent: quia nolunt; non adimitur his civitas, ſed ab his relinquitur, atque deponitur. Nam, cùm ex noſtro jure duarum civitatum nemo eſſe poſſit, tum amittitur hæc civitas denique, cùm is, qui profugit, receptus eſt in exſilium, hoc eſt, in aliam civitatem.

Non me præterit, recuperatores, tametſi de hoc jure multa 35
præterea, tamen me longiùs prolapſum eſſe, quam ratio ve- 101
ſtri judicii poſtularit. Verum id feci, non quòd vos in hac cauſa hanc defenſionem deſiderare arbitrarer, ſed ut omnes intelligerent, nec ademptam cuiquam civitatem eſſe, nec adimi poſſe. Hoc cùm eos ſcire volui, quibus Sulla voluit injuriam facere, tum omnes ceteros novos, vetereſque cives. neque enim ratio afferri poteſt, cur, ſi cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquiſſimis civibus poſſit.

Nam ad hanc quidem cauſam nihil hoc pertinuiſſe, primùm 102
ex eo intelligi poteſt, quòd vos ea de re judicare non debetis: deinde quòd Sulla ipſe ita tulit de civitate, ut non ſuſtulerit horum nexa, atque hereditates. jubet enim eodem jure eſſe, quo fuerint Ariminenſes: quos quis ignorat duodecim coloniarum fuiſſe, & à populo Romano hereditates capere potuiſſe? Quòd ſi adimi civitas A. Cæcinæ lege potuiſſet, magis illam rationem tamen omnes boni quæreremus, quemadmodum ſpectatiſſimum, prudentiſſimumque hominem, ſummo conſilio, ſumma virtute, ſumma auctoritate domeſtica præditum, levatum injuria, civem retinere poſſemus, quàm uti nunc, cùm de jure civitatis nihil potuerit deperdere, quiſquam exſiſtat, niſi tui, Sexte, ſimilis & ſtultitia, & impudentia, qui huic civitatem ademptam eſſe dicat.

Qui quoniam, recuperatores, ſuum jus non deſeruit, neque 103
quicquam illius audaciæ, petulantiæque conceſſit; derelinquo jam communem cauſam, populique Romani jus in veſtra fide, ac religione depono. Is homo ita ſe probatum vobis, veſtri- 36
que ſimilibus ſemper voluit, ut id non minùs in hac cauſa laborarit: nec contenderit aliud, quam ne jus ſuum diſſolutè relinquere videretur: nec minùs vereretur, ne contemnere Æbutium, quam ne ab eo contemptus eſſe exiſtimaretur.

Quapropter ſiquid extra judicium eſt, quod homini tribuen- 104
dum ſit: habetis hominem ſingulari pudore, virtute cognita, & ſpectata fide, ampliſſimum, Etruriæ nomine totius, in utraque fortuna cognitum multis ſignis & virtutis, & humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offendendum ſit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui ſe homines coegiſſe fateatur. Sin, hominibus remotis, de cauſa quæritis: cùm judicium de vi ſit: is, qui arguitur, vim ſe hominibus armatis feciſſe fateatur: verbo ſe, non æquitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipſum ereptum eſſe videatis: auctoritatem ſapientiſſimorum hominum facere nobiſcum: in judicium non venire, utrum Cæcina poſſederit, necne: tamen doceri poſſediſſe: multo etiam minùs quæri, [56] A. Cæcinæ fundus ſit, necne: me tamen idipſum docuiſſe, fundum eſſe Cæcinæ: cùm hæc ita ſint, ſtatuite quid vos tempora reipublicæ de armatis hominibus, quid illius confeſſio de vi, quid noſtra deciſio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut judicetis.

ris quæ inter primum &c. Grut.

56. *A. Cæcinæ fundus ſit.*] Buchananus conjecerat *A Cæcinæ fundus ſit*, & heic & paullò poſt. quod recepit in contextum Lambinus. ſed emendationem hanc refellit Hotomanus lib. 11 Obſervat. cap. 19. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS

[1] PRO

LEGE MANILIA,

SEU

De imperatore Pompejo deligendo, ad populum.

ORATIO TERTIADECIMA.

1 QUAMQUAM mihi ſemper frequens conſpectus veſter, multo jucundiſſimus; hic autem locus, ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci [2] contingere auderem; ſtatueremque, nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtria, afferri oportere: omne meum tempus [3] amicorum temporibus tranſmittendum putavi.

3 Ita neque [4] hic locus, vacuus umquam ab iis, qui veſtram cauſam defenderent: & meus labor in privatorum periculis caſtè, integreque verſatus, ex veſtro judicio fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus ſum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præſcriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos [5] honoribus mandandis eſſe voluiſtis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi uſu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, [6] & ſiquid auctoritatis in me eſt, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & ſiquid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimum, qui ei quoque rei fructum ſuo judicio tribuendum eſſe cenſuerunt.

Atque illud in primis mihi lætandum jure eſſe video, quòd in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſa talis oblata eſt, in qua oratio deeſſe nemini poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeji ſingulari, eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quàm principium invenire. ita mihi non tam copia, quàm modus in dicendo quærendus eſt.

Atque, ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa ducitur: bellum grave, & periculoſum veſtris vectigalibus, atque ſociis, à duobus potentiſſimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane; quorum alter [a] relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis, honeſtiſſimis viris, afferuntur ex Aſia quotidie litteræ, quorum magnæ res [b] aguntur, in veſtris vectigalibus [c] exercendis [d] occupatæ: qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, cauſam reipublicæ periculaque rerum ſuarum detulerunt: 2 4

[e] Bithyniæ, quæ [7] nunc veſtra provincia eſt, vicos exuſtos eſſe complures: regnum Ariobarzanis, [f] quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe [8] in hoſtium poteſtate: [g] Lucullum, magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere: [h] [9] huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: [i] unum ab omnibus ſociis, & civibus ad id bellum imperatorem depoſci, atque expeti: eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem. 5

Cauſa quæ ſit, videtis: nunc, quid agendum ſit, conſiderate. [k] Primum mihi videtur de genere belli: deinde de magnitudine: tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. [10] Genus d

SCHOLIASTES.

FINIT ROSCIANA
INCIPIT POMPEIANA

...Lucullus. & dum perſequitur. adiit multas civitates & præda plenis. ab hoc ergo Tigranes inimicus factus populo Romano.

a *Relictus.*] Quod eum voluntate reliquerit eum poſſit occidere.

b *Aguntur.*] Periclitantur.

c *Exercendis.*] Contra exigendis.

d *Occupatae.*] Fatigate

e *Bithiniae quae.*] Bithinia antea a Nicomede rege tenebatur. iſte mortuus eſt inteſtatus. pervenit ergo regnum ejus ad populum Romanum. miſit ergo populus Romanus ad regnum illud tenendum Ariobarzanen.

f *Quod finitimum eſt.*] Quod (in MS. additur *ne*, ſed duabus lineis inductum) inter Armeniam & Aſiam jacet.

g *Lucullum magnis rebus.*] Lucullus miſſus eſt bellaturus contra Mithridatem. victoriam perdidit.

h *Huic qui ſucceſſit.*] Grabrionem dicit quod ſatis debilis fuerit.

i *Unum ab omnibus.*] Pompejum dicit. Virgilius. Et petiere ſibi & voluere adjungere gentes.

k *Primum mihi videtur.*] Diviſio. partitio finit narrationem. ab hoc capite incipiunt argumenta.

---

1. *Pro L. Manilia.*] Palatinis ferè omnibus, item Vuerdenſi, Erſurdenſi, Hittorpiano, è quibus ſubſidia ſibi quæſivit Gulielmius, præſcribitur, *de imperio, ſeu de laudibus Gn. Pompeji.* & ita laudant etiam Grammatici. neque novum uni orationi duos eſſe titulos. *Grut.*

2. *Contingere debere.*] Sic Pall. ſex ſeptem omneſque editi, certè originis ultimæ. neque enim animus fuit, inſpicere poſterius natas editiones. Gulielmius tamen malebat è Vuerd. *attingere.* Idem.

3. *Amicorum temporibus tranſmittendum.*] Inclinat Lambinus legere *tribuendum*; additque idem viſum Hotomano; ſed errat. hic enim interpretamenti loco poſuit, non etiam ut quid mutaret. adeantur commentaria ejus. *Idem*

4. *Hic locus vacuus unquam ab iis &c.*] Lambinus admonuit requiri *fuit.* & verò id inſeruit Gulielmius è ſuis libris ante *unquam.* ſed enim cùm edd. omn. cùm Pall. ſex eo careant, ei non obtempero. *Idem.*

5. *Honoribus mandandis eſſe voluiſtis.*] Hæc eſt quidem lectio Fabriciani cod. ſi non fallit Lambinus, faceturque reſtare in ſuis Gulielmius: verumenimverò Pall. omn. & editi priſci ſervant *mandandum.* ſtat pro altera Muretus lib. XIX Var. cap. 20. *Idem.*

6. *Et ſi quid &c.*] Tota hæc periodus debita libris Belgicis, atque Turingicis. Italicis noſtris ſeptem, tota exſulat, requiri tamen nemo non videt. *Idem.*

7. *Nunc veſtra provincia.*] Ita paſſim libri ſcripti: neque aliter ferè loquitur tota hac oratione. vulgata *noſtra.* Idem.

8. *In hoſtium poteſtate.*] Andr Schottus noſter lib. 1 cap. 6 Nodor. Cic. contendit legendum *poteſtatem.* & ſic ſanè infra locutum cap. 12 ipſe prodidit Agellius lib. 1 Noct. Attic. cap. 7. *Idem.*

9. *Huic qui ſuccurrerit.*] Gulielmiani tres, *ſucceſſerit*: quod etſi ei non placuerit; mihi tamen diſplicere non poteſt. alterum nihilominus reſtat in edd. & Pall. omnibus, neque temerè eſt eliminandum, quamvis eò inclinet Modius noſter Epiſtola XCVII Novantiquorum. *Idem.*

10. *Genus eſt enim ejuſmodi.*] Pall. nihil variant. at Vuerdenſe exemplar addit, *belli hujuſmodi.* Hittorpii Colonienſe, *Genus eſt ejus belli.* quod mihi placet; utique cum & Turingicus habeat item illud *belli.* Gulielmius malebat, *Genus eſt ejus belli hujuſmodi.* ut ut ſit, ἀ-ἀιτιολογία heic non nimis convenit. *Idem.*

11. Ai-

nus eſt enim ejuſmodi, quòd maximè veſtros animos excitare, [11] atque inflammare debet. in quo [l] agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus, cùm magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro qua multa majores veſtri magna, & gravia bella geſſerunt: [m] aguntur certiſſima populi Romani vectigalia, & maxima: quibus amiſſis; & [n] pacis ornamenta, & [o] ſubſidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, [12] quibus eſt & à vobis, & ipſorum, & reipublicæ cauſa conſulendum.

3 Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atque avidi laudis fuiſtis, delenda vobis eſt illa macula, [p] Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta: quæ penitus jam inſedit, [13] atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, tota Aſia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque [14] una litterarum ſignificatione cives Romanos necandos, trucidandoſque denotavit, non modò adhuc pœnam nullam, ſuo dignam ſcelere ſuſcepit, ſed ab illo tempore annum jam tertium & viceſimum regnat: & ita regnat, ut ſe non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, [q] ſed emergere è patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt, in [r] Aſiæ luce verſari.

Etenim adhuc [15] ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo inſignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, [16] duo fortiſſimi viri, & ſummi imperatores: ſed ita triumpharunt, ut ille pulſus, ſuperatuſque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus eſt tribuenda, quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam reſpublica, Murenam Sulla revocavit.

4 Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, ſed ad comparationem novi contulit: qui poſteaquam maximas ædificaſſet, ornaſſetque claſſes; exercituſque permagnos, quibuſcumque ex gentibus potuiſſet, comparaſſet, & ſe Boſporanis, finitimis ſuis, bellum inferre ſimulaſſet: uſque in Hiſpaniam [17] legatos Ecbatanis miſit [s] ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus: [t] ut, cùm duobus in locis disjunctiſſimis, maximeque diverſis, uno conſilio, à binis hoſtium copiis bellum terra, marique gereretur, vos [18] ancipiti contentione diſtricti, de imperio dimicaretis.

Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque 10 Hiſpanienſis, quæ multo plus firmamenti, ac roboris habebat, Cn. Pompeji divino conſilio, ac ſingulari virtute depulſum eſt: [u] in altera parte ita res à L. Lucullo, ſummo viro, eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna, atque præclara, non felicitati [x] ejus, ſed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus, ei detracta oratione noſtra, neque falſa, afficta eſſe videatur.

[19] De veſtri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is eſt 11
exorſus orationis meæ, videte, quem vobis animum ſuſcipiendum putetis. [y] [20] Majores veſtri ſæpe, mercatoribus, [21] ac na- 5
viculatoribus injurioſiùs tractatis, bella geſſerunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? [z] Legati quòd erant appellati ſuperbiùs, Corinthum patres veſtri, totius Græciæ lumen, exſtinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, [a] qui legatum populi Romani, conſularem, vinculis, ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necavit? [b] Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo viola-

SCHOLIASTES.

l *Agitur.*] Fatigatur.

m *Acuntur.*] Pereunt.

n *Pacis ornamenta.*] Magiſtratus dicit.

o *Subſidia belli.*] Dixit ſtipendia quæ mittunt imperatoribus civitates amicae.

p *Mithridatico bello.*] Mithridates cum pacem feciſſet cum Sulla & dediſſet Aſiam. Sulla erat in civitatibus illis Romanum exercitum ſervandæ fidei Numidarum gratia poſuit. Cum igitur Sulla receſſiſſet, Mitridates illas illas civitates corrupit & fecit milites Romanos ab oppidanis occidi.

q *Sed emergere.*] Tranſlatio a ſole.

r *Aſiae lucem.*] Servavit metaforan. quia eum emergere dixit quaſi ſolem.

s *Ad eos duces.*] Quibus tum bellum gerebamus. Sertorius civis quidem fuerat Romanus ſed proſcriptus a Sulla fugit in Hiſpaniam & ibi cœpit civile bellum perficere. multo tempore pugnavit. & multos interemit Romanos. Iſte eo tempore quo Mithridates miſit ad Sertorium dicens illi tu adgredere parte ex iſta Romanos. & ego ex iſta. ut ſint undique circumvallati.

t *Ut cum duobus in locis.*] Ex Hiſpania & Ponto id eſt a Mithridate & Sertorio. nam Mithridates in Ponto regnabat. Sertorius partes Hiſpaniae optinebat.

u *In altera parte.*] Hic minuendo id eſt contra Mithridatem.

x *Ejus ſed virtute.*] Ubi vicit. vicit ut fortis. ubi perdidit. perdidit ut infelix.

y *Majores noſtri.*] Exemplum a minore ad majus. Navicularii dicuntur qui transferunt frumenta in urbem. aut ubicumque eſt imperator. propter quod bellum fecere Romani.

z *Legati quod erant.*] Populus Romanus Græcis ſubactis permiſit uti ſuis legibus. Mos fuerat apud omnes Græciæ civitates Corinthi habere conventum. Populus Romanus veritus ne communi conſilio novitatis conſilium caperetur. miſit legatos imperans. ut ſingulæ civitates apud ſe contionandi haberent conſuetudinem. nec liceat coadunari in unum totius Græciæ multitudinem. Exarſit iracundia turba Græcorum. adeo ut legati de contione lapidibus pulſi apud hoſpites laterent & nocte fugerent Romam. (m)iratus populus Romanus Corinthum delevit.

a *Qui legatum populi Romani.*] Mithridates legatum invenit quendam matilium. & eum incluſit in cavea. dedit illi domicilium feræ, & cotidie efferebat & verberibus fatigabat.

b *Illi libertatem.*] Scilicet naviculariorum.

11. *Atque inflammare debet.*] Col. Erph. *atque infl. ad ſtudium perſequendi debeat.* quorum nihil reperi in Italicis, qui in Bibliotheca Palatina, aut adeo Gruteriano ſcripto Papiæ. conſulatur Modius d. Epiſt. XCVII. *Grut.*

12. *Quibus eſt à vobis, & ipſorum, & reip. cauſa conſulendum.*] Longe melius iſtud Turing. & Fabr. quàm ut retrò cuſi, *quibus eſt à vobis, & ab imperatoribus rei conſulendum.* P. Manutius publicavit, *& à moderatoribus reip. conſ.* non à ſcriptis, verùm divinatione Hotomani. *Idem.* Res tamen magna eſt ferre duos codices tam licenter abeuntes ab ſcriptura tot vetuſtiſſimorum librorum, qui ab aliis inſpecti ſunt; præſertim quum ſuſpicio ſit lectionem eam potius formatam ab homine docto ex cap 8, quàm traductam ex prioribus MSS. Itaque quum literæ *PR* & *RP* toties confuſæ & commixtæ occurrant, ut vel ipſæ Gruteri notæ ſignificant Pro Quintio cap. 8 & 20. Act. 1 in Verr. cap. 6. lib. 2 Verr. cap. 3. lib. 3 cap. 10 & ſæpius alibi; non ſine ſpecie attendens huic mutationi pater videtur tentare *ab imperatoribus P. R.* ſeu *populi Romani*, quem vide lib. IV Obſervat. cap. 14. *Gronov.*

13. *Atque inveteravit.*] Turing. Hitt. Uverd. *ac nimis inveteravit.* Comicè, pro vehementer, admodum. *Grut.*

14. *Una literarum ſignificatione &c.*] Illud *literarum* non erat in Colonienſi, & Gulielmio rectum videbatur. *Idem.*

15. *Ita veſtri cum illo, &c.*] Gruterian. & edd. veteres, *noſtri.* neque ita abſurdum videtur, ut & ſupra cap. 2. *quæ nunc noſtra provincia eſt* editi priſcè & aliquot habent mſſ. quemadmodum initio cap. 5. iidem *Majores noſtri.* verum nihil præſcribo aliis; imo nihil muto. *Idem.*

16. *Duo fortiſſimi viri, & ſummi impp.*] Vox *viri*, non eſt in ullo Palatinorum, aut Grut. *Idem.*

17. *Legatos Ecbatanis miſit. &c*] Fabricianus liber, item Vuerd. Col. Erfurd. *legatos at literas miſit*; quod admiſit Lambinus: haud etiam Gulielmius; arbitratus *Ecbatanam*, *Babylonem*, & ſimilia, de quibuſvis remotiſſimis locis vulgò uſurpata. Unde Lucillius libro XIV. *Ad Regem legatus Rhodum, Ecbatanam aut Babylonem Ibo; cercurum ſumam.* Verùm hæc interpretatio non convenit oratori vera narranti: quamvis in eam propendeat quoque Villiomarus libro II cap. 5 Animadverſorum. accedam potius Hotomanianæ interpretationi: quæ videatur ad hunc locum. ſuper quo conſulendus item eſt Robertus Titius libro II Controverſ. cap. 5. ubi præter ſuam conjectationem profert item aliorum: adeundus præterea Modius d. Ep. XCVII. *Idem.*

18. *Ancipiti contentione diſtricti.*] Eſt à Fabr. Vuerdenſ. item melioribus Palatinis. Vulgata lectio *diſtracti.* Idem.

19. *De veſtri imperii dignitate.*] Sic rectè Hittorp. & Vuerdenſ. pendent enim hæc adhuc ab illis: *Sed de Lucullo &c.* vulgata hactenus; *Sed pro veſtri*; minus venuſtè. *Idem.*

20. *Majores veſtri ſæpe*] Editio vetus *noſtri.* acceduntque aliqui Pall. ac Gulielmiani. *Idem.*

21. *Ac naviculatoribus.*] Sic Pall. omnes & Gulielmiani: niſi quod

violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Romani, omni ſupplicio 22 interfectum, inultum relinquetis?

12 Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum ſit, illud, quod accepiſtis, tueri, & conſervare non poſſe. Quid, quòd ſalus ſociorum ſummum in periculum, ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes, rex, ſocius populi Romani [c] atque amicus: imminent duo reges toti Aſiæ, non ſolùm vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis, atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Aſia, atque Græcia veſtrum auxilium exſpectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem à vobis certum depoſcere, cùm præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque id ſe facere ſummo ſine periculo poſſe arbitrantur.

13 Vident, & ſentiunt hoc idem, quod vos, unum virum eſſe, 23 in quo ſumma ſint [d] omnia, & eum propè eſſe, (quo etiam carent ægrius:) cujus adventu ipſo, atque nomine, tametſi ille [e] ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium repreſſos eſſe intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, ut ſe quoque ſicut ceterarum provinciarum ſocios, dignos exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis. 24 atque hoc etiam magis, quàm ceteros; quòd ejuſmodi in provinciam homines 25 cum imperio mittimus, ut, etiam ſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum, non multùm [f] 26 ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant anteà, nunc præſentem vident, tanta temperantia, tanta manſuetudine, tanta humanitate, ut ii beatiſſimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſimè commoratur.

6 Quare, ſi propter ſocios, nulla ipſi injuria laceſſiti, 27 ma-
14 jores veſtri cum Antiocho, cum [g] Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella geſſerunt: quanto vos ſtudio convenit, injuriis provocatos, ſociorum ſalutem una cum imperii veſtri dignitate defendere, præſertim cùm de veſtris maximis vectigalibus agatur? nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta ſunt, ut iis ad ipſas provincias tutandas vix contenti eſſe poſſimus: Aſia verò tam opima eſt, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, 28 ſi & belli utilitatem, & pacis dignitatem ſuſtinere vultis, non modo à calamitate, ſed etiam à metu calamitatis eſt defendenda.

[h] Nam ceteris in rebus, cùm venit calamitas, tum detri- 15
mentum accipitur. at in vectigalibus non ſolùm adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. nam cùm hoſtium copiæ non longè abſunt, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex [i] ſcriptura vectigal conſervari poteſt. quare ſæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur.

29 Quo tandem animo eſſe exiſtimatis aut eos, qui vectiga- 16
lia nobis penſitant, aut eos, qui exercent, atque exigunt, cùm duo reges cum maximis copiis propè adſint? cùm una excurſio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre poſſit? cùm publicani familias maximas, 30 quas in ſalinis habent, quas in agris, quas in portubus, atque cuſtodiis, magno periculo ſe habere arbitrentur? Putatiſne vos illis rebus frui poſſe, niſi eos, 31 qui vobis fructuoſi ſunt, conſervaveritis, non ſolùm (ut antea dixi) calamitate, ſed etiam calamitatis formidine liberatos?

Ac ne illud quidem vobis negligendum eſt, quod mihi ego 7
extremum propoſueram, cum eſſem de belli genere dicturus, 17
quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honeſtiſſimi, & ornatiſſimi, ſuas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipſorum per ſe res, & fortunæ, curæ vobis eſſe debent. etenim ſi vectigalia, nervos eſſe reipublicæ ſemper duximus: eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum rectè eſſe dicemus.

Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi, & induſtrii 18
32 partim in Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis: partim ſuas, & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: ſapientiæ, videre, multorum civium calamitatem à republica ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primùm parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoria recuperare. neque enim iiſdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem.

Deinde, quod nos eadem Aſia, atque idem iſte Mithridates 19
initio belli Aſiatici docuit; id quidem certè calamitate docti memoria retinere debemus. nam tum, cùm in Aſia res magnas permulti amiſerant, ſcimus, Romæ, ſolutione impedita,

[k] fidem

SCHOLIASTES.

c *Atque amicus eſſet.*] Ariobarzanes, ſi veſter ſocius non fuiſſet.

d *Omnia ad eum.*] Omnes iſte virtutes poſſidet ſolus.

e *Ad maritimum bellum.*] Hoc eſt contra piratas pugnaturus.

f *Ab hoſtili expugnatione differant.*] Sunt imperatores & ſæpius mittuntur contra hoſtes notalium (ſic MS. & ſuper *ota* hoc ſignum ∵ quod etiam eſt cap. 11 ubi *prohibebant* ſcribitur *probebant*, & ſuper tres primas literas idem ſignum. ut & cap. 19 ubi *interceſſio* exponitur *atatio*, atque item ſuper tres primas literas id ſignum.) civitatem defendant. & hoſtem quidem prohibent a rapina. ipſi tamen civitati hoſtes exiſtunt.

g *Philippo.*] Regi Macedoniæ.

h *Nam in ceteris rebus.*] Ut puta in naufragio nulla ſine inmerſione calamitas. incendio cum flamma cœperit aerumna ſentitur. belli tempore bellum damna præcedunt.

i *Scriptura.*] Pecorum vectigal.

quod noſter tertius à prima manu *navicultoribus*. Fabr. liber. *naviculariis*. Grut.

22. *Interfectum inultum relinquetis?*] Dictio *inultum* non eſt in melioribus Pall neque agnoſcunt eam editiones primæ. *Idem*.

23. *In quo ſumma ſint omnia.*] Adblandiebatur Gulielmio lectio Hitt *in quo ſint omnia*, formula Græca. ego adhærere malui vulgatæ. *Idem*.

24. *Atque hoc etiam magis quàm ceteros, quod ejuſmodi in provinciam homines, &c.*] Gulielmius repoſuerat ex Erfurt Colonienſ. Vuerd. *quod ceteros ejuſmodi in provinciae.* & vero Pall. plerique habent tantum, *quam ceteros ejuſmodi.* haud auſim tamen ejicere vulgatam. ad quid enim heic requiritur? *ceteros.* itaque mallem reſcribi; *atque hoc etiam magis, quod ejuſmodi*; ut illa *quàm ceteros*, fuerint à mala manu. *Idem*.

25. *Cum imperio mittimus.*] Vulgata, *miſimus*; ſed noſtrum extat in antiquiſſ. edd. & Pall omnibus. nec video cur improbare debeat Brutus. *Idem*.

26. *Ab hoſtili expugnatione.*] Grut. *impugnatione.* quod non eſt negligendum. Pal. ſext *pugnatione.* Idem.

27. *Majores veſtri.*] Vuerdenſ. & Gruter. *noſtri*, neque diſplicere poteſt. haud tamen ideo deſero vulgatam. *Idem*.

28. *Si & belli utilitatem, & pacis dignitatem ſuſtinere.*] Ita Pall. omnes & cuſi avorum memoria. Gulielmius verò ex Vuerdenſ. ſubſtituit *Si ad belli utilitatem & pacis dignitatem retinere*; quod *retinere* etiam exſtat in Hittorp. ſententiâ apertâ, laudatque Modius d. Epiſtolar. XCVII. *Idem*.

29. *Quo tandem animo.*] Hittorp. amplius, *Quo tandem igitur animo*, non ineptè. idem mox habet *propter adſint*, non *prope*, uti publicatur. ita & cap. 5 m. *& eum propter eſſe* eædem membranæ, haud *propè*, arriſitque Gulielmio. *Idem*.

30. *Quas in ſalinis habent.*] Turnebus lib. 1 Adverſar. cap. 5 corrigit, *in ſilvis.* quem ſequitur Lambinus. P. Manutius edidit *ſalictis*, obſecutus ſcilicet conjectaneo Hotomani: qui præterea tamen annotarat legi poſſe *ſaltibus.* placitum Lipſio noſtro libro II de Magnitudine Rom. Sed enim Pall. noſtri, Erfurd. Colon. Vuerd. Grut. uno ore laudant illud *ſalinis*: itaque id removere nec poſſumus, nec debemus; utique cùm etiam reſtet in omnibus olim impreſſis. ſatisfeciſſe Cujacio, liquet ex eis quæ ſcripſit libro VII Obſervat. cap. 4. *Idem*.

31. *Qui vobis fructuoſi ſunt.*] Fabric. *fructui*, quem ſequitur Lambinus, alioſque veteres, ut ait. at enim noſtri omnes ſtant à vulgato. *Idem*.

32. *Partim in Aſia negotiantur.*] Hitt. & Vuerd. *partim ipſi in Aſia negot.*

[k] Fidem concidiſſe. Non enim poſſunt una in civitate multi rem, atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, & mihi credite, id quod ipſi videtis. hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, & cohæret. ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ [33] plurimorum civium cum republica defenduntur.

8 Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca
20 dicam. Poteſt enim hoc dici; belli genus eſſe ita neceſſarium, ut ſit gerendum. non eſſe ita magnum, ut ſit pertimeſcendum. In quo maximè laborandum eſt, [34] ne fortè à vobis quæ diligentiſſimè providenda ſunt, contemnenda eſſe videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro, & ſapientiſſimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque [l] [35] inſtructas fuiſſe; urbemque Aſiæ clariſſimam, nobiſque amiciſſimam, [m] Cyzicenorum, obſeſſam eſſe ab ipſo rege magna multitudine, & oppugnatam vehementiſſimè, [36] quam L. Lucullus virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberavit:

21 Ab eodem imperatore claſſem magnam, & ornatam, [n] quæ ducibus [o] Sertorianis ad Italiam [37] ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe, atque depreſſam: magnas hoſtium prætereа copias multis prœliis eſſe deletas: patefactumque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clauſus eſſet: [p] Sinopen, atque Amiſum, quibus in oppidis erant domicilia regis, [38] omnibus rebus ornata, atque referta; ceteraſque urbes Ponti, & Cappadociæ permultas, uno aditu, atque [39] adventu eſſe captas: regem [q] ſpoliatum regno patrio, atque avito, ad alios ſe reges, atque alias gentes ſupplicem contuliſſe: atque hæc omnia, ſalvis populi Romani ſociis, atque integris vectigalibus, eſſe geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis; [40] atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, [r] à nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi, atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum.

Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ita ſint, 9
reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites. 22
[41] non enim hoc ſine cauſa quæri videtur. [s] Primùm ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto [t] Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, mœrorque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. [u] Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas, in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. ita illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardavit.

[x] [42] Hunc in illo timore, & fuga Tigranes, rex Armenius, 23
excepit: diffidentemque rebus ſuis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. cujus in regnum poſteaquàm L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas numquam populus Romanus neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis, atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi, & religioſiſſimi diripiendi cauſa in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ novo quodam terrore, ac metu

SCHOLIASTES.

k *Fidem concidiſſe.*] Mitridates Aſiam cœpit. publicanos oppreſſit & omnium bona rapuit. ne ergo jam ad Romam credebat propter priora exempla. neceſſarium ergo Pompejus eligendus eſt. qui ſemper reipublicæ neceſſitatibus militabat.

l *Structas fuiſſet.*] Bene ſuſpendit. non etiam viciſſet.

m *Corenorum.*] Romana civitas erat. iſtam Cotta tenebat miſſus ipſam ſervare de ſervitio Mithridatis. deinde Lucullus miſſus eſt ut Mithridatem perſequeretur. ut venit. invenit obſeſſam civitatem a Mithridatis ferre frumentum; ſed milites Mithridatis ex fame paulatim morte conſumebantur. ergo mortuorum corpora milites comedebant. deinde confecti verſi ſunt ad fugam.

n *Quae ducibus.*] Marium dicit & Lucullum.

o *Sertorianis.*] Pontus eo tempore potuit aperiri Romanis. nam Mithridates tenebat quo tempore Lucullus cum Mithridate pugnavit & eum vicit. acceſſit alia provincia populo Romano ſuperante Lucullo.

p *Sinopem atque Amiſum.*] Sinope & Amiſus opimæ ſunt civitates Ponti. Iſtas civitates expugnavit Lucullus & cœpit. & quamvis tales erant iſtæ civitates tamen deletæ ſunt a Lucullo.

q *Spoliatum.*] Non victum ſed ſpoliatum quaſi hoc tantum Lucullus fecerit.

r *A nullo iſtorum.*] Multi dicebant malevoli quod Cicero ſubtrahit laudes Luculli ut erigeret Pompei famam.

s *Primum ex ſuo regno.*] Incongruum videtur exemplum quod imperatori feminam comparavit. ſed ex omni parte quadrare monſtratur primum ex loco quod Mithridates ponticus fuit; quæ patria Mediæ eſt. ex fato quod ut illa parricidium fecit. ſic & iſte auctore Salluſtio & fratrem & ſororem occidit ad poſtremum comparans exitium.

t *Medea illa.*] Iaſon miſſus eſt aureum vellus adferre. hunc Medea adamavit & eam adjuvit. deinde redeunte ad patriam ſecuta eſt; Aetes pater ejus ubi cognovit ſuæ filiæ fugam & illius rapinam perſecutus eſt. illa fugiens ſuum fratrem occidit & membra ejus q ter (f. per iter) diſperſit. Cum igitur Aetes illos perſequeretur. vidit ſuum filium ſparſum in via & cœpit eum colligere; & cum colligit ita per funus moras fugam lucrata fuit Medea.

u *Sic Mithridates.*] Bene Mithridatem Medeæ comparavit. nam & ipſa parricida eſt. fertur enim fratrem ſuum occidiſſe & patrem bello ſuperiore contra Sullam.

x *Hunc in illo timore.*] Mithridates poſtquam multo tempore a Lucullo fatigatus eſt, (Deeſt f. *ad Tigranem confugit*) & ibi ab illo ſuſceptus eſt. ille accepit timidam & fecit confidentem & mutavit hoſpitio fortunam.

negot. ad ſententiam illuſtrandam non incommodum, inquit Gulielmius. *Grut.*

33. *Plurimorum civium cum rep. defenduntur.*] Vuerd. Hit. & Erfurd. *cum rep. conjuncta defendantur.* appoſite ad ea quæ anteceſſerunt. ſed tale nihil in Pall. aut retrò editis. tuetur id tamen & Modius d. loco. *Idem.*

34. *Ne fortè à vobis.*] Lambinus abjecit *à*. Gulielmius ei addidit literulam, *fortean*: quomodo Pal. ſec. ſed diviſis vocibus *forte an.* Idem.

35. *Inſtructas fuiſſe urbemque.*] Eſt ab Hitt. & Werd. neque abeunt Pall. aut Grut. editive antiquitus, quàm quod deſtituantur illo *fuiſſe.* ineptè nuperè vulgati, *inſtructas eſſe deletas*. certè ſic nullus Palatinorum, vel Grut. vel Erfurd. nimirum oratoriè hoſtem laudat, ut major fiat Lucullus qui talem ſuperavit. Ceterum monet præterea heic Gulielmius, in Uverd. eſſe *Mithridati*, veteri ratione ſcribendi; ut etiam infra hoc libro *ex Tigrani regno*, in Hittorp. *Idem.*

36. *Quam L. Lucullus &c. liberavit.*] Sic rurſus omnes Pall. Hittorp. Uverdenſ. Gruter. item avorum ævo ſcripti; pro quo repoſitum à poſterioribus, *L. Luculli &c. liberatam.* cur quæſo? *Idem.*

37. *Studio inflammato raperetur.*] Colonienſis liber Hittorpii, *ſtudio, atque odio inflammata raperetur.* quod tanto magis ſatisfacit, quia & Erph. ſervet illud *inflammata*; habeatque Vuerdenſis. *Idem.*

38. *Omnibus rebus ornata atque referta.*] Erfurd. *ornatas, & refertas*: quod & in B. & Pal. ſec. placebatque Gulielmio, non etiam mihi, vel ob terminationes ſimiliter deſinentes *Idem.*

39. *Adventu eſſe captas.*] Sic quidem hodie legitur. Verum exoletæ edd. item Pall. omn. item Grut. B. Uverd. *eſſe clauſas.* attendent ei curioſiores. nam non eſt temeraria talis conſpiratio libraria. *Idem.*

40. *Atque ita Quirites, ut hoc vos, &c.*] Ejeci illud *reputo*, quod hactenus vulgatum fuit, tanquam ſpurium. certè aptior heic foret Puteani emendatio, *atque id repeto.* verùm quid? Pal. pr. ejus habet loco *r. p.* quod & in ſexto, ſed is excluſit *ita* quintus exhibet *ita reipubl.* neque aliter Grut. adeo ut dubium non ſit quin admittenda veniret ſcriptura Hitt. & Uverd. *ita Q. R. ut vos*. ea enim nota deſignat *Quirites*, quod ipſum eum omnibus literis perſcriptum fuiſſe in Turingico teſtaretur Suffridus noſter, jure id auctori noſtro redonavi. *Idem.*

41. *Non enim hoc ſine cauſa.*] Sic Erph. Hit. Uver. quod ἐμφατικώτερον putabat Gulielmius. prius aberat *hoc.* Idem.

42. *Hunc in illo timore & fuga.*] Fortè *ex fuga.* Erfurd. habebat, *tempore & fuga*: quod præclarum Gulielmio viſum, pro *periculo & calamitate.* Grut. Sed præclarius erit acquieſcere vulgato, ſi lequaris notata ab patre ad Livium 26, 44. *Gron.*

metu concitabantur. Noſter autem exercitus, [y] etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, & prœliis uſus erat ſecundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur.

24 Hic jam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus, [43] quàm proceſſio longior quæreretur. [44] Mithridates autem & ſuam manum jam confirmarat, & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, [45] & magnis adventiciis multorum regum, & nationum copiis juvabatur. [z] Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximeque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; [46] quòd regale iis nomen, magnum, & ſanctum eſſe videatur.

25 Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam eſt auſus optare. nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut illam, poſteaquàm pulſus erat, terram umquam attingeret: ſed in exercitum veſtrum, clarum, atque victorem, [a] impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, [b] (ſicut poëtæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prœlio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret.

26 Hic in ipſo illo malo, graviſſimaque belli offenſione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſè potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quòd imperii diuturnitati modum ſtatuendum, veteri exemplo putaviſtis, [c] [47] partem militum, qui jam [48] ſtipendiis confecti erant, dimiſit, partem Glabrioni tradidit. [d] Multa prætereo conſultò: ſed ea vos [49] conjectura perſpicitis, [50] quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, [e] novus imperator veſter accipiat, [51] vetere pulſo exercitu.

Satis mihi multa verba feciſſe videor, [52] quare hoc bellum
eſſet, genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum. re- 27
ſtat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc verò cùm ſit unus Cn. Pompejus, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam [f] antiquitatis memoriam virtute ſuperarit: quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſa dubium facere poſſit?

[g] Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quattuor has 28
res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior umquam aut fuit, aut eſſe debuit? [53] qui è ludo, atque pueritiæ diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad [h] patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt? qui extrema pueritia [54] miles fuit ſummi imperatoris? ineunte adoleſcentia [i] maximi ipſe exercitus imperator? qui ſæpiùs cum hoſte conflixit, [k] quàm quiſquam cum inimico concertavit? plura bella geſſit, [l] quàm ceteri legerunt? plures provincias confecit, quàm alii [m] concupiverunt? cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris [n] non alienis [o] præceptis, ſed [p] ſuis imperiis: non [q] offenſionibus belli, ſed victoriis: non ſtipendiis, ſed [55] triumphis eſt erudita? Quod denique genus belli eſſe

SCHOLIASTES.

y *Tametſi urbem ex Tigranis.*] Miles Romanus licet proſpera pugna fuerat uſus & magnam civitatem tulerat Tigrani. tamen quia multum fecerat tempus neque ſuos viderant & fortitudinem cupiditas pia frangebat.

z *Jam hoc fere ſic fieri.*] Regalis fortuna quamdiu floret imperio laborat invidia. defecta miſerationem meretur.

a *Impetum fecit. ſinite hoc loco.*] Mithridates poſtquam fugit & a Tigrane fuit receptus. juſſit milites ſedere in loco obſcuro. ut quando veniat legatus Luculli ad oppida illa vaſtanda contra ipſum impetus fiat. Illi ſederunt. Venit legatus ad rapinam faciendam. Fit contra eum impetus. ita omnes deleti ut nec nuntius poſſit exiſtere. ita omnes extincti ſunt.

b *Ut poete ſolent.*] Omnes qui hiſtorias ſcribere ſolent ubi ad calamitatem veniunt populi Romani prætereunt ueque illam dicunt ne videantur in calamitate exultare.

c *Dimiſit.*] Quaſi imbellem.

d *Multum prætereo.*] Oſtendit ſe parcere Lucullo & non tantum dicere quantum meretur audire.

e *Novus imperator.*] Glabrio.

f *Antiquitatis memoria.*] Apud antiquos magni erant viri fortes.

g *Ego enim ſic exiſtimo.*] Prima diviſio fuit. primum dicendum eſt de genere belli. tunc de magnitudine. de imperatore. Nunc diviſionem facit quid debet habere imperator. Omnes imperatores quattuor debent ornari virtutibus. Primum debet eſſe in bellis peritus. ut ſcientia omnia pericula venientia ſuperet deinde debet eſſe fortis. nihil enim valet peritia niſi acceſſit virtus. deinde ſtrenuus in bello debet eſſe. deinde feliciſſimus. Cicero ultimum poſuit quod eſt neceſſarium. Lucullus in iſtis omnibus fuit peritiſſimus. fuit fortis. ſed infelix.

h *Patres exercitum.*] Sagii (f. Socii) aliquando civitatem petiere Romanam. hos adverſum ſenatus irati arma ſumpſere miſſis principibus contra hos pater Pompeji miſſus eſt. Patri filius legatus fuit puer in ſtudiis ad bellum maturus extrema peritia; veniente Sulla contra partes Marianas Pompejus ex militibus patris magnum comparavit exercitum; Sullæ cum tyrannidis rumoribus notaretur tradidit ſe Pompejus.

i *Maximi exercitus.*] Contra clipeanos (ſuperſcript. clup.) fugitivos.

k *Quam quidam cum inimico.*] Nunc (f. nunquam) fuit tanta contentio verborum inter inimicos quantas contentiones telis confecit.

l *Quam ceteri legerunt.*] Conſtat Lucullum uſque ad tempora conſulatus expertem fuiſſe bellorum. poſt in conſulatu hiſtoriis ſtuduiſſe ut bella deſtituta cognoſceret. Hunc in illo dialogo qui ſcribitur Lucullus Cicero docet. unde & in Hortenſio Lucullus hiſtoriam laudavit. Bene ergo, plura bella geſſit & attendit Lucullum quamquam ceteri legere.

m *Cupierunt.*] Ut dicit Salluſtius. Lucullus pecuniam Quintio dedit ne illi ſuccederetur.

n *Non alienis.*] Semper unuſquiſque qui militjam ingreditur legit aliena facta & ita firmatur.

o *Præceptis.*] Præter Lucullum ſecum habebat monitores.

p *Suis imperiis.*] Ergo Pompejus non legendo ſed videndo factus miles.

q *Offenſi.*] Propter Lucullum qui in Ponto perdidit militem.

43. *Quam proceſſio longior.*] Ita. Pall. aliorumque ſcripti, imò etiam primitus cuſi. deincipes, *proceſſus*. ſic autem Cicero *contemptionem* ſemper, *contemptum* nunquam dixit, inquit Gulielmius. *Grut.*

44. *Mithridates autem & ſuam manum &c.*] Non minus benè Hittorp. codex, *confirmarat eorum opera, qui ad eum ex ipſius regno conceſſerant.* Idem.

45. *Et magnis adventitiis auxiliis multor. reg. &c.*] Sic quidem Fabr. item Uverd. & Hitt. ſed, ſi ſtandum fidei ſex Pall. & libri Gruteriani, item editionis anni CCCCLXXX. Venetæ, illud *auxiliis* eradicandum, utpote quod ibidem nullum conſpiciatur, non magis quàm antea vulgatum *copiis*, quod tamen exſtat in publicatis anno CCCCLXXIII. *Idem.*

46. *Quod regale his nomen.*] Si auſcultandum Pall. & aliorum ſcriptis, reſcribendum, *ut his*, quomodo & ſuperiore ſæculo cuſi. *Idem.*

47. *Partem militum &c.*] Gulielmius divinat, *partim militum*, &c. *Partim Glabrioni tradidit*, quod ultimum illud *partim* inveniſſet in Hittorp. de quo loquendi genere Agellius lib x cap. 13. *Idem.*

48. *Stipendiis confectis.*] Haud aliter Pall. omnes reliquorumque, nec non edd. vett. neoterici *confectis*. Idem.

49. *Conjectura perſpicitis.*] B. & Uverd. item Grut. *perſpicite*, quod vehementius putat Gulielmius. *Idem.*

50. *Quantum illud bellum factum putetis.*] Ita Pall. ita Grut. ita Uverd. Hitt. & B. neque divertunt edd. veteres. recentiores *futurum*. Hitt. præterea removerat *illud*. mihi ferè & *factum*, & *futurum*, gloſſam olet. *Idem.*

51. *Vetere pulſo exercitu.*] Eſt ab Fabr. Hitt. Uverd. prius vulgati, *expulſo*, quod & in Pall. omn. *Idem.*

52. *Quare hoc bellum eſſet.*] Præfert Gulielmius, tanquam aptius, *quale*, quod in Hitt. *Idem.*

53. *Qui è ludo atque pueritia diſciplina.*] Colon. & Uverd. liber, *atque è pueritiæ diſciplinis.* quod maluit Gulielmius: ut intelligat eas artes quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet. *Idem.*

54. *Miles fuit ſummi imp.*] Iidem *miles in exercitu ſummi fuit imp.* placuitque Gulielmio. cùm abſit tot Palatinis, videri queant à librariis: etſi non negem numeroſius. *Idem.*

55. *Triumphis eſt erudita.*] Præpoſui & hanc lectionem Fabr. repertam item in Erph. Uverd. Hitt. vulgatæ, *eſt traducta*; præſertim quod in mſſ. noſtris & vett. hæreret, *tradita*. pugnat tamen ſpecioſè pre-

eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? [r] Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, [56] miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, [s] ſervile, navale bellum, varia & diverſa genera, & bellorum, & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant, in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit.

11 Jam verò virtuti Cn. Pompeji, quæ poteſt par oratio inve-
29 niri? quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Neque enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.

30 [t] Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor, L. Sulla, [57] hujus virtute, & ſubſidio confeſſus eſt liberatam. [u] teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii, explicavit. teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit. teſtis eſt [x] Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter, Gallorum [58] internicione patefactum eſt. teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpiſſimè plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos, proſtratoſque conſpexit. teſtis eſt iterum, & ſæpiùs Italia, quæ cùm ſervili bello tætro, periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeji attenuatum, atque imminutum eſt; adventu ſublatum, ac ſepultum.

31 [59] Teſtes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum univerſa, tum in ſingulis oris omnes ſinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præſidium, ut tutus eſſet? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non ſe aut mortis, aut ſervitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum, atque diſperſum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici poſſe?

32 [60] Quam provinciam tenuiſtis à prædonibus liberam per hoſce annos? quod [y] vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui, præſidio, claſſibus veſtris, fuiſtis? quàm multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes eſſe ſociorum? Sed
quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit 12
proprium populi Romani longè à domo bellare, & propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Sociis veſtris ego mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe, cùm exercitus noſtri [61] Brundiſio numquam, niſi ſumma hieme, tranſmiſerint? [62] Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; [z] cum legati populi Romani redempti ſint? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cùm [a] duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint?

[63] Cnidum aut Colophonem, aut Samum, nobiliſſimas ur- 33
bes, innumerabileſque alias, captas eſſe commemorem, cùm veſtros [b] portus, atque eos portus, quibus vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque pleniſſimum navium, [c] inſpectante prætore, à prædonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem, ejus ipſius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, à prædonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reipublicæ querar, cùm, propè inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui conſul populi Romani præpoſitus eſſet, à prædonibus [64] capta, atque oppreſſa eſt? Prò dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis, ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modò ante oſtium Tiberinum claſſem hoſtium videbatis, ii nunc nullam [65] intra Oceani oſtium prædonum navem eſſe audiatis?

Atque hæc, qua celeritate geſta ſint, quanquam videtis, ta- 34
men à me in dicendo prætereunda non ſunt. Quis enim umquam, aut obeundi negotii, aut conſequendi quæſtus ſtudio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos curſus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompejo duce, [66] belli impetus navigavit? [67] qui nondum tempeſtivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum claſſe venit: atque hæc tria frumentaria ſubſidia reipublicæ firmiſſimis præſidiis, claſſibuſque munivit.

Inde, ſe cùm in Italiam recepiſſet, duabus Hiſpaniis, [68] & 35
Gallia Ciſalpina præſidiis, ac navibus confirmata, miſſis item in oram Illyrici maris, & in Achajam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus, firmiſſimiſque præſidiis adornavit: ipſe autem, [69] ut à Brundiſio profectus eſt, undequinquageſimo die totam ad imperium populi Romani

SCHOLIASTES.

r *Civile.*] Sullanum. Africanum. contra Domitium & clupeanos. tranſalpinum. Gallicanum. Hiſpanenſe. contra Sertorium.

s *Servile.*] Contra reliquias Spartaci.

t *Teſtis Italia.*] Namque Sulla contra Mithridatem dimicante Mariani occupaverunt rempublicam. ita ut omnis fugata nobilitas ad Aſiam perveniret. Pompejus inter hæc militem collegit voluntarium. eumque tradidit Sullæ. unde Sulla dicebat Pompei virtutibus liberatam Italiam.

u *Teſtis Sicilia.*] Quia fugientem præoccupavit Carbonem.

x *Gallia.*] Propter Hiſpanos inrupit Gallos occidit.

y *Vectigalibus novis.*] Pyratæ cum multas civitates cœperunt etiam vectigalia annua probebant.

z *Cum legati populi Romani.*] Legatum quendam oppreſſum a piratis pretio uxor liberavit.

a *Duodecim ſecures.*] Milienus conſul captus cum legatis ſuis & cum inſignibus imperii venundatus eſt.

b *Portus.*] Aſiæ portus cepere piratæ.

c *Spectante populo Romano.*] Videbat populus Romanus cum raperetur vectigal.

pro recepta lectione, amicus noſter Schottus lib. 1 Nodor. Ciceron. cap. 7. *Grut.*

56. *Mixtum ex civitatibus atque ex bell.*] Colonienſ. *civilibus & bell.* unde lubens fecerit Gulielmius *civilibus & bell.* ut loquatur de Hiſpanienſi bello. ego non receſſerim à lectione recepta, quæ in edd. omnibus & Pall. *Idem.*

57. *Hujus virtute & ſubſidio.*] Ita uno conſenſu Pall. & Gulielmiani, nec non edd. antiquæ. poſteriores *conſilio.* Idem.

58. *Internicione.*] Lambinus è ſuis *interitione.* quod & videtur fuiſſe in Pall. quinto. nam ſecundo, tertio *internitione*, quod & in H.V.B. at enim pr. *incuſſione*, ſext. *intenſione*, ſept. *interruptione*, Grut. *interemptione*; quod & in editionibus omnium primis. *Idem.*

59. *Teſtes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes*] Haud ſecus Pall. at enim Colon. *teſtes nunc verò jam oræ atque omnes, terræ, gentes, nationes.* quod valde amplectitur Gulielmius. *Idem.*

60. *Quam provinciam tenuiſtis à prædonibus liberam.*] Dictionem *liberam* expunxerat Gulielmius, auctoritate Colonienſ. non auſim ſequi & repugnant tot alioquin libri calamo exarati. *Idem.*

61. *Brundiſio nunquam &c.*] Pall. & olim cuſi, *à Brundiſio.* nihilo pejus. *Idem.*

62. *Qui ad vos ab exteris nation. ven. captos querar.*] Inſignis hæc emendatio, eſt ab Col. & Uverd. cum prius legeremus, ſine ulla gratia, *Quid, ad nos cùm ab exteris &c.* Idem.

63. *Cnidum aut Colophonem.*] Sic egregiè Fabr. Uverden. Hittorp. nam Italici noſtri, *Quid aut Colophon.* ut & antea cuſi. *Idem.*

64. *Capta atque oppreſſa eſt.*] Sic Pall. omn. at Colonienſ. *deprehenſa eſt.* ex quo facit Gulielmius, *depreſſa eſt;* ut & Modius d. Epiſt. XCVII. *Idem.*

65. *Intra Oceani oſtium.*] Accedit eis Gulielmius, qui maluerunt *Oceanum oſtium*, quod & Salluſtius dixiſſet *Oceanum mare.* at auribus meis injucunda eſt vox *oſtium*, cupiamque mutatam aliâ. *Idem.*

66. *Belli impetus navigavit.*] Fabr. Hit. Uverd. *tanti belli impetus.* quod & admiſit Lambinu . *Idem.*

67. *Qui nondum tempeſtivo ad navigandum mari &c.*] Tota hæc tranſpoſitio debetur Hitt. & Uverd at iſtos librorum corruptores rideamus albis dentibus, qui in Sardinia jam mari vix dum navigabili fuiſſe mentiuntur. quando ergo in Africa? quando in Cilicia? hieme ſumma ſcilicet. Gulielmius. Palatini tamen ſtant à vulgato, cui non deeſt quo ſe defendat. *Idem.*

68 *Et Gallia Ciſalpina.*] Pal. tert. Hittorp. & Turingicus *Tranſalpina.* rectè inquit Gulielm. & quod propinquior Hiſpaniis, & quod nuper ab ipſo Pompejo devicta. poſtea Colonienſis legit *confirmatis*: minus remote a communi ratione loquendi. *Idem.*

69. *Ut à Brundiſio profectus eſt.*] Sic Pall. Hittorp. Uverd. omiſerunt

mani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti, interfectique ſunt; partim unius hujus imperio, ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cùm ad eum [70] uſque in Pamphiliam legatos, deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſideſque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe, lateque diſperſum, quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, ineunte vere ſuſcepit, media æſtate confecit.

13 Eſt hæc divina, atque incredibilis virtus imperatoris. quid
36 ceteræ, quas paullo antè commemorare cœperam, quantæ, atque quàm multæ ſunt? non enim ſolùm bellandi virtus in ſummo, atque perfecto imperatore quærenda eſt: ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ, comiteſque virtutis. Ac primùm quanta innocentia debent eſſe imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quæ breviter, qualia ſint in Cn. Pompejo, conſideremus. ſumma enim omnia ſunt, Quirites: ſed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipſa per ſeſe cognoſci, atque intelligi poſſunt.

37 [d] Quem enim poſſumus imperatorem [71] aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant [e] centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, [f] qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit? [g] Veſtra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint. ego autem neminem nomino. quare iraſci mihi nemo poterit, niſi qui ante de ſe voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, [72] quantas calamitates, quocumque ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat?

38 Itinera, quæ per hoſce annos in Italia per agros, atque oppida civium Romanorum [h] noſtri imperatores fecerunt, recordamini. tum faciliùs ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrum plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis hoſtium urbes, an hibernis, ſociorum civitates eſſe deletas? Neque enim poteſt exercitum is continere imperator, qui ſe ipſum non continet: neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult.

39 Hìc miramur, hunc hominem tantum excellere ceteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitus, [i] ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? Jam verò, quemadmodum milites hibernent, quotidie ſermones, ac litteræ perferuntur. non modò, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur: ſed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ perfugium majores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt.

Agè vero ceteris in rebus [73] quali ſit temperantia, conſiderate. Unde illam tantam celeritatem, & tam [74] incredibilem 14
cursum inventum putatis? non enim illum eximia vis remigum, 40
aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. ſed hæ res, quæ ceteros remorari ſolent, non retardarunt: non avaritia ab inſtituto curſu [75] ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem. poſtremò ſigna, & tabulas, ceteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille ne viſenda quidem exiſtimavit.

Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompejum, ſic- 41
ut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de cœlo delapſum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuiſſe homines Romanos hac quondam abſtinentia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falsò memoriæ proditum videbatur. [76] nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non ſine cauſa majores ſuos tum, cum hac temperantia magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano, quàm imperare aliis, maluiſſe. Jam verò ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis eſſe dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe videatur.

Jam quantum conſilio, quantum dicendi gravitate, & co- 42
pia valeat, in quo ipſo ineſt quædam dignitas imperatoria, [77] vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognoſtis. Fidem verò ejus inter ſocios quantam exiſtimari putatis, [78] quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam judicarint? Humanitate jam tanta eſt, ut difficile dictu ſit, utrum hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Et quiſquam dubitabit, quin huic [79] tantum bellum hoc tranſmittendum ſit, qui ad omnia noſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam conſilio natus eſſe videatur?

Et, quoniam auctoritas multum in bellis quoque admini- 15
ſtrandis, atque imperio militari valet; certè nemini dubium 43
eſt, quin ea re idem ille imperator plurimum poſſit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris exiſtiment, quis ignorat, cum ſciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, [80] opinione non minus famæ, quàm aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur no-

SCHOLIASTES.

d *Quæ enim imperatorem.*] Aut Grabrionem qui Ciliciæ præerat aut Marium dicit.

e *Centuriatus.*] Ordo eſt militaris dignitatis.

f *Qui pecuniam.*] Quando ibat Lucullus ad bellum ceperat pecuniam infinitam ut ſuis militibus bello daret. iſte accepit. & partem pecuniæ dedit multis magiſtratibus ut eorum auxilio non ſuccederetur.

g *Veſtra murmuratio.*] Multi dicebant ſcientes talia feciſſe Lucullum. dicebant latenter quod oc Lucullo dicit propter diviſam pecuniam magiſtratibus.

h *Noſtri imperatores.*] Pro cælius quidam Romanus imperator iter faciens ingreſſus in provinciam poſtulabat pecuniam. ſi non illi dediſſet. provinciam illam expugnabat.

i *Sed ne veſtigia quidem.*] Semper qui rapit manus ſuæ veſtigia relinquit. metro farrem Marcello Mario exercitatus, id eſt bella commiſſa.

ſerunt *à*. Gulielmius malebat, *à Brundiſio provectus eſt*. Grut.

70. *Uſque in Pamphiliam.*] Non diſplicet Gulielmio Col. lectio, *uſque Pamphiliam*. Idem.

71. *Aliquo in numero*] Hit. atque Erph. *ullo in numero*. Idem.

72. *Quantas calam. noſtri exercitus ferant.*] Colonienſ. *adſerant*: quod admittendum putabat Modius Novantiq. Epiſtol. XCVII. ob ambiguitatem vulgati; neſcias enim an velit Ducis avaritiam nocere militi, an eis quibus adveniunt. *Idem*.

73. *Quali ſit temperantia.*] Pall. ferè *qualis*, quod & in olim cuſis & V. ac B. ſed Hitt. *quæ*. unde minimo negotio fiat *qua ſit*, quomodo placebat Modio noſtro. *Idem*.

74. *Incredibilem curſum inventum.*] Non potui excludere iſtud, inventum in Pall. & Gulielmianis omnibus: quamvis diſplicuerit Lambino, qui ſuppoſuit *natum*. meum facit Modius, qui videatur Epiſt. XCVII. quid quod *initum* illud vulgatum, reſpuunt editiones antiquiores: quas nemo conſulet ſine fructu. ſic *inventa ſalutis*, eſt pro Sulla. *Idem*.

75. *Ad prædam devocavit*] Eſt à pleriſque Pall. quibus ſecundas faciunt B. H. V. E. Gulielmiani. antea erat *revocavit*. maluiſſem *ſevocavit*, quàm prius vulgatum.

76. *Nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet.*] Meliores Palatini, *veſtri*. at Colon. præterea, *illis gentibus lucem adferre cœpit*. Idem.

77. *Vos Quirites &c.*] Colon. *vos quoque*, quod placet Modio, niſi potius quod putet *vos quoque Quirites ſæpe hoc loco cognoſtis*. Epiſt. LXIX. *Idem*.

78. *Quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam jud.*] Lambinus ex Fabr. *omnes omnium generum*. neque aliter membranæ quas excuſſit Gulielmius. ſed tamen vulgatam putat haud pejorem, ſi non meliorem. hæc enim eleganter ſceleſtiſſimos hoſtes opponit fidei ſanctiſſimæ. *Idem*.

79. *Tantum bellum tranſmittendum.*] Colon. *permittendum*, in quod inclinant Gulielmius & Modius. verùm cum in noſtris omnibus perſtet alterum, minus totum librariis, haud facilè id vulgatiore iſto vocabulo permutaverim. Videatur tamen Modius Novantiq. epiſtola LXIX. *Idem*.

80 *Opinione non minus famæ, quàm.*] Colonienſ. *ac fama*, quod rectum

nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res geſtæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta, & tam præclara judicia feciſtis?

14 An verò ullam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quò non illius diei fama pervaſerit, cùm univerſus populus Romanus referto foro, repletiſque omnibus templis, ex quibus hic locus conſpici poteſt, unum ſibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompejum imperatorem depopoſcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla ſumantur: qui quo die à vobis maritimo bello præpoſitus eſt imperator, [81] tanta repentè vilitas annonæ ex ſumma inopia, & caritate rei frumentariæ conſecuta eſt, [82] unius ſpe & nomine, quantam [83] vix ex ſumma ubertate agrorum diuturna pax efficere potuiſſet.

15 [84] Jam, accepta in Pontò calamitate, ex eo prælio, de quo vos paullò antè invitus admonui: cùm ſocii pertimuiſſent; hoſtium opes, animique crevisſent; ſatis firmum præſidium provincia non haberet; amiſiſſetis Aſiam, Quirites, [85] niſi ad id ipſum ejus temporis divinitùs Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi Romani attuliſſet. Hujus adventus & Mithridatem [86] inſolita inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Aſiæ retardavit. Et quiſquam dubitabit, quid virtute perfecturus ſit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio, atque exercitu ſocios, & vectigalia conſervaturus ſit, qui ipſo nomine, ac rumore defenderit?

6 Age verò, illa res quantam declarat ejuſdem hominis apud
16 hoſtes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis, tamque diverſis, tam brevi tempore [87] omnes unà huic ſe dediderunt? [88] quòd Cretenſium legati, cùm in eorum inſula noſter imperator, exercituſque eſſet, ad Cn. Pompejum in ultimas propè terras venerunt, eique ſe omnes Cretenſium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iſte Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompejum, legatum uſque in Hiſpaniam miſit: [89] eumque Pompejus legatum ſemper judicavit: [90] ii, quibus ſemper erat moleſtum, ad eum potiſſimùm eſſe miſſum, ſpeculatorem, quàm legatum judicari maluerunt? Poteſtis igitur jam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis, magniſque veſtris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis.

Reliquum eſt, ut de felicitate, quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe, & commemorare de altero poſſumus; ſicut æquum eſt homini de poteſtate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim ſic exiſtimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non ſolùm propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpiùs imperia mandata, atque exercitus eſſe commiſſos. fuit enim profectò quibuſdam ſummis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas benè gerendas divinitùs adjuncta fortuna. de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius poteſtate fortunam poſitam eſſe dicam, ſed ut præterita meminiſſe, reliqua ſperare videamur, ne aut inviſa diis immortalibus oratio noſtra, aut ingrata eſſe videatur. 47

Itaque non ſum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæque, terra, marique, quantaque felicitate geſſerit: ut ejus ſemper voluntatibus non modò cives aſſenſerint, ſocii obtemperarint, hoſtes obedierint; ſed etiam venti, tempeſtateſque obſecundarint. hoc breviſſimè dicam, neminem umquam tam impudentem fuiſſe, qui à diis immortalibus tot, & tantas res tacitus auderet optare, quot, & quantas dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt. quod ut illi proprium, ac perpetuum ſit, Quirites, cùm communis ſalutis, atque imperii, tum ipſius hominis cauſa (ſicuti facitis) velle & optare debetis. 48

Quare cùm & bellum ita neceſſarium ſit, ut negligi non poſſit: ita magnum, ut accuratiſſimè ſit adminiſtrandum: & cùm ei imperatorem præficere poſſitis, in quo ſit eximia belli ſcientia, ſingularis virtus, clariſſima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, [91] quod vobis à diis immortalibus oblatum, & datum eſt, in rempublicam conſervandam, atque amplificandam conferatis? 49

Quòd ſi Romæ Cn. Pompejus privatus eſſet hoc tempore: 17
tamen [92] ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus. 50
nunc, cùm ad ceteras ſummas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis [k] ipſis locis adſit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere ſtatim poſſit: quid exſpectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera ſumma cum ſalute reipublicæ commiſſa ſunt, hoc quoque [93] bellum regium committimus?

At enim vir clariſſimus, [94] amantiſſimus reipublicæ, veſtris beneficiis ampliſſimis affectus, Q. Catulus; itemque ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hor- 51

SCHOLIASTES.

k *Ipſis locis aſſit.*] Grabrio erat in Aſia. hoc eſt in Mithridatico bello & Pompejus in maritumo. hoc ergo dicit. quod ſi data fuerit Pompejo poteſtas. juxta eſt ut citius poſſit accipere a Grabrione exercitus.

rectum putat Gulielmius. aut enim, inquit, ſuſpicionibus, aut rumoribus hominum temerè credimus. Verum eſt: ſed nihil heic mutandum. *opinio famæ* eſt heic ipſa fama; vel potius exiſtimatio ac rumor à fama natus. nam *opinari*, notare loqui ac ſentire de aliquo in hanc, vel illam partem, diu eſt quod prodiderunt Critici; & inprimis inſignis ille Petrus Faber libro III Semeſtrium. *Grut.*

81. *Tanta repentè vilitas annonæ ex ſumma &c.*] Hittorp. *repentina*, quod mutat Gulielm. in *repentino*. Modius ait in ſuo ſcripto non reſtare dictionem *annonæ*, putatque commodius abeſſe. *Idem.*

82. *Unius ſpe ac nomine.*] Aliquando ſuſpicabar, *unius hujus ſpe.* ſed nunc non abhorreo ab Hittorp. & Uverd. *unius hominis ſpe.* de quo item adeatur Modius Epiſtola LXIX. *Idem.*

83. *Vix ex ſumma ubertate &c.*] Colonienſ. *vix in ſumma*, quod præponit vulgato Modius ibidem. mihi ſecus videtur. *Idem.*

84. *Jam accepta.*] Delevi heic *verò*, & paullò poſt voculam *cùm*, ſecutus eum Pall. meos, aliorumque ſcriptos. *Idem.*

85. *Niſi ad id ipſum ejus temporis.*] Sic vett. edd. neque abeunt aliquot Pall. aliud quid latet; vel, *niſi illo ipſo puncto temporis*, vel ſimile quid. Colonienſe exemplar quoque non male, *niſi ad ipſum diſcrimen ejus temporis.* quod laudant Gulielm. ac Modius Epiſt. LXIX. ſed mihi vix dubium ſit, interpolatum quoque illud ipſum. *Idem.*

86. *Inſolita inflammatum victoria.*] Colon. *ſolita.* unde Gulielmius ſuſpicatur verum eſſe *ſolida.* Idem.

87. *Omnes una huic ſe dediderunt?*] Haud aliter Pall. ſed melius Turing. Uverd. Col. *Omnes hinc ſe uni ded.* nam *unà* quei poterant tam diverſi ac diſſiti? *Idem.*

88. *Quod Cretenſium legati, &c.*] Colonienſe exemplar, *quod communi Cretenſium leg.* adeò ut nihil certius ſit quàm immittendum, ut placebat Gulielmio, præpoſitionem, ſcribendumque *quod à communi Cretenſium &c.* Sic Frument. in Verrem, *cui ſtatuæ ſtant Romæ inauratæ à communi Siciliæ &c.* Vult ergo, communiter ab omnibus Cretenſium populis miſſos legatos. quod tametſi aliter eſt, tamen in hac Pompejana laude commodum eſt M. Tullio, temporis cauſa. re quidem ipſa, quam deditiis Cretenſibus durus fuerit, videndum apud Plutarchum. *Idem.*

89. *Eumque Pompejus legatum ſemper judicavit.*] Colonienſ. & Uverd. *cum quem Pompejus.* admodum quàm ſuaviter, inquit Gulielm. *Idem.*

90. *Ii quibus ſemper erat moleſtum &c.*] Illud *ſemper* aberat Baſilicano Colonienſ. quod tamen ceteri libri agnoſcunt itaque emendandum putabat Gulielmius, *ii quibus per erat moleſtum.* & amat hanc τμῆσιν hic noſter ad Atticum lib. I. Epiſt. poſtrema: *Per mihi, per, inquam, gratum feceris, &c.* iterum lib. V Epiſt. 10 & lib. X Epiſt. 1. *Idem.*

91. *Quod vobis à diis immort.*] Diſertim Hitt. & Uverd. expreſſerant illud *vobis*, ut viri docti conjecerant, quod hactenus defuit editis libris. *Idem.*

92. *Ad tantum bellum erat deligendus, &c.*] Non mihi leviter arridet ſcriptura Colonienſ *erat adigendus.* Idem.

93. *Regium bellum committimus.*] Optimi è mſſ. *committamus.* unde fit ut admodum placeat ſcriptura Hittorp. *commendamus.* Idem.

94. *Amantiſſimus reſp.*] Sic præter Fabr Hitt. & Uverd. prius deſiderabatur illud *amantiſſimus.* Idem.

Hortenſius, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimùm valuiſſe, & valere oportere confiteor; ſed in hac cauſa, tametſi cognoſcitis auctoritates contrarias virorum fortiſſimorum, & clariſſimorum, tamen, omiſſis auctoritatibus, ipſa re & ratione exquirere poſſumus veritatem: atque hoc faciliùs, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta ſunt, iidem iſti vera eſſe concedunt, & neceſſarium bellum eſſe, & magnum, & in uno Cn. Pompejo ſumma eſſe omnia.

52 Quid igitur ait Hortenſius? Si uni omnia tribuenda ſunt, unum digniſſimum eſſe Pompejum: ſed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obſolevit jam iſta oratio, re multò magis quàm verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortenſi, multa, pro tua ſumma copia, ac ſingulari facultate dicendi, & in ſenatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter, ornateque dixiſti, cùm is de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem promulgaſſet: & ex hoc ipſo loco [95] permulta item contra legem eam verba feciſti.

53 Quid? tum, per deos immortales! ſi plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipſius populi Romani ſalus, & vera cauſa valuiſſet, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium eſſe hoc videbatur, cùm populi Romani legati, prætores, quæſtoreſque capiebantur? cùm ex omnibus provinciis commeatu & privato, & publico prohibebamur? cùm ita clauſa erant nobis omnia maria, ut neque [96] privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire poſſemus?

18 Quæ civitas antea umquam fuit, non dico Athenienſium,
54 quæ ſatis latè quondam mare tenuiſſe dicitur; non Karthaginienſium, qui permultùm claſſe, maritimiſque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis, & gloria remanſit: quæ civitas umquam antea tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, uſque ad noſtram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magna, ac multo maxima parte non modò utilitatis, ſed dignitatis, atque imperii caruit.

55 Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe, Perſenque ſuperarunt, omnibuſque navalibus pugnis Karthaginienſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos, paratiſſimoſque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus. nos quoque, qui anteà non modò Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in ultimis oris auctoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus; tum, cùm inſula Delos tam procul à nobis in Ægeo mari poſita, quò omnes undique cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, ſine muro nihil timebat: iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus noſtris, ſed etiam Appia jam via carebamus: & his temporibus [97] non pudebat magiſtratus populi Romani, in hunc ipſum locum aſcendere, cùm eum vobis majores veſtri [l] exuviis nauticis, & claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent.

Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Romanus, & ce- 19
teros, qui erant in eadem ſententia, dicere exiſtimavit ea, 56
quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quàm auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illa miſeria, ac turpitudine liberavit: ſed etiam effecit, ut [98] aliquando verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, marique imperare.

Quo mihi etiam indigniùs videtur obtrectatum eſſe adhuc, 57
Gabinio dicam, anne Pompejo, an utrique? (id quod eſt verius:) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompejo expetenti, ac poſtulanti. Utrùm ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cùm ceteri ad expilandos ſocios, diripiendaſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipſe, cujus lege ſalus, ac dignitas populo Romano, atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius, atque periculo eſt conſtitutus?

[m] An C. Falcidius, Q. Metellus, [99] Q. Cœlius Latinienſis, 58
Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio [100] ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, [1] quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, [2] quem per ſe ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? de quo legando ſpero conſules ad ſenatum relaturos. qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum: [3] neque me impediet [n] cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, veſtrum jus, beneficiumque defendam: neque, præter [o] interceſſionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) iſti ipſi, [4] qui minantur, etiam atque etiam, quid id liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, [5] rerumque geſtarum auctor; comes Cn. Pompejo adſcribitur: propterea quòd alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum, ſuſceptumque confecit.

Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctotitate, & ſententia di- 20
cendum 59

SCHOLIASTES.

l *Exuviis navium.*] Primum populus Romanus contra Thraces (ſ. Antiates) bellum geſſit. & duodecim capitibus (ſ captis) navium roſtris forum ornavit. non ut imperiti dicunt Carthanienſium (omiſſa eſt ſyllaba gi) navibus.

m *An Facidius Metellus.*] Ciceronis familiares erant. ut quando probatione defecit utatur exemplis.

n *Cujusquam initia.*] Edictum propoſuerat ut nemo referat de Pompejo ut ipſe hoc bellum experiatur.

o *Interceſſio.*] Interceſſio dicitur aeatio dictionis tribuni plebis.

95. *Permulta item contra legem eam verba fec.*] Sic Hit. & Uverd. prius editi, *perm. idem contra legem verba fec.* Modius Epiſtola cxxix. *Grut.*

96. *Privatam rem tranſmarinam.*] Haud aliter Hitt. & Uverd. non ut vulgo *privatam rem maritimam*, quod in nullo Palatinorum; qui, *rem marinam*. Idem.

97. *Non pudebat mag. pop. Roman. in hunc ipſum locum aſcendere.*] Corrigendum è Colon. *nonne pudebat in h. ip loc. eſcendere.* quæ ultima vox ſæpe loco ſuo mota ab imperitis librariis. *Idem.*

98. *Aliquando verè videremur.*] Magis populare eſt *videremini*, quod habent membranæ Colon. nec obſtat quod præceſſerit *nos.* hoc enim ferè heic ſervat Tullius, ut lætiora populo vindicet: triſtia etiam ſibi communicet. *Idem.*

99. *Q. Cælius Latinienſis.*] Col. *Latienſis.* Pal. quint. & ſext. *Laterinenſes*, in quibus item eſt *Cæcilius*, quod in tertio quoque conſpicitur. *Idem.*

100. *Sunt tam diligentes.*] Reſpicit, ut puto, ad leges Liciniam atque Ebutiam, de quibus II Agrar. & pro Deiotaro. Hotomanus ad majorum morem refert: male. ſic cl. Puteanus. *Idem.*

1. *Quod lege Gabinia geritur.*] Hittorpianus *gereretur.* probabat Gulielmius. *Idem.*

2. *Quem per ſe ipſe conſtituit.*] Ineptè verò. & rectè Col. & Uverd. *quem per vos ipſe conſtituit.* hoc eſt Pompejo id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit. adeatur Modius Epiſtola cxxix. *Idem.*

3. *Neque me impediet cujuſquam, Quirites, iniquum edictum.*] Pro his ſolùm habet Hittorp *neque me imp. cujuſquam iniquitas:* quod non diſplicuit Modio. Gulielmius nihil mutabat niſi quod cenſeret reponi poſſe *iniquum*, pro illo *inimicum.* Idem.

4. *Qui minantur.*] Malebat Gulielmius lectionem niſi *minitantur.* & ita infra ex iiſdem membranis legebat, *quæ huic urbi maximè minitabantur.* Idem.

5. *Rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompejo adſcribitur.*] Col. *rerumque geſtarum Gn. Pompejo ſocius adſcribitur.* Sed tamen cùm vulgata exſtet in Erphurd. mſ. nihil audet loco movere Gulielmius, cui & ego adſentior. Modius tamen ſequitur ſcripturam alteram, d. Epiſtola cxxix. Andr. Schottus lib. I cap. 2 Nod. adſentitur Lambino expungenti vocem *auctor:* diſceditque à Manutiana vulgante, *comes Cn. Pompejus adſcr.* Pall. noſtri, ut & Lambiniani, non agnoſcunt illa *auctor comes*, neque exſtant in editionibus annorum centum triginta, quæ editiones ſolùm exhibent. *rerumque geſtarum Gn. Tom. adſcribitur.* neque aliter Pal. ſec. tert. ſext. reliqui enim omnibus literis *Gn. Pompejo.* adſcriptum ad oram ſec. *geſtarum gloriæ.* ad tertii, *geſtarum ſocius:* alias *par.* Gruteri exemplar præfert, *rerumque geſtarum auctor Gn. Tomp. adſcribitur.* Idem.

cendum eſſe videatur. qui cùm ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, [6] ſi quid eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri: cepit magnum ſuæ virtutis fructum, ac dignitatis, cùm omnes propè una voce, IN EO IPSO VOS SPEM HABITVROS ESSE dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non & [7] conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit. ſed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimè diſſentio, quod, quo minùs certa eſt hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis reſpublica, dum per deos immortales licet, frui debet [8] ſummi hominis vita, atque virtute.

60 [9] At enim nihil novi fiat contra exempla atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco, majores noſtros ſemper in pace, conſuetudini; in bello, utilitati paruiſſe: ſemper ad novos caſus temporum, novorum conſiliorum rationes accommodaſſe: non dicam, duo bella maxima, Punicum, & Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta: duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Karthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ita vobis, patribuſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes imperii poneretur. ut idem cum Jugurtha, idem cum [p] Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret.

61 In ipſo Cn. Pompejo, in quo novi conſtitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa ſint nova, [10] ſummaque Catuli voluntate conſtituta, recordamini. 21 Quid enim tam novum, quàm adoleſcentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. huic præeſſe? præfuit. rem optimè ductu ſuo gerere? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cujus à ſenatorio gradu ætas longè abeſſet, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea adminiſtrandum? fuit in his provinciis ſingulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, ſed [11] etiam ſtudio omni viſendam putavit.

62 Quid tam inuſitatum, quàm ut, cùm duo conſules clariſſimi, fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum, formidoloſiſſimumque proconſule mitteretur? miſſus eſt. quo quidem tempore, cùm eſſet nonnemo in ſenatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum proconſule:* L. Philippus dixiſſe dicitur, *Non ſe illum ſua ſententia pro conſule, ſed pro conſulibus mittere.* Tanta in eo reipublicæ benè gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quàm ut ex ſenatuſconſulto legibus ſolutus, conſul antè fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? quid tam incredibile, quàm ut iterum [12] eques Romanus ex ſenatuſconſulto triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tam multa non ſunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus.

Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta ſunt 63 in eundem hominem à Q. Catulo, atque à ceterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate. 22 Quare videant, ne ſit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe: veſtrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem improbari: præſertim cùm jam ſuo jure populus Romanus in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere: propterea [13] quòd, iſtis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis.

Hoc ſi vos temere feciſtis, & reipublicæ parum conſuluiſtis; 64 rectè iſti ſtudia veſtra ſuis conſiliis regere conantur. ſin autem vos plus tum in republica vidiſtis; vos, his repugnantibus, per voſmetipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis: aliquando iſti principes, & ſibi, & ceteris, populi Romani univerſi auctoritati parendum eſſe fateantur. Atque in hoc bello Aſiatico, & regio, non ſolùm militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompejo ſingularis, ſed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur. difficile eſt in Aſia, Cilicia, Syria, [14] regniſque interiorum nationum ita verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoſte, ac de laude, cogitet. deinde etiam ſi qui ſunt pudore, ac temperantia moderatiores: tamen eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur.

Difficile eſt dictu, Quirites, quanto in odio ſimus apud ex- 65 teras nationes, propter eorum, [15] quos ad eas per hos annos cum imperio miſimus, injurias, ac libidines. [q] Quod enim fanum putatis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam, ac munitam fuiſſe? urbes jam locupletes, ac copioſæ requiruntur, quibus cauſa belli [16] propter diripiendi cupiditatem inferatur.

Libenter hæc coràm cum Q. Catulo, & Q. Hortenſio diſpu- 66 tarem, ſummis, & clariſſimis viris. noverunt enim ſociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis, an hoſtium ſimulatione, contra ſocios, atque amicos? quæ civitas eſt in Aſia, quæ [17] non modò imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animos, ac ſpiritus capere poſſit? Quare, etiam 23 ſi quem habetis, qui collatis ſignis, exercitus regios ſuperare poſſe videatur: tamen, niſi erit idem, qui ſe à pecuniis ſociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, [18] qui ab ornamentis

SCHOLIASTES.

[p] *Cimbris.*] Gallis. Lucrus Philippus dixiſſe dicitur conſulibus Sertorianum bellum detrectantibus. Pompejus electus eſt. Cum interrogarentur patres qualis debeat cum poteſtate mitti. Philippus conſul ridens igna iam proconſuli dixit Cicero hoc caput quaſi hoc dixerit laude Pompeji non conſulum vituperatione.

[q] *Quod enim vanum putatis.*] Omnia in Lucullum figuratè dicuntur.

6. *Si quid eo factum eſſet.*] Eſt à Fabr. & Hitt. male vulgata, *ſi quid de eo fact.* .Grut

7. *Conſilio regere.*] Tuetur hanc ſcripturam egregriè contra novas editt. Schottus noſter lib. I Nodor. cap. 20. *Idem.*

8. *Summi hominis vita.*] Gulielmius ſubſtituit ex Uverd. & Hitt. *viri*, non modò ob παρόμοιον in vocibus his, *viri vita virtuti*; ſed quia à *viro* dicta *virtus*; & eò plerumque hæc conjungantur. *Idem.*

9. *At enim nihil novi fiat.*] Gulielmius reponebat è ſuis: *At enim ne quid novi fiat*, eſtque efficacius altero. *Idem.*

10. *Summaque Catuli voluntate &c.*] Conjicit Gulielmius, *ſumma Q. Catuli*, non ineptè. *Idem.*

11. *Etiam omni ſtudio viſendam putavit.*] Uverd. *omnium etiam ſtudio &c.* Baſilicanus Col. more ſuo optimè, *etiam omnium ſtudio viſendam & concelebrandam putavit.* prodidit & iſtud Modius lib. Novant. Epiſtola XXXII. qui tamen citat, *omni*, non *omnium*. male puto. nam in Pall. omnibus hæret ultimum illud, non alterum. *Idem.*

12. *Eques Rom. ex ſenatus conſulto.*] Quum nihil hîc ab Grutero notatum videam, auſus fui diſcedere ab ejus editione aliiſque eandem ſequutis, unde particula *ex* omittitur, quum Victorius, Lambinus, Gothofredus, aliique concordes fuerint in retinendo, ut haud dubie videtur, ex MSStis libris. *Gron.*

13. *Quod iſtis reclamantibus.*] Auctiores voce Uverd. atque Hittorp. *quod iiſdem iſtis.* unde ſententiæ emphaſis permagna accedit. *Grut.*

14. *Regniſque interiorum nationum.*] Revocavi ſcripturam Pall. omnium, item Grut. H. V. B. nec non olim impreſſorum: inferioris ætatis enim obtruſerant *exterarum.* conſulatur Modius d. Epiſt. XXXII. *Idem.*

15. *Quos ad eas per hos annos.*] Eſt à Colon. & Uverd. inſulſiſſimè hactenus cuſi, *eas hoc anno.* neque enim uno peccatum fuit anno ſed pluribus: multique anni indignationem cieant, non unus. *Idem.*

16. *Propter diripiendi cupiditatem.*] Hitt. *facultatem*, ſi accederet & alius codex, reciperem in contextum Modius interim ita loquitur, ac ſi plures libri eam proderent lectionem d. Epiſt. XXXII. ſed impropriè. *Idem.*

17. *Non modò imperatoris.*] Antea publicati amplius, *unius imperatoris.* ſed præter omnes Pall. aliorumque mſſ. *Idem.*

18. *Qui ab ornamentis ſanorum atque opidorum.*] Ita Baſilicanus Colonienſis, quorum tamen hactenus nihil fuit in libris vulgatis. Aſiam abundaſſe pulcerrimis antiquiſſimiſque ſignis, nemo eſt qui neſciat, de quibus tacuiſſe heic Ciceronem veriſimile non eſt. *Idem.*

ris fanorum, atque oppidorum, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum, regiumque mittatur.

67 Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſivit. [19] Videbat enim prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, [20] quibus jacturis, quibus conditionibus proficiſcantur, ignorant videlicet iſti, qui ad unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur? quaſi verò Cn. Pompejum non cùm ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum eſſe videamus.

68 Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, [21] qui inter annos tot unus inventus ſit, quem ſocii in urbes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quòd ſi auctoritatibus hanc cauſam, Quirites, confirmandam putatis: eſt vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritiſſimus, [r] P. Servilius: cujus tantæ res geſtæ terra, marique exſtiterunt, ut, cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior eſſe nemo debeat. eſt C. Curio [22] ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio, & prudentia præditus. eſt Cn. Lentulus, in quo omnes, pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummam gravitatem eſſe cognoſcitis. eſt C. Caſſius, integritate, virtute, conſtantia ſingulari. Quare videte, [23] ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur.

24 Quæ cùm ita ſint, C. [s] Manili, primùm iſtam tuam & le-
69 gem, & voluntatem, & ſententiam laudo, vehementiſſimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneas in ſententia, neve cujuſquam vim, aut minas pertimeſcas. Primùm in re ſatis eſſe [24] animi, perſeverantiæque arbitror: deinde cùm tantam multitudinem cum tanto ſtudio adeſſe videamus, [25] quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid eſt, quòd aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate prætoria, quidquid auctoritate, fide, conſtantia poſſum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi, & populo Romano polliceor, ac defero.

Teſtorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco, tem- 70
ploque præſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quò Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc cauſam conciliari putem, neque quò mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præſidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quòd pericula facilè, [t] ut hominem præſtare oportet, [27] innocentia tecti pellemus: [28] honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſima ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur.

Quamobrem, quidquid in hac cauſa mihi ſuſceptum eſt, 71
Quirites, id omne me reipublicæ cauſa ſuſcepiſſe confirmo: tantumque abeſt, ut aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, ut multas etiam ſimultates partim [u] obſcuras, partim apertas intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles, ſuſcepiſſe. ſed ego me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem provinciarum, atque ſociorum, meis omnibus commodis, & rationibus præferre oportere.

SCHOLIASTES.

r *Publius Servilius.*] Iſte florebat. in ſenatu princeps erat. amabatur a populo.

s *Manili.*] Cajus Manilius tribunus plebis.

t *Ut hominem præſtare.*] Sed temeritatis eſt ſibi repulſiones pericula polliceri. Præſtare promittere.

u *Obſcuras parte.*] Luculli & Hortenſi.

FINIT POMPEIANA.

19. *Videbat enim prætores locupletari quotan. pec. publica præter paucos; neque nos quidquam.*] Neſas putavi non excipere egregiam hanc ſcripturam Baſilicani codicis & Uverdenſi, ejectâ jam receptâ, *Videbat enim pop. Rom. non locuplet. &c. neque eos quidquam.* nam quid dicam Hotomani conjectaneum à Lambino receptum, nihilominus & obſcurum, & parum dignum Cicerone? favent autem huic lectioni Pal. pr. ac ſext. in quibus diſertim: *Videbat enim P. R. locupletari*, excluſa negativa *non.* acceſſiſſe ad hanc emendationem ingenium Panagathi prodidit amicus noſter Schottus libro 1 cap. 3. item Fulvius Urſinus, apud quem item videnda divinatio Ant. Auguſtini. *Grut.*

20. *Quibus jacturis, quibus conditionibus &c.*] Vocat *jacturas*, largitiones illas pecuniarum factas in eos, per quos obtinuere provincias: de quibus ſæpius dixit Orationibus in Verrem: etiam hac ipſa, capite 14 circa medium. itaque non eſt quod momentum aliquod ponamus viro eruditiſſ. conjicienti *quibus vaſariis, quibus condit.* tanquam ſcilicet ea vox degeneraverit in *verſuris.* libri certè Pall. omnes, reliquorumque, nihil variant; niſi quod Colon. *quibus injuriis.* cujus ſcribam apparet etiam non aſſecutum vim vocis *jacturæ.* Idem.

21. *Qui inter annos tot unus inventus &c.*] Sic Pall. omnes & Grut. ne auſcultemus Lambino tranſponenti vocem tertiam. at Schottus noſter illud *annos*, ut intruſum ac ſupervacuum, jugulat: & alioqnin uſitatam minus Oratori noſtro talem anaſtrophen. *Grut.* Fruſtra Vide ad Actionem 1 in Verr. cap. 13. *Gronov.*

22. *Summis veſtris beneficiis maximiſque &c. præditus.*] Lambinus addidit, *beneficiis uſus*, ſed non è fide mſſ. noſtrorum ſane, qui nihil variant, niſi quod Col h beret *maximus rebus*, ut ſorte repeti debeat ea vox, *ſummis veſtris beneficiis maximus, maximus rebus geſtis.* Grut.

23. *Ut horum auctoritatibus.*] Reſtitui auctori ſuam vocem volentibus Palatinis primo, quinto, ſexto, ſeptimo, neque aliter B. H. V. Grut. imo ſic quoque priſcæ edd. recentiores enim *unum.* Idem

24. *Animi perſeverantiæque.*] Debetur Turingico libro, ut &. Uverd. & Hittorp. vulgo, *conſtantiæque.* Idem.

25. *Quantum non iterum in eod. homine præficiendo vidimus.*] Hittorp. membranæ, *quantum nunc iterum in eod. h pr videmus.* non male. *nunc iterum*, dicit, quia idem viderant antea quoque, cùm Pompejus præficeretur bello maritimo. *Idem.*

26. *Aut de perficiendi facultate.*] Idem codex *reficiendi*, quod minimè repudiandum. *refici* propriè dicuntur, qui in magiſtratu aut poteſtate ſunt, cùm iis magiſtratus vel imperia continuantur in annum ſequentem. accedunt ad hanc lectionem Pal. ſext. ſept. Gruterian. in quibus *præficiendi.* Idem.

27. *Innocentia tecti pellemus.*] Idem exemplar, item Uverd. *repellimus*; γνησίως, inquit Gulielmius. *Idem.*

28. *Honorem autem neque ab uno.*] Haud ſecus olim cuſi, Pall. noſtri, Grut. Hitt. &c. poſterius editi, *honores*; haud ſcio quam benè. unus enim Ciceroni reliquus ex annuis magiſtratibus, conſulatus. *Idem.*

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS PRO A. CLUENTIO AVITO, ORATIO QUARTADECIMA.

1 1 ANIMADVERTI, judices, omnem accuſatoris orationem, in duas diviſam eſſe partes: quarum altera mihi niti, & magnopere confidere videbatur invidiâ jam inveteratâ judicii Juniani: [1] altera tantummodò conſuetudinis cauſa timidè, & diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re lege eſt hæc quæſtio conſtituta. Itaque mihi certum eſt hanc eandem diſtributionem, invidiæ, & criminum, ſic in defenſione ſervare, ut omnes intelligant, nihil me nec ſubterfugere voluiſſe reticendo, nec obſcurare dicendo.

2 Sed cùm conſidero, quomodo mihi in utraque re ſit elaborandum, altera pars, ea quæ propria eſt judicii veſtri, & legitimæ veneficii quæſtionis, per mihi brevis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à judicio remota eſt, quæ concionibus ſeditioſè concitatis accommodatior eſt, quàm tranquillis, moderatiſque judiciis, proſpicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris ſit habitura.

3 Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, judices, conſolatur, quòd vos de criminibus ſic audire conſueſtis, ut eorum omnem diſſolutionem ab oratore quæratis: ut non exiſtimetis, plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quàm quantum defenſor, purgandis criminibus, conſequi, & dicendo probare potuerit. De invidia autem ſic inter vos diſceptare debetis, ut non, quid dicatur à nobis, ſed quid oporteat dici, conſideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in invidia, cauſa communis. Quamobrem alteram partem cauſæ ſic agemus, ut vos doceamus: alteram ſic, ut oremus. in altera, diligentia veſtra nobis adjungenda eſt: in altera, fides imploranda. nemo eſt enim, qui invidiæ, ſine veſtro, ac ſine talium virorum ſubſidio poſſit reſiſtere.

4 Equidem quod ad me attinet, quò me vertam, neſcio. negem fuiſſe illam infamiam judicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? jactatam in judiciis? commemoratam in ſenatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus inſitam? tam vetuſtam? non eſt noſtri ingenii: veſtri auxilii eſt, judices, hujus innocentiæ ſic in hac calamitoſa fama, quaſi in aliqua pernicioſiſſima flamma, atque in communi incendio ſubvenire.

2 Etenim ſicut aliis in locis parum firmamenti, & [2] parum
5 virium veritas habet: ſic in hoc loco falſa invidia imbecilla eſſe debet. Dominetur in concionibus, jaceat in judiciis: valeat in opinionibus ac ſermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, ſpacio interpoſito, & cauſa cognita conſeneſcat. denique illa definitio judiciorum æquorum, quæ nobis à majoribus tradita eſt, retineatur: ut in judiciis & ſine invidia culpa plectatur, & ſine culpa invidia ponatur.

6 Quamobrem à vobis, judices, antequam de ipſa cauſa dicere incipio, hæc poſtulo: primùm id, quod æquiſſimum eſt, ut nequid huc præjudicati afferatis. etenim non modò auctoritatem, ſed etiam nomen judicum amittemus, niſi hic ex ipſis cauſis judicabimus, ac ſi ad cauſas judicia jam facta domo deferemus. deinde ſiquam opinionem jam veſtris mentibus comprehendiſtis, ſi eam ratio convellet, [3] ſi ratio labefactabit, ſi denique veritas extorquebit: ne repugnetis, eamque animis veſtris aut libentibus, aut æquis remittatis. tum autem, cùm ego unaquaque de re dicam, & diluam, ne ipſi quæ contraria ſunt, taciti cogitationi veſtræ ſubjiciatis: ſed ad extremum exſpectetis, & me meum dicendi ordinem ſervare patiamini. cùm perorato, tum, ſi quid erit præteritum, à me requiratis.

Ego me, judices, ad eam cauſam accedere, quæ jam per 3
annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipſa 7
opinione hominum tacita propè convicta, atque damnata ſit, facilè intelligo: ſed, ſiquis mihi deus veſtram ad me audiendum benivolentiam conciliarit; efficiam profectò, ut intelligatis, nihil eſſe homini tam timendum, quàm invidiam: nihil innocenti, ſuſcepta invidia, tam optandum, quàm æquum judicium, quod in hoc uno denique falſæ infamiæ finis aliquis, atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me ſpes tenet, ſi ea, quæ ſunt in cauſa, explicare, atque omnia dicendo conſequi potuero, hunc locum, conſeſſumque veſtrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidoloſum fore putaverunt, eum tandem ejus fortunæ miſeræ, multumque jactatæ portum, ac perfugium futurum.

Tametſi permulta ſunt, quæ mihi, antequàm de cauſa di- 8
cam, de communibus invidiæ periculis dicenda eſſe videantur: tamen, ne diutius oratione mea ſuſpenſa exſpectatio veſtra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, judices, qua mihi ſæpius utendum eſſe intelligo, ſic ut me audiatis, quaſi hoc tempore hæc cauſa primùm dicatur, ſicuti dicitur; non quaſi ſæpe jam dicta, & numquam probata ſit. hodierno enim die primùm veteris iſtius criminis diluendi poteſtas eſt data: ante hoc tempus error in hac cauſa, atque invidia verſata eſt. Quamobrem dum multorum annorum accuſationi breviter, dilucideque reſpondeo, quæſo, ut me, judices, ſicuti facere inſtituiſtis, benignè, attenteque audiatis.

Corrupiſſe dicitur A. Cluentius judicium pecunia, quo ini- 4
micum ſuum innocentem, Statium Albium, condemnaret. 9
Oſtendam, judices, primùm, quoniam caput illius atrocitatis, atque invidiæ fuit, innocentem pecunia circumventum, neminem umquam majoribus criminibus, gravioribus teſtibus eſſe in judicium vocatum: deinde ea de eo præjudicia eſſe facta ab ipſis judicibus, à quibus condemnatus eſt, ut non modò ab iiſdem, ſed ne ab aliis quidem ullis, abſolvi ullo modo poſſet. Cùm hæc docuero, tum illud oſtendam, quod maximè requiri intelligo, judicium illud pecunia eſſe tentatum, non à Cluentio, ſed contra Cluentium: faciamque, ut in-

1. *Altera tantummodo.*] Gulielmius legit *alteram.* ſed poterat ſubaudiri, *videbatur*, quod præceſſit. *Gruter.*

2. *Parum virium veritas habet.*] Propugnat hanc ſcripturam Victorius lib. XXIV Variar. Lect. cap. 2 reperique ego in ſex Palatinis calamo exaratis. nam unus eorum frontiſpicio iſto deſtituebatur, ſed & idem reperit in exemplari S. Victoris Gulielmius. defendit tamen amicus noſter Urſinus vulgatum *falſitas*, tanquam ſubnixum libris ſcriptis, qui & videatur. nam in editis antiquis extare ipſe teſtor. ſed quis aſſeverabit ipſos non ſubiiſſe manum correctoris? lectionem noſtram pluribus Græcorum Latinorumque auctorum quaſi tibicinibus fulcii ad illud Livii libro XXII cap. 39. *Laborare nimis jus ſæpe ajunt: exſtingui numquam*, quam lectionem ibidem ſtabilio, contra Mureti veterem, contra amici noſtri Scipionis Gentilis recentem emendationem. *Idem.*

3 *Si ratio labefactabit.*] Lambinus *oratio*, ex mſſ. ſuis, ut ait; quos puto reſtringendos ad unicum exemplar S. Victoris, in quo ita extare adnotavit Gulielmius. noſtri certè Pall. ſtant à vulgato, neque deſerunt edd. antiquæ. *Idem.*

intelligatis, in tota illa cauſa quid res ipſa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit.

10 Primùm igitur illud eſt, ex quo intelligi poſſit, debuiſſe Cluentium magnopere cauſæ confidere, quòd certiſſimis criminibus, & teſtibus fretus ad accuſandum deſcenderit. Hoc loco faciendum mihi, judices, eſt, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus eſt, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui cauſa dicere exiſtimes, adductum fide, atque officio defenſionis. etenim tibi ſi in præſentia ſatisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad ſatisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio niſi nunc ſatisfecero, poſtea mihi ſatisfaciendi poteſtas non erit. ſimul & illud quis eſt, qui dubitare debeat, contra damnatum, & mortuum, pro incolumi, & vivo dicere: cùm illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum jam abſtulerit, mors verò etiam doloris? huic autem, pro quo dicitur, nihil poſſit offenſionis accedere ſine acerbiſſimo animi ſenſu, ac dolore, & ſine ſummo dedecore vitæ, ac turpitudine?

11 Atque, ut intelligatis, Cluentium non accuſatorio animo, non oſtentatione aliqua, aut gloria adductum, ſed nefariis injuriis, quotidianis inſidiis, propoſito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detuliſſe, paullo longiùs exordium rei demonſtrandæ repetam: quod quæſo, judices, ne moleſtè patiamini. Principiis enim cognitis, multo faciliùs extrema

5 intelligetis. A. Cluentius Avitus, fuit pater hujuſce, judices, homo non ſolum municipii Latinatis, ex quo erat, ſed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, exiſtimatione, nobilitate facilè princeps. Is cùm eſſet mortuus, Sulla, & Pompejo conſulibus, reliquit hunc annos XV natum: grandem autem, & nubilem filiam: quæ brevi tempore poſt patris mortem nupſit A. Aurio Melino, conſobrino ſuo, adoleſcenti in primis, ut tum habebatur, inter ſuos & honeſto, & nobili.

12 Cùm eſſent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè eſt exorta mulieris importunæ nefaria libido, non ſolùm dedecore, verùm etiam [4] ſcelere convincta. Nam Saſſia mater hujus Aviti (mater enim à me, [5] nominis cauſa, tametſi in hunc hoſtili odio, & crudelitate eſt, mater, inquam, appellabitur: neque umquam illa ita de ſuo ſcelere, & immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat. quo enim ipſum nomen amantius, indulgentiuſque maternum, hoc illius matris, quæ multos jam annos, & nunc cùm maximè filium interfectum cupit, ſingulare ſcelus, majore odio dignum eſſe ducetis.) Ea igitur mater Aviti, Melini illius adoleſcentis, generi ſui, contrà quàm fas erat, amore capta, primò, neque id ipſum diu, quoquo modo poterat, neque in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare cœpit amentia, ſic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror à cupiditate revocaret.

13 Animum adoleſcentis, nondum conſilio, ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi, ac deliniri poteſt. filia, quæ non ſolùm illo communi dolore muliebri in ejuſmodi viri injuriis angeretur, ſed nefarium matris pellicatum ferre non poſſet, de quo ne queri quidem ſine ſcelere ſe poſſe arbitraretur, ceteros ſui tanti mali ignaros eſſe cupiebat: in hujus amantiſſimi ſui fratris manibus, & gremio, mœrore, & lacrymis conſeneſcebat.

14 Ecce autem ſubitum divortium: quod ſolatium malorum omnium fore videbatur. diſcedit à Melino Cluentia: ut in tantis injuriis, non invita: ut à viro, non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater, palàm exſultare lætitia, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutius ſuſpicionibus obſcuris lædi famam ſuam noluit: lectum illum genialem, quem biennio ante filiæ ſuæ nubenti ſtraverat, in eadem domo ſibi ornari, & ſterni, expulſa, atque exturbata filia, jubet. nubit genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus, funeſtis ominibus omnium.

6 O mulieris ſcelus incredibile, &, præter hanc unam, in omni vita inauditum! ô libidinem effrenatam, & indomitam! 15 ô audaciam ſingularem! non timuiſſe, ſi minùs vim deorum, hominumque famam, at illam ipſam noctem faceſque illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipſos, ſuperiorum teſtes nuptiarum? perfregit, ac proſtravit omnia cupiditate, ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.

Tulit hoc commune dedecus jam familiæ, cognationis, nominis, graviter filius: augebatur autem ejus moleſtia quotidianis querimoniis, & aſſiduo fletu ſororis. ſtatuit tamen nihil ſibi in tantis injuriis, ac tanto ſcelere matris, graviùs faciendum, quam ut illa matre ne uteretur: ne, quam videre ſine ſummo animi dolore non poterat, ea ſi matre uteretur, non ſolùm videre, ſed etiam probare ſuo judicio putaretur. 16

Initium quod huic cum matre fuerit ſimultatis, audiſtis. 17 pertinuiſſe hoc ad cauſam, tunc, cùm reliqua cognoveritis, intelligetis. nam illud me non præterit, cujuſmodicumque mater ſit, tamen in judicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. non eſſem ad ullam cauſam idoneus, judices, ſi hoc, quod in communibus hominum ſenſibus, atque in ipſa natura poſitum, atque infixum eſt, id ego, cùm ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modo reticere homines parentum injurias, ſed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri poſſunt, ferenda: quæ taceri, tacenda eſſe arbitror.

Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum pericu- 18 lum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum à matre eſſet conflatum & profectum. quæ hoc tempore ſileret omnia, atque ea, ſi oblivione non poſſet, tamen taciturnitate ſua tecta eſſe pateretur. ſed ea verò ſic agit, ut prorſus reticere nullo modo poſſit. Hoc enim ipſum judicium, hoc periculum, [6] illa accuſatio, omnis teſtium copia, quæ futura eſt, à matre initio eſt adornata, à matre hoc tempore inſtruitur, atque omnibus ejus opibus, & copiis comparatur: ipſa denique nuper Larino, hujus opprimendi cauſa, Romam advolavit. præſtò eſt mulier audax, pecunioſa, crudelis: [7] inſtituit accuſatores, inſtruit teſtes: ſqualore hujus, & ſordibus lætatur: exitium exoptat: ſanguinem ſuum profundere omnem cupit, dummodò profuſum hujus antè videat. Hæc niſi omnia perſpexeritis in cauſa: temerè à nobis illam appellari putatote. ſin autem erunt & aperta, & nefaria: Cluentio ignoſcere debetis, quòd hæc à me dici patiatur: mihi ignoſcere non deberetis, ſi tacerem.

7 Nunc jam ſummatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus ſit: ut & conſtantiam A. Cluentii, & rationem 19 accuſationis perſpicere poſſitis. Ac primùm cauſa accuſandi quæ fuerit, oſtendam: ut id ipſum A. Cluentium vi & neceſſitate coactum feciſſe videatis.

Cùm manifeſtò venenum deprehendiſſet, quod vir matris 20 Oppianicus ei paraviſſet; & res non conjectura, ſed oculis, ac manibus teneretur, neque in cauſa ulla dubitatio poſſet eſſe: accuſavit Oppianicum. quàm conſtanter, & quàm diligenter, poſtea dicam: nunc hoc ſcire vos volui, nullam huic aliam accuſandi cauſam fuiſſe, niſi uti propoſitum vitæ periculum, & quotidianas capitis inſidias hac una ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accuſatum eſſe criminibus Oppianicum, ut neque accuſator timere, neque reus ſperare debuerit: pauca vobis

4. *Scelere convincta.* Ita eſt in mſſ. noſtris, ſed literis adeo ambiguis, ut inde etiam fieri poſſit *conjuncta:* quomodo habent editione poſteriores: priores enim *convicta*; ita tamen ut ultimæ originis exhibeant item *conjuncta.* Grut.

5. *Nominis cauſa.*] Lambinus, *in omni cauſa*, ex mſ. ut ait, ſed inſulſe, ſi modò quid ſcatio, & contra Pall. noſtros, & editos antiquitus. *Idem.*

6. *Illa accuſatio*] Lambinus, *hæc accuſatio.* ſed contra mſſ. & aſſentior Gulielmio arbitranti binas iſtas voces, eſſe interpretis. idem tamen deleto ſolùm *illa*, putabat legi poſſe; *accuſatio omnis, omnis teſtium copia, &c.* Idem.

7. *Inſtituit accuſatores, inſtruit teſtes.*] Invertit hæc perversè Lambinus. *inſtituit accuſatores*, materia ſcilicet. *inſtruit teſtes*, pecunia. adnotat Gulielmius. *Idem.*

8. *Ad*

bis illius judicii crimina exponam; quibus cognitis, nemo veſtrûm mirabitur, illum, diffidentem rebus ſuis, [8] ad Stalenum, atque ad pecuniam confugiſſe.

21 Larinas quædam fuit Dinea, ſocrus Oppianici: quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magium, & filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adoleſcentulus, bello Italico captus apud Aſculum, in Q. Sergii ſenatoris, ejus, qui inter ſicarios damnatus eſt, manus incidit, & apud eum fuit in ergaſtulo. Numerius autem Aurius frater, mortuus eſt, heredemque Cn. Magium, fratrem ſuum, reliquit. poſtea Magia, uxor Oppianici, mortua eſt. poſtremò unus, qui reliquus erat Dineæ filius, Cn. Magius, eſt mortuus. is fecit heredem illum adoleſcentem Oppianicum, ſororis ſuæ filium, eumque partiri cum Dinea matre juſſit. interim venit index ad Dineam, neque obſcurus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filium ejus, M. Aurium, vivere: & in agro Gallico eſſe in ſervitute.

22 Mulier, amiſſis liberis, cùm unius filii recuperandi ſpes eſſet oſtentata, omnes ſuos propinquos, filiique ſui neceſſarios convocavit, & ab iis flens petivit, ut negotium ſuſciperent, adoleſcentem inveſtigarent, ſibi reſtituerent eum filium, [9] quem tantùm unum ex multis fortuna reliquum eſſe voluiſſet. Hæc cùm agere inſtituiſſet, oppreſſa morbo eſt. itaque teſtamentum fecit ejuſmodi, ut illi filio H-S ccccIↃↃↃↃ millia legaret, heredem inſtitueret eundem illum Oppianicum, nepotem ſuum. atque his diebus paucis eſt mortua. propinqui tamen illi, quemadmodum viva Dinea inſtituerant, ita mortua illa ad inveſtigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti ſunt.

8
Interim Oppianicus, ut erat, ſicuti multis ex rebus reperie-
23 tis, ſingulari ſcelere, & audacia, per quendam Gallicanum, familiarem ſuum, primùm illum indicem pecunia corrupit: deinde ipſum Aurium, non magna jactura facta, tollendum, interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum inveſtigandum, & recuperandum profecti, litteras Larinum ad Aurios, illius adoleſcentis propinquos, ſuoſque neceſſarios, mittunt; ſibi difficilem eſſe inveſtigandi rationem, quòd intelligerent indicem ab Oppianico eſſe corruptum. Quas litteras A. Aurius, vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palàm, multis audientibus, cùm adeſſet Oppianicus, recitat, & clariſſima voce ſe nomen Oppianici, ſi interfectum M. Aurium comperiſſet, delaturum eſſe teſtatur.

24 Interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum eſſe M. Aurium renuntiant. animi non ſolùm propinquorum, ſed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, & illius adoleſcentis miſericordia commoventur. Itaque cum A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem, ac minis inſequi cœpiſſet: Larino profûgit, & ſe in caſtra clariſſimi viri, Q. Metelli, contulit.

25 Poſt illam fugam & ſceleris, & conſcientiæ teſtem, numquam ſe judiciis, numquam legibus, numquam inermem inimicis committere auſus eſt: ſed per illam L. Sullæ vim, atque victoriam, Larinum in ſummo timore omnium, cum armatis advolavit: quattuor viros, quos municipes fecerant, ſuſtulit: ſe à Sulla, & alios præterea tres, factos eſſe dixit: & ab eodem ſibi eſſe imperatum, ut Aurium illum, qui ſibi delationem nominis, & capitis periculum oſtentarat, & alterum Aurium, & ejus C. filium, & Sex. Virbium, quo ſequeſtre in illo indice corrumpendo dicebatur eſſe uſus, proſcribendos, interficiendoſque curaret. Itaque, illis crudeliſſimè interfectis, non mediocri ab eo ceteri proſcriptionis, & mortis metu terrebantur. His rebus in cauſa, judicioque patefactis, quis eſt,
qui illum abſolvi potuiſſe arbitraretur? Atque hæc parva ſunt: 9
cognoſcite reliqua: ut non aliquando condemnatum eſſe Oppianicum, ſed aliquandiu incolumem fuiſſe miremini.

Primùm videte hominis audaciam. Saſſiam in matrimo- 26
nium ducere, Aviti matrem, illam, cujus virum A. Aurium occiderat, concupivit. Utrùm impudentior hic, qui poſtulet; an crudelior illa, ſi nubat, difficile dictu eſt. ſed tamen utriuſque humanitatem, conſtantiamque cognoſcite.

Petit Oppianicus, ut ſibi Saſſia nubat, & id magnopere 27
contendit. illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aſpernatur, non denique [10] illam Oppianici domum viri ſui ſanguine redundantem, reformidat: ſed quòd haberet tres ille filios, idcircò ſe ab his nuptiis abhorrere reſpondit. Oppianicus, qui pecuniam Saſſiæ concupiviſſet, domo ſibi quærendum remedium exiſtimavit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. Nam, cum haberet èx Novia infantem filium: alter autem ejus filius, Papia natus, Theani Appuli, quod abeſt à Larino decem & octo millia paſſuum, apud matrem educaretur: arceſſit ſubitò ſine cauſa puerum Theano: quod facere, niſi ludis publicis, aut feſtis diebus, antea non ſolebat. Mater nihil mali miſera ſuſpicans, mittit. Ille ſe Tarentum proficiſci cum ſimulaſſet, eo ipſo die puer, cùm hora undecima in publico valens viſus eſſet, ante noctem mortuus, & poſtridie, antequàm luceret, combuſtus eſt.

Atque hunc tantum mœrorem matri prius hominum ru- 28
mor, quàm quiſquam ex Oppianici familia renuntiavit. Illa cùm uno tempore audiſſet ſibi non ſolùm filium, ſed etiam exſequiarum munus ereptum, Larinum confeſtim exanimata venit, & ibi de integro funus jam ſepulto filio fecit. Dies nondum decem interceſſerant, cùm ille alter filius infans necaretur. Itaque nubit Oppianico continuò Saſſia, [11] lætanti jam animo, & ſpe optima confirmato. nec mirum, quæ ſe non nuptialibus donis, ſed filiorum funeribus delinitam videret. [12] ita quod ceteri propter liberos pecuniæ cupidiores ſolent eſſe, ille propter pecuniam liberos amittere jucundum eſſe duxit.

Sentio, judices, vos pro veſtra humanitate, his tantis ſce- 10
leribus breviter à me demonſtratis, vehementer eſſe commo- 29
tos. Quo tandem igitur animo fuiſſe illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam judicandum? Vos auditis de eo, in quem judices non eſtis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odiſſe jam non poteſtis: de eo, qui & naturæ, & legibus ſatisfecit: quem leges exſilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico: auditis ſine teſtibus: auditis, cùm ea, quæ copioſiſſimè dici poſſunt, breviter à me, ſtrictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo jurati ſententias ferre debebant: de eo, cujus præſentis nefarium, & conſceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni ſupplicio dignum eſſe ducebant. audiebant ab accuſatoribus: audiebant verba multorum teſtium: audiebant, cùm unaquaque de re à P. Canutio, homine eloquentiſſimo, graviter, & diu diceretur.

Et

8. *Ad Stalenum, atque ad pecuniam.*] Videtur in Victoriano codice ſcripto *ex Staleno*, factum deinde *Stajenum*. & verò utroque modo legi in exemplaribus vetuſtis, diu eſt quod judicavit Rivius. adeatur quoque Petrus Victorius libro XXXVII Variar. lect. cap. II. *Grut.*

9. *Quem tantum unum.*] Sic ex ſeptem Pall. unus tantum, reliqui ſex *tandem*. quod & pro *tamen* ſumi, exemplis palam fecit Schottus noſter libro IV Nodor. cap. 18. Lambinus edidit *tum*, quod & in libro S. Victoris; ſed ita ut & ſuperſcriptum haberet illud *tamen*. Idem.

10. *Illam Oppianici domum viri ſui ſanguine redundantem.*] Ita primitus cuſi, firmavitque ſcriptis ſuis P. Victorius lib. XV Var. lect. cap. 20. nam poſterius editi, *Opp. dexteram*, quod in Pal. ſexto ac ſept. quippe pr. *manum*. at enim reliqui, neque *domum* agnoſcunt, neque *dexteram*, ut ſuſpicer aliud quid adhuc ſubeſſe, de quo cogitare poſſint ſubtilioris ingenii Critici. obvium quidem eſt, *villam Oppianici*, ſed non placet. *Idem.*

11. *Lætanti jam animo & ſpe optima confirmato.*] Ita editio anni CCCCLXXXIX & Pal. ſec. nec non exemplar S. Victoris. vulgata, *confirmata*. Idem.

12. *Ita quod ceteri.*] Conjicit Gulielmius, *cum ceteri*. ſcripſi autem *Ita*, ex Pal. ſec. & S. Vict. nec non edd. antiquis. nam ceteri noſtri ſcripti *Itaque ceteri*. ſed *Itaque* heic locum non habet, quòd ſtatim præceſſerat. *Idem.*

13. *Ex-*

30 Et eſt quiſquam, qui, cùm hæc cognoverit, ſuſpicari poſſit, Oppianicum judicio oppreſſum, & circumventum eſſe innocentem? Acervatim jam reliqua, judices, dicam, ut ad ea, quæ propiora hujus cauſæ, & adjunctiora ſunt, perveniam. Vos, quæſo, memoria teneatis, non mihi hoc eſſe propoſitum, ut accuſem Oppianicum mortuum: ſed, cùm hoc perſuadere vobis velim, judicium ab hoc non eſſe corruptum, hoc uti initio, ac fundamento defenſionis: Oppianicum, hominem ſceleratiſſimum, & nocentiſſimum, eſſe damnatum: qui uxori ſuæ Cluentiæ, quæ amita hujus Aviti fuit, cùm ipſe poculum dediſſet, ſubitò illa in media potione exclamavit, ſe maximo cum dolore mori: nec diutiùs vixit, quàm locuta eſt. nam in ipſo ſermone hoc, & vociferatione mortua eſt. & ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia præterea, quæ ſolent eſſe indicia, & veſtigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt.

31 Eodemque veneno C. Oppianicum, fratrem, necavit. Ne-
11 que eſt hoc ſatis: tametſi in ipſo fraterno parricidio nullum ſcelus prætermiſſum videtur; tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum ſibi aliis ſceleribus antè munivit. Nam cùm eſſet gravida Auria, fratris uxor, & jam appropinquare partus videretur: mulierem veneno interfecit, ut una illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Poſtea fratrem aggreſſus eſt: qui ſerò, jam [13] exhauſto illo poculo mortis, cum & de ſuo, & de uxoris interitu clamaret, teſtamentumque mutare cuperet, in ipſa ſignificatione hujus voluntatis, eſt mortuus. Ita mulierem, ne partu ejus ab hereditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos prius vita privavit, quàm illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt: ut omnes intelligerent, nihil ei clanſum, nihil ſanctum eſſe poſſe; cujus ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis cuſtodia tegere potuiſſet.

32 Memoria teneo, Mileſiam quandam mulierem, cùm eſſem in Aſia, quòd ab heredibus ſecundis accepta pecunia, partum ſibi ipſa medicamentis abegiſſet, rei capitalis eſſe damnatam: neque injuria; quæ ſpem parentis, memoriam nominis, ſubſidium generis, heredem familiæ, deſignatum reipublicæ civem, ſuſtuliſſet. Quanto Oppianicus in eadem injuria majore ſupplicio dignus? ſiquidem illa, cùm ſuo corpori vim attuliſſet, ſe ipſam cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem, atque cruciatum. Ceteri non videntur in ſingulis hominibus multa parricidia ſuſcipere poſſe: Oppianicus inventus eſt, qui in uno corpore plures necaret.

12 Itaque cùm hanc conſuetudinem, audaciamque cognoſce-
33 ret avunculus illius adoleſcentis, Oppianici, Cn. Magius; iſque gravi morbo affectus eſſet, & heredem, illum ſororis ſuæ filium, faceret: amicis adhibitis, præſente matre ſua, Dinea, uxorem ſuam interrogavit, eſſetne prægnans. quæ cùm ſe eſſe reſpondiſſet; ab ea petivit, ut, ſe mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri ſocrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, ſervaret, ut ſalvum parere poſſet. Itaque ei, teſtamento legat grandem pecuniam à filio, ſiqui natus eſſet: ab ſecundo herede nihil legat.

34 Quid de Oppianico ſuſpicatus ſit, videtis: quid judicarit, obſcurum non eſt. Nam, cùm ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adſcripſit. Quid Oppianicus fecerit, cognoſcite: ut illum Magium intelligatis longè animo proſpexiſſe morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat à filio, ſiqui natus eſſet, eam præſentem Oppianicus non debitam mulieri ſolvit: ſi hæc ſolutio legatorum, & non merces abortionis appellanda eſt. Quo illa pretio accepto, multiſque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, ſpem illam, quam in alvo commendatam à viro continebat, victa avaritia ſceleri Oppianici vendidit.

Nihil poſſe jam ad hanc improbitatem addi videtur. atten- 35
dite exitum. Quæ mulier obteſtatione viri decem illis menſibus ne domum quidem ullam, niſi ſocrus ſuæ, noſſe debuit, hæc quinto menſe poſt viri mortem ipſi Oppianico nupſit. quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt. erant enim non matrimonii dignitate, ſed ſceleris ſocietate conjunctæ.

Quid? illa cædes Aſinii Larinatis, adoleſcentis pecunioſi, 13
[14] quàm clara tum, recenti re? quàm omnium ſermone ce- 36
lebrata? [15] Fuit Avilius quidam Larinas perdita nequitia, & ſumma egeſtate, [16] arte quadam præditus ad libidines adoleſcentulorum excitandas accommodata: qui, ut ſe blanditiis, & aſſentationibus in Aſinii conſuetudinem penitus immerſit, Oppianicus continuo ſperare cœpit, hoc ſe Avilio, tamquam aliqua machina admota, capere Aſinii adoleſcentiam, & fortunas ejus patrias expugnare poſſe. Ratio excogitata Larini eſt: res tranſlata Romam. iniri enim id conſilium faciliùs in ſolitudine, perfici rem ejuſmodi commodiùs in turba poſſe arbitrati ſunt. Aſinius cum Avilio Romam eſt profectus. Hos veſtigiis Oppianicus conſecutus eſt. Jam ut Romæ vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis, & quàm profuſis ſumptibus, non modò conſcio, ſed etiam conviva, & adjutore Oppianico: longum eſt mihi dicere, præſertim ad alia properanti. Exitum hujus aſſimulatæ familiaritatis cognoſcite.

Cùm eſſet adoleſcens apud mulierculam quandam, atque 37
ibi pernoctaret, [17] & ibi diem poſterum commoraretur: Avilius, ut erat conſtitutum, ſimulat ſe ægrotare, & teſtamentum facere velle. Oppianicus obſignatores ad eum, qui neque Aſinium, neque Avilium noſſent, adducit, & illum, Aſinium appellat: ipſe teſtamento, Aſinii nomine obſignato, diſcedit. Avilius illicò convaleſcit. Aſinius autem brevi illo tempore, quaſi in hortulos iret, in arenarias quaſdam extra portam Eſquilinam perductus, occiditur.

Qui cùm unum jam, & alterum diem deſideraretur: neque 38
in iis locis, ubi ex conſuetudine quærebatur, inveniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper ſe, & ſuos amicos teſtamentum ejus obſignaſſe: liberti Aſinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo poſtremum Aſinius viſus erat, Avilium cum eo fuiſſe, & à multis viſum eſſe conſtabat, in eum invadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, conſtituunt. Atque ille continuò, nullo teſte, nullo indice, recentis maleficii conſcientia perterritus, omnia, ut à me paullo antè dicta ſunt, exponit, Aſiniumque ab ſe, conſilio Oppianici, interfectum fatetur.

Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index A- 39
vilius ex altera parte coràm tenetur. Hic jam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. non ille honorem à pueritia, non ſtudia virtutis, non ullum exiſtimationis bonæ fructum umquam cogitarat: ſed ex petulanti, atque improbo ſcurra, in diſcordiis civitatis ad eam columnam, ad quam multorum ſæpè convitiis perductus erat, cum ſuffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico tranſigit: pecuniam ab eo accipit: cauſam & ſuſceptam, & manifeſtam relinquit. Ac tum in Oppianici cauſa, crimen hoc Aſinianum cùm teſtibus multis, tum verò indicio Avilii probabatur. in quo, [18] inter

13. *Exhauſto illo poculo mortis.*] Gulielmius tentat, *mortifero.* ſed Pall. omnes adhærent vulgato. malim deleri potius illud *mortis.* Grut.

14. *Quàm clara tum, recenti re?*] Eſt ab codice S. Victoris recepitque Lambinus, neque aliter plerique Pall. niſi quod ii *recenti fuit.* Vulgata: *quàm clara cùm recens fuit?* Idem.

15. *Fuit Avilius quidam.*] Ita editio prima, & fere Pall. noſtri, & S. Victoris: etſi quidam ita ſcripti ſint, ut poſſit putari *Aſinius*, ut antea publicabatur. Gulielmius emendat *A. Villius.* Idem.

16. *Arte quadam præditus &c. accommodata.*] Gulielmio ſuſpectum fuit illud *præditus.* & vero cùm in plerisque Pall. & edd. antiq. exſtet *accommodatus*, omnino venit tollendum. *Idem.*

17. *Et ibi diem poſterum.*] Sic quidem Pal. ſec. & editio vetus. ſed Pall. ceteri & S. Victoris, *& ibidem poſterum.* Idem.

18. *Inter allegatos.*] Eſt à Turnebi conjectura, quam prodidit lib. xx cap. 5 Adverſar. editi enim & ſcripti omnes *allegatos*, niſi quod Pal. pr. *iter ad legatos.* Grut. Id quod in ſcriptis omnibus exſtare fatetur Gruterus, quicquid etiam is cum Lambino conſpiret, nos ſequimur, & unum pro Tulliano habemus auctore & interprete patre ad Livium 36, 11. *Gronov.*

19. Ter

ter allegatos, Oppianici nomen, primum eſſe conſtabat, ejus, quem vos miſerum, atque innocentem, falſo judicio circumventum eſſe dicitis.

4 Quid? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres,
10 pater tuus non manifeſtò necavit? ad quam cùm adduxiſſet medicum illum ſuum, jam cognitum, & ſæpe victorem, [[19] per quem interfecerat plurimos] mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes perdidiſſet. Tum repentè Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui caſu tum Larinum veniſſet, aggreditur, & cum eo H-S quadringentis, id quod ipſius tabulis tum eſt demonſtratum, tranſigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa reſtarent, ſimul atque introductus eſt, rem confecit: prima potione mulierem ſuſtulit: neque poſtea Larini punctum eſt temporis commoratus.

11 Eadem hac Dinea teſtamentum faciente, cùm tabulas prehendiſſet Oppianicus, qui gener ejus fuiſſet, digito legata delevit: &, cùm id multis locis feciſſet, poſt mortem ejus, ne lituris coargui poſſet, teſtamentum in alias tabulas transſcriptum, ſignis adulterinis obſignavit. Multa prætereo conſultò. etenim vereor, ne hæc ipſa nimium multa eſſe videantur. vos tamen eum ſimilem ſui fuiſſe [20] in ceteris quoque vitæ partibus exiſtimare debebitis. Illum tabulas publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones univerſi judicaverunt. cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis, & affinibus tutorem umquam liberis ſuis ſcripſit: nemo illum aditu, nemo congreſſione, nemo ſermone, nemo convivio dignum judicabat. omnes aſpernabantur, omnes abhorrebant, omnes, ut aliquam immanem, ac pernicioſam beſtiam, peſtemque fugiebant.

12 Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, numquam accuſaſſet Avitus, judices, ſi id prætermittere, ſalvo capite ſuo, potuiſſet. Erat huic inimicus Oppianicus, erat: ſed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infeſta mater: attamen mater. poſtremò nihil tam remotum ab accuſatione, quàm Cluentius, & natura, & voluntate, & inſtituta ratione vitæ. Sed cùm eſſet hæc illi propoſita conditio, [21] ut aut juſtè, pieque accuſaret, aut acerbè, indigneque moreretur: accuſare, quoquo modo poſſet, quàm illo modo emori, maluit.

13 Atque, ut hæc ita eſſe perſpicere poſſitis, exponam vobis Oppianici facinus manifeſtò compertum, atque deprehenſum: ex quo ſimul utrumque, & huic accuſare, & illum condemna-
5 ri neceſſe fuiſſe, intelligetis. Martiales quidam Larini appellabantur, miniſtri publici Martis, atque ei deo veteribus inſtitutis, religionibuſque Larinatium conſecrati: quorum cùm ſatis magnus numerus eſſet, cùmque item, ut in Sicilia permulti Venerei ſunt; ſic illi Larini in Martis familia numerarentur: repentè Oppianicus eos omnes, liberos eſſe, civeſque Romanos cœpit defendere. Graviter id decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Avito petiverunt, ut eam cauſam ſuſciperet, publiceque defenderet. Avitus cùm ſe ab omni ejuſmodi negotio removiſſet, tamen pro loco, pro antiquitate generis ſui, pro eo, quod ſe non ſuis ſolùm commodis, ſed etiam ſuorum municipum, ceterorumque neceſſariorum natum eſſe arbitrabatur, tantæ voluntati univerſorum Larinatium deeſſe noluit.

Suſcepta cauſa, Romamque delata, magnæ quotidiè con- 44
tentiones inter Avitum, & Oppianicum ex utriuſque ſtudio defenſionis excitabantur. Erat ipſe immani, acerbaque natura Oppianicus. incendebat ejus amentiam infeſta, atque inimica filio mater Aviti. magni autem illi ſua intereſſe arbitrabantur, hunc à cauſa Martialium demovere. Suberat etiam alia cauſa major, quæ Oppianici, hominis avariſſimi, atque audaciſſimi, mentem maximè commovebat.

Nam Avitus uſque ad illius judicii tempus, nullum teſta- 45
mentum umquam fecerat. neque enim legare ejuſmodi matri poterat in animum inducere: neque teſtamento nomen omnino prætermittere parentis. Id cùm Oppianicus ſciret, (neque enim erat obſcurum) intelligebat, Avito mortuo, bona ejus omnia ad matrem eſſe ventura: quæ ab ſeſe poſtea, aucta pecunia, majore præmio; orbata filio, minore periculo, necaretur. itaque his rebus incenſus, qua ratione Avitum veneno tollere conatus ſit, cognoſcite.

C. & L. Fabricii, fratres gemini fuerunt ex municipio Ale- 16
trinate, homines inter ſe cùm forma, tum moribus ſimiles: 46
municipum autem ſuorum diſſimillimi: in quibus quantus ſplendor ſit, quàm propè æquabilis, quàm ferè omnium conſtans, & moderata ratio vitæ, nemo veſtrûm, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis ſemper uſus eſt Oppianicus familiariſſimè. Jam hoc ferè ſcitis omnes, quantam vim habeat ad conjungendas amicitias, ſtudiorum, ac naturæ ſimilitudo. Cùm illi ita viverent, ut nullum quæſtum turpem eſſe arbitrarentur: cùm omnis ab his fraus, omnes inſidiæ, circumſcriptioneſque adoleſcentium naſcerentur, cùmque eſſent vitiis, atque improbitate omnibus noti: [22] ſtudio, ut dixi, ad eorum ſe familiaritatem multis jam antè annis Oppianicus applicarat.

Itaque, tum ſic ſtatuit, per C. Fabricium (nam L. erat mor- 47
tuus) inſidias Avito comparare. Erat illo tempore infirma valitudine Avitus. utebatur autem medico ignobili, ſed ſpectato homine, Cleophanto: cujus ſervum Diogenem Fabricius ad venenum Avito dandum ſpe & pretio ſollicitare cœpit. Servus non incallidus, [23] ſed, ut ipſa res declaravit, frugi, atque integer, ſermonem Fabricii non eſt aſpernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Avito eſt locutus. Avitus autem ſtatim cum M. Bebrio ſenatore, familiariſſimo ſuo, communicavit: qui qua fide, qua prudentia, [24] qua dignitate fuerit, meminiſſe vos arbitror. ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret à Cleophanto, quo faciliùs aut comprehenderetur res ejus indicio, aut falſa eſſe cognoſceretur. Ne multis; Diogenes emitur: [25] venenum diebus paucis, (multi viri boni cùm ex occulto interveniſſent) pecuniaque obſignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur.

Prô dii immortales! Oppianicum quiſquam, his rebus cog- 48
nitis, circumventum [26] eſſe dicet? Quis umquam audacior? 17
quis nocentior? quis apertior in judicium adductus eſt? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ à quoquam excogitata defenſio, huic uni crimini potuit obſiſtere? ſimul & illud quis eſt, qui dubitet, quin hac re comperta, manifeſtoque deprehenſa, aut obeunda mors Cluentio, aut ſuſcipienda accuſatio fuerit?

Satis eſſe arbitror demonſtratum, judices, iis criminibus 49
accu-

19. *Per quem interfecerat plurimos.*] Lambinus iſthæc pro ſpuriis ducebat. cum tamen ſint in omnibus ſcriptis, non ejeci quidem, ſed incluſi uncis. *Idem.*

20. *In ceteris quoque vitæ partibus exiſtimare debebitis.*] Eſt à Pall. omnibus. neque aliter Victoris codex mſ. quid quod & editio vetus habet illud *quoque*. poſterius cuſi, *in ceteris vitæ part. exiſtim. debetis.* Idem.

21. *Ut aut juſte pieque accuſaret.*] Immo tota Cluentii dubitatio, ut proponitur ab Cicerone, contrarium flagitat, nec poterat juſte pieque accuſare matrem aut vitricum, idque ipſe ſtatuebat, ut facile colligis. Unde pater in notis ad Plinii librum XXXVI cap. 5 tentabat *ut aut parum pie;* quod paulo remotius ab priſca lectione, quod mitigabitur ſi reponas *ut aut non juſte pieque acc.* quæ negativa per compendium ſcripta facile excidit. *Gronov.*

22. *Studio, ut dixi.*] Revocanda mihi fuit lectio omnium Pall. item cod. S. Victoris. impreſſi ante, *ſtudioſè;* nimis lenè. *Gruter.*

23. *Sed ut ipſa res declaravit.*] Legitur aliàs in exemplari S. Victoris, *& ut*, quod ferè malim. *Idem.*

24. *Qua dignitate fuerit.*] Lambinus prodit in ſuis mſſ. fuiſſe, *diligentia.* ego teſtor in Pall. ſex comparuiſſe illud alterum, hæretque item in edd. antiquiſſimis. *Idem.*

25. *Venenum diebus paucis, multi &c.*] Sic omnes Pall. & S. Vict. vetuſtius editi, *paucis comparatur: multi &c.* à qua tamen lectione recentiores jure receſſerunt. pendent enim hæc ab eo quod ſequitur, *deprehenditur.* Idem.

26. *Eſſe dicet.*] Ita aliàs legi annotatum in S. Victorino, ſonorius

multè

accuſatum eſſe Oppianicum, ut honeſtè abſolvi nullo modo
potuerit. Cognoſcite nunc ita reum citatum eſſe illum, ut,
re ſemel, atque iterum præjudicata, condemnatus, in judicium
venerit. Nam Cluentius, judices, primùm nomen ejus detu-
lit, cujus in manibus venenum deprehenderat. is erat libertus
Fabriciorum, Scamander. integrum conſilium: judicii cor-
rupti nulla ſuſpicio: ſimplex in judicium cauſa, certa res, ve-
rum crimen allatum eſt. Hîc tum Fabricius, is, de quo antè
dixi, qui, liberto damnato, ſibi illud impendere periculum vi-
deret: quod mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, & eum ple-
riſque eorum magnum uſum eſſe ſciebat, frequentes eos ad
me domum adduxit. Qui quamquam de homine, ſicut neceſ-
ſe erat, exiſtimabant: tamen, quod erat ex eodem municipio,
ſuæ dignitatis eſſe arbitrabantur, eum, quibus rebus poſſent,
defendere: idque à me, ut facerem, & ut cauſam Scamandri
ſuſciperem, petebant: in qua cauſa patroni omne periculum
continebatur.

50 Ego, qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei,
rem poſſem ullam negare: neque illud crimen, tantum, ac
tam manifeſtum eſſe arbitrarer, ſicut ne illi quidem ipſi, qui
mihi tum illam cauſam commendabant, arbitrabantur: pol-
18 licitus iis ſum, me omnia, quæ vellent, eſſe facturum. Res
agi cœpta eſt: citatus eſt Scamander reus: accuſabat P. Can-
nutius, homo in primis ingenioſus, & in dicendo exercitatus:
accuſabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, VE-
NENVM ESSE DEPREHENSVM. Omnia tela totius accuſatio-
nis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur cauſa inſidia-
rum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis
vita, & audacia proferebatur: denique omnis accuſatio variè,
graviterque tractata, ad extremum manifeſta veneni depre-
henſione concluſa eſt.

51 Hîc ego cùm ad reſpondendum ſurrexi, qua cura? dii im-
mortales! qua ſollicitudine animi? quo timore? Semper equi-
dem magno cum metu incipio dicere. quotieſcumque dico,
toties mihi videor in judicium venire, non ingenii ſolùm, ſed
etiam virtutis, atque officii: ne aut id profiteri videar, quod
non poſſim implere, quod eſt impudentiæ: aut id non effice-
re, quod poſſim, quod eſt aut perfidiæ, aut negligentiæ. tum
verò ita ſum perturbatus, ut omnia timerem: ſi nihil dixiſſem,
ne infantiſſimus: ſi multa in ejuſmodi cauſa dixiſſem, ne im-
19 pudentiſſimus exiſtimarer. Collegi me aliquando, & ita con-
ſtitui, fortiter eſſe agendum: illi ætati, qua tum eram, ſole-
re laudi dari, etiam ſi in minùs firmis cauſis hominum peri-
culis non defuiſſem. itaque feci: ſic pugnavi, ſic omni ratio-
ne contendi, ſic ad omnia confugi, quantum ego aſſequi
potui, remedia, ac perfugia cauſarum, ut hoc, quod timidè
dicam, conſecutus ſim, nequis illi cauſæ patronum defuiſſe ar-
bitraretur.

52 Sed, ut quidquid ego apprehenderam, ſtatim accuſator ex-
torquebat è manibus. Si quæſieram, an inimicitiæ Scamandro
cum Avito: fatebatur, nullas fuiſſe; ſed Oppianicum, cujus il-
le miniſter fuiſſet, huic inimiciſſimum fuiſſe, atque eſſe dice-
bat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte
Aviti venturum emolumentum fuiſſe: concedebat; ſed ad
uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati,
omnia bona Aviti ventura eſſe dicebat. Cùm illa defenſione
uſus eſſem, quæ in libertinorum cauſis honeſtiſſima ſemper
exiſtimata eſt, Scamandrum patrono eſſe probatum; fateba-
tur: ſed quærebat, cui probatus eſſet ipſe patronus.

Cùm ego pluribus verbis in eo commoratus eſſem, Sca- 53
mandro factas inſidias eſſe per Diogenem, conſtitutumque in-
ter eos de alia re fuiſſe, ut medicamentum, non venenum Dio-
genes afferret: hoc cuivis uſu venire poſſe: quærebat, cur in
ejuſmodi locum, tam abditum, cur ſolus, cur [27] cum obſigna-
ta pecunia veniſſet. Denique hoc loco cauſa teſtibus, hone-
ſtiſſimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de ſuo conſilio
Diogenem emptum: ſe præſente Scamandrum cum veneno,
pecuniaque deprehenſum eſſe dicebat. [28] P. Quintius Varus,
homo ſumma religione, & ſumma auctoritate præditus, de
inſidiis, quæ fierent Avito, & de ſollicitatione Diogenis, re-
centi re, ſecum Cleophantum locutum eſſe dicebat.

Atque in illo judicio cùm Scamandrum nos defendere vi- 54
deremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, & periculo, &
tota accuſatione Oppianicus. Neque id obſcurè ferebat, nec
diſſimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat,
[29] omni ſtudio, gratiaque pugnabat: poſtremò, id quod maxi-
mo malo illi cauſæ fuit, hoc ipſo in loco, quaſi reus ipſe eſſet,
ſedebat. Oculi omnium judicum non in Scamandrum, ſed in
Oppianicum conjiciebantur: timor ejus, perturbatio, ſuſpen-
ſus, incertuſque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant
antea ſuſpicioſa, hæc, aperta, ac manifeſta faciebant.

Cùm in conſilium iri oporteret, quæſivit ab reo C. Junius, 20
quæſitor ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clam, an palàm, 55
de ſe ſententiam ferri vellet. De Oppianici ſententia reſpon-
ſum eſt, quòd is Aviti familiarem Junium eſſe dicebat, clam
velle ferri. Itum eſt in conſilium. omnibus ſententiis, præter
unam, quam ſuam Stalenus eſſe dicebat, Scamander prima
actione condemnatus eſt. Quis tum erat omnium, qui, Scaman-
dro condemnato, non [30] judicium de Oppianico factum eſſe
arbitraretur? quid eſt illa damnatione judicatum, niſi vene-
num id, quod Avito daretur, eſſe quæſitum? quæ porrò tenu-
iſſima ſuſpicio collata in Scamandrum eſt, aut conferri potuit,
ut is ſua ſponte necare voluiſſe Avitum putaretur?

Atque, hoc tum judicio facto, & Oppianico, re, & exiſti- 56
matione, jam: lege, & pronuntiatione, nondum condemna-
to, tamen Avitus Oppianicum reum ſtatim non fecit. voluit
cognoſcere, utrùm judices in eos ſolos eſſent ſeveri, quos
venenum habuiſſe ipſos comperiſſent: an etiam conſilia, con-
ſcientiaſque ejuſmodi facinorum, ſupplicio dignas judicarent.
Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppia-
nici conſcium illi facinori fuiſſe arbitrabatur, reum ſtatim
fecit: [31] utque ei locus primus conſtitueretur, propter cau-
ſæ conjunctionem impetravit. Hîc tum Fabricius non mo-
dò ad me meos vicinos, & amicos, Aletrinates, non addu-
xit, ſed ipſe iis neque defenſoribus uti poſtea, neque laudato-
ribus potuit.

Rem enim integram hominis non alieni, quamvis ſuſpicio- 57
ſam, defendere, humanitatis eſſe putabamus: judicatam labe-
factare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopia, & ne-
ceſſitate coactus, in cauſa ejuſmodi [32] ad Cepaſios fratres con-
fugit, homines induſtrios, [33] atque eo animo, ut, quæcun-
que dicendi poteſtas eſſet data, in honore, atque in beneficio
ponerent. Jam hoc quoque propè iniquiſſimè comparatum eſt, 21
quòd in morbis corporis, ut quiſque eſt difficillimus, ita me-
dicus nobiliſſimus, atque optimus quæritur: in periculis capi-
tis, ut quæque cauſa difficillima eſt, ita deterrimus, obſcuriſ-
ſimuſque

multò quàm illud vulgo receptum *dicit eſſe*; quod tamen in Pall. o. *Grut.*

27. *Cum obſignata pecunia veniſſet.*] Ita ſolum Pal. ſec. reliqui quinque, *tenuiſſet*, quæ ſcriptura etiam in S. Victoris in textu. altera verò ſuperſcripta, ceu alia. *Idem.*

28. *P. Quintius Varus.*] Lambinus voluit *Quintilius*, & id omninò etiam reſtituendum auctori urget Paullus Merula Notis ad Ennium. ſed non obſequor, contra mſſ. contra rationem meliorem. *Idem.*

29. *Omni ſtudio gratiaque pugnabat.*] Dictio *pugnabat*, abeſt aliquot editionibus Lambini; prorſus malè, & præter edd. ſcriptoſque. *Grut.* Adde paterna ad Senecam lib. 1 Clem. 9. *Gronov.*

30. *Judicium de Oppianico factum.*] Ita reſtitui deſerto Grutero & qui poſtea eum ſunt æmulati in omittenda præpoſitione, quam uſque ad illum habent omnes & debent habere. *Idem.*

31. *Utque ei locus primus conſtitueretur.*] S. Vict. & Pal. pr. ſec. quart. ſex. *utique ei.* non ineptè. *Gruter.*

32. *Ad Cepaſios fratres.*] Legitur aliàs in S. Vict. *Cepaſinos.* quod mutandum putabat Gulielmius in *Ceparios*; à *cepis*; ut *Fabii* à *fabis.* ſic *Papirii* iidem cum *Papiſiis.* Idem.

33. *Atque eo animo.*] Haud aliter quidem editiones antiquatæ. ſed id verbi ſolum reſtat in Pal. ſec. ceteri omnes *atque eo modo*, quod & in S. Victoris; hactenus tamen ut veluti altera lectio ſuperſcriptum ſit *animo.* Idem.

34. *Niſi*

ſimuſque patrònus adhibetur. [34] niſi fortè hæc cauſa eſt, quòd medici nihil, præter artificium, oratores etiam auctoritatem præſtare debent.

58 Citatur reus: agitur cauſa: paucis verbis accuſat, ut de re judicata, Cannutius. Incipit longo, & altè petito prooemio, reſpondere major Cepaſius. primò attentè auditur ejus oratio. erigebat animum, jam demiſſum, & oppreſſum, Oppianicus. gaudebat ipſe Fabricius. non intelligebat, animos judicum, non illius eloquentia, ſed defenſionis impudentia commoveri. poſteaquàm de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in cauſa, addebat etiam ipſe nova quædam vulnera. Hoc quamquam ſedulò faciebat, tamen interdum non defendere, [35] ſed prævaricari accuſationi videbatur. Itaque cùm callidiſſimè ſe dicere putaret, & cùm illa verba graviſſima ex intimo artificio deprompſiſſet: *Reſpicite, judices, hominum fortunas: reſpicite dubios, varioſque caſus: reſpicite C. Fabricii ſenectutem.* cùm hoc, *Reſpicite*, ornandæ orationis cauſa ſæpè dixiſſet, reſpexit ipſe: at C. Fabricius à ſubſelliis, demiſſo capite, diſceſſerat.

59 Hìc judices ridere: ſtomachari, atque acerbè ferre patronus, cauſam ſibi eripi; & ſe cetera de illo loco, *Reſpicite judices*, non poſſe dicere: nec quidquam propiùs eſt factum, quàm ut illum perſequeretur, & collo obtorto, ad ſubſellia reduceret; ut reliqua poſſet perorare. [36] Jam tum Fabricius primùm ſuo judicio, quod eſt graviſſimum: deinde legis vi, & 22 ſententiis judicum eſt condemnatus. Quid eſt, [37] quòd jam de Oppianici cauſa plura dicamus? Apud eoſdem judices reus eſt factus, cùm is duobus præjudiciis jam damnatus eſſet: ab iiſdem autem judicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico judicatant, locus ei primus eſt conſtitutus: accuſatus eſt criminibus graviſſimis, [38] & iis, quæ à me breviter dicta ſunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accuſatus eſt apud eos, qui & Scamandrum, miniſtrum Oppianici, & Fabricium, conſcium maleficii, condemnarant.

60 Utrùm, per deos immortales! magis eſt mirandum, quòd is condemnatus eſt, an quòd omnino reſpondere auſus eſt? Quid enim illi judices facere potuerunt? qui ſi innocentes Fabricios condemnaſſent, tamen in Oppianico ſibi conſtare, & ſuperioribus conſentire judiciis debuerunt. [39] An verò illa ſua per ſe ipſi judicia reſcinderent, cùm ceteri ſoleant, in judicando, ne ab aliorum judiciis diſcrepent, providere? & illi, qui Fabricii libertum, quia miniſter in maleficio fuerat: patronum, quia conſcius, condemnaſſent: ipſum principem, atque architectum ſceleris abſolverent? & qui ceteros, nullo præjudicio facto, tamen ex ipſa cauſa condemnaſſent: hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent?

61 Tum verò illa judicia ſenatoria, non falſa invidia, ſed vera, atque inſigni turpitudine notata, [40] atque operta dedecore, & infamia, defenſioni locum nullum reliquiſſent. Quid enim tandem illi judices reſponderent, ſi quis ab iis quæreret? Condemnaſtis Scamandrum, quo crimine? nempe quod Avitum per ſervum medici, veneno [41] necare voluiſſet. Quid Aviti morte Scamander conſequebatur? nihil, ſed adminiſter erat Oppianici. Condemnaſtis C. Fabricium. quid ita? quia, cùm ipſe familiariſſimè Oppianico uſus, libertus autem ejus in maleficio deprehenſus eſſet: illum expertem ejus conſilii fuiſſe non probabatur. Si igitur ipſum Oppianicum, bis ſuis judiciis condemnatum, abſolviſſent, quis tantam turpitudinem judiciorum, quis tantam inconſtantiam rerum judicatarum, quis tantam libidinem judicum, ferre potuiſſet?

Quòd ſi hoc videtis, quòd jam hac omni oratione pate- 62
factum eſt, illo judicio reum condemnari, præſertim ab iiſdem judicibus, qui duo præjudicia feciſſent, neceſſe fuiſſe: ſimul illud videatis, neceſſe eſt, nullam accuſatori cauſam eſſe potuiſſe, cur judicium vellet corrumpere. Quæro enim abs te, 23
T. Atti, relictis jam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos exiſtimes? num etiam illa judicia, pecuniâ corrupta eſſe dicas; quibus judiciis alter à Staleno ſolo abſolutus eſt, alter etiam ipſe ſe condemnavit. Age, ſi nocentes: cujus maleficii? numquid præter venenum quæſitum, quo Avitus necaretur, objectum eſt? numquid aliud in illis judiciis verſatum eſt, præter haſce inſidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? [42] nihil, nihil inquam, aliud, judices, reperietis. exſtat memoria: ſunt tabulæ publicæ; redargue me, ſi mentior: teſtium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modò in criminis, ſed in maledicti loco ſit objectum.

Multa dici poſſunt, quare ita neceſſe fuerit judicari: ſed ego 63
occurram exſpectationi veſtræ, judices. Nam, etſi à vobis ſic audior, ut numquam benigniùs, neque attentiùs quemquam auditum putem: tamen vocat me aliò jamdudum tacita veſtra exſpectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo? negaſne, illud judicium eſſe corruptum? non nego: ſed ab hoc corruptum non eſſe confirmo. A quo igitur eſt corruptum? opinor, primùm, ſi incertum fuiſſet, quiſnam exitus illius judicii futurus eſſet: veriſimilius tamen eſſet, eum potiùs corrupiſſe, qui metuiſſet, ne ipſe condemnaretur, quàm illum, qui veritus eſſet, ne alter abſolveretur: deinde, cùm eſſet nemini dubium, quid judicari neceſſe eſſet, eum certè potiùs, qui ſibi aliqua ratione diffideret, quàm eum, qui omni ratione confideret: poſtremò, certè potius illum, qui bis apud eos judices offendiſſet, quàm eum, qui bis cauſam iis probaviſſet.

Unum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui 64
mihi non concedat, ſi conſtet corruptum illud eſſe judicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico eſſe corruptum. ſi doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico. ſi oſtendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etſi ſatis docui, rationem nullam huic corrumpendi fuiſſe, ex quo intelligitur, ab Oppianico eſſe corruptum: tamen de illo ipſo ſeparatim cognoſcite. Atque 24
ego illa non argumentabor, quæ ſunt gravia vehementer: eum corrupiſſe, qui in periculo fuerit: eum, qui metuerit: eum, qui ſpem ſalutis in alia ratione non habuerit: eum, qui ſemper ſingulari fuerit audacia. multa ſunt ejuſmodi. verùm cùm habeam rem non dubiam, ſed apertam, atque manifeſtam, enumeratio ſingulorum argumentorum non eſt neceſſaria.

Dico, C. Ælio Staleno, judici pecuniam grandem Statium 65
Albium ad corrumpendum judicium dediſſe. num quis negat? Te appello, Oppianice; te, T. Atti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat. audete negare, ab Oppianico Staleno judici pecuniam datam: ne-

---

34. *Niſi fortè hoc cauſa eſt &c.*] Sic S. Victoris exemplar, non ut vulgata, *hæc.* verum quod miremur, tota hæc periodus non comparet in ullo Pall. neque admiſerunt editiones tres primæ. *Grut.*

35. *Sed prævaricari accuſationi videbatur.*] Lambinus neſcio quas varietates lectionum profert è ſuis. ego teſtor Palatinos ſex ſtare à receptâ. *Idem.*

36. *Jam tum Fabricius primùm*] Vividius mihi longè ſcriptura quæ S. Victoris libro ad oram. *ita tum Fabr.* Idem.

37. *Quod jam de Oppianici cauſa plura dicamus.*] S. Victoris amplius, *de Oppianici perſona cauſaque plura.* quod & citat Lambinus. unde colligo nullum habuiſſe ad manum exemplar ſcriptum perpetuò hac oratione quàm illud ipſum S. Victoris. *Idem.*

38. *Et iis quæ a me breviter.*] Copulam invexi, volentibus mſſ. noſtris & Gallicano; quæ prius aberat. *Idem*

39. *An verò illa ſua per ſe ipſi judicia reſcinderent.*] Ita emendavi ſuaſu Pal. tert. neque abibant reliqui ſex quàm quod haberent vulgatum *illi.* vox *ipſa* vulgatis hactenus defuit. invexit quidem ex Victoriano Lambinus, ſed recidit *per ſe*, quod & ibidem comparet & in Pall. omnibus. *Idem.*

40. *Atque operta dedecore.*] Sic noſtri Pall. o. niſi quod ſec. *operata.* Lambinus annotat, aliàs legi, *& cooperta.* & id quidem etiam viſitur in Pall. quarto, ſed tanquam interpretamentum prioris, addito, *id eſt.* Idem.

41. *Necare voluiſſet. Quid Aviti &c.*] Divinat Gulielmius, *necare voluit. ſed quid Aviti &c.* dextrè. ſi id recipimus, tum erit mutandum mox ſequens *ſed* in *at*, quomodo diſertè extat in Pal. pr. tert. quart. quint. pro quo vulgo *ſed adminiſter.* Idem.

42. *Nihil, nihil, inquam aliud.*] Eſt à Pal. tert. quart. quint. ſept. & S. Victoris. vulgata enim hactenus, ſemel tantum poſuerat vocem *nihil.* Idem.

43. *Ne-*

negate, [43] negate, inquam, in eo loco. quid reticetis? At negare non poteſtis, quod repetiſtis, quod confeſſi eſtis, quod abſtuliſtis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti judicii facitis, cum ab iſta parte, judici pecuniam ante judicium datam, poſt judicium ereptam eſſe fateamini?

66 Quonam igitur hæc modo geſta ſunt? repetam paullò altiùs, judices, & omnia, quæ in diuturna obſcuritate latuerunt, ſic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos quæſo, ut adhuc me attentè audiſtis, item, quæ reliqua ſunt, audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu, & ſilentio, dignum veſtris ſtudiis, atque auribus eſſe videatur. Nam, ut primùm Oppianicus, ex eo, quòd Scamander reus erat factus, quid ſibi impenderet, cœpit ſuſpicari: ſtatim ſe ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrumpendis exercitati, tum autem judicis, Staleni familiaritatem applicavit. Ac primùm Scamandro reo, tantum donis datis, muneribuſque perfecerat, [44] ut eo auctore uteretur cupidiore, quàm fides judicis poſtulabat.

67 Pòſt autem, cùm eſſet Scamander unius Staleni ſententia abſolutus, patronus autem Scamandri ne ſua quidem ſententia liberatus: acrioribus ſaluti ſuæ remediis ſubveniendum putavit. Tum à Staleno, ſicut ab homine ad excogitandum acutiſſimo, ad audendum impudentiſſimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & majore ex parte ſe habere ſimulabat.) auxilium capiti, & fortunis ſuis
25 petere cœpit. [45] Jam hoc non ignoratis, judices, ut etiam beſtiæ, [46] fame dominante, plerumque ad eum locum, ubi paſtæ aliquando ſint, revertantur.

68 Stalenus ille biennio antè, cùm cauſam bonorum Safinii Atellæ recepiſſet, ſexcentis millibus nummûm ſe judicium corrupturum eſſe dixerat. quæ cùm accepiſſet à pupillo, ſuppreſſit: judicioque facto, nec Safinio, nec bonorum emptoribus reddidit. Quam cùm pecuniam profudiſſet, & ſibi nihil non modò ad cupiditates ſuas, ſed ne ad neceſſitatem quidem reliquiſſet: ſtatuit ad eaſdem ſibi prædas, ac ſuppreſſiones judiciales revertendum. Itaque cùm Oppianicum jam perditum, & duobus jugulatum præjudiciis videret: promiſſis eum ſuis excitavit abjectum, & ſimul ſaluti deſperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, ut ſibi rationem oſtenderet judicii corrumpendi.

69 Ille autem (quemadmodum ex ipſo Oppianico poſtea eſt auditum) negavit, quemquam eſſe in civitate, præter ſe, qui id efficere poſſit. ſed primò gravari cœpit, quod ædilitatem ſe petere cum hominibus nobiliſſimis, & invidiam, atque offenſionem timere dicebat. pòſt exoratus, initio permagnam pecuniam popoſcit: deinde ad id pervenit, quod confici potuit, & ſeſtertiûm ſexcenta quadraginta deferri ad ſe domum juſſit. Quæ pecunia ſimulatque ad eum delata eſt, homo impuriſſimus ſtatim cœpit in ejuſmodi mente, & cogitatione verſari: nihil eſſe ſuis rationibus utilius, quàm Oppianicum condemnari: illo abſoluto, pecuniam illam aut judicibus diſpertiendam, aut ipſi eſſe reddendam: damnato, repetiturum eſſe neminem.

Itaque rem excogitat ſingularem. Atque hæc, judices, quæ 70 verè dicuntur à nobis, faciliùs credetis, ſi cum animis veſtris longo intervallo recordari C. Staleni vitam, & naturam volueritis. nam perinde ut opinio eſt de cujuſque moribus, ita, quid ab eo factum, & non factum ſit, exiſtimari poteſt. Cùm 26 eſſet egens, ſumptuoſus, audax, callidus, perfidioſus, & cùm domi ſuæ, [47] miſerrimis in locis & inaniſſimis, tantum nummorum poſitum videret; ad omnem malitiam, & fraudem [48] verſare mentem ſuam cœpit: Demne judicibus? mihi igitur ipſi, præter periculum, & infamiam, quid quæretur? nihil excogitem, quamobrem Oppianico damnari neceſſe ſit? quî tandem? nihil enim eſt, quod fieri non poſſit. Siquis eum fortè caſus ex periculo eripuerit, nonne reddendum eſt? præcipitantem igitur impellamus, inquit, & perditum proſternamus.

Capit hoc conſilium, ut pecuniam quibuſdam judicibus le- 71 viſſimis polliceatur: deinde eam poſtea ſupprimat: ut, quoniam graves homines ſua ſponte ſeverè judicaturos putabat; hos, qui leviores erant, deſtitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, ut erat ſemper præpoſterus, atque perverſus, initium facit à Bulbo: & eum, quod jamdiu nihil quæſierat, triſtem, atque oſcitantem, leviter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, ne gratis reipublicæ ſerviamus? Ille verò, ſimul atque hoc audivit, Ne gratis, Quò voles, inquit, ſequar. ſed quid affers? Tum ei quadraginta millia, ſi eſſet abſolutus Oppianicus, pollicetur: & eum, ut ceteros appellet, quibuſcum loqui conſueſſet, rogat: atque etiam ipſe conditor totius negotii, Guttam adſpergit huic Bulbo.

Itaque minimè amarus is viſus eſt, qui aliquid ex [49] ejus 72 ſermone ſpeculæ deguſtarat. Unus, & alter dies interceſſerat, cùm res parùm certa videbatur: ſequeſter, & confirmator pecuniæ deſiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandiſſimè poteſt: [50] Quid tu, inquit, Pœte? (hoc enim ſibi Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne, ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ, quàm generis uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quærunt à me, ubi ſit pecunia. Hic ille planus improbiſſimus, quæſtu judiciario paſtus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, ſpe jam, atque animo incubaret, contrahit frontem: (recordamini faciem, atque illos ejus fictos, ſimulatoſque vultus) queritur ſe ab Oppianico deſtitutum: &, qui eſſet totus ex fraude, & mendacio factus, quique ea vitia, quæ à natura habebat, etiam ſtudio, atque artificio quodam malitiæ condiviſſet, pulchrè aſſeverat ſe ab Oppianico deſtitutum: atque hoc addit teſtimonii, ſua illum ſententia, quam palàm omnes laturi eſſent, condemnatum iri.

Manarat ſermo in conſilio, pecuniæ quandam mentionem 27 inter judices eſſe verſatam. res neque tam fuerat occulta, 73 quàm erat occultanda: neque tam erat aperta, quàm reipublicæ cauſa aperienda. In ea obſcuritate, ac dubitatione omnium, Cannutio, perito homini, qui quodam odore ſuſpicionis Stalenum corruptum eſſe ſenſiſſet, [51] neque dum rem per-

---

43. *Negate in eo loco.*] Ita Pall ſex. nam ſec. *meo loco.* quod & habet quo ſe tueatur. ſed prius dextrè explicat Paulus Manutius. Gulielmius divinabat *in loco*, pro *illicò.* ſic apud Herennium legitur, *cum in loco attulit* id eſt *confeſtim.* Grut.

44. *Ut eo auctore uteretur cupidiore.*] Sic Pall. omnes. S. Victoris *fautore*, quod recepit Lambinus. *Idem.*

45. *Jam hoc non ignoratis.*] Negativa ſolùm reſtat in Pall. ſeptimo *Idem.*

46. *Fame dominante.*] Haud aliter Pall. ſex. nam pr. *dominatione.* annotatum autem ad S. Victoris, aliàs *monstra*, quod mihi magis arridet. *Idem.*

47. *Miſerrimis in locis & inaniſſimis.*] Haud potui excludere hanc lectionem inventam mihi in Pal. ſexto, Victorio, in Florentino, Gulielmio verò in S. Victoris. maluit ille tamen ſubſtitui *ſocis.* antea euſi, *miſerrimus & inaniſſimus.* Idem.

48. *Verſare mentem ſuam cœpit.*] Admiſi ſcripturam iſtam ſive Palatini ſecundi & ſex. tanto confidentius quod ſic quoque extaret in manu prima in ſcripto S. Victoris. hactenus vulgata *verſare mentem ſuam, hæc ſecum cogitans, cœpit.* talia emblemata ſæpius profectò inſerta Tullio; neque de eis temerè quid muſſemus, niſi moneamur à libris authenticis. *Idem.*

49. *Ex ejus ſermone ſpeculæ deguſtarat.*] Pall. ſeptem *ſpegulæ*, quod & eruerat è ſuo Briſſonius, placebatque ipſi. *Idem.*

50. *Quid tu inquit Pæte?*] Ita quidem recentius editi. ſed vetuſtius, *facete.* eſt in Pall. in S. Victoris, in iis quos excuſſit Rivius; *Pacete*; quomodo & Victorius aliique. ſed natum forte ex veteri ratione ſcribendi *Paete.* Pætum eſſe inter cognomina Æliæ gentis, omnino conſtat. *Idem.*

51. *Neque dum rem perfectam.*] Ne hic quidem opinans juſtam cauſam Grutero fuiſſe recedendi ab prioribus qui ſic exhibent, & edendi *neque tum*, quum illa particula iſto ſenſu toties placuerit Ciceroni: Sed neque conſilio Gruteri id accidiſſe reor, verum ab typis. Mox etiam edidi *accipere in campo conſuerunt*, ut habent Victorianæ, non *conſueverunt*, quod jam ita mutatum adſcivit Lambinus, nec vel ipſe vel Gothofredus in tanta varietatum farragine id annotandum putaverunt; quo quidem continue delectatum fuiſſe Ciceronem exiſtimo, quum qui in eo varient codices antiqui, ii non ſint optimi: at optimi ſemper habent. *Gronov.*

52. *Pla-*

perfectam arbitraretur, [52] placuit repentè pronuntiare judices. dixerunt, ſe id velle. Hîc tum Oppianicus non magnopere pertimuit. rem à Staleno perfectam eſſe arbitrabatur.

74 In conſilium erant ituri judices triginta, & duo. ſententiis decem, & ſex abſolutio confici poterat. H-S IↃCXL in ſingulos judices diſtributa, eum numerum ſententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, ſpe majorum præmiorum, ipſius Staleni ſententia ſeptimadecima accederet. Atque etiam caſu tum, quod illud repentè erat factum, Stalenus ipſe non aderat. cauſam neſcio quam apud judicem defendebat. Facilè hoc Avitus patiebatur: facilè Cannutius: at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui cùm eſſet eo tempore tribunus plebis, convicium C. Junio, judici quæſtionis, maximum fecit, UT NE SINE STALENO IN CONSILIVM IRETVR: cumque id ei per viatores conſultò negligentiùs agi videretur, [53] ipſe è publico judicio ad privatum Staleni judicium profectus eſt, & illud pro poteſtate dimitti juſſit: Stalenum ipſe ad ſubſellia adduxit.

75 Conſurgitur in conſilium, cùm ſententias Oppianicus, quæ tum erat poteſtas, palàm ferri velle dixiſſet, ut Stalenus ſcire poſſet, quid cuique deberetur. Varia judicum genera: nummarii pauci: ſed omnes irati. Ut qui accipere in campo conſuerunt, iis candidatis, quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe: ſic ejuſmodi judices, infeſti tum reo venerant. [54] ceteri nocentiſſimum eſſe arbitrabantur: ſed ſpectabant ſententias eorum, quos corruptos putabant: ut
28 ex iis conſtituerent, à quo judicium corruptum videretur. Ecce tibi ejuſmodi ſortitio, ut in primis Bulbo, & Staleno, & Guttæ eſſet judicandum. Summa omnium exſpectatio, quidnam ſententiæ ferrent leves, ac nummarii judices. Atque illi omnes ſine ulla dubitatione condemnant.

76 Hîc tum injectus eſt hominibus ſcrupulus, & quædam dubitatio, quidnam eſſet actum. deinde homines ſapientes, ex vetere illa diſciplina judiciorum, qui neque abſolvere hominem nocentiſſimum poſſent, neque eum, de quo eſſet orta ſuſpicio, pecunia oppugnatum, re illa incognita, primò condemnare vellent; non liquere dixerunt. Nonnulli autem ſeveri homines, hoc ſtatuerunt, quo quiſque animo quid faceret, ſpectari oportere: &, ſi alii pecunia accepta verum judicabant, tamen nihilo minus ſe ſuperioribus ſuis judiciis conſtare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum veſtrum innocentem Oppianicum ſive imprudentia, ſive miſericordia, ſive aliqua [55] ſuſpicione, ſive ambitione adducti, abſolverent.

77 Condemnato Oppianico, ſtatim L. Quintius, homo maximè popularis, qui omnes rumorum, & concionum ventos colligere conſueſſet, oblatam ſibi facultatem putavit, ut ex invidia ſenatoria poſſet creſcere, quod ejus ordinis judicia minus jam probari populo arbitrabatur. Habetur una, atque altera concio vehemens, & gravis: accepiſſe pecuniam judices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla eſſe judicia: qui pecunioſum inimicum haberet, incolumem eſſe neminem poſſe. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum numquam vidiſſent, virum optimum, [56] & hominem pudentiſſimum, pecunia oppreſſum arbitrarentur; incenſi ſuſpicione, rem in medium vocare cœperunt, & cauſam illam totam depoſcere.

78 Atque illo ipſo tempore in ædes T. Annii, hominis honeſtiſſimi, neceſſarii, & amici mei, noctu Stalenus, arceſſitus ab Oppianico, venit. Jam cetera nota ſunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille ſe redditurum eſſe dixerit: ut eorum ſermonem omnem audierint viri boni, [57] qui tum conſultò propè in occulto ſtetiſſent: ut res patefacta, atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta, atque erepta ſit. Hujus Staleni perſona, populo jam 29
nota, atque perſpecta, ab nulla turpi ſuſpicione abhorrebat: ſuppreſſam eſſe ab eo pecuniam, quam pro reo pronunciaſſet, qui erant in concione, non intelligebant. neque enim docebantur. verſatam eſſe in judicio mentionem pecuniæ ſentiebant: innocentem reum condemnatum eſſe audiebant: Staleni ſententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum eſſe, quod hominem norant, judicabant. ſimilis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis ſuſpicio conſiſtebat.

Itaque confiteor (licet enim jam impunè, hoc præſertim 79
in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita, ſed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuiſſet: indigniſſimum porrò videretur, circumventum eſſe innocentem pecunia: hanc deinde ſuſpicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorum ejus ſimilium judicum turpitudo: cauſam autem ageret L. Quintius, homo cùm ſumma poteſtate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: [58] ſummam illi judicio invidiam, infamiamque eſſe conflatam. atque in hanc flammam recentem, C. Junium, qui illi quæſtioni præfuerat, injectum eſſe memini, & illum hominem ædilicium, jam prætorem opinionibus hominum conſtitutum, non diſceptatione dicendi, ſed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate eſſe ſublatum.

Neque me pœnitet hoc potiùs tempore, quàm illo, cauſam 80
A. Cluentii defendere. Cauſa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo poteſt: temporis iniquitas, atque invidia receſſit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obſit: quod in cauſa boni fuit, proſit. Itaque nunc quemadmodum audiar, ſentio, non modò ab iis, quorum judicium, atque poteſtas eſt: ſed etiam ab illis, quorum tantum eſt exiſtimatio. At tum ſi dicerem, non audirer: non quòd alia res eſſet, immò eadem, ſed tempus aliud. Id adeò ſic cognoſcite. Quis tum auderet 30
dicere, nocentem condemnatum eſſe Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis tum poſſet arguere, ab Oppianico judicium tentatum eſſe pecunia? quis id hoc tempore infitiari poteſt? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum eſſe tum denique, cùm duobus proximis præjudiciis condemnatus eſſet? quis eſt, qui id hoc tempore infirmare conetur?

Quare, invidia remota, quam dies mitigavit, oratio mea 81
deprecata eſt, veſtra fides, atque æquitas à veritatis diſceptatione rejecit; quid eſt præterea, quod in cauſa relinquatur? Verſatam eſſe in judicio pecuniam, conſtat: ea quæritur unde profecta ſit; ab accuſatore, an ab reo. Accuſator dicit hæc: Primùm, graviſſimis criminibus accuſabam, ut nihil opus eſſet pecunia: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecunia poſſet: poſtremò, etiam ſi abſolutus eſſet, mearum tamen omnium fortunarum ſtatus incolumis maneret. Quid contrà reus? Primùm, ipſam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimeſcebam: deinde, Fabriciis, propter conſcientiam mei ſceleris, condemnatis, me eſſe condemnatum, ſentiebam: poſtremò, in eum caſum veneram, ut omnis meatum fortunarum ſtatus unius judicii periculo contineretur.

Age,

---

52. *Placuit repente pronuntiare judices. dixerunt ſe id velle.*] Eſt à majore parte Pall. nam ſec. ac ſext. item ille S. Victoris *placuit repente pronuntiare. dixerunt. Hîc.* vulgata, *placuit repente judices pronuntiare. Judices ſe id velle dixerunt.* Gruter.

53. *Ipſe è publico judicio.*] Haud ſecus omnes mſſ. noſtri, non *à*, ut antea cuſi. *Idem.*

54. *Ceteri nocentiſſimum eſſe arbitrabantur.*] Lambini editiones præferunt *innocentiſſimum.* ſed præter impreſſos & ſcriptos omnes; neque video cauſam. *Idem.*

55. *Suſpicione adducti.*] Legitur aliàs in S. Victoris cod. *abducti.* Idem.

56. *Et hominem pudentiſſimum.*] Miror adhuc eſſe qui Manutianos ſequantur, edantque *prudentiſſimum;* omnino inſipidè. *Idem*

57. *Qui tum conſultò propè in occultò ſtetiſſent.*] S. Victoris ſcriptus, item Pal. ſec. & quintus. *propter.* æque bonum, ſi non melius. *Idem.*

58. *Summam illi judicio invidiam infamiamque conflatam.*] Ita hodie quidem vulgatur. ſed avorum ſæculo cuſi non habent illud *judicio,* abeſtque item Pall ſeptem; quorum pr. & quart præterea præferunt *ſummam illam invidiam.* Gulielmius annotavit variantem lectionem membranarum S. Victoris, quæ hæc: *ſummam illi judicio invid.* aliàs, *illi Avito invid.* Idem.

59. Noc

82 Age, quoniam corrumpendi judicii cauſas ille multas, & graves habuit, hic nullam: profectio ipſius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas diligentiſſimè Cluentius. hæc autem res habet hoc certè, ut nihil poſſit neque additum, neque detractum de re familiari latete. anni ſunt octo, cùm iſta cauſa in iſta meditatione verſatur: cùm omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex hujus, & ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: cùm interea Cluentianæ pecuniæ veſtigium nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia veſtigiiſne [59] nobis odoranda eſt, an ad ipſum cubile, vobis ducibus, venire poſſumus? [60] Tenentur uno in loco H-S ıↃCXL: tenentur apud hominem audaciſſimum: tenentur apud judicem.

83 Quid vultis amplius? At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, ſed à Cluentio ad judicium corrumpendum conſtitutus. [61] Cur eum, cùm in conſilium iretur, Cluentius, & Cannutius abeſſe patiebantur? cur cùm in conſilium mittebant, Stalenum judicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? [62] Oppianicus quærebat? Quintius flagitabat? ſine Staleno ne in conſilium iretur, tribunicia poteſtate perfectum eſt. At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obſidem Bulbo, & ceteris, ut deſtitutus ab Oppianico videretur. Quare ſi iſtinc cauſa corrumpendi judicii, iſtinc pecunia, iſtinc Stalenus, iſtinc denique omnis fraus, & audacia eſt: hinc pudor, honeſta vita, & nulla ſuſpicio pecuniæ, nulla corrumpendi judicii cauſa: [63] patimini, veritate patefacta, atque omni errore ſublato, eò tranſire illius turpitudinis infamiam, ubi cetera maleficia conſiſtant: ab eo invidiam diſcedere aliquando, ad quem numquam acceſſiſſe culpam videtis.

31 At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad cor-
84 rumpendum judicium, ſed ad conciliationem gratiæ. Tene hoc, Atti, dicere, tali prudentia, etiam uſu, atque exercitatione præditum? Sapientiſſimum eſſe dicunt eum, cui quod opus ſit, ipſi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In ſtultitia contrà eſt. Minùs enim ſtultus eſt is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui, quod ſtultè alteri venit in mentem, comprobat. Iſtam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cùm faucibus premeretur, excogitavit, ſive ut homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus, iſtam [64] dedit conciliationis, & gratiæ fabulam.

85 Nam fuiſſe hunc hominum ſermonem recordari poteſtis. Cethegum, quòd hominem odiſſet, & quòd ejus improbitatem verſari in republica nollet, & quòd videret, eum, qui ſe ab reo pecuniam, cùm judex eſſet, clam, atque extra ordinem accepiſſe confeſſus eſſet, ſalvum eſſe non poſſe, minùs ei fidele conſilium dediſſe. In hoc ſi improbus Cethegus fuit, videtur mihi adverſarium removere voluiſſe. ſin erat ejuſmodi cauſa, ut Stalenus nummos ſe accepiſſe negare non poſſet: nihil autem erat periculoſius, nec turpius, quàm, ad quam rem accepiſſet, confiteri: non eſt conſilium Cethegi reprehendendum.

86 Verùm alia cauſa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua eſt. Ille, cùm reprimeretur, quodcumque diceret, honeſtiùs diceret, quàm ſi, quod erat factum, fateretur. te verò illud idem, quod tum exploſum, & ejectum eſt, nunc retuliſſe demiror. Qui enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? [65] qui cum matre habebat ſimultates: hærebat in tabulis publicis reus, & accuſator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accuſatore poterat Albius, nec ſine ignominia calumniæ relinquere accuſationem Cluentius. an ut prævaricatetur? Jam id quoque ad corrumpendum judi- 32
cium pertinet.

87 Sed quid opus erat ad eam rem judice ſequeſtre? & omnino, quamobrem tota iſta res per Stalenum potius, hominem ab utroque alieniſſimum, ſordidiſſimum, turpiſſimum, quàm per bonum aliquem virum ageretur, & amicum, neceſſariumque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quaſi de re obſcura, diſputo, cùm ipſa pecunia, quæ Staleno data eſt, numero ac ſumma ſua non modò, quanta fuerit, ſed etiam ad quam rem data fuerit, oſtendat? Sexdecim dico judices, ut Oppianicus abſolveretur, corrumpendos fuiſſe: ad Stalenum ſexcenta & quadraginta millia nummûm eſſe delata. Si, ut tu dicis, gratiæ conciliandæ cauſa, [66] quadraginta iſtorum acceſſio millium quid valet? ſi, ut nos dicimus, ut ıↃCXL millia nummûm ſexdecim judicibus darentur; non Archimedes meliùs potuit deſcribere.

88 At enim judicia facta permulta ſunt, à Cluentio judicium eſſe corruptum. Immò verò ante hoc tempus omnino iſta ipſa res ſuo nomine in judicium numquam eſt vocata. Ita multùm agitata, ita diu jactata iſta res eſt, ut hodierno die primùm cauſa illa defenſa ſit, hodierno die primùm veritas vocem contra invidiam, his judicibus freta, miſerit. Verumtamen multa iſta judicia quæ ſunt? [67] Ego enim me ad omnia confirmavi, & ſic paravi, ut docerem, quæ facta poſtea judicia de illo judicio dicerentur, partim ruinæ ſimiliora aut tempeſtati, quàm judicio & diſceptationi fuiſſe: partim nihil contra Avitum valere: partim etiam pro hoc eſſe: partim eſſe ejuſmodi, ut neque appellata umquam judicia ſint, neque exiſtimata.

89 Hìc ego, magis ut conſuetudinem ſervem, quàm quòd vos non veſtra hoc ſponte faciatis, petam à vobis, ut me, dum
de his ſingulis diſputo judiciis, attentè audiatis. Condemna- 33
tus eſt C. Junius, qui ei quæſtioni præfuerat. adde etiam illud, ſi placet: tum eſt condemnatus, cùm eſſet judex quæſtionis. Non modò cauſæ, ſed ne legi quidem quidquam per tribunum plebis laxamenti datum eſt. Quo tempore illum à quæſtione ad nullum aliud reipublicæ munus abduci licebat, eo tempore ad quæſtionem ipſe abreptus eſt. At quam quæſtionem? Vultus enim veſtri, judices, me invitant, ut, quæ reticenda putaram, libeat jam liberè dicere.

90 Quid? illa tandem quæſtio, aut diſceptatio, aut judicium fuit? [68] putabo fuiſſe. dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos geſtus eſt: qua de re Junius cauſam dixerit. quemcunque rogaris, hoc reſpondebit, quòd pecuniam acceperit, quòd innocentem circumvenerit. Eſt hæc opinio. At, ſi ita eſſet: hac lege accuſatum eſſe oportuit, qua accuſatur Avitus. At ipſe ea lege quærebat. Paucos dies exſpectaſſet Quintius. At neque privatus accuſare, nec, ſedata jam invidia, volebat. Videtis igitur non in cauſa, ſed in tempore, ac poteſtate ſpem omnem accuſatoris fuiſſe.

91 Multam petivit. Qua lege? quòd in legem non juraſſet: quæ res nemini umquam fraudi fuit: & quod C. Verres, prætor urbanus, homo ſanctus, & diligens, ſubſortitionem ejus in

59. *Nobis odoranda.*] Eſt à Pall. omn. & egregiè opponitur ſequenti, vobis *ducibus*. malè antea *vobis*. Grut.

60. *Tenentur uno in loco* H-S ıↃCXL. *tenentur.*] Pal. ſec. abeſt adhuc illud H-S. & poterat ſubintelligi. *Idem.*

61. *Cur cùm in conſilium.*] Admiſit Lambinus illud iteratum *cur*, fide codicis, ut puto, S. Victoris, qui ita aliàs legi, adnotatum habebat. Pall. noſtris non adeſt. *Idem.*

62. *Oppianicus quærebat.*] Malim ferè *requirebat*, quod in Pal. pr. nam Lambinus recepit *quærebatur*, quod & in S. Victoris & Pall. cæteris. neque nimis obſtem quin revocetur. *Idem.*

63. *Patimini veritate patefacta &c.*] Omnes Pall. habent hanc ſcripturam; etiam vetuſtius cuſi, etiam S. Victoris, & tamen poſteriores maluere, *patiamini*. Idem.

64. *Dedit conciliationis & gratiæ fabulam.*] Lambinus miſſam fecit copulam &. quomodo ſolum Pal. tert ubi tamen ſtatim repoſita eſt ab eadem manu. ceteri omnes firmant vulgatam. *Idem.*

65. *Qui cum matre habebat ſimultates; hærebat in tabulis &c.*] Nihil variant quidem editi. ſed Pall. ſeptem omnes ad unum excludunt illud *habebat ſimultates*. id an acciderit, ob ſyllabam finalem *bat*, quæ in voce ſequenti, an quod tale nihil reſtaret in authenticis, excutiant otioſiores. ego enim & feſtino, & urgeor; ideoque diutius non audeo ſubſiſtere. *Idem.*

66. *Quadraginta iſtorum acceſſio millium.*] Lambinus tranſponit vocem ultimam, ſed contra mſſ. ego mallem auferre tanquam à librariis ortam. *Idem.*

67. *Ego me ad omnia confirmavi.*] Lambinus conjicit *conformavi*. cui bono? *Idem.*

68. *Putabo fuiſſe.*] Lambini, aliique *putato*. Brutus repoſuit, *reputatote*, ut ad judices referatur. ſed contra olim cuſos, contra Pall. ſeptem. *Idem.*

in eo còdice nòn haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de cauſis C. Junius condemnatus eſt, judices, leviſſimis & infirmiſſimis: quas omnino in judicium aſſerri non oportuit. itaque oppreſſus eſt non cauſa, ſed tempore.

Hoc vos Cluentio judicium putatis obeſſe oportere? Quam
92 ob cauſam? Si ex lege ſubſortitus non erat Junius, aut ſi in legem aliquando non juraverat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur? Non, inquit: ſed ille idcircò his legibus condemnatus eſt, quòd contra aliam legem commiſerat. Qui hoc confitentur, poſſunt, illud idem [69] judicium fuiſſe, defendere. Ergo idcirco, inquit, infeſtus tum prætor Junio fuit, quòd illud judicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore cauſa mutata eſt? num alia res, alia ratio illius judicii, alia natura totius negotii nunc eſt, ac tum fuit? non opinor, ex iis rebus, quæ geſtæ ſunt, rem ullam potuiſſe mutari.

93 Quid ergo eſt cauſæ, quòd nunc noſtra defenſio audiatur tanto ſilentio, tunc Junio defendendi ſui poteſtas erepta ſit? Quia tum in cauſa nihil erat, præter invidiam, errorem, ſuſpicionem, conciones quotidianas, ſeditiosè, ac populariter concitatas. accuſabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad ſubſellia: ad judicium non modò de concione, ſed etiam cum ipſa concione veniebat. Gradus illi Aurelii tum novi, quaſi pro theatro illi judicio ædificati videbantur: quos ubi accuſator concitatis hominibus compleıat, non modò dicendi ab reo, ſed ne ſurgendi quidem poteſtas erat.

94 Nuper apud [70] C. Orchinium, collegam meum, locus ab judicibus Fauſto Sullæ de pecuniis reſiduis non eſt conſtitutus: non quò illi aut exlegem eſſe Sullam, aut cauſam pecuniæ publicæ, contemptam, atque abjectam putarent; ſed quòd, accuſante tribuno plebis, conditione æqua diſceptari poſſe non putaverunt. Quid? conferam Sullamne cum Junio? an hunc tribunum plebis cum Quintio? an verò tempus cum tempore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus, neceſſariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva, & infirma, & ipſius labore quæſita, atque collecta. Hic tribunus plebis, modeſtus, prudens, non modò non ſeditioſus, ſed etiam ſeditioſis adverſarius: ille autem acerbus, criminoſus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum, ac pacatum: illud omnibus invidiæ tempeſtatibus concitatum. Quæ cùm ita eſſent, [71] in Fauſto tamen illi judices ſtatuerunt, iniqua conditione reum cauſam dicere, cùm adverſario ejus ad jus accuſationis ſumma vis poteſtatis accederet.

Quam quidem rationem vos, judices, diligenter pro veſtra
95 ſapientia, & humanitate cogitare, & penitus perſpicere debetis, quid mali, quantum periculi unicuique noſtrûm inferre poſſit vis tribunicia, conflata præſertim invidia, & concionibus ſeditiosè concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, cùm homines ſe non jactatione populari, ſed dignitate, atque innocentia tuebantur, tamen nec C. Popillius, nec Q. Metellus, clariſſimi, atque ampliſſimi viri, vim tribuniciam ſuſtinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magiſtratibus, ſine veſtra ſapientia, [72] ac judiciorum remediis, ſalvi eſſe poſſimus.

96 Non fuit igitur illud judicium, judicii ſimile, judices, non fuit: in quo non modus eſt adhibitus, non mos, conſuetudoque ſervata, non cauſa defenſa. vis illa fuit, & ut ſæpè jam dixi, ruina quædam, atque tempeſtas, & quidvis potiùs, quàm judicium, aut diſceptatio, aut quæſtio. Quòd ſi quis eſt, qui illud judicium fuiſſe arbitretur, & qui his rebus judicatis ſtandum putet: is tamen hanc cauſam ab illa debet ſejungere. ab eo enim ſive quòd in legem non juraſſet, ſive quòd ex lege ſubſortitus judicem non eſſet, multa petita eſſe dicitur. Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Junio multa petita eſt, nulla poteſt ex parte eſſe conjuncta.

At etiam Bulbus eſt condemnatus. Adde, majeſtatis: ut 97
intelligas, hoc judicium cum illo non eſſe conjunctum. At eſt hoc illi crimen objectum. Fateor: ſed etiam legionem eſſe ab eo ſollicitatam in Illyrico, C. Coſconii litteris & multorum teſtimoniis planum factum eſt. quod crimen erat proprium illius quæſtionis, & quæ res lege majeſtatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. Jam iſta divinatio eſt: qua ſi uti licet; vide, ne mea conjectura multo ſit verior. Ego enim ſic arbitror, Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus in judicium ſit adductus, idcircò faciliùs eſſe damnatum. tu mihi ex tota cauſa Bulbi, quod tibi commodum eſt, eligis, ut id eſſe ſecutos judices dicas.

Quapropter hoc Bulbi judicium non plus obeſſe huic cauſæ
debet, quàm illa, quæ commemorata ſunt ab accuſatore, duo 98
judicia, P. Popillii, & T. Guttæ: qui cauſam de ambitu dixerunt: qui accuſati ſunt ab iis, qui erant ipſi ambitus condemnati: quos ego non idcirco eſſe arbitror in integrum reſtitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam accepiſſe; ſed quòd judicibus probarint, quòd in eodem genere, in quo ipſi offendiſſent, alios reprehendiſſent, ſe ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare exiſtimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum cauſa Cluentii, veſtroque judicio conjuncta eſſe poſſit.

Quid, quòd Stalenus eſt condemnatus? non dico hoc tem- 99
pore, judices, id quod neſcio an dici oporteat, illum majeſtatis eſſe damnatum: non recito teſtimonia hominum honeſtiſſimorum, quæ in Stalenum ſunt dicta ab iis, qui M. Æmilio, clariſſimo viro, legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum teſtimoniis planum factum eſt, maximè ejus opera, cùm quæſtor eſſet, in exercitu ſeditionem eſſe conflatam. Ne illa quidem teſtimonia recito, quæ dicta ſunt, de H-S 10c; quæ ille cùm accepiſſet nomine judicii Safiniani, ſicut in Oppianici judicio poſtea, retinuit, atque ſuppreſſit.

Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo judicio in Stale- 100
num dicta ſunt: hoc dico, eandem tum fuiſſe P. & L. Cominiis, equitibus Romanis, honeſtiſſimis hominibus, & diſertis, controverſiam cum Staleno, quem accuſabant, quæ nunc mihi eſt cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepiſſe, ut judicium corrumperet: Stalenus [73] conciliandæ gratiæ cauſa ſe accepiſſe dicebat.

Irridebatur hæc illius reconciliatio, & perſona viri boni 101
ſuſcepta, ſicut in ſtatuis inauratis, quas poſuit ad Juturnæ: quibus ſubſcripſit, REGES AB SE IN GRATIAM ESSE REDVCTOS. Exagitabantur omnes ejus fraudes, atque fallaciæ: tota vita in ejuſmodi ratione verſata aperiebatur: egeſtas domeſtica, quæſtus forenſis in medium proferebatur: nummarius interpres pacis, & concordiæ, non probabatur. Itaque tum Stalenus, cùm idem defenderet, quod Attius, condemnatus eſt.

Cominii cùm hoc agerent, quod nos in tota cauſa egimus, 102
probaverunt. Quamobrem ſi Staleni damnatione, Oppianicum judicium corrumpere voluiſſe, Oppianicum judici ad emendas ſententias dediſſe pecuniam, judicatum eſt: cùm ita con-

69. *Judicium illud non fuiſſe.*] Criticus quietior examinet quæſo ſcripturam, non ſolùm Palatinorum ſeptem, ſed S. Victoris, ſed veterum editionum. in iis enim cunctis, nulla uſpiam reperitur negatio; quod ſanè ſortuitum eſſe non poteſt. Tu Pichena, tu Comarene, ſubvenite mihi tantum non fatiſeenti ſub onere, & tamen currenti. *Grut.* An tanti operis id negotium eſt, ut talia numina huc advocari debeant? Etiam Lambinus abeſſe negationem ab ſcripto teſtatur. Hinc merito ejeci, & ſimplicem eſſe ſenſum Tullii, ut evincat, vere illud non fuiſſe judicium, patet ex cap. 96 Nizoliano. Eſt autem conceſſio plena ironiæ, ubi negativa non habet locum. *Gron.*

70. *C. Orchinium.*] Pal. tert. ac quart. *Orchivium.* Gruter.

71. *In Fauſto tamen illi judices ſtatuerunt.*] Non habentur in Pall. ſex. aut S. Victoris, *illi judices.* & poterant ſane abeſſe abſque ſententiæ damno. *Idem.*

72. *Ac judiciorum remediis.*] Pal. ſec. *ac ſine jud.* quod & recepit Lambinus; ſortè quod deprehendiſſet item ad oram S. Victoris, tanquam lectionem alteram, ut enotavit Gulielmius. *Idem.*

73. *Conciliandæ gratiæ cauſa.*] Gulielmius arbitratur illud *gratiæ* adſutum ab interprete aliquo. *Idem.*

74. *Paucos*

conſtiturum ſit, uti in illa culpa aut Cluentius ſit, aut Oppia-
nicus: Cluentii nummus nullus judici datus ullo veſtigio re-
peritur: Oppianici pecunia poſt judicium factum à judice ab-
lata eſt: poteſt eſſe dubium, quin illa damnatio Staleni, non
modò non ſit contra Cluentium, ſed maximè noſtram cau-
ſam, defenſionemque confirmet?

37 Ergo adhuc Junii judicium video eſſe ejuſmodi, ut incur-
103 ſionem potiùs ſeditionis, vim multitudinis, impetum tribu-
nicium, quàm judicium appellandum putem. Quòd ſi quis il-
lud judicium appellet, tamen hoc confiteatur neceſſe eſt, nul-
lo modo illam multam, quæ à Junio petita ſit, cum Cluentii
cauſa poſſe conjungi. Illud igitur Junianum, per vim factum
eſt: Bulbi, & Popillii, & Guttæ, contra Cluentium non eſt:
Staleni, etiam pro Cluentio eſt. Videamus ecquod aliud ju-
dicium, quod pro Cluentio ſit, proferre poſſimus. Dixitne
tandem cauſam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum con-
demnarat, cùm præſertim, id quod fuit in illo judicio invi-
dioſiſſimum, [74] paucos dies ex ſubſortitione ſediſſet? dixit,
& bis quidem dixit. In ſummam enim L. Quintius invidiam
concionibus eum quotidianis, ſeditioſis, & turbulentis addu-
xerat. Uno judicio multa eſt ab eo petita, ſicut ab Junio, quòd
non ſuæ decuriæ munere, neque ex lege ſediſſet. paullo ſeda-
tiore tempore eſt accuſatus, quàm Junius, ſed eadem ferè le-
ge, & crimine. Quia nulla in judicio ſeditio, [75] neque vis,
neque turba verſata eſt, prima actione facillimè eſt abſolutus.
Non numero hanc abſolutionem. nihilominùs enim poteſt,
ut illam multam non commiſerit, accepiſſe tamen [76] ob rem
judicandam, pecuniam, quàm captam nuſquam Stalenus ea-
dem lege dixit. proprium crimen illud quæſtionis ejus non
fuit.

104 Fidiculanius quid feciſſe dicebatur? accepiſſe à Cluentio
H-S cccc. Cujus erat ordinis? ſenatorii. qua lege in eo gene-
re à ſenatore ratio repeti ſolet, de pecuniis repetundis, ea le-
ge accuſatus, honeſtiſſimè eſt abſolutus. Acta eſt enim cauſa
more majorum, ſine vi, ſine metu, ſine periculo: dicta, & ex-
poſita, & demonſtrata ſunt omnia: adducti judices ſunt, non
modò potuiſſe honeſtè ab eo reum condemnari, qui non per-
petuò ſediſſet, ſed, ſi aliud is judex nihil ſciſſet, niſi, quæ præ-
judicia de eo facta eſſe conſtarent, audire præterea nihil de-
buiſſe.

38 Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumu-
105 ſculos aucupati, tum illum abſolverunt, jam ſuam clementiam
laudari magnopere nolebant. à quibus ſiqui quæreret, ſediſ-
ſentne judices in C. Fabricium; ſediſſe ſe dicerent. ſi inter-
rogarentur, num quo crimine is eſſet accuſatus, præterquam
veneni ejus, quod quæſitum Avito diceretur; negarent. ſi
deinde eſſent rogati, quid judicaſſent; condemnaſſe ſe dice-
rent. nemo enim abſolvit. Eodem modo quæſitum ſi eſſet
de Scamandro, certè idem reſpondiſſent: tametſi ille una ſen-
tentia eſt abſolutus; ſed illam unam nemo tum iſtorum ſuam
dici vellet.

106 Uter igitur faciliùs ſuæ ſententiæ rationem redderet: iſne,
qui ſe & ſibi, & rei judicatæ conſtitiſſe dicit: an ille, qui ſe
in principem maleficii, lenem; in adjutores ejus, & conſcios,
vehementiſſimum eſſe reſpondit? Quorum ego de ſententia
non debeo diſputare. neque enim dubito, quin ii tales viri,
ſuſpicione aliqua perculſi repentina, de ſtatu ſuo declinarint.
Quare eorum, qui abſolverunt, miſericordiam non reprehen-
do: eorum, qui in judicando ſuperiora judicia ſecuti ſunt ſua
ſponte, non Staleni fraude, conſtantiam comprobo: eorum
verò, qui ſibi non liquere dixerunt, ſapientiam laudo: qui ab-
ſolvere eum, quem nocentiſſimum cognorant, & quem ipſi
bis jam antea condemnarant, nullo modo poterant: con-
demnare, cùm tanta conſilii infamia, & tam atrocis rei ſuſpi-
cio eſſet injecta, paullo poſteriùs patefacta re, maluerunt.

Ac ne ex facto ſolùm ſapientes illos judicetis, [77] ſed etiam 107
ex nominibus ipſis, quod ii fecerint, rectiſſimè, ac ſapientiſ-
ſimè factum probetis: quis P. Octavio Balbo ingenio pruden-
tior, jure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut ſan-
ctior commemorari poteſt? non abſolvit. Quis Q. Conſidio
conſtantior? quis judiciorum, atque ejus dignitatis, quæ in
judiciis publicis verſari debet, peritior? quis virtute, conſilio,
auctoritate præſtantior? ne is quidem abſolvit. Longum eſt
de ſingulorum virtute ita dicere: quæ, quia cognita ſunt ab
omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M.
Juventius Pedo fuit ex vetere illa judicum diſciplina? qualis
L. Caulius Mergus? M. Baſilus? C. Caudinus? qui omnes in
judiciis publicis, jam tum florente republica, floruerunt. Ex
eodem numero L. Caſſius, [78] Cn. Hejus, pari & integritate,
& prudentia: quorum nullius ſententia eſt Oppianicus abſo-
lutus. Atque ex his omnibus, natu minimus, ingenio, & di-
ligentia, & religione par iis, quos antea commemoravi, [79] P.
Saturius, in eadem ſententia fuit.

O innocentiam Oppianici ſingularem! quo in reo, qui ab- 108
ſolvit, ambitioſus: qui diſtulit, cautus: qui condemnavit,
conſtans exiſtimatur. Hæc tum agitante Quintio, neque in 39
concione, neque in judicio demonſtrata ſunt. neque enim
ipſe dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam con-
ſiſtere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipſe, poſtquàm Ju-
nium pervertit, cauſam totam reliquit. paucis enim diebus
iliis & ipſe privatus eſt factus, & hominum ſtudia deferbuiſſe
intelligebat. Quòd ſi, per quos dies Junium accuſavit, Fidi-
culanium accuſare voluiſſet: reſpondendi Fidiculanio poteſtas
facta non eſſet. Ac primò quidem, omnibus illis judicibus,
qui Oppianicum condemnarant, minabatur.

Jam inſolentiam noratis hominis: noratis animos ejus, ac 109
ſpiritus tribunicios. Quod erat odium? dii immortales! quæ
ſuperbia? quanta ignoratio ſui? quàm gravis, atque intolera-
bilis arrogantia? qui illud etiam ipſum acerbè tulerit (ex quo
illa nata ſunt omnia) non ſibi, ac defenſioni ſuæ condonatum
eſſe Oppianicum: proinde quaſi non ſatis ſigni eſſe debuerit,
ab omnibus eum fuiſſe deſertum, qui ſe ad patronum illum
contuliſſet. Erat enim Romæ ſumma copia patronorum, ho-
minum eloquentiſſimorum, atque ampliſſimorum, quorum
certè aliquis defendiſſet equitem Romanum, in municipio ſuo
nobilem, ſi honeſtè putaſſet ejuſmodi cauſam poſſe defendi.

Nam Quintius quidem, quam cauſam umquam antea dixe- 40
rat, cùm annos ad quinquaginta natus eſſet? quis eum um- 110
quam non modò in patroni, ſed in laudatoris, aut advocati
loco viderat? qui quòd Roſtra jamdiu vacua, locumque illum,
poſt adventum L. Sullæ à tribunicia voce deſertum, oppreſſe-
rat, multitudinemque jam deſuefactam à concionibus ad ve-
teris

74. *Paucos dies ex ſubſortitione.*] Vulgata recentior, *poſt paucos dies.* ſed non ita quoque antiquiores: excluſitque item liber S. Victoris. *Grut.*

75. *Neque vis, neque turba.*] Manutiani excludunt *neque vis,* ſed contra edd. antiquiſſimas, & mſſ. *Idem.*

76. *Ob rem judicandam pecuniam, quam captam nuſquam Stalenus eadem &c.*] Hæc quidem eſt lectio recepta, ſed non etiam antiqua. Pall. noſtri omnes heic mutilati ſunt integro folio. quare eorum fidem non produco. at Gulielmius annotavit legi in ſcripto S. Victoris, *ob rem judicandam captanus quam Stalenus.* ex iis veſtigiis finxit Lambinus & recepit in contextum, *pecuniam quam Stalenus, qui cauſam nuſquam eadem lege dixit.* non poterat propius ad litteras & ſyllabas. Gulielmius nihil mutabat, ſed diviſis vocibus legebat, *ob rem judicandam, capta. nuſquam. Stalenus eadem &c.* antiquæ edd. *ob item judicandam captam nuſquam Stalenus eadem &c.* Franciſcus Silvius reſtituebat: *ob rem judicandam pecuniam accuſatus eſt.* Idem.

77. *Sed etiam ex nominibus ipſis.*] S. Victoris exemplar *hominibus,* arripuitque Lambinus. nihil mihi in eo videtur cur vulgato præferatur: nedum cur tantopere prædicetur Lambino, placueritque item Bruto. adverſatur enim ei vocaliter præcedens *illos.* Idem.

78. *Cn. Hejus.*] Ita Pall. & S. Victoris, alluduntque ultimæ originis editiones, in quibus *Heujus.* unde poſteriores formarunt *Nævius,* quod in hunc diem uſque regnavit. *Idem.*

79. *P. Saturius.*] Sic ſolum initio fuit in Pal. quart. factumque inde *Statarius.* at reliquis adeſt *Satarius,* quomodo & S. Victoris. ſolum Pal. pr. *Satacius.* unde veniebat mihi in mentem *Satagius.* nam certè & alias legitur in S. Vict. *Satacius,* ſi non mentitur manus Gulielmii. *Idem.*

80. *Et*

teris conſuetudinis ſimilitudinem revocaverat, idcirco cuidam hominum generi paulliſper jucundior fuit. Atque idem quanto in odio poſtea ſuis illis ipſis fuit, per quos in altiorem locum adſcenderat? neque injuria.

1 Facite enim, ut non ſolum mores ejus, & arrogantiam, ſed etiam vultum, atque amictum, atque illam uſque ad talos demiſſam purpuram recordemini. Is, quaſi non eſſet ullo modo ferendum, ſe ex judicio diſceſſiſſe victum, rem ab ſubſelliis in Roſtra detulit. [80] Et jam querimur ſæpe, hominibus novis non ſatis magnos in hac civitate eſſe fructus? nego uſquam umquam fuiſſe majores: [81] ubi, ſi quis ignobili loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri poſſe videatur, uſque eò pervenit, quoad eum induſtria cum innocentia proſecuta eſt.

2 Si quis autem hoc uno nititur, quòd ſit ignobilis: procedit ſæpe longiùs, quàm ſi idem ille eſſet cum iiſdem ſuis vitiis nobiliſſimus. ut Quintius (nihil enim dicam de ceteris) ſi fuiſſet homo nobilis; quis eum cum illa ſuperbia, atque intolerantia ferre potuiſſet? Quòd eo loco fuit; ita tulerunt, ut, ſi quid haberet à natura boni, prodeſſe ei putarent oportere: ſuperbiam autem, atque arrogantiam ejus, deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quàm perti-
1 meſcendam. Sed, ut illuc revertar: quo tempore Fidiculanius eſt abſolutus, tu, qui ea judicia facta commemoras, quæro, quid tum eſſe exiſtimas judicatum? certè gratis judicaſſe.

13 At condemnarat: at cauſam totam non audierat: at in concionibus omnibus à L. Quintio vehementer erat, & ſæpe vexatus. Illa igitur omnia Quintiana, iniqua, falſa, turbulenta, popularia, ſeditioſa judicia fuerunt. Eſto: potuit eſſe innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: jam non eos Junius ſubſortitus eſt, qui pecunia accepta condemnarent: jam potuit aliquis ab initio non ſediſſe, & tamen Oppianicum gratis condemnaſſe. Verum, ſi innocens Falcula, [82] quæſo, quis nocens? ſi hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem eſſe ullam in quemquam illorum objectam, quæ Fidiculanio objecta non ſit: neque aliquid fuiſſe in Fidiculanii cauſa, quod idem non eſſet in ceterorum.

14 Aut hoc judicium reprehendas tu, cujus accuſatio rebus judicatis niti videbatur, neceſſe eſt: aut, ſi hoc verum eſſe concedis, Oppianicum gratis condemnatum eſſe fateare. Quamquam ſatis magno argumento eſſe debet, quod ex tam multis judicibus, abſoluto Falcula, nemo reus factus eſt. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis teſtibus? cùm primùm illi ipſi debuerint potiùs accuſari de pecuniis repetundis, quam ambitus. nam, ſi in ambitus judiciis hoc his obfuit, cum alia lege cauſam dicerent: certè, ſi propria lege hujus peccati adducti eſſent, multo plus obfuiſſet.

15 Deinde, ſi tanta vis fuit iſtius criminis, ut, qua quiſque lege ex illis judicibus reus factus eſſet, tamen hac plaga periret: cur in tanta multitudine accuſatorum, tantis præmiis, ceteri, rei facti non ſunt? Hìc profertur id, quod judicium appellari non oportet, P. Septimio Scævolæ litem eo nomine eſſe æſtimatam. Cujus rei quæ conſuetudo ſit, quoniam apud homines peritiſſimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ ſolet adhiberi in ceteris judiciis, eadem, reo damnato, adhibita eſt.

116 In litibus æſtimandis ferè judices, aut, quòd ſibi eum, quem ſemel condemnarùnt, inimicum putant eſſe, ſi qua in eum lis capitis illata eſt, non admittunt: aut, quòd ſe perfunctos jam eſſe arbitrantur, cùm de reo judicarunt, negligentiùs attendunt cetera. Itaque & majeſtatis abſoluti ſunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites eſſent æſtimatæ: & hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos perveniſſe pecunias in litibus æſtimandis ſtatutum ſit, eos illi judices abſolvant. quod cùm fit, non judicia reſcinduntur, ſed hoc ſtatuitur, æſtimationem litium, non eſſe judicium. Scævola condemnatus eſt aliis criminibus, frequentiſſimis Apuliæ teſtibus. omni contentione pugnatum eſt, ut lis hæc, capitis æſtimaretur. quæ res, ſi rei judicatæ pondus habuiſſet: ille poſtea vel iiſdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipſa factus eſſet.

Sequitur id, quod illi judicium appellant. majores autem 42
noſtri numquam neque judicium nominarunt, neque perin- 117
de, ut rem judicatam, obſervaverunt, [83] animadverſionem atque auctoritatem cenſoriam. [84] qua de re antequam incipio, perpauca mihi de meo officio verba faciunda ſunt: ut à me cùm hujuſce periculi, tum ceterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conſervata eſſe videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui cenſores proximè fuerunt, ambobus eſt amicitia: cum altero verò (ſicuti & plerique veſtrûm ſciunt) magnus uſus, & ſumma utriuſque officiis [85] conſtituta neceſſitudo eſt.

Quare, quidquid de ſubſcriptionibus eorum mihi dicendum 118
erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, ſed de ratione cenſoria habitam exiſtimari velim: à Lentulo autem, familiari meo, qui à me pro eximia ſua virtute, ſummiſque honoribus, quos à populo Romano adeptus eſt, honoris cauſa nominatur, facilè hoc, judices, impetrabo, ut, quam ipſe adhibere conſuevit in amicorum periculis fidem, & diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi; [86] in hac mihi concedat, ut tantum mihi ſumam, quantum ſine hujus periculo præterire non poſſum. A me tamen, ut æquum eſt, omnia cautè, pedetentimque dicentur, ut neque fides hujus defenſionis relicta, neque cujuſquam aut dignitas læſa, aut amicitia violata eſſe videatur.

Video igitur, judices, animadvertiſſe cenſores in judices 119
quoſdam illius conſilii Juniani, cùm iſtam ipſam cauſam ſubſcriberent. Hic primum illud commune proponam, numquàm animadverſionibus cenſoriis hanc civitatem ita contentam, ut rebus judicatis, fuiſſe. neque in re nota conſumam tempus exemplis. ponam [87] illud unum: C. Getam, cùm à L. Metello, & Cn. Domitio, cenſoribus, ex ſenatu ejectus eſſet, cenſorem ipſum poſtea eſſe factum: &, cujus mores à cenſoribus erant reprehenſi, hunc poſtea & populi Romani, & eorum, qui in ipſum animadverterant, moribus præfuiſſe. Quòd ſi illud judicium putaretur: ut ceteri, turpi judicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate privantur: ſic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus eſſet.

Nunc, ſi quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii libertus furti con- 120
demnarit: is, omnibus ornamentis amiſſis, numquam ullam honeſtatis ſuæ partem recuperabit. quos autem ipſe L. Gellius, & Cn. Lentulus, duo cenſores, clariſſimi viri, ſapientiſſimique homines, furti, & captarum pecuniarum nomine, notaverunt: ii non modò in ſenatum redierunt, ſed etiam illarum ipſarum rerum judiciis abſoluti ſunt. Neminem volue- 43
runt

80. *Et jam querimur &c.*] Gulielmius junctum legebat, *Etiam qu.* mihi alterum lepidius videtur. *Grut.*

81. *Ubi ſi quis ignobili loco natus.*] Petri Victorii editio, *nobili.* ſed pro noſtra faciunt mſſ eamque bene tuetur Lambinus. *Idem.*

82. *Quæſo quis nocens?*] Nihilo debilius lectio Pal. ſec. tert. quint. ſexti, *quæro*, quomodo & olim cuſi. *Idem.*

83. *Animadverſionem atque auctoritatem cenſoriam.*] Eſt à Petro Victorio, neque aliter ultimæ vetuſtatis edd. quibus reſpondent ſeptem Pall. nam heic videtur deſinere codex S. Victoris. vulgo tamen paſſim excuditur; *animadverſio atque auctoritas cenſoria* Idem.

84. *Qua de re antequam incipio.*] Ita reſcripſi auctoritate Pall. ſec. recepta enim lectio amplius, *antequam dicere incipio.* ceteri verò Pall. *qua de re initio &c.* Idem.

85. *Conſtituta neceſſitudo eſt.*] Haud ſecus Pall. ſeptem, niſi quod ſextus, *conſtituta conſuetudo vel neceſſitudo eſt.* unde liquet illud *conſuetudo* manuſcriptorum Lambini, ortum à librariorum manu. *Idem.*

86. *In hac mihi concedat &c.*] Id eſt libertate, adnotat Gulielmius. ſed Lambiniani conjectaneum, *hoc*, reſtat in Pal. pr. quart. quint. ſept. *Idem.*

87. *Illud unum: C. Getam.*] Pal. pr. *Guttam.* tert. *Gietani.* ſept. *Gutam.* ſec. *illud Vinium C. Getam.* ſed nihil mutandum: notat enim

Lia-

runt majores noſtri non modò de exiſtimatione cujuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima eſſe judicem, niſi qui inter adverſarios conveniſſet. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum eſt, de quibus cauſis aut magiſtratum capere non liceat, aut judicem legi, aut alterum accuſare, hæc ignominiæ cauſa prætermiſſa eſt. Timoris enim cauſam, non vitæ pœnam in illa poteſtate eſſe voluerunt.

121 Itaque non ſolùm, judices, illud oſtendam, quod jam videtis, populi Romani ſuffragiis ſæpenumero cenſorias ſubſcriptiones eſſe deletas, verum etiam judiciis eorum, qui jurati ſtatuere majore cum religione, & diligentia debuerunt. Primùm judices, ſenatores, equiteſque Romani in compluribus jam reis, quos contra leges pecunias accepiſſe ſubſcriptum eſt, ſuæ potius religioni, quàm cenſorum opinioni, paruerunt. Deinde prætores urbani, qui jurati debent optimum quemque [88] in ſelectos judices referre, numquam ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe oportere duxerunt.

122 Cenſores denique ipſi ſæpenumero ſuperiorum cenſorum judiciis (ſi iſta judicia appellari vultis) non ſteterunt. atque etiam ipſi inter ſe cenſores ſua judicia tanti eſſe arbitrantur, ut alter alterius judicium non modò reprehendat, ſed etiam reſcindat: ut alter de ſenatu moveri velit, alter retineat, & ordine ampliſſimo dignum exiſtimet: ut alter in ærarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter vetet. Quare qui vobis in mentem venit, hæc appellare judicia, quæ à populo Romano reſcindi, ab juratis judicibus repudiari, à magiſtratibus negligi, ab iis, qui eandem poteſtatem adepti ſunt, commutari, inter collegas diſcrepare videatis?

44 Quæ cùm ita ſint: videamus, quid tandem cenſores de illo
123 judicio corrupto judicaſſe dicantur. Ac primùm illud ſtatuamus: utrùm, quia cenſores ſubſcripſerint, ita ſit: an, quia ita fuerit, illi ſubſcripſerint. Si ideò, quia ſubſcripſerint: videte, quid agatis, ne in unumquemque noſtrûm, cenſoribus in poſterum poteſtatem regiam permittatis: ne ſubſcriptio cenſoria non minus calamitatis civibus, quàm illa acerbiſſima proſcriptio poſſit afferre: ne cenſorium ſtilum, cujus mucronem multis remediis majores noſtri retuderunt, æquè poſthac, atque illum dictatorium gladium pertimeſcamus.

124 Sin autem quod ſubſcriptum eſt, quia verum eſt, idcirco grave debet eſſe: hoc quæramus, verum ſit, an falſum: removeantur auctoritates cenſoriæ: tollatur id ex cauſa, quod in cauſa non eſt: doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit: unum denique aliquod à Cluentio profectæ pecuniæ veſtigium oſtende. Vince deinde, virum bonum fuiſſe Oppianicum, hominem integrum: nihil de illo umquam ſecus eſſe exiſtimatum: nihil denique præjudicatum. tum auctoritatem cenſorum [89] amplexator: tum illorum judicium cum re conjunctum eſſe defendito.

125 Dum verò eum fuiſſe Oppianicum conſtabit, qui tabulas publicas municipii ſui corrupiſſe judicatus ſit: qui teſtamentum interleverit: qui, ſuppoſita perſona, falſum teſtamentum obſignandum curarit: qui eum, cujus nomine id obſignatum eſt, interfecerit: qui avunculum filii ſui in ſervitute, ac vinculis necarit: qui municipes ſuos proſcribendos, occidendoſque curarit: qui ejus uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro abortione dederit: qui ſocerum, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, ſperatoſque liberos, fratremque ipſum, qui denique ſuos liberos interfecerit: qui cùm venenum privigno ſuo quæreret, manifeſtò ſit deprehenſus: cujus miniſtris, conſciiſque damnatis, ipſe adductus in judicium pecuniam judici dederit ad ſententias judicum corrumpendas: dum hæc, inquam, de Oppianico conſtabunt, nec ullo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur: quid eſt, quòd te iſta cenſoria, ſive voluntas, ſive opinio fuit, adjuvare, aut hunc innocentem opprimere poſſe videatur?

Quid igitur cenſores ſecuti ſunt? ne ipſi quidem, ut graviſ- 45
ſimè dicam, quidquam aliud dicent, præter ſermonem, atque 126
famam. nihil ſe teſtibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperiſſe, nihil denique, cauſa cognita, ſtatuiſſe dicent. Quod ſi ita feciſſent: tamen id non ita fixum eſſe deberet, ut convelli non liceret. Non utar exemplorum copia, quæ ſumma eſt: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratioſum proferam. Nuper hominem tenuem, ſcribam ædilicium, D. Matrinium cùm defendiſſem apud M. Junium, Q. Publicium prætores, & M. Plætorium, C. Flaminium, ædiles curules: perſuaſi, ut ſcribam jurati legerent eum, quem iidem iſti cenſores ærarium reliquiſſent. Cùm enim in homine nulla culpa reperiretur: quid ille meruiſſet, non quid de eo ſtatutum eſſet, quærendum eſſe duxerunt.

Nam hæc quidem, quæ de judicio corrupto ſubſcripſerint, 127
quis eſt, qui ab illis ſatis cognita, & diligenter judicata arbitretur? in M.' Aquillium, & in T. Guttam video eſſe ſubſcriptum. Quid eſt hoc? duos eſſe corruptos ſolos pecunia. Quid ceteri? videlicet gratis condemnarunt. Non eſt igitur circumventus, non eſt oppreſſus pecunia, non, ut illæ Quintianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa ſunt, ac ſuſpicione ponendi. duos ſolos video auctoritate cenſorum affines ei turpitudini judicari. [90] Aut illud afferant, [aliquid eſſe] quod de iis duobus habuerint compertum, de ceteris comperiſſe.

Nam illud quidem minimè probandum eſt, ad notationes, 46
auctoritatemque cenſoriam, exemplum illos à conſuetudine 128
militari tranſtuliſſe. Statuerunt enim ita majores noſtri, ut, ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret. Quod idem facere cenſores in delectu dignitatis, & in judicio civium, & in animadverſione vitiorum, qui convenit? nam miles, qui locum non tenuit, qui hoſtium impetum, vimque pertimuit, poteſt idem poſtea & miles eſſe melior, & vir bonus, & civis utilis. Quare, ne in bello, propter hoſtium metum, delinqueret, amplior ei mortis, & ſupplicii metus eſt à majoribus conſtitutus. ne autem nimium multi pœnam capitis ſubirent, idcirco illa ſortitio comparata eſt.

Hoc tu idem facies, cenſor, in ſenatu legendo? ſi erunt 129
plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, ut non animadvertas in omnes, ſed carpas, ut velis, & paucos ex multis ad ignominiam ſortiare? Habebit igitur, te ſciente, & vidente, curia ſenatorem, populus Romanus judicem, reſpublica civem ſine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem ſuam, & religionem pecunia commutarit? &, qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is cenſoriæ ſeveritatis nota non inuretur? Tu es præfectus moribus, magiſter veteris diſciplinæ, & ſeveritatis, ſi aut retines quemquam ſciens in ſenatu, ſcelere tanto contaminatum: aut ſtatuis, qui in eadem culpa ſit, non eadem pœna affici convenire? & quam conditionem ſupplicii majores in bello timiditati militis propoſitam eſſe voluerunt, eandem tu in pace conſtitues improbitati ſenatoris? Quòd ſi exemplum ex re militari ad animadverſionem cenſoriam transferendum fuit: ſortitione id ipſum factum eſſe oportuit. Sin autem ſortiri ad pœnam, atque hominum delictum fortunæ judicio committere, minimè cenſorium

---

Licinium Getam, cujus meminere plures; niſi forſan & iidem corrupti. *Grut.*

88. *In ſelectos judices,*] Illuſtrantur iſthæc à Turnebo lib. XXIX Adverſar. cap. 16. f. *Idem.*

89 *Amplexator.*] Palat. pr. habet quoque illud Lambino placitum, *amplexato.* Idem.

90. *Aut illud adſerant (aliquid eſſe) quod de iis duobus &c.*] Retinui ſcripturam veterrimam trium editionum. ſolummodò circumſcripſi duas voces, quæ mihi viſæ ſupervacuæ. Palatinos citare nequeo, quod heic iterum omnes ad unum integro deſtituantur folio. Patrum ævo lectio fuerat; *Nam ut illud adſerant, nihil eſt, quod de iis duobus &c.* Lambinus jactitat ſic ſe locum redintegrare è mſſ. *Nam illud, quod adſerunt, nihil eſt: aliquid eſſe quod de his duobus habuerint compertum, de ceteris nihil comperiſſe.* ſed non ego credulus illis, vereorque

ſorium eſt: certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam, & turpitudinem, non oportet.

47 Verùm omnes intelligimus, in iſtis ſubſcriptionibus ven-
130 tum quendam popularem eſſe quæſitum. Jactata res erat in concione à tribuno ſeditioſo: incognita cauſa probatum illud erat; 91 MULTITUDINEM ILLICITUM EST CONTRA DICERE: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam portò magnam illa judicia venerant. etenim paucis poſtea menſibus alia vehemens erat in judiciis ex notatione tabularum invidia verſata. Prætermitti à cenſoribus, & negligi macula judiciorum poſſe non videbatur. homines, quos ceteris vitiis, atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque ſubſcriptione notare voluerunt, & eo magis, quòd illo ipſo tempore, illis cenſoribus erant judicia cum equeſtri ordine communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam ſua auctoritate illa judicia cum equeſtri ordine reprehendiſſe.

131 Quòd ſi hanc apud eos ipſos cenſores mihi, aut alii cauſam agere licuiſſet: hominibus tali prudentia certè probaviſſem (res enim indicat) nihil ipſos habuiſſe cogniti, nihil comperti: ex tota ipſa ſubſcriptione rumorem quendam, & plauſum popularem eſſe quæſitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, ſubſcripſit L. Gellius, quòd is pecuniam accepiſſet quo innocentem condemnaret. Jam id ipſum quantæ divinationis eſt, ſcire, innocentem fuiſſe reum, quem fortaſſe numquam viderat, cùm homines ſapientiſſimi, judices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, cauſa cognita, ſibi dixerint non liquere?

132 Verùm eſto. condemnat Popillium Gellius: judicat, accepiſſe à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nam Popillium, quòd erat libertini filius, in ſenatum non legit: locum quidem ſenatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat. quod cùm facit, judicat, ejus ſententia gratis eſſe Oppianicum condemnatum. & eundem Popillium poſtea Lentulus in ambitus judicio pro teſtimonio diligentiſſimè laudat. Quare, ſi neque L. Gellii judicio ſtetit Lentulus, neque Lentuli exiſtimatione contentus fuit Gellius; &, ſi uterque cenſor cenſoris opinione ſtandum non putavit: quid eſt, quamobrem quiſquam noſtrûm cenſorias ſubſcriptiones omnes, fixas, & in perpetuum ratas putet eſſe oportere?

48 At in ipſum Avitum animadverterunt. nullam quidem ob
133 turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, ſed erratum neque enim hoc homine ſanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior eſſe quiſquam poteſt: neque illi aliter dicunt: ſed eandem illam famam judicii corrupti ſecuti ſunt. neque ipſi ſecus exiſtimant, quàm nos exiſtimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute: ſed putarunt prætermitti accuſatorem non potuiſſe, cùm animadverſum eſſet in judices. Qua de re tota ſi unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam.

134 Non enim mihi exemplum ſummi & clariſſimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui cùm eſſet cenſor, & in equitum cenſu C. Licinius Sacerdos prodiiſſet; clara voce, ut omnis concio audire poſſet, dixit ſe ſcire, illum verbis conceptis pejeraſſe. ſiquis contrà dicere vellet: uſurum eſſe eum ſuo teſtimonio. deinde cùm contrà nemo diceret, juſſit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio & populus Romanus & exteræ gentes, contentæ eſſe conſueverunt, 92 ipſe ſua conſcientia ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quòd ſi hoc Avito facere licuiſſet, facilè, illis ipſis judicibus, & falſæ ſuſpicioni, & invidiæ populariter excitatæ reſtitiſſet.

135 Unum etiam eſt, quod me maximè conturbat, cui loco reſpondere poſſe vix videor, 93 quòd elogium recitaſti de teſtamento Cn. Egnatii, patris, hominis honeſtiſſimi, videlicet, & ſapientiſſimi, idcirco ſe exheredaſſe filium, quòd is ob Oppianici damnationem pecuniam accepiſſet. De cujus hominis levitate, & inconſtantia, plura non dicam. Hoc teſtamentum ipſum, quod recitas, ejuſmodi eſt, ut ille, cùm eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alieniſſimos conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, conſideres, cenſeo, diligenter, utrùm cenſorum judicium grave velis eſſe, an Egnatii. Si Egnatii: leve eſt, quod cenſores de ceteris ſubſcripſerunt. ipſum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem eſſe vis, ex ſenatu ejecerunt. ſin autem cenſorum: hunc Egnatium, quem pater cenſoria ſubſcriptione exheredavit, cenſores in ſenatu, cum patrem ejicerent, retinuerunt.

At enim ſenatus univerſus judicavit, illud corruptum eſſe 49
judicium. Quomodo? ſuſcepit cauſam. An potuit rem dela- 136
tam ejuſmodi repudiare? cùm tribunus plebis, populo concitato, rem pænè ad manus revocaſſet: cùm vir optimus, & homo innocentiſſimus, pecunia circumventus eſſe diceretur: cùm invidia flagraret ordo ſenatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis ſine ſummo periculo reipublicæ repudiari? At quid eſt decretum? quam ſapienter? quam diligenter? SI QUI SUNT, QUORUM OPERA FACTUM SIT, UT JUDICIUM PUBLICUM CORRUMPERETUR. Utrùm videtur ſenatus id factum judicare: an, ſi factum ſit, moleſtè, graviterque ferre? ſi ipſe A. Cluentius ſententiam de judiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum ſententiis Cluentium condemnatum eſſe dicitis.

Sed quæro à vobis, num iſtam legem ex iſto ſenatus con- 137
ſulto L. Lucullus conſul, homo ſapientiſſimus, tulerit: num anno pòſt M. Lucullus, & C. Caſſius, in quos tum conſules deſignatos idem illud ſenatus decreverit, non tulerunt. & quod tu Aviti pecunia factum eſſe arguis, neque id ulla vel tenuiſſima ſuſpicione confirmas, factum eſt primò illorum æquitate, & ſapientia conſulum, ut id, quod ſenatus decreverat, ad illud invidiæ præſens incendium reſtinguendum, id poſtea referendum ad populum non arbitrarentur. ipſe deinde populus Romanus, qui L. Quintii tribuni plebis fictis querimoniis antea concitatus, rem illam, & rogationem flagitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore, & concurſu totam illam legem, & quæſtionem repudiavit.

Ex quo intelligi potuit id, quod ſæpe dictum eſt: ut mare, 138
quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari, atque turbari; ſic & populum Romanum ſua ſponte eſſe placatum, hominum ſeditioſorum vocibus, ut violentiſſimis tempeſta-
tibus, concitari. Eſt etiam reliqua permagna auctoritas, quam 50
ego turpiter pænè præterii. mea enim eſſe dicitur. Recitavit ex oratione neſcio qua Attius, quam meam eſſe dicebat, cohortationem quandam judicum ad honeſtè judicandum, & commemorationem tum illorum judiciorum, quæ probata non eſſent, tum illius ipſius judicii Juniani: perinde quaſi ego non ab initio hujus defenſionis dixerim, invidioſum illud fuiſſe judicium: aut, cùm de infamia judiciorum diſputarem, potuerim illud, quod tam populare eſſet, in illo tempore prætetire.

Ego verò, ſiquid ejuſmodi dixi, neque cognitum comme- 139
moravi, neque pro teſtimonio dixi, & illa oratio potiùs temporis mei, quàm judicii, & auctoritatis fuit. Cùm enim accuſarem, & mihi initio propoſuiſſem, ut animos & populi Romani, & judicum commoverem: cumque omnes offenſiones judiciorum non ex mea opinione, ſed ex hominum rumore proferrem: iſtam rem, quæ tam populariter eſſet agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, ſi quis in orationibus noſtris, quas in judiciis habuimus, auctoritates noſtras conſigna-

que ne emendatiunculam eam ſumſerit è notis Franc. Silvii. *Grut.*

91. *Multitudinem illicitum eſt contra dicere.*] Non divertunt ab hac ſcriptura vetuſtius cuſi. Lambinus obtruſit nobis; *multit. illam non illicitum eſt contradicere* Gulielmius divinabat: *probatum illud erat multitudine; nulli licitum &c.* Idem.

92. *Ipſe ſua conſcientia.*] P. Victorius *ſcientia*, quod melius viſum Camerario: à quo diſſentio. *Idem.*

93. *Quòd elogium recitaſti.* Haud aliter Palatini noſtri ſeptem, quibus adhærere malo, quam Lambini licentiæ; invitis libris omnibus, neſcio quæ obtrudenti. *Idem.*

94. *Ve-*

ſignatas ſe habere arbitratur. omnes enim illæ orationes, cauſarum, & temporum ſunt, non hominum ipſorum, ac patronorum. Nam, ſi cauſæ ipſæ pro ſe loqui poſſent: nemo adhiberet oratorem. nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ noſtra auctoritate conſtituantur: ſed quæ ex re ipſa, cauſaque ducantur.

140 Hominem ingenioſum, M. Antonium, ajunt ſolitum eſſe dicere, *idcirco ſe nullam umquam orationem ſcripſiſſe, ut, ſi quid aliquando, quod non opus eſſet, ab ſe eſſet dictum; poſſet ſe negare dixiſſe:* perinde quaſi, quid à nobis dictum, aut actum ſit, id niſi litteris mandaverimus, hominum memoria non com-
51 prehendatur. Ego verò in iſto genere libentiùs cùm multorum, tum hominis eloquentiſſimi, & ſapientiſſimi, L. Craſſi, auctoritatem ſequor, qui cùm L. Plancium defenderet, accuſante M. Bruto, homine in dicendo[94] vehementi, & callido, cùm Brutus, duobus recitatoribus conſtitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter ſe contraria, recitanda curaſſet, quòd in diſſuaſione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonenſem ferebatur, quantum poteſt, de auctoritate ſenatus detrahit: in ſuaſione legis Serviliæ ſummis ornat ſenatum laudibus: & multa in equites Romanos cùm ex ea oratione aſperiùs dicta recitaſſet, quo animi illorum judicum in Craſſum incenderentur; aliquantum eſſe commotus dicitur.

141 Itaque in reſpondendo primùm expoſuit utriuſque rationem temporis: ut oratio ex re, & cauſa, habita videretur: deinde, ut intelligere poſſet Brutus, quem hominem, & non ſolùm qua eloquentia, verùm etiam quo lepore, & quibus facetiis præditum laceſſiſſet: tres & ipſe excitavit recitatores cum ſingulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accuſatoris de jure civili reliquit. Eorum initia cùm recitarentur, ea, quæ vobis nota eſſe arbitror: FORTE EVENIT, VT RVRI IN PRIVERNATE ESSEMVS, EGO, ET BRVTVS FILIVS: fundum Privernatem flagitabat. IN ALBANO ERAMVS EGO, ET BRVTVS FILIVS: Albanum poſcebat. IN TIBVRTE FORTE CVM ASSEDISSEMVS, EGO, ET BRVTVS FILIVS: Tiburtem fundum requirebat: Brutum autem, hominem ſapientem, quod filii nequitiam videret, quæ prædia ei relinqueret, teſtificari dicebat voluiſſe. quòd ſi potuiſſet honeſte ſcribere, ſe in balneis cum id ætatis filio fuiſſe, non præteriiſſet. eas ſe tamen ab eo balneas non ex libris patris, ſed ex tabulis, & ex cenſu quærere. Craſſus tum ita Brutum ultus eſt, ut illum recitationis ſuæ pœniteret. moleſtè enim fortaſſe tulerat, ſe in iis orationibus reprehenſum, quas de republica habuiſſet: in quibus forſitan magis requiratur conſtantia.

142 Ego autem illa recitata eſſe non moleſtè fero. neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea cauſa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris ſuſcepi, cùm iſta dixi, quo minùs honeſtè hanc cauſam, & liberè poſſem defendere. Quòd ſi velim confiteri, me cauſam A. Cluentii nunc cognoſcere, antea fuiſſe in illa opinione populari: quis tandem id poſſit reprehendere? præſertim, judices, cùm à vobis quoque ipſis hoc impetrare ſit æquiſſimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto, ut, ſiquam huc graviorem de illo judicio opinionem attuliſtis, hanc, cauſa perſpecta, atque omni veritate cognita, deponatis.

52 Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta ſunt, T. Atti,
143 de Oppianici damnatione reſpondi: confiteare neceſſe eſt, te opinionem multum feſelliſſe, quòd exiſtimaris, me cauſam A. Cluentii non facto ejus, ſed lege defenſurum. Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renuntiari, me habere in animo cauſam hanc præſidio legis defendere. Itane eſt? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? & eſt neſcio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad adverſarios deferat? Quiſnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? nemo, ut opinor, in culpa eſt: ſed nimirum tibi iſtuc lex ipſa renuntiavit.[95] Sed num tibi ita defendiſſe videor, ut tota in cauſa mentionem ullam fecerim legis? num ſecus hanc cauſam[96] defendiſſem, ac ſi lege Avitus teneretur? certè ut hominem confirmare oportet, nullus eſt locus à me purgandi iſtius invidioſi criminis prætermiſſus.

Quid ergo eſt? quæret fortaſſe quiſpiam, diſpliceatne mi- 144
hi,[97] legum præſidio à capite periculum propulſare. Mihi verò, judices, non diſplicet: ſed utor inſtituto meo. In hominis honeſti, prudentiſque judicio, non ſolùm meo conſilio uti conſuevi, ſed multùm etiam ejus, quem defendo, & conſilio, & voluntati obtempero. Nam, ut hæc ad me cauſa delata eſt: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus verſamur, noſſe deberem: dixi Avito ſtatim, de eo, QVI COISSET, QVO QVIS CONDEMNARETVR, illum eſſe liberum: teneri autem noſtrum ordinem. Atque ille me orare, & obſecrare cœpit, ut ne ſeſe lege defenderem. Cùm ego, quæ mihi viderentur, dicerem: traduxit me ad ſuam ſententiam. affirmabat enim lacrymans, non ſe cupidiorem eſſe civitatis retinendæ, quàm exiſtimationis.

Morem homini geſſi: & tamen idcirco feci (neque enim id 145
ſemper facere debemus) quòd videbam, per ſe, ipſam cauſam copioſiſſimè ſine lege poſſe defendi. Videbam, in hac defenſione, qua jam ſum uſus, plus dignitatis: in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quòd ſi nihil aliud eſſet actum, niſi ut hanc cauſam obtinerem: lege recitata, perorαſ-
ſem. Neque me illa oratio commoveret, quòd ait Attius, 53
[98] indignum eſſe facinus, ſi ſenator judicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri: ſi eques Romanus hoc idem fecerit, non teneri.

Ut tibi concedam, hoc indignum eſſe (quod cujuſmodi ſit, 146
jam videro) tu mihi concedas neceſſe eſt, multo eſſe indignius, in ea civitate,[99] quæ legibus contineatur, diſcedi à legibus. Hoc enim vinculum eſt hujus dignitatis, qua fruimur in republica, hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis. mens, & animus, & conſilium, & ſententia civitatis, poſita eſt in legibus. Ut corpora noſtra ſine mente: ſic civitas ſine lege, ſuis partibus, ut nervis, ac ſanguine, & membris, uti non poteſt. Legum miniſtri, magiſtratus: legum interpretes, judices: legum denique idcirco omnes ſervi ſumus, ut liberi eſſe poſſimus.

Quid eſt, Q. Naſo,[100] cur tu in hoc ſexto loco ſedeas? quæ 147
vis eſt, qua abs te hi judices, tali dignitate præditi, coërceantur? vos autem, judices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis ſententiam fertis? quo jure Attius, quæ voluit, dixit? cur mihi tamdiu poteſtas dicendi datur? quid ſibi autem illi ſcribæ, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quæſtioni video, volunt? opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc judicium (ut antea dixi)[1] quaſi mente quadam regi legis, & adminiſtrari. Quid ergo eſt? hæc quæſtio ſola ita gubernatur? quid M. Plætorii, & C. Fla-

94. *Vehementi & callido.*] P. Victorius maluit *calido*, libro Var. lect. XXIII cap. 6. quem refutat nimis quàm acerbè Lambinus. *Gruter.*

95. *Sed num tibi ita defendiſſe videor &c.*] Lambinus ſubſtituit *non*, præter mſſ noſtros. *Idem.*

96. *Defendiſſem, ac ſi lege Avitus teneretur?*] Haud ſecus mſſ. noſtri. Lambinus expreſſit, *defendiſſem, ſi lege.* vetuſtius cuſi, *defendiſſem hac ſi lege.* recentius *defendiſſe, ac ſi lege &c.* Gulielmius conjicit *defendiſſem, etſi lege &c.* Idem.

97. *Legum præſidio a cap. p. p.*] Hic quoque attentionem deſidero in poſtremis editoribus. Nam quum ex Gruteriano exemplari prima vox, ut certe puto, per incuriam exſolevisset, illi repetere eam temere neglexerunt; quum tamen requiratur. Etiam mox ab omnibus illis male editur *ut hæc de me cauſa delata eſt.* Gronov.

98. *Indignum eſſe facinus.*] Locutio eſt popularis, quæ cuique in ore qui ſecum male agi putat. at eam tamen Lambinus ita examinat, ac ſi nunquam Comicum aliquem legiſſet; certè non eſſe poſſet hujus loci. *Gruter.*

99. *Quæ legibus teneatur.*] Vulgati *contineatur.* ſed alterum reſtat in Pall. & primitus cuſis. *Idem.*

100. *Cur tu in hoc ſexto loco ſedeas?*] Petr. Victorius laudat hanc ſcripturam ex Langobardico ſuo libro XXIV Var. lect. cap. 2. at enim ita quoque extare in Pall. ſeptem, in edd. exoletis, ego teſtor. vulgata, *cur tu in iſto loco ſedeas?* Idem.

1. *Quaſi mente quadam regi legis.*] Illud *legis*, nunc primum redhibeo auctori è Pall. & edd. paullo antiquioribus. Lambinus finxit, *quaſi*

& C. Flaminii inter ſicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii, apud quem nunc de ambitus cauſa dicitur? quid reliquæ quæſtiones? circumſpicite omnes reipublicæ partes. omnia legum imperio, & præſcripto fieri videbitis.

148 Si quis apud me te, T. Atti, reum velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. neque hæc tua recuſatio, confeſſio ſit captæ pecuniæ: ſed laboris, ſed periculi
54 non legitimi declinatio. Nunc, quid agatur, & quid abs te juris conſtituatur, vide. Jubet lex ea, qua lege hæc quæſtio conſtituta eſt, judicem quæſtionis, hoc eſt, Q. Voconium, cum iis judicibus, qui ei obvenerint (vos appellat, judices) quærere de veneno. In quem quærere? infinitum eſt. QVICVMQVE FECERIT, VENDIDERAT, EMERIT, HABVERIT, DEDERIT. Quid eadem lex ſtatim adjungit? Recita. DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO. Cujus? qui coierit? convenerit? non ita eſt. Quid ergo eſt? dic. QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATTVOR PRIMIS, QVIVE QVAESTOR, TRIBVNVS PLEBIS. Deinceps omnes magiſtratus nominavit. QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QVI EORVM COIIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNARETVR. Qui eorum. quorum? videlicet, qui ſuprà ſcripti ſunt. quid intereſt, utro modo ſcriptum ſit? Etſi eſt apertum, tamen ipſa lex docet. Ubi enim omnes mortales alligat, ita loquitur: QVI VENENVM MALVM FECIT, FECERIT. omnes viri, mulieres, liberi, ſervi in judicium vocantur. Si item de coitione voluiſſet: adjunxiſſet, QVIVE COIERIT. Nunc ita eſt, DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO, QVI MAGISTRATVM HABVERIT, QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXERIT: QVI EORVM COIIT, COIERIT.

149 Num is eſt Cluentius? certè non eſt. Quis ergo eſt Cluentius? qui tamen defendi cauſam ſuam lege nolit. Itaque abjicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hujus cauſa ſejuncta ſunt, reſpondebo. eſt enim quiddam in hac cauſa, quod Cluentius ad ſe; eſt aliquid, quod ego ad me putem pertinere. hic ſua putat intereſſe, ſe re ipſa, & geſto negotio, non lege defendi: ego autem mea exiſtimo intereſſe, me nulla in diſputatione ab Attio videri eſſe ſuperatum. non enim mihi hæc cauſa ſola dicenda eſt. omnibus hic labor meus propoſitus eſt, quicumque hac facultate defenſionis contenti eſſe poſſunt. nolo, quemquam eorum, qui adſunt, exiſtimare, me, quæ de lege ab Attio dicta ſunt, ſi reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obſequor: neque ego legem recito, neque hoc loco pro te dico; ſed ea, quæ à me deſiderari arbitror, non relinquam.

55 Iniquum tibi videtur, Atti, eſſe, non iiſdem legibus omnes
150 teneri. Primùm (ut id iniquiſſimum eſſe confitear) hujuſmodi eſt, ut commutatis eis opus ſit legibus, non ut iis, quæ ſunt, non pareamus. Deinde quis umquam hoc ſenator accuſavit, ut, cùm altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Romani eſſet conſecutus, eò ſe putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quam multa ſunt commoda, quibus caremus: quàm multa moleſta, ac difficilia, quæ ſubimus? [2] atque hæc omnia tantùm honoris, & amplitudinis commodis compenſantur. [3] Converte nunc ad equeſtrem ordinem, atque in ceteros ordines; eaſdem vitæ conditiones non perferent. putant enim minùs multos ſibi laqueos legum, & conditionum, ac judiciorum propoſitos eſſe oportere, qui in ſummum locum civitatis aut non potuerunt adſcendere, aut non petiverunt.

151 Atque, ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur, ceteri autem ſunt ordines liberati: hanc ipſam legem, NE QVIS IVDICIO CIRCVMVENIRETVR, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Poſtea L. Sulla, homo à populi cauſa remotiſſimus, tamen, cùm ejus rei quæſtionem hac ipſa lege conſtitueret, qua vos hoc tempore judicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quæſtionis genere auſus non eſt. Quod ſi fieri poſſe exiſtimaſſet: pro illo odio, quod habuit in equeſtrem ordinem, nihil feciſſet libentiùs, quàm omnem illam acerbitatem proſcriptionis ſuæ, [4] queſtus in veteres judices, in hanc unam quæſtionem contuliſſet.

Nec nunc quidquam agitur (mihi credite, judices, & pro- 152
ſpicite id, quod providendum eſt) niſi, ut equeſter ordo in hujuſce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, ſed à paucis. nam ii ſenatores, qui ſe facile tuentur integritate, & innocentia, quales (ut vere dicam) vos eſtis, & ceteri, qui ſine cupiditate vixerunt, equites ordini ſenatorio dignitate proximos, concordia conjunctiſſimos eſſe cupiunt: ſed ii, qui ſe volunt poſſe omnia, neque præterea quidquam eſſe aut in homine ullo, aut in ordine: hoc uno metu ſe putant equites Romanos in poteſtatem ſuam redacturos, ſi conſtitutum eſt, ut de iis, qui rem judicarent, hujuſmodi judicia fieri poſſint. Vident enim auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident judicia comprobari: hoc metu propoſito, evellere ſe aculeum ſeveritatis veſtræ poſſe confidunt.

Quis enim de homine audeat, paullo majoribus opibus prædito, verè, & fortiter judicare; cùm videat, ſibi de eo, quod 153
coierit, aut conſenſerit, cauſam eſſe dicendam? O viros for- 55
tes, equites Romanos, qui homini clariſſimo, ac potentiſſimo, M. Druſo, tribuno plebis reſtiterunt, cùm ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, [5] quæ tum erat, nobilitate, niſi ut, qui res judicaſſent, hujuſcemodi quæſtionibus in judicium vocarentur. Tunc C. Flavius Puſio, Cn. Titinnius, C. Mæcenas, illa robora populi Romani, [6] ceterique hujuſcemodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ ſuſcipere ſe putarent, recuſando: ſed apertiſſimè repugnarunt, cùm hæc recuſarent, & palàm fortiſſimè, atque honeſtiſſime dicerent, ſe potuiſſe judicio populi Romani in ampliſſimum locum pervenire, ſi ſua ſtudia ad honores petendos conferre voluiſſent; ſeſe vidiſſe, in ea vita qualis ſplendor ineſſet, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ ſe non contempſiſſe, ſed ordine ſuo, patrumque ſuorum, contentos fuiſſe: & vitam illam tranquillam, & quietam, remotam à procellis invidiarum, & hujuſcemodi judiciorum amfractu, ſequi maluiſſe.

Aut ſibi ad honores petendos ætatem integram reſtitui 154
oportere: aut, quoniam id non poſſet, eam conditionem vitæ, quam ſecuti, petitionem reliquiſſent, manere: iniquum eſſe, eos, qui bonorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, prætermiſiſſent, populi beneficiis eſſe privatos, judiciorum novorum periculis non carere: ſenatorem hoc queri non poſſe, propterea, quòd ea conditione propoſita petere cœpiſſet: quodque permulta eſſent ornamenta, quibus eam mitigare moleſtiam poſſet: locus, auctoritas, domi ſplendor, apud exteras nationes nomen, & gratia, toga prætexta, [7] ſella curulis, inſignia, faſces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus cùm ſummum rectè factis majores noſtri præmium, tum plura peccatis pericula propoſita eſſe voluerunt. Illi non hoc recuſabant, ea ne lege accuſarentur, qua nunc Avitus accuſatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc eſt Cornelia: intelligebant enim, ea lege equeſtrem ordinem non teneri: ſed ne nova lege alligarentur, laborabant.

Avitus

quaſi mente quadam, lege regi &c. Grut.

2. *Atque hæc omnia tantum &c.*] Lambinus edidit, *tamen.* quid ſi? *tacitè*, aut *tandem*. Idem.

3. *Converte nunc ad equeſtrem &c.*] Divinat Mich. Brutus *confer te nunc.* non abſurdè. niſi fuit, *convertere nunc.* Idem.

4. *Queſtus in veteres judices.*] Habet iſtud Lambinus pro notâ marginali, temerè deinde admiſsâ in contextum. mihi ſecus videtur. ideoque non abjeci, ut ille. Heic tamen iterum deſtituor præſidio Palatinorum, deficiente integro folio. *Idem.*

5. *Quæ tum erat, nobilitate.*] Acquieſco huic ſcripturæ unà cum Camerario; valefacta ea quam induxit Victorius, quam adfiguntque ad oram alii *Idem.*

6. *Ceterique hujuſcemodi ordinis.*] Gulielmius putabat *ordinis* adventitium, exterendumque. *Idem.*

7. *Sella curulis, inſignia, faſceis.*] Invectum heic temerè arbitrabatur illud *inſignia* Gulielmius. *Idem.*

8. *Vos*

155 Avitus ne hoc quidem umquam recuſavit, quo minùs vel ea lege rationem vitæ ſuæ redderet, qua non teneretur. Quæ ſi vobis conditio placet: omnes id agamus, ut hæc quàm pri-
57 mùm in omnes ordines quæſtio perferatur. Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia commoda noſtra, jura, libertatem, ſalutem denique legibus obtinemus, à legibus non recedamus: ſimul & illud quàm ſit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rempublicam & fortunas ſuas commiſiſſe: ipſum ſine cura eſſe: non metuere, ne lege ea, quam numquam ipſe juſſerit, & quæſtione, qua ſe ſolutum, liberumque eſſe arbitretur, per paucos judices adſtringatur.

156 Agit enim ſic cauſam T. Attius, adoleſcens bonus, & diſertus: omnes cives legibus teneri omnibus: [8] vos attenditis & auditis ſilentio, ſicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, cauſam dicit ea lege, qua lege ſenatores, & ii, qui magiſtratum habuerunt, ſoli tenentur: mihi per eum recuſare, & in arce legis, præſidia conſtituere defenſionis meæ non licet. Si obtinuerit cauſam Cluentius: (ſicuti veſtra æquitate nixi confidimus) exiſtimabunt, id quod erit, obtinuiſſe propter innocentiam, quoniam ita defenſus ſit: in lege autem, quam attingere noluerit, præſidii nihil fuiſſe.

157 Hic nunc eſt quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo Romano præſtare debeam, quoniam is meæ vitæ ſtatus eſt, ut omnis mihi cura, atque opera, poſita ſit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quàm periculoſa, & quàm infinita quæſtio tentetur ab accuſatoribus, cùm eam legem, quæ in noſtrum ordinem ſcripta ſit, in populum Romanum transferre conentur. qua in lege eſt, QVI COIERIT: quod quàm latè pateat, videtis. CONVENERIT. æquè infinitum, & incertum eſt. CONSENSERIT. hoc verò cùm incertum, & infinitum; tum obſcurum, & occultum eſt. FALSVMVE TESTIMONIVM DIXERIT. Quis de plebe Romana teſtimonium dixit umquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum eſſe videatis? nam dicturum quidem certè, ſi hoc judicium plebi Romanæ propoſitum ſit, neminem umquam eſſe confirmo.

158 Sed hoc polliceor omnibus, ſi cui fortè hac lege negotium faceſſetur, qui lege non teneatur, ſi is uti me defenſore voluerit, me ejus cauſam legis præſidio defenſurum: & vel his judicibus, vel eorum ſimilibus, facilè probaturum, & omni me defenſione uſurum eſſe legis: qua nunc ut utar, ab eo, cu-
58 jus voluntati mihi obtemperandum eſt, non conceditur. Non enim debeo dubitare, judices, quin, ſi qua ad vos cauſa hujuſmodi delata ſit ejus, qui lege non teneatur, etiam ſi is invidioſus, aut multis offenſus eſſe videatur, etiam ſi eum oderitis, etiam ſi inviti abſoluturi ſitis, tamen abſolvatis: & religioni potius veſtræ, quàm odio pareatis.

159 [9] Eſt enim ſapientis judicis, cogitare, tantum ſibi à populo Romano eſſe permiſſum, quantum commiſſum, & creditum ſit: & non ſolùm ſibi poteſtatem datam, verùm etiam fidem habitam eſſe meminiſſe: poſſe, quem oderit, abſolvere: quem non oderit, condemnare: & ſemper non quid ipſe velit, ſed quid lex, & religio cogat, cogitare: animadvertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoſcat, quæ res in quæſtione verſetur. Cùm hæc ſunt videnda, tum verò illud eſt hominis magni, judices, atque ſapientis, cùm illam, judicandi cauſa, tabellam ſumpſerit, [10] non ſe putare eſſe ſolum, neque ſibi, quodcumque concupierit, licere; ſed habere in conſilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditateſque omnes amovere: [11] maximeque æſtimare conſcientiam mentis ſuæ, quam ab diis immortalibus accepimus, quæ à nobis divelli non poteſt: quæ ſi optimorum conſiliorum, atque factorum teſtis in omni vita nobis erit, ſine ullo metu, & ſumma cum honeſtate vivemus.

Hæc ſi T. Attius aut cognoviſſet, aut cogitaſſet: profectò ne 160
conatus quidem eſſet dicere, id quod multis verbis egit, judicem, quod ei videatur, ſtatuere, & non devinctum legibus eſſe oportere. quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimium; pro reipublicæ dignitate, parum; pro veſtra prudentia, ſatis dixiſſe videor. Reliqua perpauca ſunt, quæ, quia veſtræ quæſtionis erant, idcirco illi ſtatuerunt ſibi fingenda eſſe, & proferenda, ne omnium turpiſſimi reperirentur, ſi in judicium nihil, præter invidiam, attuliſſent. Atque, ut exiſtimetis, ne- 59
ceſſariò me de his rebus, de quibus jam dixerim, pluribus egiſſe verbis, attendite reliqua. profectò intelligetis, ea, quæ paucis demonſtrari potuerunt, breviſſimè eſſe defenſa.

Cn. Decio Samniti, ei, qui proſcriptus eſt, injuriam in ca- 161
lamitate ejus ab hujus familia factam eſſe dixiſtis. Ab nullo ille liberaliùs, quàm à Cluentio tractatus eſt. hujus illum opes in rebus ejus incommodis ſublevarunt. atque hoc cùm ipſe, tum omnes ejus amici, neceſſariique cognoverunt. Ancarii, & Paceni [12] paſtoribus, hujus villicum vim, & manus attuliſſe. Cùm quædam in collibus (ut ſolet) controverſia paſtorum eſſet orta: Aviti villici rem domini, & privatam poſſeſſionem defenderunt. cùm eſſet expoſtulatio facta: cauſa illis demonſtrata; ſine judicio, controverſiaque diſceſſum eſt.

P. Ælii teſtamento propinquus exheredatus cùm eſſet, he- 162
res hic alienior inſtitutus eſt. P. Ælius Aviti merito fecit: neque hic in teſtamento faciendo interfuit: idque teſtamentum ab hujus inimico Oppianico eſt obſignatum. Florio legatum ex teſtamento, infitiatum eſſe. non eſt ita. ſed cùm H-S xxx ſcripta eſſent, pro H-S ccc; neque ei ſatis cautum videretur: voluit, eum aliquid acceptum referre liberalitati ſuæ primò debere negavit: poſt ſine controverſia ſolvit. Cœlii cujuſdam Samnitis uxorem poſt bellum ab hoc eſſe repetitam. [13] Mulierem cùm emiſſet de ſectoribus: quo tempore eam primùm liberam eſſe audivit, ſine judicio reddidit Cœlio.

Ennium eſſe quendam, cujus bona teneat Avitus. Eſt hic 163
Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quievit: deinde aliquando cum ſervo Aviti furti egit: nuper ab ipſo Avito petere cœpit. Hic illo privato judicio (mihi credite) nobis iiſdem fortaſſe patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobis renuntiatur, hominem multorum hoſpitum [14] A. Binnium quendam, coponem, de via Latina, ſubornatis: qui ſibi à Cluentio, ſerviſque ejus, in taberna ſua manus allatas eſſe dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis eſt neceſſe. Si invitaverit, id quod ſolet, ſic hominem accipiemus, ut moleſte ferat, ſe de via deceſſiſſe.

Habetis, judices, quæ in totam vitam de moribus A. Clu- 164
entii, quem illi invidioſum reum volunt eſſe, annos octo meditati accuſatores collegerunt. quàm levia, genere ipſo! quàm falſa, re! quàm brevia, reſponſu! Cognoſcite nunc id, quod 60
ad veſtrum jusjurandum pertinet, quod veſtri judicii eſt, quod vobis oneris impoſuit ea lex, qua coacti huc conveniſtis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc cauſa perorari potuerit, & quàm multa à me dicta ſint, quæ

8. *Vos attenditis & auditis ſilentio.*] Lambinus ejecit *& auditis*, contra mſſ. & edd. alias. *Grut.*

9. *Eſt enim ſapientis judicis, cogitare tantum &c.*] Sic tota cohors mſſ. Pall. neque aliter edidit olim Victorius; ne quis putet primam a Lambino proditum. vulgò legitur: *eſt enim ſapientis judicis, meminiſſe ſe hominem: cogitare tantum &c.* Idem.

10. *Non ſe putare eſſe ſolum.*] Lambinus contendit legendum, *reputare non ſe eſſe ſolum* ſed cur quæſo? & quibus libris auctoribus? vulgata omnis ſtat ab altera, firmantque Pall. ſeptem, niſi quod ſec. *non ſic putare eſſe ſolum.* Idem.

11. *Maximeque æſtimare.*] Mallet Lambinus, *maximique*, præter mſſ. editoſque. neque eſt tamen noſtro aut robuſtius aut venuſtius. *Idem.*

12. *Paſtoribus, hujus villicum vim &c.*] Sic malui cum edd. & mſſ. vett. quàm ut hodie excuditur, *villicos* Idem.

13. *Mulierem cùm emiſſet de ſectoribus*] Lambinus *à ſectoribus*: cùm tamen vulgata lectione nihil ſit uſitatius; tueaturque ſe ſcriptis editiſque omnibus. *Idem.*

14. *A. Binnium quendam.*] Paullus Merula ad Ennium cupiebat *A. Billium*, quoniam hæc gens nota, illa non. tanquam ſcilicet tale quid requiratur in caupone. ſed tamen hominis hujus nomen valde variat. nam olim cuſi *Brivium* vocant. Pal. pr. quart. ſept. *Binium.* ſec.

quæ ad hujus voluntatem maximè, ad veſtrum judicium minimè pertinerent.

165 Objectum eſt, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno eſſe ſublatum. Opportunè adeſt homo ſumma fide, & omni virtute præditus, L. Plætorius, ſenator, qui illius Capacis hoſpes fuit, & familiaris. apud hunc ille Romæ habitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi eſt mortuus. At heres eſt Cluentius. Inteſtatum dico eſſe mortuum, poſſeſſionemque ejus bonorum, prætoris edicto, huic illius ſororis filio, adoleſcenti pudentiſſimo, & in primis honeſto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

166 Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adoleſcenti, cùm ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo hominum pranderet, venenum Aviti conſilio paratum: id cùm daretur in mulſo, Balbutium quendam, ejus familiarem, intercepiſſe, bibiſſe, ſtatimque eſſe mortuum. Hæc ego ſi ſic agerem, tamquam mihi crimen eſſet diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea.

167 Quid umquam Avitus in ſe admiſit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cùm ille verbum omnino in hac ipſa cauſa nullum facere potuerit: huic autem accuſatores, matre viva, deeſſe non poſſent? quod jam intelligetis. An ut de cauſa ejus periculi nihil decederet, ad cauſam novum crimen accederet? quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? unde ſumptum? quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa ſunt, quæ dici poſſunt. ſed non committam, ut videar non dicendo voluiſſe dicere. res enim jam ſe ipſa defendat.

168 Nego, illum adoleſcentem, quem ſtatim epoto poculo mortuum eſſe dixiſtis, omnino illo die eſſe mortuum. magnum, & impudens mendacium. Perſpicite cetera. dico, illum, cùm ad illud prandium crudior veniſſet, &, ut ætas illa fert, ſibi tum non peperciſſet; aliquot dies ægrotaſſe, & ita eſſe mortuum. Quis huic rei teſtis eſt? idem, qui ſui luctus, pater: pater, inquam, illius adoleſcentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis ſuſpicio potuiſſet ex illo loco teſtem in A. Cluentium conſtituere: is hunc ſuo teſtimonio ſublevat. quod recita. Tu autem, niſi moleſtum eſt, paulliſper exſurge, & perfer hunc dolorem commemorationis neceſſariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, feciſti, uti necui innocenti mæror tuus calamitatem, & falſum crimen afferret. TESTIMONIVM BALBVTII PATRIS.

61 Unum etiam mihi reliquum ejuſmodi crimen eſt, judices,
169 ex quo illud perſpicere poſſitis, quod à me initio orationis meæ dictum eſt: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat ſollicitudinis, ac negotii, id omne à matre eſſe conflatum. Oppianicum veneno necatum eſſe, quod ei datum ſit in pane per M. Aſellium quendam, familiarem illius: idque Aviti conſilio factum eſſe, dicitis. In quo primùm illud quæro, quæ cauſa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipſos fuiſſe confiteor: ſed homines, inimicos ſuos morte affici volunt, vel quòd metuunt, vel quòd oderunt.

170 Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in ſe facinus ſuſcipere conatus eſt? quid erat, quòd jam Oppianicum pœna affectum pro maleficiis, ejectum è civitate, quiſquam timeret? quid metuebat: [15] ut oppugnaretur à perdito? an ne accuſaretur à condemnato? an ne exſulis teſtimonio læderetur? Sin autem, quòd oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit: adeone erat ſtultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam eſſe arbitraretur, damnati, exſulis, deſerti ab omnibus? quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, [16] nemo audire, nemo alloqui, [17] nemo reſpicere vellet? hujus igitur vitæ Avitus invidebat?

Hunc ſi acerbè, & penitus oderat; non eum quàm diutiſſimè 171
vivere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? qui ſi quid animi, ac virtutis habuiſſet (ut multi ſæpe fortes viri in ejuſmodi dolore) mortem ſibi ipſe conſciſſet: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipſe ſibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? niſi fortè ineptiis, ac fabulis ducimur, ut exiſtimemus, illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre, ac plures illic offendiſſe inimicos, quàm hic reliquiſſe: à ſocrus, ab uxorum, à fratris, à liberûm pœnis actum eſſe præcipitem in ſceleratorum ſedem, atque regionem. quæ ſi falſa ſunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter ſenſum doloris?

Age verò, venenum per quem datum? per M. Aſellium. 172
Quid huic cum Avito? nihil: atque adeò, quòd ille Oppianico 62
familiariſſimè eſt uſus, [18] potius etiam ſimultas. Eine igitur quem ſibi offenſiorem, Oppianico familiariſſimum ſciebat eſſe, potiſſimùm & ſuum ſcelus, & illius periculum committebat? cur deinde tu, qui pietate ad accuſandum excitatus es, hunc Aſellium eſſe inultum tamdiu ſinis? cur non Aviti exemplo uſus es, ut per illum, qui attuliſſet venenum, de hoc præjudicaretur?

Jam verò illud quàm non probabile, quàm inuſitatum, ju- 173
dices, quàm novum, in pane datum venenum? [19] Faciliuſne potuit, quàm in poculo? [20] latentiùs potuit, abditum aliqua in parte panis, quàm ſi totum colliquefactum in potione eſſet? celeriùs potuit, [21] comeſtum, quàm epotum in venas atque in omnes partes corporis permanare? faciliùs fallere in pane (ſi eſſet animadverſum) quàm in poculo, cùm ita confuſum eſſet, ut ſecerni nullo modo poſſet?

At repentina morte periit. [22] Quod ſi eſſet ita factum: ta- 174
men ea res, propter multorum ejuſmodi mortem, ſatis firmam veneni ſuſpicionem non haberet. ſi eſſet ſuſpicioſum: tamen ad alios potiùs, quàm ad Avitum pertineret. Verùm in eo ipſo homines impudentiſſimè mentiuntur. Id ut intelligatis: & mortem ejus, &, quemadmodum poſt mortem, in Avitum ſit crimen à matre quæſitum, cognoſcite.

Cùm vagus, & exſul erraret, atque undique excluſus Op- 175
pianicus, in Falernum ſe ad C. Quintilium contuliſſet: ibi primùm in morbum incidit, ac ſatis vehementer, diuque ægrotavit. Cùm eſſet unà Saſſia, & Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui ſimul eſſe ſolebat, familiarius uteretur, quàm vir diſſolutiſſimus, incolumi fortuna, pati poſſet: & jus illud matrimonii caſtum, atque legitimum, damnatione viri ſublatum arbitraretur: Nicoſtratus quidam, fidelis Oppianici ſervulus, percurioſus, & minimè mendax, multa dicitur renuntiare domino ſolitus eſſe. Interea Oppianicus cùm jam con-

ſec. *Bivium.* tert. quint. *Binum* qui quint. ſuperſcriptum habet *Bibium.* ſext. *A. Albinum*, quod & in octavo, ſed ſine prænomine. *Gruter.*

15. *Ut oppugnaretur à perdito?*] Vetus editio, item Pal. ſec. *ne oppugnaretur*, & acriter defendit Lambinus. ſed enim cùm in pleriſque edd. item Pall. ſeptem reſtet altera ſcriptura; non video cur temerè ejici debeat. *Idem.*

16. *Nemo audire, nemo alloqui.*] Non potui excludere hanc lectionem, tutam non ſolum Palatinis octo, item ſcriptis Lambini, ſed & vetuſtioribus editionibus. haud tamen ineptè prius publicata, *nemo adire.* Idem.

17. *Nemo reſpicere.*] Lamb. *adſpicere* cur quæſo? nam alterum profecto omnes occupavit libros. *Idem.*

18. *Potius etiam ſimultas.*] Eſt à ſeptem Palatinis. ſolus enim primus habuit illud hodie vulgatum *etiam contra ſimultas*; quod reſpuunt alioqui antiquitus euſi. *Idem.*

19. *Faciliuſne potuit quàm in poculo.*] Non reprehendo. libet tamen indicare, amicum noſtrum conjicere; *in pane datum venenum potius, quam in poculo.* omiſſo illo *faciliuſne.* Idem.

20. *Latius potuit, abditum.*] Quei potuiſſem includere ſcripturam octo Palatinorum? qui omnes ſibi conſtabant in *latius potuit*, ſolùm variabant in tertia voce, *aditum*, *additum.* ſed & ſic quoque omnis editio vetus; ut taceam membranas, à Lambino productas, recentius cuſi *latentius potuit &c.* malè. nam id mox ſequitur: *facilius fallere in pane.* Idem.

21. *Comeſtum.*] Datum hoc Priſciano. nam plutearii noſtri adhærebant vulgato; ni quod pr. & octavus *comeſſum.* Idem.

22. *Quod ſi eſſet ita factum.*] Nihil variant mſſ. noſtri. mallem tamen. *Si eſſet ita; tamen &c.* Idem.

23. Et

convaleſceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutiùs ferre poſſet, & huc ad urbem profectus eſſet (ſolebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidiſſe ex equo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendiſſe vehementer, &, poſteaquàm ad urbem cum febri venerit, paucis diebus eſſe mortuus. Mortis ratio, judices, ejuſmodi eſt, ut aut nihil habeat ſuſpicionis, aut, ſiquid habet, id intra parietes in domeſtico ſcelere verſetur.

63 Poſt mortem ejus Saſſia ſtatim moliri nefaria mulier cœpit
176 inſidias filio: quæſtionem habere de viri morte conſtituit. emit de A. Rupilio, quo erat uſus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quaſi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de aſſecla quodam ſervo ſuo quæſituram eſſe dixit. præterea ſervum illum Nicoſtratum, quem nimiùm loquacem fuiſſe, ac nimiùm domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adoleſcente Oppianico in quæſtionem poſtulavit. Hic cùm eſſet illo tempore puer, & illa quæſtio de patris ſui morte conſtitui diceretur: etſi illum ſervum, & ſibi benivolum eſſe, & patri fuiſſe arbitrabatur; nihil tamen eſt auſus recuſare. Advocantur amici, & hoſpites Oppianici, & ipſius mulieris multi, homines honeſti, atque omnibus rebus ornati. tormentis omnibus vehementiſſimis quæritur. Cùm eſſent animi ſervorum, & ſpe, & metu tentati, ut aliquid in quæſtione dicerent: tamen (ut arbitror) auctoritate advocatorùm, & vi tormentorum adducti, in veritate manſerunt, neque ſe quidquam ſcire dixerunt.

177 Quæſtio illo die de amicorum ſententia dimiſſa eſt. Satis longo intervallo pòſt iterum advocantur. habetur de integro quæſtio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: averſati advocati, & jam vix ferre poſſe: furere crudelis, atque importuna mulier, ſibi nequaquam, ut ſperaſſet, ea, quæ cogitaſſet, procedere. Cùm jam tortor, atque eſſent tormenta ipſa defeſſa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex advocatis, homo & honoribus populi ornatus, & ſumma virtute præditus, intelligere ſe dixit, non id agi, ut verum inveniretur; ſed ut aliquid falſi dicere cogerentur. Hoc poſtquàm ceteri comprobarunt: ex omnium ſententia conſtitutum eſt, ſatis videri eſſe quæſitum.

178 Redditur Oppianico Nicoſtratus: Larinum ipſa proficiſcitur cum ſuis, mœrens, quòd jam certè incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, ſed ne ficta quidem ſuſpicio perveniret: & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, ſed ne occultæ quidem matris inſidiæ nocere potuiſſent. Larinum poſtquàm venit: quæ à Stratone illo venenum antea viro ſuo datum, ſibi perſuaſum eſſe ſimulaſſet, inſtructam ei continuò, & ornatam Larini medicinæ exercendæ cauſa tabernam
64 dedit. Unum, alterum, tertium annum Saſſia quieſcebat, ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potiùs, quàm id ſtruere, & moliri videretur.

179 Tum interim Hortenſio, Metello conſulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejuſmodi cogitantem, ad hanc accuſationem detraheret, invito deſpondit ei filiam ſuam, illam, quam ex genero ſuſceperat, ut eum nuptiis alligatum ſimul, & teſtamenti ſpe devinctum, poſſit habere in poteſtate. Hoc ipſo ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & cædem ejuſmodi. Cùm eſſet in ædibus armarium, in quo ſciret eſſe nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conſervos dormientes occidit, in piſcinamque dejecit: ipſe armarii fundum exſecuit, [23] & H S.* & auri quinque pondo abſtulit, uno ex ſervis puero non grandi conſcio.

180 Furto poſtridie cognito, omnis ſuſpicio in eos ſervos, qui non comparebant, commovebatur. Cùm exſectio illa fundi in armario animadverteretur, quærebant homines, quonam modo fieri potuiſſet. Quidam ex amicis Saſſiæ recordatus eſt, ſe nuper in auctione quadam vidiſſe in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium, & tortuoſam venire ſerrulam, qua illud potuiſſe ita circumſecari videretur. Ne multa: perquiritur à coactoribus. invenitur ea ſerrula ad Stratonem perveniſſe. Hoc initio ſuſpicionis orto, & apertè inſimulato Stratone, puer ille conſcius pertimuit: rem omnem dominæ indicavit: homines in piſcina inventi ſunt: Strato in vincula conjectus eſt: atque etiam in taberna ejus nummi, nequaquam omnes, reperiuntur.

Conſtituitur quæſtio de furto. nam quid quiſquam ſuſpicari aliud poteſt? An hoc dicitis? armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occiſis hominibus, inſtitutam eſſe quæſtionem de morte Oppianici? cui probatis? quid eſt, quod minus veriſimile proferre potuiſtis? Deinde, ut omittam cetera, triennio poſt mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam incenſa odio priſtino, Nicoſtratum eundem illum tum ſine cauſa in quæſtionem poſtulavit. Oppianicus primò recuſavit. poſteaquàm illa abducturam ſe filiam, mutaturam eſſe teſtamentum minaretur; mulieri crudeliſſimæ ſervum fideliſſimum, non in quæſtionem tulit, ſed planè ad ſupplicium dedit. 181

Poſt triennium igitur agitata denique quæſtio de viri morte 65
habebatur: & de quibus ſervis habebatur? Nova, credo, res 182
objecta, novi quidam homines in ſuſpicionem vocati ſunt. de Stratone, & de Nicoſtrato. Quid? Romæ quæſitum de iſtis hominibus non erat? Itane tandem? mulier jam non morbo, ſed ſcelere furioſa, cùm quæſtionem habuiſſet Romæ, cùm de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, & ceterorum honeſtiſſimorum virorum ſententia conſtitutum eſſet, ſatis quæſitum videri: eadem de re triennio poſt, iiſdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro (ne colonum fortè abfuiſſe dicatis) ſed bono viro; in filii caput quæſtionem habere conata eſt.

An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici poſ- 183
ſit, tametſi adhuc non eſſet dictum: [24] cùm haberetur de furto quæſtio, Stratonem aliquid de veneno eſſe confeſſum? Hoc uno modo, judices, ſæpe multorum improbitate depreſſa veritas emergit, & innocentiæ defenſio intercluſa reſpirat: quod aut ii, qui ad fraudem callidi ſunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi, quorum eminet audacia, atque projecta eſt, à conſiliis malitiæ deſeruntur. quòd ſi aut confidens aſtutia, aut callida eſſet audacia, vix ullo obſiſti modo poſſet: Utrùm furtum factum non eſt? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem ſuſpicio non pertinuit? At is & ex ſerrula inſimulatus, & à puero conſcio eſt indicatus. An id actum non eſt in quærendo? Quæ fuit alia igitur cauſa quærendi? an, id quod dicendum vobis eſt, & quod tum Saſſia dictitabat, cùm de furto quæreretur, tum Strato iiſdem in tormentis dixit de veneno?

En hoc illud eſt, quod antè dixi: mulier abundat audacia: 184
conſilio & ratione deficitur. nam tabellæ quæſtionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobiſque editæ ſunt, illæ ipſæ, quas tum obſignatas eſſe dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conſcribere de furto, pòſt aliquid adjungere dictum de veneno, quod non percontatione quæſitum, ſed dolore expreſſum videretur. Quæſtio de furto eſt, veneni jam ſuſpicione, ſuperiore quæſtione, ſublata; quod ipſum hæc eadem mulier indicarat: quæ ut Romæ de amicorum ſententia ſtatuerat ſatis eſſe quæſitum, poſtea per triennium maximè ex omnibus ſervis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat.

Cùm igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille ſine 185
controverſia fecerat: tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit? de veneno ſtatim dixit? de furto, ſi non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæſtionis, verbum fecit ullum? Jam 65
vi-

---

23. *Et H-S * & auri quinque pondo.*] Se auctorem hujus ſtellulæ fatetur Lambinus, & ut ederetur *ſeſtertium*, quum citet *ſeſtertiorum*, qualia & ad marginem Gothofredus. Sed an non omnia ſana & integra, ſi legatur ex veſtigiis ſcripturæ? *& ſeſtertium* CL, *auri &c.* *Gronov.*

24. *Cùm haberetur de furto quæſtio.*] Præmittunt vetuſtè cuſi, *memento*

videtis, illam nefariam mulierem, judices, eadem manu, qua, ſi detur poteſtas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæſtionem conſcripſiſſe. Atque iſtam ipſam quæſtionem, dicite, quis obſignavit? Unum aliquem nominate. neminem reperietis, niſi fortè ejuſmodi hominem, quem ego proferri malim, quàm neminem nominari.

86 Quid ais, T. Atti? tu periculum capitis, tu indicium ſceleris, tu fortunas alterius litteris conſcriptas in judicium afferas: neque earum auctoritatem litterarum, neque obſignatorem, neque teſtem ullum nominabis? &, quam tu peſtem innocentiſſimo filio ex matris ſinu deprompſeris, hanc hi tales viri comprobabunt? [25] Eſto: in tabellis nihil eſt auctoritatis: quid? ipſa quæſtio, judicibus: quid? amicis, hoſpitibuſque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipſi tempori, cur non reſervata eſt? quid iſtis hominibus factum eſt, Stratone, & Nicoſtrato?

87 Quæro abs te, Oppianice, ſervo tuo Nicoſtrato quid factum eſſe dicas. quem tu, cùm hunc brevi tempore accuſaturus eſſes, Romam deducere, dare poteſtatem indicandi, incolumem denique ſervare quæſtioni, ſervare his judicibus, ſervare huic tempori debuiſti. Nam Stratonem quidem, judices, in crucem actum eſſe exſecta ſcitote lingua: quod nemo eſt Larinatium, qui neſciat. Timuit mulier amens non ſuam conſcientiam, non odium municipum, non famam omnium: ſed, quaſi non omnes, ejus ſceleris teſtes eſſent futuri, ſic metuit, ne condemnaretur extrema ſervuli voce morientis.

88 Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monſtrum in ullis locis? quod tam infeſtum ſcelus, & immane, aut unde natum eſſe dicamus? Jam enim videtis profectò, judices, non ſine neceſſariis me, ac maximis cauſis, principio orationis meæ de matre dixiſſe. nihil eſt enim mali, nihil ſceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulſam ex matrimonio filiam: quæ nondum ad hujuſce vitæ periculum, ſed ad commune familiæ dedecus pertinebant. nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cùm obſides filios ab eo mortuos accepiſſet, tum denique in familiæ luctum, atque in privignorum funus nupſit. Prætereo, quòd Aurium Melinum, cujus illa quondam ſocrus, paullo ante uxor fuiſſet, cùm Oppianici eſſe opera proſcriptum, occiſumque cognoſceret, eam ſibi domum, ſedemque conjugii delegit, in qua quotidie ſuperioris viri mortis indicia, & ſpolia fortunarum videret.

189 Illud primum queror, de illo ſcelere, quod nunc denique patefactum eſt, Fabriciani veneni: quod jam tum recens, ſuſpicioſum ceteris, huic incredibile, nunc verò apertum jam omnibus, ac manifeſtum videtur. Non eſt profectò de illo veneno celata mater: nihil eſt ab Oppianico ſine conſilio mulieris cogitatum: quod niſi eſſet; certè poſtea, deprehenſa re, non illa ut ab improbo viro diſceſſiſſet: ſed ut à crudeliſſimo hoſte fugiſſet, domumque illam, in perpetuum, ſcelere omni affluentem, reliquiſſet.

190 Non modò id non fecit, ſed ab illo tempore nullum locum prætermiſit, in quo non inſtrueret inſidias aliquas, ac dies omnes, ac noctes tota mente mater de pernicie filii cogitaret. quæ primùm, ut iſtum confirmaret Oppianicum accuſatorem filio ſuo, [26] donis muliebribus, collocatione filiæ, ſpe hereditatis obſtrinxit. [27] Itaque apud ceteros, novis inter propin-
67 quos ſuſceptis inimicitiis, ſæpe fieri divortia, [28] atque affinitatum diſcidia vidimus: hæc mulier ſatis firmum accuſatorem filio ſuo fore neminem putavit, niſi qui in matrimonium ſororem ejus antè duxiſſet. ceteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias ſæpe deponunt: illa ſibi ad confirmandas inimicitias, affinitatis conjunctionem pignori fore putavit.

Neque in eo ſolùm diligens fuit, ut accuſatorem filio ſuo 191
compararet: ſed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. hinc enim illæ ſollicitationes ſervorum & minis, & promiſſis: hinc illæ infinitæ, crudeliſſimæque de morte Oppianici quæſtiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, ſed amicorum auctoritas fecit. ab eodem ſcelere illæ triennio pòſt habitæ Larini quæſtiones: ejuſdem amentiæ falſæ conſcriptiones quæſtionum: ex eodem furore etiam illa conſcelerata exſectio linguæ: totius denique hujus ab illa eſt & inventa, & adornata comparatio criminis.

Atque his rebus cùm inſtructum accuſatorem filio ſuo Ro- 192
mam ipſa miſiſſet: paullisper, conquirendorum, & conducendorum teſtium cauſa, Larini eſt commorata: poſtea autem, cùm appropinquare hujus judicium, ei nuntiatum eſt, confeſtim huc advolavit, ne aut accuſatoribus diligentia, aut pecunia teſtibus deeſſet; aut ne fortè mater hoc ſibi optatiſſimum ſpectaculum hujus ſordium, atque luctus, & tanti ſqualoris amitteret. Jam verò quod iter Romam ejus mulieris fuiſſe ex- 68
iſtimatis? quod ego propter vicinitatem Aquinatium, [29] & Venafranorum, ex multis audivi, & comperi: quos concurſus in his oppidis? quantos & virorum, & mulierum gemitus eſſe factos? mulierem quandam Larino, [30] atque illam uſque à mari ſupero Romam proficiſci, cum magno comitatu, & pecunia, quo faciliùs circumvenire judicio capitis, atque opprimere filium poſſet.

Nemo erat illorum, pænè dicam, quin expiandum illum lo- 193
cum eſſe arbitraretur, quacumque illa iter feciſſet: nemo, quin terram ipſam violari, quæ mater eſt omnium, veſtigiis conſceleratæ matris putaret. Itaque nullo in oppido conſiſtendi poteſtas ei fuit: nemo ex tot hoſpitibus inventus eſt, qui non contagionem adſpectus fugeret. nocti ſe potiùs, ac ſolitudini, quàm ulli aut urbi, aut hoſpiti committebat.

Nunc verò quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie 194
cogitet, quem ignorare noſtrûm putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiſerit, quorum fidem pretio labefactare conata ſit, tenemus. quin etiam nocturna ſacrificia, quæ putat occultiora eſſe, ſceleratáſque ejus preces, & nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortales de ſuo ſcelere teſtatur, neque intelligit, pietate, & religione, & juſtis precibus, deorum mentes, non contaminata ſuperſtitione, neque ad ſcelus perficiendum cæſis hoſtiis poſſe placari. cujus ego furorem, atque crudelitatem deos immortales à ſuis aris, atque templis aſpernatos eſſe confido.

Vos, judices, quos huic A. Cluentio quoſdam alios deós ad 69
omne vitæ tempus fortuna eſſe voluit, hujus importunitatem 195
matris à filii capite depellite. multi ſæpe in judicando, peccata liberûm, parentum miſericordiæ conceſſerunt: vos, ne hujus honeſtiſſimè actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: præſertim cùm ex altera parte totum municipium videre poſſitis. Omnes ſcitote, judices, (incredibile dictu eſt, ſed à me veriſſimè dicitur) omnes Larinates, qui valuerunt, ve-

mentote, cum haberetur. neque abeunt mſſ. Pall. adeo ut diſpiciendum ſit, quomodo heic iterum locum ſuum occupare queat. *Grut.*

25. *Eſto: in tabellis nihil eſt auctoritatis.*] Frigida admodum eſt conjectura, *nonnihil eſt.* imò quàm magis elevat auctoritatem tabellarum, tanto plus ſerviunt argumentationi. & verò vulgata reſtat in omnibus Pall. & edd. vett. *Idem.*

26. *Donis muliebribus, collocatione filiæ.*] Legitur ferè hodie, *dotis, muneribus, coll.* quod eruit è ſuis Victorius, firmavitque lib. XI Var. lect. cap. 22. offendique item in Pal. ſec. ſed enim cùm in ceteris octo, item in vetuſtè cuſis, reſtet illud prius, nolui id temerè eliminare; præcipuè cùm annotarit Gulielmius ſic quoque locutum libro I Livium. *Idem.*

27. *Itaque apud ceteros &c.*] Lambinus, *Itaque quod.* ſi è libris, non carpo. mallem tamen, ut eſt in Pal. ſec. *Ita quod apud cet.* Idem.

28. *Atque adfinitatum diſcidia videmus.*] Sic editiones à prima proximæ. nam princeps, *atque diffinicatum diſc.* Lambinus edidit, *atque adfinium diſc.* ſed ne ſic quidem rem aut tetigit. nam Palatini plerique *atque infimum diſc.* unus etiam *intimari.* ut forte fuerit *intimûm*, ἀντὶ τῶν *intimorum.* Idem.

29. *Et Venafranorum*] Pall. & olim cuſi *Afraternórum*; vel ſimile quid; ut dubium mihi non fiat legendum *Alfaternorum*, quorum meminit Plinius lib. III cap. 5. *Idem.*

30. *Atque illam.*] Gulielmius adnotavit fortè legendum *illim.* Idem.

veniſſe Romam, ut hunc ſtudio, frequentiaque ſua, quantum poſſent, in tanto ejus periculo ſublevarent. Pueris illud, hoc tempore, & mulieribus, oppidum ſcitote eſſe traditum, idque in præſentia, in communi Italiæ pace, domeſticis copiis eſſe tutum. quos tamen ipſos æquè, & eos, quos præſentes videtis, hujus exſpectatio judicii dies, nocteſque ſollicitat.

196 Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, ſed de totius municipii ſtatu, dignitate, commodiſque omnibus ſententias eſſe laturos. ſumma eſt enim, judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in ſingulos municipes benignitas, in omnes homines juſtitia, & fides. præterea nobilitatem illam inter ſuos, locumque à majoribus traditum, ſic tuetur, ut majorum gravitatem, conſtantiam, gratiam, liberalitatem aſſequatur. Itaque iis eum verbis publicè laudant, ut non ſolùm teſtimonium ſuum, judiciumque ſignificent, verùm etiam curam animi, ac dolorem. quæ dum laudatio recitatur, vos quæſo, qui eam detuliſtis, aſſurgite. LAVDATIO CLVENTII, EX DECVRIONVM LARINATIVM DECRETO.

197 Ex lacrymis horum, judices, exiſtimare poteſtis, omnes hæc decuriones decreviſſe lacrymantes. Age verò, vicinorum quantum ſtudium, quam incredibilis benivolentia, quanta cura eſt? non illi in libellis laudationum decreta miſerunt, ſed homines honeſtiſſimos, quos noſſemus omnes, huc frequentes adeſſe, & hunc præſentes laudare voluerunt. Adſunt Ferentani, homines nobiliſſimi, Marrucini item pari dignitate: Theano, Appulo, atque Luceria equites Romanos, honeſtiſſimos homines, laudatores videtis: Boviano, totoque ex Samnio cùm laudationes honeſtiſſimæ miſſæ ſunt, tum homines ampliſſimi, nobiliſſimique venerunt.

198 Jam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res pecuniarias habent, honeſti homines, & ſummo ſplendore præditi, difficile dictu eſt, quàm ſint ſolliciti, quàm laborent. Non multi mihi ab uno ſic diligi videntur, ut hic ab his univerſis.

70 Quàm non abeſſe ab hujus judicio L. Voluſienum, ſummo ſplendore hominem, ac virtute præditum, vellem? quàm vellem præſentem poſſe P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatiſſimum, nominare: qui, cùm, hujus cauſa, dies, nocteſque vigilaret, & cùm me hanc cauſam doceret; in morbum gravem, periculoſumque incidit: in quo tamen non minùs de capite hujus, quàm de ſua vita laborat. Cn. Tudici ſenatoris, viri optimi, & honeſtiſſimi, par ſtudium, & teſtimonio, & laudatione cognoſcetis. Eadem ſpe, ſed majore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum ſit, omnium vicinorum ſummam eſſe in hunc benivolentiam, confirmamus.

199 Horum omnium ſtudium, curam, diligentiam, meumque unà laborem, qui totam hanc cauſam, vetere inſtituto, ſolus peroravi, veſtramque ſimul, judices, æquitatem, & manſuetudinem una mater oppugnat. At quæ mater? quam cæcam crudelitate, & ſcelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla umquam turpitudo retardavit: quæ vitiis animi in deterrimas partes jura hominum convertit omnia: cujus ea ſtultitia eſt, ut eam nemo hominem; ea vis, ut nemo fœminam; ea crudelitas, ut nemo matrem appellare poſſit. atque etiam nomina neceſſitudinum, non ſolùm naturæ nomen, & jura mutavit: uxor generi, noverca filii, filiæ pellex: eò jam denique adducta eſt, ut ſibi, præter formam, nihil ad ſimilitudinem hominis reſervarit.

Quare, judices, ſi ſcelus odiſtis, prohibete aditum matris 200
à filii ſanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex ſalute, ex victoria liberûm: patimini, matrem, ne orbata filio lætetur, victam potiùs veſtra æquitate diſcedere. Sin autem, id quod veſtra natura poſtulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: levate hunc aliquando ſupplicem veſtrum, judices, tot annos in falſa invidia, periculiſque verſatum, qui nunc primùm poſt illam flammam, aliorum facto, & cupiditate excitatam, ſpe veſtræ æquitatis erigere animum, & paullum reſpirare à metu cœpit: cui poſita ſunt in vobis omnia: quem ſervatum eſſe plurimi cupiunt, ſervare ſoli vos poteſtis.

Orat vos Avitus, judices, & flens obſecrat, ne ſe invidiæ, 201
quæ in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota, & preces à veſtris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam, & mortuo, condonetis. Quòd ſiqua calamitas hunc in hoc judicio afflixerit innocen- 71
tem: næ iſte miſer, judices, ſi, id quod difficile factu eſt, in vita remanebit, ſæpe, & multùm queretur, deprehenſum eſſe illud quondam Fabricianum venenum. quod ſi tum indicatum non eſſet: non huic ærumnoſiſſimo venenum illud fuiſſet, ſed multorum medicamentum laborum: poſtremò etiam fortaſſis mater exſequias illius funeris proſecuta, mortem ſe filii lugere ſimulaſſet. nunc verò quid erit profectum, niſi ut hujus ex mediis mortis inſidiis vita ad luctum reſervata; mors ſepulchro patris privata eſſe videatur?

Satis diu fuit in miſeriis, judices: ſatis multos annos ex in- 202
vidia laboravit. nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit; [31] cujus animum non jam expletum eſſe putemus: vos, qui æqui eſtis omnibus, qui, ut quiſque crudeliſſimè oppugnatur, eum leniſſimè ſublevatis, conſervate A. Cluentium: reſtituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hoſpitibus, quorum ſtudia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberiſque veſtris obſtringite. veſtrum eſt hoc, judices, veſtræ clementiæ: rectè hoc repetitur à vobis, ut virum optimum, atque innocentiſſimum, plurimiſque mortalibus carum, atque jucundiſſimum, his aliquando calamitatibus liberetis: ut omnes intelligant, in concionibus eſſe invidiæ locum, in judiciis veritati.

31. *Cujus animum non jam expletum eſſe putemus.*] Pal. pr. ſec. tert. non habent negativam. *Gruter.*

M. TULLII CICERONIS PRO C. CORNELIO, MAJESTATIS REO, ORATIO QUINTADECIMA.

Cujus fragmenta ſervavit & commentatus eſt Q. Aſconius Pedianus.

VERSU A PRIMO CIRCITER CLXI.

* * * * * * * * *

Poſtulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. Proſpectat videlicet Cominius, quid agatur. videlicet homines fœneos in medium ad tentandum periculum projectos. *

Quid? Metellus ſumma nobilitate, ac virtute, cum bis juraſſet: ſemel privatim à patre: iterum publice: à lege coactus deſtitit accuſatione. an vi, an veritate? In quo ſuſpicionem omnem

omnem

omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, & Q. Metelli adoleſcentia, ad ſummam laudem omnibus rebus ornata [b].

Legem, inquit, de libertinorum ſuffragiis Cornelius cum Manilio dedit. quid eſt hoc, DEDIT? an tulit, an rogavit, an hortatus eſt? nam tuliſſe ridiculum eſt, quaſi legem aliquam aut ad ſcribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam. quæ lex paucis his annis non modo ſcripta, ſed etiam lata eſſet [c].

In quo cùm multa reprehenſa ſint, tum in primis celeritas actionis [d].

Petivit tamen à me prætore maxima conteſtatione, ut cauſam Manilii defenderem [e].

VERSU A PRIMO DCCCCL.

Dicit de eodem Manilii tribunatu.

Nam cum is tribunus plebis duas leges tuliſſet in eo magiſtratu, unam pernicioſam, alteram egregiam: quod ſummam rempublicam læſit, id ab ipſo tribuno abjectum eſt. bonum autem in ſumma republica manet [f].

Dici-

ASCONIUS PEDIANUS.

Hanc orationem dixit L. Cotta, L. Torquato Coſſ., poſt annum quam ſuperiores.

Argumentum. Cornelius homo non improbus vita habitus eſt. Fuerat quæſtor Cn. Pompeji, dein tribunus pl. C. Piſone conſule, biennio ante, quam hæc dicta ſunt. In eo magiſtratu ita ſe geſſit, ut juſtior, ſed pertinacior videretur.

Alienatus autem à ſenatu ex hac cauſſa. Retulerat ad ſenatum, ut, quoniam exterarum nationum legatis pecunia mutua magna daretur uſura, turpiaque & famoſa ex eo lucra fierent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expenſam ferret. cujus relationem repudiavit ſenatus: & decrevit ſatisfactum videri eo S. C. quod ante annos aliquot Cn. Domitio, C. Cælio conſulibus factum erat, cum ſenatus ante pauculos annos illo S. C. decreviſſet, ne quis Cretenſibus pecuniam mutuam daret. Cornelius ea re offenſus ſenatui, queſtus eſt de ea re in concione, exhauriri provincias uſuris, providendum ut haberent legati unde in præſentia pecuniam creditoribus darent: promulgavitque legem, qua auctoritatem ſenatus minuebat, ne quis, niſi per populum, legibus ſolveretur: quod antiquo quoque jure erat cautum. itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus ſolvi placebat, adjici erat ſolitum, ut de ea re ad populum ferretur: ſed paulatim ferri erat deſitum, reſque jam in eam conſuetudinem venerat, ut poſtremo ne adjiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda, eaque ipſa S. C. per pauculos admodum fiebant.

Indigne eam Cornelii rogationem tulerant potentiſſimi quique ex ſenatoribus, quorum gratia magnopere minuebatur. Itaque P. Servilius Globulus tribunus pl. inventus erat, qui L. Cornelio obſiſteret. is, ubi legis ferundæ dies venit, & præco ſubjiciente ſcriba verba legis recitare populo cœpit, & ſcribam ſubjicere, & præconem pronunciare paſſus non eſt.

Tum Cornelius ipſe codicem recitavit. quod cum improbe fieri C. Piſo conſul vehementer quereretur, tollique ea re tribuniciam interceſſionem diceret, gravi convitio à populo exceptus eſt. & cum ille eos, qui ſibi intentabant manus, prendi à lictore juſſiſſet, fracti ejus faſces cuncti, lapideſque etiam ex ultima concione in conſulem jacti. quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimiſit.

Actum deinde eadem de re in ſenatu eſt magnis contentionibus.

Tum Cornelius ita ferre rurſus cœpit, ne quis in ſenatu legibus ſolveretur, niſi CC affuiſſent, neve quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur.

Hæc ſine tumultu res acta eſt: nemo enim negare poterat, pro auctoritate ſenatus eſſe eam legem: ſed tamen eam tulit invitis optimatibus, qui vel pauci ſenatuſconſultum facere ſolebant.

Aliam deinde legem Cornelius, etſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen invitis tulit, ut prætores ex edictis ſuis perpetuis jus dicerent. quæ res tum gratiam ambitioſis prætoribus, qui varie jus dicere aſſueverant, ſuſtulit.

Alias quoque complures leges Cornelius promulgavit: quibus plerique collegæ interceſſerunt: per quas contentiones totus prope tribunatus ejus peractus eſt.

Sequenti deinde anno M. Lepido, L. Volcatio coſſ. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majeſtate fecerunt. detulit nomen Publius, ſubſcripſit Cajus. & cum P. Caſſius prætor decimo die, ut mos eſt, adeſſe juſſiſſet, eoque die ipſe non affuiſſet, ſeu avocatus propter publici frumenti curam, ſeu gratificans reo: circumventi ſunt ante tribunal ejus accuſatores à notis operarum ducibus, ita ut mors intentaretur, ſi mox non deſiſterent. quam perniciem vix effugerunt interventu conſulum, qui advocati rei deſcenderant. & cum in ſcalas quaſdam Cominii fugiſſent, clauſi in noctem ibi ſe occultaverunt, deinde per tecta vicinarum ædium profugerunt ex urbe. poſtero die cum P. Caſſius aſſediſſet, & citati accuſatores non adeſſent, exemptum nomen eſt de reis Cornelii. Cominii autem magna infamia flagraverunt vendidiſſe ſilentium magna pecunia.

Sequente deinde anno L. Cotta, L. Torquato coſſ. quo hæc oratio à Cicerone prætore dicta eſt, cum prima pars M. Manilius, qui judicium per operarum duces turbaverat, * deinde quod ex S. C. anno Coſſ. præſidebant, & judicio non reſpondiſſet, atque eſſet damnatus, * recreaviſſet, jam accepta pecunia tollere ait Cornelium lege majeſtatis. Res acta eſt magna expectatione paucos ante, me ergo Cornelius, perterritus Manlii exitu, in judicium adhibuit, ut ne clamor quidem illius ab advocatis ejus oriretur.

Dixerunt in eum infeſti teſtimonia principes civitatis, qui plurimum in ſenatu poterant, Q. Hortenſius, Q. Catulus, Q. Metellus Pius, L. Lucullus, M. Lepidus. dixerunt autem hoc, vidiſſe: cum Cornelius in tribunatu codicem pro Roſtris ipſe recitaret: quod ante Cornelium nemo feciſſe exiſtimaretur. volebant videri, ſe judicare eam rem magnopere ad crimen imminutæ majeſtatis tribuniciæ pertinere. etenim prope tollebatur interceſſio, ſi id tribunis permitteretur.

Cicero, quia non poterat negare id factum eſſe, eo confugit, ut diceret, non ideo, quod lectus ſit codex à tribuno, imminutam eſſe tribuniciam poteſtatem. Qua vero arte & ſcientia orationis? ita ut & dignitatem clariſſimorum civium, contra quos dicebat, non violaret, & tamen auctoritate eorum lædi reum non pateretur. quantaque moderatione rem tam difficilem aliis tractaverit, lectio ipſa declarabit.

Adjumentum autem habuit, quod, ſicut diximus, Cornelius, præter diſtrictum propoſitum adverſus principum voluntatem, cætera vita nihil fecerat, quod magnopere improbaretur: præterea quod ipſe Globulus, qui interceſſerat, aderat Cornelio, & quod ipſum quoque diximus, quod Cornelius Pompeji Magni quæſtor fuerat apud duas præfecturas equitum Rom. & tribunos, & ex tertia quoque parte apud pleroſque, exceptis iis familiaris principum civitatis.

Res acta eſt magno conventu, magnaque expectatione, quis eventus judicii futurus eſſet. A ſummis viris dici teſtimonium, & id, quod ii dicerent, confiteri reum animadvertebant.

Extat oratio hominis accuſatoris: quam ſumere in manus, eſt aliquod operæ pretium, non ſolum propter Ciceronis orationes, quas pro Cornelio habemus, ſed etiam propter ſemet ipſam: Cicero ipſe ſignificat, quatriduo Cornelium defendiſſe, quas actiones contuliſſe eum in duas orationes apparet.

Judicium id exercuit Q. Gallius prætor.

a Simulacra effigieſque hominum ex fœno fieri ſolebant, quibus objectis ad ſpectaculum præbendum tauri irritarentur.

b Hoc exemplum affert hoc loco, quod vult probare, deſiſtere eum debere ab accuſatione, quanquam neque accuſaverit, neque fecerit pactionem. nam Metellus & poſtulaverat Curionem, & deſtiterat. Confugit autem orator ad Metelli nobilitatem, & ad C. Curionis induſtriam, ut legeret id, quod illi utilius, quam honeſtius, fecerant. Res autem tota ſe ſic habet: in qua quidem illud primum explicandum eſt, de quo Metello hoc dicit. fuerunt enim tunc plures Quinti Metelli. ex quibus duo conſulares, Pius, & Creticus. de quibus apparet eum non dicere duo autem adoleſcentes, Nepos, & Celer. ex quibus nunc Nepotem ſignificat. ejus enim patrem Q. Metellum Nepotem, Balearici filium, Macedonici nepotem, qui conſul fuit cum T. Didio, Curio is, de quo loquitur, accuſavit. iſque Metellus moriens petiit ab hoc filio ſuo Metello, ut Curionem accuſatorem ſuum accuſaret, &, id facturum eſſe, jurejurando adegit. Metellus fecit reum Curionem. cumque interim quendam civem idem Metellus, ſervum eſſe contendens, vi arripuiſſet, ac verberibus affeciſſet, Curio aſſertorem ei comparavit. dein, cum appareret eum exitum judicii illius futurum, ut liber is judicaretur, quem Metellus verberibus affectum eſſe negare non poterat: inter Metellum & Curionem facta pactio eſt, ut, neque arbitrium de libertate urgeret in Metellum Curio, neque Metellus perſtaret in accuſatione Curionis. eaque pactio ab utroque juramento firmata eſt. huc ergo illud pertinet, cum juraſſe dixit, ſemel privatim, & iterum legatum, ſcilicet cum in Curionem calumniam juravit. Cum hoc autem Metello poſtea Cicero ſimultates geſſit: evaſit enim Metellus malus atque improbus civis.

c P. Sulpicium in tribunatu hanc eandem legem tuliſſe ſignificavit. tulit autem L. Sulla, qui poſtea Felix appellat , Q. Pompejo coſſ. ante XVI annos quam hæc dicta ſunt, cum per vim rempublicam poſſediſſet, ab initiis bonarum actionum ad perditas progreſſus. quod & initium bellorum civilium fuit, & propter quod ipſe Sulpicius coſ. armis mire * oppreſſus eſſe viſus eſt.

d Celeritatem actionis ſignificat, quia Manilius, ſicut jam oſtendimus, poſt pauculos ſtatim dies, quam inierat tribunatum, legem eandem compitalibus pertulit.

e C. Cornelium ſignificat ſicut jam ante dictum eſt.

f Dictum eſt enim ſupra de his legibus: quarum una de libertinorum ſuffragiis, quæ cum S. C. damnata eſſet, ab ipſo quoque Manilio abjecta eſt: altera autem defenſa eſt de bello Mithridatico Cn.

 Pom-

Dicit de diſturbato judicio Maniliano.

Aliis ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulſus eſt, qui aliquod inſtitui exemplum diſturbandorum judiciorum pernicioſiſſimum, temporibus ſuis accommodatiſſimum, meis alieniſſimum rationibus, cupierunt [g].

VERSU CIR. CXI.

Poſſum dicere, hominem ſumma prudentia clarum C. Cottam de ſuis legibus abrogandis ipſum ad ſenatum retuliſſe [h].

SEQUITUR.

Poſſum & ejuſdem Cottæ legem de judiciis privatis anno poſt, quam lata ſit, à fratre ejus abrogatam [i].

STATIM.

Legem Liciniam & Mutiam de civibus regundis, quam duo conſules omnium, quos vidimus, ſapientiſſimi tuliſſent, video conſtare inter omnes, non modo inutilem, ſed pernicioſam reipublicæ fuiſſe [k].

Quatuor omnino genera ſunt, judices, in quibus per ſenatum, more majorum, ſtatuatur aliquid de legibus. Unum eſt ejuſmodi, placere legem abrogari: ut Q. Cæcilio, M. Junio conſulibus, quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur [l].

Alterum, quæ lex lata eſſe dicatur, ea non videri populum teneri: ut L. Marcio, Sex. Julio conſulibus. De legibus Liviis [m].

Tertium eſt de legum abrogationibus. quo de genere perſæpe Senatuſconſulta fiunt, ut nuper de ipſa lege Calpurnia, quæ derogaretur [n].

P. Africanus ille ſuperior, ut dicitur, non ſolum à ſapientiſſimis hominibus, qui tum erant, verum etiam à ſe ipſo ſæpe accuſatus eſt, quod, cum conſul eſſet cum Ti. Longo, paſſus eſſet tum primum à populari conſeſſu ſenatoria ſubſellia ſeparari [o].

CIRCA MEDIUM.

Quo loco numerat, cum lex feratur, quot loca interceſſionis ſunt, jubet dicere.

Eſt utique jus vetandi, cum ea feratur, quamdiu non perfertur: quamdiu qui ſuffragii ferundi cauſa conveniunt, huc & illuc transferuntur dum privati dicunt: dum tabellæ diribentur: dum ſitella defertur: dum æquantur ſortes: dum ſortitio fit: & ſi qua ſunt huius generis alia [p].

PAULO POST.

Unum tamen, quod hoc ipſo tribuno plebis factum eſt, prætermittendum non videtur. neque enim majus eſt legere codicem, cum intercedatur, quàm ſitellam ipſam cum ipſo interceſſore deferre, nec gravius, incipere ferre, quàm perferre, nec vehementius oſtendere ſe laturum invito collega, quàm ipſi collegæ magiſtratum derogare, nec criminoſius, tribus ad legem accipiendam, quàm ad collegam reddendum privatum intro vocare: quæ vir fortis hujus collega Aulus Gabinius in re optima fecit omnia; neque, cum ſalutem populo Romano atque omnibus gentibus finem diuturnæ captivitatis, turpitudinis, & ſervitutis afferret, paſſus eſt, plus unius collegæ ſui, quam univerſæ civitatis, vocem valere, & voluntatem [q].

At enim de corrigenda lege retulerunt [r].

Idem, niſi hæc ipſa lex, quam C. Cornelius tulit, obſtitiſſet, decreviſſem id, quod palàm jam iſti defenſores judiciorum pugnaverunt, ſenatui non placere id judicium de Sullæ bonis fieri. quam ego cauſam longe aliter prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod iidem judices poſtea ſtatuerunt, judicium æquiore tempore fieri oportere [s].

STA-

ASCONIUS PEDIANUS.

Pompejo extra ordinem mandando, ex qua lege tum Magnus Pompejus bellum gerebat.

g L. Catilinam & Cn. Piſonem videtur ſignificare. Fuit autem Catilina patricius, & eodem illo tempore erat reus repetundarum, cum provinciam Africam obtinuiſſet, & conſulatus candidatum ſe oſtendiſſet. accuſator erat ejus P. Clodius adoleſcens, ipſe quoque perditus, qui poſtea cum Cicerone inimicitias geſſit. Cneus quoque Piſo, adoleſcens potens & turbulentus, familiaris erat Catilinæ, omniumque conſiliorum ejus particeps, & turbarum auctor.

h Hic eſt Cotta, de quo jam ſæpe diximus, magnus orator habitus, & compar in ea gloria P. Sulpicio, & C. Cæſari. Videntur autem in rebus parvis fuiſſe leges illæ, quas cum tuliſſet, retulit de iis abrogandis ad ſenatum. nam neque apud SALLUSTIUM, neque apud LIVIUM, neque apud FENESTELLAM ullius alterius latæ ab eo legis mentio, præter eam, quam in concione tulit repugnante nobilitate magno populi ſtudio, ut iis, qui tribuni pl. fuiſſent, alios quoque magiſtratus capere liceret. quod lex à dictatore L. Sulla paucis ante annis lata prohibebat. neque eam Cottæ legem abrogatam eſſe ſignificat.

i M. Cottam ſignificat. fuerunt autem tres. duo hi, C. & M. tertius L. Cotta, qui lege ſua judicia inter tres ordines communicavit, ſenatum, equites, tribunos ærarios: adeptique ſunt omnes conſulatum.

k L. Licinium Craſſum oratorem, & Q. Mutium Scævolam pont. max. eundemque & oratorem & juriſconſultum, ſignificat. hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in ſua civitate ſociis, in ſuo conſulatu tulerunt. cum enim ſumma cupiditate civitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob id magna pars eorum pro civibus Romanis ſe gereret, neceſſaria lex viſa eſt, ut in ſuæ quiſque civitatis jus redigeretur. verum ea lege ita alienati animi ſunt principum Italicorum populorum, ut ea vel maxima cauſa belli Italici, quod poſt triennium exortum eſt, fuerit.

l Q. Cæcilius Metellus Numidicus, M. Junius Silanus, de quibus facit mentionem, conſules fuerunt bello Cimbrico, quod diu prave ſimul & infeliciter geſtum eſt. atque ipſe quoque hic Junius male rem adverſus Cimbros geſſit, ac plures leges, quæ per eos annos, quibus hæc ſic gerebantur, populo latæ erant, quibus militiæ ſtipendia minuebantur, abrogavit.

m Puto vos reminiſci, has eſſe leges Livias, quas illis conſulibus M. Livius Druſus tribunus pl. tulerit: qui cum ſenatus partes tuendas ſuſcepiſſet, & leges pro optimatibus tuliſſet, poſtea eo licentiæ eſt progreſſus, ut nullum in iis morem ſervaret. itaque Philippus conſul, qui ei inimicus erat, obtinuit à ſenatu, ut leges ejus omnes uno S. C. tollerentur. decretum eſt enim, contra auſpicia eſſe latas, neque iis teneri populum.

n Lex hæc Calpurnia, de ambitu erat. tulerat eam ante biennium C. Calpurnius Piſo conſul, in qua præter alias pœnas pecuniaria quoque pœna erat adjecta.

o Hoc factum eſt ſecundo conſulatu Scipionis, poſt ſeptimum annum quam Carthaginienſibus bello ſecundo data eſt pax. factum id eſſe autem, Antias tradidit ludis Romanis, quos fecerunt ædiles curules Attilius Serranus, T. Scribonius Libo: id eos feciſſe juſſu cenſorum Sex. Ælii Peti, C. Cornelii Cethegi. & videtur in hac oratione hunc quidem auctorem ſecutus CICERO dixiſſe, paſſum eſſe Scipionem ſecerni à cetero conſeſſu ſpectacula ſenatorum. in ea autem, quam poſt aliquot annos habuit de aruſpicum reſponſo, non paſſum eſſe Scipionem, ſed ipſum auctorem fuiſſe dandi eum locum ſenatoribus, videtur ſignificare. Verba ejus hæc ſunt: *Nam quid ego de illis ludis loquar quos in Palatio noſtri majores ante templum Matris Magnæ fieri celebrarique voluerunt? quibus primum ludis ante populi conceſſum ſenatui locum P. Africanus II Coſ & collega ejus Sempronius Longus, hoc tributum eſſe ſenatui ſcribit, ſed ſine mentione Megalenſium.* Ædiles enim eos ludos facere ſoliti erant. votivis ludis factum tradit, quos Scipio & Longus coſſ. fecerunt. Non præterire autem vos volo, eſſe oratoriæ calliditatis, ut, cum opus ſit, eiſdem rebus ab utraque parte vel à contrariis utantur. nam cum ſecundum Ciceronis opinionem auctore Scipione conſule ædiles ſecretum ante omnes locum ſpectandi ſenatoribus dederint; eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia cauſa popularis erat, premebaturque ſenatus auctoritate, atque ob id dignitatem ejus ordinis quam poſſit maxime elevari cauſæ expediebat, pœnituiſſe ait Scipionem, quod paſſus eſſet id fieri, in ea oratione de aruſpicum reſponſo, quia in ſenatu habebatur, cujus auribus erat blandiendum, & magnopere illum laudat, & non auctorem fuiſſe dandi, nam id erat levius, ſed ipſum etiam dediſſe dicit.

p His peractis, cum id ſolum ſupereſt, ut populus ſententiam ferat, jubet unumquemque is, qui fert legem, diſcedere. quod verbum non hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine eſt, de eo loco ubi lex fertur, ſed in ſuam quiſque tribum diſcedat, in qua eſt ſuffragium laturus. populus enim confuſus, ut ſemper alias, ita & in concione.

q Manifeſtum eſt, de ea lege Ciceronem nunc dicere, qua Cn. Pompejo bellum adverſus piratas datum eſt. L. autem Trebellius tribunus pl. quem non nominat: quo perſeverante intercedere, (nam ſenatui promiſerat, moriturum ſe ante, quam illa lex perferretur) intro vocare tribus Gabinius cœpit, ut Trebellio magiſtratum abrogaret, ſicut quondam Ti. Gracchus tribunus M. Octavio collegæ ſuo magiſtratum abrogavit. & aliquandiu Trebellius ea re non perterritus aderat, perſtabatque in interceſſione, quod omnia magis, quam perſeveraturum eſſe Gabinium, arbitrabatur. ſed poſtquam x & VII tribus rogationem acceperunt, & una mens eſſet populi, qui ſupererat, ut juſſum conficeret, remiſit interceſſionem Trebellius: atque ita legem Gabinius de piratis perſequendis pertulit.

r Diximus jam in principio, Cornelium primo legem promulgaſſe, ne quis per ſenatum lege ſolveretur: deinde tuliſſe, ut tum denique de ea re S. C. fieret, cum adeſſent in ſenatu non minus CC. hæc eſt illa, quam appellat, correctio.

s Quia defuerat ſuperioribus temporibus in ærario pecunia publica,

STATIM.

Antea verò quam multarum rerum judicia ſublata ſint, & quia ſcitis, prætereo, & ne quem in judicium oratio mea revocare videatur [t].

PAVLO POST.

Non Cn. Dolabella C. Volcatium, honeſtiſſimum virum, communi & quotidiano jure privaſſet [u].

Non denique homo illorum & vita & prudentia longe diſſimilis, ſed tamen nimis in gratificando jure liber, L. Siſenna, bonorum Cn. Cornelii poſſeſſionem ex edicto ſuo P. Scipioni, adoleſcenti ſumma nobilitate, eximia virtute prædito, dediſſet [x].

Quare cùm ambitum populus Romanus videret, & cùm à tribunis plebis doceretur, niſi pœna acceſſiſſet in diviſores, extingui nullo modo poſſe, legem hanc Cornelii flagitabat; illam quæ ex ſenatuſconſulto ferebatur, repudiabat [y].

ET EADEM DE RE PAVLO POST.

Ut ſpectaculum illud duorum deſignatorum conſulum calamitate, re & tempore ſalubre ac neceſſarium, genere & exemplo miſerum, ac funeſtum, videremus [z].

Quid ego nunc tibi argumentis reſpondeam, poſſe fieri, ut alius aliquis Cornelius ſit, qui habeat Philerotem? res nota eſt, vulgare nomen eſſe Philerotis, Cornelios vero ita multos, ut jam etiam collegium conſtitutum ſit [a].

At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, conſulem mittere coëgiſti, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, ut ad legem accipiendam adeſſent [b].

Plebem ex Maniliana offenſione victam & domitam eſſe dicit; ante veſtros annos propter illius tribuni plebis temeritatem poſſe adduci, ut omnino ne illius poteſtate abalienemur * qui reſtituerunt eam poteſtatem, alterum nihil unum poſſe contra multos, alterum longe abeſſe [c].

Tanta igitur in illis virtus fuit, ut anno XVI poſt reges exactos, propter nimiam dominationem potentium, ſecederent, leges ſacratas ipſi ſibi reſtituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons ſacer nominatur, in quo armati conſederant, æternæ memoriæ cauſa conſecrarent. itaque auſpicato poſtero anno X tribuni plebis comitiis curiatis creati ſunt [d].

Tum interpoſita fide per tres legatos, ampliſſimos viros, Romam armati reverterunt: in Aventino conſederunt: inde armati in Capitolium venerunt: decem tribunos plebis per pontificem, quod magiſtratus nullus erat, creaverunt [e].

Etiam hæc recentiora prætereo: ponam principium juſtiſſimæ libertatis, Caſſiam; qua lege ſuffragiorum vis poteſtaſque convaluit: alteram Caſſiam; quæ populi judicia firmavit [f].

Dicit de nobilibus.

Qui non modo cum Sulla, verum etiam, illo mortuo, ſemper hoc per ſe ſummis opibus retinendum putaverunt: inimiciſſimi C. Cottæ fuerunt, quod is conſul paulum tribunis plebis non poteſtatis, ſed dignitatis addidit [g].

Quandiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo ſe oſtendit, cum legem Aureliam, cum Roſciam, non modo accepit, ſed etiam efflagitavit [h].

Memoria teneo; cum primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plotia judicarent, hominem diis ac nobilitati perinviſum, Cn. Pompejum, cauſam lege Varia de majeſtate dixiſſe [i].

PRO CORNELIO. *

Deeſt initium.

Num in eo, qui ſint hi teſtes, hæſitatis? ego vobis edam duos. reliqui ſunt de conſularibus, inimici tribuniciæ poteſtatis. pauci præterea aſſentatores eorum atque aſſeclæ ſubſequuntur [k].

POST

ASCONIUS PEDIANUS.

blica, multa & ſæpe ejus rei remedia erant quæſita. in quibus hoc quoque, ut pecuniæ publicæ, quæ reſiduæ apud quemque eſſent, exigerentur. id autem maxime pertinebat ad Cornelium Fauſtum dictatoris filium, quia Sulla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & rempub. tenuerat, ſumpſerat pecunias ex vectigalibus, & ex ærario populi Romani: eaque res ſæpe erat agitata, ſæpe omiſſa, partim propter Sullanarum partium potentiam, partim quod iniquum videbatur, poſt tot annos, quam quis pecuniam acceperat, ejus reddere rationem.

t Bello Italico, quod fuit adoleſcentibus illis, qui tum in repub. vigebant, cum multi varia lege inique damnarentur, quaſi id bellum illis auctoribus conflatum eſſet, crebræque defectiones Italicorum nunciarentur, tunc ob ejus triſtitiæ occaſionem ſenatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur. quod decretum eorum in concionibus populi ſæpe agitatum erat. ſupererant autem ex iis, qui illa judicia metuerunt, vigentes multi, maxime C. Curio, Curionis adoleſcentis pater, ejus, qui bello civili Cæſaris fuit partium.

u Duo fuerunt eo tempore Dolabellæ, quorum alterum C. Cæſar accuſavit, alterum M. Scaurus.

x Hoc ſolum hîc annotandum eſt, hunc eſſe L. Siſennam, qui res Romanas ſcripſit.

y Idque vir is doctiſſimus duorum conſulum deſignatorum calamitate.

z P. Sullam & Autronium ſignificat: quorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus, qui, cum hæc Cicero dicebat, conſules erant, ambitus damnarant, & in eorum locum creati erant.

a Frequenter tum etiam cœtus factioſorum hominum ſine publica auctoritate malo publico fiebant: propter quod poſtea collegia S.C. & pluribus legibus ſunt ſublata, præter pauca atque certa: quæ utilitas civitatis deſideraſſet, ut fabrorum, lictorumque.

b C. Piſo, qui conſul eodem anno fuit, quo Cornelius tribunus pl. erat, cum legem de ambitu ex S.C. graviorem, quam fuerat antea, ferret, & propter multitudinem diviſorum, qui per vim adverſabantur, è foro ejectus eſſet: edixerat id, quod Cicero ſignificat, & majore manu ſtipatus ad legem perferendam deſcenderat.

c Manifeſtum puto eſſe vobis, M. Craſſum, & Cn. Pompejum ſignificari: è quibus Craſſus judex tum ſedebat in Cornelium, Pompejus in Aſia bellum Mithridaticum gerebat.

d Inducor magis librariorum hoc loco eſſe mendam, quam ut Ciceronem parum proprio verbo uſum eſſe credam. illo enim tempore, de quo loquitur, quod fuit poſt XVI annos quam reges exacti ſunt, plebs ſibi leges ſacratas non reſtituit. (nunquam enim tribunos pl. habuerat.) ſed tum primum eas conſtituit. Numerum quidem annorum poſt reges exactos, quam id factum eſt, diligenter poſuit, qui fuit A. Verginio Tricoſto, L. Veturio Ceturino Coſſ. Ceterum quidam non duos tribunos pl. ut Cicero dicit, ſed quinque tradunt creatos tum eſſe, ſingulos ex ſingulis claſſibus. ſunt tamen, qui eundem illum duorum numerum, quem Cicero, ponant: inter quos Tuditanus & Pomponius Atticus, Liviuſque noſter. idem hic & Tuditanus adjiciunt, tres præterea ab illis duobus collegas creatos eſſe. nomina duorum, qui primi creati ſunt, hæc traduntur, L. Sicinius L. F. Velutus, L. Junius C. F. Paterculus. Reliqua pars hujus loci, quæ pertinet ad ſecundam conſtitutionem tribunorum, & decemvirorum finitum imperium, & breviter & aperte ab ipſo dicitur. nomina ſola non adjicit, quis ille ex decemviris fuerit, qui contra libertatem vindicias dederit, & quis ille pater, contra cujus filiam id decrevit: ſcilicet, quod notiſſimum eſt, decemvirum illum Appium Claudium fuiſſe, patrem autem virginis L. Virginium. unum hoc tantummodo explicandum, quo loco primum de ſecunda ſeceſſione plebis, deinde de concordia facta, ſic dicit.

e Legati tres, quorum nomina non ponit, ii fuerunt, Sp. Tarpejus, C. Julius, P. Sulpicius, omnes conſulares, pontifex maximus fuit M. Papirius.

f Quæ ſit iſta lex Caſſia, qua ſuffragiorum poteſtas convaluit, manifeſtum eſt. nam ipſe quoque paulo ante dixit, legem Caſſium tuliſſe, ut populus per tabellam ſuffragium ferret. altera Caſſia lex, quæ populi judicia firmavit, quæ ſit, poteſt quæri.

Eſt autem hæc. L. Caſſius L. F. Longinus tribunus pl., C. Mario, C. Flacco coſſ. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut, quem populus damnaſſet, cuive imperium abrogaſſet, in ſenatu nec eſſet. tulerat autem eam maxime propter ſimultates cum Q. Cæcilio, qui ante biennium conſul fuerat: & cui populus, quia male adverſus Cimbros rem geſſerat, imperium abrogavit.

g Hic Cotta, ut puto, legem tulit, ut tribunis pl. liceret poſtea alios magiſtratus capere: quod lege Sullæ iis erat ademptum.

h Aurelia lege communicata judicia inter ſenatores, & equeſtrem ordinem, & tribunos ærarios.

Roſcia eſt, quam L. Roſcius Otho biennio ante Coſ., firmavit, ut in theatro equitibus Romanis XIIII ordines ſpectandi gratia darentur.

i M. Plautius Silanus tribunus pl., Cn. Pompejo Strabone, L. Porcio Catone Coſſ., ſecundo anno belli Italici, cum equeſter ordo in judiciis dominaretur, legem tulit adjuvantibus nobilibus, quæ lex vim eam habuit, quam Cicero ſignificat: nam ex ea lege tribus ſingulæ ex eo numero quinos ſuffragio creabant, qui eo anno judicarent. ex eo factum eſt; ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe.

Cætera deſunt.

k M. Lucullum, & M. Lepidum ſignificat. quinque enim conſulares, ut jam diximus, in Cornelium teſtimonium dixerunt: Q. Catulus, Q. Hortenſius, Q. Metellus Pius pont. max., quos hac ſecunda

POST XX. VERS. A PRAECEDENTI.

Quid avunculus tuus, clariſſimus vir, clariſſimo patre, avo, majoribus, credo, ſilentio, favente nobilitate, nullo interceſſore comparato, populo Romano dedit, & potentiſſimorum hominum collegiis eripuit, cooptandorum ſacerdotum poteſtatem [l].

SEQUITUR.

Quid? idem Domitius M. Silanum, conſularem hominem, quemadmodum tribunus plebis, vexavit [m].

Hæc eſt controverſia ejuſmodi, ut mihi tribunus plebis Cn. Domitius Catulo. * M. Terpolius contemptiſſimum nomen ejectum eſſe ex iis, qui tribuni plebis fuerunt [n].

---

cunda oratione tractat: & duo qui non dixerunt, quos nunc ſignificat; Lucullus & Lepidus.

l Hoc egere enarratione, quia hoc loco nomen non ponit quis fecerit, ei demum videri poteſt, qui oblitus ſit, minus ante XX verſus hæc de eo ipſo CICERONEM dixiſſe: *Sed ſi familiariter ex Q. Catulo ſapientiſſimo viro atque humaniſſimo velim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minus probari poteſt, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberii: neminem, quem iſti ſeditioſum exiſtimant, nominando: ſed avunculi tui Q. Catuli, clariſſimi patriæque amantiſſimi viri: quid mihi tandem reſponſurum putatis?*

m M. Silanus quinquennio ante conſul fuerat, quam Domitius tribunus pl. atque ipſe quoque adverſus Cimbros rem male geſſerat. quam ob cauſam Domitius eum apud populum accuſabat: criminabatur bellum cum Cimbris injuſſu populi geſſiſſe, idque principium fuiſſe calamitatum, quas eo bello populus accepiſſet: ac de eo tabellam quoque dedit: ſed pleniſſime Silanus abſolutus eſt: nam duæ ſolæ tribus eum, Sergia, & Quirina, damnaverunt.

n Poſt infractam tribuniciam poteſtatem à Sulla, ante reſtitutam à Cn. Pompejo, apparet. fuit autem is tribunus pl. ante XII annos, D. Bruto, & M. Lepido Coſſ. Cn. Domitius tribunus fuerat ante II de XL annos, C. Mario II C. Fimbria Coſſ. Magno numero ſententiarum Cornelius abſolutus eſt.

M. TULLII CICERONIS IN TOGA CANDIDA, CONTRA C. ANTONIUM ET L. CATILINAM COMPETITORES, IN SENATU, ORATIO SEXTADECIMA.

Cujus fragmenta ſervavit & commentatus eſt Q. Aſconius Pedianus.

Deeſt principium orat.

* * * * * * * * *

DICO, P. C., ſuperiore nocte cujuſdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quæſtu noti & cogniti, domum Catilinam & Antonium cum ſequeſtribus ſuis conveniſſe [a].

Quem enim aut amicum habere poteſt is, qui tot cives trucidavit: aut clientem, qui in ſua civitate cum peregrino negavit ſe judicio æquo certare poſſe [b]?

Ne ſe jam tum reſpexit, cum graviſſimis veſtris decretis abſens notatus eſt [c].

In judiciis quanta vis eſſet, didicit cum eſt abſolutus: ſi, aut illud judicium, aut illa abſolutio nominanda eſt [d].

Popu-

ASCONIUS PEDIANUS.

Argumentum. Hæc oratio dicta eſt L. Cæſare, C. Figulo Coſſ. poſt annum quam pro Cornelio dixerat.

Sex competitores in conſulatus petitione Cicero habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam: quatuor plebejos, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, L. Caſſium Longinum: duos, qui tantum non primi ex familiis ſuis magiſtratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. ſolus Cicero ex competitoribus equeſtri erat loco natus, atque in petitione patrem amiſit. cæteri ejus competitores modeſte ſe geſſere, viſique ſunt Q. Cornificius & P. Galba ſobrii ac ſancti viri: Sacerdos nulla improbitate notus. Caſſium, qui iners ac ſtolidus tum magis quam improbus videretur, ſed poſt paucos menſes in conjuratione Catilinæ eſſe apparuit, ac cruentiſſimarum ſententiarum fuiſſe auctorem: itaque hi quatuor pro re jacebant.

Catilina autem & Antonius, quanquam omnibus maxime infamis eorum vita eſſet, tamen multum poterant. coïerant enim ambo, ut Ciceronem conſulatu dejicerent, adjutoribus uſi firmiſſimis, M. Craſſo, & C. Cæſare.

Itaque hæc orstio contra ſolum Catilinam & Antonium eſt.

Cauſa orationis hujuſmodi in ſenatu habendæ Ciceroni fuit, quod, cum in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, cenſuerat ſenatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. ei quoque rei Q. Mutius Oreſtinus tribunus pl. interceſſerat. cum Cicero, graviter ſenatu interceſſionem ferente, ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus eſt ante dies comitiorum paucos.

a Aut C. Cæſaris, aut M. Craſſi domum ſignificat. etenim acerrimi ac potentiſſimi fuerunt Ciceronis refragatores, cum petiit conſulatum, quod ejus in dies civilem creſcere dignitatem animadvertebant. & hoc ipſe Cicero in expoſitione ſuorum conſiliorum ſignificat. ejus quoque conjurationis, quæ, Cotta & Torquato Coſſ. ante annum quam hæc dicerentur, facta eſt à Catilina & Piſone, arguit M. Craſſum auctorem fuiſſe.

b Catilinam, cum in Sullanis partibus fuiſſet, crudeliter feciſſe, nominatim etiam poſtea Cicero dicit; quos occiderit, Q. Cæcilium, M. Volumnium, L. Tantaſium: M. etiam Marii Gratidiani, ſumme popularis hominis, qui ob id bis prætor fuit, caput abſciſſum per urbem ſua manu Catilina tulerat: quod crimen ſæpius ei tota oratione objicit. fuerat vero hic Gratidianus arcta neceſſitudine Ciceroni conjunctus. Clientem autem negat habere poſſe C. Antonium. nam is multos in Achaja ſpoliaverat, nactus de exercitu Sullano equitum turmas. deinde Græci, quos ſpoliaverat, eduxerunt Antonium in jus ad M. Lucullum prætorem, qui jus inter peregrinos dicebat. egit pro Græcis etiam tum adoleſcentulus, de quo paulo ante mentionem fecimus. & cum Lucullus id, quod Græci poſtulabant, decreviſſet, appellavit tribunos Antonius, juravitque ſe ideo recuſare, quod æquo jure uti non poſſet. Hunc Antonium Gellius & Lentulus cenſores ſexennio, quo hæc dicerentur, ſenatu moverunt, cauſaſque ſubſcripſerunt, quod ſocios diripuerit, quod judicium recuſarit, quod propter æris alieni magnitudinem prædia manciparit, bonaque ſua in poteſtate non haberet.

c Catilina ex prætura Africam provinciam obtinuit. quam cum graviter vexaſſet, legati Afri in ſenatu jam tum abſente illo queſti ſunt, multæque graves ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt.

d Ante annum quam hæc dicerentur, Catilina cum rediſſet ex Africa, Torquato & Cotta coſſ., accuſatus eſt repetundarum à P. Clo-

Populum vero, cum inſpectante populo collum ſecuit hominis maxime popularis, quanti faceret, oſtendit [e].

Me, qua amentia inductus eſt, ut contemneret, conſtituere non poſſum, utrum æquo animo laturum putavit? an in ſuo familiariſſimo non viderat, me ne aliorum quidem injurias mediocriter poſſe ferre [f]?

Alter, pecore omni vendito, & ſaltibus prope addictis, paſtores retinet, ex quibus, ait, ſe, cum velit, ſubito fugitivorum bellum excitaturum [g].

Alter induxit eum, quem potuit, ut repente gladiatores, populo non debitos, polliceretur, quos ipſe conſularis candidatus perſpexit, & legit, & emit: præſente populo Romano factum eſt [h].

Quamobrem augere etiam mercedes ſi vultis, Q. Mucium conantem legem impedire, ut cœpit ſenatus, conſules prohibere, ſed ego ea lege contentus ſum, qua duos conſules deſignatos uno tempore damnari vidimus [i].

Atque ut iſtum omittam, in exercitu Sullano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigatium [k].

Te vero, Catilina, conſulatum ſperare, aut cogitare, non prodigium atque portentum eſt? à quibus enim petis? principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius conſul in conſilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatem eſſe voluerunt [l].

A ſenatoribus? qui te auctoritate ſua, ſpoliatum ornamentis omnibus, vinctum pæne Africanis oratoribus tradiderunt [m].

Ab equeſtri ordine? quem trucidaſti [n].

A plebe? cui ſpectaculum ejuſmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo ſine luctu aſpicere, ſine gemitu recordari poſſet [o].

Quid tu potes in defenſione tua dicere, quod illi ne dixerunt? quæ tibi dicere non licebit. *Et paulo poſt:* Denique illi negare potuerunt, & negaverunt: tu tibi ne inficiandi quidem impudentiæ locum reliquiſti. quare præclara dicentur judicia tuliſſe, ſi, qui inficiantem Luſcium condemnarunt, Catilinam abſolverint confitentem [p].

Is ergo negat, ſe ignarum eſſe: cum etiam illi, imperitos ſe homines eſſe, &, ſi quem etiam interfeciſſent, imperatori ac dictatori paruiſſe dicerent. ac negare quoque poſſe: Catilinam vero inficiari non poſſe [q].

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis & deſpicis? an eam, quam reliqua vita es conſecutus? cum ita vixiſti, ut non eſſet locus tam ſanctus, quo non adventus tuus, etiam cum culpa nulla ſubeſſet, crimen afferret [r].

Cum deprehendebare in adulteriis; cum deprehendebas adulteros ipſe: cum ex eodem ſtupro tibi & uxorem, & filiam inveniſti [s].

Quid

ASCONIUS PEDIANUS.

P. Clodio adoleſcente, qui poſtea inimicus Ciceroni fuit. defenſus eſt Catilina, ut Feneſtella tradit, à M. Cicerone. quod ego ut addubitem, hæc ipſa Ciceronis oratio facit, maxime quod is nullam mentionem rei habet, cum potuerit invidiam facere competitori tam turpiter adverſus ſe coëunti: præſertim cum alterum competitorem ſuum Antonium in eadem hac oratione ſua admoneat, ſuo beneficio eum ex ultimo loco præturæ candidatum ad tertium perveniſſe. *Neſcis, me prætorem primum eſſe factum, te conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio è poſtremo in tertium locum eſſe ſubjectum?* Qui igitur Antonio ſuffragationem ſuam imputandam putat, is, ſi defendiſſet Catilinam, caput ejus protectum à ſe non ei imputaret? Quod ita eſſe, manifeſtum eſt ex eo, quod ſtatim dicit. Q. enim Mutius tribunus pl. intercedebat, ne lex ambitus ferretur: quod facere pro Catilina videbatur. hunc Mutium in hac oratione appellans CICERO ſic ait: *Te tamen, Q. Muti, tam male de repub. exiſtimare, moleſte fero, qui heſterno die me eſſe dignum conſulatu negabas. quid? populus Romanus minus diligenter ſcit ſibi conſtituere defenſorem, quam tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus ageret, me potiſſimum fortunarum tuarum patronum eſſe voluiſti. & cujus tu conſilium in tua turpiſſima cauſa delegiſti, hunc honeſtiſſimarum rerum defenſorem populus Romanus auctore te repudiare poteſt? niſi forte hoc dicturus es, quo tempore à L. Caleno furti delatus ſis, eo tempore in me tibi parum auxilii eſſe vidiſſe.* Verum, ut egerit Mutii cauſam Cicero, ſicut Catilinæ egiſſe eum videri vult Feneſtella, cur, cum, quamvis male exiſtimet de cauſa Mutii, tamen ei exprobret patrocinium ſuum, non idem in Catilina faciat, ſi modo pro eo dixit? & cur ipſum illud judicium ſæpius in infamiam vocat? quod parcius videretur fuiſſe facturus, ſi in eo judicio fuiſſet patronus. Atque ut alia omittam, hoc certe vix videtur dicturus fuiſſe, ſi illo patrono Catilina repetundarum abſolutus eſſet: *Stupris ſe omnibus, ac flagitiis contaminavit: cæde nefaria cruentavit: diripuit ſocios: leges, quæſtiones, judicia violavit.* Et poſtea: *Quid ego, ut violaveris provinciam, prædicem? nam, ut te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus es. mentitos eſſe equites Romanos, falſas fuiſſe tabellas honeſtiſſimæ civitatis exiſtimo: mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam. vidiſſe puto neſcio quid illos judices, qui te innocentem judicarunt. O miſer, qui non ſentias illo judicio te non abſolutum, verum ad aliquod ſeverius judicium ac majus ſupplicium reſervatum.* Verine ergo ſimile eſt, hæc eum Catilinæ objicere, ſi illo defendente abſolutus eſt? Præterea movet me, quod, cum ſint commentarii Ciceronis ſuarum etiam defenſionum, commentarium tamen hujus defenſionis aut principium nullum inveniam. Itaque puto non defendiſſe, ſed tantum de defendendo cogitaſſe: quod per hæc ipſa negari non poteſt. Hoc autem judicio abſolutus eſt Catilina, infamia judicum. Ut & Clodius infamis fuerit, quippe qui prævaricatus eſt. nam & rejectio judicum ad arbitrium rei videbatur eſſe facta.

e Diximus & paulo ante, Marii caput Catilinam per urbem tuliſſe.

f Manifeſtum eſt C. Verrem ſignificari.

g C. Antonium ſignificat.

h Q. Gallium, quem poſtea reum ambitus defendit, ſignificare videtur. hic enim cum eſſet præturæ candidatus, quod in ædilitate, quam ante annum geſſerat, beſtias non habuerat, dedit gladiatorium, ſub titulo, patri ſe id dare.

i Legem Calpurniam ſignificat, quam C. Calpurnius Piſo ante triennium de ambitu tulerat. Quod autem dicit damnatos eſſe deſignatos conſules, P. Sullam, & P. Autronium, de quibus jam diximus, vult intelligi. Cognomen autem Q. Mutio tribuno, quem nominat, fuit Oreſtinus.

k De Antonio dici manifeſtum eſt. ſed dicit eum in exercitu Sullæ prædonem, propter equitum turmas, quibus Achajam ab eo vexatam eſſe ſignificavimus. In introitu gladiatorem, pertinet ad invidiam proſcriptionis, quæ tum facta eſt. In victoria quadrigarium, quod, cum Sulla poſt victoriam circenſes faceret, ita ut honeſti homines quadrigas agitarent, fuit inter eos C. Antonius.

l Paulo ante diximus, Catilinam, cum de provincia Africa decederet, petiturus conſulatum, & legati Afri queſti de eo in ſenatu fuiſſent, graves multas ſententias de eo dictas eſſe. Itaque quum profeſſus deinde eſſet Catilina petere ſe conſulatum, L. Volcatius Tullus conſul conſilium publicum habuit, an rationem Catilinæ habere deberet, ſi peteret conſulatum. nam quærebatur repetundarum. Catilina ob eam cauſam deſtitit à petitione.

m Diximus modo de hoc. nam judicium quoque ſecutum repetundarum, a quo ipſe per infamiam liberatus eſt Catilina, ſed ita, ut eum ſenatorum urna damnaret, equitum & tribuniorum abſolveret.

n Equeſter ordo pro Cinnanis partibus contra Sullam ſteterat, multaſque pecunias abſtulerant: ex quo *ſacculariiı* erant appellati: multique ob ejus rei invidiam poſt Sullanam victoriam erant interfecti.

o Ejuſdem illius Marii Gratidiani quod caput geſtarit, objicit. quo loco dicit Catilinam caput M. Marii geſtaſſe, quod caput etiam tum plenum animæ & ſpiritus ad Sullam uſque ab Janiculo ad ædem Apollinis manibus ipſe ſuis detulit. omnia ſunt manifeſta. ne tamen erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio ſit nobiliſſima: admonendi eſtis, non hanc à Cicerone ſignificari, ut putoquam poſt mortem etiam Ciceronis multis annis Imp. Cæſar, quem nunc divum Auguſtum dicimus, poſt Actiacam victoriam fecerit: ſed illam demonſtrari, quæ eſt extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium & circum Flaminium. ea enim ſola tum demum Romæ Apollinis ædes.

p Hic quem nominat, L. Luſcius notus centurio Sullanus, diveſque è victoria factus, (nam amplius H-S. centies poſſederat) damnatus erat non multo ante, quam Cicero dixit. objectæ ſunt ei tres cædes proſcriptorum circa eoſdem dies. L. quoque Bellienus damnatus eſt: quem Cicero ait avunculum eſſe Catilinæ hic autem Lucretium Aſellam, conſulatum contra voluntatem Sullæ ad turbandum ſtatum civitatis petentem, occiderat, juſſu Sullæ tunc dictatoris.

q Hujus autem criminis periculum, quod objicit Cicero, paucos poſt menſes Catilina ſubiit. poſt effecta enim comitia conſularia, & Catilinæ repulſam, fecit eum reum inter ſicarios L. Lucullus paratus eruditusque, qui poſtea conſulatum quoque petiit.

r Fabia virgo Veſtalis cauſam inceſti dixerat, cum ei Catilina objiceretur: eratque abſoluta hæc Fabia, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis. ideo ſic dixit, *Etiam ſi culpa nulla ſubeſſet.* ita & ſuis pepercit, & nihilo levius inimico ſummi opprobrii turpitudinem objecit.

s Dicitur, Catilinam adulterium commiſiſſe cum ea, quæ ei poſtea ſocrus fuit: & ex eo ſtupro duxiſſe uxorem, cum filia ejus eſſet.

hæc

Quid ego, ut violaveris provinciam, prædicem, cuncto populo Romano clamante, ac reſiſtente? nam, ut te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus es [t].

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & pæne acerbum, & luctuoſum populo Romano diem, cùm, Cn. Piſone ſocio, neque alio nemine, cædem optimatum facere voluiſti [u].

An oblitus es, te ex me, cum præturam peteremus, petiſſe, ut tibi primum locum concederem? quod cum ſæpius ageres, & impudentius à me contenderes; meminiſti, me tibi reſpondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod avunculus nunquam impetraſſet? Neſcis, me prætorem primum eſſe factum, te conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio, è poſtremo in tertium locum eſſe ſublectum [x]?

Dicit de malis civibus.

Qui poſteaquam illo, ut conati erant, Hiſpanienſi pugiunculo nervos incidere civium Romanorum non potuerunt, duas uno tempore conantur in republica ſicas diſtringere [y].

Hunc vos ſcitote Licinium gladiatorem jam immiſiſſe cupidum Catilinæ, judices, Q. Curium, hominem quæſtorium [z].

ASCONIUS PEDIANUS.

hæc Lucejus quoque Catilinæ objicit in orationibus, quas in eum ſcripſit. nomina harum mulierum nondum inveni.

t Dictum eſt jam ſæpius, Catilinam ex prætura Africam obtinuiſſe, & accuſante eum repetundarum P. Clodio abſolutum eſſe.

u Quos nominat, intelligitis. fuit enim opinio, Catilinam, & Cn. Piſonem adoleſcentem perditum, conjuraſſe ad cædem ſenatus faciendam ante annum quam hæc dicta ſunt, Cotta & Torquato coſſ. eamque cædem ideo non eſſe factam, quod prius, quam parati eſſent, conjuratis ſignum dediſſet Catilina. Piſo autem, cum hæc dicerentur, perierat in Hiſpania, miſſus à ſenatu per honorem legationis, ut avus ſuus ablegaretur. ibique dum injurias provincialibus facit, occiſus erat, ut quidam credebant, à Cn. Pompeji clientibus, Pompejo non invito.

x Diximus jam ſupra, Sullæ ludis, quos hic propter victoriam fecerit, quadrigas C. Antonium & alios quoſdam nobiles homines agitaſſe. præterea Antonius redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem ſenatori habere licet per legem. fuit autem notiſſimus in circo quadrigarum agitator Boculus.

y Hiſpanienſem pugiunculum Cn. Piſonem appellat: quem in Hiſpania occiſum eſſe dixi. *Duas ſicas*, Catilinam & Antonium appellari, manifeſtum eſt.

z Curius hic notiſſimus fuit aleator, damnatuſque poſtea eſt. in hunc eſt hendecaſyllabus CALVI elegans: *Et talis Curius pereruditus.*

Huic orationi Ciceronis & Catilina & Antonius contumelioſe reſponderunt: quod ſolum poterant, invecti in novitatem ejus.

Feruntur quoque orationes nomine illorum editæ, non ab ipſis ſcriptæ, ſed ab Ciceronis obtrectatoribus, quas neſcio an ſatius ſit ignorare.

Cæterum Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt.

Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperavit, cum ei propter patris nomen paulo ſpecioſior manus ſuffragata eſſet quam Catilinæ.

Extremum deeſt.

M. TULLII CICERONIS DE LEGE AGRARIA, KALENDIS JANUAR. CONTRA P. SERVILIUM RULLUM, TRIBUNUM PLEBIS, IN SENATU.

ORATIO SEPTIMADECIMA.

Deſunt permulta.

* quæ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis op-
I 1 pugnatur. dicent enim decemviri, id quod & dicitur à multis, & ſæpe dictum eſt; poſt eoſdem conſules, regis Alexandrini teſtamento, regnum illud, populi Romani eſſe factum. Dabitis igitur Alexandriam clam petentibus iis, quibus apertiſſimè pugnantibus reſtitiſtis? hæc, per deos immortales! utrum eſſe vobis conſilia ſiccorum, an vinolentorum ſomnia: & utrùm cogitata ſapientum, an optata furioſorum videntur?

2 Videte nunc, proximo capite, ut impurus helluo turbet rempublicam, ut à majoribus noſtris poſſeſſiones relictas diſperdat, & diſſipet: ut ſit non minùs in populi Romani patrimonio nepos, quàm in ſuo. Proſcribit in ſua lege vectigalia, quæ decemviri vendant, hoc eſt, proſcribit auctionem publicorum bonorum. agros emi vult, qui dividantur: quærit pecuniam. videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. nam ſuperioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur: nomen imperii in commune odium orbis terræ vocabatur: urbes pacatæ, agri ſociorum, regum ſtatus [1] decemviris donabantur: nunc præſens, certa, pecunia numerata, quæritur.

Exſpecto, quid tribunus plebis vigilans, & acutus excogi- 3
tet. Veneat, inquit, ſilva Scantia. Utrùm tandem hanc ſilvam in relictis poſſeſſionibus, an in cenſorum paſcuis inveniſti? ſiquid eſt, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, [2] quamquam iniquum eſt, tamen conſume, quoniam commodum

Pal. pr. adſcriptum habet; deeſſe à principio folia duo.

1. *Decemviris donabantur*] Alii emendant *condonabantur*. quod eodem redit, & tamen eſt contra mſſ editoſque. itaque præter librorum auctoritatem nihil moveo; ut fecit Lambinus, qui correctionem Puteani alioquin inſignem intulit libris Tullii. *Grut.*

2. *Quamquam iniquum eſt, tamen conſume.*] Sic edunt Lambinus, Gothofredus. Gruterus & omnes deinceps. Nec ullus indicat, cur ab Victoriana abierint, in qua auctius. *tamen conſume ſane:* de qua voce quum neſciam quid ſtatui debeat ex ſcriptis libris, etiam quidem omiſi; ſed profecto ſi ratio Latinitatis reſpicienda eſt, apponi oportet, ut commode ibi factum. Livius 1, 57 *Age ſane, omnes: citatis equis advolant Romam*, ubi plura adduxit pater. *Gronov.*

3. Per-

dum eſt, quoniam quidem tu attuliſti. ſilvam verò tu Scantiam vendas, nobis conſulibus, atque hoc ſenatu? tu ullum vectigal attingas? tu populi Romani ſubſidia belli? tu ornamenta pacis eripias? Tum verò hoc me inertiorem conſulem judicabo, quàm illos fortiſſimos viros, qui apud majores noſtros fuerunt: quod, quæ vectigalia, illis conſulibus, populo Romano parta ſunt, ea, me conſule, ne retineri quidem potuiſſe judicabuntur.

2 Vendit Italiæ poſſeſſiones ex ordine omnes. ſanè eſt in
4 eo diligens. nullam enim prætermittit. [3] perſequitur in tabulis cenſoriis totam Siciliam. nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audiſtis auctionem populi Romani proſcriptam à tribuno plebis, conſtitutam in menſem Januarium: &, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii cauſa, non venderint ii, qui armis, & virtute pepererunt, ut eſſet, quod nos, largitionis cauſa, venderemus.

5 Videte nunc, [4] quoad fecerit iter apertius, quàm antea. nam ſuperiore parte legis quemadmodum Pompejum oppugnarent, à me indicati ſunt: nunc jam ſe ipſi indicabunt. Jubent venire agros Attalenſium, atque Olympenorum. hos populo Romano Servilii, fortiſſimi viri, victoria adjunxit. deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini, partim L. Paulli, qui Perſen vicit, virtute parti ſunt: deinde [5] agrum optimum, & fructuoſiſſimum Corinthium, qui L. Mummii imperio, ac felicitate ad vectigalia populi Romani adjunctus eſt: pòſt autem agros in Hiſpania apud Karthaginem novam, duorum Scipionum eximia virtute poſſeſſos: tum verò ipſam veterem Karthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis, ac mœnibus, ſive ad notandam Karthaginienſium calamitatem, ſive ad teſtificandam noſtram victoriam, ſive ad oblatam aliquam religionem ad æternam hominum memoriam conſecravit.

6 His inſignibus, atque infulis imperii venditis, quibus [6] ornatam vobis majores veſtri rempublicam tradiderunt, jubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque poſſederit. Num obſcurè videntur, propè haſta præconis, inſectari Cn. Pompeji exercitum, qui venire jubeant eos ipſos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque verſetur?

7 Hoc verò cujuſmodi eſt, quod ejus auctionis, quam conſtituunt, locum ſibi nullum definiunt? nam decemviris, quibus in locis ipſis videatur, vendendi poteſtas lege permittitur. Cenſoribus vectigalia locare, niſi in conſpectu populi Romani non licet. his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequiſſimi homines, conſumptis patrimoniis, faciunt, ut in atriis auctionariis potius, quàm in triviis, aut in compitis auctionentur. hic permittit ſua lege decemviris, ut, in quibus commodum ſit tenebris, ut in qua velint ſolitudine, bona populi Romani poſſint divendere.

8 Jam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis quàm acerba, quàm formidoloſa, quàm quæſtuoſa concurſatio decemviralis futura ſit, non videtis? Hereditatum obeundarum cauſa, quibus vos legationes dediſtis, qui & privati, & privatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque ſumma auctoritate præditi, tamen auditis profectò, quàm graves eorum adventus ſociis veſtris eſſe ſoleant.

Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gen- 9
tibus terroris & mali, cùm mittantur in orbem terrarum decemviri ſummo cum imperio, ſumma cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cùm adventus graves, cùm faſces formidoloſi, tum verò judicium, ac poteſtas erit non ferenda. licebit enim, quod videbitur, publicum judicare: quod judicarint, vendere. etiam illud, quod homines ſancti non facient, ut pecuniam accipiant, ne vendant: tamen id iis ipſum per legem licebit. hinc vos quas ſpoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem juris, ac fortunarum fore putatis?

Etenim quod ſuperiore parte legis præfinitum fuit, Sulla, 10
& Pompejo conſulibus, id rurſus liberum, infinitumque fecerunt. Jubet eoſdem decemviros omnibus agris publicis per- 4
grande vectigal imponere, ut iidem poſſint & liberare agros, quos commodum ſit, &, quos ipſis libeat, publicare. quo in judicio perſpici non poteſt, utrùm ſeveritas, acerbior, an benignitas, quæſtuoſior ſit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quàm ſuſpicioſæ. excipit in vectigali imponendo, agrum Recentoricum Sicilienſem: in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum ſit fœdere. hi ſunt in Africa, qui ab Hiempſale poſſidentur.

Hic quæro, ſi Hiempſali ſatis eſt cautum fœdere, & Recen- 11
toricus ager, privatus eſt: quid attinuerit excipi? ſin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnumquam eſſe publicus: quem putet exiſtimaturum, [7] duas cauſas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret? [8] Nunc quiſnam tam abſtruſus uſquam nummus videtur, quem non architecti hujuſce legis olfecerint? provincias, civitates liberas, ſocios, amicos, reges denique exhauriunt: admovent manus vectigalibus populi Romani. non eſt ſatis.

[9] Audite, audite vos, qui ampliſſimo populi, ſenatuſque ju- 12
dicio exercitus habuiſtis, & bella geſſiſtis. QVOD AD QVEMQVE PERVENIT, PERVENERIT, EX PRAEDA, EX MANVBIIS, EX AVRO CORONARIO, QVOD NEQVE CONSVMPTVM IN MONVMENTO, NEQVE IN AERARIVM RELATVM SIT, ID AD DECEMVIROS REFERRI jubet. Hoc capite multa ſperant: in omnes imperatores, heredeſque eorum quæſtionem ſuo judicio comparant: ſed maximam pecuniam ſe à Fauſto ablaturos arbitrantur. quam cauſam ſuſcipere jurati judices noluerunt, hanc iſti decemviri ſuſcepere. idcirco à judicibus fortaſſe prætermiſſam eſſe arbitrantur, quòd ſit ipſis reſervata.

Deinde etiam in reliquum tempus diligentiſſimè ſancit, 13
ut, quod quiſque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemviros deferat. Hic tamen excipit Pompejum; ſimillimè, ut mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma ejiciuntur, Glaucippus excipitur. non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, [10] ſed unus privatur injuria. Sed cui manubias remittit, hujus vectigalia invadit. jubet enim pecuniam, ſiqua poſt nos conſules [11] ex novis vectigalibus recipiatur, hac uti decemviros. Quaſi verò non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompejus adjunxerit, vendere cogitare.

Videtis jam, patres conſcripti, [12] omnibus rebus, & modis 5
constructam, & coacervatam pecuniam decemviralem. Mi- 14
nuetur hujus pecuniæ invidia. conſumetur enim in agrorum emptionibus. Optime. Quis ergo emet agros iſtos? iidem de-

---

3. *Perſequitur in tabulis cenſoriis &c.*] Puteanus mallet, *perſ. ut in tabulis.* non malè. *Grut.*

4. *Quoad fecerit iter apertius.*] Ita libri ſcripti & editiones ante P. Manutium, qui malebat *quo adſectarint iter apert.* quem ſecutus eſt Lambinus, aliique. neſcio quàm bene. vulgata ſanè æquè recta eſt. Gulielmius conjiciebat, *quò adegerit iter.* Idem.

5. *Agrum optimum & fructuoſiſſ.*] P. Manutius publicavit *opimum.* præter ſcripta exemplaria; quæ ſic iterum ſcribunt oratione ſequenti, capite 4. *Idem.*

6. *Ornatam vobis majores veſtri.*] Nihilo deterius Pal. pr. & editi primitus, *nobis maj. noſtri.* Manutius recepit prius, abnuit poſterius. quare, neſcio. ſi obtemperandum erit Pal. ſec. illud *veſtri* totum delebimus, utpote cujus nullum in eo exemplari veſtigium. *Idem.*

7. *Duas cauſas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret.*] Gratia magna Claudio Puteano, cujus rationes Lambino manus tenuerunt, ne locum iſtum miſerè truncaret, & ſic tamen Monſtrolienſis ille non adſecutus eſt, auctoris noſtri mentem. *Idem.*

8. *Nunc quiſnam tam abſtruſus &c.*] Pall. duo. (nec enim plures ſunt qui hanc ſervent orationem) *tandem abſtruſus.* Idem.

9. *Audite, audite vos, qui &c.*] Vox geminata nunc primum accedit libris noſtris, à Pal. ſec. & Turingico Erfurdienſi. *Idem.*

10. *Sed unus privatur injuria.*] Lambinus obtrudit, *prohibetur;* ſed bene quod addit, id facere omnibus & vulgatis & mſſ. invitis. *Idem.*

11. *Ex novis vectigalibus recipiatur.*] Ita edd. vett. ita Pall. Lambinus juſſit reſcriberemus, *reficiatur.* quo jure? *Idem.*

12. *Omnibus rebus & modis.*] Lambinus *rationibus;* minus bene;

 sed

decemviri : tu Rulle (miſſos enim facio ceteros) emes, quos
voles : vendes quos voles : utrumque horum facies, quanti vo-
les. Cavet enim vir optimus, ne emat ab invito. quaſi verò
non intelligamus, ab invito emere, injurioſum eſſe : ab non
invito, quæſtuoſum. Quantum tibi agri vendet, ut alios omit-
tam, ſocer tuus ? & , ſi ego ejus æquitatem animi probè novi,
vendet non invitus. Facient idem ceteri libenter, ut poſſeſ-
ſionis invidiam pecunia commutent : accipiant, quod cupiunt:
dent, quod retinere vix poſſunt.

15 Nunc proſpicite omnium rerum infinitam, atque intoleran-
dam licentiam. Pecunia coacta eſt ad agros emendos : ii por-
rò ab invitis non ementur. Si conſenſerint poſſeſſores non
vendere, quid futurum eſt ? referetur pecunia ? non licet. exi-
getur ? vetat. Verùm eſto : nihil eſt, quod non emi poſſit; ſi
tantum des, quantum velit venditor. Spoliemus orbem terra-
rum, vendamus vectigalia, effundamus ærarium, ut, locuple-
tatis aut invidiæ, aut peſtilentiæ poſſeſſoribus, agri tamen
emantur.

16 Quid tum ? quæ erit in iſtos agros deductio ? quæ totius rei
ratio, atque deſcriptio? Deducentur, inquit, coloniæ. [13] Quot?
quorum hominum ? in quæ loca ? quis enim non videt, in co-
loniis eſſe hæc omnia conſideranda ? Tibi nos, Rulle, & iſtis
tuis, harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam
inermem tradituros exiſtimaſti, quam præſidiis confirmare-
tis? coloniis occuparetis ? omnibus vinclis devinctam, & con-
ſtrictam teneretis ? Ubi enim cavetur, ne in Janiculo colo-
niam conſtituatis ? ne urbem hanc urbe alia premere, atque
urgere poſſitis ? Non faciemus, inquit. Primùm neſcio : dein-
de timeo : poſtremò non committam, ut veſtro beneficio po-
tius, quàm noſtro conſilio ſalvi eſſe poſſimus.

6 Quòd verò totam Italiam veſtris colonis complere volui-
17 ſtis, id cujuſmodi eſſet, [14] neminemne noſtrûm intellectu-
rum exiſtimaviſtis ? Scriptum eſt enim. QVAE IN MVNICI-
PIA, QVASQVE IN COLONIAS DECEMVIRI VELINT, DEDV-
CANT COLONOS QVOS VELINT : ET IIS AGROS ASSIGNENT,
QVIBVS IN LOCIS VELINT : ut, cùm totam Italiam militi-
bus ſuis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, ſed
ne libertatis quidem recuperandæ ſpes relinquatur. Atque hæc
à me ſuſpicionibus & conjectura coarguuntur.

18 Jam omnis omnium tolletur error : jam apertè oſtendent,
ſibi nomen hujus reipublicæ, ſedem urbis, atque imperii ; de-
nique hoc templum Jovis optimi maximi, atque hanc arcem
omnium gentium diſplicere. Capuam deduci colonos volunt.
illam urbem huic urbi rurſus opponere, illuc opes ſuas defer-
re, & imperii nomen transferre cogitant. qui locus propter
ubertatem agrorum, abundantiamque rerum omnium, ſuper-
biam, & crudelitatem genuiſſe dicitur : ibi noſtri coloni, de-
lecti ad omne facinus, à decemviris collocabuntur. Et, credo,
qua in urbe homines, in veteri dignitate, fortunaque nati, co-
piam rerum moderatè ferre non potuerunt, in ea iſti veſtri ſa-
tellites, modeſtè inſolentiam ſuam continebunt.

19 Majores noſtri Capua magiſtratus, ſenatum, conſilium com-
mune, omnia denique inſignia reipublicæ ſuſtulerunt, neque
aliud quidquam, niſi inane nomen Capuæ reliquerunt : non
crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam exter-
nis hoſtibus victis ſua ſæpiſſimè reddiderunt ?) ſed conſilio :
quòd videbant, ſi quod reipublicæ veſtigium illis mœnibus
contineretur, urbem ipſam imperio domicilium præbere poſſe.
Vos hæc, niſi evertere rempublicam cuperetis, ac vobis novam
dominationem comparare, credo, quàm pernicioſa eſſent,
non videretis.

[15] Quid enim cavendum eſt in coloniis deducendis? ſi luxu- 7
ries Hannibalem ipſum [16] Capua corrupit. ſi ſuperbia : nata 20
inibi eſſe ex Campanorum faſtidio videtur. ſi præſidium : non
præponitur huic urbi iſta colonia, ſed opponitur ? At quem-
admodum armatur ? dii immortales ! nam bello Punico, quid-
quid potuit Capua, potuit ipſa per ſeſe. nunc omnes urbes,
quæ circum Capuam ſunt, à colonis per eoſdem decemviros
occupabuntur. hanc enim ob cauſam permittit ipſa lex, IN
OMNIA, QVAE VELINT, OPPIDA, COLONOS VT DECEMVIRI
DEDVCANT, QVOS VELINT. Atque his coloniis agrum Cam-
panum, & Stellatem campum dividi jubet.

Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium hu- 21
jus jacturæ, atque damni : prætermitto illa, quæ nemo eſt,
quin graviſſimè, & veriſſimè conqueri poſſit, nos caput patri-
monii publici, pulcherrimam populi Romani poſſeſſionem,
ſubſidium annonæ, horreum belli, ſub ſigno, clauſtriſque rei-
publicæ poſitum vectigal, ſervare non potuiſſe : eum denique
nos agrum P. Rullo conceſſiſſe, qui ager ipſe per ſeſe & Sul-
lanæ dominationi, & Gracchorum largitioni reſtitiſſet. non
dico, ſolum hoc in republica vectigal eſſe, quod, amiſſis aliis,
remaneat : intermiſſis, non conquieſcat : in pace niteat, in
bello non obſoleſcat : militem ſuſtentet, hoſtem non perti-
meſcat. prætermitto omnem hanc orationem, & concioni re-
ſervo : de periculo ſalutis, ac libertatis loquor.

Quid enim exiſtimatis integrum vobis in republica fore, 22
aut in veſtra libertate, [17] ac dignitate retinendum, cùm Rul-
lus, atque ii, quos multo magis, quàm Rullum, timetis, cum
omni egentium, atque improborum manu, cum omnibus co-
piis, cum omni argento, & auro, Capuam, & urbes circa Ca-
puam occuparint ? His ego rebus, patres conſcripti, reſiſtam
vehementer, atque acriter : neque patiar, homines ea, me con-
ſule, expromere, quæ contra rempublicam diu cogitarint.

Erraſtis, Rulle, vehementer & tu, & nonnulli collegæ tui, 23
qui ſperaſtis, vos contra conſulem, veritate, non oſtentatio-
ne popularem, poſſe in evertenda republica populares exiſti-
mari. laceſſo vos ; in concionem voco ; populo Romano diſ-
ceptatore uti volo. Etenim, ut circumſpiciamus omnia, 8
quæ populo grata, atque jucunda ſunt, nihil tam populare,
quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus.
ſollicitam mihi civitatem ſuſpicione, ſuſpenſam metu, pertur-
batam veſtris legibus, & concionibus, & ſeditionibus tradi-
diſtis : ſpem improbis oſtendiſtis : timorem bonis injeciſtis :
fidem de foro, dignitatem de republica ſuſtuliſtis.

Hoc motu, atque hac perturbatione animorum, atque re- 24
rum cùm populo Romano vox, & auctoritas conſulis repen-
tè in tantis tenebris illuxerit : cùm oſtenderit, nihil eſſe me-
tuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias,
nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum,
nullum regnum decemvirale, nullam alteram Romam, neque
aliam ſedem imperii, nobis conſulibus, futuram, ſummam-
que tranquillitatem pacis, atque otii : verendum, credo, no-
bis erit, ne veſtra iſta præclara lex agraria, magis popularis
eſſe videatur.

Cùm

nec ſuffragantur libri. *Res* intelligit, quibus conficeretur pecunia; *modos*, conſilia, quibus in ead. conficienda nitebantur. Gulielmius. *Grut.*

13. *Quot ? quorum hominum.*] Eſt à conjectura Bernardini Lauredani ; cui favet à ſecunda manu Pal. ſec. qui prius habuerat bis, *Quorum ? quorum hominum &c.* vulgò erat, *Quo ? quorum hominum :* quod etiam habet quo ſe tueatur, præcipue loco infra libro altero cap. 27. f. Puteanus quoque vulgatam impugnat, addito : *Quo*, heic non ſignificat locum, ut illi putant, ſed quorſum, quam ob cauſam, quem ad finem. nam in coloniis deducendis, cum alia, tum cauſas in primis conſiderari oportebat, propter quas coloniæ deducerentur. de quibus Sigonius de Antiquo jure Italiæ. cauſam vero Rullus in Senatu probare voluerat ad exhauriendam plebem urbanam. ſic *quo* ſumitur IV Verrina, item lib. VII Ep. fam. 41. *Idem.*

14. *Neminem noſtrum intellecturum exiſtimaviſtis.*] Eſt à Pal. ſecundo. neque aliter Latinè loquendi ratio patitur. prius publicati *exiſtimatis*. Grut. Quid velit, neſcio. Illud *exiſtimatis* video apud Lambinum. Sed Victoriana rectiſſime *exiſtimaſtis*. Quid momenti hîc in uno illo ſecundo Palatino? *Gronov.*

15. *Quid enim cavendum eſt &c.*] Non opus negatione quod Lambino videtur. diſtinctione clariore opus erat, quam adhibui, ſecutus veſtigia P. Manutii. *Grut.*

16. *Capua corrupit.*] Expreſſi quod erat in Pall. retro enim vulgata *Capuæ*. Idem.

17. *Ac dignitate retinendum.*] Erfurd. *retinenda*. cui accedit utcunque.

25 Cùm verò ſcelera conſiliorum veſtrorum, fraudemque legis, & inſidias, quæ ipſi populo Romano à popularibus tribunis plebis fiant, oſtendero: [18] pertimeſcam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione conſiſtere; præſertim cùm mihi deliberatum, & conſtitutum ſit, ita gerere conſulatum, quo uno modo geri graviter, & liberè poteſt, ut neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem ullam, quæ à tribuno plebis impediri poſſit, appetiturus ſim.

26 Dicit frequentiſſimo ſenatu conſul, Kalendis Januarii, ſeſe, ſi ſtatus hic reipublicæ maneat, neque aliud negotium exſtiterit, quod honeſtè ſubterfugere non poſſit, in provinciam non iturum. Sic me [19] in hoc magiſtratu geram populo Romano, ut poſſim tribunum plebis reipublicæ iratum coërcere:
9 mihi iratum, contemnere. Quamobrem, per deos immortales, colligite vos, tribuni plebis, deſerite eos, à quibus, niſi proſpicitis, brevi tempore deſeremini: conſpirate nobiſcum: conſentite cum bonis: communem rempublicam communi ſtudio, atque amore defendite. multa ſunt occulta reipublicæ vulnera, multa nefariorum civium pernicioſa conſilia: nullum externum periculum eſt, non rex, non gens ulla, non natio pertimeſcenda eſt: incluſum malum, inteſtinum, ac domeſticum eſt. huic pro ſe quiſque noſtrûm mederi, atque hoc omnes ſanare velle debemus.

Erratis, ſi ſenatum probare ea, quæ dicuntur à me, putatis, 27
populum autem eſſe in alia voluntate. Omnes, qui ſe incolumes volunt, ſequentur auctoritatem conſulis, ſoluti à cupiditatibus, [20] liberi à delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd ſiquis veſtrûm ſpe ducitur, ſe poſſe turbulenta ratione honori velificari ſuo: primùm, me conſule, id ſperare deſiſtat; deinde habeat me ipſum ſibi documento, quem equeſtri ortum loco conſulem videt, quæ vitæ via facillimè viros bonos ad honorem, dignitatemque perducat. Quòd ſi vos veſtrum mihi ſtudium, patres conſcripti, ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò id, quod maximè reſpublica deſiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores noſtros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublicæ reſtituta eſſe videatur.

cunque Pal. ſec. in quo, *retinendam*. Grut.

18. *Pertimeſcam credo, ne mihi non liceat &c.*] Pal. ſec. haud agnoſcit *non*: & poterat abeſſe. *Idem.*

19. *In hoc magiſtratu geram populo Rom. ut poſſim.*] Recepit Lambinus conjecturam Lauredani, *geram, P. C. ut poſſ.* ſed tamen nihil vitii eſt in vulgata. *Grut.* Attamen Victoriana *populi Romani*, quod non video cur abigatur. *Gronov.*

20. *Liberi à delictis.*] Lambinus conjecturâ, *à delitiis.* ſed quorſum ita tandem? an non hoc palam eſt, Ciceronem dicere; ſibi aſſenſuros, qui neque rerum novarum cupidi, neque ſcelerum ſibi ſint conſcii. *Grut.*

M. TULLII CICERONIS
DE
LEGE AGRARIA,
CONTRA
P. SERVILIUM RULLUM,
TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM,
ORATIO OCTAVADECIMA.

I
1 EST hoc in more poſitum, Quirites, inſtitutoque majorum, ut ii, qui beneficio veſtro imagines familiæ ſuæ conſecuti ſunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii veſtri cum ſuorum laude conjungant, qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum eſſe videatur, unde etiam quod poſteris ſolveretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, quales nos illorum ſanguine creatos, diſciplinisque inſtitutos videtis; ſed quòd laude populari, atque honoris veſtri luce caruerunt.

2 De me autem ipſo, vereor, ne arrogantis ſit apud vos dicere: ingrati, tacere. nam &, quibus ſtudiis hanc dignitatem conſecutus ſim, memetipſum commemorare, perquàm grave eſt: & ſilere de tantis veſtris beneficiis nullo modo poſſum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatioque dicendi, ut, quid à vobis acceperim, commemorem: quare dignus veſtro ſummo honore, ſingularique judicio ſim, ipſe modicè dicam, ſi neceſſe erit: vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis.

Me perlongo intervallo propè memoriæ, temporumque no- 3
ſtrorum, primum hominem novum, conſulem feciſtis: & eum locum, quem nobilitas præſidiis firmatum, atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce, reſcidiſtis; virtutique in poſterum patere voluiſtis. neque me tantummodo conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe ampliſſimum, ſed ita feciſtis, quomodo pauci nobiles in hac civitate conſules facti ſunt, novus ante me nemo. Nam profectò ſi recordari volueritis, de novis ho- 2
minibus reperietis eos, qui ſine repulſa conſules facti ſunt, diuturno labore, atque aliqua occaſione eſſe factos, cùm multis annis pòſt petiſſent, quàm prætores fuiſſent, aliquantò ſeriùs, quàm per ætatem, ac per leges liceret: qui autem anno ſuo petierint, ſine repulſa non eſſe factos. me eſſe unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminiſſe poſſumus, qui conſulatum petierim, cùm primùm licitum ſit; conſul factus ſim, cùm primùm petierim: ut veſter honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occaſionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, ſed dignitate impetratus eſſe videatur.

Eſt illud ampliſſimum, quod paullo ante commemoravi, 4
Quirites, quòd hoc honore ex novis hominibus primùm me, [1] multis pòſt annis, affeciſtis: quòd prima petitione: quòd anno

1. *Multis poſt annis, affeciſtis.*] Sic malucrat ex Erfurd. Suffridi Gulielmius; reſpondebatque Pal. ſec. optimi commatis liber. vulgata

gata

anno meo: ſed tamen magnificentius, atque ornatius eſſe illo nihil poteſt, quòd meis comitiis non [2] tabellam vindicem tacitæ libertatis, ſed vocem vivam præ vobis indicem veſtrarum erga me voluntatum, ac ſtudiorum tuliſtis. Itaque me non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus; neque ſingulæ voces præconum, ſed una voce univerſus populus Romanus conſulem declaravit.

5 Hoc ego tam inſigne, tam ſingulare veſtrum beneficium, Quirites, cùm ad animi mei fructum, atque lætitiam duco eſſe permagnum, tum ad curam, ſollicitudinemque multò majus. Verſantur enim, Quirites, in animo meo multæ, & graves cogitationes, quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt: primùm tuendi conſulatus: quæ cùm omnibus eſt difficilis, & magna ratio, tum verò mihi, præter ceteros: [3] cui errato, nulla venia; rectè facto, exigua laus, & ab invitis expreſſa proponitur: non, dubitanti fidele conſilium: non, laboranti certum ſubſidium nobilitatis oſtenditur.

3 6 Quòd ſi ſolus in diſcrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo æquiore: ſed mihi videntur certi homines, ſi qua in re me non modò conſilio, verùm etiam caſu lapſum eſſe arbitrabuntur, vos univerſos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. mihi autem, Quirites, omnia potiùs perpetienda eſſe duco, quàm non ita gerendum conſulatum, ut in omnibus meis factis, atque conſiliis, veſtrum de me factum, conſiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi ſummus labor, ac difficillima ratio conſulatus gerendi, quòd non eâdem, qua ſuperioribus conſulibus, lege, & conditione utendum eſſe decrevi: qui aditum hujus loci, conſpectumque veſtrum partim magnoperè fugerunt, partim non vehementer ſecuti ſunt. Ego autem non ſolùm hoc in loco dicam, ubi eſt id dictu facillimum: ſed in ipſo ſenatu, in quo eſſe locus huic voci non videbatur, popularem me futurum eſſe conſulem, prima mea illa oratione Kalendis Januarii dixi.

7 Neque enim ullo modo facere poſſum, ut, cùm me intelligam, non hominum potentium ſtudio, non excellentibus gratiis paucorum, ſed univerſi populi Romani judicio conſulem ita factum, ut nobiliſſimis hominibus longe præponerer: non & in hoc magiſtratu, & in omni vita eſſem popularis. Sed mihi ad hujuſce verbi vim, & interpretationem vehementer opus eſt veſtra ſapientia. verſatur enim magnus error, propter inſidioſas nonnullorum ſimulationes: qui cùm populi non ſolùm commoda, verùm etiam ſalutem oppugnant, & impediunt, oratione aſſequi volunt, ut populares eſſe videantur.

8 Ego qualem Kalendis Januarii acceperim rempublicam, Quirites, intelligo; plenam ſollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil adverſi, quod non boni metuerent, improbi exſpectarent. omnia turbulenta conſilia contra hunc reipublicæ ſtatum, & contra veſtrum otium partim iniri, partim, nobis conſulibus deſignatis, inita eſſe dicebantur. ſublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, ſed ſuſpicione, ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes, extraordinaria, non imperia, ſed regna, quæri putabantur.

4 9 Quæ cùm ego non ſolùm ſuſpicarer, ſed planè cernerem: (neque enim obſcurè gerebantur:) dixi in ſenatu, in hoc magiſtratu me popularem conſulem futurum. Quid enim eſt tam populare, quàm pax? qua non modò ii, quibus natura ſenſum dedit, ſed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quàm libertas? quam non ſolùm ab hominibus, verùm etiam à beſtiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm otium? quod ita jucundum eſt, ut & vos, & majores veſtri, & fortiſſimus quiſque vir, maximos labores ſuſcipiendos putet, ut aliquando in otio poſſit eſſe, præſertim in imperio, ac dignitate: qui idcircò etiam majoribus noſtris præcipuam laudem, gratiamque debemus, quod eorum labore eſt factum, ut impunè in otio eſſe poſſemus. Quare qui poſſum, non eſſe popularis, cùm videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis, ac nominis veſtri, otium domeſticum, denique omnia, quæ vobis cara atque ampla ſunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei conſulatus eſſe collata?

Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum, aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis oſtentari poteſt, re vera fieri, niſi exhauſto ærario, nullo pacto poteſt. neque verò illa popularia ſunt exiſtimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, reſtitutio damnatorum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, [4] extremi exitiorum ſolent eſſe exitus. neque ſiqui agros populo Romano pollicentur, ſi aliud quiddam obſcurè moliuntur, aliud ſpe ac ſpecie ſimulationis oſtentant, populares exiſtimandi ſunt. Nam verè dicam, Quirites, genus ipſum legis agrariæ vituperare non poſſum. venit enim mihi in mentem, duos clariſſimos, ingenioſiſſimos, amantiſſimos plebis Romanæ viros, Ti. & C. Gracchos, plebem in agris publicis conſtituiſſe, qui agri à privatis antea poſſidebantur. non ſum autem ego is conſul, qui, ut plerique, nefas eſſe arbitrer, Gracchos laudare: quorum conſiliis, ſapientia, legibus, multas eſſe video reipublicæ partes conſtitutas. 10

Itaque, ut initio mihi, deſignato conſuli, nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis deſignatos conſcribere: cupiebam, quod cogitarent, cognoſcere. etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis eſſent magiſtratus, eſſe aliquam oportere inter nos reipublicæ bene adminiſtrandæ ſocietatem. 11

Cum familiariter me in eorum ſermonem inſinuarem, ac darem; celabar, excludebar, &, cùm oſtenderem, ſi lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adjutorem futurum: tamen aſpernabantur hanc liberalitatem meam: negabant, me adduci poſſe, ut ullam largitionem probarem. finem feci offerendi mei, ne fortè mea ſedulitas, aut inſidioſa, aut impudens videretur. Interea non deſiſtebant clam inter ſe convenire, privatos quoſdam adhibere, ad ſuos cœtus occultos noctem adjungere, & ſolitudinem. quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex veſtra ſollicitudine, in qua illis temporibus fuiſtis, facilè aſſequi conjectura poteritis. 12

Ineunt tandem magiſtratus tribuni plebis. [5] concio tandem exſpectata P. Rulli, quòd & princeps erat agrariæ legis, & truculentiùs ſe gerebat, quàm ceteri. [6] Jam deſignatus, alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur: veſtitu obſoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior, quàm antè, barbaque majore: ut oculis, & adſpectu denuntiare omnibus vim tribuniciam, & minitari reipublicæ videretur. Legem hominis, concionemque exſpectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: ſumma cum exſpectatione concurritur. explicat orationem ſanè longam, & verbis valdè bonis. Unum erat, quod mihi vitioſum videbatur, quòd tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intel- 13

gata *multis poſt habitis aſſ.* an vere? neque enim M. Tullius primus homo novus adeptus eſt. prima petitione fortaſſe primus. ſed hoc, ut in gradatione, mox ponit. ut heic hoc velit, in ſe primo poſt longum intervallum uſurpatum populi jus. verum nihil pertendo: tantum ſecundas a ;o Gulielmio, *Gruter.*

2. *Tabellam vindicem tacitæ libertatis.*] Secuti ſumus, non tam conjectaneum Lauredani, quàm fidem Erſurd. codicis & Pal. pr. ac ſec. in quibus hæc lectio; non vulgata, *indicem;* quæ nihili eſt; haudque adeo agnoſcitur ab editione anni CCCCLXXXII. *Idem.*

3. *Cui errato nulla venia.*] Edd. vett. *cum errato;* quod & in Pal. pr. nam ſec. *cujus errato*, ſententiâ clariſſima. Rivius ad Terentii Hecyram ſtat pro vulgata, qui adeatur. *Idem.*

4. *Extremi exitiorum ſolent eſſe exitus.*] Lambinus amoliri cuperet illud *exitiorum.* præter mſſ. è quibus tamen Pal. pr. non habet, *extremi.* Idem.

5. *Concio tandem exſpectata.*] Lambinus abjecerat *tandem*, quod tamen bis ponitur in Pal. ſec. nec male. Gulielmius conjiciebat, *exſpectatur.* Idem.

6. *Jam deſignatus &c.*] Lambinus præmittit, *Nam jam deſ.* ſed nullo adminiculante libro vetere. *Idem.*

7. Si

telligere poſſet, quid diceret. hoc ille utrùm inſidiarum cauſa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, neſcio. Tamen, [7] ſiqui acutiores in concione ſteterant, de lege agraria neſcio quid voluiſſe eum dicere, ſuſpicabantur. Aliquando tandem, me deſignato, [8] lex in publicum proponitur. concurrunt juſſu meo plures uno tempore librarii: deſcriptam legem ad me afferunt.

6 [9] Omni hoc vobis ratione confirmare poſſum, Quirites,
14 hoc animo me ad legendam legem, cognoſcendamque veniſſe, ut, ſi eam vobis accommodatam, atque utilem eſſe intelligerem, auctor ejus, atque adjutor eſſem. non enim natura, neque diſcidio, neque odio penitus inſito, bellum neſcio quod habet ſuſceptum conſulatus cum tribunatu; [10] quia perſæpe ſeditioſis, atque improbis tribunis plebis boni, & fortes conſules obſtiterunt, & quia vis tribunicia nonnumquam libidini reſtitit conſulari. Non poteſtatum diſſimilitudo, ſed animorum disjunctio diſſenſionem facit.

15 Itaque hoc animo legem ſumpſi in manus, ut eam cuperem eſſe aptam veſtris commodis, & ejuſmodi, quam conſul, re, non oratione, popularis, & honeſte, & libenter poſſet defendere. Atque ego à primo capite legis, uſque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud ſuſceptum, nihil aliud actum, niſi ut decem reges, ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicæ, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum, domini conſtituerentur, legis agrariæ ſimulatione, atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege agraria, pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: oſtentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem: privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod eſt indigniſſimum, per tribunum plebis, quem majores præſidem libertatis, cuſtodemque eſſe voluerunt, reges in civitate conſtitui.

16 Quæ cùm expoſuero, ſi falſa vobis videbuntur eſſe: ſequar auctoritatem veſtram; mutabo meam ſententiam. ſin inſidias fieri libertati veſtræ, ſimulatione largitionis, intelligetis: nolitote dubitare, plurimo ſudore, & [11] ſanguine majorum veſtrorum partam, nobiſque traditam libertatem, nullo veſtro
7 labore, conſule adjutore, defendere. Primum caput eſt legis agrariæ: quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis veſtræ diminutionem ferre poſſitis. Jubet enim TRIBUNUM PLEBIS, QUI EAM LEGEM TULERIT, CREARE DECEMVIROS PER TRIBUS SEPTEMDECIM, UT, QUEM NOVEM TRIBUS FECERINT, IS DECEMVIR SIT.

17 Hic quæro, quam ob cauſam initium rerum, ac legum ſuarum hinc duxerit, ut populus Romanus ſuffragio privaretur. toties legibus agrariis curatores conſtituti ſunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro à populari tribuno plebejo, ecquando, niſi per xxxv tribus creati ſint. Etenim cùm omnes poteſtates, imperia, curationes ab univerſo populo Romano proficiſci convenit, tum eas profectò maximè, quæ conſtituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & univerſi deligant, quem populo Romano maximè conſulturum putent, & unuſquiſque ſtudio, & ſuffragio ſuo viam ſibi ad beneficium impetrandum munire poſſit. Hoc tribuno plebis potiſſimùm venit in mentem, populum Romanum univerſum privare ſuffragiis, paucas tribus, non certa conditione juris, ſed ſortis beneficio, fortuitò, ad uſurpandam libertatem vocare.

[12] ITEM, inquit, EODEMQUE MODO, capite altero, UT COMI- 13
TIIS PONTIFICIS MAXIMI. Ne hoc quidem vidit, majores noſtros tam fuiſſe populares, ut, quod per populum creari fas non erat propter religionem ſacrorum, in eo tamen propter amplitudinem ſacerdotii voluerint populo ſupplicari. atque hoc idem de ceteris ſacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clariſſimus, tulit: quòd populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur.

Videte, quid interſit inter Cn. Domitium, tribunum ple- 19
bis, hominem nobiliſſimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam veſtram, cùm ſe nobilem eſſe diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, ratione aſſecutus eſt, ut id, quoad poſſet, quoad fas eſſet, quoad liceret, [13] populi ad partes daret: hic, quod populi proprium ſemper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros eſſent aſſignaturi, antè acciperent à populo beneficium, quàm darent: id totum eripere vobis, atque è manibus extorquere conatus eſt. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, [14] quod adimi nullo pacto poterat poteſtate, quadam ratione eripere conatur.

Quæret quiſpiam, in tanta injuria, tantaque impudentia 8
quid ſpectarit. Non defuit conſilium: fides erga plebem Ro- 20
manam, æquitas in vos, libertatemque veſtram, vehementer defuit. Jubet enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planiùs: Jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo. video feciſſe alios. illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia poteſtas hac lege quæritur. univerſo populo neque ipſe committit, neque illi horum conſiliorum auctores committi rectè putant poſſe.

Sortietur tribus idem Rullus. homo felix educet, quas vo- 21
let, tribus. quos novem tribus decemviros fecerint, ab eodem Rullo eductæ; hos omnium rerum (ut jam oſtendam) dominos habebimus. atque ii, ut grati, ac memores beneficii eſſe videantur, aliquid ſe novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis verò ſex, & xx tribubus, nihil erit, quod non putent poſſe ſuo jure denegare. Quos tandem igitur decemviros creari vult? Se primum. Qui licet? leges enim ſunt veteres, neque eæ conſulares, ſi quid intereſſe hoc arbitramini, ſed tribuniciæ, vobis, majoribuſque veſtris vehementer gratæ, atque jucundæ. Licinia eſt lex, atque altera Æbutia: quæ non modò eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac poteſtate, ſed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit, ne eis ea poteſtas, curatiove mandetur.

Etenim, ſi populo conſulis, remove te à ſuſpicione alicu- 22
jus tui commodi: fac fidem, te nihil, niſi populi utilitatem, & fructum quærere: ſine ad alios poteſtatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. nam hoc quidem vix eſt liberi populi,
vix veſtrorum animorum, ac magnificentiæ. Quis legem tu- 9
lit? Rullus. [15] Quis majorem partem populi ſuffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas vo-

7. *Si qui acutiores in concione.*] Firmatur & iſtud à mſſ. noſtris, contra pruriginem Lambinianam. *Grut.*

8. *Lex in publicum*] Lambinus *in publico*; verùm invitis Pall. & olim editis. *Idem.*

9. *Omni hoc vobis ratione.*] Lambinus cenſet legendum *aſſeveratione*, & id intulit libris ſuis. ſed quis eum cenſorem conſtituit?

10. *Quia perſæpe &c.*] Lambinus præpoſuit, *ſed*; nullo ſuffragante exemplari; imo ne ulla quidem ratione. *Idem.*

11. *Sanguine majorum veſtrûm partam vobiſque traditam.*] Sic Pal. pr. non *veſtrorum*, ut editi, item *vobiſque*. verùm ſi ſequimur Pal. ſec. reponendum *majorum noſtrûm*. nam cùm is prius exaraſſet *noſtrorum*, id mox induxit ſubſtituitque alterum. *Idem.*

12. *Item, inquit, eodemque modo, capite altero, ut comitiis.*] Lauredanus ejicit, *eodemque modo*, ut gloſſema: quod non videtur Gulielmio; ſed libenter legerit, *Item, inquit, capite altero, eodemque modo, ut com.* ſtat etiam pro vulgata Puteanus. quoniam in legibus ſcribundis multa ejuſmodi ad ſignificationem vel pleniorem, vel aptiorem inveniantur. *Idem.*

13. *Populi ad partes daret.*] Sana meo judicio lectio, explicatque auctor ſtatim poſt. ſed tamen Lauredanus mutat *populo*. Gulielmius reſcribit, *populi ad partes traheret.* Idem.

14. *Quod adimi nullo pacto poterat poteſtate, quadam ratione eripere conatur.*] Haud aliter Pall. noſtri. Muretus tamen non admodum dubitat libro v Var. lect. cap. 5. quin legendum ſit, *poterat, poteſtve quadam rat.* cui non aſſenſus ſunt Gulielmius, neque ego adeò accedere poſſum. *Idem.*

15 *Quis majorem partem populi ſuffragiis prohibuit.*] Repoſui iſtud, abjecto *privavit*; quod alterum reſtaret in Pall. in Erfurd. & edd. anti-

voluit, vocavit, nullo cuſtode ſortitus? Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix, mehercule, ſervis hoc eum ſuis, [16] non vobis, omnium gentium dominis probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege ſine ulla exceptione tollentur. Idem legis ſibi ſua lege curationem petet: idem, majore parte populi ſuffragiis ſpoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis ſe ipſum renuntiabit: & videlicet collegas ſuos, adſcriptores legis agrariæ non repudiabit, à quibus ei locus [17] primus invidiæ in præſcriptione legis conceſſus eſt: ceteri fructus omnium rerum, qui in ſpe legis hujus poſiti ſunt, communi cautione, atque [18] æqua ſibi parte retinentur.

23 At videte hominis diligentiam, ſi aut Rullum cogitaſſe, aut ſi Rullo potuiſſe in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, ſi vobis ex omni populo deligendi poteſtas eſſet data, quæcunque res eſſet, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam ſine dubitatione ad Cn. Pompejum principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegiſſetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terra, & mari præponeretis: certè in decemviris faciendis, ſive fides haberetur, ſive honos; & committi huic optimè, & ornari hunc juſtiſſimè poſſe intelligebant.

24 Itaque excipitur hac lege, non adoleſcentia, [19] non legitimum aliquod impedimentum, non poteſtas, non magiſtratus ullus, aliis negotiis, ac legibus impeditus, [20] non reus denique, quo minùs decemvir fieri poſſit. Præſentem eum profiteri jubet, quod nulla alia in lege umquam fuit, ne in his quidem magiſtratibus, quorum certus ordo eſt. Timebat enim, Pompejus ne ſi adeſſet, ferri non poſſet: aut, ne, ſi accepta lex eſſet, illum ſibi collegam adſcriberetis, cuſtodem, ac vindicem cupiditatum.

10 Hic, quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis eſſe commotos: renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem veſtram hac lege funditus tolli.

25 An vos aliter exiſtimabatis, cum ad omnia veſtra pauci [21] homines cupiditatis oculos adjeciſſent? non eos in primis id acturos, ut ex omni cuſtodia veſtræ libertatis, ex omni poteſtate, curatione, patrocinio veſtrorum commodorum Cn. Pompejus depelleretur? Viderunt, & vident, ſi per imprudentiam veſtram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis: fore, uti poſtea, cognitis inſidiis, cùm decemviros crearitis, tum vitiis omnibus, & ſceleribus legis, Cn. Pompeji præſidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, a certis hominibus dominationem, poteſtatemque omnium rerum quæri, cùm videatis, eum, quem cuſtodem veſtræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis?

26 Cognoſcite nunc, quæ poteſtas decemviris, & quanta detur. Primùm lege curiata decemviros ornat. Jam hoc inauditum, & planè novo more, uti curiata lege magiſtratus detur, qui nullis comitiis antè ſit datus. Eam legem [22] ab eo prætore, qui ſit primus factus, ferri jubet. At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs deſignaverit. Oblitus eſt, nullos à plebe deſignari. Et is orbem terrarum conſtringit novis legibus, qui, quid in ſecundo capite ſcriptum eſt, non meminit in tertio? Atque hic perſpicuum eſt, quid juris à majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur. [23] Majores de omnibus magiſtratibus bis vos ſententiam ferre voluerunt. 11 [24] nam cùm centuriata lex cenſoribus ferebatur, cùm curiata ceteris patriciis magiſtratibus; [25] tum iterum de eiſdem judicabatur, ut eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficii ſui pœniteret.

27 Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa: curiata tantùm auſpiciorum cauſa remanſerunt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, poteſtatem neminem injuſſu populi, aut plebis poſſe habere, curiatis ea comitiis, [26] quæ vos non ſinitis, confirmavit: tributa, quæ veſtra erant, ſuſtulit. Ita, cùm majores [27] binis comitiis voluerint vos de ſingulis magiſtratibus judicare: hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum poteſtatem reliquit.

28 Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perſpexit, ſine curiata lege decemviros habere poteſtatem non poſſe, quoniam per novem tribus eſſent conſtituti. [28] Jubet ferre de his legem curiatam: prætori imperat. quàm id ipſum abſurdè, nihil ad me attinet. jubet enim, QUI PRIMUS SIT PRAETOR FACTUS, EUM LEGEM CURIATAM FERRE. SIN IS FERRE NON POSSIT; QUI POSTREMUS SIT: [29] ut aut luſiſſe in tantis rebus, aut profectò neſcio quid ſpectaſſe videatur. Verùm hoc quod eſt aut ita perverſum, ut ridiculum: aut ita malitioſum, ut obſcurum ſit, relinquamus: ad religionem hominis revertamur. Videt ſine lege curiata nihil agi per decemviros poſſe.

29 Quid poſtea, ſi ea lata non erit? Attendite ingenium. TUM II DECEMVIRI, inquit, EODEM JURE SINT, QUO QUI OPTIMA LEGE. Si hoc fieri poteſt, ut in hac civitate, quæ longè jure libertatis ceteris civitatibus anteecellit, quiſquam nullis comitiis imperium, aut poteſtatem aſſequi poſſit: quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut ſine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, ſi optima lege à populo eſſent creati? [30] Reges conſtituuntur, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis, fundamentiſque naſcuntur, ut non modò cùm gerere cœperint, ſed etiam cùm conſtituentur, omne veſtrum jus, poteſtas, libertaſque tollatur.

At

antiquatis. *Gruter.*

16. *Non vobis, omn. &c. arbitrarer.*] Placet lectio Pal. ſec. *arbitror.* Gulielmius mallet, *ne vobis*, aut *nedum vobis.* Idem.

17. *Primus invidiæ in præſcriptione legis conceſſus eſt.*] Pal. pr. & vett. edd. *& in præſcr.* quod reſtat item in Pal. ſec. habetque præterea, *primus in indice:* fere quod poſtremum etiam ex Turingicis codd. Suffridus Petri, cui id perplacebat; non etiam Gulielmio. ego hæreo; ac nuto. fereque propendeo in partem Suffridi mei. *Idem.*

18. *Æqua ſibi parte retinentur.*] Pall. ambo & vetuſti cuſi *æqua ei parte.* adeo ut non abhorream à Gulielmii conjectaneo, *æquabili parte.* Idem.

19. *Non legitimum aliquod impedimentum.*] Ita in edendo repoſui vocem tertiam, quam ab Lambino primum, ut exiſtimo, typorum lapſu neglectam, aliquæ etiam editiones Gothofredi, & Gruteriana & ſequentes omnes omiſere ſatis indecenter. *Gronov.*

20. *Non reus denique.*] Negativa eſt à Lauredana; ne putemus fortè originem debere alicui codici calamo exarato. certè Pal. ſec. heic habet; *impeditus: reus denique, quo minus decemvir fieri poſſit, non excipitur: Cn. Pompejus excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de ceteris, decemvir fieri poſſit. præſentem enim profiteri jubet; quod nulla in lege umquam fuit, ne in his quidem magiſtratibus quorum certus ordo eſt. ſive accepta lex eſſet, illum ſibi collegam adſcriberetis cuſtodem ac vindicem cupiditatum. Heic quoniam &c.* & verò ultima illa clauſula, etiam viſitur in Palatino primo, in editionibus Venetis tribus, annorum nempè CCCCLXXIII. CCCCLXXXIII. ac CCCCXCIX. illius noſtri vulgati: *Timebat enim Pompejus, ne ſi adeſſet, ferri non poſſet: aut ne ſi,* in ſcriptis illis aut editis, vola nulla nec veſtigium. & verò prior pars hujus lectionis ipſiſſima eſt Ciceronis, atque admittenda in contextum. poſterior ſyllaba fortè una alteraque luxata eſt, quam emendabit ordo Criticus. moneo interim Pal. illum ſecundum, magis præ ſe ferre *ſine accepta lex*, quam *ſive.* Gruter.

21. *Homines cupiditatis oculos adjeciſſent?*] Gulielmius non concoquit hanc phraſin, emendatque *homines cupidi atque audaces oculos adjeciſſent.* Idem.

22. *Ab eo prætore qui ſit.*] Pall. ambo interſerunt, *Prætore P. R.* hoc eſt, *populi Rom.* Idem.

23. *Majores de omnibus magiſtratibus.*] Editio princeps, *de ſingulis,* neque aliter uterque Pall. ut videatur revocandum. *Idem.*

24. *Nam cùm centuriata lex cenſoribus.*] Sic Pall. noſtri, ſic olim cuſi. Gruchius tamen lib. de Comitiis atque Hotomanus lib. V obſervat. cap. 11 emendant *conſulibus*, quod & receptum à Lambino. *Idem.*

25. *Tum iterum.*] Ita prima quidem editio. ſed Palatini *cum.* Idem.

26. *Quæ vos non ſinitis.*] Nihil variant Pall. Pantagathus maluit *ſciviſtis.* Hotomanus *tenetis*, ut & Lambinus. *Idem.*

27. *Binis comitiis voluerint.*] Pall. *voluerunt.* primus præterea *hujus comit.* Idem.

28. *Jubet ferre de his legem curiatam.*] Hæc eſt recepta lectio. ſed tamen vetuſtius impreſſi & Pall. ambo *centuriatam* omnino perſcripſerunt. *Idem.*

29. *Ut aut luſiſſe in tantis rebus.*] Pal. ſec. *ut illuſiſſe in tantis reb.* Idem.

30. *Reges conſtituuntur Quirites, iique ab his initiis &c.*] Editio vetuſtior

12 At videte, quàm diligenter retineat jus tribuniciæ poteſta-
30 tis. Conſulibus legem curiatam ferentibus, à tribunis plebis ſæpe eſt interceſſum. Neque tamen nos id querimur, eſſe hanc tribunorum plebis poteſtatem. tantummodò ſi quis ea poteſtate temerè eſt uſus, exiſtimamus. Hic tribunus plebis lege curiata, quam prætor ferat, adimit intercedendi poteſtatem. Atque hoc cùm in eo reprehendendum eſt, quòd per tribunum plebis tribunicia poteſtas minuitur: tum in eo deridendum, quòd conſuli, ſi legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: [31] huic cui vetat, intercedendi poteſtatem, etiam ſi interceſſum ſit, tamen eandem conſtituit, quam, ſi lata eſſet lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam interceſſurum putet: cùm interceſſio ſtultitiam interceſſoris ſignificatura ſit, non rem impeditura.

31 Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc eſt, populi ſuffragiis, neque illis ad ſpeciem, atque ad uſurpationem vetuſtatis, per xxx lictores, auſpiciorum cauſa, adumbratis, conſtituti. Videte nunc, eos, qui à vobis nihil poteſtatis acceperint, quanto majoribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti ſumus, quibus vos ampliſſimas poteſtates dediſtis. [32] Jubet auſpicii coloniarum deducendarum cauſa decemviros habere pullarios. Eodem ivre, inquit, qvo habvervnt tresviri lege Sempronia. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipſa commonet, tres viros illos xxxv tribuum ſuffragio eſſe creatos? Et, cùm tu à Ti. Gracchi æquitate, ac pudore longiſſimè remotus ſis: id quod diſſimillima ratione factum ſit, eodem jure putas eſſe oportere?

13 Dat præterea poteſtatem, verbo prætoriam, re vera regi-
32 am: definit in quinquennium, facit ſempiternam. tantis enim confirmat opibus, & copiis, ut invitis eripi nullo modo poſſit. deinde ornat apparitoribus, ſcribis, librariis, [33] præconibus, architectis: [34] præterea mulis, tabernaculis, centuriis, ſupellectili: ſumptum haurit ex ærario, ſuppeditat à ſociis: [35] janitores ex equeſtri loco ducentos in annos ſingulos, ſtipatores corporis conſtituit: eoſdem miniſtros, & ſatellites poteſtatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & ſpeciem ipſam tyrannorum: [36] inſignia videtis poteſtatis, nondum ipſam poteſtatem. Dixerit enim fortaſſe quiſpiam, Quid me iſta lædunt, ſcriba, lictor, præco, pullarius? Omnia ſunt hæc hujuſmodi, Quirites, ut ea qui habeat ſine veſtris ſuffragiis, aut rex non ferendus, aut privatus furioſus eſſe videatur.

33 Perſpicite, quanta poteſtas permittatur: non privatorum inſaniam, ſed intolerantiam regis eſſe dicetis. Primùm permittitur infinita poteſtas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de veſtris vectigalibus, non fruendis, ſed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio ſine conſilio, pœna ſine provocatione, animadverſio ſine auxilio.

34 Judicare per quinquennium, vel de conſulibus, vel de ipſis tribunis plebis poterunt. de illis interea nemo judicabit. magiſtratus his gerere licebit: cauſam dicere non licebit. emere agros, à quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam ſuis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, [37] regnorum vel dandorum ſumma poteſtas datur, cùm velint: Romæ eſſe, cùm commodum ſit: quacumque velint ſummo cum imperio, judicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. interea diſſolvant judicia publica: de conſiliis abducant, quos velint: ſinguli de maximis rebus judicent: quæſtori permittant: finitorem mittant: ratum ſit, quod finitor uni illi, à quo miſſus erit, renuntiaverit.

Verbum mihi deeſt, Quirites, cùm ego hanc poteſtatem, 14
regiam appello. ſed profectò major eſt quædam. Nullum 35
enim regnum fuit umquam, quod non, ſi minùs jure aliquo, at regionibus tamen certis, contineretur. hoc verò infinitum eſt, quo & regna omnia, & veſtrum imperium, quod latiſſimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, partim etiam ignorata vobis, ſunt, permiſſu legis continentur. Datur igitur eis primùm, ut liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis ſenatuſconſulta facta ſunt, M. Tullio, Cn. Cornelio conſulibus.

Cur hoc tam eſt obſcurum, atque cæcum? quid? iſta omnia, 36
de quibus ſenatus cenſuit, nominatim in lege perſcribi nonne potuerunt? Duæ ſunt hujus obſcuritatis cauſæ, Quirites: una, pudoris, ſiquis pudor eſſe poteſt, in tam inſigni impudentia: altera, ſceleris. nam neque ea, quæ ſenatus nominatim vendenda cenſuit, audet appellare: ſunt enim loca publica urbis, ſunt ſacella, quæ poſt reſtitutam tribuniciam poteſtatem nemo attigit; [38] quæ majores in urbe partim periculi perfugia eſſe voluerunt. Hæc lege tribunicia decemviri vendent. Accedet eò mons Gaurus: accedent ſalicta ad Minturnas: adjungetur etiam illa [39] via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ: permulta alia, quæ ſenatus propter anguſtias ærarii vendenda cenſuit, conſules propter invidiam non vendiderunt.

Verùm hæc fortaſſe propter pudorem in lege reticentur. 37
[40] Sed illud magis eſt credendum, & pertimeſcendum, quòd audaciæ decemvirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque ſenatuſconſultorum, quæ facta numquam ſunt, cùm ex eo numero, qui per eos annos conſules fuerunt, multi mortui ſint, magna poteſtas permittitur. niſi forte nihil eſt æquum vos de eorum audacia ſuſpicari, quorum cupiditati nimium anguſtus orbis terrarum eſſe videatur.

Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vo- 15
bis intelligo: ſed attendite animos ad ea, quæ conſequuntur. 38
hunc quaſi gradum quendam, atque aditum [41] ad cetera jactum intelligetis. Qvi agri, qvae loca, qvae aedificia. Quid eſt præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veſte, ſupellectili, ceteris rebus. Quid dicam? [42] invidioſum putaſſet hoc fore, ſi omnia nominaſſet? non metuit invidiam. quid ergo? longum putavit, & timuit, nequid prætermitteret: adſcripſit, aliudve qvid. qua brevitate rem nul-

vetuſtior & Pal. pr. *Quir. itaque ab his in.* ſec. *Reg. conſt. quia itaque ab his init.* Grut.

31. *Huic cui vetat intercedendi poteſtatem.*] Nihil abeunt ab hac ſcriptura Pall. aut edd. vett. recentiores tamen, *hic qui vetat intercedendi poteſtatem &c.* Lambinus, *hic qui vetat intercedere, poteſtatem &c.* quod habet à Manutio. *Idem.*

32. *Jubet auſpicii coloniarum &c.*] Pall. & ultimæ ætatis editiones, *auſpicia.* quod revocari poterat, introducta alia diſtinctione vocum. *Idem.*

33. *Præconibus, architectis.*] Gulielmius ferè volebat *accenſis*, quod non reperiret *architectos* in magiſtratuum miniſtris; niſi tamen his coloniarum cauſa attributi ſint. *Idem.*

34. *Præterea mulis, tabernaculis, centuriis.*] Pantagathus & P. Manutius *canteriis*, valde placet. tabernacula ferebantur in mulis, ſupellex in canteriis. *Idem.*

35. *Janitores ex equeſtri.*] Antonius Auguſtinus *finitores.* egregiè. *Idem.*

36. *Inſignia videtis poteſtatis.*] Eſt à Pall. ab Erfurd. imò ab olim impreſſis. poſteriores enim, *veteris.* Idem.

37. *Regnorum vel dandorum ſumma poteſtas.*] Retineo retrò vulgatam. nam inter mediæ ætatis edd. *agrorum vel dand.* Camerarius fingebat, *regnorum vendendorum*, minus nervosè. plus enim nocet poteſtque, cui donare licet. placebat tamen illa conjectura Puteano; quod ſic quoque infra poneretur; *vectigalia, regna, venditent.* alibi: *Regna denique poſtremò etiam vectigalia veſtra venierint &c.* Idem.

38. *Quæ majores in urbe partim periculi &c.*] Manutius edidit *paſſim*; ſicque ait reſtare in ſcriptis ſuis Fulv. Urſinus. at Lambinus recepit *portus periculi & perfugia*, conjectaneum Puteani. Gulielmius tuetur vulgatam. exſtatque profectò eadem in Pall. & olim publicatis omnibus. *partim* notat, per partes. Lactantius lib. 1 div. inſt. cap. 19. *At enim, dicet aliquis, & huic ſummæ qui fecit omnia, & illis qui partim profuerunt, ſuam venerationem eſſe tribuendam.* Idem.

39. *Via vendibilis Herculanea.*] Edd. vett. & Pall. *Herculentea.* Idem.

40. *Sed illud magis eſt credendum.*] Fortean *verendum*, inquit Gulielmius. Verum & vulgata ferri poteſt. *Idem.*

41. *Ad cetera factum intelligitis.*] Vetus omnis editio & Pall. *jactum.* Idem.

42. *Invidioſum putaſſet.*] Inſignis eſt emendatio Claudii Puteani, ablatione unius literulæ, *putaſſe.* ſic tamen nullus è noſtris vett. aut quondam cuſis. *Idem.*

43. *Primum*

nullam eſſe exceptam videtis. Quidquid ergò ſit extra Italiam, quod publicum populi Romani factum ſit, L. Sulla, Q. Pompejo, conſulibus, aut poſtea, id decemviros jubet vendere.

39 Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decemvirûm ditioni, judicio, poteſtatique permiſſa, & condonata eſſe dico. [43] Primùm enim hoc quæro, qui tandem locus uſquam ſit, quem non poſſint decemviri dicere publicum [44] populi Romani eſſe factum. nam, cùm idem poſſit judicare, qui dixerit: quid eſt, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Epheſum, Miletum, Cyzicum, totam denique Aſiam, quæ poſt L. Sullam, Q. Pompejum, conſules, recuperata ſit, populi Romani factam eſſe dicere.

40 Utrùm oratio ad ejus rei diſceptationem deerit: an, cùm idem & differet, & judicabit, impelli non poterit, ut falſum judicet? an, ſi condemnare Aſiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æſtimabit? Quid (quod diſputari contra nullo pacto poteſt, quoniam ſtatutum à vobis eſt, & judicatum,) quam hereditatem jam crevimus, regnum Bithyniæ? quod certè publicum eſt populi Romani factum. numquid cauſæ eſt, quin omnes agros, urbes, ſtativa, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri ſint?

16 Quid Mytilenæ? quæ certè veſtræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ jure, factæ ſunt: urbs & natura, & ſitu, & deſcriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi, & fertiles: nempe eodem capite incluſi continentur.

41 Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occultè latet? ut recondita eſt? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim veſtrûm hoc ignorat, dici, illud regnum teſtamento regis Alexandri, populi Romani eſſe factum? Hîc ego conſul populi Romani non modò nihil judico, ſed ne, quid ſentiam, quidem profero. magna enim mihi res [45] non modò ad ſtatuendum, ſed etiam ad dicendum videtur eſſe. Video, qui teſtamentum factum eſſe confirmet: auctoritatem ſenatus exſtare hereditatis aditæ ſentio, tum, quando Alexandro mortuo, legatos Tyrum miſimus, qui ab illo pecuniam depoſitam, noſtris recuperarent.

42 [46] Hæc L. Philippum ſæpe in ſenatu confirmaſſe memoria teneo. eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio eſſe, inter omnes ferè video convenire. Dicitur contrà, nullum eſſe teſtamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca noſtros homines, propter agrorum bonitatem, & omnium rerum copiam.

43 Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris decemviris, collegis ſuis, judicabit? [47] & verum judicabit? nam utrumque ita magnum eſt, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum ſit. Volet eſſe popularis. populo Romano adjudicabit. Ergo idem ex ſua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copioſiſſimæ, pulcherrimorumque agrorum judex, arbiter, dominus, rex denique opulentiſſimi regni reperietur. Non ſumet ſibi tantum, non appetet: judicabit, Alexandriam regis eſſe: à populo Romano abjudicabit.

17 Primùm populi Romani hereditatem decemviri judicent,
44 cùm vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros judicare? deinde quis aget cauſam populi Romani? ubi res iſta agetur? qui ſunt iſti decemviri, quos perſpiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicaturos? Quòd ſi Alexandria petebatur: cur non eoſdem curſus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Torquato conſulibus, cucurrerunt? cur non apertè, ut antea? cur non item, ut cum decreto, & palàm regionem illam petierunt? [48] an quietis iis, qui per curſum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tætris tenebris, & caligine ſe Alexandriam perventuros arbitrati ſunt?

Atque illud [49] circumſpicite veſtris mentibus, unaque * le- 45
gatos noſtros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum cauſa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix poſſunt. Grave eſt enim nomen imperii, atque id etiam in levi perſona pertimeſcitur, propterea quod veſtro, non ſuo nomine, cùm hinc egreſſi ſunt, abutuntur. Quid cenſetis, cùm iſti decemviri cum imperio, cum faſcibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miſeras nationes futuras?

Eſt in imperio terror: patientur. eſt in adventu ſumptus: 46
ferent. imperabitur aliquid muneris: non recuſabunt. Illud verò quantum eſt, Quirites, cùm is decemvir, qui aliquam in urbem aut exſpectatus, ut hoſpes, aut repentè, ut dominus, venerit, illum ipſum locum, quò venerit, illam ipſam ſedem hoſpitalem, in quam erit deductus, publicam populi Romani eſſe dicet? quanta calamitas populi, ſi dixerit? quantus ipſi quæſtus, ſi negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnumquam ſolent, omnes terras Cn. Pompejo, atque omnia maria eſſe permiſſa. Simile vero eſt, multa committi, & condonari omnia? labori, & negotio præponi, an prædæ, & quæſtui? mitti ad ſocios liberandos? an ad opprimendos? denique, ſi quis eſt honos ſingularis, nihilne intereſt, utrùm populus Romanus eum, cui velit, deferat: an is impudentet populo Romano per legis fraudem ſurripiatur?

Intellexiſtis, quot res, & quantas decemviri, legis permiſ- 18
ſu, vendituri ſint. Non eſt ſatis. cùm ſeſe ſociorum, cùm ex- 47
terarum nationum, cùm regum ſanguine implerint: incidant nervos populi Romani, adhibeant manus vectigalibus veſtris, irrumpant in ærarium. ſequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, ſi fortè deſit pecunia, quæ tanta [50] ex ſuperioribus recipi poteſt, ut deeſſe non debeat: ſed planè, quaſi ea res vobis ſaluti futura ſit, ita cogit, atque imperat, ut decemviri veſtra vectigalia vendant nominatim.

Quam tu mihi ex ordine recita de legis ſcripto populi Romani auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipſi luctuoſam, & [51] acerbam prædicationem futuram puto. AUCTIO. Ut in ſuis rebus, ita in republica luxurioſus eſt nepos, qui priùs ſilvas vendat, quàm vineas. Italiam percenſuiſti: perge in Siciliam. AUCTIONIS PARS EA, QUAE AD SICILIAM PERTINET. nihil eſt in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores noſtri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat. 48

Quod partum recenti victoria majores vobis in ſociorum 49
urbibus, ac finibus, & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper mentes veſtras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis, quas iſti penitus abſtruſas inſidias ſe poſuiſſe arbitrentur contra Cn. Pompeii dignitatem. & mihi, quæſo, ignoſcite, ſi appello talem virum ſæpius. vos

43. *Primum enim hoc quæro.*] Illud *enim* non viſitur in nuper editis adeſt tamen in antiquioribus, item Pall. ſed tali poſitu: *Primum hoc quæro enim.* Grut.

44. *Populi Romani eſſe factum.*] Lambinus propoſuit, *publicam pop.* ſed ita nulla editio exoleta, nullus Pall. & quid ea opus? *Idem.*

45. *Non modò ad ſtatuendum.*] Pal. ſec non admiſit *modò*, & bellius ſubauditur: utique cum eadem vox præceſſerit linea priore. Idem.

46. *Hæc L. Philippum.*] Conjiciebat Gulielmius: *Ad hæc L. &c.* mihi heic ferè videtur eſſe ulcus occultum. neque enim ſatis percipio, quomodo illa: *Eum qui regnum*, ſuperioribus cohæreant. *Idem.*

47. *Et verum judicabit.*] Omnino iſtud retinendum, ejecto conjectaneo Lambinianæ editionis, *utrum.* Idem.

48. *An quietis iis, qui per curſum rectum &c.*] Illuſtris eſt heic correctio Gulielmii, *an qui Eteſiis, qui per curſ.* de quibus ipſe plura in Quæſtionibus Plautinis. *Idem.*

49. *Circumſpicite veſtris mentibus, unaque.*] Sic quidem Pal. pr. ſed ſec. *perſpicite veſtris mentibus, atque.* Idem.

50. *Ex ſuperioribus recipi &c.*] Lambinus *refici*, ſed non ex libris, quod heic dico, idem repetitum velim cap. 23. aliiſque, ubi idem cuculus ſemper inculcat ſuum *reficere.* Idem.

51. *Acerbam prædicationem.*] Quidem codd. *recitationem*, ut monet Lauredanus, quod tamen Lambinus improbat. malè; cum verſu ſuperiore dixerit, recita. utraque lectio recta. *Puteanus.* Idem.

52. For-

vos mihi prætori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco perſonam hanc impoſuiſtis, ut, quibuſcumque rebus poſſem, illius abſentis dignitatem vobiſcum unà tuerer. feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec ſpe honoris, atque ampliſſimæ dignitatis: quam ego, etſi libente illo, tamen abſente illo per vos conſecutus ſum.

Quamobrem cùm intelligam, hanc totam ferè legem ad illius opes evertendas, tamquam machinam, comparari: & reſiſtam conſiliis hominum, & perficiam profectò, quod ego video comparari, ut id vos univerſi non ſolùm videre, verum etiam tenere poſſitis. Jubet venire, quæ Attalenſium, quæ Phaſelitûm, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerenſem, & Orindicum, & Geduſanum. hæc P. Servilii imperio & victoria, clariſſimi viri, veſtra facta ſunt. Adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherroneſo: in Macedonia, qui regis Philippi, ſive Perſæ fuerunt: qui item a cenſoribus locati ſunt, & certiſſimum vectigal.

Adſcribit idem auctioni Corinthios agros, opimos, & fertiles, & Cyrenenſes, qui Appionis fuerunt: & agros in Hiſpania propter Karthaginem novam, & in Africa ipſam veterem Karthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem ſedium illarum, ac vetuſtatis, de conſilii ſententia, conſecravit, ſed ut ipſe locus, eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, veſtigia calamitatis oſtenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm eſt Rullus: aut fortaſſe emptorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos veteribus bellis, virtute ſummorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant.

Itane verò? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cùm rex Mithridates, amiſſo exercitu, regno expulſus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeji manu, Mæotide, & illis paludibus, & itinerum anguſtiis, atque altitudine montium defendatur: cùm imperator in bello verſetur: in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum ſit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompejum omne judicium & poteſtas, more majorum, debet eſſe, decemviri vendent?

Et, credo, P. Rullus: (is enim ſic ſe gerit, ut ſibi jam decemvir deſignatus eſſe videatur) ad eam auctionem potiſſimùm proficiſcetur. Is videlicet antequàm veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompejum mittet: quarum ego jam exemplum ab iſtis compoſitum eſſe arbitror. P. SERVILIVS RVLLVS, TRIBVNVS PLEBIS, DECEMVIR, S. D. CN. POMPEIO, CN. F. Non credo adſcripturum eſſe, MAGNO. non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, conceſſurus verbo. TE VOLO CVRARE, VT MIHI SINOPE PRAESTO SIS, AVXILIVMQVE ADDVCAS, DVM EOS AGROS, QVOS TVO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompejum non adhibebit? in ejus provincia vendet manubias imperatoris? ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter veſtra, atque hoſtium caſtra, haſta poſita, cum ſuis 52 formoſis finitoribus auctionantem.

Neque in hoc ſolum ineſt contumelia, quæ vehementer & inſignis eſt, & nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum adminiſtrante, non modò venierit, verum etiam locata ſit. Plus ſpectant homines certè, quàm contumeliam: ſperant, ſi conceſſum ſit inimicis Cn. Pompeji, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita poteſtate, cum innumerabili pecunia, non ſolùm aliis in locis vagari, verùm etiam ad ipſius exercitum pervenire: aliquid illi inſidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria, detrahi poſſe. putant, ſi quam ſpem in Cn. Pompejo exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cùm viderit, earum rerum omnium poteſtatem ad decemviros eſſe tranſlatam.

Patior non moleſte, tam ſtultos eſſe, qui hæc ſperent: tam 55 impudentes, qui conentur. illud queror, tam me ab iis eſſe contemptum, ut hæc portenta, me conſule, potiſſimùm cogitarent. Atque in omnibus his agris ædificiiſque vendendis, permittitur decemviris, VT VENDANT, QVIBVSCVMQVE IN LOCIS VIDEATVR. O perturbatam rationem! ô libidinem refrenandam! ô conſilia diſſoluta, atque perdita! Vectigalia lo- 21 care nuſquam licet, niſi in hac urbe, 53 hoc ex loco, hac veſtrûm frequentia. venire veſtras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ ſolitudine licebit?

L. Sulla cùm bona indemnatorum civium, funeſta illa au- 56 ctione ſua venderet, & ſe prædam ſuam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculos offendebat, eorum ipſorum conſpectum fugere auſus eſt. decemviri veſtra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitris, ſed ne præcone quidem publico teſte vendent? Sequitur, OMNIS AGROS EXTRA ITALIAM INFINITO EX TEMPORE, non, ut antea, ab Sulla & Pompejo conſulibus. Cognitio decemvirûm, privatus ſit, an publicus: ſicque agro pergrande vectigal imponitur.

Hoc quantum judicium, quàm intolerandum, quàm regium 57 ſit, quem præterit? poſſe, quibuſcumque locis velint, nulla diſceptatione, nullo conſilio, privata publicare, publica liberare? Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum neceſſitudinem, & propter æquitatem, Quirites, 54 ſæpe vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum poſſident, vetuſtate poſſeſſionis ſe, non jure; miſericordia ſenatus, non agri conditione defendunt. nam illum agrum publicum eſſe fatentur: 55 ſe moveri poſſeſſionibus, amiciſſimis ſedibus, ac diis penatibus negant oportere. At, ſi eſt privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? ſin autem publicus: quæ eſt iſta æquitas, ceteros, etiam ſi privati ſint, permittere ut publici judicentur: hunc excipere nominatim, qui publicus eſſe fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: ceteri agri omnes, qui ubique ſunt, ſine ullo delectu, ſine populi Romani notione, ſine judicio ſenatus, decemviris addicentur.

Atque etiam eſt alia, ſuperiore capite, quo omnia veneunt, 22 quæſtuoſa exceptio: quæ teget eos agros, de quibus fœdere 58 cautum eſt. Audivit, hanc rem non à me, ſed ab aliis agitari ſæpe in ſenatu, nonnumquam ex hoc loco, poſſidere agros in ora maritima regem Hiempſalem, quos P. Africanus populo Romano adjudicarit: & tamen poſtea per C. Cottam conſulem, cautum eſſe fœdere. Hoc quia vos fœdus non juſſeritis, veretur Hiempſal, ut ſatis firmum ſit, & ratum. Quid? cujuſmodi eſt illud? tollitur veſtrum judicium: fœdus totum excipitur: comprobatur. Quòd minuit auctionem decemviralem, laudo: quòd regi amico cavet, non reprehendo: quòd non gratis fit, indico.

Volitat enim ante oculos iſtorum Jubæ regis filius, ado- 59 leſcens non minùs benè nummatus, quàm benè capillatus. Vix jam videtur locus eſſe, qui tantos acervos pecuniæ capiat. auget, addit, accumulat: AVRVM, ARGENTVM EX PRAEDA, EX MANVBIIS, EX CORONARIO, AD QVOSCVMQVE PERVENIT,

52. *Formoſis finitoribus.*] Non rectè Faernus, *famoſis*. ita ſupra dixit cap. 17. *cum illa delecta finitorum juventute.* quo alludat, & quam maculam Rullo adſpergat, palam eſt. Gulielmius. *Grut.*

53. *Hoc ex loco.*] Pall. & vett. editiones, *Hoc aut illo ex loco.* ita inquam, niſi quod pr. & edd. habeant *hæc aut illo &c.* & fortè Cicero digito aut capite oſtendit alium locum, ubi itidem venderentur. verum hæc perpendant Antiquarii. nam mihi otium non eſt penitius inquirere in morem illum veterem. *Idem.*

54. *Sæpe vehementer gaudeo.*] Nihil ab hac abeunt ſcriptura Pall. aut veterrimæ edd. Lambinus admiſit *ſane veh.* conjecturam ſcilicet Lauredani. mallem, *ipſe veh.* Idem.

55. *Se moveri poſſeſſionibus, amiciſſ. &c.*] Ita Pall. & olim impreſſi. non ut vulgo, *ſed moveri.* nedum ut Lambinianæ, *ſed ſe mov.* Idem.

56. *Repe-*

NIT, NEQVE RELATVM EST IN PVBLICVM, NEQVE IN MONVMENTO CONSVMPTVM, id profiteri apud decemviros, & ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quæſtionem de clariſſimis viris, qui populi Romani bella geſſerunt, judiciumque de pecuniis [56] repetundis, ad decemviros tranſlatum videtis. horum erit nullum judicium, quantæ cujuſque manubiæ fuerint, quid relatum, quid reſiduum ſit. In poſterum verò lex hæc imperatoribus veſtris conſtituitur, ut, QVICVMQVE DE PROVINCIA DECESSERIT, APVD EOSDEM DECEMVIROS, QVANTVM HABEAT PRAEDAE, MANVBIARVM, AVRI CORONARII, PROFITEATVR.

60 Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum. Unde iſte amor tam improviſus, ac tam repentinus? qui honore decemviratus excluditur propè nominatim: cujus judicium, legumque datio, captorum agrorum ipſius virtute cognitio tollitur: cujus non in provinciam, ſed in ipſa caſtra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima poteſtate, & judicio rerum omnium, mittuntur: cui jus imperatorium, quod ſemper omnibus imperatoribus eſt conſervatum, ſoli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrùm tandem hoc capite, honos haberi homini, an invidia quæri videtur?

23 Remittit hoc Rullo Cn. Pompejus: beneficio iſto legis,
61 benignitate decemvirali nihil utitur. nam ſi eſt æquum, prædas, ac manubias ſuas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamen a conferre, ſed ad decemviros, tamquam ad dominos, reportare: nihil ſibi appetit præcipuè Pompejus, nihil: vult ſe in communi, atque in eodem, quo ceteri, jure verſari. Sin eſt iniquum, Quirites; ſi turpe, ſi intolerandum, hos decemviros, portitores omnibus omnium pecuniis conſtitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines; ſed etiam imperatores noſtros excutiant: non mihi videntur honoris cauſa excipere Pompejum, ſed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam ceteri, ferre non poſſit.

62 [57] Pompejus autem hoc animo ſit, ut, quidquid vobis placeat, ſibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini. Verumtamen cavet, ut, SIQVA PECVNIA POST NOS CONSVLES EX NOVIS VECTIGALIBVS RECIPIATVR, EA DECEMVIRI VTANTVR. nova porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompejus adjunxerit. Ita remiſſis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis ſe frui putat oportere. Parta ſit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta ſit in terris; nihil prætermiſſum: ſed omnes urbes, agri, regna denique, poſtremò etiam vectigalia veſtra venierint: acceſſerint in cumulum manubiæ veſtrorum imperatorum: quantæ, & quam immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita poteſtate rerum omnium quærantur, videtis.

24 Cognoſcite nunc alios immenſos, atque intolerabiles quæ-
63 ſtus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis agrariæ nomen eſſe quæſitum. Hac pecunia jubet agros emi, quò deducamini. Non conſuevi homines appellare aſperiùs, Quirites, niſi laceſſitus. Velim fieri poſſet, ut à me ſine contumelia nominarentur ii, qui ſe decemviros ſperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum & vendendarum, & emendarum, poteſtatem permitteretis.

Sed, quod ego nondum ſtatuo mihi eſſe dicendum, vos ta- 64
men id poteſtis cum animis veſtris cogitare. Unum hoc certe videor mihi veriſſimè poſſe dicere: tum, cùm haberet hæc reſpublica Luſcinos, Calatinos, Acidinos, homines non ſolùm honoribus populi, rebuſque geſtis, verùm etiam patientia paupertatis ornatos: & tum, cùm erant [58] Catones, Philippi, Lælii, quorum ſapientiam, temperantiamque in publicis, privatiſque, forenſibus, domeſticiſque rebus perſpexeratis: tamen hujuſcemodi res commiſſa nemini eſt, ut idem judicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idemque agros vectigales populi Romani abalienaret, & cùm ſummam tantæ pecuniæ nullo teſte ſibi ipſe ex ſua voluntate feciſſet; tum denique emeret, à quibus vellet, quod videretur.

Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, 65
quos odorari hunc decemviratum ſuſpicamini. reperietis, partem eſſe eorum, quibus ad habendum; partem, quibus ad conſumendum, nihil ſatis eſſe videatur. Hic ego jam illud, quod 25
expeditiſſimum ſit, ne diſputo quidem, Quirites, non eſſe hanc vobis à majoribus relictam conſuetudinem, ut emantur agri à privatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus agris publicis privatos eſſe deductos: hujuſcemodi me aliquid ab hoc horrido, ac truce tribuno plebis exſpectaſſe: hanc verò emendi, & vendendi quæſtuoſiſſimam, ac turpiſſimam mercaturam, alienam actione tribunicia, alienam dignitate populi Romani ſemper putavi.

Libet agros emi. Primum quæro, quos agros? & quibus in 66
locis? nolo ſuſpenſam, & incertam plebem Romanam obſcura ſpe, & cæca exſpectatione pendere. Albanus ager eſt, Setinus, Privernas, [59] Fundanus, Veſcinus, Falernus, Liternus, Cumanus, Caſinas. audio. Ab alia porta, Capenas, Faliſcus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Aliſanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hoſce omnes agros, & ceteros horum ſimiles non modò emere, verùm etiam coacervare poſſis: cur eos non definis, neque nominas, ut ſaltem deliberare plebs Romana poſſit, quid interſit ſua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio. etenim quantulum intereſt, utrùm in Maſſici radices, [60] an in Italiam, aliove deducamini?

[61] Age verò, definis locum. quid naturam agri? verò, in- 67
quit, QVI ARARI, AVT COLI POSSIT. inquit, QVI ARARI, AVT COLI POSSIT. Qui poſſit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus ſit. Utrùm hæc lex eſt, an tabula Veratianæ auctionis? in qua ſcriptum fuiſſe ajunt: JVGERA CC IN QVIBVS OLIVETVM FIERI POTEST: IVGERA CCC VBI INSTITVI VINEAE POSSVNT. Hoc tu emes iſta innumerabili pecunia, quod arari, aut coli poſſit? Quod ſolum tam exile, & ma-

---

56. *Repetundis, ad decemviros translatum videtis.*] Voces quatuor à fine, non ſunt in Pal. ſec. rectè meo judicio. nec laborat priorum verborum ſententia, ſi verbum *quæſtionem*, reſolvitur in *quæſtio eſt.* hoc admiſſo, nemo non intelligit illud quod ſtatim ſequitur: *Horum erit nullum judicium, quantæ &c.* ſic enim reſtituendum duxi ex Pall. item omnibus vett. edd. annorum centum. ridiculus enim heic eſt Lambinus, qui citet editionem anni IↃ LXII in quo invenerit illud vulgatum: *Horum erit illud judicium.* ecquando enim quæſo teſtimonium petitum fuit ab tam adoleſcentis ævi mangonio? *Grut.*

57. *Pompejus autem hoc animo ſit.*] Ita Pall. & olim cuſi; ne quis putet P. Manutii aut Lambini lectiones ſubnixas auctoritate bonorum librorum. ſubintelligitur autem, *metuere*; quod præceſſit. *Idem.*

58. *Catones, Philippi, Lælii.*] Recentius editi, *Phili:* ſed præter avorum memoria cuſos, item Pall. eſſe autem à Sigonii conjectura, annotavit Puteanus. intelligique vult L. Furium Philum conſulem anni V. C. DCXVII. *Idem.*

59. *Fundanus, Veſtinus, Falernus.*] Edidi *Veſcinus*, ut neceſſario hic legendum docuit & monuit Cluverius in Italia antiqua libro tertio, utpote ab urbe Veſcia. Sed & quod ſequitur *Caſinas*, in *Caſilinas* mutabat Camillus Peregrinus in Campaniæ libro II cap. 14. *Gronov.*

60. *An in Italiam.*] Non malè conjecit P. Manutius *in Apuliam*. libri tamen nihil variant. *Gruter.*

61. *Age: non definis locum. quid naturam agri? vero inquit &c.*] Expreſſi quod erat in Pal. ſec. neque recedebat pr. aut vetuſtius impreſſi, niſi quod ii *natura*. hactenus vulgata: *Age verò definis locum. Quid nam agri verò inquit &c.* Lambinus architectatus nobis fuerat: *Quidnam agri? Agri verò inquit, qui &c.* quod & probabat Puteanus. ſed minus neceſſariò. deceptique ſunt omnes illo *Verò*, quod inchoare ſermonem, eis non veniebat in mentem. at ita plus ſemel Tullius, noſtra hac quidem editione, quam adprobabo veris Muſarum ac charitum myſtis. ceteros non flocci facit Gruterus; pueros præſertim adhuc imberbes: qui tanta ferocia invehuntur in minima ſummorum virorum errata, ac ſi parricidia eſſent; cùm ipſi interim neque ſcribere auſint; aut ſi; centones nobis ſarciant, ac cramben bis ter coctam, ambroſiæ loco oſtentent. *Idem.*

62. *Inibi-*

macrum eſt, quod aratro perſtringi non poſſit? aut quod eſt tam aſperum ſaxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non poſſum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo eſt quæſtuoſius, quàm ſi ab invito ſumeret. [62] inibitur enim ratio quæſtus de veſtra pecunia: & tum denique ager emetur, cùm idem expedierit emptori, & venditori.

Sed videte vim legis agrariæ. ne ii quidem, qui publicos poſſident, decedent de poſſeſſione, niſi erunt deducti optima conditione, & pecunia maxima. Converſa ratio. Antea, cùm erat à tribuno plebis mentio legis agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui poſſeſſiones invidioſas tenebant, pertimeſcebant. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quàm multos enim, Quirites, exiſtimatis eſſe, qui latitudinem poſſeſſionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non poſſint? qui vendere cupiant, emptorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paullo antè, diem noctemque, tribunicium nomen horrebant, veſtram vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimeſcebant: ii nunc etiam ultro rogabuntur atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipſi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, ſed ſibi intus canit.

Habet ſocerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reipublicæ tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic ſubvenire vult ſuccumbenti jam, oppreſſo, Sullanis oneribus gravi, ſua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. [63] Et vos non dubitatis, quin vectigalia veſtra vendatis, plurimo majorum veſtrorum ſanguine, & ſudore quæſita, ut Sullanos poſſeſſores divitiis augeatis, periculo liberetis?

Nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera agrorum ſpectant, Quirites. eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt: alterum propter vaſtitatem. Sullanus ager, à certis hominibus latiſſimè continuatus, tantam habet invidiam, ut veri, ac fortis tribuni plebis ſtridorem unum perferre non poſſit. hic ager omnis, quoquo precio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter ſterilitatem incultum, propter peſtilentiam vaſtum, atque deſertum, emetur ab iis, qui eos vident ſibi eſſe, ſi non vendiderint, relinquendos. Et nimirum iſtud eſt, quod ab hoc tribuno plebis dictum eſt in ſenatu: urbanam plebem nimiùm in republica poſſe: *exhauriendam eſſe*: hoc enim verbo eſt uſus: quaſi de aliqua ſentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur.

Vos verò, ſi me audire vultis, retinete iſtam poſſeſſionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum: niſi fortè mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reipublicæ in Sipontina ſiccitate, aut in Salapinorum peſtilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus ſit: oſtendat & quid, & quibus daturus ſit. Ut verò, cùm omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat: id vos poteſtis, quæſo, concedere? Quamquam illud eſt egregium, quòd hac lege antè omnia veneunt, antè pecuniæ coguntur, & coacervantur, quàm glæba una ematur. deinde emi jubet: ab invito vetat.

Quæro, ſi, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vobis ager non emetur. vectigalibus abalienatis, ſociis vexatis, regibus, atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex eſt, qua noſtra vendamus, quanti poſſimus: aliena emamus, quanti poſſeſſores velint.

Atque in hos agros, qui hac lege empti ſint, colonias ab iis 71
decemviris deduci jubet? Quid? omniſne ejuſmodi locus eſt, ut nihil interſit reipublicæ colonia deducatur in eum locum, necne? an eſt locus, qui coloniam poſtulet? [64] eſt planè rectius, & * quo in genere ſicut in ceteris reipublicæ partibus, eſt operæ pretium diligentiam majorum recordari: qui colonias ſic idoneis in locis contra ſuſpicionem periculi collocarunt, ut eſſe non oppida Italiæ, ſed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint.

Etiamne ſi reipublicæ non expediat? ET IN QUAE LOCA 74
PRAETEREA VIDEBITUR. Quid igitur eſt cauſæ, quin coloniam in Janiculum poſſint deducere; & ſuum præſidium in capite, atque [65] cervicibus veſtris collocare? Tu non definias, [65] quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes præſidio, quo velis? populi Romani vectigalibus, atque omnibus copiis ipſum populum Romanum coerceas? opprimas? redigas in iſtam decemviralem ditionem, ac poteſtatem?

Ut verò totam Italiam ſuis præſidiis obſidere, atque occu- 28
pare cogitet, quæſo, Quirites, cognoſcite. Permittit decem- 75
viris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint: iiſque colonis agrum dari jubet. Num obſcurè majores opes, quàm libertas veſtra pati poteſt, & majora præſidia quæruntur? num obſcurè regnum conſtituitur? num obſcurè libertas veſtra tollitur. Nam, cùm iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id eſt, totam Italiam, ſuis opibus obſidebunt; iidem veſtram libertatem ſuis præſidiis, & coloniis interclusam tenebunt: quæ ſpes tandem, quæ facultas recuperandæ veſtræ libertatis relinquetur?

At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ 76
pulcherrimus: & Capuam colonia deducetur, urbem ampliſſimam, atque ornatiſſimam. Atqui quid ad hæc poſſumus dicere? De commodo veſtro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem, & dignitatem revertar: ut, ſi quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exſpectet: ſi quem rei dignitas commovet, ut huic ſimulatæ largitioni reſiſtat. Ac primum de oppido dicam, ſi quis eſt fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam ſcribi jubet. ad hunc numerum [67] quingenos ſibi ſinguli ſument.

Quæſo, nolite voſmetipſos conſolari: verè & diligenter 77
conſiderate. num vobis, aut veſtri ſimilibus integris, quietis, otioſis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si eſt omnibus vobis, aut majori veſtrum parti: quamquam me veſter honos vigilare dies, atque noctes, & intentis oculis omnes reipublicæ partes intueri jubet: tamen paulliſper, ſi ita commodum veſtrum feret, connivebo. ſed ſi quinque hominum millibus, ad vim, facinus, cædemque delectis, locus, atque urbs, quæ bellum facere, atque inſtruere poſſit, quæritur: tamenne patiemini, [68] veſtro nomine contra vos firmari opes? armari præſidia? urbes, agros, copias comparari?

Nam agrum quidem Campanum, quem vobis oſtentant, 78
ipſi

62. *Inibitur enim ratio quæſtus.*] Haud aliter quidem P. Manutii editio, ſed antiquiſſima *inietur*, quomodo & Pal. pr. quippe ſec. *inbibetur*, quod & in Erfurdiano, & quærendum in eam vocem. ſæpe enim exturbata eſt ignorantiâ ſcribarum. *Grut.*

63. *Et vos non dubitatis, quin vectigalia &c.*] Fortius multo Pal. ſec. *Et vos dubitatis, qui vectig.* Lambini tranſpoſitio vocum, nihil habet bonæ gratiæ. Puteanus faciebat: *Et vos num dubit.* Idem.

64. *Eſt planè rectius & * quo in genere &c.*] Malui locum inſignire aſteriſco, atque exprimere cum Victorio lectionem Pall. veterumque edd. quam dare locum Lauredanæ conjecturæ, nimium recedenti à litterarum numero: quamvis eam admiſerint Manutius, Lambinus, alii. *Idem.*

65. *Cervicibus veſtris collocare?*] Abjeci verbum *poſſint*, ſuaſu Pall. tanto facilius, quod mox præceſſiſſet. *Idem.*

65. *Quot colonias, in quæ loca.*] Sic Lambinus aliique, admodum veroſimiliter, ſed non id admittunt mſſ. noſtri aut olim cuſi, in quibus *quo*. adeatur P. Manutius oratione priore cap. 5. *Idem.*

67. *Quingentos ſibi ſinguli ſument.*] Pall. non abeunt ab olim editis, in quibus *quinquagenos*; ſicque reſtat item in Erfurd. *Idem.*

68. *Veſtro nomine contra vos.*] Non videtur inſipida lectio Pal. pr. *contra nos.* Idem.

69. *Pro-*

ipſi concupiverunt : deducent ſuos , quorum nomine ipſi teneant , & fruantur : coement præterea : iſta dena jugera continuabunt. Nam , ſi dicent per legem id non licere : ne per Corneliam quidem licet. at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Prænestinum à paucis poſſideri : neque iſtorum pecuniis quidquam aliud deeſſe video , niſi ejuſmodi fundos , quorum ſubſidio familiarum magnitudines , & Cumanorum, ac Puteolanorum prædiorum ſumptus ſuſtentare poſſint. Quòd ſi veſtrum commodum ſpectat : veniat , & coram mecum de agri Campani diviſione diſputet.

29 79 Quæſivi ex eo Kalendis Jan. quibus hominibus , & quemadmodum illum agrum eſſet diſtributurus. reſpondit , à Romilia tribu ſe initium eſſe facturum. Primùm , quæ eſt iſta ſuperbia , & contumelia , ut populi pars amputetur , ordo tribuum negligatur ? antè ruſticis detur ager , qui habent , quàm urbanis , quibus iſta agri ſpes , & jucunditas oſtenditur ? aut , ſi hoc ab ſe dictum negat , & ſatisfacere omnibus vobis cogitat ; [69] proferat : in jugera dena deſcribat : [70] à Suburana uſque ad Arnienſem nomina veſtra proponat. Si non modò dena jugera dari vobis , ſed ne conſtipari quidem tantum numerum hominum poſſe in agrum Campanum intelligetis : tamenne vexari rempublicam, contemni majeſtatem populi Romani , deludi voſmetipſos diutiùs à tribuno plebis patiemini ?

80 Quòd ſi poſſet ager iſte ad vos pervenire : nonne eum tamen in patrimonio veſtro remanere malletis? unumne fundum pulcherrimum populi Romani, caput veſtræ pecuniæ, pacis ornamentum, ſubſidium belli , fundamentum vectigalium, horreum legionum , ſolatium annonæ, diſperire patiemini ? An obliti eſtis , Italico bello , amiſſis ceteris vectigalibus , quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis ? An ignoratis, cetera illa magnifica populi Romani vectigalia , [71] perlevi ſæpe momento fortunæ , inclinatione temporis pendere ? Quid nos Aſiæ portus , quid Syriæ rura , quid omnia tranſmarina vectigalia juvabunt , tenuiſſima ſuſpicione prædonum , aut hoſtium injecta ?

81 At verò hoc agri Campani vectigal cùm ejuſmodi eſt , ut domi ſit , & omnibus præſidiis oppidorum tegatur : tum neque bellis infeſtum, [72] nec fructibus varium , nec cælo ac loco calamitoſum eſſe ſolet. Majores noſtri non ſolùm id , quod à Campanis ceperant, non imminuerunt, verum etiam, [73] quod ei tenebant , quibus adimi jure non poterat , coemerunt. Qua de cauſa nec duo Gracchi , qui de plebis Romanæ commodis plurimum cogitaverunt , nec L. Sulla , qui omnia ſine ulla religione , quibus voluit , eſt dilargitus , agrum Campanum attingere auſus eſt. Rullus exſtitit , qui ex ea poſſeſſione rempublicam demoveret: ex qua nec Gracchorum benignitas eam,

30 nec Sullæ dominatio dejeciſſet. Quem agrum nunc prætereuntes veſtrum eſſe dicitis , [74] & quem per iter qui faciunt , externi homines , veſtrum eſſe audiunt : is cùm erit diviſus , [75] neque erit, neque veſter eſſe dicetur.

At qui homines poſſidebunt ? Primò quidem acres , ad vim 82 prompti , ad ſeditionem parati , qui ſimulac decemviri concrepuerint, armati in cives , & expediti ad cædem eſſe poſſint. deinde ad paucos , opibus , & copiis affluentes , totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea , qui illas a majoribus pulcherrimas vectigalium ſedes [76] armis captas accepiſtis , gleba nulla de paternis , atque avitis poſſeſſionibus relinquetur : ae tantum intererit inter veſtram , & privatorum diligentiam , quòd , cùm [77] à majoribus noſtris P. Lentulus , [78] qui princeps ſenatus , in ea loca miſſus eſſet , ut & privatos agros , qui in publicum Campanum incurrebant , pecunia publica coemeret , dicitur renuntiaſſe , nulla ſe pecunia fundum cujuſdam emere potuiſſe : eumque , qui nollet vendere , ideò negaſſe ſe adduci poſſe , uti venderet , quòd , cum plures fundos haberet , ex illo ſolo fundo numquam malum nuntium audiſſet.

Itane verò ? privatum hæc cauſa commovit : populus Ro- 83 manus ne agrum Campanum privatis gratis , Rullo rogante , tradat , non commovebit ? Atqui idem populus Romanus de hoc vectigali poteſt dicere , quod ille de ſuo fundo dixiſſe dicitur. Aſia multos annos vobis fructum , Mithridatico bello , non tulit : Hiſpaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit : Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M'. Aquillius etiam mutuum frumentum dedit. at ex hoc vectigali numquam malus nuntius auditus eſt. Cetera vectigalia [79] belli facultatibus affliguntur : hoc vectigali etiam belli facultates ſuſtentantur.

Deinde in hac aſſignatione agrorum , ne illud quidem dici 84 poteſt, quod in ceteris, agros deſertos à plebe , atque [80] a cultura hominum liberorum eſſe non oportere. Sic enim dico : 31 ſi Campanus ager dividatur , exturbari , & expelli plebem ex agris , non conſtitui , & collocari. Totus enim ager Campanus colitur , & poſſidetur à plebe optima , & modeſtiſſima : quod genus hominum optime moratum , optimorum & aratorum , & militum , ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. Atque illi miſeri , nati in illis agris , & educati , glebis ſubigendis exercitati , quò ſe ſubitò conferant , non habebunt. his robuſtis , & valentibus , & audacibus decemvirûm ſatellitibus agri Campani poſſeſſio tota tradetur. & , ut vos nunc de veſtris majoribus prædicatis ; Hunc agrum nobis majores noſtri reliquerunt : ſic veſtri poſteri de vobis prædicabunt ; Hunc agrum patres noſtri acceptum à patribus ſuis perdiderunt.

Equidem exiſtimo, ſi jam campus Martius dividatur, & uni- 85 cuique veſtrûm , ubi conſiſtat , bini pedes aſſignentur : tamen promiſcuè toto , quam propriè parva frui parte malletis. Quare , etiam ſi ad vos eſſet ſingulos aliquid ex hoc agro perventurum , qui vobis oſtenditur , aliis compararur : tamen honeſtiùs eum vos univerſi , quàm ſinguli poſſideretis. Nunc verò, cùm ad vos nihil pertineat , ſed paretur aliis , eripiatur vobis :

non-

---

69. *Proferat : in jugera dena deſcribat.*] Lambinus addit, *proferat : in ſingulos jugera dena deſcr.* non ex ſcriptis , ſed ex loco infra , quem ei oſtendit Manutius. nobis religio eſt diſcedere à libris vetuſtis. *Grut.*

70. *A Suburana uſque ad Arnienſem.*] Emendationis hujus auctores , in Italia Manutius , in Gallia Turnebus , qui videatur lib. xxx Adverſ. cap. 17. alluduntque omninò Pall. item noſtri & vett. edd. in quibus *ab uſura nam ad uſque ad Arnienſem ;* non uti deincipes cuſi , *ab Otricolana uſque ad Narnienſem.* agitur enim de tribubus Romanis , non de regione aliqua. *Idem*

71. *Perlevi ſæpè momento fortunæ.*] Aliter Lambinus ſed propius litteras Gulielmius , *à perlevi &c.* Idem.

72. *Nec fructibus varium , nec cælo ac loco.*] Lambinus tentat , *neque fructibus neque cælo.* ineptè. *non varium fructibus*, in quo par atque eadem ſemper ubertas. unde paullò poſt dicit , *ex agro Campano numquam malum nuncium , audiri.* monuit me notis patris ſui novum Galliæ ſidus P. Puteanus , Gallicè talem agrum vocari , *qui rencontre tous les ans* Idem.

73. *Quod ei tenebant &c.*] Sic Lauredani liber. noſtri adhærent vulgatæ , *quod & tenebant* , quæ neſcio an debuerit mutari ; cum non obſcurè ſubintelligi poſſet , *hi* , aut *illi.* Idem.

74. *Et quem per iter qui faciunt.*] Ita rectè P. Manutius ex veteri lectione , *& quem pariter qui faciunt.* quod deinde male degenerarat in , *& quem pariter qui iter faciunt.* Idem.

75. *Neque erit , neque veſter eſſe dicetur.*] Hodie ſic quidem vulgatur. ſed enim Pall. item olim impreſſi tantum agnoſcunt , *neque veſtrum dicetur.* maluiſſem ego ; *neque erit veſter , neque dicetur.* Idem.

76. *Armis captas.*] Lambinus *partas* , tanquam ſi alterum minus dici poſſet. ô cerebrum ! *Idem.*

77. *A majoribus noſtris.*] Sic Pall melius recepto , *veſtris* , mea quidem opinione ! *Idem.*

78. *Qui princeps Senatus.*] Et hoc quoque à Pall. item edd. vett. niſi quod ex *Senator.* pronomen neglectum fuit à correctoribus ſæculi propioris. *Idem.*

79. *Belli facultatibus affl. hoc vect. etiam belli facultates ſuſtentantur.*] Palatinus ille ſec. *belli difficultatibus* ; & mox *difficultates ſuſt.* cui profectò potius acceſſerim , quàm aliis multis membranis notæ minus ſelectæ. *Idem.*

80. *A cultura hominum liberorum eſſe.*] Puteanus conjicit , *liberos.* cujus nomen , cur heic ſubticeat Lambinus , neſcio. neque enim abſurda eſt emendatio. *Idem.*

81. *Ager*

nonne acerrimè, tamquam armato hoſti, ſic huic legi, pto veſtris agris reſiſtetis? Adjungit Stellatem campum agro Campano: & in eo duodena deſcribit in ſingulos homines jugera. Quaſi verò paullum differat [81] ager Campanus, ac Stellatis.

86 Et multitudo, Quirites, quæritur, qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, ut, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis ſuis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum opprimènt: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompejos, Nuceriam ſuis præſidiis devincient: Puteolos verò, qui nunc in ſua poteſtate ſunt, ſuo jure, libertateque utuntur, totos novo populo, atque ad-
32 venticiis copiis occupabunt. [82] Tunc illud Campanæ vexillum coloniæ, vehementer huic imperio timendum, Capua à decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium noſtrûm, illa altera Roma quæretur.

87 In id oppidum homines nefarii rempublicam noſtram transferre conantur, quo in oppido majores veſtri nullam omnino rempublicam eſſe voluerunt: qui tres ſolùm urbes in terris omnibus, Karthaginem, Corinthum, Capuam ſtatuerunt poſſe imperii gravitatem, ac nomen ſuſtinere. Deleta Karthago eſt, quòd cùm hominum copiis, tum ipſa natura, ac loco, ſuccincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, [83] imminere ita fructuoſiſſimis inſulis populi Romani videbatur. Corinthi veſtigium vix relictum eſt. erat enim poſita in anguſtiis, atque in faucibus Græciæ, ſic, ut terra clauſtra locorum teneret, & duo maria maximè navigationi diverſa pænè conjungeret, cùm pertenui diſcrimine ſepararentur. Hæc, quæ procul erant à conſpectu imperii, non ſolùm afflixerunt, ſed etiam, nequando recreata exſurgere, atque erigere ſe poſſent, funditus, ut dixi, ſuſtulerunt.

88 De Capua multùm eſt, & diu conſultum: extant litteræ, Quirites, publicæ: ſunt ſenatuſconſulta complura. Statuerunt homines ſapientes, ſi agrum Campanis ademiſſent, magiſtratus, ſenatum, publicum ex illa urbe conſilium ſuſtuliſſent, imaginem reipublicæ nullam reliquiſſent: nihil fore, quòd Capuam timeremus. Itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis, ut eſſet urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſſet: ut eſſet locus comportandis, condendiſque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defeſſi, urbis domiciliis uterentur: idcirco illa ædificia non eſſe deleta.

33 Videte, [84] quantum intervallum ſit interjectum inter ma-
89 jorum noſtrorum conſilia, & inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam, atque horreum Campani agri eſſe voluerunt: hi, expulſis aratoribus, effuſis ac diſſipatis fructibus veſtris, eandem Capuam ſedem novæ reipublicæ conſtituunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quòd ſi majores noſtri exiſtimaſſent, quemquam in tam illuſtri imperio, & tam præclara populi Romani diſciplina, M. Bruti, aut P. Rulli ſimilem futurum (hos enim nos duos adhuc vidimus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius urbis non reliquiſſent.

90 Verum arbitrabantur, Corintho, & Karthagini, etiam ſi ſenatum, & magiſtratum ſuſtuliſſent, agrumque civibus ademiſſent, tamen non defore, qui illa reſtituerent, atque, qui antè omnia commutarent, quàm nos audire poſſemus: hic verò, in oculis ſenatus populique Romani nihil poſſe exiſtere, quod non antè exſtingui, atque opprimi poſſet, quàm planè exortum, ac natum eſſet. neque verò ea res fefellit homines, divina mente, & conſilio præditos. nam poſt Q. Fulvium, Q. Fabium conſules, quibus conſulibus Capua [85] devicta, atque capta eſt, nihil eſt in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, ſed nihil omnino excogitatum. Multa poſtea bella geſta cum regibus, Philippo, Antiocho, Perſa, Pſeudophilippo, Ariſtonico, Mithridate, & ceteris: multa præterea bella gravia [86] Karthaginienſium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac republica ſeditiones domeſticæ, quas prætermitto: bella cum ſociis, Fregellanum, Marſicum: quibus omnibus domeſticis, externiſque bellis Capua non modò non obfuit, ſed opportuniſſimam ſe nobis præbuit & ad bellum inſtruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis, ac ſedibus ſuis recipiendos.

Homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, tur- 91
bulentis ſenatuſconſultis, iniquis imperiis rempublicam miſcerent, & rerum novarum cauſam aliquam quærerent. neque enim concionandi poteſtas erat cuiquam, nec conſilii capiundi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd, ubi honos publicè non eſt, ibi gloriæ cupiditas eſſe non poteſt: non contentione, non ambitione diſcordes. nihil enim ſupererat, de quo certarent: nihil, quod contrà pererent: nihil, ubi diſſiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam, ratione, & conſilio majores noſtri ad inertiſſimum, & deſidioſiſſimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam fugerunt, quòd urbem ex Italia pulcherrimam non ſuſtulerunt: & multum in poſterum providerunt, quòd, nervis urbis omnibus exſectis, urbem ipſam, ſolutam, ac debilitatam reliquerunt.

Hæc conſilia majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehen- 34.
denda, & P. Rullo viſa ſunt: neque te, P. Rulle, omina illa 92
M. Bruti, atque auſpicia, à ſimili furore deterrent. nam & ipſe, qui deduxit, & qui magiſtratum [87] Capuæ, ea lege creati, ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id; quod egomet vidi, cùm veniſſem Capuam coloniam, deductam L. Conſidio, & Sext. Salrio (quemadmodum ipſi loquebantur) prætoribus: ut intelligatis, quantam locus ipſe afferat ſuperbiam: quæ paucis diebus, quibus illò colonia deducta fuit, perſpici, atque intelligi potuit.

Nam primùm, id quod dixi, cùm ceteris in coloniis duum- 93
viri appellentur, hi ſe prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attuliſſet, nonne arbitramini paucis annis fuiſſe conſulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non [88] cum bacillis, ſed, ut hic prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus. erant hoſtiæ majores in foro conſtitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, ſicut à nobis conſulibus [89] de conſilii ſententia probatis, ad præconem, & ad tibicinem immolabantur. deinde patres conſcripti vocabantur. Jam verò vultum Conſidii videre, ferendum vix erat.

Quem

81. *Ager Campanus, ac Stellatis. Et multitudo.*] Lambinus heic reponit, *à Stellati, ſcilicet mult. propius fuiſſet à Stellati. Sed mult.* ſed Gulielmius mavult, *ac Stellatis. ſed mult.* quod & nominandi caſu, *Arpinatis, Capenatis, Stellatis*, vetuſtè dicatur, quod vulgò in *as* ferè terminamus, ut oſtendit libro IV Priſcianus. *Grut.*

82. *Tunc illud Campanæ vexillum coloniæ.*] Minimè excludenda videbatur hæc vox à Lauredano nata. ineptè enim aliæ editt. item ſcripta, *exilium Campanæ coloniæ.* quod tamen probat Fulvius Urſinus. *Idem.*

83. *Imminere ita fructuoſiſſimis.*] Conjecit Ant. Auguſtinus, *im. Italiæ, & fruct.* quod admiſit ſtatim Lambinus. putabat Gulielmius reſcribendum potius *im. ſitu fruct* Idem.

84. *Quantum intervallum ſit interjectum inter majorum noſtr. conſilium.*] Suffeciſſet, *quantum ſit inter majorum &c.* abjectis vocibus aliis illis duabus. *Idem.*

85. *Devicta atque capta eſt.*] Negat hoc Joſephus Scaliger, commentariis ad Euſebium: qui conſulatur. *Idem.*

86. *Karthaginienſium.*] Lauredanus *Karthaginienſe III.* ingenioſè. *Idem.*

87. *Capuæ ea lege creati.*] Eſt à P. Manutio. monſtroſè enim prius legebatur, *Capuæ & Leocreanti*, quod tamen ferè item in mſſ. Pall. nam Erfurd. *Capuæ locare ante.* editio princeps *Cap. & Lucienati.* Idem.

88. *Cum bacillis, ſed ut hic prætoribus anteeunt &c.*] Pal. ſec. atque Erfurd addunt, *Prætoribus urbanis.* Erfurd. præterea *baculis.* ſed alterum reſtat in utroque Pall qui mox habent *facibus duabus.* Idem.

89 *De conſilii ſententia probatis.*] Retinent iſtud Pall explicatque Briſſonius libro I de Formulis & ſolemnibus pop. Rom. verbis. Lauredanus volebat *probatæ*, quod & admiſit Lambinus; & eſt admodum ſimile vero. Pantagathus *probata.* alii *probantibus.* Idem.

Quem hominem [90] vegrandi macie torridum, Romæ contemptum, atque abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano ſupercilio, ac regio ſpiritu [91] cùm videremus, Magios, Bloſſios mihi videbar illos videre, ac Jubellios.

93 Jam verò qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Seplaſia, quæ concurſatio percontantium, quid prætor edixiſſet? ubi cenaret? [92] quid enuntiaſſet? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hoſpites, ſed peregrini, atque advenæ nominabamur.

35 Hæc qui proſpexerint, majores noſtros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos a nobis, & colendos putatis? quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæſo, perſpicite, atque cognoſcite. Non ingenerantur hominibus mores tam à ſtirpe generis, ac ſeminis, quàm ex iis rebus, quæ ab ipſa natura loci, & à vitæ conſuetudine ſuppeditantur; quibus alimur, & vivimus. Karthaginienſes, fraudulenti, & mendaces, non genere, ſed natura loci, quòd, propter portus ſuos, multis, & variis mercatorum, & advenarum ſermonibus, ad ſtudium fallendi, ſtudio quæſtus vocabantur. Ligures, montani, duri, atque agreſtes. docuit ager ipſe, nihil ferendo, niſi multa cultura, & magno labore quæſitum. Campani, ſemper ſuperbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, urbis ſalubritate, deſcriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, [93] primùm illa nata ſunt: arrogantia, quæ à majoribus noſtris alterum Capua conſulem poſtulavit: deinde ea luxuries, quæ ipſum Hannibalem, armis etiam tum invictum, voluptate vicit.

96 Huc iſti decemviri [94] cùm numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint: centum decuriones, decem augures, ſex pontifices conſtituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus poſitam, & convallibus, cenaculis ſublatam, atque ſuſpenſam, non optimis viis, anguſtiſſimis ſemitis, præ ſua Capua, planiſſimo in loco explicata, [95] ac præ illis ſemitis irridebunt, atque contemnent. agros verò, Vaticanum, & Pupiniam, [96] cum ſuis optimis, atque uberibus campis [97] conferendos ſcilicet non putabunt. oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per riſum, ac per jocum contendent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipſum hercle Lanuvium, Ariciam, Tuſculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompejis, Nuceria comparabunt.

97 Quibus illi rebus elati, & inflati, fortaſſe non continuò, ſed certè, ſi paullum aſſumpſerint vetuſtatis, ac roboris, non continebuntur: progredientur longiùs, efferentur. Singularis homo privatus, niſi magna ſapientia præditus, vix facilè ſeſe regionibus officii, magnis in fortunis, & copiis, continet: nedum iſti, ab Rullo, & Rulli ſimilibus conquiſiti, atque electi coloni, Capuæ, in domicilio ſuperbiæ, atque in ſedibus luxuriæ collocati non ſtatim conquiſituri ſint aliquid ſceleris, & flagitii. immò verò etiam hoc magis, quàm illi veteres, germanique Campani, quòd in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ depravabant. hi ex ſumma egeſtate, in eandem rerum abundantiam traducti, non ſolùm copia, verum etiam inſolentia commovebuntur.

Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti ſceleris veſtigia, quàm monu- 36
menta majorum ſapientiæ ſequi maluiſti: hæc tu [98] cum iſtis 98
tuis auctoribus excogitaſti, [99] ut vetera vectigalia venderetis, & expleretis nova. Urbi Capuam [100] ad certamen dignitatis opponere vis, ut ſub veſtrum jus, juriſdictionem, poteſtatem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem ſubjungeretis: ut, cùm omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus noſtris coegiſſetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent: ut iidem partim invidioſos agros à Sullanis poſſeſſoribus, partim deſertos, ac peſtilentes, à veſtris neceſſariis, à vobiſmetipſis emptos, quanti velletis, populo Romano induceretis: ut omnia municipia, coloniaſque Italiæ novis colonis occuparetis: ut quibuſcumque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis.

Ut omnem rempublicam veſtris militibus, veſtris urbibus, 99
veſtris præſidiis cingeretis, atque oppreſſam teneretis: ut ipſum Cn. Pompejum, cujus præſidio ſæpiſſimè populus Romanus contra acerrimos hoſtes, & contra improbiſſimos cives victor exſtitit, proſcribere, atque horum conſpectu privare poſſetis: ut nihil auro & argento violari, nihil numero, & ſuffragiis declarari, [1] nihil vi ac manu perfringi poſſet, quod non vos oppreſſum, atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio ſummo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in caſtra Cn. Pompeji, atque ipſa caſtra, ſi commodum vobis eſſet, venderetis: ut interea magiſtratus reliquos, legibus omnibus ſoluti, ſine metu judiciorum, ſine periculo, petere poſſetis: ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non ſenatus cogere, non conſul coercere, non tribunus plebis retinere poſſit.

Hæc ego vos concupiiſſe prò veſtra ſtultitia, atque intem- 100
perantia non miror: ſperaſſe, me conſule, aſſequi poſſe, demiror. Nam cùm omnium conſulum gravis in republica cuſtodienda cura, ac diligentia debet eſſe, tum eorum maximè, qui non in cunabulis, ſed in campo ſunt conſules facti. nulli populo Romano pro me majores mei ſpoponderunt: mihi creditum eſt: à me petere, quod debeo, me ipſum appellare debetis. Quemadmodum, cùm petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: ſic, ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me à vobis deprecentur. Quare, modò 37
ut vita ſuppetat, quamquam ego ſum is, qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere, inſidiiſque defendere: polliceor hoc vobis, Qui-

90. *Vegrandi macie torridum.*] Placuit iſtud Manutio, Lambino, Urſino. ſcripti tamen *ut grandi*, quomodo & lectio recepta. nam editio omnium prima, *& grandi*. Puteanus maluiſſet *horridum*. Grut Quod æque neceſſarium videtur, ac *retorridum*, quod ſe malle teſtatur Priceus ad Apulejum. *Gronov.*

91. *Cum videremus, Magios, Bloſſios &c.*] Mallem, *viderem*: utique cùm reſtet in Pall. editionibuſque obſoletis, *cùm videremus Bloſſios*, ejecto illo *Magios*. quod tamen an ſit à membranaceis libris, viderint Critici. ego vix puto. neque aliquid umquam commiſiſſe legitur, cur heic inter ſeditioſos proditoreſque locàretur. ſi ſic, tunc ſane maneat, *cum videremus Bloſſios &c.* Gruter.

92. *Quid enunciaſſet?*] Pall. & edd. vett. *quod enunciaſſet?* ut forte fuerit, *quoi denunciaſſet*, ad cenam ſcilicet, ut etiam in mentem venerat Gulielmio. *Idem.*

93. *Primum illa nata ſunt.*] Sic etiam Victoriana. at vetuſtiores *illa apta ſunt* omnium prima *aperta*. quod ultimum alicui placere poſſet, niſi exſtaret in Pal. ſec. *illa capta ſunt*; quod tamen forſan adhuc mutandum in *cœpta*. Idem.

94. *Cum numerum colonorum &c.*] *Numerus* pro multitudine ut initio orat pro Fontejo, & ſæpius aliàs, inquit Gulielmius. verùm olim typis informati, *cùm modo colonorum*. ut forte fuerit, *cum modum colonorum* ſatis apertè. Lauredanus conjiciebat *cùm* 100 *colonorum*. ingenioſè. Pall. noſtri habent *cum vio*. ſed non ſimpliciter; virgula enim incubat litteræ *o*, quod notat fere illud *modo*, de quo jam dixi. *Idem.*

95. *Ac præ illis ſemitis.*] Innuit enim nullas fuiſſe Capuæ. itaque nihil mutandum cum Lambino, cum aliis. *Idem.*

96. *Cum ſuis optimis &c.*] Lambinus *opimis*. Pall. nihil mutant. tantum ſec. *optumis* veteri ſcripturæ modo. *Idem.*

97. *Conferendos ſcilicet non putabunt.*] Accedo ſententiæ Senatoris Pariſini, Puteani, arbitrantis negationem heic ſupervacuam. hæc enim dici per eironiam, oſtendit particula *ſcilicet*; atque id quod ſequitur, *contendent*, *comparabunt*. Idem.

98. *Cum iſtis tuis actoribus.*] Haud aliter quoque Pall. & olim impreſſi. Lambinus, *auctoribus*, de ſuo ſcilicet. *Idem.*

99. *Ut vetera vectigalia venderetis, & expleretis nova.*] Gulielmius conjicit, *exciperetis*. ego *expilaretis*. Pall. heic abeunt à vulgata. nam ſec. habet, *ut vetera vectigalia ea expleretis novo*. quod idem in primo. ſed ei eſt vacuum ſpacium, poſt *novo*, litterarum trium, annotatumque ad oram: *deeſt unus verſus*. & verò talis lectio lacunaque litterarum triginta, extat in editione anni CCCCLXXXIII. *Idem.*

100. *Ad certamen dignitatis opponere vis.*] Cum ſequatur, *venderetis* & *ſubjungeretis*, non vituperat eos Puteanus, qui legunt, *opponeretis*. Idem.

1. *Nihil vi ac manu.*] Eſt à conjectura Lauredaniana. nam vulgo recepta lectio, *nihil elata*, non viſitur in olim editis, qui *nihil velata*,

Quirites, bona fide: rempublicam vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo commiſiſtis.

101 Ego is conſul, qui concionem metuam? qui tribunos plebis perhorreſcam? qui ſæpe, & ſine cauſa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum ſit, ſi tribunus plebis duci juſſiſſet? [2] Ego nondum veſtris armis armatus, inſignibuſque ampliſſimis ornatus, imperio, auctoritate, [3] non horrui in hunc locum progredi, vobiſque auctoribus improbitati hominis reſiſtere: nunc verear, ne reſpublica tantis munita præſidiis, ab iſtis vinci, aut opprimi poſſit? [4] Si antea timuiſſem, hac concione, hoc populo, certè non vererer. Quis enim umquam tam ſecunda concione legem agrariam ſuaſit, quàm ego diſſuaſi? ſi hoc diſſuadere eſt, ac non diſturbare, ac pervertere.

102 Ex quo intelligi, Quirites, poteſt, nihil eſſe tam populare, quàm id, quod ego vobis in hunc annum conſul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis deſignatis timebatis, ea ne accidere poſſent, conſilio meo, ac ratione proviſa ſunt. non modò vos eritis in otio, qui ſemper eſſe volueratis, verùm etiam iſtos, [5] quibus otioſi negotium faceſſimus, otioſiſſimos reddam. Etenim illis honores, poteſtates, divitiæ, ex tumultu, atque ex diſſenſionibus civium comparari ſolent: vos, quorum gratia in ſuffragiis conſiſtit, libertas in legibus, [6] honos in judiciis & æquitate magiſtratus, & res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis.

[7] Nam, ſi ii, qui propter deſidiam in otio vivunt, tamen in 103 ſua turpi inertia capiunt voluptatem: ſub ipſo otio, quo vos fortunam regitis, ſi hunc [8] ſtatum, quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non ut quæſitum, ſed vita partum otium tenueritis. [9] Quod ego & concordia, quam mihi conſtitui cum collega, [10] invitiſſimis iis hominibus, quos in conſulatu inimicos eſſe & animis, & corporis actibus providi: omnibus proſpexi ſanè, & revocavi. idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me conſule, conflarent. Summum, & firmiſſimum eſt illud communibus fortunis præſidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro ſalute veſtra præbuiſtis, tales reliquis temporibus populo Romano præbeatis. [11] pro certo polliceor hoc vobis, atque confirmo, me eſſe perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos univerſos in conſule diligendo plurimùm vidiſſe fateantur.

---

lata, quod & in Pal. pr. nam ſec. *vel leta*. aliorum ſcripti *vel lecta*. unde faciebat Gulielmius, *nihilve lecta manu*. divinationes plures ſuppeditant notæ Lambini. *Grut.*

2. *Ego nondum veſtris armis armatus.*] Locus iſte totus eſt fractus. nam Pal. pr. *Ego cum veſtris*, ſicque editt. vett. Pal. ſec. *Ego tum veſtris &c.* Mox ubi hodie legitur: *nunc verear ne reſpub. &c.* habet Pal. ſec. *reſiſtere, vereor ne P. R. tantis*. pr. *reſiſtere: nec vereor ne R P.* quomodo & olim editi, niſi quod primus *reſp.* Puteanus tentabat; *nunc verear tantis munitus præſidiis, ne reſpub. ab iſtis &c.* Idem.

3. *Non horrui in hunc locum progredi, vobiſque.*] Mſſ. noſtri & editi ante centum & triginta annos, *non horreo in hunc locum progredi poſſe, vobiſque*. quod *poſſe* in omnibus ferè adhuc impreſſis, excepta Lambiniana, cjuſque traducibus. *Idem.*

4. *Si antea timuiſſem, hac concione.*] Sic pergunt exhibere Lambinus, Gothofredus & Gruterus, nec ullus aliquam hujus lectionis auctoritatem profert. Itaque nunc præterire non potui in antiquioribus legi *tamen hac concione*, quod ſane tuetur ſuum locum, & reponi deberet, ſi exſtet in ſcriptis quod alii decidant. *Gronov.*

5. *Quibus otioſi negotium faceſſimus.*] Hæc eſt conjectura Sigonii. nam vulgo eſt, *feciſſemus*. at antiquiores edd. *quibus otioſi otium feciſſemus*. quod & in Pal. pr. quippe ſec. adjicit, *atque otioſos reddam*. quod *atque* etiam reſtat in editione anni CCCCLXXXIII. qui tamen, *otioſiſſimos*. Gruter.

6. *Honos in judiciis & æquitate magiſtratus, & res familiares in pace.*] Pall. *hos in judiciis & æquitate magnos timores familiares in pace*. neque aliter editio prima, niſi quod ipſa *hoc*. ſecunda tamen præfert *honos*. Idem.

7. *Nam ſi hi &c.*] Pal. pr. *Nam etſi ei*. edd. vett. *Nam etſi hi*. Pal. ſec. *Tamen ſi hii*. Idem.

8. *Statum quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non ut quæſitum, ſed &c.*] Pal. pr. *ſtatum quem habetis eſſe non ignoravi, an quæſitum, ſed &c.* ſec. *ſtatum quem hab. eſſe non ignoravi non quæſitum, ſed*. quo modo habet quoque editio prima: verùm ſecunda retinet *ignoravi an quæſitum*. Idem.

9. *Quod ego & concordia.*] Sic Pall. editioque ſecunda. nam prima, *ex concordia*, quod recepit Lambiniana. *Idem.*

10. *Invitiſſimis iis hominibus, quos &c.*] Proponam Criticis & heic longè meliorem ſcripturam membranarum. Pal. pr. *invitiſſimis iis eſſe hominibus, quos vos in* Cos. *inimico eſſe & corporis jactibus providi*. ſec. *invictiſſimus eſſe hominibus quos nos in conſ. inimico eſſe & corporibus actibus providi*. atque his ferè ſimilia viſuntur in editionibus exoletis. *Idem.*

11. *Pro certo polliceor hoc vobis &c.*] Palatinus ſec. atque Erfurd. *pro certo reperto polliceor &c.* Idem.

M. TULLII CICERONIS DE LEGE AGRARIA, CONTRA P. SERVILIUM RULLUM, TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM, ORATIO NONADECIMA.

1 Commodius feciſſent tribuni plebis, Quirites, ſi, quæ [1] apud vos de me deferunt, ea coràm potius, me præſente, dixiſſent. nam & æquitatem veſtræ diſceptationis, & conſuetudinem ſuperiorum, & jus ſuæ poteſtatis retinuiſſent. ſed quoniam adhuc præſens certamen, contentionemque fugerunt: nunc, ſi videtur eis, in meam concionem prodeant, &, quò provocati à me venire noluerunt, revocati ſaltem revertantur.

Video quoſdam, Quirites, ſtrepitu ſignificare neſcio quid, 2 & non eoſdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retuliſſe. Quare à vobis, qui nihil de me credidiſtis, ut eam voluntatem, quam ſemper habuiſtis erga me, retineatis, peto: à vobis autem, quos leviter immu-

---

1. *Apud vos de me deferunt.*] Editiones planè neotericæ, *detulerunt*, ſed abeunt ab eis ætatis provectiores, item mſſ. Pall. & liber Cujacii. & tamen vulgata Latina vix eſt. erit, ſi legamus, *differunt*. Gruter.

2. Conſir-

im mutatos eſſe ſentio, parvam exigui temporis uſuram bonæ de me opinionis poſtulo, ut eam, ſi, quæ dixero, vobis probabo, perpetuò retineatis: ſin aliter, hoc ipſo in loco depoſitam, atque abjectam relinquatis.

3 Completi ſunt animi, aureſque veſtræ, Quirites, me gratificantem ſeptem tyrannis, ceteriſque Sullanarum aſſignationum poſſeſſoribus, agrariæ legi, & commodis veſtris obſiſtere. Hæc ſi qui crediderunt, illud priùs crediderint neceſſe eſt, hac lege agraria, quæ promulgata ſit, adimi Sullanos agros, vobiſque dividi, aut denique minui privatorum poſſeſſiones, ut in eas vos deducamini. Si oſtendo, non modò non adimi cuiquam glæbam de Sullanis agris, ſed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentiſſimè [2] confirmari, atque ſanciri: ſi doceo, agris his, qui à Sulla ſunt dati, ſic diligenter Rullum ſua lege conſulere, ut facilè appareat, eam legem, non à veſtrorum commodorum patrono, ſed à Valgii genero eſſe conſcriptam: num quid eſt cauſæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me abſentem uſus eſt, non ſolùm meam, ſed etiam veſtram diligentiam, prudentiamque deſpexerit?

2 Caput eſt legis XL, de quo ego conſultò, Quirites, neque
4 apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam jam reipublicæ cicatricem viderer, aut aliquid alieniſſimo tempore novæ diſſenſionis commovere. Neque verò nunc ideo diſputabo, quòd hunc ſtatum reipublicæ non magnopere defendendum putem: præſertim qui otii, & concordiæ patronum me [3] in hunc annum reipublicæ profeſſus ſim: ſed ut doceam, Rullum poſthac in his ſaltem tacere rebus, in quibus de ſe, & de ſuis factis taceri velit.

5 Omnium legum iniquiſſimam, diſſimillimamque legis eſſe arbitror eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sulla tulit, VT OMNIA, QVAECVMQVE ILLE FECISSET, ESSENT RATA. nam cùm ceteris in civitatibus, tyrannis inſtitutis, leges omnes extinguantur, atque tollantur, hic reipublicæ tyrannum lege conſtituit. Eſt invidioſa lex, ſicut dixi: verumtamen habet excuſationem. non enim videtur hominis lex eſſe, ſed temporis.

6 Quid, ſi eſt hæc multo impudentior? Nam Valeria lege, Corneliiſque legibus [4] eripitur, cùm datur: conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria: [5] ſed tamen habet in illis legibus ſpem nonnullam [6] ille, cui ademptus eſt: aliquem ſcrupulum, cui datus eſt. Rulli cautio eſt hæc, QVAE POST C. MARIVM, CN. PAPIRIVM, CONSVLES. Quàm procul à ſuſpicione fugit, quòd eos conſules, qui adverſarii Sullæ maxime fuerunt, potiſſimum nominavit? Si enim Sullam dictatorem nominaſſet: perſpicuum fore, & invidioſum, arbitratus eſt. Sed [7] quem veſtrum tam tardo ingenio fore putavit, cui poſt eos conſules, Sullam, dictatorem fuiſſe, in mentem venire non poſſet?

Quid ergo ait Marianus tribunus plebis, qui nos Sullanos 7
in invidiam rapit? QVAE POST MARIVM ET CARBONEM, CONSVLES. agros, ædificia, lacus, ſtagna, loca, [8] poſſeſſiones, cælum, & mare prætermiſit: cetera complexus eſt. PVBLICE DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SVNT. à quo, Rulle? Poſt Marium & Carbonem, conſules [9] quis aſſignavit? quis dedit? quis conceſſit, præter Sullam? EA OMNIA EO IVRE SINT. Quo jure? labefactat videlicet neſcio quid. nimiùm acer, nimium vehemens tribunus plebis [10] Sullana reſcindit. [11] VT QVAE OPTIMO IVRE PRIVATA SINT. Etiamne meliore, quàm paterna, & avita? meliore.

At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non ſanciunt: 8
Sulla ipſe non poſtulat. Si iſti agri partem aliquam juris, aliquam ſimilitudinem propriæ poſſeſſionis, aliquam ſpem diuturnitatis attingunt: nemo eſt tam impudens iſtorum, quin agi ſecum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? quod habent, ut habeant? quis vetat? ut privatum. At ita latum eſt, ut melior tui ſoceri fundus Irpinus ſit, ſive ager Irpinus (totum enim poſſidet) quàm meus paternus, avituſque fundus Arpinas.

Id enim caves. optimo enim jure ea ſunt profectò prædia, 9
quæ optima conditione ſunt. Libera, meliore jure ſunt, quàm ſerva. capite hoc, omnia, quæ ſerviebant, non ſervient. Soluta, meliore in cauſa ſunt, quàm obligata. [12] eodem capite obligata omnia, ſi modò Sullana ſunt, liberantur. Immunia, commodiore conditione ſint, quàm illa, quæ penſitant. Ego Tuſculanis pro [13] aqua Crabra vectigal pendam, [14] quia à municipio fundum accepi. ſi à Sulla mihi datus eſſet, Rulli lege non penderem.

Video vos, Quirites, ſicuti res ipſa cogit, commoveri vel le- 3
gis, vel orationis impudentia: legis, quæ jus melius Sullanis 10
prædiis conſtituat, quàm paternis: orationis, quæ [15] ejuſmodi cauſa inſimulare quemquam audeat, rationes Sullæ nimiùm vehementer defendere. At ſi illa ſolùm ſanciret, quæ à Sulla eſſent data, tacerem: modò ipſe ſe Sullanum eſſe confiteretur. ſed non modo illis cavet, verùm etiam aliud quoddam genus donationis inducit; & is, qui à me Sullanas poſſeſſiones defendi criminatur, non eas ſolùm ſancit: verùm ipſe novas aſſignationes inſtituit, & repentinus Sulla nobis exoritur.

Nam attendite, quantas conceſſiones agrorum hic noſter 11
objurgator uno verbo facere conetur. QVAE DATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA. Patior. audio. quid deinde? POSSESSA. Hæc tribunus plebis promulgare auſus eſt, ut, quod quiſque poſt Marium & Carbonem, conſules poſſidet, id eo jure teneret, [16] quo qui optimo privatum? etiamne ſi vi ejecit? etiamne ſi clam, ſi precariò venit in poſſeſſionem? Ergo hac lege jus civile, cauſæ poſſeſſionum, prætorum interdicta tollentur.

Non

2. *Confirmari atque ſanciri.*] Pal, ſec. & Cujac. *ſanari*. prætulerim lectionem receptam. *Gruter.*

3. *In hunc annum reipub. profeſſus ſum.*] Fortaſſe *annum publicè profeſſ.* inquit Gulielmius. *Grut.* Et cui bono, ſodes? Tota loquutio & eadem eſt in his Juſtini ex libro 29 cap. 4 *Aperte hoſtem ſe his profeſſus.* Nec repetitio ſubita in Tullio nova eſt, etſi idcirco Lambinum æque temere videam cogitaſſe, *populo.* Gronov.

4. *Eripitur cum datur.*] Melius Pall. Cujac. edd. vett. *cui.* Grut.

5. *Sed tamen inhibet illis legibus ſpem &c.*] Neceſſe habui revocare iſtam ſcripturam, cum non modò extaret in Pall. editiſque antiquitus, ſed etiam Turnebianis, ut prodidit ipſemet libro XXV Adverſ. cap. 16. qui conſulatur. vulgo hactenus legimus, *ſed tamen habet in illis legibus.* Grut. Typographi igitur abierunt ab conſulto Gruteri? quippe in editione ejus & ſequutis retinetur vulgata; & cur nos retinuerimus, poteris diſcere ex paternis ad Livium 36, 28. *Gronov.*

6. *Ille cui ademptus eſt &c. datus eſt.*] Mallet Puteanus, *ademptum eſt &c. datum eſt.* Gruter.

7. *Quem veſtrum.*] Sic Pal. pr. & olim impreſſ. at ſec. & Cujac. *noſtrum*, quod minus forſan invidioſum. *Idem.*

8. *Poſſeſſiones, cælum &c. publicè data &c.*] Turnebus d. cap. emendandum putat, *poſſeſſiones publicæ, cælum &c.* retracta voce, quæ occupabat ordinem non ſuum. *Idem.*

9. *Quis aſſignavit, quis dedit, quis conceſſit præter Sullam?*] Legendum, ut notat Puteanus, *quis dedit, quis aſſignavit, quis vendidit*, ut ſingula Serviliæ legis verba repetantur. quod ipſum ſtatim ſecutus eſt Lambinus. *Idem.*

10. *Sullana reſcindit.*] Gulielmius tentabat *Sullæ acta.* Pal. noſter ſec. habet *Sillanis reſcindit.* Idem.

11. UT QVAE OPT. &c.] Lambinus aliter, quem non ſequimur. quippe Feſtus auctor, formulæ magiſtratuum adjici ſolitum VTI QVEI OPTIMA LEGE FVERINT. *Idem.*

12. *Eodem capite obligata omnia.*] Turnebus d. cap. ait edi, *Eod. capite nota obſignata omnia.* & probat at enim Pall. Cujac. item edd. vett. exhibent, *Eod. cap. ſubſignata omnia;* quod ego omninò malim. *Idem.*

13. *Aqua Crabra.*] Mſſ. & antiquè editi *Crebra.* ſed in epiſtolis ad Tironem, ut heic *Crabram* vocat. *De Crabra quid agatur, etſi nunc quidem etiam nimium eſt aquæ, tamen velim ſcire.* Gulielmius. *Idem.*

14. *Quia à municipio fundum accepi.*] Si libris ſtandum tàm mſſ. quàm excuſis editionibus, reſtituendum, *quia mancipio fundum.* videndum tamen, an illa *immunia*, quæ mancipio accepta; annotatum Gulielmio. *Idem.*

15. *Ejuſmodi cauſa.*] Cujuſmodi ea eſt quam Rullus ſuſcepit, quæ cum Sullæ acta confirmet maximè, impudentiſſimè Rullus eam ſuſpicionem impingit Ciceroni. hanc ſententiam elici poſſe ex his verbis non putarunt, qui ad conjecturas confugiunt. Gulielmius. *Idem.*

16. *Quo qui optimo privatum.*] Eſt à Turnebo. hactenus abſuit particula *qui*; quæ tamen non ideo eſt in Pall. Cujac. aut vett. edd.

in

12 Non mediocris res, neque parvum ſub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam aſſignati, neque venditi, qui à paucis hominibus impudentiſſimè poſſidentur. his cavet, hos defendit, hos privatos facit: hos, inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis aſſignare vult, ſed eis condonare, qui poſſident. Cauſam quæro, cur ea, quæ majores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hiſpaniis, Macedonia, Aſia quæſiverunt, venire patiamini, cùm ea, quæ veſtra ſunt, condonari poſſeſſoribus eadem lege videatis.

13 Jam, totam legem, intelligetis, cùm ad paucorum dominationem ſcripta ſit, [17] tum ad Sullanæ aſſignationis rationes eſſe accommodatiſſimam. nam ſocer hujus, vir multum bonus eſt: neque ego nunc de illius bonitate, ſed [18] de generi impudentia diſputo. ille enim, quod habet, retinere vult: ne-
4. que ſe Sullanum eſſe diſſimulat. Hic, ut ipſe habeat quod non habet, quæ dubia ſunt, per vos ſancire vult: &, cùm plus appetat, quàm ipſe Sulla: quibus ego rebus reſiſto, Sullanas res defendere criminor.

14 Habet agros nonnullos, inquit, ſocer meus deſertos, atque longinquos. vendet eos mea lege, quanti volet. habet incertos, ac nullo jure poſſeſſos: confirmabuntur optimo jure. habet publicos: reddam privatos. denique eos fundos, quos in agro Caſinati optimos, & fructuoſiſſimos continuavit, cùm uſque eò vicinos proſcriberet, [19] quoad oculis confirmando, ex multis prædiis unam fundi regionem, formamque perfecerit: quos nunc cum aliquo metu tenet, ſine ulla cura poſſidebit.

15 Et, quoniam, qua de cauſa & quorum cauſa ille hoc promulgavit, oſtendi: doceat ipſe, num ego quem poſſeſſorem defendam, cùm agrariæ legi reſiſto. Silvam Scantiam vendis, reſpublica poſſidet: defendo. Campanum agrum dividis: vos eſtis in poſſeſſione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, ceterarumque provinciarum poſſeſſiones, venales, ac proſcriptas hac lege video: veſtra ſunt prædia, veſtræ poſſeſſiones. reſiſtam, atque repugnabo; neque patiar, à quoquam populum Romanum de ſuis poſſeſſionibus, me conſule, demoveri: præſertim cùm vobis nihil quæratur.

16 [20] Hoc enim vos errore verſari diutiùs non oportet. Num quis veſtrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus eſt? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & præclara illa Capua ſervatur: exercitus contra vos, contra libertatem veſtram, contra Cn. Pompejum conſtituitur: contra hanc urbem, Capua: contra vos, manus hominum audaciſſimorum: contra Cn. Pompejum, decem duces comparantur. Veniant coràm, &, quoniam me in veſtram concionem, [21] vobis flagitantibus, convocaverunt, diſſerant.

in quibus ſolùm, *quod optimo.* Gruter.

17. *Tum ad Sullanæ.*] Jam nunc primum accedit particula *tum*, è Pall. Cujac. & vett. edd. *Idem.*

18. *De generi impudentia.*] Ita rectè P. Manutius. ineptè prius *de genere.* Rullum enim tangit, Valgii generum. *Idem.*

19. *Quoad oculis confirmando.*] In editis vetuſtè, item Pall. & Cujac. legitur, *oculis confirmando;* ideoque excludere non potui: tanto quidem minus, quod vulgata, *oculos continuando*, parum heic quadraret, ob ea quæ proximè præceſſerant. Gulielmius noſtrum illud mutabat in *oculis conformando.* ſequitur enim *unam fundi regionem formamque perfecerit.* non damno. fuit etiam quod idem legeret, *angulos conformando.* eandem ſanè inſaniam cupidorum notat Horatius:

——— ô ſi angulus ille
Proximus accedat, qui nunc deformat agellum. Idem.

20. *Hoc enim vos errore verſari diutius non oportet.*] Sine præpoſitione edidi, ex auctoritate Pall. Cujac. imò & veterrimæ edit. vulgata hactenus *in errore.* minus rectè; certè non neceſſario. nam *verſari*, eſt ludiſicari & irrideri; ut oſtendit jampridem in Plautinis Quæſtionibus Gulielmius noſter. *Idem.*

21. *Vobis flagitantibus convocaverunt.*] Verbum *convocare* aptè dicitur de multis. neſcio an etiam de uno, annotat Gulielmius. malim igitur *vob. fl. conſulem vocaverunt.* quod valde ſit heic grave, & tanquam in bono lumine poſitum verbum. error naſci potuit compendio ſcripturæ, *con. vocarunt*, ſanè facilè. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS
PRO
C. RABIRIO,
PERDUELLIONIS REO,
AD
QUIRITES,
ORATIO VICESIMA.

1 ETSI, Quirites, non eſt meæ conſuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de cauſa quemque defendam, propterea quòd cum omnibus civibus in eorum periculis ſemper ſatis juſtam mihi cauſam neceſſitudinis eſſe duxi: tamen in hac defenſione capitis, famæ, fortunarumque omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur eſſe officii mei: propterea quòd, quæ juſtiſſima mihi cauſa ad hunc defendendum eſſe viſa eſt, eadem vobis ad abſolvendum debet videri.

2 Nam me cùm amicitiæ vetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua conſuetudo, ad C. Rabirium defendendum eſt adhortata: tum verò, ut id ſtudioſiſſimè facerem, ſalus reipublicæ, conſulare officium, conſulatus denique ipſe, mihi unà vobiſcum cum ſalute reipublicæ commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, [1] non invidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, juſtæ, graveſque inimicitiæ civium, in diſcrimen capitis vocaverunt: ſed ut illud ſummum auxilium majeſtatis, atque imperii, quod nobis à majoribus eſt traditum, de republica tolle-

1. *Non invidia vitæque turpitudo.*] Pal. pr. non agnoſcit vocem *turpitudo*, neque extat in octavo aut ullis antiquitus editis. habet autem pr. *non invidia vitiaque, non denique.* oct. *non invidia vitæque.* quod & in editione primogenia. nam ſequens, *vitæ, non denique &c.*

tolleretur : ut nihil poſthac auctoritas ſenatus, nihil conſulare imperium, nihil conſenſio bonorum contra peſtem, ac perniciem civitatis valeret. idcirco in his rebus evertendis unius hominis ſenectus, infirmitas, ſolitudoque tentata eſt.

3 Quamobrem, ſi eſt boni conſulis, cùm cuncta auxilia reipublicæ labefactati, convellique videat, ferre opem patriæ, ſuccurrere ſaluti, fortuniſque communibus, implorare civium fidem, ſuam ſalutem poſteriorem ſalute communi ducere: eſt etiam bonorum, & fortium civium, quales vos omnibus reipublicæ temporibus exſtitiſtis, intercludere omnes ſeditionum vias, munire præſidia reipublicæ, [2] ſummum in conſulibus imperium, ſummum in ſenatu conſilium, putare: ea qui ſecutus ſit, laude potiùs, & honore, quàm pœna, & ſupplicio dignum judicare.

4 Quamobrem labor in hoc defendendo, præcipuè meus eſt: ſtudium verò conſervandi hominis, commune mihi vobiſcum
2 eſſe debebit. Sic enim exiſtimare debetis, Quirites, poſt hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculoſam, magis ab omnibus vobis providendam, neque à tribuno plebis ſuſceptam, neque à conſule defenſam, neque ad populum Romanum eſſe delatam. Agitur enim nihil aliud in hac cauſa, Quirites, quàm ut nullum ſit poſthac in republica publicum conſilium, nulla bonorum conſenſio contra improborum furorem, & audaciam: nullum extremis reipublicæ temporibus perfugium, & præſidium ſalutis.

5 Quæ cùm ita ſint, primùm, quòd in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri neceſſe eſt, ab Jove Optimo Maximo, ceteriſque diis, deabuſque immortalibus, quorum ope, & auxilio, multo magis hæc reſpublica, quàm ratione hominum, & conſilio gubernatur, pacem, ac veniam peto: precorque ab iis, ut hodiernum diem, & ad hujus ſalutem conſervandam, & ad rempublicam conſtituendam, illuxiſſe patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum poteſtas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro, atque obſecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miſerrimi, atque innocentiſſimi, ſalus reipublicæ, veſtris manibus, ſuffragiiſque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis miſericordiam, in reipublicæ ſalute ſapientiam, quam ſoletis.

6 Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ, temporis anguſtiis obſtitiſti, meque ex comparato, & conſtituto ſpatio defenſionis, [3] in ſemihoræ curriculum coegiſti, parebitur, &, quod iniquiſſimum eſt, accuſatoris conditioni; &, quod miſerrimum, inimici poteſtati. Quamquam in hac præſcriptione ſemihoræ, patroni mihi partes reliquiſti; conſulis, ademiſti: propterea quòd ad defendendum propemodum ſatis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parum.

7 Niſi fortè de locis religioſis, [4] ac de lucis, quos ab hoc violatos eſſe dixiſti, pluribus verbis tibi reſpondendum putas. Quo in crimine nihil eſt umquam abs te dictum, niſi à C. Macero objectum eſſe crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminiſſe te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimi-
3 cus: oblitum eſſe, quid æqui, & jurati judices judicarint. An de peculatu facto, an de tabulario incenſo, longa [5] oratio eſt exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clariſſimo [6] C. Curtius pro virtute ſua eſt honeſtiſſimè liberatus: ipſe verò Rabirius non modò in judicium horum criminum, ſed ne in tenuiſſimam quidem ſuſpicionem verbo eſt umquam vocatus.

8 An de ſororis filio diligentiùs reſpondendum eſt? quem ab hoc necatum eſſe dixiſti, cùm ad judicii moram familiaris funeris excuſatio quæreretur. Quid enim eſt tam veriſimile, quàm cariorem huic ſororis maritum, quàm ſororis filium fuiſſe? atque ita cariorem, ut alter vita crudeliſſimè privaretur, cùm alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de ſervis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda ſunt, cùm tanto ſtudio C. Rabirius totius Apuliæ, ſingulari voluntate [7] Campaniæ vicinitatis ornetur? cùmque ad ejus propulſandum periculum non modo homines, ſed propè regiones ipſæ convenerint: aliquanto etiam latius excitatæ, quam ipſius vicinitatis nomen, ac termini poſtulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod eſt in eadem [8] multæ irrogatione perſcriptum, hunc nec ſuæ, nec alienæ pudicitiæ pepercisse?

Quin etiam ſuſpicor, eò mihi ſemihoram à Labieno præſtitutam eſſe, ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam deſiderant, intelligis mihi ſemihoram iſtam nimiùm longam fuiſſe. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam, atque anguſtam eſſe voluiſti: quæ non oratoris ingenium, ſed conſulis auxilium implorat, & flagitat. 9

Nam de perduellionis judicio, quod à me ſublatum eſſe criminari ſoles, meum crimen eſt, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut ſolus ex hac republica ſuſtuliſſem! utinam quod ille crimen eſſe vult, proprium teſtimonium meæ laudis eſſet! Quid enim optari poteſt, quod ego mallem, quàm me in conſulatu meo carnificem de foro, crucem de campo ſuſtuliſſe? Sed iſta laus primùm eſt majorum noſtrorum, Quirites, qui, expulſis regibus, nullum in libero populo veſtigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui veſtram libertatem non acerbitate ſuppliciorum infeſtam, ſed lenitate legum munitam eſſe voluerunt. 10

Quamobrem uter noſtrûm tandem, Labiene, popularis eſt? 4
tune, qui civibus Romanis in concione ipſa carnificem, qui 11
vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auſpicato in loco, crucem ad civium ſupplicium defigi, & conſtitui jubes: an ego, qui funeſtari concionem contagione carnificis veto? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii ſceleris veſtigiis eſſe dico? qui caſtam concionem, ſanctum campum, inviolatum corpus, omnium civium Romanorum integrum jus libertatis defendo ſervari oportere?

Popularis verò tribunus plebis, cuſtos, defenſorque juris, 12
& libertatis. Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic miſericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum injuſſu veſtro judicaretur: hic popularis à duumviris, injuſſu veſtro, non judicari de cive Romano, ſed indicta cauſa civem Romanum capitis condemnari coegit.

Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum li- 13
bertatis, tu cujuſquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modò ſuppliciis inuſitatis, ſed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare manſuetudinem, commutare diſciplinam conatus es? [9] Namque hæc tua, quæ te hominem clementem, popularemque delectant, I LICTOR: COLLIGA MANUS: quæ non modo hujus

ceterùm ſciat lector mihi lautum eſſe ad manum Palatinos duos, primum & octavum. *Grut.*

2. *Summum in conſulibus imperium.*] Intermiſcuit Lambinus *eſſe*, ſed præter mſſ. aut edd. vett. *Idem.*

3. *In ſemihoræ curriculum.*] Lambinus, *circulum*, quod & in editionum omnium principe. ſed ſequens tamen retinet alterum, viſiturque in utroque Pall. neque video cur debeat exterminari cauſa indicta. *Idem.*

4. *Ac de lucis.*] Pall. aut cuſi vetuſti, non habent illud *delubris* Lambinianum, ſed ſervant vulgatum. *Idem.*

5. *Oratio eſt exprimenda.*] Libri noſtri ſcripti aut olim editi, nihil variant. Manutius aliique maluerunt *expromenda.* Idem.

6. *C. Curtius.*] Secuti ſumus dictos libros, defenditque Turnebus lib. x Adverſ. cap. 23. maluit tamen Hotomanus *Curius*, qui adeatur lib. vi Obſervat. cap. 8. *Idem*

7. *Campaniæ vicinitatis.*] Reſtat iſtud in Pall. utroque & olim impreſſis, probatque apprimè Gulielmius, dictum ut Salluſtio *mulier Gallia*, alia aliis. *Idem.*

8. *Multæ irrogatione præſcriptum.*] Ita & Pall. noſtri, non ut vulgò *perſcriptum*, quod & Turnebo diſplicuit. *Idem.*

9. *Namque hæc tua, quæ te hominem.*] Inepte multa heic intericit Lambinus, ac nolentibus mſſ. noſtris, vetuſteque cuſis. *Idem.*

10. *Pa-*

hujus libertatis manſuetudiniſque non ſunt, ſed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii; ſed Tarquinii, ſuperbiſſimi atque crudeliſſimi regis iſta ſunt cruciatus carmina: quæ tu, homo lenis, ac popularis, libentiſſimè commemoras. CAPUT OBNUBITO, ARBORI INFELICI SUSPENDITO. Quæ verba, Quirites, jampridem in hac republica non ſolum tenebris vetuſtatis, verum etiam luce libertatis oppreſſa ſunt.

5 An verò, ſi actio iſta popularis eſſet, &, ſi ullam partem
14 æquitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquiſſet? Scilicet tibi graviorem dolorem patrui tui mors attulit, quàm C. Graccho, fratris: & tibi acerbior ejus [10] patrui mors eſt, quem numquam vidiſti, quàm illi, ejus fratris, qui-cum concordiſſimè vixerat: & ſimilis viri tu ulciſceris patrui mortem, atque ille perſequeretur fratris ſui, ſi iſta ratione agere voluiſſet: & par deſiderium ſui reliquit apud populum Romanum Labienus iſte, patruus veſter, quiſquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quàm Gracchi? an animus? an conſilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ ſi in illo minima fuiſſent: tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur.

5 Cùm verò his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit: [11] quantum intervallum tandem inter te, atque illum interjectum putas? Sed moreretur priùs acerbiſſima morte millies Gracchus, quàm in ejus concione carnifex conſiſteret: quem non modò foro, ſed etiam cælo hoc, ac ſpiritu cenſoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic ſe popularem dicere audet, me alienum à commodis veſtris: cùm iſte omnes [12] & ſuppliciorum, & verborum acerbitates, non ex memoria veſtra, ac patrum veſtrorum, ſed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquiſierit: ego omnibus meis opibus, omnibus conſiliis, omnibus dictis, atque factis repugnarim, & reſtiterim crudelitati? Niſi fortè hanc conditionem vobis eſſe vultis, quam ſervi, ſi libertatis ſpem propoſitam non haberent, ferre nullo modo poſſent.

6 Miſera eſt ignominia judiciorum publicorum, miſera multatio bonorum, miſerum exſilium: ſed tamen in omni calamitate retinetur aliquod veſtigium libertatis. mors denique ſi proponitur, in libertate moriamur. carnifex verò, [13] & obductio capitis, & nomen ipſum crucis, abſit non modò à corpore civium Romanorum, ſed etiam à cogitatione, oculis, auribus. harum enim omnium rerum, non ſolùm eventus, atque perpeſſio, [14] ſed etiam conditio, exſpectatio, mentio ipſa denique, indigna cive Romano, atque homine libero eſt. An verò ſervos noſtros horum ſuppliciorum omnium metu, dominorum benignitas [15] una vindicta liberabit: nos à verberibus, ab unco, à crucis denique terrore, neque res geſtæ, neque acta ætas, neque noſtri honores vindicabunt?

7 Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunicia actione, ſed regia, meo conſilio, virtute, auctoritate eſſe depulſum. Qua tu in actione, quamquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem ſenatus, omnes religiones, atque auſpiciorum publica jura neglexiſti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. liberum tempus nobis dabitur ad iſtam diſceptationem.

Nunc de Saturnini crimine, ac de clariſſimi patrui tui mor- 18
te dicemus. Arguis occiſum eſſe à C. Rabirio L. Saturninum: 6
& id C. Rabirius multorum teſtimoniis, Q. Hortenſio copioſiſſimè defendente, antea falſum eſſe docuit. Ego autem, ſi mihi eſſet integrum, ſuſciperem hoc crimen, agnoſcerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem cauſa concederet, ut poſſem hoc prædicare, C. Rabirii manu, L. Saturninum, hoſtem populi Romani interfectum! Nihil me clamor iſte commovet, ſed conſolatur, cùm indicat eſſe quoſdam cives imperitos, ſed non multos. numquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui ſilet, conſulem me feciſſet, ſi veſtro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto jam levior eſt acclamatio! quin continetis vocem, indicem ſtultitiæ veſtræ, teſtem paucitatis?

Libenter, inquam, confiterer, ſi verè poſſem, aut etiam ſi 19
mihi eſſet integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum eſſe occiſum: & id facinus, pulcherrimum eſſe arbitrarer: ſed, quoniam id facere non poſſum, confitebor id, quod ad laudem minùs valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini cauſa, C. Rabirium arma cepiſſe. Quid eſt, Labiene? quam à me graviorem confeſſionem, aut quod in hunc majus crimen exſpectas? Niſi verò intereſſe aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis cauſa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit: arma ſumpta eſſe contra Saturninum, ſine ſcelere non poſſunt. ſi arma jure ſumpta concedis; [16] interfectum jure concedas neceſſe eſt.

Paucula quædam deeſſe videntur.

Fit ſenatus conſultum, ut C. Marius, L. Valerius, conſules, 7
adhiberent tribunos plebis & prætores, quos eis videretur: 20
operamque darent, ut imperium populi Romani, majeſtaſque conſervaretur. Adhibent omnes [17] tribunos plebis præter Saturninum, prætores præter Glauciam: qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, arma capere, & ſe ſequi jubent. Parent omnes. ex ædificiis, armamentariiſque publicis arma populo Romano, C. Mario conſule diſtribuente, dantur. Hic jam, ut omittam cetera, de te ipſo, Labiene, quæro: cùm Saturninus Capitolium teneret armatus, eſſet unà C. Glaucia, C. Saufejus, etiam ille ex compedibus atque ergaſtulo Gracchus: addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patruum tuum: in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus, conſules, pòſt cunctus ſenatus, atque ille ſenatus, quem etiam vos ipſi, qui hos patres conſcriptos, qui nunc ſunt, in invidiam vocatis, quo facilius de hoc ſenatu detrahere poſſitis, laudare conſueviſtis: cùm equeſter ordo; at quorum equitum Romanorum, dii immortales! patrum noſtrorum, atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem reipublicæ atque omnem dignitatem judiciorum tenebat: cùm omnes omnium ordinum homines, qui in ſalute reipublicæ ſalutem ſuam repoſitam eſſe arbitrabantur, arma cepiſſent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit?

De te ipſo, inquam, Labiene, quæro: cùm ad arma conſu- 21
les ex ſenatus conſulto vocaviſſent: cùm armatus M. Æmilius,

10. *Patrui mors.*] Habent ſic libri noſtri; quamvis neget Lambinus abeſſe ſuis *ejus*. Grut.

11. *Quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas.*] Tollas *intervallum*, tollas *interjectum*, nihil diſceſſerit de auctoris ſententia. *Idem.*

12. *Et ſuppliciorum & verborum acerbitates.*] Haud aliter editio prima & Pall. octavus; locutuſque ita ſupra. Pal. tamen pr. & aliquot olim editi & *verberum*, quod non diſplicebat Gulielmio; verum abſque cauſa. *Idem.*

13. *Et obductio capitum.*] Exſtat hæc ſcriptura in omnium membranis & libris impreſſis, niſi eis quibus præſedit Lambinus, qui admiſit *obnuptio* placitum Mureto lib. IIX cap. 9. malè. nam *obductio*, non ita protritum eſt vulgo, ut pædagogi lucernam oleat. accedit hoc quoque, quod ut cetera carminis ſuis verbis iteravit Tullius, & pro *lictore* carnificem; pro *arbore infelice*, crucem dixit; ita obductionem capitis videatur appellaſſe, quod iſthic erat, *caput obnubito*. hæc Gulielmius. *Idem.*

14. *Sed etiam conditio.*] Muretus conjicit, *condictio*. aſſentior. nam *condictio* cogitationem, exſpectatio oculos, mentio aures excruciat. *Idem.*

15. *Una vindicta liberabit.* Recepit iſtud Manutius pater, & nepos. non malè, pro quo vulgata *liberavit*. ſcitur enim quæ ſit cognatio inter duas illas litteras. *Idem.*

16. *Interfectum jure concedas neceſſe eſt.*] In vetuſtè impreſſis tantum eſt *inter.* ut & in Pall. qui ambo annotant integram deficere paginam in codice vetuſto, medioque ejus collocatas habet binas has voces, *nobis dabit*. Idem.

17. *Tribunos plebis præter Saturninum, prætores præter Glauciam.*] Libri ſcripti deſtituuntur illo *prætores*, forte quod expreſſum eſſet litteris binis. requiri tamen, ratio clamat. itaque ſecutus ſum Manutianam. nam Lambinus præterea adſumſit, *omnes*, volente Turnebo. *Idem.*

lius, princeps ſenatus, in comitio conſtitiſſet: qui, cùm ingredi vix poſſet, non ad inſequendum ſibi tarditatem pedum, ſed ad fugiendum, impedimento fore putabat: cùm denique Q. Scævola, confectus ſenectute, præpeditus morbo, mancus, & membris omnibus captus, ac debilis, haſtili nixus, & animi vim, & infirmitatem corporis oſtenderet: cùm L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omneſque, qui tum erant, conſulares, pro ſalute communi arma cepiſſent: cùm omnes prætores, cuncta nobilitas, ac juventus accurreret, [18] C. & L. Domitius, L. Craſſus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Druſus: cùm omnes Octavii, Metelli, Julii, Caſſii, Catones, Pompeji: cùm L. Philippus, L. Scipio, cùm M. Lepidus, cùm D. Brutus, cùm hic ipſe P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruiſti: cùm hic Q. Catulus, admodum tum adoleſcens, cùm hic C. Curio, cùm denique omnes clariſſimi viri cum conſulibus eſſent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? utrùm incluſum, atque abditum latere in occulto, atque ignaviam ſuam, tenebrarum, ac parietum cuſtodiis tegere: an in Capitolium pergere, atque ibi ſe cum tuo patruo, & ceteris, ad mortem, propter vitæ turpitudinem, confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus coire non modò ſalutis, verùm etiam periculi ſocietatem?

8 Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore?
22 cùm ignaviæ ratio te in fugam, atque in latebras impelleret: improbitas, & furor L. Saturnini in Capitolium arceſſeret: conſules ad patriæ ſalutem, ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cujus ſectam ſequi, cujus imperio parere potiſſimùm velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid? pater qui-cum? quid? propinqui veſtri, equites Romani? quid? omnis præfectura, regio, vicinitas veſtra? quid? ager Picenus univerſus, utrùm tribunicium furorem, an conſularem auctoritatem ſecutus eſt?

23 Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem umquam adhuc de ſeſe eſſe confeſſum. nemo eſt, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honeſtate, ſed etiam ſimulatione honeſtatis relictus, qui ſe in Capitolio fuiſſe cum Saturnino fateretur. At fuit veſter patruus. Fuerit: & fuerit nulla deſperatione rerum ſuarum, nullis domeſticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præponeret. idcircone oportuit C. Rabirium deſciſcere à republica? non comparere in illa armata multitudine bonorum? conſulum voci, atque imperio non obedire?

24 Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuiſſe: ut aut cum Saturnino eſſet, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat inſtar turpiſſimæ: cum Saturnino eſſe, furoris, & ſceleris: virtus, & honeſtas, & pudor cum conſulibus eſſe cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentiſſimus fuiſſet, ſi oppugnaſſet: turpiſſimus,
9 ſi reliquiſſet? At C. Decianus, de quo tu ſæpe commemoras, quia, cùm hominem omnibus inſignem notis turpitudinis, P. Furium, accuſaret ſummo ſtudio bonorum omnium, queri eſt auſus in concione de morte Saturnini, condemnatus eſt: & Sex. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi ſuæ, condemnatus eſt. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem eſſe, & non retinendum in civitate, qui hominis, hoſtilem in modum ſeditioſi, imagine aut mortem ejus honeſtaret, aut deſideria imperitorum miſericordia commoveret, aut ſuam ſignificaret imitandæ improbitatis voluntatem.

25 Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inveneris. nam Sex. Titio damnato, qui iſtam habere auderet, inventus eſt nemo. Quod tu ſi audiſſes, aut ſi per ætatem ſcire potuiſſes: numquam profectò iſtam imaginem, quæ domi poſita, peſtem, atque exſilium Sex. Titio attuliſſet, in Roſtra, atque in concionem attuliſſes, nec tuas umquam rationes ad eos ſcopulos appuliſſes, ad quos Sex. Titii afflictam navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis. cauſam enim ſuſcepiſti antiquiorem memoria tua: quæ cauſa antè mortua eſt, quàm tu natus eſſes. qua in cauſa tute profectò fuiſſes, ſi per ætatem eſſe potuiſſes, eam cauſam in judicium vocas.

An non intelligis, primùm quos homines, & quales viros 26
mortuos ſummi ſceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in ſummum capitis periculum arceſſas? Nam ſi C. Rabirius fraudem capitalem admiſit, quòd arma contra L. Saturninum tulit: huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit: Q. vero Catulum, patrem hujus, in quo ſumma ſapientia, eximia virtus, ſingularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa gravitate, illo conſilio, illa prudentia, duos Mucios, L. Craſſum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum præſidio fuit; quorum in hac civitate longè maxima conſilia, atque ingenia fuerunt: ceteros pari dignitate præditos, cuſtodes, gubernatoreſque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus?

Quid de illis honeſtiſſimis viris, atque optimis civibus, 27
equitibus Romanis dicemus, qui tum unà cum ſenatu ſalutem reipublicæ defenderunt? quid de tribunis ærariis, ceterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt? Sed quid ego de iis omnibus, qui 10
conſulari imperio paruerunt, loquor? de ipſorum conſulum fama quid futurum eſt? L. Flaccum, hominem cùm ſemper in republica, tum in magiſtratibus gerendis, in ſacerdotio, cæremoniiſque, quibus præerat, diligentiſſimum, nefarii ſceleris, ac parricidii mortuum condemnabimus? adjungemus [19] ad hanc legem, ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem verè patrem patriæ, parentem, inquam, veſtræ libertatis, atque hujuſce reipublicæ poſſumus dicere, ſceleris, ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus?

Etenim, ſi C. Rabirio, quòd iit ad arma, crucem T. Labie- 28
nus in campo Martio defigendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum ſupplicium, qui vocavit? Ac, ſi fides Saturnino data eſt, quod abs te ſæpiſſimè dicitur: non eam C. Rabirius, ſed C. Marius dedit; idemque violavit, ſi in fide non ſtetit. Quæ fides, Labiene, quî potuit ſine ſenatuſconſulto dari? Adeone hoſpes hujuſce urbis, adeone ignarus es diſciplinæ, conſuetudiniſque noſtræ, ut hæc neſcias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magiſtratum gerere videare?

Quid jam iſta C. Mario, inquit, nocere poſſunt, quoniam 29
ſenſu, & vita caret? Itane verò? tantis in laboribus C. Marius, periculiſque vixiſſet, ſi nihil longiùs, quàm vitæ termini poſtulabant, ſpe, atque animo de ſe, & gloria ſua cogitaſſet? At credo, cùm innumerabiles hoſtium copias in Italia fudiſſet, atque obſidione rempublicam liberaſſet, omnia ſua ſecum unà moritura arbitrabatur. Non eſt ita, Quirites: neque quiſquam noſtrûm in reipublicæ periculis cum laude, ac virtute verſatur, quin ſpe poſteritatis, fructuque ducatur. Itaque cùm multis aliis de cauſis virorum bonorum mentes divinæ mihi, atque æternæ videntur eſſe, tum maximè quòd optimi, & ſapientiſſimi cujuſque animus ita præſentit in poſterum, ut nihil, niſi ſempiternum ſpectare videatur.

Quapropter equidem & C. Marii, & ceterorum virorum, 30
ſapientiſſimorum, ac fortiſſimorum civium, mentes, quæ mihi videntur ex hominum vita [20] ad deorum religionem, & ſanctimoniam demigraſſe, teſtor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non ſecus, ac pro patriis fanis, atque delubris pro-

---

18. *C. & L. Domitius.*] Bene monet Pighius in Faſtis ad annum V.C.DCLII legendum *Cn. & L. Domitii.* Grut.

19. *Ad hanc legem ignominiamque mortis.*] Sic maxima Lambini, & majores Gothofredi, & inde Gruteriana, quam ſequuntur recentiores; quod ferendum non putavi, utpote inconcinnum, atque ideo reſtitui, quod habebant antiquiores. *Gron.*

20. *Ad deorum religionem.*] Lambinus ſcribit ſe legere *regionem.* legat ſanè, dummodò nobis relinquat alterum. *Grut.*

21. *Uti-*

propugnandum putare:ac, ſi pro illorum laude mihi arma capienda eſſent, non minùs ſtrenuè caperem, quàm illi pro communi ſalute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ
11 curriculum natura circumſcripſit, immenſum gloriæ. Quare, ſi eos, qui jam de vita deceſſerunt, ornabimus: juſtiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, ſi illos, Labiene, quos jam videre non poſſumus, negligis: ne his quidem, quos vides, conſuli putas oportere?

31 Neminem eſſe dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ fuerint, quem tu diem in judicium vocas, pubeſque tum fuerit, quin arma ceperit, quin conſules ſecutus ſit. omnes ii, quorum tu ex ætate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. [21] Utinam feciſſet! non ſupplicium deprecarer, ſed præmium poſtularem. Etenim, ſi Scevæ, ſervo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data eſt: quod equiti Romano præmium dari par fuiſſet? &, ſi C. Marius, quòd fiſtulas, quibus aqua ſuppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis, ac ſedibus, præcidi imperarat, quod in clivo Capitolino [22] improborum civium

Deſunt, ut videre eſt, non pauca.

21. *Utinam feciſſet.*] Verbum poſtremum ſe putare rejiciendum teſtatur Pricæus in notis ad Apulejum. Sed ſi Tullium conſuluiſſet, vidiſſet ab illo potius omitti ſolere ipſam particulam *utinam*, ut lib. 13 ad Attic. epiſt. 3. Sed ſatius erit hæc ut bene ſarta tecta relinquere. *Gron.*

22. *Improborum civium.*] Pall. ambo adſcriptum habent, deficere heic à fine chartas duas, à neſcio quo exſectas. *Grut.*

M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM PRIMA, HABITA IN SENATU.

ORATIO PRIMA ET VICESIMA.

1 QUOUSQUE tandem abutere, Catilina, pa-
I. tientia noſtra? [1] quamdiu etiam furor iſte
tuus nos eludet? quem ad finem ſeſe effrenata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, [2] nihil concurſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatus locus, nihil horum ora, vultuſque moverunt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum conſcientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrûm ignorare arbitraris?

2 O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, conſul videt: hic tamen vivit. [3] Vivit? immo verò etiam in ſenatum venit: fit publici conſilii particeps: notat, & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrûm. Nos autem, viri fortes, ſatisfacere reipublicæ videmur, ſi iſtius furorem, ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, [4] juſſu conſulis, jampridem oportebat: in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris.

An verò vir ampliſſimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. 3
Gracchum, mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam verò, orbem terræ cæde, atque incendiis vaſtare cupientem, [5] nos conſules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd [6] Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus ſtudentem, manu ſua occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quàm acerbiſſimum hoſtem coercerent. [7] Habemus enim ſenatuſconſultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deeſt reipublicæ conſilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, conſules deſumus.

Decrevit quondam ſenatus, ut L. Opimius conſul videret, 2
nequid reſpublica detrimenti caperet. nox nulla interceſſit; 4
interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. [8] Gracchus, clariſſimo patre, avo, majoribus: occiſus eſt cum liberis M. Fulvius, conſularis. Simili ſenatusconſulto, C. Mario, & L. Valerio, conſulibus, permiſſa eſt reſpublica. num unum diem poſtea L. Saturninum, tribunum plebis, & [9] C. Servilium prætorem, mors ac reipublicæ pœna remorata eſt?

At

1. *Quamdiu etiam furor iſte tuus nos eludet?*] Ita iſthæc collocant Gulielmiani, Fabric. Colon. S. Vict. item edd. vett. ſed tamen, ſi credendum binis Palatinis, ſecundo ac ſexto, abjicietur *etiam*, reſcribeturque, *quamdiu furor iſte tuus nos eludet?* nam voculam illam eſſe à mala manu arguit Pal. nonus, in quo aliter collocatur, ſic nempè: *quàm etiam diu furor iſte tuus nos.* decimus ſolùm *quàm diu nos etiam furor iſte tuus eludet.* quomodo fere vulgò editur. *Grut.*

2. *Nihil concurſus bonorum omnium.*] Gulielmius admiſerat iſtud, ſecutus conſenſum librorum Fabr. Col. S. Vict. Erfurd. quibus accedunt non ſolùm Pall. quatuor; ſed omnis editio vetuſtior. ſuppoſitum eſt, *conſenſus*, non è libris, verùm ex Quintiliano: qui quàm ſæpe aliquid citet parum religiosè, notum eſt eis qui verſati in bonis auctoribus. *Idem.*

3. *Vivit? imo verò etiam in Senatum venit.*] Pal. ſec. non agnoſcit *etiam.* ſext. id habet, ſed excluſit *verò* & meo judicio alterutrum abeſſe poterat; ſi non utrumque. nam ſanè Pal. nonus ſcribit *imò verò et.* quod & in edd. antiquis: adeo ut, ex variante lectione, liqueat fermè de mendacio. *Idem.*

4. *Juſſu conſulis.*] Minus invidiæ haberet oratio, ſi legeretur *conſulum.* Idem.

5. *Nos conſules perferemus?*] Pal. ſext. *perferre?* non ita ineptè; ne quid aliud dicam. *Idem.*

6. *Q. Servilius Ahala.*] Pigius libro III Faſt. Rom. docet reſtituendum *C. Serv.* nos ſecuti ſumus exemplaria ſcripta, in quibus alterum; niſi quod ſextus ejus loco haberet, *è* cum virgula ſuperjacente. *Idem.*

7. *Habemus enim ſenatuſconſultum.*] Pal. ſec. *Habemus verò.* alterum tamen remanet in ceteris noſtris, item Gulielmianis, excepto Fabriciano infimæ vetuſtatis. Muretus tamen affirmat, veteribus ſuis abfuiſſe. *Idem.*

8. *Gracchus clariſſimo patre, avo, majoribus.*] Hanc emendationem diu eſt quod venditant Carrio lib. 1 Antiq. Lect. cap. 17. Modius Epiſtola v Novantiqq. habuitque item in ſchedis ſuis Gulielmius; annotatumque ita omninò legi in v. quo puto deſignari exemplar S. Victoris prope Pariſios. vulgata; *patre natus, avis, majoribus.* Idem.

9. *C. Servilium prætorem mors ac reip. pœna remorata eſt?*] Eſt à quatuor Palatinis, item Gemblacenſi & Colon. imò non aliter ve-

tuſtius

At nos viceſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. habemus enim hujuſmodi ſenatuſconſultum, verumtamen incluſum in tabulis, [10] tanquam in vagina reconditum: quo ex ſenatuſconſulto confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit. Vivis: & vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Cupio, patres conſcripti, me eſſe clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis non diſſolutum videri: ſed jam me ipſum inertiæ, nequitiæque condemno.

5 Caſtra ſunt in Italia contra rempublicam in Etruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducemque hoſtium, intra mœnia, [11] atque adeo in ſenatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potiùs omnes boni ſeriùs à me, quam quiſquam crudeliùs factum eſſe dicant. Verùm ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certa de cauſa nondum adducor ut faciam. [12] tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur.

6 Quamdiu quiſquam erit, qui te defendere audeat, vives: & vives ita, ut nunc vivis, multis meis, & firmis præſidiis obſeſſus, ne commovere te contra rempublicam poſſis. multorum te etiam oculi, & aures non ſentientem, ſicut adhuc fe-
3 cerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient. Etenim quid eſt, Catilina, quod jam amplius exſpectes, ſi neque nox tenebris [13] obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt? [14] ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta jam iſtam mentem: mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum. teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas.

7 Meminiſtine, [15] me ante diem XII Kalendas Novemb. dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet [16] ante diem VI Kal. Novembris, [17] C. Manlium, audaciæ ſatellitem, atque adminiſtrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multo magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem V Kalendas Novembris, tum cùm multi principes civitatis Roma non tam ſui conſervandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum cauſa profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, mea diligentia circumcluſum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe, cùm tu diſceſſu ceterorum, noſtra tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas?

8 [18] Quid? cùm tute Præneſte Kalendis ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres: ſenſiſtine, illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis, vigiliiſque eſſe munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego [19] non modo non audiam, ſed etiam non videam, planeque ſentiam. Recognoſce tandem mecum illam ſuperiorem no- 4
ctem. jam intelliges multo me vigilare acriùs ad ſalutem, quàm te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcurè) in M. Leccæ domum: conveniſſe eodem complures ejuſdem amentiæ, ſceleriſque ſocios. num negare audes? quid taces? convincam, ſi negas. video enim eſſe hîc in ſenatu quoſdam, qui tecum unà fuere.

O dii immortales! ubinam gentium ſumus? quam rempu- 9
blicam habemus? in qua urbe vivimus? Hîc, hîc ſunt, in noſtro numero, patres conſcripti, in hoc orbis terræ ſanctiſſimo, graviſſimoque conſilio, qui de meo, noſtrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. hoſce ego video conſul, & de republica ſententiam rogo: &, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quò quemque proficiſci placeret: delegiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmaſti, te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti paullulum tibi eſſe etiam tum moræ, quòd ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſta cura liberarent, & ſeſe illa ipſa nocte paullo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur.

Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, com- 10
peri: domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu manè ad me ſalutatum miſeras, cùm illi ipſi veniſſent; quos ego jam [20] multis ac ſummis viris ad me venturos id temporis eſſe prædixeram. Quæ cùm ita ſint, 5
Catilina, perge quò cœpiſti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ: proficiſcere. nimiùm diu te imperatorem illa tua Manliana caſtra deſiderant. educ tecum etiam omnes tuos: ſi minùs, quàm plurimos. purga urbem. magno me metu liberabis, dummodo inter me, atque te murus interſit. nobiſcum verſari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non ſinam.

Magna diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi 11
Jovi Statori, antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis, quòd hanc tam tætram, tam horribilem, tamque infeſtam reipublicæ peſtem toties jam effugimus. Non eſt ſæpius in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ. Quam diu mihi, conſuli deſignato, Catilina, inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed privata diligentia defendi. cùm proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo, & competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio, & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique, quotieſcumque me petiſti, per me tibi obſtiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ eſſe conjunctam.

tuſtius cuſi. recentiores enim, *C. Servilium, mors ac reip. pœna &c.* Lambini emendatio longiſſimè abit à libris. *Grut.*

10. *Tanquam in vagina.*] Palatinus nullus habuit præterea *gladium*, imò ne editio quidem ccccLXXXIII. ſervat tamen omnium prima. ſed nec eſt in Mureti, Lambinive codd. ſcriptis; imò nec H. aut V. vocem eam admiſere. itaque delendam putavi cum Gulielmio ac Manutio nepote. *Idem.*

11. *Atque adeò in Senatu videmus.*] Haud aliter Palatini. at Hitt. & V. *videtis*, quod placuit Gulielmio, ut eo magis arguatur Ciceronis ignavia, quod ſenatores vident & taciti reprehendunt. *Idem.*

12. *Tum denique interficiam te.*] Nihil ab hac diſſentiunt Pall. ſed Lipſius libro III Var. Lect. cap. 22. Modius Epiſt. V prodidere reſtare in ſcriptis ſuis, *interficiere.* reperitque in Col. Gulielmius, videturque modeſtius ac gravitate conſulari dignius *Idem.*

13. *Obſcurare cœtus nefarios.*] Zinzerlingus noſter promulſidis cap. 43 eruit è Turingico codice *cœptus nef.* declinatione quarta; & ita quoque Pall. noſtri quatuor: ſed plus roboris eſt in vulgato. neque ſequendi libri veteres, niſi ubi & ratio urget *Idem.*

14. *Si illuſtrantur.*] Nonius *luſtrantur.* alterum tamen reſtat in mſſ noſtris. Modius d. Epiſtola V conjicit, *eluſtrantur*, non abſurdè. *Idem.*

15. *Me ante diem XII Kal. Novembres.*] Colon. liber, *me in ante diem.* ἀρχαϊκῶς. ſic Propertius: *Hic dominam exemplo ponat in ante meam.* laudant Modius ac Gulielmius. noſtri Pall. heic nihil diſcrepant à vulgatis: ſed infra ſtatim omnes habent, *in ante diem IIX Kalend. Novembr.* niſi quod ſext. *in ante diem V Kal. Nov.* adeo ut dictio ea heic quoque admittenda videatur. *Idem.*

16. *Ante diem VI Kal. Novembr.*] Quod diſcreparent Palatini, & hanc diem Manlio adſtrueret Salluſtius, auctorique noſtro etiam adſcriberet Priſcianus, ejeci vulgatum prius IIX *Kalend. Novemb.* hujus rei indicium debeo præceptori meo Juſto Lipſio, qui conſulatur lib. II Val. lect. cap. 3. *Idem.*

17. *C. Manlium.*] Ipſius d. locò legit è mſſ. ſuis *Mallium*, ſed noſtri & Gulielmiani alterum tuentur, præter unicum Gemblacenſem, ut annotavit Gulielmius. *Idem.*

18. *Quid cùm tute Præneſte, &c.*] Multum vetuſtatis huic periodo acceſſit, revocata vocula *tu* è Pall. duobus & Hitt. ac V. *Idem.*

19. *Non modò non audiam, ſed etiam non videam.*] Obtemperavi ſcriptis libris Cujacii, quorum meminit lib. XII Obſervat. cap. 32. *Idem.*

20. *Multis ac ſummis viris.*] Sic Pall. aliorumque mſſ. nam recentius cuſis aberant, *ac ſummis* etiam Manutianis. *Idem.*

21. *Non eſt ſæpius in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipub.*] Τὸ *ſalus* haud dubium magiſtri eſſe gloſſema monuere dudum alii, idemque in mentem quoque nuper venit Zinzerlingo noſtro, qui adeatur Promulſidis cap. XLIIX. *Grut.* Sane ſic ille quidem; ſed admo-

junctam. nunc jam apertè rempublicam univerſam petis.

2 Templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium, & vaſtitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, diſciplinæque majorum proprium eſt, [22] facere nondum audeo: faciam id, quod eſt ad ſeveritatem [23] lenius, ad communem ſalutem utilius. nam, ſi te interfici juſſero, reſidebit in republica reliqua conjuratorum manus. ſin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna, & pernicioſa ſentina reipublicæ.

3 Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua ſponte faciebas? Exire ex urbe conſul hoſtem jubet. interrogas me, num in exſilium? non jubeo: ſed ſi
6 me conſulis, ſuadeo. Quid enim, Catilina, eſt, quod te jam in hac urbe delectare poſſit? in qua nemo eſt, extra iſtam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt? [24] quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus umquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætuliſti?

4 Quid verò? nuper, cùm morte ſuperioris uxoris, [25] novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nonne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? quod ego prætermitto, & facilè patior ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exſtitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi [26] proximis idibus ſenties. ad illa venio, quæ non [27] ad privatam ignominiam vitiorum, non ad domeſticam tuam difficultatem, ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrûm vitam, ſalutemque pertinent.

5 Poteſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli ſpiritus eſſe jucundus, cùm ſcias, horum eſſe neminem, qui neſciat, te pridie Kalendas Jan. Lepido, & Tullo, conſulibus, ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum, & principum civitatis interficiendorum cauſa, paraviſſe? ſceleri, ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam reipublicæ obſtitiſſe? Ac jam illa omitto. neque enim ſunt aut obſcura, aut non multo poſtea commiſſa. quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem [28] interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parva quadam declinatione, &, ut ajunt, [29] corpore effugi. nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, [30] quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle deſiſtis.

[31] Quoties jam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quoties verò excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris, ac devota ſit, neſcio, quòd eam neceſſe putas conſulis in corpore defigere. 15 Nunc verò, quæ tua eſt iſta vita? ſic enim jam 7 tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo, ſed ut miſericordia, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paullo antè in ſenatum. quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac neceſſariis ſalutavit? Si hoc poſt hominum memoriam contigit nemini, vocis exſpectas contumeliam, cùm ſis graviſſimo judicio taciturnitatis oppreſſus? Quid, quòd adventu tuo iſta [32] ſubſellia, vacua facta ſunt? [33] quòd omnes conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, [34] ſimulatque aſſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam, atque inanem reliquerunt?

Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi meher- 17 cle mei ſi me iſto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? &, ſi me meis civibus [35] injuria ſuſpectum tam graviter, atque offenſum viderem; carere me adſpectu civium, quàm infeſtis oculis omnium conſpici mallem. tu cùm conſcientia ſcelerum tuorum agnoſcas odium omnium juſtum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes, ſenſuſque vulneras, eorum adſpectum, præſentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odiſſent tui, neque eos ulla ratione placare poſſes: ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes. nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrûm parens, odit, ac metuit: & jamdiu de te nihil judicat, niſi de parricidio ſuo cogitare. hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium ſequere, neque vim pertimeſces?

Quæ tecum, Catilina, ſic agit, & quodammodo tacita lo- 18 quitur. [36] Nullum aliquot jam annis facinus exſtitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque ſociorum, impunita fuit, ac libera: tu non ſolùm ad negligendas leges, ac quæſtiones, verùm etiam [37] ad evertendas, perfringendaſque valuiſti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. nunc verò me totam eſſe in metu propter te unum: quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod à tuo ſcelere abhorreat; non eſt feren-

---

admodum temere, & iniquo arbitrio, quum ſit haud dubia pars ſcripturæ Tullii, ut ſatis probabunt paterna ad Livium 25, 10. *Gronov.*

22. *Facere nondum audeo.*] Particulam *dum* addidi ſuaſu Pall. & aliorum mſſ. *Gruter.*

23. *Lenius, ad communem ſalutem utilius.*] Scripti noſtri, (noſtros cùm dico tam Pall. ſentio, quàm Gulielmianos) *lenius, & ad &c.* ut non temerè ſuſpicemur fuiſſe *ſet*, pro *ſed*. quod adhuc in multis marmoribus. *Idem.*

24. *Quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ?*] Forſan *non inhæret tuæ famæ?* nam Pal. pr. cùm haberet, *non habet infamiæ*; ſuperſcripſit, *hæret tuæ*. præterea F. & H. diſertè præferunt *inhæret infamiæ*. Turnebus lib. XXX cap. 15. acquieſcit Lambiniano, *non hæret in fama.* Idem.

25. *Novis nuptiis domum vacuam feciſſes.*] Carrio lib. 1 Antiq. Lect. cap. 18 reponendum monuit ex mſſ. ſuis, *vacue feciſſes*; & ita ſanè eſt in Pal. nono; item V. H. F. probabatque item Gulielmius noſter. *Idem.*

26. *Proximis idibus.*] Quare; videſis apud Petrum Pithæum lib. II Adverſ. ſubſec. cap. 4. *Idem.*

27. *Ad privatam ignominiam vitiorum.*] Vix ſatis liquide decerno, an ſatis juſte hinc exegerint vocem, quæ in Victorianis editt. additur *tuorum*. Lambinum primum video neglexiſſe, inde Gothofredum, & ſic tranſiit ad Gruterianam ſequutaſque, forſan omnes typorum errore in Lambiniana. *Gronov.*

28. *Interficere conatus es?*] Modius iſtud potius habuit Epiſt. v. & verò exſtat à prima manu in Hitt. à ſecunda in Pal. ſec. ac V. neque aliter editio princeps. vulgo *voluiſti?* Gruter.

29. *Corpore effugi.*] Nihil varietatis reperi in meis, aut Gulielmius in ſuis. Giſanius tamen teſtatur ad Lucretium in *Exire*, fuiſſe in ſuo, *corp. exceſſi*: quomodo hunc locum laudat Servius IX Æneidos. quod perplacet. gladiatorum enim verbum eſt. Lambino nemo auſcultabit qui novit inimicitias ejus cum altero illo. *Idem.*

30. *Quod mihi latere valeat in tempore.*] Pal. ſextus & nonus & v. horum verborum nullum habent veſtigium. & verò ſunt ſcribæ alicujus additamentum. nam & prima editio ſolùm habet, *quod me latere valeat*, ſine illo, *in tempore*. Modius tamen mire digladiatur contra Fulvium noſtrum pro illo ſuo, *quod me latere poſſit in tempore*: quod etiam in Col. reperit Gulielmius. *Idem.*

31. *Quoties jam tibi extorta.*] Vulgò repetitur, *Quoties jam, quoties jam tibi.* ſed ſic nulli ſcripti noſtri, nullæ edd. veteres: neque aliquid in eo ſubodoror elegantiæ. *Idem.*

32. *Subſellia vacua facta ſunt.*] F. H. V. item Pal. nonus nec non Carrionis ac Lambini mſſ. *vacuefacta ſunt*, ut ſupra. *Idem.*

33. *Quod omnes conſulares.*] Antea præmittebatur; *quid quod.* ſed ea non invenitur in mſſ. noſtris aliorumve. *Idem.*

34. *Simulatque adſediſti.*] Colon. Baſilicanus, *ſubſediſti*. nec refugit Gulielmius. etſi enim propriè inſidiatorum qualis hic Catilina, non nimis abhorret à Senatore. nam à ſubſidere *ſubſellia*. unde Pompejus Senatum *longum ſubſellium* nominabat. *Idem.*

35. *Injuria ſpectatum tam graviter, atque offenſum viderem.*] Muretus probat è ſuis *infenſum*. malè. videndum potius an non *ſpectatum* mutandum in *ſuſpectum*, quod eſt in Pal. ſec. ſexto, decimo, F. V. nam Pal. nonus neutram vocem agnoſcit. *Idem.*

36. *Nullum aliquot jam annis facinus.*] Melius ſic mſſ. noſtri, quàm ut hactenus lectum; *Nullum jam tot annos facinus.* quod tamen non eſt in exoletis editionibus. Supra etiam reſcripſi, *de te nihil judicat*; volentibus iiſdem membranis. *Idem.*

37. *Ad evincendas perfringendaſque.*] Habent iſtud Pall. item Mureti nec non aliorum mſſ. firmantque vetuſtè editi, niſi quod ii ad

ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi verus, ne opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam.

8 Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare de-
19 beat, etiam ſi vim adhibere non poſſit? Quid? quòd tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid? quòd, vitandæ ſuſpicionis cauſa, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me venire auſus es: atque, ut domi meæ te aſſervarem, rogaſti. cùm à me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tutò eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quòd iiſdem mœnibus contineremur; ad Q. Metellum prætorem veniſti. à quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigraſti: quem tu videlicet & ad cuſtodiendum te, diligentiſſimum, & ad ſuſpicandum, ſagaciſſimum, & ad vindicandum, fortiſſimum fore putaſti. Sed quam longè videtur à carcere, atque à vinculis abeſſe debere, qui ſe ipſum jam dignum cuſtodia judicaverit?

20 Quæ cùm ita ſint, Catilina, dubitas, [38] ſi hîc morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam iſtam multis ſuppliciis juſtis, debitiſque ereptam, fugæ, ſolitudinique mandare? Refer, inquis, ad ſenatum (id enim poſtulas) &, ſi hic ordo placere ſibi decreverit, te ire in exſilium, obtemperaturum eſſe dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exſilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur, tacent. quid exſpectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis?

21 At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo, P. Sextio, ſi fortiſſimo viro, M. Marcello dixiſſem: jam mihi conſuli hoc ipſo in templo, jure optimo ſenatus vim, & manus intuliſſet. de te autem, Catilina, cùm quieſcunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant. neque hi ſolùm, quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima: ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi, atque optimi viri, ceterique fortiſſimi cives, qui circumſtant ſenatum; quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paullo antè exaudire potuiſti. quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eoſdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem, uſque ad portas proſequantur.

9 Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut um-
22 quam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exſilium cogites? [39] Utinam tibi iſtam mentem dii immortales duint! tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exſilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſi minus in præſens tempus, recenti memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat. Sed eſt mihi tanti, dummodo iſta privata ſit calamitas, & à reipublicæ periculis ſejungatur. Sed ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, ut temporibus reipublicæ concedas, non eſt poſtulandum. [40] neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit.

Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere: ac, ſi mihi 23
inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam; rectà perge in exſilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris: vix molem iſtius invidiæ, ſi in exſilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. ſin autem ſervire meæ laudi, & gloriæ mavis; egredere cum importuna ſceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos cives: ſecerne te à bonis: infer patriæ bellum: exſulta impio latrocinio, ut à me non ejectus, ad alienos; ſed invitatus, ad tuos iſſe videaris.

Quamquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præ- 24
miſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur armati? [41] ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus pernicioſam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illa diutius carere poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dexteram impiam ad necem civium tranſtuliſti?

Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupidi- 10
tas effrenata, ac furioſa rapiebat. neque enim tibi hæc res af- 25
fert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. numquam tu non modò otium, ſed ne bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis, conflatam improborum manum.

Hîc tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis exſultabis? quan- 26
ta in voluptate bacchabere, cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare [42] non ſolùm inſidiantem ſomno maritorum, verùm etiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium: quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties.

Tantum profeci tum, [43] cùm te à conſulatu repuli, ut ex- 27
ſul potiùs tentare, quàm conſul vexare rempublicam poſſes: atque ut id, quod eſſet à te ſceleratè ſuſceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc, ut à me, patres 11
conſcripti, quandam propè juſtam patriæ querimoniam deteſter, ac deprecer: percipite, quæſo, diligenter, quæ dicam, & [44] ea penitus animis veſtris, mentibuſque mandate. Etenim, ſi mecum patria, quæ mihi vita mea multo eſt carior; ſi cuncta Italia; ſi omnis reſpublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem eſſe hoſtem comperiſti: quem ducem belli futurum vides: quem exſpectari imperatorem in caſtris hoſtium ſentis, auctorem ſceleris, principem conjurationis, evocatorem ſervorum, & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis?

Quid

---

ad devincendas. vulgatur tamen paſſim *ad evertendas.* imò ubi præcedit; *non ſolum ad negligendas leges &c.* eſt in Fabr. & Hitt. *advertendas leges:* Gulielmius putabat verum eſſe, *ad evertendas* ut *evertat* leges ac quæſtiones, qui efficit ne lege lata de maleficiis ſuis quæratur: *evincat*, qui lege jam lata & quæſtione conſtituta vim judiciorum perfringit. *Grut.*

38. *Si hîc morari æquo animo non potes*] Haud aliter Pall. noſtri, editique. nam Victorius, *Si emori æquo animo &c.* ſequentes, *ſi hîc emori*, quod impugnat Zinzerlingus capite XLVIII. *Idem.*

39. *Utinam tibi iſtam mentem dii immortales duint!*] Suppeditavit mihi hanc lectionem Cujacius, aſſirmatque extare in mſſ. quos excuſſit lib. XII Emendat. cap. 32. prius legebamus *donarent*, aut *darent*, omninò inſulſe. Idem.

40. *Neque enim is es Catilina, ut te aut &c.*] Idem Cujacius producit ex iiſdem libris: *neque enim ſis Catilina, ſi te aut &c.* nondum auſim ſequi alterum illud tuetur ſe mſſ. noſtris omnibus, nec non olim cuſis. nam poſteriores *Catilina, is es &c.* Idem.

41. *Sciam pactam & conſtitutam.*] Omnes mſſ. noſtri præmittunt *cùm*, neque ſecus antiquitus impreſſi. emendat leviter ſed verè Gulielmius, *cui ſciam pactam &c.* maniſeſte enim captatur πολύπτωτον, à quo, cui, a quo. Mureti correctio, & à libris longius diſcedit, & ſententiam torquet: quam tamen Lambinus jam in libros receperat, & quidem cum elogio; tamquam ſi à mſſ. eſſet, non à conjectura. *Idem.*

42. *Non ſolum inſidiantem ſomno maritorum, verùm etiam bonis occiſorum.*] Sic Pal. nonus, item Gembl. & V. ineptè antea publicabatur, *non ſolum ad inſidiandum ſomno mar.* idem tres mſſ. item Pal. ſec. ſervant *otioſorum.* quod examinabunt otioſiores me. *Idem.*

43. *Cùm te à conſulatu repuli.*] Lambinus *depuli*, contra libros, & Latinè loquentium conſuetudinem. *repellere* verbum eſt comitiale; unde *repulſa.* Idem.

44. *Ea penitus animis v. mentibuſque mandate.*] In variis collectionum ſuarum partibus ſibi diſplicere vocem ſecundam apud multos quoque ſcriptores Pricæus oſtendit, ut de hoc loco, ad librum primum metamorphoſeos Apuleji reponitque *penitis.* Quod ut ſperni debeat, & quam prave Ciceronianum ſit, ſatis evincunt paterna ad Taciti ſecundum annalem cap. 12. *Gronov.*

45. Ego

28 Quid tandem impedit te? moſne majorum? at perſæpe etiam privati in hac republica pernicioſos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? at numquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam poſteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam maturè ad ſummum imperium per omnes honorum gradus extulit, ſi propter invidiam, aut alicujus periculi metum ſalutem civium tuorum negligis.

29 Sed, ſi quis eſt invidiæ metus, num eſt vehementiùs ſeveritatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimeſcenda? An, cùm bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt: tum te non exiſtimas invidiæ incendio
12 conflagraturum? His ego ſanctiſſimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem ſentiunt, mentibus, pauca reſpondebo. 45 Ego, ſi hoc optimum factu judicarem, patres conſcripti, Catilinam morte multari: unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Etenim, ſi ſummi viri, & clariſſimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum complurium ſanguine non modò ſe non contaminarunt, ſed etiam honeſtarunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quòd ſi ea mihi maximè impenderet: tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem.

30 Quamquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant: aut ea, quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationemque naſcentem non credendo corroboraverunt. quorum auctoritatem ſecuti multi, non ſolùm improbi, verùm etiam imperiti, ſi in hunc animadvertiſſem, crudeliter, & regiè factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quò intendit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem eſſe factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ peſtem paulliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quòd ſi ſe ejecerit, ſecumque ſuos eduxerit, & eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit: exſtinguetur, atque delebitur non modo hæc tam adulta reipublicæ peſtis, verum etiam ſtirps, ac ſemen malorum omnium.

Etenim jamdiu, patres conſcripti, in his periculis conjura- 13
tionis, inſidiiſque verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium 31
ſcelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in noſtri conſulatus tempus erupit. Quòd ſi ex tanto latrocinio iſte unus tolletur; videbimur fortaſſe ad breve quoddam tempus cura, & metu eſſe relevati: periculum autem reſidebit, & erit incluſum penitus in venis, atque in viſceribus reipublicæ. Ut ſæpe homines ægri morbo gravi, cùm æſtu, febrique jactantur, ſi aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multo graviùs, vehementiuſque affligantur: ſic hic morbus, qui eſt in republica, relevatus iſtius pœna, vehementiùs vivis reliquis ingraveſcet.

Quare, patres conſcripti, ſecedant improbi, ſecernant ſe à 32
bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod ſæpe jam dixi, ſecernantur à nobis: deſinant inſidiari domi ſuæ conſuli, circumſtare tribunal prætoris urbani, obſidere cum gladiis curiam, 46 malleolos & faces ad inflammandam urbem comparare. ſit denique inſcriptum in fronte uniuſcujuſque civis, quid de republica ſentiat. Polliceor hoc vobis, patres conſcripti, tantam in nobis conſulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata eſſe videatis.

Hiſce ominibus, Catilina, cum ſumma reipublicæ ſalute, 33
& cum tua peſte, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iiſdem, quibus hæc urbs, auſpiciis à Romulo es conſtitutus; quem Statorem hujus urbis, atque imperii verè nominamus: hunc, & hujus ſocios à tuis aris, ceteriſque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, à vita, fortuniſque civium omnium arcebis: & omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefaria ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos, mortuoſque mactabis.

45. *Ego ſi hoc optimum factu.*] Cujacii codd. *factum.* quod & in Pal. ſexto. *Gruter.*

46. *Malleolos & faces ad inflammandam urbem.*] Eſt à noſtris omnibus. vulgo, *malleolos ad incendendum urbem faceiſque.* Idem.

M. TULLII CICERONIS
IN
L. CATILINAM
SECUNDA,
AD QUIRITES.
ORATIO SECUNDA ET VICESIMA.

1
I TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis, [1] atque huic urbi ferrum, flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum [2] egredientem verbis proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, evaſit, erupit. nulla jam pernicies à monſtro illo, atque prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem ſine controverſia vicimus. non enim jam inter latera noſtra ſica illa verſabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus. loco ille motus eſt, cùm eſt ex urbe depulſus. palàm jam cum hoſte, nullo impediente, bellum juſtum geremus. Sine dubio perdidimus

1. *Atque huic urbi ferrum flammamque minitantem.*] Gemblacenſis ac V. *ferro flammaque.* non diſplicet. *Gruter.*

2. *Egredientem verbis proſecuti ſumus.*] Hæc eſt lectio omnium veterum librorum, nec non editionum primariarum. ſubſequentes frigidè nimis, *egredientem urbe proſecuti ſumus.* intelligit omina illa quorum meminit ſub finem orationis præcedentis. *Idem.*

dimus hominem, magnificeque vicimus, cùm illum ex occultis inſidiis in apertum latrocinium conjecimus.

3 Quòd verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egreſſus eſt, quòd ei ferrum de manibus extorſimus, quòd incolumes cives, quòd ſtantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum eſſe, & profligatum putatis? Jacet ille nunc proſtratus, Quirites, & ſe perculſum, atque abjectum eſſe ſentit, & retorquet oculos profectò ſæpe ad hanc urbem; quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget. quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam peſtem evomuerit, foraſque projecerit.

2 At ſiquis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc
3 ipſo, in quo exſultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuſet, quòd tam capitalem hoſtem non comprehenderim potiùs, quàm emiſerim: non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. interemptum eſſe L. Catilinam, & graviſſimo ſupplicio affectum jampridem oportebat: idque à me & mos majorum, & hujus imperii ſeveritas, & reſpublica poſtulabat. Sed quàm multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac ſi, ſublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem: jam pridem ego L. Catilinam [3] non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem.

4 Sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, ſi illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidia oppreſſus perſequi non poſſem: rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare poſſetis, cùm hoſtem apertè videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quàm vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam moleſtè fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet! Tongillum mihi eduxit; quem amare [4] in prætexta calumnia cœperat: Publicium & Munatium; quorum æs alienum contractum in popina [5] nullum reipublicæ motum afferre poterat: reliquit quos viros? [6] quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles? vos videtis.

3 Itaque ego illum exercitum, [7] & Gallicanis legionibus, &
5 hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, [8] & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnoperè contemno; collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, [9] ex ruſticis decoctoribus: ex iis, qui vadimonia deſerere, quàm illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modò ſi aciem exercitus noſtri, verùm etiam ſi edictum prætoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in ſenatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: qui ſi hic permanent, mementote non tam exercitum illum eſſe nobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerant, pertimeſcendos. Atque hoc etiam ſunt timendi magis, quòd, quid cogitent, me ſcire ſentiunt: neque tamen permoventur.

Video, cui Apulia ſit attributa, qui habeat Etruriam, qui 6
agrum Picenum, qui Gallicum, qui ſibi has urbanas inſidias cædis, atque incendiorum depopoſcerit. omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt: patefeci in ſenatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid exſpectant? næ illi vehementer errant, ſi illam meam priſtinam
lenitatem perpetuam ſperant futuram. Quod exſpectavi, jam 4
ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe apertè conjurationem contra rempublicam videretis. niſi verò ſi quis eſt, qui Catilinæ ſimiles cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam lenitati locus: ſeveritatem res ipſa flagitat. unum etiam nunc concedam: exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam [10] miſerum tabeſcere. demonſtrabo iter: Aurelia via profectus eſt. ſi accelerare volent, ad veſperam conſequentur.

O fortunatam rempublicam, ſiquidem hanc ſentinam hujus 7
urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhauſto, relevata mihi, & recreata reſpublica videtur. Quid enim mali, aut ſceleris fingi, aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſimè vixiſſe fateatur? quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum?

Jam verò quæ tanta in ullo umquam homine juventutis il- 8
lecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſimè, aliorum amori flagitioſiſſimè ſerviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc verò quam ſubitò non ſolùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo, non modò Romæ, [11] ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit.

Atque, ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere 5
poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paullò ad facinus auda- 9
cior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo in ſcena levior, & nequior, qui ſe non ejuſdem propè ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen, ſtuprorum, & ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore & fame, & ſiti, ac vigiliis perferendis, [12] fortis ab iſtis prædicabatur, cùm induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis, in libidine, audaciaque conſumerentur.

Hunc verò ſi ſui fuerint comites ſecuti: ſi ex urbe exierint 10
deſperatorum hominum flagitioſi greges: ô nos beatos, ô rempublicam fortunatam, ô præclaram laudem conſulatus mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas: patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas obligurrierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libi-

3. *Non modò invidiæ meæ, ſed etiam vitæ periculo &c.*] Apparet de induſtria oppoſita, periculum vitæ ac invidiæ. & quid vetat benè dici; cùm præclare dicatur, *invidiâ ſuâ-facere.* ideo Lambinum contra omnes libros hæc immutantem non ſequor. Gulielmius. *Grut.*

4. *In prætexta calumnia.*] Pal. ſextus *ſalumpnia.* Locus obſcurus. niſi velimus à prima ſtatim adoleſcentia cum in forum deduceretur, operatum calumniæ, ideoque ab ea amatum. ad quod exemplum dicimus, *Muſæ illum amant, Fides me amat.* hæc Gulielmius. *Idem.*

5. *Nullum reipub. motum.*] Antea legebamus *metum*, ſed præter libros mſſ. imò etiam editionem Venetam anni CCCCLXXXIII. *Idem.*

6. *Quanto ære alieno.*] Lambinus addit, *obſtrictus*, quod neque neceſſarium, neque in noſtris mſſ. uſquam erat, aut adeo olim editis: & de elegantia commatum, ſunt enim ferè paria, haud parum detrahit. *Idem.*

7. *Et Gallicanis legionibus.*] Lambinus aliud heic ſubſtituit, ſed non accedunt libri noſtri, qui vulgatam tuentur. vett. adjiciunt *ex*, quod & in omnium ætatum editionibus. Palatinus ſec. interpretationis loco adpinxit, reſpectu Gallicanarum legionum. *Idem.*

8. *Et his copiis &c.*] Eſt à conjectura Mureti, quam ſecuti Manutiani; & præfert Palat. nonus. nam ſext. hanc clauſulam omiſit. Gulielmius ad horum interpretationem, allegarat locum pro Murena cap. 36. m. *his hædinis pelliculis prætura dejectus eſt*, id eſt, propter has pelliculas. mihi tamen non poteſt omnino diſplicere, *contemnere aliquem ex re alia*, præcipuè cum meliores fere membranæ lectionem eam oſtentent. *Idem.*

9. *Ex ruſticis decoctoribus.*] Vulgo interjicitur, *ex ruſticis mendiculis & decoctoribus*, verùm ſic nullus ſcriptorum Mureti, ſic nullus noſtrorum. prima editio præfert *ex ruſticis metalli decoctoribus.* jocoſe. *Idem.*

10. *Miſerum tabeſcere.*] Colon. *tepeſcere*, quod mirè huc quadrare putat Gulielmius. vulgatam tamen loco non movet; neque cauſa erat. *Idem.*

11. *Sed nec ullo in angulo totius Italiæ.*] Pall. & H. F. ed. vet. *ſed ne ullo*, quæ formula, inquit Gulielmius, notanda, ut rara: qua tamen etiam uſus ad Atticum. *Idem.*

12. *Fortis ab iſtis prædicabatur.*] Ita & noſtri, & olim editi; non ut poſtea impreſſi, *fortis ab his iſtis ſuis ſociis prædicabatur.* Idem.

13. *Con-*

libido permanet. Quòd ſi in vino, & alea comeſſationes ſolùm, & ſcorta quærerent: eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi. hoc verò quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrioſos ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, [13] conferti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia.

11 Quibus ego confido impendere fatum aliquod: & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos ſi meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit: non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſæcula propagarit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere poſſit. omnia ſunt externa, unius virtute, terra, marique pacata. domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis. cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum. quæ ſanari poterunt, quacumque ratione ſanabo. [a] quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quieſcant: aut, ſi & in urbe, & in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, exſpectent.

6 [b] At etiam ſunt, Quirites, qui dicant, à me in exſilium eje-
12 ctum eſſe Catilinam. Quod ego [c] ſi verbo aſſequi poſſem, iſtos ipſos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodeſtus vocem conſulis ferre non potuit: ſimul atque ire in exſilium juſſus eſt, [14] paruit, [d] quievit. Heſterno die, cùm domi meæ pænè interfectus eſſem, ſenatum in ædem Jovis Statoris vocavi: rem omnem ad patres conſcriptos detuli. quò cùm Catilina veniſſet: quis eum ſenator appellavit? quis ſalutavit? quis denique ita adſpexit, ut perditum civem, ac non potiùs, ut importuniſſimum hoſtem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam, atque inanem reliquerunt.

13 Hic ego vehemens ille conſul, qui verbo cives in exſilium ejicio, [e] quæſivi à Catilina, [f] an nocturno conventu apud M. Leccam fuiſſet, necne. Cùm ille homo audaciſſimus, conſcientia convictus, primò reticuiſſet: patefeci cetera; quid ea nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in proxima conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, edocui. cùm hæſitaret, [15] cùm teneretur; quæſivi, quid dubitaret eò proficiſci, quò jampridem pararat: cùm arma, cùm ſecures, cùm faſces, cùm tubas, cùm ſigna militaria, cùm Aquilam illam argenteam, [16] cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, [17] ſcirem eſſe præmiſſam.

In exſilium ejiciebam, quem jam ingreſſum eſſe in bellum 14
videbam? Etenim, credo, Manlius iſte, centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit: & illa caſtra nunc non Catilinam ducem exſpectant: & ille ejectus in exſilium, ſe Maſſiliam, ut ajunt, non in hæc caſtra conferet. O conditionem miſeram, non 7
modò adminiſtrandæ, verum etiam conſervandæ reipublicæ! Nunc, ſi L. Catilina, conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus, ac debilitatus, ſubitò pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciundi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exſilium converterit: non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de ſpe, conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens, in exſilium ejectus à conſule, vi, & minis eſſe dicetur: & erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, [18] non improbum, ſed miſerum; me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint.

Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ, atque iniquæ 15
tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis hujus horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſanè ejectus eſſe à me, dummodo eat in exſilium. ſed mihi credite, non eſt iturus. Numquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, [g] invidiæ meæ levandæ cauſa, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis: ſed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi ſit invidioſum aliquando, quòd illum emiſerim potiùs, quam quòd ejecerim. ſed cùm ſint homines, qui illum, cùm profectus ſit, ejectum eſſe dicant, iidem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent?

[h] Quamquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, 16
[i] non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem, ſi mehercule hoc quod agit, numquam antè cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quam exſulem vivere. nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem, cogitationemque acciderit, niſi quod vivis nobis Roma profectus eſt: optemus potiùs, ut eat in exſilium, quam queramur.

[k] Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur: & de eo hoſte, 8
qui jam fatetur ſe eſſe hoſtem: & quem, quia, quod ſem- 17
per volui, murus intereſt, non timeo: de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus?

SCHOLIASTES.

.... Fugit ad tranſlationem bonam.

a *Quæ reſecanda erunt non patiar ad perniciem civitatis manere.*] Vulnus enim humore intra ſe collecto ſi non ſecatum fuerit aſperius efficitur. & ſemper manat ſine curatione.

b *At etiam ſunt qui dicant,*] Vides quia minatur populo. & quaſi de aliis dicens populum accuſat.

c *Si verbo aſſequi poſſem.*] Id eſt ſi uno verbo poſſem aliquem ad exilium pellere.

d *Qui heſterno die.*] Vides quia contra invidiam deſcendit & purgat ſe ne videatur expuliſſe.

e *Quæſivi a Catilina.*] Quaſi non imperio egerit.

f *An nocturno conventu apud Marcum Lepidum. eſt mihi tanti quirites.*] Proverbium tranſlatum eſt ab emptione Eſt mihi tanti. hoc proverbium tanti pretii eſt.

g *Invidiæ meæ levandæ cauſa.*] Qui contra invidiam loquitur. Ergo & hic invidia eſt ſi merebatur occidi.

h *Quamquam iſti qui Catilinam Maſſiliam.*] Maſſilienſes decreverant ut quicumque conjuratione damnatus eſſet expelleretur mœnibus ipſorum. nullum ſuſciperent ad exilium. aut ſi vellet ire occideretur. Apud Manſilienſes. ideo ergo dixit.

i *Non tam hoc queruntur quam verentur.*] Alii ſimpliciter exponunt. timent inquit ne magis vadat ad exilium quam ad caſtra. neve gravatus a conſule mutaverit propoſitum & ad exilium vadat non ad bellum.

k *Sed cur tam diu de uno hoſte loquimur.*] Uſque ad iſtum locum purgatio fuit invidiæ. modo vult ſuſpectos facere eos qui defendunt Catilinam & vitia ſociorum Catilinæ per genera enumerat. ut quicumque male locuti fuerit cognoſcatur. ac de ſociorum generibus Catilenæ, vult diſtribuere ut illi qui iniciunt invidiam cognoſcantur ab omnibus etiam genera dicit omnium.

13. *Conferti cibo.*] Malui iſtud cum libris noſtris pleriſque, quàm vulgatam *confecti*. ita poëta vetus, neſcio quis, *differtite veſtra viſcera*. Grut.

14. *Paruit, quievit. Heſterno die.*] Eſt à libro Mureti. prius enim habebamus, *paruit. Quid quod heſterno die*. edd. antiquæ, *paruit. Qui heſterna die*. quod & in Pal. ſec. nam reliqui, *qui ut heſt. at*. Colon. *quid ut*. Fabr. *Heſterna quidem die*. male. ſed ex iſtis duobus legit Gulielmius. *paruit, quievit. Heſterna die Quirites &c.* Idem.

15. *Cùm teneretur.*] Ita mſſ. Mureti, item noſtri, nec non vetuſtius cuſi, vulgo *cum cunctaretur*, cui lectioni diem etiam dixerant Modius & Zinzerlingius. *Idem*.

16. *Cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ &c.*] Vox *ſcelerum* non extat in Pal. ſext. aut nono. neque heic requiſiverim; etſi norim priore oratione ita dixiſſe. *Idem*.

17. *Scirem eſſe præmiſſam.*] Baſilicanus *præmiſſa*; ſi rectius, velimus verbum hoc ea omnia quæ antecedant complecti. *Idem*.

18. *Non improbum ſed miſerum.*] Ita vetus editio, ita meliores mſſ. nam quidam *mirum*, ex quibus fortean natum illud vulgatum, *timidum*. quod & Priſcianus reſpuit. *Idem*.

19. *Quam*

mus? [l] quos quidem ego, [m] ſi ullo modo fieri poſſet, non tam [n] ulciſci ſtudeo, [19] quàm ſanare, & ipſos placare reipublicæ; neque, id quare fieri non poſſit, ſi me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: [o] deinde ſingulis [20] medicinam conſilii, atque orationis meæ, ſiquam potero, afferam.

18 [p] [21] Unum eſt eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam poſſeſſiones habent: [q] quatum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes: voluntas verò, & cauſa impudentiſſima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, [22] tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copioſus ſis: [23] & dubites de poſſeſſione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exſpectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui iſtas à Catilina exſpectant. meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verùm auctionariæ. neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione ulla ſalvi eſſe poſſunt. quod ſi maturiùs facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) [24] certare cum uſuris fructibus prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines minimè puto pertimeſcendos, quod aut deduci de ſententia poſſunt; aut, ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quàm arma laturi.

9 Alterum genus eſt eorum, qui quamquam premuntur ære
19 alieno, dominationem tamen exſpectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica deſperant, perturbata conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem, quod ceteris omnibus, ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe: primùm omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipublicæ. deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum: deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris, præſentes auxilium eſſe laturos. Quòd ſi jam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſcelerata, ac nefaria concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident id ſe cupere, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi ſit neceſſe?

Tertium genus eſt [25] ætate jam affectum, ſed tamen exer- 20
citatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſuccedit. Hi ſunt homines [26] ex iis coloniis, quas Feſulis Sulla conſtituit: quas ego univerſas, civium eſſe optimorum, & fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis, repentiniſque pecuniis ſumptuoſiùs, inſolentiuſque jactarunt. hi dum ædificant, tamquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, [27] conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, ſi ſalvi eſſe velint, Sulla ſit iis ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agreſtes, homines tenues, atque egentes, in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, [28] in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, ac proſcriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

Quartum genus eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulen- 10
tum: qui jampridem premuntur; qui numquam emergent: 21
qui partim inertia, partim malè gerendo negotio, partim etiam ſumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, [29] proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego [30] non tam milites acres, quàm infitiatores lentos eſſe arbitror. qui homines primùm ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ita, ut non modò civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant. nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſtè non poſſunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrentur.

Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique o- 23
mnium facinoroſorum: quos ego à Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo poſſunt: & pereant ſanè in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolùm numero, verùm etiam [31] genere ipſo, atque vita: quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus, ac ſinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: [32] manicatis, & talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cenis expromitur.

[33] In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes 23
im-

SCHOLIASTES.

m *Si ullo modo fieri poſſet.*] Quaſi non poteſt fieri ut corrigantur.

n *Ulciſci.*] Punire perſequi.

p *Unum genus eorum eſt.*] Vide quomodo facit diviſionem. Dicit genera vitiorum. & ſtatim infert remedium. quomodo dixit.

l *Quos quidem ego ſi ullo modo fieri poſſet non tam ulciſci ſtudeo quam ſanare.*] Et iterum.

o *Deinde ſingulis medicinam conſilii atque orationis meæ ſi quam potero perferam.*] Vides ergo quia non omnia vitia capiunt remedia. Nam ſex ſunt genera vitiorum. tria cum remedio. tria ſine remedio. Ut dixi in ſuſpicionem adducit eos qui dicebant expulſum eſſe Catilinam & dividit per genera vitiorum totum exercitum Catilinae ut quicumque locutus fuerit intellegatur vitio ſuo loqui. His ergo pudorem inponit.

q *Quarum amore adducti.*] Ut putas quis dixerit ego vendo. *Poſt hæc ſpatium vacuum & defectus.*

19. *Quam ſanare & ipſos placare reip.*] Pall. tres. Col. Fab. V. *quàm ſanare ſibi ipſos, placare reip.* quod valde probat Gulielmius; quoniam veteres ſceleratos exiſſe à ſe, & mentis impotes ducerent. unde *dementia*, pro ſcelere, & *amentes* pro facinoroſis. adeatur & Modius Epiſtola civ. *Grut.*

20. *Medicinam conſilii atque orationis.*] Baſilicanus, *oratione*, quod probum Gulielmio. *Idem.*

21. *Unum genus eſt eorum.*] Sic Pall. tres, ſic H. & V. item editio princeps. deincipes, *primum genus.* minus rectè. *Idem.*

22. *Tu familia.*] Pal. ſec. ſuperſcriptum aliàs legi *tabula.* ut forte fuerit, *tu argento, tu tabulis, tu familia.* Idem.

23. *Et dubites de poſſeſſione detrahere, adquirere ad fidem?*] Eſt à mſſ. potioribus, neque abit nimium editio vetus, quæ, *& d. de poſſ. detr. a. quirere fidem.* deinceps vulgati, *& dubites aliquid de poſſeſſione detrahere, ac fidem acquirere.* Idem.

24. *Certare cum uſuris fructibus prædiorum.*] Pal. ſec. *& fructibus.* quomodò exſtare item in ſuis adnotavit Cujac. lib. XII Obſervat. cap. 32. *Idem.*

25. *Ætate jam affectum, ſed tamen exercitatione robuſtum.*] Ita Pall. & prima editio. alii mſſ. *effectum.* editi poſterius, brevius, *ætate jam confectum, exercitatione robuſtum*, quod ſolùm inveni in Pal. decimo. *Idem.*

26. *Ex iis coloniis quas Feſulis.*] Pall. tres priores & Vict. item Baſil. codex, *Fæſulas.* unde conjicere eſt, gloſſema eſſe, ad provocabulum *quas*, ſicuti dudum monuit Muretus. & verò Manutius ideo vocem iſtam exturbavit libris ſuis. nam Lambino, affirmanti non reperiſſe in mſſ. ſuis, vix credo. *Idem.*

27. *Conviviis apparatis.*] Sic major pars mſſ. retinetque editio vetus; recentiores, *convivis, apparatibus*, non ita ineptè tamen. *Idem.*

28. *In eodem genere prædatorum.*] In Col. *prædiatorum.* ii ſunt qui prædiis exædificandis & excolendis occupantur. in hoc igitur genere communiter ſe ponere ait colonos illos obæratos & agreſtes, direptionum cupidos. Gulielmius. *Idem.*

29. *Proſcriptionibus bonorum defatigati.*] Gulielmius conjiciebat *diffatigatos.* Idem.

30. *Non tam milites acreis, quàm infitiatores lentos.*] Pal. ſec. non habet à prima manu illud *acreis.* Idem.

31. *Genere ipſo atque vita, quod proprium eſt Catilinæ:*] Divinat Gulielmius, neque malè profectò, *vita, Quirites, proprium Catilinæ, & de dilectu.* nam mſſ. ſanè aliquot *Catilinæ eſt.* Idem.

32. *Manicatis & talaribus tunicis.*] Ejiciunt alii illud *& tritis*, neque habet editio Victorii. abeſtque Hit. & Mureti libris. ſed enim Pal. ſext. ſolùm habet *manicatis & tribus tunicis.* editio prima, *man. & ſtrictis tunicis & talaribus.* Pal. ſec. habet tantum, *man. & tritis tunicis.* Idem.

33. *In his gregibus &c.*] Laudat Donatus Adelphis, *in his bonis gregibus.* ubi ironia aptiſſima huic ſententiæ. & ſi libri adjuvent, recipien-

impuri, impudicique verſantur. hi pueri [34] tam lepidi, ac delicati, non ſolùm amare, & amari, neque cantare, & ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiam ſi Catilina perierit, ſcitote hoc in republica ſeminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid ſibi iſti [r] miſeri [s] volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas, ac nives perferent? niſi idcircò ſe faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd nudi in conviviis ſaltare didicerunt.

24 O bellum magnoperè pertimeſcendum, cùm hanc ſit habi-
11 turus Catilina [35] ſcortorum [t] cohortem prætoriam. [u] Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtroſque exercitus: & primum gladiatori illi confecto & ſaucio, conſules, imperatoreſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam, ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. jam verò urbes coloniarum, ac municipiorum [x] reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilveſtribus. Neque verò ceteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopia, atque egeſtate conferre debeo.

25 Sed, ſi, [y] omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamus, eget ille, ſenatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus. ſi, inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus: ex eo ipſo, quàm valde illi jaceant, intelligere poſſumus. [z] Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc [a] petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: [36] poſtremò copiæ cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujuſmodi certamine ac prœlio, nonne, etiam ſi hominum ſtudia deficiant, dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus, tot, & tanta vitia ſuperari?

12 [b] Quæ cùm ita ſint, Quirites, vos, quemadmodum [37] jam
26 antea dixi, veſtra tecta cuſtodiis, vigiliiſque defendite: [c] mihi, ut urbi ſine veſtro motu, ac ſine ullo tumultu, ſatis eſſet præſidii, conſultum, ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipeſque veſtri, certiores à me facti de hac nocturna [d] excurſione Catilinæ, facilè urbes ſuas, fineſque defendent: gladiatores, quam ſibi ille maximam manum, & certiſſimam fore putavit, quamquam meliore animo ſunt, [e] quàm pars patriciorum, [38] poteſtate tamen noſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus, conatuſque prohibebit. reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis.

[f] Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeò qui con- 27
tra urbis ſalutem, omniumque veſtrûm, in urbe à Catilina relicti ſunt, quamquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam, atque etiam volo. Mea lenitas adhuc ſicui ſolutior viſa eſt, hoc exſpectavit, ut id, quod latebat, erumperet. quod reliquum eſt, jam non poſſum obliviſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſiqui exire volunt, [g] conſulere ſibi poſſunt: qui verò in urbe ſe commoverit, cujus ego non modò factum, ſed inceptum ullum, conatumve contra patriam deprehendero: [39] ſentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem: quem vindicem nefariorum, ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt.

Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ mi- 13
nimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſti- 28
num, ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum, ac maximum, me uno togato duce & imperatore, ſedetur. quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. ſed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint: illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, [40] ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos jam omnes ſalvi eſſe poſſitis.

[h] Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis 29
conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites; ſed multis, & non dubiis deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem, ſententiamque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo; ſed hic præſentes ſuo numine, atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentiſſimam, potentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis, terra, marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

SCHOLIASTES.

s *Volunt.*] Non jam ad pueros dicit ſed ad amatores ipſorum.

r *Miſeri.*] Amatores dixit quia amator miſerum ſe dicit cum poteſtatem non habeat.

t *Cohors pratoria.*] Prætoria cohors dicitur quæ circa prætorem facit (aliquid eraſum eſt) dixit genera & oſtendit unde vel ex quibus conſtat exercitus Catilinæ; Jam id laborat ne timeat bellum populus Romanus ut deſperent aliquid a Catilina fieri poſſe. nam ſi deſperaverit nemo ſe jungit.

u *Inſtruite.*] Ironia

x *Reſpondebunt.*] Comparabuntur. Virgilius reſpondet cnoſia tellus. Interficiam illum & in locis ſilveſtribus jacebit quaſi latro.

y *Omiſſis his rebus quibus nos ſuppeditamur.*] Confert cauſas & ex his ipſis oſtendit facile Catilinam perimi poſſe.

z *Ex hac enim parte pudor pugnat.*] Quomodo ergo fieri poteſt ut Catilina vincat.

a *Petulantia.*] Petulans eſt ex animo ex moribus. impudicus ex corpore.

b *Quæ cum ita ſint quirites vos quemadmodum.*] Dat illis ſine metu ſollicitudinem. tantum ut diligentes illos faciat.

c *Mihi & hic verbi.*] Ordo iſte eſt mihi conſultum atque proviſum eſt ut huic urbi ſatis eſſet præſidii.

d *Excurſionibus.*] Excurſio dicitur prædatio hoſtium. quando equites invadunt poſſeſſiones & faciunt prædas & fugiunt.

e *Quam pars patriciorum.*] Odit patricios & nobiles plebis ut ergo (ſed hæc vox inducta) placeat populo.

f *Nunc illos qui in urbe remanſerunt, ſicui ſolutior viſa eſt.*] Vide cum illis minatur populo minatur.

g *Conibere.*] Concedere.

h *Quæ quidem ego.*] Quaſi non ipſe præſtiterit. ſed dii immortales; & tale facit beneficium ſuum quod ſoli potuerint dii præſtare.

LIB. II FINIT
INCIPIT III.

cipienda. Gulielmius. *Grut.*

34. *Tam lepidi ac delicati.*] Colon. Baſilicanus, *tam lepidi tam delicati.* Idem.

35. *Scortorum cohortem prætoriam.*] Nimium diu exulavit iſta vox à libris noſtris, cùm tamen eam teneat editio princeps. ſequentes, ignoratione linguæ Latinæ, obtruſerant nobis *ſcortatorum*: quod non eſt in melioribus mſſ. Pal. ſec. ſext. non Hit. Erph. ridiculus eſt Lambinus arbitratus utrumque retinendum, *ſcortatorum ac ſcortorum.* imò eo ipſo perierit omnis orationis lepos ac vis omnis. ſed quod opus eſt revelare hos monſtroſos? *Idem.*

36. *Poſtremò copiæ cum egeſtate.*] Ita Pall. omnes. Gulielmius tamen melius putat, *copia*, quod in Hittorpiano. præferebatque idem Modius. *Idem.*

37. *Jam ante dixi*] Tollit Muretus verbum *dixi*, ex uno veteri, quod tamen omnes noſtri aliorumque conſtanter habent. divinabat itaque Gulielm. *jam ante edixi*; εὐςόχως. Idem.

38 *Poteſtate tamen noſtra continebuntur.*] Ita ferè mſſ. noſtri. prius cuſi *pot. tamen in veſtra.* quod ſi retinere volumus, at abjicienda tamen ſyllaba *in*, quæ neque in editionibus antiquis. *Idem.*

39. *Sentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes.*] Haud aliter Pall. at Colonienſis, *conſulem vigilantem*; quod verius arbitratur Gulielmius; tamquam altero conſule non præſente, inquit Modius Epiſt. CIV. *Idem.*

40. *Ut ne quis bonus intereat.*] Poſthabuerim iſtud Manutiano, *ut neque bonus quiſquam intereat.* quod pauciſſimis adeſt mſſ. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS
IN
L. CATILINAM
TERTIA, AD QUIRITES.
ORATIO TERTIA ET VICESIMA.

I [a] REMPUBLICAM, Quirites, vitamque
1 omnium veſtrûm, bona, fortunas, conjuges, liberoſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam, pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, [b] periculiſque meis, ex flamma, atque ferro, ac pænè ex faucibus fati ereptam, & vobis conſervatam, ac reſtitutam videtis.

2 [c] Et, ſi non minùs nobis jucundi, atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quàm illi, quibus naſcimur; quòd ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio: & quòd ſine ſenſu naſcimur, cum voluptate conſervamur: profectò, quoniam illum, [1] qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benivolentia, famaque ſuſtulimus; eſſe apud vos, poſteroſque veſtros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam, amplificatamque ſervavit. nam totius urbis templis, delubris, [2] tectis ac mœnibus ſubjectos propè jam ignes, circumdatoſque reſtinximus: iidemque [3] gladios in rempublicam deſtrictos retudimus, mucroneſque eorum à jugulis veſtris rejecimus.

3 Quæ quoniam in ſenatu illuſtrata, patefacta, compertaque ſunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifeſta, & qua ratione inveſtigata, & comprehenſa ſint, vos, qui ignoratis, & exſpectatis, ſcire poſſitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cùm ſceleris ſui ſocios, hujuſce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet: ſemper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam abſconditis inſidiis ſalvi eſſe poſſemus.

2 Nam tum, cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis ſit timenda, quòd vivus exierit) ſed tum, cùm illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, [4] qui reſtitiſſent, infirmos ſine illo, ac debiles fore putabam.

[5] Atque ego, ut vidi, quos maximo furore, & ſcelere eſſe 4
inflammatos ſciebam, eos nobiſcum eſſe, & Romæ remanſiſſe: in eo omnes dies, noctesque conſumpſi, ut, quid agerent, quid molirentur, ſentirem, ac viderem: ut, quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, [6] ut tum demum animis ſaluti veſtræ provideretis, cùm oculis maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Tranſalpini, & tumultus Gallici excitandi cauſa, à P. Lentulo eſſe ſollicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere, cum litteris, mandatiſque, ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam à diis immortalibus, tota res non ſolùm à me, ſed etiam à ſenatu, & à vobis manifeſtò deprehenderetur.

Itaque heſterno die L. Flaccum, & C. Pomtinum prætores 5
fortiſſimos, atque amantiſſimos reipublicæ viros, [7] ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara, atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, &, cùm adveſperaſceret, occultè ad pontem Mulvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons intereſſet. Eòdem autem & ipſi ſine cujuſquam ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, [8] quorum opera utor aſſiduè in reipublicæ præſidio, cum gladiis miſeram.

Interim tertia ferè vigilia exacta, cùm jam pontem Mul- 6
vium cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius: fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à noſtris. res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à ceteris. Tum interventu Pomtini, atque Flac- 3
ci, pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur. litteræ, quæcumque erant

SCHOLIASTES.
ARGUMENTUM.

Deprehenſi ſunt conjurati ad pontem Mulvium deducti ad ſenatum. Vulturcius cum literis & Galli ſollicitati ad hoc bellum qui tunc forte legati venerant Romam deprehenſi ſunt. omnia caelebrata ſunt in ſenatu. purgatus eſt ipſe Cicero. Novimus enim quia propter invidiam ſedandam proceſſit ad populum & allocutus eſt. jam ergo purgatus eſt. jam non timet. narrat modo populo quid actum ſit in ſenatu vel inſultat tantum in hac in hac oratione brachilogia hac arte utitur. Quid actum ſit in ſenatu narrat.

a *Rempublicam quirites vitamque omnium veſtrum.*] Auget beneficium ea arte qua expoſui ſuperius quaſi deorum tantum hoc beneficium dicatur. Poſt deos ſeipſum poſuit.

b *Periculis meis.*] Non Antonii.

c *Etſi non minus nobis jucundi.*] Rurſus vacuum ſpacium & defectus.

1. *Qui hanc urbem condidit, Romulum.*] P. Manutius omiſit *Romulum*; quod indicaſſet Murctus abfuiſſe ab uno mſſ. ſuorum. & verò non compareт in Hitt. ſed tamen cùm reſtet in tot aliis noſtris, non exturbari. *Gruter.*

2. *Teſtis ac mœnibus ſubjectos.*] Ita Pal. ſec. Ah. H. & V. neque ſecus editio antiquiſſima. poſteriores, *tectis omnibus ſubjectos.* Ald. Manutius nepos publicavit, *tectis omnibus ac mœnibus ſubjectos*, minus rectè. *Idem.*

3. *Gladios in remp. deſtrictos retudimus.*] In Colon. erat, *retroſimus*, unde lubens fecerit Gulielmius, *retorſimus*: quamvis fuerat qui annotarat in illo libro *retruſimus*. Idem.

4. *Qui reſtitiſſent.*] Ita prima quoque editio, ita Victorina, ne hoc forte ſibi Lambiniana arroget. mediæ ætatis, *remanſiſſent.* Idem.

5. *Atque ego ut vidi, quos &c.*] Lectio impedita. pendent enim iſthæc adhuc à ſuperioribus. itaque vix eſt ut non debeat reſcribi cum Pal. ſec. atque Hitt. *atque ego vidi &c.* ita Plautus: *Dum circumſpecto, atque ego tum lembum conſpicor &c.* tota enim illa oratio huic ſimillima eſt. *Idem.*

6. *Ut tum demum animis ſaluti veſtræ.*] Eſt à Victoriana, & antiquioribus. prima tamen non habet illud *animis*, neque exſtat in Pal. ſec. niſi à manu recenti. ſed & in novo erat, *ut tum demum omnis noſtræ ſaluti.* adeo ut ſuſpicer illud *animis*, eſſe à manu mala. *Idem.*

7. *Ad me vocavi.*] Liber Gul. Ahalæ, quo uſus Gulielmius, tantum habebat pro his, *advocavi*, forſan rectè. *Idem.*

8. *Quorum opera utor adſiduè in reip. præſidio.*] Adnotatum erat in eodem Ahalæ libro, à viro quodam docto, *adſiduè reip. præſidio.* optime. *Idem.*

erant in eo comitatu, integris ſignis, prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi, ad me, cùm jam diluceſceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium, ſtatim ad me, nihildum ſuſpicantem, vocavi. Deinde item arceſſitur P. Statilius, & poſt eum C. Cethegus. tardiſſimè autem Lentulus venit, [9] credo quòd litteris dandis, præter conſuetudinem, proxima nocte vigilarat.

7 Cùm verò ſummis, ac clariſſimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me manè convenerant, litteras à me priùs aperiri, quàm [10] ad ſenatum referrem, placeret; ne, ſi nihil eſſet inventum, temerè à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico, non ad conſilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent: tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi eſſe nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coegi.

8 Atque interea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret. ex quibus ille maximum ſica-
4 rum numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium ſine Gallis: fidem ei publicam, juſſu ſenatus, dedi: hortatus ſum, ut ea, quæ ſciret, ſine timore indicaret. [11] Tum ille, cùm vix ſe ex magno timore recepiſſet, dixit: à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata, & litteras, ut ſervorum præſidio uteretur, & ad urbem quamprimùm cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum, diſtributumque erat, incendiſſent, cædemque infinitam civium feciſſent: præſtò eſſet ille, qui & fugientes exciperet, & ſe cum his urbanis ducibus conjungeret.

9 Introducti autem Galli, jusjurandum ſibi, & litteras à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his, & à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quam primùm mitterent: pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſſe [12] ex fatis Sibyllinis, aruſpicumque reſponſis ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, & Sullam fuiſſe: eundemque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis, atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem viceſimus.

10 Hanc autem Cethego cum ceteris controverſiam fuiſſe dixerunt: [13] quòd, Lentulo, & aliis, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimiùm id longum
5 videri. Ac, ne longum ſit, Quirites, [14] tabellas proferri juſſimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm oſtendimus Cethego ſignum: cognovit. [15] nos linum incidimus: legimus. erat ſcriptum ipſius manu; Allobrogum ſenatui, & populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe facturum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus, [16] qui paullò antè aliquid de gladiis, ac ſicis, quæ apud ipſum erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſetque, ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe: recitatis litteris debilitatus, atque abjectus, conſcientia convictus, repentè conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum, & ſignum ſuum. Recitatæ ſunt tabellæ in eandem ferè ſententiam: confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo: & quæſivi, cognoſceretne ſignum. Annuit. Eſt verò, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui, clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos: quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit.

Leguntur eadem ratione ad ſenatum Allobrogum, popu- 11
lumque litteræ. ſi quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille primò quidem negavit: pòſt autem aliquanto, toto jam indicio expoſito, atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis: quamobrem domum ſuam veniſſent; itemque à Vulturcio. qui cùm illi breviter, conſtanterque reſpondiſſent, per quem ad eum, quotieſque veniſſent: quæſiſſentque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ille ſubitò, ſcelere demens, quanta conſcientiæ vis eſſet, oſtendit. nam, cum id poſſet infitiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt. ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua ſemper valuit, ſed etiam propter vim ſceleris manifeſti, atque deprehenſi, impudentia, qua ſuperabat omnes, improbitaſque defecit.

Vulturcius verò ſubitò proferri litteras, atque aperiri juſſit, 12
quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſimè perturbatus Lentulus, tamen & ſignum ſuum, & manum cognovit. erant autem ſcriptæ ſine nomine, ſed ita: *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. cura, ut vir ſis, & cogita, quem in locum ſis progreſſus: & vide, quid jam tibi ſit neceſſe. cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cùm primò impudenter reſpondere cœpiſſet, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant, negavit.

Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa certiſſima ſunt viſa ar- 13
gumenta, atque indicia ſceleris, tabellæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. ſic enim obſtupuerant, ſic terram intuebantur, ſic furtim nonnumquam inter ſe adſpiciebant, ut non jam ab aliis indicari, ſed ipſi à ſe viderentur. Indiciis expo- 6
ſitis, atque editis, Quirites, ſenatum conſului, [17] de ſumma reipublicæ quid fieri placeret. Dictæ ſunt à principibus acerrimæ, ac fortiſſimæ ſententiæ, quas ſenatus ſine ulla varietate eſt conſecutus. Et quoniam nondum eſt perſcriptum ſenatus conſultum, ex memoria vobis, Quirites, [18] quid ſenatus cenſuerit, exponam.

Primùm mihi gratiæ verbis ampliſſimis aguntur, quod vir- 14
tute, conſilio, providentia mea, reſpublica periculis ſit maximis liberata: deinde L. Flaccus, & C. Pomtinus, prætores, quod eorum opera forti, fidelique uſus eſſem, meritò, ac jure laudantur: atque etiam viro forti, [19] collegæ meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuiſſent, à ſuis, & reipublicæ conſiliis removiſſet. atque ita cenſuerunt, ut P. Lentulus, cùm ſe prætura abdicaſſet, tum in cuſtodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius,

---

9. *Credo quod litteris dandis præter &c.*] Pal. ſec. Ah. H. V. *in litteris.* ſed malim quod eſt in Pal. ſexto ac nono; *credo quod in litteris iis præter &c.* ſine voce *dandis.* Grut.

10. *Ad ſenatum referrem placeret.*] Eſt à Pal. ſec. non. V. & libris Mureti. neque aliter in excuſis à Manutio aut Lambino. prius editi, *referri.* Idem.

11. *Tum ille, cum vix ſe ex magno pavore recepiſſet, dixit.*] Eſt à libro Mureti mallem adhuc abeſſet, *dixit.* vulgati *recreaſſet*, quod in noſtris ſcriptis ad unum omnibus. *Idem.*

12. *Ex fatis Sibyllinis.*] Carrio lib. III Antiq. lect. cap. 6 emendat ex Gembl. *faſtis*, quod & inventum in H. in V. Gulielmius ſequitur, tam heic quàm infra. ego tueor receptam ob rationes productas ab amico noſtro Joſepho Caſtalione libro I Obſervat. cap. 3, qui adeatur. *Idem.*

13. *Quod Lentulo, & aliis &c. longum videri.*] Ita tres Pall. & H. V. nec non editio princeps, niſi quod ei deeſſet illud *& aliis.* prius impreſſi; *quod cùm Lentulo & ceteris &c. longum videretur.* Idem.

14. *Tabellas proferri juſſimus.*] Brevius & melius Colon. *tabellas proferimus.* Idem.

15. *Nos linum incidimus.*] Ita Pal. decimus, & editionum prima. alii mſſ. *lignum*, quod placuit Gulielmio, ex H. & Fabr. ego nihil muto. *Idem.*

16. *Qui paullò ante aliquid de gladiis &c.*] Pall. duo & H. V. *aliquid tamen*, abſque quo manca & frigida ſententia eſt, infit Gulielmius. *Idem.*

17. *De ſumma reip.*] Lambinus *rep.* conſulatur Cujacius lib. XII Obſerv. cap. 32. *Idem.*

18. *Quid ſenatus cenſuerit exponam.*] Forſan *expromam*, annotatum à Gulielmio. *Idem.*

19 *Collegæ meo laus impertitur.*] Alii interſerunt, *C. Antonio*, ſed hujus nullum veſtigium in editione prima, non magis quàm in Pall.

tribus

binius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam traderentur: atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, [d] qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat: in M. Cæparium, cui ad ſollicitandos paſtores, Apuliam eſſe attributam, erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his coloniis, quas Feſulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione verſatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat.

15 Atque ea [e] lenitate ſenatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi, ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſſimorum pœna, republica conſervata, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur. [f] Atque etiam ſupplicatio diis immortalibus pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites: quod mihi primùm poſt hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis eſt, QUOD URBEM INCENDIIS, CAEDE CIVES, ITALIAM BELLO LIBERASSEM. Quæ ſupplicatio ſi cum ceteris conferatur, Quirites, hoc intersit; quòd ceteræ bene geſta, hæc una, conſervata republica conſtituta eſt. Atque illud, quod faciendum primùm fuit, factum, atque tranſactum eſt. [g] nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis, & confeſſionibus ſuis, judicio ſenatus, non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiſerat; tamen magiſtratu ſe abdicavit: [h] ut, quæ religio C. Mario, clariſſimo viro, non fuerat, quo minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, [i] ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

7
16 Nunc, quoniam, Quirites, ſceleratiſſimi, periculoſiſſimique belli nefarios duces captos jam, & comprehenſos tenetis, exiſtimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes ſpes, atque opes, his depulſis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi eſſe P. Lentuli [k] ſomnum, [l] nec L. Caſſii adipem, nec Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, ſed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur. omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, ſollicitare [m] poterat, audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum: conſilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad ceteras res conficiendas certos homines delectos, ac deſcriptos habebat. neque verò cùm aliquid mandaverat, confectum putabat. nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, famem ferre poterat.

Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem (dicam id, quod ſentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis Saturnalia conſtituiſſet, neque tanto antè exitium, ac fati diem reipublicæ denuntiaſſet, neque commiſiſſet, ut ſignum, [20] ut litteræ ſuæ teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur. quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum umquam ſit tam palàm inventum, [21] quàm hæc tanta in rempublicam conjuratio, manifeſtò inventa, atque deprehenſa eſt. Quòd ſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet: quamquam, quoad fuit, omnibus ejus conſiliis occurri, atque obſtiti, tamen, ut leviſſimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet, neque nos umquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto ſilentio, liberaſſemus. 17

[n] Quamquam hæc omnia, Quirites, ita ſunt à me adminiſtrata, ut deorum immortalium nutu, atque conſilio & geſta, & proviſa eſſe videantur. idque cùm conjectura conſequi poſſumus, [22] quòd vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe: tum verò ita præſentes his temporibus opem, & auxilium nobis tulerunt, ut eos pænè oculis videre poſſemus. Nam, ut illa omittam, viſas nocturno tempore [o] ab occidente faces, ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræmotus, ceteraque, quæ tam multa, nobis conſulibus, facta ſunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt. 8 18

Nam profectò memoria tenetis, [p] Cotta, & Torquato conſulibus, [23] complures in Capitolio turres de cælo eſſe percuſſas, 19

SCHOLIASTES.

d *Qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat.*] Damnavit tantos ſenatus. detrahe ſenatus invidiam ne crudelis ſenatus videatur dicit.

e *Lenitate ſenatus*] fuiſſe clementem.

f *Atque etiam ſupplicatio diis inmortalibus.*] Antea ſupplicatio dabatur his qui in bello fortiter feciſſent ut quaſi rempublicam vindicaſſent. Ciceroni decreta eſt ſupplicatio inde quod quaſi in conjuratorum arma ſit verſatus lege bellorum & detracta (f. decreta) eſt quod rempublicam conſervaſſet cum aliis decerneretur quod rempublicam bene geſſerint. Supplicatio inquit diis inmortalibus decreta eſt pro ſingulari eorùm merito meo nomine. id eſt in ſenatu cauſa mei diis immortalibus actæ ſunt gratiæ.

g *Nam publius lentulus.*] Jam dixerat ſuperius cum ſe prætura addicaſſet in cuſtodiam traderetur. Timet invidiam Lentuli prætoris quia dicebatur Lentulus nobilis prætor.

h *Ut quæ religio G Mario.*] Novimus quia in primo dixit Servilium prætorem mors ac reipublicæ pœna remorata eſt. Ipſum dicit Publium Servilium Glauciam quid dictus eſt quoniam a Mario occiſus eſt in prætura.

Ut quæ religio.] Id eſt ut quomodo Marius non dubitavit prætorem etiam ſine decreto ſenatus occidere. ſic nos prætura depoſita & facto decreto non dubitemus punire privatum.

i *Ea nos religione liberaremur.*] Id eſt ea nos dubitatione liberaremur. ne diceremur prætorem & ſine decreto puniſſe. quod fecit Marius. nos non fecimus.

k *Somnum.*] Alii ſomnium. alii ſomnum habent. utrumque exponitur. Si ſomnum, ſegnitiem quia amabat dormire. præter conſuetudinem inquit proxima nocte vigalaverat. Si ſomnium, vanum ſpem de fatis Sibyllinis. quod dicebat ſe fore duminum Romæ.

l *Nec Lucii Craſſi adipes.*] Quia craſſus inquit erat.

m *Poterat & audebat conſilio neque lingua neque manus deerat.*] Quæ nunc illo abſente geſta ſunt quia ſi ille præſens fuiſſet non ita gererentur.

n *Quamquam hæc omnia Quirites.*] Illa arte qua ſolet dare numinibus. quod ipſe præſtitit ut deorum immortalium conſilio geſta eſſe videantur. Prima conjectura quæ tanta res humanum conſilium non caperet. Alia conjectura ex oſtentis ipſis & ex portentis.

o *Ab occidente faces.*] De parte Galliæ. quia ſedati erant Allobroges.

p *Cotta & Torquato conſulibus.*] Percuſſum fuerat crebris fulminibus Capitolium. illic Jovis ſtatua ſic turbine depulſa eſt ut caput perderet & mergeretur in medio Tiberi. Tunc haruſpex quidam cum ſacerdotes ſequerentur veſtigia fulminis & caput dejectum quærerent nec invenirent haſta pulſum locum invenit & dixit. ecce caput. & levavit de haſta. capite Jovis revera periclitari caput imperii ſignificabat. nam eodem auſpicio conſtitutum imperium fuerat Tunc placuit quia quos aſpicit felices facit ut Virgilius. Aſpice nos hoc tantum, contra orientem ponerent ſtatuam & contra forum curiamque ut orientem aſpiceret.

tribus & V. H. Ah. *Grut.*

20. *Ut litteræ ſuæ teſtes denique man. &c.*] Abeſt à Baſilicano *denique*, libente Gulielmio, ut litteras dicat teſtes manifeſtas ſceleris. & certè, addit, Catilina cavere non potuit, ne à teſtibus & conſciis proderetur; ne litteræ ſuæ deprehenderentur, id potuit. ſic ille: at idem ſenſus reſultat ex ſcriptura vulgata, juxta noſtram diſtinctionem; reperique illud *denique* in omnibus Pall. editionibuſque. *Idem.*

21. *Quem hæc tanta in remp. conjuratio.*] Colon. *quàm hæc in tota rep.* Fabr. *hæc in totam remp. con.* quod & adnotatum ad Vict. codicem. *Idem.*

22. *Quod vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe.*] Eſt ab editione Victorii, quam ſecutus Muretus, Lambinus, Manutius. antiquitus cuſi, *quod vix videtur humanis conſiliis tantam molem rerum gubernatio conſequi potuiſſe*, quomodo Pal. dec. nam non. ſext. ſec. *tanta mole.* Erfurd. habet; *humani conſilii tantarum molem rerum gubernatio conſequi potuiſſe.* unde legebat paucis tranſpoſitis verbis Suffridus noſter, *quod videtur humani conſilii gubernatio tantarum molem rerum conſequi p.* Cujacius d cap. 32. f. legebat ex mſ. *quod vix videtur humanis conſiliis tantam molem rerum gubernatio conſequi pot.* Idem.

23. *Complures in Capitolio turres.*] Non temerarium videtur, quod in Pall. tribus in V. in F. reſtet *res*, non *turres*. editi tamen non vari-

ſas, cùm & ſimulachra deorum immortalium depulſa ſunt, & [q] ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & [r] legum æra liquefacta. tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore cùm aruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes, atque incendia, & legum interitum, & bellum civile, ac domeſticum, & totius urbis, atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati, [s] ſuo numine propè fata ipſa flexiſſent.

20 Itaque illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, [24] quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt: iidemque juſſerunt, [t] ſimulachrum Jovis facere majus, & in excelſo collocare; & contrà, atque antè fuerat, ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, & forum, curiamque conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quæ clàm eſſent inita contra ſalutem urbis, atque imperii, illuſtrarentur, ut à ſenatu populoque Romano perſpici poſſent. Atque illud [25] ita collocandum conſules illi ſtatuerunt: ſed tanta fuit operis tarditas, [26] ut neque à ſuperioribus conſulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur.

9 Hìc quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus à vero, tam præ-
21 ceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu, atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cùm eſſet ita reſponſum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, [27] & ea à perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modò cogitata à nefariis civibus, verum etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nonne ita præſens eſt, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum eſſe videatur, ut, cùm hodierno die mane per forum meo juſſu & conjurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur? quo collocato, atque ad vos, ſenatumque converſo, omnia & ſenatus, & vos, quæ erant [28] contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata & patefacta vidiſtis.

22 Quo etiam majore ſunt iſti odio, ſupplicioque digni, qui non ſolùm veſtris domiciliis, atque tectis, ſed etiam deorum templis, atque delubris ſunt funeſtos, ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimiùm mihi ſumam, & non ſim ferendus. ille, ille Jupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit. diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum ſollicitatio, ſic à Lentulo, ceteriſque domeſticis hoſtibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commiſſæque litteræ numquam eſſent profectò, niſi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid verò? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una reſtat, quæ populo Romano bellum facere & poſſe, & non nolle videatur, ſpem imperii, & rerum ampliſſimarum ultrò ſibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtramque ſalutem ſuis opibus anteponerent: id nonne divinitus factum eſſe putatis? præſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt?

Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſup- 10
plicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus ac 23
liberis veſtris. Nam multi ſæpe honores diis immortalibus juſti habiti ſunt, ac debiti, ſed profectò juſtiores numquam. erepti enim ex crudeliſſimo, ac miſerrimo interitu, & erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione, togati, me uno togato duce, & imperatore, viciſtis.

Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles diſſenſiones, 24
neque ſolùm eas, quas audiſtis, ſed & has, quas voſmetipſi meminiſtis, & vidiſtis: L. Sulla P. Sulpicium oppreſſit: ex urbe ejecit C. Marium, cuſtodem hujus urbis: multoſque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. [u] Octavius, conſul, armis ex urbe collegam ſuum expulit. omnis hic locus acervis corporum, & civium ſanguine redundavit. [x] Superavit poſtea Cinna cum Mario. tum verò, [y] clariſſimis viris interfectis, lumina civitatis exſtincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sulla. ne dici quidem opus eſt, quanta deminutione civium, & quanta calamitate reipublicæ. Diſſenſit M. Lepidus à clariſſimo, & fortiſſimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipſius interitus reipublicæ luctum, quàm ceterorum.

[29] Atque illæ diſſenſiones erant hujuſmodi, Quirites, quæ 25
non ad delendam, ſed ad commutandam rempublicam pertinerent. non illi nullam eſſe rempublicam, ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes: neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internicione civium dijudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo, crudeliſſimoque bello, quale bellum nulla umquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalva urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur; ita me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervare-

SCHOLIASTES.

r *Legum aera liquefacta.*] Etiam leges liq;factæ fuerant illis fulminibus.

q *Statuae veterum hominum dejectae.*] Quod ſignificabat nobilitatis dedecus futurum propter Lentulum & Catilinam.

s *Suo numine prope fata ipſa flexiſſent.*] Tria ſunt genera fatorum. unum eſt inmobile. alterum quod poteſt differri. tertium eſt quod flectitur. Inmobile genus fatorum. Stat ſua cuique dies. Omniaque orta occidunt. Differuntur fata. atque inſtantibus eripe fatis. decemque alios ſupereſſe annos. Flectuntur autem fata quando grave aliquid eſt & leve fit. quemadmodum inminebat Troianis ut ſatis fiderent fatis. & tamen flexum eſt fatum.

t *Simulacrum majus & in excelſo collocarent.*] Quia quos aſpicit Iuppiter beatos facit, ut, aſpice nos hoc tantum.

x *Superavit poſtea Cinna cum Mario.*] Sulpicius tulit legem, ut tolleretur Mithridatica provincia Sullæ & daretur Mario. Iratus Sulla adduxit exercitum, occidit Sulpicium. Marius latuit in Minturnenſibus paludibus. inde reperta illi navis eſt, & fugit ad Africam. Illic latuit. Fecit Sulla duos conſules Cinnam & Octavium. jurejurando aſtrinxit eos. ut nullus contra acta Sullana faceret. diſceſſit. cœpit Cinna de libertinorum ſuffragiis agere. Octavius cum Senatus contra ipſum habuit. Ortum eſt bellum civile. expulit Octavius. Cinna expulſus. corrupit milites. pretio collegit exercitum. miſit ad Marium in Africa. compoſuit legiones ſolutis ergaſtulis. & venit. Tunc occiſus eſt Octavius & occiſus Antonius Orator Craſſi Catuli ipſa lumina civitatis. Nuntiatum eſt Sullae adduxit exercitum. & iterum ultus eſt mortem nobilium. ille delevit partes Marianas. Tunc Marius moritur ſua ſponte. Poſt Sullae autem interitum facti ſunt duo conſules Catulus & Lepidus. Lepidus volebat infringere acta Sullana. Catulus defendebat. orta ſunt bella civilia. Primum bellum ergo civile fuit inter Sullam & Sulpicium. ſecundum bellum inter Octavium & Cinnam. tertium inter Cinnam & Marium. Quartum inter Sullam & Marianos. Quintum bellum inter Lepidum & Catulum. Ut ergo gravius hoc bellum oſtendat civile. enumerat omnes qui bella geſſerunt civilia.

u *Octavius expulit.*] Cinnam *collegam* dicit.

y *Clariſſimis viris.*] Ipſo Octavio, Antonio & Craſſis.

variant. & mea quidem opinione verius, *res.* Grut.

24. *Quæ ad placandum Deos.*] Plerique mſſ. *placandos.* at Col. *quæ ad ſupplicandos pertineret.* forte, inquit Gulielmius, *quæ ad ſupplicandum pert.* quamvis libentius fecerit, *ad ſupplicia Deorum pert.* Idem.

25. *Ita collocandum conſules illi locaverunt.*] Haud aliter mſſ. noſtri potiores; quomodo item è ſcripto ſuo emendandum monuerat dudum Cujacius cap. 32 f. *Idem.*

26. *Ut neque à ſuperioribus* Coſs. *neque à nobis &c.*] Gulielmius amplectitur Colon. ſcripturam; *ut neque ſuperioribus* Coſs. *neque nobis &c.* h. e. neque hoc neque ſuperiore anno. putatque hactenus locum non fuiſſe intellectum. à conductoribus enim rem fuiſſe collocandam, non à conſulibus. vulgata mihi ſatisfacit. magiſtratus enim ipſemet facere videtur quod per ſuos expedit. *Idem.*

27. *Et ea à perditis civibus.*] Perplacet quod eſt in Colon. *& ea per cives:* utique eum & ſic aliàs legatur in Fabriciano. *Idem.*

28. *Contra ſalutem omnium cogitata.*] Auctior Baſilicanus, *contra ſenatum & ſalutem omn.* Idem.

29. *Atque illæ diſſenſiones erant hujuſmodi &c.*] Editio vetus, *Atque*

reinini: &, cùm hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet; & urbem, & cives integros, incolumeſque ſervavi.

11 26 Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, [30] nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. in animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi, & collocari volo. [z] nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minùs digni aſſequi poſſint. Memoria veſtra, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, litterarum monumentis inveteraſcent, & corroborabuntur: [31] eandemque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam conſulatus mei, propagatam: [a] unoque tempore in hac republica duos cives exſtitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terræ, ſed cæli regionibus terminaret; alter ejuſdem imperii domicilium, ſedemque ſervaret.

12 27 Sed, quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt: quòd mihi vivendum ſit cum illis, quos vici, ac ſubegi; iſti hoſtes aut interfectos, aut oppreſſos reliquerunt: veſtrum eſt, Quirites, ſi ceteris recta ſua facta proſunt, mihi mea nequando obſint, providere. mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ, ac nefariæ ne vobis nocere poſſent, ego providi: ne mihi noceant, veſtrum eſt providere. quamquam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil jam ab iſtis noceri poteſt. [32] magnum enim eſt in bonis præſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in republica dignitas, quæ me ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, ſe ipſi indicabunt.

Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultrò ſemper laceſſamus. Quòd ſi omnes impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis, ſe in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, qua conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ, periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt, quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri, præſertim cùm neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat adſcendere? 28

Illud perficiam profectò, Quirites, ut ea, quæ geſſi in conſulatu, privatus tuear, atque ornem: ut, ſiqua eſt invidia in conſervanda republica ſuſcepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica tractabo, ut meminerim ſemper quæ geſſerim, curemque, ut ea, virtute, non caſu, geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini illum Jovem, cuſtodem hujus urbis, ac veſtrum, atque in veſtra tecta diſcedite: & ea, quamquam jam periculum eſt depulſum, tamen [33] æquè, ac priori nocte, cuſtodiis, vigiliiſque defendite. id ne vobis diutius faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſſe poſſitis, [34] providebo. 29

SCHOLIASTES.

z *Nihil me mutum poteſt delectare.*] Id eſt ſtatua vel imago.

a *Unoque tempore.*] Quomodo ſe jungat cum Pompejo. Pompejum dicit & prætulit ſe Pompejo quia plus præſtitit.

FINIT LIB. III

INCIPIT IIII.

que illæ tamen omnes diſſ. quod & in Pal. ſec. & nou. nam dec. item H. *atque tum illæ omnes diſſ.* habent iſthæc adjecta plurimum energiæ. *Gruter.*

30. *Nullum monumentum laudis poſtulo.*] Gulielmius malebat cum V. & H. *poſtulabo*; quomodo item erat in Pall. ſec. ſext. nono. & editione prima. nam dec. & deinde excuſi, ſtant à vulgato, quæ mihi venuſtior viſa. *Idem.*

31. *Eandemque diem intelligo quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem &c. mei propagatam.*] Ita omnes Pall. & impreſſi. at alio poſitu, & forſan firmiori ac ſignificantiori Col. *fore, propagatam eſſe & ad ſal. & conſulatus mei.* Idem.

32. *Magnum eſt enim in bonis præſidium.*] Revocavi vocem iſtam à tenebris, fide editionis vetuſtæ, Palatinorum trium, & Erfurd. Hit. ac V. prius fuerat *in vobis*; quo quid dilutius? *Idem.*

33. *Æquè ac priori nocte, cuſtodiis.*] Eſt à Pal. ſec. neque aliter editus ab P. Victorio. poſteriores, *nocte feciſtis, cuſtodiis.* inſulsè. *Idem.*

34. *Providebo.*] Pall. omnes, item edd. nec non H. F. V. adjiciunt, *Quirites.* Idem.

M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM QUARTA, HABITA IN SENATU.

ORATIO QUARTA ET VICESIMA.

1 2 [a] VIDEO, patres conſcripti, in me omnium veſtrûm [b] ora [c] atque oculos eſſe converſos. video vos non ſolùm de veſtro, ac reipublicæ, [d] verùm etiam, ſi id depulſum ſit, [e] de meo periculo eſſe ſollicitos. Eſt mihi jucunda in malis, & grata in dolore, veſtra erga me voluntas: ſed eam, per deos immortales! quæſo, deponite, atque obliti ſalutis meæ, de vobis, ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio conſulatus data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatuſque perferrem: feram non ſolùm fortiter, ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis, populoque Romano dignitas, ſaluſque pariatur.

[f] Ego ſum ille conſul, patres conſcripti, cui non [1] forum, 2

SCHOLIASTES.

Hic liber de poena conjuratorum agitur. Et auſi ſunt plerique commentatores Negotialem dicere. Ubi enim de qualitate poenarum quæritur negotialis ſtatus eſt ſed accidens cum melius eſt ut dicas demonſtrationem eſſe. Status enim negotialis eſt ubi intentio & depulſio eſt. Nihil eſt tale. quomodo poteſt eſſe negotialis. Magis demonſtra-

rum, in quo omnis æquitas continetur: [g] non campus, conſularibus auſpiciis conſecratus: [h] non curia, ſummum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium: non lectus, ad quietem datus: non denique [i] [2] hæc ſedes honoris, ſella curulis: umquam [k] vacua mortis periculo, atque inſidiis fuit. Ego [l] multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi, multa [3] meo quodam dolore, in veſtro timore, ſanavi. Nunc, ſi hunc exitum conſulatus mei dii immortales eſſe voluerunt, ut vos, patres conſcripti, populumque Romanum [m] ex cæde miſeta, conjuges, liberoſque veſtros, virgineſque Veſtales ex acerbiſſima vexatione: templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrûm ex fœdiſſima flamma: totam Italiam ex bello, & vaſtitate eriperem: quæcumque mihi uni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim, ſi P. Lentulus ſuum nomen, [n] inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit: cur ego non læter meum conſulatum ad ſalutem reipublicæ propè fatalem exſtitiſſe?

2 [o] Quare, patres conſcripti, conſulite vobis, proſpicite patriæ,
3 conſervate vos, conjuges, liberos, fortunaſque veſtras: populi Romani nomen, ſalutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare deſinite. Nam primum debeo ſperare, omnes deos, qui huic urbi præſident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam eſſe. deinde, ſi quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neque immatura conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi, atque amantiſſimi præſentis mœrore non movear, horumque omnium lachrymis, à quibus me circumſeſſum videtis. neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, quem mihi videtut amplecti reſpublica tamquam obſidem conſulatus mei: neque ille, qui exſpectans hujus exitum diei, adſtat [p] in conſpectu meo gener. moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiſcum omnes, etiam ſi vis aliqua me oppreſſerit, potiùs, quam & illi, & nos unà cum republica pereamus.

[q] Quare, patres conſcripti, incumbite ad reipublicæ ſalutem: 4
circumſpicite omnes procellas, quæ impendent. niſi providetis; [r] non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis judicium adducitut: ſed tenentur ii, qui ad urbis incendium, [4] ad veſtram omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ reſtiterunt. tenentur litteræ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio: ſollicitantur Allobroges: ſervitia excitantut: Catilina arceſſitur: [5] id eſt initum conſilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

Hæc omnia indices detulerunt, rei confeſſi ſunt [s] vos mul- 3
tis jam judiciis judicaſtis: primùm, quòd mihi gratias egiſtis 5
ſingularibus verbis: & mea virtute, atque diligentia, perditorum hominum patefactam eſſe conjurationem decreviſtis: deinde quòd P. [6] Lentulum, ut ſe abdicaret prætura, coëgiſtis: tum quòd eum, & ceteros, de quibus judicaſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis, maximeque quòd meo nomine ſupplicationem decreviſtis: qui honos togato habitus ante me eſt nemini. poſtremò heſterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dediſtis ampliſſima. quæ ſunt omnia ejuſmodi, ut ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine ulla dubitatione à vobis damnati eſſe videantur.

Sed ego inſtitui referre ad vos, patres conſcripti, tamquam 6
integrum, & de facto, quid judiectis; & de pœna, quid cenſeatis. illa prædicam, quæ ſunt conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, & nova quædam miſceri, & concitari mala jampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi conjurationem à civibus, numquam putavi. [t] Nunc, quidquid eſt, quocumque veſtræ mentes inclinant, atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit, videtis. huic ſi paucos putatis affines eſſe, vehementer erratis. Latiùs opiuione diſſeminatum eſt hoc malum: manavit non ſolùm per Italiam, verùm etiam tranſcendit Alpes, & ob-

SCHOLIASTES.

monſtrationis partem eſſe ſcilicet orationem debemus dicere. Secunda denique actio ſecundi diei actio eſt. nam cum relatum eſſet ad ſenatum ante & more omnium interrogati eſſent ſententias. conſules deſignati prior interrogatus eſt Silanus conſul deſignatus morte multavit conjuratos. Interrogatus poſt eum Caeſar diſſuaſit. Necdum Caeſaris ſententiam ſolvit Cato nam poſtea Cato ſolvit ſententiam Caeſaris. ſed Cicero ante retulit. & ſic auctoritas crevit Catonis poſt Ciceronis relationem. Denique conſul non debet referre niſi quod rei deprehenſi ſunt. Poenam ſtatuite. duæ dictæ ſententiæ ſunt Pœnam eligite. ſed laborat Orator occidendos eſſe quantum poteſt. & ſuadet aliud agendo quantum poteſt. Laudando vituperat ejus ſententiam. ſed quoniam illa ſententia crudelior eſt morte multari. laborat oſtendere crudeliorem eſſe ſententiam Cæſaris quam Silani. Deinde plerique timebant ad gratiam Ciceronis judicare ne ipſis negotium fieret quia contra leges occidebantur rei. Lex enim vetebat Sempronia. Timebat ergo ne ad gratiam ſuam non damnarentur. Dicebant enim quam neceſſitatem habet Cicero. quid eſt hoc. ſi non occiderit periculoſum eſt civitati. ſi occiderit contra leges facit. Ergo omnes ſive parcendo Ciceroni parcebant conjuratis. ſive vituperando crudeliorem ſententiam parcebant conjuratis. Debet ergo orator oſtendere ſe ſecurum eſſe adverſus omne periculum ne contra gratiam ipſius parcant & illam lenem ſententiam quæ morte multavit.

a *Video patres conſcripti.*] Stabant omnes & adtendebant Ciceronem quid diceret.

b *Ora.*] Sed forte non intenti.

c *Atque oculos eſſe converſos.*] Quod ait Virgilius, intentique ora tenebant.

d *Verum ſi id depulſum ſit.*] Bene dubitabat quia adhuc vivunt.

e *De meo periculo*] Si quod mihi inminebit poſt eorum interitum.

f *Ego ſum patres conſcripti cui non ſorum.*] Quod dixit circumſtare tribunal prætorii urbani.

g *Non campus.*] Proximis comitiis.

h *Non curia.*] Quid eſt curia? ſummum auxilium omnium gentium.

f *Ego ſum patres conſcripti.*] Meriti ſui gratiam quærit, enumerat quos in conſulatu labores reipublicæ cauſa ſuſceperit.

i *Hic hic ſunt noſtro in numero.*] Id eſt in curia.

k *Vacua mortis.*] Si ergo mortem meam petiverunt debent mori.

l *Multa tacui.*] Oſtendit quia plus merentur quam quod victi ſunt. quia & ipſi voluerunt occidere cives Romanos.

m *Ex cæde miſerrima.*] Propter virginem Veſtalem quam corruperat aliquando.

n *Inductos a vatibus.*] Noluit dicere a libris Sibullinis ſed vatum inſaniam poſuit.

o *Quare pc conſulite vobis.*] Deinde ſi quid obtigerit. quomodo oſtendit mortem non eſſe poenam. non eſſe crudelem quemadmodum venit non eſſe crudelem ſententiam Caeſaris.

p *Stant in conſpectu.*] Stabant omnes ante oculos ipſius & flebant. gener Piſo. frater Quintus Cicero. Terentia uxor filia Tullia. filius Cicero.

q *Quare pc incumbite.*] Tranſlatio gubernatorum.

r *Non Tiberius Gracchus.*] Nomina illorum qui jure occiſi ſunt.

s *Vos jam multis indiciis.*] Jam ut oſtendat non reſtare niſi ſolam poenam.

t *Nunc quidquid eſt.*] Oſtendit periculum. ergo cito occidendi ſunt. Vide ille quid dixerat dividendos eſſe per municipia. Vult latenter figuris oſtendere quia ubique ſunt conjurati & cum illis miſceri & perdere illos oſtende crudeliorem ſententiam Caeſaris.

1. *Forum in quo omnis æquitas continetur.*] Conjicit Gulielmius, *forum, quo omnis &c.* Grut.

2. *Hæc ſedes honoris, ſella curulis.*] Extat item in Pal. ſexto, *honoris, id eſt ſella curulis*; imò in nono erat, *honoris non ſella curulis*; adeo ut aſſentiar Mureto videri à gloſſa, *ſella curulis*, haud tamen adhuc exturbare audeo. *Idem.*

3. *Meo quodam dolore in veſtro timore.*] Ingenioſè quidem, Lipſius libro IV Var. lect. cap. 22 *ſine veſtro timore.* ſed nihil mutandum. timor enim ex conjuratione ad omnes; dolor ad Ciceronem maximè pertinebat; qui impugnabatur maximè. & de timore populi ac Senatus, non Salluſtius tantum, ſed & hi Invectivarum libri pleni. *Idem.*

4. *Ad veſtram omnium cædem.*] Malui iſtud, repertum à me in Pall. tribus, & à Zinzerlingo meo in Turing. quàm hactenus vulgatam, *veſtrûm* Idem.

5. *Id eſt initum conſilium*] Pal. non. *Initum eſt conſilium.* Colon. *Tale initur conſilium*, quod probat orationis conſecutio, adnotát Gulielmius. *Idem.*

6. *Lentulum ut ſe abdicaret prætura, coëgiſtis.*] Pall. ſec. ſext.

& obſcurè ſerpens, multas jam provincias occupavit. id opprimi ſuſtentando, ac prolatando nullo pacto poteſt. quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum eſt.

4 Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cen-
7 ſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, [u] ceterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. [x] Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exſtinguere, punctum temporis frui vita, & hoc communi ſpiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. [y] alter intelligit, mortem à diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſa conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum, ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes numquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt. vincula verò, & ea ſempiterna, certè ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. [7] Itaque [z] municipiis diſpertiri jubet. [a] Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi rogare. [b] decernatur tamen, ſi placet.

8 Ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, qui id, quod ſalutis omnium cauſa ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare. Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat, [8] & digna ſcelere hominum perditorum. ſancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit. eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet. bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, [c] [9] multas uno dolore, animi, atque corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. [d] Itaque ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam.

Nunc, patres conſcripti, ego mea video quid interſit. ſi cri- 5
tis ſecuti ſententiam C. Cæſaris: quoniam hanc is in republi- 9
ca viam, [e] quæ popularis habetur, ſecutus eſt, [f] fortaſſe minùs erunt, [10] hoc auctore & cognitore hujuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi. [11] ſin illam alteram: neſcio, an amplius mihi negotii contrahatur. [g] ſed tamen meorum periculorum rationes [12] utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim à C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas, & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tamquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. intellectum eſt, quid interſit, inter lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, ſaluti populi conſulentem.

Video de iſtis, qui ſe populares haberi volunt, abeſſe [h] non 10
neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. [i] is & nudiuſtertius in cuſtodiam cives Romanos dedit, & ſupplicationem mihi decrevit, & indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re, & cauſa judicarit. At verò C. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam. qui autem reipublicæ ſit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe: denique [k] ipſum latorem legis Semproniæ, juſſu populi pœnas reipublicæ dependiſſe. [13] idem ipſum Lentulum largitorem, & prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbè, tamque crudeliter cogitarit, appellari poſſe popularem. Itaque homo mitiſſimus, atque leniſſimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, vinculiſque mandare; & ſancit in poſterum, ne quis hujus

SCHOLIASTES.

u *Ceterorumque ſuppliciorum.*] Omnes acerbitates amplectitur.

x *Alter eos.*] Iterum ad Silanum redit. quia dicebat Cives Romani ſunt; non licet occidi populum (f. civem) Romanum. quemadmodum ſuaſit occidendos eſſe.

y *Alter intellegit mortem.*] Diſputatum eſt MORTEM AB DIS non eſſe. vide ergo quia mors malum non eſt. nec crudelis ſententia eſt Caeſaris. adprobavit non eſſe crudelem.

z *Municipiis diſpertiri jubet.*] Ut unus illic daretur alter illic. Et cupiditate ſuadendi raptus eſt orator. & ait.

a *Habere videtur iſta res iniquitatem.*] Senſit quia raptus eſt & palam videtur de morte ſuadere quod non debet facere ne propoſitum ipſius intellegatur. & ait.

b *Decernatur tamen ſi placet.*] Quemadmodum occurrit ne crudeliter agere videatur. ne intellegatur oratoris aſtutia oſtende cuſtodiam & vide quot genera poenarum dat in una ſententia ut mitior videatur illa eſſe ſententia oſtende quia mors beneficium eſt damnatis.

c *Multas uno dolore.*] Quemadmodum reprehendit ejus ſententiam.

d *Itaque ſi eſſet etiam apud inferos aliqua formido.*] Ergo formidinis cauſa compoſitum eſt hoc. ceterum fides nulla eſt. ſi hoc ergo eſt mors, non eſt timenda. Oſtendit quia non vera eſt dum oſtendit populo ſe placuiſſe.

e *Quæ inquit populares habetur.*] Et oſtende quia ipſa melior eſt ſententia.

f *Fortaſſe minus erunt hoc auctore & cognitore hujus ſententiæ populares impetus pertimeſcendi.*] Nam ſi non occidantur non ſic timeant (f. timeam) ſeditionem popularem. ſi autem occidantur, male mihi contrahitur.

g *Sed tamen inquit eorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat.*] Quemadmodum vituperat & oſtendit magis ſibi eſſe pertimeſcendum ſi occidantur tamen occidi debere. nam utilitas inquit reipublicæ rationem periculorum vincat. Lex Sempronia injuſſu populi non licebat quæri de capite civis Romani. Quintus Metellus in quem poſtea dixit & eſt Metelliana oratio ſuperiore die; cum deprehenſi eſſent conjurati & adducti omnia decrevit de conjuratis. laudavit Ciceronem. cetera perfecit quæ deberet facere ſummus orator; Venit ut ſententiam diceret de civibus Romanis & noluit venire ad ſenatum. & coepit velle inimicis Ciceronis favere quaſi pro civibus Romanis; hanc infamat laudando Caeſarem: Ecce inquit Cæſar vere popularis videlicet qui ſic fecit pro populo ut conſuleret ſaluti populi Romani. quid eſt popularis ſaluti populi Romani conſulentem accipimus. nec popularem ſed.tioſum. ſed popularem populo conſentientem.

h *Non neminem.*] Quintum Metellum dicit obligat illum.

i *Is & nudius tertius cives Romanos dedit.*] Ad invidiam conjuratos cives Romanos modo dicit. Vult oſtendere quia & G. Caeſar contra legem Semproniam facit. quamquam enim non occidebat, tamen ſententiam dicit de capite civium Romanorum: Vult oſtendere & Silani ſententiam & Caeſaris capite punire. ſed Ceſaris ſententia injuſſu populi condemnat cives Romanos. Laudat ergo Ceſarem & oſtendit ipſum contra leges eſſe.

k *Illum latorem.*] Scilicet G. Gracchum vult oſtendere. More m̃ (1. majorum) licere occidi; Ecce ubi oſtendit quia popularis fuerat etiam Lentulus. non dicit eum popularem. ſed dicit prodigum quaſi corruptorem populi.

H. F. V. *Lentulum ſe abdicare pr. c.* melius haud dubio. haud tamen accedunt ulli editi. *Grut.*

7. *Itaque municipiis diſpertiri jubet.*] Vox *itaque* non reperta mihi in edd. vett. aut Palatinis; ſed nec Gulielmio in H. F. V. mirorque cur non expunxerit: hoc etiam; aſſeverare Lambinum reſtare in ſuis ferè omnibus *municipibus*; cùm alterum perſtet in noſtris & vetuſtè cuſis. *Idem.*

8. *Et digna ſcelere hominum perditorum. ſancit ne &c.*] Mureti Lambinique editio, *& dignas*. ſed nullus ſuffragatur liber; eſtque ineptum. male tantum prius cuſi interpunxerant, *perditorum ſancit: ne.* Idem.

9. *Multas uno dolore animi atque corporis.*] Nihil variant Pall. quàm quod ſext. *multos*, quod placet, niſi fortè malimus cum Colon. *animi atque corporis multos uno dolore*, ſubaudi *dolores*, quod qui non viderunt, ſententiam corruperunt. *Idem.*

10. *Hoc auctore & cognitore.*] Miror iſtud alios ſequi non potuiſſe, inventum in mſſ. ſuis, & retinuiſſe, *hoc monitore & auctore*, quod in nullo ferè noſtrorum; qui omnes alterum illud præſcribunt. & venuſtiſſimè profectò C. Cæſar auctor dicitur ejus ſententiæ quàm dixit, & cognitor, quam ut ſuam defendit. *Idem.*

11. *Sin illam alteram.*] Editi adjecerant, *ſecuti eritis*, repetitum è ſuperioribus, neque habebant mſſ. meliores: unde & reſecuerat Lambinus. *Idem.*

12. *Utilitas reipub. vincat.*] Eſt à conjectura Mureti; editi olim & Pall. aliique ſcripti *vindicat.* niſi quod Suffridus innuere videtur in ſchedis ſuis, prius illud quoque inventum ſibi in cod veteri. *Idem.*

13. *Idem ipſum Lentulum, largitorem & prodigum, non putat, cùm de pernicie populi R. exitio hujus urbis &c.*] Emendatio omnis tranſpoſitioque eſt a Pall & H. F. V. illud præterea *populi Rom.* ab olim editis, quos ratio Ciceronis adjuvat, e conjugatis ducta. eadem de cauſa

hujus ſupplicio levando ſe jactare, & in pernicie populi Romani poſthac popularis eſſe poſſit. adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egeſtas, ac mendicitas conſequatur.

6 Quamobrem ſive hoc ſtatueritis: [l] dederitis mihi comitem
11 ad concionem, [14] populo Romano carum, atque jucundum. ſive Silani ſententiam ſequi malueritis: facilè me, atque vos [15] à crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leviorem fuiſſe. Quamquam, patres conſcripti, quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo ſenſu judico. Nam ita mihi ſalva republica vobiſcum perfrui liceat, ut ego, quod in hac cauſa vehementior ſum, non atrocitate animi moveor, (quis enim eſt me mitior?) ſed ſingulari quadam humanitate, & miſericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem: [m] cerno animo [16] ſepulta in patria miſeros, atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos adſpectus Cethegi, & furor, in veſtra cæde bacchantis.

12 Cùm verò mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſperaſſe confeſſus eſt, [n] purpuratum eſſe hunc Gabinium, cum exercitu veniſſe Catilinam, tum lamentationem matrumfamiliâs, tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium perhorreſco: &, quia mihi vehementer hæc videntur [o] miſera, atque miſeranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me ſeverum, [17] vehementemque præbeo. Etenim quæro, ſi quis paterfamilias, liberis ſuis à ſervo interfectis, uxore occiſa, incenſa domo, [18] ſupplicium de ſervis non quàm acerbiſſimum ſumpſerit: utrum is clemens, ac miſericors, an inhumaniſſimus & crudeliſſimus eſſe videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, ſuum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt: qui ſingulas uniuſcujuſque noſtrûm domos, & hoc univerſum reipublicæ domicilium delere conati ſunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur: ſin remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama ſubeunda eſt.

13 [p] Niſi verò cuipiam L. Cæſar, vir fortiſſimus, & amantiſſimus reipublicæ, crudelior nudiuſtertius viſus eſt, cùm ſororis ſuæ, fœminæ electiſſimæ, virum præſentem, & audientem, vita privandum eſſe dixit, cùm avum juſſu conſulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum à patre miſſum, in carcere necatum eſſe dixit, quorum, quod ſimile factum? quod initum delendæ reipublicæ conſilium? [q] largitionis voluntas tum in republica verſata eſt, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clariſſimus vir, [19] armatus Gracchum eſt perſecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, nequid [20] de ſumma dignitate reipublicæ minueretur. hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos arceſſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam, diripiendamque Catilinæ. Vereamini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani, ac nefando nimis, aliquid ſeverè ſtatuiſſe videamini; cùm multo magis ſit verendum, ne remiſſione pœnæ crudeles in patriam, quàm ne ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamur.

Sed quæ exaudio, patres conſcripti, diſſimulare non poſſum. 7
[21] jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, 14
qui vereri videntur, [r] ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierno die, tranſigunda. Omnia & proviſa, & parata, & conſtituta ſunt, patres conſcripti, cùm mea ſumma cura, atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad ſummum imperium retinendum, & ad communes fortunas conſervandas voluntate: [22] omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa ſola, in qua omnes ſentirent unum, atque idem, præter eos, qui cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quàm ſoli perire voluerunt.

Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter. [23] neque 15
enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Ceteri verò, dii immortales! qua frequentia, quo ſtudio, qua virtute ad communem dignitatem, ſalutemque conſentiunt? Quid ego hîc equites Romanos commemorem? qui vobis [24] ita ſummam ordinis, conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum diſſenſione ad hujus ordinis ſocietatem, concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa conjungit: quam conjunctionem ſi in

con-

SCHOLIASTES.

l *Dederitis mihi comitem populo carum.*] Quia putabatur Silani ſententia crudelis. & ideo timebat ſenatus quod videretur crudelis; promittit illis invidiam ..(raſa)...eneporan (in margine adſcriptum cum ſuperſcripta hac nota, /· *immanitate.* Forte, immanitate ſuperari ſcelerum) ſcelerum; ponit quæ poterant evenire.

m *Cerno animo ſepulta in patriam.*] Quia dixit ſepulta. inſepultos acervos civium.

n *Purpuratum.*] Purpurati dicuntur ſatellites majores circa tyrannum qui ſunt eodem loco quo turanni ad fallendum forte ſiquis voluiſſet occidere.

Purpuratum eſſe huic Gavinium.] Id eſt ſatellitem.

o *Miſera atque miſeranda.*] Multa ſunt miſera. ſed non ſunt miſeranda. ut ſi torqueatur homicida miſer eſt quidem ſed non eſt miſerandus. innocens ſi torqueatur. & miſer eſt & miſerandus.

p *Niſi vero L. Caeſar.*] Flaccus occiſus eſt cum liberis; hujus nepos fuerat L. Cæſar nepos Flacci cujus ſoror nupta fuerat Lentulo; L. Cæſar iratus in ſenatu ecce dixit qui vivit & habet ſororem meam in matrimonio. Avus meus juſſu conſulis occiſus eſt & iſte vivit. Avus Fulvius Flaccus. SORORIS SUAE uxori Lentuli avum ſuum Flaccum juſſu conſulis Opimi legatum miſſum de Abentino in Capitolium.

q *Largitionis voluntas.*] Propter leges agrarias.

r *Ut habeam praeſidii.*] Antiqua locutio. modo dicimus. timeo ne moriar; apud antiquos ſic legebatur Timeo ut vivam. id eſt timeo ne non vivam. ne non habeam præſidium; veremur ut habeat præſidium.

---

cauſa & infra quoque paucis interjectis verſibus, ſcripſimus, *in pernicie populi Rom.* ex fide earumdem membranarum. *Gruter.*

14. *Populo Romano carum.*] Sic edidi, quum nulla ratio me hortaretur ſequi Gruterianam & poſteriores, in quibus media vox omittitur; quod haud dubie ortum ex errore typorum in illa, quum de his vocibus alioquin dubitatio nulla ſit in antecedentibus, niſi in tranſpoſitione vocum apud Lambinum. *Gronov.*

15. *A crudelitatis vituperatione defenditis.*] Pal. ſex. & dec. interponunt, *P. R. deſ.* & verò veterrima ed. *populum defend.* Colon. *à crud. vitup. P. R. exſolvitis.* unde faciebat Gulielmius, aut, *populo R. exſolvetis*, aut *certè P. C. exſolvetis.* Gruter.

16. *Sepulta in patria.*] Sic & præter Lambinianos Ah. & V. vulgata prius, *ſepultam patriam*, quod non omninò etiam damnem. *Idem.*

17. *Vehementemque præbeo.*] Pall. duo & Gulielmiani, item ed. vet. *præbeo.* videtur tamen melior altera. *Idem.*

18. *Supplicium de ſervis non quàm acerbiſſimum &c.*] Secutus ſum Lambini ſententiam, niſi quod retinui, *ſervis*, quod reperitur in omnibus exemplaribus retrò editis, nedum ſcriptis. moris enim Romanis legibus, omnes ſervos qui ſub eodem manſerant tecto, necare ob parricidium unius, quemadmodum videre apud Tacitum libro XIV cap. 42 & deincipibus. *Idem.*

19. *Armatus Gracchum eſt perſecutus.*] Ita Pall. quinque. at enim Hitt. *conſecutus*, quod planè melius viſum Gulielmio. *Idem.*

20. *De ſumma reip. dignitate minueretur.*] Pal. nonus non habet illud *dignitate*, ſextus præterea eo excluſo ſervat *de ſumma rep.* quod perplacet. *Idem.*

21. *Jactantur enim voces.*] Pal. pr. & ſec. non agnoſcunt illud *enim* Zinzerlingius monuit cap 48 Promulſidis exſtare in Turing. *Jaciuntur enim.* res eodem redit. *Idem.*

22. *Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium &c.*] Pal. ſec. *omnes adſunt omnium hominum ordines.* Hitt. *omnes adſunt omnium ordinum, hominum, omnium &c.* quod amplectitur Gulielmius, ut intelligat præter patres equitem, plebem, etiam libertinos. *Idem.*

23. *Neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum &c.*] Videri queat verius, quod in F. & V. *neque improborum civium, ſed acerbiſſ. hoſtium numero &c.* Idem.

24. *Ita ſummam ordinis conſiliique concedunt.*] Eſt à quatuor Pall.

Ooo 3

&H. F. V.

conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum poſthac malum civile, ac domeſticum ad ullam reipublicæ partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendæ reipublicæ conveniſſe video tribunos ærarios, fortiſſimos viros: [s] ſcribas item univerſos: quos cùm caſu hic dies [25] ad ærarium frequentaſſet, video ab exſpectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum.

16. Quis eſt enim, cui non hæc templa, adſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ
8 ſolum, cùm ſit carum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium eſt, patres conſcripti, libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; [26] qui fortuna ſua civitatis jus conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe judicant: quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. [27] Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, [28] qui modo tolerabili conditione ſit ſervitutis, [29] qui non audaciam civium perhorreſcat: [30] qui non hæc ſtare cupiat: qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat [31] ad communem ſalutem voluntatis.

17. Quare ſi quem veſtrûm fortè commovet hoc, quod auditum eſt, [t] lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, [32] pretio ſperare ſollicitari poſſe animos egentium, atque imperitorum: eſt id quidem cœptum, atque tentatum: ſed nulli ſunt inventi tam aut fortuna miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum [u] ſellæ, atque operis, & quæſtus quotidiani locum; qui non cubile, ac lectulum ſuum; qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ, ſalvum eſſe velint. multo verò maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt: [33] immo verò (id enim potiùs eſt dicendum) genus hoc univerſum, amantiſſimum eſt otii. etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus, frequentia civium ſuſtinetur, alitur otio: quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet, [34] quid tandem incenſis futurum eſt?

18 [x] Quæ cùm ita ſint, patres conſcripti, vobis populi Romani præſidia non deſunt: vos ne populo Romano deeſſe videamini, providete. Habetis conſulem ex plurimis periculis, & inſidiis, 9
atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram reſervatum: omnes ordines ad conſervandam rempublicam mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce, conſentiunt: obſeſſa facibus, & telis impiæ conjurationis, vobis ſupplex manus tendit patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras Penatium, vobis [35] illum ignem Veſtæ perpetuum, ac ſempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta commendat. Præterea de veſtra vita, de conjugum veſtrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis veſtris, [y] hodierno die vobis judicandum eſt.

Habetis ducem, memorem veſtri, oblitum ſui: quæ non 19
ſemper facultas datur: [36] habetis omnes ordines, omnes homines, univerſum populum Romanum, [37] id quod in civili cauſa hodierno die primùm videmus, unum atque idem ſentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute ſtabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas, exaggerataſque fortunas [38] una nox pænè delerit. Id ne umquam poſthac non modò confici, ſed [39] ne cogitari quidem poſſit à civibus, hodierno die providendum eſt. Atque hæc non ut vos, qui mihi ſtudio pænè præcurritis, excitarem, locutus ſum: ſed ut mea vox, quæ debet eſſe in republica princeps, officio functa conſulari videretur.

Nunc antè quàm ad ſententiam redeo, de me pauca dicam. 10
Ego, quanta manus eſt conjuratorum, quam videtis eſſe per- 20
magnam, tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video: ſed eam eſſe judico, turpem, & infirmam, & contemptam, & abjectam. Quòd ſi aliquando alicujus furore, & ſcelere concitata manus iſta plus valuerit, quàm veſtra, ac reipublicæ dignitas: me tamen meorum factorum, atque conſiliorum numquam, patres conſcripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me veſtris decretis honeſtaſtis, nemo eſt aſſecutus. [40] Ceteris enim ſemper bene geſtæ, mihi uni conſervatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis.

Sit

SCHOLIASTES.

s *Scribæ ad aerarium ipſo die.*] Convenerunt ad aerarium ſcribae ut ſortirentur officia qui ſcriba eſſet conſulis. qui tribuni plebis. Viderunt conjuratos adduci ad ſenatum. dimiſerunt ſortem. & omnes promiſerunt præſidium. Ad aerarium. quia in aerarium ſolebant ſortiri.

t *Lenonem inquit Lentuli.*] Hominem, inquit ſuum Lentulus miſit. noluit dicere hominem: inpoſuit illi nomen turpe. Lenonem quendam ut oſtendat non poſſe a tali populum corrumpi.

u *Sellae atque operis.*] Bene locum paupertatis deſcripſit.

x *Quæ cum ita ſint patres conſcripti.*] Jam hic cohortatio eſt pœnæ ad occidendos.

y *Hodierno die.*] Ut oſtendat non poſſe differri.

& H. F. V. neque aliter ultimæ originis editio. recentiores enim *ſumma*, dilutè. *Grut.*

25. *Ad ærarium frequentaſſet.*] Ita editum voluit Gulielmius cum Lambino, voce Plautina. & ſic erat in Colonienſi & V. quorum prior ſtatim etiam commate auctior eſt: *video ab amore debitæ pecuniæ, ab expectatione ſortis.* quod ad obruſſam veritatis adfricabunt critici otioſiores. *Idem.*

26. *Qui ſua virtute fortunam hujus civitatis conſecuti.*] Ita legebatur paſſim, antequam Muretus prodiderat, eſſe mſſ. in quibus hæreret, *qui fortuna ſua civitatis jus conſ.* id enim invaſit Lambinus ejuſque adſeclæ. at prius tamen hærere in Pal. ſec. in E. H. F. V. aperte teſtor. ceteros autem Palatinos retinere potius, *qui ſua fortunam hujus civitatis.* nam decimus ſolum præfert, *qui fortunam civitatis conſecuti.* Idem.

27. *Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem &c.*] Mavult Gulielmius quod eſt in H. & V. *Sed quid ego hoſce homines ordineſque com.* quomodo item Pall. quatuor & editio vetus. nam Pal. pr. *ego hos & hujuſce ordinis homines com.* Idem.

28. *Qui modo tolerabili conditione ſit ſervitutis.*] Pal, ſec. *qui non modo tolerabili conditione ſit ſervus* ſext. non agnoſcit *modo.* Idem.

29. *Qui non audaciam civium perhorreſcat.*] Ita omnes Pall. & H. G. Ah. V. & olim excuſi. poſteriores *civium perditorum perhorreſcat*, minus ingenuè. *Idem.*

30. *Qui non hæc ſtare cupiat.*] Sic iidem noſtri, niſi quod pr. & ſextus Pal. *hic ſtare.* ſenſu non ita abſurdo. editi prius ante Lambinum, *non obſtare cup.* Idem.

31. *Ad communem ſalutem voluntatis.*] Eſt à Pal. pr. ſec. nono atque Gembl. & V. reperitque in ſuis aliquot Muretus: unde admiſit Lambinus. *Idem.*

32. *Pretio ſperare ſollicitari &c.*] Haud aliter noſtri & V. nec non Gembl. vulgata *ſperantem.* Idem.

33. *Imo verò id enim &c.*] Sic quidem hodie legitur, ſed ſupremæ vetuſtatis cuſi, *niſi verò*, quod & exſtat in Pall. omnibus, at in V. eſt, *niſi videro* quem ſolum excuſſit Gulielmius. aliorum variantes lectiones nactus videtur ab aliis. *Idem.*

34 *Quid tandem incenſis futurum fuit.*] Ita Pall. omn. at reſtat in Hitt. *futurum fiet.* quod ultimum putarim interpretamentum prioris. Gulielmius tamen conjicit, *futurum fiet.* niſi tamen, inquit, ſuſpicari libet, alterutrum è gloſſemate eſſe, & fortean ſcribendum, *quid tandem incenſis fiet!* cur autem magis putem illud *futurum*, heic legitimum, nec requiri *eſt*, facit liber Mureti, & F. & Ah. & V. in quibus *futurum fuit?* hæc enim diverſitas arguit fucum. *Idem.*

35. *Illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum.*] Lambinus delevit *perpetuum ac*, aberatque Ah. H. V. ſed tamen cum hæreat in edd. antiqq. & Pall. omn locum ei ſuum reliqui. *Idem.*

36. *Habetis omnes ordines, omnes homines.*] Si conſulueris maximam Lambini, Gothofredinas, Gruterianam ac ſequentes editiones, advertes negligentiam, qua illæ omnes ſecundam tertiamque vocem maluerunt omittere, quam hoc agere. *Gronov.*

37. *Id quod in civili cauſa hodierno die primum videmus.*] H. & Ah. non habent *die*, probaturque Gulielmio, ut ſit adverbium temporis, ut *hornò, annò, de repentinò*, ſexcenta alia. *Gruter.*

38. *Una nox penè delerit.*] Turingicus & Col. *una nox quàm penè delerit.* longè venuſtius. *Idem.*

39. *Ne cogitari poſſit à civibus vobis, hodierno die prov. &c.*] Reſtitui editionis primæ ſcripturam, quæ & extabat in H. F. V. alludebantque Pall. in quibus *à vobis.* ſcilicet exaratum fuit primitus, *civibus.* vulgata; *poſſit, vobis hodierno.* Idem.

40. *Ceteris enim bene geſtæ, mihi uni conſervatæ reip.*] Abjecimus

ſemper,

21 Sit Scipio clarus, ille, cujus conſilio, atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus eſt: ornetur alter eximia laude [a] Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtiſſimas, Karthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paullus ille, cujus currum rex potentiſſimus quondam, & nobiliſſimus, Perſes honeſtavit: ſit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione, & metu ſervitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompejus, cujus res geſtæ, atque virtutes, iiſdem, quibus ſolis curſus, regionibus, ac terminis continentur. erit profectò inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ: niſi fortè majus eſt pateſacere nobis provincias, quò exire poſſimus, quàm curare, ut etiam illi, qui abſunt, habeant, quò victores revertantur.

22 Quamquam eſt uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domeſticæ: quòd hoſtes alienigenæ aut oppreſſi, ſerviunt, [41] aut recepti, beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati, hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt, eos, cùm à pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video: quod ego veſtro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus, ac mentibus ſemper hærebit, à me, atque à meis facile propulſari poſſe confido. neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram, equitumque Romanorum & tantam conſpirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare poſſit.

Quæ cùm ita ſint, patres conſcripti, pro imperio, pro exer- 11
citu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, ceteriſque 23
laudis inſignibus, quæ ſunt à me, propter urbis, veſtræque ſa-
lutis cuſtodiam, repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſque provin-
cialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor,
quàm comparo: [42] pro his igitur omnibus rebus, & pro meis
in vos ſingularibus ſtudiis, proque hac, quam conſpicitis, ad
conſervandam rempublicam diligentia, nihil aliud à vobis,
niſi hujus temporis, totiuſque mei conſulatus memoriam po-
ſtulo: quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me
muro ſæptum eſſe arbitrabor. Quòd ſi meam ſpem vis impro-
borum fefellerit, atque ſuperaverit; commendo vobis parvum
meum filium: cui profectò ſatis erit præſidii, non ſolùm ad
ſalutem, verùm etiam ad dignitatem, ſi ejus, [43] qui hæc omnia
ſuo ſolus periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis.

Quapropter de ſumma ſalute veſtra, populique Romani, 24
patres conſcripti, de veſtris conjugibus, ac liberis; [44] de aris
ac focis; de fanis, ac templis; de totius urbis tectis, ac ſedi-
bus; de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deque univerſa
republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. [45] Ha-
betis enim conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubi-
tet: & ea, quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, [46] & per
ſe ipſum præſtare poſſit.

SCHOLIASTES.

z Superior *Africanus.*] Bello Punico ſecundo revocavit Hannibalem ſequens Africanus Carthaginem Numantiamque delevit. Paulus Macedoniam & regem Perſam; Marius Teutonas & Cimbros. Pompejus mundi fines virtute ſubegit. nunc Cicero præfert ſe omnibus meliorem.

FINIT LIBER IIII

INCIPIT PRO LIGARIO

ſemper, ſuaſu H. & V. & ferè erat ut adhuc admiſiſſemus lectionem ejuſdem H. ut & F. *bene geſta, mihi uni conſervata rep.* quomodo & alias legi, annotatum ad Pal. ſec. & ſic locutus fuit libro ſuperiore. *Gruter.*

41. *Aut recepti, beneficio &c.*] Additur ad oram Lamb. ed. aliàs legi in vulgg. *aut recepti in amicitiam*; ineptè. notum vel ex Terentio quid ſit, *recipere*. Idem.

42. *Pro his igitur omnibus.*] Illud *igitur*, mutatum in Hitt. in *ergo*: faciebat inde Gulielmius *ego*. Idem.

43. *Qui hæc omnia ſuo ſolus periculo.*] Erf. Hitt. V. *ſuo ſolius periculo.* nihilo deterius vulgato. Pal. pr. videtur malle *ſui ſolius periculo*, quod etiam non malum. *Idem.*

44. *De aris ac focis.*] Has quatuor voculas omiſere editiones Lambinianæ, quæ tamen in omni ſcripta lectione atque edita. *Idem.*

45. *Haberis enim conſulem.*] Editio princeps, *Habetis enim eum conſulem.* noſtri ſcripti plerique: *Habetis eum*, ſine illo *enim.* non male. *Idem.*

46. *Et per ſe ipſum præſtare poſſit.*] Sic Pall. & edd. vett. ſed Colon *præſtare quoad poſſit*, quod genuinum habet Gulielmius; & eſſe videtur. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS
PRO
L. MURENA,
ORATIO QUINTA ET VICESIMA.

1 1 QUÆ deprecatus ſum à diis immortalibus, judices, more, inſtitutoque majorum, illo die, quo auſpicatò, comitiis centuriatis, [2] L. Murenam conſulem renuntiavi; ut [3] ea res mihi, magiſtratuique meo, populo, plebique Romanæ, bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab iiſdem diis immortalibus ob ejuſdem hominis conſulatum unà cum ſalute obtinendum, & ut veſtræ mentes, atque ſententiæ [4] cum populi Romani voluntatibus, ſuffragiiſque conſentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quòd ſi illa ſollemnis comitiorum precatio conſularibus auſpiciis conſecrata, tantam habet in ſe vim, & religionem, quantam reipublicæ dignitas poſtulat: idem ego ſum precatus,

ur

1. *Quæ deprecatus ſum à Deis &c.*] Revocandum putavi prioris ſæculi ſcripturam. hodierni enim *precatur* tantum ſervant, contra olim cuſos & mſſ. Pall. quatuor, item cod. S. Victoris. *Gruter.*

2. *L. Murenam.*] Quum viderem nec conſtantes nec concordes viros doctos in ratione ſcribendi hujus cognominis (nam in Gruteriana editione jactatur prorſus indigna variatione) hoc elegi, quod, quidquid Varro & alii ἐτυμολογίζουσι, præbebant mihi nummi, ab ipſis Liciniis cuſi & fideliſſimi in hac re auctores numero quatuor; præſertim quum viderem ſic præiviſſe Victorium, & alios, qui in Cicerone elaborarunt, alibi etiam ſic citare. *Gronov.*

3. *Ea res mihi magiſtratuique meo.*] S. Vict. Pal. ſec. tert. *ea res mihi fides magiſtr.* oct. *ea res mihi ſibi mag.* Pal. tamen pr. aut editio prima reſpuunt vocem aliam. *Gruter.*

4. *Cum populi Rom. voluntatibus.*] Coactus ſum admittere hanc lectionem ob concordiam quatuor Palat. S. Victoris & Memmiani, item editionis CCCCLXXVIII. nam antiquior quinque annis habet illud vulgatum, *voluntate.* Idem.

5. Ame

ut eis quoque hominibus, quibus hic conſulatus, me rogante, datus eſſet, ea res fauſtè, feliciter, proſpereque eveniret.

Quæ cùm ita ſint, judices, & cùm omnis deorum immortalium poteſtas, aut translata ſit ad vos, aut certè communicata vobiſcum: idem conſul eum veſtræ fidei commendat, qui anteà diis immortalibus commendavit; ut ejuſdem hominis voce & declaratus conſul, & defenſus, beneficium populi Romani cum veſtra, atque omnium civium ſalute tueatur. Et, quoniam in hoc officio ſtudium meæ defenſionis, ab accuſatoribus, atque etiam ipſa ſuſceptio cauſæ reprehenſa eſt: antequam pro L. Murena dicere inſtituo, pro me ipſo pauca dicam. non quò mihi potior, hoc quidem in tempore, ſit officii mei, quàm hujuſce ſalutis defenſio: ſed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, fama, fortuniſque omnibus, inimicorum impetus propulſare poſſim.

2 Et primùm M. Catoni, vitam ad certam rationis normam
3 dirigenti, & diligentiſſimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo reſpondebo. Negat fuiſſe rectum Cato, me & conſulem, & legis ambitus latorem, & tam ſeverè geſto conſulatu, cauſam L. Murenæ attingere. cujus reprehenſio me vehementer movet, non ſolùm ut vobis, judices, quibus maximè debeo, verùm etiam ut ipſi Catoni, graviſſimo, atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, eſt æquius conſulem defendi, quàm à conſule? Quis mihi in republica poteſt, aut debet eſſe conjunctior, quàm is, cui reſpublica [5] à me unà traditur ſuſtinenda, magnis meis laboribus, & periculis ſuſtentata? Quòd ſi in iis rebus repetendis, [6] quæ mancipi ſunt, is periculum judicii præſtare debet, qui ſe nexu obligavit: profectò etiam rectiùs in judicio conſulis deſignati, is potiſſimùm conſul, qui conſulem declaravit, auctor beneficii populi Romani defenſorque periculi eſſe debebit.

4 Ac, ſi, ut nonnullis in civitatibus fieri ſolet, patronus huic cauſæ publicè conſtitueretur: is potiſſimè honore affecto defenſor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd ſi è portu ſolventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, [7] præcipere ſummo ſtudio ſolent & tempeſtatum rationem, & prædonum, & locorum; quòd natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti ſumus, ingrediantur: quo tandem me animo eſſe oportet, propè jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicæ tempeſtates eſſe ſubeundas? Quare ſi eſt boni conſulis, non ſolùm videre, quid agatur, verùm etiam providere, quid futurum ſit: oſtendam alio loco, quantum ſalutis communis interſit, duos conſules in republica Kalendis Jan. eſſe.

5 Quod ſi ita eſt, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm reſpublica conſulem ad communem ſa-
3 lutem defendendam vocare. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, ut eam, quam mihimetipſi jampridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim ſi largitionem factam eſſe confiterer, idque rectè factum eſſe defenderem: facerem improbè, etiam ſi alius legem tuliſſet. cùm verò nihil commiſſum contra legem eſſe defendam, quid eſt, quod meam defenſionem latio legis impediat?

6 [8] Negat eſſe ejuſdem ſeveritatis, Catilinam, exitium reipublicæ intra mœnia molientem, verbis, & pænè imperio urbe expuliſſe: & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis, & miſericordiæ, quas me natura ipſa docuit, ſemper egi libenter: illam verò gravitatis, ſeveritatiſque perſonam non appetivi; ſed ab republica mihi impoſitam ſuſtinui, ſicut hujus imperii dignitas in ſummo periculo civium poſtulabat. Quòd ſi tum, cùm reſpublica vim, & ſeveritatem deſiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam: nunc, cùm omnes me cauſæ ad miſericordiam, atque ad humanitatem vocent, quanto tandem ſtudio debeo naturæ meæ, conſuetudinique ſervire? Ac de officio defenſionis meæ, ac de ratione accuſationis tuæ, fortaſſe etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

Sed me, judices, non minùs hominis ſapientiſſimi, atque ornatiſſimi, Ser. Sulpicii, conqueſtio, [9] quàm Catonis accu- 7
ſatio commovebat: qui graviſſimè, & acerbiſſimè ferre dixit, me familiaritatis, neceſſitudiniſque oblitum, cauſam L. Murenæ contra ſe defendere. Huic ego, judices, ſatisfacere cupio, voſque adhibere arbitros. Nam cùm grave eſt verè accuſari in amicitia, tum, etiam ſi falsò accuſeris, non eſt negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia ſtudia, atque officia pro noſtra neceſſitudine & debuiſſe confiteor, & præſtitiſſe arbitror. nihil tibi, conſulatum petenti, à me defuit, quod eſſet aut ab amico, aut à gratioſo, aut à conſule poſtulandum. abiit illud tempus: mutata ratio eſt: ſic exiſtimo, ſic mihi perſuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu à me poſtulare auſus ſis, tantum debuiſſe: contra ſalutem, nihil debere.

Neque enim ſi tibi tum, cùm peteres conſulatum, affui, id- 3
circo nunc, cùm Murenam ipſum petas, adjutor eodem pacto eſſe debeo. Atque hoc non modò non laudari, ſed ne concedi quidem poteſt, ut amicis noſtris accuſantibus, non etiam alieniſſimos defendamus. Mihi autem cum Murena, judices,
& vetus, & magna amicitia eſt, quæ in capitis dimicatione 4
à Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione ſuperata eſt. Quæ ſi cauſa non eſſet, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus eſt, amplitudo, ſummam mihi ſuperbiæ, [10] crudelitatiſque famam inuſſiſſet, ſi hominis, & ſuis, & populi Romani ornamentis ampliſſimi cauſam tanti periculi repudiaſſem. Neque enim jam mihi licet, neque eſt integrum, ut meum laborem, hominum periculis ſublevandis non impertiam. Nam cùm præmia mihi tanta pro hac induſtria ſint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cùm adeptus ſis, deponere, eſſet hominis & aſtuti, & ingrati.

Quòd ſi licet deſinere, ſi te auctore poſſum, [11] ſi nulla iner- 9
tiæ, nulla ſuperbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa ſuſcipitur: ego verò libenter deſino. Sin autem fuga laboris, deſidiam: repudiatio ſupplicum, ſuperbiam: amicorum neglectio, improbitatem coarguit: nimirum hæc cauſa eſt ejuſmodi, [12] quam nec induſtrius, nec miſericors, nec officioſus deſerere poſſit. Atque hujuſce rei conjecturam de tuo ipſius ſtudio, Servi, facillimè ceperis. Nam ſi tibi neceſſe putas, etiam adverſariis amicorum tuorum de jure conſulentibus reſpondere: &, ſi turpe exiſtimas, te advocato, illum ipſum, quem contra veneris, cauſa cadere: noli tam eſſe injuſtus, ut, cùm tui fontes vel inimicis tuis pateant, noſtros rivulos etiam amicis putes clauſos eſſe oportere.

Etenim, ſi me tua familiaritas ab hac cauſa removiſſet, &, 10
ſi hoc idem Q. Hortenſio, M. Craſſo, clariſſimis viris, ſi item ceteris, à quibus intelligo, tuam gratiam magni æſtimari, accidiſſet: in ea civitate conſul deſignatus defenſorem non haberet,

---

5. *A me una traditur &c*] Conjicit Lambinus *uno*. ſed quare potius non reddit rationem, cur vulgata ferri non debeat? *Grut.*

6. *Quæ mancipi ſunt.*] Neoterici contra vett. libros, *mancipii*. quomodo neque in melioribus editionibus. *Idem.*

7. *Præcipere ſummo ſtudio.*] Conjiciunt alii, *prædicere*, ſed male. à præcipiendo enim *præceptores*. Idem.

8. *Negat eſſe ejuſdem ſeveritatis, Catilinam.*] Hotomanus interponit, *Cato*, *Catilinam* ſed à conjectura, videatur lib. 11 Obſervat. cap. 11. *Idem.*

9. *Quam Catonis accuſatio commovebat.*] Non de nihilo eſt, in Pal. ſec. *quàm Catonis captio:* neque multum abit ab hac voce S.Vict. in qua *cattio.* & certè *captio* heic bellè convenire videtur. *Idem.*

10. *Crudelitatiſque famam inuſſiſſet.*] Gulielmius conjiciebat *infamiam*. Idem.

11. *Si nulla inertiæ, nulla ſuperbiæ &c.*] Sic Pall. omn. & editt. Lambinus addebat de conjectura, *inertiæ nota* Idem.

12. *Quam nec induſtrius, nec miſericors.*] Ita ſolùm Pall. pr. nam alii repetunt, *quam nec miſericors*, ut & vetuſtius cuſi. unde ſuſpicabatur Gulielmius ſyllaba inſerta legi poſſe, *quàm nec induſtrius quiſquam, nec miſericors.* Idem.

13 *Ac*

beret, in qua nemini umquam infimo majores noſtri patronum deeſſe voluerunt. Ego verò, judices, ipſe me exiſtimarem nefarium, ſi amico: crudelem, ſi miſero: ſuperbum, ſi conſuli defuiſſem. Quare quod dandum eſt amicitiæ, largè dabitur à me, ut tecum agam, Servi, non ſecus, [13] ac ſi meus eſſet frater, qui mihi eſt cariſſimus, iſto in loco. quod tribuendum eſt officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici ſtudium pro amici periculo dicere.

5 Intelligo, judices, tres totius accuſationis partes fuiſſe, &
11 earum unam in reprehenſione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus eſſe verſatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ graviſſima eſſe debebat, ita fuit infirma, & levis, ut illos lex magis quædam accuſatoria, quàm vera maledicendi facultas de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Objecta eſt enim Aſia: quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriam expetita eſt, ſed in militari labore peragrata. qui ſi adoleſcens patre ſuo imperatore non meruiſſet: aut hoſtem, aut patris imperium timuiſſe, aut à parente repudiatus videretur. An, cùm ſedere in equis triumphantium prætextati potiſſimùm filii ſoleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter geſtis pænè ſimul cum patre triumpharet?

12 Hic verò, judices, & fuit in Aſia, & viro fortiſſimo, parenti ſuo, magno adjumento in periculis, ſolatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, ſi habet Aſia ſuſpicionem luxuriæ quandam: non Aſiam numquam vidiſſe, ſed in Aſia continenter vixiſſe, laudandum eſt. Quamobrem non Aſiæ nomen objiciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini conſtituta eſt: ſed aliquod aut in Aſia ſuſceptum, aut ex Aſia deportatum flagitium, ac dedecus. Meruiſſe verò ſtipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modò maximum, ſed etiam ſolum gerebat, virtutis: patre imperatore libentiſſimè meruiſſe, pietatis: finem ſtipendiorum, patris victoriam, ac triumphum fuiſſe, felicitatis fuit. maledicto quidem idcirco nihil in hiſce rebus loci eſt, quòd omnia laus occupavit.

6 Saltatorem appellat L. Murenam Cato. Maledictum eſt,
13 ſi verè objicitur, vehementis accuſatoris: ſin falsò, maledici conviciatoris. Quare cùm iſta ſis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, [14] aut ex ſcurrarum aliquo convicio, neque temerè conſulem populi Romani ſaltatorem vocare: [15] ſed conſpicere, quibus præterea vitiis affectum eſſe neceſſe ſit eum, cui verè iſtud objici poſſit. Nemo enim ferè ſaltat ſobrius, niſi fortè inſanit: neque in ſolitudine, neque in convivio moderato, atque honeſto. [16] tempeſtivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio. Tu mihi arripis id, quod neceſſe eſt omnium vitiorum eſſe poſtremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino eſſe non poteſt. nullum turpe convivium, non amor, non comiſſatio, non libido, non ſumptus oſtenditur. &, cùm ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitioſa ſunt: in quo ipſam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas?

14 Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici poteſt? nihil, inquam, omnino, judices. Sic à me conſul deſignatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: jacta ſunt fundamenta defenſionis. Nondum enim noſtris laudibus, quibus utar poſtea, ſed propè inimicorum confeſſione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo 7
conſtituto, facilior eſt mihi aditus ad contentionem dignitatis: quæ pars altera fuit accuſationis.

Summam video eſſe in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, 15
integritatis, induſtriæ, ceterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum, ad conſulatus petitionem aggredi par eſt. Paria cognoſco eſſe iſta in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipſe dignitate vinci potuerit, neque te dignitate ſuperarit. Contempſiſti L. Murenæ genus: extuliſti tuum. Quo loco ſi tibi hoc ſumis, niſi qui patricius ſit, neminem bono eſſe genere natum: facis, ut rurſus plebs in Aventinum ſevocanda eſſe videatur. Sin autem ſunt amplæ, & honeſtæ familiæ plebejæ: & proavus L. Murenæ, & avus, prætores fuerunt, & pater cùm ampliſſimè, atque honeſtiſſimè ex prætura triumphaſſet, hoc faciliorem huic gradum conſulatus adipiſcendi reliquit, quòd is jam patri debitus, à filio petebatur.

Tua verò nobilitas, Ser. Sulpici, tametſi ſumma eſt, tamen 16
hominibus litteratis, & hiſtoricis eſt notior: populo verò, & ſuffragatoribus obſcurior. Pater enim fuit equeſtri loco: avus nulla illuſtri laude celebratus. Itaque non ex ſermone hominum recenti, ſed ex annalium vetuſtate eruenda eſt memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te ſemper in noſtrum numerum aggregare ſoleo, quòd virtute, induſtriaque perfeciſti, ut, cùm equitis Romani eſſes filius, ſumma tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi umquam minus in Q. Pompejo, novo homine, & fortiſſimo viro, virtutis eſſe viſum eſt, quàm in homine nobiliſſimo, M. Æmilio. Etenim ejuſdem animi, atque ingenii eſt, poſteris ſuis, quod Pompejus fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere: &, ut Scaurus, memoriam propè intermortuam generis ſui, virtute renovare.

Quamquam ego jam putabam, judices, multis viris fortibus 8
ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore eſſe perfectum: 17
qui non modò Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortiſſimis viris, novis hominibus, ſed his recentibus, Mariis, & Didiis, & Cœliis commemorandis jacebant. Cùm ego verò tanto intervallo clauſtra iſta nobilitatis refregiſſem, ut aditus ad conſulatum poſthac, ſicut apud majores noſtros fuit, non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret: non arbitrabar, cùm ex familia vetere, & illuſtri conſul deſignatus ab equitis Romani filio, conſule, defenderetur, de generis novitate accuſatores eſſe dicturos. Etenim mihi ipſi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbiſſimo, atque audaciſſimo; altero modeſtiſſimo, atque optimo viro peterem: ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quòd ſi id crimen homini novo eſſe deberet: profecto mihi neque inimici, neque invidi defuiſſent.

Omittamus igitur de genere dicere, cujus eſt magna in 18
utroque dignitas: videamus cetera. Quæſturam unà petiit, & ſum ego factus prior. Non eſt reſpondendum ad omnia. neque enim quemquam veſtrûm fugit, [17] cùm multi pares dignitate fiant; [18] unus autem primum ſolus poſſit obtinere: non eundem eſſe ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio, gradus habeat: dignitas autem, ſit perſæpe eadem omnium. Sed quæſtura utriuſque propemodum pari mo-

13. *Ac ſi meus eſſet frater, qui mihi eſt cariſſimus, iſto in loco.*] Secutus ſum Pall. meos & vett. edd. in quibus omnibus *eſſet*, non ut hodie editur, *eſſes*. diſtinctio ſolum eſt à mea manu. antea enim interpungebatur: *ac ſi meus eſſes frater, qui mihi eſt cariſſimus: iſto in loco, quod mihi trib. &c.* Grut.

14. *Aut ex ſcurrarum aliquo convicio.*] Lambinus repoſuerat, *convivio*, tanquam ibi locus propriè ſcurrarum. ſed largiter errat. ſcurræ ferè erant, qui creditum flagitabant per vias, affectabanturque obvios. unde lux accedit Suetonio capite LVII de vita Tiberii. *Idem.*

15. *Sed conſpicere quibus &c.*] Non malè conjicit Gulielmius, *ſed circumſpicere.* Idem.

16. *Tempeſtivi convivii, amœni loci &c.*] Citant paſſim hunc locum Critici, tanquam ſcriptum eſſet, *intempeſtivi.* ſed alterum profectò inveni in omnibus Pall. eratque in exemplari S. Victoris. adeo ut mirari ſatis nequeam contrarium inhærere omnibus editionibus ætatis priſcæ. fuiſſe autem *convivium tempeſtivum*, quod longè ante horam ſuam inſtituebatur &c. diu eſt quod nos docuit eximius ille noſter Juſtus Lipſius ad XIV Annal. Taciti; cui adquieſco. *Idem.*

17. *Cùm multi pares dignitate.*] Pall. duo meliores *pari dignitate*, nam tertio hæc omnia deſunt, neque etiam conſpiciuntur in editionibus duabus primis anni CCCCLXXIII & LXXIIX. ſed & S. Victoris liber habet *pare*; adeo ut iſtud revocandum videatur. *Idem.*

18. *Unus autem primum ſolus poſſit obtinere.*] Lambinus *primus*, ſed fruſtra. *primum obtinere*, rectè dicitur, ut ſit nomen a *primo*, non adverbium. videatur tamen Hotomanus libro II Obſervat. cap. 12,

 qui

momento ſortis fuit. Habuit hic lege Titia [19] provinciam tacitam, & quietam: tu illam, cui, cùm quæſtores ſortiuntur, etiam acclamari ſolet, Oſtienſem, non tam gratioſam, & illuſtrem, quàm negotioſam, & moleſtam. Conſedit utriuſque nomen in quæſtura. nullum enim vobis ſors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoſcique poſſet.

19 Reliqui temporis ſpacium in contentionem vocatur. ab
9 utroque diſſimillima ratione tractatum eſt. Servius hîc nobiſcum hanc urbanam militiam reſpondendi, ſcribendi, cavendi, plenam ſollicitudinis, ac ſtomachi, ſecutus eſt: jus civile didicit: multum vigilavit: laboravit: præſtò multis fuit: multorum ſtultitiam perpeſſus eſt: arrogantiam pertulit: difficultatem exſorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad ſuum. Magna laus, & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea ſcientia, quæ ſit multis profutura.

20 Quid Murena interea? fortiſſimo, & ſapientiſſimo viro, ſummo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: ſigna contulit: manum conſeruit: magnas copias hoſtium fudit: urbes partim vi, partim obſidione cepit: Aſiam iſtam refertam, & eandem delicatam, ſic obiit, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ veſtigium reliquerit: maximo in bello ſic eſt verſatus, ut hic multas res, & magnas ſine imperatore geſſerit, nullam ſine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præſente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipſo, propter periculum noſtrum, conceſſam videamur habere licentiam fingendi, publicis litteris teſtata ſunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque ambitioſus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

21 Summa in utroque eſt honeſtas, ſumma dignitas: quam ego, ſi mihi per Servium liceat, pari, atque eâdem in laude ponam. ſed non licet. agitat rem militarem: inſectatur totam hanc legationem: aſſiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat eſſe conſulatum. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? [20] abſfueris tamdiu? &, cùm longo intervallo veneris, [21] cum iis, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas? Primùm iſta noſtra aſſiduitas, Servi, neſcis, quantum interdum afferat hominibus faſtidii, quantum ſatietatis. mihi quidem vehementer expediit, poſitam in oculis eſſe gratiam. ſed tamen ego mei ſatietatem magno meo labore ſuperavi: & tu idem fortaſſe: verumtamen utrique noſtrûm deſiderium nihil obfuiſſet.

22 Sed, ut, hoc omiſſo, ad ſtudiorum, atque artium contentionem revertamur: quî poteſt dubitari, quin ad conſulatum adipiſcendum, multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quàm juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas: ille, ut eò, quò intendit, maturè cum exercitu perveniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exſuſcitat. tu actionem inſtituis: ille aciem inſtruit. tu caves, ne tui conſultores; ille, ne urbes, aut caſtra capiantur. [22] Ille tenet, & ſcit, ut hoſtium copiæ; tu, ut aquæ pluviæ arceantur. Ille exercitatus eſt in propagandis finibus; tu in regendis: ac nimirum (dicendum eſt enim quod ſentio) rei militaris virtus
10 præſtat ceteris omnibus. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit: omnes urbanæ res, omnia hæc noſtra præclara ſtudia, & hæc forenſis laus, & induſtria, latent in tutela, ac præſidio bellicæ virtutis. ſimulatque increpuit ſuſpicio tumultus; artes illicò noſtræ conticeſcunt.

Et, quoniam mihi videris iſtam ſcientiam juris, tamquam 23
filiolam oſculari ruam, non patiar te in tanto errore verſari, ut iſtud neſcio quid, [23] quod tantopere didiciſti, præclarum aliquid eſſe arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, gravitatis, juſtitiæ, fidei, ceteris omnibus, conſulatu, & omni honore ſemper digniſſimum judicavi. quòd quidem jus civile didiciſti; non dicam, operam perdidiſti: ſed illud dicam, nullam eſſe in illa diſciplina munitam ad conſulatum viam. omnes enim artes, quæ nobis populi Romani ſtudia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere.

Summa dignitas eſt in iis, qui militari laude antecellunt. 11
omnia enim, quæ ſunt in imperio, & in ſtatu civitatis, ab iis 24
defendi, & firmari putantur. ſumma etiam utilitas: ſiquidem eorum conſilio, & periculo, cùm republica, tum etiam noſtris rebus perfrui poſſumus. Gravis etiam illa eſt, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ ſæpe valuit in conſule deligendo, poſſe conſilio, atque oratione, & ſenatus, & populi, & eorum, qui res judicant, mentes permovere. Quæritur conſul, qui dicendo nonnumquam comprimat tribunicios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni reſiſtat. Non mirum, ſi ob hanc facultatem homines ſæpe etiam non nobiles conſulatum conſecuti ſunt: præſertim cùm hæc eadem res plurimas gratias, firmiſſimas amicitias, maxima ſtudia pariat. quorum in iſto veſtro artificio, Sulpici, nihil eſt.

Primùm dignitas in tam tenui ſcientia quæ poteſt eſſe? res 25
enim ſunt parvæ, prope in ſingulis litteris, atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam ſi quid apud majores noſtros fuit in iſto ſtudio admirationis: id, enuntiatis veſtris myſteriis, totum eſt contemptum, & abjectum. Poſſet agi lege, necne, pauci quondam ſciebant. faſtos enim vulgò non habebant. erant in magna potentia qui conſulebantur: à quibus etiam dies, tamquam à Chaldæis, petebantur. Inventus eſt ſcriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & ſingulis diebus ediſcendos faſtos populo propoſuerit, & ab ipſis cautis juriſconſultis eorum ſapientiam compilarit. Itaque irati illi, quòd ſunt veriti, ne, dierum ratione pervulgata, & cognita, ſine ſua opera lege poſſet agi, notas quaſdam compoſuerunt, ut omnibus in rebus ipſi intereſſent.

Cùm hoc fieri belliſſimè poſſet: Fundus Sabinus, meus eſt: 12
immo meus: deinde judicium: noluerunt. FVNDVS, inquit, 26
QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR. Satis verboſè. cedò, quid poſtea? EVM EGO EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. Quid tum? INDE EGO TE EX IVRE MANV CONSERTVM VOCO. Quid huic tam loquaciter litigioſo reſponderet ille, unde petebatur, non habebat. Tranſit idem [24] jureconſultus, tibicinis Latini modo: VNDE TV ME, inquit, EX IVRE MANV CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Prætor interea, ne pulchrum ſe, ac beatum putaret, atque aliquid ipſe ſua ſponte loqueretur, ei quoque carmen compoſitum eſt, cùm ceteris rebus abſurdum, [26] tum verò in illo: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS, PRAESENTIBVS: ISTAM VIAM DICO: [26] INITE VIAM. Præſtò aderat ſapiens ille,

qui locum habet pro mutilo. *Gruter.*

19. *Provinciam tacitam.*] Pighius noſter libro VI Faſtorum putat hîc excidiſſe nomen provinciæ, aut ſanè negligenter ab Oratore præteritam; qui conſulatur junioribus, ſuper illo, *cui etiam adclamari ſolet*, quod ſtatim ſequitur. *Idem.*

20. *Abſfueris tam diu.*] S. Victoris membranæ habent *afueris*, veteri ratione ſcribendi. *Idem.*

21. *Cum iis, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas.*] Sic edidi rurſum, ut habent priores, quum vocula *de* primum ex Lambini, poſt Gothofredi editionibus elapſa, ſimiliter circumvenerit Gruterianam & ſequentes. *Gronov.*

22. *Ille tenet & ſcit, ut hoſtium &c.*] Hæc iſta citat Quintilianus libro IX Inſtit. Orat cap. 3. ſed alia facie in mſ. Palatino, quàm hodie viſuntur: neque tamen ſine multis nævis. *Gruter.*

23. *Quod tantopere didiciſti.*] S. Victoris *tanto opere*. Idem.

24. *Juriſconſultis.*] Non debebat modus ſcribendi in hac voce ſic fluctuare. Nam quum plerique & nunc & mox *juriſconſultus* habeant, Victorius in loco noſtro edidit *jureconſultis*, & paulo poſt infra *juriſconſultorum*, quæ vides quomodo apud Gruterum habeant aliter, & quid ipſe ſolus novaverit. Itaque ſuccurrant, quibus copia eſt librorum veterum. *Gronov.*

25. *Tum verò in illo*: SUIS UTRISQUE SUPERSTITIBUS. *&c.*] Debebunt mihi aliquam gratiam, puto, Critici, quod hunc locum eis ſanaverim, præeuntibus Pall. quatuor. antea legebamus, *tum verò nullo uſui*, UTRISQUE *&c.* plura in hunc locum noſter Schottus libro I Nodor. cap 10. *Gruter.*

26. INITE VIAM.] Sic omnes Pall & olim euſi, quemadmodum & ſtatim *inire viam*; ubi vulgo ITE, & *ire viam* Idem.

27. SED

ille, qui inire viam doceret: REDITE VIAM. eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur. homines, cùm rectè, atque in loco conſtitiſſent, juberi abire: ut, unde abiſſent, eodem ſtatim redirent. Iiſdem ineptiis fucata ſunt illa omnia, QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO. & hæc, [27] SED ANNE TV DICIS, QVI CAVSA VINDICAVERIS? quæ dum erant occulta, neceſſariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur: poſteà verò pervulgata, atque in manibus jactata, & excuſſa, inaniſſima prudentiæ reperta ſunt: fraudis autem, & ſtultitiæ pleniſſima.

27 Nam cùm permulta præclarè legibus eſſent conſtituta, ea jureconſultorum ingeniis pleraque corrupta, ac depravata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, [28] quæ poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemptiones faciendas, interimendorum ſacrorum cauſa, reperti ſunt. In omni denique jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt: [29] ut, quia in alicujus libris, exempli cauſa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quæ coemptionem facerent, Cajas vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, utrùm diem tertium, an perendinum: judicem, an arbitrum: rem, an litem dici oporteret.

13 Itaque (ut dixi) dignitas in iſta ſcientia conſularis numquam
28 fuit; quæ tota ex rebus fictis, commenticiiſque conſtaret: [30] gratiæ verò multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, & æquè promptum eſt mihi, & adverſario meo, id eſſe gratum nullo pacto poteſt. Itaque non modo beneficii collocandi ſpem, ſed etiam illud, [31] quod aliquandiu fuit, LICET CONSVLERE, jam perdidiſtis. Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam uſquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam valet. peritus ideò haberi nemo poteſt, quòd in eo, quod ſciunt omnes, nullo modo poſſunt inter ſe diſcrepare. difficilis autem res ideò non putatur, quòd & perpaucis, & minimè obſcuris litteris continetur. Itaque, ſi mihi, homini vehementer occupato, ſtomachum moveritis, triduo me juriſconſultum eſſe profitebor. Etenim quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia: neque tamen quidquam tam anguſtè ſcriptum eſt, quò ego non poſſim, QVA DE RE AGITVR, addere. Quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur. Si id, quod oportet, reſponderis: idem videare reſpondiſſe, quod Servius. ſin aliter: etiam controverſum jus noſſe, & tractare videare.

29 Quapropter non ſolùm illa gloria militaris, veſtris formulis, atque actionibus anteponenda eſt: verùm etiam dicendi conſuetudo, longè, & multùm iſti veſtræ exercitationi [32] ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluiſſe. pòſt, cùm id aſſequi non potuiſſent, iſtuc potiſſimùm ſunt delapſi: ut ajunt in Græcis artificibus, eos aulœdos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerint: ſic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris ſtudium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, [33] ſumma autem gratia. Etenim à vobis ſalubritas quædam: ab iis, qui dicunt, ſalus ipſa petitur. Deinde veſtra reſponſa, atque decreta, & evertuntur ſæpe dicundo, & ſine defenſione oratoris firma eſſe non poſſunt: [34] in qua re ſi ſatis profeciſſem, parciùs de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, ſed de iis, qui in dicendo magni ſunt, aut fuerunt.

Duæ ſunt artes, quæ poſſunt locare homines in ampliſſimo 14
gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. ab hoc 30
enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipſæ per ſe multùm valent: juſtitia, fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: ſed nunc [35] de ſtudiis ad honorem diſpoſitis, non de inſita cujuſque virtute diſputo. Omnia iſta nobis ſtudia de manibus excutiuntur, ſimulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingenioſus poeta, & auctor valde bonus, prœliis promulgatis, *pellitur è medio* non ſolum iſta veſtra verboſa ſimulatio prudentiæ, ſed etiam ipſa illa domina rerum, *ſapientia: vi geritur res. Spernitur orator,* non ſolùm odioſus in dicendo, ac loquax, verùm etiam *bonus: horridus miles amatur.* Veſtrum verò ſtudium totum jacet. *Non ex jure manum conſertum, ſed mage ferro,* inquit, *rem repetunt.* Quòd ſi ita eſt, cedat, opinor, Sulpici, forum caſtris, otium militiæ, ſtilus gladio, umbra ſoli: ſit denique in civitate [36] ea prima res, propter quam ipſa eſt civitas omnium princeps.

Verùm hæc, Cato, nimiùm nos noſtris verbis magna fa- 31
cere demonſtrat: & oblitos eſſe, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis eſſe geſtum. quod ego longè ſecus exiſtimo, judices: deque eo pauca diſſeram. neque enim cauſa in hoc continetur. Nam, ſi omnia bella, quæ cum Græcis geſſimus, contemnenda ſunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus M'. Curii: de Philippo, T. Flaminini: de Ætolis, M. Fulvii: de rege Perſe, L. Paulli: de Pſeudophilippo, Q. Metelli: de Corinthiis, L. Mummii. ſin hæc bella, graviſſima, victoriæque eorum bellorum, graviſſimæ fuerunt: cur Aſiaticæ nationes, atque ille à te hoſtis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho geſſiſſe video; cujus belli victor [37] L. Scipio, parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppreſſa, cognomine ipſo præ ſe ferebat, eandem hic ſibi ex Aſiæ nomine aſſumpſit.

Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, 32
proavi tui. quò ille, quum eſſet, [38] ut ego mihi ſtatuo, talis, qualem te eſſe video, numquam cum Scipione eſſet profectus, ſi cum mulierculis bellandum eſſe arbitraretur. Neque verò cum

27. SEO ANNE TU DICIS QUI CAUSA VINDICAVERIS.] Editio prima, QUIA. Pal. pr. QUI EANDEM VINOICAVERIS. ceteri tres, ut & S. Victoris, præferunt ferè, SED ANNE TU DICIIS QUI CAUSA VIND. Gulielmius annotavit legendum videri: DICIS CUI CAUSA &c. Lambinus abjecit illud QUI, quod nec in editis ab Victorio. conſulatur inter alios Cujacius libro v Obſerv. cap. 33. *Grut.*

28. *Quæ poteſtate mulierum continerentur &c.*] Gulielmius adnotarat fortè legendum, *mulierum quæ in poteſtate tutorum.* ſed ignorabat, quæ producit Cujacius libro VII Obſervat. cap. 11. eis commodè addas alia licet ex Guitherii libris de Jure Pontificio, quibus nihil hac noſtra ætate prodiit ſelectius. *Idem.*

29. *Ut quia in alicujus libris.*] Pal. pr. *ut Gaja;* neque de nihilo eſt hæc ſcriptura; nam & reliqui Pall. item S. Vict. diſertè habent *cuia.* & verò cùm addat, *exempli cauſa*, apparet præceſſiſſe quid hujuſmodi. fortè corrupta ſunt verba ſequentia, & reſcribendum, *ut Cajam in alicujus libris, exempli cauſa invenerant, putarunt &c.* Idem.

30. *Gratiæ verò multo etiam minores.*] Non potui excludere lectionem Pall. omnium & S. Victoris, confirmatam præterea omnibus editionibus notæ antiquæ. poſteriores enim nobis ingeſſere, *etiam minus.* non malè, ſi Ciceroni noſtram linguam affingere poſſemus. at ſic & ſupra dixit cap. XI *plurimas gratias.* locum hunc annotarat item Gulielmius, tanquam de quo diſſerendum haberet, in ſchedis ſuis. *Idem.*

31. *Quod aliquamdiu fuit.*] Eſt ab iiſdem libris univerſis. impreſſi patrum ævo noſtroque *aliquando.* Idem.

32. *Ad honorem antecellet.*] Lambinus jactanter annotavit, ante fuiſſe in libris vulgg. illud noſtrum; reſtitutum à ſe autem *antecellit.* ineptè profectò; & contra omnes mſſ. noſtros & S. Victoris. itaque id rejeci. *Idem.*

33. *Summa autem gratia.*] Etiam iſtud revocavi, urgentibus mſſ. & olim editis. recentiores *etiam* maluerunt. *Idem.*

34. *In qua re ſi ſatis &c.*] Pall. Vict. ed. vett. non habent illud *re*, ut ſubaudiatur *defenſione.* ideoque forſan abjiciendum. *Idem.*

35. *De ſtudiis ad honorem diſpoſitis.*] Pall. omnes, *ab honore depoſitis.* edd. vett. *ad hon. depoſitis.* S. Victoris *depoſſitis.* forſan tres voces à fine, ſunt interpretum. *Idem.*

36. *Ea prima res.*] Lambinus, *ea prima ars*, præter libros tamen. *Idem.*

37. *L. Scipio parta cum P. fratre gloria &c.*] Mſſ. & editi quondam voculis duabus auctiores, *L. Scipio ſi qua parta.* habebatque S. Victoris *ſi qua partha.* Gulielmius conjiciebat, *ſic quaſi partita cum &c.* non malè. *Idem.*

38. *Ut ego mihi ſtatuo, talis.*] Cohors mſſ. item editiones exoletæ, *ſtatuam.* quæ vera lectio. vel ducit ad veram. *Idem.*

cum P. Africano ſenatus egiſſet, ut legatus fratri proficiſceretur: cùm ipſe, paullo antè, Hannibale ex Italia expulſo, ex Africa ejecto, Karthagine oppreſſa, maximis periculis rempublicam liberaviſſet, niſi illud grave bellum, & vehemens pu-
15 taretur. Atqui, ſi diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, conſideraris: omnibus regibus, quibuſcum populus Romanus bellum geſſit, [39] hunc regem nimirum antepones. quem L. Sulla, maximo, & fortiſſimo exercitu, [40] pugna excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello invectum totam in Aſiam, cum pace dimiſit: quem L. Murena, pater hujuſce, vehementiſſimè, vigilantiſſimeque vexatum, repreſſum magna ex parte, non oppreſſum reliquit: qui rex, ſibi aliquot annis ſumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipſe opibus, conatuque invaluit, ut ſe Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum ſuis conjuncturum putaret.

33 Ad quod bellum duobus conſulibus ita miſſis, ut [41] alter Mithridatem perſequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terra, & mari calamitoſæ, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli verò res, tantæ exſtiterunt, ut neque majus bellum commemorari poſſit, neque majore conſilio, & virtute geſtum. Nam, cùm totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eamque urbem ſibi Mithridates Aſiæ januam fore putaviſſet, qua effracta, & revulſa, tota pateret provincia: perfecta ab Lucullo hæc ſunt omnia; ut urbs fideliſſimorum ſociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis, [42] diuturnitate obſidionis conſumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento curſu, acerrimis ducibus, hoſtium claſſis Italiam ſpe, atque animis inflata peteret: mediocri certamine, & parva dimicatione commiſſam arbitraris? Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum. expulſus regno tandem aliquando, tantùm tamen conſilio, atque auctoritate valuit, ut ſe, rege Armeniorum
16 adjuncto, novis opibus, copiiſque renovarit. Ac, ſi mihi nunc de rebus geſtis eſſet noſtri exercitus, imperatoriſque dicendum, plurima, & maxima prœlia commemorare poſſem. ſed non id agimus.

34 Hoc dico: ſi bellum hoc, ſi hic hoſtis, ſi ille rex contemnendus fuiſſet; neque tanta cura ſenatus, & populus Romanus ſuſcipiendum putaſſet, neque tot annos geſſiſſet, neque tanta gloria L. Luculli: neque verò [43] ejus belli conficiendi curam tanto ſtudio populus Romanus ad Cn. Pompejum detuliſſet: cujus ex omnibus pugnis, quæ ſunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commiſſa eſt, & ſumma contentione pugnata. qua ex pugna cùm ſe ille eripuiſſet, & Boſporum confugiſſet, quò exercitus adire non poſſet: etiam in extrema fortuna, & fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipſe Pompejus, regno poſſeſſo, ex omnibus oris, ac notis ſedibus hoſte pulſo, tamen tantum in unius anima poſuit, ut, cùm omnia, quæ ille tenuerat, adierat, ſperarat, victoria poſſideret; tamen non antè, quàm illum vita expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hoſtem, Cato, contemnis, quo-cum per tot annos, tot prœliis, tot imperatores bella geſſerunt? cujus expulſi, & ejecti vita, tanti æſtimata eſt, ut, morte ejus nuntiata, [44] tum denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortiſſimi animi, ſummi conſilii, maximi laboris cognitum eſſe defendimus: & hanc ejus operam non minùs ad conſulatum adipiſcendum, quàm hanc noſtram forenſem induſtriam, dignitatis habuiſſe.

At enim in præturæ petitione prior renuntiatus eſt Servius. 17
Pergitiſne vos, tamquam ex ſyngrapha, agere cum populo, ut, 35
quem locum ſemel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita, ſæpe perturbat omnia: & totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam ſine ulla aperta cauſa fit aliud, atque exiſtimamus, ut nonnumquam ita factum eſſe etiam populus admiretur: quaſi verò non ipſe fecerit.

Nihil eſt incertius vulgo, nihil obſcurius voluntate homi- 36
num, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum [45] ſummo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio ſuperari poſſe arbitratus eſt? quis Q. Catulum, humanitate, ſapientia, integritate antecellentem, à Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem graviſſimum, civem egregium, fortiſſimum ſenatorem, à Q. Maximo? non modò horum nihil ita fore putatum eſt, ſed ne cùm eſſet factum quidem, quare ita factum eſſet, intelligi potuit. Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cæli ſigno commoventur, ſæpe improviſò nulla ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſa excitantur: [46] ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe intelligas, quo ſigno commota ſit; ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe videatur.

Sed tamen, ſi eſt reddenda ratio; duæ res vehementer in 18
prætura deſideratæ ſunt, quæ ambæ in conſulatu tum Murenæ 37
profuerunt: una, exſpectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & ſtudiis, ſermonibuſque competitorum creverat: altera, quòd ii, quos in provincia [47] ac legatione omnis & liberalitatis, & virtutis ſuæ teſtes habuerat, nondum deceſſerant. Horum utrumque ei fortuna ad conſulatus petitionem reſervavit. nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, [48] idem comes L. Murenæ præſtò fuit: & munus ampliſſimum, quod petitio præturæ deſiderabat, prætura reſtituit.

Num tibi hæc parva videntur adjumenta, & ſubſidia conſu- 38
latus? voluntas militum? quæ cùm per ſe valet multitudine, cùm apud ſuos gratia; tum verò in conſule declarando multum etiam apud univerſum populum Romanum auctoritatis habet: ſuffragatio militaris? imperatores enim comitiis conſularibus, non verborum interpretes deliguntur. quare gravis eſt illa oratio, *me ſaucium recreavit: me præda donavit: hoc duce caſtra cepimus, ſigna contulimus: numquam iſte plus militi laboris impoſuit*, [49] *quàm ſibi ſumpſit ipſe; cùm fortis, tum etiam felix.* Hoc quanti putas eſſe ad famam hominum, ac voluntatem? etenim, ſi tanta illis comitiis religio eſt, ut adhuc ſemper omen valuerit prærogativum: quid mirum eſt, in hoc felicitatis famam, ſermonemque valuiſſe? Sed, ſi hæc leviora ducis, 19
quæ ſunt graviſſima, & hanc urbanam ſuffragationem militari anteponis: noli ludorum hujus elegantiam, & ſcenæ magnificen-

39. *Hunc regem nimirum antepones.*] Gulielmius mutare cupit *nimirum* in *nimium*. ego ſuſpicor, *regem nimirum*, eſſe gloſſulam ad pronomen *hunc*, quamvis & illud abeſſe item poterat. *Grut.*

40. *Pugna excitatum.*] Ita Pal. pr. nam ceteri *excitaret*, quod & in edd. vett. S. Vict. *exetaceret*. Lambinus heic multa divinat, ſed ſuo Apolline. videtur par iſtud dictionum eſſe à manu mala. certè, ſi abſit, nihil defuerit ſententiæ. *Idem.*

41. *Alter Mithridatem perſequeretur.*] Imò contra fuit, ſi ſtandum mſſ. & edd. vett. quibus interpoſita negatio, *non perſequeretur.* Idem.

42. *Diuturnitate obſidionis.*] S Victoris & Pal. ſec. tert. oct. *obſeſſionis*, neque video cur rejici debeat. *Idem.*

43. *Ejus belli conficiendi curam.*] Ita quidem paſſim editur: ſed antiquitus euſi, ſed Pall. & S. Victoris *conficiendum exitum.* videtur dictio *conficiendum* ab interpretibus. *Idem.*

44. *Tum denique bellum confectum arbitraretur.*] Παθητικῶς. nec aliter omnes mſſ. noſtri aut quondam excuſi. Lambinus maluit *arbitraremur.* Idem.

45. *Summo ingenio, opera, gratia.*] Hotomanus lib. 11 Obſervat. cap. 13. reponit, *opibus.* ſed præter libros vett. intelligitur autem *forenſi*; quod annotavit ad oram Gulielmius. *Idem.*

46. *Sic in hac comitiorum tempeſtate &c.*] Lambinus hæc omnia pro libitu mutat; invitis libris, nec ulla urgente ratione. *Idem.*

47. *Et legatione, omnis & liberalitatis.*] Malim cum S. Victoris *omni.* Idem.

48. *Idem comes L. Murenæ.*] Egregiè; comitatus eſt enim exercitus ſuum candidatum. ſic eſt in omnibus noſtris. itaque non eſt quod recipiamus Lambini *comitiis*, ortum à divinatione Hotomani, d. cap. 13. *Idem.*

49. *Quam ſibi ſumſit ipſe; cùm fortis &c.*] Diſtinctionem benè mutavit Gulielmius. antea impreſſi; *ſumſit: ipſe cùm fortis &c.* minus venuſtè. *Idem.*

50. Sed

centiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum, ac vulgus imperitorum ludis magnopere delectari? minus eſt mirandum. quamquam huic cauſæ id ſatis eſt. ſunt enim populi, ac multitudinis comitia. Quare ſi populo ludorum magnificentia voluptati eſt, non eſt mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuiſſe.

39 [50] Sed ſi noſmetipſi, qui & ab delectatione omni negotiis impedimur, & in ipſa occupatione delectationes alias multas habere poſſumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur; quid tu admirere de multitudine indocta?

40 L. Otho, vir fortis, meus neceſſarius, equeſtri ordini reſtituit non ſolùm dignitatem, ſed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, eſt omnium gratiſſima, quòd honeſtiſſimo ordini cum ſplendore fructus quoque jucunditatis eſt reſtitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui diſſimulant, non ſolùm eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione ſenſi. nam nos quoque habuimus ſcenam competitricem. Quòd ſi ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui caſu nullos feceras, nihil hujus iſtam ipſam, quam irrides, argenteam ſcenam, adverſatam putas?

41 Sed hæc ſanè ſint paria omnia: ſit par forenſis opera militari: ſit par militari ſuffragatio urbana: ſit idem, magnificentiſſimos, & nullos umquam feciſſe ludos: quid? in ipſa prætura nihilne exiſtimas inter tuam, & iſtius ſortem interfuiſ-
20 ſe? Hujus ſors ea fuit, quam omnes tui neceſſarii tibi optabamus, juris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii; gratiam, æquitatis largitio: qua in ſorte ſapiens prætor, qualis hic fuit, offenſionem vitat æquabilitate decernendi, benivolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia, & ad conſulatum apta provincia, in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur.

42 Quid tua ſors? triſtis, atrox: quæſtio peculatus, ex altera parte, lachrymarum, & ſqualoris: ex altera, [51] plena catenarum, atque indicum. cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem: ſcriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehenſa: multi viri fortes, & propè pars civitatis offenſa eſt: lites ſeverè æſtimatæ: cui placet, obliviſcitur: cui dolet, meminit. Poſtremò tu in provinciam ire noluiſti. non poſſum id in te reprehendere, quod [52] in me ipſo & prætor, & conſul probavi. Sed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optima exiſtimatione attulit. habuit proficiſcens delectum in Umbria: dedit ei facultatem reſpublica liberalitatis: qua uſus, multas ſibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit. ipſe autem in Gallia, ut noſtri homines deſperatas jam pecunias exigerent, æquitate, diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ ſcilicet amicis præſtò fuiſti. fateor: ſed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum ſtudia minui ſolere in eos, à quibus provincias contemni intelligant.

21 Et, quoniam oſtendi, judices, parem dignitatem ad con-
43 ſulatus petitionem, diſparem fortunam provincialium negotiorum in Murena, atque in Sulpicio fuiſſe: dicam jam apertiùs, in quo meus neceſſarius fuerit inferior, Servius, & ea dicam, vobis audientibus, amiſſo jam tempore, quæ ipſi ſoli, re integra, ſæpe dixi. Petere conſulatum neſcire te, Servi, perſæpe tibi dixi: & in iis rebus ipſis, quas te magno, & forti animo & agere, & dicere videbam, tibi ſolitus ſum dicere, magis te fortem ſenatorem mihi videri, quàm ſapientem candidatum. Primum accuſandi terrores, & minæ, quibus tu quotidie uti ſolebas, ſunt fortis viri: ſed & populi opinionem à ſpe adipiſcendi avertunt, & amicorum ſtudia debilitant. Neſcio quo pacto ſemper hoc fit: neque in uno, aut altero animadverſum eſt, ſed jam in pluribus: ſimulatque candidatus accuſationem meditari viſus eſt, ut honorem deſperaſſe videatur.

Quid? ergo acceptam injuriam perſequi non placet? imò 44
vehementer placet: ſed aliud tempus eſt petendi, aliud perſequendi. petitorem ego, præſertim conſulatus, magna ſpe, magno animo, magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo: non placet mihi inquiſitio candidati, prænuntia repulſæ: non teſtium potiùs, quam ſuffragatorum comparatio: non minæ magis, quàm blanditiæ: non [53] declamatio potiùs, quàm perſalutatio: præſertim cùm jam hoc novo more omnes ferè domos omnium concurſent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quiſque animi & facultatis habere videatur.

Videſne tu illum triſtem? demiſſum? jacet, diffidit, abje- 45
cit haſtas. Serpit hic rumor: [54] *ſcis tu illum accuſationem cogitare? inquirere in competitores? teſtes quærere? alium faciam, quoniam ſibi hic ipſe deſperat.* Ejuſmodi candidatorum amici intimi debilitantur, ſtudia deponunt, [55] aut teſtatam rem abjiciunt, aut ſuam operam, & gratiam judicio, & accuſationi
reſervant. Accedit eòdem, ut etiam ipſe candidatus, totum 22
animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque ſuam in petitione non poſſit ponere. adjungitur enim accuſationis cogitatio, non parva res, ſed nimirum omnium maxima. magnum eſt enim, te comparare ea, quibus poſſis hominem è civitate, præſertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per ſe, & per ſuos, & verò etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulſanda concurrimus. & qui non apertè inimici ſumus, etiam alieniſſimis, in capitis periculis, amiciſſimorum officia, & ſtudia præſtamus.

Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accuſan- 46
di moleſtiam, ſic intellexi; in petendo, ſtudium eſſe acerrimum: in defendendo, officium: in accuſando, laborem. Itaque ſic ſtatuo, fieri nullo modo poſſe, ut idem accuſationem, & petitionem conſulatus diligenter adornet, atque inſtruat. unum ſuſtinere pauci poſſunt, utrumque nemo. [56] Tu, cùm te de curriculo petitionis deflexiſſes, animumque ad accuſandum tranſtuliſſes, exiſtimaſti, te utrique negotio ſatisfacere poſſe? vehementer erraſti. quis enim dies fuit, poſteaquàm in iſtam accuſandi denuntiationem ingreſſus es, quem tu non
totum in iſta ratione conſumpſeris? Legem ambitus flagitaſti, 23
quæ tibi non deerat. erat enim ſeveriſſimè ſcripta Calpurnia. geſtus eſt mos & voluntati, & dignitati tuæ. ſed tota illa lex accuſationem tuam, ſi haberes nocentem reum, fortaſſe armaſſet: petitioni verò refragata eſt.

Pœna gravior in plebem tua voce efflagitata eſt. commoti 47
animi ſunt tenuiorum. Exſilium in noſtrum ordinem. Conceſſit ſenatus poſtulationi tuæ: ſed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, conſtituit. Morbi excuſationi pœna addita eſt: voluntas offenſa multorum, quibus aut contra valitudinis commodum laborandum eſt, aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati ſenatus, volun-

50. *Sed ſi noſmetipſi, qui & ab delectatione &c.*] Lambinus bene hæc tuetur contra Hotomani emendationem. idem tamen minus rectè ſtatim conjicit, *multitudinem indoctam*. Grut.

51. *Plena catenarum, & indicum.*] Ita reponendum, non *judicum*; quod in vulgata. Pal. oct. præterea habeat, aliàs legi *vinculum*. vix auſim probare. *Idem.*

52. *In me ipſo & prætor & conſul probavi.*] S. Vict. Pal. ſec. & *præſ. conſule prob.* tert. & *preſi conſule.* oct. *in me ipſo & proconſule prob.* primus, *in me ipſo proconſule probavi*; quod verius videtur, niſi potius fuit, *& prætore & conſule prob.* certè compendium ſcripturæ heic nocuiſſe, prodit editio prima, quæ, *& patres conſulte probavi.* Idem.

53. *Declamatio potius, quàm perſalutatio*] Haud aliter Pal. ſec. tert. & S. Victoris, alludebat Pal. oct. in quo *perſultatio*. vulgato hactenus defuit illud *per*. eſt autem *perſalutare*, obire omnium domos ſalutandi cauſa. qua voce utitur Tullius pro Flacco cap. 18. pr. *Idem.*

54. *Scis tu illum accuſationem.*] Lambinus, *Neſcis tu illum.* ſed ex ſupervacuo. ſane præter libros. *Idem.*

55. *Aut teſtatam rem.*] Vetuſtè publicati, *aut certam rem.* S. Vict. & Pal. ſec. tert. *teſtam rem.* oct. *aut teſtem eſſe rem.* reſtat tamen vulgata in Pal. pr. fortè fuit, *aut teſtantem abjiciunt*, annotat Gulielmius. unde, *Deos & homines teſtari.* Idem.

56. *Tu cum te de curriculo petitionis &c.*] Ita mſſ. noſtri omnes,

neque

luntati tuæ paruit: denique is tulit, [57] cui minimè proderant. Illa, quæ mea ſumma voluntate ſenatus frequens repudiavit, mediocriter adverſata tibi eſſe exiſtimas? confuſionem ſuffragiorum flagitaſti, [58] prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, ſuffragiorum. Graviter homines honeſti, atque [59] in ſuis civitatibus, & municipiis gratioſi tulerunt, à tali viro eſſe pugnatum, ut omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem editicios judices eſſe voluiſti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc diſcordiis continentur, in fortunas optimi cujuſque erumperent.

48 Hæc omnia, tibi accuſandi viam muniebant, adipiſcendi obſæpiebant. Atque ex omnibus illa plaga eſt injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingenioſiſſimo, & copioſiſſimo, Hortenſio, multa graviſſime dicta ſunt; quo etiam mihi durior locus eſt dicendi datus: ut, cùm ante me & ille dixiſſet, & vir ſumma dignitate, & diligentia, & facultate dicendi, M. Craſſus, ego in extremo non partem aliquam agerem cauſæ, ſed de tota re dicerem, quod mihi videretur. itaque in iiſdem rebus ferè verſor, & quod poſſum,
24 judices, [60] occurro veſtræ ſapientiæ. Sed tamen, Servi, quam te ſecurim putas injeciſſe petitioni tuæ, cùm tu populum Romanum in eum metum adduxiſti, ut pertimeſceret, ne conſul Catilina fieret, dum tu accuſationem comparares, depoſita, atque abjecta petitione?

49 Etenim te inquirere videbant, triſtem ipſum: mæſtos amicos, obſervationes, teſtificationes, ſeductiones teſtium, ſeceſſionem ſubſcriptorum animadvertebant: quibus rebus certè ipſi candidatorum vultus, obſcuriores videri ſolent. Catilinam interea alacrem, atque lætum, ſtipatum choro juventutis, [61] vallatum indicibus, atque ſicariis, inflatum cùm ſpe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipſe, promiſſis, circumfluente colonorum Arretinorum, & Feſulanorum exercitu. quam turbam diſſimillimo ex genere, diſtinguebant homines [62] percuſſi Sullani temporis calamitate. vultus erat ipſius plenus furoris: oculi, ſceleris: ſermo, arrogantiæ: ſic ut ei jam exploratus, & domi conditus conſulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accuſatorem ſuum numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipublicæ minabatur.

25 Quibus rebus, qui timor bonis omnibus injectus ſit, quan-
50 taque deſperatio reipublicæ, ſi ille factus eſſet, nolite a me commoneri velle: voſmetipſi vobiſcum recordamini. meminiſtis enim, cùm illius nefarii gladiatoris voces percrebruiſſent, quas habuiſſe in concione domeſtica dicebatur, cùm miſerorum fidelem defenſorem negaſſet inveniri poſſe, niſi eum, qui ipſe miſer eſſet: integrorum, & fortunatorum promiſſis ſaucios, & miſeros credere non oportere: quare qui conſumpta replere, erepta recuperare vellent, ſpectarent quid ipſe deberet, quid poſſideret, quid auderet: minimè timidum, & valde calamitoſum eſſe oportere eum, qui eſſet futurus dux, & ſignifer calamitoſorum.

51 Tum igitur, his rebus auditis, meminiſtis fieri ſenatuſconſultum, referente me, ne poſtero die comitia haberentur, ut de his rebus in ſenatu agere poſſemus. Itaque poſtridie, frequenti ſenatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus juſſi, ſi quid vellet, quæ ad me allatæ eſſent, dicere. Atque ille, ut ſemper fuit apertiſſimus, non ſe purgavit, [63] ſed indicavit, atque induit. tum enim dixit, duo corpora eſſe reipublicæ, unum debile, infirmo capite: alterum firmum, ſine capite: huic, cùm ita de ſe meritum eſſet, caput, ſe vivo, non defuturum. Congemuit ſenatus frequens, neque tamen ſatis ſeverè, pro rei indignitate, decrevit. nam partim ideò fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim, quia timebant. Tum erupit è ſenatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: præſertim cùm idem ille in eodem ordine paucis diebus antè, Catoni, fortiſſimo viro, judicium minitanti, ac denuntianti, reſpondiſſet, ſi quod eſſet in ſuas fortunas incendium excitatum, id ſe non aqua, ſed ruina reſtincturum.

His tum rebus commotus, & quòd homines jam tum con- 26
juratos cum gladiis in campum deduci à Catilina ſciebam, de- 52
ſcendi in campum cum firmiſſimo præſidio fortiſſimorum virorum, & cum illa lata, inſignique lorica, non quæ me tegeret (etenim ſciebam Catilinam non latus, aut ventrem, ſed caput, & collum ſolere petere) verùm ut omnes boni animadverterent, & cùm in metu, & periculo conſulem viderent, id quod eſt factum, ad opem præſidiumque meum concurrerent. Itaque cùm te, Servi, remiſſiorem in petendo putarent, Catilinam & ſpe, & cupiditate inflammatum viderent: omnes, qui illam ab republica peſtem depellere cupiebant, ad Murenam ſe ſtatim contulerunt.

Magna eſt autem comitiis conſularibus repentina volunta- 53
tum inclinatio, præſertim cùm incubuit ad virum bonum, & multis aliis adjumentis petitionis ornatum. qui cùm honeſtiſſimo patre, atque majoribus, modeſtiſſima adoleſcentia, clariſſima legatione, prætura probata in jure, grata in munere, ornata in provincia, petiſſet diligenter, & ita petiſſet, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur: huic mirandum eſt magno adjumento Catilinæ ſubitam ſpem conſulatus adipiſcendi fuiſſe?

Nunc mihi tertius ille locus eſt orationis de ambitus crimi- 54
nibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt: à me, quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Poſtumio, familiari meo, ornatiſſimo viro, de diviſorum indiciis, & de deprehenſis pecuniis; adoleſcenti ingenioſo & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis; M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipſius accuſatione, de ſenatuſconſulto, de republica reſpondebo.

Sed pauca, quæ meum animum repentè movent, priùs de 27
L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cùm ſæpe antea, judices, 55
& ex aliorum miſeriis, & ex meis curis, laboribuſque quotidianis, fortunatos eos homines judicarem, qui remoti à ſtudiis ambitionis, otium, ac tranquillitatem vitæ ſecuti ſunt: tum verò in his L. Murenæ tantis, tamque improviſis periculis ita ſum animo affectus, ut non queam ſatis neque communem omnium noſtrûm conditionem, neque hujus eventum, fortunamque miſerari: qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ, majorumque ſuorum unum adſcendere gradum dignitatis conatus eſt, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta; & hæc, quæ ab ipſo parta ſunt, amittat: deinde propter ſtudium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ diſcrimen adducitur.

Quæ cùm ſunt gravia, judices, tum illud acerbiſſimum eſt, 56
quod habet eos accuſatores, non qui odio inimicitiarum ad accuſandum, ſed qui ſtudio accuſandi ad inimicitias deſcenderent. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Murenæ, ſed honoris contentione permotum: accuſat paternus amicus, [64] Cn. Poſtumius, vetus, ut ait ipſe, vi-

---

neque ſecus edd. vett. recentiores omiſerant *te*. Grut.

57. *Cui minimè proderant.*] Gulielmius conjecerat *probarunt* Idem.

58. *Prorogationem legis Maniliæ.*] Haud aliter quidem Pal. pr. ſed ſec. tert. oct. & S. Victoris *prærogationum*. Gulielmius jubet videamus ne fuerit *abrogationem*. Idem.

59. *In ſuis civitatibus.*] S. Victoris, *vicinitatibus*, quod non contemſerim. *Idem.*

60. *Occurro veſtræ ſapientiæ.*] Ita Pall. omnes. Hotomanus divinat lib. 11 cap. 13 obſervat. *ſatietati.* & vero in Mem. & S. Victoris reſtat *ſapietati.* Idem.

61. *Vallatum indicibus atque ſicariis.*] Lambinus *audacibus atque ſic.* ſtulte. *indicum* horum multa paſſim apud noſtrum mentio, & nominatim pro Sulla cap. 24. *Idem.*

62. *Percuſſi Sullani temporis calamitate.*] Lambinus *perculſi*, ſed non reſpondentibus mſſ. & alioquin eſt apud noſtrum ſæpius, ut pro Flacco cap. 19. f. *Idem.*

63. *Sed indicavit atque induit.*] Ita primùm conjecerat Hotomanus, adprobaturque à Pal. ſec. tert. & S. Victoris, nam vulgo *innuit*, quod nihili eſt. alterum eſt à feris ſumtum, qui cum ferrum declinare poſſent, in id quaſi ultrò incurrunt. *Idem.*

64. *Cn. Poſtumio.*] Si adquieſcendum mſſ. noſtris, & edd. obſoletis, reponendum tam heic quam ſupra & infra *Poſtumo.* ſicque etiam

vicinus, ac neceſſarius: qui neceſſitudinis cauſas complures protulit, ſimultatis nullam commemorare potuit: accuſat Ser. Sulpicius, ſodalis filii, cujus ingenio paterni omnes neceſſarii munitiores eſſe debebant: accuſat M. Cato, qui quamquam à Murena nulla re umquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes, & ingenium, præſidio multis etiam [65] alieniſſimis, vix cuiquam inimico, exitio eſſe deberet.

57 Reſpondebo igitur Poſtumio primùm, qui neſcio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in conſularem, quaſi deſultorius in quadrigarum curriculum incurrere. cujus competitores ſi nihil deliquerunt: dignitati eorum conceſſit, cùm petere deſtitit. ſin autem eorum aliquis largitus eſt: expetendus amicus eſt, qui alienam potius injuriam, quàm ſuam perſequatur.

Ea omnia, quæ & Poſtumio, & Ser. Sulpicio, adoleſcenti, reſponſa ſunt, deſiderantur.

28 Venio nunc ad M. Catonem, quod eſt firmamentum, ac
58 robur totius accuſationis: qui tamen ita gravis eſt accuſator, & vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem, quàm criminationem pertimeſcam. In quo ego accuſatore, judices, primùm illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid exſpectatio tribunatus, ne quid totius vitæ ſplendor, & gravitas noceat: denique ne ea ſoli huic obſint bona M. Catonis, quæ ille adeptus eſt, ut multis prodeſſe poſſet. Bis conſul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Karthaginem, Numantiamque deleverat; cùm accuſavit L. Cottam. erat in eo ſumma eloquentia, ſumma fides, ſumma integritas, auctoritas tanta, [66] quanta in ipſo imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accuſatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ profuiſſe. noluerunt ſapientiſſimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere in judicio, ut nimiis adverſarii viribus abjectus videretur.

59 Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ eſt) nonne proavo tuo, fortiſſimo, atque florentiſſimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accuſatorum opibus & populus univerſus, & ſapientes, ac multùm in poſterum proſpicientes judices reſtiterunt. Nolo accuſator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. valeant hæc omnia ad ſalutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitoſorum: in periculo verò, & in pernicie civium, repudientur.

60 Nam ſi quis hoc fortè dicet, Catonem deſcenſurum ad accuſandum non fuiſſe, niſi prius de cauſa judicaſſet: iniquam legem, judices, & miſeram conditionem inſtituet periculis hominum, ſi exiſtimabit, judicium accuſatoris in reum pro
29 aliquo præjudicio valere oportere. Ego tuum conſilium, Cato, propter ſingulare animi mei de tua virtute judicium, vituperare non audeo: [67] nonnulla in re forſitan conformare, & leviter emendare poſſim. *Non multa peccas*, inquit ille fortiſſimo viro ſenior magiſter: *ſed, ſi peccas, te regere poſſum.* At ego te veriſſimè dixerim peccare nihil, neque ulla in re te eſſe hujuſmodi, ut corrigendus potiùs, quàm leviter inflectendus eſſe videare. finxit enim te ipſa natura ad honeſtatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, juſtitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem, & excelſum. acceſſit his tot doctrina non moderata, nec mitis, ſed, ut mihi videtur, paullò aſperior, & durior, quàm veritas, aut natura patiatur.

Et quoniam non eſt nobis hæc oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agreſtium: audaciùs paullò de ſtudiis humanitatis, quæ & mihi, & vobis nota, & jucunda ſunt, diſputabo. In M. Catone, judices, hæc bona, quæ videmus divina, & egregia, ipſius ſcitote eſſe propria. quæ nonnumquam requirimus, ea ſunt omnia non à natura, ſed à magiſtro. Fuit enim quidam ſummo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus ſententiæ ſunt, & præcepta ejuſmodi: ſapientem gratia numquam moveri, numquam cujuſquam delicto ignoſcere: neminem miſericordem eſſe, niſi ſtultum, & levem: viri non eſſe, neque exorari, neque placari: ſolos ſapientes eſſe, ſi diſtortiſſimi ſint, formoſos: ſi mendiciſſimi, divites: ſi ſervitutem ſerviant, reges: nos autem, qui ſapientes non ſumus, fugitivos, exſules, hoſtes, inſanos denique eſſe dicunt: omnia peccata eſſe paria: omne delictum, ſcelus eſſe nefarium: nec minùs delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cùm opus non fuerit, quàm eum, qui patrem ſuffocaverit: ſapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, ſententiam mutare numquam. 61

Hæc homo ingenioſiſſimus, M. Cato, auctoribus eruditiſſimis inductus, arripuit: neque diſputandi cauſa, ut magna pars, ſed ita vivendi. Petunt aliquid publicani? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miſeri, & calamitoſi? ſceleratus, & nefarius fueris, ſi quidquam, miſericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis ſe peccaſſe, & ejus delicti veniam petit? nefarium eſt facinus, ignoſcere. At leve delictum eſt. omnia peccata ſunt paria. Dixiſti quippiam. fixum, & ſtatutum eſt. Non re ductus es, ſed opinione. ſapiens nihil opinatur. Erraſti aliqua in re. malè dici putat. Hac ex diſciplina nobis illa ſunt. Dixi in ſenatu me nomen conſularis candidati delaturum. Iratus dixiſti. numquam, inquit, ſapiens iraſcitur. At temporis cauſa. Improbi, inquit, hominis eſt, mendacio fallere: mutare ſententiam, turpe eſt: exorari, ſcelus: miſereri, flagitium. 30 62

Noſtri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adoleſcentia, diffiſum ingenio meo, quæſiſſe adjumenta doctrinæ) noſtri, inquam, illi à Platone, & Ariſtotele, moderati homines, & temperati, ajunt, apud ſapientem valere aliquando gratiam: viri boni eſſe miſereri: diſtincta genera eſſe delictorum, & diſpares pœnas: eſſe apud hominem conſtantem ignoſcendi locum: ipſum ſapientem ſæpe aliquid opinari, quod neſciat: iraſci nonnumquam: exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, ſi ita rectiùs ſit, mutare: de ſententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam eſſe moderatas. 63

Hos ad magiſtros ſiqua te fortuna, Cato, cum iſta natura detuliſſet: non tu quidem vir melior eſſes, nec fortior, nec temperantior, nec juſtior, (neque enim eſſe potes) ſed paullo ad lenitatem propenſior. non accuſares nullis adductus inimicitiis, nulla laceſſitus injuria, pudentiſſimum hominem, ſumma dignitate, atque honeſtate præditum: putares, cùm in ejuſdem anni cuſtodia te, atque L. Murenam fortuna poſuiſſet, aliquo te, cum hoc, reipublicæ vinculo eſſe conjunctum: quod atrociter in ſenatu dixiſti, aut non dixiſſes, [68] aut ſepoſuiſſes, aut mitiorem in partem interpretarere. 31 64

Ac

etiam reſtare in S. Victoris, annotavit Gulielmius. *Grut.*

65. *Alieniſſimis, vix cuiquam inimico, exitio eſſe deberet.*] Eſt à Lambini conjectura, cùm in mſ. Memmii fuiſſet, *exino.* prius publicabatur, *alieniſſimis, vix cuiquam inimicus eſſe deberet.* S. Victoris præfert, *alienis, ex imo vix cuiquam inimico eſſe deberet.* cui ſcripturæ alludunt Pall. in quibus, *alieniſſimo vix cuiquam.* adeo ut appareat verbis tranſpoſitis legi *alienis, exitio vix cuiquam inimico eſſe deberet.* Idem.

66. *Quanta in ipſo imperio populi Rom. &c.*] Sic ſolùm Pal pr. quippe ſec. tert. oct. S. Vict. editio CCCCLXXXIII adhuc tollunt voculam *ipſo*, neque requiritur. vulgabatur ante aliquot annos, *quanta in homine quoquam, quanta in ipſo &c.* ſed priora illa non comparent in noſtris mſſ. ideoque jure abjecere Lambinus, Manutius, alii. *Idem.*

67. *Nonnulla in re forſitan.*] Ita editio prima & Victoriana. at Lambinus *in te;* inſulsè. ſi ſequimur Pall. omnes & S. Victoris exemplar, utramque voculam abjiciemus. *Idem*

68. *Aut ſepoſuiſſes, aut mitiorem,*] Lambinus, *aut ſi potuiſſes, mitio-*

65 Ac te ipſum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ, atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum ſtudiis flagrantem jam, uſus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. Etenim iſti ipſi mihi videntur veſtri præceptores, & virtutis magiſtri, fines officiorum paullo longiùs, quàm natura vellet, protuliſſe: ut, cùm ad ultimum animo contendiſſemus, ibi tamen, [69] ubi oportet, conſiſteremus. Nihil ignoveris. Immò aliquid, non omnia. [70] Nihil gratiæ cauſa feceris. Immò reſiſtito gratiæ, cùm officium, & fides poſtulabit. [71] Miſericordia commotus ne ſis. Etiam; in diſſolvenda ſeveritate: ſed tamen eſt laus aliqua humanitatis. In ſententia permaneto. [72] Verò; niſi ſententiam alia vicerit melior.

66 Hujuſcemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu: habere eruditiſſimum hominem, [73] & pænè domi: cujus oratione, & præceptis, quamquam erant eadem iſta, quæ te delectant, tamen aſperior non eſt factus, ſed (ut accepi à ſenibus) leniſſimus. Quis verò C. Lælio comior? quis jucundior, eodem ex ſtudio iſto? [74] quis illo gravior? ſapientior? Poſſum de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc eadem: ſed te domum jam deducam tuam. Quemquamne exiſtimas Catone, proavo tuo, [75] commodiorem, comiorem, moderatiorem fuiſſe, ad omnem rationem humanitatis? de cujus præſtanti virtute cùm verè, graviterque diceres, domeſticum te habere dixiſti exemplum ad imitandum. Eſt illud quidem exemplum tibi propoſitum domi: ſed tamen naturæ ſimilitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque noſtrûm pervenire potuit: ad imitandum verò tam mihi propoſitum exemplar illud eſt, quàm tibi. Sed, ſi illius comitatem, & facilitatem tuæ gravitati, ſeveritatique adſperſeris: non iſta quidem erunt meliora, quæ nunc ſunt optima, ſed certè condita jucundius.

32 Quare, ut ad id, quod inſtitui, revertar, tolle mihi è cauſa
67 nomen Catonis: remove, ac prætermitte auctoritatem, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad ſalutem debet valere: congredere mecum criminibus ipſis. Quid accuſas, Cato? quid affers in judicium? quid arguis? Ambitum accuſas? non defendo. Me reprehendis, quòd idem defendam, quod [76] lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam. ambitum verò ipſum vel tecum accuſabo, ſi voles. Dixiſti, ſenatuſconſultum, me referente, eſſe factum, ſi mercede corrupti, obviam candidatis iſſent, ſi conducti ſectarentur, ſi gladiatoribus [77] vulgò locus tributim, & item prandia ſi vulgò eſſent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita ſenatus judicat, contra legem facta hæc videri, ſi facta ſint: decernit, quod nihil opus eſt, dum candidatis morem gerit. nam factum ſit, necne, vehementer quæritur. ſi factum ſit, quin contra legem ſit, dubitare nemo poteſt.

68 Eſt igitur ridiculum, quod eſt dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium poteſt eſſe, id judicare. Atque id decernitur omnibus poſtulantibus candidatis: ut ex ſenatusconſulto neque cujus interſit, neque contra quem ſit, intelligi poſſit. Quare doce, à L. Murena illa eſſe commiſſa. tum egomet tibi contra legem commiſſa eſſe concedam. Multi 33
obviam prodierunt de provincia decedenti, conſulatum petenti. Solet fieri. eccui autem non proditur revertenti? quæ fuit iſta multitudo? Primùm, ſi tibi iſtam rationem non poſſim reddere: quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato conſulari, obviam prodiſſe multos? quod niſi eſſet factum, magis mirandum videretur.

Quid, ſi etiam illud addam, quod à conſuetudine non ab- 69
horret, rogatos eſſe multos? num aut crimino ſum ſit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios propè de nocte ex ultima ſæpe urbe deductum venire ſoleamus, in ea non eſſe gravatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præſertim talis viri nomine rogatos? Quid, ſi omnes ſocietates venerunt, quarum ex numero multi hic ſedent judices? quid, ſi multi homines noſtri ordinis honeſtiſſimi? quid, ſi illa officioſiſſima, quæ neminem patitur non honeſtè in urbem introire, tota natio candidatorum? ſi denique ipſe accuſator noſter Poſtumius obviam cum bene magna caterva ſua venit: quid habet iſta multitudo admirationis? omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. hoc dico, frequentiam in iſto officio gratuitam, non modò dignitati ullius umquam, ſed ne voluntati quidem defuiſſe.

At ſectabantur multi. Doce, mercede: concedam eſſe cri- 70
men. hoc quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus eſt, 34
inquit, ſectatoribus? A me tu id quæris, quid opus ſit eo, quo ſemper uſi ſumus? Homines tenues unum habent in noſtrum ordinem [78] aut promerendi, aut proferendi beneficii locum, hanc in noſtris petitionibus operam, atque aſſectationem. neque enim fieri poteſt, neque poſtulandum eſt à nobis, aut ab equitibus Romanis, ut ſuos neceſſarios candidatos ſectentur totos dies: à quibus ſi domus noſtra celebratur, ſi interdum ad forum deducimur, ſi uno baſilicæ ſpatio honeſtamur, diligenter obſervari videmur & coli. Tenuiorum, & non occupatorum amicorum eſt iſta aſſiduitas: quorum copia bonis, & beneficis deeſſe non ſolet.

Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum 71
officii, Cato: ſine eos, qui omnia à nobis ſperant, habere ipſos quoque aliquid, quod nobis tribuere poſſint. Si nihil erit, præter ipſorum ſuffragium, tenue eſt: ſi, ut ſuffragantur, nihil valent gratia. Ipſi denique, ut ſolent loqui, non dicere pro nobis, non ſpondere, non vocare domum ſuam poſſunt: atque hæc à nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quæ à nobis conſequuntur, niſi opera ſua, compenſari putant poſſe. Itaque & legi Fabiæ, quæ eſt de numero ſectatorum, & ſenatus conſulto, quod eſt L. Cæſare conſule factum, reſtiterunt. nulla eſt enim pœna, quæ poſſit obſervantiam tenuiorum ab hoc vetere inſtituto officiorum excludere.

At ſpectacula ſunt tributim data, & ad prandium vulgò vo- 72
cati.

---

mitiorem, quod tamen non eſt à libris, ſed conjectura Hotomani lib. 11 obſervat. cap. 12. quæ neceſſaria heic non erat. nam *ſeponuntur*, quæ tegimus & occulimus. videatur lib. 1 de Oratore cap. 35. *Grut.*

69. *Ubi oportet conſiſteremus.*] Apage hinc Lambini negativum *non conſiſteremus*; contra mentem auctoris, contra membranas. neque aliquid deeſt, ut viſum Hotomano. conſulatur Lipſius, Manuductione ad Stoica. *Idem.*

70. *Nihil gratiæ cauſa feceris.*] Sic nunc quidem editur. ante annos centum legebatur, *nihil gratiæ conſeceris*; quod & in Pall. & S. Victoris. fortè, *conceſſeris*, inquit Gulielmius. *Idem.*

71. *Miſericordia commotus ne ſis. Etiam; in diſſolvenda &c.*] Interpunctione mutata, forti auctori ſua reddita eſt ſententia; ut velit: ita eſt, abſit miſericordia ea quæ diſſolvat ſeveritatem &c. Lambinus admiſit Hotomani divinationem: *ne ſis. ſed tamen eſt etiam in diſſolvenda ſeveritate laus aliqua &c.* d. cap. 35. nimis licenter, & minus verè. *Idem.*

72. *Verò; niſi ſententiam alia vicerit melior.*] Eſt à Pall. noſtris & S. Victoris. prius euſi, *Enimverò niſi ſententia alia &c.* Idem.

73 *Et penè domi.*] Vulgata, *& pene divinum domi.* ſed illud *domi* non eſt in editione prima, *divinum* verò in altera, neque habet adeò codex S. Victoris, aut Pal. ſec. tert. oct. extat in primo, ſed is quoque excluſit *domi*. Vult nimirum, Panætium tantum non habitaſſe cum Scipione unis ædibus. poſſit etiam legi *planè*. nam S. Victoris habet *pane*. Idem.

74. *Quis illo gravior?*] Non ineptè conjicit Gulielmius, *Philo gravior?* ego præterea mallem, *gratior?* Idem.

75. *Commodiorem, comiorem.*] S. Vict. *communiorem*, quod & in Pal. ſec. tert. oct. item editione CCCCLXXXIII. & æquè heic convenit quàm alterum. *Idem.*

76. *Lege punierim. Punivi.*] Lambinus heic ſecutus eſt ſcripturam exemplaris S. Victoris, *pœnierim. Pœnivi.* majora alia ſunt quæ erant redonanda Ciceroni, quàm vetus ſcribendi ratio. ideoque tanti non habui, ut imitarer. *Idem.*

77. *Vulgo locus tributim.*] Non aliter Pall. noſtri & olim editi, & S. Victoris codex. vulgata, *tributus*; quod & damnarat Hotomanus. *Idem.*

78 *Aut promerendi, aut proferendi beneficii locum.*] Lambinus *referendi*. male. *promeremus* beneficium alterius, *proferimus* noſtrum. *Idem.*

79. *Hac*

cati. Etſi hòc factum à Murena omnino, judices, non eſt; ab ejus amicis autem more, & modo factum eſt: tamen admonitus te ipſa, recordor, quantum hæ quæſtiones, in ſenatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut noſtra aut patrum noſtrorum memoria, quo hæc, ſive ambitio eſt, ſive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo, & in foro daretur amicis, & tribulibus? [79] hæc homines tenuiores primùm, nondum qui à ſuis tribulibus vetere inſtituto aſſequebantur.

Deeſt nonnihil.

35 Præfectum fabrûm ſemel locum tribulibus ſuis dediſſe:
73 quid ſtatuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulium cauſa, compararunt? Hæc omnia ſectatorum, ſpectaculorum, prandiorum item crimina, à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta ſunt, in quibus tamen Murena ab ſenatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire crimen putat? non; [80] ſed mercede: convince. num ſectari multos? non; ſed conductos: doce. num locum ad ſpectandum dare? aut ad prandium invitare? minimè. ſed vulgò, paſſim. quid eſt vulgò? univerſos. Non igitur, ſi L. Natta, ſummo loco adoleſcens, qui, & quo animo jam ſit, & qualis vir futurus ſit, videmus, in equitum centuriis voluit eſſe & ad hoc officium neceſſitudinis, & ad reliquum tempus, gratioſus, id erit ejus vitrico fraudi, aut crimini: nec, ſi virgo Veſtalis, hujus propinqua, & neceſſaria, [81] locum ſuum gladiatorium conceſſit huic, non & illa piè fecit, & hic à culpa eſt remotus. omnia hæc ſunt officia neceſſariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

74 At enim agit mecum auſterè, & Stoicè Cato. negat verum eſſe, allici benivolentiam cibo: negat judicium hominum in magiſtratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad cenam, petitionis cauſa, ſi quis vocat, condemnetur. quippe, inquit, tu mihi ſummum imperium, ſummam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fovendis hominum ſenſibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus? Utrùm lenocinium, inquit, à grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium à populo Romano petebas? Horribilis oratio, ſed eam uſus, vita, mores, civitas ipſa reſpuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores iſtius vitæ, atque orationis, qui quotidianis epulis [82] in robore accumbunt: neque verò Cretes, quorum nemo guſtavit umquam cubans, meliùs, quàm Romani homines, qui tempora voluptatis, laboriſque diſpertiunt, reſpublicas ſuas retinuerunt: quorum alteri, uno adventu noſtri exercitus, deleti ſunt; alteri noſtri imperii præſidio diſciplinam ſuam, legeſque conſervant.

36 Quare noli, Cato, majorum inſtituta, [83] quæ res ipſa pu-
75 blica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimiùm ſevera oratione reprehendere. Fuit eodem ex ſtudio vir eruditus apud patres noſtros, & honeſtus homo, & nobilis, Q. Tubero. is, cùm epulum Q. Maximus, Africani patrui ſui nomine, populo Romano daret, rogatus eſt à Maximo, ut triclinium ſterneret, cùm eſſet Tubero ejuſdem Africani ſororis filius. Atque ille, homo eruditiſſimus, ac Stoicus, ſtravit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, & expoſuit vaſa Samia: quaſi verò eſſet Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honeſtaretur. quem cùm ſupremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quòd ille vir in hac republica potiſſimum natus eſſet. neceſſe enim fuiſſe, ibi eſſe terrarum imperium, ubi ille eſſet. hujus in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perverſam ſapientiam Tuberonis.

Itaque homo integerrimus, civis optimus, cùm eſſet L. 76
Paulli nepos, P. Africani, ut dixi, ſororis filius, his hædinis pelliculis prætura dejectus eſt. Odit populus Romanus privatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit: non amat profuſas epulas: ſordes, & inhumanitatem multo minùs. diſtinguit rationem officiorum, ac temporum: viciſſitudinem laboris, ac voluptatis. Nam, quòd ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magiſtratum mandandum, niſi dignitate: hoc tu ipſe, in quo ſumma eſt dignitas, non ſervas. cur enim quemquam, ut ſtudeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi præſis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? iſtuc me rogari oportet abs te, an te potiùs a me, ut pro mea ſalute laborem, periculumque ſuſcipias?

Quid, quòd habes nomenclatorem? in eo quidem fallis, 77
& decipis. nam, ſi nomine appellati abs te cives tuos, honeſtum eſt: turpe eſt eos notiores eſſe ſervo tuo, quàm tibi. ſin etiam noris: tamen per monitorem appellandi ſunt. [84] cur antè petis, quàm inſuſurravit? aut quid, cùm admoneris, tamen, quaſi tute noris, ita ſalutas? quid, poſteaquàm es deſignatus, multo ſalutas negligentiùs? Hæc omnia ad rationem civitatis ſi dirigas, recta ſunt. ſin perpendere ad diſciplinæ præcepta velis, reperiantur praviſſima. Quare nec plebi Romanæ eripiendi fructus iſti ſunt ludorum, gladiatorum, conviviorum; quæ omnia majores noſtri comparaverunt: nec candidatis iſta benignitas adimenda eſt, quæ liberalitatem magis ſignificat, quàm largitionem.

At enim te ad accuſandum reſpublica adduxit. Credo, Ca- 37
to, te iſto animo, atque ea opinione veniſſe: ſed tu impru- 78
dentia laberis. Ego quod facio, judices, cùm amicitiæ, dignitatiſque L. Murenæ gratia facio, tum me pacis, otii, concordiæ, libertatis, ſalutis, vitæ denique omnium noſtrûm cauſa facere clamo, atque teſtor. Audite, audite conſulem, judices, nihil dicam arrogantius, tantùm dicam, totos dies; atque noctes de republica cogitantem. [85] Non uſque eò L. Catilina rempublicam deſpexit, atque contempſit, ut ea copia, quam ſecum eduxit, ſe hanc civitatem oppreſſurum arbitraretur. latiùs patet illius ſceleris contagio, quàm quiſquam putat: ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, eſt equus Trojanus: à quo numquam, me conſule, dormientes opprimemini.

Quæris à me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: & cu- 79
ravi, ne quis metueret: ſed copias illius, quas hic video, dico eſſe metuendas: nec tam timendus eſt nunc exercitus L. Catilinæ, quam iſti, qui illum exercitum deſeruiſſe dicuntur. non enim deſeruerunt: ſed ab illo in ſpeculis, atque inſidiis relicti, in capite, atque in cervicibus noſtris reſtiterunt. Hi & integrum conſulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna, cum reipublicæ ſalute conjunctum, dejici de urbis præſidio, & de cuſtodia civitatis, veſtris ſententiis, deturbari volunt. quorum ego ferrum, & audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compreſſi etiam domi meæ ſæpe, judices. his vos ſi alterum conſulem tradideritis, plus multo erunt veſtris ſententiis, quàm ſuis gladiis conſecuti. Magni intereſt, judices, id quod ego multis repugnantibus egi, atque perfeci, eſſe

79. *Hæc homines tenuiores primum nondum qui à ſuis &c.*] Vetuſtius impreſſi, *qui; ea ſuis*, quomodo & Pall. noſtri, item S. Victoris; qui tamen non agnoſcit illud, *primum nondum qui*. Gulielmius conjiciebat, *primumdum*. Grut.

80. *Sed mercede: convince &c.*] Lambinus heic, ſecutus Hotomanum, voces aliquot repetit. ſed quid ſi non repetantur? quid ſi ſubintelligantur? non eſſe in mſſ. hoc ſcio: ideoque non admitto. *Idem.*

81. *Locum ſuum gladiatorium &c.*] Lambinus iſthæc quoque tranſpoſuit, nolentibus mſſ. idem ex membranis reſtituit *gladiatoribus*; quod fortè probari queat. ego non inveni in Pall. aut Gulielmius in S. Victore. *Idem.*

82. *In robore accumbunt.*] Explicat P. Victorius lib. 3 Var. lect. cap. 15. *Idem.*

83. *Quæ res ipſa publica.*] Vox *publica* non eſt in Pall. aut S. Victoris. & videtur ſuperflua; neque comparet in editione anni CCCCLXXXIII. *Idem.*

84. *Cur ante petis, quàm inſuſurravit.*] Valde placet lectio, quam ex mſ. neſcio quo citat rejicitque Lambinus, *pellis?* nam qui nomen norant, nolebant inſuſurrari ſibi; ideoque rejiciebant nomenclatorem. *Idem.*

85. *Non uſque eo &c.*] Lambinus ſibi arrogat hanc lectionem. fruſtra. prodita antea fuerat à Victorio. prius vulgati deſtituebantur illo *non*, quod nec in mſſ. noſtris. *Idem.*

eſſe Kalendis Jan. in republica [86] duo conſules.

80 [87] Nolite arbitrari, mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis, aut. non lex improba, non pernicioſa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quæritur. inita ſunt in hac civitate conſilia, judices, urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani exſtinguendi. Atque hæc cives, cives, inquam, (ſi eos hoc nomine appellari fas eſt) de patria ſua & cogitant, & cogitaverunt. horum ego quotidie conſiliis occurro, audaciam debilito, ſceleri reſiſto. Sed vos moneo, judices: in exitu eſt jam meus conſulatus: nolite mihi ſubtrahere vicarium meæ diligentiæ: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam.

38 Atque ad hæc mala, judices, quid accedat aliud, non videtis?
81 [88] te, te appello, Cato: nonne proſpicis tempeſtatem anni tui? jam enim heſterna concione intonuit vox pernicioſa [89] deſignati tribuni, collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata ſunt jam ab eo tempore, quo à L. Catilina, & Cn. Piſone initum conſilium ſenatus interficiendi ſcitis eſſe; in hos dies, in hos menſes, in hoc tempus erumpunt.

82 Qui locus eſt, judices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cùm ego non ex iſtorum inſidiis, ac mucronibus, non ſolùm meo, ſed multò etiam magis divino conſilio eripiar, atque evolem? Neque iſti me meo nomine interfici, ſed vigilantem conſulem de reipublicæ præſidio demovere volunt: nec minùs vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, ſi poſſent, tollere: id quod, mihi crede, & agunt, & moliuntur. vident, quantum in te ſit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicæ præſidii: ſed cùm conſulari auctoritate, & auxilio ſpoliatam vim tribuniciam viderint, tum ſe faciliùs inermem, & debilitatum te oppreſſuros arbitrantur. nam ne ſufficiatur conſul, non timent. vident in tuorum poteſtate collegarum fore: ſperant ſibi Silanum, clarum virum, ſine collega, te ſine conſule, rempublicam ſine præſidio objici poſſe.

83 His tantis in rebus, tantiſque in periculis, eſt tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, ſed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adjutorem, defenſorem, ſocium in republica, conſulem non cupidum, conſulem (quod maximè tempus hoc poſtulat) fortuna conſtitutum ad amplexandum otium: ſcientia, ad bellum gerendum: animo, & uſu, ad quod velis negotium. Quamquam hujuſce rei poteſtas omnis in vobis ſita eſt, judices: totam rempublicam vos in hac cauſa tenetis,
39 vos gubernatis. Si L. Catilina cum ſuo conſilio nefariorum hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet judicare, condemnaret L. Murenam: ſi interficere poſſet, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio reſpublica: ut minuatur contra ſuum furorem imperatorum copia: ut major facultas tribunis plebis detur, depulſo adverſario, ſeditionis, ac diſcordiæ concitandæ. Idemne igitur delecti ampliſſimis ex ordinibus honeſtiſſimi, atque ſapientiſſimi viri judicabunt, quod ille importuniſſimus gladiator, hoſtis reipublicæ judicaret?

Mihi credite, judices, in hac cauſa non ſolùm de L. Mure- 84
næ, verùm etiam de veſtra ſalute ſententiam feretis. In diſcrimen extremum venimus: nihil eſt jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapſi reſiſtamus. non ſolùm minuenda non ſunt auxilia, quæ habemus: ſed etiam nova, ſi fieri poſſit, comparanda. hoſtis eſt enim non apud Anienem, quod bello Punico graviſſimum viſum eſt, ſed in urbe, in foro: (dii immortales! ſine gemitu hoc dici non poteſt:) non nemo etiam in illo ſacrario reipublicæ; in ipſa, inquam, curia non nemo hoſtis eſt. Dii faxint, ut meus collega, vir fortiſſimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat! ego togatus, vobis, boniſque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum reſpublica periculum parturit, conſilio diſcutiam, & comprimam!

Sed quid tandem fiet, ſi hæc elapſa de manibus noſtris, in 85
eum annum, qui conſequitur, redundarint? Unus erit conſul, & is non in adminiſtrando bello, ſed in ſufficiendo collega occupatus. hunc jam [90] qui impedituri ſint, * * illa peſtis immanis, importuna, Catilinæ prorumpet. [91] quà poterit: & jam populo Romano minatur: in agros ſuburbanos repentè advolabit: verſabitur in caſtris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vaſtitas: omni autem in ſede, ac loco ferrum, flammamque metuemus. quæ jamdiu comparantur, eadem iſta omnia, ſi ornata ſuis præſidiis erit reſpublica, facilè & magiſtratuum conſiliis, & privatorum [92] diligentia opprimentur.

Quæ cùm ita ſint, judices, primum reipublicæ cauſa, qua 40
nulla res cuiquam potior debet eſſe, vos, pro mea ſumma, 86
& vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate conſulari hortor, pro magnitudine periculi obteſtor, ut otio, ut paci, ut ſaluti, ut vitæ veſtræ, & ceterorum civium, conſulatis: [93] deinde ego fidem veſtram, vel defenſoris, & amici officio adductus, oro, atque obſecro, judices, ut ne hominis miſeri, & cùm corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ, recentem gratulationem nova [94] lamentatione obruatis. modò maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterem, primus in municipium antiquiſſimum, conſulatum attuliſſet: nunc idem ſqualore ſordidus, confectus morbo, lacrymis, ac mærore perditus, veſter eſt ſupplex, judices, veſtram fidem obteſtatur, miſericordiam implorat, veſtram poteſtatem, ac veſtras opes intuetur.

Nolite, per deos immortales! judices, hac eum re, qua ſe 87
honeſtiorem fore putavit, etiam ceteris antè partis honeſtatibus, atque omni dignitate, fortunaque privare. Atque ita vos Murena, judices, orat, atque obſecrat, ſi injuſtè neminem læſit: ſi nullius aures, voluntatemve violavit: ſi nemini, ut leviſſimè dicam, odio nec domi, nec militiæ fuit: ſit apud vos modeſtiæ locus, ſit demiſſis hominibus perfugium, ſit auxilium pudori. Miſericordiam ſpoliatio conſulatus magnam habere debet, judices. unà enim eripiuntur cum conſulatu omnia. Invidiam verò his temporibus habere conſulatus ipſe nullam poteſt. objicitur enim concionibus ſeditioſorum, inſidiis conjuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum,

86. *Duo conſules.*] Ita etiam erat in S. Victoris membranaceo, veteri ratione ſcribendi, pro quo vulgo *duos*. Grut.

87. *Nolite arbitrari, mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis, aut. non lex improba, non pernicioſa largitio, non auditum aliquando aliquod malum Reipub. quæritur.*] Repræſentavi omnibus apicibus ſcripturam Pall. quatuor, & olim euſorum. niſi quod ii, *vitis* vel *vitiis*, quod cupiam reformari in *viris*. item *largitionum*. verum alterum eſt à Memmiano. Locus eſt ſanus meo judicio. *aut*, illud puncto clauditur, ut auctor tertium quid voluerit inferre; ſed figurâ notâ ſubticuerit. vulgata habebat, *Nolite arbitrari, mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis, aut lege improba, aut pernicioſa largitione aud. aliq. al. mal. Reip. quæri.* Idem.

88. *Te te appello Cato.*] Syllaba repetita, addita eſt fide Pall. S. Victoris, habetque etiam Victoriana editio, nedum antiquiores. *Idem.*

89. *Deſignati tribuni collegæ.*] Lambinus ait, *tribuni*, abeſſe mſſ. ejus. at meis omnibus adeſt, item editis vetuſtius. omiſit Victoriana. *Idem.*

90. *Qui impedituri ſint* * *.] Neoterici adjecerunt, *parati ſunt.* ſed ita nulli antiquitus excuſi, aut Pall. qui ferè habent vacuum ſpatium unius alteriuſque lineæ. ideoque locum notavi aſteriſco. *Idem.*

91. *Qua poterit: & jam populo Romano minatur.*] S. Victoris hic quoque vacuum reliquit, inter *qua po...... minatur*, quod & in Pal. tert. & oct. nam pr. continuò ſcribit, *qua poterit minabitur in agros.* ſec. *qua populo Ro. minatur. qui* idem, ut & tert. & oct. S. Victoris ſervat *perrumpet*, non *prorumpet*. Idem.

92. *Diligentia opprimentur.*] S. Vict. Pall. tres *confirmentur.* at primus *comprimentur.* Idem.

93. *Deinde ego fidem veſtram, vel defenſoris &c.*] Locus fractus. nam S. Vict non habet *fidem.* at Pall. pr. ſec. exhibet *fide in vos defenſoris*, neque aliter tert. aut oct. niſi quod ii *fide in vos def.* Idem.

94. *Lamentatione obruatis.*] Quatuor Pall. *obſtruatis.* cogitandum. nam & S. Vict. *obſervatis.* Idem.

lum, atque ad omnem invidiam ſolus opponitur.

88 Quare quid invidendum Murenæ, aut cuiquam noſtrûm ſit in hoc præclaro conſulatu, non video, judices. quæ verò miſeranda ſunt, ea & mihi ante oculos verſantur, & vos videre,
41 & perſpicere poteſtis. Si (quod Jupiter omen avertat) hunc veſtris ſententiis afflixeritis: quò ſe miſer vertet? domumne? ut eam imaginem clariſſimi viri, parentis ſui, quam paucis antè diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? an ad matrem, quæ miſera modò conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur, & ſollicita eſt, ne eundem paullo pòſt ſpoliatum omni dignitate conſpiciat?

89 Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova pœna legis & domo, & parente, & omnium ſuorum conſuetudine, conſpectuque privat? Ibit igitur in exſilium miſer? quò? ad Orientiſne partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas geſſit? At habet magnum dolorem, unde cum honore deceſſeris, eòdem cum ignominia reverti. An ſe in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Tranſalpina, quem nuper ſummo cum imperio libentiſſimè viderit, eundem lugentem, mærentem, exſulem videat? in ea porrò provincia, quo animo C. Murenam, fratrem ſuum, adſpiciet? qui hujus dolor? qui illius mæror erit? quæ utriuſque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque ſermonis, quòd, quibus in locis paucis antè diebus factum eſſe conſulem Murenam, nuntii, litteræque celebraſſent, & unde hoſpites, atque amici gratulatum Romam concurrerint, [95] repentè eò accedat ipſe nuntius ſuæ calamitatis?

Quæ ſi acerba, ſi miſera, ſi luctuoſa ſunt, ſi alieniſſima à 90
manſuetudine, & miſericordia veſtra, judices: conſervate populi Romani beneficium: reddite reipublicæ conſulem: date hoc ipſius pudori, date patri mortuo, date generi, & familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honeſtiſſimo: quod in hac tota cauſa frequens, mæſtumque vidiſtis. nolite à ſacris patriis Iunonis Soſpitæ, cui omnes conſules facere neceſſe eſt, domeſticum, & ſuum conſulem potiſſimum avellere. Quem ego vobis, ſi quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, conſul conſulem, judices, ita commendo, ut cupidiſſimum otii, ſtudioſiſſimum bonorum, acerrimum contra ſeditionem, fortiſſimum in bello, inimiciſſimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum eſſe promittam, & ſpondeam.

95. *Repente eo accedat &c.*] Vetus editio aut Pall. atque S. Victoris non habent *eo.* omnibuſque ſcribitur *excidet*. Legendum *exiſtet* cum Gulielmio, aut aliud quid argutius. *Gruter.*

M. TULLII CICERONIS
PRO
L. FLACCO,
ORATIO SEXTA ET VICESIMA.

1
1 CUM in maximis periculis hujus urbis, atque imperii, graviſſimo, atque acerbiſſimo reipublicæ caſu, ſocio, atque adjutore conſiliorum, periculorumque meorum, L. Flacco, cædem à vobis, conjugibus, liberis veſtris, vaſtitatem à templis, delubris, urbe, Italia depellebam: ſperabam, judices, [1] honoris potiùs L. Flacci me adjutorem futurum, quam miſeriarum deprecatorem. Quod enim eſſet præmium dignitatis, quod populus Romanus, cùm hujus majoribus ſemper detuliſſet, huic denegaret: cùm L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingenteſimo anno reipublicæ retuliſſet?

2 Sed ſi fortè aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hoſtis, aut laudis invidus exſtitiſſet: exiſtimabam L. Flacco multitudinis potiùs imperitæ, nullo tamen cum periculo, quàm ſapientiſſimorum, & lectiſſimorum virorum judicium eſſe ſubeundum. Etenim, quibus auctoribus, & defenſoribus omnium tum ſalus eſſet non civium ſolum, verùm etiam gentium defenſa, ac retenta, neminem umquam putavi per eos ipſos periculum hujus fortunis, atque inſidias creaturum. Quòd ſi eſſet aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret: numquam tamen exiſtimavi, judices, D. Lælium, optimi viri filium, optima ipſum ſpe præditum, ſummæ dignitatis, eam ſuſceptum accuſationem, quæ ſceleratorum civium potiùs odio, & furori, quàm ipſius virtuti, [2] atque inſtitutæ adoleſcentiæ conveniret. Etenim cùm à clariſſimis viris juſtiſſimas inimicitias ſæpe cum bene meritis civibus depoſitas eſſe vidiſſem, non ſum arbitratus, quemquam amicum reipublicæ, poſteaquàm L. Flacci amor in patriam perſpectus eſſet, novas huic inimicitias, nulla accepta injuria, denuntiaturum.

Sed, quoniam, judices, multa nos & in noſtris rebus, & in 3
republica fefellerunt: ferimus ea, quæ ſunt ferenda. tantum à vobis petimus, ut omnia reipublicæ ſubſidia, totum ſtatum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, ſalutem præſentium, ſpem reliquorum, in veſtra poteſtate, in veſtris ſententiis, in hoc uno judicio poſitam eſſe, & defixam putetis. Si umquam reſpublica conſilium, gravitatem, ſapientiam, providentiam judicum imploravit: hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat. Non eſtis de Lydorum, aut My- 2
ſorum, aut Phrygum, qui huc compulſi, concitatique venerunt, ſed de veſtra republica judicaturi, de civitatis ſtatu, de communi ſalute, de ſpe bonorum omnium, ſi qua reliqua eſt etiam nunc, quæ fortium civium mentes, cogitationeſque ſuſtentet. omnia alia perfugia bonorum, præſidia innocentium, ſubſidia reipublicæ, conſilia, auxilia, jura occiderunt.

Quem enim alium appellem? quem obteſter? quem implo- 4
rem? ſenatumne? at is ipſe auxilium petit à vobis, & confirmationem auctoritatis ſuæ, veſtræ poteſtati permiſſam eſſe ſentit. an equites Romanos? judicabitis principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus ſenſeritis. an populum Romanum? at is quidem [3] omnem ſuam de bonis poteſtatem tradidit vobis. Quamobrem, niſi hoc loco, niſi apud vos, niſi per vos, judices, non auctoritatem, quæ amiſſa eſt, ſed ſalutem noſtram, quæ ſpe exigua, extremaque pendet, tenuerimus; nihil eſt præterea, quò confugere poſſimus: niſi fortè quæ

1. *Honoris potius L. Flacci &c.*] Id eſt conſulatus. malè enim iſtud mutat in *honorum* Lambinus, & contra libros. *Gruter.*

2. *Atque inſtitutæ adoleſcentiæ conveniret.*] Hæc eſt lectio octo plus minus Palatinorum. Lambiniana tamen editio *inſtituto adoleſcentiæ*. Idem.

3. *Omnem ſuam de bonis poteſtatem tradidit vobis.*] Nihil variant Pall.

quæ res hoc judicio tentetur, quid agatur, cui cauſæ fundamenta jaciantur, judices, non videtis.

5 Damnatus eſt is, qui Catilinam, ſigna patriæ inferentem, interemit: quid eſt cauſæ, cur non is, qui Catilinam ex urbe repulit, pertimeſcat? [4] repetitur ad pœnam, qui indicia communis exitii excepit: cur ſibi confidat is, qui ea proferenda, & patefacienda curavit? ſocii conſiliorum, miniſtri, comitesque vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes ſibi exſpectent? Atque utinam inimici noſtri, ac bonorum omnium, mecum potiùs [5] contendant! utrùm tum omnes boni, duces noſtri, an comites fuerint ad communem conſervandam ſalutem *

Permulta deſunt.

3 Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas?
6 Fuit, P. Servilio imperatore, in Cilicia tribunus militum. ea res ſiletur. Fuit M. Piſoni quæſtor in Hiſpania. vox de quæſtura nulla miſſa eſt. Bellum Cretenſe ex magna parte geſſit, atque unà cum ſummo imperatore ſuſtinuit. muta eſt hujus temporis accuſatio. Præturæ juriſdictio, res varia, & multiplex ad ſuſpiciones, & ſimultates; non attingitur. [6] ea verò in ſummo, & periculoſiſſimo reipublicæ tempore, etiam ab inimicis laudatur. [7] At à teſtibus læditur. Antequam dico, à quibus, qua ſpe, [8] qua vi, qua re concitatis, qua levitate, qua egeſtate, qua perfidia, qua audacia præditis; dicam de genere univerſo, & de conditione omnium noſtrum. Per deos immortales! judices, vos, quomodo is, qui anno antè Romæ jus dixerat, anno pòſt in Aſia jus dixerit, à teſtibus quæretis ignotis? ipſi conjectura nihil judicabitis? in tam varia juriſdictione tam multa decreta, tot hominum gratioſorum læſæ voluntates. quæ eſt umquam jacta non ſuſpicio, quæ tamen ſolet eſſe falſa, ſed iracundiæ vox, aut doloris?

7 Et is eſt reus avaritiæ, qui in uberrima re turpe compendium, [9] in maledicentiſſima civitate, in ſuſpicioſiſſimo negotio, maledictum omne, non modò crimen effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non ſunt: nullum hujus in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari ſordem poſſe proferri. Quibus igitur teſtibus ego hoſce poſſum refutare, niſi vobis?

8 [10] Timolites ille vicanus, homo non modò nobis, ſed ne inter ſuos quidem notus, vos docebit, qualis ſit L. Flaccus? quem vos modeſtiſſimum adoleſcentem, provinciæ maximæ ſanctiſſimum virum, noſtri exercitus fortiſſimum militem, diligentiſſimum ducem, temperatiſſimum legatum, quæſtoremque cognoverunt? quem vos præſentes conſtantiſſimum ſenatorem, juſtiſſimum prætorem, ac amantiſſimum reipu-
4 blicæ civem judicaſtis? De quibus vos aliis teſtes eſſe debetis, de iis ipſi alios teſtes audietis?

9 At quos teſtes? primùm dicam (id quod eſt commune) Græcos: non quò nationi huic ego unus maximè fidem derogem. nam, ſi quis umquam de noſtris hominibus à genere iſto, ſtudio, ac voluntate non abhorrens fuit; me & eſſe arbitror, & magis etiam tum, cùm plus erat otii, fuiſſe: ſed ſunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non ſunt: multi impudentes, illiterati, leves; quos variis de cauſis video concitatos. Veruntamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum artium diſciplinam, non adimo ſermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, ſiqua ſibi alia ſumunt, non repugno: teſtimoniorum religionem, & fidem numquam iſta natio coluit: totiuſque hujuſce rei quæ ſit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant.

Unde illud eſt? DA MIHI TESTIMONIUM MUTUUM. num 10 Gallorum, num Hiſpanorum putatur? totum iſtud Græcorum eſt: ut etiam qui Græcè neſciunt, hoc, quibus verbis à Græcis dici ſoleat, ſciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia dicant: tum intelligetis, qua religione dicant. numquam nobis ad rogatum reſpondent: ſemper accuſatori plus, quàm ad rogatum. numquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt: ſed quemadmodum ſe explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod (ut ipſe ajebat) libertus erat ejus turpi judicio condemnatus. nihil dixit, [11] quod læderet eum, cùm cuperet. impediebat enim religio. tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore, & pallore dixit?

Quàm promptus homo, P. Septimius? quàm iratus de ju- 11 dicio, & de villico? tamen hæſitabat: tamen ejus iracundiæ religio nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Cælius, quòd, cùm in re manifeſta putaſſet nefas eſſe, publicanum judicare contra publicanum, ſublatus erat è numero recuperatorum. tamen tenuit ſe, neque attulit in judicium quidquam ad lædendum, niſi voluntatem. Hi ſi Græci fuiſſent, ac niſi noſtri 5 mores, ac diſciplina plus valerent, quàm dolor, ac ſimultas: omnes ſe ſpoliatos, vexatos, fortunis everſos eſſe dixiſſent. Græcus teſtis cum ea voluntate proceſſit, ut lædat: non jurisjurandi, ſed lædendi verba meditatur. vinci, refelli, coargui putat eſſe turpiſſimum: ad id ſe parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quiſque, nec graviſſimus, ſed impudentiſſimus, loquaciſſimuſque deligitur.

Vos autem in privatis minimarum rerum judiciis teſtem 12 diligenter expenditis: etiam ſi formam hominis, ſi nomen, ſi tribum noſtis, mores tamen exquirendos putatis. [12] qui tum dicit teſtimonium ex noſtris hominibus, ut ſe ipſe ſuſtentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus, minuſve, quàm ſit neceſſe, dicat! Num illos idem putatis? quibus jusjurandum jocus eſt: teſtimonium, ludus: exiſtimatio veſtra, tenebræ: laus, merces, gratia, gratulatio, propoſita eſt omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam. etenim poſſet eſſe infinita, ſi mihi libeat totius gentis in teſtimoniis dicendis explicare vanitatem. [13] ſed propius accedam: de his veſtris teſtibus dicam.

Vehementem accuſatorem nacti ſumus, judices, & inimi- 13 cum in omni genere odioſum, ac moleſtum: [14] quem ſpero his rebus fore magno uſui & amicis, & reipublicæ. ſed certè in-

---

Pall. niſi quod quidam *tradit*, ut expreſſum à mediæ ætatis correctoribus. Gruteri ſcriptus habet *cecidit vobis*. an voluit? *credidit*. Lambinus ex Memmio nobis exhibuit, *de nobis*; neque damnem. *Grut.*

4. *Repetitur ad pœnam.*] Plerique Palatini *Rapitur*. ſed id factum, quod fuiſſet in authentico, *reperitur*, *er* immixtis p. quomodo inveni in ſexto. at prius illud extat in quinto, ſeptimo, octavo, & ad oram plurium, erat autem quarto *petitur*. Idem.

5. *Contendant, utrum tum omnes boni duces noſtri &c.*] Lectio hæc viſa mihi maximè omnium tolerabilis. *Idem.*

6. *Ea verò in ſummo &c.*] Sic quidem vetuſtius cuſi, item Pal. ſec. ac tert. ſed ſex alii, uno ore: *At verò in ſummo & peric. reipub. tempore etiam ab inimicis ead. pratura laudatur.* quod fortè revocandum: niſi reponendum *ac*, quomodo habet liber S. Victoris, conſpirans alioquin cum vulgata. *Idem.*

7. *At à teſtibus læditur.*] Faernus conjicit, *at Aſiatica à teſtibus læditur*, præter mſſ. veroſimilius eſt, aliquammulta deſiderari. *Idem.*

8. *Qua vi.*] Sic veterrima ferè editio, ſic Grut. ſed in nullo Pal. reperitur biga ea verborum. ſolum eſt in tertio à manu emendatrice, cùm prius fuiſſet *quam*, quod & in ſec. *Idem.*

9 *In maledicentiſſima civitate &c.*] Scripti noſtri nihil prorſus diſcrepant. Lambinus tamen edidit, de ſuone, an adjutus à Faërni libris neſcio (nam Faërnum nondum licuit videre, & Lambini notæ nihil heic loquuntur) *in maledicentiſſima civitate, maledictum omne, in ſuſpicioſiſſimo negotio, omnem ſuſpicionem, non modò crimen effugit?* non placet tamen. *Idem.*

10. *Timolites ille vicanus.*] Sic omnes Pall. niſi quod pr. & quart. *vitanus*. Turnebus lib. xxx Adverſar. cap. 4 conjicit *Timolites Nicænus*; quem ſequitur Lambinus, niſi quod ſcripſerit *Tmolites*, quod & in Manutianis. *Idem.*

11. *Quod læderet eum cùm cuperet.*] Sic meliores Palatini. Henricus Stephanus invenit in mſ. *quem cuperet*. Idem.

12. *Qui tum dicit teſtimonium.*] Malui hoc cum pleriſque Pall. & S. Victoris, quàm vulgatam *autem*. Idem.

13. *Sed propius accedam. de his &c.*] Dictio *accedam* non eſt in Pal. ſec. aut tertio. neque admodum requiritur. *Idem.*

14. *Quem ſpero his rebus.*] Tuetur hanc lectionem P. Victorius lib. XXVII Var. lect. cap. 9. ſed deridet Lambinus; qui mavult cum

Faer-

inflammatus incredibili cupiditate, hanc cauſam, accuſationemque ſuſcepit. qui comitatus in inquirendo? comitatum dico? immò verò quantus exercitus? quæ jactura? qui ſumptus? quanta largirio? quæ quamquam utilia ſunt cauſæ, timidè tamen dico; quòd vereor, ne Lælius ex his rebus, quas ſibi ſuſcepit gloriæ cauſa, putet aliquid, oratione mea, ſermonis
6 in ſeſe, aut invidiæ eſſe quæſitum. Itaque hanc partem totam relinquam: tantùm à vobis petam, judices, ut, ſi quid ipſi audiſtis communi fama, atque ſermone, de vi, de manu, de armis, de copiis: memineritis, quarum rerum invidia, lege hac recenti, ac nova, certus eſt inquiſitioni comitum numerus conſtitutus.

14 Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa ſunt? quæ quoniam accuſatorio jure, & more ſunt facta, reprehendere non poſſumus, queri tamen cogimur: primùm, [15] quòd, diſtributis partibus, ſermo eſt tota Aſia diſſipatus, Cn. Pompejum, quòd L. Flacco eſt vehementer inimicus, contendiſſe à Lælio, paterno amico, ac perneceſſario, ut hunc hoc judicio arceſſeret: omnemque ei ſuam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detuliſſe. Id hoc veriſimilius Græcis hominibus videbatur, qui paullò ante familiarem Lælium in eadem provincia Flacco viderant. Pompeji autem auctoritas cùm apud omnes tanta eſt, quanta eſſe debet, tum excellit in iſta provincia, quam nuper & prædonum, & regum bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, teſtimonii denuntiatione terreret: qui domi ſtare non poterant, largo, & liberali viatico commoveret.

15 Sic adoleſcens, ingenii plenus, locupletes metu, tenues præmio, ſtultos errore permovit. ſic ſunt expreſſa iſta præclara, quæ recitantur, pſephiſmata, non ſententiis, neque auctoritatibus declarata, nec jurejurando conſtricta, ſed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis concitatæ.

7 O morem præclarum, diſciplinamque, quam à majoribus accepimus, ſi quidem teneremus! ſed neſcio quo pacto jam de manibus elabitur. [16] nullam illi noſtri ſapientiſſimi, & ſanctiſſimi viri, vim concionis eſſe voluerunt. quæ ſciſceret plebes, aut quæ populus juberet; ſummota concione, diſtributis partibus, tributim, & centuriatim deſcriptis ordinibus, claſſibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata, & cognita, juberi, vetarique voluerunt.

16 Græcorum autem totæ reſpublicæ, ſedentis concionis temeritate adminiſtrantur. Itaque, ut hanc Græciam, quæ jamdiu ſuis conſiliis perculſa, & afflicta eſt, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata, ac licentia concionum. Cùm in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes, ignarique conſederant: tum bella inutilia ſuſcipiebant; tum ſeditioſos homines reipublicæ præficiebant; tum optimè meritos cives è civitate ejiciebant.

17 Quòd ſi hæc Athenis tum, cùm illæ non ſolùm in Græcia, ſed propè cunctis gentibus enitebant, accidere ſunt ſolita: quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Myſia concionum fuiſſe? Noſtras conciones, illarum nationum homines plerumque perturbant. quid, cùm ſoli ſunt ipſi, tandem fieri putatis? Cæſus eſt virgis [17] Cymæus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat auſus. data concio Lælio eſt. proceſſit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa ſua dixit, ſed de pœna queſtus eſt. porrexerunt manus: pſephiſma natum eſt. Hoc teſtimonium eſt? Nuper epulati, paullo antè omni largitione ſaturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, ſed ſagina tenebat, ſe velle dixit, [18] id ſutores, & zonarii conclamarunt. Hoc teſtimonium eſt civitatis? Ego teſtes à Sicilia publicè duxi. verùm erant ea teſtimonia non concitatæ concionis, ſed jurati ſenatus.

Quare jam non eſt mihi contentio cum teſte: [19] vobis vi- 18
dendum eſt, ſintne hæc teſtimonia putanda. Adoleſcens bo- 8
nus, honeſto loco natus, diſertus, cum maximo, ornatiſſimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: poſtulat concionem: locupletes homines, & graves, ne ſibi adverſentur, teſtimonii denuntiatione deterret: egentes, & leves [20] ſpe legationis, & viatico publico, privata etiam benignitate prolectat. opifices, & tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatum, quid eſt negotii concitare, in eum præſertim, qui nuper ſummo cum imperio fuerit, ſummo autem in amore eſſe, propter nomen ipſum imperii, non potuerit?

Mirandum verò eſt, homines eos, quibus odio ſunt noſtræ 19
ſecures; nomen, acerbitati; ſcriptura, decumæ, portorium, morti; libenter arripere facultatem lædendi, quæcumque detur. Mementote igitur, cùm audietis pſephiſmata, non audire vos teſtimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem leviſſimi cujuſque, audire ſtrepitum imperitorum, audire concionem concitatam leviſſimæ nationis. Itaque perſcrutamini penitus naturam, rationemque criminum: jam nihil præter ſpem, nihil præter terrorem, ac minas reperietis. *

Deeſſe videntur nonnulla.

In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus. duæ 9
rationes conficiendæ pecuniæ, aut verſura, aut tributo. nec 20
tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quàm verò facilè falſas rationes inferre, & in tabulas, quodcumque commodum eſt, referre ſoleant, ex Cn. Pompeji litteris ad Hypſæum, & Hypſæi ad Pompejum miſſis, quæſo cognoſcite. LITTERAE POMPEII, ET HYPSAEI. Satiſne vobis coarguere his auctoribus diſſolutam Græcorum conſuetudinem, licentiamque impudentem videmur? niſi fortè, qui Cn. Pompejum, qui præſentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in abſentem, & in L. Flaccum aut timidos fuiſſe, aut religioſos putamus.

Sed fuerint incorruptæ litteræ domi: nunc verò, quam ha- 21
bere auctoritatem, aut quam fidem poſſunt? Triduo lex ad prætorem deferri, judicum ſignis obſignari jubet. triceſimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facilè poſſint, idcirco lex obſignatas in publico poni voluit. At obſignantur corruptæ. Quid refert igitur, tanto pòſt ad judices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, ſi teſtium ſtudium cum accu-
ſatore ſociatum eſt? tamenne iſti teſtes habebuntur? Ubi eſt 10
igitur illa exſpectatio, quæ verſari in judiciis ſolet? nam antea, cùm dixerat accuſator acriter, & vehementer, cùmque defenſor ſuppliciter, demiſſeque reſponderat; tertius ille erat exſpectatus locus teſtium, qui aut ſine ullo ſtudio dicebant, aut

Faerno *moribus*; à quo neque ego abhorruerim. mſſ. tamen noſtri Pall. item Grut. & S. Vict. nec non vetuſtè cuſi retinent mordicus, *verbis*. Grut.

15. *Quod, diſtributis partibus, ſermo eſt tota Aſia diſſ.*] Sane hæc talia ſunt, ut clariſſime intelligantur. Sed tamen & toties aliquem ſermonem diſſipatum refert Cicero, nec tamen is utique ſparſus eſt diſtributis partibus. Ego vereor, ne verba iſta *diſtributis partibus* huc adſcenderint ex inferioribus in capite ſequenti, *ſummota concione, diſtributis partibus, tributim aut centuriatim deſcriptis ordinibus*. Gronov.

16. *Nullam illi noſtri.*] Si ante Gruterum quoque Lambinus jam & Gothofredus, atque adeo omittunt particulam *enim*, quæ exſtat apud Victorium; ſi ex libris antiquis, ſequor: ſin, poterit eſſe typorum error; nam habet locum. *Idem.*

17. *Cymæus ille Athenagoras.*] Haud aliter emendandum putabat Turnebus lib. xxx, confirmantque Pall. plerique. antea legebamus *Cynicus &c.* Ceterùm in noſtris aliquot & S. Victoris erat *Antenagoras*; quod excutient alii. *Gruter.*

18. *Id ſutores & zonarii conclamarunt.*] Eſt in S. Victoris *coriarii*, quod placet Turnebo d. cap. 4. placeret & mihi; niſi noſtri pertinaciter ſtarent pro altero; reſtaretque in omni editione veteri *Idem*

19. *Vobis videndum eſt &c.*] Sic ſolùm Gruteri ſcriptus. Pall. omnes *dividendum*, aut *devidendum*, adſcriptumque uni, *valde videndum*. ſed & in S. Victoris exemplari, ſyllaba illa *di*. Idem.

20. *Spe legationis*] Triumphat valde in illo ſuo *largitionis* Lambinus, quomodo item conjiciebat Henricus Stephanus, extatque in Gruteriano, & ad oram Pal. tert. ac ſexti, ſed tamen omnes præferunt *legationis*, quod verum eſt: ſpem enim eis faciebat non abituros

ut-

aut cum diſſimulatione aliqua cupiditatis.

22 Hoc verò quid eſt? Unà ſedent, ex accuſatorum ſubſelliis ſurgunt, non diſſimulant, non verentur: de ſubſelliis queror? una ex domo prodeunt. ſi verbò titubarint, quò revertantur, non habebunt. An quiſquam eſſe teſtis poteſt, quem accuſator ſine cura interroget: nec metuat, ne ſibi aliquid, quod ipſe nolit, reſpondeat? Ubi eſt igitur illa laus oratoris, quæ vel in accuſatore antea, vel in patrono ſpectari ſolebat? Bene teſtem interrogavit: callidè acceſſit: reprehendit: quò voluit, adduxit: convicit, & elinguem reddidit.

23 Quid tu iſtum reges, Læli, qui, priuſquàm hoc, TE ROGO, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præſcripſeris? Quid ego autem defenſor rogem? nam aut oratio teſtium refelli ſolet, aut vita lædi. Qua diſputatione orationem refellam ejus, qui dicit, DEDIMUS: nihil ampliùs? In hominem dicendum eſt igitur, cùm oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum eſt ergo, & deplorandum, id quod jamdudum facio, de omni accuſationis iniquitate: primùm de communi genere teſtium. dicit enim natio minimè in teſtimoniis dicendis religioſa. propiùs accedo. nego eſſe iſta teſtimonia, quæ tu ipſe pſephiſmata appellas: ſed & fremitum egentium, & motum quendam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis. qui geſſit, non adeſt: qui numeraſſe dicitur, non eſt deductus: privatæ litteræ nullæ proferuntur: publicæ retentæ ſunt in accuſatorum poteſtate. ſumma eſt in teſtibus. hi vivunt cum inimicis: adſunt cum adverſariis: habitant cum accuſatoribus.

24 Utrùm hîc tandem diſceptationem, & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim ſunt ejuſmodi, judices, ut etiam ſi in homine ipſo, de quo agitur, negligenda ſint, tamen in conditione,
11 atque in exemplo pertimeſcenda videantur. Si quem infimo loco natum, nullo ſplendore vitæ, nulla commendatione famæ defenderem: tamen civem à civibus communis humanitatis jure, ac miſericordia deprecarer, ne ignotis teſtibus, ne incitatis, ne accuſatoris conſeſſoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac ſupplicem veſtrum dederetis: ne periculoſam imitationem exempli reliquis in poſterum proderetis.

25 Sed, cùm L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus conſul factus eſt, primus in hac civitate conſul fuit: cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republica conſtituta eſt: quæ uſque ad hoc tempus [21] honoribus, imperio, rerum geſtarum gloria, continuata permanſit: cumque ab hac perenni, conteſtataque virtute majorum, non modò non degenerarit L. Flaccus, [22] ſed, id quod maximè florere in generis ſui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamarit: in hoc ego reo ne quod pernicioſum exemplum prodatur, pertimeſcam, in quo, etiam ſi quid erraſſet, omnes boni connivendum eſſe arbitrarentur?

26 Quod quidem ego non modò non poſtulo, ſed contra, judices, vos oro, & obteſtor, ut totam cauſam quàm maximè intentis oculis, (ut ajunt) acerrimè contemplemini. nihil religione teſtatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expreſſum: contraque omnia corrupta libidine, iracundia, ſtudio, pretio, perjurio reperientur.

12 Etenim jam univerſa iſtorum cognita cupiditate, accedam ad ſingulas querelas, criminationeſque Græcorum. Claſſis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur. quod nos factum, judices, confitemur. Sed, ſi hoc crimen eſt: aut in eo eſt, quod non licuerit imperare: aut in eo, quod non opus fuerit navibus: aut in eo, quòd nulla, hoc prætore, claſſis navigarit. Licuiſſe ut intelligas, cognoſce, quid, me conſule, ſenatus decreverit, cùm quidem nihil à ſuperioribus continuorum annorum decretis deceſſerit. SENATUSCONSULTUM. Proximum eſt ergo, ut, opus fuerit claſſe, necne, quæramus. Utrùm igitur hoc Græci ſtatuent, aut ullæ exteræ nationes, an [23] veſtri prætores, veſtri duces, veſtri imperatores? Equidem exiſtimo, in ejuſmodi regione, atque provincia, quæ mari cincta, [24] portibus diſtincta, inſulis circumdata eſſet, non ſolùm præſidii, ſed etiam ornandi imperii cauſa, navigandum fuiſſe.

Hæc enim ratio, ac magnitudo animorum, in majoribus 28
noſtris fuit: ut cum in privatis rebus, ſuiſque ſumptibus, minimo contenti, tenuiſſimo cultu viverent; in imperio, atque in publica dignitate omnia ad gloriam, ſplendoremque revocarent. Quæritur enim in re domeſtica, continentiæ laus: in publica, dignitatis. Quod ſi etiam præſidii cauſa claſſem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones. Quid? nullos fore, quis præſtare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeji.

Immò tu auges moleſtiam. Ille enim claſſes prædonum, ur- 29
bes, portus, receptacula ſuſtulit: pacem maritimam ſumma virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque ſuſcepit, neque ſuſcipere debuit, ut, ſiqua uſpiam navicula prædonum apparuiſſet, accuſandus videretur. Itaque ipſe in Aſia, cùm omnia jam bella terra, marique confeciſſet, claſſem tamen iiſdem iſtis civitatibus imperavit. Quod ſi tum ſtatuit opus eſſe, cùm ipſius præſentis nomine tuta omnia, & pacata eſſe poterant; quid, cum ille deceſſiſſet, Flacco exiſtimatis ſtatuendum, & faciendum fuiſſe?

Quid nos hîc? nonne ipſo Pompejo auctore, Silano, & Mu- 13
rena conſulibus, decrevimus, ut claſſis in Italia navigaret? 30
nonne eo ipſo tempore, cùm L. Flaccus in Aſia remiges imperabat, nos hîc in mare ſuperum, & inferum [25] ſeſtertiûm ter & quadragies rogabamus? Quid poſtremo anno? nonne [26] M'. Curio, & P. Sextilio quæſtoribus, pecunia in claſſem eſt erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa eſt enim gloria divina Pompeji: primùm prædones eos, qui tum, cùm illi bellum maritimum gerendum datum eſt, toto mari diſperſi vagabantur, redactos eſſe omnes in poteſtatem: deinde Syriam eſſe noſtram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere: præterea Cretam Metelli virtute eſſe noſtram: nihil eſſe, unde proficiſcantur. nihil quò revertantur: omnes ſinus, promontoria, litora, inſulas, urbes maritimas, clauſtris imperii noſtri contineri.

Quòd ſi, Flacco prætore, nemo in mari prædo fuiſſet, ta- 31
men hujus diligentia reprehendenda non eſſet. idcirco enim, quòd hic claſſem habuiſſet, exiſtimarem non fuiſſe. Quid ſi [27] L. Oppii, L. Agrii, C. Ceſtii, equitum Romanorum, hujus etiam clariſſimi viri, Cn. Domitii, qui in Aſia tum legatus fuit, teſtimonio doceo, eo ipſo tempore, quo tu ipſe negas claſſem habendam fuiſſe, complures à prædonibus eſſe captos? Tamen Flacci conſilium in remigibus imperandis reprehendetur?

---

ut teſteis, ſed ut legatos à repub. ſua mittendos. *Grut.*

21. *Honoribus, imperio, rerum geſtarum.*] Ita ſolum unus Pal. numero ſec. ceteri omnes, ut & Grut *imperii*, nec diſplicet. S. Victoris habet *imperiis*, quod Lambino placuit. *Idem.*

22. *Sed, id quod maxime florere in generis &c.*] Ita editio Victorii, & anni CCCCLXXXIII. nam prior, *ſed in qua max. fl. in generis ſui gloriam viderat.* quod & in ſeptem Pall. ſine illo *in*, recepitque in contextum Lambinus; non ego. reſtat enim vulgata in S. Victoris libro, omnium emendatiſſimo, reſtat in Pal. ſec. à manu prima. *Idem.*

23. *Veſtri prætores, veſtri duces.*] Sic ſolùm Grut. & Pal. ſec. ceteri, *judices*; è quibus quint. ſext. ſept. oct. *noſtri prætores, noſtri judices, noſtri Impp.* etiam S. Victoris *judices* præfert. examinent otioſiores. *Idem.*

24. *Portibus diſtincta.*] Haud aliter meliores mſſ. imò & veterrima editio, non *portubus.*

25. *Seſtertiûm ter quadragies rogabamus?*] Scilicet *populum.* ideoque non admittendum Lambini *erogabamus*, contra libros. eſt enim Turnebi conjectaneum libro XX Adverſ. cap. 28. *Idem.*

26. M'. *Curio, P. Sextilio.*] Mſſ. noſtri ferè *M. Curtio, P. Seſtullio.* Grut. verò *M. Cicero P. Serpillo*, ſed plura ſanè reſtant adhuc in libris manuſcriptis, majoris rei, quàm ut veritati nominum attendere debeamus. *Idem.*

27. *L. Oppii.*] Sic ſolum Pal. tertius. ceteri omnes, ut & S. Vict. & Grut. & olim cuſi *L. Eppi.* puto verè. *Idem.*

detur? Quid ſi etiam occiſus eſt à piratis Adramitenus, homo nobilis, cujus eſt ferè nobis omnibus nomen auditum, 28 Atinas pugil, Olympionices? hoc eſt apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) propè majus, & glorioſius, 29 quàm Romæ triumphaſſe? At neminem cepiſti. Quàm multi oræ maritimæ clariſſimi viri præfuerunt, qui cùm prædonem nullum cepiſſent, mare tamen tutum præſtiterunt? caſus eſt enim in capiendo, locus, eventus, occaſio. defendendi facilis eſt cautio, non ſolùm latibulis occultorum locorum, ſed etiam tempeſtatum moderatione, & converſione.

14 Reliquum eſt, ut quæratur, utrùm iſta claſſis, 30 curſu, &
32 remis, an ſumptu tantum, & litteris navigarit. 31 Num id igitur negari poteſt, cujus rei cuncta teſtis eſt Aſia, bipartitò claſſem diſtributam fuiſſe, ut una pars ſupra Epheſum, altera infra Epheſum navigaret? hac claſſe M. Craſſus, vir ampliſſimus, 32 ab Æno in Aſiam, his navibus Flaccus ex Aſia in Macedoniam navigavit. In quo igitur prætoris eſt diligentia requirenda? in numero navium, & in deſcriptione æquabili ſumptus? dimidium ejus, quo Pompejus erat uſus, imperavit. num potuit parcius? deſcripſit autem pecuniam ad Pompeji rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ deſcriptioni: qui cùm omnes Aſiæ civitates 33 proportione in provincias deſcripſiſſet; illam rationem in imperando ſumptu, & Pompejus, & Flaccus ſecutus eſt. neque eſt adhuc tamen ea ſumma completa. Non refert verò.

33 Quid lucretur? cum enim genus imperatæ pecuniæ ſuſcipit: id, quod tu crimen eſſe vis, confitetur. Qui igitur probari poteſt, in ea pecunia non referenda, crimen ſibi ipſum facere, in qua crimen eſſet nullum, ſi referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco ſucceſſerit, pecuniam ullam in remiges imperaſſe. Equidem Quinti fratris mei laude delector: ſed aliis magis, gravioribus, atque majoribus. aliud quiddam ſtatuit, aliud vidit. exiſtimavit, quocumque tempore auditum quid eſſet de prædonibus, quàm vellet ſubitò, ſe claſſem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Aſia fecit, ut hoc ſumptu remigum civitates levaret. crimen autem tum videri ſolet, cùm aliquis ſumptus inſtituit eos, qui antea non erant inſtituti, non cùm ſucceſſor aliquid immutat de inſtitutis priorum. Flaccus, quid alii poſtea facturi eſſent, ſcire non poterat: quid feciſſent, videbat.

15 Sed, quoniam 34 de totius communis Aſiæ crimine dictum
34 eſt, aggrediar jam ad ſingulas civitates: ex quibus ſit ſanè nobis prima civitas Acmonenſis. Citat præco voce maxima legatos Acmonenſes. Procedit unus Aſclepiades. prodeant. Etiamne præconem mentiri coegiſti? eſt enim, credo, is vir, iſte, ut civitatis nomen ſua auctoritate ſuſtineat: damnatus turpiſſimis judiciis domi, notatus litteris publicis: cujus de probris, adulteriis, ac ſtupris exſtant Acmonenſium litteræ: quas ego non ſolum propter longitudinem, ſed etiam propter turpiſſimam obſcœnitatem verborum, prætereundas puto. 35 Dixit publicè data drachmarum CCVI millia. dixit tantum: nihil oſtendit, nihil protulit: ſed adjunxit id, quod certè, quoniam erat domeſticum, docere debuit; ſe privatim drachmarum CCVI millia dediſſe. Quantum ſibi ablatum homo impudentiſſimus dicit, tantum numquam eſt auſus, ut haberet, optare.

Ab A. Sextilio dicit ſe dediſſe, & à ſuis fratribus. Potuit 35
dare Sextilius. nam fratres quidem, conſortes ſunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipſi prodeant: quàm volent, impudenter mentiantur: &, quod numquam habuerint, dediſſe ſe dicant. tamen aliquid fortaſſe coràm producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedò tabulas. non deportavi. Fratres ſaltem exhibe. non denuntiavi. Quod ergo unus Aſclepiades, fortuna egens, vita turpis, exiſtimatione damnatus, impudentia, atque audacia fretus, ſine tabulis, 36 ſine auctore jecerit, id nos, quaſi crimen, aut teſtimonium pertimeſcamus?

Idem laudationem, quam nos ab Acmonenſibus Flacco da- 36
tam proferebamus, falſam eſſe dicebat. cujus quidem laudationis jactura exoptanda nobis fuit. Nam ut ſignum publicum inſpexit præclarus iſte auctor ſuæ civitatis, ſolere ſuos cives, ceteroſque Græcos ex tempore, quod opus ſit, obſignare dixit. Tu verò tibi habeto iſtam laudationem. nec enim Acmonenſium teſtimonio Flacci vita, & dignitas nititur. das enim mihi, quod hæc cauſa maximè poſtulat, nullam gravitatem, nullam conſtantiam, nullum firmum in Græcis hominibus conſilium, nullam denique eſſe teſtimonii fidem. niſi verò hactenus iſta formula teſtimonii, atque orationis tuæ, deſcribi, ac diſtingui poteſt, ut Flacco abſenti aliquid civitates tribuiſſe dicantur: Lælio præſenti, per ſe agenti, vi legis, jure accuſationis, opibus præterea ſuis terrenti, ac minanti, nihil temporis cauſa ſcripſiſſe, aut obſignaſſe videantur.

Equidem in minimis rebus ſæpe res magnas vidi, judices, 16
deprehendi, ac teneri, ut in hoc Aſclepiade. Hæc, quæ à no- 37
bis prolata laudatio, obſignata erat creta illa Aſiatica; quæ ferè eſt omnibus nota nobis: qua utuntur omnes non modò in publicis, ſed etiam in privatis litteris, quas quotidie videmus mitti à publicanis, ſæpe unicuique noſtrûm. neque enim teſtis ipſe ſigno inſpecto falſum nos proferre dixit, ſed levitatem totius Aſiæ protulit, de qua nos & libenter, & facilè concedimus. Noſtra igitur laudatio, quam ille temporis cauſa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, conſignata creta eſt: in illo autem teſtimonio, quod accuſatori dicitur datum, ceram eſſe videmus.

Hic ego, judices, ſi vos Acmonenſium decretis, ſi cetero- 38
rum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer, &, 37 quantum maximè poſſem, contenderem: teſtarer publicanos, excitarem negotiatores, veſtram etiam conſcientiam implorarem: cera deprehenſa, confiderem totius teſtimonii fictam audaciam manifeſtò comprehenſam, atque oppreſſam teneri. Nunc verò non inſultabo vehementiùs, nec volitabo in hoc inſolentiùs, neque in iſtum nugatorem, tamquam in aliquem teſtem, invehar, neque in toto Acmonenſium teſtimonio, ſive hìc confictum eſt, ut apparet; ſive miſſum domo eſt, ut dicitur, commovebor. etenim, quibus ego iſtam laudationem remittam, quoniam ſunt (ut Aſclepiades dicit) leves, horum teſtimonium non pertimeſcam.

Venio nunc ad Dorylenſium teſtimonium: qui producti, 17
tabulas ſe publicas ad ſpeluncas perdidiſſe dixerunt. O paſto- 39
res, neſcio quos, cupidos litterarum! ſiquidem nihil iſtis, præter litteras, abſtulerunt. Sed aliud eſſe cauſæ ſuſpicamur, ne fortè iſti parum verſuti eſſe videantur. Pœna eſt, ut opinor, 38 Dorylenſium gravior, quàm apud alios, falſarum, & corruptarum

28. *Atinas pugil.*] Eo alludunt Palatini noſtri. at S. Vict. inclinabat in *Utinas*. Grut.

29. *Quam Romæ triumphaſſe.*] Explicat eximiè Petrus Faber libro II Agoniſtic. cap. 16. *Idem.*

30, *Curſu & remis:*] Illud *curſu &*, abeſt S. Victoris. abeſt etiam *curſu* Pall. quinque, ſed ii tamen retinent illud *&*. Idem.

31. *Num id igitur negari poteſt &c.*] Revocavi voculam *id*, aliquot intermediis editionibus excluſam. *Idem.*

32. *Ab Æno in Aſiam.*] Sic reſtituit Turnebus d. cap. 28 ex mſſ. puto. certè noſtri nulli agnoſcunt illud prius receptum *Hæmo*. Idem.

33. *Proportione in provincias deſcripſiſſet.*] Magnas heic nugas blaterat Lambinus, dum, profligata recepta lectione, obtrudit nobis ſuum *pro portione pecuniam &c.* Idem.

34. *De totius communis Aſiæ crimine.*] Eſt à mſſ. noſtris: antea editi, *de communi totius Aſiæ*; quod aliam habet ſententiam. *Idem.*

35. *Dixit publicè data drachmarum* CCVI *millia.*] Locus ſuſpectus. Pall. enim, *datum*. ſed & mox iidem, *in drachm*. CCVII. aut *in drachmis* CVII. pro quo hodie habemus, *drachmarum* CCVI *millia*. conciliari iſta poſſent: ſed non eſt mei temporis. *Idem.*

36. *Sine auctore jecerit.*] Victorianum eſt, qui videatur lib. XIII Var. lect. cap. 22. libri enim omnes *legerit*; quæ litteræ ſæpe tranſmutantur. *Idem.*

37. *Quam maximè poſſem contenderem.*] Conjiciebat Gulielmius *contendere*, non nimis ineptè. *Idem.*

38. *Dorylenſium gravior.*] Vetuſtiores *Dorylai*, neque aliter Pall. & S. Victoris, nam Grut. *Dorylii*. an fuit? *Dorylaum*. Idem.

39. *Qui*

ruptarum litteratum. ſi veras protuliſſent, ctiminis nihil erat: ſi falſas, erat pœna. belliſſimum putarunt, dicere amiſſas.

40 Quieſcant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud ægre patiantur. Non ſinunt. ſupplet enim ille neſcio quis, & ptivatim dicit ſe dediſſe. Hoc verò ferri nullo modo poteſt. [39] Qui de tabulis publicis recitat, iis, quæ in accuſatoris poteſtate fuerunt, non debet habere auctoritatem: ſed tamen judicium fieri videtur, cùm tabulæ illæ ipſæ, cujuſquemodi ſunt, proferuntur. cùm verò is, quem nemo veſtrûm vidit umquam; nemo, qui mortalis eſſet, audivit; tantùm dicit, DEDI: dubitatis, judices, quin ab hoc ignotiſſimo Phryge nobiliſſimum civem vindicetis. Atque huic eidem nuper tres equites Romani honeſti, & graves, cùm in cauſa liberali eum, qui aſſerebatur, cognatum ſuum eſſe diceret, non crediderunt. [40] Quî hoc evenit, ut, qui locuples teſtis doloris, & ſanguinis ſui non fuerit, idem ſit gravis auctor injuriæ publicæ?

41 Atque hic Dorylenſis nuper cùm efferretur magna frequentia, conſeſſuque veſtro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis injuſtè, Læli, ſi putas periculo noſtro vivere tuos contubernales: [41] præſertim quòd tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidiſſet, fiſcinam ficorum objeciſti: cujus mors te ex aliqua parte relevavit. edacem enim hoſpitem amiſiſti. Flacco verò quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus eſt, aculeo jam dimiſſo, ac dicto teſtimonio? [42] Ut iſtud columen actionis tuæ, Mithridates, poſteaquàm biduum retentus teſtis à nobis, effudit, quæ voluit, omnia; reprehenſus, convictus, fractuſque diſceſſit, ambulat cum lorica: metuit homo doctus, & ſapiens, ne L. Flaccus nunc ſcelere ſe alliget, cùm jam teſtem illum effugere non poſſit: ut, qui ante dictum teſtimonium ſibi temperarit, cùm tamen aliquid aſſequi poſſet, is nunc id agat, ut ad falſum avaritiæ teſtimonium, verum etiam maleficii crimen adjungat. Sed de hoc teſte, [43] totoque Mithridatico diſſeruit & ſubtiliter, & copioſè Q. Hortenſius: nos, ut inſtituimus, ad reliqua pergamus.

18 Caput eſt omnium Græcorum concitandorum, qui cum ac-
42 cuſatoribus ſedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus, & loquax, ſed (ut ſibi videtur) ita doctus, ut etiam [44] magiſtrum illorum ſe eſſe dicat: &, qui ita ſit ambitioſus, ut omnes vos, noſque quotidie perſalutet. Temni uſque ad illam ætatem in ſenatum venire non potuit: &, qui ſe artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipſe omnibus turpiſſimis judiciis convictus eſt.

43 Pari felicitate unà legatus venit Nicomedes, qui neque in ſenatum ulla conditione pervenire potuit, & furti, & pro ſocio damnatus eſt. Nam princeps legationis Lyſanias, adeptus eſt ordinem ſenatorium: ſed cùm rempublicam nimiùm amplecteretur, peculatus damnatus, & bona, & ſenatorium nomen amiſit. Hi tres etiam ærarii noſtri tabulas falſas eſſe voluerunt. nam ſervos novem ſe profeſſi ſunt habere, cùm omnino ſine comite veniſſent. Decreto ſcribendo primum video affuiſſe Lyſaniam: cujus fratris bona, quòd is populo non ſolvebat, prætore Flacco publicè venierunt. prætetea Philippus eſt, Lyſaniæ gener, & Hermobius: cujus frater Poles, item pecuniæ publicæ eſt condemnatus. Dicunt ſe Flacco, & iis, 19
qui ſimul eſſent, drachmarum XV millia dediſſe.

[45] Cum civitate mihi res eſt acerrima, & conficientiſſima 44
litterarum; in qua nummus commoveri nullus poteſt ſine quinque prætoribus, tribus quæſtoribus, quattuor menſariis, qui apud illos à populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus eſt nemo: &, cùm illam pecuniam nominatim Flacco datam referant; majorem etiam aliam cùm huic iidem darent, in ædem ſacram reficiendam, ſe perſcripſiſſe dicunt: quod minimè convenit. nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia. cùm perſcribunt nominatim Flacco: nihil timent, nihil verentur. cùm operi publico referunt: iidem homines ſubitò eundem, quem contempſerant, pertimeſcunt. Si prætor dedit, ut eſt ſcriptum: à quæſtore numeravit: quæſtor à menſa publica: menſa aut ex vectigali, aut ex tributo Numquam erit iſtud ſimile criminis, niſi mihi totam rationem omni & perſonarum genere, & litteratum explicatis.

Vel, quod eſt in eodem decreto ſcriptum, homines clariſſi- 45
mos civitatis, ampliſſimis uſos honoribus, hoc prætore circumventos. cur hi neque in judicio adſunt, neque in decreto nominantur? non enim credo ſignificari iſto loco illum, qui ſe erigit, Heraclidem. utrùm enim in clariſſimis eſt civibus is, quem judicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipſam legationem, quam habet, non accepit à ſuis civibus, ſed uſque Tmolo petivit? cui nullus honos in ſua civitate habitus eſt umquam. res autem ea, quæ tenuiſſimis committebatur, huic uni in vita commiſſa ſola eſt. cuſtos, T. Aufidio prætore, frumento publico eſt poſitus. pro quo cùm à P. Varino prætore pecuniam accepiſſet: celavit ſuos cives, ultroque iis ſumptum intulit. Quod poſteaquàm Temni, litteris à P. Varino miſſis, cognitum, atque patefactum eſt; cumque eadem de te Cn. Lentulus, qui cenſor fuit, Temnitarum patronus, litteras miſiſſet: Heraclidem iſtum Temni nemo poſtea vidit.

Atque, ut ejus impudentiam perſpicere poſſitis, cauſam 46
ipſam, quæ leviſſimi hominis animum in Flaccum incitavit, quæſo, cognoſcite. Fundum Cymæum Romæ mercatus eſt de 20
pupillo Meculonio. Cùm verbis ſe locupletem faceret, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis: pecuniam ſumpſit mutuam [46] à Sex. Stola, judice hoc noſtro, primario viro, qui & rem agnoſcit, neque hominem ignorat: qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectiſſimi hominis, fidei. ei cùm ſolveret, ſumpſit à C. & M. Fuſiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hîc hercule, cornici oculum, ut dicitur. nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem ſuum, cui debebat eſſe notiſſimus, [47] percuſſit. ejus enim fide ſumpſit à Fuſiis. Securus Hermippus Temnum proficiſcitur, cum iſte ſeſe pecuniam, quam hujus fide ſumpſerat, à diſcipulis ſuis diceret Fuſiis perſoluturum. habebat enim rhetor iſte adoleſcentes quoſdam locupletes, quos dimidio redderet ſtultiores, quàm acceperat, ubi nihil poſſent diſcere, niſi ignorantiam litterarum.

Nemi-

39. *Qui de tabulis publicis &c.*] Pall. ferè, *quia de tabulis*, reſtat etiam in ed. veteri. at Henricus Stephanus prodit repertam ſibi in veteri cod. *quia qui de tabulis*. fieri poteſt. ſed non ideo ſollicitaverim receptam. *Grut.*

40. *Qui hoc evenit, ut qui &c.*] Gulielmius tentabat, *convenit*. Idem.

41. *Præſertim quod tua negligentia factum arbitremur.*] S. Victoris *præſertim quod aut tua negl. f. arbitrare*. Pall. ferè habent, *quod haud negl. factum arbitremur*, ſive *arbitraremur*. Idem.

42. *Ut iſtud columen actionis.*] Ita Pal. ſec. tert. quint. oct. nam pr. quart. ſext. *Et*. ſolum erat illud *At*, vulgo receptum, in ſeptimo. *Idem.*

43. *Totoque Mithridatico.*] Lambinus neſcio quæ heic adjicit, ſed præter libros noſtros; in quib. nec reperimus illud, *crimine*, nec Henr. Stephani, *teſtimonio*. Pal pr. habet, *totoquè Mithridate*. ſec. *Sed de hoc teſtimonio Mithridatico*. reliqui ſtant à vulgata. & videtur alludere Tullius ad pharmacum quod nomen habebat Mithridatis; ut quemadmodum illud conſtabat ex aliquot venenis bonis, ita illud ex malis &c. *Idem.*

44. *Magiſtrum illorum ſe eſſe dicat.*] Vulgo *aliorum*, ſed contra Pall. & edd. vett. *Idem.*

45. *Cum civitate mihi res eſt acerrima, & conficientiſſima litterarum.*] Habent iſtud edd. vett. item Pal. ſec. ſed non etiam reliqui ſeptem, aut S. Vict. iis enim ſolum adeſt *cum civitate mihi res eſt acerrima litterarum*. Grut. ſcriptum habet *& conficientiſſimarum litterarum*. Turnebus libro XXX Adverſar. cap. 4 conjicit, *& conficiendarum litterarum diligentiſſima*; quod occupavit ſtatim Lambinus, aitque ita legi in codice qui eſt cœnobii D. Dionyſii. *Gruter.* Verum nihil eſſe cur vulgata moveatur, patet ex libro primo obſervationum patris cap. 14. *Gronov.*

46. *A Sex. Stola.*] Nihil variabant meliores Pall. in hac voce: neque aliter S. Victoris, aut Grut. antea erat *Scola*. Ceterùm nec ſincerum videtur id quod antecedit, *pupillo Meculonio*. nihil tamen juvant mſſ. niſi quod ſept. & oct. Pall. *pupilo Metulonio*. an fuit? *P. Meculonio*. Gruter.

47. *Percuſſit.*] Pantagathus, *perculit*: minus rectè, nam percutere

47 Neminem quidem adeò infatuare potuit, ut ei nummum
ullum crederet. Itaque, cùm Roma clam eſſet profectus,
multoſque minutis mutuationibus fraudaviſſet: in Aſiam ve-
nit, Hermippoque percontanti de nomine Fuſiano reſpondet,
ſe omnem pecuniam Fuſiis perſolviſſe. Interim, neque ita
longo intervallo, libertus à Fuſiis cum litteris ad Hermippum
venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heracli-
de petit: ipſe tamen Fuſiis ſatisfacit abſentibus, & fidem ſuam
liberat. Hunc æſtuantem, & tergiverſantem judicio ille per-
ſequitur. à recuperatoribus cauſa cognoſcitur.

48 Nolite exiſtimare, judices, non unam, & eandem omnibus
in locis eſſe fraudatorum, & infitiatorum impudentiam. fecit
eadem omnia, quæ noſtri debitores ſolent. negavit ſeſe omni-
no verſuram ullam feciſſe Romæ: Fuſiorum ſe affirmavit num-
quam omnino nomen audiſſe: Hermippum verò ipſum, pu-
dentiſſimum, atque optimum virum, veterem amicum, atque
hoſpitem meum, ſplendidiſſimum, atque ornatiſſimum civi-
tatis ſuæ, probris omnibus, maledictiſque vexavit. Sed, cùm
ſe homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi illa ora-
tione jactaret, repentè, teſtimoniis Fuſiorum, nominibuſque
recitatis, homo audaciſſimus pertimuit, loquaciſſimus obmu-
tuit. Itaque recuperatores contra iſtum rem minimè dubiam
prima actione judicaverunt. Cùm judicatum non faceret, ad-
21 dictus Hermippo, & ab hoc ductus eſt. Habetis & honeſta-
tem hominis, & auctoritatem teſtimonii, & cauſam omnem
ſimultatis.

49 Atque is ab Hermippo miſſus, cùm ei pauca mancipia ven-
didiſſet, Romam ſe contulit: deinde in Aſiam rediit, cùm
jam frater meus Flacco ſucceſſiſſet. ad quem adiit, cauſam-
que ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos, & metu, fal-
ſum invitos judicaviſſe. Frater meus, pro ſua æquitate, pru-
dentiaque, decrevit, ut, ſi judicatum negaret; in duplum iret.
ſi metu coactos diceret; haberet eoſdem recuperatores. Re-
cuſavit: &, quaſi nihil eſſet actum, nihil judicatum, ab Her-
mippo ibidem mancipia, quæ ipſe ei vendiderat, petere cœ-
pit. M. Gratidius, legatus, ad quem eſt aditum, actionem ſe
daturum negavit: re judicata ſtari oſtendit placere.

50 Iterum iſte, cui nullus eſſet uſquam conſiſtendi locus, Ro-
mam ſe retulit: perſequitur Hermippus, qui numquam iſtius
impudentiæ ceſſit. petit Heraclides à C. Plotio ſenatore, viro
primario, qui legatus in Aſia fuerat, mancipia quædam, quæ
ſe, cùm judicatum eſſet, per vim vendidiſſe dicebat. Q. Naſo,
vir ornatiſſimus, qui prætor fuerat, judex ſumitur: qui cùm
ſententiam ſecundùm Plotium ſe dicturum oſtenderet, & ab
eo judice abiret, quòd judicium lege non erat, cauſam totam
reliquit. Satiſne vobis, judices, videor ad ſingulos teſtes ac-
cedere, neque, ut primò conſtitueram, tantummodò cum uni-
verſo genere confligere?

51 Venio ad Lyſaniam ejuſdem civitatis, peculiarem tuum,
Deciane, teſtem: quem tu cùm ephebum Temni cognoſſes,
quoniam te nudus delectarat, ſemper nudum eſſe voluiſti. ab-
duxiſti Temno Apollonidem. pecuniam adoleſcentulo gran-
di fœnore, fiducia tamen accepta, occupaviſti. hanc fiduciam
commiſſam tibi dicis: tenes hodie, ac poſſides. Eum tu te-
ſtem ſpe recuperandi fundi paterni venire ad teſtimonium di-
cendum coegiſti: qui quoniam teſtimonium nondum dixit,
quidnam ſit dicturus, exſpecto. novi genus hominum, novi
conſuetudinem, novi libidinem. Itaque, etſi teneo, quid ſit
dicere paratus, nihil tamen contrà diſputabo priùs, quàm di-
xerit. totum enim convertet, atque alia finget. Quamobrem
& ille ſervet, quod paravit: & ego me ad id, quod attulerit,
integrum conſervabo.

Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa & magna 22
ſtudia & officia contuli: & quam meus frater in primis colit, 52
atque diligit: quæ ſi civitas per viros bonos, graveſque homi-
nes, querelas ad vos detuliſſet, paullo commoverer magis.
nunc verò quid putem? Trallianos Mæandrio cauſam commi-
ſiſſe, homini egenti, ſordido, ſine honore, ſine exiſtimatione,
ſine cenſu? Ubi erant illi, [48] Pythodori, Ætideni, Lepiſones,
ceteri homines apud nos noti, inter ſuos nobiles? ubi illa
magnifica, & glorioſa oſtentatio civitatis? nonne eſſet pudi-
tum, ſi hanc cauſam agerent ſeverè, non modò legatum, ſed
Trallianum omnino dici Mæandrium? huic tali legato, huic
publico teſti patronum ſuum jam inde à patre, atque majori-
bus, L. Flaccum mactandum civitatis teſtimonio tradidiſſent?

Non eſt ita, judices, non eſt profectò. vidi ego in quodam 53
judicio nuper Philodorum teſtem Trallianum, vidi Parrha-
ſium, vidi Archidemum, cùm quidem idem hic mihi Mæan-
drius, quaſi miniſtrator, aderat, ſubjiciens, quid in ſuos cives,
civitatemque, ſi vellem, dicerem. nihil enim illo homine le-
vius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare ſi hunc habent
auctorem Tralliani, doloris ſui, ſi hunc cuſtodem litterarum,
ſi hunc teſtem injuriæ, ſi hunc auctorem querelarum: remit-
tant ſpiritus, comprimant animos ſuos, ſedent arrogantiam,
fateantur in Mæandrii perſona eſſe [49] expreſſam faciem civi-
tatis. ſin iſtum ſemper illi ipſi domi proterendum eſſe, &
conculcandum putaverunt: deſinant putare auctoritatem eſſe
in eo teſtimonio, cujus auctor inventus eſt nemo. Sed expo- 23
nam, quid in re ſit, ut, quamobrem iſta civitas, neque ſeverè
Flaccum oppugnarit, neque benignè defenderit, ſcire poſſitis.

Erat ei Caſtriciano nomine irata; de quo toto reſpondit 54
Hortenſius: invita ſolverat Caſtricio pecuniam, jamdiu debi-
tam. Hinc totum odium, hinc omnis offenſio. Quò cùm ve-
niſſet Lælius ad iratos, & illud Caſtricianum vulnus dicendo
refricuiſſet; [50] exſiluerunt principes, neque in illa concione
adfuerunt, neque ipſius decreti, ac teſtimonii auctores eſſe
voluerunt. uſque eò orba fuit ab optimatibus illa concio, ut
princeps principum eſſet Mæandrius: cujus lingua, quaſi fla-
bello ſeditionis, illa tum eſt egentium concio ventilata.

Itaque civitatis pudentis, ut ego ſemper exiſtimavi, & gra- 55
vis, ut ipſi exiſtimari volunt, juſtum dolorem, querelaſque
cognoſcite. Quæ pecunia fuerit apud ſe, Flacci patris nomi-
ne, collata à civitatibus, hanc à ſe eſſe ablatam queruntur.
Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantùm à Tral-
lianis requiro, quam pecuniam à ſe ablatam queruntur, ſuamne
dicant, ſibi à civitatibus collatam in uſum ſuum. cupio audi-
re. non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos, cre-
ditam nobis, L. Flacci patris nomine, ad hujus dies feſtos, at-
que ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit.

Jam id videro: ſed primùm illud teneo. queritur gravis, 56
locuples, ornata civitas, quòd non retinet alienum: ſpoliatam
ſe dicit, quòd id non habet, quod ejus non fuit. quid hoc im-
pudentius dici, aut fingi poteſt? delectum eſt oppidum, quo
in oppido uno pecunia à tota Aſia ad honores L. Flacci pone-
retur. hæc pecunia tota ab honoribus tranſlata eſt in quæſtum,
& fœnerationem: recuperata eſt multis pòſt annis.

Quæ civitati facta eſt injuria? At moleſtè fert civitas. [51] Cre- 24
do. avulſum eſt enim præter ſpem, quod erat ſpe devoratum 57
lucrum. At queritur. impudenter facit. Non enim omnia,
quæ dolemus, eadem jure queri poſſumus. At accuſat verbis
graviſſimis. Non civitas, ſed imperiti homines, à Mæandrio
concitati. Quo loco etiam, atque etiam facite, ut recordemi-
ni, quæ ſit temeritas multitudinis, quæ levitas propria Græ-
corum, quid in concione ſeditioſa valeat oratio. Hic, in hac
gra-

---

tere & ferire, item tangere uſitatum Plauto, in circumventionibus
iſtis. *Grut.*

48. *Pythodori, Ætideni, Lepiſones.*] Talia ferè erant in Pal. pr.
ac tert. nam ceteri omnes, ut & S. Vict. & Grut. mutilati folio in-
tegro. *Idem.*

49. *Expreſſam faciem civitatis.*] Lambinus *ſpeciem*; quod etiam in
Pal. pr. ſed tert. alterum retinebat, item editio vetus. *Idem.*

50. *Exſiluerunt principes &c.*] Ita ex mſ. uno Henricus Stepha-
nus, ſed præter noſtros omnes & veterem ed. in quibus *ſiluerunt prin-
cipes &c.* quod *principes*, exulat ab excuſis poſterioribus. male. pu-
tarim tamen reponi iterum poſſe illud *ſiluerunt*. Idem.

51. *Credo: avulſum eſt enim &c.*] Vulgò *amiſſum*. ſed alterum eſt
in Pall. aliorumque ſcriptis. ſic Terentius Eunucho: *Sperat ſe à me
avellere.* Idem.

52. *Fidem*

graviſſima, & moderatiſſima civitate, cùm eſt forum plenum judiciorum, plenum magiſtratuum, plenum optimorum virorum, & civium, cùm ſpeculatur, atque obſidet roſtra vindex temeritatis, & moderatrix officii, curia: tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? quid vos fieri cenſetis Trallibus? an id, quod Pergami? niſi fortè hæ civitates exiſtimari volunt, faciliùs una ſe epiſtola Mithridatis moveri, impellique potuiſſe, ut amicitiam populi Romani, [52] fidem ſuam, jura omnia officii, humanitatiſque violarent; quàm ut filium teſtimonio læderent, cujus patrem armis pellendum ſuis mœnibus cenſuiſſent.

58 Quare nolite mihi iſta nomina civitatum nobilium opponere. quos enim hoſtes hæc familia contempſit, numquam eoſdem teſtes pertimeſcet. Vobis autem eſt confitendum, ſi conſiliis principum veſtræ civitates reguntur: non multitudinis temeritate, ſed optimatum conſilio bellum ab iſtis civitatibus cum populo Romano eſſe ſuſceptum. ſin ille tum motus eſt temeritate imperitorum excitatus: patiamini me delicta vulgi à publica cauſa ſeparare. 25 At enim iſtam pecuniam huic capere non licuit.

59 Utrùm vultis patri Flacci licuiſſe, necne? ſi licuit, ſicuti certè licuit: ad ejus honores collatam, ex quibus ipſe nihil capiebat, patris pecuniam rectè abſtulit filius. ſi non licuit: tamen illo mortuo, non modò filius, ſed quivis heres rectiſſimè potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cùm ipſi gravi fœnore iſtam pecuniam multos annos occupaviſſent, à Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ab ſe pecuniam abſtuliſſe Mithridatem. Quis enim erat, qui non ſciret, in ornandis ſtudioſiorem Mithridatem, quàm in ſpoliandis Trallianis fuiſſe?

60 Quæ quidem à me ſi, ut dicenda ſunt, dicerentur, graviùs agerem, judices, quàm adhuc egi: quantam Aſiaticis teſtibus fidem habere vos conveniret: revocarem animos veſtros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam univerſorum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto temporis, miſeram, crudelemque cædem: prætores noſtros deditos, legatos in vincula conjectos, nominis propè Romani memoriam cum veſtigio imperii non modò [53] ex ædibus Græcorum, verùm etiam ex litteris eſſe deletam. Mithridatem, deum illum patrem, illum conſervatorem Aſiæ, [54] illum Evium, Nyſium, Bacchum, Liberum nominabant.

61 Unum, atque idem erat tempus, cùm L. Flacco conſuli portas tota Aſia claudebat: Cappadocem autem illum non modò recipiebat ſuis urbibus, verùm etiam ultrò vocabat. Liceat hæc nobis, ſi oblivíſci non poſſumus, at tacere: liceat mihi potiùs de levitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. Auctoritatem iſti habeant apud eos, quos eſſe omnino noluerunt? nam, quoſcumque potuerunt, togatos, interemerunt: nomen civium Romanorum, quantum in ipſis fuit, ſuſtulerunt. [55] In hac igitur urbe ſe jactent, quam oderunt? apud 26 eos, quos inviti vident? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, [56] ſed vires defuerunt? Adſpiciant hunc florem legatorum, laudatorumque Flacci, ex vera, atque integra Græcia. tum ſe ipſi expendant, tum cum his ſe comparent: tum, ſi audebunt, [57] dignitati horum componant ſuam.

Adſunt Athenienſes, unde humanitas, doctrina, religio, 62 fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras diſtributæ putantur: de quorum [58] urbis poſſeſſione, propter pulchritudinem etiam inter deos certamen fuiſſe proditum eſt: quæ vetuſtate ea eſt, ut ipſa ex ſeſe ſuos cives genuiſſe dicatur: & eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur: auctoritate autem tanta eſt, ut jam fractum propè, ac debilitatum Græciæ nomen, hujus urbis laude nitatur.

Adſunt Lacedæmonii. cujus civitatis ſpectata, ac nobilita- 63 ta virtus, non ſolum natura corroborata, verùm etiam diſciplina putatur: qui ſoli toto orbe terrarum ſeptingentos jam annos ampliùs unis moribus, & numquam mutatis legibus vivunt. Adſunt ex Achaja cuncta multi legati, Bœotia, Theſſalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Maſſilia, prætereo, [59] quæ L. Flaccum militem, quæſtoremque cognoſti: cujus ego civitatis diſciplinam, atque gravitatem non ſolum Græciæ, ſed haud ſcio an cunctis gentibus [60] anteponendam jure dicam: quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, diſciplinis, linguaque diviſa, cùm in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, ſic optimatum conſilio gubernatur, ut omnes ejus inſtituta laudare faciliùs poſſint, quàm æmulari.

Hiſce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ teſtibus, 64 ut Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio reſiſtamus. Quam- 27 quam quis ignorat, qui modò umquam mediocriter res iſtas ſcire curavit, quin tria Græcorum genera ſint verè? quorum uni ſunt Athenienſes, quæ gens Jonum habebatur: Æoles alteri: Dores tertii nominabantur. atque hæc cuncta Græcia, quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut ſcitis, Europæ tenet, ſemperque tenuit. Aſiæ maritimam oram, bello ſuperatam, cinxit urbibus, [61] non ut munitam coloniis illam augeret, ſed ut obſeſſam teneret.

Quamobrem quæſo à vobis, Aſiatici teſtes, cùm verè re- 65 cordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, voſmetipſi deſcribatis Aſiam: nec, quid alienigenæ de vobis loqui ſoleant, ſed quid voſmetipſi de genere veſtro ſtatuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Aſia veſtra conſtat ex Phrygia, Myſia, Caria, Lydia. Utrùm igitur noſtrùm eſt, [62] an veſtrum, hoc proverbium, Phrygem plagis fieri ſolere meliorem? Quid de tota Caria? nonne hoc veſtra voce vulgatum eſt, ſi quid cum periculo experiri velis, [63] in Care id potiſſimùm eſſe faciendum? Quid porrò in Græco ſermone tam tritum,

atque

52. *Fidem ſuam, jura omnia officii humanitatiſque.*] Henr. Stephanus producit è ſcripto ſuo, *omnia officia ſocietatis humanitatiſque.* ſed ſic nulli noſtrorum: quidam *humanitateſquè*; omnes verò *ſedem ſuam*, quod & in olim cuſis. *Grut.*

53. *Ex ædibus Græcorum.*] Non abeunt ab hac ſcriptura Pall. S. Vict. Grut. aliàs admiſiſſem *ſedibus*, quod in uno ſcripto teſtatur à ſe inventum Henricus noſter Stephanus. *Idem.*

54. *Illum Evium, Nyſium, Bacchum, Liberum.*] Hæc eſt conſonans ſcriptura Pall. & S. Victoris, quam & è ſuis eruit Turnebus lib. xx Adverſ. cap. 28. Lambinus alia nobis ſubſtituit nomina, ſed non ſanè e libris. *Idem.*

55. *In hac igitur urbe ſe jactent.*] Ita Pal. tert. ac ſept. quod malui quam alterum *jactant*. quamvis non multùm differat. *Idem.*

56. *Sed vires defuerunt.*] Neſcio an ſcribendum ſit auctoritate omnium mſſ. noſtrorum, *ſed vires defecerunt & defuerunt.* an verò reponendum unum, *defecerunt*, quod inuſitatiùs alteri etiam præbuerit locum. prima editio præfert, *deficiunt & defuerunt*, quod & in Gruteri ſcripto. *Idem.*

57. *Dignitati horum componant ſuam.*] Haud aliter etiam plerique libri noſtri; quorum fide hac eadem ferè linea ſupra ſcripſi, *tum cum his.* neque ſecus etiam primitus publicati. ſed tamen non poteſt mihi diſplicere, quod erui è Pal. ſecundo, *dignitati horum anteponant*; ſine vocula *ſuam*. Idem.

58. *Urbis poſſeſſione.*] Prius *poſitione*, ſed præter aliorum mſſ. item noſtris ferè. nam Gruteri codex vulgatæ adhæret. *Idem.*

59. *Quæ L. Flaccum militem quæſtoremque.*] Adſcripſit Gulielmius, forte legendum *tribunum militum*; uti eſt infra cap. 40. *Idem.*

60. *Anteponendam jure dicam.*] Lambinus delevit ſuaſu ſuorum *jure*, & reperi ſanè tantum in Pal. ſec. & Grut. ſed non videtur aliena: certè non eſt ſuperflua. *Idem.*

61. *Non ut munitam coloniis illam augeret: ſed &c.*] Hæc eſt lectio Pal. pr. quint. ſext. ſept. nam ſec. & Grut. *illam gentem*, ſed ſine voce *augeret*, quæ neque in tert. qui tamen à prima manu habuit *generet*; quod ipſum adhuc hæret in quarto & octavo. placuit Gulielmio lectio S. Victoris, *illam generaret*. ſed haud ei adquieverim. potius adhuc ſuſtulerim vocem *illam*; ut fieret, *non ut munitam coloniis augeret*. Idem.

62. *An veſtrum hoc proverbium.*] Recepta lectio interpoſuerat *vetus*, ſed ejus vocis nihil eſt reliqui in mſſ. noſtris, in editionibus omnium antiquiſſimis: neque neceſſaria dici poteſt, ut viſum Lambino. *Idem.*

63. *In Care id potiſſimum eſſe faciendum.*] Sic bene conjecit Eraſmus, probatque P. Victorius lib. v Var. lect. cap. 12. cùm tamen retinerent mſſ. omnium *in Cariam*, quomodo item Pall. ſeptem.

nam

atque celebratum eſt, quàm, ſi quis deſpicatui ducitur, ut Myſotum altimus eſſe dicatut? Nam quid ego dicam de Lydia? quis umquam Græcus comœdiam ſcripſit, in qua ſervus ptimarum partium non Lydus eſſet? Quamobrem quæ vobis fit injuria, ſi ſtatuimus veſtto nobis judicio ſtandum eſſe de vobis?

66 Equidem mihi jam ſatis, ſuperque dixiſſe videor de Aſiatico genere teſtium: ſed tamen veſtrum eſt, judices, omnia, quæ dici poſſunt in hominum levitatem, inconſtantiam, cupiditatem, etiamſi à me minùs dicuntur, veſtris animis, &
28 cogitatione comptehendere. Sequitur [64] auri illa invidia Judaici. Hoc nimitum eſt illud, quòd non longè à gradibus Aureliis hæc cauſa dicitur. [65] ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæſita eſt. ſcis, quanta ſit manus, quanta concotdia, quantum valeat in concionibus. [66] ſummiſſa voce agam, tantùm ut judices audiant. neque enim deſunt, qui iſtos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quo id faciliùs faciant, non adjuvabo.

67 Cùm aurum, Judæotum nomine, quotannis ex Italia, & ex omnibus veſtris provinciis Hieroſolymam exportari ſoleret, Flaccus ſanxit edicto, ne ex Aſia exportari liceret. Quis eſt, judices, qui hoc non verè laudare poſſit? Exportari aurum non opottere, cùm ſæpe antea ſenatus, tum me conſule, graviſſimè judicavit. Huic autem barbaræ ſuperſtitioni reſiſtere, ſeveritatis: multitudinem Judæorum, flagtantem nonnumquam in concionibus pro republica contemnere, gravitatis ſummæ fuit. At Cn. Pompejus, captis Hieroſolymis, victor ex illo ſano nihil attigit.

68 In primis hoc, ut multa alia, ſapienter, quòd in tam ſuſpicioſa, ac maledica civitate locum ſermoni obtrectatorum non reliquit. non enim, credo, teligionem & Judæorum, & hoſtium, impedimento præſtantiſſimo impetatori, ſed pudorem, fuiſſe. Ubi ergo crimen eſt? quoniam quidem furtum nuſquam reprehendis, edictum probas, judicatum fateris, [67] quæſitum, & prolatum palàm non negas, actum eſſe per viros primarios res ipſa declatat: Apameæ manifeſtò comprehenſum, ante pedes prætoris in foro expenſum eſt auri pondo centum paullo minus per [68] Sex. Cæſium, equitem Romanum, caſtiſſimum hominem, atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paullo amplius [69] per hunc ipſum L. Peducæum, judicem noſtrum: Adrumeti per Cn. Domitium, legatum.

69 Pergami non multum. Auri ratio conſtat: aurum in ærario eſt: furtum non reprehenditur: invidia quæritur: à judicibus [70] oratio avertitur: vox in coronam, turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, eſt, noſtra nobis. Stantibus Hieroſolymis, pacatiſque Judæis, tamen iſtorum religio ſacrorum à ſplendore hujus imperii, gravitate nominis noſtri, majorum inſtitutis, abhorrebat: nunc vetò hoc magis, quòd illa gens, quid de imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis: quàm cara diis immortalibus eſſet, docuit, [71] quod eſt victa, quòd elocata, quòd ſervata.

Quamobtem, quoniam, quod crimen eſſe voluiſti, id to- 29
tum vides in laudem eſſe converſum; veniamus jam ad ci- 70
vium Romanorum querelas. Ex quibus ſit ſanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuriæ factum eſt? negotiaris in libera civitate. primum patere me eſſe curioſum. quouſque negotiabere? ptæſettim cum ſis iſto loco natus. annos jam triginta in foro verſaris; ſed tamen in Pergameno. longo intervallo, ſi quando tibi peregrinari commodum eſt, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, purputam Tyriam. in qua tibi invideo, quòd unis veſtimentis tamdiu lautus es.

Verùm eſto: negotiari libet: cur non Pergami? Smytnæ? 71
Trallibus? ubi & multi cives Romani ſunt, & jus à noſtro magiſtratu dicitur? otium te delectat: lites, turba, ptætor, odio eſt: Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenſes amantiſſimos populi Romani, fideliſſimoſque ſocios, miſeriores habes, quàm aut Mithridates, aut etiam pater tuus habuerit umquam? cur his pet te frui libertate ſua, cur denique eſſe liberis non licet? homines ſunt tota ex Aſia frugaliſſimi, ſanctiſſimi, à Gtæcorum luxuria, & levitate remotiſſimi, patresfamiliàs ſuo contenti, aratores, ruſticani: agros habent & natura perbonos, & diligentia, culturaque meliores. in hiſce agris tu prædia habere voluiſti. [72] omnino mallem, (& magis erat tuum, ſi te craſſi agri delectabant) hîc alicubi in Cruſtumino, aut in Capenati paraviſſes.

Vetùm eſto: Catonis eſt dictum, Pedibus compenſari pe- 72
cuniam. longè omnino à Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam [73] Agamemnon cum exercitu erraſſet, niſi ducem Telephum inveniſſet. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit. emiſſes. Amyntas eſt genere, honore, exiſtima- 30
tione, pecunia, princeps illius civitatis. cujus ſocrum, mulierem imbecilli conſilii, ſatis locupletem, pellexit Decianus ad ſeſe: &, cùm illa, quid agetetur, neſciret, in poſſeſſione prædiorum ejus familiam ſuam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta prægnantem: quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum eſt uxor Amyntæ, & filia.

Numquid hatum rerum à me fingitur, Deciane? ſciunt hæc 73
omnes nobiles, ſciunt boni viri, ſciunt denique noſtri homines, ſciunt mediocres negotiatores. Exſurge Amynta: repete à Deciano, non pecuniam, non prædia: ſocrum denique ſibi habeat: reſtituat uxorem: reddat miſero patri filiam. nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fuſtibus, fetro: manus, quas contudit: digitos, quos confregit: nervos, quos concîdit, reſtituere non poteſt. filiam, filiam, inquam, ærumnoſo patri, Deciane, redde.

Hæc Flacco non probaſſe te miraris? cui, quæſo, tandem 74
probaſti? emptiones falſas, [74] prædiotum proſcriptiones cum mulierculis, aperta circumſcriptione, feciſti. [75] tutor his tebus Græcorum legibus adſcribendus fuit. Polemocratem ſcripſiſti, mercenarium, & adminiſtrum conſiliorum tuorum. adductus eſt in judicium Polemocrates [76] de dolo malo, & de frau-

---

nam ſec. habet *in ea re*. ex quo facile fiat *in Care*, uti diſertè perſcribitur in Gruteriano. Gulielmius tamen viſus eſt adprobare *in Caria*. rationes nullas perſcripſit; neque ego facilè exputo. niſi ſi *Cariam* ſumpſit, pro femina ejus loci. *Grut.*

64. *Auri illa invidia Judaici.*] De eo videndus Cujacius ad lib. x Cod. Juſtiniani tit. LXXV. *Idem.*

65. *Ob hoc crimen.*] Henrici Stephani liber ſcriptus, *ad hoc crimen.* ſicque editio Lugdunenſis. at veterrima quæque, at mſſ. noſtri decem ſtant pro vulgato. *Idem.*

66. *Summiſſa voce agam &c.*] Antiquitus cuſi & mſſ. Pall. S. Vict. habent voce amplius, *ſi.* & poterat legi, *in concionibus, ſi ſubmiſſa voce agam &c.* Lambinus edidit, *Sic ſubmiſſa voce &c.* Idem.

67. *Quæſitum & prolatum.*] Vulgata *probatum.* ſed contra plures mſſ. & olim publicatos, quorum quidam *ploratum.* Idem.

68. *Sex. Cæſium.*] Pall. partim *Sex. Ecinium.* partim *Ceſinium.* S. Victoris *Sex. Coſinium.* quod fortè non improbandum. *Idem.*

69. *Per hunc ipſum L. Peducæum &c.*] Pall. & S. Victoris & Grut. ut & antiquitus impreſſi, *per huc C. Lucium Peduceum.* Gulielmius juſſit quærere, an *Peducæi*, eſſet ut gentis *Luciliæ.* idem annotavit fortè tranſlatis verbis reſtituendum, *Laodiceæ viginti pondo per hunc C. Peducæum jud. noſtrum: Adrymeti paullo amplius per Cn. Domitium.* Idem.

70. *Oratio avertitur.*] Grut. *advertitur.* Pall. & S. Victoris *convertitur.* ego, ut verum fatear, parum heic video. *Idem.*

71. *Quod eſt victa.*] Pal. ſec. & oct. *vincta.* quint. *juncta.* S. Vict. *unita.* forſan *domita*, inquit Gulielmius. *Grut.* Forte autem *ſerva*, cum patre ſcribendum. *Gronov.*

72. *Omnino mallem, & magis erat tuum, ſi te craſſi &c.*] Ita ferè mſſ. noſtri. vulgata immiſit *jam*, quod nuſquam in mſſ. imò in edd. vett. ſed tamen ſciendum Pall. omnes, præter ſecundum, exhibere, *ſed te craſſi agri*, niſi quod illud *agri* abſit octavo, cui neque adeſt *tuum.* habet Grut. liber: *omnino malle magis erat tuum, ſi te jam craſſi &c.* ex quibus facilè fingeretur: *Omninò malè. magis erat tuum (ſi te jam craſſi delectabant) heic alicubi.* ſed quid opus conjecturis in re tam tenebroſa? *Grut.*

73. *Agamemno cum exercitu.*] Explicat P. Victorius libro v Var. lect. cap. 12. *Idem.*

74. *Prædiorum proſcriptiones.*] Pall. noſtri partim *præſcriptiones*, partim *perſcriptiones*: non heic modò, ſed & infra. *Idem.*

75. *Tutor his rebus, Græcorum moribus &c.*] Lambinus omiſit, *rebus*, ſed præter mſſ. noſtros, & rationem; ſecutus ſcilicet Faernum. *Idem.*

76. *De dolo malo, de fraude à Dione hujus &c.*] Sic prius cuſi; quæ ſcriptura in pleriſque mſſ. noſtris. ſolùm Pal. pr. *de fraude ad Jovem; hujus &c.* at Henr. Stephanus nobis e libro ſuo neſcio quo, produxit.

fraude, à Dione, hujus ipſius tutelæ nomine. Qui concurſus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus eſt Polemocrates ſententiis omnibus, [77] irritæ venditiones: irritæ proſcriptiones. [78] Non reſtituis. defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in ſuas litteras publicas, præclaras proſcriptiones, & emptiones tuas. repudiant, rejiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari viſus es laudatione Pergamenorum, quaſi [79] honorem majorum tuorum aſſecutus eſſes: & hoc te ſuperiorem putabas eſſe, quàm Lælium, quòd te civitas Pergamena laudaret. Num honeſtior eſt civitas Pergamena, quàm Smyrnæ? At ne ipſi quidem dicunt.

31 75 Vellem tantum habere otii, ut poſſem recitare [80] pſephiſma Smyrnæorum, quod fecerunt in Caſtricium mortuum: primùm ut in oppidum introferretur; quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephebi: poſtremò ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni, clariſſimo viro, cùm eſſet Pergami mortuus, facta non ſunt. At Caſtricium quibus verbis, dii immortales! *decus patriæ*, *ornamentum populi Romani*, *florem juventutis* appellant. Quare, Deciane, ſi cupidus es gloriæ, alia ornamenta cenſeo, quæras.

76 Pergameni te deriſerunt. Quid? tu ludi te non intelligebas, cum tibi hæc recitabant, clariſſimum virum, præſtantiſſima ſapientia, ſingulari ingenio: mihi crede, ludebant. cùm verò coronam auream litteris imponebant: re vera non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem hominum venuſtatem, & facetias perſpicere potuiſti? Iſti igitur, iſti Pergameni perſcriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo & prudens, & innocens, contra te

32 omnia decrevit. [81] * In P. Globulum, meum neceſſarium, fuiſti gratioſior. Utinam neque ipſum neque me pœniteret! Flaccum in curia decreviſſent.

77 Veridicas adjungis cauſas inimicitiarum, quòd patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis diem dixerit. At iſtud, ne ipſi quidem patri Flacci valde moleſtum eſſe debuit: præſertim cùm ille, cui dies dicta eſt, prætor poſteà factus ſit, & conſul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate conſiſtere. Sed, ſi juſtas inimicitias putabas, cur, cùm tribunus militum Flaccus eſſet, in ejus legione miles fuiſti, cùm tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem prætor te, inimicum paternum in conſilium vocavit? quæ quidem quàm ſanctè ſolita ſint obſervari, ſcitis omnes.

78 Nunc accuſantur ab iis, qui in conſilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac cenſuit ſenatus? In abſentem decrevit. Cùm ibidem eſſes, cùm prodire nolles. non eſt hoc in abſentem reum. SENATUSCONSULTUM, ET DECRETUM FLACCI. Quid, ſi non decreviſſet, ſed edixiſſet? quis poſſet verè reprehendere? Num etiam fratris mei litteras, pleniſſimas humanitatis, & æquitatis, reprehenſurus es? quas eaſdem mulieri à me datas, apud Pataranos requiſivit. Recita litteras Q. Ciceronis. LITTERAE Q. CICERONIS.

79 Quid? hæc [82] Apollonidenſes, occaſione facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non ſunt? ad Globulum delata non ſunt? Ad ſenatum noſtrum, me conſule, nonne legati Apollonidenſes omnia poſtulata de injuriis unius Deciani detulerunt? [83] Adhæc prædia etiam in cenſu dedicaviſti. Mitto, quòd aliena: mitto, quòd poſſeſſa per vim: mitto, quòd convicta ab Apollonidenſibus; mitto, quòd à Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd à noſtris magiſtratibus in integrum reſtituta: mitto, quòd nullo jure, neque in re, neque in poſſeſſione tua.

Illud quæro, ſintne iſta prædia cenſui cenſendo: habeant jus civile: ſint, necne ſint, mancipi: ſubſignari apud ærarium, apud cenſorem poſſint: in qua tribu denique iſta prædia cenſuiſti? Commiſiſti, ſi tempus aliquod gravius accidiſſet, ut ex iiſdem prædiis & Apollonide, & Romæ imperatum eſſet tributum. Verùm eſto. glorioſus fuiſti. voluiſti magnum agri modum cenſeri, & ejus agri, qui dividi plebi Romanæ non poteſt. Cenſus es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta H-S millia. [84] Eam opinor tibi numeratam non eſſe abs te. Sed hæc omitto. Cenſus es mancipia Amyntæ. neque huic ullam in eo feciſti injuriam. poſſidet enim ea mancipia Amyntas. ac primò quidem pertimuit, cùm te audiſſet ſervos ſuos eſſe cenſum. Retulit ad juriſconſultos. Conſtabat inter omnes, ſi aliena cenſendo, Decianus ſua facere poſſet, [85] eum * * [maximam habiturum eſſe familiam. Reſponſum eſt, ejus facta non videri. Idem viſum eſt poſtea Flacco, cùm rem cognoſceret: itaque decrevit.] 80

Habetis cauſam inimicitiarum, qua cauſa inflammatus Decianus, ad Lælium detulerit hanc opimam accuſationem. Nam 33 81 ita queſtus eſt Lælius, cùm de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui cauſam ad me detulit, quem ego ſum ſecutus: is à Flacco corruptus eſt, is me deſeruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in conſilio fuiſſes, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuiſſes, pudentiſſimum hominem, nobiliſſima familia natum, optimè de republica meritum, in diſcrimen omnium fortunarum vocaviſti? Sed defendam Decianum: qui tibi in ſuſpicionem nullo ſuo delicto venit.

Non eſt, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab 82 eo redimeretur? ut duceret judicium? cui ſex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, ſi tibi morem gerere voluiſſet? Nimirum illud eſt, quod ipſe ſuſpicatur. Invidiſti ingenio ſubſcriptoris tui. quòd ornabat facilè locum, quem prehenderat, & acutè teſtes interrogabat, aut circumveniebat: fortaſſe feciſti. & tu, & populi ſermo, ne exciperes. Idcirco Decianum uſque ad coronam applicuiſti. Sed, ut hoc veriſimile eſt, ita haud veriſimile, Decianum à Flacco eſſe corruptum.

Ita ſcitote, judices, eſſe cetera: vel quod ait Lucejus, L. Flac- 83 cum ſibi dare cupiſſe, ut à fide ſe abduceret, ſeſtertium vicies. Et eum tu accuſas avaritiæ, quem dicis ſeſtertium vicies voluiſſe perdere? nam quid emebat, cùm te emebat? ut ad ſe tranſires? quam partem cauſæ tibi daremus? an ut enuntiares conſilia Lælii? qui teſtes ab eo prodirent? quid? nos non videbamus habitare unà? quis hoc neſcit? tabulas in Lælii poteſtate fuiſſe, num dubium eſt? an ne vehementer, ne copioſè accuſares? Nunc facis ſuſpicionem. ita enim dixiſti, ut neſcio quid abs te impetratum eſſe videatur.

At enim Androni Sextilio gravis injuria facta eſt, & non 34 ferenda: quòd, cùm eſſet uxor ejus Valeria inteſtatò mortua, 84 ſic

duxit, *de fraudatione, hujus.* quam lectionem video exſtare in editione Aldi Nepotis. numquam auſim ſequi. habuerim enim *Dionem* pro accuſatore Polemocratis. *Grut.*

77. *Irritæ venditiones, irritæ proſcriptiones.*] Aliquot mſſ. noſtri numero ſingulari, *venditionis, irritæ præſcriptionis;* ſive *perſcriptionis.* Idem.

78. *Non reſtituis.*] Melioris notæ mſſ. *Num reſtituis?* nihilo pejus. imò melius. *Idem.*

79. *Honorem majorum tuorum aſſecutus eſſes.*] Noſtri *ſecutus* item ed. vet. *Idem.*

80. *Pſephiſma Smyrnæorum quod fecerunt.*] Haud aliter Pall. & edd. vett. ſequentes *Pſephiſmata Smyr. quæ fecit.* Idem.

81. * *In P. Globulum &c.*] Inſigni locum aſteriſco, alios ſecutus. Henr. Stephanus linea ſequenti producit quædam è mſ. ſed ea pedibus trahit Lambinus; neque tamen ſubſtituit meliora. Mſſ. noſtri omneis heic mutilantur integro folio; etiam ille qui eſt S. Victoris, deſunt hæc etiam tribus editionibus veterrimis. tempus perdere, laudandis aliorum conjecturis, non putavi operæ pretium. *Idem.*

82. *Apollonidenſes occaſione facta.*] Adnotavit Gulielmius forte legendum *concurſione facta.* Idem.

83. *Adhæc prædia etiam in cenſu dedicaviſti.*] Lipſius lib. III Var. lect. c. I emendat *in cenſum*, quomodo locutus P. Africanus apud Agellium. *Idem.*

84. *Eam opinor tibi numeratam non eſſe abs te.*] Lipſius noſter d. cap. I arbitratur ſuperare hoc loco pronomen *tibi*, ut velit erraſſe in numerando. male. *abs te*, eſt, de tuo. *Idem.*

85. *Eum* [*maximam habiturum &c.*] Hæc uncis circumſepta, Lambinus invenit in veteri codice. editionibus aliis abſunt; neque nos habemus pro germanis. cùm tamen conſtaret locum defectuoſum, nemini ſic nocere poſſe putabamus. *Idem.*

86. *Si*

ſic egit eam tem Flaccus, quaſi ad ipſum heteditas pertineret. In quo quid reprehendas, ſcire cupio. quòd falſum intenderit? quî doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio. ſed quæro, uſu; an coemptione. uſu non potuit. nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui. coemptione? omnibus ergo auctoribus. in quibus certè Flaccum fuiſſe non dices.

85 Relinquitur illud, quòd vociferari non deſtitit, non debuiſſe, cùm prætor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco ſententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximiſque beneficiis in tuos, veniſſe hereditates, cùm Aſiam provinciam conſulari imperio obtineres. ſi quis eas, ſuas eſſe dixiſſet, conceſſiſſes? Tu, T. Vecti, ſiqua tibi in Africa venerit hereditas, uſu amittes? an tuum, nulla avaritia, ſalva dignitate, retinebis? At iſtius hereditatis, jam Globulo prætore, Flacci nomine, petita poſſeſſio eſt. non igitur impreſſio, non occaſio, non vis, non tempus, non imperium, non ſecures ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt.

86 Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum teſtimonii ſui. negavit, à privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, numquam oſtendes, niſi docueris non licere. An legationes ſumere liberas, exigendi cauſa, ſicut & tu ipſe nuper, & multi viri boni ſæpe fecerunt, rectum eſt: quod ego non reprehendo: ſocios video queri. prætorem, [86] ſi hereditatem in provincia non reliquerit, non ſolùm reprehendendum, verùm etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem
35 ſuam dixerat. [87] Nihil iſtorum explicari poteſt, niſi oſtenderis, illam in tutela Flacci non fuiſſe. ſi fuit, quæcumque ſine hoc auctore eſt dicta dos, nulla eſt.

87 Sed tamen Lurconem, quamquam pro ſua dignitate moderatus eſt in teſtimonio dicendo religioni ſuæ, tamen iratum Flacco eſſe vidiſtis. neque enim occultavit cauſam iracundiæ ſuæ, neque reticendam putavit. queſtus eſt, libertum ſuum, Flacco prætore, eſſe damnatum. ô conditiones miſeras adminiſtrandarum provinciarum! in quibus diligentia, plena ſimultatum eſt: negligentia, vituperationum: ubi ſeveritas, periculoſa eſt: liberalitas, ingrata: ſermo, inſidioſus: aſſentatio, pernicioſa: frons omnium, familiaris: multorum animus, iratus: iracundiæ, occultæ: blanditiæ, apertæ: venientes prætores exſpectant, præſentibus inſerviunt, abeuntes deſerunt. Sed omittamus querelas, ne noſtrum conſilium in prætermittendis provinciis laudare videamur.

88 Litteras miſit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus cædem fecerat. Septimium ardentem iracundia videre potuiſtis. In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit. hoſtis eſt Lurco. Quid igitur? hominum gratioſorum, ſplendidorumque libertis fuit Aſia tradenda? an ſimultates neſcio quas cum libertis veſtris Flaccus exercet? an vobis in veſtris, veſtrorumque cauſis ſeveritas odio eſt: eandem laudatis, cùm
36 de nobis judicatis? At iſte Andro, ſpoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum teſtimonium non venit.

Quid, ſi veniat? Deciſionis arbiter C. Cæcilius fuit. quo 89
ſplendore vir? qua fide? qua religione? obſignator C. Sextilius, Lurconis ſororis filius: homo & pudens, & conſtans, & gravis. Si vis erat, ſi fraus, ſi metus, ſi circumſcriptio: quis pactionem fieri, quis adeſſe iſtos coegit? Quid, ſi iſta omnis pecunia huic adoleſcentulo, L. Flacco, reddita eſt? ſi petita? ſi redacta? ſi per hunc Antiochum, paternum hujus adoleſcentis libertum, ſeni illi Flacco probatiſſimum? videmurne non ſolùm avaritiæ crimen effugere, ſed etiam liberalitatis laudem aſſequi ſingularem? communem enim hereditatem, quæ æqualiter ad utrumque lege veniſſet, conceſſit adoleſcenti, propinquo ſuo: nihil ipſe attigit de Valerianis bonis. quod ſtatuerat facere, adductus hujus pudore, & non ampliſſimis patrimonii copiis, id non ſolùm fecit, ſed etiam prolixè cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepiſſe, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis.

At Falcidianum crimen eſt ingens. talenta quinquaginta 90
ſe Flacco dicit dediſſe. Audiamus hominem. Non adeſt. Quomodo igitur dicit? Epiſtolam mater ejus profert, & alteram ſoror: ſcriptum ad ſe dicunt eſſe ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui ſi aram tenens juraret, crederet nemo, per epiſtolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quàm non amicus ſuis civibus? qui patrimonium ſatis lautum, quod hîc nobiſcum conficere potuit, Græcorum conviviis maluit diſſipare.

Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præ- 91
clara carere? adire periculum navigandi? quaſi bona comeſſe Romæ non liceret. nunc denique materculæ ſuæ, feſtivus filius, aniculæ minimè ſuſpicioſæ, purgat ſe per epiſtolam, [88] ut eam pecuniam, quacum trajecerat, non conſumpſiſſe, ſed Flacco dediſſe videatur. At fructus iſti Trallianorum, Globulo 37
prætore venierunt: Falcidius emerat H-S nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata ſit emptio. emit igitur aliquid, quod certè multo pluris eſſet: [89] dat de lucro: nihil detrahit de vivo. minus igitur lucri facit.

Cur Albanum venire jubet? cur matri præterea blanditur? 92
cur epiſtolis, & ſororis, & matris imbecillitatem aucupatur? poſtremo cur non audimus ipſum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat. veniſſet, inquit, ſi eſſet denuntiatum. Tu certè coegiſſes, ſi ullum firmamentum in illo teſte poſuiſſes. ſed hominem ab negotio abducere noluiſti. magnum erat ei certamen propoſitum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, ut opinor, jacent victi. nam iſte unus totam Aſiam magnitudine poculorum, bibendoque ſuperavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epiſtolis iſtis indicavit? mulieres [90] negant ſe ſcire qui ſis. ipſe igitur ille tibi, ſe ad matrem & ſororem ſcripſiſſe, narravit? [91] an etiam ſcripſit oratu tuo?

At verò M. Æbutium, & conſtantiſſimum, & pudentiſſi- 93
mum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium? qui profectò de tanta pecunia, ſi eſſet data, nihil audiſſe non poſſet. His tu igitur epiſtolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo abſente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putaſti; præſertim, cùm ipſe non deducendo Falcidium, judicium feceris, plus falſam epiſtolam habituram ponderis, quàm ipſius præſentis fictam vocem, & ſimulatum dolorem?

Sed quid ego de epiſtolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, 94
aut

86. *Si hereditatem in provincia non reliquerit.*] Eſt iſtud in S. Vict. in Grut. in Palatinis octo, in omnibus denique editionibus avorum patrumque ævo natis. Lambinus primùm; quod inveniſſet librum in quo non compareret negativa, divinavit, *in provincia creverit*; quod omnibus ſtatim viſum fuit genuinum, etiam Gulielmio. Sed cedo mihi eum, quæſo, codicem, qui præferat *in provincia reliquerit*; deſcendam fortè in ſententiam aliorum. interim adhærebo vulgatæ; admodum meo judicio argutæ. *Grut.*

87. *Nihil iſtorum explicari poteſt.*] Ita reſtitui amputando quod adjiciebatur in Gruteriana *nihil doti iſtorum*, quod inepte ſatis retulit Londinienſis pariter ac Baſileenſis. *Gron.*

88. *Ut eam pecuniam, quacum trajecerat &c.*] Auſus ſum recipere emendationem Palatini tertii, in quo prius fuerat, *qua contrajecerat*: omnibus enim pateſcit ejus veritas: à qua parum antea diſtabant ceteri Pall. item S. Victoris, aliorumque, *quàm contra jecerat.* ex quibus Gulielmius alioquin hanc noſtram divinarat. *Grut.*

89. *Dat de lucro.*] Benè explicat Cujacius tractatu IIX ad Africanum. *Idem.*

90. *Negant ſe ſcire qui ſis. ipſe igitur ille tibi, ſe &c.*] Secutus ſum mſſ. noſtros, imò verò literas lectionis receptæ. tantummodo cum Gulielmio, illud, *ſcire. quis? is ipſe? igitur &c.* nullius ſenſus, coëgi in alias voces. ſententia aperta eſt. *Idem.*

91. *An etiam ſcripſit oratu tuo?*] Firmant & hanc lectionem mſſ. noſtri. niſi quod Pal. pr. & ſec. *hortatu.* quod æque bonum cenſuerim. *Idem.*

 92. Diſpu-

aut de Deciani cenſu tamdiu [92] diſputo, poſtulo? de ſalute omnium noſtrûm, de fortunis civitatis, de ſumma reipublicæ taceo? quam vos univerſam in hoc judicio veſtris humeris, veſtris, inquam, humeris, judices, ſuſtinetis. videtis, in quo motu temporum, quanta in converſione rerum, ac perturba-
38 tione verſemur. Cùm alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, ut veſtræ quoque mentes, veſtra judicia, veſtræ ſententiæ, optimo cuique infeſtiſſimæ, atque inimiciſſimæ reperiantur. gravia judicia pro reipublicæ dignitate, multa de conjuratorum ſcelere feciſtis. non putant ſatis converſam rempublicam, niſi in eandem impiorum pœnam optimè meritos cives detruſerint.

95 Oppreſſus eſt C. Antonius. eſto: habuit quandam ille infamiam ſuam: neque tamen ille ipſe, pro meo jure dico, vobis judicibus damnatus eſſet: cujus damnatione ſepulcrum L. Catilinæ, floribus ornatum, hominum audaciſſimorum, ac domeſticorum hoſtium conventu, epuliſque celebratum eſt: juſta Catilinæ facta ſunt. Nunc à Flacco Lentuli pœnæ per vos expetuntur. Quam poteſtis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum, conjugumque veſtrarum trucidatos, incendio patriæ ſepelire conatus eſt, mactare victimam gratiorem, quam ſi L. Flacci ſanguine illius nefarium in nos omnes odium ſaturaveritis?

96 Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus ejectos: nimiæ pietatis, & ſummi amoris in patriam viciſſim nos pœnas, ſi ita placet, ſufferamus. nos jam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur: quæ ſi per alios agerent; ſi denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitaſſent; æquiore animo ferre poſſemus. illud verò ferri non poteſt, quòd per ſenatores, & per equites Romanos, qui hæc omnia pro ſalute omnium, communi conſilio, una mente, atque virtute geſſerunt, harum rerum auctores, duces, principes ſpoliari omnibus fortunis, atque civitate expelli poſſe arbitrantur. [93] Etenim populi Romani perſpiciunt eam mentem, & voluntatem: omnibus rebus, quibus poteſt, populus Romanus ſignificat, quid ſentiat: nulla varietas eſt inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla ſermonis.

97 Quare, ſi quis illuc me vocat, venio: populum Romanum diſceptatorem non modò non recuſo, ſed etiam depoſco. Vis abſit: ferrum, ac lapides removeantur: operæ faceſſant: ſervitia ſileant. nemo erit tam injuſtus, qui me audierit, ſit modò liber, & civis, quin potiùs de præmiis meis, quàm de pœ-
39 na cogitandum putet. O dii immortales! quid hoc miſerius? nos, qui P. Lentulo ferrum, & flammam, de manibus extorſimus, imperitæ multitudinis judicio confidimus: lectiſſimorum civium, & ampliſſimorum ſententias pertimeſcimus.

98 M.' Aquillium patres noſtri multis avaritiæ criminibus, teſtimoniiſque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, judicio liberaverunt. Conſul ego nuper defendi C. Piſonem: qui quia conſul fortis, conſtanſque fuerat, incolumis eſt reipublicæ conſervatus. defendi item conſul L. Murenam, conſulem deſignatum. nemo illorum judicum, clariſſimis viris accuſantibus, audiendum ſibi de ambitu putavit, cùm, bellum jam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos conſules Kalendis Janu. ſcirent eſſe oportere. Innocens, & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, abſolutus eſt A. Thermus. Quanta, reipublicæ cauſa, lætitia populi Romani, quanta gratulatio conſecuta eſt? Semper graves, & ſapientes judices in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid communis ſalus, quid reipublicæ tempora poſcerent, cogitaverunt.

Cùm tabella vobis dabitur, judices, non de Flacco dabitur 99
ſolùm: dabitur de ducibus, auctoribuſque conſervandæ civitatis: dabitur de omnibus bonis civibus: dabitur de vobiſmetipſis: dabitur de liberis veſtris, de vita, de patria, de ſalute communi. non judicatis in hac cauſa de exteris nationibus, non de ſociis: de vobis, ac veſtra republica judicatis.

Quòd ſi provinciarum vos ratio magis movet, quàm veſtra: 40
ego verò non modò non recuſo, ſed etiam poſtulo, ut provin- 100
ciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Aſiæ provinciæ primùm magnam partem ejuſdem provinciæ, quæ pro hujus periculis legatos, laudatoreſque miſit: deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hiſpaniam, provinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, & Myſis obſiſtent Maſſilienſes, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienſes, cuncta Achaja, Theſſalia, Bœotia. Septimio, & Cælio, teſtibus, P. Servilius, [94] & A. Metellus, hujus pudoris, integritatiſque teſtes repugnabunt. Aſiaticæ juriſdictioni urbana juriſdictio reſpondebit. annui temporis criminationem omnis ætas L. Flacci, & perpetua vita defendet.

Et, ſi prodeſſe L. Flacco, judices, debet, quòd ſe tribunum 101
militum, quòd quæſtorem, quòd legatum imperatoribus clariſſimis, exercitibus ornatiſſimis, provinciis graviſſimis, dignum ſuis majoribus præſtitit: proſit, quòd hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium veſtrûm, ſua pericula cum meis conjunxit: proſint honeſtiſſimorum municipiorum, coloniarumque laudationes: proſit etiam ſenatus, populique Romani præclara, & vera laudatio.

O nox illa, quæ pænè æternas huic urbi tenebras attuliſti! 102
cùm Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum, & flammam vocabantur: cùm ego te, Flacce, cælum, noctemque conteſtans, flens flentem obteſtabar: cùm tuæ fidei optimæ, & ſpectatiſſimæ, ſalutem urbis, & civium commendabam. [95] Tu, tum, Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepiſti: tu incluſam in litteris reipublicæ peſtem deprehendiſti: tu periculorum indicia, tu ſalutis auxilia, ad me, & ad ſenatum attuliſti. Quæ tibi tum gratiæ ſunt à me actæ? quæ ab ſenatu? quæ à bonis omnibus? quis tibi, quis C. Pomtinio, fortiſſimo viro, quemquam bonum putaret umquam non ſalutem, verùm honorem ullum denegaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me conſule, fuiſtis! quem ego diem verè natalem hujus urbis, aut certè ſalutarem appellare poſſum.

O nox illa, quam iſte eſt dies conſecutus, fauſta huic urbi! 41
miſerum me, metuo ne funeſta nobis. Qui tum animus L. Flac- 103
ci? (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam? [96] quæ virtus? quæ gravitas exſtitit? Sed quid ea commemoro, quæ tum, cùm agebantur, uno conſenſu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terræ teſtimonio, in cælum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modò non proſint, verùm etiam aliquid obſint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam eſſe ſentio, quàm bonorum. Ego te, ſi quid gravius acciderit, [97] ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promiſſa, cùm te, ſi rempublicam conſervaremus, omnium bonorum præſidio, quoad viveres, non modò munitum, ſed etiam ornatum fore pollicebar. putavi, ſperavi, etiam ſi honos noſter vobis vilior fuiſſet, ſalutem certè caram futuram.

At, L. Flaccum quidem, judices, ſi (quod dii immortales 104
omen avertant!) gravis injuria afflixerit: numquam tamen proſpexiſſe veſtræ ſaluti, conſuluiſſe vobis, liberis, conjugibus, fortunis veſtris, pœnitebit. ſemper ita ſentiet, talem ſe animum & generis dignitati, & pietati ſuæ, & patriæ debuiſſe: vos ne pœniteat tali civi non pepercisse, per deos immortales! judi-

92. *Diſputo, poſtulo?*] Ita & Pall. noſtri. Lambinus edidit ex Memmiano, *diſputo & expoſtulo?* Grut.

93. *Etenim populi Rom. perſpiciunt eam mentem.*] Ita noſtri. Lambinus *eam* delet. Gulielmius mutat in *eandem*. Gruteri liber habet *Etenim ſi perſpiciunt eam mentem*. Idem.

94. *Et A. Metellus.*] Vulgata *Q. Metelli*. olim cuſi *M. Metelli*. quod exhibeo eſt a Pall. & S. Vict. exemplari. *Idem.*

95. *Tu tum Flacce prætor.*] Prius erat *tu*. ſed adjeci literam ſuaſu omnium mſſ. noſtrorum; niſi quod Grut. *tamen*. Idem.

96. *Quæ virtus? quæ gravitas ext.*] Pal. pr. tert. ſext. oct. *qui viratus?* nec aliter S. Victoris. *Idem.*

97. *Ego te, inquam, Flacce prodidero.*] Melius iſtud fide mſſ. noſtrorum, quam prius vulgatum *perdidero*; quod & Manutio antea diſplicuerat. *Idem.*

98. *Quid*

judices, providete. quotus enim quiſque eſt, qui hanc in republica ſectam ſequatur? qui vobis, qui veſtri ſimilibus placere cupiat? qui optimi, atque ampliſſimi cujuſque hominis, atque ordinis auctoritatem magni putet; cùm illam viam ſibi videant expeditiorem ad honores, & ad omnia, quæ concupi-
42 verunt? Sed cetera ſint eorum: ſibi habeant potentiam, ſibi honores, ſibi ceterorum commodorum ſummas facultates.

105 Liceat iis, qui hæc ſalva eſſe voluerunt, ipſis eſſe ſalvis. nolite, judices, exiſtimare, eos, quibus integrum eſt, qui nondum ad honores acceſſerunt, non exſpectare hujus exitum judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam ſtudium, calamitati fuerit: quem poſthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam antè præcipitem, & lubricam eſſe ducebat, huic planæ, & ſtabili præponendam eſſe arbitretur? Quod ſi talium civium vos, judices, tædet; oſtendite: mutabunt ſententiam, qui potuerint: conſtituent, quid agant, quibus integrum eſt. nos, qui jam progreſſi ſumus, hunc exitum noſtræ temeritatis feremus. ſin hoc animo quàm plurimos eſſe vultis, declarabitis hoc judicio, [98] quid ſentiatis.

Huic, huic miſero puero, veſtro ac liberorum veſtrorum 106
ſupplici, judices, hoc judicio, vivendi præcepta dabitis. cui ſi patrem conſervatis; qualis ipſe debeat eſſe civis, præſcribetis. ſin eripitis; oſtendetis, bonæ rationi, & cõnſtanti, & gravi nullum à vobis fructum eſſe propoſitum. qui vos, quoniam eſt id ætatis, ut ſenſum jam percipere poſſit ex mærore patrio, auxilium nondum patri ferre poſſit: orat, ne ſuum luctum, patris lacrymis, patris mærorem, ſuo fletu augeatis. qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat: ac repetit eam, quam ego patri ſuo quondam pro ſalute patriæ ſpoponderim, dignitatem. Miſeremini familiæ, judices, miſeremini fortiſſimi patris, miſeremini filii: nomen clariſſimum, & fortiſſimum, vel generis, vel vetuſtatis, vel hominis cauſa, reipublicæ reſervate.

---

98. *Quid ſentiatis. huic huic &c.*] Sic Pal. ſec. ſext. Grut. editioneſque exoletæ. nam ceteri non habent illud *quid ſentiatis*, aut ſequentia, uſque ad *vivendi præcepta.* quæ tamen heic prorſus requiruntur. Victoriana editio, iſthæc omnia habet, ac præterea, *ſententiatis. præclara illa hæc oratio quidem, ſi huic huic &c.* ineptè. *Grut.*

M. TULLII CICERONIS
PRO
P. SULLA,
ORATIO SEPTIMA ET VICESIMA.

1 MAXIME vellem, judices, ut P. Sulla & antea dignitatis ſuæ ſplendorem obtinere, &, poſt calamitatem acceptam, modeſtiæ fructum aliquem potuiſſet percipere. ſed, quoniam ita tulit caſus infeſtus, ut ampliſſimo in honore cùm communi ambitionis invidia, tum ſingulari Autronii odio everteretur, & in his priſtinæ fortunæ reliquiis miſeris, & afflictis, tamen haberet quoſdam, quorum animos ne ſupplicio quidem ſuo ſatiare poſſet: quamquam ex hujus incommodis magnam animo moleſtiam capio, tamen in ceteris malis facilè patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam, miſericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quaſi intermiſſam, agnoſcerent: improbi, ac perditi cives, [1] redomiti, atque victi, præcipitante republica, vehementem me fuiſſe, atque fortem; conſervata, mitem, ac miſericordem faterentur.

2 Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris, ac neceſſarius, judices, exiſtimavit, ſi noſtram in accuſatione ſua neceſſitatem, familiaritatemque violaſſet, aliquid ſe de auctoritate meæ defenſionis poſſe detrahere: cum hujus periculi propulſatione conjungam defenſionem officii mei. quo quidem genere non uterer orationis, judices, hoc tempore, ſi mea ſolùm intereſſet. multis enim mihi locis, & data facultas eſt, & ſæpe dabitur de mea laude dicendi. ſed, ut ille, judices, quantum de mea auctoritate deripuiſſet, tantum ſe de hujus [2] præſidiis deminuturum: ſic hoc ego ſentio, ſi mei facti rationem vobis, conſtantiamque hujus officii, ac defenſionis probavero; cauſam quoque me P. Sullæ probaturum.

Ac primùm abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me à ce- 3
teris clariſſimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio, atque in defenſionis jure ſecernas. quid enim eſt, quamobrem abs te Q. Hortenſii factum, clariſſimi viri, atque ornatiſſimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? nam ſi initum eſt conſilium à P. Sulla inflammandæ civitatis, hujus exſtinguendi imperii, delendæ urbis: mihi majorem hæ res dolorem, quàm Q. Hortenſio, mihi majus odium afferre debent. meum denique gravius eſſe judicium, qui adjuvandus in his cauſis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deſerendus eſſe videatur? Ita, inquit.

Tu enim inveſtigaſti, tu patefeciſti conjurationem. Quod 2
cùm dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curaſſe, 4
ut id omnes viderent, quod antea fuiſſet occultum. Quare iſta conjuratio, ſi patefacta per me eſt, [3] tam patet Hortenſio, quàm mihi. quem cùm videas hoc honore, auctoritate, virtute, conſilio præditum, non dubitaſſe, quin innocentem P. Sullam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad cauſam Hortenſio patuerit, mihi interclufus eſſe debuerit. quæro illud etiam, ſi me, qui defendo, reprehendendum putas eſſe, quid tandem de his exiſtimes ſummis viris, & clariſſimis civibus, quorum ſtudio, & dignitate [4] celebrari hoc judicium, ornari cauſam, defendi hujus innocentiam vides? non enim una eſt ratio defenſionis ea, quæ poſita eſt in oratione. omnes, qui adſunt, qui laborant, qui ſalvum volunt, pro ſua parte, atque auctoritate defendunt.

An

---

1. *Redomiti atque victi.*] Hæc eſt ſcriptura veterum impreſſionum, hæc Palatinorum octo, novem, decem, hæc codicis S. Victoris, Busbequii, ac Gruteri. recentius euſi, *edomiti.* Gruter.

2. *Præſidiis deminuturum: ſic hoc ego ſentio.*] Non potui excludere ſcripturam Pall. noſtrorum novem, item olim euſorum. nam ſequioris ævi editiones, *diminuturum ſperavit: ſic &c.* cujus vocis in aliis illis nullum veſtigium. ſolum erat ad oram quinti, *ſcilicet, ſenſit.* octavi, *exiſtimat.* S. Victoris habebat in contextu *putavit*, ſi non fallit manus Gulielmii; qui tamen nihil annotavit præterea, quàm illud *ſperavit* abfuiſſe etiam libro Busbequii noſtri. *Idem.*

3. *Tam patet Hortenſio &c.*] Gulielmius mallet *paret*, quod ſcribit à prima manu fuiſſe in S. Victoris, & reſtare in ed. Lugdunenſi. noſtri omnes propugnant vulgatam. *Idem.*

4. *Celebrari hoc judicium, ornari cauſam, defendi hujus innocentiam vides.*] Nec heic volui excludere ſcripturam Palatini, numero quidem noni, ſed bonitate primi. antea edebatur compoſitione ad-

mo-

5 An verò, in quibus ſubſelliis hæc ornamenta, ac lumina reipublicæ viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum, atque in hanc celſiſſimam ſedem dignitatis, atque honoris, multis meis, ac magnis laboribus, & periculis, adſcendiſſem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuſes, ſi te id offendit, quod ego, qui hoc genere quæſtionis defenderim neminem, non deſim P. Sullæ: recordare de ceteris, quos adeſſe huic vides. intelliges, & de hoc, & de ceteris judicium meum, & horum, par, atque unum fuiſſe.

6 Quis noſtrûm adfuit Varguntejo? nemo: ne hic quidem Q. Hortenſius, præſertim qui illum ſolus antea de ambitu defendiſſet. non enim jam ſe ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cùm ille, tanto ſcelere commiſſo, omnium officiorum ſocietatem diremiſſet. Quis noſtrûm [5] Ser. Sullam? quis P.? quis M. Leccam? quis Cornelium, defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia ceteris in cauſis, etiam nocentes viri boni, [6] ſi neceſſarii ſunt, deſerendos eſſe non putant. in hoc crimine, non ſolum levitatis eſt culpa, verùm etiam quædam contagio ſceleris, ſi defendas eum, [7] quem obſtrictum eſſe patriæ parricidio ſuſpicere.

7 Quid Autronio? nonne ſodales, non collegæ ſui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui ſunt in republica principes, defuerunt? immò etiam teſtimonio plerique læſerunt? Statuerant, tantum illud eſſe maleficium, quod [8] non modò non occultari per ſe, ſed
3 etiam aperiri, illuſtrarique deberet. Quamobrem quid eſt, quòd mirere, ſi cum iiſdem me in hac cauſa vides adeſſe, cum quibus in ceteris intelligis abfuiſſe? niſi verò me unum vis ferum, præter ceteros, me aſperum, me inhumanum exiſtimari: me ſingulari immanitate, & crudelitate præditum.

8 Hanc mihi tu ſi, propter res meas geſtas, imponis in omni vita mea perſonam, Torquate, vehementer erras. me natura miſericordem, patria ſeverum: crudelem nec patria, nec natura eſſe voluit. denique iſtam ipſam perſonam vehementem, & acrem, quam mihi tum tempus, & reſpublica impoſuit, jam voluntas, & natura ipſa detraxit. illa enim ad breve tempus ſeveritatem poſtulavit: hæc in omni vita miſericordiam, lenitatemque deſiderat.

9 Quare nihil eſt, quòd ex tanto comitatu virorum ampliſſimorum me unum abſtrahas. ſimplex officium, atque una eſt bonorum omnium cauſa. nihil erit, quod admirere poſthac, ſi in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. nulla eſt enim in republica cauſa mea propria. tempus agendi fuit magis mihi proprium, quàm ceteris: doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa cauſa communis. neque enim princeps tunc ad ſalutem eſſe potuiſſem, ſi eſſe alii comites noluiſſent. Quare neceſſe eſt, quod mihi conſuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum ceteris eſſe commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ, ſed communicandæ laudis cauſa loquor. Oneris mei partem nemini impertio, gloriæ bonis omnibus.

In Autronium teſtimonium dixiſti, inquit: Sullam defendis. 16
Hoc totum ejuſmodi eſt, judices, ut, ſi ego ſim inconſtans, ac levis, nec teſtimonio fidem tribui convenerit, nec defenſioni auctoritatem. ſin eſt in me ratio reipublicæ, religio privati officii, ſtudium retinendæ voluntatis bonorum: nihil minùs accuſator debet dicere, quàm à me defendi Sullam, teſtimonio læſum eſſe Autronium. videor enim non ſolùm ſtudium ad defendendas cauſas, verùm opinionis aliquid, & auctoritatis, afferre: qua & moderatè ego utar, judices, & omnino non uterer, ſi ille me non coegiſſet.

Duæ conjurationes abs te, Torquate, conſtituuntur: una, 4
[9] quæ Lepido, & Volcatio, conſulibus, patre tuo conſule de- 11
ſignato, facta eſſe dicitur: altera, quæ me conſule. Harum in utraque Sullam dicis fuiſſe. Patris tui, fortiſſimi viri, atque optimi conſulis, ſcis, me conſiliis non interfuiſſe: ſcis, me, cùm mihi ſummus tecum uſus eſſet, tamen illorum expertem temporum, & ſermonum fuiſſe: credo, quòd nondum penitus in republica verſabar, quòd nondum ad propoſitum mihi finem honoris perveneram, [10] quòd mea me ambitio, & forenſis labor ab omni illa cogitatione abſtrahebat.

Quis ergo intererat veſtris conſiliis? omnes hi, quos vides 12
huic adeſſe, & in primis Q. Hortenſius: qui cùm propter honorem, ac dignitatem, atque animum eximium in rempublicam, tum propter ſummam familiaritatem, ſummumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo iſtius conjurationis crimen, defenſum ab eo eſt, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps & conſilii veſtri fuit, & timoris. cujus in hoc crimine propulſando cum eſſet copioſiſſima, atque ornatiſſima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quàm facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, à vobis prolata eſſe dicitur, ego teſtis eſſe non potui. non modò enim nihil comperi, ſed vix ad aures meas iſtius ſuſpicionis fama pervenit.

Qui vobiſcum in conſilio fuerunt, qui vobiſcum illa cogno- 13
runt, quibus ipſis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum teſtimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adſunt, in hujus periculo declarant, ſe non crimine conjurationis, ne adeſſent ceteris, ſed hominum maleficio, deterritos eſſe. Mei conſulatus autem tempus, & crimen maximæ conjurationis à me defendetur. Atque inter nos partitio non eſt fortuitò, judices, nec temerè facta: ſed, cùm videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum teſtes eſſe poſſemus, uterque noſtrûm id ſibi ſuſcipiendum putavit, [11] de quo aliquid ſcire ipſe, atque exiſtimare potuiſſet.

Et, quoniam de criminibus ſuperioris conjurationis Hor- 5
tenſium diligenter audiſtis, de hac conjuratione, quæ, me 14
conſule, facta eſt, hoc primùm attendite. Multa, cùm eſſem conſul, de ſummis reipublicæ periculis audivi, multa quæſivi, multa cognovi. nullus unquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ litteræ pervenerunt, [12] nulla ſuſpicio. Mul-

modum dura, *judicium, & ornari, cauſam defendi hujus innocentis vid.* & vero copula *&*, nullo comparet in mſſ. aut vetuſtius cuſis. *Grut.*

5. *Servium Sullam? quis P.? quis M. Leccam? &c.*] Revoco lectionem omnium mſſ. Pall. item S. Vict. Grut. & Busb. atque editionum veterum. poſt impreſſi, ridiculè nobis immiſerant, *quis P. Lentulum.* qui numquam accuſatus fuit, ſed deprehenſus, ſtatimque interemptus. nimirum nominantur à Salluſtio inter conjuratos Serv. & P. Sullæ, Servii filii, hos indicat Tullius noſter. *Idem.*

6. *Si neceſſarii ſunt deſerendos eſſe non putant.*] Gemina hujus lectionis nata è Palatino illo nono. alii enim noſtri, *ſi neceſſ. ſunt defendendos eſſe non putant*; contra mentem auctoris: itaque Critici correctores, vulgatis alterum adhuc interſeruerant negativum, *non defendendos eſſe non putant.* quam ineptè quilibet jam animadvertit. *Idem.*

7. *Quem obſtrictum eſſe patriæ parricidio ſuſpicere.*] Ita eſſe in Turingico codice nuper prodidit in promulſide ſua meus Zinzerlingus, annotaratque è Suffridi ſchedis ad librum ſuum Gulielmius. quod ipſum nunc confirmamus auctoritate Pal. noni. itaque viderint alii deinceps, quomodo vulgatam tueri poſſint, cui aberat vox *parricidio.* volente alioquin Gulielmio. *Idem.*

8. *Non modò non occultari.*] Idem nonus, *non modò occultari.* & ſic ſæpe locutos auctores, diu eſt quod oſtenderunt critici. verùm parcius deinde laudabo nonum noſtrum; ne ſi lectioni ejus nimium incumbam, finem nunquam ponam huic operi. hoc tantum obiter dicam, ex eo codice ſexcentis vocibus nunc meliorem, nunc leviorem fieri poſſe Tullium noſtrum. reperi autem inter libros Bibliothecæ Othonis Henrici Electoris Palatini: memoriæ ſempiternæ Principis, vel ea de cauſa, quod ipſe auſpicium fecit adornandæ librariæ hoc ævo toto orbe terrarum famoſiſſimæ. *Idem.*

9. *Quæ Lepido & Volcatio* Coss.] Excludere non potui hanc ſcripturam ſubnixam fide editionum veterum omnium, Palatinorum novem, denique libris S. Vict. Busb. Grut. poſterius publicati *Lepido & L. Tullo* Coss. non malè. ſed unde id natum? *Idem.*

10. *Quod mea me ambitio.*] Scribendum ſine *mea* ex nono, *quod me ambitio.* nam alii ſcripti, *quod mea ambitio*, abſque *me.* Idem.

11. *De quo aliquid ſcire ipſe.*] Quum viderem ſic exſtare in Victorii exemplaribus, ex Lambino primum excidit vocula *ipſe*, ſequentibus Gothofredo & Grutero, & inde omnibus, quum nemo eorum quidquam cauſæ dicat. Propterea credens typos decepiſſe in Lambiniana, nunc revocavi. *Gronov.*

12. *Nulla ſuſpicio.*] Henr. Stephani liber, *nulla denique ſuſpicio.* Sed

Multùm hæc vox fortaſſe debetet valere ejus hominis, qui
conſul inſidias reipublicæ conſilio inveſtigaſſet, veritate ape-
ruiſſet, magnitudine animi vindicaſſet, cùm ipſe nihil audiſſe
de P. Sulla, nihil ſuſpicatum eſſe diceret. ſed ego nondum utor
hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potiùs
utor: ut mirari Torquatus deſinat, me, qui Autronio abfuerim,
Sullam defendere.

15 Quæ enim Autronii fuit cauſa? quæ Sullæ eſt? ille ambitus
judicium tollere, ac diſtutbare primùm conflato voluit gladia-
torum, ac fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus
omnes, lapidatione, atque concurſu. Sulla, ſi ſibi ſuus pudor,
ac dignitas non prodeſſet, nullum auxilium requiſivit. Ille
damnatus ita ſe gerebat, non ſolùm conſiliis, & ſermonibus,
verùm etiam adſpectu, atque vultu, ut inimicus eſſe ampliſ-
ſimis ordinibus, infeſtus bonis omnibus, hoſtis patriæ videre-
tur. hic ſe ita fractum illa calamitate, atque afflictum putavit,
ut nihil ſibi ex priſtina dignitate ſupereſſe arbitraretur, niſi
quod modeſtia retinuiſſet.

16 Hac verò in conjuratione, quid tam conjunctum, quàm ille
cum Catilina, cum Lentulo? quæ tanta ſocietas ullis inter ſe
rerum optimarum, quanta ei cum illis, ſceleris, libidinis, au-
daciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit?
quod ſine eodem illo, Catilina facinus admiſit? cùm interim
Sulla cum eiſdem illis non modò noctem, ſolitudinemque
non quæreret, ſed ne mediocri quidem ſermone, & congreſſu
conjungeretur.

17 Illum Allobroges, maximarum rerum veriſſimi indices,
illum multorum litteræ, ac nuntii coarguerunt: Sullam inter-
ea nemo inſimulavit, nemo nominavit. Poſtremò, ejecto,
ſive emiſſo jam ex urbe Catilina, ille arma miſit, cornua, [13] tu-
bas, falces, ſigna, legiones: ille relictus intus, exſpectatus
foris, Lentuli pœna compreſſus, convertit ſe aliquando ad ti-
morem, numquam ad ſanitatem. hic contrà ita quievit, ut eo
tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuiſſe pu-
tantur hujus affines ſuſpicionis; & locus eſt ipſe non tam ad
inflammandos calamitoſorum animos, quàm ad conſolandos
6 accommodatus. Propter hanc igitur tantam diſſimilitudinem
hominum, atque cauſarum, diſſimilem me in utroque præbui.

18 Veniebat enim ad me, & ſæpe veniebat, Autronius, mul-
tis cum lacrymis, ſupplex, ut ſe defenderem: & ſe meum
condiſcipulum in pueritia, familiarem in adoleſcentia, colle-
gam in quæſtura commemorabat fuiſſe: multa mea in ſe, non-
nulla etiam ſua in me proferebat officia. quibus ego rebus, ju-
dices, ita flectebar animo, atque frangebar, ut etiam ex me-
moria, quas mihi ipſi fecerat inſidias, deponerem: ut jam im-
miſſum eſſe ab eo C. Cornelium, qui me [14] in ſedibus meis,
in conſpectu uxoris meæ, ac liberorum meorum trucidaret,
obliviſcerer. quæ ſi de uno me cogitaſſet: qua mollitia ſum
animi, ac lenitate, numquam mehercule illius lacrymis, ac
precibus teſtitiſſem.

19 Sed, cùm mihi patriæ, cùm veſtrorum periculorum, cùm
hujus urbis, cùm illorum delubrorum, atque templorum,
cùm puerorum infantium, cùm matronarum, ac virginum ve-
niebat in mentem; & cùm illæ infeſtæ, ac funeſtæ faces, uni-
verſumque totius urbis incendium, cùm tela, cùm cædes, cùm
civium cruor, cùm cinis patriæ verſari ante oculos, atque ani-
mum memoria refricare cœperat: tum denique ei reſiſtebam,
neque ſolum illi hoſti, ac parricidæ, ſed his etiam propinquis
illius Marcellis, patri, & filio, quorum alter apud me paren-
tis gravitatem, alter filii ſuavitatem obtinebat: neque me ar-
bitrabar ſine ſummo ſcelere poſſe, quod maleficium in aliis
vindicaſſem, idem in illorum ſocio, eùm ſcirem, defendere.

Atque idem ego neque P. Sullam ſupplicem ferre, neque 20
eoſdem [15] Marcellos, pro hujus periculis lacrymantes adſpi-
cere, neque hujus M. Meſſallæ, hominis neceſſarii, preces ſuſ-
tinere potui. neque enim eſt cauſa adverſata naturæ: nec ho-
mo, nec res miſericordiæ meæ repugnavit. nuſquam nomen,
nuſquam veſtigium fuerat: nullum crimen, [16] nullum indi-
cium, nulla ſuſpicio. Suſcepi cauſam, Torquate, ſuſcepi, &
feci libenter, ut me, quem boni conſtantem ſemper, ut ſpero,
exiſtimaſſent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

Hic ait ſe ille, judices, regnum meum ferre non poſſe. Quod 7
tandem, Torquate, regnum? conſulatus, credo, mei: in quo 21
ego imperavi nihil, ſed contrà patribus conſcriptis, & bonis
omnibus parui. quo in magiſtratu non inſtitutum eſt à me,
judices, regnum, [17] ſed non permiſſum. [18] An tum, in tanto
imperio, tanta poteſtate, non dicis fuiſſe regem; nunc priva-
tum, regnare dicis? quo tandem nomine? Quòd, in quos te-
ſtimonia dixiſti, inquit, damnati ſunt: quem defendis, ſperat
ſe abſolutum iri. Hic tibi ego de teſtimoniis meis hoc reſpon-
deo: ſi falſum dixerim, te in eos dixiſſe. ſin verum; non eſſe
hoc regnare, [19] cùm verum juratus dicas, probare.

De hujus ſpe tantum dico, nullas à me opes P. Sullam, nul- 22
lam potentiam, nihil denique, præter fidem defenſionis, ex-
pectare. Niſi tu, inquit, cauſam recepiſſes, numquam mihi
reſtitiſſet: ſed, indicta cauſa, profugiſſet. Si jam hoc tibi con-
cedam, Q. Hortenſium, tanta gravitate hominem, ſi hos tales
viros non ſuo ſtare judicio, ſed meo: ſi hoc tibi dem, quod
credi non poteſt, niſi ego huic adeſſem, hos adfuturos non
fuiſſe: uter tandem rex eſt, iſne, cui innocentes homines non
reſiſtunt, an is, qui calamitoſos non deſerit? At hic etiam,
id quod tibi neceſſe minimè fuit, facetus eſſe voluiſti, cùm
Tarquinium, & Numam, & me, tertium peregrinum regem,
eſſe dixiſti. Mitto jam de rege quærere: illud quæro, pere-
grinum cur me eſſe dixeris. nam, ſi ita ſum, non tam eſt ad-
mirandum, regem eſſe me, quia, ut tu vis, etiam peregrini, re-
ges Romæ fuerunt, quàm conſulem Romæ fuiſſe peregrinum.

Hoc dico, inquit, te eſſe ex municipio. Fateor, & addo 23
etiam, ex eo municipio, unde iterum jam ſalus huic urbi, im-
perioque miſſa eſt. Sed ſcire ex te pervelim, quamobrem, qui
ex municipiis veniant, peregrini tibi eſſe videantur. nemo
enim iſtuc M. illi Catoni ſeni, cùm plurimos haberet inimi-
cos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipſi no-
ſtro C. Mario, cùm ei multi inviderent, objecit umquam.
Equidem vehementer lætor, eum eſſe me, in quem tu, cùm
cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad
maximam partem civium conveniret. Sed tamen te à me, pto 8
magnis cauſis noſtræ neceſſitudinis, monendum eſſe etiam
atque etiam puto. non poſſunt omnes eſſe patricii. ſi verum
quæris, ne curant quidem: nec ſe æquales tui, propter iſtam
cauſam, abs te anteiri putant.

Ac, ſi tibi nos peregrini videmur, quotum jam & nomen, 24
& honos inveteravit & huic urbi, & hominum famæ, ac ſer-
monibus: quàm tibi illos competitores tuos, peregrinos vi-
deri neceſſe erit, qui jam ex tota Italia delecti, tecum de ho-
nore, & de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quem-
quam

ſed voculam eam Pall. non agnoſcunt. *Gruter.*

13. *Tuba, falceis, ſigna, legiones.*] Pal. nonus *faſces.* probabili emendatione, ſed forſan minus vera. nam *Falcariorum* meminit noſter 1 Catilin. cap. IV. pr. ſed quid ſi *falceis* comprehendantur nomine armorum, quod præceſſit. *Idem.*

14. *In ſedibus meis.*] Lamb. *ædibus.* ſed invitis manuſcriptis noſtris aliiſque editionibus. *Idem.*

15. *Marcellos, pro hujus periculis lacrymantes adſpicere, neque.*] Lacunam explevi ex membranis Erfurd tanto promptius quod totidem apicibus exſtarent in Palat. nono. meminit & hujus loci noſter Gulielmius ad Truculentum Plautinam cap. 5. *Idem.*

16. *Nullum judicium, nulla ſuſpicio.*] Duæ voces ſunt à duobus iiſdem libris; repetita ſcilicet ex capitis quinti principio. *Idem.*

17. *Sed non permiſſum.*] Meliores Pall. non habent negativam: adeo ut veroſimile ſit reſtituendum quod eſt in Pal. nono, *ſed repreſſum.* Idem.

18. *An tum, in tanto &c.*] Ita omnes mſſ. noſtri, requiritque ſermonis conſecutio; neque aliter vett. edd. neotericæ enim *Quem tum in &c.* Idem.

19. *Cum verum juratus dicas, probare.*] Eſt à Pal. nono, & ita intelligebat vulgatum illud *juratos* Gulielmius, ſcriptum ſcilicet ratione ſcribendi antiqua. ineptè igitur Lambinus, *cùm verum dicas, juratis probare.* Idem.

quam peregrinum appelles, ne peregrinorum ſuffragiis obruare. qui ſi attulerint nervos, & induſtriam: mihi crede, excutient tibi iſtam verborum jactationem, & te ex ſomno ſæpe excitabunt; nec patientur, ſe abs te, niſi virtute vincentur, honore ſuperari.

25 Ac, ſi, judices, ceteris patriciis me, & vos peregrinos videri oporteret, [20] à Torquato tamen hoc vitium ſileretur. eſt enim ipſe à materno genere, municipalis, honeſtiſſimi, ac nobiliſſimi generis, ſed tamen Aſculani. Aut igitur doceat, Picentes ſolos non eſſe peregrinos, aut gaudeat ſuo generi [21] me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum poſthac dixeris, ne gravius refutere: neque regem, ne derideare. niſi forte regium tibi videtur, ita vivere, ut non modò homini nemini, ſed ne cupiditati quidem ulli ſervias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in ſenatu ſentire liberè: populi utilitati magis conſulere, quàm voluntati: nemini cedere, multis obſiſtere. ſi hoc putas eſſe regium; me regem eſſe confiteor. ſin te potentia mea, ſi dominatio, ſi denique aliquod dictum arrogans, aut ſuperbum movet: quin tu id potiùs profers, quàm verbi invidiam, contumeliamque maledicti.

9 Ego tantis à me beneficiis in republica poſitis, ſi nullum
26 aliud mihi præmium à ſenatu, populoque Romano niſi honeſtum otium poſtularem, quis non concederet? ſibi haberent honores, ſibi imperia, ſibi provincias, ſibi triumphos, ſibi alia præclaræ laudis inſignia: mihi liceret ejus urbis, quam conſervaſſem, conſpectu, tranquillo animo, & quieto frui? Quid, ſi hoc non poſtulo? ſi ille labor meus priſtinus, ſi ſollicitudo, ſi officia, ſi operæ, ſi vigiliæ deſerviunt amicis, præſtò ſunt omnibus? ſi neque amici in foro requirunt ſtudium meum, neque reſpublica in curia? ſi me non modò rerum geſtarum vacatio, ſed neque honoris, neque ætatis excuſatio vendicat à labore? ſi voluntas mea, ſi induſtria, ſi domus, ſi animus, ſi aures patent omnibus? ſi mihi ne ad ea quidem, quæ pro ſalute omnium geſſi, recordanda, & cogitanda quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cujus vicarius qui velit eſſe, inveniri nemo poteſt. [22] longè abeſt regni ſuſpicio.

27 Si quæris, qui ſint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domeſticis imaginibus invenies. Res enim geſtæ, credo, meæ, me nimis extulerunt, ac mihi neſcio quos ſpiritus attulerunt. quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, judices, hoc poſſum dicere, me, qui è ſummis eripuerim periculis urbem hanc, & vitam omnium civium; ſatis adeptum fore, ſi ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit.

28 Etenim, in qua civitate res tantas geſſerim, memini, [23] & in qua urbe verſer, intelligo. plenum forum eſt eorum hominum, quos ego à veſtris cervicibus depuli, judices, à meis non removi. niſi verò paucos fuiſſe arbitramini, qui conari, aut ſperare poſſent, ſe tantum imperium poſſe delere. Horum ego faces eripere de manibus, & gladios extorquere potui, ſicut feci: voluntates verò conſceleratas, ac nefarias nec ſanare potui, nec tollere. Quare non ſum neſcius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cùm mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum eſſe ſuſceptum.

Quòd ſi illis meis præſidiis fortè invides: &, ſi ea tibi regia 10
videntur, quòd omnes boni omnium generum, atque ordi- 29
num, ſuam ſalutem cum mea conjungunt: conſolare te, quòd omnium mentes improborum mihi uni maximè ſunt infenſæ, & adverſæ. qui me non ſolùm idcirco oderunt, quòd eorum conatus impios, & furorem conſceleratum repreſſi: ſed cò etiam magis, quòd nihil jam ſe ſimile, me vivo, conari poſſe arbitrantur.

At verò quid ego miror, ſi quid ab improbis de me impro- 30
bè dicitur; cùm L. Torquatus, primùm ipſe his fundamentis adoleſcentiæ jactis, ea ſpe propoſita ampliſſimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortiſſimi conſulis, conſtantiſſimi ſenatoris, ſemper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui cùm ſuppreſſa voce de ſcelere P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixiſſet, tantummodò ut vos, qui ea probatis, exaudire poſſetis: de ſupplicio P. Lentuli, de carcere, magna, & queribunda voce dicebat.

In quo primùm illud erat abſurdum, quòd, cùm ea, [24] quæ 31
leviter dixerat, vobis probare volebat: eos autem, qui circum judicium ſtabant, audire nolebat: non intelligebat, ea, quæ clarè diceret, ita illos audituros, quibus ſe venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probatis. Deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quæque cauſa poſtulet. Nihil eſt enim tam alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuſet, quàm videri conjuratorum pœnam, mortemque lugere. [25] Quod cùm is tribunus plebis facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum eſt. difficile eſt enim tacere, cùm doleas. te, ſi quid ejuſmodi facis, non modò talem adoleſcentem, ſed in ea cauſa, in qua te vindicem conjurationis velis eſſe, vehementer admiror.

Sed reprehendo tamen illud maximè, quòd iſto ingenio, & 32
prudentia præditus, cauſam reipublicæ non tenes, qui arbitrere, plebi Romanæ res eas non probari, quas, me conſule, omnes boni pro ſalute communi geſſerunt. Et quem tu ho- 11
rum, qui adſunt, quibus te contra ipſorum voluntatem venditabas, aut tam ſceleratum ſtatuis fuiſſe, ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miſerum, ut & ſe perire cuperet, & nihil haberet, quod ſalvum eſſe vellet? An verò clariſſimum virum generis veſtri, ac nominis, nemo reprehendit, qui filium ſuum vita privavit, ut in ceteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quæ domeſticos hoſtes, ne ab iis ipſa necaretur, necavit?

Itaque attende jam, Torquate, [26] quàm ego defugiam au- 33
ctoritatem conſulatus mei. maxima voce, ut omnes exaudire poſſint, dico, ſemperque dicam: adeſtote omnes animis, qui adeſtis corporibus, quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite mentes, aureſque veſtras, & me de invidioſis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego conſul, cùm exercitus perditorum civium, clandeſtino ſcelere conflatus, crudeliſſimum, & luctuoſiſſimum exitium patriæ comparaſſet: cùm ad occaſum, interitumque reipublicæ Catilina in caſtris; in his autem templis, atque tectis dux Lentulus eſſet conſtitutus: meis conſiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, ſine tumultu, ſine delectu, ſine armis, ſine exercitu, [27] quinque homini-

---

20. *A Torquato tamen hoc vitium ſileretur.*] Gulielmius inclinat legere, *convitium*, quod ipſum quoque in mentem venit Rubenio lib. 1 Elector. cap. 3. ſed neceſſarium non eſt ut quid mutemus. *Grut.*

21. *Me meum ante non ponere.*] Ita Pall. ita Buſb. ita S. Vict. ita Grut. quæ tmeſis Ciceroni non eſt nova. vulgata, *non anteponere.* Idem.

22. *Longè abeſt à me regni ſuſpicio.*] Lambinus fruſtra laboravit in conſtituenda ſententia, diſtinctione alia, verbiſque interpoſitis. veterem ſcripturam repoſui veramque, è Turingicis & Pal. nono. *Grut.* Reliqui rem, ut accepi: ſed unde in hanc citationem addat Gruterus *a me*, veſtigare nequeo. *Gronov.*

23. *Et in qua urbe verſer intelligo.*] Addidimus ex iiſdem binis membranis *verſer.* antea etiam iiſdem jubentibus reſcriptum, *redundarit*, pro vulgato *redundabit.* Grut.

24. *Quæ leviter dixerat.*] Hoc eſt ſummiſſe & preſſe. neque opus ut invitis libris intrudat Lambinus *leniter.* idem utroque ſignificari docet Catullus: *Audibant eadem hæc leniter & leviter.* Idem.

25. *Quod cum is &c.*] Mutat hîc quædam Lambinus, ſed libris noſtris invitis. ii tamen in illo, *non mirum eſt*, mirè diſſentiunt. nam Pal. pr. quart. quint. ſept. oct. *neque hoc mirum eſt.* ſec. ſext. S. Vict. Buſb. Grut. *re . . . . mirum eſt.* tert. *minimè quidem mirum eſt.* quod & in nono, ſed ſine *quidem.* quod mihi ſaniſſimum videtur: quamvis Gulielmius amplectatur *nec rectum eſt*, quod reſtat in editione proxima primæ. *Idem.*

26. *Quàm ego defugiam auctoritatem conſulatus mei.*] Verè & erudite ſic Lambinus correxit è mſſ. ſuis, neque aliter Pall. Buſb. S. Vict. Grut. imò cdd. tres quatuor antiquæ. recentiores enim, *quam ego non defugiam.* Idem.

27. *Quinque hominibus comprehenſis atque confoſſis.*] Neſcio an ultima vox pura. meliores enim Pall. *atque confeſſis.* quod minus fuerit invidioſum. & ita certè ſcripſit Cicero; ut demum de ſupplicio loquatur periodo ſequenti. *Idem.*

28. *In*

minibus comprehenſis, atque confoſſis, incenſione urbem, internicione cives, vaſtitate Italiam, interitu rempublicam liberavi: ego vitam omnium civium, ſtatum orbis terræ, urbem hanc denique, ſedem omnium noſtrûm, arcem regum, ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium, ac perditorum pœna redemi.

34 An me exiſtimaſti hæc injuratum in judicio non eſſe dictu-
12 rum, quæ juratus in maxima concione dixiſſem? Atque etiam illud addam, nequi fortè incipiat improbus ſubitò te amare, Torquate, & aliquid ſperare de te: atque, ut idem omnes exaudiant, clariſſima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in conſulatu pro ſalute communi ſuſcepi, & geſſi; L. ille Torquatus, cùm eſſet meus contubernalis [28] in conſulatu, atque etiam in prætura fuiſſet, auctor, adjutor, particeps exſtitit: cùm princeps, cùm auctor, cùm ſignifer eſſet juventutis, parens ejus, homo amantiſſimus patriæ, maximi animi, ſummi conſilii, ſingularis conſtantiæ, cùm eſſet æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: numquam eſt à me digreſſus: ſtudio, conſilio, auctoritate unus adjuvit plurimùm, cùm infirmitatem corporis animi virtute ſuperaret.

35 Videſne, ut eripiam te ex improborum ſubita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & retinent, retinebuntque ſemper: nec, ſi à me fortè deſciveris, idcirco te à ſe, & à republica, & à tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad cauſam; atque hoc vos, judices, teſtor: mihi de memetipſo tam multa dicendi neceſſitas quædam impoſita eſt ab illo. Nam, ſi Torquatus Sullam ſolùm accuſaſſet: ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, niſi eum, qui accuſatus eſſet, defenderem: ſed cùm ille tota illa oratione in me eſſet invectus, & cùm initiò, ut dixi, defenſionem meam auctoritate ſpoliare voluiſſet: etiam ſi dolor meus reſpondere non cogeret, tamen ipſa cauſa hanc à me orationem flagitaſſet.

13 Allobrogibus nominatum Sullam eſſe dicis. [29] Quis negat?
36 ſed lege indicium; & vide, quemadmodum nominatus ſit. L. Caſſium dixerunt commemoraſſe, cum ceteris Autronium ſecum facere. Quæro, num Sullam dixerit Caſſius? [30] nuſquam. ſeſe ajunt quæſiſſe de Caſſio, quid Sulla ſentiret. Videre diligentiam Gallorum: qui vitam hominum, naturamque non noſſent, ac tantùm audiſſent, eos pari calamitate eſſe; quæſiverunt, eſſentne eadem voluntate? Quid tum? Caſſius ſi reſpondiſſet idem ſentire, & ſecum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminoſum eſſe debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum ſuſpicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid ſuſpicarentur.

37 Non reſpondit tamen unà facere Sullam. Etenim eſſet abſurdum, cùm ceteros ſua ſponte nominaſſet, mentionem Sullæ facere nullam, niſi admonitum, & interrogatum. niſi fortè veriſimile eſt, P. Sullæ nomen in memoria Caſſio non fuiſſe. ſi nobilitas hominis, ſi afflicta fortuna, ſi reliquiæ priſtinæ dignitatis, non tam illuſtres fuiſſent: tamen Autronii commemoratio memoriam Sullæ retuliſſet. etiam, ut arbitror, cùm auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Caſſius, & cùm ſciret exteras nationes maximè nobilitate moveri, non priùs Autronium, quàm Sullam nominaſſet.

38 Jam verò illud probari minimè poteſt, Gallos, Autronio nominato, putaſſe, propter calamitatis ſimilitudinem, ſibi aliquid de Sulla eſſe quærendum: Caſſio, ſi hic eſſet in eodem ſcelere, ne cùm appellaſſet quidem Autronium, hujus in mentem venire potuiſſe. Sed tamen quid reſpondit de Sulla Caſſius? Se neſcire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne ſi argueret quidem tum denique, cùm eſſet interrogatus, id mihi criminoſum videretur.

[31] Sed ego in judiciis, & in quæſtionibus non hoc quæren- 39
dum arbitror, num purgetur aliquis: ſed num arguatur. etenim cùm negat ſe ſcire Caſſius, utrùm ſublevat Sullam, an ſatis probat ſe neſcire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? ſi periculum eſſe putaſſet, ne ulli umquam indicarent, de ſeipſo confeſſus eſſet? neſcivit. Credo, judices, celatum eſſe Caſſium de Sulla uno. nam de ceteris certè ſciebat: & ea domi ejus pleraque conflata eſſe conſtabat. Qui negare noluit eſſe in eo numero Sullam, quo plus ſpei Gallis daret: dicere autem falſum non auſus eſt: neſcire dixit. Atqui hoc perſpicuum eſt, cùm is, qui de omnibus ſcierit, de Sulla ſe ſcire negarit; eandem vim eſſe negationis hujus, quàm ſi extra conjurationem hunc eſſe, ſe ſcire dixiſſet. nam, cujus ſcientiam de omnibus conſtat fuiſſe, ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quæro, purgetne Caſſius Sullam: illud mihi tantùm ſatis eſt, contra Sullam nihil eſſe in indicio.

Excluſus hac criminatione Torquatus rurſus in me irruit, 14
me accuſat. ait me aliter, ac dictum eſt, in tabulas publicas 40
retuliſſe. O dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ veſtra ſunt: nec verò poſſum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentiſſima tempeſtate reipublicæ, mea ſponte diſpexerim) vos profectò animum meum tum conſervandæ patriæ cupiditate incendiſtis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus [32] ad unam ſalutem reipublicæ contuliſtis: vos denique in tantis tenebris erroris, & inſcientiæ clariſſimum lumen prætuliſtis menti meæ.

Vidi ego hoc, judices, niſi recenti memoria ſenatus, aucto- 41
ritatem hujus indicii monumentis publicis teſtatus eſſem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quiſpiam ſimilis (nam id me multum fefellit) ſed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hoſtis, aliter indicata hæc eſſe diceret, quò facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato, poſſet in malis reipublicæ portum ſuorum malorum aliquem invenire. itaque introductis in ſenatum indicibus, conſtitui ſenatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, reſponſa perſcriberent.

At quos viros? non ſolùm ſumma virtute, & fide, cujus ge- 42
neris in ſenatu facultas maxima: ſed etiam quos ſciebam memoria, ſcientia, conſuetudine, & celeritate ſcribendi, facillimè, quæ dicerentur, perſequi poſſe: C. Coſconium, qui tunc erat prætor: M. Meſſallam, qui tum præturam petebat: P. Nigidium, App. Claudium. credo eſſe neminem, [33] qui his hominibus, ad verè referendum, aut etiam ſcribendum, aut fi-
dem puret, aut ingenium defuiſſe. Quid deinde? quid feci? 15
cùm ſcirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privata tamen cuſtodia, more majorum, continerentur: non occultavi, non continui domi, ſed deſcribi ab omnibus ſtatim librariis, dividi paſſim, & pervulgari, atque edi populo Romano imperavi. diviſi toti Italiæ, [34] emiſi in omnes pro-

28. *In conſulatu, atque etiam in pratura fuiſſet auctor.*] Coactus ſum obtemperare ſcripturæ Pal. noni, deletis intermediis, *cum ſignifer eſſet juventutis.* aliter hæc conſtituit Lambinus, ſed ex conjectura Henrici Stephani. *Grut.*

29. *Quis negat? ſed lege indicium; & vide &c.*] Correxi eleganter è Turingicis, accedebatque prorſus proximè Pal. nonus. ne emendationem hanc ſibi adſcriberet Gulielmius, imputandum Zinzerlingo noſtro, qui pridem ipſam oſtentavit in Promulſide ſua. *Idem.*

30. *Nuſquam. ſeſe &c.*] Ex Pal. nono & Turingico conſtitui etiam hujus periodi ſententiam; cùm antea falſo & obſcurè legeretur: *numquam ſeſe &c. calamitate qui fuerant, eſſe in eadem voluntate.* Idem.

31. *Sed ego in judiciis & in quæſtionibus.*] Ita Pall. noſtri ſcripti & aliorum. Lambinus intulit *indiciis.* minus benè. nam quæſtionibus judicia utique exercentur. *Idem.*

32. *Ad unam ſalutem reip. contuliſtis.*] Pal. nonus, *convertiſtis.* Idem.

33. *Qui his hominibus ad verè referendum, aut etiam ſcribendum, aut fidem putet, aut ingenium defuiſſe.*] Repræſentavi quod erat in Pal. nono & Turingico, excepto quod iis aberat *aut etiam ſcribendum*, quod nec in ullo mſſ. noſtrorum aut aliorum. Lambinus de ſuo heic multa auctori largitus eſt. at vulgata præferebat, *qui his omnibus aut ad verè referendis, aut etiam ſcribendis putet ingenium defuiſſe.* atque hoc ſtatim loco deficit Palatinus noſter nonus. *Idem.*

34. *Emiſi in omnes provincias*] Eſt à Turingico. vulgata prius *diviſi,*

provincias : ejus indicii, è quo ſalus oblata eſſet omnibus, expertem eſſe neminem volui.

43 Itaque dico, locum in orbe terrarum eſſe nullum, quo in loco populi Romani nomen ſit, quin eodem perſcriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam ſubito, & exiguo, & turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea ſponte, providi : primùm, ne qui poſſet tantum aut de reipublicæ aut de alicujus periculo meminiſſe, quantum vellet ; deinde, ne cui liceret umquam reprehendere illud indicium, aut temerè creditum criminari : poſtremò, ne quid jam à me, ne quid ex meis commentariis quæreretur : ne aut oblivio mea, aut memoria, videretur nimia : ne denique aut negligentia, turpis; aut diligentia, crudelis putaretur.

44 Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cùm indicatus tuus inimicus eſſet, & eſſet ejus rei frequens ſenatus, & recens memoria teſtis : tibi, meo familiari, & contubernali, priùs etiam edituri fuerint indicium ſcribæ mei, ſi voluiſſes, quàm in codicem retuliſſent : cùm videres aliter fieri, cur tacuiſti ? paſſus es ? non mecum, aut cum familiari meo queſtus es ? aut, quoniam tam facilè inveheris in amicos, iracundiùs, aut vehementiùs expoſtulaſti ? Tu, cùm tua vox numquam ſit audita : cùm, indicio lecto, deſcripto, divulgato, quieveris, tacueris, repentè tantam rem enuntiare audeas ? & in eum locum te deducas, ut antè, quàm me commutati indicii coargueris, te ſummæ negligentiæ, [35] tuo judicio, convictum eſſe fateare ?

16 Mihi cujuſquam ſalus tanti fuiſſet, ut meam negligerem ?

45 per me ego veritatem patefactam, contaminarem aliquo mendacio ? quemquam denique ego juvarem, à quo & crudeles inſidias in rempublicam factas, [36] & in me potiſſimùm conſulem conſtitutas, putarem ? Quòd ſi jam eſſem oblitus ſeveritatis, & conſtantiæ meæ, tamne amens eram, ut, cùm litteræ poſteritatis cauſa repertæ ſint, quæ ſubſidio oblivioni eſſe poſſent, ego recentem putarem memoriam cuncti ſenatus commentario meo poſſe ſuperari ?

46 Fero ego te, Torquate, jamdudum, fero : & nonnumquam animum incitatum ad ulciſcendam orationem tuam, revoco ipſe, & reflecto. permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adoleſcentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti. ſed, [37] niſi tibi aliquem modum tute conſtitueris : coges oblitum me noſtræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. Nemo umquam me tenuiſſima ſuſpicione perſtrinxit, [38] quem non præverterim. Sed mihi hoc credas velim. non iis libentiſſimè ſoleo reſpondere, quos mihi videor facillimè poſſe ſuperare.

47 Tu, quoniam minimè ignoras conſuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti mea : noli aculeos orationis meæ, qui reconditi ſunt, excuſſos arbitrari : noli id putare [39] omnino à me eſſe amiſſum, ſi quid eſt tibi remiſſum, atque conceſſum. cùm illæ valent apud me excuſationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia noſtra : tum nondum ſtatuo, te virium ſatis habere, ut ego tecum luctari, & congredi debeam. quòd ſi eſſes uſu, atque ætate robuſtior : eſſem idem, qui ſoleo, cùm ſum laceſſitus. nunc tecum ſic agam, tuliſſe ut potius injuriam, [40] quàm retuliſſe gratiam videar.

Neque verò, quid mihi iraſcare, intelligere poſſum. ſi, quòd 17
eum defendo, quem tu accuſas : cur tibi quoque ipſe non ſuc- 48
cenſeo, qui accuſes eum, quem ego defendo ? Inimicum, inquis, accuſo meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quæſtione defendere. Immò nemo magis eum, [41] de quo nihil eſt umquam ſuſpicatus, quàm is, [42] qui de aliis multa cogitavit. Cur dixiſti teſtimonium in alios ? Quia coactus. Cur damnati ſunt ? Quia creditum eſt. Regnum eſt, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immò ſervitus eſt, [43] non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, ſi conſiderare cœperis, utrùm magis mihi hoc neceſſe fuerit facere, [44] an iſtud tibi : intelliges, honeſtiùs te inimicitiarum modum ſtatuere potuiſſe, quàm me humanitatis.

At verò cùm honos agebatur ampliſſimus familiæ veſtræ, 49
hoc eſt, conſulatus parentis tui, ſapientiſſimus vir familiariſſimis ſuis non ſuccenſuit pater tuus, cùm Sullam & defenderent, & laudarent. Intelligebat, hanc nobis à majoribus eſſe traditam diſciplinam, ut nullius amicitia ad propulſanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longè diſſimilis illa contentio. tum, afflicto P. Sulla, conſulatus vobis pariebatur, ſicuti partus eſt : honoris erat certamen : ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo, in foro vinceretis. tum qui contra vos pro hujus ſalute pugnabant, amiciſſimi veſtri, quibus non iraſcebamini, conſulatum vobis eripiebant, honori veſtro repugnabant, & tamen id inviolata veſtra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque inſtituto optimi cujuſque faciebant.

Ego verò quibus ornamentis adverſor tuis ? aut cui dignitati 18
veſtræ repugno ? Quid eſt, quod jam ab eo expetas ? honor ad 50
patrem, inſignia honoris ad te delata ſunt. [45] Tu ornatus exuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemiſti : ego jacentem, & ſpoliatum defendo, & protego. Atque hic tu & reprehendis me, quia defendam, & iraſceris. Ego autem non modò tibi non iraſcor, ſed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim exiſtimo tibi ſtatuiſſe, quid faciendum putares, & ſatis idoneum [46] officii judicem poſuiſſe.

At accuſat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac ſi 51
pater indicaret. O patrem Cornelium ſapientem ! qui, quod præmii ſolet eſſe in indicio, reliquerit : quod turpitudinis in confeſſione, id per accuſationem filii ſuſceperit. Sed quid eſt tandem, quod indicat per iſtum puerum Cornelius ? Si eſt cauſa mihi ignota, cum Hortenſio communicata : reſpondeat Hortenſius. ſin tu ais illum comitatum Autronii & Catilinæ, cùm in campo, conſularibus comitiis, quæ à me habita ſunt, cædem facere voluerunt : Autronium tum in campo vidimus : &, quid dixi vidiſſe nos ? ego vidi. vos enim tum, judices, nihil laborabatis, neque ſuſpicabamini. ego tectus præſidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronii copias, & conatum repreſſi.

Num

---

divisi, quod non inepte mutabat in *dimiſi* Erricus Memmius. at *emittuntur* quæ publicantur. *Grut.*

35. *Tuo judicio.*] Gulielmius adnotavit è ſuis *indicio*, quod reperitur etiam in Pal. uno alteroque. *Idem.*

36. *Et in me potiſſimum conſulem conſtitutas putarem.*] Adjeci è Turin *conſtitutas*. rectè. conſtituit enim qui rei agundæ locum tempuſve deſtinat. *Idem.*

37. *Niſi tibi aliquem modum tute conſtitueris.*] Longè ſic melius Turing. quàm vulgata *vitæ*. prodidit & iſtam correctionem è mſſ. Rubenius noſter Electorum cap. 3. *Grut.* Rubenius notat tantum de libro ſcripto. Et quum Gruterus unum Turingicum præſcribat, credi vult, utique vulgatam in Palat. libris exſtare. Unde vide an non illud *Tute tibi* oppido ſit Ennianum, & potius appareat Ciceronem ſcripſiſſe *aliquem modum iræ*, quod pater margini ſuo adſcripſerat. *Gronov.*

38. *Quem non præverterim.*] Non debet iſtud mutari cum Lambino. *prævertit* qui occupat, inopinanteinque antevenit evertitque. Turingicus heic etiam auctior voce, *ac perfregerim*. fortè *peregerim*. Rubenius eruit è ſuis, *non pertulerim, ac perfregerim*. quod primum mutat in *percuierim*. Gruter.

39. *Omnino eſſe à me amiſſum &c.*] Vulgo *omiſſum*. ſed Gulielmius ſequitur Turingicum. *Idem.*

40. *Quàm retuliſſe gratiam.*] Lambinus ferè in eo fuit, ut expungeret *gratiam*, minus gratioſè. nam in eo lepos totius ſententiæ. *Idem.*

41. *De quo nihil eſt umquam ſuſpicatus.*] Dictio *umquam* adſcripta ex membranis Turing. qua redduntur numeri pleniores *Idem.*

42. *Qui de aliis multa cogitavit.*] Lambinus divinat *cognovit*, fruſtra. explicat enim noſter ſe ipſum poſt aliquot capita. *Idem.*

43. *Non dicere in quem velis, ac defendere quem velis.*] Lambinus, *nec defendere* : præter libros. bis ſumenda negatio, quaſi dixiſſet, *non & dicere, & defendere.* Idem.

44. *An iſtud tibi.*] Transſcripſi iſtud è Turing. reperitque item in ſuis Rubenius d. cap. 3. *Idem.*

45. *Tu ornatus exuviis hujus, venis &c.*] Eſt à Turingico; invenitque item in ſuis Rubenius, Electorum cap. 9. vulgata, *tu orn. ærumnis venis*. in ſpeciem bona ; non etiam ſi excutias. *Idem.*

46. *Officii judicem poſuiſſe.*] Erfurd. liber *officii tui jud.* non malè. ceterum malè Lambinus, qui emendat *poſui te*. quidni enim bellè dicatur *ponere judicem*, ut *capere, ſumere* ? Gulielmius conjiciebat, *judicem fuiſſe.* Idem.

52 Num quis eſt igitur, qui tum dicat in campum adſpiraſſe Sullam? Atqui ſi tum ſe cum Catilina ſocietate ſceleris conjunxerat, cur ab eo diſcedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari cauſa non paria ſigna reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipſe etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium, filium: quid tandem de illa nocte dicit, cùm inter falcarios ad M. Leccam nocte ea, quæ conſecuta eſt poſterum diem nonarum Novemb. me conſule, Catilinæ denuntiatione convenit? quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbiſſima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum deſcriptio totam per urbem cædis, atque incendiorum conſtituta eſt: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam ſibi officioſam provinciam depopoſcit: ut, cùm prima luce conſulem ſalutatum veniret, intromiſſus meo more, & jure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret.

19 53 Hoc tempore, cùm arderet acerrimè conjuratio: cùm Catilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe relinqueretur: Caſſius incendiis, Cethegus cædi præponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam, præſcriberetur: cùm omnia ordinarentur, inſtituerentur, pararentur: ubi fuit Sulla, Corneli? num Romæ? Immò longè abfuit. [47] num in iis regionibus, quò ſe Catilina inferebat? multo etiam longiùs. num in agro Camerti, Piceno, Gallico: quas oras maximè quaſi morbus quidam illius furoris pervaſerat? nihil verò minus. fuit enim, ut jam antè dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maximè ea ſuſpicione caruit.

54 Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipſe Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emptos eſſe, Fauſti ſimulatione, ad cædem ac tumultum. Ita prorſus: interpoſiti ſunt gladiatores, quos teſtamento patris videmus deberi. [48] Arrepta eſt familia: quæ ſi eſſet prætermiſſa, poſſet alia familia Fauſti munus præbere. Utinam quidem hæc ipſa non modò iniquorum invidiæ, ſed & æquorum exſpectationi ſatisfacere poſſet! Properatum vehementer, cùm longè tempus muneris abeſſet. Quaſi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec-opinante Fauſto, cùm is neque ſciret, neque vellet, familia eſt comparata.

55 At litteræ ſunt Fauſti, per quas ille precibus à P. Sulla petit, ut emat gladiatores, & ut hos ipſos emat: neque ſolùm ad Sullam miſſæ, ſed ad L. Cæſarem, Q. Pompejum, C. Memmium: quorum de ſententia tota res geſta eſt. At præfuit familiæ Cornelius. Jam ſi in comparanda familia ſuſpicio eſt nulla: quòd præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere ſervili obtulit ſe ad ferramenta proſpicienda: præfuit verò numquam: eaque res [49] per Balbum Fauſti libertum, omni tempore adminiſtrata eſt.

20 56 [50] At enim Cincius eſt ab hoc in ulteriorem Hiſpaniam miſſus, ut eam provinciam perturbaret. Primùm Cincius, judices, L. Julio, C. Figulo, conſulibus, profectus eſt aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante ſuſpicionem hujus conjurationis: deinde eſt profectus non tum primùm; ſed cùm in iiſdem locis aliquanto antè eadem de cauſa aliquot annos fuiſſet. ac profectus eſt non modò ob cauſam, ſed etiam neceſſariam cauſam, [51] magna ratione cum Mauritaniæ rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sulla procurante ejus rem, & gerente, plurimis, & pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejuſdem diſſolutum eſt: ut, quæ cauſa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ poſſeſſionis, ea Cincio non fuerit prædiis deminutis.

Jam verò illud quàm incredibile? quàm abſurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiariſſimum ſuum dimittere ab ſe, & mandare in ultimas terras? utrùm quò faciliùs Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, ſi in Hiſpania turbatum eſſet? At hæc ipſa per ſe ſine ulla conjunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis conſiliis, tam periculoſis, tam turbulentis, hominem amantiſſimum ſui, familiariſſimum, conjunctiſſimum officiis, uſu, conſuetudine, dimittendum eſſe arbitraretur? [52] veriſimile non eſt, ut, quem in ſecundis rebus, quem in otio ſecum ſemper habuiſſet, hunc in adverſis, & in eo tumultu, quem ipſe comparabat, ab ſe dimitteret. 57

Ipſe autem Cincius (non enim mihi deſerenda eſt cauſa amici veteris, atque hoſpitis) is homo eſt, aut ea familia, ac diſciplina, ut hoc credi poſſit, [53] eum bellum reipublicæ facere voluiſſe? ut, cujus pater, cùm ceteri deficerent finitimi ac vicini, ſingulari exſtiterit in rempublicam noſtram officio, & fide, is ſibi nefarium bellum contra patriam ſuſcipiendum putaret? cujus æs alienum videmus, judices, non libidine, ſed negotii gerendi ſtudio eſſe contractum: qui ita Romæ debuit, ut in provinciis, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cùm peteret, non commiſit, ut ſui procuratores quidquam oneris, abſente ſe, ſuſtinerent: venire omnes ſuas poſſeſſiones, & patrimonio ſe ornatiſſimo ſpoliari maluit, quàm ullam moram cuiquam fieri creditorum ſuorum. 58

A quo quidem genere, judices, ego numquam timui, cùm in illa reipublicæ tempeſtate verſarer. illud erat genus hominum horribile, & pertimeſcendum, qui tanto amore ſuas poſſeſſiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citiùs, ac diſtrahi poſſe diceres. Cincius numquam ſibi cognationem cum prædiis eſſe exiſtimavit ſuis. itaque ſe non modò ex ſuſpicione tanti ſceleris, verum etiam ex omni hominum ſermone, non armis, ſed patrimonio ſuo vindicavit. 59

Jam verò, quod ſubjicit, Pompejanos eſſe à Sulla impulſos, ut ad iſtam conjurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent: id cujuſmodi ſit, intelligere non poſſum. An tibi Pompejani conjuraſſe videntur? quis hoc umquàm dixit? aut quæ fuit iſtius rei vel minima ſuſpicio? disjunxit, inquit, eos à colonis, ut hoc diſcidio, ac diſſenſione facta, oppidum in ſua poteſtate poſſet, & Pompejanos habere. Primùm, omnis Pompejanorum, colonorumque diſſenſio, delata ad patronos eſt, cùm jam inveteraſſet, ac multos annos eſſet exagitata: deinde ita à patronis res cognita eſt, ut nulla in re à ceterorum ſententiis Sulla diſſenſerit: poſtremò coloni ipſi ſic intelligunt, non Pompejanos à Sulla magis, quàm ſeſe eſſe defenſos. 21 60

Atque hoc, judices, ex hac frequentia colonorum, honeſtiſſimorum hominum, intelligere poteſtis: qui adſunt, laborant: hunc patronum, defenſorem, cuſtodem illius coloniæ, ſi in omni fortuna, atque omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen caſu, quo afflictus jacet, per vos tutari, conſervareque cupiunt. Adſunt pari ſtudio Pompejani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: [54] qui ita de ambulatione, 61

47. *Num in iis regionibus, quo ſe Catilina inferebat.*] Vulgo *referebat*, ſed contra mſſ. noſtros omnes, in quibus tamen hærebat illud receptum *legionibus*; pro quo malui alterum; inventum alioquin in libris aliorum pluteariis. *Grut.*

48. *Arrepta eſt familia.*] Lambinus, *At empta eſt fam.* invitis libris. magiſque ſignificatur cupiditas emendi, arripiendi verbo. *Idem.*

49. *Per Balbum Fauſti libertum.*] Maluit hoc è Turingico Gulielmius; quod nomen eſſet Romanum. prius cuſi *Bellum*, quod & in Pall. omnibus. *Idem.*

50. *At enim Cincius.*] Noſtrum quidam *Siccius*, quod & in Turingico: & Suffridus Petrejus eundem putat, quem bello Africo Hirtius, ſive quis alius eſt, nominat. *Idem.*

51. *Magna ratione &c.*] Subintellige *pecuniaria.* malè enim ii codd. ſcripti, qui ſufficiunt, *magna ratione pecuniæ*; neque ea vox reperta in mſſ. melioribus. *Idem.*

52. *Veriſimile non eſt, ut quem.*] Lambinus voces tres priores, quamvis omnium librorum ſcriptorum, editorumque; tamen pro imperio ſuo exturbarat. ego repoſui. neque enim à Lambino docendi ſumus, quæ loquendi ratio ſordida ſit; quæ minus. *Idem.*

53. *Eum bellum reipub. facere voluiſſe.*] Maluiſſet Gulielmius, *populo Rom.* ſed non reſpondent libri. *Idem.*

54. *Qui ita de ambulatione & de ſuffragiis.*] Antea legebamus, *ambitione*; non fide mſſ. aut veterum editionum, ſed Critici alicujus. Certe alteram ſcripturam inveni in omnibus Pall. reperitque in Busb. & S. Vict. Gulielmius, ut etiam in Memmiano Lambinus;

 qui

tione, & de ſuffragiis ſuis cum colonis diſſenſerunt, ut idem de communi ſalute ſentirent.

62 Ac ne hæc quidem P. Sullæ mihi videtur ſilentio prætereunda eſſe virtus, quòd, cùm ab hoc illa colonia deducta ſit, & cùm commoda colonorum à fortunis Pompejanorum reipublicæ [55] fortuna dijunxerit, ita carus utriſque eſt, atque jucundus, ut non alteros demoviſſe, ſed utroſque conſtituiſſe videa-
22 tur. At enim & gladiatores, & omnis iſta vis, rogationis Cæciliæ cauſa comparabantur. atque in hoc loco in L. Cæcilium pudentiſſimum, atque ornatiſſimum virum, vehementer invectus eſt: cujus ego de virtute, & conſtantia, judices, tantum dico; talem hunc in iſta rogatione, quam promulgavit non de tollenda, ſed de levanda calamitate fratris ſui, fuiſſe, [56] ut conſultum eſſe voluerit fratri: tamen cum republica pugnare noluerit: promulgarit impulſus amore fraterno, deſtiterit fratris auctoritate deductus.

63 Atque in ea re per L. Cæcilium Sulla accuſatur, in qua re eſt uterque laudandus. [57] primùm Cæcilius, * qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluiſſe reſcindere, ut ſtatueretur: Sulla rectè reprehendit. Status enim reipublicæ maximè judicatis rebus continetur. neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quiſquam de ſalute ſuorum conſular, communem relinquat. Nihil de judicio ferebat. [58] Sed pœnam ambitus eam ferebat, quæ fuerat nuper ſuperioribus legibus conſtituta. itaque hac rogatione, non judicum ſententiam, ſed legis vitium corrigebat. Nemo judicium reprehendit, cùm de pœna queritur, ſed legem. damnatio enim eſt judicum, quæ manebat: pœna, legis, quæ levabatur.

64 Noli igitur animos eorum ordinum, qui præſunt judiciis ſumma cum gravitate, & dignitate, alienare à cauſa. nemo labefactare judicium eſt conatus. nihil eſt ejuſmodi promulgatum. Semper Cæcilius in calamitate fratris ſui, [59] judicum poteſtatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam pu-
23 tavit. Sed quid ego de hoc plura diſputem? Dicerem fortaſſe, & facilè, & libenter dicerem. Si paullò etiam longiùs, quàm finis quotidiani officii poſtulat, pietas, & [60] fraternus amor L. Cæcilium protuliſſet; implorarem ſenſus veſtros: uniuſcujuſque indulgentiam in ſuos teſtarer: peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis veſtris cogitationibus, atque ex humanitate communi.

65 Lex dies fuit propoſita paucos: ferri cœpta numquam: [61] poſita eſt in ſenatu, populum Romanum latuit. cùm in Capitolium nos ſenatum convocaſſemus, nihil eſt actum priùs: & id mandato Sullæ Q. Metellus prætor ſe loqui dixit, Sullam illam rogationem de ſe nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republica egit: agrariæ legi, quæ tota à me reprehenſa & abjecta eſt, interceſſorem fore profeſſus eſt: improbis largitionibus reſtitit: ſenatus auctoritatem numquam impedivit: ita ſe geſſit in tribunatu, ut, onere depoſito domeſtici officii, nihil poſtea niſi de reipublicæ commodis cogitarit.

Atque in ipſa rogatione, ne per vim quid ageretur, [62] quis 66
tamen noſtrûm Sullam, aut Cæcilium verebatur? [63] nonne omnis ille terror, omnis ſeditionis timor, atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus adſpectus, concurſatio, ſtipatio, greges hominum perditorum, metum nobis, ſeditioneſque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importuniſſimo tum honoris, tum etiam calamitatis ſocio, atque comite, & ſecundas fortunas amittere coactus eſt, & in adverſis ſine ullo remedio, atque allevamento permanere.

Hîc tu epiſtolam meam ſæpe recitas, quam ego ad Cn. Pom- 24
pejum de meis rebus geſtis, & de ſumma reipublicæ miſi: & 67
ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris: [64] &, ſi furorem incredibilem biennio antè conceptum, erupiſſe in meo conſulatu ſcripſi, me hoc demonſtraſſe dicis, Sullam in illa fuiſſe ſuperiore conjuratione. Scilicet is ſum, qui exiſtimem, Cn. Piſonem, & Catilinam, & Varguntejum, & Autronium nihil ſceleratè, nihil audacter ipſos per ſeſe ſine P. Sulla facere potuiſſe.

De quo etiam ſiquis dubitaſſet antea, num, id quod tu ar- 68
guis, cogitaſſet, interfecto patre tuo, conſule, deſcendere Kalendis Januariis cum lictoribus: ſuſtuliſti hanc ſuſpicionem, cùm dixiſti, hunc, ut Catilinam conſulem efficeret, contra patrem tuum operas, & manum comparaſſe. Quod ſi tibi ego confiteor, tu mihi concedas neceſſe eſt, hunc, cùm Catilinæ ſuffragaretur, nihil de ſuo conſulatu, quem judicio amiſerat, per vim recuperando cogitaviſſe. neque enim iſtorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, judices, P. Sullæ perſona ſuſcipit.

Jam enim faciam, criminibus omnibus ferè diſſolutis, con- 69
trà, atque in ceteris cauſis fieri ſolet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio ſtuduit animus occurrere magnitudini criminis, ſatisfacere exſpectationi hominum; [65] de me aliquid ipſo, qui accuſatus eram, dicere. nunc jam revocandi eſtis eò, quò vos ipſa cauſa, etiam
tacente me, [66] cogit, animos menteſque convertere. Omni- 25
bus in rebus, judices, quæ graviores, majoreſque ſunt, quid quiſque voluerit, cogitarit, admiſerit, non ex crimine, ſed ex moribus ejus, qui arguitur, eſt ponderandum. Neque enim poteſt quiſquam noſtrûm ſubitò fingi, neque cujuſquam repentè vita mutari, aut natura converti.

Circumſpicite paulliſper mentibus veſtris, ut alia omitta- 70
mus, hoſce ipſos homines, qui huic affines ſceleri fuerunt. Ca-

---

qui tamen quærit, quidnam hîc ſibi velit? Gulielmius interpretatur *porticum*; ut in ipſo Cicerone ſæpe aliàs. & Catullo: *In Magni ſimul ambulatione*. De porticu ergo diſſenſere cum colonis Pompejani. qua de cauſa paullò poſt Turingicum libenter ſecuti ſumus, Palatinoſque omnes; in quibus *reip. fortuna*, non *populi Rom.* quod ne quidem in antiquitus cuſis. accipiendaque reſpub. Pompejorum, diſtracta disjunctione veterum novorumque incolarum. fuiſſe autem hominum iſtud genus naturâ turbidum, hauriamus etiam ex Tacito lib. XIV Annal. cap. 13. *Grut.*

55. *Fortuna dijunxerit.*] Ita libuit ſcribere, cùm animadvertiſſem hærere in Turing. *disjunxerit*, haberentque quidam noſtrûm *dimiſerit*, quidam *dijuſſerit*. vulgata *diviſerit*. quod natum ex *divixerit*; in quam vocem degenerarat *dijunxerit*. Idem.

56. *Ut conſultum eſſe voluerit: cum rep pugnare noluerit.*] Secutus mſſ. noſtros ejeci voculam *tamen*, quæ in nullo comparebat. iidem præterea agnoſcunt *conſul eſſe*; quod mutari poterat in *conſulere*, uti venerat in mentem Gulielmio. *Idem.*

57. *Primùm Cæcilius &c.*] Malui locum notare aſteriſco, quàm admittere Memmiani codicis ſcripturam Lambini conjectura ferruminatam. Erat viri probi ſeorſim exhibere codicis mſ. lectionem, & ſic deinde ſubjicere divinationem ſuam. Noſtri Palatini octo nihil variant, niſi quod ſept. *Cæcilium*. Henr. Stephanus laudat è mſ. *primum Cæcilius qui id primum promulgavit, quo fratris caſum levare poſſet: quem quia res judicatas &c.* quod ſanè admiſiſſem, ſi tale quid offendiſſem in noſtris, aut ulla veteri editione. interim uno ſtare libro, & tali quidem, qui nunquam forte fuit in rerum natura, non eſt noſtrum. vix oculis meis credo, nedum ut linguæ alienæ. *Idem.*

58. *Sed pœnam ambitus eam ferebat.*] Lambinus citat codd. in quibus *ambitus auferebat*. ita nulli è noſtris. itaque ſuſtineo me cum P. Manutio. *Idem.*

59. *Judicum poteſtatem perpetuandam, legis acerbitatem &c.*] Pal. ſec. *perpetuam quandam legis acerbitatem &c.* Idem.

60. *Fraternus amor L. Cæcilium protuliſſet.*] Gulielmius mutari voluit ultimam in *propuliſſet*, ex Turing. translatione à paſtoribus ducta. noſtri nihil variabant. *Idem.*

61. *Depoſita eſt in Senatu.*] Ita ex Suffridi Turing. Gulielmius. noſtri tamen adhærent vulgatæ *poſita*. Idem.

62. *Quis tamen noſtrûm.*] Recentiores *veſtrum*. ſed alterum eſt à mſſ. & vett. edd. Lambinus voluit, *quis tandem veſtrum*. Idem.

63. *Nonne omnis ille terror omnis &c.*] Poſterioribus editionibus exciderant, *omnis ille terror*; repoſui ex mſſ. & vetuſtè impreſſis. *Idem.*

64. *Et ſi furorem.*] Liber Busbequii, *ubi ſi fur.* Pal. pr. & *quia ſi fur.* emendatumque in quinta, *quia furorem*, omiſſis *& ſi* quod ferri fortè poſſit. *Idem.*

65. *De me aliquid ipſo, qui accuſatus eram.*] Gratia Zinzerlingo qui propius inſpexit codicem Turingicum, hancque inde eruit ſcripturam minimè tenebroſam. prius enim habebamus, *aliquid, & de ipſo qui accuſatus eſt*; cùm interim nihilo melius mſſ. noſtri, *aliquid, de ipſo qui accuſatus erat.* in quo mirè ſe torſit Gulielmius, dum indulget conjecturis. *Idem.*

66. *Cogit animos menteſque convertere.*] Clauſula iſthæc eſt ab Erfurd. prius enim vulgati, *cogit*, *animis*, ceteris excluſis. *Idem.*

67. *Stupre*

Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures umquam
hoc reſpuerunt, conatum eſſe, hominem uſque à pueritia non
ſolùm intemperantia, & ſcelere, ſed etiam conſuetudine, &
ſtudio in omni flagitio, [67] ſtupro, cæde verſatum? quis eum
contra patriam pugnantem periiſſe miratur, quem ſemper
omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli
ſocietates cum indicibus, quis inſaniam libidinum, quis per-
verſam, atque impiam religionem recordatur, qui illum [68] aut
nefariè cogitaſſe, aut ſtultè ſperaſſe miretur? Quis de C. Ce-
thego, atque ejus in Hiſpaniam profectione, ac de vulnere
Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædifi-
catus eſſe videatur? omitto ceteros, ne ſit infinitum.

71 Tantum à vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conju-
raſſe cognitum eſt, cogitetis. intelligetis, unumquemque il-
lorum priùs à ſua vita, quàm noſtra ſuſpicione eſſe damnatum.
Ipſum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum
maximè eſt hujus periculo, & crimini) [69] non ſua hæc vita
convincit? ſemper audax, petulans, libidinoſus. quem in ſtu-
prorum defenſionibus non ſolùm verbis uti improbiſſimis ſo-
litum eſſe ſcimus, verùm etiam pugnis, & calcibus: quem ex-
turbare homines è poſſeſſionibus, cædem facere vicinorum,
ſpoliare fana ſociorum, vi conatum & armis diſturbare judi-
cia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare con-
tra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipſi ſuccum-
bere. hujus ſi cauſa non manifeſtiſſimis rebus teneretur, tamen
eum mores ipſius, ac vita convincerent.

26 [70] Agedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Sullæ,
72 vobis, populoque Romano notiſſimam, judices, & eam ante
oculos veſtros proponite. Ecquod hujus factum, aut commiſ-
ſum non dicam audacius, ſed quod cuiquam paullò minus con-
ſideratum videretur? factum quæro. verbum ecquod umquam
ex ore hujus excidit, unde quiſquam poſſet offendi? At verò
in illa gravi L. Sullæ victoria, turbulentaque, quis P. Sulla
mitior? [71] quis miſericordior inventus eſt? quàm multorum
hic vitam eſt à L. Sulla deprecatus? [quam multi ſunt ſummi
homines, & ornatiſſimi, & noſtri, & equeſtris ordinis, quo-
rum pro ſalute ſe hic Sullæ obligavit?] quos ego nominarem:
neque enim ipſi nolunt, & huic, animo gratiſſimo, adſunt:
ſed quia majus eſt beneficium, quàm poſſe debet civis civi da-
re, ideò à vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis: quod
fecit, ipſi.

73 Quid reliquam conſtantiam vitæ commemorem? dignita-
tem? liberalitatem? moderationem in privatis rebus? ſplen-
dorem in publicis, quæ ita à fortuna deformata ſunt, ut tamen
à natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio
quotidiana? quæ familiaris dignitas? quæ ſtudia amicorum,
quæ ex quoque ordine multitudo? [72] Hæc diu, multumque,
& multo labore quæſita, una eripuit hora. Accepit P. Sulla,
judices, vehemens vulnus, & mortiferum: verumtamen ejuſ-
modi, quod videretur ejus vita, & natura accipere potuiſſe.
Honeſtatis, & dignitatis habuiſſe nimis magnam judicatus eſt
cupiditatem: quam ſi nemo alius habuit in conſulatu petendo,
cupidior judicatus eſt hic fuiſſe, quàm ceteri. ſin etiam in aliis
nonnullis fuit iſte conſulatus amor: fortuna in hoc fuit for-
taſſe gravior, quàm in ceteris.

Poſtea verò quis P. Sullam, niſi mærentem, demiſſum, af- 74
flictumque vidit? quis umquam eſt ſuſpicatus, hunc magis
odio, quàm pudore hominum adſpectum, lucemque vitare?
Qui cùm multa haberet invitamenta urbis, & fori, propter
ſumma ſtudia amicorum, quæ tamen ei ſola in malis reſtite-
runt: abfuit ab oculis veſtris; &, cùm lege retineretur, ipſe
ſe exſilio pænè multavit. In hoc vos pudore judicii, & in hac
vita, tanto ſceleri locum fuiſſe creditis? Adſpicite ipſum: con- 27
tuemini os: [73] conferte crimen cum vita: vitam, ab initio ad
hoc tempus explicatam, cum crimine recognoſcite.

Mitto rempublicam, quæ fuit ſemper Sullæ cariſſima: hoſ- 75
ne amicos, tales viros, tam cupidos ſui, per quos res ejus ſe-
cundæ quondam erant ornatæ, nunc ſublevantur adverſæ, cru-
deliſſimè perire voluit, ut cum Lentulo, & Catilina, & Cethe-
go fœdiſſimam vitam, ac miſerrimam, turpiſſima morte pro-
poſita, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores,
non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc homi-
nem iſta ſuſpicio. nova quædam illa immanitas exorta eſt:
incredibilis fuit, ac ſingularis furor: ex multis ab adoleſcen-
tia collectis perditorum hominum vitiis repentè tanta iſta im-
portunitas inauditi ſceleris exarſit.

Nolite, judices, arbitrari, hominum illum impetum, & co- 76
natum fuiſſe. neque enim ulla gens tam barbara, aut tam im-
manis umquam fuit, in qua non modò tot, ſed unus tam cru-
delis hoſtis patriæ ſit inventus. belluæ quædam illæ ex porten-
tis immanes, ac feræ, forma hominum indutæ, exſtiterunt.
perſpicite etiam atque etiam, judices. nihil enim eſt, quod
in hac cauſa dici poſſit vehementiùs. penitus introſpicite Ca-
tilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, ceterorumque mentes.
quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quan-
tas audacias, quàm incredibiles furores, quas notas ſcelerum,
quæ indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum repe-
rietis? ex magnis, & diuturnis, & jam deſperatis reipublicæ
morbis iſta repentè vis erupit, ut, ea confecta, & ejecta, con-
valeſcere aliquando, & ſanari civitas poſſit. Neque enim eſt
quiſquam, qui arbitretur, illis incluſis in republica peſtibus,
diutius hæc ſtare potuiſſe. itaque eos non ad perficiendum ſce-
lus, ſed ad luendas reipublicæ pœnas Furiæ quædam incita-
verunt.

In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, judices, ex his, 28
qui cum hoc vivunt, atque vixerunt, honeſtiſſimorum homi- 77
num gregibus, rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac
familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricida-
rum cœtum, ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud
fortiſſimum præſidium pudoris? quo in loco nobis vita antè
acta proderit? quod ad tempus exiſtimationis partæ fructus
reſervabitur, ſi in extremo diſcrimine, ac dimicatione fortu-
næ deſerit? ſi non aderit? ſi nihil adjuvabit?

Quæſtiones nobis ſervorum, ac tormenta accuſator mini- 78
tatur: in quibus quamquam nihil periculi ſuſpicamur; tamen
illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujuſque tum
animi, tum corporis; [74] regit quæſitor, flectit libido, corrum-
pit ſpes, infirmat metus, ut in tot rerum anguſtiis nihil veri-
tati loci relinquatur. [75] Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea quæ-
ratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus,
num

---

67. *Stupro cæde verſatum.*] Turingicus vehementius, *graſſatum.* Grut.

68. *Aut nefariè cogitaſſe, aut ſtultè ſperaſſe miretur?*] Ita venuſtiſſimè Turingicus. Nefariè cogitarat patriæ everſionem, ſtultè ſperarat regnum &c. vulgata *aut nefariè aut ſtultè cogitaſſe miretur?* Idem.

69. *Non ſua hæc vita convincit.*] Vulgata, *non ſua conſuetudo ac vita convincit.* malè, certè contra editionem anni CCCCLXXXIII. & Pall. octo. quos ſi liberet excutere; multa tollerem adhuc ſphalmata. nunc iſtud moneo tantùm: ne arbitrentur homines, Ciceroni nihil jam amplius addi, nihil auferri poſſe. imò nullo auctore hodiernam in diem utimur vitioſiore. *Idem.*

70. *Agedum, conferte.*] Haud aliter Pall. I. Lambinus enim *Agitedum*, præter libros. ſicque Propertius: *En agedum, dominæ mentem convertite noſtræ &c.* quamquam velim mihi ignoſcat lector, ſi deinceps rarius annotem mutationes ejus temerarias. ubi ab eo recedo; ſciat fieri fide membranarum veterum. nam hiſce immorari, nullum video operæ pretium. *Idem.*

71. *Quis miſericordior inventus eſt?*] Clauſulam quoque hanc enotavit è Turingicis Gulielmius. hactenus nobis defuit. nam Ciceronis eſſe, nemo ſpero negabit. *Idem.*

72. *Hæc diu multumque & multo &c.*] Eſt illud *que* ex iiſdem membranis: & ita Cicero tantum loquitur. *Idem.*

73. *Conferte crimen cum vita: vitam ab initio ad hoc tempus explicatam cum crimine recognoſcite &c.*] Expreſſi ad verbum Erfurdiei codicis ſcripturam, cum quo hactenus conſentiunt Pall. quod habeant *cum crimine rec.* Vulgati heic mutili. *Idem.*

74. *Regit quæſitor.*] Gulielmius heic capit *quæſitorem* pro tortore; cui accedere non poſſum. puto enim eum intelligi qui tormentis præſidet. in quo quantum fuerit momenti pluribus oſtendi exemplis ad Tacitum lib. VI Annal. cap. 47. f. *Idem.*

75. *Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea.*] Commoda lectio; niſi obſtarent

num quæ crudelitas, num quæ audacia. nihil erroris erit in cauſa, nec obſcuritatis, judices, ſi à vobis vitæ perpetuæ vox, ea, quæ graviſſima debet eſſe, audietur.

79 Nullum in hac cauſa teſtem timemus: nihil quemquam ſcire, nihil vidiſſe, nihil audiſſe arbitramur. Sed tamen, ſi nihil vos P. Sullæ fortuna movet, judices, veſtra moveat. veſtra enim, qui cum ſumma elegantia, atque integritate vixiſtis, hoc maximè intereſt, non ex libidine, aut ſimultate, aut levitate teſtium cauſas honeſtorum hominum ponderari, ſed in magnis diſquiſitionibus, repentiniſque periculis vitam uniuſcujuſque eſſe teſtem. Quam vos, judices, nolite armis ſuis ſpoliatam, atque nudatam objicere invidiæ, dedere ſuſpicioni. munite communem arcem bonorum, obſtruite perfugia improborum. valeat ad pœnam, & ad ſalutem plurimùm, quam ſolam videtis ipſam ex vi ſua, naturaque facillimè perſpici: ſubitò flecti, fingique non poſſe.

29 Quid verò hæc auctoritas (ſemper enim de ea dicendum
80 eſt: quamquam à me timidè, modicèque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas noſtra? qui à ceteris conjurationis cauſis abſtinuimus, P. Sullam defendimus: nihil hunc tandem juvabit? Grave eſt hoc dictum fortaſſe, judices, ſi appetimus aliquid: ſi, cùm ceteri de nobis ſilent, non etiam noſmetipſi tacemus, grave. ſed, ſi lædimur, ſi accuſamur, ſi in invidiam vocamur: profectò conceditis, judices, ut nobis libertatem retinere liceat, ſi minùs liceat dignitatem.

81 Accuſati ſunt uno nomine conſulares: ut jam videatur honoris ampliſſimi nomen plus invidiæ, quàm dignitatis afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicum, aderant ſupplici, vitæ ejus turpitudinem in ſummis ejus periculis non inſequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, conſul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus: Improbo homini: At ſupplici: Fortaſſe audaci: At aliquando amico. Cui cùm adfuit poſt delatam ad eum primam illam conjurationem; indicavit ſe audiſſe aliquid, non credidiſſe. At idem non adfuit alio in judicio, cùm adeſſent ceteri. Si poſtea cognorat ipſe aliquid, quod in conſulatu ignoraſſet: ignoſcendum eſt iis, qui poſtea nihil audierunt. [77] ſin illa res de pecuniis repetundis, prima valuit: non inveterata, quàm recens, debuit eſſe gravior. Sed, ſi tuus parens etiam in illa ſuſpicione periculi ſui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbiſſimi ſella curuli, atque ornamentis & ſuis, & conſulatus honeſtavit: quid eſt, quamobrem conſulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur?

82 At iidem iis, qui ante hunc cauſam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto ſcelere adſtrictis hominibus, ſtatuerunt nihil à ſe adjumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum conſtantia, atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas, & fides de unoquoque loquitur, neque cujuſquam ornamenta orationis deſiderat: poteſt quiſquam dicere umquam meliores, fortiores, conſtantiores conſulares fuiſſe, quàm iis temporibus, & periculis, quibus pænè oppreſſa eſt reſpublica? Quis non de communi ſalute apertiſſimè, quis non fortiſſimè, quis non conſtantiſſimè ſenſit? Neque ego præcipuè de conſularibus diſputo. nam hæc & hominum ornatiſſimorum, qui prætores fuerunt, & univerſi ſenatus, communis eſt laus: ut conſtet, poſt hominum memoriam numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuiſſe. Sed quia ſunt deſcripti conſulares, de his tantùm mihi dicendum putavi, quod ſatis eſſet, [78] atteſtantem memoriam omnium, neminem eſſe ex illo honoris gradu, qui non omni ſtudio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conſervandam.

Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ conſul non adfui, qui teſtimonium de conjuratione dixi 30
in alios, adeone vobis alienus à ſanitate, adeò oblitus conſtantiæ meæ, adeò immemor rerum à me geſtarum eſſe videor, 83
ut, cùm conſul bellum geſſerim cum conjuratis, nunc eorum ducem conſervare cupiam, & in animum inducam, cujus nuper ferrum retuderim, flammamque reſtinxerim, ejuſdem nunc cauſam, vitamque defendere? Si medius fidius, judices, non me ipſa reſpublica, meis laboribus, & periculis conſervata, ad gravitatem animi, & conſtantiam ſua dignitate revocaret; tamen hoc natura eſt inſitum, ut, quem timueris, quicum de vita, fortuniſque contenderis, cujus ex inſidiis evaſeris, hunc ſemper oderis. Sed, cùm agatur honos meus ampliſſimus, gloria rerum geſtarum ſingularis: cùm, quoties quiſquam eſt in hoc ſcelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ ſalutis: ego ſim tam demens; ego committam, ut ea, quæ pro ſalute omnium geſſi, caſu magis, & felicitate à me, quàm virtute, & conſilio geſta eſſe videantur?

Quid ergo? hoc tibi ſumis, dicet fortaſſe quiſpiam, ut, quia 84
tu defenderis, innocens judicetur? Ego verò, judices, non modò nihil mihi aſſumo, in quo quiſpiam repugnet: ſed etiam ſi quid ab omnibus conceditur, id reddo, ac remitto. non in ea republica verſor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita ſunt exſtincti, quos vici, aut ita grati, quos ſervavi, ut ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici, invidique patiantur.

Grave eſſe videretur, eum, qui inveſtigarit conjurationem, 85
qui patefecerit, qui oppreſſerit, cui ſenatus ſingularibus verbis gratias egerit, cui uni togato ſupplicationem decreverit, dicere in judicio: non defenderem, ſi conjuraſſet. non dico id, quod grave eſt: dico illud, quod in his cauſis conjurationis non auctoritati aſſumam, ſed pudori meo: Ego ille conjurationis inveſtigator, atque ultor, certè non defenderem Sullam, ſi conjuraſſe arbitrarer. Ego, judices, de tantis omnium periculis cùm quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius ſuſpicione, nullis litteris, de re P. Sullæ rem ullam ad me eſſe delatam.

Quamobrem vos, dii patrii, ac penates, qui huic urbi, at- 31
que huic imperio præſidetis, qui hoc imperium, qui hanc li- 86
bertatem, populumque Romanum, qui hæc tecta, atque templa, me conſule, veſtro numine, auxilioque ſervaſtis, teſtor, integro me animo, ac libero, P. Sullæ cauſam defendere: nullum à me ſciente facinus occultari, nullum ſcelus ſuſceptum contra ſalutem omnium, defendi, ac tegi. nihil de hoc conſul comperi, nihil ſuſpicatus ſum, nihil audivi.

Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexora- 87
bilis in ceteros eſſe viſus ſum, perſolvi patriæ quod debui: reliqua jam à me meæ perpetuæ conſuetudini, naturæque debentur. tam ſum miſericors, judices, quàm vos: tam mitis, quàm qui leniſſimus. In quo vehemens fui vobiſcum, nihil feci, niſi coactus: reipublicæ præcipitanti ſubveni: patriam demerſam extuli: miſericordia civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm neceſſe fuit. ſalus eſſet omnium amiſſa una nocte, niſi eſſet ſeveritas illa ſuſcepta. Sed ut ad ſceleratorum pœnam amore reipublicæ ſum adductus: ſic ad ſalutem innocentium voluntate deducor.

Nihil video eſſe in hoc P. Sulla, judices, odio dignum, mi- 88
ſericordia digna multa. Neque enim nunc propulſandæ calamitatis ſuæ cauſa ſupplex ad vos, judices, confugit: ſed ne qua generi, ac nomini ſuo nota nefariæ turpitudinis inuratur.

Nam

rent Pall. noſtri & cuſi antiquitus; ut quibus, *vita P. Sullæ, Torquate: ex ea:* quod auribus certè meis non parum blanditur. *Grut.*

76. *Grave eſt hoc dictum fortaſſe, judices, grave, ſi appetimus &c.*] Sex voces priores hodie demum adſpiciunt lucem, productæ è tenebris codicis Turingici, non ſine pleniſſima graviſſimi affectus iteratione. *Idem.*

77. *Sin illa res de pecuniis repetundis &c.*] Pleriſque mſſ. noſtris abſunt, *de pecuniis repetundis.* reperi tamen in Pal. pr. & editionum principe. *Idem.*

78. *Atteſtantem memoriam omnium.*] Verè. neque aliter Pall. aut S. Vict. B. ſatis, inquit, erit me dicere de Conſularibus, cùm tamen atteſter interim memoriam omnium, de voluntate ceterorum. malit tamen Gulielmius *anteſtantem.* prius impreſſi *atteſtante memoria.* Idem.

79. *Labem*

Nam ipſe quidem, ſi erit veſtro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ ſolatia reliquæ vitæ, quibus lætari, & perfrui poſſit? domus erit, credo, exornata: aperientur majorum imagines: ipſe ornatum, ac veſtitum recuperabit. omnia, judices, hæc amiſſa ſunt: omnia generis, nominis, honoris inſignia atque ornamenta unius judicii calamitate occiderunt. ſed ne exſtinctor patriæ, ne proditor, ne hoſtis appelletur, ne hanc [79] labem tanti generis in familia relinquat, id laborat, [80] id metuit; ne denique hic miſer, conjurati & conſcelerati & proditoris filius nominetur: huic puero, qui eſt ei vita ſua multò carior, metuit, cui honoris integros fructus non ſit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat.

89 Hic vos orat, judices, parvus, ut ſe aliquando, ſi non integra fortuna, at afflicta, patri ſuo gratulari ſinatis. huic miſero notiora ſunt judiciorum itinera, & fori, [81] quàm campi & diſciplinarum. Non jam de vita P. Sullæ, judices, ſed de ſepultura contenditur. vita erepta eſt ſuperiore judicio: nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim eſt huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid eſt, quamobrem hæc
32 cuiquam vita videatur? Nuper is homo fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei ſe neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret. nunc ſpoliatus omni dignitate, quæ erepta ſunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his neceſſariis lugere ſuam calamitatem liceat, id ſibi ne eripiatis, judices, vos obteſtatur.

90 Te ipſum jam, Torquate, [82] expletum eſſe hujus miſeriis par erat. etſi nihil aliud Sullæ, niſi conſulatum abſtuliſſetis, tamen eo vos contentos eſſe oportebat. honoris enim contentio vos ad cauſam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed cùm huic omnia cum honore detracta ſint, cùm in hac fortuna miſera, ac luctuoſiſſima deſtitutus ſit: quid eſt, quod expetas ampliùs? luciſne hanc uſuram eripere vis, plenam lacrymarum, atque mæroris, in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retineatur? libenter reddiderit, adempta ignominia fœdiſſimi criminis. an verò inimicum ut expellas? cujus ex miſeriis, ſi eſſes crudeliſſimus, videndo fructum caperes majorem, quàm audiendo.

O miſerum, & infelicem illum diem, quo conſul omnibus 91
centuriis P. Sulla renuntiatus eſt! ô falſam ſpem! [83] ô volucrem fortunam! ô cæcam cupiditatem! ô præpoſteram gratulationem! [84] quàm cito illa omnia ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lacrymas reciderunt, ut, qui paullo antè conſul deſignatus fuiſſet, retineret repentè nullum veſtigium priſtinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic ſpoliato honore, fama, fortunis, deeſſe videretur? aut cui novæ calamitati locus ullus relictus eſſet? urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit novum mærorem: non patitur, hominem calamitoſum uno modo afflictum, uno in luctu perire.

Sed jam impedior egomet, judices, dolore animi, ne de hu- 33
jus miſeria plura dicam. veſtræ jam ſunt partes, judices: in 92
veſtra manſuetudine, atque humanitate cauſam totam repono. vos & rejectione interpoſita, nihil ſuſpicantibus nobis, repentini in nos judices conſediſtis, ab accuſatoribus delecti ad ſpem acerbitatis, à fortuna nobis ad præſidium innocentiæ conſtituti. Ut ego, quid de me populus Romanus exiſtimaret, quia ſeverus in improbos fueram, laboravi, &, quæ prima innocentis mihi defenſio eſt oblata, ſuſcepi: ſic vos ſeveritatem judiciorum, quæ per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate ac miſericordia mitigate.

Hoc cùm impetrare à vobis ipſa cauſa debet: tum eſt veſtri 93
animi, atque virtutis declarare, non eſſe eos vos, ad quos potiſſimùm, interpoſita rejectione, devenire convenerit. In quo ego, judices, vos, quantum meus amor in vos poſtular, tantum hortor, ut communi ſtudio, quoniam in rebus conjuncti ſumus, manſuetudine, & miſericordia veſtra falſam à nobis crudelitatis famam repellamus.

79. *Labem tanti generis in familiam &c.*] Putat iſtud retineri poſſe, contra ſententiam Lambini, Gulielmius: & ſic ſanè Pall. noſtri. mſ. Henr. Stephani *tanti ſceleris*. Grut.

80. *Id metuit; ne denique hic miſer, conjurati & conſcelerati & proditoris filius nominetur: huic puero, qui eſt ei vita ſua multò carior, metuit; cui honoris &c.*] Heîc viginti nunc primum accedunt voces auctori noſtro, ex Turingico exemplari, quæ prorſus requirebantur, & ſine quibus ſenſus mutilus. *Idem.*

81. *Quàm campi & diſciplinarum.*] Egregiè & hoc Erfurdienſis ille. nam vulgata tantum, *quàm diſciplinarum*. Lambinus ex Stephani mſ. *quàm ſcholæ & diſcipl.* Idem.

82. *Expletum eſſe . . par erat.*] Ita quoque Erfurdienſe exemplar, ut deinceps nemo dubitare debeat de lectionis veritate. vulgo, *pateat.* Idem.

83. *O volucrem fortunam.*] Citat Laur. Valla. *ô vanam volucremque fortunam.* Idem.

84. *Quam citò illa omnia.*] Gulielmius ſubſti tutum cuperet *omina.* Idem.

M. TULLII CICERONIS PRO A. LICINIO ARCHIA POETA,

ORATIO OCTAVA ET VICESIMA.

1 SI QUID eſt in me ingenii, judices, quod ſentio quàm ſit exiguum: aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter eſſe verſatum: aut, ſi hujuſce rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudiis, ac diſciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe: earum rerum omnium vel inprimis hic A. Licinius fructum à me repetere propè ſuo jure debet. Nam quoad longiſſimè poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde uſque repetens, hunc video mihi principem, & ad ſuſcipiendam, & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum exſtitiſſe. Quod ſi hæc vox hujus hortatu, præceptiſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit: à quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios ſervare poſſemus, huic profectò ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, & opem, & ſalutem ferre debemus.

Ac, ne quis à nobis hoc ita dici fortè miretur, quòd alia 2
quædam in hoc facultas ſit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut diſciplina: [1] ne nos quidem huic cuncti ſtudio penitus umquam

1. *Ne nos quidem huic cuncti ſtudio.*] Non malè corculum Galliæ ſuæ Claudius Puteanus *huicce uni ſtudio*: ſed mſſ. nihil mutant. recepit

quam dediti fuimus. [2] Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur.

2 Sed ne cui veſtrûm mirum eſſe videatur, me in quæſtione
3 legitima, & in judicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Romani, lectiſſimum virum, & apud ſeveriſſimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo à conſuetudine judiciorum, verùm etiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis, ut in hac cauſa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam; ut me pro ſummo poeta, atque eruditiſſimo homine, dicentem, hoc concurſu hominum litteratiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de ſtudiis humanitatis, ac litterarum, paullo loqui liberiùs: & in ejuſmodi perſona, quæ propter otium, ac ſtudium, minimè in judiciis, periculiſque tractata eſt, uti propè novo quodam, & inuſitato genere dicendi.

4 Quod ſi mihi à vobis tribui, concedique ſentiam: perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non ſegregandum, cùm ſit civis, à numero civium; verùm etiam, ſi non eſſet,
3 putetis adſciſcendum fuiſſe. Nam ut primùm ex pueris exceſſit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit: primùm Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili, celebri quondam urbe, & copioſa, atque eruditiſſimis hominibus, liberaliſſimiſque ſtudiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. poſt in ceteris [3] Aſiæ partibus, cunctæque Græciæ, ſic ejus adventus celebrabantur, ut famam ingenii, exſpectatio hominis; exſpectationem, ipſius [4] adventus, admiratioque ſuperaret.

5 Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac diſciplinarum: ſtudiaque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iiſdem in oppidis: & hîc Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate, ceteriſque præmiis donarunt: & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione, atque hoſpitio dignum exiſtimarunt. Hac tanta celebritate famæ cùm eſſet jam abſentibus notus, Romam venit, Mario conſule, & Catulo. nactus eſt primùm conſules eos, quorum alter res ad ſcribendum maximas, alter cùm res geſtas, tum etiam ſtudium, atque aures adhibere poſſet. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias eſſet, eum domum ſuam receperunt. [5] ſed etiam hoc non ſolum ingenii, ac litterarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis, ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti.

6 Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi, Numidico, & ejus Pio filio. audiebatur à M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio. à L. Craſſo colebatur: Lucullos vero, & Druſum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortenſiorum domum, devinctam conſuetudine cùm teneret, afficiebatur ſummo honore, quòd eum non ſolùm colebant, qui aliquid percipere, atque audire ſtudebant, verùm etiam, ſi qui fortè ſimulabant. Interim ſatis longo intervallo, cùm eſſet cum 4
L. Lucullo [6] in Siciliam profectus, & cùm ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ cùm eſſet civitas æquiſſimo jure, ac fœdere, adſcribi ſe in eam civitatem voluit: idque, cùm ipſe per ſe dignus putaretur, tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heracleenſibus impetravit.

[7] Data eſt civitas Silvani lege, & Carbonis, SI QVI FOEDE- 7
RATIS CIVITATIBVS ADSCRIPTI FVISSENT: SI TVM, CVM LEX FEREBATVR, IN ITALIA DOMICILIVM HABVISSENT: &, SI SEXAGINTA DIEBVS APVD PRAETOREM ESSENT PROFESSI. Cùm hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, profeſſus eſt apud prætorem, Q. Metellum, familiariſſimum ſuum.

Si nihil aliud, niſi de civitate, ac lege dicimus, nihil dico. 8
amplius: cauſa dicta eſt. [8] quid enim horum infirmari, Grati, poteſt? Heracleæne [9] eſſe tum adſcriptum negabis? Adeſt vir ſumma auctoritate, & religione, & fide [10] M. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire: non audiviſſe, ſed vidiſſe: non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. Adſunt Heracleenſes legati, nobiliſſimi homines: [11] hujus judicii cauſa, cum mandatis, & cum publico teſtimonio venerunt; qui hunc [12] adſcriptum Heracleenſem dicunt. Hîc tu tabulas deſideras Heracleenſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiſſe ſcimus omnes. Eſt ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere: quærere, quæ habere non poſſumus: & de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare: &, cùm habeas ampliſſimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum, fidemque; ea, quæ depravari nullo modo poſſunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, deſiderare.

At domicilium Romæ non habuit: is, qui tot annis ante 9
civitatem datam, ſedem omnium rerum, ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit. At non eſt profeſſus. Immò verò iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa profeſſione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam 5
cùm Appii tabulæ, negligentiùs aſſervatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas; poſt damnationem, calamitas, omnem tabulatum fidem reſignaſſet: Metellus, homo ſanctiſſimus, modeſtiſſimuſque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis litura ſe commotum eſſe dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.

Quæ cùm ita ſint, quid eſt, quòd de ejus civitate dubitetis, 10
præſertim cùm aliis quoque in civitatibus fuerit adſcriptus? Etenim cùm mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic, ſumma ingenii prædito gloria, noluiſſe. Quid? cùm ceteri non modò poſt civitatem datam, ſed etiam [13] poſt legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus,

ptus,

---

cepit id tamen in contextum Lambinus. *Gruter.*

2. *Etenim omnes artes &c.*] Arbitratur Gulielmius legendum, *Sed enim.* non malè. *Idem.*

3. *Aſiæ partibus cunctæque Græciæ.*] Secutus ſum ſcriptos libros & antique cuſos. vulgò, *cunctaque Græcia*; quod malebat Puteanus. *Idem.*

4. *Adventus admiratioque ſuperaret.*] Pal. nonus, *admirationemque*, quaſi dicat auctam præſentiâ famam, contra quàm vulgò ſoleat. Gulielmius argutius exiſtimabat: *ut famam ingenii exſpectatio; exſpectationem hominis ipſius adventus &c.* Idem.

5. *Sed etiam hoc &c.*] Sic omnes vett. ſcripti editique. recentiores, *Sed enim hoc.* Τὸ *fuit*, quoque abjeci, iiſdem ſcriptis auctoribus. *Idem.*

6. *In Siciliam profectus.*] Reduxi lectionem veterum edd. confirmatam non ſolum omnibus Pall: ſed & libris S. Victoris, Busbequii, Cujacii, Gemblac. Erfurdi quos citat Gulielmius. *Grut.* Nulla tamen editio Gruteri reduxit, id nunc primum fieri placuit pro *in Ciliciam.* Gronov.

7. *Data eſt civitas Silvani lege.*] Ita quidem hodie vulgatur: ſed recte tamen *Silani*, aut *Syllani*. alterum eſt à Criticis, de quo videndi ii qui ſcripſere de Romanorum legibus. *Idem.*

8. *Quid enim horum infirmari, Grati, poteſt?*] Eſt ab Erfurdiano. cui alludunt noſtri, aliorumque, in quibus *gratis.* prius cuſi, *Gracche.* ſed ævo illi recentiori. quippe in antiquioribus viſitur item illud *gratis.* Gulielmius putabat intelligi poſſe de *Gratio* illo, qui poetica ſcripſit. *Grut.*

9. *Eſſe tum adſcriptum negabis?*] Vulgò *eum.* ſed, non ſcripti modò ſed etiam cuſi majorum ſæculo alterum ſervant. intellige, cùm è Sicilia decederet cum Lucullo. *Idem.*

10. *M. Lucullus.*] Coactus ſum ſequi omnes libros, ejecto *L. Lucullus.* ut fratri Legatus fuerit in Sicilia. quod & probat P. Victorius lib. XXVII Var. lect. cap. 8. *Idem.*

11. *Hujus judicii cauſa.*] Lectio recepta præpoſuerat, *qui hujus &c.* ſed verbulum illud excluditur omnib. membranaceis, imò & edd. exoletis. quid quod & Pal. ſec. poſtea quoque non agnoſcit alterum *qui*: benè, ut puto. *Idem.*

12. *Adſcriptum Heracleenſem.*] Lambinus conjectura, *Heracliæ eſſe.* non malè. ſed mutationem ſententia nullam poſtulat plana & perſpicua. *Idem.*

13. *Poſt legem Papiam.*] De peregrinis urbe pellendis. nam Ant.

Augu-

ptus, quòd ſemper ſe Heraclienſem eſſe voluit, rejicietur ?

11 Cenſus noſtros requiris ſcilicet. eſt enim obſcurum, proximis cenſoribus, hunc cum clariſſimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuiſſe: ſuperioribus, cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia: primis, Julio, & Craſſo, nullam populi partem [14] eſſe cenſam. Sed, quoniam cenſus non jus civitatis confirmat, ac tantummodò indicat, eum, qui ſit cenſus, ita ſe jam tum geſſiſſe pro cive: iis temporibus quæ tu criminaris, ne ipſius quidem judicio eum in civium Romanorum jure eſſe verſatum: & teſtamentum ſæpe fecit noſtris legibus, & adiit hereditates civium Romanorum, & in beneficiis ad ærarium
6 delatus eſt à L. Lucullo prætore, & conſule. Quære argumenta, ſiqua potes. numquam enim hic neque ſuo, neque amicorum judicio revincetur.

12 [15] Quæres à nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia ſuppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures convitio defeſſæ conquieſcant. An tu exiſtimas aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, niſi animos noſtros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam poſſe contentionem, niſi eos doctrina eadem relaxemus? Ego verò fateor, me his ſtudiis eſſe deditum. ceteros pudeat, ſiqui ita ſe litteris abdiderunt, ut nihil poſſint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adſpectum, lucemque proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, [16] ut ab nullius umquam me tempore aut commodo, aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique ſomnus retardarit ?

13 Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi, quantum ceteris ad ſuas rès obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipſam requiem animi, & corporis conceditur temporum: quantum alii [17] tribuunt tempeſtivis conviviis: quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumpſero? [18] Atque hoc adeò mihi concedendum eſt magis, quòd ex his ſtudiis, [19] hæc quoque cenſetur oratio, & facultas: quæ quantacumque in me, numquam amicorum periculis defuit. quæ ſi cui levior videtur: illa quidem certè, quæ ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio.

14 Nam, niſi multorum præceptis, multiſque litteris mihi ab adoleſcentia ſuaſiſſem, nihil eſſe in vita magnopere expetendum, niſi laudem, atque honeſtatem: in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exſilii, parvi eſſe ducenda: numquam me pro ſalute veſtra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objeciſſem. Sed pleni omnes ſunt libri, plenæ ſapientium voces, plena exemplorum vetuſtas: quæ jacerent in tenebris omnia, niſi litterarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non ſolùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortiſſimorum virorum, expreſſas, ſcriptores & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda republica proponens, animum, & mentem meam ipſa cogitatione hominum excellentium conformabam.

Quæret quiſpiam, quid? illi ipſi ſummi viri, quorum virtu- 7
tes litteris proditæ ſunt, iſtane doctrina, quam tu laudibus ef- 15
fers, eruditi fuerunt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmare. ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipſius habitu propè divino, per ſeipſos & moderatos, & graves exſtitiſſe fateor. etiam illud adjungo, ſæpius ad laudem, atque virtutem naturam ſine doctrina, quàm ſine natura valuiſſe doctrinam. Atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam, atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam, confirmatioque doctrinæ: tum illud neſcio quid præclarum, ac ſingulare ſolere exſiſtere.

Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, di- 15
vinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatiſſimos homines, & continentiſſimos: ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: [20] qui profectò ſi nihil ad percipiendam, colendamque virtutem, litteris adjuvarentur, numquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent. Quòd ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, ut opinor, [21] hanc animi adverſionem, humaniſſimam, ac liberaliſſimam judicaretis. Nam ceteræ neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum. hæc ſtudia [22] adoleſcentiam agunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium, ac ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur.

Quòd ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſta- 17
re poſſemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis
videremus. Quis noſtrûm tam animo agreſti, ac duro fuit, ut 8
Roſcii morte nuper non commoveretur? [23] qui cùm eſſet ſenex mortuus, tamen, propter excellentem artem, ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus?

Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim veſtra 18
benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm litteram ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque ſententiis? Quæ verò accuratè, cogitatèque ſcripſiſſet: ea ſic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui ſic à ſummis hominibus, eruditiſſimiſque accepimus, ceterarum rerum ſtudia, & doctrina, & præceptis, & arte conſtare: poetam natura ipſa valere, & mentis viribus excitari, & quaſi [24] divino quodam ſpiritu inflari. Quare ſuo jure

Auguſtinus malè corrigit *Tapiriam*. Grut.

14. *Eſſe cenſam.*] Aliquot mſſ. Pall. *cenſitam*, quomodo & primitus cuſi. *Idem.*

15. *Quæres à nobis, Grati.*] Haud aliter Erfurd. nam Pal. non. *Gratti*. ceteri ferè *Gracci*; pauci ſanè *Gracce*. Idem.

16. *Ut ab nullius umquam me tempore aut commodo aut otium &c.*] Ita Palatini plerique, neque aliter quos excuſſit P. Victorius, qui lectionem iſtam ſtabilit lib. 11 Var. lect. cap. 8. *tempus* notare etiam *periculum*, jam notum eſt. *Idem.*

17. *Tribuunt tempeſtivis conviviis.*] Irrepſerat heic quoque *intempeſtivis*, ſed præter omnes mſſ. item edd. rejectitias. paullò antea etiam, repoſui *temporum*, iiſdem libris auctoribus. male hactenus *temporis*. Idem.

18. *Atque hoc adeo mihi conced. eſt magis.*] Sic exhibendo videtur Gruterus perſuadere nobis velle etiam legi in antiquis exemplaribus, quum Lambinus hac in oram rejecta ediderit *atque hoc eo mihi*, quem ſequitur Gothofredus. Undè igitur Victorius prætulit? *atque hoc ideo*. Gronov.

19. *Hæc quoque cenſetur oratio.*] Ita Gruteri mſ. neque aliter editio princeps. nam ceteri mſſ. noſtri ferè habent *creſcit oratio*, quemadmodum vulgata. ineptè, certè nullo lepore; ut multis exemplis firmat Gulielmius, heic odioſè producendis. *cenſeri* enim eſt æſtimari, in pretio haberi. *Grut.*

20. *Qui ſi . . . adjuvarentur*] Vel debuit dixiſſe *adjuvaremur*, vel commode explicandum, ut ſit, adjuti fuiſſent, quomodo explicat pater in notis ad Livium XXIX, 1. *Gronov.*

21. *Hanc animi adverſionem*] Securus ſum apices litterarum Palatini noni, cui accedunt ceteri, in quibus *animadverſionem*, quod & in olim cuſis. nam quod hodie in libris habitat, *animi remiſſionem*, eſt conjectaneum Laz. Bonamici. Muretus maluit *averſionem*, quomodo eſt item in uno ſcripto Cujacii. ſed bene propugnat illud noſtrum P. Victorius lib. XXIX cap. 7, qui conſulatur. *Gruter.*

22. *Adoleſcentiam agunt.*] Sic reponi juſſit Muretus libro XII Var. lect. cap. 15. & ante eum P. Victorius lib XXVI Var. cap. 14. neque aliter vetuſtius editi, omneſque mſſ. noſtri. recentiores critici maluerunt, *alunt*. minus recte. ſed nec *agunt* placuit Gulielmio. malebat enim *acuunt*, egregia conjectura. eos enim adoleſcentum litteræ. iis eniteſcit ingenii nativa indoles, hebes alias. *Idem.*

23. *Qui cùm eſſet ſenex mortuus.*] Maluiſſem, *qui etſi ſenex*, duabus aliis vocibus remotis. *Idem.*

24. *Divino quodam ſpiritu inflari.*] Eſt à mſſ. noſtris omnibus; & id

jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poetas, quòd quaſi deorum aliquo dono, atque munere [25] commendati nobis eſſe videantur.

19 Sit igitur, judices, ſanctum apud vos, humaniſſimos homines, hoc poetæ nomen, quod nulla umquam barbaria violavit. [26] Saxa & ſolitudines voci reſpondent; beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atque conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum: Chii ſuum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò ſuum eſſe confirmant. itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. permulti alii præterea pugnant
9 inter-ſe, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, poſt mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus [27] noſter eſt, repudiabimus? præſertim cùm omne olim ſtudium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam? nam & Cimbricas res [28] adoleſcens attigit, & ipſi illi C. Mario, qui durior ad hæc ſtudia videbatur, jucundus fuit.

20 Neque enim quiſquam eſt tam averſus à Muſis, qui non mandari verſibus æternum ſuorum laborum facile præconium patiatur. Themiſtoclem illum, ſummum Athenis virum, dixiſſe ajunt, cùm ex eo quæreretur, *quod acroama, aut cujus vocem libentiſſimè audiret: ejus, à quo ſua virtus optimè prædicaretur.* Itaque ille Marius item eximie [29] L. Plotium dilexit: cujus ingenio putabat, ea, quæ geſſerat, poſſe celebrari.

21 Mithridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate, terra, mariqué verſatum, totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri non modò L. Lucullum, fortiſſimum, & clariſſimum virum, verùm etiam populi Romani nomen illuſtrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipſa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus eſt, urbem amiciſſimam Cyzicenorum, ejuſdem conſilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam eſſe, atque ſervatam: noſtra ſemper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: noſtra ſunt tropæa, noſtra monumenta, noſtri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur.

22 Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius. itaque etiam in ſepulchro Scipionum putatur is eſſe [30] conſtitutus, è marmore. At iis laudibus certè non ſolùm ipſi, qui laudantur, ſed etiam populi Romani nomen ornatur. In cœlum hujus proavus Cato tollitur. magnus honos populi Romani rebus adjungitur. omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non ſine
10 communi omnium noſtrûm laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heracleenſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum, de noſtra civitate ejiciemus?

Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat, propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus: Latina ſuis finibus, exiguis ſanè, continentur. Quare ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cupere debemus, quò [31] minus manuum noſtrarum tela pervenerint, eòdem gloriam, famamque penetrare: quòd cùm ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt; tum iis certe, qui de vita, gloriæ cauſa, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum eſt, & laborum. 23

Quàm multos ſcriptores rerum ſuarum Magnus ille Alexander ſecum habuiſſe dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigeo ad Achillis tumulum adſtitiſſet, *O fortunate*, inquit, *adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris.* Et verè. nam, [32] niſi Ilias illa exſtitiſſet: idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid? noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum civitate donavit? & noſtri illi, fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi participes ejuſdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? 24

Itaque, credo, ſi civis Romanus Archias legibus non eſſet, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cùm Hiſpanos, & Gallos donaret; credo, hunc petentem repudiaſſet: quem nos in concione vidimus, cùm ei libellum [33] malus poeta de populo ſubjeciſſet, quòd epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui ſub ea conditione, *nequid poſt ea ſcriberet.* Qui ſedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, [34] cujus ingenium, & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſſet? 25

Quid? à Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet? qui præſertim uſque eò de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam ſonantibus, atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt; ſed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis ſtudio; & optimus quiſque maximè gloria ducitur. Ipſi illi philoſophi, [35] etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem, nobilitatemque deſpiciunt, prædicari de ſe, ac nominari volunt. 26 11

Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir, & imperator, Attii, amiciſſimi ſui, carminibus, templorum ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Muſis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores propè armati, poetarum nomen, & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à Muſarum honore, & à poetarum ſalute abhorrere. 27

Atque, ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, judices, indi- 28

---

id propius ad vim Græci verbi ἐνδοξάζεσθαι, quam quod publicatur *aſſiari.* Grut.

25. *Commendati nobis eſſe videantur.*] Accedo Gulielmianæ conjecturæ, *commodati.* quæ vox ſæpius migravit in alteram. ut pluribus oſtendi ante XXIV fere annos, in Animadverſionibus meis ad Senecam Philoſophum. *Grut.* Atqui in fine velut ad hunc locum reſpiciens repetit; *ſi qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe.* Gron.

26. *Saxa & ſolitudines voci reſpondent.*] Sic citat Victorius lib. XIII cap. 16. ubi hunc locum tuetur contra Quintilianum: ſed edd. vett. & mſſ. noſtri *voce.* Grut.

27. *Noſter eſt repudiabimus?*] Pall. aliique ſcripti, *repudiamus?* Idem.

28. *Adoleſcens attigit.*] Sic edidi, non *attingit*, ut Gruterus ac poſteriores. *Gronov.*

29. *L. Plotium dilexit.*] Lambinus *Plautium*, idem id quidem, ſed libri, ut edidi. *Gruter.*

30. *Conſtitutus è marmore. At iis laudibus.*] Antiquitus editi, item Pall. noſtri aliorumque membranacei, *inſtitutus & marmoratis laudibus.* Gulielmius arbitratur lacunam heic eſſe majorem quam quivis è vulgo ſuſpicari poſſit. *Grut.* Etiam Lambinus de libris antiquis idem teſtatur; unde vide an fuerit? *in ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus & in atrio. At iis &c.* Gronov.

31. *Quo minus manuum noſtrarum tela pervenerint &c.*] Monuit P. Victorius lib. I Var. cap. 4 à pluribus ſcriptis abeſſe *minus*; & verò non agnoſcunt Pal. ſec. tert. ſed habent tamen alii, etiam ille nonus; omneſque Gulielmiani; qui Gulielmius conjiciebat, *quo eminus manuum &c.* at ego ſemper putavi ob ſimilitudinem delicuiſſe ſyllabam, & fuiſſe primitus, *quò cominus manuum.* Gruter.

32. *Niſi Ilias illa exſtitiſſet.*] Sic quidem legimus, non malè forſan. at vetus editio & mſſ. omnes omnium, *niſi illi ars illa exſtitiſſet.* hoc moneo, quod Muretus hodierna ſecutus exemplaria, in quibus, *niſi Ilias exſtitiſſet illa*; conjiciat, *niſi Ilias exſtitiſſet, ille idem tumulus &c.* Idem.

33. *Malus poeta de populo.*] Dictio *malus* videtur Gulielmio è gloſſa irrepſiſſe, ex iis quæ mox ſequuntur. *Idem.*

34. *Cujus ingenium & virtutem.*] Haud aliter Pall. & aliorum ſcripti. vulgò, *hujus.* ſed γλυκύτερον & aptius alterum. notandumque Pal. præterea nonum habere, *tantum non expetiſſet?* quod habuerim pro auctoris genuino. *Idem.*

35. *Etiam illis libellis.*] Vulgarii addunt præpoſitionem *in*, ſed non habent ullæ membranæ. *Idem.* 36. *Illu-*

dicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe, verumtamen honeſto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute [36] hujus urbis, atque imperii, & pro vita civium, proque univerſa republica geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit: quibus auditis, quòd mihi magna res, & jucunda viſa eſt, [37] hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque deſiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua quidem detracta, judices, quid eſt, quòd in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?

29 Certè, ſi nihil animus præſentiret in poſterum, &, ſi, quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas: nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliiſque angeretur, neque toties de vita ipſa dimicaret. nunc inſidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes, & dies animum gloriæ ſtimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam.

12 An verò tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in repu-
30 blica, atque in his vitæ periculis laboribuſque verſamur, ut, cùm uſque ad extremum ſpatium, nullum tranquillum, atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An cùm ſtatuas, & imagines, non animorum ſimulacra, ſed corporum, ſtudiosè multi ſummi homines reliquerunt, conſiliorum relinquere, ac virtutum noſtrarum effigiem nonne multo malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo ſpargere me, ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc verò ſive à meo ſenſu poſt mortem [38] abſutura eſt, ſive, ut ſapientiſſimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certè cogitatione quadam, ſpeque delector.

Quare conſervate, judices, hominem pudore eo, [39] quem 31
amicorum ſtudiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venuſtate: ingenio autem tanto, quantum id convenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis: [40] cauſa verò ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cùm ita ſint: petimus à vobis, judices, ſiqua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe: ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit: qui etiam his recentibus noſtris, veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur: [41] quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti, atque dicti: ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtra levatus potius, quàm acerbitate violatus eſſe videatur.

Quæ de cauſa pro mea conſuetudine, breviter, ſimpliciter- 32
que dixi, judices, ea confido probata eſſe omnibus: [42] quæ non fori, neque judiciali conſuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipſius ſtudio locutus ſum, ea, judices, à vobis ſpero eſſe in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet, certè ſcio.

36. *Hujus urbis atque imperii.*] Gulielmiani mſſ. *hujus eque imperii*, aut *æque imp.* quod utrumque in Pall. quoque noſtris, quorum tamen pr. quart. & editio prima, *hujuſce imperii:* credo verum eſſe. *Grut.*

37. *Hunc ad perficiendum hortatus ſum.*] Meliores mſſ. *adhortavi.* alii *hortavi*; ita quidem, ut membranæ unæ Cujacii cùm prius alterum perſcripſiſſent, id deleverint, expreſſo poſteriore. *Idem.*

38. *Abſutura eſt &c. ad aliquam animi mei partem pertinebit.*] Sic potiores mſſ. non *ſunt*, aut *pertinebunt.* reſtatque etiam in iiſdem *animi.* nec probem Mureti, *ad reliquam mei partem:* de quo tamen videatur amicus noſter Schottus lib. 1 Nodor. cap. 1. *Idem.*

39. *Quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum venuſtate.*] Hæc eſt lectio plurium mſſ. quorum omnes excludunt, vocem *ſtudiis*, & amplectuntùr *venuſtate*, non *vetuſtate.* pro ultimo tamen pugnat præter Muretum lib. XII Var. lect. cap. 15 Villiomarus lib. IX contra Titium cap. 9, contra quos ſtat noſter Schottus d. libro 1 cap. 9. *Idem.*

40. *Cauſa vero ejuſmodi.*] Sed Victorius edidit *ejuſcemodi*, quod dubito an volente Lambino aut ſciente Grutero ita ſit mutatum, qui modo recte diſputavit de ſcriptura veteri *hujus urbis hujuſcequo imperii. Gronov.*

41. *Iſque eſt eo numero.*] Vulgata, *quique eſt eo numero*, ſed contra omnes ſcriptos, & vetuſtè cuſos, imo & Victorianam. *Grut.*

42. *Quæ non fori neque judiciali conſuetudine.*] Editio princeps, *quæ firmè à me judiciali conſ.* neque ſecus Pall. & Gulielmiani, niſi quod ii *judicialique.* Habui ego aliquando mſ. exemplar, ubi illud *à me* mutatum erat in *aliena.* ferè non improbem. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS AD QUIRITES POST REDITUM, ORATIO NONA ET VICESIMA.

1 QUOD precatus à Jove Optimo, Maximo, ceteriſque diis immortalibus, ſum, Quirites, eo tempore, cùm me, fortunaſque meas pro veſtra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, ſi meas rationes umquam veſtræ ſaluti antepoſuiſſem: ſempiternam pœnam ſuſtinerem, mea voluntate ſuſceptam. ſin & ea, quæ antè geſſeram, conſervandæ civitatis cauſa geſſiſſem, & illam miſeram profectionem veſtræ ſalutis gratia ſuſcepiſſem: ut, quod odium ſcelerati hominis, & audaces in rempublicam, & in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id [1] in me uno potiùs, quàm in optimo quoque, & in univerſa republica deficeret: hoc ſi animo in vos, liberoſque veſtros fuiſſem, ut aliquando vos, patres conſcriptos, Italiamque univerſam, memoria mei, miſericordia, deſideriumque teneret: ejus devotionis me eſſe convictum judicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiæ, confeſſione inimicorum, beneficio divino, immortalique veſtro, maximè lætor, Quirites.

Et ſi homini nihil eſt magis optandum, quàm proſpera, 2
æquabilis, perpetuaque fortuna, ſecundo vitæ ſine ulla offenſione curſu: tamen, ſi mihi tranquilla, & placata omnia fuiſſent; incredibili quadam, & pænè divina, qua nunc, veſtro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruiſſem. Quid dulcius hominum generi à natura datum eſt, quàm ſui cuique liberi? mihi

1. *In me uno potius, quàm in optimo quoque, & in univerſa re pub. deficeret.*] Ab exilio reduxi lectionem editionum primarum, confirmatam Pall. S. Victoris, Erfurd. Gembl. reperitque idem in ſuis Lambinus, ſed non adſecutus fuit auctoris mentem; quæ hæc, optaſſe ut ſceleratorum odium in ſe potius deficeret & conſumeretur, quàm in aliis. vulgata, *in me, unum p. q. in optimum* (*quemque*

mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita ſunt mea cariores. tamen non tanta voluptate erant ſuſcepti, quanta nunc ſunt reſtituti.

3 Nihil cuiquam fuit umquam jucundius, quàm mihi meus frater. non tam id ſentiebam, cùm fruebar, quàm tunc, cùm carebam; & poſteaquàm vos me illi, & mihi eum reddidiſtis. Res familiaris ſua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ, plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm [2] tunc incolumitates afferebant. Amicitiæ, conſuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies feſti, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo.

4 Jam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia veſtra, quamquam mihi ſemper clariſſima viſa ſunt, tamen ea nunc renovata, illuſtriora videntur, quàm ſi obſcurata non eſſent. Ipſa autem patria, dii immortales! dici vix poteſt, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ ſpecies Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ veſtra majeſtas! quibus ego omnibus antea rebus ſic fruebar, ut nemo magis. Sed tamquam bona valitudo jucundior eſt eis, qui è gravi morbo recreati ſunt, quàm qui numquam ægro corpore fuerunt: ſic ea omnia deſiderata magis, quàm aſſiduè percepta, delectant.

2 Quorſum igitur hæc diſputo? quorſum? ut intelligere poſſi-
5 tis, neminem umquam tanta eloquentia fuiſſe, neque tam divino, atque incredibili genere dicendi, qui veſtrorum magnitudinem, multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, & liberos noſtros contuliſtis, non modò augere, aut ornare oratione, ſed enumerare, aut conſequi poſſit. A parentibus, id quod neceſſe erat, parvus ſum procreatus: à vobis natus ſum conſularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus eſſet, dederunt: vos ſpectatum, & incredibili pietate cognitum reddidiſtis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, quæ penè amiſſa eſt: à vobis jam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera ſervatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidiſtis. multa præterea à diis immortalibus optata conſecuti ſumus. niſi veſtra voluntas fuiſſet, omnibus divinis muneribus [3] caruiſſemus. veſtros denique honores, quos eramus gradatim ſingulos aſſecuti, nunc à vobis univerſos habemus: ut, quantum anteà parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobiſmetipſis, tantum hoc tempore, [4] univerſim cuncto populo Romano debeamus.

6 Nam, cùm in ipſo beneficio veſtro tanta magnitudo eſt, ut eam complecti oratione non poſſim: tum in ſtudiis veſtris tanta animorum declarata eſt voluntas, ut non ſolum calamitatem mihi detraxiſſe, ſed etiam dignitatem auxiſſe videami-
3 ni. [5] Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii, nobiliſſimi hominis, adoleſcentes filii, & multi præterea cognati, atque affines deprecati ſunt: non, ut pro Q. Metello, clariſſimo viro, jam ſpectata ætate [6] filius L. Diadematus, conſularis, ſumma auctoritate vir: non [7] C. Metellus cenſorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat, non ſororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellarum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus veſtris ſupplicaverunt. quòd ſi ipſius ſumma dignitas, maximæque res geſtæ non ſatis valerent: tamen filii pietas, propinquorum preces, adoleſcentium ſqualor, majorum natu lacrymæ populum Romanum movere potuerunt.

Nam C. Marii, qui poſt illos veteres clariſſimos conſulares, 7
veſtra, patrumque memoria, tertius antè me conſularis, ſubiit indigniſſimam fortunam præſtantiſſima ſua gloria, diſſimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, ſed [8] in diſceſſu civium, exercitu ſe, armiſque revocavit. Me autem nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Piſonis, generi mei, [9] divina quædam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratriſque mei miſerrimi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, ſordeſque lugubres à vobis deprecatæ ſunt.

Frater erat unus, qui ſuo ſqualore veſtros oculos inflecte- 8
ret: qui ſuo fletu deſiderium mei, memoriamque renovaret: qui ſtatuerat, Quirites, ſi vos me ſibi non reddidiſſetis, eandem ſubire fortunam: & tanto in me amore extitit, ut negaret fas eſſe non modo domicilio, ſed ne ſepulchro quidem ſe à me eſſe ſejunctum. Pro me præſente ſenatus, hominumque præterea viginti millia veſtem mutaverunt: pro eodem me abſente unius ſqualorem, ſordeſque vidiſtis. [10] Unus hic, qui domi, qui in foro poſſet eſſe mihi pietate filius, inventus eſt beneficio parens, amore idem, qui ſemper fuit, frater. Nam conjugis miſeræ ſqualor, & luctus, atque optimæ filiæ mæror aſſiduus, filiique parvi deſiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus neceſſariis, [11] aut magnam partem tectis, ac tenebris continebantur. Quare hoc majus eſt veſtrum in nos 4
promeritum, quòd non multitudini propinquorum, ſed nobiſmetipſis nos reddidiſtis.

Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, 9
mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: ſic, illud, quod mea virtus præſtare debuit, adjutores, auctores, hortatoreſque ad me reſtituendum ita multi fuerunt, ut longè ſuperiores omnes hac dignitate, copiaque ſuperarem. Numquam de P. Popillio, clariſſimo, atque fortiſſimo viro: numquam de Q. Metello, nobiliſſimo, & conſtantiſſimo cive: numquam de C. Mario, cuſtode civitatis, atque imperii veſtri, in ſenatu mentio facta eſt.

Tribuniciis ſuperiores illi rogationibus, nulla auctoritate 10
ſenatus ſunt reſtituti. Marius verò non modò non à ſenatu, ſed etiam oppreſſo ſenatu eſt reſtitutus: nec rerum geſtarum memoria in reditu C. Marii, ſed exercitus, atque arma valuerunt. at de me ut valeret, ſemper ſenatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cùm primum licuit, [12] frequentia, atque auctoritate perfecit. nullus in eorum reditu motus municipiorum,

que & in univerſam rempub. deflecteret.) Gruter.

2. *Tunc incolumitates afferebant.*] Haud aliter vetuſtior quæque editio, niſi quod ea *incolumitatis*, quod etiam reſtat ferè in Pall. noſtris. locum bene explicat Turnebus lib. XXIII Adverſ. cap. 4. vulgo, *tunc incolumi aff.* Idem.

3. *Caruiſſemus.*] Pall. partim *careremus*, ut edidit Lambinus; partim *carnerimus*; quod & in S. Vict. libro. *Idem.*

4. *Univerſim cuncto populo Rom. debeamus.*] Ita prodidit primùm Lambinus, firmatque omninò codex Erfurdianus, viderurque item fuiſſe in Pal. pr. *Idem.*

5. *Non enim pro meo reditu.*] Gulielmius nihil heic adnotavit. at Pall. noſtri oggerunt *meo reatu*. Idem.

6. *Filius L. Diadematus.*] Sic Lambinus è Memmiano, neque abeunt Erfurdianæ ſchedæ, aut Gemblacenſes: quibus accedunt S. Vict. & Pall ſed ii non omittunt negativam, quæ fuerat in hactenus vulgatis, ſic: *non L. Delmaticus conſ. ſumma auct. vir; non Q. Metellus.* Pal. nonus exhibet, *filius Lucius; non Diadematus.* quod excutient faſtis intenti. conferentque cum ſequentis orationis cap. 15 m. & Turnebianis lib. XXIII Adverſ. cap 4. *Idem.*

7. *C. Metellus.*] Eſt à Pall. & Erfurd. Gembl. S. Vict. & Cujacii codice, requiritque hiſtoria. quam perſequitur egregiè Pighius noſter lib. XIV Annal. Rom. ad annum urbis DCLI. *Idem.*

8. *In diſceſſu civium.*] Hæc eſt ſcriptura priſcæ editionis, reſponderque cohors integra mſſ. noſtrorum. *diſcedere* eſt diſſidere, unde *diſceſſio*, pro conjugum divortio apud Terentium Andria. vulgata, *in diſſenſu civ.* ſupra etiam reſcripſi, membranis omnibus volentibus, *At me nudum &c.* ejecto *Me autem nudum &c.* quod in nullo erat vetere. *Idem.*

9. *Divina quadam auctoritas.*] Gulielmio ſuſpectum verbum *auctoritas.* reſtat tamen in noſtris & vett. edd. *Idem.*

10. *Unus hic qui domi, qui in foro poſſet &c.*] Lectio fracta: non improbo conjecturam Lambini; ſed ſic nulli ſcripti, in quibus, *unus hic quidem in foro poſſet &c.* aut certè, *unus hic qui deinde in foro.* Idem.

11. *Aut magnam partem tectis.*] Ita & vetuſtior editio, niſi quod ea *lectis*, quomodo & mſſ. noſtri. recepta ſcriptura, *magna parte.* ad captum vulgi. *Idem.*

12. *Frequentia atque auctoritate perfecit.*] Gulielmio placebat S. Victoris lectio, *perfregit*, & id habet quoque Pal. ſec. ac nonus. nam totum gregem excutere, non eſt otium. *Idem.*

13. *Ini-*

rum, & coloniatum factus eſt. at me in patriam ter ſuis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti ſunt. ego iis, à quibus ejectus ſum, provincias obtinentibus, [13] inimico autem optimo viro, & mitiſſimo, altero conſule referente reductus ſum: cùm is inimicus, qui ad meam perniciem vocem ſuam communibus hoſtibus præbuiſſet, ſpiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus eſſet.

5 Numquam de P. Popillio L. Opimius, fortiſſimus conſul,
11 numquam de Q. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, ſed ne is quidem, qui ſecutus eſt, M. Antonius, homo eloquentiſſimus, cum A. Albino collega ſenatum, aut populum eſt cohortatus. At pro me ſuperiores conſules ſemper, ut referrent, efflagitati ſunt: ſed veriti ſunt, ne gratiæ cauſa facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat; alterius cauſam capitis receperam: qui [14] provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas ſenatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis verò Jan. poſteaquam orba reſpublica conſulis fidem, tamquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus conſul, parens, deus, ſalus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, ſimulac de ſollemni religione retulit, nihil humanarum rerum ſibi priùs, quàm de me agendum judicavit.

12 Atque eo die confecta res eſſet, niſi is tribunus plebis, quem ego maximis beneficiis quæſtorem conſul ornaveram, cùm & cunctus ordo, & multi eum ſummi viri orarent, & Cn. Oppius ſocer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret; noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur; ſed, ut patefactum eſt, in augenda mercede conſumpta eſt. Poſtea res acta eſt in ſenatu alia nulla; cùm variis rationibus impediretur, [15] & voluntate tamen perfecta ſenatus cauſa, ad vos menſe Jan. deferebatur.

13 Hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cùm homines in tribunali Aurelio palàm conſcribi, centuriarique vidiſſem: cùm intelligerem, veteres ad ſpem cædis, Catilinæ copias eſſe revocatas: cùm viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inviderent, partim quòd ſibi timerent, aut proditores eſſe, aut deſertores ſalutis meæ: cùm duo conſules, empti pactione provinciarum auctores ſe inimicis reipublicæ tradidiſſent: cùm egeſtatem, avaritiam, libidines ſuas viderent expleri non poſſe, niſi me conſtrictum domeſticis hoſtibus dediſſent: cùm ſenatus, equiteſque Romani flere pro me, ac, mutata veſte, vobis ſupplicare edictis, atque imperiis vetarentur: cùm omnium provinciarum pactiones, cùm omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, ſanguine meo ſancirentur; cùm omnes boni non recuſarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea ſalute nolui, quòd & vincere, & vinci luctuoſum reipublicæ fore putavi.

14 At inimici mei menſe Jan. cùm de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine ſanguinis meum reditum in-
6 tercludendum putaverunt. Itaque cùm ego abfui, eam rempublicam habuiſtis, ut æque me, atque illam, reſtituendam putaretis. ego autem, in qua civitate nihil valeret ſenatus, omnis eſſet impunitas, nulla judicia, vis & ferrum in foro verſarentur: cùm privati ſe parietum præſidio, non legum tuerentur: tribuni plebis vobis inſpectantibus vulnerarentur, ad magiſtratuum domos cum ferro, & facibus iretur, conſulis faſces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: rempublicam eſſe nullam putavi. itaque neque republica exterminata, mihi locum in hac urbe eſſe duxi: nec, ſi illa reſtitueretur, dubitavi, quin me ſecum ipſa reduceret.

An ego, cùm mihi eſſet exploratiſſimum, P. Lentulum pro- 15
ximo anno conſulem futurum, qui illis ipſis reipublicæ periculoſiſſimis temporibus ædilis curulis, me conſule, omnium meorum conſiliorum particeps, periculorumque ſocius fuiſſet: dubitarem, quin is me, confectum conſularibus vulneribus, conſulari medicina ad ſalutem reduceret? Hoc duce, collega autem ejus, clementiſſimo, atque optimo viro, primò non adverſante, pòſt etiam adjuvante, reliqui magiſtratus pæne omnes, fuerunt defenſores ſalutis meæ. ex quibus excellenti animo, [16] virtute, auctoritate, præſidio, copiis, T. Annius, & P. Sextius, [17] præſtanti in me benivolentia, & divino ſtudio exſtiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentiſſimus ſenatus, uno diſſentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis ampliſſimis ornavit: ſalutem vobis, municipiis, coloniiſque omnibus commendavit.

Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, 15
conſules, prætores, tribuni plebis, ſenatus, Italia cuncta, ſemper à vobis deprecata eſt: denique omnes, qui veſtris maximis beneficiis, honoribuſque ſunt ornati, [18] producti ad vos ab eodem, non ſolùm ad me conſervandum vos cohortati ſunt, ſed etiam rerum mearum geſtarum auctores, teſtes, laudatores fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, &
ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir omnium, qui ſunt, fue- 7
runt, erunt, virtute, ſapientia, ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ univerſæ reipublicæ, ſalutem, otium, dignitatem: cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. primùm vos docuit, meis conſiliis rempublicam eſſe ſervatam, cauſamque meam cum communi ſalute conjunxit; hortatuſque eſt, ut auctoritatem ſenatus, ſtatum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando poſuit, vos rogari à ſenatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipſe ad extremum pro mea vos ſalute non rogavit ſolùm, verùm etiam obſecravit.

Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum ho- 17
minem homini debere vix fas eſt. Hujus conſilia, P. Lentuli ſententiam, ſenatus auctoritatem vos ſecuti, in eo me loco, in quo veſtris beneficiis fueram, iiſdem centuriis, quibus collocaratis, repoſuiſtis. Eodem tempore audiſtis eodem ex loco ſummos viros, ornatiſſimos, atque ampliſſimos homines, principes civitatis, omnes conſulares, omnes prætorios, eadem dicere, ut omnium teſtimonio per me unum rempublicam conſervatam eſſe conſtaret. Itaque cùm P. Servilius, graviſſimus vir, & ornatiſſimus civis, dixiſſet, opera mea rempublicam incolumem magiſtratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem ſententiam ceteri. Sed audiſtis eo tempore clariſſimi viri non ſolùm auctoritatem, ſed etiam teſtimonium L. Gellii: qui, quia ſuam claſſem attentatam magno cum ſuo periculo pænè ſenſit; dixit in concione veſtra: *ſi ego conſul, cùm fui, non fuiſſem, rempublicam funditus interituram fuiſſe.*

En ego tot teſtimoniis, Quirites, hac auctoritate ſenatus, 8
tanta conſenſione Italiæ, tanto ſtudio bonorum omnium; 18
agente P. Lentulo, conſentientibus ceteris magiſtratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate, copia, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ reſtitutus,

13. *Inimico autem optimo viro &c.*] Lambinus heic ſibi aliiſque negotium fruſtra facit, & præter libros; in quibus tamen hæret non, *autem*, ſed ejus loco *hoc*, aut adeò *h* ſolum. & vero *hoc* item reſtat in primis edd. *Grut.*

14. *Provinciarum fœdere irretiti.*] Vetus impreſſio *irritati*, quod etiam in plerorùmque mſſ. etiam Pall. in quibus tamen quidam, *irritaque*, nonus verò ille *irritatus*. S. Victoris *irinati*. Idem.

15. *Et voluntate tamen perfecta Senatus cauſa &c.*] Ita P. Victorii editio. neque devertunt noſtri. vulgata copulam & hoc loco non habebat, ſed verbis quatuor prioribus; retinebatque *perſpecta*. Idem.

16. *Virtute, auctoritate, præſidio, copiis, T. Annius.*] Reſtitui veterem lectionem, quæ & in antiquis edd. & mſſ. noſtris. recentiores omiſerant *copiis*. Lambinus inſuper *præſidio* mutarat in *prædi-ti*. Idem.

17. *Præſtanti in me benivolentia.*] Gemblacenſis *præſenti*, quod ſalivam movit Gulielmio; & verò mihi etiam arridet. *Idem.*

18. *Producti ad vos ab eodem.*] Pal. non. item ſec. & S. Vict. *ab eadem,*

tutus, tantum vobis, quantum facere poſſum, Quirites, pollicebor: primùm, qua ſanctiſſimi homines pietate erga deos immortales eſſe ſolent, eadem me erga populum Romanum ſemper fore: numenque veſtrum æquè mihi grave, & ſanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem reſpublica ipſa reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum.

19 Quòd ſi quis exiſtimat, me aut voluntate eſſe mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. mihi, quod potuit vis, & injuria, [19] & ſceleratorum hominum furor detrahere; eripuit, abſtulit, diſſipavit: quod viro forti adimi non poteſt, id manet, & permanebit. Vidi ego fortiſſimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quaſi aliqua fatali neceſſitate, non ſolùm cum his, qui hæc delere voluiſſent, ſed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cùm eſſet ſumma ſenectute, [20] non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, ſed confirmato atque renovato.

20 Quem egomet dicere audivi, [21] tum ſe fuiſſe miſerum, cùm careret patria, quam obſidione liberaviſſet: cùm ſua bona poſſideri ab inimicis, ac diripi audiret: cùm adoleſcentem filium videret ejuſdem ſocium calamitatis: cùm in paludibus demerſus, concurſu, ac miſericordia Minturnenſium corpus, ac vitam ſuam conſervaſſet: cùm [22] parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipſe dederat, ad eos inops, ſupplexque veniſſet: recuperata verò ſua dignitate, ſe non commiſſurum, ut, cùm ea, quæ amiſerat, ſibi reſtituta eſſent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidiſſet. Sed hoc inter me, atque illum intereſt: quòd ille, qua re plurimùm potuit, ea ipſa re inimicos ſuos ultus eſt, armis; [23] ego, qua conſuevi, utar. quoniam illi arti in bello, ac ſeditione locus eſt: huic in pace, atque otio.

21 Quamquam ille animo irato nihil niſi de inimicis ulciſcendis agebat: ego de ipſis inimicis tantum, quantum mihi reſpu-
9 blica permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quattuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reipublicæ, quòd eam ipſis invitis conſervaram, mihi inimiciſſimi fuerunt: alterum, qui per ſimulationem amicitiæ, nefariè prodiderunt: tertium, qui cùm propter inertiam ſuam, eadem aſſequi non poſſent, inviderunt laudi, & dignitati meæ: quartum, qui cum cuſtodes reipublicæ eſſe debuerunt, ſalutem meam, ſtatum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipſos, vendiderunt: [24] ſic ulciſcar facinorum ſingula, quemadmodum à quibuſque ſum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti, & gloriæ ſerviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

[25] Quamquam mihi majori curæ eſt, quemadmodum quidem 22
vobis, qui de me eſtis optimè meriti, gratiam referam, quàm, quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque perſequar. Etenim ulciſcendæ injuriæ facilior ratio eſt, quam beneficii remunerandi, propterea quòd ſuperiorem eſſe contra improbos, minus eſt negotii, quàm bonis exæquari: tum etiam ne tam neceſſarium quidem eſt, malè meritis, quàm optimè meritis, referre quod debeas.

[26] Odium vel precibus mitigari poteſt, vel temporibus rei- 23
publicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciſcendi teneri, vel vetuſtate ſedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas eſt, nec id reipublicæ repetere utcumque neceſſe eſt, neque eſt excuſatio difficultatis, neque æquum eſt tempore, & die memoriam beneficii definire. Poſtremo qui in ulciſcendo remiſſior fuit, [27] mox apertè laudatur: at graviſſimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contuliſtis, remunerandis, eſt tardior: neque ſolùm ingratus, quòd ipſum grave eſt, verùm etiam impius appelletur, neceſſe eſt. Atque in officio perſolvendo diſſimilis eſt ratio, pecuniæ debitæ: propterea quòd pecuniam qui retinet, non diſſolvit: qui reddidit, non habet: gratiam & qui retulit, habet: & qui habet, diſſolvit.

Quapropter memoriam veſtri beneficii colam benivolentia 10
ſempiterna, [28] non ſolùm dum anima ſpirabo mea, ſed etiam 24
cum mortuo monumenta veſtri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, ſemperque præſtabo, mihi neque in conſiliis de republica capiendis, diligentiam; neque in periculis à republica propulſandis, animum; neque in ſententia ſimpliciter referenda, fidem; neque in hominum voluntatibus pro republica lædendis, libertatem; nec in perferendo labore, induſtriam; nec in veſtris commodis augendis, gratam animi benivolentiam defuturam.

Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo ſempiter- 25
na, ut, cùm vobis, qui apud me deorum immortalium vim, & numen tenetis, tum poſteris veſtris, cunctiſque gentibus digniſſimus ea civitate videar, quæ ſuam dignitatem non poſſe tenere ſe, niſi me recuperaſſet, cunctis ſuffragiis judicavit.

eadem, Italia ſcilicet, invenitque in ſuis Lambinus. & ita legendum conjecerat Henricus Stephanus. *Grut.*

19. *Et ſceleratorum hominum furor.*] Lambinus teſtatur ſuos ſcriptos habere *ſceleratus*. quatuor Pall. meliores ſtant à vulgato (nam ceteros examinare non libet) idemque teſtatur de S. Victoris Gulielmius. *Idem.*

20. *Non modò non infracto animo.*] Notavit heic Gulielmius, *infractum* poni pro *fracto*. neque aliter ferè uſurpatum claſſicis auctoribus. quis tamen imitatur? *Idem.*

21. *Tum ſe fuiſſe miſerum, cùm careret patria.*] S. Victoris & Pall. electiores, *ſi careret*. & verò quàm magis excutio nexum argumenti, tam minus invenio in hac vulgata. *Idem.*

22. *Parva navicula trajectus in Africam.*] Non alienus eſt Gulielmius à S. Victoris ſcriptura; *provectus*. in noſtris aliquot eſt *pervectus*. medium videtur optimum. *Idem.*

23. *Ego qua conſuevi utar: quoniam.*] Vulgata adjecit, *pietate*, ſed ea & Pall. & Lambinianis abeſt: meo animo rectè. intelligitur enim *re* quod præceſſit. & alioqui *pietas* non minus eſt belli virtus quàm pacis. adeatur Lambinus, qui heic feriò judicat. *Idem.*

24. *Sic ulciſcar facinorum ſingula.*] Sic S. Victoris, ſic duo Lambiniani, neque recedunt Pall. aut edd. vett. niſi quod ii *facinora ſingula*. vulgata hodie, *genera ſingula*. Idem.

25. *Quamquam mihi majori curæ eſt, quemad. quidem vobis.*] Mſſ. noſtri & S. Victoris non habent illud *quidem*, & videtur omninò inveniſſe in authenticis ſuis; *Quamquam mihi Quirites majori*; ut monuit idem Gulielmius. *Idem.*

26. *Odium vel precibus mitigari poteſt.*] S. Victoris *vindicari*. ex quo Gulielmius conjiciebat *medicari*. Idem.

27. *Mox apertè laudatur.*] Pal. pr. *in os apertè laudatur*, quod & in tert. ſed is præterea habet, *in os cum apertè laudatur*. at ceteri ſervant, *in eorum apertè utitur*, quod & reperit in ſuis Lambinus. equidem in hac oratione multa ſunt mendoſa; quæ forte mſſ. librorum collatione purgari poſſent. Sed cui otium excutere novem decem undecim membranas? *Idem*,

28. *Non ſolum dum anima ſpirabo mea.*] S. Victoris liber non habet illud, *non ſolum*, præfertque *eum animo exſpirabo mea*. neque aliter Pal. nonus, quam quod is, *anima*. quomodo & pr. & tert. nam ſec. *exſpirando*. ſequentia quoque in Pall. mirificè abeunt à vulgatis, quorum varietatem depromerem, ſi vacaret. juniorum hoc erat, & quibus nullæ curæ, nulla negotia. *Idem.*

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS POST REDITUM, IN SENATU, ORATIO TRICESIMA.

1 SI, patres conſcripti, pro veſtris immortalibus in me, fratremque meum, liberoſque noſtros meritis parum vobis cumulatè gratias egero; quæſo, obteſtorque, ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini veſtrorum beneficiorum, id tribuendum putetis. Quæ enim tanta poteſt exſiſtere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum, atque incredibile genus orationis, quo quiſquam poſſit veſtra in nos univerſa promerita, non dicam complecti orando, ſed percenſere numerando? qui mihi fratrem optatiſſimum, me fratri amantiſſimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui ampliſſimam rempublicam, qui patriam, qua nihil poteſt eſſe jucundius, qui denique noſmetipſos nobis reddidiſtis.

2 Quòd ſi parentes cariſſimos habere debemus, quòd ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita eſt: ſi deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus, & ceteris rebus aucti ſumus: ſi populum Romanum, cujus honoribus in ampliſſimo conſilio, & in altiſſimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati ſumus: ſi hunc ipſum ordinem, à quo ſæpe magnificentiſſimis decretis ſumus honeſtati: immenſum quiddam & infinitum eſt, quod vobis debeamus, qui veſtro ſingulari ſtudio, atque conſenſu, parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, veſtra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidiſtis: ut, cùm multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quòd hæc antea ſingula per illos habuerimus; nunc univerſa per vos recuperaverimus.

2 Itaque, patres conſcripti, quod ne optandum quidem eſt
3 homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. quod enim tempus erit umquam, quo veſtrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur, qui illo ipſo tempore, cùm vi, ferro, metu, minis obſeſſi teneremini, non multo poſt diſceſſum meum univerſi me revocaviſtis, [1] referente L. Ninnio, fortiſſimo, atque optimo viro? quem habuit ille peſtifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, ſi dimicare placuiſſet, defenſorem ſalutis meæ. poſteaquàm vobis poteſtas decernendi non eſt permiſſa per eum tribunum plebis, qui, cùm per ſe rempublicam lacerare non [2] poſſet, ſub alieno ſcelere delevit: numquam de me ſiluiſtis, numquam meam ſalutem non ab his conſulibus, qui vendiderant, flagitaviſtis.

4 Itaque veſtro ſtudio, atque auctoritate perfectum eſt, ut ille ipſe annus, quem ego mihi, quàm patriæ, malueram eſſe fatalem, hos tribunos haberet, qui promulgarent de ſalute mea, & ad vos ſæpenumero referrent. nam conſules modeſti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quæ de me, ſed ea, quæ de ipſis lata erat, cùm meus inimicus promulgavit, ut, ſi revixiſſent ii, qui hæc pænè deleruut, tum ego redirem: quo facto utrumque confeſſus eſt, & ſe illorum vitam deſiderare, & magno in periculo rempublicam futuram, ſi aut hoſtes, atque interfectores reipublicæ revixiſſent, aut ego non revertiſſem. Itaque illo ipſo tamen anno, cùm ego ceſſiſſem: princeps autem civitatis, non legum præſidio, ſed parietum, vitam ſuam tueretur; [3] reſpublica ſine conſulibus eſſet, neque ſolùm parentibus perpetuis, verùm etiam tutoribus annuis eſſet orbata: ſententias dicere prohiberemini: caput meæ proſcriptionis recitaretur: numquam dubitaſtis meam ſalutem cum communi ſalute conjungere.

Poſteà verò quàm ſingulari, & præſtantiſſima virtute P. 3
Lentuli conſulis, ex ſuperioris anni caligine, & tenebris [4] lucem in republica Kal. Jan. diſpicere cœpiſtis: cùm Q. Metelli, nobiliſſimi hominis, atque optimi viri, ſumma dignitas, cùm prætorum, tribunorum plebis pænè omnium virtus, & fides, reipublicæ ſubveniſſet: cùm virtute, gloria, rebus geſtis Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium ſæculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tutò ſe in ſenatum venire arbitraretur: tantus veſter conſenſus de ſalute mea fuit, [5] ut corpus abeſſet meum, dignitas jam in patriam revertiſſet.

Quo quidem menſe, quid inter me, & meos inimicos in- 6
tereſſet, exiſtimare potuiſtis. ego meam ſalutem deſerui, ne propter me civium vulneribus reſpublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani ſuffragiis, ſed flumine ſanguinis intercludendum putaverunt. Itaque poſtea nihil vos civibus, nihil ſociis, nihil regibus reſpondiſtis: nihil judices ſententiis, nihil populus ſuffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam & fractam civitatem videbatis.

Quo quidem tempore, cùm is exceſſiſſet, qui cædi & flam- 7
mæ vobis auctoribus reſtiterat: cum ferro & facibus homines tota urbe volitantes, magiſtratuum [6] tecta impugnata, deorum templa inflammata, ſummi viri, & clariſſimi conſulis faſces fractos, fortiſſimi, atque optimi viri, tribuni plebis ſanctiſſimum corpus [7] non tactum, ac violatum manu, ſed vulneratum ferro, confectumque vidiſtis. Qua ſtrage nonnulli permoti magiſtratus, partim metu mortis, partim deſperatione reipublicæ paullum à mea cauſa receſſerunt. reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec ſpes, nec metus, nec promiſſa, nec minæ, nec tela, nec faces à veſtra auctoritate, à populi Romani dignitate, à mea ſalute depellerent.

Princeps P. Lentulus, parens, ac deus noſtræ vitæ, fortunæ, 4
memoriæ, nominis, hoc ſpecimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen conſulatus ſui fore putavit, ſi me mihi, ſi meis, ſi vobis, ſi reipublicæ reddidiſſet. qui ut eſt deſignatus, numquam dubitavit ſententiam de ſalute mea, ſe, & republica dignam, dicere. Cùm à tribuno plebis vetaretur, cùm præclarum caput recitaretur, NE QVIS AD VOS REFERRET, NE QVIS

---

1. *Referente L. Ninnio.*] Accedunt & ad hanc ſcripturam Palatini. niſi quod ita litteras conceperint, ut inde fieri poſſit *Numio*, *Minuo*, aut ſimile quid unde & natum vulgare *Munio*. conſulatur Turnebus lib. XXIIX cap. 17 *Gruter.*
2. *Poſſet, ſub alieno ſcelere delevit.*] Alii aliter. Gulielmius tentabat, *poſſet ſuo, alieno ſcelere delevit.* Idem.
3. *Reſpub. ſine conſulibus eſſet.*] S. Victoris *reſpub. ſine repub. ſine coſſ. eſſet*, eujus & meminit Lambinus. *Idem.*
4. *Lucem diſpicere cœpiſtis.*] Lambinus admiſit fide libri veteris, reſtatque in Pall. in Pithœano, in S. Victoris; ſed littera una diverſum: hi enim *deſpicere*: quod & in edd. vett. nam recentiores *reſpicere*. Idem.
5. *Ut corpus abeſſet &c.*] Haud aliter etiam Pall. & libri Abalæ, Pithœi, S. Victoris. quippe vulgata amplius, *ut licet corpus*. Idem.
6. *Tecta impugnata.*] Eſt item ab iiſdem, quibus accedit etiam Erfurdianus. vulgo, *oppugnata*. Idem.
7. *Non tactum ac violatum manu.*] Recepta lectio, *non ſolùm tactum &c*, ſed contra mſſ. eoſdem, *Idem.*

DECERNERET, NE DISPVTARET, NE LOQVERETVR, NE PEDIBVS IRET, NE SCRIBENDO ADESSET: [8] totam illam, ut antè dixi, proſcriptionem, non legem putavit, qua civis optimè de republica meritus, nominatim, ſine judicio, unà cum ſenatu, reipublicæ eſſet ereptus. Ut verò iniit magiſtratum, non dicam, quid egit prius, ſed quid omnino egit aliud, niſi, ut, me conſervato, veſtram in poſterum dignitatem, auctoritatemque ſanciret?

9 Dii immortales, quantum mihi beneficium dediſſe videmini, quòd hoc anno [9] P. Lentulus conſul eſt? quanto majus dediſſetis, ſi ſuperiore anno fuiſſet? nec enim eguiſſem medicina conſulari, niſi conſulari vulnere concidiſſem. Audieram ex ſapientiſſimo homine, atque optimo cive, & viro, Q. Catulo, non ſæpe unum conſulem improbum, duos verò [10] numquam, poſt Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuiſſe. quare meam cauſam ſemper fore firmiſſimam dicere ſolebat, dum vel unus in republica conſul eſſet. Quod verè dixerat, ſi illud de duobus conſulibus, quod antè in republica non fuerat, perenne, ac proprium manere potuiſſet. Quòd ſi Q. Metellus illo tempore conſul fuiſſet, unicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conſervando futurus, cùm in reſtituendo auctorem fuiſſe, adſcriptoremque videatis?

10 [11] Sed fuerunt duo conſules, quorum mentes anguſtæ, [12] humiles, pravæ, oppletæ tenebris, ac ſordibus, nomen ipſum conſulatus, ſplendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec ſuſtinere, nec capere potuerunt: non conſules, ſed mercatores provinciarum, ac venditores veſtræ dignitatis. quorum alter à me Catilinam, amatorem ſuum, multis audientibus; alter Cethegum, conſobrinum, repoſcebat: qui me duo ſceleratiſſimi poſt hominum memoriam, non conſules, ſed latrones, non modò deſeruerunt, in cauſa præſertim publica, & conſulari, ſed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non ſolum ſuo, ſed etiam veſtro, ceterorumque ordinum, ſpoliatum eſſe voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit.

5 11 Quis enim ullam ullius boni ſpem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuiſſet [13] ad omnium libidines divulgatum? qui ne à ſanctiſſima quidem parte corporis potuiſſet hominum impuram intemperantiam propulſare? qui cùm ſuam rem non minùs ſtrenuè, quàm poſtea publicam confeciſſet; egeſtatem & luxuriam domeſtico lenocinio ſuſtentavit? qui niſi in aram tribunatus confugiſſet; neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proſcriptionem effugere potuiſſet. [14] quo in magiſtratu niſi rogationem de piratico bello tuliſſet: profectò egeſtate, & improbitate coactus piraticam ipſe feciſſet; ac minore quidem cum reipublicæ detrimento, [15] quàm quòd intra mœnia nefarius hoſtis, prædoque verſatus eſt: quo inſpectante, ac ſedente, legem tribunus plebis tulit, ne auſpiciis obtemperaretur: ne obnuntiare concilio, aut comitiis; ne legi intercedere liceret: ut lex Ælia & Fuſia ne valerent: quæ noſtri majores certiſſima ſubſidia reipublicæ contra tribunicios furores eſſe voluerunt.

Idemque poſtea, cùm innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio ſupplex ad eum ſordidata veniſſet, cumque adoleſcentes nobiliſſimi, cunctique equites Romani ſe ad [16] lenonis impudiciſſimi pedes abjeciſſent: quo vultu cincinnatus ganeo non ſolùm civium lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit? Neque contentus fuit, ſed etiam [17] in concionem adſcendit; eaque dixit, quæ, ſi ejus vir Catilina revixiſſet, dicere non eſſet auſus: ſe nonarum Decembr. quæ me conſule fuiſſent, clivique Capitolini pœnas ab equitibus Romanis eſſe repetiturum: neque ſolum id dixit, ſed quos ei commodum fuit, compellavit: L. verò Lamiam, equitem Romanum, præſtanti dignitate hominem, & [18] ſaluti meæ pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis ſuis, amiciſſimum, conſul imperioſus exire urbe juſſit: & cùm vos veſtem mutandam cenſuiſſetis, cunctique mutaſſetis, atque idem omnes boni jam ante feciſſent; ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædileſque tum abjecerant, irriſit ſqualorem veſtrum, & luctum [19] gratiſſimæ civitatis: fecitque quod nemo umquam tyrannus, ut quo minùs occultè veſtrum malum gemeretis, nihil diceret: ne apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret. 12

Cùm verò in Circo Flaminio, non à tribuno plebis conſul 6
in concionem, ſed à latrone archipirata, productus eſſet: primùm proceſſit, qua auctoritate vir? vini, ſomni, ſtupri plenus, madenti coma, compoſito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, preſſa voce, & temulenta: quod in cives indemnatos eſſet animadverſum, id ſibi dixit gravis auctor vehementiſſimè diſplicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in luſtris, & helluationibus hujus calamiſtrati ſaltatoris tam eximia virtus tamdiu ceſſavit? Nam ille alter Cæſoninus Calventius, ab adoleſcentia verſatus eſt in foro, cùm eum, [20] præter ſimulatam, verſutamque triſtitiam, nulla res commendaret: [21] non juris ſtudium, non dicendi, non rei militaris, non cognoſcendorum hominum, non liberalitas. quem prætériens cùm incultum, horridum, mæſtumque vidiſſes; etiam ſi agreſtem, & inhumanum exiſtimares, tamen libidinoſum, & perditum [22] non putares. 13

Cum hoc homine, an [23] cum ſtipite Æthiope ſi in foro conſtitiſſes, nihil crederes intereſſe. ſine ſenſu, ſine ſapore, elinguem, [24] tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modò 14

8. *Totam illam, ut ante dixi, proſcript.onem.*] Libri recentius publicati, *totam illam cauſam*, aut adeo, *clauſulam*. ſed neutra vocum exſtat in vetuſtè cuſis, ſpernuntque à ſe Pall. omnes, item Erf. Ah. S. Vict. reſpicit ſcilicet ad illud capitis 3. *caput meæ proſcriptionis.* Grut.

9. *P. Lentulus conſul eſt.*] Vulgo *fuit*, ſed hoc in nullis eſt ſcriptis, imò neque in noſtris, præterquam in Pal. nono, aut Erfurd. *Idem.*

10. *Numquam poſt Romam conditam.*] Tres voces poſtremas inſerui ex iiſdem libris. in editis, *numquam antea viſæ ſunt.* Idem.

11. *Sed fuerunt duo conſules.* Pall. aliquot, *hi conſules*, aut *ii*, quod natum ex binario per notam expreſſo. Lambinus tollit *Conſules*, præter ſcriptos noſtros & olim cuſos. & poterat ſubſiſtere. *Idem.*

12. *Humiles pravæ.*] Etiam Pall. habent *parvæ*; & forſan ita ſcripſit. *Idem.*

13. *Ad omnium libidines.*] Multo iſtud odioſius eſt in Gabinium, vulgato, *ad omnes lib.* reperi id in Pal. nono; Suffridus verò in Turingico. *Idem.*

14. *Quo in magiſtratu.*] Ita Lambinus; neque aliter Pal. nonus. recepta lectio *qui.* Idem.

15. *Quam quod intra mœnia.* Particulam *quod*, ut inculcatam contra decus Latinæ linguæ, expellendam judicabat pater ad Livium XXVIII, 43. *Gronov*

16. *Lenonis impudiciſſimi pedes.*] Eſt à Pall. item Gembl. Ahalæ, S. Vict. libris, epitheton lenonum proprium. ante cuſi *impuriſſimi.* Idem.

17. *In concionem adſcendit.*] S. Vict. *deſcendit.* unde Gulielmius facit *eſcendit.* Idem.

18. *Saluti meæ, pro familiaritate, reipub. pro fortunis &c.*] Quid ſibi hæc velint, quæro; ait Lambinus. offecerat ei ſcilicet interpunctio vitioſior. eam ſanavimus, immiſſo commate, quod & in aliis editis. *Idem.*

19. *Gratiſſimæ civitatis.*] Sic S. Victoris, & plerique Pall. item edd. vett. dictum autem reſpectu Ciceronis. id ipſum Lambinus, admiſſum priore editione, altera ejecit, reducto, *graviſſimæ.* conſule Turnebum lib. XXIIX cap. 17. *Idem.*

20. *Præter ſimulatam verſutamque triſtitiam.*] Turnebus d. cap. 17 ait in mſſ. haberi *ſimul. mutamque triſt.* & videtur melius. certè Pall. noſtri, *irritamque.* nonus verò *victamque.* Idem.

21. *Non juris ſtudium, non dicendi, non rei militaris, non &c.*] Miſerabiliter heic multa mutarat Lambinus. nos expreſſimus quod erat in Pall. illo nono, de quorum verborum ſinceritate, neminem dubitare patietur veritas ac ratio. antea ineptè legebamus; *non conſulis ſtudium, non diſcendi initia rei militaris, non &c.* Turnebus conjecerat, *non conſulendi ſtudium, non dicendi.* admodum dextrè. *Idem.*

22. *Non putares.*] Scripti noſtri ferè omnes, *putares*, aut *putaſti*; non ut hactenus editi, *dubitares.* vult enim eo frontis fuiſſe ſupercilio, ut ignotis facile imponeret. noſtram lectionem probavit & Turnebus d. cap 17. *Idem.*

23. *Cum ſtipite Æthiope.*] Lectio hæc appensè placet, quidquid dicat Lambinus. quid turpius Æthiope, quid ridiculum præterea magis *ſtipite?* convitium enim eſſe in bardum, blennum &c. notius eſt quam ut doceri debeat. *Idem.*

24. *Tardum, inhumanum negotium, Cappadocem.*] Non potui rejicere

dò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinoſus? quàm impurus? quàm intemperans, non janua receptis, ſed pſeudothyro intromiſſis voluptatibus? cùm verò etiam [25] litteras ſtudere incipit, & helluo immanis cum Græculis philoſophari, tum eſt Epicureus, non penitus illi diſciplinæ, quæcumque eſt, deditus: ſed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magiſtros non ex iſtis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute diſſerunt: qui ad laborem, ad induſtriam, ad pericula pro patria ſubeunda adhortantur: ſed eos, qui diſputent, horam nullam vacuam voluptate eſſe debere: in omni parte corporis ſemper oportere aliquod gaudium, delectationemque verſari.

15 His utitur quaſi præfectis libidinum ſuarum: hi voluptates omnes veſtigant, atque odorantur: hi ſunt conditores, inſtructoreſque convivii: iidem expendunt, atque æſtimant voluptates, ſententiamque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum eſſe videatur. horum ille artibus eruditus, ita contempſit hanc pudentiſſimam civitatem, ut omnes ſuas libidines, omnia flagitia latere poſſe arbitraretur, ſi modò

7 vultum importunum in forum detuliſſet. [26] Is me (quamquam me quidem non; cognoram enim, propter Piſonum affinitatem, quàm longè hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini ſanguinis abſtuliſſet) ſed vos, populumque Romanum, non conſilio, neque eloquentia, quod in multis ſæpe accidit, ſed rugis, ſupercilioque decepit.

16 L. Piſo, tune auſus es iſto oculo, non dicam iſto animo: iſta fronte, non vita: tanto ſupercilio, non enim poſſum dicere, tantis rebus geſtis, cum A. Gabinio conſociare conſilia peſtis meæ? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, [27] non frons calamiſtri notata veſtigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cùm illius re ſimilis fuiſſes, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs uti non liceret? cum hoc coire auſus es, ut conſularem dignitatem, ut reipublicæ ſtatum, ut ſenatus auctoritatem, ut civis optimè meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? te conſule, tuis edictis, & imperiis, ſenatui, populoque Romano non eſt licitum, non modò ſententiis, atque auctoritate ſua, ſed ne luctu quidem, ac veſtitu reipublicæ ſubvenire.

17 Capuæne te putabas, in qua urbe domicilium quondam ſuperbiæ fuit, conſulem eſſe, ſicut eras eo tempore: an Romæ, in qua civitate omnes ante vos conſules ſenatui paruerunt? tu es auſus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te ſemper miſericordem fuiſſe? quo verbo ſenatum, atque omnes bonos tum, [28] cùm à patria peſtem depuliſſem, crudeles demonſtrabas fuiſſe. Tu miſericors me affinem tuum, quem comitiis, prærogativæ primum cuſtodem præfeceras, quem kalendis Jan. tertio loco ſententiam rogaras, conſtrictum inimicis reipublicæ tradidiſti: tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem tuam, filiam meam, ſuperbiſſimis, & crudeliſſimis verbis à genibus tuis repuliſti: idemque tu clementia, ac miſericordia ſingulari, cùm ego unà cum republica non tribunicio, ſed conſulari ictu concidiſſem: tanto ſcelere, tantaque intemperantia fuiſti, ut ne unam quidem horam intereſſe paterere inter meam peſtem, & tuam prædam; ſaltem dum conticeſceret illa lamentatio, & gemitus urbis.

[29] Nondum palàm factum erat occidiſſe rempublicam, cùm 18 tibi arbitraria funeris ſolvebantur. uno, eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum conſulem de Palatio: de Tuſculano ad item vicinum alterum conſulem deferebantur: cùm, iiſdem operis ſuffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, ſed etiam à liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, ſenatu verò oppreſſo, & afflicto, duobus impiis, nefariiſque conſulibus, ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur. Horum conſulum ruinas vos conſules veſtra virtu- 8 te fulſiſtis; ſumma tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentia [30] ſublevati.

Quid ego de præſtantiſſimo viro, T. Annio, dicam? aut 19 quis de tali cive ſatis dignè umquam loquetur? qui cùm videret, ſceleratum civem, aut domeſticum potiùs hoſtem, ſi legibus uti liceret, judicio eſſe frangendum: ſin ipſa judicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem conſilio, [31] manum manu, vim vi eſſe ſuperandam: primò de vi poſtulavit. poſteaquam ab eodem judicia ſublata eſſe vidit; ne ille omnia vi poſſet efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, ſine ſumma virtute, ac maximis opibus, & copiis ab inteſtino latrocinio poſſe defendi: qui primus, poſt meum diſceſſum, [32] metum bonis, ſpem audacibus, timorem huic ordini, ſervitutem depulit civitati.

Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius ſe- 20 cutus, pro mea ſalute, pro veſtra auctoritate, pro ſtatu civitatis, nullas ſibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ diſcrimen vitandum umquam putavit: qui cauſam ſenatus exagitatam concionibus improborum, ſic ſua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quàm veſtrum nomen: nihil tam omnibus carum aliquando, quàm veſtra auctoritas videretur: qui me cùm omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxtà, ac ſi meus frater eſſet, ſuſtentavit: cujus ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita ſum ſuſtentatus, ut meæ calamitatis non adjutor ſolùm, verùm etiam ſocius videretur.

Jam ceterorum officia, ſtudia vidiſtis: quàm cupidus mei 21 [33] C. Ceſtilius, quàm ſtudioſus veſtri, quàm non varius fuerit in cauſa. [34] Quid M. Ciſpius? cui ego ipſi, parenti, fratrique ejus, ſentio quantum debeam: qui cùm à me voluntas eorum in privato judicio eſſet offenſa, publici mei beneficii memoria privatam offenſionem oblitteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæſtor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quæſtor fui, ſtudio, amore, animo, huic neceſſitudini non defuerunt. Multa de me [35] C. Meſſius, & amicitiæ, & reipublicæ cauſa dixit: [36] legem ſeparatim initio de ſalute mea promulgavit.

Q. Fa-

jicere Pall. omnium ſcripturam, firmatam ab editione principe, item Ahalæ libro. recentiores exhibent, *neglectum Capp.* ſine omni gratia; quæ pluſculum habitat in altero noſtro; ſed non item cuivis obvia eſt. *Grut.*

25. *Litteras ſtudere.*] Palatini noſtri meliores, item editio prima *litteris:* quod mallem, quamvis ſciam alterum etiam habere ſcriptorum auctoritatem. *Idem.*

26. *Is me (quamquam me quidem non; cognoram enim propter Piſonum affinitatem &c.)*] Ita hunc locum reſtitui, præeuntibus Pall. quibus alludebat item liber S. Victoris; conjeceratque noſter Gulielmius. vetuſtiſſima lectio habebat: *Is me quamquam equidem non cognoveram eum propter &c.* at vulgata *Is non me quamquam equidem non cognoram eum propter.)* ex quo meras nugas exſculpſit Lambinus. *Idem.*

27. *Non frons calamiſtri notata veſtigiis.*] Sic optimi ferè Palatini, nam quidam *torta.* Gulielmius malebat cum Lugdunenſi editione *intorta.* primitus cuſi *calamiſtrinis torta veſtigiis.* noſter nonus, *calamiſtri non otata veſt.* Idem.

28. *Cùm à patria peſtem depuliſſem.*] Secutus ſum Pal. nonum. vulgati, *expuliſſent*, aut *expellerent.* Idem.

29. *Nondum palam factum erat occidiſſe remp.*] Metaphora funebris; de qua diximus in Suſpicionum libellis. ideoque malui *occidiſſe*, cum libris potioribus, quàm ut erat in vulgata *concidiſſe.* Idem.

30. *Sublevati.*] Idem etiam Pall. noſtri. vulgati recentiores, *ſublevaſtis.* Idem.

31. *Manum manu, vim vi.*] Pall. aliquot, item Gembl. & Erf. *manum copiis.* quod ſi admittimus, rectius forte fuerit mox *vim viribus*, ut conjicit Gulielmius. *Idem.*

32. *Metum bonis, ſpem audacibus, timorem &c.*] Hoc κόμμα *ſpem audacibus*, quin γνήσιον ſit nemo dubitabit. exſtat autem in Pal. nono & Turing. nec recedit editio vetus; niſi quod loco *ſpe* ſervet &. Idem.

33. *C. Ceſtilius.*] Sic Pall. Gembl. S. Vict. vulgo, *Seſtilius*, aliàs *Sextilius.* Idem.

34. *Quid M. Ciſpius.*] Eſt à Pal. nono, nam ceteri, *M. Opſius*; aut verò *Mopſius. Ciſpii* mentio in Planciana cap. 31. cujus loci memoria, editioni ſuæ iſtud intulerat P. Manutius, ejecto vulgato, *Moſopius*; quod & damnat Pighius noſter ad annum V. C. DCXCVI.

35. *C. Meſſius.*] Haud ſecus Pall. noſtri, & Gembl S. Vict. Erf. non *Meſſinius*, ut vulgò. quem item rejecerat d. loco Pighius. *Idem.*

36. *Legem ſpeciatim de &c.*] Ita Pall. & Erfurd. non *ſeparatim*, ut hodie legitur. *Idem.*

37. Ami-

22 Q. Fabricius, ſi, quæ de me agere conatus eſt, ea contra vim, & ferrum perficere potuiſſet: menſe Januario noſtrum ſtatum recuperaſſemus. quem ad ſalutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas veſtra revocavit. 9 Jam verò prætores quo animo in me fuerint, vos exiſtimare potuiſtis, cùm L. Cæcilius privatim me ſuis omnibus copiis ſtuduerit ſuſtentare: publicè promulgarit de mea ſalute cum collegis pænè omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi poteſtatem non fecerit. M. autem Calidius, ſtatim deſignatus, ſententia ſua, quàm eſſet cara ſibi mea ſalus, declaravit.

23 Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Craſſi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, ſumma & in me, & in rempublicam conſtiterunt. quæ cùm libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefariè commiſſa prætereo. non eſt mei temporis injurias meminiſſe: quas ego etiam ſi ulciſci poſſem, tamen oblivíſci mallem. alio transferenda mea tota vita eſt, ut benè de me meritis referam gratiam: [37] amicitias igne perſpectas tuear: cum apertis hoſtibus bellum geram: timidis amicis ignoſcam: [38] proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ: defenſores reditus dignitate conſoler.

24 Quòd ſi mihi nullum aliud eſſet officium in omni vita reliquum, niſi ut erga duces ipſos, & principes, atque auctores ſalutis meæ, ſatis gratus judicarer: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verùm etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent: quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo obſervantiæ, tot, tantiſque beneficiis reſpondere poterit? qui mihi primus afflicto, & jacenti conſularem fidem, dexteramque porrexit: qui me à morte ad vitam, à deſperatione ad ſpem, ab exitio ad ſalutem revocavit. qui tanto amore in me, ſtudio in rempublicam fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modò levaret, ſed etiam honeſtaret. quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quòd, illo petente, vos decreviſtis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam ſalvam vellent, ad me unum, hominem fractum, & propè diſſipatum, reſtituendum, & defendendum venirent? ut, qua voce [39] ter omnino poſt Romam conditam conſul uſus eſſet pro univerſa republica apud eos ſolùm, qui ejus vocem exaudire poſſent; eadem voce ſenatus [40] omnibus agris, atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius ſalutem defendendam excitaret.

10 Quid ego glorioſius meis poſteris potui relinquere, quàm 25 hoc ſenatum judicaſſe, qui civis me non defendiſſet, eum rempublicam ſalvam noluiſſe? Itaque tantum veſtra auctoritas, tantum eximia conſulis dignitas valuit, [41] ut dedecus & flagitium ſe committere putaret, ſi quis non veniret. Idemque conſul, cùm illa incredibilis multitudo Romam, & pænè Italia ipſa veniſſet, vos frequentiſſimos in Capitolium convocavit. quo tempore quantam vim [42] naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuiſtis. nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perſpecta veſtra voluntate, omnia privata odia depoſuit: quem P. Servilius, vir cùm clariſſimus, tum verò optimus, mihique amiciſſimus, & auctoritatis, & orationis ſuæ divina quadam gravitate, ad ſui generis, communiſque ſanguinis facta, virtuteſque revocavit, ut haberet in conſilio & fratrem ab inferis, ſocium rerum mearum, & omnes Metellos, præſtantiſſimos cives, pænè ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam de [43] patria diſceſſus, honeſtus ipſi, omnibus luctuoſus tandem viſus eſt.

[44] Itaque dimittitur non modò ſalutis defenſor, qui ante 26 hoc unum beneficium fuerat inimicus; verùm etiam adſcriptor dignitatis meæ. Quo quidem die [45] cùm CCCCXVII ex ſenatu eſſetis, magiſtratus autem hi omnes adeſſent; diſſenſit unus, is, qui ſua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis conſiliis conſervatam graviſſimis verbis, & plurimis judicaſſetis, idem conſul curavit, ut eadem à principibus civitatis in concione, poſtero die, dicerentur: cùm quidem ipſe egit ornatiſſimè cauſam meam, perfecitque, adſtante, atque audiente Italia tota, ut nemo cujuſquam conducti, aut perditi vocem acerbam, atque inimicam bonis, poſſet audire.

Ad hæc non modò adjumenta ſalutis, ſed etiam ornamenta 11 dignitatis meæ, reliqua vos iidem addidiſtis: decreviſtis, ne 27 quis ulla ratione rem impediret: qui id impediſſet, graviter, moleſteque laturos: illum contra rempublicam, ſalutemque bonorum, concordiamque civium facturum: & [46] ut ad vos de eo ſtatim referretur: meque etiamſi diutiùs calumniarentur, redire juſſiſtis. Quid? ut agerentur gratiæ, qui è municipiis veniſſent? quid? ut ad illam diem, res cùm rediſſent, rogarentur, ut pari ſtudio convenirent? [47] Quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberiſque noſtris natalem conſtituit, non modò ad noſtram, verùm etiam ad ſempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maximè majores comitia juſta dici, haberique voluerunt, arceſſivit in patriam: ut eædem centuriæ, quæ me conſulem fecerant, conſulatum meum comprobarent.

Quo die quis civis fuit, qui fas eſſe putaret, quacumque aut 28 ætate, aut valitudine eſſet, non ſe de ſalute mea ſententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum ſplendorem Italiæ totius, ordinumque omnium? quando illa dignitate rogatores, diribitores, cuſtodeſque vidiſtis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque divino, [48] non reducti ſumus in patriam, ſicut nonnulli clariſſimi cives; ſed equis inſignibus, & curru aurato reportati.

Poſſum ego ſatis in Cn. Pompejum unquam gratus videri, 29 qui non ſolùm apud vos, qui omnes idem ſentiebatis, ſed etiam apud univerſum populum Romanum ſalutem reipublicæ

---

37. *Amicitias igne perſpectas tuear.*] Clauſulam iſtam tribuunt auctori noſtro Pal. nonus, Erfurd. & S. Victoris, niſi quod illi præferant *digne perſpectas*; hic, *amicitia ſegni perſp.* ex quo eiicuit Gulielmius *igni.* ſine dubio verè. ſicque dixit noſter libro II de Officiis *igne ſpectatus*; qui nulla re ab honeſto deducitur. *Grut.*

38. *Proditoribus meis &c.*] Sic ſolum Pal. ſec. ac tert. nam Erfurd. item Pal. non. & pr. *proditores meos non indicem: dolorem profectionis meæ, reditus dignitate conſoler.* neque aliter quart. aut oct. niſi quod ii *vindicem.* ſententiæ ſunt bellæ: haud tamen præferam vulgatis, cum Gulielmio, qui videatur Plautinæ Truculenti cap. 5. *Idem.*

39. *Ter omnino poſt Romam conditam.*] Ingenioſè ſic quidem Barn. Briſſonius. de qua emendatione, ne quis ultra dubitet; ſciat exſtare in Erfurd. in Pal nono, & codice Ahalæ. & ita quoque conjecerat Turnebus lib. XXV cap. 25. *Idem.*

40. *Omnibus agris atque oppidis.*] Inſinuarat ſe recentioribus edd. *om agris vicis atque op.* ſed vocula illa media, in nullo eſt mſſ. noſtrorum, aut vetuſtius impreſſis. *Idem.*

41. *Ut dedecus & flagitium ſe &c.*] Integratio hujus loci debita Pal. nono. alluditque S. Vict. in quo *deus flag.* nam ſec. *reus flagitium.* hactenus vulgata, *ut omnis flagitium &c.* Idem.

42. *Naturæ bonitas haberet.*] Lambinus, *vera bonitas hab.* contra mſſ. Pall omnes, editoſque antiquitus. *Idem.*

43. *De patria diſceſſus, honeſtus ipſi, omnibus luctuoſus tandem viſus eſt.*] Editio prima, *honeſtis omnibus &c.* quomodo & S. Victoris exemplar & Pall. plerique. nam nonus ille; *diſceſſus moleſtus omnibus; ipſi ne luctuoſus quidem eſt viſus.* Idem.

44 *Itaque dimittitur non modò ſalutis &c.*] Eſt ab editione vetuſtiſſima. probavit Gulielmius, intelligebatque poſt orationem Servilii ſoluto Senatu, quem convocarat Lentulus, & quò Metellus inimicus venerat. mſſ. noſtri *dimittit*, niſi quod Pal. nonus *exiit.* Idem.

45. *Cùm* CCCCXVII *ex ſenatu eſſetis, magiſtratus autem hi omnes &c.*] Numerus hic exſtat in Pal. nono habetque item Turingicus, qui præterea ſervabat *ex ſenatu.* conveniebant enim in ſenatum, non ſenatores tantum, ſed & ii quibus ſententiæ dicendæ jus. *Idem.*

46. *Ut ad vos de eo ſtatim referretur.*] Uſitatius iſtud, tueturque ſe fide cod. Pal. noni, Erfurd. & Gembl. editi antea, *ut ad vos ea ſtatim referrentur.* Idem.

47. *Quid denique illo die, quem &c.*] Pal. nonus, *ille dies.* Idem.

48. *Non reducti ſumus in patriam, ut nonnulli clariſſimi cives.*] Eſt à Pal. ſec. nono & S. Vict. nam vulgo erat, *non ſolùm reducti ſumus in patr. ut n. cl. viri.* Idem.

49. *Nullus*

cæ & conſervatam per me, & conjunctam eſſe eum mea dixerit? qui cauſam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate ſua compreſſerit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tamquam pro fratre, aut pro parente, non ſolùm hortatus ſit, verùm etiam obſecrarit? qui ipſe cùm propter metum dimicationis, & ſanguinis, domo ſe teneret, etiam à ſuperioribus tribunis petierit, ut de ſalute mea & promulgarent, & ferrent? qui in colonia nuper conſtituta, cùm ipſe gereret magiſtratum, in qua nemo erat [49] emptus interceſſor, vim & crudelitatem privilegii, auctoritate honeſtiſſimorum hominum, & publicis litteris conſignavit, princepſque, Italiæ totius præſidium ad meam ſalutem implorandum putavit? qui, cùm ipſe mihi ſemper amiciſſimus fuiſſet, etiam ut ſuos neceſſarios mihi amicos redderet, elaborarit?

12 Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cu-
30 jus [50] omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, niſi conſtans, perpetua, fortis, invicta defenſio ſalutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui ſuam erga me benivolentiam, & fidem non ſolùm animi dolore, ſed etiam corporis vulneribus oſtendit? Vobis verò, patres conſcripti, ſingulis [51] & egi, & agam gratias. univerſis, egi ab initio, quantum potui: ſatis ornatè agere nullo modo poſſum. Et quamquam ſunt in me præcipua merita multorum, quæ ſileri nullo modo poſſunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non eſt, conari commemorare beneficia in me ſingulorum. nam difficile eſt, non aliquem; nefas, quemquam præterire. Ego vos univerſos, patres conſcripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipſis diis immortalibus non ſemper eoſdem, atque aliàs alios ſolemus & venerari, & precari: ſic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda.

31 Hodierno autem die nominatim à me magiſtratibus ſtatui gratias eſſe agendas, & de privatis uni, qui pro ſalute mea municipia, coloniaſque adiſſet, populum Romanum ſupplex obſecraſſet, ſententiam dixiſſet eam, quam vos ſecuti, mihi dignitatem meam reddidiſtis. vos me florentem ſemper ornaſtis: laborantem, mutatione veſtis, & propè luctu veſtro, quoad licuit, defendiſtis. Noſtra memoria ſenatores ne in ſuis quidem periculis mutare veſtem ſolebant: in meo periculo ſenatus veſte mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò ſuo præſidio, ſed etiam veſtra deprecatione nudarunt.

32 Quibus ego rebus objectis, cùm mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem conſul non armis, ſed
13 veſtra auctoritate ſuperaram: multa mecum ipſe reputavi. Dixerat in concione conſul, ſe clivi Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum. nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non ſolum præſidiis & manu, verùm etiam demolitione ſublati. Alter conſul, ut me, & rempublicam non modò desererent, ſed etiam hoſtibus reipublicæ proderent, pactionibus eos ſuorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuiſſe non dico; tacuiſſe, cum diceretur eſſe inimicus, ſcio.

33 Duæ partes eſſe in republica cùm putarentur: altera me depoſcere, propter inimicitias; altera timidè defendere, propter ſuſpicionem cædis putabatur. Qui autem me depoſcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quòd numquam infitiando ſuſpicionem hominum, curamque minuerunt. Quare cùm viderem ſenatum ducibus orbatum, me à magiſtratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: ſervos ſimulatione collegiorum nominatim eſſe conſcriptos, copias omnes Catilinæ pænè iiſdem ducibus, ad ſpem cædis, & incendiorum eſſe revocatas: equites Romanos, proſcriptionis; municipia, vaſtitatis; omnes, cædis metu eſſe permotos: potui, potui, patres conſcripti, multis auctoribus fortiſſimis viris, me vi, armiſque defendere: nec mihi ipſe ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. ſed videbam, ſi viciſſem præſentem adverſarium, nimiùm multos mihi alios eſſe vincendos. ſi victus eſſem: multis bonis & pro me, & mecum, etiam poſt me eſſe pereundum: tribuniciique ſanguinis ultores, eſſe præſentes: meæ mortis pœnas, judicio, & poſteritati reſervari.

Nolui, cùm conſul communem ſalutem ſine ferro defen- 14
diſſem, meam privatus armis defendere: bonoſque viros lu- 34
gere malui meas fortunas, quàm ſuis deſperare. ac, ſi ſolus eſſem interfectus, mihi turpe: ſi cum multis, reipublicæ funeſtum fore videbatur. Quòd ſi mihi æternam eſſe ærumnam propoſitam arbitrarer: morte me ipſe potius, quàm ſempiterno dolore multaſſem. ſed cum viderem, me non diutiùs, quàm ipſam rempublicam ex hac urbe abfuturum: neque ego illa exterminata [52] mihi remanendum amplius putavi: & illa, ſimulatque revocata eſt, me ſecum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæſtiones, mecum jura magiſtratuum, mecum ſenatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum, & hominum ſanctitates omnes, & religiones abfuerunt. Quæ ſi ſemper abeſſent: magis veſtras fortunas lugerem, quàm deſiderarem meas. ſin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis unà eſſe redeundum.

Cujus mei ſenſus certiſſimus teſtis eſt hic idem, qui cuſtos 35
capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis, commodiſque depoſitis, totam ſuam quæſturam in me ſuſtentando, & conſervando collocavit. qui ſi mihi quæſtor imperatori fuiſſet, in filii loco fuiſſet. nunc certè erit in parentis, cùm fuerit quæſtor non imperii, ſed doloris mei.

Quapropter, patres conſcripti, quoniam in rempublicam 36
ſum pariter cum republica reſtitutus: non modò in ea defendenda nihil minuam de libertate mea priſtina, ſed etiam adaugebo. Etenim, ſi eam tum defendebam, cùm mihi aliquid 15
illa debebat: quid nunc me facere oportet, cùm ego illi plurimùm debeo? nam quid eſt, quod animum meum frangere, aut debilitare poſſit, cujus ipſam calamitatem non modò nullius delicti, ſed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum teſtem eſſe videatis? nam & importata eſt, quia defenderam civitatem: & mea voluntate ſuſcepta eſt, ne à me defenſa reſpublica per eundem me extremum in diſcrimen vocaretur.

Pro me non, ut pro P. Popillio, nobiliſſimo homine, ado- 37
leſcentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum eſt deprecata, non, ut pro Q. Metello, ſummo & clariſſimo viro, ſpectata jam adoleſcentia filius: non L. & C. Metelli, conſulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, [53] Metellorum filii, flentes, ac ſordidati, populo Romano ſupplicaverunt: ſed unus frater, qui in me pietate, filius; conſiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus eſt: ſqualore & lacrymis, & quotidianis precibus, deſiderium mei nominis renovari, & rerum geſtarum memoriam uſurpari coegit. qui cùm ſtatuiſſet, niſi per vos me recuperaſſet, eandem ſubire fortunam, atque idem ſibi domicilium & vitæ, & mortis depoſceret: tamen numquam nec magnitudinem negotii, nec ſolitudinem ſuam, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit.

Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defenſor 38
aſſi-

49. *Nullus emptus interceſſor.*] Habent iſtud Pal. nonus atque Erfurd. non *interceſſorum*, quod in vulgata. *Grut.*

50. *Omnis actio, ratio &c.*] Abeſt a libri aliquot, *actio.* non rectè. refellunt enim attributa totidem ſingulis his nominibus adjecta. *Idem.*

51. *Et egi, & agam gratias. univerſis ab initio.*] Ita Pal. non. & Erfurd. diſtinctio præterea eſt à Gulielmio *Idem.*

52. *Mihi remanendum putavi.*] Vox *amplius* inſerta eſt auctoritate Pal. noni & Erfurd. idem tamen nonus non agnoſcebat dictiunculam *putavi.* Idem.

53. *Metellorum filii.*] Manutius Paulus conjicit *Metellarum*, quomodo item fuerat in oratione præcedenti. & abſurdum ſanè Metellas iſtas ſorores Metellis ejuſdem familiæ nuptas fuiſſe; ut obſervat Pighius lib. XIV Rom. Annalium. *Idem.*

1. Ton-

aſſiduus, ſumma virtute, & pietate, C. Piſo, gener: qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui ſui, conſulis: qui Pontum, & Bithyniam quæſtor pro mea ſalute neglexit. Nihil umquam ſenatus de P. Popillio decrevit, numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta eſt. Tribuniciis ſunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate ſenatus, reſtituti; cùm alter eorum ſenatui paruiſſet, alter vim, cædemque fugiſſet. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me conſularis, tempeſtate civili expulſus eſt, non modò à ſenatu non eſt reſtitutus: ſed reditu ſuo ſenatum cunctum pænè delevit. nulla de illis magiſtratuum conſenſio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum exſtiterunt.

Quare cùm me veſtra auctoritas arceſſierit, populus Romanus revocarit, reſpublica implorarit, Italia cuncta pænè ſuis humeris reportarit: non committam, patres conſcripti, ut, cùm ea mihi ſint reſtituta, quæ in poteſtate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipſe præſtare poſſim, præſertim cùm illa amiſſa recuperarim; virtutem, & fidem numquam amiſerim. 39

M. TULLII CICERONIS PRO DOMO SUA, AD PONTIFICES, ORATIO PRIMA ET TRICESIMA.

I CUM multa divinitus, pontifices, à majoribus
1 noſtris inventa, atque inſtituta ſunt; tum nihil præclarius, quàm quòd vos eoſdem & religionibus deorum immortalium, & ſummæ reipublicæ præeſſe voluerunt: ut ampliſſimi, & clariſſimi cives rempublicam bene gerendo;[1] pontifices religiones ſapienter interpretando, rempublicam conſervarent. Quòd ſi ullo tempore [2] magna cauſa ſacerdotum populi Romani judicio, ac poteſtate verſata eſt: hæc profectò tanta eſt, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium ſalus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia, veſtræ ſapientiæ, fidei, poteſtatique commiſſa, creditaque eſſe videantur.

2 Vobis hodierno die conſtituendum eſt, utrùm poſthac amentes, ac perditos magiſtratus improborum, ac ſceleratorum civium præſidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam ſi illa labes, ac flamma reipublicæ, ſuum illum peſtiferum, & funeſtum tribunatum, quem æquitate humana tueri non poteſt, divina religione defenderit: aliæ cæremoniæ nobis erunt, alii antiſtites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. ſin autem veſtra auctoritate, ſapientiaque, pontifices, ea, quæ furore improborum in republica ab aliis oppreſſa, ab aliis deſerta, ab aliis prodita, geſta ſunt, reſcinduntur: erit cauſa, cur conſilium majorum in ampliſſimis viris ad ſacerdotia deligendis, jure, ac meritò laudare poſſimus.

3 Sed, quoniam ille demens, ſi ea, quæ ego per hos dies in ſenatu de republica ſenſi, vituperaſſet, aliquem ſe aditum ad aures veſtras eſſe habiturum putavit: omittam ordinem dicendi meum: reſpondebo hominis furioſi non orationi, qua ille uti non poteſt, ſed convicio, cujus exercitationem cùm intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

2 Ac primùm illud à te, homine veſano, ac furioſo, requiro, quæ te tanta pœna tuorum ſcelerum, flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non ſolùm conſiliis ſuis, ſed etiam ſpecie ipſa dignitatem reipublicæ ſuſtinent, quòd ego in ſententia dicenda ſalutem civium cum honore Cn. Pompeji conjunxerim, mihi eſſe iratos, & aliud [3] de ſumma hoc tempore religione ſenſuros, ac me abſente ſenſerint, arbitrere.

Fuiſti tu, inquit, apud pontifices ſuperior: ſed jam, [4] quoniam re ad populum contuliſti, ſis inferior, neceſſe eſt. Itane verò? quod in imperita multitudine eſt vitioſiſſimum, varietas, & inconſtantia, & crebra, tamquam tempeſtatum, ſic ſententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconſtantia gravitas, à libidinoſa ſententia certum & definitum jus religionum, vetuſtas exemplorum, auctoritas litterarum, monumentorumque deterret? Tune es ille, inquit, quo ſenatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem reſpublica deſideravit? quo reſtituto, ſenatus auctoritatem reſtitutam putabamus? quam primùm adveniens prodidiſti? Nondum de mea ſententia dico. impudentiæ primùm reſpondebo tuæ. 4

Hunc igitur, funeſta reipublicæ peſtis, hunc tu civem ferro, 3
& armis, & exercitus terrore, & conſulum ſcelere, & audaciſſimorum hominum minis, ſervorum delectu, obſeſſione templorum, occupatione fori, oppreſſione curiæ, domo, & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere coëgiſti, quem à ſenatu, quem à bonis omnibus, quem à cuncta Italia deſideratum, arceſſitum, revocatum, conſervandæ reipublicæ cauſa, confiteris? At enim in ſenatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuiſti. 5

Ego verò neque veni, & [5] domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit: cùm ſervos tuos ad rapinam, ad bonorum cædem paratos, cum illa tua conſceleratorum, ac perditorum manu, armatos, in Capitolium tecum veniſſe conſtabat. quod cùm mihi nuntiaretur, ſcio me domi manſiſſe, & tibi, & gladiatoribus tuis inſtaurandæ cædis poteſtatem non feciſſe. poſteà quàm mihi nuntiatum eſt, populum Romanum in Capitolium, propter metum, atque inopiam rei frumentariæ, conveniſſe; miniſtros autem ſcelerum tuorum perterritos, partim amiſſis gladiis, partim ereptis, diffugiſſe: veni non ſolùm ſine ullis copiis, ac manu, verùm etiam cum paucis amicis. 6

An ego, cùm P. Lentulus conſul, optimè de me, ac de republica meritus, cùm Q. Metellus, qui, cùm meus inimicus eſſet, 7

1. *Pontifices, religiones.*] Sic plerique Pall. nam aliquot habent *religiones religionibus*, omiſſo eo *Pontifices*. vett. edd. *pontifices religiones religiones*. Panthagatus conjecit, *religioſiſſimi religiones*, quod invaſit Lambinus. *Gruter.*

2 *Magna cauſa ſacerdotum &c.*] Ita Pall. & Ahalæ liber, nec non S. Victoris, atque editio prima, ſine præpoſitione *in*. Grut. Potuit eandem diligentiam præpoſitionis conſiderandæ impertire etiam primis verbis, ubi jam Torrentius ad Suetonii Julium cap. 19 monuit in MS. codicibus legi *majoribus noſtris inventa*, non *a maj.* quod & Lambinus teſtatur de duobus V. C. Sed forſan ubique Gruterus inveniens retinuit, ut cap. 17 & 29. *Gronov.*

3. *De ſumma hoc tempore religione &c.*] Pal. nonus *hujus temporis.* quarto utraque vox deeſt *Gruter.*

4. *Quoniam te ad populum contuliſti.*] Lambinus *ad Pompejum.* ſed invitis omnibus mſſ. *Idem.*

5. *Domo me tenui.*] Vulgò *domi*, ſed contra omnes membranas & antiquitus impreſſos. *Idem.*

6. *Ad rapinam, ad bonorum cædem.*] Pal. non. atque Erfurd. *ad impiam prædam.* Idem.

7. Sue

eſſet, frater tuus, & diſſenſioni noſtræ, & precibus tuis ſalutem, ac dignitatem meam prætuliſſet, me arceſſerent in ſenatum: cùm tanta multitudo civium tam recenti officio ſuo me ad referendam gratiam nominatim vocarent: non venirem, cùm præſertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu diſceſſiſſe conſtaret? Hic tu me etiam cuſtodem, defenſoremque Capitolii, templorumque omnium, hoſtem Capitolinum appellare auſus es, quòd, cùm in Capitolio ſenatum duo conſules haberent, eò venirem? Utrumne eſt tempus aliquod, quo in ſenatum veniſſe turpe ſit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipſam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem?

4 Primùm dico ſenatoris eſſe boni, ſemper in ſenatum venire: 8 nec cum his ſentio, qui ſtatuunt minùs bonis temporibus in ſenatum ipſi non venire; non intelligentes, hanc ſuam nimiam perſeverantiam, vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam, & jucundam fuiſſe. At enim nonnulli propter timorem, quòd ſe in ſenatu tutò non eſſe arbitrabantur, diſceſſerunt. non reprehendo: nec quæro, fueritne aliquid pertimeſcendum. puto, [7] ſuo quemque arbitratu timere oportere. cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiiſſe conſtabat. Cur, cùm viri boni nonnulli putarint, tutò ſe in ſenatu eſſe non poſſe, ego non idem ſenſerim? Cur, cùm ego me exiſtimaſſem tutò omnino in civitate eſſe [8] non poſſe, illuc irem? an aliis licet, & rectè licet, in meo metu ſibi nihil timere: mihi uni neceſſe erit & meam, & aliorum vicem pertimeſcere?

9 An, quia non condemnavi ſententia mea [9] duo conſules, ſum reprehendendus? eos igitur ego potiſſimùm damnare debui, quorum lege perfectum eſt, ne ego indemnatus, atque optimè de republica meritus, damnatorum pœnam ſuſtinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conſervando voluntatem, non modò me, ſed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum conſilium ego potiſſimum, per eos in meam priſtinam dignitatem reſtitutus, conſilio repudiarem meo? At quam ſententiam dixi? Primùm eam, quam populi ſermo in animis noſtris jam antè defixerat: deinde eam, quæ erat ſuperioribus diebus agitata in ſenatu: deinde eam, quam ſenatus frequens, tum, cùm mihi eſt aſſenſus, ſecutus eſt: ut neque allata ſit à me res inopinata, ac recens: nec, ſi quod in ſententia vitium eſt; magis ſit ejus, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint.

10 At enim liberum ſenatus judicium, propter metum, non fuit. Si timuiſſe eos facis, qui diſceſſerunt: concede, non timuiſſe eos, qui remanſerunt. ſin autem ſine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni liberè potuit: cùm omnes adeſſent, cœptum eſt referri de inducendo ſenatuſconſulto. Ab univerſo 5 ſenatu reclamatum eſt. Sed quæro, in ipſa ſententia, quoniam princeps ego ſum ejus, atque auctor, quid reprehendatur. Utrùm cauſa capiendi novi conſilii non fuit? an meæ partes in ea cauſa non præcipuæ fuerunt? an aliò potiùs confugiendum fuit? [10] quæ res, quæ cauſa major eſſe, quàm fames, potuit? quàm ſeditio? quàm conſilia tua, tuorumque; qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renovaturum re tua illa funeſta latrocinia ob annonæ cauſam putarunt?

11 Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum miſerant; partim, quo gratius eſſet, tum, cùm in ipſa fame ſubveniſſent, cuſtodiis ſuis clauſum continebant, ut ſubitò novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, [11] ſed in præſenti, atque ante oculos propoſito periculo: neque id conjectura proſpiciebamus, ſed jam experti videbamus. nam, cùm ingraveſceret annona, ut jam planè inopia, ac fames, non caritas timeretur: concurſus eſt [12] ad templum Concordiæ factus, ſenatum illuc vocante Metello conſule. qui ſi verus fuit, ex dolore hominum, & fame; certè conſules cauſam ſuſcipere, certè ſenatus aliquid conſilii capere potuit. ſin in cauſa fuit annona, [13] ſeditionis quidem inſtimulator, & concitator tu fuiſti: nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem ſubtraheremus furori tuo?

Quid, ſi utrumque fuit, [14] & ut fames ſtimularet homines, 12 & tu [15] in hoc ulcere, tamquam unguis, exſiſteres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum ſanare poſſet? Erat igitur & præſens caritas, & futura fames. [16] non eſt ſatis: facta lapidatio eſt. Si ex dolore plebei, nullo incitante: magnum malum. ſi P. Clodii impulſu: uſitatum hominis facinoroſi ſcelus. ſi utrumque, ut & res eſſet ea, quæ ſua ſponte multitudinis animos incitaret, & parati, atque armati ſeditionis duces: videturne ipſa reſpublica & conſulis auxilium imploraſſe, & ſenatus fidem? Atqui utrumque fuiſſe perſpicuum eſt, difficultatem annonæ, ſummamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, ſed ut famem planè timerent, nemo negat. hanc iſtum, otii & pacis hoſtem, cauſam arrepturum fuiſſe ad incendia, cædem, rapinas, nolo, pontifices, ſuſpicemini, niſi videritis.

Qui ſunt homines à Q. Metello, fratre tuo, conſule, in ſenatu palàm nominati, à quibus ille ſe lapidibus appetitum, 13 etiam percuſſum eſſe dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit. Quis eſt iſte Lollius? qui ſine ferro ne nunc quidem tecum eſt: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, ſed qui Cn. Pompejum interficiendum depopoſcit. Quis eſt Sergius? armiger Catilinæ, ſtipator tui corporis, ſignifer ſeditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percuſſor, lapidator, fori depopulator, obſeſſor curiæ. His, atque hujuſmodi ducibus, cùm tu in annonæ caritate in conſules, in ſenatum, in bona, fortunaſque locupletium, per cauſam inopum, atque imperitorum, repentinos impetus comparares: cùm tibi ſalus eſſe in otio nulla poſſet: cùm deſperatis ducibus decuriatos, ac deſcriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum ſenatui fuit, ne in hanc tantam materiem ſeditionis iſta funeſta fax adhæreſceret?

Fuit igitur cauſa capiendi novi conſilii. Videte nunc, fue- 14 rintne partes meæ pænè præcipuæ. Quem tum Sergius ille 6 tuus, quem Lollius, quem ceteræ peſtes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præſtare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa concurſatio nocturna? num à te ipſo inſtituta? Me frumentum flagitabant. Quaſi verò ego aut rei frumentariæ præfuiſſem, aut compreſſum aliquod frumentum tenerem, aut in iſto genere omnino quidquam, aut curatione, aut poteſtate valuiſſem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen [17] operis ediderat, imperitis injecerat.

Cùm

---

7. *Suo quemque arbitrio timere op.*] Haud aliter S. Vict. Ah. Pal. nonus. recepta lectio, *arbitrio ſuo quemque tim.* Grut.

8. *Non poſſe, illuc irem?* P. Manutius è Bargæi mſ. *illi non item?* Erfurd. habet, *illi ſenſerunt*, quod & in Pal. nono; ſed idem etiam habet loco *exiſtimaſſent*, *ſenſiſſent*. Idem.

9. *Duo conſules.*] Eſt à Pal. nono & S. Victoris, pro eo quod vulgata, *duos*. Idem.

10. *Quæ res, quæ cauſa major &c.*] Pall S. Vict. editioque vetus, *fuit; vis. quæ cauſa*. Idem.

11. *Sed in præſenti atque ante oculos poſito periculo.*] Nata lectio, ex editione P. Manutii, item veteris Lugdunenſis: hæc enim habet illud *poſito*, illa *præſenti*. at vulgata, *ſed in præſentia atque ante oculos propoſito*; quod idem in mſſ. Pall. *Idem*

12. *Ad templum Concordiæ.*] Gulielmius habet verbum *templum* pro ſpurio. *Idem.*

13. *Seditionis quidem inſtimulator.*] Cur excluderem iſtud? inventum in Pall. pluribus (nam omnes excutere nimis operoſum) & codice S. Victoris. vulgo *ſtimulator*. Idem.

14. *Et ut fames.*] An non corrigenda eſt tranſpoſitio male facta? quum Cicero dederit, *ut & fames*, æque ac mox procedit, & cap. 14. *Gronov.*

15. *In ulcere unguis.*] S. Victoris, *in viſcere inguen*, quod *inguen* deprehendi item in Pal. nono. nam ceteri fere *ungue*. Grut.

16. *Non eſt ſatis: facta lapidatio*] Idem iſtud quoque in Pall. noſtris, nec non Erf. ac S. Vict. nam vulgata: *inde ſaxis facta lapidatio*: quod ne quidem in antiquis edd. quæ, *inde ſatisfacta lapid.* Idem.

17. *Operis ediderat, imperitis injecerat.*] Pall. aliquot *operariis*. at enim nonus *peritis* ediderat, quod ad obryzam examinabunt otioſiores.

Cùm de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi ſenatus frequentiſſimus, uno iſto diſſentiente, decreviſſet : ſubitò, illo ipſo die, cariſſimam annonam nec-opinata vilitas conſecuta eſt.

15 Erant qui deos immortales (id quod ego ſentio) numine ſuo reditum meum dicerent comprobaſſe. nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant, [18] qui, quòd in meo reditu ſpes otii, & concordiæ ſita videbatur, in diſceſſu autem quotidianus ſeditionis timor, jam pænè belli depulſo metu, commutatam annonam dicebant : quæ quia ruſus in meo reditu facta erat durior, à me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur.

7 Ego denique non ſolùm ab operis tuis, impulſu tuo, nominabar, ſed etiam, depulſis, ac diſſipatis tuis copiis, à populo Romano univerſo, qui tum in Capitolium convenerat, cùm illo die minùs valerem, nominatim in ſenatum vocabar.

16 Veni exſpectatus. multis ſententiis jam dictis, rogatus ſum ſententiam. dixi reipublicæ ſaluberrimam, mihi neceſſariam. Petebatur à me frumenti copia, annonæ vilitas; [19] quaſi poſſem aliquid in ea re gerenda : non habebatur. flagitabar bonorum expoſtulatione. improborum convicia ſuſtinere non poteram. delegavi amico locupletiori, non quò illi, ita de me merito, onus illud imponerem (ſuccubuiſſem enim potiùs ipſe) ſed quia videbam id, quod omnes : quod nos de Cn. Pompejo polliceremur, id illum fide, conſilio, virtute, auctoritate, felicitate denique ſua facillimè perfecturum.

17 Itaque, ſive hunc dii immortales fructum mei reditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum diſceſſu meo frugum inopia, fames, vaſtitas, cædes, incendia, rapinæ, ſcelerum impunitas, fuga, formido, diſcordia fuiſſet : ſic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, ſpes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, ſenatus auctoritas, mecum ſimul reducta videantur : ſive egomet aliquid adventu meo, conſilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populi Romani præſtare debui : præſto, promitto, ſpondeo : nihil dico amplius : hoc, quod ſatis eſt huic tempori, dico, rempublicam annonæ nomine, in id diſcrimen, quò vocabatur, non eſſe venturam.

8 Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meum, ſen-
18 tentia mea reprehenditur? [20] Rem maximam eripui è peſte ſummi periculi, non ſolùm eam, ſed etiam vos à cæde, incendiis, vaſtitate : nemo negat : cùm ad cauſam caritatis accederet iſte ſpeculator communium miſeriarum, qui ſemper in reipublicæ malis, ſceleris ſui faces inflammarit. Negat oportuiſſe quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi ſic reſpondebo, ut ceteris : Cn. Pompejo plurima, periculoſiſſima, maxima, terra, marique bella extra ordinem eſſe commiſſa : quarum rerum ſi quem pœniteat, eum victoriæ populi Romani pœnitere. non ita tecum ago.

19 Cum his hæc à me haberi oratio poteſt, qui ita diſputant, ſe, ſi qua res ad unum deferenda ſit, ad Cn. Pompejum delaturos potiſſimùm : ſed ſe extra ordinem nihil cuiquam dare : cùm Pompejo datum ſit, id ſe pro dignitate hominis ornare, ac tueri ſolere. Horum ego ſententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeji triumphis : quibus ille, cùm eſſet extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honeſtavit : conſtantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneque geſſit.

Sed cum illis tamen poſſum aliquid diſputare : tua verò quæ 20 tanta impudentia eſt, ut audeas dicere, extra ordinem dati nihil cuiquam oportere? qui cùm lege nefaria Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, cauſa incognita, publicaſſes, populumque Romanum ſcelere obligaſſes : cùm in ejus regnum, bona, fortunas, [21] patrocinium hujus imperii immiſiſſes, cujus cum patre, avo, majoribus ſocietas nobis, & amicitia fuiſſet : hujus pecuniæ deportandæ, &, ſi quis ſuum jus defenderet, bello gerendo M. Catonem præfeciſti.

Dices, Quem virum? Sanctiſſimum, prudentiſſimum, for- 21 tiſſimum, amiciſſimum reipublicæ, virtute, conſilio, ratione, vita, mirabili ad laudem, & propè ſingulari. Sed quid ad te, qui negas eſſe verum, quemquam ulli reipublicæ extra ordinem præfici? Atque in hoc ſolùm inconſtantiam redarguo 9 tuam : qui in ipſo Catone, [22] quem tu non pro illius dignitate produxeras, ſed pro tuo ſcelere ſubduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, ceteriſque cædis, & incendiorum ducibus, objeceras : quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuiſſe dixeras : ad hunc, honorem, & imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detuliſti : & tanta fuiſti intemperantia, ut illius tui ſceleris rationem occultare non poſſes.

Litteras in concione recitaſti, quas tibi à C. Cæſare miſſas 22 diceres. CAESAR PVLCHRO : cùm etiam es argumentatus, amoris eſſe hoc ſignum, cùm nominibus tantùm uteretur, neque adſcriberet, PROCONSVL, aut TRIBVNO PLEBIS. deinde gratulari tibi, [23] quòd idem in poſterum M. Catonem tribunatu tuo removiſſes, & quòd idem in poſterum de extraordinariis poteſtatibus libertatem ademiſſes. quas aut numquam tibi ille litteras miſit : aut, ſi miſit, in concione recitari noluit : aut, ſive ille miſit, ſive tu finxiſti; certè conſilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum eſt. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod geſſit, fides, & continentia, tegere videtur improbitatem & legis, & actionis tuæ.

[24] Quis provinciam homini poſt homines natos turpiſſimo, 23 ſceleratiſſimo, contaminatiſſimo? quis illam opimam, fertilemque Syriam, quis bellum pacatiſſimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros conſtitutam, [25] ereptam vi ex Cæſaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cùm Ciliciam dediſſes, mutaſti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtuliſti : Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dediſti. Quid? homini tæterrimo, crudeliſſimo, fallaciſſimo, omnium ſcelerum, libidinumque maculis notatiſſimo, L. Piſoni, nonne nominatim populos liberos, multis ſenatuſconſultis, etiam [26] recenti lege ſoceri ipſius liberatos, vinctos, & conſtrictos tradidiſti? nonne, cùm ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ, meo ſan-

ſiores. Gulielmius conjiciebat, *obæratis*. Grut.

18. *Qui quod in meo reditu.*] Prius relativum ſuſpectum video patri meo fuiſſe. *Gronov.*

19. *Quaſi poſſem aliquid in ea re gerenda : non habebatur.*] Ita omnis lectio euſa. at ſcripti Pall. *non debebatur.* unde aliquando conjiciebam; *annona debebatur.* ſed ab hac ſcriptura recedit Pal. nonus, in quo ſine *quaſi* illo : *poſſem aliquod mea regere accuſatione habebatur.* S. Vict. item, *poſſem aliquid in ea re generatio non habebatur.* in Pal. octavo extat vulgata, ſed à recenti manu emendatum, *harebatur*, adnotatumque *dubitabatur*. Grut.

20. *Rem maximam eripui è peſte ſummi periculi, non ſolum eam, ſed etiam vos.*] Pall. ferè *à peſte*. at nonus : *Rem maximam fuiſſe ſuum periculum non ſolum eam, ſed etiam à cæde &c.* S. Vict. *Rem maximam potuiſſe ſummi periculi, non ſolum ex me, ſed etiam à cæde.* Gulielmius tentabat. *po. fuiſſe & ſummi periculi, non ſolum jam me ſed &c.* Idem.

21. *Patrocinium hujus imperii &c.*] Reduxi lectionem veterum editionum, & omnium Pall. item Gembl. & S. Victoris. recentior enim *latrocinium*. voce duriore forſan, quam uti debuerit Cicero Romæ ad Senatores populi Romani. *Idem.*

22. *Quem tu non pro illius dignitate produxeras.*] Pal. nonus, *quem tu meo produxeras pro illius dig.* editio prima, *quem tu non modo pro ill. &c.* quod mutat Gulielmius in, *quem tu non domo.* producebantur enim magiſtratus uſque ad portam à familiaribus neceſſariiſque imprimis, quorum lege aut ſuffragatione provenerant. *Idem.*

23. *Quod idem in poſterum M. Catonem.*] Illud, *idem in poſterum* irreptitium arbitratur Gulielmius, ex membro ſtatim ſequenti, ubi præterea cuperet legi, *& quod eidem in poſterum.* Idem.

24. *Quis provinciam homini poſt &c.*] Lectio minus proba : neque enim dictio *provinciam*, viſitur in olim excuſis, in quibus : *Quid homini poſt*, neque aliter Pall. niſi quod ii, *quod homini*, iſthæc annectentes ſuperioribus. ſolus tertius habet : *Quis hominum poſt &c.* Idem.

25. *Ereptam vi ex Cæſaris rebus actis.*] Pall. omnes & S. Victoris, *ereptam ex vi Cæſaris.* an fuit, *ereptam ex Sex. Cæſaris.* Idem.

26. *Recenti lege ſoceri ipſius.*] Lambinus *generi*, ex conjectura Paſſe-

ſanguine tibi eſſet perſolutum, tamen ærarium cum eo partitus es?

24 Itane verò? tu provincias conſulares, quas C. Gracchus, qui unus maximè popularis fuit, non modò non abſtulit ab ſenatu, ſed etiam, ut neceſſe eſſet quotannis [27] conſtitui per ſenatum, decreta lege ſanxit: eas lege Sempronia per ſenatum decretas, reſcidiſti? extra ordinem, ſine ſorte, nominatim dediſti, non conſulibus, ſed reipublicæ peſtibus? nos, quòd nominatim rei maximæ pænè jam deſperatæ, ſummum virum ſæpe ad extrema reipublicæ diſcrimina delectum, præfecimus,
10 à te reprehendemur? Quid tandem? ſi, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæciſque nubibus, & procellis, cùm ſenatum à gubernaculis dejeciſſes, populum è navi exturbaſſes, ipſe archipirata cum grege prædonum impuriſſimo pleniſſimis velis navigares: ſi, quæ tum promulgaſti, conſtituiſti, promiſiſti, vendidiſti, perferre potuiſſes, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis faſcibus, atque imperio Clodiano fuiſſet?

25 Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam ipſo audiente, quod ſenſi, & ſentio, quoquo animo me auditurus eſt) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu reconditus, & penitus abſtruſus animi dolor, ſubvenit ſubitò reipublicæ, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam ſpem libertatis, & priſtinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu [28] heluoni ſpurciſſimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentiſſimo, & facinoroſiſſimo [29] Sex. Clodio, ſocio tui ſanguinis, qui ſua lingua etiam ſororem tuam à te abalienavit, omne frumentum privatum, & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidiſti. qua ex re primùm caritas nata eſt: deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis, & bonis.

26 Queritur etiam importuna peſtis, ex ore impuriſſimo Sex. Clodii rem frumentariam eſſe ereptam, ſummiſque in periculis, ejus viri auxilium imploraſſe rempublicam, à quo ſæpe ſe & ſervatam, & amplificatam eſſe meminiſſet. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tuliſſe te dicis, patricida, fratricida, ſororicida, nonne extra ordinem tuliſti? An de peſte civis, quemadmodum omnes jam dii, atque homines judicaverunt, conſervatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipſe confiteris, non modò indemnati, ſed ne accuſati quidem licuit tibi ferre non legem, ſed nefarium privilegium, lugente ſenatu, mærentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppreſſa, captaque republica: mihi, populo Romano implorante, ſenatu poſcente, temporibus reipublicæ flagitantibus, [30] non licuit de ſalute populi Romani ſententiam dicere?

27 Qua quidem in ſententia, ſi Cn. Pompeji dignitas aucta eſt, conjuncta cum utilitate communi, certè laudandus eſſem, ſi ejus dignitati ſuffragatus viderer, qui meæ ſaluti opem, &
11 auxilium tuliſſet. Deſinant, deſinant homines iiſdem machinis ſperare me reſtitutum poſſe labefactari, quibus anteà ſtantem perculerunt. Quod enim par amicitiæ conſularis fuit umquam in hac civitate conjunctius, quàm fuimus inter nos, ego, & Cn. Pompejus? quis apud populum Romanum [31] de illius dignitate induſtriùs, quis ſenatui ſæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ ſimultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate ſuſceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benivolentiæ prætermiſſa eſt?

Hanc noſtram conjunctionem, hanc conſpirationem in re- 28
publica bene gerenda, hanc jucundiſſimam vitæ, atque officiorum omnium ſocietatem, certi homines fictis ſermonibus, & falſis criminibus diremerunt: cùm iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent: iidem apud me, mihi illum eſſe uni inimiciſſimum, dicerent: ut neque ego, ab illo quæ mihi petenda eſſent, ſatis audaciter petere poſſem: neque ille, tot ſuſpicionibus certorum hominum, & ſcelere exulceratus, quæ meum tempus poſtularet, ſatis prolixè mihi polliceretur.

Data merces eſt erroris mei magna, pontifices, ut me non 29
ſolùm pigeat ſtultitiæ meæ, ſed etiam pudeat: qui, cùm me non repentinum aliquod meum tempus, ſed veteres multo antè ſuſcepti, & proviſi labores, cum viro fortiſſimo, & clariſſimo conjunxiſſent, ſim paſſus à tali amicitia diſtrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obſiſterem, aut ut inſidioſis amicis non crederem. Proinde deſinant aliquando me iiſdem inflammare verbis: Quid ſibi iſte vult? neſcit, quantùm auctoritate valeat, quas res geſſerit, qua dignitate ſit reſtitutus. cur ornat eum, à quo deſertus eſt?

Ego verò neque me tum deſertum puto, ſed pænè deditum: 30
nec, quæ ſint in illa reipublicæ flamma geſta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciundum mihi eſſe arbitror. Si utile reipublicæ fuit, haurire me unum pro omnibus illam indigniſſimam calamitatem: etiam hoc utile ſit, quorum id ſcelere conflatum ſit, me occultare, & tacere. Illud verò eſt hominis ingrati, tacere. Itaque libentiſſimè prædicabo, Cn. Pompejum ſtudio, & auctoritate æquè, ut unumquemque veſtrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipuè pro ſalute mea laboraſſe Hic tuis, P. Lentule, cùm 12
tu nihil aliud dies, & noctes, niſi de ſalute mea cogitares, conſiliis omnibus interfuit: hic tibi graviſſimus auctor ad inſtituendam, fideliſſimus ſocius ad comparandam, fortiſſimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniaſque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in ſenatu princeps ſententiæ fuit: idemque cùm dixiſſet, tum etiam pro ſalute mea populum Romanum obſecravit.

Quare iſtam orationem, qua es uſus, omittas licet: poſt 31
illam ſententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos eſſe mutatos: perinde, quaſi iſti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego exiſtimo, ſentiant: aut, quid mihi pro exſpectatione populi Romani, pro Cn. Pompeji meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, ſi cujus fortè pontificis animum, quod certò ſcio aliter eſſe, mea ſententia offendit, alio modo ſit conſtitututus aut de religione [32] pontificum, aut de republica, quàm cum aut cæremoniarum jus, aut civitatis ſalus coegerit.

Intelligo, pontifices, me plura extra cauſam dixiſſe, quàm 32
aut opinio tulerit, aut voluntas mea: ſed cùm me purgatum vobis eſſe cuperem, tum etiam veſtra in me attentè audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compenſabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipſam cognitionem veſtram: quæ cùm ſit in jus religionis, & in jus reipublicæ diſtributa, religionis partem, quæ multo eſt verboſior, prætermittens, de jure reipublicæ dicam.

Quid eſt enim aut tam arrogans, quàm de religione, de re- 33
bus divinis, cæremoniis, ſacris, pontificum collegium docere conari; aut tam ſtultum, quàm, ſi quis quid in veſtris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curioſum, quàm ea ſcire vel-

Paſſeratii, ſed non reſpondentibus mſſ. *Grut.*

27. *Conſtitui per Senatum, decreta lege ſanxit.*] Lambinus *decretar*, ſubintellige provincias, inquit, libris omnibus invitis. *Idem.*

28. *Heluoni ſpurciſſimo.*] Lambinus ex lectione S. Victoris facit *impuratiſſimo*, Gulielmius *ſpurcatiſſimo*, & propius literas, & flagitio ejus convenientius. *Idem.*

29. *Sex. Clodio &c.*] Pal. nonus *Delio.* voluit fortè *Clælio*, quod in S. Victoris codice, ſicque ſemper heic invenit in melioribus mſſ. Suffridus noſter. *Idem.*

30. *Non licuit de ſalute populi Rom. dicere ſententiam*] Gemblacenſis *ſalute publicam dicere ſent.* ut appareat reſcribendum, dempta litera, *publica.* Idem.

31. *De illius dignitate induſtrius.*] P. Manutius ac Lambinus *illuſtrius*, ſed non ſuffragantur libri editi ſcriptive. *Idem.*

32. *Pontificum, aut de republ. quàm eum &c.*] Locus minimè integer. nam editio vetus & Pall. *pontificis, aut de rep. cujuſquam.* neque aliter S. Vict. quam quod is *pontifices*, quod etiam in nono. adeo ut videatur reſcribendum cum Gulielmio, *aut de religione pontifex, aut de republ. civis.* ſententia ſimillima illi, quam initio ſtatim libri poſuit. *Idem.*

Xxx 33. *Vid. ſcæ*

velle, de quibus majores noſtri vos ſolos & conſuli, & ſcire
13 voluerunt? Nego potuiſſe jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ulla ejuſmodi calamitate affici, ſine judicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum, cùm reges eſſent, dico fuiſſe: hoc nobis eſſe à majoribus traditum: hoc eſſe denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, ſine judicio ſenatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re conſtituti judices ſint, detrahi poſſit.

34 [33] Videſne me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum eſt, te omnino nihil geſſiſſe jure, non fuiſſe tribunum plebis? [34] hoc dico, eſſe patricium: dico apud pontifices: augures adſunt: verſor in medio jure publico. Quod eſt, pontifices, jus adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos poſſit, &, cùm potuerit, ſit expertus. Quæ deinde cauſa cuique ſit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ ſacrorum, quæri à pontificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta adoptione quæſitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, ſenatorem. Liberorumne cauſa? At procreare poteſt. habet uxorem: [35] ſuſcepit etiam liberos. exheredabit igitur pater filium. Quid? ſacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te eſt? quæ omnis notio pontificum, cùm adoptarere, eſſe debuit.

35 Niſi fortè ex te ita quæſitum eſt, num perturbare rempublicam ſeditionibus velles: & ob eam cauſam [36] adoptari, non ut filius eſſes, ſed ut tribunus plebis fieres, & funditus everteres civitatem. Reſpondiſti, credo, te ita velle. Pontificibus bona cauſa viſa eſt: approbaverunt. non ætas ejus, qui adoptabat, quæſita eſt, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque noſtra memoria, ſumma ſenectute, alter Oreſtem, alter Piſonem adoptavit. quas adoptiones, ſicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniæ, ſacrorum ſecutæ ſunt. Tu neque Fontejus es, qui eſſe debebas: neque patris heres: neque, amiſſis ſacris paternis, in hæc adoptiva veniſti. Ita perturbatis ſacris, contaminatis gentibus, & quam deſeruiſti, & quam polluiſti, jure Quiritium legitimo tutelarum, & hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater eſſe potuiſti.

14 Dico apud pontifices. nego, iſtam adoptionem pontificio
36 jure eſſe factam: primùm, quòd hæ veſtræ ſint ætates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem eſſe potuerit; [37] vel eo quo fuit. deinde quòd cauſa quæri ſoleat adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod natura jam aſſequi non poteſt, & legitimo, & pontificio jure quærat: & ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de ſacrorum religione minuatur. illud in primis, nequa calumnia, nequa fraus, nequis dolus adhibeatur: [38] ut hæc ſimulata adoptio filii, quàm maximè veritatem illam ſuſcipiendorum liberorum imitata eſſe videatur.

37 Quæ major calumnia eſt, quàm [39] venire imberbum adoleſcentulum, bene valentem, ac maritum: dicere, filium ſenatorem populi Romani ſibi velle adoptare: id autem ſcire, & videre omnes, non ut ille filius inſtituatur, ſed ut è patriciis exeat, & tribunus plebis fieri poſſit, idcirco adoptari? neque id obſcurè. nam adoptatum emancipari ſtatim, ne ſit ejus filius, qui adoptarit. [40] Cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis. jam omnium ſacra interierint, quorum cuſtodes vos eſſe debetis, patricius nemo relinquetur. cur enim quiſquam vellet tribunum plebis ſe fieri non licere? anguſtiorem ſibi eſſe petitionem conſulatus? in ſacerdotium cùm poſſit venire, quia patricio non ſit locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius ſit eſſe plebejum, ſimili ratione adoptabitur.

[41] Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem ſacrorum, neque flamines, nec ſalios habebit, nec ex parte dimidia reliquos ſacerdotes: neque auctores centuriatorum, & curiatorum comitiorum: auſpiciaque populi Romani, ſi magiſtratus patricii creati non ſint, intereant neceſſe eſt, cùm interrex nullus ſit, quòd & ipſum, patricium eſſe, & à patricio prodi neceſſe eſt. Dixi apud pontifices, iſtam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo eſſe habendam: qua ſublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidiſſe. 38

Venio ad augures. quorum ego libros, ſi qui ſunt reconditi, non ſcrutor: non ſum in exquirendo jure augurum curioſus. hæc, quæ unà cum populo didici, quæ ſæpe in concionibus reſponſa ſunt, novi. Negant fas eſſe agi cum populo, cùm de cœlo ſervatum ſit. Quo die de te lex curiata lata eſſe dicatur, audes negare de cælo eſſe ſervatum? Adeſt præſens vir ſingulari virtute, conſtantia, gravitate præditus, M. Bibulus. hunc conſulem illo ipſo die contendo ſervaſſe de cælo. [42] Infirma ſunt igitur, tua ſententia, acta C. Cæſaris, viri fortiſſimi? Minimè. neque enim mea jam quidquam intereſt, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immiſſa ſunt. 15 39

Sed hæc de auſpiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta ſunt à te. tu, tuo præcipitante jam, & debilitato tribunatu, auſpiciorum patronus ſubitò exſtitiſti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxiſti. te interrogante augures reſponderunt, cùm de cælo ſervatum ſit, cum populo agi non poſſe. tibi M. Bibulus quærenti, ſe de cælo ſervaſſe reſpondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quòd contra auſpicia adoptatus eſſes, tribunum plebis non fuiſſe. Tua denique omnis actio poſterioribus menſibus fuit: omnia, quæ C. Cæſar egiſſet, quæ contra auſpicia eſſent acta, per ſenatum reſcindi oportere. quod ſi fieret, dicebas te tuis humeris me cuſtodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per ſuum tribunatum Cæſaris actis illigatus teneretur. 40

Si & ſacrorum jure pontifices, & auſpiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quæris ampliùs? an etiam apertiùs aliquod jus populi, atque legum? [43] Hora fortaſſe ſexta diei queſtus ſum in judicio, cùm C. Antonium, collegam meum defenderem, quædam de republica, quæ mihi viſa ſunt, ad illius miſeri cauſam pertinere. hæc homines improbi ad quoſdam viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipſo die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus trinûm nundinûm eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt, trium eſſe horarum: nihil reprehendo. ſin eadem obſervanda ſunt: decrevit ſenatus, M. Druſi legibus, 41 16

33. *Videſne me non radicitus &c.*] Lambinus ſuſtulit negativam, nolentibus libris; & ſtatim pro *neque illud*, reſcribit, *me illud*. non malè, ſi licet auctori adfingere quod libet. *Grut.*

34. *Hoc dico eſſe patricium.*] Placet magis quod habet Pal. nonus; *eſſe patricium*, ejecto illo, *hoc dico*. Idem.

35. *Suſcepit etiam liberos. exheredabit.*] Ed. vet. item Pall. o. *exheredavit.* quod reſpondet priori clauſulæ: quæ tamen ſic habetur in Pal. nono atque Erſurd. *ſuſcipiet ex ea liberos*. quod forſan verius. *Idem.*

36. *Adoptari, non ut filius eſſes.*] S. Vict. & Pal. nonus, *optari, non ut ejus filius eſſes.* forſan rectius. *Idem.*

37. *Vel eo quo fuit.*] Quadrigulam hanc verborum redono Ciceronianis, auctoritate omnium librorum, antiquitus editorum ac mſſ. niſi quod illi habebant, *quod*. & ſignificat ſanè iſtis, loco Ganymedis fuiſſe Clodio Fontejum. *Idem.*

38. *Ut hæc ſimulata adoptio filii.*] Pal. nonus & Gembl. *additio.* S. Victoris *adjectio.* quod eſſet *adlectio*: utrumque præponendum vulgato. *Idem.*

39. *Venire imberbum.*] Ita laudat Cariſius libro 1, non ut hodiè vulgatur *imberbem*. ſed tamen an de hoc loco Tullii ſenſerit neſcio. itaque viderit Lambinus, an iſtud heic potiſſimum intrudi debuerit. *Idem.*

40. *Cur ergo adoptatur.*] Videntur à gloſſa. certè nihil habent quo firment ſententiam. variantque libri. nam Pal. nonus legit *adoptabatur?* S. Vict. *adoptabat.* ceteri *adoptat.* Idem.

41. *Ita populus Rom.*] Recentiores *itaque*, ſed præter ætatis priſcæ editiones, omneſque mſſ. *Idem.*

42. *Infirma ſunt igitur tua ſententia, acta C. Cæſaris.*] Vox *ſententia*, non eſt à libris vetuſte cuſis, nedum plutcariis noſtris. itaque vide num tollendum veniat pronomen, *tua*, an aliud quid ſub eo lateat. *Idem.*

43. *Hora fortaſſe ſexta diei.*] *Fortaſſe* eſt, circiter, plus minus: nihil

bus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ eſſent, po-
pulum non teneri.
42 Jam intelligis, omni genere juris, quod in ſacris, quod in
auſpiciis, quod in legibus ſit, te tribunum plebis non fuiſſe?
Atque ego hoc totum non ſine cauſa relinquo. video enim
quoſdam clariſſimos viros, principes civitatis, aliquot locis
judicaſſe, te cum plebe jure agere potuiſſe: qui etiam de me
ipſo, cùm tua rogatione funere elatam rempublicam eſſe dice-
rent, tamen id funus, etſi miſerum, atque acerbum fuiſſet,
jure indictum eſſe dicebant. quod de me civi, ac de republica
bene merito tuliſſes, funeſtum funus te indixiſſe reipublicæ:
quod ſalvis auſpiciis tuliſſes, jure egiſſe dicebant. Quare lice-
bit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi
actionibus conſtitutum tribunatum tuum comprobaverunt.
43 Fueris ſanè tribunus plebis tam jure, quàm lege, quàm fuit
hic ipſe Rullus, vir omnibus rebus clariſſimus, atque ampliſſi-
mus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim
17 de capite civis indemnati tuliſti? Vetant leges ſacratæ, vetant
XII tabulæ, [44] leges privatis hominibus irrogari: id eſt enim
privilegium. nemo umquam tulit: nihil eſt crudelius, nihil
pernicioſius, nihil, quod minùs hæc civitas ferre poſſit. Pro-
ſcriptionis miſerrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sul-
lani temporis, quid habet, quod maximè ſit inſigne ad memo-
riam crudelitatis? opinor, pœnam in cives Romanos nomi-
natim ſine judicio conſtitutam.
44 Hanc vos igitur, pontifices, judicio, atque auctoritate ve-
ſtra tribuno plebis poteſtatem dabitis, ut proſcribere poſſit,
quos velit? quæro enim, quid ſit aliud proſcribere. VELITIS,
IVBEATIS, VT M. TVLLIVS IN CIVITATE NE SIT, BONA-
QVE EIVS VT MEA SINT. Ita enim fecit, etſi aliis verbis
tulit. Hoc plebeiſcitum eſt? hæc lex? hæc rogatio eſt? hoc
vos pati poteſtis? hoc ferre civitas, ut ſinguli cives ſingulis ver-
ſiculis è civitate tollantur? Equidem jam perfunctus ſum: nul-
lam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invido-
rum: placavi odia improborum: ſaturavi etiam perfidiam, &
ſcelus proditorum: denique de mea cauſa, quæ videbatur per-
ditis civibus ad invidiam eſſe propoſita, jam omnes urbes,
omnes ordines, omnes dii, atque homines judicaverunt.
45 Vobiſmetipſis, pontifices, & veſtris liberis, ceteriſque ci-
vibus, pro veſtra auctoritate, & ſapientia conſulere debetis.
nam, cùm tam moderata judicia populi ſint à majoribus con-
ſtituta: primùm, ut ne pœna capitis cum pecunia conjunga-
tur: deinde, [45] ne, niſi prodicta die, quis accuſetur: [46] ut ter
antè magiſtratus accuſet, intermiſſa die, quàm multam irro-
get, aut judicet: quarta ſit accuſatio trinûm nundinûm prodi-
cta die, qua die judicium ſit futurum: tum multa etiam ad
placandum, atque ad miſericordiam reis conceſſa ſunt: dein-
de exorabilis populus, facilis ſuffragatio pro ſalute: denique
etiam ſiqua res illum diem aut auſpiciis, aut excuſatione ſuſtu-
lit, tota cauſa judiciumque ſublatum eſt.
18 Hæc cùm ita ſint in re, ubi crimen eſt? ubi accuſator? ubi
46 teſtes? Quid indignius, quàm, qui neque adeſſe ſit juſſus, ne-
que citatus, neque accuſatus, de ejus capite, liberis, fortunis
omnibus, conductos, & ſicarios, egentes, & perditos ſuffragium
ferre, & eam legem putare? At, ſi hoc de me potuit, quem ho-
nos, quem dignitas, quem cauſa, quem reſpublica tuebatur, cujus
denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter con-
verſionem ſtatus, & inclinationem communium temporum:
quid tandem futurum eſt iis, quorum vita remota ab honore
populari, & ab hac illuſtri gratia eſt: pecuniæ autem tantæ ſunt,
ut eas nimium multi, egentes, ſumptuoſi, nobiles concupiſcant?
Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini pauliſper 47
animis juventutem, & eos maximè, qui imminere jam cupi-
ditate videntur in tribuniciam poteſtatem: collegia, medius
fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato,
quæ coeant de hominum locupletiſſimorum bonis, præda præ-
ſertim populari, & ſpe largitionis oblata. At quid tulit legum
ſcriptor peritus, & callidus? VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVL-
LIO AQVA, ET IGNI INTERDICATVR? Crudele, nefarium,
ne in ſceleratiſſimo quidem civi ſine judicio ferundum. Non
tulit, ut interdicatur. quid ergo? VT INTERDICTVM SIT. O cœ-
num, ô portentum, ô ſcelus! hanc tibi legem Clodius ſcripſit,
[47] ſpurciorem lingua ſua, ut interdictum ſit, cui non ſit inter-
dictum? Sexte noſter, [48] bona venia, quoniam jam dialecti-
cus, & hoc quoque ligurris: quod factum non eſt, ut ſit fa-
ctum, ferri ad populum, aut verbis ullis ſanciri, aut ſuffragiis
confirmari poteſt?
Hoc tu ſcriptore, hoc conſiliario, hoc miniſtro, omnium 48
non bipedum ſolùm, ſed etiam quadrupedum impuriſſimo,
rempublicam perdidiſti. neque tu eras tam excors, tamque
demens, ut neſcires hunc Clodium eſſe, qui contra leges fa-
ceret: alios, qui leges ſcribere ſolerent. ſed neque eorum,
neque ceterorum, in quibus eſſet aliquid modeſtiæ, cujuſquam
tibi poteſtas fuit: neque tu legum ſcriptoribus iiſdem potuiſti
uti, quibus ceteri, neque operum architectis: neque pontifi-
cem adhibere quem velles: poſtremò ne in prædæ quidem ſo-
cietate mancipem, aut prædæ ſocium, extra tuorum gladiato-
rum numerum: [49] aut denique ſuffragii latorem in iſta tua
proſcriptione quemquam, niſi furem, aut ſicarium, reperire
potuiſti.
Itaque cùm tu florens, ac potens [50] per medium forum po- 19
pularis volitares: amici illi tui, te uno amico tecti, & beati, 49
qui ſe populo commiſerant, ita repellebantur, ut etiam Pala-
tinam tuam perderent. qui in judicium venerant: ſive accuſa-
tores erant, ſive rei; te deprecante damnabantur. denique
etiam ille [51] novicius Ligur, venalis adſcriptor, & ſubſcriptor
tuus, cùm M. Papirii, ſui fratris, eſſet teſtamento, & judicio
improbatus, mortem ejus ſe velle perſequi dixit: nomen Sex.
Propertii detulit. accuſare alienæ damnationis, ſceleriſque ſo-
cios, propter calumniæ metum, non eſt auſus.
De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur: cujus 50
quam quiſque partem tetigit, digito, voce, præda, ſuffragio:
quocumque venit, repudiatus, convictuſque diſceſſit. Quid, ſi
iis verbis ſcripta eſt iſta proſcriptio, ut ſe ipſa diſſolvat? eſt
enim, QVOD M. TVLLIVS FALSVM SENATVSCONSVLTVM
RETVLERIT. Si igitur retulit falſum ſenatuſconſultum, tum
eſt rogatio: ſi non retulit, nulla eſt. Satiſne tibi videtur à ſe-
natu judicatum, me non modò non ementitum eſſe auctori-
tatem ejus ordinis, ſed etiam unum poſt urbem conditam di-
ligentiſſimè ſenatui paruiſſe? Quot modis doceo, legem iſtam,
quam vocas, non eſſe legem? Quid, ſi etiam pluribus de rebus
uno ſortitu retuliſti? tamenne arbitraris, id, quod [52] M. Dru-
ſus

nihil auctoribus vulgatius, & tamen ecce, Lambinus, præter libros emendat. *Hora circiter ſexta.* Grut.

44. *Leges privatis hominibus irrogari.*] Malè Lambinus *privatas.* melius Scaliger Joſephus apud Feſtum in *Privos, privis hominibus.* ſequentia enim ita legendum clarè evincunt. *Idem.*

45. *Ne niſi prodicta die.*] Victorina, *prædicta:* quod eodem redit. etenim vetus editio, & Pall. plures, *ne proindicta die.* nonus ſolum, *deinde proindicta die.* S. Vict. *ne in prædicta die.* Idem.

46. *Ut ter ante magiſtratus accuſet.*] Lambinus; *mag. citet*, tanquam id ratio & veritas probet. contra omnes libros; ideoque inepte. Ald. Nepos edidit; *tertiò ut ante mag. accuſet.* nimis profectò licentioſè. ſed cum Augiæ ſtabulo mihi res fuerit, ſi criticorum produxero fatuas correctiones omnes. *Idem.*

47. *Spurciorem lingua ſua.*] Offendi in aliquot mſſ. *ſpurciciorem*, quod antiquariis fortè non diſplicebit. *Idem.*

48. *Bona venia, quoniam jam dialecticus, & hoc quoque ligurris.*] Ita Palatini ſex, non ut vulgata, *bona venia dic, quoniam dial. es, & hoc quoque Liguris.* & verò binas illas voculas eſſe à Criticis, produnt & edd. primæ, quæ eas non habent. *Idem.*

49. *Aut denique ſuffragii latorem.*] Pal. nonus *ſuffragatorem.* unde abblanditur ſcriptio codicis S. Victorii *ſuffragulatorem.* Idem.

50. *Per medium forum popularis volitaris.*] Lectio minus vera. nam Pall. & S. Victor. *per medium ſcortum populare volitares.* quod admiſit Lambinus, ſed præterea recepit illud *forum.* præter ullos libros. nam & editi vetuſtè; *per medium ſortitum popularem vol.* Idem.

51. *Novitius Ligur.*] Nihilo pejus Gembl. ac Pal. nonus, *Ligus;* qua terminatione & alibi uſus. *Idem.*

52. *M. Druſus in legibus ſuis pleriſque, bonus ille vir M. Scaurus, & L.*

ſus in legibus ſuis pleriſque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Craſſus conſularis non obtinuerint, id te poſſe, omnium facinorum, & ſtuprorum omnium Decumis, & Clodiis auctoribus obtinere?

51 Tuliſti de me, [53] ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipſe
20 non poteras dicere non licere eſſe Romæ. Quid enim diceres? damnatum? certè non. expulſum? qui licuit? ſed tamen ne id quidem eſt ſcriptum, ut exirem? pœna eſt, qui receperit: quam omnes neglexerunt. ejectio nuſquam eſt. Verùm ſit. quid? operum publicorum exactio: quid? nominis inſcriptio, tibi num aliud videtur eſſe, ac meorum bonorum direptio: præterquàm quòd ne id quidem per legem Liciniam, ut ipſe tibi curationem ferres, facere potuiſti? Quid hoc ipſum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum conſecraſſe, te monumentum feciſſe, in meis ædibus te ſignum dedicaſſe, eaque te ex una rogatiuncula feciſſe: unum, & idem videtur eſſe, atque id, quod de me ipſo nominatim tuliſti?

52 Tam hercule eſt unum, quàm quod idem tu lege una tuliſti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo ſocii, atque amici ſemper fuerunt, cum bonis omnibus ſub præcone ſubjiceretur, & exſules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. ſed quid, ſi eidem negotium dediſſes, ut in Aſia ciſtophorum flagitaret, inde iret in Hiſpaniam: cùm Roma deceſſiſſet, conſulatum ei petere liceret: cùm factus eſſet, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine ſcriberes, una res eſſet?

53 Quòd ſi jam populus Romanus de iſta re conſultus eſſet, & non omnia per ſervos, latroneſque geſſiſſes, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exſulibus Byzantinis diſpliceret? Quæ eſt quaſi alia vis, quæ ſententia Cæciliæ legis, & Didiæ, niſi hæc, ne populo neceſſe ſit in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare? Quid, ſi per vim tuliſti? tamenne lex eſt? aut quidquam jure geſtum videri poteſt, quod per vim geſtum eſſe conſtet? an, ſi in ipſa latione tua, captâ jam urbe, lapides jacti, ſi manus collata non eſt, idcircò tu ad illam labem, atque eluviem civitatis, ſine ſumma vi pervenire potuiſti?

21 Cùm in tribunali Aurelio conſcribebas palàm non modò
54 liberos, ſed etiam ſervos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas. cùm edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitæ multitudinis; ſed hominum honeſtorum modeſtiam, prudentiamque quærebas. cùm arma in ædem Caſtoris comportabas, nihil aliud, niſi uti ne quid per vim agi poſſet, machinabare. cùm verò gradus Caſtoris convelliſti, ac removiſti: tum, ut modeſtè tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu, atque adſcenſu repuliſti. cùm eos, qui in conventu virorum bonorum verba de ſalute mea fecerant, adeſſe juſſiſti, eorumque advocationem, manibus, ferro, lapidibus diſcuſſiſti: tum profectò oſtendiſti, vim tibi maximè diſplicere.

55 Verum hæc furioſa vis veſani tribuni plebis facilè ſuperari, frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. Quid? cùm Gabinio Syria dabatur, Macedonia Piſoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, [54] tibi ſuos ſperatos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te ſuis ſceleratis concionibus ſublevarent, ſenatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem, proſcriptionemque minitarentur: me terrerent minis: mihi cædem & dimicationem denuntiarent: meam domum, refertam viris bonis, [55] per amicos ſuos complerent: proſcriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me præſidio ſpoliarent: ſenatum pro me non modò pugnare, ampliſſimum ordinem; ſed etiam plorare, & ſupplicare, mutata veſte, prohiberent: ne tum quidem vis erat?

Quid igitur ego geſſi, aut qui timor fuit? non dicam in me: 22
fac me timidum eſſe natura: quid? illa tot virorum fortiſſimo- 56
rum millia: [56] quid? noſtri equites Romani: quid? ſenatus: quid? denique omnes boni, ſi nulla erat vis, cur me flentes potiùs proſecuti ſunt, quàm aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, ſi mecum ageretur more, inſtitutoque majorum, ut poſſem præſens ſuſtinere?

Utrùm ſi dies dicta eſſet, judicium mihi fuit pertimeſcen- 57
dum? an ſine judicio privilegium? judicium in cauſa tam turpi? ſcilicet is homo ſum, qui etiam ſi cauſa eſſet ignota, dicendo non poſſem explicare. an eam cauſam probare non poteram, cujus tanta bonitas eſt, ut ea ipſa non modò ſe, [57] ſed etiam me abſentem probarit? an ſenatus, [58] an ordines ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, ſegniores me præſente ad me retinendum, & conſervandum fuiſſent in ea cauſa, quam ipſe jam parricida talem dicat fuiſſe, ut me ab omnibus ad meam priſtinam dignitatem exſpectatum, atque revocatum queratur?

An verò in judicio periculi nihil fuit: privilegium perti- 58
mui, ne, mihi præſenti ſi multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda reſpublica à magiſtratibus? Quid? ſi vocatæ tribus eſſent, proſcriptionem non dicam in me, ita de ſua ſalute merito, ſed omnino in ullo civi comprobaviſſent? An, ſi ego præſens fuiſſem, veteres illæ copiæ conjuratorum, tuique perditi milites, atque egentes, & nova vis ſceleratiſſimorum conſulum corpori meo peperciſſent? qui cùm eorum omnium crudelitati, ſcelerique ceſſiſſem, ne abſens quidem luctu meo mentes illorum ſatiare potui.

Quid enim vos uxor mea miſera violarat? quam vexaviſtis, 23
raptaviſtis, omni crudelitate laceraviſtis. quid mea filia? cujus 59
fletus aſſiduus, ſordeſque lugubres, vobis erant jucundæ; ceterorum omnium mentes, oculoſque flectebant. quid parvus filius? quem, quamdiu abſui, nemo niſi lacrymantem, confectumque vidit: quid fecerat, quòd eum toties per inſidias interficere voluiſtis? Quid frater meus? qui cùm aliquanto poſt meum diſceſſum ex provincia veniſſet, neque ſibi vivendum, niſi me reſtituto, putaret, cùm ejus mæror, ſqualor incredibilis, & inauditus, omnibus mortalibus miſerabilis videretur: quoties ex veſtro ferro, ac manibus eſt elapſus?

Sed quid ego veſtram crudelitatem expromo, quam in ipſum 60
me,

& L. Craſſus conſularis non obtinuerint.] Examinet quæſo critica ratio ſcripturam hanc. Pal. pr. & ſec. *tuis pleriſque in bonis ille vir M. Scauro, & L. Craſſo Coſſ. non obtinuerit.* ſenſus ſanè inde reſultat egregius, reformato *tuis* in *ſuis*, rejectoque *ille vir.* ut bina faciat legum genera Druſi; bona, & mala. ne in bonis quidem inquit obtinuit quæ voluit, anno quo conſul erat Scaurus, anno quo Craſſus. inſpexi obiter faſtos; ſed nihil ſtatim ultrò occurrit. ſedere ad calculos, non libuit, neque adeo licuit; flagitatus nimium ab eis, qui jamdudum prodire Ciceronem debuiſſe, clamitant. & verò dum in ejus mari naviculor; naufragium vitæ fecerunt Bongarſius, Ritterſhuſius, Caſaubonus, Velſerus, Freherus, Petavius, Vulcanius amiciſſima illa mihi capita. itaque ejuſdem ferè cum pleriſque ætatis; ad portum adſpirem oportet, niſi amem item exanimis ejici ad littus. *Grut.*

53. *Ne reciperet.*] Ita male in editione Gruteri, quam ſequuta & Londinienſis & Baſilenſis, quod corrigendum fuit. *Gronov.*

54. *Tibi ſuos ſperatos centuriones &c.*] Eſt à Gemblacenſi S. Vict. & Pal. nono, faceturque eod. modo ſcriptum in ſuis Lambinus, qui ridiculè inde facit *ſparatos.* eos enim innuit quos ſe in Syriam educturum ſperabat, aves concoloreis ſcilicet. *Gruterus.*

55. *Per amicos ſuos complerent.*] Uti fieret, quod de domo Anci, ut diſpari planè habitaretur domino. ego nihil muto, ſecutus mſſ. Pall. meliores. *Idem.*

56. *Quid? noſtri equites Rom. &c.*] Haud aliter quoque S. Vict. & Pall. primores. recepta lectio, *quid? illi equi, illi equites Romani*, ridiculè, & præter cdd. vett. *Idem.*

57. *Sed etiam me abſentem probarit.*] Vulgò amplius, *abſentem per ſe prob.* quas voculas abjeci ſuaſu Pal. noni. alia heic. molitur Lambinus, ſed ſine mſſ. miſer. *Idem.*

58. *An ordines ii, qui cuncta ex Italia.*] Turbatur in editionibus, & ſicut Gruterus, etiam ita Lambinus in maxima, etiam Gothofredus in majoribus. Nam in minoribus *an ordines, an ii &c.* quomodo etiam Victorii editiones; & ita ſcribi oportere puto, etiam ſuſpicans meram eſſe mendam typorum. *Gronov.*

59. Qui

me, ac meos adhibuiſtis : [59] qui parietibus , qui tectis, qui columnis, ac poſtibus meis [60] horrificum quoddam, & nefarium, omni imbutum odio bellum intuliſtis ? non enim te arbitror, cùm poſt meum diſceſſum , omnium locupletium fortunas , omnium provinciarum fructus ; tetrarcharum, ac regum bona, ſpe & avaritia devoraſſes , argenti , & ſupellectilis meæ cupiditate eſſe cæcatum : non exiſtimo , Campanum illum conſulem cum ſaltatore collega , cùm alteri totam Achaiam , Theſſaliam, Bœotiam , Græciam , Macedoniam , omnemque barbariam , bona civium Romanorum condonaſſes : alteri Syriam, Babylonem, Perſas, integerrimas, pacatiſſimaſque gentes ad diripiendum tradidiſſes : illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valvarum fuiſſe.

61 Neque porrò illa manus , copiæque Catilinæ , [61] cæmentis, ac teſtis rectorum meorum ſe famem ſuam expleturas putaverunt. Sed, ut hoſtium urbes , [62] nec omnium hoſtium, verùm eorum , [63] quibuſcum acerbum bellum, inteſtinumque ſuſcepimus, non præda adducti, ſed odio [64] ſolemus excipere, quòd, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes noſtræ fuerunt , cum horum etiam tectis , ac ſedibus reſidere aliquando bellum ſemper videtur : * * *

24 Nihil erat latum de me ; non adeſſe eram juſſus ; [65] non ci-
62 tatus. abfueram : eram etiam tuo judicio civis incolumis , cùm domus in Palatio , villa in Tuſculano , altera ad alterum conſulem, transferebatur : [66] ſenatuſconſulta volabant : columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inſpectanre populo Romano, [67] ad ſocerum conſulis portabantur : in fundum autem vicini conſulis [68] non inſtrumentum , aut ornamenta villæ, ſed etiam arbores rranſferebantur : cùm ipſa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ ?) ſed odio, & crudelitate funditus everteretur. domus ardebat in Palatio non fortuitò , ſed oblato incendio : conſules epulabantur , & in conjuratorum gratulatione verſabantur , cùm alter ſe Catilinæ delicias, alter Cethegi conſobrinum fuiſſe diceret.

63 Hanc ego vim , pontifices , hoc ſcelus , hunc furorem meo corpore oppoſito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum diſcordiarum , omnem diu collectam vim improborum, quæ inveterata , compreſſo odio , atque tacito, jam erumpebat, [69] nacta tam audaces duces , excepi meo corpore. in me uno conſulares faces jactæ manibus tribuniciis : in me omnia , quæ ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhæſerunt. Quòd ſi , ut multis fortiſſimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluiſſem : aut viciſſem cum magna internicione improborum , ſed tamen civium; aur, interfectis bonis omnibus, quod illis optatiſſimum erat, unà cum republica concidiſſem.

Videbam , vivo ſenatu , populoque Romano celerem mihi 64
ſumma cum dignitate reditum : nec intelligebam fieri diutiùs poſſe, ut mihi non liceret eſſe in ea republica , quam ipſe ſervaſſem. quòd ſi non liceret : audieram , & legeram , clariſſimos noſtræ civitatis viros , ſe in medios hoſtes ad perſpicuam mortem pro ſalute exercitus injeciſſe. ego pro ſalute reipublicæ univerſæ [70] dubitarem hoc meliore conditione eſſe , quàm Decii ? quòd illi ne auditores quidem ſuæ gloriæ , ego etiam ſpectator meæ laudis eſſe potuiſſem. [71] Itaque infractus furor 25
tuus , inanes faciebat impetus. omnem enim vim omnium ſceleratorum acerbitas mei caſus exceperat. non erat in tam immani injuria, rantiſque ruinis novæ crudelitati locus.

[72] Cato fuerat proximus. quid ageres ? non erat , ut qui 65
modus moribus fuerat , idem eſſet injuriæ. quid ? poſſes extrudere ad Cypriam pecuniam. præda perierit. alia non deerit : hunc modò amandandum eſſe. Sic M. Cato , inviſus , quaſi per beneficium, Cyprum relegatur. ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpiſſimum: alter per honeſtiſſimam calamitatem.

Atque, ut ſciatis, non hominibus iſtum , ſed virtutibus ho- 66
ſtem ſemper fuiſſe : me expulſo , Catone amandato , in eum ipſum ſe convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque geſſerat, [73] ſe feciſſe, & facere dicebat. Cn. Pompejum, quem omnium judicio longè principem eſſe civitatis videbat , diutiùs furori ſuo veniam daturum non arbitrabatur. qui ex ejus cuſtodia , per inſidias regis amici filium, hoſtem , captivum , ſurripuiſſet , & ea injuria virum fortiſſimum laceſſiſſet : ſperavit iiſdem ſe copiis cum illo poſſe confligere , quibuſcum ego noluiſſem , bonorum periculo, dimicare : & primò quidem, adjutoribus conſulibus : poſtea fregit fœdus Gabinius : Piſo tamen in fide manſit.

Quas iſte tum cædes, quas lapidationes, quas fugas fecerit : 67
quàm facilè ferro, quotidianiſque inſidiis , cùm jam à firmiſſimo robore copiarum ſuarum relictus eſſet, Cn. Pompejum foro, curiaque privarit, domumque conjecerit, vidiſtis. ex quo judicare poteſtis , quanta vis illa fuerit oriens , & congregata, cùm hæc Cn. Pompejum terruerit jam diſtracta, & exſtincta.

Hoc vidit in ſententia [74] dicenda Kalendis Januariis vir 26
prudentiſſimus, & cùm reipublicæ, tum mihi, tum etiam veri- 68
tati amiciſſimus, L. Cotta , qui legem de meo reditu ferendam non cenſuit : qui me conſuluiſſe reipublicæ ; ceſſiſſe tempeſtati ; amiciorem vobis , ceteriſque civibus , quàm mihi , ac meis exſtitiſſe ; vi, armis, diſſenſione hominum ad cædem inſtituta , novoque dominatu pulſum eſſe dixit : nihil de meo capite potuiſſe ferri : [75] nihil eſſe inſcriptum, aut poſſe valere: omnia contra leges , moreſque majorum temerè , turbulentè, per

59. *Qui parietibus , qui tectis &c.*] S. Victoris præmittit , *his qui parietibus*. Videndum, an ſub aſpectum Oratoris cadere poterat aliquid ſuorum , eo loci ubi perorabat. *Gruter.*

60. *Horrificum quoddam.*] S. Vict. Pal. nonus ad oram primi , *hoſtificum*. quod nolim mutare cum Lambino in aliud quid , ſi præcedere debet vulgatam. *Idem.*

61. *Cæmentis ac teſtis tectorum meorum.*] Vetus editio habebat *tectis*. itaque recepi *teſtis* : quod erat in Pal. nono , in Erfurd. in S. Victoris. recentius cuſi ſubſtituerunt *tegulæ* , quod in nullo eſt Pall. qui mediam oſtentant lectionem. *Idem.*

62. *Nec omnium hoſtium.*] Forte legendum *nec communium hoſtium*, quod reſtat in Pal. nono , admiſſa præterea altera ſcriptura ; *ſic nec communium vel omnium hoſtium &c.* Idem.

63. *Quibuſcum acerbum bellum inteſtinumque.*] Vox *inteſtinumque* non agnoſcit idem nonus , habetque *quiscum*. utrumque placet. *Idem.*

64. *Solemus excipere.*] Repoſui quod erat in omn. Pall. & edd. vett. vulgata *excidere*. Lambinus *exſcindere*. Idem.

65. *Non citatus. abfueram.*] Sic diſtinguendum ac legendum ex S. Victoris , in quo *afueram* ; quod ab aliis male mutatum in *affueram*, quomodo edd. vett. & mſſ. plerique. recentiores enim , *non citatus fueram*. Idem.

66. *Senatusconſulta volabant.*] Exhibui quod erat in Erfurd. neque abit Pal. nonus, quàm quod is *Senatus conſ volabant*. Pall. alii , *Senatus conſules vocabant*. vetuſtè cuſi , *Senatus conſules vocabant* , poſterius , *Senatum Conſules vetabant*. Idem.

67. *Ad ſocerum Conſulis.*] Lambinus , *ſocrum* : neſcio quàm vere; certè ſoceri hujus ſupra meminit cap. 9. *Idem.*

68. *Non inſtrumentum aut ornamenta.*] Ita ad unum omnes Pall. S. Vict. edd. antiquæ. nam muſteæ ; *non modò inſtrumentum*. Idem.

69. *Nacta tam audaceis duces.*] Emendatio manavit à Mureto libro VI Var. lect. cap. 19. nec recedit Pal. nonus , quàm quod is , *nactam audacis ducis*. Vulgata , *in actum tam audaceis duc*. Idem.

70. *Dubitarem hoc meliore conditione eſſe quàm Decii ?*] Diſtinctio à me eſt. Lambinus non ſe expediit ſine mutatione vocis. *Idem.*

71. *Itaque infractus furor tuus inaneis faciebat impetus.*] Sic Pall. omn. ſententia non incommoda. ſed cùm in veterrima exſtaret ed. *furor tuus immanis , faciebat ipſe impetus*, mutabat id Gulielmius in *ſatiſcebat ipſe impetus* Idem.

72. *Cato fuerat proximus &c.*] Adhæſimus mſſ. noſtris Pall. quibus paria fere faciebant vetuſtius cuſa exemplaria. Lambinus multa admiſcuit quorum nihil exſtat in noſtris ſed & Henrici Stephani mſ. mihi heic nimium quàm ſuſpectus eſt. *Grut.* Unde tamen non colligo an auctoritate Pall. & volente Grutero exciderit τὸ *omnibus* ; quam vocem ante τὸ *moribus* habent omnes alii. *Gron.*

73. *Se feciſſe & facere.*] Pal. nonus & S. Vict. liber , *ſe effeciſſe*. facit inde Gulielmius *ſe & feciſſe , & facere*. Grut.

74. *Dicenda Kal. Ianuariis.*] Pal. nonus & Erfurd. *dicenda III. Kal. Ianuar.* & verum videtur. *Idem.*

75. *Nihil eſſe inſcriptum &c.*] Potior forſan ſcriptura eorundem, *proſcriptum*, nam Lambiniani *jure ſcriptum* , non eſt à libris. *Idem.*

76. For-

per vim, per furorem eſſe geſta. quòd ſi illa lex eſſet, nec referre ad ſenatum conſules, nec ſententiam dicere ſibi licere: quorum utrumque cùm fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa, quæ nulla eſſet, eſſe lex judicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ nulla eſſe potuit. hominis enim ſcelere, & furore notato, ſimilis à republica labes in poſterum demovebatur.

69 Neque hoc Cn. Pompejus, qui ornatiſſimam de me ſententiam dixit, voſque, pontifices, qui me veſtris ſententiis, auctoritatibuſque defendiſtis, non vidiſtis, illam eſſe nullam, atque eſſe potiùs flammam temporis, interdictum ſceleris, vocem furoris: ſed proſpexiſtis, nequa popularis in vos aliquando invidia redundaret, ſi ſine populi judicio reſtituti videremur. eodemque conſilio, M. Bibuli, fortiſſimi viri, ſenatus ſententiam ſecutus eſt, ut vos de mea domo ſtatueretis: non quòd dubitaret, quin ab iſto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure eſſet actum: ſed nequis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem reſidere diceret. nam legem quidem iſtam, nullam eſſe, quotieſcumque de me ſenatus ſententiam dixit, toties judicavit: quoniam quidem ſcripto illo iſtius, ſententiam dicere vetabatur.

70 Atque hanc rem par illud ſimile, Piſo, & Gabinius, vidit. Homines legum, judiciorumque metuentes, cùm frequentiſſimus ſenatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non ſe rem improbare dicebant, ſed lege iſtius impediri. Erat hoc verum. nam impediebantur, verùm ea lege, quam idem iſte

27 de Macedonia, Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque conſul legem eſſe umquam putaſti. nam tribunis plebis referentibus, ſententiam de me deſignatus conſul ſæpe dixiſti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res eſt, de me retuliſti, legem promulgaſti, tuliſti: quorum tibi, ſi eſſet illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clariſſimus, quam legem eſſe homines alieniſſimi à P. Clodio, judicarant, Piſo & Gabinius, eam nullam eſſe frater P. Clodii, cùm de me ad ſenatum tecum unà retulit, judicavit.

71 Sed iſti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras obſervarunt? Senatus quidem, cujus eſt graviſſimum judicium de jure legum, quotieſcumque de me conſultus eſt, toties eam nullam eſſe judicavit. quod idem tu, Lentule, vidiſti in ea lege, quam de me tuliſti. nam non eſt ita latum, ut mihi Romam venire liceret, ſed VT VENIREM. non enim voluiſti, id, quod licebat, ferre, ut liceret: ſed me ita eſſe in republica, magis ut arceſſitus imperio populi Romani viderer, quàm ad adminiſtrandam civitatem reſtitutus.

72 Hunc tu etiam, [76] portentuoſa peſtis, exſulem appellare auſus es, cùm tantis ſceleribus eſſes, & factis notatus, ut omnem locum, quò adiſſes, exſilii ſimillimum redderes? quid eſt enim exſul? ipſum per ſe nomen, calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur eſt turpe? re vera, quando eſt pœna peccati: opinione autem hominum, etiam ſi eſt pœna damnati. Utrùm igitur peccato meo exſulis nomen ſubeo, an re judicata? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem iſti ſatellites tui felicem Catilinam nominant, [77] neque quiſquam eorum, qui ſolebant. non modò jam nemo eſt tam impetitus, qui ea, quæ geſſi in conſulatu, peccata eſſe dicat: ſed nemo eſt tam inimicus patriæ, qui non meis conſiliis patriam conſervatam eſſe fateatur.

28 Quod enim eſt in terris commune tantum, tantulumve con-
73 ſilium, quod non de meis rebus geſtis ea, quæ mihi eſſent optatiſſima, & pulcherrima, judicarit? [78] Summum eſt populi Romani, populorumque, & gentium omnium, ac regum conſilium, ſenatus. decrevit, ut omnes, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, ad me unum defendendum venirent: oſtenditque, nec ſtare potuiſſe rempublicam, [79] ſi ego non fuiſſem, nec futuram eſſe ullam, ſi non rediiſſem.

Proximus eſt huic dignitati ordo equeſter. [80] omnes o- 74
mnium publicorum ſocietates de meo conſulatu, ac de meis rebus geſtis ampliſſima, atque ornatiſſima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiſcum in rationibus, monumentiſque publicis verſantur, non obſcurum de meis in rempublicam beneficiis ſuum judicium, decretumque eſſe voluerunt. Nullum eſt in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani (quoniam plebei quoque urbanæ majores noſtri conventicula, & quaſi conſilia quædam eſſe voluerunt) qui non ampliſſimè non modò de ſalute mea, ſed etiam de dignitate decreverint.

Nam quid ego illa divina, atque immortalia municipiorum, 75
& coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem, quibus, tamquam gradibus, mihi videor in cælum adſcendiſſe, non ſolùm in patriam revertiſſe? Ille verò dies quis fuit, cùm te, P. Lentule, legem de me ferentem [81] populus Romanus ipſe vidit, ſenſitque, quantus, & quanta dignitate eſſes? conſtat nullis umquam comitiis, campum Martium tanta celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiſſe. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque conſenſum: adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? utrùm me patria ſic accepit, ut lucem, ſalutemque redditam ſibi, ac reſtitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere ſolebatis.

Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus à porta 76
in Capitolium, atque inde domum ſua celebritate, lætitiaque comitatum honeſtavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conſcelerata illa vis, non modò non propulſanda, ſed etiam emenda fuiſſe videatur. Quare illa calamitas (ſi ita eſt appellanda) excuſſit hoc genus totum maledicti, ne quiſquam audeat jam reprehendere conſulatum meum tot, tantis, tam ornatis judiciis, teſtimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quòd 29
ſi in iſto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum objectas, ſed etiam laudem illuſtras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius poteſt? uno enim maledicto, bis à me patriam ſervatam eſſe concedis: ſemel, cùm id feci, quod omnes non negent immortalitati, ſi fieri poteſt, mandandum, tu ſupplicio puniendum putaſti: iterum, cùm tuum, multorumque propter te, inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam ſervaſſem inermis, armatus in diſcrimen adducerem.

Eſto, non fuit in me pœna ulla peccati. at fuit judicii. Cu- 77
jus? quis me umquam ulla lege interrogavit? quis poſtulavit? quis diem dixit? poteſt igitur damnati pœnam ſuſtinere indemnatus? hoc tribunicium eſt? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, [82] niſi cum pro populo feciſti, potes dicere? Scilicet cùm hoc juris à majoribus proditum ſit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem poſſit amittere, niſi ipſe auctor factus ſit? quod tu ipſe potuiſti in tua cauſa diſcere. credo enim, quamquam in illa adoptione legitimè factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum, AVCTOR-

NE

76. *Portentuoſa peſtis.*] Lambinus teſtatur veteres libros habere *portentoſa*, quum vulgo legeretur *perniciosa*. Gron.

77. *Neque quiſquam eorum qui ſolebant.*] S. Vict. & noſter nonus, *qui ei ſolebant*. Grut.

78. *Summum eſt populi Rom. &c.*] Haud aliter quoque S. Vict. aut Pal. nonus, ceterique. *Idem.*

79. *Si ego non fuiſſem, nec &c.*] Vulgata interjecit, *fuiſſem reſtitutus, nec &c.* ſed ea non eſt in S. Vict. aut Pal. nono. *Idem.*

80. *Omnes omnium publicorum ſocietates.*] Recepta lectio *publicanorum*, ſed præter Palatinos omnes exemplarque. S. Victoris. Sic Plautus Truculento: *Metuit publicos*, id eſt qui redemerunt opera publica. *Idem.*

81. *Populus Ro. ipſe vidit, ſenſitque &c. eſſes.*] Arridet Faerni conjectura *ipſe ſe vidit. ſenſitque &c. eſſet.* ſed ita nulli ſcripti; qui ferè deſtituuntur præterea illo *ipſe*, præferuntque *eſſem*. Idem.

82. *Niſi cum pro populo feciſti.*] Si ſequimur ſcripta exemplaria, tollenda ſyllaba *pro*. in nullo enim noſtrorum viſitur. In antecedenti proximè quædam addidi, quædam delevi; ſed membranis iiſdem auctoribus. *Idem.*

83. *Centre*

VT ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS VITAE, NECISQVE POTESTATEM HABERET, VT IN FILIO. Quæro, ſi aut negaſſes, aut tacuiſſes, ſi tamen id xxx curiæ juſſiſſent, num id juſſum eſſet ratum? certè non. quid ita? quia jus à majoribus noſtris, qui non fictè, & fallaciter populares, ſed verè, & ſapienter fuerunt, ita comparatum eſt, ut civis Romanus libertatem nemo poſſit invitus amittere.

78 Quinetiam, ſi decemviri ſacramentum in libertatem injuſtum judicaſſent, tamen, quotieſcumque vellet quis, in hoc [83] genere ſolo rem judicatam referre poſſe voluerunt. Civitatem verò nemo umquam ullo populi juſſu amitter invitus.

30 Qui cives Romani in colonias Latinas proficiſcebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc eſt, mutandi ſoli cauſa venerant. id autem ut eſſet faciundum, non ademptione civitatis, ſed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant.

79 Populus Romanus, L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iiſdem agros. de agris ratum eſt: (fuit enim populi poteſtas) de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc verò Volaterranis, cùm etiam tum eſſent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani non modò cives, ſed etiam optimi cives, fruuntur nobiſcum ſimul hac civitate. Conſulari homini P. Clodius, everſa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non ſolùm egentium, ſed etiam ſervorum, [84] Sedulio principe, qui ſe illo dic confirmavit Romæ non fuiſſe?

80 Quòd ſi non fuit, quid te audacius, [85] qui in ejus nomen incideris? quid deſperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? ſin autem is primus ſcivit, quod facilè potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans: cur non juret ſe Gadibus fuiſſe, cum tu te fuiſſe Interamnæ probaveris? Hoc tu igitur homo popularis, jure munitam civitatem, & libertatem noſtram putas eſſe oportere, ut, ſi, tribuno plebis rogante, [86] VELITIS, IVBEATISNE, Sedulii centum ſe velle, & jubere dixerint, poſſit unuſquiſque noſtrûm amittere? Tum igitur majores noſtri, populares non fuerunt, qui de civitate, & libertate, ea jura ſanxerunt, quæ nec vis temporum, [87] nec potentia magiſtratuum, nec res tum judicata, nec denique univerſi populi Romani poteſtas, quæ ceteris in rebus eſt maxima, labefactare poſſit.

81 At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tuliſti Anagnino neſcio cui Menullæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem ſtatuam in meis ædibus poſuit; ut locus ipſe in tua tanta injuria legem, & inſcriptionem ſtatuæ refelleret. quæ res municipibus Anagninis ornatiſſimis multo majori dolori fuit, quàm quæ idem ille gladiator ſcelera Anagniæ fecerat.

31 Quid, ſi [88] ne ſcriptum quidem umquam eſt in iſta ipſa rogatione, quam ſe Sedulius negat ſciviſſe: tu hujus, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohoneſtes, auctoritatem amplecteris?

82 Sed, tametſi nihil de me tuliſti, quo minùs eſſem non modò in civium numero, ſed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt: tamenne eum tua voce violabis, quem poſt nefarium ſcelus conſulum ſuperiorum, tot vides judiciis ſenatus, populi Romani, totius Italiæ honeſtatum? quem ne tum quidem, cùm abeſſem, negare poteras eſſe tua lege ſenatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines ſeditioſiſſimi de optimis, ac fortiſſimis civibus non, ut eſſet interdictum, quod fieri non poterat, tulerunt, ſed ut interdiceretur. Ubi caviſti, ne meo me loco cenſor in ſenatum legeret? quod de omnibus, [89] etiam quibuſdam damnatis interdictum eſt, ſcriptum eſt in legibus.

Quære hoc è Sex. Clodio ſcriptore legum tuarum: jube ad- 83
eſſe: latitat omnino: ſed ſi requiri juſſeris, invenient hominem apud ſororem tuam, occultantem ſe, capite demiſſo. Sed ſi patrem tuum, civem, medius fidius, egregium, diſſimilemque veſtri, nemo umquam ſanus exſulem appellavit, qui cùm de eo tribunus plebis promulgaſſet, adeſſe propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, ejque imperium eſt abrogatum: ſi in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta numquam eſt, qui reus non fui, qui numquam ſum à tribuno plebis citatus: damnati pœna eſſe potuit, ea præſertim, quæ ne in ipſa quidem rogatione perſcripta eſt.

At vide, quid interſit inter illum iniquiſſimum patris tui 32
caſum, & hanc fortunam, conditionemque noſtram. patrem 84
tuum, civem optimum, clariſſimi viri filium, qui ſi viveret, qua ſeveritate fuit, tu profectò non viveres, L. Philippus cenſor avunculum ſuum præteriit in recitando ſenatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non eſſent, quæ erant acta in ea republica, in qua ſe illis ipſis temporibus cenſorem eſſe voluiſſet. me L. Cotta, homo cenſorius, in ſenatu juratus dixit, ſe, ſi cenſor tum eſſet, cùm ego aberam, meo loco ſenatorem recitaturum fuiſſe.

Quis in meum locum judicem ſubdidit? quis meorum ami- 85
corum teſtamentum diſceſſu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & ſi adeſſem? quis me non modò civis, ſed ſocius recipere contra tuam legem, & juvare dubitavit? Denique univerſus ſenatus multo ante, quàm eſt lata lex, de me GRATIAS AGENDAS CENSVIT CIVITATIBVS IIS, QVAE M. TVLLIVM: tantumne? immò etiam, CIVEM OPTIME DE REPVBLICA MERITVM, RECEPISSENT. Et tu unus peſtifer civis, eum reſtitutum negas eſſe civem, quem ejectum univerſus ſenatus non modò civem, ſed etiam egregium civem ſemper putavit?

At verò, ut annales populi Romani, & monumenta vetu- 86
ſtatis loquuntur, [90] Cæſo ille Quintius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala, cùm eſſent optimè de republica meriti, tamen populi incitati vim, iracundiamque ſubierunt: damnatique comitiis centuriatis cùm in exſilium profugiſſent, rurſus ab eodem populo placato ſunt in ſuam priſtinam dignitatem reſtituti. Quòd ſi iis damnatis non modò non imminuit calamitas clariſſimi nominis gloriam, ſed etiam honeſtavit: (nam, etſi optabilius eſt, curſum vitæ conficere ſine dolore, & ſine injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert deſideratum eſſe à ſuis civibus, quàm omnino numquam eſſe violatum) mihi ſine ullo judicio populi profecto, tum ampliſſimis omnium judiciis reſtituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit?

Fortis, & conſtans in optima ratione civis, P. Popillius, 87
ſemper fuit. tamen ejus in omni vita nihil eſt ad laudem illuſtrius,

---

83. *Genere ſolo rem judicatam referre poſſe voluerunt.*] Eſt à conjectura Faerni, quam admiſit P. Manutius. nam Rom. liber, item S. Vict. & Pal. nonus, *genere ſororem jud.* vulgò, *genere ſe rem judic. &c.* Idem.

84. *Sedulio principe qui ſe illo die confirmavit.*] Gembl. & Turing. *Fidulio principe, Quæſtoris filio, qui ſe.* ex quo fingit Gulielmius, *Q. F.* ſed ego putarim illud *filio*, natum ex *ſe illo*, ſanè Pal. nonus tantum habet *Fiduli principe filio illo diem confirmat*, & verò *Fidulius* iſte poſtea recipitur ab omnibus Pall. & S. Vict. ut excludendus hinc non videatur. *Idem.*

85. *Qui in æs ejus nomen incideris.*] Eſt rurſus à conjectura P. Manutii aut Faerni. nam editi, *qui in ejus nom. incid.* Pal. nonus habet. *quis ei nom. inc.* reliqui, *qui ejus nomen incideris*, quod ultimum placere cui poſſet, ut ſubintelligeretur, alterum in æs, in tabulas ærarii, aut ſimile quid. *Idem.*

86. *Velitis jubeatiſne.*] Sic plerique etiam mſſ. Pal. Gembl. S. Vict. non *ve.* Idem.

87. *Nec potentia magiſtratuum.*] Adnotatum Gulielmio, forte legendum *impotentia.* Idem.

88. *Ne ſcriptum quidem umquam, &c.*] Fortean, inquit Gulielm. *uſquam*, h. e. ulla parte privilegii Clodiani. *Idem.*

89. *Etiam quibuſdam damnatis.*] Lambinus *quibus damnatis*, ex conjectura Petri Fabri. reſpuunt libri noſtri. *Idem.*

90. *Cæſo ille Quintius.*] Haud aliter Erfurd. atque Pal. nonus.

P. M

ſtrius, quàm calamitas ipſa. quis enim jam meminiſſet, eum bene de republica meritum, niſi & ab improbis expulſus eſſet, & per bonos reſtitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia cenſura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad ſempiternam memoriam tempo-
33 ris calamitas propagavit. Quòd ſi & illis, qui expulſi ſunt iniquè, ſed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribuniciis, non auctoritate ſenatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non deſiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit: in me, qui profectus ſum integer, abſui ſimul cum republica, [91] dicam maxima cum dignitate, te vivo, fratre tuo altero conſule reducente, [92] altero prætore petente: tuum ſcelus, meum probrum putas eſſe oportere?

88 Ac, ſi me populus Romanus incitatus iracundia, aut invidia, è civitate ejeciſſet, idemque poſtea mea in rempublicam beneficia recordatus, ſe collegiſſet, temeritatem, atque injuriam ſuam reſtitutione mea reprehendiſſet: tamen profectò nemo tam eſſet amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potiùs, quàm dedecori putaret eſſe oportere. nunc verò, cùm me in judicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accuſatus non ſim: denique ne expulſus quidem ita ſim, ut, ſi contenderem, ſuperare non poſſem: contraque à populo Romano ſemper ſim defenſus, amplificatus, ornatus: quid eſt, quare quiſquam mihi ſe ipſa populari ratione anteponat?

89 An tu populum Romanum eſſe illum putas, qui conſtat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magiſtratibus? ut obſideant ſenatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, niſi tabernis clauſis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, [93] Plagulcios, Sergios præfeceras. O ſpeciem, dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimeſcunt, multitudinem hominum ex ſervis conductis, ex facinoroſis, ex egentibus congregatam!

90 Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidiſti tum, cùm etiam tibi, contra ſenatus, totiuſque Italiæ auctoritatem, & ſtudium, dicendi poteſtas fuit. Ille, ille populus eſt dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clariſſimo die, ſcelerate, vidiſti tum, cùm omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque ætatum omnium ſuffragium ſe non de civis, ſed de civitatis ſalute ferre cenſebant: cùm denique homines in campum non tabernis, ſed municipiis clauſis venerunt.

34 Hoc ego populo, ſi tum conſules aut fuiſſent in republica,
91 aut omnino non fuiſſent: nullo labore, tuo præcipiti furori, atque impio ſceleri reſtitiſſem. ſed publicam cauſam contra vim armatam, ſine populi præſidio ſuſcipere nolui: non quò mihi P. Scipionis, fortiſſimi viri, [94] vis intima, privati hominis, diſpliceret: ſed Scipionis factum ſtatim P. Mucius conſul, qui in gerenda republica putabatur fuiſſe ſegnior geſta, multis ſenatuſconſultis non modò defendit, ſed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum conſulibus; aut, te vivo, & tecum, & cum illis, armis decertandum fuit.

Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad ſervos, 92
medius fidius, res perveniſſet. tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inuſtum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas: negas eſſe ferenda, quæ ſoleam de me prædicare: & homo facetus, inducis etiam ſermonem urbanum, ac venuſtum: me dicere ſolere, eſſe me Iovem: eundemque dictitare, Minervam eſſe ſororem meam. Non tam inſolens ſum, [95] quòd Jovem eſſe me dico: quàm ineruditus, quòd Minervam ſororem Jovis eſſe exiſtimo. ſed tamen, ego mihi ſororem virginem aſciſco: tu ſororem tuam virginem eſſe non ſiviſti. Sed vide, [96] ne tu te debeas Jovem dicere, quòd tu jure eandem ſororem, & uxorem appellare poſſis.

Et quoniam hoc reprehendis, quòd ſolere me dicas de me 35
ipſo glorioſiùs prædicare: quis umquam audivit, cùm ego de 93
me, niſi coactus, ac neceſſariò dicerem? nam ſi, cùm mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego reſpondere ſoleo, meis conſiliis, periculis, laboribus, patriam eſſe conſervatam, non tam ſum exiſtimandus de geſtis rebus gloriari, [97] quàm de objectis non confiteri. ſed ſi mihi ante hæc duriſſima reipublicæ tempora nihil umquam aliud objectum eſt, niſi [98] crudelitas illius temporis, cum à patria perniciem depuli: quid? me huic maledicto utrùm non reſpondere, an demiſsè reſpondere decuit?

Ego verò etiam reipublicæ ſemper intereſſe putavi, me illius 94
pulcherrimi facti, quod ex auctoritate ſenatus, conſenſu bonorum omnium, pro ſalute patriæ, geſſiſſem, ſplendorem verbis, dignitatemque retinere: præſertim cùm mihi uni in hac republica audiente populo Romano opera mea hanc urbem, & hanc rempublicam eſſe ſalvam jurato dicere fas fuiſſet. Exſtinctum eſt jam illud maledictum crudelitatis, quòd me non ut crudelem tyrannum, ſed ut mitiſſimum parentem omnium civium ſtudiis deſideratum, repetitum, arceſſitum vident.

Aliud exortum eſt. objicitur mihi meus ille diſceſſus: cui 95
ego crimini reſpondere ſine mea maxima laude non poſſum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conſcientia profugiſſe? At id, quod mihi crimini dabatur, non modò peccatum non erat, ſed erat res, poſt natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuiſſe? At id, nec propoſitum ullum fuit, &, ſi fuiſſet, duplicata gloria diſceſſiſſem. Bonorum mihi præſidium defuiſſe? Falſum eſt. Me mortem timuiſſe? Tur-
pe eſt. Dicendum igitur eſt id, quod non dicerem, niſi coa- 36
ctus: (nihil enim umquam [99] de me dixi ſublatiùs aſciſcendæ laudis cauſa potiùs, quàm criminis depellendi) dico igitur, & quàm poſſum maxima voce dico:

Cùm omnium perditorum, & [100] conjuratorum incita vis, 96
duce tribuno plebis, conſulibus auctoribus, afflicto ſenatu, perterritis equitibus Romanis, ſuſpenſa, ac ſollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quàm per me in omnes bonos: me vidiſſe, ſi viciſſem, tenues reipublicæ reliquias; ſi victus eſſem, nullas futuras. quod cùm judicaſſem: deflevi conjugis miſeræ diſcidium, liberorum cariſſimorum ſolitudinem,

P. Manutius, maluit *Kæſo*. vulgata, *Cenſor ille* ineptè. *Grut.*

91. *Dicam maxima cum dignitate.*] Viſitur paſſim hodie in libris *redii maxima &c.* ſed eſt à conjectura Pantagathi. ſcripti editique omnes ſtant à noſtra. *Idem.*

92. *Altero prætore petente.*] Aldus Nepos edidit *patiente*. habebat Pal. nonus, *dicente*, Gembl. *ducente*; quod ultimum excutiendum eſt. *Idem.*

93. *Plagulcios.*] Erfurd. *Placuleios*. & ſic quoque Pal. nonus, niſi quod etiam eſſe poſſet *Placuleios*. editionibus vulgatis, totum iſtud nomen deeſt. *Idem.*

94. *Vis intima.*] Pal. nonus non agnoſcit illud *intima*. Gulielmius mutat in *incita*, aut *legitima*. P. Manutius conjiciebat *ultima*. quod non diſplicet. *Idem*

95. *Quod Iovem eſſe me dico, quàm ineruditus, quod Minervam ſororem Iovis eſſe exiſtimo.*] Exhibui ſcripturam Gemblacenſis ſcripti, cui adſtipulatur liber S. Victoris; niſi quod is, *eruditus*, quomodo & Pal. nonus: qui tamen, *me dicam tam eruditus quod Min. ſororem Iov. eſſe exiſtimo.* Ineptiſſimè vulgata, *qui Iovem eſſe me dicam: non tam ineruditus qui Minervam Iovis ſororem, meam eſſe ſororem, exiſtimem.* neque adſtipulantur ei meliores Palatini. *Idem.*

96. *Ne tu te debeas Iovem dicere.*] Pal. nonus, Gembl. Vict. *ſoleat*. quod ſi recipimus, reſcribendum præterea *ducere*. Idem.

97. *Quàm de objectis non confiteri.*] Examinent quæſo penſius otioſiores lectionem Pall. noni & cod. Victorini, quibus abeſt negativa. oratorio acumine ita loqui poſſet, quoniam nihil ad objecta reſpondeat. Tu Contarene, tu Rigalti, tu Meurſi, conferte conſilium. *Idem.*

98. *Crudelitas illius temporis.*] Turing. Vict. Pal. IX *crudelitas ea unius*. Idem.

99 *De me dixi ſublatius.*] Forte *ſufflatius*, adnotavit reſcribendum Gulielmius; ſed nihil ejus aves addicunt. h. e. libri veteres. *Idem.*

100. *Conjuratorum incita vis.*] Sic Pal. nonus & S. Vict. nec vidi cur heic æquè ferri non poſſet, quàm vulgatum *incitata*; quod non comparet alioquin in Pal. tertio, quarto, octavo. *Idem.*

I. Cen-

nem, fratris abſentis, amantiſſimi, atque optimi caſum, ſubitas fundatiſſimæ familiæ ruinas. ſed his omnibus rebus vitam antepoſui meorum civium: remque publicam [1] concedere unius diſceſſu, quàm omnium interitu occidere malui. ſperavi, id quod accidit, me jacentem poſſe à vivis viris fortibus excitari: ſi unà cum bonis interiiſſem, nullo modo poſſe recreari.

97 Accepi, pontifices, magnum, atque incredibilem dolorem: non nego: neque iſtam mihi aſciſco ſapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto eſſe, atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cùm à tot rerum tanta varietate divellerer, (quas idcirco prætereo, quòd ne nunc quidem ſine fletu commemorare poſſum) infitiari me eſſe hominem, & communem naturæ ſenſum repudiare? Tum verò neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum à me in rempublicam profectum dicerem, ſi quidem ea reipublicæ cauſa reliquiſſem, quibus æquo animo carerem: eamque animi duritiam, ſicut corporis, quod cùm uritur, non ſentit, ſtuporem potiùs, quàm virtutem putarem.

37 Suſcipere tantos animi dolores, atque ea, quæ, capta urbe,
98 accidunt victis, ſtante urbe unum perpeti, & jam ſe videre diſtrahi à complexu ſuorum, diſturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique cauſa patriam ipſam amittere, ſpoliari populi Romani beneficiis ampliſſimis, præcipitari ex altiſſimo dignitatis gradu, [2] videre prætextatos inimicos, nondùm morte complorata, arbitria petentes funeris: hæc omnia ſubire conſervandorum civium cauſa, atque ita, ut dolenter abſis, non tam ſapiens, quàm ii, qui nihil curant, ſed tam amans tuorum, ac tui, quàm communis humanitas poſtulat: ea laus præclara, atque divina. Nam, qui ea, quæ numquam cara, ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ cauſa deſerit, nullam benevolentiam inſignem in rempublicam declarat. qui autem ea relinquit, reipublicæ cauſa, à quibus cum ſummo dolore divellitur, ei patria cara eſt: cujus ſalutem caritati anteponit ſuorum.

99 [3] Quare, diſrumpatur licet iſta furia, atque audiat hæc ex me, quoniam laceſſivit. bis ſervavi, ut conſul, togatus armatos vicerim: privatus, conſulibus armatis ceſſerim. Utriuſque temporis fructum tuli maximum: ſuperioris, quòd ex ſenatus auctoritate, & ſenatum, & omnes bonos, meæ ſalutis cauſa, mutata veſte vidi: poſterioris, quod & ſenatus, & populus Romanus, & omnes mortales, & privatim, & publicè judicarunt, ſine meo reditu rempublicam ſalvam eſſe non poſſe.

100 Sed hic meus reditus, pontifices, veſtro judicio continetur. nam, ſi vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea cauſa ſemper ſtudiis, conſiliis, auctoritatibus, ſententiiſque feciſtis: video me planè, ac ſentio reſtitutum. ſin mea domus non modò mihi non redditur, ſed etiam monumentum præbet inimico, doloris mei, ſceleris ſui, publicæ calamitatis: quis erit, qui hunc reditum potiùs, quàm pœnam ſempiternam putet? In conſpectu præterea totius urbis domus eſt mea, pontifices: in qua ſi manet illud non monumentum urbis, ſed ſepulchrum inimico nomine inſcriptum; demigrandum potiùs aliquò eſt, quàm habitandum in ea urbe, in qua tropæa & de me, & de republica videam conſtituta.

38 An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum
101 impudentiam poſſim, ut, cujus urbis ſervatorem me eſſe ſenatus omnium aſſenſu toties judicarit, in ea poſſim intueri domum meam everſam non ab inimico meo, ſed ab hoſte communi, & ab eodem exſtructam, & poſitam in oculis civitatis, ne umquam conquieſcere poſſit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus eſt complanata. ecquid aliud? æquum accidiſſe Melio populus Romanus judicavit, nomine ipſo Æquimelii, ſtultitia pœna comprobata eſt. Sp. Caſſii domus ob eandem cauſam everſa: atque in eodem loco ædes poſita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata eſt, & everſa, ut illius facinus, memoria, & nomine loci notaretur. M. Manlius cùm ab adſcenſu Capitolii Gallorum impetum repuliſſet, non fuit contentus beneficii ſui gloria: regnum appetiſſe eſt judicatus. ergo ejus domum everſam, duobus lucis conveſtitam videtis. Quam igitur majores noſtri ſceleratis, ac nefariis civibus maximam pœnam conſtitui poſſe arbitrati ſunt; eandem ego ſubibo, ac ſuſtinebo, ut apud poſteros noſtros non exſtinctor conjurationis, & ſceleris, ſed auctor, & dux fuiſſe videar?

Hanc verò, pontifices, labem turpitudinis, & inconſtantiæ 102
poterit populi Romani dignitas ſuſtinere, vivo ſenatu, vobis principibus publici conſilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci, ad memoriam pœnæ publicè conſtitutæ conjuncta eſſe videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra ſalutem reipublicæ fecerat, & ſenatus ſententia eſt interfectus, & ejus domus everſa, & publicata eſt: in qua porticum pòſt aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Iſta autem fax, ac furia patriæ, cùm urbem, Piſone & Gabinio ducibus, cepiſſet, occupaſſet, teneret: uno, eodemque tempore & clariſſimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cum M. Flacci domo conjungebat: ut, qua pœna ſenatus affecerat everſorem civitatis, eadem iſte, oppreſſo ſenatu, afficeret eum, quem patres conſcripti cuſtodem patriæ judicaſſent.

Hanc verò in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco por- 39
ticum eſſe patiemini, furoris tribunicii, ſceleris conſularis, 103
crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicæ, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium ſempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, & ſemper habuiſtis, non modò ſententiis, ſed, ſi opus eſſet, manibus veſtris diſturbare cuperetis. niſi quem fortè illius caſtiſſimi ſacerdotis ſuperſtitioſa dedicatio deterret.

O rem, quam [4] homines ſoluti, ridere non deſinant: tri- 104
ſtiores autem ſine maximo dolore audire non poſſint! Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? [5] hunccin' vos, qui eſtis antiſtites cæremoniarum, & ſacrorum, auctorem habetis, & magiſtrum publicæ religionis? O dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius veſtra ſacra curat? veſtrum numen horret? res omnes humanas religione veſtra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adſunt, ſummorum virorum? non veſtra, pontifices, gravitate abutitur? ex iſto ore, religionis verbum excidere, aut elabi poteſt? cùm tu eodem ore, accuſando ſenatum, quòd ſeverè de religione decerneret, impuriſſimè, tæterrimeque violaſti.

Adſpicite, adſpicite, pontifices, hominem religioſum, &, 40
ſi vobis videtur (quod eſt bonorum pontificum) monete eum, 105
modum quendam eſſe religionis: nimium eſſe ſuperſtitioſum non oportere. Quid tibi neceſſe fuit anili ſuperſtitione, homo fanatice, ſacrificium, quod alienæ domi fieret, inviſere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos ſatis poſſe placari, niſi etiam muliebribus religionibus te implicuiſſes? quem umquam audiſti majorum tuorum, qui & ſacra

1. *Concedere unius diſceſſu, quàm om. int. occidere.*] Ita Pal. pr. non. S. Victor. aliorumque mſſ. non ut vulgò *condere*. Lambinus fecit *concidere*; ineptè. quod enim diſcrimen ejus quod *concidit* & *occidit*? Audacius Gulielmius, *concedere* & *int. occedere*? hac ſententia; maluiſſe Ciceronem, remp. furori Clodiano cedere ſuo diſceſſu. quàm eandem conductæ multitudini obviam ire, & repugnare cum omnium interitu: in quam ſententiam ſæpius hoc libro locutus eſt, *concedere* pro cedere, uſus eſt noſter pro Murena. *occedere* autem, eſſe obviam ire, notum vel è Plauto. *Grut.*

2. *Videre prætextatos inimicos &c.*] Pall. omnes *prætextos*, & ſic quoque S. Vict. neque omnino diſplicet; ut agmine magno & quaſi indagine quadam inſtiterint. *Idem.*

3. *Quare diſrumpatur licet &c.*] Reddidimus lectori omnium ætatum lectionem; mirificè inquinatam nugis Lambini. *Idem.*

4. *Homines ſoluti ridere &c*] Expreſſi quod erat in Pal. nono & Gemblacenſi. vulgati amplius, *ſoluti, à cura liberati*, notabili gloſſemate. quod mirum à Lambino non animadverſum: qui variis conjecturis heic uſus. *Idem.*

5. *Hunccin' vos qui eſtis.*] Haud ſecus Pal. nonus & S. Victoris. editi amplius, *hunc, inquam, etiam vos qui eſtis &c.* cui bono? *Idem.*

cra privata coluerunt, & publicis ſacerdotiis præfuerunt, cùm ſacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuiſſe? neminem, ne illum quidem, qui cæcus eſt factus. Ex quo intelligitur, multa in vita falsò homines opinari: cùm ille, qui nihil viderat ſciens, quod nefas eſſet, lumina amiſit; iſtius, qui non ſolùm adſpectu, ſed etiam inceſto flagitio, & ſtupro polluit cæremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis eſt converſa. Hoc auctore tam caſto, tam religioſo, tam ſancto, tam pio, poteſtis, pontifices, non commoveri, cùm ſuis dicat ſe manibus domum civis optimi evertiſſe, & eam iiſdem manibus conſecraſſe?

106 Quæ tua fuit conſecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, ſi quod jus non eſſet rogare, ne eſſet rogatum? Jus igitur ſtatuetis eſſe, uniuſcujuſque veſtrûm ſedes, aras, focos, deos penates, ſubjectos eſſe libidini tribuniciæ? in quem quiſque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non ſolùm affligere, quod eſt præſentis inſaniæ, quaſi tempeſtatis repentinæ, ſed etiam in poſterum tempus religione ſempiterna obligare?

41 Equidem ſic accepi, pontifices, in religionibus ſuſcipiendis,
107 caput eſſe, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium eſſe videatur: nec eſt ulla erga deos pietas, niſi honeſta de numine eorum, ac mente opinio, cùm expeti nihil ab iis, quod ſit injuſtum, atque inhoneſtum, arbitrere. Hominem invenire iſta labes tum, cùm omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipſe cùm loci illius, cùm ædium cupiditate flagraret, [6] ob eamque cauſam unam, una juſta illa rogatione ſua vir bonus dominum ſe in meis bonis eſſe voluiſſet: tamen illo ipſo in furore ſuo non eſt auſus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, poſſidere. deos immortales exiſtimatis, cujus labore & conſilio ſua ipſi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam, [7] & everſam per vim hominis ſceleratiſſimi nefarium latrocinium immigrare voluiſſe?

108 Civis eſt nemo in tanto populo, extra contaminatam illam, & cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro ſuis opibus in illa tempeſtate defenderit. at, qui aliqua ſe contagione prædæ, ſocietatis, emptionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio ſceleratiſſimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Iſta tua pulcra Libertas, deos penates, & familiares meos Lares expulit, [8] ut te ipſa, tamquam in captivis ſedibus collocaret?

109 Quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quàm domus uniuſcujuſque civium? hìc aræ ſunt, hìc foci, hìc dii penates, hìc ſacra, religiones, cæremoniæ, continentur: hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, ut inde abripi neminem
42 fas ſit. Quo magis eſt furor iſtius ab auribus veſtris repellendus, qui, quæ majores noſtri religionibus tuta nobis, & ſancta eſſe voluerunt, ea iſte non ſolùm contra religionem labefactavit, ſed etiam ipſius religionis nomine evertit.

110 At quæ dea eſt? Bonam eſſe oportet, quandoquidem eſt abs te dedicata. Libertas, inquit, eſt. Eam tu igitur domi meæ collocaſti, quam ex urbe tota ſuſtuliſti? Tu, cùm collegas tuos, ſumma poteſtate præditos, negares liberos eſſe: cùm in templum Caſtoris aditus eſſet apertus nemini: cùm hunc clariſſimum virum, ſummo genere natum, ſummis populi beneficiis uſum, pontificem, & conſularem, & ſingulari bonitate, & modeſtia præditum (quem ſatis mirari quibus oculis adſpicere audeas, non queo) audiente populo Romano à pediſequis conculcari juberes: cùm indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cùm principem orbis terræ virum, incluſum domi contineres: cùm forum armatis catervis perditorum hominum poſſideres: Libertatis ſimulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipſa indicio tui crudeliſſimi dominatus, & miſerrimæ populi Romani ſervitutis?

Eumne potiſſimùm Libertas domo ſua debuit pellere, qui 111
niſi fuiſſet, in ſervorum poteſtatem civitas tota veniſſet? At 43
unde inventa eſt iſta Libertas? quæſivi enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuiſſe dicitur. ejus non longè à Tanagris ſimulacrum è marmore in ſepulcro poſitum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioſo Libertatis ſacerdote, ad ornatum ædilitatis ſuæ deportavit. etenim cogitarat omnes ſuperiores muneris ſplendore ſuperare. Itaque omnia ſigna, tabulas, ornamentorum quod ſuperfuit in fanis, [9] & communibus locis, tota è Græcia, atque inſulis omnibus, honoris populi Romani cauſa, ſanè frugaliter domum ſuam deportavit.

Is poſteaquàm intellexit, poſſe ſe, interverſa ædilitate, à L. 112
Piſone conſule prætorem renuntiari, ſi modò [10] eadem prima littera competitorem habuiſſet aliquem: ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis ſuis collocavit: ſignum de buſto meretricis ablatum iſti dedit, quod eſſet ſignum magis iſtorum, quàm publicæ libertatis. Hanc deam quiſquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum ſepulcri, à fure ſublatam, à ſacrilego collocatam? hæc me domo mea pellet? hæc ultrix afflictæ civitatis, reipublicæ ſpoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod poſitum eſt, ut eſſet indicium oppreſſi ſenatus [11] ad memoriam ſempiternam turpitudinis?

O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior 113
memoria filii eſt, & cum rebus meis geſtis conjunctior:) tantumne te fefellit, cùm mihi ſumma, & quotidie majora præmia in republica fore putabas? negabas fas eſſe, duos conſules eſſe in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo ſunt inventi, qui ſenatum tribuno furenti conſtrictum traderent: qui pro me patres conſcriptos deprecari, & populo ſupplices eſſe, edictis, atque imperio vetarent: quibus inſpectantibus domus mea diſturbaretur, diriperetur: qui denique ambuſtas fortunarum mearum reliquias, ſuas in domos comportari juberent.

Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, 114
cùm is fratris tui ſocer fuiſſet, monumentum tuarum manubiarum eſſe voluiſti, ut ejus, qui pernicioſa reipublicæ conſilia cepiſſet, omnis memoria funditus ex oculis hominum, ac mentibus tolleretur. Hoc ſi quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cùm is tribunus plebis, qui auctoritatem ſenatus, judicium bonorum omnium neglexiſſet, tuum monumentum, conſulibus non modò inſpectantibus, verùm adjuvantibus diſturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex ſenatus auctoritate conſul defendiſſet, domo conjungeret: nonne reſponderes, id, niſi everſa civitate, accidere non poſſe?

At

6. *Ob eamque cauſam unam, una juſta illa rogatione.*] Fortè, *unam, iſta illa rog.* Grut.

7. *Et everſam per vim hominis*] Eſt à Pal. nono & S. Victor. editi *per unius hominis.* Idem.

8. *Ut te ipſa tanquam &c. collocaret?*] Sic quoque Pal. nonus & S. Victoris, exhibuitque item ex ſuis Lambinus. vulgata; *ut à te ipſa &c. collocaretur.* minus nervosè. *Idem.*

9. *Et communibus locis.*] Dictio *locis* non eſt in S. Vict. aut Pal. nono, & poterat abeſſe. *communia* enim τὰ κοινά. Idem.

10. *Eadem prima litera competitorem &c.*] Pluribus modis veliſicatur ad hujus loci emendationem And. Schottus noſter, qui videatur lib. 1 Nodor. cap. 18. *Grut.* De quibus quid poſt Gruterum judicaverit Samuel Petitus, videri is poteſt in libro III Miſcellaneorum cap. 6. Quæ etſi prorſus non ſint meliora, quam quæ attulit Schottus, tamen illa omnia deſcripſit, & celato parente pro ſuis nuper oſtentavit Carolus de Merouville, qui in uſum Delphini Gallici has partes Ciceronis edidit. An inter Pontifices nullus ſedit prænomine Lucii, ut in eo ſic contumelioſus eſſet orator? Et quæſo cur illum nobilem virum dicit potuiſſe a Lucio Piſone prætorem renuntiari, ſi vilem & improbum non minus, quam erat Lucius Piſo conſul, competitorem habuiſſet? cur non Piſo ſui ſimilem prælaturus eſſet? Ne dicam, turpiter ab utroque cæcutiri in cognoſcendo illo viro nobili, quem docti viri jamdiu nominaverunt. Sed de hoc loco alibi; cum hæ notarum anguſtiæ non patiantur. *Gron.*

11. *Ad memoriam ſempiternam turpitudinis.*] Iidem libri *ſempiterna turp.* forſan rectè. *Grut.*

12. *Lici-*

44 At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta
115 quadam, & effrenata cupiditate. Monumentum iſte numquam, aut religionem ullam excogitavit: habitare laxè, & magnificè voluit; duaſque & magnas, & nobiles domos conjungere. eodem puncto temporis, quo meus diſceſſus iſti cauſam cædis eripuit, à Q. Seio contendit, ut Q. Poſtumius ſibi domum venderet. cùm ille id negaret, primò ſe luminibus ejus eſſe obſtructurum minabatur. Affirmabat Poſtumius, ſe vivo, illam domum iſtius numquam futuram. Acutus adoleſcens ex ipſius ſermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertiſſimè ſuſtulit: emit domum, [12] licitatoribus defatigatis, propè dimidio cariùs, quàm æſtimabat.

116 Quorſum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa propè tota vacua eſt: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum acceſſit. cauſa fuit ambulatio, & monumentum, & iſta Tanagræa, oppreſſa libertate, Libertas. in Palatio, pulcherrimo proſpectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentûm pedum concupierat, ampliſſimum periſtylum; cetera ejuſmodi, facilè ut omnium domos & laxitate, & dignitate ſuperaret. Et homo religioſus, cùm ædes meas idem emeret & venderet: tamen illis tantis tenebris non eſt auſus ſuum nomen emptioni illi adſcribere. poſuit ſcilicet [13] Scatonem illum, hominem ſua virtute egentem, ut is, qui in Marſis, ubi natus eſt, tectum, quo imbris vitandi cauſa ſuccederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobiliſſimas emiſſe ſe diceret. Inferiorem ædium partem aſſignavit non ſuæ genti Fonteiæ, ſed Clodiæ, quam reliquit. quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, niſi aut egeſtate, aut ſcelere perditus.

45 Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam [14] in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comptobabitis?

117 Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cùm apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuiſſe: præſertim cùm tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Eſto: collegium non adhibuiſti. quid? de collegio quis tandem affuit? poſuerat enim auctoritatem in uno, quæ eſt in his omnibus: ſed tamen auget & ætas & honos dignitatem. opus erat etiam ſcientia: quam etſi omnes conſecuti ſunt, [15] tamen certè peritiores vetuſtas facit.

118 Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus, etſi id eſt ætatis, ut nondum conſecutus ſit: tamen quanta eſt in adoleſcente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor eſt putanda. ſin autem ſcientia eſt quæſita: quis erat minùs peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obſtrictus beneficio recenti, cùm ſe, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. Etſi in eo providiſti, ne frater te accuſare poſſet. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adoleſcentem quemquam, cùm haberes in collegio familiariſſimos, adhibere potuiſti? Affuit is, ſi modò affuit, quem tu impuliſti, ſoror rogavit, mater coegit.

119 Videte igitur, pontifices, quid ſtatuatis in mea cauſa de omnium fortunis. [16] Verbone, pontifices, putatis, ſi is poſtem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuſcujuſque conſecrare poſſe? An iſtæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, ſine ulla civium calamitate à majoribus noſtris conſtitutæ ſunt? Eſt inventus tribunus plebis, qui conſularibus copiis inſtructus, omni impetu furoris in eum civem irrueerit: quem perculſum ipſa reſpublica ſuis manibus extolleret.

Quid, ſiquis ſimilis iſtius (neque enim jam deerunt, qui 46
imitari velint) aliquem mei diſſimilem, cui reſpublica non 120
tantùm debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit: id vos iſta auctoritate conſtituetis ratum eſſe oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? & tribunus plebis idem eſſe non poteſt pontifex? M. Druſus ille clariſſimus vir, tribunus plebis, pontifex fuit. ergo, ſi is Q. Cæpionis, inimici ſui, poſtem ædium tenuiſſet, & pauca verba feciſſet, ædes Cæpionis eſſent dedicatæ?

Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipſius verbis dedi- 121
cationis, nihil de religione, cæremoniis: non diſſimulo me neſcire ea, quæ etiam ſi ſcirem, diſſimularem, ne aliis moleſtus, vobis etiam curioſus viderer: etſi effluunt multa ex veſtra diſciplina, quæ etiam ad noſtras aures ſæpe permanant. Poſtem teneri in dedicatione oportere videor audiſſe templi. ibi enim poſtis eſt, ubi templi aditus eſt, & valvæ. Ambulationis poſtes nemo umquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem, aut aram ſi dedicaſti, ſine religione loco moveri poteſt. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem poſtem tenuiſſe dixiſti.

Quamquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de 122
veſtro jure, & religione contrà, quàm propoſueram, diſputabo? Ego verò, ſi omnia ſollemnibus verbis, veteribus, & 47
priſcis inſtitutis acta eſſe dicerem: tamen me reipublicæ jure defenderem. An, cùm tu ejus civis diſceſſu, cujus unius opera ſenatus, atque omnes boni civitatem eſſe incolumem toties judicaſſent, oppreſſam tæterrimo latrocinio cum duobus ſceleratiſſimis conſulibus rempublicam teneres: domum ejus, qui patriam à ſe ſervatam perire ſuo nomine noluiſſet, per pontificem aliquem dedicaſſes: poſſet recreata reſpublica ſuſtinere?

[17] Date huic religioni aditum, pontifices: jam nullum 123
fortunis communibus exitum reperietis. An, ſi poſtem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium compoſita, ad perniciem civium transtulerit, [18] valebit ad injuriam nomen ſanctiſſimum religionis: ſi tribunus plebis verbis non minus priſcis, & pænè ſollemnibus bona civis cujuſpiam conſecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex ſenatu cenſor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, conſecravit, foculo poſito in Roſtris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, [19] ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, ſummo illi, & clariſſimo viro? Certè non fuit.

Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo cenſori tribunum ple- 124
bis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo poſito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Perſarumque donatas, conſecraſti. Quod ſi tum nihil eſt actum: quid in meis bonis agi potuit? ſin eſt ratum, cur ille gurges, heluatus tecum ſimul reipublicæ ſanguinem, ad cælum tamen exſtruxit villam in Tuſculano viſceribus ærarii; mihi meas ruinas, quarum ego ſimilem totam urbem eſſe paſſus non ſum, adſpicere non licuit? Omit-

12. *Licitatoribus defatigatis.*] Ita conjecit Anton. Auguſtinus. libri enim *litigatoribus*. Grut.

13. *Scatonem illum.*] Vulgo *Statonem*. ſed alterum reſtat in Erfurd. in S. Vict. & Pal. nono. *Idem.*

14. *In omni genere voluntatem, impudentiam.*] Vix eſt ut reponi non debeat *volutatam impudentiam*, quod Gulielmio in mentem veniebat. *Idem.*

15. *Tamen certè peritiores &c.*] Gemblac. *arte*, at enim Pal. nonus abjicit illud *tamen*, & ſervat *certè*. quod magis probem. *Idem.*

16. *Verbone, pontifices, putatis, ſi is poſtem tenuerit.*] Eſt abſurda lectio. & quis ille eſt, qui poſtem tenuerit? Etiam pontificum appellationem modo demum inſeruit. Lege omnino, ut præclare conjecit pater, *Verbone pontificis putatis* &c. *conſecrari poſſe.* Niſi malis *Verbone pontificem put . . . conſecrare poſſe.* Gronov.

17. *Date huic religioni aditum Pontifices.*] Longè melius ſic Pal. nonus, Erfurd. Gembl. quam vulgatum: *Date de hac religione aditum.* Grut.

18. *Valebit ad injuriam nomen.*] Pal. nonus & S. Vict. *valebit injuria.* fortè *in injuria.* Idem.

19. *Ductus ex nonnullis veterum temporum.*] Nihilo pejus iidem libri *perveterum*. Idem.

48 Omitto Gabinium: Quid? exemplo tuo bona tua nonne
125 L. Mummius, vir omnium fortiſſimus, atque optimus, conſecravit? quod ſi, quia ad te pertinet, ratum eſſe negas oportere: ea jura conſtituiſti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te converſis, recuſares, alios everteres? ſin iſta conſecratio legitima eſt: quid eſt, quod profanum in tuis bonis eſſe poſſit? An conſecratio nullum habet jus, dedicatio eſt religioſa? Quid ergo illa tua tum obteſtatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid priſca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem quid voluiſti? Nam ſi eſt illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certè, &, quicquid habes aliud, eſt Cereri conſecratum. [20] ſin ille tibi ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut ſtuprando?

126 Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuiſſe. Quippe vides, pœnam illam à te in alium inſtitutam, in te ipſum eſſe converſam. Sed homo omnium ſcelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adoleſcentiæ, dedecus, & egeſtatem reliquæ vitæ, latrocinium conſulatus vidimus: cui ne iſta quidem ipſa calamitas injuriâ potuit accidere: id in me infirmas? & gravius eſſe dicis, quod uno adoleſcente, quàm quod concione tota teſte, feciſti?

127 Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. Nonne vo-
49 bis Numa Pompilius videtur loqui? diſcite orationem, pontifices, & vos flamines: etiam tu, rex, diſce à gentili homine tuo: quamquam ille gentem iſtam reliquit: ſed tamen diſce ab homine religionibus dedito, juſto, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione nonne & quis dicit, & quid, & quomodo, quæritur? An tu hæc ita confundis, & perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, poſſit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua poteſtate? ubi te iſti rei populus Romanus præfecerat? video enim eſſe legem veterem tribuniciam, quæ vetet, injuſſu plebis ædes, terram, aram conſecrare. neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, ſenſit, neque ſuſpicatus eſt, fore periculum, ne domicilia, aut poſſeſſiones indemnatorum civium conſecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quiſquam fecerat, neque erat cauſa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam admonere.

128 Sed quia conſecrabantur ædes, non privatorum domicilia, ſed quæ ſacræ nominantur: conſecrabantur agri, non ita ut noſtra prædia, ſi quis vellet, ſed ut imperator agros de hoſtibus captos conſecraret: ſtatuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipſo ſi loco eſſent conſecratæ: hæc, niſi plebs juſſiſſet, fieri vetuit. Quæ ſi tu interpretaris de noſtris ædibus, atque agris ſcripta eſſe: non repugno. ſed quæro, quæ lex lata ſit, ut tu ædes meas conſecrares: ubi tibi hæc poteſtas data ſit: quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, ſed de bonis omnium noſtrûm, nec de pontificio, ſed de jure publico diſpu-
50 to. Lex Papiria vetat, ædes injuſſu plebis conſecrari. Sit ſanè hoc de noſtris ædibus, ac non de publicis templis. Unum oſtende verbum conſecrationis in ipſa tua lege: ſi illa lex eſt, ac non vox ſceleris, & crudelitatis tuæ.

129 Quòd ſi tibi tum in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuiſſent, aut ſi tuus ſcriptor in illo incendio civitatis non ſyngraphas cum Byzantiis exſulibus, & cum legatis regiis faceret, ſed vacuo animo tibi iſta non ſcita, ſed portenta conſcriberet: eſſes omnia, ſi minus re, at verbis legitimis conſecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum, fœdera feriebantur provinciarum, regum appellationes venales erant, ſervorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe deſcriptio, inimici in gratiam reconciliabantur. [21] imperia adſcribebantur novæ juventuti, Q. Seio venenum miſero parabatur, de Cn. Pompejo, propugnatore, & cuſtode imperii, interficiendo conſilia inibantur, ſenatus nequid eſſet, ut lugerent boni ſemper, ut capta reſpublica conſulum proditione, vi tribunicia teneretur. Hæc cùm tot, tantaque agerentur: non mirum eſt, præſertim in furore animi, & cæcitate, multa illum, & te feſelliſſe.

Ar videte, quanta vis ſit hujus Papiriæ legis, in re tali; [22] non 130
qualem tu affers, ſceleris plenam, & furoris. Q. Marcius, cenſor, ſignum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. hoc ſignum C. Caſſius cenſor cùm in curiam tranſtuliſſet, collegium veſtrum conſuluit, numquid eſſe cauſæ videretur, quin id ſignum, curiamque Concordiæ dedicaret. Quæſo, pontifi- 51
ces, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat ſumma modeſtia, & gravitate cenſor: hic tribunus plebis, ſcelere, & audacia ſingulari. tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione poſitum ſenatus: tuum porrò tempus, libertate populi Romani oppreſſa, ſenatus auctoritate deleta. res illa plena juſtitiæ, ſapientiæ, dignitatis. cenſor enim, penes quem majores noſtri (id quod tu ſuſtuliſti) judicium ſenatus de dignitate eſſe voluerunt, Concordiæ ſignum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare.

Præclara voluntas, atque omni laude digna: præſcribere 131
enim ſe arbitrabatur, ut, ſine ſtudiis diſſenſionis, ſententiæ dicerentur, ſi ſedem ipſam, ac templum publici conſilii, religione Concordiæ devinxiſſet. Tu cùm ferro, cùm metu, cùm edictis, cùm privilegiis, cùm præſentibus copiis perditorum, abſentis exercitus terrore, & minis, conſulum ſocietate, & nefario fœdere, ſervitute oppreſſam civitatem teneres: Libertatis ſignum poſuiſti [23] magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad ſimulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, ſine cujuſquam incommodo, dedicabat: tu in civis optimè de republica meriti cruore, ac pænè oſſibus, ſimulacrum non libertatis publicæ, ſed licentiæ, collocaſti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retuliſti?

Si quid deliberares, ſi quid tibi aut piandum, aut inſtituen- 132
dum fuiſſet religione domeſtica: tamen inſtituto ceterorum vetere, ad pontificem detuliſſes. novum delubrum cùm in urbis clariſſimo loco, nefando quodam, atque inaudito inſtituto, inchoares: referendum ad ſacerdotes publicos non putaſti? At, ſi collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemone horum tibi idoneus viſus eſt, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempſiſti, ſed pertimuiſti dignitatem. An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo: quo- 52
rum ego conſilio, atque auctoritate rempublicam conſul ex veſtris manibus, ac faucibus eripui: quibuſnam verbis, aut quo ritu, primùm hoc dico, civis domum conſecrares; deinde civis ejus, cui princeps ſenatus, [24] cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, pòſt cunctæ gentes, teſtimonium hujus urbis, atque imperii conſervati dediſſent?

Quid diceres, ô nefanda, & pernicioſa labes civitatis? Ades, 133
ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, [25] ut mihi præeatis, poſtemque teneatis. Es tu quidem cùm audacia, tum impudentia ſingulari: ſed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidiſſent, cùm te viri, qui ſua dignitate perſonam populi Romani atque auctoritatem imperii ſuſtinerent, verbis graviſſimis perterruiſſent: neque ſibi fas eſſe dixiſſent, furori intereſſe tuo, atque in patriæ parricidio, & ſcelere.

Quæ cùm videres, tum te ad tuum affinem non delectum à 134
te, ſed relictum à ceteris contuliſti. quem ego tamen credo, ſi eſt

20. *Sin ille tibi ludus fuit.*] Pronomen *tibi* adjectum ex Turingiano ac Pal. nono. *Grut.*

21. *Imperia adſcribebantur novæ juventuti.*] Lambinus pro imperio delevit *novæ juventuti*, & ſyllabam præterea detraxit ab *adſcribebantur*. Gulielmius conabatur potius *nova. è juventute*. Idem.

22. *Non qualem tu adfers.*] Turing. & Pal. nonus, *aſſeris*. Idem.

23. *Magis ad ludibrium pudicitiæ.*] Ita aliàs legi adnotatum aliis, placetque præ vulgato, *impudentiæ*; quod tamen in pleriſque Pal. nam nonus *impudicitiæ*. Idem.

24. *Cui etiam ordines omnes.*] Pall. fere, *tui etiam ordinis omnes*; lectione, in ſpeciem bona. ſed malim quod reſtat in nono, firmatque S. Victoris liber, *tum autem ordines omnes*. Idem.

25. Ut

ſi eſt ortus ab illis, quos memoriæ proditum eſt ab ipſo Hercule, perfuncto jam laboribus, ſacra didiciſſe, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuiſſe, ut in vivi, & jam ſpirantis caput buſtum ſuis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut, ſi fecit, omnino pœnam hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto perſonam, nomenque præberet: aut, ſi dixit aliquid, verbis hæſitantibus, poſtemque tremebunda manu tetigit. certè nihil ritè, nihil caſtè, nihil more, inſtitutoque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum ſuum, conſulem deſignatum, ad me conſulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, ſe à me bis ſalutem accepiſſe, ſeparatim ſemel, iterum cum univerſis.

135 Quare quis eſt, qui exiſtimare poſſit, huic novo pontifici, primam hanc poſt ſacerdotium initum religionem inſtituenti, vocemque mittenti, non & linguam obmutuiſſe, & manum obtorpuiſſe, & mentem debilitatam metu concidiſſe: præſertim cùm ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fierique particeps alieni ſceleris invitus cogeretur, & graviſſimas pœnas affinitatis impuriſſimæ ſuſtineret?

53 Sed, ut revertar [26] ad jus publicum vindicandum, quod ipſi
136 pontifices ſemper non ſolùm ad ſuas cæremonias, ſed etiam ad populi juſſa accommodaverunt: habetis in commentariis veſtris, C. Caſſium cenſorem de ſigno Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retuliſſe, eique M. Æmilium, pontificem maximum, pro collegio reſpondiſſe, niſi eum populus Romanus nominatim præfeciſſet, atque ejus juſſu faceret; non videri ea rectè poſſe dedicari. Quid, cùm Licinia virgo Veſtalis, ſummo loco nata, ſanctiſſimo ſacerdotio prædita, T. Flaminino, Q. Metello, conſulibus, aram, & ædiculam, & pulvinar ſub ſaxo ſacro dedicaſſet, non eam rem ex auctoritate ſenatus ad hoc collegium Sex. Julius prætor retulit? cùm P. Scævola, pontifex maximus, pro collegio reſpondit, quod in loco publico Licinia, Caji filia, injuſſu populi dedicaſſet, [27] ſacrum non videri eſſe. Quam quidem rem quanta ſeveritate, quantaque diligentia ſenatus ſuſtulerit, ex ipſo ſenatuſconſulto facilè cognoſcetis, Recita ſenatuſconſultum. SENATVS CONSVLTVM.

137 Videtiſne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id ſacrum eſſet? & ut, ſiquæ eſſent inciſæ, aut inſcriptæ litteræ, tollerentur? O tempora, ô mores! Tum cenſorem, hominem ſanctiſſimum, ſimulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: pòſt autem ſenatus in loco auguſto conſecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum cenſuit, neque ullum eſt paſſus ex ea dedicatione, litterarum exſtare monumentum. tu, procella patriæ, turbo, ac tempeſtas pacis, atque otii, quod in naufragio reipublicæ tenebris offuſis, demerſo populo Romano, everſo, atque ejectò ſenatu dirueris, ædificaris, religione omni violata, reipublicæ tantùm nomine contaminaris: in civis hujuſce ædibus, & in urbe, quam ſuis laboribus, ac periculis conſervaſſet, monumentum deletæ reipublicæ collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, ſublatoque Q. Catuli nomine incideris: id ſperaſti rempublicam diutius, quàm, quoad mecum ſimul expulſa careret his mœnibus, eſſe laturam?

138 At, ſi, pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod propoſueram, docere, non his inſtitutis, ac verbis, quibus cære-
54 moniæ poſtulant, dedicaſſe? Dixi à principio, nihil me de ſcientia veſtra, nihil de ſacris, nihil de abſcondito jure pontificum, dicturum. quæ ſunt adhuc à me de jure dedicandi diſputata, non ſunt quæſita ex occulto aliquo genere litterarum, ſed ſumpta de medio, ex rebus palàm per magiſtratus actis, ad collegiumque delatis, ex ſenatus conſulto, ex lege. Illa interiora, jam veſtra ſunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit.

Quæ ſi omnia ex Coruncanii ſcientia, qui peritiſſimus pon- 139
tifex fuiſſe dicitur, acta eſſe conſtarent: aut ſi M. Horatius ille Pulvillus, qui, cùm ejus dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, reſtitit, & conſtantiſſima mente Capitolium dedicavit, hujuſmodi alicui dedicationi præfuiſſet: tamen in ſcelere religio non valeret; nedum valeat id, quod imperitus adoleſcens, novus ſacerdos, ſororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, ſine collegis, ſine libris, ſine auctore, [28] ſine fictore, furtim, mente, ac lingua titubante feciſſe dicatur: præſertim cùm iſte impurus, atque impius hoſtis omnium religionum, qui contra fas inter viros ſæpe mulier, & inter mulieres vir fuiſſet, ageret illam rem ita raptim, & turbulentè, ut neque mens, neque vox, neque lingua conſiſteret.

Delatum tum eſt ad vos, pontifices, & pòſt omnium ſer- 55
mone celebratum, quemadmodum iſte præpoſteris verbis, 140
ominibus obſcœnis, identidem ſe ipſe revocando, dubitans, timens, hæſitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minimè mirum eſt, in tanto ſcelere, tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuiſſe. Etenim, ſi nemo umquam prædo tam barbarus, atque immanis fuit, qui cùm fana ſpoliaſſet, deinde aram aliquam in litore deſerto, ſomnis ſtimulatus, aut religione aliqua, conſecraret, non horreret animo, cùm divinum numen ſcelere violatum, placare precibus cogeretur: qua tandem iſtum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiuſque urbis prædonem, fuiſſe cenſetis, cùm pro deteſtatione tot ſcelerum unam aram nefariè conſecraret?

[29] Non potuit ullo modo (quamquam & inſolentia domi- 141
natus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac ſæpe peccare, præſertim illo pontifice, & magiſtro, qui cogeretur docere, antequàm ipſe didiciſſet. Magna vis eſt cum in deorum immortalium numine, tum verò in ipſa republica. Dii immortales ſuorum templorum cuſtodem, ac præſidem ſceleratiſſimè pulſum cùm viderent, ex ſuis templis in ejus ædes immigrare nolebant. itaque iſtius vecordiſſimi mentem cura, metuque terrebant. Res verò publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obverſabatur ante oculos [30] exſtinctoris ſui, & ab iſtius [31] inflammato, atque ignito furore jam tum me, ſeque repetebat. Quare quid eſt mirum, ſi iſte metus furore inſtinctus, ſcelere præceps, neque inſtitutas cæremonias perſequi, neque verbum ullum ſollemne potuit effari?

Quæ cum ita ſint, pontifices, revocate jam animos veſtros 56
ab hac ſubtili noſtra diſputatione ad univerſam rempublicam, 142
quam anteà cum viris fortibus multis, in hac verò cauſa ſolis veſtris cervicibus ſuſtinetis. Vobis univerſi ſenatus perpetua auctoritas, cui voſmetipſi præſtantiſſimi ſemper in mea cauſa præfuiſtis: vobis Italiæ magnificentiſſimus ille motus, municipiorumque concurſus, vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes, atque auctores fuiſtis, vobis omnes ſocietates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut ſpe denique ſunt boni, omne vobis erga meam dignitatem ſtudium, & judicium non modò commiſſum, verùm etiam com-

25. *Ut mihi praeatis.*] Meliores mſſ. noſtri *pareatis*, quod Gulielmius omittendum non putabat. *Grut.*

26. *Ad jus publicum vindicandum.*] Libri ſelectiores *judicandi.* Pal. pr. *dedicandi.* Idem.

27. *Sacrum non videri eſſe.*] Erfurd. *viderier eſſe.* codex S. Victoris *eſſe* abjicit, retinetque tantum *viderier.* Idem.

28. *Sine fictore.*] Reſtitui Tullio propriam ſuam vocem, conſpiratione omnium Pall. item editionum veterum, præterquam primæ, quæ verbulum iſtud totum omiſit. at poſteriores nobis obtruſerant, *ſine ſcriptore.* Ennii verſus eſt:

Libaque fictores, Argeos & tutulatos. Idem.

29. *Non potuit ullo modo.*] Efficacius iſtud omnium ſcriptorum, quam quod in editis *poterat.* Idem.

30. *Exſtinctoris ſui.*] Vett. edd. & mſſ. Pall. aliorumque omnes iſtud habebant: itaque mirarer, cur id poſterius nati mutarint in *exterminatoris*; niſi putaſſent Deos non exſtingui. at nec exterminantur, ſi ſunt Dei. *Idem.*

31. *Inflammato & ignito furore.*] Iidem libri omnes, *inito*, niſi

quod

commendatum eſſe arbitrabuntur.

143 Denique ipſi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur, ut eſſet omnibus gentibus, poſteritatique perſpicuum, divino me numine eſſe reipublicæ redditum, idcirco mihi videntur fructum ipſum reditus, & gratulationis meæ, ad ſuorum ſacerdotum poteſtatem, judiciumque revocaſſe. Hic eſt enim reditus, pontifices, hæc reſtitutio, in domo, in ſedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis. quorum ſi iſte ſuis ſceleratiſſimis manibus tecta, ſedeſque convellit: ducibuſque conſulibus, tamquam urbe capta, hanc unam domum, quaſi acerrimi propugnatoris, ſibi delendam putavit; tamen illi dii penates, ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt reſtituti.

57 Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus
144 Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque, Juno regina, & te, cuſtos urbis, Minerva, quæ ſemper adjutrix conſiliorum meorum, teſtis laborum exſtitiſti, precor, ac quæſo: voſque, qui maximè me repetiſtis, atque revocaſtis, quorum de ſedibus hæc mihi propoſita eſt contentio, patrii penates, familiareſque, qui huic urbi, & reipublicæ [32] præſidetis, vos obteſtor, quorum ego à templis, ac delubris peſtiferam illam, & nefariam flammam depuli: teque, Veſta mater, cujus caſtiſſimas ſacerdotes ab hominum amentia, furore, & ſcelere defendi: cujuſque ignem illum ſempiternum non ſum paſſus aut ſanguine civium reſtingui, aut cum totius urbis incendio commiſceri.

145 Ut, ſi in illo pænè fato reipublicæ objeci meum caput pro veſtris cæremoniis, atque templis, perditiſſimorum civium furori, atque ferro: &, ſi iterum, cùm ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos ſum teſtatus, vobis me, ac meos commendavi, meque, ac meum caput ea conditione devovi, ut, ſi & eo ipſo tempore, & antè, & in conſulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermiſſis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, niſi de ſalute meorum civium laboraſſem; tum mihi republica aliquando reſtituta liceret frui: ſin autem mea conſilia patriæ non profuiſſent; ut perpetuum dolorem, avulſus à meis, ſuſtinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cùm ero in ſedes meas reſtitutus, tum denique convictam eſſe, & commiſſam putabo.

Nam nunc quidem, pontifices, non ſolum domo, de qua 148
cognoſcitis, ſed tota urbe careo, in quam videor eſſe reſtitutus. Urbis enim celeberrimæ, & maximæ partes adverſum illud non monumentum, ſed vulnus patriæ contuentur. quem cùm mihi conſpectum morte magis vitandum, fugiendumque eſſe videatis: nolite, quæſo, eum, cujus reditu reſtitutam rempublicam fore putaſtis, non ſolùm dignitatis ornamentis, ſed etiam urbis partibus velle eſſe privatum. Non me bonorum 58
direptio, non tectorum exciſio, non depopulatio prædiorum, non præda conſulum ex meis fortunis crudeliſſimè capta permovet: caduca ſemper, & mobilia hæc eſſe duxi: non virtutis, atque ingenii, ſed fortunæ, & temporum munera: quorum ego non tam facultatem umquam, & copiam [33] extendendam putavi, quàm & in utendo rationem, & in carendo patientiam. Etenim ad noſtrum uſum propemodum jam eſt definita moderatio rei familiaris: liberis autem noſtris ſatis amplum patrimonium paterni nominis, ac noſtræ memoriæ, relinquemus. domo per ſcelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim ſceleratiùs etiam ædificata, quàm everſa, carere ſinè maxima ignominia reipublicæ, meo dedecore, ac dolore non poſſum. Quapropter, ſi diis immortalibus, ſi ſenatui, ſi populo Romano, ſi cunctæ Italiæ, ſi provinciis, ſi exteris nationibus, ſi vobiſmetipſis, qui in mea ſalute principem ſemper locum, auctoritatemque tenuiſtis, gratum & jucundum meum reditum intelligitis eſſe: quæſo, obteſtorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, ſtudio, ſententiis reſtituiſtis, nunc, quoniam ſenatus ita vult, manibus quoque veſtris in ſedibus meis collocetis.

quod Pal. nonus *inico*. quod mutari queat in *iniquo*, in *inigo*; imò in *unico*. ſed viderint alii ego feſtino nimis. *Grut.*

32. *Præſidetis.*] Ediderat ſic Lambinus, non addito an è libris. ſed ſic reperit in Erfurdiano Suffridus, ego autem in Palatino nono. vulgata, *præſides eſtis*. Idem.

33. *Extendendam putavi.*] Irrepſerat *expetendam*, ſed invitis Pall. noſtris omnibus & vetuſtè impreſſis. hujuſmodi mille mutationes erueret, qui olim cuſos, qui membranas bibliothecarum non raptim & carptim legeret, ſed verbatim imò ſyllabatim perſequeretur. quod quis facere capiatur, hoc ſæculo noſtro, cujus pompa tota conſumitur in parergis? *Idem.*

M. TULLII CICERONIS DE HARUSPICUM RESPONSIS, IN SENATU.

ORATIO SECUNDA ET TRICESIMA.

1 HESTERNO die, patres conſcripti, cùm me, & veſtra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus ſenatus dabatur, [1] magnoperè commoſſet: putavi mihi reprimendam eſſe P. Clodii impudicam impudentiam, cùm is publicanorum cauſam ſtultiſſimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei ſeſe, cui totus venierat, etiam vobis inſpectantibus venditaret. Itaque hominem furentem, exſultantemque continui, ſimulac periculum judicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamque compreſſi.

Attamen ignarus ille, qui conſules eſſent, exſanguis, atque 2
æſtuans, ſe ex curia repentè proripuit, cum quibuſdam fractis jam, atque inanibus minis, & cum illius Piſoniani temporis, Gabinianique terroribus. Quem cùm egredientem inſequi cœpiſſem: cepi equidem fructum maximum & ex conſurrectione omnium veſtrûm, & ex comitatu publicanorum. ſed vecors repentè ſine ſuo vultu, ſine colore, ſine voce conſtitit: dein-

1. *Magnopere commoſſet.*] Ita Pall. omnes, item Gembl. S. Vict. ac Toſanus. vulgo *commoviſſet*. quod eodem quidem redit. ſed non eſt noſtrum augere ſyllabis Tullium. *Gruter.*

2. Quid

deinde reſpexit; & ſimulac Cn. Lentulum conſulem adſpexit, concidit in curiæ pænè limine, recordatione, credo, Gabinii ſui, deſiderioque Piſonis: cujus ego de effrenato, & præcipiti furore [2] quid dicam? haud poteſt gravioribus à me verbis vulnerari, quàm eſt ſtatim, in facto ipſo, à graviſſimo viro, P. Servilio confectus, ac trucidatus. [3] cujus ſi etiam vim, & gravitatem illam ſingularem, ac pænè divinam, aſſequi poſſent: tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus, quàm ea, quæ collega patris emiſit, leviora, atque hebetiora eſſe videantur.

2 Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui he-
3 ſterno die dolore me elatum, & iracundia [4] longiùs propè digreſſum arbitrabantur, quàm ſapientis hominis cogitata ratio poſtularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu conſideratum, ac multo antè meditatum. Ego enim, patres conſcripti, inimicum me ſemper eſſe profeſſus ſum duobus, [5] qui me, qui rempublicam cum defendere deberent, ſervare poſſent; cumque ad conſulare officium ipſis inſignibus illius imperii, ad meam ſalutem non ſolùm auctoritate, ſed etiam precibus veſtris vocarentur: primò reliquerunt, deinde prodiderunt, poſtremo oppugnaverunt, præmiiſque [6] nefariæ pactionis funditus unà cum republica oppreſſum, exſtinctumque voluerunt: quique ſuo ductu, & imperio cruento illo, atque funeſto ſupplicia neque à ſociorum mœnibus prohibere, neque hoſtium urbibus inferre potuerunt: exciſionem, inflammationem, everſionem, depopulationem, [7] vaſtitatem eam, ſua cum præda, meis omnibus tectis, atque agris intulerunt.

4 Cum his furiis, & facibus, cum his, inquam, exitioſis prodigiis, ac pænè hujus imperii peſtibus, bellum mihi inexpiabile dico eſſe ſuſceptum: neque id tamen ipſum tantum, quantum meus, ac meorum, ſed tantum, quantum veſter, atque
3 omnium bonorum dolor poſtulavit. In Clodium verò non eſt hodie meum majus odium, quàm illo die fuit, cùm illum ambuſtum religioſiſſimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex inceſto ſtupro, atque ex domo pontificis maximi emiſſum. tum, inquam, tum vidi, ac multò antè proſpexi, quanta tempeſtas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicæ. Videbam, illud ſcelus tam importunum, audaciam tam immanem adoleſcentis furentis, nobilis, vulnerati, non poſſe arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, ſi impunitum fuiſſet, ad perniciem civitatis.

5 Non multum mihi ſane pòſt ad odium acceſſit. nihil enim contra me fecit odio mei, ſed odio ſeveritatis, odio dignitatis, odio reipublicæ. non me magis violavit, quàm ſenatum, quàm equites Romanos, quàm omnes bonos, quàm Italiam cunctam. non denique in me ſceleratior fuit, quàm in ipſos deos immortales. Etenim illos eo ſcelere violavit, quo nemo
1 antea. in me fuit eodem animo, [8] quo etiam ejus familiaris Catilina, ſi viciſſet, fuiſſet. Itaque eum numquam à me eſſe accuſandum putavi, non plus, quàm ſtipitem illum, qui, quorum hominum eſſet, neſciremus, niſi ſe Ligurem ipſe eſſe diceret. Quid enim hunc perſequar, pecudem, ac belluam, pabulo inimicorum meorum, & glande corruptum? qui ſi ſenſit, quo ſeſe ſcelere devinxerit: non dubito, quin ſit miſerrimus. ſin autem id non videt: periculum eſt, ne ſe ſtuporis excuſatione defendat.

Accedit etiam, quòd, exſpectatione omnium, fortiſſimo, 6
& clariſſimo viro, T. Annio, devota, & conſtituta iſta hoſtia eſſe videtur: cui me præripere deſponſam jam, & deſtinatam laudem, cùm ipſe ejus opera & dignitatem, & ſalutem recuperarim, valde eſt iniquum. Etenim, ut P. ille Scipio, natus 4
mihi videtur ad interitum, exitiumque Karthaginis, qui illam à multis imperatoribus obſeſſam, oppugnatam, labefactatam, pænè captam aliquando, quaſi fatali eventu, ſolus evertit: ſic T. Annius ad illam peſtem comprimendam, exſtinguendam, funditus delendam natus eſſe videtur, & quaſi divino munere donatus reipublicæ. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde, incendiiſque terreret, [9] non modò vincere, verùm etiam vincire oporteret.

Huic ego, & tali, & ita de me, ac de patria merito viro, 7
numquam mea voluntate præripiam eum præſertim reum, cujus ille inimicitias non ſolùm ſuſcepit propter ſalutem meam, verùm etiam appetivit. Sed ſi etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, exſpectatione ſupplicii jam non diuturna implicatus, feretur tamen hæſitans, & in me impetum impeditus facere conabitur: reſiſtam, & aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut heſterno die, cùm mihi ſtanti tacens minaretur, voce tantum attigi legum initium, & judicii. conſedit ille. conticuit. Diem dixiſſet, ut fecerat. feciſſem, ut ei ſtatim tertius à prætore dies diceretur. Atque hoc ſic moderetur: & cogitet, ſi contentus ſit iis ſceleribus, quæ commiſit, eſſe jam conſecratum Miloni: [10] ſiquod in me telum intenderit, ſtatim me eſſe arrepturum arma judiciorum, atque legum.

Atqui paullo antè, patres conſcripti, concionem habuit, 8
quæ eſt ad me tota delata: cujus concionis primùm univerſum argumentum, ſententiamque audite. cùm riſeritis impudentiam hominis, tum à me de tota concione audietis. De reli- 5
gionibus ſacris, & cæremoniis eſt concionatus, patres conſcripti, Clodius: P. inquam, Clodius ſacra, & religiones negligi, violari, pollui, queſtus eſt. non mirum, ſi hoc vobis ridiculum videtur. etiam ſua concio riſit hominem, quomodo ipſe gloriari ſolet, ducentis confixum ſenatuſconſultis: quæ ſunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ Deæ ſtuprum intulerit, eaque ſacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem, adſpici fas eſt, non ſolùm adſpectu virili, ſed flagitio, ſtuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri.

Itaque nunc proxima concio ejus exſpectatur de pudicitia. 9
Quid enim intereſt, utrùm ab altaribus religioſiſſimis fugatus, de ſacris, & religionibus conqueratur, an ex ſororum cubiculo egreſſus, pudorem, pudicitiamque defendat? Reſponſum haruſpicum hoc recens de fremitu in concione recitavit: in quo cum aliis multis ſcriptum etiam illud eſt (id quod audiſtis) *loca ſacra, & religioſa, profana haberi.* In ea cauſa eſſe dixit domum meam, à religioſiſſimo ſacerdote, P. Clodio, conſecratam.

Gaudeo mihi de toto hoc oſtento, quod haud ſcio, an gra- 10
viſſimum multis his annis huic ordini nuntiatum ſit, datam

non

2. *Quid dicam? haud poteſt.*] Scripti ferè, *quid dicam? aut poteſt &c. trucidatus.* Lambinus *aut* expunxit, & verò abeſt libro S. Victoris. *Grut.*

3. *Cujus ſi etiam vim.*] Gulielmius putabat *ſi etiam* poſitum pro *etiamſi*. non repugno. Pall. tamen habent tantum, *cujus ſi jam vim.* editio princeps, *cujus et ſi jam vim.* Idem.

4. *Longius prope digreſſum.*] S. Vict. & Pal. nonus *progreſſum* quod recepit quidem Lambinus, ſed abjecit *prope*, quod in omnibus noſtris. *Idem.*

5. *Qui me, qui remp. cùm defendere &c.*] Ita longè melius Pal. nonus & Turing. quàm vulgatum, *qui rem meam cùm.* ad hanc lectionem duxit Lambinum conjectura. *Idem.*

6. *Nefariæ pactionis.*] Neſcio an non melius, *factionis*, quod in mſſ. noſtris, nec non editionibus vetuſtis. *Idem.*

7. *Vaſtitatem eam ſua cum præda &c.*] Lambini licentioſa nimis eſt exerratio, qui repoſuit, *vaſtitatem, auctis præda, meis &c.* mſſ. nihil mutant, quàm quod quidam *meam.* quidam *mea*, quidam *ea.* Gulielmius tentabat, *vaſtitate mea.* Idem.

8. *Quàm ejus familiaris.*] Temerariumne eſt, an aliquid ſubeſt, quod Pall. omnes *meus familiaris?* Idem.

9. *Non modò vincere, verùm etiam vincire oporteret.*] Lambinus, *non modò vincire, verùm etiam vincere &c.* meo judicio ineptiſſimè. longè enim plus artis vincere, quàm vincire belluam indomitam. vincitur mortua, vincitur viva. quo ipſo jucundius ſanè nobis aliiſque præbet ſpectaculum. ait idem ita eſſe in mſſ. de ſuis, ſcire ipſe poteſt. at Pall. noſtri *vinci verùm etiam vincere.* Pal. nonus totum iſtud omiſit. *Idem.*

10. *Si quod in me telum intenderit.*] Malui iſtud cum Pal. nono, Erfurd. & S. Vict. quàm cum vulgg. *interſerit.* iiſdem auctoribus antea ſcripſi *eſſe jam conſecratum.* Idem.

11. *Sex.*

non modò juſtam, ſed etiam neceſſariam cauſam eſſe dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque reſponſo, nos de iſtius ſcelere, ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, propè jam voce Jovis optimi maximi præmoneri.

11 Sed primùm expiabo religionem ædium mearum, ſi id facere verè, ac ſine cujuſquam dubitatione potero. ſin ſcrupulus tenuiſſimus reſidere aliquis videbitur: non modò patienti, ſed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, re-
6 ligionique parebo. Sed quæ tandem eſt in hac urbe tanta domus, ab iſta religionis ſuſpicione tam vacua, atque pura? Quamquam veſtræ domus, patres conſcripti, ceterorumque civium, multo maxima ex parte ſunt liberæ religione, tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe, ſola eſt. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe. ex hoc haruſpicum reſponſo decrevit ſenatus, ut de locis ſacris religioſis, ad hunc ordinem referretis. poteſtiſne referre de mea domo? quæ (ut dixi) ſola, in hac urbe, omni religione, omnibus judiciis, liberata eſt. quam primùm inimicus ipſe in illa tempeſtate, ac nocte reipublicæ, cùm cetera ſcelera ſtilo illo impuro [11] Sex. Clodius ore tincto conſcripſiſſet, ne una quidem attigit littera religionis. deinde eandem domum populus Romanus, cujus eſt ſumma poteſtas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum, ordinumque ſuffragiis, eodem jure eſſe juſſit, quo fuiſſet.

12 Poſtea vos, patres conſcripti, non quòd dubia res eſſet, ſed ut huic furiæ, ſi diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, [12] vox interdiceretur, decreviſtis, ut de meatum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio eſt, qua non in noſtris dubitationibus, atque in maximis ſuperſtitionibus, unius P. Servilii, ac M. Luculli reſponſo, ac verbo liberemur? De ſacris publicis, de ludis maximis, de deorum Penatium, Veſtæque matris cæremoniis, de illo ipſo ſacrificio, quod fit pro ſalute populi Romani, quod poſt Romam conditam, hujus unius caſti tutoris religionum ſcelere violatum eſt, quod tres pontifices ſtatuiſſent, id ſemper populo Romano, ſemper ſenatui, ſemper ipſis diis immortalibus ſatis ſanctum, ſatis auguſtum, ſatis religioſum eſſe viſum eſt. At verò meam domum P. Lentulus, conſul & pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Meſſala, L. Lentulus, flamen Martialis: P. Galba, [13] Q. Metellus Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex ſacrorum: M. Scaurus, M. Craſſus, C. Curio, Sex. Cæſar, flamen Quirinalis: Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, cauſa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia ampliſſimorum, ac ſapientiſſimorum civium adſtante, omni religione, una mente, omnes liberaverunt.

7 Nego umquam poſt ſacra conſtituta, quorum eadem eſt an-
13 tiquitas, quæ ipſius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Veſtalium, tam frequens collegium judicaſſe. quamquam ad facinoris diſquiſitionem intereſt adeſſe quamplurimos. Ita eſt enim interpretatio illa pontificum, ut iidem poteſtatem habeant judicum. Religionis explanatio vel ab uno pontifice perito rectè fieri poteſt: quod idem in judicio capitis durum, atque iniquum eſt. tamen ſic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm umquam de cæremoniis virginum judicaſſe. Poſtero die frequentiſſimus ſenatus, te conſule deſignato, Lentule, ſententiæ principe, P. Lentulo, & Q. Metello, conſulibus referentibus, ſtatuit, cùm omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, adeſſent: cumque alii, qui honoribus populi Romani antecedebant, multa de collegii judicio verba feciſſent, omneſque iidem ſcribendo adeſſent: domum meam, judicio pontificum, religione liberatam videri.

De hoc igitur loco ſacro potiſſimum videntur haruſpices dicere, qui locus ſolus ex privatis locis omnibus hoc præcipuè juris habet, ut ab ipſis, qui ſacris præſunt, ſacer non eſſe judicatus ſit? Verùm referte: quod ex ſenatuſconſulto facere debetis. aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo ſententiam dixiſtis, & eam religione omni liberaſtis: aut ſenatus ipſe judicabit, qui, uno illo ſolo antiſtite ſacrorum diſſentiente, frequentiſſimus antea judicavit: aut, id quod certè fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ majores noſtri ſacra, religioneſque & privatas, & publicas commendarunt. Quid ergo hi poſſunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ ſunt domus in hac urbe, patres conſcripti, atque haud ſcio, an pænè cunctæ jure optimo: ſed tamen jure privato, jure hereditario, jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi. nego eſſe ullam domum aliam, æquè privato jure, atque optima lege, publico verò omni præcipuo, & humano, & divino jure munitam. 14

Quæ primùm ædificatur ex auctoritate ſenatus, pecunia publica: deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot ſenatuſconſultis munita, atque ſepta eſt. Primùm negotium iiſdem magiſtratibus eſt datum anno ſuperiore, ut curarent, ut ſine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, univerſa reſpublica commendari ſolet: deinde, cùm ille ſaxis, & ignibus, & ferro vaſtitatem [14] meis ſedibus intuliſſet: decrevit ſenatus, eos, qui id feciſſent, lege de vi, quæ eſt in eos, qui univerſam rempublicam oppugnaſſent, teneri. Vobis verò referentibus, ô poſt hominum memoriam fortiſſimi, atque optimi conſules, decrevit idem ſenatus frequentiſſimus, qui meam domum violaſſet, contra rempublicam eſſe facturum. 15 8

Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot ſenatus exſtare conſulta, quot de mea domo, quam ſenatus unam, poſt hanc urbem conſtitutam, ex ærario ædificandam, à pontificibus liberandam, à magiſtratibus defendendam, [15] à judicibus puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus eſt [16] in villa publica: at mihi in Palatio reſtituta. illi locus: at mihi etiam parietes, atque tectum. illi, quam ipſe privato jure tueretur: mihi, quam publicè magiſtratus omnes defenderent. Quæ quidem ego ſi aut per me, aut ab aliis haberem: non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. ſed, cùm ſint mihi data à vobis, cùm ea attententur ejus lingua, cujus anteà manu everſa vos mihi, & liberis meis, manibus veſtris reddidiſtis; non ego de meis, ſed de veſtris factis loquor: nec vereor, ne hæc mea veſtrorum beneficiorum prædicatio, non grata potiùs, quàm arrogans videatur. 16

Quamquam, ſi me tantis laboribus pro communi ſalute perfunctum efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignoſceret? Vidi enim heſterno die quendam murmurantem: quem ajebant negare ferre me poſſe, quia, cùm ab hoc eodem impuriſſimo parricida rogarer, cujus eſſem civitatis, reſpondi, me, probantibus & vobis, & equitibus Romanis, ejus eſſe, quæ carere me non potuiſſet. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur reſponderem? (quæro ex eo ipſo, qui ferre me non poteſt) me civem eſſe Romanum? litteratè reſpondiſſem. Tacuiſſem? deſertum negotium. Poteſt quiſquam vir in rebus magnis cum invidia verſatus, ſatis graviter contra inimici contumeliam ſine ſua laude reſpondere? At ipſe non modò reſpon- 17

11. *Sex. Clodii ore tincto conſcripſiſſet.*] Amariſſimum convitium, at illud *ore tincto* hactenus defuit libris noſtris. exſtat tamen in Pal. nono, in Toſano, in Gemblacenſi, in S. Victoris, meminitque etiam Lambinus. vulgata, *Sex Clodius conſcripſiſſet.* miniatos fuiſſe ſtylos ſcriptorum alibi erit dicendi locus. *Grut.*

12. *Vox interdiceretur.*] Alii *intercluderetur* legunt. Gulielmius conabatur *interciperetur.* ego vulgatæ adhæſerim. *Grut.* Patri placuiſſe video *vox incideretur.* Gron.

13. *Q. Metellus Scipio.*] Vox *Metellus*, nunc primum accedit vulgato, ſuadentibus Gembl. Toſ. Erfurd. S. Vict. ac Palat. nono. *Grut.*

14. *Meis ſedibus intuliſſet.*] Prius erat *ædibus.* ſed contra Pall. omnes, & S. Vict. *Idem.*

15. *A judicibus puniendam &c.*] Petrus Faber conjicit *muniendam*, quod arripuit Lambinus. *Idem*

16. *In villa publica.*] Annotavit Gulielmius Janum Palmerium ex Aſconio in Piſonem emendaſſe, *in Velia publicè:* neque aliter nuper conjecit Rubenius libro 1 Elect. cap. 7. & verum dicunt, quod ad locum. ſed diſpiciant quæſo Critici, num non & ibidem fuerit *villa publica.* ſi ſic: nihil profecto mutandum. mihi otium non eſt excutiendi antiquitates meas. *Idem.*

ſpondet, quidquid poteſt, cùm eſt laceſſitus: ſed etiam gaudet, ſe ab amicis, quid reſpondeat, admoneri.

9 Sed, quoniam mea cauſa expedita eſt; videamus nunc, quid
18 haruſpices dicant. Ego enim fateor, me, & magnitudine oſtenti, & gravitate reſponſi, & una, atque conſtanti haruſpicum voce vehementer eſſe commotum. Neque is ſum, qui, ſi cui fortè videor plus, quàm ceteri, qui æquè, atque ego, ſunt occupati, verſari in ſtudio litterarum, his delecter, aut utar omnino litteris, quæ noſtros animos deterrent, atque avocant à religione. Ego verò primùm habeo auctores, ac magiſtros religionum colendarum, majores noſtros: quorum mihi tanta fuiſſe ſapientia videtur, ut ſatis, ſuperque prudentes ſint, qui illorum prudentiam non dicam aſſequi, ſed, quanta fuerit, perſpicere poſſint: qui ſtatas, ſollemneſque cæremonias, pontificatu: rerum bene gerendarum auctoritates, augurio: fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libris: [17] portentorum explanationes, Etruſcorum diſciplina contineri putarunt: quæ quidem tanta eſt, ut noſtra memoria primùm Italici belli funeſta illa principia, pòſt Sullani, Cinnanique temporis extremum pænè diſcrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurationem non obſcurè nobis paullo antè prædixerint.

19 [18] Deinde etiam cognovi, multa homines doctiſſimos, ſapientiſſimoſque & dixiſſe, & ſcripta de deorum immortalium numine reliquiſſe. quæ quamquam divinitus perſcripta video, tamen ejuſmodi ſunt, ut ea majores noſtri docuiſſe illos, non ab illis didiciſſe videantur. Etenim quis eſt tam vecors, qui aut, cùm ſuſpexerit in cælum, deos eſſe non ſentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quiſquam arte ulla [19] ordinem rerum, ac neceſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet: aut, cùm deos eſſe intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium eſſe natum, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet, patres conſcripti, ipſi nos amemus: tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo hujus gentis, ac terræ domeſtico, nativoque ſenſu, Italos ipſos, ac Latinos, ſed pietate, ac religione, atque hac una ſapientia, quòd deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perſpeximus, omnes gentes, nationeſque ſuperavimus.

10
20 Quare, ne plura de re minimè loquar dubia, adhibete animos, & mentes veſtras, non ſolùm aures, ad haruſpicum vocem admovete: QUOD [20] IN AGRO LATINIENSI AUDITUS EST STREPITUS CUM FREMITU. Mitto haruſpices, mitto illam veterem ab ipſis diis immortalibus, ut hominum fama eſt, Etruriæ datam diſciplinam: nos nonne haruſpices eſſe poſſumus? EXAUDITUS IN AGRO PROPINQUO, ET SUBURBANO EST STREPITUS QUIDAM RECONDITUS, ET HORRIBILIS FREMITUS ARMORUM. Quis eſt ex gigantibus illis, quos poetæ ferunt bellum diis immortalibus intuliſſe, tam impius, qui hoc tam novo, tantoque motu non magnum al quid deos populo Romano præmonſtrare, & præcinere fateatur? De ea re ſcriptum eſt, [21] poſtulationes eſſe Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis cæleſtibus.

21 Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: ſed, hominum quæ ob delicta, quæro. LUDOS MINUS DILIGENTER FACTOS, POLLUTOSQUE. Quos ludos? te appello, Lentule, (tui ſacerdotii ſunt tenſæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum) voſque, pontifices, ad quos epulones Jovis optimi, maximi, ſi quid eſt prætermiſſum, aut commiſſum, afferunt: quorum de ſententia illa eadem renovata, atque inſtaurata celebrantur: qui ſunt ludi minùs diligenter facti? quanto, aut quo ſcelere polluti? reſpondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio, nihil cujuſquam aut negligentia contemptum, aut ſcelere eſſe pollutum: omnia ſollemnia, ac juſta ludorum, omnibus rebus obſervatis, ſumma cum cæremonia eſſe ſervata.

Quos igitur haruſpices ludos minùs diligenter factos, pollu- 11
toſque eſſe dicunt? eos, quorum ipſi dii immortales, [22] atque 22
illa Mater dea, te, te, Cn. Lentule, [23] cujus ab avia manibus eſſet accepta, ſpectatorem eſſe voluit. quòd ni tu Megaleſia illo die ſpectare voluiſſes: haud ſcio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret. vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta ſervorum ab hoc ædili religioſo, repentè fornicibus, oſtiiſque omnibus, in ſcenam, ſigno dato, immiſſa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo. te, nomen, imperium, vocem, adſpectum, impetum tuum ſtans ſenatus, equiteſque Romani, & omnes boni ſequebantur, cùm ille ſervorum, & ludiorum multitudini ſenatum populumque Romanum vinctum ipſo conſeſſu, & conſtrictum ſpectaculis, atque impeditum turba, & anguſtiis tradidiſſet.

An, ſi ludius conſtitit, aut tibicen repentè conticuit, aut 23
puer ille patrimus, & matrimus ſi terram non tenuit, aut tenſam, [24] aut lorum omiſit, aut, ſi ædilis verbo, [25] aut ſimpulo aberravit, ludi ſunt non ritè facti, eaque errata expiantur, & mentes deorum immortalium, ludorum inſtauratione placantur: ſi ludi ab lætitia ad metum traducti ſunt, ſi non intermiſſi, ſed perempti, atque ſublati ſunt: ſi civitati univerſæ ſcelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, exſtiterunt [26] dies illi feſti pænè funeſti: dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos eſſe pollutos?

Ac, ſi volumus ea, quæ de quoque deo nobis tradita ſunt, 24
recordari, hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pænè ad cædem, & ad funus civitatis converſi ſunt, hanc, inquam, accepimus, agros, & nemora cum quodam ſtrepitu,
fremituque peragrare. Hæc igitur vobis, hæc populo Roma- 12
no, & ſcelerum indicia oſtendit, & periculorum ſigna patefecit. nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri majores ante templum, in ipſo Matris magnæ conſpectu, Megalenſibus fieri, celebrarique voluerunt? qui ſunt more, inſtitutiſque maximè caſti, ſollemnes, religioſi: quibus ludis primùm ante populi conſeſſum ſenatui locum P. Africanus iterum conſul ille major dedit: ut eos ludos hæc lues impura polluerit: quò ſiqui liber aut ſpectandi, aut etiam religionis cauſa, acceſſerat; manus afferebantur. quò matrona nulla adiit, propter vim, conſeſſumque ſervorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta eſt, ut ex ultimis terris arceſſita in hac urbe conſederit: qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut voca-

---

17. *Portentorum explanationes.*] Sigonius ad Livium, & Pighius ad Val. Maximum conjiciunt, *expiationes.* videantur præterea Lambini Notæ. *Grut.* Neſcio unde Gruterus oblivifcatur Schotti ſui, qui ex loco Valerii Maximi tuetur vulgatum *explanationes* lib. 3 Nodor. Cic. cap. 17 *Gron.*

18. *Deinde etiam cognovi &c.*] Interjicit Palatinus nonus, *Deinde ſi quid habuit tolli*; quod & in S. Victoriano, quàm quod is littera minus, *habui.* Grut.

19. *Ordinem rerum ac neceſſitudinem.*] E fuga retraxi hanc lectionem Pall. omnibus adminiculantibus, item S. Vict. ut & edd. vetuſtis recentiores quippe *viciſſitudinem.* iiſdem volentibus ſtatim repoſui *tantum*, [illegible] *totum*; ut & mox *hujus* pro *ejus.* Idem.

20. *In agro Latinienſi.*] Vetus editio, S. Vict. & Pall. *Latienſi.* Idem.

21. *Poſtulationes eſſe Jovi &c.*] Suaſu Pall. omnium abjeci vocem quæ in hactenus editis, *poſtul. decretas eſſe &c.* Idem.

22. *Atque illa Mater Dea.*] Haud aliter mſſ. noſtri & vett. edd. nam Lambinus *Idæa.* quod tamen eod. redit. *Idem.*

23. *Cujus ab avia eſſet accepta.*] P. Manutius publicavit *abavi manibus*, malletque legi *atavi.* noſtri ſcripti nihil recedunt à vulgata. *Idem.*

24. *Aut lorum omiſit.*] Pal. nonus, *ſi lorum amiſit.* S. Vict. *ſi lorum omiſit.* Idem.

25. *Aut ſimpulo aberravit.*] Repræſentavi ſcripturam Pal. noni, quomodo diu eſt quod conjecerat Lambinus, & Lipſius lib. 1 Antiq. lect. cap. 3. S. Victoris codex habebat *ſymbolo.* quemadmodum & aliorum libri vett. quod etiam quis commode tueatur. at vulgo legitur, *aut ſi nutu aberravit.* Grut. Non igitur meminit, aut meminiſſe voluit Gruterus, quæ ſcripſerat libro VII Suſpicion. cap. 9. Et proceſſit tamen poſtea Jac. Gutherius, qui omnes MSStos arguere erroris auſus, illam quæ ab typis exhibetur lectionem *aut nutu aberr.* tueri conatur lib. 3 de jure Pontif. cap. 22, ſed perverſe & ut ſolet infeliciter. *Gron.*

26. *Dies illi feſti penè funeſti.*] Vetuſtior editio, *profeſti*; neque ſecus

vocabulo ipſo & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine ſuſcepta declaretur: hos ludos ſervi fecerunt, ſervi ſpectaverunt: tota denique, hoc ædile, ſervorum Megaleſia fuerunt.

25 Prò dii immortales! qui magis nobiſcum loqui poſſetis, ſi eſſetis, verſareminique nobiſcum? ludos eſſe pollutos ſignificatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perverſum, conturbatum dici poteſt, quàm, omne ſervitium, permiſſu magiſtratus, liberatum, in alteram ſcenam immiſſum, alteri præpoſitum, ut alter conſeſſus poteſtati ſervorum objiceretur, alter ſervorum totus eſſet? Si examen apum ludis in ſcenam veniſſet, haruſpices acciendos ex Etruria putaremus: videmus univerſi repentè examina tanta ſervorum immiſſa in populum Romanum, ſeptum, atque incluſum, & non commovemur? Atque in apum fortaſſe examine, nos ex Etruſcorum ſcriptis haruſpices, ut à ſervitio caveremus, monerent.

26 Quod igitur ex aliquo disjuncto, diverſoque monſtro ſignificatum caveremus, id cùm ſibi ipſum monſtrum eſt, & cùm in eo ipſo periculum eſt, ex quo periculum portenditur, non pertimeſcemus? Iſtiuſmodi Megaleſia fecit pater tuus? iſtiuſmodi patruus? Is mihi etiam generis ſui mentionem facit, cùm Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quam Caji, aut Appii, Claudiorum? Illi cum ludos facerent, ſervos de cavea exire jubebant: tu in alteram ſervos immiſiſti, ex altera liberos ejeciſti. itaque qui anteà voce præconis à liberis ſemovebantur, tuis ludis non voce, ſed manu liberos
13 à ſe ſegregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat, Sibyllino ſacerdoti, hæc ſacra majores noſtros ex veſtris libris expetiſſe? ſi illi ſunt veſtri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas.

27 Hac igitur vate ſuadente quondam, defeſſa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata, ſacra iſta majores noſtri aſcita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir is accepit, [27] qui eſt optimus populi Romani judicatus, P. Scipio: fæmina autem, quæ matronarum caſtiſſima putabatur, Q. Claudia: cujus priſcam illam ſeveritatem ſacrificii [28] mirificè tua ſoror exiſtimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui, conjuncti cum his religionibus, neque ſacerdotium ipſum, quo eſt hæc tota religio conſtituta, neque curulis ædilitas, quæ maximè hanc tueri religionem ſolet, permovit, quo minùs caſtiſſimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, ſcelere obligares?

28 Sed quid ego id admiror? qui accepta pecunia Peſſinuntem ipſum, ſedem, domiciliumque Matris deorum, vaſtaris, & Brogitaro Gallogræco, impuro homini, ac nefario, cujus legati, te tribuno, dividere in æde Caſtoris tuis operis nummos ſolebant, [29] totum illum locum, fanumque vendideris? ſacerdotem ab ipſis aris, pulvinaribuſque detraxeris? [30] omina illa, quæ vetuſtas, quæ Perſæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam, Aſiamque tenuerunt, ſemper ſumma religione coluerunt, perverteris? quæ denique noſtri majores tam ſancta duxerunt, ut, cùm refertam urbem, atque Italiam fanorum haberemus, tamen noſtri imperatores maximis, & periculoſiſſimis bellis huic deæ vota facerent, eaque in ipſo Peſſinunte ad illam ipſam principem aram, & in illo loco, fanoque perſolverent.

Quod cùm Deiotarus religione ſua caſtiſſimè tueretur, 29
quem unum habemus in orbe terrarum fideliſſimum huic imperio, atque amantiſſimum noſtri nominis: Brogitaro, ut antè dixi, addictum pecunia tradidiſti. Atque hunc tamen Deiotarum, ſæpe à ſenatu regali nomine dignum exiſtimatum, clariſſimorum imperatorum teſtimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. ſed alter eſt rex, judicio ſenatus, per nos: pecunia Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, ſi habuerit unde tibi ſolvat, quod ei per ſyngrapham credidiſti. nam cùm multa regia ſunt in Deiotaro, tum illa maximè, quod tibi nummum nullum dedit; quòd eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio ſenatus, [31] ut ipſe rex eſſet, non repudiavit: quòd Peſſinuntem per ſcelus à te violatum, & ſacerdote, ſacriſque ſpoliatum, recuperavit, ut in priſtina religione ſervaret: quòd cæremonias ab omni vetuſtate acceptas, à Brogitaro pollui non ſinit, mavultque generum ſuum munere tuo, quàm illud fanum antiquitate religionis carere. Sed, ut ad hæc haruſpicum reſponſa redeam, ex quibus eſt primum de ludis: quis eſt, qui id non totum in iſtius ludos prædictum, & reſponſum eſſe fateatur?

Sequitur de locis ſacris, religioſis. O impudentiam miram! 30
de mea domo dicere audes? Committe vel conſulibus, vel ſe- 14
natui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata eſt. At in iis ædibus, quas tu, Q. Sejo, equite Romano, viro optimo, per te apertiſſimè interfecto, tenes, ſacellum dico fuiſſe, & aras. tabulis hoc cenſorum, memoria multorum firmabo, ac docebo. agatur modò hæc res.

Quòd ex eo ſenatuſconſulto, quod nuper eſt factum, referri 11
ad vos neceſſe eſt: habeo quæ de locis religioſis velim dicere. cùm de domo tua dixero: in qua tamen ita eſt inædificatum ſacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo ſit demoliendum: tum videbo, num mihi neceſſe ſit de aliis etiam aliquid dicere. putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire. nuper id patuiſſe dicunt, & ego recordor. nunc ſanctiſſimam partem, ac ſedem maximæ religionis privato dicunt veſtibulo contineri. Multa me movent: quòd ædes Telluris, eſt curationis meæ: quòd is, qui illud armamentarium ſuſtulit, meam domum pontificum judicio liberatam, ſecundùm fratrem ſuum judicatam eſſe dicebat. movet me etiam in hac caritate annonæ, ſterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eò magis, quòd eodem oſtento [32] Telluri poſtulatio deberi dicitur.

Vetera fortaſſe loquimur: quamquam hoc ſi minus civili 32
jure perſcriptum eſt, lege tamen naturæ, communi jure gentium ſancitum eſt, ut nihil mortales à diis immortalibus uſu capere poſſint. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea 15
negligemus, [33] quæ fiunt cum maximè? quæ videmus? L. Piſonem quis neſcit, his ipſis temporibus, maximum, & ſanctiſſimum Dianæ ſacellum in Cœliculo ſuſtuliſſe? adſunt vicini ejus loci: multi ſunt etiam in hoc ordine, qui ſacrificia gentilia illo ipſo in ſacello, [34] ſtatuto loco, anniverſarii factitarint. Et conquirimus, dii immortales quæ loca deſiderent, quid ſignificent, de quo loquantur? A Sex. Serrano ſanctiſſima ſacella ſuffoſſa, incenſa, inædificata, oppreſſa, ſumma denique turpitudine eſſe fœdata neſcimus?

Tu

lecus Pall. plerique. nam nonus *profeſſi*; de quo cogitabunt acutiores. Franciſci Fabricii liber, ac S. Victoris præferunt, *pro feſtis*, vocibus diviſis. *Grut.*

27. *Qui eſt optimus populi Rom. jud.*] Sic Gembl & S. Victoris, neque aliter puto Pall. in quibus omnibus *P. R.* nam editi, *optimus à populo Rom* Idem.

28. *Mirificè tua ſoror.*] Sic collocat voce Pal. nonus & S. Vict. qui iidem præterea exhibent, *mirifica*; quod & in ceteris Pall. *Idem.*

29 *Totum illum locum fanumque.* Repoſitum cuperet Gulielmius, *lucum* paullo poſt. ſi rectè ibi; & heic idem aleret. *Idem.*

30. *Omina illa, quæ vetuſtas &c.*] Ita reſcripſi, flagitante ſententia. intelligit enim ſortes eiſque affinia. vulgò erat *omnia*. Idem.

31. *Ut ipſe rex eſſet, non repudiavit.*] Patri meo ſuſpecta fuit vocula negativa; quæ deleta certe majorem Clodii contemptum, quem in eo Deiotarus habuit, declarat. *Gron.*

32. *Telluri poſtulatio deberi dicitur.*] Ita ferè Pall. ſed nonus ille *poſtillo.* quod eſſet Scaligeri *poſtilio*, de quo videatur ipſemet Appendice ad Conjectanea libro IV in Varronem de ling. Lat. illud *poſtillo* extare item à prima manu in cod. S. Victoris, prodidit Gulielmius. *Grut.*

33. *Quæ fiunt cùm maxime?*] Sic S. Vict. & Pal. nonus. Lambinus *nunc maximè*, quod non offendi in mſſ. aut editis. qui ſimpliciter *quæ fiunt maxime.* Idem.

34. *Statuto loco anniverſarii factitarunt.*] Hæc eſt ſcriptura edd. vett. & Pall. item S. Vict. poſt euſi, *anniverſaria* quærendum tamen, num locum heic habere non debeat *ſoco*, quod video ad oram,

ceu

33 Tu meam domum religioſam facere potuiſti? 35 Ecqua men-
te ? quam amiſeras. qua manu ? qua diſturbaras. qua voce ?
qua incendi juſſeras. qua lege ? quam ne in illa quidem im-
punitate tua ſcripſeras. quo pulvinari ? quod ſtuptaras. quo
ſimulacro ? quod ereptum ex meretricis ſepulcro in impera-
toris monumento collocaras. Quid habet mea domus religio-
ſi , niſi quòd impuri , & ſacrilegi parietem tangit ? Itaque , ne
quis meorum imprudens introſpicere poſſit tuam domum , ac
te ſacra illa tua facientem videre , tollam altiùs tectum : non
ut ego te deſpiciam, ſed ne tu adſpicias urbem eam , quam de-
lere voluiſti.
16 Sed jam haruſpicum reliqua reſponſa videamus. ORATO-
34 RES , CONTRA IVS , FASQVE INTERFECTOS. Quid eſt hoc ?
de Alexandrinis eſſe video ſermonem : quem ego non refuto.
ſic enim ſentio , jus legatorum cùm hominum præſidio muni-
tum ſit , tum etiam divino jure eſſe vallatum. Sed quæro ab
illo , 36 qui omnes judices tribunus è carcere in forum effudit,
cujus arbitrio ſicæ omnes nunc , atque omnia venena tractan-
tur , qui cum Hermacho Chio ſyngraphas fecit : ecquid ſciat ,
unum acerrimum adverſarium Hermachi , Theodoſium , lega-
tum ad ſenatum à civitate libera miſſum, ſica percuſſum ? quod
non minus, quàm de Alexandrinis, indignum diis immortali-
bus eſſe viſum, certò ſcio.
35 Nec confero nunc in te unum omnia. ſpes major eſſet ſa-
lutis , ſi , præter te , nemo eſſet impurus. plures ſunt. hoc &
tu tibi confidis magis, & nos propè jure diffidimus. Quis Pla-
torem ex Oreſtide , quæ pars Macedoniæ libera eſt , hominem
in illis locis clarum , ac nobilem , legatum Theſſalonicam ad
noſtrum (ut ſeipſe appellavit) imperatorem veniſſe neſcit ?
quem ille, propter pecuniam , quam ab eo extorquere non po-
terat , in vincula conjecit , & medicum intromiſit ſuum , qui
legato , ſocio , amico , libero fœdiſſimè & crudeliſſimè venas
incideret. Secures ſuas cruentari ſcelere noluit : nomen qui-
dem populi Romani tanto ſcelere contaminavit , ut id nulla
re poſſit , niſi ipſius ſupplicio , expiari. Quales hunc carnifices
putamus habere , qui etiam medicis ſuis non ad ſalutem , ſed
ad necem utatur ?
17 Sed recitemus , quid ſequatur. FIDEM , ET IVSIVRANDVM
36 NEGLECTVM. Hoc quid ſit , per ſe ipſum non facilè interpre-
tor : ſed ex eo , quod ſequitur , ſuſpicor de tuorum judicum
manifeſto perjurio dici: quibus olim erepti eſſent nummi, niſi
à ſenatu præſidium poſtulaſſent. quare autem de his dici ſuſpi-
cer , hæc cauſa eſt , quòd ſic ſtatuo , & illud in hac civitate eſſe
maximè illuſtre , atque inſigne perjurium , & te ipſum tamen
in perjurii pœnam ab iis, quibuſcum conjuraſti, non vocari.
37 Et video , in haruſpicum reſponſis hæc eſſe ſubjuncta , SA-
CRIFICIA VETVSTA , OCCVLTAQVE , MINVS DILIGENTER
FACTA , POLLVTAQVE. Haruſpices hæc loquuntur , an patrii ,
penateſque dii ? multi enim ſunt , credo , in quos hujus male-
ficii ſuſpicio cadat. Quis præter hunc unum ? obſcurè dicitur ,
quæ ſacra polluta ſint ? quid planiùs , quid graviùs , quid reli-
gioſiùs dici poteſt ? VETVSTA , OCCVLTAQVE. nego ulla ver-
ba Lentulum , gravem oratorem , ac diſertum , ſæpius , cùm
te accuſaret, uſurpaſſe , quàm hæc , quæ nunc ex Etruſcis libris
in te converſa , atque interpretata dicuntur. Etenim quod ſa-
crificium tam vetuſtum eſt , quàm hoc, quòd à regibus æquale
huic urbi accepimus ? quod autem tam occultum , quàm id ,
quod non ſolùm curioſos oculos excludit , ſed etiam errantes ?
quò non modò improbitas , ſed ne imprudentia quidem poſſit
intrare ? quod quidem ſacrificium nemo ante P. Clodium in
omni memoria violavit , nemo umquam adiit , nemo ne-
glexit , nemo vir adſpicere non horruit : quod fit per virgines
Veſtales , fit pro populo Romano ? fit in ea domo , quæ eſt in
imperio; fit incredibili cæremonia; fit ei deæ , cujus ne nomen
quidem viros ſcire fas eſt : quam iſte idcirco Bonam dicit ,
quòd in tanto ſibi ſcelere ignoverit. Non ignovit, mihi crede, 18
non. niſi fortè tibi ignotum putas , quòd te judices 37 emi-
ſerunt excuſſum , & exhauſtum : ſuo judicio , abſolutum :
omnium, condemnatum : aut quòd oculos, ut opinio illius re-
ligionis eſt , non perdidiſti.
Quis enim ante te ſacra illa vir ſciens viderat , ut quiſquam 38
pœnam , quæ ſequeretur illud ſcelus , ſcire poſſet ? An tibi lu-
minis obeſſet cæcitas plus, quàm libidinis ? ne id quidem ſen-
tis, conniventes illos oculos abavi tui , magis optandos fuiſſe,
quàm hos flagrantes ſororis ? Tibi verò , ſi diligenter attende-
ris , intelliges hominum pœnas deeſſe adhuc , non deorum.
homines te in re fœdiſſima defenderunt : homines turpiſſi-
mum, nocentiſſimumque laudarunt : 38 homines confitentem
judicio liberaverunt : hominibus injuria tui ſtupri illata in
ipſos , dolori non fuit : homines 39 tibi arma , alii in me, alii
poſt in illum invictum civem dederunt : hominum beneficia
prorſus concedo tibi ; ac majora non eſſe quærenda.
A diis quidem immortalibus quæ poteſt homini major eſſe 39
pœna , furore , atque dementia ? niſi fortè in tragœdiis , quos
vulnere , ac dolore corporis cruciari vides , & conſumi , gra-
viores deorum immortalium iras ſubire , quàm illos , qui fu-
rentes inducuntur , putas. Non ſunt illi ejulatus , & gemitus
Philoctetæ tam miſeri (quamquam ſunt acerbi) quàm illa ex-
ſultatio Athamantis, 40 & quàm ſomnium matricidarum. Tu,
cùm furiales in concionibus voces mittis , cùm domos civium
evertis , cùm lapidibus optimos viros foro pellis , cùm arden-
tes faces in vicinorum tecta jactas , cùm ædes ſacras inflam-
mas , cùm ſervos concitas : cùm ſacra , ludoſque conturbas :
cùm uxorem , ſororemque non diſcernis : cùm , quod ineas
cubile, non ſentis: cùm baccharis : cùm furis: tum das eas pœ-
nas , quæ ſolæ ſunt hominum ſceleri à diis immortalibus con-
ſtitutæ. Nam corporis quidem noſtri infirmitas multos ſubit
caſus per ſe : denique ipſum corpus tenuiſſima ſæpe de cauſa
conficitur : deorum tela in impiorum mentibus figuntur. qua-
re miſerior es , cùm in omnem fraudem raperis oculis , quàm
ſi omnino oculos non haberes.
Sed, quoniam de iis omnibus, quæ haruſpices commiſſa eſſe 19
dicunt , ſatis eſt dictum , videamus , quid iidem haruſpices à 40
diis jam immortalibus dicant moneri : NE PER OPTIMATIVM
DISCORDIAM , DISSENSIONEMQVE , PATRIBVS , PRINCIPIBVS-
QVE CAEDES , PERICVLAQVE CREENTVR , 41 AVXILIOQVE
DIMINVTI DEFICIANTVR , QVARE AD VNVM IMPERIVM PRO-
VINCIAE REDEANT , EXERCITVSQVE PVLSVS , DIMINVTIO-
QVE ACCEDAT. Haruſpicum verba ſunt hæc omnia : nihil addo
de meo. Quis igitur hanc optimatium diſcordiam molitur?
idem

---

ceu variantem poni ſcripturam. *Grut.*

35. *Ecqua mente? quam amiſeras ?*] Eſt & iſtud ex priſca lectione cuſorum ſcriptorumque , in cujus locum ſæculi poſterioris homines ſuppoſuerant , *qua invaſeras ?* Idem.

36. *Qui omnes judices trib. è carcere &c.*] Lambinus ſubſtituit *audaces* , præter libros. ſi quid mutandum , mallem *indices*. ſed cur mutemus , cùm judicum iſtorum mox mentionem faciat capite proximo ? *Idem.*

37. *Emiſerunt excuſſum & exhauſtum.*] Malui iſtud fide Pal. noni & S. Vict. quod reſtaret in ceteris noſtris , *omiſerunt* , non vulgatum illud *dimiſerunt*. ſicque rurſus loquitur infra cap. 21. pr. *excuſſus* heic eſt , qui nudus evaſit nummis pluribus redemtus ſcilicet. metaphora ab eis qui in latrones inciderunt. *Idem.*

38. *Homines confitentem judicio liberarunt.*] Eſt à Pal. nono. neque aliter S. Victoris , quam quod is *propè confitentem* , qua voce non erat opus. & videtur nata à gloſſariis , qui adſcripſerant *prope*. volebantque intelligi *pro pecunia.* & verò editio princeps habet *prope pecunia* ; ex quo Critici poſteriores nobis fecerunt , *propter pecuniam.* ſed invitis mſſ. certè Pall. quorum quidam , *homines quippe judicio* , alii *homines prope judicio*. quod ultimum ferre poſſem. *Idem.*

39. *Tibi arma , alii in me &c.*] Trigam verborum ultimam poſtliminio quaſi reſtituo Ciceroni. abſtulerunt auctori, quamdiu regnum poſſedit editio Lambiniana. *Idem.*

40. *Et quàm ſomnium matricidarum.*] Lectio ſi non minus vera ; at damnata ſanè ab omni antiquiore libro edito , ab omnibus Pall. item S. Victoris , qui planè præferunt *ſenium*. Idem.

41. *Auxilioque deminuti &c.*] Multa hìc mutat & intrudit de ſuo Lambinus. nos maluimus retinere vulgatam , parum adjuti à mſſ. noſtris ; quorum ne quidem variantes lectiones exhibere operæ videtur pretium ; adeò diſcrepant. *Idem.*

42. *Vul-*

idem iſte: nec ulla vi ingenii, aut conſilii ſui, ſed quodam errore noſtro: quem quidem ille, quòd obſcurus non erat, facilè perſpexit. hoc enim etiam turpius affli&ctatur reſpublica, quòd ne ab eo quidem vexatur, ut tamquam fortis in pugna vir, acceptis à forti adverſario [42] vulneribus adverſis cadere videatur.

41 Ti. Gracchus convellit ſtatum civitatis. qua gravitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil ut à patris, avique Africani præſtabili, inſignique virtute, præterquàm quòd à ſenatu deſciverat, deflexiſſet. Secutus eſt C. Gracchus. quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, voluntatemque eſſe converſa. Ipſe L. Saturninus ita fuit effrenatus, & pænè demens, ut auctor eſſet egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammandoſque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitas fuit, ut poſſet, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene ſentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, & pro ſalute patriæ quòtidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, moleſtum: ſed habebat ea moleſtia quandam tamen dignitatem.

20 Hic verò, de quo ego ipſe tam multa nunc dico, prò dii im-
42 mortales! quid eſt? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, ſi cadet (quod dii omen obruant!) à viro tamen confecta videatur? qui poſt patris mortem, primam illam ætatulam ſuam ad ſcurrarum locupletium libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domeſticis eſt germanitatis ſtupris volutatus: deinde jam robuſtus, provinciæ ſe, ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpeſſus, etiam Cilicum libidines, Barbarorumque ſatiavit: pòſt, exercitu L. Luculli ſollicitato, per nefandum ſcelus, fugit illinc, Romæque, recenti adventu ſuo, cum propinquis ſuis decidit, ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, ut turpiſſimè prævaricaretur. inde cum Murena ſe in Galliam contulit: in qua provincia mortuorum reſtamenta conſcripſit, pupillos necavit, nefarias cum multis ſcelerum pactiones, ſocietateſque conflavit. unde ut rediit, quæſtum illum maximè fæcundum uberemque, campeſtrem, totum ad ſe ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbiſſimè populum, idemque vir clemens diviſores omnium tribuum domi ipſe ſuæ crudeliſſima morte mactaret.

43 Exorta eſt illa, reipublicæ, ſacris, religionibus, auctoritati veſtræ, judiciis publicis funeſta quæſtura: in qua idem iſte deos, homineſque, pudorem, pudicitiam, ſenatus auctoritatem, jus, fas, leges, judicia, violavit. Atque hic ei gradus (ò miſera tempora, ſtultaſque noſtras diſcordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus eſt aditus ad popularem jactationem, atque adſcenſus. Nam Ti. Graccho invidia Numantini fœderis, cui feriendo, quæſtor C. Mancini conſulis cùm eſſet, interfuerat, & in eo fœdere improbando ſenatus ſeveritas dolori, & timori fuit: [43] iſtaque res illum, fortem, & clarum virum, à gravitate patrum deſciſcere coegit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domeſtici ſanguinis pœnas excitavit. Saturninum, quòd in annonæ caritate quæſtorem à ſua frumentaria procuratione ſenatus amovit, eique rei M. Scaurum præfecit, ſcimus, dolore factum eſſe popularem. Sulpicium ab optima cauſa profectum, [44] Caioque Julio, conſulatum contra leges petenti, reſiſtentem, longiùs, quam voluit, popularis aura provexit.

21 Fuit in his omnibus cauſa, etſi non juſta (nulla enim poteſt
44 cuiquam malè de republica merendi juſta eſſe cauſa) gravis tamen, & cum aliquo animi, & virili dolore conjuncta. P. Clodius à crocota, à mitra, à muliebribus ſoleis, purpureiſque faſciolis, à ſtrophio, à pſaltrio, à flagitio, à ſtupro, eſt factus repentè popularis. Niſi eum mulieres exornatum ita deprehendiſſent: niſi ex eo loco, quò eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emiſſus eſſet: populari homine populus Romanus, reſpublica cive tali careret. Hanc ob amentiam in diſcordiis noſtris, de quibus ipſis, his prodigiis recentibus, à diis immortalibus admonemur, arreptus eſt unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non liceret.

Quod anno antè frater Metellus, & concors etiam tum ſe- 45
natus, principi Cn. Pompejo ſententiam dicenri excluſerat, acerrimeque una voce, ac mente reſtiterat: id poſt diſſidium optimatium, de quo ipſo nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum eſt, ut, quod frater conſul, ne fieret, obſtiterat: quod affinis, & ſodalis, clariſſimus vir, qui illum reum non laudarat, excluſerat: id is conſul efficeret in diſcordiis principum, qui illi unus inimiciſſimus eſſe debuerat: & eo feciſſe auctore ſe diceret, cujus auctoritatis neminem poſſet pœnitere. Injecta eſt fax fœda, ac luctuoſa reipublicæ. petita eſt auctoritas veſtra: gravitas ampliſſimorum ordinum, conſenſio bonorum omnium, totus denique civitatis ſtatus. hæc enim certè petebatur, cùm in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. Excepi, & pro patria ſolus exarſi: ſic tamen, ut vos iiſdem ignibus circumſepti, me primum ictum pro vobis, & fumantem videretis. Non ſedabantur diſcordiæ: ſed etiam creſcebat in eos 22
odium, à quibus nos defenſi putabamur.

Ecce, iiſdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem 46
Italiam, populum Romanum deſiderantem, flagitantes vos, non auctoritate ſua ſolùm, ſed etiam precibus ad meam ſalutem excitavit, reſtituti ſumus. Sit diſcordiarum finis aliquando: à diuturnis diſſenſionibus conquieſcamus. non finit eadem iſta labes: eas habet conciones, ea miſcet, ac turbat, [45] ut modò vendat illis: nec tamen ita, ut ſe quiſquam, ſi ab iſto laudatus ſit, laudatiorem putet. ſed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror. quid enim faciat aliud? illos homines ſapientiſſimos, graviſſimoſque miror: primùm quòd quemquam clarum hominem, atque optimè de republica ſæpe meritum, impuriſſimi voce hominis violari facilè patiuntur: deinde quòd exiſtimant, perditi hominis, profligatique maledictis poſſe, id quod minimè conducit ipſis, cujuſquam gloriam, dignitatemque violari: poſtremò, quòd non ſentiunt id, quod tamen mihi jam ſuſpicari videntur, illius [46] furentes, ac violentos impetus in ſe ipſos poſſe converti.

Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibuſdam 47
hærentia tela in republica, quæ quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, ſed aliquanto levius ferebam. An iſte, niſi primò ſe dediſſet iis, quorum animos à veſtra auctoritate ſejunctos eſſe arbitrabatur: niſi eos in cælum ſuis laudibus præclarus auctor extolleret: niſi exercitum C. Cæſaris, [47] in quo fallebat, ſed eum nemo redarguebat, niſi eum, inquam, exercitum ſignis infeſtis in curiam ſe immiſſurum minitaretur: niſi Cn. Pompejo adjutore, M. Craſſo auctore, quæ faciebat, facere clamaret: niſi conſules cauſam conjunxiſſe ſecum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis mei, tam ſceleratus reipublicæ vexator eſſe potuiſſet?

Idem, poſteaquam reſpirare vos à metu cædis, emergere 23
aucto- 48

42. *Vulneribus adverſis cadere videatur.*] Vulgata adjicit, *adverſis & honeſtis*, quod quidem eſt in nono, verùm non etiam in ceteris ſcriptis editiſque, quibus adeſt ejus loco, *homines*. Grut.

43. *Iſtaque res fortem &c.*] S. Victoris, *itaque res fortem.* ſed melius adhuc nonus, *itaque fortem &c.* Idem.

44. *Cajoque Julio conſulatum.*] Sic quidem editiones neotericæ, ſed a conjectura Faerni. vett. enim & mſſ. noſtri *Tuccio*, ſive *Tutio*. aut denique *Thuſcio*. Idem.

45. *Ut modò vendat illis*] Lambinus, *ut ſe modò his, modò vendat illis.* ſed præter Pall. & olim impreſſos. jactat tamen neſcio quem calamo exaratum codicem, unde ea deprompſerit. ſed quis eſt? cujus eſt, aut fuit? *Idem.*

46. *Furentes ac violentos impetus.*] Pall. quidam etiam *volaticos.* ſed meliores tamen *furentis ac violenti* Cos. *impetus.* nonus verò, *furentis ac violari quos impetus.* Gulielmius conabatur *ac fanaticos.* Idem.

47. *In quo fallebat.*] Patrum ævo cuſi, ſubnectunt, *multos*, ſed cujus nulla nota in olim impreſſis, in mſſ. noſtris. *Idem.*

49. *Ne*

auctoritatem veſtram è fluctibus illis ſervitutis, reviviſcere memoriam, ac deſiderium mei vidit, vobis ſe cœpit ſubitò fallaciſſimè venditare. Tum leges Julias contra auſpicia latas, & hîc, & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum ejus tribunatum continebat; quam cæcus amentia non videbat: producebat fortiſſimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæſare leges ferente, de cælo ſemperne ſervaſſet? ſemper ſe ille ſervaſſe dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata eſſent, rectene lata eſſent? illi vitio lata eſſe dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti: ſed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longiùs proceſſit: in ipſum Cn. Pompejum, auctorem, ut prædicare eſt ſolitus, conſiliorum ſuorum, invehi cœpit. inibat gratiam à nonnullis.

Tum verò eſt ratus ſe poſſe, quoniam togatum domeſtici
49 belli exſtinctorem nefario ſcelere fœdaſſet, illum etiam, illum externorum bellorum, hoſtiumque victorem, affligere. tum eſt illa in templo Caſtoris ſcelerata, & pænè deletrix hujus imperii ſica deprehenſa. tum ille, cui nulla hoſtium diutius urbs umquam fuit clauſa, qui omnes anguſtias, omnes altitudines, omnium objecta tela, ſemper vi & virtute perfregit: obſeſſus eſt ipſe domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, conſilio, & facto ſuo liberavit. nam, ſi Cn. Pompejo, viro uni omnium fortiſſimo, quicumque nati ſunt, miſerum magis fuit, quàm turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non adſpicere, carere publico, minas ejus perferre: cùm in concionibus diceret, velle ſe in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio reſponderet: certè mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit luctuoſum, ad rationem reipublicæ glorioſum.

24 Videtis igitur hominem per ſeipſum jampridem afflictum,
50 ac jacentem, pernicioſis optimatium diſcordiis excitari. cujus initia furoris, diſſenſionibus eorum, qui tum à vobis ſejuncti videbantur, ſuſtentata ſunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatus, etiam poſt tribunatum obtrectatores eorum, atque adverſarii defenderunt: ne à republica reipublicæ peſtis removeretur, reſtiterunt: etiam, ne cauſam diceret: etiam, ne privatus eſſet. Etiamne in ſinu, atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam, ac peſtiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, eſſe, qui in concione detrahat de Pompejo. Detrahat ille vituperando? Velim ſic hoc vir ſummus, atque optimè de mea ſalute meritus accipiat, ut à me dicitur: dicam quidem certè, quod ſentio. Mihi, mediusfidius, tum de illius ampliſſima dignitate detrahere, cùm maximis laudibus efferebat, videbatur.

Utrùm tandem C. Marius ſplendidior, cùm eum C. Glau-
51 cia laudabat, an eùm eundem iratus poſteà vituperabat? an ille demens, & jampridem ad pœnam, exitiumque præceps, fœdior, atque inquinatior in Cn. Pompejo accuſando, quàm in univerſo ſenatu vituperando fuit? quod quidem miror, cùm alterum gratum ſit iratis, alterum eſſe tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompejum ornat, an potiùs deformat? Certè laudat, & unum eſſe in hac civitate dignum hujus imperii gloria dicit: & ſignificat, ſe illi amiciſſimum eſſe, & reconciliationem eſſe gratiæ factam.

52 Quod ego quamquam, quid ſit, neſcio: tamen hoc ſtatuo, hunc, ſi amicus eſſet Pompejo, laudaturum illum non fuiſſe. Quid enim, ſi illi inimiciſſimus eſſet, amplius ad ejus laudem minuendam facere potuiſſet? Videant ii, qui illum Cn. Pompejo inimicum eſſe gaudebant, ob eamque cauſam in tot, tantiſque ſceleribus connivebant, & nonnumquam ejus indomitos, atque effrenatos furores plauſu etiam ſuo proſequebantur, quàm ſe citò inverterit. nunc enim jam laudat illum: in eos invehitur, quibus ſe anteà venditabat. Quid exiſtimatis, eum, ſi reditus ei gratiæ patuerit, eſſe facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat?

Quas ego alias optimatium diſcordias à diis immortalibus 25
definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, 53
neque quiſquam de gregalibus ejus, aut de conſiliariis deſignatur. Habent Etruſci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere poſſunt. DETERIORES, REPULSOS, (quos jam audietis) hos appellant, quorum & mentes, & res ſunt perditæ, longeque à communi ſalute disjunctæ. Quare, cùm dii immortales monent de optimatium diſcordiis: de clariſſimorum, & optimè meritorum civium diſſenſione prædicunt. cùm principibus periculum, cædemque portendunt: in tuto collocant Clodium, qui tantum abeſt à principibus, quantum à puris, quantum à religioſis.

Vobis, ô clariſſimi, atque optimi cives, & veſtræ ſaluti con- 54
ſulendum, & proſpiciendum vident. cædes principum oſtenditur: id, quod interitum optimatium ſequi neceſſe eſt, adjungitur. etiam, [48] ne in unius imperium res recidat, admonemur. ad quem metum ſi deorum monitis non duceremur, tamen ipſi noſtro ſenſu, conjecturaque raperemur. Neque enim ullus alius diſcordiarum ſolet eſſe exitus inter claros, & potentes viros, niſi aut univerſus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Diſſenſit cum Mario, clariſſimo cive, conſul nobiliſſimus, & fortiſſimus, L. Sulla. Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna diſſenſit. utriſque horum ſecunda fortuna regnum eſt largita, adverſa mortem. Idem iterum Sulla ſuperavit: tum ſine dubio habuit regalem poteſtatem, quamquam rempublicam recuperavit.

Ineſt hoc tempore haud obſcurum odium, atque id inſitum 55
penitus, & inuſtum animis hominum ampliſſimorum: diſſident principes: captatur occaſio. qui non tantum opibus valent, neſcio quam fortunam tamen, ac tempus exſpectant. qui ſine controverſia plus poſſunt, hi fortaſſe nonnumquam conſilia, ac ſententias inimicorum ſuorum extimeſcunt. Tollatur hæc è civitate diſcordia. jam omnes iſti, qui portenduntur metus, exſtinguentur: jam iſta ſerpens, quæ tum hic delitеſcit, tum ſe emergit & fertur illuc; compreſſa, atque illiſa
morietur. Monent enim iidem, ne occultis conſiliis reſpu- 26
blica lædatur. Quæ ſunt occultiora, quàm ejus, qui in concione auſus eſt dicere, juſtitium edici oportere, juriſdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli? niſi fortè exiſtimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque everſionem civitatis, in mentem ſubitò in Roſtris nec cogitanti venire potuiſſe. Eſt quidem ille plenus vini, ſtupri, ſomni, plenuſque inconſideratiſſimæ, ac dementiſſimæ temeritatis. veruntamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, juſtitium illud, conceptum, ac meditatum eſt. Mementote, patres conſcripti, verbo illo nefario tentatas aures veſtras, & pernicioſam viam, audiendi conſuetudine, eſſe munitam.

Sequitur illud, NE DETERIORIBUS, REPULSISQUE HONOS 56
AUGEATUR, Repulſos videamus: nam deteriores qui ſint, pòſt docebo. ſed tamen in eum cadere hoc verbum maximè, qui ſit unus omnium mortalium ſine ulla dubitatione deterrimus, concedendum eſt. Qui ſunt igitur repulſi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non ſuo, non ſunt aſſecuti. nam id quidem multis ſæpe optimis civibus, atque honeſtiſſimis viris accidit. Repulſi ſunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertiſſimè largientes, non ſolùm alieni, ſed etiam ſui, vicini, tribules, urbani, ruſtici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet eſſe gratum, quod prædicunt: ſed tamen huic malo populus Romanus ipſe nullo haruſpicum admonitu, ſua ſponte proſpexit.

Deteriores cavete: quorum quidem magna eſt natio: ſed 57
tamen

48. *Ne in unius imperium res recidat.*] Vulgata *decidat*; ſed alterum viſitur in Erfurd. Pal. nono & S. Vict. *Grut.* Paulo poſt ignarus unde in Gruteriana irrepſerit *recuperat*, quod nullibi apud priores & incommodum eſt, mutavi. *Gron.*

49. Se-

tamen eorum omnium hic dux eſt, atque princeps. Etenim, ſi unum hominem deterrimum poeta præſtanti aliquis ingenio, fictis, conquiſitiſque vitiis deformatum, vellet inducere: nullum profectò dedecus reperire poſſet, quod in hoc non ineſſet; multaque in eo penitus defixa, atque hærentia præteri-
27 ret. Parentibus, & diis immortalibus, & patriæ nos primùm natura conciliat. eodem enim tempore & ſuſcipimur in lucem, & hoc cæleſti ſpiritu augemur, & certam in ſedem civitatis, ac libertatis adſcribimur. Iſte parentum nomen, ſacra, memoriam, gentem, Fontejano nomine obruit. deorum ignes, [49] ſollemnes menſas, abditos, ac penetrales focos, occulta, & maribus non inviſa ſolùm, ſed etiam inaudita ſacra, inexpiabili ſcelere pervertit. idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis ſubvenitur.

58 Quid de patria loquar? qui primùm eum civem [50] vi, ferro, periculis, urbe, omnibus patriæ præſidiis depulit, quem vos patriæ conſervatorem eſſe ſæpiſſimè judicaveratis: deinde everſo ſenatus, ut ego ſemper dixi, comite; duce, ut ille dicebat, ſenatum ipſum, principem ſalutis, mentiſque publicæ, vi, cæde, incendiiſque pervertit: ſuſtulit duas leges, Æliam, & Fuſiam, maximè reipublicæ ſalutares: cenſuram exſtinxit: interceſſionem removit: auſpicia delevit: conſules, ſceleris ſui ſocios, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges, qui erant, vendidit: qui non erant, appellavit: Cn. Pompejum vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos diſturbavit: veſtris monumentis nomen ſuum inſcripſit. Infinita ſunt ſcelera, quæ ab illo in patriam ſunt edita. Quid, quæ in ſingulos cives, quos necavit? ſocios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit?

59 Quid verò? ea, quanta ſunt; quæ in ipſum ſe ſcelera; quæ in ſuos edidit? quis minus umquam pepercit hoſtium caſtris, quàm ille omnibus corporis ſui partibus? quæ navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm iſtius ætas fuit? quis umquam nepos tam liberè eſt cum ſcortis, quàm hic cum ſororibus volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poetæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites poſſet, quantas iſte [51] Byzantiorum, Brogitarorumque prædas exſorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quàm, quibus iſtum videtis, [52] Gelliis, Clodiis, Titiis Roſtra ipſa mandentem?

60 Quare, id quod extremum eſt in haruſpicum reſponſis, PROVIDETE, NE REIPVBLICAE STATVS COMMVTETVR. etenim vix hæc, ſi undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, in-
nixa in omnium noſtrûm humeris cohærebunt. Fuit quondam 28
ita firma hæc civitas, & valens, ut negligentiam ſenatus, vel etiam injurias civium ferre poſſet. Jam non poteſt. ærarium nullum eſt: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: conſenſus ordinum eſt divulſus: judicia perierunt: [53] ſuffragia deſcripta tenentur à paucis: bonorum animus, ad nutum noſtri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui ſe pro patriæ ſalute opponat invidiæ, fruſtra poſthac requiretis.

Quare hunc ſtatum, qui nunc eſt, qualiſcumque eſt, nulla 61
alia re, niſi concordia, retinere poſſumus. nam, ut meliore ſimus loco, ne optandum quidem eſt, illo impunito: deteriore autem ſtatu ut ſimus, unus eſt inferior gradus, aut interitus, aut ſervitutis. quò ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana conſilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, patres conſcripti, tam triſtem, tam gravem [54] non ſuſcepiſſem, non, inquam, niſi hanc perſonam, & has partes, honoribus populi Romani, veſtris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & poſſem ſuſtinere: ſed tamen facile tacentibus ceteris, reticuiſſem: ſed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, ſed publicæ religionis. mea fuerunt verba fortaſſe plura: ſententiæ quidem omnes haruſpicum: ad quos aut referri nuntiata oſtenta non convenit, aut eorum reſponſis commoveri neceſſe eſt.

Quòd ſi cetera magis pervulgata nos ſæpe, & leviora mo- 62
verunt: vox ipſa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? nolite enim id putare accidere poſſe, quod in fabulis ſæpe videtis fieri, ut [55] deus aliquis delapſus è cælo, cœtus hominum adeat, verſetur in terris, cum hominibus colloquatur. cogitate genus ſonitus ejus, quem Latinienſes nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum eſt relatum, quòd eodem ferè tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræmotus horribilis, cum quibuſdam multis, metuendiſque rebus. hæc eadem profectò, quæ futura proſpicimus, impendentia pertimeſcetis.

Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc pænè oratio 63
judicanda eſt, cùm ipſe mundus, [56] cùm aer atque terræ, motu quodam novo contremiſcunt, & inuſitato aliquid ſono, incredibilique prædicunt. in quo conſtituendæ nobis quidem ſunt procurationes, & obſecratio, quemadmodum monemur. ſed faciles ſunt preces apud eos, qui ultrò nobis viam ſalutis oſtendunt: noſtræ nobis ſunt inter nos iræ, diſcordiæque placandæ.

---

49. *Solemnes menſas.*] Pal. & S. Victoris *ſolia, menſas.* an forte huc locum habere poteſt Feſti *Solla?* doce me Guitheri. nam vix mihi dubium ſit quin intelligat Deis ſacra ſolia. *Grut.*

50. *Vi, ferro, periculis.*] Gulielmius tentabat *terriculis.* Idem.

51. *Byzantiorum, Brogitarorumque prædas.*] Pal. nonus *Largitanorumque*, de quo cogitandum eſt. quippe ſic quoquè Gemblacenſe exemplar, ſic Turingicum. *Idem.*

52. *Gelliis, Clodiis, Titiis.*] Jam ſemel dixi, mſſ. ferè ſemper *Sextum* hunc appellare *Clælium.* itaque viderint Critici an non queat revocari in uſum. nam & heic quoque inculcat diſertè triga dictorum ſcriptorum, inſuperque ſcriptus S. Victoris. *Idem.*

53. *Suffragia deſcripta habentur à paucis.*] In locum ſuum reduxi lectionem firmatam omnibus vett. edd. ſuffragantibus item Pall. & S. Victoris, niſi quod ultimus ille, *diſcriptus.* vulgata *diſtricta.* non rectè. conſulatur noſter pro Plancio cap. 18. f. *Grut.* Satisfacit Gruterus, quod ad ſecundam vocem attinet. Sed unde tertia, quam in citatione ita mutat, ut ab nullo, quod ſciam, Ciceronis editore talis agnoſcatur; Ut τὸ *habentur* non niſi lapſum calami ejus exiſtimare queam. *Gron.*

54. *Non ſuſcepiſſem, non, inquam, niſi hanc &c*] Lambinus vulgavit, *non quin hanc.* & ſic quoque S. Victoris & Pal. nonus. *Grut.*

55. *Deus aliquis delapſus è cælo.*] Haud aliter idem nonus, & ſuffragatur S. Victoris, niſi quod is littera minus *aliqui*: etiam rectè. publicata prius *aliquis elapſus.* Idem.

56. *Cùm aer atque terræ motu.*] Eſt à S. Victoris, produxitque è ſuo Fulvius noſter Urſinus. *Idem.*

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS PRO CN. PLANCIO,

ORATIO TERTIA ET TRICESIMA.

1 1 CUM propter egregiam, & ſingularem Cn. Plancii, judices, in mea ſalute cuſtodienda fidem, tam multos, & bonos viros cjus honori viderem eſſe fautores: capiebam animo non mediocrem voluptatem, quòd, cujus officium mihi ſaluti fuiſſet, ei meorum temporum memoriam ſuffragari videbam. Cùm autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic [1] accuſationi eſſe fauturos, eandemque rem adverſariam eſſe in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuiſſet adjutrix: dolebam, judices, & acerbè ferebam, ſi hujus ſalus ob eam ipſam cauſam eſſet infeſtior, quòd is meam ſalutem, atque vitam ſua benivolentia, præſidio, cuſtodiaque texiſſet.

2 Nunc autem veſter, judices, conſpectus, & conſeſſus iſte reficit, & recreat mentem meam, cum intueor, & contemplor unumquemque veſtrûm. video enim hoc in numero neminem, cui mea ſalus cara non fuerit: cujus [2] non exſtet in me ſuum meritum: cui non ſim obſtrictus memoria beneficii ſempiterna. Itaque non extimeſco, ne Cn. Plancio cuſtodia meæ ſalutis apud eos obſit, qui [3] meipſum maximè ſalvum videre voluerunt. Sæpiuſque, judices, mihi venit in mentem, admirandum eſſe, M. Laterenſem, hominem [4] ſtudioſiſſimum, & dignitatis, & ſalutis meæ, reum ſibi hunc potiſſimum delegiſſe, quàm metuendum, ne vobis id ille magna ratione feciſſe videatur.

3 Quamquam mihi non ſumo tantum, judices, neque atrogo, ut Cn. Plancium ſuis erga me meritis impunitatem conſecuturum putem. niſi ejus integerrimam vitam, modeſtiſſimos mores, ſummam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam oſtendero: nihil de pœna recuſabo. ſin omnia præſtitero, quæ ſunt à bonis viris expetenda: petam à vobis, judices, ut, cujus miſericordia ſalus mea cuſtodita ſit, ei vos veſtram miſericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac cauſa majores ſuſcipio, quàm in ceteris, etiam hanc moleſtiam aſſumo, quòd mihi non ſolùm pro Cn. Plancio dicendum eſt, cujus ego ſalutem non ſecus, ac meam, tueri debeo: ſed etiam pro me ipſo, de quo accuſatores plura pænè, quàm de re, reoque dixerunt.

2 Quamquam, judices, ſi quid eſt in me ipſo ita reprehenſum,
4 [5] ut id ab hoc ſejunctum ſit, non me id magnopere conturbet. non enim timeo, ne, quia perrarò grati homines reperiantur, idcirco, cùm me nimiùm gratum illi eſſe dicant, id mihi crimînoſum eſſe poſſit. quæ verò ita ſunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora eſſe dicerent, quàm à me ipſo prædicarentur: aut, ſi eſſent ſumma, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos eſſe debere: hæc mihi ſunt tractanda, judices, & modicè, ne quid ipſe offendam; & tum denique, cùm reſpondero criminibus, ne non tam innocentia reus ſua, quàm recordatione meorum temporum, defenſus eſſe videatur.

Sed mihi in cauſa facili, atque explicata, perdifficilis, ju- 5
dices, & lubrica defenſionis ratio proponitur. nam, ſi tantummodo mihi neceſſe eſſet contra Laterenſem dicere: tamen id ipſum eſſet in tanto uſu noſtro, tantaque amicitia moleſtum. vetus enim eſt lex illa juſtæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jam diu eſt, ut idem amici ſemper velint. neque eſt ullum certius amicitiæ vinculum, quàm conſenſus, & ſocietas conſiliorum, & voluntatum. [6] Mihi autem non modo id eſt in hac re moleſtiſſimum, contra illum dicere, ſed multò illud magis, quòd in ea cauſa contrà dicendum eſt, in qua quædam hominum ipſorum videtur facienda eſſe contentio.

Quærit enim Laterenſis, atque hoc uno maximè urget, qua 6
ſe virtute, qua laude Plancius, qua dignitate ſuperarit. Ita, ſi cedo illius ornamentis, quæ multa, & magna ſunt: [7] non ſolùm hujus dignitatis jactura facienda eſt, ſed etiam largitionis recipienda ſuſpicio eſt. ſin hunc illi antepono: contumelioſa habenda eſt oratio, & dicendum eſt id, quod ille me flagitat, Laterenſem à Plancio dignitate eſſe ſuperatum. Ita aut amiciſſimi hominis exiſtimatio offendenda eſt, ſi illam accuſationis conditionem ſequar: aut optimè de me meriti ſalus deſerenda eſt. Sed ego, Laterenſis, cæcum me, & præcipitem
ferri confitear in cauſa, ſi te aut à Plancio, aut ab ullo, dignitate potuiſſe ſuperari dixero. Itaque diſcedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, & veniam ad illam, ad quam me cauſa ipſa deducit. 3

[8] Quid? tu non inanem dignitatis judicem putas eſſe popu- 7
lum? Fortaſſe nonnumquam eſt. utinam verò ſemper eſſet! ſed eſt perrarò, & ſi quando eſt, in iis magiſtratibus eſt mandandis, quibus ſalutem ſuam committi putat: his levioribus comitiis, diligentia, & gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quæ eſſe in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, ſemper dignitatis iniquus judex eſt, qui aut invidet, aut favet. Quamquam nihil potes in te, Laterenſis, conſtituere, quod ſit proprium laudis tuæ, quin id tibi ſit commune cum Plancio.

Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum diſputo de ju- 8
re populi: qui & poteſt, & ſolet nonnumquam dignos præterire: nec, ſi à populo præteritus eſt, quem non oportuit, à judicibus condemnandus eſt, qui præteritus non eſt. Nam ſi ita

---

1. *Accuſationi eſſe fauturos.*] Pall. octo, *fautores.* Lambinus tamen, non ſine ratione, tuetur alterum. *Gruter.*

2. *Non exſtet in me ſuum meritum.*] Editio Lambini, *ſummum*, ſed ſine omni gratia, ac præter omnes typis mandatos calamoque exaratos codices. *Idem.*

3. *Meipſum maximè ſalvum videre voluerunt.*] Gulielmius putabat dictionem *videre* ſuperfluam, & à manu librarii magis quàm Ciceronis. *Idem*

4. *Studioſiſſimum & dignitatis & ſalutis meæ.* Ita hodie primùm legimus fide membranarum Turingicarum. prius vulgati, *ſtudioſiſſimum & diligentiſſimum ſalutis meæ:* pro quo tamen Pall. aliquot *& digniſſimum.* Idem.

5. *Ut id ab hoc ſejunctum ſit.*] Eſt & iſtud ab Erfurdiano libro. vulgati enim nuper, *alienum ſit.* nam primitus cuſi *ut id ad hoc dictum ſit*, quomodo & Pall. aliquot; aut, *ab hoc dictum.* at plures tantum, *ab hoc ſit*, ſine alia voce. *Idem.*

6. *Mihi autem non modò id eſt in hac re moleſtiſſimum.*] Hæc eſt lectio editionis primæ, quam adferunt item plures Palatini. poſteriores objecere nobis; *non eſt in hac re ſolùm moleſtum.* vellem ſcire cauſam. *Idem.*

7. *Non ſolum hujus dignitatis jactura facienda.*] Legendum videtur *huic*, ut annotavit pater meus. *Gron.*

8. *Quid? tu non inanem &c.*] Lambinus habet, *tune æquum.* ſed ita nulli libri, in quibus tantum, *tu inanem*, aut *tune inanem.* ut fortè fuerit, *tu-ne-inanem.* Gruter.

9. *Qua*

ita eſſet : quod patres apud majores noſtros tenere non potuerunt, ut reprehenſores eſſent comitiorum, id haberent judices; vel quod multo etiam minus eſt ferendum. tum enim magiſtratum non gerebat is, qui ceperat, ſi patres, auctores non erant facti: nunc poſtulatur à vobis, ut ejus exſilio, qui creatus ſit, judicium populi Romani reprehendatis. Itaque quamquam, [9] qua nolui, janua ſim ingreſſus in cauſam, ſperare videor tantum abfuturam eſſe orationem meam à minima ſuſpicione offenſionis tuæ, te ut potiùs objurgem, quòd iniquum in diſcrimen adducas dignitatem tuam, quàm ut ego eam ulla contumelia coner attingere.

4 Tu continentiam, tu induſtriam, tu animum in rempubli-
9 cam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non ſis factus, fractos eſſe, & abjectos, & repudiatos putas? Vide tandem, Laterenſis, quantum à te diſſentiam. Si, medius fidius, decem ſoli eſſent in civitate viri boni, ſapientes, juſti, graves, qui te indignum ædilitate judicaviſſent: graviùs de te judicatum putarem, quàm eſt hoc, quod tu metuis, ne à populo judicatum eſſe videatur. non enim comitiis judicat ſemper populus, ſed movetur plerumque gratia: cedit precibus: facit eos, à quibus eſt maximè ambitus. denique, ſi judicat, non delectu aliquo, aut ſapientia ducitur ad judicandum, ſed impetu nonnumquam, & quadam etiam temeritate. Non eſt enim conſilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen, non diligentia: ſemperque ſapientes ea, quæ populus feciſſet, ferenda, non ſemper laudanda duxerunt. Quare cùm te ædilem fieri oportuiſſe dicis, populi culpam, non competitoris, accuſas.

10 At fueris dignior, quàm Plancius: de quo ipſo ita tecum contendam paullò poſt, ut conſervem dignitatem tuam: ſed, ut fueris dignior; non competitor, à quo es victus, ſed populus, à quo es præteritus, in culpa eſt. In quo primùm illud debes putare, comitiis, præſertim ædiliciis, ſtudium eſſe populi, non judicium. eblandita illa, non enucleata eſſe ſuffragia: eos, qui ſuffragium ferant, [10] quid denique ipſi debeant, conſiderare ſæpius, quàm, quid cuique à republica videatur deberi. Sin autem mavis eſſe judicium: non tibi id reſcindendum eſt, ſed ferendum.

11 Male judicavit populus. At judicavit. Non debuit. At potuit. Non fero. At multi clariſſimi, & ſapientiſſimi cives tulerunt. [11] eſt enim hæc conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi, & omnium gentium domini, ac victoris, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: noſtrum eſt autem, qui in hac tempeſtate populi jactemur, ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores ſi magni non putemus, non ſervire populo: ſin eos expetamus, non defatigari ſupplicando.

5 Venio nunc ad ipſius populi partes, ut illius contra te ora-
12 tione potiùs, quàm mea, diſputem. qui ſi tecum congrediatur, & ſi una voce loqui poſſit, hæc dicat: Ego tibi, Laterenſis, Plancium non antepoſui: ſed, cùm eſſetis æquè boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli, qui à me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis ſubmiſſè ſupplicarat. Reſpondebis, credo, te ſplendore, & vetuſtate familiæ fretum, non valde ambiendum putaſſe. at verò te ille ad ſua inſtituta, ſuorumque majorum exempla revocabit: [12] ſemper ſe dicet rogari voluiſſe, ſemper ſibi placuiſſe. M. Sejum, qui ne equeſtrem quidem ſplendorem incolumem à calamitate judicii retinere potuiſſet, homini nobiliſſimo, innocentiſſimo, eloquentiſſimo, M. Piſoni, prætuliſſe: præpoſuiſſe ſe Q. Catulo, ſumma in familia nato, ſapientiſſimo, & ſanctiſſimo viro, non dico [13] C. Serenum ſubtiliſſimum hominem (fuit enim & animi ſatis magni, & conſilii) ſed Cn. Manlium, non ſolùm ignobilem, verùm ſine virtute, ſine ingenio, vita etiam contempta, ac ſordida.

Deſiderarunt te, inquit, oculi mei, cùm tu eſſes Cyrenis. 13
me enim, quàm ſocios, tua frui virtute malebam: &, quo plus intererat, eo plus aberas à me: certè non videbam. deinde ſitientem me virtutis tuæ deſeruiſti, ac dereliquiſti. cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ iſtam eloquentiam, & virtutem requirebant: quam petitionem cùm reliquiſſes, [14] ſi hoc indicaſti, tanta in tempeſtate te gubernare non poſſe; de virtute tua dubitavi: ſi nolle; de voluntate. ſin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reſervaſti: ego quoque, inquam, & reſpublica ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipſe ſervaras. Pete igitur eum magiſtratum, in quo mihi magnæ utilitati eſſe poſſis. ædiles quicumque erunt, [15] idem mihi ſunt judices parati: tribuni plebis permagni intereſt qui ſint. quare aut redde mihi quod oſtenderas: aut, ſi, quod mea minus intereſt, id te magis fortè delectat; reddam tibi iſtam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed ampliſſimos honores ut pro dignitate tua conſequare, condiſcas cenſeo mihi paullo diligentiùs ſupplicare.

Hæc populi oratio eſt: mea verò, Laterenſis, hæc: Quare 14
victus ſis, non debere judicem quærere, modò ne largitione 6
ſis victus. nam, ſi, quotieſcumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari: nihil jam eſt, quòd populo ſupplicetur: [16] nihil, quòd direptio, nihil, quòd ſupplicatio magiſtratuum, renuntiatio ſuffragiorum exſpectetur: ſimul ut qui ſint profeſſi, video quid dicam:

Hic familia conſulari eſt, ille prætoria: reliquos video eſſe 15
ex equeſtri loco: ſunt omnes ſine macula, ſunt æquè boni viri, atque integri: ſed ſervari neceſſe eſt gradum. cedat conſulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equeſter locus. ſublata ſunt ſtudia, exſtinctæ ſuffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magiſtratibus, nulla exſpectatio ſuffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit poſthac varietas comitiorum. Sin hoc perſæpe accidit, ut & factos aliquos, & non factos eſſe miremur: ſi campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum, & immenſum, ſic effervеſcunt quodam quaſi æſtu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu ſtudiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & conſilium, & rationem requiramus?

Quare noli me ad contentionem veſtram revocare, Late- 16
renſis. Etenim, ſi populo grata eſt tabella, quæ frontes aperit homi-

9. *Qua nolui janua.*] Sic & prima editio, & meliores mſſ. Pall. etiam S. Vict. intermediæ edd. *volui*. quæ etiam habet qua ſe tueatur. *Grut.*

10. *Quid denique ipſi debeant &c.*] Lambinus, *quid cuique ipſi deb. &c.* ſic liber Turing. idemque codex poſtea, ubi habemus, *à repub. videatur deberi*, ſolum exhibet, *à repub. debeatur.* Idem.

11. *Eſt enim hæc conditio.*] Interpoſui particulam *hæc*, ſuaſu Erfurd. ut & ſupra *ipſo*, quæ multum adferunt venuſtatis. *Idem.*

12. *Semper ſe rogari voluiſſe; ſemper ſibi placuiſſe.*] Illud *ſibi* eſt à Turingicis; rectè. amans quippe ſui populus, ideoque non patitur poteſtatem ſuam imminui arrogantia candidatorum. Lambinus heic obtruſerat nobis: *rogari, ſemper ſibi ſupplicari voluiſſe*, ſed nullo librorum ſuffragio *Idem.*

13. *C. Serenum ſubtiliſſimum hominem.*] Pall. ferè omnes, item Erfurd. ac S. Victoris, denique editio vetus, *ſtultiſſimum.* quod admiſit Lambinus addita negativa. rectè profectò ſi cui tantum liceat in opere alterius. ceterum Erfurd. idem ut & Gruterianus, præferunt, *Seranum*, quod oppido placuiſſet P. Manutio, proditum ſe vivo. is enim *Serranum* reponendum omninò putabat. *Idem.*

14. *Si hoc indicaſti.*] Eſt à Lambino, ſed jam firmatum uno alteroque Palatino, item codice Grut. prim. editi *judicaſti*; quod non video cur tantopere exagitare debuerit Monſtrolienſis ille. *Idem.*

15. *Idem mihi ſunt judices parati: tribuni plebis permagni intereſt, qui ſint. quare aut redde mihi quod oſtenderas &c.*] Integrat hunc locum egregiâ clauſula Turingicus liber immiſſis vocibus quatuordecim. prius enim ſolum habebamus, *idem mihi, quod oſtenderas.* Idem.

16. *Nihil quod direptio.*] Reduxi editionum priſcarum omniumque mſſ. vocem, ejectis neotericis, *diribitio*, *diremptio*, aliiſque; dum Senatus Criticus conſulto ſuo firmabit quidnam potiſſimum admittere habeamus. *diripi* heic eſt, prenſari, ambiri à pluribus. cujus vocis exempla plura, poſui ante xx aliquot annos in Animadverſionib. ad Senecam lib. III de Ira cap. 23. uſus & Tullius noſter diſertè lib. II Epiſt. ad Q. fratrem: *Direptum iri te à tuis &c.* Idem.

17. Et

hominum, mentes tegit: datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant: promittant autem, quod rogentur: cur tu in judicio exprimis, quod non fit in campo? hic, quàm ille, dignior: perquàm grave eſt dictu. Quomodo igitur eſt æquum? Sic credo; quod agitur: quod ſatis eſt judici; hic factus eſt. Cur iſte potius, quàm ego? Vel neſcio, vel non dico, vel denique, quod mihi graviſſimum eſſet ſic dicere, ſed impunè tamen deberem dicere; Non rectè. nam quid aſſequerere, ſi illa extrema defenſione uterer, Populum, quod voluiſſet, feciſſe, non quod debuiſſet?

7 Quid, ſi populi quoque factum defendo, Laterenſis, & do-
17 ceo, Cn. Plancium non obrepſiſſe ad honorem, ſed eo veniſſe curſu, qui ſemper patuerit hominibus hoc noſtro equeſtri loco? poſſumne eripere orationi tuæ contentionem veſtrûm, quæ tractari ſine contumelia non poteſt, [17] & te ad cauſam aliquando crimenque deducere? Si, quòd equitis Romani filius eſt, inferior eſſe debuit: omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. nihil dico amplius. hoc tamen miror, cur tu huic potiſſimùm iraſcare, qui longiſſimè à te abfuit. Equidem, ſi quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuſo, qui eſt in ſumma ſacra via, cùm ego ad Fabium fornicem impellor: ſed eum, qui in me ipſum incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, ſuccenſes, neque huic A. Plotio, ornatiſſimo homini, familiari meo: & ab eo, qui hos dimovit, potius, quàm ab iis, qui in te ipſum incubuerunt, te depulſum putas.

18 Sed tamen hæc tibi eſt prima cum Plancio, generis veſtri, familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod neceſſe eſt? ſed non hic magis, quàm ego à meis competitoribus & aliàs, & in conſulatus petitione vincebar. Sed vide, ne hæc ipſa, quæ deſpicis, huic ſuffragata ſint. Sic enim conferamus. Eſt tuum nomen utraque familia conſulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant eſſe pulchertimum, qui imaginibus, qui nominibus veſtris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, ſi parum multi ſunt, qui nobilitatem ament: num iſta eſt noſtra culpa? etenim ad caput, & ad fontem utriuſque generis veniamus.

8 Tu es ex municipio antiquiſſimo Tuſculano, [18] ex quo plu-
19 rimæ familiæ ſunt conſulares: in quibus eſt etiam Juventia, quot è reliquis municipiis omnibus non ſunt. Hic eſt è præfectura Atinati, non tam priſca, non tam honorata, non tam ſuburbana. Quantum intereſſe vis ad rationem petendi? Primùm utrùm magis favere putas Atinates, an Tuſculanos, ſuis? alteri (ſcire enim hoc propter vicinitatem facilè poſſum) cùm hujus ornatiſſimi, atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem, cùm prætorem viderunt, quòd primus ille non modò in eam familiam, ſed etiam in præfecturam illam, ſellam curulem attuliſſet: mirandum in modum læti ſunt. alteros (credo, quia refertum eſt municipium conſularibus: nam malevolos non eſſe certò ſcio) numquam intellexi [19] vehementiùs hoſpitum ſuorum honore lætari.

20 Habemus hoc nos: habent noſtra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri propè dicam ipſi, monteſque faverunt. num quando vides Tuſculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, [20] num de Ti. Coruncanio, municipe ſuo, num de tot Fabiis gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcumque Arpinatem inciderit, etiam ſi nolis, erit tamen tibi fortaſſe de nobis aliquid, [21] aliquid certè de C. Mario audiendum. Primùm igitur hic habuit ſtudia ſuorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus jam ſaturatis honoribus eſſe potuerunt.

Deinde tui municipes, ſunt illi quidem ſplendidiſſimi ho- 21
mines: ſed tamen pauci, ſi quidem cum Atinatibus conferantur. hujus præfectura, plena virorum fortiſſimorum, ſic ut nulla tota Italia frequentior dici poſſit. quam quidem nunc multitudinem videtis, judices, in ſqualore, & luctu ſupplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem à judicio dimiſimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, ſed dignitatem, ſed oculorum conjectum, ſed ſolidam, & robuſtam, & aſſiduam frequentiam præbuerunt. Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur.

Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis. ſu- 9
mus enim finitimi Atinatibus. laudanda eſt, vel etiam aman- 22
da vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuſcata malevolentia, non aſſueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio ſimulationis vel ſuburbano, vel etiam urbano. nemo Arpinas non Plancio ſtuduit, nemo Soranus, nemo Caſinas, nemo Aquinas. totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus: tota denique noſtra illa aſpera, & montuoſa, & fidelis, & ſimplex, & fautrix ſuorum regio, ſe hujus honore ornari, ſe augeri dignitate arbitrabatur: iiſdemque nunc à municipiis adſunt equites Romani publicè, cum legationis teſtimonio: nec minore nunc ſunt ſollicitudine, quam tum erant ſtudio. etenim eſt gravius ſpoliari fortunis, quàm non augeri dignitate.

Ergo ut alia in te erant illuſtriora, Laterenſis, quæ tibi ma- 23
jores tui reliquerant: ſic te Plancius hoc non ſolum municipii, verùm etiam vicinitatis genere vincebat. niſi fortè te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat. quibus è municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur. Adjungam, ſi vis, id, quod tu etiam huic obeſſe putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento ſit in honore, quis neſcit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur.

Quis eſt igitur, qui neget, ordinis ejus ſtudium fuiſſe in ho- 24
nore Plancii ſingulare? neque injuria: vel quòd erat pater is, qui eſt princeps jam diu publicanorum: vel quòd is ab ſociis unicè diligebatur: vel quòd diligentiſſimè rogabat: vel quia pro filio ſupplicabat, vel quia hujus in illum ordinem ſumma officia quæſturæ, tribunatuſque conſtabant: vel quòd illi in hoc ornando ordinem ſe ornare, & conſulere liberis ſuis arbi-
trabantur. Aliquid præterea, (timidè dico, ſed tamen dicen- 10
dum eſt:) non enim opibus, non invidioſa gratia, non potentia vix ferenda, ſed commemoratione beneficii, ſed miſericordia, ſed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellavi populum, [22] tribubus ſubmiſi me, & ſupplicavi: ultro mehercules ſe mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi. valuit cauſa rogandi, non gratia.

Nec, ſi vir ampliſſimus, cui nihil eſt, quod roganti concedi 25
non jure poſſit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, [23] ego ſum arrogans, quòd me valuiſſe dico. Nam, ut omittam illud, quòd ego pro eo laborabam, qui valebat ipſe per ſeſe: rogatio

17. *Et te ad cauſam aliquando.*] Vox ultima immiſſa, ſuaſu Turingici codicis. editionibus aliis omnibus defuit. *Grut.*

18. *Ex quo plurimæ familiæ ſunt.*] Anton. Auguſtinus *plures* malebat; Gulielmius *primæ*. Idem.

19. *Vehementius hoſpitum ſuorum honore.*] Erfurd. *municipium.* Pall. nihil variant, & ferri poterat vulgata. inclinabat tamen Gulielmius in *hominum*, quod erat in Urſini mſ. *Idem.*

20. *Num de Tiberio Coruncanio municipe ſuo &c.*] Stephanus Pighius adeundus lib. VI Faſtorum. putat enim excidiſſe, *Camerinum.* ſed & mox loco illi *Fabiis*, legendum autumat, *Fulviis Tiburtem gloriari?* At ego arbitrabar, faciliore medicina ſanari locum poſſe; ſi, inquam, reponeretur, *Coruncanio, municipes ſuos, num de tot Fabiis gloriari.* Idem.

21. *Aliquid certè de C. Mario audiendum.*] Ita optimè Erfurdiana membrana. antea erat inſulsè, *aliquid & de C. Mar.* Idem.

22. *Tribubus ſubmiſi me.*] Turingicus liber *tributim.* non diſplicet. *Idem.*

23. *Ego ſum arrogans, quod me valuiſſe dico.*] Dubito an attenderint Lambinus & Gruterus; qui quum ſic edant, nihil tamen notant, quod certe primus in omni, quem ab prioribus fecit, diſceſſu ſolet ſtudioſiſſime facere. Victorii enim editiones *qui me valuiſſe dico*, quæ ſane non eſt negligenda loquutio. *Gronov.*

tio ipſa ſemper eſt gratioſiſſima, quæ eſt officio neceſſitudinis conjuncta maximè. [24] neque enim ego ſic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris eſſet meus, quia vicinus, quia hujus parente ſemper plurimùm eſſem uſus: ſed ut quaſi parenti, & cuſtodi meo. non potentia mea, ſed cauſa rogationis fuit gratioſa. nemo mea reſtitutione lætatus eſt, nemo injuria doluit, cui non hujus in me miſericordia grata fuerit.

26 Etenim, ſi ante reditum meum Cn. Plancio ſe vulgò viri boni, cùm hic tribunatum peteret, ultro offerebant: [25] cui nomen meum abſentis honori fuiſſet, ei meas præſentis preces non putas profuiſſe? An Minturnenſes coloni, quòd C. Marium [26] ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quòd tecto receperunt: quòd feſſum inedia, fluctibuſque recrearunt: quòd viaticum congeſſerunt: quòd navigium dederunt: quòd eum linquentem terram eam, quam ſervaverat, lacrymis, [27] votiſque omnibus proſecuti ſunt, æterna in laude verſantur: Plancio, quòd me vel vi pulſum, [28] vel ratione cedentem receperit, juverit, cuſtodierit; his, & ſenatui, populoque Romano, ut haberent quod reducerent, conſervarit: honori hanc fidem, miſericordiam, virtutem fuiſſe miraris?

11 Vitia mehercule, res hæ, Cn. Plancii, de quibus dixi, tege-
27 re potuerunt: ne tu in ea vita, de qua jam dicam, tot, & tanta adjumenta, huic, honori fuiſſe mirere. Hic eſt enim, qui adoleſcentulus cum A. Torquato profectus in Africam, ſic ab illo graviſſimo, & ſanctiſſimo, atque omni laude, & honore digniſſimo viro dilectus eſt, ut & contubernii neceſſitudo, & adoleſcentuli modeſtiſſimi pudor poſtulabat. [29] qui ſi adeſſet: non minùs ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & ſocer T. Torquatus, illi omni virtute, & laude par: qui eſt quidem cum illo maximis vinculis & propinquitatis, & affinitatis conjunctus: ſed ita magni amoris, ut illæ neceſſitudinis cauſæ, leves eſſe videantur. Fuit in Creta poſtea contubernalis Saturnini, propinqui ſui, miles hujus Q. Metelli. quibus cùm fuerit probatiſſimus, hodieque ſit: omnibus eſſe ſe probatum debet ſperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua conſtantia vir? L. Flaccus: qui homo? qui civis? qualem hunc putent, aſſiduitate, teſtimonioque declarant.

28 In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia poſtea quæſtor. Primùm Macedonia ſic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum ſuarum: qui cùm miſſi ſint ob aliam cauſam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic aſſident, pro hoc laborant: huic ſi præſtò fuerint, gratius ſe civitatibus ſuis facturos putant, quàm ſi legationem, & mandata ſua confecerint. L. verò Apulejus hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præſcribit, in parentum loco quæſtoribus ſuis prætores eſſe oportere, officiis, benevolentiaque ſuperarit. Tribunus plebis fuit non fortaſſe tam vehemens, quàm iſti, [30] quos tu jure laudas: ſed certè talis, quales ſi omnes ſemper fuiſſent, numquam deſideratus vehemens eſſet tribunus.

12 Omitto illa, [31] quæ ſi minus in ſcena ſunt, at certè, cùm
29 ſunt prolata, laudantur: ut vivat cum ſuis: primùm cum parente (nam meo judicio pietas fundamentum eſt omnium virtutum) quem veretur, ut deum, (neque enim multo ſecus parens liberis) amat verò, ut ſodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatiſſimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuiſſe creditis, cùm videatis luctus ſocietatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus eſſe videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veſte mutata? Atqui hæc ſunt indicia ſolida, judices, & expreſſa; hæc ſigna probitatis, non fucata forenſi ſpecie, ſed domeſticis inuſta notis veritatis. facilis eſt illa occurſatio, & blanditia popularis: adſpicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur: non in manus ſumitur.

Omnibus igitur rebus ornatum hominem, [32] quà externis, 30
quà domeſticis: nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis & nominis, dico: ſuperiorem aliis, municipum, vicinorum, ſocietatum ſtudio, temporum meorum memoria: [33] parem virtute, integritate, modeſtia; ædilem factum eſſe miraris? Hunc tu vitæ ſplendorem maculis adſpergis iſtis? Jacis adulteria, quæ nemo [34] non modò nomine, ſed ne ſuſpicione quidem poſſit agnoſcere. [35] Bimaritum appellas, ut verba fingas, non ſolùm crimina. Ductum eſſe ab eo in provinciam aliquem dicis, libidinis cauſa. quod non crimen eſt, ſed [36] impunitum in maledico mendacium. Raptam eſſe mimulam. quod dicitur Atinæ factum à juvene, vetere quodàm in ſcenicos jure, maximeque oppidano.

O adoleſcentiam traductam eleganter! cui quidem cùm, 31
quod licuerit, objiciatur, tamen id ipſum, falſum reperiatur. Emiſſus aliquis è carcere, & quidem emiſſus (ut cognoſtis) neceſſarii hominis, optimique adoleſcentis rogatu: idem [37] poſtea præmandatis requiſitus. Atque hæc, nec ulla alia, ſunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater verò, inquit, etiam 13
obeſſe filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterenſis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obeſſe filio debeat? qui ſi eſſet turpiſſimus, ſordidiſſimus: tamen ipſo nomine patrio valeret apud clementes judices, & miſericordes: valeret, inquam, communi ſenſu omnium, & dulciſſima commendatione naturæ.

Sed cùm ſit Cn. Plancius is eques Romanus, ea primùm 32
vetuſtate equeſtris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes, equites Romani fuerint, ſummum in præfectura florentiſſima gradum tenuerint & dignitatis, & gratiæ: deinde, ut ipſe in legionibus P. Craſſi, imperatoris, inter ornatiſſimos homines, equites Romanos, ſummo ſplendore fuerit: ut poſtea princeps inter ſuos: plurimarum rerum ſanctiſſimus, & juſtiſſimus judex: maximarum ſocietatum auctor: plurimarum magiſter: ſi non modò in eo nihil umquam reprehenſum, ſed laudata ſunt omnia: tamen is oberit honeſtiſſimo filio pater, qui vel minùs honeſtum, & alienum tueri vel auctoritate ſua, vel gratia poſſit?

Aſperius, inquit, locutus eſt aliquid aliquando. Immò for- 33
taſſe liberiùs. At id ipſum, inquit, non eſt ferendum. Ergo hi ferendi ſunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani ſe ferre non poſſe? ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa

24. *Neque enim ego ſic rogavi.*] Particulam *enim* venuſtè accedit ex eodem exemplari. *Grut.*

25. *Cui nomen meum abſentis honori &c.* Vox *abſentis* reddita modò auctori, liberalitate codicis Jenenſis. ibidem enim nunc ſervatur ille olim Erfurdianus. videatur Zinzerlingus noſter Promulſidis Criticæ cap. XXXV. *Idem.*

26. *Ex civili errore.*] Pal. ſeptimus *civili cruore*, ſine illo *ex*, quod alioquin omnibus abeſt mſſ. *Idem.*

27. *Votiſque omnibus proſecuti.*] Lambinus, *votis ominibuſque.* ſed non juvant libri; neque opus eſt. *Idem.*

28. *Vel ratione cedentem receperit.*] Ejeci dictionem *tempore*, inculcatam patrum ævo. nam in vetuſtè cuſis, in Pall. in aliorum ſcriptis non comparet. *Idem.*

29. *Qui ſi adeſſet.*] Ita aliquot Pall. quomodo conjecerat Ant. Auguſtinus. vulgo, *quod.* Idem.

30. *Quos tu jure laudas*] Alii conjiciunt *dilaudas*, at Gulielmius, *mirè laudas*. Idem.

31. *Quæ ſi minus in ſcena ſunt.*] Haud aliter etiam ſcripti noſtri, non quomodo vulgò cuſi: *minus neceſſaria ſunt.* Idem.

32. *Quà externis, quà domeſticis.*] Eſt à Lambino, qui hauſit à conjectura Puteani; cui accedit utcumque Pal. ſec. in quo *quàm ext. quàm dom.* nam ceteris adhærent vulgatæ, *quem ext. quem dom.* Idem.

33. *Parem virtute &c.*] Debetur iſtud Erfurdienſi. nam editi ineptè, *patris*, *virtute &c.* Idem.

34. *Non modò nomine, ſed ne &c.*] Conjicit Lambinus *crimine*; ſed fruſtra. *nomen* enim idem quod *crimen*, ut pluribus oſtendi in ſuſpicionibus ad Senecæ Epiſtolam CIV. *Idem.*

35. *Bimaritum appellas.*] Acutè. neque aliter Turingicus. minus rectè hactenus impreſſi, *Maritum appellas &c.* Idem.

36. *Impunitum in maledico mend*] Sic omn. Pall. ſic edd. vett. imo & Victoriana. Erfurd. *maledicto.* recentius excuſi *in maleficio.* Idem.

37. *Poſtea præmandatis requiſitus.*] Turnebus conjicit *prætoris man-*

illa antiqua libertas, quæ malis oppreſſa civilibus extollere jam
caput, & aliquando recreata, ſe erigere debebat? equitum ego
Romanorum etiam in homines nobiliſſimos maledicta, pu-
blicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus ingenio, juſti-
tia, integritate præſtantem, aſperè, & ferociter, & liberè di-
14 cta commemorem? Conſuli P. Naſicæ præco Granius, medio
in foro, cùm ille, edicto juſtitio, domum deſcendens rogaſſet
Granium, quid triſtis eſſet: an quòd auctiones eſſent? Immò
verò, inquit, quòd legiones. Idem tribuno plebis, potentiſſi-
mo homini, M. Druſo, ſed multa in rempublicam molienti,
cùm ille eum ſalutaſſet, ut fit, dixiſſetque, Quid agis, Grani?
Reſpondit, Immò verò, [38] tu Druſe, quid agis? ille L. Craſſi,
ille M. Antonii voluntatem aſperioribus facetiis ſæpe perſtrin-
xit impunè. nunc uſque eò oppreſſa veſtra arrogantia civitas
eſt, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Roma-
no in plorando, non ſit conceſſa libertas.

34 Quæ enim umquam fuit Plancio vox contumeliæ potiùs,
quàm doloris? quid eſt autem umquam queſtus, niſi cùm à
ſociis, & à ſe injuriam propulſaret? Cùm ſenatus impedire-
tur, quo minùs, id quod hoſtibus ſemper erat tributum, re-
ſponſum equitibus Romanis redderetur: omnibus illa injuria
dolori publicanis fuit: ſed eum ipſum dolorem hic tulit paul-
lo apertiùs. communis ille ſenſus, in aliis fortaſſe latuit: hic,
quod cum ceteris animo ſentiebat, id magis, quàm ceteri, &
vultu promptum habuit, & lingua.

35 Quamquam, judices (agnoſco enim ex me) permulta in
Plancium, quæ ab eo numquam dicta ſunt, conferuntur. Ego
quia dico aliquid aliquando, non ſtudio adductus, ſed conten-
tione dicendi, aut laceſſitus, & quia, ut fit in multis, exit ali-
quando aliquid, ſi non perfacetum, attamen fortaſſe non ru-
ſticum: quod quiſque dixit, me id dixiſſe dicunt. Ego autem,
ſi quid eſt, quod mihi ſcitum eſſe videatur, & homine inge-
nuo dignum, atque docto; non aſpernor. ſtomachor verò,
cùm aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quòd
primus ſcivit legem de publicanis, tum, cùm vir ampliſſimus
conſul id illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, ſi
licuiſſet, dediſſet: ſi in eo crimen eſt, quia ſuffragium tulit:
quis non tulit publicanus? ſi, quia primus ſcivit: utrùm id ſor-
tis eſſe vis, an ejus, qui illam legem ferebat? ſi ſortis: nullum
crimen eſt in caſu. ſi conſulis: ſplendor etiam Plancii, hunc
à ſummo viro principem ordinis judicatum.

15 Sed aliquando veniamus ad cauſam. in qua tu nomine le-
36 gis Liciniæ, quæ eſt de ſodalitiis, omnes ambitus leges com-
plexus es. neque enim quidquam aliud in hac lege, niſi edi-
ticios judices, es ſecutus. quod genus judiciorum ſi eſt æquum
nulla in re, niſi hac tribuaria: non intelligo, quamobrem ſe-
natus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accuſatore, ne-
que eandem editionem tranſtulerit in ceteras cauſas: de ipſo
denique ambitu, de rejectione fieri voluerit judicium alter-
norum: cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc
tamen unum prætereundum putarit.

37 Quid? hujus rei obſcura cauſa eſt? an & agitata, cùm iſta
in ſenatu res agebatur, & diſputata heſterno die copioſiùs à
Q. Hortenſio? cui tum eſt ſenatus aſſenſus. hoc igitur ſenſi-
mus: cujuſcumque tribus largitor eſſet, & per conſenſionem
magiſtratuum, quæ honeſtè ſodalitas nominaretur, quam quiſ-
que tribum turpi largitione corrumperet, eum maximè iis ho-
minibus, qui ejus tribus eſſent, eſſe notum. Ita putavit ſena-
tus, cùm reo tribus ederentur, eæ, quas is largitione devin-
ctas haberet, eoſdem fore teſtes, & judices. Acerbum omni-
no genus judicii: ſed tamen, ſi vel ſua, vel ea, quæ maximè
eſſet cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recuſandum.

Tu autem, Laterenſis, quas tribus edidiſti? [39] Terentinam, 16
credo. Fuit id æquum, & certè exſpectatum eſt, & fuit dignum 38
conſtantia tua. cujus tu tribus venditorem, & corruptorem,
& ſequeſtrem Plancium fuiſſe clamitas: eam tribum profe-
ctò, ſeveriſſimorum præſerrim hominum, & graviſſimorum,
edere debuiſti. at Voltiniam. libet enim tibi neſcio quid etiam
de illa tribu criminari. hanc igitur ipſam cur non edidiſti?
quid Plancio cum Lemonia? [40] quid cum Vejentina? quid
cum Cruſtumina? [41] nam Metiam, non quæ judicaret, ſed
quæ rejiceretur, eſſe voluiſti.

Dubitatis igitur, judices, quin vos M. Laterenſis ſuo judi- 39
cio, non ad ſententiam legis, ſed ad ſuam ſpem aliquam de
civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus ma-
gnas neceſſitudines habet Plancius, cùm ille non ediderit,
judicarit [42] officiis ab hoc obſervatas, non largitione? Quid
enim poteſt dicere, cur iſta editio non ſummam habeat acer-
bitatem, remota ratione illa, quam in decernendo ſecuti
ſumus?

Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos 40
meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos,
quos crudeles exiſtimes? Tu, me ignaro, [43] nec-opinante,
inſcio, notes & tuos, & tuorum neceſſarios, vel iniquos meos,
vel etiam defenſorum meorum? eodemque adjungas, quos
natura putes aſperos, atque omnibus iniquos? deinde effun-
das repentè, ut antè conſeſſum eorum judicum videam, quàm
potuerim, qui eſſent futuri, ſuſpicari? apud eoſque me, ne
quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de conſilii ſen-
tentia conſtitutum eſt, cogas cauſam de fortunis omnibus di-
cere?

Non enim, ſi aut Plancius ita vixit, ut offenderet ſciens ne- 41
minem, aut tu ita erraſti, ut eos ederes imprudens, ut nos, in-
vito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus: idcir-
co iſta editio per ſe non acerba eſt. An verò nuper clariſſimi 17
cives [44] nomen editi judicis non tulerunt, cùm ex CXXV judi-
cibus, principibus equeſtris ordinis, quinque & LXX [45] reus
rejiceret, L referret, omniaque potiùs permiſcuerunt, quàm
ei legi, conditionique parerent: nos neque ex delectis judici-
bus, ſed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, ſed
ab accuſatore conſtitutos judices ita feremus, ut neminem re-
jiciamus?

Neque ego nunc legis iniquitatem queror, ſed factum tuum 42
à ſententia legis doceo diſcrepare: & illud acerbum judicium,
ſi, quemadmodum ſenatus cenſuit, populuſque juſſit,
ita feciſſes, ut in hunc & ſuam, & ab hoc [46] obſervatas
tribus

---

mandatu, idque ſequitur Lambinus; minus neceſſariò. *Grut.* Adde tamen, quæ reliquit pater de hoc loco in notis ad Gellium 4, 1. *Gronov.*

38. *Tu Druſe, quid agis?*] Jocus acerbus in formula eſt. qua non unam ad rem utebantur. nam & obvios ita compellabant, quaſi quærerent, *ſatin' ſalvæ?* & quos reprehenderent iiſdem verbis increpabant. Terentius Adelphis: *venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio?* ubi videatur Donatus. itaque heic Granius vultu ſubducto quaſi reprehendebat cædem Gracchi & Flacci aliorumque. Gulielmius. *Grut.*

39. *Terentinam credo.*] Suffridus adnotat in Erfurd. ſemper extare *Terentinam*. alterum reſtat in Pall. *Idem.*

40. *Quid cum Vejentina.*] Tribus hæc planè controverſa eſt apud mſſ. & olim cuſos. hi enim *Mentinam* vocant, quomodo & Pal. pr. atque oct. iſti nominant vel *Vientinam*, vel *Vegientinam*. S. verò Vict. *Bientinam*. adeo ut arbitrer reſcribendum cum Turing. *Uſentinam*. Idem.

41. *Nam tertiam etiam, non &c.*] Inclinaverim in Lambini conjecturam, *nam Metiam, non &c.* cum invenerim in mſſ. noſtris *nam vi etiam*; aut *ui etiam*. Idem.

42. *Officiis ab hoc obſervatas, non largitione?*] Adjicit verbum Erfurd. *largitione corruptas*. & vix eſt ut debeat excludi. *Idem.*

43. *Nec-opinante, inſcio.*] Cubat in medio vox poſtrema. nam Pall. præferunt partim, *in ſicco*, partim *inſicio*. S. Vict. habuit *in? ſuto*, aliàs *inſicto*. nam proverbialiter dicitur, *in ſicco quid agere?* an aliud quid ſubeſt? *Idem.*

44. *Nomen editi judicis non tulerunt.*] Turingicus, *edititii*: quemadmodum iterum mox *edititios*, ubi vulgata *editos*. Idem.

45. *Reus rejiceret, L referret.*] Forte legendum *ferret*, id eſt, pateretur ſine ſortitione ex illis edi, quoſcumque vellet accuſator, ad illum numerum, quem ex lege judicari oporteret. Vide Manutium. Non tulerunt advocati, ſed ex his quoque voluerant forte eum numerum duci. Hæc loco huic adſcripſit pater. *Gronov.*

46. *Obſervatas tribus ederes.*] Immiſi vocem *tribus*, volente Erfurdiano, quæ planè requirebatur. *Gruter.*

47. *Qui-*

tribus ederes; non modò non quererer, ſed hunc, judicibus editis, qui teſtes iidem eſſe poſſent, abſolutum putarem: neque nunc multo ſecus exiſtimo. cùm enim has tribus edidiſti: ignotis te judicibus uti malle, quàm notis indicaviſti. fugiſti ſententiam legis: æquitatem omnem rejeciſti: in tenebris, quàm in luce, cauſam verſari maluiſti.

43 Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienſes, aut tribules ſuos judices? immò verò tu quid diceres? quem judicem ex illis aut tacitum teſtem haberes, aut verò etiam excitares? Etenim, ſi reus tribus ederet, Voltiniam fortaſſe Plancius, propter vicinitatem, ac neceſſitudinem ſuam, non edidiſſet. &, ſi quæſitor edendus fuiſſet, quem tandem potiùs, quàm hunc C. Alfium, quem habet, cui notiſſimus eſſe debet, vicinum, tribulem, graviſſimum hominem, juſtiſſimumque edidiſſet? cujus quidem æquitas, & meæ ſimilis voluntas erga Cn. Plancii ſalutem, quam ille ſine ulla cupiditatis ſuſpicione præ ſe fert, facile declarat, non fuiſſe fugiendum tribulem huic judicem, cui quæſitorem tribulem exoptandum fuiſſe videatis.

18 Neque ego nunc conſilium reprehendo tuum, quòd non eas
44 tribus, [47] quibus hic maximè notus erat, ediderís: ſed à te doceo conſilium non ſervatum ſenatus. etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? ſequeſtremne Plancium? reſpuerent aures, nemo agnoſceret, repudiaretur. an gratioſum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. noli enim putare, Laterenſis, legibus iſtis, quas ſenatus de ambitu ſancire voluerit, id eſſe actum, ut ſuffragatio, ut obſervantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules ſuos gratioſi eſſe vellent.

45 Neque verò tam durus in plebem noſter ordo fuit, ut eam coli noſtra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis noſtris interdicendum eſt, ne obſervent tribules ſuos, ne diligant, ne reficere neceſſariis ſuis ſuam tribum poſſint, ne par ab iis munus [48] in ſua petitione reſpectent: hæc enim plena ſunt officii, plena obſervantiæ, plena etiam antiquitatis. Iſto in genere & fuimus ipſi, cùm ambitionis noſtræ tempora poſtulabant, & clariſſimos viros eſſe vidimus, & hodie eſſe videmus quamplurimos gratioſos. Decuriatio tribulium, deſcriptio populi, ſuffragia largitione devincta, ſeveritatem ſenatus, & bonorum omnium vim, ac dolorem excitarunt. hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterenſis, decuriaſſe Plancium, conſcripſiſſe, ſequeſtrem fuiſſe, pronuntiaſſe, diviſiſſe: tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluiſſe. tribulibus enim judicibus, non modò ſeveritatem illorum, ſi iſta vera ſunt, ſed ne vultus quidem ferre poſſemus.

46 Hanc tu rationem cùm fugeris, cùmque eos judices habere nolueris, quorum in hujus delicto cùm ſcientia certiſſima, tum dolor graviſſimus eſſe debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc ſibi oneris impoſueris, cur ſe potiſſimùm delegeris, cur denique ſe divinare malueris, quàm
19 eos, qui ſcirent judicare? Ego Plancium, Laterenſis, & ipſum gratioſum eſſe dico, & habuiſſe in petitione multos cupidos ſui, gratioſos: quos tu ſi ſodales vocas; officioſam amicitiam nomine inquinas crimino ſo. ſin, quia gratioſi ſunt, accuſandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas poſtularit, repudiandis gratioſorum amicitiis non eſſe aſſecutum.

47 Jam, ut ego doceo, gratioſum eſſe tribulibus Plancium, quòd multis benignè fecerit, pro multis ſpoponderit, in operas plurimos patris auctoritate, & gratia miſerit: quòd denique omnibus officiis per ſe, per patrem, per majores ſuos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: ſic tu doce, ſequeſtrem fuiſſe, largitum eſſe, conſcripſiſſe, tribules decuriaviſſe. quod ſi non potes: noli tollere ex ordine noſtro liberalitatem, noli maleficium putare eſſe gratiam, noli obſervantiam ſancire pœna. Itaque hæſitantem te in hoc ſodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitus cauſam contuliſti, in qua deſinamus aliquando (ſi videtur) vulgari, & pervagata declamatione contendere. ſic enim tecum ago.

Quam tibi commodum eſt, [49] unam tribum delige tu: doce 48
id, quod debes, per quem ſequeſtrem, quo diviſore corrupta ſit. ego, ſi id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Eſtne hæc vera contentio? placetne ſic agi? [50] non poſſum magis pedem conferre (ut ajunt) aut propiùs accedere. Quid taces? quid diſſimulas? quid tergiverſaris? etiam atque etiam inſto, atque urgeo, inſector, poſco, atque adeò flagito crimen: quamcumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu oſtendito, ſi poteris, vitium: ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterenſi. nam ut, quas tribus tu tuliſti, ſi jam ex te requiram, poſſis, quorum ſtudio tuleris, explicare: ſic ego hoc contendo, me tibi ipſi adverſario, cujuſcumque tribus rationem popoſceris, redditurum.

Sed cur ego ſic ago? quaſi non comitiis jam ſuperioribus ſit 20
Plancius deſignatus ædilis. quæ comitia primùm habere cœpit 49
conſul cùm omnibus in rebus ſumma auctoritate, tum harum ipſarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit ſubitò, præter opinionem omnium: ut ne ſi cogitaſſet quidem quiſpiam largiri, daretur ſpacium comparandi. Vocatæ tribus: latum ſuffragium: deſcriptæ, renuntiatæ. longè plurimùm valuit Plancius. nulla largitionis nec fuit, nec eſſe potuit ſuſpicio. An tandem una centuria prærogativa, tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus ſit: tu aut his ipſis comitiis conſularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, ſed univerſus populus voluntatem ſuam declararit? cujus in honore non unius tribus pars, ſed comitia tota comitiis fuerint prærogata?

Quo quidem tempore, ſi id, Laterenſis, facere voluiſſes, 50
aut ſi gravitatis eſſe putaſſes tuæ, quod multi nobiles ſæpe fecerunt, ut, cùm minùs valuiſſent ſuffragiis, quam putaſſent, poſtea, prolatis comitiis, proſternerent ſe, & populo Romano, fracto animo, atque humili ſupplicarent: non dubito, quin omnis ad te converſura ſe fuerit multitudo. [51] Numquam enim nobilitas, integra præſertim, atque innocens, à populo Romano ſupplex repudiata fuit. Sed, ſi tibi gravitas tua, & magnitudo animi, pluris fuit, ſicut eſſe debuit, quàm ædilitas: noli, cùm habeas id, quod malueris, deſiderare id, quod minoris putaris. Equidem primùm ut honore dignus eſſem, maximè ſemper laboravi: ſecundò ut exiſtimarer: tertium mihi fuit illud, quod pleriſque primum eſt, ipſe honos: qui iis denique debet eſſe jucundus, quorum dignitati populus Romanus teſtimonium, non beneficium ambitioni dedit.

Quæris etiam, Laterenſis, quid imaginibus tuis, quid orna- 21
tiſſimo, atque optimo viro, patri tuo, reſpondeas mortuo. 52
Noli iſta meditari: atque illud cave potiùs, ne tua iſta querela, dolorque nimius, ab illis ſapientiſſimis viris reprehendatur. vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobiliſſimum hominem, vivo patre ſuo, potentiſſimo, & clariſſimo cive, C. Claudio, ædilem non eſſe factum, & eundem ſine repulſa factum eſſe conſulem: vidit, hominem ſibi maximè conjunctum, egregium virum, L. Volcatium; vidit, M. Piſonem in iſta ædilitate, offenſiuncula accepta, ſummos à populo Romano eſſe honores adeptos. Avus verò tuus, & P. Naſicæ tibi ædiliciam prædicaret repulſam, quo cive neminem ego ſtatuo
in

47. *Quibus hic maxime notus erat.*] Sic habent editiones Gruterianam ſequutæ, quippe quæ & ipſa in ſecunda perſona id exhibet. Sed Victorius & aliæ præferebant *erat*, quod verum erat, & mutavi. *Gronov.*

48. *In ſua petitione reſpectent.*] Lambinus heic mallet *exſpectent*, & neſcio quas reſpectandi fingit interpretationes: cum ſimpliciter velit noſter quod verſus Catulli. *Nec meum reſpectat, ut ante, amorem.* Gulielmius. *Gruter.*

49. *Unam tribum delige tu: doce id quod debes.*] Non male tentabat Gulielm. *delige: tum doce id quod debes.* Idem.

50. *Non poſſum magis pedem conferre &c.*] Idem ſententia gratioſiore: *num poſſum magis*, per interrogationem. *Idem.*

51. *Numquam enim nobilitas &c.*] Turingicus interſerit *ferè*: hoc modo; *numquam enim ferè nobilitas*, & tutius ſane ſic loquatur. *Idem.*

52. *At*

in hac republica fortiorem: & C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulſis, ſepties conſul eſt factus: & L. Cæſaris, Cn. Octavii, M. Tullii: quos omnes ſcimus ædilitate præteritos, conſules eſſe factos.

52 Sed quid ego ædilicias repulſas colligo? quæ ſæpe ejuſmodi habitæ ſunt, ut iis, qui præteriti eſſent, benignè à populo factum videretur. Tribunus militum, L. Philippus, ſumma nobilitate, & eloquentia, quæſtor C. Cælius, clariſſimus, ac fortiſſimus adoleſcens: tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Caſſius, Cn. Oreſtes, facti non ſunt: quos tamen omnes conſules factos ſcimus eſſe. Quæ tibi ultro pater, & majores tui non conſolandi tui gratia dicerent, neque verò quò te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne à te ſuſcepta videatur: ſed ut te ad curſum iſtum tenendum, quem à prima ætate ſuſcepiſti, cohortentur. nihil eſt enim, mihi crede, Laterenſis, de te detractum: detractum dico? ſi mehercules verè, quod accidit, interpretari velis, eſt aliquid etiam de vir-
22 tute ſignificatum tua. Noli enim exiſtimare, non magnum quendam motum fuiſſe illius petitionis tuæ, de qua ne aliquid jurares, deſtitiſti. Denuntiaſti, homo adoleſcens, quid de ſumma reipublicæ ſentires. fortiùs tu quidem, quàm nonnulli defuncti honoribus, ſed apertiùs, quam vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio poſtulabat.

53 Quamobrem in diſſentiente populo noli putare, nullos fuiſſe, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortaſſe nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem ante, & præcaventem numquam certè movebunt. An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta ſit, cùm tribus pleraſque cum Plotio tulerit Plancius? An unà fieri potuerunt, ſi unà tribus non tuliſſent? At nonnullas punctis pænè totidem. Quippe cùm jam facti propè ſuperioribus comitiis, declaratique veniſſent. quamquam ne id quidem ſuſpicionem coitionis habuerit. neque enim umquam majores noſtri ſortitionem conſtituiſſent ædiliciam, niſi viderent accidere poſſe, ut competitores pares ſuffragiis eſſent.

54 Et ais, prioribus comitiis Anienſem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi eſſe conceſſam: nunc ab utroque eas avulſas, ne in anguſtum venirent. Quàm convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuiſſe dicis, jacturam ſuarum tribuum, quò vos adjuvaremini, feciſſe: eoſdem, cùm jam eſſent experti, quid valerent, reſtrictos, & tenaces fuiſſe? Etenim verebantur, credo, anguſtias. quaſi res in contentionem, aut in diſcrimen aliquod poſſet venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatiſſimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis cum te arripuiſſe, à quo non ſis rogatus? Nam quòd queſtus es, plùres te teſtes habere de Voltinia, quàm quot in ea tribu puncta tuleris: indicas, aut eos teſtes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint: aut, te ne gratuita quidem eorum ſuffragia tuliſſe.

23 Illud verò crimen de nummis, quos in circo Flaminio de-
55 prehenſos eſſe dixiſti, caluit re recenti: nunc in cauſa refrixit. neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui diviſor, oſtenderis. [52] Atque is quidem eductus ad conſules, qui tum in crimen vocabatur, ſe iniquè à tuis jactatum graviter querebatur. qui ſi erat diviſor, præſertim ejus, quem tu habebas reum, cur abs te reus non eſt factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparaſti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis. alia te ratio, alia cogitatio ad ſpem hujus opprimendi excitavit. magnæ ſunt in te opes: latè patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimiùm retinens equeſtris juris & libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita ſemper teſtimonium de ambitu dicunt, [53] quaſi aut moveant animos judicum ſuis teſtimoniis, aut gratum populo Romano ſit, aut ab eo faciliùs ob eam cauſam, dignitatem, quam volunt, conſequantur.

Quibuſcum me, judices, pugnantem meo more priſtino 56 non videbitis: [54] non quò mihi fas ſit quidquam defugere, quod ſalus Plancii poſtulet: ſed quia neque neceſſe eſt, me id perſequi voce, quod vos mente videatis; & quòd ita de me meriti ſunt illi ipſi, quos ego teſtes video paratos, ut eorum reprehenſionem vos veſtræ prudentiæ aſſumere, meæ modeſtiæ remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro, atque obſecro, judices, cùm hujus, quem defendo, tum communis periculi cauſa, ne fictis auditionibus, ne diſſeminato, diſperſoque ſermoni, fortunas innocentium ſubjiciendas putetis.

Multi amici accuſatoris, nonnulli etiam noſtri iniqui, mul- 57
ti communes obtrectatores, atque omnium invidi multa finxerunt. Nihil eſt autem tam volucre, quàm maledictum: nihil faciliùs emittitur, nihil citiùs excipitur, nihil latiùs diſſipatur. Neque ego, ſi fontem maledicti reperieris: ut aut negligatis, aut diſſimuletis, umquam poſtulabo. ſed, ſi quid ſine capite manabit, aut ſi quid erit ejuſmodi, ut non exſtet auctor, qui audierit: aut ita negligens vobis eſſe videbitur, ut, unde audierit, oblitus ſit: aut ita levem habebit auctorem, ut memoria dignum non putarit: [55] hujus illa vox vulgaris AUDIVI, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

Sed venio jam ad L. Caſſium, familiarem meum, cujus ex 24
oratione ne illum quidem Juventium tecum expoſtulavi: 58
quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adoleſcens, primum de plebe ædilem curulem factum eſſe dixit. In quo, Caſſi, ſi ita tibi reſpondeam, neſciſſe id populum Romanum, neque fuiſſe qui id nobis narraret, præſertim mortuo Longino: non, ut opinor, admirere, cùm ego ipſe non abhorrens à ſtudio antiquitatis, me hic id ex te primùm audiſſe confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans, ac perſubtilis oratio, digna equitis Romani vel ſtudio, vel pudore: quoniamque ſic ab his es auditus, ut magnus honos & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur: reſpondebo ad ea, quæ dixiſti, quæ [56] pleraque de ipſo fine fuerunt: in quibus ipſi aculei, ſi quos habuiſti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt.

Quæſiſti, utrùm mihi putarem, equitis Romani filio, faci- 59
liorem fuiſſe ad adipiſcendos honores viam, an futuram eſſe filio meo, qui eſſet familia conſulari. Ego verò, quamquam illi omnia malo, quàm mihi; tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi, quàm mihi fuerunt. quin etiam, ne fortè ille ſibi me potiùs peperiſſe jam honores, quam iter demonſtraſſe adipiſcendorum putet: hæc illi ſoleo præcipere (quamquam ad præcepta ætas non eſt gnati) quæ ille à Jove ortus, ſuis præcipit filiis:

Vigilandum eſt ſemper: multæ inſidiæ ſunt bonis.

Noſtis cetera:

Non te id quod multi invideant,

quæ ſcripſit gravis ille, & ingenioſus poeta: ſcripſit, non ut illos regios pueros, qui jam nuſquam erant, ſed ut nos, & noſtros liberos ad laborem, & laudem excitaret.

Quæris, quid potuerit amplius aſſequi Plancius, ſi Cn. Sci- 60
pionis fuiſſet filius. Magis ædilis fieri non potuiſſet: [57] ſed hoc præſtare, quòd ei minùs invideretur. Etenim honorum gradus ſummis hominibus, & infimis ſunt pares: gloriæ, diſpares. Quis noſtrûm ſe dicit M'. Curio, quis C. Fabricio, 25
quis

52. *Atque is quidem eductus ad Conſulem.*] Hæc eſt concors librorum omnium lectio. itaque abjeci *adductus*, nuper natum. *Grut.*

53. *Quaſi aut moveant animos judicum &c.*] Verbum *judicum*, jam modò primum accedit Tullio ex Turingicis ſchedis. *Idem.*

54. *Non quo mihi fas ſit quidquam defugere*] Ultima vox eſt à duobus mſſ. Lambini. cetera ſe tuentur fide Palatinorum. editi fere, *non quod fas ſit quidquam effugere.* Idem.

55. *Hujus illa vox vulgaris Audivi &c.*] Amplexus ſum Errici Memmii conjecturam *Audivi*, quod eam item deprehenderim in Pal. tertio. ceteri adhæreſcebant vulgato, *auditu*, verbo nihili. *Idem.*

56. *Pleraque de ipſo fine fuerunt.*] Lambinus conjecit *de ipſo me fuerunt*: ſed ei libri non favent *Idem.*

57. *Sed hoc præſtare quod ei minus invideretur.*] Gulielmius conji-

ciſ

quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis [58] Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? [59] tamen eoſdem ſumus honorum gradus, quos illi, aſſecuti. Eſt enim in virtute multis adſcenſus: ut is gloria maximè excellat, qui virtute plurimùm præſtet. honorum populi finis eſt, conſulatus: quem magiſtratum jam octingenti ferè conſecuti ſunt. horum, ſi diligenter quæras, [60] vix decimam partem reperis gloria dignam. ſed nemo umquam ſic egit, ut tu: Cur iſte fit conſul? quid potuit amplius, ſi L. Brutus eſſet, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæſtor eſt factus, & tribunus plebis, & ædilis, quàm ſi eſſet ſummo loco natus: ſed hæc, pari loco orti, ſunt innumerabiles alii conſecuti.

61 Profers triumphos Ti. Gracchi, & C. Marii: & quæris, quid ſimile in Plancio. Quaſi vero iſti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quòd triumpharunt, & non, quia commiſſi ſunt iis magiſtratus, in quibus re bene geſta triumpharent. Rogas, quæ caſtra viderit: [61] qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæſtor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me cuſtodiendum transferre maluerit.

62 Quæris, num diſertus. Immò, id quod ſecundum eſt, ne ſibi quidem videtur. Num juriſconſultus. Quaſi quiſquam ſit, qui ſibi hunc falſum de jure reſpondiſſe dicat. Omnes enim iſtiuſmodi artes in iis reprehenduntur, qui cùm profeſſi fuerint, ſatisfacere non poſſunt: non in iis, qui abfuiſſe ab iſtius ſtudiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non ſcientia requiri ſolet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem ſi pro fabro, aut pro textore emimus, ferre moleſtè ſolemus, ſi eas artes, quas in emendo ſecuti ſumus, fortè neſciverit: ſin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, niſi frugalitatem, laborem, vigilantiam, eſſe curamus: ſic populus Romanus deligit magiſtratus, quaſi reipublicæ villicos: in quibus ſiqua præterea eſt ars, facile patitur. ſin minùs: virtute eorum, & innocentia contentus eſt. quotus enim quiſque diſertus? quotus quiſque juris peritus eſt, ut eos numeres, qui volunt eſſe? quòd ſi præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis, & ornatiſſimis civibus eſt futurum?

25 Jubes Plancium de vitiis Laterenſis dicere. Nihil poteſt,
63 [62] niſi eum nimis in ſe iracundum putabis fuiſſe. Idem effers Laterenſem laudibus. Facilè patior, id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat: & id te accuſantem tamdiu dicere, quod ego defenſor ſine periculo poſſim confiteri. Atqui non modò confiteor ſumma in Laterenſe ornamenta eſſe: ſed te etiam reprehendo, quòd ea non enumeres; alia quædam inania, & levia conquiras. Præneſte feciſſe ludos. Quid? alii quæſtores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, juſtum in ſocios fuiſſe. Quis negat? ſed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur.

64 Non vereor, ne mihi aliquid, judices, videar arrogaſſe, ſi de quæſtura mea dixero. Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me poſteà fuiſſe in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum ſit ex quæſturæ laude repetendum: ſed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæſturam, aut gratiorem, aut clariorem fuiſſe. Verè mehercules hoc dicam: ſic tum exiſtimabam, [63] nihil homines aliud Romæ, niſi de quæſtura mea, loqui. Frumenti in ſumma caritate maximum numerum miſeram: negotiatoribus comis, mercatoribus juſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens, omnibus eram viſus in omni officio diligentiſſimus. excogitati quidam erant [64] à Siculis honores inauditi.

Itaque hac ſpe decedebam, ut mihi populum Romanum ul- 65
trò omnia delaturum putarem. At ego, cùm caſu diebus iis, itineris faciendi cauſa, decedens è provincia, Puteolos forte veniſſem, cùm plurimi, & lautiſſimi ſolent eſſe in iis locis: concidi pæne, judices, cum ex me quidam quæſiſſet, quo die Roma exiſſem, & numquid in ea eſſet novi. cui cùm reſpondiſſem, me e provincia decedere: etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa. Huic ego jam ſtomachans faſtidiosè, 27
immò ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quaſi qui omnia ſciret, quid? tu neſcis, inquit, hunc Syracuſis quæſtorem fuiſſe? Quid multa? deſtiti ſtomachari, & me unum ex iis feci, qui ad aquas veniſſent.

Sed ea res, judices, haud ſcio an plus mihi profuerit, quàm 65
ſi mihi tum eſſent omnes congratulati. nam poſteaquàm ſenſi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres, atque acutos habere: deſtiti, quid de me audituri eſſent homines, cogitare: feci, ut poſtea quotidie me præſentem viderent: habitavi in oculis: preſſi forum: neminem à congreſſu meo, neque janitor meus, neque ſomnus abſterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otioſum? nam, quas tu commemoras, Caſſi, legere te ſolere orationes, cùm otioſus ſis: has ego ſcripſi ludis, & feriis, ne omnino umquam eſſem otioſus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio ſcripſit Originum ſuarum, ſemper magnificum, & præclarum putavi, CLARORUM VIRORUM, ATQUE MAGNORUM, NON MINUS OTII, QUAM NEGOTII RATIONEM EXSTARE OPORTERE. Ita, ſi quam habeo laudem, quæ, quanta ſit, neſcio, parta Romæ eſt, quæſita in foro: meaque privata conſilia publici quoque caſus comprobaverunt, ut etiam ſumma reſpublica mihi domi fuerit gerenda, & urbs in urbe ſervanda.

Eadem igitur, Caſſi, via munita Laterenſi eſt, idem virtutis 67
curſus ad gloriam: hoc facilior fortaſsè, quòd ego huc à me ortus, & per me nixus, adſcendi: iſtius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, numquam ex urbe abfuit, niſi fortè lege, neceſſitate. non valuit rebus iiſdem, quibus fortaſſe nonnulli. at valuit aſſiduitate, at [65] valuit ſervandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea eſt uſus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eoſdem honores conſecuti ſunt.

Nam, quòd ais, Caſſi, non plus me Plancio debere, quàm 28
bonis omnibus, quòd iis æquè mea ſalus cara fuerit: ego me 66
debere bonis omnibus fateor. [66] ſed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri & cives, ædiliciis comitiis aliquid ſe meo nomine debere Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, & in iis Plancio: utrùm igitur me conturbare oportet: an ceteris, cùm cujuſque dies venerit, hoc nomen, quod urget, nunc cùm petitur, diſſolvere? Quamquam diſſimilis eſt pecuniæ debitio, & gratiæ. nam qui pecuniam diſſolvit, ſtatim non habet id, quod reddidit: [67] qui autem debet, æs retinet alienum. gratiam autem & qui refert, habet: & qui habet, in eo ipſo, quod habet, refert. neque ego nunc Plancio deſinam debere, ſi hoc ſolvero: nec minus ei redderem voluntate

cit, *ſed hoc præſtaret; ei minus inv.* Grut.

58 *C. & P. Scipionibus.*] Ne dubites pulchram editionem dicere Londinienſem; quia Gruterus ſic antecedit ex quibuſdam Gothofredi, illa quoque ſequitur, nimium turpiter. *Gronov.*

59. *Tamen eoſdem ſumus.*] Vocabulum *ſumus* addidi ex Erfurdiano; & multum facit ad decorum ſententiæ. *Gruter.*

60. *Vix decimam partem reperis &c.*] Ita erat in exoletis edd. & Pall. noſtris. *Idem*

61. *Qui miles in Creta Metello hoc imperatore.*] Vox *Metello*, non viſitur in edd. vett. ut nec in Pall. aut S. Vict. aut Gruteriano. *Idem.*

62. *Niſi eum nimis in ſe iracundum putabis fuiſſe.*] Pal. ſec. *putabit.* quod melius forſan vulgato. ceteri nihil variant: adeo ut ſatis mirari nequeam ea quæ ex ſuis promit Lambinus; qui tamen nihil hariolationibus ſuis proficit. Gulielmius locum conſtitui poſſe putabat deleto illo *putabis.* Idem.

63. *Nihil homines aliud Romæ.*] Vulgata, *unquam aliud Romæ.* ſed id vocis non eſt in vetuſtius cuſis aut mſſ. noſtris. *Idem.*

64. *A Siculis honores inauditi.*] Erfurd. interpoſuit, *honores à me inauditi.* fortean fuit, *ante*, aut *ſanè.* Idem.

65. *Valuit ſervandis amicis*] Recentius excuſi *obſervandis*, ſed contra antiquitus editos & mſſ. noſtros. *Idem.*

66. *Sed etiam hi quibus ego debeo.*] Iidem neoterici, *iis quibus*, invitis libris vetuſtis, in quibus alterum, aut *ii.* Idem.

67. *Qui autem debet, æs retinet alienum*] Ita correctiſſima exemplaria

luntate ipſa, ſi hoc moleſtiæ non accidiſſet.

69 Quæris à me, Caſſi, quid pro fratre meo, qui mihi eſt cariſſimus, quid pro meis liberis, qujbus nihil poteſt eſſe jucundius, amplius, quàm pro Plancio facio, facere poſſim: nec vides, iſtorum ipſorum caritate ad hujus ſalutem defendendam maximè ſtimulari me, atque excitari. Nam neque illis hujus ſalute, à quo meam ſciunt eſſe defenſam, quidquam eſt optatius: & ego ipſe numquam illos adſpicio, quin per hunc me his conſervatum eſſe meminerim, hujuſque meriti in me recorder. Opimium damnatum eſſe commemoras: ſervatorem ipſum reipublicæ. Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem ſit reſtitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius ſuo nomine liberatus ſit, nec Q. Me-
29 telli Calidius. De Calidio tibi tantum reſpondeo, quod ipſe vidi: Q. Metellum Pium, conſulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano ſupplicaſſe, cùm quidem non dubitaret & conſul, & homo nobiliſſimus, patronum illum eſſe ſuum, & familiæ ſuæ nobiliſſimæ dicere.

70 Quo loco quæro ex te, num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, ſi Romæ eſſe potuiſſet, aut patrem ejus, ſi vixiſſet, non fuiſſe facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria poſſet evelli! vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudo populi Romani, non judicium putandum eſt. Quam enim illi judices, ſi judices, & non parricidæ patriæ nominandi ſunt; graviorem potuerunt reipublicæ infligere ſecurim, quàm, cùm illum è civitate ejecerunt, qui prætor finitimo conſul domeſtico bello rempublicam liberarat?

71 [68] At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, &, ut ais, id verbis exaggero. quaſi verò me tuo arbitratu, & non meo, gratum eſſe oporteat. Quod iſtius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? immò verò, quia jugulari paſſus non eſt. Quo quidem tu loco, Caſſi, etiam purgaſti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis inſidias fuiſſe dixiſti. Poſuit hoc idem Laterenſis. Quamobrem de iſto paullo pòſt plura dicam: de te tantum requiro, utrùm putes [69] odium in me mediocre inimicorum fuiſſe. quod fuit ullorum tantum? requiro, utrùm putes odium umquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hoſtem: an fuiſſe in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ: quorum vidiſti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe verſari. [70] niſi fortè exiſtimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. Ecquem putas fuiſſe tam excordem, qui, vivis his, ſtante urbe & curia, rediturum me, ſi viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, & is civis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conſervata ſit, inimicorum modeſtia non eſſe appetitam.

30 Reſpondebo tibi nunc, Laterenſis, minùs fortaſſe vehe-
72 menter, quàm abs te ſum provocatus: ſed profectò nec conſideratè minùs, nec minùs amicè. nam primùm illud fuit aſperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis cauſa fingere. ſcilicet homo ſapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obſtrictus, cùm liber eſſem, & ſolutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum juſtæ neceſſitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ ſi non eſſent, vereor, credo, ne turpiter facerem, ſi hoc ſplendore, & hac dignitate hominem defenderem. fingenda fuit mihi, judices, cauſa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, & ſe ab aliquo ſervatos eſſe fateantur: non quò turpe ſit, protectum in acie, hoſtium manibus eripi (nam id accidere, niſi forti viro, & pugnanti cominus, non poteſt) ſed onus beneficii reformidant, quòd permagnum eſt, alieno debere idem, quod parenti.

Ego, cùm ceteri vera beneficia, etiam minora, diſſimulent, 73
ne obligati eſſe videantur: eo me beneficio obſtrictum eſſe ementiar, cui ne referri quidem gratia poſſe videatur? An hoc tu, Laterenſis, ignoras? qui, cùm mihi eſſes amiciſſimus, cùm vel periculum vitæ tuæ mecum ſociare voluiſſes: cùm me in illo triſti, & acerbo luctu, atque diſceſſu, non lacrymis ſolùm tuis, ſed animo, corpore, copiis proſecutus eſſes: cùm meos liberos, & uxorem, me abſente, tuis opibus, auxilioque defendiſſes: ſic mecum ſemper egiſti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne ſtudium meum in Cn. Plancii honorem conſumerem, quòd ejus in me meritum tibi etiam gratum eſſe dicebas.

Nihil autem me novi, nihil temporis cauſa dicere, nonne 74
etiam illa teſtis eſt oratio, quæ eſt a me prima habita in ſenatu? in qua cùm perpaucis nominatim egiſſem gratias, quòd omnes enumerari nullo modo poſſent, ſcelus autem eſſet quemquam præteriri: ſtatuiſſemque eos ſolùm nominare, qui cauſæ noſtræ duces, & quaſi ſigniferi fuiſſent: in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter ejus magnitudinem, dicta de ſcripto eſt: in qua ego homo aſtutus [71] ei me dedam, cui nihil magnopere deberem, & hujus tanti officii ſervitutem adſtringam teſtimonio ſempiterno. Nolo cetera, quæ à me mandata ſunt litteris, recitare: prætermitto illa, ne aut [72] proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis ſtudiis aptius, quàm conſuetudini judiciorum, eſſe videatur.

Atque etiam clamitas, Laterenſis: *Quouſque iſta dicis?* 31
nihil in Ciſpio profeciſti. abſolutæ jam ſunt preces tuæ. De 75
Ciſpio mihine tu objicies, quem ego de me bene meritum quia te reſte cognoveram, te eodem auctore defendi? & ei dices, *Quouſque*, quem negas, quod pro Ciſpio contenderit, impetrare potuiſſe? Nam iſtius verbi, *Quouſque*, hæc poterat eſſe invidia. datus eſt tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non poſſumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, & ipſum id non obtinuerit, dici, *Quouſque*, irridentis magis eſt, quàm reprehendentis. niſi forte ego unus ita me geſſi in judiciis: ita & cum his, & inter hos vixi: is in cauſis patronus, is in republica civis & ſum, & ſemper fui, ſolus ut à te conſtituar, qui nihil à judicibus debeam umquam impetrare.

Et mihi lacrymulam Ciſpiani judicii objectas. ſic enim 76
dixiſti: *Vidi ego tuam lacrymulam.* Vide, quàm me verbi tui pœniteat. non modò lacrymulam, ſed multas lacrymas, & fletum cum ſingultu videre potuiſti. An ego, qui meorum lacrymis, me abſente, commotus, ſimultates, quas mecum habebat, depoſuiſſet, meæque ſalutis non modò non oppugnator (ut inimici mei putarant) ſed etiam defenſor fuiſſet, hujus in periculo non dolorem meum ſignificarem?

Tu autem, Laterenſis, qui tum lacrymas meas gratas eſſe 77
dicebas, nunc eaſdem vis invidioſas videri. Negas, tribuna- 32
tum Plancii quidquam attuliſſe adjumenti dignitati meæ. atque hoc loco (quod veriſſimè facere potes) L. Racillii, for-

---

plaria Gellii libro 1 cap. 4. neque aliter Urſini noſtri vetus liber. antea editi, *is retinet*, quod ferè item in noſtris pluteariis, niſi quod quidam *his*. Lambinus heic mirè ſui ſimilis eſt, nulli vult cedere. *Grut.*

68. *At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, & ut ais.*] Sic Victorii editio & antiquior; neque ſecus Pall noſtri, item Grut. Erfurd. S. Victoris; niſi quod quidam ad oram, quidam in contextum, *jacto ſcilicet me debere.* vulgata recentius, *beneficium Plancii facio, & ut ais.* Idem.

69. *Odium in me mediocre inimicorum fuiſſe. quod fuit ullorum tantum? requiro.*] Iſthæc omnia verba non invenias in Pal. ſec. ſexto, S. Victoris aut Gruteriano. & poterant abeſſe. *Gruter.* Mirum eſt, ſi in omnibus illis quos annumerat libris MSS. ita bis legantur voces *utrum putes.* Manutius delebat ſolum verbum *requires.* Sed patri meo placuiſſe video, ut abigerentur τὰ *requiro utrum putes.* Gron.

70. *Niſi fortè exiſtimas &c.*] Illud *forte* eſt ab Erfurdienſi codice. *Gruter.*

71. *Ei me dedam.*] Ita quidem hodie vulgati. ſed enim olim impreſſi ac Pall. aliique, *debeam*, nihilo deterius. *Idem.*

72. *Proferre videar ad tempus.*] Commoverunt hæc Lambinum teſtantem quoque τὸ *ad* in nonnullis cod. ant. non haberi, unde illi audacia ſuborta. Sed egregie videtur hæc ſpeculatus pater conjeciſſe *videar ante tempus*, quæ vocula media videtur abſorpta ab ſimilibus literis partim præcedentibus, partim ſequentibus. *Gronov.*

73. *Sicut*

fortiſſimi, & conſtantiſſimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, 73 ſicut in Plancio, numquam diſſimulavi me plurimum debere, ſemperque præ me feram. nullas enim ſibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quàm ego ſum in illum gratus, tam licuiſſet per hominum vim, 74 & injuriam populi Romani, ei gratiam referri! Sed, ſi non eadem contendit in tribunatu Plancius: exiſtimare debes, non huic voluntatem defuiſſe, ſed me, cùm jam Plancio deberem, Racillii beneficiis fuiſſe contentum.

78 An verò putas, judices idcirco minus mea cauſa facturos, quòd me eſſe gratum crimineris? an, cùm populus Romanus illo ſenatuſconſulto, quod in monumento Marii factum eſt, quo mea ſalus omnibus eſt gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit 75 de magiſtratibus, aut pro magiſtratibus, defenſor ſalutis meæ: cui ſenatus pro me gratias agendas putavit) ei ego à me referendam gratiam non putem? Atqui, cum cùm vides, quo me tandem animo in te putas eſſe, Laterenſis? ullum eſſe tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modò pro ſalute tua, ſed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis ſum, non dicam miſer 76 (nam hoc quidem abhorret à virtute verbum) ſed certè exercitus: non quia multis debeo (leve enim onus, beneficii gratia) ſed quia ſæpe concurrit propter aliquorum de me meritorum inter ipſos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix poſſim gratus videri.

79 Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non ſolum quid cuique debeam, ſed etiam quid cujuſque interſit, & quid à
33 me cujuſque tempus poſcat. Agitur ſtudium tuum, vel etiam, ſi vis, exiſtimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancii ſalus, patria, fortunæ Salvum tu me eſſe cupiſti: hic fecit etiam, ut eſſe poſſem. diſtineor tamen, & divellor dolore, & in cauſa diſpari offendi te à me, doleo: ſed, medius fidius, multo citius meam 77 ſalutem pro te objecero, quam Cn. Plancii ſalutem tradidero contentioni tuæ.

80 Etenim, judices, cùm omnibus virtutibus me affectum eſſe cupiam, tamen nihil eſt, quod malim, quàm me & gratum eſſe, & videri. Hæc eſt enim una virtus non ſolùm maxima, ſed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid eſt pietas, niſi voluntas grata in parentes? qui ſunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes, niſi qui patriæ beneficia meminerunt? qui ſancti, qui religionum colentes, niſi qui meritam diis immortalibus gratiam juſtis honoribus, & memori mente perſolvunt? Quæ poteſt eſſe jucunditas vitæ, ſublatis amicitiis? quæ porrò amicitia poteſt eſſe inter ingratos?

81 Quis eſt noſtrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magiſtri ſui, atque doctores, cui non locus ille mutus, 78 ubi ipſe alitus, aut doctus eſt, cum grata recordatione in mente verſetur? cujus opes tantæ eſſe poſſunt, aut umquam fuerunt, quæ ſine multorum amicorum officiis ſtare poſſint? quæ certè, ſublata memoria, & gratia, nulla exſtare poſſunt. Equidem nil tam proprium hominis exiſtimo, quàm non modò beneficio, ſed etiam benivolentiæ ſignificatione alligari: nihil porrò tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quàm committere, ut beneficio non dicam indignus, ſed victus eſſe videare.

Quæ cùm ita ſint, jam 79 ſuccumbam, Laterenſis, iſti tuæ 82
orationi; in eo ipſo, in quo nihil poteſt eſſe nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum eſſe concedam: petamque à vobis, judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quòd gratum præter modum dicat eſſe. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quòd dixit idem, vos nec nocentes, nec litigioſos eſſe, quo minùs me apud vos valere oporteret. Quaſi vero in amicitia mea non hæc præſidia (ſiqua fortè ſunt in me) parata ſemper amicis eſſe maluerim, quàm neceſſaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quàm præſidio fuiſſe: meque vehementer vitæ meæ pœniteret, ſi in mea familiaritate locus eſſet nemini, niſi litigioſo, aut nocenti.

Sed hoc neſcio quomodo frequenter in me congeſſiſti, ſa- 34
neque in eo creber fuiſti, te idcirco 80 in locos cauſam conji- 83
cere noluiſſe, ne ego mea conſuetudine aliquid de thenſis miſericordiæ cauſa dicerem: quod in aliis ædilibus antè feciſſem. Nonnihil egiſti hoc loco. nam mihi eripuiſti ornamentum orationis meæ. deridebor, ſi mentionem thenſarum fecero, cùm tu id prædixeris. ſine thenſis autem quid potero dicere? Hoc etiam addidiſti, 81 me idcirco mea lege ex iſto ambitu traxiſſe, ut miſerabiliores epilogos poſſem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, 82 non cum laboris, & fori diſcipulo diſputare?

Rhodi enim, inquit, non fui. Me vult fuiſſe: 83 ſed fui, in- 84
quit, Nicæis (putabam in Vacceis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehenſionis anſam aliquam, neſcio cur ſeveriorem Nicæam putes, quàm Rhodum. ſi ſpectanda cauſa eſt: & tu in Bithynia ſumma cum dignitate fuiſti, & ego Rhodi non minore. Nam, quòd in eo me reprehendiſti, quòd nimiùm multos defenderim: utinam & tu, qui potes, & ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! ſed fit veſtra diligentia, qui in cauſis ponderandis omnes ferè repudiatis, 84 ut ad nos pleræque confluant, qui miſeris, & laborantibus nihil negare poſſumus.

Admonuiſti etiam, quòd 85 in Creta fuiſſes, dictum aliquod 85
in petitione tua dici potuiſſe: me id perdidiſſe. Uter igitur noſtrûm eſt cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam ipſe in re dixeris? Te ajebas de tuis rebus geſtis nullas litteras miſiſſe, quòd mihi meæ, 86 quas ad aliquem miſiſſem, obfuiſſent. quas ego mihi obfuiſſe non intelligo: reipublicæ video prodeſſe potuiſſe.

Sed

73. *Sicut in Plancio.*] Præpoſitio deſit editionibus hodiernis, ſed reſtat in antiquis ac mſſ. noſtris *Gruter.*

74. *Et injuriam populi Rom.*] Aliquot mſſ. *P. R.* unde fieri poſſet *prætoris*, aut ſimile quid, ut innuit Gulielmius. Lambinus utramque vocem omiſit, pro jure ſuo ſcilicet. *Idem.*

75. *De magiſtratibus, aut pro magiſtratibus.*] Poſteriores duas dictiones remiſi in locum ſuum, unde quinquaginta aliquot annis abfuerant, fidejubentibus mſſ. noſtris omnibus. *Idem.*

76. *Nam hoc quidem abhorret à virtute verbum.*] Eſt à Turingico libro. ineptè antea cuſi; *natura quidem abhorret à virtute verbi.* Idem.

77. *Salutem pro te objecero.*] Erſurd. *abjecero.* Idem.

78. *Ubi ipſe alitus, aut doctus.*] Haud aliter etiam Pall, noſtri, item Grut. nam, *altus*, vulgatum hodie abeſt & olim cuſis. *Idem.*

79. *Succumbam, Laterenſis, iſti tuæ orationi; in eo ipſo.*] Lectio recens eſt. habetque Victorius *iſti tuo verbo.* at antiquior, *iſti tuo ore nimio, in quo*: quomodo & Pall. decem. Grut. & S. Victoris, niſi quod *in* iis amp iiſcopula, *nimioque.* Idem.

80. *In locos cauſam conjicere noli.*] Fulvii liber, item Tur. *in ludos.* Grut. *illuſos.* quod & in Pal. ſec. item ſexto: ſed is præterea ſcribit, *illuſos tamen convincere noluiſti.* habeo quo defendam illud *ludos.* ſed tu Rigalti, tu Contarene, onus illud ſubite; ſi placeo. nam nimis quàm feſtino. *Idem.*

81. *Me idcirco mea lege ex iſto.*] Carnificem heic agit Lambinus non medicum. ego contentus eſſe malo iſtis, quàm abuti impotenti ingenio. *Idem.*

82. *Non cum laboris & fori diſcipulo diſputare.*] Quàm longè iſthæc abeunt a Lambinianis. ſciamus eſſe è codice Erfordiano. nam vulgata; *non cauſa laboris & fori diſputare.* à quo abibant in eo Pall. meliores, quod præferrent, *non cum lab. &c.* Idem.

83. *Sed fui inquit Nicæis (putabam in Vacæis dicturum.*] Sic aliquot Pall. à manu ſecunda. a prima verò omnes deſtituebantur illo *Nicæis*, quod neque in olim cuſis. poſtea enim editi; *ſed fui, inquit (putabam in Nicæis dicturum.)* Idem.

84. *Ut ad nos pleræque confluant.*] Fortaſſis melius Turing. liber *plerique.* Idem.

85. *In Creta fuiſſes.*] Πρὸς Κρῆτα κρητίζειν. ſuerat enim etiam in Creta Plancius; & iidem ambo candidati. *Idem.*

86. *Quas ad aliquem miſiſſem.*] Intelligit ad Pompejum miſſas, in quibus ſe Lælium, ipſum Africanum facit. Gulielmius. *Idem.*

87. Qui

35 Sed ſunt hæc leviora : illa verò graviora, atque magna, quòd
86 meum diſceſſum , quem ſæpe defleras , nunc quaſi reprehen-
dere , & ſubaccuſare voluiſti. dixiſti enim , non auxilium mi-
hi, ſed me auxilio defuiſſe. Ego verò fateor mehercule , quòd
viderim mihi auxilium non deeſſe, idcirco me illi auxilio pe-
perciſſe. [87] qui enim ſtatus , quod diſcrimen , quæ fuerit in
republica tempeſtas illa , quis neſcit ? Tribunicius me terror,
au conſularis furor movit ? decertare mihi ferro magnum fuit
cum reliquis eorum , quos ego florentes , atque integros ſine
ferro viceram ? Conſules poſt hominum memoriam tæterri-
mi , atque turpiſſimi , ſicut & illa principia , & hi recentes re-
rum exitus declararunt : quorum alter exercitum perdidit , al-
ter vendidit , emptis provinciis , à ſenatu , à republica , à
bonis omnibus defecerant : qui exercitibus , qui armis ,
qui opibus plurimùm poterant , cùm , quid ſentirent, neſcire-
tur , furialis illa vox nefariis ſtupris , religioſis altaribus effæ-
minata , [88] ſecum & illos , & conſules facere acerbiſſimè per-
ſonabat. egentes in locupletes , perditi in bonos , ſervi in do-
minos armabantur.
87 Aderat mecum ſenatus , & quidem veſte mutata : quod pro
me uno poſt hominum memoriam publico conſilio ſuſceptum
eſt. Sed recordare, qui tum fuerint conſulum nomine hoſtes ,
qui ſoli in hac urbe ſenatum ſenatui parere non ſiverint : edi-
ctoque ſuo non luctum patribus conſcriptis , ſed luctus indicia
ademerint. Aderat mecum cunctus equeſter ordo : quem qui-
dem in concionibus ſaltator ille Catilinæ conſul , proſcriptio-
nis denuntiatione terrebat. at tota Italia convenerat : cui qui-
36 dem belli inteſtini , & vaſtitatis metus inferebatur. [89] Hiſce
ego auxiliis ſtudentibus , atque incitatis uti me , Laterenſis ,
potuiſſe confiteor : ſed erat non jure , non legibus , non diſce-
ptando decertandum (nam profectò , præſertim tam bona in
cauſa, numquam, quo ceteri abundarunt, id mihi ipſi auxilium
meum defuiſſet) armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum:
quibus à ſervis , atque à ſervorum ducibus cædem fieri ſena-
tus, & bonorum, reipublicæ exitioſum fuiſſet.
88 Vinci autem improbos à bonis, fateor fuiſſe præclarum , ſi
finem eum vincendi viderem : quem profectò non videbam.
Ubi enim præſtò fuiſſet mihi aut tam fortis conſul , quàm L.
Opimius ? quàm C. Marius ? quàm L. Flaccus ? quibus duci-
bus improbos cives reſpublica vicit armatis : aut , ſi minus for-
tes, attamen tam juſti, quàm P. Mucius , qui arma, quæ priva-
tus P. Scipio ſumpſerat, ea, Ti. Graccho interempto, jure opti-
mo ſumpta eſſe defendit ? Eſſet igitur pugnandum cum conſu-
libus. nihil ampliùs dico, niſi illud , Victoriæ noſtræ graves
adverſarios paratos : interitus nullos ultores eſſe videbam.
89 Hiſce ego auxiliis ſalutis meæ ſi idcirco defui, quia nolui di-
micare : fatebor , id quod vis , non mihi auxilium, ſed me au-
xilio defuiſſe. ſin autem , quo majora ſtudia in me bonorum
fuerunt, hoc iis magis conſulendum , & parcendum putavi : tu
id in me reprehendis , quod Q. Metello laudi datum eſt , ho-
dieque eſt, & ſemper erit maximæ gloriæ ? quem , ut potes
ex multis audire , qui tum affuerunt , invictiſſimis viris , con-
ſtat bonis ceſſiſſe : nec fuiſſe dubium , quin contentione , &
armis ſuperior poſſet eſſe. Ergo ille cùm ſuum , non cùm ſe-
natus factum defenderet : cùm perſeverantiam ſententiæ ſuæ,
non ſalutem reipublicæ retinuiſſet : [90] tamen ob illam con-
ſtantiam , qua illud voluntarium vulnus accepit , juſtiſſimos
omnium Metellorum , & clariſſimos triumphos gloriæ laude
ſuperavit, quòd & illos ipſos improbiſſimos cives interfici no-
luit, &, ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit : ego,
tantis periculis propoſitis , cùm , ſi victus eſſem , interitus rei-
publicæ ; ſi viciſſem , infinita dimicatio pararetur : committe-
rem , ut idem perditor reipublicæ nominarer , qui ſervator
fuiſſem ? Mortem me timuiſſe dicis.
Ego verò ne immortalitatem quidem contra rempublicam 37
accipiendam putarem , nedum emori cum pernicie reipublicæ 90
vellem. nam , qui [91] pro republica vitam dediderunt (licet
me deſipere dicatis) numquam mehercule eos mortem potiùs,
quàm immortalitatem aſſequutos putavi. Ego verò , ſi tum il-
lorum impiorum ferro , ac manu concidiſſem , in perpetuum
reſpublica civile præſidium ſalutis ſuæ perdidiſſet. Quin etiam,
ſi me vis aliqua morbi , aut natura ipſa conſumpſiſſet : tamen
auxilia poſteritatis eſſent imminuta , quòd peremptum eſſet
mea morte id exemplum , qualis futurus in me retinendo fuiſ-
ſet ſenatus , populuſque Romanus. An , ſi umquam in me vi-
tæ cupiditas fuiſſet , ego menſe Decembri mei conſulatus ,
omnium parricidarum tela commoviſſem ? quæ , ſi viginti qui-
eſſem dies , [92] in aliorum vigiliam conſulum recidiſſent.
Quamobrem , ſi vitæ cupiditas contra rempublicam eſt tur-
pis , certè multo mortis cupiditas mea turpior fuiſſet cum per-
nicie civitatis.
Nam quòd te in republica liberum eſſe gloriatus es , id ego 91
& fateor , & lætor , & tibi etiam in hoc gratulor. quòd me
autem negaſti ; in eo neque te , neque quemquam diutius pa-
tiar errare. Nam , ſi quis idcirco aliquid de libertate mea de- 38
minutum putat, quòd non ab omnibus eiſdem, à quibus antea
ſolitus ſum diſſentire, diſſentiam : primùm, ſi bene de me me-
ritis gratum me præbeo , non deſino incurrere in crimen ho-
minis nimiùm memoris , nimiùmque grati. ſin autem ſine
ullo reipublicæ detrimento , reſpicio etiam aliquando ſalutem
tum meam , tum meorum : certè non modò non ſum repre-
hendendus, ſed etiam , ſi ruere vellem , boni viri me, ut id ne
facerem, rogarent.
Res verò ipſa publica , ſi loqui poſſet , ageret mecum , ut , 92
quoniam ſibi ſerviſſem ſemper , numquam mihi : fructus au-
tem ex ſeſe non , ut oportuiſſet , lætos , & uberes , ſed magna
acerbitate permixtos tuliſſem : ut jam mihi ſervirem , conſu-
lerem meis : ſe non modò ſatis habere à me , ſed etiam vere-
ri , ne parum mihi pro eo , [93] quod tum à me haberet , red-
didiſſet.
Quid , ſi horum ego nihil cogito ? & idem ſum in republica, 93
qui fui ſemper ? tamenne tu libertatem requires meam ? quam
tu ponis in eo , ſi ſemper cum iis , quibuſcum aliquando con-
tendimus , depugnemus. quod eſt longè ſecus. Stare enim
omnes debemus, tamquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quo-
niam verſetur , eam deligere partem , ad quam nos illius uti-
litas , ſaluſque converterit. Ego autem Cn. Pompejum , non 39
dico auctorem , ducem , defenſorem ſalutis meæ (nam hæc
privatim fortaſſe officiorum memoriam , & gratiam quærunt)
ſed dico hoc , quod ad ſalutem reipublicæ pertinet : ego eum
non tuear , quem omnes in republica principem eſſe conce-
dunt ? ego C. Cæſaris laudibus deſim , quas primùm populi
Romani, nunc etiam ſenatus, cui me ſemper addixi, plurimis,
atque ampliſſimis judiciis videam eſſe celebratas ? Tum her-
cule me confitear non judicium aliquod habuiſſe de reipublicæ
utilitate, ſed hominibus amicum, aut inimicum fuiſſe.
An , cùm videam navem ſecundis ventis curſum tenentem 94
ſuum , ſi non ea eum petat portum , quem ego aliquando pro-
bavi,

87. *Qui enim ſtatus.*] Conjicit idem noſter *ſtatu*; ut & mox *empti provinciis* , ubi habemus ; *emptis* Grut.

88. *Secum illos , & Conſules.*] Illud *&* ante *conſules* , non exſtat in poſterioribus edd. aut mſſ. noſtris. *Idem.*

89. *Hiſce ego auxiliis ſtudentibus.*] Gulielmius mallet *lubentibus* ; non inepte. *Idem.*

90. *Tamen ob illam conſtantiam qua illud &c.*] Pall. S. Vict. Grut. *tamen ob illam quo illud &c.* omiſſa voce *conſtantiam.* ſed nec habent edd. vett. hoc loco. iidem tamen collocant infra , *Metellorum conſtantiam & clariſſimos triumphos* , quomodo tamen nulli mſſ. noſtri. *Idem.*

91. *Pro rep. vitam dediderunt.*] Neceſſe habui illud recipere, abjecto *reddiderunt* , quod reſtaret in editionibus vetuſtioribus , firmaretque tota cohors codicum Pall. item S. Vict. & Grut. *Idem.*

92. *In aliorum vigiliam conſulum recidiſſent.*] Invitus & heic exturbavi vulgatum , *jugulum* , quod in nullo reperiſſem cuſo antiquiore in nullis membranis Pall. negaretque Lambinus fuiſſe in ſuis. & alluſum puto ad obſeſſos , ad alios , quibus res eſt cum hoſte. iis enim nox quæque diviſa in vigilias quatuor ; quibus ſingulis mutabantur excubitores. *Idem.*

93. *Quod tum à me haberet.*] Gulielmius non abſurde , *quod ortum à me hab.* Idem.

bavi, ſed alium non minus tutum, atque tranquillum: cum tempeſtate pugnem perículosè potiùs, quàm illi, ſalute præſertim propoſita, obtemperem, & pareain? Neque enim inconſtantis puto, ſententiam, tamquam aliquod navigium, atque curſum, ex reipublicæ tempeſtate moderari. Ego verò hæc didici, hæc vidi, hæc ſcripta legi: hæc de ſapientiſſimis, & clariſſimis viris, & in hac republica, & in aliis civitatibus [94] monumenta nobis litteræ prodiderunt: non ſemper eaſdem ſententias ab iiſdem, ſed, quaſcumque reipublicæ ſtatus, inclinatio temporum, ratio concordiæ poſtularet, eſſe defendendas. quod ego & facio, Laterenſis, & ſemper faciam: libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimiſi umquam, neque dimittam, non in pertinacia, ſed in quadam moderatione poſitam putabo.

40 95 Nunc venio ad illud extremum, quod dixiſti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque è ſepulchro venerari pro deo. neque enim mihi inſidiarum periculum ullum, neque mortis fuiſſe. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus. nihil enim ex meis eſt temporibus, quod minùs pervagatum, quodque minùs aut mea commemoratione celebratum ſit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterenſis, ex illo incendio legum, juris, ſenatus, bonorum omnium, cedens, cùm mea domus ardore ſuo deflagrationem urbi, atque Italiæ toti minaretur, niſi quieviſſem: Siciliam petivi animo, quæ & ipſa erat mihi, ſicut domus una, conjuncta: & obtinebatur [95] à C. Virgilio: quo-cum me uno vel maximè cùm vetuſta amicitia, tum mei fratris collegia, tum reſpublica ſociarat.

96 Vide nunc caliginem temporum illorum. Cùm ipſa pænè inſula mihi ſeſe obviam ferre vellet: prætor ille ejuſdem tribuni plebis concionibus propter eandem reipublicæ cauſam ſæpe vexatus, nihil amplius dico, niſi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi, & viro, benivolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuiſſe? [96] nihil, judices, eſt eorum: ſed, quam tempeſtatem nos vobiſcum non tuliſſemus, metuit, ut eam ipſe poſſet opibus ſuis ſuſtinere. Tum conſilio repentè mutato, iter à Vibone Brundiſium terra petere contendi. nam maritimos curſus præcludebat hiemis magnitudo.

41 97 Cùm omnia illa municipia, quæ ſunt à Vibone Brundiſium, in fide mea, judices, eſſent: iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum ſuo metu præſtiterunt. Brundiſium veni, vel potius ad mœnia acceſſi. urbem unam mihi amiciſſimam declinavi, quæ ſe vel potiùs exſcindi, quàm è ſuo complexu ut eriperer, facilè pateretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cùm omnis metus, publicatio bonorum, exſilium, mors proponeretur, hæc perpeti, ſi acciderent, maluit, quàm cuſtodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, & parentis ejus, prudentiſſimi, atque optimi ſenis, & utriuſque filiorum manibus, in navi tuta, ac fideli collocatus, eorumque preces, & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi.

98 Quò cùm veniſſem, cognovi, id quod audieram, refertam eſſe Græciam ſceleratiſſimorum hominum, ac nefariorum: quorum impium ferrum, igneſque peſtiferos meus ille conſulatus è manibus extorſerat: qui antequam de meo adventu audire potuiſſent, cùm tum abeſſent aliquorum dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic verò ſimul atque me mare tranſiſſe cognovit: (audi, audi, atque attende, Laterenſis, ut ſcias, quid ego Plancio debeam: confiteareque aliquando, quod faciam, me & gratè, & piè facere: huic, quæ pro ſalute mea fecerit, ſi minùs profutura ſint, obeſſe certè non oportere.) Nam, ſimulac me Dyrrhachium attigiſſe audivit: ſtatim ad me, lictoribus dimiſſis, inſignibus abjectis, veſte mutata, profectus eſt.

O acerbam mihi, judices, memoriam temporis illius, & 99 loci, cùm hic in me incidit, complexus eſt, conſperſitque lacrymis, nec loqui præ mærore potuit! ô rem cùm auditu crudelem, tum viſu nefariam! ô reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iſte à me non recedens, Theſſalonicam me, in quæſtoriumque perduxit! Hîc ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, niſi, eum & civem optimum ſemper, & mihi amicum fuiſſe: ſed eadem timuiſſe, quæ ceteros. Cn. Plancium fuiſſe unum, non, qui minus timeret, ſed, ſi acciderent ea, quæ timerentur, mecum ea ſubire, & perpeti vellet.

Qui, cùm ad me L. Tubero, meus neceſſarius, qui fratri 100 meo legatus fuiſſet, decedens ex Aſia veniſſet, eaſque inſidias, quas mihi paratas ab exſulibus conjuratis audierat, animo amiciſſimo detuliſſet: in Aſiam me ire ([97] propter ejus provinciæ mecum, & cum meo fratre neceſſitudinem) comparantem, non eſt paſſus: vi me, inquam, Plancius, & complexu ſuo retinuit, multoſque menſes à capite meo non diſceſſit, abjecta quæſtoria perſona, comitiſque ſumpta.

O excubias tuas, Cn. Planci, miſeras! ô flebiles vigilias! 101 ô noctes acerbas! ô cuſtodiam etiam mei capitis infelicem! 42 ſi quidem ego tibi vivus non proſum, qui fortaſſe mortuus profuiſſem. memini enim, memini, neque umquam obliviſcar noctis illius, cùm tibi vigilanti, aſſidenti, mærenti, vana quædam miſer, atque inania, falſa ſpe inductus, pollicebar: me, ſi eſſem in patriam reſtitutus, [98] præſentem, tibi gratiam relaturum: ſin autem vitam mihi ſors ademiſſet, aut vis aliqua major reditum peremiſſet: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me perſoluturos. Quid me adſpectas? quid mea promiſſa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, ſed horum erga me benivolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum deſiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum ſimul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudiſti.

Quid enim poſſum aliud, niſi mærere? niſi flere? niſi te 102 cum mea ſalute complecti? ſalutem tibi iidem dare poſſunt, qui mihi reddiderunt. Huc exſurge tamen, quæſo. retinebo, & complectar: nec me ſolùm deprecatorem fortunarum tuarum, ſed comitem, ſociumque profitebor: atque (ut ſpero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meritorum, ſed bonorum in me, qui à me mei ſervatorem capitis divellat, ac diſtrahat. Non ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, judices, ſed cuſtodem ſalutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; ſed precibus, ſed lacrymis, ſed miſericordia: mecumque vos ſimul miſerrimus, & optimus obteſtatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur.

Nolite, judices, per vos, per fortunas veſtras, per liberos, 103 inimicis meis, his præſertim, quos ego pro veſtra ſalute ſuſcepi, dare lætitiam, gloriantibus vos jam oblitos mei, ſalutiſque ejus, à quo mea ſalus conſervata eſt, hoſtes exſtitiſſe. nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ

94. *Monumenta nobis litteræ prodiderunt.*] Nihil variant mſſ. Pantagathus tamen malebat, *litterarum*, in cujus item ſententiam ibat Gulielmius. *Gruter.*

95. *A C. Virgilio.*] Lambinus *Virginio*, præter libros editos typis, calamiſque ſcriptos. *Idem.*

96. *Nihil, judices, eſt eorum.*] Quanto iſtud melius illo vulgato; *nihil videlicet eſt eorum.* eruit autem id è Turingicis Suffridus noſter Petrejus. *Idem.*

97. *Propter ejus provinciæ mecum &c. comparantem.*] Ita legendum duxi omnibus Pall. volentibus, item S. Victoris ac Grut. qui ultimus, duxit me ad hanc lectionem, cùm haberet, *me ire parantem, propter ejus provin. &c.* illud *mecum* tamen ſolum erat apertè in Pal. pr. nam reliqui *metum.* vulgata, *metum &c. comparatam.* quod *comparatam* etſi affirmet comparere in ſcriptis omnibus Lambinus; haud ei credam. noſtrum ſanè conſpicitur in codice S. Victoris, & edd. priſcis. *Idem.*

98. *Præſentem tibi gratiam relaturum.*] Ambiguitas conſtructionis omnino tolletur, ſi legimus cum Erfurdienſi *gratias.* Idem.

Pal.

tatæ veſtræ voluntatis erga me: ſinite me, quod vobis fretus huic ſæpe promiſi, id à vobis ei perſolvere.

94 Teque, C. Flavi, oro, & obteſtor, qui meorum conſiliorum in conſulatu ſocius, periculorum particeps, rerum, quas geſſi, adjutor fuiſti, meque non modò ſalvum ſemper, ſed etiam ornatum, florentemque eſſe voluiſti: ut mihi per hos conſerves eum, per quem me tibi, & his conſervatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, veſtræque, judices, non ſolùm meæ: quibus ego, magno in metu meo, ſubitò inducor in ſpem, vos eoſdem in hoc conſervando futuros, qui fueritis in me: quoniam iſtis veſtris lacrymis de illis recordor, quas pro me ſæpe, & multùm profudiſtis.

M. TULLII CICERONIS PRO P. SEXTIO, ORATIO QUARTA ET TRICESIMA.

I
1 SI quis antea, judices, mirabatur, quid eſſet, quod pro tantis opibus reipublicæ, tantaque dignitate imperii, nequaquam ſatis multi cives forti, & magno animo invenirentur, qui auderent ſe, & ſalutem ſuam in diſcrimen offerre pro ſtatu civitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potiùs, ſi quem bonum & fortem civem viderit, quàm ſi quem aut timidum, aut ſibi potiùs, quàm reipublicæ conſulentem. Nam, ut omittatis de uniuſcujuſque caſu cogitando recordari, uno adſpectu intueri poteſtis, eos, qui cum ſenatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, & latrocinio domeſtico liberarint, mœſtos, ſordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantes: eos autem, qui omnia divina, & humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non ſolùm alacres, lætoſque volitare, [1] ſed etiam voluntarios fortiſſimis, atque optimis civibus periculum moliri, de ſe nihil timere.

2 In quo cùm multa ſunt indigna, tum nihil minùs eſt ferendum, quàm quòd jam non per latrones ſuos, non per homines egeſtate, & ſcelere perditos, ſed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos veſtra auctoritate, veſtra religione, veſtris ſententiis ſe oppreſſuros arbitrantur. Ego autem, judices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optimè ſunt meriti, beneficio, eſſe utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis. iis potiſſimùm vox hæc ſerviat, quorum opera & mihi, & vobis, & populo Romano reſtituta eſt.

2 Et, quamquam à Q. Hortenſio, clariſſimo viro, atque elo-
1 quentiſſimo, cauſa eſt P. Sextii perorata: nihilque ab eo prætermiſſum eſt, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo diſputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potiſſimùm defuiſſe videatur, per quem eſt perfectum, ne ceteris civibus deeſſet. Atque ego ſic ſtatuo, judices, à me in hac cauſa, atque hoc extremo dicendi loco, pietatis potiùs, quàm defenſionis: querelæ, quàm eloquentiæ: doloris, quàm ingenii partes eſſe ſuſceptas.

Itaque, ſi aut acriùs egero, aut liberiùs, quàm qui ante me 4
dixerunt: peto à vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & juſtæ iracundiæ concedendum putetis. neque enim officio conjunctior dolor ullius eſſe poteſt, quàm hic meus, ſuſceptus ex hominis, de me optimè meriti, periculo: neque iracundia magis ulla laudanda, quam ea, quæ me inflammat eorum ſcelere, qui cum omnibus ſalutis meæ defenſoribus bellum eſſe ſibi gerendum judicaverunt.

Sed, quoniam ſingulis criminibus ceteri reſponderunt; di- 5
cam ego de omni ſtatu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de ſtudio conſervandæ ſalutis communis, atque otii: contendamque, ſi modò id conſequi potero, ut in hac confuſa, atque univerſa defenſione, nihil à me, quod ad veſtram quæſtionem; nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermiſſum eſſe videatur. Et, quoniam in graviſſimis temporibus civitatis, atque in ruinis everſæ, atque afflictæ reipublicæ P. Sextii tribunatus eſt à fortuna ipſa collocatus: non aggrediar ad illa maxima, atque ampliſſima priùs, quàm docuero, quibus initiis, ac fundamentis hæ tantæ ſummis in rebus laudes excitatæ ſint.

Parente P. Sextius natus eſt, judices, homine, ut plerique 3
meminiſtis, & ſapiente, & ſancto, & ſevero: qui cùm tribu- 6
nus plebis primus inter homines nobiliſſimos temporibus optimis factus eſſet, reliquis honoribus non tam uti voluit, quàm dignus videri. Eo auctore duxit honeſtiſſimi, & ſpectatiſſimi viri, C. Albini filiam: ex qua hic eſt puer, & nupta jam filia. [2] Duobus his graviſſimæ antiquitatis viris ſic probatus fuit, ut utrique eorum, & carus maximè, & jucundus eſſet. [3] Ademit Albino ſoceri nomen mors filiæ, ſed caritatem illius neceſſitudinis, & benevolentiam non ademit. hodie ſic hunc diligit, ut vos facillimè poteſtis ex hac vel aſſiduitate ejus, vel ſollicitudine, & moleſtia judicare.

Duxit uxorem, patre vivo, optimi, & calamitoſiſſimi viri 7
[4] filiam, C. Scipionis. clara in hoc P. Sextii pietas exſtitit, & omnibus grata, quòd & Maſſiliam ſtatim profectus eſt, ut ſocerum videre, conſolarique poſſet, fluctibus reipublicæ expulſum, in alienis terris jacentem, quem in majorum ſuorum veſtigiis ſtare oportebat: & ad eum filiam ejus adduxit, [5] ut illo inſpe-

Pal. ſec. ac nonus, item Erfurd. & Gemblac. hunc hominem ſemper appellant *Seſtium*; ut etiam liber S. Victoris. adeo ut ſic reſcribendum videatur: ut fecit P. Victorius. Annotatum tamen Cl. Puteano ſcribendum *Sextio*, quoniam ſit familiæ plebejæ. *Seſtium* enim notare patriciam. *Gruter*.

1. *Sed etiam voluntarios fortiſſimis.*] Monuit Lambinus illud *voluntarios* non hærere in aliquot mſſ. ideoque delendum putat. & vero abeſt aliquot item Palatinis, ſed tamen cum compareat in eis quos habeo notæ optimæ, in pr. in ſec. in nono, haud temere ei manus intulero. *Idem*.

2. *Duobus his graviſſimæ antiquitatis viris &c.*] Ita malui cum Pal. tert. quart. quinto, oct. & ed. vet. quàm *graviſſimis*, quod in vulgata. iidem noſtri non agnoſcebant voculam *his*. & poterat item deleri. interim quæ frons Lambini? ſupponentis, *duobus his graviſſimis ac ſanctiſſimis viris*. Idem.

3. *Ademit Albino ſoceri nomen.*] Gembl. & S. Victoris *ceterum nomen*, cui alludit & Palat. nonus, in quo *ceterorum*. & non videtur fortuitum illud *ceterum*. *Idem*.

4. *Filiam C. Scipionis.*] Non vacat inquirere quo prænomine aliis vocetur hic Scipio. reddidi tamen ei *Caji* volentibus Pall. Gembl. Erfurd. item editt. primis poſterioribus placuit *Lucius*. Idem.

5. *Ut illo inſperato adſpectu, amplexuque.*] Pal. tert. quart. quint. *adſe-*

inſperato adſpectu, complexuque, ſi non omnem, at aliquam partem mœroris ſui deponeret: & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filiæ ſolitudinem ſuſtentavit. Poſſum multa dicere de liberalitate, de domeſticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magiſtratu abſtinentia: ſed mihi ante oculos obverſatur reipublicæ dignitas, quæ me ad ſeſe rapit, hæc minora relinquere hortatur.

8 Quæſtor hic C. Antonii, collegæ mei, judices, fuit ſorte, ſed ſocietate conſiliorum, meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione, quo minùs exponam, quàm multa ad me detulerit, quanto antè providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, præter unum: numquam illum in illo ſummo timore, ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipſo ſuſpicionem, aut infitiando tollere, aut diſſimulando ſedare voluiſſe. In quo collega ſuſtinendo, atque moderando, ſi meam in illum indulgentiam, conjunctam cum ſumma cuſtodia reipublicæ laudare verè ſolebatis: par prope laus P. Sextii eſſe debet, qui ſuum ita conſulem obſervavit, ut & illi quæſtor bonus, & vobis omnibus optimus civis videretur.

4 Idem, cùm illa conjuratio ex latebris, atque ex tenebris 9 erupiſſet, palàmque armata volitaret: venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia, & ſcelerata manu [6] attentari ſuſpicabamur: [7] & inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capua præcipitem ejecit, hominem perditum, & non obſcurè Piſauri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione verſatum. Idemque C. Marcellum, cùm is non ſolùm Capuam veniſſet, verùm etiam ſe, quaſi armorum ſtudio, [8] in maximam familiam conjeciſſet, exterminandum ex illa urbe curavit. qua de cauſa & tum conventus ille Capuæ, qui propter ſalutem illius urbis conſulatu conſervatam meo me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurioneſque, fortiſſimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii, teſtimonio declarant, periculumque decreto ſuo deprecantur.

10 Recita, quæſo, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; [9] ut jam puerilis tua vox poſſit aliquid ſignificare inimicis noſtris, quidnam, cùm ſe corroborarit, effectura eſſe videatur. DECRETVM DECVRIONVM. Non recito decretum officio aliquo expreſſum vicinitatis, aut clientelæ, aut hoſpitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia: ſed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem ampliſſimi beneficii, [10] vicem officii præſentis, teſtimonium præteriti temporis.

11 Atque illis temporibus iiſdem, cùm jam Capuam metu Sextius liberaſſet, urbem ſenatus, atque omnes boni, deprehenſis, atque oppreſſis domeſticis hoſtibus, me duce, ex periculis maximis extraxiſſent: ego litteris eum Capua arceſſivi cum illo exercitu, quem tum ſecum habebat. quibus hic litteris lectis ad urbem confeſtim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari poſſitis, audite litteras, & veſtram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate. LITTERAE CICERONIS, CONSVLIS. Hoc adventu 5 P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum extremis diebus conſulatus mei, res eas, quas geſſeram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus, & conatus, ſunt retardati.

Ac, poſteaquàm eſt intellectum, Catone tribuno plebis, 12 fortiſſimo, atque optimo cive, rempublicam defendente, per ſeipſum ſenatum populumque Romanum ſine militum præſidio tueri facilè majeſtatem ſuam, & dignitatem eorum, qui ſalutem communem periculo ſuo defendiſſent: Sextius, cùm illo ſuo exercitu ſumma celeritate eſt Antonium conſecutus. Hîc ego quid prædicem, quibus hic rebus conſulem ad rem gerendam excitarit? quot ſtimulos admoverit homini ſtudioſo fortaſſis victoriæ, ſed tamen nimiùm communem Martem, bellique caſum metuenti? longum eſt ea dicere: ſed hoc breve dicam. Si M. Petreji [11] non excellens animo, & amore reipublicæ, non præſtans in republica virtus, non ſumma auctoritas apud milites, non mirificus uſus in re militari extitiſſet, neque [12] adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuiſſet; [13] datus illo in bello eſſet hiemi locus, neque umquam Catilina, cùm è pruina Apennini, atque è nivibus illis emerſiſſet, atque æſtatem integram nactus, Italiæ calles, & paſtorum ſtabula præclara cepiſſet, ſine multo ſanguine, ac [14] ſine totius Italiæ vaſtitate miſerrima concidiſſet.

Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut 13 quæſturam Macedoniæ relinquam, & aliquando ad hæc propiora veniam. quamquam non eſt omittenda ſingularis illa integritas provincialis, cujus ego nuper in Macedonia vidi veſtigia non preſſa leviter ad exigui prædicationem temporis, ſed fixa ad memoriam illius provinciæ ſempiternam. Verùm hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & reſpectantes relinquamus. Ad tribunatum, quia ipſe ad ſeſe jam dudum vo- 6 cat, & quodammodo abſorbet orationem meam, contento ſtudio, curſuque veniamus.

De quo quidem tribunatu ita dictum à Q. Hortenſio, ut 14 ejus oratio [15] non defenſionem modò criminum videretur continere, [16] ſed etiam memoria digna eſſet, uti & reipublicæ capeſſendæ auctoritatem, diſciplinamque præſcriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud, niſi meum nomen, cauſamque ſuſtinuit, neceſſariò mihi de iiſdem rebus eſſe arbitror, ſi non ſubtiliùs diſputandum, at certè, judices, dolentiùs deplorandum. Qua in oratione ſi aſpe-

adſectu, non nimium diſplicet; utique cùm & invenerim item in edd. antiquiſſimis. *Grut.*

6. *Attentari ſuſpicabamur.*] Pall. aliquot *tentari.* nonus præterea *conſpicabamus.* Gembl. *conſpicabamur.* editio princeps *conſpiciebamus.* Idem.

7. *Et inde M. Aulanum.*] Sic Pal. pr. ſec. nam tert. quart. quint. *me Aulanum.* at nonus *conſpicabamus C. Menulanum.* quod nomen idem in Gembl. & Erfurd. alluditque S. Victoris: *ſuſpicabamur, C. Mevulcanum.* Pal. oct. *& inde Meaulcanum.* adſcriptumque, *al. M. Aulum.* & inquirendus profectò ille *C. Menulanus.* nam & primitus cuſi *Menulanum* exhibent. P. Manutius edidit *Aulianum.* Grut. Ex edito, quod in Pal. pr. ſec. eſſe dicitur, prodiret facillime *M. Avianum.* Sed quum tantopere & tanto conſenſu diſcedant alii, id licet ſuctum nomen, non audeo admittere. Accedit proxime ad *inde Menullam*, cujus meminit pro Domo c. 31. *Gronov.*

8. *In maximam familiam.*] Servorum, interpretatur P. Manutius. at ego, gladiatorum, qui ibi in ludo frequentes ut diſcimus, vel ex loco huc pertinente C. Cæſaris libro 1 Bell. civ. cap. 15. m. *Gruter.*

9. *Ut jam puerilis tua vox &c.*] Locum hunc muto, invito Gulielmio, qui adhæreſcebat planè vulgatæ ſcripturæ, *virilis*; tamquam ſcilicet in puero eſſet vox virilis. fateor; ſed idem non tollitur, ſubſtituto *puerilis*, quod omninò ſervatur in Pal. nono illo, in Gembl. in Erfurd. libris extra controverſiam innocentiſſimis. *Idem.*

10. *Vicem officii præſentis.*] Lambinus recepit neſcio cujus emendationem, *vocem off.* præter omnes libros, & non neceſſariò, quamvis ita autumet. *Idem.*

11. *Non excellens animo & amore reip. non præſtans &c.*] Reduxi quod erat in olim editis, in P. Manutio, in P. Victoriano; quibus firmandis accedit Pal. nonus, item liber S. Victoris; niſi quod is *animus.* unde tentabat Gulielmius, *non exc. animus & amor reip. non præſtans*, quod non ſpreverim. nam inſulsè vulgata: *non excellens animus, & amore reip. præſtans*; omiſſo *non.* Idem.

12. *Adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuiſſet.*] Sic vetus editio, ſed adhuc verbo auctior, *cohortandum, accuſandum, impellendum.* ſed enim cùm reſtet tantum in Pal nono, *adjutor reipub. cohortandum, accuſandum, impell. f.* ſuſpicor Ciceroni ſcriptum: *adjutor ei Publius ad excitandum, cohort. accuſandum imp.* omiſſo nomine *Antonii.* Idem.

13. *Datus illo in bello eſſet hiemi locus.*] Sic malui diſtinguere cum Gulielmio, quàm ut eſt in hactenus vulgatis *fuiſſet datus: illo in bello.* quod quam infeliciter explicat P. Manutius. *Idem.*

14. *Sine totius Italiæ vaſtitate.*] Pal. nonus *viciſſitate.* cui voci attendet auceps verborum minus frequentium. nam & heic ei quoque ſuus locus; ſi voluit exprimere Cicero aleam Martis ancipitem. ſive enim conjurati perirent, ſive eorum adverſarii, damno id erat communi matri Italiæ. *Idem.*

15. *Non defenſionem modò criminum vid. cont.*] Pal. nonus non agnoſcit vocabulum *criminum*; neque requiritur. *Idem.*

16. *Sed etiam memoria digna eſſet, uti reip. cap. &c. præſcriberet.*] Cuilibet jam patet quàm hæc aptiora ſint huic ſententiæ, quam quæ de Turnebi conjectura ſubſtituerat nobis Lambinus. ſic autem reſtat

aſperiùs in quoſdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum ſceleris furore violatus eſſem, vocis libertate perſtringerem? [17] Sed ut agam moderatè, & huic potiùs tempori ſerviam, quàm dolori meo. ſi qui occultè à ſalute noſtra diſſentiunt, lateant. ſi qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent, & quieſcunt: nos quoque ſimus obliti. [18] ſi qui ſe offerunt inſolenter, & inſectantur: quoad ferri poterunt, perferemus; neque quemquam offendet oratio mea, niſi qui ſe ita obtulerit, ut in eum non invaſiſſe, ſed incurriſſe videamur.

15 Sed neceſſe eſt, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum [19] ſuperioris anni reipublicæ naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficienda ſalute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, conſilia, verſata.
7 [20] Fuerat ille annus in reipublicæ magno motu, & multorum timore, tamquam intentus arcus in me unum, ſicut vulgò ignari rerum loquebantur; re quidem vera in univerſam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis, ac perditi, mihi irati, ſed multo acriùs otii, & communis ſalutis inimici. Hunc vir clariſſimus, mihique, multis repugnantibus, amiciſſimus, Cn. Pompejus, omni cautione, fœdere, exſecratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me eſſe facturum. At ille nefarius, ex omnium ſcelerum colluvione natus, parum ſe fœdus violaturum eſt arbitratus, niſi ipſum cautorem alieni periculi ſuis propriis periculis terruiſſet.

16 Hanc tetram, immanemque belluam, vinctam auſpiciis, alligatam more majorum, conſtrictam legum ſacratarum catenis, [21] ſolvit ſubitò legum conſul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut nemo putaret, mihi iratus: ignarus quidem certè, & imprudens impendentium tantorum ſcelerum, ac malorum. qui tribunus plebis felix in evertenda republica fuit nullis ſuis nervis. qui enim in ejuſmodi vita nervi eſſe potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, ſororiis ſtupris, omni inaudita [22] libidine infamis?

17 Sed fuit profectò quædam illa reipublicæ fortuna fatalis, ut ille cæcus, atque amens tribunus plebis nanciſceretur, quid dicam conſules? hoccine ut ego appellem nomine everſores hujus imperii? proditores veſtræ dignitatis? hoſtes bonorum omnium? qui ad delendum ſenatum, affligendum equeſtrem ordinem, exſtinguenda omnia jura, atque inſtituta majorum, ſe illis faſcibus, ceteriſque inſignibus ſummi honoris atque imperii ornatos eſſe arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, ſi nondum ſcelera, vulneraque inuſta reipublicæ vultis recordari, vultum, atque inceſſum animis intueamini. faciliùs facta eorum occurrent mentibus veſtris, ſi ora ipſa oculis propoſueritis.

Alter unguentis affluens, calamiſtrata coma, deſpiciens 8
conſcios ſtuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ ſuæ, puteali, 18
& fæneratorum [23] gregibus inflatus, atque perculſus, olim ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad columnam adhæreſceret, in tribunatus portum perfugerat. contemnebat equites Romanos, minitabatur ſenatui, venditabat ſe operis, atque ab iis ſe ereptum, ne de ambitu cauſam diceret, prædicabat, ab iiſdemque ſe, etiam, invito ſenatu, provinciam ſperare dicebat: eamque niſi adeptus eſſet, ſe incolumem nullo modo fore arbitrabatur.

Alter, ô dii boni! quàm teter incedebat! quàm truculentus! 19
[24] quàm terribilis adſpectu! unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicæ diceres intueri. [25] veſtitus aſperè noſtra hac purpura plebeja, ac pænè fuſca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipſe tum [26] imaginis ornandæ cauſa duumviratum gerebat, Seplaſiam ſublaturus videretur. nam quid ego de ſupercilio dicam? quod tum hominibus non ſupercilium, ſed pignus reipublicæ videbatur. tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, [27] ut illo ſupercilio reſpublica tamquam Atlante cælum, niti videretur.

Erat denique hic omnium ſermo: Eſt tamen reipublicæ 20
magnum, firmumque ſubſidium: habeo quem opponam labi illi, atque cœno: vultu, medius fidius, collegæ ſui libidinem, levitatemque franger, habebit ſenatus, in hunc annum quem ſequatur: non deerit auctor, & dux bonis. mihi denique homines præcipuè gratulabantur, quòd habiturus eſſem contra tribunum plebis furioſum, & audacem, cùm amicum, & affinem, tum etiam fortem, & gravem conſulem. Atque eorum 9
alter fefellit neminem. quis enim clavum tanti imperii tenere, & gubernacula reipublicæ tractare in maximo curſu, ac fluctibus poſſe arbitraretur hominem emerſum ſubitò ex diuturnis tenebris luſtrorum, ac ſtuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriiſque confectum? cùm is præter ſpem in altiſſimo gradu alienis opibus poſitus eſſet, qui non modò tempeſtatem impendentem intueri temulentus, ſed ne lucem quidem inſolitam adſpicere poſſet?

Alter multos planè in omnes partes fefellit. erat enim ho- 21
minum opinioni, nobilitate ipſa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes boni ſemper nobilitati favemus, & quia utile eſt reipublicæ, nobiles homines eſſe dignos majoribus ſuis, & quia valet apud nos, clarorum hominum, [28] & bene de

ſtat omnino in Pal. nono & Erf. *Grut.*

17. *Sed ut agam moderatè, & huic.*] Scribendum cùm Pal. ſec. ac nono: *ſed ut quàm moderatè &c.* quomodo item in prima editione, præterquam quod ea *ut qua.* ceteri noſtri habent, *ſed quàm moderatè, & huic.* Idem.

18. *Si qui ſe offerunt inſolenter & inſectantur.*] In nullo mſſ. aut vett. edd. inveni illud *inſolenter &c.* habentque Pal. nonus, ac Gemblac. *ſi qui offendunt, inſequuntur.* neque aliter Erfurd. niſi quod immiſſa copula. *& inſequuntur.* Pal. tert. quint. oct. habent, *ſi qui ſe efferunt inſectanter.* pr. quart. *efferunt, inſectantur.* Idem.

19. *Superioris anni reipub. naufragium.*] Non diſplicet Turingici exemplaris ſcriptura, *in repub.* Gruter. Omnino debet diſplicere, & vulgata veriſſima & Latina videri, ſi inſpexeris paterna ad Livium 34, 26. *Gronov.*

20. *Fuerat ille annus, in reipub. magno motu, &c. tamquam intentus.*] Pall. omnes heic mirè mutilati ſunt à librariis, præter nonum. is exhibet: *Fuerat ille annus tam in rep. videlicet quam in magno motu &c. intentus;* ſine illo, *tamquam.* neque aliter S. Victoris; quamquod is, *in repub. judices, quàm in magno metu.* quod & in codice ſcripto Henrici Stephani, niſi quod is *motu.* Gruter.

21. *Solvit ſubitò legum.*] Hæc èſt primæ editionis lectio, neque ſecus imprimi curavit Victorius, reſtatque in Pal. nono. aliæ habent, *ſolvit ſubitò cura legum.* aliæ, *ſolv. ſubitò, legum vinculis.* Lambinus recepit conjecturam Turnebi, *ſolvit ſubitò lege curiata;* de qua videantur illius Adverſaria libro xx cap. 3. *Idem.*

22. *Libidine infamis?*] Pall. o. edd. vett. S. Victoris Erfurd. Gembl. *inſani*, quod iterum recepiſſem, niſi occurriſſet inſanos nunquam eſſe ſine nervis, & iis quidem quibus ſanos longè anteeant. & ſic tamen habet quo ſe defendat. *Idem.*

23. *Gregibus inflatus atque perculſus.*] Sic primitus editi. nam Pall. noſtri non habent illud, *atque perculſus;* excepto nono; in quo *atque compulſus;* quomodo etiam extat in S. Victoris. Gulielmius conjicit *inlatus.* ego vulgatam interpretor; tanquam primo fuerit inflatus ab illis ſectatoribus, ſed tandem deſertus: ut ſæpe ſolet fieri, cùm ducem ſuum tueri nequeunt iſti Satagei. exemplum videatur apud Tullium in Quintiana cap 22. procœmio item Verrino cap. 4. m. *Idem.*

24. *Quam terribilis aſpectu.*] Ita mſſ. noſtri omn. & olim impreſſi. non, ut hodie, *terribili aſp.* Idem.

25. *Veſtitus aſperè, noſtra hac.*] Eſt à mſſ. noſtris & quondam editis. nam poſteriores *aſper.* Grut. Quod voluit igitur Gruterus, exhibui. Nam quum diſcerptum vitioſe eſſet in ejus editione *aſper è noſtra*, id ſtolide imitatæ ſunt proximæ editiones. *Gron.*

26. *Imaginis ornandæ cauſa.*] Conjecit ita quondam Turnebus, ſed nunc firmatur auctoritate Palatini noni: alii enim, tota hac oratione nihil habent hiſtoricum, nihil niſi quod liquidò adſequebantur librarii. *Gruter.*

27. *Ut illo ſupercilio reſp. tanquam Atlante cælum, niti videretur.*] Lectio fictitia. neque melior ea, quam ſubſtituit Lambinus. primæ edd. habent; *ut illo ſupercilio aumantius ille niti tanquam videretur;* à qua nihil recedunt mſſ. noſtri. nam Pal. nonus exhibet, *ſupercilio vel amnantius anancius, ille niti tamquam videretur.* S. Victoris *ſupercilio mantuus ille niti tamquam videretur.* videatur Turnebus libro xx Adverſ. 3. nam ego heic nihil video, niſi latere *anancæum.* adplicet rei-propoſitæ qui poteſt. *Idem.*

28. *Et bene de republ. meritorum.* Editio vetus, item Gemblac. S. Victoris Pal. tert. *& ſeaex de repub. merit.* Idem.

19. In

de republica meritorum memoria etiam mortuorum. Quia triſtem ſemper, quia taciturnum, quia ſubhorridum, atque incultum videbant, & quod erat eo nomine, [29] ut ingenerata familiæ frugalitas videretur: favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum, ſpe ſua hominem vocabant, materni generis obliti.

2 Ego autem (verè hoc dicam, judices,) tantum eſſe in homine ſceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipſe cum republica ſenſi, numquam putavi. nequam eſſe hominem, & levem, & falſa opinione, errore hominum ab adoleſcentia commendatum, ſciebam. etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur: ſed hæc obſtructio, nec diuturna eſt,

10 nec obducta ita, ut curioſis oculis perſpici non poſſit. Videbamus genus vitæ, deſidiam, inertiam: incluſas ejus libidines, qui paullo propiùs acceſſerant, intuebantur. denique etiam ſermonis anſas dabat, quibus reconditos ejus ſenſus tenere poſſemus.

3 Laudabat homo doctus philoſophos neſcio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: ſed tamen eos laudabat maximè, qui dicuntur præter ceteros eſſe auctores, & laudatores voluptatis: cujus, & quo tempore, & quo modo, non quærebat. verbum ipſum omnibus modis animi, & corporis devorabat: eoſdemque præclarè dicere ajebat, ſapientes omnia ſua cauſa facere: rempublicam capeſſere hominem bene ſanum non oportere: nihil eſſe præſtabilius otioſa vita, & plena, & conferta voluptatibus: eos autem, qui dicerent, dignitati eſſe ſerviendum, reipublicæ conſulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, eſſe ducendam, ſubeunda pro patria pericula; vulnera excipienda, mortem oppetendam: vaticinari, atque inſanire dicebat.

4 Ex his aſſiduis ejus, quotidianiſque ſermonibus, & quòd videbam, quibuſcum hominibus in interiore ædium parte viveret, & quòd ita domus ipſa fumabat, ut multa ejus ſermonis indicia redoleret: ſtatuebam ſic, boni nihil ab illis nugis exſpectandum, mali quidem certè nihil pertimeſcendum. Sed ita eſt, judices, ut, ſi gladium parvo puero, aut ſi imbecillo ſeni, aut debili dederis, ipſe impetu ſuo nemini noceat: ſin ad nudum vel fortiſſimi viri corpus acceſſerit, poſſit acie ipſa, & ferri viribus vulnerari: ita cùm hominibus enervatis, atque exſanguibus, conſulatus, tamquam gladius, eſſet datus; qui per ſe pungere neminem umquam potuiſſent, hi ſummi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. fœdus fecerunt cum tribuno plebis palàm, ut ab eo provincias acciperent, quas ipſi vellent: exercitum, & pecuniam, quantam vellent, ea lege, ſi ipſi priùs tribuno plebis [30] afflictam & conſtrictam rempublicam tradidiſſent. id autem fœdus meo ſanguine ictum ſanciri poſſe dicebant.

5 Qua re patefacta (neque enim diſſimulari tantum ſcelus poterat, nec latere) promulgantur uno, eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis

11 conſulum nominatim. Hic tum ſenatus ſollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum, atque ordinum cives ſummæ reipublicæ à conſulibus, atque à ſummo imperio petendum eſſe auxilium arbitrabantur, cùm illi ſoli eſſent, præter furioſum illum tribunum, duo reipublicæ turbines, qui non modò præcipitanti patriæ non ſubvenirent, [31] ſed etiam nimiùm tardè concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidie cùm querelis bonorum omnium, tum etiam precibus ſenatus, ut meam cauſam ſuſciperent, agerent; aliquid denique ad ſenatum referrent. hi non modò negando, ſed etiam irridendo, ampliſſimum quemque illius ordinis inſequebantur.

Hic ſubitò cùm incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaque Italia conveniſſet: veſtem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato conſilio (quoniam publicis ducibus reſpublica careret) defendendum putarunt. 26
Erat eodem tempore ſenatus in æde Concordiæ, quod ipſum templum repræſentabat memoriam conſulatus mei, cùm flens univerſus ordo cincinnatum conſulem orabat. nam alter ille horridus, & ſeverus conſultò ſe domi continebat. Qua tum ſuperbia cœnum illud, ac labes, ampliſſimi ordinis preces, & clariſſimorum civium lacrymas repudiavit? me ipſum ut contempſit helluo patriæ? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille cùm quaſi quæſtum faceret, amiſit? Cùm veniſſet ad ſenatum, vos, inquam, equites Romani, & omnes boni, veſte mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impuriſſimi projeciſtis, cùm, veſtris precibus à latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, conſtantia, [32] L. Mummius, ad ſenatum de republica retulit. ſenatuſque frequens veſtem pro mea ſalute mutandam cenſuit.

O diem illum, judices, funeſtum ſenatui, boniſque omnibus! reipublicæ luctuoſum! mihi ad domeſticum mœrorem, 12 27
gravem! ad poſteritatis memoriam, glorioſum! Quid enim quiſquam poteſt ex omni memoria ſumere illuſtrius, quàm, pro uno cive & bonos omnes privato conſenſu, & univerſum ſenatum publico conſilio mutaſſe veſtem? quæ quidem tum mutatio non deprecationis cauſa eſt facta, ſed luctus. quem enim deprecarentur, cùm omnes eſſent ſordidati? cùmque hoc ſatis eſſet ſigni, eſſe improbum, qui mutata veſte non eſſet? Hac mutatione veſtis facta, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum, humanarumque prædo, fecerit: qui adeſſe nobiliſſimos adoleſcentes, honeſtiſſimos equites Romanos, deprecatores ſalutis meæ juſſerit, eoſque operarum ſuarum gladiis, & lapidibus objecerit: de conſulibus loquor, quorum fide reſpublica niti debuit.

Exanimatus evolat ex ſenatu, non minùs perturbato animo, atque vultu, quàm ſi paucis antè annis in creditorum conventum incidiſſet: advocat concionem: habet orationem talem conſul, qualem numquam Catilina victor habuiſſet: Errare homines, ſi etiam tum ſenatum aliquid in republica poſſe arbitrarentur: equites verò Romanos daturos [33] illius dies pœnas, quo, me conſule, cum gladiis, in clivo Capitolino fuiſſent: veniſſe tempus iis, qui in timore fuiſſent, (conjuratos videlicet dicebat) ulciſcendi ſe. Si dixiſſet hoc ſolum, omni ſupplicio eſſet dignus. nam oratio ipſa conſulis pernicioſa, poteſt rempublicam labefactare. 28

Quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cùm me ipſum pro ſumma familiaritate, qui mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unicè diligebat, tum pro republica vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit: edixitque, ut ab urbe abeſſet millia paſſuum ducenta: quòd eſſet auſus pro civi, pro bene merito civi, pro amico, pro republica deprecari. Quid hoc homine facias? aut quò civem importunum, aut quò potiùs hoſtem tam ſceleratum reſerves? qui, ut omittam cetera, quæ ſunt ei cum collega immani, impuroque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatiſſimum, atque optimum virum, non amiciſſimum reipublicæ civem, non illo ipſo tempore unà cum ſenatu, & cum bonis omnibus caſum amici, reique publicæ lugentem: ſed civem Romanum ſine ullo judicio, aut edicto ex patria conſul ejecerit. 29 13

[34] Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quàm, id quod perrarò accidit, ex urbe exire à conſulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in ſuas civitates, ad ſuos lares familiares: 30
& in

29. *Ut ingenerata familiæ frugalitas.*] Pal. nonus & Gemblac. item edd. vet. *familia.* unde Gulielmius faciebat *à familia.* Grut.

30. *Afflictam & conſtrictam rempub.*] Ita Pal. nonus, Erſurd. Gemblac. nam Henr. Stephani liber, *circumſcriptam.* vulgatæ deerat illud, *& conſtrictam.* Idem.

31. *Sed etiam nimium tarde concidere.*] Sic editum jam ab Wechelo, & ſequutus Lambinus non addito, an ſic de induſtria & ex MSS. mutaverit, quum Victorianæ exhibeant *ſed eam*, quod certe lenius. *Gronov.*

32. *L. Mummius.*] Neſcio iſtudne ſit in Pal. nono, an vero *Ninnius*, quod hæret in S. Victoris: adeo litteræ ſunt dubiæ. *Grut.*

33. *Illius dies pœnam.*] Sic citat hunc locum Agellius libro 12 cap. 14. *Idem.*

34. *Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt.*] Vetus editio, *acerbius*

& in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc verò quid eſt? exterminabit cives Romanos edicto conſul à ſuis diis penatibus? expellet à patria? deliget quem volet? damnabit, atque ejiciet nominatim? hic, ſi umquam vos eos, qui nunc eſtis in republica, fore putaſſet, ſi denique imaginem judiciorum, aut ſimulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidiſſet, umquam auſus eſſet ſenatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aſpernari? civium denique omnium, novis, & inauditis edictis, jus, libertatemque pervertere?

1 Etſi me attentiſſimis animis, ſumma cum benignitate auditis, judices: tamen vereor, nequis fortè veſtrûm miretur, quid hæc mea oratio tam longa, ac tam altè repetita velit, aut quid ad P. Sextii cauſam, eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. mihi autem hoc propoſitum eſt oſtendere, omnia conſilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuiſſe, ut afflictæ, & perditæ reipublicæ, quantum poſſet, mederetur. Ac, ſi in exponendis vulneribus illis, de me ipſo plura dicere videbor, [35] ignoſcite. nam & illam meam cladem vos, & omnes boni maximum eſſe reipublicæ vulnus judicaſtis; & P. Sextius eſt reus non ſuo, ſed meo nomine: qui cùm omnem vim ſui tribunatus in mea ſalute conſumpſerit, neceſſe eſt meam cauſam præteriti temporis cum hujus præſenti defenſione eſſe conjunctam.

4 Erat igitur in luctu ſenatus: ſqualebat civitas, publico con-
2 ſilio mutata veſte: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocietas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune conſilium, quod tum non honorificentiſſime decreviſſet de mea ſalute: cùm ſubitò edicunt duo conſules, ut ad ſuum veſtitum ſenatores redirent. Quis umquam conſul ſenatum ipſius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miſeros lugere vetuit? Parumne eſt, Piſo, ut omittam Gabinium, quòd tantum homines fefelliſti, ut negligeres auctoritatem ſenatus? optimi cujuſque conſilia contemneres? rempublicam proderes? conſulare nomen affligeres? etiamne edicere audeas, ne mœrerent homines meam, ſuam, reipublicæ calamitatem? [36] ne hunc ſuum dolorem veſte ſignificarent? ſive illa veſtis mutatio ad luctum ipſorum, ſive ad deprecandum valebat, quis umquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut ſibi mœrere, aut ceteris ſupplicare?

3 Quid? ſua ſponte homines in amicorum periculis veſtitum mutare non ſolent? pro te ipſo, Piſo, nemone mutavit? ne iſti quidem, [37] quos legatos non modò nullo ſenatuſconſulto, ſed etiam repugnante ſenatu, tute tibi legaſti? Ergo hominis deſperati, & proditoris reipublicæ caſum lugebunt fortaſſe qui volent: civis florentiſſimi benivolentia bonorum, & optimè de ſalute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere ſenatui non licebit? Iidem conſules, ([38] ſi appellandi ſunt conſules, quos nemo eſt, qui non modò ex memoria, ſed etiam ex faſtis [39] evellendos putet) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia, ac peſte patriæ, maximo cum gemitu veſtro, illa omnia, quæ tum contra me, contraque rempublicam dixerat; voce ac ſententia ſua comprobaverunt. Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus lata lex eſt, ne auſpicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet: ut omnibus faſtis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia, lex Fufia ne valeret. qua una rogatione, quis eſt, qui non intelligat, univerſam rempublicam eſſe deletam?

4 Iiſdem conſulibus inſpectantibus, ſervorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cùm vicatim homines conſcriberentur, decuriarentur: ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem incitarentur. Iiſdem conſulibus arma in templum Caſtoris palàm comportabantur, gradus ejuſdem templi tollebantur: armati homines forum, & conciones tenebant: cædes, lapidationeſque fiebant: nullus erat ſenatus, nihil reliqui magiſtratus: unus omnem omnium poteſtatem armis, & latrociniis poſſidebat, non aliqua vi ſua, ſed cùm duo conſules à republica, provinciarum fœdere retraxiſſet, inſultabat, dominabatur: aliis pollicebatur: terrore, ac metu multos, plures etiam ſpe, & promiſſis tenebat.

Quæ cùm eſſent ejuſmodi, judices, cùm ſenatus duces nul- 35
los, ac pro ducibus proditores, aut potiùs apertos hoſtes haberet: equeſter ordo reus à conſulibus citaretur: Italiæ totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu, ac periculo terrerentur: arma eſſent in templis, armati in foro: eaque non ſilentio conſulum diſſimularentur, ſed & voce, & ſententia comprobarentur: cùm omnes urbem nondum exciſam, & everſam, ſed jam captam, atque oppreſſam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum ſtudio, judices, reſtitiſſemus.

Sed me alii metus, atque aliæ curæ, ſuſpicioneſque move- 16
runt. Exponam enim hodierno die, judices, omnem ratio- 36
nem facti, & conſilii mei: neque huic veſtro tanto ſtudio audiendi, neque verò huic tantæ multitudini, quanta, mea memoria, numquam ullo in judicio fuit, deero. nam, ſi ego in cauſa tam bona, tanto ſtudio ſenatus, conſenſu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, ceſſi tribuni plebis, deſpicatiſſimi hominis, furori, contemptiſſimorum conſulum levitatem, audaciamque pertimui: nimiùm me timidum, nullius animi, nullius conſilii fuiſſe confiteor.

Quid enim ſimile fuit in Q. Metello? cujus cauſam etſi o- 37
mnes boni probabant, tamen neque ſenatus publicè, neque ullus ordo propriè, neque ſuis decretis Italia tota ſuſceperat. ad ſuam enim magis quandam ille gloriam, quàm ad perſpicuam [40] ſalutem reipublicæ ſumpſerat, cùm unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuiſſe, ut cum patriæ caritate conſtantiæ gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conſervatorem patriæ, ſextum jam illum conſulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tribuno plebis, vigilante homine, & in cauſa populari ſi non moderatè, at certè populariter, abſtinenterque verſato. ceſſit, ne aut victus à fortibus viris, cum dedecore caderet: aut victor, multis, & fortibus civibus rempublicam orbaret.

Meam cauſam ſenatus palàm, equeſter ordo acerrimè, cun- 38
cta Italia publicè, omnes boni propriè, enixeque ſuſceperant. eas res geſſeram, quarum non unus auctor, ſed dux omnium voluntatis fuiſſem, quæque non modò ad ſingularem meam gloriam, ſed ad ſalutem communem omnium civium, & propè gentium, pertinerent: ea conditione geſſeram, ut meum factum ſemper omnes præſtare, tuerique deberent. Erat au- 17
tem mihi contentio non cum victore exercitu, ſed cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis. habebam inimicum non C. Marium, terrorem hoſtium, ſpem, ſubſidiumque patriæ: ſed duo importuna prodigia, quos egeſtas, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis conſtrictos addixerat.

Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quòd à ſe, quæſtore 39
Oſtien-

---

bus ſocietati inferre ſoliti. S. Victoris *ſocii Reatini.* Grut.

35. *Ignoſcite.*] Victorius *ignoſcitote.* Et ea terminatio ſæpius occurrit in Cicerone. Ut pro Cælio 9 *excluditote.* 33 *conſtituitote.* *Gronov.*

36. *Ne hunc dolorem veſte ſignificarent.*] Ita S. Vict. & Pal. nonus. nam editi *neve hunc dol. veſte mutata ſign.* Gruter.

37. *Quos legatos . . . tibi legaſti.*] Etiam patri hunc locum fuiſſe ſuſpectum video, ita ut de τῷ *legatos* abjiciendo cogitaverit. Sed Victorius ad lib. IV epiſt. ad Attic. 15 corrigebat *legiſti*, quod Lambinus ex V. C. etiam annotabat. Sed poſſunt vulgata ferri. *Gronov.*

38. *Si appellandi ſunt Conſules.*] Hæc quatuor vocabula iniquè abſunt editionibus Lambinianis. *Gruter.*

39. *Evellendos putet.*] Vulgata *non putet*, ſed præter mſſ. Pall. & S. Victoris, imò præter vetuſtius editos. *Idem.*

40. *Salutem reipub. ſumſerat.*] Hoc quoque eſt ab omni ſcripta atque olim impreſſa lectione, neoterica oggeſſit *ſpectarat.* Idem.

41 *Duo*

Oſtienſi, per ignominiam, ad principem & ſenatus, & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam ſciebat, dolorem ſuum magna contentione animi perſequebatur: ſed cum ſcurrarum locupletium ſcorto, cum ſororis adultero, cum ſtuprorum ſacerdote, cum venefico, cum teſtamentario, cum ſicario, cum latrone. quos homines, ſi, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque a me optimi, & fortiſſimi cives flagitabant, vi, armiſque ſuperaſſem, non verebar, ne quis aut vim vi repulſam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potiùs domeſticorum hoſtium mortem mæreret. ſed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, ſe, quæ faceret contra ſalutem meam, facere auctore Cn. Pompejo, clariſſimo viro, mihique & nunc, & quoad licuit, amiciſſimo. M. Craſſus, quocum mihi erant omnes amicitiæ neceſſitudines, vir fortiſſimus, ab eadem illa peſte infeſtiſſimus eſſe meis fortunis prædicabatur. C. Cæſar, qui à me nullo meo merito alienus eſſe debebat, inimiciſſimus eſſe meæ ſaluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur.

40 His ſe tribus auctoribus in conſiliis capiendis, adjutoribus in re gerenda eſſe uſurum dicebat. ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: [41] duo, qui privati tum eſſent; & præeſſe, & parare, ſi vellent, exercitum poſſe: idque facturos eſſe dicebat. nec mihi ille judicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec diſceptationem, aut cauſæ dictionem, ſed vim, arma, exercitus, imperatores, caſtra denuntiabat.

18 Quid ergo? inimici oratio, vana præſertim, tam improbè in clariſſimos viros conjecta, me movit? [42] Me verò non illius oratio, ſed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quamquam ob aliam cauſam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur. illi autem aliquo tum timore perterriti, quòd acta illa, atque omnes res anni ſuperioris labefactari à prætoribus, infirmari à ſenatu, atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem à ſe alienare nolebant, ſuaque ſibi propiora pericula eſſe, quam mea, loquebantur.

41 Sed tamen & Craſſus à conſulibus meam cauſam [43] ſuſcipiendam eſſe dicebat, & eorum fidem Pompejus implorabat; neque ſe privatum publicè ſuſceptæ cauſæ defuturum eſſe dicebat, quem virum ſtudioſum mei, cupidiſſimum reipublicæ conſervandæ, domi meæ certi homines [44] ad eam rem compoſiti monuerunt, ut eſſet cautior: ejuſque vitæ à me inſidias apud me domi poſitas eſſe dixerunt: atque hanc ei ſuſpicionem alii litteris mittendis, alii nuntiis, alii coram ipſi excitaverunt, ut ille, cùm à me certè nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, ſibi cavendum putaret. Ipſe autem Cæſar, quem maximè homines ignari veritatis, mihi eſſe iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipſius tribuni plebis inimici mei fratrem præfecerat.

19 Hæc ego cùm viderem (neque enim erant occulta) ſenatum,
42 ſine quo civitas ſtare non poſſet, omnino de civitate eſſe ſublatum: conſules, qui publici conſilii duces eſſe deberent, perfeciſſe, ut per ipſos publicum conſilium funditus tolleretur: eos, qui plurimùm poſſent, opponi omnibus concionibus falsò, ſed formidoloſè tamen, auctores ad perniciem meam: conciones haberi quotidie contra me; vocem pro me, ac pro republica neminem mittere: intenta ſigna legionum exiſtimari cervicibus, ac bonis veſtris, falsò, ſed putari tamen: conjuratorum copias veteres, [45] & effuſam illam, ac ſuperatam Catilinæ manum importunam, novo duce, & inſperata commutatione rerum eſſe renovatam.

Hæc cùm viderem, quid agerem, judices? ſcio enim, tum 43
non mihi veſtrum ſtudium, ſed meum propè veſtro defuiſſe. contenderem contra tribunum plebis privatus armis? viciſſent improbos boni, fortes inertes: interfectus eſſet is, qui hac una medicina ſola potuit à reipublicæ peſte depelli. [46] Quid deinde? quid reliquiarum reſtaret? quid denique erat dubium, quin ille ſanguis tribunicius, nullo præſertim publico conſilio profuſus, conſules ultores, & defenſores eſſet habiturus? cùm quidem in concione dixiſſet, aut mihi ſemel pereundum, aut bis eſſe vincendum. Quid erat bis vincere? Id profectò, ut, cum amentiſſimo tribuno plebis cùm decertaſſem, cum conſulibus, ceteriſque ejus ultoribus dimicarem.

Ego verò, ſi mihi uni pereundum fuiſſet, ac non accipien- 44
da plaga [47] mihi ſanabilis, illis mortifera, qui eam impoſuiſſent: ſemel perire tamen, judices, maluiſſem, quàm bis vincere. Erat enim illa altera ejuſmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere poſſemus. Quid, ſi in prima contentione, vi tribunicia victus, in foro, cum multis bonis viris concidiſſem? Senatum conſules, credo, vocaſſent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne veſtitu quidem defendi [48] rempublicam ſiſſent: à tribuno plebis poſt interitum meum diſſidiſſent, qui eandem horam meæ peſtis, & ſuorum præmiorum eſſe voluiſſent.

Unum enim mihi reſtabat illud, quod forſitan non nemo 20
vir fortis, & acris animi, magnique dixerit: reſtitiſſes, re- 45
pugnaſſes, mortem pugnans oppetiſſes. De quo te, te, inquam, [49] patria, teſtor, & vos penates, patriique dii, me veſtrarum ſedum, templorumque cauſa, me propter ſalutem meorum civium, quæ mihi ſemper fuit mea carior vita, dimicationem, cædemque fugiſſe. Etenim, ſi mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, judices, accidiſſet, ut multi ex multis locis prædones claſſibus eam navem ſe oppreſſuros minitarentur, niſi me unum ſibi dedidiſſent: ſi id vectores negarent, ac mecum ſimul interire, quàm me tradere hoſtibus mallent: jeciſſem me ipſe potiùs in profundum, ut ceteros conſervarem, quam illos mei tam cupidos non modò ad certam mortem, ſed in magnum vitæ diſcrimen adducerem.

Cum verò in hanc reipublicæ navem, ereptis ſenatui guber- 46
naculis, fluitantem in alto tempeſtatibus ſeditionum ac diſcordiarum, armatæ tot claſſes, niſi ego unus deditus eſſem, incurſuræ viderentur: cùm proſcriptio, cædes, direptio denuntiarentur: cùm alii me ſuſpicione periculi ſui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obſtare ſibi me arbitrarentur, alii ulciſci dolorem ſuum aliquem vellent, alii rem ipſam publicam, atque hunc bonorum ſtatum, otiumque odiſſent, & ob haſce cauſas, tot, tamque varias, me unum depoſcerent: depugnarem potiùs cum ſummo, non dicam exitio, ſed periculo certè veſtro, liberorumque veſtrorum, quàm non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus ſuſciperem, ac ſubirem?

Victi

41. *Duo qui privati tum eſſent.*] Pro *duos* antiquè fide mſſ. noſtrorum, quomodo etiam ſupra reſcripſi cap. 15 *duo Conſules*, iiſdem membranis volentibus. *Grut*

42. *Me verò, non illius oratio, ſed etiam eorum taciturnitas &c.*] Hæc eſt ſcriptio Pal. noni, à qua non abit codex S. Victoris, niſi quod non habeat illud *etiam*; quod heic unicè quadrat. vulgata præferebat, *non movit illius oratio.* ſed id verbi jucundè ſubauditur. *Idem.*

43. *Suſcipiendam eſſe dicebat.*] Cùm idem verbum ſtatim rurſus ſequatur, malim, *lucebat.* Idem.

44. *Ad eam rem compoſiti*] Pal. nonus & S. Victoris *poſiti.* Idem.

45. *Et effuſam illam &c.*] Gulielmius ſyllabam aufert, retinetque *fuſam.* Idem.

46. *Quid deinde? quid reliquiarum reſtaret?*] Sic quidem editi omnes. ſed ſcripti, *quis reliqui reſtaret*, aut, *quid reliqui reſt.* S. Vict. *quis reliqua ire ſtatet.* Gulielmius tentabat? *quis reliqua praſtaret? cui denique erat &c* Idem.

47. *Mihi ſanabilis, illis mortifera, qui eam impoſuiſſent.*] Eſt à Lambini conjectura: ſed proximè tamen mſſ. quorum Pal. nonus; *mihi ſanabilis illi mortifera qua eum poſuiſſet* S. Vict. *mihi inſanabilis illis mortifera quæ impoſuiſſet.* editio prima, *mihi inſanabilis illa mortifera qua ei impoſuiſſet.* vulgata, *mihi inſanabilis, illi mortifera, quam reipub. impoſuiſſem.* Idem.

48. *Remp. ſiſſent, à &c. diſſidiſſent.*] Ita editi à Victorio, & reſpondent mſſ. noſtri. recepta lectio *remp. ſiviſſent, à &c. diſſediſſent.* Idem.

49 *Patria teſtor.*] Vulgò *obteſtor*, ſed contra Pall. S. Vict. Gembl. Erfurd. *Idem.*

50. *In*

21 Victi eſſent improbi. At cives: at ab eo privato, qui ſine
47 armis etiam conſul rempublicam conſervarat. ſin victi eſſent boni: quid ſupereſſet? non ad ſervos videtis rem venturam fuiſſe? An mihi ipſi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine cùm gerebam, non mihi mors, non exſilium ob oculos verſabantur? non hæc denique à me tum, tamquam fata, [50] in ipſa re gerenda concinebantur? an erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta ſpoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura, aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers conſilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipſe legendo, quærendoque cognoveram? neſciebam vitæ brevem eſſe curſum, gloriæ ſempiternum? cùm eſſet omnibus definita mors, optandum eſſe, ut vita, quæ neceſſitati deberetur, patriæ potiùs donata, quàm reſervata naturæ videretur? neſciebam, inter ſapientiſſimos homines hanc contentionem fuiſſe, ut alii dicerent animos hominum, ſenſuſque morte reſtingui, alii autem tum maximè mentes ſapientium, ac fortium virorum, cùm è corpore exceſſiſſent, [51] ſentire, ac vigere? quorum alterum, fugiendum non eſſe, carere ſenſu: alterum etiam optandum, meliore eſſe ſenſu.

48 Denique, cùm omnia ſemper ad dignitatem retuliſſem, nec ſine ea quidquam expetendum eſſe homini in vita putâſſem, mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiæ, pro patria contempſiſſe dicuntur, ego vir conſularis, tantis rebus geſtis, timerem? præſertim cùm ejus eſſem civitatis, ex qua Q. Mucius ſolus in caſtra Porſenæ veniſſet, eumque interficere, propoſita ſibi morte, conatus eſſet? ex qua P. Decius primùm pater, poſt aliquot annos patria virtute præditus filius, ſe, ac vitam ſuam, inſtructa acie, pro ſalute populi Romani victoriaque devoviſſet? ex qua innumerabiles alii partim adipiſcendæ laudis, partim vitandæ turpitudinis cauſa, mortem in variis bellis, æquiſſimis animis, oppetiſſent? in qua civitate ipſe meminiſſem, patrem hujus M. Craſſi, fortiſſimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem ſibi manu vitam exhauſiſſe, qua mortem ſæpe hoſtibus obtuliſſet?

22 Hæc ego, & multa alia cogitans, hoc videbam, ſi cauſam
49 publicam mea mors peremiſſet: neminem umquam fore, qui auderet ſuſcipere contra improbos cives reipublicæ ſalutem. Itaque non ſolùm ſi vi interiſſem, ſed etiam ſi morbo exſtinctus eſſem, fore putabam, ut exemplum reipublicæ conſervandæ mecum ſimul interiret. Quis enim umquam, me à ſenatu, populoque Romano, tanto omnium bonorum ſtudio, non reſtituto, (quod certe, ſi eſſem interfectus, accidere non potuiſſet) ullam reipublicæ partem cum ſua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam diſceſſu meo, judices: cædem a vobis, liberiſque veſtris; vaſtitatem, incendia, rapinas, meo dolore, luctuque depuli: & unus rempublicam bis ſervavi, ſemel gloria, iterum ærumna mea. neque enim in hoc me hominem eſſe infitiabor umquam, ut me optimo fratre, cariſſimis liberis, fideliſſima conjuge, veſtro conſpectu, patria, hoc honoris gradu, ſine dolore caruiſſe glorier. quod ſi feciſſem: quod à me beneficium haberetis, cùm pro vobis ea, quæ mihi eſſent vilia, reliquiſſem? hoc, meo quidem animo, ſummi in patriam amoris mei ſignum eſſe debet certiſſimum, quòd, cùm abeſſe ab ea non poſſem ſine ſummo dolore, hunc me perpeti, quàm illam labefactari ab improbis, malui.

50 Memineram, judices, divinum illum virum, atque ex iiſdem, quibus nos, radicibus natum ad ſalutem imperii hujus, C. Marium, ſumma ſenectute, cùm vim propè juſtorum armorum profugiſſet, primo ſenile corpus paludibus occultaſſe demerſum: deinde ad infimorum, ac tenuiſſimorum hominum Minturnis miſericordiam confugiſſe: inde navigio perparvo, cùm omnes portus, terraſque fugeret, in oras Africæ deſertiſſimas perveniſſe. Atque ille vitam ſuam, ne inultus eſſet, ad incertiſſimam ſpem, [52] & ad reipublicæ ſtatum reſervavit: ego, qui (quemadmodum multi in ſenatu, me abſente, dixerunt) periculo reipublicæ vivebam, quique ob eam cauſam conſularibus litteris de ſenatus ſententia exteris nationibus commendabar, nonne, ſi meam vitam deſeruiſſem, rempublicam prodidiſſem? in quo quidem nunc, me reſtituto, vivit mecum ſimul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ. quod ſi immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem 23
ita exſtincta ſunt, ut præclarè cùm iis agamus, quos pacatos 51
eſſe patiamur. denique ex bellica victoria non ferè quemquam eſt invidia civium conſecuta. domeſticis malis, & audacium civium conſiliis ſæpe eſt reſiſtendum; eorumque periculorum eſt in republica retinenda medicina: quam omnem, judices, perdidiſſetis, ſi meo interitu ſenatui, populoque Romano doloris ſui de me declarandi poteſtas eſſet erepta. Quare moneo vos, adoleſcentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam ſpectatis: ne, ſi qua vos aliquando neceſſitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, ſegniores ſitis, & recordatione mei caſus à conſiliis fortibus refugiatis.

Primùm, non eſt periculum, ne qui umquam ſint in civitate 52
ejuſmodi conſules, præſertim ſi erit his id, quod debetur, perſolutum. deinde numquam jam, ut ſpero, quiſquam improbus, conſilio, & auxilio bonorum ſe oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus: nec armati exercitus terrorem opponet togatis: neque erit juſta cauſa ad portas ſedenti imperatori, quare terrorem ſuum falsò jactari, opponique patiatur. numquam enim erit tam oppreſſus ſenatus, ut ei ne ſupplicandi quidem, ac lugendi ſit poteſtas: tam captus equeſter ordo, ut equites Romani à conſule relegentur. Quæ cùm omnia, atque etiam multo alia majora, quæ conſultò prætereo, accidiſſent, vidiſſetis me tamen in priſtinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reipublicæ voce eſſe revocatum.

Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni eſt ora- 24
tione propoſitum, omnibus malis illo annò, ſcelere conſu- 53
lum, rempublicam eſſe confectam: primùm illo ipſo die, qui mihi funeſtus fuit, omnibus bonis luctuoſus, cùm ego me è complexu patriæ, conſpectuque veſtro eripuiſſem, & metu veſtri periculi, non mei, furori hominis, ſceleri, perfidiæ, telis, minisque ceſſiſſem, patriamque, quæ mihi erat cariſſima, propter ipſius patriæ caritatem reliquiſſem: cùm meum illum caſum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non ſolùm homines, ſed tecta urbis, ac templa lugerent: nemo veſtrûm forum, nemo curiam, nemo lucem adſpicere vellet: illo, inquam, ipſo die, die dico? immò hora, atque etiam puncto temporis eodem, mihi, reique publicæ pernicies; Gabinio, & Piſoni provincia rogata eſt. Prò dii immortales, cuſtodes, & conſervatores hujus urbis, atque imperii! quænam illa in republica monſtra, quæ ſcelera vidiſtis? civis erat expulſus, is, qui rempublicam ex ſenatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, & expulſus non alio aliquo, ſed eo ipſo crimine. erat autem expulſus ſine judicio, vi, lapidibus, ferro, ſervitio denique concitato: lex erat lata, vaſtato, ac relicto foro, & ſicariis, ſerviſque tradito, & ea lex, quæ ut ne ferretur, ſenatus fuerat veſte mutata.

Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem con- 54
ſules [53] inter meum diſcrimen, & eorum prædam intereſſe paſſi

50. *In ipſa re gerenda concinebantur.*] Edd. primæ *concanebantur.* mſſ. ferè *cavebantur* Gulielmius fingit *Conſule canebantur.* Grut.

51. *Sentire ac vigere.*] Gulielmius inclinabat legere *vegere.* Idem.

52. *Et ad reipub. ſtatum reſervavit.*] S. Vict. *& ad remp. ratam.* Lambini ſcripti *ſpem rep. rata.* forſan, *repub. rata.* inquit Gulielmius. *Idem.*

53. *Inter meum diſcrimen, & eorum prædam.*] Sic & primæ edd. ſed enim Pall. plerique, *inter meum caſum & ſuam prædam.* verùm

paſſi ſunt : ſtatim, me perculſo, ad meum ſanguinem hauriendum, & , ſpirante etiam republica, ad ejus ſpolia detrahenda advolaverunt. omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, ſpem, promiſſa, prædam, lætitiam paucorum, in luctu omnium. vexabatur uxor mea : liberi ad necem quærebantur : [54] gener, & Piſo gener, à Piſonis conſulis pedibus ſupplex rejiciebatur : bona diripiebantur, eaque ad conſules deferebantur : domus ardebat in Palatio : conſules epulabantur. Quòd ſi meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

25 Sed, ut à mea cauſa jam recedam, reliquas illius anni pe-
55 ſtes recordamini. ſic enim facillimè perſpicietis, quantam vim omnium remediorum à magiſtratibus proximis reſpublica deſiderarit. legum multitudinem, cùm earum, quæ latæ ſunt, tum verò, quæ promulgatæ fuerunt. nam latæ quidem ſunt conſulibus illis tacentibus dicam ? immo verò approbantibus etiam, [55] ut cenſoria notao, & graviſſimum judicium ſanctiſſimi magiſtratus de republica tolleretur: ut collegia non modò illa vetera contra ſenatus conſultum reſtituerentur, ſed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conſcriberentur : ut, remiſſis ſemiſſibus, & trientibus, quinta propè pars vectigalium tolleretur : ut Gabinio pro illa ſua Cilicia, quam ſibi, ſi rempublicam prodidiſſet, pactus erat, Syria daretur : ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, &, rogata lege, poteſtas fieret provinciæ commutandæ.

26 Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auſpicio-
56 rum, poteſtatum, omnes leges, quæ ſunt de jure, & de tempore legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domeſticam labem : etiam exteras nationes illius anni furore conquaſſatas videbamus. lege tribunicia Matris Magnæ Peſſinuntius ille ſacerdos, expulſus, & ſpoliatus ſacerdotio eſt, fanumque ſanctiſſimarum, atque antiquiſſimarum religionum venditum pecunia grandi, Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione : præſertim cùm ea ſibi ille non colendi, ſed violandi cauſa appetiſſet : appellati reges à populo, qui id numquam ne à ſenatu quidem poſtulaſſent : reducti exſules Byzantium condemnati tum, cùm indemnati cives è civitate ejiciebantur.

57 Rex Ptolemæus, qui ſi nondum erat ipſe à ſenatu ſocius appellatus, erat tamen frater ejus regis, qui cùm eſſet in eadem cauſa, jam erat à ſenatu honorem iſtum conſecutus : erat eodem genere, iiſdemque majoribus, eadem vetuſtate ſocietatis : denique erat rex, ſi nondum ſocius, at non hoſtis : pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno, atque avito : regali otio perfruebatur. de hoc nihil cogitante, nihil ſuſpicante, eiſdem operis ſuffragium ferentibus, eſt rogatum, ut ſedens, cum purpura, & ſceptro, & illis inſignibus regiis, præconi publico ſubjiceretur : & imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere conſuevit, rex amicus, nulla injuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur.

27 Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille
58 annus : tamen illi ſceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud ſcio, an rectè hoc proximum eſſe dicam. Antiochum illum Magnum, majores noſtri magna belli contentione terra, marique ſuperatum, intra montem Taurum regnare juſſerunt : Aſiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bellum, perdiuturnumque geſſimus; cùm ille, injuriis in ſocios noſtros inferendis, bello propè nos laceſſiſſet. hic & ipſe per ſe vehemens fuit, & acerrimum hoſtem hujus imperii Mithridatem, pulſum Ponto, opibus ſuis, regnoque defendit : & à Lucullo, ſummo viro, atque imperatore, pulſus, animo tamen hoſtili cum reliquis copiis ſuis in priſtina mente manſit. hunc Cn. Pompejus, cùm in ſuis caſtris ſupplicem, abjectumque vidiſſet, erexit, atque inſigne regium, quod ille de ſuo capite abjecerat, repoſuit, &, imperatis certis rebus, regnare juſſit: nec minùs & ſibi, & huic imperio glorioſum putavit, conſtitutum à ſe regem, quàm conſtrictum videri.

Tulit, geſſit. Qui & ipſe hoſtis fuit populi Romani, & acer- 59
rimum hoſtem in regnum recepit : qui conflixit, qui ſigna contulit, qui de imperio pænè certavit, regnat hodie, & amicitiæ nomen, ac ſocietatis, quod armis violarat, id precibus eſt conſecutus. Ille Cyprius miſer, qui ſemper ſocius, ſemper amicus fuit : de quo nulla umquam ſuſpicio durior aut ad ſenatum, aut ad imperatores noſtros allata eſt; vivus (ut ajunt) eſt, & videns, cum victu, ac veſtitu ſuo publicatus. En, cur ceteri reges ſtabilem eſſe ſuam fortunam arbitrentur, cùm hoc illius [56] funeſti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem, & ſexcentas operas, ſe fortunis ſpoliati, & regno omni poſſe nudari.

At etiam eo negotio M. Catonis ſplendorem maculare vo- 28
luerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitu- 60
do animi, quid denique virtus valeret : quæ in tempeſtate ſæva, quieta eſt, & lucet in tenebris, & pulſa loco manet tamen, atque hæret in patria, ſplendetque per ſe ſemper, neque alienis umquam ſordibus obſoleſcit. Non illi ornandum M. Catonem, ſed relegandum : nec illi committendum illud negotium, ſed imponendum putaverunt : qui in concione palàm dixerint, linguam ſe evelliſſe M. Catoni, quæ ſemper contra extraordinarias poteſtates libera fuiſſet. Sentient, ut ſpero, brevi tempore, manere libertatem illam : atque hoc etiam, ſi fieri poterit, eſſe majorem, quòd cum conſulibus illis M. Cato, etiam cùm jam deſperaſſet aliquid auctoritate ſua profici poſſe, tamen voce ipſa, ac dolore pugnavit, & poſt meum diſceſſum, iis Piſonem verbis, flens meum & reipublicæ caſum, vexavit, ut illum hominem perditiſſimum, atque impudentiſſimum pænè jam provinciæ pœniteret.

Cur igitur rogationi paruit? Quaſi verò ille non in alias 61
quoque leges, quas injuſte rogatas putaret, jam antè jurarit. non offert ſe ille iſtis temeritatibus, ut, cùm reipublicæ nihil proſit, ſe cive rempublicam privet. Conſule me, cùm eſſet deſignatus tribunus plebis, obtulit in diſcrimen vitam ſuam : dixit eam ſententiam, cujus invidiam capitis periculo ſibi præſtandam videbat : dixit vehementer : egit acriter : ea quæ ſenſit, præ ſe tulit : [57] dux, auctor, actor rerum illarum fuit : non quo periculum ſuum non viderit; ſed in tanta reipublicæ tempeſtate nihil ſibi, niſi de patriæ periculis cogitandum putabat. Conſecutus eſt ipſius tribunatus.

Quid ego de ſingulari magnitudine animi ejus, ac de incre- 29
dibili virtute dicam ? meminiſtis illum diem, cùm, templo à 62
collega occupato, nobis omnibus de vita ejus viri, & civis timentibus, ipſe animo fortiſſimo venit in templum, & clamorem hominum, auctoritate; impetum improborum, virtute ſedavit. Adiit tum periculum, ſed adiit ob cauſam : quæ quanta fuerit, jam mihi dicere non eſt neceſſe. At, ſi iſti Cypriæ rogationi ſceleratiſſimæ non paruiſſet : hæreret illa nihilominus in republica turpitudo. Regno enim jam publicato, de ipſo Catone erat nominatim rogatum. quod ille ſi repudiaſſet, dubitatis, quin ei vis eſſet allata, cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur ?

Atque etiam hoc videbat : quoniam illa in republica macu- 63
la regni publicati maneret, quam nemo jam poſſet eluere, quod ex malis boni poſſit in republica provenire, id utilius eſſe

---

nonus ille, *inter meum & ſui arma præda.* S Vict. *inter meum & ſuum præda.* conjicit Gulielmius, *inter meum & ſuum præmium.* Grut

54. *Gener, & Piſo gener.*] Magna emphaſis in iſtis. quare malè Lambinus, qui primum *gener* abjecit. *Idem.*

55. *Ut cenſoria notatio.*] Haud aliter editi antiquitus. ſed Pal. non. & S Vict. *notio.* quod ferri queat. *Grut.* Immo quum hos codices ex multis indiciis pateat eſſe inſtar omnium, illorum ſcripturam prætuli, admonente patre ad Livium 27, 25. *Gronov.*

56. *Funeſti anni prodito exemplo*] Malui iſtud cum S. Vict. & Pal. non quam ut hucuſque vulgatum *perdito.* Gruter.

57. *Dux, auctor & actor.*] Eſt, qui nuper profiteri ſuſtinuit, idque ingratis verbis, τὸ *& actor* indeci oportere, quod nulla neceſſitas imperat, quum ſingula in teruis illis habeant quid diverſum, ut patet ex capp. 8 & 46 & 52, ubi ſola duo priora uſurpat. *Gron.*

58. *Per*

ſe [58] per ſe conſervari, quàm per alios. Atque ille etiam [59] ſi
aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, fa-
cile pateretur. etenim, qui ſuperiore anno ſenatu caruiſſet,
quò ſi tum veniret, me tamen ſocium ſuorum in republica
conſiliorum videre poſſet: is æquo animo tum, me expulſo, &
meo nomine cùm univerſo ſenatu, tum ſententia ſua con-
demnata, in hac urbe eſſe poſſet? Ille verò eidem tempori,
cui nos; eidem furori, eiſdem conſulibus, eiſdem minis, inſi-
diis, periculis ceſſit. luctum nos hauſimus majorem, dolorem
ille animi non minorem.

30 His de tot, tantiſque injuriis in ſocios, in reges, in liberas
64 civitates, conſulum querela eſſe debuit. in ejus magiſtratus
tutela, reges, atque exteræ nationes ſemper fuerunt. ecquæ
vox umquam eſt audita conſulum? quamquam quis auderet,
ſi maximè queri vellet? de Cyprio rege quererentur, qui me
civem nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem, non
modò ſtantem non defenderunt, ſed ne jacentem quidem pro-
texerunt? Ceſſeram, ſi alienam à me plebem fuiſſe vultis, quæ
non fuit, invidiæ: ſi commoveri omnia videbantur, tempori:
ſi vis ſuberat, armis: ſi ſocietas, magiſtratuum pactioni: ſi pe-
riculum civium, reipublicæ.

65 Cur, cùm de capite civis (non diſputo, cujuſmodi civis) &
de bonis, proſcriptio ferretur, cùm & ſacratis legibus, & XII
tabulis ſancitum eſſet, ut neque privilegium irrogari liceret,
neque de capite, niſi comitiis centuriatis, rogari, nulla vox eſt
audita conſulum? conſtitutumque eſt illo anno, quantum in
illis duabus hujus imperii peſtibus fuit, jure poſſe per operas
concitatas quemvis civem nominatim tribuni plebis conſilio
ex civitate exturbari?

66 Quæ verò promulgata illo anno fuerunt? quæ promiſſa mul-
tis? quæ conſcripta? quæ ſperata? quæ cogitata? quid dicam?
qui locus orbis terræ jam non erat alicui deſtinatus? cujus ne-
gotii publici cogitari, optari, [60] fingi curatio potuit, quæ non
eſſet attributa, atque deſcripta? quod genus imperii, aut quæ
provincia, [61] quæ ratio aut flandæ aut conflandæ pecuniæ non
reperiebatur? quæ regio, orave terrarum erat latior, in qua
non regnum aliquod ſtatueretur? quis autem rex, qui illo an-
no non aut emendum ſibi, quod non habebat, aut redimen-
dum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pe-
cuniam, quis legationem ab ſenatu petebat? Damnatis de vi,
reſtitutio; conſulatus petitio ipſi illi populari ſacerdoti compa-
rabatur. Hæc gemebant boni, ſperabant improbi, agebat tri-
bunus plebis, conſules adjuvabant.

31 Hic aliquanto, ſeriùs, quàm ipſe vellet, Cn. Pompejus, in-
67 vitiſſimis iis, qui mentem optimi, ac fortiſſimi viri, ſuis con-
ſiliis, fictiſque terroribus à defenſione meæ ſalutis averterant,
excitavit illam ſuam non ſopitam, ſed ſuſpicione aliqua retar-
datam conſuetudinem reipublicæ bene gerendæ. Non eſt paſ-
ſus ille vir, qui ſceleratiſſimos cives, qui acerrimos hoſtes, qui
maximas nationes, qui reges, qui gentes feras, atque inaudi-
tas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam ſervitia vir-
tute, victoriaque domuiſſet: qui omnibus bellis terra, mari-
que compreſſis, imperium populi Romani orbis terrarum ter-
minis definiſſet, rempublicam everti ſcelere paucorum: quam
ipſe non ſolùm conſiliis, ſed etiam ſanguine ſuo ſæpe ſervaſſet;
acceſſit ad cauſam publicam; reſtitit auctoritate ſua, reliquis
rebus: de præteritis queſtus eſt. fieri quædam ad meliorem
ſpem inclinatio viſa eſt.

68 Decrevit ſenatus frequens de meo reditu kalendis Jun. diſ-
ſentiente nullo, [62] referente L. Ninnio, cujus in mea cauſa
numquam fides, virtuſque contremuit. Interceſſit Ligus iſte
neſcio qui, additamentum inimicorum meorum. res erat, &
cauſa noſtra eo jam loci, ut erigere oculos, & vivere videre-
tur. Quiſquis erat, qui aliquam partem in meo luctu ſceleris
Clodiani attigiſſet, quocumque venerat, quod judicium cum-
que ſubierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui ſe ſuffra-
gium de me tuliſſe confiteretur. deceſſerat ex Aſia frater meus
magno ſqualore, ſed multo etiam majore mærore. huic ad
urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis, gemituque
proceſſerat: loquebatur liberiùs ſenatus: concurrebant equi-
tes Romani: Piſo ille, gener meus, cui fructum pietatis ſuæ
neque ex me, neque à populo Romano ferre licuit, à propin-
quo ſuo ſocerum ſuum flagitabat: omnia ſenatus rejiciebat,
niſi de me primùm conſules retuliſſent.

Quæ cùm res jam manibus teneretur: & cùm conſules pro- 32
vinciarum pactione libertatem omnem perdidiſſent, qui, cùm 69
in ſenatu privatim, ut de me ſententias dicerent, flagitaban-
tur, legem illi ſe Clodiam timere dicebant. cùm hæc non
poſſent jam diutiùs ſuſtinere, initur conſilium de interitu Cn.
Pompeji: quo patefacto, ferroque deprehenſo, ille incluſus
domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De
meo reditu octo tribuni promulgarunt. ex quo intellectum
eſt, mihi abſenti creviſſe amicos, in ea præſertim fortuna, in
qua nonnulli etiam, quos eſſe putaveram, non erant: ſed eos
voluntatem ſemper eandem, libertatem non eandem ſemper
habuiſſe. nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus,
me abſente, defluxit. qui cognomen ſibi ex Æliorum imagi-
nibus arripuit, quo magis nationis ejus eſſe, quàm generis,
videretur.

Hoc igitur anno, magiſtratibus novis deſignatis, cùm omnes 70
boni omnem ſpem melioris ſtatus in eorum fidem convertiſ-
ſent: princeps P. Lentulus auctoritate, ac ſententia ſua, Piſo-
ne & Gabinio repugnantibus, cauſam ſuſcepit, tribuniſque
plebis octo referentibus, præſtantiſſimam de me ſententiam
dixit. qui cùm ad gloriam ſuam, atque ad ampliſſimi beneficii
gratiam magis pertinere videret, cauſam illam integram ad
ſuum conſulatum reſervari, tamen rem talem per alios citiùs,
quàm per ſe tardiùs confici malebat.

Hoc interim tempore P. Sextius, judices, deſignatus, iter 33
ad C. Cæſarem pro mea ſalute ſuſcepit. Quid egerit, quantum 71
profecerit, nihil ad cauſam. equidem exiſtimo, ſi ille (ut ar-
bitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: ſin iratior,
non multum. ſed tamen ſedulitatem, atque integritatem ho-
minis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum. nam hoc
primum iter deſignatus, reipublicæ cauſa ſuſcepit. pertinere
& ad concordiam civium putavit, & ad perficiundi facultatem,
animum Cæſaris à cauſa non abhorrere. Abiit ille annus. re-
ſpiraſſe homines videbantur, nondum re, ſed ſpe reipublicæ
recuperandæ. exierunt malis ominibus, atque exſecrationibus
duo vulturii paludati: quibus utinam ipſis eveniſſent ea, quæ
tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedo-
niam cum exercitu, neque equitatum in Syria, & cohortes
optimas, perdidiſſemus.

Ineunt magiſtratum tribuni plebis, qui omnes ſe de me pro- 72
mulgaturos confirmarant. ex his princeps emitur ab inimicis
meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum voca-
bant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa [63] ex ve-
preculis extracta nitedula rempublicam conaretur arrodere.
Alter

---

58. *Per ſe conſervari, quàm per alios.*] Gulielmius putat excidiſſe verbum *dilapidare*, aut aliud tale. *Gruter.*

59. *Si aliqua quapiam vi.*] Pal. nonus, *aliapiam*, Gemblac. *aliquapiam*. Grut. Immo & Manutius quondam ſic conjecerat, & quum porro & quidem auctoritate ipſius Tullii, id vindicaverit pater ad Liviam 41, 6, id putavi non in notis otioſe relinquendum, ſed loco ſuo reddendum. *Gronov.*

60. *Fingi curatio potuit.*] Ita etiam Pal. non. & S. Victoris nam ed. prima *fingique ratio potuit.* vulgo erat, *fingique procuratio potuit.* Gruter.

61. *Quæ ratio aut flandæ. aut conflandæ.*] Habent Pal. tert. quar. quint. oct. *quæ ratio auferendæ aut conflandæ.* ſed noſtrum iſtud perdurat in Pal. ſec. ac nono. neque ſecus S. Vict. Erf. Gembl. ideoque revocavi. nam & ſic quoque edd antiquæ. dictum autem figurata locutione; ne Lambino quis adhæreat lectionem iſtam exſibilanti præ vulgata. *Idem.*

62. *Referente L. Ninnio.*] Pall. noſtri præter nonum ambigue prorſus ſcriptum, inclinant ad *Mimium* aut *Mumium*, aut ſanè *Numium*. vulgata erat *Mummia.* Idem.

63. *Ex vepreculis extracta nitedula.*] Ita Pal. pr. quart. quint oct. nonus;

Alter verò non ille Serranus ab aratro, [64] ſed ex deſerto Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Atilios inſitus, ſubitò nominibus in tabulas relatis, nomen ſuum de tabula ſuſtulit. Veniunt kalendæ Januarii, vos hæc meliùs ſcire poteſtis: equidem audita dico: quæ tum frequentia ſenatus, quæ exſpectatio populi, qui concurſus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli conſulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me: qui cùm inimicitias ſibi mecum ex reipublicæ diſſenſione ſuſceptas eſſe dixiſſet, eas ſe patribus conſcriptis dixit, [65] & temporibus reipublicæ permiſſurum.

34 Tum princeps rogatus ſententiam L. Cotta, dixit id, quod
73 digniſſimum republica fuit, nihil de me actum eſſe jure, nihil more majorum, nihil legibus: non poſſe quemquam de civitate tolli ſine judicio: de capite non modò ferri, ſed ne judicari quidem poſſe, niſi comitiis centuriatis: vim fuiſſe illam, flammam quaſſatæ reipublicæ perturbatorumque temporum, jure, judiciiſque ſublatis: magna rerum perturbatione impendente, declinaſſe me paullulum, &, ſpe reliquæ tranquillitatis, præſentes fluctus, tempeſtatemque fugiſſe. Quare, cùm abſens rempublicam non minùs magnis periculis, quàm quodam tempore præſens liberaſſem, non reſtitui me ſolùm, ſed etiam ornari à ſenatu decere. Diſputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentiſſimum, & profligatiſſimum hoſtem pudoris, & pudicitiæ, ſcripſiſſe quæ ſcripſerat, iis verbis, rebus, ſententiis, ut, etiam ſi jure eſſet rogatum, tamen vim habere non poſſet. quare me, qui nulla lege abeſſem, non reſtitui lege, ſed revocari ſenatus auctoritate oportere.

74 Hunc nemo erat, quin veriſſimè ſentire diceret. Sed poſt eum rogatus Cn. Pompejus, approbata, laudataque Cottæ ſententia, dixit, ſeſe otii mei cauſa, ut omni populari concitatione defungerer, cenſere, ut ad ſenatus auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adjungeretur. Cùm omnes certatim, aliuſque alio graviùs, atque ornatiùs de mea ſalute dixiſſet, fieretque ſine ulla varietate diſceſſio: ſurrexit, ut ſcitis, Atilius hic Gavianus: nec auſus eſt, cùm eſſet emptus, intercedere; noctem ſibi ad deliberandum poſtulavit. Clamor ſenatus, querelæ, preces, [66] ſocer ad pedes abjectus. Ille ſe affirmate, poſtero die moram nullam eſſe facturum. Creditum eſt: diſceſſum eſt. illi intereà deliberatori merces, longa interpoſita nocte, duplicata eſt. Conſecuti dies pauci omnino Januario menſe, per quos ſenatum haberi liceret: ſed tamen actum nihil, niſi de me.

35 Cùm omni mora, ludificatione, calumnia, ſenatus aucto-
75 ritas impediretur: venit tandem [67] concilii de me agendi dies, VIII kalendas Febr. Princeps rogationis, vir mihi amiciſſimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is, qui eſt de vi reus. actor hic, defenſorque cauſæ meæ, nihil progreditur, conſilia exſpectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum conſilio P. Sextius in judicium vocatur? quo ſe pacto gerunt? cùm forum, comitium, curiam multa de nocte armatis hominibus, [68] ac ſervis pleriſque occupaviſſent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos.

Venientem in forum, virum optimum, & conſtantiſſimum, 76
M. Ciſpium, tribunum plebis vi depellunt: cædem in foro maximam faciunt: univerſique, deſtrictis gladiis, & cruentis, in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortiſſimum, meique amantiſſimum, oculis quærebant, voce poſcebant. quorum ille telis libenter, in tanto luctu, ac deſiderio mei, non repugnandi, ſed moriendi cauſa, corpus obtuliſſet ſuum, niſi ſuam vitam ad ſpem mei reditus reſervaſſet. ſubiit tamen vim illam nefariam conſceleratorum latronum: &, cùm ad fratris ſalutem à populo Romano deprecandam veniſſet, pulſus è Roſtris, in comitio jacuit, ſeque ſervorum, & libertorum corporibus obtexit, vitamque tum ſuam noctis, & fugæ præſidio, non juris, judiciorumque defendit.

Meminiſtis tum, judices, corporibus civium Tiberim com- 77
pleri, cloacas referciri, è foro [69] ſpongiis effingi ſanguinem, ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum, non privatum, aut plebejum, ſed patricium, & prætorium eſſe arbitrarentur. Nihil neque ante hoc tempus, neque 36
hoc ipſo turbulentiſſimo die criminamini Sextium. Atqui vis in foro verſata eſt. Certe. quando enim major? lapidationes perſæpe vidimus; non ita ſæpe, ſed nimiùm tamen ſæpe gladios: cædem verò tantam, tantos acervos corporum exſtructos, niſi forte illo Cinnano, atque Octaviano die, quis umquam in foro vidit? qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia, aut conſtantia interceſſoris oritur ſæpe ſeditio, culpa, atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propoſita: oritur ex concertatione magiſtratuum: oritur ſenſim ex clamore primùm: deinde aliqua diſceſſione concionis: vix, ſerò, & rarò ad manus pervenitur: nullo verò verbo facto, nulla concione advocata, [70] nulla lege recitata concitatam nocturnam ſeditionem quis audivit?

An veriſimile eſt, ut civis Romanus, aut homo liber quiſ- 78
quam cum gladio in forum deſcenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo peſtifero, ac perdito cive jampridem reipublicæ ſanguine ſaginantur? Hic jam de ipſo accuſatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu, & cum præſidio magno fuiſſe: num illo die fuerit. [71] certe certè non fuit. Victa igitur eſt cauſa reipublicæ, & victa, non auſpiciis, non interceſſione, non ſuffragiis: ſed vi, manu, ferro. nam, ſi obnuntiaſſet Fabricio [72] is prætor, qui ſe ſervaſſe de cælo dixerat: accepiſſet reſpublica plagam, ſed eam, quam acceptam gemere poſſet. Si interceſſiſſet collega Fabricio, læſiſſet rempublicam, ſed rempublicam jure læſiſſet. Gladiatores tu novicios, pro exſpectata ædilitate ſuppoſitos cum ſicariis è carcere emiſſis [73] ante lucem immittas? ma-

---

nonus; quod ad primam vocem attinet. nam ultima perſcripta eis fere *nicedula.* & ſic placuit Gulielmio, ut à *ſpe ſpecula*, ſic a *vepre* fiat *vepre:ula*, qui videatur libro I Veriſimilium cap. 13. vulgata *vepreculis.* conſulatur Hadr. Junius Centuria IX Adagio 5. pro *vepreculis* ſtat etiam Priſcianus lib. III. *Grut.*

64. *Sed ex deſerto Gavi Oleli horreo, calatis granis in Calatinos Atilios.*] Sic prima editio, niſi quod ea *at illos*, quomodo item ſcripti; qui præterea parum variant in prioribus. nam Pal. nonus habet, *gravi leliore à calatis gravis &c.* S. Vict. *gravi lætior ea calatis gaviis in &c.* Gemblac. *gavi oleli orea calathis granis, in Calatinos at illos &c.* Conſulatur ſuper hujus loci emendatione Turnebus libro XX cap 3. an fuit? *Calavii oſellii horreo calatis granis, in Calatinos Atilios.* ut fuerit inter familiares quibus ceſſerat Ofelli Calavii Campani horreum, cujus homi is meminit Livius libro IIX. At *Gavius* tamen eſt quidam P. Clodii canis, ad Atticum libro VI Epiſt. 3. *Idem.*

65. *Et temporibus reipub. permiſſurum.*] Sic Pal noſter, ſic S. Vict. Ahala annotarat ad oram codicis ſui, eſſe libros in quibus legeretur *& temporibus reipub. remiſſ.* ſed contentus ſum lectione priore, quæ item reſtat in edd. primis. nam ſeqq. immiſſa copula, *& temp. & reip. perm.* Idem.

66. *Socer ad pedes abjectus.*] Gulielmius putat auctorem loqui de Piſone; itaque cuperet *gener*: ſed præter mſſ. *Idem.*

67. *Concilii de me agendi dies.*] Scripſi *concilii* pro vulgato *conſilii.* agere concilium quid ſit nemo ignorat. Lambinus tamen edidit, proculdubio à ſe, *venit tandem, in comitio de me agendi dies.* Idem.

68. *Ac ſervis pleriſque occupaviſſent.*] Forſan *operiſque*, annotatum Gulielmio. *Idem.*

69. *Spongiis effingi ſanguinem.*] Ita citat Servius ad lib. IIX Æneidos: produditque Hotomanus libro II Obſervat. cap. 14. & firmavit Iſidori Etymologico lib. XII cap. 6 Fulvius Urſinus. publicatur paſſim *effundi.* conſulatur & Cujacius lib. XIII Obſervat. cap. 13. *Idem.*

70 *Nulla lege recitata.*] Hauſi hanc vocem è Pal. nono & Turing. prius enim deerat nobis *recitata*, ejuſque loco Lambinus de conjectura ſubjecerat, *promulgata.* Idem.

71. *Certè certè non fuit.* Verbum ita geminatum reperitur in Pal. nono, in Gembl. in Erfurd. imo S. Victoris geminatum etiam habet præcedens *illo* Idem.

72. *Is prætor qui ſe ſervaſſe.*] Vulgata, *is tribunus plebis qui ſervaſſe.* ſed alterum eſt à Pal. nono & S. Vict. *Idem*

73. *Ante lucem immittas.*] Editi alii *in forum immittas.* ſed voces eæ non ſunt in mſſ. illis noſtris. *Idem.*

74. Forum

magiſtratus templo dejicias? cædem maximam facias? [74] forum purges? &, cùm omnia vi, & armis egeris, accuſes eum, qui ſe præſidio munierit, non ut te oppugnaret, ſed ut vitam ſuam poſſet defendere?

37 Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut à ſuis
79 munitus, [75] tutò in foro tuo magiſtratum gereret, rempublicam adminiſtraret. Itaque fretus ſanctitate tribunatus, cùm ſe non modò contra vim, & ferrum, ſed etiam [76] contra verba, atque interfationem legibus ſacratis eſſe armatum putaret; venit in templum Caſtoris: obnuntiavit conſuli: cum ſubitò manus illa Clodiana, in cæde civium ſæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit: inermem, atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis ſeptorum, & fuſtibus: à quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore, & contrucidato, ſe abjecit exanimatus: neque ulla alia re ab ſe mortem, niſi opinione mortis depulit. quem cùm jacentem, & conciſum plurimis vulneribus extremo ſpiritu exſanguem, & confectum viderent: defatigatione magis, & errore, quàm miſericordia, & modo, aliquando cædere deſtiterunt.

80 Et cauſam dicit Sextius de vi? quid ita? quia vivit. At id non ſua culpa. plaga una illa extrema defuit: quæ ſi acceſſiſſet, reliquum ſpiritum exhauſiſſet. accuſa Lentidium: non percuſſit locum: [77] maledicito Sabinio, homini Reatino, [78] cur tam tempori exclamarit occiſum. ipſum verò quid accuſas? num defuit gladiis? [79] num repugnavit? num, ut gla-
38 diatoribus imperari ſolet, ferrum non recepit? An hæc ipſa vis eſt, non poſſe emori? an illa, quòd tribunus plebis templum cruentavit? an, quòd, cùm eſſet ablatus, [80] primumque reſipiſſet, non ſe referri juſſit? ubi eſt crimen, quod reprehenditis?

81 Hic quæro, judices, ſi illo die gens iſta Clodia, quod facere voluit, effeciſſet: ſi P. Sextius, qui pro occiſo relictus eſt, occiſus eſſet: fuiſtiſne ad arma ituri? fuiſtiſne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuiſtiſne aliquando rempublicam à funeſto latrone repetituri? an etiam tunc quieſceretis, cunctaremini, timeretis, cùm rempublicam à facinoroſiſſimis ſicariis, & à ſervis eſſe [81] oppreſſam, atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulciſceremini, ſiquidem liberi eſſe, & habere rempublicam cogitaretis: de ejus virtute viri quid vos loqui, quid ſentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis?

82 At verò illi ipſi parricidæ, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturna, adeò vim facinoris ſui perhorruerant, ut, ſi paullò longior opinio mortis Sextii fuiſſet, Gracchum illum ſuum, transferendi in nos criminis cauſa, occidere cogitarint. Senſit ruſticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt) ſuum ſanguinem quæri ad reſtinguendam invidiam facinoris Clodiani: [82] mulionicam penulam arripuit, cum qua primùm Romam ad comitia venerat: meſſoria ſe corbe contexit. Cùm quærerent alii [83] Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore ſervatus eſt. Atque hoc ſcitis omnes, uſque adeò hominem in periculo fuiſſe, quoad ſcitum ſit Sextium vivere. quod niſi eſſet patefactum paullo citiùs, quàm vellem: non illi quidem morte mercenarii ſui transferre potuiſſent invidiam in quos putabant, ſed acerbiſſimi ſceleris infamiam grato quodam ſcelere minuiſſent.

Ac, ſi tunc P. Sextius, judices, in templo Caſtoris ani- 83
mam, quam vix retinuit, edidiſſet: non dubito, quin, ſi modò eſſet in republica ſenatus, ſi majeſtas populi Romani revixiſſet, aliquando ſtatua huic ob rempublicam interfecto, in foro ſtatueretur. Nec verò illorum quiſquam, quos à majoribus noſtris, morte obita, poſitos in illo loco, atque in Roſtris collocatos videtis, eſſet P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam præponendus: qui cùm cauſam civis calamitoſi, cauſam amici, cauſam bene de republica meriti, cauſam ſenatus, cauſam Italiæ, cauſam reipublicæ ſuſcepiſſet; cùmque auſpiciis, religionique parens obnuntiaret, quod ſenſerat: luce palam à nefariis peſtibus in deorum, hominumque conſpectu eſſet occiſus, ſanctiſſimo in templo, ſanctiſſima in cauſa, ſanctiſſimo in magiſtratu. Ejus igitur vitam quiſquam ſpoliandam ornamentis eſſe dicet, cujus mortem ornandam monumento ſempiterno putaretis?

Homines, inquit, emiſti, coegiſti, paraſti. Quid uti face- 84
ret? ſenatum obſideret? cives indemnatos expelleret? bona 39
diriperet? ædes incenderet? tecta diſturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro è Roſtris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos, in liberas civitates per legatos noſtros reduceret? principem civitatis ferro obſeſſum teneret? hæc ut efficere poſſet, quæ fieri, niſi armis oppreſſa republica, nullo modo poterant, idcircò, credo, manum ſibi P. Sextius, & copias comparavit. At nondum erat maturum: nondum res ipſa ad ejuſmodi præſidia viros bonos compellebat: pulſi nos eramus, non omnino iſta manu ſola, ſed tamen non ſine iſta: [84] vos taciti mærebamini.

Captum erat forum anno ſuperiore, æde Caſtoris, tamquam 85
arce aliqua, à fugitivis occupata: ſilebatur: omnia, hominum, cùm egeſtate, tum audacia perditorum, clamore, concurſu, vi, manu gerebantur: perferebatis. magiſtratus templis pellebantur: alii omnino aditu, ac foro prohibebantur: nemo reſiſtebat. gladiatores ex prætoris comitatu comprehenſi, in ſenatum introducti, confeſſi, in vincula conjecti à Milone, [85] emiſſi à Serrano. mentio nulla. forum corporibus civium Romanorum conſtratum cæde nocturna. non modò nulla nova quæſtio, ſed etiam vetera judicia ſublata. tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem, moribundumque vidiſtis: alterius tribuni plebis, divini hominis (dicam enim quod ſentio, & quod mecum ſentiunt omnes) divini, inſigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus eſt oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

Et tu hoc loco laudas Milonem, & jure laudas. quem enim 40
umquam virum [86] tam immortali virtute vidimus? qui, nullo 86
præmio propoſito, præter hoc, quod jam contritum, & contemptum putatur, judicium bonorum, omnia pericula, ſummos

74. *Forum purges.*] Nihil variant mſſ. ſupradicti: & poteſt intelligi de illo ſuperiore, cap. 35. f. *è foro ſpongiis effundi ſanguinem.* videatur etiam Turnebus lib. xx cap. 3. P. Manutius maluit *ſpurces.* Grut.

75. *Tuto in foro tuo magiſtratum.*] Illud *tuo* ſumptum ex S. Vict. & Pal. nono. vulgò *tum*, quod neſcio cur Gulielmius mutet in *tamen.* *tuum forum*, in quo dominaris, vocatur admodum energeticè. *Idem.*

76. *Contra verba & interfationem.*] Retinui iſtud Turnebi, alludentibus Pal. nono & Gembl. in quo *interfectionem.* habebat id tamen apertè liber S. Victoris. vulgò erat, *interceſſionem.* Idem.

77. *Maledicito Sabinio.*] Ita erat in S. Victoris exemplari; nec recedit Palatinus, quàm quod is *Salinio.* dictum, ut *Gallii, Graecii, Latinii, Appuleji.* Idem.

78. *Cur tam tempori exclamavit.*] Auctore hujus emendationis Erfurd. Gembl. neque abeunt Pall. ſex. quàm quod ii *tempore*, quod & in edd. priſcis. nam nuper natæ, *temerè.* Idem.

79. *Num repugnavit.*] Haud ſecus iidem libri omnes. poſteriores, *repudiavit.* Idem.

80. *Primumque reſipiſſet.*] Et hoc quoque eſt ab eiſdem libris, expreſſitque item P. Victorius. recentiores *reſipuiſſet.* Idem.

81. *Oppreſſam atque occupatam.*] Habent quidem iſtud plerique Pall. ſed nonus præfert *occultam*, neque ſecus Gembl. aut S. Vict. Gulielmius conjicit *conculcatam* ſive *occulcatam.* quod ultimum non diſplicet. *Idem.*

82. *Mulionicam penulam.*] Servat iſtud Priſcianus. nam mſſ. noſtri, *mulioniam.* Idem.

83. *Numerium.*] Editio princeps *Numejum.* Pall plerique *Numerum.* nonus *Numenium:* quomodo & Erfurd. Gembl. quod forſan verius eſſet tam heic quam infra cap. 43. ubi & iidem libri & Pal. nonus *Numenium* præferunt. *Idem.*

84. *Vos taciti mærebamini.*] Inde forte, *mæſtus ſum.* alii ediderunt *mirabamini* ſed fortè reſcribendum cum Pal. nono, cum Erfurd. cum Gembl. *mærebatis.* Idem

85. *Emiſſi à Serrano.*] Haud aliter librorum eorum triga, non *miſſi*, ut vulgo *Idem.*

86. *Tam immortali virtute vidimus.*] Ejeci *præditum*, quod occupat ceteras edd. quoniam non compareret in Pal. nono aut S. Victoris exemplari. *Idem.*

 87. Re-

mos labores, graviſſimas contentiones, inimicitiaſque ſuſcepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuiſſe, non verbis, quid oporteret à præſtantiſſimis viris in republica fieri, & quid neceſſe eſſet: oportere hominum audacium, everſorum reipublicæ ſceleri, legibus, & judiciis reſiſtere. ſi leges non valerent, judicia non eſſent, ſi reſpublica vi, conſenſuque audacium, armis oppreſſa teneretur: præſidio, & copiis defendi vitam, & libertatem neceſſe eſſe. Hoc ſentire, prudentiæ eſt: facere, fortitudinis: & ſentire verò, & facere, perfectæ cumulatæque virtutis.

87 Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cujus laude plura dicam, non quò aut ipſe hæc dici, quàm exiſtimari malit, aut ego hunc laudis fructum præſenti libenter impertiam, præſertim cùm verbis conſequi non poſſim: ſed quòd exiſtimo, ſi Milonis cauſam accuſatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii cauſam exiſtimaturos. Adiit igitur T. Annius ad cauſam reipublicæ, ſic ut civem patriæ [87] recuperare vellet ereptum. ſimplex cauſa, conſtans ratio, plena conſenſionis omnium, plena concordiæ. collegas adjutores habebat: conſulis alterius ſummum ſtudium, alterius animus penè placatus. de prætoribus unus alienus: ſenatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad cauſam excitati, erecta Italia. duo ſoli erant empti ad impediendum: qui ſi homines deſpecti, & contempti, tantam rem ſuſtinere non potuiſſent; ſe cauſam, quam ſuſceperat, nullo labore peracturum videbat. agebat auctoritate, agebat conſilio, agebat per ſummum ordinem, agebat exemplo bonorum, & fortium civium: quid republica, quid ſe dignum eſſet, quis ipſe eſſet, quid ſperare, quid majoribus ſuis reddere deberet, diligentiſſimè cogitarat.

41 Huic gravitati hominis, videbat ille gladiator, ſe, ſi mori-
88 bus ageret, parem eſſe non poſſe: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, ſe cum exercitu ſuo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi laceſſere, & terrere cœpit. Non movit hominem ſumma gravitate, ſummaque conſtantia: ſed quamquam dolor animi, innata libertas, prompta excellenſque virtus, fortiſſimum virum hortabantur, vi vim oblatam, præſertim ſæpius, ut frangeret, & refutaret: tanta moderatio fuit hominis, tantum conſilium, ut contineret dolorem, neque eadem ſe re ulciſceretur, qua eſſet laceſſitus: ſed illum tot jam funeribus reipublicæ exſultantem, ac tripudiantem, legum, ſi poſſet, laqueis conſtringeret.

89 Deſcendit ad accuſandum. quis umquam tam propriæ reipublicæ cauſa; nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla hominum poſtulatione, aut etiam opinione, id umquam eſſe facturum? fracti erant animi hominis. hoc enim accuſante priſtini illius ſui judicii turpitudinem deſperabat. Ecce tibi conſul, prætor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adſit, ne citetur, ne quæratur, ne mentionem omnino cuiquam judicum, aut judiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi ſceleratorum hominum corroborata, legibus, judiciiſque ſublatis? cervices tribunus plebis, privato; præſtantiſſimus vir profligatiſſimo homini daret? an cauſam ſuſceptam affligeret? an ſe domi contineret? Et vinci turpe putavit, & deterreri. [88] etiam è republica credidit, ut, quoniam ſibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in ſuo, neque in reipublicæ periculo pertimeſceret.

42 Quomodo igitur hoc in genere præſidii comparati accuſas
90 Sextium, cùm idem laudes Milonem? an, qui ſua tecta defendit: qui ab aris, focis, ferrum, flammamque depellit: qui ſibi licere vult tutò eſſe in foro, in templo, in curia: qui vitæ præſidium comparat: qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo præſidio caput, & cervices, & jugulum, ac latera tutetur, hunc de vi accuſandum putas?

Quis enim veſtrùm, judices, ignorat, ita naturam rerum 91
tuliſſe, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure deſcripto, fuſi per agros, ac diſperſi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu, ac viribus per cædem, ac vulnera aut eripere, aut retinere potuiſſent? Qui igitur primi virtute, & conſilio præſtanti exſtiterunt, ii perſpecto genere humanæ docilitatis, atque ingenii, [89] diſſipatos, unum in locum congregarunt, eoſque ex feritate illa ad juſtitiam, atque manſuetudinem tranſduxerunt. [90] Tum res, ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ poſtea civitates nominatæ ſunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino, & humano jure, mœnibus ſepſerunt.

Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam 92
immanem, nihil tam intereſt, quàm jus, atque vis. horum utro uti nolimus, altero eſt utendum. Vim volumus exſtingui? jus valeat neceſſe eſt, id eſt, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia diſplicent, aut nulla ſunt? vis dominetur neceſſe eſt. Hæc vident omnes: Milo & vidit, & fecit, ut jus experiretur, vim depelleret. altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero uſus neceſſariò eſt, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque ratio fuit P. Sextii, ſi minùs in accuſando (neque enim per omnes fuit idem neceſſe fieri) at certè in neceſſitate defendendæ ſalutis ſuæ, præſidioque contra vim, & manum comparando.

O dii immortales! quemnam oſtenditis exitum nobis? 43
quam ſpem reipublicæ datis? quotus quiſque invenietur tanta 93
virtute vir, qui optimam quamque cauſam reipublicæ amplectatur? qui bonis viris deſerviat? qui ſolidam laudem, veramque quærat? cùm ſciat, duo illa reipublicæ penè fata, Gabinium & Piſonem, alterum haurire quotidie ex pacatiſſimis, atque opulentiſſimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quieſcentibus, ut eorum veteres, illibataſque divitias, in profundiſſimum libidinum ſuarum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium tantam, tugurium ut jam videatur eſſe illa villa, quam ipſe tribunus plebis pictam olim in concionibus explicabat, quo fortiſſimum, ac ſummum civem in invidiam homo caſtus, ac non cupidus vocaret?

Alterum Thracibus, ac Dardanis primum pacem maxima 94
pecunia vendidiſſe? deinde, ut illi pecuniam conficere poſſent, vexandam his Macedoniam, & ſpoliandam tradidiſſe? eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis diviſiſſe? cogere pecunias maximas à Dyrrhachinis, ſpoliare Theſſalos, certam Achæis in annos ſingulos pecuniam imperaviſſe: neque tamen ullo in publico, aut religioſo loco, ſignum, aut tabulam, aut ornamentum reliquiſſe? Hos ſic illudere, quibus omne ſupplicium, atque omnis jure optimo pœna debetur? reos eſſe hos duos, quos videtis? omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quiſquilias ſeditionis Clodianæ: ſed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi umquam de ſe pertimeſcent.

Nam quid ego de ædile ipſo loquar, qui etiam diem dixit, 44
& accuſavit de vi Milonem? neque hic tamen ulla umquam 95
injuria adducetur, ut eum tali virtute, tantaque firmitate animi ſe in rempublicam fuiſſe pœniteat: ſed, qui hæc vident, adoleſcentes, quonam ſuas mentes conferent? ille, qui monumenta publica, qui ædes ſacras, qui domos inimicorum ſuorum

87. *Recuperare vellet ereptum. ſimplex.*] Eſt à conjectura Lambini, proximè tamen veſtigia S. Victoris, in quo, *velle te re p. tum ſimplex.* at vulgata, *vellet reipub. tum ſimplex.* P. Manutius divinabat, *recuperare vellet, reipub. civem. ſimplex &c.* Grut.

88. *Etiam è repub. credidit, ut.*] Et iſtud quoque parte ſui eſt à divinatione Lambini. cum antea legeretur nullo bono ſenſu, *etiam ei ipſi rejecit, ut &c.* Idem.

89. *Diſſipatos unum in locum &c.*] Sic pleriſque Pall. at nonus, *diſputatos.* Gembl *diſparatos.* quod meretur examinari. *Idem.*

90. *Tum res ad communem utilitatem, quas &c.*] Secuti ſumus veterrimas editiones, item Pal. octavum, nonum & S. Victoris ejecto *continenteis*, & adſcito *ad.* certè nullus Pall. agnoſcit grandem illam vocem, quamvis deſtituantur etiam præpoſitiuncula. ſolum tertius præfert: *Tum res propter communem utilitatem &c.* Idem.

91. *Quis*

rum oppugnavit, excidit, incendit, qui ſtipatus ſemper ſicariis, ſeptus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinoroſorum concitavit, & ſervos ad cædem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit: volitat ædilis: accuſat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exſultantem repreſſit. hic, qui ſe eſt tutatus ſic, ut in privata re deos penates ſuos, in republica jura tribunatus, auſpiciaque defenderet: accuſare eum moderatè, à quo ipſe nefariè accuſatur, per ſenatus auctoritatem non eſt ſitus.

96 Nimirum hoc illud eſt, quod de me potiſſimum tu in accuſatione quæſiſti, quæ eſſet noſtra natio optimatium. ſic enim dixiſti. Rem quæris præclaram juventuti ad diſcendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. de qua pauca, judices, dicam: &, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio noſtro, nec ab ipſa cauſa P. Sextii abhorrebit oratio

45 mea. Duo genera ſemper in hac civitate fuerunt eorum, qui verſari in republica, atque in ea ſe excellentiùs gerere ſtuduerunt: quibus ex generibus alteri ſe populares, alteri optimates & haberi, & eſſe voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda eſſe volebant, populares: qui autem ita ſe gerebant, ut ſua conſilia optimo cuique probarent, optimates habebantur.

97 [91] Quis ergo iſte optimus quiſque? de numero ſi quæris, innumerabiles. neque enim aliter ſtare poſſemus. ſunt principes conſilii publici: ſunt, qui eorum ſectam ſequuntur: ſunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: ſunt municipales, ruſticique Romani: [92] ſunt negotia gerentes: ſunt etiam libertini optimates. numerus, ut dixi, hujus generis, latè, & variè. diffuſus eſt: ſed genus univerſum (ut tollatur error) brevi circumſcribi, & definiri poteſt. Omnes optimates ſunt, qui neque nocentes ſunt, nec natura improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti. Eſto igitur, ut hi ſint, (quam tu nationem appellaſti) quiqui integri ſunt, & ſani, & bene de rebus domeſticis conſtituti. horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica ſerviunt, defenſores optimatium, ipſique optimates graviſſimi, & [93] clariſſimi cives numerantur, & principes civitatis.

98 Quid eſt igitur propoſitum his reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, & quò curſum ſuum dirigere debeant? id quod eſt præſtantiſſimum, maximeque optabile omnibus ſanis, & bonis, & beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, ſummi viri, & conſervatores civitatis putantur. neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non proſpiciant: neque ullum am-

46 plexari otium, quod abhorreat à dignitate. Hujus autem otioſæ dignitatis hæc fundamenta ſunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda ſunt: religiones, auſpicia, poteſtates magiſtratuum, ſenatus auctoritas, leges, mos majorum, judicia, juriſdictio, fides, provinciæ, ſocii, imperii laus, res militaris, ærarium.

99 Harum rerum tot, atque tantarum eſſe defenſorem, & patronum, magni animi eſt, magni ingenii, magnæque conſtantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo eſt eorum, qui aut propter metum pœnæ, peccatorum ſuorum conſcii, novos motus, converſioneſque reipublicæ quærant, aut qui propter inſitum quendam animi furorem, diſcordiis civium, ac ſeditione paſcantur: aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quàm ſuo, deflagrare. qui cùm auctores ſunt, & duces ſuorum ſtudiorum, vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur: ut vigilandum ſit iis, qui ſibi gubernacula patriæ depopoſcerunt: enitendumque omni ſcientia, ac diligentia, ut, conſervatis his, quæ ego paullo antè fundamenta, ac membra eſſe dixi, tenere curſum poſſint, & capere otii illum portum, & dignitatis.

Hanc ego viam, judices, ſi aut aſperam, aut arduam, aut plenam eſſe periculorum, aut inſidiarum negem, mentiar: præſertim cùm id non modò intellexerim ſemper, ſed etiam præter ceteros ſenſerim. Majoribus præſidiis, & copiis oppugnatur reſpublica, quàm defenditur, propterea quòd audaces homines, & perditi, nutu impelluntur: & ipſi etiam ſponte ſua contra rempublicam incitantur: boni neſcio quomodo tardiores ſunt, &, principiis rerum neglectis, ad extremum ipſa denique neceſſitate excitantur: ita ut nonnumquam cunctatione, ac tarditate, dum otium volunt etiam ſine dignitate retinere, ipſi utrumque amittant. 100 47

Propugnatores autem reipublicæ qui eſſe voluerunt, ſi leviores ſunt, deſciſcunt: ſi timidiores, deſunt: permanent illi ſoli, atque omnia reipublicæ cauſa perferunt, qui ſunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui à Graccho [94] uſque ad Q. Varium ſeditioſis omnibus reſtitit: quem nulla umquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ: qui cùm florentem hominem in populari ratione. L. Saturninum cenſor notaſſet, cùmque inſitivum Gracchum contra vim multitudinis incitatæ cenſu prohibuiſſet: cùmque in eam legem, quam non jure rogatam judicarat, jurare unus noluiſſet; de civitate maluit, quàm de ſententia dimoveri: aut, ut vetera exempla, quorum eſt copia digna hujus imperii gloria, relinquam; neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem: qualis nuper Q. Catulus fuit. quem neque periculi tempeſtas, neque honoris aura potuit umquam de ſuo curſu, aut ſpe, aut metu demovere. 101

Hæc imitamini, per deos immortales! qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis. hæc ampla ſunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, poſteritati propagantur. Eſt labor: non nego. pericula magna, fateor. „ *Multæ inſidiæ ſunt bonis:* veriſſime dictum eſt. „ *Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, Inſcitia ſit*, inquit, *poſtulare*, [95] *ſi tu laborem ſumma cum cura efferas Nullum* Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant.* 48 102

Præclara enim illa præcepta dederat juventuti: ſed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capeſſendæ, olim erat magis pertimeſcenda, cùm multis in rebus multitudinis ſtudium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ diſcrepabat. Tabellaria lex ab L. Caſſio ferebatur. Populus libertatem agi putabat ſuam. diſſentiebant principes, & in ſalute optimatium, temeritatem multitudinis, & tabellæ licentiam pertimeſcebant. Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat. grata erat populo. fortunæ conſtitui tenuiorum videbantur. nitebantur contrà optimates, quòd ea diſcordiam excitari videbant: &, cum locupletes poſſeſſionibus diuturnis moverentur, ſpoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat jucunda res plebi Romanæ. victus enim ſuppeditabatur largè ſine labore. repugnabant boni, quòd & ab induſtria plebem ad deſidiam avocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur. Multa etiam, noſtra memoria, quæ conſultò prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas à conſilio principum diſſideret. 103 49

Nunc jam nihil eſt, quòd populus à delectis, principibuſque diſſentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum eſt cupidus, & otio ſuo, & dignitate optimi cujuſque, & univerſæ rei- 104

91. *Quis ergo iſte optimus quiſque? de numero &c.*] Reſtitui lectionem antiquatam, cui accedit Pal. nonus & S. Victoris. poſtea excuſi *Quis ergo optimus iſte? quis? de numero.* at Lambinus finxit: *Quid ergo iſti optimates? qui?* inſubidè. reſpicit enim ad proximè præcedens, *ut ſua conſilia optimo cuique probarentur*; rogatque, eo quis ſit ille *optimus quiſque.* Grot.

92 *Sunt negotia gerentes*] Lambinus recepit *negotii*, & ita Pal. pr. ſec. quart. octavus, & ſic, ſi benè memini, locutus pro Quintio. *Idem.*

93. *Clariſſimi cives numerantur.*] Vulgo *nominantur*, ſed contra omnes Palatinos noſtros. *Idem.*

94 *Uſque ad Q. Varium.*] Exhibet iſtud, præter libros Lambini, Erfurd. Gembl. nec abit S. Vict. niſi quod is; *Quarium.* vulgata habet *C. Marium.* Idem

95. *Si tu laborem.*] Pal. nonus *ſuum laborem.* S. Vict. *ſi tui laborem.* Gulielmius tentabat, *ſi tuum lab.* Verſu quoque præcedenti, ubi legimus hodie, *Inſcitia ſit.*, habet Gembl. *eſt*, quod & in Pal. nono;

reipublicæ gloria delectatur. Itaque homines ſeditioſi, ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Romanum concitare poſſunt, quòd plebs perfuncta graviſſimis ſeditionibus, ac diſcordiis, otium malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione ſunt: ſed pretio, ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur.

105 Num vos exiſtimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum umquam in concione habuiſſe conductum? nemo habuit. ipſa enim largitio, & ſpes commodi propoſiti, ſine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves, & honeſtos homines, ſed populi judiciis atque omni ſignificatione florebant. his in theatro plaudebatur: hi ſuffragiis, quod contenderant, conſequebantur. horum homines nomen, orationem, vultum, inceſſum amabant. Qui autem adverſabantur ei generi; graves, & magni homines habebantur: ſed valebant in ſenatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini jucundi non erant: ſuffragiis offendebatur ſæpe eorum voluntas: plauſum verò etiam ſi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccaſſet, pertimeſcebat. Attamen, ſi qua res erat major, idem ille populus, horum auctoritate maximè commovebatur.

50 106 Nunc, niſi me fallit, in eo ſtatu civitas eſt, ut, ſi operas conductorum removeris, omnes idem de republica ſenſuri eſſe videantur. Etenim tribus locis ſignificari maximè populi Romani judicium, ac voluntas poteſt, concione, comitiis, ludorum, gladiatorumque conſeſſu. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem eſſet non conducta, ſed vera, [96] in qua populi Romani conſenſus perſpici poſſet? Habitæ ſunt multæ de me a gladiatore ſceleratiſſimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum aſpicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum neceſſariò turbulentæ.

107 Habuit de eodem me P. Lentulus conſul concionem. concurſus eſt populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia conſtitit. egit cauſam ſumma cum gravitate, copiaque dicendi, tanto ſilentio, tanta approbatione omnium, nihil ut umquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidiſſe. Productus eſt ab eo Cn. Pompejus, qui ſe non ſolùm auctorem meæ ſalutis, ſed etiam ſupplicem populo Romano exhibuit. hujus oratio & pergravis, & grata concioni fuit. ſic contendo, numquam neque ſententiam ejus, auctoritate, neque eloquentiam, jucunditate fuiſſe majorem.

108 Quo ſilentio ſunt auditi de me ceteri principes civitatis? quos idcircò non appello hoc loco, ne mea oratio, ſi minùs de aliquo dixero, ingrata; ſi ſatis de omnibus, infinita eſſe videatur. Cedò nunc ejuſdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Quis non modò approbavit, ſed non indigniſſimum facinus putavit, illum non dicam loqui, ſed vivere, ac ſpirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam: ſeque; ſi eum audiret, ſcelere adſtringi arbitraretur?

51 Venio ad comitia, ſive magiſtratuum placet, ſive legum.
109 Leges videmus ſæpe ferri multas. omitto eas, quæ feruntur ita, vix ut quini, [97] & hi ex alia tribu, qui ſuffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum, atque ereptorem libertatis eſſe dicebat, in illa ruina reipublicæ dicit ſe legem tuliſſe. Quis eſt, qui ſe, cùm contra me ferebatur, iniſſe ſuffragium confiteatur? cùm autem de me eodem ex ſenatuſconſulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis eſt, qui non profiteatur ſe affuiſſe, & ſuffragium de ſalute mea tuliſſe? Utra igitur cauſa popularis debet videri: in qua omnes honeſtates civitatis, omnes ætates, omnes ordines unà conſentiunt? an in qua furiæ concitatæ, tamquam ad funus reipublicæ convolant?

An, ſicubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, viro 110 clariſſimo, atque optimo conſule, & ordine equeſtri, cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit; id erit populare? eſt enim homo iſte populo Romano deditus. Nihil vidi magis. qui cùm ejus adoleſcentia in ampliſſimis honoribus ſummi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuiſſet, uſque eò non fuit popularis, ut bona ſolus comeſſet. deinde ex impuro adoleſcente, & petulante, poſteaquàm rem paternam [98] ab idiotarum divitiis ad philoſophorum regulam perduxit: Græculum ſe, atque otioſum putari voluit: ſtudio litterarum ſe ſubitò dedidit. [99] Nihil ſanè Attæ juvabant anagnoſtæ, libelli etiam pro vino ſæpe oppignerabantur: manebat inſaturabile abdomen, copiæ deficiebant. itaque ſemper verſabatur in ſpe rerum novarum: otio, & tranquillitate reipublicæ conſeneſcebat. Ecquæ ſeditio umquam fuit, in qua non ille 52 princeps? ecqui ſeditioſus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit umquam bono? bene dixit? immò, quem fortem, & bonum civem non petulantiſſimè eſt inſectatus? qui, ut credo, non libidinis cauſa, ſed ut poplicola videretur, libertinam duxit uxorem.

Is de me ſuffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis, & 111 gratulationibus parricidarum. in quo tamen eſt me ultus, cùm illo ore inimicos eſt meos ſaviatus: qui, quaſi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipſam cauſam eſt mihi inimicus, quia nihil habet. Utrùm ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comediſti? quid? tu meo periculo, gurges, ac vorago patrimonii, helluabare: ut, ſi ego conſul rempublicam contra te, & gregales tuos defendiſſem, in civitate eſſe me nolles? te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, ſermonem, congreſſum tuum fugiunt: te ſororis filius Poſtumius, adoleſcens gravis, ſenili judicio, notavit, cùm in magno numero tutorem liberis non inſtituit. Sed elatus odio, & meo, & reipublicæ nomine, quorum ille utri ſit inimicior, neſcio. plura dixi, quàm dicendum fuit, in furioſiſſimum, atque egentiſſimum ganeonem.

Illuc revertor: contra me cùm ſit actum, capta urbe, atque 112 oppreſſa, Gellium, Firmidium, Titium, ejuſdem modi furias, illis mercenariis gregibus duces, & auctores fuiſſe, cùm ipſe lator nihil ab horum turpitudine, audacia, ſordibus abhorreret. At, cùm de dignitate mea ferebatur: nemo ſibi nec valitudinis excuſationem, nec ſenectutis, ſatis juſtam putavit. nemo fuit, qui ſe non rempublicam mecum ſimul revocare in ſuas ſedes arbitraretur.

Videamus nunc comitia magiſtratuum. Fuit collegium nu- 53
per tribunicium, in quo tres minimè, vehementer duo popu- 113
lares exiſtimabantur. ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum conſiſtendi poteſtas non erat, [100] duo à populo Romano prætores video eſſe factos: &, quantum ſermonibus vulgi, & ſuffragiis intelligere potui, præ ſe populus Romanus ferebat, ſibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum conſtantem, & egregium, & Q. Ancharii fidem, ac fortitudinem, etiam ſi nihil agere potuiſſent, tamen voluntate ipſa gratum fuiſſe. Jam de C. Fannio

nono; ſed is tamen præterea præfert *Inſcientia*. Grut.

96. *In qua populi Rom. conſenſus perſpici poſſet.*] Lambinus autumat excidiſſe negationem: ſed injuriè, & contra omnes libros. *Idem.*

97. *Et hi ex aliena tribu.*] Vulgò *alia*. ſed noſtrum reſtat in nono, Erfurd. ac Gembl. *Idem.*

98. *Ab idiotarum divitiis*] Probè explicat Victorius libro XXII Var. lect. cap. 6. *Idem*

99. *Nihil ſanè Attæ juvabant.*] Haud aliter liber S. Victoris ac Gembl. nam Pal. non. *ate.* vulgò erat *à te juvabatur.* noſtram probat explicatque Victorius libro XXII cap. 17. Vincentius Contarenus libro Varior. tentabat *attenuabat.* Grut. Non aliud in his adfertur, quam quod prodidit jam Lambinus. Et tamen ad Græculum, quid Atta nomen hominis Romani & togatarum ſcriptoris? Itaque pater ex vulgata lectione conjiciebat, *nihil ſane ea re juvabatur.* Leniſſime quidem & aptiſſime, niſi MSS. obſtent, quos audiendos opinor. *Gronov.*

100 *Duo a populo R.*] Sic edidi, quum & ante Victorius exhibuerit, & Lambinus nominatim vet. cod. ſic habere teſtetur. *Idem.*

nio quæ ſit exiſtimatio, videmus: quod judicium populi Romani in honoribus ejus futurum ſit, nemini dubium eſſe debet.

114 Quid? populares illi duo quid egerunt? alter, qui tamen ſe continuerat, tulerat nihil: ſenſerat tantùm de republica aliud, atque homines exſpectabant, vir & bonus, & innocens, & bonis viris ſemper probatus: quòd parùm videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, & quòd illum eſſe populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, niſi popularis eſſe voluiſſet, facillimè perveniſſet. alter, qui ita ſe in populari ratione jactarat, ut auſpicia, legem Æliam, ſenatus auctoritatem, conſulem, collegas, bonorum judicium, nihil putaret, ædilitatem petivit cum bonis viris, & hominibus primis, ſed non præſtantiſſimis opibus, & gratia: tribum ſuam non tulit: Palatinam denique, per quam omnes illæ peſtes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, niſi repulſam, tulit. Videtis igitur, populum ipſum, ut ita dicam, jam non eſſe popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, reſpuat: eos autem, qui ei generi adverſantur, honore digniſſimos judicet.

54 Veniamus ad ludos. Facit enim, judices, veſter in me [1] ani-
115 morum, oculorumque conjectus, ut mihi jam licere putem remiſſiore uti genere dicendi. Comitiorum, & concionum ſignificationes, interdum veræ ſunt, nonnumquam vitiatæ, atque corruptæ: theatrales, gladiatoriique conſeſſus, dicuntur omnino ſolere, levitate nonnullorum, emptos plauſus, & exiles, & raros excitare. attamen facile eſt, cùm id fit, quemadmodum, & à quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maximè applaudatur? neminem veſtrûm fallit. ſit hoc ſanè leve: quod non ita eſt, quoniam optimo cuique impertitur: ſed, ſi eſt leve, homini gravi leve eſt: ei verò, qui pendet à rebus leviſſimis: qui rumore, & (ut ipſi loquuntur) favore populi tenetur, & ducitur: plauſum, immortalitatem; ſibilum, mortem videri neceſſe eſt.

116 Ex te igitur, Scaure, potiſſimùm quæro, qui ludos apparatiſſimos, magnificentiſſimoſque feciſti, ecquis iſtorum popularium tuos ludos adſpexerit: ecquis ſe theatro, populoque Romano commiſerit. Ipſe ille maximè ludius, non ſolum ſpectator, ſed actor, & acroama: qui omnia ſororis embolia novit: qui in cœtum mulierum pro pſaltria adducitur: nec tuos ludos adſpexit in illo ardenti tribunatu ſuo, nec ullos alios, niſi eos, à quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, ſe ludis homo popularis commiſit omnino, cùm [2] in templo Honoris-Virtutis, honos habitus eſſet virtuti, Cajique Marii, conſervatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus, & reipublicæ defenſori ſedem ad ſalutem præbuiſſet.

55 Quo quidem tempore, quid populus Romanus ſentire ſe
117 oſtenderit, utroque in genere declaratum eſt: primò, cùm, audito ſenatus conſulto, ore ipſi, atque abſenti ſenatui plauſus eſt ab univerſis datus: deinde, cùm ſenatoribus ſingulis ſpectatum è ſenatu redeuntibus. Cùm verò ipſe, qui ludos faciebat, conſul aſſedit: ſtantes, &, manibus paſſis, gratias agentes, & lacrymantes gaudio, ſuam erga me benivolentiam, ac miſericordiam declararunt. At, cùm ille furibundus, incitata illa ſua vecordi mente, veniſſet; vix ſe populus Romanus tenuit: vix homines odium ſuum à corpore ejus impuro, atque infando repreſſerunt. voces quidem, & palmarum intentus, & maledictorum clamorem omnes profuderunt.

118 Sed quid ego populi Romani animum, virtutemque commemoro, libertatem jam ex diuturna ſervitute reſpicientis in eo homine, cui tum petenti jam ædilitatem ne hiſtriones quidem coràm ſedenti pepercerunt? Nam cùm ageretur Togata, Simulans, ut opinor, caterva tota, clariſſima concentione in ore impuri hominis imminens concionata eſt. [3] *Huic vitæ tuæ* — &, *Poſt-principia, atque exitus vitioſæ vitæ!* ſedebat exanimatus: & is, qui antea cantorum convicio conciones celebrare ſuas ſolebat, cantorum ipſorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio eſt ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna varietate ſententiarum, numquam ullum fuiſſe locum, in quo aliquid à poeta dictum, cadere in tempus noſtrum videretur, quod aut populum univerſum fugeret, aut non exprimeret ipſe actor.

Et, quæſo, hoc loco, judices, ne qua me levitate ductum ad 119
inſolitum genus dicendi labi putetis, ſi de poetis, de hiſtrionibus, de ludis in judicio loquar. Non ſum tam ignarus, judi- 56
ces, cauſarum, non tam inſolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnes undique floſculos carpam, atque delibem. ſcio, quid gravitas veſtra, quid hæc advocatio, quid illi conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus poſtulet. Sed mihi ſumpſi hoc loco doctrinam quandam juventuti, qui eſſent optimates. in ea explicanda demonſtrandum eſt, non eſſe populares omnes eos, qui putentur. Id facillimè conſequar, ſi univerſi populi judicium verùm, & incorruptum, &, ſi intimos ſenſus civitatis expreſſero.

Quid fuit illud, quòd, recenti nuntio de illo ſenatusconſul- 120
to, quod factum eſt in templo Virtutis, ad ludos, ſcenamque perlato, conſeſſu maximo, ſummus artifex, & mehercule ſemper partium in republica, tamquam in ſcena, optimatium, flens, & recenti lætitia, & miſto dolore, ac deſiderio mei, egit apertè multo gravioribus verbis meam cauſam, quàm egomet de me agere potuiſſem? ſummi enim poetæ ingenium non ſolùm arte ſua, ſed etiam dolore exprimebat. [4] „*Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuverit, ſtatuerit, ſteterit cum Achivis.* Vobiſcum me ſtetiſſe dicebat, veſtros ordines demonſtrabat. revocabatur ab univerſis. „*Re dubia, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.*

Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? cùm jam, omiſ- 121
ſo geſtu, verbis poetæ, & ſtudio actoris, & exſpectationi noſtræ plauderetur? „*Summum amicum, ſummo in bello* — (nam illud ipſe actor adjungebat amico animo: & fortaſſis homines propter aliquod deſiderium approbabant), *ſummo ingenio præditum.* Tum illa, quanto cum gemitu populi Roma- 57
ni ab eodem paullo pòſt in eadem fabula ſunt acta? „*O pater!* — Me, me ille abſentem, ut patrem, deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii ſæpe in ſenatu patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis noſtris incendiis, ac ruinis, cùm patrem pulſum, patriam afflictam deploraret, domum incenſam, everſamque? ſic egit, ut demonſtrata priſtina fortuna, cùm ſe convertiſſet, „*Hæc omnia vidi inflammari:* — fletum etiam inimicis, atque invidis excitaret.

Prò, dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? 122
quæ mihi quidem ita & acta, & ſcripta videntur eſſe, ut vel à Catulo, ſi revixiſſet, præclarè poſſe dici viderentur. is enim liberè reprehendere, & accuſare populi nonnumquam temeritatem ſolebat, aut errorem ſenatus: „*O ingratifici Argivi, inanes Graji, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum. non enim ingrati, ſed miſeri, quibus reddere ſalutem, à quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam umquam gra-

1. *Animorum oculorumque conjectus.*] Ita exemplar S. Victoris, acceditque Pal. nonus, in quo, *contectus.* vulgata *contuitus.* Grut. Paria ſunt apud Lambinum. Sed dubito, an non hujus editionem, caſu ut opinor ac typorum lapſu deſtitutam voce, imprudenter ſequutus fuerit Gruterus, quum Victorianæ exhibeant optime *veſter iſte in me* &c. *Gronov.*

2. *In templo Honoris-Virtutis, honos habitus &c.*] Sic Erfurd. & Gemblac. nam Pal. nonus, *in templo Honoris honos hab.* S. Vict. *in templo virtus honoris honos hab.* vulgo erat, *in templo Virtutis honos hab.* Gruter.

3. *Huic vitæ tuæ &c. Poſt principia &c.*] Gembl. *Huic Tite, & tua poſtprincipia.* Pal. nonus *Huic tuæ, & tua poſtpr.* S. Victoris *Huic vitæ tua poſtprincipia.* Idem.

4. *Quid enim? qui rempub. certo animo adjuverit, ſtatuerit, ſteterit cum Achivis.*] Non aliter Gembl. Erfurd. S. Vict. & Pal. nonus. nolim tamen adfirmare locum jam perſanatum. *Idem.*

 5. *Num-*

gratior, quàm in me univerſi. ſed tamen illud ſcripſit diſertiſſimus poeta pro me: egit fortiſſimus actor, non ſolum optimus, de me, cùm omnes ordines demonſtraret, ſenatum, equites Romanos, univerſum populum Romanum, accuſaret: „ *Exſulare ſinitis, ſiviſtis pelli, pulſum patimini.* Quæ tum ſignificatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab univerſo populo Romano in cauſa hominis non popularis, equidem audiebamus: exiſtimare faciliùs poſſunt, qui adfuerunt.

58 Et, quoniam me huc provexit oratio, hiſtrio caſum meum
123 toties collacrymavit, cùm ita dolenter ageret cauſam meam, ut vox ejus illa præclara, lacrymis impediretur. neque poetæ, quorum ego ſemper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaque populus Romanus non ſolùm plauſu, ſed etiam gemitu ſuo comprobavit. Utrùm igitur hæc Æſopum potiùs pro me, aut Accium dicere oportuit, ſi populus Romanus liber eſſet, an principes civitatis? Nominatim ſum appellatus in Bruto. „ *Tullius, qui libertatem civibus ſtabiliverat.* millies revocatum eſt. Parumne videbatur populum Romanum judicare, id à me, & à ſenatu eſſe conſtitutum, quod perditi cives ſublatum per nos criminabantur?

124 Maximum verò populi Romani judicium univerſo conſeſſu gladiatorio declaratum eſt. erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipſo, & illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem ſpectaculi genus erat, quod omni frequentia, atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maximè delectatur. In hunc conſeſſum P. Sextius tribunus plebis, cùm ageret nihil aliud in eo magiſtratu, niſi meam cauſam, venit, & ſe populo dedit, non plauſus cupiditate, ſed ut ipſi inimici noſtri voluntatem univerſi populi viderent. venit (ut ſcitis) ad columnam Meniam. tantus eſt ex omnibus ſpectaculis uſque à Capitolio, tantus ex fori cancellis plauſus excitatus, ut numquam major conſenſio, aut apertior populi Romani univerſi fuiſſe ulla in cauſa diceretur.

125 Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulſores? aliuſne eſt aliquis improbis civibus pe-
59 culiaris populus, cui nos offenſi, inviſique fuerimus? Equidem exiſtimo, nullum tempus eſſe frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque verò ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta ſignificatio, ſine ulla varietate univerſi, cùm illis ipſis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, niſi optimorum civium ſalutem, & dignitatem, populo Romano caram eſſe univerſo?

126 At verò & ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique ſuorum omnium, ſed Græculorum inſtituto, concionem interrogare ſolebat, Velletne me redire: &, cùm erat reclamatum ſemivivis mercenariorum vocibus; populum Romanum negare dicebat: is, cùm quotidie gladiatores ſpectaret, [5] numquam eſt conſpectus. cùm veniret, emergebat ſubitò, cùm ſub tabulas ſubrepſerat, ut, „ *Mater te appello* —— dicturus videretur. Itaque illa via latebroſa, qua ſpectatum ille veniebat, Appia jam vocabatur. qui tamen, quoquo tempore conſpectus erat, non modò gladiatores, ſed equi ipſi gladiatorum repentinis ſibilis extimeſcebant.

127 Videtiſne igitur, quantum inter populum Romanum & concionem interſit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem conſiſtere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani ſignificatione decorari? Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipſe Katthaginem ſua voluntate ad ſupplicium, quam ſine iis captivis, à quibus ad ſenatum miſſus erat, Romæ manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuiſſe per familias
60 comparatas, & homines armatos. Vim ſcilicet ego deſideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, & quem, ſi vis non fuiſſet, nulla res labefactare potuiſſet.

Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut vere- 128
ar, ne quis me ſtudio gloriæ putet idcirco exiſſe, ut ita redirem? Quem enim umquam ſenatus civem, niſi me, nationibus exteris commendavit? cujus umquam propter ſalutem, niſi meam, ſenatus publicè ſociis populi Romani gratias egit? de me uno patres conſcripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæſtores, legatique eſſent, ſalutem, & vitam meam cuſtodirent. In una mea cauſa poſt Romam conditam factum eſt, ut litteris conſularibus ex ſenatusconſulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam ſalvam vellent, convocarentur. Quod numquam ſenatus in univerſæ reipublicæ periculo decrevit, id in unius mea ſalute conſervanda decernendum putavit. Quem curia magis requiſivit? quem forum luxit? quem æquè ipſa tribunalia deſideraverunt? Omnia diſceſſu meo deſerta, horrida, muta, plena luctus, & mœroris fuerunt. Quis eſt Italiæ locus, in quo non fixum ſit in publicis monumentis ſtudium ſalutis meæ, teſtimonium dignitatis?

Nam quid ego illa de me divina ſenatuſconſulta comme- 61
morem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum eſt, 129
cùm vir is, qui tripartitas orbis terrarum oras, atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit; de ſcripto ſententia dicta, mihi uni teſtimonium patriæ conſervatæ dedit? cujus ſententiam ita frequentiſſimus ſenatus ſecutus eſt, ut unus diſſentiret hoſtis: idque ipſum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam poſteri temporis ſempiternam: vel quod eſt poſtridie decretum in curia, populi ipſius Romani, & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de cælo ſervaret? ne quis moram ullam afferret? ſi quis aliter feciſſet, cum planè everſorem reipublicæ fore, idque ſenatum graviſſimè laturum: & ut ſtatim de ejus facto referretur? Qua gravitate ſua, cùm frequens ſenatus nonnullorum ſcelus, audaciamque tardaſſet; tamen illud addidit, [6] ſi diebus quinque, quibus agi de me potuiſſet, non eſſet actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata. Decrevit eodem tempore 62
ſenatus, ut iis, qui ex tota Italia ſalutis meæ cauſa convenerant, agerentur gratiæ: atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur.

Hæc erat ſtudiorum in mea ſalute contentio: ut ii, qui à 130
ſenatu de me rogabantur, iidem ſenatui pro me ſupplicarent. Atque ita in his rebus unus eſt ſolus inventus, qui ab hac tam impenſa voluntate bonorum palàm diſſideret, ut etiam Q. Metellus conſul, qui mihi vel maximè ex magnis contentionibus reipublicæ fuiſſet inimicus, de mea ſalute retulerit. Qui excitatus [7] ſumma cum auctoritate, P. Servilii quadam gravitate dicendi, cùm ille omnes propè ab inferis evocaſſet Metellos, & ad illius generis, quod ſibi cum eo commune eſſet, dignitatem, propinqui ſui mentem à Clodianis latrociniis reflexiſſet: cùmque eum ad domeſtici exempli memoriam, & ad unum dicto citius Metelli caſum vel glorioſum, vel gravem convertiſſet: collacrymavit, ut vir egregius, ac verè Metellus, totumque ſe P. Servilio dicenti etiam tum tradidit: nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejuſdem ſanguinis potuit ſuſtinere, & mecum abſens beneficio rediit in gratiam.

Quod certè, ſi eſt aliqui ſenſus in morte præclarorum viro- 131
rum, cùm omnibus Metellis, tum verò uni viro fortiſſimo, & præſtantiſſimo civi, gratiſſimum, fratri ſuo, fecit, ſocio laborum, periculorum, conſiliorum meorum. Reditus verò meus 63
qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti tamquam totius Italiæ, atque ipſius patriæ dexteram porrexerint Brun-

5. *Numquam eſt conſpectus. cùm veniret.*] Pal. nonus repetiit, *numquam, numquam eſt conſp.* Grut.

6. *Si diebus quinque quibus.*] Pal. idem *diebus is quibus*, neque aliter Gembl. & videtur verum, *is* ſcilicet pro *iis*. degeneravit id primum in *quindecim*, deinde in *quinque*. Paullo ante ex iiſdem mſſ. & S. Victoris repoſui *tamen*, pro vulgato *tum*. Idem.

7. *Summa cum auctoritate P. Servilii quadam.*] Nihil recedunt ab hac ſcriptura libri noſtri. itaque non auſus ſum ſequi Lambinum, qui admiſit conjectaneum P. Manutii. *Idem.*

8. *Idem*

Brundiſini; cùm ipſis nonis Sext. [8] idem dies adventus mei fuiſſet, reditusque, natalis idem cariſſimæ filiæ (quam ex graviſſimo tum primùm deſiderio, luctuque conſpexi) idem etiam ipſius [9] coloniæ Brundiſinæ, idemque Salutis. cumque me domus eadem optimorum, & doctiſſimorum virorum, Lenii Flacci & patris, & fratris ejus lætiſſima accepiſſet, quæ proximo anno mærens receperat, & ſuo præſidio, periculoque defenderat? cumque itinere toto urbes Italiæ feſtos dies agere adventus mei videbantur? viæ multitudine legatorum, undique miſſorum celebrabantur? ad urbem acceſſus incredibili hominum multitudine, & gratulatione florebat? iter à porta, in Capitolium adſcenſus, domum reditus erat ejuſmodi, ut ſumma in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miſeram, atque oppreſſam fuiſſe?

132 Habes igitur, quod ex me quæſiſti, qui eſſent optimates. non eſt natio, ut dixiſti: quod ego verbum agnovi: eſt enim illius, à quo uno maximè P. Sextius ſe oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri, & concidi cupivit: qui C. Cæſarem, mitem hominem, & à cæde abhorrentem, ſæpe increpuit, ſæpe accuſavit, cùm affirmaret, illum numquam, dum hæc natio viveret, ſine cura futurum. nihil profecit de univerſis: de me agere non deſtitit: me oppugnavit primùm per indicem Vettium, quem in concione de me, & de clariſſimis viris interrogavit. in quo tamen eos cives conjunxit eodem periculo, & crimine, ut à me inierit gratiam, quòd me cum ampliſſimis, & fortiſſimis viris congregavit.

64 Sed poſtea mihi, nullo meo merito; niſi quod bonis place-
133 re cupiebam, omnes eſt inſidias ſceleratiſſimè machinatus. Ille ad eos, à quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti afferebat: ille hominem mihi amiciſſimum, Cn. Pompejum, monebat, ut meam domum metueret, atque à me ipſo caveret: ille ſe ſic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proſcriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis digniſſimus, quibuſcum vivit, tabulam eſſe, ſe ſcriptorem diceret: ille unus ordinis noſtri diſceſſu meo, luctu veſtro palàm exſultavit. de quo ego, cùm quotidie rueret, verbum feci, judices, numquam: neque putavi, cùm omnibus machinis, ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno ſagittario me queri convenire. [10] Acta mea ſibi ait diſplicere: quis neſcit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus ſit, dare?

134 In quo ejus temeritatem ſatis mirari, judices, non queo. facit apertiſſimè contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate ſua, neque emitti gratia poteſt: neque opibus, & potentia leges, ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut ſit tam intemperans? iſta nimia gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus eſt, ſpecioſam, nobilem, glorioſam. norat ſtudia populi: videbat clamores, & concurſus futuros. Hac exſpectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere ſe non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum eſſet ipſe pulcherrimus. Si ob eam cauſam peccaret, & pro recenti populi Romani in ſe beneficio, populari ſtudio elatus: tamen ignoſceret nemo. cùm verò ne de venalibus quidem homines electos, ſed ex ergaſtulis emptos, nominibus gladiatoriis ornarit, & ſortitò alios Samnites, [11] alios Provocatores fecerit. tanta licentia, tanta legum contemptio, [12] nonne quem habitura ſit exitum, pertimeſcit?

Sed habet defenſiones duas: primùm, Do, inquit, beſtia- 135
rios: lex eſt ſcripta de gladiatoribus. Feſtivè. Accipite aliquid etiam acutius. dicit ſe non gladiatores, ſed unum gladiatorem dare, & totam ædilitatem in munus hoc tranſtuliſſe. Præclara ædilitas. unus leo: ducenti beſtiarii. Verùm utatur hac defenſione: cupio eum ſuæ cauſæ confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, & vi judicium diſturbare, cum diffidit. quem non tam admiror, quòd meam legem contemnat, hominis inimici, quàm quòd ſe ſtatuit omnino conſularem legem nullam putare. [13] Aciliam, Didiam, Liciniam, Juniam contempſit. Etiamne ejus, quem ſua lege, & ſuo beneficio ornatum, munitum, armatum ſolet gloriari, C. Cæſaris legem de pecuniis repetundis non putat eſſe legem? Et ajunt, alios eſſe, qui acta Cæſaris reſcindant, cùm hæc optima lex, & ab illo ſocero ejus, [14] & ab hoc aſſecula negligatur? Et cohortari auſus 65
eſt accuſator in hac cauſa vos, judices, ut aliquando eſſetis ſeveri, aliquando medicinam adhiberetis reipublicæ. Non eſt ea medicina, cùm ſanæ parti corporis ſcalpellum adhibetur, atque integræ: carnificina eſt iſta, & crudelitas. hi medentur reipublicæ, qui exſecant peſtem aliquam, tamquam ſtrumam civitatis.

Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, & ut ego antè 136
dicendi finem faciam, quàm vos me tam attentè audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reipublicæ defenſoribus: voſque, adoleſcentes, &, qui nobiles eſtis, ad majorum veſtrûm imitationem excitabo, & qui ingenio, & virtute nobilitatem poteſtis conſequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi & honore, & gloria floruerunt, cohortabor.

Hæc eſt una via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & 137
honoris: à bonis viris, ſapientibus, & bene natura conſtitutis, laudari, & diligi: noſſe deſcriptionem civitatis, à majoribus noſtris ſapientiſſimè conſtitutam: qui cùm regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creaverunt, ut conſilium ſenatus reipublicæ proponerent ſempiternum: deligerentur autem in id conſilium ab univerſo populo, aditusque in illum ſummum ordinem omnium civium induſtriæ, ac virtuti pateret. ſenatum reipublicæ cuſtodem, præſidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magiſtratus, & quaſi miniſtros graviſſimi conſilii eſſe voluerunt: ſenatum autem ipſum, proximo tum ordinum ſplendore confirmari: plebis libertatem, & commoda tueri, atque augere voluerunt.

Hæc qui pro virili parte defendunt, optimates ſunt, cujuſ- 65
cumque ſint ordinis: qui autem præcipuè ſuis cervicibus tanta 138
munia, atque rempublicam ſuſtinent, ii ſemper habiti ſunt optimatium principes, auctores, & conſervatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut antè dixi, multos adverſarios, inimicos, invidos eſſe, multa proponi pericula, [15] multas inferri injurias, magnos eſſe experiundos & ſubeundos labores: ſed mihi omnis oratio eſt cum virtute, non cum deſidia: cum dignitate, non cum voluptate: cum iis, qui ſe patriæ, qui ſuis civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui ſomno, & conviviis, & delectationi natos arbitrantur. Nam, ſiqui voluptatibus ducuntur, & ſe vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dediderunt: miſſos faciant honores: ne attingant rempublicam: patiantur viros fortes labore, ſe otio ſuo perfrui.

Qui autem bonam famam bonorum, quæ ſola verè gloria 139
nomi-

8. *Idem dies adventus mei fuiſſet reditusque, natalis idem.*] Haud aliter S. Victoris liber, item editio P. Victorii; niſi quod ii, *reditus qui natalis, idem &c.* Paulus Manutius heic ſecutus eſt ingenium, ſuum etiam Lambinus, apud quem videatur item conjectura Petri Fabri. *Grut.*

9. *Coloniæ Brundiſinæ; idemque Salutis.*] Illud *Salutis*, eſt à divinatione Manutii; cùm prius hæreret in libris, *idem ut ſcitis*; quomodo ſervat item Pal. nonus, ſed cum enclitica, *idemque.* quam heic expreſſimus. *Idem.*

10. *Acta mea ſibi ait diſplicere.*] Eſt à conjectura Errici Memmii, ſed quam præeunt libri ſcripti. quippe Pal. nonus, *ſibi ali diſpl.* quod & in S. Victoris ac Gembl. ſed littera amplius *alii.* vulgata habebat: *Acta mea illi diſplicere &c.* Fide eorundem librorum ſtatim etiam addidi particulam *eam*, editis prius omiſſam. *Idem.*

11. *Alios provocatores.*] Conſule Lipſium lib. II Saturn. ſermonum cap. II. *Idem.*

12. *Nonne quem habitura ſit exitum pertimeſcit?*] Melius iſtud longè, ex Erfurd. ac Gembl. item S. Vict. ac Pal. nono, quam vulgatum, *contemptio ne non habitura ſit exitum, non pertimeſcit?* Idem.

13. *Aciliam.*] Pal. nonus, Gembl. S. Vict. *Anciliam.* attendat Criticus. *Idem.*

14. *Et ab hoc aſſecula negligatur.*] Exprimere iſtud auſus ſum, ſuſtentatus auctoritate codd. Pal. noni, S. Vict. ac Gemblacenſis. neque enim temeraria illa ſcriptio in tot libris. *Idem.*

15. *Multas inferri injurias.*] Pal. ille idem & S. Vict. *invidias*, quod non ſpernam. *Idem.*

nominari poteſt, expetunt, aliis otium quærere debent, & voluptates, non ſibi. ſudandum eſt his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, ſubeundæ ſæpe pro republica tempeſtates: cum multis audacibus, improbis, nonnumquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de clariſſimorum virorum conſiliis, & factis: hæc accepimus, hæc legimus. neque eos in laude poſitos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad ſeditionem, aut qui largitione cæcarunt mentes imperitorum, aut qui fortes, & claros viros, & bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Leves hos ſemper noſtri homines, & audaces, & malos, & pernicioſos cives putaverunt. At verò qui horum impetus, & conatus repreſſerunt: qui auctoritate, qui fide, qui conſtantia, qui magnitudine animi, conſiliis audacium reſtiterunt: ii graves, ii principes, ii duces, [16] ii auctores hujus ordinis & dignitatis, atque imperii ſemper habiti ſunt.

67 Ac, ne quis ex noſtro, aut aliquorum præterea caſu hanc
140 vitæ viam pertimeſcat: unus in hac civitate, quem quidem ego poſſim dicere, præclarè vir de republica meritus, L. Opimius, indigniſſimè concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, ſepulchrum deſertiſſimum in littore Dyrrhachino relictum eſt. Atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi, ſemper ipſe populus Romanus periculo liberavit. alia quædam civem egregium iniqui judicii procella pervertit. ceteri verò aut repentina vi perculſi, ac tempeſtate populari, per populum tamen ipſum recreati ſunt, atque revocati: aut omnino invulnerati, inviolatique vixerunt. At verò ii, qui ſenatus conſilium, qui auctoritatem bonorum, qui inſtituta majorum neglexerunt, & imperitæ, aut concitatæ multitudini jucundi eſſe voluerunt: omnes ferè reipublicæ pœnas aut præſenti morte, aut turpi exſilio dependerunt.

141 Quòd ſi apud Athenienſes, homines Græcos, longè à noſtrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cùm omnes, qui ita fecerant, è civitate ejicerentur: ſi Themiſtoclem illum, conſervatorem patriæ, non deterruit à republica defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paullò antè ſervarat, nec Ariſtidis fuga, qui unus omnium juſtiſſimus fuiſſe traditur: ſi poſtea ſummi ejuſdem civitatis viri, quos nominatim appellari non eſt neceſſe, propoſitis tot exemplis iracundiæ, levitatiſque popularis, tamen ſuam rempublicam illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primùm in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas, & magnitudo animi videtur? tum in tanta gloria inſiſtentes, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde, ad eam rempublicam tuendam aggreſſi, quæ tanta dignitate eſt, ut eam defendentem occidere non aliud ſit, quam oppugnantem rerum potiri?

68 Homines Græci, quos antea nominavi, iniquè à ſuis civi-
142 bus damnati, atque expulſi, tamen, quia bene ſunt de ſuis civitatibus meriti, tanta hodie gloria ſunt, non in Græcia ſolùm, ſed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, à quibus illi oppreſſi ſunt, nemo nominet: horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Karthaginienſium pluris fuit Annibale, conſilio, virtute, rebus geſtis: qui unus cum tot imperatoribus noſtris per tot annos de imperio, & de gloria decertavit? [17] hunc ſui cives è civitate ejecerunt: nos etiam hoſtem litteris noſtris, & memoria videmus eſſe celebratum.

143 Quare imitemur noſtros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam ſtabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium cœtu, ac numero repono. amemus patriam, pareamus ſenatui, conſulamus bonis: præſentes fructus negligamus, [18] poſteritatis gloriæ ſerviamus: id eſſe optimum putemus, quod erit rectiſſimum: ſperemus quæ volumus, ſed quod acciderit, feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, eſſe mortale: animi verò motus, & virtutis gloriam, ſempiternam: neque hanc opinionem ſi in illo ſanctiſſimo Hercule conſecratam videmus, cujus corpore ambuſto, vitam ejus, & virtutem immortalitas excepiſſe dicitur, minùs exiſtimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam ſuis conſiliis, aut laboribus aut auxerint, aut defenderint, aut ſervarint, eſſe [19] immortalem gloriam conſecutos.

Sed me repentè, judices, de fortiſſimorum, & clariſſimo- 69
rum civium dignitate, & gloria dicentem, & plura etiam di- 144
cere parantem, horum adſpectus in ipſo curſu orationis repreſſit. Video P. Sextium, meæ ſalutis, veſtræ auctoritatis, publicæ cauſæ defenſorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem veſtræ libertatis, cuſtodem ſalutis meæ, ſubſidium afflictæ reipublicæ, exſtinctorem domeſtici latrocinii, repreſſorem cædis quotidianæ, defenſorem templorum, atque tectorum, præſidium curiæ, ſordidatum & reum: video P. Lentulum, cujus ego patrem, deum, ac parentem ſtatuo fortunæ, ac nominis mei, & fratris, rerumque noſtrarum, in hoc miſero ſqualore, & ſordibus: cui ſuperior annus idem & virilem, patris; & prætextam, populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injuſtiſſimæ ſubitam acerbitatem pro patre fortiſſimo, & clariſſimo cive deprecantem.

Atque hic tot, & talium civium ſqualor, hic luctus, hæ ſor- 145
des, ſuſceptæ ſunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum caſum, luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti ſenatui, poſcenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum eſt in me ſcelus? quid tantoperè deliqui illo, illo die, cùm ad vos indicia, litteras, confeſſiones communis exitii detuli? cùm parui vobis? At, ſi ſceleſtum eſt amare patriam, [20] pertuli pœnarum ſatis: everſa domus eſt, fortunæ vexatæ, diſſipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in ſqualore volutatus eſt ad pedes inimiciſſimorum: ego pulſus aris, focis, diis penatibus, diſtractus à meis, carui patria, quam (uti leviſſimè dicam) certè texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, ſcelus infidelium, fraudem invidorum.

Si hoc non eſt ſatis, quòd hæc omnia deleta videntur redi- 146
tu meo: multo mihi, multo, inquam, judices, præſtat, in eandem illam recidere fortunam, quàm tantam importare meis defenſoribus, & conſervatoribus calamitatem. An ego in hac urbe eſſe poſſim, his pulſis, qui me hujus urbis compotem fecerunt? non ero. non potero eſſe, judices: neque hic umquam puer, qui his lacrymis, qua ſit pietate, declarat, amiſſo patre ſuo propter me, me ipſum incolumem videbit: nec, quotieſcumque me viderit, ingemiſcet, ac peſtem ſuam, & patris ſui, ſeſe dicet videre. Ego verò vos in omni fortuna, quæcumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine ſordidatos videtis, umquam ulla fortuna divellet: neque eæ nationes, quibus me ſenatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exſulem propter me ſine me videbunt.

Sed

16. *Ii auctores hujus ordinis & dignitatis &c.*] Binas voculas adjeci fide editionum veterum, item Pall. omnium, excepto nono. in quo, ut antea vulgatis, *ii auctores hujus dignitatis*; quodque ideo Gulielmius mutatum cupiebat in *civitatis*. Grut.

17. *Hunc ſi cives e civitate eje.*] Ita major Lambini editio. Diſceſſit ab ea Gothofredus & repoſuit, quod ante Lambinum legebatur in Victorianis *hunc ſui cives*. Non obſequutus Dionyſio Gruterus vel de induſtria vel caſu Lambinianam retinuit, neque dubitaverunt hactenus inſequuti id imitari, quod ego faciendum non putavi, quum non ſit loquutio conditioni obnoxia. *Gronov.*

18. *Poſteritatis gloriæ ſerviamus.*] Præſtat iſtud longè publicato, *poſteritati & gloriæ*. exſtat autem in Pal. nono, in S. Vict. in Gembl. *Gruter.*

19. *Immortalem gloriam conſecutos.*] Sic malui, cum editione Victorii, cum Pal. pr. ſec. nono, quàm *conſecuturos*, quod aliis etiamnum perplacet. *Idem.*

20. *Pertuli pœnarum ſatis.*] Reſtitui lectionem priſcam. nam Lambinianæ edd. *periculi, pœnarum ſatis*; contra omnes MSS. noſtros. *Idem.*

21. Et

147 Sed hæc dii immortales, qui me ſuis templis advenientem recepetunt, ſtipatum ab his viris, [21] & P. Lentulo conſule, atque ipſa reſpublica, qua nihil eſt ſanctius, veſtræ poteſtati, judices, commiſerunt. vos hoc judicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere poteſtis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, [22] & renovare rempublicam. Quare vos obteſtor, atque obſecro, ut, ſi me ſalvum eſſe voluiſtis, eos conſervetis, per quos me recuperaviſtis.

21. *Et P. Lentulo Conſule, atque &c.*] Eſt iſtud à Pal. non. & libro S. Victoris. ineptè meo judicio antea excuſi, *& P. Lentulus conſul &c.* Grut.

22. *Et renovare rempub.*] Reſecui *poteſtis;* revocatum malè e linea præcedenti, idque ſuaſu ſupradictorum exemplarium. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS IN VATINIUM,

ORATIO QUINTA ET TRICESIMA.

1 [1] SI TUA tantummodò, Vatini, quid indignitas poſtularet, ſpectare voluiſſem, feciſſem id, quod his vehementer placebat, ut te, cujus teſtimonium, propter turpitudinem vitæ, ſordeſque domeſticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adverſarium, aut ita rogandum, ut religioſum teſtem, arbitrabatur. [2] ſed fui paullo in te intemperantior fortaſſe, quàm debui. odio enim tui, in quo, etſi omnes propter tuum in me ſcelus, ſuperare debeo, tamen ab omnibus pænè vincor, ſic ſum incitatus, ut, cùm te non minùs contemnerem, quàm odiſſem, tamen vexatum potiùs, quàm deſpectum, vellem dimittere.

2 Quare, ne tibi hunc honorem à me haberi fortè mirere, quòd interrogem, quem nemo congreſſu, nemo aditu, nemo ſuffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet: nulla me ad id cauſa impuliſſet, niſi ut ferocitatem tuam iſtam comprimerem, & audaciam frangerem, & loquacitatem pauciſſimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuiſti, Vatini, etiam ſi falsò veniſſes in ſuſpicionem P. Sextio, tamen mihi ignoſcere, ſi in tanto hominis de me optimè meriti periculo, & tempori ejus, & voluntati parere voluiſſem.

3 Sed [3] heſternò pro teſtimonio eſſe mentitum, cùm affirmares nullum tibi omnino cum Albinovano ſermonem non modò de Sextio accuſando, ſed nulla umquam de re fuiſſe; paullò ante imprudens indicaſti: qui & T. Claudium tecum communicaſſe, & à te conſilium P. Sextii accuſandi petiſſe, & Albinovanum, quem antea vix tibi notum eſſe dixiſſes, domum tuam veniſſe, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii ſcriptas, quas neque noſſet, neque reperire poſſet, te Albinovano dediſſe, [4] eaſque in hujus judicio eſſe recitatas. In quorum altero es confeſſus, à te accuſatores eſſe inſtructos, & ſubornatos: in altero inconſtantiam tuam cùm levitate, tum etiam perjurio implicatam refelliſti: cùm, quem alieniſſimum à te eſſe dixiſſes, eum domi tuæ fuiſſe: quem prævaricatorem ab initio judicaſſes, ei te, quos rogaſſet, ad accuſandum libros dixeris dediſſe.

2 Nimiùm es vehemens, feroxque natura: non putas fas eſſe
4 verbum ex ore exire cujuſquam, quod non jucundum, & honorificum ad aures tuas accidat. veniſti iratus omnibus: quod ego, ſimulac te adſpexi, priùs quàm loqui cœpiſti, cùm antè Gellius, nutricula ſeditioſorum omnium, teſtimonium diceret, ſenſi, atque providi. repentè enim te, tamquam ſerpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intuliſti: ut mihi renovatus [5] ille tuus in te * *

Veterem meum amicum, ſed tamen tuum familiarem defenderim, cùm in hac civitate oppugnatio ſoleat, qua tu nunc uteris, nonnumquam, defenſio numquam vituperari. Sed quæro à te, cur C. Cornelium non defenderem. num legem aliquam Cornelius contra auſpicia tulerit: num Æliam, num Fufiam legem neglexerit: num conſuli vim attulerit: num armatis hominibus, templum tenuerit: num interceſſorem vi dejecerit: num religiones polluerit: ærarium exhauſerit: rempublicam compilarit. Tua ſunt, tua ſunt hæc omnia. Cornelio ejuſmodi nihil objectum eſt. Codicem legiſſe dicebatur. defendebatur, teſtibus collegis ſuis, non recitandi cauſa legiſſe, ſed recognoſcendi. Conſtabat tamen, Cornelium concilium illo die dimiſiſſe, interceſſioni paruiſſe. Tu verò, cui Cornelii defenſio diſplicet, quam cauſam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præſcribis, quanto illis probro futurum ſit, ſi te defenderint, cùm tu mihi Cornelii defenſionem in maledictis objiciendam putaris. 5

Attamen hoc, Vatini, memento, paullo poſt iſtam defenſionem meam, quam tu bonis viris diſplicuiſſe dicis, me cum univerſi populi Romani ſumma voluntate, tum optimi cujuſque ſingulari ſtudio, magnificentiſſimè poſt hominum memoriam conſulem factum, omniaque ea me pudenter vivendo conſecutum eſſe, quæ tu impudenter vaticinando ſperare 6
te ſæpe dixiſti. Nam quòd mihi diſceſſum objeciſti meum, & 3
quòd horum, quibus ille dies acerbiſſimus fuit, qui idem tibi lætiſſimus, luctum & gemitum renovare voluiſti: tantum tibi reſpondeo, me, cùm tu, ceteræque reipublicæ peſtes, armorum cauſam quæreretis, & cùm per meum nomen fortunas locupletium diripere, ſanguinem principum civitatis exſorbere, crudelitatem veſtram, odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, ſaturare cuperetis: ſcelus, & furorem veſtrum cedendo maluiſſe frangere, quàm reſiſtendo.

Quare peto à te, ut mihi ignoſcas, Vatini, cùm patriæ pe- 7
per-

1. *Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas.*] S. Victoris membranæ non admiſerunt *tua.* quod placet. Pal. nonus habet, *quæ indignitas.* forſan non malè. at alii aliquot noſtri; nempe quintus & octavus, *quid dignitas:* forſan melius. *Gruter.*

2. *Sed fui paullò in te intemperantior.*] Editio prima, *paullò temperantior.* & vero Pall. aliquot reſpuunt illud *in te.* nonus & S. Vict. ejus loco habent *ante.* imo ille nonus legit, *ſi fui.* cui otium eſt, iſthæc penſiculatius examinet. neque enim ita temerè diſſident libri veteres. *Idem*

3. *Heſternò pro teſtimonio &c.*] Lambinus alia adhibet, non neceſſariò; ſi ſumamus *heſternò* pro *heri.* Idem.

4. *Eaſque in hujus judicio eſſe &c.*] Sic Erfurd. & Pal. nonus; non paulo evelatius quàm vulgatum *in hoc judicio.* Idem.

5. *Ille tuus in te * * veterem amicum &c.*] Turnebus heic in mſ. vacantem vidit totam paginam. ideoque meritò inſignitur locus aſteriſco. *Idem.*

perceiim, quam ſervaram : &, ſi ego te perditorem, & vexa-
torem reipublicæ fero, tu me conſervatorem, & cuſtodem
feras. deinde ejus viri diſceſſum increpas, quem vides, omnium
civium deſiderio, ipſius denique reipublicæ luctu eſſe revoca-
tum? At enim dixiſti, non mea, ſed reipublicæ cauſa homi-
nes de meo reditu laboraſſe. Quaſi verò quiſquam vir excel-
lenti animo in rempublicam ingreſſus, optabilius quidquam
arbitretur, quàm ſe à ſuis civibus reipublicæ cauſa diligi.
8 Scilicet aſpera mea natura : difficilis aditus : gravis vultus :
ſuperba reſponſa : inſolens vita : nemo humanitatem meam,
nemo conſuetudinem, nemo conſilium, nemo auxilium re-
quirebat : cujus deſiderio (ut hæc minima dicam) forum mæ-
ſtum, muta curia, omnia denique bonarum artium ſtudia ſi-
luerunt. Sed nihil ſit factum mea cauſa : omnia illa ſenatus-
conſulta ; populi juſſa ; Italiæ totius, cunctarum ſocietatum,
collegiorum omnium decreta de me, reipublicæ cauſa eſſe fa-
cta fateamur. Quid ergo, homo imperitiſſime ſolidæ laudis,
ac veræ dignitatis, præſtantius mihi potuit accidere? quid
optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam
mei nominis ſempiternam, quàm omnes hoc cives meos judi-
care, civitatis ſalutem cum mea unius ſalute eſſe conjunctam?
9 Quod quidem ego tibi reddo tuum. nam, ut tu me carum
eſſe dixiſti ſenatui, populoque Romano non tam mea cauſa,
quàm reipublicæ : ſic ego te, quamquam ſis omni diritate, at-
que immanitate teterrimus, tamen dico eſſe odio civitati non
4 tam tuo, quàm reipublicæ nomine. Atque, ut aliquando ad
te veniam, de me hoc ſit extremum. Quid quiſque noſtrûm
de ſe ipſe loquatur, [6] non eſt ſanè, non eſt requirendum : bo-
ni viri judicent. id eſt maximi momenti, & ponderis.
10 Duo ſunt tempora, quibus noſtrorum civium ſpectentur
judicia de nobis : unum honoris, alterum ſalutis. Honos ta-
lis populi Romani voluntate paucis eſt delatus, ac mihi : ſa-
lus tanto ſtudio civitatis nemini reddita. de te autem homi-
nes quid ſentiant, in honore experti ſumus : in ſalute, exſpe-
ctamus. [7] Et, ut te cum homine uno, non ſolùm impuden-
tiſſimo, atque infimo conferam : de te ipſo, homine & arro-
gantiſſimo, & mihi inimiciſſimo, quæro, Vatini, utrùm tan-
dem putes, huic civitati, huic reipublicæ, huic urbi, his tem-
plis, ærario, curiæ, viris his, quos vides, horum bonis, fortu-
nis, liberis, civibus ceteris ; denique deorum immortalium
delubris, auſpiciis, religionibus, melius fuiſſe, & præſtabilius,
me civem in hac civitate naſci, an te? cùm mihi hæc reſpon-
deris, aut ita impudenter, ut manus à te homines vix abſti-
nere poſſint ; aut ita dolenter, ut aliquando [8] iſta, quæ ſunt
inflata, rumpantur : tum memoriter reſpondeto ad ea, quæ
de te ipſo rogaro.
5 At illud tenebricoſiſſimum tempus ineuntis ætatis tuæ pa-
11 tiar latere. licet impunè per me parietes in adoleſcentia per-
foderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. habeat hoc
præmium tua indignitas, ut adoleſcentiæ turpitudo, obſcuri-
tate, & ſordibus tuis obtegatur. Quæſturam petiſti cum P.
Sextio, cùm hic nihil loqueretur, niſi quod agebat : tu de al-
tero conſulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, te-
neaſne memoria, cùm P. Sextius, quæſtor ſit cunctis ſuffragiis
factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio,
ſed conſulis, extremum adhæſiſſe?
12 In eo magiſtratu, cùm tibi magno clamore [9] aquatia pro-
vincia ſorte obtigiſſet, miſſuſne ſis à conſule Puteolos, ut inde
aurum exportari, argentumque prohiberes? in eo negotio,
cùm te non cuſtodem ad continendas, ſed portitorem ad par-
tiendas merces miſſum putares, cumque omnium domos,
apothecas, naves, furaciſſimè ſcrutarere, [10] hominesque ne-
gotia gerentes, judiciis iniquiſſimis irretires, mercatores è
navi egredientes terreres, conſcendentes morarere : teneaſne
memoria, tibi in conventu Puteolis manus eſſe allatas? ad
me conſulem, Puteolanorum querelas eſſe delatas? poſt quæ-
ſturam exieriſne legatus in ulteriorem Hiſpaniam, C. Coſco-
nio proconſule? cùm illud iter Hiſpanienſe pedibus ferè con-
fici ſoleat, aut, ſi quis navigare velit, certa ſit ratio navigandi :
veneriſne in Sardiniam, atque inde in Africam? fueriſne,
quod ſine ſenatuſconſulto tibi facere non licuit, in regno
Hiempſalis? fueriſne in regno Maſtaneſoſi? veneriſne ad fre-
tum per Mauritaniam? quem ſcias umquam legatum Hiſpa-
nienſem iſtis itineribus in illam provinciam perveniſſe?
Factus es tribunus plebis (quid enim te de Hiſpanienſibus 13
flagitiis tuis, ſordidiſſimiſque furtis interrogem?) [11] quæro
abs te primùm universè, quod genus improbitatis, & ſceleris
in eo magiſtratu prætermiſeris? Ac tibi jam inde præſcribo,
ne tuas ſordes cum clariſſimorum virorum ſplendore permi-
ſceas. Ego te, quæcumque rogabo, de te ipſo rogabo, neque
te ex ampliſſimi viri dignitate, ſed ex tuis tenebris extraham :
omniaque mea tela ſic in te conjicientur, ut nemo per tuum
latus (quod ſoles dicere) ſaucietur. in tuis pulmonibus, ac
viſceribus hærebunt.
Et, quoniam omnium rerum magnarum à diis immorta- 6
libus principia ducuntur, volo ut mihi reſpondeas tu, qui te 14
Pythagoricum ſoles dicere, & hominis doctiſſimi nomen tuis
immanibus, & barbaris moribus prætendere ; quæ te tanta
pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cùm inaudita,
ac nefaria ſacra ſuſceperis, cùm inferorum animas elicere,
cùm puerorum extis deos manes mactare ſoleas : auſpicia, qui-
bus hæc urbs condita eſt, quibus omnis reſpublica atque im-
perium tenetur, contempſeris? initioque tribunatus tui ſena-
tui denuntiaris, tuis actionibus augurum reſponſa, atque ejus
collegii arrogantiam impedimento non futuram?
Secundùm ea quæro, ſervariſne in eo fidem? num quando 15
tibi moram attulerit, quo minus concilium advocares, legem-
que ferres, quod eo die ſcires de cœlo eſſe ſervatum? Et, quo-
niam hic locus unus eſt, quem tibi cum Cæſare communem
eſſe dicas : ſejungam te ab illo, non ſolùm reipublicæ cauſa,
verùm etiam Cæſaris, ne qua ex tua ſumma indignitate labes
illius dignitati adſperſa videatur. Primùm quæro, num tu ſe-
natui cauſam tuam permittas, [12] quod facit Cæſar? deinde,
quæ ſit auctoritas ejus, qui ſe alterius facto, non ſuo defendat?
deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam
ſine cunctatione quod ſentio) ſi jam violentior aliqua in re
C. Cæſar fuiſſet, ſi eum magnitudo contentionis, ſtudium glo-
riæ, præſtans animus, excellens nobilitas aliquò impuliſſet,
quod in illo viro & tum ferendum eſſet, & maximis rebus,
quas poſteà geſſit, oblitterandum : id tu tibi, furcifer, ſumes,
& Vatinii latronis, ac ſacrilegi vox audietur, hoc poſtulantis,
ut idem ſibi concedatur, quod Cæſari?
Sic enim ex te quæro. Tribunus plebis fuiſti : ſejunge te à 7
conſule. collegas habuiſti viros fortes novem. ex his tres 16
erant, quos tu quotidie ſciebas ſervare de cælo, quos irride-
bas, quos privatos eſſe dicebas : de quibus duos prætextatos
ſeden-

6. *Non eſt ſane, non eſt requirendum.*] Eſt à Pall. omnibus. prius publicati deſtituebantur illo altero, *non eſt*, cui tamen ſua emphaſis; habetque editio exoleta. *Grut.*

7. *Et ut te cum homine uno &c.*] Expreſſi editionem vulgatam avorum ævo, cui accedit Pal. ſec. quart. quint. dec. nam primus, *Et ut tecum homine uno &c.* ſept. *Et ut me tecum homine uno*, quomodo Victoriana. at nonus: *ſed ut te cum homine uno &c.* Gulielmius heic ita confuſus eſt, ut neſciam bona fide repræſentare quid fuerit in S. Vict. & Erfurd. niſi quod non videantur ii omninò recedere à Lambinianis. *Idem.*

8. *Iſta quæ ſunt inflata rumpantur.*] Haud abii à lectione prima, confirmata a Palatinis novem. vulgata interſerunt *ilia*, ſed ejus nullum veſtigium in iiſdem. *Idem.*

9. *Aquaria provincia.*] De ea bella multa noſter Lipſius, libro 1 Antiq. lectionum cap. 12. *Idem.*

10. *Hominesque negotia gerentes.*] Gembl. & S. Victoris iterùm heic habent *negotii*; probabatque impense Giſanius. neque aliter Orationis pro Quintio capite 19. f. *ſui negotii bene gerens*: quem locum item adnotarat Gulielmius. *Idem.*

11. *Quæro abs te primum universè.*] Verbum *universè* reddidit auctori primùm Turnebus lib. xxi Adverſ. cap. 11. comparetque in exemplari S. Victoris *Idem.*

12. *Quod facit Cæſar.*] Cogitabat pater *fecit*. Gronov.

13. *Sejunge te à Conſule.*] Pal. nonus *ſejungere*. at Erſurd. *à Conſulibus.*

ſedentes vides, te ædiliciam prætextam togam, quam fruſtrà confeceras, vendidiſſe: tertium ſcis ex illo obſeſſo, atque afflicto tribunatu, conſularem auctoritatem, hominem eſſe adoleſcentem conſecutum: reliqui ſex fuerunt: ex quibus partim planè tecum ſentiebant, partim medium quendam curſum tenebant. omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus neceſſarius, etiam de mea ſententia, C. Coſconius, judex noſter: quem, tu diſrumperis, cùm ædiliciam vides.

17 Volo uti mihi reſpondeas, num quis ex toto collegio legem ſit auſus ferre, præter unum te? quæ tanta in te fuit audacia: quæ tanta vis: ut, cùm novem tui collegæ ſibi timendum eſſe duxerint, id unus tu, emerſus è cœno, omnium facilè omnibus rebus infimus, contemnendum, deſpiciendum, irridendum putares? num quem poſt urbem conditam ſcias tribunum plebis egiſſe cum plebe, cùm conſtaret ſervatum eſſe de cœlo?

18 Simul etiam illud volo uti reſpondeas, cùm, te tribuno plebis, eſſet etiam tum in republica lex Ælia, & Fuſia: quæ leges ſæpenumero tribunicios furores debilitarunt, & repreſſerunt, quas contra, præter te, nemo umquam eſt facere conatus, quæ quidem leges anno pòſt, ſedentibus in templo duobus non conſulibus, ſed proditoribus hujus civitatis, ac peſtibus, unà cum auſpiciis, cum interceſſionibus, cum omni jure publico conflagraverunt: ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? num quem ex tribunis plebis, quicumque ſeditioſi fuerint, tam audacem audieris fuiſſe, ut umquam contra legem Æliam, aut Fuſiam concilium advocaret?

8 Quæro illud etiam ex te, conatuſne ſis, voluerisne, denique
19 cogitaris, (eſt enim res ejuſmodi, ut, ſi tibi modò in mentem venit, nemo ſit, qui te ullo cruciatu eſſe indignum putet) cogitariſne, in illo tuo intolerabili, non regno (nam cupis id audire) ſed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicumque te adſpexiſſet, duplicem dolorem, gemitumque ſuſciperet, & ex deſiderio clariſſimi, & fortiſſimi civis, & ex honore turpiſſimi, atque improbiſſimi? Adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquaſſatam civitatem, ſed captam hanc urbem, atque everſam putares, ut augurem Vatinium ferre poſſemus?

20 Hoc loco quæro, ſi, id quod concupieras, augur factus eſſes: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus: illi autem, quibus eras in deliciis, vix riſum tenebant: ſed quæro, ſi ad cetera vulnera, quibus putaſti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixiſſes auguratus tui, utrùm decreturus fueris id, quod augures omnes uſque à Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas eſſe, an, quia tu ſemper ſic egiſſes, auſpicia fueris augur diſſoluturus?

21 Ac, ne diutiùs loquar de auguratu tuo, quòd invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ. neque enim tu umquam, ſtante non modò majeſtate horum, ſed etiam urbe, te augurem fo-
9 re putaſti. Verùm tamen, ut ſomnia tua relinquam, ad ſcelera veniam, volo uti mihi reſpondeas: cùm M. Bibulum conſulem, non dicam bene de republica ſentientem, ne tu mihi homo potens iraſcare, qui ab eo diſſenſiſti: ſed hominem certè nuſquam progredientem, nihil in republica molientem, tantùm animo ab actionibus tuis diſſentientem: cùm eum tu conſulem in vincla duceres, & à tabula Valeria collegæ tui mitti juberent: feceriſne ante Roſtra pontem, continuatis tribunalibus, per quem conſul populi Romani moderatiſſimus, & conſtantiſſimus, ſublato auxilio, excluſis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpiſſimo, miſerrimoque ſpectaculo, non in carcerem, ſed ad ſupplicium, & ad necem duceretur?

Quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? 22
ut ſciamus, utrùm veterum facinorum ſis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cùm his, atque hujuſmodi conſiliis, ac facinoribus, nomine C. Cæſaris, clementiſſimi, atque optimi viri, ſcelere verò, atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expuliſſes, incluſum domi contineres, cùmque non majeſtate imperii, non jure legum, ſed januæ præſidio, & parietum cuſtodiis, conſulis vita tegeretur: miſeriſne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis ſemper eſt ſervatum, id, te tribuno plebis, conſuli domus exſilium eſſe non poſſet?

Simulque mihi reſpondeto tu, qui nos, qui de communi ſa- 23
lute conſentimus, tyrannos vocas, fueriſne non tribunus plebis, ſed intolerandus [14] ex cœno neſcio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primùm eam rempublicam, quæ auſpiciis inventis conſtituta eſt, iiſdem auſpiciis ſublatis conarere pervertere: deinde ſanctiſſimas leges, Æliam, & Fuſiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluvione Druſi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, ſolus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui conſulem morti objeceris, incluſum obſederis, extrahere ex ſuis tectis conatus ſis: qui in eo magiſtratu non modò emerſeris ex mendicitate, ſed etiam divitiis nos jam tuis terreas: fueriſne tanta crudelitate, ut delectos viros, & principes civitatis tollere, & delere tua rogatione conareris?

Cùm L. Vettium, qui in ſenatu confeſſus eſſet ſe cum telo 10
fuiſſe, Cn. Pompejo, ſummo, & clariſſimo civi, ſuis mani- 24
bus necem afferre voluiſſe, in concionem produxeris; indicem in Roſtris, in illo, inquam, augurato templo, ac loco collocaris, quò auctoritatis exquirendæ cauſa ceteri tribuni plebis principes civitatis producere conſueverunt, ibi tu indicem Vettium, linguam, & vocem ſuam [15] ſceleri, & menti tuæ præbere voluiſti, ut diceret L. Vettius in concione tua, rogatus à te, ſe auctores, & impulſores, & ſocios habuiſſe ſceleris illius eos viros, quibus è civitate ſublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas ſtare non poſſet? M. Bibulum, cujus incluſione contentus non eras, interficere volueras, ſpoliaveras conſulatu, patria privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus geſtis, quòd ipſe ad imperatorias laudes à puero videlicet ſpectaras, vehementiùs invidebas: C. Curionem, perpetuum hoſtem improborum omnium, auctorem publici conſilii, libertate communi tuenda maximè liberum, cum filio principe juventutis, [16] cum republica conjunctiore etiam, quàm ab illa ætate poſtulandum fuit, delere voluiſti:

L. Domitium, cujus dignitas, & ſplendor [17] præſtringebat, 25
credo, oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos oderas: in poſterum autem propter omnium ſpem, quæ de illo eſt, atque erat, antè aliquanto timebas: L. Lentulum hunc judicem noſtrum, flaminem Martialem, quòd erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejuſdem Vettii indicio opprimere voluiſti. Qui ſi tum illam labem, peſtemque viciſſet, quod ei tuo ſcelere non licuit, reſpublica victa non eſſet. Hujus etiam filium eodem indicio, & crimine, ad patris interitum aggregare voluiſti. L. Paullum, qui tum quæſtor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domeſticos hoſtes, legibus exterminarat, hominem ad conſervandam rempublicam natum, in idem Vettii indicium, atque in eundem hunc numerum congregaſti.

Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, 26
quòd me ex fortiſſimorum civium numero ſejungendum non
putaris. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cùm jam Vettius 11
ad

ſulibus. quod ultimum placet. *Gruter.*

14. *Ex cœno neſcio qui &c.*] Hæc eſt antiquatarum editionum lectio, cui adſtipulantur Pall. item Gembl. niſi quod nonnulli, *quis.* vulgata, *quo.* Idem.

15. *Sceleri & menti tuæ præbere.*] Pal. ſec. *neci tuæ.* Gulielmius conjiciebat *dementiæ tuæ.* ſed poteſt ſtare vulgata, reſpicitque ad ſequens *moliebare.* Idem.

16. *Cum reip. conjunctiore.*] Sic procul dubio vitioſe quum ediſſet Gruterus, Londini & Baſileæ ſtudioſe idem expreſſerunt; at nunc mutavimus. *Gronov.*

17. *Præſtringebat.*] Sic Pal. ſec. quart. oct. non. dec. vulgò erat *perſtringebat.* Gruter.

18. *In-*

ad arbitrium tuum peroraſſet, & civitatis lumina notaſſet, deſcendiſſetque de Roſtris, eum repentè revocares, colloquerere, populo Romano vidente? deinde interrogares, ecquoſnam alios poſſet nominare? inculcariſne, ut C. Piſonem, generum meum, nominaret: qui in ſumma copia optimorum adoleſcentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Larerenſem, hominem dies, atque noctes de laude, & de republica cogitantem? promulgariſne, impuriſſime, & perditiſſime hoſtis, quæſtionem de tot ampliſſimis, & talibus viris; [18] indicium Vettio, præmia ampliſſima? quibus rebus, omnium mortalium non voluntate, ſed convicio repudiatis, fregeriſne in carcere cervices ipſi illi Vettio, nequod indicium corrupti indicii extaret, ejuſque ſceleris in te ipſum quæſtio flagitaretur?

27 Et, quoniam crebrò uſurpas, legem te de alternis conſiliis rejiciendis tuliſſe, ut omnes intelligant, te ne rectè quidem facere ſine ſcelere potuiſſe, quæro, cùm lex eſſet æqua promulgata initio magiſtratus, multas etiam alias tuliſſes, exſpectariſne, dum C. Antonius reus fieret [19] apud Cn. Lentulum Clodianum? & poſteaquàm ille eſt reus factus, ſtatim tuleris in eum, qui tuam poſt legem reus factus eſſet: ut homo conſularis excluſus, miſer, puncto temporis ſpoliaretur beneficio, & æquitate legis tuæ?

28 Dices, familiaritatem tibi fuiſſe cum Q. Maximo. Præclara defenſio facinoris tui. nam Maximi quidem ſumma laus eſt, ſumptis inimicitiis, ſuſcepta cauſa, quæſitore, conſilioque delecto, commodiorem [20] inimico ſuo conditionem rejectionis dare noluiſſe: nihilque Maximus fecit alienum aut ſua virtute, aut illis viris clariſſimis, Paullis, Maximis, Africanis: quorum gloriam hujus virtute renovatam non modò ſperamus, verùm etiam jam videmus. tua fraus, tuum maleficium, tuum ſcelus illud eſt, te id, quod promulgaſſes miſericordiæ nomine, ad crudelitatis tempus diſtuliſſe. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miſeriam ſuam conſolatur, quòd imagines patris, & fratris ſui, fratriſque filiam, non in familia, ſed in carcere collocatas audire maluit, quàm videre.

12 Et quoniam pecunias aliorum deſpicis, de tuis divitiis in-
29 tolerantiſſimè gloriaris, volo uti mihi reſpondeas, feceriſne fœdera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogariſque pecunias ex ærario tuis legibus? eripueriſne partes illo tempore cariſſimas partim à Cæſare, partim à publicanis? Quæ cùm ita ſint, quæro ex te, ſiſne ex pauperrimo dives factus illo ipſo anno, quo lex lata eſt de pecuniis repetundis acerrima: ut omnes intelligere poſſent, à te non modò noſtra acta, quos tyrannos vocas, ſed etiam amiciſſimi tui legem eſſe contemptam. apud quem tu etiam nos criminari ſoles, qui illi ſumus amiciſſimi, cùm tu ei contumelioſiſſimè toties maledicas, quoties illi affinem te eſſe dicis.

30 Atque illud etiam ſcire ex te cupio, quo conſilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii, familiaris mei, cum toga pulla accumberes? quem umquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, ſupplicationes te illas non probaſſe. optime. nullæ fuerint ſupplicationes. videſne, me nihil de anni illius cauſa, nihil de eo, quod tibi cum ſummis viris commune eſſe videatur, ſed de tuis propriis ſceleribus ex te quærere? Nulla ſupplicatio fuerit. cedò, quis umquam cenarit atratus? ita enim illud epulum eſt funebre, ut munus ſit funeris: epulæ quidem ipſæ, dignitatis.

13 31 Sed omitto epulum populi Romani, feſtum diem, argento, veſte, omni apparatu, ornatuque viſendo. quis umquam in luctu domeſtico, quis in funere familiari cenavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla umquam data eſt? cùm tot hominum millia accumberent, cùm ipſe epuli dominus, Q. Arrius, albatus eſſet, tu in templum Caſtoris [21] te cum C. Fidulo atrato, ceteriſque tuis furiis funeſtum intuliſti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicæ caſum? quis ſermo alius in illo epulo fuit, niſi, hanc tantam, & tam gravem civitatem, ſubjectam eſſe non modò furori, verùm etiam irriſioni tuæ?

Hunc tu morem ignorabas? numquam epulum videras? 32
numquam puer aut adoleſcens inter coquos fueras? Fauſti, adoleſcentis nobiliſſimi, paullo ante ex epulo magnificentiſſimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accumbere atratum videras, dominum cum toga pulla, & ejus amicos ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, niſi id feciſſes, quod fas non fuit, niſi violaſſes templum Caſtoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitarat, auctoritatem, parum putares teſtificatum eſſe, ſupplicationes te illas non putare?

Quæro illud etiam ex te, quod privatus admiſiſti: in quo 14
certè jam tibi dicere non licebit, cum clariſſimis viris cauſam 33
tuam eſſe conjunctam: poſtulatuſne ſis lege [22] Licinia & Iunia? edixeritne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adeſſes die triceſimo? cùm is dies veniſſet, feceriſne, quod in hac republica non modò factum ante numquam eſt, ſed in omni memoria ſit omnino inauditum? appellariſne tribunos plebis, ne cauſam diceres? levius dixi: quamquam idipſum eſſet & novum, & non ferendum: ſed appellariſne nominatim peſtem illius anni, furiam patriæ, tempeſtatem reipublicæ, Clodium? qui tamen cùm jure, cùm more, cùm poteſtate judicium impedire non poſſet, rediit ad illam vim, & furorem ſuum, ducemque ſe militibus tuis præbuit. In quo, ne quid à me dictum in te potiùs putes, quàm abs te eſſe quæſitum; nullum onus imponam mihi teſtimonii: quæ mihi brevi tempore ex eodem iſto loco video eſſe dicenda, ſervabo, teque non arguam, ſed, ut in ceteris rebus feci, rogabo.

Quæro ex te, Vatini, num quis in hac civitate poſt urbem 34
conditam tribunos plebis appellarit, ne cauſam diceret? num quis reus in tribunal ſui quæſitoris adſcenderit, eumque vi deturbarit? ſubſellia diſſiparit? [23] urnas delegerit? eas denique omnes res in judicio diſturbando commiſerit, quarum rerum cauſa judicia ſunt conſtituta? ſciaſne tum fugiſſe Memmium? accuſatores eſſe tuos de tuis, tuorumque manibus ereptos? judices quæſtionum de proximis tribunalibus eſſe depulſos? in foro, luce, inſpectante populo Romano, quæſtionem, magiſtratus, morem majorum, leges, judices, ſcelerum pœnam eſſe ſublatam? hæc omnia ſciaſne diligentia C. Memmii publicis tabulis eſſe notata, atque teſtata? Atque illud etiam quæro, quòd, poſteà quàm es poſtulatus, ex legatione redieris, ne quis te judicia defugere arbitraretur: teque, cùm tibi, utrum velles, liceret, dictitaris cauſam dicere maluiſſe: qui conſentaneum fuerit, cùm legationis perfugio uti noluiſſes, appellatione improbiſſima te ad auxilium nefarium confugiſſe?

Et quoniam legationis tuæ facta mentio eſt, volo etiam 15
audire de te, quo tandem ſenatus conſulto legatus ſis? de 35
geſtu intelligo quid reſpondeas: tua lege, dicis. Eſne igitur patriæ certiſſimus parricida? [24] ſperataſne id, ut patres conſcripti

18. *Indicium Vettio, præmia ampliſſima*] Malè hodie editi, *indici.* alterum ſe tuetur olim cuſis ac Pall. item libro S. Victoris. *Grut.*

19. *Apud Cn. Lentulum Clodianum.*] Vulgata *Cn. Lentulum & Q. Claudium*, ſed præter mſſ noſtro. aliorumque. imo & editio vetuſtior *Cn. Lentulum Q. Claudianum.* videatur Turnebus lib. XXI cap. 11. Idem.

20. *Inimico tuo conditionem.*] Ita quidem Erſurd. recepitque Lambinus. ſed Pall. & S. Vict. *concionem.* vulgata, *contentionem.* Idem.

21. *Te cum C. Fidulo.*] Nihil variant Palatini. at S. Victoris *Fibulo.* alii legunt *Fi_ulo.* Gulielmius *Fidulio.* Supra ubi erat *cenavit*, repoſui ſuaſu mſſ. *cenarit.* Idem.

22. *Licinia & Junia.*] Haud aliter quoque Palatini, niſi quod quidam inclinare videntur in *Viniam.* ſed ita omnino quoque Erfurd. ac S. Victoris. recepta lectio, *Julia.* adeatur d. cap. 11 Turnebus. *Idem.*

23. *Urnas delegerit.*] Reduxi in ſundum ſuum lectionem vett. editionum, firmatam à Pall. & S. Victoris. poſitumque pro *dejecerit*. ut nonnullis videtur. nam alii nihil putant mutandum. Sic Plauti Caſina: *Hinc med. amantem ex ædibus delegit hujus mater.* Idem.

24. *Speraraſne id.*] Ita neotericæ edd. nam veteres *ſpectariſne*, quod

ſcripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem ſenatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, ut legati [25] ex ejus ordinis auctoritate legarentur? adeone tibi ſordidum conſilium publicum viſum eſt? adeo afflictus ſenatus, adeo miſera & proſtrata reſpublica, ut non nuntios pacis ac belli, [26] non curatores, non interpretes, non bellici conſilii auctores, non miniſtros muneris provincialis ſenatus more majorum deligere poſſet?

36 Eripueras ſenatui provinciæ decernendæ poteſtatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii diſpenſationem: quæ numquam ſibi populus Romanus appetivit, [27] qui numquam hæc à ſummi conſilii gubernatione auferre conatus eſt. Age: factum eſt horum aliquid in aliis: rarò: ſed tamen factum eſt, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos umquam audivit ſine ſenatusconſulto? ante te nemo. pòſt continuò fecit idem in duobus prodigiis reipublicæ Clodius: quo etiam majore es malo mactandus, quòd non ſolùm facto tuo, ſed etiam exemplo rempublicam vulneraſti: neque tantùm es improbus ipſe, ſed etiam alios docere voluiſti.

37 [28] Atque illud etiam audire à te cupio: quare, cùm ego legem de ambitu ex ſenatusconſulto tulerim, ſine vi tulerim, ſalvis auſpiciis tulerim, ſalva lege Ælia & Fuſia, tu eam eſſe legem non putes: præſertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latæ ſint, paream. Cùm mea lex dilucidè vetet, BIENNIO, QVO QVIS PETAT, PETITVRVSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRAESTITVTA DIE: quæ tanta in te ſit amentia, ut in ipſa petitione gladiatores audeas dare? num quem putes illius tui certiſſimi gladiatoris [29] ſimilem tribunum plebis poſſe reperiri, qui ſe interponat, quo minùs reus mea lege fias? [30] Ob haſce omnes res, ſciaſne te ſeveriſſimorum hominum, Sabinorum, fortiſſimorum virorum, Marſorum & Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec poſt Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidiſſe?

16 Ac ſi hæc omnia contemnis, ac deſpicis, quòd ita tibi per-
38 ſuaſeris, ut palàm dictitas, te, diis, hominibuſque invitis, amore in te incredibili quodam C. Cæſaris, omnia, quæ velis, conſecuturum: ecquid audieris, ecquiſnam tibi dixerit, C. Cæſarem nuper Aquilejæ, cùm de quibuſdam eſſet mentio facta, dixiſſe, C. Alfium præteritum permoleſtè tuliſſe, quòd in homine ſummam fidem, probitatemque cognoſſet: graviterque etiam ſe ferre, prætorem aliquem eſſe factum, qui à ſuis rationibus diſſenſiſſet? tum quæſiſſe quendam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipſum reſpondiſſe, Vatinium in tribunatu gratis nihil feciſſe? qui omnia in pecunia poſuiſſet, honore animo æquo carere debere?

39 Quòd ſi ipſe, qui te ſuæ dignitatis augendæ cauſa, periculo tuo, nullo ſuo delicto, ferri præcipitem eſt facilè paſſus, tamen te omni honore indigniſſimum judicat: ſi te vicini, [31] ſi affines, ſi tribules ita oderunt, ut repulſam tuam, triumphum ſuum duxerint: ſi nemo adſpicit, quin ingemiſcat; nemo mentionem facit, quin execretur: ſi vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cùm viderunt, tamquam auſpicium malum deteſtantur: ſi cognati reſpuunt, tribules exſecrantur, vicini metuunt, affines erubeſcunt; ſtrumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam ſe locis collocarunt: ſi es odium publicum populi, ſenatus, [32] univerſorum hominum ruſticanorum; quid eſt, quam ob rem præturam potius exoptes, quàm mortem? præſertim cùm popularem te velis eſſe, neque ulla in re populo gratius facere poſſis?

Sed, ut aliquando audiamus, [33] quàm copiosè mihi ad rogata reſpondeas, concludam jam interrogationem meam, te- 40
que in extremo pauca de ipſa cauſa rogabo. Quæro, quæ tanta 17
in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc judicio T. Annium iiſdem verbis laudares, quibus eum laudare & boni viri, & boni cives conſueverunt, cùm in eundem nuper ab eadem illa teterrima furia productus ad populum, cupidiſſimè falſum teſtimonium dixeris? An erit hæc optio, & poteſtas tua, ut, cùm Clodianas operas, & facinoroſorum hominum, & perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixiſti, gladiatoribus, & beſtiariis obſediſſe rempublicam. cùm autem ad tales viros veneris, non audeas civem ſingulari virtute, fide, conſtantia vituperare?

Sed, cùm T. Annium tantopere laudes, & clariſſimo viro 41
nonnullam laudatione tua labeculam adſpergas (in illorum enim numero mavult T. Annius eſſe, qui à te vituperantur) verum etiam quæro, cùm in republica adminiſtranda T. Annio cum P. Sextio conſiliorum omnium ſocietas fuerit (id quod non ſolùm bonorum, verùm etiam improborum judicio declaratum eſt: eſt enim reus uterque ob eandem cauſam, & eodem crimine: alter die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem eſſe, quàm te, numquam ſoles confiteri: alter tuis conſiliis, illo tamen adjuvante) quæro, quî poſſis eos, quos crimine conjungis, teſtimonio disjungere. Extremum illud eſt, quod mihi abs te reſponderi velim: cùm multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixeriſne, nec tibi placuiſſe, nec oportuiſſe Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accuſandum potiùs fuiſſe? etiam illud dixeris, cauſam Milonis, fortiſſimi viri, conjunctam cum hoc exiſtimari? quæ pro me à Sextio facta ſint, bonis eſſe grata? Non coarguo inconſtantiam orationis, ac teſtimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis eſſe dicis, in eas pluribus verbis teſtimonium dixiſti: quicum autem ejus cauſam, periculumque conjungis, eum ſummis laudibus extuliſti. Sed hoc quæro, num P. Sextium, qua lege accuſandum omnino fuiſſe negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, ſi te in teſtimonio conſuli nolis, ne quid tibi auctoritatis à me tributum eſſe videatur, dixeriſne in eum teſtimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuiſſe?

---

quod & in Pal. quart. quint. ſept. non. & S. Victoris. veterrimæ, *ſpectaraſne*, quomodo & Pal. pr. ſec. *Grut.*

25. *Ex ejus ordinis auctoritate legarentur.*] Pal. nonus *relegarentur*; quod eſſet, *rurſus legarentur.* Idem.

26. *Non curatores.*] Pal. idem, *non accuſatores.* Gulielmius inclinat legere *oratores.* Idem.

27. *Qui numquam hæc à ſummi conſilii gubernatione auferre conatus eſt.*] Pall. omnes, ut & olim cuſi, *qui numquam aut ſummi conſ. gubernationem auferre con.* unde fecit Lambinus, *ante ſummo conſilio.* non ineptè. *Idem.*

28. *Atque illud etiam audire.*] Lambinus è mſſ. præmiſit his illud quod paullo poſt ſequitur, *ob haſce &c. perdidiſſe.* & ita quoque viſebatur in exemplari S. Victoris, item Pal. noni: neque abſurdum fuerit. abſunt enim ceteris Pall. item editionibus priſcis. *Idem.*

29. *Similem tribunum plebis poſſe reperiri.*] Non eſt contemnendum quod erui è S. Victoris codice ac Pal. nono, *plebis eſſe reperiri.* Idem.

30. *Ob haſce omnes res, ſciaſne te &c.*] Ita legit è mſſ. Turnebus, reperitque in S. Victoris Gulielmius. neque aliter Pal. nonus. particulà *ne* exſulat ab aliis edd. *Idem.*

31. *Si affines.*] Voculas iſtas duas recepi, quod extarent in S. Vict. in Pal. nono aliiſque. *Idem.*

32. *Univerſorum hominum ruſticanorum.*] Illud *ruſticanorum* recepit in contextum Lambinus, reperiturque in S. Victoris, & Pal. nono, item Erfurd. aliis libris deeſt. *Idem.*

33. *Quàm copiosè mihi ad rogata.*] Eſt iſtud quoque ab iiſdem libris. vulgo enim eſt, *quàm copiosè ad interrogata.* Idem.

M. TULLII CICERONIS PRO M. COELIO, ORATIO SEXTA ET TRICESIMA.

I SI QUIS, judices, fortè nunc adſit, ignarus le-
1 gum, judiciorum, conſuetudinis noſtræ: miretur profectò, quæ ſit tanta atrocitas hujuſce cauſæ, quòd diebus feſtis, ludiſque publicis, omnibus negotiis forenſibus intermiſſis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas ſtare non poſſit. Idem, cùm audiat eſſe legem, quæ de ſeditioſis, conſceleratiſque civibus, qui armati ſenatum obſederint, magiſtratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet; crimen, quod verſetur in judicio, requirat. cùm audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in judicium vocari: ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtria, gratia, accuſari ab ejus filio, quem ipſe in judicium & vocet, & vocarit: [1] oppugnari autem hunc opibus meretriciis: [2] Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet; vos laborioſos exiſtimet, quibus otioſis ne in communi quidem otio liceat eſſe.

2 Etenim, ſi [3] attendere diligenter, exiſtimareve de omni hac cauſa volueritis; ſic conſtituetis, judices, nec deſcenſurum quemquam ad hanc accuſationem fuiſſe, cui, utrum vellet, liceret: nec, cùm deſcendiſſet, quidquam habiturum ſpei fuiſſe, niſi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. ſed ego Atratino, humaniſſimo, atque optimo adoleſcenti, meo neceſſario, ignoſco, qui habet excuſationem vel pietatis, vel neceſſitatis, vel ætatis. Si voluit accuſare: pietati tribuo. ſi juſſus eſt: neceſſitati. ſi ſperavit aliquid: pueritiæ. ceteris non modò nihil ignoſcendum, ſed etiam acriter eſt reſiſtendum.

2 Ac mihi quidem videtur, judices, hic introitus defenſionis,
3 adoleſcentiæ M. Cœlii maximè convenire, ut ad ea, quæ accuſatores, deformandi hujus cauſa, detrahendæ, ſpoliandæque dignitatis gratia, dixerunt, primùm reſpondeam. Objectus eſt pater variè, quòd aut parum ſplendidus ipſe, aut parum piè tractatus à filio diceretur. De dignitate, Cœlius notis, ac majoribus natu, etiam ſine mea oratione, tacitus, facilè ipſe reſpondet. quibus autem, propter ſenectutem, quòd jam diu minùs in foro nobiſcum verſatur, [4] non æquè eſt cognitus; hi ſic habeant: quæcumque in equite Romano dignitas eſſe poſſit, quæ certè poteſt eſſe maxima, eam ſemper in M. Cœlio habitam eſſe ſummam, hodieque haberi, non ſolùm à ſuis, ſed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de cauſa eſſe notus.

Equitis autem Romani eſſe filium, criminis loco poni ab 4
accuſatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixiſtis, eſt quidem iſta noſtra exiſtimatio, ſed judicium certè parentis. quid nos opinemur, audietis ex juratis. quid parentes ſentiant, lacrymæ matris, incredibiliſque mæror, ſqualor patris, & hæc præſens mæſtitia, quam cernitis, luctuſque declarat.

Nam, quod eſt objectum, municipibus eſſe adoleſcentem 5
non probatum ſuis: [5] nemini umquam præſenti Puteolani majores honores habuerunt, quàm abſenti M. Cœlio: quem & abſentem in ampliſſimum ordinem cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectiſſimos viros, & noſtri ordinis, & equites Romanos cum legatione ad hoc judicium, & cum graviſſima, atque ornatiſſima laudatione miſerunt. Videor mihi jeciſſe fundamenta defenſionis meæ: quæ firmiſſima ſunt, ſi nituntur judicio ſuorum. neque enim vobis ſatis commendata hujus ætas eſſe poſſet, ſi non modò parenti, tali viro, verùm etiam municipio tam illuſtri, ac tam gravi, diſpliceret.

Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad 3
hominum famam: [6] & meus hic forenſis labor, vitæque ratio 6
dimanavit ad exiſtimationem hominum paullo latiùs commendatione ac judicio meorum. Nam, quod objectum eſt de pudicitia, quodque omnium accuſatorum non criminibus, ſed vocibus, malediƈtiſque celebratum eſt, id numquam tam acerbe feret M. Cœlius, ut eum pœniteat non deformem eſſe natum. ſunt etenim iſta maledicta pervulgata in omnes, quorum in adoleſcentia forma, & ſpecies fuit liberalis. Sed aliud eſt maledicere, aliud accuſare. accuſatio crimen deſiderat, rem ut definiat, [7] hominem ut notet, argumento probet, teſte confirmet. maledictio autem nihil habet propoſiti, præter contumeliam: quæ [8] ſi petulantiùs jactatur, convicium; ſi facetiùs, urbanitas nominatur.

Quam quidem partem accuſationis admiratus ſum, & mo- 7
leſtè tuli potiſſimum eſſe Atratino datam. neque enim decebat, neque ætas illa poſtulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adoleſcentis, in tali illum oratione verſari. Vellem aliquis ex vobis robuſtioribus hunc maledicendi locum ſuſcepiſſet. aliquanto liberiùs, & fortiùs, & magis more noſtro refutaremus iſtam maledicendi licen-

1. *Oppugnari autem hunc opibus meretriciis.*] Pall. meliores, *oppugnari hæc opibus mer.* deteriores habent quidem *autem*, ſed in nullo exſtat *hunc*, ejuſque loco habet editio vetus, *hoc*. Gruter.

2. *Atratini illius.*] Sic omnes quidem libri. ſed Muretus ad I Catilin. delet illud *Atratini*, tanquam irreptitium. *Idem.*

3. *Attendere diligenter, exiſtimareve de omni &c*] Recepi ſcripturam Pal. ſec. cui omnino accedunt ceteri, in quibus, *exiſtimare verè*, quomodo & S. Victoris exemplar & vetuſtius cuſi. recentiores finxere, *exiſtimare verò de.* quod quàm non agnoverint veteres, inde liqueat, quod ad marginem S. Vict. videatur, *att. dilig. atque exiſtimare.* Idem.

4. *Non æquè eſt cognitus.*] Apparet Lambinum paucos inſpexiſſe mſſ. cum affirmet iſtud *æquè* iis abeſſe. equidem non comparet in Pal. tertio; ſed viſitur tamen in ceteris omnibus, pr. ſec. quart. oct. nono, item in olim cuſis. *Idem.*

5. *Nemini umquam præſenti Puteolani.*] Vox *Puteolani* non eſt Tullii noſtri; certè editiones tres ævi priſci, præferunt *Prætoriani*, neque aliter plerique ſcripti noſtri; inter quos tert. quintus & octavus habent, *præſenti Prætori*, quod mihi non omnino abſurdum. ſed cum S. Vict. habeat ad oram aliàs *piriestutiani*; videtur fuiſſe *prætutiani*. *Prætutianam* ſanè regionem claram inter Italicas notum cuilibet, vel ex Plinii libro III Nat. Hiſt. cap. 13. & 14. *Idem.*

6. *Et meus hic forenſis labor.*] Pal. nonus & Turingicus liber, *& omnis hic.* vix eſt ut non ſit melius vulgato. *Idem.*

7. *Hominem ut notet &c.*] Hotomanus Diſputationum juris civilis tomo I emendat, *nomen ut notet*: meo judicio, parum venuſtè, & tamen P. Manutius publicavit, *nomine ut notet*; præter libros profecto. *Idem.*

8. *Si petulantius jactatur.*] Muretus lib. IIX Var. lect. cap. 19. conjicit, *jaciatur.* quaſi altera ferri æquè nequeat. *Grut.* Eandem Mureti refutationem obire quoque voluit Dionyſius Salvagnius Boeſſius ad verſum Ovidii in Ibin, *Jactat & in toto verba canina foro.* Gron.

9. *Pri-*

licentiam. Tecum, Atratine, agam leviùs, quòd & pudor tuus moderatur orationi meæ; & meum erga te, parentemque tuum beneficium tueri debeo.

8 Illud tamen te eſſe admonitum volo: [9] primùm qualis es, talem te eſſe exiſtimes; ut, quantum à rerum turpitudine abes, tantum te à verborum libertate ſejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cùm tibi falsò reſponſa ſint, erubeſcas. Quis eſt enim, cui via iſta non pateat? qui [10] iſti ætati atque etiam dignitati, non poſſit quam velit petulanter, etiam ſi ſine ulla ſuſpicione, at non-ſine argumento, maledicere? Sed iſtarum partium culpa eſt eorum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quòd ea te invitum dicere videbamus: ingenii, quòd ornatè, politèque dixiſti.

4
9 Verùm ad iſtam omnem orationem brevis eſt defenſio. nam quoad ætas M. Cœlii dare potuit iſti ſuſpicioni locum, fuit primùm ipſius pudore, deinde etiam patris diligentiâ, diſciplinâque munita: qui ut huic virilem togam dedit, [11] nihil hoc loco de me (tantum ſit, quantum vos exiſtimatis) hoc dicam, hunc à patre continuò ad me eſſe deductum. nemo hunc M. Cœlium in illo ætatis flore vidit, niſi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Craſſi caſtiſſima domo, cùm artibus honeſtiſſimis erudiretur.

10 Nam quòd Catilinæ familiaritas objecta Cœlio eſt, longe ab iſta ſuſpicione abhorrere debet. Hoc enim adoleſcente ſcitis conſulatum mecum petiſſe Catilinam. ad quem ſi acceſſit, aut ſi à me diſceſſit umquam, (quamquam multi boni adoleſcentes illi homini nequam, atque improbo ſtuduerunt:) tum exiſtimetur Cœlius Catilinæ nimiùm familiaris fuiſſe. At enim poſtea ſcimus, & vidimus eſſe hunc in illius amicis. Quis negat? ſed ego illud tempus ætatis, quod ipſum ſua ſponte infirmum, aliorum libidine infeſtum eſt, id hoc loco defendo. Fuit aſſiduus mecum, prætore me: non noverat Catilinam. Africam tum prætor ille obtinebat. ſecutus eſt annus. cauſam de pecuniis repetundis Catilina dixit. mecum erat hic: illi ne advocatus quidem venit umquam. deinceps fuit annus, quo ego conſulatum petivi. petebat Catilina mecum. numquam ad illum acceſſit: à me numquam receſſit.

5
11 Tot igitur annos verſatus in foro ſine ſuſpicione, ſine infamia, ſtuduit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas cuſtodiendam illam ætatem fuiſſe? Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga conſtitutus: & ut exercitatione, ludoque [12] campeſtri tunicati uteremur. eademque erat, ſi ſtatim mereri ſtipendia cœperamus, caſtrenſis ratio, ac militaris. qua in ætate niſi qui ſe ipſe ſua gravitate, & caſtimonia, & cùm diſciplina domeſtica, tum etiam naturali quodam bono defenderat; quoquo modo à ſuis cuſtoditus eſſet, tamen infamiam veram effugere non poterat. [13] Sed qui prima illa imperia ætatis, integra, atque inviolata præſtitiſſet: de ejus fama, ac pudicitia, cùm is jam ſe corroboraviſſet, ac vir inter viros eſſet, nemo loquebatur.

12 Studuit Catilinæ, cùm jam aliquot annos eſſet in foro, Cœlius. & multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni ætate fecerunt. habuit enim ille, ſicuti meminiſſe vos arbitror, permulta maximarum non expreſſa ſigna, ſed adumbrata virtutum. utebatur hominibus improbis multis: & quidem optimis ſe viris deditum eſſe ſimulabat. erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam induſtriæ quidam ſtimuli, ac laboris. flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam ſtudia rei militaris. neque ego umquam fuiſſe tale monſtrum in terris ullum puto, tam ex contrariis, diverſiſque inter ſe pugnantibus naturæ ſtudiis, cupiditatibuſque conflatum.

Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis 6
turpioribus conjunctior? quis civis meliorum partium ali- 13
quando? quis tætrior hoſtis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effuſior? Illa verò, judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obſequio, cum omnibus communicare quod habebat, ſervire temporibus ſuorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, ſcelere etiam, ſi opus eſſet, & audacia: verſare ſuam naturam, & regere ad tempus, atque huc, & illuc [14] torquere, & flectere: cum triſtibus ſeverè, cum remiſſis jucundè, cum ſenibus graviter, cum juventute comiter, cum facinoroſis audaciter, cum libidinoſis luxurioſè vivere.

Hac ille tam varia, multiplicique natura, cùm omnes omni- 14
bus ex terris homines improbos, audaceſque collegerat: tum etiam multos fortes viros, & bonos ſpecie quadam virtutis aſſimulatæ tenebat. neque umquam ex illo delendi hujus imperii [15] tam conſceleratus impetus exſtitiſſet, niſi tot vitiorum tanta immanitas quibuſdam facilitatis, & patientiæ radicibus niteretur. Quare iſta conditio, judices, reſpuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat. eſt enim commune cum multis, & cum quibuſdam etiam bonis. Me ipſum, me, inquam, quondam pænè ille decepit, cùm & civis mihi bonus, & optimi cujuſque cupidus, & firmus amicus, ac fidelis videretur. cujus ego facinora oculis prius, quàm opinione, manibus antè, quàm ſuſpicione, deprehendi. cujus in magnis catervis amicorum, ſi fuit etiam Cœlius, magis eſt, ut ipſe moleſtè ferat erraſſe ſe, ſicuti nonnumquam in eodem homine me quoque erroris mei pœnitet, quàm ut iſtius amicitiæ crimen reformidet.

Itaque à maledictis pudicitiæ ad conjurationis invidiam 7
oratio eſt veſtra delapſa. poſuiſtis enim, atque id tamen titu- 15
banter, & ſtrictim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinæ, participem fuiſſe: [16] in quo non modò crimen non hærebat, ſed vix diſerti adoleſcentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum aut in moribus, naturaque vulnus, aut in re, atque fortuna? ubi denique eſt in iſta ſuſpicione Cœlii nomen auditum? Nimiùm multa de re minimè dubia loquor: hoc tamen dico, non modò ſi ſocius conjurationis, ſed niſi inimiciſſimus iſtius ſceleris fuiſſet, numquam conjurationis accuſatione adoleſcentiam ſuam potiſſimùm commendare voluiſſet.

Quod, haud ſcio, an de ambitu, & de criminibus iſtis ſo- 16
dalium, ac ſequeſtrium (quoniam huc incidi) ſimiliter reſpondendum putem. numquam enim tam Cœlius amens fuiſſet, ut, ſi ſe iſto infinito ambitu commaculaſſet, ambitus alterum accuſaret: neque ejus facti in altero ſuſpicionem quæreret, cujus ipſe ſibi perpetuam licentiam optaret: nec, ſi ſibi ſemel peti-

9. *Primum, qualis es, talem te eſſe exiſtimes.*] Lambinus locum iſtunc fœdè collutulavit, prætextu mſſ. ſuorum. at vulgata hæc, diſertè reſtat in Pal. octavo & Gruteriano, neque abeunt pr. quart. quint. ut nec omnis editio vetuſtate rancidior, niſi quod omittant illud *eſſe*. in nullo autem noſtrorum exſtat illud Lambinianum *ut* poſt *primum*, niſi in S. Victoris, ſed à manu ſecunda. *hi* verò ejus, omnes ad unum reſpuunt. *Grut.*

10. *Iſti ætati atque etiam dignitati.*] Non eſt quod iſta repetamus ab Agrætio: reſtant in primis edd. præque ſe ferunt Pall. plures, item Grut. *Idem.*

11. *Nihil hoc loco de me*] Vocabulum *dicam*, eſſe à librariis; certè non eſſe in Pal. nono aut ſec. aut Grut. oculatus ſum teſtis, ideoque abjeci. belle quis repetit ex mox ſequentibus. *Idem.*

12. *Campeſtri tunicati.*] Pal. nonus & Erfurd. *campeſtri cauti.* reſtat tamen alterum in ceteris mſſ. niſi quod Grut. liber, *tunica*; quod & in editione principe. *Idem.*

13. *Sed qui prima illa imperia ætatis &c.*] Malui iſtud cum Pal. ſec. cùm accederet item nonus, in quo *illa impietatis*; quàm retrò vulgatum, *illa initia ætatis*. haud infitior tamen in Pal. tert. ac Gruteriano eſſe tantum, *illa ætatis* ſine voce media. *Idem.*

14. *Flectere & torquere.*] Pal ille nonus, *torquere, affligere.* diſpiciant otioſiores. neque enim temerarium eſt. *Idem*

15. *Tam conſceleratus impetus.*] Ita Pall. noſtri. item Gembl. ac S. Victoris. vulgata *ſceleratus.* Idem.

16. *In quo non modò crimen non hærebat.*] Aſſeverat Lambinus libros veteres omnes habere *non inhærebat.* at ego contra teſtor nullum è Palatinis illud firmare præterquam tertium. & tantum abeſt ut ita legi debeat, ut palam ſtet pro altera ſcriptura Tullius pro Comœdo cap. 6. *poteſt hoc hoc homini huic hærere peccatum?* item heic infra cap. 23. *num petivit? ne crimen høreret?* Idem.

periculum ambitus ſubeundum putaret, ipſe alterum iterum ambitus crimine arceſſeret. quod quamquam nec ſapienter, & me invito facit, [17] tamen eſt ejuſmodi cupidinis, ut magis inſectari alterius innocentiam, quàm de ſe timidè cogitare videatur.

17 Nam quòd æs alienum objectum eſt, ſumptus reprehenſi, tabulæ flagitatæ: videte, quàm pauca reſpondeam. Tabulas, qui in patris poteſtate eſt, nullas conficit. verſuram numquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis objectus eſt, habitationis: triginta millibus dixiſtis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii inſulam eſſe venalem, cujus hic [18] in ædiculis habitet, decem, ut opinor, millibus. vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium veſtrum accommodaviſtis.

18 Reprehendiſtis, à patre quòd ſemigrarit. quod quidem jam in hac ætate minimè reprehendendum eſt. qui cùm & ex reipublicæ cauſa, eſſet mihi quidem moleſtam, ſibi tamen glorioſam, victoriam conſecutus, & per ætatem magiſtratus petere poſſet, non modò permittente patre, ſed etiam ſuadente, ab eo ſemigravit: &, cùm domus patris à foro longè abeſſet, quo faciliùs & noſtras domus obire, & ipſe à ſuis coli poſſet,
8 conduxit in Palatio, non magno, domum. Quo loco poſſum dicere id, quod vir clariſſimus, M. Craſſus, cùm de adventu regis Ptolemæi quereretur, paulo antè dixit, „ *Utinam ne in nemore Pelio* —— ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. „ *Nam numquam hera errans* hanc moleſtiam nobis exhiberet, „ *Medea animo ægra, amore ſævo ſaucia.* —— Sic enim, judices, reperietis, quòd, cùm ad id loci venero, oſtendam, hanc Palatinam Medeam, migrationemque huic adoleſcenti cauſam ſive malorum omnium, ſive potius ſermonum fuiſſe.

19 Quamobrem illa, quæ ex accuſatorum oratione præmuniri jam, & fingi intelligebam, fretus veſtra prudentia, judices, non pertimeſco. Ajebant enim fore teſtem ſenatorem, qui ſe pontificiis comitiis pulſatum à Cœlio diceret. à quo quæram, ſi prodierit: primùm cur ſtatim nihil egerit: deinde, ſi id queri, quàm agere maluerit, cur productus à vobis potiùs, quàm ipſe per ſe: cur tanto pòſt potiùs, quàm continuò, queri maluerit. Si mihi ad hæc acutè, argutèque reſponderit: tum quæram denique, ex quo iſte fonte ſenator emanet. nam ſi ipſe orietur, & naſcetur ex ſeſe: fortaſſe, ut ſoleo, commovebor. [19] ſin autem, ut rivulus, arceſſitus, & ductus ab ipſo capite accuſationis veſtræ: lætabor, cùm tanta gratia, tantiſque opibus accuſatio veſtra nitatur, unum ſenatorem ſolum eſſe, qui vobis gratificari vellet, inventum.

20 Nec tamen illud genus alterum nocturnorum teſtium pertimeſco. eſt enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores ſuas à cena redeuntes, attrectatas eſſe à Cœlio. Graves erunt homines, [20] qui hoc jurati dicere audebunt: cùm ſit his confitendum, numquam ſe, ne congreſſu quidem, & conſtitutò
9 cœpiſſe de tantis injuriis experiri. Sed totum genus oppugnationis hujus, judices, & jam proſpicitis animis, &, cùm inferetur, propulſare debebitis. non enim ab iiſdem accuſatur M. Cœlius, à quibus oppugnatur. palàm in eum tela jaciuntur, clàm ſubminiſtrantur.

21 Neque id ego dico, ut invidioſum ſit in eos, quibus glorioſum hoc etiam eſſe debet. funguntur officio: defendunt ſuos: faciunt quod viri fortiſſimi ſolent. læſi dolent, irati efferuntur, pugnant laceſſiti. ſed veſtræ ſapientiæ tamen eſt, judices, non, ſi cauſa juſta eſt viris fortibus oppugnandi M. Cœlium, ideo vobis quoque vos cauſam putare eſſe juſtam alieno dolori potius, quam veſtræ fidei conſulendi. Quæ ſit multitudo in foro, quæ genera, quæ ſtudia, quæ varietas hominum, videtis. ex hac copia quàm multos eſſe arbitramini, qui hominibus potentibus, gratioſis, diſertis, cùm aliquid eos velle arbitrentur, ultrò ſe offerre ſoleant, operam navare, teſtimonium polliceri?

Hoc ex genere ſi qui ſe in hoc judicium fortè projecerint: 22
excluditote eorum cupiditatem, judices, ſapientia veſtra: ut eodem tempore & hujus ſaluti, & religioni veſtræ, & contra periculoſiſſimas hominum potentias conditioni omnium civium providiſſe videamini. Equidem vos abducam à teſtibus: neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo poteſt, in voluntate teſtium collocari ſinam: [21] quæ facillimè fingi, nullo negotio flecti, ac detorqueri poteſt. argumentis agemus: ſignis omni luce clarioribus crimina refellemus. res cum re, cauſa cum cauſa, ratio cum ratione pugnabit.

Itaque illam partem cauſæ facilè patior graviter, & ornatè 10
à M. Craſſo eſſe peroratam, de ſeditionibus Neapolitanis, de 23
Alexandrinorum pulſatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellem dictum eſſet ab eodem etiam de Dione. de quo ipſo tamen quid eſt, quod expectetis: quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? [22] eſt enim reus, qui hujus dictus eſt & adjutor fuiſſe, & conſcius, P. Aſcitius; is judicio eſt liberatus. Quod igitur eſt hujuſmodi crimen, ut, qui commiſit, non neget: [23] qui negavit, abſolutus ſit: id hic pertimeſcat, qui non modò à facto, verum etiam à conſcientiæ ſuſpicione abfuit? &, ſi Aſcitio cauſa plus profuit, quàm nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui iſtius facti non modò ſuſpicione, ſed ne infamia quidem eſt adſperſus?

At prævaricatione eſt Aſcitius liberatus. Perfacile eſt iſti 24
loco reſpondere, mihi præſertim, à quo illa cauſa defenſa eſt. Sed Cœlius optimam cauſam Aſcitii eſſe arbitratur: cujuſmodi autem ſit, à ſua putat eſſe ſejunctam: neque ſolùm Cœlius, ſed etiam adoleſcentes humaniſſimi, & doctiſſimi, rectiſſimis ſtudiis, atque optimis artibus præditi, Titus, Cajuſque Coponii: qui ex omnibus maximè Dionis mortem doluerunt: qui cùm doctrinæ ſtudio, atque humanitatis, tum etiam hoſpitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Lucceium, ut audiſtis. fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut ſummo ſplendore præditus, frater ejus, de M. Cœlio exiſtimet, ex ipſis, ſi producti erunt, audietis.

Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus cauſa niti- 25
tut, ad ea veniamus. Animadverti enim, judices, audiri à vo- 11
bis meum familiarem, L. Herennium, peratrentè. in quo etſi magna ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam renebamini: tamen nonnumquam verebar, ne illa ſubtiliter ad criminandum inducta oratio, [24] ad animos veſtros ſenſim, ac leniter accideret. dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus; &, qui in reliqua vita mitis eſſet, & in hac ſuavitate humanitatis, qua prope jam delectantur homines, verſari perjucundè ſoleret, fuit in hac cauſa pertriſtis quidam patruus, cenſor, magiſter. objurgavit M. Cœlium, ſicut neminem umquam parens. multa de incontinentia, intemperantiaque diſſeruit. Quid quæritis, judices? ignoſcebam vobis attentè audientibus, propterea quòd egomet tam triſte illud, & tam aſperum genus orationis horrebam.

Ac

---

17. *Tamen eſt ejuſmodi cupidinis.*] Prius erat *cupidus.* ſuppoſui alterum è Gemblacenſi; cùm nihil juvarent Pall. *Grut.*

18. *In ædiculis habitet.*] Placuit Gulielmio *habet*, quod alicubi legitur, antiquè pro *habitat.* Idem.

19. *Sin autem eſt rivulus, arceſſitus &c.*] Ita Pall. noſtri & S. Victoris, non ut hodie cuſi, *ut rivulus.* nam antiquior editio, *ex rivulis.* Ceterùm indicavit Turnebus lib. XXVII Adverſ. cap. 23. Donatum in Terentii Eunucho iſthæc laudare actu V. ſcena 8. hac forma: *ſin erit ex illo fonte rivalis.* acutè: ut ludat in ambiguo. poterit enim intelligi, rivalis Cœlii in Clodiam. *Idem.*

20. *Qui hoc jurati dicere audeant.*] Lambinus *audebunt*, & ſic exemplar S. Vict. ac Grut. *Idem.*

21. *Quæ facillimè fingi.*] Sic Pal. non ſec. tert. Gulielmius conjicit *confingi.* quod non video cur præferri debeat vulgato. ſed deceptus fuerat vulgato *effingi.* Idem.

22. *Eſt enim reus qui hujus dictus eſt adjutor fuiſſe & ſocius P. Aſcitius.*] Ita ferè Pal. nonus, & ceteri, niſi quod plerique eorum, *eſt enim rex*, item *& conſcius.* ſed neque conſentiunt in nomine hominis. habent enim *Aſius*, *Aſcius*, *Aſatius*, *Aſitius*, *Aſſitius.* Idem.

23. *Qui negat, abſolutus ſit.*] Sic Pall. omnes; item olim cuſi; poſteriores enim *qui non negat.* Idem.

24. *Ad animos veſtros &c. accideret.*] Sic Ahalæ liber, ſic Gruteri, ſic

26 Ac prima pars fuit illa, quæ me minùs movebat, fuiſſe meo neceſſario Beſtiæ Cœlium familiarem: cenaſſe apud eum, ventitaſſe domum, ſtuduiſſe præturæ. Non me hæc movent, quæ perſpicuè falſa ſunt. etenim eos unà cenaſſe dicit, qui aut abſunt, aut quibus neceſſe eſt idem dicere. Neque verò illud me commovet, quòd ſibi in Lupercis ſodalem eſſe Cœlium dixit. Fera quædam ſodalitas, & planè paſtoricia, atque agreſtis germanorum Lupercorum: quorum coitio illa ſilveſtris, antè eſt inſtitura, quàm humanitas, atque leges. ſi quidem non modò nomina deferunt inter ſe ſodales, ſed etiam commemorant ſodalitatem in accuſando, ut ne, ſi quis id fortè neſciat, timere videatur.

27 Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, reſpondebo. Deliciarum objurgatio fuit longa, & ea lenior: pluſque diſputationis habuit, quàm atrocitatis: quo etiam audita eſt attentiùs. nam P. Clodius, amicus meus, cùm ſe graviſſimè, vehementiſſimeque jactaret, & omnia inflammatus ageret triſtiſſimis verbis, voce maxima: tametſi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimeſcebam. aliquot enim in cauſis eum videram fruſtra litiganrem. tibi autem, Balbe, reſpondebo primùm precariò, ſi licet, ſi fas eſt defendi à me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta ſumpſerit, qui Bajas viderit.

12 Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non mo-
28 dò qui primoribus labris guſtaſſent genus hoc vitæ, & extremis, ut dicitur, digitis attigiſſent, ſed qui totam adoleſcentiam voluptatibus dediſſent, emerſiſſe aliquando, & ſe ad frugem bonam, ut dicitur, recepiſſe, graveſque homines, atque illuſtres fuiſſe. Datur enim conceſſu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipſa natura profundit adoleſcentiæ cupiditates: quæ ſi ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant; faciles, & tolerabiles haberi ſolent.

29 Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis aliquam invidiam Cœlio velle conflare. Itaque omne illud ſilentium, quod eſt orationi tributum tuæ, fuit ob eam cauſam, quòd uno reo propoſito de multorum vitiis cogitabamus. Facile eſt accuſare luxuriem. dies jam me deficiet, ſi, quæ dici in eam ſententiam poſſunt, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de ſumptibus, immenſa oratio eſt. ut tibi reum neminem, ſed vitia proponas, res tamen ipſa & copioſè, & graviter accuſari poteſt. ſed veſtræ ſapientiæ eſt, judices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat ſeveritas, gravitaſque veſtra, cùm eos accuſator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, & in reum: cùm is non ſuo crimine, ſed multorum vitio ſit in quoddam odium injuſtum vocatus.

30 Itaque ſeveritati tuæ, ut oportet, ita reſpondere non audeo: [25] erat enim meum deprecari vacationem adoleſcentiæ, veniamque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: conceſſa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, ſiqua eſt invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis, quam video eſſe magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis, ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc poſtulo, quin criminibus, [26] quæ in hunc nondum propriè conferuntur, diligentiſſimè reſpondeam,
13 non recuſo. Sunt autem duo crimina, auri, & veneni: in quibus una, atque [27] eadem perſona urgetur. Aurum ſumptum à Clodia: venenum quæſitum, quod Clodiæ daretur; dicitur. omnia ſunt alia, non crimina, ſed maledicta jurgii petulantis magis, quàm publicæ quæſtionis. Adulter, impudicus, ſequeſter, convicium eſt, non accuſatio. nullum eſt enim fundamentum horum criminum, nulla ſedes. voces ſunt contumelioſæ, temerè ab irato accuſatore, nullo auctore, emiſſæ.

Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, 31
video certum nomen, & caput. Auro opus fuit: ſumpſit à Clodia ſumpſit ſine teſte, habuit quamdiu voluit. maximum video ſignum cujuſdam egregiæ familiaritatis. necare eandem voluit, quæſivit venenum; ſollicitavit quos potuit; paravit; locum conſtituit; attulit. magnum rurſus odium video cum crudeliſſimo diſcidio exſtitiſſe. Res eſt omnis in hac cauſa nobis, judices, cum Clodia, muliere non ſolùm nobili, ſed etiam nota: de qua ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſa.

Sed intelligis pro tua præſtanti prudentia, Cn. Domiti, 32
cum hac ſola rem eſſe nobis: quæ ſi ſe aurum Cœlio commodaſſe non dicit, ſi venenum ab hoc ſibi paratum eſſe non arguit; petulanter facimus, ſi matremfamilias, ſecùs, quàm matronarum ſanctitas poſtulat, nominamus. ſin, iſta muliere remota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cœlium illis relinquentur; quid eſt aliud, quod nos patroni facere debeamus, niſi ut eos, qui inſectantur, repellamus? quod quidem facerem vehementiùs, niſi intercederent mihi inimicitiæ cum iſtius mulieris viro: fratrem volui dicere: ſemper hìc erro. nunc agam modicè, nec longiùs progrediar, quàm me mea fides, & cauſa ipſa coget. neque enim muliebres umquam inimicitias mihi gerendas putavi, præſertim cum ea, quam omnes ſemper amicam omnium potiùs, quàm cujuſquam inimicam putaverunt.

Sed tamen ex ipſa quæram priùs, utrùm me ſecum ſeverè, 14
& graviter, & priſcè agere malit, an remiſsè, ac leniter, & 33
urbanè. ſi illo auſtero more, ac modò: aliquis mihi ab inferis excitandus eſt, ex barbatis illis, non hac barbula, quâ iſta delectatur; ſed illa horrida, quam in ſtatuis antiquis, & imaginibus videmus: qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne iſta mihi fortè ſuccenſeat. Exſiſtat igitur ex hac ipſa familia aliquis; ac potiſſimùm Cæcus ille. minimum enim dolorem capiet, qui iſtam non videbit. qui profectò ſi exſtiterit, ſic aget, & ſic loquetur: Mulier, quid tibi cum Cœlio? quid cum homine adoleſcentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuiſti, ut aurum commodares: aut tam inimica, ut venenum timeres? non patrem tuum videras? non patruum, [28] non avum, proavum, atavum audieras conſules fuiſſe?

Non denique modò te Q. Metelli matrimonium tenuiſſe 34
ſciebas, clariſſimi, ac fortiſſimi viri, patriæque amantiſſimi? qui ſimulac pedem limine extulerat, omnes propè cives virtute, gloria, dignitate ſuperabat? cui cùm ex ampliſſimo genere in familiam clariſſimam nupſiſſes, cur tibi Cœlius tam conjunctus fuit? cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. quid igitur fuit, niſi quædam temeritas, ac libido? nonne te, ſi noſtræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, æmulam domeſticæ laudis in gloria muliebri eſſe admonebat? non virgo illa Veſtalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebis de curru detrahi paſſa non eſt? cur te fraterna vitia potiùs, quàm bona paterna, & avita, & uſque à nobis cùm in viris, tum etiam in fœminis repetita, moverunt? ideòne ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpiſſimorum quotidie fœdera ferires? ideò aquam adduxi, ut ea tu inceſtè uterere? ideò viam munivi, [29] ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

Sed

---

ri, ſic S. Victoris. vulgata ſine *ad* exhibebat, *animos veſtros &c. accenderet*. quod ultimum tamen reſpuebant Pal. ſec. tert. nonus, in quibus *ad animos veſtros &c. accederet* Grut.

25. *Erat meum deprecari vacationem adoleſcentiæ, veniamque petere.*] Neſcio quid ſentire debeam de lectione Pal. ſec. tert. Grut. & edd. vett. *erat meum de prævaricatione adoleſcentiæ veniam petere*. certè ſalivam mihi moverent, niſi inventis verbis litteriſque totidem in nono, offendiſſem ibidem *veniamque petere*. Idem.

26. *Quæ in hunc nondum propriè conferuntur.*] Vox *nondum* jam primum accedit auctori; ex Pal. ſec. cui ferè reſpondent nonus & Gembl. in quibus, *mundum*, item tert. in quo *mundis*. Idem.

27. *Eadem perſona urgetur.*] Reduxi lectionem omnium veterum librorum editorum ac calamo exaratorum, niſi quod reſtet in nonnullis *urguetur*; unde natum Erfurdenſis *arguetur*. vulgata, *verſatur*. Idem.

28. *Non avum, proavum, atavum audieras.*] Pal. nonus, *non avum, non atavum audieras*. neque aliter ſec. tert. Grut. niſi quod omittant negativam. *Idem.*

29. *Ut eam alienis viris comitata celebrares.*] Pal. nonus atque Erfurd. *tenebrares*. Idem.

 30. Quæ

15 Sed quid ego, judices, ita gravem perſonam induxi, ut ve-
35 rear, ne ſe idem Appius repentè convertat, & Cœlium incipiat accuſare illa ſua gravitate cenſoria? Sed videro hoc poſteriùs, atque ita, judices, ut vel ſeveriſſimis diſceptatoribus M. Cœlii vitam me probaturum eſſe confidam. Tu verò mulier (jam enim ipſe tecum nulla perſona introducta loquor) ſi ea, quæ facis, quæ dicis, quæ inſimulas, [30] quæ in ſororem tuam moliris, quæ arguis, probate cogitas: rationem tantæ familiaritatis, tantæ conſuetudinis, tantæ conjunctionis reddas, atque exponas neceſſe eſt. Accuſatores quidem libidines, amores, adulteria, [31] Bajas, actas, convivia, comeſſationes, cantus, ſymphonias, navigia jactant: iidemque ſignificant, nihil ſe, te invita, dicere. quæ tu, quoniam mente neſcio qua effrenata, atque præcipiti in forum deferri, judiciumque, voluiſti: aut diluas oportet, & falſa eſſe doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque teſtimonio credendum eſſe fateare.

36 Sin autem urbaniùs me agere mavis: ſic agam tecum. removebo illum ſenem durum, ac penè agreſtem: [32] ex his igitur tuis ſumam aliquem, ac potiſſimùm minimum fratrem, qui eſt in iſto genere urbaniſſimus: qui te amat plurimùm: qui, propter neſcio quam, credo, timiditatem, & nocturnos quoſdam inanes metus, tecum ſemper puſio cum majore ſorore cubitavit. eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, ſoror? quid inſanis? quid clamore exorſa, verbis, parvam rem, magnam facis? vicinum adoleſcentulum adſpexiſti: candor hujus te, & proceritas vultus, [33] oculique perpulerunt: ſæpius videre voluiſti: nonnunquam in iiſdem hortis viſa nobilis mulier: illum filium familiâs patre parco, ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, reſpuit, non putat tua dona eſſe tanti. confer te aliò. habes hortos ad Tiberim: ac diligenter eo loco præparaſti, quò omnis juventus natandi cauſa venit. hinc licet conditiones quotidie legas. cur huic, qui te ſpernit, moleſta es?

16 Redeo nunc ad te, Cœli, viciſſim, ac mihi auctoritatem
37 patriam, ſeveritatemque ſuſcipio: ſed dubito, quem patrem potiſſimùm ſumam. Cæcilianumne aliquem, vehementem, atque durum? ,, *Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira*: Aut illum, -- ,, *O infelix, ô ſceleſte.* -- Ferrei ſunt iſti patres. --- ,, *Egone quid dicam? egone quid velim? quæ tu omnia tuis fœdis factis, facis, ut nequidquam velim.* Vix ferenda diceret talis pater, cur te in iſtam vicinitatem meretriciam contuliſti? cur illecebris cognitis non refugiſti? cur alienam ullam mulierem noſti? [34] dide ac diſſice, per me licebit. ſi egebis, tibi dolebit: mihi ſat eſt, qui, ætatis quod reliquum eſt, oblectem meæ.

38 [35] Huic triſti, ac directo ſeni reſponderet Cœlius, ſe nulla cupiditate inductum de via deceſſiſſe. Quid ſigni? nulli ſumptus, nulla jactura, nulla verſura. At fuit fama. Quotus quiſque iſtam effugere poteſt in tam maledica civitate? Vicinum ejus mulieris miraris male audiſſe, cujus frater germanus ſermones iniquorum effugere non potuit? Leni verò, & clementi patri, cujuſmodi ille eſt: -- ,, *Fores effregit? reſtituentur: diſcidit veſtem? reſarcietur*, Cœlii cauſa eſt expeditiſſima. Quid enim eſſet, in quo ſe non facilè defenderet? nihil jam in iſtam mulierem dico: ſed, ſi eſſet aliqua diſſimilis iſtius, quæ ſe omnibus pervulgaret, quæ haberet palàm [36] decretum ſemper aliquem, cujus in hortos, domum, Bajas, jure ſuo libidines omnium commearent: quæ etiam aleret adoleſcentes, & parſimoniam patrum ſuis ſumptibus ſuſtentaret: ſi vidua liberè, proterva petulanter, dives effusè, libidinoſa meretricio more viveret; adulterum ego putarem, ſi quis hanc paullo liberiùs ſalutaſſet?

Dicet aliquis, Hæc igitur eſt tua diſciplina? ſic tu inſtituis 17
adoleſcentes? ob hanc cauſam tibi hunc puerum parens com- 39
mendavit, & tradidit, ut in amore, & voluptatibus adoleſcentiam ſuam collocaret: & hanc tu vitam, atque hæc ſtudia defenderes? Ego, ſi qui, judices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis, ac continentiæ fuit, ut reſpueret omnes voluptates, omnemque vitæ ſuæ curſum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remiſſio, non æqualium ſtudia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, niſi quod eſſet cum laude, & cum dignitate conjunctum: hunc mea ſententia divinis quibuſdam bonis inſtructum, atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuiſſe arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omneſque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt.

Verùm hæc genera virtutum non ſolùm in moribus noſtris, 40
ſed vix jam in libris reperiuntur. chartæ quoque, quæ illam priſtinam ſeveritatem continebant, obſoleverunt; neque ſolùm apud nos, qui hanc ſectam, rationemque vitæ, re magis, quàm verbis, ſecuti ſumus, ſed etiam apud Græcos, doctiſſimos homines: quibus, cùm facere non poſſent, loqui tamen, & ſcribere honeſtè, & magnificè licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta exſtiterunt.

Itaque alii voluptatis cauſa omnia ſapientes facere dixerunt: 41
neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt. alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut res maximè inter ſe repugnantes dicendi facultate conjungerent. illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, propè jam ſoli in ſcholis ſunt relicti. multa enim nobis blandimenta natura ipſa genuit, [37] quibus ſopita virtus conniveret: & interdum multas vias adoleſcentiæ lubricas oſtendit, quibus illa inſiſtere, aut ingredi [38] ſine caſu aliquo, aut prolæſione vix poſſet, & multarum rerum jucundiſſimarum varietatem dedit, qua non modò hæc ætas, ſed etiam jam corroborata càperetur.

Quamobrem ſiquem fortè inveneritis, qui aſpernetur ocu- 42
lis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non ſapore capiatur, excludat auribus omnem ſuavitatem: huic homini ego fortaſſe, & pauci, deos propitios, plerique autem iratos putabunt. Ergo hæc deſerta via, & inculta, atque in- 18
terclusa jam frondibus, & virgultis, relinquatur: detur aliquid ætati: ſit adoleſcentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non ſemper ſuperet vera illa, & directa ratio: vincat aliquando cupiditas, voluptaſque rationem, dummodò illa in hoc genere præſcriptio, moderatioque teneatur: parcat juventus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam: ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum,

30. *Quæ in ſororem tuam moliris.*] Supplevi clauſulam iſtam ex veteribus edd. & Pall. item S. Vict. & Grut. omiſerant enim poſteriores, *in ſororem tuam.* Grut.

31. *Bajas, actas, convivia.*] Reſtitui ex S. Victoris, neque abibant Pall. quàm quod ii *Bajas, acta conviv.* male vulgò, *Baiis acta convivia.* imò tria potius objiciebant; *Bajas* & *actas*, & præterea *convivia.* de Baiis ſatis notum vel ex Epiſtolis Senecæ. de acta & actis, diximus, aut dixere alii in Verrinis. *Idem.*

32. *Ex his igitur tuis.*] Hæc eſt lectio edd. veterum librorumque omnium mſſ. certe Pall. Grut. S. Vict. recepta tamen præfert *ex hiſque tuis.* Idem.

33. *Oculique perpulerunt.*] Hoc ſane nimium eſt, & venuſtius fœminam hanc tangit Cicero, qui perquam eleganter ſcripſit *pepulerunt*, ut publicavit pater ad Livium 3, 30. *Gronov.*

34. *Dide ac diſſice &c.* Eſt a conjectura Lambini ac Puteani, ſed ſatis firmata à libris noſtris. Pal. enim pr. *dede ac diſſice.* ſec. non. *di dua addiſce*, neque aliter ceteri, niſi quod longius abeant à vero. etiam in editione prima remanet, *videte ac diſce.* ſequiores, *dede te ac diſiice.* Gruter.

35. *Huic triſti ac directo ſeni.*] Sic Pal. nonus, ſic S. Vict. & libri Lambini, placuitque admodum Gulielmio præ vulgato *decrepito*; ſed is tamen *directum* ſumit pro vetulo; adducitque Pedonem in Mæcenatis obitum: *Viſcera directi mutaverat arietis agni &c.* ubi malè ait Scaliger *diſſecti.* Idem.

36. *Decretum ſemper aliquem.*] Ita meliores Pall. niſi quod ſec. ac tert. *diſcretum*, quod etiam habet quo ſe tueatur. Guliel. conjiciebat *ſecretum*: ſed hoc idem cum *diſcreto.* Idem.

37. *Quibus ſopita virtus conniveret.*] Malè editiones Lambinianæ, *conviveret.* videtur tamen ſcribendum *conivco*, quia inde *conivoli.* Idem.

38. *Sine caſu aliquo aut prolæſione.*] Haud potui omittere lectionem iſtam repertam in Pal. ſec. tert. nono, item in Erfurd. & Gembl. vulgata *prolapſione*; quod parum ſanè diſtat à *caſu.* Idem.

39. *Ne*

mum, atque famam: ne probrum caſtis, labem integris, infamiam bonis inferat: [39] ne quem vi terreat: ne interſit inſidiis: ſcelere eareat: poſtremò, cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes haſce adoleſcentiæ cupiditates; revocet ſe aliquando ad euram rei domeſticæ, rei forenſis, rei publicæ: ut ea, quæ ratione antea non perſpexerat, ſatietate abjeciſſe, experiendo contempſiſſe videatur.

43 Ac multi & noſtra, & patrum, majorumque memoria, judiees, ſummi homines, & elariſſimi eives fuerunt, quorum cùm adoleſcentiæ cupiditates deferviſſent, eximiæ virtutes, firmata jam ætate, exſtiterunt. ex quibus neminem mihi neceſſe eſt nominare: voſmet vobiſcum recordamini. nolo enim cujuſquam fortis, atque illuſtris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude eonjungere. quod ſi faeere vellem, multi à me ſummi, atque ornatiſſimi viri prædicarentur; quorum partim nimia libertas in adoleſeentia, partim profuſa luxuries, magnitudo æris alieni, [40] ſumptus, libidines, nominarentur: quæ multis poſtea virtutibus obtecta, adoleſcentiæ, qui vellet, excuſatione defenderet.

19 At verò in M. Cœlio (dieam enim jam confidentiùs de ſtu-
44 diis ejus honeſtis, quoniam audeo quædam, fretus veſtra ſapientia, liberè confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli ſumptus, nullum æs alienum, nulla conviviorum, ac luſtrorum libido. quod quidem [41] vitium ventris & gutturis, non modò non minuit ætas hominibus, ſed etiam auget. Amores autem, & hæ deliciæ quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis diutiùs moleſtæ non ſolent eſſe (maturè enim, & eeleriter deſloreſcunt) numquam hunc oecupatum, impeditumque tenuerunt.

45 Audiſtis, cùm pro ſe diceret: audiſtis anteà, cùm accuſaret (defendendi hæc cauſa, non gloriandi loquor:) genus orationis, facultatem, copiam ſententiarum, atque verborum, quæ veſtra prudentia eſt, perſpexiſtis. Atque in eo non ſolùm ingenium elucere ejus videbatis: quod ſæpe etiam ſi induſtria non alitur, valet tamen ipſum ſuis viribus: ſed inerat, niſi me propter benivolentiam fortè fallebat, [42] ratio & bonis artibus inſtituta, & eura & vigiliis elaborata. Atque ſcitote, judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cœlio, atque hæc ſtudia, de quibus diſputo, non facilè in eodem homine eſſe poſſe. Fieri enim non poteſt, ut animus libidini deditus; amore, deſiderio, cupiditate, ſæpe nimia eopia, inopia etiam nonnumquam impeditus, hoc, quidquid eſt, quod nos facimus in dicendo, [43] non modo agendo, verùm etiam cogitando poſſit ſuſtinere.

46 An vos aliam eauſam eſſe ullam putatis, cur, in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dieendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam ſint pauci, ſemperque fuerint, qui in hoc labore verſentur? [44] obterendæ ſunt omnes voluptates; relinquenda [45] ſtudia delectationis, judices, ludus, jocus, convivium, ſermo eſt pænè familiarium deferendus. quæ res in hoc genere homines à labore, ſtudioque dicendi deterret; non quò aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis.

47 An hic, ſi ſeſe iſti vitæ dediſſet, conſularem hominem admodum adoleſcens in judicium vocaviſſet? hic, ſi laborem fugeret, ſi obſtrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie verſaretur? appeteret inimicitias? in judicium vocaret? ſubiret periculum capitis? ipſo inſpectante populo Romano
tot menſes aut de ſalute, aut de gloria dimicaret? Nihil igitur 20
illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Bajæ denique ipſæ loquuntur? illæ verò non loquuntur ſolùm, verùm etiam perſonant, huc unius mulieris libidinem eſſe prolapſam, ut ea non modò ſolitudinem, ac tenebras, atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, ſed in turpiſſimis rebus frequentiſſima celebritate, & clariſſima luce lætetur.

Verùm ſi quis eſt, qui etiam meretriciis amoribus inter- 48
dictum juventuti putet: eſt ille quidem valde ſeverus: negare non poſſum: ſed abhorret non modò ab hujus ſæculi licentia, verùm etiam à majorum conſuetudine, atque conceſſis. quando enim hoc factum non eſt? quando reprehenſum? quando non permiſſum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam.

Siquæ non nupta mulier domum ſuam patefecerit omnium 49
eupiditati, palàmque ſeſe in meretricia vita collocarit, virorum alieniſſimorum eonviviis uti inſtituerit: ſi hoc in urbe, ſi in hortis, ſi in Bajarum illa celebritate faciet: ſi denique ita ſeſe geret, non inceſſu ſolùm, ſed ornatu atque comitatu; non flagrantia oculorum, non libertate ſermonis; ſed etiam complexu, oſculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut [46] non ſolùm meretrix, ſed etiam procax videatur: cum hac ſi quis adoleſcens fortè fuerit, utrùm hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator; expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluiſſe videatur?

Obliviſcor jam injurias, Clodia: depono memoriam dolo- 50
ris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me abſente, facta ſunt, negligo. ne ſint hæc in te dicta, quæ dixi. ſed ex te ipſa requiro, quoniam & crimen accuſatores abs te, & teſtem ejus eriminis te ipſam dicunt ſe habere: ſiqua mulier ſit hujuſmodi, qualem ego paullò antè deſcripſi, tui diſſimilis, vita, inſtitutoque meretricio, eum hac aliquid adoleſeentem hominem habuiſſe rationis, num tibi perturpe, aut perflagitioſum eſſe videatur? Ea ſi tu non es, ſicut ego malo: quid eſt, quod objiciant Cœlio? ſin eam te volunt eſſe: quid eſt, cur nos crimen hoc, ſi tu contemnis, pertimeſcamus? Quare nobis da viam, rationemque defenſionis. nam aut pudor tuus defendet, nihil à M. Cœlio petulantiùs eſſe factum: aut impudentia, & huic, & ceteris magnam ad ſe defendendum facultatem dabit.

Sed quoniam emerſiſſe jam è vadis, & ſcopulos prætervecta 21
videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus curſus oſtenditur. 51
Duo ſunt enim crimina una in muliere ſummorum facinorum: auri, quod ſumptum à Clodia dicitur; & veneni, quod ejuſdem Clodiæ necandæ cauſa paraſſe Cœlium criminantur. Aurum ſumpſit, ut dicitis, quod L. Lucceji ſervis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Luccejum habitabat, necaretur. magnum crimen vel in legatis inſidiandis, vel in ſervis ad hoſpitem domi necandum ſollicitandis: plenum ſceleris conſilium, plenum audaciæ.

Quoquidem in crimine primum illud requiram, dixeritne 52
Clodiæ, quam ad rem [47] aurum tum ſumeret, an non dixerit. ſi non dixit, eur dedit? ſi dixit, eodem ſe conſcientiæ ſcelere devin-

39. *Ne quem vi terreat.*] Sic Gemb. S. Vict. & Pall. omnes præter nonum, in quo, *ne quem intereat.* nam Grut. *interreat.* & verò noſtra lectio exſtat etiam in editione Veneta anni CIƆ CCCCLXXXIII. poſteriores, *ne quem interimat*; quod nimiùm eſt profectò, mirorque non improbatum Lambino. *Grut.*

40. *Sumtus, libidines nominarentur.*] Habent & noſtrûm plerique Lambinianum illud *ſumptus libidinis*; ſed nihil ideo muto; quod arbitrer eos ſeripturam veterum ſequi. *Idem.*

41. *Vitium ventris & gutturis.*] Si obſequendum eſt melioribus membranis Pal. pr. ſec. quart. non. Gembl. S. Vict. revocandum *gurgitis.* Idem.

42. *Ratio & bonis artibus inſtituta.*] Malui iſtud cum omnibus Pall. quam vulgatum *oratio*; quod tamen ne in vetuſtè quidem cuſis. *Idem.*

43. *Non modo agendo.*] Gembl. & Pall. noſtri omnes, item Grut. *quoquo modo agendo.* Idem.

44. *Obterendæ ſunt omnes voluptates.*] Eſt à pleriſque mſſ. quorum vix unus habebat illud *omittendæ* in Pal. erat *conterendæ*, æquè bonum. prius tamen noſtrum firmabat Erfurd. Gembl. S. Vict. *Idem.*

45. *Studia delectationis judices: ludus, jocus, convivium, ſermo eſt penè famil. &c.*] Nihil abii à Pal. nono, quem ſtabilibat eodex Turingicus. publieabatur prius, *ſtudia delectationis; ludus, jocus, convivium, ſermo etiam pænè omnium familiarium.* planè contra mſſ. Pall. qui nec *etiam* habent nec *omnium*, non magis quam Nonius in *Jocus*: ubi tamen fallitur Lambinus, dum negat eidem abeſſe item *penè*; ideoque editione ſua exeluſit. *Idem.*

46. *Non ſolum meretrix, ſed etiam procax videatur.*] Si ſequendi ſunt melioris notæ mſſ. Pal. ſec. tert. quart. nonus, reſcribendum *meretrix procaxque videatur*, omiſſis intermediis; quæ nec in Grutериano. Pal. pr. nihilominus habet, *non ſolum meretrix, ſed etiam proterva procaxque.* Idem.

47. *Aurum tum ſumeret.*] Pal. quart. non. Gembl. S. Vict. *aurum tum.*

devinxit. tune aurum ex armario tuo promere auſa es? tune
Venerem illam tuam ſpoliatricem ſpoliare ornamentis? [48] Ce-
terum cùm ſcires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur,
[49] ad necem legati, ad L. Lucceji, ſanctiſſimi hominis, atque
integerrimi, labem ſceleris ſempiterni: huic facinori tanto
tua mens liberalis, conſcia; tua domus popularis, miniſtra;
[50] tua denique hoſpitalis illa Venus, adjutrix eſſe non debuit.
53 [51] Vidit hoc Balbus: celatam eſſe Clodiam dixit, atque ita
Cœlium ad illam attuliſſe, ſe ad ornatum ludorum aurum
quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quàm tu eſſe vis,
cùm de libidine ejus tam multa dicis: dixit profectò, quò vel-
let aurum. ſi tam familiaris non erat: non dedit. Ita ſi verum
tibi Cœlius dixit, ô immoderata mulier, ſciens tu aurum ad
22 facinus dediſti: ſi non eſt auſus dicere, non dediſti. Quid ego
nunc argumentis huic crimini, quæ ſunt innumerabilia, reſi-
ſtam? poſſum dicere, mores M. Cœlii longiſſimè à tanti ſce-
leris atrocitate eſſe disjunctos: minimè eſſe credendum, ho-
mini tam ingenioſo, tamque prudenti non veniſſe in men-
tem, rem tanti ſceleris, ignotis, alieniſque ſervis non eſſe
credendam. poſſum etiam illa & ceterorum patronorum, &
mea conſuetudine, ab accuſatore perquirere, ubi ſit congreſſus
cum ſervis Lucceji Cœlius: qui ei fuerit aditus, ſi per ſe, qua
temeritate? ſi per alium, per quem? Poſſum omnes latebras
ſuſpicionum peragrare dicendo. non cauſa, non locus, non
facultas, non conſcius, non perficiendi, non occultandi ma-
leficii ſpes, non ratio ulla, non veſtigium maximi facinoris
reperietur.
54 Sed hæc, quæ ſunt oratoris propria: quæ mihi non propter
ingenium meum, ſed propter hanc exercitationem, uſumque
dicendi fructum aliquem ferre potuiſſent, cùm à me ipſo la-
borata proferri viderentur, brevitatis cauſa relinquo omnia.
habeo enim, judices, quem vos ſocium veſtræ religionis, ju-
riſque jurandi facilè eſſe patiamini, L. Luccejum, ſanctiſſimum
hominem, & graviſſimum teſtem: qui tantum facinus, in fa-
mam, atque fortunas ſuas neque non audiſſet illatum à Cœ-
lio, neque neglexiſſet, neque tuliſſet. An ille vir, illa huma-
nitate præditus, illis ſtudiis, artibus, atque doctrina, illius
ipſius periculum, quem propter hæc ipſa ſtudia diligebat, ne-
gligere potuiſſet? &, quod facinus in alienum hominem illa-
tum ſeverè acciperet, id omiſiſſet curare in hoſpite? quod per
ignotos actum cùm comperiſſet, doleret, id à ſuis tentatum
eſſe negligeret? quod in agris, locisve publicis factum repre-
henderet, id in urbe, ac ſuæ domi cœptum eſſe, leviter fer-
ret? quod in alicujus agreſtis periculo non prætermitteret, id
homo eruditus in inſidiis doctiſſimi hominis diſſimulandum
putaret?
55 Sed cur diutiùs vos, judices, teneo? ipſius jurati religio-
nem, auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter teſti-
monii verba cognoſcite. Recita teſtimonium Lucceji. TESTI-
MONIUM LUCCEJI. Quid exſpectatis amplius? an aliquam vocem
putatis ipſam pro ſe cauſam, & veritatem poſſe mittere? hæc
eſt innocentiæ defenſio, hæc ipſius cauſæ oratio: hæc una vox
veritatis. In crimine ipſo nulla ſuſpicio eſt, & in re nihil eſt
argumenti: in negotio, quod actum eſſe dicitur, nullum ve-
ſtigium ſermonis, loci, temporis: nemo teſtis, nemo con-
ſcius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex in-
fami, ex crudeli, ex facinoroſa, ex libidinoſa domo: domus
autem illa, quæ tentata ſcelere iſto nefario dicitur, plena eſt
integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis
jurejurando devincta auctoritas: ut res minimè dubitanda, in
contentione ponatur, utrùm temeraria, procax, irata mulier
finxiſſe crimen, an gravis, ſapiens, moderatuſque vir reli-
gioſè teſtimonium dixiſſe videatur.
Reliquum eſt igitur crimen de veneno: cujus ego neque 23
principium invenire, neque evolvere exitum poſſum. Quæ 56
fuit enim cauſa, quamobrem iſti mulieri venenum vellet dare
Cœlius? ne aurum redderet? num petivit? ne crimen hære-
ret? num quis objecit? num quis denique feciſſet mentionem,
ſi hic nemini nomen detuliſſet? Quin etiam Herennium dice-
re audiſtis, verbo ſe moleſtum non futurum fuiſſe Cœlio, niſi
iterum eadem de re ſuo familiari abſoluto nomen hic detuliſ-
ſet. Credibile eſt igitur, tantum facinus nullam ob cauſam
eſſe commiſſum? & vos non videtis fingi ſceleris maximi cri-
men, ut alterius cauſa ſceleris ſuſcipiendi fuiſſe videatur?
Cui denique commiſit? quo adjutore uſus eſt? quo ſocio? 57
quo conſcio? cui tantum facinus, cui ſe, cui ſalutem ſuam
credidit? ſervisne mulieris? ſic enim objectum eſt. Et erat
tam demens hic, cui vos ingenium certè tribuitis, etiam ſi ce-
tera, inimica oratione detrahitis, ut omnes ſuas fortunas alie-
nis ſervis committeret? At quibus ſervis? refert enim magno-
pere idipſum: hiſne, quos intelligebat non communi condi-
tione ſervitutis uti, ſed licentiùs, liberiùs, familiariùs cum
domina vivere? quis enim hoc non videt, judices? aut quis
hoc ignorat, in ejuſmodi domo, in qua materfamiliâs mere-
tricio more vivat: in qua nihil geratur, quod foras proferen-
dum ſit: in qua luſtra, libidines, luxuries, omnia denique
inaudita vitia, atque flagitia verſentur: hic ſervos, non eſſe
ſervos? quibus omnia committantur? per quos gerantur? qui
verſentur iiſdem in voluptatibus? quibus occulta credantur?
ad quos aliquantum etiam ex quotidianis ſumptibus, ac luxu-
ria redundet?
Id igitur Cœlius non videbat? ſi enim tam familiaris erat 58
mulieris, quàm vos vultis: iſtos quoque ſervos familiares eſſe
dominæ ſciebat. ſin ei tanta conſuetudo, quanta à vobis in-
ducitur, non erat: quæ cum ſervis potuit familiaritas eſſe tan-
ta? Ipſius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi quæſitum eſt? 24
quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco tradi-
tum? Habuiſſe ajunt domi, vimque ejus eſſe expertum in ſer-
vo quodam, ad rem ipſam parato: cujus perceleri interitu eſ-
ſe ab hoc comprobatum venenum.
Prò dii immortales! cur interdum in hominum ſceleribus 59
maximis, aut connivetis, aut præſentis fraudis pœnas in diem
reſervatis? Vidi enim, vidi: & illum hauſi dolorem vel acer-
biſſimum in vita, cùm Q. Metellus abſtraheretur è ſinu, gre-
mioque patriæ, cùmque ille vir, qui ſe natum huic imperio
putavit, tertio die pòſt, quàm in curia, in Roſtris, in republi-
ca floruiſſet, integerrima ætate, optimo habitu, maximis vi-
ribus, eriperetur indigniſſimè bonis omnibus, atque univer-
ſæ civitati. quo quidem tempore ille moriens, cùm jam ce-
teris ex partibus oppreſſa mens eſſet, [52] extremum ſenſum ad
memoriam reipublicæ reſervabat: cùm me intuens flentem
ſignificabat interruptis, atque morientibus vocibus, quanta
impenderet procella urbi, quanta tempeſtas civitati: & cùm
parietem ſæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei com-
munis, crebrò Catulum, ſæpe me, ſæpiſſimè rempublicam no-
minabat: ut non tam ſe emori, quàm ſpoliari ſuo præſidio
cùm patriam, tum etiam me doleret.
Quem quidem virum ſi nulla vis repentini ſceleris ſuſtu- 60
liſſet:

---

tum iret. quintus atque oct. adhuc *aurum* abjiciunt. *Grut.*

48. *Ceterum cùm ſcires, quantum &c.*] Rectum putat Gulielmius quod alias legitur in S. Victoris, *ceterorum cùm ſcires.* Idem.

49. *Ad necem legati.*] Ejeci vocem *ſcilicet*, quæ in publicatis, ſuaſu plerorumque Pall. & S. Victoris & Gruteriani codicis. *Idem.*

50. *Tua denique hoſpitalis illa Venus.*] Janus Palmerius emendabat *auſpicalis*, in Spicilegio ſuo; ſed minus rectè, vel Gulielmio judice: alluſum enim ad amatorum receptionem, ut & Verrina quarta. *Idem.*

51. *Vidit hoc Balbus; celatam eſſe Clodiam dixit.*] Abjeci duo vocabula, *facinoris tantum*, primum quod non comparerent in veteribus edd. neque agnoſcerent Pall potiores, S. Vict. Grut. *Idem.*

52. *Extremum ſenſum ad memoriam reipubl. reſervabat.*] Neſcio qui non placuerit Grutero reminiſci Philippi Rubenii, cujus Electa alias ſolet adhibere, in eodem libro teſtantis in vetere codice legi *revocabat*, quod certe in ſemimortuo commodius, qui amplius reſervare nequit, ſed inter languorem excitari & ſenſum extremum ad aliquid interdum revocare ſolet. Idemque quum mox quidam libri habeant *impenderet procella ſibi*, ſuſpicabatur *civi*, id eſt, Ciceroni. *Gronov.*

53. *Ne*

liſſet : quonam modo ille furenti fratri ſuo patrueli conſularis
reſtitiſſet, qui conſul incipientem furere, atque conanrem,
ſua ſe manu interfecturum, audiente ſenatu, dixerit ? Ex hac
igitur domo progreſſa iſta mulier, de veneni celeritate dicere
audebit ? nonne ipſam domum metuet, [53] ne quam vocem
eliciat ? non parietes conſcios, non noctem illam funeſtam,
ac luctuoſam perhorreſcet ? Sed revertar ad crimen. etenim
hæc facta illius clariſſimi, ac fortiſſimi viri mentio, & vocem
meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedivit.

25 Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum
61 ſit, non dicitur. Datum eſſe hoc ajunt P. Licinio, pudenti
adoleſcenti, & bono, Cœlii familiari : conſtitutum factum
eſſe cum ſervis, ut venirent [54] ad balneas Senias : eòdem Li-
cinium eſſe venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum.
Hic primùm illud requiro : quid attinuerit illud [55] ferri in
eum locum conſtitutum : cur illi ſervi non ad Cœlium do-
mum venerint. ſi manebat tanta illa conſuetudo Cœlii cum
Clodia, tantaque familiaritas : quid ſuſpicionis eſſet, ſi apud
Cœlium mulieris ſervus viſus eſſet ? ſin autem jam ſuberat ſi-
multas, exſtincta erat conſuetudo, diſcidium exſtiterat : hinc
illæ lacrymæ nimirum, & hæc cauſa eſt horum omnium ſce-
lerum, atque criminum.

62 Immò, inquit, cùm ſervi ad dominam rem iſtam, & ma-
leficium Cœlii detuliſſent, mulier ingenioſa præcepit ſuis, ut
omnia Cœlio pollicerentur : ſed, ut venenum, cùm à Licinio
traderetur, manifeſtò comprehendi poſſet, conſtitui locum
juſſit, balneas Senias, ut eò mitteret amicos, qui deliteſce-
rent : deinde repentè, cùm veniſſet Licinius, ut venenum tra-
26 deret; proſilirent, hominemque comprehenderent. Quæ qui-
dem omnia, judices, perfacilem rationem habent reprehen-
dendi. Cur enim balneas publicas potiſſimum conſtituerat ?
in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus eſſe
poſſit. Nam, ſi eſſent in veſtibulo balnearum : non laterent.
ſin ſe in intimum conjicere vellent : nec ſatis commodè cal-
ceati, & veſtiti id facere poſſent, & fortaſſe non reciperentur :
niſi fortè mulier potens [56] quadrantaria illa permutatione fa-
miliaris facta erat balneatori.

63 Atque equidem vehementer exſpectabam, quinam iſti viri
boni, teſtes hujus manifeſtò deprehenſi veneni dicerentur.
nulli enim ſunt adhuc nominati. ſed non dubito, quin ſint
pergraves, qui primùm ſint talis fœminæ familiares; deinde
eam provinciam ſuſceperint, ut in balneas contruderentur :
quod illa, niſi à viris honeſtiſſimis, ac pleniſſimis dignitatis,
quàm velit, ſit potens, numquam impetraviſſet. Sed quid ego
de dignitate iſtorum teſtium loquor ? virtutem eorum, dili-
gentiamque cognoſcite : in balneis delituerunt : teſtes egre-
gios ! deinde temerè proſiluerunt : [57] homines gravitati dedi-
tos ! ſic enim fingunt, cùm Licinius veniſſet, pyxidem tene-
ret in manu, conaretur tradere, nondum tradidiſſet, tum re-
pentè evolaſſe iſtos præclaros teſtes ſine nomine : Licinium
autem, cùm jam manum ad tradendum pyxidem porrexiſſet,
retraxiſſe, atque illo repentino hominum impetu ſe in fugam
conjeciſſe. O magna vis veritatis, quæ contra hominum inge-
nia, calliditatem, ſollertiam, contraque fictas omnium inſi-
dias, facilè per ſe ipſam defendat !

27 64 Verùm hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum
poetriæ, quàm eſt ſine argumento ? quàm nullum invenire
exitum poteſt ? Quid enim iſti tot viri (nam neceſſe eſt fuiſſe
non paucos, ut & comprehendi Licinius facilè poſſet, & res
[58] multorum oculis eſſet teſtatior) cur Licinium de manibus
amiſerunt ? quî minùs enim Licinius comprehendi potuit,
cùm ſe retraxit, ne pyxidem traderet, quàm ſi non retraxiſ-
ſet ? erant enim illi poſiti, ut comprehenderent Licinium : ut
manifeſtò Licinius teneretur, aut cùm retineret venenum,
aut cùm tradidiſſet. Hoc fuit totum conſilium mulieris, hæc
iſtorum provincia, qui rogati ſunt : quos quidem tu quamob-
rem temerè proſiluiſſe dicas, atque ante tempus, non reperio.
fuerant hoc rogati : fuerant ad hanc rem collocati, ut vene-
num, ut inſidiæ, facinus denique ipſum ut manifeſtò compre-
henderetur.

Potueruntne meliori tempore proſilire, quàm cùm Licinius 65
veniſſet ? cùm in manu teneret veneni pyxidem ? quæ ſi cùm
jam erat tradita ſervis, evaſiſſent ſubitò ex balneis mulieris
amici, Liciniumque comprehendiſſent : imploraret hominum
fidem; atque à ſe illam pyxidem traditam pernegaret : quem
quomodo illi reprehenderent ? vidiſſe ſe dicerent ? primùm ad
ſe revocarent maximi facinoris crimen : deinde id ſe vidiſſe
dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuiſſent vi-
dere. Tempore igitur ipſo ſe oſtenderunt, cùm Licinius ve-
niſſet, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum tra-
deret. [59] Mimi ergo eſt jam exitus, non fabulæ : in quo cùm
clauſula non invenitur, fugit aliquis è manibus : deinde [60] ſca-
billa concrepant, aulæum tollitur.

Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæſitantem, ce- 28
dentem, fugere conantem, mulieraria manus iſta de manibus 66
emiſerit : cur non comprehenderint : cur non ipſius confeſ-
ſione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti ſceleris
crimen expreſſerint ? an timebant, ne tot unum, valentes im-
becillum, alacres perterritum ſuperare non poſſent ? Nullum
argumentum in re, nulla ſuſpicio in cauſa, nullus exitus cri-
minis reperietur. Itaque hæc cauſa, ab argumentis, à conje-
ctura, ab iis ſignis, quibus veritas illuſtrari ſolet, ad teſtes to-
ta traducta eſt. quos quidem ego teſtes, judices, non modò
ſine ullo timore, ſed etiam cum aliqua ſpe delectationis ex-
ſpecto.

Prægeſtit animus jam videre, primum lautos juvenes, mu- 67
lieris beatæ, ac nobilis familiares : deinde fortes viros, ab im-
peratrice in inſidiis, atque in præſidio balnearum locatos. ex
quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi. alveuſne
ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, mulie-
bre bellum gerentes tulerit, ac texerit. Illud verò reſpondere
cogam, cur tot viri, ac tales, hunc & unum, & tam imbecil-
lum, quàm videtis, non aut ſtantem comprehenderint, aut
fugientem conſecuti ſint. qui ſe numquam profectò, ſi iſtum
in locum proceſſerint, explicabunt : quàm volent in conviviis
faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum diſerti ſint.
alia fori vis eſt, alia triclinii : alia ſubſelliorum ratio, alia le-
ctorum : non idem judicum comeſſatorumque conſpectus :
lux denique longè alia eſt ſolis, & lychnorum. Quamobrem
excutiemus omnes iſtorum delicias, omnes ineptias, ſi pro-
dierint. ſed, ſi me audiant, navent aliam operam, aliam in-
eant gratiam, in aliis ſe rebus oſtentent : vigeant apud iſtam
mulie-

---

53. *Ne quam vocem eliciat &c.*] Muretus lib. 11 Var. lect. cap. 17 conjicit *ejiciat*, admodum probabiliter. ita quoque Gifanius in *Ejicere*. Grut.

54. *Ad balneas Senias.*] Reſtitui quod erat in exoletis edd. & Pall. noſtris, ejecto illo *Xenias*; quod & reſpuebant Gembl. ac S. Vict. Lambinus valde hæret in eis prioribus, *Conſtitutum factum eſſe cum ſervis, ut veniret :* ego arbitrabar ſimplicius, *conſtitutum cum ſervis ad Balneas Senias*, ejectis intermediis, tanquam à librario aliquo manaſſent. *Grut.* Eodem ſcilicet ſucceſſu, quo paſſim & in aliis auctoribus ſuſpicari ſuevit aliquas voces ab librariis interpoſitas, quæ conſtare certe poteſt genuinas eſſe. Tu vide perfectiſſimam loquutionis elegantiam illuſtratam ab patre lib. 1 obſervat. cap. 1. *Gron.*

55. *Ferri ad eum locum.*] Pall. præſtantiores, item Erfurd. Gembl. & S. Vict. *fieri*; quomodo & Gruterianus, editioque priſca. *Grut.*

56. *Quadrantaria &c.*] Explicat Hadr. Junius Centuria 1 Adagio 77. *Idem.*

57. *Homines gravitati deditos.*] Lambinus adfirmat, omnes libros veteres habere *homines temperantes.* ſcias ab eo inſpectum codicem ſolum S. Victoris. nam Pall. certè noſtri omnes & Grut. & vetuſtius cuſi, nihil recedunt à vulgato; quæ ſaniſſima eſt. *Idem.*

58. *Multorum oculis eſſet teſtatior.*] Gulielmius mallet abjecta littera, *eſſe.* Idem.

59. *Mimi ergo eſt jam exitus, non fabulæ.*] Nihil heic boni profert P. Manutius. adeundus Seneca Epiſtola CXIV. *Idem.*

60. *Scabilla concrepant.*] Videantur Pierii Hieroglyphica; & qui commentati ſunt ad Suetonium. *Idem.*

mulierem venuſtate: dominentur ſumptibus: hæreant, jaceant, deſerviant: capiti verò innocentis, & fortunis parcant.

29 At ſunt ſervi illi de cognatorum ſententia nobiliſſimorum,
68 & clariſſimorum hominum, manumiſſi. [61] Tandem aliquid invenimus, quod iſta mulier de ſuorum propinquorum, fortiſſimorum virorum, ſententia, atque auctoritate feciſſe videatur. Sed ſcire cupio, quid habeat argumenti iſta manumiſſio: in qua aut crimen eſt Cœlio quæſitum, aut quæſtio ſublevata, aut multarum rerum conſciis ſervis cum cauſa præmium perſolutum. At propinquis placuit. cur non placeret, cùm rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, ſed à te ipſa compertam, deferre diceres?

69 Hic etiam miramur, ſi illam commenticiam pyxidem obſcœniſſima ſit fabula conſecuta? Nihil eſt, quod in ejuſmodi mulierem non cadere videatur. [62] Audita, & percelebrata ſermonibus res eſt. percipitis animis, judices, jamdudum quid velim, vel potiùs, quid nolim dicere. quod etiam ſi eſt factum, certè à Cœlio non eſt factum. Quid enim attinebat? Eſt enim ab aliquo fortaſſe adoleſcente, non tam inſulſo, quàm non verecundo. ſin autem eſt fictum: [63] non illud quidem moleſtum, ſed tamen eſt non inficetum mendacium. quod profectò numquam hominum ſermo, atque opinio comprobaſſet, niſi omnia, quæ eum turpitudine aliqua dicerentur, in iſtam quadrare aptè viderentur.

70 Dicta eſt à me cauſa, judices, & perorata. Jam intelligitis, quantum judicium ſuſtineatis, quanta res ſit commiſſa vobis. De vi quæritis. quæ lex ad imperium, ad majeſtatem, ad ſtatum patriæ, ad ſalutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus [64] armata diſſenſione civium, reipublicæ pænè extremis temporibus tulit: quæque lex, ſedata illa flamma conſulatus mei, fumantis reliquias conjurationis exſtinxit. Hac enim lege Cœlii adoleſcentia non ad reipublicæ pœnas, ſed ad mulieris libidines, & delicias depoſcitur.

30 Atque hoc etiam loco M. Camurti, & [65] C. Eſerni damna-
71 tio prædicatur. [66] O ſtultitiamne dicam, an impudentiam ſingularem! audetiſne, cùm ab ea muliere veniatis, facere iſtorum hominum mentionem? audetiſne excitare tanti flagitii memoriam, non exſtinctam illam quidem, ſed repreſſam vetuſtate? Quo enim illi crimine, peccatoque perierunt? nempe quòd ejuſdem mulieris dolorem, & injuriam Vettiano nefario ſunt ſtupro perſecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in cauſa, ut illa vetus [67] Afrania fabula refricaretur, idcirco Camurti, & Eſerni cauſa eſt renovata? qui quamquam lege de vi certè non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur.

72 M. verò Cœlius cur in hoc judicium vocatur? cui neque proprium quæſtionis crimen objicitur, nec verò aliquid ejuſmodi, [68] quod ſit à lege ſejunctum, & cum veſtra ſeveritate conjunctum. cujus prima ætas dedita diſciplinis fuit, iiſque artibus, quibus inſtruimur ad hunc uſum forenſem, ad capeſſendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem. iis autem fuit amicitiis majorum natu, quorum imitari induſtriam, continentiamque maximè velit: iis æqualium ſtudiis, ut eundem, quem optimi, ac nobiliſſimi, petere curſum laudis videretur.

73 Cùm autem paullùm jam roboris acceſſiſſet ætati, in Africam profectus eſt, Q. Pompejo proconſuli contubernalis, caſtiſſimo viro, atque omnis officii diligentiſſimo: in qua provincia cùm res erant, & poſſeſſiones paternæ, tum etiam uſus quidam provincialis; non ſine cauſa à majoribus huic ætati tributus. diſceſſit illinc Pompeji judicio probatiſſimus, ut ipſius teſtimonio cognoſcetis. voluit vetere inſtituto, eorum adoleſcentium exemplo, qui pòſt in civitate ſummi viri, & clariſſimi cives exſtiterunt, induſtriam ſuam à populo Romano ex aliqua illuſtri accuſatione cognoſci.

Vellem aliò potius eum cupiditas gloriæ detuliſſet. ſed abiit 31
hujus tempus querelæ. Accuſavit C. Antonium, collegam 74
meum: cui miſero præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. poſtea nemini conceſſit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis verſaretur, cauſiſque amicorum, plus ut valeret inter ſuos gratia. quæ niſi vigilantes homines, niſi ſobrii, niſi induſtrii, conſequi non poſſunt, omnia labore, & diligentia eſt conſecutus.

In hoc flexu quaſi ætatis (nihil enim occultabo, fretus hu- 75
manitate, ac ſapientia veſtra) fama adoleſcentis paullum hæſit ad metas notitia nova mulieris, & infelici vicinitate, & inſolentia voluptatum. quæ cùm incluſæ diutiùs, & prima ætate compreſſæ, & conſtrictæ fuerunt, ſubitò ſe nonnumquam profundunt, atque ejiciunt univerſæ. qua ex vita, vel dicam, quo ex ſermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emerſit, totumque ſe ejecit, atque extulit: tantumque abeſt ab illius familiaritatis infamia, ut ejuſdem nunc ab ſeſe inimicitias, odiumque propulſet.

Atque ut iſte interpoſitus ſermo deliciarum, deſidiæque mo- 76
reretur, (fecit me mehercule invito, & multum repugnante, ſed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit: quem abſolutum inſequitur, revocat: nemini noſtrûm obtemperat: eſt violentior, quàm vellem. Sed ego non loquor de ſapientia, quæ non cadit in hanc ætatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ ſtudia in his jam ætatibus noſtris contractiora eſſe debent: in adoleſcentia verò, tamquam in herbis, ſignificant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges induſtriæ ſint futuræ. Etenim ſemper magno ingenio adoleſcentes refrenandi potiùs à gloria, quàm incitandi fuerunt: amputanda plura ſunt illi ætati, ſiquidem efflorefcit ingenii laudibus, quàm inſerenda.

Quare, ſi cui nimium efferviſſe videtur hujus vel in ſuſci- 77
piendis, vel in gerendis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia: ſiquem etiam minimorum horum aliquid offendit, ſi purpuræ genus, ſi amicorum catervæ, ſi ſplendor, ſi nitor: jam iſta deferverint: jam ætas omnia, jam iſta dies mitigarit. Conſer- 32
vate igitur reipublicæ, judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ ſpondeo, ſi modò nos ipſi reipublicæ ſatisfecimus, numquam hunc à noſtris rationibus ſejunctum fore. quod cùm fretus noſtra familiaritate promitto, tum quòd duriſſimis ſe ipſe legibus jam obligarit.

Neque enim poteſt, qui hominem conſularem, quòd ab eo 78
rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipſe eſſe in republica civis turbulentus: non poteſt, qui ambitu ne abſolutum quidem patitur eſſe abſolutum, ipſe impunè umquam eſſe largitor. Habet à M. Cœlio reſpublica, judices, duas accuſationes, vel obſides periculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obteſtorque vos, judices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius abſolutus ſit, quem vos per biennium aut miniſtrum ſeditionis, aut ducem vidiſtis: qui ædes ſacras, qui

61. *Tandem aliquid invenimus; quod &c. feciſſe videatur.*] Debetur hæc emendatio Pall. Erf. Gembl. vulgata inficetè, *inveniemus quod &c. feciſſe dicatur.* Grut.

62. *Audita & percelebrata &c.*] Abjeci quoque, *& pervulgata*, quod aberat Pall. S. Vict. Grut. *Idem.*

63. *Non illud quidem moleſtum eſt.*] Ita libri mſſ. præſtantiores, non *modeſtum*, quod in hactenus vulgatis. *Idem.*

64. *Armata diſſenſione civium.*] S. Victoris aliàs *diſceſſione.* Idem.

65. *C. Eſerni.*] Hoc maluit P. Manutius, & Pantagathus, vulgata enim *Ceſerni.* Grut. Quod vergit ad *Æſerni*, unde Æſerninus Senecæ, Tacito, Suetonio. *Gron.*

66. *O ſtultitiamne dicam, an impud. &c.*] Concinnius iſtud eſt, quàm vulgatum retro: *O ſtultitiam! ſtultitiamne dicam &c.* neque reperitur in edd. exoletis, nedum mſſ. melioribus. *Grut.*

67. *Afrania fabula refricaretur.*] Mſſ. noſtri *Afraria fabula reficeretur*; neque aliter etiam Erfurd. Gembl. S. Vict. qui ultimus aliàs habet *æraria fabula referretur.* Idem.

68. *Quod ſit à lege ſejunctum &c.*] Leodegarius à Quercu conjicit, *quod non ſit &c.* Idem.

1. Ex

qui cenſum populi Romani, qui memoriam publicam ſuis manibus incendit, hominem ſine re, ſine fide, ſine ſpe, ſine ſede, ſine fortunis: ore, lingua, manu, vita omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio atque in urbis oculis ſervitia ad cædem, & inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum abſolutum muliebri gratia; M. Cœlium, libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum ſuo conjuge, & fratre, turpiſſimum latronem eripuiſſe, & honeſtiſſimum adoleſcentem oppreſſiſſe videatur.

79 Quòd cùm hujus vobis adoleſcentiam propoſueritis, conſtituitote vobis ante oculos etiam hujus miſeri ſenectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus ſpe requieſcit, hujus unius caſum pertimeſcit: quem vos ſupplicem veſtræ miſericordiæ, ſervum poteſtatis, abjectum non tam ad pedes, quàm ad mores, ſenſuſque veſtros, vel recordatione parentum veſtrorum, vel liberorum jucunditate ſuſtentate: ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ veſtræ ſerviatis. Nolite, judices, aut hunc jam natura ipſa occidentem, velle maturiùs exſtingui vulnere veſtro, quàm ſuo fato: aut hunc nunc primùm floreſcentem, firmata jam ſtirpe virtutis, tamquam turbine aliquo, aut ſubita tempeſtate pervertere.

Conſervate parenti filium, parentem filio: ne aut ſenectutem jam propè deſperatam contempſiſſe, aut adoleſcentiam plenam ſpei maximæ; non modò non aluiſſe vos, ſed etiam perculiſſe, atque afflixiſſe videamini. Quem ſi vobis, ſi ſuis, ſi reipublicæ conſervatis, addictum, deditum, obſtrictum vobis, ac liberis veſtris habebitis: omniumque hujus nervorum, ac laborum vos potiſſimùm, judices, fructus uberes, diuturnoſque capietis. 3.

M. TULLII CICERONIS
DE
PROVINCIIS CONSULARIBUS,
ORATIO SEPTIMA ET TRICESIMA.

1 1 SI QUIS veſtrûm, patres conſcripti, exſpectat, quas ſim provincias decreturus, conſideret ipſe ſecum, qui mihi homines [1] ex provinciis potiſſimùm detrahendi ſint: non dubitabit, quid me ſentire conveniat, cùm, quid mihi ſentire neceſſe ſit, cogitarit. Ac, ſi princeps eam ſententiam dicerem; laudaretis profectò. ſi ſolus; certè ignoſceretis. etiam ſi paullo minùs utilis vobis ſententia videretur: veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc verò, patres conſcripti, non parva afficior voluptate, vel quòd hoc maximè reipublicæ conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil à communi utilitate diſſentiat: vel quòd habeo auctorem P. Servilium, qui ante me ſententiam dixit, virum clariſſimum, & cùm in univerſam rempublicam, tum etiam erga meam ſalutem, fide, ac benivolentia ſingulari.

2 Quòd ſi ille & paullo antè, &, quotieſcumque ei locus dicendi, ac poteſtas fuit, Gabinium, & Piſonem, duo reipublicæ portenta, ac pænè funera, cùm propter alias cauſas, tum maximè propter illud inſigne ſcelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non ſolùm ſententia ſua, ſed etiam verborum gravitate eſſe notandos putavit: quonam me animo in eos eſſe oportet, cujus illi ſalutem pro pignore tradiderunt [2] ad expiandas ſuas cupiditates? Sed ego in hac ſententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ ſerviam. quo animo unuſquiſque veſtrûm debet eſſe in illos, hoc ero: præcipuum illum, & proprium ſenſum doloris mei, quem tamen vos communem ſemper vobis mecum eſſe duxiſtis, à ſententia dicenda amovebo: ad ulciſcendi tempora reſervabo.

2
3 Quatuor ſunt provinciæ, patres conſcripti, de quibus adhuc intelligo ſententias eſſe dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus eſſe conjunctas; & Syria, & Macedonia: quas, vobis invitis, & oppreſſis, peſtiferi illi conſules pro everſæ reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis ſunt lege Sempronia duæ. quid eſt, quod poſſimus de Syria, Macedoniaque dubitare? Mitto, quòd eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non antè attigerint, quàm hunc ordinem condemnarint: quàm auctoritatem veſtram è civitate exterminarint: quàm fidem publicam, quàm perpetuam populi Romani ſalutem, quàm me, ac meos omnes fœdiſſimè, crudeliſſimeque vexarint.

Omnia domeſtica illa, atque urbana mitto; quæ tanta ſunt, 4
ut numquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipſas venio provincias. quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, ſed tropæis, quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphiſque pacata; ſic à Barbaris, quibus eſt propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Theſſalonicenſes, poſiti in gremio imperii noſtri, relinquere oppidum, & [3] arcem munire cogantur: ut via illa noſtra, quæ per Macedoniam eſt uſque ad Helleſpontum militaris, non ſolùm excurſionibus Barbarorum ſit infeſta, ſed etiam caſtris Threciis diſtincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro noſtro imperatori; ut exhauſtas domos replere poſſent, pro empta pace bellum nobis propè juſtum intulerunt.

Jam verò exercitus ille noſter ſuperbiſſimo delectu, & du- 5
riſſima conquiſitione collectus, omnis interiit. Magno hoc 3
dico cum dolore, miſerandum in modum milites populi Romani capti, necati, deſerti, diſſipati ſunt; incuria, fame, morbo, vaſtitate conſumpti: [4] ut, quod eſt indigniſſimum, ſcelus imperatoris, in pœnam exercitus expetitum eſſe videatur. Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariaque compreſſa, pacatam ipſam per ſe, & quietam, tenui præſidio, atque exigua manu, etiam ſine imperio, per lega-

1. *Ex provinciis potiſſimum detrahendi ſint.*] Lambinus publicavit *retrahendi ſint;* ſed præter libros profectò, & ineptè. ſic iterum loquitur infra capite 8. *Grut.*

2. *Ad expiandas ſuas cupiditates.*] Coactus ſum obedire omnibus antiquitus cuſis, & ſeptem Pall. in quibus iſthæc ſcriptura, niſi quod octavus haberet *expediendas*, ſuperſcriptum verò à gloſſatore *purgandas*. recentius cuſi obtruſere nobis, *ad explendas*. quod neque exſtare in Erfurd. aut S. Vict. fidem facit nota Gulielmii. *Idem.*

3. *Arcem munire cogantur.*] Pal. nonus & Turing. *cogitarint*, Idem.

4. *Ut, quod eſt indigniſſimum, ſcelus imperatoris, in pœnam exercitus expetitum eſſe videatur.*] Hæc eſt lectio S. Victoris, nec abit Pal. nonus, Erfurd. Gembl. quàm quod ii, *expetitus eſſe*. unde Gulielmius conjiciebat, *expetiiſſe*; rectè, niſi amamus ſumere alterum activè; quod non inſolens auctoribus. prius vulgabatur, *indigniſſimum ſcelus, is imperator in pœnam exerc. expetitus eſſe videatur;* ſenſu ſatis frigido, ne quid amplius dicam. at noſtrum vult exercitum luiſſe peccata Imperatoris ſui. *Idem.*

legatos nomine ipſo populi Romani tuebamur: quæ nunc conſulari imperio, atque exercitu ita vexata eſt, [5] vix ut ſe poſſit diuturna pace recreare: cùm intereà, quis veſtrûm hoc non audivit, quis ignorat, Achæos ingentem pecuniam pendere L. Piſoni quotannis? vectigal, ac portorium Dyrrhachinorum totum in hujus unius quæſtum eſſe converſum? urbem Byzantiorum, vobis, atque huic imperio fideliſſimam, hoſtilem in modum eſſe vexatam? quò ille, poſteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi à miſeris extorquere potuit, cohortes in hiberna miſit: his præpoſuit, quos putavit fore diligentiſſimos ſatellites ſcelerum, miniſtros cupiditatum ſuarum.

6 Omitto juriſdictionem in libera civitate contra leges, ſenatuſque conſulta: cædes relinquo, libidines prætereo: quarum acerbiſſimum extat indicium, & ad inſignem memoriam turpitudinis, & pænè ad juſtum imperii noſtri odium, quòd conſtat, nobiliſſimas virgines ſe in puteos abjeciſſe, & morte voluntaria [6] nefariam turpitudinem depuliſſe. Nec hæc idcirco omitto, quòd non graviſſima ſint: ſed quia nunc ſine
4 teſte dico. Ipſam verò urbem Byzantiorum, fuiſſe refertiſſimam atque ornatiſſimam ſignis, quis ignorat? quæ illi exhauſti ſumptibus, belliſque maximis, cùm Mithridaticos impetus, totumque Pontum armatum, effervéſcentem in Aſiam, atque [7] erumpentem, ægrè repulſum, & cervicibus intercluſum ſuis, ſuſtinerent, tum, inquam, Byzantii, & poſtea ſigna illa, & reliqua urbis ornamenta, ſanctiſſimè cuſtodita, tenuerunt.

7 Te imperatore infeliciſſimo, & teterrimo, Cæſonine Calventi, civitas libera, & proximis ſuis beneficiis à ſenatu, & à populo Romano liberata, ſic ſpoliata, atque nudata eſt, ut, niſi [8] C. Virginius, legatus, vir fortis, & innocens, interveniſſet, unum ſignum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaja, qui locus, aut lucus in Græcia tota, tam ſanctus fuit, in quo ullum ſimulacrum, ullum ornamentum reliquum ſit? Emiſti à fœdiſſimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emiſti grandi pecunia, ut tibi de pecuniis creditis jus in liberos populos contra ſenatuſconſultum, & contra legem generi tui dicere liceret. id emptum ita vendidiſti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.

8 [9] Quorum ego nihil nunc, patres conſcripti, in hominem ipſum; de provincia diſputo. Itaque omnia illa, quæ & ſæpe audiſtis, & tenetis animis, etiam ſi non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præſens in oculis veſtris, mentibuſque defixit, audacia loquor: nihil de ſuperbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate diſputo. lateant libidines ejus illæ tenebricoſæ, quas fronte, & ſupercilio, non pudore, & temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id diſputo. [10] Huic vos non ſummittetis? hunc diutiùs manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, ſic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo poſſet, [11] utrùm poſterior, an infelicior eſſet, judicare.

An verò in Syria diutius eſt Semiramis illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejuſmodi, ut rex Ariobarzanes conſulem veſtrum ad cædem faciendam, tamquam aliquem Threcem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: poſt conciſæ ſunt optimæ cohortes. 9
Igitur in Syria, imperatore illo, [12] nihil aliud actum eſt, niſi [13] pactiones pecuniarum cum tyrannis, deciſiones, direptiones, latrocinia, cædes, cùm palàm populi Romani imperator, inſtructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites [14] hortaretur, ſed omnia ſibi & empta, & emenda eſſe clamaret.

Jam verò publicanos miſeros (me etiam miſerum, illorum 5
ita de me meritorum miſeriis, ac dolore) tradidit in ſervitu- 10
rem Judæis, & Syris, nationibus natis ſervituti. Statuit ab initio, & in eo perſeveravit, jus publicano non dicere: pactiones ſine ulla injuria factas reſcidit: cuſtodias ſuſtulit: vectigales multos, ac ſtipendiarios liberavit: quo in oppido ipſe eſſet, aut quò veniret, ibi publicanum, aut publicani ſervum eſſe vetuit. quid multa? crudelis haberetur, ſi in hoſtem animo fuiſſet eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præſertim, qui eſt ſemper dignitate ſua, benignitate magiſtratus ſuſtentatus.

Itaque videtis, patres conſcripti, non temeritate redem- 11
ptionis, aut negotii gerendi inſcitia, ſed avaritia, ſuperbia, crudelitate Gabinii, pænè afflictos jam, atque everſos publicanos: quibus quidem vos, in his anguſtiis ærarii, tamen ſubveniatis neceſſe eſt: etſi jam multis non poteſtis: qui propter illum hoſtem ſenatus, inimiciſſimum ordinis equeſtris, bonorumque omnium, non ſolùm bona, ſed etiam honeſtatem miſeri deperdiderunt: quos non parſimonia, non continentia, non virtus, non labor, non ſplendor tueri potuit contra illius helluonis, & prædonis audaciam.

Quid? qui ſe etiam nunc ſubſidiis patrimonii, aut amicorum 12
liberalitate ſuſtentant, hos perire patiemur? An, ſi qui frui publico non potuit per hoſtem, hic tegitur ipſa lege cenſoria: quem is frui non ſinit, qui eſt, etiam ſi non appellatur, hoſtis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provincia diutiùs eum, qui de ſociis cum hoſtibus, de civibus cum ſociis faciat pactiones: qui hoc etiam ſe pluris eſſe, quàm collegam, putet, quòd ille vos triſtitia, vultuque deceperit, ipſe numquam ſe minùs, quàm erat, nequam eſſe ſimularit. Piſo autem alio quodam modo gloriatur, ſe brevi tempore perfeciſſe, ne C. Gabinius, unus omnium nequiſſimus exiſtimaretur.

Hos vos de provinciis, ſi non aliquando deducendi eſſent, 6
deripiendos non putaretis? [15] & has duplices peſtes ſociorum, 13
militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vaſtitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno ſuperiore, hos eoſdem revocabatis, cùm in provincias jam perveniſſent. quo tempore ſi liberum veſtrum judicium fuiſſet, nec toties dilata res, nec ad extremum è manibus erepta eſſet: reſtituiſſetis, id quod cupiebatis, veſtram auctoritatem, iis, per

5. *Vix ut ſe poſſit diuturna pace recreare.*] Pal. nonus atque Erfurd. *vix ut poſſit diuturna pace recreari.* æquè benè. *Grut.*

6. *Nefariam turpitudinem depuliſſe.*] Videtur reducendum quod extat in Pall. omnibus & vetuſtè cuſis *neceſſariam*, niſi forte libri reperiantur, in quibus hæreat alterum. *Idem.*

7. *Erumpentem ægrè repulſum &c.*] Pal. quart. quint. nonus, *ore repulſum.* Gemblacenſis utrumque admiſit, ſic; *erumpentem ægrè ore repulſum.* Idem.

8. *C. Virginius.*] Si ſcriptis ſtandum eſt, reſcribendum *Virgilius.* ita enim Pall. ita Gembl. & S. Vict. *Grut.* Et hanc confirmat pro Plancio c. 40. *Gron.*

9. *Quorum ego nihil nunc P. C. in hominem ipſum: de provincia &c.*] Reſtitui hunc locum ex Pal. nono. nec abit S. Vict. niſi quod adhuc habeat *dico.* vulgata enim, *nihil dico nunc P. C. hominem ipſum relinquo: de prov.* ineptè. *Grut.*

10. *Huic vos non ſubmittetis? hunc diutius &c.*] S. Victoris non agnoſcit negativam, quod placebat Gulielmio: etſi ſciret *ſubmittere* etiam extendi ad miſſionem ſucceſſoris. verùm cùm illud non extet in Pall. id mutarim cum quarto in *num*, certè orationis numeri tale quid requirunt. *Idem.*

11. *Utrum poſterior, an infelicior &c.*] Auſus ſum locum ſuum dare voci iſti, quod exiſteret in olim editis, in Pall. in Abalæ ſcripto, neque minus quadraret, quam ſuppoſitum illud *deterior.* nam Lambini *protervior*, conjecturam ejus ſapit. conſulatur Turnebus lib. xx cap. 9. *Idem.*

12. *Nihil aliud actum eſt.*] Pall. & S. Victoris liber, item olim cuſi, *nihil aliud neque actum eſt;* pro quo nobis obtruſit Lambinus, *nihil aliud uſque actum eſt.* quod non ſatisfacit. maluiſſem *utique.* ſed aliud adhuc quid latet. *Idem.*

13. *Pactiones pecuniarum cum tyrannis.*] Pal. nonus verbo amplius, *pactiones pecuniarum magis cum tyrannis.* ſupra etiam ubi eſt *igitur in Syria*, iidem mſſ. omnes ágnoſcunt *Syriam*, aut *Suriam.* Idem.

14. *Hortetur, ſed &c. clamaret.*] Meliores membranæ, *hortetur, ſed &c. clamet.* neque abjiciendum erat. *Idem.*

15. *Has dupliceis peſteis &c.*] Lambinus aſſeverat hanc eſſe lectionem omnium ſcriptorum; ſed fallitur. Pall. omnes præter nonum retinent vulgatum *publicas.* verùm eam ejeci quod altera item extaret in S. Vict. item Erfurdienſi. *Idem.*

16. *Quam*

per quos erat amiſſa, revocatis, & his ipſis præmiis extortis, quæ erant pro ſcelere, atque everſione patriæ conſecuti.

14 [16] Quam pœnam ſi tum aliorum opibus, non ſuis, invitiſſimis vobis, evolarunt: at aliam multo majorem, gravioremque ſubierunt. quæ enim homini, in quo aliquis ſi non famæ pudor, at ſupplicii timor eſt, gravior pœna accidere potuit, quàm non credi litteris iis, [17] quæ rem bene geſtam in bello nuntiarent? Hoc ſtatuit ſenatus, cùm frequens ſupplicationem Gabinio denegavit: primùm, homini, ſceleribus, flagitiis contaminatiſſimo, nihil eſſe credendum: deinde, à proditore, atque eo, quem præſentem hoſtem reipublicæ cognoſſet, bene rem geri non potuiſſe: poſtremò, ne deos quidem immortales velle aperiri ſua templa, & ſibi ſupplicari hominis impuriſſimi, & ſceleratiſſimi nomine. Itaque ille alter, aut ipſe eſt homo doctus, & à ſuis Græcis ſubtiliùs eruditus, quibuſcum jam [18] in exoſtra helluatur, antea poſt ſiparium ſolebat: aut amicos habet prudentiores, quàm Gabinius, cujus nullæ litteræ perferuntur.

7 Hoſce igitur imperatores habebimus? quorum alter non
15 audet nos certiores facere, ne imperator appelletur: alterum, ſi tabellarii non ceſſarint, neceſſe eſt paucis diebus pœniteat audere. cujus amici ſiqui ſunt, aut ſi belluæ tam immani, tamque tetræ poſſunt ulli eſſe amici, hac conſolatione utuntur, etiam T. Albucio ſupplicationem hunc ordinem denegaſſe. [19] Quod eſt primùm diſſimile. res in Sardinia [20] cùm maſtrucatis latrunculis à proprætore una cohorte auxiliaria geſta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, tyrannis, conſulari exercitu, imperioque confectum. deinde Albucius, quod à ſenatu petebat, ipſe ſibi in Sardinia antè decreverat. conſtabat enim, Græcum hominem, ac levem, in ipſa provincia quaſi triumphaſſe. Itaque hanc ejus temeritatem ſenatus ſupplicatione denegata notavit.

16 Sed fruatur ſanè hoc ſolatio: atque hanc inſignem ignominiam, quoniam uni, præter ſe, inuſta eſt, putet eſſe leviorem: dummodo, cujus exemplo ſe conſolatur, ejus exitum exſpectet: præſertim cùm in Albucio nec Piſonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit; hac tamen una plaga conciderit, ignominia ſenatus.

17 Atqui duas Gallias qui decernit conſulibus duobus, [21] hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam; tamen alterum retinet, & in utriuſque pari ſcelere diſparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias, ut Piſoni, & Gabinio ſuccedatur ſtatim. Si hic ſinat. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non poteſt. Itaque ego idem, qui nunc conſulibus iis, qui deſignati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam eaſdem prætorias, ut & prætores annuas provincias habeant, & eos quàm primùm videamus, quos animo æquo videre non poſſumus.

8 Sed mihi credite: numquam ſuccedetur illis, niſi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit Itaque, hoc tempore amiſſo, annus eſt integer vobis exſpectandus: quo interjecto, civium calamitas, ſociorum ærumna, ſceleratiſſimorum hominum impunitas propagatur.

Quòd ſi eſſent illi optimi viri, tamen egò mea ſententia C. 18
Cæſari ſuccedendum nondum putarem. Qua de re dicam, patres conſcripti, quod ſentio, atque illam interpellationem mei familiariſſimi, qua paullo ante interrupta eſt oratio mea, non pertimeſcam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere eſſe, quàm Cæſari. omnem enim illam tempeſtatem, cui ceſſerim, Cæſare impulſore, atque adjutore eſſe excitatam. Cui ſi primùm ſic reſpondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei: poſſimne probare, cùm id me facete dicam, quod exemplo fortiſſimorum, & clariſſimorum civium facere poſſim? [22] An non Ti. Gracchus, (patrem dico, cujus utinam filii ne degeneraſſent à gravitate patria!) tantam laudem eſt adeptus, quòd tribunus plebis ſolus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimiciſſimus & ipſius, & fratris ejus, Africani, juravitque in concione, ſe in gratiam non rediiſſe; ſed alienum ſibi videri dignitate imperii, quò duces eſſent hoſtium, Scipione triumphante, ducti, eòdem ipſum duci, qui triumphaſſet?

Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Craſſus, M. 19
Scaurus. aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modò illum inimicum ex Gallia ſententiis ſuis non detrahebant, ſed & propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum geſtum eſt: domitæ ſunt à Cæſare maximæ nationes, ſed nondum legibus, nondum jure certo, nondum ſatis firma pace devinctæ. bellum affectum videmus, &, verè ut dicam, pænè confectum: ſed ita, ut, ſi idem extrema perſequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus. ſi ſucceditur: periculum ſit, ne inſtauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audiamus. Ergo ego ſenator, inimicus, ſi ita vultis, homini; amicus eſſe, ſicut ſemper fui, reipublicæ debeo.

Quid, ſi ipſas inimicitias depono reipublicæ cauſa? quis me 20
tandem jure reprehendat? præſertim cùm ego omnium meorum conſiliorum, atque factorum exempla ſemper ex ſummorum hominum factis mihi cenſuerim petenda. [23] An verò 9
M. ille Lepidus, qui bis conſul, & pontifex maximus fuit, [24] non ſolùm memoriæ teſtimonio, ſed etiam annalium litteris, & ſummi poetæ voce laudatus eſt, quòd cum M. Fulvio collega, quo die cenſor eſt factus, homine inimiciſſimo, in campo ſtatim rediit in gratiam, ut commune officium cenſuræ communi animo, ac voluntate defenderent?

Atque, ut vetera, quæ ſunt innumerabilia, mittam; tuus 21
pater, Philippe, nonne uno tempore cum ſuis inimiciſſimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem reſpublica reconciliavit, quæ alienarat.

Multa prætereo, quòd intueor coràm hæc lumina, atque or- 22
namenta reipublicæ P. Servilium, & M. Lucullum, ([25] utinam etiam L. Lucullus ille viveret!) Quæ fuerunt inimicitiæ graviores in civitate, quàm Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortiſſimis non ſolùm extinxit reipublicæ dignitas, & ipſorum; ſed etiam ad amicitiam, conſuetudinemque tra-

16. *Quam pœnam ſi tum aliorum.*] Mſſ. noſtri omnes; *quâ pœnâ.* niſi quod Pal. nonus, *quæ pœna.* & tamen *evolare pœnam*, neſcio an non melius, quàm *pœnâ.* Grut.

17. *Quæ rem bene geſtam in bello nunciarent.*] Quis ita primus ediderit, aut quo jure, nemo eſt, qui palmam ſibi illam directò vindicet, nec Lambino nec Gothofredo in tam ſtudioſa collectione talium quidquam muſſante; quod tamen ab eorum primo, quem ſequutus poſterior, ut etiam Wechelus, factum conjicio. Nam editio Antonii Juntæ habet *quæ Rempub. bene*, & Victorii Stephanica *quæ Remp. bene*, ut & mox utraque *bene Rempub. geri.* Hoc ab poſterioribus illis ſtatuo ἀφαίρεσιν pati nunc debuiſſe eodem fato, quo id ipſum paſſus eſt Livius ab ignaris hujus Latini moris in loquendo, quem doctiſſime reſtituit pater libro 8 cap. 31. *Gron.*

18. *In exoſtra helluatur.*] Sic etiam potiſſimi librorum noſtrorum. de qua voce conſulatur Turnebus libro xx Adverſ. cap. 9. antea erat *orcheſtra*, à conjectura neotericorum. nam edd. vett. *in exedra.* Grut.

19. *Quod eſt primum diſſimile &c.*] Gembl. S. Vict. Pal. nonus, *quid*, unde diſtinguit Gulielmius: *Quid eſt? primum diſſ.* Idem.

20. *Cum maſtrucatis latrunculis.*] Interpretatio petenda à Turnebo d. c. 9. *Idem.*

21. *Hos retinet ambo.*] Ita Lambinus, fide exemplaris S. Victoris, cui reſpondet Pal nonus. antiquè pro *ambos*, ut in vulgatis. *Idem.*

22. *An non Tiberius Gracchus.*] Periodum hanc poſteriores editiones diſtraxerant revocavi heic in ſuum locum, volentibus omnibus mſſ. noſtris, nec non edd. priſcis, etiam Petri Victorii; ne id fortè ſibi arroget Lambinus, ut tamen facit. *Idem.*

23. *An verò M. ille Lepidus.*] Reduxi ſcripturam olim cuſam, firmatamque Pall. poſt impreſſi, *an non M.* male. *Idem.*

24. *Non ſolùm memoriæ teſtimonio*] Sic Pal. nonus, reſpondetque plutearius S. Victoris. vulgata, *memoria & teſtimonio.* Idem.

25. *Utinam etiam L. Lucullus ille viveret.*] Lectionem hanc damnant editi libri antiquitus, item ſcripti noſtri. illi præferunt *ille deſiveret*; hi, *deſineret*; niſi quod Pal. nonus & S. Vict. *deſiderat.* non libet aut licet inquirere in annum quo obiit: ſed tamen ex his facilè quis finxerit, *utinam etiam L. Lucullus ille ſe ſineret*, ſcilicet *intueri.* Abalæ liber præfert *veniret.* quod etiam habet quo ſe tueatur. *Idem.*

traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne conſul in templo Jovis optimi, maximi, permotus cùm auctoritate veſtra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, abſens mecum, ſummo ſuo beneficio, rediit in gratiam? An ego poſſum huic eſſe inimicus, cujus litteris, fama, nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum?

23 Ardeo, mihi credite, patres conſcripti (id quod voſmet de me exiſtimatis, & facitis ipſi) incredibili quodam amore patriæ: qui me amor & ſubvenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rurſum, cùm omnia tela undique eſſe intenta in patriam viderem, ſubire coegit, atque excipere unum pro univerſis. hic me meus in rempublicam animus priſtinus, ac perennis, cum C. Cæſare reducit, reconciliat, reſtituit in gratiam.

24 Quod volent denique, homines exiſtiment; nemini ego
10 poſſum eſſe bene de republica merenti non amicus. Etenim ſi iis, qui hæc omnia flamma, ac ferro delere voluerunt, non inimicitias ſolùm, ſed etiam bellum indixi, atque intuli, cùm partim mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis judiciis eſſent liberati: cur eadem reſpublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non poſſit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, niſi quòd pernicioſum patriæ civem fore putabam, qui turpiſſima libidine incenſus, duas res ſanctiſſimas, religionem, & pudicitiam uno ſcelere violaſſet? Num eſt igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quàm otio meo; nonnulli, in eodem defendendo, ſuo plus otio, quam communi, proſpexerint?

25 Ego me à C. Cæſare in republica diſſenſiſſe fateor, & ſenſiſſe vobiſcum: ſed nunc iiſdem vobis aſſentior, cum quibus anteà ſentiebam. Vos enim, ad quos litteras L. Piſo de ſuis rebus non audet mittere: qui Gabinii litteras inſigni quadam nota, atque ignominia nova condemnaſtis, C. Cæſari ſupplicationes decreviſtis, numero, [26] ut nemini uno ex bello: honore, ut omnino nemini. Cur igitur exſpectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo ampliſſimus, & ordo is, qui eſt & publici conſilii, & meorum omnium conſiliorum auctor & princeps. Vos ſequor, patres conſcripti: vobis obtempero, vobis aſſentior: qui, quamdiu C. Cæſaris conſilia in republica non maximè diligebatis, me quoque cum illo minus conjunctum videbatis. poſteaquàm rebus geſtis mentes veſtras, voluntateſque mutaſtis: me non ſolùm comitem eſſe ſententiæ veſtræ, ſed etiam laudatorem vidiſtis.

11 Sed quid eſt, quòd in hac cauſa maximè homines admiren-
26 tur, & reprehendant meum conſilium, cùm ego idem anteà multa decrerim, quæ magis ad hominis dignitatem, quàm ad reipublicæ neceſſitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi ſententia mea. Reipublicæ ſatis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum, hominis eſt dignitati tributus.

27 In quo ego, quo conſule referente, primùm decem dierum ſupplicatio decreta Cn. Pompejo, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cujus ſententia primùm duplicata eſt ſupplicatio conſularis (mihi enim eſtis aſſenſi, cùm, ejuſdem Pompeji litteris recitatis, confectis omnibus maritimis, terreſtribuſque bellis, ſupplicationem dierum duodecim decreviſtis) ſum Cn. Pompeji virtutem & animi magnitudinem admiratus, quòd, cùm ipſe ceteris omnibus eſſet omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat, quàm ipſe erat conſecutus. Ergo in illa ſupplicatione, quam ego decrevi, res ipſa tributa eſt diis immortalibus, & majorum inſtitutis, & utilitati reipublicæ: ſed dignitas verborum, honos, & novitas, & numerus dierum, Cæſaris ipſius laudi, gloriæque conceſſus eſt.

Relatum eſt ad nos nuper de ſtipendio exercitus. non de- 28
crevi ſolùm, ſed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa diſſentientibus reſpondi: ſcribendo affui. tum quoque homini plus tribui, quàm neſcio cui neceſſitati. illum enim arbitrabar etiam ſine hoc ſubſidio pecuniæ retinere exercitum præda ante parta, & bellum conficere poſſe: ſed decus illud, & ornamentum triumphi, minuendum noſtra parſimonia non putavi. Actum eſt de decem legatis, quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii ſine ullis verborum ornamentis dabant. in ea quoque re ſic ſum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ cauſa ſentirem, facere uberiùs propter ipſius Cæſaris dignitatem.

At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui illas 12
omnes res egi ſilentio, interpellor: cùm ſuperioribus cauſis 29
hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, niſi ratio belli, niſi ſumma utilitas reipublicæ moveat. Nam ipſe Cæſar, quid eſt, cur in provincia commorari velit, niſi ut ea, quæ per eum affecta ſunt, perfecta reipublicæ tradantur? Amœnitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum, nationumque illarum humanitas, & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii noſtri propagatio retinet. Quid illis terris aſperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porrò tot victoriis præſtabilius? quid Oceano longiùs inveniri poteſt? An reditus in patriam habet aliquam offenſionem? utrùm apud populum, à quo miſſus: an apud ſenatum, à quo ornatus eſt? an dies auget ejus deſiderium? an magis oblivionem, ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, ſi qui hominem non diligunt, nihil eſt, quòd eum de provincia devocent. ad gloriam devocant: ad triumphum, ad gratulationem, ad ſummum honorem ſenatus, equeſtris ordinis gratiam, populi caritatem.

Sed, ſi ille hac tam eximia fortuna propter utilitatem rei- 30
publicæ frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego ſenator facere debeo, quem, etiam ſi ille aliud vellet, reipublicæ conſulere oporteret? Ego verò ſic intelligo, patres conſcripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem. [27] nam quis hoc non ſentit, omnia alia eſſe nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni ſuſpicione belli?

[28] Jamdiu mare videmus illud immenſum, cujus fervore 31
non ſolùm maritimi curſus, ſed urbes etiam, & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeji ſic à populo Romano, ab Oceano uſque ad ultimum Pontum, tamquam unum aliquem portum, tutum, & clauſum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipſa poterant in provincias noſtras redundare, ita ab eodem eſſe partim reciſas, partim repreſſas, ut Aſia, quæ imperium antea noſtrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipſa cingatur. Poſſum de omni regione, de omni hoſtium genere dicere. nulla gens eſt, [29] quæ non aut ita ſubacta ſit, ut vix exſtet: aut ita domita, ut quieſcat: aut ita pacata, ut victoria noſtra, imperioque lætetur.

Bellum Gallicum, patres conſcripti, C. Cæſare imperato- 13
re, geſtum eſt: anteà tantummodò repulſum. ſemper illas 32
nationes noſtri imperatores refutandas potiùs bello, quàm laceſ-

26. *Ut nemini uno ex bello.*] Invitus delevi lectionem receptam, ſed coegit me Pall. conſenſus minimè diſcors, neque aliter S. Victoris. prius erat *ullo*. Gruter.

27. *Nam quis hoc non ſentit.*] Sic editio Victorii, neque aliter Pall. recentius cuſi, *hoc tempore non ſentit*. ineptè. *Idem.*

28. *Jamdiu mare videmus.*] Quidam codices mſſ. illud *jam diu* adplicant interrogationi priori. quidam habent *Iadrium mare* nonnulli *jamdudum mare*. haud tamen putem ſubeſſe occultius ulcus. Idem.

29. *Quæ non aut ita ſubacta ſit.*] Non diſplicet quod reperi in Pal. nono & Gemblacenſi, *ſublata ſit*. genus enim ſubacta non etiam unà abolita eſt. *Idem.*

30. *Cete-*

laceſſendas putaverunt. Ipſe ille C. Marius, cujus divina, atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus, funeribuſque ſubvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repreſſit, non ipſe ad eorum urbes, ſedeſque penetravit. Modò ille meorum laborum, periculorum, conſiliorum ſocius, C. Pomtinius, fortiſſimus vir, ortum repentè bellum Allobrogum, atque hac ſcelerata conjuratione excitatum, prœliis fregit, eoſque domuit, qui laceſſierant: & ea victoria contentus, republica metu liberata, quievit. C. Cæſaris longè aliam video fuiſſe rationem. non enim ſibi ſolùm cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum eſſe duxit, ſed totam Galliam in noſtram ditionem eſſe redigendam.

3 Itaque cum acerrimis nationibus, & maximis, Germanorum, & Helvetiorum, prœliis feliciſſimè decertavit: [30] ceteras contrivit, domuit, compulit, imperio populi Romani parere aſſuefecit, &, quas regiones, quaſque gentes nullæ nobis antea litteræ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noſter imperator, noſterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantùm Galliæ tenebamus anteà, patres conſcripti: ceteræ partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus, & barbaris, & bellicoſis tenebantur, quas nationes nemo umquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo ſapienter de republica noſtra cogitavit jam inde à principio hujus imperii, quin Galliam [31] maximè timendam huic imperio putaret: ſed propter vim, ac multitudinem gentium illarum, numquam eſt anteà cum omnibus dimicatum. reſtitimus ſemper laceſſiti: nunc denique eſt perfectum, ut imperii noſtri, terrarumque illarum idem eſſet extremum.

14 Alpibus Italiam munierat antè natura, non ſine aliquo di-
34 vino numine. nam, ſi ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuiſſet: numquam hæc urbs ſummo imperio domicilium, ac ſedem præbuiſſet; quæ jam licet conſidant. nihil eſt enim ultra illam altitudinem montium uſque ad Oceanum, quod ſit Italiæ pertimeſcendum. Sed tamen una atque altera æſtas, vel metu, vel ſpe, vel pœna, vel præmiis, vel armis, vel legibus poteſt totam Galliam ſempiternis vinculis adſtringere. impolitæ verò res, & acerbæ ſi erunt relictæ: [32] quamquam ſunt acciſæ, tamen efferent ſe aliquando, & [33] ad renovandum bellum revireſcent.

35 Quare ſit in ejus tutela Gallia, cujus virtuti, fidei, felicitati commendata eſt. Etenim ſi fortunæ muneribus ampliſſimis ornatus, ſæpius ejus deæ periculum facere nollet: ſi in patriam, ſi ad deos penates, ſi ad eam dignitatem, quam in civitate ſibi propoſitam videt, ſi ad jucundiſsimos liberos, ſi ad clariſsimum generum redire properaret: ſi in Capitolium invehi victor [34] cum illa inſigni laurea geſtiret: ſi denique timeret caſum aliquem, qui illi tantum addere jam non poteſt, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, à quo profligata ſunt, confici velle. Cùm verò ille ſuæ gloriæ jampridem, reipublicæ nondum ſatisfecerit, & malit tamen tardiùs ad ſuorum laborum fructus pervenire, quàm non explere ſuſceptum reipublicæ munus: nec imperatorem incenſum ad rempublicam bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, propè jam explicatam, perturbare, atque impedire debemus.

Nam illæ ſententiæ virorum clariſſimorum minimè pro- 15
bandæ ſunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum 36
Syria, alter citeriorem. qui ulteriorem: omnia illa, de quibus diſſerui paullo antè, perturbat: ſimul oſtendit, eam ſe ſciſcere legem, quam eſſe legem neget: &, quæ pars provinciæ ſit, cui non poſſit intercedi, hanc ſe avellere: quæ defenſorem habeat, non tangere: ſimul & illud facit, ut, quod illi à populo datum ſit, id non violet: quod ſenatus dederit, id ſenator properet auferre.

Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni 37
ſenatoris: legem, quam non putat, eam quoque ſervat. præfinit enim ſucceſſori diem. [35] qui mihi nihil videtur minùs à dignitate, diſciplinaque majorum diſſidere, quàm ut, qui conſul Kalendis Jan. habere provinciam debet, is ut eam deſponſam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in conſulatu ſine provincia, cui fuerit, antequàm deſignatus eſſet, provincia decreta. ſortietur, an non? nam & non ſortiri abſurdum eſt, & quod ſortitus ſis, non habere. Proficiſcetur paludatus? quò? quò pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martii, naſcetur repentè provincia.

Attamen his ſententiis Piſo in provincia permanebit. Quæ 38
cùm gravia ſunt, tum nihil gravius illo, quod [36] multari imperatorem deminutione provinciæ, contumelioſum eſt: neque ſolùm ſummo in viro, ſed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum. Ego vos intelligo, patres conſcripti, multos 16
decreviſſe honores eximios C. Cæſari, & propè [37] ſingulares; quod ita meritus erat, gratis: ſin etiam, ut quàm conjunctiſſimus huic ordini eſſet; ſapientes, ac divini fuiſtis. Neminem umquam eſt hic ordo complexus honoribus, & beneficiis ſuis, qui ullam dignitatem præſtabiliorem ea, quam per vos eſſet adeptus, putarit. nemo umquam hìc potuit eſſe princeps, qui maluerit eſſe popularis. Sed homines aut propter dignitatem ſuam diffiſi ipſi ſibi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab hujus ordinis conjunctione depulſi, ſæpe ex hoc portu ſe in illos fluctus propè neceſſariò contulerunt. qui ſi ex illa jactatione, curſuque populari, bene geſta republica referunt adſpectum in curiam, atque huic ampliſſimæ dignitati commendati eſſe volunt: non modò non repellendi ſunt, verùm etiam expetendi.

Monemur à fortiſſimo viro, atque optimo poſt hominum 39
memoriam conſule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur, poſt eos conſules, qui nunc erunt deſignati: perpetuoque poſthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari, ac turbulenta ratione teneatur. [38] Quam ego plagam etſi non contemno, patres conſcripti, præſertim monitus à ſapientiſſimo conſule, & diligentiſſimo cuſtode pacis, & otii, tamen vehementiùs arbitror pertimeſcendum, ſi hominum clariſſimorum, ac potentiſſimorum aut honorem mi-

30. *Ceteras contrivit, domuit, compulit &c.*] Ita collocat Pal. nonus: qui tamen habet *conteruit* præterito antiquo; cui proximè accedunt Gembl. ac Victor. in quibus, *conterruit*. Lambinus ultimum illud mutavit in *contudit*. Grut.

31. *Maximè timendam huic imperio putaret.*] Liber S. Victor. Ahalæ, Pal. nonus, *deputaret*, & vix improbem. *Idem.*

32. *Quamquam ſunt abſciſſæ &c.*] Turing. & Pal. nonus, *acciſæ*, meo animo melius. *Idem.*

33. *Ad renovandum bellum revireſcent.*] Pal. pr. ſec. tert. *reviridéſcent*. S. Vict. *revirdeſcent*. Idem.

34. *Cum illa inſigni laurea.*] Mſſ. noſtri, item S. Vict. olimque impreſſi *inſigni laude*. Idem.

35. *Qui mihi nihil videtur minus à dignitate diſciplinaque majorum diſſidere.*] Ita Pall. omnes, præter nonum, in quo non viſitur, *diſciplinaque majorum diſſidere*, habetque, *que*, non *qui*; quod & in S. Vict. qui item deſtituitur illo *diſſidere*. tentant heic P. Manutius, ac Lambinus, aliter atque aliter, ſed quibus nondum poſſum accedere. *Idem.*

36. *Multari imperatorem deminutione provinciæ.*] S. Vict. *demunitione*, quod arriſit Gulielmio. *Idem.*

37. *Singularis; quod ita meritus erat gratis; ſin etiam, ut &c. eſſet; ſapientes ac divini fuiſtis.*] Hanc lectionem ante triginta annos, produxit Gulielmius in Quæſtionibus Plautinis, Mercatoris cap. v. ex membranis Gembl. ac Turing. quorum auctoritatem firmat item Pal. nonus. habuit ipſe Janus locum pro integrato, at mihi adhuc ſyllaba deeſſe videtur, abſorpta à voce præcedenti, ſeribendum literà unâ minus: *ſingulareis; ſi quod ita meritus erat, grati; ſin etiam ut quàm conjunctiſſimus huic ordini eſſet; ſapientes ac divini fuiſtis*; ſenſu bono & apertiſſimo, hoc eſt merè Ciceroniano. antea legebatur; *ſingulareis, quod ita meritus erat; gratis etiam ut &c. eſſet. Sapientes ac divini fuiſtis.* Idem.

38. *Quam ego plagam etſi non contemno &c.*] Videtur attendiſſe Gulielmius ſcripturæ Gemblacenſis, in quo *palam*, quod & inveni in Pal. nono. ſed quid heic *pala* iſta velit, nondum adſequor. ſubeſſe ei figuratum quippiam, video, verùm quale, non video. *Idem.*

39. *Exi-*

minuero, aut ſtudium erga hunc ordinem repudiaro. nam ut C. Julius omnibus à ſenatu [39] eximiis, aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei, cui minimè vos velitis: per quem ordinem ipſe ampliſſimam ſit gloriam conſecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad ſuſpicandum nullo modo poſſum. Poſtremò, quo quiſque animo futurus ſit, neſcio: quid ſperem, video. præſtare hoc ſenator debeo, quantum poſſum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure iraſci poſſe videatur.

40 Atque hoc, ſi inimiciſſimus eſſem C. Cæſari, ſentirem ta-
17 men reipublicæ cauſa. Sed non alienum eſſe arbitror, quo minùs ſæpe aut interpeller à nonnullis, [40] aut tacitorum exiſtimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi ſit ratio, & cauſa cum Cæſare. Ac primùm illud tempus familiaritatis, & conſuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, conſobrino noſtro, ab omnium noſtrûm adoleſcentia fuit, prætermitto. [41] Poſteaquàm ſum penitus in rempublicam ingreſſus, ita diſſenſi ab illo, ut in disjunctione ſententiæ, conjuncti tamen amicitia maneremus.

41 Conſul ille egit eas res, quarum me participem eſſe voluit: quibus ego ſi minùs aſſentiebar, tamen illius mihi judicium, gratum eſſe debebat. me ille, ut quinqueviratum acciperem, rogavit: me in tribus ſibi conjunctiſſimis conſularibus eſſe voluit: mihi legationem, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. quæ ego omnia non ingrato animo, ſed obſtinatione quadam ſententiæ repudiavi. quàm ſapienter, non diſputo: multis enim non probabo: conſtanter quidem, & fortiter certè. qui cùm me firmiſſimis opibus contra ſcelus inimicorum munire, & populares impetus populari præſidio propulſare poſſem, quamvis excipere fortunam, ſubire vim, atque injuriam malui, quàm aut à veſtris ſanctiſſimis mentibus diffidere, aut de meo ſtatu declinare. Sed non is ſolùm gratus debet eſſe, qui accepit beneficium, verùm etiam is, cui poteſtas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas geſſeram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, ſuum generum, ſentiebam.

42 Traduxit ad plebem inimicum meum: ſive iratus mihi, quòd me ſecum ne beneficiis quidem videbat poſſe conjungi: ſive exoratus. Ne hoc quidem fuit injuria. nam poſtea me, ut ſibi eſſem legatus, non ſolùm ſuaſit, verùm etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quò alienum mea dignitate arbitrarer, ſed quòd tantum reipublicæ ſceleris impendere à conſulibus
18 proximis non ſuſpicabar. Ergo adhuc magis eſt mihi verendum, ne mea ſuperbia in illius liberalitate, quàm ne illius injuria in noſtra amicitia reprehendatur.

43 Ecce illa tempeſtas, caligo bonorum, & ſubita, atque improviſa formido, tenebræ reipublicæ, ruina, atque incendium civitatis, terror injectus Cæſari de ejus actis, metus cædis bonis omnibus: conſulum ſcelus, cupiditas, egeſtas, audacia. [42] Si non ſum adjutus: non debui. ſi deſertus: ſibi fortaſſe providit. ſi etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt: violata amicitia eſt, accepi injuriam, inimicus eſſe debui, non nego. ſed, ſi idem ille tum me ſalvum eſſe voluit, cùm vos me, ut cariſſimum filium deſiderabatis: & ſi vos iidem pertinere ad cauſam illam putabatis, voluntatem C. Cæſaris à ſalute mea non abhorrere: &, ſi illius voluntatis generum ejus habeo teſtem, qui idem Italiam, in municipiis; populum Romanum, in concione; vos, mei ſemper cupidiſſimos, in Capitolio, ad meam ſalutem incitavit: ſi denique Cn. Pompejus idem mihi teſtis de voluntate Cæſaris, & ſponſor eſt illi de mea: nonne vobis videor & ultimi temporis recordatione, & proximi memoria, medium illud triſtiſſimum tempus debere, ſi ex rerum natura non poſſem evellere, ex animo quidem certè excidere?

Ego verò, ſi mihi non licet per aliquos ita gloriari, me do- 44
lorem, atque inimicitias meas reipublicæ conceſſiſſe, quod magni cujuſdam hominis, & perſapientis videtur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiſcendam, quàm ad vitandam vituperationem valet, hominem me eſſe gratum, & non modò tantis beneficiis, ſed etiam mediocri hominum benevolentia commoveri. A viris fortiſſimis, & de me optimè me- 19
ritis quibuſdam peto, ut, ſi ego illos meorum laborum, & incommodorum participes eſſe nolui, ne illi me ſuarum inimicitiarum ſocium velint eſſe, præſertim cùm mihi iidem illi conceſſerint, ut etiam acta illa Cæſaris, quæ neque oppugnavi anteà, neque defendi, meo jam jure poſſim defendere.

Nam ſummi civitatis viri, quorum ego conſilio rempubli- 45
cam conſervavi, & quorum auctoritate illam conjunctionem Cæſaris defugi, Julias leges, & cæteras, illo conſule, rogatas, jure latas negant. iidem illam proſcriptionem capitis mei, contra ſalutem reipublicæ, ſed ſalvis auſpiciis rogatam eſſe dicebant. Itaque vir ſumma auctoritate, ſumma eloquentia, dixit graviter, caſum illum meum, funus eſſe reipublicæ, ſed funus juſtum, & indictum. mihi ipſi omnino perhonorificum, diſceſſum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo: ſed mihi ad id, quod ſentio, aſſumo. nam, ſi illud jure rogatum dicere auſi ſunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cælo ſervarat: oblitine erant, tum, cùm ille, qui id egerat, plebejus eſt lege curiata factus, dici de cælo eſſe ſervatum? qui ſi plebejus omnino eſſe non potuit, quî tribunus plebis potuit eſſe? &, cujus tribunatus ſi ratus eſt, [43] nihil eſt, quod irritum ex actis Cæſaris poſſit eſſe: ejus non ſolùm tribunatus, ſed etiam pernicioſiſſimæ res, auſpiciorum religione conſervata, jure latæ videbuntur?

Quare aut vobis ſtatuendum eſt, legem Æliam manere, le- 46
gem Fufiam non eſſe abrogatam, non omnibus faſtis legem ferri licere: cùm lex feratur, de cælo ſervari, obnuntiari, intercedi licere: cenſorium judicium, ac notionem, [44] & illud morum ſeveriſſimum magiſterium, non eſſe nefariis legibus de civitate ſublatum: ſi patricius, tribunus plebis fuerit, contra leges ſacratas: ſi plebejus, contra auſpicia fuiſſe: aut mihi concedant homines oportet, aut in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipſi in perditis non exquirunt, præſertim cùm ab illis aliquoties conditio C. Cæſari lata ſit, ut eaſdem res alio modo ferret: qua conditione auſpicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auſpiciorum ratio ſit eadem, leges omnes ſint everſæ, ac perditæ civitatis.

Extremum illud eſt. ego, ſi eſſent inimicitiæ mihi cum C. 20
Cæſare, tamen hoc tempore reipublicæ conſulere, inimicitias 47
in aliud tempus reſervare deberem. poſſem etiam ſummorum virorum exemplo inimicitias reipublicæ cauſa deponere: ſed, cùm inimicitiæ fuerint numquam; opinio injuriæ, beneficio ſit exſtincta: ſententia mea, patres conſcripti, ſi dignitas agitur C. Cæſaris, homini tribuam: ſi honos quidam, ſenatus concordiæ conſulam: ſi auctoritas decretorum veſtrorum, conſtantiam ordinis in eodem ornando imperatore ſervabo: ſi perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo: ſi aliquod meum

39 *Eximiis aut novis rebus*] Ita S. Vict. & Pal. nonus, non *ao* ut retrò eiuſi, nec eſt quod Lambinus oggerat nobis *honoribus*. intelligit enim res aut præſtantia, aut novitate inſignes. *Gruter.*

40. *Aut tacitorum exiſtimatione.*] Eſt lectio plerorumque Pall. dicerem omnium; ſi nonnulli non præferrent *exiſtimationem*; habentque & Gembl. & S. Vict. Vulgata, *tacita æſtimatio*, quod ne quidem in edd. primis. Palatinus nonus ſolum habet, *aut exiſtimatione*; quod forſan genuinum eſt. *Idem.*

41. *Poſtea quam ſum penitus in remp. ingreſſus.*] Neſcio cur Lambinus ejecerit libris ſuis *penitus*: hoc ſcio, exſtare in edd. aliis & noſtris mſſ. *Idem.*

42. *Si non ſum adjutus. non debui.*] Vulgata *debuit*. ſed contra Pall. Ahalæque librum, item S. Victoris. *Idem.*

43. *Nihil eſt quod irritum ex Cæſaris &c.*] Lambinus addita negatione, *quod non irritum &c.* ſed invitis libris. *Idem.*

44. *Et illud morum ſeveriſſimum magiſterium.*] Reſtat & iſtud in Pal. nono & Turing. item S. Victor. expreſſitque Petrus Victorius. Vulgata, *& illum morem ſeveriſſimum magiſtratuum.* Idem.

meum privatum officium, me non ingratum eſſe præſtabo. Atque hoc velim probare omnibus, patres conſcripti: ſed leviſſimè feram, ſi fortè aut iis minùs probaro, qui meum inimicum, repugnante veſtra auctoritate, texerunt: aut iis, ſi qui meum cum inimico ſuo reditum in gratiam vituperabunt, cùm ipſi, & cum meo, & cum ſuo inimico in gratiam non dubitarint redire.

M. TULLII CICERONIS PRO L. CORNELIO BALBO,

ORATIO OCTAVA ET TRICESIMA.

1 SI auctoritates patronorum in judiciis valerent,
1 ab ampliſſimis viris L. Cornelii cauſa defenſa
eſt: ſi uſus, à peritiſſimis: ſi ingenia, ab eloquentiſſimis:
ſi ſtudia, ab amiciſſimis, & cùm
beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate
conjunctis. Quæ ſunt igitur meæ
partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me eſſe voluiſtis,
uſus mediocris, ingenii minimè voluntati paris. [1] nam ceteris,
à quibus eſt defenſus, hunc debere plurimum video: ego,
[2] quantum ei debeam, alio loco.

2 Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici
fuerint ſaluti & dignitati meæ, ſi minùs referenda gratia ſatisfacere
potuerim, at prædicanda, & habenda certè ſatis eſſe
facturum. Quæ fuerit heſterno die Cn. Pompeji gravitas in
dicendo, judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita
veſtrorum animorum, ſed perſpicua admiratione declarari
videbatur. nihil enim umquam audivi, quod mihi de jure
ſubtiliùs dici videretur, [3] nihil de memoria, de more, de exemplis
acutiùs, nihil peritiùs de fœderibus, nihil illuſtriore
auctoritate de bellis, nihil de republica graviùs, nihil de ipſo
modeſtiùs, nihil de cauſa, & crimine ornatiùs.

3 Ut mihi jam verum videatur illud eſſe, quod nonnulli [4] litteris,
ac ſtudiis doctrinæ dediti, quaſi quiddam incredibile
dicere putabantur, cum, qui omnes animo virtutes penitus
comprehendiſſet, omnia, quæ facere vellet, facillimè tractare.
Quæ enim in L. Craſſo potuit, homine nato ad dicendi
ſingularem quandam facultatem, ſi hanc cauſam ageret, major
eſſe ubertas, varietas, copia, quàm fuit in eo, qui tantum potuit
impertire huic ſtudio temporis, quantum ipſe à pueritia
uſque ad hanc ætatem à continuis bellis, & victoriis conquievit?

4 Quo mihi difficilior eſt hic extremus perorandi locus. etenim
ei ſuccedo orationi, quæ non prætervecta ſit aures veſtras,
ſed in animis omnium penitus inſederit: ut plus voluptatis
ex recordatione illius orationis, quàm non modò ex
2 mea, ſed cujuſquam oratione capere poſſitis. Sed mos eſt gerendus
non modò Cornelio, cujus ego voluntati in ejus periculis
nullo modo deeſſe poſſum; ſed etiam Cn. Pompejo,
qui ſui facti, ſui judicii, ſui beneficii, voluit me eſſe, ut apud
eoſdem vos, judices, nuper in alia cauſa fuerim, [5] & prædicatorem,
& actorem.

Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur, hoc deberi hujus 5
excellentis viri præſtantiſſimæ gloriæ, hoc proprium eſſe veſtri
officii, hoc ſatis eſſe cauſæ, ut, quod feciſſe Cn. Pompejum
conſtet, id omnes & licuiſſe concedant. Nam verius nihil eſt,
quàm quod heſterno die dixit ipſe, ita L. Cornelium de fortunis
omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur.
Non enim furatus eſſe civitatem, non genus ſuum ementitus,
non in aliquo impudenti mendacio delituiſſe, non irrepſiſſe
in cenſum dicitur: unum objicitur, natum eſſe Gadibus:
quod negat nemo. [6] ceterùm accuſator fatetur, hunc in
Hiſpania, duriſſimo bello, cum Q. Metello, cum C. Memmio,
& in claſſe, & in exercitu fuiſſe, &, ut Pompejus in Hiſpaniam
veniret, Memmiumque habere quæſtorem cœperit, numquam
à Memmio diſceſſiſſe: Karthaginem eſſe profectum:
acerrimis illis prœliis, & maximis, Sucronenſi, & Durienſi
interfuiſſe: cum Pompejo ad extremum belli tempus fuiſſe.

Hæc ſunt prœlia Cornelii: talis in rempublicam noſtram 6
labor, aſſiduitas, dimicatio, virtus digna ſummo imperatore,
ſpes pro periculis præmiorum. præmia quidem ipſa non ſunt
in ejus facto, qui adeptus eſt, ſed in ejus, qui dedit. Donatus 3
igitur eſt ob eas cauſas à Cn. Pompejo civitate. id accuſator
non negat: ſed reprehendit: ut in Cornelio cauſa ipſius probetur,
pœna quæratur: in Pompejo cauſa lædatur, pœna ſit
nulla. Sic famam, ſic innocentiſſimi hominis fortunas, præſtantiſſimi
imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in
judicium, caput Cornelii; factum Pompeji vocatur. hunc enim
in ea civitate, in qua ſit natus, honeſtiſſimo loco natum eſſe
concedis, & ab ineunte ætate, relictis rebus ſuis omnibus,
in noſtris bellis, noſtris cum imperatoribus eſſe verſatum:
nullius laboris, nullius obſidionis, nullius prœlii expertem
fuiſſe. hæc ſunt omnia cùm plena laudis, tum propria Cornelii:
nec in his rebus crimen eſt ullum.

Ubi igitur eſt crimen? quòd eum Pompejus civitate dona- 7
vit. [7] Hujuſcemodi crimen? minimè: niſi honos, ignominia
putanda eſt. Cujus igitur? Revera nullius: actione accuſatoris,
ejus unius, qui donavit. [8] qui ſi adductus gratia, minùs idoneum
hominem præmio affeciſſet; qui etiam ſi virum bonum,
ſed non ita meritum; ſi denique aliquid, quod non contrà,
ac liceret, factum diceretur, ſed contrà, atque oporteret: tamen
eſſet [9] omnis ejuſmodi reprehenſio à vobis, judices, repudianda.

Nunc

1. *Nam ceteris &c.*] Hotomanus lib. 11 Obſerv. cap. 20 lacunam heic aliquam putat. & certè oratio non cohæret. *Grut.*

2. *Quantum ei debeam, alio loco.*] In vulgatis ſequebatur, *oſtendam.* ſed id verbi ejeci, quod non compareret in Pal. pr. ſec. quar. nono, item exemplari S. Victoris. *Idem.*

3. *Nihil de memoria, de more, de exemplis.*] Nihil variant Pall. præter nonum, in quo, *nihil de memoria majore exemplis.* Lambinus emendavit, *nihil de more majorum, de exemplis.* non male, ſi conjecturæ recipiendæ in contextum. quid enim ſi contendam Tullium ſcripſiſſe *de memoria majorum &c.* quid ſi alius aliter? *Idem.*

4. *Literis ac ſtudiis doctrinæ.*] Haud aliter Erſurd. & accedit ferè Pal. nonus ac S. Victor. Vulgata, *literati, ac ſtudiis doctriniſque.* Idem.

5. *Et prædicatorem & actorem.*] Ita quoque præter Lambinianos Pal. nonus. antea editi, *auctorem.* Idem.

6. *Ceterum accuſator fatetur &c.*] Pal. nonus *cetera*, ut & aliàs exemplar S. Victoris. *Idem.*

7. *Hujuſcemodi crimen?*] Hodie vulgatur *Hujuſcene crimen?* ſed invitis Pall & olim impreſſis. *Idem.*

8. *Qui ſi adductus gratia &c.*] Hotomanus lib. 11 Obſervat. cap. 20 emendat, *quaſi add.* & mox: *ſi non denique aliquid feciſſet &c.* videatur. *Idem.*

9. *Omnis ejuſmodi reprehenſio.*] Vulgata, *ejuſmodi mali repreh.* verum præter Pall. & avorum ævo cuſos; & ipſam rationem. *Idem.*

10. *Non*

8 Nunc verò quid dicitur? quid ait accuſator? feciſſe Pompejum quod ei facere non licuerit? quod gravius eſt, quàm, ſi id factum ab eo diceret, quod non oportuiſſet. Eſt enim aliquid, quod non oporteat, etiam ſi licet. quidquid verò non
4 licet, certè non oportet. Hìc ego nunc cuncter ſic agere, judices non eſſe fas dubitari, quin, quod Cn. Pompejum feciſſe conſtet, id [10] non ſolùm decuiſſe, ſed etiam debuiſſe fateamur?

9 Quid enim abeſt huic homini, quod ſi adeſſet, [11] jure hoc tribui, & concedi putaremus? uſuſne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum, atque imperiorum maximorum? cujus plerique æquales minùs ſæpe caſtra viderunt, quàm hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot oræ ſunt, parteſque terrarum? tot victorias bellicas, quot ſunt in rerum natura genera bellorum? an ingenium? cùm etiam ipſi caſus, eventuſque rerum, non duces, ſed comites ejus conſiliorum fuerint? in quo uno ita ſumma fortuna cum ſumma virtute certavit, ut omnium judicio, [12] plus homini, quàm deæ, tribueretur? an pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia umquam requiſita eſt? quem provinciæ noſtræ, quem liberi populi, quem reges, [13] quem exteræ gentes, caſtiorem, moderatiorem, ſanctiorem, non modò viderunt, ſed aut ſperando umquam, aut optando cogitaverunt?

10 Quid dicam de auctoritate? quæ tanta eſt, quanta in his tantis virtutibus, ac laudibus eſſe debet. cui ſenatus populuſque Romanus ampliſſimæ dignitatis præmia dedit, non poſtulanti imperia, verum etiam recuſanti: hujus de facto, judices, ita quæri, ut id agatur, liceretne ei facere, quod fecit, an verò, non dicam, non licuerit, ſed nefas fuerit (contra fœdus enim, id eſt, contra populi Romani religionem, & fidem feciſſe dicitur) non turpe populo Romano? nonne vobis?

5 Audivi hoc de parente meo puer: cùm Q. Metellus, Lucii
11 filius, cauſam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ ſalus, dulcior, quàm conſpectus, fuit: qui de civitate decedere, quàm de ſententia maluit: hoc igitur cauſam dicente, cùm ipſius tabulæ circumferrentur inſpiciendi nominis cauſa, fuiſſe judicem ex illis equitibus Romanis, graviſſimis viris, neminem, quin removeret oculos, & ſe totum averteret, ne fortè, quod ille in tabulas publicas retuliſſet, dubitaſſe quiſquam, verumne, an falſum eſſet, videretur. nos Cn. Pompeji [14] decretum, judicium, de conſilii ſententia pronuntiatum recognoſcemus? cum legibus conferemus? [15] cum fœderibus, omnia acerbiſſima diligentia, perpendemus?

12 Athenis ajunt, cùm quidam apud eos, qui ſanctè graviterque vixiſſet, & teſtimonium publicè dixiſſet, & (ut mos Græcorum eſt) jurandi cauſa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamaſſe. Cùm Græci homines, ſpectati viri, noluerint, religione videri potiùs, quàm veritate, fidem eſſe conſtrictam: nos etiam in ipſa religione & legum, & fœderum conſervanda, qualis fuerit Cn. Pompejus, dubitabimus?

Utrùm enim inſcientem vultis contra fœdera feciſſe, an 13
ſcientem? ſi ſcientem? ô nomen noſtri imperii! ô populi Romani excellens dignitas! ô Cn. Pompeji ſic latè, longèque diffuſa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! ô nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, teſtes Cn. Pompeji non ſolùm virtutis in bello, ſed etiam religionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & ſola terrarum ultimarum: vos maria, portus, inſulæ, litoraque. Quæ eſt enim ora, quæ ſedes, qui locus, in quo non exſtent hujus cùm fortitudinis, tum verò humanitatis, tum animi, tum conſilii impreſſa veſtigia? Hunc quiſquam incredibili quadam, atque inaudita gravitate, virtute, conſtantia præditum, fœdera ſcientem neglexiſſe, violaſſe, rupiſſe, dicere audebit?

Gratificatur mihi geſtu accuſator: inſcientem Cn. Pom- 6
pejum feciſſe ſignificat. quaſi verò levius ſit, cùm in tanta re- 14
publica verſere, & maximis negotiis præſis, [16] facere aliquid, quod ſcias non licere: an omnino neſcire quid liceat. Etenim cùm in Hiſpania bellum acerrimum, & maximum geſſerat, quo jure Gaditana civitas eſſet, neſciebat? an, cujus linguam populi non noſſet, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quiſquam Cn. Pompejum ignoraſſe dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo uſu, nullo ſtudio militari præditi, quod librarioli denique ſcire profiteantur?

Equidem contrà exiſtimo, judices, cùm in omni genere, 15
ac varietate artium, etiam illarum, quæ ſine ſummo otio non facilè diſcuntur, Cn. Pompejus excellat, ſingularem quandam laudem ejus, & præſtabilem eſſe ſcientiam in fœderibus, pactionibus, conditionibus, populorum, regum, exterarum nationum: in univerſo denique belli jure, ac pacis. niſi fortè, quæ nos libri docent in umbra, & otio, ea Cn. Pompejum, neque cùm requieſceret, litteræ; neque, cùm rem gereret, res ipſæ docere potuerunt. Atque ut ego ſentio, judices, cauſa dicta eſt [17] temporis magis. ego non hujus, inquam, genere judicii plura dicam. [18] Eſt enim hujus ſæculi labes quædam, & macula, virtuti invidere, velle ipſum florem dignitatis infringere.

Etenim, ſi Cn. Pompejus abhinc annos quingentos fuiſſet, 16
is vir, à quo ſenatus adoleſcentulo, atque equite Romano ſæpe communis ſalutis auxilium expetiſſet: cujus res geſtæ omnes gentes, cum clariſſima victoria, terra, marique peragraſſent: cujus tres triumphi teſtes eſſent, totum orbem terrarum noſtro imperio teneri: quem populus Romanus [19] ſingularibus honoribus decoraſſet: ſi nunc apud vos, id, quod is feciſſet, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? nemo profecto. mors enim cùm exſtinxiſſet invidiam, res ejus geſtæ ſempiterni nominis gloria niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret: hujus præſens, experta, atque perſpecta, obtrectatorum voce lædetur?

Omit-

10. *Non ſolum decuiſſe, ſed etiam debuiſſe.*] Malè Lambinus, *ſolum licuiſſe*; ſanè invitis libris noſtris. *Grut.*

11. *Iure hoc tribui & concedi &c.*] Mſſ. noſtri immittunt particulam *& tribui*; quæ & ferri queat, niſi malimus mutare in *ei.* Idem.

12. *Plus homini quàm Deæ tribueretur.*] Reſtitui locum peregregiè, auctoritate Pal. noni, Turing. & S. Vict. prius cuſi, *quam decet trib.* nam illud nuperum, *plus homini quàm poſſit, minus quàm decet*; argutum quidem eſt, ſed non etiam firmatum, aut editione aliqua veteri, aut libro pluteario. vult ergo noſtra lectio, plus debuiſſe Pompejum virtuti ſuæ quàm fortunæ. & verò eam fuiſſe Romæ de felicitate ejus opinionem, ut in manu ejus fortunam poſitam vulgò exiſtimarent; liquet ex Maniliana. *Idem.*

13. *Quem exteræ gentes.*] Aliter legendum, fide edd. veterum, & Pall. in quibus *alteræ*, niſi quod nonus, *ultra regentes.* quod excutiant Critici quibus vacat. *Idem.*

14. *Decretum, judicium, de conſilii ſententia &c.*] Pal. nonus non agnoſcit *judicium*, & per me licet ejiciatur ſede iſta quamvis ſciam conjunxiſſe utrumque libro II in Verrem fine capitis 23. *Idem.*

15. *Cum fœderibus omnia acerbiſſima diligentia perpendemus.*] Produxi ſcripturam Pal. noni, Erfurd. & S. Victoris, quod quidem attinet ad vocem *omnia.* nam duo priores habent *perpendimus.* tertius vulgatum *perpendemus* Lambinus iſthæc quoque perſanare voluit, ſed non potuit. & alioquin malè mutat illud *acerbiſſima* in *acerrima.* eſt enim *acerba diligentia*, quæ contumelioſa in eum in quem anquiritur. *Idem.*

16. *Facere aliquid, quod ſcias non licere, an omnino neſcire quid liceat.*] Retinui hanc lectionem omnium librorum, neglectis à Lambino productis conjecturis, nimium acutis, & præter mentem auctoris. *Idem.*

17. *Temporis magis. ego non hujus inquam genere judicii plura dicam &c.*] Lambinus locum ſupplet ex neſcio quorum libris, noſtri ſcripti nihil variant; niſi quod Pal. nonus habeat, *temporum magis. Ego nunc ut vis inquam &c.* ad quam lectionem aliquot alii alludunt; quorum variantes ſcripturas producere heic pudet, ſatis eſt alleviſſe oræ librorum meorum. Hotomanus tamen ait ſe locum ita reſtituere ex mſſ. *temporis magis hujus vitio, quàm hominis: neque ego de tam iniquo genere.* Idem.

18. *Eſt enim hujus ſæculi labes, quædam & macula.*] Pal. nonus: *Eſt enim hac ſæculi quædam macula atque labes.* nec reſpuo. *Idem.*

19. *Singularibus honoribus decoraſſet.*] Lectio minus ſana. nam mſſ. noſtri & S. Vict. *in ſingularibuſque decoraſſet.* editio prima *in ſingularibus Quir. decoraſſet.* Idem.

20. Ne

7 Omittam igitur Pompejum jam oratione mea reliqua: ſed
17 vos, judices, animis, ac memoria tenetote. de lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua conſuetudine civitatis noſtræ, renovabo ea, quæ dicta ſunt. nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Craſſus, qui totam cauſam & pro facultate, & pro fide ſua diligentiſſimè vobis explicavit, neque Cn. Pompejus, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recuſante, placuit ambobus adhiberi hunc à me quaſi perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto à vobis, ut me officii potiùs, quàm dicendi ſtudio hanc ſuſcepiſſe operam, ac munus putetis.

18 Ac priùs, quàm aggrediar ad jus, cauſamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium noſtrûm, deprecandæ malivolentiæ cauſa, breviter commemorandum videtur. Si, quo quiſque loco noſtrûm eſt, judices, natus, aut, ſi in qua fortuna eſt naſcendi initio conſtitutus, hunc vitæ ſtatum uſque ad ſenectutem obtinere debet, &, ſi omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipſorum illuſtravit labor, & induſtria, pœna ſunt afficiendi: non gravior L. Cornelio, quàm multis viris bonis, atque fortibus, conſtitui lex vitæ, & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere, & fortunæ gradu non modò amicitias, & rei familiaris copias conſecuta eſt, ſed ſummam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potiùs invidia violatura virtutem L. Cornelii, quàm æquitas veſtra pudorem ejus adjutura videatur.

19 Itaque, quod maximè petendum eſt, à vobis idcirco non peto, judices, ne de veſtra ſapientia, atque de veſtra humanitate dubitare videar. Eſt autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici ſitis induſtriæ, ne humanitatem opprimendam, [20] ne virtutem puniendam putetis. illud peto, ut, ſi cauſam ipſam per ſe firmam eſſe & ſtabilem videritis, hominis ipſius ornamenta adjumento cauſæ potiùs, quàm impedi-
8 mento eſſe malitis. Naſcitur, judices, cauſa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex ſenatus ſententia tulerunt. qua lege videmus, ſatis eſſe ſanctum, uti cives Romani ſint ii, quos Cn. Pompejus de conſilii ſententia ſigillatim civitate donaverit. Donatum eſſe L. Cornelium præſens Pompejus dicit: indicant publicæ tabulæ: accuſator fatetur. ſed negat ex fœderato populo quemquam potuiſſe, niſi is populus fundus factus eſſet, in hanc civitatem venire.

20 O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correctorem, atque emendatorem noſtræ civitatis! qui hanc pœnam fœderibus adſcribat, ut omnium præmiorum, beneficiorumque noſtrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitiùs, quàm fœderatos populos, fieri fundos oportere? nam id non magis eſt proprium fœderatorum, quàm omnium liberorum. Sed totum hoc, judices, in ea fuit poſitum ſemper ratione, atque ſententia, ut, cùm juſſiſſet populus Romanus aliquid: ſi id adſciviſſent ſocii populi, ac Latini, [21] &, ſi ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo, reſediſſet: ut tum lege eadem is populus teneretur; non ut de noſtro jure aliquid minueretur: ſed ut illi populi aut jure eo, quod à nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur.

21 Tulit apud majores noſtros legem C. Furius de teſtamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure ſunt latæ. quas Latini voluerunt, adſciverunt. ipſa denique Julia, qua lege civitas eſt ſociis, & Latinis data, [22] qui fundi populi facti non eſſent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heracllenſium, & Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis civitatibus [23] fœderis ſui libertatem civitate anteferret. Poſtremò hæc vis eſt iſtius & juris, & verbi, ut fundi populi, beneficio noſtro, non ſuo jure fiant.

Cùm aliquid populus Romanus juſſit, id ſi eſt ejuſmodi, ut 22
quibuſdam populis ſive fœderatis, ſive liberis, permittendum eſſe videatur, ut ſtatuant ipſi non de noſtris, ſed de ſuis rebus, quo jure uti velint: tum, utrùm fundi facti ſint, an non, quærendum eſſe videatur. de noſtra verò republica, de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt. Atqui, ſi imperatoribus noſtris, ſi ſena- 9
tui, ſi populo Romano non licebit propoſitis præmiis elicere ex civitatibus ſociorum, atque amicorum, fortiſſimum, atque optimum quemque ad ſubeunda pro ſalute noſtra pericula: ſumma utilitate, ac maximo ſæpe præſidio in periculis, atque aſperis temporibus carendum erit.

Sed, per deos immortales! quæ eſt iſta ſocietas, quæ ami- 23
citia, quod fœdus, ut aut noſtra civitas careat in ſuis periculis Maſilienſi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, ſi quis ex illis populis ſit exortus, qui noſtros duces auxilio laboris, commeatus, periculo ſuo juverit, qui cum hoſte noſtro cominus in acie ſæpe pugnarit, qui ſe ſæpe telis hoſtium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit: nulla conditione hujus civitatis præmiis affici poſſit?

Etenim in populum Romanum grave eſt, non poſſe uti ſo- 24
ciis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis noſtris ſua communicare: in ſocios verò ipſos, & in eos, de quibus agimus, fœderatos, injurioſum, & contumelioſum eſt, his præmiis, & his honoribus excluſos eſſe fideliſſimos, & conjunctiſſimos ſocios, quæ pateant ſtipendiariis, pateant hoſtibus, pateant ſæpe ſervis. Nam & ſtipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: &, qui hoſtes ad noſtros imperatores perfugiſſent, & magno uſui reipublicæ noſtræ fuiſſent, ſcimus civitate eſſe donatos: ſervos denique, [24] quorum jus, & fortunæ conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſæpe libertate, id eſt, civitate publicè donari videbamus.

Hanc tu igitur, patrone fœderum, ac fœderatorum, condi- 10
tionem ſtatuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, [25] quos 25
Gaditanis adjutoribus armis ſubegimus, atque in ditionem noſtram redegimus, liceat, ſi populus Romanus permiſerit, ut ab ſenatu, ab imperatoribus noſtris, civitate donentur: id ne liceat ipſis? qui ſi ſuis decretis, legibuſve ſanxiſſent, ne quis ſuorum civium, caſtra imperatorum populi Romani iniret: ne quis ſe pro noſtro imperio in periculum capitis, atque in vitæ diſcrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cùm vellemus, uti nobis non liceret. privatim verò, ne quis vir & animo, & virtute præcellens, pro noſtro imperio periculo ſuo dimicaret: graviter id jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortiſſimorum virorum, alienigenarum nos hominum ſtudiis, [26] atque externa virtute privari.

Atqui nihil intereſt, judices, utrùm hæc fœderati jura con- 26
ſtituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad noſtrorum bellorum pericula accedere: an, quæ nos eorum civibus, virtutis cauſa, tribuerimus, ea rata eſſe non poſſint. nihil enim magis uteremur his adjutoribus, ſublatis præmiis virtutis, quàm,

---

20. *Ne virtutem puniendam putetis.*] Erfurd. S. Victor. Pal. nonus *pœnitendam*. hocne vult? an potius dormitavit librarius; cum ei exprimendum eſſet *pœniendam?* Grut.

21. *Et ſi ex ea lex.*] Sic videtur in Gruteri editione exhiberi, deprehendi & in tribus ſequutis idem retineri, quod nihil aliud credens quam negligenter nugari, tertiam vocem rurſus delevi. *Gronovius.*

22. *Qui fundi populi facti non eſſent.*] Hotomanus putat quædam ante hæc deeſſe, qui conſulatur lib. 11 Obſervat. cap. 20. *Grut.*

23. *Fœderis ſui libertatem civitate anteferrent.*] Ita Pall. meliores, item Erfurd. & S. Victor. prius cuſi. *juris ſui libert. civitati antef.* Hotomanus lib. 11 Obſerv. cap. 20 adjiciendam putat *civitati noſtræ.* Idem.

24. *Quorum jus & fortunæ conditio infima eſt.*] Copula & non eſt in pleriſque ſcriptis. ideoque malebat Gulielmius, *vi fortunæ.* at ego præpoſuerim lectionem S. Victoris, *quorum, vis, fortuna, conditio, infima eſt:* niſi fortè præſtet *jus.* Idem.

25. *Quos Gaditanis adjutoribus, armis &c.*] Pal. nonus, Turing. S. Vict. *quos magnis adjutoribus tuis armis.* Idem.

26. *Atque paterna virtute privari.*] Revocavi ſcripturam edd. antiqq. item Pall. & Gembl. S. Vict. poſtea impreſſi prætulere *externa virtute.* Idem.

quàm, ſi omninò his verſari in noſtris bellis non liceret. Etenim, cùm pro ſua patria pauci poſt genus hominum natum, reperti ſint, [27] qui, nullis præmiis propoſitis, vitam ſuam hoſtium telis objecerint: pro aliena republica quemquam fore putatis, qui ſe opponat periculis, non modò nullo propoſito præmio, ſed etiam interdicto?

11 Sed, cùm eſt illud imperitiſſimè dictum de populis fundis,
27 quod commune eſt liberorum populorum, non proprium fœderatorum: ex quo intelligi neceſſe eſt, aut neminem ex ſociis civem fieri poſſe; aut etiam poſſe ex fœderatis: tum verò jus omne noſter iſte magiſter mutandæ civitatis ignorat; quod eſt, judices, non ſolùm in legibus publicis poſitum, ſed etiam in privatorum voluntate. Jure enim noſtro neque mutare civitatem quiſquam invitus poteſt, neque, ſi velit, mutare non poteſt, modò adſciſcatur ab ea civitate, cujus eſſe ſe civitatis velit: ut, ſi Gaditani ſciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut ſit is civis Gaditanus, magna poteſtas ſit noſtro civi mutandæ civitatis, nec fœdere impediatur, quo minus ex cive Romano civis Gaditanus poſſit eſſe.

28 Duarum civitatum civis eſſe noſtro jure civili nemo poteſt: non eſſe hujus civitatis civis, qui ſe alii civitati dicarit, poteſt. Neque ſolùm dicatione, quod in calamitate clariſſimis viris Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo, Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio, Smyrnæ, vidimus accidiſſe, ut earum civitatum fierent cives, hanc antè amittere non potuiſſent, quàm hujus ſolum civitatis mutatione vertiſſent: ſed etiam poſtliminio poteſt civitatis fieri mutatio. neque enim ſine cauſa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud maiores legati noſtri in Græciam proficiſcentes interpretem ſecum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, ſi domum reveniſſet, & inde Romam rediiſſet, ne minus civis eſſet. Multi etiam ſuperiore memoria cives Romani ſua voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relictis, alias ſe in civitates contulerunt.

12 Quòd ſi civi Romano licet eſſe Gaditanum ſive exſilio, ſive
29 poſtliminio, ſive rejectione hujus civitatis: ut jam ad fœdus veniam, quod ad cauſam nihil pertinet (de civitatis enim jure, non de fœderibus diſceptamus) quid eſt, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longè ſecus ſentio. nam cum ex omnibus civitatibus via ſit in noſtram, cùmque noſtris civibus pateat iter ad ceteras civitates: tum verò, ut quæque nobiſcum maximè ſocietate, amicitia, ſponſione, pactione, fœdere conjuncta eſt; ita mihi maximè communionem beneficiorum, præmiorum, civitatis, continere videtur. Atqui ceteræ [28] civitates omnes non dubitarent noſtros recipere in ſuas civitates, ſi idem nos juris haberemus, quod ceteri. ſed nos non poſſumus & hujus eſſe civitatis, & cujuſvis præterea: ceteris conceſſum eſt.

30 Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, ceteros undique adſcribi, multarumque eſſe eoſdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, noſtros cives, Athenis in numero judicum, atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cùm ignorarent, ſi illam civitatem eſſent adepti, hanc ſe perdidiſſe, niſi poſtliminio recuperaſſent. Peritus verò noſtri juris, ac moris nemo umquam, qui hanc civitatem
13 retinere vellet, in aliam civitatem ſe dicavit. Sed hic totus locus diſputationis, atque orationis meæ, judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod ſit proprium religionis, ac fœderum. Defendo enim rem univerſam, nullam eſſe gentem ex omni regione terrarum, neque tam diſſidentem à populo Romano odio quodam, atque diſſidio, neque tam fide, benevolentiaque conjunctam, ex qua nobis interdictum ſit, ut neque adſciſcere civem, aut civitate donare poſſimus.

O jura præclara, atque diviniùs jam inde à principio Ro- 31
mani nominis à majoribus noſtris comparata! ne quis noſtrûm plus quàm unius civitatis eſſe poſſit: (diſſimilitudo enim civitatum, varietatem juris habeat neceſſe eſt) ne quis invitus civitate mutetur: neve in civitate maneat invitus. Hæc ſunt enim fundamenta firmiſſima noſtræ libertatis, ſui quemque juris & retinendi, & dimittendi eſſe dominum. Illud verò ſine ulla dubitatione maximè noſtrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. cujus auctoritate, & exemplo numquam eſt intermiſſa à majoribus noſtris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tuſculani, & Lanuvini, & ex ceteris generibus gentes univerſæ in civitatem ſunt receptæ; ut Sabinorum, Volſcorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti eſſent civitatem mutare, ſi qui noluiſſent: nec, ſi qui eſſent civitatem noſtram beneficio populi Romani conſecuti, violatum fœdus eorum videretur.

At enim quædam fœdera exſtant, ut Germanorum, In- 14
ſubrium, Helvetiorum, Japidum, nonnullorum item ex Gallia 32
Barbarorum, quorum in fœderibus exceptum eſt, ne quis eorum à nobis civis recipiatur. Quòd ſi exceptio facit, ne liceat: ibi neceſſe eſt licere, ubi non eſt exceptum. Ubi eſt igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nuſquam. ac ſicubi eſſet; [29] lex id Gellia, & Cornelia, [30] quæ definitè poteſtatem Pompejo civitatem donandi dederat, ſuſtuliſſet. Exceptum eſt, inquit, fœdus, ſiquidem ſacroſanctum eſt. Ignoſco tibi, ſi neque Pœnorum jura calles: (reliqueras enim civitatem tuam:) neque noſtras potuiſti leges inſpicere: ipſæ enim te à cognitione ſua judicio publico repulerunt.

Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompejo à Gellio, & à 33
Lentulo, conſulibus, lata eſt, [31] in qua aliquid ſacroſanctum exceptum videretur? Primùm enim, ſacroſanctum eſſe nihil poteſt, niſi quod populus, plebsve ſanxiſſet: deinde ſanctiones ſacrandæ ſunt, aut genere ipſo, aut obteſtatione, & conſecratione legis, aut pœnæ, cùm caput ejus, qui contrà facit, conſecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere ejuſmodi? Utrùm capitis conſecratione, an obteſtatione legis ſacroſanctum eſſe confirmas? nihil omnino umquam de iſto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum eſſe dico: de quibus etiam ſi latum eſſet, neque legem, [32] neque pœnam latam eſſe, ne quem civem reciperemus: tamen id eſſet, quod populus poſtea juſſiſſet, ratum; neque quidquam illis verbis, ſi quid ſacroſanctum eſſet, eſſe exceptum videretur. de his, cùm populus Romanus nihil umquam juſſerit, quidquam audes dicere ſacroſanctum fuiſſe?

Nec verò hæc oratio mea ad infirmandum fœdus Gadita- 15
norum, judices, pertinet. neque enim eſt meum, contra opi- 34
nionem vetuſtatis, contra jus optimè meritæ civitatis, contra auctoritatem ſenatus dicere. Duris enim quondam temporibus reipublicæ noſtræ, cùm præpotens terra, marique Karthago,

27. *Qui nullis præmiis propoſitis &c.*] Stultè admodum Lambinus nobis objecit *multis*, libris omnibus invitis; imò & ratione. *Grut.*

28. *Civitates omnes non dubitarent noſtros recipere &c.*] Hæc eſt lectio Pall. omnium, quibus accedit Erfurd. ac S. Vict. nam vulgata tranſpoſuit, *civitates non dubitarent noſtros omneis &c.* qua inductus fuit Gulielmius, ut conjiceret, *noſtros homines*; quod nulla tam capax eſſet civitas, quæ omnes Roman. ad ſe reciperet. videatur cap. v in Pœnulum. *Idem.*

29. *Lex id Gellia.*] Pal. nonus, *Ahalæ*, & Vict. codd. *Agellia*, cùm tamen ſupra cap. 8 præferrent *Gellium*. Idem.

30. *Quæ definitè poteſtatem.*] Hotomanus lib. II Obſervat. cap. 20 corrigit *indefinitè*. Pall. habent *definitam*, nonnulli etiam *definita*. nam nonus *definita eſt poteſtatem*. vulgata ſatisfacit. *Idem.*

31. *In qua aliquid ſacroſanctum exceptum videretur.*] Sic Gemblacenſis & Erfurd. vox *exceptum* ſententiæ damno à libris hactenus abfuit. reperitur autem etiam in omnibus Pall. expreſſitque & prima editio. *Idem.*

32. *Neque pœnam latam eſſe, ne quem civem.*] Editio princeps, *gratam vel ratam eſſe.* quod *gratam* extat in noſtris mſſ. item Gembl. S. Vict. mutatque Gulielmius in *rogatam*. verba denique ſic tranſponenda putat: *nihil ad plebem latum eſſe dico; neque legem, neque pœnam rogatam eſſe, ne quem civem reciperemus.* modeſtiore conjectura

addo

thago, nixa duabus Hiſpaniis, huic imperio immineret, & cùm [33] duo fulmina noſtri imperii ſubitò, in Hiſpania, Cn. & P. Scipiones, exſtincti occidiſſent: L. Marcius, primipili centurio, cum Gaditanis fœdus iciſſe dicitur. quod cùm magis fide illius populi, juſtitia veſtra, vetuſtate denique ipſa, quàm aliquo publico vinculo religionis teneretur: ſapientes homines, & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo conſulibus, à ſenatu de fœdere poſtulaverunt. Tum eſt cum Gaditanis fœdus vel renovatum, vel ictum. de quo fœdere populus Romanus ſententiam non tulit. qui injuſſu ſuo, nullo pacto poteſt religione obligari.

35 Ita Gaditana civitas, quod beneficiis ſuis erga rempublicam noſtram conſequi potuit, quod imperatorum teſtimoniis, quod vetuſtate, quod Q. Catuli, ſummi viri, auctoritate, quod judicio ſenatus, quod fœdere, conſecuta eſt: quod publica religione ſanciri potuit, id abeſt. populus enim ſe nuſquam obligavit. neque ideò eſt Gaditanorum cauſa deterior. graviſſimis enim, & plurimis rebus eſt fulta. ſed iſti diſputationi certè nihil eſt loci. Sacroſanctum enim nihil poteſt
16 eſſe, niſi quod per populum, plebemve ſancitum eſt. Quòd ſi hoc fœdus, quod populus Romanus, auctore ſenatu, commendatione, & judicio vetuſtatis, voluntate, & ſententiis ſuis comprobat, idem ſuffragiis comprobaſſet: quid erat, cur ex ipſo fœdere Gaditanum in civitatem noſtram recipi non liceret? nihil eſt enim aliud in fœdere, niſi, UT PIA ET AETERNA PAX ſit. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam eſt, quod non eſt in omnibus fœderibus: MAIESTATEM POPULI ROMANI [34] COMITER CONSERVANTO. id habet hanc vim, ut ſit ille in fœdere inferior.

36 Primùm verbi genus hoc conſervandi, quo magis in legibus, quàm in fœderibus, uti ſolemus, imperantis eſt, non precantis. Deinde, cùm alterius populi majeſtas conſervari jubetur, de altero ſiletur: certè ille populus, in ſuperiori conditione, cauſaque ponitur, cujus majeſtas fœderis ſanctione defenditur. In quo erat accuſatoris interpretatio indigna reſponſione, qui ita dicebat, *Comiter*, eſſe *communiter*: quaſi verò priſcum aliquod, aut inſolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, ſuaves homines eſſe dicuntur. -- ,, *qui erranti* [35] *comiter monſtrat viam*, benignè, & non gravatè: [36] *communiter* quidem certè, non convenit.

37 Et ſimul abſurda res eſt, caveri fœdere, ut majeſtatem populi Romani communiter conſervent: id eſt, ut populus Romanus ſuam majeſtatem eſſe ſalvam velit. quod ſi jam ita eſſet, ut eſſe non poteſt: tamen de noſtra majeſtate, nihil de illorum caveretur. Poteſtne igitur noſtra majeſtas à Gaditanis benignè conſervari, ſi ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non poſſumus? poteſt eſſe ulla denique majeſtas, ſi impedimur, quo minùs per populum Romanum, beneficiorum, virtutis cauſa, tribuendorum poteſtatem imperatoribus noſtris deferamus?

17 Sed quid ego diſputo, quæ mihi tum, ſi Gaditani contra me
38 dicerent, verè poſſe dici viderentur? illis enim repetentibus L. Cornelium, reſponderem, legem populum Romanum juſſiſſe de civitate tribuenda. [37] huic generi legum fundos populos fieri non ſolere. Cn. Pompejum de conſilii ſententia civitatem huic dediſſe, nullum populi noſtri juſſum Gaditanos habere: itaque nihil eſſe ſacroſanctum, quod lege exceptum videretur. ſi eſſet: tamen in fœdere nihil eſſe cautum, præter pacem. additum etiam eſſe illud, ut majeſtatem illi noſtram conſervare deberent: quæ certè minueretur, ſi aut adjutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi poteſtatem nullam haberemus.

Nunc verò quid ego contra Gaditanos loquar, cùm id, quod 39
defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipſa comprobetur? qui à principio ſui generis, ac reipublicæ, ab omni ſtudio, ſenſuque Pœnorum mentes ſuas ad noſtrum imperium, nomenque flexerunt? quos, cùm maxima bella nobis inferrentur, mœnibus excluſerunt? claſſibus inſecuti ſunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam ſpeciem fœderis Marciani, [38] ſemper omni arce duxerunt ſanctiorem, & hoc fœdere, Catuli, ſenatuſque auctoritate, ſe nobiſcùm conjunctiſſimos eſſe arbitrati ſunt? quorum mœnia, delubra, agros, ut ipſe Hercules, itinerum, ac laborum ſuorum, ſic majores noſtri, imperii, ac nominis populi Romani terminos eſſe voluerunt?

Teſtantur & mortuos noſtros imperatores, quorum vivit 40
immortalis memoria, & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Caſſios, Metellos, & hunc præſentem Cn. Pompejum, quem procul ab eorum mœnibus, acre, & magnum bellum gerentem, commeatu, pecuniaque juverunt: & hoc tempore ipſo populum Romanum, quem in caritate annonæ, ut ſæpe antè fecerant, frumento ſuppeditato, levaverunt: ſe hoc jus eſſe velle, ut ſibi, & liberis, ſi qui eximia virtute fuerint, ſit in noſtris caſtris, ſit in imperatorum prætoriis, ſit denique inter ſigna, atque in acie locus; ſit his gradibus adſcenſus etiam ad civitatem.

Quod ſi Afris, ſi Sardis, ſi Hiſpanis, agris, ſtipendioque 18
multatis, virtute adipiſci licet civitatem: Gaditanis autem, 41
officiis, vetuſtate, fide, periculis, fœdere conjunctis, hoc idem non licebit: non fœdus ſibi nobiſcum, ſed iniquiſſimas leges impoſitas à nobis eſſe arbitrabuntur. Atque hanc, judices, non à me fingi orationem, ſed me dicere, quæ Gaditani judicarint, res ipſa declarat. Hoſpitium multis annis ante hoc tempus, cùm L. Cornelio Gaditanos feciſſe publicè dico. proferam teſtes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc judicium, ſummos homines, ac nobiliſſimos, deprecatores hujus periculi, miſſos videtis. re denique multo antè Gadibus inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, graviſſima tum in iſtum civem ſuum [39] Gaditani ſenatuſconſulta fecerunt.

Potuit magis ſundus populus Gaditanus fieri (quoniam hoc 42
magnopere delectare verbo) ſi tum ſit fundus, cùm ſcita, ac juſſa noſtra ſua ſententia comprobat, quàm cùm hoſpitium fecit, ut & civitate illum mutatum eſſe fateretur, & jus civitatis honore digniſſimum judicaret? potuit certius interponere judicium voluntatis ſuæ, quàm cùm etiam accuſatorem hujus, multa, & pœna multavit? potuit magis de re judicare, quàm cùm ad veſtrum judicium cives ampliſſimos legavit, [40] teſtes hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores?

Etenim quis eſt tam demens, quin ſentiat, jus hoc Gadi- 43
tanis eſſe retinendum, ne interſeptum ſit iis iter perpetuò ad hoc ampliſſimum præmium civitatis: & magnopere iis eſſe lætan-

addo & veriſimiliore, quam Lambini, cujus audacem diligentiam meritò deteſtemur. *Grut.*

33. *Duo fulmina noſtri imperii.*] Lambinus *lumina*. malè: certè contra Pall. & quondam excuſos. imò contra Virgilium; cui *Scipiadæ, duo fulmina belli*. Idem.

34. *Comiter conſervanto. &c.*] Haud rejeci Lambinianum. quod Pal. nonus, item ora S. Victoris haberent *conſervant*; non vulgatum *conſervent*. nolui tamen ſequi in altero ob cauſam; & quod non addicerent mſſ. noſtri. *Idem.*

35. *Comiter monſtrat viam.*] Obtemperavi membranis Pall. & S. Vict. in quibus erat ſingulare, non *monſtrant*, ut hodie vulgatur. *Idem.*

36. *Communiter quidem certè non convenit.*] Eſt à veteri editione & ſcriptis noſtris omnibus, recentius excuſi admiſerant, *comiter quidem certè, non communiter convenit.* Idem.

37. *Huic generi legum fundos &c.*] Iſtud quoque eſt à priſca editione & mſſ. noſtris. vulgati deinceps, *hoc genere legum*. Iden.

38. *Semper omni arce duxerunt ſanctiorem.*] Haud aliter Erfurd. codex, & a manu prima S. Victoris, alluditque Pal. pr. ſec. nonus, in quibus *arte*. alii *Marte*, quud probat Manutius, tanquam exaudiatur in eo nomen *Marciani*. *Arces*, ut aras ſanctas eſſe, docuit ad hunc lucum Gulielmius cap. 5 Pœnuli Plautini. *Idem.*

39. *Graviſſima Senatus conſulta fecerunt.*] Si obtemperandum libris olim impreſſis ſcriptiſque, reſtituendum, *convitia*. neque aliter etiam S. Vict. capiundum autem iſtud, nun de Balbo, ſed dè accuſatore Balbi Gaditano, ut liquet ex capite 14. hæc timidè pono, quia otium non eſt penitius rem indagandi. *Idem.*

40. *Teſtes hujus juris.*] Notavit in ora pater *viri* MS. ſed quem

MS. co-

lætandum, hujus L. Cornelii benivolentiam erga ſuos remanere Gadibus: gratiam, & facultatem commendandi, in hac civitate verſari? Quis enim noſtrûm eſt, cui non illa civitas
19 ſit hujus ſtudio, cura, diligentia, commendatior? Omitto, quantis ornamentis populum iſtum C. Cæſar, cùm eſſet in Hiſpania prætor, affecerit, controverſias ſedarit, jura ipſorum permiſſu ſtatuerit; [41] inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus, diſciplinaque delerit; ſumma in eam civitatem, hujus rogatu, ſtudia, & beneficia contulerit. multa præterea: quæ quotidie labore hujus, & ſtudio, aut omnino, aut certè faciliùs conſequuntur. Itaque & adſunt principes civitatis, & defendunt: [42] amore, ut ſuum civem: teſtimonio, ut noſtrum: [43] officio, ut ex nobiliſſimo civi ſanctiſſimum hoſpitem: ſtudio, ut diligentiſſimum defenſorem commodorum ſuorum.

44 Ac, ne ipſi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo afficiantur, ſi liceat eorum cives virtutis cauſa in noſtram civitatem venire, tamen hoc ipſo inferius eſſe ſuum fœdus, quàm ceterorum: conſolabor & hos præſentes viros optimos, & illam fideliſſimam, atque amiciſſimam nobis civitatem, ſimul & vos, non ignorantes, judices, admonebo, quo de jure hoc judicium conſtitutum ſit, de eo numquam omnino eſſe dubitatum.

45 Quos igitur prudentiſſimos interpretes fœderum, quos peritiſſimos bellici juris, quos diligentiſſimos in exquirendis conditionibus civitatum, atque cauſis, eſſe arbitrabamur? eos
20 profectò, qui jam imperia, ac bella geſſerunt. Etenim, ſi Q. Scævola ille augur, cum de jure prædiatorio conſuleretur, homo juris peritiſſimus, conſultores ſuos nonnumquam [44] ad Furium, & Caſcellium, prædiatores, rejiciebat: ſi nos de aqua noſtra Tuſculana M. Tugionem potiùs, quàm C. Aquillium conſulebamus, quòd aſſiduus uſus uni rei deditus, & ingenium, & artem ſæpe vincit: quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis, & belli, omnibus juris peritiſſimis imperatores noſtros anteferre?

46 Poſſumuſne igitur tibi probare auctorem exempli, atque facti illius, quod à te reprehenditur, C. Marium? quæris aliquem graviorem? conſtantiorem? præſtantiorem virtute, prudentia, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortiſſimum virum, ſumma virtute præditum, civitate donavit, cùm Camertinum fœdus, ſanctiſſimum, atque æquiſſimum ſciret eſſe. Poteſt igitur, judices, L. Cornelius [45] condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur?

47 Exſiſtat ergo ille vir parumper cogitatione veſtra, quoniam re non poteſt: ut conſpiciatis eum mentibus, quem oculis non poteſtis. dicat, ſe non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, [46] non ignarum belli fuiſſe: ſe P. Africani diſcipulum, ac militem: ſe ſtipendiis, ſe legationibus bellicis eruditum: ſe, ſi tanta bella legiſſet, quanta geſſit, & confecit: ſi tot conſulibus meruiſſet, quoties ipſe conſul fuiſſet, omnia jura belli perdiſcere, ac noſſe potuiſſe: ſibi non fuiſſe dubium, quin nullo fœdere à republica bene gerenda impediretur: à ſe ex conjunctiſſima, atque amiciſſima civitate fortiſſimum quemque eſſe delectum: [47] neque Iguvinatium, neque Camertium fœdere eſſe exceptum; quo minùs eorum civibus à populo Romano præmia virtutis tribuerentur.

21 Itaque, cùm paucis annis poſt hanc civitatis donationem acerrima de civitate quæſtio, Licinia, & Mucia lege, veniſſet: 48
num quis eorum, qui de fœderatis civitatibus eſſet civitate donatus, in judicium eſt vocatus? nam [48] Spoletinus L. Matrinius, unus ex iis, quos C. Marius civitate donaſſet, dixit cauſam ex colonia Latina, in primis firma, & illuſtri. quem cùm diſertus homo L. Antiſtius accuſaret, Spoletinus dixit, fundum populum Spoletinum non eſſe factum. videbat enim, populos de ſuo jure, non de noſtro, fundos fieri ſolere; ſed, cùm lege Appuleja coloniæ non eſſent deductæ, qua lege Saturninus [49] C. Mario tulerat, ut in ſingulas colonias ternos cives Romanos facere poſſet, negabat hoc beneficium, re ipſa ſublata, valere debere.

49 Nihil habet ſimilitudinis iſta accuſatio: ſed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Craſſum, affinem ſuum, hominem incredibili eloquentia, ſed paucis ipſe verbis cauſam illam gravitate ſua defenderit, & probarit. Quis enim eſſet, judices, qui imperatoribus noſtris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis; qui ſociis, qui fœderatis, in defendenda republica noſtra ſpem præmiorum eripi vellet? Quòd ſi vultus C. Marii, ſi vox, ſi ille imperatorius ardor oculorum, ſi recentes triumphi, ſi præſens valuit adſpectus: valeat auctoritas, valeant res geſtæ, valeat memoria, valeat fortiſſimi, & clariſſimi viri nomen æternum. ſit hoc diſcrimen inter gratioſos cives, atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus ſuis: horum, etiam mortuorum, (ſi quiſquam hujus imperii defenſor mori poteſt) vivat auctoritas immortalis.

22 Quid? Cn. Pompejus, pater, rebus Italico bello maximis
50 geſtis, P. Cæſium, equitem Romanum, virum bonum, qui vixit Ravennæ, fœderato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas univerſas Camertium? [50] quid? Heraclienſium legionem, P. Craſſus, vir ampliſſimus, ex ea civitate, quacum propè ſingulare fœdus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio conſule, ictum putatur? quid? Maſſilienſem Ariſtonem Sulla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, [51] idem heros novem Gaditanos? quid? vir ſanctiſſimus, & ſumma religione, ac modeſtia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adeſt, à quo hæc, quæ ego nunc percurro, ſubtiliſſimè ſunt omnia perpolita, M. Craſſus, non [52] Aletrinenſem fœderatum civitate donavit, homo tum gravitate, & prudentia præſtans, tum vel nimiùm parcus in largienda civitate?

Hic

MS. codicem vel innuat vel habuerit, vix dixerim. *Gronov.*

41. *Inveteratam q. barbariam.*] De humanis hoſtiis ſe explicare fatetur Henr. Valeſius ad Excerpta Dionis. *Idem.*

42. *Amore, ut ſuum civem.*] Monet Gulielmius, exſtirpandum videri illud *civem*. Gruter.

43. *Officio, ut ex nobiliſſimo civi ſanctiſſimum hoſpitem &c.*] Sic primum Lambinus, firmantque Erfurd. S. Vict. Pal. nonus. prius editi *officio, ut nobiliſſimum & ſanctiſſ. hoſp.* Idem.

44. *Ad Furium & Caſcellium.*] Eſt à Gembl. & Pal. nono. nam ceteri *Caſcellum*, quomodo & S. Vict. vulgata *Caſellium*. Si ſtandum exemplaribus Valerii Maximi lib. VIII cap. 12, reſcribendum potius *Cæſellius*. hocque item aliis argumentis evincit amicus noſter Pighius, qui videatur in Faſtis ad annum urbis conditæ DCXXXIII. *Idem.*

45. *Condemnari, ut non.*] Adſcripſit pater ex MS. *condemnari æque apte, ut non*. Gronov.

46. *Non ignarum belli fuiſſe.*] Pal. nonus, *neque ignarum*. Gembl. *non æquè ignarum*. unde faciundum fortaſſis, inquit Gulielmius, *non denique ignarum &c.* Gruter.

47. *Neque Iguinatium neque Camertium &c.*] Neceſſe habui ſcripturæ huic dare locum, inductus à Pal. nono, Erfurd. & Gembl. alludebantque ceteri noſtri Pall. ac S. Vict. in quibus *Ignatium*, quomodo & primitus editi. nam poſteriores, quibus *Iguvium* iſtud ignotum, ſuppoſuere nobis, *Fulginatium*. Idem. Lib. 7 ad Attic. epiſt. 13. *Gronov.*

48. *Spoletinus L. Matrinius.*] Ita ferè iidem noſtri ſcripti. non *T. Macrinus*, ut vulgata. *Grut.*

49. *C. Mario tulerat.*] Pater cogitavit fortaſſis legendum *detulerat*. Gronov.

50. *Quid? Heraclienſium legionem &c.*] Locus deſperatus. nam editio vetus; *Quid Eracliſina lex? At P. Craſſus*, quomodo & Pall. præter nonum, in quo, *Quid derade ſe malexat P. Craſſus*. S. Vict. *Quid Heracles imalexam P. Craſſus*. Gruter.

51. *Idem heros novem Gaditanos.*] Ita mſſ. noſtri meliores omnibus literis, neque aliter edd. primæ. nam ceteri Pall. IX *Gaditanos*. nuper vulgata, LX *Gaditnnos*. Victorii *idem prætor* LX *Gadit.* Grut. Pater notavit *an Hericos*; Gron.

52. *Aletrinenſem.*] Pal. ſec. *Avernienſem*. ſec. *Avenienſem*. nonus *Avennenſem*. S. Vict. *Avennienſem*. Grut. Sane nec Cluverio ſe probat hoc ἐθνικὸν, vel ideo, quia Cicero alibi ſolitus dicere *Aletrinatem*. Et ſane omnia alia oppidorum vocabula, unde cives in hoc loco citantur, ſunt remotiora ab Roma, quam eſt Aletrium. Itaque quum neque ſcripti codices eam vocem confirment, cogitandum jure de alia urbe, ut forſan fuerit *Avenionenſem* vel *Aventicenſem*, quod poſtremum ut lectioni ſcriptæ proximum præfero. Et nota urbs Aventicum apud Helvetios. In citatione Gruteri agnoſcis apertum

51 Hic tu, Cn. Pompeji beneficium, vel potius judicium, & factum infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marium feciſſe audierat: fecit, quod P. Craſſum, quod L. Sullam, quod Q. Metellum, quod denique domeſticum auctorem, patrem ſuum, facere viderat? neque verò in uno Cornelio id fecit. nam & Gaditanum Haſdrubalem ex bello illo Africano, & [53] Mamertinos obvios, & quoſdam Uticenſes, & Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, cùm ceteris præmiis digni ſunt, qui ſuo labore, & periculo noſtram rempublicam defendunt: tum certè digniſſimi ſunt, qui civitate ea donentur, pro qua pericula, ac tela ſubierunt. Atque utinam qui ubique ſunt propugnatores hujus imperii, poſſent in hanc civitatem venire, & contrà, oppugnatores reipublicæ de civitate exterminari! Neque enim ille ſummus poeta noſter, Hannibalis illam magis cohortationem, quàm communem imperatorum, voluit eſſe, „ [54] *Hoſtem qui feriet, erit*, inquit, *mihi Karthaginienſis, Quiſque erit, cujatis*: etſi id habent hoc leve, & ſemper habuerunt. Itaque & cives undique fortes viros adſciverunt, & hominum ignobilium virtutem perſæpe nobilitatis inertiæ prætulerunt.

3 Habetis imperatorum ſummorum, & ſapientiſſimorum ho-
52 minum, clariſſimorum virorum, interpretationem juris, ac fœderum: dabo etiam judicum, qui huic quæſtioni præfuerunt: dabo univerſi populi Romani: dabo ſanctiſſimum etiam judicium ſenatus. Judices cùm præ ſe ferrent, palàmque loquerentur, quid eſſent lege Papia de M. Craſſo, Mamertinis repetentibus, judicaturi: Mamertini, publicè ſuſcepta cauſa, deſtiterunt. Multi in civitatem recepti ex liberis, [55] fœderatiſque populis, ſunt liberati: nemo umquam eſt de civitate accuſatus, quòd aut populus, fundus factus non eſſet, aut quòd fœdere civitatis mutandæ jus impediretur.

53 Audebo etiam hoc contendere, numquam eſſe condemnatum, quem conſtaret, ab imperatore noſtro civitate donatum. Cognoſcite nunc populi Romani judicium, multis rebus interpoſitum, atque in maximis cauſis, re ipſa, atque uſu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Caſſio, Poſtumio Cominio, conſulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus poſt Roſtra inciſum, & perſcriptum fuiſſe. Quomodo igitur [56] L. Coſſinius Tiburs, pater hujus equitis Romani, optimi, atque ornatiſſimi viri, damnato T. Cœlio, quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item ſumma virtute, & dignitate (nepotes T. & C. Coponios noſtis) damnato C. Maſſone civis Romanus eſt factus?

54 An lingua, & ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit: manu & virtute non potuit? anne de nobis trahere ſpolia fœderatis licebit: de hoſtibus non licebit? an, quod adipiſci poterunt dicendo, id eis aſſequi pugnando non licebit? an accuſatori majores noſtri majora præmia, quàm bellatori, eſſe
4 voluerunt? Quòd ſi acerbiſſima lege Servilia principes viri, ac graviſſimi, & ſapientiſſimi cives, hanc Latinis, id eſt, fœderatis, viam ad civitatem populi juſſu patere paſſi ſunt: neque in his eſt hoc reprehenſum Licinia & Mucia lege, cùm præſertim genus ipſum accuſationis, & nomen, ejuſmodi præmium, quod nemo aſſequi poſſit, niſi ex ſenatoris calamitate, neque ſenatori, neque bono cuiquam nimis jucundum eſſe poſſet: dubitandum fuit, quin, quo in genere, judicum præmia rata eſſent, in eodem judicia imperatorum valerent? num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur aut Servilia lege, aut ceteris, quibus, Latinis hominibus erat propoſitum aliqua ex re præmium civitatis?

Cognoſcite nunc judicium ſenatus, quod ſemper eſt judi- 55
cio populi comprobatum. Sacra Cereris, judices, ſumma majores noſtri religione confici, cæremoniaque voluerunt: quæ cùm eſſent aſſumpta de Græcia, & per Græcas ſemper curata ſunt ſacerdotes, & Græca omnia nominata: ſed cùm illam, quæ Græcum illud ſacrum monſtraret, & faceret, ex Græcia deligerent: tamen ſacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales ſcientia peregrina, & externa; [57] mente domeſtica, & civili precaretur. Has ſacerdotes video ferè aut Neapolitanas, aut Velienſes fuiſſe, fœderatarum ſine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Velienſibus datam, de ſenatus ſententia C. Valerium Flaccum, prætorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Velienſe, ut ea civis Romana eſſet, tuliſſe. Num igitur aut fundos factos Velienſes, aut ſacerdotem illam, civem Romanam factam non eſſe, aut fœdus & à ſenatu, & à populo Romano violatum arbitrabimur?

Intelligo, judices, in cauſa aperta, minimeque dubia, mul- 25
to & plura, & à pluribus peritiſſimis eſſe dicta, quàm res poſtu- 56
laret. ſed id factum eſt, non ut vobis rem tam perſpicuam, dicendo probaremus, verùm ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accuſator incenderet, ut aliqui ſermones hominum, alienis bonis mærentium, etiam ad veſtras aures permanarent, & in judicio ipſo redundarent, idcirco illa in omni parte orationis ſumma arte adſpergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidioſa eſt, &, quantacumque eſt, ejuſmodi eſt, ut conſervata magis, quàm correpta eſſe videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, ſed communi maledicto notabatur: tum Tuſculanum, quod Q. Metelli fuiſſe meminerat, & L. Craſſi: Craſſum emiſſe de libertino homine, Soterico Marcio: ad Metellum perveniſſe de Venonii Vindicii bonis non tenebat: ſimul illud neſciebat, prædiorum nullam eſſe gentem: emptionibus ea ſolere ſæpe ad alienos homines, ſæpe ad infimos, non legibus, [58] tamquam tutelas, pervenire.

Objectum eſt etiam, quòd in tribum Cruſtuminam perve- 57
nerit: quod hic aſſecutus eſt legis de ambitu præmio, minùs invidioſo, quàm qui legum præmiis prætoriam ſententiam, & prætextam togam conſequuntur. Et [59] adoptio Theophani agitata eſt: per quam Cornelius, nihil eſt, præterquàm propinquorum ſuorum hereditates, aſſecutus. Quamquam iſto- 26
rum animos, qui ipſi Cornelio invident, non eſt difficillimum mitigare. more hominum invident, in conviviis rodunt, [60] in circulis vellicant: [61] non illo inimico, ſed hoc maledico dente carpunt.

Qui amicis L. Cornelii aut inimici ſunt, aut invident, hi 58
ſunt huic multo vehementiùs pertimeſcendi. nam huic quidem ipſi quis eſt umquam inventus inimicus? aut quis jure eſſe potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunæ, digni- tati-

---

cum lapſum. *Gron.*

53. *Mamertinos obvios.*] An volunt? *Obbios.* Nihil eſt hac parte orationis inquinatius. itaque pudet pigetque inhærere talibus. *Grut.*

54. *Hoſtem qui feriet, erit, inquit, mihi Carthag.*] Hæc eſt ſcriptura edd. obſoletarum, item Pall. nec non Gembl. ac S. Vict. neque verbum adjectum, emphaſi ſua; neque vocum trajectio gratia caret, occultatu verſu longo, quem Cicero intexere ne alienum quidem orationi, niſi rariſſimè ſolet. *Gulielmius.* Idem.

55. *Fœderatiſque populis ſunt liberati.*] Judicum ſcilicet ſententiis. Binas voces, *ſunt liberati*, modò adjeci ex Pal. nono, Erfurd. & S. Vict. *Idem.*

56 *L. Coſſinius Tiburs &c.*] Eſt à mſſ. noſtris; adjuvatque editio vetus. *Idem.*

57. *Mente domeſtica precaretur.*] Ita omnes vett. non *precarentur*, quomodo nuper vulgati. videturque & paullò antè legendum *confieri*, loco *confici*, cùm exſtet in Pal. nono *conficere*. ſed & ubi habemus *Græca omnia nominarentur*, monet liber S. Victoris aliàs ſcribi *omina*. oppidò bene. *Idem.*

58. *Tanquam tutelas pervenire.*] Hotomanus interponendum putat, *tutelas ad agnatos pervenire* lib. xx obſervat. cap. 20. *Idem.*

59 *Adoptio Theophani agitata eſt.*] Delevi literam à fine, juſſu Pal. noni, Gembl. & S Vict. neque abſcedunt ceteri Pall. niſi quod ii *Theophanii.* unde edd. priſcæ *Theophanti* ex quibus liquet hodiernum *Theophanis* verè eſſe nuper natum. *Idem.*

60. *In circulis vellicant.*] Mſſ. omn. amplius, *in circulis idcirco vell.* an fuit? *in circulis in circo vell.* Idem.

61. *Non illo inimico &c.*] Lambinus *inimico.* neſcio an rectè. imò puto quod non rectè. *Idem.* Error ſcriptoris vel typorum eſt. Nam Lambinus *mimico.* Gron.

62. *Ut*

tatique non conceſſit? Verſatus in intima familiaritate hominis potentiſſimi, in maximis noſtris malis, atque diſcordiis neminem umquam alterius rationis, ac partis non re, non verbo, non vultu denique offendit. fuit hoc ſive meum, ſive reipublicæ fatum, [62] ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. non modò non exſultavit in ruinis veſtris, noſtriſque diſcordiis Cornelius: ſed omni officio, lacrymis, opera, conſolatione, omnes, me abſente, meos ſublevavit.

59 Quorum ego teſtimonio, ac precibus munus hoc meritum huic, &, ut à principio dixi, juſtam, & debitam gratiam refero: ſperoque, judices, ut eos, qui principes fuerunt conſervandæ ſalutis, aut dignitatis meæ, diligitis, & caros habetis: ſic quæ ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta ſunt, & grata eſſe vobis, & probata. Non igitur à ſuis, quos nullos habet, ſed à ſuorum, qui & multi, & potentes ſunt, urgetur inimicis: quos quidem heſterno die Cn. Pompejus copioſa oratione, & gravi, ſecum, ſi vellent, contendere jubebat. [63] ab hoc impari certamine, atque injuſta contentione avocabat.

27 Et erat æqua lex, & nobis, judices, atque omnibus, qui
60 noſtris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut noſtras inimicitias ipſi inter nos geramus, amicis noſtrorum inimicorum temperemus. Ac, ſi mea auctoritas ſatis apud illos in hac re ponderis haberet, cùm me præſertim rerum varietate, atque uſu ipſo jam perdoctum viderent: etiam ab illis eos majoribus diſcordiis avocarem. [64] id enim contendere mihi de republica, cùm id defendas, quod eſſe optimum ſentias, & fortium virorum, & magnorum hominum ſemper putavi: neque huic umquam labori, officio, muneri defui. ſed contentio, tamdiu ſapiens eſt, quamdiu aut proficit aliquid, aut, ſi non proficit, non obeſt civitati.

61 Voluimus quædam, contendimus, experti ſumus: obtenta non ſunt. dolorem alii, nos luctum, mæroremque ſuſcepimus. Cur ea, quæ mutare non poſſumus, convellere malumus, quàm tueri? C. Cæſarem ſenatus & genere ſupplicationum ampliſſimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in anguſtiis ærarii victorem exercitum ſtipendio affecit: imperatori decem legatos decrevit, lege Sempronia ſuccedendum non cenſuit. Harum ego ſententiarum & princeps, & auctor fui: neque me diſſenſioni meæ priſtinæ putavi potiùs aſſentiri, quàm præſentibus reipublicæ temporibus, & concordiæ, convenire. Non idem aliis videtur. ſunt fortaſſe in ſententia firmiores. reprehendo neminem: ſed aſſentior non omnibus: neque eſſe inconſtantis puto, ſententiam aliquam, tamquam aliquod navigium, atque curſum, ex reipublicæ tempeſtate moderari.

62 Sed ſi qui ſunt, quibus infinitum ſit odium, in quos ſemel ſuſceptum ſit, quos video eſſe nonnullos: cum ducibus ipſis, non cum comitatu, aſſectatoribuſque confligant. Illam enim fortaſſe pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc verò iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, ſi certorum hominum mentes nulla ratione placare, judices, poſſumus: veſtros quidem animos certè confidimus, non oratione noſtra, ſed humanitate veſtra eſſe placatos.

Quid enim eſt, cur non potiùs ad ſummam laudem huic, 28
quàm ad minimam fraudem, Cæſaris familiaritas valere de- 63
beat? cognovit adoleſcens: placuit homini prudentiſſimo: in ſumma amicorum copia cum familiariſſimis ejus eſt adæquatus. in prætura, in conſulatu præfectum fabrûm detulit: conſilium hominis probavit, fidem eſt complexus: officia, obſervantiamque dilexit. fuit hic multorum illi laborum ſocius aliquando: eſt fortaſſe nunc nonnullorum particeps commodorum. quæ quidem ſi huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam ſit apud tales viros profututum.

Sed, quoniam C. Cæſar abeſt longiſſimè, atque in iis eſt 64
nunc locis, quæ regione, orbem terrarum; rebus illius geſtis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales! judices, hunc illi acerbum [65] nuntium velle perferri, ut ſuum præfectum fabrûm, ut hominem ſibi cariſſimum, & familiariſſimum, non ob ipſius aliquod delictum, ſed ob ſuam familiaritatem veſtris oppreſſum ſententiis audiat. Miſeremini ejus, qui non de ſuo peccato, ſed de hujus ſummi, & clariſſimi viri facto; non de aliquo crimine, [66] ſed periculo ſuo, de publico jure diſceptat: quod jus ſi Cn. Pompejus ignoravit, ſi M. Craſſus, ſi Q. Metellus, ſi Cn. Pompejus pater, ſi L. Sulla, ſi L. Craſſus, ſi C. Marius, ſi ſenatus, ſi populus Romanus, ſi, qui de re ſimili judicarunt, ſi fœderati populi, ſi ſocii, ſi illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis, & honeſtius ſit illis ducibus errare, quàm hoc magiſtro erudiri. Sed, ſi de certo, de perſpicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure eſſe conſtituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi ſentiatis. Simul & illa, judices, omnia ante oculos veſtros proponite: primùm eſſe omnes etiam poſt mortem reos, clariſſimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt: deinde ſenatum, qui perſæpe hoc judicavit: populum, qui juſſit: judices, qui approbarunt. tum etiam illud cogitatote; ſic vivere, ac vixiſſe Cornelium, ut, cùm omnium peccatorum quæſtiones ſint, non de vitiorum ſuorum pœna, ſed de virtutis præmio in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut ſtatuatis hoc judicio, utrùm poſthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento eſſe malitis. Poſtremò illud, judices, fixum in animis veſtris tenetote, vos in hac cauſa non de maleficio L. Cornelii, ſed de beneficio Cn. Pompeji judicaturos.

62. *Ut in me unum omnis &c.*] Revocavi voculam *unum* jubentibus cdd. vetuſtis & ſcriptis omnibus. neque dubitandum quin ſententiæ neceſſitatique ſerviat, & elegantiæ. *Grut.*

63. *Ab hoc impari.*] Ita diſertè Pal. nonus; ceteri *imperito.* vulgata *improbo.* Idem.

64. *Id enim contendere mihi de rep.*] Sic Pall. omnes. & editio vetus, quæ quidem addit *videtur*, ſed præter ſcriptos. vulgata, *mecum de rep.* Idem.

65. *Nuncium velle perferri.*] Vulgati *deferri.* Pal. nonus *proferri.* ſed alterum eſt ex S. Vict. Gembl. Erfurd. *Idem.*

66. *Sed periculo ſuo de publico jure, &c.*] Editur paſſim, *ſed de peric.* præter Pall. omnes, quorum auctoritate motus particulam eam expunxi; tanto libentius, quod & ſuſpecta eſſet Lambino. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS IN L. CALPURNIUM PISONEM,

ORATIO NONA ET TRICESIMA.

Fragmenta principii ab Aſconio ſervata.

CIRCA VERS. A PRIMO *.

* Quod minimum ſpecimen in te ingenii. ingenii autem? immo ingenui hominis, ac [liberi; qui colore ipſo patriam aſpernaris, oratione genus, moribus nomen. *

CIRCA

CIRCA VERS. A PRIMO LXXX.

Hoc nôn ad contemnendam Placentiam pertinet, unde ſe is ortum gloriari ſolet: neque enim hoc mea natura fert: nec municipii, præſertim de me optime meriti, dignitas patitur. [b]

PAVLO POST.

De avo Piſonis paterno.

Hic cum ad Padum Placentiæ forte conſediſſet, paucis poſt annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) aſcendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi cœptus eſt. [c]

CIRCA VERS A PRIMO*

Lautiorem pater tuus ſocerum, quam C. Piſo * in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, poteſtas cum omnium fuiſſet, unum potiſſimum delegiſſem. [d]

1 ** Jamne vides, bellua, jamne ſentis, quæ ſit hominum
1 querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum, neſcio quem, de grege noviciorum, factum eſſe conſulem. non enim nos color iſte ſervilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, ſupercilia, frons, vultus denique totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, [1] hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, [2] decepit, fefellit, induxit. pauci iſta tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, ſtuporem, debilitatemque linguæ. numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum conſilii: nullum non modò illuſtre, ſed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi. obrepſiſti ad honores errore hominum, commendatione fumoſarum imaginum: quarum ſimile habes nihil, præter colorem.

3 Is mihi etiam gloriabitur, ſe omnes magiſtratus ſine repulſa aſſecutum? mihi iſta licet de me vera cum gloria prædicare. omnes enim honores pôpulus Romanus mihi ipſi, homini novo, detulit. Nam, tu cùm quæſtor es factus, etiam qui te numquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piſo eſt à populo Romano factus, non iſte Piſo. Prætura item majoribus delata eſt tuis. noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quiſquam. Me cùm quæſtorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis ſuffragiis populus Romanus faciebat: homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perſpectæ, non auditæ nobilitati deferebat.

Nam quid ego de conſulatu loquar? parto vis, anne geſto? Miſerum me! cùm hac me nunc peſte, atque labe confero? ſed nihil comparandi cauſa loquar: [3] ac tamen ea, quæ ſunt longiſſimè disjuncta, comprehendam. Tu conſul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quàm quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, diſſidentibus conſulibus Cæſare & Bibulo, cùm hoc non recuſares, quin ii, à quibus dicebare conſul, te luce dignum non putarent, niſi nequior, quàm Gabinius, exſtitiſſes. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas non priùs tabella, quàm voce priorem conſulem declaravit. Sed omitto, ut ſit factus uterque noſtrûm. 2
Sit ſanè Fors domina campi. magnificentius eſt dicere, quemadmodum geſſerimus conſulatum, quàm, quemadmodum ceperimus.

Ego Kalendis Jan. ſenatum, & bonos omnes, legis Agra- 4
riæ, maximarumque largitionum metu liberavi. ego agrum Campanum, ſi dividi non oportuit, conſervavi: ſi oportuit, melioribus auctoribus reſervavi. [e] ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XL annis ante me conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra invidiam, atque defendi. ego adoleſcentes bonos, & fortes, ſed uſos ea conditione for-

---

ASCONIUS.

Hæc oratio dicta eſt Cn. Pompejo Magno II. M. Craſſo II. Coſſ. ante paucos dies quam Cn. Pompejus ludos faceret, quibus theatrum à ſe factum dedicavit. hoc intelligi ex ipſius Ciceronis verbis poteſt, quæ in hac oratione poſuit. Dixit enim ſic: *Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi, magnificentiſſimique ludi.* Feneſtella quidem poſuit hanc inter eas orationes, quas dixit Cicero L. Domitio, Appio Claudio Coſſ. ultimam. Sed, ut ego ab eo diſſentiam, facit primum, quòd Piſo reverſus eſt ex provincia Pompejo & Craſſo Coſſ., Gabinius Domitio & Appio; hanc autem orationem dictam ante Gabinii reditum, ex ipſa manifeſtum eſt: deinde, quod magis naturale eſt, ut in ipſo recenti reditu invectus ſit in Ciceronem, reſponderitque inſectationi ejus, qua revocatus erat ex provincia, prius quam poſt anni intervallum. apparet autem Ciceronem reſpondiſſe Piſoni. in ſumma, cum dicat in ipſa oratione Cicero, inſtare magnificentiſſimos apparatiſſimoſque ludos, non video quo modo hoc magis Domitio & Appio Coſſ. dictum ſit, quibus conſulibus nulli notabiliores ludi fuerunt, quam Pompejo & Craſſo: quo anno Pompejus exquiſitiſſimis magnificentiſſimiſque omnis generis ludis theatrum dedicavit.

Argumentum. Argumentum hujus orationis breve admodum eſt. nam cum revocati eſſent ex provinciis Piſo & Gabinius ſententia Ciceronis, quam dixerat de provinciis conſularibus Lentulo & Philippo Coſſ., reverſus in civitatem Piſo de inſectatione Ciceronis in ſenatu conqueſtus eſt, & in eum invectus, fiducia maxime Cæſaris generi, qui tum Gallias obtinebat. Piſoni Cicero reſpondit hac oratione.

a Tametſi hæc oratio ſic inſcribitur, *In L. Piſonem*: tamen non puto vos ignorare, hunc Piſonem ex ea familia eſſe, quæ Frugi appellata ſit: & ideo dicit aſpernari eum moribus nomen.

b Magnopere me hæſitare confiteor, quid ſit, quare Cicero Placentiam municipium eſſe dicat. video enim in annalibus eorum, qui Punicum bellum ſecundum ſcripſerunt, tradi, Placentiam coloniam deductam pridie Cal. Jan. primo anno ejus belli, P. Cornelio Scipione patre Africani, Ti Sempronio Longo Coſſ. Neque illud dici poteſt, ſic eam coloniam eſſe deductam, quemadmodum poſt plures ætates Cn. Pompejus Strabo, pater Cn. Pompeji Magni, tranſpadanas colonias deduxerat. Pompejus enim non novis colonis eas conſtituit, ſed veteribus incolis manentibus jus dedit Latii, ut poſſent habere jus, quod cæteræ Latinæ coloniæ, id eſt, ut petendi magiſtratus gratia civitatem Romanam adipiſcerentur.

Placentiam autem ſex millia hominum novi coloni deducti ſunt: in quibus equites deducendi fuit cauſa, ut opponerentur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant.

Deduxerunt triumviri P. Cornelius Aſina, P. Papirius Maſo. Cn. Pompejus ſive Cn. Cornelius Scipio. eamque coloniam IIII deductam eſſe invenimus. Deducta eſt autem Latina.

Duo porro genera earum coloniarum, quæ à populo Romano deductæ ſunt, fuerunt.

Erant enim aliæ quibus jus Italiæ dabatur: Aliæ item quæ Latinorum eſſent.

De ſe autem optime meritos Placentinos ait, quod illi quoque honoratiſſima decreta erga Ciceronem fecerant, certaverantque in ea re cum tota Italia, cum de reditu ejus actum eſt.

c Hic quoque dicit civitatem fuiſſe. ab eadem perſuaſione ponit Placentiam municipium fuiſſe. Avum autem Piſonis primo *Gallum* fuiſſe ideo ait, quod veniſſe eum in Italiam dicit trans Alpes; *Gallicanum*, quod in Italia conſederit; *Semiplacentinum*, poſtquam aſcitus ſit à Placentinis; quod multo poſt ea tempora fuit, quibus Placentia colonia deducta eſt.

d Quis fuerit ſocer Piſonis patris, ſupra dixit his verbis: *Inſuber quidam fuit, idem mercator, & præco, is cum Romam cum filia veniſſet, adoleſcentem nobilem Cæſonium, hominis furaciſſimi filium, auſus eſt appellare. filiam collocavit.* Calventium ajunt eum appellatum, patris Piſonis, contra quem hæc oratio eſt, ſocerum. Rutilium Attilium Nudum Feneſtella tradit. Cicero filiam poſt mortem Piſonis generi P. Lentulo collocavit, apud quem illa ex partu deceſſit.

e CIRCA VERS. A PRIMO CCLXX. *Ego in C. Rabirio perduellionis reo* XL *annis ante me conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra invidiam, atque defendi.*] Poſſit aliquis credere, lapſum memoria Ciceronem, qui dicat, XL annis ante ſe conſulem factum eſſe S.C. adverſus L. Apulejum Saturninum tribunum plebis: cum XXXVI anni à C. Mario & L. Valerio Flacco conſulibus numerentur. ſed hic non ſubtilis computatio annorum facta eſt, verum ſummatim tempus comprehenſum eſt: & perinde accipiendum, ac ſi dixerit, *prope* XL *annis*. hæc enim conſuetudo eſt ipſius Ciceronis: itaque idem in ea quoque, quam habuit in Catilinam in ſenatu, cum octavus decimus dies eſſet, poſteaquam factum S.C. ut viderent conſules ne quid reſpublica detrimenti caperet, dixit: *Vigeſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis, habemus enim S.C., veruntamen incluſum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum.*

---

1. *Hic in fraudem homines impulit.*] Sic Pal. ſec. & oct. nam ſec. *fraudes.* vulgata *in errorem.* Gruterus.

2. *Decepit, fefellit, induxit.*] Aliæ ferè cdd. *in fraudem induxit.* ſed præter Pal. pr. ac ſec. & Faernianos. *Idem.*

3 *Ac tamen ea quæ ſunt &c.*] Turnebus libro XX cap. 15 malebat, *attamen*; quod in contextum recepit Lambinus. *Idem.*

fortunæ, ut, ſi eſſent magiſtratus adepti, reipublicæ ſtatum convulſuri viderentur, meis inimiciriis, nulla ſenatus mala gratia, comitiorum ratione privavi.

5 Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientia, atque obſequio meo mitigavi. ego provinciam Galliam, ſenatus auctoritate, exercitu & pecunia inſtructam, & ornatam, [4] quam cum Antonio communicavi, quòd ita exiſtimabam tempora reipublicæ ferre, in concione depoſui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem ſenatus, interitum urbis, non obſcurè, ſed palàm molientem, egredi ex urbe juſſi: ut, à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus. Ego tela extremo menſe conſulatus mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorſi. Ego faces jam accenſas ad hujus urbis incendium, comprehendi, protuli, exſtinxi.

3 6 Me Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii, frequentiſſimo ſenatu, parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clariſſimus, qui propter te ſedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi à republica dixit. Mihi togato ſenatus, non ut multis bene geſtæ, ſed ut nemini, † conſervatæ reipublicæ, ſingulari genere ſupplicationis, deorum immortalium templa patefecit. [f] Ego cùm in concione, abiens magiſtratu, dicere à tribuno plebis prohiberer, quæ conſtitueram: cùmque is mihi tantummodo ut jurarem, permitteret: ſine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam.

7 Mihi populus Romanus univerſus illa in concione non unius diei gratulationem, ſed æternitatem, immortalitatemque donavit, cùm meum jusjurandum tale, atque tantum, juratus ipſe, una voce, & conſenſu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo, niſi qui mecum eſſet, civium eſſe in numero videretur. Atque ita eſt à me conſulatus peractus, ut nihil ſine conſilio ſenatus, nihil non approbante populo Romano egerim: ut ſemper in Roſtris curiam, in ſenatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equeſtrem ordinem cum ſenatu conjunxerim. Expoſui breviter conſulatum meum. 4

Aude nunc, ô furia, de tuo dicere: [g] cujus fuit initium ludi Compitalitii, tum primùm facti [5] poſt L. Metellum, & Q. Marcium conſules, contra auctoritatem hujus ordinis: 6 [h] quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) ſed ille deſignatus conſul, cùm quidem tribunus plebis ſuo auxilio [6] magiſtros ludos contra ſenatusconſultum facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. [7] Tu, cùm III Kalendas Jan. [8] Compitaliorum dies incidiſſent, Sex. Clodium, qui numquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum volitare paſſus es, hominem impurum, atque non modò facie, ſed etiam oculo tuo digniſſimum. [i] Ergo his fundamentis poſitis conſulatus tui, triduo poſt, inſpectante, & tacente te, à P. Clodio, fatali portento, prodigioque reipublicæ, [9] lex Ælia, & Fufia, everſa eſt, propugnacula, murique tranquillitatis, atque otii: collegia, non ea ſolùm, quæ ſenatus ſuſtulerat, [10] reſtituta, ſed innumerabilia quædam nova ex omni fece urbis, ac ſervitio concitata. ab eodem homine, in ſtupris inauditis, nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris, & modeſtiæ, ſeveritas cenſoria, ſublata eſt: cum tu interim, buſtum reipublicæ, qui te conſulem tum Romæ dicis fuiſſe, verbo numquam ſignificaris ſententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

Nondum, quæ feceris, ſed quæ fieri paſſus ſis, dico. neque 5 verò multum intereſt, præſertim in conſule, utrùm ipſe perniciofis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, 10 an alios vexare patiatur. An poteſt ulla eſſe excuſatio non dicam male ſentienti, ſed ſedenti, cunctanti, dormienti in maximo

ASCONIUS.

f CIRCA VERS. A PRIMO CCC. *Ego, cum in concione abiens magiſtratu à tribuno pl. dicere prohiberer ea, quæ conſtitueram, cùm is mihi tantummodo jurare permitteret, ſine ulla dubitatione juravi, rempublicam, atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam.*] Diximus jam antea, à Q. Metello Nepote tribuno pl. Ciceronem conſulatu abeuntem prohibitum eſſe concionari de rebus, quas in eo magiſtratu geſſit.

g CIRCA VERS. A PRIMO CCCXX. *Cujus fuit initium ludi Compitalitii*] Dicit de ludis Compitalitiis, quos Q. Metellus fieri vetuit.

h *Quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna belua conferam) ſed ille deſignatus Conſul, cum quidam tribunus pl. ſuo auxilio magnos ludos contra S. C. facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum calendis Ian. Compitalitiorum dies incidiſſet, Sex. Clodium, qui nunquam anteà prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum volitare paſſus es.*] L. Cæcilio, Q. Marcio Coſſ., quos & ipſe Cicero ſupra memoravit, S. C. collegia ſublata ſunt, quæ adverſus remp. videbantur eſſe.

Solebant autem magiſtri collegiorum ludos facere, ſicut magiſtri vicorum faciebant Compitalitios prætextati, qui ludi ſublatis collegiis diſcuſſi ſunt.

Poſt novem deinde annos, quam ſublata erant, P. Clodius tribunus pl. lege lata reſtituit collegia. invidiam ergo & crimen reſtitutorum confert in Piſonem, quod, cum conſul eſſet, paſſus ſit ante, quam lex ferretur, facere prætextatum ludos Sex. Clodium. is fuit familiariſſimus Clodii, & operarum Clodianarum dux: quo auctore poſtea illato ab iis corpore Clodii, curia cum eo incenſa eſt. quos ludos tunc quoque fieri prohibere tentavit L. Mummius trib. pl. ante biennium autem, quam reſtituerentur collegia, Q. Metellus Celer conſul deſignatus magiſtros ludorum ludos Compitalitios facere prohibuerat, ut Cicero tradit, quamvis auctore tribuno pl. ferent, cujus tribuni nomen adhuc non inveni.

i PAULO POST. *Ergo his fundamentis poſitis conſulatus tui, triduo poſt, inſpectante & tacente te, à P. Clodio fatali portento prodigioque reip. lex Ælia & Fuſia everſa eſt, propugnacula, murique tranquillitatis, atque otii: collegia, non ea ſolum quæ ſenatus ſuſtulerat, reſtituta, ſed innumerabilia quædam ex omni fece urbis ac ſervitiorum conſtituta, ab eodem homine, in ſtupris inauditis, nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ cenſoria ſeveritas ſublata eſt.*] Diximus, L. Piſone, & A. Gabinio Coſſ. P. Clodium tribunum pl. quatuor leges pernicioſas tuliſſe. Annonariam, de qua Cicero hoc loco mentionem non facit, (fuit enim ſumme popularis) ut frumentum populo quod antea ſemis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur. Alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſervaret. propter quam rogationem ait legem Fufiam & Æliam, propugnacula & muros tranquillitatis atque otii, everſam eſſe: obnunciatio enim, qua pernicioſis legibus reſiſtebatur, quam Ælia lex confirmaverat, erat ſublata. Tertiam de collegiis reſtituendis, noviſque inſtituendis, quæ ait ex ſervitiorum fece conſtituta. Quartam, ne quem cenſores in ſenatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, niſi qui apud eos accuſatus, & utriuſque cenſoris ſententia damnatus eſſet. Hac ergo ejus lege cenſuram, quæ magiſtra pudoris & modeſtiæ eſt, ſublatam ait.

4. *Quam cum Antonio communicavi.*] Nihil diſcrepant libri veteres. propugnat tamen Lambini *commutavi*, Hotomanus lib. VIII Obſervat. cap. 7. *Gruter.*

† *Conſervatæ reip. ſingulari.*] Ita Pall. & editio vetus, at Lambinus, *reip. teſtimonium dedit, & ſingulari.* vellem ſcire è quibus ſcriptis. nam ipſe tacet. *Idem.*

5. *Poſt L. Metellum & Q. Marcium Coſſ.*] Eſt à P. Manutio, ſive Gab. Faerno, cujus notas aveam videre. prius cuſi, *poſt L. Aurelium & C. Marium.* at Victoriana, *poſt L. Luſcellium & C. Marium,* quomodo item mſſ. noſtri. ſed monuit d. cap. 15 Turnebus, auctore Aſconio, legendum *L. Julium & C. Marium.* Idem.

6. *Magiſtros ludos & contra S. C. &c.*] Eſt à Turnebo; ſed reſpondent mſſ. Erfurd. Pal. pr. ac ſec. vulgò erat *magnos.* ineptè; ut pluribus hauries è Pighio noſtro ad annum v. c. DCXCII in Faſtis Annal. Rom. *Idem.*

7. *Tu cum III Kalend. Ian. &c.*] Turnebus reponit *in* III. *Kal. Ianuar.* & quidem è mſſ. quòd cum etiam adnotaſſet Ahala, auſus ſum exhibere quod videtis, ſecutus membranas noſtras. *in* enim facilè migret in III. Hotomanus quidem lib. VIII Obſerv. cap. 7 improbat hanc emendationem, ſed tamen non enervat argumenta pro Turnebo militantia.

8. *Compitaliorum dies incidiſſent.*] Lambinus ſecutus Manutium *incidiſſet*, ſed nolentibus libris *Idem.*

9. *Lex Ælia atque Fuſia everſa eſt.*] Pighius noſter in Faſtis ad annum Urbis DXCVII. tentat *legg. Ælia. &c. everſæ.* duæ enim erant leges, ut exiſtimat P. Manutius. *Idem.*

10. *Reſtituta, ſed innum. &c. concitata.*] Haud aliter Pall. omnes tres ſcilicet pr. ſec. oct. item editio vetus; ne laudem Erfurdienſem codicem à Suffrido conſultum. *Idem.*

11. Ja-

ximo reipublicæ motu conſuli? centum propè annos legem Æliam, & Fuſiam tenueramus: quadringentos [11] judicium, notionemque cenſoriam. quas leges auſus eſt non nemo improbus, potuit quidem nemo umquam convellere: quam poteſtatem minuere, quo minus de moribus noſtris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effusè petulans conatus eſt.

11 Hæc ſunt, ô carnifex! in gremio ſepulta conſulatus tui. [k] Perſequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipſum eſſet ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quàm ſolitus eras, intuente, delectus ſervorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi umquam nec facere, nec pati turpe duxit: arma in templo Caſtoris, (ô proditor templorum omnium!) vidente te, conſtituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te conſule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, caſtellum forenſis latrocinii, buſtum legum omnium, ac religionum. Erat non ſolùm domus mea, ſed totum Palatium ſenatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta, refertum: cùm tu non modò ad eum Ciceronem (mitto enim domeſtica, quæ negari poſſunt: hæc commemoro, quæ ſunt palàm) non modò, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in ſenatu ſententiam rogabas tertium, numquam adſpiraſti: ſed omnibus conſiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuiſti ſolùm, verùm etiam crudeliſſimè præfuiſti.

6 Mihi verò ipſi coram genero meo, propinquo tuo,
12 quæ dicere auſus es? egere, foris eſſe Gabinium: ſine provincia ſtare non poſſe: ſpem habere à tribuno plebis, ſi tua conſilia cum illo conjunxiſſes, à ſenatu quidem deſperaſſe: hujus te cupiditati obſequi, ſicuti ego feciſſem in collega meo: nihil eſſe, quòd præſidium conſulum implorarem: ſibi quemque conſulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo. vereor, ne qui ſit, qui iſtius inſignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen. ipſe certè agnoſcet, & cum aliquo dolore, flagitiorum ſuorum recordabitur.

13 Meminiſtine, cœnum, cùm ad te quinta ferè hora, cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo è gurguſtio te prodire, involuto capite, ſoleatum? &, cùm iſto ore fœtido tæterrimam nobis popinam inhalaſſes, excuſatione te uti valitudinis, quòd diceres, vinolentis te quibuſdam medicaminibus ſolere curari? quam nos cauſam cùm accepiſſemus, (quid enim facere poteramus?) paulliſper ſtetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos cùm improbiſſimè reſpondendo, tum turpiſſimè eructando ejeciſti.

4 Idem illo ferè biduo productus in concionem ab eo, cui ſic æquatum præbebas conſulatum tuum, cùm eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo: gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæſoninus ſemiplacentinus Calventius, reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio, Crudelitatem tibi non placere. Hîc te ille homo digniſſimus tuis
7 laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, ſenatum conſul in concione condemnas? non enim me, qui ſenatui parui. nam relatio illa ſalutaris, & diligens, fuerat conſulis: animadverſio quidem, & judicium, ſenatus. quæ cùm reprehendis, oſtendis, qualis tu, ſi ita fortè accidiſſet, fueris illo tempore conſul futurus. ſtipendio mehercule, & frumento Catilinam eſſe putaſſes juvandum.

Quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu ſena- 15
tus auctoritatem, ſalutem civitatis, totam rempublicam, provinciæ præmio vendidiſti? Quæ enim L. Catilinam conantem conſul prohibui, ea P. Clodium facientem conſules adjuverunt. voluit ille ſenatum interficere, vos ſuſtuliſtis: leges incendere, vos abrogaſtis: interire patriam, vos adjuviſtis. Quid eſt, vobis conſulibus geſtum ſine armis? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem: vos ejus domum, quem propter urbs incenſa non eſt. Ac ne illi quidem, ſi habuiſſent veſtri ſimilem conſulem, de urbis incendio cogitaſſent. non enim ſe tectis privare voluerunt: ſed his ſtantibus nullum domicilium ſceleri ſuo fore putaverunt. cædem illi civium, vos ſervitutem expetiſtis. Hic vos etiam crudeliores. huic enim populo ita fuerat ante vos conſules libertas inſita, ut emori potiùs, quàm ſervire præſtaret.

Illud verò geminum conſiliis Catilinæ, & Lentuli, quòd 16
me domo mea expuliſtis, Cn. Pompejum domum ſuam compuliſtis. neque enim, me ſtante, & manente in urbis vigilia, neque reſiſtente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, umquam ſe illi rempublicam delere poſſe duxerunt. à me quidem etiam pœnas expetiſtis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium incluſum nefariis ſenſibus impiorum, in me profudiſtis. quorum ego furori niſi ceſſiſſem, in Catilinæ buſto, vobis ducibus, mactatus eſſem. Quod autem majus indicium exſpectatis, nihil inter vos, & Catilinam interfuiſſe, quàm quòd eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitaſtis? quòd omnes undique perditos collegiſtis? quòd in me carcerem effudiſtis? quòd conjuratos armaſtis? [12] quòd eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluiſtis?

Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu 17
es ille, cui crudelitas diſplicet? cui, cùm ſenatus luctum, ac 8
dolorem ſuum veſtis mutatione declarandum cenſuiſſet, cùm videres mærere rempublicam ampliſſimi ordinis luctu, ô noſter miſericors! quid facis? quod nulla in barbaria quiſquam tyrannus. omitto enim illud, conſulem edicere, ut ſenatus ſenatuſconſulto ne obtemperet: quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam poteſt. ad miſericordiam redeo ejus, cui nimis videtur ſenatus in conſervanda patria fuiſſe crudelis.

Edicere eſt auſus cum illo ſuo pari, quem tamen omnibus 18
vitiis ſuperare cupiebat, ut ſenatus, contrà, quàm ipſe cenſuiſſet, ad veſtitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non ſineret? mærorem relinquis: mæroris aufers inſignia. eripis lacrymas non conſolando, ſed minando. Quòd ſi veſtem non publico conſilio, patres conſcripti, ſed privato officio, aut miſericordia mutaviſſent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, poteſtatis erat non ferendæ. cùm verò id ſenatus frequens cenſuiſſet: ordines reliqui jam antè feciſſent: tu ex tenebricoſa popina conſul extractus, cum illa ſaltatrice tonſa, [13] ſenatum populi Romani occaſum, atque interitum reipublicæ lugere vetuiſti. At quærebat etiam paullo antè de me, 9
quid ſuo mihi opus fuiſſet auxilio: cur non meis inimicis, meis copiis reſtitiſſem. Quaſi verò non modò ego, qui multis ſæpe auxilio fuiſſem, ſed quiſquam tam inops fuerit umquam, qui, iſto non modò propugnatore, tutiorem ſe, ſed advocato, aut adſtipulatore, paratiorem fore putaret.

Ego iſtius pecudis, ac [14] putidæ carnis conſilio ſcilicet, aut 19
præſidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi

ASCONIUS.

k PAULO POST. *Perſequere connexos his funeribus dies. pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipſum eſſet ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quam ſolitus eras, intuente, delectus ſervorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit.*] Profecto intelligitur, P. Clodium ſignificari.

11. *Judicium rationemque cenſoriam.*] Turnebus d. cap. iſtud præferebat quomodo publicarat Victorius. malebat Lambinus *notationem*. ſed non adſentiuntur libri. & edd. vett. Palatinique noſtri propugnant iſtud noſtrum, quamvis habeat Manutius *notionem*. Grut.

12. *Quod eorum ferro ac furori.*] Ita locum ſupplevi è Pal ſec. atque Turingico. prius aberat, *ac furori*. quod tamen heic appoſitiſſimum eſt. *Idem.*

13. *Senatum populi Rom. occaſum atque interitum reip. lugere.*] Redintegravi locum hunc ex Pall. tribus, quibus accedit editio priſca. itaque non eſt quod quis putet iſtud deberi ingenio Lambini. *Idem.*

14. *Putidæ carnis.*] Non abſurdè Petrus Faber *canis*, lib. 1 cap.

hi aut opis, aut ornamenti expetebam? Conſulem ego tum requirebam, conſulem, inquam, non illum quidem, [15] quem in hoc majali invenire non poſſem, qui tantam reipublicæ cauſam gravitate, & conſilio ſuo tueretur: ſed qui, tamquam truncus, atque ſtipes, ſi ſtetiſſet modò, poſſet ſuſtinere tamen titulum conſulatus. Cum enim eſſet omnis cauſa illa mea conſularis & ſenatoria, auxilio mihi opus fuerat & conſulis, & ſenatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat à vobis conſulibus converſum: alterum reipublicæ penitus ereptum. Attamen, ſi conſilium exquiris meum: neque ego ceſſiſſem, & me ipſa ſuo complexu patria renuiſſet, ſi mihi cum illo buſtuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuiſſet.

20 Alia enim cauſa præſtantiſſimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortiſſimo viro, & conſuli, & ſextùm conſuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum eſſe duxit. Quod mihi igitur certamen eſſet hujuſmodi? cum C. Mario ſcilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicureo, cum altero, [16] Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque ſupercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernaſſem, ſalvamque in portu collocaſſem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum ſpiritum pertimeſcerem.

21 Alios ego vidi ventos: alias proſpexi animo procellas: aliis impendentibus tempeſtatibus non ceſſi, ſed his unum me pro omnium ſalute obtuli. Itaque diſceſſu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudeliſſimis exciderunt: cùm quidem tu, ô vecors, & amens, cùm omnes boni abditi, incluſique mærerent, templa gemerent, tecta ipſa urbis lugerent, complexus es illud funeſtum animal ex nefariis ſtupris, ex civili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem & loci veſtigio, & temporis, arbitria non mei ſolum, ſed patriæ funeris abſtuliſti.

22 Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam, & gratulationem tuam, quid cum tuis ſordidiſſimis gregibus intemperantiſſimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus ſobrium, quis agentem aliquid, quod eſſet libero dignum, quis denique in publico vidit? cùm collegæ tui domus cantu, & cymbalis perſonaret, cùmque ipſe nudus in convivio ſaltaret: in quo ne tum quidem, cùm illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem, fortunæ rotam pertimeſcebat. Hic autem non tam concinnus helluo, nec tam muſicus, jacebat in ſuo Græcorum fætore, atque vino. quod quidem iſtius, in illis reipublicæ luctibus, quaſi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo poteſt dicere, utrum iſte plus biberit, aut vomuerit, an effuderit.

23 Tu etiam mentionem facies conſulatus tui? aut te fuiſſe Romæ conſulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga, & prætexta eſſe conſulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te conſule, eſſe voluiſti. Hujus tu Clodiani canis inſignibus conſulatum declarari putas? animo conſulem eſſe oportet, conſilio, fide, gravitate, vigilantia, cura; toto denique munere conſulatus [17] omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis præſcribit, reipublicæ conſulendo. ego conſulem eſſe putem, qui ſenatum eſſe in republica non putavit? & ſine eo conſilio conſulem numerem, ſine quo Romæ ne reges quidem eſſe potuerunt? Etenim illa jam omitto: cùm ſervorum delectus haberetur in foro; arma in templum Caſtoris luce, & palàm comportarentur; [l] id autem templum, ſublato aditu, revulſis gradibus à conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur: [m] cùm equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur, ſenatui non ſolùm juvare rempublicam, ſed ne lugere quidem liceret: cùm civis is, quem hic ordo, aſſentiente Italia, cunctiſque gentibus, conſervatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, ſervitio, atque armis pelleretur, non dicam auxilio veſtro, quod verè licet dicere, ſed certè ſilentio: tum Romæ fuiſſe conſules quiſquam exiſtimabit?

Qui latrones igitur, ſi quidem vos conſules? qui prædones, 24
qui hoſtes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen eſt, magna ſpecies, magna dignitas, magna majeſtas conſulis: non capiunt anguſtiæ pectoris tui, non recipit levitas iſta, non egeſtas animi: non infirmitas ingenii ſuſtinet, non inſolentia rerum ſecundarum tantam perſonam, tam gravem, tam ſeveram. [n] Seplaſia mehercle, ut dici audiebam, te, ut primùm adſpexit, Campanum conſulem repudiavit. Audierat Decios, Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus ſi moderatio illa, quæ in noſtris ſolet eſſe conſulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit ſpecies, fuit inceſſus, ſaltem Seplaſia dignus, & Capua.

11

Gabinium denique ſi vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii: citiùs agnoviſſent. erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes, ceruſſatæque buccæ, dignæ Capua: ſed illa vetere. nam hæc quidem, quæ nunc eſt, ſplendidiſſimorum hominum, fortiſſimorum virorum, optimorum civium, mihique amiciſſimorum multitudine redundat. quorum Capuæ te prætextatum nemo adſpexit, qui non gemeret deſiderio mei: cujus conſilio cùm univerſam rempublicam, tum illam ipſam urbem meminerant eſſe ſervatam. me inaurata ſtatua donarant: me patronum unum adſciverant: à me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis, legatiſque defenderunt, & abſentem, principe Cn. Pompejo referente, & de corpore reipublicæ tuorum ſcelerum tela revellente, revocarunt. 25

An tu eras conſul, cùm in Palatio mea domus ardebat, non caſu aliquo, ſed ignibus injectis, inſtigante te? 26

[o] Ec-

ASCONIUS.

l Circa vers. a primo. * Dicit de Caſtoris templo. *Id autem templum, ſublato aditu, revulſis gradibus, à conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur.*] Catilinam lege repetundarum abſolutum eſſe accuſante P. Clodio, jam dictum eſt.

m Statim. *Cum equites Rom. relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur.*] L. Lamiam a Gabinio conſule edicto relegatum eſſe, jam diximus.

n Circa vers. a primo dcxx. *Seplaſia mehercule, ut dici audiebam, te ut primum aſpexit, Campanum Conſulem repudiavit.*] Dictum eſt in diſſuaſione legis agrariæ ad populum, plateam eſſe Capuæ, quæ *Seplaſia* appellatur, in qua unguentarii negotiari ſint ſoliti. ergo eos quoque, qui in ea platea negotiarentur, dici invitos Piſonem vidiſſe, cum Capuam conſul venit, quod eos, à quibus ille expulſus erat, adjuviſſet.

cap. 11 Semeſtrium. ſed enim ſi retinemus mox ex Iſidoro *majalem*, non videtur abjiciendum *carnis*; ut alluſerit ad proverbium vulgi, *ſui animam pro ſale datam, ne putiſceret*; cujus & alibi meminit noſter. *Grut.*

15. *Quem in hoc majali.*] Non potui contemnere auctoritatem Iſidori ſic laudantis hunc locum libro 11 Etymolog. cap. 31 quamvis diſpliceat Hotomano libro VIII Obſervat. cap. 7. *Idem.*

16. *Catilinæ laternario? &c.*] Turnebus lib. XXI cap. 18 probat quorundam codd. ſcripturam *lautumiario*. Lipſius lib. III Var. lect. cap. 18 totum locum ſic reſtituendum autumat: *barbaro Epicuro? cum altero Catilina? At timui ais. quos? nempe hercule ego &c.* Vulgatum exſtat in Pal. pr. niſi quod addita litera exhibeat *lanternario*. nam ſec. *lancernario*, quod etiam in ſuo fortean invenit, qui primum has orationes publicavit. expreſſit enim *lancemario*. Pal. oct. habet *lanterario*. Gulielmius conjiciebat *lauto amaſio*, producebatque Tullium pro domo ſua cap. 24, ubi vocat *delicias Catilinæ*. Gruter. Sane & ſic in gloſſis dicitur *lanterna*, & explicatur φανὸς, ἑςία πταλέως καιομένη. Gronov.

17. *Omni officio tuendo, maximeque id quod vis nominis ipſa præſcribit reipubl. conſulendo.*] Hæc verba omnia nunc primum Ciceroni accedunt, eruta è Pal. ſec. neque longè aliter codex Turingicus, ut & prodidit Gulielmius noſter capite V ad Truculentum Plauti. *Grut.*

[o] Ecquod in hac urbe majus umquam incendium fuit, cui non conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam propè à meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, ſedebas non exſtinctor, ſed auctor incendii, & ardentes faces furiis Clodianis pænè ipſe conſul miniſtrabas.
12 An verò reliquo tempore conſulem te quiſquam duxit? quiſquam tibi paruit? quiſquam in curiam venienti aſſurrexit? quiſquam conſulenti reſpondendum putavit? numerandus eſt ille annus denique in republica, cùm obmutuiſſet ſenatus, judicia conticuiſſent, mærerent boni, vis latrocinii veſtri tota urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, ſed ipſa civitas tuo, & Gabinii ſceleri, furorique ceſſiſſet?

27 [p] At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſonine, ex miſerrimis naturæ tuæ ſordibus, cùm experrecta tandem virtus clariſſimi viri, celeriter & verum amicum, & optimè meritum civem, & ſuum priſtinum morem requiſivit: neque eſt ille vir paſſus, in ea republica quam ipſe decorarat, atque auxerat, diutius veſtrorum ſcelerum peſtem morari: cùm tamen ille, qualiſcumque eſt, qui eſt ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipſe ſe vix: ſed collegit tamen, & contra ſuum Clodium, primùm ſimulatè; deinde non libenter; ad extremum tamen pro Cn. Pompejo verè, vehementerque pugnavit. quo quidem in ſpectaculo mira populi Romani æquitas erat. uter eorum periſſet, tamquam laniſta, in ejuſmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem verò quæſtum, ſi uterque cecidiſſet.

28 Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem ſummi viri. erat ipſe ſceleratus, erat gladiator: cum ſcelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu ſcilicet homo religioſus, & ſanctus, fœdus, quod meo ſanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluiſti. caverat enim ſibi ille ſororius adulter, ut, [18] ſi tibi provinciam, ſi exercitum, ſi pecuniam ereptam ex reipublicæ viſceribus dediſſet, omnium ſuorum ſcelerum ſocium te, adjutoremque præberes. Itaque in illo tumultu fracti faſces: ictus ipſe: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehenſus denique cum ferro ad ſenatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuiſſe conſtabat.

13 Et quis audivit non modò actionem aliquam, aut relatio-
29 nem, ſed vocem omnino, aut querelam tuam? Conſulem tum te fuiſſe putas, cujus in imperio, qui rempublicam, ſenatus auctoritatem ſervarat, [19] idemque in Italia, qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is ſe in publico tutò ſtatuit eſſe non poſſe? An tum eratis conſules, cùm, quacumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad ſenatum; cunctus ordo reclamabat, oſtendebatque, nihil eſſe vos acturos, niſi priùs de me retuliſſetis? cùm vos, quamquam fœdere obſtricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, ſed lege impediri?

30 Quæ lex privatis hominibus eſſe lex non videbatur, inuſta per ſervos, inciſa per vim, impoſita per latrocinium, ſublato ſenatu, pulſis è foro bonis omnibus, capta republica contra omnes leges, nullo ſcripta more: hanc qui ſe metuere dicerent, conſules, non dicam animi hominum, ſed faſti ulli ferre poſſunt? Nam, ſi illam legem non putabitis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis, atque integri capitis, bonorumque tribunicia proſcriptio; hac tamen obſtricti pactione tenebamini: quis vos non modò conſules, ſed liberos fuiſſe putet, quorum mens fuerit oppreſſa præmio, lingua adſtricta mercede? Sin illam vos ſoli legem putabitis: quiſquam vos conſules tunc fuiſſe, aut nunc eſſe conſulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis eſſe, non leges, non inſtituta, non jura noritis?

An, cùm proficiſcebamini paludati in provincias vel emptas, 31
vel ereptas, conſules vos quiſquam putavit? Itaque, credo, ſi minùs frequentia ſua veſtrum egreſſum ornando, atque celebrando; at ominibus ſaltem bonis, ut conſules; non triſtiſſimis, ut hoſtes, aut proditores proſequebantur. Tunc etiam, 14
immaniſſimum, ac fœdiſſimum monſtrum, auſus es meum diſceſſum illum, teſtem ſceleris, & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, patres conſcripti, fructum immortalem veſtri in me, & amoris, & judicii; qui non admurmuratione, ſed voce, & clamore, abjecti hominis, & ſemivivi furorem, petulantiamque fregiſtis.

Tu luctum ſenatus, tu deſiderium equeſtris ordinis, tu ſqua- 32
lorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu ſilentium perpetuum judiciorum, ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones, quæ meus diſceſſus reipublicæ vulnera inflixit? Qui ſi calamitoſiſſimus fuiſſet: tamen miſericordia dignior, quàm contumelia; & cum gloria potius eſſe conjunctus, quàm cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, veſtrum quidem ſcelus, ac dedecus haberetur. [20] cùm verò (forſitan hoc, quod dicturus ſum, mirabile auditu eſſe videatur, ſed certe id dicam, quod ſentio) cùm tantis à vobis, patres conſcripti, beneficiis affectus ſim, tantis honoribus; non modò illam calamitatem eſſe non duco: ſed, ſi quid mihi poteſt à republica eſſe ſejunctum, quod vix poteſt; privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuiſſe illam, expetendamque fortunam.

Atque, ut tuum lætiſſimum diem cum triſtiſſimo meo con- 33
feram, utrùm tandem bono viro, & ſapienti optabilius putas, ſic exire à patria, ut omnes ſui cives ſalutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiſcenti evenit, ut omnes exſecrarentur, malè precarentur, unam tibi illam viam, & perpetuam eſſe vellent? Mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, juſto præſertim, & debito, quævis fuga potiùs, quàm ulla provincia eſſet optatior. Sed perge porro. nam ſi illud meum turbulentiſſi- 15
mum tempus profectionis, tuo tranquilliſſimo præſtat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis?

Me Kalendis Jan. qui dies poſt obitum, occaſumque no- 34
ſtrum reipublicæ primus illuxit, frequentiſſimus ſenatus, concurſu Italiæ, referente clariſſimo, atque fortiſſimo viro, P. Lentulo, [21] conſentiente populo Romano, atque una voce revocavit. me idem ſenatus exteris nationibus, me legatis, magiſtratibuſque noſtris auctoritate ſua, conſularibus litteris, [22] non, ut tu Inſuber dicere auſus es, orbatum patria, ſed ut ſenatus illo ipſo tempore appellavit, civem conſervatorem reipu-

ASCONIUS.

o SEQUITUR. *Ecquod in hac urbe majus umquam incendium fuit, cui non Conſul ſubvenerit? at tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam prope à meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, ſedebat.*] Poſt profectionem ex urbe Ciceronis, bona ejus P. Clodius publicavit. poſtea direpta ſunt omnia, quæ aut in domo, aut in villis fuerunt, & ex eis ad ipſos conſules lata complura. domus direpta primum, deinde inflammata, ac diruta eſt. Socrus Piſonis quæ fuerit invenire non potui, videlicet quod auctores rerum non perinde in domibus ac familiis fœminarum, niſi illuſtrium, ac virorum nomina tradiderunt.

p PAULO POST. *At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſonine, è miſerrimis naturæ tuæ ſordibus, cum experrecta tandem virtus celeriter & verum amicum, & optime meritum civem, & ſuum priſtinum morem requiſivit.*] Profecto Cn. Pompejum ſignificari intelligitur.

18. *Si tibi pecuniam, ſi exercitum, ſi pecuniam ereptam.*] Non putavimus hoc loco agendum, ut egerunt aut Lambinus in maxima, aut Gothofredus in ſuis majoribus, aut ex horum imitatione Gruterus, & hunc ſequuti Londinienſes ac Baſileenſes, qui omnes perquam negligenter hunc locum ſic exhibent, ne pueris quidem ignoſcenda temeritate. Sunt eadem tria, quæ enumeraverat pro Sextio cap. 30. *Quod genus imperii, aut quæ provincia, quæ ratio aut flandæ aut conflandæ pecuniæ non reperiebatur?* Gron.

19. *Idemque in Italia qui omnes.*] Egregiè conjicit Gulielmius, *ſidemque in Italia, qui omnes.* Grut.

20. *Cum verò (forſitan &c.*] Sic Paul. Manutius, reſpondetque Pal. ſec. atque oct. *Idem.*

21. *Conſentiente populo Ro.*] Noſtri ſcripti habent illud *populo Rom.* quod Lambinus ejecit cum Faërno. Gulielmius mutabat in *populi Rom.* Idem.

22. *Non ut tu Inſuber &c.*] Manavit à conjectura Turnebi, cum repeiiſſet in mſſ. *inſuper;* quod editi malè mutarant in *mox* ſive *nuper.* Idem.

reipublicæ commendavit. ad meam unius ſalutem ſenatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, conſulis voce, & litteris implorandum putavit. mei capitis ſervandi cauſa Romam uno tempore, quaſi ſigno dato, Italia tota convenit. de mea ſalute, P. Lentuli, præſtantiſſimi viri, atque optimi conſulis, Cn. Pompeji, clariſſimi, atque invictiſſimi civis, ceterorumque principum, celeberrimæ, & gratiſſimæ conciones fuerunt.

35 De me ſenatus ita decrevit, Cn. Pompejo auctore, & ejus ſententiæ principe, ut, ſi quis impediſſet reditum meum, in hoſtium numero putaretur: iiſque verbis ea de me ſenatus auctoritas declarata eſt, ut nemini ſit triumphus honorificentiùs, quàm mihi ſalus, reſtitutioque perſcripta. [q] De me, cùm omnes magiſtratus promulgaſſent, præter unum prætorem, à quo non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus conſul de collegæ Q. Metelli ſententia: quem mecum eadem reſpublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in conſulatu, virtute optimi, ac juſtiſſimi viri, ſapientiaque, conjunxit.

36 Quæ lex quemadmodum accepta ſit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adeſſet, ſatis juſtam excuſationem eſſe viſam: nullis comitiis umquam multitudinem hominum tantam, neque ſplendidiorem fuiſſe: hoc certè video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, [23] vos diſtributores, vos cuſtodes fuiſſe tabularum: &, quod in honoribus veſtrorum propinquorum non facitis vel ætatis excuſatione, vel honoris, id in ſalute mea, nullo rogante, vos veſtra ſponte feciſtis.

16 Confer nunc, Epicure noſter, ex hara producte, non ex
37 ſchola, confer, ſi audes, abſentiam tuam cum mea. Obtinuiſti provinciam conſularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. nam lege Cæſaris juſtiſſima, atque optima, populi liberi, planè, & verè erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te, & collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaja, Theſſalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. habebas exercitum tantum, quantum tibi non ſenatus, aut populus Romanus dederat, ſed quantum tua libido conſcripſerat. ærarium exhauſeras.

38 Quas res geſſiſti in imperio, exercitu, provincia conſulari? quas res geſſerit, quæro? qui ut venit ſtatim (nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces ſociorum, non cædem hoſpitum, non perfidiam, non immanitatem, non ſcelera prædico: mox, ſi videbitur, ut cum fure, ut cum ſacrilego, ut cum ſicario, diſputabo: nunc meam ſpoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris.) Quis umquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad ſenatum litteras miſerit? tantam verò provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præſertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut ſemper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, conſulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non triumpharit. eſt hoc novum: multo illud magis. [r] appellatus eſt hic vulturius illius provinciæ (ſi diis placet) imperator.

17 Ne tum quidem, Paulle noſter, tabulas Romam cum lau-
39 rea mittere audebas? Miſi, inquit. Quis umquam recitavit? quis, ut recitarentur, poſtulavit? nihil enim mea refert, utrùm tu, conſcientia oppreſſus ſcelerum tuorum, nihil umquam auſus ſis ſcribere ad eum ordinem, quem deſpexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdiderint, iidemque ſilentio ſuo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud ſcio, an malim, te videri nullo pudore fuiſſe in litteris mittendis, an amicos tuos plus habuiſſe & pudoris, & conſilii, quàm aut te videri pudentiorem fuiſſe, quàm ſoles, aut tuum factum non eſſe condemnatum judicio amicorum.

Quòd ſi non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in 40
perpetuum tibi curiam præcluſiſſes: quid tandem erat actum, aut geſtum in illa provincia, de quo ad ſenatum cum gratulatione aliqua ſcribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amiſſio? an ſociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Theſſalonicæ? an obſeſſio militaris viæ? an exercitus noſtri interitus, ferro, fame, frigore, peſtilentia? Tu verò, qui ad ſenatum nihil ſcripſeris: ut in urbe nequior inventus es, quàm Gabinius, ſic in provincia paullo tamen, quàm ille, demiſſior.

Nam ille gurges, atque helluo, natus abdomini ſuo, non 41
laudi, atque gloriæ, cùm equites Romanos in provincia, cùm publicanos, nobiſcum & voluntate, & dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama, vitaque privaſſet, cùm egiſſet aliud nihil in illo exercitu, niſi ut urbes depopularetur, agros vaſtaret, exhauriret domos: auſus eſt (quid enim ille non auderet?) à ſenatu ſupplicationem per litteras poſtulare. O dii 18
immortales! tune etiam, atque adeò vos, geminæ voragines, ſcopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? veſtram extollitis? cùm de me ea ſenatusconſulta abſente facta ſint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modò optare numquam auderem, ſed cogitare non poſſem? vos autem ſempiternas fœdiſſimæ turpitudinis notas ſubieritis?

An ego, ſi te, & Gabinium cruci ſuffixos viderem, majo- 42
re afficerer lætitia ex corporis veſtri laceratione, quàm afficior ex infamia? Nullum eſt ſupplicium putandum, quo affici caſu aliquo etiam boni viri, forteſque poſſunt. Atque hoc quidem etiam iſti tui dicunt voluptarii, Græci: quos utinam ita audires, ut erant audiendi! numquam te in tot flagitia ingurgitaſſes. verùm audis in præſepibus: audis in ſtupris: audis in cibo, & vino. Sed dicunt iſti ipſi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, ſapientem, etiam ſi in Phalaridis tauro incluſus, ſuccenſis ignibus torreatur, dicturum tamen, ſuave illud eſſe, ſeſeque ne tantulum quidem commoveri. tantam virtutis eſſe vim voluerunt, ut non poſſet umquam eſſe vir bonus non beatus.

Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? Id mea ſententia, 43
quod accidere nemini poteſt, niſi nocenti, ſuſcepta fraus, impedita, & oppreſſa mens conſcientia, bonorum omnium odium, [24] nota juſti ſenatus, amiſſio dignitatis. Nec mihi ille 19
M. Regulus, quem Karthaginienſes, reſectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, ſupplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia ſervata ab illo, demerſum in Minturnenſium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulſum, & naufragum vidit. fortunæ enim iſta tela ſunt, non culpæ

ASCONIUS.

q CIRCA VERS. A PRIMO DCCC. *De me, cum omnes magiſtratus promulgaſſent, præter unum prætorem, à quo non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emptos tribunos pl., legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus Coſ.*] P. Clodii App. Claudius, ſicut jam ſæpe ſignificavimus, fuit frater. Duos tribunos, de quibus ipſis ſæpe jam diximus, quos de lapide emptos ait, quia mercede id faciebant, Sex. Atilium Serranum, & Q. Numerium ſignificat.

r CIRCA MEDIUM. *Appellatus eſt hic vulturius illius provinciæ, ſi Diis placet, Imperator. ne tum quidem, Paule noſter, tabellas cum laurea Romam mittere audebas?*] Confido vos intelligere, L. Paulum hunc ſignificari, qui fuit pater naturalis Africani poſterioris, quique de Macedonia, atque ultimo ejus de rege triumphavit.

Macedoniam autem Piſo, in quem hæc oratio eſt, obtinuit: propter quod Paulum eum appellat: irridens eum, quod ibi ſe non proſpere geſſit.

23. *Vos diſtributores.*] Nihil variant mei libri: itaque non accepi proditum Turnebo lib. XXI cap. 15 *diribitores*, quod jam omnium libros occupat. *Grut.*

24. *Nota juſti ſenatus.*] Lambinus recepit conjecturam Faerni, *nota injuſta à ſenatu*. at mihi magis placet quod inveuit in vett. libris, *nota juſta ſenatus*. Idem.

25. Eviſce-

culpæ; ſupplicium autem, eſt pœna peccati. neque verò ego, ſi umquam vobis mala precarer, quod ſæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyeſtea iſta exſecratio eſt, poetæ, vulgi animos, non ſapientum, moventis:

Ut tu naufragio expulſus, uſpiam ſaxis fixus aſperis,
[25] *Eviſceratus latere penderes* (ut ait ille) *ſaxa ſpargens tabo,*
Sanie, ſanguine atro. ——

44 Non ferrem omnino moleſtè, ſi ita accidiſſet: ſed id tamen eſſet humanum. [s] M. Marcellus, qui ter conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloriæ laude vivit. in fortuna quadam eſt illa mors, non in pœna, putanda. Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? quæ ſaxa? quæ cruces? [26] Ecce, duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum ſic fuiſſe infirmatum conſcientia ſcelerum, & fraudum ſuarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maximè triumphalis, nullas ſit ad ſenatum litteras mittere auſus. Ex qua provincia modò vir omni dignitate ornatiſſimus, L. Torquatus, magnis rebus geſtis, me referente, abſens imperator ſit appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli juſtiſſimos triumphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad ſenatum allatus eſt nullus. ab altero allatæ litteræ, recitatæ, relatum ad ſenatum.

45 Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus, ea, qua nemo umquam, ignominia notaretur? ut ſenatus is, qui in eam jam benignitatis conſuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam geſſerint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum; hujus unius litteris nuntian-
20 tibus non crederet? poſtulantibus denegaret? His ego rebus paſcor, his delector, his perfruor: quòd de vobis hic ordo opinatur non ſecus, ac de tæterrimis hoſtibus: quòd vos equites Romani, quòd ceteri ordines, quòd cuncta civitas odit: quòd nemo bonus, nemo denique civis eſt, qui modò ſe civem eſſe meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus reſpuat, animo aſpernetur, recordatione denique ipſa conſulatus veſtri perhorreſcat.

46 Hæc ego ſemper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus ſum. plura etiam acciderunt, quàm vellem. nam, ut amitteretis exercitum, numquam mehercule optavi. illud etiam accidit præter optatum meum: ſed valde ex voluntate. mihi enim non venerat in mentem, furorem, & inſaniam optare vobis, in quam incidiſtis. Atqui fuit optandum. me tamen fugerat, deorum immortalium has eſſe in impios, & conſceleratos pœnas certiſſimas conſtitutas. Nolite enim putare, patres conſcripti, ut in ſcena videtis, homines conſceleratos impulſu deorum terreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus, ſua audacia de ſanitate, ac mente deturbat. hæ ſunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces.

47 Ego te non vecordem, non furioſum, non mente captum, non tragico illo Oreſte, aut Athamante dementiorem putem, qui ſis auſus primùm facere (nam id eſt caput) deinde paullò antè, Torquato, graviſſimo & ſanctiſſimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum tranſportaſſes, ſine ullo milite reliquiſſe? Mitto de amiſſa maxima parte exercitus. ſit hoc infelicitatis tuæ. dimittendi verò exercitus quam potes afferre cauſam? quam poteſtatem habuiſti? quam legem? quod ſenatuſconſultum? quod jus? quod exemplum? [27] Quid eſt aliud furere, non cognoſcere homines, non cognoſcere leges, non ſenatum, non civitatem? cruentare corpus ſuum? major hæc eſt vitæ, famæ, ſalutis ſuæ vulneratio.

Si familiam tuam dimiſiſſes, quod ad neminem, niſi ad 48
ipſum te, pertineret, amici te tui conſtringendum putarent. præſidium tu populi Romani, cuſtodiam provinciæ, injuſſu populi, ſenatuſque dimiſiſſes, ſi tuæ mentis compos fuiſſes? Ecce tibi alter, effuſa jam maxima præda, quam ex fortunis 21
publicanorum, ex agris, urbibuſque ſociorum exhauſerat, [28] cùm partim ejus prædæ profundæ libidines devoraſſent, partim nova quædam, & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tuſculanum montem exſtruendum; [29] cùm jam egeret, cùm illa ejus immenſa, & intolerabilis ædificatio conſtitiſſet: ſe ipſum, faſces ſuos, exercitum populi Romani, numen, interdictumque deorum immortalium, reſponſa ſacerdotum, auctoritatem ſenatus, juſſa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit.

Cùm fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, 49
quantos optaverat, quantos mei capitis pretio, periculoque emerat: his ſe tenere non potuit. exercitum eduxit ex Syria. Quî licuit extra provinciam? Tribuit ſe mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? in Ægyptum venit: ſigna contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus ſuſceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud exſpectamus à furore ejus, niſi ut ad ſenatum tantis de rebus geſtis litteras mittat?

Hic ſi mentis eſſet ſuæ, niſi pœnas patriæ, diiſque immor- 50
talibus eas, quæ graviſſimæ ſunt, furore, atque inſania penderet: auſus eſſet (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum ſua ſponte gerere, in regnum injuſſu populi, aut ſenatus accedere? quæ cùm plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majeſtatis, Julia de pecuniis repetundis, planiſſime vetant: ſed hæc omitto. Ille, ſi non acerrimè fureret, audiret, quam provinciam P. Lentulus amiciſſimus huic ordini, cùm & auctoritate ſenatus, & ſorte haberet, interpoſita religione ſine ulla dubitatione depoſuiſſet, eam ſibi tum aſciſcere, cùm, etiam ſi religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & graviſſimæ legum pœnæ vetarent?

Sed, quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus; 22
de reditu Gabinii omittamus: quem etſi ſibi ipſe præcidit, ego 51
tamen os ut videam hominis, exſpecto. Tuum, ſi placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut à Brundiſio uſque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem. neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effuſiones hominum ex oppidis? quid concurſum ex agris patrum familiâs cum conjugibus, ac liberis? quid eos dies, qui, quaſi deorum immortalium feſti, ac ſollemnes, ſunt adventu meo, redituque celebrati?

Unus

ASCONIUS.

s Sequitur. *M. Marcellus, qui ter conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem, gloria & laude vivit.*] Fortaſſe quæratis, quem dicat Marcellum. fuit autem nepos M. Marcelli ejus, qui bello Punico ſecundo Syracuſas vicit, & quinque conſulatus adeptus eſt. hic autem Marcellus, de quo Cicero dicit, naufragio ad ipſam Africam periit, paulo ante cœptum bellum Punicum tertium. Idem, cum ſtatua ſibi, ac patri, itemque avo poneret in monumentis avi ſui ad Honoris & Virtutis ædem, ſubſcripſit, *III. Marcelli novies Coſſ* fuerat autem avus quinquies, pater ſemel, ipſe ter. itaque neque mentitus, & apud imperitiores patris ſui ſplendorem auxit.

25. *Eviſceratus latere penderes.*] Conjicit Gulielmius *lacerè*. Grut.

26. *Ecce, duos duces in provinciis &c.*] Pal. ſec. *duo duces*, ſcriptura & declinatione veteri. *Idem.*

27. *Quid eſt aliud furere, non cognoſcere &c.*] Obſecutus Pall. abjeci dictionem *niſi*, quæ in eis non comparebat, ut neque in edd. ultimæ antiquitatis, abfuiſſe & aliorum ſcriptis, hauriamus ex notis Lambini. *Idem.*

28. *Cùm partim ejus prædæ profundæ libid. devor.*] Etiam noſtri mſſ. agnoſcunt *prædam*. ſed quid hoc? videtur ea vox ſimul cum præcedenti exturbanda, tanquàm adſuta à librariis, ut & viſum Gulielmio. *Idem.*

29. *Cum jam egeret.*] Tres hæ voces viſuntur in Manutianis & Lambinianis. ſed non invenio in Pall. aut edd. vett. manarunt forſan à Faërno. iidem mox etiam præferunt *intermiſſa* pro *immenſa*. Grut. Diſerte quidem id Faernus indicat, ut *forſan* ſit vacuum. *Gron.*

30. *Pa-*

52 Unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit, quo in patriam redii, cùm ſenatum egreſſum vidi, populumque Romanum univerſum, cùm mihi ipſa Roma propè convulſa ſedibus ſuis, ad complectendum conſervatorem ſuum procedere viſa eſt. quæ me ita accepit, ut non modò omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri, ac mulieres, omnis fortunæ, ac loci; ſed etiam mœnia ipſa viderentur, & tecta urbis, ac templa lætari. [t] Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conſules, [30] patres conſcripti collocaverunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt.

53 Habes reditum meum. Confer nunc viciſſim tuum, quandoquidem, amiſſo exercitu, nihil incolume domum, præter os illud priſtinum tuum, retuliſti: qui primùm, quà veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis ſcit? quos tum Mæandros, dum omnes ſolitudines perſequeris, quæ diverticula, flexioneſque quæſiſti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hoſpes adſpexit? nonne tibi nox erat pro die? non ſolitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, ſed ut mortuus infamis referri
23 videretur? Romam verò ipſam fœdavit adventus tuus. O familiæ non dicam Calpurniæ, ſed Calventiæ; neque hujus urbis, ſed Placentini municipii; neque paterni generis, ſed braccatæ cognationis dedecus! quemadmodum veniſti? quis tibi, non dicam horum, aut civium ceterorum, ſed tuorum legatorum obviam venit?

54 [31] Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indigniſſimus, atque iis conſiliis, quibus mecum in conſulatu meo conjunctus fuit ad conſervandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cùm te quidam non longè à porta cum lictoribus errantem viſum eſſe narrabat. ſcio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prœlio imperator appellatus eras, [32] cùm non longè abfuiſſes, adventu iſto tuo domi fuiſſe otioſum. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint?

55 Qui dico veniſſe pænè neminem, ne de officioſiſſima quidem natione candidatorum, cùm vulgò eſſent & illo ipſo, & multis antè diebus admoniti, & rogati. Togulæ lictoribus ad portam præſtò fuerunt: quibus illi acceptis, ſagula rejecerunt, & catervam imperatori ſuo novam præbuerunt. Sic iſte, tanto exercitu, tanta provincia, triennio pòſt, Macedonicus imperator, in urbem ſe intulit, ut nullius negotiatoris obſcuriſſimi reditus umquam fuerit deſertior. in quo me tamen, qui eſſet paratus ad ſe defendendum, reprehendit. cùm ego Cœlimontana porta introiſſe dixiſſem, [33] ſponſione me, ni Eſquilina introiſſet, homo promptiſſimus laceſſivit: quaſi verò id aut ego ſcire debuerim, [34] ut veſtrûm quiſpiam audierit; aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modò ne triumphali: quæ porta Macedonicis ſemper proconſulibus ante te patuit. tu inventus es, qui conſulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

At audiſtis, patres conſcripti, philoſophi vocem. negavit, 24
ſe triumphi cupidum umquam fuiſſe. O ſcelus, ô peſtis, ô la- 56
bes! cùm exſtinguebas ſenatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis conſulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & ſalutem meam una mercede provinciæ: ſi triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arſiſſe defendes? ſæpe enim vidi, qui & mihi, & ceteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem ſuam. Hoc modò D. Silanus conſul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. neque enim quiſquam poteſt exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi.

Quòd ſi te ſenatus, populuſque Romanus aut non appeten- 57
tem, aut etiam recuſantem bellum ſuſcipere, exercitum ducere coegiſſet: tamen erat anguſti animi, atque demiſſi, [35] juſti triumphi honorem, atque dignitatem contemnere. nam, ut levitatis eſt, inanem aucupari rumorem, ut omnes umbras etiam falſæ gloriæ conſectari: ſic levis eſt animi, lucem ſplendoremque fugientis, juſtam gloriam, qui eſt fructus veræ virtutis honeſtiſſimus, repudiare. Cùm verò non modò non poſtulante, atque cogente, ſed invito, atque oppreſſo ſenatu, non modò nullo populi Romani ſtudio, ſed nullo ferente ſuffragium libero, provincia tibi iſta manupretium fuerit [36] non everſæ per te, ſed perditæ civitatis: cùmque omnium tuorum ſcelerum hæc pactio exſtiterit, ut, ſi tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidiſſes, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cùm exhauriebas ærarium: cùm orbabas Italiam juventute: cùm mare vaſtiſſimum hieme tranſibas: ſi triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentiſſime, niſi prædæ, ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat?

Non eſt integrum Cn. Pompejo, conſilio jam uti tuo. 58
erravit enim. non guſtarat iſtam tuam philoſophiam. ter jam homo ſtultus triumphavit. Craſſe, pudet me tui. quid eſt, quòd confecto formidoloſiſſimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a ſenatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audiſtis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quàm in iſtum errorem induceremini? C. ipſi Pomtino, neceſſario meo, jam non eſt integrum. religionibus enim ſuſceptis impeditur. [u] O ſtul-

ASCONIUS.

[t] CIRCA VERS. A NOVISS. DCCC. *Me, conſequentibus diebus, in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conſules, prætores collocarunt, mihique quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt.*] Hæc Cicero oratorio more, non hiſtorico, videtur poſuiſſe. nam multis ætatibus ante Ciceronem nulli id contigiſſe verum eſt.

Nemini vero unquam antea, videamus, ne parum caute dicamus. antiquis enim temporibus pluribus idem contigit. Valerio Maximo, ut Antias tradidit, inter alios honores domus quoque publice ædificata eſt in Palatio: cujus exitus, quo magis inſignis eſſet, in publicum verſus declinaretur, hoc eſt, extra privatum aperiretur. Varronem autem tradere, M. Valerio, quia ſæpius vicerat, ædes in Palatio tributas, L. Higinius dicit in libro priore de viris claris: P. Valerio Voleſi filio Publicolæ ædes publicas ſub Velia, ubi nunc ædes Victoriæ eſt, populum ex lege, quam ipſe tulerat, conceſſiſſe tradunt & Antiochi regis filio obſidi domum publice ædificatam, inter quos Atticus in annalibus, quæ poſtea dicitur Lucilii poetæ fuiſſe. Varro quoque in lib. III de vita populi Romani, quo loco refert, quam gratus fuerit erga benemeritos, dicit, Mutini, quod in Sicilia cum equitatu ſuo tranſierat ad nos, civitatem Romæ datam, ædeſque, & pecuniam ex ærario.

Videamus tamen, num ideo Cicero dicat ſibi, quod antea nulli, domum pecunia publica ex ærario ædificatam, quia illis aut locus publice datus ſit, aut domus quæ non fuerat eorum, neque propter illos publico ſumptu ædificata.

Ciceroni domus, quæ fuerat ipſius, & diruta atque incenſa erat & conſecrata, publico ſumptu ædificata ſit: quod novum & huic primo, & adhuc etiam ſoli contigit.

30. *Patres conſcripti collocaverunt.*] Ita quoque Pall. editioque vetus, ſed literis duabus *P. C.* quod ſequentes male mutarunt in *prætores*. Grut. Aſconium patet legiſſe *collocarunt*. Gron.

31. *Mecum enim L. Flaccus.*] Sic ediderunt Lambinus, Gruterus, etiam in majoribus Gothofredus. Sed alii auctius *mecum enim tum L. Flaccus*, quæ vocula hîc ſuam habet vim etſi iterata. Conſulant libros priſcos, quibus ea copia. Et Faernus eo titulo ejecit. *Idem.*

32. *Cùm non longè abfuiſſes.*] Immiſi negativam ſide Pall. editionumque vett. neotericæ abjecerant. *Grut.*

33. *Sponſione me, ni Eſquilina introiſſet, homo promptiſſimus &c.*] Eſt à libris Faerni, quibus accedunt utcunque Pall. certè non omninò exprimunt illud vulgo antea receptum, *reſponſione me inimica, Eſq. introiſſe &c.* Gruter. Mirum eſt aut ſic ſcripſiſſe Gruterum, aut alios edere. Nam & ab Victorianis receptum *mimica*, & id quoque eſt in Lambiniana, & ita citat Faernus. *Gronov.*

34. *Ut veſtrûm quiſpiam audierit.*] Vulgata prius *aut veſtrum*, quæ & Faernum vexavit, & Lambinum. noſtra eſt è Pal. illo ſecundo, ſententiâ apertâ. *Gruter.*

35. *Juſti triumphi honorem.*] Extat & vox *juſti*, in Erfurd. ejuſque loco erat in Pal. ſec. *juſſi*. editionibus remotioribus deeſt. primum invexit Faernus. *Idem.*

36. *Non everſæ per te, ſed perditæ.*] Turnebus lib. XXI cap. 15. Adverſar. mallet *proditæ*. Idem.

37. Hæ

[u] O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipio-
nes, Marcellos, Maximos! ô amentem Paullum! ruſticum
Marium! nullius conſilii patres iſtorum amborum conſulum,
qui triumpharunt!
25 Sed, quoniam præterita mutare non poſſumus, quid ceſſat
59 hic homullus, ex argilla, & luto fictus Epicureus, dare [37] hæc
præclara præcepta ſapientiæ; clariſſimo, & ſummo imperato-
ri, genero ſuo? [38] fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat,
ardet cupiditate juſti, & magni triumphi. non didicit eadem
iſta, quæ tu. mitte ad eum libellum. ſed jam, ſi ipſe coram
congredi poteris, meditare, quibus verbis incenſam illius cu-
piditatem comprimas, atque reſtinguas. valebis apud hominem
volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus, & conſtans,
apud indoctum eruditus, apud generum ſocer. dices enim,
ut es homo facetus, ad perſuadendum concinnus, perfectus,
politus è ſchola: Quid eſt, Cæſar, quòd te ſupplicationes to-
ties decretæ, tot dierum, tantoperè delectent? in quibus ho-
mines errore ducuntur: quas dii negligunt: qui (ut noſter ille
divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam eſſe ſolent, ne-
que irati. Non facies fidem ſcilicet, cùm hæc diſputabis. tibi
enim & eſſe, & fuiſſe [39] deos videbis iratos.
60 Vertes te ad alteram ſcholam: diſſeres de triumpho. Quid
tandem habet iſte currus? quid vincti ante currum duces? quid
ſimulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid le-
gati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa
pompa? inania ſunt iſta, mihi crede, delectamenta pænè pue-
rorum, captare plauſus, vehi per urbem, conſpici velle. qui-
bus ex rebus nihil eſt, quod ſolidum tenere; nihil quod refer-
re ad voluptatem corporis poſſis.
61 Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus,
L. Paullus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi
cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea ſic redii, ut ad por-
tam Eſquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipſe
cum hominibus quindecim malè veſtitis ad portam Cœli-
montanam ſitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præ-
claro imperatori, domum ex hac die biduo antè conduxerat:
quæ vacua ſi non fuiſſet, in campo Martio mihi tabernaculum
collocaſſem. nummus interea mihi, Cæſar, neglectis [40] ve-
hiculis triumphalibus domi manet, & manebit. rationes ad
ærarium retuli continuò, ſicut tua lex jubebat: neque alia ulla
in re legi tuæ parui. quas rationes ſi cognoris: intelliges, ne-
mini plus, quàm mihi, litteras profuiſſe. ita enim ſunt per-
ſcriptæ ſcitè, & litteratè, ut ſcriba, ad ærarium qui eas retu-
lit, perſcriptis rationibus, ſecum ipſe, caput ſiniſtra manu per-
fricans, commurmuratus ſit, „*Ratio quidem hercle apparet,*
[41] *argentum* οἴχεται. Hac tu oratione non dubito, quin illum
jam adſcendentem in currum poſſis revocare.
O tenebræ, ô lutum, ô ſordes, ô paterni generis oblite, 26
materni vix memor! ita neſcio quid iſtuc fractum, humile, 62
demiſſum, ſordidum, inferius etiam eſt, quàm ut Mediola-
nenſi præcone, avo tuo dignum eſſe videatur. L. Craſſus, ho-
mo ſapientiſſimus noſtræ civitatis, ſpiculis propè ſcrutatus eſt
Alpes: ut, ubi hoſtis non erat, ibi triumphi cauſam aliquam
quæreret. [x] Eadem cupiditate vir ſummo ingenio præditus,
C. Cotta, nullo certo hoſte, flagravit; eorum neuter trium-
phavit, quòd alteri illum honorem collega, alteri mors ade-
mit. [y] Irriſa abs te paullo antè M. Piſonis cupiditas trium-
phandi, à qua te longè dixiſti abhorrere. qui etiam ſi minùs
magnum bellum geſſerat, ut abs te dictum eſt, tamen iſtum
honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quàm
Piſo; prudentior, quàm Cotta; abundantior conſilio, inge-
nio, ſapientia, quàm Craſſus, ea contemnis, quæ illi idiotæ,
ut tu appellas, præclara duxerunt.
Quòd ſi reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, cùm bel- 63
la aut parva, aut nulla geſſiſſent; tu, tantis nationibus ſubactis,
tantis rebus geſtis, minimè fructum laborum tuorum, præmia
periculorum, virtutis inſignia contemnere debuiſti. neque
verò contempſiſti, [42] licet Themiſta ſapientior, [43] ſi os tuum
ferreum ſenatus convicio verberari noluiſti. Jam vides, quan-
doquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compara-
rem, & degreſſum meum, & abſentiam, & reditum ita lon-
gè tuo præſtitiſſe, ut mihi illa omnia immortalem gloriam
dederint, tibi ſempiternam turpitudinem inflixerint.
Nunc etiam in hac quotidiana, aſſidua, urbanaque vita 64
ſplendorem tuum, gratiam, celebritatem domeſticam, ope-
ram forenſem, conſilium, auxilium, auctoritatem, ſenten-
tiam ſenatoriam nobis, aut, ut veriùs dicam, cuiquam es in-
firmiſſimo, ac deſperatiſſimo antelaturus? Age, ſenatus odit 27
te, quod eum tu facere jure concedis, [44] afflictorem, & per-
ditorem non modò dignitatis, & auctoritatis, ſed omnino
ordinis, ac nominis ſui: videre equites Romani non poſſunt,
quo ex ordine vir præſtantiſſimus, L. Ælius, eſt, te conſule,
relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infami-
am ea, quæ per latrones, & per ſervos de me egeras, contu-
liſti: Italia cuncta exſecratur, cujus idem tu ſuperbiſſimè de-
creta, & preces repudiaſti.

Fac

ASCONIUS.

u Circa vers. a noviss. dccxx. *O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos? O amentem Paullum, ruſticum Marium. nullius conſilii patres horum conſulum, qui triumpharunt!*] Diximus, hanc orationem eſſe dictam Cn. Pompejo Magno II M. Craſſo II Coſſ. Pompeji pater bello Italico de Picentibus, M. Craſſi pater P. Craſſus ante bellum Italicum de Hiſpanis triumphavit.

x Circa vers. a noviss. dclx. *Eadem cupiditate vir ſummo ingenio præditus C. Cotta, nullo certo hoſte, flagravit. eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit.*] Credo vos quærere, & quis hic Cotta, & quis ille collega Craſſi fuerit. Fuit autem C. Cotta orator ille compar P. Sulpitii, qui eſt in dialogis Ciceronis de Oratore ſcriptis, qui, cum decretus illi eſſet triumphus, mortuus eſt ante diem triumphi, cum cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos in prælio acceperat, reſciſſa eſſet repente. Craſſo autem collega fuit Q. Scævola pontifex: qui cum animadverteret, Craſſo, propter ſummam ejus in rep. potentiam ac dignitatem, ſenatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitavit, reip. magis quam collegæ, habere rationem: ac, ne fieret S. C. interceſſit. ſed idem provinciam, cujus cupiditate plerique etiam boni viri delinquebant, depoſuerat, ne ſumptui eſſet ærario.

y Statim. *Irriſa eſt à te paulo ante M. Piſonis cupiditas triumphandi: à qua te longe dixiſti abhorrere, qui etiam ſi minus magnum bellum geſſerat, ut abs te dictum eſt, tamen iſtum honorem contemnendum non putavit. tu eruditior, quam Piſo?*] Quis hic M. Piſo fuerit, credo vos ignorare. Fuit autem, ut puto jam nos dixiſſe, Pupius Piſo iiſdem temporibus, quibus Cicero, ſed tanta ætate major, ut adoleſcentulum Ciceronem pater ad eum deduceret, quod in eo & antiquæ vitæ ſimilitudo, & multæ erant literæ. orator quoque melior, quam frequentior, habitus eſt. biennio tamen ſerius, quam Cicero, conſul fuit. triumphavit pro conſule de Hiſpanis, Q. Hortenſio, Q. Metello Cretico coſſ. ante Ciceronis conſulatum.

---

37. *Hæc præclara præcepta ſapientiæ.*] Pal. pr. *hac paratæ pr.* forſan non malè; niſi aliud quid ſubſit. nam ſec. & Turing. *paratæ clara.* oct. *parare clare.* Grut.

38. *Fertur ille vir mihi &c.*] Lambinus cuperet *fervet.* at plus eſt, certè longè aliud, *fervere gloria*, & *ferri gloria*, hoc eſt, duci, agi, rapi. *Idem.*

39. *Deos videbis iratos*] Poſteriores edd. *videbit*, ſed contra Pall. vetuſtius euſos. etiam Victorinam. *Idem.*

40. *Vehiculis triumphalibus.*] Novitiæ edd. *ferculis*, ſed præter Pall. præter vett. edd. reſpuitque P. Victorius. *Idem.*

41. *Argentum* οἴχεται.] Prius edebatur verbo addito, *argentum decoctum* οἴχεται, ejuſque veſtigia diſertè in Pall. omnibus. ſed pro hac noſtra acriter diſputat contra Victorium Turnebus lib. IV Variar. lect. cap. 19, qui conſulatur. *Idem.*

42. *Licet Themiſta ſapientior.*] Turnebus dicto capite 15 libenter legerit, *licet tu in iſto ſapientior.* Lipſius lib. I Var. lect. cap. 18 ſic conſtituit iſthæc, *licet Themi ſis ſap. ſed os.* non placet, quid enim huic bardo cum Themide? *Idem.*

43. *Si os tuum ferreum.*] Aldus Manutius & Lambinus, *ſed os &c.* contra libros, & tuetur veterem Paullus pater. *Idem.*

44 *Afflictorem & perditorem.*] Ita legendum quoque monuit, auctoritate mſſ. Turnebus libro XXI. vulgata *proditorem.* nata ex typographico ſphalmate editionis primæ, in qua tranſpoſita litera *præditorem*, niſi dicamus voluiſſe *prædatorem.* Idem.

45. *Niſi*

65 Fac hujus odii tanti, ac tam univerſi periculum, ſi audes. [a] Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi, magnificentiſſimique ludi, quales non modò numquam fuerunt, ſed ne quomodo fieri quidem poſthac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari. Da te populo, committe ludis. ſibilum metuis? ubi ſunt veſtræ ſcholæ? ne acclametur? ne id quidem eſt curare philoſophi. manus tibi ne afferantur, times. dolor enim eſt malum, ut diſputas: exiſtimatio, dedecus, infamia, turpitudo, verba ſunt, atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito. non audebit accedere ad ludos. convivium publicum non dignitatis gratia inibit ([45] niſi fortè, ut cum P. Clodio, hoc eſt, cum amoribus ſuis cenet) ſed planè animi ſui cauſa.

66 Ludos nobis idiotis relinquet. ſolet enim in diſputationibus ſuis, oculorum, & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. nam, quòd vobis iſte tantummodò improbus, crudelis olim furunculus, nunc verò etiam rapax, quòd ſordidus, quòd contumax, quòd ſuperbus, quòd fallax, quòd perfidioſus, quòd impudens, quòd audax eſſe videatur: nihil ſcitote eſſe luxurioſius, nihil libidinoſius, nihil poſterius, nihil nequius. luxuriam autem in iſto nolite hanc cogitare.

67 Eſt enim quædam, quamquam omnis eſt vitioſa, atque turpis, tamen ingenuo, ac libero dignior. nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquiſitum (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, ſumptuoſum. toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere ſuos videatur, Placentini: exſtructa menſa, non conchyliis, aut piſcibus; ſed multa carne ſubrancida. ſervi ſordidati miniſtrant: nonnulli etiam ſenes: idem coquus, idem atrienſis: piſtor domi nullus, nulla cælla: [46] panis & vinum à propala, [47] atque de cupa: Græci ſtipati, quini in lectulis, ſæpe plures; ipſe ſolus: [48] bibiturus quæ eodem de ſolio miniſtrentur. ubi galli cantum audivit, avum ſuum revixiſſe putat: menſam tolli jubet.

28 Dicet aliquis, Unde tibi hæc nota ſunt? non mehercule,
68 contumeliæ cauſa deſcribam quemquam, præſertim ingenioſum hominem, atque eruditum, cui generi eſſe ego iratus, ne ſi cupiam quidem, poſſim. [a] [49] Eſt quidam Græcus, qui cum iſto vivit, homo, verè ut dicam (ſic enim cognovi) humanus, ſed tamdiu, quamdiu cum aliis eſt, aut ipſe ſecum. is cùm iſtum adoleſcentem jam tum cum hac diis irata fronte vidiſſet, non fugit ejus amicitiam, cùm eſſet præſertim appetitus: dedit ſe in conſuetudinem, ſic ut prorſus unà viveret, nec ferè ab iſto umquam diſcederet. Non apud indoctos, ſed, ut ego arbitror, in hominum eruditiſſimorum, & humaniſſimorum cœtu loquor. Audiſtis profectò dici, philoſophos Epicureos, omnes res, quæ ſint homini expetendæ, voluptate metiri. rectè, an ſecus, nihil ad nos: aut, ſi ad nos, nihil ad hoc tempus. ſed tamen lubricum genus orationis adoleſcenti non acriter intelligenti, ſæpe præceps.

69 Itaque admiſſarius iſte, ſimulatque audivit, à philoſopho voluptatem tantoperè laudari, nihil expiſcatus eſt: ſic ſuos ſenſus voluptarios omnes incitavit, ſic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magiſtrum virtutis, ſed auctorem libidinis à ſe illum inventum arbitraretur. Græcus primò diſtinguere, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iſte claudus (quomodo ajunt) pilam, retinere quod acceperat; teſtificari; tabulas obſignare velle, [50] Epicurum diſertum decernere; & tamen dictum opinor, ſe nullum bonum intelligere poſſe, demptis corporis voluptatibus.

Quid multa? Græcus facilis, & valde venuſtus, nimis pu- 70
gnax contra ſenatorem populi Romani eſſe noluit. Eſt autem 29
hic, de quo loquor, non philoſophia ſolùm, ſed etiam litteris, quod ferè ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porrò facit ita feſtivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri poſſit argutius. in quo reprehendat cum licet, ſi qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, ſed ut Græculum, ut aſſentatorem, ut poetam. devenit, aut potiùs incidit in iſtum eodem deceptus ſupercilio Græcus, atque advena, quo tam ſapiens, & tanta civitas. revocare ſe non poterat, familiaritate implicatus: & ſimul inconſtantiæ famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad iſtum de iſto ſcripſit, ut omnes hominis libidines, omnia cenarum genera, conviviorumque adulteria ejus, delicatiſſimis verſibus expreſſerit.

In quibus, ſi quis velit, poſſit iſtius tamquam in ſpeculo vi- 71
tam intueri: ex quibus multa à multis lecta, & audita recitarem, niſi vererer, ne hoc ipſum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: & ſimul de ipſo, qui ſcripſit, detrahi nolo. qui ſi fuiſſet in diſcipulo comparando meliore fortuna, fortaſſe auſterior, & gravior eſſe potuiſſet: ſed eum caſus in hanc conſuetudinem ſcribendi induxit, philoſopho valde indignam: ſiquidem philoſophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi diſciplinam: quam qui profitetur, graviſſimam mihi ſuſtinere perſonam videtur.

Sed idem caſus, [51] illum ignarum quid profiteretur, cùm ſe 72
philoſophum eſſe diceret, iſtius impuriſſimæ, atque intemperantiſſimæ pecudis cœno, & ſordibus inquinavit: qui modò cùm res geſtas conſulatus mei collaudaſſet (quæ quidem laudatio hominis turpiſſimi, mihi ipſi erat pænè turpis.) Non illa tibi, inquit, invidia nocuit, ſed verſus tui. Nimis magna pœna, te conſule, conſtituta eſt ſive malo poetæ, ſive libero. Scripſiſti enim verſus. CEDANT ARMA TOGAE. -- Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nuſquam opinor ſcriptum fuiſſe in illo elogio, quod, te conſule, in ſepulcro reipublicæ inciſum eſt, Velitis, jubeatis, ut, quòd M. Cicero verſum fecerit: ſed quòd vindicarit.

Verùm tamen, quoniam te non Ariſtarchum, ſed Phalarim 30
grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum 73
verſum, ſed poetam armis perſequare: ſcire cupio, quid tandem iſto in verſu reprehendas, CEDANT ARMA TOGAE. Tuæ dicis, inquit, togæ ſummum imperatorem eſſe ceſſurum. Quid nunc te, aſine, litteras doceam? non opus eſt verbis, ſed fuſtibus. non dixi hanc togam, qua ſum amictus; nec arma, ſcutum, & gladium unius imperatoris: ſed, quòd pacis eſt inſigne, & otii, toga; contrà autem arma, tumultus, atque belli: more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum, ac tumul-

ASCONIUS.

2 SI QUITUR. *Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi magnificentiſſimique ludi: quales non modo nunquam fuerunt, ſed ne quo modo quidem fieri poſthac poſſint, poſſum ullo modo ſuſpicari,* Cn. Pompeji ludos ſignificat, quibus theatrum à ſe factum dedicavit, quibus ludis elephantorum pugnam primus omnium dedit in circo.

a VERS. A NOVISS. DLX. *Eſt quidam Græcus, qui cum iſto vivit, homo, vere ut dicam, ſic enim cognovi, humanus, ſed tam diu, quam diu cum aliis eſt, aut ipſe ſecum.*] Philodemum ſignificat, qui fuit Epicureus illa ætate nobiliſſimus, cujus & poemata ſunt laſciva.

45. *Niſi ut cum P. Clodio, hoc eſt cum amatoribus.*] Non diſplicet vetus lectio tam edita quàm calamo exarata, *cum Patribus conſcriptis.* certè & veterrima editio, *P.C.* Grut.

46. *Panis & vinum à propala.*] Revoco lectionem mſſ. Palatinorum, imò verò editionum priſcarum, quam ſtabilit Turnebus lib. I Adverſ. cap. I. *Idem.*

47. *Atque de cupa.*] Joſeph. Scaliger *cupam* capit pro *caupone*, quaſi dixerint; *cupo, caupo, cupa, caupa.* videatur conjectaneis ad Varronem de Lingua Latina, ſive mavis ad Virgilii Catalecta; ubi eſt, *Copa Syriſca caput &c.* Idem.

48. *Bibiturus quæ eodem de ſolio miniſtrentur*] Hæc eſt ſcriptura editionum veterum, quibus adſtipulantur Pall. neque aliter publicavit Victorius. Faernus invexit, *bibitur uſque eo dum de ſolio miniſtretur.* quod & Turnebo placuit, ut videre eſt libro XXI cap. 15. ſequunturque Aldus junior & Lambinus, me non adnuente. *Idem.*

49. *Eſt quidam Græcus.*] Philodemum Horatii deſignari, oſtendit d. cap. 15 Turnebus. *Idem*

50 *Epicurum diſertum decernere, & tamen dictum opinor.*] Gulielmius in Amphitruonem cap. 3 ait proditum à Faerno, legi in optimis mſſ *Epicurum diſertim dicere. Eſt tamen dicit, ut opinor* ex quibus facit, *Epicurum diſertim dicere (& tamen dicit, ut opinor.* Pall. nihil variant, niſi quod ſec. *diſſertè.* Idem.

51. *Illum ignarum quid profiteretur.*] Emendatio eſt à Victorii, quam confirmat lib. V Var. lect. cap. 5. vulgò erat *ignarum*, planè contra rationem. *Idem.*

multum paci, atque otio conceſſurum.

4 Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipſum, & agnoſcet, neque te nihil ſapere mirabitur. At in illo altero, inquit, hæres, 52 Concedat laurea laudi. Immò mehercule, habeo tibi gratiam. hærerem enim, niſi tu me expediſſes. nam cùm tu timidus, ac tremens, tuis ipſe furaciſſimis manibus detractam è cruentis faſcibus lauream ad portam Eſquilinam abjeciſti: indicaſti, non modò ampliſſimæ, ſed etiam minimæ laudi lauream conceſſiſſe. Atque iſta ratione hoc tamen intelligi, ſcelerate, vis, Pompejum inimicum mihi iſto verſu eſſe factum: ut, ſi verſus mihi nocuerit, ab eo, quem is verſus offenderit, videatur mihi pernicies eſſe quæſita.

15 Omitto, nihil iſtum verſum pertinuiſſe ad illum: non fuiſſe meum, quem, quantùm potuiſſem, multis ſæpe orationibus, ſcriptiſque decoraſſem, hunc uno violare verſu. Sed ſit offenſus. primò nonne compenſabit cum uno verſiculo tot mea volumina laudum ſuarum? Quòd ſi eſt commotus, ad perniciemne non dicam amiciſſimi, non ita de ſua laude meriti, non ita de republica, non conſularis, non ſenatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter verſum fuiſſet? Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris ampliſſimos viros ad tuum & Gabinii ſcelus: neque id occultè. nam paullò antè dixiſti, me cum iis confligere, quos deſpicerem: non attingere eos, qui plus poſſent, quibus iratus eſſe deberem. quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non eſt una cauſa omnium, tamen eſt omnium mihi probata.

16 Me Cn. Pompejus, multis obſiſtentibus ejus erga me ſtudio, atque amori, ſemper dilexit, ſemper ſua conjunctione digniſſimum judicavit, ſemper non modò incolumem, ſed etiam ampliſſimum, atque ornatiſſimum voluit eſſe. veſtræ fraudes, veſtrum ſcelus, veſtræ criminationes inſidiarum mearum, illius periculorum, nefariè fictæ, ſimul eorum, qui familiaritatis licentia, ſuorum improbiſſimorum ſermonum domicilium in auribus ejus, impulſu veſtro, collocaverunt, veſtræ cupiditates provinciarum, effecerunt, ut ego excluderer, omneſque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam ſalvam eſſe cupiebant, ſermone, atque aditu prohiberentur.

17 Quibus rebus eſt perfectum, ut illi planè ſuo ſtare judicio non liceret, cùm certi homines non ſtudium ejus à me alienaſſent, ſed auxilium retardaſſent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obſecratumque venerant, ne meas fortunas deſererer, cum reipublicæ ſalute conjunctas. quos ille ad te, & ad tuum collegam remiſit, ut cauſam publicam ſuſciperetis, ut ad ſenatum referretis: ſe contra armatum tribunum plebis ſine conſilio publico decertare nolle: conſulibus ex ſenatus conſulto rempublicam defendentibus, 53 ſe arma ſumpturum.

18 Ecquid infelix recordaris, quid reſponderis? in quo illi omnes quidem, ſed Torquatus præter ceteros, furebat contumacia reſponſi tui, te non eſſe tam fortem, quàm ipſe Torquatus in conſulatu fuiſſet, aut ego: nihil opus eſſe armis, nihil contentione: me poſſe iterum rempublicam ſervare, ſi ceſſiſſem: infinitam cædem fore, ſi reſtitiſſem: deinde ad extremum, neque ſe, neque generum, neque collegam ſuum, tribuno plebis defuturum. Hic tu hoſtis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi debere eſſe dicis?

Ego C. Cæſarem non eadem de republica ſenſiſſe, quæ 32
me, ſcio: ſed tamen, quod jam de eo, his audientibus, ſæpe 79
dixi, me ille ſui totius conſulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, ſocium eſſe voluit, detulit, invitavit, rogavit. non ſum ego, propter nimiam fortaſſe conſtantiæ cupiditatem, adductus ad cauſam: non poſtulabam, ut ei cariſſimus eſſem, cujus ego ne beneficiis quidem ſententiam meam tradidiſſem. Adducta res in certamen, te conſule, putabatur, utrùm, quæ ſuperiore anno ille geſſiſſet, manerent, an reſcinderentur. Quid loquar plura? ſi tantum ille in me eſſe uno roboris, & virtutis putavit, ut ea, quæ ipſe geſſerat, conciderent, ſi ego reſtitiſſem: cur ei non ignoſcam, ſi antepoſuit ſuam ſalutem meæ?

Sed præterita omitto. me ut Cn. Pompejus omnibus ſuis 80
ſtudiis, laboribus, vitæ periculis complexus eſt, cùm municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo conſuli, auctori ſalutis meæ, frequens aſſideret, ſenatui ſententiam præſtaret, in concionibus non modò ſe defenſorem ſalutis meæ, ſed etiam ſupplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multùm poſſe intelligebat, mihi non inimicum eſſe cognorat, ſocium ſibi, & adjutorem C. Cæſarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, ſed hoſtem; illis, quos deſcribis, non modò non iratum, ſed etiam amicum eſſe debere? quorum alter, id quod meminero ſemper, æquè mihi fuit amicus, ac ſibi: alter, id quod obliviſcar aliquando, ſibi amicior, quàm mihi.

Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamſi ferro inter ſe co- 81
minus decertarint, tamen illud contentionis odium ſimul cum ipſa pugna, armiſque ponant. Atqui me ille odiſſe numquam potuit, ne tum quidem, cùm diſſidebamus. Habet hoc virtus (quam tu ne de facie quidem noſti) ut viros fortes ſpecies ejus, & pulchritudo etiam in hoſte poſita delectet. Equidem dicam 33
ex animo, patres conſcripti, quod ſentio, & quod vobis audientibus, ſæpe jam dixi. Si mihi numquam amicus C. Cæſar fuiſſet, ſed ſemper iratus: ſi aſpernaretur amicitiam meam, ſeſeque mihi implacabilem, inexplicabilemque præberet: tamen ei, cùm tantas res geſſiſſet, gereretque quotidie, non amicus eſſe non poſſem. cujus ego imperio non Alpium vallum contra adſcenſum, tranſgreſſionemque Gallorum, non Rheni foſſam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immaniſſimis gentibus objicio, & oppono.

Perfecit ille, ut, ſi montes reſediſſent, amnes exaruiſſent, 82
non naturæ præſidio, ſed victoria ſua, rebuſque geſtis Italiam munitam haberemus. Sed, cùm me expetat, diligat, omni laude dignum putet: tu me à tuis inimicitiis ad ſimultatem revocabis? ſic tuis ſceleribus 54 reipublicæ præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene noſſes conjunctionem meam, & Cæſaris, eludebas, cùm à me trementibus omnino labris, ſed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. b Quamquam, quod ad me attinet:

„ *Numquam iſtam imminuam curam infitiando tibi:*

tamen eſt mihi conſiderandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amiciſſimus, ſollicitudinis, atque oneris imponam. nec deſpero tamen, quamquam languet juventus, nec perinde, atque debeat, in laudis, & gloriæ cupiditate verſatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver, conſularibus ſpoliis nudare non nolint, præſertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita geſſeris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, niſi ejus, à quo miſſus eras, ſimillimus extitiſſes.

An

ASCONIUS.

b Circa vers. a noviss. cccxx. *Quamquam, quod ad me attinet, nunquam iſtam imminuam curam inficiando tibi.*] Prope notius eſt, quam ut judicandum ſit, hunc verſum eſſe L. Accii poetæ, & dici à Thyeſte in Atreo.

52. *Concedat laurea linguæ.*] Defendit hanc lectionem Victorius libro v cap. 24. contra Quintiliani *laudi*, quod tamen in mſſ. noſtris. *Grut.* Contra quos quomodo potuit religio tua, Grutere, ſic peccare? Plane & Victorius oſtendit ſignificationem vocis *laus* fuiſſe ipſi ignotam, ut patebit conferenti caput ex eo citatum, cum illis, quæ pueris nobis dictabat pater, veriſſima quidem, & vulgavit Cl. Grævius ad Officia 1, 22. *Gronov.*

53. *Se arma ſumpturum.*] Recentius vulgati *ſuſcepturum.* ſed alterum illud reſtat in Päll. in Turing. in edd. obſoletis. *Grut.*

54. *Reipubl. præterita fata refricabis.*] Ita Pall noſtri, quomodo & antea conjecerat amicus noſter Fulvius Urſinus. prius erat *facta.* Idem.

34 An verò tu parum putas inveſtigatas eſſe à nobis labes im-
83 perii tui, ſtrageſque provinciæ? quas quidem nos non veſtigiis odorantes ingreſſus tuos, ſed totis volutationibus corporis, & cubilibus perſecuti ſumus. Notata à nobis ſunt, & prima illa ſcelera in adventu, cùm, accepta pecunia à Dyrthachinis ob necem hoſpitis tui Platoris, ejus ipſius domum evertiſti, cujus ſanguinem addixeras, eumque, ſervis ſymphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmaſti, & Theſſalonicam fide tua venire juſſiſti. quem ne majorum quidem more ſupplicio affeciſti, cùm miſer ille ſecuribus hoſpitis ſui cervices ſubjicere geſtiret: ſed ei medico, quem tecum eduxeras, imperaſti, ut venas hominis incideret.

84 [55] Cùm equidem tibi etiam acceſſio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes. quem necaſti verberibus, ſumma ſenectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Beſſicæ gentis principem, cùm te trecentis talentis regi Cotto vendidiſſes, ſecuri percuſſiſti: cùm ille ad te legatus in caſtra veniſſet, & tibi magna præſidia, & auxilia, à Beſſis, peditum, equitumque polliceretur. neque eum ſolùm, ſed etiam ceteros legatos, qui ſimul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidiſti. Denſeletis, quæ natio ſemper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, [56] C. Sentium prætorem, tutata eſt, nefarium bellum, & crudele intuliſti: eiſque cùm fideliſſimis ſociis uti poſſes, hoſtibus uti acerrimis maluiſti. ita perpetuos defenſores [57] Macedoniæ, vexatores, ac perditores effeciſti. vectigalia noſtra perturbarunt, urbes ceperunt, vaſtarunt agros, ſocios noſtros in ſervitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt; Theſſalonicenſes, cùm oppido deſperaſſent, munire arcem coegerunt.

35 [58] A te Jovis Urii fanum antiquiſſimum barbarorum, ſan-
85 ctiſſimumque direptum eſt. tua ſcelera dii immortales in noſtros milites expiaverunt: qui cùm uno genere morbi affligerentur, neque ſe recreare quiſquam poſſet, qui ſemel incidiſſet; dubitabat nemo, quin violati hoſpites, legati necati; pacati, atque ſocii, nefario bello laceſſiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vaſtitatem. Cognoſcis ex particula parva, ſcelerum & crudelitatis tuæ genus univerſum.

86 Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata eſt, ſummam nunc explicem? Generatim ea, quæ maximè nota ſunt, dicam. Nonne ſeſtertium centies, & octogies, quod, quaſi vaſarii nomine, in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæſtu reliquiſti? nonne [59] cum cc talenta tibi Apolloniatæ Romæ dediſſent, ne pecunias creditas ſolverent, ultrò Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatiſſimum, creditorem, debitoribus ſuis addixiſti? nonne, hiberna cùm legato, præfectoque tradidiſſes, evertiſti miſeras funditùs civitates: quæ non ſolùm bonis ſunt exhauſtæ, ſed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudineſque ſubierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æſtimandi? qui honorarii? ſi quidem poteſt vi, & metu extortum, honorarium nominari., quod cùm peræque omnes, tum acerbiſſimè Bœotii, & Byzantii, Cherroneſes, Theſſalonica ſenſit. unus tu dominus, unus æſtimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuiſti.

Quid ego rerum capitalium quæſtiones, reorum pactiones, 36
redemptiones, acerbiſſimas damnationes, libidinoſiſſimas li- 87
berationes proferam? tantum locum aliquem cùm mihi notum ſenſeris, tecum ipſe licebit, quot in eo genere, & quanta ſint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cùm omni totius provinciæ pecore compulſo, pellium nomine, omnem quæſtum illum domeſticum, paternumque renovaſti? videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quæſtu veſtram domum, cùm pater armis faciendis tuus præfuiſſet. quid? vectigalem provinciam, ſingulis rebus, quæcumque venirent, certo portorio impoſito, ſervis tuis publicanis à te factam eſſe meminiſti?

Quid? centuriatus palàm venditos? quid? per tuum ſervu- 88
lum ordines aſſignatos? quid? ſtipendium militibus per omnes annos à civitatibus, menſis palàm propoſitis, eſſe numeratum? quid illa in Pontum profectio, & conatus tuus? quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia prætoria nuntiata, cùm tu non ſolùm, quòd tibi ſuccederetur, ſed quòd Gabinio non ſuccederetur, exſanguis & mortuus concidiſti? quid [60] quæſtor ædilicius rejectus? [61] præpoſitus legatorum tuorum optimus abs te quiſque violatus? tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus juſſu tuo?

Quid, quòd tu toties diffidens, ac deſperans rebus tuis, in 89
ſordibus, lamentis, luctuque jacuiſti? [c] quòd populati illi ſacerdoti ſexcentos ad beſtias amicos, ſocioſque miſiſti? quid, quòd, cùm ſuſtentare vix poſſes mærorem tuum, doloremque deceſſionis, [62] Samothraciam te primùm, poſt inde Thaſum cum tuis teneris ſaltatoribus, & cum Autobulo, Athamante, & Timocle, formoſis fratribus contuliſti? quid, quòd, cùm inde te recipiens, in villa Euchadiæ, [63] quæ fuit uxor Exegiſti, jacuiſti mærens aliquot dies; atque inde obſoletus Theſſalonicam, omnibus inſcientibus, noctuque veniſti? qui cùm concurſum plorantium, ac tempeſtatem querelarum ferre non poſſes, in oppidum devium [64] Beroeam profugiſti: quo in oppido cùm tibi ſpe falſa, quòd Q. Ancharium non eſſe ſucceſſurum putares, animos rumor inflaſſet; quo te modo ad tuam intemperantiam, ſcelerate, innovaſti?

Mitto aurum coronarium, quod te diutiſſimè torſit, cùm 37
modò velles, modò nolles. lex enim generi tui & decerni, 90
& te accipere vetabat, niſi decreto triumpho. In quo tu, accepta tamen, & devorata pecunia, [65] ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantùm pecuniarum, & genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia paſſim data: mitto numerum navium, ſummamque prædæ: mitto rationem exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac ſingulis, qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil eſt, quod non ſit lege Julia, ne ſicti liceat, ſancitum diligenter.

Ætoliam, quæ procul à barbaris disjuncta gentibus in ſinu 91
pacis poſita, medio ferè Græciæ gremio continetur, (ô pœna, ô furia ſociorum!) decedens, miſeram perdidiſti. [66] Ar-

ASCONIUS.

c CIRCA VERS. A NOVISS. CC. *Quod populari illi ſacerdoti ſexcentos ad beſtias amicos ſocioſque ſtipendiarioſque miſiſti.*] Manifeſtum eſt, P. Clodium ſignificari.

55. *Cum equidem tibi.*] Sic Pall. publicata, *tum quidem.* iiſdem auctoribus ſtatim poſt feci, *cùm te trecentis* pro *tu.* neque aliter Victoriana, abjecit tamen pronomen Turnebus d. libro XXI. *Grut.*

56. *C. Sentium prætorem.*] Recepta lectio habebat *Sextium.* ſed libuit eam ejicere, quod alterius mentio fieret tanquam Macedonici prætoris apud alios auctores, exhiberetque illam ſcripturam Turingicus liber, cui ſecundas faciebat Pal. ſecundus. *Idem.*

57. *Macedoniæ vexatores ac perditores eff.*] Idem Erfurd. *prædatores*, neque longe abit Pal. ſec. in quo *preditores*. Idem.

58. *A te Jovis Urii fanum.*] Ortum à conjectura Turnebi, quam firmat egregiè lib. XXI d. cap. 15. alludit Pal. ſec. in quo *Surii*, nam pr. *vel Suri.* vocibus diviſis, vulgata, *Velſuri.* Idem.

59. *Cùm cc. talenta.*] Pal. ſec. *centum* ſolummodo agnoſcit. & videtur ſatis fuiſſe ad corrumpendum hunc truncum, ſi modò ſatis. *Idem.*

60. *Quæſtor ædilitius rejectus.*] Nihil variant noſtri. Gulielmius legebat *ædilitiis rejectis.* Idem.

61. *Præpoſitus legatorum tuorum optimus &c.*] Ita noſtri. nam vulgati amplius, *tuorum turpiſſimus*, *optimus*; quæ vox ne quidem in libris alicujus vetuſtatis. *Idem.*

62. *Samothraciam te primum, poſt inde Thaſum.*] Vocula *poſt*, nunc primum accedit Ciceroni ex Turing. & Pal. ſec. *Idem.*

63. *Quæ fuit uxor Exegiſthi.*] Turnebus loco dicto emendat *uxoris Ægiſthi*, item paullo antea *Leucadia* pro noſtra *Euchadiæ*. Idem.

64. *Beroeam profugiſti.*] Sic Pal. ſec. atque Erfurd. prius editi, *perfugiſti.* Idem.

65. *Ut in Achæorum centum talentis.*] Eſt à mſſ. non Turnebi modò, ſed & noſtris. publicatur enim *Utinachorum, centum talenta.* Idem.

66. *Ær-*

[66] Arſinoen, Stratum, Naupactum, ut modò tute indicaſti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hoſtibus eſſe captas. quibus autem hoſtibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ ſedens, ptimo tuo adventu ex oppidis Agrinarum, atque Dolopum demigrare, & aras & focos relinquere coegiſti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cùm tibi ad priſtinas clades acceſſio fuiſſet Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimiſiſti: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluiſti ſubire, quàm numerum tuorum militum, reliquiaſque cognoſcete.

38 Atque, ut duorum Epicureorum ſimilitudinem in re mili-
92 tati, imperioque videatis: Albucius, cùm in Sardinia triumphaſſet, Romæ damnatus eſt. hic cùm ſimilem exitum ſpectaret, in Macedonia tropæa poſuit: eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes inſignia, & monumenta eſſe voluerunt, noſter hic præpoſterus imperator, amiſſorum oppidorum, cæſarum legionum, provinciæ præſidio, & reliquis militibus orbatæ, ad ſempiternum dedecus ſui generis, & nominis, [67] funeſta indicia conſtituit: idemque, ut eſſet, quod in baſi tropæorum incidi, inſcribique poſſet, Dyrrhachium ut venit, decedens, obſeſſus eſt ab iis ipſis militibus, quos paullò antè Torquato reſpondit beneficii cauſa ab ſe eſſe dimiſſos. quibus cùm juratus affirmaſſet, ſe, quæ deberentur, poſtero die perſoluturum, domum ſe abdidit: inde nocte intempeſta, crepidatus, veſte ſervili, navem conſcendit, Brundiſiumque vitavit, & ultimas Hadriani maris oras petivit.

93 Cùm interim Dyrrhachii milites domum, in qua iſtum eſſe arbitrabantur, obſidere cœperunt, &, cùm latere hominem putarent, ignes circumdederunt. quo metu commoti Dyrrhachini, profugiſſe noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem ſtatuam, iſtius perſimilem, quam ſtare celeberrimo in loco voluerat, ne ſuaviſſimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, diſſipant. ſic odium, quod in ipſum attulerant, id in ejus imaginem, ac ſimulacrum profuderunt.

94 Quæ cùm ita ſint, non dubito, quin, cùm hæc, quæ excellunt, me noſſe videas; non exiſtimes, mediam illam partem, & turbam flagitiorum tuorum mihi eſſe inauditam. nihil eſt, quòd me hortere: nihil eſt, quòd invites. admoneri me ſatis eſt. admonebit autem nemo alius, niſi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quàm tu umquam arbitra-
39 tus es, appropinquare. [d] Ecquid vides, ecquid ſentis, lege judiciaria lata, quos poſthac judices ſimus habituri? non æquè legetur quiſquis voluerit: nec, quiſquis noluerit, non legetur. nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, [68] non iniquitas ad ſimulationem conjicietur. Judices judicabunt ii, quos lex ipſa, non quos hominum libido delegerit. Quod cùm ita ſit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipſa, & reipublicæ tempus aut me ipſum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur.

Equidem, ut paullò antè dixi, non eadem ſupplicia eſſe in 95
hominibus exiſtimo, quæ fortaſſe plerique, damnationes, expulſiones, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod ſapienti, quod bono viro, & civi poteſt. Damnatio iſta, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio: quod ſpecimen habuit hæc civitas innocentiæ. major mihi judicum, & reipublicæ pœna illa viſa eſt, quam Rutilii. [e] L. Opimius ejectus è patria, is, qui prætor, & conſul, maximis rempublicam periculis liberarat. non in eo, cui facta eſt injuria, ſed in iis, qui fecerunt, ſceleris, ac conſcientiæ [69] pœna permanſit. At contra bis Catilina abſolutus: emiſſus etiam ille auctor tuus provinciæ, cùm ſtuprum Bonæ deæ pulvinaribus intuliſſet. Quis fuit in tanta civitate, qui illum inceſto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, [70] pari ſcelere adſtrictos arbitraretur?

An ego exſpectem, dum de te quinque, & ſeptuaginta ta- 40
bellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omni- 96
um generum, ætatum, ordinum judicaverunt? quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi ſalutatione dignum putet? omnes memoriam conſulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen à republica deteſtantur. legati, qui unà fuere, alienati: tribuni militum inimici? centuriones, & ſi qui ex tanto exercitu reliqui milites exſiſtunt, non dimiſſi abs te, ſed diſſipati, te oderunt, tibi peſtem exoptant, te exſecrantur. Achaja, exhauſta: Theſſalia, vexata: laceratæ Athenæ: Dyrrhachium, & Apollonia, exinanita: Ambracia, direpta: Parthini, & Bullienſes, illuſi: Epirus, exciſa: Locri, Phocii, Bœotii, exuſti: Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens, vendita: Macedonia, condonata barbaris: Ætolia, amiſſa: Dolopes, finitimique montani, oppidis, atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, ſolum, ſuum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hoſtem, veniſſe ſenſerunt.

Ad horum omnium judicia tot, atque tanta, domeſticum 97
judicium acceſſit ſententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem deſertus ab amicis, nullæ ad ſenatum è provincia litteræ, [71] nulla ex trinis æſtivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo quid geſſeris, ſed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte, & ſeminario triumphorum, cùm arida folia laureæ retuliſſes; cùm ea abjecta ad portam reliquiſti: tum tu [72] ipſe de te FECISSE VIDERI, pronuntiaviſti. qui ſi nihil geſſeras dignum honore, ubi exercitus? ubi ſumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima ſupplicationibus triumphiſque provincia? ſin autem aliquid ſperare volueras, ſi cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati faſces, quod illa tropæa, plena dedecoris, & riſus, te commentatum eſſe declarant: quis te miſerior, quis te damnatior, qui neque ſcribere ad ſenatum, à te bene rempublicam eſſe geſtam, neque præſens dicere auſus es?

An tu mihi, cui ſemper ita perſuaſum fuerit, non eventis 41
ſed 98

ASCONIUS.

[d] CIRCA VERS. A NOVISS. CXX. *Ecquid vides, ecquid ſentis, lege judiciaria lata quos poſthac judices ſimus habituri?*] Legem judiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus accuſatus eſt Verres à Cicerone, tulit Aurelius Cotta prætor: qua communicata ſunt judicia ſenatui, & equitibus Romanis, & tribunis ærariis. rurſus deinde Pompejus in conſulatu ſecundo, quo hæc oratio dicta eſt, promulgavit, ut ampliſſimo ex cenſu, ex centuriis aliter quam antea, lecti judices, æque tamen ex illis tribus ordinibus, res judicarent.

[e] CIRCA VERS. A NOVISS. LXXXX. *L. Opimius ejectus patria eſt, is, qui & prætor, & conſul maximis periculis rempublicam liberarat, non in eo, cui facta injuria eſt, ſed in eis, qui fecerunt, ſceleris & conſcientiæ pœna remanſit.*] Notum eſt, Opimium in prætura Fregellas cepiſſe: quo pacto viſus eſt cæteros quoque nominis Latini ſocios male animatos repreſſiſſe: eundemque in conſulatu Fulvium Flaccum conſularem, & C. Gracchum tribunicium oppreſſiſſe: ob quam invidiam poſtea judicio circumventus eſt, & in exilium actus.

66. *Arſinoen, Stratum, Naupactum.*] Et hoc eſt à Turnebo. Pall. tamen, *Arſinoan Thracum, Naup.* Grut. Itaque quis non feras nimium ineptias rideat Palmerii Grentemeſnilii hoc ſuum venditantis in Græcia pag. 390? *Gronov.*

67. *Funeſta indicia.*] Dictio *funeſta*, additur ex Pal. ſec. atque Turingico. inventam item in P. Manutii antiquis, commentarii ejus innuunt, filius tamen non animadvertit. *Grut.*

68. *Non iniquitas ad ſimulationem conjicietur.*] Sic & noſtri, niſi quod pr. *conicientur.* Faernus conjecit *connitetur.* Lambinus, *ad ſimultatem connitetur.* Idem.

69. *Pœna permanſit.*] Eſt à Pal. ſec. & Turingico. vulgata *remanſit.* Idem.

70. *Pari ſcelere obſtrictos.*] Et hoc iiſdem debemus. recepta enim lectio *adſtrictos.* Idem.

71. *Nullæ ex trinis æſtivis.*] Præpoſitionem adjectam voluit è mſſ. ſuis Turnebus, exſtatque omninò in Pall. *Idem.*

72. *Ipſe de te, feciſſe VIDERI pronuntiaviſti.*] Sic libri Faerni, neque divertit Pal. pr. nam ſic. *te videri provincia feciſſe juſti.* vulgò *ipſe de te ſententiam tuliſſe videris, tum judicium pronunciaſti.* editio prima, *ipſe de te feciſſe videris judicium pronuntiaſſe.* Idem.

ſed factis, cujuſque fortunam [73] ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum judicum, ſed in ſententiis omnium civium, famam noſtram, fortunamque pendere? te indemnatum videri putas, quem ſocii, quem fœderati, quem liberi populi, quem ſtipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem univerſa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, [74] qui famem, qui morbum effugerunt, omni cruciatu digniſſimum putant? cui non apud ſenatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia, maximorum ſcelerum venia ulla ad ignoſcendum dari poſſit? qui ſe ipſum oderit, qui metuat omnes, qui ſuam cauſam nemini committere audeat, qui ſeipſum condemnet?

Numquam ego ſanguinem expetivi tuum: numquam illud extremum, quod poſſet eſſe improbis, & probis commune, ſupplicium, legis, ac judicii; ſed abjectum, contemptum, deſpectum à ceteris, à te ipſo deſperatum, & relictum: circumſpectantem omnia: quidquid increpuiſſet, pertimeſcentem: diffidentem tuis rebus: ſine voce, ſine libertate, ſine auctoritate, ſine ulla ſpecie conſulari: horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui: vidi. Quare, ſi tibi evenerit, quod metuis, ne accidat: equidem non moleſtè feram. ſin id tardiùs fortè fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minùs libenter metuentem videbo, ne reus fias, quàm reum: nec minùs lætabor, cùm te ſemper ſordidum, quàm ſi [75] paulliſper ſordidatum viderem.

---

73. *Ponderari dicere audes, neque.*] Manutius, Lambinus, abjecere, *dicere audes*, credo ſuaſu Faerni. ſed cum deſtituar ejus notis; reſtentque in Pall. noſtris, retinui eis ſuum locum. *Grut.*

74. *Qui famem, qui morbum effugerunt.*] Melius iſtud è Pal. ſec. atque Erfurdiano vulgatis, qui *mortem*. Idem.

75. *Paulliſper ſordidatum viderem.*] Gulielmius mallet, *viderim*. Idem.

M. TULLII CICERONIS PRO M. SCAURO, ORATIO QUADRAGESIMA.

CIRCA VERS. A PRIMO XL.

Cum enumeraret judicia, quæ pater Scaurus expertus eſt.

Subit etiam populi judicium inquirente Cn. Domitio tribuno pl. [a]

IBIDEM.

Reus eſt factus à Q. Servilio Cæpione lege Servilia, cum judicia penes equeſtrem ordinem eſſent, & P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, ut non timeret illa. [b]

IBIDEM.

Ab eodem etiam lege Varia cuſtos ille reipublicæ proditionis

ASCONIUS.

Hanc quoque orationem eiſdem conſulibus dixit, quibus pro Vatinio, L. Domitio Ænobarbo, & Appio Claudio Pulchro coſſ. Summus judicii dies fuit a. d. IIII nonas Septembris.

Argumentum. M. Scaurus M. Scauri filius, qui princeps ſenatus fuit, vitricum habuit Sullam: quo victore, & munifico in ſocios victoriæ, ita abſtinens fuit, ut nihil neque donari ſibi voluerit, neque ab haſta emerit.

Ædilitatem ſumma magnificentia geſſit, adeo ut in ejus impenſas opes ſuas abſumpſerit, magnumque æs alienum contraxerit.

Ex prætura provinciam Sardiniam obtinuit: in qua neque ſatis abſtinenter ſe geſſiſſe exiſtimatus eſt, & valde arroganter: quod genus morum in eo paternum videbatur, cum cetera induſtria nequaquam eſſet par. Oraverat tamen aliquando inter patronos cauſarum: ſed poſtquam ex provincia redierat, dixerat pro C. Catone, iſque erat abſolutus a. d. III nonas Quint.; inde cum ad conſulatus petitionem a. d. III Kal. Quint. Romam rediſſet, querentibus de eo Sardis, à P. Valerio Triario, adoleſcente parato ad dicendum, & notæ induſtriæ, filio ejus qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulerat, & poſt in Aſia Pontoque legatus L. Luculli fuerat, cum is bellum contra Mithridatem gereret, poſtulatus apud M. Catonem prætorem repetundarum, ut in actis ſcriptum eſt, poſtridie nonas Quint., poſt diem tertium, quam Cato erat abſolutus.

Subſcripſerunt Triario in Scaurum L. Marius L. F., M & Q. Pacuvii fratres, cognomine Clandi, qui inquiſitionem in Sardiniam itemque in Corſicam inſulas dies tricenos acceperunt, neque profecti ſunt ad inquirendum. cujus rei hanc cauſam reddebant, quod interea comitia conſularia futura erant: timere ergo ſe, ne Scaurus ea pecunia, quam ab ſociis abſtuliſſet, emeret conſulatum, & ſicut pater ejus feciſſet, ante quam de eo judicari poſſet, magiſtratum iniret, ac rurſus ante alias provincias ſpoliaret, quam rationem prioris adminiſtrationis redderet.

Scaurus ſummam fiduciam in paterni nominis dignitate, magnam in Cn. Pompeji Magni reponebat. habebat enim filium liberorum Cn. Pompeji fratrem: nam Tertiam Scævolæ filiam, dimiſſam à Pompejo in matrimonium duxerat. M. Catonem autem, qui id judicium, ut diximus, exercebat, metuebat admodum propter amicitiam, quæ erat illi cum Triario. nam Flaminia Triarii mater, & ipſe Triarius ſororem Catonis Serviliam, quæ mater M. Bruti fuit, familiariter diligebat. ea porro ad Catonem maternam obtinebat auctoritatem, ſed in eo judicio neque Pompejus propenſum adjutorium præbuit, (videbatur enim apud animum ejus non minus offenſionis contraxiſſe, quod judicium ejus in Mutiam, crimine impudicitiæ ab eo dimiſſam, levius feciſſe exiſtimaretur, cum eam ipſe probaſſet, quam gratiæ acquiſiſſe neceſſitudinis jure, quod ex eadem uterque liberos haberet) neque Cato ab æquitate ea, quæ & & vitam ejus, & magiſtratum illum decebat, quoquam deflexit.

Poſt diem autem quartum, quam poſtulatus erat Scaurus, Fauſtus Sulla tum quæſtor, filius Sullæ Felicis, frater ex eadem matre Scauri, * ſervus ejus vulneratus proſiluit ex lecticis, & queſtus eſt pro interempto eſſe competitoribus Scauri, & ambulare cum trecentis armatis, ſeque, ſi neceſſe eſſet, vim vi repulſurum.

Defenderunt Scaurum ſex patroni, cum ad id tempus raro quiſquam pluribus quam quatuor uteretur: at poſt bella civilia, ante legem Juliam, ad duodenos patronos eſt perventum. fuerunt autem hi ſex, P. Clodius Pulcher, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Meſſala Niger, Q. Hortenſius. ipſe quoque Scaurus dixit pro ſe, ac magnopere judices movit & ſqualore, & lacrymis, & ædilitatis effuſa memoria, ac favore populari, ac præcipue paternæ auctoritatis recordatione.

a Cn. Domitius, qui conſul fuit cum Caſſio, cum eſſet tribunus pl., iratus Scauro, quod eum in Augurum collegium non cooptaverat, diem ei dixit ad populum, & mulctam irrogavit, quod ejus opera ſacra multa populi Romani deminuta eſſe diceret. crimini dabat, ſacra publica populi Romani deum penatium, quæ Lavinii fierent, opera ejus minus recte caſteque fieri. quo crimine abſolutus eſt Scaurus quidem, ſed ita, ut à tribus tribubus damnaretur, à XXXII abſolveretur, & in eis pauca puncta inter damnationem & abſolutionem intereſſent.

b Q. Servilius Cæpio Scaurum, ob legationis Aſiaticæ invidiam & ad-

nis eſt in crimen vocatus; vexatus à Q. Vario tribuno plebis eſt non multo ante. [c]

Dicit iterum de patre M. Scauri.

Non enim tantum admiratus ſum ego illum virum, ſicut omnes, ſed etiam præcipue dilexi. primus enim me, flagrantem ſtudio laudis, in ſpem impulit, poſſe virtutem ſine præſidio fortunæ, quo contendiſſet, labore & conſtantia pervenire. [d]

Si, me hercule, judices, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria ſceleratiſſimum & audaciſſimum fuiſſe accepimus, tamen non timerem, venenum hoſpiti, aut convivæ, ſi diceretur, cenanti ab illo datum, cui neque heres neque iratus fuiſſet. [e]

CIRCA TERTIAM PARTEM

A PRIMO.

Sic, inquam, ſe, judices, res habet, neque hoc à me novum diſputatur, ſed quæſitum ab aliis eſt. Illa audivimus, hoc vero meminimus, ac pæne vidimus, ejuſdem ſtirpis & nominis P. Craſſum, ne in manus incideret inimicorum, ſe ipſum interemiſſe. [f]

STATIM.

Ac neque illius Craſſi factum ſuperioris, iiſdem honoribus uſus, qui fortiſſimus in bellis fuiſſet, M. Aquillius potuit imitari. [g]

PAULO POST.

Quid vero? alterum Craſſum temporibus eiſdem, num aut clariſſimi viri Julii, aut ſummo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari? [h]

CIRCA MEDIUM.

Neque vero hæc ipſa quotidiana res Appium Claudium, illa humanitate & ſapientia præditum, per ſe ipſa moviſſet, niſi hunc Claudii fratris ſui competitorem fore putaſſet: qui ſive patricius, ſive plebejus eſſet, (nondum enim certum conſtitutum erat) cum illo ſibi contentionem fore putabat. [i]

POST DUAS PARTES ORATIONIS.

Dicit de Scauro quem defendit.

Nam cùm ex multis unus ei reſtaret Dolabella, paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione, propinquo ſuo, contra Scaurum, patrem ſuum, obſignaverat ſtateras, eas ſibi inimicitias non ſuſceptas, ſed relatas &c. [k]

POST TRES PARTES.

Quo loco defendit quod tam magnificam domum Scaurus haberet.

Præſertim cum propinquitas & celebritas loci ſuſpicionem deſidiæ tollat, aut cupiditatis. [l]

SEQUITUR.

Hæc cum tu effugere non potuiſſes, contendes tamen & poſtulabis, ut M. Æmilius cum ſua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria, ſordidiſſimæ, leviſſimæ, vaniſſimæ genti, ac, prope dicam, pellitis teſtibus condonetur. [m]

VERS. A NOVISSIMO CLX.

Undique mihi ſuppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocunque non modo mens, verum etiam oculi inciderint. curia illa de graviſſimo principatu patris fortiſſimoque teſtatur. L. ipſe Metellus, avus hujus, ſanctiſſimos deos illo conſtituiſſe in templo videtur, in veſtro conſpectu, judices, ut ſalutem à vobis nepotis ſui deprecarentur. [n]

M. TUL-

ASCONIUS.

& adverſus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum lege, quam tulit Servilius Glaucia. Scaurus tanta fuit conſtantia, & animi magnitudine, ut Cæpionem contra reum detulerit, & breviore die inquiſitionis accepta effecerit, ut ille prior cauſam diceret, M. quoque Druſum tribunum pl. cohortatus ſit, ut judicia commutaret.

c Italico bello exorto, cum ob ſociis negatam civitatem nobilitas in invidia eſſet, Q. Varius tribunus pl. legem tulit, ut quæreretur de iis, quorum opera conſiliove ſocii contra populum Romanum arma ſumpſiſſent. tum Q. Cæpio, vetus inimicus Scauri, ſe rans inveniſſe ſe occaſionem opprimendi ejus, egit ut Q. Varius tribunus pl. belli concitati crimine adeſſe apud ſe Scaurum juberet anno LXXII. ille per viatorem accerſitus, cum jam ex morbo male ſolveretur, diſſuadentibus amicis, ne ſe in illa valetudine & ætate invidiæ populi objiceret, innixus nobiliſſimis ju enibus proceſſit in forum: deinde, accepto reſpondendi loco, dixit: Q. Varius Hiſpanus M. Scaurum, principem ſenatus, ſocios in arma ait concitaſſe; M. Scaurus, princeps ſenatus, negat: teſtis nemo eſt: utri, vos Quirites, convenit credere? qua voce ita omnium commutavit animos, ut ab ipſo etiam tribuno dimitteretur.

d Poſſit aliquis quærere, cur hoc dixerit Cicero, cum Scaurus patricius fuerit: quæ generis claritas etiam inertes homines ad ſummos honores provexit. verum Scaurus ita fuit patricius, ut tribus ſupra eum ætatibus jacuerit domus ejus fortuna. nam neque pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tenues opes, & nullam vitæ induſtriam, honores adepti ſunt: itaque Scauro æque ac novo homini laborandum fuit.

e L. hic Tubulus prætorius fuit ætate patrum Ciceronis. is propter multa flagitia, cum de exilio accerſitus eſſet, ne in carcere necaretur, venenum bibit.

f Hic Craſſus fuit pater Craſſi ejus, qui æmulus potentiæ Cn. Pompeji fuit. periit autem in dominatione L. Cinnæ, cum ille & alios principes optimatum, & collegam ſuum Cn. Octavium occidit.

g Hæc verba, quibus Cicero nunc utitur, *AC NEQUE*, eam videntur habere naturam, ut ſemel poni non ſoleant: quia *NEQUE* eſt conjunctio disjunctiva, & ſemper poſtulat ut rurſus inferatur. ut cum dicimus, *Neque hoc, neque illud.* quo autem caſu acciderit, quave ratione, ut hoc loco Cicero hoc verbo ita uſus ſit, præſertim cum adjecerit illam appoſitionem, & nomen intulerit poſtea alterum, neque perſpicere potui, & attendendum eſſe valde puto. moveor enim merito viri auctoritate; neque ignoro, aliquando hoc verbum *neque* vel ſemel poni, ut in eadem hac oratione ante ipſe CICERO poſuit: *Sic, inquam, ſe, judices, res habet, neque hoc à me novum diſputatur, ſed quæſitum ab aliis eſt.* Sed hoc loco & ſine præpoſitione illius verbi videmus eſſe poſitum, & tamen poſt ſecundum aliquid inferri nam cum dixit, *Neque hoc à me novum diſputatur*, infert, *Sed quæſitum ab aliis eſt.*

h Hic alter Craſſus idem eſt de quo ſupra diximus. *alterum* autem eum appellat, quia ante mentionem fecit P. Craſſi, qui fuit pontifex maximus, & bello Ariſtonici in Aſia dedit operam ut occideretur. *Julios* autem cum dicit, duos Cæſares fratres Cajum & Lucium ſignificat: ex quibus Lucius & prætor & conſul fuit. Cajus ædilicius quidem occiſus eſt, ſed tantum in civitate potuit, ut cauſa belli civilis contentio ejus cum Sulpitio tribuno fuerit. nam & ſperabat, & id agebat Cæſar, ut omiſſa prætura conſul fieret: cui cum primis temporibus jure Sulpitius reſiſteret, poſtea nimia contentione ad ferrum & ad arma proceſſit. idem inter primos temporis ſui oratores, & tragicus poeta admodum habitus eſt. hujus ſunt enim tragœdiæ, quæ inſcribuntur *Julii.* Et hi autem Julii, & Antonius, ab ſatellitibus Marii ſunt occiſi, cum Craſſus, ut ſupra diximus, eundem caſum ſua manu præveniſſet.

i Fuerunt enim duæ familiæ Claudiæ: earum, quæ Marcellorum appellata eſt, plebeja: quæ Pulchrorum, patricia. ſed hoc loco urbane Cicero luſit in Claudium, cum quo in gratiam non redierat. nam quia is P. Clodii erat frater, qui ex patricia in plebejam familiam tranſierat, per ſummam infamiam ſe quoque dubitare adhuc dixit.

k Ne forte erretis, & eundem hunc Cn. Dolabellam putetis eſſe, in quem C. Cæſaris orationes legitis, ſcire vos oportet, duos eodem tempore fuiſſe, & prænomine, & nomine, & cognomine, Dolabellas. Horum igitur alterum Cæſar accuſavit, nec damnavit, alterum M. Scaurus accuſavit, & damnavit.

l Demonſtraſſe vobis memini me, hanc domum in ea parte Palatii eſſe, quæ, cum ab ſacra via deſcenderis, & per proximum vicum, qui eſt ab ſiniſtra parte, prodieris, poſita eſt. poſſidet eam nunc Longus Cæcina, qui conſul fuit cum Claudio. in hujus domus atrio fuerunt quatuor columnæ marmoreæ inſigni magnitudine, quæ nunc eſſe in regia theatri Marcelli dicuntur: uſus erat iis ædilis, ut ipſe quoque ſignificat, in ornatu theatri, quod ad tempus perquam ampla magnitudine magnum fecerat.

m Avum nunc Scauri maternum ſignificat L. Metellum pontificem max. quem poſtea quoque nominat: nam paternus avus proavuſque Scauri humiles atque obſcuri fuerunt.

n Caſtoris & Pollucis templum Metellus, quem nominat, refecit.

Laudaverunt Scaurum conſulares novem, L. Piſo, L. Volcatius, Q. Metellus Nepos, M. Perpenna, L. Philippus, M. Cicero, Q. Hortenſius, P. Servilius Iſauricus pater, Cn. Pompejus Magnus. Horum magna pars per tabulas laudaverant, quia aberant; inter quos Pompejus quoque: nam quod erat pro conſule, extra urbem morabatur. unus præterea adoleſcens laudavit frater ejus Fauſtus Cornelius Sullæ filius. is in laudatione multa humiliter & cum lacrymis locutus, non minus audientes permovit, quam Scaurus ipſe permoverat. ad genua judicum, cum ſententiæ ferrentur, bifariam ſe diviſerunt qui pro eo rogabant: ab uno latere Scaurus ipſe, & M. Glabrio ſororis filius, & Paulus, & P. Lentulus Lentuli Nigri

na-

flaminis filius, & L. Æmilius Buca filius, & C. Memmius Fauſta natus ſupplicaverunt: ex altera parte Sulla Fauſtus frater Scauri, & C. Apronius Limo, cui Fauſta ante paucos menſes nupſerat dimiſſa à Memmio, & T. Peduceus, & C. Cato, & M. Olenas Curtianus.

Sententias tulerunt ſenatores duo & xx, equites tres & xx, tribuni ærarii xxv.

Ex quibus damnaverunt ſenatores IIII, equites II, tribuni II.

Cato prætor, cum vellet de accuſatoribus in conſilium mittere, multique è populo manus in accuſatores intenderent, ceſſit imperitæ multitudini, ac poſtero die in conſilium de calumnia accuſatorum miſit. C. Triarius nullam gravem ſententiam habuit.

Subſcriptores ejus M. & Q. Pacuvii fratres denas, & L. Marius tres graves habuerunt.

Cato prætor judicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus. in forum quoque ſic deſcenderat, juſque dicebat. idque repererat ex vetere conſuetudine, ſecundum quam & Romuli ac Tatii ſtatuæ in Capitolio, & in Roſtris Camilli fuerunt, togatæ ſine tunicis.

Extremum deeſt.

M. TULLII CICERONIS
PRO
T. ANNIO MILONE,
ORATIO PRIMA ET QUADRAGESIMA.

1 a ETSI vereor, judices, ne turpe ſit, pro fortiſſimo b viro dicere incipientem, timere, minimeque deceat, cùm T. Annius Milo ipſe magis de reipublicæ ſalute, quàm de ſua perturbetur, me ad ejus cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe; tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos: qui, quocumque inciderint, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum 1 morem judiciorum requirunt. non enim corona conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat: non uſitata frequentia ſtipati ſumus.

Nam illa præſidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etſi contra vim collocata ſunt, 2 non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro, & in judicio, quamquam præſidiis ſalutaribus, 2

ASCONIUS.

Hanc dixit Cn. Pompejo III conſule, a. d. VI Idus April. quod judicium cum ageretur, exercitum in foro & omnibus in templis, quæ circum forum ſunt, collocatum à Cn. Pompejo fuiſſe, non tantum ex oratione, & annalibus, ſed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inſcribitur de optimo genere oratorum.

Argumentum. Annius Milo, & P. Plautius Hypſæus, & Q. Metellus Scipio conſulatum petierunt, non ſolum largitione palam profuſa, ſed etiam factionibus armatorum ſuccincti.

Miloni, & Clodio ſummæ erant inimicitiæ, quod & Milo Ciceronis erat amiciſſimus, in reducendoque eo enixe operam reip. dederat, & P. Clodius reſtituto Ciceroni erat infeſtiſſimus, ideoque ſumme ſtudebat Hypſæo, & Scipioni contra Milonem. ac ſæpe inter ſe Milo & Clodius cum ſuis factionibus Romæ depugnaverant: & erat uterque audacia par: ſed Milo pro melioribus partibus ſtabat.

Præterea in eundem annum conſulatum Milo, Clodius præturam petebat: quam debilem futuram conſule Milone, intelligebat.

Deinde cum diu tracta eſſent comitia conſularia, perficique ob eas ipſas perditas candidatorum contentiones non poſſent, & ob id menſe Januario nulli dum neque conſules, neque prætores eſſent; trahereturque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficeretque cum bonorum ſtudiis, qui obſiſtebant Clodio, tum etiam populi, propter effuſas largitiones, impenſas quoque ludorum ſcenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudiſſe eum Cicero ſignificat: competitores vero ejus trahere vellent, ideoque Pompejus gener Scipionis, & T. Munatius tribunus pl. referri ad ſenatum de patriciis convocandis, qui interregem proderent, non eſſent paſſi, cum interregem prodere moris eſſet.

A. d. XIII. Kal. Feb. (acta etenim magis ſequenda & ipſam orationem, quæ actis congruit, puto, quam Feneſtellam, qui a. d. XIIII Kal. Feb. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, & ibi tum dictator, profectus eſt ad flaminem prodendum poſtera die. occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Aricia, prope eum locum, in quo Bonæ deæ ſacellum eſt. erat autem allocutus decuriones Aricinorum. vehebatur Clodius equo. ſervi xxx. fere expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti ſequebantur. erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus C. Caſſinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehebatur, cum uxore Fauſta filia L. Sullæ dictatoris, & M. Fuſio familiari ſuo. ſequebatur eos magnum ſervorum agmen: inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus, & Birria. hi in ultimo agmine tardius euntes, cum ſervis P. Clodii rixam commiſerunt. ad quem tumultum cum reſpexiſſet Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphæa trajecit. inde cum orta eſſet pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus eſt. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, cum ſibi periculoſius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiſo autem magnum ſolatium eſſet habiturus, etiam ſi ſubeunda eſſet pœna, exturbari tabernam juſſit. fuit anteſignanus ſervorum ejus M. Fuſtenus. atque ita Clodius latens extractus eſt, multiſque vulneribus confectus. cadaver ejus in via relictum, quia ſervi Clodii aut occiſi erant, aut graviter ſaucii latebant. Sex. Tedius ſenator, qui forte ex rure in urbem revertebatur, ſuſtulit, & lectica ſua Romam ferri juſſit. ipſe rurſus eodem, unde venerat, greſſum recepit. perlatum eſt corpus Clodii ante primam noctis horam: infimæque plebis & ſervorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus poſitum circumſtetit. augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quæ cum effuſa lamentatione vulnera ejus oſtendebat. major poſtera die luce prima multitudo ejuſdem generis confluxit, compluresque noti homines eliſi ſunt, inter quos C. Vibienus ſenator. (erat domus Clodii, ante paucos menſes empta de M. Scauro, in Palatio) eodem Munatius Plancus frater L. Planci oratoris, & Q. Pompejus Rufus Sullæ dictatoris ex filia nepos, tribuni pl., accurrerunt: eiſque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum calceatum, ſicut in lecto erat poſitum, ut vulnera videri poſſent, in forum detulit, & in Roſtris poſuit. Ibi pro concione Plancus, & Pompejus, qui competitoribus Milonis ſtudebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus, duce Sex. Clodio ſcriba, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque ſubſelliis, & tribunalibus, & menſis, & codicibus librariorum. quo igne & ipſa quoque curia flagravit, & item Porcia baſilica, quæ erat ei juncta, ambuſta eſt. domum quoque M. Lepidi interregis, (is enim magiſtratus curulis erat creatus) & abſentis Milonis, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit. deinde ſagittis repulſa eſt. tum faſces ex lecto Libitinæ raptos attulit ad domum Scipionis & Hypſæi, deinde ad hortos Cn. Pompeji, clamitans eum modo conſulem, modo dictatorem.

Incendium curiæ majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii.

Itaque Milo, quem opinio fuerat iviſſe in voluntarium exilium, invidia adverſariorum recreatus, nocte ea redierat Romam, qua incenſa erat curia, petebatque nihilo deterius conſulatum, aperte quoque tributim in ſingulos millia aſſium dederat.

Concionem etiam ei poſt aliquot dies dedit M. Celius tribunus pl. & Manilius Canianus ejus collega, ipſiuſque cauſam etiam ad populum probabant. dicebant utrique, Miloni à Clodio factas eſſe inſidias.

Fiebant interea alii ex aliis interreges, qui comitia conſularia, propter eorum candidatorum tumultus & eaſdem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C., ut interrex & tribuni pl. & Cn. Pompejus, qui pro conſule ad urbem erat, viderent ne quid detrimenti reſp. caperet: delectus autem Pompejus tota Italia haberet. qui cum ſumma celeritate præſidium comparaſſet, poſtulaverunt apud eum familiam Milonis, item Fauſtæ uxoris ejus, exhibendam duo adoleſcentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii, &

ob

ASCONIUS.

ob id illi patrui ſui mortem, velut auctore fratre, perſequebantur. eaſdem Fauſtæ & Milonis familias poſtulaverunt duo Valerii, Nepos & Leo, & L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque familiam, & comitum ejus poſtulavit eodem tempore Celius: familiam Hypſæi, & Q. Metelli, Manilius Canianus ejus collega.

Affuerunt Miloni Q. Hortenſius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Fauſtus Sulla. verba pauca Q. Hortenſius dixit, quæ ſunt, liberos eſſe eos, qui pro ſervis poſtularentur: nam poſt recentem cædem manumiſerat eos Milo ſub hoc titulo, quod caput ſuum ulti eſſent.

Hæc agebantur menſe intercalari: poſt diem trigeſimum fere, quam erat Clodius occiſus, Q. Metellus Scipio in ſenatu contra M. Cæpionem conqueſtus eſt, ac de cæde P. Clodii falſum eſſe dixit quod Milo ſic ſe defenderet, & Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratia abiiſſe, profectum cum ſex ac xx ſervis: Milonem ſubito poſt horam quartam, ſenatu miſſo, cum ſervis amplius ccc armatis obviam ei contendiſſe, & ſupra Bovillas inopinantem in itinere aggreſſum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas perlatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam à Milone: ſemianimem Clodium extractum, in via Appia occiſum eſſe, annulumque ejus ei morienti extractum: deinde Milonem cum ſciret in Albano parvulum filium Clodii veniſſe ad villam, & cum puer ante ſubtractus eſſet, de ſervo Alicore quæſtionem ita habuiſſe, ut eum articulatim conſecaret: villicum & duos præterea ſervos jugulaſſe: ex ſervis Clodii, qui dominum defenderint, undecim eſſe interfectos: Miloni duos ſolos ſaucios factos eſſe: ob quæ Milonem poſtero die xii ſervos, qui ei maxime operam navaſſent, manumiſiſſe, populoque tributim ſingula millia æris ad defendendos de ſe rumores dediſſe.

Milo miſiſſe ad Cn. Pompejum dicebatur, quod Hypſæo ſumme ſtudebat, quod fuerat ejus quæſtor, deſiſtere ſe petitione conſulatus, ſi ita ei videretur: Pompejum reſpondiſſe, nemini ſe neque petendi, neque deſiſtendi auctorem eſſe, neque populi Romani poteſtatem, aut conſilium, aut ſententiam interpellaturum. deinde per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egiſſe quoque dicebatur, ne ſe de hac re conſulendo invidia oneraret.

Inter hæc cum crebreſceret rumor, Cn. Pompejum creari dictatorem, neque opportune aliter mala civitatis ſedari poſſe: viſum eſt optimatibus, tutius eſſe, eum conſulem ſine collega creare: & cum tractata ea res eſſet in ſenatu, facto in M. Bibuli ſententiam S. C., Pompejus, ab interrege Ser. Sulpitio, v Cal. Mart. menſe intercalario, conſul creatus eſt, ſtatimque conſulatum iniit.

Deinde poſt diem tertium de legibus novis ferendis retulit: duas ex S. C. promulgavit. Alteram de vi, qua nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Alteram de ambitu: pœnam graviorem, & formam judiciorum breviorem. Utraque enim lex prius teſtes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accuſatore & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accuſatori, tres reo darentur.

His legibus obſiſtere M. Celius tribunus pl. ſtudioſiſſimus Milonis conatus eſt, quod & privilegium diceret in Milonem ferri, & judicia præcipitari: & cum pertinacius legem Celius vituperaret, eo proceſſit iræ Pompejus, ut diceret, ſi coactus eſſet, armis ſe remp. defenſurum: timebat autem Pompejus Milonem, ſeu timere ſe ſimulabat. plerumque non domi ſuæ, ſed in hortis manebat, idque ipſum in ſuperioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat: ſenatum quoque ſemel in porticu ſua habuerat Pompejus, quod diceret timere ſe adventum Milonis.

Dein proximo ſenatu P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat. poſtulaverat, ut femur nudaret: & ille ſine mora tunicam levaverat. tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi ſimilia crimina eſſe quæ in Milonem dicerentur alia.

Deinde Munatius Plancus tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. is ſe dicebat, pariterque ſecum quatuor liberos homines iter facientes superveniſſe, cum Clodius occideretur, &, ob id cum proclamaſſent, abreptos, & perductos in villam Milonis, ibique per duos menſes præcluſos fuiſſe: eaque res, ſeu vera, ſeu falſa, magnam invidiam Miloni contraxerat. iidemque Munatius & Pompejus tribuni pl. in Roſtra produxerant triumvirum capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam Milonis ſervum cædes facientem deprehendiſſet. ille dormientem in taberna pro fugitivo deprehenſum, & ad ſe perductum eſſe reſponderat: denunciaverant tamen triumviro, ne ſervum remitteret, ſed poſtera die Celius tribunus pl. & Manilius Canianus collega ejus ereptum è domo triumviri ſervum Miloni reddiderunt.

Etſi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero: tamen, quia ita compereram, putavi exponenda.

Inter primos & Q. Pompejus, & C. Salluſtius, & T. Munatius Plancus tribuni pl. inimiciſſimas conciones de Milone habebant, invidioſas etiam de Cicerone, quod Milonem tanto ſtudio defenderet. eratque maxima pars multitudinis infenſa non ſolum Miloni, ſed ipſi etiam, propter inviſum patrocinium, Ciceroni.

Poſtea Pompejus & Salluſtius in ſuſpicione fuerunt, in gratiam rediſſe cum Milone, ac Cicerone. Plancus autem infeſtiſſime perſtitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem inſtigavit: Pompejo autem ſuſpectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompejuſque ob ea ſæpius querebatur, fieri ſibi quoque inſidias, & id palam: ac majore manu ſe armabat. dicturum quoque diem Ciceroni Plancus oſtendebat, poſtea autem Q. Pompejus idem minitatus erat. tanta tamen conſtantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a ſe alienatione, non Cn. Pompeji ſuſpicionibus, non periculi futuri metu, ſi ſibi dies ad populum diceretur, non armis, quæ palam in Milonem ſumpta erant, deterreri potuerit à defenſione ejus, cum poſſet omne periculum ſuum & offenſionem inimicæ multitudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeji animum, ſi paulum ex ſtudio defenſionis remiſiſſet.

Perlata deinde lege Pompeji, in qua id quoque ſcriptum erat, ut quæſitor ſuffragio populi ex iis, qui conſules fuerant, crearetur; ſtatim comitia habuit, creatuſque erat L. Domitius Ænobarbus quæſitor. Aliorum quoque judicum, qui de ea re judicarent, Pompejus tales propoſuit, ut nunquam neque clariores viros, neque ſanctiores propoſitos eſſe conſtaret.

Poſt quod ſtatim nova lege Milo poſtulatus à duobus Appiis Clodiis adoleſcentibus, iiſdem, à quibus antea familia ejus fuerat poſtulata, itemque de ambitu ab iiſdem Appiis: & præterea de vi a Q. Petulcio, & L. Cornificio: de ſodalitiis à P. Fulvio Nerato: poſtulatus autem erat & de ſodalitiis, & de ambitu ea ſpe, quod primum judicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec poſtea reſponſurum.

Divinatio de ambitu accuſatorum facta eſt, quæſitore A. Torquato: atque ambo quæſitores, Torquatus & Domitius, pridie Nonas Apr. reum adeſſe juſſerunt. quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati amicos miſit. ibi, poſtulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius cauſam de ambitu diceret, quam de vi judicium eſſet perfectum.

Apud Domitium autem quæſitorem major Appius poſtulavit à Milone ſervos exhiberi numero iiii & L, & cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in ſua poteſtate eſſe, Domitius ex ſententia judicum pronunciavit, ut ex ſervorum eorum numero accuſator quot vellet ederet.

Citati deinde teſtes, ſecundum legem, quæ, ut ſupra diximus, jubebat, *ut prius, quam cauſa ageretur, teſtes per triduum audirentur, dicta eorum judices conſignarent, quarta die adeſſe omnes in diem poſterum juberentur, ac coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus nomina judicum inſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſtera die ſortitio judicum fieret unius & LXXX. qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendum accuſator duas horas, reus tres haberet, reuſque eodem die illo judicaretur: prius autem quam ſententiæ ferrentur quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus rejiceret, ita ut numerus judicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, quinquaginta & unus.*

Primo die datus erat in Milonem teſtis Caſſinius Schola, qui ſe cum P. Clodio fuiſſe, cum is occiſus eſt, dixit; atrocitatemque rei factæ, quam maxime potuit, auxit. quem cum interrogare M. Marcellus cœpiſſet, tanto tumultu Clodianæ multitudinis circumſtantis exterritus eſt, ut vim ultimam timens in tribunal à Domitio reciperetur. quam ob cauſam M. Marcellus, & ipſe Milo a Domitio præſidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompejus ad ærarium, perturbatuſque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promiſit, ſe poſtero die cum præſidio deſcenſurum, idque fecit: quare territi Clodiani, ſilentio verba teſtium per biduum audiri paſſi ſunt. interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, & Milo ipſe. multi ex iis, qui Bovillis habitabant, teſtimonium dixerunt de iis, quæ ibi facta erant, cauponem occiſum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum eſſe. Virgines quoque Veſtales dixerunt mulierem ignotam veniſſe ad ſe, quæ Milonis mandato vota ſolveret, quod Clodius occiſus eſſet. ultimæ teſtimonium dixerunt Sempronia Tuditani filia, ſocrus P. Clodii, & uxor Fulvia, & fletu ſuo magnopere eos, qui adſtabant, commoverunt. Dimiſſo circa horam decimam judicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus eſt, ut poſtero die frequens adeſſet, & elabi Milonem non pateretur, judiciumque & dolorem ſuum oſtenderet.

Euntibus ad tabellam ferendam poſtero die judicibus, qui fuit judicii primus a. d. iii Idus Apr., clauſæ fuerunt tota urbe tabernæ: præſidia in foro & circa omnes fori aditus Pompejus diſpoſuit: ipſe pro ærario, ut pridie, conſedit, ſeptus delecta manu militum. ſortitio deinde judicum, ut primo die facta eſt. poſt, tantum ſilentium toto foro fuit, quantum eſſe in aliquo foro poſſet.

Tum intra horam ſecundam accuſatores cœperunt dicere, Appius major, & M. Antonius, & P. Valerius Nepos. uſi ſunt ex lege horis duabus.

Reſpondit his unus M. Cicero. & cum quibuſdam placuiſſet, ita defendi crimen, interfici Clodium, pro republica fuiſſe, quam formam M. Brutus ſecutus eſt in ea oratione, quam pro Milone compoſuit, & edidit, quam is non egiſſet; Ciceroni id non placuit, quod, non qui bono publico damnari, idem etiam occidi indemnatus poſſet. itaque, cum inſidias Milonem Clodio feciſſe poſuiſſent accuſatores, quia falſum id erat, (nam forte illa rixa commiſſa fuerat) Cicero apprehendit, & contra Clodium Miloni feciſſe inſidias diſpu-

ribus, & neceſſariis ſepti ſimus, tamen ne non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus. Quæ ſi oppoſita Miloni putarem: cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum exiſtimarem [3] oratori locum eſſe. Sed me recreat, & reficit Cn. Pompeji, ſapientiſſimi, & juſtiſſimi viri, conſilium: qui profectò nec juſtitiæ ſuæ putaret eſſe, quem reum ſententiis judicum tradidiſſet, eundem telis militum dedere; nec ſapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare.

3 Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed præſidium denuntiant: neque ſolùm, ut quieto, ſed etiam ut magno animo ſimus, hortantur: neque auxilium modò defenſioni meæ, verùm etiam ſilentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem eſt civium, tota noſtra eſt: neque eorum quiſquam, quos undique intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori adſpici poteſt, & hujus exitum judicii exſpectantes, non cùm virtuti Milonis favet, tum de ſe, de liberis ſuis, de patria, de fortu-
2 nis hodierno die decertari putat. [c] Unum genus eſt adverſum, infeſtumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui heſterna etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. quorum clamor ſiquis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoreſque maximos pro veſtra ſalute neglexit.

4 Quamobrem adeſte animis, judices, & timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam, ſi umquam de bonis, & fortibus viris; ſi umquam de benemeritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit: ſi denique umquam locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes, & bonos cives, quæ vultu, & verbis ſæpe ſignificaſſent, re & ſententiis declararent: hoc profectò tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrùm nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus: an diu vexati à perditiſſimis civibus, aliquando per vos, ac veſtram fidem, virtutem, ſapientiamque recreemur.

Quid enim nobis duobus, judices, laborioſius? quid magis 5
ſollicitum, magis exercitum, dici, aut fingi poteſt? qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudeliſſimorum ſuppliciorum carere non poſſumus? Equidem ceteras tempeſtates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſſe ſubeundas, quòd ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat: in judicio verò, & in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri judicarent, numquam exiſtimavi ſpem ullam eſſe habituros Milonis inimicos, ad ejus non ſalutem modò exſtinguendam, ſed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quamquam in hac cauſa, judices, [4] T. Annii tribunatu, re- 6
buſque omnibus pro ſalute reipublicæ geſtis, ad hujus criminis defenſionem non abutemur, niſi oculis videritis inſidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi ſumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec poſtulaturi, ut, ſi mors P. Clodii ſalus veſtra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati aſſignetis. ſed ſi illius inſidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obſecrabo, obteſtaborque vos, judices, ſi cetera amiſimus, hoc ſaltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, teliſque vitam ut impunè liceat defendere.

Sed, antequàm ad eam orationem venio, quæ eſt propria 3
noſtræ quæſtionis, videntur ea eſſe refutanda, [5] quæ & in ſe- 7
natu, ab inimicis ſæpe jactata ſunt, & in concione, ab improbis, & paullò antè ab accuſatoribus: [6] ut, omni terrore ſublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre poſſitis. Negant intueri lucem eſſe fas ei, qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortiſſimi viri: qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus eſt, cùm ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur.

An eſt quiſquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiſo 8
quæratur, aut negari ſolere omnino eſſe factum; aut rectè, ac

jure

ASCONIUS.

tavit: eoque tota oratio ejus ſpectavit: ſed ita conſtitit, ut diximus, neutrius conſilio pugnatum eſſe eo die, verum forte occurriſſe: ex ea rixa ſervorum ad eam cædem perventum. notum tamen erat, utrumque mortem alteri ſæpe minatum eſſe: & ſicut ſuſpectum Milonem major, quam Clodii, familia faciebat, ita expeditior & paratior ad pugnam Clodianorum quam Milonis fuerat.

Cicero cum inciperet dicere, exceptus eſt acclamatione Clodianorum, qui ſe continere ne metu quidem circumſtantium militum potuerunt: itaque non ea, qua ſolitus erat, conſtantia dixit.

Manet autem illa quoque excepta ejus oratio. ſcripſit vero hanc, quam legimus, ita perfecte, ut jure prima haberi poſſit.

SCHOLIASTES

INCIPIT MILONIANA..

Quodam tempore Clodius de uxore Caeſaris inceſtas amoris traxerat flammas in templo Bonae deae habitu muliebri cum uxore Caeſaris inventus eſt. conſcientia ſceleris fugit Interamna. Cicero eum vidit fugientem. & contra eum dum accuſaretur Clodius teſtimonium dixit. Hinc primo inimicitiae ortae ſunt inter Ciceronem & Clodium. dehinc poſt dum liberaret Cicero rempublicam a conſpiratione civium, dum aliquos occidiſſet invidiam paſſus a Clodio tribuno plebis qui de patricia familia in plebem jam (f. plebejam) tranſierat. Ciceronem in exilium miſit. poſtea Milo amicus Ciceronis tribunus plebis de exilio Ciceronem revocavit. Quodam tempore petebant conſulatum Nepſeus (Hypſæ, Scip o & Milo. Clodius contra Milonem fuit. & obſtitit ne peteret conſulatum. Interea Milo factus eſt dictator Lanubi ut ſacrificium faceret Iunoni opite. (Soſpitæ) & flamines procrearet. Clodius dum hoc audiſſet Lanubium proditurum Milonem proceſſit ante fundum ſuum ut inſidias in Albano collocaret; Milo autem profectus fuerat eum uxore & ancillis. Occurrit & Clodius in via. Coepit uxorem ejus injuriis provocare. pugna inter eos commiſſa occiſus eſt Clodius. poſtea corpus ipſius Cloelius & Plancus ad urbem adduxerunt. Triduo ad invidiam Milonis cadaver jacuit. deinde lata fuerat lex ut ſervi Milonis in caput domini torquerentur. Hoc Milo videns ne ſervi ejus crimen confiterentur ab ipſo Clodium occiſum; eos manumiſit ut jam liberi torqueri non poſſent. deinde Pompejus juſſerat ut de morte Clodii extra ordinem quaereretur. hoc eſt eo tempore quo judicia ſilebant. deinde quoniam viderat & reum & amicum Caeſaris armatis cinxit ipſum judicium. ne ullo modo evadere poſſit. Status in hac oratione eſt relativus. hoc eſt feci. ſed meruit. hoc eſt inſidiantem occidi. Genus cauſae admirabile ex eo quod armatis circumdatis Milo obſidebatur.

a *Etſi vereor.*] Armatis cinctum judicium. Pompejus inminet. Timet ne judices ad hujus arbitrium timore commoti judicent. Idcirco laborat principio ut adimat judici timorem. ſed non poteſt aliter demere niſi ſuam miſcuerit perſonam. ut cum ſibi ſolatium dederit & dixerit ſe non timere. recreat animum judicum. deinde perſona Milonis fortis eſt quæ ſubplicare non novit.

b *Viro dicere.*] Dicebat Cicero inſidias Miloni a Clodio factas. Ergo quoniam obiciebatur ei quare vicit ſi huic ſunt.

Huc uſque Scholiaſtes.

c VERS. A PRIMO 1. *Unum genus eſt adverſum, infeſtumque nobis, &c.*] Ita ut in expoſitione argumenti diximus, Munatius Plancus pridie pro concione populum adhortatus erat, ne pateretur elabi Milonem. *Aſcon.*

1. *Morem judiciorum requirunt.*] Quam variè legatur locus iſte in mſſ. patet ex editionibus. nec eæ diſcrepant ſolùm, ſed etiam Grammatici veteres, quos laudat amicus noſter And. Schottus libro 1 Nodor. cap. 14. *Grut.*

2. *Non adſerunt tamen oratori aliquid.*] Lambinus fidem ſecutus Mureti emendat *adſerunt tamen oratori horroris aliquid*, quod etiam reperi in uno alteroque meorum, verùm cum additâ negativâ. itaque negationem quei tollam contra omnes libros? præſertim cùm plura ſint exemplaria quæ ſtent pro vulgato. *Idem.*

3. *Oratori locum eſſe.*] Aliquot mſſ. *orationi*, quod ultimum aptius opponi armis, putabat Gulielmius. *Idem.*

4. *T. Annii tribunatu, rebuſque omnibus pro &c.*] Sic Mſſ. aliquot, niſi quod Pal. tertio abſit illud *omnibus*. Idem.

5. *Quæ & in Senatu ab inimicis, ſæpe jactata ſunt, & ab improbis in concione, & paullo.*] Ita omnino Werdenſis codex item Hittorpianus & Turingicus. adeatur & Modius Novantiquorum Epiſtola XXXIX. *Idem.*

6. *Ut omni terrore ſublato.*] Sic omnes undique mſſ. etiam Schotti, qui adeatur libro III Nodor. cap. 13. vulgata *errore*. Idem.

7. Va

jure factum eſſe defendi? Niſi verò exiſtimatis, dementem P.
Africanum fuiſſe, qui cùm à C. Carbone, tribuno plebis, in
concione ſeditioſè interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte
ſentiret, reſpondit jure cæſum videri. Neque enim poſſet aut
Ahala ille Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Ma-
rius, aut, me conſule, ſenatus non nefarius haberi, ſi ſcelera-
tos cives interfici nefas eſſet. Itaque hoc, judices, non ſine
cauſa etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodi-
derunt, eum, qui patris ulciſcendi cauſa matrem necaviſſet,
[7] variatis hominum ſententiis, [8] non ſolum divina, ſed etiam
ſapientiſſimæ deæ ſententia liberatum.
9 Quòd ſi duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo mo-
do; diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impunè vo-
luerunt: [9] quis eſt, qui, quoquo modo quis interfectus ſit, pu-
niendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occi-
4 dendum hominem ab ipſis porrigi legibus? Atqui ſi tempus
eſt ullum jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certè illud
eſt non modò juſtum, verum etiam neceſſarium, cùm vi vis
illata defenditur. Pudicitiam cùm eriperet militi tribunus mi-
litaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris; in-
terfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. Facere enim probus
adoleſcens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. atque
hunc ille vir ſummus, ſcelere ſolutum, periculo liberavit. In-
ſidiatori verò, & latroni, quæ poteſt afferri injuſta nex?
10 Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere
certè non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. [10] Eſt igitur
hæc, judices, non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus,
accepimus, legimus: verum ex natura ipſa arripuimus, hauſi-
mus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti; non inſtitu-
ti, ſed imbuti ſumus: ut, ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi
in vim, ſi in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet:
omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. Silent enim le-
ges inter arma, nec ſe exſpectari jubent, cùm ei, qui exſpe-
ctare velit, antè injuſta pœna luenda ſit, quàm juſta repetenda.
11 Etſi perſapienter, & quodam modo tacitè, dat ipſa lex po-
teſtatem defendendi; [11] quæ non modò hominem occidi, ſed
eſſe cum telo hominis occidendi cauſa vetat: ut, cùm cauſa,
non telum quæreretur; qui ſui defendendi cauſa [12] telo eſſet
uſus, non hominis occidendi cauſa habuiſſe telum judicaretur.

Quapropter hoc maneat in cauſa, judices. non enim dubito,
quin probaturus ſim vobis defenſionem meam, ſi id memi-
neritis, quod oblivisci non poteſtis, inſidiatorem jure interfi-
ci poſſe.
Sequitur illud, quod à Milonis inimicis ſæpiſſimè dicitur, 5
[13] Cædem, in qua P. Clodius occiſus eſt, ſenatum judicaſſe 12
contra rempublicam eſſe factam. Illam verò ſenatus non ſen-
tentiis ſuis ſolùm, ſed etiam ſtudiis comprobavit. Quoties
enim eſt illa cauſa à nobis acta in ſenatu? quibus aſſenſionibus
univerſi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando
enim frequentiſſimo ſenatu quattuor, ad ſummum quinque
ſunt inventi, qui Milonis cauſam non probarent? [d] declarant
hujus ambuſti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, qui-
bus quotidie meam potentiam invidioſè criminabatur, cùm
diceret, ſenatum non quod ſentiret, ſed quod ego vellem, de-
cernere. Quæ quidem ſi potentia eſt appellanda potiùs, quàm
propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis
cauſis auctoritas, aut propter officioſos labores meos nonnul-
la apud bonos gratia: appelletur ita ſanè, dummodò ea nos
utamur pro ſalute bonorum contra amentiam perditorum.
Hanc verò quæſtionem, etſi non eſt iniqua, numquam ta- 13
men ſenatus conſtituendam putavit. erant enim leges, erant
quæſtiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mærorem, ac
luctum ſenatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæſtio con-
ſtitueretur. Cujus enim ſenatui, de illo inceſto ſtupro judi-
cium decernendi poteſtas eſſet erepta: de ejus interitu quis
poteſt credere ſenatum judicium novum conſtituendum pu-
taſſe? [e] Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium
M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra rempublicam ſenatus
factam eſſe decrevit? Quia nulla vis umquam eſt in libera ci-
vitate ſuſcepta inter cives, non contra rempublicam.
[14] Non enim eſt illa defenſio contra vim umquam optan- 14
da: ſed nonnumquam eſt neceſſaria. niſi verò aut ille dies,
in quo Ti. Gracchus eſt cæſus, aut ille, quo Cajus, [15] aut quo
arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiam ſi è republica, rempubli-
cam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipſe decrevi, cùm 6
cædem in Appia factam eſſe conſtaret, non eum, qui ſe defen-
diſſet, contra rempublicam feciſſe: ſed, cum ineſſet in re vis,
& inſidiæ; crimen judicio reſervavi, rem notavi. [f] Quod ſi
per

ASCONIUS.

d VERS. A PRIMO. *Declarant hujus ambuſti tribuni pl. illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidioſe criminabatur.*] T. Munatius Plancus, & Q. Pompejus Rufus tribuni pl. de quibus in argumento hujus orationis diximus, cum contra Milonem Scipioni & Hypſæo ſtuderent, concionati ſunt eo ipſo tempore, plebemque in Milonem accenderunt, quo, propter Clodii corpus, curia incenſa eſt: nec prius deſtiterunt, quam flamma ejus incendii fugati ſunt è concione. erant enim tunc Roſtra non eo loco, quo nunc ſunt, ſed ad Comitium, prope juncta curiæ. ob hoc T. Munatium ambuſtum Tribunum appellat. fuit autem paratus ad dicendum.

e PAULO POST. *Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra remp. ſenatus factam eſſe decrevit.*] Poſt biduum medium quam Clodius occiſus erat, interrex primus proditus eſt M. Æmilius Lepidus. non fuit autem moris, ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberi. ſed Scipionis & Hypſæi factiones, quia recens invidia Milonis erat, cum contra jus poſtularent, ut interrex ad comitia conſulum creandorum deſcenderet, idque ipſe non faceret, domum ejus per omnes interregni dies (fuerant autem ex more quinque) obſederunt: deinde, omni vi janua expugnata, & imagines majorum dejecerunt, & lectulum adverſum uxoris ejus Corneliæ, cujus caſtitas pro exemplo habita eſt, fregerunt: itemque telas, quæ ex vetere more in atrio texebantur, diruerunt. poſtque ſupervenit Milonis manus & ipſa poſtulans comitia: cujus adventus fuit ſaluti Lepido: in ſe enim ipſæ converſæ ſunt factiones inimicæ, atque ita oppugnatio domus interregis omiſſa eſt.

f PAULO POST. *Quod ſi per furioſum illum tribunum pl. ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet: novam quæſtionem nunc nullam haberemus. decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur divisa ſententia eſt poſtulante neſcio quo. (nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre.) ſic reliqua auctoritas ſenatus, empta interceſſione, ſublata eſt.*) Quid ſit *dividere ſententiam*, ut enarrandum ſit, veſtra ætas, filii, facit.

Cum aliquis in dicenda ſententia duas pluresve res complectitur: eæ ſi non omnes probantur, poſtulatur ut dividat, id eſt, ut de rebus ſingulis referatur. (Forſitan nunc hoc quoque velitis ſcire, qui fuerit, qui poſtulaverit, quod non ferat auditor.) Non eſt ei, qui hoc poſtulat, oratione longa utendum, ac ne conſurgendum quidem utique eſt: multi enim ſedentes hoc unum verbum pronunciant, *divide*: quod cum auditum eſt, liberum ei, qui facit orationem, dividere. Sed ego, ut curioſius ætati veſtræ ſatisfaciam, acta etiam totius illius temporis perſecutus ſum: in quibus cognovi, pridie Cal.

7. *Variatis hominum ſententiis.*] Ita omnino retinendum, quidquid contra garriat Lambinus. *Grut.*

8. *Non ſolum divina, ſed etiam ſapientiſſ. Deæ.*] Haud aliter conjecerat P. Faber lib. 11 Semeſtrium cap. 25. adprobantque modò Pall. omnes, item codd. Erf. Hitt. Vverd. niſi quod hi, *divinæ*. antea vulgabatur, *humana*. Idem.

9. *Quis eſt, qui quoquomodo quis interf. &c.*] Legit Molius d. Epiſt. XXXIX, *quis eum, à quo quoquo modo quis &c.* idque ex membranis. *Idem.*

10. *Eſt igitur hæc judices.*] Ita omnes Pall. aliorumque mſſ. ut ſit quaſi concluſio. male prius cuſi; *Eſt enim hæc.* Idem.

11. *Quæ non modò hominem occidi &c.*] Dictio *modò* ſententiæ nubeculam offundit. itaque reſcribit Gulielmius, *quæ non omnimodò*. Lambinus eam vocem delet. & verò abeſt exemplari Baſilicæ Colonienſis. perſtat tamen in Palatinis novem & Gruteriano. *Idem.*

12. *Telo eſſet uſus, non hominis.*] Nihil libri variant & ſententia claret. ea re miratur Gulielmius, unde Lambinus huc tot aliena verba inferciat. *Idem.*

13. *Cædem in qua P. Clodius occiſus eſt &c.*] Haud aliter Vverdenſ. Hittorp. & Turing. hactenus defuit nobis illud *in* malè, occiſi enim in ea cæde alii quinque præter Clodium. *Idem.*

14. *Non enim eſt illa defenſio &c.*] Δεικτικῶς de qua ſcilicet paullò ante egit. antea erat *ulla*. ſed ſic non eſt in Pall. in Vuerdenſi. *Idem.*

15. *Aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiamſi è repub. &c.*] Baſilicanus non habet *quo*; & delendum cenſet Gulielmius, legendumque totum hoc colon ex eod. & Vverdenſi, paullo aliter collocatis verbis; *Aut armis Saturnini etiamſi è rep. oppreſſa ſunt, remp. &c.* Idem.

 16. *Equi-*

per furioſum illum tribunum, ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet, novam quæſtionem nunc nullam haberemus. decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodò extra ordinem quæreretur. Diviſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quo. nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre. ſic reliqua auctoritas ſenatus, empta interceſſione ſublata eſt.

15 At enim Cn. Pompejus rogatione ſua & de re, & de cauſa judicavit. tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet: in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur. Quid porrò quærendum eſt? factumne ſit? At conſtat. à quo? At patet. Vidit, etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe. Quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum, qui fateretur: cùm videret nos fateri; neque quæri umquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem hanc in judicando litteram, quàm illam triſtem dediſſet. Mihi verò Cn. Pompejus non modò nihil gravius contra Milonem judicaſſe, ſed etiam ſtatuiſſe videtur, quid vos in judicando ſpectare oporteret. Nam qui non pœnam confeſſioni, ſed defenſionem dedit, is cauſam interitus quærendam, non interitum putavit.

16 Jam illud dicet ipſe profectò, quod ſua ſponte fecit, Publio-
7 ne Clodio tribuendum putet, an tempori. Domi ſuæ nobiliſſimus vir, ſenatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pænè patronus, avunculus hujus noſtri judicis, fortiſſimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Druſus, occiſus eſt. Nihil de ejus morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta à ſenatu eſt. Quantum luctum in hac urbe fuiſſe à noſtris patribus accepimus, cùm P. Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſſet illata? quis tum non gemuit? quis non arſit dolore? quem immortalem, ſi fieri poſſet, omnes eſſe cuperent, ejus ne neceſſariam quidem expectatam eſſe mortem?

17 Num igitur ulla quæſtio de Africani morte lata eſt? certè nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obſcuri necantur. Interſit inter vitæ dignitatem ſummorum, atque infimorum. mors quidem illata per ſcelus iiſdem & pœnis teneatur, & legibus. Niſi fortè magis erit parricida, ſi quis conſularem patrem, quàm ſi quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum ſuorum ſit interfectus. hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur. perinde quaſi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, ſed ubi impunè ſui poſteri latrocinarentur.

18 Itaque in eadem iſta Appia via, cùm ornatiſſimum [16] equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidiſſet, non fuit illud facinus puniendum. homo enim nobilis, in ſuis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata anteà cæde honeſti, atque innocentis viri, ſilebatur, eadem nunc crebrò uſurpatur, poſteaquàm latronis, & parricidæ ſanguine imbuta eſt. Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. extorta eſt confitenti ſica de manibus. caruit foro poſteà Pompejus: caruit ſenatu: caruit publico. janua ſe, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque texit.

Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? 19 Atqui, ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illa cauſa ſumma omnia fuerunt. Inſidiator erat in foro collocatus, atque in veſtibulo ipſo ſenatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur ſalus civitatis: eo porrò reipublicæ tempore, quo ſi unus ille occidiſſet, non hæc ſolùm civitas, ſed gentes omnes concidiſſent. niſi fortè quia perfecta res non eſt, non fuit puniendа: perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur. minùs dolendum fuit re non perfecta, ſed puniendum certè nihilo minùs.

Quoties ipſe, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus 20 manibus effugi? ex quibus ſi me non mea, vel reipublicæ fortuna ſervaſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet? Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pom- 8 pejum, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus. tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt. luget ſenatus: mæret equeſter ordo: tota civitas confecta ſenio eſt: ſqualent municipia: afflictantur coloniæ: agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſuetum civem deſiderant.

Non fuit ea profectò cauſa, judices, non fuit, cur ſibi cen- 21 ſeret Pompejus quæſtionem ferendam: ſed homo ſapiens, & alta quadam mente præditus, multa vidit; fuiſſe ſibi illum inimicum, familiarem Milonem. in communi omnium lætitia ſi etiam ipſe gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. multa etiam alia vidit, ſed illud maximè: quamvis atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentiſſimis ordinibus ipſa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, ſecrevit in judicibus legendis amicos meos. neque enim hoc cogitavit vir juſtiſſimus, neque in bonis viris legendis id aſſequi potuiſſet, etiamſi cupiiſſet. non enim mea gratia familiaritatibus continerentur, quæ latè patere non poſſunt, propterea quòd conſuetudines victus non poſſunt eſſe cum multis. ſed, ſi quid poſſumus, ex eo poſſumus, quòd [17] reſpublica nos conjunxit cum bonis. ex quibus ille cùm optimos viros legeret, idque maximè ad fidem ſuam pertinere arbitraretur, non potuit legere non ſtudioſos mei.

[18] Quòd verò te, L. Domiti, huic quæſtioni præeſſe maxi- 22 mè voluit, nihil quæſivit aliud, niſi juſtitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. tulit, ut conſularem neceſſe eſſet: credo, quòd principum munus eſſe ducebat, reſiſtere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. ex conſularibus te creavit potiſſimum. g dederas enim, quàm contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima.

Quamobrem, judices, ut aliquando ad cauſam, crimenque 9 veniamus: ſi neque omnis confeſſio facti eſt inuſitata; neque 23 de cauſa quidquam noſtra aliter, ac nos vellemus, à ſenatu judicatum eſt: & lator ipſe legis, cùm eſſet controverſia nulla facti,

ASCONIUS.

Mart. S. C. eſſe factum, P. Clodii cædem, & incendium curiæ, & oppugnationem ædium M. Lepidi contra remp. factam: ultra relatum in acta illo die nihil: poſtero die, id eſt, Cal. Mart. Munatium in concione expoſuiſſe populo, quæ pridie acta erant in ſenatu: in qua concione hæc dixit ad verbum. Q. HORTENSIUM dixiſſe *ut extra ordinem quæreretur: apud quæſitorem æſtimare futurum, ut, cum puſillum ediſſet dulcedinis, largiter acerbitatis devoraret. adverſus hominem ingenioſum ingenio uſi ſumus: invenimus Fuſium, qui diceret, divideret ſententiam. reliqua parti ego & Salluſtius interceſſimus.* Hæc concio, ut puto, explicat, & quid ſenatus decernere voluerit, & quis diviſionem poſtulaverit, & quis interceſſerit, & cur illud vos meminiſſe non dubito, per Q. Fuſium illo quoque tempore, quo de inceſtu P. Clodii actum eſt, factum, ne à ſenatu aſperius decerneretur.

g De L. Domitio dicit. *Dederas enim, quam contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima.*] Conſtantiam L. Domitii, quam in prætura præſtitit, ſignificat.

Nam eo tempore, cum Cn. Manlius tribunus pl., ſubnixus libertinorum & ſervorum manu, perditiſſimam legem ferret, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, idque per tumultum ageret, & Clivum Capitolinum obſideret, diſcuſſerat, perruperatque cœtum Domitius, ita ut multi Manlianorum interficerentur. quo facto & plebem infimam offenderat, & ſenatus magnam gratiam inierat.

16. *Equitem Romanum. P. Clodius M. Papirium occidiſſet.*] Viſum fuit revocare quod legebatur in Vverdenſ. & Hittorp. liquido enim paret in P. Clodii appellatione emphaſin quæſitam. & alioquin nomen iſtud præfert etiam liber Erfurdienſis. mirandum ſolummodo abeſſe noſtris Pall. Italicis. *Gruter.*

17. *Reſp. nos conjunxit cum bonis.*] Eſt à Turing. & Vuerdenſ. nam prius cuſi *cum multis*. falsò. illum verò reſp. dijunxerat à multis, hoc eſt, ſi Latinè loqui volumus, à malis; ut annotarat Gulielmius. erat in Fabriciano, *cum multis equitibus*; adeo ut pateat alterum manaſſe à librariis. *Idem.*

18. *Quod verò te L. Domiti &c.*] Ita Aſconius, ita mſſ. noſtri, non *Cn.* cui etiam controverſiam movet Andr. Schottus lib. III Nodor. cap. 3. *Idem.*

19. *Cel-*

facti, juris tamen diſceptationem eſſe voluit: & electi judices, & iſti præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſtè, ſapienterque diſceptet: reliquum eſt, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, niſi, uter utri inſidias fecerit. quod quo faciliùs argumentis perſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo diligenter attendite.

24 P. Clodius cùm ſtatuiſſet omni ſcelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta eſſe comitia anno ſuperiore, ut non multos menſes præturam gerere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, ut ceteri, ſed & L. Paullum collegam effugere vellet, ſingulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: ſubitò reliquit annum ſuum, ſeque in annum proximum transtulit, non religione aliqua, ſed ut haberet, quod ipſe dicebat, ad præturam gerendam, hoc eſt, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum.

25 Occurrebat, mancam ac debilem præturam ſuam futuram, conſule Milone: eum porrò ſummo conſenſu populi Romani conſulem fieri videbat. contulit ſe ad ejus competitores: ſed ita, totam ut petitionem ipſe ſolus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia ſuis, ut dictitabat, humeris ſuſtineret. convocabat tribus: ſe interponebat: [19] Collinam novam, delectu perditiſſimorum civium conſcribebat. Quanto ille plura miſcebat, tanto hic magis in dies convaleſcebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratiſſimus, fortiſſimum virum, inimiciſſimum ſuum, certiſſimum conſulem, idque intellexit non ſolùm ſermonibus, ſed etiam ſuffragiis populi Romani ſæpe eſſe declaratum: palàm agere cœpit, & apertè dicere, occidendum Milonem.

26 Servos agreſtes, & barbaros, quibus ſilvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. res erat minimè obſcura. etenim palàm dictitabat, conſulatum Miloni eripi non poſſe: vitam poſſe. ſignificavit hoc ſæpe in ſenatu: dixit in concione. quinetiam Favonio, fortiſſimo viro, quærenti ex eo, qua ſpe fureret, Milone vivo: reſpondit, [20] triduo illum, ad ſummum quatriduo periturum. quam vocem ejus ad hunc M. Catonem ſtatim Favonius detulit.

10 27 Interim cùm ſciret Clodius (neque enim erat difficile ſcire) iter ſollemne, legitimum, neceſſarium, ante diem XIII Kalendas Feb. Miloni eſſe Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictàtor Lanuvii Milo: Roma ſubitò ipſe profectus pridie eſt, ut ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret. atque ita profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo ipſo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum, tempuſque voluiſſet, numquam reliquiſſet.

28 Milo autem cùm in ſenatu fuiſſet eo diè, quoad ſenatus dimiſſus eſt; domum venit: calceos, & veſtimenta mutavit: paulliſper, dum ſe uxor, (ut fit) comparat, commoratus eſt: deinde profectus eſt id temporis, cùm jam Clodius, ſiquidem eo die Romam venturus erat, redire potuiſſet. obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut ſolebat: ſine uxore, quod numquam ferè: cùm hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparaſſet, cum uxore veheretur in rheda, pænulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum, puerorumque comitatu.

29 Fit obviàm Clodio ante fundum ejus hora ferè undecima, aut non multo ſecus. ſtatim complures cum telis in hunc faciunt de loco ſuperiore impetum. adverſi rhedarium occidunt. cùm autem hic de rheda rejecta pænula deſiluiſſet, ſeque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur: partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus ſervos, qui pòſt erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præſenti fuerunt, partim occiſi ſunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino ſuccurrere prohiberentur, Milonemque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent, & ita eſſe putarent: fecerunt id ſervi Milonis (dicam enim non derivandi criminis cauſa, ſed ut factum eſt) neque imperante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet.

11 30 Hæc, ſicut expoſui, ita geſta ſunt, judices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potius oppreſſa virtute audacia eſt. Nihil dico, quid reſpublica conſecuta ſit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil ſanè id proſit Miloni, qui hoc fato natus eſt, ut ne ſe quidem ſervare potuerit, quin unà rempublicam, voſque ſervaret. Si id jure non poſſet: nihil habeo, quod defendam. ſin hoc & ratio doctis, & neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacumque ope poſſent, à corpore, à capite, à vita ſua propulſarent: non poteſtis hoc facinus improbum judicare, quin ſimul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut veſtris ſententiis eſſe pereundum.

31 Quod ſi ita putaſſet: certè optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non ſemel ab illo, neque tum primùm petitum, quàm jugulati à vobis, quia ſe illi non jugulandum tradidiſſet. ſin hoc nemo veſtrûm ita ſentit: illud jam in judicium venit, non, occiſuſne ſit, quod fatemur: ſed jure, an injuria: quod multis antea in cauſis jam quæſitum eſt. Inſidias factas eſſe conſtat: & id eſt, quod ſenatus contra rempublicam factum judicavit. ab utro factæ ſint, incertum eſt. de hoc igitur latum eſt ut quæreretur. Ita & ſenatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non de facto, quæſtionem tulit. Numquid igitur aliud in judicium venit, niſi, uter 12
utri inſidias fecerit? profectò nihil. ſi hic illi: ut ne ſit impune. ſi ille huic: tum nos ſcelere ſolvamur.

32 Quonam igitur pacto probari poteſt, inſidias Miloni feciſſe Clodium? ſatis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei cauſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas utilitates fuiſſe. [h] Itaque illud Caſſianum, CUI BONO FUERIT, in his perſonis valeat. etſi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc aſſequebatur, non modò ut prætor eſſet non eo conſule, quo ſceleris nihil facere poſſet: ſed etiam ut his conſulibus prætor eſſet, quibus ſi non adjuvantibus, at conniventibus certè, ſperaſſet ſe poſſe rempublicam eludere in illis ſuis cogitatis furoribus. cujus illi conatus, ut ipſe ratiocinabatur, [21] nec, ſi poſſent, reprimere cuperent, cùm tantum beneficium ei ſe debere arbitrarentur: &, ſi vellent, fortaſſe vix poſſent, frangere hominis ſceleratiſſimi corroboratam jam vetuſtate audaciam.

33 An verò, judices, vos ſoli ignoratis, vos hoſpites in hàc urbe verſamini? veſtræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur, quas ille leges (ſi leges no-

ASCONIUS.

h *Itaque illud Caſſianum judicium in his perſonis valeat.*] L. Caſſius fuit, ſicut jam ſæpe diximus, ſummæ vir ſeveritatis. quoties quæſitor judicii alicujus eſſet, in quo quæreretur de homine occiſo, ſuadebat, atque etiam præibat judicibus, (hoc quod Cicero nunc admonet) ut quæreretur, cui bono fuiſſet perire eum, de cujus morte quæreretur. ob quam ſeveritatem, quo tempore Sex Peduceus tribunus pl. criminatus eſt, L. Metellum pont. max. totumque collegium pontificum male judicaſſe de inceſtu virginum Veſtalium, quod unam modo Æmiliam damnaverat, abſolverat autem duas, Marciam & Liciniam, populus hunc Caſſium creavit, qui de eiſdem virginibus quæreret: iſque & utraſque eas, & præterea complures alias, nimia etiam, ut exiſtimatio eſt, aſperitate uſus, damnavit.

19. *Collinam novam delectu perd. civ. conſer.*] Debetur codicibus Ahalæ, Vuerd & Fabriciano. prius erat *Coloniam novam. delectum &c.* Illud *Collinam* firmant item Pall. plerique, quorum tamen nonnulli *colluviem*, quod examinari meretur. *Gruter.*

20. *Triduo illum, ad ſummum quatriduo.*] Non eſt hæc loquutio Ciceronis aut alicujus ex probatis, ſed ut ſæpe, corrupta manus ſcribarum, cujus ſpecimen etiam præbent paterna ad Livium 21, 35. Itaque & hoc loco ipſe cogitavit *aut* vel *ac ſummum*. Nec aliter fieri oportebat cap. 5, *quatuor, ac ſummum quinque.* Gronov.

21. *Nec ſi poſſent, cuperent reprimere.*] Ita P. Manutius legendum

nominandæ ſunt, ac non faces urbis, & peſtes reipublicæ) fuerit impoſiturus nobis omnibus, atque inuſturus? [22] Exhibe, quæſo, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum veſtrarum, quod te ajunt eripuiſſe è domo, & ex mediis armis, turbaque nocturna, tamquam Palladium ſuſtuliſſe, ut præclarum inde munus, ac inſtrumentum tribunatus ad aliquem, ſi nactus eſſes, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre poſſes. [i] Et adſpexit me illis quidem oculis, quibus tum ſolebat, cùm omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ.

13 Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimiciſſimum multo crudeliùs etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ poſtulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo, tu in publicum jeciſti: tu ſpoliatum imaginibus, exſequiis, pompa, laudatione, infeliciſſimis lignis ſemiuſtulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti. quam rem etſi neceſſariò feciſti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompſiſti tuam, laudare non poſſum, iraſci certè non debeo.

34 P. Clodii præturam non ſine maximo rerum novarum [23] metu proponi, & ſolutam fore videbatis, niſi eſſet is conſul, qui eam auderet, poſſetque conſtringere. eum Milonem eſſe cùm ſentiret univerſus populus Romanus, quis dubitaret ſuffragio ſuo, ſe metu, periculo rempublicam liberare? [24] At non, P. Clodio remoto, uſitatis jam rebus enitendum eſt Miloni, ut tueatur dignitatem ſuam. ſingularis illa huic uni conceſſa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti eſtis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, ſuffragationem conſulatus, fontem perennem gloriæ ſuæ perdidit. Itaque Milonis conſulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus eſt. non modò igitur nihil prodeſt, ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni.

35 At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, [25] fuit ultor injuriæ, punitor doloris ſui. Quid, ſi hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone, ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem, ac materiam ſuæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odiſſet, primùm defenſorem ſalutis meæ; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum; poſtremò etiam accuſatorem ſuum. reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium illius, [26] &, in homine injuſto, quàm etiam juſtum?

Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius, conſuetudoque 14
defendat: hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim 36
umquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, judices? cùm mærentibus vobis, urbe ceſſi, [27] judiciumne timui? non ſervos, non arma, non vim? Quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi ei fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat: & mihi, judices, [28] in cauſa aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima, etiam judicium timendum fuit. Servorum, & egentium civium, & facinoroſorum, armis meos cives, meis conſiliis, periculiſque ſervatos, pro me objici nolui.

Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen, & or- 37
namentum reipublicæ, pænè interfici ſervorum manu, cùm mihi adeſſet: qua in turba C. Vibienus, ſenator, vir optimus, cum hoc cùm eſſet unà, ita eſt mulcatus, ut vitam amiſerit. Itaque [k] quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompejo eſt. [l] [29] hæc iſtam Appiam, monumentum ſui nominis, nece Papirii cruentavit: [30] hæc, [m] hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me: nuper quidem, ut ſcitis, me ad regiam pænè confecit.

Quid ſimile Milonis? cujus vis omnis hæc ſemper fuit, ne 38
P. Clodius, cùm in judicium detrahi non poſſet, vi oppreſſam civitatem teneret. quem ſi interficere voluiſſet, quantæ, quo-
ties

ASCONIUS.

i *Et aſpexit me illis quidem oculis, quibus tunc ſolebat, cum omnibus omnia minabatur. movet me quippe lumen curiæ.*] Hic eſt Sex. Clodius, quem in argumento hujus orationis diximus corpus Clodii in curiam attuliſſe, & ibi cremaſſe, eoque incenſo curiam conflagraſſe. ideo lumen curiæ dicit.

k *Quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit, hæc intentata nobis eſt: huic ego objici vos pro me paſſus non ſum: hæc inſidiata Pompejo eſt.*] Manifeſtum eſt pertinere ad id tempus, quo, poſt rogationem à P. Clodio in eum promulgatam, urbe ceſſit.

Quare dicat, *Inſidiata Pompejo eſt*, fortaſſis quæratis: Piſone & Gabinio Coſſ. pulſo Cicerone in exilium, cum III Idus Sext. Pompejus in ſenatum venit, dicitur ſervo P. Clodii ſicam excidiſſe, eaque ad Gabinium conſulem delata, dictum eſt, ſervo imperatum à P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus ſtatim domum rediit, ex eo domi tenus obſeſſus eſt etiam à liberto Clodii Damione, ut ex actis ejus temporis cognovi: in quibus XV Cal. Sept. L. Novius tribunus pl. collega Clodii, cum Damio adverſum Flavium prætorem appellaret tribunos, & tribuni de appellatione cognoſcerent, ita ſententiam dixit: Et hoc apparitore Publii Clodii vulneratus ſum: & hominibus armatis præſidiis diſpoſitis à republica remotus ſum. Cneus Pompejus obſeſſus eſt. cum appeller, non utar ejus exemplo quem vitupero: & judicium tollam, & reliqua de interceſſione.

l *Hæc iſtam Appiam viam, monumentum nominis ſui, nece Papirii cruentavit.*] Pompejus poſt triumphum Mithridaticum Tigranis filium in catenis depoſuerat apud Flavium ſenatorem: qui poſtea cum eſſet prætor eodem anno, quo tribunus pl. Clodius, petit ab eo Clodius ſuper cœnam, ut Tigranem adduci juberet, ut eum videret. adductum collocavit in convivium, dein Flavio non reddidit: Tigranem dimiſit, & habuit extra catenas, nec repetenti Pompejo reddidit: poſtea in navem depoſuit: & cum profugeret, ille tempeſtate delatus eſt Antium. illico, ut deduceretur ad ſe, Clodius Sex. Clodium, de quo ſupra dixi, miſit, qui eum reduceret. Flavius quoque re cognita ad diripiendum Tigranem profectus eſt. ad quartum lapidem ad urbe pugna facta eſt: in qua multi ex utraque parte ceciderunt, plures tamen ex Flavii, inter quos & M. Papirius eques Romanus publicanus, familiaris Pompejo. Flavius ſine comite Romam vix perfugit.

m *Hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me. nuper quidem, ut ſcitis, me ad Regiam pene confecit.*] Quo die periculum hoc adierit, ut Clodius eum ad Regiam pene confecerit, nuſquam plane inveni. non tamen adducor, ut putem, Ciceronem mentitum, præſertim cum adjiciat, *ut ſcitis*. Sed videtur mihi loqui de eo die, quo, conſulibus Domitio, & Meſſala, qui præceſſerant eum annum, cum hæc oratio dicta eſt, inter candidatorum Hypſæi & Milonis manus in via Sacra pugnatum eſt, multique ex Milonis ex improviſo ceciderunt. de cujus diei cæde & periculo ſuo ut putem loqui eum, facit & locus pugnæ; nam in Sacra via traditur commiſſa, in qua eſt Regia; & quod affuerunt cum candidatis ſuffragatores, Milonis Cicero, Hypſæi Clodius.

cenſuit, nam vulgata inverſo ordine, *nec ſi cuperent repr. poſſent.* probabatque Gulielmius, & requirit ratio, haud tamen juvant ulli mſſ. noſtri: quamvis de ſuis id affirmet Lambinus. *Gruter.*

22. *Exhibe quæſo Sex. Clodi, exhibe &c.*] Turingicus, *Exhibe, exhibe, Sex Clæli, exhibe.* quæ repetitio otioſa non eſt. & advertant Critici, heic rurſus eum ſcribam vocari *Clælium*, non in illo tantum libro, ſed & aliis. *Idem.*

23. *Metu proponi, & ſolutam fore videbatis, niſi eſſet is Conſul &c. conſtringere.*] Exhibui lectionem mſſ. librorum, tantumque interpoſui mandato Gulielmii, &. nam illud *ſolutam*, erat in Vuerdenſi; ſicque legendum ſuadet ſequens *conſtringere*. Vulgata habebat, *motu proponi ſolutam eſſe &c. conſtringere.* Idem.

24. *At non, P. Clodio remoto, uſitatis jam rebus enitendum &c.*] Sic Erfurd. & Vverd. exſtatque illud *enitendum*, etiam in Pall. recepta lectio habebat *mortuo*, item *obnitendum*. male pervertit heic ſententiam Lambinus. nec quid profecit Victorius lib. XXI cap. 18. *Idem.*

25. *Fuit ultor injuriæ.*] Sic omnes Pall. non *fecit*, ut vulgò. *Idem.*

26. *Et in homine injuſto quàm etiam juſtum?*] Secutus ſum P. Victorium libenter admodum, cùm vidiſſem ei favere Palat. ſecundum, quartum, alioſque. nam aliæ edd. ineptè adjecerant, *juſtum eſſe?* vel, *juſtum fuiſſe.* Idem.

27. *Judiciumne timui &c.*] Locus ſuppletus eſt ex Turing. Vverdenſ. & Fabr. indeque habuit Lambinus, licet taceat. *Idem.*

28. *In cauſa veſtra &c.*] Melius fortè Vverd, inquit Gulielmius; *in cauſa aut mala, aut mea, non & præclariſſima, & veſtra judicium timendum fuit.* Idem.

29. *Hæc iſtam Appiam, monumentum &c.*] Abjeci *viam*, quod non exſtaret in Pall. in Grut. imò ne quidem in olim impreſſis. nimis quam exprimitur per *iſtam*. Idem.

30. *Hæc, hæc eadem longo intervallo &c.*] Sic Erfurd. vocula geminata, valde eleganter. *Idem.*

31. *Al-*

ſies occaſiones, quàm præclaræ fuerunt? Potuitne, cùm domum, ac deos penates ſuos, illo oppugnante, defenderet, jure ſe ulciſci? potuitne, cive egregio, & viro fortiſſimo, P. Sextio, collega ſuo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulſo, crudeliſſima in foro cæde facta? [n] potuitne, L. Cæcilii, juſtiſſimi, fortiſſimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum eſt lata lex de me? cùm totius Italiæ concurſus, quem mea ſalus concitarat, facti illius gloriam libens agnoviſſet: ut, etiam ſi id Milo feciſſet, cuncta civitas eam laudem pro ſua vindicaret?

15 [31] Atqui erat id temporis clariſſimus, & fortiſſimus con-
39 ſul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor ſceleris illius, propugnator ſenatus, defenſor veſtræ voluntatis, patronus illius publici conſenſus, reſtitutor ſalutis meæ: ſeptem prætores, octo tribuni plebis, illius adverſarii, defenſores mei: Cn. Pompejus auctor, & dux mei reditus, illius hoſtis: cujus ſententiam ſenatus omnis de ſalute mea graviſſimam, & ornatiſſimam ſecutus eſt: qui populum Romanum cohortatus eſt: qui, cùm de me decretum Capuæ feciſſet; ipſe cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, ſignum dedit, ut ad me reſtituendum Romam concurrerent. omnia tum denique in illum odia civium ardebant deſiderio mei: quem qui tum intermiſſet, non de impunitate ejus, ſed de præmiis cogitaretur.

40 Tamen ſe Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim numquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accuſante P. Clodio, cùm in Cn. Pompejum pro Milone dicentem impetus factus eſt: quæ tum non modò occaſio, ſed etiam cauſa illius opprimendi fuit? Nuper verò cùm M. Antonius ſummam ſpem ſalutis bonis omnibus attuliſſet, graviſſimamque adoleſcens nobiliſſimus reipublicæ partem fortiſſimè ſuſcepiſſet, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? cùm ſe ille fugiens in ſcalarum tenebras abdidiſſet, magnum Miloni fuit conficere illam peſtem nulla ſua invidia, Antonii verò maxima gloria?

41 Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? [32] cùm ille vi in ſepta irruiſſet, gladios deſtringendos, lapides jaciendos curaſſet, deinde ſubitò, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos, & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti
16 virtute ſua liberet? Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non eſt auſus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere?

42 Præſertim, judices, cùm honoris ampliſſimi contentio, & dies comitiorum ſubeſſet: quo quidem tempore (ſcio enim, quàm timida ſit ambitio, quantaque, & quàm ſollicita cupiditas conſulatus) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, ſed etiam quæ obſcurè cogitari poſſunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falſam perhorreſcimus: ora omnium, atque oculos intuemur. nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos, ſenſuſque civium: qui non modò improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed etiam [33] in rectè factis ſæpe faſtidiunt.

Hunc diem igitur campi ſperatum, atque exoptatum ſibi 43
proponens Milo, cruentis manibus ſcelus, & facinus [34] præ ſe ferens, & confitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quàm idem in Clodio non dubitandum, [35] quin ſe ille interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ eſt, judices: quis ignorat, maximam illecebram eſſe peccandi, impunitatis ſpem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus eſt facti, aut præclari, aut certè neceſſarii? an in Clodio? qui ita judicia, pœnamque contempſerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? te, Q. Petil- 44
li, appello, optimum, & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices. Vos ex M. Favonio audiſtis, Clodium ſibi dixiſſe, & audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. poſt diem tertium geſta res eſt, quàm dixerat. Cùm ille non dubitaret aperire, quid cogitaret, vos poteſtis dubitare, quid fecerit?

Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem 17
modò. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia noſſe, negotii ni- 45
hil erat. vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt, die. itaque antevertit. [o] At quo die? quo, ut ante dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret, numquam reliquiſſet. Ergo illi ne cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non cauſa ſolùm, ſed etiam neceſſitas fuit. Quid, ſi, ut ille ſcivit, Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo ne ſuſpicari quidem potuit?

Primùm quæro, qui ſcire potuerit. quod vos idem in Clo- 46
dio quærere non poteſtis. ut enim neminem alium, niſi T. Patinam, familiariſſimum ſuum, rogaſſet, ſcire potuit, illo ipſo die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe. ſed erant permulti alii, ex quibus id facillimè ſcire poſſet: omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? quæſierit ſanè. videte, quid vobis largiar. ſervum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite teſtimonia teſtium veſtrorum. [p] dixit [36] C. Caſſinius, cognomento Scola, Interamnis, [37] familiariſſimus, & idem comes P. Clodii: cujus jampridem teſtimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat, & Romæ, P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſſe: ſed ſubitò ei eſſe nuntiatum, Cyrum architectum eſſe mortuum: itaque Romam repentè conſtituiſſe proficiſci. dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius.

Videte, judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. 18
primùm certè liberatur Milo, non eo conſilio profectus eſſe, 47
ut inſidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omni-

ASCONIUS.

n *Potuitne L. Cæcilii, juſtiſſimi fortiſſimique prætoris, oppugnata domo.*] L. Cæcilius Rufus, de quo dicitur, prætor fuit P. Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote Coſſ. quo anno Cicero reſtitutus eſt. is cum faceret ludos Apollinares, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, ut omnes, qui in theatro ſpectandi cauſa conſederant, pellerentur. de oppugnata domo nuſquam adhuc legi. Pompejus tamen, cum defenderet Milonem apud populum, de vi accuſante Clodio, obſtitit. & legimus apud Tironem libertum Ciceronis in libro quarto de vita ejus, oppreſſum à Clodio L. Cæcilium prætorem.

o PAULO POST. *At quo die? quo, ut ante dixi, fuit inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno pl. concitata.*] Hoc ſignificat, eo die, quo Clodius occiſus eſt, concionatum eſſe mercenarium ejus Tribunum pl. ſunt autem concionati eo die, ut ex actis apparet, C. Salluſtius, & Q. Pompejus, utrique & inimici Milonis, & ſatis inquieti. ſed videtur mihi Q. Pompejum ſignificare. nam ejus ſeditioſior fuit concio.

p *Dixit C Caſſinius Interamnas, familiariſſimus, & idem comes Clodii, P. Clodium illo die Albæ manſurum.*] Fuit hic Caſſinius, apud quem Clodius manſiſſe Interamnæ videri volebat, qua nocte deprehenſus eſt in Cæſaris domo, cum ibi in operto virgines pro populo Romano ſacra facerent.

31. *Atqui erat id temporis clariſſimus &c.*] Baſilic. & Vverdenſis; *At quod erat tempus? clariſſimus.* cui alludunt etiam aliqui Pall. in quibus, *At qui erat tempus:* Grut.

32. *Cum ille vi in ſæpta irruiſſet.*] Abeſt à mſſ. *vi*, & variant iidem in verbo *irruiſſet.* quare Gulielmius legit cum Baſil. *cùm ille in ſæpta irrupiſſet.* Idem

33. *In rectè factis ſæpe faſtidiunt.*] Ita uno ore Pall. & à Gulielmio excuſſ. non ut vulgò, *rectè facta ſæpe faſt.* Idem.

34. *Præ ſe ferens & confitens.*] Colon. *confidens*, quod arridebat Gulielmio. *confidebant* enim candidati dum auſpicium perageret augur. *Idem.*

35. *Quin ſe ille interfecto Milone &c.*] Sic Vverd. Erfurd. & Fabr. etiam Pall. ſed excludunt *ille*. Idem.

36. *C. Caſſinius cogn. Scola.*] Erfud. & Baſil. *C. Auſinius Scola Interamnanus*, quos ſequitur Gulielmius. *Idem.*

37. *Familiariſſimus & idem comes.*] Ita quoque Vverd. & Hitt. probavitque item è ſuis Modius noſter Epiſt. XXXIX Novantiquor. retrò vulgata, *familiaris meus.* Idem.

38. *Niſi*

omnino non erat. deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) [q] ſcitis, judices, fuiſſe, qui in hac rogatione ſuadenda dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac ſicarium abjecti hominis, & perditi deſcribebant. Jacent ſuis teſtibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, [38] niſi de Cyro audiſſet, fuiſſe rediturum. Reſpiravi: liberatus ſum: non vereor, ne, quod ne ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitaſſe.

48 Nunc perſequar cetera. nam occurrit illud: ne Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſiquidem exiturus ad cædem è villa non fuiſſet. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiaſſe, non id nuntiaſſe, ſed Milonem appropinquare. nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem? Unà fui: teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio: teſtamentum autem palàm fecerat, & illum heredem, & me ſcripſerat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquiſſet, cum mortuum poſtridie hora decima denique ei nuntiabatur?

19 Age, ſit ita factum: quæ cauſa, cur Romam properaret?
49 cur in noctem ſe conjiceret? [39] quid afferebat cauſa feſtinationis? quòd heres erat? primum erat nihil, cur properato opus eſſet: deinde, ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod ea nocte conſequi poſſet; amitteret autem, ſi poſtridie manè Romam veniſſet? [r] Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit: ſic Miloni, cùm inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſidendum, atque exſpectandum fuit.

50 Noctu, invidioſo, & pleno latronum in loco occidiſſet. nemo ei neganti non credidiſſet, quem eſſe omnes ſalvum, etiam confitentem, volunt. Suſtinuiſſet hoc crimen primùm ipſe ille latronum occultator, & receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicaſſet, neque cæca nox oſtendiſſet Milonem: [40] deinde ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria.

51 Atque illo die certè Aricia rediens [41] devertit Clodius ad ſe ad Albanum. Quòd niſi ſciret Milo, illum Ariciæ fuiſſe, ſuſpicari tamen debuit, eum, etiam ſi Romam illo die reverti vellet, ad villam ſuam, quæ viam tangeret, deverſurum. cur neque ante occurrit, ne ille in villa reſideret: nec eo in loco ſubſedit, quò ille noctu venturus eſſet? Video adhuc conſtare omnia, judices: Miloni etiam utile fuiſſe Clodium vivere: illi ad ea, quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis: odium fuiſſe illius in hunc acerbiſſimum, in illum hujus nullum: conſuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda.

52 Mortem ab illo denuntiatam Miloni, & prædictam palàm; nihil umquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuiſſe. hujus iter neceſſarium; illius etiam potiùs alienum: hunc præ ſe tuliſſe, ſe illo die Roma exiturum; illum eo die ſe diſſimulaſſe rediturum: hunc nullius rei mutaſſe conſilium; illum cauſam mutandi conſilii fixiſſe: huic, ſi inſidiaretur, noctem prope urbem exſpectandam; illi, etiam ſi hunc non timeret, tamen acceſſum ad urbem nocturnum fuiſſe metuendum.

Videamus nunc id, quod caput eſt: locus ad inſidias ille 20
ipſe, ubi congreſſi ſunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò, 53
judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum eſt? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter inſanas illas ſubſtructiones, facilè mille hominum verſabatur valentium. [42] edito adverſarii atque excelſo loco ſuperiorem ſe fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potiſſimùm elegerat? an in eo loco eſt potiùs exſpectatus ab eo, qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitarat? Res loquitur, judices, ipſa: quæ ſemper valet plurimùm.

Si hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis: tamen ap- 54
pareret, uter eſſet inſidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in rheda pænulatus, unà ſederet uxor. quid horum non impeditiſſimum? veſtitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cùm pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pænè conſtrictus eſſet? Videte nunc illum, primùm egredientem [43] è villa, ſubitò; cur? veſperi; quid neceſſe eſt? tarde; quî convenit, id præſertim temporis? Devertit in villam Pompeji. Pompejum ut videret? ſciebat in Alſienſi eſſe. villam ut perſpiceret? millies in ea fuerat. [44] quid ergo erat? mora, & tergiverſatio. dum hic veniret, locum relinquere noluit.

Agè: nunc iter expediti latronis, cum Milonis impedi- 21
mentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum ſine ea. 55
numquam non in rheda: tum in equo [s] comites Græculi, quocumque ibat, etiam cùm in caſtra Etruſca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui numquam, tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. ille, qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos, ſemper lupas ducebat, tum neminem, niſi ut virum à viro lectum eſſe diceres. Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator à latrone, nonnumquam etiam latro à viatore occiditur: quia, quamquam paratus [45] in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.

Nec verò ſic erat umquam non paratus Milo contra illum, 56
ut non ſatis ferè eſſet paratus. ſemper ille & quantum intereſſet P. Clodii ſe perire, & quanto illi odio eſſet, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmiis propoſitam, & pænè addictam ſciebat, numquam in periculum ſine præſidio, & [46] ſine cuſtodia projiciebat. adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem: qui ſæpe ſpoliantem jam, & exſultantem evertit,

ASCONIUS.

q SEQUITUR STATIM. *Scitis, judices, fuiſſe qui in hac rogatione ſuadenda dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio vero majoris alicujus. me videlicet latronem & ſicarium abjecti homines & perditi deſcribebant.*] Q. Pompejus Rufus, & C. Salluſtius tribuni fuerunt, quos ſignificat. hi enim primi de ea lege ferenda populum hortati ſunt, & dixerunt, manu Milonis occiſum eſſe Clodium, conſilio vero majoris alicujus.

r *Atqui ut illi nocturnus adventus vitandus fuit, ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum. &c.*] Via Appia eſt prope urbem monumentum Baſili, qui locus latrociniis fuit perquam infamis, quod ex aliis quoque multis intelligi poteſt.

s *Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in caſtra Hetruſca properabat.*] Sæpe objicit Clodio Cicero, ſocium eum conjurationis Catilinæ fuiſſe. quam rem nunc quoque reticens oſtendit. fuerat enim opinio, ut Catilina ex urbe profugerat in caſtra Manlii centurionis, qui tum in Hetruria ad Fæſulas exercitum ei comparabat, Clodium ſubſequi eum voluiſſe, & cœpiſſe, tum dein mutato conſilio in urbem rediiſſe.

38. *Niſi de Cyro audiſſet, fuiſſe rediturum.*] Ita Hitt. Erfurd. aliique ſcripti. Pall. tamen *auditum, rediturum fuiſſe.* editi *auditum eſſe, red. fuiſſe.* Grut.

39. *Quid adferebat cauſa feſtinationis.*] Eſt ab Baſil. nam Pall. non habent *cauſa*, ſed tamen *feſtinationis*. vulgò *feſtinationem*. Grut. Immo Victorii Stephanica habet, *quid adferebat feſtinatio.* Gronov.

40. *Deinde ubi multi ab eo violati.*] Tò *ubi* à Baſil. abeſt, & videtur Gulielmio aut tollendum, aut mutandum in *ibi*. tametſi non neget defendi etiam poſſe vulgatum. *Gruter.*

41. *Devertit Clodius ad ſe ad Albanum.*] Id eſt ad villam ſuam. ita liber Colonienſis. nam ceteri deſtituuntur illo *ad ſe*. Idem.

42. *Edito adverſarii atque excelſo loco &c.*] Sic ferè Erfurd. & Colon. quibus hujus loci reſtitutio haud dubiè debetur: qui in publicatis libris & mutilus & corruptus. *Idem.*

43. *E villa, ſubitò; cur? &c.*] Flagitium Lambini, qui hæc omnia perverterat duobus verbis ejectis, omninò neceſſariis; adhibita quidem interpunctionis Gulielmianæ luce. *Idem.*

44. *Quid ergo erat? mora, & tergiverſatio.*] Sic Baſil. melius quàm vulgati, *erat moræ & tergiverſationis?* Idem.

45. *In imparatos Clodius, tamen mulier &c.*] In cod. Baſilic. *Clodius, ipſe Clodius tamen mulier*; repetitione non injucunda quidem, ſed quam neſcias, an gloſſema ſit ad vocem *mulier*. Idem.

46. *Sine cuſtodia provehebat.*] Non diſplicuit ſcriptura Erfurd. Hittorp. & Vuerd. *projiciebat*. antea impreſſi *provehebat*. Idem.

tit, & perculit ab abjecto. adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cùm à tergo hoſtem interclusum reliquiſſet, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos ira, vitamque domini deſperantes cùm incidiſſet, hæſit in iis pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vita expetiverunt.

57 Cur igitur eos manumiſit? 47 metuebat ſcilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non poſſent: ne tormentis cogerentur, occiſum eſſe à ſervis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti
22 enim in eculeo quæſtio eſt, juris in judicio. Quod igitur in cauſa quærendum eſt, 48 id agamus hîc: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu verò cur miſerit, ſi id potiùs quæris, quàm cur parum amplis affecerit præmiis: neſcis inimici factum reprehendere.

58 Dixit enim hic idem, qui omnia ſemper conſtanter, & fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata eſt, non libertate ſolùm, ſed etiam omnibus præmiis digniſſimos fuiſſe, qui domini caput defendiſſent. Quod enim præmium, ſatis magnum eſt tam benivolis, tam bonis, tam fidelibus ſervis, propter quos vivit? etſi id quidem non tanti eſt, quàm quòd propter eoſdem non ſanguine, & vulneribus ſuis, crudeliſſimi inimici mentem, oculoſque ſatiavit. quos niſi manumiſiſſet, tormentis etiam dedendi fuiſſent, conſervatores domini, ultores ſceleris, defenſores necis. Hic verò nihil habet in his malis, quod minùs moleſtè ferat, quàm, etiam ſi quid ipſi accidat, eſſe tamen illis meritum præmium perſolutum.

59 Sed quæſtiones urgent Milonem, quæ ſunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibuſnam de ſervis? rogas? de P. Clodii. Quis eos poſtulavit? Appius. quis produxit? Appius. unde? ab Appio. Dii boni! quid poteſt agi ſeveriùs? De ſervis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu, ut fuit in Clodium. Proximè deos acceſſit Clodius, propiùs quàm tum, cùm ad ipſos penetrarat: cujus de morte, tamquam de cæremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum, 49 & dominis morte ipſa triſtius. In reum de ſervis accuſatoris cùm quæritur, verum inveniri poteſt?

60 Age verò, quæ erat, aut qualis quæſtio? 50 Heus ubi Ruſcio (verbi cauſa) Clodius inſidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæſtione certius? Subitò arrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur à ceteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui poſſit. Hi centum dies penes accuſatorem cùm fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. Quid hac quæſtione dici poteſt integrius? quid incorruptius?

23 Quòd ſi nondum ſatis cernitis, cùm res ipſa tot, tam claris
61 argumentis, 51 ſigniſque luceat, pura mente, atque integra Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conſcientia exanimatum, Romam revertiſſe: recordamini, per deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingreſſus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque verò ſe populo ſolùm, ſed 52 etiam ſenatui commiſit: neque ſenatui modò, ſed etiam publicis præſidiis, & armis: neque his tantùm, verum etiam ejus poteſtati, cui ſenatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiſerat. Cui numquam ſe hic profectò tradidiſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret; præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiſerint; & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccarint.

Neque verò ſine ratione certa, cauſa Milonis ſemper à ſe- 62
natu probata eſt. videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An verò obliti eſtis, judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis ſermones, & opiniones, ſed nonnullorum etiam 53 imperitorum? negabant eum Romam eſſe rediturum.

Sive enim illud animo irato, ac percito feciſſet, ut incenſus 63
odio trucidaret inimicum: arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putaſſe, ut æquo animo patria careret, cùm ſanguine inimici expleſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non dubitaturum fortem virum, quin, cùm ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives, optimè de republica meritos! in quibus homines non modò res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur.

Ergo illa falſa fuerunt: quæ certè vera exſtitiſſent, ſi Milo 64
admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſtè, vereque defendere. Quid, quæ poſteà ſunt in eum congeſta? 54 quæ quemvis 24
etiam mediocrium delictorum conſcientia perculiſſent, ut ſuſtinuit? dii immortales! ſuſtinuit? immò verò ut contempſit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet. ſcutorum, gladiorum, frenorum, ſparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe indicabatur. nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino ſcutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata ſolùm, ſed pænè credita: nec antè repudiata ſunt, quàm quæſita.

Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pom- 65
peji: ſed dicam, ut ſentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſpublica. Quin etiam audiendus ſit Popa Licinius, neſcio quis, de circo maximo: ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſſe de interficiendo Cn. Pompejo conjuraſſe: deinde poſtea ſe gladio percuſſum eſſe ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in hortos nuntiavit. Arceſſor in primis. de amicorum ſententia rem defert ad ſenatum. Non poteram in illius mei, patriæque cuſtodis tanta ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen, credi Popæ: confeſſionem ſervorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, 55 pro ictu gladiatoris probari.

Verùm

47. *Metuit ſcilicet ne indicarent.*] Malui iſtud cum Turingico, cùm ſequeretur, *poſſent* & *cogerentur.* vulgò *indicaretur.* Grut.

48. *Id agamus hic: quod.* Haud aliter iidem mſſ. *hic*, in cauſæ cognitione ſcilicet, & ipſo judicio. *Idem.*

49. *Et dominis morte ipſa triſtius.*] Egregia hæc emendatio debetur Colon. vulgata lectio ineptit, *& domini morte &c.* quam & dudum in ſuis rapuit Modius Epiſt. XXXIX. *Idem.*

50 *Heus tu Ruſcio (verbi cauſa) Clodius &c.*] Secutus ſum Páll. prius editi, *Ruſcio, ubi Caſ a? Clodius.* ridiculè. Ahalæ liber, item Erf. & Vverd. habebant amplius, *verbi causà, cave mentiaris. Clodius.* neque reprehenderim. *Idem.*

51. *Signiſque luceat.*] Gulielmius conjicit *liqueat.* non malè. *Idem.*

52. *Etiam ſenatui commiſit.*] Eſt ab Erf. Hitt. & Vverd. nam Pall. & Grut. verbum nullum heic agnoſcunt, nedum vulgatam *tradidit.* Idem.

53. *Imperitorum negabant eum &c.*] Expunxi voculam *qui*, interpoſitam auctoritate Pall. item Gulielmianorum. *Idem.*

54. *Quæ quemvis etiam med. del. conſcientia perculiſſent.*] Ita lego ex Col. Fab. & Vverd. ſententia planiſſima; licet neget Lambinus, homo aliquando Lynceo oculatior, aliquando talpa cæcu magis. mecum heic ſentit Andr. Schottus amicus, qui adeatur lib. 3 Nod. cap. 13. *Idem.*

55. *Pro ictu gladiatoris probari.*] Turing & Hittorp. iſtud nobis largiuntur, præferundum omnino vulgatæ lectioni, in qua *putari.* ſic Terentius; *facilè ut pro eunucho probes.* conſule Modium quoque Epiſtola XXXIX. *Idem.*

LIIII

56. Dili-

66 Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quàm timebat, non ea ſolùm, quæ timenda erant, ſed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæſaris, clariſſimi, & fortiſſimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo ſenſerat. tamen audiebatur. non poteram Cn. Pompejum, præſtantiſſima virtute civem, timidum ſuſpicari: [56] diligentiam, tota republica ſuſcepta, nimiam nullam putabam. Frequentiſſimo ſenatu nuper in Capitolio ſenator inventus eſt, qui Milonem cum telo eſſe diceret. nudavit ſe in ſanctiſſimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri, fidem non faciebat, niſi, eo
25 tacente, res ipſa loqueretur. Omnia falſa, atque inſidioſè ficta comperta ſunt.

67 Quòd ſi tamen metuitur etiam nunc Milo, [t] non hoc jam Clodianum crimen timemus, ſed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire poſſis) [57] tuas, tuas, inquam, ſuſpiciones perhorreſcimus. Si Milonem times, ſi hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas: ſi Italiæ delectus, ut nonnulli conquiſitores tui dictitant, ſi hæc arma, ſi Capitolinæ cohortes, ſi excubiæ, ſi vigiliæ, ſi delecta juventus, quæ tuum corpus, domumque cuſtodit, contra Milonis impetum armata eſt, atque illa omnia in hunc unum inſtituta, parata, intenta ſunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur, ſi quidem in hunc unum & præſtantiſſimum dux electus, & tota reſpublica armata eſt.

68 Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras, & labantes, ut eas his armis ſanares, & confirmares, eſſe commiſſas? Quòd ſi Miloni locus datus eſſet; probaſſet profectò tibi ipſi, neminem umquam hominem homini cariorem fuiſſe, quàm te ſibi: nullum ſe umquam periculum pro tua dignitate fugiſſe: cum illa ipſa teterrima peſte ſæpiſſimè pro tua gloria contendiſſe: tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſiliis tuis gubernatum: ſe à te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperaſſe; te tuo beneficio, me ſuo. quæ ſi non probaret: ſi tibi ita [58] penitus inhæſiſſet iſta ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſſet: ſi denique Italia à delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade numquam eſſet conquietura: næ iſte haud dubitans ceſſiſſet patria, is, qui ita natus eſt, & ita conſuevit; te, Magne, tamen anteſtaretur, quod nunc etiam facit.

[59] Vide, quàm ſit varia vitæ, commutabiliſque ratio, quàm 26
vaga, volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, 69
quàm ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. erit, erit, illud profectò tempus, & illuceſcet aliquando ille dies, cùm tu, ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatis (qui quàm crebrò accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benivolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres.

Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, 70
moris majorum, rei denique publicæ peritiſſimum, cùm ſenatus ei commiſerit, ut videret, NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPERET: quo uno verſiculo ſatis armati ſemper conſules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exſpectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, [60] qui vel judicia ipſa tolleret? [61] Satis judicatum eſt à Pompejo, ſatis; falsò iſta conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego ſentio, Milonem [62] abſolvi à vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret.

Quòd verò in illo loco, atque in illis publicorum præſidio- 71
rum copiis circumfuſus ſedet: ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum, quàm cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipſe & more majorum, & ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, [u] contra heſternam concionem illam licere vobis, quod ſentiatis, liberè judicare.

Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam 27
ſum demens, tamque veſtri ſenſus ignarus, atque expers, ut 72
neſciam, quid de morte Clodii ſentiatis. de qua ſi jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impunè Miloni palàm clamare, [63] atque mentiri glorioſè liceret: occidi, occidi, non Sp. Mælium, qui annona levanda, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Ti. Gracchum, qui collegæ magiſtratum per ſeditionem abrogavit: quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis ſui gloria: ſed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo ſuo liberaſſet) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt.

Eum, cujus ſupplicio ſenatus ſollemnes religiones expian- 73
das ſæpe cenſuit: eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum

ASCONIUS.

[t] *Non jam hoc Clodianum crimen timemus, ſed tuas Cn. Pompei (te enim jam appello, & ea voce, ut me exaudire poſſis) tuas inquam ſuſpiciones perhorreſcimus.* Diximus in argùmento orationis hujus, Cn. Pompejum ſimulaſſe ſe timere, ſeu plane timuiſſe Milonem, & ideo ne domi quidem ſuæ, ſed in hortis ſuperioribus ante judicium manſiſſe, ita ut villam quoque præſidio militum circundaret. Q. POMPEIUS tribunus pl. qui fuerat familiariſſimus omnium P. Clodio, & ſectam ſuam ſequi ſe palam profitebatur, dixerat in concione paucis poſt diebus, quam Clodius erat occiſus: *Milo dedit, quem in curia cremaretis: dabo, quem in Capitolio ſepeliatis.* In eadem concione idem dixerat (habuit enim eam a. d. VIII Cal. Feb. cum Milo pridie, id eſt, VII Cal. Febr. venire ad Pompejum in hortos ejus voluiſſet) Pompejum ei per hominem propinquum miſiſſe, ne ad ſe veniret. Prius etiam quam Pompejus tertium conſul crearetur, tres tribuni, Q. Pompejus Rufus, C. Salluſtius Criſpus, T. Munatius Plancus, cum quotidianis concionibus ſuis magnam invidiam Miloni propter Clodium excitarent, produxerant ad populum Cn. Pompejum, & ab eo quæſierant, num ad eum delatum eſſet illud quoque indicium, ſuæ vitæ inſidiari Milonem. Reſponderat Pompejus, Licinium quendam de plebe, ſacrificulum, qui ſolitus eſſet familias purgare, ad ſe detuliſſe, ſervos quoſdam Milonis, itemque libertos comparatos eſſe ad cædem ſuam: nomina quoque ſervorum edidiſſe: ad Milonem miſiſſe, ut eos in poteſtate ſua haberet: à Milone reſponſum eſſe, ex iis ſervis, quos nominaſſet, partim neminem ſe unquam habuiſſe, partim manumiſiſſe. Dein, cum Licinium apud ſe haberet, Lucium quendam de plebe ad corrumpendum judicem veniſſe: qua re cognita, in vincula eum publica à ſe conjectum. Decreverat enim ſenatus, ut cum interrege & tribunis pl. Pompejus daret operam, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Ob has ſuſpiciones Pompejus in ſuperioribus hortis ſe continuerat, deinde ex S.C. delectu per Italiam habito cum rediſſet, venientem ad ſe Milonem unum omnium non admiſerat. item, cum ſenatus in porticu Pompeji haberetur, ut Pompejus poſſet intereſſe, unum tum excuti prius, quam in ſenatum intraret, juſſerat. Hæ ſunt ſuſpiciones, quas dicit ſe Cicero pertimeſcere.

[u] *Contra heſternam concionem illam.*] Idem T. Munatius Plancus, ut ſæpe diximus, poſt audita & obſignata teſtium verba, dimiſſoſque interim judices, vocata concione cohortatus erat populum, ut clauſis tabernis poſtero die ad judicium adeſſet, nec pateretur elabi Milonem.

56. *Diligentiam tota rep. ſuſcepta, nimiam nullam &c.*] Pal. ſec. *ſuſpecta.* Colon. *dil. pro tota &c.* arbitratur Gulielmius reponendum, *dil. pro tota repub. ſuſceptam, nimiam,* egregia planaque ſententia *Grut.*

57. *Tuas, tuas, inquam, ſuſpiciones.*] Geminavi vocem ſuaſu Vverdenſis, longè παθητικωτέρως id ſimplice. *Idem.*

58. *Penitus inhæſiſſet iſta ſuſpicio*] Ita Vverd. Hitt. Erfurd. quos cur non ſecutus ſit Lambinus cauſam non video. vulgò *inſediſſet.* Idem.

59. *Vide quàm ſit varia.*] Hittorp. codex, *Vides.* & videtur ſententiæ convenientius. *Idem.*

60. *Qui vel judicia ipſa tolleret.*] Baſilic. *qui vi judicia &c.* & videtur verius. *Idem.*

61. *Satis judicatum eſt à Pompejo, ſatis &c.*] Elegans ἐπάνοδος, quam habet Erfurt. & Vuerdenſis. *Idem.*

62. *Abſolvi à vobis oporteret.*] Supplevi è Vuerd. & Hittorpiano. *Idem.*

63. *Atque mentiri glorioſè.*] Gulielmius probat quod reperit in Baſil. *metiri. glorioſè metiri,* eſt jactare ſe & oſtentare rem geſtam. Sic Lælio: *nec virtutem verborum magnificentia metiamur.* Idem.

64. *Memo-*

ſtuprum feciſſe L. Lucullus juratus ſe, quæſtionibus habitis, dixit comperiſſe: eum, qui civem, quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conſervatorem judicabant, ſervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, ſingulari virtute, & gloria civem domum vi, & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut [64] memoriam publicam recenſionis, tabulis publicis impreſſam, exſtingueret.

4 Eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli poſſeſſionum termini: qui non calumnia litium, non injuſtis vindiciis ac ſacramentis alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat: qui non ſolùm Etruſcos (eos enim penitus contempſerat) [65] ſed hunc Q. Varium, virum fortiſſimum, atque optimum civem, judicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus, armis, caſtriſque conatus eſt: qui cum architectis, & decempedis villas multorum, hortoſque peragrabat: qui Janiculo, & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui cùm ab equite Romano ſplendidiſſimo, & forti viro, T. Pacavio non impetraſſet, ut inſulam [66] in lacu Pretio venderet, repentè lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta, atque arma convexit: dominoque trans ripam inſpectante, non dubitavit ædificium exſtruere in alieno.

5 Qui huic T. Furfanio, cui viro? dii immortales! ([67] quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adoleſcente Aponio dicam? quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furfanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantam popoſcerat, non dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illaturum: qua invidia huic eſſet tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidiſſima gratia, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit: qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modò veſtibulo privaret, ſed omni [68] aditu, & limine.

3 Quamquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etſi
6 æquabiliter in rempublicam, in privatos: in longinquos, in propinquos: in alienos, in ſuos irruebat: ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ verò aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut ferre? [69] Imperium ſi ille nactus eſſet (omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas. vota enim faceretis, ut in eos ſe potiùs mitteret, quàm in veſtras poſſeſſiones) veſtra tecta, veſtras pecunias. pecunias dico? à liberis, à liberis, medius fidius, & conjugibus veſtris numquam ille effrenatas ſuas libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ patent? [70] hæc quæ nota ſunt omnibus? quæ tenentur? ſervorum exercitus illum in urbe conſcripturum fuiſſe, per quos totam rempublicam, reſque privatas omnium poſſideret?

7 Qaamobrem, ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeſte, quæſo, atque audite cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro, & hac dextera à cervicibus veſtris repuli; per [71] me ut unum, jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: [72] eſſet verò timendum, quonam modo id ferret civitas. nunc enim quis eſt, qui non probet? qui non laudet? qui non unum poſt hominum memoriam T. Annium plurimùm reipublicæ profuiſſe, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affeciſſe, & dicat, & ſentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. multas tamen jam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias ætas noſtra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam.

Mandate hoc memoriæ, judices. ſpero multa vos, liberoſ- 78
que veſtros [73] in republica bona eſſe viſuros. in his ſingulis ita ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos viſuros fuiſſe. In ſpem maximam, &, quemadmodum confido, veriſſimam adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ipſo ſummo viro conſule, [74] compreſſa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis conſtitutis, ſalutarem civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuiſſe arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata, atque veſtra, dominante homine furioſo, quod jus perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent? Non timeo, judices, 29
ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentiùs hæc in illum evomere videar, quàm veriùs. etenim etſi præcipuum eſſe debebat; tamen ita communis erat omnium ille hoſtis, ut in communi odio pænè æqualiter verſaretur odium meum. Non poteſt dici ſatis, ne cogitari quidem, quantum in illo ſceleris, quantum exitii fuerit.

Quin ſic attendite, judices. nempe hæc eſt quæſtio de in- 79
teritu P. Clodii. fingite animis: liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ; & quæ volunt, ſic intuentur, [75] ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ: ſi poſſim efficere, ut Milonem abſolvatis: ſed ita, ſi P. Clodius revixerit. quid vultu extimuiſtis? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percuſſit? Quid? ſi ipſe Cn. Pompejus, qui [76] ea virtute, ac fortuna eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum: ſi is, inquam, potuiſſet, ut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, ſic ipſum ab inferis excitare: utrum putatis potius facturum fuiſſe? etiam ſi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: & de ejus nece lata quæſtio eſt, qui ſi eadem lege reviviſcere poſſet, lata lex numquam eſſet. [77] Hujus ergo interfector ſi e.ſet: in confitendo ab iiſne pœnam timeret, quos liberaviſſet?

Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui ty- 80
rannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus?

---

64. *Memoriam recenſionis.*] Servat hanc vulgatam præter Pall. Ahalæ liber, item Baſilic. atque Vverd. tueturque contra Lambinum amiciſſimus Schottus, libro III Nod. cap. 13 *Grut.*

65. *Sed hunc Q. Varium.*] Sequor Erfurd. exemplar, cui proximum quod Ahala contulit, in quo *Q. Varrum.* nam Hitt. *P. Varum.* Vverd. *P. Varium.* Pall. noſtri Italici vulgato adhærent, præferuntque *Cn. Pompejum.* Idem.

66. *In lacu Pretio.*] De hujus lacus vocabulo in codicibus antiquis diverſo diſputans Cluverius lib. II Italiæ ant. pag. 474 decidit præferendum *Prelio.* Gronov.

67. *Quid enim ego de muliercula Scantia? quæ de adol. Aponio.*] Pronomen *ego* eſt ab Erfurd. & Colon. de *Scantia* & *Aponio* conſule d. cap. Schottum noſtrum. nam libri noſtri mirè variant. *Grut*

68. *Aditu & limine.*] Ita & ſcripti noſtri & Victorii, qui adeatur libro XX Var. lect. cap. 18. *Idem.*

69. *Imperium ſi ille nactus eſſet &c.*] Periodos has tres quatuor diſtinxi præeunte Schotto noſtro: ſcriptura verò ad verbum ſumpta eſt à Baſilicano. laborarunt heic multum præter Lambinum P. Victorius lib. XX cap. 18. Franc. Modius Novantiquarum lectionum Epiſtola XLV *Idem.*

70. *Hæc quæ nota ſunt.*] Addidi pronomen fide ejuſdem codicis; & robur aliquod eſt in repetitione ejus. *Idem.*

71. *Per me ut unum, jus, æquitas &c.*] Eſt & iſtud ab eodem libro, cui etiam reſpondent Pall. & Grut. & Vverd. *Idem.*

72. *Eſſet verò timendum &c.*] Et hujus loci ſanitas acceptum ferenda Erfurd. Colonienſ. & Vverdenſ. membranis. abeſt quidem Italicis noſtris illud *factum*; ſed ſervant tamen *enimverò.* Idem.

73. *In rep. bona eſſe viſuros.*] Vuerdenſis repetit, *in rep. multa bona &c.* Ciceronianè; adſcripſit Gulielmius. *Idem.*

74. *Compreſſa hominum licentia,*] Eſt à Vverdenſ. & Hittorp. vulgata enim *concuſſa*, quæ neſcio an omnino damnanda fuerit. *Idem.*

75. *Ut ea cernimus quæ videmus.*] Gulielmio perplacet lectio Baſilic. *cernamus quæ non videmus.* Idem.

76. *Ea virtute ac fortuna eſt.*] Ita liber Ahalæ & Vverdenſis; non *ſapientia eſt*, ut prius cuſi. Ex eodem Vverd. & Hittorp. ſtatim addidi voculam *potius.* Idem.

77. *Hujus ergo interfector.*] Lectio item debita poſtremis duobus, firmataque à Priſciano. conſulatur Lambinus. *Idem.*

 78. *Prope*

cantus? quæ carmina? [78] propè ad immortalitatis, & religionem, & memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi, tanti ſceleris ultorem, non modò honoribus nullis afficietis, ſed etiam ad ſupplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet, [79] & magno animo, & libente ſe feciſſe, libertatis omnium cauſa. [80] quod ei certè non confitendum modo, verùm etiam prædicandum.

30 Etenim, ſi id non negat, ex quo nihil petit, niſi ut ignoſcatur:
81 dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis eſſent petenda? niſi verò gratius putat eſſe vobis, [81] ſui ſe capitis, quàm veſtri ordinis defenſorem fuiſſe: cùm præſertim in ea confeſſione, ſi grati eſſe velletis, honores aſſequeretur ampliſſimos. ſi factum vobis non probaretur (quamquam qui poterat ſalus ſua cuique non probari?) ſed tamen ſi minùs fortiſſimi viri virtus civibus grata cecidiſſet: magno animo, conſtantique cederet ex ingrata civitate. nam quid eſſet ingratius, quàm lætari ceteros, lugere eum ſolum, propter quem ceteri lætarentur?

82 Quamquam hoc animo ſemper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque, & invidiam, noſtram putaremus. nam quæ mihi ipſi tribuenda laus eſſet, cùm tantum in conſulatu meo pro vobis, ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi id, quod conabar, ſine maximis dimicationibus meis me eſſe auſurum arbitrarer? quæ mulier ſceleratum, ac pernicioſum civem occidere non auderet, ſi periculum non timeret? Propoſita invidia, morte, pœna, qui nihilo ſegniùs rempublicam defendit, is vir verè putandus eſt. Populi grati eſt, præmiis afficere benè meritos de republica cives: viri fortis, ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat.

83 Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, qua Ahala, qua Naſica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipſi: &, ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna, conſcientia ſua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, & veſtra felicitas, & dii immortales ſibi deberi putant. nec verò quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi [82] qui nullam vim eſſe ducit, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli, ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum, atque ordines movent, neque, id quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia: qui ſacra, qui cæremonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſſimè coluerunt, & nobis, ſuis poſteris, prodiderunt.

31 Eſt, eſt profectò illa vis: neque in his corporibus, atque
84 in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ, tam præclaro motu. niſi fortè idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quaſi noſtram ipſam mentem, qua ſapimus, qua providemus, qua hæc ipſa agimus, ac dicimus, videre, aut planè, qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. [83] ea vis, ea igitur ipſa, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates, atque opes attulit; quæ illam perniciem exſtinxit, ac ſuſtulit: cui primùm mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem, & licentiam ſempiternam.

Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, judices, 85
deorum immortalium cura, res illa perfecta. [84] religiones mehercule ipſæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commoſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe. [85] Vos enim jam, Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque teſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ, & æquales, quas ille præceps amentia, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: [86] veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: [87] tuque ex tuo edito monte Latiari, ſancte Jupiter, [88] cujus ille lacus, nemora, fineſque ſæpe omni nefario ſtupro, & ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum [89] oculos aperuiſtis: vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu ſeræ, ſed juſtæ tamen, & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt.

Niſi fortè hoc etiam, [90] caſu factum eſſe dicemus, ut ante 86
ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo [91] T. Sextii Galli, in primis honeſti, & ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cùm prœlium commiſiſſet, primùm illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec vero non eadem ira deorum 32
hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, [92] ſine cantu, atque ludis, ſine exſequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore, & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, amburceretur abjectus. non fuiſſe credo fas clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potiùs mortem ejus lacerari, quàm in quo vita eſſet damnata.

Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani, & 87
crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret, & pateretur. Polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: ſenatus graviſſima decreta perfregerat: pecunia ſe palam à judicibus redemerat: vexarat in tribunatu ſenatum: omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magiſtratuum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſtarat Etruriam: multos ſedibus, ac fortunis ejecerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non pote-

---

78. *Trope ad immortalitatis & religionem &c.*] Ita lego ex Colon. atque Erfurd. pro vulgato *immortalitatem*. Grut.

79. *Et magno animo & libente ſe feciſſe.*] Minus concinnè recepta lectio *libenter*. altera eſt ab Hittorpiano. *Idem.*

80. *Quod ei certè non confitendum modò &c.*] Vulgata adjecerat *fuiſſet*, quod abjeci ſuadentibus Pall. in quibus non comparebat. *Idem.*

81. *Sui ſe capitis quàm veſtri ordinis &c.*] Vox *ordinis* non eſt in Colonienſi, & verè abundat. neque enim judicum ordinem intelligit tantum, quamvis eos alloquatur: ſed per eos συνεκδοχικῶς populum Rom. *Idem,*

82. *Qui nullam vim eſſe ducit numenve divinum,*] Sic Pall. aliquot, ſic Vverd. Hittorp. Grut. nam nonnulli, *qui nullam majeſtatem eſſe putat numenve divinum*, quomodo & primitus impreſſi. poſteriores enim *vim cæleſtem eſſe exiſtimat, numenve d.* Idem.

83. *Ea vis, ea igitur ipſa, quæ &c.*] Eſt ab Erfurdiano, elegantius ſanè quàm ſi adderetur *eſt* vulgo receptum. *Idem.*

84. *Religiones mehercule ipſæ, quæ illam belluam, &c.*] Haud aliter Vverd. item Baſilicanus, niſi quod hic præferat *regiones*, quod amplectitur Gulielmius. vulgata, *ipſæ aræque cùm illam.* ſed ita nulli mſſ. qui omnes habent, *ipſæ cùm illam &c.* Idem.

85. *Vos enim jam Albani &c. imploro atque teſtor.*] Sic Colonienſis, non *obteſtor*, additaque particula *jam*; quæ item in Vverdano. *Idem.*

86. *Veſtræ tum aræ, veſtræ religiones.*] Modius malebat Epiſtola XLV *veſtræ tum religiones.* ego, *veſtræ tum, veſtræ religiones:* ut librarii repetitionis illius elegantia minime capti interpoſuerint illud *aræ.* Idem.

87. *Tuque ex tuo edito monte Latiari, ſancte Iupiter.*] Exhibui ſcripturam Colonienſis exemplaris, neque abibat Vverdenſis, niſi quod is *Latiaret*, ut videatur ſcriptum primitus *Latiarei.* Idem.

88. *Cujus ille lacus, nemora &c.*] Sic reſcripſi, ejecto Lambini, *lucos*, invecto libris omnibus editis ſcriptiſque invitiſſimis. & cui ignotus *Lacus Albanus?* illum enim intelligit *Idem.*

89. *Oculos aperuiſtis.*] Ita Pall. aliquot, & Grut. & Colon. reſpondetque magis ſequentibus. *Idem.*

90. *Caſu factum eſſe dicemus.*] Efficacius iſtud, repertumque in Pall. aliquot ac Colonienſ. & Vverdenſ. quàm receptum *dicimus.* Idem.

91. *T. Sextii Galli.*] Libri calamo exarati in Germania, *Sertii.* & verò *Cn. Sertii* mentio in Verrem lib. II cap. 48. *Idem.*

92. *Sine cantu atque ludis.*] Non facile dixerim, an Grutero conſtiterit ratio, quum ſic edidit hunc locum, ubi ante cum omnes quantum ſcio *ſine cantu, ſine ludis.* Gron.

93. Ipſum

poterant : [x] incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent : nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamaſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret.

88 Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. [93] ipſum illum qui poterat obſtare, novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam, [94] ſuam eſſe dicebat : bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat :
33 Milo unus urgebat. Hîc, dii immortales! ut ſuprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioſo, ut huic faceret inſidias. aliter perire peſtis illa non potuit : numquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. [y] Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet. ne cùm ſolebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat.

89 An conſules in prætore coercendo fortes fuiſſent? Primùm Milone occiſo, habuiſſet ſuos conſules. deinde quis in eo prætore conſul fortis eſſet, [95] per quem tribunum, virtutem conſulatem crudeliſſimè vexatam eſſe meminiſſet? oppreſſiſſet omnia, poſſideret, teneret, lege nova, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis : ſervos noſtros, libertos ſuos feciſſet. poſtremò, niſi eum dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis.

90 An ille prætor, ille verò conſul, ſi modò hæc templa, atque ipſa mœnia ſtare eo vivo tamdiu, & conſulatum ejus exſpectare potuiſſent, ille denique vivus, mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, [96] caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano conceſſam uni ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri à multitudine imperita, quamquam eſſet miſerum id ipſum, ſed ab uno: qui [97] cùm tantum auſus ſit uſtor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non eſſet auſus? In curiam potiſſimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat.

91 Et ſunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? [98] & qui ab eo ſpirante forum putent potuiſſe defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis. frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi vero ſuſtinuiſtis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt; [99] cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cùm audiretur ſilentio M. Celius, tribunus plebis, vir [100] & in republica fortiſſimus, & in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, & bonorum voluntati, & auctoritati ſenatus deditus, & in hac Milonis ſive invidia ſive fortuna, ſingulari, divina, & incredibili fide.

Sed jam ſatis multa de cauſa: extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat, niſi ut orem, obteſterque vos, judi- 34 92
ces, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat: ego etiam, repugnante hoc, & imploro, & expoſco? Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam adſpexiſtis Milonis : ſi vultum ſemper eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem, ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere : atque haud ſcio, an multo etiam ſit adjuvandus magis. Etenim ſi in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominum conditione, atque fortuna, timidos & ſupplices, &, ut vivere liceat, obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: fortes, & [1] animoſos, & ſe acriter ipſos morti offerentes, ſervare cupimus : eorumque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus?

Me quidem, judices, exanimant, & interimunt hæ voces 93
Milonis, quas audio aſſiduè, & quibus interſum quotidie. [2] Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant : ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati : ſtet hæc urbs præclara, mihique patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit. tranquilla republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur. ego cedam, atque abibo. ſi mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala : & quam primum tetigero bene moratam, & liberam civitatem, in ea conquieſcam.

O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores! ô ſpes fallaces! ô 94
cogitationes inanes meæ! Ego, cùm tribunus plebis republica oppreſſa, me ſenatui dediſſem, quem exſtinctum acceperam : equitibus Romanis, quorum vires erant debiles : bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant : mihi umquam bonorum præſidium defuturum putarem? Ego, cùm te (mecum enim ſæpiſſimè loquitur) patriæ reddidiſſem, mihi futurum in patria non putarem locum? Ubi nunc ſenatus eſt, quem ſecuti ſumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi ſtudia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, & defenſio? mihine ea ſoli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari?

Nec verò hæc, judices, ut ego nunc, flens, ſed hoc eodem 35
loquitur vultu, quo videtis. negat enim, ſe, negat ingratis 95
civibus feciſſe, quæ fecit : timidis, & omnia circumſpicientibus pericula, non negat. [z] plebem, & infimam multitudinem,

ASCONIUS.

[x] *Incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent.*] Significaſſe jam puto nos, fuiſſe inter leges P. Clodii, quas ferre propoſuerat, eam quoque, qua libertini, qui non plus quam in urbanis tribubus ſuffragium ferebant, poſſent in ruſticis quoque tribubus, quæ propriæ ingenuorum ſunt, ferre.

[y] *Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet, ne, cum ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat.*] Significat id tempus, quo P. Clodius, cum adhuc quæſtor deſignatus eſſet, intravit eo, ubi ſacrificium pro populo Romano fiebat. quod factum notatum erat a ſenatu, decretumque ut extra ordinem judicium fieret.

[z] VERS. A NOVISS. CLX. Quo loco inducit loquentem Milonem cum bonarum partium hominibus, de meritis ſuis. *Plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet veſtra vita, ſe feciſſe commemorat, ut non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis delinerer*] Puto jam ſupra eſſe dictum, Milonem ex familia fuiſſe Papia, deinde adoptatum fuiſſe à C. Annio avo ſuo materno. tertium patrimonium videtur ſignificare matris. aliud enim quod fuerit, non invenio.

Peracta utrinque cauſa, ſinguli quinos accuſator & reus ſenatores, totidem equites, & tribunos ærarios rejecerunt. ita ut unus & quinquaginta ſententias tulerint.

Senatores condemnaverunt XII, abſolverunt VI. Equites con-

93. *Ipſum illum qui poterat obſtare, novo reditu &c.*] Ita Colon. & Vverd. neque verò aliter aut legendum, aut interpungendum. *Cn. Pompejum*, quem vulgati adjiciunt, nominare de induſtria omiſit, vitandæ invidiæ cauſa. & ſanè in Pall aliquot reperias vel *Gn. Pompeji*, vel *Gn.* tantum; ut appareat additum à librariis. *Grut.*

94. *Suam eſſe dicebat.*] Auctoritate Colonienſis delevi verbum *potentiam*, quod neque in Gruteriano erat. *Idem.*

95. *Per quem tribunum virtutem conſularem crudeliſſimè vexatam eſſe meminiſſet? oppreſſiſſet omnia, teneret, poſſideret, lege nova, quæ eſt &c.*] Præclara hæc caſtigatio debita Turingico libro nec non Colon. atque Vverd. & verò *virtute*, exſtat in aliquot Pall. ceterùm oratio plenior planiorque foret, voce repetita : *Oppreſſiſſet omnia, omnia teneret &c.* Idem.

96. *Caput urbis.*] Baſilicanus, *orbis.* forſan verè; imò certò, ſi alicubi *orbem* dixit pro *orbe terrarum*. de quo quærat otioſior me. *Idem.*

97. *Cum tantum auſus ſit uſtor pro mortuo &c.*] Placuit hæc ſcriptio præ publicato *ultor.* eſt autem à Colonienſib. membranis. *Idem.*

98. *Et qui ab eo ſpirante putent potuiſſe defendi &c.*] Hæc eſt ſcriptura præclaræ illius trigæ, Erfurd. Vverd. Colon. *Idem.*

99. *Cum falcibus ad Caſtoris.*] Mallet Gulielmius aliorum *faſcibus*: quod ſcribat Aſconius concitatam multitudinem cum faſcibus ex Libitinæ pulvinaribus raptis per urbem pervagatam. *Idem.*

100. *Vir & in rep. fortiſſimus &c.*] Supplevit locum Colon. ac Vverdenſis. *Idem.*

1. *Animoſos, & ſe acriter ipſos morti off.*] Liquidò iſtud habet Baſilicanus, vulgò *ipſi.* Gulielmius præterea cuperet *alacriter.* Idem.

2. *Valeant, valeant, inquit, mei cives, valeant.*] Ita haud parum παθητικώτερον Colonienſis. *Idem.*

nem, quæ P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, [3] eam, quo tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat; ut non modò virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cùm plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam ſingularibus. Senatus erga ſe benivolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam: veſtras verò, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcumque [4] curſum fortuna dederit, ſecum ſe ablaturum eſſe dicit.

96 Meminit etiam, ſibi vocem præconis modò defuiſſe, quam minime deſiderarit: populi verò cunctis ſuffragiis, quod unum cupierit, ſe conſulem declaratum. nunc denique, ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certè vera ſunt, fortes, & ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere rectè factorum, quàm ipſa rectè facta: ſe nihil in vita, niſi præclariſſimè feciſſe; ſiquidem nihil ſit præſtabilius viro, quàm periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus.

97 Nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint: ſed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam: eſſe hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoria conſolaretur: quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cælum videantur adſcendere.

98 De me, inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla umquam obmuteſcet vetuſtas. quin hoc tempore ipſo, cùm omnes [5] à meis inimicis faces meæ invidiæ ſubjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos, & actos, & inſtitutos dies, centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii, [6] &, ùt opinor, altera: quà fines imperii populi Romani ſunt, ea non ſolùm fama jam de illo, ſed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam verſatur, & ſemper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum ſæpe, his abſentibus: ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. 36

Te quidem, quòd iſto animo es, ſatis laudare non poſſum: 99
ſed, quo eſt iſta magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. nec verò, ſi mihi eripieris, [7] reliqua eſt illa ſaltem ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non malè aliquando de me meriti, ſed ſemper optimè. Nullum umquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis (etſi quis poteſt eſſe tantus?) ſed ne hunc quidem ipſum, ut oblivíſcar, quanti me ſemper feceritis. quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis: cur non id meo capite luitur, quàm Milonis? præclarè enim vixero, ſi quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro.

Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quod tibi, T. Anni, 100
nullum à me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpe corpus, & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, [8] ſi qua diminutio capitis futura, depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, niſi ut eam fortunam, quæcumque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo: voſque obſecro, judices, ut veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in hujus ſalute augeatis, aut in ejuſdem exitio [9] occaſura eſſe videatis.

His lacrymis non movetur Milo. eſt quodam [10] incredibili 37
robore animi: exſilium ibi eſſe putat, ubi virtuti non ſit lo- 101
cus: mortem, naturæ finem eſſe, non pœnam. [11] Sit hic ea mente, qua natus eſt. quid vos, judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis: ipſum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro republica ſanguinem effudiſtis: vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, voſque milites: vobis

ASCONIUS.

demnaverunt XIII, abſolverunt IIII. Tribuni ærarii condemnaverunt XIII, abſolverunt III. Videbantur non ignoraſſe judices, inſcio Milone initio vulneratum eſſe Clodium: ſed comperérant, poſtquam vulneratus eſſet, juſſu Milonis occiſum.

Fuerunt, qui crederent, M. Catonis ſententia eum eſſe abſolutum. nam & bene cum republica actum eſſe morte P. Clodii non diſſimulaverat, & ſtudium in petitione conſulatus Miloni, & reo affuerat. Nominaverat quoque eum Cicero præſentem. & teſtatus erat, audiſſe eum à M. Favonio ante diem tertium quam cædes facta erat, Clodium dixiſſe periturum eſſe eo triduo Milonem. Sed Milonis quoque notam audaciam vindicare P. R utile viſum eſt: unde ſciri unquam potuit utram ſententiam tuliſſet? Damnatum autem opera maxime Appii Claudii, pronunciatum eſt.

Milo poſtero die factus reus ambitus apud Maulium Torquatum abſens damnatus eſt. illa quoque lege accuſator fuit ejus Appius Claudius. & cum ei præmium lege daretur, negavit ei. Subſcripſerunt & in ambitus judicio P. Valerius Leo, & Cn. Domitius Cn. F. Poſt paucos dies quoque Milo apud Favonium quæſtorem de ſodalitiis damnatus eſt, accuſante P. Fulvio Nerato, cui lege præmium datum eſt. Deinde apud L. Fabium quæſtorem iterum abſens damnatus eſt de vi. Accuſavit L. Cornificiu , & Q. Patu cius.

Milo in exilium Maſſiliam intra pauciſſimos dies profectus eſt. bona ejus propter alieni æris magnitudinem ſemuncia ve ierunt.

Poſt Milonem, eadem lege Pompeja primus eſt accuſatus M. Saufejus M. F. qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis & Clodio occidendo. Accuſaverunt eum L. Caſſius. L. Fulcinius C. F., C. Valerius. Defenderunt M. Cicero, M. Celius: obtinueruntque, ut una ſententia abſolveretur. Condemnaverunt ſenatores X, abſolverunt VIII. Condemnaverunt equites Romani IX, abſolverunt VIII. ſed ex tribunis ærariis decem abſolverunt, VI condemnaverunt, manifeſtumque odium Clodii ſaluti Sauſeio fuit, cum ejus vel pejor cauſa quam Milonis fuiſſet, qui aperte dux fuerat expugnandæ tabernæ repertus.

Deinde poſt paucos dies apud Conſidium quæſtorem lege Plautia de VI, ſubſcriptione eadem accuſatu eſt, quod loca occupaſſet, & cum telo fuiſſet anteſignanus operarum Milonis. Accuſa erunt C. Fidius, Cn. Aponius Cn. F., M. Sejus Sex. F. Defenderunt M Cicero, M Terentius Varro Gibba. abſolutus eſt ſententiis pleuius, quam prius. graves habuit XIX, abſolutorias II & XXX. Sed è contrario hoc, ac priore judicio, accidit. Equites enim, ac ſenatores eum abſolverunt, tribuni ærarii damnaverunt.

Sex. autem Clodius, quo auctore corpus Clodii in curiam illatum fuit, accuſantibus C. Ceſennio Philone, M. Aufidio, L. Aponio, magno conſenſu damnatus eſt, ſententiis VI & XI. abſolutorias V omnino habuit, duas ſenatorum, tres equitum.

Multi præterea, & præſentes, & cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt, ex quibus maxima pars fuit Clodianorum.

ASCONII COMMENTATIONUM

FINIS.

3. *Eam quo tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe feciſſe.*] Rectiſſimè & hoc Colonienſis. ſic Terentius: *Paullatim plebem primulum facio meam.* Dictio *ſuam* antea aberat libris editis. Grut.

4. *Curſum fortuna dederit.*] Propugnat hanc ſcriptionem Victorius libro XXII cap. 22. vulgata *caſum*. Colun. *fortunæ ceperit.* Idem.

5. *A meis inimicis faces meæ invidiæ.*] Ita maluit lubente libro Colon. Gulielmius, quam hisdem omnibus invitis Lambinum ſequi, reſcribentem *tuis*. vulgata *ſuis*. Idem.

6. *Et ut opinor altera: quà fines imp. pop R. ſunt, eà non &c.*] Sic Hitt. & Vverd. nec dubitandum de integritate. *quà*, id eſt, quàm longè. Horatius: --- *o quà Sol habitabiles Illuſtrat oras, maxime Principum.* neque aliter Pall. meliores, niſi quod ii deſtituantur illo *ea*. Idem.

7. *Reliqua eſt illa ſaltem.*] Appoſitè magis ſic Colon. quàm *tamen*, quod in vulgato. *Idem.*

8. *Si qua diminutio capitis futura.*] Optimè eo modo Erſurdienſis. hocque ſignificavit paullò ante: *cur non id meo capite luitur?* vulgata *dimicatio.* Idem.

9. *Occaſura eſſe videatis.*] Haud ſecus Vverd & Hittorp. vulgata *jubeatis.* Idem.

10. *Incredibili robore animi.*] Vulgati patrum ævo *animo ſeptus.* ſed ea vox non viſitur in avorum editionibus, nedum mſſ. ullis. *Idem.*

11. *Sit hic ea mente, qua natus eſt.*] Pall. *Sed hic ea mente ornatus eſt* unde fecit Lambinus *natus eſt*, ceteris retentis. *Idem.*

12. Me

vobis non modò inſpectantibus, ſed etiam armatis, & huic judicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur?

102 O me miſerum, ô infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos: ego te in patria per eoſdem retinere non potero? quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? [12] me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervaſſet? At in qua cauſa non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus. à quibus non potuiſſe? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquierunt. quo deprecante? me.

103 Quodnam ego concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi, judices, cùm [13] illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exſtinxi? omnes in me, meoſque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum eſſe, quàm fuerit ille ipſe diſceſſus. nam quî poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitu-
38 tus ſum? Utinam dii immortales feciſſent (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne ſceleratè dicam in te, quod pro Milone dicam piè) utinam P. Clodius non modò viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſſet, antequàm hoc ſpectaculum viderem.

Odii immortales! fortem, & à vobis, judices, conſervandum virum! Minimè, minimè inquit. immò verò pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquam, niſi in patria, morietur? [14] aut, ſi fortè, pro patria? hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſua quiſquam ſententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt? 104

O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit: miſeram, ſi amiſerit! Sed finis ſit. neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum: & hic ſe lacrymis defendi vetat. vos oro, obteſtorque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem, mihi credite, is maximè probabit, qui in judicibus legendis, optimum, [14] & ſapientiſſimum, & fortiſſimum quemque legit. 105

12. *Me non potuiſſe Milonis.*] Hitt. & Vverd. *mene non potuiſſe.* Grut.

13. *Illa judicia comm. ex.*] Opinor typos apud Gruterum, ſine ſponte hujus, ita dediſſe, quod mutavi. Nec ſane in proximis ſermo ei eſt cum Milone amplius, ſed cum conſeſſu judicum, & ideo non *voluiſti* ſcriptum oportuit, ſed ut habent alii, & nunc repetivi. *Gron.*

14. *Aut ſi fortè, pro patria? hujus &c.*] Diſtinctio eſt à Mureto, quam prodidit libro xvi Var. lect. cap. 9. *Grut.*

15. *Et ſapientiſſimum, & fortiſſimum quemque legit*] Ita ſupplent Pal. pr. tert. Grut. Erfurd. Hitt. quorum tamen tres priores *delegit*: ultimus verò *elegit*. & tertium certè epitheton neceſſarium erat, ob tribunos ærarios. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS
PRO
C. RABIRIO POSTUMO,
ORATIO SECUNDA ET QUADRAGESIMA.

1 SI quis eſt, judices, qui C. Rabirium, [1] quòd
1 ſuæ fortunæ, fundatas præſertim, atque optimè conſtitutas, opes, poteſtati regiæ, libidinique commiſerit, reprehendendum putet: adſcribat ad judicium ſuum, non modo meam, ſed hujus etiam ipſius, qui commiſit, ſententiam. neque enim cuiquam ejus conſilium vehementiùs, quàm ipſi diſplicet. Quamquam hoc plerumque facimus, ut conſilia eventis ponderemus: &, cui bene quid proceſſerit, multùm illum providiſſe: cui ſecus, [2] nihil ſenſiſſe dicamus. Si exſtitiſſet in rege fides: nihil ſapientius Poſtumo. quia fefellit rex: nihil hoc amentius dicitur; ut jam nihil eſſe videatur, niſi divinare, ſapientis.

2 Sed tamen, ſi quis eſt, judices, qui illam Poſtumi ſive inanem ſpem, ſive inconſultam rationem, ſive (graviſſimo verbo utar) temeritatem, vituperandam putet, ego ejus opinioni non repugno: illud tamen deprecor, ut, cùm ab ipſa fortuna crudeliſſimè videat hujus conſilia eſſe multata: nequid ad eas ruinas, quibus hic oppreſſus eſt, addendum acerbitatis putet. Satis eſt, homines imprudentia lapſos non erigere: urgere verò jacentes, aut præcipitantes impellere, certè eſt inhumanum: præſertim, judices, cùm ſit hoc generi hominum propè natura datum, uti, qua in familia laus aliqua fortè floruerit, hanc ferè, qui ſunt ejus ſtirpis, quòd ſermo hominum ad memoriam prodendam patrum virtute celebretur, cupidiſſimè perſequantur. ſiquidem non modò in gloria rei militaris Paullum Scipio, aut Maximum filius, ſed etiam in devotione vitæ, & in ipſo genere mortis, imitatus eſt P. Decium filius. Sint igitur ſimilia, judices, parva magnis.

Fuit enim, pueris nobis, hujus pater [3] C. Curius, princeps 2
ordinis equeſtris, fortiſſimus, & maximus publicanus: cujus 3
in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probaſſent, niſi in eodem benignitas incredibilis fuiſſet: ut in augenda re non avaritiæ prædam, ſed inſtrumentum bonitati quærere videretur.

Hoc ille natus, [4] quamvis patrem ſuum numquam viderat, 4
tamen & natura ipſa duce, quæ plurimum valet, & aſſiduis domeſticorum ſermonibus, in paternæ culpæ ſimilitudinem deductus eſt. multa geſſit: multa contraxit: [5] magnas partes habuit publicorum: credidit populis: in pluribus provinciis ejus

1. *Quod ſuæ fortunæ, fundatas præſertim &c.*] Muretus lib. xvii cap. 5 Var. lect. legit ex duobus mſſ. *ſuas fortunas fund. præſ. atque optimè conſtitutas.* noſtri nihil variant, aut edd. vetuſtæ. *Gruterus.*

2. *Nihil ſenſiſſe.*] Ita Pall. duo, in quibus iſthæc tantum perſcripta oratio, inſignitis numero primi & octavi. Lambinus emendat, *nihil vidiſſe.* at Catullus tamen, *Mule nihil ſentis.* Idem.

3. *C. Curius &c.*] Legendum cenſuit *Curtius* Turnebus. ſed alterum ſe tuetur membranis noſtris, propugnatque Hotomanus lib. vi Obſervat. cap. 8. *Idem.*

4. *Quamvis patrem ſuum numquam viderat.*] Pal. pr. non agnoſcit *ſuum*, & prodit Muretus dicto cap. abfuiſſe item mſſ. ſuis. *Idem.*

5. *Magnas partes habuit publicorum.*] Sic Pall. ambo, neque aliter citat Turnebus lib. x Adverſar. cap. 23. legique ſic voluit Cujacius lib. x Obſervat. cap. 25. Muretus d. cap. 5. vulgata *publicanorum.* Idem.

6. *Re-*

ejus verſata res eſt: dedit ſe etiam regibus: huic ipſi Alexandrino grandem jam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos umquam ſuos deſtitit, mittere in negotium, dare partes, [6] re augere, fide ſuſtentare. quid multa? cùm magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris, & conſuetudinem expreſſerat. Pulſus interea regno Ptolemæus doloſis conſiliis (ut dixit Sibylla, ſenſit Poſtumus) Romam venit. huic egenti, & roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tum primum. nam regnanti crediderat abſens: nec temerè ſe credere putabat, quòd erat nemini dubium, quin is in regnum reſtitueretur à ſenatu, populoque Romano.

5 In dando autem, & credendo proceſſit longiùs: nec ſuam ſolùm pecuniam credidit, ſed etiam amicorum: ſtultè: quis negat? aut quis jam non admonet? quod malè cecidit, benè conſultum putares. Id eſt difficile, quod cum ſpe magna ſis
3 ingreſſus, id non exſequi uſque ad extremum. Supplex erat rex: multa rogabat: omnia pollicebatur: ut jam metueret Poſtumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, ſi credendi conſtituiſſet modum. nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: ut magis pœniteret cœpiſſe, quàm liceret deſiſtere. Hinc primùm exoritur crimen illud: ſenatum corruptum eſſe dicunt.

6 O dii immortales! hæc eſt illa exoptata judiciorum ſeveritas? corruptores noſtri cauſam dicunt: nos, qui corrupti ſumus, non dicimus. [7] Quid ergo ſenatum defendam hoc loco, judices? omni equidem loco debeo. ita de me eſt meritus ille ordo: ſed id nec agitur hoc tempore, nec cum Poſtumi cauſa res iſta conjuncta eſt. Quamquam ad ſumptum itineris, ad illam magnificentiam apparatus, comitatumque regium, ſuppeditata pecunia à Poſtumo eſt, factæque ſyngraphæ ſunt in Albano Cn. Pompeji, cùm ille Roma profectus eſſet: tamen non debuit is, qui dabat, quo ille, qui accipiebat, conſumeret, quærere. non enim latroni, ſed regi credidit: nec regi inimico populi Romani, ſed ei, [8] cujus reditum conſuli datum à ſenatu videbat: nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio eſſet, ſed ei, quicum fœdus fieri in Capitolio viderat.

7 Quòd ſi creditor in culpa ſit, non qui eſt improbè credita pecunia uſus: damnetur is, qui fabricatus gladium eſt, & vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut ſenatum, cujus auctoritati te ab adoleſcentia dediſti, in tanta infamia verſari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Poſtumi enim cauſa, quæcumque eſt ſejuncta à ſenatu eſt.

3 Quòd ſi item à Gabinio ſejunctam oſtendero, certè quod
4 dicas, nihil habebis. Eſt enim hæc cauſa, QVO EA PECVNIA PERVENERIT, quaſi quædam appendicula cauſæ judicatæ, atque damnatæ. Sunt lites æſtimatæ A. Gabinio: nec prædes dati, [9] nec ex ejus bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, a populo recipi. Lex æqua eſt. Jubet lex Julia perſequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus ſit, pervenerit. Si eſt hoc novum in lege Julia, ſicuti multa ſunt ſeveriùs ſcripta, quàm in antiquis legibus, & ſanctiùs judicata: ſane etiam conſuetudo hujus generis judiciorum, nova.

9 Sin hoc totidem verbis translatum caput eſt, quod fuit non modò in Cornelia, ſed etiam ante in lege Servilia: per deos immortales! quid agimus, judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim hæc conſuetudo nota vobis quidem omnibus, ſed, ſi uſus, magiſter eſt optimus, mihi debet eſſe notiſſima. Accuſavi de pecuniis repetundis: judex ſedi: prætor quæſivi: defendi plurimos. nulla pars, [10] quæ aliquam facultatem dicendi afferre poſſet, non mea fuit. ita contendo, neminem umquam, QVO EA PECVNIA PERVENISSET, cauſam dixiſſe, qui in æſtimandis litibus appellatus non eſſet. in litibus autem nemo appellabatur, niſi ex teſtium dictis, aut tabulis privatorum, aut rationibus civitatum.

[11] Itaque in inferendis litibus adeſſe ſolebant, qui aliquid de ſe verebantur: &, cùm erant appellati; ſi videbatur, ſtatim contrà dicere ſolebant. ſin ejus temporis recentem invidiam pertimuerant: reſpondebant poſtea. quod cùm feciſſent, permulti ſæpe vicerunt. Hoc verò novum eſt, ante hoc 5
tempus omnino inauditum. in litibus, Poſtumi nomen eſt nuſquam. in litibus dico? modò vos iidem in A. Gabinium judices ſediſtis. num quis teſtis Poſtumum appellavit? teſtis autem? num accuſator? num denique toto illo judicio Poſtumi nomen audiſtis?

Non igitur reus, ex ea cauſa, quæ judicata eſt, redundat Po- 11
ſtumus: ſed eſt arreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus. quibus tabulis? quæ in judicio à Gabinio recitatæ non ſunt. quo teſte? à quo tum appellatus nuſquam eſt. qua appellatione litium? in qua Poſtumi mentio facta nulla eſt. qua lege? qua non tenetur. Hìc jam, judices, veſtri conſilii res eſt, veſtræ ſapientiæ. quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, ſpectare debetis. ſi enim, quid liceat, quæritis: poteſtis tollere è civitate, quem vultis. tabella eſt, quæ dat poteſtatem, occultat eadem libidinem. [12] cujus conſcientia, nihil eſt, quòd quidquam timeat, ſi non pertimeſcat ſuam.

Ubi eſt igitur ſapientia judicis? In hoc, ut non ſolùm, quid 12
poſſit, ſed etiam quid debeat, ponderet: nec, quantum ſibi permiſſum, meminerit ſolùm, ſed etiam, quatenus commiſſum ſit. Datur tibi tabella judicii. qua lege? Julia de pecuniis repetundis. quo de reo? de equite Romano. At iſte ordo lege ea non tenetur. Illo, inquit, capite, quod erat in Poſtumum, quòd in Gabinium judex eſſes, [13] nihil Gabinio datum, cùm in eum lites æſtimarentur. At nunc audio. reus igitur Poſtumus eſt ea lege, qua non modò ipſe, ſed totus etiam ordo ſolutus, ac liber eſt.

Hìc ego nunc non vos priùs implorabo, equites Romani, 6
quorum jus judicio tentatur, quàm vos ſenatores, quorum agi- 13
tur fides in hunc ordinem: quæ quidem cùm ſæpe antè, tum in hac ipſa cauſa nuper eſt cognita. nam cùm, optimo, & præſtantiſſimo conſule, Cn. Pompejo, de hac ipſa quæſtione referente, exſiſterent nonnullæ, ſed perpaucæ tamen acerbæ ſententiæ, quæ cenſerent, ut tribuni, ut præfecti, ut ſcribæ, ut comites omnes magiſtratuum, lege hac tenerentur: vos, vos, inquam, ipſi, & ſenatus frequens reſtitit: &, quamquam tum, propter multorum delicta, etiam ad innocentium periculum tempus illud exarſerat, tamen, cùm odium non reſtingueretis, huic ordini ignem novum ſubjici non ſiviſtis.

Hoc animo igitur ſenatus. quid? vos equites Romani, quid 14
tan-

6. *Re augere, fide ſuſtentare.*] Eſt à. mſſ. Lambini. noſtri enim ignorant *re*, item editio vetus. *Grut.*

7. *Quid ergo ſenatum &c.*] Sic Pall. & Lambiniani. vulgo recepta *ego*. Idem.

8. *Cujus reditum conſuli datum à ſenatu.*] Mſſ. Mureti, *conſilium datum.* unde facit *conſuli commendatum.* d. cap. 5 Muretus. *Idem.*

9. *Nec ex ejus bonis . quanta ſumma litium fuiſſet, à populo recipi &c.*] Lectio corruptiſſima. quomodo legatur in ſcriptis ſuis, prodidit Turnebus d. cap. 23. nam, ut veteris editioni, & Pall. variantes adſcribam, otium non eſt. Muretus ait erutam a ſe veram lectionem è Cioſani libro; *litium fuit, ſervari poteſt.* Cujacius Paratitlis ad D. de Lege Julia repetundarum legendum, eſſe aſſerit *litium fuiſſet, pecuniæ ſervata.* Grut. Adr. Behotius lib. 3 apophor. modo interpungit *a populo recipi lex æqua eſt*, etiam commode explicans. *Gron.*

10. *Quæ aliquam facultatem dicendi.*] Hotomanus reponit *diſcendi* lib. 11 Obſervat. cap. 6. valde veroſimiliter. *Grut.*

11. *Itaque in inferendis litibus &c.*] Sic editio Victorii, ſic Pall. ne quis forte adſcribat conjecturæ Lambini. *Idem.*

12. *Cujus conſcientia nihil eſt quod quidquam timeat &c.*] Emendavi locum hunc e Pall. vulgo erat *quiſquam*: quod fruſtra conatur explicare Manutius. at Lambinus qui emendat è mſſ. ſuis, *cujus conſcientiam*; libros habet ſibi, credo, obnoxios cùm vult, & quales vult. *Idem.*

13. *Nihil Gabinio datum &c.*] Conatur explicare iſthæc Turnebus loco citato. at Muretus d. cap. 5 putat legendum, *nihil de Rabirio auditum, cùm ei lites &c.* qui videatur etiam in verbis antecedentibus, quæ nititur conſtituere. *Grut.* Ubi quidem ſic denique tentavit idem Behotius, *quod A. Gabinium induxiſſet.* ex verbis ſequentibus, *Tu Gabinium ut regem reduceret, impuliſti.* Gron.

14. *Huic*

tandem eſtis acturi? Glaucia ſolebat, homo impurus, ſed tamen acutus, populum monere, ut, cùm lex aliqua recitaretur, primum verſum attenderet. Si eſſet dictator, conſul, prætor, magiſter equitum: ne laboraret; ſciret nihil ad ſe pertinere. ſin autem, QVICVMQVE POST HANC LEGEM: videret, nequa nova quæſtione alligaretur.

15 Nunc vos, equites Romani, videte. ſcitis, me ortum è vobis: omnia ſemper ſenſiſſe pro vobis: nihil horum ſine magna cura, & ſumma caritate veſtri ordinis loquor. alius alios homines, & ordines; ego vos ſemper complexus ſum. moneo, & prædico: integra re, cauſaque denuntio: omnes homines, deoſque teſtor; dum poteſtis, dum licet, providete, ne duriorem vobis conditionem ſtatuatis, ordinique veſtro, quàm ferre poſſit. ſerpet hoc malum (mihi credite) longiùs, quàm putatis.

7 Potentiſſimo, & nobiliſſimo tribuno plebis, M. Druſo,
16 unam in equeſtrem ordinem quæſtionem ferenti, SI QVIS OB REM IVDICATAM PECVNIAM CEPISSET: apertè equites Romani reſtiterunt. Quid? hoc licere volebant? minime: neque ſolùm hoc genus pecuniæ capiendæ turpe, ſed etiam nefarium arbitrabantur. attamen ita diſputabant, eos teneri legibus oportere, qui ſuo judicio eſſent illam conditionem vitæ ſecuti. delectat ampliſſimus civitatis gradus, ſella curulis, faſces, imperia, provinciæ, ſacerdotia, triumphi, denique imago ipſa, ad poſteritatis memoriam prodita.

17 Eſt ſimul etiam ſollicitudo aliqua, & legum, & judiciorum major quidam metus. nos iſta numquam contempſimus (ita enim diſputabant) ſed hanc vitam quietam, atque otioſam ſecuti ſumus. quæ quoniam honore caret, careat etiam moleſtia. Tam es tu judex, quàm ego ſenator. Ita eſt: ſed tu iſtud petiiſti, ego hoc cogor. Quare aut judici mihi non eſſe liceat, aut legem lege ſenatoria non timere.

18 Hos vos, equites Romani, jus à patribus acceptum amittetis? moneo, ne faciatis. rapientur homines in hæc judicia ex omni non modò invidia, ſed ſermone malevolorum, niſi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur, in ſenatu ſententias dici, ut his legibus teneremini: concurrendum ad curiam putaretis. ſi lex ferretur: convolaretis ad Roſtra. vos ſenatus liberos hac lege eſſe voluit: populus numquam alligavit: ſoluti huc veniſtis: ne conſtricti diſcedatis, cavete.

19 Nam, ſi Poſtumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec præfectus, nec ex Italia comes, nec familiaris Gabinii fuit: quonam ſe modo defendent poſthac, qui veſtri ordinis cum magiſtratibus noſtris fuerint his cauſis implicati? Tu, inquit, Ga-
8 binium, ut regem reduceret, impuliſti. Non patitur mea me jam fides de Gabinio graviùs agere. quem enim ex tantis inimicitiis receptum in gratiam ſummo ſtudio defenderim, hunc afflictum violare non debeo. quocum ſtante, ſi me Cn. Pompeji auctoritas in gratiam non reduxiſſet, nunc jam ipſius fortuna reduceret.

20 Sed tamen, cùm ita dicis, Poſtumi impulſu Gabinium profectum Alexandriam: ſi defenſioni Gabinii fidem non habes, obliviſcerisne etiam accuſationis tuæ? Gabinius ſe id feciſſe dicebat reipublicæ cauſa, quòd claſſem Archelai timeret, quòd mare refertum fore prædonum putaret. lege etiam id ſibi licuiſſe dicebat. tu inimicus negas. Ignoſco: & eo magis, quòd eſt contra illud judicatum. Redeo igitur ad crimen, & accuſationem tuam.

21 Quid vociferabare, decem millia talentûm Gabinio eſſe promiſſa? Huic videlicet perblandus reperiendus fuit, qui hominem, ut tu vis, avariſſimum, exoraret; ſeſtertium bis millies, & quadringenties ne magnopere contemneret. Gabinius illud, quoquo conſilio fecit, fecit certè ſuo. quæcumque mens illa fuit, Gabinii fuit. ſive ille, ut ipſe dicebat, gloriam; ſive, ut tu vis, pecuniam quæſivit: quæſivit ſibi. Num Gabinii comes, vel ſectator? negat. non enim ad Gabinii, cujus id negotium non erat, ſed ad P. Lentuli, clariſſimi viri, auctoritatem, à ſenatu profectam, & conſilio certo, & ſpe non dubia, Romam contenderat.

At diœcetes fuit regius. Et quidem in cuſtodia etiam fuit 22
regia: [15] & vita ejus oblata pœnæ eſt. multa præterea, quæ libido regis, quæ neceſſitas coegit ferre; pertulit. quarum omnium rerum una reprehenſio eſt, quòd regnum intrarit, quòd poteſtati ſe regis commiſerit. verum ſi quærimus, ſtultè. quid enim ſtultius, quàm equitem Romanum, ex hac urbe, hujus, inquam, reipublicæ civem, quæ eſt una maximè, & fuit ſemper libera, venire in eum locum, ubi parendum alteri, & ſerviendum ſit?

Sed ego in hoc tandem, Poſtumo non ignoſcam, homini 9
mediocriter docto, quo videam ſapientiſſimos homines eſſe 23
lapſos? Virum unum totius Græciæ facilè doctiſſimum, Platonem, iniquitate Dionyſii, Siciliæ tyranni, cui ſe ille commiſerat, in maximis periculis, inſidiiſque eſſe verſatum accepimus: Calliſthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum: [16] Demetrium & ex republica Athenis, quam optimè digeſſerat, & ex doctrina nobilem, & clarum, qui Phalereus vocitatus eſt, in eodem iſto Ægypti regno aſpide ad corpus admota, vita eſſe privatum.

Plane confiteor, fieri nihil poſſe dementiùs, quàm ſcientem 24
in eum locum venire, ubi libertatem ſis perditurus. ſed hujus iſtius facti ſtultitiam, major jam ſuperior ſtultitia defendit: quæ facit, ut hoc ſtultiſſimum facinus, quòd in regnum venerit, quòd regi ſe commiſerit, ſapienter factum eſſe videatur. ſiquidem [17] tam ſemper ſtulti, quàm ſerò ſapientis eſt, cùm ſtultitia ſua impeditus ſit, quoquo modo poſſit, ſe expedire.

Quamobrem illud maneat, & fixum ſit, quod neque moveri, 25
neque mutari poteſt: in quo æqui ſperaſſe Poſtumum dicunt, peccaſſe iniqui, ipſe etiam inſaniſſe confitetur, quòd ſuam, quòd amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum ſuarum periculo. Hoc quidem ſemel ſuſcepto, atque contracto, perpetienda illa fuerunt, ut ſe aliquando ad ſuos vindicaret. Itaque objicias licet, quàm voles ſæpe, palliatum fuiſſe, aliqua habuiſſe non Romani hominis inſignia. quoties eorum quippiam dices, toties unum dices, atque illud, temerè hunc pecuniam regi crediſſe: ſuas fortunas, atque famam libidini regiæ commiſiſſe.

Fecerat temerè: fateor: mutari factum jam nullo modo 26
poterat: aut pallium ſumendum Alexandriæ, ut & Romæ togato eſſe liceret; aut omnes fortunæ abjiciendæ, ſi togam retinuiſſet. Deliciarum cauſa, & voluptatis, non modò cives 10
Romanos, ſed & nobiles adoleſcentes, & quoſdam etiam ſenatores ſummo loco natos, non in hortis, aut ſuburbanis ſuis, ſed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella ſæpe videmus.

Chlamydatum L. Sullam imperatorem: L. verò Scipionis, 27
qui bellum in Aſia geſſit, Antiochumque devicit, non ſolùm cum chlamyde, ſed etiam cum crepidis in Capitolio ſtatuam videtis. quorum impunitas fuit non modò à judicio, ſed etiam à ſermone. Faciliùs certè P. Rutilium Rufum neceſſitatis excuſatio defendet: qui cùm à Mithridate Mytilenis oppreſſus eſſet, crudelitatem regis in togatos veſtitus mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus noſtris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, conſularis homo, ſoccos

14. *Huic videlicet perblandus &c.*] Muretus corrigit ex mſ. *Hui! videlicet puer blandus &c.* Grut. Id vero comicum pronuntiat Bexhotius, *huïc* interpretans in hujus Gabinii gratiam, qui & mox *Roma contend.* Gron.

15. *Et vita ei ablata penè eſt.*] Sic mſſ. Mureti, neque recedunt Pall. niſi quod ii, *ejus*. vulgata, *& vita ejus oblata pœnæ eſt.* Grut. Immo & Phil. Rubenius ſimpliciter ſequutus ſcriptos proferebat, *& vita ejus ablata pæne eſt*, lib. 1 Elect. cap. 12. Gron.

16. *Demetrium, & ex rep. Athenis, quam optimè digeſſerat &c.*] Gulielmius delet vocem *Athenis*, & verbum ultimum mutat in *diu geſſerat.* εὐςοχῶς. Grut.

17. *Tam ſemper ſtulti eſſe.*] Stultè prorſus loco huic negativo addidit Lambinus, ignorantia ſententiæ Ciceronianæ: quæ hoc vult, ſapientis eſſe bono modo ſe extricare naſſæ; malo more, ſeu quocunque, ſtulti. id ipſum velle, vocaliter clamat concluſio: *quamobrem illud maneat &c.* Idem.

cos habuit, & pallium? nec verò id homini tum quiſquam, ſed tempori aſſignandum putavit: Poſtumo crimen veſtitus afferet is, in quo ſpes fuit, poſſe ſeſe aliquando ad fortunas ſuas pervenire?

28 Nam, ut ventum eſt Alexandriam ad Auletem, judices, hæc una ratio à rege propoſita Poſtumo eſt ſervandæ pecuniæ, ſi curationem, & quaſi diſpenſationem regiam ſuſcepiſſet. id autem facere non poterat, niſi diœcetes: hoc enim nomine utitur, qui à rege eſſet conſtitutus. Odioſum negotium Poſtumo videbatur: ſed erat nulla omnino recuſatio. moleſtum etiam nomen ipſum: ſed res habebat nomen hoc apud illos, non hic impoſuerat. oderat veſtitum etiam illum: ſed ſine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat vis (ut ait poeta ille noſter) *quæ ſummas frangit, infirmatque opes.*

29 Moreretur, inquies. nam id ſequitur. Feciſſet certè, ſi ſine maximo dedecore, tam impeditis ſuis rebus, potuiſſet emori.
11 Nolite igitur fortunam convertere in culpam: neque regis injuriam, hujus crimen putare: nec conſilium ex neceſſitate, nec voluntatem ex vi interpretari: niſi fortè eos etiam, qui in hoſtes, aut in prædones inciderint, ſi alitèr quippiam coacti faciant, quàm liberè, vituperandos putes. Nemo noſtrûm ignorat, etiam ſi experti non ſumus, conſuetudinem regiam. Regum autem hæc ſunt imperia, [18] *animadverte,* & *dicto pare.* & *præter rogitatum ſi quærare:* & illæ minæ, ,, *Si te ſecundo lumine hìc offendero, Moriere.* quæ non ut delectemur ſolùm, legere, & ſpectare debemus, ſed ut cavere etiam, & effugere diſcamus.

30 At ex hoc ipſo crimen exoritur. ait enim, dum Gabinio pecuniam Poſtumus cogeret ex [19] decumis imperatorum, pecuniam ſibi coegiſſe. Non intelligo, hoc quale ſit: utrùm acceſſionem decumæ, ut noſtri facere coactores ſolent, centeſimæ: an deceſſionem de ſumma fecerit. ſi acceſſionem: undecim millia talentûm ad Gabinium pervenerunt. At non modò abs te decem millia objecta ſunt, ſed etiam ab his æſtimata.

31 Addo illud etiam: qui tandem convenit, aut tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentûm acceſſionem eſſe factam: aut in tanta mercede hominis, ut vis, avariſſimi, mille talentûm deceſſionem eſſe conceſſam? neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de ſuo: nec regis, imponere tantum pati ſuis. Aderunt teſtes, legati Alexandrini. hi nihil in Gabinium dixerunt. imò hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi conſuetudo judiciorum? ubi exempla? ſoletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit, qui in illum, cujus nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit?

32 Age, ſi is, qui non dixit, ſolet: etiamne is ſolet, qui laudavit, iiſdem teſtibus, & quidem non productis, ſed dictis teſtium recitatis, quaſi præjudicata res, ad has cauſas deferri
12 ſolet. Et ait etiam meus familiaris, & neceſſarius, eandem cauſam Alexandrinis fuiſſe, cur laudarent Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, cauſa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ. neque me verò pœnitet mortales inimicitias, ſempiternas amicitias habere.

33 Nam ſi me invitum putas, ne Cn. Pompeji animum offenderem, defendiſſe cauſam; & illum, & me vehementer ignoras. neque enim Pompejus me ſua cauſa quidquam facere voluiſſet invitum: neque ego, cui omnium civium libertas cariſſima fuiſſet, meam projeciſſem. Quamdiu inimiciſſimus Gabinio fui, non amiciſſimus mihi non Pompejus fuit: nec, poſtea quàm illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam ſimulavi, ne cum mea perfidia illi etiam ipſi facerem, cui beneficium dediſſem, injuriam. nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompejum. ſi per eum reductus inſidioſè rediſſem: me ſcilicet maximè, ſed proximè illum quoque feſelliſſem.

At de me omittamus: ad Alexandrinos iſtos revertamur. 34
quod habent os? quam audaciam? modò, vobis inſpectantibus, in judicio Gabinii tertio quoque verbo excitabantur. negabant, pecuniam Gabinio datam. recitabatur identidem Pompeji teſtimonium: regem ad ſe ſcripſiſſe, nullam pecuniam Gabinio, niſi in rem militarem, datam. Non eſt, inquit, tum Alexandrinis teſtibus creditum. Quid? poſtea creditum? non. quamobrem? quia nunc ajunt, quod tunc negabant.

Quid? ergo iſta conditio eſt teſtium, ut, quibus creditum 35
non ſit negantibus, iiſdem credatur dicentibus? At, ſi verum [20] tum, cùm veriſſima fronte dixerunt: nunc mentiuntur. ſi tunc mentiti ſunt: doceant nos verum. Quid vultis? ſileant. [21] dicere audiebamus Alexandriam, nunc cognoſcimus. illinc omnes præſtigiæ: illinc, inquam, omnes fallaciæ: omnia denique ab his [22] mimorum argumenta nata ſunt. nec mihi longius quidquam eſt, judices, quam videre hominum vultus.

Dixerunt hìc modò nobiſcum ad hæc ſubſellia, quibus ſu- 13
perciliis renuentes huic decem millium crimini? jam noſtis 36
inſulſitatem Græcorum humeris geſtum agebant. tum temporis, credo, cauſa: nunc ſcilicet tempus nullum eſt. Ubi ſemel quis pejeraverit, ei credi poſteà, etiam ſi per plures deos juret, non oportet: præſertim, judices, cùm in his judiciis, ne locus quidem novo teſti ſoleat eſſe: ob eamque cauſam iidem judices retineantur, qui fuerint de reo: ut his nota ſint omnia, neque quid fingi novi poſſit.

Lites, QVO EA PECVNIA PERVENERIT, non ſuis propriis 37
judiciis, ſed in reum factis condemnari ſolent. Itaque ſi aut prædes dediſſet Gabinius, aut tantum ex ejus bonis, [23] quanta ſumma litium fuiſſet, populus recepiſſet: quamvis magna ad Poſtumum ab eo pecunia perveniſſet, non redigeretur: ut intelligi facilè poſſit, quòd ex ea pecunia ad quem eorum, qui damnatus eſt, perveniſſe in illo primo judicio planum factum ſit, id hoc genere judicii redigi ſolere. Nunc verò quid agitur? ubi terrarum ſumus? quid tam inſolens, tam perverſum, præpoſterumve dici, aut excogitari poteſt?

Accuſatur is, qui non abſtulit à rege, ſicut Gabinius judi- 38
catus eſt: ſed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Jam cedò, cùm is, qui pecuniam Poſtumo debuit, non huic, ſed Gabinio dedetit: condemnato Gabinio, utrùm illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet? At habet, & celat. ſunt enim qui ita 14
loquantur. Quod genus tandem eſt iſtud oſtentationis, & gloriæ? Si nihil habuiſſet umquam, tamen, ſi quæſiſſet, cur is diſſimularet habere, cauſa non eſſet. qui verò duo lauta, & copioſa patrimonia accepiſſet, remque præterea bonis, & honeſtis rationibus auxiſſet: quid eſſet tandem cauſæ, cur exiſtimari vellet nihil habere?

An, cùm credebat inductus uſuris, id agebat, ut haberet 39
quàm plurimum: poſteaquam exegit quod crediderat: ut exiſtimaretur egere, novum genus hoc gloriæ concupiſcit? Dominatus eſt enim, inquit, Alexandriæ. Immò verò in ſuperbiſſimo dominatu fuit: pertulit ipſe cuſtodiam: vidit in vinculis familiares ſuos: mors ob oculos ſæpe verſata eſt: nudus, atque egens ad extremum fugit è regno.

At permutata aliunde pecunia eſt: ductæ naves Poſtumi Pu- 40
teolis ſunt: auditæ, viſæque merces. Fallaces quidem, & fucoſæ, chartis, & linteis, & vitro delatæ: quibus cùm multæ na-

18. *Animadverte &c*] Explicat iſthæc Columna commentariis ſuis ad Q. Ennium. *Grut.*

19. *Decumis imperatorum.*] Id eſt pecuniæ imperatæ, ut ſcribit Turnebus d. cap. 23. *Idem.*

20. *Tum cùm veriſſima fronte.*] Gulielmius conjicit *ſeveriſſima.* *Idem.*

21. *Dicere audiebamus Alexandriam &c.*] Explicat Turnebus d. cap. 23. *Idem.*

22. *Mimorum argumenta.*] Ita & ſcripti noſtri, niſi quod alter *minorum.* recepta lectio *numerorum*; quam primum damnavit Turnebus. *Idem.*

23. *Quanta ſumma litium fuiſſet, populus recepiſſet.*] Cujacius d. l. legen-

naves refertæ fuiſſent, [24] una non patuit parva. Cataplus ille
Puteolanus, ſermo illius temporis, vectorumque curſus, at-
que oſtentatio, tum ſubinviſum apud malevolos Poſtumi no-
men propter opinionem pecuniæ neſcio quam, æſtatem unam,
non plures, aures referſit iſtis ſermonibus.

15 Verum autem, judices, ſi ſcire vultis: niſi C. Cæſaris ſum-
41 ma in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas exſtitiſ-
ſet, nos hunc Poſtumum jam pridem in foro non haberemus.
ille onera multorum hujus amicorum excepit unus: quæque
multi homines neceſſarii ſecundis Poſtumi rebus deſcripta ſuſ-
tinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis univerſa ſuſtinet. Um-
bram equitis Romani & imaginem videtis, judices, unius
amici conſervatam auxilio, & fide. nihil huic eripi poteſt,
præter hoc ſimulacrum priſtinæ dignitatis, quod Cæſar ſolus
tuetur, & ſuſtinet: quæ quidem, in miſerrimis rebus, huic
tamen tribuenda eſt maxima. niſi verò hoc mediocri virtute
effici poteſt, ut tantus ille vir tanti ducat hunc; & afflictum
præſertim, & abſentem, & in tanta fortuna ſua, ut aliena
reſpicere magnum ſit; tanta oppugnatione maximarum re-
rum, quas gerit, atque geſſit, ut vel oblivisci aliorum non ſit
mirum; vel, ſi meminerit, oblitum eſſe, facilè poſſit probare.

42 Multas equidem C. Cæſaris virtutes, magnas, incredibi-
leſque cognovi. ſed ſunt ceteræ majoribus quaſi theatris pro-
poſitæ, & penè populares: caſtris locum capere, exercitum
inſtruere, expugnare urbes, aciem hoſtium profligare: hanc
vim frigorum, hiememque, quam nos vix hujus urbis tectis
ſuſtinemus, excipere: his ipſis diebus hoſtem perſequi, tum,
cùm etiam feræ latibulis ſe tegant, atque omnia bella jure
gentium conquieſcant. ſunt ea quidem magna: quis negat?
ſed magnis excitata ſunt præmiis ad memoriam hominum
ſempiternam. quo minùs admirandum eſt, eum facere illa,
qui immortalitatem concupiverit.

16 Hæc mira laus eſt, quæ non poetarum carminibus, non an-
43 nalium monumentis celebratur, ſed prudentium judicio ex-
penditur. Equitem Romanum, veterem amicum ſuum, ſtu-
dioſum, amantem, obſervantem ſui, non libidine, non tur-
pibus impenſis cupiditatum, atque jacturis, ſed experientia
patrimonii amplificandi, labentem excepit, corruere non ſi-
vit, fulſit & ſuſtinuit, re, fortuna, fide: hodieque ſuſtinet: nec
amicum pendentem corruere patitur: nec illius animi aciem
perſtringit ſplendor ſui nominis, nec mentis quaſi luminibus
officit altitudo fortunæ, & gloriæ.

44 Sint ſanè illa magna, quæ re vera magna ſunt. de judicio
animi mei, ut volet, quiſque ſentiat. ego enim hanc in tan-
tis opibus, tanta fortuna, liberalitatem in ſuos, memoriam
amicitiæ, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam qui-
dem vos, judices, in novo genere bonitatem inuſitatam cla-
ris, ac præpotentibus viris, non modò non aſpernari, ac re-
futare, ſed complecti etiam, & augere debetis: & eo magis,
quòd videtis, hos quaſi ſumptos dies ad labefactandum illius
dignitatem: ex qua illi nihil detrahi poteſt, quod non aut for-
titer ferat, aut facilè reſtituat. amiciſſimum hominem ſi ho-
neſtate ſpoliatum audierit; nec ſine magno dolore feret, nec
id amiſerit, quod poſſe ſperet recuperari.

Satis multa hominibus non iniquis hæc eſſe debent: nimis 45
etiam multa vobis, quos æquiſſimos eſſe confidimus. Sed, ut 17
omnium vel ſuſpicioni, vel malevolentiæ, vel crudelitati ſatis
fiat, occultat pecuniam Poſtumus, latent regiæ divitiæ. Ec-
quis eſt ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Poſtumi num-
mo ſeſtertio ſibi addici velit? Sed, miſerum me! quanto hæc
dixi cum dolore? hem, Poſtume, tune es Curii filius, C. Ra-
birii judicio, & voluntate filius, natura ſororis filius? tune ille
in omnes tuos liberalis? cujus multos bonitas locupletavit?
qui nihil profudiſti? nihil ullam in libidinem contuliſti? tua,
Poſtume, nummo ſeſtertio à me addicuntur?

O meum miſerum, acerbumque præconium! At hoc etiam 46
optat miſer, ut condemnetur à vobis: ita bona veneant, ut
ſolidum ſuum cuique ſolvatur. nihil jam aliud niſi fidem cu-
rat: nec vos huic, ſi jam oblivisci veſtræ manſuetudinis vo-
lueritis, quidquam præterea poteſtis eripere. quod, judices,
ne faciatis, oro, obteſtorque vos, atque eo magis, ſi adven-
ticia pecunia petitur ab eo, cui ſua non redditur. nam in eum,
cui miſericordia opitulari debebat, invidia quæſita eſt.

Sed jam, quoniam, ut ſpero, fidem, quam potui, tibi 47
præſtiti, Poſtume, reddam etiam lacrymas, quas debeo. quas
quidem ego tuas in meo caſu plurimas vidi. verſatur ante ocu-
los luctuoſa nox meis omnibus, cùm tu totum te cum tuis co-
piis ad me detuliſti. tu comitibus, tu præſidio, tu etiam tan-
to pondere auri, quantum tempus illud poſtulabat, diſceſſum
illum ſuſtentaſti: tu numquam meis, me abſente, liberis,
numquam conjugi meæ defuiſti. Poſſum excitare multos re-
ductos teſtes liberalitatis tuæ: quod ſæpe audivi patri tuo, qui
id feciſſet, magno adjumento in judicio capitis fuiſſe.

Sed jam omnia timeo: bonitatis ipſius invidiam reformi- 48
do. jam indicat tot hominum fletus, quàm ſis carus tuis: &
me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obſecro, judices,
ut huic optimo viro, quo nemo melior umquam fuit, nomen
equitis Romani, & uſuram hujus lucis, & veſtrum conſpectum
ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, niſi ut rectis oculis hanc
urbem ſibi intueri, atque in hoc foro veſtigium facere liceat:
quod ipſum fortuna eripuerat, niſi unius amici opes ſubve-
niſſent.

I. legendum ducit *fuiſſet*, *pecuniæ redegiſſet*. & mox ubi habemus; *pecunia ad quem eorum qui damnatus eſt perveniſſe &c.* reſcribit ejus loco, *pecuniam quam ceperit is qui damnatus &c.* ſed mſſ. noſtri nihil recedunt de ſcriptura vulgata. *Grut.*

24. *Una non patuerit parva. Cataplus ille Puteolanus &c.*] Emendatio ferè eſt à Turnebo & libris; interpunctio eſt à Lambino; qui tamen vix aſſecutus videtur mentem auctoris. *Cataplus* enim notat claſſem Alexandrinam. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS PRO

M. MARCELLO,

ORATIO TERTIA ET QUADRAGESIMA.

1 [a] [1] DIUTURNI ſilentii, patres conſcripti, quo
erant [b] his temporibus uſus, [c] non timo-
re aliquo, ſed [d] partim dolore, [e] partim
verecundia, finem hodiernus dies attulit:
idemque initium, [f] quæ vellem, quæque
ſentirem, meo priſtino more dicendi.
Tandem enim manſuetudinem, tam inuſitatam, inauditam-
que clementiam, [g] tantum in ſumma poteſtate, rerum
omnium modum, tam denique incredibilem ſapientiam, [h] ac
penè divinam, tacitus nullo modo præterire poſſum.

M. enim Marcello vobis, patres conſcripti, reique publicæ 2
reddito, non ſolùm illius, ſed meam etiam vocem, & aucto-
ritatem, & vobis, & reipublicæ conſervatam, ac reſtitutam
puto. Dolebam enim, patres conſcripti, & vehementer an-
ge-

gebar, [2] cùm viderem, virum talem, tum in eadem cauſa, in
qua ego fuiſſem, non in eadem eſſe fortuna: nec mihi perſua-
dere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me [3] in noſtro
veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore ſtudiorum, ac
laborum meorum, quaſi quodam ſocio, à me, & comite diſ-
tracto. [4] Ergo & mihi, & meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem,
C. Cæſar, interclusam aperuiſti, & his omnibus ad bene de
omni republica ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti.

3 Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, & maximè in
me ipſo, [5] ſed paullo antè omnibus, cùm M. Marcellum ſe-
natui, populoque Romano conceſſiſti, [6] commemoratis præ-
ſertim offenſionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignita-
temque reipublicæ [i] tuis vel doloribus, vel ſuſpicionibus an-
teferre. Ille quidem fructum [7] omnis vitæ ante-actæ hodierno
die maximum cepit, cùm ſummo conſenſu ſenatus, tum præ-
terea judicio tuo graviſſimo, & maximo: ex quo profectò in-
telligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cùm in accepto tan-
ta ſit gloria. [8] Eſt verò fortunatus ille, cujus ex ſalute non mi-
nor pænè ad omnes, quàm ad illum ventura ſit, lætitia per-
venerit.

4 Quod ei quidem meritò, atque optimo jure contigit. quis
enim eſt illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum
artium ſtudio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præſtan-
2 tior? Nullius tantum eſt flumen ingenii, [9] nulla dicendi, aut
ſcribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, ſed
enarrare, C. Cæſar, res tuas geſtas poſſit. tamen hoc affirmo,
& hoc pace dicam tua, nullam in his eſſe laudem ampliorem,
quàm eam, quam hodierno die conſecutus es.

5 Soleo ſæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris uſur-
pare ſermonibus: omnes noſtrorum imperatorum, omnes ex-
terarum gentium, potentiſſimorumque populorum, omnes
clariſſimorum regum res geſtas cum tuis nec contentionum
magnitudine, nec numero prœliorum, nec varietate regio-
num, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum
poſſe conferri. nec verò disjunctiſſimas terras citiùs cujuſ-
quam paſſibus potuiſſe peragrari, quàm tuis non dicam cur-
ſibus, ſed victoriis illuſtratæ ſunt.

Quæ quidem ego niſi ita magna eſſe fatear, ut ea vix cujuſ- 6
quam mens, aut cogitatio capere poſſit, amens ſim: ſed ta-
men ſunt alia majora. nam bellicas laudes ſolent quidam exte-
nuare verbis, eaſque detrahere ducibus, [10] communicare cum
multis, ne propriæ ſint imperatorum. & certè in armis,
militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſ-
ſes, commeatus, multùm juvant. maximam verò partem
quaſi ſuo jure fortuna ſibi vindicat: &, quidquid eſt proſperè
geſtum, id pænè omne ducit ſuum.

At verò hujus gloriæ, C. Cæſar, quam es paullo antè ade- 7
ptus, ſocium habes neminem. totum hoc, quantumcumque
eſt, quod certè maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. ni-
hil ſibi ex iſta laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors,
nihil turma decerpit. quin etiam illa ipſa rerum humanarum
domina, Fortuna, in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert:
tibi cedit: tuam eſſe totam, & propriam fatetur. numquam
enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium
caſus admittitur.

Domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudine innu- 3
merabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundan- 8
tes: ſed tamen ea viciſti, quæ & naturam, & conditionem,
ut vinci poſſent, habebant. nulla eſt enim [11] tanta vis, quæ
non ferro, ac viribus debilitari, frangique poſſit. animum
vincere, iracundiam cohibere, [12] victoriam temperare, ad-
verſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem, non mo-
dò

SCHOLIASTES.

INCIPIT PRO M. MARCELLO.

a. *Diuturni ſilentii P. C.*] Bellis civibus (l. civilibus) Cicero tacuit. nec enim locus eſſe poterat inter bella Ciceroni. Data eſt indulgentia Ciceroni. reverſus eſt orator Marcellus. de quo Lucanus ait. Marcelluſque loquax. Hic maxime ſuaſerat bella civilia contra Cæſarem. unde acerrimus in eum adverſarius Cæſar fuit. victis partibus conſcius ſuaſionis ſuae quia ipſe bella ſuaſerat Athenas diſceſſerat. illic fuit mutans (f. multans) temeritatem ſuam exilio voluntario. reverſus eſt Caeſar. ingreſſus eſt frater Marcelli Caius Marcellus. tenuit genua Caeſaris. miſerere inquit: da indulgentiam fratri. ſecutæ ſunt lacrimæ totius ordinis. Duabus in rebus impellimur ad expugnandos inimicos aut ex ſuperiore injuria aut futuro metu. Caeſar utrumque ante oculos poſuit. & fecit quaſi ſiſtentem Marcellum. Marcelle hoc contra me feciſti. de ſuperiore injuria illud feciſti. deinde audio mihi parari inſidias ab his quos ſervavi. tamen quoniam hoc ampliſſimus ordo poſtulat. ignoſco. ideo dixit Cicero

i *Tuis vel doloribus uel ſuſpicionibus anteferre.*] Tamen quia ſeparatus (f. ſenatus) hoc vult ignoſco. Hac gratulatione Cicero ſurrexit & gratias agit. Plerique ſtatum dederunt in hac oratione venialem. cum in iſta oratione nullus ſtatus ſit. Gratiarum actio eſt. Si needum dediſſet indulgentiam. videretur ſtatus venialis in gratulatione tantum Marcelli qui putant errant ſurrexiſſe Tullium. Vidit Caeſarem ignoſcere. multis enim petenda venia fuerat. Provocat illum ad genus laudis in extrema parte orationis. Utitur quaſi ſtatu conjecturæ. quia dicebat. inſidias mihi faciunt ut me occidant. ſive ut purget ceteros ne poeniteat ignoſcere Caeſarem. ſive ut Caeſarem cautum faceret. Bellis ergò civilibus oratione non fuerat uſus. & poſt bella tamen tacuerat. Haec prima vox fuerat diuturni ſilentii. Plerique putant ſiguratam eſſe iſtam orationem. & ſic exponunt quaſi plus vituperationis habeat quam laudis. Hoc nec temporibus convenit nec Cæſari. nam & tempus tale eſt, ut vera laude Caeſar inducatur ad clementiam. & Caeſar orator eſt qui non poſſit falli.

a *Diuturni ſilentii.*] Volunt exponere.

b *Iis temporibus.*] Quia accuſavit tempora. Non intelligunt. ſenſit orator. & ne ſigura ſit.

c *Non timore aliquo.*] Modo occurrit. ne vel in ſuſpicionem caderet accuſaret (f. accuſare) tempora.

d *Partim dolore.*] Quia deſiderabam Marcellum.

e *Partim verecundia.*] Quia non audebam apud te loqui contra quem arma ſumpſeram.

f *Qua vellem quæque ſentirem.*] Ecce jam plena libertas.

g *Tantum in ſumma poteſtate.*] Cui licet (f. cui non licet) peccare innocentiae non eſt laus. numquid laudo te quia homicidium non facis. ſi enim feceris damnaris. ergo non peccas ſi vel innocentia vel timore. ut imperator laudandus eſt cui licet & non facit. ſi & copioſa (f. copia) ſit & tamen modus ſit.

h *Ac pene divinam.* Non hoc ſine cauſa dicit. nam conſtat Caeſarem ſe jactare divina origine a Venere eſſe natum. unde & deus (f. divus) poſtea appellatus eſt; nam & alio loco ait. ſemper . . .

* * * * * * *

1. *Diuturni ſilentii, P. C. quo.*] Hotomanus lib. IV Obſervat. cap. 3 reponendum putat *C. C. quo*, hoc eſt, *Cai Cæſar*. ſed mſſ. Pall. octo, decem, ſtant pro vulgata, tam heic, quam infra. & probo. neque aliter ſtet eadem repetitio infra initio capitis quinti. *Gruter.*

2. *Cum viderem virum talem, tum in eadem &c.*] Sic Pal. ille nonus, cujus bonitas mihi multis argumentis perſpecta eſt. alii enim præferunt, *angebar virum talem cùm in ead. cauſa &c. fuiſſem*, vel, *angebar virum talem, qui in eadem cauſa &c. fuiſſet.* & verò media lectio etiam erat in Colonienſi ac S. Victoris, probaratque initio Gulielmius, ſed deinde cancellavit. *Idem.*

3. *In noſtro veteri curriculo.*] Ita etiam Pall. non *veſtro*. neque enim omnes Patres conſcripti eloquentes. *Idem.*

4. *Ergo & mihi, & meæ.*] Particula & geminata eſt à Pall. omnibus, à Baſil. S. Vict. Celberdenſi & Grut. *Idem.*

5. *Sed paullò ante omnibus.*] Eſt à conjectura P. Victorii, quam pluribus firmat lib. XVIII Var. lect. cap. 6. vulgata, *in omnibus*; præferuntque omnes omnium mſſ. itaque Gulielmius mutabat in *iis*. Idem.

6. *Commemoratis præſertim offenſionibus.*] In Victorianis additur poſt ſecundam vocem τὸ *etiam*, quod quum Lambinus, Gothofredus, Gruterus omittant nulla cauſa edita; vereor vitio typorum accidiſſe. *Gron.*

7. *Omnis vitæ ante-actæ hodierno.*] Secutus ſum poſitionem Pal. noni, auribus meis gratiorem. Erfurd. tamen habet, *fructum ante-actæ ætatis.* quod præfert alteri Gulielmius. *Grut.*

8. *Eſt verò fortunatus ille.*] Sic nonus, & aliquot præterea Pall. item S. Vict. & Grut. ſecutuſque eſt Lambinus, ſed is male abjecit *ille*. vulgo, *verè*. Idem.

9. *Nulla dicendi vis.*] Pall plures & Hittorp. duo & S. Vict. *nulli*, eleganti πολυπτώτῳ, inquit Gulielmius. *Idem*

10. *Communicare cum multis*] Haud aliter Pall. omnes & Put. d. tres Colonienſes. recepta lectio *cum militibus*. malè. *Idem.*

11. *Tanta vis, quæ non ferro.*] Additum præterea editis, *tanta copia*. ſed id ſpernunt omnes ferè mſſ. noſtri aliorumque, neque agnovit Lactantius lib. I Divin. Inſtit. cap. 9. videatur Modius Novantiq. Epiſt. XXXI. *Idem.*

12. *Victoriam temperare.*] Pal. nonus *victum*. quomodo & tres Coll.

dò extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judico.

9 Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non ſolùm noſtris, ſed pænè omnium gentium litteris, atque linguis: [13] neque ulla umquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, [14] etiam cùm leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, & tubarum ſono. At vero cùm aliquid clementer, manſuetè, juſtè, moderatè, ſapienter factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, & in victoria, quæ natura inſolens, & ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus: quo ſtudio incendimur, non modò in geſtis rebus, ſed etiam in fictis, ut eos ſæpe, quos numquam vidimus, diligamus?

10 Te verò, quem præſentem intuemur, cujus mentem, ſenſuſque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id eſſe ſalvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus ſtudiis proſequemur? qua benivolentia complectemur? [15] Parietes, medius fidius, C. Cæſar, [16] ut mihi videtur, hujus curiæ, tibi gratias agere geſtiunt, quòd [17] brevi tempore futura ſit illa auctoritas in his majorum ſuorum, &
4 ſuis ſedibus. Equidem cùm C. Marcelli, viri optimi, & [18] commemorabili pietate præditi lacrymas modò vobiſcum viderem, omnium [19] Marcellorum meum pectus memoria obfudit. quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conſervato, dignitatem ſuam reddidiſti, nobiliſſimamque familiam, jam ad paucos redactam, pænè ab interitu vindicaſti.

11 Hunc tu igitur diem tuis maximis, & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. hæc enim res unius eſt propria Cæſaris: ceteræ duce te geſtæ, magnæ illæ quidem, ſed tamen multo, magnoque comitatu. hujus autem rei tu idem es & dux, & comes: quæ quidem tanta eſt, ut tropæis, monumentiſque [20] tuis allatura ſit finem ætas. nihil enim eſt opere, aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & conſumat vetuſtas.

12 At verò hæc tua juſtitia, & lenitas animi floreſcet quotidie magis, [21] ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, [22] tantum afferat laudibus. Et ceteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam antè æquitate, & miſericordia viceras: hodierno verò die te ipſum viciſti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio. ipſam victoriam viciſſe videris, cùm ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti. nam cùm ipſius [23] victoriæ conditione jure omnes victi occidiſſemus, clementiæ tuæ judicio conſervati ſumus. rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipſius victoriæ conditio, viſque devicta eſt.

Atque hoc C. Cæſaris judicium, patres conſcripti, quàm latè pateat, attendite: omnes enim, qui ad illa arma fato ſumus neſcio quo reipublicæ miſero, funeſtoque compulſi, etſi aliqua culpa tenemur erroris humani, [24] à ſcelere certè liberati ſumus. nam cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conſervavit: memet mihi, & item reipublicæ, nullo deprecante, reliquos ampliſſimos viros, & ſibi ipſis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipſo in conſeſſu videtis: non ille hoſtes induxit in curiam, ſed judicavit, à pleriſque ignoratione potiùs, & falſo, atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum eſſe ſuſceptum. 5 13

Quo quidem in bello [25] ſemper de pace agendum, audiendum, putavi, ſemperque dolui non modò pacem, ſed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. neque enim ego illa, nec ulla umquam ſecutus ſum arma civilia, ſemperque mea conſilia, pacis, & togæ ſocia, non belli, atque armorum fuerunt. hominem ſum ſecutus privato officio, non publico: tantumque apud me [26] grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modò cupiditate, ſed ne ſpe quidem, prudens & ſciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium. 14

Quod quidem meum conſilium minimè obſcurum fuit. nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipſo bello eadem etiam [27] cum capitis mei periculo ſenſi. [28] Ex quo nemo erit tam injuſtus rerum æſtimator, qui dubitet, quæ Cæſaris voluntas de bello fuerit, cùm pacis auctores conſervandos ſtatim cenſuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id [29] minùs mirum fortaſſe tum, cùm eſſet incertus exitus, & anceps fortuna belli. qui vero victor, pacis auctores diligit; is profectò declarat, ſe maluiſſe non dimicare, quàm vincere. 15

Atque hujus quidem rei M. Marcello ſum teſtis. noſtri enim ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cùm inſo- 6 16

Coll. ſed mutato genere, *victam*. adeo ut videatur reponendum *victo temperare*, quod item in aliquot Palatinis & Put. Plautus Moſtellaria: *Tibi temperem, cùm tu mihi nequeas? temperare eſt parcere.* Grut.

13. *Nec ulla unquam ætas.*] Colonienſis *uſquam*, quod omnino recipiendum putat Modius noſter. *Idem.*

14. *Etiam cùm leguntur, obſtrepi.*] Revocavi lectionem antiquitus cuſam, ſtabilitamque decem minimum Pall. item tribus Colon. & S. Victoris & Grut. poſterius publicati *etiam dum audiuntur, aut dum leguntur.* Puteani mſ. præterea volebat, *obſtrepit clamor militum, & tubarum ſoni.* Idem.

15. *Parietes medius fidius, C. Cæſar* &c.] Satis perite hunc locum tutatus eſt ab perturbatione Manutii & tranſpoſitione Hotomanni, de quo mox Gruterus, ac Barthii Pater in libro IV Obſervat. cap. 16. *Gron.*

16. *Ut mihi videtur.*] Colonienſes duo *videntur*, quod probat Modius Epiſt. CXXXI. mihi coactius habetur. *Grut.*

17. *Brevi tempore futura ſit &c.*] Hotomanus libro IV Obſervat. cap. 3 cuperet legi, *brevi tempore illa majorum noſtrorum auctoritas in his ſedibus futura ſit.* Idem.

18. *Memorabili pietate præditi.*] Vulgata interjecit, *pietate & virtute pr.* ſed nulla litera talis in edd. vett. in mſſ. noſtris. teſtaturque idem de tribus ſuis Lambinus. quin imo, ſi res eſſet mei arbitrii, adhuc delerem illud *præditi*, cum Gulielmio. *Idem.*

19. *Marcellorum meum pectus memoria obſudit.*] Eſt à Pal. nono, neque aliter Gemblac. aut Mauricianus, alluduntque Lambiniani, in quibus *offudit*. vulgo legitur *effodit*, quod propugnat quidem Victorius lib XXXIV Var. lect. cap. 9. ſed durius videtur. *Idem.*

20. *Tuis allatura &c.*] P. Victorius lib. XVI Var. lect. cap. 21 conjicit, *tuis nonnulla:* quem impugnat Rob. Titius ſtatque pro olim vulgato *tuis nulla unquam allatura &c.* lib. II controverſorum cap. 31. at alterum Victorii tuetur Villiomarus; à quo diverſum ſenſit Gulielmius, hac interpretatione: ne, inquit, nihil actum arbitreris; ſtabiliviſti hoc facto monumenta rerum, à te geſtarum, & perpetuaſti. quæ enim conficiet temporis diuturnitas, ea quaſi recreabit laudum commemoratio. ſic ille. ſed ad oram adſcripſerat, legi in Mauriciano uno ac S. Victoris, *tuis allatura*, ſine illis *nulla umquam*; quæ lectio ſanè planiſſima & ideo à me recepta in contextum; præſertim quod prodidiſſet Faernus, ſic quoque legi in codice Mediceo. neque aliter inveniſſem in Puteani libro. *Idem.*

21. *Ita ut quantum.*] Mauricianus poſterior, non habet illud *ut*, & ſi abſit, Latinè magis loquetur auctor. *Idem.*

22. *Tantum adferat laudibus.*] Vix mihi eripi poteſt non legendum, *adferet*, aut ſanè reponendum cum aliquot Pall. & Baſilic. *adferet*, quomodo & olim cuſi. *Idem.*

23. *Victoriæ conditione jure omnes &c.*] Colon. & Pal. pr. ſec. tert. non habent illud *jure*: neque putat eſſe à Cicerone Gulielmius, tanquam adulatio major: qui cùm alibi ſemper, tum hoc ipſo libro non ſemel Pompejanorum partes ſublevet. itaque ſi non arbitramur delendam, putat mutandam in *vique*; quod reperi ad oram libri Puteanorum. ego nihil muto. jus enim victoriæ, eſt jus ſtrictum. notaque eſt fabula Æſopi, de ciconia involuta reti cum aliis avibus. *Idem.*

24. *A ſcelere certè.*] Mſſ. *ferè ab.* Gulielmius inde faciebat, *at.* Idem.

25. *Semper de pace agendum audiendum putavi.*] Sic Pall. tres quatuor, nam ceteri excludunt adhuc illud *agendum*. vulgata, *audiendumque eſſe putavi* Put. adhuc litera minus *audendum*. Idem.

26. *Grati animi fidelis memoria.*] Malebat Gulielmius *grata*; quod in Col. & Pall. aliquot. *Idem.*

27. *Cum capitis periculo.*] Petrus Victorius annotat fuiſſe in mſſ. quibuſdam *partis*. neque aliter Hittorp. juvant tamen Pall. vulgatum. *Idem.*

28 *Ex quo jam nemo erit tam injuſtus &c.*] Particula *jam*, eſt ab Erfurd. atque Colon. leve hoc: ſed gratiæ non parum ſecum adfert ad ſententiam. *Idem.*

29 *Minus mirum fortaſſe tum.*] Ejeci dictionem *videretur* ſuaſu Pall. plurium, à quibus aberat, ut & Colon. & Maur. poſteriore Puteaniano. *Idem.*

 30. *Quos*

inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis, qui illa vidimus, debet eſſe. non enim jam cauſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ.

17 Vidimus tuam victoriam, prœliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. quos amiſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conſervat, quos poteſt. Alrerius verò partis, nihil ampliùs dicam, quàm id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuiſſe victoriam.

18 Quidam enim non modò armatis, ſed interdum etiam otioſis minabantur: nec, quid quiſque ſenſiſſet, ſed ubi fuiſſet, cogitandum eſſe dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam ſi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuoſum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam ſatiati aliquando, omnem ſpem ſalutis ad clementiam victoris, & ſapientiam contuliſſe.

19 Quare gaude tuo iſto tam excellenti bono: & fruere cùm fortuna, & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus eſt fructus, jucunditaſque ſapienti. Cetera cùm tua recordabere, etſi perſæpe virtuti; tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. de nobis, [30] quos in republica tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari ſapientia tua cogitabis: quæ non modò ſumma bona, ſed nimirum audebo vel ſola dicere. tantus eſt enim ſplendor in laude vera, tanta in magnitudine animi, & conſilii, dignitas, ut hæc a virtute donata; cetera à fortuna commodata eſſe videantur.

20 [k] Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præſertim, aut pravitate aliqua lapſis, [l] ſed opinione officii, ſtulta fortaſſe, certè non improba, & ſpecie quadam reipublicæ. [m] Non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt: contraque ſumma laus, [31] quòd plerique minimè timendum fuiſſe ſenſerunt.

7 [n] Nunc verò venio ad graviſſimam querelam, & attociſſi- 21 mam ſuſpicionem tuam: quæ non tibi ipſi magis, quàm cùm omnibus civibus, tum maximè nobis, qui à te conſervati ſumus, providenda eſt. quam etſi ſpero eſſe falſam, numquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, noſtra cautio eſt: [o] ut, ſi in alterutro peccandum ſit, malim videri nimis timidus, quàm parum prudens. Sed quiſnam eſt iſte tam demens? de tuiſne? tametſi qui magis ſunt tui, quàm quibus tu ſalutem inſperantibus reddidiſti? an ex eo numero, qui unà tecum fuerunt? non eſt credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia ſumma ſit adeptus, hujus vitam non anteponat ſuæ. [32] An ſi tui nihil cogitant ſceleris, cavendum eſt, ne quid inimici? Qui? omnes enim qui fuerunt, aut ſua pertinacia vitam amiſerunt, aut tua miſericordia retinuerunt: ut aut nulli ſuperſint de inimicis, aut, qui ſuperfuerunt, amiciſſimi ſint.

Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ ſint, & 22 tanti receſſus, augeamus ſane ſuſpicionem tuam. ſimul enim augebimus & diligentiam. nam quis eſt omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil umquam nec de ſua, nec de communi ſalute cogitans, qui non intelligat, tua ſalute contineri ſuam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies, noctesque, ut debeo, cogitans, caſus dumtaxat humanos, & incertos eventus valitudinis, & naturæ communis fragilitatem extimeſco: doleoque, cùm reſpublica immortalis eſſe debeat, eam in unius mortalis anima conſiſtere.

Si verò ad humanos caſus, [33] incertoſque eventus vali- 23 tudinis, ſceleris etiam accedat, inſidiarumque conſenſio: [34] quem deum, ſi cupiat, opitulari poſſe reipublicæ credamus? Omnia ſunt excitanda tibi, C. Cæſar, uni, quæ jacere ſentis, 8 belli ipſius impetu, quod neceſſe fuit, perculſa, atque proſtrata: conſtituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda ſoboles: omnia, quæ dilapſa jam fluxerunt, ſeveris legibus vincienda ſunt.

Non fuit recuſandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quaſſata reſpublica, quicumque belli eventus fuiſſet, multa perderet, & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: [p] multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet. quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt: quibus, præter te, mederi nemo poteſt. 24

[35] Itaque illam [q] tuam præclariſſimam & ſapientiſſimam vocem invitus audivi: ſatis te diu vel naturæ vixiſſe, vel gloriæ. Satis, ſi ita vis, naturæ fortaſſe; addo etiam, ſi placet, gloriæ: at, quod maximum eſt, [r] patriæ certè parum. Quare omitte, quæſo, iſtam [s] doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem iſtud nimis crebrò dicere, ſatis te tibi vixiſſe. Credo: [t] ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes. nunc, cùm omnium ſalutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ geſtæ complexæ ſint: tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non ſalute reipublicæ, ſed æquitate animi definies? [u] quid, ſi iſtud ne gloriæ quidem tuæ ſatis eſt? cujus te eſſe avidiſſimum, quamvis ſis ſapiens, non negabis. 25

[36] Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? 26 immo verò aliis, quamvis multis, ſatis: tibi uni parum. quidquid enim eſt, quamvis amplum ſit, id certè parum eſt tum, cùm eſt aliquid ampliùs. Quòd ſi rerum tuarum immortalium, C. Cæ-

SCHOLIASTES.

k *Noli igitur in conſervando.*] Vides quo tendit qui non tantum agit gratias propter Marcellum quam propter ceteros conſervatos.

l *Sed opinione.*] Quia putabant ſe debere ſequi amicum ſuum

m *Non enim tua culpa.*] Vult dicere ſi timuimus te ideo peccabimus.

n *Nunc venio ad graviſſimam querelam.*] Conjecturalem partem tractat. Vult dicere. nemo tibi inſidias facit. ſed ne videatur propterea dicere ut incautiorem reddat cautiorem faciendo ſecurum. lamen præſtat.

o *Ut ſi in alterutro peccandum ſit.*] Forte. dico tibi. cave. falſum eſt & dicor timidus. Forte tibi dico noli timere & verum eſt & dicor improvidus. Ideo dixit. Quod ſi in alterutro peccandum ſit.

p *Multaque uterque dux.*] Dicebat Caeſar. Videant qui mihi inſidias faciunt. mea nihil intereſt. ſatis diu vixi vel naturæ vel gloriae. quaſi verba ſunt ſapientis philoſofi contempnentis vitam. Itaque inquit

q *Tuam præclariſſimam.*] Primum concede ne videatur contra ejus ſententiam venire. naturae.

s *Doctorum.*] Philoſoforum.

t *Sed tum ita audirem ſi tibi ſoli viveres. Tantum abes a perfectione.*] Quaſi fabricae facit translationem.

u *Quid ſi iſtud ne gloriae quidem ſatis eſt.*] Redit ad ſententiam Iterum reipublicae.

r *Patriae certe parum.*] Inter admirabilitatem & laudem multum intereſt miramur etiam mala. miraculum eſt magnitudo facti. laudamus beneficium (f. id notabatur ad verba ADMIRATIONIS PLVS)

30. *Quos in rep. tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti.*] Pall. plerique ejiciunt illud *ſalvos*, neque habuit Col. Put. Maur. poſterior. putatque à gloſſa Gulielmius. *Grut.*

31. *Quod plerique minimè timendum.*] Abeſt à Palatinis plerisque illud *plerique*, neque reperit in Col. Gulielmius, putatque non requiri a ſententia; numerorum verò elegantiam etiam repudiare. at mihi contra videtur. opponitur enim diſertè illi ſuperiori, *aliqui*. Idem.

32. *An ſi tui nihil cogitant &c.*] Sic Colon. mutatione ſi verba ſpectes parva: ſin elegantiam, maxima. neque aliter uterque Mauritianus. prius erat *At*. Idem.

33. *Incertoſque eventus valitudinis ſceleris &c.*] Pall. omnes & Coll. Put. tres & Ahalæ *incertoſque motus*. neque ſecus olim cuſi. idemque de ſuis omnibus teſtatur Lambinus. *Idem*.

34. *Quem Deum ſi cupiat.* Ita Pall. noſtri meliores præter nonum, neque alter S. Victoris, Colonienſ. duo Put. non *etiamſi*, ut vulgati: ſicque Plautus & Terentius. *Nec ſalus nobis ſaluti jam eſſe, ſi cupiat &c.* Idem.

35 *Itaque illam tuam præclariſſimam.*] Malim *præſentiſſimam*, cum mſ. Puteani *Idem*.

36. *Parumne igitur inquies gloriam magnam relinquemus?*] Pall. plures,

C. Cæſar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adverſariis, rempublicam in eo ſtatu relinqueres, in quo nunc eſt: vide, quæſo, ne tua divina virtus admirationis plus ſit habitura, quàm gloriæ: ſiquidem gloria, eſt illuſtris, ac pervagata multorum, & magnorum, 37 vel in ſuos, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum.

9 27 Hæc igitur tibi reliqua pars eſt: hic reſtat actus, in hoc elaborandum eſt, ut rempublicam conſtituas, eaque tu in primis compoſita, ſumma tranquillitate, & otio perfruare: tum te, ſi voles, cùm & patriæ, quod debes, ſolveris, & naturam ipſam expleveris ſatietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. [x] Quid eſt enim omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum, quod cùm venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit? quamquam iſte tuus animus numquam his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, ſemperque immortalitatis amore flagravit.

28 Nec verò 38 hæc tua vita ducenda eſt, quæ corpore, & ſpiritu continetur. illa, inquam, illa vita eſt tua, quæ vigebit memoria ſæculorum omnium: quam poſteritas alet, quam ipſa 39 æternitas ſemper tuebitur. Huic tu inſervias, huic te oſtentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet: nunc etiam, quæ laudet, exſpectat. [y] obſtupeſcent poſteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, 40 monumenta, munera, triumphos audientes, & legentes tuos.

29 [z] Sed, niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis, & inſtitutis erit, vagabitur modò nomen tuum longè, atque latè: ſedem quidem ſtabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio, cùm alii laudibus ad cœlum res tuas geſtas efferent: alii fortaſſe aliquid [a] requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis [b] incendium ſalute patriæ reſtinxeris: ut illud fati fuiſſe videatur, [c] hoc conſilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis pòſt ſæculis de te judicabunt: & quidem haud ſcio, [d] an incorruptiùs, quàm nos. nam & ſine amore, & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio, & ſine invidia judicabunt.

Id autem etiam ſi tunc ad te, ut quidam falsò putant, non 30
[e] pertinebit: nunc certe pertinet, eſſe te talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla umquam ſit oblivio. [f] 41 Diverſæ volunta- 10
tes civium fuerunt, diſtractæque ſententiæ. non enim conſiliis ſolùm, & ſtudiis, ſed armis etiam, & caſtris diſſidebamus. erat autem obſcuritas quædam, erat certamen inter clariſſimos duces: multi dubitabant, quid optimum eſſet: multi, quid ſibi expediret: [g] multi, quid deceret: [h] nonnulli etiam, quid liceret.

Perfuncta reſpublica eſt hoc miſero, fatalique bello: vicit 31
is, qui non fortuna inflammaret odium ſuum, ſed bonitate leniret: 42 nec qui omnes, quibus iratus eſſet, eoſdem etiam exſilio, aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis poſita, 43 ab aliis [i] erepta ſunt. Ingratus eſt, injuſtuſque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille ſit melior, 44 qui in acie cecidit, qui in cauſa animam profudit. quæ enim [k] pertinacia quibuſdam, eadem aliis conſtantia videri poteſt.

45 Sed jam omnis fracta diſſenſio eſt armis, & exſtincta 32
æquitate victoris: reſtat, [l] ut omnes unum velint, qui modò habent aliquid non ſolùm ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis. Niſi te, C. Cæſar, ſalvo, & in iſta ſententia, qua cùm antea, tum hodie vel maximè uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus. Quare omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus, & hortamur, & obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas: omneſque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſe ſentio, quoniam ſubeſſe aliquid putas, quod cavendum ſit, non modò excubias, & cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus, & corporum pollicemur.

46 Sed, unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio: [m] maxi- 11
mas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam ha- 33
bemus. nam omnes idem ſentiunt: quod ex omnium precibus, & lacrymis ſentire potuiſti. 47 Sed quia non eſt 48 ſtantibus omnibus neceſſe dicere; [n] à me certè dici volunt: cui 49 neceſſe eſt quodammodo, & quòd volunt, & quòd decet, & quòd M. Marcello à te huic, ordini populoque Romano, & rei-

SCHOLIASTES.

x *Quid eſt enim hoc ipſum diu.*] Contra illam ſententiam quam dixit: Vel naturae vixi. modo oſtendit nec naturae ſatis vixiſſe.

y *Obſtupeſcent poſteri certe imperia.*] Quae laudet. ſpectat & quae eſt laus.

z *Sed niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis Diſſenſio.*] Bellum civile.

a *Requirent alii fortaſſe.*] Alii inquit te habent laudare alii reprehendere. quia dixit.

b *Incendium reſtinxeris.*] Ut illud civile.

c *Hoc conſilii.* Salus reipublice.

d *An incorruptius.*] Quaſi & nos incorrupte judicemus, ne videatur blandiri. Epicurei dicunt poſt mortem nihil.

e *Pertinere.*] Sed fac quia verum dicunt. interim dum vivo laudabilem fatorum de me eſſe famam.

f *Diverſae voluntates civium.*] Ad finem poſuit cauſam erroris ut venialis locus ſit contra eos qui ſumpſerant arma.

g *Multi quid ſe deceret.*] Oſtende neceſſitatem.

h *Nonnulli quid etiam liceret. Arma ab aliis poſita.*] Sponte poſita.

i *Erepta.*] A victis.

k *Inter conſtantiam & pertinaciam.*] Perſeverare cum Pompejo conſtantia eſt; poſt Pompeji mortem adhuc tenere animum armatum jam non eſt conſtantiae ſed pertinaciae.

l *Ut omnes unum velint.*] Quia dicebat timendas eſſe inſidias. purgavit conjecturalem partem. redit ad gratias unde coepit oratio.

m *Maximas omnes tibi gratias agimus.*] Quare plurimum

n *A me dici volunt.*] Quia amicus Marcello ſum; Quare te diligunt quia nulli cedo in amore Marcelli niſi fratri.

---

plures, *inquies magna relinquemus*, quod & in Col. & Maur. poſter. placetque Gulielmio, cum intueor ſequentia, etiam præterea videtur abjiciendum *magna*. Idem.

37. *Vel in ſuos, vel in patriam &c.*] Eſt à Pal nono & Baſilic. cuſi prius voce amplius, *ſuos cives, vel.* à gloſſa ſcilicet. *Idem.*

38. *Hæc tua vita ducenda eſt.*] Ita Gembl. & Colon. non *dicenda*, ut antea impreſſi. *Idem.*

39. *Æternitas ſemper tuebitur.*] Sic Pall. & Put. item uterque Maur. prius erat *intuebitur.* malè. creſcere enim debebat oratio. *Idem.*

40. *Monumenta, munera, victorias &c.*] Habet quidem Gruteri mſ. illud Puteani *innumera.* ſed tamen reſpicere potuit ad *munera* populo à Cæſare data, hoc eſt, ſpectacula ac ludos: ſed ne hæc quidem apte cohærent cum bellis, monumentis, triumphis, & *innumera* vix dixit, cum præceſſerit, *innumerabiles.* hæc Gulielmius. *Idem.*

41. *Diverſæ voluntates civium fuerunt.*] Malit Gulielmius *diviſæ.* nam a *divido*, *dividiæ* pro diſcordiis. *Idem.*

42. *Nec qui omnes quibus iratus erat &c.*] Haud aliter Pall. aliquot & Col. pungit enim acrius Pompejum, quam vulgatum *neque.* Idem.

43. *Ab aliis erepta ſunt.*] Gulielmius putabat vix iſtud eſſe Latinum, niſi abjecto *ab.* Idem.

44. *Qui in acie cecidit, qui in cauſa animam profudit.*] Hæc lectio eſt Pal. pr. ſec. ter. neque ſecus Put. Colon. & Mauriciani duo, quod dudum prodidit Modius noſter Epiſtola cxxxi. Miſerè heic ſe torſit Lambinus, neque hilum profecit Hotomanus lib. iv Obſervat. cap. 3. non magis quàm Victorius lib. xvi Var. lect. cap. 21. *Idem.*

45. *Sed jam omnis &c.*] Exterminavimus *quia* volentibus Pall. omnibus, item Cerb. S. Vict. Put. Colon. tribus & Grut. neque heic tantum, ſed & periodo ſequenti: ubi erat: *quia niſi te C. Cæſar*, & hæc quoque eorundem codicum concordi calculo. *Idem.*

46. *Sed unde eſt orſa in eod. term. oratio: maximas.* Sic Pall. ferè omnes & Coll. duo prius editi: *Sed ut unde &c. oratio mea, maximas &c.* Idem.

47. *Sed quia non eſt &c.*] Pal. nonus & quint. ſext. ſept. oct. dec. item Coll. tres, *& quia*, quod forſan propius accedit ad verum. Videtur enim legendum; *Id quia*, ut referatur ad ſuperiora. *Idem.*

48. *Stantibus omnibus &c.*] E more veteri Senatorum, qui aut ſententiam ſuam ipſi, & ſi quid vellent præterea, dicebant, idque ſtantes: aut quibus videbatur, aſſentiebantur ſedentes. Epiſtola ad Q. Metellum. Gulielmius. *Idem.*

49. *Neceſſe eſt quodammodo, & quod volunt, & quod decet, & quod M. Marcello à te &c. reddito, fieri intelligo.*] Exhibui ferè ſcripturam primarum editionum. nam poſteriores nimium ab iis divertunt. & ſic quoque Pall. aliquot. notæ tamen melioris, item Colonienſis ille, tantum habebant, *neceſſe eſt quodammodo. & quod fieri decet M. Marcello à te &c. reddito fieri id intelligo.* talia ferè reperta Lambino: apparet ex ejus notis; neque ſecus erat in excuſſis à Puteano. *Idem.*

& reipublicæ reddito, fieri intelligo. nam lætari omnes, non ut de unius ſolùm, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio.
14 Quod autem ſummæ benivolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo, & amantiſſimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, [o] cùm id ſollicitudine, cura, laboré tamdiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum: certè hoc tempore magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus, præſtare debeo. Itaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te [p] non conſervato ſolùm, [q] ſed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto, cumulus acceſſerit.

SCHOLIASTES.

o *Cum ea ſollicitudine.*] Quaſi ſollicitus de illo fui.
p *Non conſervato ſolo.*] Quia ſalutem accepit.
q. *Sed etiam ornato.*] Quia dictator Cicero factus eſt Italiae.

FINIT PRO M. MARCELLO.

M. TULLII CICERONIS PRO Q. LIGARIO AD C. CAESAREM,

ORATIO QUARTA ET QUADRAGESIMA.

1 [a] NOVUM crimen, C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum, [b] propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuiſſe: idque [c] C. Panſa, præſtanti vir [d] ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate, quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri. Itaque, [e] quò me vertam, neſcio. paratus enim veneram, cùm tu id 1 neque per te ſcires, neque audire aliunde potuiſſes, ut ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer: ſed quoniam diligentia inimici 2 inveſtigatum eſt, quod latebat: confitendum eſt, ut opinor: præſertim [f] cùm meus neceſſarius, C. Panſa, fecerit, ut id jam integrum non eſſet: [g] omiſſaque controverſia, omnis oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt, [h] qua plurimi ſunt conſervati, 3 cùm à te non liberationem culpæ, ſed errati veniam impetraviſſent.

Habes igitur, Tubero, quod eſt accuſatori maximè optandum, confitentem reum: ſed tamen ita confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. itaque prius de veſtro delicto confiteamini neceſſe eſt, quàm Ligarii ullam culpam reprehendatis. 2 [i] 4 Q. igitur Ligarius, cùm eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam 5 cum C. Conſidio, profectus eſt: qua in legatione, & civibus, & ſociis ita ſe probavit, ut [k] decedens Conſidius provincia, ſatisfacere hominibus non poſſet, ſi quemquam alium provinciæ præfeciſſet. Itaque Q. Ligarius, cùm diu recuſans nihil profeciſſet, 6 provinciam

SCHOLIASTES

INCIPIT PRO LIGARIO.

Quintus Ligarius legatus cum Conſidio fuiſſet profectus Africam ita adminiſtravit. ut cum Conſidius ad conſulatus petitionem vellet venire Romam. pro ſe Ligarium faceret. Coepit Ligarius Africam tenere legati jure diſcedente Conſidio. Interea evenere bella civilia inter Pompejum & Ceſarem. Fratres Ligarii cum Caeſare ſenſerant. ſenatus juſſit in ſortem mitti nomina ſenatorum. ut imperatores novi mitterentur ad tenendas provincias. Africa evenit Tuberoni. rumor pervenit ad Africam jam bella geri Pompejana. Africa ſtudio ferebatur in Pompejum ; quaerebat ducem; Quodam tempore Varus in Africam prætor fuerat. ſic placuerit Afris. ut eum ſe optuliſſet ſtatim fieret imperator in Africa contra Cæſarem. Navigavit Tubero cum Panſa patre cùm veniſſet ab Africam pro Pompejo mandavit illis Varus. Decedite: jam ego teneo Africam. Pompejanis commiſſa eſt. Interea ſicut dixit Livius oppreſſus eſt Tubero & Panſa fugerunt ad Pompejum. cum quaererentur. inter has moras ſupervenit Curio ad Africam. victus eſt a Iuba rege Curio. mandavit Varus ad Pompejum. Scias Curionem ducem occiſum eſſe in Africa tua eſt provincia. Gratulatus Pompejus vocavit Tuberonem & Panſam. quid querimini inquit & illi noſtri ſunt. pro nobis dimicarunt. non poſſum vos vindicare. Occiſus poſtea Pompejus. perſeveravit in armis ſola Africa. ibi periclitatus uſque ad extremum Caeſar. unde oderat eos vel maxime. qui in Africam fuerant quia jam non pro Caeſare pugnabat. (f. pro Pompejo pugnabant ſed pertinacia. unde inexorabilis vel maxime fuerat his qui in Africa contra Ceſarem ſuſceperant; victus eſt in Africa poſtea Iuba rex. occiſus eſt Petrejus. occiſus Cato. occiſus Scipio. occiſis patribus (f. partibus aut occiſus Labienus) in Africa. Ligarius latuit ſemper quaerebat illum ad interitum Cæſar eo tempore quo dedit intellegentiam (f. indulg.) Marcello vel maxime inimico. ſpem coeperunt fratres Ligarii poſſe habere. collecta multitudine populi. poſtquam ignovit Marcello in ſenatu coepit quaſi populus Romanus pro Ligario petere. ſtetit Caeſar dubius cum vellet poene ignoſcere. ſurrexit Tubero cui jam indulgentiam dederat. & dixit. in Africam fuit. ſcit enim. quia eos maxime execrabatur. qui in Africa fuerunt. Accuſat modo Tubero vel Panſa pater ejus. accuſan: Ligarium quod in Africa fuit. Adeſt ille Cicero; ſtatus venialis per caſum. per inprudentiam. & per neceſſitatem. Omni igitur parte conſiſtit. narrationem probamus; genus cauſe admirabile. quod iſte odit reum. quod odioſa perſona eſt Caeſari. In iſta oratione per hironiam eſſe principia intellegamus.

a *Novum crimen.*] Per irriſionem. lapſa eſt admirabilitas. magnum crimen adfero. quia in Africa Ligarius fuit. quia oderat locum Caeſar. Ideo ergo ille locum objecit Caeſari Africae.

b *Propinquus meus.*] Dicebatur enim Tubero ſororem Ciceronis duxiſſe uxorem.

c *Idque Gajus Panſa.*] Irridet patrem etiam.

d *Ingenio preſtanti fretus.*] Fortaſſe quia ipſi Panſa voluerat Africam tenere; G. Panſa non auſus eſſet hoc dicere. niſi fretus familiaritate. nam ſi crimen eſſet tenere Africam. ipſe crimen de ſe intellegeret. Panſa enim ad Africam optinendam cum filio venerat.

e *Quo me vertam.*] Totum irridet.

f *Cum meus neceſſarius.*] Conſilium habuimus negandi. Fecit Tubero, ut non habeamus integrum conſilium id quod cogitamus (f. cogitabamus) fecit ne jam ſit integrum. totum irridet.

g *Omiſſaque controverſia.*] Ecce venialis oratio.

h *Qua plurimi ſunt conſervati.*] Tangit ipſum Tuberonem & patrem ipſius qui indulgentiam meruerunt.

i *Quintus enim Ligarius.*] Dixit principia narratio incipit per inprudentiam. nam partibus inprudentiae utitur ad venialem.

k *Decedens Conſidius.*] Ad conſulatus petitionem.

1. *Neque per te ſcires &c.*] Libri aliquot ſcripti *ſcire*. haud tamen ii quos plurimum æſtimo. *Gruter.*

2. *Inveſtigatum eſt id quod latebat.*] Sic Erfurdienſ. ſic Pal. nonus, Colonienſ. & Gruter. imò & editio vetus. quos ſequor. *Idem.*

3. *Cùm à te, non liberationem culpæ.*] In integrum reſtitui lectionem priſcam. ſic ſanè vetuſtius euſi ac mſſ. noſtri ac Gulielm. & Lamb. omnes. male poſtea vulgati, *non ſolum liberationem &c.* Idem.

4. *Quintus igitur Ligarius.*] Ita Pall. ille nonus, & duo tres alii, item Grut. reliqui autem *Q. enim Lig.* quod inventum in quinque etiam ſuis, malebat Guljelmius. *Idem.*

5. *Cum C. Conſidio.*] Delevi vocem *proconſule*, tamquam novitii fœtus, & quod abeſſet aliorum mſſ. & noſtris pleriſque, niſi quod nonus *conſule*, quomodo & prima editio; & quod Africa tunc nondum eſſet provincia proconſularis. *Idem.*

6. *Provinciam accepit invitus.*] Et iſtud revocavi ex vett. editis ſcriptiſque. neoterici enim, *accipit*. Idem.

7. *Primò*

ciam accipit invitus : cui ſic præfuit in pace , ut & civibus , & ſociis gratiſſima eſſet ejus integritas , & fides.

3 [l] Bellum ſubitò exarſit : [m] quod , qui erant in Africa , ante audierunt geri , quàm parari. quo audito , partim cupiditate inconſiderata , partim cæco quodam timore , [7] primò ſalutis, pòſt etiam ſtudii ſui, quærebant aliquem ducem : [8] cùm Ligarius domum ſpectans , & ad ſuos redire cupiens , nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. Interim P. Accius Varus , qui prætor Africam obtinuerat , Uticam venit. ad eum ſtatim concurſum eſt. Atque ille non mediocri cupiditate [9] arripuit imperium , ſi illud imperium eſſe potuit , quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ , nullo publico conſilio deferebatur.

4 Itaque Ligarius , qui omne tale negotium cuperet effugere,
2 paullum adventu Vari conquievit. Adhuc , C. Cæſar , Q. Ligarius omni culpa vacat. domo eſt egreſſus [n] non modò nullum ad bellum , ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli : legatus in pace profectus , in provincia pacatiſſima ita ſe geſſit , ut ei pacem eſſe expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere. num igitur remanſio ? multò minus. [o] nam profectio voluntatem habuit non turpem , remanſio etiam neceſſitatem honeſtam. Ergo hæc duo tempora carent crimine : unum , cùm eſt legatus profectus : alterum, cùm efflagitatus à provincia , præpoſitus Africæ eſt.

5 Tertium eſt tempus , quo poſt adventum Vari in Africa reſtitit. quod ſi eſt criminoſum , neceſſitatis crimen eſt , non voluntatis. [p] An ille , ſi potuiſſet illinc ullo modo evadere, [10] Uticæ potiùs , quàm Romæ : cum P. Accio , quàm cum concordiſſimis fratribus : cum alienis eſſe , quàm cum ſuis maluiſſet ? cùm ipſa legatio plena deſiderii , ac ſollicitudinis fuiſſet , propter incredibilem quendam fratrum amorem , hic æquo animo eſſe potuit , belli diſcidio diſtractus à fratribus ?

6 Nullum igitur habes, Cæſar , adhuc in Q. Ligario ſignum alienæ à te voluntatis , cujus ego cauſam , animadverte , quæſo , [11] qua fide defendam , cùm prodo meam. O clementiam admirabilem , atque omni laude , prædicatione , litteris, monumentiſque decorandam ! M. Cicero apud te defendit , alium in ea voluntate non fuiſſe , in qua ſeipſum confitetur fuiſſe : nec tuas tacitas cogitationes extimeſcit : nec , quid tibi
3 de alio audienti , de ſe ipſo occurrat , reformidat. Vide, quàm non reformidem : vide , quanta lux liberalitatis , & ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. [12] quantum potero , voce contendam , ut hoc populus Romanus exaudiat.

[q] Suſcepto bello, Cæſar, geſto etiam ex magna parte, nulla 7
vi coactus , [13] judicio ac voluntate ad ea arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum , [r] qui cùm hoc ſciret , tamen me , antequàm vidit, reipublicæ reddidit : qui ad me ex Ægypto litteras miſit, [ſ] ut eſſem idem , qui fuiſſem : qui cùm ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: à quo , hoc ipſo C. Panſa [t] mihi nuntium perferente , conceſſos faſces laureatos tenui, quoad tenendos putavi : qui mihi tum denique ſe [14] ſalutem putavit dare , ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis dediſſet.

Vide , quæſo , Tubero , ut , qui de meo facto [15] non dubi- 8
tem dicere , [u] de Ligarii non [x] audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi , ut mihi Tubero , cùm de ſe eadem dicerem , ignoſceret. cujus ego induſtriæ , gloriæque faveo , vel propter propinquam cognationem, vel quòd ejus ingenio, ſtudiiſque delector , vel quòd laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare.

Sed hoc quæro , quis putet eſſe crimen , fuiſſe in Africa Li- 9
garium? nempe is , qui & ipſe in eadem Africa eſſe voluit, & prohibitum ſe à Ligario queritur , & certè contra ipſum Cæſarem eſt congreſſus armatus. [y] Quid enim , Tubero , deſtrictus ille tuus in acie Pharſalica gladius agebat ? cujus latus ille mucro petebat ? qui ſenſus erat armorum tuorum ? quæ tua mens ? oculi ? manus ? ardor animi ? quid cupiebas ? quid optabas ? Nimis urgeo : [z] commoveri videtur adoleſcens : ad me revertar. iiſdem in armis fui.

Quid autem aliud egimus , Tubero , niſi , ut , quod hic po- 4
teſt, nos poſſemus ? Quorum igitur impunitas , Cæſar , tuæ 10
clementiæ laus eſt , eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio ? [a] Atque in hac cauſa nonnihil equidem , Tubero , etjam tuam , ſed multo magis patris tui prudentiam deſidero : quòd homo cùm ingenio , tum etiam doctrina excellens genus hoc cauſæ quod eſſet , non viderit. nam , ſi vidiſſet , quovis profectò , quàm iſto modo à te agi maluiſſet. [b] Arguis fatentem. non eſt ſatis. accuſas eum , qui cauſam habet , aut, ut ego dico , meliorem quàm tu : [c] aut , ut tu vis , parem.

[d] [16] Hæc non modò mirabilia ſunt , ſed prodigii ſimile eſt, 11
quod dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio , ut Q. Ligarius con-

SCHOLIASTES

l *Bellum ſubito exarſit.*] Pompeji & Caeſaris. quare non hoc pacto ſtatim venit & junxit ſe fratribus.

m *Quod qui erant in Africa antea audierunt geri quam parari.*] Ergo jam non poterant.

n *Non modo nullum ad bellum.*] Pacis enim tempore profectus eſt.

o *Nam profectio voluntatem habuit.*] Venialis per caſum & neceſſitatem.

p *An ille ſi potuiſſet ... cujus ego cauſam animadverte qua fide.*] Omne leve peccatum vel pene (mſ. ſuperſcriptum habet huic voci *magnum* , cum nota trium punctorum, quaſi ante illam poni deberet) innocentiæ perſonam ſumit comparatione pejoris. puta homicida eſt. compara illi parricidam & innocens invenitur. voluntate ipſe Cicero arma ſuſcepit. & voluntate pugnavit. & defendendo Ligarium non voluntate pugnaſſe. cum illum ſic defendit (f. defendit tamen) ſe prodidit. Damnat enim eos qui voluntate ſumpſerunt. ergo ſi hi qui voluntate ſumpſerunt arma. abſoluti ſunt. ille qui neceſſitate oppreſſus eſt damnari debet.

q *Suſcepto bello.*] Iſta confeſſio Ciceronis defenſio eſt Ligarii.

r *Qui cum hoc ſciret.*] Quia voluntate ad arma veniſſem.

ſ *Ut eſſem idem qui fuiſſem*] Juſſit enim illum etiam imperatorio jure tenere Italiam dictatorio jure.

t *Hunc nuntium.*] Inter nuntia & nuntium multum intereſt. nuntius eſt qui nuntiat. nuntia ſunt quae nuntiantur neutro genere. ſed hic pro neutro maſculinum poſuit. nam ſi de re dicit quæ nuntiata eſt non de perſona quae nuntiavit. Hunc nuntium inquit audivi. non hunc nuntium ſed hoc nuntium dicere debuit quia de re dicit.

u *De Ligario.*] Autem

x *Audeo*] quia non voluntate ſuſcepit arma.

y *Quid enim Tubero tuus ille.*] Quemadmodum arguit pudorem ejus.

z *Commoveri videtur.*] Erubuit Tubero.

a *Atque in hac cauſa non nihil equidem Tubero.*] Quod non intellexit non ſtare controverſiam: nam ſi vidiſſet idem ſi intellexiſſet genus cauſæ.

b *Arguis fatentem.*] Ecce monomeres.

c *Aut ut tu vis parem.*] Ecce a pari.

d *Haec non modo mirabilia.*] Hoc incredibile eſt contra naturam quia ſanguinem petit.

7. *Primò ſalutis , poſt etiam ſtudij ſui quærebant aliquem ducem.*] Ita rectè Lambinus , neque aliter Pall. omnes , aut Grut. Erfurd. Celb. Hitt. Maur. S. Victoris. vulgata , *primò ſalutis cauſa , poſt.* Grut.

8. *Cum Ligarius domum ſpectans &c.*] Recepta hodie lectio *tum*, ſed præter mſſ. noſtros. *Idem.*

9. *Arripuit imperium.*] Vim multam habet dictio, quæ præmittitur in membr. Hitt. *ſtatim arrip.* Idem.

10. *Uticæ potius quàm Rom.*] Pall. pr. ſec. tert. non agnoſcunt *potius* , abfuitque etiam Puteani libro & Modianis; & profectò non deſideratur. *Idem.*

11. *Qua fide defendam , cùm prodo meam*] Gulielmiani tres , item Put. non agnoſcunt *cùm.* & videtur à librario irrepſiſſe. *Idem.*

12. *Quantum potero , voce contendam.*] Lambinus admiſit *vocem*, ſed repugnantibus libris omnibus. *Idem.*

13. *Judicio ac voluntate.*] Abjeci pronomen *meo*; jubentibus codd. plutеariis. *Idem.*

14. *Salutem dare , ſi &c. dediſſet.*] Ita ferè omnes noſtri libri. vulgo *ſalutem reddere , ſi &c. redderet.* Idem.

15. *Non dubitem dicere , de Ligarii non audeam confiteri.*] Sic Pal. nonus, quintus , ſextus & aliquot præterea. ceteri omittunt alterum *non* : quidam præterea *dicere*; quod ultimum probat Gulielmius, tanquam reſpondeat mſſ. ejus. *ut* pro *an* Idem.

16. *Hæc non modo mirabilia ſunt ; ſed prodigii ſimile eſt , quod dicam.*] Ita mſſ. Lambini, ita Pall. ferè omnes. ſed tamen non poſſum non exoſculari ſcripturam exemplaris Colon. in quo ſolùm : *Hæc admirabilia*

Nnnn

condemnetur, ſed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. [e] [17] externi iſti ſunt mores. uſque ad ſanguinem incitari ſolet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. nam quid aliud agis? ut Romæ ne ſit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo ſuo, ne cum ejus filio, conſobrino ſuo, ne nobiſcum vivat? [18] ne ſit in patria? num eſt? [19] num poteſt magis carere his omnibus, quàm caret? Italia prohibetur, exſulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, ſed vita, vis.

12 At iſtud [f] ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. [20] ipſe jubebat occidi, nullo poſtulante: præmiis etiam invitabat. quæ tamen crudelitas ab eodem aliquot annis poſt,
5 quem nunc crudelem eſſe vis, vindicata eſt. Ego verò iſtud non poſtulo, inquies. Ita me hercle exiſtimo, Tubero. novi enim te, novi patrem, novi domum, nomenque veſtrum: ſtudia denique generis, ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ plurimarum artium, atque optimatum, nota ſunt mihi omnia.

13 Itaque certò ſcio, vos non petere ſanguinem: ſed parum attenditis. res enim eò ſpectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius ſit, non videamini eſſe contenti. quæ eſt igitur alia, præter mortem? Si enim in exſilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis? [21] an, ne ignoſcatur? hoc verò multo acerbius, multoque eſt durius. [g] [22] quod nos domi petimus, precibus, & lacrymis, proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſæ fidentes, quàm hujus humanitati, id ne impetremus, pugnabis? & in noſtrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes, [23] ſupplicum voce prohibebis?

14 Si, cùm hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, ut ſpero, non fruſtrà fecimus, tu derepentè irrupiſſes, & [24] clamare cœpiſſes, Cæſar, cave ignoſcas, cave te fratrum, pro fratris ſalute obſecrantium, miſereatur: nonne omnem humanitatem exuiſſes? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? [h] & in tali miſeria multorum perfugium miſericordiæ tollere?

15 Dicam planè, C. Cæſar, quod ſentio. ſi in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, [i] per te, inquam, obtines (intelligo, quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria. quam multi enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cùm etiam de victis reperiantur? quàm multi, qui, cùm à te nemini ignoſci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipſe ignoviſti, nolint te in alios eſſe miſericordem?

[k] Quòd ſi probare Cæſari poſſemus, in Africa Ligarium 16
omnino non fuiſſe: ſi honeſto, & miſericordi mendacio, ſaluti civis calamitoſi conſultum eſſe vellemus: tamen hominis non eſſet, in tanto diſcrimine, & periculo civis, refellere, & coarguere noſtrum mendacium: &, ſi eſſet alicujus, ejus certè non eſſet, qui in eadem cauſa, & fortuna fuiſſet. Sed tamen aliud eſt errare Cæſarem nolle, aliud nolle miſereri. Tu diceres: cave, Cæſar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. nunc quid dicis? cave ignoſcas. [25] hæc nec hominis, nec ad hominem vox eſt: qua qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citiùs abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam.

[l] Ac primus aditus, & poſtulatio Tuberonis, hæc, ut opi- 6
nor, fuit, velle ſe de Q. Ligarii ſcelere dicere. Non dubito, 17
quin admiratus ſis, vel quòd de nullo alio quiſquam, vel quòd is, qui in eadem cauſa fuiſſet, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? [26] cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit. alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui graviſſimè, temeritatem: ſcelus, præter te, adhuc nemo. [m] Ac mihi quidem, ſi proprium, & verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidiſſe videtur, & improvidas hominum mentes occupaviſſe: ut nemo mirari debeat, humana conſilia divina neceſſitate eſſe ſuperata.

Liceat eſſe miſeros, quamquam hoc victore eſſe non poſſu- 18
mus. ſed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris verò crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere. [n] Quando hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi à te [o] contumeliam propulſare? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu, cùm pacem eſſe cupiebas, idne agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret?

Mihi verò, Cæſar, tua in me maxima merita, tanta certè 19
non viderentur, ſi me, ut ſceleratum, à te conſervatum putarem.

SCHOLIASTES.

e *Externi iſti mores ſunt aut Græcorum aut barbarorum.*] Gallos quoſdam & Græcos ſecum habebat qui illum ad inimicitias inpellebant. hos tangit.

f *Ne apud eum dictatorem.*] Apud Sillam dicit. Conſtat enim Caeſarem contra Sullam fuiſſe. nam pene occiſus eſt. denique poſt occiſum Sullam multos accuſavit & damnavit Sullanos.

g *Aliquot annis. quodne nos domi petimus.*] Pejus eſt inquit. petis ne ignoſcat. nam jam non unius ſed omnium excludis petitionem.

h *Et in tali miſeria.*] Ecce quare dicit in publico.

i *Per te inquam obtines.*] Qua tum dedit clementiam ſoli ipſi ne videatur ſuaſione aliorum ignoſcere.

k *Quod ſi probare Caeſari poſſimus.*] Si vellemus dicere quia Ligarius in Africam non fuit. nam ſemper honeſtum eſt pro ſalute mendacium.

l *Ad primus aditus poſtulatio.*] Sic coepit oratio Tuberonis. Volo de ſcelere Ligarii dicere. De verbo hoc modo contendit. Quare dixiſti partem Pompejanam in qua etiam tu fuiſti. Caeſar dicit errorem fuiſſe reip (.i. reipublicæ) tu ſcelus.

m *Ac mihi quidem ſi proprium.*] Per neceſſitatem venialem tangit.

n *Quando hoc ex te quiſquam.*] Hoc ſcelus partem Pompei fuiſſe contendit.

o *Contumeliam propulſare.*] Quia tibi negabatur triumphus.

rabilia ſunt; ſed prodigii &c. conſule & Modium noſtrum Novantiq. Epiſt. LXXXVII. *Grut.*

17. *Externi iſti ſunt mores, uſque ad ſanguinem incitari ſolet odium aut levium Græcorum.*] Ita plerique mſſ. noſtrorum. ſolum facinus meum eſt quod detraxi literam à *ſolent* quod iiſdem libris. Vulgata: *externi mores uſque ad ſang. excitare ſolent odium aut &c.* Modius legebat, *Externi iſti ſunt mores, uſque ad ſanguinem incitari odio; aut levium Gr.* quod etiam non damnem nam & è noſtris nonnulli ſic ſcriptum habent; quibus tamen omnibus adeſt illud *ſolent*, quod invitis eis expunxit amicus ille noſter; quemadmodum ipſemet fatetur, dicta Epiſtola. *Idem.* Hoc eſt, leves Græci aut immanes barbari, more iſtiusmodi ſuo, nobis externo & peregrino, ſolent incitare odium uſque ad ſanguinem, fervere odio uſque ad cædem. *J. F. Gronov.*

18. *Ne ſit in patria? num eſt?* Ita Pall. ita aliorum ſcripti. vulgata, *num in patria eſt?* quam lectionem damnavit & auctoritate librorum ſuorum P. Victorius libro XXI Var. lect. cap. 15. *Grut.*

19. *Num poteſt magis &c.*] Gulielmius præponit *non*, quod exſtat in quibuſdam mſſ. tanquam aptius, cum locum concludat. *Idem.*

20. *Ipſe jubebat occidi, nullo poſtulante.*] Hitt. & Pal. nonus, *videbat*, quod placebat Gulielmio; tanquam paverit oculos tam horrendo ſpectaculo. itaque diſtinguebat, *ipſe videbat occidi: nullo poſtulante, præmiis etiam &c.* non placet. *Idem.*

21. *An ne ignoſcatur.*] Mſſ. noſtri *ignoſcat?* nihilo pejus. iiſdem jubentibus ſtatim vulgatum *gravius* mutavi in *durius*. Idem.

22 *Quod nos domi petimus, precibus & lacrimis.*] Gulielmius è Colonienſi legebat, *quodne nos domi petimus, precibus, lacrimis*, *petimus* pro *petiimus*. & ſic quoque Put. liber, ſed is excludebat *domi*. Idem.

23. *Supplicum voce prohibebis?*] Manuſcripta lectio Gulielmii codicum *ſupplicium*, quod adprobabat. verum Pal. nonus *ſupplici*; nihilo profectò pejus. *Idem.*

24. *Clamare cæpiſſes: Cæſar, cave ignoſcas &c.*] Sic duo libri Gulielmii, ſine illo *C* & *cave credas*. quod ultimum abeſt etiam aliquot Pall. eſt clamor irruentis.

25. *Hæc nec hominis, nec ad hominem, vox eſt.*] Adblanditur valde ſcriptura Pal. ſec. ac tertii: *hæcne hominis ad hominem vox eſt*. Idem.

26. *Cur? iſto enim nomine &c.*] Colon. *cur? enim iſto nomine.* non inſolenti, ait Gulielmius, bonis auctoribus loquendi genere: quod tamen ferè mutavit correctorum audacia; qui illud & heic partim ejecerant omnino; partim è principiis ad poſt principia rejecerant. *Idem.*

rem. Quomodo autem tu de republica benemeritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Seceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium, ſed civile diſſidium, utriſque cupientibus rempublicam ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pænè par: [p] non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur: cauſa tum dubia, quòd erat aliquid in utraque parte, quod probari poſſet: nunc melior certè ea judicanda eſt, quam etiam dii adjuverunt. cognita verò clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, niſi armatus?

7 [q] Sed, ut omittam communem cauſam, veniamus ad noſtram,
20 utrùm tandem exiſtimas facilius fuiſſe, Tubero, [27] Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramusne, inquis, cùm ſenatus cenſuiſſet? Si me conſulis, nullo modo. ſed tamen Ligarium ſenatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cùm parere ſenatui neceſſe erat: vos tum paruiſtis, cùm paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minimè verò. neque enim licuit aliter veſtro generi, nomini, familiæ, diſciplinæ. ſed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis.

21 Tuberonis ſors conjecta eſt ex ſenatusconſulto, cùm ipſe non adeſſet, morbo etiam impediretur: ſtatuerat ſe excuſare. Hæc ego novi [28] propter omnes neceſſitudines, quæ mihi ſunt cum L. Tuberone. domi unà eruditi, militiæ contubernales, [r] pòſt affines, in omni denique vita familiares. magnum etiam vinculum, quòd iiſdem ſtudiis ſemper uſi ſumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluiſſe. [29] ſed ita quidam ajebat, ita reipublicæ ſanctiſſimum nomen opponebat, ut, etiam ſi aliter ſentiret, [s] verborum tamen ipſorum pondus ſuſtinere non poſſet.

22 Ceſſit auctoritati [t] ampliſſimi viri, vel potius paruit. [u] Unà eſt profectus cum iis, quorum erat una cauſa, tardiùs iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. [30] nam, ſi crimen eſt ullum voluiſſe, non minùs magnum eſt, [x] vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſſe, [31] quàm aliquem ſe maluiſſe. atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſces certè habebat.

23 Sed quoquo modo ſeſe illud habet, hæc querela veſtra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non ſumus. Quid ſi eſſetis? Cæſarine eam tradituri fuiſſetis, an contra Cæſarem retenturi? [y] Vide, quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas 8 det, vel potiùs audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quò ſenatus eum, ſorſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe: non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit, graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere, [z] non enim ſi tibi ea res grata fuiſſet, eſſet etiam probata.

Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas 24 patientiſſimas aures, quàm ne Tubero, quod numquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, [a] unam ex omnibus huic victoriæ maximè infeſtam: in qua erat [b] rex potentiſſimus, inimicus huic cauſæ, aliena voluntas, conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuiſſetis? quamquam quid [32] facturi fueritis, dubitem, [c] cùm videam, quid feceritis? Prohibiti eſtis in provincia veſtra pedem ponere, [33] & prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria.

Quomodo id tuliſtis? acceptæ injuriæ querelam ad quem 25 detuliſtis? nempe ad eum, cujus auctoritatem ſecuti, in ſocietatem belli veneratis. Quòd ſi Cæſaris cauſa in provinciam veniebatis: ad eum profectò excluſi provincia veniſſetis. veniſtis ad Pompejum. Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela, cùm eum accuſatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiam ſi à Varo, & quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. ego autem confitebor culpam eſſe Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit.

Sed vide, quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri, 9
L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe probârim, ut probo, 26
tamen non commemorarem, niſi à te cognoviſſem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur umquam in ullo homine tanta conſtantia? conſtantiam dico? neſcio, an meliùs patientiam poſſem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſſet, [34] ut, à quibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eas ipſas rediret? magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere.

Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent; honos, 27 nobi-

---

p *Non par fortaſſe eorum.*] Quia ſenatus cum Pompejo fuit.

q *Sed ut omittam communem cauſam.*] Coepit de civili bello tractare & omiſit cauſam. modo redit ad negotium & cauſae contentionem. dicit enim quod facilius potuit Tubero non ire ad Africam quam Ligarius reverteretur ex Africa. facilius erat ut tu non ires. nam liberum erat arbitrium. quàm illum exire. Sed objecit Tubero dicens. Senatus me miſit. non potui niſi obſequi ſenatui. ſed & Cicero dicit. Ligarium ſenatus miſerat. & miſerat in pace. tu in bello iſti.

r *Poſt adfines.*] Quia ſororem Ciceronis habuit.

s *Verborum pondus.*] Pondus verborum eſt quia dicebatur illi. Solus tu pro Pompejo non ſentis,

t *Ampliſſimi viri.*] Pompei.

u *Una eſt profectus.*] Quia diverſas (f. quia ad div.) provincias miſerant optinendas.

x *Vos Africam arcem.*] Verba ipſius repetit. Tubero enim hoc obiciebat Ligario. Africam tenuit provinciam notam ſemper contra imperium populi Romani. unde modo Cicero verba ipſius refert. Nam ſi crimen eſt aliquem voluiſſe Africam tenere; quod dico aliquem. non fuit Ligarius ſed Varus.

y *Vide quid licentiae nobis.*] Hoc vult dicere. ſi volebas prodere Pompejum merito pulſus es.

z *Non enim ſi tibi ea res grata fuiſſet.*] Prodidiſti amicum tuum inicum (.i inimicum) meum mihi. quamquam res eſt grata. tamen tibi non probata.

a *Unam.*] Ex omnibus iterum verbis illius repetit. quemadmodum objecit Ligario.

b *Rex potentiſſimus.*] Iuba rex Maurorum.

c *Cum videam quid feceritis.*] Quia ad Pompejum profecti ſunt expulſi è provincia quam dederat ſenatus.

FINIT PRO LIGARIO.

---

27. *Ligario ex &c. an vobis.*] Eſt à Lambinianis atque aliquot noſtris. vulgata *Ligarium ex &c. an vos.* Grut.

28. *Propter omneis neceſſitudines &c.*] Novatores induxerant *propter communes neceſſ.* ſed contra vetuſtius impreſſos & mſſ. ut dudum indicavit Victorius lib. XXI cap. 19. *Idem.*

29. *Sed ita quidam ajebat &c.*] Eſt à libro Erfurd. nec abibat S. Vict. quàm quod is *agiebant*. etiam Colon. unus *ajebant*. illud *opponebant*, nititur fide præterea Palatinorum. & niſi fallor, Catonem heic innuit. prius euſi, *agebant*, item *opponebant*. quod vel damnabant ſequentia. *Idem.*

30. *Nam ſi crimen eſt ullum, voluiſſe; non &c.*] Reſtitutio hujus loci ſatis certa eſt. ſanè ſententia liquet; & ita erat in Pal. ſexto ac nono. quod ſi malimus, *illud voluiſſe*, ſciamus licet, id exſtare in Pal. oct. & decimo. vulgabatur antea; *nam ſi crimen eſt illum prohibere voluiſſe, non &c.* ſed enim adfirmo, vocem *prohibere*, non comparere in ullo Pall. aut in Gruteriano, teſtatuſque eſt idem Modius noſter de ſuis omnibus, Novantiquarum Epiſtola LXXXVII. *Idem.*

31. *Quàm aliquem ſe maluiſſe*] Ejeci & heic binas voces *imperatorem eſſe*, auctoritate Pall. pr. ſec. tert. quart. noni, item exemplaris S. Victoris, atque Lambinianis aliquot, duobusque Colon. ſubintelligitur *ἀπὸ τοῦ κοινοῦ provinciam obtinere*. Idem.

32 *Facturi fueritis, dubitem.*] Eſt à Colon. & Lambiniano. vulgatis enim adhuc aderat negativa *non*. quæ tamen in omnibus Pall. adeo ut videatur mutanda in *omninò*; aut adeò revocanda lectio diſtinctioque prior. *Idem.*

33. *Et prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria.*] Lambinus abjecit illud, *ut perhibetis*, neque arbitratur ullum Muſis tam inviſum qui non ſentiat jure feciſſe. equidem quo hoc Muſæ modo laturæ ſint, neſcio: id ſcio, geminam ablatam hoc pacto Ciceronianæ ſententiæ. fateor quidem abeſſe etiam iſtud aliquot noſtris. ſed quis non videt accidiſſe, propter litterarum ſyllabarumque geminam quaſi ſimilitudinem? *Idem.*

34. *Ut à quibus in diſſenſione &c.*] Ejeci vocem *partibus*, non comparentem in Pall. melioribus. Colon. libri habent præterea *diſceſſione*. quod non improbaſſem, ſi annuiſſet ullus Palatinus. *Idem.*

nobilitas, ſplendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quòd juſto cum imperio ex ſenatus conſulto in provinciam ſuam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæſarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare cauſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: [35] in Macedoniam, ad Cn. Pompeji caſtra venit, in eam ipſam cauſam, à qua erat rejectus cum injuria.

28 Quid? cùm iſta res nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis. tantummodo in præſidiis eratis: animi verò à cauſa abhorrebant. an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur? Pacis equidem ſemper auctor fui: ſed tum ſerò. erat enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certè præcipuè, qui in eum locum veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes: quamquam, ut nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ.

10 Hæc ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, 29 aut Cæſarem beneficii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrùm veſtras injurias, an reipublicæ perſequamini. ſi reipublicæ: quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? ſi veſtras: videte, ne erretis, qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cùm ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſa Ligarii occupatus eſſe? num de ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam ſummam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ.

30 Cauſas, Cæſar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè numquam hoc modo, *Ignoſcite, judices: erravit: lapſus eſt: non putavit: ſi umquam poſthac.* ad parentem ſic agi ſolet. ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen.* Dic, te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus in præſidiis fuerit, quære. taceo. ne hæc quidem colligo, quæ fortaſſe valerent etiam apud judicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus; tum etiam totus animo, & ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet. ſed ego ad parentem loquor, Erravi, temerè feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoſcas, oro. ſi nemo impetravit, arroganter: ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti.

31 An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cùm mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſæ, nec in eorum ſtudiis, qui à te 11 pro Ligario petunt, tui neceſſarii. Vidi enim, & cognovi, quid maximè ſpectares, cùm pro alicujus ſalute multi laborarent: [36] cauſas apud te rogantium, gratiores eſſe, quàm vultus: neque ſpectare, quàm tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret: [37] ſed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quàm tu ipſe, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te cauſas, ut dixi, rogantium valere plus, quàm preces: ab iiſque te moveri maximè, quorum juſtiſſimum dolorem videas in petendo.

32 In Q. Ligario conſervando multis tu quidem gratum facies, neceſſariis tuis: ſed hoc, quæſo, conſidera, quod ſoles. poſſum fortiſſimos viros, Sabinos, tibi probatiſſimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ proponere. noſti optime homines. animadverte horum omnium mæſtitiam, & dolorem. hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid exiſtimes, lacrymas, ſqualoremque ipſius, & filii vides.

Quid de fratribus dicam? noli, Cæſar, putare de unius ca- 33 pite nos agere. aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate ſunt, aut tres ex civitate exterminandi. quodvis exſilium his eſt optatius, quàm patria, [38] quàm domus, quàm dii penates, uno illo exſulante. Si fraternè, ſi piè, ſi cum dolore faciunt: moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. te enim dicere audiebamus, nos, omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te omnes, qui contra te non eſſent, tuos. Videſne igitur hunc ſplendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæſetium, L. Corfidium, hoſce omnes equites Romanos, qui adſunt veſte mutata, non ſolùm notos tibi, verùm etiam [39] probatos viros, tecum fuiſſe? atque his maximè iraſcebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conſerva igitur tuis ſuos: ut, quemadmodum cetera, quæ dicta ſunt à te, ſic hoc veriſſimum reperiatur.

Quòd ſi penitus perſpicere poſſes concordiam Ligariorum: 12 omnes fratres tecum judicares fuiſſe. An poteſt quiſquam du- 34 bitare, quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſſe potuiſſet, in eadem ſententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis eſt, qui horum conſenſum conſpirantem, & pænè conflatum, in hac propè æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non ſentiat, quidvis priùs futurum fuiſſe, quàm, ut hi fratres diverſas ſententias, fortunaſque ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate abreptus eſt unus: qui, ſi conſilio id feciſſet, eſſet eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſſe voluiſti.

Sed ierit ad bellum: [40] diſceſſerit non à te ſolùm, verùm 35 etiam à fratribus. hi te orant tui. Equidem cùm tuis omnibus negotiis intereſſem, memoria teneo, qualis T. Ligarius, quæſtor urbanus fuerit erga te, & dignitatem tuam. ſed parum eſt me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui obliviſci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam hoc eſt animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid [41] de hujus illo quæſtorio officio cogitantem, etiam de aliis quibuſdam quæſtoribus reminiſcentem recordari.

Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim 36 hæc divinabat) [42] niſi ut tu eum ſtudioſum, & bonum virum judicares, nunc à te ſupplex fratris ſalutem petit. quam hujus admonitus officio cùm utriſque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non ſolum ſibi ipſos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reipublicæ condonaveris.

Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo, & clariſſimo, M. 37 Marcello feciſti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus. Ut conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo: cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti. &, ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit: noli, obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quàm ſæpiſſimè quærere. nihil eſt enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior nec gratior, miſericordia eſt.

Homines enim ad deos nulla re propiùs accedunt, [43] quàm 38 ſalutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut poſſis; nec natura tua melius, quam ut velis conſervare quàm plurimos. Longiorem orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certè natura breviorem. Quare, cùm utilius eſſe arbitrer, te ipſum, quàm aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantùm te ipſum admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

35. *In Macedoniam, ad Cn. Pompeji caſtra venit.*] Eſt à mſſ. noſtris. Gulielmius tentabat, *ac Cn.* vulgata *in Cn.* Grut.

36 *Cauſas gratiores quam vultus.*] Ita antiquiſſimæ exemplaria à P. Victorio excuſſa. vulgo *preces.* quod ipſum quoque reſpuunt aliquot Pall. & Gruterianus, in quibus reſtat alterum. adeatur optimus ille Criticorum lib. XXIV Var. lect. cap. 8. *Idem.*

37. *Sed quàm illius pro quo &c.*] Pall. aliquot, *illius cauſa*, quomodo & S. Victoris membranæ, editioque vetuſtior. *Idem.*

38. *Quàm domus.*] Iſtud accedit Ciceroni è Pall. aliiſque edd. Lambinianis enim edd. injuriè exulavit. *Idem.*

39. *Probatos viros tecum fuiſſe*] Sic duo Coll. & plures Pall. melius profectò vulgatis, *qui tecum fuerunt.* Idem.

40. *Diſceſſerit non à te ſolum.*] Eſt à Pall. aliquot & uno Colon: leni verbo utitur, ut ſupra cap. 6. f. *Diſceſſionem tu illam.* vulgatur *diſſenſerit.* Idem.

41. *De hujus illo quæſtorio &c.*] Vox *illo* adjicitur è vetuſtis noſtris codd. & ſuam habet emphaſim. fuitque item in Puteani ſcriptis. *Idem.*

42. *Niſi ut tu eum ſtudioſum & bonum virum judicares*] Gulielmius bene conjecit, *tui*, neque aliter ſchedæ Cl. Puteani. *Idem.*

43. *Quàm ſalutem hominibus dando.*] Malè Lambinus, præter mſſ. certe & ceteras edd. *ſalute hom. danda.* Idem.

M. TULLII CICERONIS PRO REGE DEJOTARO AD C. CAESAREM, ORATIO QUINTA ET QUADRAGESIMA.

I 1 [a] CUM in omnibus cauſis gravioribus, C. Cæſar, initio dicendi [b] commoveri ſoleam vehementiùs, quàm videtur vel uſus, vel ætas mea poſtulare: [c] rum in hac cauſa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides ſtudii mihi afferat ad ſalutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. [d] Primùm dico pro capite, fortuniſque regis: quod ipſum etſi non iniquum eſt, in tuo duntaxat periculo: tamen eſt ita inuſitatum, regem, capitis reum eſſe, ut ante hoc tempus non ſit auditum.

2 Deinde eum regem, [e] [1] quem ornare antea cunƈto cum ſenatu ſolebam, pro perpetuis ejus in noſtram rempublicam meritis, nunc contra atrociſſimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accuſatorum [f] alterius crudelitate, [2] alterius [g] indignitate conturber. [h] [3] Crudelem Caſtorem, ne dicam ſceleratum, & impium, qui nepos avum in diſcrimen capitis adduxerit, adoleſcentiæque ſuæ terrorem intulerit ei, cujus ſeneƈtutem tueri, & tegere debebat: [i] commendationemque ineuntis ætatis ab impietate, & ſcelere duxerit: avi ſervum, corruptum præmiis, ad accuſandum dominum impulerit, & [k] à legatorum pedibus abduxerit.

3 Fugitivi autem dominum accuſantis, & dominum abſentem, & dominum amiciſſimum noſtræ reipublicæ, cùm os videbam, cùm verba audiebam: non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimeſcebam. [l] Nam, cùm more majorum de ſervo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat: in qua quæſtione dolor veram vocem elicere poſſit, etiam ab invito: exortus eſt ſervus, qui, quem in eculeo appellare non poſſet, eum accuſet ſolutus.

[m] Perturbat me, C. Cæſar, etiam illud interdum: quod 2 tamen, cùm te penitus recognovi, timere deſino. re enim 4 iniquum eſt, ſed tua ſapientia fit æquiſſimum. nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam conſilium facinoris iniſſe arguare, ſi per ſe ipſum conſideres, grave eſt. nemo enim ferè eſt, qui ſui periculi judex, non ſibi ſe æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæſar, præſtans, ſingulariſque natura hunc mihi metum minuit. non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quàm intelligo, quid de te ceteros velis judicare.

Moveor etiam loci ipſius inſolentia, quòd tantam cauſam, 5 quanta nulla umquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquieſco: te unum intueor: [n] ad te unum omnis mea ſpeƈtat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora.

Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem 6 audiente, & diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus afferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis conſumptam eſſe meminiſſet? ſpeƈtarem curiam, intuerer forum, [o] cœlum denique reſtarer ipſum. [p] Sic, cùm & deorum immortalium, & populi Romani, & [q] ſenatus beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio.

Quæ

SCHOLIASTES

INCIPIT PRO DEIOTARO.

Dejotarus tetrarches fuit. poſtea providentia quam habuit circa populum Romanum regum (f. regium) nomen accepit ipſe & filius. is in matrimonio dederat filiam. ex ea ſuſceperat nepotem Caſtorem. poſt cum genero litem habuit. hic contra avum pro patre bello Pompejano cum Pompejo fuit victo (f. victor) Caeſar pharſalico proelio contra Aegyptum coepit pugnare. ſtatim contra Alexandriam Dejotarus ſe tradidit. meruit veniam. & tamen regni parte multatus eſt. reverſus Caeſar contra Pharnacem regem Ponti. Suſcepit illum hoſpitio Dejotarus. in acie etiam ſtetit pro Caeſare. reverſus eſt Caeſar Romam. ambiebat quomodo Dejotarus perveniret ad partem regni. hoc audito gener miſit qui accuſarent Dejotarum quod inſidias feciſſet Caeſari eo tempore quo illum invitavit hoſpitio. Audito hoc Dejotarus miſit legatos qui ſe defenderent. Inter quos legatos miſit Phidippum medicum quem iſte dicit ſervum. ne illi credatur in caput domini; nam tanta auƈtoritate fuit iſte medicus ut inter legatos mitteretur ad defenſionem Dejotari. Iſte corruptus a nepote Caſtore tranſiit & coepit accuſare Dejotarum. Accuſat ergo utrumque indignitas & impietas. ſervus & nepos. Status conjeƈturæ. Genus cauſæ admirabile. nam offenſus eſt animus Caeſaris ſed non ſatis. quia indulgentiam dederat. Haec cauſa dicitur in domo Caeſaris non in foro. adeſt Cicero.

a *Cum in omnibus cauſis.*] Quaſi in reliquis ſecurus ſit. tantum in principio commovetur.

b *Commoveri.*] Timor virilis commotio.

c *Tum in hac cauſa ita me perturbant.*] Amamus periclitantibus ſubvenire. Hac arte dixit quemadmodum in Cornelianis & in Cluentiana. & dedit exemplum. ſi non quam mirabilem perſonam ſumpſiſſet & non haberet quemadmodum Trojanis extorqueret miſericordiam. quippe hoſtes (ſ. Sinon niſi miſerabilem p. ſumpſiſſet, non h. q. T. e. m. quippe hoſtis) ut ejus fallax audiretur oratio finxit turbari. Turbatus inquit inermis Conſtitit. Sic & modo Cicero quia apud Caeſarem de hoſte Caeſaris loquitur finxit ſe moveri ut ejus audiatur oratio.

d *Primum dico pro capite.*] Magnitudo negotii. Attentum facit. Ergo tu accuſas Cæſarem ſub quo rege ſum.

e *Quem ornare pro perpetuis ejus meritis.*] Commendat perſonam.

f *Alterius crudelitate.*] Nepotis crudelitate Caſtoris.

g *Indignitate.*] Servi Phidippi.

h *Crudelis.*] Tantum ne poſſit dicere ſceleratum & impium.

i *Commendationemque ineuntis aetatis.*] Quia ante adoleſcentes ex accuſatione commendabantur ad famam.

k *A legatorum pedibus.*] Quaſi ad obſequium legatorum miſſus fuiſſet. quia ſervus. ideo pedibus.

l *Nam cum more majorum.*] Ecce quare dicit ſervo ne credatur.

m *Perturbat me etiam illud.*] Ars dicendi. apud Caeſarem loquitur de periculo Caeſaris. cui habet favere Caeſar niſi ei qui videtur eum defendere. Arguitur Dejotarus quod voluit Caeſarem occidere. apud Caeſarem ipſum cauſa dicitur. Favet certe huic qui videtur pro ſe facere. Hoc ergo vult dicere. Iniquum eſt apud te de tuis periculis cauſam dicere. Sed ſi hoc dixerit facit injuriam Caeſari. & temperat quaſi nihil ſit.

n *Ad te unum omnis ſpeƈtat oratio.*] Ergo diſplicet tibi index.

o *Caelum denique teſtarer.*] Quare caelum.

p *Sic cum & deorum inmortalium.*] Quare forum & populi Romani curiam.

q *Senatus beneficia in regem Dejotarum recordarer. qui pro multis ſaepe dixiſti.*] Quia & ipſe orator fuit.

1. *Quem ornare antea cunƈto cum Senatu ſolebam.*] Sic nonus, & ſec. & Grut. unà cum duobus mſſ. S. Viƈtoris. quod res ipſa probat. prius cuſi *ſolebamus*. Gruter.

2. *Alterius indignitate conturber.*] Ita quatuor Gulielmio excuſſi, & aliquot Pall. non *perturber*, ut retrò editi. *Idem.*

3. *Crudelem Caſtorem, ne &c.*] Eſt & hoc à pleriſque Pall. & Grut. imò & vetuſtius cuſis, poſteriores, *Crudelis Caſtor eſt, ne &c.* Idem.

4. *Cùm*

7 Quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actioque cauſæ maximè debilitatur loco; tuum eſt, Cæſar, qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre; quo faciliùs tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequàm de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam. qui cùm videantur neque ingenio, neque uſu, atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe, & cogitatione venerunt.

3 [r] Iratum te regi Dejotaro fuiſſe non erant neſcii, [s] affectum
8 illum [t] quibuſdam incommodis, & detrimentis, propter offenſionem animi tui, meminerant: teque cùm huic iratum, tum ſibi amicum cognoverant: cùmque apud ipſum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen inſideret. [u] Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam, libera, ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Dejotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti: iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in prœliis, quàm in promiſſis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, [x] tu vetus hoſpitium renovare voluiſti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt.

9 4 Cùm facilè exorari, Cæſar, tum ſemel exorari ſoles. nemo umquam te placavit inimicus, qui ullas reſediſſe in te ſimultatis reliquias ſenſerit. [y] Quamquam cui ſunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? numquam tu illum accuſaviſti, ut hoſtem, ſed 5 ut amicum officio parum functum, quòd propenſior in Cn. Pompeji amicitiam fuiſſet, quàm in tuam. cui tamen ipſi regi veniam te daturum fuiſſe dicebas, ſi cùm auxilia Pompejo, vel ſi etiam filium miſiſſet, ipſe tamen excuſatione ætatis uſus eſſet. Itaque cùm maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas.

10 Itaque non ſolùm in eum non animadvertiſti, ſed omni metu liberaviſti, hoſpitem agnoviſti, regem reliquiſti. [z] neque enim ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt. Is rex, quem ſenatus hoc nomine ſæpe honorificentiſſimis decretis appellaviſſet, quique illum ordinem ab adoleſcentia graviſſimum, ſanctiſſimumque duxiſſet, iiſdem rebus eſt perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati, ſemperque verſati.

4 Cùm audiret ſenatus conſentientis auctoritate arma ſum-
11 pta: conſulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam: movebatur animo, & vir huic imperio amiciſſimus, de ſalute populi Romani extimeſcebat, in qua etiam ſuam incluſam eſſe videbat. In ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur. maximè verò perturbatus eſt, ut audivit, conſules ex Italia profugiſſe: omneſque conſulares, (ſic enim nuntiabatur) cunctum ſenatum, totam Italiam eſſe effuſam. talibus enim nuntiis, & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri ſubſequebantur. nihil ille de conditionibus tuis, nihil de ſtudio concordiæ, & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. quæ cùm ita eſſent, tamen uſque eò ſe tenuit, quoad à Cn. Pompejo ad eum legati, litteræque venerunt.

12 Ignoſce, ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctoritati rex Dejotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus: in quem cùm dii, atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima, & maxima. neque enim ſi tuæ res geſtæ ceterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcircò Cn. Pompeji memoriam amiſimus. quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti ſenatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille ſuperiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeji bella, victorias, triumphos, conſulatus admirantes numerabamus: tuos enumerare non poſſumus.

Ad eum igitur rex Dejotarus venit, hoc miſero, fatalique 5
bello, quem antea juſtis, hoſtilibuſque bellis adjuverat, quo- 13
cum erat non hoſpitio ſolùm, verùm etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus; vel arceſſitus, ut ſocius; vel evocatus, ut is, qui ſenatui parere didiciſſet: poſtremò venit, ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaque, Pharſalico prœlio facto, à Pompejo diſceſſit: ſpem infinitam perſequi noluit. vel officio, ſi quid debuerat; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatis factum eſſe duxit: domum ſe contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit.

Ille exercitum Cn. Domitii, ampliſſimi viri, ſuis tectis, & 14
copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſſimum omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertiò auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellumútereris: ille corpus ſuum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hoſtem eſſe duxit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore, & nomine affeceris.

Is igitur non modò à te periculo liberatus, ſed etiam hono- 15
re ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe. quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profectò non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu deorum penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clariſſimum lumen exſtinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani, & ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum, tyrannum inveniri: ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus eſſet, tanto ſcelere non modò perfecto, ſed etiam cogitato?

At, credo, hæc homo inconſultus, & temerarius non vi- 6
debat. Quis conſideratior illo? quis tectior? quis prudentior? 16
quamquam hoc loco Dejotarum non tam ingenio, & prudentia, quàm fide, & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porrò, qui modò populi Romani nomen audivit, Dejotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita eſt? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet, propter metum præſentis exitii, nec in facinoroſum, niſi eſſet idem amentiſſimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè ſtulto cogitatum eſſe confingitis.

At quàm non modò non credibiliter, ſed ne ſuſpicioſè qui- 17
dem. [6] Cùm, inquit, in caſtellum Lucejum veniſſes, & domum regis, hoſpitis tui, devertiſſes: locus erat quidam, in quo

SCHOLIASTES.

r *Iratum te regi Dejotaro.*] Quia multaverat illum regno.

s *Adflictum illum.*] Non dixit partem regni.

t *Quibuſdam incommodis.*] Ne videatur iratus voluiſſe occidere. nam ſi dixiſſet partem regni. ergo ideo iratus hoc fecit.

u *Quamobrem hoc nos metu Caeſar.*] Venialis pars. ergo rogo te ne adhuc iraſcaris.

x *Tu vetus hoſpitium renovare voluiſti.*] Quaſi non iſte invitarit. ne videatur ad inſidias invitaſſe tu ſponte egiſti.

y *Quamquam cui ſunt inauditae cum Dejotaro quaerelæ*] Eo tempore quo Dejotarus in partem transierat Pompei. dedit ad eum literas Ceſar. Turpe eſt. & ego amicus tuus fui. quae cauſa eſt ut ad Pompejum transires. ſed ignoſco tibi ſi ſecutus es nomen ſenatus. mitte exercitum Pompejo. mitte filium; tu tantum excuſatione utere quia ſenex es. Sic ergo eum accuſaverat. non quaſi hoſtem, ſed quaſi perſidum amicum.

z *Neque enim ille odio tui.*] Adhuc

* * * * * * *

4. *Cùm facile exorari, Cæſar &c.*] Mſſ. aliquot noſtri, *orari:* quos ſequitur Gulielmius; nondum ego. *Grut.*

5. *Ut amicum officio parum functum.*] Vulgò *amici:* ſed contra mſſ. noſtros meliores, in quibus etiam poſtea erat *cum*, non *tum.* de quo videatur etiam Muretus lib. 11 Var. lect. cap. 16. *Idem.*

6. *Cùm, inquit, in caſtellum Lucejum veniſſes.*] Puteanus monuit legen-

quo erant ea compoſita, quibus rex te munerare conſtituerat.
huc te è balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat. ibi
enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipſo loco collo-
cati. En crimen, en cauſa, cur regem fugitivus, dominum ſer-
vus accuſet. Ego mehercule, C. Cæſar, initio, cùm eſt ad me
iſta cauſa delata, Phidippum medicum, ſervum regium, qui
cum legatis miſſus eſſet, [7] ab iſto adoleſcente eſſe corruptum;
[8] hac ſuſpicione ſum percuſſus: medicum indicem ſuborna-
bit: finget videlicet aliquod crimen veneni. etſi à veritate
longè, tamen à conſuetudine criminandi non multum res ab-
horrebat.

18 Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit: pri-
mò occultiùs in potione, vel in cibo: deinde [9] etiam impu-
niùs fit, quod, cùm eſt factum, negari poteſt. Si palàm te in-
teremiſſet: omnium in ſe gentium non ſolùm odia, ſed etiam
arma convertiſſet. ſi veneno: Jovis illius quidem hoſpitalis
numen numquam celare potuiſſet, homines fortaſſe celaviſſet.
Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit; id
tibi, & medico callido, & ſervo, ut putabat, fideli, non cre-
didit: de armis, de ferro, de inſidiis celare te noluit?

19 At quàm feſtivè crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem,
quæ ſemper, fortuna ſervavit. negaviſti tum te inſpicere vel-
7 le. Quid poſtea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta,
continuò dimiſit exercitum? nullus erat alius inſidiandi locus?
At eodem te, cùm cenaviſſes, rediturum dixeras: itaque fe-
ciſti. horam unam, aut duas eodem loco armatos, ut colloca-
ti fuerunt, retinere magnum fuit? cùm in convivio comiter,
& jucundè fuiſſes, tum illuc iviſti, ut dixeras. quo in loco De-
jotarum talem erga te cognoviſti, qualis rex Attalus in P. A-
fricanum fuit: cui magnificentiſſima dona, ut ſcriptum legi-
mus, uſque ad Numantiam miſit ex Aſia; quæ Africanus, in-
ſpectante exercitu, accepit. Quod cùm præſens Dejotarus re-
gio & animo, & more feciſſet, tu in cubiculum diſceſſiſti.

20 Obſecro, Cæſar, repete temporis illius memoriam: pone
illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, at-
que admirantium, recordare. num quæ trepidatio? num qui
tumultus? num quid, niſi moderatè, niſi quietè, niſi ex ho-
minis graviſſimi, & ſanctiſſimi diſciplina? Quid igitur cauſæ
excogitari poteſt, cur te lautum voluerit, cenatum noluerit
occidere?

21 In poſterum, inquit, diem diſtulit, ut, cùm in caſtellum
Lucejum ventum eſſet, ibi cogitata perficeret. Non video cau-
ſam loci mutandi: ſed tamen acta res criminosè eſt. Cùm,
inquit, vomere te poſt cenam velle dixiſſes, in balneum te du-
cere cœperunt. ibi enim erant inſidiæ. at te eadem tua fortu-
na ſervavit: in cubiculum te ire malle dixiſti. [10] Dii te perduint,
fugitive: ita non modò nequam, & improbus, ſed fatuus, &
amens es. Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſuerat, quæ è
balneo in cubiculum [11] transferri non poſſent? Habes crimi-
na inſidiarum. nihil enim dixit amplius. horum, inquit,
eram conſcius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem
conſcium tanti ſceleris habebat, à ſe dimitteret? Romam
etiam mitteret, ubi & inimiciſſimum ſciret eſſe, nepotem
ſuum, & C. Cæſarem, cui feciſſet inſidias? præſertim cùm is
unus eſſet, qui poſſet [12] de abſente ſe vindicare?

Et fratres meos, inquit, quòd erant conſcii, in vincula con- 22
jecit. Cùm igitur eos vinciret, quos ſecum habebat, te ſolu-
tum Romam mittebat, qui eadem ſcires, quæ illos ſcire dicis?
Reliqua pars accuſationis duplex fuit: una, regem ſemper in 8
ſpeculis fuiſſe, cùm à te animo eſſet alieno: altera, exercitum
eum contra te magnum comparaſſe. De exercitu dicam brevi-
ter, ut cetera. Numquam eas copias rex Dejotarus habuit,
quibus inferre bellum populo Romano poſſet: ſed quibus fi-
nes ſuos ab excurſionibus hoſtium, & latrociniis tueretur, &
imperatoribus noſtris auxilia mitteret. Atque antea quidem
majores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri poteſt.

[13] At miſit ad Cœlium neſcio quem: ſed eos, quos miſit, 23
quòd ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro, quàm
veriſimile ſit, aut non habuiſſe regem, quos mitteret: aut eos,
quos miſiſſet, non paruiſſe: aut, qui dicto audientes in tanta
re non fuiſſent, eos vinctos potius, quàm necatos fuiſſe. ſed
tamen cùm ad Cælium mittebat, utrùm cauſam illam victam
eſſe neſciebat, an Cælium iſtum, magnum hominem putabat?
quem profectò is, qui optime noſtros homines novit, [14] vel
quia noſſet, vel quia non noſſet, contemneret.

Addidit etiam illud, equites non optimos miſiſſe. veteres, 24
credo, Cæſar: nihil ad tuum equitatum: ſed miſit ex iis, quos
habuit, electos. Ait neſcio quem ex eo numero, ſervum ju-
dicatum. non arbitror: non audivi. ſed in eo, etiam ſi acci-
diſſet, culpam regis nullam fuiſſe arbitrarer. Alieno autem à 9
te animo fuit. quomodo? ſperavit, credo, difficiles tibi Ale-
xandriæ fore exitus propter regionis naturam, & fluminis. At
eo ipſo tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: ei quem
Aſiæ præfeceras, nulla in re defuit: tibi victori, non ſolùm ad
hoſpitium, ſed ad periculum etiam, atque ad aciem præſtò fuit.

Secutum eſt bellum Africanum. [15] graves de te rumores 25
ſparſi: qui etiam furioſum illum Cælium excitaverunt. [16] Quo
tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus ſit, [17] ſeſeque
exſpoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non ſubminiſtrare.
At eo, inquit, tempore ipſo Nicæam, Epheſumque mittebat,
qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad ſe referrent.
itaque cùm eſſet ei nuntiatum, Domitium naufragio periiſſe,
te in caſtello circumſideri: de Domitio dixit verſum Græcum
eadem ſententia, qua etiam nos habemus Latinum: ,, *Pere-
ant amici, dum unà inimici intercidant:* quod ille, ſi eſſet tibi
inimiciſſimus, numquam tamen dixiſſet. ipſe enim manſue-
tus; verſus immanis. Quî autem Domitio poterat eſſe ami-
cus, qui tibi eſſet inimicus? tibi porrò inimicus cur eſſet, à
quo cùm vel interfici belli lege potuiſſet, regem & ſe, & filium
ſuum conſtitutos eſſe meminiſſet?

Quid

legendum *voluiſſes.* nam quod mox narrat, actum fuit antequam Cæſar Lucejum veniſſet; ut liquet ex alio hujus paginæ loco: *in poſterum*, inquit, *diem diſtulit; ut cùm in caſtellum Lucejum ventum eſſet &c.* Sequitur ergo id actum fuiſſe in domo Dejotari; ad quam Cæſar in Lucejum proficiſcens deverterat. Quod autem heic nonnulli *veniſſes* exponunt, ires vel proficiſcereris: duriuſculum eſt, neque in Cicerone præſertim, admittendum. hæc Puteanus aliaque, quæ aliquando filii ejus, nihilo pejoris, ſi non melioris, rei ſpeique, aliquando proferent in publicum. *Grut.*

7. *Ab iſto adoleſcente eſſe corruptum.*] Vulgata interpoſuit *exiſtimavi.* ſed vocis ejus nullum veſtigium in Pall quod & notavit Puteanus; item Muretus d. cap. 16. qui tamen minus benè illud *ſubornabit* mutat in *ſubornavit.* ſic quidem etiam ſcriptum in aliquot noſtris: ſed id veteri illa conſuetudine ſcribendi, idem eſt cum priore. *Idem.*

8. *Hac ſuſpicione percuſſum.*] Recepta lectio *perculſum*, ſed alterum magis heic convenit, reſtatque in pleriſque noſtris. *Idem.*

9. *Etiam impunius ſit.*] Sic denuo edidi, cavens ab vitio editionis Gruteri ac ſequentium, in quibus tam inepte legitur, ut tædeat fateri. *Gronov.*

10 *Dii te perduint fugitive &c.*] Sic omnino Pal. pr. tert. & Celbergenſis. aut certè *perdiunt.* vox ea notiſſima vel ex Plauto vulgò erat *perdant.* ſic legendum diu eſt quod monuit Cujacius lib. XII Obſerv. cap. 32. *Grut.*

11. *Transferri non poſſent.*] Mallet Gulielmius *transferre*, quod etiam in uno, alteroque noſtrorum. ſed alterum videtur mihi lepidius. *Idem.*

12. *De abſente ſe vindicare.*] Gulielmius eruebat è veſtigiis unius libri, *abſente ſoli indicare.* quanquam ei non diſpliceret Victorii, *ſe indicare*, de quo ille libro XII Var. lect. cap. 28. ferri poteſt & vulgata: de injuria enim fratribus illata vindicare ſe indicio potuiſſe ſignificat. *Idem.*

13. *At miſit ad Cælium neſcio quem.*] Exſtat & iſtud in Pall. item Lambini *Cæcilius*: ſed tamen Pal. nonus præfert *Telium.* Idem.

14. *Vel quia noſſet, vel quia non noſſet.*] Ita & Pal. nonus. vulgata: *vel quia non noſſet vel ſi noſſet &c.* Idem.

15. *Graves de te rumores ſparſi.*] Habet iſtud ultimum verbum Pal. nonus. aliquammultis aliis abeſt. & poterat rectius forſan ſubaudiri. *Idem.*

16. *Quo tum erga te rex animo fuit?*] Admiſit & iſtud optimus Palatinorum nonus. ſecundus verò amplius habet, *animo rex etiam erga te fuit.* alii quidam non agnoſcunt *erga te*, abjecitque Lambinus. *Idem.*

17. *Seſeque exſpoliare maluit.*] Vulgata intermiſcuit, *& filium ſuum*,

26 Quid deinde? furcifer quò progreditur? ait, hac lætitia Dejotarum elatum, vino ſe obruiſſe, in convivioque nudum ſaltaviſſe. Quæ crux huic fugitivo poteſt ſatis ſupplicii afferre? Dejotarum ſaltantem quiſquam, aut ebrium vidit umquam? omnes ſunt in illo regiæ virtutes, quod te, Cæſar, ignorare non arbitror: ſed præcipuè ſingularis, & admiranda frugalitas. etſi hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere. Frugi hominem dici non multùm habet laudis in rege: fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem; hæ ſunt regiæ laudes: illa privata eſt. Ut volet, quiſque accipiat: ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam, & temperantiam, virtutem eſſe maximam judico. hæc in illo eſt ab ineunte ætate, tum à cuncta Aſia, tum à magiſtratibus, legatiſque noſtris, tum ab equitibus Romanis qui in Aſia negotiati ſunt, perſpecta, & cognita.

27 Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam noſtram ad hoc regium nomen aſcendit: ſed tamen quidquid à bellis populi Romani vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res rationeſque jungebat: ut non ſolùm tetrarcha nobilis, ſed optimus paterfamiliâs, & diligentiſſimus agricola,& pecuarius haberetur. Qui igitur adoleſcens, nondum tanta gloria præditus, nihil umquam niſi ſeveriſſimè, & graviſſimè fecerit, is ea exiſtimatione, eaque ætate ſaltavit?

10 Imitari potiùs, Caſtor, avi tui mores, diſciplinamque de-
28 bebas, quàm optimo, & clariſſimo viro fugitivi ore maledicere. Quòd ſi ſaltatorem avum habuiſſes, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiæque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret. quibus ille ſtudiis ab ineunte ætate ſe imbuerat, non ſaltandi, ſed benè ut armis, optimè ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. itaque Dejotarum cùm plures in equum ſuſtuliſſent, quòd hærere in eo ſenex poſſet, admirari ſolebamus. Hic verò adoleſcens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo noſtro exercitu equitaret cum ſuis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompejum pater miſerat, quos concurſus facere ſolebat? quàm ſe jactare? quàm oſtentare? quàm nemini in illa cauſa ſtudio, & cupiditate concedere?

29 Cùm verò, exercitu amiſſo, ego, qui pacis auctor ſemper fui, poſt Pharſalicum autem prœlium ſuaſor fuiſſem armorum non deponendorum, ſed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipſe ardebat ſtudio ipſius belli, & patri ſatisfaciendum eſſe arbitrabatur. Felix iſta domus, quæ non impunitatem ſolùm adepta ſit, [18] ſed etiam accuſandi licentiam: calamitoſus Dejotarus, qui & ab eo, qui in iiſdem caſtris fuerit, non modò apud te,ſed etiam à ſuis accuſetur. vos veſtra ſecunda fortuna, Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſſe contenti.

11 Sint ſanè inimicitiæ, quæ eſſe non debebant. rex enim De-
30 jotarus veſtram familiam abjectam, & obſcuram, è tenebris in lucem evocavit. quis tuum patrem antè, qui eſſet, quàm cujus gener eſſet, audivit? Sed quamvis ingratè, & impiè [19] neceſſitudinis nomen repudiaritis, tamen inimicitias, hominum more gerere poteratis, non ficto crimine inſectari, non expetere vitam, non capitis arceſſere. Eſto: concedatur hæc quoque acerbitatis, & odii magnitudo. adeone, ut etiam omnia vitæ, ſalutiſque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? ſervum ſollicitare verbis: ſpe, promiſſiſque corrumpere: adducere domum, contra dominum armare: hoc eſt,non uni propinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere. nam iſta corruptela ſervi, ſi non modò impunita fuerit, ſed etiam à tanta auctoritate approbata: nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient. ubi enim id, quod intus eſt, atque noſtrum, impunè evolare poteſt, contraque nos pugnare: fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus.

O tempora, ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri 31
conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cùm tribunus plebis M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocaſſet, Scaurique ſervus ad eum clam domum veniſſet, & crimina in dominum delaturum ſe eſſe dixiſſet: [20] prehendi hominem juſſit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid interſit: etſi iniquè Caſtorem cum Domitio comparo: ſed tamen ille inimico ſervum remiſit: tu ab avo abduxiſti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum contra dominum repudiavit, tu etiam accuſatorem adhibuiſti.

At ſemel iſte eſt corruptus à vobis? nonne, [21] cùm eſſet 32
productus, & cùm tecum fuiſſet, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne audiente hoc Ser. Sulpicio, clariſſimo viro, qui tum caſu apud Domitium cenabat, & hoc T. Torquato, optimo adoleſcente, ſe à te corruptum, tuis promiſſis in fraudem impulſum eſſe confeſſus eſt?
Quæ eſt iſta tam impudens, tam crudelis, tam immoderata 12
inhumanitas? idcirco in hanc urbem veniſti, ut hujus urbis jura, & exempla corrumperes, [22] domeſticaque tua immanitate inquinares?

At quàm acutè collecta crimina? [a] Bleſamius, inquit, (cjus 33
enim nomine, [23] optimi hominis, nec tibi ignoti, [b] maledicebat tibi) ad regem ſcribere ſolebat, [24] te in invidia eſſe: tyrannum exiſtimari: ſtatua inter reges poſita, animos hominum vehementer offenſos: plaudi tibi non ſolere. Nonne intelligis, Cæſar, ex urbanis malevolorum ſermunculis hæc ab iſtis eſſe collecta? Bleſamius tyrannum Cæſarem ſcriberet? multorum enim civium capita viderat: multos juſſu Cæſaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, & everſas domos: armatis militibus refertum forum, quæ ſemper in civili victoria ſenſimus, ea te victore non vidimus.

Solus, inquam, es, C. Cæſar, cujus in victoria ceciderit 34
nemo, niſi armatus. & quem nos liberi, [25] in ſumma populi Romani libertate nati, non modò non tyrannum, ſed etiam [26] clementiſſimum in victoria ducimus: [c] is Bleſamio, qui vivit in regno, tyrannus videri poteſt? Nam de ſtatua quiſque-

SCHOLIASTES.

. . . tio tribuno plebis; interea Domitius ſubito. nuntiatum eſt ei ſervus Scaurus rei tui venit Ad me inquit. quid venit. vult ſe admitti. ingreſſus ſervus. ecce inquit domine chartas attuli quibus poſſis damnare Domitium. (f. dominum) Tunc Domitius vinciatur inquit. chartas illi ad collum ſuſpendit & transmiſit ad dominum ſervum. & dixit corrige ſervum tuum.

a *Bloeſamius.*] Romæ fuit. de urbe Roma ſolebat ſcribere ad Dejotarum. ſecurus eſto. Caeſar in invidia eſt. nam poſuit ſibi ſtatuam inter reges. nemo illi plaudet.

b *Male dicebat tibi.*] Non poteſt dici quemadmodum vertit crimen. qui obicit quod non eſt objectum. ipſe ſibi facit injuriam. puta ego dico. dicebat de te quia latro eſt. cum iſte ſe purgaverit ego tibi feci injuriam utique

c *Is Bleſamio.*] Nam ſi locus affert invidiam. nullus eſt ad ſtatuam id eſt ſi invidioſum locum quaeris. in foro multas habet; nam regum ſtatuae in abſtruſo ſunt loco collocatæ.

ſuum, quod inſertum ex loco inferiore, neque habent mſſ. ferè ulli. *Grut.*

18. *Sed etiam accuſandi licentiam.*] Vulgò interſeritur *habet*: ſed invitis mſſ. noſtris item omnibus. *Idem.*

19. *Neceſſitudinis nomen repudiaritis.*] Sic mſſ. aut *repudiaveritis*. ſupra quoque, iiſdem auctoribus, reſcripſi, *evocavit* Idem.

20. *Prehendi hominem juſſit.*] Ita Colonienſes; melius quàm publicatum *comprehendi*. at Pall. *apprehendi*. Idem.

21. *Cùm eſſet productus, & cùm tecum fuiſſet*] Publicati adjecerant *teſtis*. ſed ea vox non comparet in mſſ imò Pal. ſec. & quarr. adhuc abjiciunt *cùm*, me ſanè volente. eorundem tamen aliquot, *perductus*. Idem.

22. *Domeſticaque immanitate.*] Sic malui cum Col. & aliorum libris, quàm *inhumanitate*. neſcio enim quomodo παρονομασία ſuavior eſt. *Idem.*

23. *Optimi hominis &c.*] Ita Pall. noſtri meliores. nam Lambinianum, *viri optimi*, reſtat tantum in notæ ſecundæ libris. *Idem.*

24. *Te in invidia eſſe: tyrannum exiſtimari &c.*] Præſtat iſtud longè vulgato; *te invidioſè tyrannum exiſt.* quomodo & in tribus ſuis mſſ. legi, dudum indicavit Modius Epiſtola cxxxi. habentque aliquot etiam Pall. *Idem.*

25. *In ſumma populi Rom.*] Haud aliter quoque Pall. noſtri. niſi quod primus non agnoſcat *populi Rom.* prius excuſi, *in ſumma reipubl.* quod alioquin non ſpreverim. *Idem.*

26. *Clementiſſimum in victoria ducimus.*] Sic plerique Pall. & Coloni-

queritur, una præſertim, cùm tam multas videat? valde enim invidendum eſt ejus ſtatuis; cujus tropæis non invidimus. Nam, ſi locus affert invidiam, nullus locus eſt ad ſtatuam quidem Roſtris clarior. De plauſu autem quid reſpondeam? qui nec deſideratus umquam à te eſt, & nonnumquam, obſtupefactis hominibus ipſa admiratione compreſſus eſt: & forſaſſe eò prætermiſſus, quia nihil vulgare te dignum videri poteſt.

13 Nihil à me arbitror prætermiſſum, ſed aliquid ad extremam
35 cauſæ partem reſervatum. id autem aliquid eſt, te ut planè
Dejotaro reconciliet oratio mea. non enim jam metuo, ne tu illi ſuccenſeas: illud vereor, ne tibi illum ſuccenſere aliquid ſuſpicere. quod abeſt longiſſimè, mihi crede, Cæſar. quid enim retineat per te, meminit, non quid amiſerit: neque ſe à te multatum arbitratur: ſed, cùm exiſtimaret a multis tibi multa eſſe tribuenda, quo minus à ſe, qui in altera parte fuiſſet, ea ſumeres, non recuſavit.

36 Etenim ſi Antiochus Magnus ille, rex Aſiæ, eùm, poſtea quàm à Scipione devictus, [d] Tauro tenus regnare juſſus eſſet, omnemque hanc Aſiam, quæ eſt nunc noſtra provincia, amiſiſſet: dicere eſt ſolitus, Benignè ſibi à populo Romano eſſe factum, quòd nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur: poteſt multo faciliùs ſe Dejotarus conſolari. Ille enim [27] furoris multam ſuſtinuerat, hic erroris. [e] omnia tu Dejotaro, Cæſar, tribuiſti, cùm & ipſi, & filio nomen regium conceſſiſti. hoc nomine retento, atque conſervato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de ſe ſenatus imminutum putat: magno animo, & erecto eſt, nec umquam ſuccumbet inimicis, ne fortunæ quidem.

37 Multa ſe arbitratur [f] & peperiſſe [g] antefactis, & habere in animo, atque virtute: quæ nullo modo poſſit amittere. quæ enim fortuna, aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit injuria, omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? [28] ab omnibus enim his ornatus eſt, qui, poſtquàm in caſtris eſſe potuit per ætatem, in Aſia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella geſſerunt. [h] Senatus verò judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani litteris, monumentiſque conſignata ſunt, quæ umquam vetuſtas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? [i] Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, conſtantia? quæ omnes docti, atque ſapientes, ſumma; quidam etiam ſola bona eſſe dixerunt: hiſque non modò ad bene, ſed etiam ab beatè vivendum contentam virtutem eſſe.

38 Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modò
tibi non ſuccenſet, (eſſet enim non ſolum ingratus, ſed etiam
amens) verùm omnem tranquillitatem, & quietem ſenectu-
14 tis, acceptam refert clementiæ tuæ. [29] Quo quidem animo cùm
antea fuit; tum non dubito, quin tuis litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Bleſamio dediſti, ſe magis etiam erexerit, ab omnique ſollicitudine abſtraxerit. jubes enim eum bene ſperare, & bono eſſe animo: quod ſcio te non fruſtra ſcribere ſolere. memini enim iiſdem ferè verbis ad me te ſcribere, meque tuis litteris bene ſperare non fruſtra eſſe juſſum.

[k] Laboro equidem regis Dejotari cauſa, quo eum mihi ami- 39
citiam reſpublica conciliavit, hoſpitium voluntas utriuſque conjunxit, familiaritatem conſuetudo attulit, ſummam verò neceſſitudinem magna ejus officia in me, & in exercitum meum effecerunt: ſed cùm de illo laboro, tum de multis ampliſſimis viris, quibus ſemel ignotum à te eſſe oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum ſollicitudinem ſempiternam, nec accidere, ut quiſquam te timere incipiat eorum, qui ſemel à te ſint liberati timore.

Non debeo, C. Cæſar, quod fieri ſolet in tantis periculis, 40
tentare, [30] quonam modo dicendo miſericordiam tuam commovere poſſim. nihil opus eſt. occurrere ipſa ſolet ſupplicibus, & calamitoſis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges: & id animo contemplare, quod oculis non potes. dabis profectò miſericordiæ, quod iracundiæ negaviſti. Multa ſunt tuæ clementiæ monumenta: ſed maximè eorum incolumitates, quibus ſalutem dediſti. quæ ſi in privatis glorioſa ſunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit: ſociorum verò regum & amicorum, ſanctiſſimum.

Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: 15
retentum verò, & à te confirmatum, poſteris etiam ſuis tra- 41
dituros eſſe confido. Corpora verò ſua, pro ſalute regum ſuorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Bleſamius, & Antigonus, tibi nobiſque omnibus jam diu noti, eademque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus eſt ad te miſſus: tum regum amiciſſimi, tum tibi etiam, ut ſpero, probati.

Exquire de Bleſamio, numquid ad regem contra dignitatem 42
tuam ſcripſerit. Hieras quidem cauſam omnem ſuſcipit, & criminibus illis pro rege ſe ſupponit reum, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat umquam ſe à te in Dejotari tetrarchia pedem diſceſſiſſe: in primis finibus tibi ſe præſtò fuiſſe dicit, uſque ad ultimos proſecutum: cùm è balneo exiſſes, tecum ſe fuiſſe, cùm illa munera inſpexiſſes cenatus, cùm in cubiculo recubuiſſes: eandemque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridie.

Quamobrem, ſi quid eorum, quæ objecta ſunt, cogitatum 43
ſit, non recuſat, quin id facinus, ſuum judices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſſe regibus, aut incolumem famam cum ſalute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis eſt; alterum conſervare, clementiæ tuæ.

SCHOLIASTES.

d *Tauro tenus.*] Uſque ad Taurum montem qui dividit Aſiam & Suriam.

e *Omnia tu Dejotaro tribuiſti.*] Vide quemadmodum laborat ne oſtendat irate (ſuperſcriptum v̄) parte multatum regni.

h *Senatus vero judicia de illo tam multa.*] Jam oſtendit quare debeat illi ignoſci quia ſenatum ſecutus eſt.

f *Et peperiſſe.*] Inquit

g *Antefactis & habere in animo.*] Dixit ante factis. ſecunda pars.

i *Quid de virtute ejus dicam.*] Ad animum peripatetice.

k *Laboro equidem Regis Dejotari cauſa.*] Epilogos; quia ſic debet orator labi ad epilogum ne ſentiatur.

l *Corpora ſua pro favore regum legati hi tradunt.*] Legatos jam producit. qui offerebant ſe tormentis. ſcilicet Hierax. hic enim dixerat. ego tibi occurri venienti ad Tetrarchen Dejotarum. ſi quid cogitatum eſt contra te me torque. ego ſum conſcius illorum cupiditati propter Caſtorem nepotem ſervum Phidippum.

FINIT PRO DEIOTARO.

lonienſ. nam vulgati, *clementiſſimum in victoria videmus ducem.* Grut.

27. *Furoris mulctam ſuſtinuerat.*] Ita meliores Pall. deteriores enim *mulctam ſubierat.* at in nullo reperi Lambinianum illud *multuram*, niſi in uno. Gulielmius conjiciebat *multam ſui tulerat*, quod inveniſſet in Colon. *ſuſtulerat.* Idem.

28. *Ab omnibus enim his ornatus eſt.*] Sic Pall. quidam, neque aliter Colonienſ. quàm quod is, *ab omnibus eſt enim iis ornatus.* Idem.

29. *Quo quidem animo cùm antea fuit.*] Malè heic vulgati, *fuerit*, & contra mſſ. *Idem.*

30. *Quonam modo dicendo miſericordiam tuam &c.*] Vetus Baſilicanus, *& quonam*: videlicet verum eſſe, *ecquo-nam modo*, inquit Gulielmius. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS
IN M. ANTONIUM
PHILIPPICARUM
LIBER PRIMUS,
SEU
PHILIPPICA PRIMA.
ORATIO SEXTA ET QUADRAGESIMA.

I 1 ANTEQUAM de republica, patres conſcripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter conſilium & profectionis, & reverſionis meæ. Ego, cùm ſperarem aliquando ad veſtrum conſilium, auctoritatemque rempublicam eſſe revocatam, manendum mihi ſtatuebam, quaſi in vigilia quadam conſulari, ac ſenatoria. nec verò uſquam diſcedebam, nec à republica dejiciebam oculos, ex eo die, quo in ædem Telluris convocati ſumus. in quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis: Athenienſiumque [1] renovavi vetus exemplum: Græcum etiam verbum uſurpavi, quo tum in ſedandis diſcordiis erat uſa civitas illa: atque omnem memoriam diſcordiarum oblivione ſempiterna delendam cenſui.

2 Præclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum, & per liberos ejus cum præſtantiſſimis civibus confirmata eſt. Atque his principiis reliqua conſentiebant. ad deliberationes eas, quas habebat domi de republica, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas [2] deferebat: ſumma cum dignitate, & conſtantia ad ea, quæ quæſita erant, reſpondebat: nihil tum, niſi quod erat notum omnibus, in C. Cæſaris commentariis reperiebatur.

3 Numqui exſules reſtituti? unum ajebat, præterea neminem. num immunitates datæ? nullæ, reſpondebat. Aſſentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clariſſimo viro, voluit, ne qua tabula poſt idus Martias ullius decreti Cæſaris, aut beneficii figeretur. Multa prætereo, eaque præclara. ad ſingulare enim M. Antonii factum feſtinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam regiæ poteſtatis obſederat, funditus ex republica ſuſtulit. de qua ne ſententias quidem diximus. ſcriptum ſenatusconſultum, quod fieri vellet, attulit. quo recitato, auctoritatem ejus ſummo ſtudio ſecuti ſumus, eique ampliſſimis verbis per ſenatusconſultum gratias egimus.

2 Lux quædam videbatur oblata, non modo regno, quod per-
4 tuleramus; ſed etiam regni timore ſublato: magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, ſe liberam civitatem eſſe velle, cùm dictatoris nomen, quod ſæpe juſtum fuiſſet, propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam, funditùs ex republica ſuſtuliſſet.

Liberatus cædis periculo paucis pòſt diebus ſenatus, uncus 5
impactus eſt fugitivo illi, [3] qui in C. Marii nomen invaſerat. atque hæc omnia communiter cum collega. alia porrò propria Dolabellæ: quæ, niſi collega abfuiſſet; credo eis fuiſſe futura communia. Nam, cùm ſerperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latiùs; iidemque buſtum in foro facerent, [4] qui illam inſepultam ſepulturam refecerant: & quotidie magis, magiſque perditi homines, cum ſui ſimilibus ſervis, tectis, ac templis urbis minarentur: talis animadverſio fuit Dolabellæ, cùm in audaces, ſceleratoſque ſervos, tum in impuros, & nefarios liberos; taliſque everſio illius exſecratæ columnæ, ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die diſſenſiſſe.

Ecce enim Kalendis Juniis, quibus ut adeſſemus edixerat; 6
mutata omnia: nihil per ſenatum, [5] multa & magna per populum, & abſente populo, & invito. conſules deſignati ſe audere negabant in ſenatum venire: patriæ liberatores [6] urbe carebant ea, cujus à cervicibus jugum ſervile dejecerant: quos tamen ipſi conſules & in concionibus, & in omni ſermone laudabant. [7] Veterani, qui appellantur, quibus hic ordo diligentiſſimè caverat, non ad conſervationem earum rerum, quas habebant, ſed ad ſpem novarum prædarum incitabantur. Quæ cùm audire mallem, quàm videre, haberemque jus legationis liberum, ea mente diſceſſi, ut adeſſem Kalendis Januariis, quod initium ſenatus cogendi fore videbatur.

Expoſui, patres conſcripti, profectionis conſilium: nunc 3
reverſionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam. 7
Cùm Brundiſium, iterque illud, quod tritum in Græciam eſt, non ſine cauſa vitaviſſem, Kalendis Sextilibus veni Syracuſas, quòd ab urbe ea tranſmiſſio in Græciam laudabatur. quæ tamen urbs mihi conjunctiſſima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit. veritus ſum, ne meus repentinus ad meos neceſſarios adventus, ſuſpicionis aliquid afferret, ſi eſſem commoratus. Cùm autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod eſt promontorium agri Rhegini, venti detuliſſent; ab eo loco conſcendi, ut tranſmitterem: nec ita multùm provectus, rejectus auſtro ſum in eum ipſum locum, unde conſcenderam.

Cùmque intempeſta nox eſſet, manſiſſemque in villa P. Va- 8
lerii, comitis, & familiaris mei, poſtridieque apud eundem, ven-

1. *Renovavi vetus exemplum &c.*] Ita Pall. noſtri duo. ii enim ſoli erant ad manum. aliæ aliquot edd. *revocavi*, quod reſpuendum vel ideo; quod proximè præceſſit, *convocati*. Gruter.

2. *Deferebat: ſumma cum dignitate &c.*] Hunc ordinem verborum ſervarit Pall. & vetuſtè cuſi. ineptè Lambinus, qui Hier. Ferrario aſſenſus mutavit. nihil enim horridius tranſpoſitione illa periodi iſtius, dummodò quis propius attendat. *Idem.*

3. *Quin C. Marii nomen invaſerat.*] Sic Pall. ſic olim editi. at Gulielmius fide Lilienſis omittebat præpoſitionem. *Idem.*

4. *Qui illam inſepultam ſepulturam refecerant.*] Ita Lilienſis codex, melius omnino vulgato, *effecerant*. inſtauratum enim funus Cæſari. eſt autem heic imitatio Græcorum; τάφος ἄταφος, quod exſtat apud Euripidem Phœniſſis. *Idem.*

5. *Multa & magna per populum, & abſente populo.*] Sic Pal. ſec. S. Victoris, & Ferrarii mſſ. omnes. vulgati, *per ipſum, & abſ.* Idem.

6. *Urbe carebant ea &c.*] Mauricianus omittebat *ea*, quod perplacet Gulielmio. *Idem.*

7. *Veterani qui appellantur.*] Ita Gulielmius è ſuis legebat, non male. editi tamen olim & Pall. noſtri nihil diſſentiunt à vulgata. prius, *appellabantur*; prorſus ineptè. *Idem.*

8. *Nec*

ventum exſpectans, manerem : municipes Rhegini complures ad me venerunt ; ex his quidam Roma recentes : à quibus primùm accipio M. Antonii concionem : quæ ita mihi placuit, ut, ea lecta, de reverſione primùm cœperim cogitare. [8] nec multò pòſt edictum Bruti affertur, & Caſſii. quod quidem mihi, fortaſsè quòd eos etiam plus reipublicæ, quàm familiaritatis gratia, diligo, plenum æquitatis videbatur. Addebant præterea (fit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætius) [9] rem conventuram : Kalendis Sextilibus ſenatum frequentem fore : Antonium, repudiatis malis ſuaſoribus, remiſſis Galliis provinciis, ad auctoritatem ſenatus eſſe rediturum.

4 Tum verò tanta ſum cupiditate incenſus ad reditum, ut mi-
9 hi nulli neque remi, neque venti ſatisfacerent : non quò me ad tempus occurſurum putarem, ſed ne tardiùs, quàm cuperem, reipublicæ gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus, Brutum vidi, quanto meo dolore, non dico. turpe mihi ipſi videbatur, in eam urbem me audere reverti, [10] ex qua Brutus cederet : & ibi velle tutò eſſe, ubi ille non poſſet. Neque verò illum ſimiliter, atque ipſe eram, commotum eſſe vidi. erectus enim maximi, ac pulcherrimi facti conſcientia, nihil de ſuo caſu, multa de noſtro querebatur.

10 Ex quo primùm cognovi, quæ Kalendis Sextilibus in ſenatu fuiſſet L. Piſonis oratio : qui quamquam parum erat (id enim ipſum à Bruto audieram) à quibus debuerat, adjutus : tamen & Bruti teſtimonio (quo quid poteſt eſſe gravius?) & omnium prædicatione, quos poſtea vidi, magnam mihi videbatur gloriam conſecutus. Hunc igitur ut ſequerer, properavi, quem præſentes non ſunt ſecuti : non ut proficerem aliquid ([11] neque enim ſperabam id, neque præſtare poteram) ſed ut, ſi quid mihi humanitùs accidiſſet(multa autem impendere videbantur præter naturam etiam, præterque fatum) hujus diei vocem teſtem reipublicæ relinquerem meæ perpetuæ erga ſe voluntatis.

11 Quoniam utriuſque conſilii cauſam, patres conſcripti, probatam vobis eſſe confido, prius quàm de republica dicere incipio, pauca querar de heſterna M. Antonii injuria, cui ſum amicus : [12] idque me nonnullo ejus officio debere eſſe, præ
5 me ſemper tuli. Quid tandem erat cauſæ, cur in ſenatum heſterno die tam acerbè cogerer ? ſoluſne aberam ? an non ſæpe minùs frequentes fuiſtis ? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret ? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur : ad quam cauſam etiam Appium illum & cæcum, & ſenem, delatum eſſe memoriæ proditum eſt.

12 De ſupplicationibus referebatur : quo in genere ſenatores deeſſe non ſolent. coguntur enim non pignoribus, ſed eorum, quorum de honore agitur, gratia : quod idem fit, cùm de triumpho refertur. Ita ſine cura conſules ſunt, ut pænè liberum ſit ſenatori non adeſſe. qui cùm mihi mos notus eſſet, cùmque de via languerem, & mihimet diſplicerem : miſi, pro amicitia, qui hoc ediceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris ſe domum meam venturum eſſe dixit. Nimis iracundè hoc quidem, & valde intemperanter. cujus enim maleficii iſta pœna eſt, ut dicere in hoc ordine auderet, ſe publicis operis diſturbaturum publicè ex ſenatus ſententia ædificatam domum? quis autem umquam tanto damno ſenatorem coegit ? aut quid eſt ultra pignus, aut multam? qui ſi ſciſſet, quam ſententiam dicturus eſſem, remiſiſſet aliquid profectò de ſeveritate cogendi.

An me cenſetis, patres conſcripti, quod vos inviti ſecuti 6
eſtis, decreturum fuiſſe, ut parentalia cum ſupplicationibus 13
miſcerentur ? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur ? ut decernerentur ſupplicationes mortuorum ? [13] nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui & ipſe regio dominatu rempublicam liberavit, & ad ſimilem virtutem, & ſimile factum ſtirpem in propè quingenteſimum annum propagavit : adduci tamen non poſſem, ut quemquam mortuum conjungerem cum deorum immortalium religione : [14] ut, cujus ſepulcrum uſquam exſtet, ubi parentetur, ei publicè ſupplicetur. Ego verò eam ſententiam dixiſſem, patres conſcripti, ut me adverſus populum Romanum, ſi qui accidiſſet gravior reipublicæ caſus, ſi bellum, ſi morbus, ſi fames ; facilè poſſem defendere : quæ partim jam ſunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoſcant dii immortales, velim, & populo Romano, qui id non probat, & huic ordini, qui decrevit invitus.

Quid ? de reliquis reipublicæ malis licetne dicere ? mihi 14
verò licet, & ſemper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. poteſtas modò veniendi in hunc locum ſit : dicendi periculum non recuſo. Atque utinam, patres conſcripti, Kalendis Sextilibus adeſſe potuiſſem ! non quò profici potuerit aliquid : ſed ne unus modò conſularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus republica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines ampliſſimis populi Romani beneficiis uſos, L. Piſonem, ducem optimæ ſententiæ non ſecutos. Idcircone nos populus Romanus conſulares fecit, ut in altiſſimo, ampliſſimoque gradu dignitatis locati, rempublicam pro nihilo haberemus ? non modò voce nemo L. Piſoni conſularis, ſed ne vultu quidem aſſenſus eſt.

Quænam (malùm) eſt iſta voluntaria ſervitus ? fuerit quæ- 15
dam neceſſaria. nec ego hoc ab omnibus iis deſidero, qui ſententiam loco conſulari dicunt. alia cauſa eſt eorum, quorum ſilentio ignoſco : alia eorum, quorum vocem requiro. quos quidem doleo in ſuſpicionem populi Romani venire, non metu, [15] quod ipſum eſſet turpe, ſed alium alia de cauſa deeſſe
dignitati ſuæ. Quare primùm maximas gratias & habeo, & ago 7
L. Piſoni, qui [16] non, quid efficere poſſet in republica, cogitavit, ſed quid ipſe facere deberet : deinde à vobis, patres conſcripti, peto, ut, etiam ſi ſequi minùs audebitis orationem, atque auctoritatem meam, benignè tamen me, ut feciſtis adhuc, audiatis.

Primùm igitur acta Cæſaris ſervanda cenſeo : non quò pro- 16
bem : quis enim id quidem poteſt ? ſed quia rationem habendam maximè arbitror pacis, & otii. Vellem adeſſet Antonius, modò ſine advocatis. ſed, ut opinor, licet ei minùs valere : quod mihi heri per illum non licebat. doceret me, vel potiùs vos, patres conſcripti, quemadmodum ipſe Cæſaris acta defen-

8. *Nec multo poſt.*] Video patrem in vitæ fine occurriſſe codici MS. unde exemplari ſuo adſcripſit diſcrepantes lectiones, quarum eas hîc colligam, quæ videntur eſſe alicujus momenti, ut hoc loco *nec ita multo p.* cap. 6 *quæ partim jam fuerunt*, & mox *qui non probat*, ſine τῷ *id.* cap. 7 *qui non quid poſſet in rep. cogitavit.* cap. 8 *id numerabitis.* cap. 9 *quid eſt aliud igitur niſi adhortari.* & cap 12 *gratulationi tuæ ſe non optarent.* cap. 13 *eſſe voluiſti : K. tuus parvus filius in Capitolio a te.* ibid. *Num hæc te, cum pro ſ. r. t. geſſiſſes, fortunæ num.* cap. 14 *quare flectere quæſo.* cap. 15 *plauſus teſtimonia.* ibid. *& ſexageſimo tum demum anno palmam dari non put. Br. qui ludis ſuis ita c. ut nullo . . . . leniret. equidem iſtum, qui . . . . contempſerit.* Gronov.

9. *Rem conventuram.*] Haud aliter Pal. ſec. non ut antea vulgati, *remp. conventuram.* Sic Livius lib. xxx, *ac ſpem facere ſæpius ultro citroque agitantibus, rem conventuram.* videatur Ferrarius. *Gruter.*

10. *Ex qua Brutus cederet.*] Sic Pal. ſec. primus enim *excedere* ; ut vulgata. *Idem.*

11. *Neque enim ſperabam id, neq. p. p.*] Ut Apulejo, qui in Apologia ſcripſit *potius ſpero, quam præſto*, ſimilem faceret ordinem verborum & cogitationum Ciceronis, Pricæus malebat hic e converſo *nec enim præſtabam id, nec ſperare poteram*, ſi attendas & exigas, certe violente & ſine jure. *Gronov.*

12. *Idque me nonnullo &c. debere eſſe.*] Ita & noſtri. malè Lambinus & Manutius, qui *eſſe* mutarunt in *etiam*, adducti conjectura Faerni. quod idem dictum velim ſuper voce *ediceret*, quam mutarunt in *ei dicerent*, præter omnes libros. *Gruter.*

13. *Nihil dico cui.*] Eſt à conjectura Ferrarii, confirmata deinde exemplaribus vetuſtis : & accedunt Pall. in quibus *qui.* Idem.

14. *Ut cujus ſepulcrum uſquam exſtet &c.*] Ita aliàs legi, eſt ad oram ed. Lambini ; ſicque Maurit. ac S. Victoris membranæ. rectè. tangit morem Romanum. Diis enim ſupplicabant, ut Romulo, cujus nuſquam ſepulcrum. at viris illuſtribus, ad ſepulcrum cujuſque parentabant, ut Tatio, aliis &c. Idem.

15. *Quod ipſum eſſet turpe.*] Habebat & iſtud Pal. ſec. & S. Victoris, item Maur. & P. non ut vulgatur *eſt.* Idem.

16. *Non quid efficere poſſet in republ. cogitavit.*] Malim accedere inſl. iis Ferrarii, in quibus, *non quid in remp. cogitavit.* Idem.

ſenderet. An in commentariolis, & chirographis, & libellis ſe uno auctore prolatis; ac ne prolatis quidem, ſed tantummodò dictis, acta Cæſaris firma erunt: quæ ille in æs incidit, in quo populi juſſa, perpetuaſque leges eſſe voluit, pro nihilo habebuntur?

17 Equidem ſic exiſtimo: nihil tam eſſe in actis Cæſaris, quàm leges Cæſaris. An, ſi cui quid ille promiſit, id erit [17] fixum, quod idem facere non potuit? ut multis multa promiſſa non fecit. quæ tamen multo plura reperta ſunt, illo mortuo; quàm vivo beneficia per omnes annos tributa, & data. ſed ea non muto, non moveo: ſummo etiam ſtudio præclara illius acta defendo. pecunia utinam ad Opis maneret! cruenta illa quidem, ſed his temporibus, cùm iis, quorum eſt, non redditur, neceſſaria. quamquam ea quoque ſit effuſa, ſi ita in actis fuit.

18 Ecquid eſt, quod tam propriè dici poſſit actum ejus, qui togatus in republica, cum poteſtate, imperioque verſatus ſit, quàm lex? Quære acta Gracchi: leges Semproniæ proferentur. quære Sullæ: Corneliæ. quid? Cn. Pompeji tertius conſulatus in quibus actis conſtitit? nempe in legibus. à Cæſare ipſo ſi quæreres, quidnam egiſſet in urbe, & toga: leges multas reſponderet ſe, & præclaras tuliſſe. chirographa verò aut mutaret, aut non daret: aut, ſi dediſſet, non iſtas res [18] in actis ſuis duceret. Sed ea ipſa concedo: quibuſdam in rebus etiam conniveo: in maximis verò rebus, id eſt, legibus acta Cæſaris diſſolvi; ferendum non puto.

8 19 Quæ lex melior, utilior, optima etiam republica ſæpius flagitata, quàm ne prætoriæ provinciæ plus quàm annum, neve plus quàm biennium conſulares obtinerentur? Hac lege ſublata, videnturne vobis acta Cæſaris ſervari? quid? ea lege, quæ promulgata eſt de tertia decuria judicum, nonne omnes judiciariæ leges Cæſaris diſſolvuntur? Et vos acta Cæſaris defenditis, qui leges ejus evertitis? niſi fortè, ſi quid memoriæ cauſa retulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamvis iniquum, & inutile ſit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Cæſaris non habebitur.

20 At quæ eſt iſta tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? iſti ordini judicatus lege Julia, etiam antè Pompeja, Aurelia non patebat? Cenſus præfiniebatur, inquit. Non centurioni quidem ſolùm, ſed equiti etiam Romano. Itaque viri fortiſſimi, atque honeſtiſſimi, qui ordines duxerunt, res & judicant, & judicaverunt. Non quæro, inquit, iſtos. quicumque ordinem duxit, judicet. At ſi ferretis, quicumque equo meruiſſet, quod eſt laudatius, nemini probaretis. In judice enim ſpectari & fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, iſta: addo etiam judices manipulares ex legione Alaudarum. aliter enim noſtri negant poſſe ſe ſalvos eſſe. O contumelioſum honorem iis, quos ad judicandum nec opinantes vocatis! hic enim eſt legis index, ut ii in tertia decuria judicent, qui liberè judicare non audeant. in quo quantus eſt error, dii immortales! eorum, qui iſtam legem excogitaverunt? ut enim quiſque ſordidiſſimus videbitur, ita libentiſſimè ſeveritate judicandi ſordes ſuas eluet: laborabitque, ut honeſtis decuriis potiùs dignus videatur, quàm in turpes jure conjectus.

9 21 Altera promulgata lex eſt, ut & de vi, & de majeſtate damnati ad populum provocent, ſi velint. Hæc utrùm tandem lex eſt, an legum omnium diſſolutio? quis enim eſt hodie, cujus interſit iſtam legem manere? nemo reus eſt iſtis legibus: nemo eſt, quem futurum putemus. armis enim geſta, numquam profectò in judicium vocabuntur. At res popularis. Utinam quidem vellet is aliquid eſſe populare! omnes enim jam cives de reipublicæ ſalute una & mente, & voce conſentiunt. Quæ eſt igitur iſta cupiditas ejus legis ferendæ, quæ turpitudinem ſummam habeat, gratiam nullam? quid enim turpius, quàm qui majeſtatem populi Romani per vim minuerit, cum damnatum judicio, ad eam ipſam vim reverti, propter quam ſit jure damnatus?

Sed quid plura de lege diſputo? quaſi verò id agatur, ut quiſquam provocet. id agitur, id fertur, ne quis omnino umquam iſtis legibus reus fiat. Quis enim aut accuſator tam amens reperietur, qui reo condemnato, objici ſe multitudini conductæ velit? aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipſe ad operas mercenarias ſtatim protrahatur? Non igitur provocatio iſta lege datur: ſed duæ maximè ſalutares leges, quæſtioneſque tolluntur. [19] Quid eſt aliud igitur adhortari adoleſcentes, ut turbulenti, ut ſeditioſi, ut pernicioſi cives velint eſſe? quam autem ad reipublicæ peſtem furor tribunicius impelli non poterit, his duabus quæſtionibus, de vi, & de majeſtate, ſublatis? 22

[20] Quid, quod obrogatur legibus Cæſaris, quæ jubent, ei, qui de vi, itemque ei, qui majeſtatis damnatus ſit, aqua & igni interdici? quibus cùm provocatio datur, nonne acta Cæſaris reſcinduntur? Quæ quidem ego, patres conſcripti, qui illa numquam probavi, ita conſervanda concordiæ cauſâ arbitratus ſum, ut non modò, quas vivus Cæſar leges tuliſſet, infirmandas hoc tempore non putarem: ſed ne illas quidem, quas poſt mortem Cæſaris prolatas eſſe, & fixas videtis. 23

De exſilio reducti à mortuo: civitas data non ſolùm ſingulis, ſed nationibus, & provinciis univerſis à mortuo: immunitatibus infinitis ſublata vectigalia à mortuo. Ergo hæc uno viro optimo auctore domo prolata defendimus: eas leges, quas ipſe, vobis inſpectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, iiſque legibus rempublicam contineri putabat, de provinciis, de judiciis, eas, inquam, Cæſaris leges, nos, qui defendimus acta Cæſaris, evertendas putabimus? 10 24

Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ ſunt, ſaltem queri poſſumus: de iis, quæ jam latæ dicuntur, ne illud quidem licuit. illæ enim nulla promulgatione latæ ſunt antè quàm ſcriptæ. Quærunt quid ſit, cur aut ego, aut quiſquam veſtrûm, patres conſcripti, bonis tribunis plebis leges malas metuat. paratos habemus, qui intercedant: paratos, qui rempublicam religione defendant: vacui metu eſſe debemus. Quas tu mihi, inquit, interceſſiones, [21] quas religiones? Eas ſcilicet, quibus reipublicæ ſalus continetur. Negligimus iſta, & nimis antiqua, & ſtulta ducimus. forum ſepietur: omnes claudentur aditus: armati in præſidiis multis locis collocabuntur. 25

Quid tum? [22] Quod erit ita geſtum, id lex erit; & in æs incidi videbitis. cedò illa legitima: CONSVLES POPVLVM IVRE ROGAVERVNT (hoc enim à majoribus accepimus jus rogandi) POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. Qui populus? iſne, qui excluſus eſt? quo jure? an eo, quod vi, & armis omne ſublatum eſt? Atque ego hoc dico de futuris, quod eſt amicorum, antè dicere ea, quæ vitari poſſunt: quæ ſi facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis: de quibus eſt integrum vobis. demonſtro vitia: tollite. [23] denuntio vim, arma: removete. 26

Iraſci vos quidem mihi, Dolabella, pro republica dicenti; non oportebit. quamquam te quidem id facturum non arbitror. novi enim facilitatem tuam. collegam tuum ajunt in hac ſua fortuna, quæ bona ipſi videtur: mihi, ne gravius quippiam 11 27

17 *Fixum quod idem facere non potuit?*] Secutus ſum diſtinctionem Turnebi, quam habet lib. xv Adverſ. cap. 2. *Idem.*

18. *In actis ſuis duceret.*] Pal. ſec. & S. Vict. Maur. P. *diceret*, rectè. reſpondentem enim facit Antonio Cæſarem. *Idem.*

19. *Quid eſt aliud igitur adhortari.*] Ejeci *quum* juſſu S. Vict. & ſec. quibus auctoribus adhuc poterat exturbari *igitur*. Idem.

20. *Quid quod obrogatur legibus Cæſaris.*] Habent & iſtud Pal. quoque ſec. ac S. Victoris, non, ut antea publicati, *abrogatur his legibus*. Idem.

21. *Quas religiones? Eas &c.*] Sic Pall. noſtri, & Mauric. item P. ſine verbo *nominas*, quod jure tolli juſſit Ferrarius. *Idem.*

22. *Quod erit ita geſtum, id lex erit; & in æs incidi videbitis.*] Secutus ſum Gulielmium, qui iſtud repererat in fragmento Colonienſi atque libro S. Victoris: neque aliter Pal. ſec. vulgo erat, *jubebitis*. minus rectè. non enim Senatus id juſſurus erat; neque exſpectaturus Antonius juſſum Senatus. quod ipſum omnino produnt, & præcedentia & ſequentia. *Idem.*

23. *Denuncio vim, arma; removete.*] De hac diſtinctione optimus virorum P. Victorius lib. xxxII cap. 13. in quem dum heic invehitur Lambinus Lycambeis armis, oſtendit quàm ſit animi puſilli, imò nullius. *Idem.*

24. *Niſi*

piam dicam, avorum, & avunculi ſui conſulatum ſi imitaretur, fortunatior videretur : ſed eum iracundum audio factum. Video autem, quàm ſit odioſum habete itatum eundem, & armatum, cùm tanta præſertim gladiorum ſit impunitas. ſed proponam jus, ut opinor, æquum : quod M. Antonium non atbitror repudiaturum. Ego, ſi quid in vitam ejus, aut in mores contumelioſè dixero, quo minus mihi inimiciſſimus ſit, non recuſabo. ſin conſuetudinem meam, quam in republica ſempet habui, tenuero, id eſt, ſi liberè, quæ ſentiam, de republica dixero : primum deprecor, ne iraſcatur : deinde, ſi hoc non impetro, peto, ut ſic iraſcatur, ut civi. armis utatur, ſi ita neceſſe eſt, ur dicit, ſui defendendi cauſa : iis, qui pro republica quæ ipſis viſa erunr, dixetint, iſta arma ne noceant. Quid hac poſtulatione dici poteſt æquius ?

28 Quòd ſi, ut à quibuſdam mihi ejus familiaribus dictum eſt, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio, graviter offendit, etiam ſi nulla ineſt contumelia : feremus amici naturam. ſed iidem illi ita mecum, Non idem tibi adverſario Cæſaris licebit, quod Piſoni ſocero. & ſimul admonent quiddam, quod cavebimus : nec erit juſtior, patres conſcripti, in ſenatum non veniendi morbi cauſa, quàm mortis.

12 Sed per deos immortales ! te enim intuens, Dolabella, qui
29 es mihi cariſſimus, non poſſum de utriuſque veſtrûm errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, magna quædam ſpectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli ſuſpicantur, quæ ſemper ab ampliſſimo quoque, clariſſimoque contempta eſt, non opes violentas, & populo Romano minimè ferendam potentiam, ſed caritatem civium, & gloriam concupiſſe Ea autem eſt gloria, laus rectè factorum, magnorumque in rempublicam meritorum : quæ cùm optimi cujuſque, tum etiam multitudinis teſtimonio comprobatur.

30 Dicerem, Dolabella, qui rectè factorum fructus eſſet, [24] niſi te paullispet eſſe expertum viderem. Quem potes recordari in vita tibi illuxiſſe diem lætiorem ; quàm cùm, expiato foro, diſſipato concurſu impiorum, principibus ſceletis [25] pœna affectis, te domum recepiſti ? cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ ſtudia tum laudi, & [26] gratulationi tuæ ſe non obtuletunt ? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, & gratias boni viri agebant, & tuo nomine gratulabantur. Recordare, quæſo, Dolabella, conſenſum illum theatri, cùm omnes earum rerum obliti, propter quas [27] tibi fuerant offenſi, ſignificaverunt, ſe novo beneficio memoriam veteris doloris abjeciſſe.

31 Hanc tu, Dolabella (magno loquor cum dolore) hanc tu, inquam, animo æquo potuiſti rantam dignitatem deponere ?
13 Te autem, M. Antoni, (abſentem appello) unum illum diem, quo in æde Telluris ſenatus fuit, non omnibus iis menſibus, quibus te quidam, multum à me diſſentientes, beatum putant, anteponis ? quæ fuit oratio de concordia ? quanto metu veterani, quanta ſollicitudine civitas tum à te liberata eſt ? Tuum collegam, depoſitis inimicitiis, oblitus auſpiciorum, auguria te ipſo augure nuntiante, illo primùm die collegam tibi eſſe voluiſti : reipublicæ tuus parvulus filius in Capitolium à te miſſus pacis obſes fuit.

32 Quo ſenatus die lætior ? quo populus Romanus ? qui quidem nulla in concione umquam frequentior fuit. tum denique liberati per viros fortiſſimos videbamut ; quia, ut illi voluetant, libertatem pax ſequebatur. Proximo, altero, tettio, reliquis conſecutis diebus, non intermittebas quaſi donum aliquod quotidie afferre reipublicæ. maximum autem illud, quòd dictaturæ nomen ſuſtuliſti. hæc inuſta eſt à te, à te, inquam, mortuo Cæſari nota ad ignominiam ſempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii ſcelus, decreto gentis Manliæ, [28] neminem patricium M. Manlium vocari licet : ſic tu propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus ſuſtuliſti.

Num hujuſce, cùm pro ſalute reipublicæ tanta geſſiſſes, for- 33
tunæ te, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ pœnitebat ? Unde igitur ſubitò tanta iſta mutatio ? non poſſum adduci, ut ſuſpicer, te pecunia captum. Licet, quod cuique libet, loquatur. credere non eſt neceſſe. nihil enim umquam in te ſordidum, nihil humile cognovi. quamquam nihil eſt tam ſanctum, quod non ſoleant domeſtici depravare nonnumquam : ſed novi firmitatem tuam. atque utinam, ut culpam, ſic etiam ſuſpicionem vitare potuiſſes ! Illud magis vereor, 14
ne ignorans verum iter gloriæ, glorioſum putes, plus te unum poſſe, quàm omnes : & metui à civibus tuis, quàm diligi malis. quod ſi ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Carum eſſe civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi, glorioſum eſt. metui verò, & in odio eſſe, invidioſum, deteſtabile, imbecillum, caducum.

Quod videmus etiam in fabulis, ipſi illi, qui „ *Oderint, dum* 34
metuant, dixerit, pernicioſum fuiſſe. Utinam, Antoni, avum tuum meminiſſes ! de quo tamen multa audiſti ex me ſæpiſſimè. Putáſne illum immortalitatem mereri voluiſſe, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur ? illa erat vita, illa ſecunda fortuna, libertate eſſe parem cum ceteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui proſperas, acerbiſſimum ejus diem ſupremum malim, quàm L. Cinnæ dominatum, à quo ille crudeliſſimè eſt interfectus.

Sed quid oratione te flectam ? ſi enim exitus C. Cæſaris ef- 35
ficere hoc non poteſt, ut malis carus eſſe, quàm metui, nihil cujuſquam proficiet, nec valebit oratio. quem qui beatum fuiſſe putant, miſerrimi ipſi ſunt. Beatus eſt nemo, qui ea lege vivit, ut non modò impunè, ſed etiam cum ſumma interfectoris gloria interfici poſſit. Quare flecte te, quæſo, & majores tuos reſpice, atque ita guberna rempublicam, ut natum eſſe te cives tui gaudeant : ſine quo nec beatus, [29] nec clarus, nec unctus quiſquam eſſe omni poteſtate poteſt.

Et populi quidem Romani judicia multa ambo habetis, 15
[30] quibus non ſatis moveri permoleſtè fero. Quid enim gla- 36
diatoribus clamores innumerabilium civium ? [31] quid populi concurſus ? quid Pompeji ſtatuæ plauſus infiniti ? quid iis tribunis plebis, qui vobis adverſantur ? parumne hæc ſignificant, incredibiliter conſentientem populi Romani univerſi voluntatem ? Quid ? Apollinarium ludorum plauſus, vel teſtimonia potiùs, & judicia populi Romani vobis parva videbantur ? O beatos illos, qui, cùm adeſſe ipſis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, & in medullis populi Romani ac viſceribus hærebant ! niſi fortè Accio tum [32] plaudi, & ſexageſimo poſt anno palmam dari putabatis, non Bruto ; qui ludis ita caruit, ut in illo apparatiſſimo ſpectaculo ſtudium populus Romanus tribuerit abſenti, deſiderium liberatoris ſui

per-

24. *Niſi te paulisper eſſe expertum viderem.*] Lambinus & Manutius alia interponunt : ſed ita nulli mſſ. noſtri, ita nulli vetuſtius impreſſi. *Grut.*

25. *Pœna adfectis, te domum.*] Iidem intertextum habent, *adf. urbe incendio, & cædis metu liberata, te domum.* præter vett. noſtros & olim editos. *Idem.*

26. *Gratulationi tuæ ſe non obtulerunt ?*] Lilienſis amplius, *tuæ deſuerunt, & ſe non obtul.* non malè, niſi inveniſſem in Pal. pr. *gratulationi tuæ ſe non aptarunt.* quod mihi genuinum magis videtur ; ut cetera ſcilicet fuerint ab interprete. *Idem.*

27. *Tibi fuerant offenſi.*] Ita mſſ. noſtri quatuor & vetus editio. poſtea vulgati, *inſenſi.* Idem.

28. *Neminem patricium M. Manlium vocari licet.*] Delet Ferrarius *Manlium.* Gulielmius tranſponit ſolummodò, *neminem patricium Manlium, Marcum vocari licet.* Idem.

29. *Nec clarus ; nec unctus quiſquam eſſe omni poteſtate poteſt.*] Hæc eſt lectio Vaticani codicis. Muretus *unctus* mutat in *auctus.* non culpo. *nec clarus eſſe quiſquam poteſt.* Lambinus, heic eſt Lambinus, interpolat faciem pulcram merdoſo fuco. videatur tamen Turnebus lib. xv Adverſ. cap. 2. *Idem.*

30. *Quibus non ſatis moveri &c.*] Abjeci pronomen *vos* fide Pall. duorum, exemplariſque S. Victoris. *Idem.*

31. *Quid populi concurſus.*] Ita è ſuis Ferrarius. ſed non diſplicet mihi reliquorum mſſ. item editorum lectio, *verſus.* Pal. quidem ſec. agnoſcit *curſus.* ſed id depravari potius potuit è *verſus*, quam ut mutari debuerit in *concurſus.* Idem.

32. *Plaudi, & ſexageſimo poſt anno palmam dari putabatis, non Bruto.*] Pal. ſec. *plaudi ſexag. poſt anno, & palmam dari non putabatis Bruto.* Idem.

1. *Tuam-*

perpetuo plauſu, & clamore lenierit.

17 Equidem is ſum, qui iſtos plauſus, cùm à popularibus eivibus tribuerentur, ſemper contempſerim: idemque cùm à ſummis, mediis, infimis, cùm denique ab univerſis hoc idem fit, cùmque ii, qui antè ſequi populi conſenſum ſolebant, fugiunt: non plauſum illum, ſed judicium puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ ſunt graviſſima: num etiam hoc contemnitis, quòd ſenſiſtis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii fuiſſe? ſatis enim erat, probatum illum eſſe populo Romano, ut eſt: jucundum amicis, in quo vincit omnes: carum ſuis, quibus eſt cariſſimus: tantam tamen ſollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium in quo meminimus? certè in nullo.

Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale ſit, non 18 interpretamini? quid eos de veſtra vita cogitare cenſetis, quibus eorum, quos ſperant reipublicæ conſulturos, vita tam cara ſit? Cepi, patres conſcripti, reverſionis meæ fructum: quoniam ea dixi, ut, quicumque caſus conſecutus eſſet, exſtaret conſcientiæ meæ teſtimonium: & ſum à vobis benignè, ac diligenter auditus. Quæ poteſtas ſi mihi ſæpius ſine meo, veſtroque periculo fiet, utar. ſi minùs, quantum potero, non tam mihi me, quàm reipublicæ reſervabo. Mihi ferè ſatis eſt, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. huc ſi quid acceſſerit, non tam mihi, quàm vobis, reique publicæ acceſſerit.

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM PHILIPPICA SECUNDA.

ORATIO SEPTIMA ET QUADRAGESIMA.

1 2 Quonam meo fato, patres conſcripti, fieri dicam, ut nemo his annis viginti reipublicæ hoſtis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec verò neceſſe eſt à me quemquam nominari. vobiſcum ipſi recordamini. mihi pœnarum illi plus, quàm optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorreſcere. Atque hoc in aliis minùs mirabar. nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipublicæ cauſa laceſſiti. tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quàm L. Catilina; furioſior, quàm P. Clodius, viderere, ultro maledictis me laceſſiſti: [1] tuamque à me alienationem tibi ad cives impios gloriæ fore putaviſti.

2 Quid putem? contemptumne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid diſpicere poſſit Antonius. An in ſenatu facillimè de me detrahi poſſe credidit? qui ordo clariſſimis civibus bene geſtæ reipublicæ teſtimonium multis, mihi uni conſervatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium eſt. quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò eſt. non exiſtimavit, ſui ſimilibus probari poſſe, ſe eſſe hoſtem patriæ, niſi mihi eſſet inimicus.

3 Cui priùs quàm de ceteris rebus reſpondeo: de amicitia, quam à me violatam eſſe criminatus eſt, quod ego graviſſi-
2 mum crimen judico, pauca dicam. Contra rem ſuam veniſſe me neſcio quando queſtus eſt. An ego non venirem contra alienum pro familiari, & neceſſario meo? non venirem contra gratiam, [2] non virtutis ſpecie, ſed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iſte interceſſoris iniquiſſimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares, cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuiſſe. At enim te in diſciplinam meam tradideras: (nam ita dixiſti) domum meam ventitaras. Næ tu, ſi id feciſſes, meliùs famæ, meliùs pudicitiæ tuæ conſuluiſſes. ſed nec feciſti, nec, ſi cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuiſſet.

Auguratus petitionem mihi te conceſſiſſe dixiſti. O incre- 4
dibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompejus, & Q. Hortenſius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec ſolvendo eras, nec te ullo modo, niſi everſa republica, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cùm in Italia Curio non eſſet? aut tum, cùm es factus, unam tribum ſine Curione ferre potuiſſes? cujus etiam familiares de vi condemnati ſunt, quòd tui nimis ſtudioſi fuiſſent.

At beneficio ſum uſus tuo. Quo? quamquam illud ipſum, quod 3
commemoras, ſemper præ me tuli. Malui me tibi debere con- 5
fiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non ſatis gratus videri. Sed quo beneficio? quòd me Brundiſii non occideris? quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? Fac potuiſſe. quod eſt aliud, patres conſcripti, beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, numquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant ſervati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quòd te abſtinueris nefario ſcelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quàm miſerum, id te impunè facere potuiſſe.

Sed ſit beneficium, quandoquidem [3] majus accipi à latrone 6
nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, miſera quidem, & luctuoſa, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me ſenatus, populuſque Romanus collocavit, neceſſaria, quid eſt dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cùm tu reliquias reipublicæ diſſipaviſſes? cùm domi tuæ

1. *Tuamque ad me alienationem, tibi ad civeis impios gloriæ fore putaſti.*] Retinui lectionem vulgatam; quæ item reſtat in Pal. pr. Ferrarii emendatio, *alienationem, commendationem tibi ad imp. civ. fore putaviſti*, reſipit ſanè gloſſam. alteraque tantumdem valet. *Grut.* Sane & pater ex mſ. notavit *tibi ad impios cives fore commendationem putaviſti*: & cap. 3 *quod quidem cujus*. cap. 4 *hic iſto*. & *quanta jam*. & *crimen meum*. Gronov.

2. *Non virtutis ſpecie.*] Pal. ſec. atque Mauritianus *virtutis ſpe.* neque aliter exemplar S. Victoris. *Grut.*

3. *Majus à latrone accipi nullum potuit.*] Mſ. Lilienſis *à latronum principe*; quod non malè iis reſpondet quæ præceſſerunt. *Idem.*

tuæ turpiſſimò mercatu omnia eſſent venalia? cùm leges eas, quæ numquam promulgatæ eſſent, & de te, & à te latas confiterere? cùm auſpicia augur, interceſſionem conſul ſuſtuliſſes? cùm eſſes fœdiſſimè ſtipatus armatis? cùm omnes impuritates pudica in domo quotidie ſuſciperes, vino, luſtriſque confectus?

7 At ego, tamquam mihi cum M. Craſſo contentio eſſet, quocum multæ, & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de republica graviter querens, de homine nihil dixi.

4 Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum tum à me beneficium acceperit. At etiam litteras, quas me ſibi miſiſſe diceret, recitavit, homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim umquam, qui paullùm modò bonorum conſuetudinem noſſet, litteras ad ſe ab amico miſſas, offenſione aliqua interpoſita, in medium protulit, palamque recitavit? [4] quid eſt aliud, tollere è vita vitæ ſocietatem, [5] quàm tollere amicorum colloquia abſentium? quàm multa joca ſolent eſſe in epiſtolis, quæ prolata ſi ſint, inepta eſſe videantur? quàm multa ſeria, neque tamen ullo modo divulganda?

8 Sit hoc inhumanitatis tuæ: ſtultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diſerte, ut Muſtellæ Tamiſio, & Tironi Numiſio videris? [6] qui cùm hoc ipſo tempore ſtent cum gladiis in conſpectu ſenatus, ego quoque te diſertum putabo, ſi oſtenderis, quomodo ſis eos inter ſicarios defenſurus. Sed quid opponas tandem, ſi negem, me umquam iſtas litteras ad te miſiſſe? quo me teſte convinces? an chirographo? in quo habes ſcientiam quæſtuoſam. Qui poſſis? [7] ſunt enim librarii manu. Jam invideo magiſtro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil ſapere docuit.

9 Quid enim eſt minùs non dico oratoris, ſed hominis, quàm id obiicere adverſario, quod ille ſi verbo negarit, longiùs progredi non poſſit, qui objecerit? At ego non nego: teque in iſto ipſo convinco, non inhumanitatis ſolùm, ſed etiam amentiæ. Quod enim verbum in iſtis litteris eſt non plenum humanitatis, officii, benivolentiæ? omne autem crimen tuum eſt, quòd de te in his litteris non malè exiſtimem: quòd ſcribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum; non tamquam ad ſceleratum, & latronem. At ego tuas litteras, etſi jure poteram à te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exſilio reducere: adjuraſque, id te, invito me, non eſſe facturum: idque à me impetras. quid enim me interponerem audaciæ tuæ: quam neque auctoritas hujus ordinis, neque exiſtimatio populi Romani, neque leges ullæ poſſent coërcere?

10 Verumtamen quid erat, quòd me rogares, ſi erat is, de quo rogabas, Cæſaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit eſſe: in quo ne ipſius quidem ulla poterat eſſe, lege lata.

5 Sed cùm mihi, patres conſcripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda ſint: alterum peto à vobis, ut pro me dicentem, benignè; alterum ipſe efficiam, ut, contra illum cùm dicam, attentè audiatis. ſimul illud oro: ſi meam cùm in omni vita, tum in dicendo moderationem, modeſtiamque cognoſtis, ne me hodie, cùm iſti, ut provocavit, reſpondebo, oblitum eſſe putetis mei. non tractabo ut conſulem: ne ille quidem me ut conſularem. etſi ille nullo modo conſul, vel quòd ita vivit, vel quòd ita rempublicam gerit, vel quòd ita factus eſt conſul: ego ſine ulla controverſia conſularis.

11 Ut igitur intelligeretis, qualem ipſe ſe conſulem profiteretur, objecit mihi conſulatum meum. qui conſulatus, verbo meus, patres conſcripti, re, veſter fuit. quid enim conſtitui, quid geſſi, niſi ex hujus ordinis conſilio, auctoritate, ſententia? Hæc tu homo ſapiens, non ſolùm eloquens, apud eos, quorum conſilio, ſapientiaque geſta ſunt, auſus es vituperare? Quis autem meum conſulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus eſt? cujus quidem te fatum, ſicuti C. Curionem, manet: quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum utrique fatale.

Non placet M. Antonio conſulatus meus. At placuit P. Ser- 12 vilio, ut eum primum nominem ex illius temporis conſularibus, qui proximè mortuus eſt: placuit Q. Lutatio Catulo, cujus ſemper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Craſſo, Q. Hortenſio, C. Curioni, M. Lepido, C. Piſoni, [8] M? Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant conſules deſignati: placuit idem, quod conſularibus, M. Catoni: qui cùm multa, vita excedens, providit; tum quòd te conſulem non vidit. Maximè verò conſulatum meum Cn. Pompejus probavit: qui ut me primùm decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam ſe viſurum eſſe dixit. Sed quid ſingulos commemoro? frequentiſſimo ſenatui ſic placuit, ut eſſet nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam ſuam, liberos, [9] fortunas, rempublicam referret acceptam.

Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus viris res- 6
publica orbata eſt: [10] veniamus ad vivos, qui duo è conſula- 13
ri numero reliqui ſunt. L. Cotta, vir ſummo ingenio, ſummaque prudentia, rebus iis geſtis, quas tu reprehendis, ſupplicationem decrevit verbis ampliſſimis: eique illi ipſi, quos modò nominavi, conſulares, ſenatuſque cunctus aſſenſus eſt. qui honos poſt conditam hanc urbem habitus eſt togato ante me nemini.

L. Cæſar, avunculus tuus, qua oratione, qua conſtantia, 14 qua gravitate ſententiam dixit in ſororis ſuæ virum, vitricum tuum? hunc tu cùm auctorem, & præceptorem omnium conſiliorum, totiuſque vitæ debuiſſes habere, vitrici te ſimilem, quàm avunculi eſſe maluiſti. hujus ego conſiliis alienus conſul uſus ſum: tu ſororis filius, ecquid ad eum umquam de republica retuliſti? ad quos refert? dii immortales! ad eos ſcilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi ſunt.

Hodie non deſcendit Antonius. cur? dat natalicia in hortis. 15 cui? neminem nominabo. putatote cum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitioſam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cùm principem ſenatorem, civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil refers: ad eos refers, qui domum ſuam nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet ſalutaris conſulatus, pernicioſus meus. Adeone pudo- 7
rem cum pudicitia perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſus ſis, in quo ego ſenatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præſidebat, conſulebam: tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaviſti?

At etiam auſus es (quid autem eſt, quod tu non audeas?) 16 clivum Capitolinum dicere, me conſule, plenum ſervorum armatorum fuiſſe. Ut illa, credo, nefaria ſenatuſconſulta fierent, vim afferebam ſenatui. O miſerum, ſive illa tibi nota non ſunt (nihil enim boni noſti) ſive ſunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis, præter te, adoleſcens nobilis, qui ullius ordinis, qui ſe civem meminiſſet, cùm ſenatus in hoc templo eſſet, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec

ſcribæ

4. *Quid eſt aliud tollere è vita &c.*] Ita omnes ferè libri quibus uſus Ferrarius; neque ſecus Pal. ſec. ac S. Vict. *Grut.*

5. *Quam tollere amicorum.*] Melius iſtud, è tribus mſſ. noſtris, quàm vulgatum, *ſocietatem? tollere am. &c.* Gulielmius. *Idem.*

6. *Qui cùm hoc ipſo tempore.*] Muretus indicat exſtare in Vaticano cod. *ipſumo*, quod mutare religio fuit Gulielmio. quid enim, addit, vetat; veteres dixiſſe *ipſumus*, cum iidem frequentarint *ipſiſſimus*? At Turnebus lib. xv Adverſ. cap. 2. tranſpoſitis elementis leviterque mutatis, inde faciebat, *qui cum hoc peſſimo &c.* Idem

7. *Sunt enim librarii manu.*] Pal. pr. & Maur. item P *libera manu.* ſec. *liberè.* unde ſuſpicemur verum eſſe *liberti manu.* Lilienſis tamen legit *ſum enim libera manu.* omnino neſcio quid latet. *Idem.*

8. *M? Glabrioni.*] Eſt à conjectura Ferrarii, ſed quam ſuſtentat Pal. ſec. in quo *Clabrioni.* vulgata *L. Labeoni.* Idem.

9. *Fortunas, remp. referret acceptam*] Fragmentum Colonienſe, *accepta.* quod melius: niſi fortè rectum eſt, *acceptum.* Idem.

10. *Veniamus ad vivos.*] Eſt à Pal. ſec. Maur. & S. Victoris prius vulgati, *ad eos.* Idem.

11. *Quod*

ſcribæ ſufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt.

17 Etenim cùm homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur: conſciorum indiciis, ſua manu, voce pæne litterarum coacti, ſe urbem inflammare, cives trucidare, vaſtare Italiam, delere rempublicam conſenſiſſe: quis eſſet, qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur? præſertim cùm ſenatus, populuſque Romanus haberet ducem, qualis ſi qui nunc eſſet, tibi idem, quod illis accidit, contigiſſet. Ad ſepulturam corpus vitrici ſui negat à me datum. Hoc verò ne P. quidem Clodius dixit umquam. quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis eſſe ſuperatum.

18 Quî autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam noſtram, te domi P. Lentuli eſſe educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuiſſe tam improbum evadere, ni-
8 ſi acceſſiſſet etiam diſciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipſe pugnares: ut non modò non cohærentia inter ſe diceres, ſed maximè disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi eſſet contentio? Vitricum tuum in tanto fuiſſe ſcelere fatebare, pœna affectum querebare. ita, [11] quod propriè meum eſt, laudaſti: quod totum ſenatus eſt, reprehendiſti. [12] nam, comprehenſio ſontium, mea; animadverſio, ſenatus fuit: homo diſertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari à ſe; eos, apud quos dicit, vituperari.

19 Jam illud cujus eſt non dico audaciæ (cupit enim ſe audacem dici) ſed, quod minimè vult, ſtultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cùm inter ſubſellia noſtra verſentur armati? cùm in hac cella Concordiæ, ô dii immortales! in qua me conſule, ſalutares ſententiæ dictæ ſunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati ſtent? Accuſa ſenatum: accuſa equeſtrem ordinem, qui tum cum ſenatu copulatus fuit: accuſa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipſo tempore, ab Ithyreis circumſederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, ſed quia tantam rerum repugnantiam non videas. nihil profectò ſapis. Quid eſt enim dementius, quàm, cùm [13] ipſe reipublicæ pernicioſa arma ceperis, objicere alteri ſalutaria?

20 [14] At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti. Quàm id (dii boni!) non decebat? in quo eſt tua culpa nonnulla. aliquid enim ſalis ab uxore mima trahere potuiſti. CEDANT ARMA TOGAE. Quid? tum nonne ceſſerunt? At poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit: libertati populi Romani ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere. Nec verò tibi de verſibus reſpondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te omnino litteras noſſe: me nec reipublicæ, nec amicis umquam defuiſſe, & tamen omni genere monumentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis, ut meæ vigiliæ, meæque litteræ & juventuti, utilitatis, & nomini Romano laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis; ad majora veniamus.

9 P. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti. Quid-
21 nam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cùm tu illum in foro, inſpectante populo Romano, gladio ſtricto inſecutus es, negotiumque tranſegiſſes, [15] niſi ille ſe in ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet, hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet? [16] Sed quid? ego faviſſe me tibi fateor, ſuaſiſſe ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. prius enim rem tranſegit, quàm quiſquam eum ſuſpicaretur facturum eſſe. At ego ſuaſi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipublicæ ſine ſuaſore non poſſet. At lætatus ſum. Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat?

Quamquam de morte P. Clodii fuit quæſtio non ſatis pru- 22
denter illa quidem conſtituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cùm eſſet legibus quæſtio conſtituta? quæſitum eſt tamen. Quod ergo, cùm res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis pòſt, tu es inventus, qui diceres?

Quòd verò dicere auſus es, idque multis verbis, opera mea 23
Pompejum à Cæſaris amicitia eſſe disjunctum, ob eamque cauſam mea culpa civile bellum eſſe natum: in eo non tu quidem tota re, ſed, quod maximum eſt, temporibus erraſti. Ego M. Bibulo, præſtantiſſimo civi, conſule, nihil præter- 10
miſi, quantum facere, enitique potui, quin Pompejum à Cæſaris conjunctione avocarem. in quo Cæſar fuit felicior. ipſe enim Pompejum à mea familiaritate disjunxit. Poſtea verò, quàm ſe totum Pompejus Cæſari tradidit: quid ego illum ab eo diſtrahere conarer? ſtulti erat ſperare: ſuadere, impudentis.

Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæ- 24
ſarem Pompejo ſuaſerim. ea velim reprehendas, ſi potes: unum, ne quinquennii imperium Cæſari prorogaretur. alterum, [17] ne pateretur fieri, ut abſentis ejus ratio haberetur. quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem: in has miſerias numquam incidiſſemus. Atque idem cùm jam omnes opes, & ſuas, & populi Romani, Pompejus ad Cæſarem detuliſſet; ſeroque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego antè multo prævideram: inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compoſitionis auctor eſſe non deſtiti: meaque illa vox eſt nota multis, Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæſare ſocietatem aut numquam coiſſes, aut numquam diremiſſes! fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, ſemper & de Pompejo, & de republica conſilia fuerunt. quæ ſi valuiſſent; reſpublica ſtaret: tu tuis flagitiis, egeſtate, infamia, concidiſſes.

Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæſarem meo conſi- 11
lio interfectum. Jam vereor, patres conſcripti, ne, quod 25
turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolùm meis laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. Quis enim meum [18] in iſtius glorioſiſſimi facti conſcientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? citiùs dixerim jactaſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in iſta ſocietate [19] viderentur, qui ſocii non fuiſſent, quàm ut quiſquam celare vellet.

Quàm veriſimile porro eſt, in tot hominibus, partim obſcu- 26
ris, partim adoleſcentibus neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe? Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam

11. *Quod propriè meum eſt, laudaſti: quod totum Senatus &c.*] Ita mſſ. Ferrarii, acceduntque Pal. ſec. Maur. P. S. Victoris. prius impreſſi, *quod propriè meum &c. totius Senatus*. Grut.

12. *Nam comprehenſio ſontium &c.*] Habent & iſtud quoque noſtrûm quatuor quæ adnoto quod P. Manutius & Lambinus iſthæc quoque receperint in textum, neque tamen meminerint unde. è mſſ. ſcilicet Hier. Ferrarii. cui Philippicæ iſtæ nimium quantum debent. *Idem.*

13. *Ipſe reip. pernicioſa arma.*] Et hoc ab iiſdem membranis, nec non Pal. primo. prius editi, *ipſe contra remp. pern.* Idem.

14. *At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti.*] Conjicit And. Schottus, *joco.* lib. 1 Nodor. cap. 12. qui adeatur. *Idem.*

15. *Niſi ille ſe in ſcalas &c.*] Sic duo vetuſtiſſimi Ferrario inſpecti, probatque Aſconius, nec recedit Pal. ſec. aut S. Vict. antea cuſi, *ſub ſcalas*. Idem.

16. *Sed quid ego? faviſſe me tibi &c.*] Ita videtur diſtinguendum, non ut publicatur? *Sed quid? ego faviſſe &c.* non malè etiam Gulielmius conjiciebat: *Ecquid ego? faviſſe*. Idem.

17. *Ne pateretur fieri, ut abſentis &c.*] Victorius lib. XXII Var. lect. putat legendum *ferri*; non malè. *Idem.*

18. *In iſtius glorioſiſſimi facti conſcientia.*] Editi prius *ſocietate*, proculdubio ignoratione vocis prioris, quam neque cepit Ferrarius, à quo tamen ſcimus eam hærere in omnibus libris ſcriptis: neque aliter Pall. Gembl. Maur. & P. nec non S. Vict. *Idem.*

19. *Viderentur ſocii, cum ſocii non fuiſſent.*] Hæc eſt ſcriptura priſcarum editionum; neque abeunt mſſ. noſtri, niſi quod Pal. pr. *viderentur ſocii quod fuiſſent*. recentiores admiſerunt conjecturam Ferrarii, *viderentur qui ſocii non fuiſſent*. non rectè, ſi enim attendimus, videbimus voces aliquot eſſe à librariorum ſiniſtra liberalitate. itaque legendum erat; *viderentur, quàm ut quiſquam &c.* etſi non negem, poſſe etiam abjici, *quàm ut quiſquam &c.* Idem.

20. Nam

etiam Ahalæ? His igitur majoribus orti ab alienis potiùs conſilium peterent, quàm à ſuis? & foris potiùs, quàm domo? Quid? C. Caſſius, in ea familia natus, quæ non modò dominatum, ſed ne potentiam quidam cujuſquam ferre potuit, me auctorem, credo, deſideravit: qui etiam ſine his clariſſimis viris, hanc rem in Cilicia ad oſtium fluminis Cydni confeciſſet, ſi ille ad eam ripam, quam conſtituerat, non ad contrariam, [20] navi appuliſſet.

27 Cn. Domitium non patris interitus, clariſſimi viri, non avunculi mors, non ſpoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, ſed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio perſuaſi? cui ne ſuadere quidem auſus eſſem. quo etiam majorem ei reſpublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiæ præpoſuit: depulſorque dominatus, quàm particeps eſſe maluit. An L. Tillius Cimber me eſt auctorem ſecutus? quem ego magis feciſſe illam rem ſum admiratus, quàm facturum putavi. admiratus ſum autem ob eam cauſam, quòd immemor beneficiorum, memor patriæ fuiſſet. Quid duos Servilios? Caſcas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea cenſes excitatos potiùs, quàm caritate reipublicæ? Longum eſt perſequi ceteros: idque reipublicæ [21] præclarum fuiſſe; tum multò ipſis glorioſius eſt.

12 At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordami-
28 ni. Cæſare interfecto, inquit, ſtatim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem eſt gratulatus. Cur mihi potiſſimum? quòd ſciebam? Vide ne illa cauſa fuerit appellandi me, quòd cùm rem geſſiſſet conſimilem rebus iis, quas ipſe geſſeram, me potiſſimum teſtatus eſt, ſe æmulum mearum laudum exſtitiſſe.

29 Tu autem omnium ſtultiſſime, non intelligis, ſi id, quod me arguis, voluiſſe interfici Cæſarem, crimen ſit: etiam lætatum eſſe morte Cæſaris, crimen eſſe? quid enim intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrùm voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis eſt igitur, [22] te excepto, & iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes enim in culpa. etenim omnes boni, quantum in ipſis fuit, Cæſarem occiderunt. aliis conſilium, aliis animus, aliis occaſio defuit: voluntas nemini.

30 Sed ſtuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. ſic enim dixit, M. BRVTVS, QVEM EGO HONORIS CAVSA NOMINO, CRVENTVM PVGIONEM TENENS, CICERONEM EXCLAMAVIT: EX QVO INTELLIGI DEBET, EVM CONSCIVM FVISSE. Ergo ego ſceleratus appellor à te, quem tu ſuſpicatum aliquid ſuſpicaris: ille, qui ſtillantem præ ſe pugionem [23] tulit, is à te honoris cauſâ nominatur? Eſto: ſit in verbis tuis hic ſtupor. quanto in rebus, ſententiiſque major? Conſtitue hoc, conſul, aliquando; Brutorum, C. Caſſii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis eſſe cauſam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ ſunt, quæ te excitent, tantæ cauſæ indormientem? numquamne intelligis, ſtatuendum tibi eſſe, utrùm illi, qui iſtam rem geſſerunt, [24] homicidæ ſint, an vindices libertatis?

13 Attende enim paulliſper, cogitationemque ſobrii hominis
31 punctum temporis ſuſcipe. etenim ego, qui ſum illorum, ut ipſe fateor, familiaris; ut à te arguor, ſocius, nego quidquam eſſe medium: confiteor eos, niſi liberatores populi Romani conſervatoreſque reipublicæ ſint, plus quàm ſicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas eſſe: ſiquidem eſt atrocius patriæ parentem, quàm ſuum occidere. Tu homo ſapiens, & conſiderate, quid dicis? ſi parricidæ: cur honoris cauſâ à te ſunt, & in hoc ordine, & apud populum Romanum ſemper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe plus, quàm decem dies abfuiſſet? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Caſſio, & Bruto datæ? cur quæſtores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te. non igitur homicidæ. ſequitur, ut liberatores tuo judicio ſint: quandoquidem tertium nihil poteſt eſſe.

Quid eſt? num conturbo te? non enim fortaſſe ſatis, quæ 32
diſtinctiùs dicuntur, intelligis. ſed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ: quoniam ſcelere à te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimi judicati ſunt. Itaque jam retexo orationem meam. ſcribam ad illos, ut, ſiqui fortè, quod à te mihi objectum eſt, quærent, ſitne verum: ne cui negent. etenim vereor, ne aut celatum me ab ipſis, illis non honeſtum; aut invitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res umquam (prò ſancte Jupiter!) non modò in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ [25] commendatior erit hominum memoriæ ſempiternæ? In hujus me conſilii ſocietatem, tamquam in equum Trojanum [26] cum principibus includis? non recuſo.

Ago etiam gratias, quoquo animo facis. tanta enim res eſt, 33
ut invidiam iſtam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos à te prædicas, & relegatos? qui locus eſt aut tam deſertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò acceſſerint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cùm eos adſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent? quæ verò tam immemor poſteritas, quæ tam ingratæ litteræ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria proſequantur?

Tu verò adſcribe me talem in numerum. Sed unam rem 34
vereor, ne non probes. ſi enim fuiſſem, non ſolùm regem, 14
ſed regnum etiam de republica ſuſtuliſſem: &, ſi meus ſtilus ille fuiſſet (ut dicitur) mihi crede, non ſolùm unum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quamquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe, crimen eſt, vide, quæſo, Antoni, quid tibi futurum ſit, quem & Narbone hoc conſilium cum C. Trebonio cepiſſe notiſſimum eſt, & ob ejus conſilii ſocietatem, cùm interficeretur Cæſar, tum te à Trebonio vidimus ſevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quòd benè cogitaſti aliquando, laudo: quòd non indicaſti, gratias ago: quòd non feciſti, ignoſco. virum res illa quærebat.

Quòd ſi te in judicium quis adducat, uſurpetque illud Caſ- 35
ſianum, CVI BONO FVERIT: vide, quæſo, ne hæreas. quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, [27] qui ſervire nolebant: tibi tamen præcipue, qui non modo non ſervis, ſed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaſti: qui per eaſdem tabulas innumerabilem pecuniam diſſipaviſti: ad quem è domo Cæſaris tam multa delata ſunt: cujus domus, quæſtuoſiſſima eſt falſorum commentariorum, & chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum,

---

20. *Navi appuliſſet.*] Sic omnes Ferrariani. nam noſtri *navis appuliſſet*. editio recepta, *navim applicuiſſet*. Grut.

21. *Præclarum fuiſſe tum multo ipſis glorioſius eſt.*] Ita edd. priſcæ. ita Pall. ambo. niſi quod ſec. *tamen*, & verò teſtatus eſt, noſtram extare in omnibus ſuis ſcriptis Ferrarius. probo; ſed ſuperat adhuc vox *fuiſſe*, quæ ſpurium quid ſapit. deinde abjiciendum *eſt* à fine, ſuaſu Pal. pr. neoterici receperunt Ferrarii conjectaneum, *præclarum fuiſſe tam multos, ipſis glorioſius eſt*. at Victoriana, *fuiſſe tam multos, tum multo ipſis glorioſius*. Idem.

22. *Te excepto & iis qui eum regnare gaudebant.*] Redintegravi hanc periodum ex Pal. ſec. Gembl. Lil. & S. Victoris. alludebatque item Pal. pr. in quo *te excepto is qui eum regnare gaudebat*. Idem,

23. *Tulit, is à te honoris.*] Abundat heic, aut *ille* aut *is*, & pro hoc agnoſcebat Mauricianus *his*, unde fecerat Gulielmius *hic*. Idem.

24. *Homicidæ ſint.*] Ita & Pal. ſec. & Maur. non, *homicidii rei ſint*; quomodo vulgata. *Idem*.

25. *Commendatior erit hominum memoriæ ſemp. &c.*] Adjeci illud *erit* è Pall. & Maur. quam injuriè abjiciendam curarat Ferrarius, habuitque obſequentes P. Manutium & Dion. Lambinum. at loquitur prius membrum de præſenti, poſterius de futuro. *Idem*.

26. *Cum principibus includis? non recuſo.*] Ita Pall. ita Lilienſis & Maur. non, *includi cum principibus non recuſo*, uti retrò cuſi. *Idem*.

27. *Qui ſervire nolebant.*] Vulgata *qui uni ſervire*, quod neque in Pall. aut Mau. Col. aut Ferrarii membranis; niſi quod quidam *inſervire*; unde proculdubie natum alterum illud. *Idem*.

tatum, vectigalium, flagitioſiſſimæ nundinæ.
36 Etenim quæ res egeſtati, & æri alieno tuo, præter mortem
Cæſaris, ſubvenire potuiſſet? Neſcio quid conturbatus mihi
eſſe videris. numquid ſubtimes, ne ad te hoc crimen pertinere
videatur? libero te metu: nemo credet umquam: non eſt tuum
de republica benè mereri: habet iſtius pulcherrimi facti clariſ-
ſimos viros reſpublica auctores: ego te tantum gaudere dico:
feciſſe non arguo. Reſpondi maximis criminibus: nunc etiam
reliquis reſpondendum eſt.
15 Caſtra mihi Pompeji, atque illud omne tempus objeciſti.
37 quo quidem tempore ſi, ut dixi, meum conſilium, auctoritaſ-
que valuiſſet: tu hodiè egeres, nos liberi eſſemus; reſpublica
non tot duces, & exercitus amiſiſſet. Fateor enim, me, cùm ea,
quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mæſtitia fuiſſe,
quanta ceteri optimi cives, ſi idem providiſſent, fuiſſent. Do-
lebam, dolebam, patres conſcripti, rempublicam veſtris quon-
dam, meiſque conſiliis conſervatam, brevi tempore eſſe peri-
turam. neque verò eram tam indoctus, ignaruſque rerum, ut
frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens
conficeret angoribus: dimiſſa, moleſtiis omnibus liberaſſet.
illos ego præſtantiſſimos viros, lumina reipublicæ, vivere vo-
lebam, tot conſulares, tot prætorios, tot honeſtiſſimos ſena-
tores, omnem præterea florem nobilitatis, ac juventutis, tum
optimorum civium exercitus: qui ſi viverent, quamvis iniqua
conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello ci-
vili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus.
38 Quæ ſententia ſi valuiſſet, ac non ii maximè mihi, quorum
ego vitæ conſulebam, ſpe victoriæ elati, obſtitiſſent: ut alia
omittam, tu certè numquam in hoc ordine, vel potiùs num-
quam in hac urbe manſiſſes. At verò Cn. Pompeji voluntatem
à me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit?
cum ullo aut ſermones, aut conſilia contulit ſæpius? quod qui-
dem erat magnum, de ſumma re diſſentientes, in eâdem con-
ſuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego, quid ille, & contrà
ille, quid ego ſentirem, & ſpectarem, videbat. ego incolumi-
tati civium primùm, & poſtea dignitati; ille præſenti dignitati
potiùs conſulebat. quòd autem habebat uterque quod ſeque-
retur, idcirco tolerabilior erat noſtra diſſenſio.
39 Quid verò ille conſularis vir, ac pænè divinus dè me ſenſe-
rit, ſciunt qui eum Pharſalica fuga Paphum proſecuti ſunt.
numquam ab eo mentio de me, niſi honorifica; niſi plena ami-
ciſſimi deſiderii, cùm me vidiſſe plus fateretur, ſe ſperaviſſe
meliora. Et ejus viri nomine me inſectari audes, cujus me
16 amicum, te ſectorem eſſe fateare? Sed omittatur bellum illud,
in quo tu nimium felix fuiſti. Ne jocis quidem reſpondebo,
quibus me in caſtris uſum eſſe dixiſti. Erant illa quidem caſtra
plena curæ: verumtamen homines quamvis in turbidis rebus
ſint, tamen, ſi modò homines ſunt, interdum animis relaxantur.
40 Quòd autem idem mæſtitiam meam reprehendit, idem jo-
cum: magno argumento eſt, me in utroque fuiſſe moderatum.
Hereditates mihi negaſti venire. Utinam hoc tuum verum cri-
men eſſet! plures amici mei, & neceſſarii viverent. Sed qui
iſtuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S ducenties
acceptum hereditatibus retuli. Quamquam in hoc genere fa-
teor feliciorem eſſe te. me nemo, niſi amicus, fecit heredem,
ut cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor jun-
geretur: te is, quem tu vidiſti numquam, L. Rubrius Caſſinas,
fecit heredem.
41 Et quidem vide, quàm te amarit is, qui, albus, aterve
fueris, ignorans, fratris filium præteriit: Q. Furii honeſtiſſimi
equitis Romani, ſuique amiciſſimi, quem palàm heredem
ſemper factitarat, [28] ne nomen quidem perſcripſit: te, quem
numquam viderat, ac numquam ſalutaverat, fecit heredem.
Velim mihi dicas, niſi moleſtum eſt, L. Turſelius qua facie
fuerit, qua ſtatura, quo municipio, qua tribu. nihil ſcio, in-
quies, niſi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exheredans,
te faciebat heredem. In multas prætерea pecunias alieniſſimo-
rum hominum, ejectis veris heredibus, tamquam heres eſſet,
invaſit.
Quamquam hoc maximè admiratus ſum, mentionem te 42
hereditatum auſum eſſe facere, cùm ipſe hereditatem patris
non adiſſes. Hæc ut colligeres, homo amentiſſime, tot dies 17
in aliena villa declamaſti? quamquam tu quidem (ut tui fami-
liariſſimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi cauſâ
declamitas. Et verò adhibes joci cauſa magiſtrum, ſuffragio
tuo, & compotorum tuorum, rhetorem: cui conceſſiſti, [29] ut
in te, quæ vellet, diceret. Salſum omnino hominem! ſed
materia facilis, in te, [30] & in tuos dicta dicere. Vide autem,
inter te, & avum tuum, quid interſit. ille ſenſim dicebat,
quod cauſæ prodeſſet; tu curſim dicis aliena.
At quanta merces rhetori data eſt? Audite, audite, patres 43
conſcripti, & cognoſcite reipublicæ vulnera. duo millia juge-
rum campi Leontini Sex. Clodio rhetori aſſignaſti, & quidem
immunia, ut pro tanta mercede nihil ſapere diſceres. Num
etiam hoc, homo audaciſſime, ex Cæſaris commentariis? Sed
dicam alio loco & de Leontino agro, & de Campano: quos
iſte agros ereptos reipublicæ, turpiſſimis poſſeſſoribus inqui-
navit. Jam enim, quoniam criminibus ejus ſatis reſpondi,
de ipſo emendatore, & correctore noſtro quædam dicenda
ſunt. nec enim omnia effundam, ut, ſi ſæpiùs decertandum
ſit, ut erit, ſemper novus veniam: quam facultatem mihi mul-
titudo iſtius vitiorum, peccatorumque largitur.
Viſne igitur te inſpiciamus à puero? ſic opinor. à principio 44
ordiamur. Teneſne memoria, prætextatum te decoxiſſe? Pa- 18
tris, inquies, iſta culpa eſt. concedo. etenim eſt pietatis ple-
na defenſio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd ſediſti in quattu-
ordecim ordinibus, cùm eſſet lege Roſcia decoctoribus certus
locus conſtitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo de-
coxiſſet. Sumpſiſti virilem togam, [31] quam ſtatim muliebrem
ſtolam reddidiſti. primò vulgare ſcortum: certa flagitii mer-
ces, nec ea parva: ſed citò Curio intervenit, qui te à mere-
tricio quæſtu abduxit: &, tamquam ſtolam dediſſet, in ma-
trimonio ſtabili, & certo locavit.
Nemo umquam puer emptus libidinis cauſa, tam fuit in do- 45
mini poteſtate, quam tu in Curionis. quoties te pater ejus
domo ſua ejecit? quoties cuſtodes poſuit, ne limen intrares?
cùm tamen tu, nocte ſocia, hortante libidine, cogente mer-
cede, per tegulas demitterere. [32] quæ flagitia domus illa diutiùs
ferre non potuit. Sciſne me de rebus mihi notiſſimis dicere?
recordare tempus illud, cùm pater Curio mærens jacebat in
lecto: filius ſe ad pedes meos proſternens, lacrymans, te mihi
commendabat; orabat, ut te contra ſuum patrem, ſi ſeſter-
tium ſexagies peteret, defenderem: [33] tantum enim ſe pro te
interceſſiſſe. ipſe autem amore ardens confirmabat, quòd de-
ſiderium tui diſcidii ferre non poſſet, ſe in exſilium eſſe iturum.
Quo ego tempore tanta mala florentiſſimæ [34] familiæ ſeda- 46
vi, vel potius ſuſtuli. patri perſuaſi, ut æs alienum filii diſſol-
veret: redimeret adoleſcentem, ſumma ſpe & animi, & in-
genii

28. *Ne nomen quidem perſcripſit.*] Lambinus aliique variè emendant, ſed præter libros noſtros. *Grut.*

29. *Ut in te quæ vellet diceret.*] Sic Pall. edd. que antiquæ, item Victoriana. at Lambiniana non una; *ut non in te quæ vellet diceret; ſed in quem vellet, diceret*, repræſentat in contextu; quod natum ſuſpicor à male intellecto Ferrario. *Idem.*

30. *Et in tuos dicta dicere.*] Schottus noſter cap. 12 abjiciendum cenſet *dicta*, aut *dicere* mutandum in *jacere*. Idem.

31. *Quam ſtatim muliebrem ſtolam feciſti.*] Nihil variant mſſ. noſtri. Idem amicus noſter monet Faernum edidiſſe è veteri cod. Romano, *muliebrem togam*. ego totam illam vocem eradicatam mallem. Lambinus *togam* Faerni recepit in contextum. *Idem.*

32 *Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit.*] Gemblacenſis, *quo flagitio domus illa diutius ſtare non potuit*. quod adfricabunt ad hiſtoriæ Lydium lapidem otioſiores. nam mihi valde adlubeſcit. *Idem.*

33. *Tantum enim ſe pro te interceſſiſſe.*] Secutus ſum tres Ferrarii codd. vulgati adjecerant adhuc vocem *dicebat*. Idem.

34. *Familiæ ſedavi vel potius ſuſtuli.*] Lilienſis ac Maur. *non ſedavi, ſed potius ſuſt.* Idem.

35. *Inde*

genii prædituin, rei familiaris facultatibus: eumque à tua non
modò familiaritate, ſed etiam congreſſione, patrio jure, &
poteſtate prohiberet. Hæc tu, cùm per me acta meminiſſes:
niſi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me
provocare auſus eſſes?
19 Sed jam ſtupra, & flagitia omittam; ſunt quædam, quæ
47 honeſtè non poſſum dicere: tu autem eo liberior, quòd ea in
te admiſiſti, quæ à verecundo inimico audire non poſſes. Sed
reliquum vitæ curſum videte: quem quidem celeriter perſtrin-
gam. ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ
miſeriis fecit, & ea, quæ quotidie facit, feſtinat animus. quæ
peto, ut, quamquam multo notiora vobis, quàm mihi ſunt,
tamen, ut facitis, attentè audiatis. debet enim talibus in re-
bus excitare animos non cognitio ſolùm rerum, ſed etiam re-
cordatio. tametſi incidamus oportet media, ne nimis ſerò ad
extrema veniamus.
48 Intimus erat in tribunatu Clodio: qui ſua erga me beneficia
commemorat. ejus omnium incendiorum fax. cujus etiam do-
mi quiddam jam tum molitus eſt. quid dicam, ipſe optimè
intelligit. [35] Inde itum Alexandriam contra ſenatus auctori-
tatem, contra religionem. ſed habebat ducem Gabinium,
quicum quidvis rectiſſimè facere poſſet. Qui tum inde redi-
tus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quàm
domum. Quæ autem erat domus? ſuam enim quiſque domum
tum obtinebat, neque erat uſquam tua. domum dico? quid
erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Miſe-
num, quod cum ſociis, tamquam Siſaponem tenebas?
20 Veniſti è Gallia ad quæſturam petendam. aude dicere, [36] te
49 prius ad parentem tuam veniſſe, quàm ad me. acceperam enim
jam antè Cæſaris litteras, ut mihi ſatisfieri paterer à te. ita-
que ne loqui quidem ſum te paſſus de gratia. [37] Poſtea cuſto-
ditus ſum à te, tu à me obſervatus in petitione quæſturæ. quo
quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano,
in foro es conatus occidere: cùmque eam rem tua ſponte co-
narere, non impulſu meo; tamen ita prædicabas, te non ex-
iſtimare, niſi illum interfeciſſes, umquam mihi pro tuis in me
injuriis ſatis eſſe facturum. In quo demiror, cur Milonem im-
pulſu meo rem illam egiſſe dicas, cùm te ultro mihi idem illud
deferentem numquam ſim adhortatus. quamquam, ſi in eo
perſeverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam,
quàm ad meam gratiam.
50 Quæſtor es factus. deinde continuò ſine ſenatuſconſulto,
ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti. id enim unum in
terris, egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus
perfugium eſſe ducebas. Ibi te cùm & illius largitionibus, &
tuis rapinis expleviſſes (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effun-
das) advolas egens ad tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſ-
21 ſes, viri tui ſimilis eſſes. Accipite nunc, quæſo, non ea, quæ
ipſe in ſe, atque in domeſticum dedecus impurè atque intem-
peranter, ſed quæ in nos, fortunaſque noſtras, id eſt, in uni-
verſam rempublicam, impie, ac nefariè fecerit. ab hujus enim
ſcelere omnium malorum principium natum reperietis.
51 Nam, cùm L. Lentulo, C. Marcello, conſulibus, kalendis
Ianuar. labentem, & propè cadentem rempublicam fulcire cu-
peretis, ipſique C. Cæſari, ſi ſana mente eſſet, conſulere velletis:
tum iſte venditum, atque emancipatum tribunatum, conſiliis
veſtris oppoſuit, cervicesque ſuas ei ſubjecit ſecuri, qua multi
minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni,
id decrevit ſenatus, & quidem incolumis, nondum tot lumi-
nibus exſtinctis, [38] quod in hoſtem togatum decerni eſt ſoli-
tum more majorum. Et tu apud patres conſcriptos contra me
dicere auſus es, cùm ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu
hoſtis reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris
intermiſſa eſt, non memoria deleta. dum genus hominum,
dum populi Romani nomen exſtabit (quod quidem erit, ſi
per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio
nominabitur.
Quid cupidè à ſenatu, quid temere fiebat, cùm tu, unus 52
adoleſcens, univerſum ordinem decernere de ſalute reipublicæ
prohibuiſti? neque id ſemel, ſed ſæpius? neque tu tecum de
ſenatus auctoritate agi paſſus es? quid autem agebatur, niſi ne
delere, & evertere rempublicam funditus velles, cùm te neque
principes civitatis rogando, neque majores natu monendo,
[39] neque frequens ſenatus agendo, de vendita, atque addicta
ſententia movere potuit? Tum illud, multis rebus antè tenta-
tis, neceſſariò tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quo-
rum incolumis fuit nemo.
Tum contra te dedit arma hic ordo conſulibus, reliquiſque 53
imperiis, & poteſtatibus: quæ non effugiſſes, niſi te ad arma
Cæſaris contuliſſes. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps 22
C. Cæſari, omnia perturbare cupienti, cauſam belli contra
patriam inferendi dediſti. Quid enim aliud ille dicebat? quam
cauſam dementiſſimi ſui conſilii, & facti afferebat, niſi quòd
interceſſio neglecta, jus tribunicium ſublatum, [40] circum-
ſcriptus à ſenatu eſſet Antonius? omitto, quàm hæc falſa, quàm
levia: præſertim cùm omnino nulla cauſſa juſta cuiquam eſſe
poſſit contra patriam arma capiendi. [41] Sed nihil Cæſari: tibi
certè confitendum eſt, cauſam pernicioſiſſimi belli in perſona
tua conſtitiſſe.
O miſerum te, ſi intelligis! miſeriorem, ſi non intelligis, 54
hoc litteris mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne poſte-
ritatem quidem omnium ſæculorum umquam immemorem
fore, [42] conſules ex Italia excuſſos, cumque his Cn. Pompe-
jum, qui imperii populi Romani decus, ac lumen fuit: omnes
conſulares, qui per valitudinem exſequi cladem illam fugam-
que potuiſſent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam
partem ſenatus, omnem ſobolem juventutis, unoque verbo
rempublicam expulſam, atque exterminatam ſuis ſedibus.
Ut igitur in ſeminibus eſt cauſa arborum, & ſtirpium: ſic 55
hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti. Doletis, tres exer-
citus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. deſide-
ratis clariſſimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius.
auctoritas hujus ordinis afflicta eſt: afflixit Antonius. omnia
denique, quæ poſteà vidimus (quid autem mali non vidimus?)
ſi rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. ut
Helena Trojanis, ſic iſte huic reipublicæ cauſa belli, cauſa pe-
ſtis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio ſi-
miles. omnia perfecit, quæ ſenatus, ſalva republica ne fieri
poſſent, perfecerat. cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite.
Reſtituebat [43] multos calamitoſos. in his patrui nulla men- 23
tio. ſi ſeverus: cur non in omnes? ſi miſericors, cur non in 56
ſuos? ſed omitto ceteros. [44] Licinium Denticulam, de alea
con-

35. *Inde itum Alexandriam &c.*] Pall. & Maur. *iter*, ut etiam e-didit Lambinus, neque aliter editio prima. *Grut.*

36. *Te prius ad parentem tuam.*] Eſt à Buchanani conjectura. nam mſſ. meliores *parentem tuum.* vulgati, *patrem tuum.* Muretus lib. XIIX Var. lect. cap. 6. conjicit *amatorem tuum.* Idem.

37. *Poſtea cuſtoditus ſum à te, tu à me obſervatus.*] Ita quidem Pal. pr. ſed ſec. *poſtea cultus à te.* quod & in uno Ferrarii, neque mihi admodum diſplicet: quamvis pro vulgato pugnet Gulielmius in Aſinariam Plautinam cap. 5. Muretus lib. XIIX Var. lect. cap. 7, quod inveniſſet in uno mſ. *beatus*, in altero *ovatus*, conjiciebat, *ſublevatus.* Idem.

38. *Quod in hoſtem togatum decerni ſolitum.*] Explicat Schottus noſter d. cap. 12. *Idem.*

39. *Neque frequens Senatus &c.*] Nihil muto: ſed tamen in duobus libris reperi, *neque R. eques aut ſenatus*; inquit Gulielmius. neque aliter Pal. pr. aut ii quos excuſſit Ferrarius. *Idem.*

40. *Circumſcriptus à Senatu eſſet Antonius.*] Sic & Pal. ſec. & Maur. quemadmodum & Ferrariani. *Idem.*

41. *Sed nihil Cæſari.*] Ita Pall. & plures à Ferrario excuſſi. vulgata, *ſed nihil de Cæſare.* Idem.

42. *Conſules ex Italia excuſſos.*] Eſt à Mauriciano. vulgata *expulſos*, minus rectè. ſic Philippica XII cap. 7. *juventutem omnem ex Italia excuſſimus*; ubi perperam vulgati *excivimus.* Idem.

43. *Multos calamitoſos.*] Scriptus Ferrarii unus *damnoſos.* quod placuit Gulielmio. & Plautus quidem ea voce uſus eſt in patrem talem. *Idem.*

44. *Licinium Denticulam.*] Ita hodie paſſim publicatur, reſtatque in Pal. ſec. antea cuſi *Lenticulam.* quod & in pr. ſtat tamen & pro

condemnatum, colluſorem ſuum, reſtituit: [45] quaſi verò ludere cum condemnato non liceret: ſed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis diſſolveret. Quam attuliſti rationem populo Romano, cur eum reſtitui oporteret? abſentem credo in reos relatum: rem indicta cauſa judicatam: nullum fuiſſe de alea lege judicium: vi oppreſſum, & armis: poſtremò, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia judicium eſſe corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & republica dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum eſſe, pro nihilo eſt, ſi ita eſſet, ignoſcerem.. hominem verò omnium nequiſſimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ eſt de alea, condemnatum qui in integrum reſtituit, is non apertiſſimè ſtudium ſuum ipſe profitetur?

57 In eodem verò tribunatu, cùm Cæſar in Hiſpaniam proficiſcens, huic conculcandam Italiam tradidiſſet: quæ fuit ejus peragratio itinerum? luſtratio municipiorum? Scio me in rebus celebratiſſimis ſermone omnium verſari, eaque quæ dico, dicturuſque ſum, notiora omnibus eſſe, qui in Italia tum fuere, quàm mihi, qui non fui. notabo tamen ſingulas res: etſi nullo modo poterit oratio mea ſatisfacere veſtræ ſcientiæ. etenim quod umquam in terris tantum flagitium exſtitiſſe auditum eſt? tantam turpitudinem? tantum dedecus?

24 Vehebatur in eſſedo tribunus plebis: lictores laureati ante-
58 cedebant: inter quos, aperta lectica, mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honeſti, obviam neceſſariò prodeuntes, non noto illo, & mimico nomine, ſed Volumniam conſalutabant. [46] ſequebatur rheda cum lenonibus, comites nequiſſimi, rejecta mater amicam impuri filii, tamquam nurum, ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit.

59 Reliquorum factorum ejus, patres conſcripti, difficilis eſt ſanè reprehenſio, & lubrica. verſatus in bello eſt: ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorum ſui civium. fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum eſſe volumus, quamquam diſſimilis eſt militum cauſa, & tua: illi ſecuti ſunt: tu quæſiſti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Theſſalia Brundiſium cum legionibus revertiſti. ibi me non occidiſti. magnum beneficium. potuiſſe enim fateor. quamquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere.

60 Tanta enim eſt caritas patriæ, ut veſtris etiam legionibus ſanctus eſſem, quòd eam à me ſervatam eſſe meminiſſent. ſed fac id te dediſſe mihi, quod non ademiſti; meque à te habere vitam, quia à te non ſit erepta: [47] liceatne mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri, ut tuebar, præſertim
25 cùm te hæc auditurum videres? Veniſti Brundiſium, in ſinum quidem, & in complexum tuæ mimulæ.

61 Quid eſt? num mentior? quàm miſerum eſt id negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri? Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundiſii illam non viderit? quis, qui neſcierit veniſſe eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam ſerò ſe, quem hominem ſecutus eſſet, cognoſcere?

62 Italiæ rurſus percurſatio eadem comite mima: in oppida militum crudelis, & miſera deductio: in urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio. Acceſſit, ut, Cæſare ignaro, cùm ille eſſet Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magiſter equitum conſtitueretur. tum exiſtimavit ſe ſuo jure cum Hippia vivere, & equos vectigales [48] Sergio mimo tradere. Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hereditatum poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egeſtas: quò ſe verteret, non habebat. nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turſelio hereditas venerat: nondum in Cn. Pompeji locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus heres ſucceſſerat. erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet.

Sed hæc, quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus: lo- 63
quamur potiùs de nequiſſimo genere levitatis. Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in populi Romani conſpectu vomere poſtridie. O rem non modò viſu fœdam, ſed etiam auditu! [49] Si inter cenam, in ipſis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidiſſet, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi Romani negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens, fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida.

[50] Cæſar Alexandria ſe recepit, felix, ut ſibi quidem vide- 26
batur: mea autem ſententia, ſi quis reipublicæ ſit infelix, fe- 64
lix eſſe non poteſt. haſta poſita pro æde Jovis Statoris, bona (miſerum me! conſumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeji Magni, voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. una in illa re ſervitutis oblita civitas ingemuit, [51] ſervientibuſque animis, gemitus tamen populi Romani liber fuit. exſpectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam diis, hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo, præter Antonium, præſertim cùm tot eſſent circum haſtam illam, qui alia omnia auderent. unus inventus eſt, qui id auderet, quod omnium fugiſſet, & reformidaſſet audacia.

Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel, ut veriùs dicam, tan- 65
tus furor, ut primùm, cùm ſector ſis iſto loco natus, deinde cùm Pompeji ſector, non te exſecrandum populo Romano, non deteſtabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, & eſſe inimicos, & futuros ſcias? At quàm inſolenter ſtatim helluo invaſit in ejus viri fortunas: cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, juſtitia carior? In ejus 27
igitur copias cùm ſe ſubitò ingurgitaviſſet, exſultabat gaudio; perſona de mimo, [52] modò egens, repentè dives.

Sed, ut eſt apud poetam neſcio quem, *male parta, malè di-* 66
labuntur. Incredibile, ac ſimile portenti eſt, quonam modo illa tam multa, quàm paucis non dico menſibus, ſed paucis diebus effuderit: maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretioſa veſtis, multa & lauta ſupellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxurioſi hominis, ſed tamen abundantis. horum paucis diebus nihil erat.

Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, 67
fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam citò abſorbere

---

pro priore ſcriptura Mauricianus. *Grut.*

45. *Quaſi verò ludere cum condemnato non liceret.*] Sic Pall. noſtri. Lambinus edidit, *non ut luderet cum condemnato, quaſi verò &c.* nimis de ſuo largus, inquit Schottus noſter, qui malebat legere cum Mureto, *non quaſi luderet cum condemnato.* videatur ipſe cap. 12. quemadmodum etiam Muretus lib. XIIX Var. lect. cap. 7. *Idem.*

46. *Sequebatur rheda cum lenonibus.*] Exhibent hanc lectionem Pall. noſtri, & retinet omnino contra Victorium Ferrarius: is enim lib. XVI Var. lect. contenderat emendandum *cum leonibus.* Idem.

47. *Liceatne mihi per &c.*] Ferrarius timidè & modeſtè conjiciebat, *licuitne*, quod receperunt P. Manut. & Lamb. ſed non reſpondent libri. prius impreſſi, *liceat nunc mihi.* Idem.

48. *Sergio mimo tradere. Quid ego &c.*] Lambini editio amplius habet, *tradere. tum ſibi, non hanc quam nunc malè tuetur, ſed M. Piſonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego &c.* deprompta ei fortè è Faerni aut Mureti libellis, quos nondum videre licuit. *Idem.*

49. *Si inter cenam.*] Quintilianus lib. IIX laudat, *ſi hoc tibi inter cenam* mox reddidi Tullio *ipſis*, ſuaſu Pal. ſec. ac Maur. ut & Ferrarii ſcriptis: eorundemque fide, mutavi *iniquiſſimum*, in *nequiſſimum*. Idem.

50. *Cæſar Alexandria ſe recepit.*] Ita nunc habent omnes libri editi: ſed de conjectura Ferrarii. mſſ. enim & antiquitus cuſi, *Alexandriam.* Idem.

51. *Servientibuſque animis, gemitus tamen &c.*] Nihil variant mſſ. noſtri; Lambinus tamen interpoſuit: *animus, cùm omnia metu tenerentur.* an ex Faerni, aut Mureti libris? *Idem.*

52. *Modò egens, repente dives.*] Non temere conjicit d, cap. 12 Schottus noſter, iſtud ex poeta aliquo deprompti. *Idem.*

53. *Vino*

bere potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil ſcriptum. apothecæ totæ nequiſſimis hominibus condonabantur. alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus refeta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: ſuggerebantur etiam ſæpè (non enim ſemper ipſe felix) damna aleatoria. conchyliatis Cn. Pompeji periſtromatis, ſervorum in cællis, lectos ſtratos videres. Quamobrem deſinite mirari, hæc tam celeriter eſſe conſumpta. non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, ſed urbes, & regna celeriter tanta nequitia devorare potuiſſet.

68 At ejuſdem ædes etiam, & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum auſus es? tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importuniſſimum oſtendere? quam domum aliquamdiu nemo adſpicere poterat, nemo ſine lacrymis præterire, hac te in domo tamdiu deverſari non pudet? in qua, quamvis nihil ſapias, tamen nihil tibi
28 poteſt eſſe jucundum. An tu, illa veſtibula, roſtra, ſpolia cùm adſpexiſti, domum tuam te introire putas? fieri non poteſt. quamvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos noſti. nec verò te umquam neque vigilantem, neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere. neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es, [53] vinolentus, & furens, cùm tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem.

69 Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. quid enim umquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more, & ſanctiſſima diſciplina? fuit enim ille vir, patres conſcripti, ſicut ſcitis, cùm foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quàm inſtitutis domeſticis. hujus in ſedibus [54] pro cubiculis ſtabula, pro tricliniis popinæ ſunt. Etſi jam negat. nolite, nolite quærere. frugi factus eſt. illam ſuam ſuas res ſibi habere [55] juſſit, ex duodecim tabulis: claves ademit, foraſque exegit. quàm porrò ſpectatus civis, quàm probatus: cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quàm quòd cum mima fecit divortium?

70 At quàm crebrò uſurpat, *& conſul & Antonius*? hoc eſt dicere, & conſul, & impudiciſſimus: & conſul, & homo nequiſſimus. quid enim eſt aliud Antonius? nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine: dixiſſet, credo, aliquando, [56] avus tuus, *& conſul, & Antonius.* numquam dixit. dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus. niſi tu ſolus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium propria, quibus tu rempublicam vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt, ad civile bellum: quod natum, conflatum, ſuſceptum opera tua eſt.

29 Cur ei bello tum propter timiditatem tuam, tum propter
71 libidines defuiſti? guſtaras civilem ſanguinem, vel potiùs exſorbueras: fueras in acie Pharſalica anteſignanus: L. Domitium, nobiliſſimum, & clariſſimum virum, occideras: multos, qui de prœlio effugerant, quos Cæſar, ut nonnullos, fortaſſe ſervaſſet, crudeliſſimè perſecutus trucidaras. quibus rebus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere, cùm præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africa reditum obtinuiſti? quo numero fuiſti? cujus tu imperatoris quæſtor fueras, dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamenti, ut dicebat ipſe, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas.

Primò reſpondiſti planè ferociter: &, ne omnia videar 72
contra te, propemodum æqua, & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potiùs, quàm ego ab illo? an ille ſine me vicit? at ne potuit quidem. ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra conſules, imperatoreſque populi Romani, contra ſenatum, populumque Romanum, contra deos patrios, araſque, & focos, contra patriam tuli. num ſibi ſoli vicit? Quorum facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis? Jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat.

Itaque, excuſſis tuis vocibus, & ad te, [57] & ad prædes tuos 73
milites miſit: cùm repentè, à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias, tam multas poſſeſſiones, ex quibus, præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis verò miſerabilis adſpectus: veſtis Pompeji non multa, eaque maculoſa: ejuſdem quædam argentea vaſa colliſa: ſordidata mancipia: ut doleremus quidquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus.

Hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii decreto Cæſaris 74
prohibuerunt. Hærebat nebulo. quò ſe verteret, non habebat. [58] quippe in his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſica. de quo Cæſar in ſenatu, apertè in te invehens, queſtus eſt. proficiſcitur in Hiſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. ne tum quidem ſequeris. tam bonus gladiator rudem tam citò
accepiſti? Hunc igitur quiſquam, qui in ſuis partibus, id eſt, 30
in ſuis fortunis tam timidus fuerit, pertimeſcat? Profectus eſt tandem aliquando in Hiſpaniam: ſed tutò, ut ait, pervenire non potuit.

Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non ſuſci- 75
pienda fuit iſta cauſa, Antoni: aut, cùm ſuſcepiſſes, defendenda uſque ad extremum. Ter depugnavit Cæſar cum civibus, in Theſſalia, Africa, Hiſpania. omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hiſpanienſi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris: nollem. ſed tamen conſilium [59] à primo reprehendendum, laudanda conſtantia. [60] Tu verò quis es? Cn. Pompeji liberi primùm patriam repetebant. eſto: fuerit hæc partium cauſa communis. repetebant præterea deos, penates patrios, aras, focos, larem ſuum familiarem: in quæ tu invaſeras. hæc cùm repeterent armis ii, quorum erant legibus: etſi in rebus iniquiſſimis quid poteſt eſſe æqui? tamen erat æquiſſimum contra Cn. Pompeji liberos Cn. Pompeji pugnare ſectorem.

[61] An tu Narbone menſas hoſpitum convomeres, Dolabel- 76
la pro te in Hiſpania dimicaret? qui verò Narbone [62] reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipſo curſu tam ſubitò reverti ſſem. Expoſui nuper, patres conſcripti, cauſam reditus mei. vo-

53. *Vinolentus & furens.*] Iſtud recepi, quod inveniſſet in ſuis aliquot Ferrarius, reſtaretque in Pal. illo ſec. atque Maur. prius erat *violentus*. ineptè. ebrietas enim & furor duo ſunt, quæ non patiuntur ſimulacra in ſomnis liquidò nobis inprimi. itaque miror hactenus exſulaſſe libris lectionem ratione maximè ſubnixam. *Grut.*

54. *Pro cubiculis ſtabula, pro tricliniis popinæ ſunt.*] Sic Pall. & olim editi. itaque non eſt quod conjecturas ullius admittamus. *Idem.*

55. *Juſſit, ex duodecim tabulis, claueis ademit; foraſque exegit.*] Ita ferè Nonius in *Exigere*, probabatque hanc lectionem Victorius lib. II Var. lect. cap. 2. item Muretus lib. V Variar. lect. cap. 8, & alludit Pal. ſec. in quo, *claves fecit ademit, exegit.* vulgò antea erat, *juſſit: ex duodecim tabulis cauſam addidit; exegit.* videatur Ferrarius, item Lambinus. Adamus Theodorus Siberus, has literas noſtras eximiè doctus, putabat gloſſema illud, *ex XII tabulis.* Supra quoque edidi, *illam ſuam ſuas res habere &c.* ejecta voce *mimam*, quæ non erat in mſſ. noſtris. *Idem.*

56. *Avus tuus, & Conſul & Antonius.*] Pal. pr. *avus tuus ſe conſulem & Antonium.* neque aliter ſec. niſi quod is, *Antonius* à manu prima. vulgata, *ſe & conſulem & Antonium:* noſtra eſt à conjectura Ferrarii. mea ſententia, quadriga iſta verborum eſt à librariis; ſcripſitque Cicero tantum; *id dixiſſet credo aliquando avus tuus; numquam dixit: dixiſſet etiam collega meus &c.* Idem.

57. *Et ad prædes tuos, milites miſit.*] Ita conjecit quidem Ferrarius, ſed firmat Mauritianus noſter. vulgò, *prædas tuas*. Idem.

58. *Quippe in his ipſis temporibus &c.*] Ita omnes libri; unde ſuſpicio fuit Gulielmio fuiſſe; *quippe ni? his ipſis.* ut Cicero ſignificet, merito trepidaſſe; utpote qui inſidiarum etiam manifeſtus fuerit. *Idem.*

59. *A primo reprehendendum*] Eſt & hoc in Pall. ac Maur. *Idem.*

60. *Tu vero quis es?*] Pal. ſec. *tu verò quid cenſes?* Idem.

61. *An tu Narbone menſas hoſpitum convomeres.*] Haud aliter etiam Pal. ſec. publicata enim, *in menſas hoſp. cùm vomeres.* Maur. præferebat. *hoſpitium convomeres.* Idem.

62. *Reditus? & tamen quærebat, cur ego.*] Ferrarii mſ. *reditus ejus? jam-*

volui, ſi poſſem, etiam ante kalendas Jan. prodeſſe reipublicæ. nam, quod quærebas, quomodo rediſſem: primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, [63] nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam adſpicis me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, ſi ſcias, quàm me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipſum non pudet. ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum [64] audivi. qui magiſter equitum fuiſſe tibi viderere, in proximum annum conſulatum peteres, vel potiùs rogares; is per municipia, coloniaſque Galliæ, à qua nos tum, cùm conſulatus petebatur, non rogabatur, petere conſulatum ſolebamus, cum Gallicis, & lacerna cucurriſti.

31 At videte levitatem. Cùm hora diei decima ferè, ad Saxa
77 rubra veniſſet, delituit in quadam cauponula, atque ibi ſe occultans, perpotavit ad veſperum: inde ciſio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? à Marco tabellarius. Confeſtim ad eam, cujus cauſa venerat, deducitur: eique epiſtolam tradit. quam cùm illa legeret flens (erat enim amatoriè ſcripta: caput autem litterarum, ſibi cum illa mima poſthac nihil futurum: omnem ſe amorem abjeciſſe illinc, atque in hanc transfudiſſe) cùm mulier fleret uberiùs: homo miſericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invaſit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis propriè nihil poſſum dicere.) ergo, ut te catamitum, necopinato cùm oſtendiſſes, præter ſpem mulier adſpiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbaſti?

78 Et domi quidem cauſam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus [65] prædes tuos venderet. productus autem in concionem à tribuno plebis, cùm reſpondiſſes, te rei tuæ
32 cauſa veniſſe, populum etiam dicacem in te reddidiſti. Sed nimis multa de nugis. ad majora veniamus. Cæſari ex Hiſpania redeunti obviam longiſſimè proceſſiſti. celeriter iſti, & rediſti, ut cognoſceret te, ſi minùs fortem, attamen ſtrenuum. factus es ei rurſus neſcio quomodo familiaris. habebat hoc omnino Cæſar: quem planè perditum ære alieno, egentemque, ſi eundem nequam hominem, audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentiſſimè recipiebat.

79 His igitur rebus præclarè commendatus, juſſus es renuntiari conſul, & quidem cum ipſo. nihil queror de Dolabella, qui tum eſt impulſus, inductus, eluſus. qua in re quanta fuerit utriuſque veſtrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promiſſum, & receptum intervertit, ad ſeque tranſtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adſcripſiſti. Veniunt Kalendæ Januariæ. cogimur in ſenatum: invectus eſt copioſiùs multo in iſtum, & paratiùs Dolabella, quàm nunc ego. hic autem iratus quæ dixit, dii boni?

80 Primùm cùm Cæſar oſtendiſſet, ſe, priùs quàm proficiſceretur, Dolabellam conſulem eſſe juſſurum: quem negant regem, qui & faceret ſemper ejuſmodi aliquid, & diceret: ſed cùm Cæſar ita dixiſſet; tum hic bonus augur, eo ſe ſacerdotio præditum eſſe dixit, ut comitia auſpiciis vel impedire, vel vitiare poſſet, idque ſe facturum eſſe aſſeveravit. In quo primùm incredibilem ſtupiditatem hominis cognoſcite.

81 Quid enim? iſtuc, quod te ſacerdotii jure facere poſſe dixiſti, ſi augur non eſſes, & conſul eſſes, minùs facere potuiſſes? Vide ne etiam faciliùs. nos enim nuntiationem ſolùm habemus: conſules, & reliqui [66] magiſtratus etiam inſpectionem. Eſto: hoc imperitè (nec enim eſt ab homine numquam ſobrio poſtulanda prudentia) ſed videte impudentiam. multis antè menſibus in ſenatu dixit, ſe Dolabellæ comitia aut prohibiturum auſpiciis, aut id facturum eſſe, quod fecit. quiſquamne divinare poteſt, quid vitii in auſpiciis futurum ſit, niſi qui de cœlo ſervare conſtituit? quod neque licet comitiis per leges, &, ſi quis ſervavit; non habitis comitiis, ſed priùs quàm habeantur, debet nuntiare. Verùm implicata inſcitia, impudentia eſt, ſi nec ſcit quod augurem, nec facit quod pudentem decet.

Atque ex illo die recordamini ejus uſque ad idus Martias 82
conſulatum. Quis umquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam lecticam inſerens, beneficia, quæ venderet, à collega petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, ſortitio prærogativæ. quieſcit. renuntiatur: tacet. prima claſſis vocatur: renuntiatur: 33
deinde, ut aſſolet, ſuffragia. tum ſecunda claſſis: quæ omnia citiùs ſunt facta, quàm dixi.

Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) ALIO DIE, inquit. O impudentiam ſingularem! quid videras? quid 83
ſenſeras? quid audieras? nec enim te de cœlo ſervaſſe dixiſti, neque hodie dicis. id igitur obvenit vitium, quod tu jam kalendis Januariis futurum eſſe provideras, & tanto antè prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut ſpero, tua potius, quàm reipublicæ calamitate ementitus es auſpicia: obſtrinxiſti populum Romanum religione. augur anguri, conſul conſuli obnuntiaviſti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere: quæ neceſſe eſt aliquando ad noſtrum collegium deferantur.

Sed arrogantiam hominis, inſolentiamque cognoſcite. 84
quamdiu tu voles, vitioſus conſul Dolabella: rurſus, cùm voles, ſalvis auſpiciis creatus. Si nihil eſt, cùm augur iis verbis nuntiat, quibus nuntiaſti: confitere te, cùm, ALIO DIE, dixeris, ſobrium non fuiſſe. ſin eſt aliqua vis in iſtis verbis, ea quæ ſit, augur à collega requiro. Sed, ne fortè ex multis rebus geſtis, M. Antonii rem unam pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non diſſimulat, patres conſcripti, 34
apparet eſſe commotum: ſudat, pallet. quidlibet, modò ne nauſeet, faciat, quod in porticu Minutia fecit. quæ poteſt eſſe turpitudinis tantæ defenſio? cupio audire: ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat.

Sedebat in Roſtris collega tuus, amictus toga purpurea, in 85
ſella aurea, coronatus: adſcendis; accedis ad ſellam (ita eras Lupercus, ut te conſulem eſſe meminiſſe deberes) diadema oſtendis. gemitus toto foro. unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum, & cogitatum ſcelus. tu diadema imponebas cum plangore populi: ille eum plauſu rejiciebat. tu ergo unus, ſcelerate, inventus es, qui cùm [67] auctor regni eſſes; eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus Romanus ferre & pati poſſet.

At etiam miſericordiam captabas: ſupplex te ad pedes ab- 86
jiciebas: quid petens? ut ſervires? tibi uni peteres: qui ita à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile ſervires: à nobis, populoque Romano mandatum id certè non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num exſpectas, dum te ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum ſummorum gloriam. dicam tamen dolore commotus. [68] Quid indignius, quàm vivere eum, qui

---

jam quærebat. unde facit Gulielmius, *reditus ejus, qui jam quærebat &c.* non placet. certè à vulgato ſtant Pall. & vetus impreſſio. *Grut.*

63. *Nullis nec Gallicis.*] Recepta lectio, *caligis.* ſed Gellius libro XIII cap. 20 laudat alterum. *Idem.*

64. *Audivi qui magiſter &c.*] Abjeci, *quàm quod*, volentibus aliquot mſſ. Ferrarii; reſpondetque noſter Pal. ſec. *Idem.*

65. *Prædes tuos venderet.*] Mauricianus, *ſuos.* quomodo conjecerat legendum Ferrarius, aut reſcribendum, *habuiſti.* & verò *ſuos*, admiſit Manutius; *habuiſti* Lambinus. *Idem.*

66. *Magiſtratus etiam inſpectionem.*] Sic Pall. ſic Gembl. Lil. Maur. non *ſpectionem*, quod receperunt Manutius ac Lambinus ſuaſu Ferrarii, qui ſic reperit in libro uno. *Idem.*

67. *Auctor regni eſſes.*] Ejeci verbum *inventus* auctoritate item Pal. ſec. Maur. & librorum quos conſuluit Ferrarius. *Idem.*

68. *Quid indignius, quam vivere eum qui &c.*] Ita ipſe Cicero primum ſcripſit lib. XVI ad Atticum Epiſt. 11 quod & in Pal. primam ſec. *Nonne indignus tu tueri*; quomodo & in ſuis reperit Ferrarius; conjecit autem, *Nonne indignum eſt vivere eum*, quod recepit Lambinus. at ſi Tullio obſequemur; reſcribendum fuerat; *commotus, indigniſſimum eſſe, vivere hunc qui impoſuerit &c.* Idem.

69. Fu-

qui impoſuerit diadema, cùm omnes fateantur jure inter-
fectum eſſe, qui abjecerit?
87 At etiam adſcribi juſſit in faſtis, ad Lupercalia, C. CAESA-
RI, DICTATORI PERPETVO, M. ANTONIVM, CONSVLEM, PO-
PVLI IVSSV REGNVM DETVLISSE, CAESAREM VTI NOLVISSE.
Jam jam minimè miror, te otium perturbare: non modo ur-
bem odiſſe, ſed etiam lucem: cum perditiſſimis latronibus non
ſolùm de die, ſed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace
conſiſtes? qui locus tibi in legibus, & judiciis eſſe poteſt, quæ
tu, quantum in te fuit, dominatu regio ſuſtuliſti? Ideone L.
Tarquinius exactus: Sp. Caſſius, Melius, M. Manlius, necati,
ut multis pòſt ſæculis, à M. Antonio, quod fas non eſt, rex
Romæ conſtitueretur? Sed ad auſpicia redeamus.
35 De quibus rebus idibus Martiis fuit in ſenatu Cæſar actu-
88 rus; quæro tum tu quid egiſſes. audiebam quidem te paratum
veniſſe, quòd me de ementitis auſpiciis, quibus tamen parere
neceſſe erat, putares eſſe dicturum. Suſtulit illum diem for-
tuna populi Romani. num etiam tuum de auſpiciis judicium
interitus Cæſaris ſuſtulit? Sed incidi in id tempus, quod iis
rebus, in quas ingreſſa erat oratio, prætereundum non ſit.
Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conſcientiam
ſcelerum deſperatio vitæ? cùm ex illa fuga, beneficio eorum,
qui te, ſi ſanus eſſes, ſalvum eſſe voluerunt, clàm te domum
recepiſti?
89 O mea fruſtra ſemper veriſſima auguria rerum futurarum!
dicebam illis in Capitolio liberatoribus noſtris, cùm me ad te
ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer:
quoad metueres, omnia te promiſſurum: ſimul ac timere de-
ſiiſſes, ſimilem te futurum tui. Itaque cùm ceteri conſulares
irent, redirent, in ſententia manſi: neque te illo die, neque
poſtero vidi: neque ullam ſocietatem optimis civibus cum im-
portuniſſimo hoſte fœdere ullo confirmari poſſe credidi. Poſt
diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm
omnes aditus armati obſiderent.
90 Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quamquam mihi ſubitò
inimicus exſtitiſti, tamen me tui miſeret, quòd tibi invide-
36 ris. Qui tu vir, dii immortales! & quantus fuiſſes, ſi illius
diei mentem ſervare potuiſſes! pacem haberemus, quæ erat
facta per obſidem puerum, nobilem, M. Antonii filium, M.
Bambalionis nepotem. quamquam te bonum timor faciebat,
non diuturnus magiſter officii: improbum fecit ea, quæ, dum
timor abeſt, à te non diſcedit, audacia. Etſi tum, cùm opti-
mum te putabant, me quidem diſſentiente, [69] funeri tyranni
illius ſceleratiſſimi præfuiſti. tua illa pulchra laudatio, tua mi-
ſeratio, tua cohortatio.
91 Tu, tu illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemiuſtulatus
ille eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit.
tu illos impetus perditorum hominum, & ex maxima parte,
ſervorum, quos nos vi, manuque repulimus, in noſtras do-
mos immiſiſti. idem tamen, quaſi fuligine abſterſa, reliquis
diebus in Capitolio præclara ſenatus conſulta feciſti, nequa
poſt idus Martias immunitatis tabula, neve cujuſquam benefi-
cii figeretur. meminiſti ipſe, de exſulibus: ſcis, de immuni-
tate quid dixeris. optimum verè, quòd dictaturæ nomen in
perpetuum de republica ſuſtuliſti. quo quidem facto tantum te
cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proxi-
mum dictatorem, tolleres metum.
92 Conſtituta reſpublica videbatur aliis, mihi verò nullo mo-
do, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num
me igitur fefellit? aut num diutius ſui potuit eſſe diſſimilis?
inſpectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque
ſolùm ſingulis veniebant immunitates, ſed etiam populis uni-
verſis. civitas non jam ſingillatim, ſed provinciis totis daba-
tur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante republica manere non
poſſunt, provincias univerſas, patres conſcripti, perdidiſtis:
neque vectigalia ſolùm, ſed etiam imperium populi Romani,
hujus domeſticis nundinis deminutum eſt.
Ubi eſt ſepties millies ſeſtertium, [70] quod in tabulis, quæ 37
ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ illius quidem pecuniæ, ſed ta- 93
men, ſi iis, quorum erat, non redderentur, quæ nos à tribu-
tis poſſet vindicare. Tu autem quadringenties H-S quod idibus
Martiis debuiſti, quonam modo ante kalendas Aprilis debe-
re [71] deſiiſti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diverſis
emebantur, non inſciente te: ſed unum egregium de rege
Dejotaro, populo Romano amiciſſimo, decretum in Capito-
lio fixum. quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum
poſſet continere.
Quis enim cuiquam inimicior, quàm Dejotaro Cæſar? 94
æquè, atque huic ordini, ut equeſtri, ut Maſſilienſibus, ut
omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram eſſe ſen-
tiebat. Is igitur, à quo vivo, nec præſens, nec abſens quid-
quam æqui boni impetravit, apud mortuum [72] factus eſt gra-
tioſus. compellarat hoſpitem præſens, computarat, pecuniam
imperarat, [73] in ejus tetrarchiam ex Græcis comitibus ſuis
collocarat: Armeniam abſtulerat à ſenatu datam. hæc vivus
eripuit, reddidit mortuus.
At quibus verbis? modò æquum ſibi videri, modò non ini- 95
quum. mira verborum complexio. at ille numquam (ſemper
enim abſenti affui Dejotaro) quicquam ſibi, quod nos pro illo
poſtularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S centies per
legatos, viros bonos, ſed timidos, & imperitos, [74] ſine
Sexti, ſine reliquorum hoſpitum regis ſententia, facta in gy-
næceo: quo in loco plurimæ res veniere, & veneunt. qua ex
ſyngrapha quid ſis acturus, meditere cenſeo. Rex enim ipſe
ſua ſponte, nullis commentariis Cæſaris, ſimulatque audivit
ejus interitum, ſuo Marte res ſuas recuperavit.
Sciebat homo ſapiens, jus ſemper hoc fuiſſe, ut, quæ ty- 96
ranni eripuiſſent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta
eſſent, recuperarent. Nemo igitur jureconſultus, ne iſte qui-
dem, qui tibi uni eſt jureconſultus, per quem hæc agis, ex iſta
ſyngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante ſyngra-
pham recuperatæ. non enim à te emit: ſed priùs, quàm tu
ſuum ſibi venderes, ipſe poſſedit. Ille vir fuit: nos quidem
contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.
Quid ergo de commentariis infinitis, quid de innumerabi- 38
libus chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt, qui 97
ea, tamquam gladiatorum libellos, palàm venditent. Itaque
tanti acervi nummorum apud iſtum conſtruuntur, ut jam ap-
pendantur, non numerentur pecuniæ. At quàm cæca avaritia
eſt? nuper fixa tabula eſt, qua civitates locupletiſſimæ Cre-
tenſium vectigalibus liberantur: ſtatuiturque, ne poſt M. Bru-
tum proconſulem, ſit Creta provincia. Tu mentis es compos?
tu non conſtringendus? an Cæſaris decreto Creta poſt M. Bru-
ti deceſſum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum, Cæ-
ſare vivo pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil
actum putetis) provinciam Cretam perdidiſtis. Omnino ne-
mo

69. *Funeri tyranni illius ſceleratiſſimi præfuiſti*] Sic mſſ Ferrarii, neque ſecus noſtri. vulgata, *ſceleratiſſimè*, ut referatur ad Antonium. at Lambinus amplius habet, *funeri tyranni, ſi illud funus fuit, ſceleratiſſime.* ſi è libris Faerni aut Mureti; probo. *Grut.*

70. *Quod in tabulis quæ ſunt ad Opis patebat.*] Ita legendum putabat Budæus lib. IV de Aſſe. cùm prius publicaretur *petebatur*. neque aliter Pall. noſtri. at Lambinus & Manutius edidere, *quod eſt in tabulis, quæ ſunt ad Opis?* Idem.

71. *Deſiiſti? Sunt ea &c.*] Vulgata lectio, *deſiiſti? Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? Sunt ea &c.* Verum ea huc non faciunt, neque comparent in multis mſſ. interjecta verò ſunt ex capite infra 38. ipſo principio. *Idem.*

72. *Factus eſt gratioſus.*] Pal. pr. *gnatus*. ſecundus heic mutilus eſt. olim cuſi *gratus*, nam illud *gratioſus* eſt à conjectura Ubaldini. *Idem.*

73. *In ejus tetrarchiam &c.*] Prima editio, *Mediæ tetrarchiam*. locum benè explicat P. Victorius lib. III cap. 23. *Idem.*

74. *Sine Sexti, ſine reliquorum.*] Omnes mſſ. *ſine ſua, ſine reliquorum &c.* illud *Sexti* natum eſt à Ferrario, cui in mentem erat locus Tullii lib. XVI ad Atticum Epiſt. *Idem.*

75. Cùm

mo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor.

98 Et de exſulibus legem, quam fixiſti, Cæſar tulit? Nullius inſector calamitatem: tantùm queror, primùm eorum reditus inquinatos, quorum cauſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio cur reliquis idem non tribuas. neque enim plus quàm tres, aut quattuor reliqui ſunt, qui ſimili calamitate fuerint. cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cùm de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparaſti, quæ & riſus hominum, & querelas moveret.

99 Cur autem ea comitia non habuiſti? an quia tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nuntiabat? [75] cùm tua quid intereſt, nulla auſpicia ſint; cùm tuorum, tum ſis religioſus. Quid? eundem in ſeptemviratu nonne deſtituiſti? intervenit enim. quid metuiſti? credo, [76] ne ſalvo capite negare non poſſes. omnibus eum contumeliis oneraſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colere debebas. filiam ejus, ſororem tuam, ejeciſti, alia conditione quæſita, & antè perſpecta. non eſt ſatis. probri inſimulaſti pudiciſſimam fœminam. quid eſt, quod addi poſſit? contentus eo non fuiſti. frequentiſſimo ſenatu kalendis Jan. ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella cauſam odii dicere auſus es, quòd ab eo ſorori, & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiorne, qui in ſenatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurcè, tam implè dixeris?

39 Sed ad chirographa redeamus. quæ fuit tua cognitio? acta
100 enim Cæſaris pacis cauſa confirmata ſunt à ſenatu: quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore proferuntur? ſi ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex kalendis Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. quod fuit conſilium? quem umquam advocaſti? quas kalendas Junias exſpectaſti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? ô præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atque Majo, tum, cùm etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quemadmodum illinc abieris, vel potiùs pænè non abieris, ſcimus.

101 Cui tu urbi minitaris. utinam conere, ut aliquando illud, *Pæne*, tollatur! At quam nobilitata eſt tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? tua iſta detrimenta ſunt: illa noſtra. Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, & colluſoribus dividebas. mimos dico, & mimas, patres conſcripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani, & Leontini in populi Romani patrimonio [77] grandi fænore, & fructuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerûm, quaſi te ſanum feciſſet: rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet. Sed ad iter, Italiamque redeamus.

40 Deduxiſti coloniam Caſilinum, quò Cæſar antè deduxerat.
102 Conſuluiſti me per litteras de Capua tu quidem: ſed idem de Caſilino reſpondiſſem: poſſeſne, ubi colonia eſſet, eò coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ eſſet auſpicatò deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adſcribi poſſe reſcripſi. Tu autem inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quò erat paucis annis antè deducta, ut [78] vexillum videres, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pænè perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur.

Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, 103
ſanctiſſimi, atque integerrimi viri, fundum Caſſinatem. quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turſelii prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones. [79] Et ſi ab haſta, valeant tabulæ, modò Cæſaris, non tuæ: quibus debuiſti, non quibus tu te liberaviſti. Varronis quidem Caſſinatem fundum quis veniiſſe dicit? quis haſtam iſtius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Miſiſſe te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæſare. Ipſum enim exſpectare magnum fuit.

Quis verò audivit umquam (nullius autem ſalus curæ plu- 104
ribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam eſſe detractam? [80] Quòd ſi etiam ſcripſit ad te Cæſar, ut redderes: quid ſatis poteſt dici de tanta impudentia? remove gladios parumper illos, quos videmus. jam intelliges, aliam cauſam eſſe haſtæ Cæſaris, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ. non enim te dominus modò illis ſedibus, ſed quivis amicus, vicinus, hoſpes, procurator arcebit. At quàm multos dies in ea villa tur- 41
piſſimè eſt perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipſa miſera, *quàm diſpari domino!* quamquam quomodo iſte dominus? ſed tamen quàm à diſpari tenebantur! ſtudiorum enim ſuorum M. Varro voluit eſſe illud, non libidinum deverſorium.

Quæ in illa villa antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ lit- 105
teris mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis ſapientiæ ratio, omniſque doctrina. At verò, te inquilino (non enim domino) perſonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; ſcorta inter matres familiâs verſabantur. Caſſino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamna. admiſſus eſt nemo. jure id quidem. in homine enim turpiſſimo obſolebant dignitatis inſignia.

Cùm inde Romam proficiſcens ad Aquinum accederet, ob- 106
viam ei proceſſit (ut eſt frequens municipium) magna ſanè multitudo. ut iſte operta lectica latus eſt per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates: ſed tamen in via habitabant. quid Anagnini? qui cùm eſſent devii, obviam ei deſcenderant, ut iſtum, tamquam ſi eſſet conſul, ſalutarent. [81] incredibile dictu; tamen inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum: præſertim cùm duos ſecum Anagninos haberet, Muſtelam, & Laconem: quorum alter gladiatorum eſt princeps, alter poculorum.

Quid ego illas iſtius minas, contumeliaſque commemorem, 107
quibus invectus eſt in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Caſſium, [82] quòd Brutos patronos adoptaſſent? magno quidem judicio, ſtudio, benivolentia, caritate, non ut te, [83] ut Baſilum, vi & armis, & alios veſtri ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modò eſſe illorum cliens. Interea 42
dum

75. *Cùm tua quid intereſt, nulla &c.*] Habent iſtud Manutius & Lambinus, puto à Faerni aut Mureti libris. nam noſtri, non recedunt à vulgatis; *tua quid intereſt? nulla auſpicia ſunt tuorum, cùm ſis religioſus.* ineptè. *Grut.*

76. *Ne ſalvo capite negare non poſſes.*] Conjecit Ferrarius, ſed timidè, *necare.* id ſtatim recepit Lambinus, addito de ſuo, *eum*. Idem.

77. *Grandi fænore & fructuoſæ.*] Eſt ab uno ſcripto Lambini, cui accedebat Maur. codex & Ahalæ. prius editi, *glandifera*. Pal. pr. *grandificare.* ſec. *grandifacere.* Idem.

78. *Vexillum videres.*] Vetus editio ſic habet ac Palatini noſtri. recentiores *tolleres.* unde? nimiſquam cuperem incidere in Faerni in Mureti ad has orationes monumenta. nam num Manutius, num Lambinus inde ſua hauſerint, an aliunde; conſtare nemini poteſt. *Idem.*

79. *Et ſi ab haſta, valeant tabulæ.*] Supradictorum editiones, *ab haſta, valeat haſta, valeant tab.* quod non videtur ab ingenio. haud tamen variant noſtri, aut vetuſtius editi. *Idem.*

80. *Quod ſi etiam ſcripſit &c.*] Erat etiam in Pal. ſec. illud aliorum *Quid.* ſed Ciceronianum magis ſapit alterum; ſicque Pal. pr. & olim excuſi. *Idem.*

81. *Incredibile dictu: tamen inter omnes conſtabat.*] Eſt à Ferrariana conjectura. priſca lectio, *dictu; ſed tum nimis inter omnes conſtabat.* quomodo & Pal. pr. nam ſec. *dictum & ſimul inter omn. conſ.* Idem.

82. *Quod Brutos patronos adoptaſſent.*] Sic Pall. at Lambinus delevit *patronos*. Idem.

83. *Ut Baſilum, vi & armis. & alios.*] Reponendum fortaſsè *ut Baſilum, ut Tamiſium, ut alios*, ſicuti in mentem venit Schotto d. cap. 12. de quo gladiatore, non ſemel ſupra, & ad Atticum. *Idem.*

84. *Agmine*

dum tu abes, qui dies ille collegæ tui; cùm illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit? qua re tibi nuntiata, ut conſtabat inter eos, qui unà fuerunt, concidiſti. quid evenerit poſtea, neſcio. metum credo valuiſſe, & arma. Collegam quidem de cælo detraxiſti: effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certè, ut diſſimilis eſſet ſui.

108 Qui verò reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem; Sullam poſtea dominantem; modò regnantem Cæſarem videramus. erant fortaſſe gladii, ſed ii abſconditi, nec ita multi. iſta verò quæ, & quanta barbaria eſt? [84] agmine quadrato cum gladiis ſequuntur milites: ſcutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, patres conſcripti, conſuetudine obduruimus. Kalendis Juniis cùm in ſenatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repentè diffugimus.

109 At iſte, qui ſenatu non egeret, neque deſideravit quemquam, & potiùs diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatim illa mirabilia facinora effecit. qui chirographa Cæſaris defendiſſet lucri ſui cauſa; is leges Cæſaris, eaſque præclaras, ut rempublicam concutere poſſet, evertit. numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cùm actorum Cæſaris defenſor eſſe deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæſaris reſcidit. In publicis actis nihil eſt lege gravius: in privatis firmiſſimum eſt teſtamentum. Leges alias ſine promulgatione ſuſtulit: alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit. Teſtamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus ſemper obtentum eſt. Signa, tabulas, quas populo Cæſar unà cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeji deportavit, partim in villam Scipionis.

43
110 Et tu in Cæſaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem conſecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, ſimulacrum, faſtigium, flaminem? eſt ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, ſic divo Julio M. Antonius? Quid igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem: vide, qui te inauguret: collegæ ſumus; nemo negabit. O deteſtabilem hominem, ſive quòd tyranni ſacerdos es, ſive quòd mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui ſit, ignores. neſcis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te ipſum autem ad populum tuliſſe, ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur? cur non ſumus prætextati? cur honorem Cæſari tua lege datum, deſeri patimur? an ſupplicationes addendo diem contaminari paſſus es; pulvinaria noluiſti? aut undique religionem tolle, aut uſquequaque conſerva.

111 Quæres, placeatne mihi pulvinar eſſe, faſtigium, flaminem. mihi verò nihil iſtorum placet. ſed tu, qui acta Cæſaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? niſi fortè vis fateri, te omnia quæſtu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exſpecto enim eloquentiam tuam. diſertiſſimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. ille numquam nudus eſt concionatus: tuum hominis ſimplicis pectus vidimus. Reſpondebiſne ad hæc? aut omnino hiſcere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te reſpondere poſſe confidas? Sed præterita omittamus.

44
112 Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, ſi potes. cur armatorum corona ſenatus ſeptus eſt? cur me tui ſatellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maximè barbaros, Ityreos, cum ſagittis deducis in forum? Præſidii ſui cauſa ſe facere dicit. Nonne igitur millies perire eſt melius, quàm in ſua civitate ſine armatorum præſidio non poſſe vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. caritate, & benivolentia civium ſeptum oportet eſſe, non armis.

Eripiet, extorquebit tibi iſta populus Romanus, utinam ſalvis nobis! ſed quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſiliis uteris, non potes, mihi crede, eſſe diuturnus. etenim iſta tua minimè avara conjux, quam ego ſine contumelia deſcribo, nimiùm debet diu populo Romano penſionem tertiam. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicumque terrarum ſunt, ibi eſt omne reipublicæ præſidium, vel potiùs ipſa reſpublica, quæ ſe adhuc tantummodo ulta eſt, nondum recuperavit. habet quidem certè reſpublica adoleſcentes nobiliſſimos, paratos defenſores. quàm volent, illi cedant, otio conſulentes: tamen à republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce eſt, & ipſa res ſalutaris. ſed inter pacem, & ſervitutem plurimùm intereſt. pax, eſt tranquilla libertas: ſervitus malorum omnium poſtremum, non modò bello, [85] ſed morte etiam repellendum. 113

Quòd ſi ſe ipſos illi noſtri liberatores è conſpectu noſtro abſtulerunt: at exemplum facti reliquerunt. illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello eſt perſecutus: qui tamen rex fuit, cùm eſſe Romæ regem liceret. Sp. Caſſius, Sp. Melius, M. Manlius propter ſuſpicionem regni appetendi ſunt necati. hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, ſed in regnantem impetum fecerunt. quod cùm ipſum factum per ſe præclarum, atque divinum eſt, tum expoſitum ad imitandum, præſertim cùm illi eam gloriam conſecuti ſint, quæ vix cœlo capi poſſe videatur. Etſi enim ſatis in ipſa conſcientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. 114

Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam ſuſtuliſti: pone ante oculos lætitiam ſenatus, populique Romani. confer [86] cum nummatione tua, tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem, & lucrum interſit. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliquo, & ſenſus ſtupore, ſuavitatem cibi non ſentiunt: ſic libidinoſi, avari, facinoroſi, veræ laudis guſtum non habent. Sed, ſi te laus allicere ad rectè faciendum non poteſt, ne metus quidem à fœdiſſimis factis poteſt avocare? Judicia non metuis. ſi propter innocentiam, laudo: ſi propter vim, non intelligis, ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit? 45 115

Quòd ſi non metuis viros fortes, egregioſque cives, quòd à corpore tuo prohibentur armis; tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. [87] Quæ eſt autem vita, dies & noctes timere à ſuis? niſi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quoſdam habuit ex iis, à quibus eſt interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus. fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litteratura, cogitatio, diligentia: res bello geſſerat, quamvis reipublicæ calamitoſas, attamen magnas: multos annos regnare eſt meditatus; magno labore, magnis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: ſuos præmiis, adverſarios clementiæ ſpecie devinxerat. quid multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim patientia, conſuetudinem ſerviendi. 116

Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum, ceteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipublicæ ſunt inuſta, hoc tamen boni eſt, quòd didicit jam populus Romanus quantum cuique crederet, quibus ſe committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis ſatis eſſe viris fortibus didiciſſe, quàm ſit pulchrum, beneficio gratum, fama glorioſum, tyrannum occidere? an, cùm illum homines non tulerint, te ferent? 46 117

Cer-

84. *Agmine quadrato, cum gladiis ſequuntur milites: ſcutorum lecticas portari.*] Eſt à Palatino ſec. niſi quod is inverſa voce *ſequuntur ſcutorum milites lecticas p.* quod ſi quis cenſet delendum adhuc verbum *milites*, quod abeſt uno libro Ferrarii, per me licet. ineptè Lambiniana: *ſequuntur ſcutati milites: ſcutorum lecticas.* nam lecticæ ſcutis gravidæ erant, ut arriperentur ſtatim à militibus ſi neceſſe. *Grut.*

85. *Sed morte etiam repellendum.*] Haud ſecus mſſ. noſtri. at Iſidorus lib. XI. c. 30. Originum laudat *repellenda.*, ut monuit Schottus lib. I Nodor. Cic. cap. 14. *Idem.*

86. *Cum hac nummatione tua.*] Pal. pr. *nuntiatione*, ſec. *mimi vacatione*, ut videatur reſtituendum, *nundinatione* aut *nummatione*, quomodo diu eſt quod viri docti conjecerunt. *Idem.*

87. *Quæ eſt autem vita, dies &c.*] Eſt ab uno Ferrarii ſcripto; neque

118 Certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tarditas exſpectabitur. Reſpice, quæſo, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus ſis, non quibuſcum vivas, conſidera: mecum, ut voles; cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipſe videris: ego de me ipſo profitebor. defendi rempublicam adoleſcens, non deſeram ſenex: contempſi Catilinæ gladios, non pertimeſcam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, ſi repræſentari morte mea libertas civitatis [88] poteſt;

Ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu 119 parturit! Etenim ſi abhinc annos propè viginti hoc ipſo in templo negavi poſſe mortem immaturam eſſe conſulari: quantò veriùs nunc negabo ſeni? Mihi verò, patres conſcripti, jam etiam optanda mors eſt, perfuncto rebus iis, quas adeptus ſum, quaſque geſſi. duo modò hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil poteſt: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quiſque mereatur.

neque recedit multum Pal. niſi quod is *multa*, pro *vita*. inſulsè vulgata: *Quid eſt autem multos dies.* Grut.

88. *Poteſt; ut aliquando &c.*] Confirmat hanc Ferrarii codicum lectionem Pal. ſec. vulgata, *poteſt. Utinam aliquando.* fatuè. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA TERTIA.
ORATIO OCTAVA ET QUADRAGESIMA.

1 SERIUS omnino, patres conſcripti, quàm tempus reipublicæ poſtulavit, aliquando tamen convocati ſumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cùm bellum nefarium contra aras, & focos, contra vitam, fortunaſque noſtras, ab homine profligato, ac perdito non compatari, ſed geri jam viderem. Exſpectantur kalendæ Januar. quas non exſpectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, ſummi, & ſingularis viri, cum exercitu impetum facere conatur: ex qua ſe inſtructum, & paratum ad urbem venturum eſſe minitatur.

2 Quæ eſt igitur exſpectatio, aut quæ vel minima dilatio temporis? quamquam enim adſunt kalendæ Jan. tamen breve tempus longum eſt imparatis. dies enim affert, & hora potiùs, niſi proviſum eſt, magnas ſæpe clades. certus autem dies non ut ſacrificii, ſic conſilii exſpectari ſolet. Quòd ſi aut kalendæ Jan. fuiſſent eo die, quo primùm ex urbe fugit Antonius, aut hæ non eſſent exſpectatæ: bellum jam nullum haberemus. auctoritate enim ſenatus, conſenſuque populi Romani facilè hominis amentis fregiſſemus audaciam. quod confido equidem conſules deſignatos, ſimulac magiſtratum inierint, eſſe facturos. ſunt enim optimo animo, ſummo conſilio, ſingulari concordia. mea autem feſtinatio non victoriæ ſolùm avida eſt, ſed etiam celeritatis.

3 Quo enim uſque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis conſiliis propulſabitur? cur non quamprimùm
2 publica accedit auctoritas? C. Cæſar adoleſcens, pænè potiùs puer, incredibili, ac divina quadam mente, atque virtute, tum, cùm maximè furor arderet Antonii, cùmque ejus à Brundiſio crudelis, & peſtifer reditus timeretur, nec poſtulantibus, nec cogitantibus, [1] ne optantibus quidem nobis (quia fieri poſſe non videbatur) firmiſſimum exercitum invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoniumque ſuum effudit. quamquam non ſumus uſi eo verbo, quo decuit. non enim effudit, ſed in ſalute reipublicæ collocavit.

4 Cui quamquam gratia referri tanta non poteſt, quanta debetur: habenda tamen tanta eſt, quantam maximam animi noſtri capere poſſunt. Quis enim eſt tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat: ſi M. Antonius à Brundiſio cum iis copiis, quas ſe habiturum putaverat, Romam, ut minabatur, venire potuiſſet, nullum genus eum crudelitatis præteriturum fuiſſe? quippe qui in hoſpitis tectis Brundiſii fortiſſimos viros, cives optimos, jugulari juſſit: quorum ante pedes ejus morientium ſanguine os uxoris reſperſum eſſe conſtabat. Hac ille crudelitate imbutus, cùm multo bonis omnibus veniret iratior, quàm illis fuerat, quos trucidarat: cui tandem veſtrûm, aut cui omnino bono pepercisſet?

Qua peſte rempublicam privato conſilio (nec enim fieri po- 5
tuit aliter) Cæſar liberavit. qui niſi in hac republica natus eſſet, rempublicam ſcelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perſpicio, ſic judico, niſi unus adoleſcens illius furentis impetus, crudeliſſimoſque conatus cohibuiſſet, rempublicam funditus interituram fuiſſe. Cui quidem hodierno die, patres conſcripti, (nunc enim primùm ita convenimus, [2] ut illius beneficio poſſemus, quæ ſentiremus, liberè dicere) tribuenda eſt auctoritas, ut rempublicam non modò à ſe ſuſceptam, ſed etiam à nobis commendatam poſſit defendere.

Nec verò de legione Martia (quoniam longo intervallo lo- 3
qui nobis de republica licet) ſileri poteſt. Quis enim unus for- 6
tior, quis amicior umquam reipublicæ fuit, quàm legio Martia univerſa? quæ cùm hoſtem populi Romani M. Antonium judicaſſet, comes eſſe ejus amentiæ noluit: reliquit conſulem; quod profectò non feciſſet, ſi eum conſulem judicaviſſet: quem nihil aliud agere, nihil moliri, niſi cædem civium, atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio conſedit Albæ. quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum populo Romano civium?

Hujuſce legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. 7
Egnatulejo quæſtore, cive optimo, & fortiſſimo, Cæſaris [3] auctoritatem, atque exercitum perſecuta eſt. Faciundum eſt igitur nobis, patres conſcripti, ut ea, quæ ſua ſponte clariſſimus adoleſcens, atque omnium præſtantiſſimus geſſit, & gerit,

1. *Ne optantibus quidem nobis.*] Ita quoque liber Gemblacenſis. vulgò *nec opinantibus.* Gruter.

2. *Ut illius beneficio poſſemus.*] Sic tres mſſ. quibus uſus eſt Ferrarius, & Pal. ſec. & melius longè eſt illo hactenus recepto, *ut de illius beneficio.* Idem.

3. *Auctoritatem atque exercitum perſecuta eſt.*] Haud aliter etiam ſec. reſtat tamen in primo *proſecuta*; quomodo Philipp. 11 cap. 15. fine. etſi tamen ibidem Ferrarii vett. codd. *perſecuti.* Idem.

rit, hæc auctoritate noſtra comprobentur: veteranorumque, fortiſſimorum virorum, tum legionis Martiæ, quartæque mirabilis conſenſus ad rempublicam recuperandam, laude, & teſtimonio noſtro confirmetur: eorumque commoda, honores, præmia, cùm conſules deſignati magiſtratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die ſpondeamus.

4 Atque ea quidem, quæ dixi de Cæſare, deque ejus exercitu,
8 jam diu nota ſunt nobis. virtute enim admirabili Cæſaris, conſtantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quæ auctoritatem noſtram, libertatem populi Romani, virtutem C. Cæſaris ſecutæ ſunt, à cervicibus noſtris eſt depulſus Antonius. Sed, ut dixi, hæc ſuperiora: hoc verò recens edictum D. Bruti, quod paullo ante propoſitum eſt, certè ſilentio non poteſt præteriri. pollicetur enim, ſe provinciam Galliam retenturum in ſenatus, populique Romani poteſtate. O civem natum reipublicæ, memorem ſui nominis, imitatoremque majorum! neque enim Tarquinio expulſo, majoribus noſtris tam fuit optata libertas, quàm eſt repulſo Antonio retinenda nobis.

9 Illi regibus parere jam à condita urbe didicerant: nos poſt reges exactos ſervitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem majores noſtri non tulerunt, non crudelis, non impius, ſed ſuperbus habitus eſt, & dictus. quod nos vitium in privatis ſæpe tulimus, id majores noſtri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem ſuperbum non tulit: Decimus ſceleratum, atque impium regnare patietur Antonium? quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia, & fecit, & facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tum, ut Antonio ſenatum habenti, in conſilio regis verſabantur barbari armati. ſervabant auſpicia reges, quæ hic conſul, augurque neglexit, neque ſolùm legibus contra auſpicia ferendis, ſed etiam collega unà referente, eo, quem ipſe ementitis auſpiciis vitioſum fecerat.

10 Quis autem rex umquam fuit tam inſignitè impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni venalia? quam hic immunitatem, quam civitatem, quod præmium, non vel ſingulis hominibus, vel civitatibus, vel univerſis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil ſordidum accepimus. At verò hujus domi inter quaſilla pendebatur aurum, numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia verò in cives Romanos nulla Tarquinii accepimus. At hic & Sueſſæ jugulavit eos, quos in cuſtodiam dederat, & Brundiſii trecentos fortiſſimos viros, civeſque optimos trucidavit.

11 Poſtremò Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum, cùm eſt expulſus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, cùm à legionibus relictus, nomen Cæſaris, exercitumque pertimuit, neglectiſque ſacrificiis ſollemnibus, ante lucem vota ea, quæ numquam ſolveret, nuncupavit: & hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Majus igitur à Decimo Bruto beneficium populus Romanus & habet, & exſpectat, quàm majores noſtri acceperunt à L. Bruto, principe hujus maximè conſervandi generis, & nominis.

5 Cùm autem omnis eſt ſervitus miſera: tum verò intolera-
12 bile eſt ſervire impuro, impudico, effœminato: numquam, ne in metu quidem, ſobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato præſertim conſilio, judicat, veriſſimeque judicat, non eſſe conſulem. Faciendum eſt igitur, patres conſcripti, nobis, ut D. Bruti privatum conſilium auctoritate publica comprobemus. Nec verò M. Antonium conſulem poſt Lupercalia putare debuiſtis. quo enim ille die, populo Romano inſpectante, nudus, unctus, ebrius concionatus eſt, & id egit, ut collegæ diadema imponeret: eo die non modò conſulatu, ſed etiam libertate ſe abdicavit. eſſet enim ipſi certè ſtatim ſerviendum, ſi Cæſar ab eo regni inſigne accipere voluiſſet. Hunc igitur ego conſulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui fœdo illo, & flagitioſo die, & quid pati, Cæſare vivo, poſſet, & quid, eo mortuo, conſequi ipſe cuperet, oſtendit?

Nec verò de virtute, conſtantia, & gravitate provinciæ Gal- 13
liæ taceri poteſt. eſt enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem eſt conſenſus municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majeſtatemque populi Romani, defendendam conſpiraſſe videantur. Quamobrem, tribuni plebis, quamquam vos nihil aliud, niſi de præſidio, ut ſenatum tutò conſules kalendis Jan. habere poſſent, retuliſtis, tamen mihi videmini magno conſilio, atque optima mente poteſtatem nobis de tota republica feciſſe dicendi. cùm enim tutò ſenatum haberi ſine præſidio non poſſe judicaviſtis: illud etiam ſtatuiſtis, intra muros Antonii ſcelus, audaciamque verſari.

Quamobrem omnia, mea ſententia, complectar, vobis, ut 6
intelligo, non invitis, ut & præſtantiſſimis ducibus à nobis 14
detur auctoritas, & fortiſſimis militibus ſpes oſtendatur præmiorum: & judicetur non verbo, ſed re, non modò non conſul, ſed etiam hoſtis Antonius. nam, ſi ille conſul; fuſtuarium meruerunt legiones, quæ conſulem reliquerunt; ſceleratus Cæſar, Brutus nefarius, qui contra conſulem privato conſilio exercitus comparaverunt. ſin autem militibus exquirendi ſunt honores novi, propter eorum divinum, atque immortale meritum: ducibus autem ne referri quidem poteſt gratia: quis eſt, qui eum non hoſtem exiſtimet, quem qui armis perſequuntur, conſervatores reipublicæ judicantur?

At quàm contumelioſus in edictis? [4] quàm barbarus? quàm 15
rudis? Primùm in Cæſarem ut maledicta congeſſit, deprompta ex recordatione impudicitiæ, & ſtuprorum ſuorum? Quis enim hoc adoleſcente caſtior? quis modeſtior? quod in juventute habemus illuſtrius exemplum veteris ſanctitatis? quis autem illo maledico impurior? Ignobilitatem objicit C. Cæſaris filio, cujus etiam naturalis pater, ſi vita ſuppeditaſſet, conſul factus eſſet. Aricina mater. Trallianam, aut Epheſiam putes dicere. Videte, quàm deſpiciamur omnes, qui ſumus è municipiis, id eſt, omnes planè. quotus enim quiſque non eſt? quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tantopere deſpicit, vetuſtate antiquiſſimum, jure fœderatum, propinquitate pæne finitimum, ſplendore municipum honeſtiſſimum?

Hinc Voconiæ, hinc Scatiniæ leges: hinc multæ ſellæ curu- 16
les, & patrum memoria, & noſtra: hinc equites Romani, lautiſſimi plurimi, & honeſtiſſimi. Sed ſi Aricinam uxorem non probas, [5] cur probas Tuſculanam? quamquam hujus ſanctiſſimæ, fœminæ atque optimæ pater M. Attius Balbus, in primis honeſtus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ fœminæ, locupletis quidem certè, [6] Bambalio quidam pater, homo nullo numero. nihil illo contemptius, qui propter hæſitantiam linguæ, ſtuporemque cordis, cognomen ex contumelia traxerit. At avus nobilis. Tuditanus nempe ille, qui cum palla, & cothurnis nummos populo de Roſtris ſpargere ſolebat. vellem hanc contemptionem pecuniæ ſuis reliquiſſet. [7] habetis nobilitatem generis glorioſam.

Quì autem evenit, [8] ut tibi Julia natus, ignobilis videatur, 17
cùm tu eodem materno genere ſoleas gloriari? quæ porrò amentia eſt, eum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxo-

4. *Quàm barbarus, quàm rudis!*] Lambinus variè conjectat: ſed fruſtra. nihil vitii eſt in vulgata. taxat enim imperitiam morum legumque Quiritium; imo & Linguæ Latinæ. *Grut.*

5. *Cur probas Tuſculanam.*] Qua ratione Fulviam vocet *Tuſculanam*, prodidit Paullus Merula commentariis ſuis ad Ennium. *Idem.*

6. *Bambalio quidam pater.*] Explicat Victorius libro VII Var. lect. cap. 14. at Carrio emendat *Bambalo* Lect. Antiq. lib. II cap. 2. *Idem.*

7. *Habetis nobilitatem.*] Secutus ſum fidem Gemblacenſis, cui accedit item liber Ferrarii; licet ipſe mallet, *haberet is.* vulgata *habetis nobilitatem.* Idem.

8. *Ut tibi Julia natus.*] Sic quidem editio prima. ſed mſſ. mirè variant,

uxorem: ipſe ex libertini filia ſuſceperit liberos? Sed hoc clariſſimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinæ filiam: quos certè ſcio dignitatis o-
7 ptimarum fœminatum non pœnitere. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto: nec ſentit amens, commendationem eſſe compellationem ſuam. Quid enim accidere huic adoleſcenti potuit optatius, [9] quàm cognoſci ab hominibus, Cæſaris conſiliorum eſſe ſocium, Antonii furoris inimicum?

18 At etiam gladiator auſus eſt ſcribere, hunc de patris, & patrui parricidio cogitaſſe. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adoleſcentem hæc ſcribere audere, quem ego, & frater meus, propter ejus ſuaviſſimos, atque optimos mores, præſtantiſſimumque ingenium, certatim amamus, omnibuſque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? [10] Nam me eiſdem edictis neſcit, lædat, an laudet. cùm idem ſupplicium minatur optimis civibus, quod ego de ſceleratiſſimis ſumpſerim, laudare videtur, quaſi imitari velit. cùm autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat: tum à ſui ſimilibus invidiam aliquam in me commoveri putat.

8 Sed ipſe quid fecit? cùm tot edicta propoſuiſſet: edixit, ut ad-
19 eſſet ſenatus frequens a. d. VIII kalendas Decembres; eo die ipſe non affuit. At quomodo edixit? hæc ſunt, ut opinor, verba in extremo. *Si quis non affuerit, hunc omnes exiſtimare poterunt & interitus mei, & perditiſſimorum conſiliorum auctorem fuiſſe.* Quæ ſunt perdita conſilia? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum conſiliorum Cæſari me auctorem, & hortatorem & eſſe, & fuiſſe fateor. quamquam ille non eguit conſilio cujuſquam: ſed tamen, currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitus quidem tui quis bonus non eſſet auctor, cùm in eo ſalus, & vita optimi cujuſque, & libertas populi Romani, dignitaſque conſiſteret?

20 Sed cùm tam atroci edicto nos concitaviſſet, cur ipſe non affuit? num putatis aliqua re triſti, ac ſevera? [11] vino, atque epulis retentus & alea eſt: ſi epulæ potiùs, quàm popinæ nominandæ ſunt. diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum kalendarum Decembris diſtulit. adeſſe in Capitolio juſſit: [12] quod in templum ipſe neſcio quà, per Gallorum cuniculum adſcendit. convenerunt corrogati, & quidem ampli quidam homines, ſed immemores dignitatis ſuæ. is enim erat dies, ea fama, is, qui ſenatum vocarat; ut turpe ſenatori eſſet, nihil timere. Ad eos tamen ipſos, qui convenerant, ne verbum quidem auſus eſt facere de Cæſare, cùm de eo conſtituiſſet ad ſenatum referre. Scriptam attulerat conſularis quidam ſententiam.

21 [13] Quid eſt aliud, ſeipſum hoſtem judicare, niſi de eo referre non audere, qui contra ſe conſulem exercitum duceret? neceſſe erat enim alterutrum eſſe hoſtem: nec poterat aliter de adverſariis ducibus judicari. Si igitur C. Cæſar, hoſtis, cur conſul nihil refert ad ſenatum? ſin ille à ſenatu notandus non fuit: quid poteſt dicere, quin, cùm de illo tacuerit, ſe hoſtem eſſe confeſſus ſit? quem in edictis Spartacum appellat, hunc in ſenatu ne improbum quidem dicere audet. At in rebus triſtiſſimis quantos excitat riſus? ſententiolas edicti cujuſdam memoriæ mandavi, quas videtur ille peracutas putare: ego autem, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. 9

[14] *Nulla contumelia eſt, quam facit dignus.* Primùm quid eſt, Dignus? nam etiam malo digni multi, ſicut ipſe. an quam facit is, qui cum dignitate eſt? quæ autem poteſt eſſe major? quid eſt porrò, Facere contumeliam? quis ſic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denuntiat inimicus.* Quid ergo? ab amico timor denuntiari ſolet? horum ſimilia deinceps. Nonne ſatius eſt mutum eſſe, quàm, quod nemo intelligat, dicere? En, cur magiſter ejus ex oratore, arator factus ſit: poſſideat in agro publico populi Romani campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem ſtultum magis etiam infatuet mercede publica. Sed hæc leviora fortaſſe. 11

Illud quæro, cur tam ſubito manſuetus in ſenatu fuerit, cùm 23
in edictis tam fuiſſet ferus. quid autem attinuerit, L. Caſſio, tribuno plebis fortiſſimo, & conſtantiſſimo civi, mortem denuntiare, ſi in ſenatum veniſſet: D. Carfulenum, bene de republica ſentientem, è ſenatu vi & minis mortis expellere: [15] Ti. Canutium, à quo erat honeſtiſſimis contentionibus & ſæpe, & jure vexatus, non templo ſolùm, verùm etiam aditu prohibere Capitolii. Cui ſenatuſconſulto ne intercederent, verebatur? de ſupplicatione, credo, M. Lepidi, clariſſimi viri. atque id erat periculum, de cujus honore extraordinario quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus uſitatus honos impediretur.

Ac, ne ſine cauſa videretur edixiſſe, ut ſenatus adeſſet, cùm 24
de republica relaturus fuiſſet; allato nuntio de legione quarta, mente concidit: effugere feſtinans, ſenatuſconſultum de ſupplicatione per diſceſſionem fecit, cùm id factum eſſet antea numquam. Quæ verò profectio poſtea? quod iter paluda- 10
ri? quæ vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quàm miſera fuga? quàm fœda? quàm turpis? præclara tamen ſenatuſconſulta in illo ipſo die veſpertina, provinciarum religioſa ſortitio: divina verò opportunitas, ut, quæ cuique apta eſſet, ea cuique obveniret.

Præclare igitur facitis, tribuni plebis, qui de præſidio con- 25
ſulum, ſenatuſque refertis: meritoque veſtro maximas vobis gratias omnes & agere & habere debemus. qui enim carere metu, & periculo poſſumus in tanta hominum cupiditate, & audacia? Ille autem homo afflictus, & perditus, quæ de ſe exſpectat judicia graviora, quàm amicorum ſuorum? familiariſſimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, & P. Naſo, omni carens cupiditate, nullam ſe habere provinciam, nullam Antonii ſortitionem fuiſſe judicaverunt. quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribus ſuis, digniſſimus. in eadem ſententia fuit homo ſumma integritate, atque innocentia, [16] M'. Turranius. idem fecit [17] Sp. Opius. ipſi etiam, qui amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quàm fortaſſe vellent, M. Piſo, meus neceſſarius, & vir, & civis egre-

---

variant, ut liquet ex Ferrarii Emendationum libro. Pal. pr. habet, *ut is tibi Julia natus.* ſec. *ut is tibi Aricina natus*, quod & in Lil. & Gembl. Forte fuit, *ut is tibi natus ignobilis videatur*, excluſis ceteris. *Grut.* Atque adeo omnes ſervant voculam *is*, quæ & in omnibus Ferrarianis exiſtit, ut ea negligi omnino in contextu non debuerit. *Gron.*

9. *Quàm cognoſci ab hominibus.*] Lambinus *omnibus.* non probem. neque patitur ſententia; aut ætas adoleſcentis. *Gruter.*

10. *Nam me eiſdem edictis.*] Ita conjecerat Ferrarius, approbatque Pal. ſec. in quo: *nam meis de me dictis.* Idem.

11. *Vino atque epulis retentus, & alea eſt.*] Hæc eſt lectio vetus. nam P. Manutius & D. Lambinus invexerunt, *vino atque epulis retentus; ſi epulæ.* ſed non video cur abjici debuerit illud *alea.* quia abſit uno libro Ferrarii, quin imò cum offenderim in Pal. ſec. *vino atque epulis retentus eſt alea*, capior ferè legere, *vino atque epulis retentus alvo, ſi epulæ.* Idem.

12. *Quod in templum.*] Tres iſtas voces non agnoſcit ſec. neque admodum requiruntur. *Idem.*

13. *Quid eſt aliud ſeipſum hoſtem &c.*] Tranſpoſitio horum verborum, eſt à Pall. & mſſ. Ferrarii omnibus. *Idem.*

14. *Nulla contumelia eſt &c.*] Explicat iſtud Schottus noſter libro v Tuſculanar. quæſtionum. addatur item Muretus lib. VI Var. lect. cap. 18. *Gruterus.* Voluit Tullianas Schotti citare; ſed eæ non peritiorem aut doctiorem dimittent lectorem, quam plures alii & ante et poſt eum, quos collegit pater lib. III obſerv. cap. 8, ubi plene tibi, opinor, ſatisfiet. *Gronov.*

15. *T. Canutium.*] Sic edidit Gruterus, & poſt eum fideles aliæ pediſequæ: imo & ante eum Gothofredus. Nequeo aliter opinari, quam errore typorum id commiſſum, quum Ferrarius ex antiquis editis citet *Tiberinum*, corrigat *Tiberium*, & ſic in majore edat quoque Lambinus, nec ullus Titi Canutii meminerit. Propterea correxi. *Idem.*

16. *M'. Turranius.*] Ita omninò reſcribendum, non *C. Turranius.* ut eſt in aliis. nam vulgatam *M. Anturanius*, corruptam eſſe, ex *Manius Turranius*, quis non videt? *Gruter.*

17. *P. Oppius*] Ita plerique ſcripti prima editio *P. Appius.* ſequentes *Sp. Oppius.* P. pr. *Pappius.* Gruterus. Sed quum nihil comparari queat vetuſtati ac bonitati exemplaris Colotiani apud Ferrarium, idque habeat *Popius*, & Opia familia ex inſcriptionibus apud ipſum Gruterum nota ſit, hæſitare non ſuſtinui, quin exhiberem *P. Opius.* Gronov.

18. *C. Ca-*

egregius, parique innocentia M. Velilius, ſenatus auctoritati ſe obtemperaturos eſſe dixerunt.

26 Quid ego de L. Cinna loquar? cujus ſpectata multis, magniſque rebus ſingularis integritas, minùs admirabilem fecit hujus honeſtiſſimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo, & conſtanti [18] C. Cæſetius repudiavit. Qui ſunt igitur reliqui, quos ſors divina delectet? [19] L. Antonius, & M. Antonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. hunc quoque felicem! hanc enim ſemper habebat in ore provinciam. C. Calviſius Africam. nihil felicius. modò enim ex Africa deceſſerat, & quaſi divinans ſe rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat, deinde [20] M. Iccius Siciliam, Q. Caſſius Hiſpaniam. non habeo, quid ſuſpicer. duarum credo provinciarum ſortes minùs divinas fuiſſe.

11 [21] O C. Cæſar, (adoleſcentem appello) quam tu ſalutem
27 reipublicæ attuliſti? quàm improviſam? quàm repentinam? qui enim hæc fugiens fecerit, quid faceret inſequens? etenim in concione dixerat, ſe cuſtodem futurum urbis: uſque ad kalendas Majas ad urbem exercitum habiturum. O præclarum cuſtodem ovium (ut ajunt) lupum! cuſtoſne urbis, an direptor, & vexator eſſet Antonius? Et quidem ſe introiturum in urbem dixit, exiturumque cùm vellet. Quid illud? nonne audiente populo; ſedens pro æde Caſtoris, dixit, niſi qui viciſſet, victurum neminem?

28 Hodierno die primùm, patres conſcripti, longo intervallo in poſſeſſionem libertatis pedem ponimus: cujus quidem ego, quoad potui, non modò defenſor, ſed etiam conſervator fui. cùm autem id facere [22] non poſſem, quievi: nec abjectè, nec ſine aliqua dignitate caſum illum temporum, & dolorem tuli. Hanc verò tæterrimam belluam, quis ferre poſſet, aut quomodo? quid eſt in Antonio, præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his totus conglutinatus eſt. nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum.

29 Quapropter, quoniam res in id diſcrimen adducta eſt, utrùm ille pœnas reipublicæ luat, an nos ſerviamus: aliquando, per deos immortales! patres conſcripti, patrium animum, virtutemque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani generis, & nominis recuperemus, aut mortem ſervituti anteponamus. Multa, quæ in libera civitate ferenda non eſſent, tulimus, & perpeſſi ſumus: alii ſpe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. ſed, ſi illa tulimus, quæ nos neceſſitas ferre coëgit, quæ vis quædam pænè fatalis (quæ tamen ipſa non tulimus) etiamne hujus impuri latronis feremus tæterrimum, crudeliſſimumque dominatum?

12 Quid hic faciat, ſi potuerit, iratus, qui cùm ſuccenſere ne-
30 mini poſſet, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam, tanta ſcelera poſt Cæſaris interitum fecerit? refertam ejus domum exhauſerit? hortos compilarit? ad ſe ex his omnia ornamenta tranſtulerit? cædis, & incendiorum cauſam quæſierit ex funere? duobus aut tribus ſenatus conſultis bene, & è republica factis, reliquas res ad lucrum, prædamque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates liberaverit? provincias univerſas ex imperii populi Romani jure ſuſtulerit? exſules reduxerit? falſas leges C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curaverit, earumque rerum omnium domeſticum mercatum inſtituerit? populo Romano leges impoſuerit? armis, & præſidiis, & populum Romanum & magiſtratus foro excluſerit? [23] ſenatum ſtiparit armis?

Armatos in cella Concordiæ, cùm ſenatum haberet, inclu- 31
ſerit? ad legiones Brundiſium cucurrerit? ex his optimè ſentientes centuriones jugulaverit? cum exercitu Romam ſit ad interitum noſtrum, & [24] ad diſperditionem urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abſtractus conſilio, & copiis Cæſaris, conſenſu veteranorum, virtute legionum; ne fortuna quidem fractus minuit audaciam: nec ruere demens, nec furere deſinit. in Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, & ea vacillante, L. fratrem exſpectat: quo neminem reperire poteſt ſui ſimiliorem. Ille autem ex mirmillone dux, ex gladiatore imperator, quas fecit ſtrages, ubicumque poſuit veſtigia? cædit greges armentorum, reliquique pecoris, quodcumque nactus eſt: epulantur milites: ipſe autem ſe, ut fratrem imitetur, [25] obruit vino: vaſtantur agri: diripiuntur villæ: matresfamiliâs, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. hæc eadem, quacumque exercitum duxit, fecit M. Antonius.

His vos tæterrimis fratribus portas aperietis? hos umquam 13
in urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, 32
animis militum incitatis, populo Romano conſpirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? nullum erit tempus, hoc amiſſo: à tergo, à fronte, à lateribus tenetur. ſi in Galliam venerit, non ille armis ſolùm, ſed etiam noſtris decretis urgendus eſt. magna vis eſt, magnum nomen, unum & idem ſentientis ſenatus. Videtisne refertum forum? populumque Romanum ad ſpem recuperandæ libertatis erectum? qui longo intervallo cùm frequentes hîc videt nos, tum ſperat etiam liberos conveniſſe.

Hunc ego diem exſpectans, M. Antonii ſcelerata arma vi- 33
tavi, tum, cùm ille in me abſentem invehens, non intelligebat, ad quod tempus me, & meas vires reſervarem. ſi enim illi tum cædis initium à me quærenti reſpondere voluiſſem, nunc reipublicæ conſulere non poſſem. Hanc verò nactus facultatem, nullum tempus, patres conſcripti, dimittam, neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi Romani, de dignitate veſtra quod cogitandum ſit, cogitem: quod agendum, atque faciendum, idem non modò non recuſem, ſed appetam etiam, atque depoſcam. Hoc feci ſemper, dum licuit: intermiſi, quoad non licuit. jam non ſolùm licet, ſed etiam neceſſe eſt, niſi ſervire malumus, quàm, ne ſerviamus, animis, armiſque decernere.

Dii immortales nobis hæc præſidia dederunt: urbi Cæſa- 34
rem, Brutum Galliæ. Si enim ille urbem opprimere potuiſſet ſtatim: ſi Galliam tenere paullo pòſt: optimo cuique pereundum, reliquis eſſet ſerviendum. Hanc igitur occaſionem ob- 14
latam tenete, per deos immortales! patres conſcripti, & ampliſſimi orbis terræ conſilii principes vos eſſe aliquando recordamini. ſignum date populo Romano conſilium veſtrum non deeſſe reipublicæ, quoniam ille virtutem ſuam non defuturam eſſe profitetur. Nihil eſt, quod moneam. nemo eſt iam ſtultus, qui non intelligat, ſi indormierimus huic tempori, non modò crudelem, ſuperbamque dominationem nobis, ſed ignominioſam etiam, & flagitioſam eſſe ferendam.

Noſtis inſolentiam Antonii, noſtis amicos, noſtis totam 35
domum. libidinoſis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis ſervire, ea eſt ſumma miſeria, ſummo dedecore

18. *C. Cæſetius.*] Malui iſtud quàm vulgatum *Ceſſedius*, fide Pal. ſecundi. Fulvius noſter *Ceſtium* reponi volebat tam heic quàm pro L. Flacco, cap. 13. *Gruter.*

19. *L. Antonius.*] Locus corruptus. Pall. *T. Antonius*, ut & ſcripti Ferrariani. Maur. *L. Annius*, quod placuit Lambino. iidem tamen noſtri poſt, pro *maluerunt*, exhibent *metuerunt*. Idem.

20. *M. Iccium*] Urſinus mallet & heic *M. Itium*. qui videatur in iſta familia. *Idem.*

21. *O C. Cæſar (adoleſcentem appello.)*] Lilienſis, *Cæſar adoleſcens! te appello*, non improbarem, niſi eſſet in memoria locus alter: *O. M. Druſe! patrem appello.* Idem.

22. *Non poſſem, quievi: nec abjectè.*] Rectè iſtud quidem occupat edd. neotericas: ſed tamen eſt conjectaneum Victorii, qui conſulatur lib. 1 Var. lect. cap. 6. prius vulgata, *qui fui.* à quâ ſtat lectio omnis ſcripta. *Idem.*

23. *Senatum ſtiparit armis.*] Sic quoque Pal. ſec. Lil. Gemblac. vulgata *armatis*. at Pal. pr. *armatis; arma in cella &c.* Idem.

24. *Ad diſperditionem urbis.*] Adhærent huic ſcripturæ etiam Pall. noſtri. *Idem.*

25. *Obruit vino.*] Lil. atque Gembl. *obruit, ingurgitat vino.* Idem.

 26. *Pro*

re conjuncta. Quòd ſi jam (quod dii omen avertant!) fatum extremum reipublicæ venit: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeſtè decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum, gentiumque omnium, ut cum dignitate potiùs cadamus, quàm cum ignominia ſerviamus. Nihil eſt deteſtabilius dedecore, nihil fœdius ſervitute. ad decus, & libertatem nati ſumus; aut hæc teneamus, aut cum dignitate moriamur. Nimium diu teximus, quid ſentiremus: nunc jam apertum eſt: omnes jam patefecerunt, in utramque partem quid ſentiant, quid velint.

36 Sunt impii cives [26] pro caritate reipublicæ nimium multi: pro multitudine bene ſentientium, admodum pauci: quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipublicæ poteſtatem, & fortunam dederunt. ad ea enim præſidia, quæ habemus, jam accedunt conſules ſumma prudentia, virtute, concordia, multos menſes de populi Romani libertate commentati, atque meditati. His auctoribus, & ducibus, diis juvantibus, nobis vigilantibus, & multùm in poſterum providentibus, populo Romano conſentiente, erimus profectò liberi brevi tempore. jucundiorem autem faciet libertatem ſervitutis recordatio.

15 Quas ob res, quòd tribuni plebis verba fecerunt, ut ſena-
37 tus kalendis Januar. tutò haberi, ſententiæque [27] de ſumma republica liberè dici poſſint: de ea re ita cenſeo, ut C. Panſa, A. Hirtius, conſules deſignati, dent operam, ut ſenatus kalendis Januar. tutò haberi poſſit: quodque edictum D. Bruti, imperatoris, conſulis deſignati, optime de republica meriti, propoſitum ſit, ſenatum exiſtimare, D. Brutum, imperatorem, conſulem deſignatum, optime de republica promereri, cùm ſenatus auctoritatem, populique Romani libertatem, imperiumque defendat.

Quòdque Galliam provinciam citeriorem, optimorum, & 38
fortiſſimorum virorum, amiciſſimorum populo Romano civium, exercitumque in ſenatus poteſtate retineat, id eum, exercitumque ejus, municipia, colonias provinciæ Galliæ, rectè, atque ordine, exque republica feciſſe, & facere: ſenatum ad ſummam rempublicam pertinere arbitrari, à D. Bruto, & ab L. Planco, imperatoribus, conſulibus deſignatis, itemque à ceteris, qui provincias obtinent, [28] obtineri ex lege Julia, quoad ex ſenatusconſulto cuique eorum ſucceſſum ſit: eoſque dare operam, [29] ut eæ provinciæ, exercituſque in ſenatus, populique Romani poteſtate, præſidioque reipublicæ ſint: cùmque opera, virtute, conſilio C. Cæſaris, ſummoque conſenſu militum veteranorum, qui ejus auctoritatem ſecuti, reipublicæ præſidio ſunt, & fuerunt; & à graviſſimis periculis populus Romanus defenſus ſit, & hoc tempore defendatur.

Cùmque legio Martia Albæ conſtiterit, in municipio fide- 39
liſſimo, & fortiſſimo: ſeſeque ad ſenatus auctoritatem, populique Romani libertatem contulerit: quòd pari conſilio, eademque virtute legio quarta uſa, L. Egnatuleio duce, civi egregio, ſenatus auctoritatem, populique Romani libertatem defendat, defenderit: ſenatui magnæ curæ eſſe, ac fore, ut pro tantis eorum in rempublicam meritis honores eis habeantur, gratiæque referantur: ſenatui placere, uti C. Panſa, A. Hirtius, conſules deſignati, [30] cùm magiſtratum inierint, ſi eis videbitur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referant, ita uti è republica fideque ſua cenſuerint.

26. *Pro caritate reip. &c.*] Libri noſtri nihil mutant, niſi quod Pal. pr. anteponat *ſed*, non neceſſario. itaque nulli conjecturæ dederim locum, nedum deſultoriæ levitati Lambini. *Grut.*

27. *De ſumma reipubl.*] Non abeo ab eis qui repoſitum eunt *rep.* ſed tantum indico, in eo nimis nobis non eſſe laborandum; quandoquidem mſſ. exprimant ferè duabus literis *R. P.* quod ſemel dictum, ſæpius dictum lector putato. *Grut.* Nec ſane laboramus. Sed quum ita continuo uſu obtinuerit, quum MSS. exprimant fere duabus literis R.P. apud Gruterum, quum *de ſumma Rep.* apud Ferrarium habeat liber mſ. Scalæ & cæteri fere, atque adeo compendium ſcribendi in Gruterianis ex Romano more explanent, nihil obſtare credidi, quin ſequerer; etiam patre monente ad Livium 38,50. *Gronovius.*

28. *Obtineri ex lege Julia.*] Si auctoritati aliquid damus, reponendum ex Pal. ſec. Gembl. Lilienſi & Mauriciano *Tullia.* diſpicito quæſo, Contarene, Guitheri, Pontane. mihi non vacat. *Grut.*

29. *Ut eæ provinciæ exercituſque.*] Eſt ab unico Colotiano. ceteri mſſ. *provinciæ Galliæque exercitus.* Idem.

30. *Cùm magiſtratum inierint &c.*] Pal. ſec. ferè accedit duobus Ferrarianis, quos ſecutus eſt Lambinus; habetque *cùm magiſtratum iniſſent, ſi eis videretur pr. q. tempore de his reb. ad &c. ita ut è rep. fideque ſui videretur cenſuerunt.* Idem.

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM AD QUIRITES, PHILIPPICA QUARTA.

ORATIO NONA ET QUADRAGESIMA.

I
1 FREQUENTIA veſtrûm incredibilis, Quirites, concioque tanta, quantam meminiſſe non videor, & alacritatem mihi ſummam affert reipublicæ defendendæ, & ſpem recuperandæ libertatis. Quamquam animus quidem mihi numquam defuit, tempora defuerunt: quæ ſimulac primùm aliquid lucis oſtendere viſa ſunt, princeps veſtræ libertatis defendendæ fui. quod ſi antè facere conatus eſſem, nunc facere non poſſem. hodierno enim die, Quirites, ne adhuc mediocrem rem actam arbitremini, fundamenta jacta ſunt reliquarum actionum. nam eſt hoſtis à ſenatu nondum verbo appellatus, ſed re jam judicatus Antonius.

2 Nunc verò multo ſum erectior, quòd vos quoque hoſtem illum eſſe tanto conſenſu, tantoque clamore approbaviſtis. Nec enim fieri poteſt, ut non aut ii ſint impii, qui contra conſulem exercitus comparaverunt: aut ille hoſtis, contra quem jure arma ſumpta ſunt. Hanc igitur dubitationem, quamquam nulla erat, tamen nequa poſſet eſſe, ſenatus hodierno die ſuſtulit. C. Cæſar, qui rempublicam libertatemque veſtram ſuo ſtudio, conſilio, patrimonio denique tutatus eſt, & tutatur; maximis ſenatus laudibus ornatus eſt.

Laudo, laudo vos, Quirites, cùm gratiſſimis animis proſe- 3
quimini nomen clariſſimi adoleſcentis, vel pueri potiùs. ſunt enim facta ejus, immortalitatis; [1] nomen ætatis. multa memini, multa audivi, multa legi: nihil ex omni ſæculorum memoria tale cognovi: qui cùm ſervitute premeremur, & in dies ma-

1. *Nomen ætatis.*] Haud aliter membranacei Ferrarii, confirmatque Pal. ſec. ac liber Puteani. nam vulgata, *non ætatis*, fatuè. *Grut.*

malum creſceret, præſidii nihil haberemus, capitalem & peſtiferum Brundiſio M. Antonii reditum timeremus: hoc inſperatum omnibus conſilium, incognitum certè ceperit, ut exercitum invictum ex Hiſpanis militibus conduceret, Antoniique furorem crudeliſſimis conſiliis incitatum à pernicie reipublicæ averteret.

2 Quis eſt enim, qui hoc non intelligat, niſi Cæſar exercitum
4 paraviſſet, non ſine exitio noſtro futurum Antonii reditum fuiſſe? Ita enim ſe recipiebat ardens odio veſtri, cruentus ſanguine civium, quos Sueſſæ, quos Brundiſii occiderat, ut nihil, niſi de reipublicæ pernicie cogitaret. Quod autem erat præſidium ſalutis, libertatiſque veſtræ, ſi C. Cæſaris, fortiſſimorumque ſui patris militum exercitus non fuiſſet? cujus de laudibus, & honoribus, qui ei pro divinis, & immortalibus meritis divini, immortaleſque debentur, mihi ſenatus aſſenſus paullo antè decrevit, ut primo quoque tempore referretur.

5 Quo decreto quis non perſpicit Antonium hoſtem eſſe judicatum? quem enim appellare poſſumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis ſenatus arbitratur ſingulares exquirendos honores? Quid legio Martia? quæ mihi videtur divinitus ab eo deo traxiſſe nomen, à quo populum Romanum generatum accepimus. nonne ipſa ſuis decretis priùs, quàm ſenatus, hoſtem judicavit Antonium? nam, ille ſi non hoſtis: qui conſulem reliquerunt, hoſtes neceſſe eſt judicemus. [2] Præclara & luculenta reclamatione veſtra factum pulcherrimum Martialium comprobaſtis: qui ſe ad ſenatus auctoritatem, ad libertatem veſtram, ad univerſam rempublicam contulerunt. hoſtem illum, & latronem, & parricidam patriæ reliquerunt.

6 Nec ſolùm id animosè, & fortiter, ſed conſideratè etiam, ſapienterque fecerunt. Albæ conſtiterunt, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortiſſimorum virorum, fideliſſimorum civium, atque optimorum. Hujus Martiæ legionis legio quarta imitata virtutem, duce L. Egnatulejo, quem ſenatus meritò paullo ante laudavit, C. [3] Cæſaris exercitum perſecuta eſt.

3 Quæ exſpectas, M. Antoni, judicia graviora? Cæſar fertur in cœlum, qui contra te exercitum comparavit. laudantur exquiſitiſſimis verbis legiones, quæ te reliquerunt, quæ à te arceſſitæ ſunt: quæ tuæ eſſent, ſi te conſulem, quàm hoſtem maluiſſes. quarum legionum fortiſſimum, veriſſimumque judicium confirmat ſenatus, comprobat univerſus populus Romanus, niſi fortè vos, Quirites, conſulem, non hoſtem, judicatis Antonium.

7 Sic arbitrabar, Quirites, vos judicare, ut oſtenditis. quid municipia, colonias, præfecturas, num aliter judicare cenſetis? omnes mortales una mente conſentiunt: omnia arma eorum, qui hæc ſalva velint, contra illam peſtem eſſe capienda. Quid? D. Bruti judicium, Quirites, quod ex hodierno ejus edicto perſpicere potuiſtis, num cui tandem contemnendum videtur? Rectè, & verè negaſtis, Quirites. Eſt enim quaſi deorum immortalium beneficio, & munere datum reipublicæ Brutorum genus, & nomen, ad libertatem populi Romani vel conſtituendam, vel recuperandam.

8 Quid igitur D. Brutus de M. Antonio judicavit? excluſit provincia: exercitu obſtitit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipſam ſua ſponte, ſuoque judicio excitatam. Si conſul Antonius: Brutus hoſtis. ſi conſervator reipublicæ Brutus: hoſtis Antonius. Num igitur, utrum horum ſit, dubitare poſ-
4 ſumus? Atqui, ut vos una mente, unaque voce dubitare vos negatis: ſic modo decrevit ſenatus, D. Brutum optimè de republica mereri, cùm ſenatus auctoritatem, populique Romani libertatem, imperiumque defenderit. A quo defenderit? nempe ab hoſte. Quæ eſt enim alia laudanda defenſio?

Deinceps laudatur provincia Gallia, meritoque ornatur 9
verbis ampliſſimis à ſenatu, quòd reſiſtat Antonio. quem ſi conſulem illa provincia putaret, neque eum reciperet; magno ſcelere ſe adſtringeret. omnes enim ſub conſulis jure, & imperio debent eſſe provinciæ. Negat hoc D. Brutus imperator, conſul deſignatus, natus reipublicæ civis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat ſenatus, negatis vos. Quis igitur illum conſulem, niſi latrones putant? quamquam ne ii quidem ipſi, quod loquuntur, id ſentiunt: nec à judicio omnium mortalium, quamvis impii, nefariique ſint, ſicut ſunt, diſſentire poſſunt. ſed ſpes rapiendi, atque prædandi occæcat animos eorum: [4] quos non bonorum damnatio, non agrorum aſſignatio, [5] non illa infinita Pompeji haſta ſatiavit: qui ſibi urbem, qui bona, & fortunas civium ad prædam propoſuerunt. qui, dum ſit quod rapiant, quod auferant, nihil ſibi defuturum arbitrantur.

Quibus M. Antonius (ô dii immortales, avertite, & deteſtamini, quæſo, hoc omen!) urbem ſe diviſurum eſſe promiſit. 10
Ita verò, Quirites, ut precamini, eveniat, [6] hujuſque amentiæ pœna in ipſum, familiamque ejus recidat, quod ita futurum eſſe confido. jam enim non ſolum homines, ſed etiam deos immortales ad rempublicam conſervandam arbitror conſenſiſſe. Sive enim prodigiis, atque portentis dii immortales nobis futura prædicunt: ita ſunt apertè denuntiata, ut & illi pœna, & libertas nobis appropinquet: ſive tantus conſenſus omnium, ſine impulſu deorum eſſe non potuit; quid eſt, quòd de voluntate cœleſtium dubitare poſſimus?

Reliquum eſt, Quirites, ut vos in iſta ſententia, quam præ 11
vobis ferris, perſeveretis. Faciam igitur, ut imperatores in- 5
ſtructa acie ſolent: quamquam paratiſſimos milites ad prœliandum videant, ut eos tamen adhortentur: ſic ego vos ardentes, & erectos ad libertatem recuperandam, cohortabor. Non eſt, non eſt vobis, Quirites, cum eo hoſte certamen, quocum aliqua pacis conditio eſſe poſſit. neque enim ille ſervitutem veſtram, ut antea, ſed jam iratus ſanguinem concupiſcit. nullus ei ludus videtur eſſe jucundior, quàm cruor, quàm cædes, quàm ante oculos trucidatio civium.

Non eſt vobis, Quirites, res cum ſcelerato homine, atque 12
nefario, ſed cum immani, tætraque bellua: quæ quoniam in foveam incidit, obtuatur. ſi enim illinc emerſerit, nullius ſupplicii crudelitas erit recuſanda. ſed tenetur, premitur, urgetur, nunc iis copiis, quas jam habemus: mox iis, quas paucis diebus novi conſules comparabunt. Incumbite in cauſam, Quirites, ut facitis. Numquam veſter conſenſus major in ulla cauſa fuit: numquam tam vehementer cum ſenatu conſociati fuiſtis. nec mirum. agitur enim non qua conditione victuri, ſed victurine ſimus, an cum ſupplicio, ignominiaque perituri.

Quamquam mortem quidem omnibus natura propoſuit: 13
crudelitatem mortis, & dedecus, virtus propulſare ſolet; quæ propria eſt Romani generis, & ſeminis. hanc retinete, quæſo, Quirites, quam vobis tamquam hereditatem, majores veſtri reliquerunt. quamquam omnia alia, incerta ſunt, caduca, mobilia: virtus eſt una altiſſimis defixa radicibus: quæ numquam ulla vi labefactari poteſt, numquam demoveri loco. hac virtute majores veſtri primùm univerſam Italiam devicerunt: deinde Karthaginem exſciderunt, Numantiam everterunt, potentiſſimos reges, bellicoſiſſimas gentes, in ditionem hujus imperii redegerunt.

Ac

2. *Præclarè, & loco, reclamatione.*] Ita quoque Pal. ſec. Maur. & Lil. vulgata, *Præclara ac luculenta reclamatione.* inſubidè. Puteanus adhuc interſerit *Quirites reclam.* Grut.

3. *Cæſaris exercitum perſecuta.*] Pal. pr. *proſecuta.* ſed alterum reſtat in ſec. habentque omnes libri Ferrarii. *Idem.*

4. *Quos non bonorum damnatio.*] Auſus ſum ejicere vulgatum *donatio*, perſuaſus à Palatinis, item Lil. & Gemblac. & ita quoque initio fuerat in Mauriciano Colonienſi. *Idem.*

5. *Non illa infinita Pompeji haſta.*] P. Manutius & D. Lambinus non admiſerunt illud *Pompeji.* ego inventum in Gemb. Lil. Maur. Pall. & edd. vett. excludere non potui: præcipuè cùm non viderim monumenta in has Philippicas Faerni, aut Mureti; ex quibus cognoſcerem, num tale aliquid item abeſſet libris Romanis. *Idem.*

6. *Hujuſque amentiæ pœna.*] Placet iſtud Colotiani codicis, præ recepto, *quo hujus am.* eratque item in Put. qui præmittebat. *Quirites.* Idem,

7. Eſt

6 Ac majoribus quidem veſtris, Quirites, cum eo hoſte res
14 erat, qui haberet rempublicam, curiam, ærarium, conſenſum, & concordiam civium, rationem aliquam, ſi res ita tuliſſet, pacis & fœderis: hic veſter hoſtis veſtram rempublicam oppugnat, ipſe habet nullam: ſenatum, id eſt, orbis terræ conſilium delere geſtit, ipſe conſilium publicum nullum habet: ærarium veſtrum exhauſit, ſuum non habet. nam concordiam civium quî habere poteſt, nullam qui habeat civitatem? pacis verò quæ poteſt eſſe cum eo ratio, in quo eſt incredibilis crudelitas, fides nulla?

15 [7]Eſt igitur populo Romano victori omnium gentium, omne certamen cum excurſore, cum latrone, cum Spartaco. nam, quòd ſe ſimilem eſſe Catilinæ gloriari ſolet: ſcelere par eſt; belli induſtria inferior. ille cùm exercitum nullum haberet, repentè conflavit: hic eum ipſum exercitum, quem accepit, amiſit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, ſenatus auctoritate, veſtro ſtudio, & virtute fregiſtis: ſic Antonii nefarium latrocinium veſtra cum ſenatu concordia tanta, quanta numquam fuit, felicitate & virtute exercituum, ducumque veſtrorum, brevi tempore oppreſſum audietis.

Equidem, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, con- 16
ſilio, eniti, atque efficere potero, nihil prætermittam, quod ad libertatem veſtram pertinere arbitrabor. neque enim id pro veſtris in me ampliſſimis beneficiis ſine ſcelere facere poſſum. hodierno autem die primùm, referente viro fortiſſimo, vobiſque amiciſſimo, M. hoc Servilio, collegiſque ejus, ornatiſſimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore, & principe, ad ſpem libertatis exarſimus.

7. *Eſt igitur populo Rom. victori omnium gentium &c.*] Vulgata adjectum habet *Quirites*, quod reſecui volentibus exemplaribus Ferrarii. *Grut.*

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM PHILIPPICA QUINTA.

ORATIO QUINQUAGESIMA.

I
1 Nihil umquam longius kalendis Jan. mihi viſum eſt, patres conſcripti: quod idem intelligebam per hos dies unicuique veſtrûm videri. qui enim bellum cum republica gerunt, hunc diem non exſpectant. [1]nos autem tum, cùm maximè conſilio noſtro ſubvenire communi ſaluti oporteret, in ſenatum non convocabamur. Sed querelam præteritorum dierum ſuſtulit oratio conſulum: qui ita locuti ſunt, ut magis exoptatæ kalendæ Jan. quàm ſeræ eſſe videantur. Atque ut oratio conſulum animum meum erexit, ſpemque attulit non modò ſalutis conſervandæ, verùm etiam dignitatis priſtinæ recuperandæ: ſic me perturbaſſet ejus ſententia, qui primus rogatus eſt, niſi veſtræ virtuti, conſtantiæque confiderem.

2 Hic enim vobis, patres conſcripti, dies illuxit: hæc poteſtas data eſt, ut, quantum virtutis, quantum conſtantiæ, quantum gravitatis in hujus ordinis conſilio eſſet, populo Romano declarare poſſetis. Recordamini, qui dies nudiuſtertiuſdecimus fuerit, quantus conſenſus veſtrûm, quanta virtus, quanta conſtantia: quam ſitis à populo Romano laudem, quam gloriam, quam gratiam conſecuti. Atque illo die, patres conſcripti, ea conſtituiſtis, ut vobis nihil jam ſit integrum, niſi aut honeſta pax, aut bellum neceſſarium.

3 Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur. neminem æquiorem me reperiet: cui dum ſe civibus impiis commendat, inimicus eſſe, quàm amicus maluit. nihil eſt profectò, quod dari poſſit bellum gerenti. erit fortaſſe aliquid,
2 quod concedi poſſit roganti. Legatos verò ad eum mittere, de quo graviſſimum judicium nudiuſtertiuſdecimus feceritis, non jam levitatis eſt, ſed, ut, quod ſentio, dicam, dementiæ. Primùm duces eos laudaviſtis, qui contra illum bellum privato conſilio ſuſcepiſſent: deinde milites veteranos, qui cùm ab Antonio in colonias eſſent deducti, illius beneficio libertatem populi Romani antepoſuerunt.

Quid? legio Martia: quid? quarta, cur laudantur? ſi enim 4
conſulem ſuum reliquerunt, vituperandæ ſunt: ſi inimicum, reipublicæ jure laudantur. Atqui cùm conſules nondum haberetis, decreviſtis, ut & de præmiis militum, & de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet eodem tempore præmia conſtituere iis, qui contra Antonium arma ceperunt, & legatos ad Antonium mittere? ut jam pudendum ſit, honeſtiora decreta eſſe legionum, quàm ſenatus. ſiquidem legiones decreverunt ſenatum defendere contra M. Antonium: ſenatus decernit legatos ad Antonium. Utrùm hoc eſt confirmare militum animos, an debilitare virtutem?

[3] Hoc dies duodecim profecerunt, ut, quem nemo, præter 5
Cotylam, tum inventus ſit, qui defenderet, is habeat jam patronos etiam conſulares. qui utinam omnes ante me ſententiam rogarentur! (quamquam ſuſpicor, quid dicturi ſunt quidam eorum, qui poſt me rogabuntur.) faciliùs contrà dicerem, ſi quid videretur. eſt enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. [4] Quid eſt aliud, omnia ad bellum civile hoſti arma largiri? primùm nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget: deinde equitatum, quantum velit. equitatum dico? dubitabit, credo, gentes barbaras ſecum adducere. Hoc qui non videt, excors: qui, cùm videt, decernit, impius.

Tu civem ſceleratum, & perditum, Gallorum, & Germa- 6
norum

1. *Nos autem tum &c. non vocabamur.*] Eſt ab Ferrarii conjectura, qui forſan non attenderat voci primæ. ſanè Pall. ex Hittorp. exhibent: *non autem tum &c. vocabamur.* Grut.

2. *Quam ſitis à pop. Ro. laudem, quam gloriam, quam gratiam conſecuti.*] Ita ferè mſſ. ſed non uni: è diverſis erutum eſt. nimirum *quantum* ter repetitum excipit tribus *quam.* id dum non attendunt librarii mirè hallucinati ſunt. *Idem.*

3. *Hoc duodecim dies profecerunt.*] Revocavi lectionem veterum editionum ſubnixam plurium librorum mſſ. auctoritate. Ferrario alterum placuit *perfecerunt.* ſtatimque id amplexi Manutius ac Lambinus. ſed ſine ratione. *Idem.*

4. *Quid eſt aliud, omnia ad bellum civile* &c.] Hanc ſcripturam codicum Ferrarii, firmat Pal. ſec. prius cuſi: *Quid hoc aliud eſt, quàm ad bellum civ.* ineptè. nam *arma* hcic interpretatur pecuniam ac militem. *Idem.*

5. Sit

norum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis inſtrues? nullæ iſtæ excuſationes ſunt: Meus amicus eſt. [5] ſit patriæ prius. Meus cognatus. an poteſt cognatio ulla propior eſſe, quàm patriæ, in qua parentes etiam continentur? Mihi pecuniam attribuit. cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cùm aperuero, facile erit ſtatuere, quam ſententiam dicatis, aut
3 quam ſequamini. Agitur, utrùm M. Antonio facultas detur opprimendæ reipublicæ, cædis faciendæ bonorum, diripiendæ urbis, agrorum ſuis latronibus condonandi, populum Romanum ſervitute opprimendi: an horum nihil facere ei liceat. dubitate quid agatis. At non cadunt hæc in Antonium.

7 Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. quid enim in eum non cadit? qui, cujus acta ſe defendere dicit, ejus eas leges pervertit, quas maximè laudare poteramus. Ille paludes ſiccare voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auſpicia ferre potuit? Sed augur verecundus ſine collegis de auſpiciis. quamquam illa auſpicia non egent interpretatione augurum. Jove enim tonante cum populo agi non eſſe fas, quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta Cæſaris, ille biennii, iſte ſexennii. num etiam hanc legem populus Romanus accepit? quid? promulgata fuit? quid? nonne antè lata, quàm ſcripta? nonnè antè factam vidimus, quàm futuram quiſquam eſt ſuſpicatus?

8 Ubi lex Cæcilia, & Didia? ubi promulgatio, trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia, & Licinia? poſſuntne hæ leges ratæ eſſe ſine interitu legum reliquarum? Eccui poteſtas in forum introeundi fuit? quæ porrò illa tonitrua? quæ tempeſtas? ut, ſi auſpicia M. Antonium non moverent, ſuſtinere tamen eum, ac ferre potuiſſe tantam vim tempeſtatis, imbris, ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur ſe augur dicit tuliſſe, non modò tonante Jove, ſed propè cœleſti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auſpicia latam confiteri?

9 Quid? quòd cum eo collega tulit, quem ipſe fecit ſua nuntiatione vitioſum, nihilne ad auſpicia bonus augur arbitratus
4 eſt pertinere? Sed auſpiciorum nos fortaſſe erimus interpretes, qui ſumus ejus collegæ. num ergo etiam armorum interpretes quærimus? Primùm omnes fori aditus ita ſunt ſepti, ut etiam ſi nemo obſtaret armatus, tamen, niſi ſeptis revulſis, introiri in forum nullo modo poſſet. ſic verò erant diſpoſita præſidia, [6] ut quomodo aditus hoſtium prohibetur caſtellis, & operibus, ita ab ingreſſione fori populum, tribunoſque plebis propulſari videres.

10 Quibus de cauſis eas leges, quas M. Antonius tuliſſe dicitur, omnes cenſeo per vim, & contra auſpicia latas, iiſque legibus populum non teneri. Si quam legem de actis Cæſaris confirmandis, deve dictatura in perpetuum tollenda, [7] deve coloniis in agros deducendis, tuliſſe M. Antonius dicitur; eaſdem leges de integro, ut populum teneant, ſalvis auſpiciis ferre placet. Quamvis ergo leges bonas vitioſè, per vimque tulerit: tamen hæ leges non ſunt habendæ; omniſque audacia gladiatoris amentis, auctoritate noſtra repudianda eſt.

11 Illa verò diſſipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo eſt, per quam ſeſtertium ſepties millies falſis perſcriptionibus, donationibuſque avertit: ut portenti ſimile videatur, tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuiſſe. Quid? illi immanes quæſtus, ferendine, quos M. Antonii tota exhauſit domus? decreta falſa vendebat. regna, civitates, immunitates, in æs, accepta pecunia, jubebat incidi. hæc ſe ex commentariis Cæſaris, quorum ipſe auctor erat, agere dicebat. [8] calebant in interiore ædium parte totius reipublicæ nundinæ: mulier ſibi felicior, quàm viris, auctionem provinciarum, regnorumque faciebat: reſtituebantur exſules, quaſi lege, ſine lege: quæ niſi auctoritate ſenatus reſcinduntur, quoniam ingreſſi in ſpem reipublicæ recuperandæ ſumus, imago nulla liberæ civitatis relinquetur.

Neque ſolùm commentariis commenticiis, chirographiſque 12
venalibus innumerabilis pecunia congeſta in illam domum eſt, cùm, quæ vendebat Antonius, ea ſe ex actis Cæſaris agere diceret: ſed ſenatus etiam conſulta, pecunia accepta, falſa referebat: ſyngraphæ obſignabantur: ſenatuſconſulta, tamquam facta, ad ærarium referebantur. Hujus turpitudinis teſtes erant etiam exteræ nationes. Fœdera intereà facta: regna data: populi, provinciæque liberatæ: earumque rerum falſæ tabulæ, gemente populo Romano, toto Capitolio figebantur. quibus rebus tanta pecunia una in domo coacervata eſt, ut, ſi hoc genus in unum redigatur, non ſit pecunia populo Romano
defutura. Is legem etiam judiciariam tulit, homo caſtus atque 5
integer: judiciorum, & juris auctor. in quo nos fefellit. Anteſignanos, & manipulares, & Alaudas, judices ſe conſtituiſſe dicebat. at ille legit aleatores, legit exſules, legit Græcos. O conſeſſum judicum præclarum! ô dignitatem conſilii admirandam! [9] avet animus apud conſilium illud pro reo dicere.

Cydam Cretenſem, portentum inſulæ, hominem audaciſſi- 13
mum, & perditiſſimum. ſed fac ita non eſſe, num Latinè ſcit? num eſt [10] ex judicum genere, & forma? [11] num leges noſtras, moreſve novit? num denique homines? eſt enim Creta vobis notior, quàm Roma Cydæ. Delectus autem, & notatio judicum, etiam in noſtris civibus haberi ſolet. Gortynium verò judicem quis novit, aut quis noſſe potuit? Nam Lyſiadem Athenienſem plerique novimus. eſt enim Phædri, philoſophi nobilis, filius: homo prætereà feſtivus, ut ei cum M'. Curio, conſeſſore eodem, & colluſore, facillimè poſſit convenire.

Quæro igitur, ſi Lyſiades citatus judex non reſponderit, ex- 14
cuſeturque Areopagites eſſe, nec debere eodem tempore Romæ, & Athenis res judicare: accipietne excuſationem is, qui quæſtioni præerit, Græculi judicis, modò palliati, modò togati? An Athenienſium antiquiſſimas leges negliget? Qui porrò ille conſeſſus, dii boni? Cretenſis judex, iſque nequiſſimus. [12] quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? dura natio eſt. At Athenienſes miſericordes. puto ne Curium quidem eſſe crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat. Sunt item lecti judices, qui fortaſſe excuſabuntur. habent enim legitimam excuſationem, exſilii cauſa ſolum vertiſſe, nec eſſe poſteà reſtitutos.

Hos ille demens judices legiſſet: horum nomina ad ærarium 15
detuliſſet: his magnam partem reipublicæ crediſſet, ſi ullam
ſpeciem reipublicæ cogitaviſſet? Atque ego de notis judicibus 6
dixi. quos minùs noſtis, nolui nominare: ſaltatores, cithariſtas, totum denique comeſſationis Antonianæ chorum, in tertiam decuriam judicum ſcitote [13] eſſe conjectum. hæc cauſa, cur lex tam egregia, tamque præclara, maximo imbri, tempeſtate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina, & to-

5. *Sit patriæ prius.*] Stultè Lambinus *patria*, numquam ita loquitur Cicero; & abjudicant omnes mſſ. *Grut.*

6. *Ut quomodo hoſtium aditus prohibentur caſtellis & operibus, ita &c.*] Sic Pal. quoque ſec. niſi quod is *à caſtellis*. mſſ. Ferrarij habent, *ut quom. hoſt. ad. proh. ita caſtellis &c. operibus ab ing. &c.* at Manutius & Lambinus exhibent nobis: *aditus urbe prohibentur, ita caſtellis &c.* Idem.

7. *Deve coloniis in agros deducendis.*] Maur. Lil. Gembl. Pal. ſec. *colonis in agrum.* alluditque pr. in quo *coloniis in agrum.* Idem.

8. *Calebant in interiore ædium &c.*] Ita quidem Man. & Lamb. ſed noſtris in libris non exſtat illud *calebant*, quod plurimum tamen confert ſententiæ. *Idem.*

9. *Avet animus.*] Haud aliter Man. & Lamb. & rectè. ſed tamen edd. priores & mſſ. noſtri, *Pavet animus.* Idem.

10. *Ex judicum genere & forma.*] Quidam libri Ferrarii, *& fortuna.* Idem.

11. *Num leges noſtras &c.*] Lamb. & Man. *num quod maximum eſt, leges.* malim quod iidem habent ad oram: *numquod caput eſt, leges.* ſcripti tamen noſtri nihil horum agnoſcunt. *Idem.*

12. *Quem ad hunc reus alleget.*] Sic & Pal. ſec. & Mauric. nam vulgata, *quemadmodum ad hunc.* at Pal. pr. *quomodo ad hunc reus alleget? quemadmodum ad hunc accedat?* Idem.

13. *Eſſe conjectum.*] Conjecit iſtud Victorius lib. x Var. lect. cap. 7. prius enim *collectum.* neque aliter mſſ. *Idem.*

 14. *Quos*

tonitrua ferretur, ut eos judices haberemus, [14] quos ſocios
ad epulas hoſpites habere nemo velit. ſcelerum magnitudo,
conſcientia maleficiorum, direptio ejus pecuniæ, cujus ratio
in æde Opis confecta eſt, hanc tertiam decuriam excogitavit:
nec antè turpes judices quæſiti, [15] quàm honeſtis judicibus
nocentium ſalus deſperata eſt.

16 [16] Sed illud os, illam impuritatem cœni feciſſe, ut hos ju-
dices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur
reipublicæ dedecus: unum, quòd tam turpes judices eſſent:
alterum, quòd patefactum eſſet, quàm multos in civitate tur-
pes haberemus. [17] Hanc ergo, & reliquas ejuſmodi leges,
etiam ſi ſine vi, ſalvis auſpiciis, eſſent rogatæ, cenſerem ta-
men abrogandas. [18] nunc verò cur non abrogandas cenſeam,
quas judico non rogatas?

17 An illa non graviſſimis ignominiis, monumentiſque hujus
ordinis ad poſteritatis memoriam, ſunt notanda, quòd unus
M. Antonius in hac urbe poſt urbem conditam palàm ſecum
habuit armatos? quod neque reges fecerunt, neque ii, qui,
regibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam memi-
ni: vidi Sullam: modò Cæſarem. hi enim tres poſt civitatem
à L. Bruto liberatam, plus potuerunt, quàm univerſa reſpubli-
ca. non poſſum affirmare, nullis telis eos ſtipatos fuiſſe: hoc
dico, nec multis, & occultis.

18 At hanc peſtem agmen armatorum ſequebatur: Claſſitius,
Muſtela, Tiro, gladios oſtentantes, ſui ſimiles greges duce-
bant per forum: certum agminis locum tenebant barbari ſa-
gittarii. cùm autem erat ventum ad ædem Concordiæ, gradus
complebantur, lecticæ collocabantur: non quò ille ſcuta oc-
culta eſſe vellet, ſed ne familiares, ſi ſcuta ipſi ferrent, labo-
7 rarent. Illud verò tæterrimum auditu, non modò adſpectu,
in cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ſicarios: è
templo carcerem fieri: [19] opertis valvis Concordiæ, cùm in-
ter ſubſellia ſenatus verſarentur latrones, patres conſcriptos
ſententias dicere.

19 Huc etiam niſi venirem kalend. Septemb. fabros ſe miſſu-
rum, & domum meam diſturbaturum eſſe dixit. Magna res,
credo, agebatur. de ſupplicatione referebatur. Veni poſtri-
die: ipſe non venit. locutus ſum de republica, minùs equi-
dem liberè, quàm mea conſuetudo; liberiùs tamen, quàm
pericula, minæque poſtulabant. At ille homo vehemens, &
violentus, qui hanc conſuetudinem liberè dicendi excluderet
(fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piſo XXX diebus
ante me) inimicitias mihi denuntiavit: adeſſe in ſenatu juſſit
a. d. XIII kalend. Octob. ipſe interea decem & ſeptem dies
([20] ut digeſtio potius, quàm declamatio, videretur) de me in
Tiburtino Scipionis declamitavit, ſitim quærens. hæc enim
ei cauſa eſſe ſolet declamandi.

20 Cùm is dies, quo me adeſſe juſſerat, veniſſet, tum verò
agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in me ab-
ſentem orationem ore impuriſſimo evomuit. quo die, ſi per
amicos mihi cupienti in ſenatum venire licuiſſet, cædis ini-
tium feciſſet à me. ſic enim ſtatuerat. cùm autem ſemel gla-
dium ſcelere imbuiſſet, nulla res ei finem cædendi, niſi defa-
tigatio, & ſatietas, attuliſſet. etenim aderat L. frater, gladia-
tor Aſiaticus, qui mirmillo Mylaſis depugnarat: ſanguinem
noſtrum ſitiebat, ſuum in illa gladiatoria pugna multum pro-
fuderat. hic pecunias noſtras æſtimabat: poſſeſſiones notabat
& urbanas & ruſticas: hujus mendicitas aviditate conjuncta,
in fortunas noſtras imminebat: dividebat agros, quibus, &
quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla æquitatis de-
precatio. tantum quiſque habebat poſſeſſor, quantum relique-
rat diviſor Antonius.

Quæ quamquam, ſi leges irritas feceritis, rata eſſe non poſ- 21
ſunt: tamen ſeparatim ſuo nomine notanda cenſeo; judican-
dumque, nullos ſeptemviros fuiſſe: nihil placere ratum eſſe,
quod ab iis actum diceretur. M. verò Antonium quis eſt, qui 8
civem poſſit judicare potiùs, quàm tæterrimum, & crudeliſſi-
mum hoſtem, qui pro æde Caſtoris ſedens, audiente populo
Romano dixerit, niſi victorem, victurum neminem? num
putatis, patres conſcripti, dixiſſe eum minaciùs, [21] quàm fa-
cturum fuiſſe? Quid verò, quòd in concione dicere auſus eſt,
ſe, cùm magiſtratu abiſſet, [22] ad urbem venturum cum exer-
citu? introiturum, quotieſcumque vellet? quid erat aliud, ni-
ſi denuntiare populo Romano ſervitutem?

Quod autem ejus iter Brundiſium? quæ feſtinatio? quæ ſpes, 22
niſi ut [23] ad urbem vel in urbem potius, exercitum maximum
adduceret? qui autem delectus centurionum? quæ effrenatio
impotentis animi? Cùm ejus promiſſis legiones fortiſſimæ
reclamaſſent, domum ad ſe venire juſſit centuriones, quos be-
ne de republica ſentire cognoverat: eoſque ante pedes ſuos,
uxoriſque ſuæ, quam ſecum gravis imperator ad exercitum du-
xerat, jugulari coegit. Quo animo hunc futurum fuiſſe cenſe-
tis in nos, quos oderat, cùm in eos, quos numquam viderat,
tam crudelis fuiſſet? & quàm avidum in pecuniis locupletum,
qui pauperum ſanguinem concupiſſet? quorum ipſorum bona,
quantacunque erant, ſtatim comitibus ſuis, compotoribuſque
deſcripſit.

Atque ille furens infeſta jam patriæ ſigna Brundiſio infere- 23
bat: cùm Cæſar deorum immortalium beneficio, divini animi,
ingenii, conſilii magnitudine, [24] quamquam ſua ſponte, eximia-
que virtute, tamen approbatione auctoritatis meæ, colonias
patris adiit: veteranos milites convocavit: paucis diebus exer-
citum fecit: incitatos latronis impetus retardavit. Poſteà ve-
rò, quàm legio Martia ducem præſtantiſſimum vidit, nihil egit
aliud, niſi, ut aliquando liberi eſſemus: quam eſt imitata quar-
ta legio. Quo ille nuntio audito, cùm ſenatum vocaſſet, ad- 9
hibuiſſetque conſularem, qui ſua ſententia C. Cæſarem ho-
ſtem judicaret, repentè concidit.

Pòſt autem neque ſacrificiis ſollemnibus factis, neque vo- 24
tis nuncupatis, [25] non profectus eſt, ſed profugit paludatus.
At quo? in provinciam firmiſſimorum, & fortiſſimorum ci-
vium: qui illum, ne ſi ita quidem veniſſet, ut nullum bellum
inferret, ferre potuiſſent: impotentem, iracundum, contume-
lioſum, ſuperbum, ſemper poſcentem, ſemper rapientem,
ſemper ebrium. At ille, cujus ne pacatam quidem nequitiam
quiſquam ferre poſſet, bellum intulit provinciæ Galliæ: cir-
cum-

14. *Quos ſocios ad epulas hoſpites habere nemo velit.*] Invenitur hæc lectio in omnibus noſtris mſſ. item Ferrarianis. indicat tamen Lambinus Vaticanum exemplar detrahere illud *ſocios ad epulas*; atque inclementiſſimè invehitur in optimum Victorium, qui libro XXIX cap. II conjecerat *hoſtes habere*. quin proculdubio noſtram hanc ſcripturam invenerat in libris ſcriptis. *Grut.*

15. *Quam honeſtis judicibus &c.*] Mauricianus *judiciis*. reſtat tamen altera in Pall. quamvis & illa in Maturantiana. *Idem.*

16. *Sed illud os, illam impuritatem cœni feciſſe ut.*] Hæc eſt ſcriptura librorum olim excuſorum. atque mſſ. nam Man. & Lamb. *fuiſſe*. Pal. pr. loco *cœni*, habet lacunulam. ſec. verò ita ſcriptus eſt, ut præferat omninò CCIII. & videndum acutioribus. numne heic numerus judicum latere poſſit. *Idem.*

17. *Hanc ergo & reliqua &c.*] Vulgò *ego*. ſed noſtrum reſtat in Pall. Maur. & ſcriptis aliquot Ferrarii, videturque vehementius. *Idem.*

18. *Nunc verò cur non abrogandas cenſeam &c.*] Hæc eſt recepta lectio. at Pal. ſec. & Maur. *cur abrog.* ſine negativa, quæ non ſolum abeſt Pal. pr. ſed etiam *cur.* illud *non* etiam neglexit Man. ac Lamb. *Idem.*

19. *Opertis valvis Concordiæ.*] Haud ſecus etiam Pal. ſec & Maurit. non *apertis*, ut olim cuſi. *Idem.*

20. (*Ut digeſtio potius quàm declamatio videretur.*)] Totum iſtud abjecere Man. & Lamb. ſuaſu Ferrarii, qui tamen fatetur exſtare in ſuis omnibus; idemque teſtor de Pall. *Idem.*

21. *Quàm facturum fuiſſe.*] Dictio *fuiſſe*, mihi ſupervacua videtur. *Idem.*

22. *Ad urbem venturum cum exercitu.*] Sic noſtri & olim cuſi. Man. & Lamb. *futurum*. ſic è pluteariis libris, approbo. *Idem.*

23. *Ad urbem, vel in urbem potius.*] Non aliter quoque Pal. ſec. retrò impreſſi tantum, *ad urbem potius*; tanquam ſi illud *vel in urbem* fuiſſet lectio varians. *Idem.*

24. *Quamquam &c. tamen.*] Eſt ſic quoque in Pal. ſec. non ut in olim publicatis, *cùm &c. tamen*. Idem.

25. *Non profectus eſt, ſed profugit.*] Habet hoc etiam Pal. ſec. negatio enim ceteris cdd. vetuſtis abeſt, item *ſed*. Idem.

26. *P. Va-*

circumſedit Mutinam, firmiſſimam, & ſplendidiſſimam populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum, imperatorem, conſulem deſignatum, civem non ſibi, ſed nobis, & reipublicæ natum.

25 Ergo Hannibal hoſtis, civis Antonius? quid ille fecit hoſtiliter, quod hic non aut fecerit, aut faciat, aut moliatur, & cogitet? Totum iter Antonii quid habuit, niſi depopulationes, vaſtationes, cædes, rapinas? quas non faciebat Hannibal, quia multa ad uſum ſuum reſervabat. at hi, qui in horam viverent, non modò de fortunis, & de bonis civium, ſed ne de utilitate quidem ſua cogitaverunt. Ad hunc (dii boni!) legatos mitti placet? norunt iſti homines formam reipublicæ, jura belli, exempla majorum? cogitant, quid populi Romani majeſtas, quid ſenatus ſeveritas poſtulet? Legatos decernitis: ſi ut deprecentur, contemnet: ſi ut imperetis, non audiet: denique quamvis ſevera legatis mandata dederimus, nomen ipſum legatorum, hunc, quem videmus, populi Romani reſtinguet ardorem: municipiorum, atque Italiæ franget animos. ut omittam hæc, quæ magna ſunt: certè iſta legatio moram, & tarditatem afferet bello.

26 Quamvis dicant, quod quoſdam audio dicturos: Legati proficiſcantur: bellum nihilominùs paretur: tamen legatorum nomen ipſum & animos molliet, & belli celeritatem morabitur.
10 Minimis momentis, patres conſcripti, maximæ inclinationes temporum fiunt, cùm in omni caſu reipublicæ, tum in bello, & maximè civili: quod opinione plerumque, & fama gubernatur. Nemo quæret, quibuſcum mandatis legatos miſerimus: nomen ipſum legationis ultrò miſſæ, timoris eſſe ſignum videbitur. Recedat à Mutina, deſinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia: non eſt verbis rogandus, cogendus eſt armis.

27 Non enim ad Hannibalem mittimus, ut à Sagunto recedat, ad quem miſerat olim ſenatus [26] P. Valerium Flaccum, & Q. Bæbium Tampilum: qui, ſi Hannibal non pareret, Karthaginem ire juſſi ſunt. noſtros legatos quò jubebimus ire, [27] niſi paruerit Antonius, ne imperatorem, ne coloniam populi Romani oppugnet? Itane verò? hoc per legatos rogandus eſt? Quid intereſt, per deos immortales! utrùm hanc urbem oppugnet, an hujus urbis propugnaculum, coloniam populi Romani, præſidii cauſa collocatam? Belli Punici ſecundi, quod contra majores noſtros Hannibal geſſit, cauſa fuit Sagunti oppugnatio. rectè ad eum legati miſſi. mittebantur ad Pœnum, [28] mittebantur pro Hannibalis hoſtibus, noſtris ſociis. Quid ſimile tandem? nos ad civem mittemus, ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam circumſedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne ſit hoſtis?

28 Age, ſi paruerit, hoc cive uti aut volumus, aut poſſumus?
11 Ante diem XIII kalendas Jan. decretis veſtris eum concidiſtis: conſtituiſtis, ut hæc ad vos kalend. Jan. referrentur, quæ referri videtis, de honoribus, & præmiis bene de republica meritorum, & merentium: quorum principem judicaviſtis eum, qui fuit, C. Cæſarem, qui M. Antonii impetus nefarios ab urbe [29] in Galliam vertit: deinde milites veteranos, qui primi Cæſarem ſecuti ſunt; tum illas cœleſtes, divinaſque legiones, Martiam, & quartam, quibus, cùm conſulem ſuum non modò reliquiſſent, ſed bello etiam perſequerentur, honores & præmia ſpopondiſtis: eodemque die D. Bruti, præſtantiſſimi civis, edicto allato, atque propoſito, factum ejus collaudaviſtis: quodque ille bellum privato conſilio ſuſceperat, id vos auctoritate publica comprobaſtis.

Quid igitur illo die aliud egiſtis, niſi ut re hoſtem judicaretis Antonium? 29 his veſtris decretis aut ille vos æquo animo adſpicere poterit, aut vos illum ſine ſummo dolore videbitis? Excluſit illum à republica, diſtraxit, ſegregavit non ſolùm ſcelus ipſius, ſed etiam, ut mihi videtur, fortuna quædam reipublicæ. qui ſi legatis paruerit, Romamque redierit: num quando perditis civibus vexillum, quò concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minùs vereor. ſunt alia, ob quæ magis numquam parebit ille legatis. novi hominis inſaniam, arrogantiam: novi perdita conſilia amicorum, quibus ille eſt deditus.

Lucius quidem frater ejus, utpote qui peregrè depugnarit, 30 familiam ducit. ſi per ſe ipſe ſanus, quod numquam erit; per hos eſſe ei tamen non licebit. Teretur intereà tempus: belli apparatus refrigeſcent. unde eſt adhuc bellum, niſi ex retardatione, & mora? ut primùm poſt diſceſſum latronis, vel potiùs deſperatam fugam, liberè ſenatus haberi potuit; ſemper flagitavi, ut convocaremur. quo die primùm convocati ſumus, cùm deſignati conſules non adeſſent, jeci, ſententia mea, maximo veſtro conſenſu, fundamenta reipublicæ, ſeriùs omnino, quàm decuit: nec enim antè potui: ſed tamen ſi ex eo tempore dies nullus intermiſſus eſſet, bellum profectò nullum haberemus.

Omne malum naſcens facilè opprimitur: inveteratum, fit 31 plerumque robuſtius. Sed tum exſpectabantur kalendæ Jan.
fortaſſe non rectè. Verùm præterita omittamus. etiamne hanc 12 moram afferemus, dum proficiſcantur legati? dum revertantur? quorum exſpectatio dubitationem belli afferet. bello autem dubio, quod poteſt ſtudium eſſe delectus? Quamobrem, patres conſcripti, legatorum mentionem nullam cenſeo faciendam: rem adminiſtrandam arbitror ſine ulla mora, & confeſtim gerendam: tumultum decerni, juſtitium indici, ſaga ſumi dico oportere, delectum haberi, ſublatis vacationibus in urbe, & in Italia, præterea Gallia tota.

Quæ ſi erunt facta: opinio ipſa, & fama veſtræ ſeveritatis 32 obruet ſcelerati gladiatoris amentiam. ſentiet ſibi bellum cum republica eſſe ſuſceptum: experietur conſentientis ſenatus nervos, atque vires. nam nunc quidem partium contentionem eſſe dictitat. quarum partium? alteri victi ſunt, alteri ſunt è mediis C. Cæſaris partibus. niſi fortè Cæſaris partes à Panſa, & Hirtio conſulibus, & à filio C. Cæſaris oppugnari putamus. Hoc verò bellum non eſt ex diſſenſione partium, ſed ex nefaria ſpe perditiſſimorum civium excitatum: quibus bona, fortunæque noſtræ notatæ ſunt, & jam ad cujuſque opinionem diſtributæ.

Legi epiſtolam Antonii, quam ad quendam ſeptemvirum, 33 capitalem hominem, collegam ſuum, miſerat. QVID CONCVPISCAS, TV VIDERIS: QVOD CONCVPIVERIS, CERTE HABEBIS. Hem, ad quem legatos mittamus: cui bellum moremur inferre: qui ne ſorti quidem [30] fortunas noſtras deſtituit, ſed libidini cujuſque nos ita addixit, ut ne ſibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promiſſum jam ſit, reliquerit. cum hoc, patres conſcripti, bello, bello, inquam, decertandum eſt, idque confeſtim. legatorum tarditas repudianda eſt.

Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda ſint: con- 34 ſulibus totam rempublicam committendam cenſeo, hiſque permittendum, ut rempublicam defendant, provideantque, ne quid reſpublica detrimenti accipiat: cenſeoque, ut iis, qui in exercitu Antonii ſunt, ne ſit ea res fraudi, ſi ante kalendas Febr. ab eo diſceſſerint. Hæc ſi cenſueritis, patres conſcripti, brevi tempore libertatem populi Romani, auctoritatemque ve-

26. *P. Valerium Flaccum.*] Reperi in Pal. ſec. quod Ferrarius in ſuis, minimè ſcilicet convenire cum vulgatis in cognomine hujus legati. habet is autem *Anfalcum.* ut fuerit fortè, *P. Valerium A. N. Flaccum.* hoc eſt, *Auli Nepotem.* ſed quis ille eximius? *Grut.*

27. *Niſi paruerit Antonius, ne Imper. &c. oppugnet?*] Eſt ab omnibus mſſ. Ferrarii, ſtabilitque Pal. ſec. malè hactenus toleravimus, *Antonius? ad civem noſtrum mittimus, ne imperatorem. &c.* quæ media huc inculcata ex iis quæ mox deinde ſequentur. *Idem.*

28. *Mittebantur pro Hannibalis hoſtibus, noſtris ſociis.*] Nihil divertit ab hac ſcriptura Pal. ſec. niſi quod præferat *Hannibale.* Vulgata vetuſtius, *mitt. pro Hannibale hoſtib. noſtris & ſociis.* poſterior, *mittes ad Hannibalem pro hoſpitib. noſtris & ſociis.* Idem.

29. *In Galliam vertit.*] Lambinus, *avertit*, quod & in libro Mauric. *Idem.*

30. *Fortunas noſtras deſtituit.*] Hæc eſt lectio vulgata, maluique quam Ferrarianam, *deſtinavit.* Pal. ſec. heic deficit neque redit ad officium, niſi Oratione ſeptima. at pr. habet *deſtinuit*: de quo tu Meurſi, tu Sibere cogitabitis. *Idem.*

veſtram recuperabitis. ſin autem leniùs agetis: tamen eadem,
ſed fortaſſe ſeriùs decernetis. De republica quoad retuliſtis,
ſatis decreviſſe videor.

13 Altera res eſt de honoribus: de quibus deinceps intelligo
35 eſſe dicendum. Sed qui ordo in ſententiis rogandis ſervari ſo-
let, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto
igitur, conſule deſignato, more majorum capiamus exordium:
cujus ut ſuperiora omittam, quæ ſunt maxima illa quidem,
ſed adhuc hominum magis judiciis, quàm publicè laudata:
quibuſnam verbis ejus laudes hujus ipſius temporis conſequi
poſſumus? neque enim ullam mercedem tanta virtus, præter
hanc laudis, gloriæque deſiderat. qua etiam ſi careat, tamen
ſit ſe ipſa contenta, atque in memoria gratorum civium, tam-
quam in luce, poſita lætetur. laus igitur judicii, teſtimoniique
veſtri, tribuenda Bruto eſt.

36 Quamobrem his verbis, patres conſcripti, ſenatuſconſul-
tum faciendum cenſeo: Cum D. Brutus, imperator, conſul de-
ſignatus, provinciam Galliam in ſenatus, populique Romani
poteſtate teneat: cùmque exercitum tantum, tam brevi tem-
pore, ſummo ſtudio municipiorum, coloniarumque provinciæ
Galliæ, optimè de republica meritæ, merentiſque, conſcripſe-
rit, compararit: id eum rectè, & ordine, exque republica fe-
ciſſe: idque D. Bruti præſtantiſſimum meritum in rempubli-
cam, ſenatui, populoque Romano gratum eſſe, & fore. ita-
que ſenatum populumque Romanum exiſtimare, D. Bruti,
imperatoris, conſulis deſignati opera, conſilio, virtute, in-
credibilique ſtudio, & conſenſu provinciæ Galliæ, reipublicæ
difficillimo tempore eſſe ſubventum.

37 Huic tanto merito Bruti, patres conſcripti, tantoque in
rempublicam beneficio, quis eſt tantus honos, qui non de-
beatur? nam ſi M. Antonio patuiſſet Gallia, ſi oppreſſis muni-
cipiis, & coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam pene-
trare potuiſſet: quantus reipublicæ terror impenderet? dubita-
ret, credo, homo amentiſſimus, atque omnibus conſiliis præ-
ceps, & devius, non ſolùm cum exercitu ſuo, ſed etiam cum
omni immanitate barbariæ bellum inferre nobis: ut ejus furo-
rem ne Alpium quidem muro cohibere poſſemus. Hæc igitur
habenda gratia eſt D. Bruto, qui illum, nondum interpoſita
auctoritate veſtra, ſuo conſilio, atque judicio, non ut conſu-
lem recepit, ſed, ut hoſtem, arcuit Gallia; ſeque obſideri,
quàm hanc urbem, maluit. Habeat ergo hujus tanti facti, tam-
que præclari decreto veſtro teſtimonium ſempiternum: Gal-
liaque, quæ ſemper præſidet, atque præſedit huic imperio, li-
bertatique communi, meritò, vereque laudetur, quòd ſe,
ſuaſque vires non tradidit, ſed oppoſuit Antonio.

14 Atque etiam M. Lepido pro ejus egregiis in rempublicam
38 meritis decernendos honores quàm ampliſſimos cenſeo. ſem-
per ille populum Romanum liberum voluit, maximumque ſi-
gnum illo die dedit voluntatis, & judicii ſui, cùm, Antonio
diadema Cæſari imponente, ſe avertit, gemituque & mæſti-
tia declaravit, quantum haberet odium ſervitutis: quàm po-
pulum Romanum liberum cuperet: quàm illa, quæ tulerat,
temporum magis neceſſitate, quàm judicio tuliſſet. Quanta
verò is moderatione uſus ſit in illo tempore civitatis, quod
poſt mortem Cæſaris conſecutum eſt, quis noſtrûm oblviſci
poteſt? Magna hæc: ſed ad majora properat oratio.

39 Quid enim, (ô dii immortales!) admirabilius omnibus
gentibus, quid optatius populo Romano accidere potuit, quàm,
cùm bellum civile maximum eſſet, cujus belli exitum omnes
timeremus, ſapientia ejus id potius exſtingui, quàm armis,
& ferro rem in diſcrimen adducere? Quòd ſi eadem ratio
Cæſatis fuiſſet, in illo tætro, miſeroque bello: ut omittam
patrem, duos Cn. Pompeji, ſummi, & ſingularis viri, filios
incolumes haberemus: quibus certè pietas fraudi eſſe non de-
bet. Utinam omnes M. Lepidus ſervare potuiſſet! facturum
fuiſſe declaravit in eo, quod potuit; cùm Sextum Pompejum
reſtituit civitati, maximum ornamentum reipublicæ, clariſ-
ſimum monumentum clementiæ ſuæ. gravis illa fortuna po-
puli Romani, grave fatum. Pompejo enim patre, quod im-
perii populi Romani lumen fuit, exſtincto, interfectus eſt pa-
tris ſimillimus filius.

[31] Sed omnia mihi videntur deorum immortalium judicio 40
expiata, Sex. Pompejo reipublicæ conſervato. Quam ob cau- 15
ſam juſtam, atque magnam, & quod periculoſiſſimum civile
bellum, maximumque, humanitate, & ſapientia ſua M. Lepi-
dus ad pacem, concordiamque convertit, ſenatuſconſultum
his verbis cenſeo perſcribendum. Cum à M. Lepido, impe-
ratore, pontifice maximo, ſæpenumerò reſpublica & benè, &
feliciter geſta ſit, populuſque Romanus intellexerit, ei do-
minatum regium maximè diſplicere: cùmque ejus opera, vir-
tute, conſilio, ſingularique clementia, & manſuetudine bel-
lum acerbiſſimum civile ſit reſtinctum:

Sextuſque Pompejus, Cnæi filius, Magnus, hujus ordinis 41
auctoritate ab armis diſceſſerit, & à M. Lepido, imperatore,
pontifice maximo, ſumma ſenatus, populique Romani volun-
tate civitati reſtitutus ſit: ſenatum, populumque Romanum
pro maximis, plurimiſque in rempublicam M. Lepidi meritis,
magnam ſpem in ejus virtute, auctoritate, felicitate, repo-
nere otii, pacis, concordiæ, libertatis: ejuſque in rempubli-
cam meritorum ſenatum, populumque Romanum memorem
fore, eique ſtatuam equeſtrem inauratam in Roſtris, aut quo
alio loco in foro vellet, ex hujus ordinis ſententia ſtatui pla-
cere. qui honos, patres conſcripti, mihi maximus videtur
primùm, quia juſtus eſt. non enim ſolùm datur propter ſpem
temporum reliquorum, ſed pro ampliſſimis meritis redditur;
nec verò cuiquam poſſumus commemorare hunc honorem à
ſenatu tributum judicio ſenatus ſoluto, & libero.

Venio ad C. Cæſarem, patres conſcripti, qui niſi fuiſſet, 16
quis noſtrûm eſſe potuiſſet? advolabat ad urbem à Brundiſio 42
homo impotentiſſimus, ardens odio, animo hoſtili in omnes
bonos, cum exercitu, Antonius. quid hujus audaciæ, & ſce-
leri poterat opponi? nondum ullos duces habebamus, non co-
pias: nullum erat conſilium publicum, nulla libertas: dandæ
cervices erant crudelitati nefariæ: fugam quærebamus omnes,
quæ ipſa exitum non habebat.

Quis tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc divi- 43
num adoleſcentem, deus, qui, cùm omnia ad perniciem no-
ſtram peſtifero illi civi paterent, ſubitò præter ſpem omnium
exortus, priùs confecit exercitum, quem furori M. Antonii
opponeret, quàm quiſquam hoc eum cogitare ſuſpicaretur.
Magni honores habiti Cn. Pompejo, cùm eſſet adoleſcens: &
quidem jure. ſubvenit enim reipublicæ: ſed ætate multo ro-
buſtior, & militum ducem quærentium ſtudio paratior, & in
alio genere belli. non enim omnibus Sullæ cauſa grata. de-
clarat multitudo proſcriptorum, tot municipiorum maximæ
calamitates.

Cæſar autem annis multis minor, veteranos cupientes jam 44
requieſcere, armavit: eam complexus eſt cauſam, quæ eſſet
ſenatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ, quæ diis omnibus
gratiſſima. Et Pompejus ad L. Sullæ maximum imperium, vi-
ctoremque exercitum acceſſit: Cæſar ſe ad neminem adjun-
xit: ipſe princeps exercitus faciendi, & præſidii comparandi
fuit. Ille in adverſariorum partibus agrum Picenum habuit
inimicum: hic ex Antonii amicis, ſed amicioribus libertatis,
contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sulla re-
gnavit: hujus præſidio Antonii dominatus oppreſſus eſt.

Demus igitur imperium Cæſari: ſine quo res militaris ad- 45
miniſtrari, teneri exercitus, bellum geri non poteſt. ſit pro
prætore eo jure, quo qui optimo. qui honos, quamquam eſt
magnus illi ætati, tamen ad neceſſitatem rerum gerendarum,
non ſolùm ad dignitatem valet. Itaque illa quæramus, quæ
vix hodierno die conſequemur. Sed ſæpe ſperò fore, hujus 17
adole-

31. *Sed omnia mihi &c.*] A quocunque hæc ſit lectio, potior certè eſt olim vulgata; *Sed omnia mihi facta videntur Deor. im. jud. & pietate Sex. Pomp.* Gruterus.

1. *Gen-*

adoleſcentis ornandi, honorandique & nobis, & populo Romano poteſtatem. hoc autem tempore ita cenſeo decernendum.

46 Quòd C. Cæſar, Caji filius, pontifex, pro prætore, ſummo reipublicæ tempore milites veteranos ad libertatem populi Romani cohortatus ſit, eoſque conſcripſerit: quòdque legio Martia, quartaque ſummo ſtudio, optimoque in rempublicam conſenſu, C. Cæſare duce, & auctore, rempublicam, libertatem populi Romani defendant, defenderint: & quòd C. Cæſar, pro prætore, Galliæ provinciæ cum exercitu ſubſidio profectus ſit: equites, ſagittarios, elephantos in ſuam, populique Romani poteſtatem redegerit, difficillimoque reipublicæ tempore, ſaluti, dignitatique populi Romani ſubvenerit: ob eas cauſas ſenatui placere, C. Cæſarem, Caji filium, pontificem, proprætorem, ſenatorem eſſe, ſententiamque loco prætorio dicere; ejuſque rationem, quemcumque magiſtratum appetet, ita haberi, prout haberi lege liceret, ſi anno ſuperiore quæſtor fuiſſet.

47 Quid eſt enim, patres conſcripti, cur eum non quàm primùm ampliſſimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus cùm grandiorem ætatem ad conſulatum conſtituebant, adoleſcentiæ temeritatem verebantur. C. Cæſar ineunte ætate docuit, ab excellenti, eximiaque virtute progreſſum ætatis exſpectari non oportere. Itaque majores noſtri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis pòſt annis attulit ambitio, ut gradus eſſent petitionis inter æquales. ita ſæpe magna indoles virtutis, priùs quàm reipublicæ prodeſſe potuiſſet, exſtincta fuit.

48 At verò apud antiquos, Rulli, Decii, Corvini, multique alii: recentiore autem memoria, ſuperior Africanus, T. Flamininus, admodum adoleſcentes conſules facti, tantas res geſſerunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid Macedo Alexander? cùm ab ineunte ætate res maximas gerere cœpiſſet, nonne tertio & triceſimo anno mortem obiit? quæ eſt ætas noſtris legibus decem annis minor, quàm conſularis. ex quo judicari poteſt, virtutis eſſe,
18 quàm ætatis curſum celeriorem. Nam quòd ii, qui Cæſari invident, ſimulant, ſe timere: ne verendum quidem eſt, ut tenere ſe poſſit, ut moderari, ne honoribus noſtris elatus intemperantius ſuis opibus utatur.

49 Ea natura rerum eſt, patres conſcripti, ut, qui ſenſum veræ gloriæ ceperit, quique ſe ab ſenatu, ab equitibus, populoque Romano univerſo ſenſerit civem carum haberi, ſalutaremque reipublicæ, nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Cæſari, patri dico, contigiſſet adoleſcenti, ut eſſet ſenatui, atque optimo cuique cariſſimus! quod cùm conſequi neglexiſſet: omnem vim ingenii, quæ ſumma fuit in illo, in populari levitate conſumpſit. Itaque cùm reſpectum ad ſenatum, & ad bonos non haberet, eam ſibi viam ipſe patefecit ad opes ſuas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non poſſet. Ejus autem filii longiſſimè diverſa ratio: qui cùm omnibus eſt, tum optimo cuique cariſſimus. in hoc ſpes libertatis poſita eſt: ab hoc accepta jam ſalus: huic ſummi honores & exquiruntur, & parati ſunt.

50 Cujus igitur ſingularem prudentiam admiramur, ejus ſtultitiam timemus? quid enim ſtultius, quàm inutilem potentiam, invidioſas opes, cupiditatem dominandi præcipitem & lubricam anteferre veræ, gravi, ſolidæ gloriæ? An hoc vidit puer: ſi ætate proceſſerit, non videbit? At eſt quibuſdam inimicus clariſſimis, atque optimis civibus. Nullus iſte timor eſſe debet. omnes Cæſar inimicitias reipublicæ condonavit: hanc ſibi judicem conſtituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad rempublicam acceſſit, ut eam confirmaret, non ut everteret. omnes habeo cognitos ſenſus adoleſcentis. nihil eſt illi republica, nihil veſtra auctoritate gravius, nihil bonorum virorum judicio optatius, nihil vera gloria dulcius.

Quamobrem ab eo non modò nihil timere, ſed majora, & 51
meliora exſpectare debetis: neque in eo, qui ad D. Brutum obſidione liberandum profectus ſit, timere, ne memoria maneat domeſtici doloris, quæ plus apud eum poſſit, quàm ſalus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, patres conſcripti, vobis, populoque Romano; quod profectò, cùm me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimeſceremque in re maxima periculoſam opinionem temeritatis: promitto, recipio, ſpondeo, patres conſcripti, C. Cæſarem, talem ſemper fore civem, qualis hodie ſit, qualemque eum maximè eſſe velle, & optare debemus.

Quæ cùm ita ſint, de Cæſare ſatis hoc tempore dictum ha- 52
bebo. Nec verò de L. Egnatuleio, fortiſſimo, & conſtantiſſimo 19
cive, amiciſſimo reipublicæ, ſilendum arbitror: ſed tribuendum teſtimonium virtutis egregiæ, quòd is legionem quartam ad Cæſarem adduxerit, quæ præſidio conſulibus, ſenatui, populoque Romano, reique publicæ eſſet: ob eam cauſam placere, uti L. Egnatuleio triennium ante legitimum tempus magiſtratus petere, capere, gerere liceat. In quo, patres conſcripti, non tam commodum tribuitur L. Egnatuleio, quàm honos. in tali enim re ſatis eſt nominari.

De exercitu autem C. Cæſaris ita cenſeo decernendum: Se- 53
natui placere, militibus veteranis, qui Cæſaris, pontificis, auctoritatemque hujus ordinis defenderint, atque defendant, his, liberiſque eorum, militiæ vacationem eſſe: utique C. Panſa, A. Hirtius, conſules, alter, ambove, cognoſcerent, qui ager his coloniis eſſet, quò milites veterani deducti eſſent, qui contra legem Juliam poſſideretur, ut is militibus veteranis divideretur: de agro Campano ſeparatim cognoſcerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis: legionique Martiæ, & legioni quartæ, & iis militibus, qui de legione ſecunda, triceſima quinta, ad C. Panſam, A. Hirtium, conſules, veniſſent, ſuaque nomina dediſſent: quòd iis ſenatus, populique Romani libertas cariſſima ſit, & fuerit, vacationem militiæ ipſis, liberiſque eorum eſſe placere; extra tumultum Gallicum Italicumque: eaſque legiones, bello confecto, miſſas fieri placere: quantamque pecuniam militibus earum legionum in ſingulos C. Cæſar, pontifex, proprætor pollicitus ſit, tantam dari placere: utique C. Panſa, A. Hirtius, conſules, alter, ambove, rationem agri habeant, qui ſine injuria privatorum dividi poſſit: iſque militibus legionis Martiæ, & legionis quartæ ita daretur, aſſignaretur, ut quibus militibus ampliſſimè dati, aſſignati eſſent. Dixi ad ea omnia, conſules, de quibus retuliſtis: quæ ſi ſint ſine mora, matureque decreta, faciliùs apparabitis ea, quæ tempus, & neceſſitas flagitat. celeritate autem opus eſt: qua ſi eſſemus uſi, bellum, ut ſæpe dixi, nullum haberemus.

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM AD QUIRITES, PHILIPPICA SEXTA:

ORATIO PRIMA ET QUINQUAGESIMA.

AUDITA vobis eſſe arbitror, Quirites, quæ ſint acta in ſenatu, quæ fuerit cujuſque ſententia. res enim ex kal. Jan. agitata, paulo ante confecta eſt: minùs quidem illa ſeverè, quàm decuit, non tamen omnino diſſolutè. mora eſt allata

allata bello, non cauſa ſublata. Quamobrem, quod quæſivit à me P. Apulejus, homo & multis officiis mihi, & ſumma familiaritate cônjunctus, & vobis amiciſſimus, ita reſpondebo, ut ea, quibus non interfuiſtis, noſſe poſſitis. Cauſa fortiſſimis, optimiſque conſulibus kalendis Januar. de repubica primùm referendi fuit ex eo, quod XIII kalendas Jan. ſenatus me auctore decrevit.

1 Eo die primùm, Quirites, fundamenta jacta ſunt reipublicæ. Fuit enim longo intervallo ita liber ſenatus, ut vos aliquando liberi eſſetis. Quo quidem tempore, etiam ſi ille dies vitæ finem mihi allaturus eſſet, ſatis magnum ceperam fructum, cùm vos univerſi una mente, atque voce iterum à me conſervatam eſſe rempublicam conclamaſtis. Hoc veſtro judicio tanto, tamque præclaro excitatus, ita kalendis Jan. veni in ſenatum, ut meminiſſem, quam perſonam impoſitam à vobis ſuſtinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipublicæ cùm viderem, nullam moram interponendam inſequendi M. Antonium putavi: hominemque audaciſſimum, qui multis nefariis rebus antè commiſſis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam veſtram fidiſſimam, fortiſſimamque obſideret, bello cenſui perſequendum: tumultum eſſe decerni, juſtitium edici, ſaga ſumi, dixi placere: quo omnes acriùs, graviùſque incumberent ad ulciſcendas reipublicæ injurias, ſi omnia graviſſimi belli inſignia ſuſcepta à ſenatu viderent.

3 Itaque hæc ſententia, Quirites, ſic per triduum valuit, ut, quamquam diſceſſio facta non eſſet, tamen, præter paucos, omnes mihi aſſenſuri viderentur. Hodierno autem die, neſcio qua objecta re, remiſſior ſenatus fuit. nam plures eam ſententiam ſecuti ſunt, ut, quantum ſenatus auctoritas, veſterque conſenſus apud Antonium valiturus eſſet, per legatos experi-

2 remur. Intelligo, Quirites, à vobis hanc ſententiam repudiari: neque injuria. ad quem enim legatos? ad eumne, qui pecunia publica diſſipata, atque effuſa, per vim, & contra auſpicia impoſitis populo Romano legibus, fugata concione, obſeſſo ſenatu, ad opprimendam rempublicam Brundiſio legiones arceſſierit? ab his relictus cum latronum manu in Galliam irruperit? Brutum oppugnet? Mutinam circumſedeat? quæ vobis poteſt cum hoc gladiatore conditionis, æquitatis, legationis eſſe communitas?

4 Quamquam, Quirites, non eſt illa legatio, ſed denuntiatio belli, niſi paruerit. ita enim eſt decretum, ut ſi legati ad Hannibalem mitterentur. mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet conſulem deſignatum, ne Mutinam obſideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat; ſit in ſenatus, populique Romani poteſtate. Facile verò huic denuntiationi parebit, ut in patrum conſcriptorum, atque in veſtra poteſtate ſit, qui in ſua numquam fuerit? Quid enim ille umquam arbitrio ſuo fecit, ſemper eò tractus, quò libido rapuit, quò levitas, quò furor, quò vinolentia? ſemper eum duo diſſimilia [1] genera tenuerunt, lenonum, & latronum: ita domeſticis ſtupris, forenſibus parricidiis delectatur, ut mulieri citiùs avariſſimæ paruerit, quàm ſenatui, populoque Romano.

3 5 Itaque, quod paulo antè feci in ſenatu, faciam apud vos. teſtificor, denuntio, antè prædico, nihil M. Antonium eorum, quæ ſunt legatis mandata, facturum: vaſtaturum agros, Mutinam obſeſſurum, delectus, quà poſſit, habiturum. is eſt enim ille, qui ſemper ſenatus judicium, & auctoritatem, ſemper voluntatem veſtram, poteſtatemque contempſerit. An ille id faciat, quod paulo antè decretum eſt, ut exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis eſt Galliæ, educeret, dum ne propiùs urbem Romam CC mill. admoveret? huic denuntiationi ille pareat? ille ſe fluvio Rubicone CC mill. circumſcriptum eſſe patiatur?

Non is eſt Antonius. nam ſi eſſet: non commiſiſſet, ut ei 6
ſenatus, tamquam Hannibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quòd verò ita avocatur à Mutina, ut ab urbe, tamquam peſtifera flamma, arceatur, quam habet ignominiam? quod judicium ſenatus? Quid, quòd à ſenatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum, militeſque ejus adeant, iiſque demonſtrent, ſua in rempublicam merita, beneficiaque eorum grata eſſe ſenatui, populoque Romano, eiſque eam rem magnæ laudi, magnoque honori fore? paſſurumne cenſetis Antonium introire Mutinam legatos? exire inde tutò? numquam patietur, mihi credite. novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam.

Nec verò de illo, ſicut de homine aliquo debemus, ſed ut 7
de importuniſſima bellua cogitare. Quæ cùm ita ſint, non omnino diſſolutum eſt, quod decrevit ſenatus. habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet moræ! nam cùm pleriſque in rebus gerendis tarditas, & procraſtinatio odioſa eſt: tum hoc bellum indiget celeritatis. ſuccurrendum eſt D. Bruto: omnes undique copiæ colligendæ: [2] horam exhibere nullam in tali cive liberando ſine ſcelere non poſſumus.

An ille non potuit, ſi Antonium conſulem, ſi Galliam An- 8
tonii provinciam judicaſſet, legiones Antonio, & provinciam tradere? domum redire? triumphare, primus in hoc ordine eſſe, quoad magiſtratum iniret, [3] ſententiam dicere, quid negotii fuit?

Sed, cùm ſe Brutum eſſe meminiſſet, veſtræque libertati 9
natum, non otio ſuo: quid egit aliud, niſi ut pæne corpore ſuo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrùm legatos, an legiones ire oportebat? Sed præterita omittamus. Properent legati, quod video eſſe facturos. vos ſaga parate. eſt enim ita decretum, ut, ſi ille auctoritati ſenatus non paruiſſet, ad ſaga iretur. ibitur: non parebit: nos amiſſos tot dies rei gerendæ queremur. Non metuo, Quirites, ne, cùm audierit Anto- 4
nius, me hoc in ſenatu, & in concione confirmaſſe, numquam illum futurum in ſenatus poteſtate, refellendi mei cauſa, ut ego nihil vidiſſe videar, vertat ſe, ſenatui pareat. numquam faciet: non invidebit huic meæ gloriæ: malet, me ſapientem à vobis, quàm ſe modeſtum exiſtimari.

Quid? ipſe ſi velit, num etiam L. fratrem paſſurum arbitra- 10
mur? nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, cùm ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri eſſe minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Aſiatico ſenatus mandata, legatorum verba audientur? nec enim ſecerni à fratre poterit, tanta præſertim auctoritate. nam hic inter illos Africanus eſt: pluris habetur, quàm L. Trebellius, pluris, [4] quàm T. Plancus, adoleſcens nobilis: qui omnibus ſententiis maximo veſtro plauſu condemnatus, neſcio quomodo ſe conjecit in turbam, atque ita mæſtus rediit, ut retractus, non reverſus videretur: ſic contemnit, tamquam ſi illi aqua, & igni interdictum ſit. aliquando negat ei locum eſſe oportere in curia, qui incenderit curiam.

Nam Trebellium valde jam diligit: oderat tum, cùm il- 11
le tabulis novis adverſabatur: jam fert in oculis, poſtquam ipſum Trebellium vidit ſine tabulis novis ſalvum eſſe non poſſe. audiſſe enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuiſtis, quotidie ſponſores, & creditores L. Trebellii convenire. O fides (hinc enim puto Trebellium ſumpſiſſe cognomen) quæ poteſt eſſe major fides, quàm fraudare creditores?

1. *Genera tenuerunt, lenonum & latronum: ita &c.*] Eſt à mſſ. Ferrarii, cui adſentitur Palatinus. Vulgati tamen prius, *genera lenonum & latronum, ita &c. delectatur*, nihilo fortè pejus. alterum tamen arripuere Manutius ac Lambinus. *Grut.*

2. *Horam exhibere nullam in tali &c.*] Hæc eſt lectio omnium ferè mſſ. itaque retinendam putavi, contra Ferrarium ac Lambinum; quibus placebat, *eximere*, &, *excubare*; ſed ſine ratione. amicus tamen meus ſuggerebat, *horam exigere ullam.* Monuit Cl. Puteanus, Petrum Delbenium putaſſe reponendum, *moram exhibere ullam &c.* quod & ipſi probàbatur. *Idem.*

3. *Sententiam dicere, quid negotii fuit.*] Illud *ſententiam dicere*, obſidet omnes libros hodie; ſed non hæret in vett. edd. aut mſſ. noſtris. manavit forte à libris Faerni aut Mureti. *Idem.*

4. *Quàm T. Plancus, adoleſcens nobilis: qui &c.*] Editio Lambini amplius, *Plancus, quam Exitius, adoleſcens nobilis, Plancum, qui &c.* quod tamen non exſtat in noſtris, aut Manutiana. *Idem.*

5. Sicut

res? domo profugere? propter æs alienum venite ad arma? ubi plauſus ille in triumpho eſt? ſæpe ludis? ubi ædilitas delata ſummo ſtudio bonorum? quis eſt, qui hunc non caſu exiſtimet recte feciſſe? nequitia eſt, ſcelus eſt.

5 Sed redeo ad amores, deliciaſque noſtras, L. Antonium,
12 qui vos omnes in fidem ſuam recepit. negatis? num quiſpiam eſt veſtrûm, qui tribum non habeat? certè nemo. Atqui illum quinque & triginta tribus patronum adoptarunt. Rurſus reclamatis? Adſpicite à ſiniſtra illam equeſtrem ſtatuam inauratam, in qua quid inſcriptum eſt? QVINQVE, ET TRIGINTA TRIBVS PATRONO. Populi Romani igitur eſt patronus L. Antonius? malam quidem illi peſtem! Clamori enim veſtro aſſentior. non modò hic latro; quem clientem habere nemo velit: ſed quis umquam tantis opibus, tantis rebus geſtis fuit, qui ſe populi Romani victoris, dominique omnium gentium tutorem dicere auderet?

13 In foro, L. Antonii ſtatuam videmus: [5] ſicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Caſtoris. O impudentiam incredibilem! tantumne ſibi ſumpſit, quia Mylaſis mirmillo Thracem jugulavit, familiarem ſuum? quonam modo iſtum ferre poſſemus, ſi in hoc foro, ſpectantibus vobis, depugnaſſet? Sed hæc una ſtatua. altera ab equitibus Romanis, equo publico: qui item adſcribunt, PATRONO. Quem umquam iſte ordo patronum adoptavit? ſi quemquam, debuit me. ſed me omitto. quem cenſorem? quem imperatorem? agrum his diviſit. O ſordidos, qui acceperunt! improbum, qui dederit!

14 Statuerunt etiam tribuni militares, qui in exercitibus Cæſaris duobus fuerunt. Quis eſt iſte ordo? multi fuerunt multis in legionibus per tot annos. his quoque diviſit Semurium. Campus Martius reſtabat, niſi priùs cum fratre fugiſſet. Sed hæc agrorum aſſignatio paullo antè, Quirites, L. Cæſaris, clariſſimi viri, & præſtantiſſimi ſenatoris ſententia diſſoluta eſt. huic enim aſſenſi, ſeptemvirûm acta ſuſtulimus. Jacent beneficia Nuculæ: friget patronus Antonius. nam poſſeſſores animo æquiore diſcedent: nullam impenſam fecerant: nondum inſtruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant.

15 Sed illa ſtatua palmaris, de qua, ſi meliora tempora eſſent, non poſſem ſine riſu dicere: L. ANTONIO IANI MEDII PATRONO. Itane? Janus medius in L. Antonii clientela ſit? quis umquam in illo Jano inventus eſt, qui L. Antonio mille
6 nummûm ferret expenſum? Sed nimis multa de nugis: ad cauſam, bellumque redeamus: quamquam non alienum fuit perſonas quaſdam à vobis recognoſci: ut, quibuſcum bellum gereretur, poſſitis taciti cogitare. Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam ſi melius aliud fuit, tamen legatorum reditum exſpectetis animo æquo. celeritas detracta de cauſa eſt: boni tamen aliquid acceſſit ad cauſam.

Cùm enim legati renuntiarint, quod certè renuntiabunt, 16
non in veſtra poteſtate, non in ſenatus eſſe Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim ſunt pauci illi quidem, ſed tamen plures, quàm republica dignum eſt, qui ita loquantur. Ne legatos quidem exſpectabimus? Iſtam certè vocem, ſimulationemque clementiæ, extorquebit iis res ipſa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minùs hodierno die contendi, minùs laboravi, ut mihi ſenatus aſſentiens tumultum decerneret, ſaga ſumi juberet. malui viginti diebus pòſt ſententiam meam laudari ab omnibus, quàm à paucis hodie vituperari.

Quapropter, Quirites, exſpectate legatorum reditum, & 17
paucorum dierum moleſtiam devorate. qui cùm redierint, ſi pacem afferent: cupidum me; ſi bellum: providum judicatote. An ego non provideam meis civibus? non dies, noctéſque de veſtra libertate, de reipublicæ ſalute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos à ſe ortum, hominibus nobiliſſimis, omnibus honoribus, prætuliſtis? an ingratus ſum? quis minùs? qui, partis honoribus, eoſdem geſſi in foro labores, quos in petendis. rudis in republica? quis exercitatior, qui viginti jam annos bellum geram cum improbis civibus?

Quamobrem, Quirites, conſilio, quantum potero, labore 7
plus penè, quàm potero, excubabo, vigilaboque pro vobis. 18
etenim quis eſt civis, præſertim hoc gradu, quo me vos eſſe voluiſtis, tam oblitus beneficii veſtri, tam immemor patriæ, tam inimicus dignitatis ſuæ, quem non excitet, non inflammet tantus veſter iſte conſenſus? multas, magnaſque habui conſul conciones, multis interfui. nullam umquam vidi tantam, quanta nunc veſtra eſt. Unum ſentitis omnes, unum ſtudetis, M. Antonii conatum avertere à republica, furorem exſtinguere, opprimere audaciam. idem volunt omnes ordines: eodem incumbunt municipia, coloniæ, cuncta Italia. Itaque ſenatum ſua ſponte bene firmum, firmiorem veſtra auctoritate feciſtis.

Venit tempus, Quirites, ſeriùs omnino, quàm dignum po- 19
pulo Romano fuit: ſed tamen ita maturum, ut differri jam hora non poſſit. fuit aliquis fatalis caſus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit. nunc, ſi quis erit, erit voluntarius. populum Romanum ſervire fas non eſt: quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. res in extremum eſt adducta diſcrimen. de libertate decernitur. aut vincatis oportet, Quirites, quod profectò & pietate veſtra, & tanta concordia conſequemini, aut quidvis potius, quàm ſerviatis. Aliæ nationes ſervitutem pati poſſunt, [6] populi Romani eſt propria libertas.

5. *Sicut illam Q. Tremuli.*] *Trebelli* mſſ. unde fecit *Tremellii* Ferrarius. malui ego *Tremuli.* fuit enim cognomen Marciorum, de quo videndus amicus noſter Stephanus Pighius libro v Faſtorum. *Grut.*

6. *Populi Romani eſt propria libertas.*] Pal. ſec. *P. R. res eſt propria libertas.* Idem.

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM AD QUIRITES, PHILIPPICA SEPTIMA.

ORATIO SECUNDA ET QUINQUAGESIMA.

1 1 PARVIS de rebus, ſed fortaſſe neceſſariis, conſulimur, patres conſcripti. De Appia via, & de Moneta, conſul: de Lupercis tribunus plebis refert. quarum rerum etſi facilis explicatio videtur, tamen animus aberat à ſententia, ſuſpenſus curis majoribus. Adducta eſt enim, patres conſcripti, res in maximum periculum, & extremum penè diſcrimen. Non ſine cauſa legatorum iſtam miſſionem ſemper timui, numquam probavi: quorum reditus quid ſit allaturus, ignoro: exſpectatio quidem quantum afferat languoris animis, quis non videt? non enim ſe tenent ii, qui ſenatum dolent ad auctoritatis [1] priſtinæ ſpem reviviſcere, conjunctum huic ordini populum Romanum, conſpirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces.

Jam

2 Jam nunc fingunt reſponſa Antonii, eademque defendunt. alii, poſtulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum miſimus, non ut pareret, & dicto audiens eſſet huic ordini, ſed ut conditiones ferret, leges imponeret, reſerare nos exteris gentibus Italiam juberet: ſe præſertim incolumi, à quo majus periculum, quàm ab ullis nationibus extimeſcendum eſt. alii, remittere eum nobis Galliam citeriorem: illam ultimam poſtulare.

3 Præclarè: ex qua non legiones ſolùm, ſed etiam nationes ad urbem conetur adducere. alii, nihil eum jam niſi modeſti poſtulare. Macedoniam ſuam vocat omnino: quoniam Cajus frater eſt inde revocatus. Sed quæ provincia eſt, ex qua illa fax excitare non poſſet incendium? Itaque iidem, quaſi providi cives, & ſenatores diligentes, bellicum me ceciniſſe dicunt. Suſcipiunt partis patrocinium, qui ſic diſputant: Irritari Antonium non oportuit: nequam eſt homo ille, atque confidens: multi præterea improbi (quos quidem à ſe primùm numerare poſſunt, qui hæc loquuntur) eos cavendos eſſe denuntiant. Utrùm igitur in nefariis civibus ulciſcendis, cùm poſſis, an pertimeſcendis, diligentior cautio eſt?

2 Atque hæc illi loquuntur, qui quondam propter levitatem
4 populares appellabantur. ex quo intelligi poteſt, animo illos abhorruiſſe ſemper ab optimo civitatis ſtatu, non voluntate fuiſſe populares. qui enim convenit, ut, qui in rebus improbis populares fuerint, iidem in re una maximè populari, quòd eadem ſalutaris populo Romano ſit, improbos ſe, quàm populares eſſe malint? me quidem ſemper (ut ſcitis) adverſatum multitudinis temeritati, hæc fecit præclariſſima cauſa popularem.

5 Et quidem dicuntur, vel potiùs iidem ipſi ſe dicunt conſulares: quo nomine dignus eſt nemo, niſi qui tanti honoris nomen poteſt ſuſtinere. Faveas tu hoſti? litteras tibi ille mittat de ſua ſpe rerum ſecundarum? eas tu lætus proferas? recites? deſcribendas etiam des improbis civibus? eorum augeas animos? bonorum ſpem, virtutemque debilites? & te conſularem, aut ſenatorem, aut denique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Panſa, fortiſſimus conſul, atque optimus. etenim dicam animo amiciſſimo: hunc ipſum, mihi hominem familiariſſimum, niſi talis conſul eſſet, ut omnes vigilias, curas, [2] cogitationes in reipublicæ ſalute configeret, conſulem non putarem.

6 Quamquam nos ab ineunte illius ætate uſus, conſuetudo, ſtudiorum etiam honeſtiſſimorum ſocietas, ſimilitudoque [3] devinxit: ejuſdemque cura incredibilis in aſperrimis belli civilis periculis perſpecta, docuit non modò ſalutis, ſed etiam dignitatis meæ fuiſſe fautorem: tamen eundem, ut dixi, niſi talis conſul eſſet, negare eſſe conſulem auderem. idem non modò conſulem eſſe dico, ſed etiam memoria mea præſtantiſſimum, atque optimum conſulem, non quia non pari virtute, & voluntate alii fuerint: ſed tantam cauſam non habuerunt, in qua & virtutem, & voluntatem ſuam declararent.

7 Hujus magnitudini animi, gravitati, ſapientiæ, tempeſtas eſt oblata formidoloſiſſimi temporis. Tum autem illuſtratur conſulatus, cùm gubernat rempublicam, ſi non optabili, at neceſſario tempore. magis autem neceſſarium, patres con-
3 ſcripti, nullum tempus umquam fuit. Itaque ego ille, qui ſemper pacis auctor fui, cuique pax, præſertim civilis, quamquam omnibus bonis, mihi tamen in primis fuit optabilis: (omne enim curriculum induſtriæ noſtræ, in foro, in curia, in amicorum periculis propulſandis, elaboratum eſt: hinc honores ampliſſimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, ſi quam habemus, conſecuti ſumus.)

8 Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuſcumque ſum (nihil enim mihi arrogo) ſine pace civili certè non fuiſſem (periculosè dico: quemadmodum accepturi, patres conſcripti, ſitis, horreo: ſed pro mea perpetua cupiditate veſtræ dignitatis retinendæ, & augendæ, quæſo, oroque vos, patres conſcripti, ut primò ſi erit vel acerbum auditu, vel incredibile à M. Cicerone eſſe dictum, accipiatis ſine offenſione, quod dixero: neve id priùs, quàm, quale ſit, explicavero, repudietis.) Ego ille, dicam ſæpiùs, pacis ſemper laudator, ſemper auctor, pacem cum M. Antonio eſſe nolo. Magna ſpe ingredior in reliquam orationem, patres conſcripti, quoniam periculoſiſſimum locum ſilentio ſum prætervectus.

Cur igitur pacem nolo? quia turpis eſt, quia periculoſa, quia 9
eſſe non poteſt. quæ tria dum explico, peto à vobis, patres conſcripti, ut eadem benignitate, qua ſoletis, verba mea audiatis. Quid eſt inconſtantia, mobilitate, levitate, cùm ſingulis hominibus, tum verò univerſo ſenatui, turpius? quid porrò inconſtantius, quàm, quem modò hoſtem non verbo, ſed re, multis decretis, judicaviſtis, [4] cum hoc ſubitò pace velle conjungi?

Quaſi verò, cùm C. Cæſari meritos illi quidem honores, & 10
debitos, ſed tamen ſingulares, & immortales decreviſtis, unam ob cauſam, quòd contra M. Antonium exercitum comparaviſſet, non hoſtem Antonium judicaveritis: nec tum hoſtis eſt à vobis judicatus Antonius, cùm laudati auctoritate veſtra veterani milites, qui Cæſarem ſecuti eſſent: nec tum hoſtem Antonium judicaviſtis, cùm fortiſſimis legionibus, quòd illum, qui conſul appellabatur, cùm eſſet hoſtis, reliquiſſent, vacationes, pecunias, agros ſpopondiſtis.

Quid? cùm Brutum, omine quodam illius generis, & no- 4
minis, natum ad rempublicam liberandam, exercitumque ejus 11
pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio, provinciamque fideliſſimam, atque optimam, Galliam, laudibus ampliſſimis affeciſtis, tum non hoſtem judicaſtis Antonium? quid? cùm decreviſtis, ut conſules, alter, ambove ad bellum proficiſcerentur: quod erat bellum, ſi hoſtis Antonius non erat?

Quò igitur profectus eſt vir fortiſſimus, meus collega, & 12
familiaris, A. Hirtius conſul? at qua imbecillitate? qua macie? ſed animi vires, corporis infirmitas non retardavit. æquum, credo, putavit, vitam, quam populi Romani votis retinuiſſet, pro libertate populi Romani in diſcrimen adducere.

Quid? cùm delectus haberi tota Italia juſſiſtis, cùm vaca- 13
tiones omnes ſuſtuliſtis, tum ille hoſtis non eſt judicatus? armorum officinas in urbe videtis: milites cum gladiis ſequuntur conſulem: præſidio ſunt, ſpecie, conſuli; re, & veritate, nobis: omnes ſine ulla recuſatione, ſummo etiam cum ſtudio nomina dant: parent auctoritati veſtræ. non eſt judicatus hoſtis Antonius?

At legatos miſimus. Heu, me miſerum! cur ſenatum co- 14
gor, quem laudavi ſemper, reprehendere? quid? vos cenſetis, patres conſcripti, legatorum miſſionem populum Romanum probaviſſe? non intelligitis, non auditis, meam ſententiam flagitari? cui cùm pridie frequentes eſſetis aſſenſi, poſtridie ad ſpem eſtis inanem pacis devoluti. Quàm turpe porrò eſt, legiones ad ſenatum legatos mittere, ſenatum ad Antonium? quamquam illa legatio non eſt: denuntiatio eſt, paratum illi exitium, niſi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio eſt gravior. miſſos enim legatos omnes vident: decreti veſtri non omnes verba noverunt. Retinenda eſt igitur vobis conſtantia, gravitas, perſeverantia. repetenda eſt vetus illa ſeveritas: ſiquidem auctoritas ſenatus, decus, honeſtatem, laudem, dignitatem deſiderat: quibus hic ordo caruit nimiùm diu. Sed erat tunc excuſatio oppreſſis, miſera illa quidem, ſed tamen

1. *Priſtinæ ſpem reviviſcere.*] Lambinus *revireſcere*: non video quare. certè ſic nulli mſſ. noſtri, ſic nulla editio. *Gruterus.*

2. *Cogitationes in reip. ſalute configeret.*] Ita Pall. & vetuſtius cuſi. Lambinus & Manutius *defigeret*. Gulielmius annotavit, forte *conficeret*. Idem.

3. *Devinxit: ejuſdemque cura incredibilis &c.*] Secutus ſum fidem Lambini, qui ita legi in Vaticano exemplari proditum ait à Mureto. noſtri enim adhærent vulgato; *conjunxit: ejuſdemque curam incredibilem &c. perſpexi non modo ſalutis &c. meæ: tamen &c.* Idem.

4. *Cum hoc ſubitò pace velle conjungi?*] Sic Pal. pr. at ſec. *pacem velle conjungitur.* forte fuit. *pacem velle?* ſine altera voce. *Idem.*

5. Li-

tamen juſta. nunc nulla eſt. [5] Liberati tum regio dominatu videbamur: multo poſtea graviùs urgebamur armis domeſticis. ea ipſa depulimus nos quidem, ſed extorquenda ſunt. quod ſi non poſſumus facere (dicam, quod dignum eſt & ſenatore, & Romano homine) moriamur.

15 Quanta enim erit illa reipublicæ turpitudo, quantum dedecus, quanta labes, dicere in hoc ordine ſententiam M. Antonium conſulari loco? cujus ut omittam innumerabilia ſcelera urbani conſulatus, in quo pecuniam publicam maximam diſſipavit, exſules ſine lege reſtituit, vectigalia vendidit, provincias de populi Romani imperio ſuſtulit, regna addixit pecunia, leges civitati per vim impoſuit, armis aut obſedit, aut excluſit ſenatum: ut hæc, inquam, omittam: ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani [6] firmiſſimam oppugnarit, imperatorem populi Romani conſulem deſignatum obſederit, depopulatus agros ſit, hunc in eum ordinem recipi, à quo toties ob has ipſas cauſas hoſtis judicatus ſit, quàm fœdum flagitioſumque ſit. Satis multa de turpitudine.

16 Dicam deinceps, ut propoſui, de periculo: quod etſi minùs eſt fugiendum, quàm turpitudo: tamen offendit animos ma-
6 joris partis hominum magis. Poteritis igitur exploratam habere pacem, cùm in civitate Antonium videbitis, vel potiùs Antonios? niſi fortè contemnitis Lucium. ego ne Cajum quidem. ſed, ut video, dominabitur Lucius. eſt enim patronus xxxv tribuum, quarum ſua lege, qua cum C. Cæſare magiſtratus partitus eſt, ſuffragium ſuſtulit: patronus centuriarum equitum Romanorum, quas idem ſine ſuffragio eſſe voluit: patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt: patronus Jani medii.

17 [7] O dii! quis hujus potentiam poterit ſuſtinere? præſertim cùm eoſdem, in agros etiam deduxerit. quis umquam omnes tribus? quis equites Romanos? quis tribunos militares? Gracchorum potentiam majorem fuiſſe arbitramini, quàm hujus gladiatoris futura ſit? quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari ſolet, ſed ut appellant ii, qui planè, & Latinè loquuntur. Mirmillo in Aſia depugnavit. cùm ornaſſet Thræcidicis comitem, & familiarem ſuum, illum miſerum fugientem jugulavit: luculentam tamen ipſe plagam accepit, ut declarat cicatrix.

18 Qui familiarem jugularit, quid hic, occaſione data, faciet inimico? & qui illud animi cauſa fecerit, hunc prædæ cauſa quid facturum putatis? non rurſus improbos decuriabit? non ſollicitabit rurſus agrarios? non quæret expulſos? M. verò Antonius non is erit, ad quem omni motu concurſus fiat civium perditorum? Ut nemo ſit alius, niſi ii, qui unà ſunt, & ii, qui hìc ei nunc apertè favent: parumne erunt multi? præſertim cùm bonorum præſidia ceſſerint, illi parati ſint ad nutum futuri? Ego verò metuo, ſi hoc tempore conſilio lapſi érimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis eſſe videantur.

19 Nec ego pacem nolo: ſed pacis nomine bellum involutum reformido. Quare ſi pace frui volumus: bellum gerendum eſt.
7 ſi bellum omittemus: pace numquam fruemur. Eſt autem veſtri conſilii, patres conſcripti, in poſterum quàm longiſſimè providere. Idcirco in hac cuſtodia, tamquam in ſpecula, collocati ſumus, ut vacuum metu populum Romanum noſtra vigilia, [8] & proſpicientia redderemus. Turpe eſt ſummo conſilio orbis terræ, præſertim in re tam perſpicua, conſilium intelligendi defuiſſe.

Eos conſules habemus, eam populi Romani alacritatem, 20
eum conſenſum Italiæ, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem reſpublica accipere poſſit ſine culpa ſenatus. Equidem non deero, monebo, prædicabo, denuntiabo, & teſtabor ſemper deos, hominesque, quid ſentiam: nec ſolùm fidem meam, quod fortaſſe videtur ſatis eſſe, ſed in principe civi non eſt ſatis, curam, conſilium, vigilantiamque præſtabo.

Dixi de periculo: docebo, ne coagmentari quidem poſſe 21
pacem. de tribus enim, quæ propoſui, hoc extremum eſt. Quæ 8
poteſt eſſe pax M. Antonio primùm cum ſenatu? quo ore ille vos poterit, quibus viciſſim vos illum oculis intueri? quis veſtrûm illum, quem ille veſtrûm non oderit? Agè, vos ille ſolùm, & vos illum? quid? ii, qui Mutinam circumſedent, qui in Gallia delectus habent, qui in noſtras fortunas imminent, amici umquam nobis erunt, aut nos illis? an equites Romanos amplectetur? occulta enim fuit eorum voluntas, judiciumque de M. Antonio: qui frequentiſſimi in gradibus Concordiæ ſteterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt: arma, ſaga, bellum flagitaverunt: me unà cum populo Romano in concionem vocaverunt.

Hi Antonium diligent? cum his pacem ſervabit Antonius? 22
Nam quid ego de univerſo populo Romano dicam? qui pleno, ac referto foro, bis me una mente, atque voce in concionem vocavit, declaravitque maximam libertatis recuperandæ cupiditatem. Itaque quod erat optabile anteà, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quæ eſt igitur ſpes, qui Mutinam circumſedent, imperatorem populi Romani exercitumque oppugnant, iis pacem cum populo Romano eſſe poſſe?

An cum municipiis pax erit, quorum tanta ſtudia cognoſcun- 23
tur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, [9] ut in ſingulis oppidis curiam populi Romani non deſideretis? Laudandi ſunt ex hujus ordinis ſententia Firmani, qui principes pecuniæ pollicendæ fuerunt. reſpondendum honorificè eſt Marrucinis, qui ignominia notandos cenſuerunt eos, qui militiam ſubterfugiſſent. hæc jam tota Italia fiunt. magna pax Antonio cum eiſdem, his cum illo. quæ poteſt major eſſe diſcordia? in diſcordia autem pax civilis ullo pacto eſſe poteſt?

Ut omittam multitudinem: [10] L. Viſidio, equiti Romano, 24
homini in primis ornato, atque honeſto, civique ſemper egregio, cujus ego excubias, & cuſtodias mei capitis cognovi in conſulatu meo: qui vicinos ſuos non cohortatus eſt ſolùm, ut milites fierent, ſed etiam facultatibus ſuis ſublevavit: huic, inquam, tali viro, quem nos ſenatuſconſulto collaudavimus, poteritne eſſe pacatus Antonius? quid? C. Cæſari? qui illum urbe; quid D. Bruto, qui Gallia prohibuit?

Jam verò ipſe ſe placabit, & leniet provinciæ Galliæ, [11] à 25
qua excluſus, & repudiatus eſt? Omnia videbitis, patres conſcripti, niſi proſpicitis, plena odiorum, plena diſcordiarum: ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non poteſt: & cavete, per deos immortales! patres conſcripti, ne ſpe præſentis pacis perpetuam pacem amittatis.

Quorſum hæc omnis ſpectat oratio? quid enim legati ege- 26
rint, nondum ſcimus. At verò erecti, citati, parati, armati animis jam eſſe debemus, ne blanda, aut ſupplici oratione, aut æquitatis ſimulatione fallamur. omnia fecerit oportet, quæ interdicta, & denuntiata ſunt, priùs, quam aliquid poſtulet: Brutum, exercitumque ejus oppugnare; urbes, & agros provinciæ

5. *Liberati tum regio dominatu &c.*] Secutus ſum Manutium & Lambinum, arbitratus hanc eorum lectionem manaſſe à codice Vaticano. nam lectio vulgata turpiter mutila erat, quod decepti ſimilitudine literarum librarii tranſilierant, *multò poſtea gravius urgebamur*. Grut.

6. *Firmiſſimam oppugnarit, imperatorem populi Rom.*] Et hæc adſumpſi ex eorundem libris, prius cuſis omninò deſunt; neque habent mſſ. noſtra. *Idem.*

7. *O dii! quis hujus potentiam &c.*] Abeſt utrique Palatino illud *ô dii!* idemque teſtatur de ſuis omnibus Ferrarius. *Idem.*

8. *Et proſpicientia.*] Ita Lambinus, neque aliter Langii codd. ſicque Terentius: *Hera lacrimas mitte, & quod ad hanc rem attinet, porro proſpice.* Vulgata *providentia*. Idem.

9. *Ut in ſingulis optimam curiam populi Rom. non deſideretis.*] Ferrarii mſſ. omnes, item Pal. ſec. *curiam P. R. non deſideret*, quod eſſet, *populus Romanus*. Idem.

10. *L. Viſidio.*] Occupat iſtud edd. neotericas, ſive quod acquieverint manuſcriptis Ferrarii, ſive quod ita quoque Faerno aut Mureto excuſſi libri. nam Vulgata *Naſidio*. Pal. verò pr. præfert *Inſidius*, ſec. *Niſidius*. Idem.

11. *A qua excluſus & repudiatus eſt?*] Sic Pal. pr. at ſec. rejicit *a*, quod & à manu recenti in Hittorpiano, videturque prius fuiſſe, *e*. Idem.

vinciæ Galliæ populari deſtiterit: ad Brutum adeundi legatis poteſtatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem millia paſſuum ducenta admoverit: fuerit in ſenatus, populique Romani poteſtate. hæc ſi fecerit: erit integra poteſtas nobis deliberandi. ſi ſenatui non paruerit: non illi ſenatus, ſed ille populo Romano bellum indixerit.

27 Sed vos moneo, patres conſcripti, libertas agitur populi Romani, quæ eſt commendata vobis: vita, & fortunæ optimi cujuſque, quò cupiditatem infinitam cum immani crudelitate jampridem intendit Antonius: auctoritas veſtra, quam nullam habebitis, niſi nunc retinueritis. tætram, & peſtiferam belluam, ne incluſam, & conſtrictam dimittatis, cavete. Te ipſum, moneo, Panſa, (quamquam non eges conſilio, quo vales plurimùm: tamen etiam ſummi gubernatores in magnis tempeſtatibus à vectoribus admoneri ſolent) hunc tantum tuum apparatum, tamque præclarum, ne ad nihilum recidere patiare. tempus habes tale, quale nemo habuit umquam. hac gravitate ſenatus, hoc ſtudio equeſtris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rempublicam metu, & periculo liberare. [12] Quibus de rebus refers; P. Servilio adſentior.

12. *Quibus de rebus refers, P. Servilio adſentior.*] Hæc recenter accedunt Ciceroni, patrum editionibus nondum aderant. credo orta à Faerni aut Mureti notis. interim comparent parte ſui in Pal. ſec. abeſt enim ei, *de rebus*. Grut.

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM PHILIPPICA OCTAVA.

ORATIO TERTIA ET QUINQUAGESIMA.

1 CONFUSIUS heſterno die eſt acta res, C. Panſa, quàm poſtulabat inſtitutum conſulatus tui. Parum mihi viſus es cos, quibus cedere non ſoles, ſuſtinere. Nam cùm ſenatus ea virtus fuiſſet, quæ ſolet: & cùm re viderent omnes eſſe bellum, quidamque id verbum removendum arbitrarentur: tua voluntas in diſceſſione fuit ad lenitatem propenſior. Victa eſt igitur propter verbi aſperitatem, te auctore, noſtra ſententia. Vicit L. Cæſar, ampliſſimus vir, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit, quàm ſententia, lenior. Quamquam is quidem, antequam ſententiam diceret, propinquitatem excuſavit. Idem fecerat, me conſule, in ſororis viro, quod hoc tempore in ſororis filio, [1] ut & luctu ſororis moveretur, & ſaluti reipublicæ provideret.

2 Atque ipſe tamen Cæſar præcepit vobis quodammodo, patres conſcripti, ne ſibi aſſentiremini, cùm ita dixit, aliam ſententiam ſe dicturum fuiſſe, eamque ſe, ac republica dignam, niſi propinquitate impediretur. Ergo ille avunculus. num etiam vos avunculi, qui illi eſtis aſſenſi? At in quo fuit controverſia? Belli nomen ponendum in ſententia quidam non putabant: tumultum appellare malebant, ignari non modò rerum, ſed etiam verborum. poteſt enim eſſe bellum ſine tumultu: tumultus eſſe ſine bello non poteſt.

3 Quid enim eſt aliud tumultus, niſi perturbatio tanta, [2] ut major timor oriatur? unde etiam nomen ductum eſt tumultus. Itaque majores noſtri, tumultum Italicum, quòd erat domeſticus; tumultum Gallicum, quòd erat Italiæ finitimus, præterea nullum tumultum nominabant. Gravius autem tumultum eſſe, quàm bellum, hinc intelligi licet, [3] quòd bello vacationes valent, tumultu non valent. ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum ſine tumultu poſſit, tumultus ſine bello eſſe non poſſit.

Etenim cùm inter bellum, & pacem medium nihil ſit: 4 neceſſe eſt, tumultum, ſi belli non ſit, pacis eſſe. quo quid abſurdius dici, aut exiſtimari poteſt? Sed nimis multa de verbo: rem potiùs videamus, patres conſcripti, quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem ſolere. Nolumus hoc 2 bellum videri. Quam igitur municipiis, & coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, ut milites fiant ſine vi, ſine mulcta, ſtudio, & voluntate? quam, ut pecunias in rempublicam polliceantur? Si enim belli nomen tollitur, municipiorum ſtudia tolluntur: conſenſus populi Romani, qui jam deſcendit in cauſam, ſi nos langueſcimus, debilitetur neceſſe eſt.

Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur. non eſt bellum? 5 Mutina obſidetur. ne hoc quidem bellum eſt? Gallia vaſtatur: quæ poteſt pax eſſe certior? Illud verò [4] quis poteſt bellum eſſe dicere, [5] quò fortiſſimum virum cum exercitu miſimus? qui cùm eſſet infirmus ex gravi, diuturnoque morbo, nullam ſibi putavit excuſationem eſſe oportere, cùm ad reipublicæ præſidium vocaretur. C. quidem Cæſar non exſpectavit noſtra decreta, præſertim cùm eſſet illius ætatis: bellum contra Antonium ſua ſponte ſuſcepit. decernendi enim tempus nondum venerat: belli autem gerendi tempus ſi prætermiſiſſet; videbat, republica oppreſſa, nihil poſſe decerni.

Ergo illi nunc, & eorum exercitus in pace verſantur. non 6 eſt hoſtis is, cujus præſidium Claterna dejecit Hirtius: non eſt hoſtis, qui conſuli armatus obſiſtit: deſignatum conſulem oppugnat: nec illa hoſtilia verba, nec bellica, quæ paullo antè ex collegæ litteris Panſa recitavit: *Dejeci præſidium: Claterna potitus ſum: fugati equites: prœlium commiſſum: occiſi aliquot.* Quæ pax poteſt eſſe major? Delectus tota Italia decreti, ſublatis vacationibus: ſaga cras ſumentur: conſul ſe cum præſidio deſcenſurum eſſe dixit.

Utrùm

1. *Ut & luctu ſororis moveretur, & ſaluti &c.*] Sic quidem Pal. pr. at ſec. pro his ipſis habet, *ne in nepotem moveretur, & ſaluti*, quod & in omnibus ferè libri. Ferrarii, ideoque omnia cenſuit delenda. at malim ego; *ut & in nepotem moveretur, & ſaluti &c.* Grut.

2. *Ut major timor oriatur.*] Janus noſter Douſa pater in Plautinis, reponendum putabat *tumor*, qui conſulatur lib. priore cap. 4 Explanationum. vix enim eſt quin ea vox ſubſtitui debeat vulgatæ. *Idem.*

3. *Quod bello vacationes valent.*] Ita ferè hodiernæ editiones, rationem ſecutæ, non libros, in quibus, *bello Gallico*. Idem.

4. *Quis poteſt bellum eſſe dicere.*] Prius cuſi, *bellum non eſſe dic.* ſed præter mſſ. à quibus abeſt illa negatio. *Idem.*

5. *Quo fortiſſimum virum cum exercitu &c.*] Sic mſſ. noſtri, & olim cuſi, at Man. & Lamb. *conſulem fortiſſ. &c.* ſi fide librorum, non improbem. *Idem.*

6. Si

7 Utrùm hoc bellum non eſt? an etiam tantum bellum, quantum numquam fuit? Ceteris enim bellis, maximeque civilibus, contentionem, reipublicæ cauſa faciebat. Sulla cum Sulpicio de jure legum, quas per vim latas Sulla dicebat: Cinna cum Octavio de novorum civium ſuffragiis: rurſus cum Mario, & Carbone Sulla, ne dominarentur indigni, & ut clariſſimorum hominum crudeliſſimam puniretut necem. Horum omnium bellorum cauſæ ex reipublicæ contentione natæ ſunt. de proximo bello civili non libet dicere: ignoro cauſam: deteſtor exitum.

3 Hoc bellum quintum civile geritur: atque omnia in noſtram
8 ætatem inciderunt, primùm non modò in diſſenſione, & diſcordia civium, ſed in maxima conſenſione, incredibilique concordia. omnes idem volunt, idem defendunt, idem ſentiunt. Cùm omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quæ eſt igitur in medio, belli cauſa poſita? nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, ſedeſque populi Romani, penates, aras, focos, ſepulcra majorum: nos leges, judicia, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus: contrà M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, evertat, prædam reipublicæ cauſam belli putet, fortunas noſtras partim diſſipet, partim diſpertiat parricidis.

9 In hac tam diſpari ratione belli miſerrimum illud eſt, quòd ille latronibus ſuis pollicetur primùm domos: urbem enim ſe diviſurum confirmat: deinde omnibus portis, quò velint, deducturum. omnes Caphones, omnes Saxæ, ceteræque peſtes, quæ ſequuntur Antonium, ædes ſibi optimas, hortos, Tuſculana, Albana definiunt. atque etiam homines agreſtes, [6] ſi homines illi, ac non pecudes potius, inani ſpe ad aquas uſque & Puteolos provehuntur. Ergo habet Antonius, quod ſuis polliceatur. Quid nos? numquid tale habemus? Dii meliora. id enim ipſum agimus, ne quis poſthac ejuſmodi quidquam poſſit polliceri. Invitus dico, ſed dicendum eſt. Haſta Cæſaris, patres conſcripti, multis improbis & ſpem affert, & audaciam. viderunt enim, ex mendicis fieri repentè divites. itaque haſtam ſemper videre cupiunt ii, qui noſtris bonis imminent: quibus omnia pollicetur Antonius.

10 Quid nos? noſtris exercitibus quid pollicemur? multo meliora, atque majora. Scelerum enim promiſſio, & iis, qui exſpectant, pernicioſa eſt; & iis, qui promittunt. Nos noſtris militibus libertatem, jura, leges, judicia, imperium orbis terræ, dignitatem, pacem, otium pollicemur. Antonii igitur promiſſa, cruenta, tætra, ſcelerata, diis, hominibuſque inviſa, nec diuturna, nec ſalutaria: noſtra contrà, honeſta, integra, glorioſa, plena lætitiæ, plena pietatis.

4 Hîc mihi etiam Q. Fufius, vir fortis, ac ſtrenuus, amicus
11 meus, pacis commoda commemorat. quaſi verò, ſi laudanda pax eſſet, ego id æquè commodè facere non poſſem. ſemel enim pacem defendi: non ſemper otio ſtudui: quod cùm omnibus bonis utile eſt, tum præcipuè mihi. Quem enim curſum induſtria mea tenere potuiſſet, ſine forenſibus cauſis, ſine legibus, ſine judiciis? quæ eſſe non poſſunt, civili pace ſublata.

12 Sed quæſo, Calene, quid? tu ſervitutem, pacem vocas? Majores quidem noſtri non modò, ut liberi eſſent, ſed etiam, ut imperarent, arma capiebant: at tu arma abjicienda cenſes, ut ſerviamus. Quæ cauſa juſtior eſt belli gerendi, quàm ſervitutis depulſio? in qua etiam ſi non ſit moleſtus dominus: tamen eſt miſerrimum, poſſe, ſi velit. Immò aliæ cauſæ juſtæ; hæc neceſſaria eſt. niſi fortè ad te hoc non putas pertinere, quòd te ſocium fore ſperas dominationis Antonii. in quo bis falleris: primùm quòd tuas rationes communibus anteponis: deinde, quòd quidquam ſtabile in regno, aut jucundum putas. non, ſi tibi antea profuit, ſemper proderit.

Quinetiam, memini, de illo homine queri ſolebas: quid 13
te facturum de bellua putas? [7] Atqui is es, qui ſemper pacem optaris, ſemper omnes cives ſalvos volueris. Honeſta oratio: ſed ita, ſi bonos, & utiles reipublicæ cives: ſin eos, qui natura cives ſunt, voluntate hoſtes, ſalvos velis: quid tandem intereſt inter te, & illos? Pater quidem tuus, [8] quo utebar ſene adoleſcens, homo ſeverus, & prudens, primas omnium civium P. Naſicæ, qui Ti. Gracchum interfecit, dare ſolebat. ejus enim virtute, conſilio, magnitudine animi, liberatam rempublicam arbitrabatur.

Quid? nos à patribus num aliter accepimus? Ergo is tibi 14
civis, ſi temporibus illis fuiſſes, non probaretur, quia non omnes ſalvos eſſe voluiſſet. *Quòd L. Opimius conſul verba fecit de republica, de ea re ita cenſuerunt*, UTI OPIMIUS CONSUL REMPUBLICAM DEFENDERET. Senatus hæc verbis, Opimius armis. Num igitur eum, ſi tum eſſes, temerarium civem, aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cujus quattuor filii conſulares? aut P. Lentulum, principem ſenatorem? complures alios ſummos viros, qui cum L. Opimio conſule armati Gracchum in Aventinum perſecuti ſunt? quo in prœlio Lentulus grave vulnus accepit: interfectus eſt Gracchus, & M. Fulvius conſularis, ejuſque duo adoleſcentuli filii. Illi igitur viri vitu- 5
perandi. non enim cives omnes ſalvos eſſe voluerunt.

Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio, conſulibus, 15
ſenatus rempublicam defendendam dedit: L. Saturninus tribunus plebis, Glaucia prætor eſt interfectus. omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scævolæ, Craſſi, arma ſumpſerunt. num aut conſules illos, aut clariſſimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui. num tu, qui omnes ſalvos vis, Catilinam ſalvum eſſe voluiſti? Hoc intereſt, Calene, inter meam ſententiam, & tuam: ego nolo quemquam civem committere, ut morte multandus ſit: tu, etiam ſi commiſerit, conſervandum putas. In corpore ſi quid ejuſmodi eſt, quod reliquo corpori noceat, uri, ſecarique patimur; ut membrorum aliquod potiùs, quàm totum corpus intereat: ſic in reipublicæ corpore, ut totum ſalvum ſit, quidquid eſt peſtiferum, amputetur.

Dura vox. Multò illa durior: Salvi ſint improbi, ſcelerati, 16
impii: deleantur innocentes, honeſti, boni, tota reſpublica. Uno in homine, Q. Fufi, fateor te vidiſſe plùs, quàm me. Ego P. Clodium arbitrabar pernicioſum civem, ſceleratum, libidinoſum, impium, audacem, facinoroſum: tu contrà ſanctum, temperantem, innocentem, modeſtum, retinendum civem, & optandum. in hoc uno te plurimùm vidiſſe, [9] multùm me erraſſe concedo. Nam me tecum iracundè agere dixiſti ſolere: non eſt ita. vehementer me agere fateor, iracundè nego. omnino iraſci amicis non temerè ſoleo, ne ſi merentur quidem.

Itaque ſine verborum contumelia à te diſſentire poſſum, ſi- 17
ne animi ſummo dolore non poſſum. parva eſt enim mihi tecum, aut parva de re diſſenſio? ego huic videlicet faveo, tu illi? Immò vero ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conſervare coloniam populi Romani cupio, tu expugnare ſtudes. An hoc negare potes: qui omnes moras interponis, qui- 6
bus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? quouſque enim dicis, pacem velle te? res geritur: conductæ vineæ ſunt: pugnatur acerrimè: qui intercurrerent, miſimus tres principes civitatis. hos contempſit, rejecit, repudiavit Antonius. tu tamen permanes conſtantiſſimus defenſor Antonii.

Et quidem, quo melior ſenator videatur, negat ſe illi ami- 18
cum eſſe debere: [10] cum ſuo magno beneficio, veniſſe eum con-

6. *Si homines illi, ac non.*] Secutus ſum Manutianam ac Lamb. ratus hæc nata ex Faerniana aut Muretana. certè potior eſt vulgata. *Grut.*

7. *Atqui is es, qui ſemper pacem optaris.*] Pal. ſec. habet, *Atqui ais eum te eſſe qui &c.* quomodo ferè è Faernianis Manut. & Lamb. ſed non ſequor. videtur enim magis interpretatio alterius ſcripturæ, quam emendatio. *Idem.*

8. *Quò utebar ſene adoleſcens.*] Sic Pal. ſec. & Ferrarii aliquot codd. vulgata *ſene auctore adol.* Idem.

9. *Multum me erraſſe.*] Lambiniana, *me ſtultum erraſſe.* præter libros noſtros, & olim impreſſos. *Idem.*

10. *Cum ſuo magno beneficio, veniſſe eum contra ſe.*] Poſtremæ codd. *beneficio eſſet, veniſſe &c.* ex Vaticano inquiunt: & ſic quoque Hittorp. item ferè Pal. ſec. ſed tamen malim vulgatam, quæ idem

contra ſe. Vide quanta caritas ſit patriæ. cùm homini ſit iratus, tamen reipublicæ cauſa defendit Antonium. Ego te, cùm in Maſſilienſes tam ſis acerbus, Fuſi, non animo æquo audio. Quouſque enim Maſſiliam oppugnabis? ne triumphus quidem finem fecit belli? per quem ſublata eſt urbs ea, ſine qua numquam ex Tranſalpinis gentibus majores noſtri triumpharunt. quo quidem tempore populus Romanus ingemuit. quamquam enim proprios dolores ſuarum rerum omnes habebant: tamen hujus civitatis fideliſſimæ miſerias, nemo erat civis, qui à ſe alienas arbitraretur.

19 Cæſar ipſe, qui illis fuerat iratiſſimus: tamen propter ſingularem ejus civitatis gravitatem, & fidem, quotidie aliquid iracundiæ remittebat: te nulla ſua calamitate civitas ſatiare tam fidelis poteſt? Rurſus me jam iraſci fortaſſe dices. Ego autem ſine iracundia dico, ut omnia, nec tamen ſine dolore: Neminem illi civitati inimicum eſſe arbitror, qui amicus ſit huic civitati. Excogitare, quæ tua ratio ſit, Calene, non poſſum. antea deterrere te, ne popularis eſſes, non poteramus: ut nunc ſis popularis, exorare non poſſumus. Satis multa cum Fuſio, ac ſine odio omnia, nihil ſine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderatè ferat, æquo animo laturum amici.

7 Venio nunc ad reliquos conſulares, quorum eſt nemo, (ju-
20 re meo hoc dico) qui non mecum habeat aliquam conjunctionem gratiæ, alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quàm heſternus dies nobis, conſularibus dico, turpis illuxit? iterum legatos? quid? ille faceret inducias? ante conſulis, oculoſque legatorum, tormentis Mutinam verberavit: opus oſtendebat, munitionemque legatis: ne punctum quidem temporis, cùm legati adeſſent, oppugnatio reſpiravit. Ad hunc legatos? cur? an ut eorum reditu vehementiùs pertimeſcatis?

21 Equidem cùm antea legatos decerni non cenſuiſſem: hoc me tamen conſolabar, quòd cùm illi ab Antonio contempti, & rejecti revertiſſent, dixiſſentque ſenatui, non modò illum è Gallia non diſceſſiſſe, uti cenſuiſſemus, ſed ne à Mutina quidem receſſiſſe: poteſtatem ſibi D. Bruti conveniendi non fuiſſe: putabam fore, ut omnes inflammati odio, excitati dolore, [11] armis, equis, viris D. Bruto ſubveniremus. nos etiam languidiores facti ſumus, poſtquam Antonii non ſolùm audaciam, & ſcelus, ſed etiam inſolentiam, ſuperbiamque perſpeximus.

22 Utinam L. Cæſar valeret, Servius Sulpicius viveret! multò meliùs hæc cauſa [12] ageretur à tribus, quàm nùnc agitur ab uno. dolenter hoc dicam potiùs, quàm contumelioſè. deſerti, deſerti, inquam, ſumus, patres conſcripti, à principibus. Sed, ut ſæpe jam dixi, omnes in tanto periculo, qui rectè & fortiter ſentient, erunt conſulares. animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quamquam mihi quidem nullum umquam timorem, quamvis de illo, ad quem miſſi ſunt, benè exiſtiment: à quo etiam mandata acceperunt.

8 Prò, dii immortales! ubi eſt ille mos, virtuſque majorum?
23 C. Popillius apud majores noſtros, cùm ad Antiochum regem legatus miſſus eſſet, & verbis ſenatus denuntiaſſet, ut ab Alexandria diſcederet, quam obſidebat: cùm tempus ille differret, virgula ſtantem circumſcripſit: dixitque, [13] ſe non antè renuntiaturum ſenatui, niſi priùs ſibi reſpondiſſet, quid facturus eſſet, quàm ex illa circumſcriptione excederet. Præclarè: ſenatus enim faciem ſecum attulerat, auctoritatem reipublicæ: cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda ſunt, ſed ipſe eſt totus repudiandus.

24 An ego ab eo mandata acciperem, qui ſenatus mandata contemneret? aut ei cum ſenatu quidquam commune judicarem, qui imperatorem populi Romani ſenatu prohibente, obſideret? At quæ mandata? qua arrogantia? quo ſtupore? quo ſpiritu? Cur autem ea legatis noſtris dabat, cùm ad nos Cotylam mitteret, ornamentum, atque arcem amicorum ſuorum, hominem ædilicium? ſi verò tum fuit ædilis, cùm eum juſſu Antonii in convivio ſervi publici loris ceciderunt.

At quam modeſta mandata! ferrei ſumus, patres conſcripti, 25 qui quidquàm huic negemus. *Utramque Provinciam*, inquit, *remitto: Exercitum depono: privatus eſſe non recuſo.* Hæc ſunt enim verba. redire ad ſe videtur. *omnia obliviſcor, in gratiam redeo.* Sed quid adjungit? *ſi legionibus meis ſex, ſi equitibus, ſi cohorti prætoriæ prædam, agrumque dederitis.* His etiam præmia poſtulat, quibus ut ignoſcatur ſi poſtulet, impudentiſſimus judicetur? Addit præterea, QVOS IPSE CVM DOLABELLA DEDERIT AGROS, TENEANT II, QVIBVS DATI SVNT.

Hic eſt Campanus ager, & Leontinus, quæ duo majores 26 noſtri annonæ perfugia ducebant. Cavet mimis, aleatoribus, 9
lenonibus: Caphoni etiam, & Saxæ cavet: quos centuriones pugnaces, & lacertoſos, inter mimorum, & mimarum greges collocavit. Poſtulat præterea, VT CHIROGRAPHORVM, ET COMMENTARIORVM SVA, COLLEGAEQVE SVI DECRETA MANEANT. Quid laborat, ut habeat, quod quiſque mercatus eſt, ſi quid accepit. habeat qui vendidit? ET NE TANGANTVR RATIONES AD OPIS: id eſt, ne ſeſtertium ſepties millies recuperetur: NE FRAVDI SIT SEPTEMVIRIS, QVOD EGISSENT. Nucula hoc, credo, admonuit. verebatur fortaſſe, ne amitteret tantas clientelas. Caveri etiam vult iis, QVI SECVM SVNT, QVIDQVID CONTRA LEGES COMMISERVNT. Muſtelæ, & Tironi proſpicit: de ſe nihil laborat.

Quid enim commiſit umquam? num aut pecuniam publicam 27 attigit, aut hominem occidit, aut ſecum habuit armatos? Sed quid eſt, quod de iis laboret? Poſtulat enim, NE SVA IVDICIARIA LEX ABROGETVR. quo impetrato, quid eſt quod metuat? an ne ſuorum aliquis à Cyda, Lyſiade, Curio condemnetur? neque tamen nos urget mandatis pluribus, remittit, aliquantum, & relaxat. GALLIAM, inquit, TOGATAM REMITTO, COMATAM POSTVLO. Otioſus videlicet eſſe mavult. *Cùm ſex legionibus*, inquit, *iiſque ſuppletis ex D. Bruti exercitu*, non modò ex delectu ſuo: *tamdiuque ut obtineat, quamdiu M. Brutus, C. Caſſius, conſules, prove* COSS. *provincias obtinebunt.* hujus comitiis C. [14] frater (ejus eſt enim jam annus) jam repulſam tulit.

Ipſe autem ut quinquennium, inquit, *obtineam*. At iſtud ve- 28 tat lex Cæſaris, & tua. & tu acta Cæſaris defendis? Hæc tu 10
mandata, L. Piſo, & tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verùm auribus accipere potuiſtis? Sed, ut ſuſpicor, terror erat quidam: nec vos ut legati apud illum fuiſtis, nec ut conſulares: nec vos veſtram, nec reipublicæ dignitatem tenere potuiſtis. & tamen neſcio quo pacto, ſapientia quadam, credo, quod ego non poſſum, non nimis irati revertiſtis. vobis M. Antonius nihil tribuit, clariſſimis viris, legatis populi Romani. Nos, quid non legato Antonii Cotylæ conceſſimus? cui portas hujus urbis patere jus non fuit, huic hoc templum patuit: huic aditus in ſenatum fuit: hic heſterno die ſententias noſtras in codicillos, & omnia verba referebat: huic ſe etiam ſummis honoribus uſi contra dignitatem ſuam venditabant.

O dii immortales: quàm magnum eſt, perſonam in repu- 29 blica tueri principis! quæ non animis ſolùm debet, ſed etiam oculis ſervire civium. Domum recipere legatum hoſtium, in cubi-

idem dicit quod altera. *Grut.* Ita eſt. Sed Cicero ſe oſtendit VII famil. 30. *Acilius maximo meo beneficio eſt.* Gronov.

11. *Armis, equis, viris.* Vulgo, *viribus.* ſed alterum defendit, tamquam meliorum exemplarium lectionem Giſanius noſter in obſervat. linguæ Latinæ ſicque iterum lib. III de officiis, *cum his viris equiſque &c.* Grut.

12. *Ageretur à tribus quàm nunc agitur ab uno.*] Sic mſſ Ferrarii. antiquitus euſi, *quam nunc agantur ab omnibus*, quod & in Pal. pr. nam ſec. *ageretur ab uno*, omiſſis intermediis. *Idem.*

13. *Se non ante renuntiaturum Senatui.*] Ita quidem etiam Pall. ſed non placet. Manutius ac Lambinus edidere, *ſe renuntiaturum Senatui.* nihilo magis placet. *Idem.*

14. *C. frater (ejus eſt enim jam annus) jam repulſam tulit.*] An ſic de induſtria ediderit Gruterus & ab libris antiquis inductus, vix dixerim. Equidem in Victorianis edi video *C. frater eſt enim jam annus ut repulſam tulit.* In quibus ſemel poſitum agnoſcis τὸ *jam.* Abhinc progreſſus Lambinus in editionibus, non etiam notis, geminavit nulla ratione edita, ut & ſequentes. Sed omnino patet ex Ferrario non eſſe genuinum. Quippe quum citaſſet Victoriana, teſtatur pleroſque libros veteres, in queis Lang. habere *hujus Comitiis C. frater, ejus eſt enim annus, jam repulſam tulit.* Nec ex ullo deinceps illud

cubiculum admittere, etiam ſeducere, hominis eſt nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis. Quod autem eſt periculum? nam ſi maximum in diſcrimen venietur, aut libertas parata victori eſt, aut mors expoſita victo. quorum alterum optabile eſt, alterum effugere nemo poteſt. Turpis autem fuga mortis, omni eſt morte pejor.

30 Nam illud quidem non adducor ut credam, eſſe quoſdam, qui invideant alicujus conſtantiæ, qui laboribus, qui ejus perpetuam in republica adjuvanda voluntatem & à ſenatu, & à populo Romano probari moleſtè ferant. Omnes id quidem facere debebamus: eaque erat non modò apud majores noſtros, ſed etiam nuper ſumma laus conſularium, vigilare, cogitare, adeſſe animo, ſemper aliquid pro republica aut facere, aut dicere.

31 Ego Q. Scævolam augurem memoria teneo, bello Marſico, cùm eſſet ſumma ſenectute, & perdita valitudine, quotidie, ſimulatque luceret, facere omnibus conveniendi ſui poteſtatem: neque eum quiſquam illo bello vidit in lecto: ſenexque, & debilis, primus veniebat in curiam. Hujus induſtriam maximè equidem vellem, ut imitarentur ii, quos oportebat: ſecundo autem loco, ne alterius labori inviderent.

11 Etenim, patres conſcripti, cùm in ſpem libertatis ſexennio

32 ſimus ingreſſi, diutiuſque ſervitutem perpeſſi, quàm captivi frugi, & diligentes ſolent: quas vigilias, quas ſollicitudines, quos labores, liberandi populi Romani cauſa recuſare debemus? Equidem, patres conſcripti, quamquam hoc honore uſi, togati eſſe ſolent, cùm eſt in ſagis civitas: ſtatui tamen, à vobis, ceteriſque civibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione populi Romani non differre veſtitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello conſulares, ut æquo animo populus Romanus viſurus ſit noſtri honoris inſignia: cùm partim è nobis ita timidi ſint, ut omnem ii populi Romani beneficiorum memoriam abjecerint: partim ita à republica averſi, ut huic ſe hoſti favere præ ſe ferant: legatos noſtros ab Antonio deſpectos eſſe, & irriſos facilè patiantur: legatum Antonii ſublevatum velint. huic enim reditum ad Antonium prohiberi negabant oportere, & in eodem excipiendo ſententiam meam corrigebant. quibus geram morem. Redeat ad imperatorem ſuum Varius, ſed ea lege, ne umquam Romam revertatur. ceteris autem, ſi errorem ſuum depoſuerint, [15] & cum republica in gratiam redierint, veniam, & impunitatem dandam puto.

Quas ob res ita cenſeo: Eorum, qui cum M. Antonio ſunt, 33 qui ab armis diſceſſerint, & aut ad Panſam, aut ad Hirtium, conſules, aut ad Decimum Brutum, imperatorem, conſulem deſignatum, aut ad C. Cæſarem pro prætore, [16] ante idus Martias primas adierint, iis fraudi ne ſit, quòd cum M. Antonio fuerint. ſi quis eorum, qui cum M. Antonio ſunt, fecerit, [17] quod honore, præmiove dignum eſſe videatur; uti C. Panſa, A. Hirtius, conſules, alter, ambove, ſi eis videbitur, de ejus honore, præmiove, primo quoque die ad ſenatum referant. Si quis poſt hoc ſenatuſconſultum ad Antonium profectus fuerit, præter L. Varium, ſenatum exiſtimaturum eum contra rempublicam feciſſe.

illud prius *jam* firmari oſtendit, ut pro ſpurio haberi oporteat. *Gron.*

15. *Et cum repub. in gratiam &c.*] Sic & Pal. ſec. uti eſt in Manut. & Lamb. prius cuſi, *& in reipub. gratiam &c.* Gruter.

16. *Ante idus Martias primas.*] Vox ultima addita ex mſſ. Ferrarii, exſtabatque item in Pal. ſec. *Idem.*

17. *Quod honore præmiove dignum eſſe videatur &c.*] Mutuatus ſum iſtud à Man. & Lamb. opinione, ea eſſe à mſſ. libris. nam vulgata mirè inſipidè, *quo honore præmiove quis dignus eſſe vid.* Idem.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA NONA.
ORATIO QUARTA ET QUINQUAGESIMA.

1 VELLEM, dii immortales feciſſent, patres

1 conſcripti, ut vivo potiùs Ser. Sulpicio gratias ageremus, quàm mortuo honores quæreremus. Nec verò dubito, quin, ſi ille vir legationem renuntiare potuiſſet, reditus ejus & nobis gratus fuerit, & reipublicæ ſalutaris futurus: non quò L. Philippo, & L. Piſoni aut ſtudium, aut cura defuerit in tanto officio, tantoque munere: ſed cùm Ser. Sulpicius [1] ætate illis anteiret, ſapientia omnibus, [2] ſubitò ereptus è cauſa, totam legationem orbam, & debilitatam reliquit.

2 Quòd ſi cuiquam juſtus honos habitus eſt in morte legato, in nullo juſtior, quàm in Ser. Sulpicio, reperietur. Ceteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum, ſine ullo mortis metu profecti ſunt: Ser. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium ſpe profectus eſt, nulla revertendi. qui cùm ita affectus eſſet, ut, ſi ad gravem valitudinem labor viæ acceſſiſſet, ſibi ipſe diffideret: non recuſavit, quo minùs vel extremo ſpiritu, ſi quam opem reipublicæ ferre poſſet, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives, non longitudo itineris, non aſperitas viarum, non morbus ingraveſcens retardavit: cùmque jam ad congreſſum, colloquiumque ejus perveniſſet, ad quem erat miſſus: in ipſa cura, & meditatione obeundi ſui muneris exceſſit è vita.

Ut igitur alia, ſic hoc, C. Panſa, præclarè, quòd nos ad or- 3
nandum Ser. Sulpicium cohortatus es, & ipſe multa copioſè de illius laude dixiſti. quibus à te dictis, nihil præter ſententiam dicerem, niſi P. Servilio reſpondendum putarem, qui hunc honorem ſtatuæ nemini tribuendum cenſuit, niſi qui ferro eſſet in legatione interfectus. Ego autem, patres conſcripti, ſic interpretor ſenſiſſe majores noſtros, ut cauſam mortis cenſuerint, non genus eſſe quærendum. Etenim cui legatio ipſa morti fuiſſet, ejus monumentum exſtare voluerunt, ut in bellis perículoſis obirent homines legationis munus audaciùs. Non igitur exempla majorum quærenda, ſed conſilium eſt eorum, à quo ipſa exempla nata ſunt, explicandum.

Lartes Tolumnius, rex Vejentum, quattuor legatos populi 2
Romani Fidenis interemit: quorum ſtatuæ in Roſtris ſtete- 4
runt

1. *Ætate illis anteiret, ſapientia omnibus.*] Manutii introduxerant, *ætat. illos ant. ſap. omnes.* ſed invitis libris noſtris & priſca editione. *Gruter.*

2. *Subito ereptus è cauſa &c.*] Illud *è cauſa* nunc primum accedit publicis editionibus, diuque fuit quod id è mſſ. ſuis eruerit probaritque Ferrarius. neque aliter Pal. ſec *Idem.*

3. Et

runt uſque ad noſtram memoriam. juſtus honos. iis enim majores noſtri, qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii, clari, & magni viri: qui primus in eam familiam, quæ poſtea viris fortiſſimis floruit, attulit conſulatum, ſtatuam videmus in Roſtris. nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi ſuſpicio non ſubeſſet. Nam, cùm eſſet miſſus à ſenatu ad animos regum perſpiciendos, liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis, ejus, qui cum majoribus noſtris bellum geſſerat, claſſes habere, elephantos alere prohiberet: Laodiceæ in gymnaſio à quodam Leptine eſt interfectus.

5 Reddita eſt ei tum à majoribus ſtatua pro vita: quæ multos per annos progeniem ejus honeſtaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam ſola reſtaret. Atqui & huic, [3] & Tullo Cluvio, & L. Roſcio, & Sp. Antio, & C. Fulcinio, qui à Vejentium rege cæſi ſunt, non ſanguis, qui profuſus eſt in morte, ſed ipſa mors
3 ob rempublicam obita, honori fuit. Itaque, patres conſcripti, ſi Ser. Sulpicio caſus mortem attuliſſet, dolerem quidem tanto reipublicæ vulnere: mortem verò ejus non monumentis, ſed luctu publico eſſe honorandam putarem. nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abſtulerit ipſa legatio? ſecum enim ille mortem extulit: quam, ſi nobiſcum remanſiſſet, ſua cura, optimi filii, fideliſſimæ conjugis diligentia, vitare potuiſſet.

6 At ille, cùm videret, ſi veſtræ auctoritati non paruiſſet, diſſimilem ſe futurum ſui. ſi paruiſſet, munus ſibi illud pro republica ſuſceptum, vitæ finem allaturum: maluit in maximo reipublicæ diſcrimine mori, quàm minùs, quàm potuiſſet, videri reipublicæ profuiſſe. Multis illi in urbibus, quà iter faciebat, reficiendi ſe, & curandi poteſtas fuit. aderat & hoſpitum invitatio liberalis pro dignitate ſummi viri, & eorum hortatio, qui unà erant miſſi, ad requieſcendum, & vitæ ſuæ conſulendum. At ille properans, feſtinanſque, mandata noſtra conficere cupiens, in hac conſtantia, morbo adverſante, perſeveravit.

7 Cujus cùm adventu maximè perturbatus eſſet Antonius, quòd ea, quæ ſibi juſſu noſtro denuntiarentur, auctoritate erant, & ſententia Ser. Sulpicii conſtituta: declaravit, quàm odiſſet ſenatum, cùm auctorem ſenatus exſtinctum, læte, atque inſolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Vejentium rex, eos, quos modò nominavi, quàm Ser. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profectò mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. Quocirca ad poſteritatis etiam memoriam pertinere arbitror, exſtare, quod fuerit de hoc bello judicium ſenatus. erit enim ſtatua ipſa teſtis, bellum tam grave fuiſſe, ut legati interitus, honoris memoriam conſecutus ſit.

4
8 Quòd ſi excuſationem Ser. Sulpicii, patres conſcripti, legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, [4] quin honore mortui, quam vivo injuriam fecimus, ſarciamus. Vos enim, patres conſcripti, (grave dictu eſt, ſed dicendum tamen) vos, inquam, Ser. Sulpicium vita privaſtis. quem cùm videretis ſe magis morbo, quàm oratione, excuſantem, non vos quidem crudeles fuiſtis, (quid enim minus in hunc ordinem convenit?) ſed, cùm ſperaretis nihil eſſe, quod non illius auctoritate, & ſapientia effici poſſet, vehementiùs excuſationi obſtitiſtis: atque eum, qui ſemper veſtrum conſenſum, graviſſimum judicaviſſet, de ſententia dejeciſtis.

9 Ut verò Panſæ conſulis acceſſit cohortatio gravior, quàm aures Ser. Sulpicii ferre didiciſſent, tum verò denique filium, meque ſeduxit, atque ita locutus eſt, ut auctoritatem veſtram vitæ ſuæ ſe diceret anteferre. cujus nos virtutem admirati, non auſi ſumus ejus adverſari voluntati. movebatur ſingulari pietate filius: non multùm ejus perturbationi meus dolor concedebat: ſed uterque noſtrûm cedere cogebatur magnitudini animi, orationiſque gravitati: cùm quidem ille maxima laude, & gratulatione omnium veſtrûm pollicitus eſt, ſe, quod velletis, eſſe facturum, neque ejus ſententiæ periculum vitaturum, cujus ipſe auctor fuiſſet, quem exſequi mandata veſtra properantem, manè poſtridie proſecuti ſumus. qui quidem diſcedens, mecum ita locutus eſt, ut ejus oratio, omen fati videretur.

Reddite igitur, patres conſcripti, ei vitam, cui ademiſtis. 5
vita enim mortuorum in memoria vivorum eſt poſita. perficite, ut is, quem vos ad mortem inſcii miſiſtis, immortalitatem habeat à vobis. 10 cui ſi ſtatuam in Roſtris decreto veſtro ſtatueritis, nulla ejus legationem poſteritatis inobſcurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit, præclariſque monumentis ad omnem memoriam commendata. ſemper illius gravitatem, conſtantiam, fidem, præſtantem in republica tuenda curam, atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec verò ſilebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & pænè divina ejus in legibus interpretandis, æquitate explicanda, ſcientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, ſi unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non ſunt comparandi. Neque enim ille magis juris conſultus, quàm juſtitiæ fuit.

Itaque quæ proficiſcebantur à legibus, & à jure civili, ſemper ad facilitatem, æquitatemque referebat: neque conſtituere litium actiones malebat, quàm controverſias tollere. Ergo hoc ſtatuæ monumento non eget: habet alia majora. hæc enim ſtatua, mortis honeſtæ teſtis erit: illa, memoria vitæ glorioſæ: ut hoc magis monumentum grati ſenatus, quàm clari viri, futurum ſit. 11

Multùm etiam valuiſſe ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quamquam afflictus luctu non adeſt, tamen ſic animati eſſe debetis, ut ille ſi adeſſet. eſt autem ita affectus, ut nemo umquam unici filii mortem magis doluerit, quàm ille mæret patris. Equidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitror attinere, ut videatur honorem debitum patri præſtitiſſe. quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicius relinquere potuerit, quàm effigiem morum ſuorum, virtutis, conſtantiæ, pietatis, ingenii, filium. cujus luctus aut hoc honore veſtro, aut nullo ſolatio levari poteſt. 12

Mihi autem recordanti Ser. Sulpicii [5] multos in noſtra familiaritate ſermones, gratior illi videtur, ſi quis eſt ſenſus in morte, ænea ſtatua futura, & ea pedeſtris, quàm inaurata equeſtris: qualis eſt L. Sullæ prima ſtatua. [6] mirificè enim Ser. Sulpicius majorum continentiam diligebat: hujus ſæculi inſolentiam vituperabat. Ut igitur, ſi ipſum conſulam, quid velit, ſic pedeſtrem ex ære ſtatuam, tamquam ex ejus auctoritate, & voluntate, decerno: quæ quidem magnum civium dolorem, & deſiderium, honore monumenti minuet, & leniet. 6 13

Atque hanc meam ſententiam, patres conſcripti, P. Servilii ſententia probari neceſſe eſt: qui ſepulcrum publice decernendum Ser. Sulpicio cenſuit, ſtatuam non cenſuit. Nam ſi mors legati ſine cæde, atque ferro nullum honorem deſiderat: cur decernit honorem ſepulturæ: qui maximus haberi poteſt mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non eſt datum Cn. Octavio: cur, quod illi datum eſt, huic dandum eſſe non cenſet? Majores quidem noſtri ſtatuas multis decreverunt: ſepulcra paucis. ſed ſtatuæ intereunt tempeſtate, vi, vetuſtate: ſepul- 14

3. *Et Tullo Cluvio.*] Vide ne reponendum ſit *L. Julio*, admonet Pighius noſter libro III Faſtorum. at Fulvius Urſinus in *Cloulia* mallet *Tito Cloelio*, ut idem nominatur apud Livium lib. IV, Plinium libro III cap. 6. *Grut.*

4. *Quin honore mortui.*] Ita Lambinus, neque recedit Pall. ſec. nam pr. *honorem mortuo*; quomodo & olim editi. recentiores enim, ſecuti conjecturam Ferrarii, admiſere, *quin honore mortus.* Gruter. Immo illa eſt *honore ſarciamus mortuo.* Gronov.

5. *Multos in noſtra familiaritate ſermones.*] Gulielmius oræ adſcripſit, fortean, *pro noſtra.* Gruter.

6. *Mirificè enim Ser. Sulpicius majorum continentiam &c.*] Sic hodie paſſim cuditur. patrum tamen ævo impreſſi, *magnificè*, quod & in mſſ. noſtris. *Gruter.* Id quoque patet ex Ferrario; ſed qui ſimul annotat τὸ *mirifice* exſtare in libro uno non mediocris vetuſtatis; ut notata dignum cenſuerit. *Gronov.*

7. Vi-

ſepulcrorum autem ſanctitas in ipſo ſolo eſt: quod nulla vi moveri, neque deleri poteſt. atque, ut cetera exſtinguuntur, ſic ſepulcra fiunt ſanctiora vetuſtate.

15 Augeatur igitur iſto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus poteſt. grati ſimus in ejus morte decoranda, cui nullam jam aliam gratiam referre poſſumus. notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, ſcelerata audacia. his enim honoribus habitis Ser. Sulpicio, repudiatæ, rejectæque legationis ab Antonio, manebit teſtificatio ſempiterna. Quas ob res ita cenſeo. Cùm Ser. Sulpicius, Q. F. Lemonia, Rufus, difficillimo reipublicæ tempore, gravi, periculoſoque morbo affectus, auctoritatem ſenatus, ſalutemque reipublicæ vitæ ſuæ præpoſuerit, contraque vim, gravitatemque morbi contenderit, ut ad caſtra Antonii, quò ſenatus eum miſerat, perveniret: iſque, cùm jam prope caſtra veniſſet, vi morbi oppreſſus, 7 vitam amiſerit in maximo reipublicæ munere: ejuſque mors conſentanea vitæ fuerit, ſanctiſſimè, honeſtiſſimeque actæ, in qua ſæpe magno uſui reipublicæ Ser. Sulpicius & privatus, & in magiſtratibus fuerit.

16 Cùm talis vir, ob rempublicam in legatione mortem obierit: ſenatui placere, Ser. Sulpicio ſtatuam pedeſtrem æneam in Roſtris ex hujus ordinis ſententia ſtatui, circumque eam ſtatuam locum gladiatoribus, ludiſque liberos, poſteroſque ejus quaque verſus pedes quinque habere, 8 quòd is ob rempublicam mortem obierit, eamque cauſam in baſi inſcribi: utique C. Panſa, A. Hirtius, conſules, alter, ambove, ſi eis videbitur, quæſtoribus urbis imperent, ut eam baſim, ſtatuamque faciendam, & in Roſtris ſtatuendam locent: quantique locaverint, tantam pecuniam redemptori ſolvendam, attribuendamque curent: cùmque antea ſenatus auctoritatem in virorum fortium funeribus, ornamentiſque oſtenderit; placere, eum quàm ampliſſimè ſupremo die ſuo efferri.

Et, cùm Ser. Sulpicius, Q. F. Lemonia, Rufus, ita de re- 17
publica meritus ſit, ut his ornamentis decorari debeat: Senatum cenſere, atque è republica exiſtimare, ædiles curules edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicii, Q. F. Lemonia, Rufi, funeri mittere: utique locum ſepulcro in campo Eſquilino C. Panſa conſul, ſeu quo alio in loco videtur, pedes triginta quoquò verſus deſignet, quò Ser. Sulpicius inferatur. quod ſepulcrum, ipſius, liberorum, poſterorumque ejus ſit: uti quod optimo jure ſepulcrum publicè datum eſt.

7. *Vitam amiſerit in maximo reipub. munere.*] Manutius atque Lamb. *vitam. maximo reip. tempore*, & interpretatur hic, *difficillime.* non placet; neque reſpondet libris noſtris. *Gruter.*

8. *Quod is ob rempub. mortem obierit.*] Scaliger noſter in Euſebianis, cenſet immittendam copulam, *quodque.* & neceſſaria eſt. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM PHILIPPICA DECIMA.

ORATIO QUINTA ET QUINQUAGESIMA.

1 MAXIMAS tibi, Panſa, gratias, omnes & habere, & agere debemus: qui, cùm hodierno die ſenatum te habiturum non arbitraremur; ut M. Bruti, præſtantiſſimi civis, litteras accepiſti, ne minimam quidem moram interpoſuiſti, quin quàm primùm maximo gaudio, & gratulatione frueremur. Cùm factum tuum gratum omnibus debet eſſe, tum verò oratio, qua, recitatis litteris, uſus es. declaraſti enim, verum eſſe id, quod ego ſemper ſenſi, neminem alterius, qui ſuæ confideret, virtuti invidere.

2 Itaque mihi, qui plurimis officiis ſum cum Bruto, & maxima familiaritate conjunctus, minùs multa de illo dicenda ſunt. 1 quas enim mihi ipſe partes ſumpſeram, eas præoccupavit oratio tua. Sed mihi, patres conſcripti, neceſſitatem attulit paullo plura dicendi, ſententia ejus, qui rogatus eſt ante me: à quo ita ſæpe diſſentio, ut jam verear, ne, id quod minimè fieri debet, minuere amicitiam noſtram videatur perpetua diſſenſio.

3 Quæ eſt enim iſta tua ratio, Calene? quæ mens? qui numquam poſt kalendas Jan. idem ſenſeris, quod is, qui te ſententiam primùm rogat? cur numquam tam frequens ſenatus fuit, ut unus aliquis tuam ſententiam ſecutus ſit? cur ſemper tui diſſimiles defendis? cur, cùm te & vita, & fortuna tua ad otium, & ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea ſentis, quæ ſunt inimica & otio communi, & dignitati tuæ? Nam, ut ſuperiora omittam, hoc certè, 2 quod mihi maximam 2
admirationem movet, non tacebo.

Quod eſt tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes pæ- 4
nè venerari debemus, ſolus oppugnas? alterum circumſederi non moleſtè fers, alterum tua ſententia ſpolias iis copiis, quas ipſe ſuo labore, & periculo ad reipublicæ, non ad ſuum præſidium, per ſe, nullo adjuvante, confecit? Quis eſt iſte tuus ſenſus, quæ cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios probes? quos omnes cariſſimos habent, tu oderis? quos acerbiſſimè omnes oderunt, tu conſtantiſſimè diligas? Ampliſſimæ tibi fortunæ ſunt, ſummus honoris gradus, filius, ut & audio, & ſpero, natus ad laudem: cui cùm reipublicæ cauſa faveo, tum etiam tua.

Quæro igitur, eum Brutine ſimilem malis, an Antonii? Ac 5
permitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. 3 Dii meliora, inquies. 4 Cur igitur non eis faves? cur non eos laudas, quorum ſimilem filium tuum eſſe vis? ſimul enim reipublicæ conſules, & propones illi exempla ad imitandum. Hoc verò, Q. Fufi, copioſius ſine offenſione noſtræ amicitiæ, ſic tecum, ut à te diſſentiens, ſenator quæro. ita enim dixiſti, & quidem de ſcripto. nam te inopia verbi lapſum putarem, niſi tuam in-
di-

1. *Quas enim ipſe mihi partes ſumpſeram.*] Eſt hoc quidem in editis, ſed Ferrarii mſſ. omnes, item noſtræ: *quas enim ſententias mihi ipſe ſumpſeram.* quod non video, cur non debeat quis præferre alteri. *Gruter.*

2. *Quod mihi maximam admirationem movet.*] Propendeam magis in Hittorp. & Pal. ſec. item omnes Ferrarii ſcriptos *quod me maxima admiratione movet.* Idem.

3. *Dii meliora, inquies.*] Adhæſimus P. Manutio & Lambino. nam noſtri libri vulgatis ſecundas faciebant, habebantque; *D. Brutus melior eſt, inquies, fatuè.* damnavitque etiam Ferrarius. *Idem.*

4. *Cur igitur non eis faves? cur non eos laudas &c.*] Non eſt in Pall. aut Hitt. *cur non*, ultimo loco poſitum. & poterat abeſſe. Ferrarius tamen malebat, *faves quos laudas &c.* neque diſplicet. *Idem.*

5. Bo-

dicendo facultatem noſſem. litteras Bruti rectè, & ordine ſcriptas videri. quid eſt aliud, quàm librarium Bruti laudare, non Brutum?

6 Uſum in republica, Calene, magnum jam habere, & debes, & potes. quando ita decerni vidiſti? aut quod ſenatuſconſultum hujus generis (ſunt enim innumerabilia) bene ſcriptas litteras decretum à ſenatu? quod verbum tibi non excidit, ut ſæpe fit, fortuitu: ſcriptum, meditatum, cogitatum attuliſti.

3 Hanc tibi conſuetudinem pleriſque in rebus [5] bonis obtrectandi ſi quis detraxerit: [6] quid tibi quod ſibi quiſque velit, non relinquetur? Quamobrem collige te, placaque animum iſtum aliquando, & mitiga: audi viros bonos, [7] quibus uteris multùm: loquere cum ſapientiſſimo homine, genero tuo, ſæpius, quàm ipſe tecum: tum denique ampliſſimi honoris nomen obtinebis. An verò hoc pro nihilo putas (in quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere ſoleo) efferri hæc foras, & ad populi Romani aures pervenire, ei, qui primus ſententiam dixerit, neminem aſſenſum? quod etiam hodie futurum arbitror. Legiones abducis à Bruto. quas? nempe eas, quas ille ab Antonii ſcelere avertit, & ad rempublicam ſua auctoritate traduxit. Rurſus igitur vis nudatum illum, atque ſolum à republica relegatum videri.

7 Vos autem, patres conſcripti, ſi M. Brutum deſerueritis, & prodideritis, [8] quem tandem civem umquam ornabitis? cui favebitis? niſi fortè eos, qui diadema impoſuerint, conſervandos; eos, qui regis nomen ſuſtulerint, deſerendos putatis. Ac de hac quidem divina, atque immortali laude M. Bruti ſilebo: quæ gratiſſima memoria omnium civium incluſa, nondum publica auctoritate teſtata eſt. Tantamne patientiam, dii boni! tantam moderationem, tantam in injuria tranquillitatem, & modeſtiam? qui cùm prætor urbanus eſſet, urbe caruit, jus non dixit, cùm omne jus populi Romani recuperaſſet: cùmque concurſu quotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri ſolebat, præſidioque Italiæ cunctæ ſeptus poſſet eſſe, abſens judicio bonorum defenſus eſſe maluit, quàm præſens manu: qui ne Apollinares quidem ludos, pro ſua, populique Romani dignitate apparatos, præſens fecit, ne quam viam patefaceret ſceleratiſſimorum hominum audaciæ.

4 Quamquam, qui umquam aut ludi, aut dies, lætiores fuerunt, quàm cùm in ſingulis verſibus populus Romanus maximo clamore, & plauſu, Bruti memoriam proſequebatur? corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc his ipſis ludorum diebus videbam in inſula clariſſimi adoleſcentis, Luculli, propinqui ſui, nihil niſi de pace, & concordia civium cogitantem. Eundem vidi poſtea Veliæ, cedentem Italia, nequa oriretur belli civilis cauſa propter ſe. O ſpectaculum illud non modò hominibus, ſed undis ipſis, & litoribus luctuoſum, cedere è patria ſervatorem ejus, manere in patria perditores! Caſſii claſſis paucis pòſt diebus conſequebatur: ut me puderet, patres conſcripti, in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed, quo conſilio redierim, initio audiſtis, pòſt eſtis experti.

9 Exſpectatum igitur tempus à Bruto eſt. nam quoad vos omnia pati vidit, uſus eſt ipſe incredibili patientia. poſteaquàm vos ad libertatem ſenſit erectos; præſidia veſtræ libertati paravit. At cui peſti, quantæque reſtitit? Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuiſſet (potuiſſet autem, niſi ejus ſceleri virtus M. Bruti obſtitiſſet) Macedoniam, Illyricum, Græciam perdidiſſemus. eſſet vel receptaculum pulſo Antonio, vel agger oppugnandæ Italiæ Græcia: quæ quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non inſtructa ſolùm, ſed etiam ornata, tendit dexteram Italiæ, ſuumque ei præſidium pollicetur. quod qui ab illo [9] abducit exercitum, & reſpectum pulcherrimum, & præſidium firmiſſimum adimit reipublicæ.

Equidem cupio, hæc quamprimùm Antonium audire, ut 10 intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumſedet, ſed ſeipſum obſideri. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum: habet inimiciſſimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, 5 alieniſſimos Tranſpadanos: Italia omnis infeſta eſt: exteræ nationes à prima ora Græciæ uſque ad Ægyptum, optimorum, & fortiſſimorum civium imperiis, & præſidiis tenentur. Erat ei ſpes una in C. Antonio: qui duorum fratrum ætatibus medius interjectus, vitiis cum utroque certabat: qui, tamquam extruderetur à ſenatu in Macedoniam, & non contrà prohiberetur proficiſci, ita cucurrit.

Quæ tempeſtas, dii immortales! quæ flamma, quæ vaſtitas, 11 quæ peſtis Græciæ fuiſſet, niſi incredibilis, [10] ac divina virtus furentis hominis conatum, atque audaciam compreſſiſſet? Quæ celeritas illa Bruti? quæ cura? quæ virtus? Etſi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda eſt: quem niſi in via caducæ hereditates retardaſſent, volaſſe eum, non iter feciſſe diceres. Alios ad negotium publicum ire cùm cupimus, vix ſolemus extrudere: hunc retinentes excluſimus. At quid ei cum Apollonia? quid cum Dyrrachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu? ſuccedebat, ut ipſe dicebat, Hortenſio. Certi fines Macedoniæ, certa conditio, [11] certus erat etiam illius exercitus. cum Illyrico verò, & cum Vatinii legionibus quid erat Antonio?

At ne Bruto quidem. id enim fortaſſe quiſpiam improbus 12 dixerit. Omnes legiones, omnes copiæ, quæ ubique ſunt, populi Romani ſunt. neque hæ legiones, quæ M. Antonium reliquerunt, Antonii potiùs, quàm reipublicæ fuiſſe dicuntur. Omne enim exercitus, & imperii jus amittit is, qui eo imperio, & exercitu rempublicam oppugnat. Quòd ſi ipſa reſpublica judicaret, aut ſi omne jus decretis ejus ſtatueretur: Antonione, an Bruto legiones populi Romani adjudicaret? Alter advolarat ſubitò ad direptionem, peſtemque ſociorum, ut quacumque iret, omnia vaſtaret, diriperet, auferret: exercitu populi Romani contra ipſum populum Romanum uteretur. alter eam ſibi legem ſtatuerat, ut, quocumque veniſſet, lux veniſſe quædam, & ſpes ſalutis videretur. denique alter ad evertendam rempublicam præſidia quærebat, alter ad conſervandam. Nec verò nos hoc magis videbamus, quàm ipſi milites: à quibus tanta in judicando prudentia non erat poſtulanda.

(6 in the right margin beside "blica judicaret")

Cum VII cohortibus iſſe Apolloniam ſcribit Antonium, 13 qui jam aut captus eſt (quod dii dent!) aut certè homo verecundus in Macedoniam non accedit, ne contra ſenatus conſultum feciſſe videatur. Delectus habitus in Macedonia eſt ſummo Q. Hortenſii ſtudio, & induſtria. cujus animum egregium, dignumque & ipſo, & majoribus ejus ex Bruti litteris perſpicere potuiſtis. Legio, quam L. Piſo ducebat, legatus Antonii, Ciceroni ſe filio meo tradidit. equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertitò, alter eum, à quo ducebatur, reliquit in Theſſalia, ſeſeque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adoleſcens ſumma virtute, & conſtan-

5. *Bonis obtrectandi.*] Mſſ. noſtri, ac Ferrarii omnes ad unum, *bonos*. Grut.

6. *Quid tibi, quod ſibi quiſque velit, non relinquetur.*] Ita etiam ſupplet hanc ſententiam Pal. ſec. acceditque Hittorpianus. *Idem.*

7. *Quibus uteris multum.*] Manut. & Lamb. *quibus uteris multis.* neſcio an præferendum vulgato. *Idem.*

8. *Quem tandem civem umquam ornabitis? cui favebitis?*] Eſt à Pal. ſec. & libris omnibus Ferrarii. prius impreſſi *umquam habebitis quem ornetis?* Idem.

9. *Abducit exercitum, & reſpectum pulcerrimum &c.*] Illud, *& reſpectum* inſertum è Romanis codd. à Faerno, monuit me libro I Nodor. Cicer. cap. 15. Andr. Schottus. *Idem.*

10. *Ac divina virtus, furentis &c.*] Eſt à libris Ferrarii, quibus adſtipulatur Pal. ſec. aliæ edd. *virtus Cæſaris.* perperam. Lambinus edidit, *virtus M. Bruti Cæpionis*, ab ingenio forſan. *Idem.*

11. *Certus erat etiam illius exercitus.*] Pall. Hitt. & olim impreſſi, *certiſſimo modo erat etiam illius exer.* at Man. & Lamb. publicarunt, *certus, ſi modò erat ullus exercitus*; ſecuti puto P. Victorium, qui lib. xv cap. 12 legendum cenſebat, *certus (ſi modò erat) etiam illius exercitus.* is conſulatur. *Idem.*

12 *Se*

ſtantia, ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui & antea jure laudatus à nobis, & hoc tempore merito laudandus eſt, aperuit Dyrrachii portas Bruto, & exercitum tradidit.

14 Tenet igitur populus Romanus Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Græciam: noſtræ ſunt legiones, noſtra levis armatura, noſter equitatus, maximeque noſter eſt Brutus, ſemperque noſter, cùm ſua excellentiſſima virtute reipublicæ natus, tum fato quodam paterni, maternique generis, & no-
7 minis. Ab hoc igitur quiſquam bellum timet, qui antequam nos id coacti ſuſcepimus, in pace jacere, quàm in bello vigere maluit? quamquam ille quidem numquam jacuit, nec hoc cadere verbum in tantam virtutis præſtantiam poteſt. Erat enim in deſiderio civitatis, in ore, in ſermone omnium. Tantum autem aberat à bello, ut, cùm cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium ſtudiis potiùs, quàm eos in armorum diſcrimen adduceret. Itaque illi ipſi, ſi qui ſunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem, patientiamque mirantur.

15 Sed jam video, quid loquantur. neque enim id occultè faciunt. timere ſe dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quaſi verò quidquam interſit inter A. Hirtii, C. Panſæ, D. Bruti, C. Cæſaris, & hunc exercitum M. Bruti. Nam ſi quattuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quòd pro populi Romani libertate arma ceperunt: quid eſt, cur hic M. Bruti exercitus non in eadem cauſa reponatur? At enim veteranis ſuſpectum eſt nomen M. Bruti. magiſne quàm Decimi? Equidem non arbitror. etſi eſt enim Brutorum commune factum, & laudis [12] ſocietas æqua: D. tamen Bruto iratiores ii, qui id factum dolebant, quo minùs ab illo rem illam dicebant fieri decuiſſe. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, niſi ut obſidione D. Brutus liberetur? qui autem hos exercitus ducunt? hi, credo, qui C. Cæſaris res actas everti, qui cauſam veteranorum prodi volunt.

8 Si ipſe viveret C. Cæſar, acriùs, credo, acta ſua defenderet,
16 quàm vir fortiſſimus defendit Hirtius: aut amicior cauſæ quiſquam poteſt inveniri, quàm filius? At horum alter, nondum ex longinquitate graviſſimi morbi recreatus, quidquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis judicavit ſe à morte revocatum: alter virtutis robore firmior, quàm ætatis, cum iſtis ipſis veteranis ad D. Brutum liberandum profectus eſt. Igitur illi certiſſimi, iidemque acerrimi Cæſaris actorum patroni, pro D. Bruti ſalute bellum gerunt: quos veterani ſequuntur. de libertate enim populi Romani, non de ſuis commodis, armis decernendum vident. Quid eſt igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conſervatum velint, M. Bruti ſit ſuſpectus exercitus?

17 An verò, ſi quid eſſet, quod à M. Bruto timendum videretur, Panſa id non videret? aut, ſi videret, non laboraret? quis aut ſapientior ad conjecturam rerum futurarum? aut ad propulſandum metum diligentior? Atqui hujus animum erga M. Brutum, ſtudiumque vidiſtis. præcepit oratione ſua, quid decernere nos de Bruto, quid ſentire oporteret: tantumque abfuit, ut periculoſum reipublicæ M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmiſſimum reipublicæ præſidium, & graviſſimum poneret. Scilicet hoc Panſa aut non videt (hebeti enim ingenio eſt) aut negligit. quæ enim Cæſar egit, ea rata eſſe non curat: de quibus confirmandis, & ſanciendis legem comitiis
9 centuriatis ex auctoritate noſtra laturus eſt. Deſinant igitur, aut ii, qui non timent, ſimulare ſe timere, ſe proſpicere reipublicæ; aut ii, qui omnia verentur, nimiùm eſſe timidi; [13] ne illorum ſimulatio, horum obſit ignavia.

Quæ (malùm!) eſt iſta ratio, ſemper optimis cauſis vete- 18
ranorum nomen opponere? quorum etiam ſi amplecterer virtutem, ut facio: tamen, ſi eſſent arrogantes, non poſſem ferre faſtidium. An nos conantes ſervitutis vincula rumpere, impediet, ſiquis veteranos id nolle dixerit? non ſunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant. nemo eſt præter veteranos milites, qui ad ſervitutem propulſandam ingenuo dolore excitetur. Poteſt igitur ſtare reſpublica freta veteranis ſine magno ſubſidio juventutis? quos quidem vos libertatis adjutores complecti debetis: ſervitutis auctores ſequi non debetis.

Poſtremò (erumpat enim aliquando vera, & me digna vox) 19
ſi veteranorum nutu [14] mentes hujus ordinis gubernantur, omniaque ad eorum voluntatem dicta, factaque noſtra referuntur: optanda mors eſt, quæ civibus Romanis ſemper fuit ſervitute potior. Omnis eſt miſera ſervitus: ſed fuerit quædam neceſſaria: [15] ecquodnam principium putatis libertatis capeſſendæ? an, cùm illum neceſſarium, & fatalem pænè caſum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia deſiderio libertatis exarſit: ſervire diutiùs non poteſt civitas: ſeriùs populo Romano hunc veſtitum, atque arma dedimus,
quàm ab eo flagitati ſumus. Magna nos quidem ſpe, & propè 10
explorata, libertatis cauſam ſuſcepimus.

Sed, ut concedam incertos exitus eſſe belli, Martemque 20
communem: tamen pro libertate, vitæ periculo decertandum eſt. non enim in ſpiritu vita eſt, ſed ea nulla eſt omnino ſervienti. omnes nationes ſervitutem ferre poſſunt: noſtra civitas non poteſt: nec ullam aliam ob cauſam, niſi quòd illæ laborem, doloremque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti poſſunt. nos ita à majoribus inſtituti, atque imbuti ſumus, ut omnia conſilia, atque facta ad virtutem, & dignitatem referamus. Ita præclara eſt recuperatio libertatis, ut ne mors quidem ſit in repetenda libertate fugienda. Quòd ſi immortalitas conſequeretur præſentis periculi fugam: [16] tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior ſervitus eſſet. cùm verò dies, & noctes omnia nos undique fata circumſtent: [17] non eſt viri, minimeque Romani, dubitare, eum ſpiritum, quem naturæ quis debeat, patriæ reddere.

Concurritur undique ad commune incendium reſtinguen- 21
dum; veteranique primi Cæſaris auctoritatem ſecuti, conatum Antonii repulerunt: pòſt ejuſdem furorem Martia legio fregit. Quarta afflixit. Sic à ſuis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam ſibi armis, animiſque infeſtam, inimicamque cognovit. hunc A. Hirtii, C. Cæſaris exercitus inſecuti ſunt: poſt Panſæ delectus urbem, totamque Italiam erexit. unus omnium eſt hoſtis. quamquam habet ſecum L. fratrem, cariſſimum populo Romano civem: cujus deſiderium civitas ferre diutius non poteſt.

Quid illa tætrius bellua? quid immanius? [18] qui ob eam 22
cauſam natus videtur, ne omnium mortalium turpiſſimus eſſet M. Antonius. eſt unà Trebellius, qui jam cum tabulis novis redit in gratiam: T. Plancus, ceteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra rempublicam reſtituti eſſe videantur: ſollicitant homines imperitos Saxæ, & Caphones, ipſi ruſtici, atque agreſtes, qui hanc rempublicam nec viderunt umquam, nec videre conſtitutam volunt: qui non Cæſaris, ſed Antonii acta defendunt: quos avertit agri Campani infinita poſſeſſio:

12. *Societas æqua, Decimo tamen iratiores ii, qui &c.*] Conjecerat ſic Ferrarius; ſed nunc id etiam confirmat Pal. ſec. *Grut.*

13. *Ne illorum ſimulatio, horum obſit ignavia.*] Ita Muretus. nam Faernus *ill. æmulatio*, fide Vaticani. retrò vulgati, *horum ſit ignavia*, quod & in Pall. *Idem.*

14. *Mentes hujus ordinis gubernantur &c. noſtra referuntur.*] Si libet obedire libris ſcriptis, reſcribendum, *gubernabuntur*, item *referentur.* Idem.

15. *Ecquodnam principium putatis libertatis capeſſendæ?*] Nihil variant mſſ. noſtri. Lambinus tamen edidit *Principium P.C. datis libert.* Idem.

16. *Tamen eo magis ea fugienda videretur.*] Ferrarius interponit negativam; quam rejicit, tueturque vulgatum M. Ant. Muretus libro XVI Var. lect. cap. 17, qui adeatur. *Idem.*

17. *Non eſt viri, minimeque Rom.*] Retinui quod erat in Manut. & Lamb. cum ſpe, eſſe à mſſ. nam certè etiam Pal. ſec. habet *viri nominiſque.* vulgata prius, *non eſt veſtri nominiſque Rom.* Idem.

18. *Qui ob eam cauſam natus.*] Pal. ſec. Hittorp. & omnes libri Ferrarii, *quid ſi ob &c.* divinat ipſe, *qui quaſi ob.* Idem.

ſeſſio : cujus eos non pudere miror , cùm videant , ſe mimos, & mimas habere vicinos.

11 Ad has peſtes opprimendas , quid eſt cur moleſtè fetamus,
23 quòd M. Bruti acceſſit exetcitus ? Immoderati , credo , hominis , & turbulenti. Vide , ne nimium pænè patientis. etſi in illius viri conſiliis, atque factis , [19] nihil nec nimium , nec parum fuit umquam. Omnis voluntas M. Bruti , patres conſcripti, omnis cogitatio , tota mens , auctoritatem ſenatus, libertatem populi Romani intuetur : hæc habet propoſita, hæc tucri vult. tentavit , [20] quid patientia perficere poſſet. nihil cùm proficeret : vi contta vim experiendum putavit. Cui quidem, patres conſcripti , vos idem tribuere hoc tempore debetis , quod a. d. XIII kal. Jan. D. Bruto , & C. Cæſari, me auctore, tribuiſtis : quorum privatum de republica conſilium, & factum auctoritate veſtra eſt comprobatum, atque laudatum.

24 Quod idem in M. Bruto facere debetis , à quo inſpetatum, & repentinum reipublicæ præſidium legionum , equitatus , auxiliorum magnæ , & firmæ copiæ comparatæ ſunt : adjungenduſque eſt Q. Hortenſius , qui cùm Macedoniam obtineat, adjutorem ſe Bruto ad comparandum exercitum , fideliſſimum, & conſtantiſſimum præbuit. nam de M. Apulejo ſeparatim cenſeo referendum: cui teſtis eſt per litteras Brutus, eum principem fuiſſe ad conatum exercitus comparandi.

25 Quæ cùm ita ſint : quòd C. Panſa , conſul , verba fecit de litteris , quæ à Q. Cæpione Bruto , proconſule allatæ , & huic ordini recitatæ ſunt , de ea re ita cenſeo: Cùm Q. Cæpionis Bruti proconſulis opera, conſilio , induſtria , virtute, difficillimo reipublicæ tempore provincia Macedonia, Illyricum, cuncta Græcia , legiones , exercitus , equitatus , in conſulum , ſenatus , populique Romani poteſtate ſint : id Q. Cæpionem Brutum , proconſulem bene & è republica & ſua , majorumque ſuorum dignitate , conſuetudineque reipublicæ bene gerendæ feciſſe , eamque rem ſenatui , populoque Romano gratam eſſe, & fore.

Utique Q. Cæpio Brutus , proconſul provinciam Macedo- 26
niam , Illyricum , totamque Græciam tueatur , defendat , cuſtodiat , incolumemque conſervet : eique exercitui, quem ipſe conſtituit , comparavit, præſit : [21] pecuniaque ad rem militarem , ſi qua opus ſit , quæ publica ſit , & exigi poſſit , utatur , exigat : pecuniaſque à quibus videatur , ad rem militatem mutuas ſumat ; ftumentum imperet : operamque det, ut cum ſuis copiis quàm ptoximè Italiam ſit : cùmque ex litteris Q. Cæpionis Bruti , proconſulis intellectum ſit, Q. Hortenſii proconſulis opera , & virtute vehementer rempublicam adjutam, omniaque ejus conſilia cum conſiliis Q. Cæpionis Bruti , proconſulis conjuncta fuiſſe , eamque rem magno uſui reipublicæ fuiſſe: Q. Hortenſium proconſulem rectè , & ordine , exque republica feciſſe : ſenatuique placere, Q. Hortenſium, proconſulem cum quæſtoribus, prove quæſtoribus, & legatis ſuis provinciam Macedoniam obtinere , quoad ei ex ſenatusconſulto ſucceſſum ſit.

19. *Nihil nec nimium &c.*] Etiam illud *nihil* reperi in Hittorp. & Pal. ſec. nedum in Ferrarianis. *Grut.*

20. *Quid patientia perficere.*] Ita aliàs legi annotatum ad oras librorum. quod cum inveniſſem in Pal. ſec. præpoſui vulgato , *proficere.* Idem.

21. *Pecuniaque ad rem militarem.*] Lambinus , *pecuniamque.* quomodo & Pall. & Hittorp. antiquè. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA UNDECIMA.
ORATIO SEXTA ET QUINQUAGESIMA.

1 MAGNO in dolore ſum, patres conſcripti, vel mærore potius , quem ex crudeli , & miſerabili morte C. Trebonii , optimi civis, moderatiſſimique hominis, accepimus; ineſt tamen aliquid , quod reipublicæ profuturum putem. perſpeximus enim , quanta in iis , qui contra patriam ſcelerata arma ceperunt, ineſſet immanitas. nam duo hæc capita nata ſunt poſt homines natos tætertima , & ſpurciſſima , Dolabella , & Antonius : quorum alter effecit , quod optabat : de altero pateſactum eſt , quid cogitaret. L. Cinna crudelis : C. Marius in iracundia perſeverans : L. Sulla vehemens : neque ullius horum in ulciſcendo acerbitas progreſſa ultra mortem eſt. quæ tamen pœna in cives nimis crudelis putabatur.

2 Ecce tibi geminum in ſcelere par , inuſitatum , inauditum, ferum , barbarum. Itaque quorum ſummum quondam inter ipſos odium, bellumque meminiſtis , eoſdem poſtea ſingulari inter ſe conſenſu , & amore devinxit impuriſſimæ naturæ , & turpiſſimæ vitæ ſimilitudo. Ergo id , quod fecit Dolabella , in quo potuit, multis idem minatur Antonius. ſed ille cùm procul abeſſet à conſulibus , exercitibuſque noſtris , nec dum ſenatum cum populo Romano conſpiraſſe ſenſiſſet : fretus Antonii copiis, ea ſcelera ſuſcepit , quæ Romæ jam ſuſcepta arbitrabatur à ſocio furoris ſui.

Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare cenſetis, aut quam 3
omnino cauſam eſſe belli ? omnes, qui liberè de republica ſenſimus, qui dignas nobis ſententias diximus , qui populum Romanum liberum eſſe voluimus , ſtatuit ille quidem non inimicos , ſed hoſtes : majora tamen in nos , quàm in hoſtem , ſupplicia meditatur : mortem naturæ pœnam putat eſſe , iracundiæ tormenta, atque cruciatum. qualis igitur hoſtis habendus eſt is , à quo victore ſi cruciatus abſit , mors in beneficii parte numeretur ? Quamobrem , patres conſcripti, quamquam 2
hortatore non egetis , (ipſi enim veſtra ſponte exarſiſtis ad libertatis recuperandæ cupiditatem) tamen eo majore animo, ſtudioque libertatem defendite , quo majora propoſita victis ſupplicia ſervitutis videtis.

In Galliam invaſit Antonius , in Aſiam Dolabella : in alie- 4
nam uterque provinciam : alteri ſe Brutus objecit , impetumque furentis, atque omnia divexare , & diripere cupientis , vitæ ſuæ periculo colligavit , progreſſu arcuit , à reditu refrenavit : obſideri ſe paſſus ex utraque parte conſtrinxit Antonium. Alter [1] in Aſiam irrupit curſim, cui in Syriam patebat via certa, neque longa. [2] quid opus fuit cum legione ? præmiſſo Marſo

1. *In Aſiam irrupit curſim, cui in Syriam &c.*] Manut. & Lamb. *irrupit. curſim, ut in Syriam: patebat &c.* ſi ex mſſ. laudo. nam noſtræ membranæ ; *curſim uti in Syr.* videantur & emendationes Ferrarii. *Grut.*

2. *Quid opus fuit cum legione.*] Lambinus præmittit : *ſin ut ad Tre-*

ſo neſcio quo Octavio, ſcelerato latrone, atque egente, qui popularetur agros: vexaret urbes non ad ſpem conſtituendæ rei familiaris, quam tenere eum poſſe negant qui norunt: (mihi enim hic ſenator ignotus eſt) ſed ad præſentem paſtum mendicitatis ſuæ.

5 Conſecutus eſt Dolabella, nulla ſuſpicione belli. quis enim id putaret? ſecutæ collocutiones familiariſſimæ cum Trebonio: complexuſque ſummæ benivolentiæ falſi indices exſtiterunt in amore ſimulato: dextræ, quæ fidei teſtes eſſe ſolebant, perfidia ſunt, & ſcelere violatæ: nocturnus introitus Smyrnam, quaſi in hoſtium urbem; quæ eſt fideliſſimorum, antiquiſſimorumque ſociorum: oppreſſus Trebonius; ſi ut ab eo, qui apertè hoſtis eſſet, incautus: ſi ut ab eo, qui civis etiam tum ſpeciem haberet, miſer. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid eſſet victis extimeſcendum. Conſularem hominem, conſulari imperio provinciam Aſiam obtinentem [3] Samiario exſuli tradidit: interficere captum ſtatim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. cùm verborum contumeliis optimum virum inceſto ore laceraſſet, tum verberibus, ac tormentis quæſtionem habuit pecuniæ publicæ, idque per biduum. [4] poſt cervicibus caput abſcidit, [5] idque fixum geſtari juſſit in pilo: reliquum corpus tractum, [6] atque laniatum abjecit in mare.

6 [7] Cum hoc bellandum hoſte eſt; à cujus tæterrima crudelitate omnis barbaria ſuperata eſt. Quid loquar de cæde civium Romanorum? de direptione fanorum? quis eſt, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat? & nunc tota Aſia vagatur, volitat ut rex, nos alio bello diſtineri putat. quaſi verò non unum, idemque bellum ſit contra hoc ju-
3 gum impiorum nefarium. Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis: ex hoc illa effecta eſt: ab hoc illa Dolabellæ ſcelerum præcepta ſunt tradita. Num leniorem, quàm in Aſia Dolabella fuit, in Italia, ſi liceat, fore putatis Antonium? mihi quidem & ille perveniſſe videtur, quoad progredi potuerit feri hominis amentia: neque Antonius ullius ſupplicii adhibendi, ſi poteſtatem habeat, ullam partem eſt relicturus.

7 Ponite igitur ante oculos, patres conſcripti, miſeram illam quidem, & flebilem ſpeciem, ſed ad incitandos animos veſtros neceſſariam: nocturnum impetum in urbem Aſiæ clariſſimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, cùm miſer ille priùs latronum gladios videret, quàm, quæ res eſſet, audiſſet: furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram, atque os illud infame, vincula, verbera, eculeum, carnificem, tortoremque Samiarium. quæ tuliſſe illum fortiter, & patienter ferunt. magna laus, meoque judicio omnium maxima. Eſt enim ſapientis, quidquid homini accidere poſſit, id præmeditari ferendum modicè eſſe, ſi advenerit. majoris omnino eſt conſilii, providere, ne quid tale accidat: ſed animi non minoris, fortiter ferre, ſi evenerit.

8 Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, quamquam ejus numquam particeps fuerit, ut ſuam inſatiabilem crudelitatem exercuerit non ſolùm in vivo, ſed etiam in mortuo: ac in ejus corpore lacerando, atque vexando, cùm animum ſatiare non poſſet, oculos paverit ſuos. O multò mi- 4
ſerior Dolabella, quàm ille, quem tu miſerrimum eſſe voluiſti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi, ex morbi gravitate majores: quos tamen non miſeros, ſed laborioſos dicere ſolemus. longus fuit dolor bidui: at compluribus, annorum ſæpè multorum. [8] nec verò graviora ſunt carnificum tormenta, quàm interdum cruciamenta morborum.

Alia ſunt, alia, inquam, ô perditiſſimi homines, & amentiſſimi, multò miſeriora. nam, quo major vis eſt animi, quàm corporis, hoc ſunt graviora ea, quæ concipiuntur animo, quàm illa, quæ corpore. Miſerior igitur, qui ſuſcipit in ſe ſcelus, quàm is, qui alterius facinus ſubire cogitur. Cruciatus eſt à Dolabella Trebonius: & quidem à Karthaginienſibus Regulus. In qua re cùm crudeliſſimi Pœni judicati ſint in hoſte: quid in cive Dolabella judicandus eſt? An verò hoc conferendum eſt? an dubitandum, uter miſerior? iſne, cujus mortem ſenatus, populuſque Romanus ulciſcitur; [9] an is, qui cuncti ſenatus ſententia hoſtis eſt judicatus? nam ceteris quidem vitæ partibus, quis eſt, qui poſſit ſine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii cum Dolabella? alterius conſilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda, quis ignorat? [10] alteri à puero pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudo, ut in hoc ſit ſemper lætatus, quòd ea faceret, quæ ſibi objici ne ab inimico quidem poſſent verecundo. 9

Et hic, dii immortales! [11] aliquando fuit meus. occulta 10
enim erant vitia non inquirenti. neque nunc fortaſſe alienus ab eo eſſem, niſi ille vobis, niſi mœnibus patriæ, niſi huic urbi, niſi diis penatibus, niſi aris, & focis omnium noſtrûm; niſi denique naturæ, & humanitati inventus eſſet inimicus. à quo admoniti, diligentiùs, & vigilantiùs caveamus Antonium. Etenim Dolabella non ita multos ſecum habuit notos, 5
ac inſignes latrones. at videtis, quos, & quàm multos habeat Antonius. primùm L. fratrem: quam facem, dii immortales? quod facinus? quod ſcelus? quem gurgitem? quam voraginem? quid eum non ſorbere animo, quid non haurire cogitatione, cujus ſanguinem non bibere cenſetis? in cujus poſſeſſiones, atque fortunas, non impudentiſſimos oculos, ſpe, & mente defigere?

Quid Cenſorinum? qui ſe verbo prætorem eſſe urbanum cu- 11
pere dicebat, re certè noluit. quid Beſtiam? qui ſe conſulatum in Bruti locum petere profitetur. atque hoc quidem deteſtabile omen avertat Jupiter! Quàm abſurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum petere conſulatum? niſi fortè damnationem pro prætura putat. Alter Cæſar Vopiſcus, ille homo ſummo ingenio, ſumma potentia, [12] qui ex ædilitate ad conſulatum. ſolvatur legibus. quamquam leges eum non tenent. [13] credo dignitate. At hic, me defendente, quinquies abſolutus eſt. ſexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis. Sed hæc judicum culpa, non mea eſt. ego defendi fide optima: illi debuerunt clariſſimum, & præſtantiſſimum ſenatorem in civitate retinere. qui tamen nunc nihil aliud agere vide-

---

Trebonium; quid opus &c. ſed tale nihil Manutius, aut ſcripti noſtri. *Grut.*

3. *Samiario exuli.*] Ita quoque Pal. ſec. alii tamen tres *Samario* uti publicatum fuerat prius. reſtat tamen noſtrum, etiam in Hittorpiano, à manu prima. *Idem.*

4. *Poſt à cervicibus caput abſcidit.*] Scripſi iſtud ſuaſu Palatini ſec. nam ceteri tres *poſt autem cerv.* Manutius & Lamb. *poſt, cervicibus fractis, caput abſe* neſcio an è mſſ. *Idem.*

5. *Idque fixum.*] Editores iidem *affixum*, ſed præter Pall. quatuor & vetuſtius editos. *Idem.*

6. *Atque laniatum.*] Sic & Lambinus, neque aliter Pal. ſec. antea cuſi *laceratum*: quod improbavi, quod præceſſiſſet, *inceſto ore laceraſſet*. Idem.

7. *Cum hoc bellandum hoſte eſt, à cujus &c.*] Hoc modo poſita ſunt verba in Pal. ſec. habebatque idem illud *à*, quod vulgatæ deerat, repræſentatque editio Mureti. *Idem.*

8. *Nec verò graviora.*] Ita Longobardicus Ferrarii, ut & Pal. ſec. alii, *nec graviora verè.* quod mutat Rivius in *ferè*. non acquieſco. *Idem.*

9. *An is qui cuncti ſenatus ſententia.*] Sic Pall. quatuor. Manutius tamen & Lambinus, *cunctis Senatus ſententiis*. Idem.

10. *Alteri à puero pro deliciis crudelitas fuit.*] Pal. ſec. tantum habet, *alteri pro dilectis crudel. f.* & verò illud *à puero* extat quidem in Hittorp. à manu recenti, cùm prius aliud quid fuiſſet. *Idem.*

11. *Aliquando fuit meus.*] Haud aliter quoque Pal. ſec. aut Hitt. nam vulgati ante Manutium, voce amplius, *amicus*. ſuperfluè. *Idem.*

12. *Qui ex ædilitate ad conſulatum.*] Neceſſe mihi fuit ſequi libros ſcriptos Ferrarii, cum & aliorum idem præ ſe ferrent, & Pal. ſec. vulgata, *ex ædilitate conſulatum petit*; quomodo ſolùm Pal. tert. nam pr. & quart. *ædilitate conſulatum, penè ſalvatur legibus.* Idem.

13. *Credo dignitate.*] Pall. ſec. tert. *dignitatem*, quod in Hittorpio. Manut. & Lamb. edidere: *propter eximiam credo dignitatem.* an è mſſ.? *Idem.*

videtur : niſi ut intelligamus, [14] illos, quorum res judicatas irritas fecimus, bene, & è republica judicaviſſe.

12 Neque hoc in hoc uno eſt. ſunt alii in eiſdem caſtris honeſtè condemnati, turpiter reſtituti. Quod horum conſilium, qui omnibus bonis hoſtes ſunt, niſi crudeliſſimum, putatis fore? Accedit Saxa neſcio quis, quem nobis Cæſar ex ultima Celtiberia tribunum plebis dedit, caſtrorum antea metator, nunc, ut ſperat, urbis : à qua cùm ſit alienus, [15] ſuo capiti, ſalvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho : quo neminem veterani pejus oderunt. His, quaſi præter dotem, quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum eſt largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum : quibus utinam contenti eſſent! ferremus : etſi tolerabile non erat : ſed quidvis patiendum fuit, ut hoc tætertimum bellum non haberemus.

6 Quid? illa caſtrorum M. Antonii lumina, nonne ante ocu-
13 los proponitis? primùm duos [16] collegas Antoniorum, & Dolabellæ, Nuculam, & Lentonem, Italiæ diviſores lege ea, quam ſenatus per vim latam judicavit. quorum alter commentatus eſt mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cujus bona modò proſcripta vidimus : tanta procuratorum eſt negligentia. At hic nuper ſororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non poſſunt non prodigè vivere, qui noſtra bona ſperant, cùm effundunt ſua. Videte etiam P. Decii auctionem, clariſſimi viri : qui majorum ſuorum exempla perſequens, pro alieno ſe ære devovit. emptor tamen in ea auctione inventus eſt nemo. Hominem ridiculum, qui ſe exire ære alieno putet poſſe, cùm vendat aliena.

14 Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultæ videntur furiæ debitorum : vindicem enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de L. Planco? quem præſtantiſſimus civis, Aquila, Pollentia expulit, & quidem crure fracto : quod utinam antè illi accidiſſet, ne huc redire potuiſſet! Lumen, & decus illius exercitus penè præterii, T. Annium Cimbrum, Lyſidici filium, Lyſidicum ipſum Græco verbo, quoniam omnia jura diſſolvit : niſi forte jure Germanum Cimber occidit. Cùm hanc, & hujus generis copiam tantam habeat Antonius, quod ſcelus omittet, cùm Dolabella tantis ſe obſtrinxerit parricidiis, nequaquam pati latronum manu & copia?

15 Quapropter, ut invitus ſæpe diſſenſi à Q. Fufio, ita ſum ejus ſententiæ libenter aſſenſus. ex quo judicare debetis, me non cum homine ſolere, ſed cum cauſa diſſidere. Itaque non aſſentior ſolùm, ſed etiam gratias ago Q. Fufio. dixit enim ſeveram, gravem, republica dignam ſententiam : judicavit hoſtem Dolabellam : bona ejus cenſuit publicè poſſidenda. quò cùm addi nihil poſſet (quid enim atrocius potuit, quid ſeverius decernere?) dixit tamen, ſi quis eorum, qui poſt ſe rogati eſſent, graviorem ſententiam dixiſſet : in eam ſe iturum. quam ſeveritatem quis poteſt non laudare?

7 Nunc quoniam hoſtis eſt judicatus Dolabella, bello eſt per-
16 ſequendus. neque enim quieſcet : habet legionem, habet fugitivos, habet ſceleratam impiorum manum : eſt ipſe confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella heſterno die hoſte decreto bellum gerendum eſt, imperator eſt deligendus. Duæ dictæ ſunt ſententiæ : quarum neutram probo : alteram, quia ſemper, niſi cùm eſt neceſſe, periculoſam arbitror : alteram, quia alienam his temporibus exiſtimo.

17 Nam extraordinarium ſemper imperium populare atque ventoſum eſt, minimè noſtræ gravitatis, minimè hujus ordinis. Bello Antiochi magno & gravi, cùm L. Scipioni, Publii filio, obveniſſet Aſia, parùmque in eo putaretur eſſe animi, parùm roboris, ſenatuſque ad collegam ejus, [17] C. Lælium, hujus Sapientis patrem, negotium deferret : ſurrexit P. Africanus, frater major L. Scipionis, & illam ignominiam familiæ deprecatus eſt : dixitque & in fratre ſuo ſummam virtutem eſſe, ſummumque conſilium, neque ſe ei legatum id ætatis, iiſque rebus geſtis, defuturum. quod cùm ab eo eſſet dictum; nihil eſt de Scipionis provincia commutatum : nec plus extraordinarium imperium ad id bellum quæſitum, quàm duobus antea maximis Punicis bellis, quæ à conſulibus, aut à dictatoribus geſta & confecta ſunt : aut quàm Pyrrhi, quàm Philippi, quàm poſt Achaico bello, quàm Punico tertio : ad quod populus Romanus ita ipſe ſibi delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere conſulem vellet.

Cum Ariſtonico bellum gerendum fuit, L. Valerio, P. Li- 8
cinio conſulibus. rogatus populus, quem id bellum gerere 18
placeret : Craſſus conſul, & pontifex maximus, Flacco collegæ, flamini Martiali, multam dixit, ſi à ſacris diſceſſiſſet. quam multam populus remiſit : pontifici tamen flaminem parere juſſit. ſed ne tum quidem populus Romanus ad privatum detulit bellum. quamquam erat Africanus, qui anno antè de Numantinis triumphaverat : qui cùm longè omnes belli gloria, & virtute ſuperaret, duas tantùm tribus tulit. ita populus Romanus conſuli potiùs Craſſo, quàm privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeji imperiis, ſummi viri, atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt. nam Sertorianum bellum à ſenatu privato datum eſt, quia conſules recuſabant : cùm L. Philippus pro conſulibus ſe eum mittere dixit, non pro conſule.

Quæ igitur hæc comitia? aut quam ambitionem conſtantiſ- 19
ſimus, & graviſſimus civis, L. Cæſar in ſenatum introduxit? clariſſimo viro, atque innocentiſſimo decrevit imperium, privato tamen. in quo maximum nobis onus impoſuit. Aſſenſero : ambitionem induxero in curiam. negavero : videbor ſuffragio meo, tamquam comitiis, honorem homini amiciſſimo denegaviſſe. Quòd ſi comitia placet in ſenatu habere : petamus, ambiamus. [18] tabella modò detur nobis, ſicut populo data eſt. Cur committis Cæſar, ut aut præſtantiſſimus vir, ſi tibi non ſit aſſenſum, repulſam tuliſſe videatur : aut unuſquiſque noſtrûm præteritus, ſi, cùm pari dignitate ſimus, eodem honore digni non putemur.

At enim (nam id exaudio) C. Cæſari adoleſcentulo impe- 20
rium extraordinarium mea ſententia dedi. Ille enim mihi præſidium extraordinarium dederat. cùm dico mihi, ſenatui dico, populoque Romano. A quo reſpublica præſidium ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut ſine eo ſalva eſſe non poſſet, huic extraordinarium imperium non darem? aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. Quæ eſt enim ratio, aut quî poteſt fieri, ut ſine imperio teneatur exercitus? Non igitur, quod ereptum non eſt, eſt id exiſtimandum eſſe datum. eripuiſſetis C. Cæſari, patres conſcripti, imperium, niſi dediſſetis. milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen ſecuti, pro republica arma ceperant, volebant ſibi ab illo imperari : legio Martia, & quarta, ita ſe contulerat ad auctoritatem ſenatus, populique Romani dignitatem, ut eum depoſcerent imperatorem, & ducem. Cæſari bellum neceſſitas, faſces ſenatus dedit. otioſo verò, nihil agenti, privato, obſecro te, L. Cæſar, (cum periti ſſimo homine mihi res
eſt) quando imperium ſenatus dedit? Sed de hoc quidem hac- 9
tenus, ne refragari homini amiciſſimo, ac de me optimè merito, videar. etſi quis poteſt refragari non modò non petenti, verum etiam recuſanti?

Illa verò, patres conſcripti, aliena conſulum dignitate, alie- 21
na

14. *Illos quorum res judicatas irritas.*] Vulgo additur *illos judices. ſunt*, vocem eam reſpuunt Pal. ſec. & Hitt. *Grut.*

15. *Suo capiti ſalvis nobis ominetur.*] Eſt à conjectura Ferrarii : ſed ſic tamen fuerat initio in Hittorpiano, factumque deinde *dominetur* vulgatum. *Idem.*

16. *Collegas Antoniorum.*] Hittorp. & Pal. ſec. item Ferrariani *Antonii* : forſan melius. nam iſti Marco erant omnia potius quam fratri ejus. *Idem.*

17. *C. Lælium, Sapientis patrem.*] Pighius noſter in Faſtis ſuis ad annum urbis conditæ DLXIII, corrigendum putat *C. Lælium Lælii Sap.* neque enim tunc vixiſſe Lælium illum, nedum fuiſſe in Senatu cùm hæc Cicero diceret, vero ſimile. *Idem.*

18. *Tabella modò detur nobis.*] Ita Man. & Lamb. neque aliter Pal. ſec. vulgata; *tabula modò nova detur &c.* Idem.

19. *Non*

na temporum gravitate ſententia eſt, ut conſules, Dolabellæ perſequendi cauſa, Aſiam, & Syriam ſortiantur. Dicam, cur inutile reipublicæ. ſed prius, quàm turpe conſulibus ſit, videte. Cùm conſul deſignatus obſideatur, in eoque liberando ſalus ſit poſita reipublicæ: cùmque à populo Romano peſtiferi cives, parricidæque deſciverint: cùmque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus: &, ſi in poteſtatem quis Antonii venerit, propoſita ſint tormenta, atque cruciatus: cùmque harum rerum omnium decertatio conſulibus optimis, & fortiſſimis commiſſa, & commendata ſit: Aſiæ, & Syriæ mentio fiet, ut aut ſuſpicioni crimen, aut invidiæ materiam dediſſe videamur?

22 At verò ita decernunt, ut liberato Bruto: id enim reſtabat: ut relicto, deſerto, prodito. Ego verò mentionem omnino provinciarum factam dico alieniſſimo tempore. quamvis enim intentus animus tuus ſit, C. Panſa, ſicut eſt, ad fortiſſimum virum, & omnium clariſſimum, liberandum: tamen rerum natura cogit te neceſſariò referre animum aliquando ad Dolabellam perſequendum, & partem aliquam in Aſiam, & Syriam derivare curæ, & cogitationis tuæ. Si autem fieri poſſet, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. quod quoniam fieri non poteſt, iſto animo, quem habes præſtantiſſimum, atque optimum, nihil te volumus, niſi de Bruto cogitare.

23 Facis tu id quidem, & eò maximè incumbis: duas tamen res, magnas præſertim, non modò agere uno tempore, ſed ne cogitando quidem explicare quiſquam poteſt. incitare, & inflammate tuum iſtud præſtantiſſimum ſtudium non ad aliam
10 ulla ex parte curam transferre debemus. Adde iſtuc ſermones hominum, adde ſuſpiciones, adde invidiam. Imitare me, quem tu ſemper laudaſti: qui inſtructam ornatamque à ſenatu provinciam depoſui, ut incendium patriæ, omiſſa omni cogitatione, reſtinguerem. nemo erit, præter unum me, quicum profectò, ſi quid intereſſe tua putaſſes, pro ſumma familiaritate noſtra communicaſſes, qui credat, te invito, provinciam tibi eſſe decretam. Hanc, quæſo, pro tua ſingulari ſapientia reprime famam: atque effice, ne id, quod non curas, cupere videare.

24 Quod quidem eo vehementiùs tibi laborandum eſt, quia in eandem cadere ſuſpicionem collega, vir clariſſimus, non poteſt. nihil horum ſcit, nihil ſuſpicatur: bellum gerit: in acie ſtat: de ſanguine, & de ſpiritu decertat: antè provinciam ſibi decretam audiet, quàm potuerit tempus ei rei datum ſuſpicari. Vereor, ne exercitus quoque noſtri, qui non delectus neceſſitate, ſed voluntariis ſtudiis ſe ad rempublicam contulerunt, tardentur animis, ſi quidquam aliud à nobis, niſi de inſtanti bello cogitatum putabunt. Quòd ſi provinciæ conſulibus expetendæ videntur, ſicut ſæpe multis clariſſimis viris expetitæ ſunt: reddite priùs nobis Brutum, lumen, & decus civitatis: qui ita conſervandus eſt, ut id ſignum, quod de cælo delapſum, Veſtæ cuſtodiis continetur: quo ſalvo, ſalvi ſumus futuri. tunc vel in cælum vos, ſi fieri poterit, humeris noſtris tollemus: provincias certè digniſſimas vobis deligemus. nunc quod agitur, agamus. agitur autem, liberine vivamus, an mortem obeamus: quæ certè ſervituti anteponenda eſt.

25 Quid ſi etiam affert tarditatem iſta ſententia, ad Dolabellam perſequendum? quando enim veniet conſul? an id exſpectamus, quo ne veſtigium quidem Aſiæ civitatum, atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de ſuo numero. Valde mihi probari poteſt, qui paullo antè clariſſimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipſe nemini putat dandum, ne à ſenatu quidem, id ego unius judicio delatum comprobem?

26 Expedito nobis homine, & parato, patres conſcripti, opus eſt, & eo, qui imperium legitimum habeat: qui præterea auctoritatem, nomen, exercitum, perſpectum animum in republica liberanda. Quis igitur is eſt? aut M. Brutus, aut C. Caſ- 11
ſius, aut uterque. Decernerem planè, ſicut multa, conſulem alterum, amboſve, ni Brutum colligaſſemus in Græcia, & ejus auxilium ad Italiam vergere, quàm ad Aſiam maluiſſemus: [19] non ut ex ea acie reſpectum haberemus, ſed ut ipſa acies ſubſidium haberet etiam tranſmarinum. Præterea, patres conſcripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem, & gravem: tenet, opinor, Byllidem: tenet Amantiam: inſtat Epiro: urget Illyricum: habet aliquot cohortes, habet equitatum. hinc ſi Brutus erit traductus ad aliud bellum, Græciam certè amiſerimus. Eſt autem etiam de Brundiſio, atque illa ora Italiæ providendum. quamquam miror tamdiu morari Antonium. ſolet enim accipere ipſe manicas, nec diutiùs obſidionis metum ſuſtinere. Quod ſi confecerit Brutus, & intellexerit plus ſe reipublicæ profuturum, ſi Dolabellam perſequatur, quàm ſi in Græcia maneat: aget ipſe per ſeſe, ut adhuc quoque fecit: neque in tot incendiis, quibus confeſtim ſuccurrendum eſt, exſpectabit ſenatum.

Nam & Brutus, & Caſſius multis jam in rebus ipſe ſibi ſe- 27
natus fuit. Neceſſe eſt enim in tanta converſione & perturbatione rerum, temporibus potius parere, quàm moribus. nec enim nunc primùm aut Brutus, aut Caſſius ſalutem, libertatemque patriæ, legem ſanctiſſimam, & morem optimum judicavit. Itaque ſi ad nos nihil referretur de Dolabella perſequendo, tamen ego pro decreto putarem, cùm eſſent tales virtute, auctoritate, nobilitate ſummi viri: quorum alterius jam notus nobis eſt exercitus, alterius auditus. Non igitur Brutus 12
exſpectavit decreta noſtra, cùm ſtudia noſſet. neque enim eſt in provinciam ſuam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia ſua putavit, quæ vos veſtra eſſe velletis: legiones conſcripſit novas, excepit veteres: equitatum ad ſe abduxit Dolabellæ, atque eum nondum tanto parricidio oblitum, hoſtem ſua ſententia judicavit. nam ni ita eſſet, quo jure equitatum à conſule abduceret?

Quid? C. Caſſius, pari magnitudine animi, & conſilii præ- 28
ditus, nonne eo ex Italia conſilio profectus eſt, ut prohiberet Syria Dolabellam? qua lege? quo jure? eo, quod Jupiter ipſe ſanxit, ut omnia, quæ reipublicæ ſalutaria eſſent, legitima, & juſta haberentur. Eſt enim lex nihil aliud, niſi recta, & à numine deorum tracta ratio, imperans honeſta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Caſſius, cùm eſt in Syriam profectus, alienam provinciam, ſi homines legibus ſcriptis uterentur: his verò oppreſſis, ſuam, lege naturæ.

Sed ut ex veſtra quoque auctoritate firmetur, cenſeo: Cùm 29
P. Dolabella, quique ejus crudeliſſimi, & tæterrimi facinoris miniſtri, ſocii, adjutores fuerunt, hoſtes populi Romani à ſenatu judicati ſint, cùmque ſenatus P. Dolabellam bello perſequendum cenſuerit, ut is, qui omnia deorum, hominumque jura novo, inaudito, inexpiabili ſcelere polluerit, nefarioque patriæ ſe parricidio obſtrinxerit, pœnas diis, hominibuſque meritas debitaſque perſolvat.

Senatui placere, C. Caſſium, proconſulem provinciam Sy- 30
riam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit: eumque à Q. Marcio Criſpo proconſule, L. Statio Murco proconſule, A. Allieno legato, exercitus accipere, eoſque ei tradere: cumque his copiis, & ſi quas prætereà paraverit, bello P. Dolabellam terra, marique perſequi: ejus belli gerendi cauſa, quibus ei videatur, naves, nautas, pecuniam, cetera, quæ ad bellum gerendum pertineant, [illegible] imperandi in Syria, Aſia, Bithynia, Ponto, jus [illegible] [illegible]tatemque habeat: utque, ejus belli gerendi cauſa advenequamcumque in [illegible] C. Caſſii, proconſulis [illegible], quàm ejus rit, ibi majus [illegible]ovinciam tum obtinebit, cùm C. Caſſius pro- erit, qui eam provinciam venerit.

Re-

19. *Non ut ex ea acie reſpectum haberemus.*] Explic[illegible] [illegible]cum egregiè contra Gabr. Faernum Schottus noſter, libro i Nodor. Cic. cap. 15. *Grut.*

20. *Ani-*

31 Regem Dejotarum patrem, & regem Dejotarum filium, ſi, ut multis bellis ſæpenumero imperium populi Romani juverint, item C. Caſſium proconſulem copiis ſuis, opibuſque juviſſent, ſenatui, populoque Romano gratum eſſe facturos: itemque ſi ceteri reges, tetrarchæ, dynaſtæque feciſſent, ſenatum populumque Romanum eorum officii non immemorem futurum: utique C. Panſa, A. Hirtius, conſules, alter, ambove, ſi eis videretur, republica recuperata, de provinciis conſularibus, prætoriis, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant. interea provinciæ ab iis, à quibus obtinentur obtineantur, quoad cuique ex ſenatusconſulto ſucceſſum ſit.

13 Hoc ſenatusconſulto ardentem inflammabitis, & armatum
32 armabitis Caſſium. nec enim animum ejus poteſtis ignorare, nec copias. [20] animus is eſt, quem videtis: copiæ, quas audiſtis, fortis, & conſtantis viri, qui ne vivo quidem Trebonio Dolabellæ latrocinium in Syriam penetrare ſiviſſet. Allienus, familiaris, & neceſſarius meus, poſt interitum Trebonii profectus, ne dici quidem ſe legatum Dolabellæ volet. Eſt Q. Cæcilii Baſſi, privati illius quidem, ſed fortis, & præclari viri, robuſtus, & victor exercitus.

33 Dejotari regis & patris, & filii, & magnus, & noſtro more inſtructus exercitus: ſumma in filio ſpes, ſumma ingenii indoles; ſummaque virtus. Quid de patre dicam? cujus benivolentia in populum Romanum eſt ipſius æqualis ætati: qui non ſolùm ſocius imperatorum noſtrorum fuit in bellis, verùm etiam dux copiarum ſuarum. Quæ de illo viro Sulla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quàm ornatè, quàm honorificè, quàm graviter ſæpe in ſenatu prædicaverunt?

34 Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benivolum, unum fidelem populo Romano judicavit. Fuimus imperatores ego, & M. Bibulus in propinquis, finitimiſque provinciis. ab eodem rege adjuti ſumus & equitatu, & pedeſtribus copiis. ſecutum eſt hoc acerbiſſimum, & calamitoſiſſimum civile bellum. in quo quid faciendum Dejotaro? quid omnino rectius fuerit, dicere non eſt neceſſe: præſertim, cùm contrà, ac Dejotarus ſenſit, victoria belli judicarit. quo in bello ſi fuit error, communis ei fuit cum ſenatu: ſin recta ſententia, ne victa quidem cauſa vituperanda eſt. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus accedent.

35 Neque vero claſſes deerunt: tanti Tyrii Caſſium faciunt,
14 tanti ejus in Syria nomen, atque Phœnice eſt. Paratum habet imperatorem, C. Caſſium, patres conſcripti, reſpublica contra Dolabellam, nec paratum ſolùm, ſed peritum, atque fortem. magnas ille res geſſit ante Bibuli ſummi viri adventum, [21] cùm Pacori nobiliſſimos duces, maximaſque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam ejus, & ſingularem laudem prætermitto. cujus enim prædicatio nondum omnibus grata eſt, hanc memoriæ potiùs, quàm vocis teſtimonio conſervemus.

36 Animadverti, patres conſcripti, dici jam à quibuſdam, exornari etiam nimiùm à me Brutum, nimiùm Caſſium ornari: Caſſio verò ſententia mea dominatum, & principatum dari. Quos ego orno? nempe eos, qui ipſi ſunt ornamenta reipublicæ. Quid? D. Brutum nonne omnibus ſententiis ſemper ornavi? num igitur reprehenditis? an Antonios potiùs ornarem, non modò ſuarum familiarum, ſed Romani nominis probra, atque dedecora? an Cenſorinum ornem, in bello hoſtem, in pace ſectorem? an cetera ex eodem latrocinio naufragia colligam? Ego verò iſtos, otii, concordiæ, legum, judiciorum, libertatis inimicos, tantum abeſt ut ornem, ut effici non poſſit, quin eos tam oderim, quàm rempublicam diligo.

Vide, inquit, ne veteranos offendas. hoc enim vel maximè 37
exaudio. Ego autem veteranos tueri debeo; ſed hos, quibus ſanitas eſt: certè timere non debeo. eos veteranos, qui pro republica arma ceperunt, ſecutique ſunt C. Cæſarem auctoritate beneficiorum paternorum, hodieque rempublicam defendunt cum magno periculo, non tueri ſolùm, ſed etiam commodis augere debeo. qui autem quieſcunt, ut ſexta & octava legio, in magna gloria, & laude ponendos puto. comites verò Antonii, qui poſtquàm beneficia Cæſaris comederunt, conſulem deſignatum obſident, huic urbi [22] ferro, ignique minitantur: Saxæ ſe, & Caphoni tradiderunt, ad facinus, prædamque natis, num quis eſt, qui tuendos putet? Ergo aut boni ſunt, quos etiam ornare; aut quieti, quos conſervare debemus: aut impii, quorum contra furorem, & bellum, & juſta arma ſuſcepimus.

Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, vere- 15
mur? eorumne, qui D. Brutum obſidione cupiunt liberare? 38
quibus cùm Bruti ſalus cara ſit, qui poſſunt Caſſii nomen odiſſe? an eorum, qui utriſque armis vacant? non vereor, ne acerbus civis quiſquam iſtorum ſit, qui otio delectantur. Tertio verò generi non militum veteranorum, ſed importuniſſimorum hoſtium, cupio quàm acerbiſſimum dolorem inurere. quamquam, patres conſcripti, quouſque dicemus ſententias veteranorum arbitratu? quod eorum tantum faſtidium eſt, quæ tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatorem etiam deligamus?

Ego autem (dicendum eſt enim, patres conſcripti, quod 39
ſentio) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quàm quid tirones milites, flos Italiæ, quid novæ legiones, ad liberandum patriam paratiſſimæ, quid cuncta Italia de veſtra gravitate ſentiat. Nihil enim ſemper floret: ætas ſuccedit ætati. diu legiones Cæſaris viguerunt: nunc vigent Panſæ, vigent Hirtii, vigent Cæſaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt ætatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. itaque his præmia promiſſa ſunt: illis perſoluta. fruantur his illi, perſolvantur his, quæ ſpopondimus. id enim deos immortales ſpero æquiſſimum judicare.

Quæ cùm ita ſint, eam, quam dixi, ſententiam, vobis, pa- 40
tres conſcripti, cenſeo comprobandam.

20. *Animus is eſt quem videtis.*] Sic omnes libri noſtri atque Ferrarii, qui tamen malebat, *vidiſtis*; ſcilicet *Idibus Martiis*, quod ipſum textu dignatus Lambinus. *Grut.*

21. *Cum Pacori nobiliſſimos duces.*] MSſ. omnes *Parthorum*; quod tamen reſpuit linea ſequens. *Idem.*

22. *Ferro ignique minitantur.*] Lambinus *ferrum ignemque*, ex conjectura Ferrarii. quæ mihi neceſſaria non videtur, quamvis is velit. *Idem.*

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM PHILIPPICA DUODECIMA.

ORATIO SEPTIMA ET QUINQUAGESIMA.

I ETSI minimè decere videtur, patres conſcripti,
1 decipi, errare eum, cui vos maximis ſæpe de rebus aſſentiamini: conſolor me tamen, quoniam vobiſcum pariter, & unà cum ſapientiſſimo conſule erravi. nam cùm duo conſulares ſpem honeſtæ pacis nobis attuliſſent, quòd erant familiares M. Antonii, quòd domeſtici, videbantur ſe aliquod ejus vulnus, quod nobis ignotum eſſet, videre: alterum uxor, liberi: alter, quotidie litteras mittere,

gere , accipere , apertè favere Antonio.
2 Hi ſubitò hortari ad pacem , quod jamdiu non feciſſent,
non ſine cauſa videbantur. Acceſſit conſul hortator. at qui
conſul ? ſi prudentiam quærimus , qui minimè falli poſſet : ſi
virtutem , qui nullam pacem probaret , niſi Antonio cedente,
atque victo : ſi magnitudinem animi , qui præferret mortem
ſervituti. Vos autem , patres conſcripti , non tam immemo-
res veſtrorum graviſſimorum decretorum videbamini , quàm
[1] ſpe allata (deditionem quam amici , pacem appellarent alie-
ni) de imponendis , non de accipiendis legibus cogitare. Au-
xerat autem meam quidem ſpem , credo item veſtram , quòd
domum Antonii afflictam mæſtitia audiebam, lamentari uxo-
rem. hinc etiam fautores Antonii , quorum in vultu habitant
oculi mei, triſtiores videbam.
3 Quod ſi non ita eſt , cur à Piſone , & à Caleno potiſſimum,
cur hoc tempore , cur tam improvisò , cur tam repentè pacis
eſt facta mentio ? Negat Piſo ſe ſcire, negat audiſſe quidquam:
negat Calenus rem ullam novam allatam eſſe. atque id nunc
negant , poſteaquam nos pacificatoria legatione implicatos
putant. Quid ergo opus eſt novo conſilio, ſi in re nihil omni-
2 no novi eſt ? Decepti , decepti , inquam , ſumus , patres con-
ſcripti : Antonii eſt acta cauſa ab amicis ejus , non publica.
quod videbam equidem , ſed quaſi per caliginem. reſtrinxerat
aciem animi D. Bruti ſalus. Quòd ſi in bello dari vicarii ſo-
lerent : libenter me, ut D. Brutus emitteretur , pro illo inclu-
di paterer.
4 Atqui hac voce Q. Fufii capti ſumus : Ne ſi à Mutina qui-
dem receſſerit , audiamus Antonium ? [2] ne ſi in ſenatus qui-
dem poteſtatem futurum ſe dixerit ? durum videbatur. itaque
fracti ſumus : ceſſimus. Recedit igitur à Mutina ? Neſcio. Pa-
ret ſenatui ? Credo , inquit Calenus : ſed ita, ut teneat digni-
tatem. Valde hercule vobis laborandum eſt , patres conſcri-
pti, ut veſtram dignitatem amittatis , quæ maxima eſt : Anto-
nii , quæ neque eſt ulla , neque eſſe poteſt , retineatis : ut eam
per vos recuperet , quam per ſe perdidit. Si jacens vobiſcum
aliquid ageret , audirem fortaſſe : quamquam (ſed hoc malo
dicere) audirem. ſtanti reſiſtendum eſt , aut concedenda unà
cum dignitate libertas.
5 At non eſt integrum. conſtituta legatio eſt. Quid autem
integrum non eſt ſapienti , quod reſtitui poteſt ? cujuſvis ho-
minis eſt errare : nullius , niſi inſipientis , in errore perſevera-
re. poſteriores enim cogitationes, (ut ajunt) ſapientiores ſo-
lent eſſe. Diſcuſſa eſt illa caligo , quam paulo antè dixi : di-
luxit , patet , videmus omnia , neque per nos ſolùm , ſed ad-
monemur à noſtris. Attendiſtis paullo antè , præſtantiſſimi
viri quæ eſſet oratio. Mæſtam , inquit , domum offendi , con-
jugem , liberos. Admirabantur boni viri , accuſabant amici,
quòd ſpe pacis legationem ſuſcepiſſem. nec mirum , P. Ser-
vili. [3] tuis enim veriſſimis , graviſſimiſque ſententiis omni
eſt non dico dignitate , ſed etiam ſpe ſalutis ſpoliatus An-
tonius.
6 Ad eum ire te legatum quis non miraretur ? de me expe-
rior: cujus idem conſilium , quod tuum , ſentio quàm repre-
hendatur. nos reprehendimur ſoli? quid ? vir fortiſſimus Pan-
ſa ſine cauſa tam accuratè paullo antè locutus eſt tamdiu ? quid
egit , niſi uti [4] falſam proditionis à ſe ſuſpicionem depelleret ?
unde autem eſt iſta ſuſpicio ? ex pacis patrocinio repentino,
quod ſubitò ſuſcepit, eodem captus errore, quo nos.
7 Quòd ſi eſt erratum , patres conſcripti , ſpe falſa , atque fal-
laci : redeamus in viam. optimus eſt portus pœnitenti , mu-
tatio conſilii. Quid enim , per deos immortales ! poteſt rei- 3
publicæ prodeſſe noſtra legatio ? prodeſſe dico ? quid ſi etiam
obfutura eſt ? obfutura ? quid ſi jam nocuit ? an vos acerrimam
illam & fortiſſimam populi Romani libertatis recuperandæ
cupiditatem, non imminutam , ac debilitatam putatis legatio-
ne pacis audita ? quid municipia cenſetis ? quid colonias ? quid
cunctam Italiam ? futuram eodem ſtudio , quo contra com-
mune incendium exarſerat ? an non putamus fore , ut eos pœ-
niteat profeſſos eſſe, & præ ſe tuliſſe odium in Antonium , qui
pecunias polliciti ſunt , qui arma , qui ſe totos & animis , &
corporibus in ſalutem reipublicæ contulerunt ? Quemadmo-
dum veſtrum hoc conſilium Capua probabit , quæ temporibus
his Roma altera eſt ? illa impios cives judicavit , ejecit, exclu-
ſit. illi , illi , inquam , urbi fortiſſimè conanti , è manibus eſt
ereptus Antonius.
Quid ? legionum noſtrarum nervos nonne his conſiliis in- 8
cidimus ? quis eſt enim , qui ad bellum inflammato animo ſit
futurus , ſpe pacis oblata ? ipſa illa Martia , cæleſtis , & divina
legio , hoc nuntio langueſcet , & mollietur , atque illud pul-
cherrimum Martium nomen amittet : excident gladii : fluent
arma de manibus. Senatum enim ſecuta , non arbitrabitur ſe
graviori odio in Antonium eſſe debere , quàm ſenatum. Pu-
det hujus legionis, pudet quartæ , quæ pari virtute noſtram au-
ctoritatem probans, non ut conſulem , & imperatorem ſuum,
ſed ut hoſtem , & oppugnatorem patriæ reliquit Antonium :
pudet optimi exercitus, qui conjunctus eſt ex duobus : qui jam
luſtratus, qui profectus ad Mutinam eſt : qui ſi pacis , id eſt ,
timoris noſtri nomen audiverit : [5] ut non referat pedem , in-
ſiſtet certe. [6] quid enim , revocante , & receptui canente ſe-
natu, properet dimicare ?
Quid autem hoc injuſtius , quàm nos , inſcientibus iis , qui 4
bellum gerunt , de pace decernere ? nec ſolùm inſcientibus , 9
ſed etiam invitis ? An vos A. Hirtium , præclariſſimum con-
ſulem , C. Cæſarem , deorum beneficio natum ad hæc tempo-
ra, quorum epiſtolas , ſpem victoriæ declarantes , in manu te-
neo, pacem velle cenſetis ? vincere illi expetunt : paciſque dul-
ciſſimum , & pulcherrimum nomen non pactione , ſed victo-
ria concupierunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc
rem audituram putatis ? illa enim hujus belli propulſandi ,
adminiſtrandi , ſuſtinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti
nutum ipſum , ne dicam imperium , ſecuta, armis, viris, pecu-
nia , belli principia firmavit : eadem crudelitati M. Antonii
ſuum totum corpus objecit : exhauritur , vaſtatur , uritur. o-
mnes æquo animo belli patitur injurias , dummodò repellat
periculum ſervitutis.
Et, ut omittam reliquas partes Galliæ (nam ſunt omnes pa- 10
res,) Patavini alios excluſerunt, alios ejecerunt, miſſos ab An-
tonio : pecunia , militibus , & , quod maximè deerat , armis,
noſtros duces adjuverunt. fecerunt idem reliqui , qui quon-
dam in eadem cauſa erant , & propter multorum annorum in-
jurias alienati à ſenatu putabantur. quos minimè mirum eſt,
communicata cum his republica fideles eſſe, qui etiam exper-
tes ejus , fidem ſuam ſemper præſtiterunt. His igitur omnibus 5
victoriam ſperantibus pacis nomen afferemus , id eſt , deſpe-
rationem victoriæ ?
Quid , ſi ne poteſt quidem ulla eſſe pax ? quæ enim eſt con- 11
ditio pacis , in qua ei , cum quo pacem facias , nihil concedi
poteſt ? Multis rebus à nobis invitatus ad pacem Antonius :
bel-

---

1. *Spe allata (deditionem quam amici , pacem appellarent alieni) de impon. &c.*] Eſt à conjectaneo Ferrarii , quo tamen nihil abit à mſſ. quàm quod *deditionem* facit , ex vulgato *deditionis* ; pro quo tamen in Pal. pr. ac quart. *deditio in amici* , tert. *deditioni amici* ; ut fortè fuerit ; *deditionem amici , pacem app. alieni.* recepta lectio ; *ſpe allata deditionis , quam amici pacem appellare mallent , de imp.* Grut.

2. *Ne ſi in ſenatus quidem poteſtatem.*] Mſſ. noſtri *poteſtatem* , antiquè. quod & monuit Suffridus noſter. *Idem.*

3. *Tuis enim veriſſimis &c.*] Gulielmius legit *ſeveriſſimis* , ut ſupra XI cap. 6. ſub finem. *Idem.*

4. *Falſam proditionis à ſe ſuſpicionem &c.*] Vox *proditio* nunc demum poſtliminio accedit Ciceroni. ætatem integram exulavit. reſtat in edd. primis & mſſ. noſtris omnibus item Suffridi & Hittorpiano. *Idem.*

5. *Ut non referat pedem , inſiſtet , ſanè.*] Gulielmius legebat , *ſiſtet.* at quid ſi idem notet vulgata ? quæ in mſſ. omnium. *Idem.*

6. *Quid enim revocante &c.*] Retro vulgati , *quis.* ſed alterum eſt à Pal. ſec. & membranis Suffridi ; ſicque videtur initio fuiſſe in Hittorp. *Idem.*

bellum tamen maluit. miſſi legati, repugnante me: ſed tamen miſſi. delata mandata: non paruit. denuntiatum eſt, ne Brutum obſideret, à Mutina diſcederet: oppugnavit etiam vehementiùs. & ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? verecundioremne coràm putamus in poſtulando fore, quàm fuerit tum, cùm miſit mandata ad ſenatum? Atqui tum ea petebat, quæ videbantur improba omnino, ſed tamen aliquo modo poſſe concedi: nondum erat veſtris tam graviſſimis, tamque multis judiciis, ignominiiſque conciſus: nunc ea petit, quæ dare nullo modo poſſumus; niſi priùs volumus nos bello victos confiteri.

12 Senatuſconſulta falſa delata ab eo judicavimus. num ea vera poſſumus judicare? Leges ſtatuimus per vim, & contra auſpicia latas: iiſque nec populum, nec plebem teneri. num eas reſtitui poſſe cenſetis? Seſtertium ſepties millies avertiſſe Antonium pecuniæ publicæ judicaviſtis. num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo, civitates, ſacerdotia, regna venierunt. num figentur rurſus eæ tabulæ, quas vos decretis
6 veſtris refixiſtis? Quòd ſi ea, quæ decrevimus, obruere volumus, num etiam memoriam rerum delere poſſumus? quando enim obliviſcetur ulla poſteritas, cujus ſcelere [7] in hac veſtirus fœditate fuerimus? ut centurionum legionis Martiæ Brundiſii profuſus ſanguis eluatur, num elui prædicatio crudelitatis poterit? [8] ut media prætercam, quæ vetuſtas tollet operum circa Mutinam tetra monumenta, ſceleris indicia, latrociniique veſtigia?

13 Huic igitur importuno, atque impuro parricidæ, quid habemus, per deos immortales! quod remittamus? An Galliam ultimam, & exercitum? [9] quid eſt aliud quàm, non pacem facere, ſed differre bellum? [10] nec ſolùm prorogare bellum, ſed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, quacumque conditione in hanc urbem cum ſuis venerit? armis nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimùm: abſunt tot perditi cives, nefarium ſecuti ducem. tamen eorum ora, ſermones, qui in urbe ex eo numero relicti ſunt, ferre non poſſumus. quid cenſetis, cùm tot uno tempore irruperint? [11] nos arma poſuerimus, illi non? nonne nos noſtris conſiliis victos in perpetuum fore?

14 Ponite ante oculos M. Antonium conſularem: ſperantem conſulatum Lucium adjungite: ſupplete ceteros, neque noſtri ordinis ſolùm, honores & imperia meditantes: nolite ne Tirones quidem, Numiſios, & [12] Muſtellas, Saxaſve contemnere. cum his facta pax, non erit pax, ſed pactio ſervitutis. L. Piſonis, ampliſſimi viri, præclara vox, à te non ſolùm in hoc ordine, Panſa, ſed etiam in concione jure laudata eſt. Exceſſurum ſe ex Italia dixit, deos penates, & ſedes patrias relicturum, ſi (quod dii omen averterint!) rempublicam oppreſſiſſet Antonius.

7 Quæro igitur à te, Piſo, nonne oppreſſam rempublicam pu-
15 tes, ſi tot, tam impii, tam audaces, tam facinoroſi recepti ſint? quos nondum tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus, hos nunc omni ſcelere coopertos, tolerabiles cenſes civitati fore? Aut iſto tuo, mihi crede, conſilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem, & vagam perſequamur, aut cervices latronibus dandæ, atque in patria cadendum. Ubi ſunt, C. Panſa, illæ cohortationes pulcherrimæ tuæ, quibus & te excitatus ſenatus, inflammatus populus Romanus non ſolùm audivit, ſed etiam didicit, nihil eſſe homini Romano fœdius ſervitute?

Idcircone ſaga ſumpſimus, arma cepimus, juventutem o- 15
mnem [13] ex tota Italia excivimus, [14] ut exercitu florentiſſimo, & maximo legati [15] ad pacem mitterentur? ſi poſtulandam, quid timemus? ſi accipiendam, cur non rogamur? in hac ego legatione ſim, aut ad id conſilium admiſcear, in quo, ne ſi diſſenſero quidem à ceteris, ſciturus populus Romanus ſit? Ita fiet, ut, ſi quid remiſſum, aut conceſſum ſit, meo ſemper periculo peccet Antonius, cùm ei peccandi poteſtas à me conceſſa videatur.

Quòd ſi habenda cum Antonii latrocinio pacis ratio fuit, 17
mea tamen perſona ad iſtam pacem conciliandam minimè fuit deligenda. Ego numquam legatos mittendos cenſui: ego ante legatorum reditum auſus ſum dicere, Pacem ipſam ſi afferrent, quoniam ſub nomine pacis bellum lateret, [16] reipublicæ repudiandam. ego princeps ſagorum: ego ſemper illum hoſtem appellavi, cùm alii adverſarium: ſemper hoc bellum, cùm alii tumultum. nec hæc in ſenatu ſolùm: eadem ad populum ſemper egi: nec ſolùm in ipſum, ſed in ejus ſocios, facinorum miniſtros, & præſentes, & eos, qui unà ſunt: in totam denique M. Antonii domum ſum ſemper invectus.

Itaque, ut alacres, & læti, ſpe pacis oblata, inter ſe impii 18
cives, quaſi viciſſent, gratulabantur: ſic me iniquum ejurabant: de me querebantur. diffidebant etiam Servilio. meminerant, ejus ſententiis confixum Antonium: L. Cæſarem, fortem quidem illum, & conſtantem ſenatorem, avunculum tamen: Calenum, procuratorem: Piſonem, familiarem: te ipſum, Panſa, vehementiſſimum, & fortiſſimum conſulem, factum jam putant leniorem: non quò ita ſit, aut eſſe poſſit; ſed mentio à te facta pacis, ſuſpicionem multis attulit immutatæ voluntatis. Inter has perſonas me interjectum amici Antonii moleſtè ferunt: quibus gerendus mos eſt, quoniam ſemel liberales eſſe cœpimus.

Proficiſcantur legati optimis ominibus: ſed ii proficiſcan- 8
tur, in quibus non offendatur Antonius. Quòd ſi de Antonio 19
non laboratis, mihi certè, patres conſcripti, conſulere debetis. parcite oculis ſaltem meis, & aliquam veniam juſto dolori date. Quo enim adſpectu videre potero, (mitto hoſtem patriæ: ex quo mihi odium in illum commune vobiſcum eſt,) quomodo adſpiciam mihi uni crudeliſſimum hoſtem, ut declarant ejus de me acerbiſſimæ conciones? Adeone me ferreum putatis, ut cum eo congredi, aut illum adſpicere poſſim? qui nuper, cùm in concione donaret eos, qui ei de parricidis audaciſſimi videbantur, mea bona donare ſe dixit [17] Petiſſio Urbinati, qui ex naufragio luculenti patrimonii ad hæc Antoniana ſaxa projectus eſt.

An L. Antonium adſpicere potero? cujus ego crudelitatem 20
effugere non potuiſſem, niſi me mœnibus, & portis, & ſtudio municipii mei defendiſſem. Atque idem hic mirmillo Aſiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis, & Nuculæ, cùm aquilæ primipili nummos aureos daret, de meis bonis ſe dare dixit. ſi enim de ſuis dixiſſet, ne aquilam quidem ipſam credituram pu-

7. *In hac veſtitus fœditate.*] Codices quidam à Suffrido inſpecti, *veſtiti*. antiquè. Grut.

8. *Ut media prætercam &c.*] Hittorp. *mediam*. unde putat Gulielmius reſcribendum *inediam*. Idem.

9. *Quid eſt aliud quàm, non pacem facere.*] Lambinus ſuſtulit negativam, non auctoritate librorum, ſed de conjectura Ferrarij. *Idem.*

10. *Nec ſolum prorogare bellum.*] Ferrarii mſſ. *propagare*, recepitque in contextum Manutius. habet ſic quoque Pal. ſec. ſed non eſt in eo vox *bellum*. Idem.

11. *Nos arma poſuerimus, illi non?*] Poſteriores addiderunt, *non poſuerint*. & verò noſtri item Suff. eam vocem habent, ſed auctiorem ſyllaba, *depoſuerint*. Idem.

12. *Muſtellas Saxaſve.*] Diſpiciant otioſiores. Pal. pr. ſec. habent, *Sejoſve*. tert. quart. item Hittorp. *ſocioſve*. & verò Ferrarianis quoque exulant *Saxa*; repræſentantque *Sejos* aut *Scios*. *Idem.*

13. *Ex tota Italia exeuſſimus.*] Ita voluit Gulielmius, fide Nonii Marcelli. Pall. tamen *excivimus*, quod & in retrò vulgatis. *Idem.*

14. *Ut exercitu florentiſſimo.*] Lambinus, *ut de exerc.* neque aliter Pall. noſtri. *Idem.*

15. *Ad pacem mitterentur? ſi poſtulandam, quid timemus? ſi accipiendam, cur non rogamur*] Pal. pr. ac ſec. non agnoſcunt, *ſi accipiendam, cur non rogamur?* neque ſecus Hittorp. qui tamen habet ſuperius *ſi*, ante *poſtulandum*, quo noſtri deſtituuntur. Lambinus & Manutius ordine inverſo; *ſi accipiendam, cur non rogamur? ſi poſtulandam, quid timemus?* quod & in Pal. tertio. *Idem.*

16. *Reipubl. repellendam.*] Illud *reipub.* nunc primum additur Tullio, è Pal. pr. ſec. quarto, eratque è Suffridæis. *Idem.*

17. *Petiſſio Urbinati.*] Variè ſcribitur utrumque nomen noſtris. ultimum quidem, *Urvinati*, aut *Urſinati*. at prius *Præſidio*, *Præſidi*, *Piaſio*, *Pitiſio*. Idem.

18, *Is*

putavit. Non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non
duos prætores, non tribunum plebis, non duos deſignatos tri-
bunos, non Beſtiam, non Trebellium, non Plancum. non
poſſum animo æquo videre tot, tam importunos, tam ſcelera-
tos hoſtes: nec id fit faſtidio meo, ſed caritate reipublicæ.

21 Sed vincam animum, mihique imperabo: dolorem juſtiſſi-
mum, ſi non potero frangere, occultabo. Quid? vitæ cenſe-
tiſne, patres conſcripti, habendam mihi aliquam eſſe ratio-
nem? quæ mihi quidem minimè cara eſt, præſertim cùm Do-
labella fecerit, ut optanda mors eſſet, modò ſine cruciatu, at-
que tormentis: vobis tamen, & populo Romano vilis eſſe
ſpiritus meus non debet. [18] is enim ſum, niſi fortè me fallo,
qui vigiliis, curis, ſententiis, periculis etiam, quæ plurima
adii propter acerbiſſimum omnium in me odium impiorum,
perfecerim, [19] ut non obſtarent reipublicæ, ne quid arrogan-
tiùs videar dicere.

22 Quod cùm ita ſit, nihilne mihi de periculo meo cogitan-
9 dum putatis? Hic cùm eſſem in urbe, ac domi, tamen multa
ſæpe tentata ſunt, ubi me non ſolùm amicorum fidelitas, ſed
etiam univerſæ civitatis oculi cuſtodiunt. quid cenſetis, cùm
iter ingreſſus ero, longum præſertim? nullaſne inſidias perti-
meſcendas? Tres viæ ſunt ad Mutinam, quò feſtinat animus,
ut quàm primùm illud pignus libertatis populi Romani D.
Brutum, adſpicere poſſim: cujus in complexu libenter extre-
mum vitæ ſpiritum ediderim, cùm omnes actiones horum
menſium, omnes ſententiæ meæ pervenerint ad eum, qui mi-
hi fuit propoſitus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viæ: à ſupero
mari, Flaminia: ab infero, Aurelia: media, Caſſia.

23 Nunc, quæſo, attendite, num aberret à conjectura ſuſpicio
periculi mei. Etruriam diſcriminat Caſſia. ſcimuſne igitur,
Panſa, quibus in locis nunc ſit Lentonis Ceſenii ſeptemvira-
lis auctoritas? nobiſcum nec animo certè eſt, nec corpore. ſi
autem aut domi eſt, aut non longè à domo, certè in Etruria
eſt, id eſt, in via. Quis igitur mihi præſtat, Lentonem uno
capite eſſe contentum? Dic mihi præterea, Panſa, Ventidius
ubi ſit, cui fui ſemper amicus, antequàm ille reipublicæ bo-
niſque omnibus tam apertè eſt factus inimicus. Poſſum Caſ-
ſiam vitare, tenere Flaminiam. quid, ſi Anconam, ut dicitur,
Ventidius venerit? poterone Ariminum tutò accedere? Reſtat
Aurelia. [20] hic quidem etiam præſidia habebo. poſſeſſiones
enim ſunt P. Clodii. tota familia occurret: hoſpitio invita-
bit; propter familiaritatem notiſſimam.

10 Hiſce ego me viis committam, qui Terminalibus nuper in
24 ſuburbium, ut eodem die reverterer, ire non ſum auſus? do-
meſticis me parietibus vix tueor, ſine amicorum cuſtodiis.
Itaque in urbe maneo. ſi licebit, manebo. hæc mea ſedes eſt,
hæc vigilia, hæc cuſtodia, hoc præſidium ſtativum. teneant
alii caſtra, regna, res bellicas: [21] oderint hoſtem: [22] nos, ut
dicimus, ſemperque fecimus, urbem, & res urbanas vobiſcum
pariter tuebimur. Neque verò recuſo munus hoc: quamquam
populum Romanum video pro me recuſare. nemo me minùs
timidus, nemo cautior. res declarat. vigeſimus annus eſt,
cùm omnes ſcelerati me unum petunt. itaque ipſi, ne dicam
mihi, reipublicæ pœnas dederunt: me ſalvum adhuc reſpubli-
ca conſervavit ſibi. Timidè hoc dicam: ſcio enim quidvis ho-
mini accidere poſſe: verumtamen ſemel circumſeſſus lectis
valentiſſimorum hominum viribus cecidi ſciens, ut honeſtiſſi-
mè poſſem exſurgere.

25 Poſſumne igitur ſatis videri cautus, ſatis providus, ſi me
huic itineri tam infeſto, tamque periculoſo commiſero? glo-
riam in morte debent ii, qui in republica verſantur, non cul-
pæ reprehenſionem, & ſtultitiæ vituperationem relinquere.
Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet in-
teritum talis & civis, & viri? At ſunt qui dicant (durè illi qui-
dem, ſed tamen dicunt) minùs dolendum, quòd ab homine
impuro, nefarioque non caverit. etenim qui multorum cuſto-
dem ſe profiteatur, eum ſapientes ſui primùm capitis ajunt
cuſtodem eſſe oportere. Cùm ſeptus ſis legibus, & judicio-
rum metu, non ſunt omnia timenda, neque ad omnes inſidias
præſidia quærenda. quis enim audeat luci, quis in militari via,
quis bene comitatum, quis illuſtrem aggredi?

Hæc neque hoc tempore, neque in me valent. non modò 26
enim pœnam non extimeſcet, qui mihi vim attulerit: ſed
etiam gloriam ſperabit à latronum gregibus, & præmia. Hæc 11
ego in urbe prævideo: facilis eſt circumſpectus, unde exeam,
quò progrediar, quid ad dextram, quid ad ſiniſtram ſit. num
idem in Apennini tramitibus facere potero? in quibus, etiam
ſi non erunt inſidiæ, quæ facillimè eſſe poterunt, animus ta-
men erit ſollicitus, ut nihil poſſit de officiis legationis atten-
dere. Sed effugi inſidias: perrupi Apenninum. nempe in
Antonii congreſſum, colloquiumque veniendum eſt. quinam
locus capietur? ſi extra caſtra: ceteri viderint. ego mortem
actutum futuram puto. novi hominis furorem, novi effrena-
tam violentiam. Cujus acerbitas morum, immanitaſque natu-
ræ, ne vino quidem permiſta temperari ſolet: hic ira, demen-
tiaque inflammatus, adhibito fratre Lucio, tæterrima bellua,
numquam profectò à me ſacrilegas manus, atque impias abs-
tinebit.

Memini colloquia & cum acerrimis hoſtibus, & cum gra- 27
viſſimè diſſentientibus civibus. Cn. Pompejus, Sexti filius,
conſul, me præſente, cùm eſſem tiro in ejus exercitu, [23] cum
P. Vettio Scatone, duce Marſorum, inter bina caſtra collocu-
tus eſt. quò quidem memini Sex. Pompejum, fratrem con-
ſulis, ad colloquium ipſum Roma venire, doctum virum, at-
que ſapientem: quem cùm Scato ſalutaſſet, Quem te appel-
lem? inquit. At ille, Voluntate, hoſpitem: neceſſitate, ho-
ſtem. Erat in illo colloquio æquitas: nullus timor, nulla ſub-
erat ſuſpicio: mediocre etiam odium. non enim ut eriperent
nobis ſocii civitatem, ſed ut in eam reciperentur, petebant.
Sulla cum Scipione inter Cales, & Teanum, cùm alter nobi-
litatis florem, alter belli ſocios adhibuiſſet, de auctoritate ſe-
natus, de ſuffragiis populi, & de jure civitatis, [24] leges inter
ſe, conditiones, contulerunt. non tenuit omnino colloquium
illud fidem: à vi tamen, periculoque abfuit. Poſſumuſne igi- 12
tur in Antonii latrocinio [25] æquè eſſe tuti? non poſſumus:
aut, ſi ceteri poſſunt, me poſſe diffido.

Quòd ſi non extra caſtra congrediemur: quæ ad colloquium 28
caſtra ſumentur? in noſtra ille numquam veniet: multo mi-
nùs nos in illius. reliquum eſt, ut & accipiantur, & remit-
tantur poſtulata per litteras. ergo erimus in caſtris. mea ad
omnia poſtulata una ſententia: quam cùm hic, vobis audien-
tibus, dixero, iſſe, & rediſſe me putatote: legationem confe-
cero. omnia ad ſenatum mea ſententia rejiciam, quæcumque
poſtulabit Antonius. neque enim licet aliter, neque permiſ-
ſum eſt nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem le-
gatis permitti ſolet more maiorum: neque ulla omnino à ſe-
natu mandata accepimus, quæ cùm agam in conſilio, non-
nullis, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum eſt,
ne

18. *Is enim ſum &c. periculis etiam, quæ plurima adii propter &c. impiorum perfecerim.*] Sic ſolùm Pal. tert. & quart. nam pr. & ſec. item Hitt. & omnes ferè Ferrariani præterunt; *is enim eſt &c. periculis, etiam perfecerim quæ plurima propter &c. impiorum pertulerim.* neutra lectio ſatisfacit. *Grut.*

19. *Ut non obſtarent reipubl.*] Nihil variant ſcripti noſtri. Muretus & Lambinus edidere *obſtarem.* neſcio quàm rectè. *Idem.*

20. *Hic quidem etiam præſidia habebo.*] Eſt à Pal. ſec. cui ſecundas faciunt mſſ. Suffridi noſtri. vulgò erat *habeo.* Idem.

21. *Oderint hoſtem.*] Melius illud, meo judicio, quàm Faerni conjectaneum, quod libris ſuis adplicuit Lambinus, *fuderint.* Idem.

22. *Nos ut dicimus.*] Diu eſt quod in Suſpicionum libellis poſuerim, legendum videri *didicimus.* Idem.

23. *Cùm P. Vettio Scatone.*] Sic Pall. noſtri, ſic Lilienſis atque Hitt. niſi quod quidam *Statone.* Vulgata, *Catone.* Idem.

24. *Leges inter ſe, conditiones, contulerunt.*] Ita mſſ. Suffridi. neque aliter Ferrarius, qui adhuc encliticam adjiciebat, recepitque in contextum Lambinus. vulgata, *legis inter ſe conditiones cont.* Idem.

25. *Æquè eſſe tuti.*] Conjectura eſt Ubaldi, ſed admodum appoſita. nam editi, *ut hi.* mſſ. *ut ii.* Idem.

 26. *Ni-*

ne imperita militum multitudo per me pacem diſtineri putet?

29 Facite, hoc meum conſilium legiones novas non improbare. nam Martiam, & quartam, [26] nihil cogitetis præter dignitatem, & decus, comprobaturas eſſe: certò ſcio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri ſe ne ipſi quidem volunt. Sed quonam modo accipient ſeveritatem meam? Multa enim falſa de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. quorum commoda, ut vos optimi teſtes eſtis, ſemper ego ſententia, auctoritate, oratione firmavi: ſed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt ſuis. Sunt autem fortes illi quidem, ſed propter memoriam rerum, quas geſſerunt pro populi Romani libertate, & ſalute reipublicæ nimis feroces, & ad ſuam vim omnia noſtra conſilia revocantes.

30 Horum ego cogitationem non vereor: impetum pertimeſco. Hæc quoque pericula tanta ſi effugero, ſatiſne tutum reditum putatis fore? Cùm enim & veſtra auctoritate, & meo me more defendero, & meam fidem reipublicæ conſtantiamque præſtitero: tum erunt mihi non hi ſolùm, qui me oderunt, ſed illi etiam, qui invident, extimeſcendi. Cuſtodiatur igitur mea vita reipublicæ, eaque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriæ reſervetur: mors autem neceſſitatem habeat fati, aut, ſi antè oppetenda eſt, oppetatur cum gloria. Hæc cùm ita ſint, etſi hanc legationem reſpublica, ut leviſſimè dicam, non deſiderat; tamen, ſi tutò licebit ire, proficiſcar. omnino, patres conſcripti, totum hujuſce rei conſilium non periculo meo, ſed utilitate reipublicæ metiar. de qua mihi quoniam liberum eſt ſpatium, multùm etiam, atque etiam conſiderandum puto, idque potiſſimum faciendum, quod maximè intereſſe reipublicæ judicavero.

26. *Nihil cogitetis præter dignitatem &c.*] Repræſentavi ſcripturam Pall. omnium, item olim editorum. recentiores ejecta voce, *cogitetis*, diſtinxerant; *nihil præter dign. & decus probaturos eſſe, certò ſcio.* Grut.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA TERTIADECIMA.
ORATIO OCTAVA ET QUINQUAGESIMA.

1 1 [1] A PRINCIPIO hujus belli, patres conſcripti, quod cum impiis civibus, ſceleratiſque ſuſcepimus, timui, ne conditio inſidioſa pacis, libertatis recuperandæ ſtudia reſtingueret. Dulce enim nomen eſt pacis: res verò ipſa cùm jucunda, tum ſalutaris. nam nec privatos focos, nec publicas leges, nec libertatis jura, cara habere poteſt, quem diſcordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eumque ex numero hominum ejiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque ſive Sulla, ſive Marius, ſive uterque, ſive Octavius, ſive Cinna, ſive iterum Sulla, ſive alter Marius, & Carbo, ſive quis alius civile bellum optavit, eum deteſtabilem civem reipublicæ natum judico.

2 Nam quid ego de proximo dicam, cujus acta defendimus, cùm ipſum jure cæſum fateamur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine tætrius: ſi aut civis, aut homo habendus eſt, qui civile bellum concupiſcit. Sed hoc primum videndum eſt, patres conſcripti, cum omnibuſne pax eſſe poſſit, an ſit aliquod bellum inexpiabile: in quo [2] pactio pacis, lex ſit ſervitutis. Pacem cum Scipione Sulla [3] ſive faciebat, ſive ſimulabat; non erat deſperandum, [4] ſi conveniſſent, fore aliquem tolerabilem ſtatum civitatis. Cinna ſi concordiam cum Octavio confirmare voluiſſet, hominum in republica ſanitas remanere potuiſſet. Proximo bello ſi aliquid de ſumma gravitate Pompejus, multum de cupiditate Cæſar dimiſiſſet: & pacem ſtabilem, & aliquam rempublicam nobis habere licuiſſet. Hoc ve- 2
rò quid eſt? cum Antoniis pax poteſt eſſe? cum Cenſorino, Ventidio, Trebellio, Beſtia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? exempli cauſa, paucos nominavi: genus infinitum, [5] immanitatemque ipſi cernitis reliquorum.

Addite illa naufragia Cæſaris amicorum, Barbas, Caſſios, 3
Barbatios, Polliones: addite Antonii colluſores, & ſodales, Eutrapelum, Melam, Cœlium, Pontium, Craſſicium, Tironem, [6] Muſtellam, Petiſſium: comitatum relinquo: duces nomino. huc accedunt Alaudæ, ceterique veterani, ſeminarium judicum tertiæ decuriæ, qui, ſuis rebus exhauſtis, beneficiis Cæſaris devoratis, fortunas noſtras concupierunt.

O fidam dexteram Antonii, qua ille plurimos cives truci- 4
davit! ô ratum, religioſumque fœdus, [7] quod cum Antoniis fecerimus! hoc ſi Marcus violare conabitur, Lucii cum ſanctitas à ſcelere revocabit. illis locus ſi in hac urbe fuerit, urbi ipſi locus non erit. Ora vobis eorum ponite, patres conſcripti, ante oculos, & maximè Antoniorum: inceſſum, adſpectum, vultum, ſpiritum, latera tegentes alios, ſequentes alios, [8] alios progredientes amicos. [9] quam vim anhelitus? quas con-

1. *A principio hujus belli.*] Sic noſtri mſſ. omnes, præter unum, cui deerat littera princeps. ſcias relictam à ſcriba, ut minio depingeretur illudque ipſum decepit acutiſſimum Ferrarii judicium, qui juſſit fide mſſ. ſuorum *In* vulgatum expungeremus. *Gruter.*

2. *Pactio pacis, lex ſit ſervitutis.*] Non poteſt mihi diſplicere, quod inveni in Pal. ſec. *aēr ſit ſerv.* Idem.

3. *Sive faciebat, ſive ſimulabat.*] Ita Manut. & Lamb. ex Faerni opinor libris; alluditque Pal. ſec. qui, *ſive faciebat*; ut appareat, ſcribam aliquem initio tranſiliiſſe illud, *ſive ſimulabat*, ob ſimilitudinem ſyllabæ finalis cum voce præcedente, alios verò poſt præterea ſuſtuliſſe illud, *ſive*. Idem.

4. *Si conveniſſent.*] Quum palam notet Ferrarius in omnibus libris veteribus legi *conveniſſet*, longe abſum ab mente Lambini, Gothofredi, Gruteri, qui in tanta varietatum farragine id ne quidem tangendum putarunt, ut penitus perſuadear omnino ſic Ciceronem ſcripſiſſe *ſi conveniſſet*, ſcil. pax; nota elegantia, qua id malebant ad rem referri, quam homines. *Gronov.*

5. *Immanitatemque ipſi cernitis reliquorum. Addite &c.*] Falſa lectio, delegitque Pal. pr. ac ſec. in quibus *cernitis belli. quorum numero addite illa &c.* & ita initio fuiſſe videtur in Hittorpiano; certè retinet illud *numero*, excluſum hodie vulgo. & vix eſt, uti ei cedere non debeat publicata. *Gruter.*

6. *Muſtellam, Petiſſium.*] Ultimi hujus mentio fit auctori noſtro oratione præcedenti, capite 8. & tamen Pall. noſtri ferè, ut etiam Ferrariani, *Muſtellam, pediſum*; aut *peditem*, vel *peditium*. Idem.

7. *Quod cum Antoniis fecerimus.*] Manut. & Lamb. *Antonio.* malui alterum cum Pal. ſec. vulgata tamen *cum his fec.* Idem.

8. *Alios prægredientes amicos.*] Reſtitui, quod erat in olim editis, reſtatque in Pal. tribus & Mauriciano. poſt natæ edd. *progredientes.* minus rectè. *comites* enim, aut anteambulones, aut laterones, aut pediſſequi. *Idem.*

9. *Quam vim anhelitus.*] Robuſtè! enervat tamen Ferrarius, dum con-

contumelias fore cenſetis, minaſque verborum? niſi fortè eos
pax ipſa leniet, maximeque cùm in hunc ordinem venerint:
ſalutabunt benignè, comiter appellabunt unumquemque no-
ſtrûm.
2 Non recordamini, per deos immortales! quas in eos ſen-
5 tentias dixeritis? acta Antonii reſcidiſtis: leges refixiſtis: per
vim, & contra auſpicia latas decreviſtis: totius Italiæ delectus
excitaſtis: collegam, & ſocium ſcelerum omnium, hoſtem
judicaviſtis, cum hoc quæ pax poteſt eſſe? Si eſſet externus
hoſtis, tamen id ipſum vix, talibus factis, poſſet aliquo modo.
maria, montes, regionum magnitudines intereſſent, odiſſe-
tis eum, quem non videretis. hi in oculis hærebunt, &, cùm
licebit, in faucibus; quibus enim ſeptis tam immanes belluas
continebimus? At incertus exitus belli eſt. Eſt omnino fortium
virorum, quales vos eſſe debetis; virtute præſtare tantum, ut
poſſint fortunæ culpam non extimeſcere.
6 Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo ſolùm, verùm
etiam ſapientia poſtulatur: quamquam vix videntur hæc poſſe
ſejungi, ſejungamus tamen. fortitudo dimicare jubet, [10] ju-
ſtum odium incendit, ad confligendum impellit, vocat ad pe-
riculum. Quid ſapientia? cautioribus utitur conſiliis, in po-
ſterum providet, eſt omni ratione protectior. quid igitur cen-
ſet? Parendum eſt enim: atque id optimum judicandum, quod
ſit ſapientiſſimè conſtitutum. Si hoc præcipit, ne quid vita
exiſtimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam
omne diſcrimen, quæram ex ea, etiamne fuerit, cùm id fece-
ro, ſerviendum. ſi annuerit: næ ego ſapientiam iſtam, quam-
vis ſit erudita, non audiam. ſin reſponderit, Tu verò ita vi-
tam, corpuſque ſervato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut
poſteriora libertate ducas, itaque his uti velis, ſi liberare rem-
publicam poſſis: nec pro his libertatem, ſed pro libertate hæc
projicias, tamquam pignora injuriæ: tum ſapientiæ vocem au-
dire videar, eique, uti deo, paream.
7 Itaque ſi, receptis illis, poſſumus eſſe liberi, vincamus
odium, pacemque patiamur: [11] ſin jus incolumibus his, nul-
lum eſſe poteſt: lætemur decertandi oblatam eſſe fortunam.
aut enim, victis his, fruemur victrice republica, aut oppreſſi,
(quod omen avertat Jupiter!) ſi non ſpiritu, at virtutis laude
4 vivemus. At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pon-
tifex maximus, optimè proximo civili bello de republica me-
ritus, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, patres conſcri-
pti, auctoritas major eſt, quàm M. Lepidi, vel propter ipſius
virtutem, vel propter familiæ dignitatem. accedunt eodem
multa privata: magna ejus in me merita, ac mea quædam in
illum. maximum verò ejus beneficium numero, quòd hoc ani-
mo in rempublicam eſt: quæ mihi vita mea ſemper fuit carior.
8 Nam cùm Magnum Pompejum, clariſſimum adoleſcentem,
præſtantiſſimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem, rem-
que publicam ſine armis, maximo civilis belli periculo libe-
ravit: tum me ejus beneficio plus quam pro virili parte obli-
gatum puto. Itaque ei & honores decrevi, quàm potui am-
pliſſimos, in quibus vos mihi eſtis aſſenſi: nec umquam de il-
lo & ſperare optimè, & loqui deſtiti. magnis, & multis pi-
gnoribus M. Lepidum reſpublica illigatum tenet. ſumma no-
bilitas eſt hominis, ſummi honores, ampliſſimum ſacerdo-
tium, plurima urbis ornamenta, ipſius, fratris, majorumque
monumenta: probatiſſima uxor, optatiſſimi liberi, res fami-
liaris cùm ampla, tum caſta à cruore civili. nemo ab eo civis
violatus, multi beneficio, & miſericordia liberati. Talis igi-
tur vir, & civis, opinione labi poteſt, voluntate à republica
diſſidere nullo pacto poteſt.
9 Pacem vult M. Lepidus. Præclarè: ſi talem poteſt efficere,
qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeji filium reſpubli-
ca adſpiciet, ſuoque ſinu, complexuque recipiet: neque ſolùm
illum, ſed cum illo ſeipſam ſibi reſtitutam putabit. Hæc cauſa
fuit, cur decerneretis ſtatuam in Roſtris cum inſcriptione
præclara: cur abſenti triumphum. quamquam enim magnas
res bellicas geſſerat, & triumpho dignas, non erat tamen ei
tribuendum, quod nec L. Æmilio, nec Æmiliano Scipioni,
nec ſuperiori Africano, nec Mario, nec Pompejo, qui majora
bella geſſerunt: ſed, quòd ſilentio civile bellum confecerat,
primùm ut licuit, honores in eum maximos contuliſtis.
Exiſtimaſne igitur, M. Lepide, qualem Pompejum reſpu- 5
blica habitura ſit civem, tales futuros Antonios? in altero 10
pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis (& cùm hos
compello, [12] prætereo omnino ex grege latrocinii neminem)
libidines, ſcelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde
obſecro vos, patres conſcripti, quis hoc veſtrûm non videt,
quod Fortuna ipſa, quæ dicitur cæca, vidit? ſalvis enim actis
Cæſaris, quæ concordiæ cauſa defendimus, Pompejo ſua do-
mus patebit: eamque non minoris, quàm emit Antonius,
redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeji domum filius. O
rem acerbam! Sed hæc ſatis diu, multùmque defleta ſunt.
Decreviſtis tantam pecuniam Pompejo, quantam ex bonis pa-
triis in prædæ diſſipatione inimicus victor redegiſſet.
Sed hanc mihi diſpenſationem pro paterna neceſſitudine, 11
& conjunctione depoſco. redimet hortos, ædes, urbana quæ-
dam, quæ poſſidet Antonius. nam argentum, veſtem, ſupel-
lectilem, vinum amittet æquo animo, quæ ille helluo diſſipa-
vit. Albanum, Firmanum à Dolabella recuperabit: etiam ab
Antonio Tuſculanum. hique, qui nunc Mutinam oppugnant,
D. Brutum obſident, de Falerno Anſeres depellantur. Sunt
alii plures fortaſſe: ſed mea memoria dilabuntur. Ego etiam
eos dico, qui hoſtium numero non ſunt; Pompejanas poſſeſ-
ſiones, quanti emerint, filio reddituros.
Satis inconſiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex il- 12
lis attingere. retinere verò quis poterit, clariſſimo domino
reſtituto? An is non reddet, qui domini patrimonium cir-
cumplexus, quaſi theſaurum draco, Pompeji ſervus, libertus
Cæſaris, agri Lucani poſſeſſiones occupavit? Atque illud ſe-
pties millies, quod adoleſcenti, patres conſcripti, ſpopondi-
ſtis, ita deſcribite, ut videatur à vobis Cn. Pompeji filius in
patrimonio ſuo collocatus. Hæc ſenatus. reliqua populus Ro-
manus in ea familia, quam vidit ampliſſimam, perſequetur:
in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum, ut,
quod à patre accepi, filio reddam, mea nominatione coopta-
bo. Utrùm igitur augurem Jovis optimi maximi, cujus in-
terpretes, internuntiique conſtituti ſumus, utrum populus
Romanus libentiùs ſanciet, Pompejum, an Antonium? Mihi
quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna vo-
luiſſe, ut actis Cæſaris firmis, ac ratis, Cn. Pompeji filius poſ-
ſet & dignitatem, & fortunas patrias recuperare.
Ac ne illud quidem ſilentio, patres conſcripti, prætereun- 6
dum puto, quòd clariſſimi viri legati, L. Paullus, Q. Thermus, 13
C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rempu-
blicam eamque perpetuam, atque conſtantem, nuntiant, ſe
Pompeji conveniendi cauſa divertiſſe Maſſiliam, eumque cog-
noviſſe paratiſſimo animo, ut cum ſuis copiis iret ad Muti-
nam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Eſt verò
ejus patris filius, qui ſapienter faciebat non minùs multa,
quàm fortiter. Itaque intelligitis & animum ei præſtò fuiſſe,
nec conſilium defuiſſe. Atque etiam hoc M. Lepido provi-
dendum eſt, ne quid arrogantiùs, quàm ejus mores ferunt,
facere videatur.

Si

conjicit *vini:* reſelliturque ab P. Victorio libro XXIX Var. lect. cap. 16. *Grut.*

10. *Juſtum odium incendit.*] Gulielmiani duo, *intendit*, quod probat. neque aliter eo verbo utitur ad Lentulum: *cum tribunus pleb. intendere cœpit.* Idem.

11. *Sin jus incolumibus his nullum eſſe poteſt.*] Ita omn. mſſ. Ferrarii, acceditque Pal. ſec. Lil. & Gembl. *Idem.*

12. *Prætereo omnino ex grege latrocinii neminem.*] Illud *omnino* hæret in nuper editis omnibus, ſed eſt tamen à conjectura Ferrarii. prius cuſi *pr. illius ex grege &c.* quomodo item aliquot Pall. ſed ſec. habet *prætereo anno ex grege latrocinio neminem;* virgulaque incumbit illi *anno.* Idem.

13. *Aſcr-*

14 Si enim nos exercitu terret, non meminit, illum exercitum, ſenatus, populique Romani atque univerſæ reipublicæ eſſe, non ſuum. At uti poteſt pro ſuo. Quid tum? omniane viris bonis, quæ facere poſſunt, facienda ſunt? etiamne ſi turpia, ſi pernicioſa erunt? ſi facere omnino non licebit? quid autem turpius, aut fœdius, aut quod minùs deceat, quàm contra ſenatum, contra cives, contra patriam exercitum ducere? quid verò magis vituperandum, quàm id facere, quod non liceat? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum: ſi quidem licere dicimus, quod legibus, quod more majorum inſtitutiſque conceditur. Neque enim, quod quiſque poteſt, id ei licet: nec, ſi non obſtatur, propterea etiam permittitur. tibi enim exercitum, Lepide, tamquam majoribus tuis, patria pro ſe dedit. hoc tu arcebis hoſtem: fines imperii propagabis; ſenatui, populoque Romano parebis, ſiquam ad aliam rem te fortè traduxerit.

7 Hæc ſi cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Le-
15 pidi, pontificis maximi pronepos. ſin hominibus tantum licere judicas, quantum poſſunt: vide, ne alienis exemplis, iiſque recentibus, uti, quàm & antiquis, & domeſticis malle videare. Quòd ſi auctoritatem interponis ſine armis, magis equidem laudo: ſed vide, ne hoc ipſum non ſit neceſſe. Quamquam enim eſt tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobiliſſimo: tamen ſenatus ſe ipſe non contemnit: nec verò fuit umquam gravior, conſtantior, fortior. Incenſi omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non poteſt ullius auctoritate tantus ſenatus, populique Romani ardor exſtingui: odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non poſſunt: receptui ſignum, aut revocationem à bello audire non poſſumus: ſperamus optima: pati vel difficillima malumus, quàm ſervire.

16 Cæſar confecit invictum exercitum: duo fortiſſimi conſules adſunt cum copiis: L. Planci conſulis deſignati, varia, & magna auxilia non deſunt: de D. Bruti ſalute certatur. unus furioſus gladiator cum tæterrimorum latronum manu, contra patriam, contra deos penates, contra aras, & focos, contra quattuor conſules gerit bellum. Huic cedamus? hujus condi-
8 tiones audiamus? cum hoc pacem fieri poſſe credamus? At periculum eſt, ne ab hoc opprimamur. Non metuo, ne is, qui ſuis ampliſſimis fortunis, niſi bonis ſalvis, frui non poteſt, prodat ſalutem ſuam. Bonos cives primùm natura efficit, adjuvat deinde fortuna. omnibus enim bonis expedit, ſalvam eſſe rempublicam. ſed in iis, qui fortunati ſunt, magis id apparet.

17 Quis fortunatior Lepido, ut antè dixi? quis eodem ſanior? vidit ejus mæſtitiam, atque lacrymas populus Romanus Lupercalibus: vidit, quàm abjectus, quàm confectus eſſet, cùm Cæſari diadema imponens Antonius, ſervum ſe illius, quàm collegam eſſe malebat. qui ſi reliquis flagitiis, & ſceleribus abſtinere potuiſſet, tamen unum ob hoc factum, dignum illum omni pœna putarem. nam, ſi ipſe ſervire poterat, nobis dominum cur imponebat? &, ſi ejus pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in noſtros liberos dominum, & tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto, qualem eum in nos eſſe voluit, talis ipſe in ceteros exſtitit.

18 Qua enim in barbaria quiſquam tam tæter, tam crudelis tyrannus, quàm in hac urbe armis barbarorum ſtipatus Antonius? Cæſare dominante veniebamus in ſenatum, ſi non liberè, attamen tutò. hoc archipirata, (quid enim dicam tyranno?) hæc ſubſellia ab Ityreis occupabantur. Prorupit ſubitò Brundiſium, ut inde, agmine quadrato, ad urbem accederet: lautiſſimum oppidum, nunc municipium, honeſtiſſimorum quondam colonorum, Sueſſam, fortiſſimorum militum ſanguine implevit: Brundiſii in ſinu, non modò avariſſimæ, ſed etiam crudeliſſimæ uxoris, delectos Martiæ legionis centuriones trucidavit. inde ſe quo furore, quo ardore, ad urbem, id eſt, ad cædem optimi cujuſque rapiebat? Quo tempore dii immortales ipſi præſidium improviſum nec-opinantibus nobis obtulerunt.

Cæſaris enim incredibilis, ac divina virtus, latronis impe- 9
tus crudeles, ac furibundos retardavit: quem tum ille demens 19
lædere ſe putabat edictis, ignorans, quæcumque falsò is diceret in ſanctiſſimum adoleſcentem, ea verè recidere in memoriam pueritiæ ſuæ. Ingreſſus urbem eſt, quo comitatu, vel potiùs agmine? cùm dextra, ſiniſtra, gemente populo Romano, minaretur dominis, notaret domos, diviſurum ſe urbem palam ſuis polliceretur. Rediit ad milites, ibi peſtifera illa Tiburi concio. inde ad urbem curſus: ſenatus in Capitolium: parata de circumſcribendo adoleſcente ſententia conſularis: cum repente (nam Martiam legionem Albæ conſediſſe ſciebat) affertur ei de quarta nuntius. quo perculſus, abjecit conſilium referendi ad ſenatum de Cæſare. egreſſus eſt non viis, ſed tramitibus, paludatus: eoque die ipſo innumerabilia ſenatuſconſulta fecit: quæ quidem omnia citiùs lecta, quàm ſcripta ſunt.

Ex eo non iter, ſed curſus, & fuga in Galliam. Cæſarem 20
ſequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis: quorum ille nomen præ metu ferre non poterat: eique in Galliam penetranti, D. ſe Brutus objecit: qui ſe totius belli fluctibus circumiri, quàm illum aut regredi, aut progredi maluit, Mutinamque illi exſultanti, tamquam frenos furoris injecit. quam cùm operibus, munitionibuſque ſepſiſſet, nec eum florentiſſimæ coloniæ dignitas, neque conſulis deſignati majeſtas à parricidio deterreret: tum, me, (teſtor & vos, & populum Romanum & omnes deos, qui huic urbi præſident,) invito, & repugnante, legati miſſi tres conſulares ad latronem M. Antonium, gladiatorum ducem.

Quis tam barbarus umquam? tam immanis? tam ferus? 21
non audivit: non reſpondit: neque eos ſolùm præſentes, ſed multò magis nos, à quibus illi erant miſſi, ſprevit, & pro nihilo putavit. Poſtea, quod ſcelus, quod facinus parricida non edidit? circumſedit colonos veſtros, exercitum populi Romani, imperatorem, conſulem deſignatum: agros divexat civium optimorum: hoſtis tæterrimus omnibus bonis cruces, ac tormenta minitatur. Cum hoc, M. Lepide, pax eſſe quæ poteſt? 10
cujus ne ſupplicio quidem ullo ſatiari videtur poſſe populus Romanus.

Quòd ſi quis adhuc dubitare potuit, quin nulla ſocietas huic 22
ordini, populoque Romano cum illa importuniſſima bellua poſſit eſſe: deſinat profectò dubitare, his cognitis litteris, quas mihi miſſas ab Hirtio conſule modò accepi. Eas dum recito, dumque de ſingulis ſententiis breviter diſputo, velim, patres conſcripti, ut adhuc feciſtis, me attentè audiatis. *Antonius Hirtio, & Cæſari.* Neque ſe imperatorem, neque Hirtium conſulem, nec proprætore Cæſarem. ſatis hoc quidem ſcitè. deponere alienum nomen ipſe maluit, quàm illis ſuum reddere. *Cognita morte C. Trebonii, non plus gaviſus ſum, quàm dolui.* Videte quid ſe gaviſum, quid doluiſſe dicat: faciliùs de pace deliberabitis. *dediſſe pœnas ſceleratum cineri, atque oſſibus clariſſimi viri, & apparuiſſe numen deorum intra finem anni vertentis, aut jam ſoluto ſupplicio parricidæ, aut impendente, lætandum eſt.* O Spartace! quem enim te potiùs appellem? cujus propter nefaria ſcelera tolerabilis fuiſſe videtur Catilina: lætandum eſſe, auſus es ſcribere, Trebonium dediſſe pœnas? ſceleratum Trebonium? quo ſcelere, niſi quòd te idibus Martiis à debita tibi peſte ſeduxit?

Agè, hoc lætaris: videamus, quid moleſtè feras. *Hoſtem* 23
judicatum hoc tempore Dolabellam, eo, quòd ſicarium occiderit, & videri cariorem populo Romano filium ſcurræ, quàm C. Cæſarem, patriæ parentem, ingemiſcendum eſt. Quid ingemiſcis hoſtem Dolabellam judicatum? quid? te non intelligis delectu tota Italia habito, conſulibus miſſis, Cæſare ornato, ſagis denique ſumptis, hoſtem judicatum? quid eſt autem, ſcelerate, quòd gemas, hoſtem Dolabellam judicatum à ſenatu? quem tu ordinem omnino eſſe nullum putas. ſed eam tibi cauſam belli gerendi proponis, ut ſenatum funditus deleas: reliqui boni, & locupletes omnes ſummum ordinem ſubſequantur. At ſcurræ filium appellat. Quaſi verò ignotus nobis fuerit ſplen-

didus eques Romanus Trebonii pater. Is autem humilitatem deſpicere audet cujuſquam, qui ex Fadia ſuſtulerit liberos?

11 *Acerbiſſimum vero eſt, te, A. Hirti, ornatum eſſe benefi-*
24 *ciis Cæſaris, & talem ab eo relictum, qualem ipſe miraris.* Equidem negare non poſſum, à Cæſare Hirtium ornatum: ſed illa ornamenta, in virtute, & induſtria poſita lucent. Tu verò, qui te ab eodem Cæſare ornatum negare non potes, quid eſſes, ſi tibi ille non tam multa tribuiſſet? ecquò te tua virtus provexiſſet? ecquò genus? in luſtris, popinis, alea, vino, tempus ætatis omne conſumpſiſſes, ut faciebas, cùm in gremiis mimarum, mentum, mentemque deponeres. *Et te, ô puer.* puerum appellat, quem non modò virum, ſed etiam fortiſſimum virum ſenſit, & ſentiet. Eſt iſtuc quidem nomen ætatis, ſed ab eo minimè uſurpandum, qui ſuam amentiam puero huic præbet ad gloriam.

25 *Qui omnia ejus nomini debes.* debet verò, ſolvitque præclarè. ſi enim ille patriæ parens eſt, ut tu appellas (ego, quid ſentiam, videro:) cur non hic parens verior, à quo certè vitam habemus, è tuis facinoroſiſſimis manibus ereptam? *id agere, ut jure damnatus ſit Dolabella?* Turpem verò actionem, qua defenditur ampliſſimi auctoritas ordinis contra crudeliſſimi gladiatoris amentiam! *& ut venefica hæc liberetur obſidione?* veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obſides, nove Hannibal, aut ſi quis acutior imperator fuit, ut te ipſe obſideas, neque te iſtinc, ſi cupias, poſſis explicare. receſſeris: undique omnes inſequentur. manſeris: hærebis. nimirum rectè veneficam appellas, à quo tibi præſentem peſtem vides comparatam.

26 *Ut quàm potentiſſimus ſit Caſſius, atque Brutus?* Putes Cenſorinum dicere, aut Ventidium, aut etiam ipſos Antonios. cur autem nolint potentes eſſe non modò optimos, & nobiliſſimos viros, ſed ſecum etiam in reipublicæ defenſione conjunctos? *nimirum eodem modo hæc adſpicitis, ut priora.* quæ tan-
12 dem? *caſtra Pompeji ſenatum appellatis.* An verò tua caſtra potiùs ſenatum appellaremus? in quibus tu videlicet conſularis, cujus totus conſulatus eſt ex omni monumentorum memoria revulſus: duo prætores ſine cauſa diffiſi ſe aliquid habituros: nos enim Cæſaris beneficia defendimus: prætorii, Philadelphus Annius, & innocens Gallius: ædilicii, Coricus laterum, & vocis meæ Beſtia, & fidei patronus: fraudator creditorum Trebellius, & homo diruptus, dirutuſque, Q. Cœlius, columenque amicorum Antonii, Cotyla Varius; quos Antonius deliciarum cauſa loris in convivio cædi jubebat [13] à ſervis publicis: Septemvirales, Lento, Nucula: tum deliciæ, atque amores populi Romani L. Antonius: tribuni primùm duo deſignati, Tullus Hoſtilius, qui ſuo jure in porta nomen inſcripſit: qui cùm prodere imperatorem ſuum non poſſet, reliquit. alter eſt deſignatus, [14] Viſejus neſcio qui, fortis (ut ajunt) latro; quem tamen temperantem fuiſſe ferunt Piſauri balneatorem.

27 Sequuntur alii, tribunicii, T. Plancus in primis: qui ſi ſenatum dilexiſſet, numquam curiam incendiſſet. quo ſcelere damnatus, in eam urbem rediit armis, è qua exceſſerat legibus. ſed hoc ei [15] commune cum plurimis diſſimillimis. illud tamen verum, quod in hoc Planco proverbii loco dici ſolet, perire eum non poſſe, [16] niſi ei crura fracta eſſent. fracta ſunt, & vivit. hoc tamen, ut alia multa, Aquilæ fertur acce-
13 ptum. Eſt etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus Deciis. [17] itaque Cæſaris munere, Deciorum quidem multo intervallo, per hunc præclarum virum memoria renovata eſt. Saxam verò Decidium præterire qui poſſum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum plebis videremus, quem civem numquam videramus?

Eſt quidem alter Saſerna: ſed omnes tamen tantam habent 28
ſimilitudinem inter ſe, ut in eorum prænominibus errem. Nec verò Exitius, Philadelphi frater, quæſtor, prætermittendus eſt, ne, ſi de clariſſimo adoleſcente ſiluero, invidiſſe videar Antonio. Eſt etiam Aſinius quidam ſenator voluntarius, lectus ipſe à ſe. apertam curiam vidit poſt Cæſaris mortem: mutavit calceos: pater conſcriptus repentè factus eſt. Non novi Sex. Albedium: ſed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonii ſenatu. Arbitror me aliquos præteriiſſe: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus ſenatu, Pompejanum ſenatum deſpicit; in quo decem fuimus conſulares: qui ſi omnes viverent, bellum omnino hoc non fuiſſet: auctoritati ceſſiſſet audacia.

Sed quantum præſidii fuerit in ceteris, hinc intelligi po- 29
teſt, quòd ego unus relictus è multis, contudi, & fregi, adjuvantibus vobis, exſultantis prædonis audaciam. Quòd ſi for- 14
tuna nobis modò non eripuiſſet Ser. Sulpicium, ejuſque collegam antè M. Marcellum: quos cives? quos viros? ſi duos conſules, amiciſſimos patriæ, ſimul ex Italia ejectos: ſi L. Afranium, ſummum ducem: ſi P. Lentulum, civem cùm in ceteris rebus, tum in ſalute mea ſingularem: ſi Bibulum, cujus eſt in rempublicam meritò ſemper laudata conſtantia: ſi L. Domitium, præſtantiſſimum civem: ſi Appium Claudium, pari nobilitate, & voluntate præditum: ſi P. Scipionem, clariſſimum virum, majorumque ſuorum ſimillimum, reſpublica tenere potuiſſet: certè his conſularibus non eſſet Pompejanus deſpiciendus ſenatus.

Utrum igitur æquius, utrum melius reipublicæ fuit, Cn. 30
Pompejum, an ſectorem Cn. Pompeji vivere Antonium? Qui verò prætorii? quorum princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clariſſimos viros commemorem? noſtis omnes. magis vereor, ne longum me in enumerando, quàm ne ingratum in prætereundo putetis. qui ædilicii? qui tribunicii? qui quæſtorii? Quid multa? talis ſenatorum & dignitas, & multitudo fuit, ut magna excuſatione opus iis ſit, qui illa in caſtra non venerunt. Nunc reliqua 15
attendite. *victum Ciceronem ducem habuiſtis.* Eo libentiùs ducem audio, quod certè ille dicit invitus. nam de victo nihil laboro. fatum enim meum eſt, ſine republica nec vinci poſſe, nec vincere. *Macedoniam munitis exercitibus.* Et quidem fratri tuo, qui à vobis nihil degenerat, extorſimus. *Africam commiſiſtis Varo bis capto.* Hic cum C. fratre putat ſe litigare. *In Syriam Caſſium miſiſtis.* Non igitur ſentis, huic cauſæ orbem terræ parere: te, extra munitiones tuas, veſtigium ubi imprimas, non habere?

Caſcam tribunatum gerere paſſi eſtis. Quid ergo? ut Marul- 31
lum, ut Ceſetium à republica removeremus, eum, per quem, ut neque idem hoc poſthac, neque multa hujuſmodi accidere poſſent, conſecuti ſumus? *vectigalia Juliana Lupercis ademiſtis.* Lupercorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorreſcit, quo auſus eſt, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Romanum ad ſervitutem cohortari? *veteranorum colonias, deductas lege, & ſenatusconſulto ſuſtuliſtis.* Nos ſuſtulimus, an contra lege comitiis centuriatis lata ſanximus? vide ne tu veteranos, tamen eos, qui erant perditi, perdideris: in cumque locum deduxeris, ex quo ipſi jam ſentiunt ſe numquam exituros.

Maſſilienſibus jure belli adempta redditùros vos pollicemini. 32
Ni-

13. *A ſervis publicis.*] Eſt ab emendatione Ferrarii, licet occupet omnium neotericorum libros. olim editi & ſcripti, *ſuis publicè.* Grut.

14. *Viſejus.*] Pal. ſec. *niſi ejus.* Maurit. *in ſenis.* unde fingebat Gulielmius, *M. Senius.* malim ego *Inſtejus.* Ferrarii enim vett. *Inſejus*, quomodo & Pal. pr. tert. quart. niſi quod & eſſe poterat *Niſejus.* Idem.

15. *Commune cum plurimis diſſimillimis.*] Pighius in faſtis ad annum V.C. DCCII conjicit, *plurimis ſibi ſimillimis.* Idem.

16. *Niſi ei crura fracta.*] Lil. & Gembl. *niſi ei & crura fr.* noſtri tamen nihil diſcrepant. *Idem.*

17. *Itaque Cæſaris munere &c.*] Maur. *Cæſaris numero ſe ſit.* Unde fecit conjectura Gulielmius, *hæſit.* ob majores ſuos hæſit in numero familiarium Cæſaris. videatur libro 11 Veriſimilium cap. 11. *Idem.*

Nihil diſputo de jure belli. magis facilis diſputatio eſt, quàm neceſſaria. illud tamen advertite, patres conſcripti, quam ſit huic reipublicæ natus hoſtis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit, quam ſcit huic reipublicæ ſemper fuiſſe ami-
16 ciſſimam. *Neminem Pompejanum, qui vivat, teneri lege Hirtia dignitates?* Quiſquam jam legis Hirtiæ mentionem facit? cujus non minus arbitror latorem ipſum, quàm eos, de quibus lata eſt, pœnitere? Omnino, mea quidem ſententia, legem illam appellare fas non eſt: &, ut ſit lex, non debemus illam Hirtii legem putare. *Apulejana pecunia Brutum ſubornaſtis.* Quid, ſi omnibus ſuis copiis excellentem virum reſpublica armaſſet? quem tandem bonum pœniteret? nec enim ſine pecunia exercitum alere, nec ſine exercitu fratrem tuum capere potuiſſet.

33 *Securi percuſſos* [18] *Petrum, & Menedemum, civitate donatos, & hoſpites Cæſaris, laudaſtis.* Non laudamus, quod ne audivimus quidem. valde enim nobis in tanta perturbatione reipublicæ de duobus nequiſſimis Græculis cogitandum fuit. *Theopompum, nudum, expulſum à Trebonio,* [19] *confugere Alexandriam neglexiſtis.* Magnum crimen ſenatus. de Theopompo, ſummo homine, negleximus: qui ubi terrarum ſit, quid agat, vivat denique, an mortuus ſit, quis aut ſcit, aut curat? *Ser. Galbam eodem pugione ſuccinctum in caſtris videtis.* Nihil tibi de Galba reſpondeo, fortiſſimo, & conſtantiſſimo cive: coram aderit? præſens tibi & ipſe, & ille, quem inſimulas, pugio reſpondebit. *milites aut meos, aut veteranos contraxiſtis, tamquam ad exitium eorum, qui Cæſarem occiderant. & eoſdem necopinantes ad quæſtoris ſui, aut imperatoris, aut commilitonum ſuorum pericula impuliſtis.* Scilicet verba dedimus, decepimus: ignorabat legio Martia, quarta: nec ſciebant veterani quid ageretur. non illi ſenatus auctoritatem, [20] non libertatem populi Romani ſequebantur: Cæſaris mortem ulciſci volebant, quam omnes fatalem fuiſſe arbitrabantur: te videlicet
17 ſalvum, beatum, florentem eſſe cupiebant. O miſer cùm re, tum hoc ipſo, quòd non ſentis, quàm miſer ſis!

34 Sed maximum crimen audite. *denique quid non aut probaviſtis, aut feciſtis? quid faciat, ſi reviviſcat?* quis? credo enim, afferet aliquod ſceleratі hominis exemplum! *Cn. Pompejus ipſe?* O nos turpes, ſiquidem Cn. Pompejum imitaturi ſumus! *aut filius ejus, ſi domi poſſit?* poterit, mihi crede. nam paucis diebus & in domum, & in hortos paternos immigrabit. *poſtremo negatis pacem poſſe fieri, niſi aut emiſero Brutum, aut frumento juvero.* Alii iſtuc negant? ego verò, [21] ne ſi iſta quidem feceris, umquam tecum pacem huic civitati futuram puto. *quid? hoc placetne veteranis iſtis? quibus adhuc omnia integra ſunt.* nihil vidi tam integrum, quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto ſtudio, conſenſuque offenderint.

35 *Quoniam vos aſſentationibus, & venenatis muneribus veniſtis.* Depravati, an corrupti ſunt, quibus perſuaſum eſt, fœdiſſimum hoſtem juſtiſſimo bello perſequi? *at militibus incluſis opem fertis.* [22] *nihil moror eos ſalvos eſſe, & ire quo jubetis: ſi tamen patiantur perire eum, qui meruit.* Quàm benigne! denique uſi liberalitate Antonii milites imperatorem reliquerunt, & ſe ad hoſtem metu perterriti contulerunt: per quos ſi non ſtetiſſet, non Dolabella priùs imperatori ſuo, quàm Antonius etiam collegæ parentaſſet.

Concordiæ factam eſſe mentionem ſcribitis in ſenatu, & lega- 36
tos eſſe conſulares quinque. difficile eſt credere, [23] *eos, qui me præcipitem egerint, æquiſſimas conditiones ferentem, & tamen ex his aliquid remittere cogitantem; putare aliquid moderatè, aut humanè eſſe facturos. vix etiam veriſimile eſt, qui judicaverint hoſtem Dolabellam ob rectiſſimum facinus, eoſdem nobis parcere poſſe, idem ſentientibus.* [24] Parumne videtur, omnium facinorum ſibi cum Dolabella ſocietatem initam confiteri? nonne cernitis, ex uno fonte omnia ſcelera manare? Ipſe denique fatetur, hoc quidem ſatis acutè, non poſſe eos, qui hoſtem Dolabellam judicaverint ob rectiſſimum facinus; (ita enim videtur Antonio) ſibi parcere, idem ſentienti.

Quid huic facias, qui hæc litteris, memoriæque mandarit, 18
ita ſibi conveniſſe cum Dolabella, ut ille Trebonium, &, ſi 37
poſſet, etiam Brutum, Caſſium, diſcruciatos necaret, [25] eademque inhiberet ſupplicia nobis? conſervandus civis cum tam pio, juſtoque fœdere. Is etiam queritur conditiones ſuas repudiatas, æquas quidem, & verecundas, ut haberet Galliam ultimam, aptiſſimam ad bellum renovandum, inſtruendumque, provinciam: ut Alaudæ in tertia decuria judicarent, id eſt, ut perfugium ſcelerum eſſet cum turpiſſimis reipublicæ ſordibus: ut acta ſua rata eſſent, cujus nullum remanet conſulatus veſtigium. cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquiſſimus agri privati, & publici decempedator, Nucula, & Lentone collega.

Quamobrem vos potius animadvertite, utrum ſit elegantius, 38
& partibus utilius, Trebonii mortem perſequi, an Cæſaris: & utrum ſit æquius, concurrere nos, quo facilius reviviſcat Pompejanorum cauſa, toties jugulata: an conſentire, ne ludibrio ſimus inimicis. ſi eſſet jugulata, numquam exſurgeret: quod tibi, tuiſque contingat! [26] *Utrum,* inquit, *elegantius.* Atqui hoc bello de elegantia quæritur. *Et partibus utilius.*

Pattes, furioſe, dicuntur in foro, in curia. bellum contra 39
patriam nefarium ſuſcepiſti: oppugnas Mutinam: circumſedes conſulem deſignatum: bellum contra te duo conſules gerunt, cumque his pro prætore Cæſar: cuncta contra te Italia armata eſt. iſtas tu partes potiùs, [27] quàm à populo Romano defectionem vocas? *Potius Trebonii mortem, quàm Cæſaris perſequamur?* Trebonii ſatis perſecuti ſumus, hoſte judicato Dolabella: Cæſatis mors facillimè defenditur oblivione, & ſilentio. Sed videte, quid moliatur. cùm mortem Cæſaris ulciſcendam putat: mortem proponit non iis ſolùm, qui illam rem geſſerunt, ſed iis etiam, ſi qui non moleſtè tulerunt.

Quibus utri noſtrûm ceciderint, lucro futurum eſt. quod ſpecta- 19
culum adhuc ipſa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas 40
acies, laniſta Cicerone, dimicantes: qui uſque eo felix eſt, ut iiſdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Cæſarem gloriatus eſt. Pergit in mea maledicta, quaſi verò ei pulcherrimè priora proceſſerint: quem ego inuſtum veriſſimis maledictorum notis tradam hominum memoriæ ſempiternæ. Ego *laniſta*? & quidem non inſipiens. deteriores enim jugulari cupio, meliores vincere. *Utri ceciderint*, ſcribit lucro nobis futurum.

O præclatum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen 41
aver-

18. *Petrum & Menedemum.*] Ita omnes libri mſſ. & noſtri, & aliorum. olim vulgati *Petum*, typothetæ errore qui omiſerat litteram caninam. quod ſequentes mutarunt tamen in *Pætum*, contra omnem rationem. *Grut.*

19. *Confugere Alexandriam neglexiſtis.*] Mauric. *neglegiſtis*, quod recipi voluit in contextum Gulielmius, quoniam Antonius dicatur Suetonio affectaſſe antiquitatem. videatur ipſe lib. II Veriſ. cap. undecimo. *Idem.*

20. *Non libertatem populi ſequebantur.*] Illud *non* eſt à Pal. ſec. prius cuſi *an lib.* poſteriores *aut.* Idem.

21. *Ne ſi iſta quidem feceris.*] Pal. tert. quart. Mauric. *ita*, quod melius putabat Gulielmius. *Idem.*

22. *Nihil moror eos ſalvos eſſe & ire quò jubetis.*] Haud aliter Lilienſis. rectè. antiqua enim formula ſacramenti erat, *Ibo quò S.P.Q.R. juſſerit.* prius edebatur *jubet.* ſed invito etiam Pal. ſec. in quo alterum, prætereaque, *eſſe*, *&*, *ſe ad hoſtem*, *& ire &c.* quam clauſulam excutiat quæſo Camdenus, Contarenus, alii. *Idem.*

23. *Eos qui me præcipitem egerint.*] Lil. & Gembl. Cos. ſive Coss. & id potius duxerat Gulielmius. habet quidem etiam Pal. ſec. *conſ. credere qui me.* ſed adhæſerim vulgato. *Idem.*

24. *Parumne videtur omnium facinorum.*] Abjeci *apertè*, quod in medii ævi editionibus, ſed non etiam priſcis, aut ullis denique mſſ. *Idem.*

25. *Eademque inhiberet ſupplicia nobis?*] Eſt ab edd. antiquis & mſſ. noſtris omnibus, item Ferrarii, cujus Emendationes conſulantur. vulgata, *adhiberet.* Grut. Et pergit firmare pater ad locum Livii ex libro III cap. 59. *Gronov.*

26. *Utrum, inquit, elegantius.*] Tuetur iſtud contra Tullium P. Victorius, lib. XXIII Var. lect. cap. 8. *Gruter.*

27. *Quàm à populo Rom. defectionem.*] Eſt & hæc à Ferrario aſſerta lectio, etiam in Pal. ſec. & Mauric. *Idem.*

28. *At-*

avertant!) beata mors eorum futura ſit, qui è vita exceſſerint ſine tormentis. A me deceptos ait eiſdem *ornamentis*, Hirtium & Cæſarem. Quod, quæſo, adhuc à me eſt tributum Hirtio ornamentum? nam Cæſari plura, & majora debentur. Deceptum autem patrem à me Cæſarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidiſti Lupercalibus: cujus, homo ingratiſſime, flaminium cur reliquiſti? Sed jam videte magni & clari viri admirabilem gravitatem, atque conſtantiam.

42 *Mihi quidem conſtat, nec meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deſerere partes, quas Pompejus odivit, nec veteranos ſedibus ſuis moveri pati, nec ſingulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem, quam dedi Dolabellæ.* Omitto alia: *fidem Dolabellæ,* ſanctiſſimi viri, deſerere homo pius non poteſt. quam fidem? an optimi cujuſque cædis, urbis, & Italiæ partitionis: ſuis dandarum, diripiendarumque provinciarum? nam quid erat aliud, quod inter Antonium, & Dolabellam, impuriſſimos parricidas, fœdere, ac fide ſanciretur?

43 *Nec Lepidi ſocietatem violare, piiſſimi hominis.* Tibi cum Lepido ſocietas, aut cum ullo, non dicam bono civi, ſicut ille eſt, ſed homine ſano? Id agis, ut Lepidum aut impium, aut inſanum exiſtimari velis. nihil agis. quamquam affirmare de altero difficile eſt, de Lepido præſertim, quem ego metuam numquam, bene ſperabo, dum licebit. Revocare te à furore Lepidus voluit, non adjutor eſſe dementiæ. tu porrò ne pios quidem, ſed piiſſimos quæris: &, quod verbum omnino nullum in lingua Latina eſt, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis.

44 *Nec Plancum prodere, participem conſiliorum.* Plancum participem? cujus memorabilis, ac divina virtus lucem affert reipublicæ. niſi fortè eum ſubſidio tibi venire arbitraris cum fortiſſimis legionibus, magno equitatu, peditatu Gallorum: quique, niſi ante ejus adventum reipublicæ pœnas dederis, ille hujus belli feret principatum. Quamquam enim prima præſidia, utiliora reipublicæ ſunt, tamen extrema ſunt gratiora.

20 Sed jam ſe colligit, & ad extremum incipit philoſophari.
45 *Si me rectis ſenſibus euntem dii immortales, ut ſpero, adjuverint: vivam libenter. Sin autem aliud me fatum manet: præcipio gaudia ſuppliciorum veſtrorum. Namque, ſi victi Pompejani tam inſolentes ſunt: victores quales futuri ſint, vos potius experiemini.* Præcipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompejanis, ſed cum univerſa republica bellum eſt. omnes te dii, homines, ſummi, medii, infimi; cives, peregrini; viri, mulieres; liberi, ſervi oderunt. ſenſimus hoc nuper falſo nuntio: vero propediem ſentiemus. quæ ſi tecum ipſe recolis: æquiore animo, & majore conſolatione moriere.

46 *Denique ſumma judicii mei ſpectat huc, ut meorum injurias ferre poſſim, ſi aut oblivisci velint ipſi feciſſe, aut ulciſci parati ſint una nobiſcum Cæſaris mortem.* Hac Antonii ſententia cognita, dubitaturoſne A. Hirtium, C. Panſam, conſules, putatis, quin ad Antonium tranſeant? Brutum obſideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Panſa, & Hirtio loquar? Cæſar, ſingulari pietate adoleſcens, poteritne ſe tenere, quin D. Bruti ſanguine pœnas patrias perſequatur? Itaque fecerunt, uti his litteris lectis ad munitiones propiùs accederent. Quo major adoleſcens Cæſar, majoreque deorum immortalium beneficio reipublicæ natus eſt, qui nullâ ſpecie paterni nominis, nec pietate, abductus umquam eſt. Intelligit, maximam pietatem conſervatione patriæ contineri.

Quòd ſi partium certamen eſſet, quarum omnino nomen 47 exſtinctum eſt, Antoniuſne potius, & Ventidius partes Cæſaris defenderent, quàm primùm Cæſar, adoleſcens ſumma pietate, & memoria parentis ſui? Deinde Panſa, & Hirtius, qui quaſi cornua duo tenuerunt Cæſaris, tum, cùm illæ verè partes vocabantur? Hæ verò quæ ſunt partes, cùm alteris ſenatus auctoritas, populi Romani libertas, reipublicæ ſalus propoſita ſit: alteris cædes bonorum, urbis, Italiæque partitio? Veniamus aliquando ad clauſulam. *Legatos venire non* 21 *credo.* Bene me novit. *bellum quo veniat.* propoſito præſertim exemplo Dolabellæ. ſanctiores erunt, credo, jure legati, quàm duo conſules, contra quos arma fert: quàm Cæſar, cujus patris flamen eſt: quàm conſul deſignatus, quem oppugnat: quàm Mutina, quam obſidet: quàm patria, cui igni ferroque minitatur.

Cùm venerint, quæ poſtulent, cognoſcam. Quin tu abis in 48 malam peſtem, malumque cruciatum? Ad te quiſquam veniat, niſi Ventidii ſimilis? oriens incendium qui reſtinguerent, ſummos viros miſimus: repudiaſti: nunc in tantam flammam, tamque inveteratam mittamus, cùm locum tibi reliquum non modò ad pacem, ſed ne ad deditionem quidem feceris? Hanc ego epiſtolam, patres conſcripti, non quò illum dignum putarem, recitavi, ſed ut confeſſionibus ipſius omnia patefacta ejus parricidia videretis.

Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatiſſimus omnibus 49 virtutis, & fortunæ bonis, ſi hæc videret denique, aut vellet, aut fieri poſſe arbitraretur? ,, *Priùs undas, flammamque,* ut ait poeta neſcio quis, priùs denique omnia, quàm aut cum Antoniis reſpublica aut cum republica Antonii redeant in gratiam. Monſtra quædam ſunt iſta, & portenta, & prodigia reipublicæ. Moveri ſedibus ſuis huic urbi melius eſt, [28] atque alias, ſi fieri poſſit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quàm illos Cæſaris virtute ejectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia videre. Optatiſſimum eſt vincere: ſecundum eſt, nullum caſum pro dignitate, & libertate patriæ non ferendum putare. quod reliquum eſt, non eſt tertium, ſed poſtremum omnium, maximam turpitudinem ſuſcipere vitæ cupiditate.

Quæ cùm ita ſint, de mandatis, litteriſque M. Lepidi, vi- 50 ri clariſſimi, Servilio aſſentior: & hoc ampliùs cenſeo, Magnum Pompejum, Cnæi filium, pro patris, majorumque ſuorum animo, ſtudioque in rempublicam, ſuaque priſtina virtute, induſtria, voluntate, feciſſe, quòd ſuam, eorumque, quos ſecum haberet, operam ſenatui, populoque Romano pollicitus eſſet, eamque rem ſenatui populoque Romano gratam, acceptamque eſſe, eique, honori, dignitatique eam rem fore. Hoc vel conjungi cum hoc ſenatus conſulto licet, vel ſejungi poteſt, ſeparatimque perſcribi, ut proprio ſenatus conſulto, Pompejus collaudatus eſſe videatur.

28. *Atque alias, ſi fieri &c.*] Vulgata, *atque in alias &c.* ſed ita nullus Palatinorum, aut Mauritianus. *Grut.*

M. TULLII CICERONIS
IN M. ANTONIUM
PHILIPPICA QUARTADECIMA.
ORATIO NONA ET QUINQUAGESIMA.

1 SI, UT ex litteris; quæ recitatæ ſunt, patres conſcripti, ſceleratiſſimorum hoſtium exercitum, cæſum, fuſumque cognovi; ſic id, quod & omnes maximè optamus, & ex ea victoria; quæ parta eſt, conſecutum arbitramur, D. Brutum egreſſum jam Mutina eſſe cognoviſſem: propter cujus periculum ad ſaga iſſemus, propter ejuſdem ſalutem redeundum ad priſtinum veſtitum ſine ulla dubitatione cenſerem. Antè verò, quàm ea res, quam avi-

avidiſſimè civitas exſpectat, allata ſit, lætitiæ uſus, ſatis eſt maximæ, præclariſſimæque pugnæ: reditum ad veſtitum confectæ victoriæ reſervate. confectio autem hujus belli eſt, D. Bruti ſalus.

1 Quæ autem eſt iſta ſententia, ut in hodiernum diem veſtitus mutetur, deinde cras ſagati prodeamus? Nos verò cùm ſemel ad eum, quem cupimus, optamuſque, veſtitum redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. nam hoc quidem cùm turpe eſt, tum ne diis quidem immortalibus gratum, ab eorundem aris, ad quas togati adierimus, ad ſaga ſumenda diſcedere.

3 Atque animadverto, patres conſcripti, quoſdam huic favere ſententiæ: quorum ea mens, idque conſilium eſt, ut, cùm videant, glorioſiſſimum illum D. Bruto futurum diem, quo die, propter ejus ſalutem [1] redierimus ad veſtitum, hunc ei fructum eripere cupiant, ne memoriæ, poſteritatique prodatur, propter unius civis periculum populum Romanum ad ſaga iiſſe, propter ejuſdem ſalutem rediſſe ad togas. tollite hanc, nullam tam pravæ ſententiæ cauſam reperietis. Vos vero, patres conſcripti, conſervate auctoritatem veſtram, manete in ſententia, tenete veſtra memoria, quod ſæpe oſtendiſtis, hujus totius belli in unius viri fortiſſimi, & maximi vita poſitum eſſe diſcrimen.

2 Ad D. Brutum liberandum legati miſſi, principes civitatis,
4 qui illi hoſti, ac parricidæ denuntiarent, ut à Mutina diſcederet: ejuſdem D. Bruti conſervandi gratia [2] conſul ſortitu ad bellum profectus A. Hirtius; cujus imbecillitatem valitudinis, animi virtus, & ſpes victoriæ confirmavit: Cæſar, [3] cùm exercitu per ſe comparato, à primis peſtibus rempublicam liberaſſet, nequid poſtea ſceleris oriretur, profectus eſt ad eundem Brutum liberandum, vicitque dolorem aliquem domeſticum patriæ caritate.

5 Quid C. Panſa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, ſenatuſconſultis faciendis graviſſimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad cauſam libertatis vocando, niſi ut D. Brutus liberaretur? à quo populus Romanus frequens ita ſalutem D. Bruti una voce depopoſcit, ut eam non ſolùm commodis ſuis, ſed etiam neceſſitati victus anteferret. quod ſperare nos quidem debemus, patres conſcripti, aut inibi eſſe, aut jam eſſe confectum: ſed ſpei fructum rei convenit, & eventui reſervari, ne aut deorum immortalium beneficium feſtinatione præripuiſſe, aut vim fortunæ ſtultitia contempſiſſe videamur.

6 Sed quoniam ſignificatio veſtra ſatis declarat, quid hac de re ſentiatis: ad litteras veniam, quæ ſunt à conſulibus, & à proprætore miſſæ, ſi pauca antè, quæ ad ipſas litteras perti-
3 neant, dixero. Imbuti ſanguine gladii, patres conſcripti, legionum, exercituumque noſtrorum, vel madefacti potiùs duobus conſulum, tertio Cæſaris prœlio. Si hoſtium fuit ille ſanguis, ſumma militum pietas: nefarium ſcelus, ſi civium. Quouſque igitur is, qui omnes hoſtes ſcelere ſuperavit, nomine hoſtis carebit? niſi mucrones etiam noſtrorum militum tremere vultis, & dubitare, utrùm in cive, an in hoſte figantur.

7 Supplicationem decernitis: hoſtem non appellatis. Gratæ verò noſtræ diis immortalibus gratulationes erunt, gratæ victimæ, cùm interfecta ſit civium multitudo. *De improbis*, inquit, *& audacibus*. nam ſic eos appellat clariſſimus vir. quæ ſunt urbanarum maledicta litium, non inuſtæ belli internecini notæ. teſtamenta, credo, ſubjiciunt; aut ejiciunt vicinos; aut adoleſcentulos circumſcribunt. his enim vitiis affectos, & talibus, malos, & audaces appellare conſuetudo ſolet.

[4] Bellum inexpiabile infert quattuor conſulibus unus o- 8
mnium latronum teterrimus: gerit idem bellum cum ſenatu, populoque Romano, omnibus, (quamquam ruit ipſe ſuis cladibus) peſtem, vaſtitatem, cruciatum, tormenta denuntiat: Dolabellæ ſcelus, & immane facinus, quod nulla [5] barbaria poſſet agnoſcere, id ſuo conſilio factum eſſe teſtatur: quæque eſſet facturus in hac urbe, niſi eum hinc ipſe Jupiter ab hoc templo, atque mœnibus repuliſſet, declaravit in Parmenſium calamitate, quos, optimos viros, honeſtiſſimoſque homines, maximè cum auctoritate hujus ordinis, populique Romani dignitate conjunctos, crudeliſſimis exemplis interemit [6] proludium illud, & portentum L. Antonius, inſigne odium omnium hominum, vel, ſi etiam dii oderint quos oportet, omnium deorum.

Refugit animus, patres conſcripti, eaque dicere reformidat; quæ L. Antonius in Parmenſium liberis, & conjugibus effecerit. quas enim turpitudines Antonii libenter ſubierunt, caſdem per vim lætantur aliis ſe intuliſſe. ſed vis calamitoſa eſt, quam illis intulerunt: libido flagitioſa, qua Antoniorum oblita eſt vita. Eſt igitur quiſquam, qui hoſtes ap- 4
pellare non audeat, quorum ſcelere crudelitatem Karthaginienſium victam eſſe fateatur? qua enim in urbe tam immanis Hannibal capta, quàm in Parma ſurrepta Antonius? niſi forte hujus coloniæ, & ceterarum, in quas eodem eſt animo, non eſt hoſtis Antonius putandus.

Si verò coloniarum, & municipiorum ſine ulla dubitatione 10
hoſtis eſt, quid tandem hujus cenſetis urbis, quam ille [7] ad expiandas egeſtates latrocinii ſui concupivit? [8] quam jam peritus metator, & callidus, decempeda ſua Saxa diviſerat? Recordamini, per deos immortales! patres conſcripti, quid hoc biduo timuerimus à domeſticis hoſtibus, rumoribus improbiſſimis diſſipatis. Quis liberos, quis conjugem adſpicere poterat ſine fletu? quis domum? quis tecta? quis larem familiarem? Jam aut fœdiſſimam mortem omnes, aut miſerabilem fugam cogitabant. Hæc à quibus timebantur, eos hoſtes appellare dubitamus? gravius ſi quis attulerit nomen, libenter aſſentiar: hoc vulgari contentus vix ſum, leviore non utar.

Itaque cùm ſupplicationes juſtiſſimas ex iis litteris, quæ re- 11
citatæ ſunt, decernere debeamus, Serviliuſque decreverit: augebo omnino numerum dierum, præſertim cùm non uni, ſed tribus ducibus ſint decernendæ. Sed hoc primùm faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, conſilio, felicitate, maximis periculis ſervitutis, atque interitus liberati ſumus. Etenim cui viginti his annis ſupplicatio decreta eſt, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus geſtis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut ſupplicatio ab eo, qui antè dixit, decernenda non fuit: aut uſitatus honos, pervulgatuſque tribuendus iis, quibus etiam novi, & ſingulares debentur.

At ſi quis Hiſpanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, 5
aut duo millia occidiſſet, non eum hac conſuetudine, quæ in- 12
crebruit, imperatorem appellaret ſenatus? tot legionibus cæſis, tanta multitudine interfecta, hoſtium dico; ita, inquam, hoſtium, quamvis hoc iſti hoſtes domeſtici nolint, clariſſimis du-

1. *Redierimus ad veſtitum.*] Pal. ſec. non habet illud, *ad veſtitum*. Mauritianus ejus loco ſubſtituit, *ad togam*. aliud quid videtur latuiſſe. an? *redierimus ad nos*. Gruter.

2. *Conſul ſortitu ad bellum &c.*] Ita omnes ferè Ferrariani, neque aliter Pal. ſec. aut Maur. vulgata *Conſules ſortiti: ad bellum &c.* quæ lectio etiam non mala. *ſortitò*, atque *ſortitu*, ut *fortuitu* & *fortuitò* promiſcuè uſi veteres. *Idem.*

3. *Cùm exercitu per ſe comp. à primis &c.*] Sic Maur. & Pal. tert. quartus. *Idem.*

4. *Bellum inexpiabile infert.*] Liquidò legit Mauric. *inexpiale*. quod animadvertendum putabat Gulielmius. at ego arbitror attendendum magis Palatino pr. ac ſec. in quibus *expiabile*, neque aliter legebatur in iis membranis duobus aliis Philipp. XIII, ubi hodie habemus *inexpiabile*. Idem.

5. *Barbaries poſſet agnoſcere.*] *Ignoſcere* vulgo; ſed contra Pall. aliorumque ſcriptos. *Idem.*

6. *Proludium illud & portentum.*] Ita omnes libri mſſ. vel adeo *præludium*. Ferrarius tamen *propudium* magis convenire indicat; recipitque Lambinus. veniebat mihi ſub calamum *proluvium*, propius ad characteres alterius vocis. *Idem.*

7. *Ad expiandas egeſtates.*] Tale quid ſupra etiam habuimus in orationibus. at Pal. pr. *explicandas*. ſec. quart. *explendas*, quomodo edidere Manutius ac Lambinus. neſcio quàm bene. *Idem.*

8. *Quam jam peritus metator.*] Lambiniani, *jam pridem metator*, contra vetuſtius cuſos, omneſque mſſ. noſtros. *Idem.*

9. *Si-*

ducibus ſupplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, lætitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipſi hujus urbis liberatores, cùm heſterno die propter eorum res geſtas me ovantem, & propè triumphantem populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit?

13 Is enim demum eſt, mea quidem ſententia, juſtus triumphus ac verus: cùm bene de republica meritis teſtimonium à conſenſu civitatis datur. nam ſive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum judicium: [9] ſive uni gratias agebant, eo majus: ſive utrumque, nihil magnificentius excogitari poteſt. Tu igitur ipſe de te? dixerit quiſpiam. Et quidem invitus: ſed injuriæ dolor fecit me, præter conſuetudinem, glorioſum. nonne ſatis eſt ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? [10] etiam in eos, qui omnes ſuas curas in reipublicæ ſalute defigunt, in pejus, crimen invidiaque quæretur?

14 Scitis enim per hos dies creberrimum fuiſſe [11] ſermonem, me per idus Quintiles, qui dies hodie eſt, cum faſcibus deſcenſurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, aut latronem, aut Catilinam eſſe conſultum; non in eum, qui, ne quid tale in republica fieri poſſet, effecerit. an ut ego, qui Catilinam hæc molientem ſuſtulerim, everterim, afflixerim, ipſe exiſterem repentè Catilina? quibus auſpiciis iſtos faſces augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? quemquamne fuiſſe tam ſceleratum, qui hoc fingeret? tam furioſum, qui crederet? Unde igitur iſta ſuſpicio, [12] vel potiùs unde iſte ſermo?

6 Cùm, ut ſcitis, hoc triduo, vel quatriduo, triſtis à Mutina
15 fama manaret; inflati lætitia, atque inſolentia impii cives, unum ſe in locum ad illam curiam, viribus potiùs ſuis, quàm reipublicæ infelicem, congregabant. ibi cùm conſilium inirent de cæde noſtra, partirenturque inter ſe, qui Capitolium, qui Roſtra, qui urbis portas occuparent: ad me concurſum futurum civitatis putabant. quod ut cum invidia mea fieret, & cum vitæ etiam periculo, famam iſtam faſcium diſſipaverunt: faſces ipſi ad me delaturi fuerunt. quod cùm eſſet quaſi mea voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum, quaſi in tyrannum, parabatur: ex quo cædes eſſet veſtrûm omnium conſecuta. Quæ res pateſcit, patres conſcripti: ſed ſuo tempore totius hujus ſceleris fons aperietur.

16 Itaque P. Apulejus, tribunus plebis, meorum omnium conſiliorum, periculorumque jam inde à conſulatu meo teſtis, conſcius, adjutor, dolorem ferre non potuit: doloris mei concionem habuit maximam, populo Romano unum, atque idem ſentiente. In qua concione cùm me, pro ſumma noſtra conjunctione, & familiaritate, liberare ſuſpicione faſcium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil eſſe à me umquam de republica, niſi optimè cogitatum. Poſt hanc habitam concionem, duabus, tribuſve horis, optatiſſimi nuntii, & litteræ venerunt: ut idem dies non modò me iniquiſſima invidia liberarit, ſed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit.

17 Hæc interpoſui, patres conſcripti, [13] non tam ut pro me dicerem (malè enim mecum ageretur, ſi parum vobis eſſem ſine defenſione purgatus) quàm ut quoſdam nimis jejuno animo, & anguſto monerem, id quod ſemper ipſe feciſſem, uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidia putarent. Magnus eſt in republica campus, ut ſapienter dicere Craſſus ſolebat. multis apertus curſus ad laudem. Uti- 7
nam quidem illi principes viverent, qui me poſt meum conſulatum, cùm iis ipſe cederem, principem non inviti videbant! hoc verò tempore in tanta inopia conſtantium, & fortium conſularium, quo me dolore affici creditis, cùm alios malè ſentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum conſtanter in ſuſcepta cauſa permanere, ſententiamque ſuam non ſemper utilitate reipublicæ, ſed cùm ſpe, tum timore moderari?

Quòd ſi quis de contentione principatus laborat, quæ nulla 18
eſſe debet: ſtultiſſimè facit, ſi vitiis cum virtute contendit. ut enim curſu curſus, ſic in viris fortibus, virtus virtute ſuperatur. Tu, ſi ego de republica optimè ſentiam: ut me vincas, ipſe peſſimè ſenties? aut, ſi ad me bonorum concurſum fieri videbis, ad te improbos invitabis? nollem, primùm reipublicæ cauſa: deinde etiam dignitatis tuæ. Sed, ſi principatus ageretur, quem numquam expetivi, quid tandem mihi eſſet optatius? ego enim malis ſententiis vinci non poſſum, bonis forſitan poſſum, & libenter.

Hæc populum Romanum videre, animadvertere, judicare, 19
quidam moleſtè ferunt. poteratne fieri, ut non perinde homines quoque, ut quiſque mereretur, judicarent? ut enim de univerſo ſenatu populus Romanus veriſſimè judicat, nullis reipublicæ temporibus hunc ordinem firmiorem, atque fortiorem fuiſſe: ſic de unoquoque noſtrûm, & maximè qui hoc loco ſententias dicimus, ſciſcitantur omnes, avent audire, quid quiſque ſenſerit. ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, exiſtimant.

Memoria tenent, me ante diem XIII kalendas Januarias 20
principem revocandæ libertatis fuiſſe: me ex kalendis Januariis ad hanc horam invigilaſſe reipublicæ. meam domum, meaſque aures, dies, noctes, omnium præceptis, monitiſque patuiſſe: meis litteris, meis nuntiis, meis cohortationibus omnes, qui ubique eſſent, ad patriæ præſidium excitatos: meis ſententiis à kalendis Januariis numquam legatos ad Antonium: ſemper illum hoſtem, ſemper hoc bellum: ut ego, qui omni tempore veræ pacis auctor fuiſſem, huic eſſem nomini peſtiferæ pacis inimicus.

Idem Ventidium, cùm alii tribunum plebis voluiſſent; non 21
ego ſemper hoſtem? has in ſententias meas ſi conſules deſignati diſceſſionem facere voluiſſent, omnibus iſtis latronibus auctoritate ipſa ſenatus jam pridem de manibus arma
cecidiſſent. Sed, quod tum non licuit, patres conſcripti, id 8
hoc tempore non ſolùm licet, verùm etiam neceſſe eſt, eos, qui re ſunt hoſtes, verbis notari, ſententiis noſtris hoſtes judicari.

Antea cùm hoſtem, aut bellum nominaſſem: ſemel, & 22
ſæpius ſententiam meam de numero ſententiarum ſuſtulerunt. quod in hac cauſa jam fieri non poteſt. ex litteris enim C. Panſæ, A. Hirtii conſulum, C. Cæſaris proprætoris, de honore diis immortalibus habendo ſententias diximus. Supplicationem modò qui decrevit, idem imprudens hoſtes judicavit. numquam enim in civili bello ſupplicatio decreta eſt. decretam dico? ne victoris quidem litteris poſtulata eſt.

Civile bellum conſul Sulla geſſit: legionibus in urbem ad- 23
ductis, quos voluit, expulit: quos potuit, occidit: ſupplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum inſecutum eſt: ſupplicatio Cinnæ nulla victoris. Cinnæ victoriam imperator ultus eſt Sulla: nulla ſupplicatio decreta à ſenatu.

Ad

9. *Sive uni gratias agebant.*] Tò *uni* ex mſſ. noſtris repoſui. prius omnium editionibus aberat. *Grut.*

10. *Etiam in eos qui &c. defigunt, in pejus, crimen invidiaque quæretur.?*] Ita hunc locum fractum luxatumque redintegravi, auctoritate Pal. ſec. qui tamen habebat pro illo *in pejus*, verbum *impetus*, aberatque enclitica *que*. Idem.

11. *Sermonem, me per Idus &c. deſcenſurum. In aliquem credo hoc gladiatorem &c.*] Eidem libro debetur periodi quoque iſtius perſanatio, miſerrimè hactenus diſtractæ; diſtortæque ab medicis criticis, non medicis. Et ſanè qui ſine ſubſidio membranarum aggreditur medicinam facere auctori alicui; nihil aliud debet doctis ac bonis quàm ludibrium. in hac noſtra emendatione, omnia liquent: ſolùm illud *conſultum* obſcurius eſt. ſed erat in omnib. Pall. & olim impreſſis; mutaruntque neoterici in *confictum*. ceterum *imperatorem habituri erimus?* exſtat quidem in vett. edd. ſed in nullo Palatinorum. itaque vel iſtius emendationis cauſa, non pœniteret me ærumnoſi laboris quem poſui in comparando Cicerone cum mſſ. *Idem.*

12. *Vel potius unde iſte ſermo?*] Voculam *unde* interſerui, ſuaſu Pall. & Maur. *Idem.*

13. *Non tam ut pro me dicerem.*] Antiquitus impreſſi & Pall. omnes, *dixerim.* fortè abjicienda ea dictio, & adhuc illud *ut.* nam *dicerem* eſt à conjectura Ferrarii. *Idem.*

 14. *Non*

Ad teipſum, P. Servili, num miſit ullas collega litteras de illa calamitoſa pugna Pharſaliæ? num re de ſupplicatione voluit referre? profectò noluit. At miſit poſtea de Alexandria, de Pharnace. Pharſalicæ verò pugnæ ne triumphum quidem egit. eos enim cives pugna illa ſuſtulerat, quibus [14] non modò victoribus, ſed etiam vivis, & incolumis, & florens civitas eſſe poſſet.

24 Quod idem contigerat ſuperioribus bellis civilibus. Nam mihi conſuli ſupplicatio, nullis armis ſumptis, non ob cædem hoſtium, ſed ob conſervationem civium, novo & inaudito genere, decreta eſt. Quamobrem aut ſupplicatio ob rempublicam pulcherrimè geſtam poſtulantibus veſtris imperatoribus deneganda eſt, quod præter Gabinium contigit nemini: aut, ſupplicatione decernenda, hoſtes eos, de quibus decernitis, judicetis neceſſe eſt. 9 Quod ergo ille re, id ego etiam verbo; cùm imperatores eos appello hoc ipſo nomine & eos, qui jam devicti ſunt, & eos, qui ſuperſunt, hoſtes judico, cùm victores appello imperatores.

25 Quomodo enim potiùs Panſam appellem? etſi habet honoris ampliſſimi nomen. quo Hirtium? eſt ille quidem conſul: ſed alterum nomen, beneficii eſt populi Romani, alterum virtutis, atque victoriæ. Quid? Cæſarem, deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem, & fœdam crudelitatem, non ſolùm à jugulis noſtris, ſed etiam à membris, & viſceribus avertit. Unius autem diei quot, & quantæ virtutes, dii immortales, fuerunt!

26 Princeps enim omnium Panſa prœlii faciendi, & cum Antonio confligendi fuit, dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. cujus ſi acerrimum impetum cohibere Panſa potuiſſet, uno prœlio confecta res eſſet. Sed cùm libertatis avida legio effrenatiùs in aciem hoſtium irrupiſſet, ipſeque in primis Panſa pugnaret, duobus periculoſis vulneribus acceptis, ſublatus è prœlio, reipublicæ vitam reſervavit. Ego verò hunc non ſolùm imperatorem, ſed etiam clariſſimum imperatorem judico: qui cùm aut morte, aut victoria ſe ſatisfacturum reipublicæ ſpopondiſſet; alterum fecit, alterius dii immortales omen avertant!

10 27 Quid dicam de Hirtio? qui, re audita, è caſtris duas legiones eduxit incredibili ſtudio, atque virtute, quartam illam, quæ, relicto Antonio, ſe olim cum Martia legione conjunxit, & ſeptimam, quæ conſtituta ex veteranis, docuit illo prœlio, militibus iis, qui Cæſaris beneficia ſervaſſent, ſenatus, populique Romani carum nomen eſſe. his viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipſe, aquilam quartæ legionis cùm inferret, [15] quia nullius pulchriorem ſpeciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus, equitatuque conflixit, hoſteſque nefarios, huic Jovi maximo, ceteriſque deorum immortalium templis, urbis tectis, libertati populi Romani, noſtræ vitæ, ſanguinique imminentes, proſtravit, fudit, occidit; ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum, duxque fugerit. O ſolem ipſum beatiſſimum, qui antequàm ſe abderet, ſtratis cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium!

28 An verò quiſquam dubitabit appellare Cæſarem imperatorem? ætas ejus certè ab hac ſententia neminem deterrebit, quandoquidem virtute ſuperavit ætatem. Ac mihi ſemper eo majora beneficia C. Cæſaris viſa ſunt, quò minùs erant ab ætate illa poſtulanda. cui cùm imperium dabamus, eodem tempore etiam ſpem nominis ejus deferebamus; quod, cùm eſt ſecutus auctoritatem noſtri decreti, rebus geſtis ſuis comprobavit. Hic ergò adoleſcens maximi animi, ut veriſſimè ſcribit Hirtius, caſtra multarum legionum paucis cohortibus tutatus eſt, ſecundumque prœlium fecit. Ita trium imperatorum populi Romani virtute, conſilio, felicitate, uno die locis pluribus reſpublica eſt conſervata.

Decerno igitur eorum trium nomine quinquaginta dierum ſupplicationes: quas ut honorificentiſſimis verbis conſequi potero, complectar ipſa ſententia. 11 29 Eſt autem fidei, pietatiſque noſtræ, declarare fortiſſimis militibus, quàm memores ſimus, quàmque grati. Quamobrem promiſſa noſtra, atque ea, quæ legionibus, bello confecto, tributuros nos ſpopondimus, hodierno ſenatuſconſulto renovanda cenſeo. æquum eſt enim, militum, talium præſertim, honorem conjungi.

Atque utinam, patres conſcripti, civibus omnibus ſolvere 30 nobis præmia liceret! quamquam nos ea, quæ promiſimus, ſtudioſè cumulata reddemus. ſed id quidem reſtat, ut ſpero, victoribus, quibus ſenatus fides præſtatur: quam quidem cùm difficillimo reipublicæ tempore ſecuti ſunt, eos numquam oportebit conſilii ſui pœnitere. Sed facile eſt bene agere cum iis, à quibus etiam tacentibus flagitari videmur. illud admirabilius, & majus, maximeque proprium ſenatus ſapientis eſt, grata eorum virtutem memoria proſequi, qui pro patria vitam profuderunt.

Quorum de honore utinam mihi plura in mentem venirent! 31 duo certè non prætereibo, quæ maximè occurrunt: quorum alterum pertinet ad virorum fortiſſimorum gloriam ſempiternam; alterum ad leniendum mærorem, & luctum proximorum. Placet igitur mihi, patres conſcripti, legionis 12 Martiæ militibus, & eis, qui unà pugnantes occiderunt, monumentum fieri quàm ampliſſimum. magna, atque incredibilia ſunt in rempublicam hujus merita legionis. hæc ſe prima latrocinio abrupit Antonii: hæc tenuit Albam: hæc ſe ad Cæſarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam conſecuta eſt. Quarta victrix deſiderat neminem: ex Martia nonnulli in ipſa victoria ceciderunt. ô fortunata mors, quæ naturæ debita, pro patria eſt potiſſimùm reddita!

Vos verò patriæ natos judico; quorum etiam nomen à 32 Marte eſt: ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuiſſe videatur. In fuga fœda mors eſt: in victoria glorioſa. etenim Mars ipſe ex acie fortiſſimum quemque pignerari ſolet. Illi igitur impii, quos cecidiſtis, etiam ad inferos pœnas parricidii luent: vos verò, qui extremum ſpiritum in victoria effudiſtis, piorum eſtis ſedem, & locum conſecuti. [16] Brevis à natura nobis vita data eſt: at memoria bene redditæ vitæ, ſempiterna. quæ ſi non eſſet longior, quàm hæc vita; quis eſſet tam amens, qui maximis laboribus, & periculis ad ſummam laudem, gloriamque contenderet?

Actum igitur præclarè vobiſcum, fortiſſimi dum vixiſtis, 33 nunc verò etiam ſanctiſſimi milites, quòd veſtra virtus nec oblivione eorum, qui nunc ſunt, [17] nec reticentia poſterorum inſepulta eſſe poterit, cùm vobis immortale monumentum ſuis pænè manibus ſenatus, populuſque Romanus exſtruxerit. Multi ſæpe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis, clari, & magni fuerunt: nec tamen ullis tale genus honoris tributum eſt. Atque utinam majora poſſemus, quandoquidem à vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium avertiſtis: vos redire molientem repuliſtis. Erit igitur exſtructa moles opere magnifico, inciſæque litteræ, divinæ virtutis teſtes ſempiternæ: numquam de vobis, eorum, qui aut videbunt veſtrum monumentum, aut audient, gratiſſimus

14. *Non modò victoribus, ſed etiam vivis.*] Maur. *non modò vivis, ſed etiam victoribus*, quomodo & Pal. ſec. quod veriſſimum quidem putat Gulielmius. at ego non video, qua tunc ratione conſtet ſententia. *Grut.*

15. *Quia nullius pulcriorem &c.*] Sic Maur. & Pall. omnes item retrò euſi. Ferrarius auctor fuit cur recentiores edd. receperint conjectaneum ipſius, *qua.* minus rectè. ideo intulit, *Aquilam ipſe Hircius, quod eo ipſo Imp. fiat ſpecioſiſſimus.* Vetuſtiſſima editio ſtat pro nobis. ſequentes habent, *quàm ullius pulcriorem ſpeciem imperatoris accepimus?* ſatis rotundè. *Idem.*

16. *Brevis à natura nobis.*] Sic Pal. ſec. habetque illud *nobis* etiam tert. at *à natura* quatuor Ferrariani. vulgata, *brevis autem vobis &c.* Idem.

17. *Nec reticentia poſterorum inſepulta eſſe poterit.*] Pal. ſec. *ſepulta*, quod & in uno Ferrarii, qui cur id rejiciat, petatur ex notis ipſius. nam ab eo receſſi in Suſpicionibus meis, arbitratus *inſepultum* venire ab *inſepeliundo*, atque intendere; nedum præ ſe ferre contrarium. *Idem.*

18. *Ant*

ſimus ſermo conticeſcet. ita pro mortali conditione vitæ immortalitatem eſtis conſecuti.

13 Sed quoniam, patres conſcripti, gloriæ munus optimis, &
34 fortiſſimis civibus monumenti honore perſolvitur, conſolemur eorum proximos, quibus optima eſt hæc quidem conſolatio: parentibus, quòd tanta reipublicæ præſidia genuerunt: liberis, quòd habebunt domeſtica exempla virtutis: conjugibus, quòd iis viris carebunt, quos laudare, quàm lugere præſtabit: fratribus, quòd in ſe, ut corporum, ſic virtutum ſimilitudinem eſſe confident. Atque utinam his omnibus abſtergere fletum ſententiis noſtris, conſultiſque poſſemus, vel aliqua talis his adhiberi publicè poſſet oratio, qua deponerent mærorem, atque luctum, gauderentque potiùs, cùm multa, & varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod eſſet pulcherrimum, ſuis obtigiſſe, eoſque nec inhumatos eſſe, nec deſertos: (quod tamen ipſum pro patria non miſerandum putatur) nec diſperſis buſtis humili ſepultura crematos, ſed contectos publicis operibus atque muneribus, eaque exſtructione, quæ ſit ad memoriam æternitatis ara virtutis.

35 Quamobrem maximum quidem ſolatium erit propinquorum, eodem monumento declarari & virtutem ſuorum, & pietatem, & ſenatus fidem, & crudeliſſimi memoriam belli: in quo, niſi tanta militum virtus exſtitiſſet, parricidio M. Antonii nomen populi Romani occidiſſet. Atque etiam cenſeo, patres conſcripti, quæ præmia militibus promiſimus nos, republica recuperata, tributuros, ea vivis, victoribuſque cumulatè, cùm tempus venerit, perſolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promiſſa ſunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, conjugibus, fratribus, eadem tribuenda cenſeo.

14 Sed, ut aliquando ſententia complectar, ita cenſeo.

36 Cùm C. Panſa, conſul, imperator, initium cum hoſtibus confligendi fecerit, quo prœlio legio Martia admirabili, incredibilique virtute, libertatem populi Romani defenderit, quod idem legiones tironum fecerint: ipſeque C. Panſa, conſul, imperator, cùm inter media hoſtium tela verſaretur, vulnera acceperit: cùmque A. Hirtius, conſul, imperator, prœlio audito, & cognito, fortiſſimo, præſtantiſſimoque animo exercitum caſtris eduxerit, impetumque in M. Antonium, exercitumque hoſtium fecerit, ejuſque copias occiſione occiderit, ſuo exercitu, ita incolumi, ut ne unum quidem militem deſideraverit.

Cùmque C. Cæſar, imperator, conſilio, diligentiaque ſua 37
caſtra feliciter defenderit, copiaſque hoſtium, quæ ad caſtra acceſſerant, profligarit, occiderit: ob eas res ſenatum exiſtimare, & judicare, eorum trium imperatorum virtute, imperio, conſilio, gravitate, conſtantia, magnitudine animi, felicitate, populum Romanum fœdiſſima, crudeliſſimaque ſervitute liberatum; cùmque rempublicam, urbem, templa deorum immortalium, bona, fortunaſque omnium, liberoſque conſervarint dimicatione, & periculo vitæ ſuæ, uti ob eas res bene, fortiter, feliciterque geſtas, C. Panſa, A. Hirtius, conſules, imperatores, alter, ambove, [18] aut ſi aberunt, M. Cornutus, prætor urbanus, ſupplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria conſtituat.

Cùmque virtus legionum digna clariſſimis imperatoribus 38
exſtiterit, ſenatum, quæ ſit antea pollicitus legionibus, exercitibuſque noſtris, ea ſummo ſtudio, [19] republica recuperata, perſoluturum: cùmque legio Martia princeps cum hoſtibus conflixerit, atque ita cum majore numero hoſtium contenderit, ut plurimos cæderent, caperent nonnullos: cùmque ſine ulla retrectatione pro patria vitam profuderint: cùmque ſimili virtute reliquarum legionum milites pro ſalute, & libertate populi Romani mortem oppetiverint: ſenatui placere, ut C. Panſa, A. Hirtius, conſules, imperatores, alter, ambove, ſi his videatur, iis, qui ſanguinem pro vita, libertate, fortuniſque populi Romani, pro urbe, templiſque deorum immortalium profudiſſent, monumentum quàm ampliſſimum locandum, [20] faciundum curent: quæſtores urbis ad eam rem pecuniam [21] dare, attribuere, ſolvere jubeant, ut exſtet ad memoriam poſteritatis ſempiternam, ad ſcelus crudeliſſimorum hoſtium, militumque divinam virtutem: utque, quæ præmia ſenatus militibus antè conſtituit, ea ſolvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, conjugibus, fratribus: [22] eaque fratribus tribuantur, quæ militibus ipſis tribui oporteret, ſi illi vixiſſent, qui morte vicerunt.

18. *Aut ſi aberunt.*] Sic Pal. pr. ſec. quart. Maurit. perſpicuè verum. alluditque editio vetus, *aberint.* vulgo, *abierint.* Grut.

19 *Republ. recuperata.*] Poſteriores edd. *liberata*, ſed alterum reſtat in mſſ. noſtris, ſervatque Victoriana. *Idem.*

20 *Faciundum curent: quæſtores urb. ad eam.*] Eſt à certiſſima conjectura Ferrarii. prius excuſi & mſſ. *faciundumque, urbem ad eam.* Idem.

21. *Dare tribuere.*] Sic quoque Pall. & Ferrariani, non *contribuere.* Idem.

22. *Eaque fratribus &c.*] Totum iſtud, aut à gloſſa eſt, aut latet ſub eo mos mihi incognitus; quo videlicet fratres ſuccederent in locum, in ordinem, in ſtipendium germani defuncti. Pal ſec ac Maur. legunt, *his fratribus &c.* pr. tert. quart. præterunt tantum, *eaque tribuantur.* Idem.

C. CRISPI SALLUSTII IN M. T. CICERONEM ORATIO: NISI POTIUS INCERTI AUCTORIS DECLAMATIO EST.

1 GRAVITER, & iniquo animo maledicta tua
1 paterer, M. Tulli, ſi te ſcirem judicio magis, quàm morbo animi petulantia iſta uti. ſed cùm in te neque modum, neque modeſtiam ullam animadverto, reſpondebo tibi: ut, ſi quam voluptatem malè dicendo cepiſti, eam malè audiendo amittas. Ubi querar? quos implorem, patres conſcripti? diripi rempublicam atque audaciſſimo cuique [1] eſſe perfidiæ? apud populum Romanum, qui ita largitionibus corruptus eſt, [2] ut ſe ipſe, ac fortunas ſuas venales habeat? an apud vos, patres conſcripti? quorum auctoritas turpiſſimo cuique, & ſceleratiſſimo ludibrio eſt: ubi M. Tullius leges, judicia populi Romani defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quaſi unus reliquus ex familia viri clariſſimi, Scipionis Africani, ac non [3] reperticius, aſcitus, & paullo antè inſitus huic urbi civis.

An verò, M. Tulli, facta tua obſcura ſunt? an non ita à 2
pueritia vixiſti, ut nihil flagitioſum corpori tuo putares, quod alteri collibuiſſet? An ſcilicet iſtam immoderatam eloquentiam apud M. Piſonem, non pudicitiæ jactura perdidiſti? Itaque

Non eſſe hanc Salluſtii genuinam, ut non alteram Tulli; apertè oſtendit P. Victorius libro xv Var. lect. cap. 3. & ipſa ſatis de ſe idem clamat. *Gruter.*

1. *Eſſe perfidiæ? apud populum.*] Ita Pal. ſec. omiſſis ceteris. erant hæ Orationes in viginti aliis Pall. ſed tanti ipſas non duxi, ut ea propter conſulerem. Gulielmius tamen laborioſè contulerat cum codice S. Victoris, cum Baſilicano Colonienſi, cum Fabriciano; habuitque etiam variantes lectiones è Celberdenſibus membranis Suffridi Petreji. quas heic venditare profectò non libet. *Idem.*

2. *Ut ſe ipſe ac fortunas &c.*] Sic Pal. ſec. & S. Vict. *Idem.*

3. *Reperticius aſcitus &c.*] Ita major pars mſſ. non ut vulgo, *reptitius, accitus.* Idem.

que minimè mirandum eſt, ſi eam flagitiosè venditas, quam 2 turpiſſimè paraſti. Verùm, ut opinor, ſplendor domeſticus tibi animos tollit. uxor ſacrilega, ac [4] perjutiis debilitata: filia matris pellex tibi jucundior, atque obſequentior, quàm parenri par eſt. domum ipſam tuam vi, & rapinis, funeſtam tibi, ac tuis, comparaſti: videlicet, ut nos commonefacias, quam converſà res ſit publica, cùm in ea domo habitares, homo flagitioſiſſime, quæ [5] P. Craſſi, viri clariſſimi, fuit.

5 Atque cùm hæc ita ſint, tamen ſe Cicero dicit in concilio deorum immortalium fuiſſe, inde miſſum huic urbi, civibuſque cuſtodem, abſque carnificis nomine, qui civitatis incommodum in gloriam ſuam ponit. Quaſi verò non illius conjurationis cauſa fuerit conſulatus tuus, & idcirco reſpublica disjecta eo tempore, quòd te cuſtodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ poſt conſulatum cum Terentia uxore de republica conſuluiſti, cùm legis Plautiæ judicia domi faciebatis: ex conjuratis alios morte, alios pecunia condemnabas; cùm tibi alius Tuſculanum, alius Pompejanam villam exædificabat, alius domum emebat: qui verò nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut inſidias ſenatui fecerat: denique de eo tibi compertum erat.

4 Quæ ſi tibi falſa objicio, redde rationem, quantum patrimonii acceperis, quid tibi litibus accreverit, qua ex pecunia domum paraveris; Tuſculanum, & Pompejanum infinito ſumptu ædificaveris: aut, ſi reticeſ, cui poteſt eſſe dubium, quin opulentiam iſtam ex ſanguine, & miſeriis civium paraveris? 3 Verùm, ut opinor, homo novus Arpinas, ex M. Craſſi familia, ejus virtutem imitatur, contemnit ſimultatem hominum nobilium, rempublicam caram habet, neque terrore, neque gratia commovetur.

5 [5] Aliud verò amicitia tantum, ac virtus eſt amici. Immò verò homo leviſſimus, ſupplex inimicis, amicis contumelioſus, modò harum, modò illarum partium, fidus nemini, leviſſimus ſenator, mercenarius patronus, cujus nulla pars corporis à turpitudine vacat, lingua vana, manus rapaciſſimæ, gula immenſa, pedes fugaces: quæ honeſtè nominari non poſſunt, inhoneſtiſſima. Atque is cùm ejuſmodi ſit, tamen audet dicere: ,, *O fortunatam natam me conſule Romam!* Te conſule fortunatam, Cicero? immo verò infelicem, & miſeram, quæ crudeliſſimam proſcriptionem civium perpeſſa eſt, cùm tu, perturbata republica, metu perculſos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas: cùm omnia judicia, omnes leges in tua libidine erant: cùm tu ſublata lege Porcia, erepta libertate, noſtrûm omnium vitæ, neciſque poteſtatem ad te unum revocaveras.

6 Atque parum eſt, quòd impunè feciſti, verum etiam commemorando exprobras, neque licet oblivisci his ſervitutis ſuæ. Egeris, oro te, Cicero, perfeceris quod libet: ſatis eſt perpeſſos eſſe: etiamne aures noſtras onerabis tuo odio? etiamne moleſtiſſimis verbis inſectabere? ,, *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.* Quaſi verò togatus, & non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris: atque inter te, Sullamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam interfuerit.

4 Sed quid ego plura de tua inſolentia commemorem? quem 7 Minerva omnes artes edocuit, Jupiter optimus maximus in concilium deorum admiſit, Italia exſulem humeris ſuis reportavit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omnes Paullos, Scipiones, Fabios ſuperaſti, quem tandem locum in hac civitate obtines? quæ tibi partes reipublicæ placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui inſidias in civitate feciſti, ancillaris? quo jure, cùm de exſilio tuo Dyrrhachio rediiſti, eum ſequeris? quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiæ faves? qui tibi antè optimates videbantur, eoſdem nunc dementes, ac furioſos vocas? Vatinii cauſam agis? de Sextio malè exiſtimas? Bibulum petulantiſſimis verbis lædis? laudas Cæſarem? quem maximè odiſti, ei maximè obſequeris? aliud ſtans, aliud ſedens de republica ſentis? his maledicis, illos odiſti, leviſſime transfuga, neque in hac, neque illa parte fidem habes.

4. *Perjuriis debilitata.*] Non aliter omnes ſcripti. Maur. *perviris.* Gulielmius conjiciebat *viris delibitata.* Grut.

5. *P. Craſſi V. C.*] Eſt & hoc à libris calamo exaratis, conjeceratque Turnebus, cum legeretur *viri conſularis.* Idem.

6. *Aliud verò amicitia tantum ac virtus eſt amici.*] Reſtitui hunc locum, fide Pal. ſec. cui accedunt V. F. M. niſi quod illi, *animi.* Idem.

M. TULLII CICERONIS, UT FALSO INSCRIBITUR, IN CRISPUM SALLUSTIUM RESPONSIO.

1 1 EA DEMUM magna voluptas eſt, C. Salluſti, æqualem, ac parem verbis vitam agere: neque quidquam tam obſcænum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat: ut omnis oratio moribus conſonet. neque enim qui ita vivit, ut tu, aliter, ac tu, loqui poteſt: neque qui tam illoto ſermone utitur, vita honeſtior eſt. Quò me vertam, patres conſcripti? unde initium ſumam? majus enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior eſt uterque noſtrûm. quòd aut ſi de mea vita, atque actibus huic conviciatori reſpondero, invidiam gloria conſequatur: aut, ſi hujus facta, mores, omnem ætatem nudavero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic objicio. Id vos, ſi fortè offendimini, juſtius huic, quàm mihi, ſuccenſere debetis, qui initium introduxit.

- Ego dabo operam, ut & pro me minimo cum faſtidio reſpondeam, & in hunc minimè mentitus eſſe videar. Scio me, patres conſcripti, in reſpondendo non habere magnam exſpectationem, quòd nullum vos ſciatis novum crimen in Salluſtium audituros: ſed omnia vetera recognituros, queis & meæ, & veſtræ jam, & ipſius aures callent. verùm eo magis odiſſe debetis hominem, qui ne incipiens quidem peccare, minimis rebus poſuit rudimentum: ſed ita ingreſſus eſt, ut neque ab alio vinci poſſit, neque ipſe ſe omnino reliqua ætate præterire.

3 Itaque nihil aliud ſtudet, [1] niſi, ut lutulentus ſus, cum quovis volutari. longè verò fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ vitæ ſordes eluuntur: ſed eſt quædam calumnia, quam unuſquiſque noſtrûm teſtante animo ſuo fert, de eo, qui falſum crimen bonis objectat. quòd ſi vita iſtius memoriam vicerit: illam, patres conſcripti, non ex oratione, ſed ſuis ex moribus ſpectare debetis. Jam dabo operam, quàm maxime potero, ut breve id faciam. Neque hæc altercatio noſtra vobis inutilis erit, patres conſcripti. Plerumque enim reſpublica privatis creſcit inimicitiis: ubi nemo civis, qualis ſit vir, poteſt latere.

2 Primùm igitur, quoniam omnium majores C. Salluſtius ad 4 unum exemplum & regulam quærit, velim mihi reſpondeat, numquid hi, quos protulit, Scipiones, & Metellos, vel Fabios, antè fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res geſtæ ſuæ,

1. *Niſi ut lutulentus ſus cum quovis volutari.*] Vocula *ſus* non comparet in Gemblac. F. M. V. Pal. ſec. unde factum ut Lipſius libro III Varior. cap. 15 emendandum duxerit, *luculentus cum quovis velitari.* qui conſulatur. *Gruter.*

& vita innocentiſſimè acta commendavit. quòd ſi hoc fuit illis initium nominis & dignitatis : cur non æquè de nobis exiſtimetur, cujus & res geſtæ illuſtres, & vita integerrimè acta? quaſi verò tu ſis ab illis viris, Salluſti, ortus. quòd ſi eſſes, nonnullos jam tuæ turpitudinis pigeret.

5 Ego meis majoribus virtute mea præluxi, ut, ſi priùs noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ ſuæ. tu tuis vita, quam turpiter egiſti, magnas offudiſti tenebras : ut, etiam ſi fuerint egregii cives, certè venerint in oblivionem. Quare noli mihi antiquos viros objectare. Satius eſt enim me meis rebus geſtis florere, quàm majorum opinione niti : & ita vivere, ut ego ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Neque me cum iis conferri decet, patres conſcripti, qui jam deceſſerunt, omnique odio carent, & invidia : ſed cum eis, qui mecum unà in republica verſati ſunt.

6 [2] Sed ſi fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitioſus, (non hanc dico popularem ambitionem, cujus me principem confiteor, ſed illam pernicioſam contra leges, cujus primos ordines Salluſtius duxit) aut in gerendis magiſtratibus, aut in vindicandis maleficiis tam ſeverus, aut in tuenda republica tam vigilans, quam tu proſcriptionem vocas : credo quòd non omnes tui ſimiles incolumes in hac urbe vixiſſent : at quanto meliore loco reſpublica ſtaret, ſi tu par, ac ſimilis ſceleſtorum civium, unà cum illis adnumeratus eſſes?

7 An ego tunc falsò ſcripſi, *Cedant arma togæ*, qui togatus armatos, & pace bellum oppreſſi? An illud mentitus ſum, *Fortunatam natam me conſule Romam*, qui tantum inteſtinum
3 bellum, ac domeſticum urbis incendium extinxi? Neque te tui piget, homo leviſſime, cùm ea culpas, quæ in hiſtoriis gloriæ mihi ducis? An turpius eſt, patres conſcripti, ſcribentem mentiri, quàm illum palàm hoc ordine dicentem? Nam quòd ætatem increpuiſti : tantum me abeſſe puto ab impudicitia, quantum tu abes à pudicitia.

8 Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi auſus ſis eloquentiam, ut vitium, objicere? cujus ſemper nocens eguiſti patrocinio. An ullum exiſtimas poſſe fieri civem egregium, qui non his artibus, & diſciplinis ſit eruditus? an ulla alia putas eſſe rudimenta, & incunabula virtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirum eſt, patres conſcripti, ſi homo, qui deſidiæ, ac luxuriæ plenus ſit, hæc, ut nova, atque inuſitata, miratur.

9 Nam quòd iſta inuſitata rabie petulanter in uxorem, & in filiam meam invaſiſti, quæ faciliùs ſe mulieres à viris abſtinuerunt, quàm tu vir à viris : ſatis doctè, ac peritè feciſti. Non enim me ſperaſti mutuam tibi gratiam relaturum, ut viciſſim tuos compellarem. Unus enim ſatis es materiæ habens : neque quidquam domi tuæ turpius eſt, quàm tu. Multum verò te opinio fallit, qui mihi parare putaſti invidiam ex mea re familiari, quæ mihi multo minor eſt, quàm habere dignus ſim. atque utinam ne tanta quidem eſſet, quanta eſt! ut potiùs amici mei viverent, quàm ego teſtamentis eorum locupletior eſſem.

10 Ego fugax, Criſpe Salluſti? furori tribuni plebis ceſſi. utilius duxi, quamvis fortunam unus experiri, quàm univerſo populo Romano civilis eſſe diſſenſionis cauſa. qui poſteaquàm ille ſuum annum in republica perbacchatus eſt, omniaque, quæ commoverat, pace, & otio reſederunt : hoc ordine revocante, atque ipſa republica manu retrahente me, reverti. Qui mihi dies, ſi cum omni reliqua vita conferatur, animo quidem meo ſuperet : cùm univerſi vos, populuſque Romanus frequens adventu meo gratulatus eſt. tanti me fugacem, mercenarium patronum, hi æſtimaverunt.

4 Neque hercule mirum eſt, ſi ego ſemper juſtas omnium ami-
11 citias exiſtimavi. Non enim uni privatim ancillatus ſum, neque me addixi : ſed, quantum quiſque reipublicæ ſtuduit, mihi tantùm fuit aut amicus, aut inimicus. Ego nihil plus volui valere, quàm pacem. Multi privatorum audacias metuerunt : ego nihil timui, niſi leges. Multi arma ſua timeri voluerunt : ego numquam volui quidquam poſſe, niſi pro vobis. Multi ex vobis potentia freti, in vos ſuis viribus abuſi ſunt. Itaque non eſt mirum, ſi nullius amicitia uſus ſum, qui non perpetuò reipublicæ amicus fuit.

Neque enim me pœnitet, ſi aut petenti Vatinio reo patroci- 12
nium pollicitus ſum, aut Sextii inſolentiam repreſſi, aut Bibuli patientiam culpavi, aut virtutibus Cæſaris favi. [3] hæ laudes egregii civis, & unicæ ſunt. Quæ ſi tu mihi, ut vitia, objicis, temeritas tua reprehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, ſi apud alios mihi eſſet dicendum, patres conſcripti, non apud vos, quos ego habui omnium mearum actionum monitores. Sed ubi rerum teſtimonia adſunt, quid opus eſt verbis?

Nunc, ut ad te revertar, Salluſti; patremque tuum præter- 5
eam : qui ſi numquam in vita ſua peccavit, tamen majorem in- 13
juriam reipublicæ facere non potuit, quàm quòd te talem filium genuit: neque tu ſi qua in pueritia peccaſti, exſequar, ne parentem tuum accuſare videar, qui eo tempore ſummam tui poteſtatem habuit: ſed qualem adoleſcentiam egeris. hac enim demonſtrata, facilè intelligetur, quàm petulanti pueritia, tam impudicus, & procax adoleveris. Poſteaquàm immenſæ gulæ impudiciſſimi corporis quæſtus ſufficere non potuit, & ætas tua jam ad ea patienda, quæ alteri facere collibuiſſet, exoleverat, cupiditatibus infinitis efferebaris : ut, quæ ipſe corpori tuo turpia non duxiſſes, in aliis experireris.

Ita non eſt facile exputare, patres conſcripti, utrùm in ho- 14
neſtioribus corporis partibus rem quæſierit, an amiſerit. Domum paternam vivo patre turpiſſimè venalem habuit, vendidit. Et cuiquam dubium poteſt eſſe, quin mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo, pro herede geſſerit omnia? Neque pudet eum à me quærere, quis in P. Craſſi domo habitet, cùm ipſe reſpondere non queat, quis in ipſius habitet paterna domo. At hercule lapſus ætatis tirocinio, poſtea ſe correxit. Non ita eſt, ſed abiit in ſodalitium ſacrilegi Nigidiani : bis ad judicum ſubſellia attractus, extrema fortuna ſtetit : & ita diſceſſit, ut non hic innocens eſſe, ſed judices pejeraſſe exiſtimarentur.

Primum honorem in quæſtura adeptus, [4] ſecutus eſt hunc 15
locum, & hunc ordinem deſpectus, cujus aditus ſibi quoque, ſordidiſſimo homini, patuiſſet. Itaque timens, ne facinora ſua clam vos eſſent, cùm [5] omnibus matrum familiarum viris opprobrio eſſet, confeſſus eſt, vobis audientibus, adulterium, neque erubuit ora veſtra. Vixeris ut libet, Salluſti : egeris quæ 6
volueris : ſatis ſit, unum te tuorum ſcelerum conſcium eſſe. noli nobis languorem, & ſoporem nimium exprobrare. Sumus diligentes in tuenda pudicitia uxorum noſtrarum, ſed ita experrecti non ſumus, ut à te cavere poſſimus. Audacia tua vincit ſtudia noſtra.

Et quod hunc movere poſſit, patres conſcripti, factum, aut 16
dictum turpe, quem non puduit palàm, vobis audientibus, adulterium confiteri? Quòd ſi tibi nihil per me reſpondere voluiſſem, ſed illud cenſorium elogium Appii Claudii, & L. Piſonis, integerrimorum virorum, quo uſus eſt quiſque eorum, pro lege palàm univerſis recitarem : nonne tibi viderer æternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non poſſit? Neque poſt illum delectum ſenatus umquam te vidimus : niſi fortè in ea te caſtra conjeciſti, quo omnis ſentina reipublicæ confluxerat.

At idem Salluſtius, qui in pace ne ſenator quidem manſe- 17
rat : poſteaquàm reſpublica armis oppreſſa eſt, & idem victores, qui exules reduxit : in ſenatum poſt quæſturam eſt reductus. quem honorem ita geſſit, ut nihil in eo non venale habuerit, cujus aliquis emptor fuerit. Ita igitur egit, ut nihil non æquum, ac verum duxerit, quod ipſi facere collibuiſſet : ne-

2. *Sed ſi fuerim, aut in honoribus &c.*] Gulielmius conjicit, *Etſi fuerim.* Grut.

3. *Hæ laudes egregii civis, & unicæ ſunt.*] Idem malebat *unici*. Idem.

4. *Secutus eſt hunc locum & hunc ordinem deſpectus.*] Ita Fab. Maur. Vict. Pal. ſec. vulgatis aberat illud *ſecutus eſt.* Victorii editio melius adhuc, *adeptum, hunc locum & ordinem deſeruit deſpectus.* Idem.

5. *Omnibus matrum familiarum viris opprobrio &c.*] Eſt à ſupradictis membranis. *Idem.*

6. *Ne-*

neque aliter vexavit, ac debuit, ſi quis prædæ loco magiſtratum accepiſſet.

18 Peracta quæſtura, poſteaquam magna pignora eis dederat, cum quibus ſimilitudine vitæ ſe conjunxerat, unus jam ex illo grege videbatur. Ejus enim partis erat exemplar Salluſtius, quo, tamquam in imam voraginem cœtus omnium vitiorum exceſſerat. quidquid impudicorum, cyllonum, parricidarum, ſacrilegorum, debitorum fuit in urbe, municipiis, coloniis, Italia tota, ſicut in fretis ſubſederant, [6] nominis perditi, ac notiſſimi, nulla in parte caſtris apti, niſi licentia vitiorum, & cupiditate rerum novarum.

7 At poſteaquàm prætor eſt factus, modeſtè ſe geſſit, & abſti-
19 nenter. Nonne ita provinciam vaſtavit, ut nihil neque paſſi ſint, neque exſpectarint gravius in bello ſocii noſtri, quàm experti ſunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? unde tantum hic exhauſit, quantum potuit aut fide nominum trajici, aut in naves contrudi. tantum, inquam, patres conſcripti, exhauſit, quantum voluit. Ne cauſam diceret, ſeſtertio duodecies cum Cæſare paciſcitur. Quòd ſi quidpiam eorum falſum eſt, his palàm refelle, unde tu, qui modò [7] ne paternam quidem domum redimere potueris, repentè tamquam ſomnio beatus, hortos pretioſiſſimos, villam Tiburti, C. Cæſaris reliquas poſſeſſiones paraveris.

20 Neque piguit quærere, cur ego P. Craſſi domum emiſſem, cùm tu veteris villæ dominus ſis, cujus paullo antè fuerat Cæſar. modò, inquam, patrimonio non comeſo, ſed devorato, quibus rationibus repentè factus es tam affluens, & tam beatus? nam quis te faceret heredem, quem ne amicum quidem ſuum ſatis honeſtum quiſquam ſibi ducit, niſi ſimilis ac par tui? At hercule egregia facta majorum tuorum te extollunt. 8
quorum ſive tu ſimilis es, ſive illi tui, nihil ad omnium ſcelus, ac nequitiam addi poteſt.

Verùm, ut opinor, honores tui te faciunt inſolentem. Tu, 21
C. Salluſti, tantidem putas eſſe, bis ſenatorem & bis quæſtorem fieri, quanti bis conſularem, & bis triumphalem? Carere debet omni vitio, qui in alterum paratus eſt dicere. Is demum maledicit, qui non poteſt verum ab altero audire. Sed tu omnium menſarum aſſecla, omnium cubiculorum in prima ætate pellex, & idem poſtea adulter, omnis ordinis turpitudo es, & civilis belli memoria. Quid enim gravius pati potuimus, quàm quòd te incolumem in hoc ordine videmus?

Deſine bonos petulantiſſima conſectati lingua: deſine mor- 22
bo procacitatis iſto uti: deſine unumquemque moribus tuis æſtimare. his moribus amicum tibi facere non potes: videris velle inimicum habere. Finem dicendi, patres conſcripti, faciam. ſæpe enim graviùs vidi offendere animos auditorum, eos, qui aliena flagitia apertè dixerunt, quàm eos, qui commiſerunt. Mihi quidem ratio habenda eſt, non quid Salluſtius meritò debeat audire, ſed ut ea dicam, ſi qua ego honeſtè effari poſſum.

6. *Nominis perditi ac notiſſimi.*] Guliel. reponendam duxerat, *homines perd.* Pal. ſec. præterea habet, *nociſſimi.* Grut.

7. *Ne paternam quidem domum redimere.*] Pal. ſec. M. V. F. *relinire.* unde formabat Gulielmius, *retinere.* Idem.

AD
POPULUM ET EQUITES ROM.
ANTEQUAM IRET IN EXILIUM.

Hæc oratio eſt inelegans, inconcinna, inſulſa, atque inepta, denique vix Latina. Itaque qui eam Ciceroni adſcribunt, eadem opera regi alicui opulento veſtem aliquam craſſo filo tritam, ac laceram circumdent.

1
1 SI quando inimicorum impetum propulſare, ac propellere cupiſtis, defendite nunc univerſi unum, qui, ne omnes concideretis, ardoreque flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitavi providere. Nam, quem virtutis gloria cum ſumma laude ad cælum extulit, eundem inimicorum invidia indigniſſimè oppreſſum deprimit ad ſupplicium. Si liberûm conceptam dulcedinem animo incluſam continetis, nolite eo velle carere, qui cariſſimam veſtram procreationem ſibi eſſe duxit.

2 Eſt enim liberale officium, ſerere beneficium, ut metere poſſis fructum. Fidei conducit, in loco, debitum retribuere. illic enim animi voluntas propenſa comprobatur: hic memoria collaudatur. Itaque, ſi omnibus grave ſervitutis jugum eſſe debet in libertate educatis: ſit is veſtris animis acceptiſſimus, qui à veſtro corpore jugum acerbiſſimum repulit ſervitutis.

3 Et, ſi majores veſtri eos imperatores, qui militum virtute hoſtium fregerunt furorem, jucundiſſimo fructu libertatis reconciliato, non ſolùm ſtatuis dignos putarunt, ſed etiam æterna triumphi laude decorarunt: tum vos eum conſulem, qui non militum præſenti fortitudine, ſed ſua eximia animi virtute hoſtilem civium mentem ſenatus auctoritate vindicavit, exiſtimate vobis retinendum in civitate eſſe.

2 Si, quæ beneficia ſingulis civibus, privatimque dantur, ea
4 ſolent iis eſſe fructuoſa, à quibus ſunt profecta: jure & meritò poſſum ego vos ad defenſionem meæ ſalutis adhortari, quos conſervavi univerſos. Nam neque majus eſt defendere unum, quàm populum: neque verius à ſingulis, quàm ab omnibus repetere officii præmium, & fructum: propterea quòd in unius periculo ſæpe contentio parva eſt, ut levis ſit labor defenſori ſuſtinendus: in reipublicæ inſidiis, quo firmius eſt quod oppugnatur, eo paratiores ſunt inimici, ut iis ſine magna ſollicitudine, induſtria, virtute non queat reſiſti.

Et ſingulorum opes ſæpe ſunt tenues, & infirmæ ad gratiam 5
referendam, ut opitulari benemerentibus non queant, ſi maximè cupiant: univerſorum auxilium eò plurimùm prodeſt, quòd firmioribus opibus eſt nixum. Jure igitur, quoniam & major impenſa in patriam officii eſt, quàm in privata fit defenſione, & plus à vobis præſidii, quàm à ceteris opis ad ſalutem poteſt afferri: vos obteſtor, quos mihi & debere, & poſſe intelligo opitulari.

Non convenit enim, cùm ego ad promerendum officium 6
tam fuerim expeditus, vos ad referendam gratiam eſſe tardiores: ne, cujus amplitudinem, ac gloriam laude, atque honoribus amplificare debeatis, ejus incolumitatem, & ſalutem deſerendam exiſtimetis. Etenim errat ſi quis arbitratur, 3
M. Tullium idcirco in capitis periculum vocari, quòd deliquerit aliquid, quòd patriam læſerit, quòd improbè vixerit. non citatur reus audaciæ: virtutis reus citatur. non accuſatur, quòd rempublicam vi oppugnarit, ſed quòd homo novus pernicioſum nobilium reſtinxerit furorem. Non obeſt mihi turpis, & nocens, ſed honeſtiſſimè, laudatiſſimeque acta vita. non odio bonorum, ſed invidia premor malorum.

Intelligunt homines, tot, & tam præclaris teſtimoniis, 7
monumentiſque virtutis comparatis, M. Tullio, dum ſit incolumis, fore voluptati. idcirco vitam eripere cupiunt, ut cum ſpiritu ſenſum quoque adimant jucunditatis. Nonne igitur indignum eſt, eos præmiis meis invidere, qui virtute certare noluerunt? eos in contentionem honoris venire, qui officiis ſe ſuperari æquiſſimo animo tulerunt? Si dulcis eſt gloria, conſequere virtutem: noli abjicere labores, petere honorem: honorem dico? immò verò famam, fortunas, familiam, liberos, caput, corpus, ipſum denique ſanguinem, & animam. Cedo

in-

invitus de republica. cedo oppreſſus de fortuna, de dignitate: diſcedo à republica victus audacia malorum.

8 Liceat manere, ſi non illum M. Tullium, cuſtodem urbis, defenſorem omnium, patrem patriæ: at certè reliquias Tullii: liceat in conſpectu civium, in hac urbe, quam ex parricidarum faucibus eripuit, remanere, tecta omnium, fana deorum, univerſam videre periculo liberatam ſuo civitatem: liceat ex hac flamma evolare, præſertim qui illud impium incendium perditorum hominum lacrymis potius meis, quàm ſanguine veſtro reſtingui maluit. Neque enim peto, ut mihi detis vitam: ſed datam repeto, ut reddatis. Si meminiſtis quod dedi, vos non debetis obliviſci, ſed retribuere quod debetis.

4 Vos, vos obteſtor, dii immortales, qui meæ menti lumina
9 prætuliſtis, cùm conſenſum exſtinxi conjurationis, arcemque urbis ab incendio, ac flamma liberavi, liberoſque veſtros è gremio, & complexu matrum ad cædem, & cruorem non ſum paſſus abſtrahi. Num igitur poteſt fieri à clientibus ut recipiar, cùm, à quibus debeam retineri, rejicere inſtituant? Socii quò fugiant, cùm aditus cuſtodi patriæ præcluſus ſit? Quomodo ſpes ſalutis reliquis reſidebit, cùm civibus præcluſa ſit exſpectatio incolumitatis? Pax, & concordia extraneis gignetur, cùm jam domeſticis non inſideat, ſed publicè providenti eripiatur?

10 Nam quid ego improborum facta renovem oratione, ut redintegratione illius conjurationis animos vulnerem veſtros? Auxilium ab alienis efflagitabo, cùm cives veſtros deſeratis? Sociorum invocem ſubſidium, cùm à civibus intercluſum ſit præſidium? Quam colere gentem nunc inſtituam? utrùm ut cuſtos accipiar, an ut proditor excludar? ſi ut conſervator: veſtra erit ignominia. ſin ut oppugnator: præciſa erunt omnia. Itaque quod putavi fore gaudium, id exſtitit exitium.

11 Si, Quirites, eundem in ceterorum periculis haberemus animum, quem in noſtris difficultatibus, & pro innocentiſſimo quoque propugnare, & nocentiſſimum quemque oppugnare nobis utiliſſimum eſſe arbitraremur, & ſi cum optimi cujuſque rebus adverſis noſtram ſalutem, cum deterrimorum hominum ſecundis, noſtra pericula putaremus conjuncta: frequentes profectò talibus conatibus obviam ire niteremur: neque partim innocentia freti, partim nobilitate nixi, partim potentia ac multitudine amicorum fulti, cùm perfacilè exiſtimaremus adverſariorum vim, ac factionem à nobis repelli poſſe, ſubitò ipſi ſimili periculo circumventi, in noſtro eventu aliorum reminiſcentes caſus, jure id nobis accidere nequicquam quereremur.

5 Quis enim eſt, Quirites, qui nunc, cùm inimicorum no-
12 ſtrorum vim, atque violentiam perſpiciat, quique noſtrum ipſum periculoſiſſimum caſum recognoſcat, qui non ſibi, ac ſuis diffidat fortunis? Quo enim ſe ſatis tutum arbitrabitur præſidio? virtutis & gloriæ? At ea nos ipſa hoc tempore oppugnant. Multitudine amicorum? Aperuerunt non fortes eſſe ſe amicos, ſi in eorum poteſtate noſtra ſita ſalus non eſt. Paucitate inimicorum? At id non in ipſius, ſed in aliorum voluntate poſitum eſt. nam non ſatis eſt, ne cui injuriam facias, providere, ſi tamen ſunt voluntarii inimici, qui tuis præmiis re oppugnent.

13 Atque cùm hæc omnia omnibus ſint gravia, atque acerba, tum verò nobis miſera, atque intoleranda, quorum & officia in rempublicam recentiſſima, & incommoda ob rempublicam frequentiſſima in familia verſantur. Nunc ſi eadem conditio diſceptationis proponetur, æqui auditores adhibebuntur, aures non obtuſæ criminatione, ſed vacuæ præbebuntur: qui ſunt aſſecuti ſummum gradum honoris, non diſpoliabuntur honore: qui ſperant, faciliùs & procliviùs ad laudem nobilitatis pervenient. Quamobrem nolo me duce ſupplicii vos ad fraudem deduci, ut ego ad priſtinum ſtatum recidam caſus. Nunc igitur, ſi lingua eſt concertandum: innocentiæ virtute fretus ſupero. ſi facta compenſanda ſunt: conferamus æquitatem. ſi violentiæ imperii opprimimur: cedam pro omnibus unus tribunicio furori, quoniam laborem pro cunctis ferre conſuevi.

6 Si igitur aliquo tempore iis hominibus conſuluiſtis, quorum
14
animus eſt religionis pietate defunctus: debetis mihi quoque proſpicere, qui numini deorum conſecratum ſartum tectum ab omni piaculo conſervavi, & vos ut tutam, tranquillamque fortunam traheretis, mea perfeci vigilantia. Nam me, quem paullo ante fortuna erexerat ad gloriam, virtus extulit ad laudem, populus tribuit honorem: eundem tribuni furor exagitatus depulit ad calamitatem. Et quoniam animadvertiſtis illam conſpirationem conflatam, ita eſſe reſtinctam, ut nulla ſcintilla compareat incendii, vos quoque tribuniciam ſedate temeritatem (qui nunc ſe mihi inimicum oſtendit, ſe prius eſſe veſtrum profeſſus eſt inimicum) ne rei crudelitas experta in me, in vos convaleſcat, & calamitas remorata longiùs ſerpat, atque progrediatur, præcavete.

Nunc vel ſolus delectus ad calamitatem, vel primus voca- 15
tus ad tale periculum, omnium animos jure debeo commovere. Omnia ſunt immutata. manus ad demonſtrandam religantur injuriam: lingua inciditur ad deplorandam calamitatem: animus præcluditur ad exponendam rei indignitatem. Humilitatem generis objiciunt nobis, qui novam rationem ſuſcitant, veteres majorum obterunt laudes. Sed quid ego plura de illorum aut in me maledictis, aut in vos ſceleratè loquar factis? quorum cognita improbitas, me tacente, coarguitur turpitudine vitæ, ut de iis non ſit neceſſe inimicos prædicare, de quorum ſcelere ne amici quidem, aut ipſi poſſunt negare.

Vos ego appello, quorum de me maxima eſt poteſtas. apud 16
vos loquor de mea calamitate, quos habui ſemper innocentiæ,
& virtutis meæ teſtes. Igitur ex civitate benemeritus de repu- 7
blica civis exturbatur? innocens expellitur? conſularis homo? non facultatibus uſus quondam minimis, amicorum multorum præſidio munitus, nunc partim ab invidis, partim ab inimicis circumventus eget indignè? huic ſi opem non tuleritis in periculo capitis, vos, credo, retinebitis veſtram libertatem? qui neque tanta valetis auctoritate, neque tantorum officiorum impenſam egiſtis in patriam. mihi credite, hoc in uno incommodum confirmatum, multorum infirmabit incolumitatem: & ſi initiò non erit refutatum, impunè ad omnium perniciem convaleſcet. Proinde aut in meo periculo ſalutem integram præſtate communem, aut in veſtris hoc idem incommodum exſpectate fortunis.

Nemo tam perdita auctoritate, tam facinoroſa inventus eſt 17
vita, qui cùm de ſcelere fateretur, non tamen ſententiis priùs judicum convinceretur, quàm ſupplicio addiceretur. Ego repentè vi tribunicia correptus, non modò loquendi liberè in judicio, ſed ne conſiſtendi quidem in civitate habeo poteſtatem. Ejicior non ſolùm ſine teſte, ſine indice, ſine crimine, ſed ſine accuſatore, ſine etiam ſcelere.

Hoſtibus in bello, qui diſſident voluntate, dimicant armis, 18
vitam quotidie oppugnant, in ipſa acie cùm prœliantur, licet loqui, licet diſputare: mihi in pace, civi, qui perditorum hominum fregi furorem, pro fortunis meis apud vos loqui non licebit? ſervi, qui ad ſupplicium cæſi verberibus trahuntur, apud eos ſæpe diſputant, quos necare voluerunt: ego conſularis apud vos non loquar, quos conſervavi? Tacebo. ſi neceſſe eſt: tacebo, inquam, animo æquo, quoniam virtus mea, me tacente, agit cauſam meam.

Itaque ut ego in concione mea nihil ponam de rebus meis 8
geſtis, tamen in animis, & memoria veſtra largiter relin- 19
quam. Iſti modò videant, qua ratione hanc inultam meam fugam ferre poſſint. Etenim ſi à me, ut iſti exiſtimant, Lentuli mortui ſordes, ſi Catilinæ notiſſimus furor, ſi amentia Cethegi, ſi luxuries ac ſtupra Caſſii pœnas repetunt: profectò iſtis hora nulla, ejecto Tullio, vacua periculo, aut periculi exſpectatione relinquetur. Itaque illi in dies non meis inſidiis, quæ nullæ à me parantur, ſed ſuorum ſcelerum conſcientia cruciati, mihi abſenti, & populo Romano pœnas dabunt.

Quas ob res ego inimicorum amentiæ, cupiditatique pau- 20
corum, omnium ſalutis cauſa, decedam: neque eò deducam, aut progredi patiar, ut opera mea manus inter vos conſeratis,

tis,

tis, cædeſque civium inter ſe fiat: multoque potiùs ipſe patria, liberiſque meis carebo, quàm, propter unum me, vos de fortunis veſtris, reique publicæ dimicetis. Sic enim ab initio fui animatus, ut non magis me mea cauſa putarem eſſe natum, quàm reipublicæ procreatum.

21 Sed illud queror, (quod non jam ad unius perniciem, ſed ad univerſorum inſtruitur calamitatem) conqueri, commiſſari, dicere, expurgare, ſuſpicionem dimovere, crimen diluere non licere: ore oppreſſo cervices eſſe præbendas: quæ tamen omnia jam non ſunt tam calamitoſa, quòd mihi ſunt ſubeunda, quàm pernicioſa, quòd in rempublicam ſunt intro-
9 ducta. Quamobrem ſtatutum eſt, atque decretum, in his temporibus civitatis omnia perpeti, quæ volet furor libidinoſus. Vim volunt afferre? præſtò ſum. ejicere volunt? exeo indicta cauſa. nolunt audire? cauſam non dico. aliud quippiam conantur? agant. nihil duri, nihil acerbi mihi erit, quod rempublicam tutabitur. Non enim illis victus cedo, ſed incolumibus vobis me condono.

22 Neque enim mors miſeranda eſt, quæ ob rempublicam capitur: neque exſilium turpe, quod virtute ſuſcipitur: cùm præſertim nonnullam hæ pœnæ habeant in ſe conſolationem. Nam vitam ſi eripiunt, non adiment gloriam immortalem. ſi exſilio multabunt corpus, non animum à republica removebunt. Nam, ubicumque ero, hoc cogitabo, hæc ſemper cura mea erit: meque vobis ereptum, non à vobis repudiatum exiſtimabo.

23 Illud ab univerſis poſtulo, petoque, ſi, dum in civitate manere licitum eſt, nemini injuſtè periculum creavi, nemini innocenti fui calamitati, ſi omnibus auxilio, præſidioque eſſe conſuevi, plurimoſque in hac civitate ſum tutatus: uti vos liberos meos in veſtram fidem recipiatis, eoſque defendatis, neve inimicos meos in familiam noſtram longius progredi patiamini: utique, ſive hinc abiero, ſive ero hic oppreſſus, ea maneat opinio, & exiſtimatio, quæ virtute parta, non quæ infelicitate illata eſt.

10 Nunc ego te, Jupiter optime, maxime, cujus nutu, ac di-
24 tione ſola terrarum gubernantur, teque particeps connubii, ſocia regni, regina Juno, teque Tritonia, armipotens Gorgophora Pallas Minerva, ceterique dii, deæque immortales, qui excellenti tumulo civitatis ſedem Capitolii in ſaxo incolitis conſtitutam, ut non ſolùm cunctam intueri, ſed etiam tueri poſſitis civitatem: à quorum ego quondam altaribus impiam manum civium removi: à quorum templis meo periculo, funeſtam facem repuli, ne illuſtriſſimum orbis terrarum monumentum cum principe omnium terrarum occideret civitate: teque, Jupiter Stator, quem verè hujus imperii Statorem majores noſtri nominaverunt: cujus in templo hoſtilem impetum Catilinæ repuli à muris: cujus templum à Romulo victis Sabinis in Palatii radice cum Victoria eſt collocatum: oro, atque obſecro, ferte opem pariter reipublicæ, cunctæque civitati, meiſque fortunis: reſiſtite tribunicio furori: favete innocentiæ, ſubvenite ſolitudini, miſeremini ſenectutis: nolite eum ſupplicem à vobis abſterrere, & excludere, qui in ſuo magiſtratu funeſtam facem à veſtris repulit templis.

25 Si C. Mario auxilio fuiſtis, quòd in clivo Capitolino improborum civium cædem fecerat: ſi P. Scipioni, quòd Hannibalis furibundam mentem à veſtris repulit templis: ſi denique Cn. Pompejo, quòd terra, marique hoſtes reddidit pacatos: ſic nunc in meis calamitatibus aliquam ferte opem divinam, ut ſæpe multorum in periculis feciſtis: ſic nunc in meis miſeriis divinum aliquod auxilium, & numen oſtendite.

Deinde vos, quorum poteſtas proximè ad deorum immor- 11
talium numen accedit, oro, atque obſecro, quibus ſingillatim 26
ſæpe ſupplex ad pedes jacui, ut eum, quem ſinguli ſtratum, atque abjectum ſublevaſtis, nunc univerſi conſervatum velitis. Si neminem umquam veſtrûm læſi, ſi nemini innocenti obfui, ſi etiam è contrario, ut quiſque auxilium meum deſideravit, opem ferre non dubitavi: ſi denique, quæcumque adminiſtravi, ex veſtra auctoritate, & patrum conſcriptorum voluntate feci: ſi malui inimicorum cupiditati, quàm reipublicæ, & legitimæ auctoritati pœnas ſufferre: ut exiſtimetis ex illo crudeliſſimo inimicorum impetu ereptum, in antiquum ſtatum dignitatis reſtitui convenire.

Sed quoniam neque mihi liberè loquendi, neque vobis cle- 27
menter audiendi, neque omnino judicandi, paucorum furore, & audacia, facta eſt poteſtas: ſed oppreſſa eſt reſpublica armis, metu debilitata ſervili, ut liberum ſpiritum ducendi nullam habeat poteſtatem: cedam inermis armatis, innocens nocentibus, privatus furibundo magiſtratui. Neque enim Q. Metellus quidquam de virtute ſua detraxit, quòd ceſſit L. Saturnino furenti: neque C. Cotta, quòd Q. Vario tribuno plebis, inferiore genere orto, cedendum putavit: neque C. Marius: qui, quantas res geſſerit, veſtra vobis libertas judicio eſſe poterit: neque verò M. Tullius ſuum animum veſtra abalienavit poteſtate, cùm præcipuum vobis obſidem ſui animi, veſtram reliquerit libertatem.

Quamobrem teſtor deos, deaſque omnes immortales, ve- 28
ſtraſque maximè mentes, me non vitæ turpitudine, non pro magnitudine ſcelerum, non propter reliquæ ætatis infamiam, pœnas jure & lege perſolvere: ſed propter virtutis invidiam, propter jucundiſſimam ingenii laudem, propter magnitudinem rerum geſtarum, crudeliſſimè civitate privari. Quòd ſi idem accidit Q. Cæpioni, ſi Mancino, ſi Rutilio; mihi quoque hoc accidiſſe non magnopere erit mirandum, cùm præſertim non generis antiquitate, ſed virtutis ornamentis ſummam laudem ſim conſecutus.

Nunc ego vos, equites Romani, obteſtor, quorum virtute 12
nomen Romanum victoriam cum laude poſſidet conjunctam, 29
quorum factis gloriantur cives, lætantur ſocii, gemunt hoſtes: ut, ſi erga vos omni tempore optimè fui animatus, ſi mea pericula neglexi, dum timorem à patria propulſarem: ſi æquè liberis veſtris proſpexi, ac vos parentibus conſueſtis: ut nunc me velitis veſtris opibus defenſum, incolumem in hac civitate retinere: quæ cùm à ſcelerata conjuratione eſſet incenſa, meo ductu ac labore reſtincta eſt: nec patiamini me à liberis meis abſtractum, à conjuge abreptum, ab aris, fociſque innocentem projectum vitam degere in exſilio, miſerrimi mortalis caſum ſubire.

Projicitur Tullius in exſilium. At à quo? nimirum inno- 30
cens ab inimico, religioſus à ſcelerato, benivolus huic civitati ab hoſte. O miſera vitæ ratio, quæ tamdiu reſides in voluptate, quamdiu fortunæ poſcit libido! egone inimicus huic civitati? quamobrem? quia inimicos necavi. egone hoſtis? quid ita? quia hoſtes interfeci. En conditionem hujus temporis! antea gloria & laude digniſſimi ducebantur, qui hæc perfecerunt. nunc ſcelerati & parricidæ eſſe dicuntur, qui hæc adminiſtrarunt. Sint ſanè ſcelerati: ſuperet iſtorum victoria, ſi modò victoria appellanda eſt, in qua civitatis ineſt luctus: habeant hanc palmam ex innocentis cruore. Tantum à vobis illud, equites Romani, peto & rogo, ut, quem ſæpenumero veſtra laude cohoneſtaſtis, eundem in dubiis vitæ periculis veſtra virtute conſervetis.

SPECIAL 86-B
26495
V. 1

THE GETTY CENTER
LIBRARY